M. FABII

QUINTILIANI INSTITVTIONVM ORATORIARUM

Libri duodecim,

Summa diligentia ad fidem
vetuſtiſſimorum codicum recogniti, ac reſtituti.

Nouæ huic Editioni adiecit
Fabianarum Notarum SPICILEGIUM
SVBCISIVVM

DANIEL PAREUS
PHIL. FIL.

Acceſſerunt etiam Quintilianorum
DECLAMATIONES
Cum Indice accuratiſſimo.

LONDINI,
Typis E.G. Impenſis *R. Whitakeri*, apud quem
veneunt ad Inſignia *Regia in Cœmeterio*
D. Pauli. 1641.

M. FAB. QVINTILIANI
IN ORATORIÆ
INSTITUTIONIS
LIBROS XII.

Ad Marcellum Victorium proœmium.

ARGUMENTUM.

Proœmium quatuor continet: Cauſas condendi operis, Marcello dicandi, qualem oratorem inſtituat, quo pacto univerſum opus partiatur. Operis condendi cauſa: ut inter opiniones varias facilior eſſet electio quod potiſſimum ſequendum. Cauſa copioſius etiam ſcribendi quàm ab amicis efflagitatum erat, ut eos pluribus ſibi demereretur, ne alienis ſolum veſtigiis inſiſtere videretur, ſi prioribus nihil adderet, ne duo libelli de rhetorica, impoliti & trunci diutius ſub ejus nomine circumferrentur. Cauſa Marcello dicandi, quia amiciſſimus, quia literarum amore flagrans, quia inſtituendo ejus filio plurimum profuturos putaverit. Oratorem inſtituit perfectiſſimum, eloquentiſſimum, omnibus diſciplinis & virtutibus inſtructiſſimum, atque in philoſophorum arrogantiam invehitur, ultimam hanc partem ab oratoribus ſeparantium, & ſibi vendicantium. Totum autem opus in duodecim libros partitur: quorum Primus elementa ante rhetoris officium continet: Secundus rhetorices Progymnaſmata: Tertius, Quartus, Quintus, Sextus, Septimus, Inventionem & diſpoſitionem cum orationis partibus: Octavus, Nonus, Decimus, eloquutionem: Undecimus memoriam & pronunciationem: Duodecimus denique, ultimam partem definitionis oratoris, id eſt, mores ejus, virtutes & officia. Primæ partes ad benevolentiam ſunt comparatæ, dum ſuam modeſtiam, & ſcribendi cauſas profert. Marcelloque opus dicat: attentos reddit lectores, oratorem inſtituendo, & pleniora omnia quàm vetera promittendo. Diviſio operis ad docilitatem pertinet.

POST impetratam ſtudiis meis quietem, quæ per viginti annos erudiendis juvenibus impenderam, cùm à me quidam familiariter poſtularent, ut aliquid de ratione dicendi componerem, diu ſum equidem reluctatus: quòd auctores utriuſque linguæ *Inſtituti operis.*

clariſſimos non ignorabam multa, quæ ad hoc opus pertinerent, diligentiſſime ſcripta poſteris reliquiſſe. Sed qua ego ex cauſa faciliorem mihi veniam meæ deprecationis arbitrabar fore, hac accedebantur illi magis: quòd inter diverſas opiniones priorum, & quaſdam etiam inter ſe contrarias, difficilis eſſet electio: ut mihi ſi non inveniendi nova, at certe judicandi de veteribus injungere laborem non injuſtè viderentur. Quamvis autem non tam me vinceret præſtandi quod exigebatur fiducia, quam negandi verecundia: latius ſe tamen aperiente materia, plus quam imponebatur oneris, ſponte ſuſcepi; ſimul ut pleniori obſequio demererer amantiſſimos mei, ſimul ne vulgarem viam ingreſſus alienis demum veſtigiis inſiſterem. Nam cæteri ferè, qui artem orandi literis tradiderunt, ita ſunt exorſi, quaſi perfectis omni alio genere doctrinæ, ſummam in eloquentia manum imponerent; ſive contemnentes tanquam parva quæ prius dicimus ſtudia: ſive non ad ſuum pertinere officium opinati, quando diviſæ profeſſionum vices eſſent: ſeu, quod proximum vero, nullam ingenii ſperantes gratiam circa res etiamſi neceſſarias, procul tamē ab oſtentatione poſitas, ut operum faſtigia ſpectantur, latent fundamenta. Ego cùm nihil exiſtimem arti oratoriæ alienum, ſine quo oratorem non poſſe fieri fatendum eſt: nec ad ullius rei ſummam, niſi præcedentibus initiis perveni: ad minora illa, ſed quæ ſi negligas, non ſit majoribus locus, demittere me non recuſabo: nec aliter quàm ſi mihi tradatur educandus orator, ſtudia ejus formare ab infantia incipiam. *Operis dicatio* Quod opus Marcellæ Victori, tibi dicamus, quem cum amiciſſimum nobis, tum eximio literarum amore flagrantem, non propter hæc modò (quanquam ſunt magna) digniſſimum hoc maturæ inter nos charitatis pignore judicabamus, ſed quòd erudendo nato tuo, cujus prima ætas manifeſtum iter ad ingenii lumen oſtendit, non inutiles fore libri videbantur, quos ab ipſis diſcendi velut incunabulis, per omnes quæ modò aliquid oratori futuro conferant artes, ad ſummam ejus operis perducere deſtinabamus. Atque eò magis, quòd duo jam ſub nomine meo libri ferebantur artis rhetoricæ, neque editi à me, neque in hoc comparati. Nanque alterum, ſermone per biduum habito, pueri quibus id præſtabatur, exceperant: alterum pluribus ſane diebus, quantum notando conſequi potuerant, interceptum, boni juvenes, ſed nimium amantes mei, temerario editionis honore, vulgaverant. Quare in his quoque libris erunt eadem aliqua multa mutata, plurima adjecta, omnia verò compoſitoria, & quàm nos poterimus elaborata. Oratorem autem inſtituimus illum perfectum qui eſſe niſi vir bonus non poteſt. Ideóque non dicendi modò eximiam in eo facultatem, ſed omnes animi virtutes exigimus. Neque enim hoc conceſſerim, rationem rectæ honeſtæque vitæ (ut quidam putaverunt) ad philoſophos relegandam: cùm vir ille verè civilis, & publicarum privatarúmque rerum adminiſtrationi accommodatus, qui regere conſiliis urbes, fundare legibus, emendare judiciis poſſit, non alius ſit profectò quàm orator. Quare tametſi me fateor uſurum quibuſdam quæ philoſophorum libris continentur, tamen ea jure veréque contenderim eſſe operis noſtri, propriéque ad artem oratoriam pertinere. An ſi frequentiſſimè de juſtitia, fortitudine, temperantia, cæteriſque ſimilibus ſit diſſerendum, & adeò, ut vix ulla poſſit cauſſa reperiri, in quam non aliqua quæſtio ex his incidat, eáque omnia inventione atque elocutione ſint explicanda dubitabitur, ubicunque vis ingenii & copia dicendi poſtulatur, ibi partes oratoris eſſe præcipuas? Fueruntque hæc, ut Cicero apertiſſimè colligit, quemadmodum juncta naturâ, ſic officio quoque copulata, ut iidem ſapientes atque eloquentes haberentur. Scidit deinde ſe ſtudium, atque inertia factum eſt, ut artes eſſe plures viderentur. Nam ut primùm lingua eſſe cœpit in quæſtu, inſtitutúmque eloquentiæ bonis malè uti, curam morum qui diſerti habebantur, reliquerunt. Ea verò deſtituta, infirmioribus ingeniis velut prædæ fuit. Inde quidam contempto bene dicendi labore, ad confirmandos animos ſtatuendáſque vitæ leges regreſſi, partem quidem potiorem, ſi dividi poſſet, retinuerunt: nomen tamen ſibi inſolentiſſimum arrogaverunt, ut ſoli ſapientiæ ſtudioſi vocarentur: quod neque ſummi imperatores, neque in conſiliis rerum maximarum, ac totius adminiſtratione reipublicæ præclariſſimè verſati, ſibi unquam vendicare ſunt auſi. Facere enim optima quàm promittere maluerunt. Ac veterum quidem ſapientiæ profeſſorum multos & honeſta præcepiſſe, & ut præceperunt, etiam vixiſſe facilè conceſſerim: noſtris verò temporibus ſub hoc nomine maxi-

Oratoris qualitas.

Eloquentiæ abuſus.

ma in pleriſque vitia latuerunt. Non enim virtute ac ſtudiis ut haberentur philoſophi, laborabant, ſed vultum, & triſtitiam, & diſſentientem à cæteris habitum peſſimis moribus prætendebant. Nunc autem quæ velut propria philoſophiæ aſſerũtur, paſſim tractamus omnes. Quis enim non de juſto, æquo, ac bono, modò non vir peſſimus, loquitur? Quis non etiam ruſticorum aliqua de cauſis naturalibus quærit? Nam verborum proprietas ac differentia omnibus qui ſermonem curæ habent, debet eſſe communis. Sed ea & ſciet optimè & eloquetur orator: qui ſi fuiſſet aliquando perfectus, non è philoſophorum ſcholis virtutis præcepta peterentur. Nunc neceſſe eſt ad eos aliquando autores recurrere, qui deſertam, ut dixi, partem oratoriæ artis, meliorem præſertim, occupaverunt, & veluti noſtrum repoſcere: non ut nos illorum utamur inventis, ſed ut illos alienis uſos eſſe doceamus. Sit igitur orator vir talis, qualis verè ſapiens appellari poſſit: nec moribus modò perfectus (nam id quidem mea opinione, quanquam ſint qui diſſentiant, ſatis non eſt) ſed etiam ſcientia, & omni facultate dicendi: qualis adhuc fortaſſe nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad ſummam tendendum eſt, quod fecerunt plerique veterum: qui etſi nondum quenquam ſapientem repertum putabant, præcepta tamen ſapientiæ tradiderunt. Nam eſt certè aliquid conſummata eloquentia, neque ad eam pervenire natura humani ingenii prohibet: quod ſi non contingat, altius tamen ibunt qui ad ſumma nitentur, quam qui præſumpta deſperatione quò velint evadendi, protinus circa ima ſubſtiterint. Quo magis impetranda erit venia, ſi ne minora quidem illa, verum operi quod inſtituimus, neceſſaria, præteribo. Nam liber Primus, ea quæ ſunt ante officium rhetoris continebit. Secundo, prima apud rhetorem elementa, & quæ de ipſa rhetoricæ ſubſtantia quæruntur, tractabimus. Quinque deinceps inventioni: (nam & huic diſpoſitio ſubjungitur:) quatuor elocutioni, (in cujus partem memoria ac pronuntiatio veniunt) dabuntur. Unus accedet, in quo nobis orator ipſe informandus eſt, ut qui mores ejus, quæ in ſuſcipiendis, diſcendis, agendis cauſis ratio, quod eloquentiæ genus, quis agendi debeat eſſe finis, quæ poſt finem ſtudia, quantum noſtra valebit infirmitas, diſſeramus. His omnibus admiſcebitur, ut quiſque locus

Operis diviſio.

Proœmium.

locus poſtulabit, dicendi ratio; quæ non eorum modò ſcientia, quibus ſolis quidam nomen artis dederunt, ſtudioſos inſtruat, & (ut ſic dixerim) jus ipſum rhetorice interpretetur, ſed alere facundiam, vires augere eloquentiæ poſſit. Nam plerunque nudæ illæ artes, nimia ſubtilitatis affectatione frangunt atque concidunt quicquid eſt in oratione generoſius, & omnem ſuccum ingenii bibunt, & oſſa detegunt: quæ ut eſſe & adſtringi nervis ſuis debent, ſic corpore operienda ſunt. Ideóque nos non particulam illam, ſicut plerique, ſed quicquid utile ad inſtituendum oratorem putamus, in hos duodecim libros contulimus, breviter omnia demonſtrando. Nam ſi quantum de quaque re dici poteſt proſequamur, finis operis non reperietur. Illud tamen in primis teſtandum eſt, nihil præcepta atque artes valere, niſi adjuvante natura. Quapropter ei, cui deerit ingenium, non magis hæc ſcripta ſunt, quàm de agrorum cultu ſterilibus terris. Sunt & alia ingenita quidem adjumenta, vox, latus patiens laboris, valetudo, conſtantia, decor: quæ ſi modica obtigerunt, poſſunt ratione ampliari: ſed nonnunquam ita deſunt, ut bona etiam ingenii ſtudiíque corrumpant: ſicut & hæc ipſa ſine doctore perito, ſtudio pertinaci, ſcribendi, legendi, dicendi multa & continua exercitatione, per ſe nihil proſunt.

Operis ſumma & finis.

Quid circa primam pueri inſtitutionem providendum ſit: & quemadmodum prima elementa tradenda ſint.

CAP. I.

ARGUMENTUM.

Patrem de filio, quò ſit circa ejus inſtitutionem diligentior, non diffidere, ſed ſpem optimam capere jubet: cùm vis percipiendi, quæ traduntur, ſit hominibus propria: ut avibus volandi facultas, & equis currendi. Nutrices, puerόſque inter quos educabitur infans, vitioſo ſermone, maliſque moribus infames, repudiandos: quia tenacius hæreant quæ rudibus annis percipiuntur. In parentibus etiam plurimum eruditionis optat. Pædagogos quoque moribus probatis, & doctos eſſe vult, aut qui ſe doctos non eſſe intelligant. A ſermone Græco puerum incipere mavult, & quia Latinus pluribus in uſu vel nolentibus ſe præbeat, & quia diſciplinis Græcis prius inſtituendus ſit, unde Latinæ fluxerunt. Eúmq; ſtatim ut fundi potens erit, literis inſtituendum, nec expectandum annum ſeptimum, cùm initia literarum ſola memoria conſtent, quæ in pueris tenaciſſima eſt. Eundem docendum

dum eſſe por luſum, & jucundam æmulationem, legere primum, deinde ſcribere, quorum primum ut expeditiſſimè faciat, literarũ formas prius quàm nomina contextum & ſyllabas perdiſcat ad quod profuturum ait, literas eburneas aut quid ſimile abjeciſſe, quo facilius ad diſcendum allici tenera illa ætas poſſit. Hinc ſyllabas omnes, & ſtatim difficillimas quoque perdiſcendas nec in continuandâ lectione nimium properandum, cùm hanc feſtinationem incommoda plurima conſequantur. Scribere verò & celeriter & rectè perdiſcere poſſe, ſi literæ ex ſolida materia tabellæ inſculpantur, quarum ſulcos ſtylo ſequens puer, & articulos firmet. Sed primam operam non in vulgaribus & fortè occurrentibus verbis ponendam, verùm iis & verbis & ſententiis, unde plurimum fructus ad puerum redeat, qui etiam nomina quædam verſúſq; difficultatis affectatæ, ſyllabis aſperrimè coeuntibus eatenus celeriter proferre conſueſcat, ut os abſolutius, & ſermo expreſſior eſſe poſſit.

IGitur nato filio, ſpem pater de illo primum quàm optimam capiat: ita diligentior à principiis fiet. Falſa enim eſt querela, pauciſſimis hominibus vim percipiendi quæ tradantur, eſſe conceſſam, pleróſq; verò laborem ac tẽpora tarditate ingenii perdere. Nam contra plures reperias & faciles in excogitando, & ad diſcendum promtos: quippe, id eſt, homini naturale: ac ſicut Aves ad volatum, equi ad curſum, ad ſævitiam feræ gignuntur: ita nobis propria eſt mentis agitatio atque ſolertia: unde origo animi cœleſtis creditur. Hebetes verò & indociles non magis ſecundum naturam hominis eduntur, quàm prodigioſa corpora, & monſtris inſignia: ſed hi pauci admodum fuerit argumentum, quòd in pueris elucet ſpes plurimorum: quæ cùm emoritur ætate, manifeſtum eſt non naturam defeciſſe, ſed curam. Præſtat tamen ingenio alius alium: concedo: ſed ut plus excitat, aut minus: nemo tamen reperitur, qui ſit ſtudio nihil conſecutus. Hoc qui perviderit, protinus ut erit parens factus, acrem quam maximè curam ſpei futuri oratoris impendat. Ante omnia ne ſit vitioſus ſermo nutricibus: quas, ſi fieri poſſet, ſapientes Chryſippus optavit: certè, quantùm res pateretur, optimas eligi voluit. Et morum quidem in his haud dubiè prior ratio eſt: rectè tamen etiam loquantur. Has primùm audiet puer, harum verba effingere imitando conabitur. Et natura tenaciſſimi ſumus eorum quæ rudibus annis percipimus: Ut ſapor quo nova imbuas, durat: nec lanarum colores quibus ſimplex ille candor mutatus eſt, elui poſſunt. Et hæc ipſa magis

Nutrices quæ ſint pueris deligendæ.

pertinaciter hærent, quæ deteriora ſunt. Nam bona facilè mutantur in pejus: nunc quando in bonum verteris vitia? Non aſſueſcat ergo, ne dum infans quidem eſt, ſermoni qui dediſcendus ſit. In parentibus verò quamplurimum eſſe eruditionis optaverim. Verum nec de patribus tantum loquor. nam Gracchorum eloquentiæ multum contuliſſe accepimus Corneliam matrem, cujus doctiſſimus ſermo in poſteros quoque eſt epiſtolis traditus: & Lælii filia reddidiſſe in loquendo paternam eloquentiam dicitur: & Quinti Hortenſii filiæ oratio apud Triumviros habita, legitur non tantùm in ſexus honorem. Nec tamen ii quibus diſcere ipſis non contigit, minorem curam docendi liberos habeant: ſed ſint propter hoc ipſum ad cætera magis diligentes. De pueris inter quos educabitur ille huic ſpei deſtinatus, idem quod de nutricibus dictum ſit. De pædagogis hoc amplius, ut aut ſint eruditi planè, quam primam eſſe curam velim: aut ſe non eſſe eruditos ſciant. nihil enim pejus eſt iis qui paulum aliquid ultra primas literas progreſſi, falſam ſibi ſcientiæ perſuaſionem induerunt. Nam & cedere præcipiendi peritis indignantur, & velut jure quodam poteſtatis, quo ferè hoc hominum genus intumeſcit, imperioſi atque interim ſævientes, ſtultitiam ſuam perdocent. Nec minus error eorum nocet moribus. Siquidem Leonides Alexandri pædagogus, ut à Babylonio Diogene traditur, quibuſdam cum vitiis imbuit, quæ robuſtum quoque & jam maximum regem ab illa inſtitutione puerili ſunt proſecuta. Si cui multa videor exigere, cogitet oratorem inſtitui, rem arduam: etiam cum ei formando nihil defuerit, præterea plura ac difficiliora ſupereſſe. Nam & ſtudio perpetuo, & præſtantiſſimis præceptoribus, & pluribus diſciplinis opus eſt. Quapropter præcipienda ſunt optima: quæ ſi quis gravabitur, non rationi defuerit, ſed homini. Si tamen non continget quales maximè velim, habere nutrices, pueros, pædagogos: at unus certè ſit aſſiduus dicendi non imperitus: qui ſi qua erunt ab his præſente alumno dicta vitioſè, corrigat protinus, nec inſidere illi ſinat: dum tamen intelligatur, id quod prius dixi, bonum eſſe: hoc, remedium. A ſermone Græco puerum incipere malo: quia Latinis, qui pluribus in uſu eſt, vel nobis nolentibus ſe perhibet: ſimul quia diſciplinis quoque Græcis prius inſtituendus eſt, unde & noſtræ

Parentum eruditio filiorum inſtitutioni perutilis. Cicero in Bruto & Val. lib. 8. tit. 3.

Pædagogi qui adhibendi, & quæ in illis requirantur.

Studia puerorum quatenus componenda.

noſtræ fluxerunt. Non tamen hoc adeò ſuperſtitioſè velim fieri ut diu tantùm loquatur Græcè aut diſcat, ſicut pleriſque moris eſt. hinc enim accidunt & oris plurima vitia in peregrinum ſonum corrupti, & ſermonis, cui cum Græcæ figuræ aſſidua conſuetudine hæſerint, in diverſa quoque loquendi ratione pertinaciſſimè durant. Non longè itaque Latina ſubſequi debent, & citò pariter ire. Ita fiet, ut quum æquali cura linguam utranque tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quidam literis inſtituendos, qui minores ſeptem annis eſſent, non putaverunt, quòd illa prima ætas & intellectum diſciplinarum capere, & laborem pati non poſſit. In qua ſententia Heſiodum eſſe plurimi tradunt, qui ante Grammaticum Ariſtophanem fuerunt. Nam is primus ὑποθήκας, in quo libro ſcriptum hoc invenitur, negavit eſſe hujus poëtæ. Sed alii quoque autores, inter quos Eratoſthenes, idem præceperunt. Melius autem, qui nullum tempus vacare cura volunt, ut Chryſippus. nam is quamvis nutricibus triennium dederit, tamen ab illis quoque jam informandam quàm optimis inſtitutis mentem infantium judicat. Cur autem non pertineat ad literas ætas, quæ ad mores jam pertinet? Neque ignoro, toto illo de quo loquor tempore vix tantum effici, quantum conferre unus poſtea poſſit annus: ſed tamen mihi, qui hoc ſenſerunt, videntur non tam diſcentib. in hac parte, quàm docentib. peperciſſe. Quid melius alioqui facient, ex quo loqui poterunt? Faciant enim aliquid neceſſe eſt. Aut cur hoc, quantulumcunque eſt, uſque ad ſeptem annos lucrum faſtidiamus? Nam certè quamlibet parum ſit quod contulerit ætas prior, majora tamen aliqua diſcet puer eo ipſo anno, quo minora didiciſſet. Hoc per ſingulos annos prorogatum, in ſummam proficit: & quantum in infantis præſumptum eſt temporis, adoleſcentiæ acquiritur. Idem etiam de ſequentibus annis præceptum ſit, ne quod cuique diſcendum eſt, ſerò diſcere incipiat. Non ergo perdamus primum ſtatim tempus: atque eo minus, quòd initia literarum ſola memoria conſtant: quæ non modò jam eſt in parvis, ſed tum etiam tenaciſſima eſt. Nec ſum adeò ætatum imprudens: ut inſtandum teneris protinus acerbe putem, exigendámque plenam operam. Nam id in primis cavere oportebit, ne ſtudia qui amare nondum poteſt, oderit, & amaritudinem ſemel præceptam etiam ultra rudes

Infantia ne per infantia docenda.

rudes annos reformidet. Luſus hic ſit: & rogetur: & laudetur: & nonnunquam ſciſſe ſe gaudeat aliquando ipſo nolente doceatur alius, cui invideat, contendat interim, & ſæpius vincere ſe putet, præmiis etiam, quæ capit illa ætas, evocetur. Parva docemus, inſtituendum oratorem profeſſi: ſed eſt ſua etiam ſtudiis infantia: & ut corporum mox etiam fortiſſimorum educatio à lacte cujuſque initium ducit: ita futurus eloquentiſſimus edidit aliquando vagitum, & loqui primum incerta voce tentavit, & hæſit circa formas literarum. Nec ſi quid diſcere ſatis non eſt, ideo neceſſe non eſt. Quòd ſi nemo reprehendit patrem qui hæc non negligenda in ſuo filio putet, cur improbetur, ſi quis ea quæ domi ſuæ rectè faceret, in publicum promit? Atque eò magis, quòd minora etiam facilius minores percipiunt: & ut corpora ad quoſdam membrorum fluxus formari niſi tenera non poſſunt, ſic animos quoque ad pleráque duriores robur ipſum facit. An Philippus Macedonum rex Alexandro filio ſuo prima literarum elementa tradi ab Ariſtotele ſummo ejus ætatis philoſopho voluiſſet, aut ille ſuſcepiſſet hoc officium, ſi non ſtudiorum initia à perfectiſſimo quoque tractari, pertinere ad ſummam credidiſſet: Fingamus igitur Alexandrum dari nobis impoſitum gremio, dignum tanta cura infantem (quanquam ſuus cuique dignus eſt) pudeátne me in ipſis ſtatim elementis etiam brevia docendi monſtrare compendia? Neque enim mihi illud ſaltem placet, quod fieri in plurimis video; ut literarum nomina & contextum prius quàm formas parvuli diſcant. Obſtat hoc agnitioni earum, non intendentibus mox animum ad ipſos ductus, dum antecedentem memoriam ſequuntur. Quæ cauſa eſt præcipientibus, ut etiam cùm ſatis affixiſſe eas pueris recto illo quo primum ſcribi ſolent contextu videntur, retrogant rurſus, & varia permutatione perturbent, donec literas, qui inſtituuntur, facie norint, non ordine. Quapropter optimè ſicut hominum, pariter & habitus & nomina edocebuntur. Sed quod in literis obeſt, in ſyllabis non nocebit. Non excludo autem, id quod eſt notum, irritandæ ad diſcendum infantiæ gratia, eburneas etiam literarum formas in luſum offerre, vel ſi quid aliud, quo magis illa ætas gaudeat, inveniri poteſt, quod tractare, intueri, nominare, jucundum ſit. Cùm verò jam ductus ſequi cœperit,

non

Inſtitutio puerorum.

Ariſtoteles Alexandri præceptor.

Literarum traditio.

Bene ſcribendi ſtudium.

non inutile erit eas tabellæ quam optimè inſculpi, ut per illos velut ſulcos ducatur ſtylus. Nam neque errabit quemadmodum in ceris (continebitur enim utrinque marginibus) neque extra præſcriptum poterit egredi: & celerius ac ſæpius ſequendo certa veſtigia, firmabit articulos: neque egebit adjutorio manum ſuam manu ſuperimpoſita regentis. Non eſt aliena res, quæ ferè ab honeſtis negligi ſolet, cura bene ac velociter ſcribendi. Nam cùm ſit in ſtudiis præcipuum, quoque ſolo verus ille profectus, & altis radicibus nixus paretur, ſcribere ipſum, tardior ſtylus cogitationem moratur: rudis & confuſus intellectu caret: unde ſequitur alter dictandi quæ ex his transferenda ſunt, labor. Quare cùm ſemper & ubique, tum præcipuè in epiſtolis ſecretis & familiaribus delectabit, ne hoc quidem neglectum reliquiſſe. Syllabis nullum compendium eſt: perdiſcendæ omnes: nec, ut fit plerunque, difficillima quæque earum differenda, ut in omnibus ſcribendis deprehendantur. Quinimò ne primæ quidem memoriæ temere credendum: repetere, & diu inculcare, fuerit utilius: & in lectione quoque non properare ad continuandam eam vel accelerandam, niſi cùm inoffenſa atque indubitata literarum inter ſe conjunctio ſuppeditare ſine ulla cogitandi ſaltem mora poterit: tunc ipſis ſyllabis verba complecti, & his ſermonem connectere incipiat. Incredibile eſt quantum moræ lectionis feſtinatione adjiciatur. Hinc enim accidit dubitatio, intermiſſio, repetitio, plus quàm poſſunt audentibus: deinde cùm errarunt, etiam iis quæ jam ſciunt, diffidentibus. Certa ſit ergo in primis lectio, deinde conjuncta, & diu lentior, donec exercitatione contingat emendata velocitas. Nam proſpicere in dextrum (quod omnes percipiunt) & providere, non rationis modò, ſed uſus quoque eſt: quoniam ſequentia intuenti, priora dicenda ſunt, &, quod difficillimum eſt, dividenda intentio animi, ut aliud voce, aliud oculis agatur. Illud non pœnitebit curaſſe, cùm ſcribere nomina puer (quemadmodum moris eſt) cœperit, ne hanc operam in vocabulis vulgaribus & fortè occurrentibus perdat. Protinus enim poteſt interpretationem linguæ ſecretioris, quas Græci γλώσσας vocant, dum aliud agitur, ediſcere, & inter prima elementa conſequi rem poſtea proprium tempus deſideraturam. Et quoniam adhuc circa res tenues moramur: ii quo-

Legendi optima ratio.

Quæ ſcribenda proponenda. Ariſtoteles lib. de liter. & Feſt. Pomp.

que

Inſtitutio & eruditio puerorum.

Nempe, lib. 1. cap. 1.

que verſus qui ad imitationem ſcribendi proponentur, non ocioſas velim ſententias habeant, ſed honeſtum aliquid monentes. Proſequitur hæc memoria in ſenectutem, & impreſſa animo rudi, uſque ad mores proficiet. Etiam dicta clarorum virorum, & electos ex poëtis maximè: (namque eorum parvis cognitio gratior eſt,) locus ediſcere inter luſum licet. Nam & maximè neceſſaria eſt oratori (ſicut ſuo loco dicam) memoria: & ea præcipuè firmatur atque alitur exercitatione: & in iis de quibus nunc loquitur ætatibus, quæ nihil dum ipſæ ex ſe generare queunt, propè ſola eſt quæ juvare curam docentium poſſit. Non alienum fuerit exigere ab iis ætatibus, quò ſit abſolutius os, & expreſſior ſermo, ut nomina quædam veriúſque affectare difficultatis ex pluribus aſperrimis coeuntibus inter ſe ſyllabis catenatos, & velut confragoſos, quàm citatiſſimè volvant. χαλεπροὶ Græcè vocatur, res modica dictu: qua tamen omiſſa, multa linguæ vitia, niſi primis eximuntur annis, inemendabili in poſterum pravitate durantur.

Vtrum utilius domi, an in ſcholis erudiantur.

CAP. II.

ARGUMENTUM.

Refellit eorum opiniones qui puerum à ſchola publica arcentes domi inſtitui volunt, duplici nitentes argumento, quòd in ſchola facilius corrumpantur, quódque unus magis vacaturus ſit uni. Priorem cauſam oſtendit ad ſcholas non pertinere, & retorquet in adverſarios: cùm pueri licentia parentum corrupti, domo malos mores adferant, qui tamen præceptoris ſancta & gravi vigilantia corrigi queant: qui ut talis ſit multis undique ſtimulis urgetur, cùm domeſticus ille majori ſecuritate turpitudinem domi exercere poſſit. Secundum planè falſum oſtendit, cùm contra optimus quiſque preceptor majori theatro & frequentia accendi ſoleat. Ergo utilius publicè quàm domi inſtitui, quamvis non ſit incommodum futurum, ſi domeſticus aliquis doctus & probus lateri puerorum adjungatur. Inſerit preterea objectiones duas, doctum illum preceptorem publicum non ſe ad pueri captum accommodaturum: & numerum auditorum impedire præceptoris caſtigationem prælectionémque. Primum oſtendit eſſe falſum, ſecundum in ſpeciem probabile multis cõmodis compenſat. His argumentis confirmat quòd in ſcholis diſcat non reformidare homines: quòd amicitias contrahat perduraturas in extremam ſenectutem, quòd ibi prudentiam & ſenſum communem diſcat: quòd ex æmulatione inflammetur ad diſcendum: quòd audiat etiam quæ ad alios pertineant: quòd condiſcipulorum facilitas accommodatior jucundiorem faciat imitationem: Poſtremò, quòd preceptor uno præ-

ſenti non concipiat idem ſpiritus, nec effundat eas vires quas in celebritate. His morem pueros inſtituendi laudatiſſimum ſuis olim præceptoribus familiarem interſerui.

Cur domi doceri pueros nonnulli ſentiant melius.

SEd nobis jam paululum accreſcere puer, & exire de gremio, ac diſcere ſeriò incipiat. Hoc igitur potiſſimum loco tractanda quæſtio eſt, Utiliúſne ſit domi atque intra privatos parietes ſtudentem continere, an frequentiæ ſcholarum & velut publicis præceptoribus tradere. Quod quidem cùm iis à quibus clariſſimarum civitatum mores ſunt inſtituti, tum eminentiſſimis autoribus video placuiſſe. Non eſt tamen diſſimulandum, eſſe nonnullos qui ab hoc propè publico more privata quadam perſuaſione diſſentiant. Hi duas præcipuè rationes ſequi videntur: Unam, quòd moribus magis conſulant fugiendo turbam hominum ejus ætatis, quæ ſit ad vitia maximè prona: unde cauſas turpium factorum ſæpe extitiſſe utinam falsò jactaretur. Alteram, quod quiſquis futurus eſt ille præceptor, liberalius tempora ſua impenſurus uni videtur, quàm ſi eadem in plures partiatur. Prior cauſa prorſus gravis. Nam ſi ſtudiis quidem ſcholas prodeſſe, moribus autem nocere conſtaret, potior mihi ratio vivendi honeſtè quàm ut optimè dicendi videretur: Sed mea quidem ſententia, juncta iſta atque indiſcreta ſunt. Neque enim eſſe oratorem niſi bonum virum judico: & fieri etiam ſi poſſet, nolo: de hac re igitur prius. Corrumpi mores in ſcholis putant: nam & corrumpuntur interim: ſed domi quoque: & ſunt multa ejus rei exempla, tam læſæ hercle, quam conſervatæ ſanctiſſimè utrobique opinionis. Natura cujuſque totum curáq; diſtat. Da mentem ad pejora facilem, da negligentiam formandi cuſtodiendíque in ætate prima pudoris: non minorem flagitiis occaſionem ſecreta præbuerint: nam & eſſe poteſt turpis domeſticus ille præceptor: nec tutior inter ſervos malos, quam ingenuos parum modeſtos converſatio eſt. At ſi bona ipſius indoles, ſi non cæca ac ſopita parentum ſocordia eſt: & præceptorem eligere ſanctiſſimum quenque (cujus rei præcipua prudentibus cura eſt) & diſciplinam quæ maximè ſevera fuerit, licet: & nihilominus amicum gravem virum, aut fidelem libertum lateri filii ſui adjungere: cujus aſſiduus comitatus etiam illos meliores faciat, qui timebantur. Facile erat hujus metus remedium, Utinam liberorum noſtrorum

Vt sit parentum indulgentia perniciosa.

ſtrorum mores non ipſi perderemus. Infamiam ſtatim deliciis ſolvimus. MOLLIS illa educatio, quam indulgentiam vocamus, nervos omnes & mentis & corporis frangit. Quid non adultus concupiſcet, qui in purpuris repit? Nondum prima verba exprimit, & jam coccum intelligit, jam conchylium poſcit. Ante palatum eorum quam os inſtituimus. In lecticis creſcunt, ſi terram attigerint, è manibus utrinque ſuſtinentium pendent. Gaudemus ſiquid licentius dixerint. Verba ne Alexandrinus quidem permittenda delitiis, riſu & oſculo excipimus. Nec mirum: nec docuimus, ex nobis audierunt, noſtras amicas, noſtros concubinos vident. Omne convivium obſcœnis canticis ſtrepit: pudenda dictu ſpectantur. Fit ex his conſuetudo, deinde natura. Diſcunt hæc miſeri antè quàm ſciant vitia eſſe: inde ſoluti ac fluentes non accipiunt è ſcholis mala iſta, ſed in ſcholas afferunt. Verùm in ſtudiis magis vacabit unus uni. Ante omnia mihi prohibet eſſe iſtum, neſcio quem unum, etiam cum eo qui in ſcholis eruditur. Sed etiam ſi jungi utrunque non poſſet, lumen tamen illud conventus honeſtiſſimi, tenebris, ac ſolitudini prætuliſſem. Nam optimus quiſque præceptor frequentia gaudet, ac majore ſe theatro dignum putat. At verò minores ex conſcientia ſuæ infirmitatis hærere ſingulis, & officio fungi quodammodo pædagogorum non indignantur. Sed præſtet alicui vel gratia, vel amicitia, vel pecunia, ut doctiſſimum atque incomparabilem magiſtrum domi habeat: num tamen ille totum in uno diem conſumpturus eſt? aut poteſt eſſe ulla tam perpetua diſcentis intentio, quæ non ut viſus oculorum obtutu continuo fatigetur? cum præſertim multo plus ſecreti temporis ſtudia deſiderent. Neque enim ediſcenti, ſcribenti, & cogitanti præceptor aſſiſtit: quorum aliquid agentibus, cujuſcunque interventus impedimento eſt. Lectio quoque non omnis nec ſemper præeunte vel interpretante eget. Quando enim tot autorum notitia contingeret? Ergo modicum tempus eſt, quo in totum diem velut opus ordinetur. Ideòque per plures ire poſſunt etiam quæ ſingulis tradenda ſunt. Pleraque verò hanc conditionem habent, ut eadem voce ad omnes ſimul perferantur. Taceo de partitionibus & declamationibus rhetorum: quibus certè quantuſcunque numerus adhibeatur, tamen unuſquiſque totum feret. Non enim

Partitionibus, id eſt, materiæ diviſis diſciplinis, quæ dicuntur, [illegible] vox illa præceptoris, ut cœna, minus pluribus ſufficit: ſed ut ſol, univerſis idem lucis caloriſque largitur. Grammaticus quoque de ratione loquendi ſi diſſerat, quæſtiones explicet, hiſtorias exponat, poëmata enarret: tot illa diſcent, quot audient. At enim emendationi prælectionique numerus obſtat. Sit incommodum (nam quid ferè undique placet?) mox illud comparabimus commodis. Nec ego tamen eò mitti puerum volo, ubi negligatur. Sed neque præceptor bonus majore ſe turba, quàm ut ſuſtinere eam poſſit oneraverit: & in primis ea habenda cura eſt, ut is omnino fiat nobis familiariter amicus: nec officium in dicendo ſpectet, ſed affectum: ita nunquam erimus in turba. Nec ſanè quiſquam literis ſaltem leviter imbutus, eum in quo ſtudium ingeniúmque perſpexerit, non in ſuam quoque gloriam peculiariter fovebit. Sed ut fugiendæ ſint magnæ ſcholæ (cui ne ipſe quidem rei aſſentior) ſi ad aliquem meritò concurritur: non tamen hoc eò valet, ut fugiendæ ſint omnino ſcholæ. Aliud eſt enim vitare eas, aliud eligere. Et ſi refutavimus quæ contra dicuntur, jam explicemus quid ipſi ſequamur. Ante omnia, futurus orator cui in maxima celebritate & in media reipub. luce vivendum eſt, aſſueſcant jam à tenero non reformidare homines, neque illa ſolitaria & velut umbratili vita palleſcere. Excitanda mens & attollenda ſemper eſt, qui in hujuſmodi ſecretis aut langueſcit, & quendam velut in opaco ſitum ducit: aut contra tumeſcit inani perſuaſione. Neceſſe eſt enim ſibi nimium tribuat, qui ſe nemini comparat. Deinde cùm proferenda ſunt ſtudia, caligat in Sole, & omnia nova offendit: ut qui ſolus didicerit, quod inter multos faciendum eſt. Mitto amicitias, quæ ad ſenectutem uſque firmiſſimæ durant, religioſa quadam neceſſitudine imbutæ. Neque enim eſt ſanctus, ſacris iiſdem quàm ſtudiis initiari. Senſum ipſum qui communis dicitur, ubi diſcet, quum ſe à congreſſu, qui non hominibus ſolùm, ſed mutis quoque animalibus naturalis eſt, ſegregari? Adde quòd domi ea ſola diſcere poteſt: quæ ipſi præcipientur in ſchola, etiam quæ aliis. Audiet multa quotidie probari, multa corrigi: proderit alicujus objurgata deſidia: proderit laudata induſtria: excitabitur laude æmulatio: turpe ducet cedere pari, pulchrum ſuperaſſe majores. Accendunt omnia hæc animos: & licet ipſa vitium ſit ambitio, frequen-

Non fugienda magna ſchola.

In Oratore quæ requirantur ſtudia.

Senſus communis.

frequenter tamen cauſa virtutum eſt. Non inutilem ſcio ſervatum eſſe à præceptoribus meis morem, qui cum pueros in claſſes diſtribuerent, ordinem dicendi ſecundum vires ingenii dabant: & ita ſuperiore loco quiſque declamabat, ut præcedere profectu videbatur. Hujus rei judicia præbebantur, ea nobis ingens palmæ contentio. ducere verò claſſem, multò pulcherrimum. Nec de hoc ſemel decretum erat: triceſimus dies reddebat victo certaminis poteſtatem. Ita nec ſuperior ſucceſſu curam remittebat: & dolor victum ad depellendam ignominiam concitabat. Id nobis acriores ad ſtudia dicendi faces ſubdidiſſe, quàm exhortationes docentium, pædagogorum cuſtodiam, vota parentum, quantum animi mei conjectura colligere poſſum, contenderem. Sed ſicut firmiores in literis profectus alit æmulatio; ita incipientibus, atque adhuc teneris, condiſcipulorum quàm præceptoris, jucundior, hoc ipſo quòd facilior, imitatio eſt. Vix enim ſe prima elementa ad ſpem tollere effingendæ, quam ſummam putant, eloquentiæ audebunt: proxima amplectentur magis: ut vires arboribus applicitæ, inferiores prius apprehendendo ramos, in cacumina evadunt. Quod adeò verum eſt, ut ipſius etiam magiſtri, ſi tamen ambitioſis utilia præferet, hoc opus ſit, cùm adhuc rudia tractabit ingenia, non ſtatim onerare infirmitatem diſcentium, ſed temperare vires ſuas, & ad intellectum audientis deſcendere. Nam ut vaſcula oris anguſti ſuperfuſam humoris copiam reſpuunt: ſenſim autem influentibus, vel etiam inſtillatis complentur: ſic animi puerorum quantum excipere poſſint, videndum eſt. Nam majora intellectu, velut parum aptos ad percipiendum animos non ſubibunt. Utile igitur eſt habere quos imitari primum, mox vincere velis. ita paulatim & ſuperiorum ſpes erit. His adjicio, præceptores ipſos non idem mentis ac ſpiritus in dicendo poſſe concipere ſingulis tantùm præſentibus, quod illa celebritate audientium inſtinctos. Maxima enim pars eloquentiæ conſtat animo hunc affici, hunc concipere imagines rerum, & transformari quodammodo ad naturam eorum de quibus loquimur, neceſſe eſt. Is porrò quo generoſior celſiórque eſt, hôc majoribus velut organis commovetur: ideóque & laude creſcit, & impetu augetur, & aliquid magnum agere gaudet. Eſt quædam tacita dedignatio, vim dicendi tantis comparatam

Ducere claſſem, id eſt, *primum locum tenere.*

Semel, pro *in perpetuum.*

Elementa pro *elementariis*, ſicut *ſervitia* pro *ſervis*.

tam laboribus, ad unum auditorem demittere. pudet ſupra modum ſermonis attolli. Et ſanè concipiat quis mente vel declamantis habitum, vel orantis vocem, inceſſum, pronuntiationem, illum denique animi & corporis motum, ſudorem, & (ut alia prætercam) fatigationem, audiente uno, nonne quiddam pati furori ſimile videatur? Non eſſet in rebus humanis eloquentia, ſi tantùm cum ſingulis loqueremur.

Qua ratione puerorum ingenia dignoſcantur, & quomodo tractanda ſint.

CAP. III.

ARGUMENTUM.

Duo tradit hoc capite, puerorum ingenia primùm perſpicienda, eóſque non temerè cædendos eſſe. Nam cùm primum & præcipuum omnium in puero quem in oratorem evadere deſideramus, ſit natura, qua invita nequicquam tentantur omnia, ad ſummam illam ſpem quemque alere conari, natura ejus & ingenio non diligenter explorato, eſſe vehementer abſurdum. Signa quibus id colligi poſſit, hæc eſſe. Memoriam primùm quæ duas habet partes, facilè percipere, & fideliter continere. Deinde imitationem, non illam quidem vitiorum, aut rerum per ſe parum momenti habentium, ut eſt habitus & inceſſus, ſed omnium bonorum, nam ea à probitate ſi juncta ſit imitatio, nullo pacto ferendum. Subjungit & hæc, ſi ultro interroget: ſi non ingenium tanquam præcox effundat ante tempus: ſi laude excitetur, & juvetur: ſi victu fleat, ſi luſu digno liberali cupiat interdum recreari. Poſtremo temere non eſſe cædendos, quia turpe & ſervile ſit.

Ingenii puerilis ſignum memoria.

TRadito ſibi puero, docendi peritus ingenium ejus in primis naturámque perſpicit. Ingenii ſignum in parvis præcipuum memoria. Ejus duplex virtus: facilè percipere, & fideliter continere. Proximum, imitatio: nam id quoque eſt docilis naturæ: ſic tamen, ut ea quæ diſcit, effingat, non habitum forte & inceſſum, & ſi quid in pejus notabile eſt. Non dabit mihi ſpem bonæ indolis, qui hoc imitandi ſtudio petet, ut rideatur. Nam probus quoque in primis erit ille verè ingenioſus: alioqui non pejus duxerim tardi eſſe ingenii, quàm mali. Probus autem ab illo ſegni & jacente plurimum aberit. Hic meus, quæ tradentur, non difficulter accipiet: quædam etiam interrogabit: ſequetur tamen magis quàm præcurret. Illud ingenioſorum velut præcox genus, non temerè unquam pervenit ad frugem. Hi ſunt qui parva facilè faciunt: & audacia provecti, quicquid illud poſſunt, ſtatim oſtendunt. Poſſunt autem

Ingenia ut cognoſcenda & tractanda.

In ingeniorum varietate quæ ſit habenda ratio.

Remiſſio ut neceſſaria & utilis cum modo adhibita.

Retenduntur, id eſt, *laxantur & recreantur.*

Luſus ut pueris utiles.

id demum quod in proximo eſt; verba continuant: hæc vultu interrito nulla tardati verecundia proferunt: non multum præſtant, ſed citò: non ſubeſt vera vis, nec penitus immiſſis radicibus nititur, ut quæ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemina, celerius ſe effundunt: & imitatæ ſpicas herbulæ, inanibus ariſtis ante meſſem flaveſcunt. Placent hæc annis comparata, deinde ſtat profectus, admiratio decreſcit. Hæc cùm animadverterit, perſpiciat deinceps quonam modo tractandus ſit diſcentis animus. Sunt quidam, niſi inſtiteris, remiſſi: quidam imperia indignantur: quoſdam continet metus, quoſdam debilitat: alios continuatio extundit, in aliis plus impetus facit. Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria juvet, qui victus fleat: hic erit alendus ambitu, hunc mordebit objurgatio, hunc honor excitabit: in hoc deſidiam nunquam verebor. Danda tamen omnibus aliqua remiſſio: non ſolùm quia nulla res eſt quæ perferre poſſit continuum laborem: atque ea quoque quæ ſenſu & anima carent, ut ſervare vim ſuam poſſint, velut alterna quiete retenduntur: ſed quod ſtudium diſcendi, voluntate quæ cogi non poteſt, conſtat. Itaque & virium plus afferunt ad diſcendum renovati ac recentes, & acriorem animum, qui ferè neceſſitatibus repugnat. Nec me offenderit luſus in pueris: eſt & hoc ſignum alacritatis: neque illum triſtem, ſemperque demiſſum, ſperare poſſum erectæ circa ſtudia mentis fore, cùm in hoc quoque maximè naturali ætatibus illis impetu, jaceat. Modus tamen ſit remiſſionibus, ne aut odium ſtudiorum faciant negatæ, aut ocii conſuetudinem nimiæ. Sunt etiam nonnulli acuendis puerorum ingeniis non inutiles luſus, quum poſitis invicem cujuſque generis quæſtiunculis æmulantur. Mores quoque ſe inter ludendum ſimplicius detegunt: modò nulla videatur ætas tam infirma, quæ non protinus quid rectum pravúmque ſit, diſcat, tum vel maximè formanda, cùm ſimulandi neſcia eſt, & præcipientibus facillimè cedit. Frangas enim citius quàm corrigas quæ in pravum induruerunt. Protinus ergo neque id cupidè, nequid improbè, nequid impotenter faciat, monendus eſt puer: habendúmque in animo ſemper illud Virg.

——*Adeò à teneris conſueſcere multum eſt.*

Georg. 1.

Non eſſe cædendos pueros, nec graviùs vapulandos.

Cædi verò diſcentes, quanquam & receptum ſit, & Chryſippus non improbet minimè velim: primum, quia deforme atque ſervile eſt: & certè, quod convenit, ſi ætatem mutes, injuria: deinde, quòd ſi cui tam eſt mens illiberalis, ut objurgatione non corrigatur, is etiam ad plagas, ut peſſima quæque mancipia, durabitur: poſtremò quòd ne opus quidem erit hac caſtigatione, ſi aſſiduus ſtudiorum exactor adſtiterit. Nunc ferè negligentia pædagogorum ſic emendari videtur, ut pueri non facere quæ recta ſunt cogantur, ſed cur non fecerint puniantur. Denique cùm parvulum verberibus coëgeris, quid juveni facias, cui nec adhiberi poteſt hic metus, & majora diſcenda ſunt? Adde, quòd multa vapulantibus dictu deformia, & mox verecundiæ futura, ſæpe dolore vel metu accidunt: qui pudor refringit animum, & abjicit, atque ipſius lucis fugam & tædium dictat. Jam ſi minor in deligendis cuſtodum & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere in quæ probra nefandi homines iſto cædendi jure abutantur, quam det aliis quoque nonnunquam occaſionem hic miſerorum metus. Non morabor in parte hac: nimium eſt quod intelligitur. Quare hoc dixiſſe ſatis eſt, in ætatem infirmam, & injuriæ obnoxiam, nemini debet nimium licere. Nunc quibus inſtituendus ſit artibus qui ſic formabitur, ut fieri poſſit orator, & quæ in quaque ætate inchoanda, dicere ingreditur.

De Grammatica.

CAP. IV.

ARGUMENTUM.

Puerum huic ſpei deſtinatum, legendi ſcribendíque jam peritum, bonis moribus, bono ingenio prędítum grammaticis tradendum pręcipit. Grammatices facit duas partes, unam rectè loquendi ſcientiam, quam horiſticen alii, alii methodicen nominant, quod præcepta, primas rerum finitiones, & methodum emendatè loquendi ſcribendique tradat, ſub qua ſcribendi rationem continet. Alteram poëtarum & hiſtoricorum enarrationem, quam exegeticen vocant, ad quam emendatam lectionem refert. ¶ In hac grammatices profeſſione muſicen propter rhythmum & metrum requirit Aſtrologiæ etiam cognitionem, propter poëtas, qui ſyderum ortu & occaſu tempora rerum declarare conſueverunt. Et philoſophiam, propter locos plurimos in authoribus ex intima philoſophia petitos, & propter Empedoclem Varronémque, qui præcepta ſapientiæ verſibus tradiderunt. Addit & eloquentiam, ut omnia propriè & copioſè demonſtrare queat. ¶ Hinc elementorum vim ſtatim tradendam & non ſolùm quo pacto, vocales à conſonantibus diſtinguantur, & hæ rurſus in ſemivocales

cales & mutas partiantur: verumetiam quas literas à Græcis mutuemur ſcribendis eorum nominibus, nempe, y & z, & in Latinis an Æolicum digamma deſideretur. Et qui ſonus medius ſit inter I. & V. An redundent H & K & X. Quo pacto I. & V. tranſeant in conſonantes, prępoſitæ vocalibus, ut Venus, Iuno, Quid in literis proprium, quid commune, Quæ mutationes accidant declinatione aut præpoſitione, ut ſeco ſecui, cadit excidit, Quæ cum quibus cognatio, ut R & S. Valerii Valeſii, arbos labos. T & S. pultare, pulſare, & olim T cum D. Alexanter Alexander. Et pro aſpiratione Digamma vel F. fordeum, fœdus, pro hordeum & hœdus, B pro P, F & H Byrrus, Brages, Belena. O pro V & contrà, Hecoba & Culchides, E & I, leber, Menerva. ¶ Hinc quot ſint partes orationis, & quo pacto earum numerus ad octo paulatim deductus ſit, rejectus articulus, aſſeveratione, & attractione, vocabulo appellationéque nomen ſubjectis. ¶ His cognitis ad declinationes nominum & verborum accedit: quib⁹ neglectis ambitioſi quidam ſuos diſcipulos humi adhuc repeantes, circa ſublimiora oſtentare volentes, prępoſterè docebant. Et primùm declinare nomina & verba præcipit doceri genera nominum, origines ſcrutari, unde butri, Agrippæ, Poſthumi. Deinde ſitne aliqua vix ſexti caſus, apud Latinos, ſeptimi apud Græcos. In verbis quoque præter accidentia noſſe quæ ſint anomala, ut in nominibus quæ heteroclita. Ut participia tranſeant in nomina verbalia, ut ſapiens nutritor. Cujus rationis ſunt illa impersonalia paſſiva. Itur in antiquam ſylvam. Et illud, rotis Uſque adeò turbatur agris. Item & illud, Campus curritur. Ut quædam paſſiva, poſitione, activam habeant ſignificationem, ut, pranſus, potus. Ut quædam nomina tranſeant in adverbia, noctu, diu. Et quædam in his ſimile quid patiantur: ut dictu, factu.

Grammatices uſus & diviſio.

PRimus in eo qui legendi ſcribendíque adeptus erit facultatem, grammaticis eſt locus. Nec refert, de Græco, an de Latino loquar: quanquam Græcum eſſe priorem placet. Utrique eadem via eſt. Hæc igitur profeſſio cùm breviſſimè in duas partes dividatur, rectè loquendi ſcientiam, & poëtarum enarrationem: plus habet in receſſu, quàm in fronte promittit. Nam & ſcribendi ratio conjuncta cum loquendo eſt, & enarrationem præcedit emendata lectio: & miſtum his omnibus judicium eſt: quo quidem ita ſeverè ſunt uſi veteres grammatici, ut non verſus modò cenſoria quadam virgula notare, & libros qui falsò viderentur inſcripti, tanquam ſubdititios ſummovere familia permiſerint ſibi: ſed autores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Nec poëtas legiſſe ſatis eſt: excutiendum omne ſcriptorum genus: non propter hiſtorias modò, ſed verba, quæ frequenter jus ab autoribus ſumunt. Tum nec citra muſicen grammatice poteſt eſſe perfecta, cum ei de metris rhythmiſque dicen-

Scriptura ut cum elocutione juncta.

Criticorum veterum cenſura.

dum ſit? Nec ſi rationẽ ſyderum ignoret, poëtas intelligat: qui (ut alia mittam) toties ortu occaſuque ſignorum in declarandis temporibus utuntur. Nec ignara philoſophiæ, cùm propter plurimos in omnibus ferè carminibus locos, in intima quæſtionum naturalium ſubtilitate repetitos, tum vel propter Empedoclem in Græcis, Varronem ac Lucretium in Latinis: qui præcepta ſapientiæ verſibus tradiderunt. Eloquentia quoque non mediocri eſt opus, ut de unaquaque earum quas demonſtravimus rerum dicat propriè & copioſè. Quo minus ſunt ferendi, qui hanc artem ut tenuem ac jejunam cavillantur: quæ niſi oratori futuro fundamenta fideliter jecerit, quicquid ſuperſtruxeris, corruet: neceſſaria pueris, jucunda ſenibus: dulcis ſecretorum comes: & quæ vel ſola omni ſtudiorum genere plus habet operis quam oſtentationis. Ne quis igitur tanquam parva faſtidiat grammatices elementa: non quia magnæ ſit operæ, conſonantes à vocalibus diſcernere, ipſáſque eas in ſemivocalium numerum, mutarúmque partiri: ſed quia interiora velut ſacri hujus adeuntibus, apparebit multa rerum ſubtilitas, quæ non modò acuere ingenia puerilia, ſed exercere altiſſimam quoque eruditionem ac ſcientiam poſſit. An cujuſlibet auris eſt exigere literarum ſonos? Non Hercule magis, quam nervorum. At grammatici ſaltem omnes in hanc deſcendent rerum tenuitatem, deſintne aliquæ nobis neceſſariæ literæ, non quum Græca ſcribimus: (tum enim ab iiſdem duas mutuamur,) ſed propriè in Latinis, ut in his, *Servus* & *Vulgus*, Æolicum digamma deſideratur. Et medius eſt quidam V & I literæ ſonus. Non enim ſic *optumum* dicimus, ut *optimum*. Et in *here*, neque E planè, neque I auditur. An rurſus aliæ redundent, præter illam aſpirationis: quæ ſi neceſſaria eſt, etiam contrariam ſibi poſcit. Et Q, quæ & ipſa quorundam nominum nota eſt, & K, cujus ſimilis effectus ſpeciéſque, niſi quòd paulum à noſtris obliquatur, *Kappa* apud Græcos: nunc tantũ in numero manet. Et noſtratum ultima x, qua tamen carere potuimus, ſi non quæſiſſimus. Atque etiam in ipſis vocalibus grammatici eſt videre, an aliquas pro conſonantibus uſus acceperit; quia *Iam* ſicut *Tam* ſcribitur, & *Quos* ut *Cos*. Atque ut vocales jungantur, aut enim unam longam faciunt, ut veteres ſcripſere, qui geminatione earum velut apice utebantur: aut duas, niſi quis

putat

Eloquentiæ utilitas.

De literis, earum uſu & poteſtate.

Duas, y & z.

Nam in optimo media brevi plenum ſonum non habet, ut in opimo longa.

putat etiam ex tribus vocalibus ſyllabam fieri, quod nequit ſi non aliquæ officio conſonantium fungantur. Quæret etiam hoc, quomodo duabus demum vocalibus in ſeipſas coëundi natura ſit, cùm conſonantium coëat nulla, niſi alteram frangat. Atqui litera I ſibi incidit. *Conjicit* enim eſt ab illo *Iacit.* Et V, quomodo nunc ſcribitur *Vulgus* & *Servus.* Sciat etiam Ciceroni placuiſſe *Aïjo Maïjámque* geminata I ſcribere. Quod ſi eſt, etiam jungetur ut conſonans. Quare diſcat puer, quid in literis proprium, quid commune, quæ cum quibus cognatio: nec miretur cur ex *Scamno* fiat *Scabellum:* aut à *pinna*, (quod eſt acutum) ſecuris utrinque habens aciem, *Bipennis:* ne illorum ſequatur errorem. qui quia à pennis duabus hoc eſſe nomen exiſtimant, pinnas avium dici volunt. Neque has modò noverit mutationes, quas afferunt declinatio, aut præpoſitio, ut *ſecat, ſecuit, cadit, excidit, cædit, cecidit, calcat, exculcat:* & ſic à lavando *lotus*, & inde rurſus *illotus*, & mille alia: ſed & quæ rectis quoque caſibus ætate tranſierunt. Nam & *Valeſii* & *Fuſii* in *Valerios Furióſque* venerunt: ita *arbos, labos, vapos*, etiam & *clamos* ac *laſes*, ætatis fuerunt. Et hæc ipſa S. litera ab his nominibus excluſa, in quibuſdam ipſa alteri ſucceſſit: nam *mertare*, atque *pulture* dicebant. Quin *fordeum fœdúſque*, pro aſpiratione, * F, vel ſimili litera utentes: nam contra Græci aſpirare ſolent φ: ut pro Fundanio Cicero teſtem, qui primam ejus literam dicere non poſſet, irridet. Sed B quoque in locum aliarum dedimus aliquando, unde *Byrrhus*, & *Bruges*, & *Balena.* Nec non eadem fecit ex duello bellum, unde Duellos quidam dicere *Bellos* auſi. Quid *ſtlocum, ſtliteſques?* Quid T literæ cum D quædam cognatio? Quare minus mirum ſit in vetuſtis operibus urbis noſtræ, & celebribus templis legantur *Alexanter* & *Caſſantra.* Quid O atque V permutatæ invicem? ut *Hecoba* & *notrix, Culcbydes*, & *Pulyxena* ſcriberentur: ac ne in Græcis id tantùm notetur, dederunt ac probaverunt. Sic ὀδυσσεὺς; quem οὐδυσσέα fecerunt Æoles, ad Vlyxem deductus eſt. Quid non E quoque I loco fuit? ut *Menerva, & leber, & mageſter, & Diiove & Veiove*, pro *Dijovi & Veiovi?* * Sed mihi locum ſignare ſatis eſt. Non enim doceo, ſed admoneo docturos. Inde in ſyllabas cura tranſibit, de quibus in orthographia pauca annotabo.

* *Vau vel ſi.*
Pyrrhus,
Phryges,
Phalæna.
Cicero in Oratore pro,
Locum, liteſq;
Sextus Pomp. frag. 19. *Gell. lib. 5. cap. 12.*

* *al.* Deiono victore, *non* Deiqui victori.

De partibus orationis.

¶ Tum videbit ad quem hoc pertinet, quot & quæ ſint partes orationis: quanquam de numero parum convenit. Veteres enim, quorum fuerunt Ariſtoteles quoque atque Theodectes, verba modò & nomina & conjunctiones tradiderunt: videlicet quòd in verbis vim ſermonis, in nominibus materiam (quia alterum eſt quod loquimur, alterum de quo loquimur:) in conjunctionibus autem complexum eorum eſſe judicaverunt, quæ conjunctiones à pleriſque dici ſcio: ſed hæc videtur ex συνδέσμῳ magis propria tranſlatio. Paulatim a Philoſophis, ac maximè Stoicis, auctus eſt numerus: ac primùm conjunctionib⁹ articuli adjecti poſt, præpoſitiones: nominibus appellatio, deinde pronomen, deinde miſtum verbo participium, ipſis verbis adverbia. Noſter ſermo articulos non deſiderat, ideóque in alias partes orationis ſparguntur. Sed accedit ſuperioribus interjectio. Alii tamen ex idoneis duntaxat autoribus octo partes ſecuti ſunt: ut Ariſtarchus, & ætate noſtra Palemo, qui vocabulum ſive appellationem nomini ſubjecerunt tanquam ſpeciem ejus. At ii qui aliud nomen, aliud vocabulum faciunt, novem. Nihilominus fuerunt qui ipſum adhuc vocabulum ob appellationem diducerent, ut eſſet vocabulum, corpus viſu tactúque manifeſtum, domus, lectus: appellatio, cui vel alterum deeſt, vel utrunque, ventus, cœlum, Deus, virtus. Adjiciebant & aſſeverationem: ut heu: & attrectationem, ut faſceatim: quæ mihi non approbantur. Vocabulum, an appellatio dicenda ſit προσηγορία, & ſubjicienda nomini, nécne, quia parvi refert, liberum opinaturis relinquo. Nomina declinare & verba in primis pueri ſciant: neque enim aliter pervenire ad intellectum ſequentium poſſunt: quod etiam monere ſupervacuum fuerat, niſi ambitioſa feſtinatione plerique à poſterioribus inciperent: & dum oſtentare diſcipulos circa ſpecioſa malunt, compendio morarentur. At ſi quis didicerit ſatis, & (quod non minus deeſſe interim ſolet) voluerit docere quæ didicit, non erit contentus tradere in nominibus tria genera, & quæ ſint duobus, omnibúſve communia. Non ſtatim diligentem putabo, qui promiſcua, quæ & epicœna dicuntur, oſtenderit, in quibus ſexus uterque per alterum apparet: aut quæ fœminina poſitione mares, aut neutrali fœminas ſignificant, qualia ſunt Muræna, & Glycerium. Scrutabitur mille præceptor acer atque ſubtilis origines nominum: ut quæ ex habitu corporis * *Cicerones, Ruſos,*

Interjectio.

An differant Nomen, Vocabulum, & Appellatio.

Nominum tria genera. Genus epicœnum quale. Origines nominum.

* *Allobros, Craſſos, Ruſos.*

Orationis virtutes & vitia.

Rufos, Longóſque, fecerunt: (* niſi erit aliud ſecretius, *Syllæ, Burrhi, Galbæ, Planci, Panſæ, Scauri*, taliáque) & ex caſu naſcentium: hinc *Agrippa & Opiter & Cordus & Poſthumus* erunt, & ex iis quæ poſt natos eveniunt, unde & *Vopiſcus*. Jam *Cottæ, Scipiones, Lænates, Serani* ſunt: & ex variis cauſis. Gentes quoque ac loca, & alia multa reperias inter nominum cauſas. In ſervis jam intercidit illud genus quòd ducebatur à domino, unde *Marcipores, Publiporéſque*. Quærat enim, ſitne apud Græcos vis quædam ſexti caſus, & apud nos quoque ſeptimi. Nam cùm dico, *haſta percuſſi*, non utor ablativi natura: nec ſi idem Græcè dicam, dativi. Sed in verbis quoque quis eſt adeò imperitus ut ignoret genera & qualitates & perſonas & numeros? Literarii penè iſta ſunt ludi, & trivialis ſcientiæ. Jam quoſdam illa turbabunt, quæ declinationibus non tenentur. Nam & quædam participia, an verbi appellationes ſint, dubitari poteſt, quia aliud alio loco valent, ut *lectum, & ſapiens*. Quædam appellationibus ſimilia, ut *fraudator, nutritor*. Jam *Itur in antiquam ſylvam*, nónne propriæ cujuſdam rationis eſt: nam quod initium ejus invenias: cui ſimile *Fletur* accipimus: aliter: ut,

*al. Ubi erit aliquid ſecretius.

Vis ſexti caſus apud Græcos, & ſeptimi apud Latinos.

Æneid. 6.

In Andria.

Panditur interea domus omnipotentis olympi.

Æneid. 10.

Aliter, ut

——*Totis Uſque adeò turbatur agris*——

Æclog. 1.

Eſt etiam quidam tertius modus, ut *urbs habitatur*: unde & *campus curritur, mare navigatur*. *Pranſus* quoque atque *potus* diverſum valent, quam indicant. Quid quòd multa verba non totum declinationis ordinem ferunt? Quædam etiam mutantur, ut *fero* in præterito. Quædam tertiæ demum perſonæ figura dicuntur, ut *licet, piget*. Quædam ſimile quiddam patiuntur vocabulis in adverbium tranſeuntibus. Nam ut *noctu & diu*, ita *dictu & factu*. Sunt enim hæc quoq; verba participalia quidem, non tamen qualia dicto, factoque.

De virtutibus & vitiis orationis.

CAP. V.

ARGUMENTUM.

Orationis virtutes & vitia aggreditur, virtutes tres eſſe numero, ut oratio ſit emendata, dilucida & ornata: nam aptè dicere ornatui

ſubjici. Hanc exigi verbis primum ſingulis, deinde conjunctis. In ſingulis an Latina ſint, peregrina, ſimplicia, compoſita, propria, tranſlata, uſitata, aut ficta, conſiderari. In conjunctis laudari verba bene rebus accommodata, in quibus meritò placeat bona vocalitas, quam Græci euphoniam vocent. ¶ Duo eſſe orationis non emendata vitia, barbariſmum & ſolœciſmum. Et barbariſmum quidem eſſe in ſingulis verbis, fierique ſcripto vel dicto tribus modis. Primo ſiquis nomen peregrinum Latinæ orationi inſerat. Secundo, animi natura, ut ſi quis quid dicat inſolenter, minaciter, aut crudeliter. Tertio, partim ſcripto, partim dicto, additione, detractione, mutatione, tranſmutatione, diviſione, complexione, aſpiratione, ectaſi: ſyſtole, genere, numero, ſonis, quales ſunt iotaciſmi, lambdaciſmi, iſchnothetes, plateiaſmi, chiloſtomia. ¶ Accentus cujus Gręcis longè ſit ratio difficilior quam Latinis, ut cùm acuta & gravis alia pro alia ponitur, ubi breviter quæ ratio accentuum ſit, præſcribit: antepenultimam longam natura circumflecti. Roma: Longam poſitione acui fervor: brevem in polyſyllabis rejicere acutum in antepenultimam, ut tartarus. Monoſyllaba natura circumflecti, Rôs: brevia aut longa poſitione, acui, ôb, lux. Verùm hic notandum eſſe, tertium barbariſmi genus in poetis aut venia dignum aut etiam laudi duci. In proſa quoque immutationem recipi: ut Canopitarum apud Ciceronem p pro b, literarum adjectionem, ut in aſſentior. Quædam etiam juncta ſine reprehenſione dici, quæ ſingula vitioſa ſint, ut duapondo, trepondo. ¶ Solœciſmum complexu orationis fieri, etiam cùm in verbo eſt vitium. Adjectione, detractione, tranſmutatione, immutatione: atque etiam in partibus orationis per varia earum accidentia, per genera, tempora, perſonas modos, numeros: per comparationes, ſuperlationes: atque ubi patrium pro poſſeſſivo ponitur: ubi quies pro motu: & ut in ſumma dicam, ubi quævis particula alterius officio ſeu poteſtate fungitur. Quędam etiam faciem ſolœciſmi habere, quæ ſchemata ſunt: ut Thyeſtes tragœdia, ludi Floralia. ¶ His omnibus ad finem adjungit ſibi placere, ut in peregrinis quibus Latini pro ſuis utuntur, accentuum & caſuum rationem Latinam ſequamur, quouſque patitur decor, quia in quibuſdam conſuetudo ſuperet autoritatem, & quædam ſint quæ utroque modo nonindecenter efferri poſſunt. ¶ Poſtremò: quæ ratio ſit vocum compoſitarum & Græcos componendis nominibus fingendiſque, Latinis eſſe feliciores oſtendit; & quæ propria & tranſlata verba ſint, definitione explicat.

Orationis virtutes,

Duplex verborum intellectus.

IAm cùm omnis oratio tres habeat virtutes, ut emendata, ut dilucida, ut ornata ſit: (quia dicere aptè, quod eſt præcipuum, plerique ornatui ſubjiciunt:) totidem vitia, quæ ſunt ſupradictis contraria, emendatè loquendi regula, quæ grammatices prior pars eſt, examinet. Hæc exigitur verbis aut ſingulis aut pluribus. Verba nunc generaliter accipi volo: nam duplex eorum intellectus eſt: alter, quia omnia per quæ ſermo nectitur, ſignificat, ut apud Horatium in arte:

Verbaque proviſam rem non invita ſequentur.

Alter,

Orationis virtutes & vitia.

Alter, in quo eſt una pars orationis, *lego, ſcribo*. Quam vitantes ambiguitatem quidam dicere maluerunt, voces, dictiones, locutiones. Singula ſunt aut noſtra, aut peregrina: aut ſimplicia, aut compoſita: aut propria, aut tranſlata: aut uſitata, aut ficta. Uni verbo vitium ſæpius quàm virtus ineſt. Licet enim dicamus aliquid proprium, ſpecioſum, ſublime, nihil tamen horum niſi in complexu loquendi ſerieque contingit. Laudamus enim verba bene rebus accommodata: ſola eſt quæ notari poſſit velut vocalitas: quæ *εὐφωνία* dicitur: cujus in eo delectus eſt, ut inter duo quæ idem ſignificant, ac tantundem valent, quod melius ſonat, malis. Prima barbariſmi ac ſolœciſmi fœditas abſit. Sed quia interim excuſantur hæc vitia aut conſuetudine, aut autoritate, aut vetuſtate, aut denique vicinitate virtutum (nam ſæpè à figuris ea ſeparare difficile eſt) ne quem tam lubrica obſervatio fallat, acriter ſe in illud tenue diſcrimen grammaticus intendat, de quo nos latius ibi loquemur, ubi de figuris orationis tractandum erit. Interim vitium quod fit in ſingulis verbis, ſit barbariſmus. Occurrat mihi forſan aliquis, Quid hic promiſſor tanti operis dignum? aut quis hoc neſcit, alios barbariſmos ſcribendo fieri, alios loquendo? quia quod malè ſcribitur, malè etiam dici neceſſe eſt: quæ vitioſè dixeris, non utique & ſcripto peccant. Illud prius adjectione, detractione, immutatione, tranſmutatione: hoc ſecundum, diviſione, complexione, aſpiratione, ſono contineri? Sed ut parva ſint hæc, pueri docentur adhuc: & grammaticos officii ſui commonemus. Ex quibus ſi quis erit planè impolitus, & veſtibulum modò artis hujus ingreſſus, intra hæc quæ profitentium commentariolis vulgata ſunt, conſiſtet: doctiores multa adjicient: vel hoc primum, quòd barbariſmum pluribus modis accipimus. Unum gente, quale ſit ſiquis Afrum vel Hiſpanum Latinæ orationi nomen inſerat: ut ferrum quo rotæ vinciuntur, dici ſolet canthus, quanquam eo tanquam recepto utitur Perſius: ſicut Catullus ploxenum circa Padum invenit: & in oratione Labieni, ſive illa Cornelii Galli eſt, in Pollionem, caſnar aſſectator è Gallia ductum eſt: nam maſtrugam, quod Sardum eſt, illudens Cicero ex induſtria dixit. Alterum genus barbariſmi accipimus, quod ſic animi natura, ut is à quo inſolenter quid aut minaciter, aut crudeliter

De vocibus quib. ſingulis vitium ſæpius quam virtus ineſt.

Alluſio ad illud in arte. Quid dignum tanto feret hic promiſſor hiatu?

Barbariſmi ſpecies.

Satyra 3. Ad Aemilium.

liter

Pro Scauro, & de provinciis conſularibus.

Barbariſmi apud poetas.

liter dictum ſit, barbarè locutus exiſtimetur. Tertium eſt illud vitium barbariſmi, cujus exempla vulgò ſunt plurima, ſibi etiam quiſque fingere poteſt, ut verbo cui libebit adjiciat literam ſyllabámve, vel detrahat, aut aliam pro alia, aut eandem alio quàm rectum eſt loco ponat. Sed quidam ferè in jactationem eruditionis ſumere illa ex poëtis ſolent: & autores quos prælegunt, criminantur. Scire autem debet puer, hæc apud ſcriptores carminum aut venia digna, aut etiam laude duci: potiúſque illa docendi erunt minus vulgata: nam duos in uno nomine faciebat barbariſmos Tinca Placentinus (ſi reprehendenti Hortenſio credimus) *peculam* pro *pergulam* dicens, & immutatione, cum c pro g uteretur: & tranſmutatione, cum r proponeret e antecedenti. At in eadem vitii geminatione *Metieo Suffetieo* dicens Ennius, poëtico jure defenditur.

Ex Cicerone in Bruto.

Sed in proſa quoque jam eſt quædam recepta immutatio. Nam Cicero Canopitarum exercitum dicit, ipſi *Canobon* vocant: & *Tharſomenum* pro *Tharſumeno* multi autores, etiam ſi eſt in eo tranſmutatio, vendicaverunt: ſimiliter alia: nam ſive eſt falſum * *aſſentior*, Siſenna dixit *aſſentio*, multíque & hunc & analogiam ſecuti, ſive illud verum eſt: hæc quoque pars conſenſu defenditur. At ille pexus pinguíſque doctor, aut illic detractionem, aut hic adjectionem putabit. Quid quòd quædam quæ ſingula proculdubio vitioſa ſunt, juncta ſine reprehenſione dicuntur? Nam *dua & tre & ponde*, diverſorum generum ſint barbariſmi: aut *duapondo & trepondo*, uſque ad noſtram ætatem ab omnibus dictum eſt, & rectè dici Meſſala confirmat. Abſurdum forſan videatur dicere, barbariſmum, quod eſt unius verbi vitium, fieri per numeros, aut genera, ſicut ſolœciſmum: *ſcala* tamen & *ſcopa*, contráque *hordea* & * *mulſa*, licet literarum mutationem, detractionem, adjectionem non habeant, non alio vitioſa ſunt, quàm quòd pluralia ſingulariter, & ſingularia pluraliter efferuntur, & gladia qui dixerunt, genere exciderunt. Sed hoc quoque notare contentus ſum, ne arti culpa quorundam pervicacium perplexæ, videar & ipſe quæſtionem addidiſſe. Plus exigunt ſubtilitatis quæ accidunt in dicendo vitia, quia exempla eorum tradi ſcripto non poſſunt, niſi cum in ver-

**Sentior, Vide Gel. lib. 2. cap. 25.*

**Muſſa.*

ſus

Orationis virtutes & vitia.

ſus inciderunt, ut διαίρεσις Europaï: & ei contrarium vitium, quod συναίρεσιν & συναλοιφὴν Græci vocant, nos complexionem dicimus: qualis eſt apud P. Varronem:

Cùm te flagranti dejectum fulmine Phæton.

** Diviſo.*

Nam ſi eſſet proſa oratio, eaſdem literas enunciare veris ſyllabis licebat. Præterea quæ fiunt ſpacio, ſiue quum ſyllaba correpta producitur, ut,

Italiam fato profugus-

Æneid. 1.
Ibidem.]

Seu longa corripitur: ut, *Vnius ob noxam,* & furias extra carmen non deprehendas: ſed nec in carmine vitia ducenda ſunt. Illa verò non niſi aure exiguntur; quæ fiunt per ſonos; quanquam per aſpirationem, ſive adjicitur vitiosè, ſive detrahitur, apud nos non poteſt quæri an in ſcripto ſit vitium, ſi H litera eſt, non eſt nota: cujus quidem ratio mutata cum temporibus eſt ſæpius. Parciſſimè ea veteres uſi etiam in vocalibus, cum *œdos, ircóſque* dicebant. Diu deinde * ſervatum, ne conſonantibus aſpiraretur, ut in *Græcis & triumpis.* Erupit brevi tempore nimius uſus, ut *choronæ, chenturiones, prechones* adhuc quibuſdam inſcriptionibus maneant: qua de re Catulli nobile epigramma eſt. Inde durat ad nos uſque vehementer, & comprehendere, & mihi; nam *mehe* quoque pro *me* * apud antiquos tragœdiarum præcipuè ſcriptores in veteribus libris invenimus. Adhuc difficilior obſervatio eſt per tenores, quos quidem ab antiquis dictos tenores comperi, ut videlicet declinato à Græcis verbo qui τόνους dicunt: vel accentus, quas Græci προσῳδίας vocant, cum acuta & gravis alia pro alia ponitur, ut in hoc Camilus, ſi acuitur prima. Aut gravis pro flexa, ut *Chētegus*, & hic prima acuta: nam ſic media mutatur. Aut flexa pro gravi, ut apice circumducta ſequente, quam ex duabus ſyllabis in unam cogentes, & deinde flectentes, dupliciter peccant. Sed id ſæpius in Græcis nominibus accidit: ut Att εῦς: quem nobis iuvenibus doctiſſimi ſenes acuta prima dicere ſolebant, ut neceſſariò ſecunda gravis eſſet. Idem Tepeĩ Nereĩque. Hæc de accentibus tradita. Cæterum jam ſcio quoſdam eruditos, nonnullos etiam grammaticos ſic docere ac loqui, ut propter quædam vocum diſcrimina, verbum interim acuto ſono finiant, ut in illis:

H aſpiratio.

** Reſervatum obſervatum.*
Cic. in Orat.
De Arrio vide Polit. c. 19. miſcell.
** Mec. De accentuum ratione.*

Tērei, Nērei.

-Quæ circum littora, circum
Piſcōſos ſcopulos-

Ænei. 4.

ne ſi gravem poſuerint ſecundam, circus dici videatur, non circuitus. Item quantum quale, interrogantes, gravi: comparantes, acuto tenore concludunt: quod tamen in adverbiis ferè ſolis ac pronominibus vindicant, in cæteris veterem legem ſequuntur. Mihi videtur conditionem mutare, quòd his locis verba conjungimus. Nam cum dico, *circum littora,* tanquam unum enuncio, diſſimulata diſtinctione: itaque tanquam in una voce, una eſt acuta: quod idem accidit in illo,

Æneid. 1. ——*Troiæ qui primus ab oris.*

Evenit ut metri quoque conditio mutet accentum: ut,

Ibidem. ——*Pecudes pictæque volucres.*

Nam volucres media acuta legam: quia etſi natura brevis, tamen poſitione longa eſt, ne faciat iambum, quem non recipit verſus heroicus, Separata verò hæc, à præcepto noſtro non recedent: aut ſi conſuetudo vicerit, vetus lex ſermonis abolebitur: cujus difficilior apud Græcos obſervatio eſt; (quia plura illis loquendi genera, quas Διαλέκτους vocant, & quod alias vitioſum, interim alias rectum eſt:) apud nos verò rectiſſima ratio, ac etiam breviſſima. Namque in omni voce, acuta intra numerum trium ſyllabarum continetur, ſive hæ ſint in verbo ſolæ, ſive ultimæ: & in his aut proxima extremæ, aut ab ea tertia. Trium porrò de quibus loquor, media longa, aut acuta, aut flexa erit: eodem loco brevis, utique gravem habebit ſonum: ideóque poſitam ante ſe, id eſt, ab ultima tertiam, acuet. Eſt autem in omni voce utique acuta, ſed nunquam plus una: nec ultima unquam: ideóq; in diſſyllabis prior. Præterea nunquam in eadem, flexa & acuta, quoniam eadem flexa ex acuta: itaque neutra claudet vocem Latinam. Ea verò quæ ſunt ſyllabæ unius, erunt acuta aut flexa, ne ſit aliqua vox ſine acuta. Et illa per ſonos accidunt, quæ demonſtrari ſcripto non poſſunt: vitia oris & linguæ: ἰωτακισμοὺς & λαμβδακισμοὺς, ἰσχνότητας & πλατειασμοὺς, feliciores fingendis nominibus Græci vocant: ſicut κοιλοστομίαν cùm vox quaſi in receſſu oris auditur. * Sunt etiam proprii quidam & inevitabiles ſoni, quibus nonnunquam nationes

*al. dividitur.

reprehendimus. Remotis igitur omnibus quæ ſupra diximus vitiis, erit illa, quæ vocatur ὀρθοέπεια, id eſt, emendata cùm ſuavitate vocum explanatio: nam ſic accipi poteſt recta. Cætera vitia omnia ex pluribus vocibus ſunt, quorum

De ſolœciſmo.

rum eſt ſolœciſmus: quanquam circa hoc quoque diſputatum eſt: nam etiam qui contextu vel complexu orationis accidere non confitentur; quia tamen unius emendatione verbi corrigi poſſit, in verbo eſſe vitium, non in ſermone contendunt: cùm ſive amaræ corticis, ſeu medio cortice, per genus facit ſolœciſmum, quorum neutrum quidem reprehendo, cum ſit utriuſque Virgilius autor. Sed fingamus utrumlibet non rectè dictum: mutatio vocis alterius in qua vitium erat, rectam loquendi rationem ſic reddit, ut amari corticis fiat, vel media cortice: quod manifeſtæ calumniæ eſt: neutrum enim vitioſum ſeparatum eſt, ſed compoſitione peccatur: quæ jam ſermonis eſt. Illud eruditius quæritur, an in ſingulis quoque verbis poſſit fieri ſolœciſmus: ut ſi unum quis ad ſe vocans, dicat, *Venite*, aut ſi plures à ſe dimittens, ita loquatur, *Abi*, aut, *Diſcede*. Necnon cùm reſponſum ab interrogatione diſſentit, ut ſi dicenti, *Quem video?* ita occurras, *Ego*. In geſtu etiam nonnulli putant idem vitium ineſſe, quaſi aliud voce, aliud nutu vel manu demonſtratur. Huic opinioni neque omnino accedo, neque planè diſſentio: nam id fateor poſſe accidere voce una, non tamen aliter, quàm ſi ſit aliquid quod vim alterius vocis obtineat, ad quod vox illa referatur: ut ſolœciſmus ex complexu fiat eorum quibus res ſignificantur, & voluntas oſtenditur. Atque ut omnem effugiam cavillationem, ſit aliquando in uno verbo, nunquàm in ſolo verbo.

Eclog. 6. & Georg. 2.

Aut in geſtu fiat ſolœciſmus.

Per quot & quas accidat ſpecies ſolœciſmus.

Per quot autem & quas accidat ſpecies, non ſatis convenit. * Qui pleniſſimè, quadripertitam volunt eſſe rationem, nec alia quàm barbariſmi: ut fiat Adjectione: ut, *Veni de Suſis in Alexandriam*, Detractione, *Ambulo viam*, *Ægypto venio*. *Ne hoc fecit*. Tranſmutatione, qua ordo turbatur, *Quoque ego, Enim hoc voluit, Autem non habuit*. Ex quo genere an ſit igitur, in initio ſermonis poſitum, dubitari poteſt, quia maximos autores in diverſa fuiſſe opinione video, cum apud alios ſit etiam frequens, apud alios nunquam reperiatur. Hæc tria genera quidam diducunt à ſolœciſmo, & adjectionis vitium, πλεονασμὸν: detractionis, ἔλλειψιν: inverſionis, ἀναστροφὴν vocant: quæ ſi in ſpeciem ſolœciſmi cadant, ὑπερβατὸν quoque appellari eodem modo poſſe. Immutatio ſine controverſia eſt, cum aliud pro alio ponitur. Id per omnes orationis partes deprehendimus

Immutatio in oratione vitium.

mus frequentiſſimè in verbo, quia plurima huic accidunt, ideóque in eo fiunt ſolœciſmi per genera, tempora, perſonas, modos, ſive cui ſtatus eos dici, ſeu qualitates placet, vel ſex, vel (ut alii volunt) octo: nam totidem vitiorum erunt formæ, in quot ſpecies eorum quidque de quibus ſuprà dictum eſt, diviſeris. Præterea numeros in quibus nos ſingularem ac pluralem habemus. Græci & δυϊκον. Quanquam fuerunt qui nobis quoque adjicerent dualem, *ſcripsére, legére*: quod evitandæ aſperitatis gratia mollitum eſt, ut apud veteres pro malè merêris, *malè merére*. Ideóque quod vocant duale, in illo ſolo genere conſiſtit, cum apud Græcos & in verbi tota ferè ratione, & in nominibus deprehendatur, & ſic quoque rariſſimus ejus ſit uſus, apud noſtrorum verò neminem hæc obſervatio reperiatur: quin è contrario.

Virg. Æn 2. & 6.
Id. Æneid. 2.
Ovid. Metam. 13.

Devenêre locos: &, *Conticuère omnes*: & *Conſedère duces*, apertè nos doceant, nihil horum ad duos pertinere: Dixère quoque, quanquam id Antonius Rufus ex diverſo ponit exemplum, de pluribus patronis præco pronunciet. Quid? non Livius circa initia ſtatim primi libri. *Tenuere*, inquit, *arcem Sabini*? & mox. *In adverſum Romani ſubiere*? Sed quem potius ego quàm M. Tullium ſequar? qui in Oratore, *Non reprehendo*, inquit, *ſcripſere*: *ſcripſerunt eſſe verius ſentio*. Similiter in vocabulis & nominibus fit ſolœciſmus genere, numero, aut caſibus. Quicquid eorum alteri ſuccedet, huic parti ſubjungatur licet, per comparationes & ſuperlationes: itémque in quibus * patrium pro poſſeſſivo dicitur, vel contra. Nam vitium quod fit per quantitatem, ut magnum peculiolum, erunt qui ſolœciſmum putent; quia pro nomine integro poſitum ſit diminutum. Ego dubito an id improprium potius appellem: ſignificatione enim deerat. ſolœciſmi porrò vitium non eſt in ſenſu, ſed in complexu. In participio, per genus, & caſum, ut in vocabulo: per tempora, ut in verbo: per numerum, ut in utróque, peccatur. Pronomen quoque genus, numerum, caſus habet, quæ omnia recipiunt hujuſmodi errorem. Fiunt ſolœciſmi, & quidem plurimi, per partes orationis: ſed tradere ſatis non eſt: ne ita demum vitium eſſe credat puer, ſi pro alia ponatur alia: ut verbum, ubi nomen eſſe debuerit: vel adverbium, ubi pronomen, & ſimilia. Nam ſunt quædam cognata, ut dicunt, id eſt, ejuſdem generis, in

* al. primitivum.

Solœciſmus ut ſit in complexu.

quibus qui alia ſpecie quam oportet utetur, non minus quàm ipſo genere permutato deliquerit. Nam & *an*, & *aut*, conjunctiones ſunt: male tamen interroges, hic, aut ille. Et *ne* ac *non*, adverbia: qui tamen dicat pro illo, *Ne feceris*, *Non feceris*, in idem incidat vitium: quia alterum negandi eſt, alterum vetandi. Hoc amplius *intro* & *intus*, loci adverbia: Eo tamen intus, & Intrò ſum, ſolœciſmi ſunt. Eadem in diverſitate pronominum, interjectionum, præpoſitionum, accidunt. Eſt enim ſolœciſmus in oratione comprehenſionis unius ſequentium ac priorum inter ſe inconveniens poſitio. Quædam tamen & faciem ſolœciſmi habent, & dici vitioſa non poſſunt: ut tragœdia Thyeſtes, & ludi Floralia ac Megaleſia: quanquam hæc ſequenti tempore interciderunt: nunquam aliter à veteribus dicta. Schemata igitur nominabuntur, frequentiora quidem apud poëtas, ſed oratoribus quoque permiſſa. Verùm ſchema ferè habebit aliquam rationem, ut docebimus * eo quem paulò antè promiſimus loco. Sed hoc quoque quod ſchema vocatur, ſi ab aliquo per imprudentiam factum erit, ſolœciſmi vitio non carebit. In eadem ſpecie ſunt, ſed ſchemate carent ut ſuprà dixi, nomina fœminina quibus mares utuntur, & neutralia quibus fœminæ. Hactenus de ſolœciſmo. Neque enim artem grammaticam componere aggreſſi ſumus: ſed cùm in ordinem incurreret, inhonoratam tranſire noluimus. Hoc amplius: ut inſtitutum ordinem ſequar, verba aut Latina aut peregrina ſunt. Peregrina porrò ex omnibus propè dixerim gentibus, ut homines, ut inſtituta etiam multa, venerunt. Taceo de Tuſcis & Sabinis, & Præneſtinis quoque: nam ut eorum ſermone utentem Vectium Lucilius inſectatur: quemadmodum Pollio deprehendit in Livio *Patavinitatem*: licèt omnia Italica pro Romanis habeam. Plurima Gallica valuerunt, ut *rheda ac petoritum*; quorum altero Cicero tamen, altero Horatius utitur. Et *mappam* quoque uſitatum * Circo nomen, Pœni ſibi vendicant: & *Gurdos* quos pro ſtolidis accipit vulgus, ex Hiſpania duxiſſe originem audivi. Sed hæc diviſio mea ad Græcum ſermonem præcipuè pertinet: nam & maxima ex parte Romanus inde converſus eſt, & confeſſis quoque Græcis utimur verbis, ubi noſtra deſunt, ſicut illi à nobis nonnunquam mutuantur. Inde illa quæſtio exoritur, an eadem

An, aut Ne, non. Intro, Intus.

Solœciſmi ut quædam faciem tantum habeant.

Schemata quæ.

** Hoc eſt lib. 9. c. 1. Ca. de decli. nominum.*

Verba ut Latina aut Peregrina.

Patavinitas Livii, Pro Milone. Serm. 2. Sat. 6. 1 Martial. l. 2.

** Circo. Romanus ſermo ex Græco converſus.*

dem ratione per caſus duci externa, qua noſtra, conveniat. Ac ſi reperias grammaticum veterum amatorem, negat quicquam ex Latina ratione mutandum: quia cum ſit apud nos caſus ablativus, quem illi non habent, parum conveniat, uno caſu noſtro, quinque Græcis uti. Quinetiam laudet virtutem eorum, qui potentiorem facere linguam latinam ſtudebant, nec alienis egere inſtitutis fatebantur, inde *Caſtorem* media ſyllaba producta pronunciarunt: quia hoc omnibus noſtris nominibus accidebat, quorum prima poſitio in eaſdem quas Caſtor literas exit: & ut *Palæmo*, ac *Thelamo*, & Plato (nam ſic eum Cicero quoque appellat:) dicerentur, retinuerunt: quia Latinum quod o & n literis finiretur, non reperiebant. Ne in a quidem atque s literas exire temere maſculina Græca nomina recto caſu patiebantur: ideóque & apud Cælium legimus, *Pelia Cincinnatus:* & apud Meſſalam, *Bene fecit Euthia:* & apud Ciceronem, *Hermagora:* ne miremur quòd ab antiquorum pleriſque *Ænea* & *Anchiſa* ſit dictus. Nam ſi ut *Mecœnas, Suffenus, Aſprenas* dicerentur, genitivo caſu non e litera, ſed tis ſyllaba terminarentur. Inde *olympo* & *tyranno* acutam mediam ſyllabam dederunt, quia duabus longis ſequentibus primam brevem acui noſter ſermo non patitur. Sic genitivus *Achilli* * & *Ulyſſi* fecit, ſic alia plurima.

Propria nomina in o In as.

Rhet. 1. & in Bruto.

**Per ſynæreſin ab* Achilleus & Ulyſſeus.

¶ Nunc recentiores inſtituerunt Græcis nominibus Græcas declinationes potius dare: quod tamen ipſum non ſemper fieri poteſt. Mihi autem placet Latinam rationem ſequi quouſque patitur decor. Neque enim jam Calypſonem dixerim, ut Junonem: quanquam ſecutus antiquos C. Cæſar utitur hac ratione declinandi. Sed autoritatem conſuetudo ſuperavit. In cæteris quæ potuerunt utroque modo non indecenter efferri, qui Græcam figuram ſequi malit, non Latinè quidem, ſed citra reprehenſionem loquetur. Simplices voces, prima poſitione, id eſt, natura ſua conſtant: compoſitæ, aut præpoſitionibus ſubjunguntur, ut innotens: interdum repugnantibus inter ſe duabus, quale eſt imperterritus: alioqui poſſunt aliquando continuari duæ, ut *incompoſitus, reconditus,* & quo Cicero utitur, *ſubabſurdum.* Ante duobus quaſi corporibus coaleſcunt, ut *maleficus.* Nam ex tribus noſtræ utrique linguæ non conceſſerim: quamvis *capſis* Cicero dicat compoſitum eſt, *cape ſi vis:*

2. de Ora. In Orator. & Quintil. inf. li. 6 cap de viſis.

ſi vis : & inveniantur qui Lupercalia æque tres partes orationis eſſe contendant, quaſi luere per caprum: nam * Solitaurilia jam perſuaſum eſt eſſe ex ſue, ove, & tauro : & ſanè ita ſe habet ſacrum quale apud Homerum quoque eſt. Sed hæc non tam ex tribus, quàm ex particulis trium coëunt. Cæterùm etiam ex præpoſitione & duobus vocabulis durè videtur ſtruxiſſe Pacuvius.

——Nerei
Repandiroſtrum incurvicervicum pecus.

Ovid. lib. 11. Faſt.
* Suovetaurilia. Liv. decad. prima. lib. 1. Odyſſ. 8.
Vide Crinit. lib. 19. cap. 5.

Junguntur autem aut ex duobus Latinis integris, ut ſuperfui, ſubterfugi : (quanquam ex integris an compoſita ſint, quæritur:) aut ex integro & corrupto, ut malevolus: aut ex corrupto & integro, ut noctivagus: aut ex duobus corruptis, ut pediſſequus: aut ex noſtro & peregrino, ut biclinium: aut contrà, ut epitogium, Anticato : aut ex duobus peregrinis, ut epirrhedium. Nam cùm ſit præpoſitio ἐπὶ Græca, rheda Gallicum; nec Græcus tamen nec Gallus utitur compoſito: Romani ſuum ex alieno utroque fecerunt. Frequenter autem propoſitiones quoque copulatio iſta corrumpit : inde abſtulit, aufugit, amiſit: cùm præpoſitio ſit ab, ſola : & coit, cùm ſit præpoſitio con, ſic ignavi & * erepti, & ſimilia. Sed res tota magis Græcos decet, nobis minus ſuccedit: nec id fieri natura puto, ſed alienis favemus, ideóque cùm κυρταύχενα mirati ſumus, incurvicervicum vix à riſu defendimus.

Cic. in Orat.
* è rep.

Propria ſunt verba, cùm id ſignificant, in quod primùm denominata ſunt. Tranſlata, cum alium natura intellectum alium loco præbent. Uſitatis tutius utimur : nova non ſine quodam periculo fingimus. Nam ſi recepta ſunt, modicam laudem afferunt orationi : repudiata, etiam in jocos exeunt. Addendum tamen: namque, ut Cicero ait, etiam quæ primò dura viſa ſunt, uſu molliuntur. Sed minimè nobis conceſſa eſt ὀνοματοποιΐα: quis enim ferat ſiquid ſimile illis merito laudans λίγξε βιὸς & σίζ᾽ ει * ὀφθαλμὸς, fingere audeamus? Jam ne balare quidem aut hinnire fortiter diceremus, niſi judicio vetuſtatis niterentur.

Cic. 2. de na. Deor. Homo 4. Ilia. & Odyſſ. 9.
* ἀγομὸς.

De quatuor quibus ſermo conſtat.

CAP. VI.

ARGUMENTUM.

Proponit quatuor quibus ſermo conſtat, rationem, authoritatem, vetuſtatem, & conſuetudinem. Rationem duobus conſtare, analogia præcipuè, & etymologia, Analogiam duplici ratione exigi, comparatione ſimilium, & diminutione. Comparationem aut genere deprehendi, aut declinatione. Genere: ut cùm panis maſculinum ſit, ſic etiam funis. Declinatione: ut cùm ornatus, quartæ ſit: ita ſenatus. Diminutione: ut cujus generis ſit diminutivum, ejuſdem intelligatur eſſe & primitivum, ut cùm funiculus maſculini ſit generis, ejuſdem intelligatur funis. Primam etiam poſitionem ex obliquis inveniri: ut cùm cecidi à cado ſit, ſic & pepigi à pago. Verùm cùm analogia ſibi plurimis in locis repugnet, rationem ejus per omnia duci non poſſe. Quare eruditorum quorundam nimiam curioſitatem circa hanc partem irridendam, qua per eam omnia defendere velint, cùm in plurimis uſui & conſuetudini cedat. ¶ Addit etymologiam, quam alii originationem, Cicero notationem vocaverit, habere in ſe multam eruditionem, vel cum ex gręcis orta tractet, vel cum ex hiſtoriis veterum, nomina hominum, locorum, gentium, urbium requirat: ut unde Bruti Publicolæ. Et hanc neceſſarium habere uſum quoties res de qua quæritur, interpretatione eget: ut ſi dicat Cicero aſſiduum ab aſſibus dandis, locupletem. Verùm & hanc aliquando conſuetudini ſervire, ut in triquetra & meridie. Quare hic non aliter quàm in analogia eruditos nimis curioſos ridet, qui ad hanc omnia exigentes, ad fœdiſſima uſque ludibria dilabantur. Vetera orationi majeſtatem afferre cum delectatione, modò non ſit nimis crebra, & ab ultimis & jam obliteratis temporibus repetita; qualia ſint *Topper & Antigerio*. ¶ Similem eſſe circa autoritatem rationem: quare videndum eſſe non ſolum quid dixerint quantumvis magni, ſed quid perſuaſerint. Nam hoc tempore laturum neminem tuburchinabundum & lurchabundum quibus Cato uſus ſit. ¶ In conſuetudine conſtituendum in primis quid conſuetudinem vocari velimus: nempe loquendo conſenſum eruditorum, ſicut vivendo conſenſum bonorum.

Loquentium
& ſcribentium
ut ſit ſua
peculiaris
obſervatio.
Sermo ex quibus conſtet.
Aeneid. 11.
Ec. 3. & 1.
Conſuetudinis
vis.
Analogia
quæ & illius
uſus ſeu vis.

EST etiam ſua loquentibus obſervatio, ſua ſcribentibus. Sermo conſtat ratione, vetuſtate, authoritate, conſuetudine. Rationem præſtat præcipuè Analogia, nonnunquam & etymologia. Vetera, majeſtas quædam, & ut ſic dixerim, religio commendat. Authoritas ab oratoribus vel hiſtoricis peti ſolet: nam poëtas metri neceſſitas excuſat, niſi quando nihil impediente in utroque modulatione pedum, alterum malunt: qualia ſunt, —*Imo de ſtirpe reciſum*. &—*Aeriæ quò congeſſere palumbes*: &,—*Silice in nuda*: & ſimilia: cùm ſummorum in eloquentia virorum judicium pro ratione, & vel error honeſtus eſt magnos duces ſequentibus. Conſuetudo verò certiſſima loquendi magiſtra: utendúmque planè ſermone, ut numo: cui publica forma eſt. Omnia tamen hæc exigunt acre judicium, analogia præcipuè, quam proximè ex Græco transferentes in Latinum, proportionem vocaverunt. Ejus hæc vis eſt, ut id quod dubium eſt, ad aliquid ſimile de quo non quæritur,

Sermo ex quibus conſtet.

referat: ut incerta certis probet. Quod efficitur duplici via, comparatione ſimilium in extremis maximé ſyllabis (propter quod ea quæ ſunt è ſingulis, negantur debere rationem) & diminutione. Comparatio in nominibus, aut genus deprehendit, aut declinationem: Genus, ut ſi quæratur, *funis* maſculinum ſit, an fœmininum, ſimile illi ſit *panis*. Declinationem, ut ſi veniat in dubium, *hac domu* dicendum ſit, an *hac domo*, & *domuum* an *domorum*: ſimilia ſint *domus*, *anus*, *manus*. Diminutio genus modò detegit: & ne ab eodem exemplo recedam, funem maſculinum eſſe funiculus oſtendit.

¶ Eadem in verbis quoque ratio comparationis: ut ſi quis antiquos ſequutus *fervere* brevi media ſyllaba dicat, deprehendatur vitioſè loqui, quòd omnia quæ e & o literis fatendi modo terminantur, eadem ſi in infinitis e literam media ſyllaba acceperunt, utique productam habent, *prandeo*, *pendeo*, *ſpondeo*, *prandere*, *pendere*, *ſpondere*. At quæ o ſolam habent, dummodo per eandem literam in infinito exeant, brevia fiunt, *lego*, *dico*, *curro*, *legere*, *dicere*, *currere*, etiamſi eſt apud Lucullum.

Fatendi i. indicandi.

Fervit aqua, & fervet: fervit nunc, fervet ad annum.

Sed pace dicere hominis eruditiſſimi liceat, ſi *fervet* putat illi ſimile *currit* & *legit*: *fervo* dicetur, ut *curro* & *lego*, quod nobis inauditum eſt. Sed non eſt hæc vera comparatio: nam *fervit* illi eſt ſimile *ſervit*: quam proportionem ſequenti dicere neceſſe eſt fervire, ut ſervire. Prima quoque aliquando poſitio ex obliquis invenitur, ut memori repeto convictos à me qui reprehenderant, quòd hoc verbo uſus eſſem, pepigi. Nam id quidem dixiſſe ſummos authores confitebantur, rationem tamen negabant permittere: quia prima poſitio *paciſcor*, cum haberet naturam patiendi, faceret tempore præterito *pactus ſum*. Nos præter authoritatem oratorum atque hiſtoricorum analogia quoque dictum tuebamur. Nam quam in XII. tabulis legeremus, *Ni ita pagunt*: inveniebamus ſimile huic *cadunt*, inde prima poſitio, etiamſi vetuſtate exoleverat, apparebat, *pago*, *ut cado*: unde non erat dubium ſic *pepigi* nos dicere, ut *cecidi*. Sed meminerimus non per omnia duci analogiæ poſſe rationem, cùm ſibi ipſa plurimis in locis repugnet. Quædam ſine dubio conantur eruditi defendere, ut cùm deprehenſum eſt, *lepus* & *lupus* ſimili poſitione, quantum

Locus ex XII. tabul.

Analogia [illegible] ut non per omnia duci poſſit.

Lupus ut ſit fœmininum.

tum caſibus numeriſque diſſentiant: ita reſpondent, non eſſe paria, quia Lepus epicœnum ſit, Lupus maſculinum: quanquam Varro in eo libro quo initia urbis Romæ enarrat, lupum fœminam dicit, Ennium Pictorémque Fabium ſecutus. Illi autem iidem cùm interrogantur cur *aper apri*, & *pater patris* faciat: illud nomen poſitum, hoc ad aliquid eſſe contendunt. Præterea quoniam utrumque à Græco ductum ſit, ad eam rationem recurrunt, πατρὸς patris, κάπρου capri faciat. Illa tamen quomodo effugient, ut nomina quamvis fœminina ſingulari nominativo, u, s, literis finita nunquam genitivo caſu in ris ſyllabam terminantur, faciat tamen *Venus Veneris*? Item cum, e, s, literis finita, per varios exeant genitivos, nunquam tamen eadem *ris* ſyllaba terminatos, *Ceres* cogat dici *Cereris*? Quid verò quæ tota poſitionis ejuſdem, in diverſos flexus exeunt? cum *Alba* faciat *Albanos* & *Albenſes*: *Volo, volui* & *volavi*. Nam præterito quidem tempore variè formari verba prima perſona o, littra terminata, ipſa analogia confitetur. Siquidem facit *Cado cecidi, Spondeo ſpopondi, Pingo pinxi, Lego legi, Pono poſui, Frango fregi, Laudo laudavi*. Non enim cùm primum fingerentur homines, analogia demiſſa cœlo formam loquendi dedit: ſed inventa eſt: poſtquam loquebantur, & notatum in ſermone, quid quommodo caderet. Itaque non ratione nititur, ſed exemplo: nec lex eſt loquendi, ſed obſervatio: ut ipſam anologiam nulla res alia fecerit, quàm conſuetudo. Inhærent tamen quidam moleſtiſſimæ diligentiæ perverſitate, ut *audaciter* potius dicant quàm *audaliter*, licet omnes oratores aliud ſequantur: & *emicavit*, non *emicuit*, & *conire*, non *coire*. His permittamus & *audiviſſe* & *ſciviſſe*, & *tribunale*, & *faciliter*, dicere: *frugalis* quoque ſit apud illos, non *frugi*: nam quo alio modo fiat *frugalitas*? Idem *centum millia nummûm*, & *fidem Deûm*, oſtendant duplices ſolœciſmos eſſe, quando & caſum mutant, & numerum. Neſciebamus enim, ac non conſuetudini & decori ſerviebamus: ſicut in plurimis quæ Tullius in oratore divinè, ut omnia, exequitur. Sed Auguſtus quoque in epiſtolis ad C. Cæſarem ſcriptis emendat, quòd, is *calidum* dicere quàm *caldum* malit: non quia illud non ſit Latinum, ſed quia ſit odioſum, & ut ipſe Græco verbo ſignificavit, περίεργον. Atqui hanc quidam ὀρθοέπειαν ſolam putant,

C. Cæſarem Agrippæ & Iuliæ filium, quem adoptavit Auguſtus.

quam

Sermo quibus conſter.

quam ego minimè excludo. Quid enim tam neceſſarium, quàm recta locutio? Imò inhærendum ei judico quoad licet: diu etiam mutantibus repugnandum: ſed abolita atque abrogata retinere, inſolentiæ cujuſdam eſt, & frivolæ in parvis jactantiæ. Multum enim literatus, qui ſine aſpiratione & producta ſecunda ſyllaba ſalutavit, *avete* (eſt enim) & *calefacere* dixerit potius quàm quod dicimus, & *conſervaviſſe*: his adjiciat *face* & *dice*, & ſimilia. Recta eſt hæc via: quis negat? ſed adjacet & mollior & magis trita. Ego tamen non alio magis angor, quàm quòd obliquis caſibus ducti etiam primas ſibi poſitiones non invenire, ſeu mutare permittunt: ut cùm *ebur* & *robur*, ita dicta ac ſcripta ſummis authoribus, in o, literam ſecundæ ſyllabæ transferunt, quia ſit *roboris* & *eboris*: *ſulfur* autem & *guttur*, u, literam in genitivo ſervent: ideóque etiam *jecur* & *femur* controverſiam fecerunt, quod non minus eſt licentioſum, quam ſi *ſulfuri* & *gutturi* ſubjicerent in genitivo literam o mediam, quia eſſet *eboris* & *roboris*: ſicut Antonius Gnipho, qui *robur* quidem & *ebur* atque etiam *marmur* fatetur eſſe, verùm fieri vult ex his *robura, ebura, marmura*. Quod ſi animadverterent literarum affinitatem, ſcirent ſic ab eo quod eſt *robur roboris* fieri: quomodo ab eo quod eſt *miles limes, militis limitis, judex vindex, judicis vindicis*: & quæ ſuprà jam attigi. Quid? non ſimiles quoque (ut dicebam) poſitiones, in longè diverſas figuras per obliquos caſus exeunt? ut *virgo, Iuno, fuſus, luſus, cuſpis, puppis*, & mille alia? cum illud etiam accidat, ut quædam pluraliter non dicantur, quædam contrà ſingulari numero, quædam caſibus careant: quædam à primis ſtatim poſitionibus totæ mutentur, ut *Iupiter*. Quod verbis etiam accidit, ut *fero tuli*: cujus præteritum perfectum, & ulterius non invenitur. Nec plurimum refert, nulla hæc, an prædura ſint. Nam quid *progenies* genitivo ſingulari, quid plurali *ſpes* faciet? Quomodo autem *quire* & *ruere*, vel in præterita patiendi modo, vel in participia tranſibunt? Quid de aliis dicam, cùm *Senatus ſenatus ſenatui*: an *ſenatus ſenati ſenato* faciat, incertum ſit? Quare mihi non invenuſtè dici videtur, aliud eſſe Latinè, aliud Grammaticè loqui. At de Analogia vel nimium.

Sueto. Locutio recta quam neceſſaria.

Gnipho grammaticus, quem & Cicero, teſte Tranquillo, audiit.

¶ Etymologia, quæ verborum originem inquirit, à Cicerone dicta eſt notatio, quia nomen ejus apud Ariſtote-

De Etymologia quæ & Notatio dicta.

In Topic. Ariſt. lib. [illegible]

lem invenitur σύμβολον, quod eſt *nota*: nam verbum è verbo dictum, id eſt, *veriloquium*, ipſe Cicero qui finxit, reformidat. Sunt qui vim potius intuiti, *originationem* vocent. Hæc habet aliquando uſum neceſſarium, quoties interpretatione res de qua quæritur, eget: ut cùm M. Cælius ſe eſſe hominem frugi vult probare, non quia abſtinens ſit, (nam id ne mentiri quidem poterat:) ſed quia utilis multis, id eſt, fructuoſus, unde ſit dicta *frugalitas*. Ideóque in definitionibus aſſignatur etymologiæ locus. Nonnunquam etiam barbara ab emendatis conatur diſcernere, ut cùm Triquetram dici Siciliam, an *Triquedram*: *meridiem, an medidiem* oporteat, quæritur, aliáque quæ conſuetudini ſerviunt. Continet autem in ſe multam eruditionem, ſive illa ex Græcis ore tractemus, quæ ſunt plurima, præcipuéque Æolica ratione (cui eſt ſermo noſter ſimillimus) declinata: ſive ex hiſtoriarum veterum notitia, nomina hominum, locorum, gentium, urbium requiramus: unde *Bruti, Publicolæ*, * *Pici*: cur Latium, Italia, Beneventum: quæ Capitolium, collem Quirinalem, & Argiletum appellandi ratio. Jam illa minora, in quibus maximè ſtudioſi ejus rei fatigantur, qui verba paulum declinata, variè & multipliciter ad veritatem reducunt, aut correptis aut porrectis, aut adjectis aut detractis, aut permutatis literis ſyllabiſve. Inde parvis ingeniis ad fœdiſſima uſque ludibria dilabuntur: ſitne *Conſul* à conſulendo, an à judicando: nam & hoc *Conſulere* veteres appellaverunt: unde adhuc remanet illud, *Rogat, boni conſulas*: id eſt, *bonum judices*. Senatui nomen dederit ætas: nam iidem Patres ſunt: & Rex, rector: & alia plurima indubitata. Nec abnuerim *tegulæ, regulæque*, & ſimilium his, rationem. Jam ſit & *claſſis* à *calando*, & *lepus levipes*, & *vulpes volipes*: etiámne à contrariis aliqua ſinemus trahi? ut *lucus*, quia umbra opacus, parum luceat? & *ludus*, quia ſit longiſſimè ab luſu? & *dis* quia minimè dives? Etiámne *hominem* appellari, quia ſit humo natus? (quaſi verò non omnib⁹ animalib⁹ eadem origo, aut illi primi mortales ante nomen impoſuerint terræ, quam ſibi) & *verba* ab aëre verberato? Pergam? ſic perveniemus eoúſque, ut *ſtella*, luminis ſtilla credatur: cujus etymolgiæ autorem, clarum ſanè in literis, nominari ea parte qua à me reprehenditur, inhumanum eſt. Qui verò talia libris complexi ſunt, nomina ſua ipſi inſcripſerunt, ingenioſéq; ſibi viſus eſt Caius

Granius

Frugalitas unde dicta. Cic. in Ora.

** Pyth. cl.*

Conſulere *vetuſtum &* quid Boni conſulere.

Sermo ex quib. conſtet.

Granius* *cælibes* dicere veluti *cælites*, quòd onere graviſſimo vacent: idque Græco argumento: ἠϊθέους enim eadem de cauſa dici affirmat. Nec ei cedit Modeſtus inventione: nam quia Cœlo Saturnus genitalia abſciderit, hoc nomine appellatos qui uxore careant. At *L. Ælius *pituitam*, quia petat vitam. Sed cui non poſt Varronem ſit venia? qui *agrum*, quòd in eo agitur aliquid: & *graculos*, quia gregatim volent, dictos, Ciceroni perſuadere voluit, cum alterum ex Græco ſit manifeſtum duci, alterum ex vocibus avium? Sed huic tanti fuit vertere, ut *merula*, quia ſola volat, quaſi mera volans nominaretur. Quidam non dubitaverunt etymologiæ ſubjicere omnem nominis cauſam: ut ex habitu; quemadmodum dixi, longos, & rufos: & ex ſono ſtrepere, murmurare; etiam derivata, ut à velocitate dicitur *velox*: & compoſita pleraque his ſimilia, quæ ſine dubio aliunde originem ducunt; ſed arte non egent, cujus in hoc opere non eſt uſus niſi in dubiis.

*al Caninius legit Valla in Dialecticis: al. Gabinius.

* Lælius lib. 4. de lingua Latina. Vid. Sup. cap. 4.

¶Verba à vetuſtate repetita, non ſolum magnos aſſertores habent, ſed etiam afferunt orationi majeſtatem aliquam, non ſine delectatione: nam & autoritatem antiquitatis habent: & quia intermiſſa ſunt, gratiam novitati ſimilem parant. Sed opus eſt modo, ut neque crebra ſint hæc, neque manifeſta, quia nihil eſt odioſius affectatione: nec utique ab ultimis & obliteratis repetita temporibus, qualia ſunt *topper*, & *antigerio*, & *exantlare*, & *proſapia*, & Saliorum carmina vix ſacerdotibus ſuis ſatis intellecta. Sed illa mutari vetat religio, & conſecratis utendum eſt. Oratio verò, cujus ſumma virtus eſt perſpicuitas, quàm ſit vitioſa, ſi egeat interprete? Ergo ut novorum optima erunt maximè vetera, ita veterum maximè nova. Similis circa auctoritatem ratio. Nam etiamſi poteſt videri nihil peccare, qui utitur iis verbis quæ ſummi authores tradiderunt, multum tamen refert non ſolum quid dixerint, ſed etiam quid perſuaſerint. Neque enim *tuburchinabundum & lurchabundum* jam in nobis quiſquam ferat, licet Cato ſit autor: nec *hos lodices*, quanquam id Pollioni placeat: nec *gladiola*, atqui Meſſala dixit: nec *parricidatum*, quod in Cælio vix tolerabile videtur: nec *collos* mihi Calvus perſuaſerit: quæ nec ipſi jam dicerent.

De verbis vetuſtis: & quatenus iis utendum. Affectatio odioſa.

Perſpicuitas Orationis virtus ſumma. De Autoritate.

¶Supereſt igitur conſuetudo: nam fuerit penè ridiculum malle ſermonem quo locuti ſunt homines, quàm quo loquantur.

De conſuetudine vide Gellium lib. 1. cap. 10.

quantur. Et ſanè quid eſt aliud vetus ſermo, quàm vetus loquendi conſuetudo? Sed huic ipſi neceſſarium eſt judicium, conſtituendúmque in primis, id ipſum quid ſit, quod conſuetudinem vocemus. Quæ ſi ex eo quod plures faciunt, nomen accipiat, periculoſiſſimum dabit præceptum, non orationi modò, ſed (quòd majus eſt) vitæ. Unde enim tantum boni, ut pluribus quæ recta ſunt placeant? Igitur ut velli, & comam in gradus frangere, & in balneis* perpotare, quamlibet hæc invaſerint civitatem, non erit conſuetudo, quia nihil horum caret reprehenſione: at lavamus & tondemus & convivimus ex conſuetudine: ſic in loquendo, non ſi quid vitioſè multis inſederit, pro regula ſermonis accipiendum erit. Nam ut tranſeam quemadmodum vulgò imperiti loquuntur, tota ſæpe theatra, & omnem Circi turbam exclamaſſe barbarè ſcimus. Ergo conſuetudinem ſermonis, vocabo conſenſum eruditorum: ſicut vivendi, conſenſum bonorum.

* *al. perpotare.*

Sermonis quæ ſit vera conſuetudo.

De Orthographia.

CAP. VII.

ARGUMENTUM.

Poſt rationem loquendi, ad ſcribendi regulam accedit: hanc Græcis orthographiam dictam, locum habere in dubiis, quo apice ſignandæ, neque enim in aliis deſiderari quia his quæ natura verbi ſatis pateant, apponere apicem ſit ineptiſſimum. At in malus pro Arbore, & palus ſecundæ declinationis longa nota monendos eſſe. Conducere & ad hoc orthographiam, ut quo pacto præpoſitiones cum verbis jungendæ ſint ſciamus: ut ex, cum ſpecto remanente ſ, expecto cum pacto, remota ſ, expecto. Nam in his ſolum fieri, in quibus id dubii propter affinitatem ſuboriri poſſit. Præpoſitiones per d, ſcribendas, ut adverbia, & conjunctiones per t, at, ſet. Quædam quæ per b ſcribantur, magis efferri per b. obtinuit. Per n ſcripta commutari in m immunis. In compoſitione manentibus omnibus, mediam literarum conſonantem ſequenti jungi aruſpex: quia ſit à ſpectando. Contra in abſtemius priori, quia ſit ex abſtinentia temeti, abſtemius. Orthographiam quoque conſuetudini ſervire. Olim ſemivocales non fuiſſe geminatas. Ciceronis temporibus ſ, literam mediam vocalium longarum, vel ſubjectam longis, geminatam, ut diviſio, cauſſas. Uſum fuiſſe ei diphthongi ubi eſſet i in pluralibus & in dativis ſingularibus: quod ſupervacuum erat. Et ai, pro æ, in genitivis & dativis primæ, ut aulai, aquai. Quædam eſſe quæ ſcribantur aliter quam enuncientur, Cneus, Caius. Alioqui ſic ſcribendum eſſe quodque, quomodo ſonat: niſi contra conſuetudo obtinuerit.

Orthographia.

Nunc quoniam diximus quæ ſit loquendi regula, dicendum quæ ſcribentibus cuſtodienda: quod Græci ὀρθογραφίαν vocant, nos rectè ſcribendi ſcientiam nominemus: Cujus ars non in hoc poſita eſt, ut noverimus quibus quæque ſyllaba literis conſtet: nam id quidem infrà grammatici officium eſt:) ſed totam, ut mea fert opinio, ſubtilitatem in dubiis habet: ut longis ſyllabis omnibus apponere apicem, ineptiſſimum eſt, quia plurimæ natura ipſa verbi quod ſcribitur patent: ſed interim neceſſarium, cum eadem litera alium atque alium intellectum, prout correpta vel producta eſt, facit: ut *malus*: utrum arborem ſignificet, an hominem non bonum: apice diſtinguitur, *Palus* aliud priore ſyllaba longa, aliud ſequenti ſignificat: & cum eadem litera nominativo caſu brevis, ablativo longa eſt, utrum ſequamur, plerumque hac nota monendi ſumus. Similiter putaverunt illa quoque ſervanda diſcrimina, ut *ex* præpoſitionē ſi verbum ſequeretur *ſpecto*, adjecta ſecundæ ſyllabæ ſ litera, *exſpecto*: ſed ſi *pecto*, remota ſ ſcriberemus. Illa quoque ſervanda eſt à multis differentia, ut *ad* cum eſſet præpoſitio, d literam: cùm autem conjunctio, t acciperet. Item *cum* ſi tempus ſignificaret, * per q: ſi *comitem*, per c: ſi verò cauſam, per q, ac duas ſequentes u u, ſcriberetur. Frigidiora his alia, ut *quicquid*, c quartam haberet, ne interrogare bis videremur. Et *quotidie*, non *cotidie*, ut ſit, quot diebus.* Verum hæc jam inter ipſas ineptias evanuerunt. Quæri ſolet in ſcribendo, præpoſitiones, ſonum quem junctæ efficiunt, an quem ſeparatæ obſervare conveniat: ut cùm dico, *obtinuit*: ſecundam enim b literam ratio poſcit, aures magis audiunt p. Et *immunis*, illud n, quod veritas exigit, ſequentis ſyllabæ ſono victum, m gemina commutatur. Eſt etiam in dividendis verbis obſervatio, mediam literam conſonantem priori an ſequenti ſyllabæ adjungas. *Aruſpex* enim, quia pars ejus poſterior à ſpectando eſt, ſ literam tertiæ dabit: *abſtemius*, quia ex abſtinentia temeti compoſita vox eſt, primæ relinquetur. Nam K quidem in nullis verbis utendum puto, niſi quæ ſignificat, etiam ut ſola ponatur. Hoc eò non omiſi, quòd quidam eam quoties a ſequatur neceſſariam credunt: cùm ſit c litera, quæ ad omnes vocales vim ſuam perferat. Verum orthographia quoque conſuetudini ſervit, ideóque ſæpe mutata eſt. Nam illa vetuſtiſſima tranſeo tempora, quibus

Scribentibus quæ cuſtodienda.

Orthographia quæ. Quando apicis appoſitio neceſſaria.

*per q, u, & m: ſi comitem, per c, u, m.

*Vide Vallam lib. 6. cap. 60.

In verbis dividendis obſervatio.

&

pauciores literæ, nec ſimiles his noſtris earum formæ fuerunt;& vis quoque diverſa: ſicut apud Græcos o literæ, quæ interim longa ac brevis, ut apud nos: interim pro ſyllaba quam nomine ſuo exprimit, poſita eſt:ut Latinis veteribus d plurimis in verbis ultimam adjectam: quod manifeſtum eſt etiam ex columna roſtrata quæ eſt C. Duellio in foro poſita. Interim g quoque, ut in pulvinari Solis qui colitur juxta ædem Quirini, *vesperug*: quod veſperuginem accipimus. De mutatione etiam literarum, de qua* ſuprà dixi, nihil repetere hic neceſſe. Fortaſſe enim ſicut ſcribebant, etiam ita loquebantur. Semivocales non geminare, diu fuit uſitatiſſimi moris: atque e contrario uſq; ad Accium & ultra, porrectas ſyllabas geminis, ut dixi, vocalibus ſcripſerunt. Diutius duravit ut e, i, jungendis, eadem ratione qua Græci ει uterentur: ea caſibus numeriſque diſcreta ſunt, ut Lucilius præcipit. *Iam puerei venere*, e poſtremum facito, atque i,

Plin.* lib. 34. cap. 5.

*Cap. 4.

Ut puerei plures fiant. ac deinceps idem.
Mendacei furreique addes e, cum dare furiei, Iusseris.

Quod quidem cùm ſupervacuum eſt, quia i, tam longæ quam brevis naturam habet: tum incommodum aliquando. Nam in iis, quæ proximam ab ultima literum e habebunt, & i longa terminabunt, illam rationem ſequentes utemur e gemina, qualia ſunt hæc, *aureei, argenteei* & ſimilia: ídque iis præcipuè qui ad lectionem inſtituentur, etiam impedimento erit: ſicut in Græcis accidit adjectione i literæ, quam non ſolum dativis caſibus in parte ultima aſſcribunt ſed quibuſdã etiam interponunt, ut in ληιςῆι quia etymologia ex diviſione inter* ſyllabas facta, deſideret eam literã, *ai* ſyllabam, cujus ſecundam nunc e literam ponimus, variè per a & i efferebant, quidam ſemper, ut Græci: quidam ſingulariter tantùm, cùm in dativum vel genitivũ caſum incidiſſent, unde *pictai* veſtis, & *aquai*, Virgil. amantiſſimus vetuſtatis, carminibus inſervit. In iiſdem plurali numero e utebantur, hi *Syllæ, Galbæ*. Eſt in hac quoq; parte Lucilii præceptum: quod quia plurib. explicatur verſibus, ſi quis parũ credat, apud ipſum in nono requirat. Quid quòd Ciceronis temporibus, paulúmq; infra, ferè quoties ſ litera media vocalium longarum, vel ſubjecta longis eſſet, geminabatur? ut *cauſſæ, caſſus, diviſſiones*: quo modo & ipſum, & Virgilium quoq; ſcripſiſſe, manus eorum docent. Atqui paulum ſuperiores,

* Inter ſyllabas.

Aen. lib. 9. & 3.
Vide Gellium lib. 14, c. 39. & Politia. miſcella. 48.

Orthographia.

ſuperiores, etiam illud quod nos gemina ſ dicimus *juſſi*, una dixerunt *juſi*. Etiam *optimus, maximus*, ut mediam i literam, quæ veteribus u fuerat, acciperent, C. primum Cæſaris inſcriptione traditur factum. *Here*, nunc e litera terminamus; at veterum Comicorum adhuc libris invenio, *Heri ad me venit*, Quod idem in epiſtolis Auguſti, quas ſua manu ſcripſit, aut emendavit, deprehenditur. Quid? non Cato Cenſorius, *dicam & faciam dicem & faciem* ſcripſit? eundémque in cæteris quæ ſimiliter cadunt, modum tenuit? quod & ex veteribus ejus libris manifeſtum eſt, & à Meſſalla in libro de S. litera poſitum. *Sibe & quaſe* ſcriptum in multorũ libris eſt: ſed an hoc voluerint autores, neſcio: T. Livium ita his uſum, ex Pediano comperi, qui & ipſe eum ſequebatur: hæc nos i litera finimus. Quid dicam *vortices* & *vorſus*, cæteráq; ad eundem modũ, quæ primò Scipio Africanus in e literam ſecundã vertiſſe dicitur? Noſtri præceptores *cervom ſervómq;* u & o literis ſcripſerunt, quia ſubjecta ſibi vocalis in unum ſonũ coaleſcere, & confundi nequiret: nunc u gemina ſcribuntur, ea ratione quam* reddidi: neutro ſanè modo vox quam ſentimus, efficitur. Nec inutiliter Claudius Æolicam illam ad hos uſus F literam adjecerat, illud nunc melius, quòd, *Cui*, tribus quas propoſui literis enotamus: in quo, pueris nobis, ad pinguem ſanè ſonum, * *qu & oi* utebatur, tantum ut ab illo *Qui*, diſtingueretur. Quid, quæ ſcribuntur aliter quàm enunciantur? Nam Gaius C litera notatur quæ inverſa Ↄ, mulierem declarat: qui tam *Caias* eſſe vocitatas, quàm, *Caios*, etiam ex nuptialibus ſacris apparet. Nec Cneus * eam literã in pronominis nota accipit, qua ſonat *columna** exempta n litera, & *Cõſules*, geminata s litera Coss. legimus: & *Suburra* quum trib9 literis notatur, * c tertiam oſtendit. Multa ſunt generis hujus: ſed hæc quoque vereor ne modum tam parvæ quæſtionis exceſſerint. Judicium autem ſuum Grãmaticus interponat his omnib9. Nam hoc valere plurimum debet. Ego (niſi quod conſuetudo obtinuerit) ſic ſcribendum quicque judico, quomodo ſonat. Hic enim uſus eſt literarum, ut cuſtodiant voces, & velut depoſitum reddant legentibus: itaque id exprimere debent, quod dicturi ſumus. Hæ ferè ſunt emendatè loquendi ſcribendíq; partes: quas reliquas ſignificanter ornatéque dicendi, non equidem grammaticis aufero: ſed cum mihi officia Rhetoris ſuperſint majori* operi reſervo.

* *Suprà. c. 4.*

* *Quoi. Vide Polit. c. 89. miſcel. Inverſa litera C. quid denotet.*

* *Geneus Sexto Pompeio ſcribitur à generando.*

* *Et columna & Coss. exempta n litera legimus.*

* *Sur. à pago Succuſano.*

Redit autem illa cogitatio, quoſdam fore, quid hæc quæ diximus, pars nimium, & impedimenta quoque majus aliquid agendi, putent. Nec ipſe ad extremam uſque anxietatem, & ineptas cavillationes deſcendendum, atque his ingenia concidi & comminui credo. Sed nihil ex grammatica nocuerit, niſi quod ſupervacuum eſt. An ideo minor eſt M. Tullius orator, quòd idem artis hujus diligentiſſimus fuit, & in filio (ut in epiſtolis apparet,) rectè loquendi uſquequaque aſper quoque exactor? Aut vim C. Cæſaris fregerunt editi de analogia libri? Aut ideo minus Meſſala nitidus, quia quoſdam totos libellos non de verbis, modò ſingulis, ſed etiam literis dedit: Non obſtant hæ diſciplinæ per illas euntibus, ſed circa illas hærentibus.

Literarum uſus.

** Infra lib 8.*

De lectione pueri.

CAP. VIII.

ARGUMENTUM.

Hactenus de his quæ ad methodicen grammaticam pertinebant, nunc quæ ad hiſtoricen ſive exegeticen, proponit. In legendi ratione docendum puerum eſſe, ubi ſuſpendere ſpiritum debeat, quo loco verſum diſtinguere, ubi claudatur ſenſus: unde incipiat, quando attollenda vel ſubmittenda vox, quid lentius, celerius, concitatius, lenius dicendum. Lectionem virilem eſſe debere, & cum ſuavitate gravem. Et quia teneræ mentes altius trahant quicquid rudibus annis inſederit, placere, ut lectio ab Homero & Virgilio incipiat, ut præter alia commoda ſublimitate carminis heroici animus aſſurgat, & magnitudine rerum ſpiritum ducat. ¶ Utiles eſſe etiam & tragœdos. Alere lyricos, ſi partes operum præſertim quæ vacant obſcœnitate, eligantur. Elegiam quæ amat, repudiandam. Comœdiam quæ plurimum ad eloquentiam conferat, cum mores erunt in tuto, inter præcipua legendam. In quibus grammatici officium ſit, curare partes orationis ſibi ſoluto verſu reddi, & pedum proprietates, ut quæ barbara, quæ impropria, deprehendat, oſtendátq; vel venia digna propter neceſſitatem, vel etiam laudi dicenda: ut etiam demonſtret quot quæque verba modis intelligenda ſint. ¶ Circa gloſſemata quoque, id eſt, voces minus uſitatas, pueros diligenter exerceat. ¶ Præterea tropos majore cura, & figuras tum ſententiarum tum verborum excutiat. His etiam ut accedat enarratio hiſtoriarum non nimis operoſa. Nam fabulas etiam contemptiſſimas perſequi eſſe inſani. In omnibus doceat quæ in œconomia virtus, quid in decoro rerum, quid perſonæ cuique conveniat: quid in ſenſibus, ubi copia probabilis, ubi modus.

Lectionis ratio.

SUpereſt lectio: in qua puer ut ſciat ubi ſuſpendere ſpiritum debeat, quo loco verſum diſtinguere, ubi claudatur

datur ſenſus, unde incipiat, quando attollenda vel ſummittenda ſit vox, quid quoque flexu, quid lentius, celerius, concitatius, lenius dicendum, demonſtrari niſi in opere ipſo non poteſt. Unum eſt igitur quod in hac parte præcipiam: Ut omnia iſta facere poſſit, intelligat. Sit autem *in primis lectio virilis, & ſuavitate quadam gravis: & non quidem proſæ ſimilis, quia carmen eſt, & ſe poëtæ canere teſtantur: non tamen in canticum diſſoluta, nec plaſmate (ut nunc à pleriſque fit) effœminata: de quo genere optimè C. Cæſarem prætextatum adhuc accepimus dixiſſe: *Si cantas, malè cantas: ſi legis, cantas.* Nec proſopopœias, ut quibuſdam placet, ad comicum morem pronunciari velim, eſſe tamen flexum quendam, quo diſtinguantur ab iis in quibus poëta perſona ſua utetur. Cætera admonitione magna egent: in primis, ut teneræ mentes, tracturæque altius quicquid rudibus & omnium ignaris inſederit, non modò quæ diſerta, ſed vel magis quæ honeſta ſunt, diſcant, ideóq; optimè inſtitutum eſt, ut ab Homero, atque Virgilio lectio inciperet: quanquam ad intelligẽdas eorum virtutes, firmiore judicio opus eſſet: ſed huic rei ſupereſt tempus: neque enim ſemel leguntur. Interim & ſublimitate heroici carminis animus aſſurgat: & ex magnitudine rerum ſpiritum ducat, & optimis imbuatur. Utiles tragœdiæ. Alunt & lyrici: ſi tamen in his non autores modò, ſed etiam partes operis elegeris. Nam & Græci licenter multa, & Horatium in quibuſdam nolim interpretari. Elegia verò, utique quæ amat, & hendecaſyllaba, quibus ſunt commata ſotadeorum: (nam de ſotadeis * ne præcipiendum quidem eſt:) amoveantur, ſi fieri poteſt: ſi minus, certè ad firmius ætatis robur reſerventur. Comœdiæ, quæ plurimũ conferre ad eloquentiam poteſt, cùm per omnes & perſonas & affectus eat, quem uſum in pueris putem, paulo poſt ſuo loco dicam. Nam cum mores in tuto fuerint: inter præcipua legenda erit: de Menandro loquor: nec tamen excluſerim alios: Nam Latini quoque autores afferent utilitatis aliquid. Sed pueris quæ maximæ ingenium alant, atque animum augeant, prælegenda: cæteris quæ ad eruditionem modò pertinent, longa ætas ſpatium dabit. Multum autem veteres etiam Latini conferunt, quanquam plerique plus ingenio quàm arte valuerunt: in primis copiam verborum quorum in tragœdiis gravitas, in comœdiis elegantia & quidam

velut

Poetarum in primis lectio ut pueris utilis. Vide Cœlium Rhodig. li. 5. cap. 24.

Poetarum principes Homerus & Virgilius.

Tragœdiarum utilitas.

Horatii lectio ut non in omnibus utilis.

** Sotadici fuerunt Cinædi, ut colligere licet ex Cœl. Rhodig. 7. cap. 16.*

Comœdiarum & Tragœdiarum utilitas: vide inf. c. 11.

velut ἀττικισμὸς inveniri poteſt. Oeconomia quoq; in his diligentior quàm in pleriſque novorũ erit, qui omniũ operum ſolam virtutem ſententias putaverunt. Sanctitas certè, &, ut ſic dicam, utilitas ab his petenda, quando nos in omnia deliciarum genera vitiáque, dicendi quoque ratione defluximus. Denique credamus ſummis oratoribus, qui veterum poëmata vel ad fidem cauſſarum, vel ad ornamentum eloquentiæ aſſumunt. Nam præcipuè quidem apud Ciceronem, frequenter tamen apud Aſinium etiam, & cæteros, qui ſunt proximi, vidimus Ennii, Accii, Pacuvii, Lucilii, Terentii, Cæcilii, & aliorum inſeri verſus, ſumma non eruditionis modò gratia, ſed etiam jucunditatis: cùm poëticis voluptatibus aures à forenſi aſperitate reſpirent: quibus accedit non mediocris utilitas, cùm ſententiis eorum velut quibuſdam teſtimoniis, quæ propoſuère confirment. Verum priora illa ad pueros magis, hæc ſequentia ad robuſtiores pertinebunt: cùm grãmatices amor, & uſus lectionis, non ſcholarum temporibꝰ, ſed vitæ ſpatio terminentur. In prælegendo grammaticus & illa quidem minora præſtare debebit, ut partes orationis reddi ſibi ſoluto verſu deſideret, & pedum proprietates: quæ adeò debent eſſe notæ in carminibus, ut etiam in oratoria compoſitione deſiderentur: deprehendátq; quæ barbara, quæ impropria, quæ contra legem loquendi ſunt poſita: non ut ex his utique improbentur poëtæ: (quibus quia plerunque metro ſervire coguntur, adeo ignoſcitur, ut vitia ipſa aliis in carmine appellationibus nominentur: metaplaſmos enim, & ſchematiſmos, & ſchemata, ut dixi, vocamus, & laudem virtutis neceſſitati damus:) ſed ut commoneat artificialium, & memoriam agitet. Id quoque inter prima rudimenta non inutile, demonſtrare quot quæque verba modis intelligenda ſint. Circa gloſſemata etiam, id eſt, voces minus uſitatas, non ultima ejus profeſſionis diligentia eſt. Enimverò jam majore cura doceat tropos omnes, quibus præcipuè non poëma modò, ſed etiam oratio ornatur: ſchemata utraque, id eſt, figuras, quæque λέξεως, quæque διανοίας vocantur: quorum ego, ſicut troporum tractatum in eum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Præcipuè verò illa inſigat animis, quæ in œconomia virtus, quæ in decoro rerum: quid perſonæ cuique convenerit: quid in ſenſibus laudandum, quid in verbis ubi copia

Pro Cælio, pro Corn. Balbo, in Antonium, in Piſonem. Veteres poëtæ.

Sup. cap. de virtutibus & vitiis orationis. Gloſſemata.

Lib. 8.

copia probabilis, ubi modus. His accedat enarratio hiſtoriarum, diligens quidem illa, non tamen uſque ad ſupervacuum laborem occupata. Nam receptas, aut certè claris autorib. memoratas expoſuiſſe ſatis eſt. Perſequi quidem quod quiſque unquam vel contemptiſſimorum hominum dixerit, aut nimiæ miſeriæ, aut inanis jactantiæ eſt: & detinet atque obruit ingenia melius aliis vacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione ſchedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam poteſt. Atqui pleni ſunt ejuſmodi impedimentis grammaticorum commentarii, vix ipſis qui compoſuerunt, ſatis noti. Nam Didymo quoque, quo nemo plura ſcripſit, accidiſſe compertum eſt, ut cum hiſtoriæ cuidam tanquam vanæ repugnaret, ipſius proferretur liber, qui eam continebat. Quod evenit præcipuè in fabuloſis uſque ad deridicula, quædam etiam pudenda: unde improbiſſimo cuique pleraque fingendi licentia eſt, adeò ut de libris totis, & autoribus, ut ſuccurrit, mentiatur tutò; quia inveniri, qui nunquam fuère, non poſſunt. Nam in notioribus frequentiſſimè deprehenduntur, à curioſis. Ex quo mihi inter virtutes grammatici habebitnr, aliqua neſcire.

Grammaticorum commentarii ut vitandi.

Ignorantia ut interdum utilis.

De officio grammatici, & quæ primordia ſint dicendi.

CAP. IX.

ARGUMENTUM.

Perfectis duabus grammaticæ partibus, nempe methodicè, & hiſtoricè, adjicit veluti corollarium grammaticorum curæ quædam dicendi primordia: Fabellas primùm Æſopicas, & earum tractandarum rationem: chrias etiam & ethologias, atque ſententias: & chriarum plura genera, aliud voce ſimplici, aliud in reſpondendo, aliud in facto, aliud huic penè par, quod chriodes appellant.

ET finitæ quidem ſunt partes duæ, quas hæc profeſſio pollicetur, id eſt, ratio loquendi, & enarratio autorum, quarum illam methodicen, hanc hiſtoricen vocant. Adjiciamus tamen eorum curæ quædam dicendi primordia, quibus ætates nondum rhetorem capienteis inſtituunt. Igitur Æſopi fabellas, quæ fabulis nutricularum proximè ſuccedunt, narrare ſermone puro, & nihil ſe ſupra modum extollente, deinde eandem gracilitatem ſtylo exigere condiſcant: Verſus primò ſolvere, mox mutatis verbis interpretari: tum paraphraſi au-

Grammatices partes duæ, loquendi ratio & Authorum enarratio.

Æſopicarum fabularum utilitas.

dacius vertere, qua & breviare quædam, & exornare, ſalvo modò poëtæ ſenſu, permittitur. Quod opus etiam conſummatis profeſſoribus difficile, qui commodè tractaverit, cuicunque diſcendo ſufficiet. Sententiæ quoque & chriæ & ethologiæ* ſubjectis dictorum rationibus apud grammaticos ſcribantur, quia initium ex lectione* ducunt. Quorum omnium ſimilis eſt ratio, forma diverſa: quia ſententia univerſalis eſt vox; ethologia* perſonis continetur.

*al. ætiologiæ
*ratione.
* ætiologia
Chriarum ta genera plura.

¶ Chriarum plura genera traduntur. Unum ſimile ſententiæ, quod eſt poſitum in voce ſimplici, *Dixit ille*, aut, *Dicere ſolebat*. Alterum, quod eſt in reſpondendo: *Interrogatus ille*, vel, *Cùm hoc ei dictum eſſet, reſpondit*. Tertium huic non diſſimile, cum quis non dixiſſet, ſed aliquid feciſſet. Etiam in ipſis factis eſſe chriam putant, ut Crates cùm indoctum puerum vidiſſet, pædagogum ejus percuſſit. Et aliud penè par ei, quod tamen eodem nomine appellare non audent, ſed dicunt χρειώδεις, ut, Milo quem vitulum aſſueverat ferre, taurum ferebat. In his omnibus & declinatio per eoſdem ducitur caſus, & tam factorum quàm dictorum ratio eſt.

¶ Narratiunculas à poëtis celebratas, notitiæ cauſa non eloquentiæ tractandas puto. Cætera majoris operis ac ſpiritus, Latini rhetores relinquendo, neceſſaria grammaticis fecerunt: Græci magis operum ſuorum & onera & modum norunt.

An oratori futuro neceſſaria ſit plurium artium ſcientia.

CAP. X.

ARGUMENTUM.

Puerum hactenus à grammaticis doctum, priuſquam rhetori tradatur, ut efficiatur orbis ille doctrina, quem Græci encyclopediam vocant, mathematicis inſtituendum contendit; quæ etiamſi in dicendo ſe non oſtendunt & proferunt, vim tamen occultè ſuggerere, & tacitè ſentiri confirmat; nec aliter ex iis orationem conſummatam effici, quàm antidota & pharmaca ex multis diverſas vires habentibus perfectiſſima, aut mellario florum ac ſuccorum genere ſuaviſſimum evadere. ¶ Primam mathematicarum muſicam tractat, cujus laudes primùm ab efficientibus, adjunctis exemplis, & teſtimoniis majorum celebrat. Deinde ad uſum ejus accedit, eamque apud veteres conjunctam cum grammatica fuiſſe probat. Oratorem etiam ab ea petere numeros, qui in corpore ſunt, & in voce, quorum alii ad geſtum, alii ad collocationem verborum, ad flexus vocis alii pertineant. ¶ Denique de qua muſica

Oratori artium plurium ſcientia an neceſſaria.

muſica præcipiat oſtendit, nempe non de effœminata, & impudicis modis fracta, ſed de gravi & ſancta, rationiſque cognitionem habente: quæ ad movendos leniendóſque affectus plurimum valeat. ¶ Geometriam probat oratori eſſe neceſſariam, eamque latè accipiendo ad arithmeticam & aſtrologiam extendit: ſummas & computationes incidere frequenter in cauſis, quæ arithmetices beneficio ſint explicandæ. Eſſe etiam & ſæpe de terminis, menſuris, finibus & magnitudinibus controverſias: quare lineares illas formas tenendas eſſe. Porrò majorem geometriæ cum arte oratoria eſſe cognationem, propter ordinem utrobique neceſſarium: nam quod in demonſtrando faciant geometræ, ut ex prioribus probent inſequentia, ex certis incerta: idem facere & oratores dicendo: hinc ſecundùm pleroſque cum dialectica majorem habere affinitatem. Geometriæ uſum aliquem formis ſubjectis demonſtrat: & formam quidem orbicularem eſſe omnium capaciſſimam & perfectiſſimam, quadratam triangulis eſſe perfectiorem, triangula æquis lateribus, inæqualibus: & hanc ſe tollere uſque ad rationem mundi: unde numeris cognoſcimus certos eſſe ſyderum conſtitutóſque curſus: quod & ad oratorem pertinere ſubjectis exemplis probat.

HÆc de grammatica, quàm breviſſimè potui: non ut omnia dicerem, ſectatus, quod infinitum erat: ſed ut maximè neceſſaria: nunc de cæteris artibus, quibus inſtituendos prius quàm rhetori, pueros exiſtimo, ſtrictim ſubjungam, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quam Græci ἐγκυκλοπαιδείαν vocant. Nam iiſdem ferè annis aliarum quoque diſciplinarum ſtudia ingredienda ſunt: quæ quia & ipſæ artes ſunt, & * eſſe perfecta ſine his orandi ſcientia non poteſt, nec rurſus ad efficiendum oratorem ſatis valent ſolæ: an ſint huic operi neceſſariæ, quæritur. Nam quid, inquiunt, ad agendam cauſam, dicendámve ſententiam pertinet, ſcire quemadmodum in data linea conſtitui triangula æquis lateribus poſſint? Aut quo melius vel defendet reum, vel reget conſilia, qui citharæ ſonos nominibus & ſpatiis diſtinxerit? Enumerent etiam fortaſſe multos, quamlibet utiles foro, qui nec geometren audiverint, nec muſicos niſi hac communi voluptate aurium intelligant. Quibus ego primum hoc reſpondeo, quod & M. Cicero ſcripto ad Brutum libro frequentius teſtatur, non eum à nobis inſtitui oratorem, qui ſit, aut fuerit: ſed imaginem quandam concepiſſe nos animo perfecti illius, ex nulla parte ceſſantis. Nam & ſapientem formantes eum, qui ſit futurus conſummatus undique, & (ut dicunt) mortalis quidam deus, non modò cognitione cœleſtium vel mortalium putant inſtituendum, ſed per quædam parva

* *Al.* & eſſe perfectæ ſine or. ſc. poſſunt nec rurſ. &c.

*Vid. Politia. Miſcel. c. 54, & 55. Vide & Cœl. Rho. 30. c. 1.

ſanè, ſi ipſa demùm æſtimes, ducunt; ſicut exquiſitas interim ambiguitates, non quia Ceratinæ * aut Crocodilinæ poſſint facere ſapientem, ſed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli. Similiter oratorem, (qui debet eſſe ſapiens,) non geometres faciet, aut Muſicus, quæque his alia ſubjungam, ſed hæ quoque artes ut ſit conſummatus, juvabunt. Niſi fortè antidotum quidem, atque alia quæ morbis aut vulneribus medentur, ex multis atque interim contrariis quoque inter ſe affectibus componi videmus, quorum ex diverſis fit illa miſtura una, quæ nulli earum ſimilis eſt quibus conſtat, ſed proprias vires ex omnibus ſumit: & muta animalia mellis illum inimitabilem humanæ rationi ſaporem, vario florum ac ſuccorum genere perficiunt: nos mirabimur, ſi oratio, qua nihil præſtantius homini dedit providentia, pluribus artibus eget: quæ etiam cum ſe non oſtendunt in dicendo, nec proferunt, vim tamen occultam ſuggerunt, & tacitè quoque ſentiuntur. Fuit aliquis ſine his diſertus: at ego oratorem volo. Non multum adjiciunt: ſed æquè non erit totum, cui vel parva deerunt: & optimum quidem hoc eſſe conveniet, cujus etiam ſi in arduo ſpes eſt, nos tamen præcipiamus omnia, ut ſaltem plura fiant. Sed cur deficiat animus: Natura enim perfectum oratorem eſſe non prohibet: turpitérque deſperatur, quicquid fieri poteſt. Atque ego vel judicio veterum poteram eſſe contentus.

Oratio in hominem præſtantiſſimum donum: ut pluribus egeat artibus. Cic. 3 de orat.

Muſica laus.

¶Nam quis ignorat muſicen, (ut de hac primùm loquar) tantùm jam illis antiquis temporibus non ſtudii modò, verumetiam venerationis habuiſſe, ut iidem muſici, & vates & ſapientes judicarentur? mittam alios, Orpheus* & Linus: quorum utrunque diis genitum, alterum verò, quòd rudes quoque atque agreſtes animos admiratione mulceret, non feras modò, ſed ſaxa etiam ſylvaſque duxiſſe, poſteritatis memoriæ traditum eſt. Et Timagenes autor eſt, omnium in literis ſtudiorum antiquiſſimam muſicen extitiſſe: & teſtimonio ſunt clariſſimi poëtæ, apud quos inter regalia convivia laudes heroum ac deorum ad citharam canebantur. Iopas verò ille Virgilii nónne canit.

*Vide Cic. 3. de Orato. & Strabo. 1. de geogra. li. & 10. Vir. eccl. 4. Horat. in arte. Apud Hom. Achilles, & Phemius.

——errantem Lunam, Soliſque labores? &c.

Quibus certè palàm confirmat autor eminentiſſimus, muſicen cum divinarum etiam rerum cognitione eſſe conjunctam. Quod ſi datur, erit etiam oratori neceſſaria.

Siquidem

Oratori artium pluriũ an ſcientia neceſſaria.

Siquidem (ut diximus) hæc quoque pars, quæ ab oratoribus relicta, à philoſophis eſt occupata; noſtri operis fuit: ac ſine omnium talium ſcientia non poteſt eſſe perfecta eloquentia. Atque claros nomine ſapientiæ viros, nemo dubitaverit ſtudioſos muſices fuiſſe, cùm Pythagoras atque eum ſecuti, acceptam ſine dubio antiquitus opinionem vulgaverint, mundum ipſum in ejus ratione eſſe compoſitum, quam poſteà ſit lyra imitata. Nec illa modò contenti diſſimilium concordia, quam vocant ἁρμονίαν, ſonum quoque his motibus dederunt. Nam Plato cùm in aliis quibuſdam, tum præcipuè in Timæo, ne intelligi quidem niſi ab iis, qui hanc quoque partem diſciplinæ diligenter perceperint, poteſt. Quid de Philoſophis loquor, quorum fons ipſe Socrates jam ſenex inſtitui lyra non erubeſcebat? Duces maximos & fidibus & tibiis ceciniſſe traditum, & exercitus Lacedæmoniorum muſices accenſos modis. Quid autem aliud in noſtris legionibus cornua ac tubæ faciunt, quorum concentus quantò eſt vehementior, tantò Romana in bellis gloria cæteris præſtat. Non igitur fruſtra Plato civili viro, quem πολιτικὸν vocant, neceſſariam muſicen credidit. Et ejus * ſectæ, quæ aliis ſeveriſſima, aliis aſperrima videntur, principes in hac fuere ſententia, ut exiſtimarent ſapientum aliquos nonnullam operam his ſtudiis accommodaturos. Lycurgus duriſſimarum Lacedæmoniis legum autor, muſices diſciplinam probavit. Atque eam natura ipſa videtur ad tolerandos facilius labores velut muneri nobis dediſſe. Siquidem & remiges cantus hortatur: nec ſolum in iis operibus, in quibus plurium conatus præeunte aliqua jucunda voce conſpirat, ſed etiam ſingulorum fatigatio quamlibet ſe rudi modulatione ſolatur. Laudem adhuc dicere artis pulcherrimæ videor, nondum tamen eam oratori conjungere. Tranſeamus igitur id quoque, quòd grammatice quondam ac muſice junctæ fuerunt. Siquidem Architas atque Ariſtoxenus etiam ſubjectam grammaticen muſicæ putaverunt: & eoſdem utriuſque rei præceptores fuiſſe, cùm Sophron oſtendit mimorum quidem ſcriptor; ſed quem Plato adeò probavit, ut ſuppoſitos capiti libros ejus, cùm moreretur habuiſſe credatur: tum Eupolis, apud quem Prodamus & muſicen, & literas docet. Et Maricas, qui eſt Hyperbolus, nihil ſe ex muſicis ſcire, niſi literas confitetur, Ariſtophanes

Odyſſ. 1. *Æneid.* 1. *& ecl.* 4. *Vide Macro. lib.* 2. *ſomn. Scipio. Cic.* in Cato. *Valer.* lib 2. Tit. de Inſtit. Antiqui, & *Gel.* lib. 1. cap. 12. *Lib.* 2. *de legib.*

* *Stoicos intellige.*

Muſices utilitas.

Ariſtophan. Nubi In irriſor.

quoque non uno libro sic institui pueros antiquitus solitos esse demonstrat. Et apud Menandrum in Hypobolimæo senex reposcenti filium patri, velut rationem impendiorum quæ in educationem contulerat, opponens, psaltis se & geometris multa dicit dediſſe. Unde etiam ille mos, ut in conviviis post cœnam circumferretur lyra: cujus cùm se imperitum Themiſtocles, confeſſus eſſet, ut verbis Ciceronis utar, habitus eſt indoctior. Sed veterum quoque Romanorum epulis fides ac tibias adhibere moris fuit. Verſus quoque Saliorum habent carmen. Quæ cùm omnia ſint à Numa rege inſtituta, faciunt manifeſtum, ne illis quidem qui rudes ac bellicoſi videntur, curam muſices, quantam illa recipiebat ætas, defuiſſe. Denique in proverbium uſque Græcorum celebratum eſt: Indoctos à muſis atque gratiis abeſſe. Verum quid ex ea propriè petat futurus orator, diſſeramus. Numeros muſice duplices habet, in vocibus, & in corpore: utriuſque enim rei aptus quidam modus deſideratur. Vocis rationem Ariſtoxenus muſicus dividit in ῥυθμὸν, & * μέλος ἔμμετρον: quorum alterum modulatione, alterum canore ac ſonis conſtat. Num igitur non hæc omnia oratori neceſſaria? quorum unum ad geſtum, alterum ad collationem verborũ, tertium ad flexus vocis, qui ſunt in agendo quoque plurimi, pertinet. Niſi fortè in carminibus tantùm & canticis exigitur ſtructura quædam, & inoffenſa copulatio vocum in agendo ſupervacua eſt: aut non compoſitio & ſonus in oratione quoque variè pro rerum modo adhibetur, ſicut in muſice. Namque & voce & modulatione grandia elatè, jucunda dulciter, moderata leniter canit: totáque arte conſentit cum eorum quæ dicuntur, affectibus. Atqui in orando quoque intentio vocis, remiſſio, flexus, pertinet ad movendos audientium affectus: aliáque & collocationis & vocis (ut eodem utar verbo) modulatione concitationem Judicum, alia miſericordiam petamus: cùm etiam organis, quibus ſermo exprimi non poteſt, affici animos in diverſum habitum ſentiamus. Corporis quoque decens & aptus motus, qui dicitur εὐρυθμία, eſt neceſſarius: nec aliunde peti poteſt: in quo pars actionis non minima conſiſtit: qua de re ſepoſitus * nobis eſt locus. Age, ſi habebis in primis curam vocis orator, quid tam muſices proprium? Sed ne hæc quidem præſumenda pars eſt, ut uno interim con-

tenti

Tuſcul. 1.

Muſices ignari, ne olim contempti.

* *Alii legunt,* & μέλος & μέτρον. *Vide Gell. lib. 16. cap. 18. & Boetium de Muſica, lib. 1.*

In orando quæ requirantur.

* *Lib. 11.*

Oratori ut artium plurium ſcientia neceſſaria.

tenti ſimus exemplo C. Gracchi præcipui ſuorum temporum oratoris, cui concionanti conſiſtens poſt eum muſicus, fiſtula quam τονάριον vocant, modos quibus deberet intendi miniſtrabat. Hæc ei cura inter turbidiſſimas actiones, vel terrenti optimates, vel jam timenti fuit. Liber propter quoſdam imperitiores, etiam craſſiore, ut vocant, muſa dubitationem hujus utilitatis eximere. Nam poëtas certè legendos oratori futuro conceſſerint: num igitur hi ſine muſice? At ſi quis tam cæcus animi eſt, ut de aliis dubitet: illos certè, qui carmina ad lyram compoſuerunt. Hæc diutius forent dicenda, ſi hoc ſtudium velut novum præciperem. Cùm verò antiquitus uſque à Chirone atque Achille ad noſtra tempora apud omnes, qui modò legitimam diſciplinam non ſint peroſi, duraverit, non eſt committendum ut illa dubia faciam defenſionis ſolicitudine. Quamvis autem ſatis jam ex ipſis quibus ſum modò uſus exemplis, credam eſſe manifeſtum, quæ mihi, & quatenus muſice placeat: apertius tamen profitendum puto, non hanc à me præcipi, quæ nunc in ſcenis effœminata, & impudicis modis fracta, non ex parte minima, ſiquid in nobis virilis roboris manebat, excidit: ſed qua laudes fortium canebantur, quaque & ipſi fortes canebant, nec pſalteria & ſpadicas, etiam virginibus probis recuſanda: ſed cognitionem rationis, quæ ad movendos leniendoſque affectus plurimum valet. Nam & Pythagoram accepimus, concitatos ad vim pudicæ domui afferendam juvenes, juſſa mutare in Spondeum modos tibicina, compoſuiſſe: & Chryſippus etiam nutricum quæ adhibentur infantibus, allectationi ſuum quoddam carmen aſſignat. Eſt etiam non inerudite ad declamandum ficta materia, in qua ponitur tibicen qui ſacrificanti Phrygium cecinerat, acto illo in inſaniam, & per præcipitia delato, accuſari, quod cauſa mortis extiterit: quæ dici debet ab oratore, nec dici citra ſcientiam muſices poteſt, quomodo non hanc quoque artem neceſſariam eſſe operi noſtro vel iniqui conſentiant.

Cic. de Orat. & Gell. lib. 4. cap. 11.

Cælius, lib. 5. cap. 23. Boetius in proœmio de muſica.

De harmonia multa Athenæus. lib. 14.

¶ In geometria partem fatentur eſſe utilem teneris ætatibus: agitari namque animos atque acui ingenia, & celeritatem percipiendi venire inde, concedunt: ſed prodeſſe eam non ut cæteras artes, cùm perceptæ ſint, ſed cùm diſcatur, exiſtimant. Id vulgaris opinio eſt. Nec ſine cauſa

Geometria ut oratori utilis.

ſummi viri etiam impenſam huic ſcientiæ operam dederunt. Nam cùm ſit geometria diviſa in numeros atque formas: numerorum quidem notitia non oratori modò ſed cuicunque primis ſaltem literis erudito, neceſſaria eſt. In cauſis verò vel frequentiſſimè verſari ſolet; in quibus actor non dico ſi circa ſummas trepidat, ſed ſi digitorum ſaltem incerto aut indecoro geſtu à computatione diſſentit, judicatur indoctus. Illa verò linearis ratio, & ipſa quidem cadit frequenter in cauſſas: nam de terminis menſuriſque ſunt lites: ſed habet majorem quandam alia cum arte oratoria cognationem. Jam primùm ordo eſt geometriæ neceſſarius: nónne & eloquentiæ? Ex prioribus geometria probat inſequentia, & certis incertæ: nónne id in dicendo facimus? Quid? illa propoſitarum quæſtionum concluſio, non tota ferè conſtat ſyllogiſmis? propter quod plures invenias qui dialecticæ ſimile quàm qui rhetoricæ fateantur hanc artem. Verùm & orator, etiam ſi rarò, non tamen nunquam probabit dialecticè. Nam & ſyllogiſmis, ſi res poſcet, utetur & certè enthymemate, qui rhetoricus eſt ſyllogiſmus. Denique probationum quæ ſunt potentiſſimæ, γραμμικαὶ ἀποδείξεις vulgò dicuntur. Quid autem magis oratio quàm probationem petit? Falſa quoque veriſimilia, geometria ratione deprehendit. Fit hoc & in numeris per quaſdam quas ψευδογραφίας vocant: quibus pueri ludere ſolebamus. Sed alia majora ſunt. Nam quis non ita proponenti credat: Quorum locorum extremæ lineæ eandem menſuram colligunt, eorum ſpatium quoque quod his lineis continetur, par ſit neceſſe eſt? Ad id falſum eſt. Nam plurimum refert cujus ſit formæ ille circuitus: reprehenſiq; à geometris ſunt hiſtorici, qui magnitudines inſularum ſatis ſignificari navigationis ambitu crediderunt. Nam ut quæq; forma perfectiſſima, ità capaciſſima eſt. Ideóque illa circumcurrens linea ſi efficiet orbem, quæ forma eſt in planis maximè perfecta, amplius ſpatium complectetur, quàm ſi quadratum partibus oris efficiat. Rurſus quadrata triangulis, triangula ipſa plus æquis lateribus quàm inæqualibus. Sed alia forſitan obſcuriora: nos faciliſſimum etiam imperitis ſequamur experimentum. Jugeri menſura, ducentos & quadraginta longitudinis pedes eſſe, dimidioque in latitudinem patere, non ferè quiſquam eſt qui ignoret: & qui ſit circuitus, & quantum campi claudat, colligere expeditum.

Arithmeticam ſub Geometria comprehendit, ut paulò poſt Aſtrologiam.

Dialectica & Rhetorica oratori neceſſaria. Ariſt. in poſter. analyticis.

* *al.* probationibus.

Orbicularis linea.

Oratori ut artium plurium ſcientia neceſſaria.

peditum. At centeni & octogeni in quanque partem pedes, idem ſpatium extremitatis, ſed multo amplius *diviſæ quatuor lineis areæ faciunt. Id ſi computare quem piget brevioribus numeris idem diſcat: nam deni in quadrum pedes, quadraginta per oram, intra centum erunt. At ſi quindeni per latera, quini in fronte ſint: ex illo quod amplectuntur, quartam deducent eodem circunductu. Si vero porrecti utrinque undeviceni ſingulis diſtent non plures intus quadratos habebunt, quam per quot longitudo ducetur: quæ circumibit autem linea, ejuſdem ſpatii erit cujus ea quæ centum continet. Ita quicquid formæ quadrati detraxeris, amplitudini quoque peribit. Ego etiam id fieri poteſt, ut majori circuitu minor loci amplitudo claudatur. Hoc in planis. Nam in collibus vallibuſque etiam imperito patet plus ſoli eſſe quàm cœli. Qui quod ſe eadem geometria tollit ad rationem uſq; mundi? in qua cum ſiderum certos conſtitutóſque curſus numeris docet, diſcimus nihil eſſe inordinatum atque fortuitum quod ipſum nonnunquam pertinere ad oratorem poteſt. An verò cum Pericles Athenienſes Solis obſcuratione territos, redditis ejus rei cauſis, metu liberavit: aut cùm Sulpitius ille Gallus in exercitu L. Pauli de Lunæ defectione diſſeruit, ne velut prodigio divinitus facto militum animi terrerentur, non videtur eſſe uſus oratoris officio? Quod ſi Nicias in Sicilia ſciſſet, non eodem confuſus metu pulcherrimum Athenienſium exercitum perdidiſſet: ſicut Dion, cùm ad deſtruendam Dionyſii tyrannidem venit: non eſt tali caſu deterritus. Sint exempla licet uſus bellici, tranſeamuſque quòd Archimedes unus obſidionem Syracuſarum in longius traxit: illud utique jam proprium eſt ad efficiendum quod intendimus, plurimas quæſtiones, quarum difficilior alia ratione explicatio eſt, ut de ratione dividendi, defectione in infinitum, de celeritate augendi, linearibus illis probationibus ſolvi ſolere: ut ſi eſt oratori (quod proximus demonſtrabit liber) de omnibus rebus dicendum, nullo modo ſine geometria eſſe poſſit orator.

*al. clauſæ.

Aſtrologiæ utilitas. Plutar. in vita Periclis. Plin l.2.c.12. Valer. lib.8. c.1. Thucyd. lib.7. Plutar. in vita Dionis, & Marcelli. Ca. de materia Rhetorices.

De prima pronuntiationis & geſtus inſtitutione.

CAP. XI.

ARGUMENTUM.

Comœdo & palæſtritæ operam aliquam propter pronuntiationem, geſtum & motum dandam cenſet. Nam quia puerum fœmineæ vocis exilitate frangi, aut ſimiliter tremere, aut ebrietatis effingere vitia, & corporis cura mentem obruere oporteat: ſed ut eorum imitatione oris vitia emendet: geſtus & motum quantum oratoris gravitas poſtulat componat: quomodo narrandum, qua ſit autoritate ſuadendum, quidque ſingulis partibus agendum, diſcat. Ad quæ omnia plurimum profuturum ſit: ſi electa ex gravibus orationibus ediſcere, & ſtans ea dicere, & quemadmodum agere oporteat, cogatur.

Pronunciatio in oratore quæ æquipatur & quis geſtus.

DAndum aliquid comœdo quoque, dum eatenus, qua pronunciandi ſcientiam futurus orator deſiderat. Non enim puerum quem in hoc inſtituimus, aut fœmineæ vocis exilitate frangi volo, aut ſimiliter tremere. Nec vitia ebrietatis effingat, nec ſervili vernilitate imbuatur: nec amoris, avaritiæ, metus diſcat affectum: quæ neque oratori ſunt neceſſaria & mentem præcipuè in ætate prima teneram adhuc & rudem inficiunt. Nam FREQVENS imitatio tranſit in mores. Ne geſtus quidem omnis ac motus à comœdis petendus eſt, Quanquam enim utrunque eorum ad quendam modum præſtare debet orator: plurimùm tamen aberit à ſcenico, nec vultu nec manu nec excurſionibus nimius. Nam ſiqua in his ars eſt diſcentium, ea prima eſt ne ars eſſe videatur. Quod eſt igitur in his doctoris officium? In primis vitia ſi qua ſunt oris, emendet: ut expreſſa ſint verba, ut ſuis quæque literæ ſonis enuntientur. Quarundam enim, vel exilitate vel pinguedine nimia laboramus: quaſdam velut acriores parum efficimus, & aliis non diſſimilibus, ſed quaſi hebetioribus permutamus. Quippè ρ literæ, qua Demoſthenes quoque laboravit, λ ſuccedit: quarum vis eſt apud nos quoque. Et cum c ac ſimiliter t non valuerunt, in g ac d molliuntur. Ne illas quidem circa ſ literam delicias hic magiſter feret: nec verba in faucibus patietur audiri, nec oris inanitate reſonare: nec, quòd minimè ſermoni puro conveniat: ſimplicem vocis naturam pleniore quodam ſono circumlinire, quod Græci καταπεπλασμένον dicunt. ſic appellatur cantus tibiarum, quæ præcluſis quibus clareſcunt foraminibus, recto modo ex ictu graviorem ſpiritum reddunt. Curabit etiam ne extremæ ſyllabæ intercidant, ut par ſibi ſermo ſit: ut quoties exclamandum erit, laterum conatus ſit ille, non capitis: ut geſtus ad vocem, vultus ad geſtum accommodetur. Obſervandum erit etiam, ut recta ſit facies dicentis: ne labra diſtorqueantur: ne immodi-

Cælius li. 7. cap. 22. Cicer. 1. de Oratore. Vide Halicarn. in art.

Inſtitutio pronunciationis & geſtus.

cus hiatus rictum diſtendat : ne ſupinus vultus, ne dejecti in terram oculi, ne inclinata utrolibet cervix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos quorum ſupercilia ad ſingulos vocis conatus allevarentur, aliorum conſtricta, aliorum etiam diſſidentia, cum altero in verticem tenderent, altero penè oculus ipſe premeretur. Infinitum autem, ut mox dicemus, in his quoque rebus momentum eſt. Et NIHIL poteſt placere, quod non decet. Debet etiam docere comœdus quomodo narrandum, qua ſit authoritate ſuadendum : qua concitatione conſurgat ira, qui flexus deceat miſerationem. Quod ita optimè faciet, ſi certos ex comediis elegerit locos, ad hoc maximè idoneos, id eſt, actionibus ſimiles. Iidem autem non ad pronunciandum modò utiliſſimi, verùm ad augendum quoque eloquentiam maximè accommodati erunt. Et hæc, dum infirma ætas majora non capiet. Cæterum cùm legere orationes oportebit, cum virtutes earum jam ſentiet, tum mihi diligens aliquis ac peritus aſſiſtat : neque ſolum lectione formet, verùm etiam ediſcere electa ex his cogat, & ea dicere ſtantem clarè, & quemadmodum agere oportebit, ut protinus pronuntiatione * vocem & memoriam exerceat. Ne illos quidem reprehendendos putem, qui paulum etiam palæſtricis vacaverint. Non de his loquor; quibus pars vitæ in oleo, pars in vino conſumitur, qui corporis cura mentem obruerunt (hos enim abeſſe ab eo quem inſtituimus, quàm longiſſimè velim:) ſed nomen eſt idem iis à quibus geſtus motúſque formantur: ut recta ſint brachia, ne indoctæ ruſticæve manus, ne ſtatus indecorus, ne qua in proferendis pedibus inſcitia, ne caput oculique ab alia corporis inclinatione diſſideant. Nam nec hoc eſſe in parte pronunciationis negaverit quiſquam, nec ipſam pronuntiationem ab oratore ſecernet. Et certè quod facere oporteat, non indignandum eſt diſcere, cùm præſertim hæc chironomia, quæ eſt (ut nomine ipſo declaratur) lex geſtus, & ab illis temporibus heroicis orta ſit, & à ſummis Græciæ viris, & ab ipſo etiam Socrate probata, à Platone quoque in parte civilium poſita virtutum, & a Chryſippo in præceptis liberorum educatione compoſitis non omiſſa. Nam Lacedæmonios quidem etiam ſaltationem quandam, tanquam ad bella quoque utilem, habuiſſe inter exercitationes accepimus. Neque id veteribus

Lib. 11. c. de pronunciatione.

Lectionis ratio & utilitas.

* *Al.* pronuntiationem & mem.

Odyſſ. 3 & 8. Iliad. 17. Lib. 3. de Rep. & de legib.

7. Pyrhichon

* Saliorum ſcil. de quibus Alex. ab Alex. l. 1. c. 26.

*al. Inflexione, habet Cic.

ribus Romanis dedecori fuit argumentum eſt, ſacerdotum * nomine ac religione durans ad hoc tempus ſaltatio: & illa in tertio Ciceronis de oratore libro verba Craſſi; quibus præcepit, ut orator utatur laterum * inclinatione forti ac virili, non à ſcena & hiſtrionibus; ſed ab armis, aut etiam à palæſtra: cujus etiam diſciplinæ uſus in noſtram uſque ætatem ſine reprehenſione deſcendit. A me tamen nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in his ipſis diu. Neque enim geſtum oratoris componi ad ſimilitudinem ſaltationis volo; ſed ſubeſſe aliquid ex hac exercitatione puerili, unde nos non id agentes furtim decor ille diſcentibus traditus proſequatur.

An plura eodem tempore doceri prima ætas poſſit.

CAP. XII.

ARGUMENTUM.

Refellit eorum ſententiam, qui artes de quibus egit hoc primo libro, eodem tempore tradi vetabant. Quod oportere probat ſimilibus ab agricolis, citharœdis, & oratoribus. Efficientibus à natura puerorum, priuſquam obduruerunt, aut laboris judicium collegerunt maximè docili, & laborum patientiſſima. Id probat effectis, quod breviſſimo tempore ſine cujuſquam opera rectiſſimè omnia loqui conſueſcat, quod novitiis ſervis vix tota vita contingit: quodque nullo labore diſcurſationibus & reptationibus unquam defatigentur. Poſtremò Platonis exemplo, cujus bono ingenio prædito ea omnia ineſſe poſſe contendit.

Cur non docenda plura ſimul uno eodemque tempore immo quidem variis horis.

QUæri ſolet, an etiam ſi diſcenda ſint hæc, eodem tempore, tamen tradi omnia & percipi poſſint. Negant enim quidam, quia confundatur animus ac fatigetur tot diſciplinis in diverſum tendentibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies ipſe ſufficiat: & ſi maximè patiatur hæc ætas robuſtior, tamen pueriles annos onerari non oporteat. Sed non ſatis perſpiciunt quantum natura humani ingenii valeat: quæ ita eſt agilis & velox, ſic in omnem partem, ut ita dixerim, ſpectat, ut ne poſſit quidem aliquid agere tantum unum: in plura verò, non eodem die modò, ſed eodem temporis momento vim ſuam impendat. An verò citharœdi non ſimul & memoriæ, & ſono vocis, & pluribus fluxibus ſerviunt, cùm interim alios nervos dextra *percutiunt, alios læva trahunt, continent,

*al. percurrunt.

Doceri an plura ſimul poſſint.

nent, probant, ne pes quidem otioſus, certam legem temporum ſervat, & hæc pariter omnia? Quid? nos agendi ſubita neceſſitate deprehenſi, nónne alia dicimus, alia providemus, cum pariter inventio rerum, electio verborum, compoſitio geſtus, pronuntiatio, vultus, moréſque deſiderentur? Quæ ſi velut ſub uno conatu, tam diverſa parent ſimul, cur non pluribus horis diverſa partiamur, cùm præſertim reficiat animos ac reparet varietas ipſa, contráque ſit aliquando difficilius in labore uno perſeverare? ideóque & ſtylus lectione requieſcit, & ipſius lectionis tædium vicibus levatur. Quamlibet multa egerimus, quodam tamen modo recentes ſumus ad id quod incipimus. Quis non obtundi poſſit, ſi per totum diem cujuſcunque artis unum magiſtrum ferat? Mutatione recreabitur: ſicut in cibis, quorum diverſitate reficitur ſtomachus, & pluribus minore faſtidio alitur. Aut dicant iſti mihi, quæ ſit alia ratio diſcendi. Si grammatico ſoli deſerviamus, deinde geometriæ tantùm? omittamus interim quod didicimus, mox tranſeamus ad muſicum, excidant priora? & quum Latinis ſtudebimus literis, non reſpiciamus ad Græcas? &, ut ſemel finiam, nihil faciamus niſi noviſſimum? Cur non idem ſuademus agricolis, ne arva ſimul & vineta, & oleas, & arbuſtum colant? ne pratis & pecoribus, & hortis, & alvearibus accommodent curam? cur ipſi aliquid forenſibus negotiis, aliquid deſideriis amicorum, aliquid rationibus domeſticis, aliquid curæ corporis, nonnihil voluptatibus quotidie damus? quarum non una res quælibet nihil intermittentes fatiget. Adeò facilius eſt multa facere, quàm diu. Illud quidem minimè verendum eſt, ne laborem ſtudiorum pueri difficilius tolerent, neque enim ulla ætas minus fatigatur. Mirum ſit forſitan, ſed experimentis deprehendas. Num & dociliora ſunt ingenia priuſquam obduruerunt. Id vel hoc argumento patet, quod intra biennium quàm verba rectè formare potuerunt, quamvis nullo inſtante, omnia ferè loquuntur: at novitiis noſtris, per quot annos ſermo Latinus repugnat? Magis ſcias, ſi quem jam robuſtum inſtituere literis cœperis, non ſine cauſa dici παιδομαθεῖς eos, qui in ſua quidque arte optime faciant. Et patientior eſt laboris natura pueris quam juvenibus. Videlicet, ut corpora infantium nec caſus quo in ter-

Varietas in diſcendo ſuaviſſima.

Similitudo inſignis.

ram toties deferuntur, jam graviter affligit, nec illa per manus & genua reptatio, nec poſt breve tempus continui luſus, & totius diei diſcurſus, quia pondus illis abeſt, nec ſe ipſa gravant: ſic animi quoque, credo, quia minore conatu moventur, nec ſuo niſu ſtudiis inſiſtunt, ſed formandos ſe tantummodo præſtant, non ſimiliter fatigantur. Præterea ſecundum aliam ætatis illius facilitatem, velut ſimplicius docentis ſequuntur, nec quæ jam egerint, metiuntur. Abeſt illis etiam adhuc laboris judicium. Porrò, ut frequenter experti ſumus, minus afficit ſenſus fatigatio, quàm cogitatio. Sed ne temporis quidem unquam plus erit, quia his ætatibus omnis in audiendo profectus eſt. Cùm ad ſtylum ſecedit, cùm generabit ipſe aliquid atque componet, tum inchoare hæc ſtudia vel non vacabit, vel non libebit. Ergo cùm grammaticus totum diem occupare non poſſit, nec debeat, ne diſcentis animum tædio avertat: quibus potius ſtudiis hæc temporum velut ſubſidia donabimus? Nam nec ego conſumi ſtudentem in his artibus volo: nec ut moduletur, aut muſicis modis cantica excipiat, nec utique ad minutiſſima geometriæ opera deſcendat. Non comœdum in pronunciando, nec ſaltatorem in geſtu facio: quæ ſi omnia exigerem, ſuppeditabat tamen tempus. Longa eſt enim quæ diſcit ætas, & ego non de tardis ingeniis loquor. Denique cur in his omnibus, quæ diſcenda oratori futuro puto, eminuit Plato? qui non contentus diſciplinis quas præſtare poterant Athenæ; non Pythagoreorum, ad quos in Italiam navigaverat: Ægypti quoque ſacerdotes adiit, atque eorum arcana perdidicit. Difficultatis patrocinia prætexímus ſegnitiæ. Neque enim nobis operis amor eſt: nec quia ſit honeſta, atque pulcherrima rerum eloquentia, petitur ipſa; ſed ad vilem uſum & ſordidum lucrum accingimur. Dicant ſine his in foro multi, & acquirant, dum ſit locupletior aliquis ſordidæ mercis negotiator, & plus voci ſuæ debeat præco: ne velim quidem lectorem dari mihi, quid ſtudia referant computaturum. Qui verò imaginem ipſam eloquentiæ divina quadam mente conceperit, quique illam (ut ait non ignobilis tragicus, *) reginam rerum orationem ponet ante oculos, fructúmque non ex ſtipe advocationum, ſed ex animo ſuo, & contemplatione ac ſcientia petet, perpetuum illum, nec fortunæ ſubjectum

facilè

Juventutis ætas quàm ſit ad ſtudia aptior aliis ætatibus.

Plato. Cicero 4. Tuſc. & 5. Finium.

Operis amor ex lucri cauſa.

** Euripid. in Hecub. unde & Pacuvius apud No. Marcell. transtulit. vide Cic. 2. de Ora. cir. medium.*

Doceri an plura ſimul poſſint.

facilè perſuadebit ſibi, ut tempora * quæ ſpectaculis, campoteſſeris, otioſis denique ſermonibus, ne dicam ſomno, & conviviorum mora conterunt, geometriæ potius ac muſico impendat, quanto plus delectationis habiturus, quam ex illis ineruditis voluptatibus? Dedit enim providentia hominibus munus, ut honeſta magis juvarent. Sed nos hæc ipſa dulcedo longius duxit. Hactenus ergo de ſtudiis, quibus antequam majora capiat, puer inſtituendus eſt: proximus liber velut novum ſumet exordium, & ad Rhetoris officia tranſibit.

* *Tempora quæ malè collocata.*

◆

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA
LIBER SECUNDUS.

Quando ſit Rhetori tradendus puer.

CAP. I.

ARGUMENTUM.

Agitat hoc capite tria, Quando Rhetori tradendus ſit puer, quouſque grammatici profeſſio extendatur, unde rhetoris inchoet. Prima quæ præcipua eſt, ex aliis pendet: rhetori tradendum eſſe puerum monet quando per juſtam eruditionem poterit: neque enim ætatis habendam rationem. Id autem verè æſtimari non poſſe, niſi rhetoris & grammatici profeſſiones ſuis terminis circumſcribantur, & quaſi certis cancellis includantur. ¶ Et grammaticum quidem ſuæ artis appellatione, quæ intra literas conſiſtit, aſſumptis Poëtarum & hiſtoricorum viribus contentum eſſe debere. Rhetorem etiam prima ſuæ artis opuſcula, ut ſunt narrationes, laudes, vituperationes, loci communes non oportere detrectare, quamvis conſuetudo, hujus aut ignavia aut faſtu, vel illius temeritate licentiáque diverſum obtinuerit, quæ ſi locum habeat, rhetore tardius, ſin minus, eodem citius opus fore, etiam cùm grammaticis puer operam dabit: neque enim incommodum eſſe, ut eodem tempore grammatico & rhetori diverſis horis det operam puer, quòd horum quiſque rectius ſuas partes obiturus ſit.

Cur ſerius rhetoribus tradantur pueri à grammaticis.

TEnuit conſuetudo, quæ quotidie magis invaleſcit, ut præceptoribus eloquentiæ, Latinis quidem ſemper, ſed etiam Græcis interim, diſcipuli ſerius quàm ratio poſtulat, traderentur. Ejus rei duplex eſt cauſa: quòd & rhetores utique noſtri ſuas partes omiſerunt, & Grammatici alienas occupaverunt. Nam & illi declamare modò, & ſcientiam declamandi ac facultatem tradere, officii ſui ducunt, ídque intra deliberaturas judicialéſque materias: nam cætera ut profeſſione ſua minora deſpiciunt: & hi non ſatis credunt excepiſſe quæ relicta erant, (quo nomine gratia quoque his eſt habenda, Rhetori quando tradendus puer.

habenda, ſed ad proſopopœias uſque, & ad ſuaſorias, in quibus opus dicendi vel maximum eſt, irrumpunt. Hinc ergo accidit, ut quæ alterius artis prima erant opera, facta ſint alterius noviſſima: & ætas altioribus jam diſciplinis debita, in ſchola minore ſubſideat, ac rhetoricen, apud grammaticos exerceat. Ita, quod eſt maximè ridiculum, non ante ad declamandi magiſtrum mittendus videtur puer, quàm declamare jam ſciat. Nos ſuum cuique profeſſioni modum demus. Et grammatice (quam in Latinum transferentes, literaturam vocaverunt) fines ſuos norit, præſertim tantum ab hac appellationis ſuæ paupertate, intra quam primi illi conſtitere, provecta. Nam tenuis à fonte, aſſumptis poëtarum hiſtoricorumque viribus, pleno jam ſatis alveo fluit: cùm præter rationem rectè loquendi, non parum alioqui copioſam, propè omnium maximarum artium ſcientiam amplexa ſit. Et rhetorice, cui nomen vis eloquendi dedit, officia ſua non detrectet, nec occupari gaudeat pertinentem ad ſe laborem: quæ dum opere cedit, jam penè poſſeſſione depulſa eſt. Nec inficiabor, ex iis aliquem qui grammaticen profitentur, eouſque ſcientiæ progredi poſſe, ut ad hæc quoque tradenda ſufficiat: ſed cùm id aget, rhetoris officio fungetur, non ſuo. Nos porrò quærimus, quando iis quæ rhetorice præcipit percipiendis puer maturus eſſe videatur. In quo quidem non id eſt æſtimandum, cujus quiſque ſit ætatis, ſed quantum in ſtudiis jam effecerit. Et ne diutius diſſeram quando ſit rhetori tradendus, ſic optimè finiri credo, cum poterit. Sed hoc ipſum ex ſuperiore pendet quæſtione. Nam ſi grammatices munus uſque ad ſuaſorias, (* quæ ſunt apud rhetorem materiæ inter rudimenta dicendi) prorogatur, tardius rhetore opus eſt. Si rhetor primò operis ſui officia non recuſat, à narrationibus ſtatim, & laudandi vituperandique opuſculis cura ejus deſideratur. An ignoramus antiquis hoc fuiſſe ad augendum eloquentiam genus exercitationis, ut theſes dicerent *, & communes locos, &c. circa complexum rerum perſonarumque, quibus veræ fictæque controverſiæ continentur? Ex quo palam eſt quàm turpiter deſerat eam partem rhetorices inſtitutio, quam & primam habuit, & diu ſolam. Quid autem eſt ex iis de quibus ſuprà dixi, quòd non tum in alia quæ ſunt rhetorum propria, tum certè in illud judiciale cauſſæ genus incidat?

Grammaticorum abuſus.

Cic. in Orat. Rhetoris munus.

Rhetori quando tradendus puer.

**Hæc parentheſis ſi non eſt in vetuſtis codicibus ſcriptis.*

*Al. diſcerent. al. docerent.

incidat? An non in foro narrandum eſt? qua in parte neſcio, an ſit vel plurimum. Non laus ac vituperatio certaminibus illis frequenter inſeritur? Non communes loci; ſive qui ſunt in vitia directi, quales legimus à Cicerone compoſitos: ſeu quibus quæſtiones generaliter tractantur, quales ſunt editi a Quinto quoque Hortenſio: ut ſitne parvis argumentis credendum, & pro teſtibus, & in teſtes, in mediis litium medullis verſantur. Arma ſunt hæc quodammodo præparanda ſemper, ut his, cum res poſcet, utaris. Quæ qui pertinere ad oratorem non putabit, is ne ſtatuam quidem inchoari credet, cum ejus membra fundentur. Neque hanc (ut aliqui putabant) feſtinationem meam ſic quiſquam calumnietur, tanquam cum qui ſit rhetori tradendus, adducendum protinus à Grammaticis putem. Dabuntur illis tum quoque tempora ſua: neque erit verendum, ne binis præceptoribus oneretur puer. Non enim creſcet, ſed dividetur qui ſub uno miſcebatur labor: & erit ſui quiſque operis magiſter utilior: quod adhuc obtinent Græci, à Latinis omiſſum eſt: & fieri videtur excuſatè; quia ſunt qui labori iſti ſucceſſerunt.

Ut in paradoxis.

Puero ut dari poſſint plures præceptores.

De moribus & officiis præceptoris.

CAP. II.

ARGUMENTUM.

Eligendum eſſe rhetorices præceptorem maxima cura, ſanctiſſimis præditum moribus, & omnibus quæ illam profeſſionem deceant officiis inſignem: quia pueri tum adulti ferocientes, & jam ad libidinem procliviores facti, gravitate & ſanctitate docentis in officio contineri debent. Officia connumerat. ¶ Invehitur in puerorum petulantiam, & aſſurgendi exultandique aliis declamantibus licentiam, quos ex præceptoris vultu & indicio pendere oportebat. ¶ Poſtremò pueros ab adoleſcentibus ſeparandos cenſet, ne ab illis ad vitia illectari, & ante tempus corrumpi queant.

ERgo cùm ad eas in ſtudiis vires pervenerit puer, ut quæ prima eſſe præcepta rhetorum diximus, mente conſequi poſſit, tradendus ejus artis magiſtris erit. Quorum in primis inſpici mores oportebit. Quid ergo non idcirco potiſſimum in hac parte tractare ſum aggreſſus, quia non in cæteris quoque doctoribus idem hoc examinandum quam diligentiſſime putem, ſicut teſtatus ſum libro priore:

Rhetorices magiſtris quando tradendus puer. Cap. 1. & 2.

priore:

Præceptoris mores & officia.

Præceptorum cura quam diligens requiratur: qui illorum mores & quæ officia.

priore: ſed quòd magis neceſſariam ejus rei mentionem facit ætas ipſa diſcentium. Nam & adulteri ferè pueri ad hos præceptores transferuntur, & apud eos juvenes etiam facti perſeverant, ideóque major adhibenda tum cura eſt: & ferociores à licentia gravitas deterreat. Neque verò ſatis eſt ſummam præſtare abſtinentiam, niſi diſciplinæ ſeveritate convenientium quoque ad ſe mores adſtrinxerit. Sumat igitur ante omnia parentis erga diſcipulos ſuos animum, ac ſuccedere ſe in eorum locum à quibus ſibi liberi traduntur, exiſtimet. Ipſe nec habeat vitia, nec ferat. Non auſteritas ejus triſtis, non diſſoluta ſit comitas: nec inde odium, hinc contemptus oriatur. Plurimus ei de honeſto ac bono ſit ſermo. Nam quò ſæpius monuerit, hoc rarius caſtigabit. Minimè iracundus: nec tamen eorum quæ emendanda erunt, diſſimulator: ſimplex in docendo, patiens laboris aſſiduus potius quàm immodicus. Interrogantibus libenter reſpondeat, non interrogantes percontetur ultrò. In laudandis diſcipulorum dictionibus nec malignus, nec effuſus quia res altera tædium laboris, alter ſecuritatem parit. In emendando quæ corrigenda erunt, non acerbus minimèque contumelioſus: nam id quidem multos à propoſito ſtudendi fugat, quòd quidam ſic objurgant, quaſi oderint. Ipſe aliquid, imò multa quotidie dicat, quæ ſecum audita referant. Licet enim ſatis exemplorum ad imitandum ex lectione ſuppeditet, tamen viva illa, (ut dicitur,) vox alit plenius, præcipuéque præceptoris, quem diſcipuli, ſi modò rectè ſunt inſtituti, & amant & verentur. Vix autem dici poteſt, quanto libentius imitemur eos quibus favemus. Minimè verò permittenda pueris, ut fit apud pleroſque, aſſurgendi exultandique in laudando licentia: quinetiam juvenum modicum eſſe, cum audient, teſtimonium debet. Ita fiet, ut ex judicio præceptoris diſcipulus pendeat, atque id ſe dixiſſe rectè, quod ab eo probabitur, credat. Illa verò vitioſiſſima, quæ jam humanitas vocatur, invicem qualiacunque laudandi, cum eſt indecora, & theatralis, & ſeverè inſtitutis ſcholis aliena, tum ſtudiorum pernicioſiſſima hoſtis. Supervacua enim videtur cura, ac labor, parata, quicquid effuderint, laude. Vultum igitur præceptoris intueri tam qui audiunt, debent, quam ipſe qui dicit. Ita enim probanda atque improbanda diſcernet: ſic ſtylo facultas continget, auditioni judicium. At nunc proni atque ſuccincti ad omnem clauſulam non exurgunt modò, verumetiam excurrunt, & cum indecora exultatione conclamant. Id mutuum eſt, & tibi declamationis fortuna. Hinc tumor & vana de ſe perſuaſio: uſque adeò, ut illo condiſcipulorum tumultu inflati, ſi parum à præceptore laudentur, ipſi de illo malè ſentiant. Sed ſe quoque præceptores intentè ac modeſtè audiri velint. Non enim judicio diſcipulorum dicere debet magiſter, ſed diſcipuli magiſtri. Quin, ſi fieri poteſt, intendendus animus in hoc quoque, perſpiciat quæ quiſque & quomodo laudet: & placere quæ bene dicet, non ſuo magis quàm eorum nomine delectetur, qui rectè judicabunt.

Pueros adoleſcentibus ſedere permiſtos, non placet mihi. Nam etiamſi vir talis, qualem eſſe oportet ſtudiis moribúſque propoſitum, modeſtam habere poteſt etiam juventutem, tamen vel infirmitas à robuſtioribus ſeparanda eſt: & carendum non ſolum crimine turpitudinis, verumetiam ſuſpicione. Hæc notanda breviter exiſtimavi. Nam ut abſit ab ultimis vitiis ipſe præceptor, ac ſchola, ne præcipiendum quidem credo. Ac ſi quis eſt quo flagitia manifeſta in deligendo filii præceptore non vitet, jam hinc ſciat cætera quoque quæ ad utilitatem juventutis componere conamur, eſſe ſibi hac parte omiſſa, ſupervacua.

Cæſaris apophthegma.

An protinus præceptore optimo ſit utendum.

CAP. III.

ARGUMENTUM.

Refellit eorum opinionem qui puerum eminentiſſimo ſtatim tradendum negabant, ſed mediocri committendum, his argumentis perſuaſi, quòd & minores illi ſufficerent docendis rudioribus, quódque eminentes ad minora ſeſe demittere nollent. Sufficere minores non poſſe probat, cùm illi non minus, ſed pejus, & dedocenda doceant. Id Timothei muſici exemplo confirmat. Optimum verò quemque non faſtidire hanc curam, quia per initia ad ſummam tendendum eſſe intelligat, rationémque & viam maximè compendiariam noſcat per quam ad eloquentiam pervenerit. ¶ Inde aliquas objectiones ſolvit, & quo pacto prudens & probus pręceptor ſe ad menſuram diſcentis ſubmittat, & magna perſpicuitate, quæ prima ſit eloquentiæ virtus, utatur commemorat.

Præceptoris mediocritas an magnitudo apta.

NE illorum quidem perſuaſio ſilentio tranſeunda eſt, qui etiam cùm idoneos rhetori pueros putaverunt, non tamen continuò tradendos eminentiſſimo credunt, ſed

Præceptoris mores & officia.

ſed apud minores aliquandiu detinent: tanquam inſtituendis artibus magis ſit apta mediocritas præceptoris, cùm ad intellectum atque imitationem facilior, tum ad ſuſcipiendas elementorum moleſtias minus ſuperba. Qua in re mihi non arbitror diu laborandum, ut oſtendam quanto ſit melius optimis imbui, quantáque in eluendis quæ ſemel inſederint vitiis, difficultas conſequatur: cùm geminatum onus ſuccedentes premat, & quidem dedocendi gravius ac priùs quàm docendi. Propter quod Timotheum clarum in arte tibiarum, ferunt * duplices ab iis quos alius inſtituiſſet, ſolitum exigere mercedes, quàm ſi rudes traderentur. Error tamen eſt in re duplex. Vnus, quòd interim ſufficere illos minores exiſtimant: & bono ſanè ſtomacho contenti ſunt. Quæ quanquam & ipſa reprehenſione digna ſecuritas, tamen eſſet utcunque tolerabilis, ſi ejuſmodi præceptores minus docerent, non pejus. Alter, ille etiam frequentior, quòd eos qui ampliorem dicendi facultatem ſunt conſecuti, non putant ad minora deſcendere: ídque interim fieri, quia faſtidiant præſtare hanc inferioribus curam: interim, qui omnino non poſſint. Ego porrò eum qui nolit, in numero præcipientium non habeo: poſſe autem maximè, ſi velit optimum quemque contendo. Primum, quod eum qui eloquentia cæteris præſtet, illa quoque per quæ ad eloquentiam pervenitur, diligentiſſimè percepiſſe credibile eſt. Deinde, quia plurimum in præcipiendo valet ratio, quæ doctiſſimo cuique planiſſima eſt. Poſtremò, quia nemo ſic in majoribus eminet, ut eum minora deficiant. Niſi fortè Iovem quidem Phidias optimè fecit, illa autem quæ in ornamentum operis ejus accedunt, alius melius elaboraſſet: aut orator loqui neſciet: aut leviores morbos curare non poterit medicus præſtantiſſimus. Quid ergo? non eſt quædam eloquentia major, quàm ut eam intellectu conſequi puerilis infirmitas poſſit? Ego verò confiteor: ſed hunc diſertum præceptorem, prudentem quoque, & non ignarum docendi eſſe oportebit, ſummittentem ſe ad menſuram * dicentis: ut velociſſimus quiſque ſi fortè iter cum parvulo faciat, det manum, & gradum ſuum minuat, nec procedat ultrà quàm comes poſſit. Quid ſi plerunque accidit ut faciliora ſint ad intelligendum, & lucidiora multo, quæ à doctiſſimo quoq; dicuntur? Nam & prima eſt eloquentiæ virtus perſpicui-

Dedocere malè docta gravius.

* Duplices *pro* duplo majores.

Vid. Pauſaniam Heliacôn primo.

* *Al.* Diſcentis.

Perſpicuitas prima eloquentiæ virtus.

tas, & quo quiſque ingenio minus valet, hoc ſe magis attollere & dilatare conatur: ut ſtatura breves, in digitos eriguntur, & plura infirmi minantur. Nam tumidos, & corruptos & tinnulos, & quocunque alio cacozeliæ * genere peccantes, certum habeo non virium, ſed infirmitatis vitio laborare: ut corpora non robore, ſed valetudine inflantur: & recto itinere lapſi, plerunque divertunt. Erit ergo obſcurior etiam quo quiſque deterior. Non excidit mihi, ſcripſiſſe me in libro * priore, cum potiorem in ſcholis eruditionem eſſe quàm domi dicerem libentius ſe prima ſtudia teneróſque profectus ad imitationem condiſcipulorum, quæ facilior eſſet, erigere: quod à quibuſdam ſic accipi poteſt, tanquam hæc quam nunc tueor, ſententia, priori, diverſa ſit. Id à me procul aberit, nanque ea cauſa vel maxima eſt cur optimo cuique præceptori ſit tradendus puer, quod apud eum diſcipuli quoque melius inſtituti, aut dicent quod inutile non ſit imitari: aut ſi quid erraverint, ſtatim corrigentur: at indoctus ille etiam probabit fortaſſe vitioſa, & placere audientibus judicio ſuo coget. Sit ergo tam eloquentia quam moribus præſtantiſſimus, qui ad Phœnicis Homerici exemplum dicere ac facere doceat.

* Id eſt, malæ imitationis. vid. & inſt. lib. 8. cap. 3.

* Nempe c. 2.

Iliad. 9. & Cic. 3. de Orat.

De primis apud rhetorem exercitationibus.

CAP. IV.

ARGUMENTUM.

Primas apud rhetorem exercitationes aggreditur: Narrationis, præter eam quæ propria cauſarum eſt, quam in librum 4. differt, tres ſpecies facit, fabulam, argumentum, & hiſtoriam: hanc apud rhetorem ſtatim tractandam puero proponit: nam poëticas quæ fabuloſæ ſunt, grammaticis addixit, eámque vult eſſe non jejunam & aridam, ſed ſplendentem: nec rurſus ſinuoſam, aut poëtica licentia laſcivientem. Quarum utrunque cùm vitioſum ſit: minus tamen eſſe copiæ quam inopiæ vitium. In parvis etiam copiam illam redundantem maximè probandam: quia cùm ſterilia nullo labore vincantur, facilè ſit remedium ubertatis. Eam ob rem magiſtrum aridum, & ex ſeſe nil niſi maciem & infirmitatem gignentem in primis evitandum. ¶ Atque obiter quæ ratio ſit emendandi quæ à pueris conſcripta ſunt, præſcribit: nempe nimia ſeveritate num eſſe ad deſperationem & diffidentiam redigendos, ſed mediocri laude, dictatis interdum totis ferè materiis quas illi imitentur, & tanquam ſuas ament, excitandos, nec ferendam in illis extemporalem ſine cogitatione garrulitatem, quam plurima incommoda conſequantur. Narrationibus confirmationes & confutationes ſubjungit, rerum non ſolùm à poëtis, verumetiam ex ipſis annalium monumentis petitarum. Laudes clarorum hominum ac vituperationes, ſimplices primùm, deinde comparatas annectit, ex

quibus

Exercitationes Rhetoricę.

quibus incredibilem manare utilitatem oſtendit. ¶ Hinc theſes ex rerum comparatione, ut viri militaris ſit ne major gloria quàm juriſperiti. Deinde locos communes in vitia citra complexum perſonarum: alios item de teſtibus & argumentis non minus ad forenſes actiones pertinentes: quibus qui velut emblematis nulla cognitione rerum inſtructi ad omnem occaſionem utuntur, vehementer improbat. Admiſcet exercitationes quæ preparant ad conjecturales cauſas: ut cùm quęritur cur armata apud Lacedęmonios Venus. ¶ Atque ultimo loco legum tractandarum rationem ad laudem aut vituperationem, ad ſuaſionem aut accuſationem pro conſuetudine & jure civitatum, & quicquid circa has refelli aut aſtrui poſſit (quod genus propter difficultatem exercitationes omnes ſuperet) diligenter exequitur.

Narrationum ut plures species.

Cic. Rhet. I.

Lib. 1. cap. 4.

Lib. 3. cap. 9. & 10 & 4. cap. 2.

Doctoribus quæ ratio adhibenda in docendis pueris.

HInc jam quas primas in docendo partes Rhetorum putem, tradere incipiam; dilata parumper illa quæ ſola vulgò vocatur, arte rhetorica. Ac mihi opportunus maximè videtur ingreſſus ab eo, cujus aliquid ſimile apud grammaticos puer didicerit. Et quia narrationum, excepta qua in cauſſis utimur, tres accipimus ſpecies: fabulam quæ verſatur in tragœdijs atque carminibus, non à veritate modò, ſed etiam à forma veritatis remotam: argumentum, quod falſum, ſed vero ſimile comœdiæ fingunt: hiſtoriam, in qua eſt geſtæ rei expoſitio, grammaticis autem poëticas dedimus: apud rhetorem initium ſit hiſtoria, tanto robuſtior, quanto verior. Sed narrandi quidem, quæ nobis optima ratio videatur, tum demonſtrabimus, cum de judiciali parte dicemus. Interim admonere illud ſatis eſt, ut ſit ea neque arida prorſus atque jejuna: (nam quid opus erat tantum ſtudijs laborem impendere, ſi res nudas atque inornatas indicare ſatis videretur?) neque rurſus ſinuoſa, & accerſitis deſcriptionibus, in quas plerique imitatione poëticæ licentiæ ducuntur, laſciva. Vitium utrunque: pejus tamen illud quod ex inopia, quàm quod ex copia venit. Nam in pueris oratio perfecta nec exigi nec ſperari poteſt: melior autem eſt indoles læta, generoſique conatus, & vel plura juſto concipiens interim ſpiritus. Nec unquam me in his diſcentis annis offendat ſi quid ſuperfuerit. Quin ipſis doctoribus hoc eſſe curæ velim, ut teneras adhuc mentes more nutricum mollius alant, & ſatiari velut quodam jucundioris diſciplinæ lacte patiantur. Erit illud plenius interim corpus, quod mox adulta ætas adſtringat. Hinc ſpes roboris. Maciem namque & infirmitatem in poſterum mirari ſolet protinus omnibus membris expreſſus infans. Audeat hæc ætas plura & inveniat, & inventis gaudeat, ſint licet illa non ſatis interim ſicca & ſevera. FACILE remedium eſt ubertatis, ſterilia nullo labore vincuntur. Illa mihi in pueris natura nimium ſpei dabit, in qua ingenium judicio præſumitur. Materiam eſſe primùm volo vel abundantiorem, atque ultrà quàm oporteat fuſam. Multum inde decoquent anni, multum ratio limabit, aliquid velut uſu ipſo deteretur, ſi modò unde excidi poſſit, & quod exſculpi: erit autem, ſi non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quàm cælatura altior rumpat. Quod me de his ætatibus ſentire minus miratur, qui apud Ciceronem legerit. Volo enim ſe efferat in adoleſcente fœcunditas. Quapropter in primis evitandus, & in pueris præcipuè, magiſter aridus non minus quàm teneris adhuc plantis ſiccum & ſine humore ullo ſolum. Inde fiunt humiles ſtatim, & velut terram ſpectantes, qui nihil ſupra quotidianum ſermonem attollere audeant. Macies illis pro ſanitate, & judicii loco infirmitas eſt: & dum ſatis putant vitio carere, in id ipſum incidunt vitium, quod virtutibus carent. Quare mihi ne maturitas quidem ipſa feſtinet, nec muſta in lacu ſtatim auſtera ſint: ſic & annos ferent, & vetuſtate proficient. Ne illud quidem quod admoneamus indignum eſt, ingenia puerorum nimia interim emendationis ſeveritate deficere: nam & deſperant, & dolent, & noviſſimè oderunt: & quod maximè nocet, dum omnia timent, nihil conantur. Quod etiam ruſticis notum eſt, qui frondibus teneris non putant adhibendum eſſe falcem, quia reformidare ferrum videntur, & cicatricem nondum pati poſſe. Jucundus ergo tum maximè debet eſſe præceptor, ut remedia, quæ alioqui natura ſunt aſpera, molli manu leniantur: laudare aliqua, ferre quædam, mutare etiam, reddita cur id fiat ratione illuminare interponendo aliquid ſui. Nonnunquam hoc quoque erit utile, totas ipſum dictare materias, quas & imitetur puer, & interim tanquam ſuas amet. At ſi tam negligens ei ſtylus fuerit, ut emendationem non recipiat: expertus ſum prodeſſe, quoties eandem materiam rurſus à me tractatam, ſcribere de integro juberem; poſſe enim adhuc melius, quatenus nullo magis ſtudio quàm ſpe gaudent. Aliter autem alia ætas emendanda eſt, & pro modo

9. De Oratore.

Magiſter aridus vitandus.

Vir. Geo. 2. Similitudo egregia.

virium exigendum, & corrigendum opus. Solebam ego dicere pueris aliquid auſis licentius, aut lætius, laudare illud me adhuc, venturum tempus quo idem non permitterem: ita & ingenio gaudebant, & judicio non fallebantur.

¶ Sed ut eò revertar, unde ſum egreſſus. Narrationes ſtylo componi quanta maxima poſſit adhibita diligentia volo. Nam ut primò cùm ſermo inſtituitur, dicere quæ audierint, utile eſt pueris ad loquendi facultatem, ideóque & retro agere expoſitionem, & à media in utranque partem diſcurrere ſane meritò cogantur: ſed ad præceptoris gremium, & dum aliud non poſſunt, & dum res ac verba connectere incipiunt, ut protinus memoriam firment: ita cùm jam formam rectæ atque emendatæ orationis accipient, extemporalis garrulitas, nec expectata cogitatio, & vix ſurgendi mora, circulatoriæ vere jactationis eſt. Hinc parentum imperitorum inane gaudium: ipſis verò contemptus operis, & inverecunda frons, & conſuetudo peſſime dicendi, & malorum exercitatio, &, quæ magnos quoque profectus frequenter perdidit, arrogans de ſe perſuaſio innaſcitur. Erit ſuum parandæ facultati tempus, nec à nobis negligenter locus * iſte tranſibitur. Interim ſatis eſt ſi puer omni cura, & ſummo quantum ætas illa capit, labore, aliquid probabile ſcripſerit: in hoc aſſueſcat, hujus rei naturam ſibi faciat. Ille demum in id quod quærimus, aut ei proximum poterit evadere, qui ante diſcet rectè dicere, quam citò. Narrationibus non inutiliter ſubjungitur opus deſtruendi confirmandíque eas, quod ἀνασκευὴ & κατασκευὴ vocatur. Id porrò non tantùm in fabuloſis & carmine traditis fieri poteſt: verum etiam in ipſis annalium monumentis: ut ſi quæratur, an ſit credibile ſuper caput Valerii pugnantis ſediſſe corvum, qui os oculóſque hoſtis Galli roſtro atque alis everberaret; ſit in utramque partem ingens ad dicendum materia: ut de ſerpente quo Scipio traditur genitus, & lupa Romuli, & Ægeria Numæ. Nam Græcis, hiſtoriis plerunque poëticæ ſimilis eſt licentia. Sæpe etiam quæri ſolet de tempore, de loco, quo geſta res dicitur. Nonnunquam de perſona quoque, ſicut Livius frequentiſſime dubitat, & alii ab aliis hiſtorici diſſentiunt. Inde paulatim ad majora tendere incipiet, laudare claros viros, & vituperare improbos: quod non ſimplicis utilitatis opus eſt. Nanque & ingenium

Narrationum compoſitio.

Vitia unde.

* *Lib.10.c.7.*

Præceptum optimum.

Liv. dec. 1. lib. 7.
Gell. l. 9. c. 11.
Gell. l. 7. c. 1.
Liu. dec. 1. 6.
& dec. 1. lib. 10.

exercetur multiplici variáque materia, & animus contemplatione recti pravique formatur, & multa inde cognitio rerum venit: exempliſque, quæ ſunt in omni genere cauſſarum potentiſſima, jam tum inſtruitur, cum res poſcet uſurus.

¶ Hinc illa quoque exercitatio ſubit comparationis, uter melior, uterve deterior: quæ quanquam verſatur in ratione ſimili, tamen & duplicat materiam, & virtutum vitiorúmque non tantum naturam, ſed etiam modum tractat. Verùm de ordine laudis, contráque, quoniam tertia hæc rhetorices pars eſt, præcipiemus ſuo tempore. Communes loci, de iis loquor, quibus citra perſonas in ipſa vitia moris eſt perorare, ut in adulterum, aleatorem, petulantem) ex mediis ſunt judiciis, &, ſi reum adjicias, accuſationes: quanquam hi quoque ab illo generali tractatu ad quaſdam deduci ſpecies ſolent, ut ſi ponatur adulter cæcus, aleator pauper, petulans ſenex. Habent autem nonnunquam etiam defenſionem. Nam & pro luxuria, & pro amore dicimus, & leno interim paraſitúſque defenditur: ſic ut non homini patrocinemur, ſed crimini. Theſes autem quæ ſumuntur ex rerum comparatione, ut ruſticáne vita an urbana potior, juriſperiti an militaris viri laus major, mirè ſunt ad exercitationem dicendi ſpecioſæ atque uberes: quæ vel ad ſuadendi officium, vel etiam ad judicium diſceptationémque juvant plurimum. Nam poſterior ex prædictis locus, in cauſſa Murenæ copioſiſſimè à Cicerone tractatur. Sunt & illæ pene totæ ad deliberativum pertinentes genus, ducendáne uxor, petendíne ſint magiſtratus. Nanque hæ perſonis modò adjectis ſuaſoriæ erunt. Solebant præceptores mei, neque inutili, & nobis etiam jucundo genere exercitationis, præparare nos conjecturalibus cauſſis, cum quærere atque exequi juberent, cur armata apud Lacedæmonios Venus: & quid ita crederetur Cupido puer, ac volucer, & ſagittis ac face armatus, & ſimilia: in quibus ſcrutabimur voluntatem, cujus in controverſiis frequens quæſtio eſt: quod genus chriæ videri poteſt. Nam locos quidem, quales ſunt de teſtibus, ſemperne his credendum: & de argumentis, an habenda etiam parvis fides: adeò manifeſtum eſt ad forenſes actiones pertinere, ut quidam nec ignobiles in officiis civilibus, ſcriptos eos, memoriæque diligentiſſimè mandatos,

Libro 3. maximè ca. 7. Communium locorum utilitas.

Vid. Auſo. ſect. 1. Lactantium de falſa religion: lib. 1. cap. 11. Propert. li. 1.

Exercitationes Rhetoricæ.

tos, in promptu habuerint, ut quoties eſſet occaſio, extemporales eorum dictiones hic velut emblematis exornarentur. Quo quidem (nec enim ejus rei judicium differre ſuſtineo) ſummã videbantur mihi infirmitatem de ſe confiteri. Nam quid hi poſſint in cauſis quarum varia ac nova ſemper eſt facies, proprium invenire, quomodo propoſitis ex parte diverſa reſpondere, altercationibus velociter occurrere, teſtem rogare, qui etiam in iis quæ ſunt communia, & in plurimis cauſis tractantur: vulgatiſſimos ſenſus verbis, niſi tanto antè præparatis, proſequi nequeant? Neceſſe eſt his, cùm eadem judiciis pluribus dicunt, aut faſtidium moveant, velut frigidi & repoſiti cibi, aut pudorem, deprehenſa toties audientium memoria infelix ſupellex: quæ, ſicut apud pauperes ambitioſos, pluribus & diverſis officiis conteratur: cùm eo quidem, quòd vix ullus eſt tam communis locus, qui poſſit cohærere, cùm cauſa, niſi aliquo propriæ quæſtionis vinculo copulatus, appareatque cum non tam incertum, quàm applicitum, vel quòd diſſimilis eſt cæteris, vel quòd plerunque aſſumi etiam parum aptè ſolet, non quia deſideratur, ſed quia paratus eſt: ut quidam ſententiarum gratia verboſiſſimos locos arceſſunt, cùm ex locis debeat naſci ſententia. Ita ſunt autem ſpecioſa hæc & utilia, ſi oriuntur ex cauſa. Cæterum quamlibet *pulchra locutio, niſi ad victoriam tendit, utique ſupervacua, ſed interim etiam contraria eſt. Verum hactenus evagari ſatis fuerit.

*al. quælibet.

¶ Legum laus & vituperatio jam majores ac probè ſummis operibus ſuffecturas vires deſiderant: quæ quidem ſuaſoriis magis an controverſiis accommodata ſit exercitatio, conſuetudine & jure civitatum differt. Apud Græcos enim lator earum ad judicem vocabatur: Romanis pro concione ſuadere ac diſſuadere moris fuit. Utroque autem modò pauca de his, & ferè certa dicuntur. Nam genera ſunt tria, ſacri, publici, privati juris. Quæ diviſio ad laudem magis ſpectat, ſi quis eam per gradus augeat, quòd lex, quòd publica, quòd ad religionum deûm comparata ſit. Ea quidem de quibus quæri ſolet, communia omnibus, Aut enim de jure dubitari poteſt ejus qui rogat, ut de P. Clodii, qui non ritè creatus tribunus arguebatur: Aut de ipſius rogationis, quod eſt varium, ſive non *trino forte nundino promulgata, ſive non idoneo die, ſive contra inter-

De legum jure & vario genere, variâque illarum ratione vide Demoſth. orat. πρὸς λεπτίνην, καὶ κατὰ τιμοκράτους. Sueton. in Cæſa. & Cic. in orat. pro domo ſua.

**Vide Macrobium lib. 1. Satur. cap. 19.*

inter ceſſiones, vel auſpicia, aliúdve quid quod legitime obſtet, dicitur lata eſſe vel ferri, ſive alicui manentium legum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes non pertinent. Nam ſunt hæ citra complexum perſonarum, temporum, cauſarum. Reliqua eadem fere vero fictóque certamine hujuſmodi tractantur. Nam vitium aut in verbis eſt, aut in rebus. In verbis quæritur, an ſatis ſignificent, an ſit in his aliquid ambiguum. In rebus, an lex ſibi ipſa conſentiat, an in populum ferri debeat, an in ſingulos homines. Maxime verò commune eſt quęrere, an ſit honeſta, an utilis. Nec ignoro, plures fieri à pleriſque partes: ſed nos juſtum, pium, religioſum: cæteráque his ſimilia, honeſto complectimur. Juſti tamen ſpecies non ſimpliciter excuti ſolet. Aut enim de re ipſa quæritur, ut dignáne pœna vel præmio ſit. Aut de modo præmii, pœnæve, qui tam major quàm minor culpari poteſt. Utilitas quoque interim natura diſcernitur, interim tempore. Quædam an obtineri poſſint, ambigi ſolet. Ne illud quidem ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquando ex parte reprehendi ſolere, cùm exemplum rei utriuſque nobis claris* orationibus præbeatur. Nec me fallit eas quoque leges eſſe, quæ non in perpetuum rogentur, ſed de honoribus, aut imperiis, qualis Manilia fuit, de qua Ciceronis oratio eſt. Sed de his nihil hoc loco præcipi poteſt. Conſtant enim propria rerum de quibus agitur, non communi qualitate. His ferè veteres facultatem dicendi exercuerunt, aſſumpta tamen à dialecticis argumentandi ratione. Nam fictas ad imitationem fori conſiliorúmque materias apud Græcos dicere, circa Demetrium Phalerea inſtitutum ferè conſtat. An ab ipſo id genus exercitationis ſit inventum (ut alio quoque libro ſum confeſſus) parum comperi: ſed ne ii quidem qui hoc fortiſſimè affirmant, ullo ſatis idoneo autore nituntur. Latinos verò dicendi præceptores extremis L. Craſſi temporibus cœpiſſe, Cicero autor eſt: quorum inſignis maximè Plotius fuit.

Honeſtum quid complectatur.

Legum utilitas. Cic. in Ora. pro lege Agraria.

** al.* Oratoribus.

Demoſthenis & Aeſchinis.

Lib. 3. de Orat.

De lectione oratorum & hiſtoricorum apud rhetorem.

CAP. V.

ARGUMENTUM.

Profuturum diſcipulis plurimum ait, ſi rhetor eos hiſtoricos atque

etiam

Lectio Hiſtoricorum & Oratorum.

etiam magis orationum lectione inſtruxerit. Atque hoc loco quod ſit rhetoris officium docet, nempe, ſilentio facto unum aliquem per vices conſtituere lectorem, in quo virtutes demonſtrare, vel, ſi ita incidat, vitia poſſit, ut reliqui protinus pronunciationi quoque aſſueſcant: tum diligenter partes omnes orationis, earum vim & proprietatem excutere: ne quid maneat intactum: quid elocutionis inventioniſque proprium, quæ prudentia dividendi, quæ ſubtilitas argumentandi frequenter etiam ſuos interrogare. & eorum judicium experiri. Fore etiam utile, ſi corruptę & vitioſę orationes pueris non quidem ad imitationem, ſed ut vitari vitia facilius queant, proponantur. Neque interim prohibet, ut vel ipſe preceptor declamet, vel ſuos declamationibus exerceat: verùm multo plus collaturum diſcipulis, ſi hanc operam in gravium hominum orationibus poſuerit. ¶ Et quia periculoſum eſt ſine delectu quemvis in manum ſumere, optimos quoſque & candidiſſimos, ſuavi copia & perſpicuitate amabiles, quales Cicero & Livius, eligendos cenſet. ¶ Atque autorum genera duo eſſe cavenda: horridum unum, & jam obliteratæ illius antiquitatis, alterum novæ licentiæ lenociniis ſine gravitate laſciviens. Solidis tamen & jam firmis ingeniis utriſque verſari permittit, ut ex illis virile quiddam ex his floſculos & nitorem detergendo rudis ſeculi ſqualori aptam colligere poſſint.

Nempe C. 2. infra.

SEd de ratione declamandi pòſt paulò: interim, quia prima rhetorices rudimenta tractamus, non omittendum videtur id quoque ut moneam, quantum ſit collaturus ad profectum diſcentium Rhetor, ſi quemadmodum à grãmaticis exigitur poëtarum enarratio, ita ipſe quoque hiſtoriæ, atque etiam magis orationum lectione ſuſceptos à ſe diſcipulos inſtruxerit: quod nos in paucis quorum id ætas exigebat, & parentes utile eſſe crediderant, ſervavimus. Cæterum ſentientibus jam tum optima, duæ res impedimento fuerunt, quòd & longa conſuetudo aliter docendi fecerat legem, & robuſti ferè juvenes, nec hunc laborem deſiderantes, exemplum noſtrum ſequebantur. Nec tamen etiam ſi quid novi vel ſerò inveniſſem, præcipere in poſterum puderet. Nunc verò ſcio id fieri apud Græcos, ſed magis per adjutores: quia non videntur tempora ſuffectura, ſi legentibus ſingulis præire ſemper ipſi velint. Et hercle prælectio, quæ in hoc adhibetur, Ut facilè atque diſtinctè pueri ſcripta oculis ſequantur: etiam illa quæ vim cujuſque verbi, ſi quod minus uſitatum incidat, docere, multum infrà rhetoris officium exiſtimanda eſt. At demonſtrare virtutes, vel, ſi quando ita incidat, vitia, id promiſſionis ejus atque promiſſi, qui ſe magiſtrum eloquentiæ pollicetur, maximè proprium eſt: eo quidem validius, quòd non utique hunc laborem docentium poſtulo, ut ad gremium revocatis, cujus

Hiſtoriarum, & Orationum lectio'us puerũ perutilis.

In legendo & eloquendo quæ ratio & quæ obſervanda, ſequenda & vitanda.

quiſque eorum velit libri lectioni deſerviant. Nam mihi cùm facilius, tum etiam multò magis videtur utile, facto ſilentio unum aliquem (quod ipſum imperari per vices optimum eſt) conſtituere lectorem, ut protinus pronuntiationi quoque aſſueſcant: tum expoſita cauſa in quam ſcripta legetur oratio: (nam ſic clarius quæ dicentur, intelligi poterunt) nihil otioſum pati, quódq; in inventione, quódque in elocutione annotandum erit: quæ in proœmio conciliandi judicis ratio: quæ narrandi lux, brevitas, fides: quod aliquando conſilium, & quàm occulta calliditas. Namque ea ſola in hoc ars eſt, quæ intelligi niſi ab artifice non poſſit. Quanta deinceps in dividendo prudentia, quàm ſubtilis & crebra argumentatio: quibus viribus inſpirat, qua jucunditate permulceat: quanta in maledictis aſperitas, in locis urbanitas: ut denique dominetur in affectibus, atque in pectora irrumpat, animúmque judicum ſimilem iis quæ dicit efficiat. Tum in ratione loquendi, quod verbum proprium, ornatum, ſublime: ubi amplificatio laudanda, quæ virtus ei contraria: quid ſpecioſè tranſlatum, quæ figura verborum, & lenis & quadrata, ſed virilis tamen compoſitio. Ne id quidem inutile, etiam corruptas aliquando & vitioſas orationes, quas tamen plerique judiciorum pravitate mirantur, legi palam pueris, oſtendíque in his quam multa impropria, obſcura, timida, humilia, ſordida, laſciva, effœminata ſint: quæ non laudantur modò à pleriſque, ſed (quod pejus eſt) propter hoc ipſum quod ſunt prava laudantur. Nam ſermo rectus, & ſecundum naturam enuntiatus, nihil habere ex ingenio videtur: illa verò quæ utcunque deflexa ſunt, tanquam exquiſitiora miramur: NON aliter quàm diſtortis, & quocunque modo prodigioſis corporibus apud quoſdam majus eſt pretium, quàm iis quæ nihil ex communis habitus bonis perdiderunt: atque etiam qui ſpecie capiuntur, vulſis, lævatiſque, & inuſtas comas acu comentibus, & non ſuo colore nitidis, plus eſſe formæ putant, quàm poſſit tribuere incorrupta natura: ut pulchritudo corporis venire videatur ex malis moribus. Nec ſolum hæc ipſe debebit docere præceptor, ſed frequenter interrogare, & judicium diſcipulorum experiri. Sic audientibus ſecuritas aberit, nec quæ dicentur, perfluent aures: ſimúlque ad id perducentur, quod ex hoc quæritur, ut inveniant ipſi, & intelligant. Nam quid aliud

agimus

Lectio Hiſtoricorum & Oratorum.

agimus docendo eos, quàm ne ſemper docendi ſint? Hoc diligentiæ genus auſim dicere plus collaturum diſcentibus, quàm omnes omnium artes, quæ juvant ſine dubio multum: ſed latiore quadam comprehenſione, per omnes quidem ſpecies rerum quotidie penè naſcentium ire qui poſſunt? Sicut de re militari quanquam ſunt tradita quædam præcepta communia; magis tamen proderit ſcire, qua ducum quiſque ratione, in quali loco, tempore, ſit uſus ſapienter, aut contrà. Nam IN omnibus ferè minùs valent præcepta, quàm experimenta. An verò declamabit quidem præceptor, ut ſit exemplo ſuis auditoribus, non plus contulerint lecti Cicero ac Demoſthenes? Corrigetur palàm ſiquid in declamando diſcipulus erraverit, non patentius erit emendare orationem? quin imo etiam jucundius. ALIENA enim vitia quiſque reprehendi mavult, quàm ſua. Nec deerant plura quæ dicerem: ſed neminem hæc utilitas fugit: atque utinam, tam non pigeat facere iſtud, quàm non diſplicebit. Quod ſi potuerit obtineri, non ita difficilis ſupererit quæſtio, qui legendi ſint incipientibus. Nam quidam illos minores, quia facilior eorum intellectus videbatur probaverunt: alii floridius genus, ut ad alenda primarum ætatum ingenia magis accommodatum.

Hiſtoricâ qui præferendi in legendo.

Ego optimos quidem & ſtatim, & ſemper, ſed tamen eorum candidiſſimum quenque, & maximè expoſitum velim: ut Livium à pueris magis quàm Salluſtium: & hic hiſtoriæ majoris eſt autor: ad quem tamen intelligendum jam profectu opus ſit. Cicero, ut mihi quidem videtur, & jucundus incipientibus quoque, & apertus eſt ſatis: nec prodeſſe tantùm, ſed etiam amari poteſt, tum (quemadmodum Livius præcipit) ut quiſque erit Ciceroni ſimillimus.

In Epiſt. ad filium: cujus meminit lib. 10. cap. 1. Antiquitatis ut nimia admiratio cavenda pueris.

Duo autem genera maximè cavenda pueris puto: Unum, ne quis eos, antiquitatis nimius admirator, in Gracchorum, Catoniſque, & aliorum ſimilium lectione dureſcere velit. Fient enim horridi atque jejuni. Nam neque vim eorum adhuc intellectu conſequentur: & elocutione, quæ tum ſine dubio erat optima, ſed noſtris temporibus aliena, contenti, quod eſt peſſimum, ſimiles ſibi magnis viris videbuntur. Alterum, quod huic diverſum eſt, ne recentis hujus laſciviæ floſculis capti, voluptate quadam prava diliniantur, ut prædulce illud genus, & puerilibus ingeniis hoc gratius, quo propius eſt, adament. Firmis autem judiciis, jámque extra periculum poſitis, ſuaſerim & antiquos legere, ex quibus ſi aſſumatur ſolida ac virilis ingenii vis, detorſo rudis ſeculi ſqualore, tum noſter hic cultus clarius eniteſcet: & novos, quibus & ipſis multa virtus adeſt. Nec enim nos tarditatis natura damnavit; ſed dicendi mutavimus genus, & ultrà nobis, quam oportebat indulſimus. ita non tam ingenio illi nos ſuperarunt, quam propoſito. Multa ergo oportebit * eligere: ſed curandum erit, ne iis quibus permiſta ſunt inquinentur. Quoſdam verò etiam quos totos imitari oporteat, & fuiſſe nuper * & nunc eſſe quidem, libenter non conceſſerim modò, verumetiam contenderim. Sed hi qui ſint, non cujuſque eſt pronuntiare. Tutius circa priores vel erratur: ideóque hanc novorum diſtuli lectionem, ne imitatio judicium antecederet.

*Al. Licebit.

*Al. Semper.

De diviſione.

CAP. IV.

ARGUMENTUM.

Qua ratione pueri ad veram compoſitionem & plenam ſtyli facultatem à pręceptorib⁹ perducendi ſint docet. Et primùm duplicem oſtendit viam à diverſis uſu receptam; unam, qua materias quas diſcipulis dabant in ſumma capita partitas, latius dicendo proſequebantur, & argumentis affectibúſque implebant: Alteram, qua eaſdem ſimplices proponere contenti, poſt declamationem in quo quiſque erraſſet, oſtendebant, quarum ſi ſeparandę ſint, priorem ſubjectis rationibus longè commodiorem eſſe probat. Utramque rationem miſcendam ſuadet, & primùm materias velut pręformatas tradere ſecundum cujuſque vires, deinde cum profectu brevia quędam veſtigia. Poſtremò ſuis eos permittere viribus, avium exemplo, ſuos pullos ad volatum ita paulatim inſtituentium.

Fuit etiam in hoc diverſum præcipientium propoſitum, quòd eorum quidam materias quas diſcipulis ad dicẽdum dabant, non contenti diviſione dirigere, latius dicendo proſequebantur: nec ſolùm probationib⁹ implebant, ſed etiã affectib⁹. Alii cùm primas modò lineas duxiſſent, poſt declamationes, quid omiſiſſet quiſque tractabant, quoſdam veros locos non minore cura, quàm cùm ad dicentibus ipſi ſurgerent, excolebant. Vtile utrunque: & ideò neutrum ab altero ſeparo; ſed ſi facere tantum alterum neceſſe ſit, plus proderit demonſtraſſe rectam protinus viã, quàm revocare ab errore jam lapſos. Primum, quia emendationem aurib⁹ modò accipiunt, diviſionem verò ad cogitationem etiam &

Viam rectam demonſtrare melius quàm ab errore lapſos revocare.

ſtylum perferunt: deinde quòd libentius præcipientẽ audiunt, quàm reprehendentem. Siqui verò paulò ſunt vivaciores, in his præſertim moribus, etiam iraſcuntur admonitioni, & taciti repugnant: Nec ideo tamen minus vitia apertè coarguenda ſunt. Habenda enim ratio cæterorum, qui recta eſſe quæ præceptor non emendaverit, credent. Utraque autem ratio miſcenda eſt, & ita tractanda, ut ipſæ res poſtulabunt. Nanque incipientibus danda erit velut præformata materia ſecundum cujuſque vires. At cùm ſatis compoſuiſſe ſe ad exemplum videbuntur, brevia quædam demonſtranda veſtigia: quæ perſecuti, jam ſuis viribus ſine adminiculo progredi poſſint. Nonnunquam credi ſibi eos oportebit: ne mala conſuetudine ſemper alienum laborem ſequenti, nihil per ſe conari & quærere ſciant. Quòd ſi ſatis prudenter dicenda viderint, jam propè conſummata fuerit præcipientis opera. Siquid erraverint adhuc, erunt ad ducem reducendi. Cui ſimile quiddam facientes aves cernimus, quæ teneris infirmiſque fœtibus cibos ore ſuo collatos partiuntur: at cùm viſi ſunt adulti, paulum egredi nidis: & circumvolare ſedem illam præcedentes ipſæ docent, tum expertas vires, libero cœlo, ſuæque ipſorum fiduciæ permittunt.

Similitudo ſumpta à volatu avium.

De ediſcendo.

CAP. VII.

ARGUMENTUM.

Conſuetudinem ſui temporis improbat, qua pueri quæ ſcribebant omnia ediſcebant & declamabant. Id quemadmodum aliquando permittere non inutile, maximè cùm aliquid politius & limatius ſcripſerint, ita longè utilius electos ex claris autoribus locos ediſcere, & hanc operam in illis ponere cenſet, quod argumentis ſubjectis probat.

ILlud ex conſuetudine mutandum prorſus exiſtimo, in his de quibus nunc diſſerimus ætatibus, ne omnia quæ ſcripſerint, ediſcant, & certa, ut moris eſt, die dicant: quod quidem maximè patres exigunt: atque ita demum ſtudere liberos ſuos, ſi quam frequentiſſimè declamaverint, credunt: cum profectus præcipuè diligentia conſtet. Nam ut ſcribere pueros, plurimúmque eſſe in hoc opere plane velim: ſic ediſcere electos exhortationibus vel hiſtoriis, alióve quo genere dignorum, ea cura voluminum locos, multo magis ſuadeam. Nam & exercebitur

Diligentia in ſtudiis requiſita. Memoriæ exercitium neceſſarium.

cebitur acrius memoria, aliena complectendo, quàm sua: & qui erunt in difficiliore hujus generis labore versati, sine molestia, quæ ipsi composuerint, jam familiarius animo suo affigent, & assuescent optimis, sempérque habebunt intra se, quod imitentur: etiam non sentientes, formam orationis illam quam mente penitus acceperint, exprimènt. Abundabunt autem copia verborum optimorum, & compositione, ac figuris jam non quæsitis, sed sponte & ex reposito velut thesauro se offerentibus. Accedit his & jucunda in sermone benè à quoque dictorum relatio, & in causis utilis. Nam & plus autoritatis afferunt ea, quæ non præsentis gratia litis sunt comparata, & laudem sæpe majorem, quàm si nostra sint, conciliant. Aliquando tamen permittendum, quæ ipsi scripserint, dicere, ut laboris sui fructum etiam ex illa quæ maximè petitur laude, plurimum capiant. Verùm id quoque tum fieri oportebit, cum aliquid commodius elimaverint: ut eo velut præmio studii sui donentur, ac se meruisse ut dicerent, gaudeant.

An secundum sui quisque ingenii docendus sit naturam.

CAP. VIII.

ARGUMENTUM.

Discrimina ingeniorum nosse, & quo quenque natura ferat: & hinc quemque maximè qui imbecillo est ingenio, secundum vim naturámque ingenii sui docere primam boni præceptoris virtutem esse dicit, liberaliore autem ingenio præditum, quem oratorem fieri posse speramus, per omnia quæ oratorem perficiunt, exercendum & versandum, pancratiastæ exemplo, & phonasci, qui non uno aliquo suarum artium aut certaminum genere, reliquis omissis, contenti in omnibus excellere student.

VIrtus præceptoris haberi solet, nec immeritò, diligenter in iis quos erudiendos susceperit, notare discrimina ingeniorum, & quò quemque natura maximè ferat, scire. Nam est in hoc incredibilis quædam varietas: nec pauciores animorum penè quàm corporum formæ. Quod intelligi etiam ex ipsis oratoribus potest, qui tantum inter se distant genere dicendi, ut nemo sit alteri similis: quanvis plurimi se ad eorum quos probabant, imitationem composuerint. Utile deinde plerisque visum est ita quemque instituere, ut propria naturæ bona doctrina foverent, & in id potissimum ingenia quo tenderent,

Cicero de optimo dicendi genere, & de claris oratoribus.

In docendo ingenia ſpectanda.

adjuvarentur: ut ſi quis palæſtræ peritus, cùm in aliquod plenum pueris gymnaſium venerit, expertus eorum omni modo corpus, animúmque, diſcernat cui quiſque certamini ſit præparandus: ita præceptorum eloquentiæ, cùm ſagaciter fuerit invitus cujus ingenium preſſo limatóque genere dicendi, cujus acri, gravi, dulci, aſpero, nitido, urbano maximè gaudeat, ita ſe commodaturum ſingulis, ut in eo quo quiſque eminet, provehatur: quòd & adjuta curâ natura magis evaleſcat & qui in diverſa ducatur, nec in iis quibus minus aptus eſt, ſatis poſſit efficere: & ea in quæ natus videtur, deſerendo faciat infirmiora. Quod mihi (libet enim vel contra receptas perſuaſiones rationem ſequenti, ſententia eſt) in parte verum videtur. Nam proprietates ingeniorum deſpicere prorſus neceſſarium eſt. In his quoque certum ſtudiorum facere delectum nemo diſſuaſerit. Nanque erit alius hiſtoriæ magis idoneus, alius compoſitus ad carmen, alius utilis ſtudio juris, ut nonnulli rus fortaſſe mittendi. Sic diſcernet hæc dicendi magiſter, quo modo paleſtricus ille curſorem faciet, aut pugilem aut luctatorem, aliúdve quid ex iis quæ ſunt ſacrorum certaminum. Verùm ei qui foro deſtinabitur, non in unam partem aliquam, ſed omnia quæ ſunt ejus operis, etiam ſi qua difficiliora diſcenti videbuntur, elaborandum eſt. Nam & omnino ſupervacua erat doctrina, ſi natura ſufficeret. An ſi quis ingenio corruptus ac tumidus, ut plerique ſunt, inciderit, in hoc eum ire patiemur: aridum atque jejunum non alemus, & quaſi veſtiemus? Nam ſi quædam detrahere neceſſarium eſt, cur non ſit adjicere conceſſum? Neque ego contra naturam pugno. Non enim deſerendum eſt id bonum, ſi quod ingenitum eſt, exiſtimo, ſed agendum addendúmque quod ceſſat. An verò clariſſimus ille præceptor Iſocrates, quem non magis libri bene dixiſſe, quàm diſcipuli bene docuiſſe teſtantur, cùm de Ephoro atque Theopompo ſic judicaret, ut alteri frænis, alteri calcaribus opus eſſe diceret: aut in illo lentiore tarditatem, aut in hoc penè præcipiti concitationem adjuvandam docendo exiſtimavit, cùm alterum alterius natura miſcendum arbitraretur? Imbecillis tamen ingeniis ſanè ſic obſequendum ſit, ut tantum in id quò vocat natura, ducantur. Ita enim quod ſolum poſſunt, melius efficient. Si verò liberalior * natura contigerit, & in qua merito ad

Ingeniorum proprietatem & naturam inſpiciendam. De his Ariſtotel. li. 1. rhet. & Cælius lib. 7. c. 51. antiquit.

Cic. 3. de Orat.

Imbecillia ingenia tractanda.

**al. materia.*

ſpem oratoris ſimus aggreſſi, nulla dicendi virtus omittenda eſt. Nam licet aliquam in partem pronior, ut neceſſe eſt, cæteris tamen non repugnabit, atque ea cura paria faciet iis in quibus eminebat: ſicut ille (ne ab eodem exemplo recedamus) exercendi corpora peritus, non ſi docendum pancratiaſten * ſuſceperit, pugno ferire vel calce tantùm, aut nexus modo atque in his certos aliquos docebit, ſed omnia quæ ſunt ejus certaminis. Erit qui ex his aliqua non poſſit? In id maximè quod poterit incumbet: Nam ſunt hæc duo vitanda prorſus. Unum ne tentes quod effici non poſſit: Alterum, ne ab eo quod quis optimè facit, in aliud cui minus eſt idoneus, transferas. At ſi fuerit qui docebitur, ille quem adoleſcentes ſenem vidimus, Nicoſtratus, omnibus in eo docendi partibus ſimiliter utetur: efficietque illum, qualis hic fuit, luctando pugnandóque (quorum utroque certamine iiſdem diebus coronabatur) invictum. Et quanto id magis oratoris futuri magiſtro providendum erit? Non enim ſatis eſt dicere preſsè tantùm, aut ſubtiliter, aut aſpere: non magis quàm phonaſco, *acutis tantùm, aut mediis, aut gravibus ſonis, aut horum etiam particulis excellere. Nam SICUT cithara, ita oratio perfecta non eſt, niſi ab imo ad ſummum omnibus intenta nervis conſentiat.

* Luctatorem athletam vide Gell. 13. c. 16.

Vitanda quæ.

* Id eſt, vocis exercendæ magiſtro.

De officio diſcipulorum.

CAP. IX.

ARGUMENTUM.

Quia parum profuerit docere, niſi diſcipuli ſe præbeant dociles: quo pacto id fieri poſſit demonſtrat, nimirum ſi pietatem in præceptores exerceant, & eos tanquam animorum parentes colant amentque.

Præceptores à diſcipulis ſunt amandi: vide Petrar. de remediis utriuſque fort. lib. 2. dial. 42 & Philelphum l. 2. de educa. liberor.

Plura de officiis docentium locutus, diſcipulos id unum interim moneo, ut præceptores ſuos non minus quàm ipſa ſtudia ament: & parentes eſſe non quidem corporum, ſed mentium credant. Multum hæc pietas conferet ſtudio: nam ita & libenter audient, & dictis credent, & eſſe ſimiles concupiſcent: in ipſos denique cœtus ſcholarum læti & alacres convenient, emendati non iraſcentur, laudati gaudebunt, ut ſint clariſſimi, ſtudio merebuntur. Nam ut illorum officium eſt docere, ſic horum præbere ſe dociles: alioqui neutrum ſine altero ſufficiet. Et SICVT hominis ortus ex utroque gignentium confertur, & fruſtrà ſparſeris ſemina, niſi illa præmollitus foverit ſulcus; ita eloquentia coaleſcere nequit, niſi ſociata tradentis accipientiſque concordia.

Utilitas & ratio declamandi.

De utilitate & ratione declamandi.

CAP. X.

ARGUMENTUM.

Præexercitationes hactenus traditæ ſunt, & orationum membra à reliquis ſejuncta: nunc corpus ipſum, declamationes judiciales & ſuaſorias, ultimum rhetoris munus aggreditur: & primùm eas ab utiſitate commendat: deinde formam depingit, oſtenditq; quid ſit earum proprium, nempe, ut veris actionibus ſint quàm ſimillimæ, quamvis pluſculum nitoris aſſumere permittantur. ¶ *Invehitur* in licentiam atque inſcitiam declamatorum: & quatenus poëtica themata pertractanda juvenibus permitti oporteat ſtatuit, nempe, ut uberius luxuriantes creſcant, & eloquentiæ vires majores adjiciant.

IN his primis operibus, quæ non ipſa parva ſunt, ſed majorum quaſi membra atque partes, bene inſtituto, ac ſatis exercitato, jam ferè tempus appetet aggrediendi ſuaſorias judicialéſque materias: quarum antequam viam ingredior, pauca mihi de ipſa declamandi ratione dicenda ſunt: quæ quidem ut ex omnibus noviſſimè inventa, ita multo eſt utiliſſima. Nam & cuncta illa de quibꝰ diximus, in ſe ferè continet, & veritati proximam imaginem reddit; ideóque ita eſt celebrata, ut pleriſque videretur ad formandam eloquentiam vel ſola ſufficere. Neque enim virtus ulla perpetuæ duntaxat orationis reperiri poteſt, quæ non ſit cum hac dicendi meditatione communis. Eò quidem res iſta culpa docentium recidit, ut inter præcipuas quæ corrumperent eloquentiam cauſſas, licentia atque inſcitia declamantium fuerit. Sed Eo quod natura bonum eſt, bene uti licet. Sint ergo & ipſæ materiæ quæ fingentur, quàm ſimillimæ veritati: & declamatio in quantum maximè poteſt, imitetur eas actiones in quarum exercitationem reperta eſt. Nam magos & peſtilentiam, & reſponſa, & ſæviores tragicis novercas, aliáque magis adhuc fabuloſa fruſtra inter ſponſiones & interdicta quæremus. Quid ergo? Nunquam hæc ſupra fidem, & poëtica (ut verè dixerim) themata, juvenibus pertractare permittemus, ut ex-

Declamãtium inſcitia præcipua eloquentiæ corrumpendæ cauſa.

ut expatietur, & gaudeant materia, & quaſi * in corpus eant; Erit optimum, ſed certè ſint grandia & tumida, non ſtulta etiam, & acrioribus oculis intuenti ridicula: ac ſi jam credendum eſt, impleat ſe declamator aliquando, dum ſciat, ut quadrupedes cum viridi pabulo diſtentæ ſunt, ſanguinis detractione curantur, & ſic ad cibos viribus conſervandis idoneos redeunt: ita ſibi quoque tenuandas adipes, & quicquid humoris corrupti contraxerit, emittendum, ſi eſſe ſanus ac robuſtus volet. Alioqui rumor ille inanis primo cujuſque veri operis conatu deprehendetur. Totum autem declamandi opus qui diverſum omnino à forenſibus cauſis exiſtimant, ii profectò ne rationem quidem qua iſta exercitatio inventa ſit, pervident. Nam ſi foro non præparat: aut ſcenicæ oſtentationi, aut furioſæ vociferationi ſimillimum eſt. Quid enim attinet judicem præparare qui nullus eſt? narrare quod omnes ſciant falſum? probationes adhibere cauſſæ, de qua nemo ſit pronuntiaturus? Et hæc quidem otioſa tantum: affici verò, & ira vel luctu permovere, cujus eſt ludibrii, niſi quibuſdam pugnæ ſimulacris ad verum diſcrimen aciémque juſtam conſueſcimus? Nihil ergo inter forenſe genus dicendi, atque hoc declamatorium intererit? Si profectus gratia dicimus, nihil. Utinámque adjici ad conſuetudinem poſſet, ut nominibus * uteremur & perplexæ magis, & longioris aliquando actus controverſiæ fingerentur, & verba in uſu quotidiano poſita minus timeremus, & jocos inſerere moris eſſet: quæ nos, quamlibet per alia in ſcholis exercitati ſumus, tyrones in foro inveniunt. Si verò in oſtentationem comparetur declamatio, ſanè paululum aliquid inclamare ad voluptatem audientium debemus. Nam & iis actionibus quæ in aliqua ſine dubio veritate verſantur, ſed ſunt ad popularem aptatæ delectationem, quales legimus panegyricos, totúmque hoc demonſtrativum genus, permittitur adhibere plus cultus, omnémque artem, (quæ latere plerunque in judiciis debet) non confiteri modò, ſed oſtentare etiam hominibus in hoc advocatis. Quare declamatio, quoniam eſt judiciorum conſiliorúmque imago, ſimilis eſſe debet veritati: quoniam autem aliquid in ſe habet ἐπιδεικτικὸν, * nonnihil ſibi nitoris aſſumere. Quod faciunt auctores comici: qui nec ita prorſus ut nos vulgò loquimur, pronuntiant, quod eſſet ſine arte: nec procul

** σωματοποιεῖσθαι Græci dicunt.*

** Nominibus intellige propriis.*

Panegyrici Laudatoriæ orationes.

** Id eſt, demonſtrativum.*

procul tamen à natura recedant, quo vitio periret imitatio: ſed morem communis hujus ſermonis decore quodam ſcenico exornant. Sic quoque aliqua nos incommoda ex his quas finxerimus materiis conſequentur, in eo præcipuè, quòd multa in his relinquuntur incerta, quæ ſumimus, ut videntur ætates, facultates, liberi, parentes, urbium ipſarum vires, jura, mores, aliáque his ſimilia. Quin aliquando etiam argumenta ex ipſis poſitionum vitiis ducimus. Sed hæc ſuo quæque loco. Quamvis omne propoſitum operis à nobis deſtinati eò ſpectet, ut orator inſtituatur: tamen nequid ſtudioſi requirant, ſi quid erit quod ad ſcholas pertineat propriè, in tranſitu non omittemus.

Oratoriæ artis cognitio an neceſſaria.

Authoris ſcopus & finis.

An artis hujus neceſſaria cognitio ſit.

CAP. XI.

ARGUMENTUM.

Naturam ad eloquentiam minimè ſufficere, verum artem adjungendam contendit: refellendo, & ridendo eorum ineptiam inſcitiamque, qui contempta arte, naturæ & ingenii viribus glorianteſ, pro terſa, culta, nitida, & ubique conſona oratione hiulca, diſſoluta & monſtroſa utantur.

IAm hinc ergo nobis inchoanda eſt ea pars artis, ex qua capere initium ſolent qui priora omiſerunt: quanquam video quoſdam in ipſo ſtatim limine obſtaturos mihi, qui nihil egere hujuſmodi præceptis eloquentiam putent: ſed natura ſua, & vulgari modo, & ſcholarum exercitatione contenti, rideant etiam diligentiam noſtram, exemplo magni quoque nominis profeſſorum, quorum aliquis, ut opinor, interrogatus quid eſſet *σχῆμα* & *νόημα*, neſcire ſe quidem, ſed ſi ad rem pertineret, eſſe in ſua declamatione, reſpondit. Alius percontanti, Theodoreus, an Apollodoreus eſſet, Ego, inquit, parmularius ſum. Nec ſanè potuit urbanius ex confeſſione inſcitiæ ſuæ elabi. Porrò hi, quia & beneficio ingenii præſtantes ſunt habiti, & multa etiam memoria digna exclamaverunt; plurimos habent ſimiles negligentiæ ſuæ, pauciſſimos naturæ. Igitur impetu dicere ſe, & viribus gloriantur. Nec enim opus eſſe probatione aut diſpoſitione in rebus fictis: ſed (cujus rei gratia plenum ſit auditorium) ſententiis grandibus, quarum optima quæque e periculo petatur. Quinetiam in cogitando

Natura ut ad eloquentiam minimè ſufficiat.

nulla ratione adhibita, aut rectum intuentes, magnum aliquid quod ultro ſe offerat, pluribus ſæpe diebus expectantes, aut murmure incerto velut claſſico inſtincti, concitatiſſimum corporis motum non enuntiandis, ſed quærendis verbis accommodant. Nonnulli certa ſibi initia priuſquam ſenſum invenerint, deſtinant, quibus aliquid diſerti ſubjungendum ſit: eaque diu ſecum ipſi clareque meditati, deſperata connectendi facultate, deſerunt: & ad alia deinceps, atque inde alia non minus communia atque nota divertunt. Qui plurimum videntur habere rationis, non in cauſas tantum laborem ſuum, ſed in locos intendunt: atque in his non corpori proſpiciunt, ſed abrupta quædam, ut fortè ad manum venêre, jaculantur. Unde fit, ut diſſoluta & ex diverſis congeſta oratio cohærere non poſſit, ſimiliſque commentariis puerorum ſit, in quos ea quæ aliis declamantibus laudata ſunt, regerunt: magnas tamen ſententias, & res bonas (ita enim gloriari ſolent) elidunt: nam & barbari, & ſervi; & ſi hoc ſat eſt, nulla eſt ratio dicendi.

Quare inerudit i ingenioſiores vulgò habeantur.

CAP. XII.

ARGUMENTUM.

Hoc caput ex ſuperiori pendet: rationes etenim profert, quibus moti, imperiti, ineruditos & artes expertes melius artificib⁹ & eruditis dicere judicent; quia trahant non ducant; rumpant, non ſolvant, effringant, non aperiant, quod illis videtur robuſtius. Quia diviſione (quæ ſpeciem virium minuere videtur) non utuntur: quia ſine delectu omnia dicant, unde copioſiores appareant; quia argumentis minus inhæreant; quia effuſius maledicant; quia inter ſordes magis emicent eorum ſententiæ; quia geſtu, motu & pronuntiatione impotentius ſe jactent; quæ tamen omnia à vera eloquentia ſunt alieniſſima.

Artem non habentia cre- vim habere majorem.

NE hoc quidem negaverim, ſequi plerumque hanc opinionem, ut fortius dicere videantur indocti. Primum, vitio malè judicantium, qui majorem habere vim credunt ea, quæ non habent artem: ut effringere, quàm aperire: rumpere, quam ſolvere: trahere quam ducere, putant robuſtius. Nam & gladiator, qui armorum inſcius in pugnam ruit; & luctator, qui totius corporis niſi in id quod ſemel invaſit, incumbit, fortior ab his vocatur: cum interim & hic frequenter ſuis viribus ipſe proſternitur: &

illum

Ineruditi cur ingenioſiores.

illum vehementius impetus excipit adverſarii mollis articulus: ſed ſunt in hac parte quæ imperitos etiam naturaliter fallant. Nam & diviſio cùm plurimum valeat in cauſſis, ſpeciem virium minuit: & rudia politis majora, & ſparſa compoſitis numeroſiora creduntur. Eſt præterea quædam virtutum vitiorúmque vicinia, quæ maledicus pro libero, temerarius pro forti, effuſus pro copioſo accipitur. Maledicit autem ineruditus apertius & ſæpius, vel cum periculo ſuſcepti litigatoris, frequenter etiam ſuo. Affert & iſta res opinionem, quia libentiſſimè homines audiunt ea quæ dicere ipſi * noluiſſent. Illud quoque alterum quod eſt in elocutione ipſa periculum, minus vitat, conatúrq; perditè: unde evenit nonnunquam, ut aliquid grande inveniat, qui ſemper quærit quòd nimium eſt: verum & rarò evenit, & cætera vitia non penſat. Propter hoc quoque interdum videntur indocti copiam habere majorem, quòd dicunt omnia: doctis eſt & electio, & modus. His accedit, quòd à cura docendi quod intenderint, recedunt. Itaque illud quæſtionum & argumentorum apud corrupta judicia frigus evitant: nihilque aliud quàm quo vel pravis voluptatibus aſſiſtentium permulceant, quærunt. SENTENTIÆ quoque ipſæ, quas ſolas petunt, magis eminent, cùm omnia circa illas ſordida & abjecta ſunt: ut lumina non inter umbras (quemadmodum Cicero * dicit) ſed planè in tenebris clariora ſunt. Itaque ingenioſi vocentur ut liber, dum tamen conſtet, contumelioſè ſic laudari diſertum. Nihilominus confitendum eſt etiam detrahere doctrinam aliquid, ut limam rudibus, & cotes hebetibus, & vino vetuſtatem: ſed vitia detrahit: atque eo ſolo minus eſt quod literæ perpolierunt, quo melius. Verùm hi pronunciatione quoque famam dicendi fortius quærunt. Nam & clamant ubique: & omnia levata (ut ipſi vocant) manu, emugiunt, multo diſcurſu, anhelitu, jactatione, geſtu, motu capitis furentes. Jam collidere manus, terræ pedem incutere, femur, pectus, frontem cædere mirè ad pullatum circulum facit, cum ille eruditus, ut in oratione multa ſummittere, variare, diſponere, ita etiam in pronuntiando ſuum cuique eorum quæ dicet, colorẽ accommodare actum ſciat: & ſiquid ſit perpetua obſervatione dignum: modeſtus & eſſe & videri malit. At illi hanc vim appellant, quæ eſt potius violentia: cum interim

Diviſionis vis

**ad.* voluiſſent.

**Lib. de orat.*

Ineruditorum mimorum geſticulationes quàm ridiculæ.

non actores modò alios invenias, ſed (quod eſt turpius) præceptores etiam, qui brevem dicendi exercitationem conſecuti, omiſſa ratione, ut tulit impetus, paſſim tumultuentur, eóſque qui plus honoris literis tribuerunt, & ineptos, & jejunos, & trepidos, & infimos, ut quodque verbum contumelioſiſſimum occurrit, appellent. Verùm illis quidem gratulemur, ſine labore, ſine ratione, ſine diſciplina diſertis; nos quando & præcipiendi munus etiam pridem deprecati ſumus, & in foro quoque dicendi, quia honeſtiſſimum finem putabamus, deſinere dum deſideraremur, inquirendo ſcribendoque talia, conſolemur ocium noſtrum, quæ futura uſui bonæ mentis juuenibus arbitramur, nobis certè ſunt voluptati.

Quis modus ſit in arte.

CAP. XIII.

ARGUMENTUM.

Eſſe artem ad naturam adjungendam, contra imperitos oſtendit. Nunc autem quis modus in arte ſtatui debeat (ne hanc etiam partem anili ſuperſtitione obſtricti ſimus) docet, nempe rhetorices præceptis, quæ catholica vocent, ita adhærendum eſſe, ut intelligamus ea pro ratione loci, temporis & perſonarum, pro neceſſitate, aut occaſione (quibus tota dicendi doctrina conſtat) mutari. Id probat & illuſtrat ſimilitudine à bonis imperatoribus, ſtatuis, & picturis ducta: qui etiamſi de acie inſtituenda, de ſtatuis, & pictoribus faciendis ordinem certum, conſtitutumque habeant, de illo tamen plurima frequenter mutent, varios flexus averſionéſque ſequentes. Quare in omni actione duo ſpectanda monet, quid deceat, & quid expediat: ad quæ reſpicientes, artem dicendi non ſolis præceptis, verùm multo labore, aſſiduo ſtudio, varia exercitatione, pluribus experimentis, altiſſima prudentia, præſentiſſimo conſilio conſtare cognoſcamus.

NEmo autem à me exigat id præceptorum genus, quod eſt à pleriſque ſcriptoribus artium traditum, ut quaſi quaſdam leges immutabili neceſſitate conſtrictus ſtudioſis dicendi feram: utique proœmium, & id quale: proxima huic narratio: quæ lex deinde narrandi: propoſitio poſt hanc, vel, ut quibuſdam placuit, excurſio: tum certus ordo quæſtionum, cæteráque quæ velut ſi aliter facere fas non ſit, quidam tanquam juſſi ſequuntur. Erat enim rhetorice res prorſus facilis ac parva, ſi uno & brevi præſcripto contineretur; ſed mutantur pleraque cauſſis, temporibus, occaſione, neceſſitate. Atque ideo RES in oratore

Rhetorices difficultas è modo.

Modus in arte.

præcipua conſilium eſt; quia variè & ad rerum momenta convertitur. Quid ſi enim præcipias Imperatori, quoties aciem inſtruet, dirigat frontem, cornua utrinque permoveat, equites pro cornibus locet? Erit hæc quidem rectiſſima fortaſſe ratio, quoties licebit: ſed mutabitur natura loci, ſi mons occurret, ſi flumen obſtabit, ſi collibus, ſylvis, aſperitate alia prohibebitur. Mutabit hoſtium genus, mutabit præſentis conditio diſcriminis: nunc acie directa, nunc cuneis, nunc auxiliis, nunc legione pugnabitur: nonnunquam terga etiam dediſſe ſimulata fuga proderit. Ita proœmium neceſſarium, an ſupervacuum: breve, an longius: ad judicem omni ſermone directo, an aliquando averſo per aliquam figuram, dicendum ſit: conſtricta an latius fuſa narratio, continua an diviſa, recta an ordine permutato: cauſſæ docebunt. Itemque de quæſtionum ordine, cùm in eadem controverſia aliud alii parti prius quæri frequenter expediat. Neque enim rogationibus plebiſve ſcitis ſancta ſunt iſta præcepta, ſed hoc quicquid eſt utilitas excogitavit. Non negabo autem ſic utile eſſe plerunque, alioqui nec ſcriberem: verùm ſi eadem illa nobis aliud ſuadebit utilitas, hanc relictis magiſtrorum autoritatibus ſequimur. Equidem id maximè præcipiam, ac *Repetens iterum iterùmque monebo.* RES duas in omni actu ſpectet orator, quid deceat, quid expediat. Expedit autem ſæpe mutare ex illo conſtituto traditóque ordine aliqua, & interim decet: ut in ſtatuis atque picturis videmus variari habitus, vultus, ſtatus. Nam recti quidem corporis vel minima gratia eſt. Nempe enim adverſa ſit facies, & demiſſa brachia, & juncti pedes, & à ſummis ad ima rigens opus. Flexus ille, &, ut ſic dixerim, motus, dat * actum quendam effectis. Ideo nec ad unum modum formatæ manus, & in vultu mille ſpecies. Curſum habent quædam & impetum, ſedent alia, vel incumbunt: nuda hæc, illa velata ſunt; quædam mixta ex utroque. Quid tam diſtortum & elaboratum, quàm eſt ille Diſcobolos * Myronis? Si quis tamen ut parum rectum improbet opus, nónne ab intellectu artis abfuerit, in qua vel præcipuè laudabilis eſt illa ipſa novitas, ac difficultas? Quam quidem gratiam & delectationem afferunt figuræ, quæque in ſenſibus, quæque in verbis ſunt. Mutant enim aliquid, recto, atque hanc præ ſe virtutem ferunt, quòd à conſuetudine vulgari receſſerunt.

Circumſtantiæ in rebus obſervandæ maximè in bellicis.

Axiom. 5. Præceptum perenn.

*al. actum, quendam, & factum.

* *Lapidum vibrator, de quo Plin. 34. c. 8.*

runt. Habet in pictura ſpeciem tota facies: Apelles tamen imaginem Antigoni latere tantùm altero oſtendit, ut amiſſi oculi deformitas lateret. Quid, non in oratione operienda ſunt quædam, ſive oſtendi non debent, ſive exprimi pro dignitate non poſſunt? ut fecit Timanthes, ut opinor, Cithnius, in ea tabula qua Colotem Teium vicit. Nam cùm in Iphigeniæ immolatione pinxiſſet triſtem Calchantem, triſtiorem Ulyſſem, addidiſſet Menelao quem ſummum poterat ars efficere mœrorem: conſumptis affectibus, non reperiens quo dignè modo patris vultum poſſet exprimere, velavit ejus caput, & ſuo cuique animo dedit æſtimandum. Nonne huic ſimile eſt illud Salluſtianum, Nam de Carthagine tacere ſatius puto, quam parum dicere? Propter quæ mihi ſemper moris fuit, quam minimè alligare me ad præcepta, quæ καθολικὰ vocant, id eſt (ut dicamus quomodo poſſumus) univerſalia, vel perpetualia. Rarò enim reperitur hoc genus, ut non labefactari parte aliqua, aut ſubrui poſſit. Sed de his plenius ſuo quicque loco tractabimus. Interim nolo ſe juvenes ſatis inſtructos, ſi quem ex his qui breves plerunque circumferuntur, artis libellum edidicerint, & velut decretis Technicorum *tuos putent. Multo labore, aſſiduo ſtudio, varia exercitatione, pluribus experimentis, altiſſima prudentia, præſentiſſimo conſilio conſtat ars dicendi. Sed adjuvatur his quoque, ſi tamen rectam viam, non unam orbitam monſtrent: à qua declinare qui crediderit nefas, patiatur neceſſe eſt illam, per funes ingredientium tarditatem. Itaque & ſtratum militari labore iter ſæpe deſerimus compendio ducti: & ſi rectum limitem rupti torrentibus pontes inciderint, circumire cogemur: & ſi janua tenebitur incendio, per parietem exibimus. Late fuſum opus eſt, & multiplex, & propè quotidie novum, & de quo nunquam dicta erunt omnia. Quæ ſunt tamen tradita, quid ex his optimum, & ſi quid mutari, adjici, detrahi melius videbitur, dicere experiar.

Cic. in Orat. Plin. lib. 15. c. 10. & Valerius lib. 8. cap. 12. In Iugurtha.

**Hos acutulos & minutos doctores interpretatur Cal. Rhod. 14. c. 24.*

Ars dicendi ex quibus conſtet.

Rhetorices etymon, & totius operis diviſio.

CAP. XIV.

ARGUMENTUM.

Rhetoricen non aptè in Latinum ſermonem transferri poſſe: atque ideo Græco nomine nobis utendum, quod & in multis retinendum ſit, concludit. ¶ Deinde in partes, quæ rurſus in alias libro tertio & quarto diducantur dividi: nempe in artem, artificem, & opus.

RHetoricen in Latinum transferentes, tum oratoriam, tum oratricem nominaverunt. Quos equidem non fraudaverim debita laude, quod copiam Romani ſermonis augere tentaverint. Sed non omnia nos ducentes ex Græco ſequuntur, ſicut ne illos quidem quoties ſuis utique verbis ſignare noſtra voluerunt. Et hæc interpretatio non minus dura eſt, quàm illa* Plauti *eſſentia* atque *entia*, ſed ne propria quidem. Nam *oratoria* ſic effertur, ut *elocutoria*. *Oratrix* ut *locutrix*: Illa autem de qua loquimur *rhetorice*, talis eſt qualis *eloquentia*: nec dubiè apud Græcos quoque duplicem intellectum habet. Namque uno modo ſit appoſitum, ars rhetorica, ut navis piratica; altero nomen rei; qualis eſt philoſophia, amicitia. Nos ipſam nunc volumus ſignificare ſubſtantiam, ut grammatice *literatura* eſt, non *literatrix*, quemadmodum *oratrix*; nec *literatoria*, quemadmodum *oratoria*. Verum in rhetorice non ſic. Ne pugnemus igitur, cùm præſertim plurimis alioqui Græcis ſit utendum. Nam certè & * phyſicos, & muſicos, & geometras dicam: nec vim afferam his nominibus indecora in Latinum ſermonem mutatione. Denique cùm M. Tullius etiam ipſis librorum, (quos hac de re primùm ſcripſerat) titulis Græco nomine utatur, profectò non eſt verendum ne temerè videamur oratori maximo de nomine artis ſuæ credidiſſe. Igitur Rhetorice (jam enim ſine metu cavillationis utemur hac appellatione) ſic, ut opinor, optimè dividetur, ut de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit, quæ diſciplina percipi debet: ea eſt bene dicendi ſcientia. Artifex eſt, qui percipit hanc artem, id eſt, orator, cujus eſt ſumma, bene dicere. Opus, quod efficitur ab artifice: id eſt, bona oratio. Hæc omnia rurſus diducuntur in ſpecies. Sed illa ſequentia ſuo loco, nunc quæ de prima parte tractanda ſunt, ordiar.

Rhetorica vox Græca.

* *Al.* Flavii, *ut & infr. lib. 3 cap. 6. de ſtatu. lib. 8. cap. 3. de ornatu.*

* *Al.* Philoſophos.

Ars & artifex.

Oratoris ſumma.

Quid ſit rhetorice, & quis ejus finis.

CAP. XV.

ARGUMENTUM.

Profert varias, atque etiam inter ſe pugnantes veterum de rhetorica, de fine ejus & oratore, opiniones: aſtruentibus aliis eam eſſe

vim perſuadendi, aliis cacotechnian, id eſt, artis pravitatem, aliis vim inveniendi, aliis ducendi in id quod vellet actor, aliis ſcientiam circa quæſtiones civiles verſantem, artem aliis ſed non virtutem putantibus, aliis uſum ſolum, atque exercitationem dicendi, aliis quoque adulandi peritiam, aliis etiam oratorem & peſſimum vitum eſſe aſſeverantibus. Quorum omnium opiniones refellit, & rhetoricen bene dicendi ſcientiam: ejus finem, bene dicere, non perſuadere: & oratorem virum bonum eſſe debere concludit.

Rhetorice quid ſit, quam variæ ſint in illius finitione ſententiæ.

ANte omnia, quid ſit Rhetorice: quæ finitur quidem variè, ſed quæſtionem habet duplicem: aut enim de qualitate ipſius rei, aut de comprehenſione verborum diſſenſio eſt. Prima ac præcipua opinionum circa hoc differentia, quòd alii malos quoque viros poſſe oratores dici putant: alii (quorum nos ſententiæ accedimus) nomen hoc artémque de qua loquimur, bonis demum tribui volunt. Eorum autem qui dicendi facultatem à majore ac magis expetenda vitæ laude ſecernunt; quidam rhetoricen vim tantum, quidam ſcientiam, ſed non virtutem; quidam uſum, quidam artem quidem, ſed à ſcientia & virtute ſejunctam; quidam etiam pravitatem quandam artis, id eſt, κακοτεχνίαν nominaverunt. Hi ferè aut in perſuadendo aut in dicendo apposité ad perſuadendum poſitum orandi munus ſunt arbitrati. Id enim fieri poteſt ab eo quoque, qui vir bonus non ſit. Eſt igitur frequentiſſimus finis rhetorices, vis perſuadendi. Quod ego vim appello, plerique poteſtatem, nonnulli facultatem vocant: quæ res ne quid afferat ambiguitatis, vim dico τὴν δύναμιν. Hæc opinio originem ab Iſocrate (ſi tamen re vera quæ circumfertur ejus eſt) duxit. Qui cum longè ſit à voluntate infamantium oratoris officia, finem artis temerè comprehendit dicens eſſe rhetoricen perſuadendi opificem, id eſt, πειθοῦς δημιουργόν. Neque enim mihi permiſerim eadem uti declinatione, qua Ennius M. Cethegum *Suadæ medullam* vocat. Apud Platonem quoque Gorgias in libro qui nomine ejus inſcriptus eſt, idem ferè dicit: ſed hanc Plato illius opinionem vult accipi, non ſuam. Cicero pluribus locis ſcripſit, oratoris officium eſſe, dicere appoſitè ad perſuadendum. In rhetoricis etiam, quos ſine dubio ipſe non probat, finem facit perſuadere. Verùm & pecunia perſuadet, & gratia, & autoritas dicentis, & dignitas, & poſtremò aſpectus etiam ipſe ſine voce, quo vel recordatio meritorum cujuſque, vel facies aliqua miſerabilis, vel formæ

Cicero in Bruto & Catone. Vide Ang. Politian. miſcell. cap. 91. De Orat. 1. Perſuaſoria quæ Cicero 2. de Orat. & 7. in Ver. alt. Valer. lib. 8. tit. 1.

pulchritudo

Rhetorica quid & ejus finis.

Athenæus 13. Dipnoſ.

Vide Valer. lib. 8. cap. 15.

pulchritudo ſententiam dictat. Nam & M. Aquilium defendens Antonius, quum ſciſſa veſte cicatrices quas is pro patria pectore adverſo ſuſcepiſſet, oſtendit, non orationis habuit fiduciam, ſed oculis populi Romani vim attulit: quem illo aſpectu maxime motum in hoc, ut abſolveret reum, creditum eſt. Servium quidem Galbam miſeratione ſola, qua non ſuos modò liberos parvulos in concionem produxerat, ſed Galli etiam Sulpitii filium ſuis ipſe manibus circumtulerat, elapſum eſſe, cùm aliorum monumentis tum Catonis oratione teſtatum eſt. Et Phrynen non Hyperidis actione, quanquam admirabili, ſed conſpectu corporis, quod illa ſpecioſiſſimum alioqui, diducta nudaverat tunica, putant periculo liberatam. Quæ ſi omnia perſuadent, non eſt hic, de quo locuti ſumus, idoneus finis. Ideóque diligentiores viſi ſunt ſibi, qui cùm de rhetorice idem ſentirent, exiſtimaverunt eam vim dicendo perſuadendi. Quem finem Gorgias in eodem, de quo ſuprà diximus libro, velut coactus à Socrate facit, à quo non diſſentit Theodectes, ſive ipſius id opus eſt quod de rhetorice nomine ejus inſcribitur: ſive, ut creditum eſt, Ariſtotelis: in quo eſt finem eſſe rhetorices, ducere homines dicendo in id quod actor velit. Sed ne hoc quidem ſatis eſt comprehenſum: perſuadent enim dicendo, vel ducunt in id quod volunt alii quoque, ut meretrices, adulatores, corruptores. At contra non perſuadet ſemper orator: ut interim non ſit proprius hic finis ejus: interim ſit communis cum iis qui ab oratore procul abſunt. Atqui non multum ab hoc fine abeſt Apollodorus, dicens, judicialis orationis primum & ſuper omnia eſſe perſuadere judici, & ſententiam ejus ducere in id quod velit. Nam & ipſe oratorem fortunæ ſubjicit: ut non perſuaſerit, nomen ſuum retinere non poſſit.

Lib. 1. Rhetori.

Quidam receſſerunt ab eventu, ſicut Ariſtoteles, qui dicit, Rhetorice eſt vis inveniendi omnia in oratione perſuaſibilia. Qui finis & illud vitium de quo ſupra diximus, habet, & inſuper quod nihil niſi inventionem complectitur, quæ ſine elocutione non eſt oratio. Hermagoræ, qui finem ejus eſſe ait perſuaſibiliter dicere, & aliis qui eandem ſententiam non eiſdem tamen verbis explicant, ac finem eſſe demonſtrant dicere quæ oporteat omnia ad perſuadendum: ſatis reſponſum eſt, cùm perſuadere non tantum oratoris eſſe convicimus.

Addita ſunt his alia varie. Quidam enim circa res omnes, quidam circa civiles modò verſari rhetoricen putaverunt: quorum verius utrum ſit, in eo loco qui hujus quæſtionis proprius eſt, dicam. Omnia ſubjeciſſe oratori videtur Ariſtoteles, cùm dixit vim eſſe dicendi quid in quaque re poſſit eſſe perſuaſibile. Et Patrocles, qui non quidem adjicit, in quaque re: ſed nihil excipiendo, idem oſtendit. Vim enim vocat inveniendi quod ſit in oratione perſuaſibile, qui fines & ipſi ſolam complectuntur inventionem. Quod vitium fugiens Theodorus, vim putat inveniendi & eloquendi cum ornatu credibilia in omni oratione. Sed cùm eodem modo credibilia quo perſuaſibilia etiam non orator inveniat: adjiciendo, in omni oratione, magis quàm ſuperiores, concedit ſcelera quoque perſuadentibus, pulcherrimæ rei nomen. Gorgias apud Platonem, perſuadendi ſe artificem in judiciis & aliis cœtibus eſſe ait: de juſtis quoque & injuſtis tractare: cui Socrates perſuadendi, non docendi concedit facultatem.

Cap. 22 hujus lib. ubi de materia rhet.

Qui verò non omnia ſubjiciebant oratori, ſolicitius ac verboſius, ut neceſſe erat, adhibuerunt diſcrimina: quorum fuit Ariſton Critolai Peripatetici diſcipulus, cujus hic finis eſt, ſcientia videndi & agendi in quæſtionibus civilibus per orationem popularis perſuaſionis. Hic ſcientiam, quia Peripateticus eſt, non ut Stoici, virtutis loco ponit, popularem autem comprehendendo perſuaſionem, etiam contumelioſus eſt adverſus artem orandi, quam nihil putat doctis perſuaſuram. Illud de omnibus, qui circa civiles demum quæſtiones oratorem judicant verſari, dictum ſit.

Vid. Ioach. Camerarium hic.

Excludi ab his plurima oratoris officia: illam certè laudativam totam, quæ eſt rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadareus, ut jam ad eos veniamus qui artem quidem eſſe eam, ſed non virtutem, putaverunt. Ita enim dicit (ut ipſis eorum verbis utar qui hoc ex Græco tranſtulerunt) Ars inventrix, & judicatrix, & enuntiatrix decente ornatu ſecundum mentionem ejus quod in quoque poteſt ſumi perſuaſibile in materia civili. Itémque Cornelius Celſus, qui finem rhetorices ait, dicere perſuaſibiliter in dubia & civili materia. Quibus ſunt non diſſimiles, qui ab aliis traduntur, qualis eſt ille, Vis

Rhetorica quid & ejus finis.

le, Vis dicendi & eloquendi de rebus civilibus ſubjectis ſibi, cum quadam perſuaſione, & quodam corporis habitu, & eorum quæ decet * pronuntiatione. Mille alia, ſed aut eadem, aut ex eiſdem compoſita: quibus item cùm de materia rhetorices dicendum erit, reſpondebimus.

*al. docet. d. c. 21.

Quidam eam neque vim, neque ſcientiam, neque artem putaverunt: ſed Critolaus uſum dicendi: nam hoc τρίβη ſignificat. Athenæus fallendi artem. Plerique autem dum pauca ex Gorgia Platonis, à prioribus imperitè excerpta, legere contenti, neque hoc tantùm, neque alia ejus volumina evolvunt, in maximum errorem inciderunt: credúntque eum in hac eſſe opinione: ut Rhetoricen non artem, ſed peritiam quandam gratiæ ac voluptatis exiſtimet: & alio loco, civilitatis particulæ ſimulacrum, & quartam partem adulationis: quod duas partes civilitatis corpori aſſignet, medicinam, & quam interpretantur exercitatricem: duas animo, legalem, atque juſtitiam: Adulationem autem medicinæ, vocet coquorum artificium: & exercitatricis, mangonum, qui colorem fuco, & verum robur inani ſagina mentiantur: legalis, cavillatricem: juſtitiæ, rhetoricen. Quæ omnia ſunt quidem ſcripta in hoc libro, dictáque à Socrate, cujus perſona videtur Plato ſignificare quid ſentiat: ſed alii ſunt ejus ſermones ad coarguendos qui contrà diſputant, compoſiti, quos ἐλεγκτικοὺς vocant: alii ad præcipiendum, qui δογματικοὶ appellantur. Socrates autem, ſeu Plato, eam quidem quæ tum exercebatur rhetoricen, talem putavit: nam & dicit his verbis, τοῦτον τὸν τρόπον, ὃν ὑμεῖς πολιτεύεσθε. Non veram autem & honeſtam intelligit. Itaque diſputatio illa contra Gorgiam ita clauditur, οὐκοῦν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια ϗ πράττειν. Ad quod ille quidem conticeſcit, ſed ſermonem ſuſcipit Polus juvenili calore inconſideratior: contra quem illa de ſimulacro & adulatione dicuntur. Tum Callicles adhuc concitatior, qui tamen ad hanc perducitur clauſulam, τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι ϗ ἐπιστήμονα τῶν δικαίων: ut appareat Platoni non rhetoricen videri malam, ſed eam veram niſi juſto ac bono non contingere. Adhuc autem in Phædro manifeſtius facit, hanc artem conſummari citra juſtitiæ quoque ſcientiam non poſſe: cui opinioni nos quoque

Rhetorice κολακευτικὴ] falsò ex Platone.

Plato in Gorgia, & 24.

* Vet. εἶναι.

quoque accedimus. An aliter defenſionem Socratis, & eorum qui pro patria ceciderant, laudem ſcripſiſſet? quæ certè ſunt oratoris opera. Sed in illud hominum genus quod facultate dicendi malè utebatur, invectus eſt. Nam & Socrates inhoneſtam ſibi credidit orationem, quam ei Lyſias reo compoſuerat: & tum maximè ſcribere litigatoribus quæ illi pro ſe ipſi dicerent, erat moris: atque ita jure, quo non licebat pro altero agere, fraus adhibebatur. Doctores quoque ejus artis parum idonei Platoni videbantur, qui rhetoricen à juſtitia ſeparent, & veris credibilia præferrent: nam id quoque dicit in Phædro. Conſenſiſſe autem illis ſuperioribus videri poteſt etiam Cornelius Celſus, cujus hæc verba ſunt, Orator ſimile tantum * veri petit. Deinde paulò poſt, NON enim bona conſcientia, ſed victoria, litigantis eſt præmium. Quæ ſi vera eſſent, peſſimorum hominum foret, hæc tam pernicioſa nocentiſſimis moribus dare inſtrumenta, & nequitiam præceptis adjuvare. Sed illi rationem opinionis ſuæ viderint.

Cic. 2. de orat. Val. lib. 6. ti. 4. & Laert.

*Al. veri.

Rhetor. 1.

Nos autem ingreſſi formare perfectum oratorem, quem in primis eſſe virum bonum volumus, ad eos qui de hoc opere melius ſentiunt, revertamur. Rhetoricen autem quidam eandem civilitatem eſſe judicaverunt: Cicero ſcientiæ civilis partem vocat. Civilis autem ſcientia idem quod ſapientia eſt. Quidam etiam philoſophiæ, quorum eſt Iſocrates. Huic ejus ſubſtantiæ maximè convenit finitio, Rhetoricen eſſe bene dicendi ſcientiam. Nam & orationis omnes virtutes ſemel complectitur, & protinus mores etiam oratoris, cùm bene dicere non poſſit niſi vir bonus. Idem valet Chryſippi finis ille ductus à Cleanthe, ſcientia rectè dicendi. Sunt plures ejuſdem, ſed ad alias quæſtiones magis pertinent. Idem ſentiret finis hoc modo comprehenſus, Perſuadere quod oporteat: niſi quod artem ad exitium alligat. Bene Areus, Dicere ſecundum virtutem orationis.

Excludunt à rhetorice malos & illi qui ſcientiam civilium officiorum eam putaverunt, ſi ſcientiam virtutem judicant: ſed anguſtè intraque civiles quæſtiones coercent. Alburius non obſcurus profeſſor atque autor, ſcientiam bene dicendi eſſe conſentit: ſed exceptionibus peccat, adjiciendo, circa civiles quæſtiones, & credibiliter quarum jam utrique reſponſum eſt. Probabilis & illi voluntatis, qui

Rhetorica an utilis.

qui rectè ſentire & dicere, rhetorices finem putaverunt. Hi ſunt ferè fines maximè illuſtres, & de quibus præcipuè diſputatur. Nam omnes quidem perſequi, nec attinet, nec poſſunt: cùm pravum quoddam (ut arbitror) ſtudium circa ſcriptores artiũ extiterit, nihil eiſdem verbis quæ prior aliquis occupaſſet, finiendi: quæ ambitio procul aberit à me. Dicam enim non utiq; quæ invenero, ſed quæ placebunt: ſicut hoc, rhetoricẽ eſſe bene dicendi ſcientiã: cùm reperto quod eſt optimum, qui quærit aliud, pejus velit. His approbatis, ſimul manifeſtum eſt illud quoq; quem finem, vel quid ſummum & ultimum habeat rhetoricè, quod τέλος dicitur, ad quod omnis ars tendit. Nam ſi eſt ipſa bene dicendi ſcientia, finis ejus & ſummum eſt bene dicere.

An utilis ſit rhetorice.

CAP. XVI.

ARGUMENTUM.

Probat rhetorices eſſe maximam utilitatem dignitatémque. Et primum refutat eorum calumnias, qui in eam tanquam rem pernicioſam invehi ſolent, in eam vitium conferentes, quod in homines ſceleratos erat conferendum: quo etiam modo medicinam, ſapientiam, magiſtratus, reprehenſioni obnoxia fieri, ſubjectis exemplis & ſimilibus docet. Deinde aliis contrariis, propriis & effectis ejus dignitatem utilitatémque colligit, quòd Deus nullo magis homines ſeparaverit à brutis, quàm dicendi facultate. Et velocitate quidem, firmitate viribus & magnitudine, à brutorum quamplurimis homines ſuperari, eſſe etiam intellectum & uſum rationis in quibuſdam proximè ad homines accedentem, verùm vim dicendi verè hominis propriam eſſe, qua etiam homo non ſolùm brutis, ſed aliis hominibus preſtet. ¶ Addit quòd nulla res plenius gratiam referat, quòd ea amici defendantur, regatur Senatus populuſq; exercitus quocunq; ducatur, quòd ea verbis etiam in communi uſu poſitis, homines non loqui, ſed tonare ac fulgurare videantur.

SEquitur quæſtio, an utilis rhetorice. Nam * quidam vehementer in eam invehi ſolent: & quod ſit indigniſſimum, in accuſationem orationis utuntur orandi viribus: Eloquentiam eſſe, quæ pœnis eripiat ſceleſtos, cujus fraude damnentur interim boni: conſilia ducantur in pejus: nec ſeditiones modò turbæque populares, ſed Bella etiam * inexpiabilia excitentur: cujus denique tum maximè ſit uſus, cùm pro falſis contra veritatem valet. Nam & Socrati objiciunt comici, docere eum quomodo pejorem cauſam meliorem faciat: & contra Tiſiam & Gorgi-

Vt Picus Mirandula, adverſus Hermolaum.

Eloquentiæ abuſus.

* *Al.* inexpugnabilia.

Ariſtoph. ἐν νεφέλαις

am ſimilia dicit polliceri Plato. Et his adjiciunt exempla Græcorum Romanorúmq; & enumerant qui pernicioſa non ſingulis tantùm, ſed rebus etiam publicis, uſi eloquentia, turbaverint civitatum ſtatus, vel everterint: eóq; & Lacedæmoniorum civitate expulſam: & Athenis quoque, ubi actor movere affectus vetabatur, velut reciſam orandi poteſtatem. Quo quidem modo nec duces erunt utiles, nec magiſtratus, nec medicina, nec ipſa deniq; ſapientia. Nam et dux Flaminius, et Gracchi, Saturnini, Glauciæ magiſtratus, & in medicis venena, & in iis qui Philoſophorum nomine malè utuntur, graviſſima nonnunquam flagitia deprehenſa ſunt. Cibos aſpernemur, attulerunt ſæpe valetudinis cauſſas, nunquam recta ſubeamus, ſuper habitantes aliquando procumbunt. Non fabricetur militi gladius, poteſt uti eodem ferro latro. Quis neſcit ignes, aquas, ſine quibus nulla ſit vita, & (ne terrenis immorer) Solem Lunámque præcipua ſiderum, aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformem Pyrrhi pacem cæcus ille Appius dicendi viribus diremiſſe? Aut non divina M. Tullij eloquentia & contra leges Agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciam? et ſupplicationes, qui maximus honor victoribus bello ducibus datur, in toga meruit? Nónne perterritos militum animos frequenter à metu revocat orator? & tot pugnandi pericula ineuntibus, laudem vita potiorem eſſe perſuadet? Neque verò me Lacedæmonij atque Athenienſes magis moverint, quàm pop. Romanus, apud quem ſumma ſemper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos fuiſſe, ut vaga illa multitudo coiret in populos, niſi docta voce cōmota: nec legum repertores ſine ſumma vi orandi conſecutos, ut ſe ipſi homines ad ſervitutem juris adſtringerent. Quin ipſa vitæ præcepta, etiam ſi natura ſunt honeſta, plus tamen ad formandas mentes valent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiam ſi in utramque partem valent arma facundiæ, non tamen eſt æquum id haberi malum, quo bene uti licet. Verum hæc apud eos fortaſſe quærantur, qui ſummā rhetorices ad perſuadendi vim retulerunt. Si verò eſt bene dicendi ſcientia, quem nos finem ſequimur, ut ſit orator inprimis vir bonus: utilem certè eam eſſe cōfitendum eſt. Et hercle Deus ille princeps parens rerum, fabricatórque mundi, nullo

in Gorgia & Phædo.

Liv. dec. lib. 2. & Cicer. in Brut.

Liv. lib. 13. & Flo. Pli. lib. 7. c. 30.

L. tamen Craſſus cenſor magiſtros dicendi ſuſtulit. Cicer. 3. de orat. & Suet. de claris rhetorib.

Rhetorica an utilis.

magis hominem ſeparavit à cæteris, quæ quidem mortalia eſſent, animalibus, quam dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, viribus, firmitate, patientia, velocitate præſtantiora in illis mutis, videmus eadem minus egere acquiſitæ extrinſecus opis. Nam & ingredi citius, & paſci, & tranare aquas citra docentem natura ipſa ſciunt. Et pleraque contra frigus ex ſuo corpore veſtiuntur, & arma his ingenita quædam, & ex obvio ferè victus: circa quæ omnia multis hominibus labor eſt. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, ejúſque nos ſocios eſſe cum diis immortalibus voluit. Sed ipſa ratio neque tam nos juvaret, neque tam eſſet in nobis manifeſta, niſi, quæ concepiſſemus mente, promere etiam loquendo poſſemus: quod magis deeſſe cæteris animalibus, quàm intellectum & cogitationem quandam videmus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quinetiam reponere in hyemem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, qualia ſunt cerarum & mellis, efficere, nonnullius fortaſſe rationis eſt: ſed quia carent ſermone quæ id faciunt, muta atque irrationabilia vocantur. Denique homines quibus negata vox eſt, quantulum adjuvat animus ille cœleſtis? Quare ſi nihil à diis oratione melius accepimus, quid tam dignum cultu ac labore ducamus, aut in quo malimus præſtare hominibus, quam quo ipſi homines cæteris animalibus præſtant? Eo quidem magis, quòd nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeò manifeſtum erit, ſi cogitaverimus unde, & quouſque jam provecta ſit orandi facultas, & adhuc augeri poteſt. Nam ut omittam, defendere amicos, regere conſiliis ſenatum, populum, exercitum in quæ velit ducere, quàm ſit utile, conveniátque bono viro: nónne pulchrum vel hoc ipſum eſt, ex communi intellectu, verbíſque quibus utantur omnes, tantum aſſequi laudis & gloriæ, ut non loqui & orare, ſed quod Pericli contigit, fulgurare ac tonare videaris?

Hominis & Bruti differentia:

Cic. in Orat. ex Ariſtophane.

An Rhetorice ſit Ars.

CAP. XVII.

ARGUMENTUM.

Rhetoricen artem eſſe probat teſtimoniis primùm, non oratorum modò, verumetiam philoſophorum: & ex comparatione aliarum artium à minori. Item ſub finem capitis à definitione ejus, à pari, & effectis.

fectis. In medio verò tredecim artem oppugnantium objectiones interſerit, & eaſdem refutat: quæ ſunt hujuſmodi: Non eſſe artem, quod à natura ſit, quoniam natura ſola exercitatione, non etiam arte juvetur: rhetoricen eſſe ejuſmodi: ergo non eſſe artem. Secundo, Nihil quod ex arte fiat, ante artem fuiſſe: atqui orationes ante artem fuiſſe, ergo, &c. Tertiò, Non eſſe artis, quod faciant, qui non didicerint: atqui oraſſe Æſchinem & Demadem qui non didicerant: igitur, Quartò, omnes artes habere materiam, rhetoricen non habere: ergo. Quintò, Nullam artem aſſentiri falſis opinionibus, rhetoricen aſſentiri: ergo. Sextò, Omnes artes habere finem propoſitum: rhetoricen non habere: ergo. Septimò, Artes ſciri quando finem ſunt conſecutæ: rhetoricen neſcire: ergo, Octavò, Non eſſe artem quæ vitiis utatur, rhetoricen uti: ergo. Nonò, Nullam artem eſſe ſibi contrariam: rhetoricen eſſe contrariam: ergo. Decimò, Nullam artem deſtruere quod effecerit: id accidere rhetoricę: ergo. Undecimò, Nullam artem docere dicenda & non dicenda: id accidere rhetoricæ: ergo. Duodecimò, Artes non in opinionibus eſſe, ſed in ſcientia, rhetoricen eſſe in opinionibus: ergo. Decimotertiò, Nullam artem oppugnare diverſo tempore quod defenderit: id accidere rhetorices operi: ergo. Quas omnes cavillationes refellit aut propoſitionem aſſumptionémve negando, vel diſtinguendo, & quod ambiguum erat, interpretando: aut concluſionem non ex pręmiſſis ſequi oſtendendo.

FInis non erit, ſi expatiari parte in hac, & indulgere voluptati velim. Tranſeamus igitur ad eam quæſtionem quæ ſequitur, an rhetorice ars ſit. Quod quidem adeò ex iis qui præcepta dicendi tradiderunt, nemo dubitavit, ut etiam ipſis librorum titulis teſtatum ſit ſcriptos eos de arte rhetorica: Cicero verò etiam quæ Rhetorice vocetur, eſſe artificioſam eloquentiam dicat. Quod non oratores tantùm vindicarunt, ut ſtudiis, aliquid ſuis præſtitiſſe videantur: ſed cum his philoſophi & Stoici & Peripatetici plerique conſentiunt. Ac me dubitaſſe confiteor, an hanc partem quæſtionis tractandam putarem: nam quis eſt adeò non ab eruditione modò, ſed à ſenſu remotus hominis, ut fabricandi quidem, & texendi, & è luto vaſa ducendi artem putet: rhetoricen autem, maximum ac pulcherrimum (ut ſupra diximus) opus, in tam ſublime faſtigium exiſtimet, ſine arte veniſſe? Equidem illos qui contra diſputarunt, non tam id ſenſiſſe quod dicerent, quam exercere ingenia materiæ difficultate credo voluiſſe; ſicut Polycratem cum Buſirim laudaret, & Clytemneſtram: quanquam is, quod his diſſimile non eſſet, compoſuiſſe orationem quæ eſt habita contra Socratem, dicitur. Quidam naturalem eſſe rhetoricen volunt, & tamen adjuvari exercitatione non diffitentur: ut in libris Ciceronis de Oratore dicit

Rhetor. 1.

Lib. 1.

Rhetorica an ſit Ars.

dicit Antonius, obſervationem quandam eſſe, non artem. Quod non ideo, ut pro vero accipiamus, eſt poſitum, ſed ut Antonii perſona ſervetur, qui diſſimulator artis fuit. Hanc autem opinionem habuiſſe Lyſias videtur : cujus ſententiæ talis defenſio eſt, quod indocti & barbari & ſervi pro ſe cùm loquuntur, aliquid dicant ſimile principio, narrent, probent, refutent, & (quod vim habeat epilogi) deprecentur. Deinde adjiciunt illas verborum cavillationes, Nihil quod ex arte fiat, ante artem fuiſſe : atqui dixiſſe homines pro ſe, & in alios ſemper : doctores artis, ſerò jam & circa Tiſiam & Coraca primùm repertus, orationem igitur antè artem non eſſe. Nos porrò quando cœperit hujus rei doctrina, non laboramus: quanquam apud Homerum, & præceptorem Phœnicem tum agendi, tum etiam loquendi, & oratores plures, & omne in tribꝰ ducibus orationis genus, & certamina quoque propoſita eloquentiæ inter juvenes, invenimus : quin in cælatura clypei Achillis & lites ſunt & actores. Illud admonere ſatis eſt, Omnia quæ ars conſummaverit, à natura initia duxiſſe: aut tollatur medicina, quæ ex obſervatione ſalubrium atque his contrariorum reperta eſt: & ut quibuſdam placet, tot conſtat experimentis. Nam & vulnus deligavit aliquis antequam hæc ars eſſet : & febrem quiete & abſtinentia, non quia rationem videbat, ſed quia id valetudo ipſa coëgerat, mitigavit. Nec Fabrica ſit ars : caſas enim primi illi ſine arte fecerunt. Nec Muſica : cantatur ac ſaltatur per omnes gentes aliquo modo. Ita ſi Rhetorice vocari debet ſermo quicunque, fuiſſe eam antequam eſſet ars, confitebor. Si verò non quiſque loquitur, orator eſt, & tum non tanquam oratores loquebantur : neceſſe eſt Oratorem factum arte, nec ante fuiſſe fateantur. Quo illud quoque excluditur quod dicunt, Non eſſe artis id quod faciat qui non didicerit: dicere autem homines, & qui non didicerunt. Ad cujus rei confirmationem afferunt Demadem remigem & Æſchinem hypocriten oratores fuiſſe, falsò. Nam neque orator eſſe qui non* dicit, poteſt: & hos ſerò potius quam nunquam didiciſſe quis dixerit quanquam Æſchines ab initio ſit verſatus in literis, quas pater ejus etiam docebat: Demadem neque non didiciſſe certum ſit, & continua dicendi exercitatio potuerit tantum, quantuſcunque poſtea fuit, feciſſe. Nam id potentiſſimum dicendi genus eſt. Sed præſtantio-

Iliad. 9.
Iliad. 3.
Iliad. 18.
Iliad. 6.
Medicina unde.

* *Al.* Didicit.

ſi didiciſſet, futurum fuiſſe dicere licet. Neque enim orationes ſcribere eſt auſus, ut eum multum valuiſſe in dicendo ſciamus. Ariſtoteles, ut ſolet, quærendi gratia, quædam ſubtilitatis ſuæ argumenta excogitavit in Gryllo: ſed idem & de arte rhetorica treis libros ſcripſit, & in eorum primo non artem ſolùm eam fatetur, ſed ei particulam civilitatis, ſicut Dialecticis, aſſignat. Multa Critolaus contrà, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit ſibi inſcriptione ipſa fidem, qua rhetorices accuſationem profeſſus eſt. Nam de Epicuro, qui diſciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi complura dicunt, ſed ex paucis locis ducta: Itaque potentiſſimis eorum breviter occurram, ne in infinitum quæſtio evadat. Prima his argumentatio ex materia eſt. Omnes enim artes aiunt habere materiam, quod eſt verum: Rhetorices nullam eſſe propriam: quod eſſe falſum in ſequentibus probabo.

Altera eſt calumnia, nullam artem falſis aſſentiri opinionibus, quia conſtitui ſine præceptione non poſſit, quæ ſemper vera ſit: rhetoricen aſſentiri falſis: non eſſe igitur artem. Ego Rhetoricen nonnunquam dicere falſa pro veris confitebor; ſed non ideo in falſa quoque eſſe opinione concedam: quia longè diverſum eſt, ipſi quid videri, & ut alii videatur, efficere: nam & imperator falſis utitur ſæpe: ut Hannibal, cùm incluſus à Fabio, ſarmentis circa cornua boum deligatis, incenſiſque per noctem in adverſos montes agens armenta, ſpeciem hoſti abeuntis exercitus dedit: ſed illum fefellit, ipſe quid verum eſſet non ignoravit. Nec verò Theopompus Lacedæmonius, cùm permutato cum uxore habitu è cuſtodia ut mulier evaſit, falſam de ſe opinionem habuit, ſed cuſtodibus præbuit. Item orator cùm falſo utitur pro vero, ſcit eſſe falſum, eòque ſe pro vero uti: non ergo falſam habet ipſe opinionem, ſed fallit alium. Nec Cicero cùm ſe tenebris offudiſſe judicibus in cauſa Cluentii gloriatus eſt, nihil ipſe vidit. Et pictor cùm vi artis ſuæ efficit, ut quædam eminere in opere, quædam receſſiſſe credamus, ipſe ea plana eſſe non neſcit. Aiunt etiam, omnes artes habere finem aliquem propoſitum, ad quem tẽdant: hunc modò nullũ eſſe in rhetorice, modò non præſtari eum qui promittatur. Mentiuntur. Nos enim eſſe finẽ jam oſtendimus, & quis eſſet diximus, præſtabit hunc ſemper orator, ſemper enim bene dicet. Firmum autem hoc quod

Liv. lib. 3. tertiæ Decadis.

De Minyis hoc ſcribit in Melpomene Herodotus & Valer. lib. 4. c. 6.

Ciceronis vana gloria.

opponitur,

Rhetorica an ſit Ars.

opponitur, adverſus eos fortaſſe ſit, qui perſuadere finem putarunt. Noſter orator arſque à nobis finita, non ſunt poſita in eventu. Tendit quidem ad victoriam qui dicit: ſed cum bene dixit, etiam ſi non vincat, id quod arte continetur, effecit. Nam & GUBERNATOR vult ſalua nave in portum pervenire: ſi tamen tempeſtate fuerit abreptus, non ideo minus erit gubernator, dicétq; notum illud, *Dum clavum rectum teneant.* Et medicus ſanitatem ægri petit: ſi tamen aut valetudinis vi, aut intemperãtia ægri, alióve quo caſu ſumma non contingit, dum ipſe omnia ſecundum rationẽ fecerit, medicinæ fine non excidit. Ita Oratori bene dixiſſe finis eſt. Nam eſt ars ea, ut pòſt paulũ clarius oſtendemus, in actu poſita, nõ in effectu. Ita falſũ erit illud quoq; quod dicitur, ARTES ſcire quando ſint finem conſecutæ, rhetoricen neſcire. Nam ſe quiſque bene dicere intelligit. Uti etiam vitiis rhetoricen, quod ars nulla faciat criminatur: quia & falſum dicat, & affectus moveat. Quorum neutrum eſt turpe, cùm ex bona ratione proficiſcitur: ideóque nec vitium. Nam & mendacium dicere, etiam ſapienti aliquando conceſſum eſt: & affectus, ſi aliter ad æquitatem perduci judex non poterit, neceſſariò movebit orator. Imperiti enim judicãt, & qui frequenter in hoc ipſum fallendi ſunt, ne errent. Nam ſi mihi ſapientes judices dentur, ſapientum conciones, atq; omne concilium, nihil invidia valeat, nihil gratia, nihil opinio præſumpta, falsíque teſtes: per quam ſit exiguus eloquentiæ locus, qui prope in ſola delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia veritas: arte pugnandum eſt, & adhibenda quæ proſunt. Nec enim qui recta via depulſus eſt, reduci ad eã niſi alio flexu poteſt. Plurima vero ex eo contra rhetoricen cavillatio eſt, quod ex utraq; cauſſæ parte dicatur. Inde hæc, nullam eſſe artem ſibi contrariam. Rhetoricen eſſe contrariam ſibi. Nullam artem deſtruere quod effecerit: accidere hoc rhetoricès operi. Item, Aut dicenda eam docere, aut non dicenda, itaque vel per hoc non eſſe artem, quòd non dicenda præcipiat, vel per hoc, quòd cùm dicenda præceperit, etiam contraria his doceat. Quæ omnia apparet de ea Rhetorice dici, quæ ſit à bono viro atque ab ipſa virtute ſejuncta: alioqui ubi injuſta cauſſa eſt, ibi rhetorice non eſt: adeo ut vix ex admirabili quodam caſu poſſit accidere, ut ex utraque parte

Hujus proverbii meminit Eraſ. in Chil. 3. & 1. adag. 28. ubi ex Ennio poeta deſumptum refert. Cap. ſeq. Mendacium dicere utquandoq; liceat.

Rhetorices incommoda ſeu vitia.

te orator, id eſt, vir bonus, dicat tamen quoniam hoc quoque in rerum naturam cadit, ut duos ſapientes aliquando juſtæ cauſſæ in diverſum trahant, quando etiam pugnaturos eos inter ſe, ſi ratio ita duxerit, credunt, reſpondebo propoſitis: atque ita quidem, ut appareat hæc adverſus eos quoque fruſtra excogitata, qui malis moribus nomen oratoris indulgent. Nam rhetorice non eſt contraria ſibi. Cauſſa enim cum cauſſa, non illa ſecum ipſa componitur. Nec ſi pugnent inter ſe qui idem didicerunt: idcirco ars, quæ utrique tradita eſt, non erit. Alioqui nec armorum, quia ſæpe gladiatores ſub eodem magiſtro eruditi, inter ſe componuntur. Nec gubernandi, quia navalibus præliis gubernator eſt gubernatori adverſus. Nec imperatoria, quia imperator cum imperatore contendit. Item non evertit opus Rhetorice quod efficit, neq; enim poſitum à ſe argumentum ſolvit orator, ſed ne Rhetorice quidem; quia apud eos qui in perſuadendo finem putant, aut ſi quis (ut dixi) caſus, duos inter ſe bonos viros compoſuerit, veriſimilia quærentur. Non autem ſi quid eſt altero credibilius, id ei contrarium eſt, quod fuit credibile. Nam ut candido candidius, & dulci dulcius non eſt adverſum; ita nec probabili probabilius. Nec præcipit unquam non dicenda, nec dicendis contraria; ſed quæ in quaque cauſſa dicenda ſunt. Non ſemper autem, etiamſi frequentiſſimè tuenda veritas erit, ſed aliquando exigit communis utilitas: ut etiam falſa defendantur.

Ponuntur hæc quoque in ſecundo Ciceronis de Oratore libro contradictiones, Artem earum rerum eſſe quæ ſciantur. Oratoris omnem actionem opinione non ſcientia contineri: quia & apud eos dicat qui neſciat, & ipſe dicat aliquando quod neſciat. Ex his alterum, id eſt, an ſciat judex de quo dicatur, nihil ad oratoris artem: alteri reſpondendum, Ars earum rerum eſt quæ ſciantur. Rhetorice ars eſt bene dicendi, bene autem dicere ſcit orator. Sed neſcit an verum ſit quod dicit. Nam * hi quidem qui ignem, aut aquam, aut quatuor elementa, aut corpora inſecabilia eſſe, ex quibus res omnes initium duxerunt, tradunt: nec qui intervalla ſiderum, & menſuras ſolis ac terræ colligunt: diſciplinam tamen ſuam, artem vocant. Quod ſi ratio efficit, ut hæc non opinari, ſed propter vim probationum ſcire videantur: eadem ratio idem præſtare orato-

* Al. Nebi,

ri poteſt. Sed an cauſſa vera ſit, neſcit. Ne medicus quidem an dolorem capitis habeat qui ſe pati dicet, curabit tamen tanquam id verum ſit, & erit ars medicina. Quid quòd Rhetorice non utique propoſitum habet ſemper vera dicendi, ſed ſemper veriſimilia? ſcit autem eſſe veriſimilia quæ dicit. Adjiciunt his qui contrà ſentiunt, quòd ſæpe quæ in aliis litibus impugnarunt actores cauſſarum, eadem in aliis defendant. Quod non artis, ſed hominis eſt vitium. Hæc ſunt præcipua quæ contra rhetoricen dicantur: alia & minora, & tamen ex his fontibus derivata. Confirmatur autem eam eſſe artem, breviter. Nam ſive (ut Cleanthes voluit) ars eſt poteſtas * viam ac ordinem efficiens: eſſe certè viam atque ordinem in bene dicendo nemo dubitaverit: ſive ille ab omnibus ferè probatus finis obſervatur, artem conſtare ex præceptionibus conſentientibus & coëxercitatis ad finem vitæ utilem: jam oſtendimus nihil non horum in Rhetorice ineſſe. Quid quòd & inſpectione & exercitatione, ut artes cæteræ, conſtat? Nec poteſt ars non eſſe, ſi ars eſt dialectice: quod ferè conſtat: cùm ab ea ſpecie magis quàm genere differat. Sed nec illa omittenda ſunt, qua in re alius ſe inartificialiter, alius artificialiter gerat, in ea eſſe artem: & in eo quod qui didicerit, melius faciat, quàm qui non didicerit, eſſe artem. Atqui non ſolum doctus indoctum, ſed etiam doctior doctum in rhetorices opere ſuperabit: neque eſſent ejus aliter tam multa præcepta, tamque magni qui doceret. Id quod cum omnibus confitendum eſt, tum nobis præcipuè, qui rationem docendi à bono viro non ſeparamus.

Diviſio artium generalis, & Rhetorica ex quibus ſit.

* *In vetuſtis quibuſdam manuſcriptis & impreſſis legitur,* poteſtas via, *id eſt ordinem efficiens.*

Generalis artium diviſio, & ex quibus ſit rhetorica.

CAP. XVIII.

ARGUMENTUM.

Diviſionem artium facit in tria genera: unum vocat Rhetoricorum quod conſtat inſpectione ſeu contemplatione, ut Aſtrologia. Alterum practicum, quod in actu conſiſtit, ut ſaltatio. Tertium poeticum, quod in effectu eſt, & poſt ſe opus relinquit, ut pictura. ¶ Rhetoricen verò maxime actu contineri, eſſe igitur practicam quamvis ex aliis generibus multũ aſſumat, unde media videri poſſit.

Cum ſint autem artium aliæ poſitæ in inſpectione, id cognitione & æſtimatione rerum, qualis eſt Aſtrologia,

logia, nullum exigens actum, ſed ipſo rei cujus ſtudium habet, intellectu contenta, quæ θεωρητικὴ vocatur. Aliæ in agendo, quarum in hoc finis eſt, & ipſo actu perficitur, nihilq; poſt actum operis relinquit, quæ πρακτικὴ dicitur, qualis eſt ſaltatio. Aliæ in effectu, quæ operis quod oculis ſubjicitur, conſummatione * finem accipiunt, quam ποιητικὴν appellamus, qualis eſt pictura: ferè judicandum eſt Rhetoricen in actu conſiſtere. Hoc enim quod eſt officii ſui perficit; atq; ita ab omnibus dictum eſt. Mihi autem videtur etiam ex illis cæteris artibus multum aſſumere. Nam & poteſt aliquando ipſa res, inſpectione eſſe contenta. Erit enim Rhetorice in oratore etiam tacente: & ſi deſierit agere, vel propoſito vel aliquo caſu impeditus, non magis deſinet eſſe orator, quàm Medicus, qui curandi fecerit finem. Nam eſt aliquis, ac neſcio an maximus etiam ex ſecretis ſtudiis fructus, ac tum pura voluptas literarum, cum ab actu, id eſt, opera receſſerunt, & contemplatione ſui fruuntur. Sed * effectivè quoque aliquid ſimile ſcriptis orationibus, vel hiſtoriis (quod ipſum opus in parte oratoria meritò ponimus) conſequetur. Si tamen una ex tribus artibus habenda ſit, quia maximus uſus actu continetur, atq; * in eo frequentiſſima, dicatur activa, vel adminiſtrativa. Nam & hoc ejuſdem rei nomen eſt.

* *In manuſcrips.* conſummationem accipiunt.

* *Al.* effectivæ.

* *Al.* atq; eſt in eo freq. ſive dicatur.

Vtra plus conferat eloquentiæ ars, an natura.

CAP. XIX.

ARGUMENTUM.

Conſummatum oratorem fieri non poſſe, niſi ars cum natura jungatur, contendit: & naturam quidem, ſi eas diſtrahi oporteat, arte meliorem eſſe. Si etiam ex æquo adſint mediocria utraq; plus adhuc efficere naturam. Perfectos verò plus arti debere quam naturæ. Quæ ſimilitudinibus à re ruſtica & ſtatuaria ſumptis illuſtrat.

SCio quæri etiam: Naturáne plus ad eloquentiam conferat, an doctrina. Quod ad propoſitum quidem noſtri operis nihil pertinet: nec enim conſummatus orator, niſi ex utraque fieri poteſt, plurimum tamen referre arbitror, quam eſſe in hoc loco quæſtionem velimus: Nam ſi parti utrilibet omnino alterā detrahas, natura etiā ſine doctrina multum valebit, doctrina nulla eſſe ſine natura poterit. Sin ex pari coëant, in mediocribus quidem utriſq; majus

Rhetorica an virtus.

adhuc naturæ credam eſſe momentũ, conſummatos autem plus doctrinæ debere quàm naturæ putabo; SICUT terræ nullam fertilitatem habenti, nihil optimus agricola profuerit: è terra uberi utile aliquid etiam nullo colente naſcetur. At in ſolo fœcundo plus cultor quam ipſa per ſe bonitas ſoli efficiet. Et ſi Praxiteles ſignum aliquod ex molari lapide conatus eſſet exculpere, Parium marmor mallem rude: at ſi illud artifex expoliſſet, plus in manibus fuiſſet, quàm in marmore. Denique Natura materiæ, ars doctrinæ eſt: hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars ſine materiæ etiam ſine arte pretium eſt. Ars ſumma, materia optima melior.

Vi. Plin. 34. cap. 8.

An virtus ſit Rhetorice.

CAP. XX.

ARGUMENTUM.

Ex Stoicorum ſententia rhetoricen illam bene dicendi ſcientiam (non autem atechniam, an matæotechniam, cacotechniamve quibus homines vel ad ſuam impudentiam vel ſtultitiam aut etiam improbitatem abutuntur) virtutem eſſe probat quæ ſibi in dicendis & non dicendis conſonet, quæ prima ſuæ facultatis ſemina in optimum finem à natura trahat. ¶ Adjungit etiam argumentum à pari: & quo differat à dialectica, ex Zenone explicat. A materia quam tractat, quę nulla eſt citra honeſtorum ac inhoneſtorum, juſti & injuſti, virtutûmque omnium & vitiorum ſcientiam. Ab actione rhetoris, quæ frequenter inter tumultus fortitudinem deſideret. A minori ex comparatione brutorum, in quibus ineſſe virtus dicitur. ¶ Ultimo loco objectionem de homine improbo, qui interdum ex arte dicat, ſolvit à ſimili.

ILla quæſtio eſt major, An ex mediis artibus, quæ neque laudari per ſe, neque vituperari poſſunt, ſed utiles aut ſecus ſecundum mores utentium fiunt habenda ſit rhetorice. An ſit, ut compluribꝰ etiam philoſophorum placet, virtus. Equidem illud quod in ſtudiis docendi plerique exercuerunt & exercent, aut audiam artem, quæ ἀτεχνία nominatur, puto (multos enim video, ſine ratione, ſine literis, quà vel impudentia vel fames duxit, ruentes) aut malam quaſi artem, quam κακοτεχνίαν dicimus. Nam & fuiſſe multos, & eſſe nõnullos exiſtimo, qui facultatẽ dicendi ad hominum perniciem converterunt. Ματαιοτεχνία quoque eſt quædam, id eſt, ſupervacua artis imitatio, quæ nihil ſanè nec boni nec mali habeat, ſed vanum laborem: qualis illius fuit qui grana ciceris ex ſpatio diſtante miſſa, in acum continuo & ſine fruſtratione inſerebat: quem cùm ſpectâſſet Alexander, donaſſe dicitur, ejuſdem leguminis modio. Quod quidem præmium fuit illo opere digniſſimum. His ergo comparandos exiſtimo, qui in declamationibus, quas eſſe veritati diſſimillimas voluit, ætatem multo ſtudio ac labore conſumunt. Verùm hæc quam inſtituere conamur, & cujus imaginem animo concepimus, quæ bono viro convenit, quæque eſt vera Rhetorice, virtus erit. Quod philoſophi quidem multis & acutis concluſionibus colligunt: mihi verò etiam planiore ac propriè noſtra * probatione videtur eſſe perſpicuum. Ab illis hæc ducuntur, Si conſonare ſibi in faciendis ac non faciendis virtutis eſt, quæ pars ejus prudentia vocatur, eadem in dicendis ac non dicendis erit. Et ſi virtutes ſunt, ad quas nobis etiam antè quàm doceremur, initia quædam ac ſemina ſunt conceſſa natura: ut ad juſtitiam, cujus ruſticis quoque ac barbaris apparet aliqua imago: nos certè ſic eſſe ab initio formatos, ut poſſemus orare pro bonis, etiam ſi non perfectè, tamen ut ineſſent quædam (ut dixit) ſemina facultatis, manifeſtum eſt. Non eadem autem HIS natura artibus eſt, quæ à virtute ſunt remotæ. Itaque cùm duo ſint genera Orationis, altera perpetua, quæ Rhetorice dicitur: altera conciſa, quæ Dialectice: quas quidem Zeno adeò conjunxit, ut hanc compreſſæ in pugnum manus, illam explicitæ diceret ſimilem, etiam diſputatrix virtus erit: adeò de hac, quæ ſpecioſior atque apertior eſt, nihil dubitabitur. Sed plenius hoc idem atque apertius intueri ex ipſis operibus volo. Nam quid Orator in laudando faciet, niſi honeſtorum ac turpium peritus? aut in ſuadendo, niſi utilitate propoſita & perfecta? aut in judiciis, ſi juſtitiæ ſit ignarus? Quid? non fortitudinem poſtulat res eadem, cùm ſæpe contra turbulentas populi minas, ſæpe cùm periculoſa potentium offenſa, nonnunquam, ut in judicio Miloniano, inter circunfuſa militum arma dicendum ſit? ut ſi virtus non eſt, ne perfecta quidem eſſe poſſit oratio. Quod ſi in ea quoque animalium eſt virtus, qua præſtat cætera vel pleraque, ut in leone impetus, in equo velocitas: hominem porrò ratione atque oratione excellere cæteris certum eſt: cur non tam in eloquentia, quam in ratione virtutem ejus eſſe credamus? Rectéque hoc apud Ciceronem

diſſerit

** Al.* Noſtra.

Vide Cic. 2. de fin. in Orat. & in Parti.

Dialecticæ & Rhetorices differentia.

Ariſtot. Politicorum I. cap. 2.

Rhetorices materia quæ.

diſſerit Craſſus. Eſt enim eloquentia una quædam de ſummis virtutibus. Et ipſe Cicero, in ſua perſona, cùm ad Brutum in Epiſtolis, tum aliis etiam locis, virtutem eam appellat. At proœmium aliquando & narrationem dicit malus homo, & argumenta, ſic, ut nihil ſit in his requirendũ. Nam & latro pugnabit acriter, virtus tamen erit fortitudo: & tormenta ſine gemitu feret malus ſervus, tolerantia tamen doloris laude ſua non carebit. Multa fiunt eadem, ſed aliter. Sufficiant igitur hæc, quia de utilitate ſuprà tractavimus.

Cic. 1. de Orat.

Quæ materia Rhetorices.

CAP. XXI.

ARGUMENTUM.

Varias de materia Rhetorices opiniones recenſet, dicentibus aliis eam orationem eſſe, aliis argumenta perſuaſibilia, quęſtiones civiles aliis, aliis totam vitam, aliis propter aliquam virtutum, locum ei in Ethice aſſignantibus. Et concludit omnes res ad dicendum oratori ſubjectas, materiam rhetorices eſſe. Probat autoritate Socratis in Gorgia & Phædro, & Ciceronis in de oratore. ¶ Hinc varias objectiones ſolvit: multiplicem eius eſſe materiam, circa quam verſetur & alius: quod admittit. Nam idem fieri oſtendit in minoribus artibus: in architectonice, & ſculptura, atque etiam in pari dialectica: de bono utili & honeſto diſputare, non philoſophi modò, ſed etiam oratoris eſſe. Omnium autem rerum ita demum peritum eſſe debere, ut cùm illa ab artificibus acceperit & cognoverit, de illis longè melius ipſis artificibus dicat. Diſputationem de inſtrumento in librum duodecimum differt.

Materiam Rhetorices quidam dixerunt eſſe orationem: quam ſententiam ponit apud Platonem Gorgias. Quæ ſi ita accipitur, ut ſermo quacunque de re compoſitus, dicatur oratio, non materia, ſed opus eſt: ut ſtatuarii, ſtatua: nam & oratio efficitur arte, ſicut ſtatua. Sin hac appellatione verba ipſa ſignificari putamus, nihil hæc ſine rerum ſubſtantia faciunt. Quidam argumenta perſuaſibilia: quæ & ipſa in parte ſunt operis, & arte fiunt, & materia egent. Quidam civiles quæſtiones: quorum opinio non qualitate, ſed modo erravit. Eſt enim hæc materia Rhetorices, ſed non ſola. Quidam, quia virtus ſit Rhetorice, materiam ejus totam vitam vocant. Alii, quia non omnium virtutum materia ſit tota vita, ſed pleræque earum verſentur in partibus; ſicut Juſtitia, fortitudo, Continentia, propriis officiis & ſuo fine intelliguntur: Rhetoricem quoque dicunt in una aliqua parte ponendam: eique locum in ethice negotialem aſſignavit, id eſt, πραγματικόν. Ego (neque id ſine autoribꝰ) materiam eſſe rhetorices judico, omnes res quæcunque ei ad dicendum ſubjectæ erunt.

In Gorgia.

Nam Socrates apud Platonem dicere Gorgiæ videatur, Non in verbis eſſe materiam, ſed in rebus. Et in Phædro palâm non in judiciis modò & concionibus, ſed in rebus etiam privatis ac domeſticis Rhetoricen eſſe demonſtrat. Quo manifeſtum eſt, hanc opinionem ipſius Platonis fuiſſe. Et Cicero quodam loco materiam Rhetorices vocat res quæ ſubjectæ ſunt ei: ſed certas demum putat eſſe ſubjectas.

1. De Ora.

Alio verò, de omnibus rebus oratori dicendum arbitratur, his quidem verbis, Quanquam vis oratoris, profeſſióque ipſa benedicendi, hoc ſuſcipere ac polliceri videatur, ut omni de re, quæcunque ſit propoſita, ornate ab eo copioſéque dicatur. Atque adhuc alibi.

3. De Ora.

Verùm enim oratori, quæ ſunt in hominum vita (quandoquidem in ea verſatur orator, atque ea eſt ei ſubjecta materia) omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debent. Hanc autem quam nos Materiam vocamus, id eſt, res ſubjectas, quidam modò infinitam, modò non propriam Rhetorices eſſe dixerunt: eámque artem circumcurrentem vocaverunt, quòd in omni materia diceret.

Rhetorica cur circumcurrens dicta.

Cum quibus mihi minima pugna eſt. Nam de omni materia dicere eam fatentur: propriam habere materiam, quia multiplicem habeat, negant. Sed neque infinita eſt, etiamſi eſt multiplex: & aliæ quoque artes minores habẽt multiplicem materiam, velut Architectonice. Namque ea in omnibꝰ quæ ſunt ædificio utilia, verſatur. Et cælatura: quæ auro, argento, ære, ferro, opera efficit. Nam ſculptura etiam lignum, ebur, marmor, vitrum, gemmas, præterea quæ ſuprà dixi, complectitur. Neque protinus non eſt materia rhetorices, ſi in eadem verſatur & alius. Nam ſi quæram, quæ ſit materia ſtatuarii, dicetur æs: ſi quæram quæ ſit excuſoris, id eſt, ejus fabricæ quam Græci χαλκευτικὴν vocant, ſimiliter æs eſſe reſpondeant. Atqui plurimum ſtatuis differunt vaſa. Nec Medicina ideo non erit ars, quia unctio & exercitatio cum palæſtrica, ciborum verò qualitas etiam cum coquorum ei ſit arti communis.

In proœmio. 1. lib.

Quod verò de bono, utili, juſto diſſerere, philoſophiæ officium eſſe dicunt, non obſtat. Nam cùm philoſophum dicunt, hoc accipi volunt, virum bonum. Cur igitur

oratorem

Rhetorices materia quæ.

De orat. 1.

Illum facere destinaverat. Iul. Cæſ. perficit Claud. Imper.

oratorem, quem à bono viro non ſeparo, in eadem materia verſari mirer? cùm præſertim primo libro jam oſtenderim, philoſophos omiſſam hanc ab oratoribus partem occupaſſe; quæ Rhetorices propria ſemper fuiſſet, ut illi potius in noſtra materia verſentur. Deniq; cum ſit Dialectices materia de rebus ſubjectis diſputare, ſit autem Dialectices oratio conciſa, cur non eadem perpetuæ quoque materia videatur? Solet à quibuſdam & illud poni. Omnium igitur artium peritus erit orator, ſi de omnibus ei dicendum eſt. Poſſem hic Ciceronis reſpondere verbis, apud quem hoc invenio, Mea quidem ſententia nemo eſſe poterit omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnarum atque artium ſcientiam conſecutus; ſed mihi eſt, ejus eſſe oratorem rei de qua dicet, non inſcium. Neque enim omnes cauſſas novit, & debet poſſe de omnibus dicere. De quibus ergo dicet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoque, de quibus dicendum erit, interim diſcet: & de quibus didicerit, dicet. Quid ergo? non aut faber de fabrica melius, aut de muſice muſicus? Si neſciat orator quid ſit de quo quæritur, planè melius. Nam & litigator ruſticus illiteratúſque de cauſſa ſua melius quàm orator qui neſcit quid in lite ſit, dicet: ſed accepta à muſico, à fabro, ſicut à litigatore, melius orator quàm ipſe qui docuerit. Verum & faber cum de fabrica, & muſicus cùm de muſica, ſi quid confirmationem deſideraverit, dicet: non erit quidem orator, ſed faciet illud quaſi orator: Sicut cùm vulnus imperitus deligabit, non erit medicus, ſed faciet ut medicus. An hujuſmodi res nec in laudem, nec in deliberationem, nec in judicium veniunt? Ergo cùm de faciendo portu Hoſtienſi deliberatum eſt, non debuit dicere ſententiam Orator? Atqui opus erat ratione architectorum.

* *Al.* crudelitatis, *ſed minus rectè. ſic 1. & 3. de Orat. item de finibus.*

Livores & tumores in corpore, cruditatis * an veneni ſigna ſint, non tractat orator? At eſt id ex ratione Medicinæ. Circa menſuras & numeros non verſabitur? Dicamus has Geometriæ eſſe partes. Equidem omnia ferè poſſe credo, caſu aliquo venire in officium oratoris: quod ſi non accidet, non erunt ei ſubjecta. Ita (ſic quoq; rectè diximus) Materiam rhetorices eſſe omnes res ad dicendum ei ſubjectas, quod quidem probat etiam ſermo communis. Nam cùm aliquid de quo dicamus accepimus, poſitam nobis eſſe materiam frequenter etiam præfatione teſtamur. Gorgias quidem adeò Rhetori de omnibus putavit eſſe dicendum, ut in ſe auditoriis interrogari pateretur, qua quiſque de re vellet. Hermagoras quoque, dicendo materia eſſe in cauſſa & in quæſtionibus omnes res ſubjectas erât complexus. Sed quæſtiones ſi negat ad Rhetoricen pertinere, diſſentit à nobis: ſi autem ad Rhetoricen pertinent, ab hoc quoque adjuvamur. Nihil eſt enim quod non in cauſſam aut quæſtionem cadat. Ariſtoteles tres faciendo partes orationis, Judicialem, Deliberativam, Demonſtrativam, penè & ipſo * oratori ſubjecit omnia, nihil enim non in hæc cadit. Quæſitũ à pauciſſimis etiam de inſtrumento eſt. Inſtrumentum voco, ſine quo formari materia, & in id quod velimus effici opus non poſſit. Verum hoc ego non artem credo egere, ſed artificem. Neque enim ſcientia deſiderat inſtrumentum, quæ poteſt eſſe conſummata, etiamſi nihil faciat: ſed ille opifex, ut cælator cœlum, & pictor penicilla. Itaque hæc in eum locum, quo de oratore dicturi ſumus, differamus.

* *Al.* Ipſe.

Inſtrumentum quid.

In lib. 12. ſcilicet.

M. FAB.

M. FAB. QVINTILIANI DE INSTITUTIONE ORATORIA, LIBER III

De ſcriptoribus artis rhetoricæ.

CAP. I.

ARGUMENTUM.

Repetit breviter ſumma quædam capita ex libro ſecundo, inde maximè unde tractatus artis incipit, & tranſit ad ſequentem operis partem, ſtatimque auditorem reddit attentum, à difficultate operis, propter inquiſitionem diverſarum opinionum, unde futurum ait ut ſequentibus minus nitoris aſperſurus ſit, quàm primus duobis libris quos quare dicendi majore ſuavitate condierit, ex Lucretio reſpondet, ut juventutem ad cognitionem rerum utilium quidem, ſed amari quiddam præ ſe ferentium, facilius alliceret: deinde ſe etiam metuere ait, ne hic liber eo minus gratus ſit, quòd non à ſe inventa contineat, qua ſollicitudine contra invidiam ſeipſum præmunit. Et quia in nullo tanta erat diverſarum opinionum congeries, quanta in hoc libro, recenſet ſcriptores artis rhetoricæ, Græcos primùm, deinde Latinos: & quo quiſq; affectu, & quando ſcripſerit, prodit, poſt quos ſe operæ pretiũ facturum exiſtimat, ſi ſuam ſententiam adſerat, quæ nulli ſectæ ſit addicta, ſed liberè de omnibus pronunciet, ut ipſe electuris liberum relinquat quod commodiſſimum videbitur, ſequi.

Quoniam in libro ſecundo quæſitum eſt, quid eſſet Rhetorice, & quis finis ejus: artem quoque eam eſſe: & utilem, & virtutem, ut vires noſtræ tulerunt, oſtendimus: materiámque ei res omnes de quibus dicere oporteret, ſubjecimus: jam hinc, unde cœperit, quibus conſtet, quo quæque in ea modo invenienda atque tractanda ſint, exequar: intra quem modum plerique ſcriptores artium conſtiterunt: adeò ut Apollodorus contentus ſolis Judicialibus fuerit. Nec ſum ignarus, hoc à me præcipuè, quod hic liber inchoat, opus, ſtudioſos ejus deſideraſſe, ut inquiſitione opinionum, quæ diverſiſſimæ fuerunt, longè difficillimum; ita neſcio, an minimè legentibus futurum voluptati : quippe quod propè nudam præceptorum traditionem deſideret. In cæteris enim admiſcere tentavimus aliquid nitoris, non jactandi ingenii gratia : (namque in id eligi materia poterat uberior :) ſed ut hoc ipſo alliceremus magis juventutem ad cognitionem eorum quæ neceſſaria ſtudiis arbitramur, ſi ducti jucunditate aliqua lectionis, libentius diſcerent ea, quorum ne jejuna atque arida traditio averteret animos, & aures præſertim tam delicatas raderet, verebamur, qua ratione ſe Lucretius dicit præcepta philoſophiæ carmine eſſe complexum; namque hac, ut eſt notum, ſimilitudine utitur :

Lucr. lib. 1. item 4.

Ac veluti pueris abſinthia tetra medentes
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Aſpirant mellis dulci flavoq; liquore, & quæ ſequuntur.

Nota proverbium.

Sed nos veremur ne parum hic liber mellis, & abſinthii multum habere videatur, ſitq; ſalubrior ſtudiis quàm dulcior. Quinetiam hoc timeo, ne ex eo minorem gratiam ineat, quòd pleraque non inventa per me, ſed ab aliis tradita, continebit : habeat etiam quoſdam qui contrà ſentiant & adverſentur, propterea quòd plurimi autores quanvis eodem tenderent, diverſas tamen vias munierunt, atque in ſuam quiſque induxit ſequentes. Illi autem probant qualecunque ingreſſi ſunt iter: nec facilè inculcatas pueris perſuaſiones mutaveris, quia NEMO non didiciſſe mavult, quàm diſcere. Eſt autem, ut procedente libro patebit, infinita diſſenſio Autorum, primò ad ea quæ rudia atque imperfecta adhuc erant, adjicientibus quod inveniſſent ſcriptoribus : mox, ut aliquid ſui viderentur afferre, etiam recta mutantibus. Nam primus poſt eos quos poëtæ tradiderunt, moviſſe aliqua circa rhetoricen Empedocles dicitur. Artium autem ſcriptores antiquiſſimi, Corax & Tiſias Siculi : quos inſecutus eſt vir ejuſdem inſulæ Gorgias Leontinus, Empedocli (ut traditur) diſcipulus. Is beneficio longiſſimæ ætatis (nam centum & novem vixit annos) cum multis ſimul floruit, ideóque & illorum de quibus ſupra dixi, fuit æmulus, & ultra Socratem uſque duravit. Thraſymachus Calcedonius cum hoc, & Prodicus Ceius, & Abderites Protagoras, à quo decem millibus denariorum didiciſſe artem quam edidit, Euathlus dicitur: & Hippias Elæus, & quem Palamedē Plato appellat

Artium Scriptores antiquiſſimi. Gorgiæ quàm longa ætas. Vide Gel. lib. 3. c. 10. noct. Attic.

Alcidamas Eleates. Antiphon quoque & orationem primus omnium ſcripſit, & nihilominus artem ipſe compoſuit, & pro ſe dixiſſe optimè eſt creditus: etiam Polycrates, à quo ſcriptam in Socratem diximus orationem: & Theodorus Byzantius, ex iis & ipſe quos Plato appellat *λογοδαιδάλους*. Horum primi communes locos tractaſſe dicuntur, Protagoras, Gorgias, Prodicus, & Thraſymachus. Cicero in Bruto negat ante Periclem ſcriptum quicquam quod ornatum oratorium habeat: ejus aliqua ferri. Equidem non reperio quicquam tantæ eloquentiæ fama dignum: ideóque minus miror eſſe qui nihil ab eo ſcriptum putent: hæc autem quæ feruntur, ab aliis eſſe compoſita. His ſucceſsêre multi; ſed clariſſimus Gorgiæ auditorum, Iſocrates, quanquam de præceptore ejus inter autores non convenit; nos autem Ariſtoteli credimus. Hinc velut diverſæ ſecari cœperunt viæ. Nam & Iſocratis præſtantiſſimi diſcipuli fuerunt in omni ſtudiorum genere: eóque jam ſeniore (octavum enim & nonageſimum implevit annum) pomeridianis ſcholis Ariſtoteles præcipere artem oratoriam cœpit, noto quidem illo (ut traditur) verſu ex Philocteta frequenter uſus,

Αἰσχρὸν σιωπᾶν μὲν, κ Ἰσοκράτην ἐᾶν λέγειν,
Turpe eſſe tacere, & Iſocratem pati dicere.

Ars eſt utriuſque, ſed pluribus eam libris Ariſtoteles complexus eſt. Eodem tempore Theodectes fuit, de cujus opere ſuprà dictum eſt. Theophraſtus quoque Ariſtotelis diſcipulus de rhetorice diligenter ſcripſit: atque hinc vel ſtudioſius philoſophi quàm rhetorices, præcipuéque Stoicorum ac Peripateticorum principes. Fecit deinde velut propriam Hermagoras viam, quam plurimi ſunt ſecuti: cui maximè par atque æmulus videtur Athenæus fuiſſe. Multa poſt Apollonius Molon, multa Areus, multa Cæcilius & Halicarnaſſeus Dionyſius. Præcipuè tamen in ſe cõverterunt ſtudia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæſaris Auguſti fuit: & Theodorus Gadareus, qui ſe dici maluit Rhodium: quem ſtudioſè audiſſe, cùm in eam inſulam ſeceſſiſſet, dicitur Tiberius Cæſar. Hi diverſas opiniones tradiderunt, appellatique inde Apollodorei & Theodorei, ad morem certas in philoſophia ſectas ſequendi. Sed Apollodori præcepta magis ex diſcipulis cognoſcas: quorum diligentiſſimus in tradendo

Lib. 2. c. 17.
In Phædro & Cicer. in Orat.

Iſocrates Gorgiæ diſcipulus, & illius vita quam longæva: Cic. 3. de Orat. & 1 Tuſcul.

Lib. 2 cap. 15

Vide Strabo. lib. 17.

Latine fuit C. Valgius, Græcè Atticus. Nam ipſius ſola videtur ars edita ad Matium, quia cæteras miſſa ad Domitium Epiſtola non agnoſcit. Plura ſcripſit Theædorus, cujus auditorem Hermagoram ſunt quæ viderint. Romanorum primus (quantum ego quidem ſciam) condidit aliqua in hac materia M. Cato ille Cenſorius, poſt M. Antonius inchoavit. Nam hoc ſolùm opus ejus, atque idipſum imperfectum manet. Secuti minus celebres, quorum memoriam ſi quo loco res poſcet, non omittam. Præcipuum verò lumen ſicut eloquentiæ, ita præceptis quoque ejus dedit unicum apud nos ſpecimen orandi, docendique oratorias artes, M. Tullius: poſt quem tacere modeſtiſſimum foret, niſi & Rhetoricos ſuos ipſe adoleſcenti ſibi elapſos diceret, & in oratoriis hæc minora, quæ plerique deſiderant, ſciens omiſiſſet. Scripſit de eadem materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, nonnihil pater Gallio: accuratè verò priores Gallione Celſus & Lenas, & ætatis noſtræ Virginius, Plinius, Rutilius. Sunt & hodie clari ejuſdem operis autores: qui ſi omnia complexi forent, conſuluiſſent labori meo: ſed parco nominibus viventium: veniet eorum laudi ſuum tempus: ad poſteros enim virtus durabit, non perveniet invidia. Non tamen poſt tot ac tantos autores pigebit meam quibuſdam locis poſuiſſe ſententiam. Neque enim me cujuſquam ſectæ, velut quidam ſuperſtitione imbutus, addixit *: & electurus quæ volent facienda copia fuit: ſicut ipſe plurium in unum confero inventa, ubicunque ingenio non erit locus, curæ teſtimonium meruiſſe contentus.

*Al. Addixi.

Quod initium Rhetorices.

CAP. II.

ARGUMENTUM.

Ad id quod initio præcedentis capitis promiſerat, accingitur: docet Rhetoricen principium à natura duxiſſe, ſtudium & incrementum debere utilitati: perfectionem, ab arte & exercitatione eſſe conſecutam: Artem, ut medicinam ex longa obſervatione factam. ¶ Refellit eos qui curam dicendi à conditoribus urbium, aut legum autoribus cœpiſſe, aut à defenſione potius quàm ab accuſatione putabant.

Sermonis origo.

NEc diu nos moretur quæſtio, quæ Rhetorices origo ſit. Nam cui dubium eſt, quin ſermonem ab ipſa rerum

Rhetoricæ partes ſeu Inventio.

rerum natura geniti protinus homines acceperint? (quod certè principium eſt ejus rei) huic ſtudium & incrementum dederit utilitas, ſummam ratio & exercitatio? Nec video quare curam dicendi putent quidam inde cœpiſſe, quòd ii qui in diſcrimen aliquod vocabantur, accuratius loqui defendendi ſui gratia inſtituerint. Hæc enim ut honeſtior cauſa, ita non utique prior eſt: cùm præſertim accuſatio præcedat defenſionem: niſi quis dicit etiam gladium fabricatum ab eo prius qui ferrum in tutelam ſui, quàm qui in perniciem alterius comparavit. Initium ergo dicendi dedit natura: initium artis, obſervatio. Homines enim ſicut in medicina cùm viderent alia ſalubria, alia inſalubria, ex obſervatione eorum effecerunt artem: ita cùm dicendo alia utilia, alia inutilia deprehenderent, notarunt ea ad imitandum vitandumque, & quædam ſecundum rationem eorum adjecerunt ipſi quoque: hæc confirmata ſunt uſu: tum quæ ſciebat quiſque, docuit. Cicero quidem initium orandi conditoribus urbium ac legumlatoribus dedit: in quibus fuiſſe vim dicendi neceſſe eſt: cur tamen hanc primam originem putent, non video, cùm ſint adhuc quædam vagæ & ſine urbibus ac ſine legibus gentes, & tamen qui ſunt in his nati & legationibus funguntur, & accuſent aliqua ac defendant, & denique alium alio melius loqui credant.

Ars unde.

In prologo Rhetoricorum veterum.

Quinque eſſe partes Rhetoricæ.

CAP. III.

ARGUMENTUM.

Tria hoc capite complectitur: Partitionem rhetorices, Ordinem partium & appellationem. Partes ex quibus ſermo nectitur rebus & verbis conſtare, & eſſe numero quinque oſtendit refellens eorum ſententiam, qui eas vel plures, vel pauciores fecerunt. ¶ Docet Memoriam & Actionem excludi non poſſe: Iudicium contrà & Ordinem non poſſe adjici, quod illud tribus primis partibus ſit permixtum, ordo verò ad diſpoſitionem referatur. In ordine partium primam eſſe Inventionem, ſecundam Diſpoſitionem, tertiam Eloquutionem: hinc Memoriam & Pronuntiationem ſubſequi. ¶ Ultimo loco vocandas eſſe partes contendit, quæ eorum perficiant; non opera, quia oratio opus dicatur. Non etiam elementa, quia eſſent ſolum initia quæ totum non conſtituerent: oſtenditque quibus cauſis in hos errores inducti fuerint qui ita ſenſerunt: hinc ad cauſſarum genera tranſit, quæ ita rectius quàm Rhetorices genera vocata eſſe judicat.

Omnis autem orandi ratio, ut plurimi maximíque Autores tradiderunt, quinque partibus conſtat, Inventione, Diſpoſitione, Elocutione, Memoria, & Pronuntiatione ſive actione: utroque enim modo dicitur. Omnis verò ſermo, quo quidem voluntas aliqua enuntiatur, habeat neceſſe eſt & rem, & verba. Ac ſi eſt brevis, & una concluſione finitus, nihil fortaſſe ultrà deſideret: at oratio longior plura exigit. Non enim tantùm refert, quid & quomodo dicamus, ſed etiàm quo loco: opus ergo eſt diſpoſitione. Sed neque omnia quæ res poſtulat, dicere, neque ſuo quæque loco poterimus, niſi adjuvante memoria: quapropter ea quoque pars quarta erit. Verùm hæc cuncta corrumpit ac propemodum perdit indecora vel voce vel geſtu pronuntiatio. Huic quoque igitur tribuendus eſt neceſſariò quintus locus. Nec audiendi quidam, quorum eſt Albutius, qui treis modò primas eſſe partes volunt; quia Memoria atque Actio naturæ, non arte contingant: quarum nos præcepta ſuo loco dabimus: licet Thraſymachus quoque idem de actione crediderit. His adjecerunt quidam ſextam partem, ita ut inventioni Judicium ſubnecterent; quia primum eſſet invenire, deinde judicare. Ego porrò ne inveniſſe quidem credo eum, qui non judicavit: nec enim contraria, communia, ſtulta, inveniſſe dicitur quiſquam, ſed non vitaſſe. Et Cicero quidem in Rhetoricis judicium ſubjecit Inventioni: mihi autem adeò tribus primis partibus videtur eſſe permiſtum; (nam neque diſpoſitio ſine eo, neque elocutio fuerit:) ut pronuntiationem quoque vel plurimum ex eo mutuari putem. Quod hoc audacius dixerim, quòd in partitionibus oratoriis ad caſdem de quibus ſuprà dictum eſt, quinque pervenit partes. Nam cùm dupliciter primum diviſiſſet: in Inventionem atque Elocutionem: res ac diſpoſitionem Inventioni, verba & pronuntiationem elocutioni dedit: quintámque conſtituit communem, ac velut cuſtodem omnium, Memoriam. Idem in oratore, quinque rebus conſtare eloquentiam dicit: in quibus poſtea ſcriptis certior ejus ſententia eſt. Non minus mihi cupidi novitatis alicujus videntur fuiſſe, qui adjecerunt Ordinem, cùm Diſpoſitionem dixiſſent: quaſi aliud ſit diſpoſitio, quàm rerum ordine quàm optimo collocatio. Dion inventionem modo & diſpoſitionem tradidit, ſed utranque duplicem, rerum ac

verbo-

Rhetoricæ partes ſeu Inventio.

verborum: ut ſit elocutio inventionis, pronunciatio diſpoſitionis, hinc quinta pars memoria accedat. Theodorei ferè inventionem duplicem, rerum, atque elocutionis; deinde treis cæteras. Hermagoras judicium, partitionem, ordinem; quæque elocutionis ſunt, ſubjicit œconomiæ; quæ Græce appellata ex cura rerum domeſticarum, & hic per abuſionem poſita, nomine Latino caret. Eſt & circa hoc quæſtio, quòd memoriam in ordine partium quidam inventioni, quidam diſpoſitioni ſubjunxerunt: nobis quartus ejus locus maximè placet. Non enim inventa tantùm tenere ut diſponamus, nec diſpoſita ut eloquamur; ſed etiam verbis formata memoriæ mandare debemus. Hac *enim omnia quæcunque in orationem collata ſunt, continentur. Fuerunt etiam in hac opinione non pauci, ut has non rhetorices partes eſſe exiſtimarent, ſed opera oratoris: ejus enim eſſe invenire, diſponere, eloqui, &c. Quod ſi accipimus, nihil arti relinquemus. Nam bene dicere, eſt oratoris: Rhetorice tamen eſt benè dicendi ſcientia; vel, ut alii putant, Artificis eſt perſuadere: vis autem perſuadendi, artis. Ita invenire quidem & diſponere, oratoris, inventio autem & diſpoſitio, rhetorices propria videri poteſt. In eo autem diſſenſerunt, utrùmne hæ partes eſſent Rhetorices, an ejuſdem opera, an (ut Athenæus credit) elementa, quæ vocant στοιχεῖα. Sed neque elementa rectè quis dixerit: alioqui tantùm initia erunt, ut mundi vel humor, vel ignis; vel materia, vel corpora inſecabilia: nec operum rectè nomen accipient, quæ non ab aliis perficiuntur, ſed aliud ipſa perficiunt. Partes igitur. Nam cùm ſit ex his Rhetorice, fieri non poteſt, ut totum ex partibus conſtet, niſi ſint partes totius, ex quibus conſtet. Videntur autem mihi qui hæc opera dixerunt, eo quoque moti, quòd in alia rurſus diviſione nollent in eodem *nomen incipere. Partes enim Rhetorices eſſe dicebant Laudativam, Deliberativam, Judicialem. Quæ ſi partes ſunt, materiæ ſunt potius quàm artis. Nanque in his ſingulis Rhetorice, tota eſt, quia & Inventionem, & Diſpoſitionem, & Elocutionem, & Memoriam, & Pronunciationem quæcunque earum deſiderat. Itaque quidam genera tria Rhetorices dicere maluerunt: optime autem ii, quos ſecutus eſt Cicero, genera cauſſarum.

* *Al.* Hæc.

* *Al.* in idem.

Ariſt. ad Theodect lib. 1. c. 3.

Tria eſſe genera cauſarum.

CAP. IV.

ARGUMENTUM.

Genera cauſarum optimè genera dici docuit: nunc confutatis aliorum opinionibus tria eſſe numero colligit: Demonſtrativum, Deliberativum, & Judiciale. Sed primum hanc opinionem oppugnantium argumenta profert: plura eſſe genera, ſed hoc numero comprehenſa frequentiſſima pro ſolis. Contra quos probat aliorum argumentis & ſuis, ſolum eſſe tria. Aliorũ ſic. Tot eſſe genera cauſſarũ quot auditorum: auditores omnes aut delectationem ſequi, aut conſilium capere, aut judicare velle. Ergo eſſe tria ſolùm genera. Suis hoc pacto. Oratoris officium eſſe in judiciis, & extra. Quæ ſunt extrà, tempus habere præteritum, vel futurum; præterita laudari, futura, in deliberationem cadere; Ergo ſolùm eſſe tria genera. ¶ Et rurſus. Oratori certa eſſe omnia, aut dubia; certa laudari aut vituperari; dubia autẽ in deliberationẽ, aut in judiciũ cadere. ¶ Recenſet diverſas multorũ partitiones; & Platonem duobus aliis tertiũ genus proſomileticon (quod & dialecticon dicimus) adjeciſſe, cujus vis à Dialectica ſit, in quo quęramus quid ſit res, quæ partes ejus, quæ cauſſæ, &c. Atq; ad extremum omnia reduci ad illa tria, demonſtrativum, deliberativum, & judiciale, concludit. Et demonſtrativum vocari à meliore parte laudativum, quorum utrunque à Gręcis profluxiſſe poterit, qui encomiaſticon & epidicticon dicant, niſi Latina interpretatione malimus eſſe contenti, cùm qui laudatur, pingi & demonſtrari videatur. Ubi breviter, quo differat epidicticon ab encomiaſtico, docet. ¶ Ad finem eos improbat qui honeſtum finem laudativi; utile, deliberativi; ęquum judicialis pronuntiarent, cùm ſint illi omnium generum communes.

Cauſarum genera.

SEd tria an plura ſint, ambigitur. Nec dubiè propè omnes utique ſummæ apud antiquos autoritatis ſcriptores Ariſtotelem ſecuti, qui nomine tantùm alio Concionalem pro Deliberativa appellat, hac partitione contenti fuerunt. Verùm & tum leviter eſt tentatum, cùm apud Græcos quoſdam, tum apud Ciceronem in libris de oratore, & nunc maximo temporum noſtrorum autore prope impulſum, ut non modo plura hæc genera, ſed etiam pene innumerabilia videantur. Nam ſi laudandi ac vituperandi officium in parte tertia ponimus: in quo genere verſari videbimur, cum querimur, conſolamur, mitigamus, concitamus, terremus, confirmamus, præcipimus, obſcurè dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, objurgamus, maledicimus, deſcribimus, mandamus, renuntiamus, optamus, opinamur, & plurima alia? ut mihi in illa vetere perſuaſione permanenti, velut

Plinium intelligere videtur

petenda

Cauſarum genera ſeu Inventio.

petenda ſit venia: quærendúmque, quo moti priores, rem tam latè fuſam, tam breviter adſtrinxerint. Quos qui erraſſe putant, hoc ſecutos arbitrantur, quòd in his ferè verſari tum Oratores videbant. Nam & laudes ac vituperationes ſcribebantur, & ἐπιταφίους dicere erat moris, & plurimum in conſiliis ac judiciis inſumebatur operæ, ut ſcriptores artium pro ſolis comprehenderint frequentiſſima. Qui verò defendunt, tria faciunt genera auditorum: unum quod ad delectationem conveniat, alterum quod conſilium accipiat, tertium quod de cauſſis judicet. Mihi cuncta rimanti, talis quædam ratio ſuccurrit, quòd omne Oratoris officium aut in judiciis eſt, aut extra judicia. Eorum de quibus judicio quæritur, manifeſtum genus eſt, ea quæ ad judicem non veniunt, aut præteritum habent tempus, aut futurum. Præterita laudamus aut vituperamus, de futuris deliberamus. Item omnia de quibus dicendum eſt, aut certa ſint neceſſe eſt, aut dubia. Certa, ut cuique eſt animus, laudat aut culpat: ex dubiis partim nobis ipſis ad electionem ſunt libera, de his deliberatur: partim aliorum ſententiæ commiſſa, de his lite contenditur. Anaximenes Judicialem & Concionalem generales partes eſſe voluit; ſeptem autem ſpecies, hortandi, dehortandi, laudandi, vituperandi, accuſandi, defendendi, exquirendi, quod ἐξεταστικὸν dicunt: quarũ duæ primæ, Deliberativi, duæ ſequentes Demonſtrativi, tres ultimæ Judicialis generis ſunt partes. Protagoram tranſeo, qui interrogandi, reſpondendi, mandandi, precandi, quod εὐχωλὴν dixit, partes ſolas putat. Plato in Sophiſta, judiciali & concionali tertiã adjecit προσομιλητικὴν quam ſanè permittamus nobis dicere ſermocinatricem: quæ à forenſi ratione diſjungitur, & eſt accommodata privatis diſputationibus: cujus vis eadem profectò eſt, quæ Dialecticæ. Iſocratis * in omni genere ineſſe laudem ac vituperationem exiſtimavit. Nobis & tutiſſimum eſt autores plures ſequi, & ita videtur ratio dictare. Eſt igitur, ut dixi, unum genus quo laus ac vituperatio continetur, ſed eſt appellatum à parte meliore laudativum, idem alii demonſtrativum vocant, utrumque nomen ex Græco creditur fluxiſſe. Nam & ἐγκωμιαστικὸν & ἐπιδεικτικὸν dicunt. Sed mihi ἐπιδεικτικὸν non tam demonſtrationis vim habere, quàm oſtentationis videtur, & multum ab illo ἐγκωμιαστικῷ differre, nam ut continet laudativũ in

Vide Ariſt. 2. eth 1. c. 3.

In dialogo de ente.

* Al. Iſocrates.

ſe genus, ita non intra hoc ſolum conſiſtit. An quiſquam negaverit Panegyricos ἐπιδεικτικοὺς eſſe? Atqui formam ſuadendi habent, & plerunque de utilitatibus Græciæ loquuntur: ut cauſſarum quidem genera tria ſint, ſed ea tum in negotiis, tum in oſtentatione poſita. Niſi fortè non ex Græco mutuantes demonſtrativum vocant, verùm id ſequuntur, quòd laus ac vituperatio quale ſit quicque demonſtrat. Alterum eſt deliberativum: tertium, judiciale. Cæteræ ſpecies in hæc tria incidunt genera: nec invenitur ex his ulla, in qua non laudare aut vituperare aut diſſuadere, intendere quid vel depellere debeamus. Illa quoque ſunt communia, conciliare, narrare, docere, augere, minuere, concitandis componendiſve affectibus animos audientium fingere. Ne his quidem acceſſerim, qui laudativam materiam honeſtorum, deliberativam utilium, judicialem juſtorum quæſtione contineri putant, celeri magis ac rotunda uſi diſtributione, quàm vera. Stant enim quodammodo mutuis auxiliis omnia. Nam & in laude juſtitia utilitaſque tractantur, & in conſiliis honeſtas: & rarò judicialem inveneris cauſſam, in cujus non parte aliqua, eorum quid quæ ſupra diximus, reperiatur.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi.

CAP. V.

ARGUMENTUM.

Quia locutus eſt de tribus generibus, & ſequitur tractatio de ſtatibus orationis, officia & quæſtionum diverſitatem explicat, & præcedentes cauſas ex quibus naſcitur, repetit. Omnem enim orationem rebus & verbis conſtare tradit. Facultatem orandi, natura, arte (cui ſubjicitur imitatio) & exercitatione conſummari. Tria eſſe quæ præſtet orator, ut doceat, delectet, moveat: quæ non ſemper in omnem orationem cadant. Alia eſſe quæ probationem deſiderent, alia quæ non deſiderent: contra Celſũ, qui oratorem ſolũ de incertis dicere voluit. ¶ Alias quæſtiones eſſe in ſcripto, de jure: alias de non ſcripto, in re. Et omnes eſſe aut finitas, certis perſonis, locis & tẽporibus incluſas, quæ Hypotheſes dicantur: aut ſeparatas ab omnibus circunſtantiis, quæ Theſes vocentur, ad quas diſputando hypotheſes reducantur. Et quaſdam eſſe quæſtiones inter theſes & hypotheſes medias: théſeſq; non minus ad oratorem pertinere, quàm hypotheſes: illáſq; à Cicerone ſcientia & actione diſtingui. Prius, trium generũ eſſe. An ſit, Quid ſit, Quale ſit: ſequens duorũ: quomodo adipiſcamur. Quomodo utamur: eoſdémq; ſtatus in theſes cadere, qui in hypotheſes. Et alias eſſe in rebus ipſis, alias ad aliud referri. ¶ Poſtremo

Dicendi ratio ſeu Inventio.

ſtremo hypotheſeos refert multa nomina, & varias ſecundum diverſos finitiones.

OMnis autem oratio conſtat aut ex his quæ ſignificantur, aut ex his quæ ſignificant, id eſt, rebus, & verbis. Facultas orandi conſummatur natura, arte, exercitatione: cui quartam partem adjiciunt quidam Imitationis, quam nos arti ſubjicimus. Tria ſunt item quæ præſtare debet orator, ut doceat, moveat, delectet. Hæc enim clarior diviſio, quàm eorum qui totum opus in res & in affectus partiuntur. Non ſemper autem omnia in eam quæ tractabitur materiam cadent. Erunt enim quædam remotæ ab affectibus: qui ut non ubique habent locum, ita quocunque irruperint, plurimum valent. Præſtantiſſimis autoribus placet, alia in Rhetorica eſſe quæ probationem deſiderent, alia quæ no deſiderent: cùm quibus ipſe conſentio. Quidam verò, ut Celſus, de nulla re dicturum oratorem, niſi de qua quæratur, exiſtimant: cui cùm maxima pars ſcriptorum repugnat, tum etiam ipſa partitio: niſi fortè laudare quæ conſtet eſſe honeſta, & vituperare quæ ex confeſſo ſunt turpia, non eſt oratoris officium. Illud jam omnes fatentur eſſe quæſtiones aut in ſcripto, aut non in ſcripto. In ſcripto ſunt de jure, in non ſcripto de re. Illud legale, hoc rationale genus: Hermagoras atque eum ſecuti, vocant *νομικὸν & λογικόν*. Idem ſentiunt, qui omnem quæſtionem ponunt in rebus, & in verbis. Item convenit quæſtiones eſſe aut infinitas, aut finitas. Infinitæ ſunt, quæ remotis perſonis, & temporibus, & locis, cæteriſque ſimilibus, in utranque partem tractantur: quod Græci *θέσιν* dicunt, Cicero propoſitum; alii quæſtiones univerſales civiles, alii quæſtiones philoſopho convenientes, Athenæus partem cauſſæ appellat. Hoc genus Cicero ſcientia & actione diſtinguit: ut ſit ſcientiæ, an providentia mundus regatur: actionis, an accedendum ſit ad rempub. adminiſtrandam. Prius trium genera; an ſit, quid ſit, quale ſit: omnia enim hæc ignorari poſſunt. Sequens, duorum, quomodo adipiſcamur, quomodo utamur. Finitæ autem ſunt ex complexu rerum, perſonarum, temporum, cæterorumque: hæ *ὑποθέσεις* à Græcis dicuntur, cauſſæ à noſtris. In his omnis quæſtio videtur circa res perſonáſque conſiſtere. Amplior eſt ſemper infinita: inde enim finita deſcendit. Quod ut exemplo pateat, infinita eſt, An uxor ducenda: finita,

Cic. in Bruto.

In Topicis.

ta, an Catoni ducenda: ideóque eſſe ſuaſoria poteſt. Sed etiam remotæ à perſonis propriis, ad aliquid referri ſolent. Eſt enim ſimplex, An reſpublica adminiſtranda: refertur ad aliquid, An in tyrannide adminiſtranda. Sed hic quoque ſubeſt velut latens perſona: tyrannus enim geminat quæſtionem, ſubéſtque & temporis & qualitatis tacita vis: nondum tamen hoc propriè dixeris cauſſam. Hæ autem, quas infinitas voco, & generales appellantur, quod ſi eſt verum, finitæ ſpeciales erunt. in omni autem ſpeciali utique ineſt generalis, ut quæ ſit prior. Ac neſcio in cauſſis quoque quicquid in quæſtionem venit, qualitatis, generale ſit, Milo Clodium occidit: jure occidit, inſidiatorem, nónne hoc quæritur? An ſit jus inſidiatorem occidendi? Quid in conjecturis? non illa generalia, an cauſſa ſceleris odium? cupiditas? an tormentis credendum? teſtibus an argumentis major fides habenda? nam finitione quidem comprehendi nihil non in univerſum certũ erit. Quidam putant etiam eas poſſe theſeis aliquando nominari, quæ perſonis cauſiſque contineantur, aliter tantummodo poſitas, ut cauſſa ſit, cùm Oreſtes accuſatur: Theſis, an Oreſtes rectè ſit abſolutus, cujus generis eſt, an Cato rectè Martiam Hortenſio tradiderit. Hi theſin à cauſſa ſic diſtinguunt, ut illa ſit ſpectativæ partis, hæc activæ. Illic enim veritatis tantum gratia diſputari, hic negotium agi. Quanquam inutiles quidam orator putat univerſales quæſtiones, quia nihil proſit, quod conſtet ducendam eſſe uxorem, vel adminiſtrandam rempublicam, ſi quis vel ætate vel valetudine impediatur.

Sed non omnibus ejuſmodi quæſtionibus ſic occurri poteſt, ut, illi; Sitne virtus finis, Regatúrne providentia mundus. Quinetiam in iis quæ ad perſonam referuntur, ut non eſt ſatis generalem tractaſſe quæſtionem, ita perveniri ad ſpeciem, niſi illa prius excuſſa, non poteſt. Nam quo modo, an ſibi uxor ducenda ſit, deliberabit Cato, niſi conſtiterit uxores eſſe ducendas? Et quo modo, an ducere Martiam debeat quæretur, niſi Catoni ducenda uxor eſt? Sunt tamen inſcripti nomine Hermagoræ libri, qui confirment illam opinionem, ſive falſus eſt titulus, ſive alius hic Hermagoras fuit. Nam ejuſdem eſſe quomodo poſſunt, qui de hac arte mirabiliter multa compoſuit, cùm, (ſicut, ex Ciceronis quoque Rhetorico primo manifeſtum eſt,) materiam Rhetorices in theſeis & cauſas diverſerit? Quòd reprehendit Cicero, an * theſin nihil ad Oratorem pertinere contendit, totúmque hoc genus quæſtionis ad philoſophos refert. Sed me liberavit reprehendendi * verecundia, & quod ipſe hos libros improbat, & quod in Oratore, atque iis quos de oratore ſcripſit libris, & Topicis, præcipit, ut à propriis perſonis atque temporibus avocemus controverſiam, quia latius dicere liceat de genere quàm de ſpecie, & quod in univerſo probatum ſit, in parte probatum eſſe neceſſe ſit. Status autem in hoc genus materiæ iidem qui in cauſſas cadunt. Ad hoc adjicitur, alias eſſe quæſtiones in rebus ipſi, alias quæ ad aliud referantur. Illud, An uxor ducenda: hoc, An ſeni ducenda. Illud, An fortis: hoc, An fortior, & ſimilia. Cauſſam finit Apollodorus ut interpretatione Valgii diſcipuli ejus utar, ita, Cauſſa eſt negotium omnibus ſuis partibus ſpectans ad quæſtionem: aut Cauſſa eſt negotium, cujus finis eſt controverſia. Ipſum deinde negotium ſic finit, Negotium eſt congregatio perſonarum, locorum, temporum, cauſſarum, modorum, caſuum, factorum, inſtrumentorum, ſermonum, ſcriptorum, & non ſcriptorum. Cauſſam nunc intelligimus ὑπόθεσιν, negotium περίστασιν. Sed ipſam cauſſam quidam * ſimiliter finierunt, ut Apollodorus negotium, Iſocrates cauſſam eſſe ait, quæſtionem finitam civilem, aut rem controverſam in perſonarum finitarum complexu. Cicero his verbis, Cauſa certis perſonis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in pleriſque eorum.

De inventione.

* *Al.* Ac.

* *Reſpondendi Lib.* 3.

Negotium quid.

* *Al.* quidem.

In Topicis.

Quid ſit ſtatus: unde ducatur: reus an actor eum faciat: quot & qui ſint.

CAP. VI.

ARGUMENTUM.

Quia nulla cauſſa niſi prius cognito ejus ſtatu tractari poteſt: antequam cauſſarum genera ſigillatim deſcribat, quorum capite ſuperiori facta fuerat mentio, tractationem ſtatuum, qui in quoque genere cauſſarum ſunt, aggreditur, quam omnem in tria capita ſummatim diducit: Quid ſit ſtatus, Unde dicatur, Quot & qui ſint. Et priuſquam ſtatum definiat, nominis diverſam appellationem (quæ obſcuritatem gignere poterat) attingit. Inde qui ſtatum primam cauſſarum conflictionem definierunt, rectè ſenſiſſe, ſed non ſatis elocutos ait; cùm potius id quod ex prima cauſſarum conflictione naſcitur ſtatim dici oporteat. Et hanc conflictionem aut quęſtionem non quamvis, quæ vel primo loco ponatur; aut extrinſecus adducatur, ſtatum vocandum; ſed quæ ſit cauſſarum propria, de qua judici ſententia dicenda ſit. Et ſimplices quidem cauſſas uno ſtatu contentas eſſe, multiplices verò tot ſtatus habere, quot quæſtiones. Statum ergo rectè dici concludit id, quod in cauſſa ſit potentiſſimum, in quo cauſſa ſtet, & maximè tota res vertatur: quòd ut primum cogitandum ſit, ita non primum exequendum. ¶ Aufert & aliam quorundam definitionem, ſtatum eſſe primam depulſionem ejus cùm quo agitur. Ex qua novo quęſtio oritur, quod ſecundum eſt partitionis jam factæ membrum: Unde ſtatus ducatur: & utrum ſtatum ſemper faciat qui reſpondet. Et primum Celſum refutat, qui ſemper ſtatum naſci voluit ab eo qui ſuam propoſitionem confirmaret: quod falſum eſſe oſtendit: & eum quidem in conjecturalibus cauſſis ex propoſitione naſci videri poſſe, quia magis conjectura utatur qui agit: alioqui ex depulſione colligi, quo modò à reo, modò etiam ab actore fiat. Ab actore, ut in qualitate cùm reus dicit ſe jure occidiſſe inſidiatorem: ſi neget actor inſidiatorem fuiſſe, depellit, ex quo naſcitur ſtatus. Ergo ab utroque naſci, ſed per depulſionem quam intentio pręcedat. ¶ Tertio loco, qui hujus diviſionis ultimus eſt, quot & qui ſtatus ſint, docet. Profert varietatem opinionum de numero ſtatuum, obitérque decem elementa (quæ nos prędicamenta dicimus) ab Ariſtotele conſtituta attingit, Eſſentiam, Qualitatem, Quantitatem, Ad aliquid, Ubi, Quando, Facere, Pati, Habere, Compoſitum eſſe. Ex quibus quatuor prima ad ſtatus, reliqua ad quoſdam locos argumentorum pertinere videantur. Quæ tamen alii nomen ſolùm numero poſuerint, Perſonam, Locum, Tempus, Opportunitatem, Actum, Numerum, Cauſſam, Modum, Occaſionem. Sed hęc ſibi non placere, quia nec ſtatus omnes, nec argumentorum loci his elementis contineri poſſint. Deinde qui ſolum qualitatis ſtatum aut conjecturæ fecerint: & conjecturam à directione quadam rationis ad veritatem, dictam oſtendit. ¶ Hinc qui duos, qui tres, quatuor, quinque, ſex, ſeptem, octo, & qua diverſitate tradiderunt; quique rurſus omnes ad duo capita redegerint: nempe ut dicerent alios eſſe rationales, alios legales & in rationalibus, ut Hermagoras, negotialem poſuerint, tum quid Negotialis ſtatus ſit, & quo pacto Cicero in Rhetoricis pręceptores ſecutus, non ſatis apta quædam de eo tradiderit: Utque Hermagoras primùm tranſlationem addiderit, & legalem ſtatum in quatuor partitus ſit, in ſcriptum & ſententiam, in ratiocinationem, ambiguitatem, & leges contrarias ſubjungit. Qua opinionum varietate de ſtatibus plorata & commemorata, ſuam ſententiam interponit, excuſata prius & mutata quam uſque ad illa tempora eadem de re habuerat; ſéque Ciceronis & Hippocratis exemplo tuetur, quos non puduerit malè ſcripta retractare, & editos libros aliis poſtea ſcriptis damnare. Ergo ſe de ſtatib' ita olim ſenſiſſe ait, ut rationales tres ſtatus faceret, conjecturam, finitionem, & qualitatem: unum legalem, quem in quinque partes ſubdivideret, & ſcripti & voluntatis, legum contrariarum collectivum, ambiguitatis, & tranſlationis. Verùm poſt aliquanto ſanius eandem partitionem feciſſe. Primùm, legalem non ſtatum, ſed quęſtionis genus vocaſſe, eſſe, & è quinque ſpecialibus ſub legali comprehenſis, tranſlationem; removiſſe: quia etiamſi perſonæ, tempora, & actiones transferantur: non ſit tamen in tranſlatione quæſtio, ſed in eo propter quod transferantur: ita ſi ſcripto nititur ſuccedere legitimis quæſtionibus, ſi cauſa extrinſecus allata, ſtatibus rationalibus. ¶ Addit etiam errare eos qui tranſlationem accipiunt pro remotione. Et tandem ſuam ex Ciceronis autoritate de ſtatibus ſententiā pronunciat. Tria eſſe quæ in omni diſputatione quærantur. An ſit, quid ſit, quale ſit. Et idcirco tres ſolum ſtatus eſſe, finitionem, conjecturam, & qualitatem, quibus quæſtiones finitæ & infinitæ contineantur. Neq; enim quidquam eſſe in rationali parte vel in legali, quod non his tribus explicetur, extra quos nihil quærendum ſit. Attamen rudes inſtituentibus, non inutilem fore rationem latius fuſam, ut doceamus quadruplicem in jure rationem eſſe defendendi: aut factum negando, aut nomen facti; aut jure defendendo: aut ſi nos hæc omnia deficiant, ad actionem aut tranſlationem, ut aliquo juris adjutorio, elabi poſſimus confugiendo. Tradit inſuper in cauſſis ſimplicibus unicum tantum ſtatum, ſed plures quæſtiones; in conjunctis verò plures ſtatus vel ejuſdem vel etiam diverſi generis eſſe poſſe; quod ſubjectis è jure pluribus exemplis patefacit. ¶ Poſtremò cauſſæ judicationis, continentis tractationem, capite de judicialibus cauſſis, quia in eo genere potiſſimùm exiſtant, promittit.

Ergo cùm omnis cauſſa continetur aliquo ſtatu, priuſquam dicere aggredior quo modo genus quodque cauſæ ſit tractandum, id quod commune eſt omnibus, Quid ſit ſtatus, & unde ducatur, & quot & qui ſint, intuendum puto; quanquam id nonnulli ad judiciales tantùm pertinere materias putaverunt. Quorum inſcitiam, cùm omnia tria genera fuero executus, res ipſa deprehendet. Quod nos Statum, id quidam Conſtitutionem vocant, alii Quæſtionem, alii quod ex quæſtione appareat. Theodorus generale caput, id *κεφάλαιον γενικώτατον*, ad quod referantur omnia. Quorum diverſa appellatio, vis eadem eſt; nec intereſt diſcentiū, quibus quicq; nominibus appelletur, dum res ipſa manifeſta ſit. Statum Græci *στάσιν* vocant: quod nomen non primùm ab Hermagora traditum putant, ſed alii ab Naucrate Iſocratis diſcipulo, alii à Zopyro Clazomenio: quanquam videtur Æſchines quoque in oratione contra Cteſiphontem uti hoc verbo, cùm à judicibus petit ne Demoſthenem permittant evagari, ſed eum dicere de ipſo cauſſæ ſtatu cogant. Quæ appellatio dicitur ducta, vel ex eo quòd ibi ſit primus cauſſæ congreſſus, vel quòd in hoc cauſſa conſiſtat. Et nominis quidem hæc origo. Nunc quid ſit: Statum quidam

Status quàm plura Synonyma.

Status quid.

quidam dixerunt primam cauſſarum conflictionem: quos rectè ſenſiſſe, parum elocutos puto. Non eſt enim ſtatus prima conflictio. *Feciſti, non feci*: ſed quod ex prima conflictione naſcitur, id eſt, genus quæſtionis. *Feciſti, non feci. An fecerit. Hoc feciſti, non hoc feci, Quid fecerit*, quia ex his apparet, illud conjectura, hoc finitione quærendum, atq; in parte utraque inſiſtit: erit quæſtio conjecturalis, vel finitivi ſtatus. Quid ſi enim dicat quis, Sonus eſt duorum inter ſe corporum conflictio; Erret, ut opinor, non enim ſonus eſt conflictio, ſed ex conflictione. Et hoc levius, intelligitur enim utcunque dictum. Inde verò ingens malè interpretantibus innatus eſt error, qui quia primam conflictionem legerant, credere * ſtatum ſemper ex prima quæſtione dicendum: quod eſt vitioſiſſimum. Nam quæſtio nulla non habet utique ſtatum; conſtat enim ex intentione, & depulſione, ſed aliæ ſunt propriæ cauſſarum, de quibus ferenda ſententia eſt: aliæ adductæ extrinſecus, aliquid tamen ad ſummam cauſſæ conferentes, velut auxilia quædam: quo fit ut in controverſia una plures quæſtiones eſſe dicantur. Harum porro plerunque leviſſima quæque primo loco fungitur. Namque & illud frequens eſt, ut ea quibus minus confidimus, cum tractata ſunt, omittamus: interim ſponte noſtra velut donantes, interim ad ea quæ ſunt potentiora, gradum ex his feciſſe contenti. Simplex autem cauſſa etiamſi variè defenditur, non poteſt habere plus uno de quo pronuntietur: atque inde erit ſtatus cauſſæ, quod & Orator præcipuè ſibi obtinendum, & Judex ſpectandum maximè intelligit, in hoc enim cauſſa conſiſtet. Cæterum quæſtionum poſſunt eſſe diverſi. Quod ut breviſſimo pareat exemplo, cum dicit reus. *Etiam ſi feci, rectè feci*: qualitatis utitur ſtatu, cùm dicit, *Non feci*, conjecturam movet. Semper autem firmius eſt non feciſſe: ideóque in eo ſtatum eſſe judicabo, quod dicerem, ſi mihi plus quàm unum dicere non liceret. Rectè igitur eſt appellata. Cauſſarum prima conflictio, non quæſtionum. Nam & pro Rabirio Poſthumo Cicero prima parte orationis in hoc intendit, ut actionem competere in equitem Romanum neget: ſecunda, nullam ad eum pecuniam perveniſſe confirmat. Statum tamen in eo dicam fuiſſe, quod eſt potentius. Nec in cauſſa Milonis circa primas quæſtiones, quæ ſunt ante proœmium poſitæ,

Sonus quid.

* *Al.* credidêre *& poſt* ducendum.

Cauſarum ſtatus ſeu inventio.

poſitæ, judicabo conflixiſſe cauſam? ſed ubi totis viribus inſidiator Clodius, ideóque jure interfectus, oſtenditur. Et hoc eſt quod ante omnia conſtituere in animo ſuo debeat orator, etiam ſi pro cauſſa plura dicturus eſt, quid maximè liquere judici velit. Quod tamen ut primum cogitandum, ita non utiq; primum dicendum erit. Alii ſtatum crediderunt primam ejus cum quo ageretur, deprecationem. Quam ſententiam his verbis Cicero complectitur. In quo primùm inſiſtit quaſi ad repugnandum congreſſa defenſio. Unde rurſus alia quæſtio. An eum ſemper is faciat qui reſpondet. Cui rei præcipuè repugnat Cornelius Celſus, dicens non à depulſione ſumi, ſed ab eo qui propoſitionem ſuam confirmet; ut ſi hominem occiſum reus negat, ſtatus ab accuſatore naſcatur, quia is velit probare: ſi jure occiſum reus dicit, tranſlata probationis neceſſitate idem à reo fiat, & ſit ejus intentio. Cui non accedo equidẽ, nam eſt vero propius quod contrà dicitur. NULLAM eſſe litem, ſi is cum quo agitur, nihil reſpondeat: ideóque fieri ſtatum à reſpondente. Mea tamen ſententia varium id eſt; & accidit pro conditione cauſarum: quia & videri poteſt propoſitio aliquando ſtatum facere, ut in conjecturalibus cauſſis, utitur enim conjectura magis qui agit. Quo moti quidam, eundem à reo inficialem eſſe dixerunt: & in ſyllogiſmo tota ratiocinatio ab eo eſt qui intẽdit. Sed quia videtur illis quoque neceſſitatem hos ſtatus exequendi facere qui negat (*is* enim ſi dicat, *Non feci*, coget adverſarium conjectura uti: & ſi dicat, *Non habet legem*, ſyllogiſmo) concedamus ex depulſione naſci ſtatum. Nihilominus enim res eò revertetur, ut modò *is* qui agit, modò *is* cum quo agitur, ſtatum faciat. Sive etiam accuſatoris intentio, *Hominem occidiſti*: ſi neget reus, faciet ſtatum qui negat. Quòd ſi confitetur, ſed jure à ſe adulterum eſſe occiſum (nempe legem eſſe * certum eſt quæ permittat) niſi aliquid accuſator reſpondeat, nulla lis eſt. *Non fuit* (inquit) *adulter*. Ergo depulſio incipit eſſe actoris: ille ſtatum faciet. Ita erit quidem ſtatus ex prima depulſione, ſed eo fiet ab accuſatore, non à reo. Quid quòd eadem quæſtio poteſt eundem vel accuſatorem facere, vel reum? Qui artem ludicram exercuerit, in quatuordecim primis ordinibus ne ſedeat. Qui ſe Prætori in hortis oſtenderat, neque erat productus, ſedit in quatuordecim ordinibus. Nempe intentio eſt, *Artem*

In Topic.

* *Al. Gracchus 4. C. ad l. Iul. de adult. l. patri & l. marito. ff. eod.*

ludicram exercuiſti, depulſio, *Non exercui artem ludicram*, quæſtio, Quid ſit artem ludicram exercere. Si accuſabitur theatrali * lege, depulſio erit rei, ſi excitatus fuerit de ſpectaculis, & aget injuriarum: depulſio erit accuſatoris. Frequentius tamen illud accider, quod eſt à pluribus traditũ. Effugerunt has quæſtiones qui dixerunt ſtatum eſſe id, quod appareat ex intentione & depulſione: *ut feciſti, non feci*: aut *Rectè feci*. Viderimus tamen utrum id ſit ſtatus, an in eo ſtatus.

** De legibus theatralibus Iulia & Roſcia agit Alex. ab Alex. lib 5. c. 16.*

Hermagoras ſtatum vocat per quem ſubjecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partium referantur. Noſtra opinio hæc ſemper fuit, quum eſſent frequenter in cauſſa diverſi quæſtionum ſtatus, in eo credere ſtatum cauſæ, quòd eſſet in ea potentiſſimum, & in quo maxime res verteretur. Id ſi quis generalem quæſtionem, vel caput generale dicere malit, cùm hoc mihi non erit pugna: non magis quàm ſi illud adhuc, quo illud intelligatur, ejus rei nomen invenerit: quanquam tota volumina in hanc diſputationem impendiſſe multos ſciam, nobis ſtatum dici placet.

Sed cum in aliis omnibus inter ſcriptores ſumma diſſenſio eſt, tum in hoc præcipuè videtur mihi ſtudium quoq; diverſa tradendi fuiſſe: adeò nec qui ſit numerus, nec quæ nomina, nec qui generales, quíve ſpeciales ſint ſtatus, convenit. Ac primum Ariſtoteles elementa decem conſtituit, circa quæ verſari videatur omnis quæſtio, Οὐσίαν, quam * Flavius Eſſentiam vocat: neque ſanè aliud eſt ejus nomen Latinum: ſed ea quæritur, an ſit. Qualitatem, cujus apertus intellectus eſt. Quantitatem, quæ dupliciter à poſterioribus diviſa eſt, quam magnum, & quam multum ſit. Ad aliquid, unde ductæ tranſlatio & comparatio. Poſt hæc Ubi & Quando: deinde Facere, Pati, Habere, quod eſt quaſi armatum eſſe, & veſtitũ eſſe. Noviſſimè κεῖσθαι, quod eſt compoſitum eſſe quodammodo, ut * ſedere, ſtare, jacere. Sed ex his omnibus prima quatuor ad ſtatus pertinere, cætera ad quoſdam locos argumentorum videntur.

Lib. Categoriarum.

** Al. Plautus.*

** Calefacere, ſtare, iraſci.*

Alii novem elementa poſuerunt. Perſonam, qua de animo, corpore, extrà poſitis, quæratur: quod pertinere ad conjecturæ & qualitatis, inſtrumenta video. Tempus, quod χρόνον vocant, ex quo quæſtio. An is quem dum addicta eſt, mater peperit, ſervus ſit natus. Locum, unde contro-

verſia

Cauſſarum ſtatus ſeu inventio.

verſia videtur, an fas fuerit Tyrannum in templo occidere: an excuſaverit qui domi latuit. Tempus iterum, quod καιρὸν appellant. Hanc autem videri volunt ſpeciem illius temporis, ut æſtatem, vel hyemem. Huic ſubjicitur ille in peſtilentia comeſſator. Actum, id eſt, πρᾶξιν: quod eò referunt; ſciens commiſerit, an inſciens: neceſſitate, an caſu: & talia. Numerum, qui cadit in ſpeciem quantitatis. An Thraſybulo triginta præmia debeantur, qui tot tyrannos ſuſtulerit. Cauſſam, cui plurimæ ſubjacent lites, quoties factum non negatur; ſed quia juſta ratione ſit factum, defenditur. Τρόπον, cùm id quod alio modo fieri licet, alio dicitur factum: hinc eſt, Adulter loris cæſus, vel fame necatus. Occaſionem factorum, quod eſt apertius, quàm ut interpretandum, vel exemplo ſit demonſtrandum: tamen ἀφορμὰς ἔργων vocant. Hi quoque nullam quæſtionem extra hæc putant. Quidam detrahunt duas partes, Numerum & Occaſionem: pro illo quem dixi Actu ſubjiciunt Res, id eſt, πράγματα. Quæ ne præteriiſſe viderer, ſatis habui attingere. Cæterùm his nec ſtatus ſatis oſtendi, nec omnes contineri locos credo: quod apparebit diligentius legentibus, quæ de utraque re dicam. Erunt enim plura multo, quàm quæ his elementis comprehenduntur.

De Thraſybulo vide Iuſtin. lib. 5.

Apud plures autores legi placuiſſe quibuſdam, unum omnino ſtatum eſſe conjecturalem. Sed quibus placuerit, neque illi tradiderunt, neque ego uſquam reperire potui. Rationem tamen hanc ſecuti dicuntur, quòd res omnis ſignis colligeretur: quo modo licet qualitatis quoque ſolum ſtatum faciant: quia ubique qualis ſit cujuſque rei natura, quæri poteſt. Sed utrocunque modo ſequetur ſumma confuſio. Neque intereſt, unum quis ſtatum faciat an nullum, ſi omnes cauſſæ ſint conditionis ejuſdem. Conjectura dicta eſt à conjectu, id eſt, directione quadam rationis ad veritatem: unde etiam ſomniorum atque omnium interpretes Conjectores vocantur. Appellatum tamen eſt hoc genus variè, ſicut in ſequentibus apparebit. Fuerunt qui duos ſtatus facerent: Archidemus conjecturalem & finitivum, excluſa qualitate; quia ſic de ea quæri exiſtimabat, quid eſſet iniquum, quid injuſtum; quid dicto audientem non eſſe: quod vocat de eodem & alio. Huic diverſa ſententia eorum fuit, qui duos quidem ſtatus eſſe voluerunt;

Conjectura unde dicta.

Inficialis ſtatus unde dictus.

Juridicialis.

runt: ſed unum inficialem, alterum juridicialem. Inficialis, quem nos dicimus Conjecturalem, cui ab inficiando nomen alii in totum dederunt, alii in partem: quia accuſatorem conjectura, reum inficiatione uti putaverunt. Juridicialis eſt, qui δικαιολογικὸς Græcè dicitur. Sed quemadmodum ab Archidemo qualitatis excluſa eſt, ſic ab his repudiata finitio: nam ſubjiciunt ea juridiciali: quærendúmque arbitrantur, juſtúmne ſit ſacrilegium appellari quod objiciatur, vel furtum, vel amentiam. Qua in opinione Pamphilus * fuit: ſed qualitatem in plura partitus eſt: plurimi deinceps, mutatis tantùm nominibus, in rem de qua non conſtet, & in rem de qua conſtet. Nam eſt verum, nec aliter fieri poteſt, quàm ſit aut certum ſit factum eſſe quid, aut non ſit. Si non eſt certum, conjectura ſit: ſi certum eſt, reliqui ſtatus. Nam idem dicit Apollodorus, quum quæſtionem aut in rebus extrà poſitis, quibus conjectura explicatur, aut in noſtris opinionibus exiſtimat poſitam: quorum illud πραγματικὸν, hoc περὶ ἐννοίας vocant. Idem, qui ἄπορον & περιληπτικὸν dicunt, quo dubium & præſumptum ſignificatur, de quo liquet. Idem Theodorus, qui de eo An ſit, & de accidentibus ei quod eſſe conſtat, id eſt, περὶ οὐσίας ϗ συμβεβηκότων exiſtimat quæri. Nam in his omnibus prius genus conjecturam habet, ſequens reliqua Apollodorus duo vult eſſe, qualitatem, & de nomine, id eſt, finitivam: Theodorus, quid, quale, quantum, ad aliquid. Sunt & qui de eodem, & de alio, modò qualitatem eſſe, modò finitionem velint. In duo & Poſſidonius dividit, vocem, & res. In voce quæri putat, an ſignificet quid, quàm multa, quomodo: In rebus conjecturam, quod κατ' αἴσθησιν vocat: & qualitatem: & finitionem, cui nomen dat κατ' ἔννοιαν: & ad aliquid. Unde & illa diviſio eſt, alia eſſe ſcripta, alia inſcripta.

** Al. Pamphilus.*

Celſus Cornelius duos & ipſe fecit ſtatus generales, An ſit, Quale ſit. Priori ſubjecit finitionem, quia æquè quæratur, an ſit ſacrilegus qui nihil ſe ſuſtuliſſe de templo dicit, & qui privatam pecuniam confitetur ſuſtuliſſe. Qualitatem, in rem & ſcriptum dividit. Scripto, quatuor partes legales, excluſa tranſlatione: quantitatem & mentis quæſtionem, conjecturæ ſubjecit. Eſt etiam in duos dividendi ſtatus ratio, quæ docet, aut de ſubſtantia controverſiam eſſe, aut de qualitate: ipſam porrò qualitatem aut

Cauſarum ſtatus ſeu Inventio.

in ſummo genere conſiſtere, aut in ſuccedentibus. De ſubſtantia eſt conjectura. Quæſtio enim tractatur rei, An facta ſit, an fiat, an futura ſit. Interdum etiam mentis: idque melius, quàm quò iis placuit, qui ſtatum eundem facti nominaverunt, tanquam de præterito tantùm, & tantùm de facto quæreretur. Pars qualitatis quæ eſt de ſummo genere, rarò in judicium venit: quale eſt: Id ne ſit honeſtum, quòd vulgo laudatur. Succedentium autem aliæ de communi appellatione, ut, Sitne ſacrilegus, qui pecuniam privatam ex templo furatus eſt. Aut de re denominata, ubi & factum eſſe certum eſt, nec dubitatur quid ſit quod factum eſt. Cui ſubjacent omnes de honeſtis, juſtis, utilibus, quæſtiones. His etiam cæteri ſtatus contineri dicuntur, quia & quantitas modò ad conjecturam referatur, ut Majórne Sol quàm terra: modò ad qualitatem, quanta pœna quempiam, quantóve præmio ſit affici juſtum: & trãſlatio verſetur circa qualitatem, & definitio pars ſit tranſlationis. Quin & contrariæ leges, & ratiocinativus ſtatus, id ſyllogiſmus, & plerunque ſcripti & voluntatis, æquo nitantur: niſi quòd hic tertius aliquando conjecturam accipit, quid ſenſerit legis conſtitutor: ambiguitatem verò ſemper conjectura explicari neceſſe ſit: quia cùm ſit manifeſtum verborum intellectum eſſe duplicem, de ſola quæritur voluntate.

A plurimis tres ſunt facti generales ſtatus, quibus & Cicero in Oratore utitur, & omnia quæ aut in controverſiam aut in contentionem veniant, contineri putat, Sitne, Quid ſit, Quale ſit: quorum nomina apertiora ſunt quàm ut dicenda ſint. Idē Patrocles ſentit. Tres fecit & M. Antonius, his quidem verbis, Paucæ res ſunt, quibus ex rebus omnes orationes naſcuntur, factum, non factum: jus, injuria: bonum, malum. Sed quoniam quod jure dicimur feciſſe, non hunc ſolum intellectum habet, ut lege; ſed illum quoque, ut juſte feciſſe videamur: ſecuti Antonium apertius voluerunt eoſdem ſtatus diſtinguere. Itaque dixerunt conjecturalem, legalem, juridicialem: qui & Virginio placent. Horum deinde fecerunt ſpecies, ita ut legali ſubjicerent finitionem, & alios qui ex ſcripto dicuntur: legem contrariarum, quæ ἀντινομία dicitur: & ſcripti, & ſententiæ vel voluntatis, id eſt, κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν: & μετάληψιν, quam nos variè trãſlativam, tranſſumptivam, & tranpoſitivam

Lib. 1.

Ibidem.

vum vocamus συλλογισμὸν, quem accipimus ratiocinativum, vel collectivum: ambiguitatis, quæ ἀμφιβολία nominatur: quos poſui, quia & ipſi à pleriſque ſtatus appellantur, quibuſdam legales potius quæſtiones eas dici placuit.

Quatuor fecit Athenæus, προτρεπτικὴν ϛάσιν, vel παραινετικὴν, id eſt, exhortativum, qui ſuaſoriæ eſt proprius: συντελικὴν conjecturam ſignificari, magis ex his quæ ſequuntur, quam ex ipſo nomine apparet ὑπαλλακτικὴν: ea finitio eſt (mutatione enim nominis conſtat) Juridicialem, eadem appellatione Græca, qua cæteri, uſus. Nam eſt (ut dixi) multa in nominibus differentia. Sunt qui ὑπαλλακτικὴν tranſlationē eſſe exiſtiment, ſecuti hanc mutationis ſignificationem. Fecerunt alii totidem ſtatus, ſed alios, an ſit, quid ſit, quale ſit, quantum ſit: ut Cæcilius & Theon. Ariſtoteles in rhetoricis etiam ſic omne opus dividit, in veritatem, & petenda ac fugienda, quod eſt ſuaſoriæ: & eodem atque alio partiendo ad hoc pervenit, ut an ſit, quid, quale, quantum, & quam multum ſit, quærendum putem. Quodam tamen loco finitionis quoque vim intelligit, quo dicit quædam ſic defendi, *Suſtuli, ſed non furtum feci: Percuſſi, ſed non injuriam feci.* Poſuerat & Cicero in libris Rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis: ut in facto conjectura, in nomine finitio, in genere qualitas, in actione jus intelligeretur. Juri ſubjecerat tranſlationem. Verùm hic legales quoque quæſtiones alio loco * tractat ut ſpecies actionis. Fuerunt qui facerent quinque, conjecturam, finitionem, qualitatem, quantitatem, ad aliquid. Theodorus quoque (ut dixi) iiſdem generalibus capitibus utitur, an ſit, quid ſit, quale ſit, quantum ſit, ad aliquid. Hoc ultimum maximè in comparativo genere verſari putat: quoniam melius ac pejus, majus & minus, niſi alio relata non intelliguntur. Sed in illas quoque tranſlativas, ut ſupra ſignificavi, quæſtiones incidunt, an huic jus agendi ſit, vel facere aliquid conveniat, an contra hunc, an hoc tempore, an ſic. Omnia enim iſta referri ad aliquid neceſſe eſt.

* In Partitionibus, ſtil.

Alii ſex ſtatus putant: conjecturam, quam ϛόχασιν vocant, & qualitatem: & proprietatem, id eſt, ἰδιότητα, quo verbo finitio oſtenditur: & quantitatem, quam ἀξίαν dicunt: & comparationem: & tranſlationem, cujus ob hoc novum nomen inventum eſt * μετάστασις, novum inquam, in ſtatu, alioqui ab Hermagora inter ſpecies juridiciales uſitatum.

* μετάληψις.

Aliis ſeptem eſſe placuit: à quibus nec tranſlatio, nec quãtitas, nec comparatio recepta eſt; ſed in horum trium locũ ſubditæ quatuor legales, adjectæque tribus illis rationalibus. Alii pervenerunt uſq; ad octo, tranſlatione ad ſeptem ſuperiores adjecta. A quibuſdam deinde diviſa ratio eſt, ut Status rationales appellarent, quæſtiones (quemadmodum ſuprà dixi) legales. In illis de re, in his de ſcripto quæreretur. Quidam in diverſum hos ſtatus eſſe illas quæſtiones maluerunt. Sed alii rationales tres putaverunt, an ſit, quale ſit: Hermagoras ſolus quatuor, conjecturam, proprietatem, tranſlationem, qualitatem, quam per accidentia, id eſt, κτ' συμβεβηκότα vocat, hac interpretatione. An illi accidat viro bono eſſe, vel malo. Hanc ita dividit, de appetendis & fugiendis, quæ eſt pars deliberativa. De perſona ea oſtenditur laudativa. Negotialem, quam πραγματικὴν vocat, in qua de rebus ipſis quæritur remoto perſonarum complexu, ut, Sitne liber qui eſt in aſſertione: an divitiæ ſuperbiam pariant: an juſtum ſit quid, an bonum ſit. Juridicialem, in qua ferè eadem, ſed certis deſtinatiſque perſonis quærantur: An ille juſtè hoc fecerit vel bene. Nec me fallit in primo Ciceronis Rhetorico, aliam eſſe * loci negotialis interpretationem, dùm ita ſcriptum ſit. Negotialis eſt, in qua quid juris ex civili more & æquitate ſit, conſideratur: cui diligentiæ præeſſe apud nos Juriſconſulti exiſtimantur. Sed quod ipſius de his libris judicium fuerit, ſupra dixi. Sunt enim velut regeſtæ in hos commentarios, quas adoleſcens deduxerat, * ſcholæ: & ſiqua eſt in his culpa, tradentis eſt: ſive eũ movit, quòd Hermagoras prima in hoc loco poſuit exempla ex quæſtionibus juris, ſive quòd Græci νομικοὺς vocant juris interpretes. Sed Cicero quidẽ his pulcherrimos illos de Oratore ſubſtituit, ideóq; culpari tanquam falſa præcipiat, non poteſt. Nos ad Hermagoram: Tranſlationem hic primus omniũ tradidit, quãquã ſemina ejus quædã citra nomen ipſũ apud Ariſtotelem reperiuntur. Legales autẽ quæſtiones has fecit, ſcripti & voluntatis (quã ipſe vocat κτ' ῥητὸν καὶ ὑπεξαίρεσιν, id eſt, dictũ, & exceptionem: quorum prius ei cũ omnibus commune eſt. Exceptionis nomen minus uſitatũ) ratiocinativum, ambiguitatis, legũ cõtrariarum. Albutius eadem diviſione uſus, detrahit tranſlationem, ſubjiciens eã juridi-

Vocem loci, quidam tollunt. Lib. 1. de Invent. *Negotialis quæſtio quæ.*

* Scholæ, *ſicut apud Cic. Tuſcul. quæſt. lib. 1. pro* diſputationibus *accipe: atq; ita hanc clauſulam digere.* Sunt, e. v. ſcholæ regeſtæ in h. com. quas ſ. ſcholas adoleſc. deduxerat.

Rheto. 3. Lib. epiſt. ad Atticum. 13.

ciali. In legalibus quoque quæſtionibus nullum putat eſſe qui dicatur ratiocinativus. Scio plura inventuros adhuc qui legere antiquos ſtudioſius volent: ſed ne hæc quoque exceſſerint modum, vereor. Ipſe me paulum in alia quam prius habuerim opinione, nunc eſſe confiteor. Et fortaſſe tutiſſimum erat famæ modò ſtudenti, nihil ex eo mutare, quod multis annis non ſenſiſſem modò, verumetiam approbaſſem. Sed non ſuſtineo eſſe conſcius mihi diſſimulanti, in eo præſertim opere, quod ad bonorum juvenum aliquam utilitatem componimus, in ulla parte judicii mei. Nam & Hippocrates clarus arte medicinæ, videtur honeſtiſſime feciſſe, qui quoſdam errores ſuos, ne poſteri errarent, confeſſus eſt. M. Tullius non dubitavit aliquos jam editos libros aliis poſtea ſcriptis ipſe damnari, ſicut Catulum atque Lucullum, & hos ipſos, de quibus modò ſum locutus, artis Rhetoricæ. Etenim ſupervacuus foret in ſtudiis longior labor, ſi nihil liceret melius invenire præteritis. Neque tamen quicquam ex his quæ tum præcepi, ſupervacuum fuit: ad eaſdem enim particulas hæc quoque, quæ nunc præcipiam revertentur. Ita neminem didiciſſe pœniteat. Colligere tantùm eadem, ac diſponere paulo ſignificantius conor. Omnibus autem ſatisfactum volo, non me hæc ſerius demonſtrare aliis, quàm mihi ipſe perſuaſerim. Secundum plurimos autores ſervabam treis rationales ſtatus, conjecturam, qualitatem, finitionem: unum legalem. Hi mihi ſtatus generales erant. Legalem in quinq; ſpecies partiebar, ſcripti & voluntatis, legum contrariarum, collectivum, ambiguitatis, tranſlationis: nunc quartum ex generalibus intelligo poſſe removeri. Sufficit enim prima diviſio, qua diximus alios rationales, alios legales eſſe: ita non erit ſtatus, ſed quæſtionum genus: alioqui & rationalis ſtatus eſſet. Ex his etiam quos ſpeciales vocabam, removi tranſlationem: frequenter quidem, ſicut omnes qui me ſecuti ſunt, meminiſſe poſſunt, teſtatus, & in ipſis etiam illis ſermonibus me nolente vulgatis, hoc tamen complexus, vix in ulla controverſia tranſlationis ſtatum poſſe reperiri, ut non & alius in eadem rectè dici videretur: ideoque à quibuſdam eum excluſum. Neque ignoro multa transferri, cùm in omnibus ferè cauſis in quibus cecidiſſe quis formula dicitur, hæ ſint quæſtiones, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat agere, & ſiqua ſunt talia: ſed perſonæ, tempora, actiones, cæteraque propter aliquam cauſſam transferuntur. Ita non eſt in tranſlatione quæſtio, ſed in eo propter quod transferuntur. *Non debes apud Prætorem petere fidei commiſſum, ſed apud conſules*: major enim prætoria cognitione ſumma eſt. Quæritur an minor ſumma ſit; facti controverſia eſt. *Non licet tibi agere mecum: cognito enim fieri non potuiſti.* Judicatio eſt, an potuerit. *Non debuiſti interdicere, ſed petere*: an rectè interdictum ſit, ambigitur. Quæ omnia ſuccedunt legitimis quæſtionibus. An non præſcriptiones, etiam in quibus maximè videtur manifeſta tranſlatio, eaſdem omnes ſpecies habent, quas eæ leges quibus agitur, ut aut de nomine, aut ſcripto, & ſententia, vel ratiocinatione quæratur, deinde ſtatus ex quæſtione oriatur: tranſlatio non habeat quæſtionem de qua contendit Orator, ſed propter quam contendit? Hoc apertius: *Occidiſti hominem: non occidi*: quæſtio, An occiderit: ſtatus, conjectura. Non eſt tale, *Habeo jus actionis, non habes*, ut ſi quæſtio, an habeat: & inde ſtatus. Accipiat enim actionem, necne, ad eventum pertinet, non ad cauſſam: & ad id quod pronunciat Judex: non id propter quod pronunciat. Hoc illi ſimile eſt, *Puniendus es, non ſum*: videbit Judex an puniendus ſit: ſed non hic erit quæſtio, nec hic ſtatus. Vbi ergo? *Puniendus es, hominem occidiſti: non occidiſti*: an occiderit. *Honorandus ſum, non es*, * num ſtatum habet? non, ut puto. *Honorandus ſum, quia tyrannum occidi: non occidiſti*: quæſtio, & ſtatus. Similiter, *Non rectè agis*, non habet ſtatum. Ubi * ergo? *non rectè agis ignominioſus*, quæritur, an ignominioſus ſit, aut an agere ignominioſo liceat: & quæſtio eſt, & ſtatus. Ergo tranſlativum genus cauſſæ eſt, ut comparativum, & mutuæ accuſationis. At enim ſimile eſt illi, *Habeo jus: non habes: Occidiſti, rectè occidi. Non nego*: ſed nec res hæc ſtatum facit: non enim ſunt hæ propoſitiones, alioqui cauſſa non explicabitur, ſed cum ſuis rationibus; *Scelus commiſit Horatius, ſororem enim occidit: non commiſit, debuit enim occidere eam, quæ hoſtis morte mœrebat*. quæſtio, an hæc juſta cauſſa ita qualitas. Ac ſimiliter, in tranſlatione, *Non habes jus abdicandi, quia ignominioſo non eſt actio: habeo jus, quia abdicatio actio non eſt*: quæritur quid ſit actio: finitimus: non licet abdicare ſyllogiſmus. Item cætera per omnes & rationales & legales ſtatus. Nec ignoro fuiſſe quoſdam, qui tranſlationem in rationali quoque ge-

nere

* *Al.* non.

* *Al.* ubi eſt ergo.

Liv. dec. 1. lib. 1.

nere ponerent, hoc modo, *Hominem occidi juſſus ab Imperatore. Dona templi cogenti tyranno dedi. Deſerui, tempeſtatibus, fluminibus, valetudine impeditus*; id eſt, *non per me ſtetit, ſed per illa*. A quibus etiam liberius diſſentio. Non enim actio transfertur, ſed cauſſa facti; quod accidit pene in omni defenſione. Deinde is qui tali utitur patrocinio, non recedit à forma qualitatis, dicit enim ſe culpa vacare, ut magis qualitatis duplex ratio facienda ſit, altera, qua & factum defenditur; altera, qua tantum reus. Credendum eſt igitur iis, quorũ autoritatẽ ſecutus eſt. Cicero, tria eſſe, quæ in omni diſputatione quærantur, an ſit, quid ſit, quale ſit: quod ipſa nobis etiam natura præſcribit, nam primùm oportet ſubeſſe aliquid de quo ambigitur; quod quid ſit, & quale ſit, certè non poteſt æſtimari, niſi prius eſſe conſtiterit: ideóque ea prima quæſtio, ſed non ſtatim quod eſſe manifeſtum eſt, etiam quid ſit apparet. Hoc quoque conſtituto, noviſſima qualitas ſupereſt; nec his exploratis aliud eſt ultrà. His infinitæ quæſtiones, his finitæ continentur. Horum aliqua in demonſtrativa, deliberativa, judiciali materia utique tractantur. Hæc rurſus judiciales cauſſas & rationali parte & legali continet. Nec enim ulla juris diſceptatio, niſi finitione, qualitate cõjectura poteſt explicari. Sed inſtituentibus rudes, non erit inutilis latius primò fuſa ratio, etſi non ſtatim rectiſſima linea tenſa, facilior tamen & apertior via. Diſcant igitur ante omnia quadipertitã in omnibus cauſſis eſſe rationem, quam primam intueri debeat qui acturus eſt. Nam ut à defenſore potiſſimum incipiam, longè fortiſſima tuendi ſe ratio eſt, ſi quod objiciunt, negari poteſt. Proxima, ſi non id quod objicitur, factum eſſe dicitur. Tertia honeſtiſſima, qua rectè factum defenditur. Quibus ſi deficiamur, ultima quidem, ſed jam ſola ſupereſt ſalus, aliquo juris adjutorio elabendi ex crimine, quod neque negari, neque defendi poteſt, ut non videatur jure actio intendi. Hinc illæ quæſtiones ſive actionis, ſive tranſlationis. Sunt enim quædam non laudabilia natura, ſed jure conceſſa, ut in xii. tabulis, debitoris corpus inter creditores dividi licuit; quam legem mos publicus repudiavit. Eſt aliquid æquum, ſed prohibitum jure: ut libertas teſtamentorum. Accuſatori nihilo plura intuenda ſunt, quàm ut probet factum eſſe, hoc eſſe factum non rectè factum, jure ſe intendere. Ita circa ſpecies eaſdem lis omnis verſabitur, Cauſarum ſtatus ſeu inventio.

bitur, tranſlatis tantùm aliquando patribus: ut in cauſſis in quibus de præmio agitur, rectè factum petitor probat.

Hæc quatuor velut propoſita formæque actionis, quæ tum generales ſtatus vocabam, in duo (ut oſtendi) genera diſcedunt: rationale, & legale. Rationale ſimplicius eſt, quia ipſius tantùm naturæ contemplatione conſtat. Itaque in eo ſatis eſt oſtendiſſe conjecturam, finitionem, qualitatem. Legalium plures ſint ſpecies neceſſe eſt, propterea quòd multæ ſunt leges, & varias habent formas. Alia eſt cujus verbis nitimur, alia cujus voluntate: alias nobis, cùm ipſi nullum habemus, adjungimus: alias inter ſe comparamus: alias in diverſum interpretamur. Sic naſcuntur hæc velut ſimulacra ex illis tribus, interim ſimplicia, interim & mixta, propriam tamen faciem oſtendentia, ut ſcripti & voluntatis, quæ ſine dubio aut qualitate aut conjectura continentur: & ſyllogiſmus, qui eſt maximè qualitatis: & leges contrariæ, quæ iiſdem quibus ſcriptum & voluntas, conſtant: & ἀμφιβολία, quæ ſemper conjectura explicatur. Finitio quoque utrique generi, quódque rerum, quódque ſcripti contemplatione conſtat, communis eſt. Hæc omnia etiam ſi in illos tres ſtatus veniunt, tamen quia (ut dixi) habent aliquid velut proprium, videntur demonſtranda diſcentibus: & permittendum ea dicere vel ſtatus legales, veſt quæſtiones, vel capita quædam minora: dum ſciant, nihilne in his quidem præter tria, quæ prædiximus, quæri. At quantum, & quam multum, & ad aliquid, & (ut nonnulli putaverunt) comparativus, non eandem rationem habent. Sunt enim hæc non ad varietatem juris, ſed ad ſolam rationem referenda: ideóque ſemper in parte aut conjecturæ aut qualitatis ponenda ſunt, ut qua mente, & quo tempore, & quo loco. Sed de ſingulis dicemus quæſtionibus cùm tractare præcepta Diviſionis cœperimus. Hoc inter omnes convenit, in cauſſis ſimplicibus ſingulos ſtatus eſſe cauſſarum: quæſtionum autem, quæ velut ſubjacentes, ad illud quo judicium continetur, referuntur, ſæpe in unam cadere plures poſſe. Etiam credo aliquando dubitari, quo ſtatu ſit utendum cùm adverſus unam intentionem plura opponuntur: & ſicut in colore dicitur narrationis, eum eſſe optimum, quem actor optimè tueatur: ita hîc quoque poſſe dici, eum ſtatum eſſe faciendum, in quo tuendo

plurimum

Bruti oratio pro Milone.

plurimum adhibere virium poſſit Orator. Ideóque pro Milone, aliud Ciceroni agenti placuit, aliud Bruto, cum exercitationis gratia componere orationem: cùm ille jure tanquam inſidiatorem occiſum, & tamen non Milonis conſilio, dixerit: hic etiam gloriatus ſit occiſo malo cive. In conjunctis verò poſſe duos vel tres inveniri, vel diverſos: ut ſi quis aliud ſe non feciſſe, aliud rectè feciſſe defendat: vel generis ejuſdem, ut ſiquis duo crimina vel omnia neget. Quod accidit etiam ſi de una re quæratur aliqua, ſed eam plures petant, vel eodem jure, ut proximitate nitatur. Quoties autem aliud alii petitori opponitur: diſſimiles eſſe ſtatus neceſſe eſt: ut in illa controverſia, Teſtamenta legibus facta, rata ſint. Inteſtatorum parentum liberi hæredes ſint. Abdicatus, ne quid de bonis patris capiat. Nothus antè legitimum natus, tantùm civis. In adoptionem dare liceat. In adoptionem dato redire in familiam liceat, ſi pater naturalis ſine liberis deceſſerit. Qui ex duobus legitimis alterum in adoptionem dederat, alterum abdicaverat, ſuſtulit nothum: inſtituto hærede abdicato deceſſit. Omnes tres de bonis contendunt. Nóθον, qui non ſit legitimus, Græci vocant: Latinum rei nomen, ut Cato quoque in oratione quadam teſtatus eſt, non habemus, ideóque utimur peregrino. Sed ad propoſitum, Hæredi ſcripto opponitur lex, Abdicatus ne quid de bonis patris capiat: fit ſtatus ſcripti & voluntatis, an ullo modo capere poſſit, an voluntate patris, ut hæres ſcriptus. Notho duplex ſit quæſtio, quòd poſt legitimos natus ſit, & quòd non ſit ante legitimum natus. Prior ſyllogiſmum habet, an pro non natis ſint habendi, qui à familia ſunt alienati. Altera ſcripti & voluntatis. Non enim eſſe hunc natum ante legitimum convenit: ſed voluntate legis ſe tuebitur, quam dicet talem fuiſſe, ut legitimus eſſet nothus tum natus, cùm alius legitimus in domo non eſſet. Scriptum quoque legis excludet, dicens. Non utique ſi poſtea legitimus natus non ſit, notho nocere: utetúrque hoc argumento, Finge ſolùm natum nothum, cujus conditionis erit? tantùm civis? atque non erit poſt legitimum natus, filius? atqui non erit ante legitimos natus. quare ſi verbis legis ſtari non poteſt, voluntate ſtandum eſt. Nec quenquam turbet, quòd ex una lege duo ſtatus fiunt: duplex eſt, ita vim duarum habet. Redire in familiam volenti,

Variè hic plura referuntur capita ex legum xii. tabul. fragmentis & aliis Iuriſconſultorum libris.

volenti,

De demonſtrativo genere ſeu Inventio.

volenti, dicitur ab altero, Primum, ut tibi redire liceat, hæres ſum: idem ſtatus, qui in petitione abdicati: quæritur enim an poſſit eſſe hæres abdicatus. Adjicitur communiter à duobus, redire tibi in familiam non licet, non enim pater ſine liberis deceſſit. Sed in hoc propria quiſque eorum quæſtione nitetur. Alter enim dicet abdicatum quoque inter liberos eſſe: & argumentum ducet ex ipſa qua repellitur lege. Supervacuum enim fuiſſe prohiberi patris bonis abdicatum, ſi eſſet numero alienorum: nunc quia filii jure futurus fuerit inteſtati hæres, oppoſitam eſſe legem, quæ tamen non id efficiat, ne filius ſit, ſed ne hæres ſit. Status finitivus, quid ſit filius. Rurſus nothus eiſdem colligit argumentis, non ſine liberis patrem deceſſiſſe, quibus in petitione uſus eſt, ut probaret eſſe ſe filium, niſi fortè & hic finitionem movet, an liberi ſint etiam non legitimi. Cadent igitur in unam controverſiam vel ſpecialiter duo legitimi ſtatus, ſcripti & voluntatis, & ſyllogiſmus, & præterea finitio: vel tres illi, qui natura ſoli ſint: conjectura in ſcripto & voluntate, qualitas in ſyllogiſmo, & quæ per ſe eſt aperta finitio. Cauſſa quoque, & judicatio & continens eſt in omni genere cauſſarum. Nihil enim dicitur cui non inſit ratio, & quò judicium referatur, & quod rem maximè contineat. Sed quia magis hæc variantur in litibus, & ferè tradita ſunt ab iis qui de judicialibus cauſſis aliqua compoſuerunt, in illam partem differantur. Nunc quia in tria genera cauſſas diviſi, ordinem ſequar.

Cap. 11. hujus lib.

De demonſtrativo, quod conſtat laude & vituperatione.

CAP. VII.

ARGUMENTUM.

Propoſitis tribus cauſſarum generibus, à Demonſtrativo (quod dignitate & facilitate cętera pręcedit) orditur. Id ab Ariſtotele aperte negotiali remotum eſſe ait, & ad ſolam delectationē tranſlatum: at Romæ etiam forenſibus negotiis inſertum, & ex publico officio vel ſenatuſconſulto magiſtratibus ſæpe demandari ſolitum. Eſſe tamen quaſdam materias concedit ad ſolam delectationem comparatas [illegible] deorum quæ certa ſunt: quæ ut non deſiderent probationem, quemadmodum quæ negotiis adhibentur, ſpeciem tamen Romuli afferre, quòd projectus in profluentem non potuerit extingui ¶ Ornare & amplificare, laudis proprium eſſe oſtendit. & laudari primum deos, deinde homines, bruta quoque animantia: & carentia

tia anima: ut urbes, flumina. Facta quoque, & dicta, & res omnis generis, ut mortem, & ſomnium. Tum quomodo quæque laudanda ſint, ſingillatim fuſiſſimè docet; hoc tamen unum ex arte admonet, habendam eſſe loci ubi quis laudet aut vituperet, magnam diſcretionem, cùm non iidem ſint apud omnes mores, & Perſuaſio publicè recepta, diverſa. ¶ Poſtremò circa ſolàm qualitatis quæſtionem, non verſari hoc genus: atque in illud omnes ſtatus cadere poſſe, quamvis maximè qualitate contineatur, concludit.

AC potiſſimum incipiam ab ea quæ conſtat laude ac vituperatione. Quod genus videtur Ariſtoteles, atque eum ſecutus Theophraſtus, apertè negotiali, hoc eſt, πραγματικῆς removiſſe, totámque ad ſolos auditores relegaſſe: & id ejus nominis; quod ab oſtentatione ducitur, proprium eſt. Sed mos Romanus etiam negotiis hoc munus inſeruit. Nam & funebres laudationes pendent frequenter ex publico, aliquo officio, atque ex ſenatuſconſulto magiſtratibus ſæpe mandantur: & laudare teſtem, vel contrà, pertinet ad momentum judiciorum: & ipſis etiam reis dare laudatores licet: & editi in competitores, in L. Piſonem, Clodium & Curionem libri vituperationē continent; & tamen in Senatu loco ſunt habiti ſententiæ. Neque inſicias eo, quaſdam eſſe ex hoc genere materias ad ſolam compoſitas oſtentationem, vel * laudes deorum, virorúmque quos priora tempora tulerunt. Quo ſolvitur quæſtio ſuprà tractata: manifeſtúmque eſt errare eos qui nunquam Oratorem dicturum niſi de re dubia putaverunt. An laudes Capitolini Jovis, perpetua ſacri certaminis materia, vel dubiæ ſunt, vel non oratorio genere tractantur? Ut deſiderat autem laus quæ negotiis adhibetur, probationem, ſic etiam illa quæ oſtentationi componitur, habet interim aliquam ſpeciē probationis: ut qui Romulum Martis filium, educatúmque à lupa dicat, in argumentum cœleſtis ortus utatur his, quòd abjectus in profluentem, non potuerit extingui: quòd omnia ſic egerit, ut genitum præſide bellorum deo, incredibile non eſſet: quòd ipſum quoque cœlo receptum temporis ejus homines non dubitaverint. Quædam verò enim in defenſionis ſpeciem cadent: ut ſi in laude Herculis, permutatum cum regina Lydiæ habitum, & imperata (ut traditur) penſa Orator excuſet. Sed proprium laudis eſt, res amplificare, & ornare. Quæ materia præcipuè quidem in deos & homines cadit: eſt tamen & aliorum animalium, & carentium anima.

* *Al.* ut.

Verum

De demonſtrativo genere.

Verum in deis generaliter primùm majeſtatem ipſius eorũ naturæ venerabimur: deinde propriam vim cujuſque, & inventa, quæ utile aliquid hominibus attulerint. Vis oſtenditur, ut in Jove, regendorum omnium: in Marte, belli: in Neptuno, maris. Inventa ut artium, in Minerva: Mercurio, literarum: medicinæ, Apolline: Cerere, frugum: Libero, vini. Tum ſi qua ab his acta vetuſtas tradidit, commemoranda. Addunt etiam diis honorem parentes, ut ſiquis ſit filius Jovis. Addit antiquitas, ut iis qui ſunt ex Chao. Progenies quoque, ut Apollo ac Diana Latonæ. Laudandum in quibuſdam, quòd geniti immortales: in quibuſdam, quòd immortalitatem virtute ſunt conſecuti: quòd pietas principis noſtri, præſentium quoque temporum decus fecit. Magis eſt varia laus hominum. Nam primùm dividitur in tempora, quódque ante eos fuit, quoque ipſi vixerunt. In iis autem qui fato ſunt functi, etiam quod eſt inſecutum. Ante hominem, patria ac parentes, majoréſque erunt, quorum duplex tractatus eſt, aut enim reſpondiſſe nobilitati, pulchrum erit: aut humilius genus illuſtraſſe factis. Illa quoq; interim ex eo quod ante ipſum fuit tempore trahentur, quæ reſponſis vel auguriis futuram claritatem promiſerint: ut eum qui ex Thetide natus eſſet: majorem patre ſuo futurum ceciniſſe dicuntur oracula. Ipſius verò laus hominis, ex animo, & corpore, & extrà poſitis peti debet. Et corpori quidem fortùitorúmque cùm levior, tum non uno modo tractanda eſt. Nam & pulchritudinem interim robúrque proſequimur honorẽ verborum, ut Homerus Agamemnone atque Achille. Interim confert admirationi multũ etiam infirmitas, ut cùm idem Tydea parvum, ſed bellatorem dicit fuiſſe. Fortuna verò dignitatem affert, ut in regibus principibúſque (nanque eſt hæc materia oſtendendæ virtutis uberior:) tum quo minores opes fuerunt, eo majorem benefactis gloriam parit. Sed omnia quæ extra nos bona ſunt, quæque hominibus fortè obtigerunt; non ideo laudantur, quòd habuerit quis ea, ſed quòd his honeſte ſit uſus. Nam divitiæ, & potentia, & gratia, cùm plurimum virium dent in utranque partem, certiſſimum faciunt morum experimentum, aut enim meliores propter hæc, aut pejores ſumus. Animi ſemper vera laus: ſed non una per hoc opus via * ducitur. Namque aliâs ætatis gradus, geſtarúmque rerum

Domitianum intelligit.

Achillem intelligit ex Ovidio Metam. Iliad. 2. Il. 5.

* Vid. Cic. in Partit.

ordinem ſequi ſpecioſius fuit; ut in primis annis laudaretur indoles, tum diſciplinæ; poſt hoc operum, id eſt, factorum dictorúmque contextus: aliàs in ſpecies virtutum dividere laudem, fortitudinis, juſtitiæ, continentiæ, cæterarúmque, ac ſingulis aſſignare quæ ſecundum quanque earum geſta erunt. Utra ſit autem harum via utilior, cum materia deliberabimus: dum ſciamus gratiora eſſe audientibus, quæ ſolus quis, aut primus, aut certè cum paucis feciſſe dicetur: ſiquid præterea ſupra ſpem aut expectationem, præcipue quod aliena potius cauſſa, quam ſua. Tempus quod finem hominis inſequitur, non ſemper tractare contingit: non ſolùm quòd viventes aliquando laudamus, ſed quòd rara hæc occaſio eſt, ut referri poſſint divini honores, & decreta, ut publicè ſtatuæ conſtitutæ. Inter quæ numeraverim ingeniorum monumenta quæ ſeculis probarentur. Nam quidam, ſicut Menander, juſtiora, poſterorum quàm ſuæ ætatis judicia ſunt conſecuti. Afferunt laudem liberi parentibus, urbes conditoribus, leges latoribus, artes inventoribus, nec non inſtituta quoque autoribus; ut à Numa traditum deos colere, & à Publicola faſces populo ſubmittere. * Qui omnis etiam in vituperatione ordo conſtabit, tamen * in diverſum. Nam & turpitudo generis opprobrio multis fuit: & quoſdam claritas ipſa notiores circa vitia, & inviſos magis fecit: & in quibuſdam, ut in Paride traditum eſt, prædicta pernicies: & corporis ac * fortunæ quibuſdam mala contemptui; ut Therſitæ: at verò quibuſdam bona vitiis corrupta, odium attulerunt, ut Nirea imbellem, * Pliſtenem impudicum, a poëtis accepimus. Et animi totidem vitia, quot virtutes ſunt: nec minus quàm in laudibus, duplici ratione tractantur. Et poſt mortem adjecta quibuſdam ignominia eſt: ut Melio, cujus domus ſolo æquata: Marcóque Manlio, cujus prænomen è familia in poſterum exemptum eſt. Et parentes malorum odimus. Et eſt conditoribus urbium infame, contraxiſſe aliquam pernicioſam cæteris gentem, qualis eſt primus Judaicæ ſuperſtitionis autor, & Gracchorum leges inviſæ: & ſi quod eſt exemplum deformæ poſteris traditum, quale libidinis vir Perſes in muliere Samia inſtituere auſus dicitur primus. Sed in viventibus quoque judicia hominum velut argumenta ſunt morum, & honos aut ignominia veram eſſe laudem vel vituperationem

Livius 1. & 2.
* *Al.* ſummittere.
* *Al.* tantum.
Iliad 6. *al.* formæ. *vid. Hom. iliad. l.* 2
* *Al.* Cliſthenem. *Malorum hominum exempla, de quib.* Liv. deca. 1. lib. 4. & lib. 6.

Vide Calium lib. 10, *ca.* 18

De Demonſtrativo genere.

nem probat. Intereſſe tamen Ariſtoteles putat ubi quidque laudetur aut vituperetur. Nam plurimum refert qui ſint audientium mores, quæ publicè recepta perſuaſio: ut illa maximè quæ probant, eſſe in eo qui laudabitur, credant: aut in eo contra quem dicimus, ea quæ oderint. Ita non dubium erit judicium, quod orationem præceſſerit. Ipſorum etiam judicium permiſcenda laus ſemper, nam id benevolos facit: quoties autem fieri poterit, cum materiæ utilitate jungenda. Minus Lacedæmone ſtudia literarum, quàm Athenis, honoris merebuntur: plus patientia, fortitudo. Rapto vivere quibuſdam honeſtum, aliis cura legum. Frugalitas apud * Sybaritas forſitan odio foret, veteribus Romanis ſummum luxuria crimen. Eadem in ſingulis differentia. Maximè favet Judex, qui ſibi dicentem aſſentiri * putat. Idem præcepit illud quoque, quod mox Cornelius Celſus propè ſupra modum invaſit: quia ſit quædam virtutibus ac vitiis vicinitas, utendum proxima derivatione verborum, ut pro temerario fortem, pro prodigo liberalem, pro avaro parcum vocemus: quæ eadem etiam contrà valent. Quod quidem Orator, id eſt, vir bonus, nunquam faciet, niſi fortè communi utilitate ducatur. Laudantur autem urbes ſimiliter atque homines. Nam pro parente eſt conditor: & multum autoritatis affert vetuſtas, ut iis qui terra dicuntur orti, & virtutes ac vitia circa res geſtas: eadémque in ſingulis. Illa propria, quæ ex loci poſitione ac munitione ſunt. Cives illis, ut hominibus liberi, decori. Eſt laus & operum, in quibus honor, utilitas, pulchritudo, autor ſpectari ſolet. Honor, ut in templis: utilitas, ut in muris: pulchritudo vel autor, utrobique. Eſt & locorum, qualis Siciliæ apud Ciceronem, in quibus ſimiliter ſpeciem & utilitatem intuemur: ſpeciem, maritimis, planis, amœnis: utilitatem, ſalubribus, fertilibus. Erit etiam dictorum factorumque laus generalis. Erit & rerum omnis modi. Nam & ſomni & mortis ſcriptæ laudes, & quorundam à medicis ciborum. Itaque ut non conſenſi hoc laudativum genus circa ſolam verſari honeſti quæſtionem; ſic qualitatis maximè contineri puto, quanquam omnes tres ſtatus cadere in hoc opus poſſint: hiſque uſum C. Cæſarem in vituperando Catone, notaverit Cicero. Totum autem habet aliquid ſimile ſuaſoriis: quia plerunque eadem illic ſuaderi, hic laudari ſolent.

Li. 1. Rhet. ad Theodec.

Xenophon de ſtatut. Laced.

* *Vid. Angel. Politi. c. 15. Miſce. & Eraſm. in pro.* Sibaritica menſa.

* *Al.* aſſentari *vide Ariſtot. 1. Rhetor. ad* Theodecten.

Act. 4. in Ver.

In Topicis.

De Suaſoria, ſeu Deliberativa, & Proſopopœia.

CAP. VIII.

ARGUMENTUM.

Suaſoriæ finem ſolū non eſſe utilitatem contendit, & mentem eorum qui hoc genus ita finierunt, interpretatur: docetq; apud imperitos, aliquando honeſtum ab utili ſeparandum, quod apud ſapientes nullo modo fiat. Ejus eſſe duas partes, ſuadendi & diſſuadendi, quarum utraq; vel privata ſit, vel publica. Prooemio, quale eſt in judicialibus non egere, maximè ſi privata ſit, publicā verò eſſe liberiorem: breviore tamen, & velut quodam capite & initio contentam. ¶ Narrationem in privata non eſſe neceſſariam, extrinſecus tamen poſſe multa narrari. In concionibus eſſe illā ſępe neceſſariā ad affectus movendos, quę ordinē rei docet. ¶ Tria eſſe in ſuaſoriis ſpectanda. Quid ſit de quo deliberetur, Qui ſint qui deliberent: Quis ſit qui ſuadeat. Rem de qua deliberatur, certum eſſe fieri poſſe, aut non poſſe: ſi incertum, ductu duplici pugnandum, primùm qualitate ſi fieri poſſet, faciendū non eſſe: deinde conjectura, quæ potentiſſima eſt fieri non poſſe. Omnia conſultari aut propter ipſa, aut propter aliud, propter ipſa, an militi ſtipendium conſtitui oporteat, propter aliud, an Romani Fabios dedant Gallis bellum minantibus. Partes ſuadendi honeſtum, utile (ſub quo neceſſarium) & poſſibile: ad quæ fas, juſtum, pium, magnum, facilè, æquum, referantur, quæ in omnem conſultationem non ea cadant. Omnem conſultationem eſſe de dubiis. Nullam eſſe conſultationem de ſola jucunditate. Utilitatem aliquando collidi cum honeſtate, & contrà, periculaq; majora minoribus opponi. Utilia etiam ipſa inter ſe nonnunquam comparari. Videndum eſſe diligenter, quid conſequuturi ſimus, & per quid: ut commoda & incommoda inter ſe conferamus. Perſonam aut deliberantiū, aut noſtram, diligenter ſpectandam, nam in conſiliis autoritatem valere plurimū, ut etiam exempla & experimenta. Conſultare aut plures, aut ſingulos: Plures, aut ſenatum, aut populum: aut Romanos, aut Fidenates: Singulos, aut Catonem, aut Marium, aut Scipionem, aut ſenem, aut juvenem: quorum omnium maxima ſit habenda ratio. Turpibus honeſta aliquando ſuaderi, & quo pacto: contrà, bonis parum decora. Ita tamen inhoneſta ſuadenda eſſe, quaſi honeſta non ſint: nam turpibus colorem eſſe dandum. In perſona ſuadentis multum referre, qui, qua vita, genere, ætate, fortuna: providendúmq; eſſe, ne quæ dicuntur, ab eo diſſentiant, qui ſuadet: quod factum non eſt facile, unde fit ut Proſopopœiæ ſint difficillimæ, in quibus ad reliquum ſuaſoriæ laborem perſonæ difficultas accedit. ¶ In ſcholis etiam materias fingi ad deliberandum, ex genere judiciali & ſuaſorio commixtas, judicialibus ſimiliores quàm ſuaſionibus: ut conſultatio de pœna Theodori apud Cajum Cæſarem. ¶ Vltimo loco inventione & diſpoſitione ſuaſoriæ tractanda, quæ illi elocutio conveniat, præſcribit. Graviter primùm declamatores accuſat, qui dicendi genus in totum diverſum in hoc à judiciali putabant abrupta initia, concitatam orationem, brevitatem & verborum magnificentiam illi tribuentes. Exordia ut non ſint tam longa, negat tamen abrupta eſſe oportere: nec orationem torren-

tem

De suasoria Deliberativa & Prosopopœia.

tem & concitatam admittit cùm moderatione consilia maximè constent: magnificentiam non affectari, sed contingere, quia res gravissimæ in suasorias incidant, ¶ Porrò brevitatem, & aliquanto majorem inesse, propter a quòd quæstio simplicior sit, & membra habeat pauciora: ergò illis ut judicialibus accommodandam secundam conditionem ipsius quæ tractabitur rei, dicendi rationem jubet.

DEliberativas quoque miror à quibusdam sola utilitate finitas. Ac si quid in his unum sequi oporteret, potior fuisset apud me Ciceronis sententia, qui hoc materiæ genus dignitate maximè contineri putat. Nec dubito quin hi qui sunt in illa priore sententia, secundum opinionem pulcherrimam, ne utile quidem, nisi quod honestum esset, existimarint. Et est hæc ratio verissima, si consilium contingat semper bonorum atque sapientum. Verùm apud imperitos, apud quos frequenter dicenda sententia est, populumque præcipuè, qui ex pluribus constat indoctis, discernenda sunt hæc, & secundum communes magis intellectus loquendum. Sunt enim multi qui etiam quæ credunt honesta, non tamen satis eadem utilia quoque existiment: quæ turpia esse dubitare non possunt, utilitatis specie ducti probent: ut fœdus Numantinum, jugúmque Caudinum. Ne qualitatis quidem statu, in quo & honestorum & utilium quæstio est, complecti eas satis est. Nam frequenter in his etiam conjecturæ locus est: nonnunquam tractatur aliqua finitio: aliquando etiam legales possunt incidere tractatus, in privata maximè consilia, siquando ambigitur, An liceat. De conjectura paulò pòst pluribus. Interim est finitio † apud Demosthenem, ut, det * Halonnesum Philippus, an redeat? Apud Ciceronem * in Philippicis, quid sit tumultus. Quid? non illa similis judicialium quæstio, de statua Servii Sulpitii, an iis demum ponenda sit, qui in legatione ferro sunt interempti? Ergo pars deliberativa, (quæ eadem suasoria dicitur,) de tempore futuro consultans, quærit etiam de præterito: officiis constat duobus, suadendi, aut dissuadendi. Prooemio, quale est in judicialibus non ubique eget, quia conciliatus est ei quisque, quem consulit. Initium tamen quodcunque debet habere aliquam prooemii speciem: nec enim abruptè, nec unde libuit, incipiendum: quia est Aliquid

2. De Orat. de fœdere Numantino vide Ci. li. 3. Offic. & Plut. in vita Tiberii & C. Grac. De jugo autē Caudino dicto à Caudio Samnitum oppido ubi copiæ Romanorum ab hostib. obsessæ armisq; positis sub illorum jugum transierunt, Sp. Posthumo consule, Vide Liv. decad. 1. lib. 1. In Olint.

† Al. Interim, éstne finitio ap. Dem. det Halonnesum.

* Philip. 8. & 9.

in omni materia naturaliter primum. In ſenatu, & utique, in concionibus, eadem ratio quæ apud judices, acquirendæ ſibi plerunque eorum apud quos dicendum ſit, benevolentiæ. Nec mirum, cùm etiam in Panegyricis * petatur audientium favor, ubi emolumentum non in utilitate aliqua, ſed in ſola laude conſiſtit. Ariſtoteles quidem, nec ſine cauſſa, putat & à noſtra, & ab ejus qui diſſentiet, perſona, duci frequenter in conſiliis exordium, quaſi mutuantibus hoc nobis à judiciali genere: nonnunquam etiam ut minor res majorve videatur. In demonſtrativis verò procœmia eſſe maximè libera exiſtimat. Nam & longè à materia duci, ut in Helenes laude Iſocrates fecerit: & ex aliqua rei vicinia, ut idem in Panegyrico conqueritur, plus honoris corporum quàm animorum virtutibus dare: & Gorgias in Olympico laudans eos qui primi tales inſtituerunt conventus. Quos ſecutus videlicet, Criſpus Salluſtius, in bello Jugurthino, & Catilinario, nihil ad hiſtoriam pertinentibus principiis orſus eſt. Sed nunc ad ſuaſoriam, in qua etiam quum procœmio utemur, breviore tamen & velut quodam capite tantùm & initio debebimus eſſe contenti. Narrationem verò nunquam exiget privata deliberatio, ejus duntaxat rei, de qua dicenda ſententia eſt: quia NEMO ignorat id de quo conſulit. Extrinſecus poſſunt pertinentia ad deliberationem multa narrari. In concionibus ſæpe eſt etiam illa quæ ordinem rei docet, neceſſaria, affectus, * ut quæ maximè, * implenda. Nam & concitanda & lenienda frequenter eſt ira, & ad metum, cupiditatem, odium, conciliationem, impellendi animi. Nonnunquam etiam movenda miſeratio eſt, ſive ut auxilium obſeſſis feratur, ſuadere oportebit, ſive ſociæ civitatis everſionem deflebimus. Valet autem in conſiliis autoritas plurimum. Nam & prudentiſſimus eſſe haberique & optimus is debet, ſententiæ ſuæ de utilibus atque honeſtis credere omnes velit. In judiciis enim vulgò fas habetur indulgere aliquid ſtudio ſuo: CONSILIA nemo eſt qui neget ſecundum mores dari. Græcorum quidem plurimi omne hoc officium concionale eſſe judicaverunt, & in ſola Reipublicæ adminiſtratione poſuerunt. Quin & Cicero in hac maximè parte verſatur. Ideóque ſuaſuris de pace, bello, copiis, operibus, vectigalibus; hæc duo præcipuè nota eſſe voluit, vires civitatis, & mores: ut ex natura cùm

Id eſt,
* *Solennibus & publicis declamationibus.*
Rhetoric. 3.

* *In manuſcriptis codicibus legitur.*
* *Al.* Ad affectus.
* *Manuſcript.* maximè poſtulanda.
In Vet. verò ut quæque maximè poſtulabit.
Ariſtotel. 1. *Rhetor.*
2 de *Ora.*

ipſarum

De ſuaſoria Deliberativa & Proſopopœia.

ipſarum rerum, tum audientium, ratio ſuadendi duceretur. Nobis major in re videtur varietas: nam & conſultantium & conſiliorum plurima ſunt genera. Quare in ſuadendo & diſſuadendo tria primum ſpectanda erunt, Quid ſit de quo deliberetur, qui ſint qui deliberent, qui * ſit qui ſuadeat. Rem de qua deliberatur, aut certum eſt poſſe fieri, aut incertum. Si incertum, hæc erit quæſtio ſola, aut potentiſſima. Sæpe enim accidet ut prius dicamus, ne ſi poſſit quidem fieri, eſſe faciendum: deinde fieri non poſſe. Cùm autem de hoc quæritur, conjectura eſt, An Iſthmos intercidi, an ſiccari palus Pontina, an portus fieri Hoſtiæ poſſe, an Alexander terras ultra Oceanum ſit inventurus. Sed in iis quoque quæ conſtabit poſſe fieri, conjectura aliquando erit: ut ſi quæratur, An utique futurum ſit ut Carthaginem ſuperent Romani, ut redeat Hannibal, ſi Scipio exercitum in Africam tranſtulerit. Vt ſervent fidem Samnites, ſi Romani arma depoſuerint. Quædam & fieri poſſe, & futura eſſe credibile eſt: ſed aut alio tempore, aut alio loco, aut alio modo. Ubi conjecturæ non erit locus alia ſunt intuenda. Et primùm, aut propter ipſam rem de qua ſententiæ rogantur, conſultabitur: aut propter alias intervenientes extrinſecus cauſſas. Propter ipſam deliberant Patres conſcripti, An ſtipendium militi conſtituant. Hæc materia ſimplex erit. Accedunt cauſſæ aut faciendi, ut Deliberant P.C. an Fabios dedant Gallis bellum minitantibus. Aut non faciendi, ut deliberat C. Cæſar. An perſeveret in Germaniam ire, cùm milites paſſim teſtamenta facerent.

In ſuadendo & diſſuadendo quæ ſpectanda.

**Al. Quis.*

Suet. in Cæſare. Vide infimum.

Livius decad. 3. lib. 8.

Livius dec. 1. lib. 4. & 5. Comment.

Hæ ſuaſoriæ duplices ſunt. Nam & illic cauſſa deliberandi eſt, quòd bellum Galli minitentur: eſſe tamen quæſtio poteſt, dedendíne fuerint etiam citra hanc denunciationem, qui contra fas, cùm legati miſſi eſſent, prælium inierint, regémque ad quem mandata acceperant, trucidarint. Et hic nihil Cæſar ſine dubio deliberet, niſi propter hanc militum perturbationem: eſt tamen locus quærendi, an citra hunc quoque caſum penetrandum in Germaniam fuerit. Semper autem de eo prius loquemur, de quo deliberari etiam detractis ſequentibus poſſet. Partes ſuadendi quidam putaverunt honeſtum, utile, neceſſarium. Ego non invenio huic tertiæ locum. Quantalibet enim vis ingruat, aliquid fortaſſe pati neceſſe ſit, nihil facere: de faciendo autem deliberatur. Quòd ſi hanc vocant neceſſitatem, in quam homines graviorum metu coguntur, utilitatis erit quæſtio: ut ſi obſeſſi, & impares, & aqua ciboque defecti, de facienda ad hoſtem deditione deliberent, & dicatur, neceſſe eſt: nempe ſequitur ut hoc ſubjiciatur, alioqui pereundum eſt, ita propter idipſum non eſt neceſſe, quia perire potius licet. Denique non fecerunt Saguntini, nec in rate Opitergina circumventi. Igitur in his quoque cauſſis aut de ſola utilitate ambigetur, aut quæſtio inter utile atque honeſtum conſiſtet. At enim ſiquis liberos procreare volet, neceſſe habeat uxorem ducere: quis dubitat? ſed ei qui pater vult fieri, liqueat neceſſe eſt uxorem eſſe ducendam. Itaque mihi ne conſilium quidem videtur, ubi neceſſitas eſt: non magis quàm ubi conſtat quid fieri omnino non poſſe. OMNIS enim deliberatio de dubiis eſt. Melius igitur, qui tertiam partem dixerunt δυνατὸν, quod noſtri *Poſſibile* nominant: quæ ut dura videatur appellatio, tamen ſola eſt. Quas partes non omnes in omnem cadere ſuaſoriam, manifeſtius eſt quàm ut docendum ſit. Tamen apud pleroſque earum numerus augetur, à quibus ponuntur ut partes, quæ ſpecies ſunt partium. Nam fas, juſtum, pium, æquum, manſuetum quoque, (ſic enim ſunt interpretati τὸ ἥμερον,) & ſi qua adhuc adjicere quis ejuſdem generis velit, ſubjici poſſunt honeſtati. An ſit autem facile, magnum, jucundum, ſine periculo, ad quæſtionem pertinet utilitatis: qui loci oriuntur ex contradictione. Eſt quidem utile, ſed difficile, parum injucundum, periculoſum. Tamen quibuſdam videtur eſſe nonnunquam de jucunditate ſola conſultatio, ut ſi de ædificando theatro, inſtituendis ludis, deliberetur. Sed neminem adeò ſolutum luxu puto, ut nihil in cauſſa ſuadendi ſequatur præter voluptatem. Præcedat enim ſemper aliquid neceſſe eſt, ut in ludis honor deorum, in theatro non inutilis laborum remiſſio, deformis & incommoda turbæ, ſi id non ſit, conflictatio: & nihilominus eadem illa religio, cùm theatrum veluti quoddam illius ſacri templum vocabimus. Sæpe verò & utilitatem deſpiciendam eſſe dicimus, ut honeſta faciamus: ut cùm illis Opiterginis damus conſilium, ne ſe hoſtibus dedant, quanquam perituri ſint niſi fecerint. Et utilia honeſtis præferimus: ut cùm ſuademus ut bello Punico ſervi ar-

Vt Caſilinenſes de quibus Liv. dec. 3. lib. 3. Idem dec. 3. lib. 2. Florus in Epit. lib 110. Ariſt. 3. Ethic. & Rhetoric. 1. Poſſibile. Ariſt. 1. Rhet. ad Alexand.

Florus in Epitome lib. 110. Liv. dec. 3. lib. 4.

De Suaſoria Deliberativa & Proſopopœia.

mentur. Sed tamen neque hic planè concedendum eſt eſſe id inhoneſtum: liberos enim natura omnes, & eiſdem conſtare elementis, & fortaſſe antiquis etiam nobilibus ortos, dici poteſt: & illic ubi manifeſtum periculum eſt, opponenda alia: ut crudelius etiam perituros affirmemus, ſe ſi dediderint, ſive hoſtis non ſervaverit fidem, ſive Cæſar vicerit, quod eſt vero ſimilius. Hæc autem, quæ tantum inter ſe pugnant, plerumque nominibus deflecti ſolent. Nam & utilitas ipſa expugnatur ab iis qui dicunt non ſolum potiora eſſe honeſta quam utilia, ſed ne utilia quidem eſſe quæ non ſint honeſta: & contrà, quod nos honeſtum, illi vanum, ambitioſum, ſtolidum, verbis quàm re probabilius vocant. Nec tantùm inutilibus comparantur utilia, ſed inter ſe quoque ipſa: ut ex duobus eligamus, in altero quid ſit magis, in altero quid ſit minus. Creſcit hoc adhuc. Nam interim triplices etiam ſuaſoriæ incidunt: ut cum Pompeius deliberavit, Parthos, an Africam, an Ægyptum peteret. Ita non tantùm utrum ſit melius, ſed quid ſit optimum, quæritur, Itemque contra. Nec unquam incidet in hoc genere materiæ dubitatio rei quæ undique ſecundum nos ſit. Nam ubi contradictioni locus non eſt, quæ poteſt eſſe cauſſa dubitandi? Ita ferè omnis ſuaſoria nihil eſt aliud quàm comparatio. Videndumque, quid conſecuturi ſimus, & per quid: ut æſtimari poſſit, quid in eo quod petimus, ſi commódi, an verò in eo per quod petimus, incommodi. Eſt utilitatis & in tempore quæſtio. *Expedit, ſed non nunc.* Et in loco, *Non hic.* Et in perſona, *Non nobis, non contra hos.* Et in genere agendi, *Non ſic.* Et in modo, *Non id tantum.* Sed perſonam ſæpius decoris gratia intuemur, quæ & in nobis, & in iis qui deliberant, ſpectanda eſt. Itaque quamvis exempla plurimum in conſiliis poſſunt, quia facillimè ad conſentiendum homines ducuntur experimentis: refert tamen quorum autoritas, & quibus adhibeatur. Diverſi ſunt enim deliberantium animi, duplex conditio. Nam conſultant plures, aut ſinguli: ſed in utriſque differentia: quia & in pluribus multum intereſt, Senatus ſit, an populus: Romani, an Fidenates: Græci, an Barbari, & in ſingulis, Catoni petendos honores ſuademus, an C. Mario: de ratione belli Scipio prior, an Fabius deliberet. Proinde intuenda, ſexus, dignitas, ætas. Sed mores præcipuè

Plutar. in Pompeio.

diſcrimen dabunt. Et honeſta quidem honeſtis ſuadere facillimum eſt: ſi verò apud turpes recta obtinere conabimur, ne videamur exprobare diverſam vitæ ſectam, cavendum eſt. Et animus deliberantis, non ipſa honeſti natura, quam ille non reſpicit, promovendus: ſed laude, vulgi opinione, & ſi parum proficiet hæc vanitas, ſecutura ex his utilitate: aliquando verò magis objiciendo aliquos, ſi diverſa fecerint, metus. Nam præter id quod his leviſſimi cujuſque animus facillimè terretur, neſcio an etiam naturaliter apud plurimos plus valeat malorum timor, quàm ſpes bonorum, ſicut facilior eiſdem turpium quàm honeſtorum intellectus eſt. Aliquando bonis ſuadentur parum decora, dantur parum bonis conſilia, in quibus ipſorũ qui conſulunt, ſpectatur utilitas. Nec me fallit quæ ſtatim cogitatio ſubire poſſit legentem. Hoc ergo præcipis? & hoc fas putas? Poterat me liberare. M. Cicero, qui ita ſcribit ad Brutum, Propoſitis plurimis quæ honeſtè ſuaderi Cæſari poſſent, ſimne bonus vir, ſi hæc ſuadeam? Minimè. Suaſoris enim finis eſt utilitas ejus cui quiſque ſuadet. At recta ſunt: quis negat? ſed non eſt ſemper rectis in ſuadendo locus. Sed quia eſt altior quæſtio, nec tantum ad ſuaſorias pertinet, deſtinatus eſt mihi hic locus duodecimo, (qui ſummus futurus eſt,) libro. Nec ego quicquam fieri turpiter velim, verùm interim hæc vel ad ſcholarum exercitationes pertinere credantur, nam INIQVORVM ratio noſcenda eſt, ut melius æqua tueamur. Interim ſi quis bono inhoneſta ſuadebit, meminerit non ſuadere tanquam inhoneſta, ut quidam declamatores. Sextum Pomp. ad piraticam, propter hoc ipſum, quòd turpis & crudelis ſit, impellunt: ſed dandus illis deformibus color: idque etiam apud malos. Nec enim eſt quiſquam tam malus, ut malus videri velit. Sic Catilina apud Saluſt. loquitur, ut rem ſceleratiſſimam non malitia, ſed indignatione videatur audere. Sic Atreus apud Varum *.

Cap. 1.

* Al. Varium. Vet. Varrum.

Jam fero (inquit) *infandiſſima: jam facere cogor.*

Quanto magis eis quibus cura famæ fuit, conſervandus eſt hic vel ambitus? Quare & cùm Ciceroni dabimus conſiliũ ut Antonium roget, vel etiam ut Philippicas (ita vitam pollicente eo) exurat non cupiditatem lucis allegabimus; hæc enim ſi valet in animo ejus, tacentibus quoque nobis valet: ſed ut ſe reipublicæ ſervet, hortabimur. Hæc

illi

De ſuaſoria deliberativa & Proſopopœia.

illi opus eſt occaſione, ne eum talium precum pudeat. Et Caio Cæſari ſuadentes regnum, affirmabimus ſtare jam rempublicam niſi uno regente non poſſe. Nam qui de re nefaria deliberat, id ſolùm quærit, quomodo quàm minimum peccare videatur. Multum refert etiam quæ ſit perſona ſuadentis: quia anteacta vita, ſi illuſtris fuit, aut clarius genus, aut ætas, aut forma, affert expectationem. PROVIDENDUM eſt, ne quæ dicuntur, ab eo qui dicit, diſſentiant. At his contraria ſummiſſionem quendam modum poſtulant. Nam quæ in aliis libertas eſt, in aliis licentia vocatur. Et quibuſdam ſufficit autoritas, quoſdam ratio ipſa ægre tuetur. Ideóque longe mihi difficillimæ videntur Proſopopœiæ, in quibus ad reliquum Suaſoriæ laborem accidit etiam perſonæ difficultas. Namque idem illud aliter Cæſar, aliter Cicero, aliter Cato ſuadere debebit. Utiliſſima verò hæc exercitatio, vel quod duplicis eſt operis, vel quod poëtis quoque, aut hiſtoriarum futuris ſcriptoribus plurimum confert; verùm & oratoribus neceſſaria. Nam ſunt multæ à Græcis Latiniſque compoſitæ orationes, quibus alii uterentur, ad quorum conditionem vitamque aptanda quæ dicebantur fuerunt. An eodem modo cogitavit, aut eandem perſonam induit Cicero, cùm ſcriberet Cn. Pompeio, & cùm C. Appio, cæteriſve; ac non uniuſcujuſque eorum fortunam, dignitatem, res geſtas intuitus, omnium quibus vocem dabat, etiam imaginem expreſſit? ut melius quidem, ſed tamen ipſi dicere viderentur. Neque enim minus vitioſa eſt oratio, ſi ab homine, quàm ſi à re cui accommodari debuit, diſſidet: ideóque Lyſias optimè videtur in iis quæ ſcribebat indoctis, ſervaſſe veritatis fidem. Enimvero præcipuè declamatoribus conſiderandum eſt, quid cuique perſonæ conveniat: qui pauciſſimas controverſias ita dicunt ut advocati: plerunque filii, patres, divites, ſenes, aſperi, lenes, avari: denique ſuperſtitioſi, timidi, deriſores fiunt: ut vix comœdiarum actoribus plures habitus in pronuntiando concipiendi ſint, quàm his in dicendo. Quæ omnia videri poſſunt Proſopopœiæ, quas ego Suaſoriis ſubjeci; quia nullo alio ab iis quàm perſona diſtant. Quanquam hæc aliquando etiam in controverſias ducitur, quæ ex hiſtoriis compoſitæ, certis agentium nominibus continentur. Neque ignoro plerunque exercitationis gra-

Homer.

tia

Iliad. 24. Vide Plutar. in Sylla.

tia poni & poëticas & hiſtoricas, ut Priami verba apud Achillem aut Syllæ dictaturam deponentis in concione. Sed hæc in partes cedunt trium generum in quæ cauſſas diviſimus. Nam & rogare, indicare, rationem reddere, & alia de quibus ſupra dictum eſt, variè, atque ut res vult, in materia judiciali, deliberativa, demonſtrativa, ſubjicere ſolemus. Frequentiſſimè verò in his utimur ficta perſonarum quas ipſi ſubſtituimus, oratione, ut apud Ciceronem pro Cælio, Clodiam & cæcus Appius, & Clodius frater; ille in caſtigationem, hic in rationem amorum compoſitus alloquitur. Solent in ſcholis fingi materiæ ad deliberandum ſimiliores controverſiis, ex utroque genere commiſtæ: ut cùm apud C. Cæſarem conſultatio de pœna Theodoti ponitur. Conſtat enim accuſatione & defenſione cauſſæ, quod eſt judicialium proprium. Permiſta autem eſt & utilitatis ratio, an pro Cæſare fuerit occidi Pompeium: an timendum à rege bellum, ſi Theodotus ſit occiſus: an id minimè opportunum hoc tempore, & periculoſum, & certe longum ſit futurum. Quæritur & de honeſto, deceatne Cæſarem ultio Pompeii: an ſit verendum ne pejorem faciat ſuarum partium cauſſam, ſi Pompeium indignum morte fateatur. Quod genus accidere etiam veritati poteſt. Non ſimplex autem circa ſuaſorias error in pleriſque declamatoribus fuit, qui dicendi genus in his diverſum atque in totum illi judiciali contrarium eſſe exiſtimarunt. Nam & principia abrupta, & concitatam ſemper orationem, & in verbis effuſionem (ut ipſi vocant) cultum affectaverunt, & earum breviores utique commentarios quàm * judiciales materiæ facere elaborarunt. Ego porrò in prooemio video non utique opus eſſe ſuaſoriis, propter quas dixi ſuprà cauſas: ita cur initio furioſo ſit exclamandum, non intelligo: cum propoſita conſultatione rogatus ſententiam, ſi modò eſt ſanus, non * quiritet, ſed quàm maximè poteſt civili & humano ingreſſu mereri aſſenſum deliberantis velit. Cur autem torrens, & utique æqualiter concitata ſit in ea dicentis ratio, cùm vel præcipuè moderationem rationemque conſilia deſiderent? Neque ego negaverim ſæpius ſubſidere in controverſiis impetum dicendi prooemio, narratione, argumentis: quem ſi detrahas, id ferè ſupererit, quo ſuaſoriæ conſtant: verùm id quo-

que

De hoc Theodoto Rhetore Plut. in vita Pompeii.

* Al. legalis

* Quiritare, deos hominéſque inclamare.

De ſuaſoria deliberativa & Proſopopœia.

que æqualis erit, non tumultuoſius atque turbidius. Verborum autem magnificentia non validius eſt affectanda ſuaſorias declamantibus, ſed contingit magis. Nam & perſonæ ferè magnæ fingentibus placent, regum, principum, populi, ſenatus, & res ampliores: ita cùm verba rebus aptentur, ipſo materiæ nitore clareſcunt. Alia veris conſiliis ratio eſt: ideóque Theophraſtus quàm maximè remotum ab omni affectatione in deliberativo genere voluit eſſe ſermonem, ſecutus in hoc autoritatem præceptoris ſui, quanquam diſſentire ab eo non timidè ſolet. Nanque Ariſtoteles idoneam maximè ad ſcribendum demonſtrativam, proximámque ab ea judicialem putavit: videlicet quoniam prior illa tota eſſet oſtentationis, hæc ſecunda egeret artis, vel ad fallendum, ſi ita popoſciſſet utilitas; conſilia fide prudentiáque conſtarent. Quibus in demonſtrativa conſenſio. Nam & omnes alii ſcriptores idem tradiderunt.

In judiciis autem conſiliiſque ſecundum conditionem ipſius quæ tractabitur rei, accommodandam dicendi credo rationem. Nam & Philippicas Demoſthenis, eiſdem quibus habitas in judiciis orationes, video eminere virtutibus. Et Ciceronis ſententiæ & conciones, non minus clarum quàm eſt in accuſationibus ac defenſionibus, eloquentiæ lumen oſtendunt. Dicit tamen idem de ſuaſoria, hoc modo, Tota autem oratio, ſimplex & gravis, & ſententiis debet ornatior eſſe quàm verbis. Uſum exemplorum nulli materiæ magis convenire meritò ferè omnes conſentiunt, cùm plerunque videantur reſpondere futura præteritis, habeatúrque experimentum velut quoddam rationis teſtimonium. Brevitas quoque aut copia non genere materiæ, ſed modo conſtant. Nam ut in conſiliis plerunque ſimplicior quæſtio eſt, ita ſæpe in cauſſis minor. Quæ omnia vera eſſe ſciet, ſi quis non orationes modò, ſed hiſtorias etiam: (namque in his conciones atque ſententiæ plerunque ſuadendi ac diſſuadendi funguntur officio) lege maluerit, quàm in commentariis Rhetorum conſeneſcere. Inveniet enim nec in conſiliis abrupta initia, & concitatius ſæpe in judiciis dictum, & verba aptata rebus in utroque genere, & breviores aliquanto cauſſarum orationes quàm ſententiarum. Ne illa quidem in his vitia deprehendet, quibus quidam

Cic. in Partit.

declamatores laborant, quòd & contra ſentientibus inhumanè convitiantur, & ita plerunque dicunt, tanquam ab iis qui deliberant, utique diſſentiant: ideóque objurgantibus ſimiliores ſunt, quàm ſuadentibus. Hæc adoleſcentes ſibi ſcripta ſciant, ne aliter quàm dicturi ſint, exerceri velint, & in deſueſcendis morentur. Cæterùm cùm advocari cœperint in conſilia amicorum, dicere ſententiam in ſenatu, ſuadere, ſiquid conſulet princeps; quod præceptis fortaſſe non credunt, uſu docebuntur.

De partibus cauſſarum judicialium.

CAP. IX.

ARGUMENTUM.

Pergit ad tertium genus omnium difficillimum: quod officiis duobus conſtare intenſionis & depulſionis, & partibus quinque ait, Prœmio, Narratione, Probatione, Refutatione, & Concluſione. Repudiat eos qui partitionem, propoſitionem, & Exceſſum adjiciebant: quarum duæ priores ſub confirmatione contineantur. Exceſſum verò, ſi in cauſſa ſit, eſſe adjutorium aut ornamentum partis ex qua egreditur: ſin extra cauſſam ſit, non eſſe partem cauſæ. Refutationem inter partes retinet. Nec ut quidque primum dicendum, ita primum cogitandum. Ergo ante omnia intuendum, quod genus cauſſæ, quid ſit ſtatus, quid proſit, quid noceat, quomodo confirmandum & confutandum. Deinde quomodo narrandum. Poſtremò quo pacto exordio & peroratione ſit conciliandus judex. Hoc igitur ordine inſpiciendam materiam eſſe, ſed ſcribendam ex quo apud judicem dicimus.

NUnc de judiciali genere, quod eſt præcipuè multiplex, ſed officiis conſtat duobus, Intentionis ac Depulſionis: cujus partes, ut plurimis autoribus placuit, quinque ſunt, Prœmium, Narratio, Probatio, Refutatio, Peroratio. His adjecerunt quidam Partitionem, Propoſitionem, Exceſſum: quarum priores duæ probationi ſuccedunt. Nam proponere quidem quæ ſis probaturus, neceſſe eſt: ſed & concludere. Cur igitur ſi illa pars cauſſæ eſt, non & hæc ſit? Partitio verò diſpoſitionis eſt ſpecies, ipſa diſpoſitio pars Rhetorices, & per omnes materias totúmque earum corpus æqualiter fuſa, ſicut Inventio & Elocutio. Ideóque eam non orationis totius partem unam eſſe credendum eſt, ſed quæſtionum etiam ſingularum. Quæ namque eſt quæſtio, in qua non promittere poſſit orator quid primo, quid ſecundo, quid tertio ſit loco dicturus?

quod

Partes cauſſarum Judiciales.

quod eſt proprium partitionis. Quàm ergo ridiculum eſt, quæſtionem quidem ſpeciem eſſe probationis: partitionem autem quæ ſit ſpecies quæſtionis, partem totius orationis vocari? Egreſſio verò, vel (quod uſitatius eſſe cœpit) Exceſſus, ſive eſt extra cauſſam, non poteſt eſſe pars cauſſæ: ſive eſt in cauſſa, adjutorium vel ornamentum partium eſt earum ex quibus egreditur. Nam ſi quicquid in cauſſa eſt, pars cauſſæ vocabitur: cur non argumentum, ſimilitudo, locus communis, affectus, exempla, partes vocentur? Tamen nec iis aſſentior qui detrahunt refutationem, tanquam probationi ſubjectam, ut Ariſtoteles: hæc enim eſt quæ conſtituat, illa quæ deſtruat. Hoc quoque idem aliquatenus novat, quod proœmio non narrationem ſubjungit, ſed propoſitionem. Verum id facit, quia Propoſitio genus, Narratio ſpecies videtur: & hoc * non ſemper, illa verò ſemper & ubique credit opus eſſe. Verùm ex his quas conſtitui partibus, non ut quidque primum dicendum, ita primum cogitandum eſt: ſed ante omnia intueri oportet, quod ſit genus cauſſæ: quod in ea quæratur? quæ proſint, quæ noceant: deinde quid confirmandum ſit, ac refellendum: tum quomodo narrandum. Expoſitio enim probationum eſt præparatio: nec eſſe utilis poteſt, niſi prius conſtiterit quid debeat de probatione promittere. Poſtremò intuendum quemadmodum judex ſit conciliandus. Neque enim niſi totis cauſſæ partibus diligenter inſpectis, ſcire poſſumus qualem nobis facere animum cognoſcentis expediat, ſeverum an mitem, concitatum an remiſſum, adverſum gratiæ an obnoxium. Neque ideò tamen eos probaverim, qui ſcribendum quoque proœmium noviſſimè putant. Nam ut conferri materiam omnem oportet, & quid quoque loco ſit opus, conſtare debet antequam dicere aut ſcribere ordiamur, ita incipiendum ab iis quæ prima ſunt. Nam nec pingere quiſpiam aut fingere cœpit à pedibus: nec denique ARS ulla conſummatur ibi unde ordiendum eſt. Quid fiet alioqui, ſi ſpatium componendi orationem ſtylo, non fuerit? nonne nos hæc inverſa conſuetudo deceperit? Inſpicienda igitur materia eſt, quo præcipimus ordine, ſcribenda, quo dicimus.

* *Al.* Hac, *Vet.* hæc.

De

De generibus Iudicialium controverſiarum.

CAP. X.

ARGUMENTUM.

Genus Iudiciale dixit eſſe multiplex: illud jam in ſpecies dividit: primam ſimplicem, ſecundam conjunctam vocat, quæ etiam dividatur bifariam, aut eſſe unius generis, ut Repetundarum. Aut Jurium, ut furti, & homicidii: quibus tertium genus adjicit comparativum, ad quod divinationem & mutuas accuſationes, quæ Antecategoriæ dicuntur, poſſe reduci ait: quarum duo ſint genera: unum quo litigatores idem crimen invicem intentant, alterum quo diverſa. Poſtremò, genere cauſſæ cognito, ſtatum diligenter inſpiciendum monet.

CÆterùm cauſſa omnis, in qua pars altera agentis eſt, altera recuſantis: aut unius rei controverſia conſtat, aut plurium. Illa ſimplex dicitur, hæc conjuncta. Una controverſia eſt per ſe furti, per ſe adulterii. Plures aut ejuſdem generis, ut in pecuniis repetundis: aut diverſi, ut ſi quis ſacrilegii ſimul & homicidii accuſetur. Quid nunc in publicis judiciis non accidit, quoniam prætor certa lege ſortitur: Principum autem & Senatus cognitionibus frequens eſt, & populi fuit. Privata quoque judicia ſæpe unum judicem habere multis & diverſis formulis ſolent: nec aliæ ſpecies erunt, etiam ſi unus à duobus duntaxat eandem rem, atque ex eadem cauſſa petet; aut duo ab uno, aut plures à pluribus: quod accidere in hæreditariis litibus interim ſcimus: quia quamvis in multis perſonis, cauſſa tamen una eſt, niſi ſi conditio perſonarum quæſtiones variaverit. Diverſum his tertium genus, quòd dicitur Comparativum, cujus rei tractatus in parte cauſſæ frequens eſt: ut cùm apud centumviros poſt alia quæritur, & hoc, uter dignior hæreditate ſit. Rarum eſt autem, ut in foro judicia propter id ſolùm conſtituantur, ſicut divinationes, quæ fiunt de accuſatore conſtituendo, & nonnunquam inter delatores, uter præmium meruerit. Adjecerunt quidam numero mutuam accuſationem, quæ ἀντικατηγορία vocatur: aliis videlicet ſuccedere hanc quoque comparativo generi exiſtimantibus: cui ſimilis erit petitionum invicem diverſarum: quod accidit vel frequentiſſimè. Id ſi ipſum vocari debet ἀντικατηγορία, (nam proprio caret nomine) duo erunt genera ejus: alterum, quo litigatores idem crimen invicem intentant: alterum, quo

aliud

Inventionis particulę.

aliud atque aliud. Cui & petitionum conditio pars eſt: Cùm apparuerit genus cauſſæ, tum intuebimur negetúrne factum, quod intenditur, an defendatur, an alio nomine appelletur, an à genere actionis repellatur: unde ſunt ſtatus.

Quid ſit Quæſtio, Ratio, Judicatio, Continens, & Quatenus neceſſaria.

CAP. XI.

ARGUMENTUM.

Genus cauſſæ & ſtatum intuenda præcepit, & nunc ut omne dubium diſcutiat circa hunc Hermagoræ, & quorundam aliorum affectatam ſubtilitatem, & in particulas minutas concisam, reprehendit, qui Quæſtionem, Rationem, Continens ſeu Firmamentum, & judicationem diverſas ante ſtatum particulas ſtatuebant. Oſtendit quid extra judicia quæſtio ſignificet, & duplicem ejus in judiciis acceptionem, tum quid per reliqua quæ ſtatum præcedunt, ſignificari autores velint. Veriuſque multo & ſimplicius locutos affirmat, qui illa omnia idem eſſe voluerunt, cùm abſurdiſſimum videatur, corpus orationis in parva momenta, & minutas partes concidendo conſumere, quorum cognitio ſupervacua futura ſit, ſiquid in controverſiam veniat, quid in eo & per quid velit efficere adverſarius, quidque nos fuerimus diligenter intuiti.

His inventis, intuendum deinceps Hermagoræ videtur, Quid ſit quæſtio, ratio, judicatio, continens, id eſt συνέχον, vel, (ut alii vocant,) firmamentum. Quæſtio latius intelligitur, omnis de qua in utranque partem, vel in plures dici credibiliter poteſt. In judiciali autem materia dupliciter accipienda eſt: Altero modo, quo dicimus multas quæſtiones habere controverſiam, quo etiam minores omnes complectimur: Altero, quo ſignificamus ſummam illam in qua cauſſa vertitur, de hac nunc loquor, ex qua naſcitur ſtatus, An factum ſit, quid factum ſit, an rectè factum ſit. Has Hermagoras & Apollodorus & alii plurimi Scriptores propriè quæſtiones vocant: Theodorus (ut dixi) capita generalia: ſicut illas minores aut ex illis pendentes, ſpecialia. Nam & quæſtionem ex quæſtione naſci, & ſpeciem in ſpecies dividi convenit. Hanc igitur quæſtionem veluti principalem vocant ζήτημα. Ratio autem eſt, qua id quod factum eſſe conſtat, defenditur. Et cur non utamur eodem, quo ſunt uſi ferè omnes, exemplo? Oreſtes matrem occidit, hoc conſtat, dicit, ſe

Quæſtio quid.

Ratio quid.

juſte feciſſe: ſtatus erit qualitatis, quæſtio. An juſtè fecerit: ratio, quòd Clytæmneſtra maritum ſuum patrem Oreſtis occidit, hoc αἴτιον dicitur, κρινόμενον autẽ judicatio; An oportuerit vel nocentem matrem à filio occidi. Quidam diviſerunt αἴτιον & αἰτίαν ut eſſet altera, propter quã judicium conſtitutum eſt, ut occiſa Clytæmneſtra: altera, qua factum defenditur, ut occiſus Agamemnon. Sed tanta eſt circa verba diſſenſio, ut alii αἰτίαν cauſſam judicii, αἴτιον autem facti vocent: alii eadẽ in contrarium vertant. Latinorum quidam hæc initium & rationem vocaverunt: quidam utrunque eodem nomine appellant. Cauſſa quoq; ex cauſſa, id eſt, αἴτιον ἐξ αἰτίας naſci videtur: quale eſt, Occidit Agamemnonem Clytæmneſtra, quia ille filiam communem immolaverat, & captivam pellicem adducebat. Idem putant & ſub una quæſtione plures eſſe rationes: ut ſi Oreſtes & alteram afferat matris necatæ cauſſam, quòd reſponſis ſit impulſus. Quot autem cauſſas faciendi, totidem judicationes. Nam & hæc erit judicatio, an reſponſis parere debuerit. Sed & una cauſſa plures habere quæſtiones & judicationes (ut ego arbitror) poteſt: ut in eo qui cum adulteram deprehenſam occidiſſet, adulterum, qui tum effugerat, poſtea in foro occidit. Cauſa enim eſt una, adulter fuit: quæſtiones & judicationes, an illo tempore, an illo loco licuerit occidere. Sed ſicut cum ſint plures quæſtiones, omnéſque ſuos ſtatus habeant, cauſſæ tamen ſtatus unus ſit, ad quem referuntur omnia: ita Judicatio maximè propria, de qua pronuntiatur. Συνέχον autem (quod, ut dixi, continens alii, firmamentum alii putant; Cicero firmiſſimam argumentationem defenſoris, & * appoſitiſſimam ad judicationem) quibuſdam id videtur eſſe, poſt quod nihil quæritur: quibuſdam id quod ad judicationem firmiſſimum affertur. Cauſſa facti non in omnes controverſias cadit. Nam quæ fuerit cauſſa faciendi, ubi factum negatur? At ubi cauſſa tractatur, negant eodem loco eſſe judicationem, quo quæſtionem. Idque & in Rhetoricis Cicero & in Partitionibus dicit. Nam & in conjectura eſt quæſtio ex illo, factum, non factum, an factum ſit. Ibi ergo judicatio, ubi quæſtio: quia in eadem re prima quæſtio, & extrema diſceptatio. At in qualitate, Matrem Oreſtes occidit, rectè, non rectè: an rectè occiderit, quæſtio, nec ſtatim judicatio. Quando ergo? Illa patrem

Judicatio.

Continens Rheto 1

* *Al* aptiſſimam.

meum

Inventionis particulæ.

micum occiderat. Sed non ideo tu matrem debuiſti occidere, an debuerit; hic judicatio. Firmamentum autem verbis ipſius ponam. Si velit Oreſtes dicere ejuſmodi animum matris ſuæ in patrem ſuum, in ſeipſum ac ſorores, in regnum, in famam generis ac familiæ, ut meritò ab ea pœnas liberi ſui potiſſimùm petere debuerint. Utuntur aliis & talibus exẽplis, Qui bona paterna conſumpſerit, ne concionetur, in opera publica conſumpſit quæſtio, An quiſquis conſumpſerit, prohibendus ſit; judicatio, An qui ſic. Vel ut in cauſa militis * Mariani qui C. Luſium tribunum vim ſibi inferentem interficit, quæſtio, An jure fecerit. Ratio, quod is vim afferebat. Judicatio, An indemnatum, An Tribunum à milite occidi oportuerit. Alterius etiam ſtatus quæſtionem, alterius judicationem putant. Quæſtio qualitatis, An rectè Clodium Milo occiderit. Judicatio conjecturalis, An Clodius inſidias fecerit. Ponunt & illud, ſæpe cauſam in aliquam rem dimittit, quæ non ſit propria quæſtionis, & de ea judicari. A quibus multum diſſentio. Nam & illa quæſtio, An omnes qui paterna bona conſumpſerint, concione ſint prohibendi, habeat oportet ſuam judicationem. Ergo non alia quæſtio, alia judicatio erit; ſed plures quæſtiones, & plures judicationes. Quid? non in cauſa Milonis ipſa conjectura refertur ad qualitatem? Nam ſi eſt inſidiatus Clodius, ſequitur ut rectè ſit occiſus. Cùm verò in aliquam rem miſſa cauſa eſt, & receſſum à quæſtione quæ erat conſtituta: hic quæro, ubi judicatio eſt. Paulùm in his ſecum etiam Cicero diſſentit. Nam in Rhetoricis (quemadmodum ſuprà dixi) Hermagoram eſt ſecutus: in Topicis, ex ſtatu effectam contentionem κρινόμενον exiſtimat. Idque Trebatio, qui juris erat conſultus alludens, qua de re agitur appellat; quibus id contineatur, continentia, quaſi firmamenta defenſionis: quibus ſublatis defenſio nulla ſit. At in Partitionibus oratoriis, firmamentum, quod opponitur defenſioni; quia continens quod primum ſit, ab accuſatore dicatur; ratio, à reo; ex rationis & firmamenti quæſtione, diſceptatio ſit judicationum. Verius igitur & brevius, qui ſtatum & continens & judicationem idem eſſe voluerunt; continens autem id eſſe, quo ſublato lis eſſe non poſſit. Hi mihi videntur utramque cauſam complexi, & quod Oreſtes matrem, & quod Clytemneſtra

* Aruncidi quę Plutar. in Mario & Valer. lib 6. cit. 1. de pudicitia.

L Agamem-

In exordio.

Agamemnonem occiderit. Iidem judicationem & ſtatum conſentire ſemper exiſtimarunt. Nec enim aliud eorum rationi conveniens fuiſſet. Verùm hæc effecta ſubtilitas, circa nomina rerum, ambitioſo labore à nobis in hoc aſſumpta ſolùm, ne parum diligenter inquiſiſſe de opere quod aggreſſi ſumus, videremur: ſimplicius autem inſtituenti, non eſt neceſſe per tam minutas rerum particulas rationem docendi concidere: quo vitio multi quidem laborarunt, præcipuè tamen Hermagoras, vir alioqui ſubtilis, & in plurimis admirandus, tantum diligentiæ nimium ſollicitæ, ut ipſa ejus reprehenſio laude aliqua non indigna ſit. Hæc autem brevior, & vel ideo lucidior multo * via, neque diſcentem per ambages fatigabit, nec corpus orationis in parva momenta deducendo conſumet. Nam qui viderit quid ſit quod in controverſiam veniat, quid in eo, & per quæ velit efficere pars diverſa, quid noſtra, quod inprimis eſt intuendum: nihil eorum ignorare, de quibus ſupra diximus, poterit. Nec eſt fere quiſquam, modò non ſtultus, atque ab omni prorſus uſu dicendi remotus, quin ſciat & quid litem faciat, (quod ab illis cauſa vel continens dicitur) & quæ ſit inter litigantes quæſtio, & de quo judicari oporteat: quæ omnia idem ſunt. Nam & de eo quæſtio eſt, quod in controverſiam venit: & de eo judicatur, de quo quæſtio eſt. Sed non perpetuò intendimus in hæc animum, & cupiditate laudis utcunquè acquirendæ, vel dicendi voluptate evagamur, quando uberior ſemper extra cauſam materia, quia in controverſia pauca ſunt, extra omnia: & hic dicitur de iis quæ accepimus, illic de quibus volumus. Nec tamen hoc præcipiendum eſt, ut quæſtionem, continentem, judicationem inveniamus; (nam id quidem facile eſt) quam ut intueamur ſemper, aut certè ſi digreſſi fuerimus, ſaltem reſpiciamus, ne plauſum affectantibus arma excidant. Theodori ſchola (ut dixi) omnia refert ad capita. His plura intelliguntur: Uno modo ſumma quæſtio, item ut ſtatus: Altero cæteræ quæ ad ſummam referuntur. Tertio, propoſitio cum affirmatione: ut dicimus, Caput rei eſt apud Menandrum, κεφάλαιον ἐϛίν. In univerſum autem quicquid probandum eſt, erit caput: ſed id majus, aut minus. Et quoniam quæ de his erant à ſcriptoribus artium tradita, verboſius etiam quàm neceſſe erat expoſuimus

* Al. multa.

ſuimus : præterea quæ partes eſſent judicialium cauſſarum, ſuprà dictum eſt : proximus liber Proœmia, id eſt, exordia concipiet.

M. FABII QVINTILIANI
DE INSTITUTIONE
ORATORIA LIBER VI.

PROOEMIUM.

ARGUMENTUM.

Hac præfatione, Poëtarum more, deos in auxilium invocat, & Domitiani numen, quod ad benevolentiam ejus emerendam non parum facit: cujus rei cauſam duplicem aſſignat: & quia ejus expectationi judicioque graviſſimo reſpondendum erat, qui ſororis ſuæ filios inſtituendos ſibi tradidiſſet, & quia quæ ſequuntur, præcedentibus ſunt longè difficiliora, quo poſteriore ſibi attentionem parat. Ea quæ ſunt proponit, ordo cauſarum judicialium, officium exordii, narrandi, confirmandi & confutandi ratio, vis perorationis, quæ vel movendis affectibus, vel reficienda brevi repetitione memoria conſtat.

PErfecto, Marcelle Victori, operis tibi dedicati tertio libro, & jam quarta ferè laboris parte tranſacta; novæ inſuper mihi diligentiæ cauſa, & altior ſollicitudo, quale judicium hominum emererer, acceſſit. Adhuc enim velut ſtudia inter nos conferebamus: & ſi parum noſtra inſtitutio probaretur à cæteris: contenti fore domeſtico uſu videbamur, ut tui meique filii formare diſciplinam, ſatis putaremus. Cùm verò mihi Domitianus Auguſtus ſororis ſuæ nepotum delegaverit curam, non ſatis honorem judiciorum cœleſtium intelligam, niſi ex hoc quoq; oneris magnitudinem metiar. Quis enim mihi aut mores excolendi ſit modus, ut eos non immeritò probaverit ſanctiſſimus cenſor; aut ſtudia, ne feſelliſſe in his videar principem, ut in omnibus, ita in eloquentia quoque eminentiſſimum? Quòd ſi nemo miratur Poëtas maximos feciſſe, ut non ſo-

Hinc conſtat quo tempore floruerit Quintilianus noſter.

Inventio.

lum initiis operum ſuorum muſas invocarent, ſed provecti quoque longius, cùm ad aliquem graviorem veniſſent locum, repeterent vota, & velut nova precatione uterentur: mihi quoque profectò poterit ignoſci, ſi quod initio, quum primùm hanc materiam inchoavi, non fecerim, nunc omnes in auxilium deos, ipſumque in primis, quo neque præſentius aliud, neque ſtudiis magis propitium numen eſt, invocem: ut quantum nobis expectationis adjecit, tantum ingenii adſpiret, dexterque ac volens adſit, & me qualem eſſe credidit, faciat. Cujus mihi religionis non hæc ſola ratio, quæ maxima eſt, ſed alia, qua ſic procedit ipſum opus, ut majora præteritis, ac magis ardua ſint quæ ingredior.

Proponit quæ deinceps tractanda ſint, lib. 4. 5. & 6.

Sequitur enim ut judicialium cauſſarum, quæ ſunt maximè variæ ac multiplices, ordo explicetur, quod proœmii ſit officium: quæ ratio narrandi: quæ probationum ſit fides, ſua propoſita confirmamus, ſeu contradicta diſſolvimus: quanta vis in perorando, ſeu reficienda brevi repetitione rerum memoria eſt judicis, ſive affectus (quod eſt longè potentiſſimum) commovendi. De quibus partibus ſingulis quidam ſeparatim ſcribere maluerunt, velut onus totius corporis veriti, & ſic quoque complureis de unaquaque earum libros ediderunt: quas ego omnes auſus contexere, propè infinitum mihi laborem proſpicio, & ipſa cogitatione ſuſcepti muneris fatigo. Sed durandum eſt, quia cœpimus: & ſi viribꝰ deficiemur, animo tamen perſeverandum.

De Exordio.

CAP. I.

ARGUMENTUM.

In Oratoris opere, id eſt, oratione primum locum Proœmium obtinet, circa quod hæc conſideranda dicit: Quid proœmium, Quæ ejus ſpecies, Quando inſinuatione utendum, Quæ cauſſa pr[illegible] Quis uſus, Quæ propria, & Quomodo præſtentur, Quæ varium [illegible] gulorum generum, Quæ in eo intuenda, & Quod optimum, Qu[illegible] figuræ, habitus & elocutio, & Quando non eſt ejus uſus, Quæ [illegible] exordia, Qualis eorum finis. ¶ Proœmium ſignificantius à Græ[illegible] dictum quàm à Latinis, ex ejus etymologia: & eſſe id quod [illegible] dicem dici priuſquam cauſſam cognoverit, prodit, demonſtrat [illegible] eſſe duas ſpecies principium, & inſinuationem. Cujus tria ſunt [illegible] pora: Unum, quando frons cauſſæ parum honeſta eſt. Secun[illegible] quando dicendum eſt apud fatigatos. Tertium, cùm adverſarius [illegible] judicum animos occupaverit. Proœmii uſum & officia, attent[illegible] dociles & benevolos reddere. Benevolentiam verò duci à perſo[illegible] rebus, & adjunctis utrique. A perſonis quinque modis. Actoris, patroni, litigatoris, rei, & judicis. Actoris, ductum officio cognationis, amicitiæ, reipub. vel magni exempli veniſſe ad agendum dicendo, non avaritia vel ambitione, aut odio, nec contumelioſè vel in perſonam vel in ordinem quenquam agendo. Patroni, eloquentiam actoris & gratiam timere ſimulando, cum honore, aut etiam per contumeliam ſuſpectam reddendo. Litigatoris, ejus dignitatem allegando, aut infirmitatem commendando, aut ſexum, ætatem, conditionémve, ex quibus moveatur miſeratio, proferendo. Rei invidiam ſi potens ſit; contemptum ſi vilis & abjectus; odium, ſi nocens aut turpis ei conflando. Judicis, cum modeſtè & ad cauſſam accommodatè laudando, opinionem domo allatam confirmando, vel detrahendo, metum amovendo vel adhibendo. A cauſſa aliqua in uſum principii quæ maximè favorabilia videbuntur decerpendo, & augendo; contraria repellendo & minuendo, miſerationem ab infelici noſtro exitu, & ſuperbo adverſarii ſi vincamur, movendo. Ab iis quæ perſonis adjuncta ſunt, liberos, parentes, propinquitates, amicitias, rogationes, civitates, proferendo. Ab adjunctis cauſſæ locum, tempus, habitum, expectationem vulgi, actionem proponendo, optando, abominando, rogando, ſollicitum agendo. Attentionem parari, res novas, atroces, magnas, ad exemplum vel ad ipſos judices pertinentes, neque diu nos moraturos, neque extra cauſſam dicturos, promittendo; & in his etiam optando, abominando, rogando, ſollicitum agendo. Dociles fieri, ut in attentione neque diu nos moraturos, neque extrà cauſſam dicturos, promittendo, ſummamque cauſſæ breviter & dilucidè indicando. Quæ omnia quemadmodum in una oratione nonnunquam præſtanda ſint, ita in omnibus locum non habere: cùm ſint quæ benevolentiam, aliæ quæ docilitatem & attentionem deſiderent. Quocirca genera cauſſarum, pro quorum varietate aliud atque aliud præſtandum eſt, eſſe cognoſcenda: quæ plurimi quinque fecerunt, honeſtum, humile, dubium vel anceps, admirabile, obſcurum; nam turpe ſub humili vel admirabili comprehendi, & in ancipiti quidem judicem maximè benevolum reddi oportere, in obſcuro docilem, in humili attentum, in admirabili & turpi remediis per inſinuationem opus eſſe: ut ſi perſona laboremus ad cauſam; ſi cauſſa, ad perſonam confugiamus: ſi his deſtituamur, quod adverſarium lædat quæramus: aut ſi fatigati ſunt, urbanitate opportuna animum reficiamus, aut ſi perſuaſit illis adverſarius, noſtras probationes promittendo adverſas eluamus. ¶ Invehitur in declamatores qui plura eſſe tribus ſuprà nominatis exordii munera volebant, quæ omnia in hæc tria recidere oſtendit. Hinc generalem de exordii ratione præceptionem tradit, ut in eo intueamur, quid, apud quem, pro quo, contra quem, quo tempore, quo loco, quæ vulgi fama, quæ rerum ſtatus, quæ judicis opinione ſit dicendum. Laudatiſſima eſſe exordia domeſtica, quæ ab actione partis adverſæ materiam trahunt: ſuſpecta quæ ſunt quaſi domi mediata. Elocutionis item & actionis genus exordio convenire maximè, in quo erunt omnia mediocria & modeſta: ſententiæ, vox, vultus, compoſitio, à quo aberit verbum omne inſolens, audacius tranſlatum, ab obſoleta vetuſtate repetitum, à poëtica licentia ſumptum, quodque argumentoſum nimis, ut eſt confirmationis, nec prorſus ſine argumentationibus, ut eſt narratio; neque luxu ſplendidiſſimum, ut ſunt perorationis loci; ſed quod medium quidem inter hæc omnia obtinebit, in quo turbari memoria ſit longè turpiſſimum futurum. Breve aut longum eſſe debere: prout cauſa erit perplexa, infamis, vel longa, aut contrà. Figurari nonnunquam his ſchematibus poſſe, occupatione, apoſtrophe, proſopopœia loquentis. Ejus uſum non eſſe, cùm judex eſt ſatis præparatus, aut quando non indiget pręparatione, cùm eſt nonnunquam occupatus, cùm anguſta ſunt tempora, cùm major poteſtas ab ipſa re incipere cogit. ¶ Exordia vitioſa recenſet, vulgare, commune, commutabile, ſeparatum, tranſlatum, longum. Poſtremò exordii uſum etiam in aliis partibus eſſe, & ejus finem cum ſequenti orationis parte commodiſſimè connectendum præcipit.

Quod principium Latine vel exordium dicitur majore quadam ratione Græci videntur *προοίμιον* nominaſſe: quia à noſtris initium modò ſignificatur, illi ſatis clarè partem hanc eſſe ante ingreſſum rei, de qua dicendum ſit, oſtendunt. Nam ſive propterea quod *οἴμη* cantus eſt, & citharœdi pauca illa, quæ antequam legitimum certamen * inchoant, emerendi favoris gratia canunt, procœmium cognominaverunt. * Oratores quoque ea quæ prius quam cauſſam exordiantur, ad conciliandos ſibi judicum animos præloquuntur, eadem appellatione ſignarunt: ſive quòd *οἶμον* idem Græci *viam* appellant, id quod ante ingreſſum rei ponitur, ſic vocare eſt inſtitutum, certè Procœmium eſt, quòd apud judicem prius quam cauſam cognoverit, proſit. Vitioſeq; in ſcholis facimus, quòd exordio ſemper ſic utimur, quaſi cauſſam judex jam noverit. Cujus rei licentia ex hoc eſt, quòd ante declamationem illa velut, iſtud principiorum genus ſecundis actionibus poteſt: primis quidem rarò unquam, niſi forte apud eum cui res aliunde jam nota ſit, dicimus. Cauſſa principii nulla eſt alia, quam ut auditorem, quò ſit nobis in cæteris partibus accommodatior, præparemus. Id fieri tribus maximè rebus, inter autores plurimos conſtat, ſi benevolum, attentum, docilem fecerimus: non quia iſta non per totam actionem ſit cuſtodienda, ſed quia initiis præcipuè neceſſaria, per quæ in animum judicis, ut procedere ultra poſſimus, admittimur. Benevolentiam aut à perſonis, aut à cauſſis duci accepimus: ſed perſonarum non eſt (ut plerique crediderunt) triplex ratio, ex litigatore, & adverſario, & judice. Nam exordium duci nonnunquam etiam ab actore cauſſæ ſolet. Quanquam enim pauciora de ſe ipſo dicit, & parcius plurimum tamen ad omnia momenti eſt in hoc poſitum, ſi vir bonus creditur. Sic enim

*. *Al.* Carmen.
*. *Al.* Vocaverunt.

continget, non ſtudium advocati videatur afferre, ſed penè teſtis fidem. Quare in primis exiſtimetur veniſſe ad agendum ductus officio vel cognationis, vel amicitiæ, maximéque, ſi fieri poterit, reipublicæ, aut alicujus certè non mediocris exempli. Quod ſine dubio multo magis ipſis litigatoribus faciendum eſt, ut agendum magna atque honeſta ratione, aut etiam neceſſitate acceſſiſſe videantur. Sed ut præcipua in hoc dicentis autoritas ſi omnis in ſubeundo negotio ſuſpicio ſordium aut odiorum, aut ambitionis abfuerit? ita quædam in his quoque commendatio tacita, ſi nos infirmos & impares ingeniis contrà agentium dixerimus, qualia ſunt pleraque Meſſalæ proœmia. Eſt enim naturalis favor pro laborantibus: & Judex religioſus libentiſſimè patronum audit quem juſtitiæ ſuæ minimè timet. Inde illa veterum circa occultandam eloquentiam ſimulatio, multum ab hac noſtrorũ temporum jactatione diverſa. Vitandum etiam, ne contumelioſi, maligni, ſuperbi, maledici in quenquam hominem ordinemve videamur, præcipuéque eorum qui lædi niſi averſa judicum voluntate nõ poſſunt. Nam in judicẽ ne quid dicatur, non modò palam, ſed quod omnia intelligi poſſit, ſtultum erat monere, niſi fieret. Etiam* partis adverſæ patronus dabit exordio materiam: interim cum honore, ſi eloquentiam ejus ac gratiam nos timere fingendo: ut ea ſuſpecta ſint judici, fecerimus; interim per contumeliam, ſed hoc perquàm raro, ut Aſinius * pro Urbiniæ hæredibus Labienum adverſarii patronum inter argumenta malæ cauſſæ poſuit. Nec hæc eſſe proœmia Cornelius Celſus, quia ſint extra litem. Sed ego cum autoritate ſummorum Oratorum magis ducor: tum pertinere ad cauſam puto, quicquid ad dicentem pertinet: cum ſit naturale, ut judices iis quos libentius audiunt, facilius etiam credant. Ipſius autem litigatoris perſona tractanda variè eſt. Nam cum dignitas ejus allegatur, tum commendatur infirmitas: nonnunquam contingit relatio meritorum; de quibus verecundius dicendum erit ſua, quàm aliena laudanti. Multum agit ſexus, ætas, conditio, in fœminis, ſenibus, pupillis, liberos, parentes, conjuges allegantibus. Nam ſola rectum quoq; judicem inclinat miſeratio. Deguſtanda tamẽ hæc proœmio, non conſumenda. Adverſarii verò perſona prope iiſdẽ omnibus, ſed è contrario ductis, impugnari ſolet. Nam & potentes ſequitur in-

* *Al.* Etenim.

* *Clariſſimus ſui temporis orator de quo Cic. & Plin. illiusque commendatur bibliotheca. Vide in hunc locum Macrob. Satu. lib. 1. Circumſtantia qua plurimum ad movendum poſſunt.*

vidia, & humiles abjectóſque contentio, & turpes ac nocentes odium : quæ tria ſunt ad alienandos judicum animos potentiſſima. Neque hæc dicere ſatis eſt, quod datur etiam imperitis : pleraque augenda aut minuenda, expediet. Hoc enim Oratoris eſt, illud cauſſæ, Judicem conciliabimus nobis non tantum laudando eum, (quod & fieri cum modo debet, & eſt tamen parti utrique commune :) ſed ſi laudem ejus ad utilitatem noſtræ cauſſæ conjunxerimus, ut allegamus pro honeſtis dignitatem illi ſuam, pro humilibus juſtitiam, pro infelicibus miſericordiam, pro læſis ſeveritatem, & ſimiliter cætera. Mores quoque (ſi fieri poteſt) Judicis velim noſſe, Nam prout aſperi, lenes, jucundi, graves, duri, remiſſi erunt, aut aſſumere in cauſſam naturas eorum quà competent, aut mitigare quà repugnabunt, oportebit. Accidit autem interim hoc quoque, ut aut nobis inimicus, aut adverſario ſit amicus, qui judicat : quæ res utrique parti tractanda eſt, ac neſcio an ei magis, in quam videtur propenſior. Eſt enim nonnunquam pravis hic ambitus, adverſus amicos, aut pro his quibuſcum ſimultates gerant, pronuntiandi, faciendique, injuſtè ne feciſſe videantur. Fuerunt etiam quidam rerum ſuarum judices. Nam & in libris obſervationum à Septimo editis, affuiſſe Ciceronem tali cauſæ invenio : & ego pro Regina Benerice apud eam ipſam dixi. Similis hic quoque ſuperioribus ratio eſt. Adverſarius enim fiduciam partis ſuæ jactat, patronus timet cognoſcentis verecundiam. Præterea detrahenda vel confirmanda opinio, ſi quam præcipuè domo videbitur judex attuliſſe. Metus etiam nonnunquam eſt amovendus : ut Cicero pro Milone, ne arma Pompeii contra ſe diſpoſita putaret, laboravit. Nonnunquam adhibendus, ut idem in Verre facit: ſed adhibendi modus alter ille frequens eſt & favorabilis, ne malè ſentiat populus Romanus, ne judicia transferantur, alter autem aſper & rarus, quo minatur corruptis accuſationem, & id quidem in concilio ampliore utcunque tutius, nam & mali inhibentur, & boni gaudent. Apud ſingulos verò nunquam ſuaſerim, niſi defecerint omnia. Quod ſi neceſſitas exigit, non erit jam ex arte oratoria : non magis quam appellare, etiam ſi id quoque ſæpe utile eſt: aut antequam pronuntiet, reum facere. Nam & minari & de-

Metus nonnunquam Judici amovendus, vid. & inf. lib. 6. cap. 1. Art. 2.

ferre

In exordio.

ferre etiam non Orator poteſt. Si cauſa conciliandi nobis judicis materiam dabit, ex hac potiſſimum aliqua in uſum principii, quæ maximè favorabilia videbuntur, decerpi oportebit, quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro placere tradit, ut ex ſingulis quæſtionibus ſinguli ſenſus in proœmium conferantur. Nam ille non hoc dicit, ſed ad potentiſſimas quæſtiones judicem præparandum. In quo vitii nihil erat, niſi in univerſum id præciperet: quod nec omnis actio patitur, nec omnis cauſa deſiderat. Nam protinus à petitore primo loco, dum ignota judici lis eſt, quomodo ex quæſtionibus ducemus ſententias? nimirum res erunt indicandæ prius. Demus aliquas (nam id exigit ratio nonnunquam) etiamne potentiſſimas omnes, id eſt, totam cauſam? ſic erit in proœmio peracta narratio. Quid verò ſi (ut frequenter accidit) paulò eſt durior cauſa? non benevolentia judicis petenda ex aliis partibus erit? ſed non niſi antè conciliato ejus animo nuda quæſtionum committetur aſperitas. Quæ ſi rectè ſemper initio dicendi tractarentur, nihil proœmio opus eſſet. Aliqua ergo nonnunquam, quæ erunt ad conciliandum nobis judicem potentiſſima, non inutiliter interim ex quæſtionibus in exordio locabuntur. Quæ ſint porrò in cauſis favorabilia, enumerare non eſt neceſſe: quoniam & manifeſta erunt cognita cujuſque controverſiæ conditione, & omnia colligi in tanta litium varietate non poſſunt. Ut autem hæc invenire & augere, ita quod lædit, aut omnino repellere, aut certè minuere, ex cauſa eſt. Miſeratio quoque aliquando ex eadem venit, *ſive quid paſſi ſumus grave, ſive paſſuri*. Nec enim ſum in hac opinione, qua quidem, ut eo diſtare proœmium ab epilogo credam, quòd in hoc præterita, in illo futura dicantur: ſed quòd in ingreſſu parcius & modeſtius prætentanda eſt judicis miſericordia: in epilogo verò liceat totos effundere affectus, & fictam orationem inducere perſonis, & defunctos excitare, & pignora eorum producere: quæ minus exordiis ſunt uſitata. Sed hæc quæ ſupra dixi, non movere tantùm, verùm ex diverſo amoliri quoque proœmio opus eſt. Ut autem noſtrum miſerabilem, ſi vincamur, exitum: ita adverſariorum ſuperbiam, ſi vicerint, utile eſt queri. Sed ex iis quoque quæ non ſunt perſonarum nec cauſarum, verum adjuncta perſonis & cauſis, duci proœmia ſolent. Perſonis applicantur

Proœmii & Epilogi differentia.

cantur non pignora modò, de quibus ſuprà dixi; ſed propinquitates, amicitiæ, interim regiones etiam, civitatéſque, & ſi quid aliud ejus quem defendimus caſu lædi poteſt. Ad cauſam extra pertinet tempus, unde principium pro Cælio. Locus, unde pro Deiotaro. Habitus, unde pro Milone. Opinio, unde in Verrem. Deinceps, ne omnia enumerentur, fama judiciorum, expectatio vulgi, nihil enim horũ in cauſa eſt, ad cauſam tamen pertinet. Adjicit Theophraſtus ab actione * principium, quale videtur eſſe Demoſthenis pro Cteſiphonte, ut ſi dicere ſuo potius arbitrio liceat rogantis, quàm eo modo quem accuſator actione præſcripſerit *. Fiducia ipſa ſolet opinione arrogantiæ laborare. Faciunt favorem & illa penè communia, non tamen omittenda, vel ideo, ne occupentur, optare, abominari, rogare, ſolicitum agere: quia plerunque attentum quoque judicem facit, ſi res agi videtur nova, magna, atrox, pertinens ad exemplum; præcipuè tamen ſi judex aut ſua vice aut reipublicæ commovetur: cujus animus ſpe, metu, admonitione, precibus, vanitate denique, ſi id profuturum credemus, agitandus eſt. Sunt & illa excitandis * ad audiendũ non inutilia, ſi nos neque diu moraturos, neque extra cauſam dicturos exiſtiment. Docilem ſine dubio & hæc ipſa præſtat attentio: ſed & illud, ſi breviter & dilucidè ſummam rei de qua cognoſcere debeat, indicaverimus: quod Homerus atq; Virgilius operum ſuorum principiis faciunt. Nam iſtius rei modus eſt, ut propoſitioni ſimilior ſit, quàm expoſitioni: nec quomodo quicque ſit actum, ſed de quibus dicturus ſit Orator oſtendat. Nec video quod hujus rei poſſit apud Oratores reperiri melius exemplum, quàm Ciceronis pro A. Cluentio. Animadverti, Judices, omnem accuſatoris orationem in duas diviſam eſſe partes: quarum altera mihi niti & magnopere confidere videbatur invidia jam inveterata judicii Juniani; altera tantummodo conſuetudinis cauſa timidè & diffidenter attingere rationem veneficii criminum, qua de re lege eſt hæc quæſtio conſtituta. Id tamen totum reſpondenti facilius eſt quàm proponenti: quia hic admonendus judex, illic docendus eſt. Nec me quanquam magni autores in hoc duxerint, ut non ſemper facere attentum ac docilē judicem velim: non quia neſciam id quod ab illis dicitur, eſſe pro mala cauſa; qualis ea ſit, non intelligit *: verum quia iſtud

non

Act. 1.

* *Al.* oratione.

* *Al.* præſcripſerat.

* *Al.* excitando.

Poetarum duo Principes: primus Græcorum, alter Latinorum.

* *Al.* intelligi.

non negligentia judicis contingit, ſed errore. Dixit enim adverſarius, & fortaſſe perſuaſit: nobis opus eſt ejus diverſa opinione: quæ mutari non poteſt, niſi illum fecerimus ad ea quæ dicemus, docilem & attentum. Quid ergo? Imminuenda quædam & elevanda, & quaſi contemnenda eſſe conſentio, ad remittendam intentionem judicis, quam adverſario præſtat: ut fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat aliud ironia illa: quàm ut Cæſar minus ſe in rem tanquam non novam intenderet? Quid pro Cælio, quàm ut res expectatione minor videretur? Verùm ex iis quæ propoſui aliud in alio genere cauſſæ deſiderari palam eſt.

Cauſſarum genera.

Genera porrò cauſarum plurimi quinque fecerunt, honeſtum, humile, dubium vel anceps, admirabile, obſcurum: i.e. ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον. Sunt quib⁹ rectè videatur adjici turpe, quod alii humili, alii admirabili ſubjiciunt. Admirabile autem vocant, quod eſt præter opinionem hominũ conſtitutum. In ancipiti maximè benevolũ judicem, in obſcuro docilem, in humili attentum parare debemus. Nam honeſtum quidem ad conciliationem ſatis per ſe valet: in admirabili & turpi, remediis opus eſt. Et eò quidem * exordium in duas dividunt partes, principium, & inſinuationem: ut ſit in principiis recta benevolentiæ & attentionis poſtulatio: quæ quia eſſe in turpi cauſæ genere non poſſit, inſinuatio ſurrepit animis, maximè ubi frons cauſſæ non ſatis honeſta eſt, vel quia res ſit improba, vel quia hominib⁹ parum probetur: aut ſi facie quoq; ipſa premitur, vel invidia conſiſtentis ex diverſo patroni, aut patris, vel miſerabilis ſenis, cæci infantis. Et quidem quibus adverſus hæc modis ſit medendum, verboſius tradunt, materiáſq; ipſi ſibi fingunt, & ad moram actionũ proſequuntur; ſed hæc cum oriantur ex cauſſis quarum ſpecies conſequi omnes non poſſumus, niſi generaliter comprehendantur, in infinitum ſunt extrahendæ. Quare ſingulis cõſilium ex propria ratione naſcitur. Illud in univerſum præceptum ſit, ut ab iis quæ lædunt, ad ea quæ proſunt, refugiamus. Si cauſa laborabimus, perſona ſubveniat: ſi perſona, cauſſa: ſi nihil quod nos adjuvet, erit, quæram⁹ quid adverſarium lædat. Nam ut optabile eſt, plus favoris mereri: ſic proximum odii minus. In iis quæ negari non poterunt, elaborandum ut aut minora quàm dictum eſt, aut alia mente facta, aut nihil ad præſentem quæſtionem pertinere, aut

* Al. Quidam.

emendari poſſe pœnitentia, aut ſatis jam punita videantur. Ideóque agere advocato quàm litigatori, facilius: quia & laudat ſine arrogantiæ crimine, & aliquando utiliter etiam reprehendere poteſt. Nam ſe quoque moveri interim finget, ut pro Rabirio Poſthumo Cicero, dum aditum ſibi ad aures faciat, & autoritatem induat vera ſentientis, quo magis credatur vel defendenti eadem, vel neganti. Ideóque hoc primum intuemur litigatoris an advocati perſona ſit utendum, quoties utrunque fieri poteſt. Nam id in ſchola liberum eſt, in foro rarum, ut ſit idoneus rei ſuæ quiſque defenſor. Declamaturus autem maximè poſitas in affectibus cauſas propriis perſonis debet induere. Hi ſunt enim qui mandari non poſſunt, nec eadem vi perferuntur alieni animi, qua ſui, motus. His etiam de cauſſis inſinuatione videtur opus eſſe, ſi adverſarii actio judicum animos occupaverit, vel ſi dicendum apud fatigatos eſt: quorum alterum promittendo noſtras probationes, & adverſas eludendo vitabimus: alterum & ſpe brevitatis, & iis quibus attentum fieri judicem docuimus. Et urbanitas opportuna reficit animos, & undecunque petita judicis voluptas levat tædium. Non inutilis etiam eſt ratio occupandi quæ videntur obſtare: ut Cicero dicit ſcire ſe mirari quoſdam, quòd is qui per tot annos defenderit multos, læſerit neminem, ad accuſandum Verrem deſcenderit: deinde oſtendit hanc ipſam ſociorum defenſionem, quod ſchema πρόληψις dicitur. Id cùm ſit utile aliquando, nunc à declamatoribus quibuſdam penè ſemper aſſumitur, qui fas non putant niſi à contrario incipere. Negant Apollodorum ſecuti treis eſſe (de quibus diximus) præparandi judicis partes: ſed multas ſpecies enumerant, ut ex moribus judicis, ex opinionibus ad cauſſam extrà pertinentibus, ex opinione de ipſa cauſſa, quæ ſunt propè infinitæ: tum iis, ex quibus omnes controverſiæ conſtant, perſonis, factis, dictis, cauſſis, temporibus, locis, occaſionibus cæteris. Quas veras eſſe fateor, ſed in hæc tria genera recidere. Nam ſi judicem benevolum, attentum, docilem habeo; quid amplius debeam optare, non reperio; cùm metus ipſe, qui maximè videtur eſſe extra hæc: & attentum judicem faciat, & ab adverſo favore deterreat. Verùm quoniam non eſt ſatis demonſtrare diſcentibus quæ ſunt in ratione prooemii; ſed

In dicendo quæ observanda.

ſed dicendum etiam, quomodo perfici facillimè poſſint: hoc adjicio, ut dicturus intueatur, quid, apud quem, pro quo, contra quem, quo tempore, quo loco, quo rerum ſtatu, qua vulgi fama dicendum ſit: quid judicem ſentire credibile ſit antequam incipiamus: tum, quid aut deſideremus, aut deprecemur: ipſa illum natura eò ducet, ut ſciat quid primum dicendum ſit. At nunc omne quod cœperint, proœmium putant, & ut quicque ſuccurrerit, utique ſi aliqua ſententia blandiatur, exordium. Multa autem ſine dubio ex aliis partibus ſunt, aut aliis partibus cauſſæ communia: nihil tamen in quoquam melius dicitur quàm quò æquè bene dici alibi non poſſit. Multum gratiæ exordio eſt, quod ab actione diverſæ partis materiam trahit, hoc ipſo, quòd non compoſitum domi; ſed ibi atque è re natum, & facilitate famam ingenii auget, & facie ſimplicis ſumptiſque è proximo ſermonis fidem quoque acquirit: adeò ut etiam ſi reliqua ſcripta atque * elaborata ſint, tamen plerunque videatur tota extemporalis oratio, cujus initium nihil præparatum habuiſſe manifeſtum eſt. Frequentiſſimè verò proœmium docebit & ſententiarum, & compoſitionis, & vocis, & vultus modeſtia: adeò ut in genere cauſſæ etiam indubitabili, fiducia ſe ipſa nimium exercere * non debeat. Odit enim judex ferè litigantis ſecuritatem; cúmque jus ſuum intelligat, tacitus reverentiam poſtulat. Nec minus diligenter, ne ſuſpecti ſimus ulla parte, vitandum: propter quod minimè oſtentari debet in principiis cura, quia videtur ars omnis dicentis contra judicem adhiberi. Sed ipſum iſtud evitare, ſummæ artis eſt. Nam id ſine dubio ab omnibus, & quidem optimè præceptum eſt, verùm aliquatenus temporum conditione mutatur: quia quibuſdam in judiciis, maximéque capitalibus, ut centum viros, ipſi judices exigunt ſollicitas & accuratas actiones: contemnique ſe, niſi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt: nec doceri tantum, ſed etiam delectari volunt. Et eſt difficilis hujus rei moderatio: quæ tamen ita temperari poteſt, ut videamur accuratè, non callidè dicere. Illud ex præceptis veteribus manet, ne quod inſolens verbum, ne audacius translatum, ne aut ab obſoleta * vetuſtate, aut à poëtica licentia ſumptum, in principio deprehendatur. Nondum enim recepti ſumus, & cuſtodit nos recens audientium intentio:

* *Al.* Æquè.

* *Al.* Exerere.

* *Al.* Abſoleta.

intentio: magis conciliatis animis, & jam calentibus, hæc libertas feretur, maximéq; cùm in locos fuerimus ingreſſi, quorum naturalis ubertas licentiam verbi notari circunfuſo nitore non patitur. Nec argumentis autem, nec locis, nec narrationi ſimilis eſſe in procœmio debet oratio; neque tamen deducta ſemper, atque circumlata; ſed ſæpe ſimplici atque illaboratæ ſimilis, nec verbis vultúque nimia promittens. Diſſimulata enim, ut Græci dicunt, ἀνεπίφατος actio, melius ſæpe ſurrepit. Sed hæc prout formari animos judicum expediet. Turbari memoria, vel continuandi verba facultate deſtitui, nuſquam turpius: cùm vicioſum procœmium poſſit videri cicatricoſa facies: & peſſimus certè gubernator, qui navem, dum portum egreditur, impegit. Modus autem principii pro cauſſa. Nam brevius ſimplices, longius perplexæ ſuſpectæque & infames deſiderant. Ridendi verò, qui velut leges procœmiis omnibus dederunt, ut intra quatuor ſenſus terminarentur. Nec minus evitanda eſt immodica ejus longitudo, ne in caput excreviſſe videatur, & quo præparare debet, fatiget. Sermonem à perſona judicis averſum, quæ ἀποστροφὴ dicitur, quidam in totum à procœmio ſummovent, nonnulla quidem in hanc perſuaſionem ratione ducti: Nam prorſus eſſe hoc magis ſecundum naturam confitendum eſt, ut eos alloquamur potiſſimum quos conciliare nobis ſtudemus. Interim tamen & eſt hic * procœmio neceſſarius ſenſus aliquis: & is acrior fit atque vehementior ad perſonam directus alterius. Quòd ſi accidat, quo jure, aut qua tanta ſuperſtitione prohibemur dare per hanc figuram ſententiæ vires? Nec enim iſtud ſcriptores artium, quia non liceat; ſed quia non putent utile, vetant. Ita ſi vincet utilitas, propter eandem cauſſam facere debebimus, propter quam vetamur. Et Demoſthenes * ad Æſchinem orationem in procœmio convertit: & Marcus Tullius cùm pro aliis quibuſdam ad quos ei viſum eſt, tum pro Ligario ad Tuberonem. Nam erat multò futura languidior, ſi eſſet aliter figurata: quod facilius cognoſcet, ſi quis illam totam partem vehementiſſimam, cujus hæc forma eſt, *Habes igitur Tubero, quod eſt accuſatori maximè optandum, &c.* convertat ad judicem: tum enim verè averſa videatur oratio, & langueſcat vis omnis; dicentibus nobis, Habet igitur Tubero, quod eſt accuſatori maximè optandum. Illo enim modo preſſit atque

institit,

* *Al.* Hoc Procœmium.

* *Al.* Demoſthenes autem ad.

inſtitit, hoc tantùm indicaſſet. Quod idem in Demoſthene, ſi flexum illi mutaveris, accidet. Quid? non Salluſtius directo ad Ciceronem, in quem ipſum dicebat, uſus eſt principio, & quidem protinus? Graviter & iniquo animo maledicta tua paterer Marce Tulli, ſicut & Cicero fecerat in Catilinam, *Quouſque tandem abutere patientia noſtra?* Ac ne quis apoſtrophen miretur, idem Cicero pro Scauro ambitus reo, quæ cauſa eſt in commentariis; (nam bis eundem defendit) proſopopœia loquentis pro reo utitur: pro Rabirio verò Poſthumo, eodémque Scauro reo repetundarum: etiam exemplis: pro Cluentio (ut modo oſtendi) partitione. Non tamen hæc, quia poſſunt bene aliquando fieri, paſſim facienda ſunt; ſed quoties præceptum vicerit ratio, quo modo & ſimilitudine, dum brevi, & tranſlatione, atque aliis tropis (quæ omnia cauti illi ac diligentes prohibent) utemur interim: niſi ſi cui divina illa pro Ligario ironia, de qua paulò ante dixeram, diſplicet.

Alia exordiorum vitia verius tradiderunt. Quod in plures cauſas accommodari poteſt, vulgare dicitur. Id minus favorabile, aliquando tamen non inutiliter aſſumimus magnis ſæpe Oratoribus non evitatum. Quo & adverſarius uti poteſt, commune appellatur. Quod adverſarius in ſuam utilitatem deflectere poteſt, commutabile. Quod cauſæ non cohæret, ſeparatum. Quod aliunde trahitur, tranſlatum. Præterea quod longum, quod contra præcepta eſt. Quorum pleraque non principii modò ſunt vitia, ſed totius orationis. Hæc de prœmio, quoties erit ejus uſus. Non ſemper autem eſt. Nam & ſupervacuum aliquando eſt, ut ſi ſit præparatus ſatis etiam ſine hoc judex, aut ſi res præparatione non egeat. Ariſtoteles quidem in totum id neceſſarium apud bonos judices negat: aliquando tamen uti, nec ſi velimus, eo licet, cùm judex occupatus, cùm anguſta ſunt tempora, cum major poteſtas ab ipſa re cogit incipere. Contraque eſt interim prœmii vis etiã non in exordio. Nam judices & in narratione nonnunquam, & in argumentis, ut attendant, & ut faveant, rogamus: quo Prodicus velut dormitantes eos excitari putabat: quale eſt Ciceronis, Tum C. Varenus, is qui à familia Anchariana occiſus eſt, *Hoc quæſo, judices, diligenter attendite*, Utique ſi multiplex cauſa eſt, ſua quibuſque partibus danda præfatio eſt, ut, *Audite nunc reliqua.*

Prœmio ut quandoque non ſit opus.

&

&, *Transeò nunc illuc.* Sed in ipſis etiam probationibus multa funguntur procœmii vice, ut facit Cicero pro Cluentio: dicturus contra Cenſores: pro Muræna, cùm Servio ſic* excuſat. Verùm id frequentius eſt, quàm ut exemplis confirmandum ſit. Quoties autem proœmio fuerimus uſi, tum ſive ad expoſitionem tranſibimus, ſive protinus ad probationem, id debebit in principio poſtremum eſſe, cui commodiſſimè jungi * initium poterit. Illa verò frigida & puerilis eſt in ſcholis affectatio, ut ipſe tranſitus efficiat aliquam utique ſententiam, & hujus velut præſtigiæ plauſum petat, ut Ovid. laſcivire in Metamorphoſi ſolet, quem tamen excuſare neceſſitas poteſt, res diverſiſſimas in ſpeciem unius corporis colligentem. Oratori verò quid eſt neceſſe ſurripere hanc tranſgreſſionem, & judicem fallere, qui ut ordini rerum animum intendat, etiam commonendus eſt? Peribit enim prima pars expoſitionis, ſi judex narrari nondum ſciet. Quapropter ut non abruptè cadere in narrationem, ita non obſcurè tranſcendere, eſt optimum. Si verò longior ſequitur ac perplexa magis expoſitio, ad eam ipſam præparandus erit judex: ut Cicero ſæpius, ſed hoc præcipuè loco fecit, *Paulò longius exordium rei demonſtrandæ repetam, quod quæſo judices ne moleſtè patiamini: principiis enim cognitis multo facilius extrema intelligetis.* Hæc ferè ſunt mihi de exordio comperta.

* al. ſe excuſant.

* al. jungi initium ſequentium poterit:

Metamorph. Ovidii.

Pro Cluent.

De Narratione.

CAP. II.

ARGUMENTUM.

Conſtituto ad audiendum per exordium judice, locū habet Narratio, per quam quid in controverſiam veniat, cognoſcit. Circa qu
hæc præcipuè tangit, Quid narratio; quæ ejus propria, quæ partes:
exordio ſemper ſubjungatur: an ſemper neceſſaria: qui ſit narrat
ordo: quomodo in fictis narrationibus color veritatis tuendus
quot illa ſint: quæ virtutes narrationis, aut quæ vitia, & quæ elo
o: quale initium, & finis. Narrationem eſſe rei factæ, vel non fa
utilē ad perſuadendū expoſitionem definit. ¶ Narrationis tri
propria: ut dilucida, brevis, & veriſimilis. Dilucidam fore, ſi v
propriis & ſignificantibus exponatur: non ſordidis, non nimis e
ſitis: ſi locis, temporibus, perſonis, & cauſis diſtinguatur: ſi re
ſentiat pronunciatio. Brevè, ſi inde cœperimus unde ad judic
tinet: ſi ſupervacua reciderimus: ſi partitione utamur: ſi nimi
vitatem, quæ obſcuritatem parit, vitaverimus: ſi in longis bre

certa

De narratione.

terſatione & commonitione utamur. Credibilē ſi omnia convenientia perſonis, locis, temporibus, naturæ, conſuetudini, hominum opinionibus, & cauſas rationeſq; factis conſentaneas protulerimus: ſi argumentorum ſemina per totam narrationem ſparſerimus; ſi verbis vulgaribus & communibus, callida ſimplicitatis imitatione fuerimus uſi. ¶ Narrationem in judiciis duplicem eſſe tradit; unam ipſius cauſæ, alteram rerum ad cauſam pertinentium, hanc locum habere ubi factum negatur, & longam etiam eſſe circa argumenta criminis, de anteacta vita, de cauſis propter quas innocens in periculum deducatur, aliiſque, quibus quod objicitur, incredibile fiat: Id Ulyſſis à Teucro accuſati exemplo apertius reddit. Hinc repetundarū & ambitus cauſas, tot narrationes, quot objiciantur, crimina habere poſſe. ¶ Subjungit & alias, non ipſius cauſæ, ſed ad cauſam pertinentes: quarū aliæ exempli cauſa fiant; aliæ excutiendi alicujus extrinſecus criminis; aliæ augendi. Fictas etiam introduci monet, vel ad concitandos judices, vel ad recreandos aliqua urbanitate: interdū etiam per digreſſionem, decoris gratia. Quibus duabus formis contentis, aliarū plura genera facientium, ut perſonæ, loci, temporis, cauſarū, &c. Nimis ſubtiles diviſiones non recipit. Narrationem ordine naturali exordio ſubjungendam aſſerit. Id tamen interdum conditione cauſarum mutari, ut ſi præjudiciis gravemur, ut in cauſa Milonis: aut multis ante actæ vitæ criminibus oneremur, ut in cauſa Cœlii, quę prius amolienda ſunt, quam ad cauſam accedamus. Non eſſe ſemper narrandum contendit, cum cauſę tam breves ſunt, ut propoſitionem potius habeant, quàm narrationem: aut cùm judici pœna ſunt cognita, maximè ut nobis expedit. ¶ Affert & alia actoris vel patroni propria tempora. Si narratio contra nos erit, non prætermittenda (ut quidam volebant) ſed extenuanda, melius interpretanda, aliis cauſis præmunienda, quæ contra nos faciant, contendit: quod quo pacto in tribus ſtatibus faciendum ſit, conjectura, finitione & qualitate, fuſiſſimè docet. Quod ſi mixta erit, partem quæ pro nobis facit, prius eſſe tractandam; deinde adverſus aliqua remediis utendum, ſi plura erunt quæ proſint. In mediis tanquam auxiliis ponenda, quæ obſtant, minus virium ſit habitura. Narrationis ordinem eſſe, ut quo pacto quid geſtum eſt, ſic à nobis commemoretur: niſi, ut ordinem invertamus, magis expediet: nam pro re & tempore intuenda varia quæ proſint: quod pluribus figuris fieri poteſt: ſimulando excidiſſe, quod utiliore loco reducatur: aut expoſita re, cauſis quæ anteceſſerunt, ſubjungendo. ¶ Circa narrationes fictas (quorum genus unum inſtrumentis adjuvetur, alterum dicentis ingenio tuendum ſit) curandum primùm, ut quod fingitur, fieri poſſit; ut loco, perſonæ, tempori, conveniat; & rationem credibilem, ordinemque habeat; neque inter ſe pugnent, & ea fingenda, quæ non poſſint refutari per teſtes. Item quæ à defunctis, vel ab eo cui expediet, vel ab adverſario, cui neganti nemo lubens credet. ¶ Vitioſa eſſe in narratione, excurſum, apoſtrophen, proſopopœiam, argumentationes: quæ tamen ratione cogente in eadem virtutum obtinent locum: præter argumentationes, quæ ab hoc loco ſunt alienæ. ¶ Elocutionem quantum res patitur, debere excultam eſſe omnique venuſtate ornatam, & verbis quaſi ſenſu tinctis, id eſt, ſententiæ cujuſdam aut argumenti admonentibus diſtinctam, ad rem tamen accommodatam, ut parva preſſè, gravia atrociter, triſtia miſerabiliter dicamus; ad quod plurimum conducet, quę res quaſi ante oculos ponit hypotypoſis, & narrantis autoritas, quæ & bona vita & ſancto orationis genere paretur. ¶ Narrationis initium eſſe à perſona, vel à re; & perſonam poni interdum cum ſuis accidentibus, interdum ſine his. Finem ejus perduci eo poſſe, unde quęſtio oritur, maximè à petitore; nam à defenſore non ſemper item.

Pro Cluent.
In Verr. aliis
Hujus Palicani meminit Cic. de clar. Ora. Fuit ille Picentinus Italus ſatis malis morib.

Maximè naturale eſt, & fieri frequentiſſimè ſolet, ac debet, ut præparato per hæc quæ ſuprà dicta ſunt, judice, res de qua pronunciaturus eſt, indicetur. Ea eſt narratio. In qua ſciens tranſcurram ſubtiles nimium diviſiones quorundam plura ejus genera facientium. Non enim ſolam volunt eſſe illam negotii de quo apud judices quæritur, expoſitionem, ſed Perſonæ: ut, Marcus Acilius Palicanus, humili loco Picens, loquax magis quàm facundus. Loci, ut, Oppidum eſt in Helleſpontò Lampſacum, judices. Temporis, ut

Vere novo, gelidus canis quum montibus humor
Liquitur. Cauſſarum, quibus hiſtorici frequentiſſimè utuntur, cum exponunt unde bellum, ſeditio, peſtilentia. Præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas vocant: quod quis ignorat? Adjiciunt expoſitionem & præteritorum eſſe temporum, quæ eſt frequentiſſima: & præſentium,

Pro Sexto Roſc. Amer.

qualis eſt Ciceronis de diſcurſu amicorum, Chryſogonus poſtquam eſt nominatus, & futurorum, quæ ſolis dari vaticinantibus poteſt. Nam ὑποτύπωσις non eſt habenda narratio. Sed nos potioribus vacemus. Plerique ſemper narrandum putaverunt: quod falſum eſſe pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quædam tam breves cauſæ, ut propoſitionem potius habeant, quam narrationem. Id accidit aliquando utrique parti, cùm vel nulla expoſitio eſt, vel de re conſtat, de * jure quæritur: ut apud Centumviros, Filius an frater debeat eſſe inteſtato hæres. Pubertas, annis, an habitu corporis æſtimetur. Aut cùm eſt quidam narrationis locus, ſed aut ante * judici nota ſunt omnia, aut priore loco rectè expoſita. Accidit aliquando alteri, & ſæpius * actori, vel quia ſatis eſt proponere, vel quia ſic magis expedit. Satis eſt dixiſſe, Certam creditam pecuniam peto ex ſtipulatione: legatum peto ex teſtamento. Diverſæ partis compoſitio * eſt, cur ea non debeantur. Et ſatis eſt actori, & magis expedit ſic indicare, Dico ab Horatio ſororem ſuam interfectam. Namque & pro-

* *Al.* ſed de jure.
Vide tit. Inſti. quibus mod. tut. fin.
* *Al.* ante aut.
* *Al.* ſæpius ab actore.
* *Al.* expoſitio.
Vide Liv. lib. 1. dec. 1.

positione

De narratione.

poſitione judex crimen omne cognoſcit, & ordo cauſſa facti pro adverſario magis eſt. Reus contra tunc narrationem ſubtrahit, cùm id quod objicitur, nec negari, nec excuſari poteſt, ſed in ſola juris quæſtione conſiſtit: ut in eo, qui cùm pecuniam privatam ex æde ſacra ſurripuerit, ſacrilegii reus eſt, confeſſio verecundior quàm expoſitio. Non negamus pecuniam de templo eſſe ſublatam, calumniatur tamen accuſator actione ſacrilegii, cum privata fuerit, non ſacra: vos autem de hoc cognoſcitis, an ſacrilegium ſit admiſſum. Sed ut has aliquando non narrandi cauſſas puto, ſic ab illis diſſentio, qui non eſſe narrationem exiſtiment, cùm reus, quod objicitur, tantùm negat. In qua eſt opinione Cornelius Celſus, qui conditionis hujus eſſe arbitratur pleraſque cædis cauſſas, & omnes ambitus ac repetundarum. Non enim putat eſſe narrationem, niſi quæ ſummam criminis, de quo judicium eſt, continet: an deinde fatetur ipſe pro Rabirio Poſthumo, narraſſe Ciceronem: atqui ille & negavit perveniſſe ad Rabirium pecuniam, qua de re erat quæſtio conſtituta: & in hac narratione nihil crimine expoſuit. Ego autem, magnos alioqui ſecutus autores, duas eſſe in judiciis narrationum ſpecies exiſtimo: alteram ipſius cauſſæ, alteram rerum ad cauſſam pertinentium expoſitionem. *Non occidi hominem*, nulla narratio eſt: convenit: ſed erit aliqua & interim etiam longa circa argumenta ejus criminis de anteacta vita, de cauſſis propter quas innocens in periculum deducatur, aliiſque, quibus incredibile id quod objicitur fiat. Nec enim accuſator hoc tantùm dicit, *Occidiſti*: ſed quibus id probet, narrat: ut in tragœdiis, cùm Teucer Ulyſſem reum facit Ajacis occiſi; dicens inventum eum in ſolitudine juxta exanime corpus inimici cum gladio cruento; non id modò Ulyſſes reſpondet, non eſſe à ſe id facinus admiſſum, ſed ſibi nullas cum Ajace inimicitias fuiſſe: de laude inter ipſos certatum: deinde ſubjungit quomodo in eam ſolitudinem venerit, jacentem exanimem ſit conſpicatus, gladium è vulnere extraxerit: his ſubtexitur argumentatio. Sed ne illud quidem ſine narratione eſt, dicente accuſatore, *Fuiſti in eo loco, in quo tuus inimicus occiſus: Non fui*: dicendum enim ubi fuerit. Quare ambitus quoque cauſſæ & repetundarum, hoc etiam plures ejuſmodi narrationes habere poterunt, quò plura crimina. In quibus ipſa quidem neganda ſunt, ſed argumentis expoſitione contraria reſiſtendum; interdum ſingulis, interdum univerſis. An reus ambitus malè narrabit quos parentes habuerit, quemadmodum ipſe vixerit, quibus meritis fretus ad petitionem deſcenderit? Aut qui repetundarum inſimulabitur; num & anteactam vitam, & quibus cauſſis vel provinciam univerſam, vel accuſatorem aut teſtem offenderit, non utiliter exponet? Quæ ſi narratio non eſt, ne illa quidem Ciceronis pro Cluentio prima, cujus eſt initium, *A. Cluentius habitus.* Nihil enim hic de veneficio, ſed de cauſſis, quibus ei mater inimica ſit, dicit.

Illæ quoque ſunt pertinentes ad cauſſam, ſed non ipſius cauſſæ narrationes, vel exempli gratia, ut in Verrem de L. Domitio, qui paſtorem, quòd in aprum quem ipſi muneri obtulerat, exceptum eſſe à ſe venabulo confeſſus eſſet, in crucem ſuſtulit. Vel excutiendi alicujus extrinſecus criminis, ut pro Rabirio Poſthumo. Nam ut ventum Alexandriam eſt, Judices, hæc una ratio à rege propoſita Poſthumo eſt ſervandæ pecuniæ, ſi curationem & quaſi diſpenſationem regiam ſuſcepiſſet. Vel augendi, ut deſcribitur iter Verris. Ficta interim narratio introduci ſolet, vel ad concitandos judices, ut pro Roſcio contra Chryſogonum, cujus paulò ante habui mentionem. Vel ad ſolvendos aliqua urbanitate, ut pro Cluentio contra fratres Cepaſios. Interdum per digreſſionem decoris gratia, qualis rurſus in Verrem de Proſerpina. In his quondam locis mater filiam quæſiſſe dicitur. Quæ omnia eò pertinent, ut appareat non utique non narrare eum qui negat, ſed illud ipſum narrare quod negat. Ne hoc quidem ſimpliciter accipiendum, quod eſt à me poſitum, ſupervacuam eſſe narrationem rei, quam judex noverit. Quod ſic intelligi volo, ſi non modò factum quid ſit, ſciet: ſed ita factum etiam, ut nobis expedit, opinabitur. Neque enim narratio in hoc reperta eſt, ut tantùm cognoſcat judex, ſed aliquam magis ut conſentiat. Quare etiam ſi non erit docendus, ſed aliquo modo afficiendus, narrabimus cum præparatione quadam. Scire quidem eum in ſumma quid actum ſit, tamen rationem quoque facti cujuſque cognoſcere ne gravetur. Interim propter aliquem in conſilium adhibitum nos repetere illa ſimulemus: interim ut rei quæ ex adverſo proponatur iniquitatem, omnes etiam circumſtantes intelligant.

Actio. 7.

Idem Cic.

Actio. 3.

Actio. 6.

gant. In quo genere plurimis figuris erit varianda expoſitio, ad effugiendum tædium nota * audientis; ſicut, *Meminiſti.* &, *Fortaſſe ſupervacuum fuerit hic commorari. Sed quid ego diutius, cum tu optimè noris? Illud quale ſit: tu ſcias.* & his ſimilia. Alioqui apud judicem cui nota cauſſa eſt, narratio ſemper videtur ſupervacua, poteſt videri non ſemper eſſe etiam ipſa actio neceſſaria. Alterum eſt de quo frequentius quæritur. An ſit utique narratio proœmio ſubjicienda. Quod qui opinantur, non poſſunt videri nulla ratione ducti. Nam cum proœmium idcirco comparatum ſit, ut judex ad rem accipiendam fiat conciliatior, docilior, & intentior; & probatio niſi cauſſa prius cognita non poſſit adhiberi, protinus notitia rerum inſtruendus videtur. Sed hoc quoque interim mutat conditio cauſſarum: niſi fortè Marcus Tullius in oratione pulcherrima quam pro Milone ſcriptam reliquit, malè diſtuliſſe narrationem videtur tribus præpoſitis quæſtionibus: aut profuiſſet exponere quomodò inſidias Miloni feciſſet Clodius, ſi reum qui à ſe hominem occiſum fateretur, defendi omnino fas non fuiſſet: aut ſi jam præjudicio Senatus damnatus eſſet Milo: aut ſi Cn. Pompeius, qui propter aliquam gratiam judicium militibus armatis clauſerat, tanquam adverſus * exiſtimaretur. Ergo hæ quoque quæſtiones vim proœmii obtinebunt, cùm omnes judicem præparaverint. Sed aliter pro L. Muræna poſtea quoque narravit, cùm objecta diluit. Quod fiet utiliter, quoties crimen non repellendum tantùm, ſed etiam transferendum erit, ut prius his defenſis, velut initium ſit aliud culpandi narratio: ut in armorum ratione, antiquior cavendi, quàm ictum inferendi, cura eſt.

Erunt quædam cauſſæ, (neque id rarò,) crimini quidem de quo cognitio eſt, faciles diluendo, ſed multis anteactæ vitæ flagitiis & gravibus criminibus oneratæ: quæ prius amolienda ſunt, ut propitius judex defenſionem ipſius negotii cujus propria quæſtio eſt, audiat: ut ſi defendendus eſt M. Cælius, nonne optimè patronus occurrat prius conviciis luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ, quam veneficii, in quibus ſolis omnis Ciceronis verſatur oratio: deinde tum narret de bonis paulatim, totámque dein explicet cauſſam, quæ eſt ipſius actione defenſa; Sed nos ducit ſcholarum conſuetudo, in quibus certa quædam

* *Al.* Quum ſint nota audienti.

* *Al.* Adverſarius.

ponuntur, quæ themata dicimus, præter quæ nihil eſt diluendum. Ideóque narratio procœmio ſemper ſubjungitur. Inde libertas declamatoribus, ut etiam ſecundo partis ſuæ loco narrare videantur. Nam quum pro petitore dicunt, & expoſitione, tanquam prius agant, uti ſolent: & contradictione, tanquam reſpondeant; id quod ſit non rectè.

Declamatio quid.

Nam cùm ſit declamatio, forenſium actionum meditatio, cur non utrùnque protinus locum exerceat? Cujus rationis ignari, ex more cui aſſueverunt, nihil in foro putant eſſe mutandum. Sed in ſcholaſticis quoque nonnunquam evenit, ut pro narratione ſit propoſitio. Nam quid exponet quæ zelotypum malæ tractationis accuſat? aut qui Cynicum apud Cenſores reum de moribus facit, cùm totum crimen uno verbo in qualibet actionis parte poſito, ſatis indicetur? Sed hæc hactenus. Nam quæ ſit narrandi ratio, ſubjungam.

Narratio quid.

Narratio eſt rei factæ aut non factæ utilis ad perſuadendum expoſitio. Vel, (ut Apollodorus finit) oratio docens auditorem quid in controverſia ſit. Eam plerique Scriptores, maximè qui ſunt ab Iſocrate, volunt eſſe lucidam, brevem, veriſimilem. Nec enim refert, an pro lucida perſpicuam, pro veriſimili probabilem credibilémve dicamus. Eadem nobis placet diviſio: quanquam & Ariſtoteles ab Iſocrate parte in una diſſenſerit, præceptum brevitatis irridens, tanquam neceſſe ſit longam aut brevem eſſe expoſitionem, nec liceat ire per medium. Theodorei quoque ſolam relinquunt ultimam partem, quia nec breviter utique, nec dilucidè ſemper ſit utile exponere. Quo diligentius diſtinguenda ſunt ſingula, ut quid quoque loco proſit, oſtendam. Narratio eſt aut tota pro nobis, aut tota pro adverſario, aut miſta ex utriſque. Si erit tota pro nobis, contenti ſimus iis tribus partibus, per quas efficitur, quò judex facilius intelligat, meminerit, credat. Nec quiſquam reprehenſione dignum putet, quòd propoſuerim eam quæ ſit tota pro nobis, debere eſſe veriſimilem, cùm vera ſit. SUNT enim plurima vera quidem, ſed parum credibilia; ſicut falſa quoque frequenter veriſimilia. Quare non minus laborandum eſt, ut judex quæ vera dicimus, quàm quæ fingimus, credat. Sunt quidem hæ, quas ſuprà retuli, virtutes, aliarum quoque partium. Nam & per totam actionem vitanda eſt obſcuritas, & modus ubique cuſtodiendus, & credibilia

De Narratione.

dibilia eſſe oportet omnia quæ dicuntur. Maximéque hæc in ea parte cuſtodienda ſunt, quæ prima judicem docet: in qua ſi acciderit ut aut non intelligat, aut non meminerit, aut non credat, fruſtrà in reliquis laborabimus. Erit autem aperta narratio atque dilucida, ſi fuerit primum expoſita verbis propriis & ſignificantibus, & non ſordidis quidem, non tamen exquiſitis, & ab uſu remotis: tum diſtincta rebus, perſonis, temporibus, locis, cauſis, ipſa etiam pronuntiatione in hoc accommodata, ut judex quæ dicuntur, quàm facillimè accipiat. Quæ quidem virtus negligitur à plurimis, qui ad clamorem diſpoſitæ, vel etiam fortè circunfuſæ multitudinis compoſiti, non ferunt illud intentionis ſilentium: nec ſibi diſerti videntur, niſi omnia tumultu ac vociferatione concuſſerint: rem indicare, ſermonis quotidiani, & in quemcunque etiam indoctiorum cadentis, exiſtimant: cùm interim quòd tanquam facilè contemnunt, neſcias præſtare minus velint, an poſſint. Neque enim aliud in eloquentia cuncta experti difficilius reperient, quàm id quod ſe dicturos fuiſſe omnes putant, poſtquam audierunt: quia non bona judicant eſſe illa, ſed vera. Tum autem optimè dicit orator, cùm videtur vera dicere. At nunc velut campum nacti expoſitionis, hic potiſſimum & vocem flectunt, & cervicem reponunt, & brachium in latus jactant, totoque & rerum & verborum compoſitionis genere laſciviunt: deinde (id quod ſit monſtro ſimile) placet actio, cauſa non intelligitur. Verùm hæc omittamus, nec minus gratiæ præcipiendo recta, quàm offenſæ reprehendendo prava, mereamur. Brevis enim narratio ante omnia, ſi inde cœperimus rem exponere, unde ad judicem pertinet: deinde, ſi nihil extra cauſam dixerimus: tum etiam ſi reciderimus omnia, quibus ſublatis, nec cognitioni quicquam, nec utilitati detrahatur. Solet enim eſſe quædam partium brevitas, quæ longam tamen efficit ſummam. *In portum veni, navim proſpexi, quanti veheret interrogavi, de precio conveni, conſcendi, ſublatæ ſunt ancoræ, ſolvimus oram, provecti ſumus.* Nihil horũ dici celerius poteſt, ſed ſufficit dicere, *E portu navigavi.* Et quoties exitus rei ſatis oſtendit priora, debemus hoc eſſe contenti, quo reliqua intelliguntur. Quare cùm dicere liceat, *Eſt mihi filius juvenis:* omnia illa ſupervacua, *Cupidus ego liberorum uxorem duxi, natum ſuſtuli, filium educavi, in* *adoleſcentiam perduxi.* Ideóque Græcorum aliqui aliud circumciſam expoſitionem, id eſt, σύντομον, aliud brevem putaverunt: quòd illa ſupervacuis careret, hæc poſſet aliquid ex neceſſariis deſiderare.

Nos autem brevitatem in hoc ponimus, non ut minus, ſed ne plus dicatur quàm oporteat. Nam iterationes quidem, & ταυτολογίας & περισσολογίας, quas in narratione vitandas quidam Scriptores artiũ tradiderunt, tranſeo. Sunt enim hæc vitia non tantùm brevitatis gratia refugienda. Non minus autem cavenda erit, quæ nimium corripientes omnia ſequitur, obſcuritas: ſatiúſque eſt aliquid narrationi ſupereſſe, quam deeſſe. Nam ſupervacua cum tædio dicuntur, neceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Quare vitanda etiam illa Saluſtinia (quanquam in ipſo virtutis locum obtinet) brevitas: & abruptum ſermonis genus, quod ocioſum fortaſſe lectorem minus fallit, audientem tranſvolat, nec dum repetatur expectat: cùm præſertim lector non ferè ſit niſi eruditus, judicem rura plerunque in decurias mittant, de eo pronuntiaturum, quod intellexit: ut fortaſſe ubique, in narratione tamen utique præcipuè, media hæc tenenda ſit via dicendi, quantum opus eſt, quantum ſatis eſt. Quantum opus eſt autem, non ita ſolùm accipi volo, quantum ad judicandum ſufficit: quia non inornata debet eſſe brevitas, alioqui ſit indocta, nam & fallit voluptas, & minus longa quæ delectant videntur: ut amœnum ac molle iter, etiam ſi eſt ſpatii amplioris, minus fatigat, quàm durum arduúmque * compendium. Nec enim mihi unquam tanta fuerit cura brevitatis, ut non ea quæ credibilem faciunt expoſitionem, inſeri velim. Simplex enim, & undique præciſa, non tam narratio vocari poteſt, quàm confuſio. Sunt porrò multæ conditione ipſa rei longæ narrationes, quibus extrema (ut præcepi) proœmii parte ad intentionem præparandus eſt judex: deinde curandum, ut omni arte vel ex ſpatio ejus detrahamus aliquid, vel ex tædio. Ut minus lõga ſit efficiemus, quæ poterimus differendo, non tamen ſine mentione eorum quæ differemus. Quas cauſas occidendi habuerit, quos aſſumpſerit conſcios, quemadmodum diſpoſuerit inſidias, probationis loco dicam. Quædam verò ex ordine prætermittenda, quale eſt apud Ciceronem, Moritur Fulcinius: multa enim quæ ſunt in re, quia

* Al. Arduúmque.

Id Cicer. pro Cæcina.

remota

Partitionis in Narratione utilitas.

Interfationis uſus.

remota ſunt à cauſa, prætermittam. At partitio tædium levat. Dicam quæ acta ſint ante ipſum rei contractum, dicam quæ in reipſa, dicam quæ poſtea. Ita tres potius modicæ videbuntur narrationes, quàm una longa.

Interim expediet expoſitiones brevi interfatione diſtinguere. Audiſtis quæ antè acta ſunt, accipite nunc quæ inſequuntur. Reficietur enim judex priorum fine, & ſe velut ad novum rurſus initium præparabit. Si tamen adhibitis his quoque artibus in longum exierit ordo rerum, erit non inutilis in extrema parte commonitio: quod Cicero etiam in brevi narratione facit. *Adhuc, Cæſar, Q. Ligarius omni culpa caret, domo eſt egreſſurus non modò nullum ad bellum, ſed ne ad minimam quidem belli ſuſpicionem, & cætera.* Credibilis autem erit narratio ante omnia, ſi prius conſuluerimus noſtrum animum, ne quid naturæ dicamus adverſum: deinde ſi cauſas ac rationes factis præpoſuerimus, non omnibus, ſed de quibus quæritur. Si perſonas convenientes iis quæ facta credi volemus, conſtituerimus: ut furti reum, cupidum: adulterii, libidinoſum: homicidii, temerarium. Vel contrà, ſi defendemus. Præterea loca, tempora, & ſimilia. Eſt autem quidam etiam ductus rei credibilis, qualis in comœdiis, & in minis. Aliqua enim naturaliter ſequuntur & cohærent, ut ſi bene priora narraveris, judex ipſe, quod poſtea ſis narraturus, expectet. Ne illud quidem fuerit inutile, ſemina quædam probationum ſpargere: verùm ſic, ut narrationem eſſe meminerimus, non probationem. Nonnunquam etiam argumento aliquo confirmabimus quod propoſuerimus, ſed ſimplici & brevi: ut in veneficiis, *Sanus bibit, ſtatim concidit, livor ac tumor confeſtim eſt inſecutus.* Hoc faciunt & illæ præparationes, quum reus dicitur robuſtus, armatus ſolicitus, contra infirmos, inermes, ſecuros. Omnia denique quæ probatione tractaturi ſumus, perſonam, cauſſam, locum, tempus, inſtrumentum, occaſionem, narratione delibabimus. Aliquando ſi deſtituti fuerimus his, etiam fatebimur vix eſſe credibile, ſed verum, & hoc majus habendum ſcelus: neſcire nos quomodo factum ſit, aut quare: mirari, ſed probaturos. Optimæ verò præparationes erunt quæ latuerint, ut à Cicerone ſunt quidem viliſſimè prædicta omnia per quæ Miloni Clodius, non Clodio Milo inſidiatus eſſe videatur: plurimum tamen

Pro Milo.

facit illa callidiſſima ſimplicitatis imitatio; *Milo autem cùm in Senatu fuiſſet eo die quoad Senatus eſt dimiſſus, domum venit: calceos & veſtimenta mutavit: pauliſper dum ſe uxor, ut fit, comparat, commoratus eſt. Quam nihil præparatò, nihil feſtinatò feciſſe videtur Milo!* Quod non ſolum rebus ipſis vir eloquentiſſimus, quibus moras & lentum profectionis ordinem ducit, ſed verbis etiam vulgaribus & quotidianis, & arte occulta conſecutus eſt: quæ ſi aliter dicta eſſent, ſtrepitu ipſum judicem, deinde patronum excitaſſent. Frigida videntur iſta pleriſque: ſed hoc ipſum manifeſtum eſt, quomodo judicem fefellerit, quod vix à lectore deprehenditur. Hæc ſunt quæ credibilem faciunt expoſitionem. Nam ne contraria aut ſibi repugnantia in narratione dicamus, ſi cui præcipiendum eſt, is reliqua fruſtra docetur: etiamſi quidam Scriptores artium hoc quoque tanquam occultum, & à ſe prudenter erutum, tradunt. His tribus narrandi virtutibus adjiciunt quidam magnificentiam, quam μεγαλοπρέπειαν vocant, quæ neque in omnes cauſas cadit (nam quid in pleriſque judiciis privatis de re certa credita, locato & conducto, interdictis, habere loci poteſt ſupra modum ſe tollens oratio?) nec ſemper eſt utilis, ut vel proximo exemplo Miloniano patet. Et meminerimus multas eſſe cauſas, in quibus confitendum, excuſandum, ſummittendum ſit, quod exponimus: quibus omnibus aliena eſt illa magnificentiæ virtus. Quare non magis proprium narrationis eſt magnificè dicere, quàm miſerabiliter, invidioſè, graviter, dulciter, urbanè: quæ cum ſuo quæque loco ſint laudabilia, non ſunt huic parti propriè aſſignata, & velut dedita. Illa quoq; ut narrationi apta, ita cæteris partibus communis eſt virtus, quam Theodectes huic uni propriè dedit, non enim magnificam modò vult eſſe, verum etiam jucundam expoſitionem.

Supra loco.

Evidentia in Narratione.

In Topicis. I. Partis.

Sunt qui adjiciant his Evidentiam, quæ ἐνάργεια Græcè vocatur. Neque ego quenquam deceperim, ut diſſimulem Ciceroni quoque plures partes placere. Nam prærerquam planam, & brevem, & credibilem, vult eſſe evidentem, moratam cum dignitate. Sed in oratione morata debent eſſe omnia cum dignitate quæ poterunt. Evidentia in narratione, quantum ego intelligo, eſt quidem magna virtus, cùm quid veri non dicendum, ſed quodammodo

etiam

De narratione.

etiam oſtendendum eſt: ſed ſubjici perſpicuitati poteſt, quam quidem etiam contrariam interim putaverunt, quia in quibuſdam cauſſis obſcuranda veritas eſt: quod eſt ridiculum. Nam qui obſcurare vult, narrat falſa pro veris: in quo debet laborare ut videantur quàm evidentiſſima. Sed quatenus etiam ſorte quadam pervenimus ad difficilius narrationum genus, jam de his loquamur, in quibus res contra nos erit: quo loco nonnulli prætereundam narrationem putaverunt. Et ſanè nihil eſt facilius, niſi prorſus totam cauſſam omnino non agere. Sed ſi aliqua juſta ratione hujuſmodi ſuſceperis litem: cujus artis eſt, malam cauſſam ſilentio confiteri? Niſi forte tam hebes futurus eſt judex, ut ſecundum id pronuntiet, quod ſciet narrare te noluiſſe. Neque inficias eo, in narratione ut aliqua neganda, aliqua adjicienda, aliqua mutanda; ſic aliqua etiam tacenda, ſed tacenda quæ tacere oportebit, & liberum erit. Quod fit nonnunquam brevitatis quoque gratia, quale illud eſt, *Reſpondit quod ei viſum eſt.*

Diſtinguamus igitur genera cauſſarum. Namque in quibus non de culpa quæritur, ſed de actione, etiamſi erunt contra nos themata, confiteri nobis licebit: Pecuniam de templo ſuſtulit, ſed privatam: non ideo ſacrilegus eſt. Virginem rapuit, non tamen optio patri dabitur. Ingenuum ſtupravit, & ſtupratus ſe ſuſpendit: non tamen ideo ſtuprator capite, ut mortis cauſſa punietur: ſed decem millia, quæ pœna ſtupratori conſtituta eſt, dabit. Verùm in his quoque confeſſionibus eſt aliquid quod ex invidia quam expoſitio adverſarii fecit, detrahi poſſit: cùm etiam ſervi noſtri de peccatis ſuis mollius loquantur: quædam enim quaſi non narrantes mitigabimus: Non quidem (ut adverſarius dicit) conſilium furti in templum attulit, nec diu captavit ejus rei tempus: ſed occaſione & abſentia cuſtodum corruptus, & pecunia, quæ nimium quàm in animis hominum poteſt, victus eſt. Sed quid refert? peccavit, & fur eſt: nihil attinet id defendere, cujus pœnam non recuſamus. Interdum quaſi damnemus ipſi: Vis te dicam vino impulſum? errore lapſum? nonne deceptum? vera ſunt iſta fortaſſe: tu tamen ingenuum ſtupraſti: ſolve decem millia. Nonnunquam propoſitione præparari poteſt cauſſa, & deinde exponi. Contraria ſunt omnia tribus filiis, qui in mortē patris conjurarant: ſortiti nocte ſinguli per ordinem

Plura de ſtupratorum pœna Gregor. Syntag. Iur. lib. 36. cap. 9.

cum

De parricidii pœna plura. Idem Gregor. d. lib. 36. c. 24 Quid autem ſi ſola voluntas in gravioribus delictis pro effectu puniatur ex Doct. ad l. quiſquis. C. ad leg. Iul. majeſt. quid conatus.

cum ferro cubiculum intrarunt parte dormiente: cùm occidere eum nemo potuiſſet, excitato omnia indicarunt. Si tamen pater, qui diviſit patrimonium, & reos parricidii defendit, ſic agit, Quod contra legem ſufficit, parricidium objicitur juvenibus quorum pater vivit, atque etiam liberis ſuis adeſt: ordinem rei narrare quidem nihil neceſſe eſt, cùm ad legem nihil pertineat: ſed ſi confeſſionem culpæ meæ exigitis, ego fui pater durus, & patrimonii, quod jam melius ab his adminiſtrari poterat, tenax cuſtos. Deinde ſubjicitur, ſtimulatos ab iis quorum indulgentiores parentes erant: ſemper tamen eum habuiſſe animum, qui ſit eventu deprehenſus, ut occidere patrem non poſſent. Nec enim jurejurando opus fuiſſe, ſi alioqui hoc mentis habuiſſent: nec ſorte, niſi quod ſe quiſque eximi voluerit. Omnia hæc qualiacunque placidioribus amicis accipientur, illa brevi primæ propoſitionis defenſione mollita. At cùm quæritur an factum ſit, vel quale factum ſit, licet omnia contra nos ſint, quomodo tamen evitare expoſitionem ſalva cauſſæ ratione poſſumus? Narravit accuſator, nec ita, ut quæ eſſent acta tantùm indicaret: ſed adjecit invidiam, rem verbis exaſperavit, acceſſerunt probationes, peroratio incendit, & iræ plenos reliquit. Expectat naturaliter judex quid narretur à nobis. Si nihil exponimus, illa eſſe, quæ adverſarius dixit, & talia qualia dixit, credat neceſſe eſt. Quid ergo? eadem exponemus? Si de qualitate agetur, cujus tum demum quæſtio eſt, cùm de re conſtat, eadem, ſed non eodem modo: alias cauſſas, aliam atque aliam rationem dabo. Verbis elevare quædam licebit: luxuria, hilaritatis: avaritia, parſimoniæ: negligentia, ſimplicitatis nomine lenietur. Vultu denique, voce, habitu, vel favoris aliquid, vel miſerationis merebor. Solet nonnunquam movere lachrymas ipſa confeſſio. Atque ego libenter interrogem, ſintne illi defenſuri, quæ non narraverint, nécne? Nam ſi neque defenderint, neque narraverint, tota cauſſa prodetur. At ſi defenſuri ſunt, proponere certè plerunque id quod confirmaturi ſumus, oportet. Cur ergo non exponamus quod & dilui poteſt? Ut hoc contingat, utique indicandum eſt. Aut quid inter probationem & narrationem intereſt, niſi quod narratio eſt probationis continua propoſitio, rurſus probatio narrationi congruens confirmatio? Videamus ergo num expoſitio

hæc

Probationis & Narrationis differentia.

De Narratione.

hæc longior demum eſſe debeat, & paulò verboſior præparatione, & quibuſdam argumentis (argumentis dico, non argumentatione, cui tamen plurimum confert frequens affirmatio) effecturos nos quid dicimus: non poſſe vim rerum oſtendi prima expoſitione: expectent, & opiniones ſuas differant, & bene ſperent. Denique narrandum eſt utique quicquid aliter quàm adverſarius expoſuit, narrari poteſt: aut eò etiam proœmia ſunt in his cauſſis ſupervacua, quæ quid magis agunt, quàm ut cognitioni rerum accommodatiorem judicem faciant? Atqui conſtat nuſquam eorum eſſe majorem uſum, quàm ubi animus judicis ab aliqua contra nos inſita opinione flectendus eſt. Conjecturales autem cauſſæ, in quibus de facto quæritur, non tam ſæpe rei de qua judicium eſt, quàm eorum per quæ res colligenda eſt, expoſitionem habent. Quæ cùm accuſator ſuſpicioſè narret, reus levare ſuſpicionem debeat: aliter ab hoc atque ab illo ad judicem perferri oportet. At enim quædam argumenta turba valent, diducta leviora ſunt. Id quidem non eò pertinet, ut quæratur An narrandum, ſed quomodo narrandum ſit. Nam & congerere plura expoſitione, quid prohibet, ſi id utile eſt cauſſæ? & promittere, ſed & dividere narrationem, & probationem ſubjungere partibus, atque ita tranſire ad ſequentia? Nam ne iis quidem accedo, qui ſemper eo putant ordine, quo quid actum ſit, eſſe narrandum: ſed eo modo quo expedit. Quod fieri plurimis figuris licet. Nam & aliquando excidiſſe ſimulamus, cùm quid utiliore loco reducimus: & interim nos reducturos reliquum ordinem teſtamur, quia ſic futura ſit cauſa lucidior. Interim re expoſita ſubjungimus cauſas quæ anteceſſerunt. Nec enim eſt una lex defenſionis, certúmque præſcriptum: pro re, pro tempore, intuenda quæ proſint: atque ut erit vulnus, ita vel curandum protinus: vel ſi curatio differri poteſt, interim deligandum. Nec ſæpius narrare dixerim nefas, quod Cicero pro Cluentio fecit: éſtque non conceſſum modò, ſed aliquando etiam neceſſarium: ut in cauſſis repetundarum, omnibúſque quæ ſimplices non ſunt. AMENTIS eſt enim ſuperſtitione præceptorum contra rationem cauſæ trahi. Narrationem ideo ante probationes ponere eſt inſtitutum, ne judex, qua de re quæratur, ignoret. Cur igitur ſi ſingula probanda aut refellenda erunt, non ſingula etiam narrantur? Me certè

quanta

quantacunque noſtris experimentis habenda eſt fides; feciſſe hoc in foro, quoties ipſa deſiderabat utilitas, probantibus & eruditis, & iis qui judicabant, ſcio: & (quod non arroganter dixerim, quia ſunt plurimi quibuſcum egi, qui me refellere poſſint ſi mentiar) fere ponendæ à me cauſæ officium exigebatur. Neque ideo tamen non ſæpius facere oportebit, ut rerum ordinem ſequamur. Quædam verò etiam turpiter convertuntur: ut ſi peperiſſe narres, deinde concepiſſe: apertum teſtamentum, deinde ſignatum. Id quibus ſi id quod poſterius eſt, dixeris, de priore tacere optimum eſt.

Sunt quædam & falſæ expoſitiones, quarum in foro duplex eſt genus. Alterum, quod inſtrumentis adjuvatur: ut Publius Clodius fiducia teſtium, qua nocte inceſtum Romæ commiſerat, Interamnæ * ſe fuiſſe dicebat. Alterum, quod eſt tuendum dicentis ingenio. Id interim ad ſolam verecundiam pertinet, unde etiam mihi videtur dici Color: interim ad quæſtionem. Sed utruncunque erit, prima ſit curatum, ut id quod fugimus, fieri poſſit: deinde, ut & perſonæ, & loco, & tempori congruat, & credibilem rationem & ordinem habeat: ſi continget etiam, ut veræ alicui rei cohæreat: aut argumento, quod ſit in cauſſa, confirmetur. NAM Quæ tota extra rem petita ſunt, mentiendi licentiam produnt. Curandum præcipuè (quod fingentibus frequenter accidit) ne qua inter ſe pugnent. Quædam enim partibus blandiuntur, ſed in ſummam non conſentiunt. Præterea, ne iis quæ vera eſſe conſtabit, adverſa ſint. In ſchola etiam, ne color extra themata quæratur. Utrobique autem Orator meminiſſe debebit actione tota quid finxerit; quoniam ſolent excidere, quæ falſa ſunt: verumque eſt illud quod vulgò dicitur, **MENDACEM** *memorem eſſe oportere*. Sciamus autem, ſi de noſtro facto quæratur, unum nobis aliquid eſſe dicendum: ſi de alieno, mittere in plurimas ſuſpiciones licere. Eſt tamen quibuſdam ſcholaſticis controverſiis, in quibus ponitur aliquem non reſpondere quæ * interrogatur, libertas omnia enumerandi quæ reſponderi potuiſſent. Fingenda verò meminerimus ea quæ non cadent in teſtem. Sunt autem quæ noſtro dicuntur animo, cujus ipſi tantùm conſocii * ſumus. Item quod à defunctis: nec hoc enim eſt qui neget. Itémque ab eo cui idem expediet: is enim non negabit. Ab adverſario

* *Al.* Interamniæ. *Quæ civitas eſt teſte Ptol. 3 c. 1. Prætutiorum in Italia: ita dicta quòd ſit inter duos amnes ſita.*

* *Al.* Quibus.

* *Melius* conſcii.

ſario

De Narratione.

ſario quoque: quia non eſt habiturus in negando fidem. Somniorum & ſuperſtitionum colores ipſe jam facilitate autoritatem perdiderunt. Non eſt autem ſatis in narratione uti coloribus, niſi per totam actionem conſentiant: cùm præſertim quorundam probatio ſola ſit in aſſeveratione & perſeverantia: ut ille paraſitus qui ter abdicatum à divite juvenem, & abſolutum, tanquam ſuum filium aſſerit; habebit quidem colorem, quo dicat & paupertatem ſibi cauſam exponendi fuiſſe: & ideo à ſe paraſiti perſonam eſſe ſuſceptam, quia in illa domo filium haberet: & ideo illum innocentem ter abdicatum, quia filius abdicantis non eſſet. Niſi tamen omnibus verbis & amorem patrium, atque hunc quidem ardentiſſimum oſtenderit, & odium divitiis, & metum pro juvene, quem periculoſè manſurum in illa domo, in qua tam inviſus ſit, ſciat: ſuſpicione ſubjecti petitoris non carebit. Evenit aliquando in ſcholaſticis controverſiis, quod in foro an poſſit accidere, dubito, ut eodem colore utraque pars utatur, deinde eum pro ſe quiſque defendat: ut in illa controverſia, Uxor marito dixit appellatam ſe de ſtupro à privigno, & ſibi conſtitutum tempus, & locum: eadem contra filius detulit de noverca, edito tantum alio tempore, ac loco: pater in eo quem uxor prædixerat, filium invenit: in eo quem filius, uxorem: illam repudiavit: qua tacente, filium abdicat. Nihil dici poteſt pro juvene, quod non idem ſit pro noverca. Ponentur tamen * omnia communia, deinde ex perſonarum comparatione, & indicii ordine, & ſilentio repudiatæ, argumenta ducentur. Ne illud quidem ignorare oportet, quædam eſſe quæ colorem non recipiant, ſed tamen defendenda ſint: qualis eſt ille dives qui ſtatuam pauperis inimici flagellis cecidit, reus eſt injuriarum. Nam factum ejus modeſtum eſſe nemo dixerit: fortaſſe ut ſit tutum, obtinebit. Quòd ſi pars expoſitionis pro nobis, pars contra nos erit, miſcenda ſit an ſeparanda narratio, cum ipſa cauſæ conditione deliberandum eſt. Nam ſi plura ſunt quæ nocent, quæ proſunt obruentur. Itaque tunc dividere optimum erit, & iis quæ partem noſtram adjuvabunt, expoſitis & confirmatis, adverſus reliqua uti remediis de quibus ſuprà dictum eſt. Si plura proderunt, etiam conjungere licebit, ut quæ obſtant, in medio, velut auxiliis * noſtris poſita, minus habeant virium. Quæ tamen non

erunt

* Al. etiam.

* Al. auxiliis.

erunt nuda ponenda, ſed ut & noſtra aliquâ argumentatione firmemus; & diverſa, cur credibilia non ſint adjiciamus, quia niſi diſtinxerimus, verendum eſt ne bona noſtra permiſtis malis inquirentur.

Illa quoque de narratione præcipi ſolent, ne qua ex ea fiat excurſio, ne avertatur à judice ſermo, ne alienæ perſonæ vocem demus, ne argumentemur: adjiciunt quidam etiam, ne utamur affectibus. Quorum pleraque ſunt frequentiſſimè cuſtodienda: imò nunquam niſi ratio coëgerit, mutanda: ut ſit expoſitio perſpicua & brevis. Nihil quidem tam rarò poterit habere rationem, quam excurſio, nec unquam debebit eſſe niſi brevis, & talis, ut vi quadam videamur * affectus velut recto itinere depulſi: qualis eſt Ciceronis circa nuptias Saſſiæ, *O mulieris ſcelus incredibile, & præter hanc unam in omni vita inauditum. O libidinem effrænatam, & indomitam. O audaciam ſingularem, non timuiſſe, ſi minus vim deorum, hominumque famam, at illam ipſam noctem, faceſq; illas nuptiales? non limen cubiculi, non cubile filiæ, non parietes denique ipſos ſuperiorum teſtes nuptiarum?* Sermo averſus à judice, & brevius indicat interim, & coarguit magis. Qua de re idem quod de proœmio dixeram, ſentio; ſicut de proſopopœia quoque: qua tamen non Servius modò Sulpitius utitur pro Aufidia, *Somnone te languidum, an gravi lethargo putem oppreſſum?* Sed M. quoque Tullius circa nauarchos: nam ea quoque rei expoſitio eſt, Ut adeas, tantum dabis, & reliqua. Quid? pro Cluentio, Staleni Bulbíque colloquium, nonne ad crudelitatem * plurimum & fidem confert? Quæ ne feciſſe ſine obſervantia quadam videatur, quanquam hoc in illo credibile non eſt, in Partitionibus præcepit, ut habeat narratio ſuavitatem, admirationes, expectationes, exitus inopinatus, colloquia perſonarum, omnes affectus.

* *Al.* videantur. *Pro Cluent.*

In Verr. act. 7.

* *Al.* celeritatem.

Argumentabimur in narratione, ut dixi, nunquam: argumentum ponemus aliquando, quod facit pro Ligario Cicero, cùm dicit ſic eum provinciæ præfuiſſe, ut illi pacem eſſe expediret. Inſeremus expoſitioni & brevem, cùm res poſcet, defenſionem, & rationem factorum. Nec enim narrandum eſt tanquam teſti, ſed tanquam patrono. Rei ordo per ſe talis eſt, Quintus Ligarius legatus in Africam cum C. Conſidio profectus eſt. Quid ergo Marcus Tullius? Quintus igitur, inquit, Ligarius, cùm eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio, legatus in Africam cũ C. Confidio profectus eſt. Alibi, non modò nullum ad bellum, ſed ne ad minimã quidem ſuſpicionem belli. Et cùm eſſet indicaturo ſatis, Quintus Ligarius nullo ſe implicari negotio paſſus eſt, adjecit. Domũ ſpectans, & ad ſuos redire cupiens. Ita quod exponebat, & ratione fecit credibile, & affectus quoque implevit. Quò magis miror eos qui non putant in narratione eſſe utendũ affectibus. Qui ſi hoc dicunt, non diu, nec ut in epilogo, mecum ſentiunt. Effugiendæ ſunt enim moræ. Cæterũ cur ego judicem nolim, cùm eũ doceo, etiam moveri? Cur quod in ſumma parte ſum actionis petiturus, non in primo ſtatim rerum ingreſſu, ſi fieri poteſt, conſequar, cùm præſertim in probationibus faciliore ſim animo ejus abuſurus, occupato vel ira, vel miſeratione? An non Marcus Tullius circa verba civis Romani omnes breviſſimè movet affectus, non ſolùm conditione ipſius, loco injuriæ, genere verberum, ſed animi quoque commendatione? Summum enim virum oſtendit, qui cùm virgis cæderetur, non ingemuerit, non rogaverit; ſed tantùm civem ſe Romanum eſſe, cum invidia cædentis, & fiducia juris clamaverit. Quid? Philodami caſum nónne cùm per totam expoſitionem incendit invidia, tum in ſupplicio ipſo lacrymis implevit, cùm flentes non tam narraret quàm oſtenderet, patrem de morte filii, filium de patris? Quid ulli epilogi poſſunt habere miſerabile magis? Serum eſt enim advocare iis rebus affectum in peroratione, quas ſecurus narraveris. Aſſuevit illis judex, jámque eas ſine motu mentis accipit, quibus commotus novis, nõ eſt, & difficile eſt mutare habitum animi ſemel conſtitutũ. Ego verò (neq; enim diſſimulabo judicium meum: quanquam id quod ſum dicturus, exemplis magis quàm præceptis ullis continetur) narrationem, ut ſi ullam partem orationis, omni qua poteſt gratia & venere exornandam puto. Sed plurimum refert, quæ ſit natura ejus rei quam exponimus. In parvis ergo, quales ſunt fere privatæ, ſit ille preſſus & velut applicitus rei cultus: in verbis ſumma diligentia, quæ in locis impetu feruntur, & circumjectæ orationis copia latent: hîc expreſſa, &, ut vult Zeno, ſenſu tincta eſſe debebunt: cõpoſitio diſſimulata quidẽ, ſed tamen quàm jucundiſſima: figuræ non illæ poëticæ, & contra rationẽ * loquendi autoritate veterum receptæ. Nam debet eſſe quàm

Actio. 7. in Verrem.

Act. 3.

* Al. Fidem.

puriſſimus ſermo, & qui varietate tædium effugiat, & mutationibus animũ levet: ne in eundem caſum, ſimilem cõpoſitionem, pars elocutionum tractus incidamus. Caret enim cæteris lenociniis expoſitio, & niſi commendetur hac venuſtate, jaceat neceſſe eſt. Nec in ulla parte intentior eſt judex: eóque nihil rectè dictum petit. Præterea, neſcio quomodo, etiam credit facilius quæ audienti jucunda ſunt & voluptate ad fidem ducitur. Ubi verò major res erit, & atrocia invidioſè, & triſtia miſerabiliter dicere licebit, non ut conſumantur affectus, ſed ut tamen velut primis lineis deſignentur: ut planè qualis futura ſit imago rei ſtatim appareat. Ne ſententia quidem velut fatigatum intentione ſtomachum judicis reficere diſſuaſerim, maximè quidem brevi interjecta, qualis eſt illa, Fecerũt ſervi Milonis, quod ſuos quiſque ſervos in re tali facere voluiſſet. Interim paulò liberiore, qualis eſt illa. Nubit genero ſocrus nullis auſpiciis, nullis autoribus, funeſtis omnibus omnium. Quod cùm ſit factum iis quoq; temporibus, quibus omnis ad utilitatem potius quam ad oſtentationem componebatur oratio, & erant adhuc ſeveriora judicia: quanto nunc faciendum magis, cùm in ipſa capitis aut fortunarum pericula irrupit voluptas? Cur hominum deſiderio quantum dari debeat, alio loco dicam. Interim aliquid indulgendum eſſe confiteor. Multum confert adjecta veris credibilis rerum imago, quæ velut in rem præſentem perducere audientes videtur: qualis eſt illa M. Cælii in Antonium deſcriptio, Namque ipſum offendunt temulento ſopore profligatum, totis præcordiis ſtertentem, ructuoſos ſpiritus geminare: præclaráſque contubernales ab omnibus ſpondis tranſuerſas incubare, & reliquas circumjacere paſſim: quæ tamen exanimatæ terrore, hoſtium adventu percepto excitare Antonium conabantur: nomen inclamabant: fruſtra cervicibus tollebant: blandius alia ad aurem invocabat, vehementius etiam nonnulla feriebat. Quarum cùm omnium vocem tactúmque noſcitaret, proximæ cujuſque collum amplexu petebat: neque dormire excitatus, neque vigilare ebrius poterat: ſed ſemiſomno ſopore inter manus Centurionum concubinarúmq; jactabatur. Nihil his neque credibilius fingi, neque vehementius exprobrari, neque manifeſtius oſtendi poteſt. Ne illud quidem prætereo, quantam afferat fidem expoſitioni, narrantis autoritas:

Pro Milone.
Pro Cluentio.

Hypotypoſis, hoc eſt, rei informatio; quã figuram Bud. Evidentiam interpretatur.

Autoritas dicentis.

De Narratione.

tas: quam mereri debemus ante omnia quidem vita, ſed & ipſo genere orationis: quod quò fuerit gravius, ſanctius, hoc plus habeat neceſſe eſt in affirmando quoque ponderis. Effugienda igitur in hac præcipuè parte omnis calliditatis ſuſpicio: (neque enim ſe uſquam cuſtodit magis judex) nihil videatur fictum, nihil ſollicitum: omnia potius à cauſſa quàm ab Oratore profecta credantur. Sed hoc pati non poſſumus, & perire artem putamus, niſi appareat: cùm deſinat ars eſſe, ſi apparet. Pendemus ex laude, atque hanc laboris noſtri ducimus ſummam. Ita quæ circumſtantibus oſtentare volumus, judicibus prodimus.

Ars non oſtentanda.

Eſt & quædam repetita narratio, quæ ἐπιδιήγησις dicitur, ſanè res declamatoria magis quàm forenſis, ideo reperta, ut quia narratio brevis eſſe debet, fuſius & ornatius res poſſet exponi: quod fit vel invidiæ gratia, vel miſerationis. Id rarò faciendum judico, neque ſic unquam, ut totus ordo repetatur: licet enim per partes idem conſequi. Cæterùm, qui uti ἐπιδιηγήσει volet, narrationis rem loco ſtringat, & contentus indicare quid factum ſit, quo ſit modo factum, plenius ſe loco ſuo expoſiturum.

Repetita narratio.

Initium narrationis quidam utique faciendum à perſona putant: eámque, ſi noſtra ſit, ornandam: ſi aliena, infamandam ſtatim. Hoc ſanè frequentiſſimum eſt, quia perſonæ ſunt inter quas litigatur. Sed hæ quoque interim dum ſuis accidentibus ponendæ, cùm id profuturum eſt: ut A. Cluentius Habitus fuit pater hujuſce, Judices, homo non ſolùm municipii Larinatis, ex quo erat, ſed etiam regionis illius & vicinitatis, virtute, exiſtimatione, nobilitate facilè princeps. Interim ſine his: ut, Q. Ligarius cùm eſſet. Frequenter verò & à re: ſicut pro Tullio Cicero, Fundum habet in agro Tigurino M. Tullius paternum. Demoſthenes pro Cteſiphonte, τοῦ γὰρ φωκαικοῦ συστάντος πολέμου. De fine narrationis cum his contentio eſt, qui perduci expoſitionem volunt eò, unde quæſtio oritur. His rebus ita geſtis, P. Dolabella prætor interdixit, ut eſt conſuetudo, de vi hominibus armatis, ſine ulla exceptione: tantum, ut unde dejeciſſet, reſtitueret, reſtituiſſe ſe dixit: ſponſio facta eſt: hac de ſponſione vobis judicandum eſt. Id à petitore ſemper fieri poteſt, à defenſore non ſemper.

Narrationis initium.

Pro Cluent.

Pro Ligario.

Narrationis vis.

Pro Cæcinna.

De Egreſſione.

Cap. III.

ARGUMENTUM.

Antequam ad Confirmationem veniat, quæ Narrationem ſequi debet, quorundam refellit opiniones, qui has inter has Egreſſionem vel Partitionem, vel Propoſitionem tanquam partes & ſemper neceſſarias collocabant. Egreſſionem hoc capite tractat, cui locum non eſſe neceſſarium inter Confirmationem & Narrationem docet: Narrationi tamen, & quæſtionibus vel univerſis, vel ſingulis opportune aliquando ſubjungi, cùm res poſtulat, aut permittit Opus ea eſſe, cùm Narratio nullam dubitationem habens, circa finem atrox, velut ſpiritu erumpente indignatione proſequenda eſt. Quando etiam poſt merita commemorata invehi volumus, ut in ingratos. Item quando aliquid aſperum, quod tueri volumus, pręparatione aliqua pręmolliendum erit. Hinc quid Egreſſio, & quam latè pateat, demonſtrat.

Ordine ipſo Narrationem ſequitur Confirmatio. Probanda ſunt enim quæ propter hoc expoſuimus. Sed priuſquàm ingrediar hanc partem, pauca mihi de quorundam opinione dicenda ſunt. Pleriſque moris eſt, prolalato rerum ordine protinus utique in aliquem lætum ac plauſibilem locum quàm maxime poſſint, favorabiliter excurrere. Quod quidem natum ab oſtentatione declamatoria, jam in forum venit, poſtquam agere cauſſas non ad utilitatem litigatorum, ſed ad patronorum jactationem repertum eſt: ne ſi preſſæ illi (qualis ſæpius deſideratur) Narrationis gracilitati conjuncta argumentorum pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicendi voluptatibꝰ oratio refrigeſcat. In quo vitium illud eſt, quòd ſine diſcrimine cauſſarum atque utilitatis, hoc, tanquam ſemper expediat, aut etiam neceſſe ſit, faciunt; eò quod deſumptas ex his partibus, quarum alius erat locus, ſententias, in hanc congerunt, ut plurima aut iterum dicenda ſint, aut quia alieno loco dicta ſunt, dici ſuo non poſſint *. Ego autem confiteor hoc expatiandi genus non modò narrationi quidem, ſed etiam quæſtionibus vel univerſis, vel interim ſingulis opportunè poſſe ſubjungi: cum res poſtulat, aut certè permittit; atque eo vel maximè illuſtrari ornarique orationem; ſed ſi cohæret & ſequitur, non ſi per vim cuneatur, & quæ natura juncta erant, diſtrahit. Nihil enim eſt tam conſequens, quàm narrationi probatio: niſi ſi excurſus ille, quaſi finis narrationis, vel quaſi initium probationis eſt.

*Al. poſſunt.

De Egreſſione.

Erit ergo illi nonnunquam locus: ut ſi expoſitio circa finem atrox fuerit, proſequamur eam velut erumpente protinus indignatione. Quod tamen ita fieri oportebit, ſi res dubitationem non habebit: alioqui prius eſt, quod objicias, verum efficere, quàm magnum: quia criminis invidia pro reo eſt priuſquam probatur. DIFFICILLIMA enim eſt graviſſimi cujuſque ſceleris fides. Idem fieri non inutiliter poteſt, ut ſi merita in adverſarium aliqua expoſueris, in ingratum invehariis: aut ſi varietatem criminum narratione demonſtraveris, quantum ab ea periculum intentetur, oſtendas. Verum hæc breviter omnia. Judex enim ordine audito feſtinat ad probationem, & quam primum certus eſſe ſententiæ cupit. Præterea cavendum eſt, ne ipſa expoſitio * vaneſcat, averſis in aliud animis, & inani mora fatigatis. Sed ut non ſemper eſt neceſſaria poſt narrationem illa procurſio, ita frequenter utilis ante quæſtionem præparatio, ubique * prima ſpecie minus erit favorabilis, ſi legem aſperam tuebimur, aut pœnarias actiones inſeremus. Eſt hic locus velut ſequentis exordii, ad conciliandum probationibus noſtris judicem. Quod liberius hic & vehementius fieri poteſt, quia judici nota jam cauſſa eſt. His igitur velut fomentis, ſi quid erit aſperum, præmolliemus, quò facilius aures judicum, quæ poſt dicturi erimus, admittant, ne jus noſtrum oderint. Nihil enim facilè perſuadetur invitis. Quo loco tamen judicis quoque noſcenda natura eſt, juri magis an æquo ſit appoſitus. Proinde enim magis aut minus erit hoc neceſſarium. Cæterum res eadem & poſt quæſtionem perorationis vice fungitur. Hanc partem παρέκβασιν Greci vocant, Latini Egreſſum, vel Egreſſionem. Sed hæ ſunt plures, ut dixi, quæ per totam cauſſam varios habent excurſus, ut laus hominum locorúmque, ut deſcriptio regionum, expoſitio quarundam rerum non ſolum geſtarum, ſed etiam fabuloſarum. Quo ex genere eſt in orationibus contra Verrem compoſitis, Siciliæ laus, Proſerpinæ raptus, pro L. Cornelio popularis illa virtutum Cnei Pompeii commemoratio: in quam ille divinus Orator, velut nomine ipſo ducis curſus dicendi teneretur, abrupto quem inchoaverat ſermone divertit actutum *.

* *Al.* Poſitio.

* *Al.* Utiq;

Quæ res per Egreſſionem tractentur.

Act. 4. & 6.

* *id eſt,* confeſtim.

In quibuſd. autem exemplaribus hæc ita leguntur divertit. Ac tamen παρέκβασις eſt.

Παρέκβασις eſt, (ut mea quidem fert opinio,) alienæ rei, ſed ad utilitatem cauſſæ pertinentis, extra ordinem excurrens tractatio. Quapropter non video cur hunc ei potiſſimùm locũ aſſignent, qui rerũ ordinem ſequitur; non magis quàm illud, cur hoc ita demum proprium putent, ſi aliquid in digreſſu ſit exponendum, cùm tot modis à recto itinere declinet oratio. Nam quicquid dicitur præter illas quinque quas fecimus partes, Egreſſio eſt, indignatio, miſeratio, invidia, convitium, excuſatio, conciliatio, maledictorum refutatio: ſimilia his, quæ non ſunt in quæſtione, omnis amplificatio, minutio, omne affectus genus: atque ea maximè jucundam & ornatam faciunt orationem: de luxuria, de avaritia, de religione, de officiis: quæ cùm ſint argumentis ſubjecta ſimilium rerum, quia cohærent, egredi non videntur. Sed plurima ſunt quæ rebus nihil ſecum cohærentibus inſeruntur, quibus judex reficitur, admonetur, placatur, rogatur, laudatur. Innumerabilia ſunt hæc, quorum alia ſic præparata afferimus; quædam ex occaſione vel neceſſitate interventus alicujus tumultus. Unde Ciceroni quoque in proœmio cùm diceret pro Milone, digredi fuit neceſſe, ut ipſa oratiuncula qua uſus eſt, patet. Poterit autem paulò longius exire, qui præparat aliquid ante quæſtionem, & qui finitæ probationi velut commendationem adjicit. At qui ex media erumpit, citò ad id redire debet, unde divertit.

Egreſſio quid?

Cicer. pro Milon. Alia uſus oratione, quàm quæ hodie ex- [illegible]

De Propoſitione.

CAP. IV.

ARGUMENTUM.

Propoſitionem duplicem eſſe docet. Unam quæ principalem quęſtionem continet: alteram, quæ ſingulis argumentationibus proponitur. Uſum ejus, ut cauſſa ſit & dilucidior, & magis moveat. Eam non eſſe ſemper opus: nempe quando narratio ibi finem habet ubi initium quęſtio: quo fit, ut quędam ſumma collectio expoſitionis, vel commonitio quędam judicis ſubjungatur. ¶ Aliam etiam diviſionem propoſitionum facit, alias eſſe ſimplices, duplices alias, alias multiplices: & quo pacto hæ à partitionibus differant, alias item nudas, alias ratione ſubjectas, alias etiam utriuſque intentione conſtantes: ut ego illud, hoc ait adverſarius.

Lib. 3. c. 9.

Sunt qui Narrationi Propoſitionem ſubjungant, tanquam partem judicialis materiæ: cui opinioni reſpondimus. Mihi autem Propoſitio videtur omnis confirmationis

tionis

De Propoſitione.

tionis initium: quod non modò in oſtendenda quæſtione principali, ſed nonnunquam etiam in ſingulis argumentis poni ſolet, maximéque in his quæ ἐπιχειρήματα vocantur. Sed nunc de priore loquimur. Ea non ſemper neceſſaria eſt. Aliquando enim ſine propoſitione quoque aliqua ſatis manifeſtum eſt quid in quæſtione verſetur, utique ſi narratio ibi finem habet, ubi initium quæſtio: adeò ut aliquando ſubjungatur expoſitioni, quæ ſolet in argumentis eſſe ſumma collectio. *Hæc ſicut expoſui, ita geſta ſunt, Judices: inſidiator ſuperatus, ut victa vis, vel potius oppreſſa virtute, audacia eſt.* Sed nonnunquam valde utilis eſt, præcipuè ubi res defendi non poteſt, de jure * quæritur, ut pro eo qui pecuniam privatam de templo ſuſtulit, ſacrilegii agitur, *De ſacrilegio cognoſcitis*: ut Judex intelligat id unum eſſe officii ſui, quærere an id quod objicitur, ſacrilegium ſit. Item in cauſis obſcuris: aut multiplicibus. Nec ſemper propter hoc ſolum, ut ſit cauſa lucidior, ſed aliquando etiam ut magis moveat. Movet autem, ſi protinus protexantur * aliqua quæ proſint. Lex * apertè ſcripta eſt, ut peregrinus qui murum aſcenderit, morte mulctetur, peregrinum te eſſe certum eſt: quin aſcenderis murum, non quæritur: quid ſupereſt, niſi ut te puniri oporteat? Hæc enim propoſitio confeſſionem adverſarii premit: & quodammodo judicandi moram tollit: nec indicat quæſtionem, ſed adjuvat. Sunt autem propoſitiones & ſimplices, & duplices vel multiplices. Quod accidit non uno modo. Nam & plura crimina junguntur; ut cùm Socrates accuſatus eſt quòd corrumperet juventutem, & novas ſuperſtitiones introduceret. Et ſingula ex plurib. colliguntur: ut cùm legatio malè geſta objicitur Æſchini, quòd mentitus ſit, quòd nihil ex mandatis fecerit, quòd moratus ſit, quòd munera acceperit. Recuſatio quoque plures interim propoſitiones habet: ut contra petitionem pecuniæ, malè petis: procuratori enim tibi eſſe non licuit: ſed neque illi cujus nomine litigas, habere procuratorem: ſed neque es hæres ejus à quo accepiſſe mutuum * dicor: nec ipſi debui. Multiplicari hæc in quantumlibet poſſunt, ſed rem oſtendiſſe ſatis eſt. Hæc ſi ponantur ſingula ſubjectis probationibus, plures ſunt propoſitiones: ſi conjungantur, in partitionem cadunt. Eſt & nuda propoſitio, qualis ferè conjecturalibus:

Pro Milone.

* *al.* fine.

* *al.* nomine.

* *Al.* ſubtexantur.

* *Hæc eſt lex fin. ff. de rer. diviſ. Hujus exemplum refert Plutarch. in Romulo.*

* *al.* mutuam pecuniam.

talibus: Cædis ago, furtum objicio. Eſt ratione ſubjecta: ut, Majeſtatem minuit Cajus Cornelius: nam codicem tribunus plebis ipſe pro concione legit. Præter hæc utimur propoſitione aut noſtra, ut Adulterium objicio, aut adverſarii, ut, Adulterii mecum agitur: aut communi; ut, Inter me & adverſarium quæſtio eſt, uter ſit inteſtato proprior. Nonnunquam diverſas quoque jungimus. Ego hoc dico, adverſarius hoc. Habet interim vim propoſitionis, etiam ſi per ſe non eſt propoſitio: ut cùm expoſito rerum ordine ſubjicimus. De his cognoſcitis: ut ſit hæc commonitio judicis, quò ſe ad quæſtionem acrius intendat, & quodam velut jactu excitatus finem eſſe narrationis, & initium probationis intelligat: & nobis confirmationem ingredientibus, ipſe quoque nouum quodammodo audiendi ſumat exordium.

De Partitione.

CAP. V.

ARGUMENTUM.

Partitionem finit, & quando ea utendum non ſit; & contrà: & quibus ex cauſſis, qui ſit ejus modus, ſex & officia, docet. Proponit primùm duas quorundam cauſſas partitionem vetantium, item aliorum ultra tres propoſitiones extendi prohibentium, quas non approbat. Demum ſuas profert, propter quas aliquando partitione ſuperſedere poſſimus. Primùm quia plerunque gratiora ſint inventa ſubitò, quàm ante prævisa. Quia judex interdum fallendus ſit, cùm propoſitio nimis eſt dura, quod facilè fit partitionem omittendo. Quia congeſta ſimul fortiora ſint noſtra, quàm partitione diſjuncta. Nam in partitione ſi ſit aliquid potiſſimum (quod ferè fit) reliqua ſint ſupervacua. Inde exempla rectè & ſecus factæ partitionis à Cicerone proponit. Duplicem pugnandi ductum addit: per qualitatem primum: deinde per conjecturam, hoc pacto: Si feci, rectè feci: ſed non feci. Quem, quoties noſtra negatio non erit ſatis potens, ut uno ſtare poſſimus: aut etiam poſt rem confirmatam ex abundanti, Ciceronis pro Milone exemplo permittit; & quomodo durior partitio ſit tractanda, & quibus figuris, adjungit. ¶ Porrò ejus uſum neceſſarium eſſe, cùm plura vel abſicienda vel diluenda ſunt, atque utilem & jucundam fore, ut cauſa lucidior fiat, & judex certo ſingularum partium fine reficiatur. Modum autem ejus eſſe, ut non nimis conciſa & velut articuloſa ſit, cui fruſta minuta plurimum autoritatis detrahant. Legem, ut ſit lucida, aperta, brevis, nec ullo ſupervacuo onerata verbo: ne quid in ea deſit: ne quid ſuperſit: ne in ſpecies partiamur, quod in genera partiri ſit ſatis, aut contrà. Officia, ut quid de quo conveniat, quid de quo ambigatur, proponat: in quo ut quidque propoſitum erit, ita tractandum.

De partitione.

PArtitio eſt noſtrarum aut adverſarii propoſitionum aut utrarumque ordine collata enumeratio. Hæc quidam utendum ſemper putant, quod ea & fiat cauſa lucidior & Judex intentior ac docilior, ſi ſcierit & de quo dicimus, & de quo dicturi poſtea ſumus. Rurſus quidam periculoſum id Oratori arbitrantur, duabus ex cauſis, quòd nonnunquam & excidere ſoleant quæ promiſimus, & ſi qua in partiendo præterierimus, occurrere. Quod quidem nemini accidet, niſi qui planè vel nullo fuerit ingenio, vel ad agendum nihil cogitati præmeditatíque detulerit. Alioqui quæ tam manifeſta & lucida ratio, quàm rectæ partitionis? Sequitur enim naturam ducem, adeo ut memoriæ id maximum ſit auxilium, via dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidem probaverim, qui partitionem vetant ultra treis propoſitiones extendere. Quæ ſine dubio, ſi nimium ſit multiplex, fugiet memoriam Judicis, & turbabit intentionem. Hoc tamen numero velut lege non eſt alliganda, cùm poſſit cauſa plures deſiderare. Alia ſunt magis propter quæ partitione non ſemper ſit utendum. Primùm, quia pleraque gratiora ſunt, ſi inventa ſubito, nec domo allata, ſed inter dicendum ex re ipſa nata videantur. Unde illa non injucunda ſchemata, Penè excidit mihi: &, Fugerat me: &, Rectè admones. Propoſitis enim probationibus, omnis in reliquum gratia novitatis præcerpitur. Interim verò etiam fallendus eſt judex, & variis artibus ſubeundus: ut aliud agi, quàm quod petimus, putet. Nam eſt nonnunquam dura propoſitio, quam judex ſi providet, non aliter reformidat, quàm qui ferrum medici prius quàm curetur aſpexit: At ſi re non antè propoſita ſecurum, ac nulla denuntiatione in ſe converſum, intrarit oratio, efficiet quod promittenti non crederetur. Interim refugienda non modò diſtinctio quæſtionum eſt, ſed omnino tractatio: affectibus perturbandus, & ab intentione auferendus auditor. Non enim ſolum Oratoris eſt docere, ſed plus eloquentia circa movendum valet. Cui rei contraria eſt maximè tenuis illa & ſcrupuloſè in parteis ſecta diviſionis diligentia eo tempore, quo cognoſcenti judicium conamur auferre. Quid, quòd interim quæ per ſe levia ſunt & infirma, turba valent? Ideóque congerenda ſunt potius, & velut eruptione pugnandum: quod tamen rarum eſſe debet, & ex neceſſitate demum,

cùm

Inventio.

cùm hoc ipſum quod diſſimile rationi eſt, coëgerit ratio. Præter hæc in omni partitione eſt utique aliquid potentiſſimum, quod cùm audivit judex, cætera tanquam ſupervacua gravari ſolet. Itaque ſi plura vel objicienda ſunt, vel diluenda, & utilis & jucunda partitio eſt: ut quid quaque de re dicturi ſumus, ordine appareat. At ſi unum crimen variè defendemus, ſupervacua: ut ſi ita partiamur, Dicam non talem eſſe hunc quem tueor, ut in eo credibile videri poſſit homicidium: dicam occidendi cauſam huic non fuiſſe: dicam hunc eo tempore quo homo occiſus eſt, trans mare fuiſſe. Omnia quæ antequam id quod ultimum eſt, exequeris, inania videri neceſſe eſt. Feſtinat enim judex ad id quod potentiſſimum eſt, & velut obligatum promiſſo patronum, ſi eſt patientior, tacitus appellat: ſi vel occupatus, vel in aliqua poteſtate, vel etiam ſic moribus compoſitus, cum convitio efflagitat. Itaq; non defuerunt qui Ciceronis illam pro Cluentio partitionem improbarent, qua ſe dicturum eſſe promiſit primùm, neminem majoribus criminibus gravioribus teſtibus in judicium vocatū, quam Oppianicum: deinde, præjudicia eſſe facta ab iis ipſis judicibus, à quibus condemnatus ſit: poſtremò, judicium pecunia tentatum non à Cluentio, ſed contra Cluentium: quia ſi probari poſſet quod eſt tertium, nihil neceſſe fuerit dicere priora. Rurſus nemo tam erit aut injuſtus, aut ſtultus, quin eum fateatur optimè pro Muræna eſſe partitum, Intelligo judices treis totius accuſationis partes fuiſſe, & earum unam in reprehenſione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus eſſe verſatam. Nam ſic & oſtendit lucidiſſimè cauſam, & nihil fecit altero ſupervacuum. De illo quoq; genere defenſionis plerique dubitant. Si occidi, rectè feci: ſed non occidi, quò enim prius pertinere, ſi ſequens firmum ſit? hæc invicem obſtare, & utroque utentibus, in neutro haberi fidem. Quod ſanè in parte verum eſt, & illo ſequenti (ſi modò indubitabile ſit) ſolo utendum. At ſi quid in eo quod eſt fortius, timebimus, utraque probatione nitemur. Alius enim alio moveri ſolet: & qui factum putavit, juſtum credere poteſt: qui tanquam juſto non movebitur, factum fortaſſe non credet. Ut certa manus uno telo poſſit eſſe contenta, incertè plura ſpargenda ſunt, ut ſit fortunæ locus. Egregiè verò Cicero pro Milone inſidiatorem primò Clodium

oſtendit:

De partitione.

oſtendit; tum addit ex abundanti, etiam ſi non fuiſſet, talem tamen civem cum ſumma virtute interfectoris & gloria necari potuiſſe. Neque illum tamen ordinem, de quo prius dixi, damnaverim: quia quædam etiamſi ipſa ſunt dura, in id tamen valent, ut ea molliant quæ ſequuntur. Nec omnino ſine ratione eſt quòd vulgò dicitur, INIQVVM *petendum ut æquum feras.* Quod tamen nemo ſic accipiat, ut omnia credat audenda. Rectè enim Græci præcipiut, NON tentanda, quæ effici omnino non poſſunt. Sed quoties hac, de qua loquor, duplici defenſione utemur, id laborandum eſt, ut in illam partem ſequentem fides, ex priore ducatur. Poteſt enim videri qui tutò etiam confeſſurus fuit mentiendi cauſſam in negando non habere. Et illud utique faciendum eſt, ut quoties ſuſpicabimur à judice aliam probationem deſiderari, quàm de qua loquimur, promittamus nos plenè & ſtatim de eo ſatis eſſe facturos: præcipuéque ſi de pudore agitur. FREQVENTER autem accidit, ut cauſa parum verecunda, jure tuta ſit: de quo ne inviti judices audiant, & averſi, frequentius ſunt admonendi ſecuturam defenſionem probitatis ac dignitatis: expectent paulùm, & agi ordine ſinant. Quædam interim nos & invitis litigatoribus ſimulandum eſt dicere: quod Cicero pro Cluentio facit circa judiciariam legem. Nonnunquam quaſi interpellemur ab his ſubſiſtere. Sæpe avertenda ad ipſos oratio. Hortandi, ut ſinant nos uti noſtro conſilio. Ita ſurrepetur animo judicis, & dum ſperat probationem pudoris, aſperioribus illis minus repugnabit. Quæ cùm receperit, etiam verecundiæ defenſioni facilior erit. Sic utraque res invicem juvabit, eritque judex circa jus noſtrum ſpe modeſtiæ attentior, circa modeſtiam juris probatione proclivior. Sed non ut * ſemper neceſſaria, aut etiam ſupervacua partitio eſt, ut opportunè adhibita plurimum orationi lucis & gratiæ confert. NEQVE enim id ſolum efficit, ut clariora fiant quæ dicuntur, rebus velut ex turba extractis, & in conſpectu judicum poſitis: ſed reficit quoque audientem certo ſingularem partium fine: non aliter quàm facientibus iter, multum detrahunt fatigationis, notata inſcriptis lapidibus ſpatia. Nam & exhauſti laboris noſſe menſuram voluptati eſt, & hortatur ad reliqua fortius exequenda, ſcire quantum ſuperſit. NIHIL enim longum videri neceſſe eſt, in quo quid ultimum ſit,

*Al. Sed ut non.

Pro Quintio: & in Divin. in Q. Cæcilium.

certum eſt. Nec immeritò multum ex diligentia partiendi tulit laudis Quintus Hortenſius: cujus tamen diviſionem in digitos diductam, nonnunquam Cicero leviter eludit. Nam eſt certus ejus modus, & evitanda maximè conciſa nimium & velut articuloſa partitio. Nam & autoritati plurimum detrahunt multa illa non membra, ſed fruſta: & hujus gloriæ cupidi, quo ſubtilius & copioſius diviſiſſe videantur, & ſupervacua aſſumunt, & quæ natura ſingularia ſunt, ſecant: nec tam plura faciunt, quàm minora: deinde cùm fecerunt mille particulas, in eandem incidunt obſcuritatem, contra quam partitio inventa eſt. Diviſa & ſimplex propoſitio quoties utiliter adhiberi poteſt, primùm eſſe debet aperta atque lucida; (nam QVID ſit turpius, quàm id eſſe obſcurum ipſum, quod in eum ſolum adhibetur uſum, ne ſint cætera obſcura?) tum brevis, nec ullo ſupervacuo onerata verbo. Non enim de quo dicamus, ſed de quo dicturi ſimus, oſtendimus. Obtinendum etiam, nequid in ea deſit, nequid ſuperſit. Supereſt autem ſic ferè, cùm aut in ſpecies partimur, quod in genera partiri ſit ſatis: aut genere poſito ſubjicitur ſpecies: ut, Dicam de virtute, juſtitia, continentia: cùm juſtitia atque continentia virtutis ſint ſpecies. Partitio prima eſt, quid ſit de quo conveniat, quid de quo ambigatur. In eo quod convenit, quid adverſarius fateatur, quid nos. In eo de quo ambigitur, quæ dicturi ſimus, quæ noſtræ propoſitiones, quæ partis adverſæ. Turpiſſimum verò eſt, non eo ordine exequi, quod quidque propoſueris.

M. FABII

M· FABII QVINTILIANI DE INSTITUTIONE ORATORIA LIBER V.

PROOEMIUM.

ARGUMENTUM.

Attentos hac præfatione reddit: docet enim, quam ſit neceſſaria probationum tractatio ad confirmandum, & confutandum: quia ſine probatione nulla controverſia ſit: cùm omnium aliarum partium aliqua ſemper abeſſe poſſit. Addit alias cauſſas, quia ad hanc partem omnia alia tendant: quæ intueri, niſi huc perveniamus, ſupervacuum ſit. Quorundam opiniones leviter attingit: quorum alii docere, unicum Oratoris officium, alii tria, ſed docere pręcipuum dictitabant, quorum utrique huic parti plurimum tribuant.

FUerunt, & clari quidem Autores, quibus ſolùm videretur Oratoris officium, docere. Namque & affectus duplici ratione excludendos putabant: primum, quia vitium eſſet omnis animi perturbatio; deinde quia judicē à veritate depelli miſericordia, vel ira, ſimilibúſque, non oporteret: & voluptatem audientium petere, cùm vincendi tantùm gratia diceretur: non modò agenti ſupervacuum, ſed vix etiam viro dignum arbitrabantur. Plures verò, qui nec ab illis ſine dubio partibus rationem orandi ſummoverent; hoc tamen proprium atque præcipuum crederent opus, ſua confirmare, & quæ ex adverſo proponerentur, refutare. Utrumcunque eſt (nec enim hoc loco meam interpono ſententiam) hic erit liber illorum opinione maximè neceſſarius, quo toto hæc ſola tractantur: quibus ſanè & ea quæ judicialibus cauſſis jam dicta ſunt, ſerviunt. Nam neque proœmii, neque narrationis eſt alius uſus, quàm ut judicem præparent: & ſtatus noſſe, atque ea de quibus ſuprà ſcripſimus, intueri, ſupervacuum

Animi perturbatio vitium.

Proœmii & Narrationis uſus.

foret, niſi ad hanc perveniremus. Denique ex quinque quas judicialis materiæ fecimus partibus, quæcunque alia poteſt aliquando, neceſſaria cauſſa non eſſe: lis nulla eſt, cui probatione opus non ſit. Ejus præcepta ſic optimè diviſuri videmur, ut prius in cōmune, quæ ad omnes quæſtiones pertinent, oſtendamus: deinde quæ in quoque cauſſæ genere propria ſunt, exequamur.

De probationum diviſione.

Cap. I.

ARGUMENTUM.

Quia finitio Probationum cognita eſt, diviſionem aggreditur in artificiales & inartificiales: quæ ut arte non inveniantur, magnis tamen eloquentiæ viribus tractandæ ſint. Tum ſpecies earum enumerat.

Rhetori. 1. AC prima quidem illa partitio ab Ariſtotele tradita conſenſum ferè omnium meruit: alias eſſe probationes, quas extra dicendi rationem acciperet Orator: alias, quas ex cauſſa traheret ipſe, & quodammodo gigneret. Ideóque illas ἀτέχνους, id eſt, *inartificiales*: has ἐντέχνους, id eſt *artificiales* vocaverunt. Ex illo priore genere ſunt præjudicia, rumores, tormenta, tabulæ, juſjurandum, teſtes; in quibus pars maxima contentionum forenſium conſiſtit. Sed ut ipſa per ſe carent arte; ita ſummis eloquentiæ viribus allevanda * ſunt plerunque, & reſellenda. Quare mihi videntur magnopere dānandi, qui totum hoc genus à præceptis removerunt. Nec tamen in animo eſt, omnia quæ aut pro his aut contrà dici ſolent, complecti. Non enim communes locos tradere deſtinamus, quod eſſet operis infiniti: ſed viam quandam atque rationem. Quibus demonſtratis, non modò in exequendo ſuas quiſque vires debet adhibere; ſed etiam inveniendo ſimilia, ut quæque conditio litium poſcet. Neque enim de omnibus cauſſis dicere quiſquam poteſt, ſaltem præteritis, ut taceam de futuris.

* *Al.* Elevanda.

De Præjudiciis.

Cap. II.

ARGUMENTUM.

Præjudicia in tres ſpecies dividit; quas finitione & ſubjectis exem-plis

De Præjudiciis.

plis manifeſtas reddit. Confirmari autem eas oſtendit ſimilitudine rerum de quibus quæritur, & judicum authoritate. Refelli verò ſimilitudinem oſtendendo, negligentiam actorum incuſando, de perſonarum contra quas judicatum eſt, infirmitate, de teſtium corruptione aut judicum culpa (ſi manifeſta eſt) conquerendo; aut judicium poſterius priori opponendo, aut ſi his omnibus deſtituamur, ad locum communem confugiendo. Multas pręjudiciorum cauſas ad iniquè pronunciandum valere: quod manifeſtum faciant Rutilii damnatio, Catilinę & Clodii abſolutio.

IAm Præjudiciorum vis omnis tribus in generibus verſatur: Rebus, quæ aliquando ex paribus cauſis ſunt judicatæ, quæ *Exempla* rectius dicuntur: ut de reſciſſis patrum teſtamentis, vel contra filios confirmatis Judiciis, ad ipſam cauſam pertinentibus, unde etiam nomen ductum eſt, qualia in Oppianicum facta dicuntur, & à ſenatu adverſus Milonem: Aut cùm de eadem cauſa pronuntiatum eſt, ut in reis deportatis, & aſſertione ſecunda, & partibus Centumuiralium; quæ in duas haſtas diviſæ ſunt. Confirmantur præcipuè duobus: autoritate eorum qui pronunciaverunt, & ſimilitudine rerum de quibus quæritur. Refelluntur autem rarò per contumeliam judicum, niſi fortè manifeſta in his culpa erit: Vult enim cognoſcentium quiſque firmam eſſe alterius ſententiam: & ipſe * pronunciaturus non libenter exemplum quod in ſe fortaſſe recitat, facit. Confugiendum ergo eſt in duobus ſuperioribus, ſi res feret, ad aliquam diſſimilitudinem cauſæ. Vix autem ulla eſt per omnia alteri ſimilis. Si id non continget, ac eadem cauſa erit: aut auctorum incuſanda negligentia, aut de infirmitate perſonarum querendum, contra quas erit judicatum: aut de gratia, quæ teſtes corruperit, aut de invidia, aut de ignorantia: aut inveniendum quod cauſæ poſtea acceſſerit. Quorum ſi nihil erit, licet tamen dicere multas judiciorum cauſas ad iniquè pronunciandum valere, ideóque damnatum Rutilium, abſolutos Clodium atque Catilinam. Rogandi etiam judices, ut rem potius intueantur ipſam, quàm jurejurando alieno ſuum donent. Adverſus conſulta autem Senatus, & decreta principum vel magiſtratuum, remedium nullum eſt, niſi aut inventa quantuſacunque cauſæ differentia, aut aliqua vel eorundem, vel ejuſdem poteſtatis hominum poſterior conſtitutio, quæ ſit priori contraria: quæ ſi deerunt, lis non erit.

Exempla. Vide Valer. li. 7 ca. 7. & 8. & Cic. pro Cluen. & pro Milon.

* al. ipſa.

De Rutilii damnatione vide Flor. l. 3

De Rumore & Fama.

CAP. III.

ARGUMENTUM.

Contrà famam, aut pro ea, ſtatu finitivo litigantium utrique contendendum: & finitiones diverſas, exemplis in utranque partem confirmandas eſſe monet.

Famam atque Rumores pars altera conſenſum civitatis, & velut publicum teſtimonium vocat: altera ſermonem ſine ullo certo autore diſperſum, cui malignitas initium dederit, incrementum credulitas: quod nulli non etiam innocentiſſimo poſſit accidere fraude inimicorum falſa vulgantium. Exempla utrinque non deerunt.

De Tormentis.

CAP. IV.

ARGUMENTUM.

Circa tormenta, generalia quædam & ſpecialia tangit. Primùm ut in fama, diverſam tormentorum deſcriptionem ex accidentibus in utramvis partem generaliter adferri docet. Hinc propria conſiderari, quis quem poſtulet aut afferat: in quem, ex qua cauſſa, quo quæſitore, quæ variè in utramque partem tractari poſſint.

Sicut in tormentis quoque, qui eſt locus frequentiſſimus, cùm pars altera quæſtionem, vera fatendi neceſſitatem vocet, altera ſæpe etiam cauſſam falſa dicendi, quòd aliis patientia facile mendacium faciat, aliis infirmitas neceſſarium. Quid attinet de his plura? Plenæ ſunt orationes veterum ac novorum. Quædam tamen in hac parte erunt propria cujuſque litis. Nam ſive de habenda quæſtione agetur, plurimum intererit, quis, & quem poſtulet aut offerat, & in quem, & ex qua cauſa ſive jam erit habita, quis ei præfuerit, quis & quo modo ſit tortus, an credibilia dixerit, an inter ſe conſtantia: perſeveraverit in eo quod cœperat, an aliquid dolore mutarit: prima parte quæſtionis, an procedente cruciatu. Quæ utrinque tam infinita ſunt, quam ipſa rerum varietas.

De Tabulis.

CAP. V.

ARGUMENTUM.

Docet circa tabulas dupliciter peccari, aut fraude ſignatorum aut ignorantia:

ignorantia : & hoc genus poſtremum refelli, aliud etiam accuſari. Tum unde argumenta ad tabulas refellendas trahantur, & quam variè explicat.

Contra tabulas quoque ſæpè dictum, ſæpe dicendum eſt ; cùm eas non ſolùm refelli, ſed etiam accuſari, ſciamus eſſe uſitatum. Cùm ſit autem in his aut ſcelus ſignatorum, aut ignorantia : tutius ac facilius id quod ſecundo loco diximus, tractatur, quòd ſcilicet pauciores rei fiunt. Sed hoc ipſum argumenta ex cauſa trahit , ſi fortè aut incredibile eſt id actum eſſe quod tabulæ continent: aut (ut frequentius evenit) aliis probationibus æquè inartificialibus ſolvitur: ſi aut is in quem ſignatum eſt, aut aliquis ſignator dicitur abfuiſſe, vel prius eſſe defunctus : ſi tempora non congruunt? ſi vel antecedentia vel inſequentia tabulis repugnant. Inſpectio ipſa ſæpe etiam falſum deprehendit.

De Iurejurando.

CAP. VI.

ARGUMENTUM.

Iurisjurandi formas quatuor deſcribit; oblationem ſui, recuſationem alieni; delationem aut exactionē alieni, aut recuſationem ſui, & quo pacto ſingulæ quæque tractandæ ſint. Præterea ex ſententia ſeniorum quos puer audierat, jusjurandum non eſſe facilè deferendum alteri: nec optionem judicis adverſario permittendam, neque ex advocatis partis adverſæ judicem eligendum præcipit.

Iusjurandum litigatores * aut offerunt ſuum, aut non recipiunt * oblatum, aut ab adverſario exigunt, aut recuſant cum ab ipſis exigatur. Offerre ſuum ſine ulla conditione, ut vel adverſarius juret, ferè improbum eſt. Qui tamen id faciet, aut vita ſe tuebitur, ut eum non ſit credibile pejeraturum : aut ipſa vi religionis : in qua plus fidei conſequetur, ſi id egerit, ut non cupidè ad hoc deſcendere ; ſed ne hoc quidem recuſare videatur : aut ſi cauſa modò patietur litis, propter quam devoturus ſe ipſe non fuerit : aut ſi præter alia cauſæ inſtrumenta adjicit ex abundanti hanc quoque conſcientiæ ſuæ fiduciam. Qui non recipiet conditionem, à multis contemni jurisjurandi metum dicet: cùm etiam philoſophi quidam ſint reperti, qui deos habere curam rerum humanarum negarent : eum verò qui nullo offerente jurare ſit paratus, & ipſum velle de

* *Vid. ff. lib. 12. t. 2. & t. 4 l. 1.*

* al. non reſpuunt.

Cic. de nat. decor. 1.

cauſa ſua pronuntiare: & quàm id quod offert, leve ac facilè credat, oſtendere. At ſi is qui defert, agere modeſtè videtur, cùm litis adverſarium judicem faciat, & eum cujus cognitio eſt, onere liberet, qui profectò alieno jurejurando ſtari quàm ſuo malit. Quo difficilior recuſatio eſt, niſi fortè res eſt ea, quàm credibile ſit notum ipſi non eſſe. Quæ excuſatio ſi deerit, hoc unum relinquetur, ut invidiam ſibi quæri ab adverſario dicat, atque id agi, ut in cauſa, in quâ vincere non poſſit, quæri poſſit. Itaque hominem quidem malum occupaturum hanc conditionem fuiſſe, ſe autem probare malle quæ affirmet, quam dubium cuiquam relinquere an pejerarit. Sed nobis adoleſcentibus ſeniores in agendo facti præcipere ſolebant, ne unquam jusjurandum deferremus: ſicut neque optio judicis adverſario eſſet permittenda: nec ex advocatis partis adverſæ judex eligendus. Nam ſi dicere contraria turpe advocatio videretur, certè turpius habendum, facere quod noceat.

De Teſtibus.

CAP. VII.

ARGUMENTUM.

Teſtimonia primùm aut divina eſſe aut humana tradit: & divina duobus modis tractari, generaliter & ſpecialiter: de quibus ad finem capitis loquitur, ubi varias eorum ſpecies enumerat. Humanorũ fieri alia per tabulas, alia à præſentibus. Tabularũ aut refellendarũ aut confirmandarũ rationẽ quia ſit facilior, primo loco explicat: deinde ad teſtes præſentes aggreditur: eóſqꝫ dupliciter aut defendi aut oppugnari poſſe, vel actione perpetua, vel interrogatione cõciſa, oſtendit. In actionibus tribus modis. Primo locis cõmunibus in unãqꝫ partẽ pro teſtibus, & contra generaliter. Secundo ſpecialiter, ita tamen, ut multos invadamus: ut ſi Græcorũ teſtimonia eleves, aut eorũ qui in cauſſis repetundarum ſe reo numeraſſe pecunias dicunt. Tertio adverſus ſingulos: quod genus vel orationi permixtum eſt, vel ſeparatim editũ: ut in Vatinium. ¶ His peractis ad modũ interrogandi accingitur: & teſtiũ duo facit genera, unũ voluntariorũ, aliud quibus lege teſtimonium denuntietur: quorum alii cupidi ſunt reo nocendi, alii verum inviti dicturi: quod interim accuſatori vel cognitũ ſit, vel incognitum. Quæ omnia quomodo variè ab accuſatore & patrono verſanda ſint & pertractanda, non minus doctè quàm fuſè explicat. In teſtibus tamen interrogandis teſtẽ probè noſſe præcipuum eſſe monet, ut pro ſua natura quò volumus facilè perducatur. Atque omnem interrogationem eſſe aut in cauſa aut extra cauſam docet. In cauſa rem altius repetendo, unde nihil ſuſpecti ſit, per Socraticam inductionem extorquendum etiam ab invitis,

quod

De Teſtibus.

quod nobis proſit. Extra cauſſam de vita teſtium, de amicitia aut inimicitiis cum reo, & cęteris hujuſmodi interrogandum: ex quibus vel lędendi cupiditas, vel mendacium deprehendi poſſit. Interrogationis hanc legem eſſe addit, ut ſit circumſpecta, ut verbis quàm maximè è medio ſumptis conſtet. Porrò teſtes cum tabulis abſentium collidi, argumenta quoque cum teſtibus, & teſtes cum alijs teſtibus. Poſtremò voces per vinum, ſomnium, dementiam, vel à parvulis emiſſas ad confirmationem aut deſtructionem ſui magnam Oratoris induſtriam in utramvis partem exigere, & teſtimonia deſiderata, ubi cętera deſint, ut pro Cluentio, plurimum virium habere demonſtrat.

Actio 6.

Maximus * tamen patronis circa teſtimonia ſudor eſt. Ea dicuntur aut per tabulas, aut à præſentibus. Simplicior contra tabulas pugna. Nam & minus obſtitiſſe videtur pudor inter paucos ſignatores, & pro diffidentia premitur abſentia. Si reprehenſionem non capit ipſa perſona, infamare ſignatores licet. Tacita præterea quadam ſignificatione refragatur his omnibus, quòd nemo per tabulas dat teſtimonium niſi ſua voluntate: quo ipſo non eſſe amicum ei ſe contra quem dicit, fatetur. Neque tamen protinus ceſſerit Orator, quo minus & amicus pro amico, & inimicus contra inimicum poſſit verum (ſi integra ſit ei fides) dicere. Sed latè locus uterque tractatur. Cùm præſentibus verè ingens dimicatio eſt, ideóque velut duplici contra eos, próque his acie confligitur, actionum, & interrogationum. In actionibus primùm generaliter pro teſtibus, atque in teſtes dici ſolet. Eſt hic communis locus, cùm pars altera nulla firmiorem probationem eſſe contendit, quàm quæ ſit hominum ſcientia nixa: altera ad detrahendam illis fidem, omnia per quæ fieri ſoleant falſa teſtimonia, enumerat. Sequens ratio eſt, cùm ſpecialiter quidem, ſed tamen multos pariter invadere patroni ſolent. Nam & gentium ſimul univerſarum elevata teſtimonia ab orationibus ſcimus, & tota genera teſtimoniorum: ut de auditionibus, non enim ipſos eſſe teſtes, ſed injuratorum efferre voces: ut in cauſſis repetundarum, qui ſe reo numeraſſe pecunias jurant, litigatorum non teſtium habendos loco. Interim adverſus ſingulos dirigitur actio: quod inſectationis genus & permiſtum defenſioni legimus in orationibus plurimis, & ſeparatim editum, ſicut in Vatinium teſtem. Totum igitur excutiamus locum, quando univerſam inſtitutionem aggreſſi ſumus. Sufficiebant alioqui libri duo à Domitio Afro

** De teſtibus quid juris vid. ff. lib. 25. c 5. Co. l. 4. tit. 20. & Authen. ſeu Novel. 90.*

Cic. pro Flacco.

Inventio.

in hanc rem compoſiti, quem adoleſcentulus ſenem colui: ut non lecta mihi tantùm ea, ſed pleraque ex ipſo ſint cognita. Is veriſſimè præcepit, primum eſſe in hac parte officium Oratoris, ut totam cauſſam familiariter norit: quod ſine dubio ad omnia pertinet. Id quomodo contingat, explicabimus; quum ad deſtinatum huic parti locum venerimus. Ea res ſuggeret materiam interrogationi, & veluti tela ad manum ſubminiſtrabit. Eadem docebit, ad quæ judicis animus actione ſit præparandus. DEBET enim vel fieri, vel detrahi teſtibus fides oratione perpetua: quia SIC quiſque dictis movetur, ut eſt ad credendum vel non credendum antè formatus. Et quoniam duo genera ſunt teſtium, aut voluntariorum, aut eorum quibus judex in publicis judiciis lege denuntiare ſolet: quorum altero utraque pars utitur, alterum accuſatoribus tantùm conceſſum eſt: ſeparemus officium dantis teſtes & refellentis. Qui voluntarium producit, ſcire quid is dicturus ſit, poteſt: ideóque faciliorem videtur in rogando habere rationem. Sed hæc quoque pars acumen & vigilantiam poſcit, providendúmque, ne timidus, ne inconſtans, ne imprudens teſtis ſit. Turbantur enim, & à patronis diverſæ partis inducuntur in laqueum: & plus deprehenſi nocent, quàm firmi & interriti profuiſſent. Multum igitur domi ante verſandi: ac variis percontationibus, quales haberi ab adverſario poſſunt, explorandi ſunt. Sic fit ut conſtent ſibi: aut ſi quid titubaverint, opportuna rurſus ejus à quo producti ſunt interrogatione, velut in gradum reponantur. In his quoq; adhuc qui conſtiterint ſibi, vitandæ ſunt inſidiæ: nam frequenter ſubjici ab adverſario ſolent, & omnia profutura polliciti, diverſa reſpondent, & autoritatem habent non arguentium illa, ſed confitentium. Explorandum igitur, quas cauſſas lædendi adverſarium afferant: nec id ſat eſt, inimicos fuiſſe; ſed an deſierint, an per hoc ipſum reconciliari velint: ne corrupti ſint; ne pœnitentia propoſitum mutaverint. Quòd cum in iis quoque, qui ea quæ dicturi viderentur, re vera ſciunt, neceſſarium eſt præcavere: tum multo magis in iis qui ſe dicturos, quæ falſa ſunt, pollicentur. Nam & frequentior eorum pœnitentia eſt: & promiſſum ſuſpectius: & ſi perſeveraverint, reprehenſio facilior. Eorum verò quibus denuntiatur, pars teſtium eſt quæ reum lædere velit, pars quæ nolit. Idque interim ſcit accuſator, interim neſcit: fingamus in præſentia ſcire: in utroque enim genere ſummis artibus interrogantibus opus eſt. Nam ſi habet teſtem cupidum lædendi, cavere debet hoc ipſum, ne cupiditas ejus appareat: nec ſtatim de eo quid in judicium venit, rogare; ſed aliquo circuitu ad id pervenire, ut illi quod maximè dicere voluit, videatur expreſſum. Nec nimium inſtare interrogationi, nec omnia reſpondendo teſtis fidem ſuam minuat: ſed in tantum evocare eum, quantum ſumere ex uno ſatis ſit. At in eo qui verum invitus dicturus eſt, prima felicitas interrogantis eſt extorquere quod is noluerit. Hoc non alio modo fieri poteſt, quàm longius interrogatione repetita. Reſpondebit enim quæ nocere cauſſæ non arbitrabitur: ex pluribus deinde quæ confeſſus erit, eò perducetur, ut quod dicere non vult, negare non poſſit. Nam ut in oratione ſparſa plerunque colligimus argumenta, quæ per ſe nihil reum aggravare videantur, congregatione deinde eorum factum convincimus: ita hujuſmodi teſtis multa de anteactis, multa de inſecutis, loco, tempore, perſona, cæteris, eſt interrogandus; ut in aliquod reſponſum incidat, poſt quod illi vel fateri quæ volumus neceſſe ſit, vel iis quæ jam dixerit, repugnare. Id ſi non contingit, reliquum erit ut eum nolle dicere manifeſtum ſit, protrahendúſque, ut in aliquo quod vel extra cauſſam ſit, deprehendatur. Tenendus etiam diutius, ut omnia ac plura quàm res deſiderat, pro reo dicendo, ſuſpectus judici fiat: quo non minus nocebit, quàm ſi vera in reum dixiſſet. At ſi (quod ſecundo loco diximus) neſciet actor quid propoſiti teſtis attulerit, paulatim, & (ut dicitur) pedetentim interrogando experietur animum ejus, & ad id reſponſum quod eliciendum erit per gradus ducet. Sed quia nonnunquam ſunt hæ quoque teſtium artes, ut primò ad voluntatem reſpondeant, quò majore fide diverſa poſtea dicant: eſt Oratoris, ſuſpectum teſtem dum prodeſt, dimittere. Patronorum in parte expeditior, in parte difficilior interrogatio eſt. Difficilior hoc, quod rarò unquam poſſunt ante judicium ſcire quid teſtis dicturus ſit. Expeditior; quòd cùm interrogandus eſt, ſciunt quid dixerit. Itaque in eo quod incertum eſt, quia & inquiſitione opus eſt, quis reum premat, quas & quibus ex cauſſis inimicitias habeat: eaque in oratione

In interrogandis teſtibus, quæ obſervari oporteat.

Hæc facit Cicer. pro Flac.

* *Al*, eos, quos putarit ſcire.

prædicenda atque amolienda ſunt, ſive odio conflatos teſtes, ſive invidia, ſive gratia, ſive pecunia videri volumus. Et ſi deficietur numero pars diverſa, paucitatem: ſi abundavit, conſpirationem: ſi humiles producet, utilitatem: ſi potentes, gratiam oportebit inceſſere. Plus tamen proderit cauſſas propter quas reum lædant, exponere: quæ ſunt variæ, & pro conditione cujuſque litis aut litigatoris. Nam contra illa quæ ſupra diximus, ſimili ratione reſponderi locis communibus ſolet; quia & in paucis atque humilibus accuſator ſimplicitate gloriari poteſt, quòd neminem præter eos * qui poſſunt ſcire, quæſierit: & multos atque honeſtos commendare aliquando eſt facilius. Verum interim & ſingulos ut exornare, ita deſtruere contingit, aut recitatis in actione, aut teſtibus nominatis. Quod iis temporibus, quibus teſtis non niſi poſt finitas actiones rogabatur, & facilius & frequentius fuit. Quin autem in quemque teſtium dicendum ſit, ſumi niſi ex ipſorum perſonis non poteſt. Reliquæ interrogandi ſunt partes. Qua in re primum eſt, noſſe teſtem: nam timidus terreri, ſtultus decipi, iracundus concitari, ambitioſus inflari poteſt: prudens verò & conſtans, vel tanquam inimicus & pervicax dimittendus ſtatim; vel non interrogatione, ſed brevi interlocutione patroni refutandus eſt: aut aliquo, ſi continget, urbanè dicto refrigerandus: aut ſi quid in ejus vitam dici poterit, infamia criminum deſtruendus. Probos quoſdam & verecundos non aſperè inceſſere profuit: nam ſæpe qui adverſus inſectantem pugnaſſent, modeſtia mitigantur.

Teſtium Interrogatio, ut in cauſſa aut extra cauſſam: & quæ obſervanda ut illorum dicta opponi poſſint ſeu objici.

Omnis autem interrogatio, aut in cauſſa eſt, aut extra cauſſam. In cauſſa, ſicut accuſatori præceptum, patronus quoque altius, & unde nihil ſuſpecti ſit, repetita percontatione, priora ſequentibus applicando, ſæpe eò perducit homines, ut inviti quod proſit extorqueat. Ejus rei ſine dubio nec diſciplina ulla in ſcholis, nec exercitatio traditur: & naturali magis acumine, aut uſu contingit hæc virtus. Si quod tamen exemplum ad imitationem demonſtrandi ſit, ſolum eſt quod ex dialogis Socraticorum, maximéque Platonis, duci poteſt, in quibus adeò ſcitæ ſunt interrogationes, ut cùm pleriſque bene reſpondeatur, res tamen ad id quod volunt efficere, perveniat. Illud fortuna interim præſtat, ut aliquid quod inter ſe parum conſentiat, à teſte dicatur: interim,(quod ſæpius evenit) ut teſtis teſti diverſa dicat. Acuta autem interrogatio, ad hoc quod caſu fieri ſolet, etiam ratione perducet. Extra cauſam quoque multa quæ proſint, rogari ſolent, de vita teſtium aliorum, de ſua quiſque, ſi turpitudo, ſi humilitas,ſi amicitia accuſatoris, ſi inimicitiæ cum reo: in quibus aut dicant aliquid quod proſit, aut in mendacio, vel cupiditate lædendi deprehendantur. Sed in primis interrogatio debet eſſe circunſpecta, quia multa contra patronos venuſtè teſtis ſæpe reſpondet, eique præcipuè vulgò favetur. Tum verbis quàm maximè ex medio ſumptis: ut quis rogatur (is autem eſt ſæpius & imperitus) intelligat, aut nè intelligere ſe neget,quod interrogantis non leve frigus eſt. Illæ verò peſſimæ artes, teſtem ſubornatum in ſubſellia adverſarii mittere, ut inde excitatus plus noceat, vel dicendo contra reum, cum quo ſederit: vel cùm adjuviſſe teſtimonio videbitur, faciendo ex induſtria multa immodeſtè atque intemperanter, per quæ non à ſe tantùm dictis detrahat fidem,ſed cæteris quoque qui profuerant, auferat autoritatem *. Quorum mentionem habui, non ut fierent, ſed ut vitarentur. Sæpe inter ſe collidi ſolent,inde teſtatio,hinc teſtes, locus utrinque. Hæc enim ſe pars jurejurando, illa conſenſu ſignantium tuetur. Sæpe inter teſtes & argumenta quæſitum eſt. Inde ſcientiam in teſtibus & religionem, ingenia eſſe in argumentis dicitur: hinc teſtem gratia, metu,pecunia,ira, odio, amicitia, ambitu fieri, argumenta ex natura duci:in his judicem ſibi,in illis alii credere. Communia hæc pluribus cauſſis multúmque jactata ſunt, ſempérque jactabuntur. Aliquando utrinque ſunt teſtes, & quæſtio ſequitur, ex ipſis, utri meliores viri ex cauſſis, utri magis credibilia dixerint, ex litigatoribus, utri gratia magis valuerint. His adjicere ſi quis volet ea quæ divina teſtimonia vocantur, ex reſponſis, oraculis, omnibus, duplicem ſciat eorum eſſe tractatum: generalem alterum,in quo inter Stoicos & Epicuri ſectam ſecutos pugna perpetua eſt, regatúrne providentia mundus: ſpecialem alterum, contra parteis divinationis, ut quæque in quæſtionem cadit. Aliter enim oraculorum, aliter aruſpicum, augurum, conjectorum, & mathematicorum fides confirmari, aut refelli poteſt, cùm ſit rerum earum ratio diverſa. Circa ejuſmodi

* al. utilitatem.

De prodigiis Valer. Max. l.1. cap 7. De ſomniis verò c.8.

quoque inſtrumenta firmanda, vel deſtruenda, multum habet operis oratio, ſi quæ ſint voces per vinum, ſomnum, dementiam emiſſæ, vel excepta parvulorum indicia, quos pars altera nihil fingere, altera nihil judicare dictura eſt. Nec tantùm præſtari hoc genus poteſt, ſed etiam ubi non eſt, deſiderari ſolet: Pecuniam dediſti, quis numeravit? ubi? unde? Venenum arguis, ubi emi? à quo? quanti? per quem dedi? quo conſcio? Quæ ferè omnia pro Cluentio Cicero in crimine veneficii excutit. Hæc de inartificialibus quàm breviſſimè potui.

De Probatione artificiali.

CAP. VIII.

ARGUMENTUM.

Abſolutis argumentationibus inartificialibus artificiales aggreſſurus, in eos invehitur qui locis communibus, & iis ſolis quæ ad delectandum & movendus affectus pertinent, deliniti, argumentorum tractationem tanquam aſperam refugiunt: cum delectatio & affectuum commotio parum proſint, niſi prius argumentatione doceamus. ¶ Deinde generales quaſdam probationum diviſiones facit, alias in rebus eſſe, alias in perſonis: alias per ſe inſpici, alias ad aliud referri: alias ab antecedentibus, ex conſequentibus alias: alias etiam ex pugnantibus, quæ vel ex præterito tempore, vel ex præſenti, vel ex futuro petantur. Rurſus alias eſſe neceſſarias, credibiles alias, alias non repugnantes. ¶ Poſtremò propoſitionum hypotheticarum ſpecies quatuor enumerat.

Homer. Odyſ. 9. 10 & 12. Vbi Euſt. & vid: Eraſm. chil. 2. cent. 7 adag. 61. Item & Iuni. adag. 5. centur. 4.

* *Al.* deleniti.

PArs altera probationũ; quæ eſt tota in arte, conſtatque rebus ad faciendam fidem poſitis, plerunque aut omnino negligitur, aut leviſſimè attingitur ab iis qui argumenta velut horrida & confragoſa vitantes, amœnioribus locis deſident: neque aliter quàm ii qui traduntur à Poëtis guſtu cujuſdam apud Lotophagos graminis, & Sirenum cantu deliniti, * voluptatem ſaluti prætuliſſe, dum laudis falſam imaginem ſequuntur, ipſa, propter quam dicitur, victoria cedunt. Atqui cætera, quæ continuo magis orationis tractatu decurrunt, in auxilium atque ornamentum argumentorum comparantur, nerviſque illis quibus cauſa continetur, adjiciunt ſuper inducti corporis ſpeciem: ut ſi fortè quid factum ira, vel metu, vel cupiditate dicatur, latius quæ cujuſque affectus natura ſit, proſequamur. Iiſdem laudamus, incuſamus, augemus, minuimus, deſcribimus, deterremus, querimur, conſolamur, hortamur. Sed horum eſſe opera in rebus aut certis, aut de quibus tanquam certis loquimur, poteſt. Nec abnuerim eſſe aliquid in delectatione, multum verò in commovendis affectibus: ſed hæc ipſa plus valent cùm ſe didiciſſe judex putat: quod conſequi niſi argumentatione, aliáque omni fide rerum non poſſumus. Quorum priuſquam partior ſpecies, indicandum reor, eſſe quædam in omni probationum genere communia. Nam nec ulla quæſtio eſt, quæ non ſit aut in re, aut in perſona: nec eſſe argumentorum loci poſſunt, niſi in iis quæ rebus aut perſonis accidunt: eáque aut per ſe inſpici ſolent, aut ad aliud referri: nec ulla confirmatio, niſi ex antecedentibus, aut ex conſequentibus, aut ex pugnantibus: & hæc neceſſe eſt aut ex præterito tempore, aut ex conjuncto, aut ex ſequenti petere. Nec ulla res probari niſi ex alia poteſt: eáque ſi oportet aut major, aut par, aut minor. Argumenta verò repetuntur aut in quæſtionibus, quæ etiam ſeparatæ à complexu rerum perſonarúmque ſpectari per ſe poſſint: aut in ipſa cauſa, cùm invenitur aliquid in ea non ex communi ratione dictum, ſed ejus judicii de quo cognoſcitur, proprium. Probationum præterea omnium aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes. Adhuc, omnium probationum quadruplex ratio eſt, ut vel quia aliquid eſt, aliud non ſit: ut, *quia dies eſt, nox non eſt: vel quia eſt aliquid, & aliud ſit: ut, quia Sol eſt ſuper terram, dies eſt: vel quia aliquid non eſt, aliud ſit: ut, quia nox non eſt, dies: vel quia aliquid non eſt, nec aliud ſit: ut, quia non eſt rationale: nec homo eſt. His in univerſum prædictis partes ſubjiciam.

* *Al.* ut dies eſt & *poſt* ut, Sol *omiſſis vocibus* quia *& ita inſ.* ut *nox &c. &* ut non rationale.

De Signis.

CAP. IX.

ARGUMENTUM.

Artificiales probationes in tres ſpecies dividit, Signa, Argumenta, & Exempla. Quare ſigna ab argumentis ſeparet, duplicem cauſam aſſignat. Primâ, quia ſigna ad probationes inartificiales propius quã ad argumenta accedant. Secundâ, quia ſi certa ſint, argumenta non ſint, quia non ſit ibi quæſtio: ſi dubia, aliis egeant ad confirmationem ſui: quare neutro modo ſint argumenta. Verùm hæc poſterior ratio doctis non probatur. Signa dividit in neceſſaria & veriſimilia. Neceſſaria definit eſſe, quæ ſe habere aliter non poſſunt: quorũ aliqua recurrant in contrariũ, ut ſpirare & vivere: alia non, ut moveri & ingredi.

gredi. Veriſimilia definit eſſe, quæ ſola ad tollendam dubitationem non ſufficiant, ſed adjuncta cæteris plurimum valeant, ut ſanguis, adjunctis inimicitiis & minis, ad probandam cædem. Hermagoram non probat, qui adjuncta ſub hæc ſigna, retulit. Et ſignum generaliter definit id eſſe, quod ex eo de quo quæritur natū, ſub oculos venit. Et quomodo prognoſtica ad ſigna reduci queant oſtendit.

OMnis igitur probatio artificialis conſtat aut Signis, aut Argumentis, aut Exemplis. Nec ignoro pleriſque videri ſigna partem argumentorum, quæ mihi ſeparandi ratio hæc fuit prima, quòd ſunt pœnè ex illis inartificialibus. Cruenta enim veſtis, & clamor, & livor, & talia, ſunt inſtrumenta: qualia tabulæ, rumores, teſtes, nec inveniuntur ab Oratore, ſed ad eum cum ipſa cauſa deferuntur. Altera quòd ſigna ſive indubitata ſint, non ſunt argumenta: quia ubi illa ſunt, quæſtio non eſt: argumento autem niſi in re controverſa locus eſſe non poteſt: ſive dubia, non ſunt argumenta, ſed ipſa argumentis egent. Dividuntur autem in has primas duas ſpecies, quod eorum alia ſunt, (ut dixi) quæ neceſſaria ſunt, quæ Græci vocant τεκμήρια: alia non neceſſaria, quæ σημεῖα. Priora illa ſunt, quæ aliter habere ſe non poſſunt: quæ mihi vix pertinere ad præcepta artis videntur. Nam ubi eſt ſignum inſolubile, ibi ne lis quidem eſt. Id autem accidit, cum quid aut neceſſe eſt fieri, factúmve eſſe, aut certè omnino non poteſt fieri, vel eſſe factum: quo in cauſſis poſito: lis non eſt niſi facti. Hoc genus per omnia tempora perpendi ſolet. Nam & coiſſe eam cum viro, quæ peperit, quod eſt præteriti: & fluctus eſſe, cùm magna vis venti in mare incubuit, quod conjuncti: & eum mori, cujus cor eſt vulneratum, quod futuri, neceſſe eſt. Nec fieri poteſt ut ibi ſit meſſis, ubi ſatum non eſt: ut quis Romæ ſit, cùm eſt Athenis: ut ferro vulneratus, qui ſine cicatrice eſt. Sed quædam & retrorſus idem valent, ne vivere hominem, qui ſpirat: & ſpirare, qui vivit. Quædam in contrarium non recurrunt. Nec enim quia movetur qui ingreditur, idcirco etiam ingreditur, qui movetur. Quare poteſt & coiſſe cum viro, quæ non peperit: & non eſſe ventus in mari, cùm eſſet fluctus: nec utique cor ejus vulneratum eſſe qui perit: ac ſimiliter ſatū fuiſſe poteſt, ubi non fuit meſſis: fuiſſe Romæ, qui fuit Athenis: nec fuiſſe ferro vulneratum, qui habet cicatricem. Alia ſunt ſigna non neceſſaria, quæ εἰκότα Græci vocant: quia etiamſi ad tollendam dubitationem ſola non ſufficiunt,

Vide cenſuram Agricolæ de hoc loco lib. 1. c. 22.

De Signis.

ſufficiunt, tamen adjuncta cæteris plurimum valent. Signum vocant (ut dixit) σημεῖον, quanquam id quidem indicium, quidam veſtigium nominaverunt, per quod alia res intelligitur, ut per ſanguinem cædes. At qui ſanguis vel ex hoſtia reſperſiſſe veſtem poteſt, vel è naribus profluxiſſe: non utique qui veſtem cruentam habuerit, homicidium fecerit. Sed ut per ſe non ſufficit, ita cæteris adjunctum, teſtimonii loco ducitur; ſi inimicus, ſi minatus antè, ſi eodem loco fuit: quibus ſignum cùm acceſſit, efficit ut quæ ſuſpecta erant, certa videantur. Alioqui ſunt quædam ſigna utrique parti communia, ut livores, tumores. Nam videpoſſunt & veneficii, & cruditatis. Et vulnus in pectore, ſuâ manu, & aliena periſſe dicentibus, in quo eſt. Hæc perinde firma habentur, atque extrinſecus adjuvantur. Eorum autem quæ ſigna ſunt quidem, ſed non neceſſaria, genus Hermagoras putat, non eſſe virginem Atalantam, quia cum juvenibus per ſylvas vagetur. Quod ſi receperimus, vereor ne omnia quæ ex facto ducuntur, ſigna faciamus. Eadem tamen ratione qua ſigna tractantur. Nec mihi videntur Areopagitæ cùm damnaverunt puerum coturnicum oculos eruentem, aliud judicaſſe, quàm id ſignum eſſe pernicioſiſſimæ mentis, multiſque malo futuræ, ſi adoleviſſet. Unde Spurii Melii, Marciſque Manlii popularitas, ſignum affectati regni eſt exiſtimatum. Sed vereor ne longe nimium nos ducat hæc via. Nam ſi eſt ſignum adulteræ, lavari cum viris, erit & connivere cum adoleſcentibus, deinde etiam familiariter alicujus amicitia uti: ut fortaſſe corpus vulſum, fractum, inceſſum, veſtem muliebrem, dixerit mollis & parum viri ſigna; ſi cui (cùm ſignum id propriè ſit, quod ex eo de quo quæritur, natum ſub oculos venit) ut ſanguis è cæde, ita illa ex impudicitia fluere videantur. Ea quoque, quæ quia plerunque obſervata ſunt, vulgo ſigna creduntur, ut prognoſtica:

Liv. lib. ab urbe condi. 4. & 5.

-vento rubet aurea Phœbe:
Et cornix plenâ pluvium vocat improba voce:

Virgil. Georg. 1.

ſi cauſſas ex qualitate cœli trahunt, ſanè ita appellentur. Nam ſi vento rubet Luna, ſignum venti eſt rubor. Et ſi (ut idem Poëta colligit,) denſatus, & laxatus aër facit ut ſit inde ille avium concentus, idem ſentiemus. Sunt autem ſigna etiam parva magnorum, ut hæc ipſa cornix. Nam majora minorum eſſe nemo miratur.

De

De Argumentis.

CAP. X.

ARGUMENTUM.

Poſt ſigna, Argumenta aggreditur: quorum nomine Enthymemata, Epicheremata, & Apodixes complectitur, quorum omnium varia ſignificata & diverſas acceptiones apud Græcos eſſe oſtendit: ipſe verò quid per illa intelligi velit explicat: nempe per enthymema rhetoricum ſyllogiſmum imperfectum, ex conſequentibus propriè vel repugnantibus: per epicherema ratiocinationem rhetoricam ſyllogiſmo affinem: per apodixin evidentem probationem demonſtrationibus aptam, per argumentum rationem probationem præſtantem, qua per aliud colligatur aliud, quo quod dubium erat, confirmetur. Quare in omni cauſſa cognoſcendum, aliqua habenda eſſe pro certis: ut deos eſſe, & pietatem præſtandam parentibus: & quæ ſenſibus percipiuntur, ut viſu & auditu. Alia credibilia, quorum tria ſint genera. Primum firmiſſimum, ut liberos à parentibus amari. Alterum propenſius: ut qui rectè valeat, in craſtinum perventurum. Tertium non repugnans, in domo furtum factum ab eo qui domi fuit. Quæ ut optimè tractentur, vim naturámque rerum omnium exploratiſſimam habere conveniat. ¶ Locos definit eſſe agumentorum ſedes. Cognitionis eorum commoda proponit: deinde dividit in locos perſonarum & rerum inter quos quaſi medios locos factorum ponit. Perſonarum unde argumenta ſumantur: hos enumerat à genere, natione, patria, ſexu, ætate, educatione, habitu, fortuna, conditione, natura animi, victu, ſtudiis, antè actis dictiſque, & nomine. His locos factorum ex cauſſis impultricibus ſubjungit, quæ in omnes tres ſtatus cadant: ſed bifariam dividuntur, aut enim nos movent propter bonorum adeptionem, incrementum, conſervationem, converſionem. Et ex quibus prava facta veniunt, qualis eſt ira, odium, invidia, cupiditas, ſpes, ambitus, audacia, metus. Et fortuita, ut ebrietas, ignorantia, quæ aliquando ad veniam, aliquando ad criminis probationem valeant. Item à loco, qui ad omnes tres ſtatus pertineat. Et à tempore quorum aliud generale ſit: ut olim: aliud ſpeciale, ut ęſtate, hieme, quæ etiam ad omnes ſtatus vim adferant. A caſu, à facultatibus, quæ in conjecturis maximè ſint intuendæ. Ab inſtrumento & modo, id eſt, ut quicque ſit actum. ¶ Deinde rerum locos recenſet, & finitionem primùm, cui genus, ſpeciem, proprium & differens ſubjicit, oſtendítque eam fieri vi ſua: etymologia quoque, & partium enumeratione. Et genus ad probandam ſpeciem nihil habere virium, verùm ad refellendam ſatis, quia non ſequatur, ſi arbor ſit, platanum eſſe, ſed contrà, quia platanus ſit, arborem. In ſpecie contraria omnia. Proprium definit eſſe, quod ſoli accidat, ut homini ſermo: & quod etiam non ſoli, ut igni calefacere, quibus finitio conſtituatur, cum differentibus contra ſolvatur. ¶ His diviſionem ſubjungit, qua, ex Ciceronis ſententia, adjuvari finitionem credit: & quid à partitione differat, oſtendit. Ex diviſione argumentum ex remotione naſci, qua modò totum efficitur falſum partes omnes negando:

De Argumentis.

gando: modò unum verum, omnia præter unum negando: quò dilemmata quoque referantur. His reliqua ſubjungit; Ab initio ad ſummam, & contra. Ab incremento, à ſimilibus, à diſſimilibus, à contrariis, à repugnantibus, à conſequentibus, ab adjectis, quorum multæ ſint ſpecies. Ex iis quæ ſub eandem rationem cadunt. Ab efficientibus & effectis, ſive à cauſſis & eventis: à conjugatis, ex appoſitis ſeu comparatis, ut majori, minori, pari, à quibus exempla vim ſuam trahant. Item à fictione, quoties confeſſa deſunt. Poſtremò à circumſtantia ex ipſo cauſſarum complexu, quæ cujuſque cauſſæ propria, & cùm nulla alia communia, quæ quomodo elici ex cauſis debeant, exemplo luculento de Theſſalis & Thebanis ſubjecto demonſtrat. Unde locorum cognitionem generalem & preceptorum artis mancam eſſe monet, niſi magna prudentia, quæ ſingularum cauſſarum ſint propria cognoſcamus: quæ omnia ut non in omnem orationem cadant, ita debere cognita & perſpecta eſſe, ut ſtatim in promptu ſint & occurrant quæ in quámque cauſſam incurrere debeant: quam velocitatem ſtudio exercitatam ita nobis parare debeamus, ut inventionem noſtram non magis remorentur quam citharœdi manum ſonorum diverſitas, aut ſcribentium articulos literæ ſyllabæve retardent.

NUnc de argumentis. Hoc enim nomine complectimur omnia quæ Græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις vocant: quanquam apud illos eſt aliqua horum nominum differentia etiamſi vis eodem ferè tendit. Nam enthymema (quod nos commentum ſanè aut commentationem interpretamur, quia aliter non poſſumus, Græco melius uſuri) unum intellectum habet, quo omnia mente concepta ſignificat, ſed nunc de eo non loquimur: alterum, quo ſententiam cum ratione: tertium, quo certam quandam argumenti concluſionem, vel ex conſequentibus, vel ex repugnantibus: quanquam de hoc parum convenit. Sunt enim qui illud prius epicherema dicant: pluréſque invenias in ea opinione, ut id demum quo pugna conſtat, enthymema accipi velint. Et ideò illud Cornificius contrarium appellat: hinc alii rhetoricorum ſyllogiſmum, alii imperfectum ſyllogiſmum vocaverunt: quod ſanè non utique ab Oratore deſideratur. Epicherema Valgius * aggreſſionem vocat, Celſus autem * judicat non noſtram adminiſtrationem, ſed ipſam rem quam aggredimur, id eſt, argumentũ quo aliquid probaturi ſumus, etiam ſi nondum verbis explanatum, jam tamen mente conceptum, epicherema dici. Aliis videtur non deſtinata, vel inchoata, ſed perfecta oratio: hoc nomen accipere ultima ſpecie. Ideóque propria ejus appellatio, & maximè in uſu poſita, eſt, qua ſignificatur certa quædam ſententiæ com-

* *Al.* Verrius. *Al.* Verius.
* *Al.* Celſi autem judicio.

prehenſio:

In Rhetor. & alibi.

prehenſio : quæ ex tribus partibus conſtat. Quidam epicherema rationem appellarunt, Cicero melius, ratiocinationem : quanquam & ille nomen hoc duxiſſe magis à ſyllogiſmo videtur. Nam & ſtatim ſyllogiſticum ratiocinativum appellat, exempliſque utitur Philoſophorum. Et quoniam eſt quædam inter ſyllogiſmum & epicherema vicinitas, poteſt videri hoc nomine rectè abuſus. Ἀπόδειξις eſt evidens probatio, ideóque apud Geometras γραμματικαὶ ἀποδείξεις dicuntur. Hanc & ab epicheremate differre Cæcilius putat ſolo genere concluſionis ; & eſſe apodixin imperfectum epicherema, eadem cauſſa qua diximus enthymema à ſyllogiſmo diſtare. Nam & epicherema * ſyllogiſmi pars eſt. Quidam ineſſe epicheremati apodoxin putant, & eſſe partem ejus confirmantem. Utrunque autem quanquam diverſi autores, eodem modo finiunt, ut ſi ratio per ea quæ certa ſunt, fidem dubiis afferens : quæ natura eſt omnium argumentorum. NEQUE enim certa incertis declarantur. Hæc omnia generaliter πίστεις appellant : quod etſi propria interpretatione dicere fidem poſſumus, apertius tamen probationem interpretabimur. Sed argumentum quoque plura ſignificat. Nam & fabulæ ad actus ſcenarum compoſitæ, argumenta dicuntur : & orationum Ciceronis velut thema ipſe exponens Pedianus, *Argumentum*, inquit, *tale eſt*, & ipſe Cicero ad Brutum ita ſcribit, *Verius fortaſſe ne nos in Catonem noſtrum transferamus illinc mali quid, etſi argumentum ſimile non erat.* Quo appareat omnem ad ſcribendum deſtinatam materiam ita appellari : nec mirum, cùm id inter opifices quoque vulgatum ſit : unde Virgilius *Argumentum ingens* : vulgóque, paulò numeroſius opus, dicitur argumentoſum. Sed nunc de eo dicendum argumento eſt, quod probationem, judicium, fidem, aggreſſionem, ejuſdem rei nomina. Celſus facit, parum diſtinctè, ut arbitror. Nam probatio & fides efficitur, non tantùm per hæc quæ ſunt rationis, ſed etiam per inartificialia. Signum autem, quod ille judicium vocat, ab argumentis jam ſeparavi. Ergo cùm ſit argumentum, ratio probationem præſtans, qua colligitur aliud per aliud, & quæ quod eſt dubium, per id quod dubium non eſt, confirmat : neceſſe eſt eſſe aliquid in cauſſa, quod probatione non egeat, alioqui nihil erit quo probemus, niſi fuerit quod aut ſit verum, aut videatur, ex quo dubiis

* *Al.* enthymema.

Argumentum ut plura ſignificet.

Æneid. 7. *circ. fi.*

De Argumentis.

biis fides fiat. Pro certis autem habemus primùm quæ ſenſibus percipiuntur, ut quæ videmus, audimus: qualia ſunt ſigna. Deinde ea in quæ communi opinione conſenſum eſt, Deos eſſe præſtandam pietatem parentibus. Præterea, quæ legibus cauta ſunt, quæ perſuaſione; etiamſi non omnium hominum, ejus tamen civitatis aut gentis in qua res agitur, in mores recepta ſunt: ut pleraque in jure non legibus, ſed moribus conſtant. Siquid inter utranque partem convenit, ſi quid probatum eſt: denique cuicunque adverſarius non contradicit. Sic enim fiet argumentum, Cùm providentia mundus regatur, adminiſtranda eſt reſpublica: ut adminiſtranda reſpublica ſit, ſi liquebit mundum providentia regi. Debet etiam nota eſſe rectè argumenta tractaturo, vis & natura omnium rerum, & quid quæque earum plerunque efficiat, hinc enim ſunt quæ εικοτα dicuntur. Credibilium autem genera ſunt tria. Unum firmiſſimum, quod ferè accidit, ut liberos à parentibus amari. Alterum velut propenſius, Eum qui rectè valeat, in craſtinum perventurum. Tertium tantùm non repugnans, In domo furtum factum ab eo qui domi fuit. Ideóque Ariſtoteles in ſecundo de arte Rhetorica libro, diligentiſſimè eſt executus quid cuique rei, & quid cuique homini ſoleat accidere; & quas res, quoſque homines, quibus rebus aut hominibus vel conciliaſſet, vel alienaſſet ipſa natura: ut divitias qui ſequatur, aut ambitum, aut ſuperſtitionem: quid boni probent, quid mali petant, quid milites, quid ruſtici: quo quæque modo res vitari, vel appeti ſoleat. Verùm hoc exequi mitto. Non enim longum tantùm, ſed etiam impoſſibile, ac potius infinitum eſt, præterea poſitum in communi omnium intellectu. Siquis tamen deſideraverit, à quo peteret, oſtendi. Omnia autem credibilia, in quibus pars maxima conſiſtit argumentationis, ex hujuſmodi fontibus fluunt, An credibile ſit à filio patrem occiſum, inceſtum cum filia commiſſum: & contrà veneficium in noverca, adulterium in luxurioſo. Illa quoque, An ſcelus palam factum, an falſum dixerit propter exiguam ſummam, quia ſuos quiſque horum velut mores habet, plerunque tamen, non ſemper: alioqui indubitata eſſent non argumenta. Excutiamus nunc argumentorum locos: quanquam quibuſdam ii quoque de quibus

Credibilium genera.

Horat. in arte poet.

ſuprà dixi, videntur. Locos appello, non ut vulgò nunc intelliguntur, in luxuriam, & adulterium, & ſimilia, ſed ſedes argumentorum, in quibus latent, ex quibus ſunt petenda. Nam ut in terra non omni generantur omnia, nec avem aut feram reperias, ubi quæque naſci aut morari ſoleat, ignarus: & piſcium quoque genera alia planis gaudent, alia ſaxoſis, regionibus etiam littoribuſque diſcreta ſunt, nec helopem noſtro mari, aut ſcarum ducas: ita non omne argumentum undique venit, ideóque non paſſim quærendum eſt. Multus alioqui error eſt: & exhauſto labore, quod non ratione ſcrutabimur, non poterimus invenire niſi caſu. At ſi ſcierimus ubi quicque naſcatur, cùm ad locum ventum erit, facilè quod in eo eſt, pervidebimus. In primis igitur argumenta ſæpè à perſona ducenda ſunt: cùm ſit, ut dixi, diviſio, ut omnia in hæc duo partiamur, res atque perſonas: ut cauſa, tempus, locus, occaſio, inſtrumentum, modus, & cætera, rerum ſint accidentia. Perſonis autem non quicquid accidit, exequendum mihi eſt, ut plerique fecerunt, ſed unde argumenta ſumi poſſunt. Ea porrò ſunt, Genus: nam ſimiles parentibus ac majoribus ſuis filii plerunque creduntur: & nonnunquam ad honeſtè turpitérque vivendum inde cauſæ fluunt. Natio: nam & gentibus proprii mores ſunt: nec idem in Barbaro, Romano, Græco, probabile eſt. Patria: quia ſimiliter etiam civitatum leges, inſtituta, opiniones habent differentiam. Sexus: ut latrocinium facilius in viro, veneficium in fœmina credas. Ætas: quia aliud alias annis magis convenit. Educatio & diſciplina: quoniam refert à quibus, & quo quiſque modo inſtitutus. Habitus corporis, ducitur enim frequenter in argumentum ſpecies libidinis, robur petulantiæ: his contraria in diverſum. Fortuna: nec enim idem credibile eſt in divite, aut paupere: propinquis, amicis, clientibus abundante, & his omnibus deſtituto. Conditionis etiam diſtantia eſt, nam clarus an obſcurus, magiſtratus an privatus, pater an filius, civis an peregrinus, liber an ſervus, maritus an cœlebs, parens liberorum, an orbus ſit, plurimum diſtat. Animi natura: etenim avaritia, iracundia, miſericordia, crudelitas, ſeveritas, aliáque his ſimilia afferunt fidem frequenter, aut detrahunt: ſicut victus, luxurioſus, an frugi, an ſordidus, quæritur. Studia quoque: nam ruſticus, forenſis, negotiator, miles, navigator, medicus, aliud atque aliud efficiunt. Intuendum & quid affectet quiſque, locuples videri an diſertus, juſtus an potens. Spectantur ante acta dictáque. Ex præteritis enim æſtimari ſolent præterita. His adjiciunt quidam Commotionem: hanc accipi volunt temporarium animi motum; ſicut irã, pavorem. Conſilia autem, & præſentis & præteriti & futuri temporis: quæ mihi etiamſi perſonis accidunt, referenda tamen ad illam partem argumentorum videntur, quam ex cauſis ducimus: ſicut habitus quidam animi, quo tractatur amicus, an inimicus. Ponunt in perſona & nomẽ quod quidem ei accidere neceſſe eſt, ſed in argumentum raro cadit: niſi cùm aut ex cauſa datum eſt, ut ſapiens, magnus, planus: aut & ipſũ alicujus cogitationis attulit cauſam, ut Lentulo conjurationis, quòd libris Sibyllinis Aruſpicumq; reſponſis dominatio dari tribus Corneliis dicebatur, ſeque eum tertium eſſe credebat poſt Syllam Cinnámq; quia & ipſe Cornelius erat. Nam & illud apud Euripidem frigidũ ſanè, quòd nomen Polynicis, ut argumentum morum frater inceſſit. Jocorum tamen ex eo frequens materia, qua Cicero in Verrem non ſemel uſus eſt. Hæc ferè circa perſonas ſunt, aut his ſimilia. Nec enim complecti omnia vel hac in parte, vel in cæteris poſſumus, contenti rationem plura quæſituris oſtendere. Nunc ad res tranſeo, in quibus maximè ſunt perſonis juncta quæ agimus: ideóq; prima tractanda. In omnibus porrò quæ fiunt, quæritur aut quare, aut ubi, aut quando, aut quomodo, aut per quæ facta ſunt. Ducuntur igitur argumenta ex cauſſis factorũ, vel futurorum: quorum materiam, quam *ὕλην* alii, *δύναμιν* alii nominaverunt, in duo genera, ſed quaternas utriuſque dividunt ſpecies. Nam ferè verſatur ratio faciendi circa bonorum adeptionem, incrementum, conſervationem, uſum: aut * malorum evitationem, liberationem, imminutionem, converſionem, namq; & hæc in deliberando plurimum valent. Sed has cauſas habent recta: prava contra ex falſis opinionibus veniunt. Nam eſt his initium ex iis quæ credunt bona aut mala, inde errores exiſtunt, & peſſimi affectus, in quibus ſunt ira, odium, invidia, cupiditas, ſpes, ambitus, audacia, metus, cæteraque generis ejuſdem. Accedunt aliquando fortuita, ebrietas, ignorantia. Quæ interim ad veniam valent, interim ad probationem criminis: ut ſi quis dum alii inſidiatur, alium

Commotio.

In Phœniſſ.

* *In Manuſcript.* aut malorum evitationem & imminutionem, namque & hæc, &c.

P dicatur

dicatur intermiſſe. Cauſæ porrò non ad convincendum modò quod objicitur, ſed ad defendendum quoque excuti ſolent, cùm quis ſe rectè feciſſe, id eſt, honeſta cauſa contendit, qua de re latius in tertio libro dictum eſt. Finitiones ex cauſſis interim pendent. An tyrannicida, qui tyrannum à quo deprehenſus in adulterio fuerat, occidit. An ſacrilegus, qui ut hoſtes urbe expelleret, arma templo affixa detraxit. Cap. 6. Ducuntur argumenta & ex loco. Spectatur enim ad fidem probationis montanus aut planus, maritimus an mediterraneus, conſitus an incultus, frequens an deſertus, propinquus an remotus, opportunus conſiliis an adverſus. Quam partem videmus vehementiſſimè pro Milone tractaſſe Ciceronem. Et hæc quidem ac ſimilia ad conjecturam frequentius pertinent: ſed interim ad jus quoque, privatus an publicus, ſacer an profanus, noſter an alienus: ut in perſona, magiſtratus, pater, peregrinus. Hinc enim quæſtiones oriuntur: Privatam pecuniam ſuſtuliſti: verùm quia de templo, non furtum, ſed ſacrilegium eſt. Occidiſti adulterum, quod lex permittit: ſed quia in lupanari, cædes eſt. Injuriam feciſti; ſed quia magiſtratui, majeſtatis actio eſt. Vel contrà, Licuit quia pater eram, quia magiſtratus. Sed circa facti controverſiam argumenta, præſtant circa juris lites materiam quæſtionum. Ad qualitatem quoque frequenter pertinet locus. Neque enim ubique idem aut licet, aut decorum eſt. Quin etiam in qua quicque civitate quæratur, intereſt. Moribus enim & legibus diſtant. Ad commendationem quoque & invidiam valet. Nam & Ajax apud Ovidium, *Ante rates, inquit, agimus cauſam, & mecum confertur Ulyſſes.* Meta. 13.

Et Miloni inter cætera objectum eſt, quòd Clodius in monumentis ab eo majorum ſuorum eſſet occiſus.

Ad ſuadendi momenti idem valet: ſicut tempus, cujus tractatum ſubjungam. Sup. lib. 3. cap. 6. Ejus autem (ut alio loco jam dixi) duplex ſignificatio eſt. Generaliter enim & ſpecialiter accipitur. Prius illud eſt, Nunc olim ſub Alexandro, cùm apud Ilion pugnatum eſt, denique præteritum, inſtans, futurum. Hoc ſequens habet & conſtituta diſcrimina, æſtate, hyeme, noctu, interdiu: & fortuita, in peſtilentia, in bello, in convivio. Latinorum quidam ſatis ſignificare putaverunt, ſi illud generale, hoc ſpeciale vocarent. Quorum utrorumque ratio & in conſiliis quidem, & in illo demonſtrativo genere verſatur: ſed in judiciis frequentiſſima eſt. Nam & juris quæſtiones facit, & qualitatem diſtinguit, & ad conjecturam plurimum confert: ut cùm interim probationes inexpugnabiles afferat, quales ſunt ſi dicatur (ut ſuprà poſui) ſignator, qui ante diem tabularum deceſſit: aut commiſiſſe aliquid, vel cùm infans eſſet, vel cùm omnino natus non eſſet: præter id, quòd omnia facilè argumenta aut ex iis quæ ante rem facta ſunt, aut ex conjunctis rei, aut inſequentibus ducuntur. Ex antecedentibus, Mortem minatus es, noctu exiſti, proficiſcentem anteceſſiſti. Cauſæ quoque factorum, præteriti ſunt temporis. Sed tempus ſubtilius quidam quàm neceſſe erat, diviſerunt; ut eſſet juncti, Sonus auditus eſt: adhærentis, Clamor ſublatus eſt: inſequentis illa, latuiſti, profugiſti, livores & tumores apparuerunt. Iiſdem temporum gradibus defenſor utetur ad detrahendam ei quod objicitur, fidem. In his omnis factorum dictorúmque ratio verſatur, ſed dupliciter. Nam fiunt quædam, quia aliud poſtea futurum eſt: quædam, quia aliud antea factum eſt: ut cùm objicitur reo lenocinii ſpecioſæ marito, quòd adulterii damnatam quandam emerit: aut parricidii reo luxurioſo, quod dixerit patri, Non amplius me objurgabis: Nam & ille non quia emit, leno eſt: ſed quia leno erat emit. Nec hic quia ſic erat locutus occidit: ſed quia erat occiſurus, ſic locutus eſt. Caſus autem, qui & ipſe præſtat argumentis locum, ſine dubio eſt in ſequentibus, ſed quadam proprietate diſtinguitur: ut ſi dicam, Melior dux Scipio quàm Annibal: vicit Annibalem. Bonus gubernator, nunquam fecit naufragium. Bonus agricola, magnos ſuſtulit fructus. Et contrà, Sumptuoſus fuit, patrimonium exhauſit, turpiter vixit: vel, Omnibus inviſus eſt. Intuendæ ſunt præcipuéque in conjecturis, & facultates. Credibilius eſt enim occiſos à pluribus pauciores, à firmioribus imbecilliores, à vigilantibus dormientes, à præparatis inopinantes. Quorum contraria in diverſum valent. Hæc & in deliberando intuemur, & in judiciis ad duas res ſolemus referre, an voluerit quis an potuerit: nam & VOLUNTATEM ſpes facit. Hinc illa apud Ciceronem conjectura, Inſidiatus eſt Clodius Miloni, non Milo Clodio: Ille cum ſervis robuſtis, hic cum mulierum comitatu: Ille in equo, hic in

Cap. 5. hujus lib. ubi de tabulis actum eſt.

Argument. à caſu.

A facultate quæ in conjecturis præcipuè intuenda eſt.

rheda: ille expeditus, hic penula irretitus. Facultati autem licet inſtrumentum conjungere. Sunt enim in parte facultatis & copiæ. Sed ex inſtrumento aliquando etiam ſigna naſcuntur ut ſpiculum in corpore inventum. His adjicitur modus, quem τρόπον dicunt, quo quæritur, Quemadmodum quid ſit factum: id quod tum ad qualitatem ſcriptúmque pertinet: ut ſi negemus adulterum veneno licuiſſe occidere, ſed ferro oportuiſſe: tum ad conjecturam quoque: ut ſi dicam bona mente factum, ideóque palam: mala ideóque ex inſidiis, nocte, in ſolitudine. In rebus autem omnibus de quarum vi aut natura quæritur, quæque etiam circa complexum perſonarum, cæterorúmque ex quibus ſit cauſſa, per ſe intueri poſſumus tria ſine dubio rurſus ſpectanda ſunt, An ſit, quid ſit, quale ſit. Sed quia ſunt quidam loci argumentorum his omnibus communes, dividi hæc tria genera non poſſunt, ideóque locis potius, ut quoſque incurrent, ſubjicienda ſunt. Ducuntur igitur argumenta ex finitione, ſeu fine: nam utroque modo traditur. Ejus duplex ratio eſt. Aut enim ſimpliciter quæritur, Sitne hoc virtus: aut antecedente finitione, Quid ſit virtus, Id aut in univerſum verbis complectimur: ut, Rhetorice eſt bene dicendi ſcientia: aut per partes, ut Rhetorice eſt recte inveniendi, & diſponendi & eloquendi cum firma memoria, & cum dignitate actionis, ſcientia: Præterea finimus aut vi, ſicut ſuperiora: aut ἐτυμολογία, ut aſſiduum ab ære dando, & locupletem à locorum, pecunioſum à pecorum copia. Finitioni ſubjecta maxime videntur genus, ſpecies, differens, proprium. Ex his omnibus argumenta ducuntur. Genus ad probandam ſpeciem minimum valet, plurimum ad refellendam. Itaque non quia eſt arbor, platanus eſt: at quod non eſt arbor, utique platanus non eſt. Nec quod non eſt virtus, utique non poteſt eſſe juſtitia. Itaque à genere perveniendum eſt ad ultimam ſpeciem: ut Homo eſt animal, non eſt ſatis: id enim genus eſt: mortale, etiamſi eſt ſpecies, cum aliis tamen communis finitio: rationale, nihil ſupererit ad demonſtrandum quod velis. Contra ſpecies firmam probationem habet generis, infirmam refutationem. Nam quod juſtitia eſt, utique virtus eſt: quod non eſt juſtitia, poteſt eſſe virtus, ſi eſt fortitudo, conſtantia, continentia. Nunquam itaque tolletur à ſpecie genus,

Ab inſtrumento.

A modo.

An ſit.
Quid ſit.
Quale ſit.

Ex finitione.

Finitioni ſubjecta quæ.
Cic. in Topicis.
Genus.

Species.

genus, niſi ut omnes ſpecies quæ ſunt generi ſubjectæ, removeantur: hoc modo. Quod neque immortale eſt, neque mortale, animal non eſt. His adjiciunt propria, & differentia. Propriis confirmatur finitio, differentibus ſolvitur. Proprium autem eſt, aut quod ſoli accidit, ut homini ſermo, riſus: aut quod utique accidit, ſed non ſoli, ut igni calefacere. Et ſunt ejuſdem rei plura propria, ut ipſius ignis lucere, calere. Itaque quodcunque proprium deerit, ſolvet finitionem: non utique quodcunque erit, confirmabit. Sæpiſſime autem quid ſit proprium cujuſque, quæritur: ut ſi per ἐτυμολογίαν dicatur, Tyrannicidæ proprium eſt tyrannum occidere, negemus, non enim ſi traditum ſibi eum carnifex occiderit, tyrannicida vocetur: nec ſi imprudens, vel invitus. Quod autem proprium non erit, differens erit, ut aliud eſt ſervum eſſe, aliud ſervire: qualis eſſe in addictis quæſtio ſolet, Qui ſervus eſt, ſi manumittatur, fit libertinus, non idem addictus: & plura, de quibus alio loco. Illud quoque differens vocant, quum genere in ſpecies diducto, ſpecies ipſa diſcernitur. Animal, genus: mortale, ſpecies: terrenum vel bipes, differens. Nondum enim proprium eſt, ſed jam differt à marino vel quadrupede. Quod non tam ad argumentum pertinet, quàm ad diligentem finitionis comprehenſionem. Cicero * genus & ſpeciem, quam eandem formam vocat, à finitione diducit, & iis quæ ad aliquid ſunt, ſubjicit: ut ſi is cui argentum omne legatum * eſt, petat ſignatum quoque, utatur genere: at ſiquis cum legatum ſit ei, quæ viro mater familias * eſſet, neget deberi ei quæ in manum non convenit, ſpecie: quoniam duæ formæ ſint matrimoniorum. Diviſione autem adjuvari finitionem docet, eamque differre à partitione, quod hæc ſit totius in partes, illa generis in formas. Partes incertas eſſe, ut quibus conſtet reſpublica: formas certas, ut quot ſint ſpecies * rerum publicarum, quas tres accipimus, quæ populi, quæ paucorum, quæ unius poteſtate regerentur. Et ille quidem non his exemplis utitur, quia ſcribens ad Trebatium, ex jure ea ducere maluit: ego apertiora poſui. Propria verò ad conjecturam quoque pertinent partem, ut quia proprium eſt boni recte facere, iracundi verbis aut manu excandeſcere. An contra quædam in quibuſdam utique non ſint, & ratio quamquam ex diverſo, eadem eſt. Diviſio & ad probandum ſimul ſic valet, & ad refellendum.

Proprium.

Differens. Lib.7. c.3.

* *In Topic. ad Treba.*

* *De hoc legato vid. Ulp. l.cum aliorum 39. ff. de auro & argen. legat. & Gaier. obſer.6. c.31.*

* *Doctores juris in l. pronuntiatio. § Familiæ. ff. de verb. ſign. & Gell. 18. c.6.*

* *Democratia, Oligarchia & Monarchia, de quibus plura Sto. ſer.41.*

In Topic.

dum. Probanti interim ſatis eſt unum habere, hoc modo, Ut ſit civis quis, aut natus ſit oportet, aut factus. Negant, utrunque tollendum eſt, nec natus, nec factus eſt. Fit hoc & multiplex, idque eſt argumentorum genus ex remotione, quomodo efficitur totum falſum: modò id quod relinquitur, verum. Totum falſum eſt hoc modo, Pecuniam te credidiſſe dicis: aut habuiſti ipſe, aut ab aliquo accepiſti, aut inveniſti, aut ſurripuiſti. Si neque domi habuiſti, neque ab aliquo accepiſti, nec * cætera; non credidiſti. Reliquum ſit verum ſic, Hic ſervus, quem tibi vindicas, aut verna tuus eſt, aut emptus, aut donatus, aut teſtamento relictus, aut ex hoſte captus, aut alienus: deinde remotis prioribus, ſupererit alienus. Periculoſum, & cum cura intuendum genus: quia ſi in proponendo unumquodlibet omiſerimus, cum riſu quoque tota res ſolvitur. Tutius quod Cicero pro Cecinna facit, cùm interrogat, Si hæc actio non ſit quæ ſit? Simul enim removentur omnia. Vel cùm duo ponentur inter ſe contraria, quorum tenuiſſe utrum liber ſufficiat: quale Ciceronis eſt, Unum quidem certè, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, ſi conſtet corruptum illud eſſe judicium, aut ab Habito, aut ab Oppianico eſſe corruptum: ſi doceo non ab Habito, vinco ab Oppianico: ſi oſtendo ab Oppianico, purgo Habitum. Fit etiam ex duobus, quorum neceſſaria eſt alteruttum eligendi adverſario poteſtas, efficiturque ut utrum elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio, Utrùm cùm Cottam appetiſſet, aut cùm ipſe ſeſe conaretur occidere, telum ei è manibus ereptum eſt? Et pro Vareno, Optio vobis datur, utrum velitis caſu illo itinere Varenum uſum eſſe, an hujus perſuaſu & inductu. Deinde utraque facit accuſatori contraria. Interim duo ita proponuntur, ut utrumlibet electum, idem efficiat: quale eſt Philoſophandum eſt, etiam ſi non eſt philoſophandum. Et illud vulgatum, Quò ſchema, ſi intelligitur? quò, ſi non intelligitur? Et mentietur? in tormentis, qui dolorem pati poteſt: mentietur, qui non poteſt. Ut ſunt autem tria tempora, ita ordo rerum tribus momentis conſertus eſt: habent enim omnia initium, incrementum, ſummam: ut jurgium, deinde cædes. Eſt ergo hic quoque argumentorum locus invicem probantium. Nam & ex initiis ſumma colligitur: quale

§ Al. &

Aſcon. Pedianus in divinat. Ciceron. & Gell. lib. 5. cap. 15.

De Argumentis.

quale eſt. Non poſſum togam prætextam ſperare, cùm exordium pullum videam: & contra, Non dominationis cauſa Syllam arma ſumpſiſſe, argumentum eſt dictatura depoſita. Similiter & ex incremento in utranque partem ducitur ratio, cum in conjectura tum etiam in tractatu æquitatis, an ad initium ſumma referenda ſit: id eſt, an ei cædes imputanda ſit à quo jurgium cœpit. Eſt argumentorum locus ex ſimilibus, Si continentia virtus, utique & abſtinentia. Si fidem debet tutor & procurator. Hoc eſt ex eo genere, quod ἐπαγωγὴν Græci vocant, Cicero Inductionem. Ex diſſimilibus, Non ſi lætitia bonum, & voluptas. Non quod mulieri, idem pupillo. Ex contrariis, Frugalitas bonum, luxuria enim malum, Si malorum cauſa bellum eſt, erit emendatio pax. Si veniam meretur qui imprudens docuit, non meretur præmium qui imprudens * profuit. Ex pugnantibus, Qui eſt ſapiens, ſtultus non eſt. Ex conſequentibus, ſive adjunctis, Si eſt bonum juſtitia, rectè judicandum. Si malum perfidia, non eſt fallendum. Idem retrò. Nec ſunt his diſſimilia, ideóque huic loco ſubjicienda, cùm & ipſa naturaliter congruant: Quod quis non habuit, non perdidit. Quem quis amat, ſciens non lædit. Quem quis hæredem ſuum eſſe voluit, charum habuit, habet, habebit. Sed cum ſint indubitata, vim habent penè ſignorum immutabilium. Sed hæc conſequentia dico ἀκόλουθα, eſt enim conſequens ſapientiæ bonitas, illa ſequentia ἐπαγόμενα quæ poſtea facta ſunt, aut futura. Nec ſum de nominibus anxius, vocet enim ut voluerit quiſq; dum vis rerum ipſa manifeſta ſit: appareátque, hæc temporis, illud eſſe naturæ. Itaque non dubito hæc quoque conſequentia, quamvis ex prioribus dent argumentum ad ea quæ ſequuntur. Quorum quidam duas ſpecies eſſe voluerunt actionis: ut pro Oppio, Quod educere invitos in provinciam non potuit, eos invitos retinere qui potuit? Temporis, in Verrem, Si finem Prætoris edicto afferunt Calendæ Januarii, cur non initium quoque edicti naſcatur à Calendis Januarii? Quod utrunque exemplum tale eſt, ut idem in diverſum, ſi retroagas valeat. Conſequens enim eſt, eos qui inviti duci non potuerint, invitos non potuiſſe retineri. Illa quoque quæ ex rebus mutuam confirmationem præſtantibus ducuntur, quæ proprii generis videri quidem volunt, & vocant ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα. Cicero ex rebus

* al prudens

Conſequentia & ſequentia.

Lib. de Inventione.

ſub eandem rationem venientibus, fortiter conſequentibus junxerim: Sportorium Rhodiis locare honeſtum eſt, & Hermacreonti conducere, &, Quod diſcere honeſtum, & docere. Unde illa, non hac ratione dicta, ſed efficiens idem Domitii Afri ſententia eſt pulchra, *Ego accuſavi, vos damnaſtis.* Eſt invicem conſequens, & quod ex diverſis idem oſtendit: ut qui mundum naſci dicit, per hoc ipſum & deficere ſignificet, quia deficit omne quod naſcitur? Simillima eſt his argumentatio, qua colligi ſolent ex iis quæ faciunt, ea quæ efficiuntur, aut contra: quod genus à cauſis vocant, Hæc interim neceſſariò fiunt, interim plerunque, ſed non neceſſariò. Nam corpus in lumine utique umbram facit, & umbra ubicunque eſt, ibi eſſe corpus oſtendit. Alia ſunt, ut dixi, non neceſſaria, vel utrinque, vel ex altera parte. Sol colorat: non utriq; qui eſt coloratus, à ſole eſt. Iter pulverulentum facit: ſed nec omne iter pulverem movet: nec quiſquis eſt pulverulentus, ex itinere eſt. Quæ utique * talia faciunt, talia ſunt. Si ſapientia bonum virum facit, bonus vir eſt utique ſapiens. Ideóque boni eſt honeſte facere: mali turpiter: & qui honeſtè faciunt, boni: qui turpiter, mali rectè judicantur. Ad hoc exercitatio plerunque robuſtum corpus facit: ſed non quiſquis eſt robuſtus, exercitatus: nec quiſquis exercitatus, robuſtus eſt. Nec quia fortitudo præſtat ne mortem timeamus, quiſquis mortem non timuerit, vir fortis erit exiſtimandus. Nec ſi capitis dolorem facit, inutilis hominibus Sol eſt. Et hæc ad hortativum maximè genus pertinent. Virtus facit laudem, ſequenda igitur: at voluptas infamiam, fugienda igitur. Rectè autem movemur, cauſas non utique ab ultimo eſſe repetendas; ut Medea, *Utinam ne in nemore Pelio*— Quaſi verò ad eam fecerit miſeram aut nocentem, quòd illic ceciderit, *Abiegna ad terram trabes.* Et Philoctetæ Paridi; *Si * imperaſſes tibi, ego nunc non eſſem miſer.* Quomodo pervenire quò libet, retro cauſas legentibus licet. His illud adjicere ridiculum putarem, niſi eo Cicero uteretur, quod Conjugatum vocant: ut eos qui rem juſtam faciant, juſtè facere, quod certè non eget probatione. Quod compaſcuum eſt, compaſcere licere. Quidam hæc quæ vel ex cauſſis, vel ex efficientibus diximus, alieno nomine vocant ἐκβάσεις, id eſt, exitus. Nam nec hic aliud tractatur, quàm quid ex quoq; eveniat. Appoſita vel comparativa dicuntur,

quæ

* *Al.* quæ utique fiunt, talia ſunt.

Ennius in Medea.

Accius.

* *Al.* Si par tibi eſſes, nō ego nunc eſſem miſ.

Vide Rodolphum Agric. lib. 1. c. 10.

De Argumentis.

quæ minora ex majoribus, majora ex minoribus, paria ex paribus confirmant. Conjectura ex majore. Si quis ſacrilegium facit, faciet & furtum. Ex minore, Qui facilè ac palam mentitur, pejerabit. Ex pari, Qui ob rem judicandam pecuniam accepit, & ob dicendum falſum teſtimonium accipiet. Juris confirmatio eſt ejuſmodi, Ex majore, Si adulterum occidere licet, & loris cædere. Ex minore, Si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex pari, Quæ pœna adverſus interfectorem patris juſta eſt, eadem adverſus matris. Quorum omnium tractatus verſatur in ſyllogiſmis. Illa magis finitionibus aut qualitatibus proſunt, Si robur corporibus bonum non eſt, minus ſanitas. Si furtum ſcelus, magis ſacrilegium. Si abſtinentia virtus, & continentia. Si mundus providentia regitur, adminiſtranda eſt reſpublica. Si domus ædificari ſine ratione non poteſt, quid agendum in navalium cura, & armorum? Ac mihi quidem ſufficeret hoc genus, ſed in ſpecies ſecatur. Nam & ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura, (unde eſt, Quod ſemel, & ſæpius;) & ex parte ad totum, & ex genere ad ſpeciem, & ex eo quod cōtinet, ad id quod cōtinetur, & ex difficilioribus ad faciliora, & ex longè poſitis ad propria, & ad omnia quæ contra hæc * ſunt, eadem ratione argumenta ducuntur. Sunt enim & hæc majora, aut certè vim ſimilem obtinent: quæ ſi perſequamur, nullus erit ea concidendi modus. Infinita eſt enim rerum comparatio, jucundiora, graviora, magis neceſſaria, honeſtiora, utiliora. Sed mittamus plura, ne in eam ipſam quam vito loquacitatem incidam. Exemplorum quoque ad hæc infinitus eſt numerus, ſed pauciſſima attingam. Ex majore, pro Cæcinna, Quod exercitus armatos movet, id advocationem togatorum non videbitur moviſſe? Ex faciliore, in Clodium & Curionem. Ac vide an facilè fieri tu potueris, cum is factus non ſit, cui tu conceſſiſti. Ex difficiliore, Vide quæſo, Tubero, ut qui de meo facto non dubitem, de Ligarii audeam confiteri. Et ibi, An ſperandi Ligario cauſa non ſit, cum mihi apud te locus ſit etiam pro altero deprecandi? Ex minore, pro Cæcinna, Itane verò ſcire eſſe armatos ſatis eſt, ut vim factam probes, in manus eorum incidere non eſt ſatis? Ergo ut breviter contraham ſummam, ducuntur argumenta à perſonis, cauſis, locis, tempore (cujus tres partes diximus, præcedens, conjunctum, inſequens)

* Al. contra ſunt.

facultatibus, (quibus inſtrumentum ſubjecimus :) modo (id eſt ut quicque ſit factum) finitione, genere, ſpecie, differentibus, propriis, ratione, diviſione, initio, incrementis, ſumma, ſimilibus, diſſimilibus, pugnantibus: conſequentibus, efficientibus, effectis, eventis, jugatis, comparatione, quæ in plureis diducitur ſpecies. Illud adjiciendum videtur, duci argumenta non à confeſſis tantùm, ſed etiam à fictione, quod Græci κατ' ὑπόθεσιν vocant. Et quidem ex omnibus iiſdem locis quibus ſuperiora; quia totidem ſpecies eſſe poſſunt fictæ, quot veræ. Nam fingere hoc loco eſt proponere aliquid, quod ſi verum ſit, aut ſoluat quæſtionem, aut adjuvet : deinde id de quo quæritur, facere illi ſimile. Id quò facilius accipiant juvenes nondum ſcholam egreſſi, primo familiaribus magíſque uſitatis exemplis oſtendam. Lex eſt, Qui parentes non aluerit vinciatur. Non alit quis, & vincula, nihilominus recuſat. Utitur fictione, ſi miles, ſi infans ſit, ſi reipublicæ cauſa abſit. Et illa contra optionem fortium, ſi tyrannidem petat, ſi templorum everſionem. Plurimúmque ea res virium habet contra ſcriptum. Utitur his Cicero pro Cecinna, Unde tu, aut familia, aut procurator tuus. Si me villicus tuus ſolus dejeciſſet : non familia dejeciſſet ut opinor, ſed aliquis de familia. Si verò ne * habeas quidem ſervum præter eum qui me dejecerit, & alia in eodem libro plurima. Verùm eadem fictio valet & ad qualitates. Si Catilina cum ſuo conſilio nefariorum hominum, quos ſecum eduxit, hac de re poſſet judicare, condemnaret L. Murænam, Et ad amplificationem, Si hoc tibi inter cœnam in illis immanibus poculis tuis accidiſſet. Sic &, Si reipub. vocem haberet, Has ferè ſedes accepimus probationum in univerſum : quas neque generatim tradere ſat eſt, cùm ex qualibet earum innumerabilis argumentorum copia oriatur : neque per ſingulas ſpecies exequi patitur natura rerum, quod qui ſunt facere conati, duo pariter ſubierunt incommoda, ut & nimium dicerent, nec tamen totum. Unde plurimi cùm in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, omnē etiam quem ex ingenio ſuo potuerant habere conatum, velut adſtricti certis legum vinculis perdiderunt; & magiſtrum reſpicientes, naturam ducem ſequi deſierunt. Nā ut per ſe non ſufficit ſcire omnes probationes aut à perſonis, aut à rebus peti; quia utrunq; in plura dividitur :

* Al. non

Cic. pro Muræna. Phil. 2.

De Argumentis.

ditur: ita ex antecedentibus & junctis & inſequentibus trahenda eſſe argumenta qui acceperit, protinus in hoc ſit inſtructus, ut quid in quaque cauſſa dicendum ſit ex his ſciat: præſertim cùm plurimæ probationes in ipſa cauſſarum complexu reperiantur, ita ut ſint cum alia lite nullâ communes, eæque ſint & potentiſſimæ, & minime obviæ, quia communibus ex præceptis propria invenienda ſunt. Hoc genus argumentorum ſanè dicamus ex circumſtantia, quia *περίστασιν* dicere aliter non poſſumus: vel ex iis quæ cujuſque cauſſæ propria ſunt: ut in illo adultero ſacerdote, qui lege qua unius ſervandi poteſtatem habebat, ſe ipſe ſervare voluit, proprium eſt controverſiæ dicere: non unum nocentem ſervabis, quia te demiſſo adulteram occidere non licebit. Hoc enim argumentum lex facit quæ prohibet adulteram ſine adultero occidi. Et illa, in qua lex eſt, ut argentarii dimidium ex eo quod debebant, ſolverent: creditum ſuum totum exigerent. Argentarius ab argentario ſolidum petit. Proprium ex materia eſt argumentum creditoris, idcirco adjectum eſſe in lege, ut argentarius totum exigeret. Adverſus alios enim non opus fuiſſe lege: cùm omnes præterquam ab argentariis totum exigendi jus haberent. Cùm multa autem novantur in omni genere materiæ, tum præcipuè in iis quæſtionibus quæ ſcripto conſtant, quia vocum eſt in ſingulis ambiguitas frequens, adhuc in conjunctis magis. Et hæc ipſa plurium legum aliorúmve ſcriptorum, vel congruentium, vel repugnantium complexu varientur neceſſe eſt: cùm res rei aut jus juris quaſi ſignum eſt: Non debui tibi pecuniam, nunquam me appellaſti. Uſuram non accepiſti, ultro à me mutuatus es. Lex eſt, Qui patri proditionis reo non aſſuerit, exhæres ſit. Negat niſi pater abſolutus ſit. Quid ſigni? Lex altera. Proditionis damnatus, cùm advocato exulet. Cicero pro Cluentio Publium Popilium & Tiberium Guttam dicit non judicii corrupti, ſed ambitus eſſe damnatos. Quid ſigni? quod accuſatores eorum, qui erant ipſi ambitus damnati, è lege ſint poſt hanc victoriâ reſtituti.

Nec minus in hoc curæ debet adhiberi, quid proponendum, quàm quomodo ſit quod propoſueris, probandú. Hic omnino vis inventionis ſi non major, certè prior. Nam VT tela ſupervacua ſunt neſcienti quid petat, ſic argumenta, niſi provideris cui res adhibendæ ſunt. Hoc eſt quod compre-

Inventio.

comprehendi arte non poſſit. Ideóque cùm plures eadem didicerint, generibus quidem argumentorum ſimilibus utentur; alius tamen alio plura quibus utatur, inveniet. Sit exempli gratia propoſita controverſia, quæ minimè communes cum aliis quæſtiones habet: Cùm Thebas evertiſſet Alexander, invenit tabulas quibus centum talenta mutua Theſſalis dediſſe Thebanos continebatur. Has, quia erat uſus commilitio Theſſalorum, donavit his ultro, poſtea reſtituti à Caſſandro Thebani repoſcunt Theſſalos. Apud Amphictyonas agitur. Centum talenta & credidiſſe eos conſtat, & non recepiſſe. Lis omnis, ex eo quòd Alexander ea Theſſalis donaſſe dicitur, pendet. Conſtat illud quoque, non eſſe his ab Alexandro pecuniam datam. Quæritur ergo, An perinde ſi quod datum eſt, ac ſi pecuniam dederit. Quid proderunt argumentorum loci, niſi hæc prius videro, nihil eum egiſſe donando, non potuiſſe donare, non donaſſe? Et prima quidem actio facilis ac favorabilis, repetentium jure, quod vi ſit ablatum; ſed hinc aſpera & vehemens quæſtio exoritur ex jure belli, dicentibus Theſſalis, hoc, regna, populos, fines gentium atque urbium contineri. Inveniendum contrà eſt, quo diſtet hæc cauſa à cæteris, quæ in poteſtatem victoris venirent: nec circa probationem res hæret, ſed circa propoſitionem. Dicamus in primis in eo quod in judicium deduci poteſt, nihil valere jus belli: nec armis erepta, niſi armis poſſe retineri. Itaque ubi illa valeant, non eſſe judicem: ubi judex ſit illa nihil valere. Hoc inveniendum eſt, ut adhiberi poſſit argumentum. Ideò captivos, ſi in patriam ſuam redierint, liberos eſſe, quia bello parta, non niſi eadem vi poſſideantur. Proprium eſt & illud cauſæ, quòd Amphictyones judicant: ut alia apud Centumviros, alia apud privatum judicem in iiſdem quæſtionibus ratio ſit. Tum ſecundo gradu non potuiſſe donari à victore jus; quia id demum ſit ejus, quod ipſe teneat; jus, quòd ſit incorporale, apprehendi manu non poſſe. Hoc reperire difficilius, quàm cum inveneris, argumentis adjuvare: ut alia ſit conditio hæredis, alia victoris; quia ad illum jus, ad hunc res tranſeat. Proprium deinde materiæ, ejus publici crediti tranſire ad victorem non potuiſſe; quia quod populus crediderit omnibus debeatur, & quandiu quilibet unus ſuperfuerit, eſſe eum totius ſummæ creditorem: Thebanos autem non omnes in Alexandri manu fuiſſe. Hoc non extrinſecus probatur, quæ vis eſt argumenti, ſed ipſum per ſe valet. Tertii loci pars prior magis vulgaris, non in tabulis eſſe jus: itaque multis argumentis defendi poteſt. Mens quoq; Alexandri duci debet in dubium, honorarit eos, an deceperit. Illud jam rurſus materiæ proprium, & velut novæ controverſiæ, quod reſtitutione recepiſſe jus, etiam ſi quod miſerint, Thebani videntur. Hic & quid Caſſander velit, quæritur: ſed vel potentiſſima apud Amphictyonas æqui tractatio eſt. Hæc non idcirco dico, quòd inutilem horum locorum, ex quibus argumenta ducuntur cognitionem putem, alioqui nec tradidiſſem: ſed ne, ſiqui cognoverint iſta, ſi cætera negligant, perfectos ſe protinus atque conſummatos putent: & niſi in cæteris quæ mox præcipienda ſunt, elaboraverint, mutam quandam ſcientiam conſecutos intelligant. Nec enim artibus editis factum eſt ut argumenta inveniremus: ſed dicta ſunt omnia antequam præciperentur, mox ea Scriptores obſervata & collecta ediderunt. Cujus rei probatio eſt, quòd exemplis eorum veteribus utuntur, & ab oratoribus illa repetunt: ipſi nullum novum, & quod dictum non ſit, invenerunt. Artifices ergo illi, qui dixerunt: ſed habenda iis quoque gratia eſt, per quos labor nobis detractus eſt. Nam QVÆ priores beneficio ingenii ſingula invenerunt nobis & non ſunt requirenda, & nota omnia. Sed NON magis hoc ſat eſt, quàm palæſtram didiciſſe, niſi corpus exercitatione, continentia, cibis ante omnia natura juvetur: ſicut contrà ne illa quidem ſatis ſine arte profuerint. Illud quoque ſtudioſi eloquentiæ cogitent, neque omnibus in cauſſis ea quæ demonſtravimus, cuncta poſſe reperiri: neque cum propoſita fuerit materia dicendi ſcrutanda ſingula, & velut oſtiatim pulſanda, ut ſciant, an ad probandum id quod intendimus, forte reſpondeant; niſi cum diſcunt, & adhuc uſu carent. Infinitam enim faciet ipſa res dicendi tarditatem, ſi ſemper neceſſe ſit, ut teſtantes unumquodque eorum, quod ſit aptum atque conveniens, experiendo noſcamus: neſcio an etiam impedimento futura ſint, & animi quædam ingenita natura, & ſtudio exercitata velocitas, rectà quoque ad ea quæ conveniunt cauſſæ, ferant. Nam VT cantus vocis plurimum juvat ſociata nervorum concordia, ſi tamen tardior manus, niſi inſpectis demenſiſq; ſingulis quibus

μελέτη πάντα δύναται.
Exercitatio omnia poteſt.

bus quæque vox fidibus jungenda ſit, dubitet, potius fuerit eſſe contentum, eo quod ſimplex canendi natura tulerit: Ita hujuſmodi præceptis debet quidem apta eſſe, & citharæ modo intenta ratio doctrinæ: ſed hoc exercitatione multa conſequendum: ut quemadmodum illorum artificum, etiam ſi aliò ſpectent; manus tamen ipſa conſuetudine ad graves, acutos, medióſque horum ſonos fertur: Sic oratoris cogitationem nihil moretur hæc varietas argumentorum & copia; ſed quaſi offerat ſe, & occurrat: & VT literæ ſyllabæque ſcribentium cogitationem non exigunt; ſic rationes ſponte quadam ſequantur.

De Exemplis.

CAP. XI.

ARGUMENTUM.

Ad exempla, tertium hujus diviſionis membrum, accedit, quæ Græci Paradigmata vocant: quo nomine omnia ſimilia quoque complectuntur: quod & ſe facturum hoc capite promittit: quamvis Latinos ſciat, exemplum rerum geſtarum autoritatem, & ſimile, quod Græci dicunt parabolam, vocare maluiſſe. ¶ His adjungit, quæ extrinſecus in cauſam adhibentur vulgò recepta & perſuaſione populari, autoritatéſve, ut ſi quid ita diis reſponſum, viſum gentibus, populis, ſapientibus viris, claris civibus, illuſtribus poëtis: non quidem cauſſis accommodata, aut earum propria: num ſic ſub teſtimonia quæ inartificialia ſunt, caderent: ſed liberi odio & gratia mentibus tantùm dicta factáque: quia aut honeſtiſſima, aut veriſſima videbantur: quæ aliunde accerſita, per ſe nihil valeant, niſi ad aliquam præſentis diſceptationis utilitatem ingenio applicentur: ¶ Quid ſit inductio Socratica: & quomodo à ratiocinatione differat exponit: nempe, ut in argumentatione concludatur, quod in inductione interrogetur. Omnia ex hoc loco ducta, aut ſimilia eſſe, aut diſſimilia, aut contraria, aut ex majori, aut ex minori, aut pari oſtendit. ¶ Exemplum definit, aut rei geſtæ, aut tanquam geſtæ utilem ad perſuadendum id quod intenderis commemorationem. Intuendum eſſe an totum ſimile ſit, an ex parte: ut ex eo aut omnia ſumamus, aut quæ erunt utilia. Exempla quædam tota aliquando commemorari, quædam ſtrictim attingi: fabuloſorum exemplorum, Æſopicorum apologorum, & proverbiorum eandem rationem eſſe: maximè ſi veris ſubjungantur: & plurimum poſſe præſertim in animis ſimplicium, & imperitorum. Similitudinem & ejus ſpecies exequitur, parabolam, analogiam, & imaginem: quas etiam definitione explicat. Et imaginis quidem, quam Icona Græci vocant, rariorem uſum formarum aliarum frequentiorum eſſe commonet: quæ in controverſiis maximè ſint efficaces, ſi ex jure civili petantur. Exempla profert ex Ciceronis Topicis, quibus facilè occurri poſſit argumentatione ex diſſimilibus ſumpta. Quare adhibendum magna cura judicium, ne fallaces ſimilitudines nos pro veris & germanis decipere poſſint.

Tertium

De Exemplis.

TErtium genus ex iis, quæ extrinſecus adduntur in cauſam, Græci vocant παράδειγμα, quo nomine & generaliter uſi ſunt in omni ſimiliũ appoſitione, & ſpecialiter in iis quæ rerum geſtarũ autoritate nituntur. Noſtri ferè ſimilitudinem vocare maluerunt, quod ab illis παραβολὴ dicitur: hoc alterum, exemplum: quanquam & hoc ſimile eſt: & illud, exemplum. Nos quò facilius propoſitum explicemus, utrunq; παράδειγμα eſſe credamus, & ipſi appellemus exemplum. Nec vereor ne videar repugnare Ciceroni, qui Collationem ſeparat ab exemplo. Nam idem omnem argumentationem dividit in duas partes, Inductionem, & Rationem, ut pleriq; Grecorum in παραδείγματα & ἐπιχειρήματα, dixeruntque παράδειγμα ῥητορικὴν ἐπαγωγήν. Nam illa qua plurimũ Socrates eſt uſus, habuit viam, ut cùm plura interrogaſſet quæ fateri adverſario neceſſe eſſet, noviſſimè id de quo quærebatur, inferret, cui ſimile conceſſiſſet. Id eſt inductio. Hoc in oratione * fieri non poteſt: ſed quod illic interrogatur, hic ferè ſumitur. Sit igitur illa interrogatio talis, Quod eſt pomum generoſiſſimum? nónne quod optimum? concederetur. Quid equus? quis generoſiſſimus, nónne qui optimus? & plura in eundem modum. Deinde, cujus rei gratia rogatum eſt? Quid homo? nónne is generoſiſſimus, qui optimus? fatendum erit. Hoc in teſtium interrogatione valet plurimum, in oratione perpetua diſſimile eſt, etenim ſibi ipſe reſpondet Orator. Quod pomum generoſiſſimum? puto quod optimum: & equus, qui velociſſimus: Ita hominum, non qui claritate naſcendi, ſed qui virtute maximè excellet. Omnia igitur ex hoc genere ſumpta neceſſe eſt aut ſimilia eſſe, aut diſſimilia, aut contraria. Similitudo * aſſumitur interim & ad orationis ornatum, ſed illa cum res exiget: nunc ea quæ ad probationem pertinent, exequar. Potentiſſimum autem eſt inter ea quæ ſunt hujus generis, quod propriè vocamus Exemplum, id eſt rei geſtæ, aut ut geſtæ, utilis ad perſuadendum * id quod intenderis, commemoratio. Intuendum igitur, totum ſimile ſit, an ex parte: ut aut omnia ex eo ſumamus, aut quæ utilia erunt. Simile eſt, Jure occiſus eſt Saturninus, ſicut Gracchi. Diſſimile, Brixus * occidit liberos proditionem molientes, Manlius virtutem filii morte multavit. Contrarium, Marcellus ornamẽta Syracuſanis hoſtibus reſtituit, Verres eadem ſociis abſtulit.

De inven. 1.

* Al. ratiocinatione.

* Al. Diſſimilitudo.

Exemplum quod propriè.

* Al. ſuadendum.

* Al. Brutus.

In Verrem act. 3.

ſtulit. Et probandorum & culpandorum ex his confirmatio eaſdem gradus habet. Etiam in iis quæ futura dicemus, utilis ſimilium admonitio eſt: ut ſiquis dicens Dionyſium idcirco petere cuſtodes ſalutis ſuæ, ut eorum adjutus armis tyrannidem occupet: hoc referat exemplum eadem ratione Piſiſtratum ad dominationem perveniſſe. Sed ut ſunt exempla interim tota ſimilia: ut hoc proximũ? ſic interim ex majoribus ad minora, ex minoribus ad majora ducuntur. Si propter matrimonia violata urbes everſæ ſunt, quid fieri adultero par eſt? Tibicines cum ab urbe diſceſſiſſent, publicè revocati ſunt: quanto magis principes civitatis viri, & bene de republica meriti, cũ invidiæ ceſſerint, ab exilio reducendi? Ad exhortationem verò præcipuè valent imparia. Admirabilior in fœmina quàm in viro virtus. Quare ſi ad fortiter faciendum accendatur aliquis, non tantùm afferent momenti Horatius & Torquatus, quantum illa mulier, cujus manu Pyrrhus eſt interfectus: & ad moriendum non tam Cato & Scipio, quàm Lucretia: quod ipſum eſt ex minoribus ad majora. Singula igitur horum generum ex Cicerone (nam unde potius) exempla ponamus. Simile eſt hoc pro Muræna. Etenim mihi ipſi accidit, ut cum duobus patritiis, altero improbiſſimo atque audaciſſimo, altero modeſtiſſimo, atque optimo viro petentem: ſeparavi tamen dignitate Catilinã, gratia Galbam. Majus minoris pro Milone, Negant intueri lucem eſſe fas ei, qui à ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tandẽ urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea, quæ primum judiciũ de capite vidit. M. Horatii fortiſſimi viri, qui nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus eſt, cùm ſua manu ſororem eſſe interfectam fateretur. Minus majoris, Occidi *, occidi non Spurium Melium, qui annona levanda, jacturáque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in ſuſpicionem incidit regni appetendi, &c. deinde, Sed eum (auderet enim dicere, cùm patriam periculo liberaſſet) cujus nefarium adulterium in pulvinaribus, & totus in Clodium locus. Diſſimile plures cauſas * habet, ſit enim genere, modo, tempore, loco, cæteriſque, per quæ fere omnia Cicero præjudicia quæ de Cluentio videbantur facta, ſubvertit: Contrario verò exemplo cenſoriam notã, laudando cenſorem Aphricanum, qui eum quem pejeraſſe

conceptis

Valer. l. 2. tit. Inſtit. antiq.

* *Al.* Occidi non Spurium nec

* *Al.* caſus. *Valer. lib. 4. tit. de animi moderat.*

conceptis verbis palàm dixiſſet, teſtimonium etiam pollicitus ſi quis contradiceret, nullo accuſante, traducere æquum paſſus eſt, quæ quia erant longiora, non ſuis verbis expoſui. Breve autem apud Virgilium contrarii exemplum eſt,

At non ille, ſatum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoſte fuit Priamo.

Æneid. 2.

Quædam autem ex iis quæ geſta ſunt, tota narrabimus: ut Cicero pro Milone, Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu Caii Marii, propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat. Facere enim probus adoleſcens periculoſè: quàm perpeti turpiter maluit: atque hunc ille ſummus vir ſcelere ſolutum, periculo liberavit. Quædam ſignificare ſatis erit, ut idem, ac pro eodem, Neque enim poſſet aut Hala ille Servilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut me conſule Senatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos interfici nefas eſſet. Hæc ita dicentur: prout nota erunt, vel utilitas cauſæ aut decor populabit. Eadem ratio eſt eorum, quæ ex poëticis fabulis ducuntur, niſi quòd iis minus affirmationis adhibetur: cujus uſus qualis eſſe deberet, idem optimus autor ac magiſter eloquentiæ oſtendit. Nam hujus quoque generis eadem in oratione reperietur exemplum; Itaque hoc, judices, non ſine cauſa etiam fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt; eum, qui patris ulciſcendi cauſa matrem necaviſſet, variatis hominum ſententiis, non ſolùm humana, ſed etiam ſapientiſſimæ deæ ſententia liberatum. Illæ quoque fabulæ, quæ etiam ſi originem non ab Æſopo acceperunt: (nam videtur earum primus autor Heſiodus) nomine tamen Æſopi maximè celebrantur, ducere animos ſolent, præcipuè ruſticorum, & imperitorum: qui & ſimplicius, quæ ficta ſunt audiunt, & capti voluptate, facilè iis quibus delectantur conſentiunt. Si quidem & Menenius Agrippa plebem cum patribus in gratiam traditur reduxiſſe: nota illa de membris humanis adverſus ventrem diſcordantibus fabula. Et Horatius, ne in poëmate quidem humilem generis hujus uſum putavit, in illis verſibus,

Pro Milone.

Fabularum Æſopi primus autor Heſiodus, & quæ illarum utilitas.

Liv. decad. 1. *lib.* 2.

Olim quod vulpes ægroto cauta leoni, &c.

Epiſt. li. 1. *epiſt.* 1.

Αἶνον Græci vocant, & Αἰσωπείους ut dixi, λόγους μυθικοὺς: noſtrorum quidam non ſanè recepto in uſum nomine apologationẽ. Cui confine eſt παροιμίας genus illud, quod eſt velut fabella brevior, & per allegoriam accipitur. Non * noſtrũ, inquit, onus: bos clitellas. Proximas exempli vires habet ſimilitudo, præcipuéque illa quæ ducitur citra ullam tranſlationum miſturam ex rebus, pene paribus. Ut qui accipere in Campo conſueverunt, iis candidatis quorum nummos ſuppreſſos eſſe putant, inimiciſſimi ſolent eſſe: ſic ejuſmodi judices infeſti tum reo venerant. Nam παραβολὴ quam Cicero Collationẽ vocat, longius res quæ comparentur, repetere ſolet. Nec hominum modò inter ſe opera ſimilia ſpectantur, ut Cicero pro Muræna facit, Quod ſi è portu ſolventibus, ii qui jam in portum ex alto invehuntur, prædicere ſummo ſtudio ſolent, & tempeſtatum rationem, & prædonum, & locorum: quòd natura fert, ut iis faveamus qui eadem pericula quibus nos perfuncti ſumus, ingrediantur: quo me tandem animo eſſe oportet propè jam ex magna jactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas reipubl. tempeſtates eſſe ſubeundas.

* Similis ferè locus apud Cic. lib. 5. Epiſt. ad Attic. epiſt 15. ubi Gothofred. vide in not.

Cic. pro Cluent.

Sed & à mutis atque etiam inanimis interim hujuſmodi dicitur. Et quoniam ſimilium alia facies in tali ratione, admonendum eſt, rarius eſſe in oratione illud genus, quod εἰκόνα Græci vocant (quo exprimitur rerum aut perſonarum imago: ut Caſſius, Quis iſtam faciem planipedis ſenis torquens?) quàm id quo probabilius fit quod intendimus: ut ſi animum dicas excolendum, ſimilitudine utaris terræ, quæ neglecta ſentes atque dumos, culta fructus creat: aut ſi ad curam reipub. horteris, oſtendas apes etiam, formicaſque non modò muta; ſed etiam parva animalia, in commune tamen laborare. Ex hoc genere dictum illud eſt Ciceronis, ut corpora noſtra ſine mente; ita civitas ſine lege, ſuis partibus, ut nervis ac ſanguine & membris uti non poteſt. Sed ut hac corporis humani pro Cluentio, ita pro Cornelio, equorum: pro Archia, ſaxorum quoque uſus eſt ſimilitudine. Illa (ut dixi) propria, ut remiges ſine gubernatore, ſic milites ſine imperatore nihil valere. Solent tamen fallere ſimilitudinem ſpecies: ideóque adhibendum eſt his judicium. Neque enim ut navis utilior nova quàm vetus; ſic amicitia: vel ut laudanda quæ pecuniam ſuam pluribus largitur, ita quæ formam. Verba ſunt in his ſimilia, vetuſtatis, & largitionis: vis quidem longè diverſa, pe-

Similium utilitas.

Cultura neglecta ſimilitudo.

cuniæ, & pudicitiæ. Itaque in hoc genere maximè quæritur, an ſimile ſit quod infertur. Etiam in illis interrogationibus Socraticis, quorum paulò antè feci mentionem, cavendum ne incautè reſpondeas: ut apud Æſchinem Socraticum malè reſpondit Aſpaſia Xenophontis uxor: quod Cicero his verbis transfert, Dic mihi, quæſo, Xenophontis uxor, ſi vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quid ſi veſtem & cæterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quàm tu habes, tuum, an illius malis? Illius verò, reſpondit. Age, inquit, ſi virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, virumne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit: meritò: malè enim reſponderat, ſe malle alienum aurum, quàm ſuum: nam eſt id improbum. At ſi reſpondiſſet, malle ſe aurum tale eſſe, quale illud eſſet, potuiſſet pudicè reſpondere, malle ſe virum ſuum talem eſſe, qualis melior eſſet. Scio quoſdam inani diligentia per munitiſſimas partes iſta ſecuiſſe, & eſſe aliquid minus ſimile ut ſimia homini, & ut marmora deformata prima manu: aliquid plus: ut illud, Non ovum tam ſimile ovo, Et diſſimilibus ineſſe ſimile, ut eſt formicæ & elephanto genus, quia ſunt animalia. Et ſimilibus diſſimile:

Lib. 1. de Inventione.

Vt canibus catulos, & matribus hædos:

differunt enim ætate. Contrariorum quoque aliter accipi oppoſita, ut noctem luci; aliter noxia: ut frigidam febri: aliter repugnantia, ut verum falſo: aliter diſparata, ut dura non duris. Sed quid hæc ad præſens propoſitum magnopere pertineant, non reperio.

Vir. eclog. 1. Bucol. ubi ita legitur hic versus, Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos.

Illud eſt annotandum magis, argumenta duci ex jure ſimili: ut Cicero in topicis, Ei cui domus * uſus fructus relictus ſit, non reſtituturum hæredem ſi corruerit, quia non reſtituat ſervum, ſi is deceſſerit. Ex contrario, nihil obſtat quo minus juſtum matrimonium ſit mente coëuntium, etiam ſi * tabulæ ſignatæ non fuerint. Nihil enim proderit ſignaſſe tabulas, ſi mentem matrimonii non fuiſſe conſtabit. Ex diſſimili, quale eſt Ciceronis pro Cecinna: Ut ſi quis me exire domo coëgiſſet armis, haberem actionem: ſi quis introire prohibuiſſet, non haberem?

** Vid. tit. 1. lib. 7. dige. & paſſim de lib. & C. lib. 3. tit. 33.*

** Facit l. donationes 31. ff. de donationibus, l. 30. s. 5.*

Diſſimilia ſic deprehenduntur, Non ſi qui argentum omne legavit, videri poteſt ſignatam quoque pecuniam reliquiſſe: ideo etiam quod eſt in nominibus, dari voluiſſe creditur. Α'ναλογίαν quidem à ſimili ſeparaverunt, nos eam ſubjectam huic generi putamus. Nam ut unum ad decem, ſic decem ad centum, ſimile certè eſt: & ut hoſtis, ſic majus civis, quanquam hæc ulterius quoque procedere ſolent. Si turpis dominæ conſuetudo cum ſervo, turpis domini cum ancilla. Si mutis animalibus finis voluptas, idem homini. Cui rei facillimè occurrit ex diſſimilibus argumentatio. Non idem eſt dominum cum ancilla coïſſe, quod dominam cum ſervo. Nec ſi mutis finis voluptas, rationalibus quoque. Imo ex contrario; quia mutis, ideo non rationalibus. Adhibetur extrinſecus in cauſſam & autoritas. Hæc ſecuti Græcos, à quibus *κρίσεις*, dicuntur, judicia aut judicationes vocant, non de quibus ex cauſſa dicta ſententia eſt: (nam ea quidem in exemplorum locum cedunt:) ſed ſi quid ita viſum gentibus, populis, ſapientibus viris, claris civibus, illuſtribus poëtis, referri poteſt. Ne hæc quidem vulgò dicta, & recepta perſuaſione populari ſine uſu, fuerint teſtimonia. Sunt etiam quodammodo vel potentiora etiam, quod non cauſſis accommodata; ſed liberis odio & gratia mentibus: ideo tantùm dicta factáque; quia aut honeſtiſſima, aut veriſſima videbantur. An verò me de incommodis vitæ diſſerentem non adjuvabit earum perſuaſio nationum, quæ fletibus natos, lætitiâ defunctos proſequuntur? Aut ſi miſericordiam commendabo judici, nihil proderit quòd prudentiſſima civitas Athenienſium, non eam pro affectu, ſed pro nomine accepit? Nam illa ſeptem præcepta ſapientum, nonne quaſdam vitæ leges exiſtimamus? Si cauſſam veneficii dicat adultera, non Marci Catonis judicio damnata videatur, qui nullam adulteram non eandem eſſe veneficam dixit? Jam ſententiis quidem poëtarum non orationes modò ſunt refertæ, ſed libri etiam Philoſophorum: qui quanquam inferiora omnia præceptis ſuis ac literis credunt; repetere tamen autoritatem à plurimis verſibus non faſtidierunt.

Iliad. 8.

Neque eſt ignobile exemplum, Megareos ab Athenienſibus, cùm de Salamine contenderent, victos Homeri verſu; qui tamen ipſe non in omni editione reperitur, ſignificans Aiacem naves ſuas Athenienſibus junxiſſe.

Plaut. in Trucul.
De ſenect.

Ea quoque quæ vulgo recepta ſunt, hoc ipſo quòd incertum autorem habent velu omnium fiunt; quale eſt, VBI *amici, ibi opes.* &, CONSCIENTIA mille teſtes, & apud Ciceronem,

nem,

De Argumentorum uſu.

nem, PARES autem (ut eſt in vetere proverbio) cum paribus facillimè congregantur. Neque enim duraſſent hæc in æternum, niſi vera omnibus viderentur. Ponitur à quibuſdam, & quidem in parte prima, Deorum autoritas, quæ eſt ex reſponſis: ut Socratem eſſe ſapientiſſimum. Id rarum eſt; tamen utitur eo Cicero in libro de aruſpicum reſponſis; & in concione contra Catilinam; cùm ſignum Jovis columnæ impoſitum populo oſtendit: & pro Ligario, cùm cauſſam Caii Cæſaris meliorem, quia hæc Dii judicaverint, confitetur. Quæ cùm propria cauſſæ ſunt, divina teſtimonia vocantur: cùm aliunde accerſuntur, argumenta. Nonnunquam contingit judicis quoque, aut adverſarii, aut ejus qui ex diverſo agit, dictum aliquod aut factum aſſumere ad eorum quæ intendimus, fidem. Propter quod fuerunt qui exempla & has autoritates probationum inartificialium eſſe arbitrarentur, quòd ea non invenerit Orator, ſed acciperet. Plurimum autem refert. Nam teſtis, & quæſtio, & his ſimilia, & de ipſa re quæ in judicio eſt, pronuntiant*; extrà petita, niſi ad aliquam præſentis diſceptationis utilitatem ingenio applicantur, nihil per ſe valent.

* *Al.* Renuntiant.

De uſu Argumentorum.

CAP. XII.

ARGUMENTUM.

Poſteaquam unde Argumenta ducerentur oſtendit; quemadmodum iis oporteat uti apertiſſimè docet. Ergo de Argumentorum uſu loquitur, de quo tredecim præcepta tradit. Primùm argumentum oportere eſſe confeſſum: quia Dubia dubiis probari non poſſint. Secundum, quædam eſſe, quæ aliis probanda ſint: ut Iure occidit, quia erat inſidiator: & ſic probandum eſſe inſidiatorem eum fuiſſe. Tertium, illa eſſe firmiſſima, quæ ex dubiis facta ſunt certa: ut ſi convincatur qui negabat. Quartum, argumenta, ſi infirma ſunt, congreganda: ſi firma, ſingulis inſtandum. Quintum, quædam argumenta non nuda ponenda: ſed amplificatione veſtienda; ut quæ cujuſque affectus vis ſit iræ aut odii, dicatur. Sextum, proferendam eſſe cauſſam cujuſque affectus: ut ſi odium eſt, ex invidiáne, an ex injuria: & vetus, an novum; atque erga quem intelligatur. Septimum, non eſſe omnibus argumentis quæ invenerimus, judicem onerandum; quia tædium adferant, & fidem detrahant. Octavum in rebus apertis non eſſe argumentandum. Nonum, patheticas probationes ex affectibus ductas, multum valere: & potentiſſimum eſſe ſi qui iis utitur, vir optimus ſit, & habeatur. Decimum intuendum qui ſit apud quem dicimus, & quod illi maximè probabile videatur acquirendum. Undecimum, probationes ex aſſeveratione inter cetera etiam aliquid poſſe, Ego hoc feci, tu mihi dixiſti; & O facinus indignum! Duodecimum, probationes ex ſua cujuſque perſona firmiores eſſe, ut ſi dicatur adultera, venefica, meretrix proterva, ſceleratus filius quem accuſet parens. Decimumtertium, Argumenta prout cauſſæ cujuſque ratio poſtulabit, ordinanda vno excepto, ne à potentiſſimis ad leviſſima decreſcat oratio: nam in principio aut medio poni poſſe ſi cauſſa exiget: nunquam verò in fine, niſi totam cauſſam debilitare velimus. ¶ Poſtremò brevitatis ſuæ in tractandis argumentis rationem reddens, declamatores ineptos taxat, omnia ad voluptatem referentes, non ad imitationem veritatis.

HÆc ferè de probatione vel aliis tradita, vel uſu percepta in hoc tempus ſciebam. Nec mihi fiducia eſt, ut ea ſola eſſe contendam: quinimmo hortor ad quærendum, & inveniri poſſe fateor: quæ tamen adjecta fuerint, non multum ab his abhorrebunt. Nunc breviter quemadmodum ſit utendum his, ſubjungam. Traditum ferè eſt, argumentum oportere eſſe confeſſum. Dubiis enim probari dubia qui poſſunt? Quædam tamen quæ in alterius rei probationem ducimus, ipſa probanda ſunt. Occidiſti virum, eras enim adultera. Prius de adulterio convincendum eſt; ut cùm id cœperit eſſe pro certo, fiat incerti argumentum: Spiculum tuum in corpore occiſi inventum eſt: negat ſuum: ut probationi proſit, probandum eſt. Illud hoc loco monere inter neceſſaria eſt, nulla eſſe firmiora, quàm quæ ex dubiis facta ſunt certa. Cædes à te commiſſa eſt, cruentam enim veſtem habuiſti: non eſt tam grave argumentum ſi fatetur, quam ſi convincitur. Nam ſi fatetur, multis ex cauſſis potuit cruenta eſſe veſtis. Si negabit, hic cauſſæ ordinem ponit, in quo ſi victus fuerit, etiam in ſequentibus ruit. Non enim videtur in negando mentitus fuiſſe, niſi deſperaſſet id poſſe defendi, ſi confiteretur. Firmiſſimis argumentorum, ſingulis inſtandum, infirmiora congreganda ſunt: quia illa per ſe fortia, non oportet circumſtantibus obſervare, ut qualia ſunt appareant: hæc imbecilla natura, mutuo auxilio ſuſtinentur. Itaque ſi non poſſunt valere, quia magna * non ſunt; valebunt, quia multa ſunt: quæ ad ejuſdem rei probationem omnia ſpectant: ut ſi quis hæreditatis gratia hominem occidiſſe dicatur, Hæreditatem ſperabas, & magnam hæreditatem; & pauper eras, & tum maximè à creditoribus appellabaris: & offenderas eum cujus hæres, & mutaturum tabulas ſciebat.

* Al. Magna ſunt.

Singula

De Argumentorum uſu.

Singula levia ſunt, & communia: univerſa verò nocent, etiam ſi non ut fulmine, tamen ut grandine. Quædam argumenta ponere ſatis non eſt, adjuvanda ſunt: ut ſi cupiditas cauſa ſceleris fuit, quæ ſit vis ejus: ira, quantum efficiat in animis hominum talis affectio. Ita & firmiora erunt ipſa, & plus habebunt decôris, ſi non nudos & velut carne non ſpoliatos artus oſtenderint. Multum etiam refert, ſi argumento nitemur odii, utrum hoc ex invidia ſit, an ex injuria, an ex ambitu: vetus, an novum: adverſus inferiorem, parem, an ſuperiorem: alienum, an propinquum. Suos habent omnia iſta tractatus, & ad utilitatem partis ejus quam tuemur, referenda ſunt. Nec tamen omnibus ſemper quæ invenerimus argumentis onerandus eſt judex: quia & tædium afferunt, & fidem detrahunt. Neque enim poteſt judex credere ſatis eſſe ea potentia, quæ nunc putamus ipſi ſufficere quid dicemus *. In rebus verò apertis argumentari tam ſit ſtultum, quàm in clariſſimum ſolem mortale lumen inferre. His quidam probationes adjiciunt, quas παθητικὰς vocant, ductas ex effectibus. Atq; Ariſtoteles quidem potentiſſimum putat ex eo qui dicit, ſi ſit vir optimus: quod ut optimum eſt, ita longè quidem: ſed ſequitur tamen, videri. Inde enim illa nobilis Scauri defenſio, Quintus Varius Sucronenſis ait, Æmilium Scaurum rempubl. populi Romani prodidiſſe: Æmilius Scaurus negat. Cui ſimile quiddam feciſſe Iphicrates dicitur, qui cùm Ariſtophontem, quo accuſante ſimilis criminis reus erat, interrogaſſet, An is accepta pecunia rempubl. proditurus eſſet, iſque id negaſſet: Quod igitur, inquit, tu non feciſſes, ego feci? Intuendum autem, & quid ſit apud quem dicimus: & id quod maximè probabile videatur, requirendum. Qua de re locuti ſumus & in proœmii & ſuaſoriæ præceptis. Altera ex aſſeveratione * probatio eſt, Ego hoc feci. Tu mihi hoc dixiſti, &, O facinus indignum! & ſimilia. Quæ non debent quidem deeſſe orationi; & ſi deſunt, multum nocent: non tamen habenda ſunt inter magna præſidia, cùm hoc in eadem cauſa fieri ex utraque parte ſimiliter poſſit. Illæ firmiores ex ſua cujuſque perſona probationes, quæ credibilem rationem ſubjectam habent: ut vulneratus aut filio orbatus non fuerit alium accuſaturus, quàm nocentem: quando ſi negotium innocenti facit, liberet cum noxia * qui admiſerit. Hinc & patres adverſus liberos

Al. dicimus.

Rheto. 2.

Valer. Max. lib. 3. *c.* 7.

* *Al.* affirmatione.

* *Al.* Noxa *differunt autem hæc duo. Noxia enim delictum eſt: Noxa verò delinquens. Hinc verſ. ab Accurſ. relatus ad l.* 1 *c. ſi adver. delict.* Noxia delictum delinquens noxa vocatur. *vide Juſtinian. tit. Inſtit. de noxa. act.*

& adverſus ſuos quiſque neceſſarios autoritatem petunt. Quæſitum etiam, potentiſſima argumenta primone ponenda ſint loco, ut occupent animos: an ſummo, ut inde dimittant: an partita primo ſummóque, ut Homerica * diſpoſitione in medio ſint infirma: an à minimis creſcant. Quæ prout ratio cauſæ cujuſque poſtulabit, ordinabuntur, uno (ut ego cenſeo) excepto, ne à potentiſſimis ad leviſſima decreſcat oratio. Ego hæc breviter demonſtraſſe contentus, ita poſui, ut locos ipſos & genera, quàm poſſem apertiſſimè oſtenderem. Quidam executi ſunt verboſius, quibus placuit propoſita locorum communium materia, quo quæque res modo dici poſſet, oſtendere: ſed mihi ſupervacuum videbatur. Nam & ferè apparet quid in invidiam, quid in avaritiam, quid in teſtem inimicum, quid in potentes amicos dicendum ſit. Et de omnibus his omnia dicere infinitum eſt, tam hercule, quàm ſi controverſiarum, quæ ſunt, quæque futuræ ſunt, quæſtiones, argumenta, ſententias tradere velim. Ipſas autem argumentorum velut ſedes non me quidem omnes oſtendiſſe confido, plurimas tamen. Quod eò diligentius faciendum fuit, quia declamationes quibus ad pugnam forenſem velut præpilatis exerceri ſolebamus, olim jam ab illa vera imagine orandi receſſerunt, atq; ad ſolam compoſitæ * voluptatem, nervis carent, non alio medius fidius vitio dicentium, quàm non mancipiorum negotiatores, formæ puerorum utilitate exciſa lenocinantur. Non ut illa robur ac lacertos barbamque ante omnia, & alia quæ natura propria maribus dedit parum exiſtimant decora: quæque fortia, ſi liceret, forent, ut dura molliunt: Ita nos habitum ipſum orationis virilem, & illam viam ſtrictè robuſtéque dicendi tenera quadam elocutionis cute operimus: & dum levia ſint ac nitida, quantum valeant, nihil intereſſe arbitramur. Sed mihi naturam intuenti, nemo non vir ſpadone formoſior erit: nec tam averſa unquam videbitur ab opere ſua providentia, ut debilitas inter optima inventa ſit. Nec id ferro ſpecioſum fieri putabo, quod ſi naſceretur, monſtrum erat. Libidinem juvet ipſum effœminati ſexus mendacium, nunquam tamen hoc continget malis moribus regnum, ut ſi qua precioſa fecit, fecerit & bona. Quapropter eloquentiam licet hanc (ut ſentio enim dicam) libidinoſam reſupina voluptate auditoria probent: nullam eſſe exiſtimabo,

* Iliad. 4. ubi ignavos milites Neſtor medio collocat.

* al. ad ſolam compoſita. al. compoſitam.

exiſtimabo, quæ ne minimum quidem in ſe indicium maſculini & incorrupti, ne dicam gravis & ſancti viri, oſtendat. An verò ſtatuarum artifices, pictoréſque clariſſimi, cùm corpora quàm ſpecioſiſſima fingendo pingendóve efficere cuperent, nunquam in hunc inciderunt errorem, ut Bagoam * aut Megabyzum * aliquem in exemplum operis ſumerent ſibi, ſed Doryphoron illum, aptum vel militiæ vel palæſtræ, aliorúmque juvenum bellicoſorum & athletarum corpora, quæ eſſe decora verè exiſtimaverunt; nos qui Oratorem ſtudemus effingere, non arma, ſed tympana eloquentiæ demus? Igitur & ille quem inſtituimus, adoleſcens, quàm maximè poteſt, componat ſe ad imitationem veritatis: inituruſque frequenter forenſium certaminum pugnam, jam in ſchola victoriam ſpectet, & ferire vitalia ac tueri ſciat, & præceptor id maximè exigat, & inventum præcipue probet. Nam ut ad pejora juvenes laude ducuntur; ita laudari in bonis * mallent. Nunc illud mali eſt, quòd neceſſaria plerunque ſilentio tranſeunt, nec in dicendo videtur inter bona utilitas. Sed hæc & in alio tractata ſunt opere, & in hoc ſæpe repetenda. Nunc ad ordinem inceptum revertimur.

De Refutatione.

* De hoc eunucho ſeu ſpadone agit Plutarc. in vita Alexandri & Cal. Rhodig. 8. c. 30.

* Al. Megalobyzum. Erant autem Megalobyzi, de quibus Strab. lib. 14. dicti Dianæ Epheſiæ Sacerdotes quos eunuchos eſſe oportebat, de quibus etiam Plinius 35. c. 10. Qua etiam voce deſignantur homines molles & imbelles, ut ſunt ſpadones.

* al. gaudent.

De Refutatione.

CAP. XIII.

ARGUMENTUM.

Confirmationem ordine ſequitur Refutatio. Ea dupliciter accipi docet, pro defenſoris actione tota, & quarta orationis parte, quæ ex adverſo dicta utrinq; refellit, & confirmationi ſubjungitur. Utriuſq; eandem eſſe conditionem, & ex iiſdem locis argumenta ſumi ad confutandū, qui ſumebantur ad confirmandum: eundem quoq; in utroq; elocutionis habitum. ¶ Defendere quàm accuſare multo eſſe difficilius, ex officiorum utriuſq; comparatione probat. Refutanti eſſe duo intuenda: quid & quomodo quidq; objectum ſit. Et illud, Sit ne cauſæ proprium, an extra ad cauſam pertinens. Si cauſæ ſit proprium, aut negandum factum, aut nomen facti, aut jure defendendū; aut cùm his non erit locus, transferendum, tum quæ neganda, defendenda vel transferenda ſint tradit. ¶ Deprecationem verò [illegible], apud judices ſeveros locum non habere: verùm apud principem, aut populum liberū pro ſuo arbitratu judicantem, valere aliquando: ſed tunc ad deliberativas potius quàm ad judiciales pertinere: id tamen rarò ſine aliqua defenſionis ſpecie fieri, quæ via defendendi quinq; partita ad tres ſtatus referatur: conjecturam, finitionem, & qualitatem ſub qua tranſlatio & deprecatio contineantur. Si plura ſint quę adverſarius objicit & infirma, aut moleſta, quę facile dilui queant ſimul invadenda: ſin turba valitura, ſunt ſeparanda, quod reo ſæpius expediet, quàm accuſatori, cujus eſt multa ſimul congerere. Si refutatu difficilia erunt, efficere oportere, ut noſtra cum illorum argumentis comparata, valentiora videantur. Falſa ab adverſario objecta, obſcuro, ſine teſte aut argumento facta, ſatis eſſe negare. Contraria ſupervacua, & ſtulta reprehendere oportere: quod ad cauſam non pertinet, contemnere: quod nobis objicitur velut adverſum, oſtendere cauſæ noſtræ conjunctum eſſe, & pro nobis facere. Contra ſimilia, diſſimile quid aſſumendum. Itidem contra judicata & exempla agendum: quę ſi dubia ſint, fabuloſa eſſe vocanda. ¶ Rationem intuendi, quid adverſarii objiciunt, docuit. Jam quomodo proponunt, intuendum monet. Si minus efficaciter locutus eſt, ejus verba ponenda: ſi contra nos efficaciter, eandem rem verbis mutatis & mitioribus proferendam; nec unquam ejus dicta cũ ſua confirmatione ponenda, niſi irridere illum velimus. Si erit ordo rei quam narrat incredibilis, totum crimen exponendum: ſi contextu nocebit, per partes diſſolvendũ. Vitioſe propoſita, & deprehenſu facilia hæc eſſe, communia, contraria, quæ in actione adverſarii invenienda ſint: dubia pro neceſſariis poſita controverſia pro confeſſis, cõmunia pluribus pro propriis, vulgaria, ſupervacua ſerius conſtituta, & ſupra fidem. Item ſi crimen augeat, cũ eſt probandũ: ſi de facto diſputet, cũ de autore quæritur, ſi impoſſibilia aggrediatur: ſi pro effectis vix dum inchoata relinquat: ſi quæſtionis ſummam non intueatur: ſi non ad propoſita reſpondeat, quod tamen permittatur, cum mala cauſa adhibitis extrinſecus remediis tuenda eſt: quod optimè fit cum pro criminibus virtutes commemorantur. ¶ Refutantiũ duo genera notat. Unum eorum qui contenti hi quæ meditata domo attulerunt, adverſariis non reſpondent. Alterum, eorum qui nimia diligentia omnibus verbis & ſententiolis reſpondendum putant. Vitam quoque, vultum, inceſſum, habitũ rectè incuſari. Nonnulla etiam minuendæ invidiæ cauſa, quæ aſperius dicta ſunt, eludit, quod patronis maximè cõceditur. ¶ Declamatorũ vitia reprehendit, & quid ab ipſo pertineat, quóq; à veris actionibus declamatio differat, oſtendit. Locos communes, ad probationem ſingulorũ argumentorum, aut plurium etiam aliquando multũ valere, aliquando ab eo jus cauſæ inclinationem, qui an ſingulis quæſtionibus ſubjiciendi ſint, an totam cauſam docendi prius judices, cum ipſius cauſæ utilitate deliberandũ. ¶ Confirmationis deniq; & Refutationis pro varietate perſonarum hunc ordinem eſſe contendit, ut actor ſua prius confirmet; tum oppoſita ab adverſario refutet: defenſor verò à refutatione incipiat.

REfutatio dupliciter accipi poteſt. Nam & pars defenſoris tota eſt poſita in refutatione; & quæ dicta ſunt ex diverſo, debent utrinque diſſolvi: & hæc eſt propriè, cui in cauſſis quartus aſſignatur locus. Sed utriuſque ſimilis conditio eſt. Neque verò ex aliis locis argumentorum in hac parte peti poteſt, quàm in confirmatione: nec locorum aut ſententiarum, aut verborum & figurarum alia eſt

De Refutatione.

conditio. Adjectus plerunque hæc pars mitiores habet. non ſine cauſſa tamen difficilius ſemper eſt creditum (quod Cicero ſæpe teſtatur) defendere, quàm accuſare. Primum quod eſt res illa ſimplicior : proponitur enim uno modo, diſſolvitur variè : cùm accuſatori ſatis ſit plerunque verum eſſe id quod objecerit : patronus neget, defendat, transferat, excuſet, deprecetur, molliat, minuat, avertat, deſpiciat, derideat : quare indirecta fere, atque, (ut ſic dixerim,) clamoſa eſt actio. Hinc mille flexus & artes deſiderantur. Accuſator præmeditata pleraque domo affert : patronus etiam inopinatis frequenter occurrit. Accuſator dat teſtem : patronus ex re ipſa refellit. Accuſator criminum invidia, etſi falſa ſit, materiam dicendi trahit, de parricidio, ſacrilegio, majeſtate; quæ patrono tantùm neganda ſunt. Ideóque accuſationibus etiam mediocres in dicendo ſuffecerunt: bonus defenſor nemo, niſi qui eloquentiſſimus fuit. Nam, ut quod ſentio ſemel finiam, Tanto eſt accuſare quàm defendere, quanto facere quàm ſanare vulnera facilius. Plurimum autem refert, & quid protulerit adverſarius, & quo modo. Primum igitur intuendum eſt, id cui reſponſuri ſumus, proprium ſit ejus judicii, an ad cauſſam extra accerſitum *. Nam ſi eſt proprium : aut negandum aut defendendum, aut transferendum, extra hæc in judiciis ferè nihil eſt. Deprecatio quidem, quæ eſt ſine ulla ſpecie defenſionis ; rara admodum, & apud eos ſolos judices, qui nulla certa pronuntiandi forma tenentur : quanquam illæ quoque apud C. Cæſarem & triumviros pro diverſarum partium hominibus actiones, etiam ſi precibus utuntur ; adhibent tamen patrocinia : niſi hoc non fortiſſimè defendentis eſt, dicere, Quid aliud egimus Tubero, niſi ut quod hic poteſt, nos poſſemus ? Quod ſi quando apud principem, aliúmve, cui utrum velit liceat, dicendum erit, dignum quidem morte cum pro quo loquemur ? clementia tamen ſervandum eſſe vel talem. Primum omnium non erit res nobis cum adverſario, ſed cum judice: deinde forma deliberativæ magis materiæ, quàm judicialis utemur. Suadebimus enim ut laudem humanitatis potius, quàm voluptatem ultionis concupiſcat. Apud judices quidem ſecundum legem dicturos ſententiam, de confeſſis præcipere ridiculum eſt. Ergo quæ neque negari, neque transferri poſſunt : utique defendenda ſunt, qualiacunque ſunt : aut

cauſſa

In Orat.

* *Al.* Arceſſitum.

Pro Ligario.

* Al. Cedendum.

cauſſa cedendum. * Negandi duplicem oſtendimus formam: aut non eſſe factum: aut non hoc eſſe, quod factum ſit. Quæ neque defendi, neque transferri poſſunt, utique neganda: nec ſolùm ſi finitio poteſt eſſe pro nobis, ſed etiam ſi nuda inficiatio ſupereſt. Teſtes erunt? multa in eos dicere licet. Chirographum? de ſimilitudine literarum diſſerendum. Utique nihil erit pejus quàm confeſſio. Ultima eſt actionis controverſia, cùm defendendi negandive non eſt locus, tranſlatio. Atqui quædam ſunt, quæ neque negari, neque defendi, neque transferri poſſunt. Adulterii rea eſt, quæ quum animo vidua fuiſſet, enixa eſt: lis non erit. Quare illud ſtultiſſimè præcipitur, quod defendi non poſſit, ſilentio diſſimulandum, ſi quidem eſt id de quo judex pronuntiaturus eſt. At ſi extra cauſſam ſit adductum, & tamen conjectum; malim quidem dicere, nihil id ad quæſtionem, neceſſe in his morandum, & minus eſſe quàm adverſarius dicit: tamen velut huic ſimulationi oblivionis ignoſcam. Debet enim bonis advocatus pro rei ſalute brevem negligentiæ reprehenſionem non pertimeſcere. Videndum etiam, ſimul nobis plura aggredienda ſint, an amolienda ſingula. Plura ſimul invadimus, ſi aut tam infirma ſunt, ut pariter impelli poſſint: aut tam moleſta, ut pedem conferre cum ſingulis non expediat. Tum enim toto corpore enitendum, & ut dixerim, directa fronte pugnandum eſt. Interim, ſi reſolvere ex parte diverſa difficilius erit, noſtra argumenta cum adverſariorum argumentis conferemus; ſi modò, hæc, ut valentiora videantur, effici poterit. Quæ verò turba valebunt, diducenda erunt: ut quod paulò antè dixi: Eras hæres, & pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturum tabulas teſtamenti ſciebas. Urgent univerſa. At ſi ſingula quæque diſſolveris, jam illa flamma quæ magna congerie convaluerat, deductis quibus alebatur, concidet: UT ſi vel maxima flumina in rivos diducantur, qualibet tranſitum præbent. Itaque propoſitio quoque ſecundum hanc utilitatem accommodabitur, ut ea nunc ſingula oſtendamus, nunc complectamur univerſa. Nam interim quod pluribus collegit adverſarius, ſat eſt ſemel proponere: ut ſi multas cauſſas faciendi quod arguit, reo dicet accuſator fuiſſe: nos non enumeratis ſingulis, ſemel hoc intuendum negemus, quia non quiſquis cauſſam faciendi ſceleris habuit, & fecerit, Sæpius tamen accuſatori congerere argumenta, reo diſſolvere expediet. Id autem quod erit ab adverſario dictum quomodo refutari debeat, intuendum eſt. Nam ſi erit palam falſum, negare ſatis eſt: ut pro Cluentio Cicero, eum quem dixerat accuſator epoto poculo concidiſſe, negat eodem die mortuum. Palàm etiam contraria, & ſupervacua, & ſtulta reprehendere, nullius eſt artis: ideoque nec rationes eorum, nec exemplo tradere neceſſe eſt. Id quoque (obſcurum vocant) quod ſecretò & ſine teſte aut argumento dicitur factum, ſatis natura ſua infirmum eſt. Sufficit enim quòd adverſarius non probat. Item ſi ad cauſſam non pertinet. Sed tamen interim Oratoris eſt efficere, ut quid aut contrarium eſſe, aut à cauſſa diverſum, aut incredibile, aut ſupervacuum, aut noſtræ potius cauſſæ videatur eſſe conjunctum. Objicitur Oppio, quòd de militum cibariis detraxerit, aſperum crimen: ſed id contrarium oſtendit Cicero: quia iidem accuſatores objecerint Oppio quod is voluerit exercitum largiendo corrumpere. Teſtes in Cornelium accuſator lecti à tribuno codicis pollicetur: facit hoc Cicero ſupervacuum, quia idem fateatur ipſe. Petit accuſationem in Verrem Quintus Cæcilius, quod fuerat quæſtio ejus: ipſum Cicero ut pro ſe videretur effecit. Cætera quæ proponuntur, communes locos habent. Aut enim conjectura excutiuntur, an vera ſint: aut finitione, aut propria: aut qualitate, an inhoneſta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, & cætera quæ ei generi accidunt. Eáque non modò in propoſitionibus aut rationibus; ſed in toto genere actionis intuenda. An ſit crudelis, ut Labieni Rabirum lege perduellionis: Inhumana, ut Tuberonis Ligarium exulem accuſantis, atque id agentis, ne ei Cæſar ignoſcat: Superba, ut in Oppium ex epiſtola Cottæ reum factum. Proinde præcipites, inſidioſæ, impotentes, deprehenduntur. Ex quibus tamen fortiſſimè invaſeris, quod eſt aut omnibus periculoſum, ut dicit Cicero pro Tullio, Quis hoc ſtatuit unquam, aut cui concedi ſine ſummo omnium periculo poteſt, ut eum jure potuerit occidere, à quo metuiſſe ſe dicat ne ipſe poſterius occideretur? Aut ipſis judicibus, ut pro Oppio monet pluribus ne illud actionis genus in equeſtrem ordinem admittant. Nonnunquam tamen quædam bene contemnuntur, vel tanquam levia, vel tanquam ad cauſſam nihil pertinentia.

In divinat.

tinentia. Multis hoc locis facit Cicero. Sed hæc ſimulatio interim hucuſque procedit, ut quæ dicendo refutare non poſſumus, quaſi faſtidiendo calcemus. Quoniam verò maxima pars eorum ſimilibus conſtat, timendum erit diligentiſſime, quid ſit in quoque quod aſſumitur, diſſimile. Id in jure facilè deprehenditur. Eſt enim ſcriptum de rebus utique diverſis, tantoque magis ipſarum rerum differentia poteſt eſſe manifeſta. Illas verò ſimilitudines, quæ ducuntur ex mutis animalibus, aut inanimis, facile eſt eludere. Exempla rerum variè tractanda ſunt, ſi nocebunt: quæ ſi vetera erunt, fabuloſa dicere licebit: ſi indubia, maximè quidem diſſimilia. Neque enim fieri poteſt, ut paria ſint omnia: ut ſi Naſica poſt occiſum Gracchum defendatur exemplo Halæ, à quo Melius eſt interfectus: Melium regni affectatorem fuiſſe à Graccho leges * modo latas eſſe populares: Halam magiſtrum equitum fuiſſe, Naſicam privatum eſſe dicatur. Si defecerint omnia, tum videndum erit, an obtineri poſſit, ne illud quidem rectè factum. Quod de exemplis, idem etiam de judicatis obſervandum.

* *Agrarias. ſc. de quibus Carol. Sigon. lib. 2. de antiquo jure Italiæ. ca. 2.*

Quod autem poſui, referre, quo quicque modo accuſator dixerit, huc pertinet, ut ſi eſt minus efficaciter elocutus, ipſa ejus verba ponantur: ſi acri & vehementi fuerit uſus oratione, eandem rem noſtris verbis mitioribus proferamus: ut Cicero pro Cornelio: Codicem attigit: & protinus cum quadam defenſione: ut ſi pro luxurioſo dicendum ſit, Objecta eſt paulò liberalior vita. Sic & pro ſordido parcum, pro maledico liberum dicere licebit. Utique nunquam committendum eſt, ut adverſariorum dicta cum ſua confirmatione referamus, aut etiam loci * alicujus executione adjuvemus, niſi cùm eludenda: Apud exercitum mihi fueris, inquit: tot annis forum non attigeris: abfueris tandiu: & cùm tam longo intervallo veneris, cum iis qui in foro habitarint, de dignitate contendas? Præterea in contradictionibus interim totum crimen exponitur: ut Cicero pro Scauro contra Boſtarem facit, velut orationem diverſæ partis imitatus. Aut pluribus propoſitionibus junctis: ut pro Vareno, Cùm iter per agros & loca ſola faceret cum Populeno, in familiam Anchariana incidiſſe dixerunt: deinde Populenum occiſum eſſe: illico Varenum vinctum adſervatum, dum hic oſtenderet quid de eo fieri vellet.

* *Al.* Joci alicu. excuſſionem.

Cic. pro Murena.

De Refutatione.

let. Quod eſt utique faciendum, ſi erit incredibilis rei ordo,& ipſa expoſitione fidem perditurus. Interim per partes diſſolvitur, quod contextu nocet;& plerunq; id eſt tutius. Quædam contradictiones natura ſunt ſingulæ, id exemplis non eget Communia bene apprehenduntur,non tantùm quia utriuſque ſunt partis, ſed quia plus proſunt reſpondenti. Neque enim pigebit,quod ſæpe monui, referre. Commune qui prior dicit,contrarium facit. Eſt enim contrarium,quo adverſarius bene uti poteſt. At enim non veriſimile eſt tantum ſcelus M. Cottam eſſe commentum. Quid? hoc veriſimile eſt tantum ſcelus Oppium eſſe conatum? Artificis autē eſt invenire in actione adverſarii,quæ inter ſemet ipſa pugnent, aut pugnare videantur; quæ aliquando ex rebus ipſis manifeſta ſunt: ut in cauſa Cæliana, Clodia aurum ſe Cælio commodaſſe dicit, quod ſignū magnæ familiaritatis eſt: venenū ſibi paratum, quod ſummi odii argumentum eſt. Tubero Ligarium accuſat;quòd is in Africa fuerit:& queritur quòd ab eo ipſe in Africam non ſit admiſſus. Aliquando verò præbet ejus rei occaſionem minus conſiderata ex adverſo dicentis oratio; quòd accidit præcipuè cupidis ſententiarum, ut ducti occaſione dicendi, non reſpiciant quid dixerint,dum locum præſentem non totā cauſam intuentur. Quid tam * videri poteſt contra Cluentium,quàm cenſoria nota? Quid tam contra eundem *, quàm filium ab Egnatio corrupti judicii, quo Cluentius Oppianicum circumveniſſet, crimine exhæredatum? At hæc Cicero pugnare invicem oſtendit. Sed tu Acci conſideres cenſeo diligenter, utrum cenſorium judicium grave velis eſſe,an Egnatii. Si Egnatii, leve eſt quod cenſores de cæteris ſubſcripſerunt. Ipſum enim Egnatium, quem tu gravem eſſe vis, ex Senatu ejecerunt. Sin autem cenſorium, hunc ipſum Egnatium, quem pater cenſoria ſubſcriptione exhæredavit, cenſores in ſenatu, cùm patrem ejicerent, retinuerunt. Illa magis vitioſè dicuntur, quàm acutè reprehenduntur: argumentum dubium pro neceſſario, controverſum pro confeſſo, commune pro proprio, vulgare, ſupervacuum, conſtitutum contra fidem. Nam & illa accidunt parū cautis, ut crimen augeant,quod probandū eſt: de facto diſputent,cùm de autore quæratur. impoſſibilia aggrediantur,pro affectis * relinquāt vix dum inchoata: de homine dicere quàm de cauſa malint: hominum

* *Al.* Quid tandem o- *poſs*, cenſari notâ.

* *Al.* contra eum.

* *Al.* effectis

num vitam rebus aſſignent: ut ſi quis decemuiratum accuſet, non Appium, manifeſtis repugnent: dicant quod aliter accipi poſſit: ſummam quæſtionis non intuentur *: non ad propoſita reſpondeant, quod unum aliquando recipi poteſt, cùm mala cauſa adhibitis extrinſecus remediis tuenda eſt: ut cùm peculatus reus Verres, fortiter & induſtriè tuitus * contra piratas Siciliam dicitur. Eadem adverſus contradictiones nobis oppoſitas præcepta ſunt: hoc tamen amplius, quòd circa eas multi duobus vitiis diverſis laborant. Nam quidam etiam in foro tanquam rem moleſtam & odioſam prætereunt: & iis plerunque, quæ compoſita domo attulerunt, contenti, ſine adverſario dicunt: & ſcilicet multo magis in ſcholis, in quibus non ſolùm contradictiones omittuntur; verùm etiam materiæ ipſæ ſic plerunque finguntur, ut nihil dici pro parte altera poſſit. Alii diligentia lapſi, verbis etiam, vel ſententiolis omnibus reſpondendum putant: quod eſt & infinitum, & ſupervacuum, non enim cauſa reprehendetur *, ſed actor: quem ego ſemper videre malim ſic diſertum, ut ſi dixerit quod rei proſit, ingenii credatur laus eſſe, non cauſæ: ſi fortè quod lædat, cauſæ, non ingenii culpa. Itaque illæ reprehenſiones, aut obſcuritatis, qualis in Rullum eſt: aut infantiæ in dicendo, qualis in Piſonem, aut inſcitiæ rerum verborúmque, & inſulſitatis etiam, qualis in Antonium eſt *, animo dantur, ut juſtis odiis: ſúntque utiles ad conciliandum iis, quos inviſos facere volueris, odium. Alia reſpondendi patronis ratio: & aliquando tamen eorum non oratio modò, ſed vita etiam, vultus denique, inceſſus, habitus rectè incuſari ſolet: ut adverſus Quintium Cicero; Non hæc ſolùm, ſed ipſam etiam prætextam demiſſam ad talos, inſectatus eſt. Preſſerat enim turbulentis concionibus Cluentium Quintius. Nonnunquam elevandæ invidiæ gratia, quæ aſperius dicta ſunt, eluduntur: ut à Cicerone Triarius. Nam cùm Scauri columnas per urbé plauſtris vectas eſſe dixit. Ego porrò, inquit, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportavi. Et magis hoc in accuſatores conceſſum eſt, quibus conviciari aliquando patrocinii fides cogit. Illa verò adverſus omnes & recepta, non inhumana conqueſtio, ſi callidè quid tacuiſſe, breviaſſe, obſcuraſſe, diſtuliſſe dicuntur. Defenſionis quoque permutatio reprehenditur ſæpe, ut Accius adverſus Cluen-

tium,

* al. intueantur.
Actiom. 7.

* Al. tutatus.

* Al. reprehenditur.

Phil. 2. & 3.
* Al. accommodantur juſtis od.
Pro Cluen.

De Refutatione.

tium, Æſchines adverſus Cteſiphontem facit: cùm ille Ciceronem lege uſurum modò, hic minimè de lege dicturum Demoſthenem queritur. Declamatores verò in primis ſunt admonendi, ne contradictiones eas ponant, quibus facillimè reſponderi poſſit: neu ſibi ſtultum adverſarium fingant. Facimus autem quod maximè uberes loci, popularéſque ſententiæ naſcuntur, materiam dicendi nobis quod volumus ducentibus: ut non ſit inutilis ille verſus,

Non malè reſpondit, malè enim prior ille rogarat.

Fallet hæc nos in foro conſuetudo, ubi adverſario, non ipſi nobis reſpondimus. Aiunt Accium interrogatum cur cauſas non ageret, cùm apud eum in tragœdiis tanta vis eſſet: Hanc reddidiſſe rationem, quòd illic ea dicerentur quæ ipſe vellet; in foro dicturi adverſarii eſſent, quæ minimè vellet. Ridiculum eſt ergo in exercitationibus quæ foro præparantur, priùs cogitare quid reſponderi, quàm quid ex diverſo dici poſſit. Et bonus præceptor non minus laudare diſcipulum debet, ſi quid pro diverſa, quàm ſi quid pro ſua parte acriter excogitarit. Rurſus aliquid* in ſcholis permittendum ſemper, in foro rarò. Nam loco à petitore primo contradictione uti qui poſſumus, ubi vera res agitur, cùm adverſarius adhuc nihil dixerit? Incidunt tamen plerique in hoc vitium vel conſuetudine declamatoria, vel etiam cupiditate dicendi: dantque de ſe reſpondentibus venuſtiſſimos luſus, cùm modò ſe verò nihil dixiſſe, neque tam ſtultè dicturos: modò bene admonitos ab adverſario, & agere gratias, quòd adjuti ſint, jocantur: frequentiſſimè verò, id quod firmiſſimum eſt, nunquam iis reſponſurum adverſarium fuiſſe, quæ propoſita non eſſent, niſi illa ſciret vera eſſe, & ad fatendum conſcientia eſſet impulſus: ut pro Cluentio Cicero, Nam hoc perſæpe dixiſti, tibi ſic renuntiari, me habere in animo cauſam hanc præſidio legis defendere, itane eſt? ab amicis imprudentes videlicet prodimur? & eſt neſcio quis de iis quos amicos nobis arbitrabamur qui noſtra conſilia ad adverſarium deferat? Quiſnam hoc tibi renunciavit? quis tam improbus fuit? cui ego non narravi? Nemo (ut opinor) in culpa eſt: nimirum tibi iſtud lex ipſa renunciavit. At quidam contradictione non contenti, totos etiam locos explicant, Scire ſe hoc dicturos adverſarios, & ita perſecuturos. Quod factum venuſtè noſtris temporibus

Accii veteris Poetæ tragici reſponſum lepidum.

* al. illud.

eluſit

cluſit Vibius Criſpus, vir ingenii jucundi & elegantis: Ego verò, inquit, iſta non dico, quid enim attinet illa bis dici? Nonnunquam tamen aliquid ſimile contradictioni poni poteſt, ſi quid ab adverſario teſtationibus comprehenſum, in advocationibus jactatum. Reſpondebimus enim rei ab illis dictæ, non à nobis excogitatæ: aut ſi id genus erit cauſæ, ut proponere poſſimus certa, extra quæ dici nihil poſſit: ut cum res furtiva in domo deprehenſa ſit, dicat neceſſe eſt reus; aut ſe ignorante illatam, aut depoſitam apud ſe, aut donatam ſibi, quibus omnibus etiam ſi propoſita non ſint, reſponderi poteſt. At in ſcholis rectè & contradictionibus occurremus, ut in utrumque locum, id eſt, primum & ſecundum, ſimul exerceamur, quod niſi fecerimus, nunquam utemur contradictione, non enim erit cui reſpondeamus. Eſt & illud vitium, nimium ſoliciti, & circa omnia momenta luctantis. Suſpectam enim facit judici cauſam, & frequenter quæ ſtatim dicta omnem dubitationem ſuſtuliſſent, dilata, ipſis præparationibus fidem perdunt; quia patronus & aliis crediderit opus fuiſſe. Fiduciam igitur Orator præ ſe ferat, ſempérque ita dicat, tanquam de cauſa optimè ſentiat. Quod (ſicut omnia) in Cicerone præcipuum eſt. Nam illa ſumma cura ſecuritati * eſt ſimilis, tantáque in oratione authoritas, ut probationis locum obtineat, dubitare nobis non audentibus. Porrò qui ſcierit quid pars adverſa, quid noſtra habeat valentiſſimum, facilè judicabit quibus maximè rebus vel occurrendum ſit, vel inſtandum. Ordo quidem in parte nulla minus affert laboris. Nam ſi agimus, noſtra confirmanda ſunt primùm: tum quæ noſtris opponuntur, refutanda. Si reſpondemus, prius incipiendum à refutatione. Naſcuntur autem ex his quæ contradictioni oppoſuimus, aliæ contradictiones, éuntque interim longius: ut gladiatorum manus quæ ſecundæ vocantur, fiunt & tertiæ, ſi prima ad evocandum adverſarii ictum prolata erat: & quartæ, ſi gemina * captatio eſt, ut bis cavere, bis repetere oportuerit. Quæ ratio & ultrà ducit. Sed illa etiam quam ſuprà oſtendi, ſimplicem ex affectibus atque ex affirmatione ſola probationem recipit refutatio: qualis eſt illa Scauri, de qua dixi ſupra: quin neſcio an etiam frequentior, ubi quid negatur. Videndum præcipuè utrique parti, ubi ſit rei ſumma:

* *Al.* ſecuritatis.

* *Al.* geminata.

De Refutatione.

ma. Nam ferè accidit, ut in cauſſis multa dicantur, de paucis judicetur. In his probandi refutandique ratio eſt, ſed adjuvanda viribus dicentis, & adornanda. Quamlibet enim ſint ad dicendum quod volumus accommodata; tamen erunt infirma, niſi majore quodam Oratoris ſpiritu impleantur. Quare & illi communes loci de teſtibus, de tabulis, de argumentis, aliiſque ſimilibus magnam vim animis judicum afferunt: & hi proprii, quibus factum quoque * laudamus; aut contrà, juſtum vel injuſtum docemus; majus aut minus; aſperius aut mitius. Ex his autem alii ad comparationem ſingulorũ argumentorum faciunt, alii ad plurium, alii ad totius cauſſæ inclinationem. Ex quibus ſunt qui præparent animum judicis, ſunt qui non confirment. Sed Præparatio quoque aut Confirmatio, aliquando totius cauſſæ eſt, aliquando partium; & perinde ut cuique conveniunt, ſubjicienda. Ideóque miror inter duos diverſarum ſectarum velut duces non mediocri contentione quæſitum, ſinguliſne quæſtionibus ſubjiciendi eſſent loci, ut Theodoro placet: an prius docendus judex quàm movendus, ut præcipit Apollodorus: tanquam perierit hæc ratio media, & nihil cum ipſius cauſſæ utilitate ſit deliberandum. Hæc præcipiunt qui ipſi non dicunt in foro: ut acies * ſecuris ociociſque compoſitæ, ipſa pugnæ neceſſitate turbentur. Namque omnes ferè qui legem dicendi quaſi quædam myſteria tradiderunt, certis non inveniendorum modò argumentorum locis, ſed concludendorum quoque nos præceptis alligaverunt: de quibus breviſſimè prælocutus, quod * ipſe ſentiam, id eſt, quid clariſſimos oratores feciſſe videam, non tacebo.

* Al. Quódque.

* Al. Artis.

* Al. Quid.

*Quid Enthymema, & quotuplex: quibus etiam conſtet Epicherema, * & quomodo refellatur.*

* *Id eſt, argumentum quo aliquid probaturi ſumus, ut not. Alex. Aphrodiſ. in Topica lib. 8. quod & Dialecticum ſyllogiſmum dicitur.*

Cap. XIV.

ARGUMENTUM.

De Argumentorum inventione, quæ è locis eruantur, déque eorum uſu tam ad confirmandum, quàm ad confutandum, locutus: de eorundem diſpoſitione & forma tractare aggreditur. Et quia Rhetores frequentiſſimè Enthemematis & Epicherematis utantur, de his pręcipuè loquitur. Quid ſit Enthymema, repetit: & duplex eſſe oſtēdit: ex conſequentibus, cum propoſitione & conjuncta probatione, & ex repugnantibus, quod aliquando multipliciter conjunctis multis

contrariis. Quorum omnium optimum illud eſſe cenſet, cui propoſito contrario vel diſſimili, ratio ſtatim ſubjungitur: exemplum ejus profert ex Demoſthene, tum quo differat à ſyllogiſmo, & rectè à quibuſdam ſyllogiſmum imperfectum vocari docet. Epicherematis partes ſecundum varias opiniones enumerat: nam quid ſit, ſuprà capite de argumentis dixit, duas, tres, quatuor, quinque ſecundum diverſos recenſet. Secundum Ciceronem quinque propoſitionem, rationem, aſſumptionem, ejus probationem, & concluſionem. Verùm quia ratio propoſitioni, & probatio aſſumptioni ſuccedant, ipſe eorum ſententiam comprobat, qui tres ſolummodo partes epicherematis fecerunt, propoſitionem, aſſumptionem & concluſionem: in quibus forma non ſit ſemper eadem. Nam aliquando idem concludi quod intendi: aliquando non idem, ſed quod vim habeat parem: aliquando etiam diverſum: & propoſitionem, aſſumptionémque, aut confeſſas eſſe, quæ probatione non egeant; aut dubias, quæ eadem egeant.
¶ Hanc inter Syllogiſmum & Epicherema differentiam aſſignat, quòd ſyllogiſmorum variæ formę ſint, & vera colligant veris, nec partium ordinem mutent, quaſi immutabili neceſſitate conſtrictę: minutius etiam & ſcrupuloſius omnia ſcrutentur, & ad liquidum confeſſúmque magis perducere poſſint: cum Epicheremata circa credibilia verſantur, partim ordinem & numerum frequenter mutent, & invertant, non conciſè & minutim, ſed amplè, latè, copioſè, ornatè, eloquentiæ magna vi ubique affuſa, quod ſuſceperunt, probent.
¶ Poſtremò refellendi epicherematis rationem ſubjungit, nempe propoſitionem aſſumptionémve falſam: aut non ex iis concluſionem ſequi oſtendendo.

Enthymema quid, docet Ariſt. analyticor. lib. 2. cap. 20.

IGitur Enthymema, & argumentum ipſum; id eſt, rem quæ probationi alterius adhibetur, appellant, & argumenti elocutionem. Eam verò dixi duplicem. Ex conſequentibus, quod habet probationem, conjunctámque ei protinus probationem: quale pro Ligario, Cauſa tum dubia quòd erat aliquid in utraque parte quod probari poſſet: nunc melior ea certè judicanda eſt, quam etiam dii adjuverunt. Habet enim propoſitionem probationémque, non habet concluſionem. Ita eſt ille imperfectus ſyllogiſmus. Ex pugnantibus verò, quod etiam ſolum enthymema quidam vocant fortior multò probatio eſt. Tale eſt Ciceronis pro Milone, Ejus igitur mortis ſedetis ultores, cujus vitam ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis. Quod quidem, etiam, aliquando multiplicari ſolet, ut eſt ab eodem reo factum, quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè non eſt auſus, hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitavit occidere? Optimum autem videtur Enthymematis genus, cùm, propoſito diſſimili vel contrario

De Enthymemate.

ratio ſubjungitur; quale eſt Demoſthenis. Non enim ſiquid unquam contra leges factum eſt, idque tu es imitatus, idcirco te convenit pœna liberari: quin è contrario damnari multo magis. Nam ut ſi quis eorum damnatus eſſet, tu hæc non ſcripſiſſes: ita damnatus tu ſi fueris, non ſcribet alius. Epicherematos & quatuor, & quinque, & ſex etiam factæ ſunt partes à quibuſdam. Cicero maximè quinque defendit, ut ſit propoſitio, deinde ratio ejus, tum aſſumptio, & ejus probatio, quinto complexio: quia verò interim & propoſitio non egeat rationis: & aſſumptio probationis, nonnunquam etiam complexione opus non ſit, & quadripartitam, & tripartitam, & bipartitam quoque fieri poſſe ratiocinationem. Mihi & plurimis nihilominus autoribus tres ſummùm videntur. Nam ita ſe habet natura, ut ſit de quo quæratur, & per quod probetur: tertium adjici poteſt velut ex conſenſu duorum antecedentium. Ita erit prima intentio, ſecunda aſſumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ ac ſecundæ partis exornatio, eiſdem cedere poſſunt, quibus ſubjiciuntur. Sumamus autem ex Cicerone quinque partium exemplum. MELIVS gubernantur ea quæ conſilio reguntur, quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis, & quàm copioſiſſimis verbis approbari putant oportere. Hoc ego totum cum ſua ratione, unum puto: alioqui ſi ratio pars eſt, eſt autem varia ratio, plures partes eſſe dicantur. Aſſumptionem deinde ponit. NIHIL autem omnium rerum melius quàm omnis mundus adminiſtratur. Hujus aſſumptionis quarto in loco aliam porrò inducunt probationem, de quo idem quod ſuprà dico. Quinto inducunt loco complexionem, quæ aut id infert ſolum, quod ex omnibus partibus cogitur: hoc modo, Conſilio igitur mundus adminiſtratur: aut unum in locum cùm conduxerit breviter propoſitionem & aſſumptionem, adjungit quid ex his conficiatur ad hunc modum, Quòd ſi melius geruntur quæ conſilio, quàm quæ ſine conſilio adminiſtrantur; nihil autem omnium rerum melius quàm omnis mundus adminiſtratur: conſilio igitur mundus adminiſtratur. Cui parti conſentio. In tribus autem quas fecimus partibus, non eſt forma ſemper eadem: ſed una, in qua idem concluditur quod inten-

De Invent. lib. 2.

Rhetor. 2.

* Al. Sed & in.

Platonis argumentatio in Axiocho.

Epicherema quid & ejus differentia & uſus.

intenditur. ANIMA immortalis eſt. Nam quicquid ex ſeipſo movetur, immortale eſt: anima autem ex ſeipſo movetur, immortalis igitur eſt anima. Hoc fit non ſolùm in ſingulis argumentis; ſed in * totis cauſſis quæ ſunt ſimplices, & in quæſtionibus. Nam & hæ primam habent propoſitionem. Sacrilegium commiſiſti, hominem occidiſti. NON quiſquis hominē occidit, cædis reus tenetur. Deinde rationem. Sed hæc eſt in cauſſis & quæſtionibus longior, quàm in ſingulis argumentis. Et plerunque ſumma complexione, vel per enumerationem, vel per brevem concluſionem teſtantur quid effecerint. In hoc genere propoſitio dubia eſt, de hac enim quæritur. Altera eſt complexio non par intentioni, ſed vim habens parē. MORS nihil ad nos: nam quod eſt diſſolutum, ſenſu caret: quod autem ſenſu caret, nihil ad nos. In alio genere non eadem propoſitio eſt, quæ connexio. OMNIA animalia meliora ſunt quàm inanima: nihil autem melius eſt mūdo: mundus igitur animal. Hic poteſt videri de re contentio. Potuit enim ſic conſtitui ratiocinatio. Animal eſt mundus, omnia enim animalia meliora ſunt quam inanima. Cæterum hæc propoſitio aut confeſſa eſt, ut proxima: aut probanda, ut, QVI beatam vitam vivere volet philoſophetur oportet. Non enim conceditur. Cætera ſequi, niſi confirmata prima parte, non poſſunt. Eſt & aſſumptio interim confeſſa: ut, OMNES autem volunt beatam vitā vivere. Interim probanda, ut illa, QVOD eſt diſſolutū, ſenſu caret: cum ſoluta corpore animæ, an ſit immortalis, vel ad tempus certum maneat, ſit in dubio. Quam aſſumptionem, alii rationem vocant, alii epicherema. Epicherema autem nullo differt à ſyllogiſmis, niſi quod illi & plures habēt ſpecies: & vera colligūt veris: epicherematis frequentior circa incredibilia eſt uſus. Nam ſi contingeret ſemper controverſa confeſſis probare, vix eſſet in hoc genere uſus Oratoris. Nam quid ingenio eſt opus ut dicas, Bona ad me pertinēt; ſolꝰ enim ſum filiꝰ defuncti, vel ſolus hæres, cum jure bonorū poſſeſſio teſtati ſecundū tabulas teſtamēti detur: ad me igitur pertinēt? Sed cùm ipſa ratio in quæſtionē venit, efficiendū eſt certum id quod probaturi ſumus, quod incertum eſt: ut ſi ipſa fortè intentione dicatur, Aut filius non es, aut non es legitimus, aut non es ſolus. Itémq; Aut hæres non es, aut juſtum teſtamentum non eſt, aut capere non potes; aut habes cohæredes. Efficiendum

De Enthymemate.

ciendum eſt juſtum, propter quod bona adjudicari nobis debeant. Sed tum eſt neceſſaria illa ſumma connexio, cùm intervenit oratio largior. Aliquando ſufficiunt intentio ac ratio, Silent leges inter arma nec ſe expectari jubent, cùm ei qui expectare velit, antè injuſta pœna luenda ſit, quam juſta repetenda. Ideoque id enthymema quod eſt ex conſequentibus, rationi ſimile dixerunt. Sed & ſingula quoque interim rectè ponuntur; ut ipſum illud, Silent leges inter arma, Et, à ratione fas eſt incipere, deinde concludere: ut ibidem, Quòd ſi duodecim * tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, ſi ſe telo defenderet, interfici impunè voluerunt, quis eſt qui quoquo modo quis interfectus ſit, puniendum putet? Variat autem hic adhuc, & rurſus rationem tertio loco ponit, cùm videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipſis porrigi legibus. Prioris autem partis duxit ordinem: *Inſidiatori* autem & latroni quæ poteſt inferri injuſta * nex, hæc intentio, Quid comitatus noſtri, quid gladii volunt? hæc ratio. Quos habere certè non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret, hæc ex intentione & ratione connexio.

Pro Milone.

** Facit l. ſi pignore. 54. Sect. 2. ff. de furt. & tit. 27 li. 3. Cod. quando liceat unicuiq; &c.*

** Eadem verba apud Cic. pro Milone reperiuntur.*

Huic generi probationis tribus occurritur modis, id eſt, per omnes partes: Aut enim expugnatur intentio, aut aſſumptio, aut concluſio; nonnunquam omnia, ſed hæc omnia tria ſunt. Intentio expugnatur, Jure occidi eum, qui inſidiatus ſit. Nam prima ſtatim pro Milone quæſtio eſt, an ſit ei fas lucem intueri, qui à ſe hominem necatum eſſe fateatur. Expugnatur aſſumptio omnibus iis quæ de refutatione diximus. Et ratio quidem nonnunquam eſt vera, cùm ejus propoſitio vera non ſit. Interim veræ propoſitionis falſa ratio eſt. Virtus bonum eſt, verum eſt, ſi quis rationem ſubjiciat, quòd ea locupletes faciat: veræ intentionis falſa ſit ratio, Connexio aut vera negatur, cùm aliud colligit quàm id quod ex prioribus conficitur: aut nihil ad quæſtionem dicitur pertinere. Non eſt vera, ſic, Inſidiator * jure occiditur, nam qui curavit ut vim afferat ut hoſtis, debet etiam ut hoſtis repelli, rectè igitur Clodius ut hoſtis occiſus eſt. Non utique. Nondum enim Clodium inſidiatorem oſtendimus: ſed ſit vera connexio. Rectè igitur inſidiator ut hoſtis occiditur. Nihil ad nos. Nondum enim Clodius inſidiator apparet. Sed

** Fac. l. liceat. 4. Corn. l. de ſicar.*

ut poteſt eſſe vera connexio, & tamen falſa intentio & ratio: ita ſi illa vera ſunt, nunquam eſt falſa connexio. Enthymema ab aliis oratorius ſyllogiſmus, ab aliis pars dicitur ſyllogiſmi, propterea quòd ſyllogiſmus utique concluſionem & propoſitionem habet, & per omnes partes efficit quod propoſitionem habet. & per omnes partes efficit quod propoſuit: enthymema tantum intentum intelligi contentum ſit. Syllogiſmus talis ſolum bonum virtus: nam id demum bonum eſt, quo nemo malè uti poteſt: virtute nemo malè uti poteſt: bonum eſt ergo virtus. Enthymema ex conſequentibus. Bonum eſt virtus; qua nemo malè uti poteſt. Et contrò, Non eſt bonum pecunia: non enim bonū, quo quiſquam malè uti poteſt: pecunia poteſt quis malè uti: non igitur bonum eſt pecunia. Ethymema ex pugnantibus, An bonum eſt, pecunia, qua quiſque poteſt malè uti? Si pecunia quæ eſt in argento ſignato, argentum eſt, qui argentum omne legavit, igitur & pecuniam quæ eſt in argento, legavit. Habebit formam ſyllogiſmi. Oratori ſatis eſt dicere, Cùm argentum legaverit omne, pecuniam quoque legavit, quæ eſt in argento. Peregiſſe mihi videor ſacra tradentium artes, ſed conſilio locus ſupereſt. Nanque ego ut in oratione ſyllogiſmo quidem aliquando uti nefas non duco, ita conſtare totam, aut certè conſertam * eſſe aggreſſionum & enthymematum ſtipatione minime velim. Dialogis enim & dialecticis diſputationibus erit ſimilior, quàm noſtri operis actionibus quæ quidem inter ſe plurimum differunt. Nanq; illi homines docti, & inter doctos verum quærentes, minutius & ſcrupuloſius ſcrutantur omnia, & ad liquidū confeſſumq; perducuntur qui ſibi & inveniendi & judicandi vindicent partes, quarum alteram τοπικὴν, alteram κριτικὴν vocant: Nobis ad aliorum judicia componenda eſt oratio, & ſæpius apud omnino imperitos, atque aliarum certè ignaros literarum loquendum eſt: quos niſi & delectatione allicimus, & viribus trahimus, & nonnunquam turbamus affectibus: ipſa quæ juſta ac vera ſunt, tenere * non poſſumus. Locuples & ſpecioſa vult eſſe eloquentia: quorum nihil conſequetur, ſi concluſionibus certis & crebris, & in unam propè formam cadentibus conciſa, & contemptum humilitate, & odium ex quadam ſervitute, & ex copia ſatietatem, & ex amplitudine faſtidium

* Al. confertam.

* Al. obtinere.

tulerit.

De Enthymemate.

tulerit. Feratur igitur non ſemitis, ſed campis: non uti fontes anguſtis fiſtulis colliguntur, ſed ut latiſſimi amnes totis vallibus fluat, ac ſibi viam ſi quando non acceperit, faciat. Nam quid lege miſerius illa velut præformatas Infantibus literas perſequentium, & ut Græci dicere ſolent, Quem *mater amictum dedit, ſolicitè cuſtodientium* *? Propoſitio ac concluſio ex conſequentibus & repugnantibus, non inſpiceret, non augeat, non mille figuris variet ac verſetur: ut ea naſci, & ipſa provenire natura, non manu facta & arte ſuſcepta, magiſtrum fateri ubiq; videantur? Quis unquam ſic dicit Orator? Nónne apud ipſum Demoſthenem pauciſſima hujuſmodi reperiuntur? Quæ apprehenſa Græci magis, (nam hoc ſolum nobis pejus faciunt) in catenas litigant, & inexplicabili ſerie connectunt, & indubitata colligunt, & probant confeſſa, & ſe antiquis per hoc ſimiles vocant. Deinde interrogati, nunquam reſpondebunt quem imitentur. Si de figuris alio loco. Nunc illud adjiciendum, ne iis quidem conſentire me, qui ſemper argumenta ſermone puro & dilucido & diſtincto, cæterùm minimè lato ornatoque putant eſſe dicenda. Nanque ea diſtincta quidem ac perſpicua debere eſſe confiteor: in rebus verò minoribus etiam ſermone ac verbis quàm maximè propriis, & ex uſu. At ſi major erit materia, nullum ornatum his, qui modò non obſcuret, ſubtrahendum puto. Nam & ſepe plurimum lucis affert illa tranſlatio, cùm etiam ipſi Juriſconſulti, quorum ſummus circa verborum proprietatem labor eſt, littus eſſe audeant dicere, quà fluctus eludit. Quoque quid magis natura aſperum, hoc pluribus condiendum eſt voluptatibus: & nimis ſuſpecta argumentatio, diſſimulatione: & multùm ad fidem adjuvat audientis voluptas. Niſi fortè exiſtimamus Ciceronem malè in hac ipſa argumentatione dixiſſe, Silere leges inter arma, & gladium nobis interim ab ipſis porrigi legibus. His tamen habendus modus, ut ſint ornamento, non impedimento.

Græcorum adagium.

* Al. cuſtodiendum.

Juriſconſultorum labor circa verborum proprietatem. Vid. Cic. in Topic. l. litus. 96. & l. litus 112. ff. de verb. ſig. item & Sect. 2. Inſtit. de rer. diviſ.

M. FAB. QVINTILIANI
DE INSTITUTIONE
ORATORIA LIBER VI.

Proœmium, in quo de fortuna ſua queritur.

ARGUMENTUM.

Hæc præfatio materiæ quæ libro ſexto tractatur, aptiſſima eſt. Majoribus enim affectibus abundat: & hic liber perorationem tractat, quæ movendis in omnem partem affectibus accommoda eſt. Deplorat immaturum filii majoris interitum, qui cum ſingularibus ingenii animique virtutibus emineret, ad hoc opus ſcribendum edendúmve ſi parenti, præter tres alias cauſas, quas initio reperit, veluti calcar dum viveret ſubjiciebat Cujus morte, ut ante uxoris & filii minoris cùm ſcriberet de corruptæ eloquentiæ cauſis, debilitatus, opus jam longè progreſſum intermiſiſſe, & ſtudia ſua diſtuliſſe fatetur: ac tandem proculcatis doloribus, & ſpretis omnibus fortunæ ludibriis, ad opus inceptum redire: & quia clari viri adverſorum ſolatium à literis petant, & quia glorioſius ſit, aliorum quàm privatis commodis inſudare, qui totus locus ad conciliandam benevolentiam pertinet.

HÆc, Marcelle Victori, ex tua voluntate maximè ingreſſus, tum ſi qua ex nobis ad juvenes bonos pervenire poſſet utilitas, noviſſimè penè & neceſſitate quadam officii delegati mihi, ſedulò laborem; reſpiciens tamen illam curam meæ voluptatis, qui filio, cujus eminens ingenium, ſolicitam quoque parentis diligentiam merebatur, hanc optimam partem relicturus hæreditatis videbar: ut, ſi me, quod æquum & optabile fuit, fata intercepiſſent, præceptore tamen patre uterentur. At me fortuna id agentem diebus ac noctibus, feſtinantémque metu meæ mortalitatis, ita ſubitò proſtravit, ut laboris mei fructus ad neminem minus quàm ad me pertineret. Illũ* enim de quo ſumma conceperam, & in quo ſpem unicam ſenectutis meæ reponebam, repeti-

Filii Quintiliani natu majoris mortuiq; luctus.

to vulnere orbitatis amiſi. Quid nunc agam? aut quem ultra eſſe uſum mei diis reprobantibus credam? Nam ita fortè accidit, ut eum quoque librum, quem de cauſſis corruptæ eloquentiæ emiſi jam ſcribere aggreſſus, ſimili ictu feriret. Tunc igitur optimum fuit, infauſtum opus, & quicquid hoc eſt in me infilicium literarum, ſuper immaturum funus conſumpturis viſcera mea flammis injicere, neque hanc impiam vivacitatem novis inſuper curis fatigare. Quis enim mihi bonus parens ignoſcat, ſi ſtudere amplius poſſum? ac non oderit hanc animi mei firmitatem, ſi quis in me eſt alius uſus vocis, quàm ut incuſem deos, ſuperſtes omnium meorum? nullam terras deſpicere providentiam teſter? ſi non meo caſu, cui tamen nihil objici, niſi quòd vivam, poteſt: at illorum certè, quos utique immeritos mors acerba damnavit: erepta mihi prius eorundem matre: quæ nondum expleto ætatis undeviceſimo anno duos enixa filios, quamvis acerbiſſimis rapta fatis, felix deceſſit. Ego vel hoc uno malo ſic eram afflictus, ut me jam nulla fortuna poſſet efficere felicem. Nam cùm omni virtute, quæ in fœminas cadit, functa; inſanabilem attulit marito dolorem: tum ætate ea, puellari præſertim meæ comparata, poteſt & ipſa numerari inter vulnera orbitatis. Liberis tamen ſuperſtitibus oblectabar: & quod nefas erat, ſæva; ſed optabat ipſa me ſalvo maximos cruciatus præcipiti via effugit. Mihi filius minor quintum egreſſus annum, ut in malis agerem, prior alterum ex duobus eruit lumen. Non ſum ambitioſus in malis, nec augere lachrymarum cauſſas volo: utinamque eſſet ratio minuendi. Sed diſſimulare qui poſſum, quid illi gratiæ in vultu, quid jucunditatis in ſermone, quos ingenii igniculos, quam præſtantiam placidæ, & (quod ſcio vix poſſe credi tantùm) altæ mentis oſtenderint*? qualis amorem quicunque alienus infans mereretur. Illud verò inſidiantis, quo me validius cruciaret fortunæ fuit; ut ille mihi blandiſſimus, me ſuis nutricibus, me aviæ educanti, me omnibus qui ſolicitare ſolent illas ætates, anteferret. Quapropter illi dolori, quem ex matre optima, atque laudem omnem ſupergreſſa, paucos ante menſes ceperam, gratulor. Minus enim eſt, quod flendum meo nomine, quàm quod illius gaudendum eſt. Una poſthæc Quintiliani mei ſpe ac voluptate nitebar: & poteram ſufficere ſolatio.

Non

Quintiliani aliud opus.

Quintilianus liberis & uxore orbatus.

Minoris filii ætas dum obiit.

* *Al* Oſtenderit.

Filii Aetas majoris natu Quintil ani, illius virtutes, morbus & obitus.

Non enim flosculos, sicut prior; sed jam decimum ætatis ingressus annum, certos atque deformatos fructus ostenderat. Juro per mala mea, per infelicem conscientiam, per illos manes numina doloris mei; has me in illo vidisse virtutes ingenii, non modò ad perspiciendas disciplinas, quo nihil præstantius cognovi, plurima expertus, studiique jam tum non coacti; (sciunt præceptores,) sed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis; ut prorsus posset hinc esse tanti fulminis metus; quod observatum ferè est, celerius occidere festinatam maturitatem; & esse nescio quam, quæ spes tantas decerpat, invidiam; ne videlicet ultra quàm homini datum est, nostra provehantur. Etiam illa fortuita aderant omnia, vocis jucunditas claritásque, oris suavitas, & in utracunque lingua, tanquam ad eam demum natus esset, expressa proprietas omnium literarum. Sed hæc spes adhuc: illa majora, constantia, gravitas, contra dolores etiam ac metus robur. Nam quo ille animo, qua medicorum admiratione mensium octo valetudinem tulit? ut me in supremis consolatus est? quam etiam deficiens, quámq; non tunc ipsum illum alienatæ mentis errorem circa solas literas habuit? Tuósne ego, ô meæ spes inanes, labentes oculos tuum fugientem spiritum vidi? Tuum corpus frigidum exangue complexus, animam recipere, aurámque communem haurire amplius potui? dignus his cogitationibus. Téne consulari nuper adoptione ad omnium spes bonorum * patris admotum, te avunculo prætori generum destinatum, te omnium spe Atticæ eloquentiæ candidatum, superstes parens tantùm ad pœnas, amisi? Et si non cupido lucis, certè patientia vindicet te reliqua mea ætate. Nam FRUSTRA mala omnia ad crimen fortunæ relegamus. NEMO nisi sua culpa diu dolet. Sed vivimus, & aliqua vivendi ratio quærenda est; credendúmque doctissimis hominibus, qui unicum adversorum solatium literas putaverunt. Si quando tamen ita resederit præsens impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogitatio inseri possit, non injustè petierim moræ veniam. Quis enim dilata studia miretur, quæ potius non abrupta esse mirandum est? Tum si qua minus fuerit effecta iis, quæ levius adhuc afflicti cœperamus, imperitiæ aut fortunæ remittantur; quæ siquid mediocrium alioqui nostro ingenio virium fuit, ut non extinxerit, debilitavit tamen. Sed vel propter hos nos contumacius

* *Al.* honorum.

Plin. lib. 2. *cap.* 7.

De Concluſione ſeu Peroratione.

cius erigamus, quòd illam ut perferre nobis difficile eſt, ita facilè contemnere. Nihil enim ſibi adverſus me reliquit, & infelicem quidem; ſed certiſſimam tamen attulit mihi ex his malis ſecuritatem. Boni autem conſulere noſtrum laborem, vel propter hoc certum eſt, quòd in nullum jam proprium uſum perſeveramus, ſed omnis hæc cura ad alienos, ut alienis utilis (ſi modò quid utile ſcribimus) ſpectat. Nos miſeri, ſicut facultates patrimonii noſtri ita hoc opus aliis præparamus, aliis relinquemus.

De Concluſione, ſeu Peroratione.

CAP. I.

ARGUMENTUM.

Perorationem variè vocari docet, ejuſque duplicem rationem eſſe. unam quæ argumentorum repetitione, alteram quæ affectibus conſtet. Priorem enumerationem vocari: cujus officium ſit memoriam reficere, & totam cauſam ante oculos ponere; legem ſive modum, breviter per capita decurrere: Elocutionem, quæ omnia graviter & cum pondere dicat, ſententiis aptis excitet, & figurarum varietate diſtinguat, locum habere in cauſis multiplicibus, & quæ pluribꝰ argumentis defenſæ ſunt, & tam accuſatori quàm patrono communem eſſe. Alteram quæ affectuum commotione conſtat; utrique cõmunem eſſe; magis tamen accuſatori quàm Patrono, & verbis fieri vel rebꝰ. Verbis totam cauſam veluti ſub oculos ſtatuendo: quod maximè miſerabile vel invidioſum videbitur: quo moveri judex poſſit; latius proſequendo: Atrociſſima quæ objiciuntur, faciendo & variis circumſtantiis amplificando, ut à loco, à tempore, & à perſonis, & reliquis ſimilibus in omnem partem; quod propriè accuſatoris eſt, ad quem miſerationem movere, nonnunquam etiam pertinere ait: cùm caſum ejus quem ulciſcitur, aut liberorum aut parentum ſolitudinem conqueritur: aut futuri temporis imagine, quid accuſatori vel judicibus futurum ſit, ſi reus abſolvatur, præmonet; Sed affectus frequentius moveri, judicem à miſeratione avertendo: quid dicturum facturúmve adverſarium putet, occupando; quid Judices rogantibus reſpondere debeant docendo. A defenſore quoque maximos affectus & miſerationem moveri oſtendit; de adverſariorum calumnia, conſpiratione, aut crudelitate conquerendo: dignitatem rei, ſtudia, fortia, cicatrices bello ſuſceptas, nobilitatem, aut majorum merita commendando; quæ omnia variis cicumſtantiis amplificanda ſint. Per proſopopœias aut ſe ipſum, aut res mutas, aut ipſum reum loquentem inducendo. Miſerationem tamen, ut non longam eſſe oportere; ita ad finem uſque orationis attolli ſemper, atque creſcere debere admonet. ¶ Hactenus verbis; nunc etiam rebꝰ & factis magnos affectus moveri oſtendit, miſerabilia quędam faciendo; reos qui periclitantur, ſqualidos, deformes, aut eorum liberos parentéſve producendo, per eoſdem obſecrando, deos invocando, cicatrices adverſo pectore pro repub. ſuſceptas oſtentando; ut in cauſa Aquilii fecit Antonius gladium

Yeventio.

dium cruentum, veſtes ſanguine perfuſas proferendo: ut in funere Cęſaris: ſtratos jacendo, genua complectendo, niſi perſonæ gravitas aut vita anteacta aut rei conditio prohibeat; cum omnia cum dignitate facienda ſint: neque quicquam ſit tam riſu dignum, aut etiam odioſum, quàm mimica ſcenicáve ad commovendos affectus geſticulatio. ¶ In cauſſis quoque privatis eſſe perorationis genus utrunque, & quod ex argumentorum enumeratione eſt, quódque ex lachrymis conſtat; niſi fortè cauſſa ſit parva, aut levis; quæ nihil tale recipiat. Portò ad lachrymas movẽdas aggredi quenquam prohiber, niſi ſummis ingenii viribus præditus ſit. Diſcutere miſerationem non eſſe minus epilogi proprium, quàm movere: cùm oratione continua, tum etiam urbanè dictis, quibus Judex à lachrymis ad juſtitiam reducatur. Et leniores interdum eſſe epilogos, quibus adverſariis ſatisfacimus aliqua dignitate & modeſtia pręditis. ¶ Poſtremò affectus non ſolùm, in prooemio & epilogo eſſe; verumetiam per totam orationem ſpargi, ubi crimina expoſita ſint, quamvis pręcipuè in epilogo dominentur.

Enumerationis utilitas.

PEroratio ſequebatur, quam Cumulum quidam, Concluſionem alii vocant. Ejus duplex ratio eſt, poſita aut in rebus, aut in effectibus. Rerum repetitio & congregatio, quæ Græcè dicitur ἀνακεφαλαίωσις à quibuſdam Latinorum Enumeratio, & memoriam judicis reficit, & totam ſimul cauſſam ponit ante oculos, & etiam ſi per ſingula minus moverat, turba valet. In hac quæ repetemus quàm breviſſimè dicenda ſunt, & quod Græco verbo patet, decurrendum per capita. Nam ſi morabimur, non jam enumeratio, ſed altera quaſi fiet oratio. Quæ autem enumeranda videntur, cum pondere aliquo dicenda ſunt, & aptis excitanda ſententiis, & figuris utique varianda: alioqui nihil eſt odioſius recta illa repetitione, velut memoriæ judicum diffidentis. Sunt autem innumerabiles: optiméque in Verrem Cicero, Si pater ipſe judicaret, quæ diceret cùm hæc probarentur? & deinde ſubjecit enumerationem. Aut cùm idem, & in eundem per invocationẽ deorum ſpoliata à prætore templa dinumeret*. Licet & dubitare num quid nos fugerit, & quid reſponſuri ſint adverſarii his & his: antequam ſpem accuſator habeat omnibus ita defenſis. Illa verò jucundiſſima, ſi contingat aliquod ex adverſario ducere argumentum: ut ſi dicas, Reliquit hanc partem cauſſæ, aut invidia premere maluit, aut ad preces confugit: & meritò, cùm ſciret hæc & hæc. Sed non ſunt ſingulæ ſpecies proſequendæ, ne ſola videantur, quæ fortè nunc dixero; cùm occaſiones & ex cauſſis, & ex dictis adverſariorum, & ex quibuſdam fortuitis quoque oriantur. Nec

* Al. Dinumerat.]

referenda modò noſtra, ſed poſtulandum etiam ab adverſariis, ut ad quædam reſpondeant. Id autem, ſi & actionis ſupererit locus, & ea propoſuerimus, quæ refelli non poſſunt. Nam provocare quæ inde * ſint fortia, non arguentis eſt, ſed monentis. Id unum epilogi genus viſum eſt pleriſque Atticorum, & philoſophis ferè omnibus, qui de arte Oratoria ſcriptum aliquid reliquerunt. Id ſenſiſſe Atticos credo; quia Athenis affectus movere etiam per præconem prohibebatur Orator. Philoſophos minus miror: apud quos vitii eſt loco, affici: nec boni mores videntur: ſic à vero judicem averti: nec convenire bono viro vitiis uti. Neceſſarios tamen affectus fatebuntur, ſi aliter obtineri vera & juſta & in commune profutura non poſſint. Cæterum illud conſtitit inter omnes, etiam in aliis partibus actionis, ſi multiplex cauſa ſit, & pluribus argumentis defenſa, utiliter ἀνακεφαλαιῶσιν fieri ſolere: ſicut nemo dubitaverit multas eſſe cauſas, in quib. nullo loco ſit neceſſaria; ſi breves & ſimplices fuerint. Hæc pars perorationis accuſatori patronoq; æque communis eſt. Affectibus quoque eiſdem ferè utuntur: ſed rarius hic, ille ſæpius ac magis. Nam huic concitare judices, illi flectere convenit. Verum & accuſator habet interim lacrymas ex miſeratione ejus rei quē ulciſcitur: & reus de indignitate calumniæ cōſpirationis vehementius interim queritur. Dividere igitur hæc officia commodiſſimum? quæ plerunque ſunt, ut dixi, proœmio ſimilia, ſed liberiora, plenioráq;. Inclinatio enim judicum ad nos, petitur initio parcius, cùm admitti ſatis eſt, & oratio tota * ſupereſt. In epilogo verò eſt, qualē animum judex in conſiliū ferat, & jam nihil amplius dicturi ſumus, nec reſtat quò ſervemur *. Eſt igitur utriſque commune, conciliare ſibi, avertere ab adverſario judicem, concitare affectus, & cōponere. Et breviſſimum quidē hoc præceptum dari utriq; parti poteſt, ut totas cauſæ ſuæ vires Orator ante oculos ponat: & cum viderit quid invidioſū, favorabile, inviſū, miſerabile aut ſit in rebus, aut videri poſſit, ea dicat, quibus, ſi judex eſſet ipſe, maximè moveretur. Sed certius eſt ire per ſingula, ſic quæ conciliant quidē accuſatorem, in præceptis exordii jam diximus. Quædā tamen quæ illic oſtendere ſatis eſt, in peroratione implenda ſunt magis, ſi contra impotentem, inviſum, pernicioſum ſuſcepta cauſa eſt: ſi judicibus ipſis aut gloriæ damnatio

* *Al.* quæ deſint fortia.

Vid. Ariſtotelem in princ. Rhetor. lib. 1.

* *Al.* ſervemus.

rei, aut deformitati futura abſolutio. Nam egregiè in Vatinium Calvus, Factum, inquit, ambitum ſcitis omnes, & hoc vos ſcire omnes ſciunt. Cicero quidem in Verrem etiam emendari poſſe infamiam judiciorum damnato reo dicit, quod eſt unum ex ſupradictis. Metus etiam ſi eſt adhibendus, ut facit idem, hunc habeat locũ fortiorem quàm in procemio. Qua de re quid ſentirem, alio jam libro expoſui. Concitare quoque invidiam, odium, iram, libertus in peroratione contingit: quorum invidiam gratia, odium turpitudo, iram offenſio judicis facit, ſi contumax, arrogans, ſecurus ſit, qui non ex facto modò, dictove aliquo; ſed vultu, habitu, aſpectu moveri ſolet. Egregièque nobis adoleſcentibus dixiſſe accuſator Coſſutiani Capitonis videbatur, Græce quidem, ſed in hunc ſenſum, Erubeſcit Cæſarem timere. Summa tamen concitandi affectus accuſatori, in hoc eſt, ut id quod objicit, aut quam atrociſſimũ, aut etiam, ſi fieri poteſt, quàm maximè miſerabile eſſe videatur. Atrocitas creſcit ex his, quid factum ſit, à quo, in quem, quo animo, quo tempore, quo loco, quo modo: quæ omnia infinitos antractus habent. Pulſatum quærimus: de re primùm ipſa dicendũ: tum ſi ſenex, ſi puer, ſi magiſtratus, ſi probus, ſi bene de repub. meritus. Etiam ſi percuſſus ſit à vili aliquo contemptoque: vel ex contrario à potente nimium, vel ab eo à quo minimè oportuit. Et ſi die fortè ſolenni, aut iis temporibus, cùm judicia ejus rei maximè exercerentur, aut in ſolicito civitatis ſtatu. Item in theatro, in templo, in concione creſcit * invidia. Et ſi non errore, nec ira: vel etiam ſi fortè ira, ſed iniqua, quòd patri affuiſſet, quòd reſpondiſſet, quòd honores contrà peteret: & ſi plus etiam videri poteſt voluiſſe quam fecit. Plurimum tamen affert atrocitatis modus; ſi graviter, ſi contumelioſè: ut Demoſthenes ex parte percuſſi corporis, ex vultu ferientis, ex habitu invidiam Midiæ quærit. Occiſus eſt, utrum ferro, an igne, an veneno, uno vulnere an pluribus, ſubitò an expectatione tortus, ad hanc partem maximè pertinet. Vtitur frequenter accuſator & miſeratione, cum aut ejus caſum quem ulciſcitur, aut liberorum aut parentum ſolitudinem conqueritur. Etiam futuri temporis imagine judices movet, qui maneant eos caſus, qui de vi & injuria queſti ſunt, niſi vindicentur: fugiendum de civitate, cedendũ bonis, aut omnia quæcumque inimicus fecerit,

Act. 2.
Act. 7.
Metus ut adhibendus.
Li. 4. c. 1.

Affectus ut concitandi.

* *al.* in concione.
Creſcit invidia, & ſi non, &c.

Miſerationem accuſator etiam interdum movet.

fecerit, præferenda[ʼ]. Sed ſæpius id eſt accuſatoris, avertere judicem à miſeratione qua reus ſit uſurus, atque id fortiter judicandum concitare. Cujus loci eſt etiam occupare quæ dicturum facturúmve adverſarium putes. Nam & cautiores ad cuſtodiam ſuæ religionis judices facit, & gratiam reſponſuris aufert, cùm ea quæ prædicta ſunt ab accuſatore, jam ſi pro reo petentur, non ſint nova: ut Servius Sulpitius contra Aufidiam, ne ſignatorum ab ipſis diſcrimen objiciatur ſibi præmonet. Nec non ab Æſchine, quali ſit uſurus Demoſthenes actione, prædictum eſt. Docendi interim quoque judices, qui rogantibus reſpondere debeant: quod eſt unum repetitionis genus. Periclitantem verò commendat dignitas, & ſtudia fortia & ſuſceptæ bello cicatrices, & nobilitas, & merita majorum. Hoc quod proximè dixi Cicero atque Aſinius certatim ſunt uſi: pro Scauro patre hic, ille pro filio. Commendat & cauſa periculi, ſi ſuſcepiſſe inimicitias ob aliquod factum honeſtum videtur: præcipuè bonitas, humanitas, miſericordia. Juſtè enim tunc petere ea quiſq; videtur à judice, quæ alii ipſe præſtiterit. Referenda pars hæc quoque ad utilitatem reipubl. ad judicum gloriam, ad exemplum, ad memoriam poſteritatis. Plurimùm tamen valet miſeratio, quæ judicem flecti non tantùm cogit; ſed motum quoq; animi ſui lacrymis confiteri. Hæc petentur, aut ex iis quæ paſſus eſt reus, aut ex iis quæ tum maximè patitur, aut ex iis quæ damnatū manent: quæ & ipſa duplicantur cum dicimus ex qua illi fortuna, & in quam recidendum ſit. Affert in his momentum & ætas, & ſexus, & pignora: liberi, dico, & parentes, & propinqui. Quæ omnia tractari varie ſolent. Nonnunquam etiam & ipſe patronus has partes ſubit: ut Cicero pro Milone, O me miſerum, O me infelicem. Revocare me tu in patriam Milo potuiſti per hos, ego te in patria per eoſdem retinere non potero? Maximeque ſi (ut tunc accidit) non conveniunt ei qui accuſatur, preces. Nam quis ferret Milonem pro capite ſuo ſupplicantem, qui à ſe virum nobilem interfectum, quia id fieri oportuiſſet, fateretur? Ergo & ille captavit ex illa præſtantia animi, favorem, & in locum lacrymarum ejus ipſe ſucceſſit. His præcipuè locis utiles ſunt proſopopœiæ, id eſt, fictæ alienarum perſonarum orationes, quales litigatorem decent, vel patronum. Muta tamen res movent, aut cùm ipſis loquimur,

Proſopopœiæ quæ.

[ʼ] Al. perferenda.

aut cùm ipſas loqui fingimus. Ex perſonis quoque trahitur affectus. Non enim audire judex videtur aliena mala deflentes, ſed ſenſum ac vocem auribus accipere miſerorum; quorum etiam mutus aſpectus lacrymas movet, quãtoq; eſſent miſerabiliora ſi ea dicerent ipſi, tanto ſunt quadam ſua portione ad efficiendum potentiora, cùm velut ipſorum ore dicuntur: ut ſcenicis actoribus eadem vox, eadem pronuntiatio plus ad movendos affectus ſub perſona valet. Itaq; idem Cicero quanquam preces non dat Miloni, eumque potius animi præſtantia commendat, accommodavit ei tamen & verba, & convenientes etiam forti viro conqueſtiones. O fruſtra, inquit, mei ſuſcepti labores! O ſpes fallaces! O cogitationes inanes meæ! Nunquam tamen debet eſſe longa miſeratio: nec ſine cauſa dictum eſt, nihil facilius quàm lacrymas inareſcere. Nam cùm etiam veros dolores mitiget tempus; citius evaneſcat neceſſe eſt illa, quã dicendo effinximus, imago: in qua ſi moramur, lacrymis fatigatur auditor, & requieſcit, & ab illo quem ceperat impetu, ad rationem redit. Non patiamur igitur frigeſcere hoc opus, & affectum, cùm ad ſummum perduxerimus relinquamus: nec ſperemus fore, ut aliena quiſquam diu ploret. Ideóque cùm in aliis, tum maximè in hac parte debet creſcere oratio: quia quicquid non adjicit prioribus, etiam detrahere videtur: & facile deficit affectus, qui deſcendit. Non ſolùm autem dicendo, ſed etiam faciendo quædam, lacrymas movemus: unde & producere ipſos qui periclitentur, ſquallidos atque deformes; & liberos eorum ac parentes, inſtitutum, & ab accuſatoribus oſtendi cruentum gladium, & lecta è vulneribus oſſa, & veſtes ſanguine perfuſas videmus, & vulnera reſolvi, ac verberata corpora nudari. Quarum rerum ingens plerunq; vis eſt, velut in rem præſentem animos hominum ducentium. Et populũ Romanum egit in furorem præterea Caij Cæſaris prolata in foro cruenta. Sciebatur interfectum eum, corpus denique ipſum impoſitum lecto erat: veſtis tamen illa ſanguine madens, ita repræſentavit imaginem ſceleris, ut non occiſus eſſe Cæſar, ſed tũ maximè occidi videretur. Sed non ideo probaverim, quod factum & lego, & ipſe aliquando vidi, depictã tabulam ſupra Jovem in imaginẽ rei, cujus atrocitate judex erat commovendus. Quæ enim eſt actoris infantia, qui mutam illam effigiẽ magis quàm ora-

Cicero in Partit. & de Inven. 1.

Suet. in vita Cæſaris, & Appianus lib. 2. bel. civil.

nionem pro ſe putet locuturam? At ſordes, & ſquallores, & propinquiorem quoque ſimilem habitum ſcio profuiſſe, & magnum ad ſalutem momentum preces attuliſſe. Quare & obſecratio illa judicum per chariſſima pignora utique ſi & reo ſint liberi, conjunx, *parentes, utilis erit. Et Deorum etiam invocatio, velut ex bona conſcientia profecta videri ſolet. Stratum denique jacere, & genua cõplecti: niſi tamen perſona nos, & anteacta vita, & rei conditio prohibebit. Quædam enim jam fortiter tuenda, quàm facta ſunt. Verùm SIC eſt habenda autoritatis ratio, ne ſit inviſa ſecuritas. Fuit quondam inter hæc omnia potentiſſimum id, quo Lucium Murenam Cicero accuſantibus clariſſimis viris, eripuiſſe præcipuè videtur. Perſuaſit enim nihil eſſe ad præſentem rerum ſtatum utilius, quàm pridie Calen. Januarias ingredi Conſulatum. Quod genus noſtris temporibꝰ totum penè ſublatum eſt, cùm omnia curæ tutelæque unius innixa, periclitari nullo judicii exitu poſſint. De accuſatoribus & reis ſum locutus; quia IN periculis maximè verſatur affectus. Sed privatæ quoque cauſſæ utrunque habent perorationis genus: & illud quod eſt ex enumeratione probationum; & hoc quod ex lacrymis: ſi aut ſtatu periclitari, aut opinione litigator videtur. Nam in parvis quidem litibus has tragœdias movere, tale eſt, quale, ſi perſonam Herculis & cothurnos aptare infantibus velit. Illud ne indignum quidem admonitione, ingens in epilogis meo judicio verti diſcrimen, quomodo ſe dicenti, qui excitatur, accõmodet. Nam & imperitia, & ruſticitas, & rigor, & deformitas afferunt interim frigus: diligentérque hæc ſunt actori providenda. Equidem repugnantis eos patrono, & nihil vultu cõmotos, & intempeſtivè ridentes, & facto aliquo vel ipſo vultu riſum moventes ſæpe etiam vidi, præcipuè verò cùm aliqua velut ſcenicè fiunt. Tranſtulit patronus aliquando puellam, quæ ſoror eſſe adverſarii dicebatur (nam de hoc lis erat) in adverſa ſubſellia, tanquam in gremio fratris relicturus: at is à nobis præmonitus diſceſſerat. Tum ille alioqui vir facundꝰ, inopinatæ rei caſu obmutuit, & infantẽ ſuam frigidiſſimè reportavit. Alius, imaginem mariti pro rea proferre magni putavit: at ea ſæpius riſũ fecit. Nam & ii quorũ officii erat ut traderẽt eam, ignari qui eſſet epilogꝰ, quoties reſpexiſſet patronꝰ, offerebant palàm, & prolata noviſſimè, deformitate ipſa: (nam ſenis cadaveri infuſa)

*Al. Conjux, ſed idem.

Vide Eraſ. Chiliad. 1. cent. 1. adag. 71. ex Athen. lib. 9.

infuſa) præteritam quoque orationis gratiam perdidit. Nec ignotum quid Glyconi, cui Spiridion fuit cognomen, acciderit. Huic puer, quem in jus productum, quid fieret interrogabat, ex pædagogo ſe vellicari reſpondit. Sed nihil illa contra Cepaſios Ciceronis fabula efficacius ad pericula epilogorum. Omnia tamen hæc tolerabilia, quibus actionem mutare facile eſt: atqui à ſtylo non recedunt, aut conticeſcunt ad hos caſus, aut frequentiſſimè falſa dicunt. Inde eſt enim, Tendit ad veſtra genua ſupplices manus: &, Hæret in complexu liberorum miſer: &, Revocat ecce me: etſi nihil horum is de quo dicitur, faciat. Et è ſcholis hæc vitia, in quibus omnia liberè fingimus, & impunè; quia pro facto eſt quicquid volumus: non admittit hoc idem veritas fori. Egregièque Caſſius dicenti adoleſcentulo, Quid me torvo vultu intueris Severe? Non mehercule, inquit, faciebam; ſed ſic ſcripſiſti, ecce: & quàm potuit truculentiſſimè eum aſpexit. Illud præcipuè monendum, ne quis niſi ſummis ingenii viribus ad movendas lachrymas aggredi audeat. Nam ut eſt longè vehementiſſimus hic cum invaluit affectus, ita ſi nihil efficit, tepet: quem melius infirmus actor tacitis judicum cogitationibus reliquiſſet. Nam & vultus, & vox; & ipſa illa excitati rei facies: ludibrio etiam plerunque ſunt hominibus quos non promoverunt. Quare metiatur ac diligenter æſtimet vires ſuas actor: & quantum onus ſubiturus ſit, intelligat. Nihil habet iſta res medium, ſed aut lachrymas meretur, aut riſum. Non autem commovere tantùm miſerationem, ſed etiam diſcutere, epilogi eſt proprium: quum oratione continua, quæ motos lacrymis judices ad juſtitiam reducat, tum etiam quibuſdam urbanè dictis: quale eſt, DATE puero panem ne ploret. Et corpulento litigatori, cujus adverſarius item puer circa judices erat, ab advocato latus. QVID faciam? ego te bajulare non poſſum. Sed hæc tamen non debent eſſe minuta. Ita neque illum probaverim, qui inter clariſſimos ſui temporis Oratores fuit, qui pueris in epilogum productis, talos projecit in medium, quos illi diripere cœperunt. Namque hæc ipſa diſcriminis ſui ignorantia potuit eſſe miſerabilis. Neque illum, qui cum eſſet cruentus gladius ejus ab accuſatore prolatus, quo is hominem probabat occiſum; ſubitò ex ſubſelliis ut territus fugit, & capite ex parte velato, cùm ad agentem ex turba proſpe-

Pro Cluent.

De Concluſione ſeu Peroratione.

proſpexiſſet, interrogavit an jam ille cum gladio receſſiſſet. Fecit enim riſum, ſed ridiculus fuit. Diſcutiendæ tamen oratione hujuſmodi ſcenæ. Egregiéque Cicero, qui & contra imaginem Saturnini pro Rabirio graviter, & contra juvenem cujus ſubinde vulnus in judicio reſolvebatur, pro Vareno multa dixit urbanè. Sunt & illi leniores epilogi, quibus adverſario ſatisfecimus*: ſi fortè ſit ejus perſona talis, ut illi debeatur reverentia, aut quum amicè aliquid commonemus, & ad concordiam hortamur: quod eſt genus egregiè tractatum à Paſſieno, cum Domitiæ uxoris ſuæ pecuniariam litem adverſus fratrem ejus Ænobarbum ageret. Nam quum de neceſſitudine multa dixiſſet, de fortuna quoque qua uterque abundabat, adjecit, Nihil vobis minus deeſt, quàm de quo contenditis. Omnes autem hos affectus, ſi quibuſdam videntur in proœmio atque in epilogo ſedem habere, in quibus ſanè ſunt frequentiſſimi, tamen aliæ quoque partes recipiunt, ſed breviores, ut cùm ex his plurima ſint reſervanda. At hìc ſi uſquam totos eloquentiæ aperire fontes licet. Nam ex his, ſi bene diximus reliqua, poſſidemus jam judicum animos: & confragoſis atque aſperis evecti, tota pandere poſſumus vela: & cùm maxima pars epilogi amplificatio, verbis atque ſententiis uti licet magnificis, atque ornatis. Tunc eſt commovendum theatrum, quum ventum eſt ad ipſum illud, quo veteres tragœdiæ comœdiæquè clauduntur, *Plaudite.* In aliis autem partibus tractandus affectus erit, ut quiſque naſcetur. Nam neque exponi ſine hoc res atroces & miſerabiles debent. Cùm de qualitate alicujus rei quæſtio eſt, probationibus uniuſcujuſque rei rectè ſubjungitur. Ubi verò conjunctam ex pluribus cauſſam agimus, etiam neceſſe erit uti pluribus quaſi epilogis: ut in Verrem Cicero fecit. Nam & Philodamo, & Nauarchis, & cruciatis civibus Romanis, & aliis plurimis ſuas lachrymas dedit. Sunt qui hoc μερικοὺς ἐπιλόγους vocēt, quo partitam perorationem ſignificant. Mihi non tam partes ejus, quàm ſpecies videntur. Siquidem hæc epilogi & perorationis nomina ipſa apertè ſatis oſtendunt hanc eſſe conſummationem orationis.

* *Al.* Satisfacimus.

Actio. 3. 7.

De diviſione affectuum, & quomodo movendi ſint.

Cap. II.

ARGUMENTUM.

Quid in affectibus movendis fieri oporteret, executus; hoc capite quo id modo conſequi poſſumus oſtendit. Primum omnium affectuum commovendorum laudes ſimpliciter & comparatè prædicat; iiſque eloquentia verè regi, & ſuas vires omnes diffundere demonſtrat: Affectus dividit in pathos & ethos, id eſt, concitatos & mites compoſitóſque: quorum hi comœdiæ, tragœdiæ alii ſimiles videri poſſint. Quid utriuſque proprium, & quomodo inter ſe differant, amplè docet. Nempe, hos uniuſcujuſque perſonæ mores, & rerum omnium naturam magna cum delectatione, procul ab ira, odio & furore exprimere: illos totos circa iram, odium, metum, invidiam, & miſerationem verſari: per quæ orationis gravitas, aut atrocitas, vim rebus indignis, aſperis aut invidioſis, addat. In quibus hoc pręcipuum & ſummum eſſe contendit; ut qui comovere alios velimus, prius commoveamur: & qui lacrymas aliis excutere conamur, in fletum primum prorumpemus ipſi. Id facilè fieri poſſe, ſi quas Græci phantaſias, & Latini viſiones vocant, animis concipiamus, per quas rerum abſentium imagines ita nobis repręſentemus, ut cernere videamur ipſi, ut quæ in quaque re acerba accidere ſoleant, imaginemur, & oculis animiſque ſubjiciamus: ſic enim fore, ut ἐνάργεια, quam evidentiam dicimus, conſequatur: quæ alios quoque non vulgariter & permoveat & perturbet.

Quamvis autem pars hæc judicialium cauſſarum ſit ſumma, præcipuéque conſtet affectibus, & aliqua de his neceſſariò dixerim; non tamen potui, ac ne debui quidem locum iſtum in unam ſpeciam concludere. Quare adhuc opus ſupereſt, cùm ad obtinenda quæ volumus, potentiſſimum; tum ſupradictis multo difficilius, movendi judicum animos, atque in eum quem volumus habitum formandi, & velut transfigurandi. Qua de re pauca, quæ poſtulabat hæc materia, ſic attigi; ut magis quid oporteret fieri, quàm quo modo conſequi poſſemus, oſtenderem. Nunc altius omnis rei repetenda ratio eſt. Nam & per totam (ut diximus) cauſſam locus eſt affectibus: & eorum non ſimplex natura, nec in tranſitu tractanda, quo nihil majus afferre vis orandi poteſt. Nam cætera forſitan tenuis quoque & anguſti ingenii vera; ſi modò vel doctrina, vel uſu ſit adjuta, generare atque ad frugem aliquam perducere queat. Certè ſunt, ſempérque fuerunt non parum multi, qui ſatis peritè, quæ eſſent probationibus utilia, reperirent: quos equidem non contemno, ſed hactenus utiles credo,

ne

De Affectuum diviſione.

ne quid per eos judici ſit ignotum: atque (ut dicam quod ſentio) dignos à quibus cauſas diſerti docerentur. Qui verò judicem capere, & in quem vellet habitum animi poſſet perducere, quo dicto flendum & iraſcendum eſſet, rarius fuit. Atque hoc eſt, quod dominatur in judiciis, hæc eloquentiam regunt: Namque argumenta plerunque naſcuntur ex cauſa, & pro meliore parte plura ſunt ſemper: ut qui per hæc vicit, tantum non defuiſſe ſibi advocatum ſciat. Ubi verò animis judicum vis afferenda eſt, & ab ipſa veri contemplatione abducenda mens, ubi proprium Oratoris opus eſt. Hoc non docet litigator, hoc libellis non continetur. Probationes enim efficiunt ſanè ut cauſam noſtram meliorem eſſe judices putent: affectus præſtant ut etiam velint. Sed id quia volunt, credunt quoque. Nam cum iraſci, favere, odiſſe, miſereri cœperint, agi jam rem ſuam exſtimant: & Sicut amantes de forma judicare non poſſunt, quia ſenſũ oculorũ premit amor, Ita omnem inquirendæ veritatis rationem judex amittit occupatus affectibus: æſtu fertur, & velut rapido flumini obſequitur. Ita argumenta ac teſtes quid egerint, pronuntiatio oſtendit: cõmotus autem ab Oratore Judex, quid ſentiat, ſedens adhuc atque audiens confitetur. An cum ille, qui pleriſque perorationibus petitur, fletus erumpit, non palàm dicta ſententia eſt? Huc igitur incumbat Orator, Hoc opus ejus, hic labor eſt: ſine quo cætera nuda, jejuna, infirma, ingrata ſunt, adeò velut ſpiritus operis hujus atque animus eſt in affectibus. Horum autem ſicut antiquitus traditum accepimus, duæ ſunt ſpecies: alterã Græci πάθος vocant, quam nos vertentes rectè ac propriè *Affectum* dicimus: Alteram ἦθος, cujus nomine, ut ego quidem ſentio, caret ſermo Romanus: mores appellantur, atque inde pars quoque illa philoſophiæ ἠθικὴ *Moralis* eſt dicta. Sed ipſam rei naturam ſpectanti mihi, non tam mores ſignificari videntur, quàm morum quædam proprietas, nam ipſis quidem omnes habitus mentis continentur, Cautiores, voluntatem complecti, quàm nomina interpretari maluerunt. Affectus igitur hos concitatos, illos mites atq; compoſitos eſſe dixerunt. In altero vehementer commotos, in altero lenes, denique hoc imperare, illos perſuadere, hos ad perturbationem, illos ad benevolentiam prævalere. Adjiciunt quidã petitorum πάθος temporale eſſe. Quod ut accidere frequentius

πάθος & ἦθος quid & illorum uſus.

fateor;ita nonnullas credo eſſe materias; quæ continuum deſiderent affectum. Nec tamen minus artis aut uſus hi leniores habent, virium atque impetus non tantundem exigunt. In cauſſis verò etiam pluribus verſantur; imò ſecundum quendam intellectum in omnibus. Nam cùm niſi ex illo & hoc loco nihil ab Oratore tractetur, quicquid de honeſtis, & utilibus, denique faciendis & non faciendis dicitur, hoc vocari poteſt, Quidam commendationem atque excuſationem propria hujus officii putaverunt: nec abnuo eſſe iſta in hac parte; ſed non concedo, ut ſola ſint: quin illud adhuc adjicio, πάθος atque ἦθος eſſe interim ex eadem natura: ita ut illud majus ſit, hoc minus: ut amor πάθος, charitas ἦθος. Interdum diverſa inter ſe, ſicut in epilogis. Namq; πάθος concitat, ἦθος ſolet mitigare. Propria tamen mihi hujus nominis exprimenda natura eſt, quatenus appellatione ipſa non ſatis ſignificari videtur ἦθος quod intelligimus, quodque à docentibus deſideramus, id erit, quod ante omnia bonitate commendabitur: non ſolum mite ac placidum, ſed plerunque blandum & humanum, & audientibus amabile atque jucundum: in quo exprimendo ſumma virtus ea eſt, ut fluere omnia ex natura rerum hominúmque videantur; quò mores dicentis ex oratione pelluceant, & quodammodo agnoſcantur. Quod eſt ſine dubio inter conjunctas maxime perſonas, quoties perferimus, ignoſcimus, ſatisfacimus, monemus; procul ab ira, procul ab odio. Sed tamen alia patris adverſus filium, tutoris adverſus pupillum, mariti adverſus uxorem moderatio eſt. Hi enim præ ſe ferunt eorum ipſorum à quibus læduntur, charitatem; neque alio modo inviſos eos faciunt, quàm quòd amare ipſi videntur. Alia cùm ſenex adoleſcentis, alia cùm convitium honeſtus inferioris fert. Hic enim tantùm concitari, illic etiam affici debet. Sunt & illa ex eadem natura; ſed motus adhuc minoris; veniam petere, adoleſcentiæ defendere amores. Nonnunquam etiam lenis * alieni caloris deriſus ex hac forma venit: ſed non his ex locis tantum, verùm aliquanto magis propriæ ſunt virtutes ſimulationis, ſatisfaciendi, rogandi, & εἰρωνείας, quæ diverſum ei quod dicit, intellectum petit. Hinc etiam ille major ad concitandum odium naſci affectus ſolet, cum hoc ipſo quòd nos adverſariis ſubmittimus, intelligitur tacita impotentiæ exprobratio. Namque eos

* Al. levis.

graves

De Affectuum diviſione

graves & intolerabiles id ipſum demonſtrat, quòd ceſſimus: & ignorant cupidi maledicendi, aut affectatores libertatis, Plus invidiam quàm convitium poſſe, nam invidia adverſarios, convitium nos inviſos facit. Ille jam penè medius affectus eſt, ex amoribus & ex deſideriis amicorum & neceſſariorum. Nam & hoc major eſt, & illo minor. Non parum ſignificanter etiam illa * in ſcholis ἤθη dixerimus, quibus plerunque ruſticos, ſuperſtitioſos, avaros, timidos, ſecundum conditionem propoſitorum effingimus. Nam ſic ἤθη mores ſunt, cùm hos imitamur, & ex his dicimus orationem. Denique hoc omne, bonum & comem virum poſcit. Quas virtutes cùm etiam in litigatore debeat Orator ſi fieri poteſt, approbare; utique ipſe aut habere credatur. Sic proderit plurimum cauſſis, quibus ex ſua bonitate faciet fidem. Nam qui dum dicit, malus videtur, utique malè dicit, non enim videtur juſta dicere, alioqui ἦθος videretur. Quare ipſum etiam dicendi genus in hoc placidum debet eſſe ac mite: nihil ſuperbum, nihil elatum ſaltem ac ſublime deſideret. Propriè, jucundè, credibiliter dicere, ſat eſt. Ideoque & medius ille orationis modus maximè convenit. Diverſum eſt huic quod πάθος dicitur, quodq; nos *Affectum* propriè vocamus: & ut proximè utriuſque differentiam ſignem, illud comœdiæ, hoc tragœdiæ ſimile. Hæc pars circa iram, odium, metum, invidiam, miſerationem, ferè tota verſatur. Quæ quibus ex locis ducenda ſint, & manifeſtum omnibus, & à nobis in ratione procœmii atque epilogi dictum eſt. Et metum tamen duplicem intelligi volo, quem patimur & quem facimus. Et invidiam: namque altera invidum, altera invidioſum facit. Hoc autem hominis, illud rei eſt, in quo & plus habet operis oratio. Nam quędam videntur gravia per ſe, parricidium, cædes, veneficium: quædam efficienda ſunt. Id autem contingit, aut cum magnis alioqui magis gravius eſſe id quod paſſi ſumus, oſtenditur: quale eſt apud Virgilium,

O felix una ante alias Priameia virgo,
Hoſtilem ad tumulum Trojæ ſub mœnibus altis,
Juſſa mori:--Quam miſer enim caſus Andromachæ, ſi comparata ei felix Polyxena? At cum ita exaggeramus injuriam noſtram; ut etiam quæ multò minora ſunt, intoleranda dicamus: Si pulſaſſes, defendi non poteras: vulneraſti.

Invidia ut plus poſſit quam convitium.

* *Al.* illas.

πάθος affectus.

Metus ut duplex, item & Invidia.

Æneid. 3.

neraſti. Sed hæc diligentius, cùm ad amplificationem venerimus, dicemus. Interim notaſſe contentus ſum, non id ſolùm agere affectus, ut quæ ſunt oſtendantur acerba ac luctuoſa; ſed etiam ut quæ toleranda haberi ſolent, gravia videantur: ut cùm in maledicto plus injuriæ, quam in manu: In infamia plus pœnæ dicimus, quàm in morte. Nanq; in hoc eloquentiæ vis eſt, ut judicem non ad id tantùm impellat, in quod ipſa rei natura duceretur: ſed aut qui non eſt, aut majorem quàm eſt, faciat affectum. Hæc eſt illa, quæ δείνωσις vocatur rebus indignis, aſperis, invidioſis addens vim oratio: qua virtute præter alios plurimùm Demoſthenes valuit. Quòd ſi tradita mihi ſequi præcepta ſufficeret, ſatisfeceram huic parti, nihil eorum quæ legi vel didici, quod modò probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo eſt, quæ latent penitus, ipſa hujus loci aperire penetralia: quæ quidem non aliquo tradente, ſed experimento meo, ac natura ipſa duce accepi. Summa enim (quantum ego quidem ſentio) circa movendos affectus in hoc poſita eſt, ut moveamur ipſi. Nam & luctus & iræ & indignationis aliquando ridicula fuerit imitatio, ſi verba vultumque tantùm, non etiam animum accommodaverimus. Quid enim aliud eſt cauſæ, ut lugentes utique in recenti dolore diſertiſſimè quædam exclamare videantur, & ira nonnunquam indoctis quoq; eloquentiam faciat, quàm quòd illis ineſt vis mentis, & veritas ipſa morum? Quare in iis quæ veriſimilia eſſe volemus, ſimus ipſi ſimiles eorum qui verè patiuntur, affectibus: & à tali animo proficiſcatur oratio, qualem facere judicem volet. An ille dolebit qui audiet me, cùm hoc dicam, non dolentem? Iraſcetur, ſi nihil ipſe qui in iram concitat, idque exigit, ſimile patietur? Siccis agenti oculis lacrymas dabit? fieri non poteſt. Nec, incendit niſi ignis, nec madeſcimus niſi humore; nec res ulla dat alteri colorem, quem ipſa non habet. Primum eſt igitur, ut apud nos valeant ea quæ valere apud judicem volumus: afficiamurque antequam afficere conemur. At quomodo fiet ut afficiamur? Neque enim ſunt motus in noſtra poteſtate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas φαντασίας Græci vocant, nos ſanè *Viſiones* appellemus: per quas imagines rerum abſentium iræ repræſentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præſentes habere videamur, has quiſquis bene conceperit, is erit in affectibus poten-

Δείνωσις ſeu Exaggeratio, qua.

φαντασίαι ſeu Viſiones.

De Affectuum diviſione

potentiſſimus. Hunc quidem dicunt εὐφαντασίωτον, qui ſibi res, voces, actus, ſecundum verum optimè finget: quod quidem nobis volentibus facilè continget. Nam VT inter ocia animorum, & ſpes inanes, & velut ſumma quædam vigilantium; ita nos hæ, de quibus loquimur, imagines proſequuntur; ut peregrinari, navigare, præliari, populos alloqui, divitiarum quas non habemus, uſum videamur diſponere: nec cogitare, ſed facere: hoc animi vitium ad utilitatem non transferemus? Ut hominem occiſum querar: non omnia, quæ in re præſenti accidiſſe credibile eſt, in oculis habebo? non percuſſor ille ſubitus erumpet? non expaveſcet circumventus? examinabit? vel rogabit? vel feriet*? non ferientem, non concidentem verbo? non animo ſanguis, & pallor, & gemitus; extremus denique expirantis hiatus inſidet? Inſequetur ἐνάργεια, quæ à Cicerone Illuſtratio & Evidentia nominatur: quæ non tam dicere videtur, quàm oſtendere: & affectus non aliter, quàm ſi rebus ipſis interſimus, ſequentur. An non ex his viſionibus illa ſunt.

Excuſſi manibus radii, revolutique penſa? &

-Levique patens in pectore vulnus? Et equus ille in funere Pallantis.

-poſitis qui inſignibus-

It lacrymans, guttiſque humectat grandibus ora?

Quid? non idem poëta penitus ultimi fati cepit imaginem ut diceret,

Et dulces moriens reminiſcitur Argos?

Ubi verò miſeratione opus erit, nobis ea de quibus querimur, accidiſſe credamus, atque id animo noſtro perſuadeamus. Nos illi ſimus, quos gravia, indigna, triſtia paſſos queramur. Nec agamus rem quaſi alienam; ſed aſſumamus parumper illum dolorem. Ita dicemus, quæ in ſimili noſtro caſu dicturi eſſemus. Vidi ego ſæpe hiſtriones atque comœdos, cùm ex aliquo graviore actu perſonam depoſuiſſent, flentes adhuc egredi. Quòd ſi in alienis ſcriptis ſola pronuntiatio ita falſis accendit affectibus; quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, ut moveri periclitantium vice poſſimus? Sed in ſchola rebus quoque ipſis affici convenit, eaſque veras ſibi fingere? hoc magis, quòd illic ut litigatores loquimur frequentius, quàm ut advocati. Orbum agimus, & naufragium, & periclitantem:

quorum

* *Al.* fugiet.

ἐνάργεια. *ſeu Illuſtratio. De Ora.* 3. *& Acad. quæſt. lib* 4. *En.l.*9. *Idem lib.* 11. *ubi ita verſus integer ut vidit*, levique patens, &c. *& poſt aliquot verſ.* Poſt bellator equus, poſitis inſignibus Æthon, It lacrymans, &c. *Idem poët. li.* 10. *Æn. ubi incipit verſ.* Aſpicit & dulces, &c. *Huc refert hiſtoriam Polyhiſtrionis, de qua Gell. noct. Attic. lib.* 7. *cap.* 5.

quorum inducere perſonas quid attinet, niſi affectus aſſumimus ? Hæc diſſimulanda mihi non fuerunt,quibus ipſe, quantuſcunque ſum,aut fui ; (nam perveniſſe me ad aliquod nomen ingenii credo) frequenter motus ſum, ut me non lacrymæ ſolùm deprehenderint, ſed pallor & vero ſimilis dolor.

De Riſu.

CAP. III. & IV.

ARGUMENTUM.

Riſus excitati vim, excitandi difficultatem, difficultatis cauſſas, unde facultas ejus:quàm variè nominetur,quo loco,quibus ejus ſpeciebus,& quomodo utendum: quis ejus modus,& quæ Oratori in riſu cavenda, quomodo dividatur, unde petatur, & ex quibus locis, & quid urbanitas ſit: hoc capite tradit. ¶ Vim habere docet ad affectus triſtes ſolvendos,exemplo juvenum Tarentinorum,qui Pyrrhum riſu placarunt:ad avertendum ab intentione,ad reficiendum,& renovandum. Difficultatem ejus movendi ex eo colligit,quòd Demoſthenes & Cicero eo in genere perfecti eſſe non potuerint,cùm hic in co nimius,ille procul ab excitandi riſus facultate abfuerit. Cauſſas difficultatis has eſſe contendit ; quia riſus plerunque ſit anceps ratio, propter varia hominum judicia: qui non ratione aliqua de dictis ridiculis judicet, ſed quodam animi latente motu : quod etiam ſalsè dicta, parum ſint honorifica, quódque ejus rei nulla ſit exercitatio, nulli pręceptores.Facultatē riſus excitandi in natura eſſe & occaſione poſitam,non in arte;quamvis ejus rei nonnulla obſervatio ſit & præcepta tradita. Ridiculi hæc nomina tradit:urbanum, cui ruſticum opponitur: venuſtum,ſalſum,facetum,jocoſum, dicax, & quid quodque ſignificet,explicet. His referre affirmat : cùm aliis in convictu & ſermone quotidiano ſit utendū,in aliis in pugna forenſi: ubi Oratori cavenda hæc monet,vultum geſtúmque diſtortum,dicacitatem ſcurrilem,& ſcenicam obſcœnitatem,affectationem & captationem ridiculi· jocum in atroci cauſſa aut miſerabili,dictum,petulans, ſuperbum,loco & tempori alienum : præparatum, domo allatum : quod in plures convenit,& multorum ſtudia labefactat. ¶ Ridiculum dividit,ut ſit aliud in rebus aut factis,aliud in verbis ſeu dictis: quibus tertium genus adjicit, quod in decipiendis expectationibus, dictiſque aliter accipiendis verſetur : quòd è mediis rebus vocat : in quibus riſum petamus vel ex nobis, vel ex aliis. Ex aliis reprehendendo,refutando,elevando, repercutiendo, eludendo. Ex nobis noſtra ridicula indicando, & aliqua ſubabſurda, non quidem per imprudentiam, ſed per ſimulationem, per quam venuſtiſſima futura ſunt. In his riſum conciliari oſtendit aut ex corpore, aut ex animo, aut ex iis quæ extrà ſunt poſita tribus modis : vel ea oſtendendo, & ſub oculos ſubjiciendo, vel narratione explicando, vel dicto notando : quæ ſingula ſubjectis exemplis manifeſta facit. ¶ Ex quibus locis petatur riſus, infinitum eſſe ait : ut tamen confuſionem tollas, ex his peti tradit : ex locis argumentorum, ex tropis, ex figuris dictionum & ſententiarum : quorum omnium ſpecies dinumerat. Ridiculum ex verbis, quibus modis venuſtè fiat, quatenus amphibolias & ænigmata recipiat, primùm exequitur. ¶ Hinc quæ ex vi rerum fiant multò acriora & elegantiora, tractat : quorum uſum exemplis è figuris ſententiarum, tropis & locis argumentorũ latiſſimè docet. ¶ His perfectis tertium propoſitæ diviſionis mẽbrum aggreditur, quod medium inter res & verba vocavit & ad decipiendas expectationes, vel dicta aliter intelligenda accõmodatum eſſe dixit: & omnium longè vetuſtiſſimum quod per inopinatum fiat, occurrendo, ſimulando, diſſimulando, ambiguum aliquid ponendo, aliena aut ſua fingendo contra ſimulantem ſimulando. Inter quæ levia, ridicula ; jucundiſſima eſſe contendit, quæ urbana dici debeant. ¶ Poſtremò quibus urbanitas adjuvetur & quid ſit contra Domitium *Marſum* : definit nempe Latinis virtutem eſſe, qua nihil abſonum, nihil agreſte, nihil inconditum, nihil peregrinũ : nempe ſenſu, neque verbis, neque ore, geſtúve poſſit deprehendi, qualis Gręcis atticiſmos fuit.

Huic diverſa virtus quæ riſum judicis movendo & illos triſtes ſolvit affectus, & animum ab intentione rerum frequenter avertit, & aliquando etiam reficit, & à ſatietate, vel à fatigatione renovat. Quanta ſit autem in ea difficultas, vel duo maximi Oratores, alter Græcæ, alter Latinæ eloquentiæ principes, docent. Nam plerique Demoſtheni facultatem hujus rei defuiſſe credunt; Ciceroni modum. Nec videri poteſt voluiſſe Demoſthenes, cujus pauca admodum dicta, nec ſanè cæteris ejus virtutibus reſpondentia, palàm oſtendunt non diſplicuiſſe illi jocos, ſed non contigiſſe. Noſter verò, non ſolùm extra judicia, ſed in ipſis etiam orationibus habitus eſt nimis riſus affectator. Mihi quidem ſive id rectè judico, ſive amore immodico præcipui in eloquentia viri laboro, mira quædam videtur in eo fuiſſe urbanitas. Nam & in ſermone quotidiano multa, & in altercationibus, & interrogandis teſtibus plura quàm quiſquam, dixit facetè; & illa ipſa quæ ſunt in Verrem dicta frigidius, aliis aſſignavit, & teſtimonii loco poſuit : ut quò ſunt magis vulgaria, eò ſit credibilius illa ab Oratore non ficta, ſed paſſim eſſe jactata. Vtinam * Quintus, & libertus ejus Tyro, aut alius quiſquis fuit qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorum numero indulſiſſent, & plus judicii in eligendis quàm in congerendis ſtudii adhibuiſſent : minus objectus calumniantibus foret : qui tamen nunc quoque, ut in omni ejus ingenio, facilius quid rejici, quàm quid adjici poſſit, invenient. Affert autem ſummam rei difficultatem, primum, quòd ridiculum dictum plerunque, falſum eſt; hoc ſemper humile, ſæpe ex

Act. 7.
Vide Macrob. lib. 2. Saturnal. c. 1.
* *Al.* Utinámque libertus ejus.

* Al. Judicia in eo, quia.

induſtria depravatum: præterea nunquam honorificum; tum varia hominum judicia, * quia non ratione aliqua, ſed motu quodam; neſcio an enarrabili, judicatur. Neque hoc ab ullo ſatis explicari puto, licet multi tentaverint. Unde riſus quidem non ſolum facto aliquo dictóve; ſed interdum quodam etiam corporis tactu laceſſitur. Præterea non una ratione moveri ſolet. **NEQUE** enim acutè tantùm ac venuſtè, ſed ſtultè, iracundè, timidè dicta aut facta ridentur. Ideóque anceps ejus rei ratio eſt, quòd à deriſu non procul abeſt riſus.

Lib. 2. de Ora.

HABET enim, ut Cicero dicit, ſedem in deformitate aliqua & turpitudine. Quæ cùm in aliis demonſtrantur, urbanitas, cùm in ipſum dicentem recidunt, ſtultitia vocatur. Cùm videatur autem res levis, & quæ à ſcurris, mimis, inſipientibus denique ſæpe moveatur; tamen habet vim neſcio an imperioſiſſimam, & cui repugnari minimè poteſt. Erumpit enim etiam invitis ſæpe, nec fultus ope: nec vultus modò ac vocis exprimit confeſſionem, ſed totum corpus vi ſua concutit. Rerum autem ſæpe (ut dixi) maximarum momenta vertit, cùm odium iramque frequentiſſimè frangat. Documento

Valer. 5. tit. 1.

ſunt **JUVENES** Tarentini qui multa de Pyrrho rege ſecurius inter cœnam locuti, Cùm rationem facti repoſcerentur, & neque negari res, neque defendi poſſet, riſu ſunt & opportuno joco elapſi. Namque unus ex his, Imò, inquit, niſi lagena defeciſſet, occidiſſemus te. Eáque urbanitate tota eſt invidia criminis diſſoluta. Verum hoc quicquid eſt, ut non auſim dicere carere omnino arte; quia nonnullam obſervationem habet, ſúntque ad id pertinentia & à Græcis, & à Latinis compoſita præcepta: ita planè affirmo præcipuè poſitum eſſe in natura & occaſione. Porro **NATURA** non tantum inter hoc valet, ut acutior quis atque habilior ſit ad inveniendum: nam id ſanè doctrina poſſet augeri: ſed ineſt proprius quibuſdam decor in habitu atque vultu, ut eadem illa minus dicente alio videantur urbana eſſe. Occaſioni verò & in reb. eſt tanta vis, ut ſæpe adjuti ea non inducti modò; ſed etiam ruſtici ſalsè dicant in eum quiſquis aliquid dixerit prior. **SUNT** enim longè venuſtiora omnia in reſpondēdo, quàm in provocando. Accedit difficultati, quod ejus rei nulla exercitatio eſt, nulli præceptores. Utique in conviviis & ſermonibus multi dicaces; ſed quia in hoc uſu quotidiano proficimus, oratoria urbanitas rara, nec ex arte propria, ſed ad hanc conſuetudinem accommodata. Nihil autem vetabat & componi materias in hoc idoneas, ut controverſiæ permiſtis ſalibus fingerentur: vel res proponi ſingulas ad juvenum talem exercitationem. Quin illæ ipſæ, quæ dicta ſunt, ac vocantur, quas certis diebus feſtæ licentiæ dicere ſolebamus, ſi paulum adhibita ratione fingerentur, aut aliquid in his ſerium quoque eſſet admiſſum, plurimum poterant utilitatis afferre, quæ nunc juvenum, vel ſibi ludentium exercitatio eſt. Pluribus autem nominibus in eadem re vulgò utimur: quæ tamen ſi diducas, ſuam propriam quandam vim oſtendent. Nam & urbanitas dicitur: qua quidem ſignificari video ſermonem præ ſe ferentem in verbis & ſono, & uſu proprium quendam guſtum urbis, & ſumptam ex converſatione doctorum tacitam eruditionem: & denique cui contraria ſit ruſticitas. Venuſtum eſſe, quod cum gratia quadam & venere dicatur, apparet. Salſum in conſuetudine pro ridiculo tantùm accipimus, natura non utique hoc eſt: quanquam & ridicula oporteat eſſe ſalſa. Nam & Cicero, omne quod ſalſum ſit, ait eſſe Atticorum: non quia ſunt maximè ad riſum compoſiti: & Catullus cùm dicit,

Vrbanitas.

Venuſtum.

Salſum.

2 de Orat.

Nulla in tam magno eſt corpore mica ſalis;

hoc dicit, nihil in corpore ejus eſſe ridiculum. Salſum igitur erit, quod non erit inſulſum; velut quoddam ſimplex orationis condimentum, quod ſentitur latente judicio velut palato, excitatque, & à tædio defendit orationem. Sanè tamen, ut ille in cibis paulò liberalius aſperſus, ſi tamen non ſit immodicus, affert aliquid propriæ voluptatis: Ita hi quoque in dicendo habent quiddam, quod nobis faciat audiendi ſitim. Facetum quoque non tantum circa ridicula, opinor conſiſtere. Neque enim diceret Horatius facetum carminis genus naturæ conceſſum eſſe Virgilio. Decoris hanc magis, & excultæ cujuſdam elegantiæ appellationem puto. Ideoque in epiſtolis Cicero hæc Bruti refert verba, *Næ illi ſunt pedes faceti, ac deliciis ingredienti molles.* Quod convenit cum illo Horatiano,

In epigram.

Facetum.

Sermon. 1. Satyr. 10.

——*Molle atque facetum Virgilio.* Jocum verò accipimus, quod eſt contrarium ſerio. Nam & fingere, & terrere, & promittere interim, jocus eſt. Dicacitas ſine dubio à dicendo, quod eſt omni generi commune, ducta eſt: propriè tamen

Dicacitas.

tamen ſignificat ſermonem cum riſu aliquo inceſſentem. Ideo Demoſthenem urbanum fuiſſe dicunt, dicacem negant. Proprium autem materiæ de qua nunc loquimur, eſt ridiculum. Ideóq; hæc tota diſputatio à Græcis περὶ γελοίου inſcribitur. Ejus prima diviſio traditur eadem, quæ eſt omnis orationis, ut ſit poſitum in rebus, aut in verbis. Uſus autẽ maximè ſimplex. At cùm ex aliis riſum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus mediis. Aliena aut reprehendimus, aut refutamus, aut elevamus, aut repercutimus, aut eludimus. Noſtra ridicula indicamus, &, (ut verbo Ciceronis utar,) dicimus aliqua ſubabſurda. Nanque eadem, quæ ſi imprudentibus excidant, ſtulta ſunt: ſi ſimulamus, venuſta creduntur. Tertium eſt genus, ut idẽ dicit, in decipiendis expectationibus, dictis aliter accipiendis, cæteriſq; quæ neutram perſonam contingunt: ideoque à me media dicuntur. Item ridicula aut dicimus aut facimus. Facto riſus conciliatur interim admiſta gravitate: ut Marcus Cælius prætor, cùm ſellam ejus curulem conſul Iſauricus fregiſſet, alteram poſcit loris intentam, dicebatur autem Cos. à patre aliquando cæſus flagris. Interim ſine reſpectu pudoris, ut in illa pyxide Cæliana, quod neque Oratori, neque ulli gravi viro conveniat. Idem autem de vultu geſtuque ridiculo dictum ſit: in quibus eſt quidẽ ſumma gratia; ſed major cum captare riſum non videntur: nihil enim ex iis quæ dicuntur ſalſa, dicitur ſalſius. Quanquam autẽ gratiam plurimum dictis ſeveritas affert, fitq; ridiculum id ipſum, quia qui dicit, non ridet: eſt tamen interim & aſpectus & habitus oris & geſtus non inurbanus, cùm iis modus contingit. Id porrò quod dicitur, aut eſt laſcivũ & hilare, qualia Galbæ pleraque: aut contumelioſum, qualia nuper Junii Baſſi: aut aſperum, qualia Caſſi Severi: aut leve, qualia Domitii Afri. Refert, his ubi quis utatur. Nam in conviviis & quotidiano ſermone laſciva humilibus, hilaria omnibus conveniunt. Ludere nunquam velimus, longeque abſit propoſitum illud, potius amicum quàm dictum perdidi. In hac quidem pugna forenſi malum mihi lenibus interdicere *: quanquam & contumelioſè & aſperè dicere in adverſarios permiſſum eſt: cùm accuſare etiam palam, & caput alterius juſtè petere conceſſum ſit. Sed hic quoque tamen inhumana videri ſolet fortunæ inſectatio: vel quia culpa caret, vel quia recidere etiam in ipſos qui

Ridiculum.

Lib. 2. de Orator.

Pro Cælio.

* Al. uti licere.

qui objecerunt, poteſt. Primùm itaq; conſiderandum eſt, & quis, & in qua cauſa, & apud quem, & in quem, & quid dicat. Oratori minimè convenit diſtortus vultus, geſtúſq; quæ in mimis rideri ſolent. Dicacitas etiam ſcurrilis & ſcenica huic perſonæ alieniſſima eſt. Obſcœnitas verò nō à verbis tantùm abeſſe debet, ſed etiam à ſignificatione. Nam ſi quando objici poteſt, non in omni loco exprobranda eſt. Oratorem præterea ut dicere urbanè volo, ita videri affectare id planè nolo. Quapropter ne dicet quidem ſalſè quoties poterit, & dictum potius aliquando perdet, quam minuet autoritatem. Nec accuſatorem autem atroci in cauſa, nec patronum in miſerabili jocantem feret quiſquam. Sunt etiam judices quidam triſtiores, quàm ut riſū libenter patiantur. Solet interim accidere, ut id quod in adverſarium dicimus; aut in judicem conveniat, aut in noſtrum quoque litigatorem: quanquam aliqui reperiuntur qui ne id quidem quod in ipſos recidere poſſit, evitent: quod fecit Longus Sulpitius, qui cùm ipſe fœdiſſimus eſſet, eum contra quem judicio liberali aderat, ne faciem habere liberi hominis dixit: cui reſpondens Domitius Afer; Et tu, inquit, ex animi ſententia Longe? qui malam faciem habet, liber non eſt? Vitandum etiam ne petulans, ne ſuperbum, ne loco, ne tempori alienum, ne præparatum, & domo allatum videatur quod dicimus. Nam Adverſus miſeros, (ſicut ſuprà dixeram,) inhumanus eſt jocus. Sed quidam ita ſunt receptæ authoritatis & notæ verecundiæ, ut nocitura ſit in eos dicendi petulantia. Nam de amicis jam præceptum eſt. Illud non ad orandi ferè conſilium, ſed ad omnia pertinet, ne laceſſat hoc modo quem lædere ſit periculoſum, ne aut inimicitiæ graves inſequantur, aut turpis ſatisfactio. Male etiam dicitur, quod in plures convenit: ſi aut nationes totæ inceſſantur, aut ordines, aut conditio, aut ſtudia multorum. Ea quæ dicit vir bonus, omnia ſalua dignitate ac verecundia decent. Nimium enim riſus precium eſt, ſi probitatis impendio conſtat. Vnde autem concilietur riſus, & quibus ex locis peti ſoleat, difficillimum eſt dicere. Nam ſi ſpecies omnes perſequi velimus, nec modum reperiemus, & fruſtra laborabimus. Neque enim numeroſi minus ſunt loci, ex quibus hæc dicta, quàm illi ex quibus ea, quas ſententias vocamus, ducuntur; neque alii. Nam hic quoq; eſt inventio & elocutio, atque ipſius elocutionis vis, alia in verbis, alia in figuris. Riſus igitur oriuntur aut ex corpore ejus in quem dicimus; aut ex animo, qui factis ab eo dictiſque colligitur: aut ex his quæ ſunt extra poſita. Intra hæc enim eſt omnis vituperatio: quæ ſi gravius poſita ſit, ſeria eſt: ſi levius, ridicula. Hæc aut oſtenduntur, aut narrantur, aut dicto notantur. Rarum eſt autem, ut oculis ſubjicere contingat, ut fecit C. Julius, * qui cùm Helmio Manciæ ſæpius, obſtrepenti ſibi diceret, Jam oſtendam qualis ſis: iſque planè inſtaret interrogatione, qualem ſe tandem oſtenſurus eſſet, digito demonſtravit imaginem galli in ſcuto Mariano Cimbrico pictam, cui Mancia tum ſimillimus eſt viſus. Tabernæ autem erant circa forum, ac ſcutum illud ſigni gratia poſitum. Narrare quæ falſa ſint, inprimis eſt ſubtile, & oratorium, ut Cicero pro Cluentio narrat de Cepaſio atque Fabritio: at Marcus Cælius de illa C. Lælii collegæque ejus in provinciam feſtinantium contentione. Sed in his omnibus cum elegans & venuſta exigitur tota expoſitio, tum id eſt feſtiviſſimum, quod adjicit Orator. Nam & à Cicerone ſic eſt Fabritii fuga illa condita; Itaque cùm callidiſſimè ſe putaret dicere: & cùm illa verba graviſſima ex intimo artificio deprompſiſſet: Reſpicite * judices, hominum fortunas, reſpicite varios duróſque caſus, reſpicite C. Fabritii ſenectutem, cum hoc reſpicite, ornandæ orationis cauſa ſæpe dixiſſet; reſpexit ipſe: at Fabritius à ſubſelliis demiſſo capite diſceſſerat, & cætera quæ adjecit: nam eſt notus locus: cùm in re hoc ſolum eſſet, Fabritium à judicio receſſiſſe. Et Cælius cùm omnia venuſtiſſimè finxit, tum illud ultimum ſic ſubſecutus: Quomodo tranſierit, utrùm rate, an piſcatorio navigio, nemo ſciebat. Siculi quidem, ut ſunt laſcivi & dicaces aiebant in delphino ſediſſe, & ſic tanquam Ariona tranſvectum. In narrando autem Cicero conſiſtere facetias putat, dicacitatem in faciendo. Mirè fuit in hoc genere venuſtus Afer Domitius*, cujus orationibus complures hujuſmodi narrationes inſertæ reperiuntur: ſed dictorum quoque ab eodem urbanè, ſunt editi libri. Illud quoque genus eſt poſitum non in hac veluti jaculatione verborum, & incluſa breviter urbanitate; ſed in quodam longiore actu: quod de Craſſo contra Brutum Cicero in ſecundo de oratore

Vituperatio.
2 De Orat.
* *al.* Craſſus *ut habet Plinius li 35 c. 4.*
In orat. pro Cluent.
* *al.* reſpicite inquit judices.
Siculi laſcivi & dicaces.
* *Hic Domitius Afer inſignis Neronis temporibus Orator Nemauſenſis quem ex cibi copia nimium cœnandum ſpiritum amiſiſſe refert Cæl. Rhodig. lib. 9. c. 11. Cujus meminit C. Solin. Sec. epiſt. 2. in epiſt. incip. verum opinionis, &c.*
Poſt. Cic. 2. de Orat. ubi Gothofred. hunc locum profert in ſuis not. Apologorum & Hiſtoriarum uſus.

oratore libro, & aliis quibuſdam locis narrat. Nam cùm Brutus in accuſatione Cn. Planci, ex duobus lectoribus oſtendiſſet contraria L. Craſſum patronum ejus in oratione quam de Colonia Narbonenſi habuerat, ſuaſiſſe iis quæ de lege Sevilia dixerat, tres excitavit & ipſe lectores: híſque patris ejus dialogos dedit legendos: quorum cùm in Privernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti ſermonem habitum complecteretur, requirebat ubi eſſent eæ poſſeſſiones. Omneis autem illas Brutus vendiderat: & cùm paterna manciparet prædia, turpis habebatur.

Similis in apologis quoque & quibuſdam etiam interim hiſtoriis exponendis gratia conſequi ſolet. Sed acutior eſt illa atque velocior in urbanitate brevitas. Cujus quidem duplex eſt forma, dicendi, ac reſpondendi: ſed ratio communis in parte: nihil enim in laceſſendo dici poteſt, quod non etiam in repercutiendo. At propria quædam ſunt reſpondentium: illa etiam ira concitati afferre ſolent: hæc plerunque in altercatione, aut rogandis teſtibus requiruntur. Cùm ſint autem loci plures ex quibus dicta ridicula ducantur, repetendum eſt mihi, non omneis eos Oratoribus convenire. In primis autem ex amphibologia, neque illa obſcura, quæ Atellanæ more captent, nec qualia vulgo jactantur à viliſſimo quoque, converſa in maledictum ferè ambiguitate. Ne illa quidem, quæ Ciceroni aliquando, ſed non in agendo, exciderunt, ut dixi, cùm is candidatus qui coqui filius habebatur, coram eo ſuffragium ab alio peteret, *Ego quoque jure tibi favebo.* Non quia excludenda ſint omnia verba duos ſenſus ſignificantia, ſed quia rarò bellè reſpondent, niſi cùm prorſus rebus ipſis adjuvantur. Quare non hoc modò penè & ipſum ſcurrile Ciceronis eſt in eundem, de quo ſupra dixi, Iſauricum; Miror quid ſit quòd pater tuus homo conſtantiſſimus te nobis varium reliquit: ſed illud ex eodem genere præclarum, cùm objiceret Miloni accuſator in argumentum factarum Clodio inſidiarum, quòd Bovillas ante horam novam divertiſſet, ut expectaret dum Clodius à villa ſua exiret, & identidem interrogaret quo tempore Clodius occiſus eſſet, reſpondit, Serò. Quod vel ſolum ſufficit, ut hoc genus non totum repudietur. Nec plura modò ſignificari ſolent, ſed etiam diverſa: ut Nero de ſervo peſſimo dixit.

Amphibolia, id eſt, Sermonis ambiguitas. Vide Donatum in Adelphos Terent.

NULLI apud ſe plus fidei haberi: nihil & neque occluſum neque obſignatum eſſe. Pervenit res uſque ad ænigma, quale eſt Ciceronis in Plætorium Fonteii accuſatorem, cujus matrem dixit, dum vixiſſet, ludum: poſtquam mortua eſſet, magiſtros habuiſſe. Dicebantur autem, dum vixit, infames fœminæ ad eam convenire ſolitæ, poſt mortem ejus bona vænibant. Quanquam hic ludus per tranſlationem dictus eſt, magiſter per ambiguitatem.

Μετάληψις.
Tranſlatio,
Congiarium.

In metalepſin quoque cadit dictorum ratio: ut Fabius Maximus incuſans Auguſti congiariorum; quæ amicis dabantur, exiguitatem, heminaria eſſe dixit. Nam congiarium cùm ſit commune liberalitatis, atque menſuræ, à menſura ducta eſt imminutio rerum. Et hæc tam frigida, quàm eſt nominum fictio, adjectis, detractis, mutatis literis: ut Aciſculum; quia eſſet pactus, Paciſculum: & Placidum nomine, quia is acerbus natura eſſet, Acidum: & Tullium cùm fur eſſet, Tollium, dictos invenio. Sed hæc eadem genera commodius in rebus quàm in nominibus reſpondent. Afer enim venuſtè Manlium Suram multum in agendo diſcurſantem, ſalientem, manus jactantem, togam dejicientem & reponentem, non agere dixit, ſed ſatagere.* Eſt enim dictum per ſe urbanum, Satagere; etiamſi nulla ſubſit alterius verbi ſimilitudo. Fiunt & detracta & adjecta aſperatione, & binis conjunctis verbis ſimiliter ſæpius frigida, aliquando tamen recipienda. Eadémque conditio eſt in iis quæ nominibus trahuntur. Multa ex hoc Cicero in Verrem, ſed ut ab aliis dicta, modò futurum ut omnia verteret, cùm diceretur Verres: modò Herculi quem expilaverat, moleſtiorem apro Erymanthio * fuiſſe: modò malum Sacerdotem, qui tam nequam verrem reliquiſſet: quia ſacerdoti Verres ſucceſſerat. Præbet tamen aliquando occaſionem quædam fœlicitas hoc quoque genere bene utendi: ut pro Cecinna Cicero in teſtem Sex. Clodium Phormionem. Nec minus niger, inquit, nec minus confidens, quàm ille Terentianus eſt Phormio. Acriora igitur ſunt & elegantiora, quæ trahuntur ex vi rerum. In his maximè valet ſimilitudo; ſi tamen ad aliquid inferius leviúſque; quia * jam veteres illi jocabantur, qui Lentulum Spintherem, & Scipionem Serapionem eſſe dixerunt. Sed ea non ab hominibus modò petitur, verumetiam ab animalibus: ut nobis pueris Junius Baſſus, ho-

mo

** In agendo diligentem & aſperum ſeu anxium & ſolicitum eſſe, qua voce uſi Terent. in Heaut. & Plaut. in Aſin. Act. 6.*

**Ex Erymantho Arcadiæ monte, cujus etiam meminit Virg. Æneid 6*

Fœlicitas.

* *Al.* Qua,

mo inprimis dicax, Aſinus albus vocabatur. Et Sarmentus ſeu Publius Bleſſus * Junium hominem nigrum & macrum & pandum, fibulam ferream dixit. Quod nunc riſus petendi genus frequentiſſimum eſt.

Adhibetur autem ſimilitudo interim palàm, interim inſeri ſolet parabolæ: cujus eſt generis id Auguſti, qui militi libellum timidè porrigenti, *Noli*, inquit, *dubitare, tanquam aſſem elephanto des*. Sunt quædam etiam veriſimilia, unde Vatinius, cùm reus agente in eum Calvo, candido frontem ſudario tergeret, idque ipſum accuſator in invidiam vocaret; *Quamvis reus ſum*, inquit, *& panem candidum edo*. Adhuc eſt ſubtilior illa ex ſimili tranſlatione; cùm quod in alia re fieri ſolet, in aliam mutuamur. Ea dicatur ſanè fictio: ut Chryſippus, cum in triumpho Cæſaris eborea oppida eſſent tranſlata; & poſt dies paucos Fabii Maximi lignea, thecas eſſe oppidorum Cæſaris dixit. Et Pedo de Mirmillone qui Retiarium conſequebatur, nec feriebat, *Vivum*, inquit, *capere vult*. Jungitur amphiboliæ ſimilitudo, ut L. Galba pilam negligenter petenti, *Sic*, inquit, *petis tanquam Cæſaris candidatus*. Nam illud petis, ambiguum eſt, ſecuritas ſimilis. Quod hactenus oſtendiſſe ſatis eſt.

** Al. Iulius. Al. Ionius. de quo & paulo poſt.*
Plin. l. cap. 22. 7.
Val. l. 9. tit 15
Cic. ad Attic. lib. 6.
** Plin. ep. l. 3. Meminit Velleii Bleſi. & Martial. in epigr. lib 8 Vid. Catanai. not in eund.*
Vl. Parabola.

Cæterum frequentiſſima aliorum generum cum aliis miſtura eſt: eáque optima, quæ ex pluribus conſtat. Eadem diſſimilium ratio eſt. Hinc eques Romanus, ad quem in ſpectaculis bibentē cùm miſiſſet Auguſtus qui ei diceret, Ego ſi prandere volo, domum eo: Tu enim, inquit, non times ne locum perdas. Ex contrario non una ſpecies. Neque enim eodem modo dixit Auguſtus præfecto, quem ignominia notabat, ſubinde interponenti precibus? Quid reſpondebo patri meo? Dic me tibi diſplicuiſſe; quo Galba penulam roganti, *Non poſſum commodare, domi maneo*: cùm cœnaculum ejus perplueret. Tertium adhuc illud (ſi quidem ut ne autorem ponam, verecundia ipſius facit) Libidinoſior es; quàm ullus ſpado: quo ſine dubio & opinio decipitur, ſed ex contrario. Et hoc ex eodem loco eſt, ſed nulli priorum ſimile, quod dixit Marcus Veſtinius, cùm ei nunciatum eſſet, * Aliquando deſinet putere. Onerabo librum exemplis: ſimiléмque iis qui riſus gratia componuntur, efficiam, ſi perſequi voluero ſingula veterum. Ex omnibus argumentorum locis eadem occaſio eſt. Nam & finitione uſus eſt Auguſtus de pantomimis duobus, qui alternis

** Hic deſunt quædam, uti ipſa verba ſatis teſtantur.*

alternis geſtibus contendebant: cum eorum alterum ſaltatorem dixit, alterum interpellatorem. Ex partitione Galba, cùm penulam roganti reſpondit, *Non pluit, non eſt opus tibi: ſi pluit, ipſe utar.* Proinde genere, ſpecie, propriis, differentibus; jugatis, adjunctis, conſequentibus, antecedentibus, repugnantibus, cauſſis, effectis, comparatione parium, majorum, minorum, ſimilis materia præbetur.

Ex tropic. lib. 2 de Orat. Ironia.

Sicut in tropos quoque omneis cadunt. An non plurima καθ' ὑπερβολὴν dicuntur? quale refert Cicero de Memmio homine prælongo, caput eum ad fornicem Fabiio ffendiſſe. Et quod P. Oppius dixit de genere Lentulorum; cùm aſſiduè minores parentibus liberi eſſent in naſcendo, decreſcere genus Lentulorum. Interim utrunque. Quid ironia? nonne etiam quæ ſit veriſſima, joci propè genus eſt? Qua urbanè uſus eſt Afer, cùm Didio Gallo, qui provinciam ambitioſiſſimè petierat, deinde impetrata ea tanquam coactus querebatur? *Age,* inquit, *aliquid, & reipublicæ cauſſa elabora.* Quaque Cicero uſus eſt, cùm Vatinii morte nunciata, cujus parum certus dicebatur autor, *Interim,* inquit, *uſura fruar.* Idem per allegoriam M. Cælium melius objicientem crimina quàm defendentem, Bonam dextram, malam ſiniſtram habere dicebat. Emphaſi Livius dicit ferro cotem Accium Navium incidiſſe.

Figuras quoque mentis, quæ σχήματα διανοίας dicuntur, *Res eadem recipit omneis*, in quas nonnulli diviſerunt ſpecies dictorum. Nam & interrogamus, & dubitamus, & affirmamus, & minamur, & optamus. Quædam ut miſerantes, & quædam ut iraſcentes dicimus. RIDICULUM eſt autem omne quod apertè fingitur, STULTA reprehendere facillimum eſt: nam per ſe ſunt ridicula. Sed rem urbanam facit aliqua ex nobis adjectio. Stulte interrogaverat exeuntem de theatro Carpathium Tityus maximus, an ſpectaſſet: fecit Carpathius dubitationem ejus ſtultiorem dicendo, *Non, ſed in orcheſtra pila luſi.*

Refutatio cùm ſit in negando, redarguendo, defendendo, elevando, ridicule negavit Manius Curius. Nam cum ejus accuſator, in Sipario omnibus locis, aut nudũ eum in nervo, aut ab amicis redemptum ex alea, pinxiſſet, *Ergo ego* (inquit) *nunquam vici.* Redarguimus interim apertè, ut Cicero Urbium Curium multum de annis ætatis ſuæ mentientem: *Tum ergo cùm unà declamabamus, non eras natus.* Interim &

ſimulata aſſenſione, ut idem Fabiæ Dolabellæ dicenti triginta ſe annos habere *Verum eſt*, inquit: *nam hoc jam viginti annis audio*. Bellè interim ſubjicitur pro eo quod neges, aliud mordacius, ut Junius * Baſſus quærente Domitia Paſſieni, quòd incuſans ejus ſordes, calceos eam veteres diceret vendere ſolere: *Non mehercule*, inquit, *hoc unquam dixi, ſed emere te ſolere*. Defenſionem imitatus eſt eques Romanus, qui objicienti Auguſto quod patrimonium comediſſet: *Meum* inquit, putavi.

* Al. Julius. de quo Catanæus in not. ad l. 4 ep. Plinii.

Elevandi ratio.

Elevandi ratio eſt duplex, ut aut veniā quis, aut jactantiam minuat: quemadmodū C. Cæſar Pomponio oſtendenti vulnus ore exceptum in ſeditione Sulpitiana, quod ipſe ſe paſſum pro Cæſare pugnantem gloriabatur, *Nunquam fugiens reſpexeris*, inquit, aut crimen objectū, ut Cicero objurgantibus quod ſexagenarius Popiliam virginem *duxiſſet*, *Cras mulier erit*, inquit. Hoc genus dicti, conſequens vocant quidam, atque illi ſimile, quo Cicero Curionem ſemper ab excuſatione ætatis incipientē, facilius quotidie proœmiū habere dixit: quia iſta natura ſequi & cohærere videantur. Sed elevandi genus eſt etiam cauſarum relatio, qua Cicero eſt uſus in Vaticinium, qui pedibus æger, cum vellet videri commodioris valetudinis factus, & diceret ſe jam bina millia paſſuum ambulare: *Dies enim*, inquit, *longiores ſunt*. Et Auguſtus nuntiantibus Tarraconenſibus palmam in ara ejus enatam, *Apparet*, inquit, *quàm ſæpe accendatis*. Tranſtulit crimen Caſſius Severus. Nam cùm objurgaretur à prætore, quòd advocati ejus L. Varo * Epicureo Cæſaris amico convicium feciſſent, *Neſcio*, inquit, *qui convitiati ſint: & puto Stoicos fuiſſe*.

* Al. Varro, ſed minus rectè. Repercuſſio.

Repercutiendi multa ſunt genera: venuſtiſſimum, quod etiam ſi multitudine aliqua verbi adjuvatur: ut Thracallus dicenti Suellio, *Si hoc ita eſt, is in auxilium: ſi non eſt ita, redis*, inquit. Eluſit Caſſius Severus, objiciente quodam quòd ei domo ſua Proculeius interdixiſſet, reſpondendo, *Nunquid ego illuc accedo?* Sic eluditur & ridiculum ridiculo, ut divus Auguſtus, cùm ei Galli torquem aureum centum pondo dediſſent, & Dolabella per jocum tentans tamen joci ſui eventū, dixiſſet, *Imperator, torque me dona: Malo te*, inquit, *civica donare*. Mendacium quoque mendacio: ut Galba dicente quodam: Victoriato ſe uno in Sicilia quinque pedes longam murenam emiſſe: *Nihil*, inquit, *mirum*, *nam*

* *Al.* reſtibus
* *De quo S. cujus meminit Plin. 2. ep. 14. tanquam de ejus præceptore, ubi vi. Catan. in not. Cic. 2. de Orat*

*nam ibi tam longæ naſcuntur, ut iis piſcatores pro reſtibus * utuntur.* Contraria eſt neganti confeſſionis ſimulatio, ſed ipſa quoque multum habet urbanitatis. Sic Afer * cum ageret contra libertum Claudii Cæſaris, & ex diverſo quidam conditiones ejuſdem cujus erat litigator, exclamaſſet, Præterea tu ſemper in libertos Cæſaris dicis? *Nec mehercule*, inquit, *quicquam proficio*. Cui vicinum eſt, non negare quod objicitur, cum & id palam falſum eſt, inde materia bene reſpondendi datur: ut Catulus dicenti Philippo, Quid latras? *Furem video*, inquit. In ſe dicere, non eſt ferè niſi ſcurrarum, & in oratore utique minimè probabile. Quod fieri totidem modis, quot in alios, poteſt. Ideoque hoc, quamvis frequens ſit, tranſeo. Illud verò etiam ſi ridiculum; indignum tamen eſt homine liberali, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur: quod feciſſe quendam ſcio, qui humiliori liberè adverſus ſe loquenti, *Colaphum* inquit, *tibi ducam, & formulam ſcribam, quod caput durum habeas.* Hic enim dubium eſt, utrum ridere audientes, an indignari debuerint.

*Idem ſic *ubi ſuprà. Simulatio & diſſimulatio.*

* *Al.* dicere.
* *Al.* quis & *poſt* ingentes *ſeu* ingenteis. *Virg. autem lib. 9. Æneid. ita habet.* Et mecum ingenteis oras evolvite belli *Hic autem* potis *pro* poteſt *ut apud eund. Virg. & alios poetas.*

Supereſt genus decipiendi opinione, aut dicta aliter intelligendi, quæ ſunt in omni hac materia vel venuſtiſſima. Inopinatum & à laceſſente poni ſolet; quale eſt quod refert Cicero, *Quid huic abeſt, niſi res & virtus?* Aut illud Afri, *Homo in agendis cauſſis optimè veſtitus.* Et in occurrendo, ut Cicero, audita falſa Vatinii morte, cùm Ovinium libertum ejus interrogaſſet, Rectène omnia! dicenti, Rectè: *Mortuus eſt*, inquit.

Plurimus autem circa ſimulationem & diſſimulationem riſus eſt, quæ ſunt vicina, & propè eadem; ſed ſimulatio eſt certam opinionem animi ſui imitantis, diſſimulatio, alienæ parum ſe intelligere fingenti. Simulavit Afer, qui cum in cauſa ſubinde dicentibus, Celſinam diceret, * cognoviſſet quòd erat potens fœmina, Quis eſt, inquit, iſte? Celſinam enim videri ſibi virum finxit. Diſſimulavit Cicero, cum Sex. Annalis teſtis reum læſiſſet, & inſtaret identidem accuſator ei, Dic M. Tulli, nunquid potes de Sexto Annali? Verſus tunc dicere cœpit de libro Ennii Annali ſexto,

*Qui * potis ingentis cauſas evolvere belli.*

Cui ſine dubio frequentiſſimam dat occaſionem ambiguitas: ut Caſſelio, qui conſultori dicenti, Navem videre volo;

lo: *Perdes*, inquit. Sed averti intellectus etiam aliter ſolet, cum ab aſperioribus ad leniora deflectitur: ut qui interrogatus, quid ſentiret de eo qui in adulterio deprehenſus eſſet, *Tardum fuiſſe* reſpondit. Ei confine eſt quod dicitur per ſuſpicionem: quale illud apud Ciceronem*, querenti quòd uxor ſua è fico ſe ſuſpendiſſet: *Rogo des mihi ſurculum illa arbore, ut inſeram.* Intelligitur enim quòd non dicitur. Et hercle, omnis ſalsè dicendi ratio in eo eſt, ut aliter quam eſt, rectum verumque dicatur. Quod fit totum fingendis aut noſtris aut alienis perſuaſionibus, aut dicendo quod fieri non poteſt. Aliena finxit Juba, qui querēti quòd ab equo ſuo eſſet aſperſus, *Quid tu*, inquit, *me Hippocentaurum putas?* Sua C. Caſſius, qui militi ſine gladio diſcurrenti, *Heus commilito, pugno bene uteris*, inquit. Et Galba de piſcibus, qui cùm pridie ex parte adeſi, & verſati poſtero die appoſiti eſſent, *Feſtinemus, alii ſubeant*, inquit. Tertium illud Ciceronis (ut dixi) adverſus Curium, fieri enim certè non poterat, ut cùm declamaret, natus non eſſet. Eſt & illa ex ironia fictio, qua uſus eſt C. Cæſar. Nam cùm teſtis diceret, à reo fœmina ſua ferro petita, & eſſet facilis reprehenſio, cur illam potiſſimum partem corporis vulnerare voluiſſet: *Quid enim faceret*, inquit, *cùm tu galeam & loricam haberes?* Vel optima eſt ſimulatio contra ſimulationem: qualis illa Domitii Afri fuit: Vetus habebat teſtamentum, & unus ex amicis recentioribus ſperans aliquid ex mutatione tabularum, falſam tabulam intulerat, conſulens eum, an primipilaris ei teſtamento ſuaderet ordinare ſuprema judicia,* *Noli*, inquit, *facere, offendis illum.* Jucundiſſima ſunt autem ex his omnibus lenia, & (ut ſic dixerim) boni ſtomachi, ut Afer ingrato litigatori conſpectum ejus vitante in foro, per nomenclatorem miſſum ad eum, *Amas me*, inquit, *quòd te non vidi?* Et diſpenſatori, qui cùm ad reliqua non reſponderet, dicebat ſubinde: *Non comedi panem, & aquam bibo. Paſce & redde quod debes.* Quæ ὑπαγωγῆς vocant. Et gratus jocus, qui minùs exprobrat quàm poteſt: ut idem dicenti candidato, Semper domum tuam colui: cùm poſſet palàm negare, *Credo*, inquit, *& verum eſt.*

* Cic. alii S. & Acad. 2.

* Al. judicio sed minus recte.

Interim de ſe dicere, ridiculum eſt: & quod in alium, ſi abſentem diceret, urbanum non eſſet: quoniam ipſi palam exprobratur, movet riſum: quale Auguſti eſt: cùm ab eo miles neſcio quid improbè peteret, veniret contrà Martianus, quem ſuſpicabatur & ipſum aliquid injuſtè rogaturum: *Non magis, inquit, faciam commilito, quæ petis, quàm quod Martianus à me petiturus eſt.* Adjuvant urbanitatem & verſus commode poſiti, ſeu toti ut ſunt: quod adeò facilè eſt, ut Ovidius ex tetraſticho Macri carmine librum in malos poëtas compoſuerit, quod fit gratius, ſi qua etiam ambiguitate conditur; ut Cicero in Accium hominem callidum & verſutum, cùm is in quadam cauſa ſuſpectus eſſet, Niſi qua Vlyſſes rate evaſit Laërtius. Seu verbis ex parte mutatis, ut in eum qui cùm antea ſtultiſſimus eſſet habitus, pòſt acceptam hæreditatem primus ſententiam rogabatur, Cujus hæreditas eſt, quam vocant ſapientiā: pro illo, facultas eſt. Seu fictis novis verſibus. Simile eſt quod παροιμία dicitur, & proverbia opportunè aptata, ut de homine in aquam lapſo, & ut allevaretur roganti. *Tollat te, qui nonnovit.*

παροιμία
Proverbium.
Horat. in Ep. ad Sævam
Plutarch. in vita Ci.
* *Sphinx animal eſt ex genere ſimiarum, quod naturam habet manſuetam pluribus exercitiis & diſciplinis aptam. de quo Diod. Sicul. lib. 4. & Plin. 8. c. 21. Vide Eraſ. Chil. 2. cent. 3 ada. 9. & cent. 7. adag. 18.*

Ex hiſtoria etiam ducere urbanitatem eruditum: ut Cicero fecit, cùm ei teſtem in judicio Verris roganti dixiſſet Hortenſius, Non intelligo hæc ænigmata: *Atqui debes*, inquit, *cum Sphingem* * *domi habeas.* Acceperat autem ille à Verre Sphingem æneam magnæ pecuniæ. Subabſurda illa conſtat ſtultis ſimili imitatione, & quæ niſi finguntur, ſtulta ſunt: ut qui mirantibus quòd humile candelabrum emiſſet, *Pranſorium erit*, inquit. Sed illa ſimilia abſurdis ſunt acria, quæ tanquam ſine ratione dicta feruntur, ut ſervus Dolobellæ cùm interrogetur, An dominus ejus auctionem propoſuiſſet; *Domum*, inquit, *vendidit.* Deprehenſi interim pudorem ſuum ridiculo aliquo explicant: ut qui teſtem dicentem ſe à reo vulneratum, interrogaverat; An cicatrices haberet: cùm ille ingentem in femore oſtendiſſet, *Latus*, inquit, *oportuit.*

Contumeliis quoq; uti bellè datur: ut Hiſpo objicienti bis acerba crimina accuſatori; *Mentiris*, inquit. Et Fulvius propinquus legato interroganti; an in tabulis, quas proferebat, chirographus eſſet: *Et verus*, inquit, *domine.* Has aut accepi ſpecies, aut inveni frequentiſſimas, ex quibus ridicula ducerentur. Sed receptam neceſſe eſt infinitas eſſe tam falsè dicendi, quā ſevère; quas præſtat perſona, locus, tempus denique, qui eſt maximè varius. Itaque hæc ne omiſiſſe viderer, attigi: illa autem quæ de uſu ipſo & modio jocandi complexus ſum, adeò infirma, ſed planè neceſſaria.

His adjicit Domitius Marſus, qui de urbanitate diligentiſſimè ſcripſit, quædam non ridicula; ſed cuilibet ſeveriſſimæ orationi convenientia, eleganter dicta, & proprio quodam lepôre jucunda: quæ ſunt quidem urbana, riſum tamen non habent. Neque enim ei de riſu, ſed de urbanitate eſt opus inſtitutum, quam propriam eſſe noſtræ civitatis ait: & ſerò ſic intelligi cœptam, poſtquam Urbis appellationem, etiamſi nomen proprium non adjiceretur, Romam tamen accipi ſit receptum: eámque ſic finit, **URBANITAS** eſt virtus quædam in breve dictum coacta, & apta ad delectandos movendóſque homines in omnem affectum; maximè idonea ad reſiſtendum, vel laceſſendum, prout quæque res ac perſona deſiderat. Cui ſi brevitas exceptionem detraxerit, omneis rationis virtutes complexa ſit. Nam ſic conſtat rebus & perſonis: & quod in utriſque oporteat dicere, perfectæ eloquentiæ. Cur autem brevem eam eſſe voluerit, neſcio quidem. At quam in eodem libro dicat fuiſſe, & in multis, narrandi urbanitatem paulo poſt ita finit, Catonis (ut ait) opinionem ſequutus. **URBANUS** homo erit, cujus multa bene dicta reſponſáque erunt: & qui in ſermonibus, circulis, conviviis, item in concionibus, omni denique loco ridiculè commodéque dicet. Riſus erunt, quicunque hæc faciet Orator. Quas ſi recipimus finitiones, quicquid bene dicetur & urbanè dici nomen accipiet. Cæterùm illi qui hoc propoſuerat, conſentanea fuit illa diviſio: ut dictorum urbanorum alia ſeria; alia jocoſa, alia media faceret. Nam eadem eſt omnium bene dictorum. Verùm mihi etiam jocoſa quædam videntur poſſe non ſatis urbanè referri. Nam meo quidem judicio, illa eſt urbanitas, in qua nihil abſonum, nihil agreſte, nihil inconditum, nihil peregrinum, neque ſenſu, neque verbis, neque ore geſtúque poſſit deprehendi: ut non tam ſit in ſingulis dictis, quàm in toto colore dicendi: qualis apud Græcos atticiſmos ille redolens Athenarum proprium ſaporem. Ne tamen judicium Marſi hominis eruditiſſimi ſubtraham, ſeria partitur in tria genera; honorificum, contumelioſum, medium. Et honorifici ponit exemplum Ciceronis quoque pro Ligario apud Cæſarem, *Qui nihil ſoles oblviſci, niſi injurias.* Et contumelioſi, quòd Attico ſcripſit de Pompeio & Cæſare, *Habeo quem fugiam, quem ſequar non habeo.* Et Medii, quod

Vrbanitas quid.

Epiſt. lib 8. & in Cæcil. Orat. 4.

quod ἀποφθεγματικὸν vocat; & eſt cùm ita dixit, NEQUE gravem mortem accidere forti viro poſſe, neque immaturam conſulari, neque miſeram ſapienti. Quæ omnia ſunt optimè dicta: ſed cur propriè nomen urbanitatis accipiant, non video. Quod ſi non ſolùm totus (ut mihi videtur) orationis color meretur; ſed etiam ſingulis dictis tribuendum eſt: illa potius urbana eſſe dixerim, quæ ſunt generis ejuſdem quæ ridicula dicuntur, & tamen ridicula non ſunt? ut de Pollione Aſinio ſeriis jociſque pariter accommodato dictum eſt, *Eſſe eum omnium horarum.* Et de actore facile dicente ex tempore, *Ingenium eum in numerato habere.* Et jam Pompeii quod refert Marſus, in Ciceronem diffidentem ejus partibus, *Tranſi ad Cæſarem, me timebis.* Erat enim, ſi de re minore, aut alio animo, aut denique non ab ipſo dictum fuiſſet, quod poſſet inter ridicula numerari. Etiam illud quod Cicero Cereliæ ſcripſit, reddens rationem cur illa C. Cæſaris tempora tam patienter toleraret: *Hæc aut animo Catonis ferenda ſunt, aut Ciceronis ſtomacho.* Stomachus enim ille habet aliquid joco ſimile. Hæc quæ movebant, diſſimulanda mihi non fuerunt: in quibus ut erraverim; legentes tamen non decepi, indicata diverſa opinione, quam ſequi magis probantibus liberum eſt.

De Altercatione.

CAP. V.

ARGUMENTUM.

Principio hujus capitis rationem reddit cur Altercationis præcepta ſtatim inventioni ante reliquas rhetoricæ partes, ſubjungat: nempe quòd illa tota ex ſola inventione pendeat: nec quidquam à diſpoſitione mutuetur, neque multum à reliquis tribus partibus adjuvetur. Deſcribit Altercationem orationem eſſe brevem atque conciſam, quæ intentione, aut depulſione conſtet: interrogandóque aut reſpondendo fiat: qua deſcriptione, quid à perpetua actione differat, ſatis indicat. Locum habere aut in cauſſis quæ ſolis probationibus inartificialibus, ut in teſtium interrogatione, vel etiam mixtis continentur. Nam & ſeparatim fit altercatio: & perpetuę etiam actioni poteſt inſeri. ¶ Altercandi hæc pręcepta tradit: opus eſſe primum magna ingenii velocitate, animi pręſentia, & acrimonia, ut ex tempore quidvis dici poſſit: ad quod cauſſas, inſtrumenta, tempora, locos & perſonas familiariter noſſe, plurimùm profuturum ſit. Pręterea iracundiæ vitio carendum eſſe & moderatione utendum. Omnia etiam non ſolùm refutanda, ſed urbanè contemnenda, elevanda & ridenda. Atque in altercando pręcipuum eſſe ſemper, id de

De Altercatione.

quo quæritur, & quid efficere velimus, incivilis habere. Atque id quidem ingenii acumine præſtari, quod à natura proficiſcens, etiam arte juvetur. ¶ Poſtremò multas hujus acuminis commoditates, ad omnia quæ volumus egregiè præſtanda, quas ſtupidi, indocti, & clamoſi non aſſequantur, dinumerat.

ALtercationis præcepta poterant videri tunc inchoanda, cùm omnia quæ ad continuam orationem pertinent, peregiſſem: nam eſt uſus ejus ordine ultimus: ſed cùm ſit poſita in ſola inventione, neque habere diſpoſitionem poſſit; nec elocutionis ornamenta magnopere deſideret, aut circa memoriam & pronunciationem laboret: prius quàm ſecundam quinque partium; hanc quæ tota ex prima pendet, tractaturus non alieno loco videor; quam Scriptores ideo fortaſſe alii reliquerunt, quia ſatis cæteris perceptis in hac quoque videbatur eſſe profectum. Conſtat enim aut intentione, depulſione, de quibus ſatis traditum eſt; quia quicquid in actione perpetua circa probationes utile eſt, id & in hac brevi atque conciſa proſit neceſſe eſt. Neque alia dicuntur in altercatione; ſed aliter, aut interrogando, aut reſpondendo. Cujus rei ferè omnis obſervatio in illo teſtium loco excuſſa nobis eſt. Tamen quia latius hoc opus aggreſſuri ſumus, neque perfectus Orator ſine hac virtute dici poteſt, paululum impendamus huic quoque peculiaris operæ, quæ quidem in quibuſdam cauſſis ad victoriam vel plurimum valet. Nam ut in qualitate generali, in qua rectène factum quid, an contra ſit, quæritur, perpetua dominatur oratio, & quæſtionem finitionis, actionis plerunque ſatis explicat, & omnia penè in quibus de facto conſtat, aut conjectura artificiali ratione colligitur: Ita in iis cauſſis, (quæ ſunt frequentiſſimæ) quæ vel ſolis extra artem probationibus, vel miſtis continentur, aſperrima in hac parte dimicatio eſt; nec alibi dixeris magis mucrone pugnari. Nam & firmiſſima quæque memoriæ judicis inculcanda ſunt, & præſtandum quicquid in actione promiſimus, & refellenda mendacia. Nuſquam eſt denique qui cognoſcit, intentior. Nec immeritò quidam, quanquam in dicendo mediocres, hac tamen altercandi præſtantia meruerunt nomen patronorum. At quidam litigatoribus ſuis illum modò ambitioſum declamandi ſudorem præſtitiſſe contenti, cum turba laudantium deſtituunt ſubſellio, pugnámque illam decertatoriam jam imperitis

Lib. 3.

Lib. 5. c. 7.

imperitis ac ſæpe pullatæ* turbæ relinquunt. Itaque videas alios plerúnque judiciis privatis ad actiones vocari, alios ad probationes. Quæ ſi dividenda ſunt officia, hoc certè magis neceſſarium eſt: pudendúmque dictu ſi plus litigatoribus proſunt minores*. In publicis certè judiciis vox illa præconis, præter patronos, ipſum qui egerit, citat. Opus eſt igitur in primis ingenio veloci ac mobili, animo præſenti & acri. Non enim cogitandum, ſed dicendum ſtatim eſt, & propè ſub conatu adverſarii, manus erigenda. Quare cum in omni parte hujuſce officii plurimũ facit, totas non diligenter modò, ſed etiam familiariter noſſe cauſas tum in altercatione maximè neceſſarium eſt, omniũ perſonarũ, inſtrumentorum, temporum, locorũ habere notitiam, alioqui & tacendum eſt ſæpe, & aliis ſubjicientibus, plerunque ſtudio loquendi fatuè modo accedendum: quo nonnunquam accidit, ut in noſtra credulitate, aliena ſtudia erubeſcamus. Neque tantùm hoc ipſis monitoribꝰ clareſcit: quidam faciunt apertè quòd rixemur. Videas enim pleroſque ita percitos exclamantes, ut judex audiat contrarium id eſſe quod admoneatur, ſciátque iſte qui pronuntiaturus eſt, in cauſa malum quod tacetur. Quare bonus altercator vitio iracundiæ careat. Nullus enim rationi magis obſtat affectus; & fert extra cauſam, & plerunque deformia convitia facere ac mereri cogit, & ipſos nonnunquam judices incitat. Melior moderatio, ac nonnunquam etiam patientia. Neque enim refutanda tantùm quæ è contrario dicuntur; ſed contemnenda, elevanda, ridenda ſunt: nec uſquam plus loci repetit urbanitas: odium mordet & pudor: contra turbantes audendum; impudentiæ fortiter reſiſtendum. Sunt enim quidam præduri in hoc oris, ut obſtrepant* ingenti clamore, & medios ſermones intercipiant, & omnia tumultu confundant: quos ut non imitari, ſic acriter propulſare oportebit; & ipſorum probitas retundenda: & judices vel præſidentes magiſtratus appellandi frequenter, ut loquendi vices ſerventur. Nam eſt res animi jacentis, & mollis ſupra modum frontis; fallítque, plerunque, quòd probitas vocatur, quæ eſt imbecillitas. Valet autem in altercatione plurimum acumen: quod ſine dubio ex arte non venit: natura enim non docetur, arte tamẽ adjuvatur. In qua præcipuum eſt ſemper id in oculis habere, de quo quæritur, & quo volumus efficere: quia propoſitum tenentes, in rixam

* *Al.* Pollutæ.

* *Al.* Monitores.

Iracundia in Oratore quàm noxia: patientia verò & moderatio utilis.

* *Al.* Obſtrepent.

De Altercatione.

non ibimus: nec cauſſæ debita tempora, convitiando conteremus: gaudebimuſque ſi hoc adverſarius facit. Omnia tempora ferè parata ſunt meditatis diligenter, quæ aut ex adverſo dici, aut reſponderi à nobis poſſint. Nonnunquam tamen dici ſolet hoc quoque eſſe artis genus, ut quædam in actione diſſimulata, ſubito in altercando, proferantur: & inopinatis eruptionibus, & ex inſidiis citiſſimo facto ſimillimum. Id autem tum faciendum, cùm eſt aliquid cui reſponderi non ſtatim poſſit: potuerat autem, ſi tempus ad diſponendum fuiſſet. Nam quòd fideliter firmum eſt, à primis ſtatim actionibus arripere optimum eſt, quò ſæpius diutiuſque dicatur. Illud vix ſaltem præcipiendum videtur, ne turbidus & clamoſus tantum ſit altercator, & quales ferè ſunt qui literas neſciunt. Nam improbitas licet adverſario moleſta ſit, judici inviſa eſt. Nocet etiam diu pugnare, in iis quæ obtinere nõ poſſis. Nam ubi vinci neceſſe eſt? expedit cedere: quia ſive plura ſunt de quibus quæritur, facilior erit in cæteris fides: ſive unum, mitior ſolet irrogari pœna verecundiæ. Nam culpam præſertim deprehenſam pertinaciter tueri, culpa altera eſt. Dum ſtat acies, multi in re conſilii atque artis eſt, ut errantem adverſarium trahas, & ire quàm longiſſimè cogas, ut vana interim ſpe exultet. Ideò quædam bene diſſimulantur inſtrumenta. Inſtant enim, & ſæpè diſcrimen omne committunt, quod deeſſe nobis putant, & faciunt probationibus noſtris autoritatem poſtulando. *E*xpedit etiam dare aliquid adverſario, quod pro ſe putet: quod apprehendens, majus aliquid cogatur dimittere. Duas interim res proponere, quarum utramlibet male ſit electurus: quòd in altercatione ſit potentius, quàm in actione: quia in illa nobis ipſis reſpondemus, in hac adverſarium quaſi confeſſum tenemus. Eſt in primis acuti, videre quo judex dicto moveatur, quid reſpuat: quod ex vultu ſæpiſſimè, & aliquando etiam dicto aliquo factove ejus deprehenditur. Eſt inſtare proficientibus: & ab iis quæ non adjuvant, quàm molliſſimè pede oportet referre. Faciunt hoc medici quoque, ut remedia perinde perſeverent adhibere, vel deſinant, ut illa recipi vel reſpui vident. Nonnunquam ſi rem evolvere propoſitam facilè non ſit, inferenda eſt alia quæſtio: atque in eam, ſi fieri poteſt, judex advocandus. Quid enim cùm reſpondere non poſſis, agendum

Inventio.

Idem Sup. Lib. 5. Exercitationis utilitas.

gendum eſt, niſi ut aliud invenias, cui adverſarius reſpondere non poſſit? In pleriſque judex eſt advocandus, ut dixi, qui circa teſtes eſt locus, & perſonis modò diſtat, quòd hic patronorum inter ſe certamen, illic pugna inter teſtem & patronum. Exercitatio verò hujus rei longè facilior. Nam eſt utiliſſimum frequenter cum aliquo qui ſit ſtudio eorundem, ſumere materiam vel veræ vel etiam fictæ controverſiæ, & diverſas partes altercationis modo tueri: quod idem etiam in ſimplici genere quæſtionum fieri poteſt. Ne illud quidem ignorare advocatum volo, quo quæque ordine probatio ſit apud judices proferenda: cujus rei eadem in argumentis ratio eſt, ut potentiſſima prima & ſumma ponantur. Illa enim ad credendum præparant judicem, hæc ad pronunciandum.

De Iudicio & Conſilio.

CAP. VI.

ARGUMENTUM.

Priuſquam ad diſpoſitionem tranſeat, quæ libro ſeptimo tractatur, eorum opiniones refutat, qui judicium inventioni ſubjiciebant, tanquam Rhetorices ſecundam partem: contra quos libro tertio diſputavit: Oſtendit ergo Judicium, ſic per omnes orationis partes fuſum, ut ſanguis per univerſum corpus: & naturale eſſe, cùm non magis arte tractetur, quā guſtus & ſapor, & maxime tribus primis rhetoricæ partibus, Inventioni, Diſpoſitioni & Elocutioni permixtum. ¶ Hanc inter Judicium & Conſilium differentiam aſſignat, quòd Conſilium latentibus rebus, Judicium ſe proferentibus adhibeatur, quòd quum hoc frequentiſſime certum ſit, illud verò arte petitum & reconditū. Quædam ex judicio conſiliove cavenda ſequendaque admonet, quæ exemplis ex Demoſthene & Cicerone petitis manifeſta reddit.

His pro noſtra facultate tractatis, non dubitaſſem tranſire protinus ad Diſpoſitionem *, quæ ordine ipſo ſequitur: niſi vererer, ne quoniam fuerunt qui Judicium Inventioni ſubjungerent, præteriſſe hunc locum quibuſdam viderer, qui mea quidem opinione adeò partibus operis hujus omnibus connexus ac miſtus * eſt, ut ne à ſententiis quidem aut verbis ſaltem ſingulis poſſit ſeparari: nec magis arte traditur, quam guſtus aut odor. Ideóque nos quid in quaque re ſequendum cavendumque ſit, docebimus, ut ad ea judicium dirigatur. Præcipuum igitur, ne quod effici non poteſt, aggrediamur: ut contraria vite-

* Diſpoſitio autem ſecunda pars eſt Rhetorices ut conſtat ex ca. 3. lib. 3. Sup. Vide Cic. lib. 2. Orat. & de Invent. 1.

* Al. mixtus

mus, & communia: ne quid in eloquendo corruptum obſcurumque ſit, referatur oportet ad ſenſus, qui non docentur. Nec multum à judicio credo diſtare conſilium, niſi quòd illud oſtendentibus ſe rebus adhibetur, hoc latentibus, & aut omnino nondum repertis, aut dubiis: & quòd judicium frequentiſſimè certum eſt: conſilium verò eſt ratio quædam altè petita, & plerumq; plura perpendens & comparans; habenſque in ſe & inventionem, & judicationem. Sed ne hæc quidem præcepta in univerſum ſpectanda ſunt, nam ex re ſumitur, cui locus ante actionem eſt frequenter. Nam Cicero ſummo conſilio videtur in Verrem contrahere tempora dicenda maluiſſe, quàm in eum annum quo erat Q. Hortenſius conſul futurus, incidere. Et in ipſis actionibus primum ac potentiſſimum obtinet locum: nam quid dicendum, quid tacendum, quid differendum ſit, exigere, conſilii eſt: negare ſit ſatius, an defendere: ubi prooemio utendum, & quali: narrandumque *, & quomodo: jure prius pugnandum, an æquo: qui ſit ordo utiliſſimus: tum omnes colores, aſperè an leniter, an etiam ſubmiſſè loqui expediat. Sed hæc quoque ut quiſque paſſus eſt locus, monuimus: idemque in reliqua parte faciemus, pauca tamen exempli gratia ponam, quibus manifeſtius apparet * quid ſit, quod demonſtrari poſſe præceptis non arbitror. Laudatur conſilium Demoſthenis, quod cum ſuaderet bellum Athenienſibus, parum id proſperè expertis, nihil adhuc factum eſſe ratione monſtrat: poterat enim emendari negligentia. At ſi nihil eſſet erratum, melioris in poſterum ſpei non erat ratio. Idem cùm offenſam vereretur, ſi objurgaret populi ſegnitiem; in afferenda libertate Reipublicæ majorum laude uti maluit, qui eam fortiſſimè adminiſtraſſent. Nam & faciles habuit aures, & natura ſequebatur, ut meliora probantes pejorum pœniteret. Ciceronis quidem vel una pro Cluentio quamlibet multis exemplis ſufficerit oratio. Nam quod in eo conſilium maximè mirer? primámne expoſitionem, qua matri, cujus filium premebat autoritas, occurrit? an quòd idem corrupti judicii crimen transferre in adverſarium maluit, quàm negare propter inveteratam (ut ipſe dicit) infamiam? An quòd in re invidioſa, legis auxilio noviſſimè eſt uſus? quo genere defenſionis etiam offendiſſe * nondum præmollitas judicum mentes: an quòd ſeipſum

Judicium ut à conſil.o differat.

* al. narrandùmve.

* al. appareat.

Olynth. 2.

Olynth. 3.

* al. offendiſſet.

invito Cluentio facere teſtatus eſt? Quid pro Milone? quòd non antè narravit, quàm præjudiciis omnibus reum liberaret? quòd inſidiarum invidiam in Clodium vertit? quanquam revera fuerat pugna fortuita: quòd factum & laudavit; & tamen voluntatem Milonis removit? quòd illi preces non dedit, & in earum locum ipſe ſucceſſit? Infinitum eſt enumerare, ut Cottæ detraxerit autoritatem: ut pro Ligario ſe oppoſuerit: Cornelium ipſa confeſſionis fiducia eripuerit. Illud dicere ſatis habeo, Nihil eſſe non modò in orando; ſed in omni vita, prius conſilio, fruſtraque ſine eo tradi cæteras artes, pluſque vel ſine doctrina prudentiam, quàm ſine prudentia facere doctrinam. Apparet * etiam orationem accommodare locis, temporibus, perſonis eſſe ejuſdem virtutis. Sed hic quia latius fuſus eſt locus, miſtuſq; cum Elocutione; tractabitur cum præcipere de aptè dicendo cœperimus.

* *Al.* Aptare etiam orationem locis, *&c. & melius.*

M. FAB. QUINTILIANI DE INSTITUTIONE ORATORIA LIBER VII.

Præfatio de Diſpoſitionis utilitate.

ARGUMENTUM.

Tranſitionem facit ab iis quę hactenus de Inventione & motu dicta ſunt, ad diſpoſitionem, cujus tractationi hunc ſeptimum librum addixit. Vires ejus & laudes hac præfatione prædicat: & cur ſecundum in ordine partium Rhetorices locum obtineat, rationem reddit. Omnia præclaris ſimilitudinibus illuſtrat.

Pro hec vi. libro vide Sulpitii Inſtitutiones.

DE inventione (ut arbitror) ſatis dictum eſt. Neque enim ea demum quæ ad docendum pertinent, executi ſumus; verum etiam motus animorum tractavimus. Sed ut opera extruentibus non ſaxa atque materiam, ædificanti utilia congerere; niſi diſponendis iis collocandiſque

De Dispoſitione.

diſque artificum manus adhibeatur: Sic in dicendo quamlibet abundans rerum copiam, cumulum tantùm habeat atque congeſtum, niſi illas eaſdem diſpoſitio in ordinem digeſtas, atque inter ſe commiſſas devinxerit. Nec immeritò ſecunda quinque partium poſita eſt, cùm ſine ea prior nihil valeat. NEQUE enim, quanquam fuſis omnibus membris, ſtatua ſit, niſi collocetur: & ſi quam in corporibus noſtris aliorúmve animalium partem permutes atque transferas, licet habeat eadem omnia, prodigium ſit tamen. Et artus etiam leviter loco moti, perdunt quo viguerunt uſum: & turbati exercitus ſibi ipſi ſunt impedimento. NEC mihi videntur errare, qui ipſam rerum naturam ſtare ordine putant: quo confuſo, peritura ſint omnia. Sic oratio carens hac virtute tumultuetur neceſſe eſt, & ſine rectore fluitet, nec cohæreat ſibi multa repetat, multa tranſeat, velut nocte in ignotis locis errans: nec initio, nec fine propoſito, caſum potius quàm conſilium ſequatur. Quapropter totus hic liber ſerviat Diſpoſitioni, quæ quidem ſi certa aliqua via tradi in omnes materias ullo modo poſſet, non tam paucis contigiſſet. Sed cùm infinitæ litium formæ fuerint, futuræque ſint, & tot ſæculis nulla reperta ſit cauſſæ, quæ eſſet tota alteri ſimilis, ſapiat oportet actor, & vigilet, & inveniat, & judicet, & conſilium à ſeipſo petat. Neque inficias eo, quædam eſſe quæ demonſtrari poſſint, eáque non omittam.

Diſpoſitio cur ſecunda ſit pars Rhetorices.

De Diſpoſitione facienda.

CAP. I.

ARGUMENTUM.

Quia ad bonam Diſpoſitionem faciendam neceſſarium eſt, quæ multiplicia ſunt, in ſuas partes aut ſpecies ſecare: principio ſtatim capitis quid partitio aut diviſio ſit, & quo inter ſe differant, definitione explicat: nempe ut partitio ſit totius in partes, diviſio generis in ſpecies ſectio. Poſt hec diſpoſitionem finit eſſe utilem rerum ac partium in locos diſtributionem. Hujus ordinem naturalem eſſe commonet, ut primæ quæſtiones primo loco tractentur, veruntamen id plerunque cauſæ utilitate mutari, neque ſemper eandem eſſe actori quam defenſori rationem, Demoſthenis & Æſchinis exemplo docet. Ergo quid ipſa diſponenda cum præceptis cum ratione [illegible] [illegible] ut ad bonam diſpoſitionem viam ſternat, aperit, ex quo faciendas eſſe hec elicimus. Omnia quæ in cauſa verſantur, tam ea quæ pro adverſariis, quam quæ pro nobis faciant, & quid efficere uterque velit, cognoſcenda, atque oculis ſubjicienda. ¶ Antè omnia actori hanc eſſe diſpoſitionem ſervandam, ut primo & ſummo loco firmiſſima, in medio infirmiora collocet. Reo graviſſimum quodque primum refutandum, niſi leviora multa falſa palàm erunt, per quæ in graviſſimo detrahamus adverſariis fidem, cum aliqua tamen præfatione & excuſatione delati criminis. Anteactæ vitæ crimina plerunque prima purganda. Intuendum eſſe diligenter ſi quęſtio ſimplex ſit, aut conjuncta: ſi ſimplex; an unum reſpondeamus, an plura. Si unum, an illud ſit in re an ſcripto. Si plura, quæ ſint illa, & quo ordine ponenda: nempe ut ab infirmis ad potentiſſima perveniamus. Si quęſtio conjuncta, quàm diverſi ſint ſtatus. Item à prima ſpecie retrorſum quærendum eſſe uſque ad primam generalem quęſtionem; vel à genere ad extremam ſpeciē deſcēdendū; ut ſi quis accuſet te furti, quæras an furto ſit illi, quid ſublatum, an auferri potuit, an habuit quod auferretur. Excerpendum eſſe quid cum adverſario nobis conveniat, ſi pro nobis facit, & partiendo multiplicandum: quia hæc congregatio accuſantem adjuvat, ſeparatio defendentem. In tota aliquando materia faciendum eſſe ut multis prolatis, remotione partium aut ſpecierum utentes: id unum remaneat, quod magnopere cupiebamus. Et excutiendum eſſe quicquid dicit: & velut rejectione facta, ad optimum perveniendum, quod diviſioni atque inventioni viam facillimam præſtat: ut occiſus eſt Clodius à Milone, an ab alio? A Milone: jure, an injuria? jure: voluntate igitur, an imprudentia, an neceſſitate, &c. ¶ Et quia plurima ſunt cauſæ in quibus utra pars prior dicere debeat, incertum ſit, hoc in toto dijudicari ait vel atrocitate formularum, vel modo petitionum, vel ſorte: quanquā id in multis inventu videatur difficillimum. Occultiores quæſtiones, & in ipſis ſententias, verba, figuras, colores: ingenio, cura & exercitatione inveniri. Atque de deligendis quęſtionibus utilia ſpecioſis eſſe pręponenda. Omnia ſubjectis exemplis fuſiſſime etiam deſcriptis explanat.

** Libr. 5.*
Diviſionis & Partitionis differentia: Diſpoſitio quid.

Sit, igitur (ut ſuprà * ſignificavi) diviſio, rerum plurium in ſingulas, partitio, ſingularum in partes, diſcretus ordo, & recta quædam collatio prioribus ſequentia annectens. Diſpoſitio, utilis rerum ac partium in locos diſtributio. Sed meminerimus ipſam diſpoſitionem plerunque utilitate mutari, nec eandem ſemper primam quæſtionem ex utraque parte tractandam. Cujus rei ut cætera exempla præteream, Demoſthenes quoque atque Æſchines poſſunt eſſe documento, in judicio Cteſiphontis diverſum ſecuti ordinem, cùm accuſator à jure, quo videbatur potentior, cœperit, patronus omnia vel penè omnia ante jus poſuerit, quibus judicem quæſtioni legum præpararet. Aliud enim alio docere prius expedit: alioqui ſemper petitoris arbitrio diceretur. Denique in accuſatione mutua, ut ſe quiſque defendat priuſquam adverſarium arguat, omnium rerum neceſſe eſt ordinem eſſe diverſum. Igitur quid ego

De Diſpoſitione.

ſim ſecutus, quod partim præceptis, partim uſurpatum ratione cognoveram, promam: nec unquam diſſimulavi. Erat mihi curæ in controverſiis forenſibus, noſſe omnia quæ in cauſſa verſarentur. Nam in ſchola certa ſunt, & pauca, & ante declamationem exponuntur, quæ ϑέματα Græci vocant, Cicero propoſita. Cùm hæc in conſpectu quodammodo collocaveram, non minus pro adverſa parte, quàm pro mea cogitabam. Et primum (quod non difficile dictum eſt, ſed tamen ante omnia intuendum) conſtituebam, quid utraque pars vellet efficere, tum per quid, hoc modo. Cogitabam quid primum petitor diceret. Id aut confeſſum erat, aut controverſum. Si confeſſum, non poterat ibi eſſe quæſtio. Tranſibam ego ad reſponſum partis alterius, idem intuebar: nonnunquam etiam quod inde obtinebatur, confeſſum erat. Ubi primum cœperat non convenire, quæſtio oriebatur. Id tale eſt, Occidiſti hominem, occidi: convenit; tranſeo. Rationem reddere debet reus quare occiderit. Adulterum *, inquit, cum adultera occidere licet: legem eſſe certum eſt. Tertium jam aliquid videndum eſt, in quo pugna conſiſtat. Non fuerunt adulteri: fuerunt: quæſtio. De facto ambigitur: conjectura eſt. Interim verò & tertium confeſſum eſt, adulteros fuiſſe. Sed tibi, inquit accuſator, illos non licuit occidere, exul enim eras, & ignominioſus, de jure quæritur. At protinus dicenti, Occidiſti: reſpondeatur, Non occidi: ſtatim pugna eſt. Sic explorandum eſt, ubi controverſia incipiat, & conſiderari debet, quæ primam quæſtionem facit. Inventio ſimplex, Occidit Saturnium * Rabirius: conjuncta, Lege de ſicariis commiſit. L. Varenus, Nam. C. Varenum occidendo, & Cn. vulnerando, & Silarium item occidendo, cadit. Nam ſic diverſæ propoſitiones erunt: quod idem de petitionibus dictum ſit. Verum * ut ex conjuncta propoſitiones plures eſſe quæſtiones ac ſtatus poſſunt, ſi aliud negat reus, aliud defendit, aliud jure actionis excludit. In quo genere agenti eſt diſpiciendum, quid quo * loco diluat. Quod pertinet ad actorem, non planè diſſentio à Celſo, qui ſine dubio Ciceronem eſt ſecutus. Inſtat tamen huic parti vehementius, ut putet primo firmum aliquid eſſe ponendum, ſummo firmiſſimum, imbecilliora medio: quia & initio movendus ſit judex, & ſummo impellendus. At pro reo plerunque graviſſimum quicque primum

*Vide l. Gracchus 4. C. ad l. Iu. de adult. & ataathen. ut lic. matri & aviæ, c. 15. Nov. 117.

*Hujus meminere Cic. in Orat. de Haruſpic reſpon. & Flor. 16.

*Al. Verum. ex, omiſſa part. ut quæ etiam abundare videtur.

*Al. Quoque melius.

movendum eſt, ne illud ſpectans judex, reliquorum defenſioni ſit averſior. Interim tamen & hoc mutabitur, ſi leviora illa palam falſa erunt, graviſſimi defenſio difficilior: ut detracta prius accuſatoribus fide aggrediamur ultimum, jam judicibus omnia vana eſſe credentibus. Opus erit tamen præfatione, qua & ratio reddatur dilati criminis, & promittatur defenſio: ne id quod non ſtatim diluemus, timere videamur. Anteactæ vitæ crimina plerunque prima purganda ſunt, ut id de quo laturus eſt ſententiam judex, audire propitius incipiat. Sed hoc quoque pro Vareno Cicero in ultimum diſtulit; non quid frequētiſſimè, ſed quid tum expediret, intuitus. Cum ſimplex intentio eſt, videndum eſt, an unum aliquid reſpondeamus, an plura. Si unum, in re quæſtionem inſtituamus, an in ſcripto. Si in re negandum ſit quod objicitur, an tuendum. Si in ſcripto, in qua ſpecie juris pugna ſit, & in ea de verbis, an voluntate quæratur. Id ita conſequamur, ſi intuiti fuerimus quæ ſit lex quæ litem faciat: hoc eſt, qua judicium ſit conſtitutum. Nam quædam in ſcholaſticis ponuntur ad conjungendam modò actæ rei ſeriem: ut, Pater expoſitum qui agnoverit, ſolutis alimentis recipiat. Minus dicto audientem filium liceat abdicare. Qui expoſitum recepit, imperat ei nuptias locupletis propinqui: ille ducere vult filiam pauperis educatoris. Lex de expoſitis * ad affectum pertinet, judicium pendet ex lege abdicationis. Nec tamen ſemper ex una lege quæſtio eſt, ut in ἀντινομία. His ſpectatis apparebit circa quæ pugna ſit. Conjuncta defenſio eſt, qualis pro Rabirio, Si occidiſſet, rectè feciſſet, ſed non occidit. Ubi verò multa contra unam propoſitionem dicimus, cogitandum eſt primum quicquid dici poteſt: tum ex his quo quicque loco dici expediat ordinandum. In quo non idem ſentio, quod de propoſitionibus paulò antè, quódq; de argumentis probationum loco conceſſi, aliquando nos incidere à firmioribus. Nam VIS quæſtionū ſemper creſcere debet, & ad potentiſſima ab infirmiſſimis pervenire, ſive ſunt ejuſdem generis, ſive diverſi. Juris autem quæſtiones ſolent eſſe nonnunquam ex aliis atque aliis conflictationibꝰ: facti ſemper idem ſpectāt: in utroq; genere ſimilis ordo eſt. Sed prius de diſſimilibus ex quibus infirmiſſimum quicq; primum tractari oportet. Ideóq; quaſdam quæſtiones executis donare ſolemus, & concedere. Neq; enim tranſire ad alias poſſumꝰ,

Ut pro Murena.

* Vid. tit. 52. lib. 8. ubi de expoſitis agitur.

niſi omiſſis prioribus. Quod ipſum ita fieri oportet, non ut damnaſſe eas videamur? ſed omiſiſſe, quia poſſimus etiam ſine eis vincere. Procurator alicujus pecuniam petit ex fœnore hæreditario: poteſt indicere quæſtio, an huic eſſe procuratorem liceat. Finge nos, poſtquam tractavimus, remittere, vel etiam convici: quæretur, an ei cujus nomine litigatur, procuratorem habendi ſit jus. Diſcedamus hinc quoq; recepit materia quæſtionem; an ille, cujus nomine agitur, hæres ſit fœneratoris, an ex eſſe hæres. Hæc quoq; conceſſa ſunt; quæretur, an debeatur. Contrà, nemo tam demens fuerit, ut id quod firmiſſimum duxerit ſe habere, remittat, & ad leviora tranſcendat. Huic in ſchola ſimile eſt, Non abdicabis adoptatum: ut hunc quoque non virũ fortem, ut & fortem, non quicunque * voluntati tuæ non paruerit: & ut in alia omnia ſubjectus ſit, non propter opinionem: & ut propter opinionem, non propter talem opinionem. Hæc juris quæſtionum differentia eſt.

* Vid. Gothofred. ad L. abdicatio 6. C. de patria pot.

Quæ probanda in actione furti.

In factis autem ad idem tendentia ſunt plura: ex quibus aliqua citra ſummam quæſtionem remitti ſolent: ut ſi is cum quo furti agitur, dicat, Proba te habuiſſe, proba perdidiſſe, proba furto perdidiſſe, proba mea fraude. Priora enim remitti poſſunt: ultimum non poteſt. Solebam & hoc facere præcipuè ut vel ultima ſpecie (nam ea ferè eſt quæ continet cauſam) retrorſum quærerem uſque ad primam generalem quæſtionem, vel à genere ad extremam ſpeciem deſcenderem; etiam in ſuaſoriis: ut deliberat Numa, An regnum offerentibus Romanis recipiat: Primum id eſt genus an regnandum, an in civitate aliena, an Romæ, an laturi ſint Romani talem regem.

Similiter & in controverſiis. Optet enim vir fortis alienam uxorem. Vltima ſpecies eſt, An optare poſſit alienam uxorem. Generale eſt, an quicquid optaverit, accipere debeat: inde an ex privato, an nuptias, an maritum habentem. Sed hoc non quemadmodum dicitur, ita & quæritur. Primum enim occurrit ferè, quod eſt ultimum dicendum, ut hoc, Non debes * alienam uxorem optare. Ideóque diviſionem perdit feſtinatio. Non oportet igitur offerentibus ſe contentum eſſe, quæratur aliquid quod eſt ultra, ſi ne viduam quidem: adhuc plus, ſi nihil ex privato: ultimum retrorſum, quod idem à capite primum eſt, ſi nihil iniquum. Itaque propoſitione viſa, quod eſt facillimum,

* Hoc prohibitum [illegible] decalogi præcepto.

cogitemus, ſi fieri poteſt, quid naturale ſit primum reſponderi. Id ſi tanquam res agatur, & nobis ipſis reſpondendi neceſſitas ſit, intueri voluerimus, occurrit. Si id non contigerit, ſeponamus id quod primum ſe obtulerit, & ipſi nobiſcum ſic loquamur. Quid ſi hoc non eſſet? Id iterum & dum nihil ſit reliqui. Ita inferiora quoque ſcrutabimur, quæ tractata faciliorem nobis judicem in ſumma quæſtione facient. Non diſſimile huic eſt & illud præceptum, ut à communibus ad propria veniamus. Ferè enim communia generalia ſunt. Commune eſt, tyrannum occidit: proprium, * Viriatum tyrannum occidit, mulier occidit, uxor occidit. Solebam & excerpere quid mihi cum adverſario conveniret, ſi modò id pro jure erat: nec ſolum premere confeſſionem, ſed partiendo multiplicare: ut in illa controverſia. Dux qui competitorem patrem in ſuffragiis vicerat, captus eſt. Euntes ad redimendum eum legati, obviam habuerunt patrem revertentem ab hoſtibus, is legatis dixit, *Serò itis.* Excuſſerunt illi patrem, & aurum in ſinu ejus invenerunt: ipſi perſeverarunt ire quò intenderant; invenerunt ducem crucifixum, cujus vox fuit, *Cavete proditorem.* Reus eſt pater. Quæ conveniunt? Proditio nobis prodita eſt, & prodita à duce, quærimus proditorem: te iiſſe ad hoſtes fateris, & iiſſe clam, & ab his incolumem rediiſſe, aurum retuliſſe, & aurum occultum habuiſſe. Nam quod fecit, id nonnunquam potentius fit in propoſitione, quæ ſi animos occuparit, propè aures ipſi defenſioni præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accuſantem adjuvat, ſeparatio defendentem. Solebam id quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propoſitis extra quæ nihil eſſet, omnibus; deinde cæteris remotis, ſolum id ſupereſſet quod credi volebam, ut in prævaricationum criminibus. Vt abſolvatur reus, aut innocentia ipſius ſit, aut interveniente aliqua poteſtate, aut vi, aut corrupto judicio, aut difficultate probationis, aut prævaricatione. Nocentem fuiſſe confiteris, nulla poteſtas obſtitit, nulla vis, corruptum judicium non quæreris; nulla probandi difficultas fuit: quid ſupereſt, niſi ut prevaricatio fuerit? Si omnia amoliri non poteram, tamen plura amoliebar. Hominem occiſum eſſe conſtat, non in ſolitudine, ut à latronibus ſuſpicer: non prædæ gratia, quia inſpoliatus eſt: non hæreditatis ſpe, quia pauper fuit: odium

* al. Virum tamen tyran.

Homicidium crimen quia relevent.

De Diſpoſitione.

igitur in cauſa, quæ inimicus? Quæ res autem faciliorem diviſioni viam præſtat, eadem inventioni quoque excurrere quicquid dicitur, poteſt; & velut rejectione facta ad optimum pervenire. Accuſatur Milo quòd Clodium occiderit: aut fecit, aut non. Optimum erat negare: ſi non poteſt, occidit: ergo aut jure aut injuria. Vtique jure: aut voluntate igitur, aut neceſſitate. Nam ignorantia prætendi non poteſt. Voluntas anceps eſt. Sed quia ita id homines putant, adjungenda defenſio, ut id pro Republ. fuerit. Neceſſitate; ſubita igitur pugna, non præparata: alter igitur inſidiatus eſt. Vter? profecto Clodius. Vidéſne ut ipſa rerum neceſſitas deducat ad defenſionem? Adhuc. Aut utique voluit occidere inſidiatorem Clodium, aut non. Tutius ſi noluit. Fecerunt ergo ſervi Milonis, neque jubente neque ſciente Milone. At hæc tam timida defenſio detrahit autoritatem illi, qua rectè dicebamus occiſum. Adjicitur, Quod ſuos quiſque ſervos in tali re facere voluiſſet. Hoc eo eſt utilius, quòd ſæpe nihil placet, & aliquid dicendum eſt. Intueamur ergo omnia: ita apparebit aut id quod optimum eſt, aut id quod minimè malum. Propoſitione aliquando adverſarii utendum: & eſſe nonnunquam communem cum ſuo loco dictum eſt. Multis millibus verſuum ſcio apud quoſdam eſſe quæſitum, quomodo inveniremus utra pars deberet prior dicere: quod in foro vel atrocitate formularum, vel modo petitionum, vel noviſſimè ſorte dijudicatur. In ſchola quæri nihil attinet, cùm in declamationibus iiſdem narrare, & contradictiones ſolvere, tam ab actore quam à defenſore conceſſum ſit. Sed in plurimis controverſiis ne inveniri quidem poteſt: ut in illa, Qui tres liberos habebat, Oratorem, Philoſophum, & Medicum; teſtamento quatuor partes fecit, & ſingulas ſingulis dedit: unam ejus eſſe voluit, qui eſſet utiliſſimus civitati. Contendunt quis primus dicat: incertum eſt, propoſitio tamen certa. Ab eo enim cujus perſonam tuebimur, incipiendum erit. Et hæc quidem de dividendo in univerſum præcipi poſſunt. At quomodo inveniemus etiam illas occultiores quæſtiones? ſcilicet quomodo ſententias, verba, figuras, colores? Ingenio, cura, exercitatione. Non tamen fere unquam niſi imprudentem fugerint, ſi (ut dixi) naturam ſequi ducem velit. Sed pleriq; eloquentiæ famam affectantes, contenti ſunt locis ſpecioſis modò,

vel

Diſpoſitio.

vel nihil ad probationẽ conferentibus. Alii nihil videntes, ea quæ in oculos occurrunt, exquirenda putãt. Quod quò facilius appareat, unam de ſchola controverſiam non ita ſanè difficilem aut novam proponam in exemplum. Qui reo proditionis patri non affuerit, exhæres ſit: proditionis damnatus, cum advocato exulet. Reo proditionis patri diſertus filius affuit, ruſticus non affuit: damnatus abiit cum advocato in exilium. Ruſticus cum fortiter feciſſet, præmii nomine impetravit reſtitutionem patris & fratris. Pater reverſus inteſtatus deceſſit: petit ruſticus partem bonorum, Orator totum ſibi vendicat. Hic illi eloquẽtes, quibúſque nos circa lites raras ſolicitiores, ridiculi videmur, invadent perſonas favorabiliores. Actio pro ruſtico contra diſertum, pro viro forti contra imbecillem, pro reſtitutore contra ingratum; pro eo qui parte contentus ſit, contra eũ qui fratri nihil dare ex paternis velit. Quæ omnia ſunt in materia, & multum juvant, victoriam tamen non tradunt. In hac quærentur ſententiæ, ſi fieri poterit, præcipites, vel obſcuræ. Nam ea nunc virtus eſt, ut pulchrè fuerit cum materia tumultu & clamore tranſactum. Illi verò, quibus propoſitum quidem melius, ſed cura in proximo eſt, hæc velut innatantia videbunt, excuſatum eſſe ruſticum, qui non interfuerit judicio, nihil collaturus patri: ſed ne diſertum quidem habere quod imputet reo, cùm is damnatus ſit. Dignum eſſe hæreditate reſtitutorem, non avarum, impium, ingratum; qui dividere nolit cum fratre, eoque ſit meritò. Quæſtionem quoque illam primam ſcripti & voluntatis, qua non expugnata non ſit ſequentibus locus. At qui naturam ſequetur illa cogitabit profectò, primò, hoc dicturum ruſticum; Pater inteſtatus * duos nos filios reliquit, partem jure gentium peto. Quis tam imperitus, quis tã procul à literis, quin ſic incipiat, etiam ſi neſcierit quid ſit propoſitio? Hanc communem omnium legem leviter adornabit, ut juſtam. Nempe ſequetur, ut quæramus quid huic tam æquæ poſtulationi reſpondeatur. At id manifeſtum eſt. Lex eſt quæ jubet exhæredem * eſſe eum, qui patri proditionis reo non affuerit: tu autẽ non affuiſti. Hanc propoſitionem neceſſariò ſequitur legis laudatio, & ejus qui affuerit, vituperatio. Adhuc verſamur in confeſſis: recedat animus ad petitorem: nunquid non hoc cogitet neceſſe eſt, niſi qui ſit planè hebes. Si lex obſtat, nulla lis eſt,

nunc

* Fratribus æqualis eſt portio hæreditatis patris ab inteſtato defuncti. vid. l. 1. ff. ſi tabul. teſta. nulla extab. & authent. in ſucceſſione, C. de ſuis & legit. & Nov. 118.

* Exhæredationis cauſas refert Juſtinianus c. 3. Authen. ut cum de appel. cognoſ. quæ eſt. Nov. 115

mane judicium eſt: atqui & legem eſſe, & hoc quod ea puniar, à ruſtico factum, extra dubitationem eſt. Quid ergo dicemus: Ruſticus eram. Sed lex * erat, omnes complectitur: nihil proderit. Quæramus ergo, num infirmari in aliqua parte lex poſſit. Quid aliud (ſæpius dicam) natura permittit, quàm ut cùm verba contra ſint, de voluntate quæratur? Generalis igitur quæſtio, verbis, an voluntate ſit ſtandum. Sed enim IN commune de jure omni diſputandum ſemper, nec unquam ſatis judicatum eſt. Quærendum igitur in hac ipſa, qua conſiſtimus, An aliquid inveniri poſſit quod ſcripto adverſetur. Ergo quiſquis non affuerit, exhæres erit? quiſquis ſine exceptione? Jam ſe illa vel ultro offerent argumenta. Filius infans & æger non affuit; & qui aberat, & qui militabat, & qui in legatione erat. Jam multũ acti eſt: poſſet aliquis non affuiſſe, & hæres eſſe. Tranſeat nunc idem ille qui cogitavit, ut ait Cicero, tibicinis Latini modo ad diſertum: Ut iſta concedam: tu nec infans es, nec æger eras, nec abfuiſti, nec militaſti, nec in legatione fuiſti. Non aliud occurrit quàm illud, *Sed ruſticus ſum.* Contrà quod palam eſt, dicet; Ut agere non potueris, aſſidere potuiſti, & unum eſt, quare redeundum eſt ruſtico ad animum legumlatoris: Impietatem punire voluit, ego autem impius non ſum. Contra quæ diſertus, Tu impiè feciſti, inquit, cùm exhæredationem meruiſti: licet te poſtea vel pœnitentiam, vel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit. Præterea propter te dãnatus eſt pater. Videbaris enim de cauſſa pronuntiaſſe. Ad hæc ruſticus, Tu verò cauſa damnationis fuiſti: multos offenderas: inimicitias domui contraxeras. Hæc conjectura alia. Illud quoque quod coloris loco ruſticus dicit, patris fuiſſe tale conſilium, ne univerſam domum periculo ſubjiceret. Hæc prima quæſtione ſcripti & voluntatis cõtinentur. Intendamus ultra animum, videamúſq; an aliquid inveniri præterea poſſit, quo id modo fiat. Sedulò imitor quærentem, ut quærere doceam, & omiſſo ſpecioſiore illo ſtyli genere ad utilitatem me ſummitto diſcentium. Omnes adhuc quæſtiones ex perſona petitoris ipſius diximus: cur non aliquid circa patrem quærimus? Dictũ verò eſt, Cui quis non affuerit, exhæres erit. Cur non conamur, & hic quærere, num cuicunque non affuerit? Facimus hoc ſæpe in iis cõtroverſiis, in quibꝰ petuntur in vincula qui parentes ſuos non alunt, an eum qui

* *Al.* Sed ita lex ſcripta eſt.

Pro Murena.

qui teſtimonium in filium impietatis reum dixit; an eum qui filium lenoni vendidit? In hoc de quo loquimur patre, qui apprehendi poteſt? Damnatus eſt. Nunquid igitur lex ad abſolutos tantum patres pertinet? dura prima fronte quæſtio. Non deſperemus, credibile eſt hoc voluiſſe legumlatorem, ne auxilia liberorum innocentibus deeſſent. Sed hoc dicere ruſtico verecundum eſt; quia innocentem fuiſſe patrem fatetur. Dat aliud argumentum controverſia, Damnatus proditionis cum advocato exulet. Vix videtur poſſe fieri, ut pœna filio eadem, patri, & ſi affuerit; & ſi non affuerit, conſtituta ſit. Præterea lex ad exules nulla pertinet. Non ergo credibile eſt, de non advocato damnati ſcriptum. An poſſint enim bona eſſe ulla exulis, ruſticus in utraque parte dubium facit. Diſertus & verbis inhærebit, in quibus nulla exceptio eſt: & propter hoc ipſum pœnam eſſe conſtitutam eis, qui non affuerint, ne periculo exilii deterreantur ab advocatione, & ruſticum innocenti non affuiſſe dicet. Illud protinus non indignum quod annotetur; poſſe ex uno ſtatu duas generales fieri quæſtiones, An quiſquis an cuicunque. Hæc ex duabus perſonis quæſita ſunt. Et certa autem, quæ eſt adverſarii, nulla oriri quæſtio poteſt: quia nulla ſit ei de ſua patre controverſia. Nondum tamen cura deficiat. Iſta enim omnia dici poſſent etiam non reſtituto patre. Nec ſtatim contendamus, quòd occurrit ultro, à ruſtico reſtitutum. Qui id ſubtiliter quæret, aliquid ſpectabit ultra. Nam ut genus ſpeciem ſequitur, ita ſpeciem genus præcedit. Fingamus ergo ab alio reſtitutum, ratiocinativa atque collectiva quæſtio orietur, An reſtitutio pro ſublatione judicii ſit, & perinde valeat, ac ſi judicium non fuiſſet. Ubi tentabit ruſticus dicere, ne impetrare quidem aliter potuiſſe ſuorum reſtitutionem uno præmio, niſi patre perinde, ac ſi accuſatus non eſſet, revocato: quæ res, advocati quoque pœnam, tanquam is non affuiſſet, remiſerit. Tum veniemus ad id quod primum occurrebat, à ruſtico reſtitutum eſſe patrem. Ubi rurſus ratiocinamur, An ruſticus reſtitutor accipi debeat pro advocato, quãdo id præſtiterit, quod advocatus petiit: nec improbum ſit pro ſimili accipi, quod plus eſt. Reliqua jam æquitatis ſunt, utrius juſtius ſit deſiderium. Id ipſum adhuc dividitur, etiam ſi uterque ſibi totum vindicaret; nunc utique, cùm alter ſe-

miſſem,

De Diſpoſitione.

miſſem, alter univerſa, fratre excluſo. Sed his tractatis etiam magnum momentum habet apud judices patris memoria, cùm præſertim de bonis ejus quæratur. Erit ergo conjectura, qua mente pater inteſtatus deceſſerit. Sed ea pertinet ad qualitatem, quæ alterius ſtatus inſtrumentum eſt. Plerunque autem in fine cauſſarum de æquitate tractabitur; quia nihil libentius Judices audiunt. Aliquando tamen hunc ordinem mutabit utilitas: ut ſi in jure minus fiduciæ erit, æquitate judicem præparemus. Nihil habuit amplius, quod in univerſum præciperem. Nunc eamus per ſingulas cauſſarum judicialium partes, quas ut perſequi ad ultimam ſpeciem; id eſt, ad ſingulas lites controverſiáſque non poſſum: ita de generalibus ſcribere licet, ut quæ in quem ſtatum frequentiſſimè incidat, tradam. Et quia natura prima quæſtio eſt, factúmne ſit, ab hac ordiar.

De Conjectura.

CAP. II.

ARGUMENTUM.

Hactenus de diſpoſitione in univerſum; nunc de eadem ſpecialius in ſingulis ſtatibus: quorum natura primus eſt conjecturalis, quo an ſit res quæritur, præcipere aggreditur. Ergo à conjectura orditur, quam primùm dividit; nam ante libro tertio definierat, eam aut in re, aut in animo, & utramque trium temporum eſſe docet: præſentis, præteriti, & futuri. Quæ in re ſit, quæſtionem habere generalem, aut ſpecialem: generalem, ut an mundus providentia gubernetur; ſpecialem, ut an regnum affectet Manlius. ¶ Ex præterito judicia eſſe & factorum cauſſas, ut cùm quæritur, Unde bellum. Quæ ſunt, & futura ſunt, ex præteritis colligi. Animi conjecturas in omnia etiam tempora cadere, & eſſe ubi perſona eſt, & de facto conſtat: ut qua mente Ligarius in Africa fuerit, &c. Per conjecturas etiam de qualitate & quantitate quæritur an ſol major terra? An luna globoſa? Conjecturam quæ accuſatione & defenſione conſtet, triplex genus eſſe: Unum de autore & facto. Alterum de facto tantum. Tertium de autore tantum. Ex tertio criminum tranſlationes in alium, & mutuas accuſationes naſci: quia variè inter ſe comparatione vel ex toto, vel ex parte aliqua conſtent. In quibus noſtra defenſio accuſationem adverſarii præcedere debeat, rationem ſubjungit. Tum quo quæque modo tractanda ſint, ſive negentur, ſive confeſſa ſint, juſtiſſimè explicat. Et addit & conjecturam duplicem accuſationi mutuæ ſimillimam, ut in qua tyrannicidii duo medici præmium petant: quorum primus venenum dedit, quo non eſt ille mortuus, alter antidotum quo ſtatim deceſſit. Ubi perſonæ, cauſſæ, facultates, tempora, inſtrumenta, teſtimonia, non aliter quàm in mutua accuſatione comparantur. Qua etiam ratione tractari illud oportet, in quo de duobus citra accuſationem quæritur utrum factum ſit. ¶ Conjecturæ locos

& tracta;

& tractationem adjungit: eam his tribus capitibus contineri oſtendit: An voluerit, an potuerit, an fecerit. In primo tria ſpectari ; perſonas, cauſſas, & conſilia: & quid de unoquoque in utramque partem dicendum ſit, copioſiſſimè tradit. In ſecundo, An potuerit, locum, tempus, difficultates, occaſiones, quæ etiam ad animi conjecturam valeant, conſiderari. In tertio in quo An fecerit quæritur, conjuncta, conſequentia, ſigna, antecedentia, antedicta & facta noſtra & aliena diſcuti. Ad quam rationem reliqua omnia conjecturæ genera reduci poſſint: ut furti, crediti, depoſiti, proditionis, affectatæ tyrannidis, adulterii, falſi: niſi quòd adulterii cauſſæ aliquid habeant proprii: quia duorum plerunque diſcrimen ſit, & de utriſque vita dicere oporteat; quæ ratio in crimine falſi ferè ſit eadem.

Conjectura omnis aut de re, aut de animo eſt. Utriuſque tria tempora, præteritum, præſens, futurum. De re & generales quæſtiones ſunt, & definitæ; id eſt & quæ non continentur, & quæ continentur. De animo quæri non poteſt, niſi ubi perſona eſt, & de facto conſtat. Ergo cùm de re agitur: aut quid factum ſit in dubium venit, aut quid fiat, aut quid ſit futurum: ut in generalibus, an atomorum concurſu mundus ſit effectus: an providentia regatur, an ſit aliquando caſurus. In definitis, an parricidium commiſerit Roſcius: an regnum affectet Manlius: an rectè Verrem ſit accuſaturus Q. Cæcilius. In judiciis præteritum tempus maximè valet. Nemo enim accuſat, niſi * quæ facta ſunt. Nam & quæ fiant, & quæ futura ſint, ex præteritis colliguntur. Quæritur & unde quid ortum: ut peſtilentia, ira deûm, an intemperie cœli, an corruptis aquis, an noxio terræ halitu. Et quæ cauſſa facti: ut quare ad Troiam quinquaginta reges navigaverint, jurejurando adacti: an exemplo moti, an gratificantes Atridis: quæ duo genera non multum inter ſe diſtant. Ea verò quæ ſunt præſentis temporis, ſi non argumentis, quæ neceſſe eſt præceſſiſſe, ſed oculis deprehendenda ſunt, non egent conjectura: ut ſi apud Lacedæmonios quæratur, an Athenis muri fiant. Sed & illud poteſt videri extra hoc propoſitum conjecturæ genus, cùm de aliquo homine quæritur, quid * ſit: ut eſt quæſitum contra Urbiniæ hæredes, ſi is qui tanquã filius petebat bona Cluſinius Figulus eſſet, an Solipater: nam & ſubſtantia ejus ſub oculos venit, ut non poſſit quæri, an ſit: quomodo ultra oceanum, nec quid ſit, nec quale ſit; ſed an qui dic. Verùm hoc quoque genus litis ex præterito pendet, an hic ſit ex Urbinia natus Cluſinius Figulus. Fuerunt autem tales noſtris etiam temporibus controverſiæ, atque aliquæ in

meum

* Al. Niſi de iis quæ.

Vide Juſtin. lib. 2.

* Al. Qui. Al. Quis.

De Diſpoſitione.

meum quoque patrocinium inciderunt. Animi conjectura non dubiè in omnia tempora cadit. Qua mente Ligarius in Africa fuerit, Qua mente Pyrrhus fœdus petat, Quomodo laturus ſit Cæſar, ſi Ptolomæus Pompeiũ occiderit. Quæritur per conjecturam & quantitas & qualitas circa modũ, ſpeciem, numerum. An ſol major quam terra. Luna globoſa, an plana, an acuta. Unus mundus, an plures. Itémque extra naturales quæſtiones, majus bellum Trojanum, an Peloponneſiacum. Qualis clypeus Achillis. An unus Hercules. In iis autẽ, quæ accuſatione ac defenſione conſtant; unum eſt genus, in quo quæritur & de facto, & de autore. Quod interim conjunctam quæſtionem habet, & utrunque pariter negatur: interim ſeparatam, cùm & factum ſit, necne: & ſi de facto conſtet, à quo factum ſit, ambigitur. Ipſum quoque factum aliquando ſimplicem quæſtionem habet, an homo perierit: aliquando duplicem, veneno, an cruditate perierit. Alterum eſt genus de facto tantùm, cùm ſi id certum ſit, non poteſt de autore dubitari. Tertium de autore tantùm, cùm factum conſtat, ſed à quo factum ſit, in controverſiam venit. Et quod tertio loco poſuit, non eſt ſimplex. Aut enim reus feciſſe tantummodò ſe negat, aut alium feciſſe dicit. Sed ne in alterum quidem transferendi criminis una forma eſt. Interdum enim ſubſtituitur mutua accuſatio, quam Græci ἀντικατηγορίαν vocant, noſtrorum quidam *Concertativam*. Interdum in aliquam perſonam, quæ extra diſcrimẽ judicii eſt, transfertur; & alias certam, alias incertam. Et cùm incertam; aut in extrariam, aut in ipſius qui periit voluntatem. In quibus ſimilis atque in ἀντικατηγορίᾳ perſonarũ, cauſarum, cæterorum comparatio eſt: ut Cicero pro Vareno in familiam Anchiaranam*: pro Scauro circa mortem Boſtaris in matrem avertens crimen, facit. Eſt etiam illud huic contrarium comparationis genus, in quo utraque à ſe factum eſſe dicit: & illud in quo non perſonæ inter ſe, ſed ipſæ res colliduntur: id eſt, non uter fecerit, ſed utrum factum ſit. Cùm de facto & de autore conſtat, de animo quæri poteſt. Nunc de ſingulis. Cùm pariter utrunque negatur; hoc modo, Adulterium non commiſi. Tyrannidem non affectavi. In cædis ac veneficii cauſis frequens eſt illa diviſio, Non eſt factum: & ſi eſt factum, ego non feci. Sed cùm dicimus, Proba hominem occiſum, accuſatoris tantùm partes ſunt: à reo nihil

Ἀντικατηγορίαν mutua accuſatio *ſeu* Recriminatio *quam Sulpitius* Repercuſſivam & Apologationem *appellas*.

**al.* Ancharianam.

dici contra, præter aliquas fortaſſe ſuſpiciones poteſt, quas ſpargere quam maximè variè oportebit: quia ſi unum aliquid affirmaris, probandum eſt, aut cauſa periclitandum. Nam ut cum inter id quod ab adverſario, & id quod à nobis propoſitum eſt, quæritur, videtur utique alterum verum: Ita ex adverſo, unum eſt quo defendimur, reliquum eſt quo premimur. At cùm quærimus de ambiguis ſignis cruditatis & veneni, nihil tertium eſt: ideoque utraque pars quod propoſuit tuetur. Interim autem ex re quæritur, veneficiũ fuerit, an cruditas; cùm aliqua ex ipſa citra perſonam quoque argumenta ducuntur. Refert enim, convivium præceſſerit, an triſtitia? labor, an ocium? vigilia, an quies. Ætas quoque ejus qui perierit diſcrimen facit. Intereſt, ſubito defecerit, an longiore valetudine conſumptus ſit. Liberior adhuc in utranque partem diſputatio, ſi tantùm ſubita mors in quæſtionem venit. Interim ex perſona probatio rei petitur; ut propterea credibile ſit venenum fuiſſe, quia credibile eſt ab hoc factum veneficiũ: vel contrà. Cùm verò de reo & de facto quæritur, naturalis ordo eſt, ut prius factum eſſe accuſator probet, deinde à reo factum. Si tamen plures in perſonam probationes habuerit, convertet hunc ordinem. Defenſor autem prius negabit eſſe factum: quia ſi in hac parte vicerit, reliqua non neceſſe habet dicere: victo ſupereſt ut tueri ſe poſſit. Illic quoque ubi de facto tantùm controverſia eſt; quod ſi probetur, non poſſit de autore dubitari: ſimiliter argumenta & ex perſona, & ex re ducuntur, ſed in unam facti quæſtionem: ſicut in illa controverſia, (utendum eſt enim & his exemplis, quæ ſunt diſcentibus magis familiaria.) Abdicatus medicinæ ſtuduit. Cùm pater ejus ægrotaret, deſperantibus de eo cæteris medicis, adhibitus, ſanaturum ſe dixit, ſi is potionem à ſe datam bibiſſet. Pater accepta potionis parte, dixit venenum ſibi datum: filius quod reliquum erat, exhauſit: pater deceſſit: ille parricidii reus eſt. Manifeſtum eſt quis potionem dederit, nulla quæſtio de autore: tantùm an fuerit venenum, ex argumentis à perſona ducti colligetur. Supereſt tertium, in quo factum eſſe conſtat, aliquid à quo ſit factum, quæritur. Ejus rei ſupervacuum eſt ponere exemplum, cum plurima ſint hujuſmodi judicia: ut ſi hominem occiſum eſſe manifeſtum eſt, vel ſacrilegium commiſſum: is autem qui arguitur feciſſe, neget:

De Conjectura.

ex hoc naſcitur ἀντικατηγορία. Vtique hoc factum eſſe convenit, quod duo invicem objiciunt. In quo quidem genere cauſarum admonet Celſus fieri id in foro non poſſe: quod neminem ignorare arbitror. De uno enim reo conſilium cogitur: & ſi qui ſunt qui invicem accuſent, alterum judicium perferre neceſſe eſt.

Apollodorus quoque ἀντικατηγορίας duas eſſe controverſias dixit: & ſunt re vera ſecundum forenſe jus duæ lites. Poteſt tamen hoc genus in cognitionem venire ſenatus, aut principis. Sed in judicio quoque nihil intereſt actionum, utrum ſimul de utroque pronuntietur, an de uno ſeorſum. Quo in genere ſemper prior debebit eſſe defenſio. Primum, quia natura potior eſt ſalus noſtra, quam adverſarii pernicies. Deinde, quod plus habebimus in accuſatione autoritatis, ſi prius de innocentia noſtra conſtiterit. Poſtremò, quod ita demum duplex cauſa erit. Nam qui dicit, Ego non occidi, habet reliquam partem; ut dicat, Tu occidiſti. At qui dicit, Tu occidiſti, ſupervacuum habet poſtea dicere, Ego non occidi. Hæ porrò actiones conſtant comparatione: & ipſa comparatio non una via tantum ducitur. Aut enim totam cauſam noſtram cum tota adverſarii cauſa componimus, aut ſingula argumenta cum ſingulis. Quorum utrum ſit faciendum, non poteſt, niſi ex ipſius litis utilitate cognoſci: ut Cicero ſingula pro Vareno comparat in primo crimine. Eſt enim ſuperior, cùm perſona alieni cum perſona matris temerè comparetur. Quare optimum eſt, ſi fieri poterit, ut ſingula vincantur à ſingulis. Sed ſi quando in partibus laborabimus, univerſitate pugnandum eſt; ſive invicem accuſant, ſive crimen reus citra accuſationem in adverſarium vertit. Vt Roſcius in accuſatores ſuos, quamvis reos non feciſſet: ſive in ipſos, quos ſua manu periiſſe dicemus, factum deflectitur: non aliter quàm in iis quæ mutuam accuſationem habent, utriuſque partis argumentis [a] inter ſe comparantur. Id autem genus de quo noviſſimè dixi, non ſolùm in ſcholis ſæpe tractatur, ſed etiam in foro. Nam id eſt in cauſa Nævii Arpiniani ſolum quæſitum, præcipitatane eſſet ab eo uxor; an ſe ipſa ſua ſponte jeciſſet. Quam actionem equidem ſolam in hoc tempus emiſeram, quod * me ipſum feciſſe ſeductum juvenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cæteræ, quæ ſub nomine

X meo

[a] Al. argumenta.

Quintiliani oratio prima.

* al. quod ipſum.

Auctoris noſtri orationes, ſeu declamationes ut corrupta in lucem emiſſa.

meo ferunt, negligentia excipientium in quæſtum notariorum corruptæ, minimam partem mei habent.

Eſt & alia duplex conjectura, huic ἀντικατηγορίᾳ non diverſa, de præmiis, ut in illa controverſia, Tyrannus ſuſpicatus à medico ſuo datum ſibi venenum, torſit eum; & cùm id dediſſe ſe negaret, accerſit alterum medicum: ille datum ei venenum dixit, ſed ſe antidotum daturum; & dedit ei potionem, qua epota tyrannus deceſſit. De præmio duo medici contendunt. Nam ut illic factum in adverſarium transferentium; ita hic ſibi vindicantium perſonæ; cauſæ, facultates, tempora, inſtrumenta, teſtimonia comparantur.

Illud quoq; etiam ſi non eſt ἀντικατηγορία, ſimili tamen ratione tractatur, in quo citra accuſationem quæritur, utrum factum ſit. Vtraque enim pars expoſitionem ſuam habet, atque eam tuetur: ut in lite Vrbiniana petitor dicit Cluſinium Figulum filium Vrbiniæ acie victa in qua ſteterat, fugiſſe: jactatumque caſibus variis, retentum etiam à rege; tandem in Italiam ac patriam ſuam Marginos veniſſe, atque ibi agnoſci: Pollio contrà, ſerviſſe eum Piſauri dominis duobus, medicinam factitaſſe, manumiſſum alienæ * vel familiæ venali immicuiſſe, ac rogantem ut eis ſerviret emptum. Nonne tota lis conſtat duarum cauſarum comparatione, & conjectura duplici atque diverſa? Quæ autem accuſantium atque defendentium, eadem petentium & inficiantium ratio eſt. Ducitur conjectura primùm à præteritis. In his ſunt perſonæ, cauſæ, conſilia. Nam is ordo eſt, ut facere voluerit, potuerit, fecerit. Ideoque intuendum ante omnia, qualis ſit, de quo agitur. Accuſatoris autem eſt efficere, ut ſi quid objecerit, non ſolùm turpe ſit, ſed etiam crimini de quo eſt judicium quam maximè conveniat. Nam ſi reum cædis, impudicum vel adulterum vocet, lædat quidem infamia: minus tamen hoc ad fidem valeat, quàm ſi audacem, petulantem, crudelem, temerarium oſtenderit. Patrono, ſi fieri poterit id agendum eſt, ut objecta vel neget, vel defendat, vel minuat, proximum eſt ut à præſenti quæſtione ſeparet. Sunt enim pleraque non ſolùm diſſimilia, ſed etiam aliquando contraria: ut ſi reus furti, prodigus dicatur, an * negligens. Neque enim videtur in eundem & contemptus pecuniæ, & cupiditas cadere. Si deerunt hæc remedia,

* *al.* alienæ ſe familiæ.

* *al.* aut.

De Conjectura.

remedia, ad illa declinandum eſt; non de hoc quæri, nec eum qui aliquando peccaverit, utique commiſiſſe omnia: & hanc fiduciam fuiſſe accuſatoribus falſa objiciendi; quod læſum & vulneratum reum ſperavêre hac invidia opprimi poſſe. Alia propoſitio eſt accuſatoris, contra quam loci oriuntur ſæpe à perſona, & interim generaliter, Incredibile eſſe à filio patrem, ab uxore virum occiſum, ab Imperatore proditam hoſtibus patriam. Facile reſpondetur, vel quòd omnia ſcelera in malos cadant, ideóque ſæpe deprehenſa ſint: vel quòd INDIGNUM ſit, crimina ipſa atrocitate defendi. Interim propriè, quod eſt varium. Nam dignitas & tuetur reum, & nonnunquam ipſa in argumentum facti convertitur, tanquam inde fuerit ſpes impunitatis: ſed perinde paupertas, humilitas, opes; ut cuique ingenio vis eſt, in diverſum trahuntur. PROBI verò mores, & anteactæ vitæ integritas, nunquam * non plurimùm profuerint. Si nihil objicietur, patronus quidem in hoc vehementer incumbet; accuſator autem ad præſentem quæſtionem de qua ſola judicium ſit, cognitionem allegabit; dicens neminem non aliquando cœpiſſe peccare, nec per *ἐγκαίνια* * ducendum ſcelus primum. Hoc in reſpondendo. Sic autem præparabit actione prima judicum animos, ut noluiſſe potius objicere, quàm non potuiſſe credatur. Eóque ſatius eſt, omni ſe anteactæ vitæ abſtinere convitio, quàm levibus aut frivolis, aut manifeſtò falſis reum inceſſere; quia fides cæteris detrahitur: & qui nihil objicit, omiſiſſe credi poteſt maledicta tanquam ſupervacua: qui vana congerit, confitetur vanum in anteactis argumentum, in quibus vinci quàm tacere maluerit. Cætera quæ à perſonis duci ſolent, in argumentorum locis expoſuimus.

* *Al.* Nonnunquam plurimum. *Vt pro L. Muræna.*

Ἐγκαίνια. tyrocinium.

Proxima eſt ex cauſſis probatio, in quibus hæc maximè ſpectantur, ira, odium, metus, cupiditas, ſpes: nam reliqua in has ſpecies cadunt. Quorum ſi quid in reum conveniet, accuſatoris eſt efficere, ad quicquid faciendum cauſſæ valere videantur; eáſque quas in argumentum ſumet augere. Si minus, illuc conferenda eſt oratio, aut aliquas fortaſſe latentes fuiſſe, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit, ſi fecit: aut etiam dignius eſſe odio ſcelus, quod non habuerit cauſſam. Patronus verò quoties poterit, inſtabit huic loco, ut nihil credibile ſit factu eſſe ſine cauſſa. Quod Cicero vehementiſſimè multis orationib⁹ tractat:

Hanc Cicero in multis præſtantiſſimam ſic etiam firmiſſimam putat quare Sulpitius victricem probationem *vocat.*

Diſpoſitio.

præcipuè tamen pro Vareno, qui omnibus malis premebatur: nam & damnatus eſt. At ſi proponitur cur factum ſit; aut falſam cauſam, aut levem, aut ignotam reo dicet. Poſſunt eſſe aliquæ interim ignotæ, an hæredem habuerit; an accuſaturus fuerit eum à quo dicitur occiſus. Si alia defecerint, non utique ſpectandas eſſe cauſſas. Nam quem poſſe reperiri, qui non metuat, oderit, ſperet? plurimos tamen hæc ſalva innocentia facere. Neque illud eſt omittendum, non omnes cauſſas in omnibus perſonis valere. Nam ut alicui ſit furandi cauſa paupertas; non erit idem in T. Curio Fabricióque momentum. De cauſſa prius, an de perſona dicendum ſit, quæritur: variéq; eſt ab Oratoribus factũ: à Cicerone etiam prælatæ frequentiſſimè cauſæ. Sed mihi, ſi neutrò litis conditio præponderet, ſecundum naturam videtur incipere à perſona: Nam hoc magis generale eſt, rectiórque diviſio; aut in nullo crimen credibile, aut in hoc. Poteſt tamen idipſum, ſicut pleraque, vertere utilitas. Nec tantùm cauſſæ voluntatis ſunt quærendæ: ſed interim & erroris, ut ebrietas, & ignorantia. Nam ut hæc in qualitate crimen elevant, ita in conjectura premunt. Et perſona quidem neſcio an unquam utique in uno actu rei poſſit incidere; de qua neutra pars dicat: de cauſſis frequenter quæri nihil attinet, ut in adulteriis, in furtis: quia illas per ſe ipſa crimina ſecum habent. Poſt hæc intuenda videntur & conſilia, quæ latè patent: an credibile ſit reum ſperare id à ſe ſcelus effici poſſe; an ignorari cùm feciſſet: an etiam ſi ignoratum non eſſet, abſolvi, vel pœna levi tranſigi, vel tardiore, vel ex qua minus incommodi conſecuturus, quàm ex facto gaudii videretur: an etiam tanti putaverit pœnam ſubire. Poſt hæc, an alio tempore, & aliter facere, vel facilius, vel ſecurius potuerit: ut dicit Cicero pro Milone, enumerans plurimas occaſiones, quibus ab eo Clodius impunè occidi potuerit. Præterea cur potiſſimum in illo loco, illo tempore, illo modo ſit aggreſſus: qui & ipſe diligẽtiſſimè tractatur pro eodem locus. Quinetiam ſi nulla ratione ductus eſt, impetu raptus ſit, & abſque ſententia. Nam vulgò dicitur, SCELERA non habere conſilium. An etiam conſuetudine peccandi ſit allectus. Excuſſa prima parte, an voluerit: ſequitur, an potuerit. Hic tractatur locus, tempus: ut furtum in loco clauſo, vel recluſo; frequenti vel ſolo: temporeve diurno,

cum

De Conjectura.

cum, teſtes plures; vel nocturno, cum major difficultas. Inſpiciuntur utiq; difficultates & occaſiones, quæ ſunt plurimæ, ideóq; exemplis non egent. Hic ſequens locus eſt, ut ſi fieri non potuit, ſublata lis ſit: ſi potuit, ſequatur quæſtio, an fecerit. Sed hæc etiam ad animi conjecturam pertinent: nam & ex his colligitur an ſperavit. Ideo ſpectari debent & inſtrumenta, ut Clodii ac Milonis comitatus. Quæſtio an fecerit, incipit à ſecundo tempore, id eſt, præſenti: ac deinde conjuncto, hoc eſt inſequenti: quorum ſunt ſonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, & ſimilia. His accedunt ſigna, de quibus tractatum eſt. Verba etiam & facta, quæque anteceſſerunt, quæque inſecuta ſunt. Hæc aut noſtra ſunt, aut aliena. Sed verba magis nocent, aut minus. Magis nocent & minus proſunt noſtra, quàm aliena: magis proſunt & minus nocent aliena quàm noſtra. Facta autem interim magis proſunt noſtra, interim aliena: ut ſi quid quod pro nobis ſit, adverſarius fecit: ſemper verò magis nocent noſtra quàm aliena. Eſt & illa in verbis differentia, quòd aut aperta ſunt aut dubia. Seu noſtra ſeu aliena ſunt, infirmiora in utrunque ſint neceſſe eſt dubia: tamen noſtra ſæpe magis nocent, ut in illa controverſia: Interrogatus filius ubi eſſet pater, dixit, Ubicunque eſt, vivit: at ille in puteo mortuus eſt inventus. Aliena quæ ſunt dubia, nunquam poſſunt nocere, niſi aut incerto autore, aut mortuo. Nocte audita eſt vox, *Caveto tyrannicidam*: & interrogatus, cujus veneno moreretur, reſpondit, *Non expedit tibi ſcire*. Nam ſi eſt qui poſſit interrogari, ſolvet ambiguitatem. Cùm autem dicta factáque noſtra defendi ſolo animo poſſint, aliena variè refutantur. De uno quidem maximè genere conjecturalium controverſiarum locuti videmur, & in omnes aliquid de his cadit. Nam depoſiti furti, creditæ pecuniæ, & à facultatibus argumenta veniunt, an fuerit quod deponeretur: & à perſonis, an illum depoſuiſſe apud hunc, vel huic credidiſſe credibile ſit: an petitorem calumniari, an reum inficiatorem eſſe, vel furem. Sed etiam in furti reo; ſicut in cædis, quæritur de facto, & de autore. Crediti & depoſiti duæ ſunt quæſtiones, ſed nonnunquam junctæ; an redditum. Habent aliquid proprii, adulterii cauſſæ; quòd plerũque duorum diſcrimen eſt; & de utriuſque vita dicendum: quanquam & id quæritur, an utrunque defendi pariter oporteat. Cujus rei conſilium naſcetur ex cauſſa. Nam ſi adjuvabit pars altera, conjungam: ſi nocebit, ſeparabo. Ne quis autem mihi putet temere excidiſſe, quòd plerunque duorum crimen eſſe adulterium, non ſemper dixerim: poteſt accuſari ſola mulier incerti adulterii: Munera domi inventa ſunt; pecunia, cujus autor non extat: codicilli, dubium ad quem ſcripti. In falſo quoque ratio ſimilis: Aut enim plures in culpam vocantur, aut unus. Et ſcriptor quidem ſemper tueri ſignatorem neceſſe habet, ſignator ſcriptorem non ſemper: nam & decipi potuit. Is * autem, qui hoc adhibuiſſe, & cui id factum dicitur, & ſcriptorem & ſignatores defendet. Iidem argumentorum loci in cauſſis proditionis, & affectatæ tyrannidis. Verum illa ſcholarũ conſuetudo juris in forum poteſt nocere; quod omnia, quæ in themate non ſunt, pro nobis dicimus. Adulterium objicis, quis teſtis? quis judex; quod pretium? quis conſcius? Venenum ubi emi? à quo? quando? per quem dedi? Pro reo tyrannidis affectatæ, ubi ſunt arma? quos contraxi ſatellites? Neque hæc nego eſſe dicenda, & ipſis utendum pro parte ſuſcepta. Nam & in foro, ſiquando adverſarius probare non poterit, deſiderabo. Sed in foro tantùm illam facultatem olim deſideravimus, ubi non ferè cauſſa agitur, ut non aliquid ex his, aut plura ponantur. Huic ſimile eſt, quòd in epilogis quidam quibus volunt, liberos, parentes, nutrices accommodant; niſi quòd magis conceſſeris, ea quæ non ſint poſita; deſiderare, quam dicere. De animo quo modo quæratur, ſatis dictum eſt; cùm ita diviſerimus, an voluerit, an potuerit, an fecerit. Nam quia via tractatur an voluerit, eadem quo animo fecerit. Id enim eſt, an malè facere voluerit. Ordo quoque rerum aut affert, aut detrahit fidem, multo ſcilicet magis res prout congruunt, aut repugnant. Sed hæc niſi in ipſo complexu cauſſarum non deprehenduntur. Quærendum tamen ſemper quid cui connectatur, & quid cui conſentiat.

*Al. His, ſed minus rectè.

Pro Cælio.

De Finitione.

Cap. III.

ARGUMENTUM.

Qui factum negare non poteſt, ei nomen facti negandum docet: ergo Conjecturæ Finitionem proximam eſſe; in qua quid ſit rei quæritur. In hanc nos aliquando à qualitate delabi oſtendit: ut in actioni-

De Finitione.

bus Reipub. læſæ, in quibus ad nomen confugimus: ſi quod objicitur, rectè factum eſſe defendi non poteſt. ¶ Quid finitio ſit explicat, propria, dilucida, & breviter comprehenſa rei propoſitæ expoſitio. His locis conſtare contendit, genere, ſpecie, differentia, & proprio. Adhiberi autem illam pluribus cauſis, aut cùm certum de nomine ſit, ſed de re per illud intelligenda incertum. Quid interim ex conjectura pēdeat, ut quid ſit Deus: interim ex qualitate, ut quid rhetorice. Aut cùm re manifeſta de nomine non conſtat: ut an ſit tyrannicida, qui tyrannum ad mortem compulit. ¶ Porrò hanc omnem materiam in tres ſpecies dividit. Prima totum crimen negari, nec aliud nomen ſubjici, etiamſi rem fatemur: ut cùm objicitur adulterium in lupanari. Secunda ſic negari crimen, ut aliud nomē adſtruatur, ut ſi objicienti ſacrilegium, dicatur eſſe furtū, ubi utrumq; finiendum. Tertia quæri in rebus ſpecies diverſi, an hoc eodem nomine ſit appellandum, ut amatorium venenum. ¶ Formam Oratoriæ finitionis deſcribit, quam ſeveritate ex conſuetudine Philoſophorum ductæ, immutabili neceſſitate non vult eſſe aſtrictam, aut per argumenta verborum cavillatricē; ſed expoſitis rei partibus & proprietatibus latius oratione ductam. Cujus exempla luculenta ex Ciceronis orationibus profert. ¶ Finitionis hunc eſſe ordinem certum, quid ſit quo finitionem confirmamus, & an hoc ſit, quo in rem finitionem applicamus. Illud generale eſſe, & ferè difficilius; hoc particulare, & ad aliud ſequi. In finitione providendum eſſe, ne ſit ſupervacua, nihil ad cauſam pertinens, ambigua, communis, contraria, falſa, parum plena; quibus duobus ultimis errari præcipuè poſſe. Excuſſa priore parte quid ſit, facilè quod ſecundum eſt, id eſt, an hoc ſit, perfici: quum ex primo non aliter inferatur, quàm ex theſi, hypotheſi, adjunctis, repugnantibus, cauſis, effectis, ſimilibus. Exemplis ex Cic. oratione pro Cæcinna, & quibuſdam fictis, id demonſtrat. ¶ Circa finem quartum quoddam genus addit, quam finitio non certam vocat, de qua inter utranque partem conveniat, ut in cauſa Cornelii de majeſtate, quam ad qualitatem reducit.

SEquitur conjecturam Finitio. Nam qui non poteſt dicere nihil feciſſe, proximum habebit, ut dicat non id feciſſe, quod objicitur. Itaq; plerunq; legibus iiſdem quib. conjectura, verſatur defenſionis tantùm genere mutato: ut in furtis, depoſitis, adulteriis. Nam quemadmodum dicimus, non feci furtum, non accepi depoſitum, non commiſi adulteriū: ita, non eſt hoc furtū, non eſt hoc depoſitū, non eſt hoc adulterium. Interim à qualitate ad finitionem deſcēditur, ut in actionibus dementiæ, malæ tractationis, reipublicæ læſæ. In quibus ſi rectè facta eſſe quæ objiciuntur dici non poteſt, illud ſuccurrit. Non eſt hoc dementē eſſe, malè tractare, rempub. lædere. Finitio igitur eſt, rei propoſitæ propria & dilucida & breviter comprehenſa verbis enunciatio. Conſtat maximè, ſicut eſt dictum, genere, ſpe-

Finitio quid.

cie differentibus, propriis, ut ſi finias equum (noto enim maximè utar exemplo) genus eſt animal, ſpecies mortale, differentia, irrationale; (nam & homo mortale erat) proprium, hinniens. Hæc adhibetur orationi in pluribus cauſis. Nam tum eſt certum de nomine, ſed quæritur, quæ res ei ſubjicienda ſit: tum res eſt manifeſta, ſed de nomine non conſtat. De re cùm dubium eſt, interim conjectura eſt: ut ſi quæratur, quid ſit Deus. Nam qui id neget, Deum eſſe ſpiritum omnibus partibus immiſtum, non hoc dicat, falſum eſſe illius divinæ naturæ appellationem; ſicut Epicurus, qui humanam ei formam, locumque inter mundos dedit: ſed nomine uterque uno utitur: utrum ſit in re, conjectat. Interim qualitas tractatur, ut quid ſit Rhetorice, vis perſuadendi, an bene dicendi ſcientia. Quod genus eſt in judiciis frequentiſſimum. Sic enim quæritur, an deprehenſus in lupanari cum aliena uxore, adulter ſit: quia nõ de appellatione, ſed de vi facti ejus ambigitur, an omnino peccarit. Nam ſi peccarit, non poteſt aliud eſſe quàm adulter. Diverſum eſt genus, cùm controverſia conſiſtit in nomine, quod pendet ex ſcripto; nec verſatur in judiciis, niſi propter verba quæ litem faciunt. An qui ſe interficit, homicida ſit: an qui tyrannum in mortem compulit, tyrannicida: an carmina magorum, veneficium. Res enim manifeſta eſt, ſcimuſque non idem eſſe occidere ſe, quod alium: non idem occidere tyrannum, quod compellere ad mortem: non idem carmina, ac mortiferam potionem: quæritur tamen, an eodem nomine appellanda ſint. Quanquam autem diſſentire vix audeo à Cicerone, qui multos ſecutus autores, dicit finitionem eſſe de eodem & de altero: (ſemper enim neganti aliquod eſſe nomen, dicendum quid ſit potius?) tamen in eandem treis habeo velut ſpecies. Nam interim ſic convenit quærere, an habendum ſit adulterium in lupanari. Cùm hoc negamus; non neceſſe eſt dicere, quid id vocetur? quia totum crimen inficiamus. Interim quæritur an hoc furtum, an ſacrilegium: non quin ſufficiat, non eſſe ſacrilegium; ſed quia neceſſe ſit dicere, quid ſit aliud; quo in loco utrunque finiendum eſt. Interim etiam quæritur in rebus ſpecie diverſis; an & hoc eodem modo ſit appellandum, cùm res utraque habeat ſuum nomen, ut amatorium, veneficium. In omnibus autem hujus generis litibus quæritur, an etiam hoc: quia nomen de quo

De re quid.

In Topicis.

ambigitur, utique in alia re certum eſt. Sacrilegium eſt rem ſacram de templo ſurripere: num & privatam? Adulterium, cum aliena uxore domi coire: an & in lupanari? Tyrannicidium, occidere tyrannum, an etiam in mortem compellere? Ideoque συλλογισμὸς, de quo poſtea dicam: velut infirmior eſt finitio; quia hac quæritur, an idem ſit hujus rei nomen, quod alterius: illo, an perinde habenda ſit hæc, atque illa. Eſt & talis finitionum diverſitas, ut quidam ſentiunt, num idem diverſis verbis comprehendatur: ut Rhetorice, bene dicendi ſcientia, & eadem bene inveniendi, & bene enunciandi, & dicendi ſecundum virtutem orationis, & dicendi quid ſit officii. Atque providendum, an ſi ſenſu non pugnant, comprehenſione diſſentiunt. Sed de his diſputatur, non litigatur. Opus eſt aliquando finitione & obſcurioribus & ignotioribus verbis, ut quid ſit clarigatio. Erit & interim notis nomine verbis, ut quid ſit penus, quid litus. Quæ varietas efficit, ut eam quidam cõjecturæ, quidam qualitati, quidam legitimis quæſtionibus ſubjecerint. Quibuſdam ne placuit quidem omnino ſubtilis hæc & ad morem Dialecticorum formata concluſio, ut in diſputationibus potius per argumenta verborum cavillatrix, quàm in Oratoris officio multum allatura momenti. Licet enim valeat in ſermone tantum, ut conſtrictum in vinculis ſuis habeat eum qui reſponſurus eſt, & vel tacere, vel etiam invitum id quod ſit contrà, cogat fateri: non eadem eſt tamen ejus in cauſis utilitas. Perſuadendum enim judici eſt: qui etiam ſi verbis devinctus eſt, tamen niſi ipſi rei acceſſerit, tacitus diſſentiet. Agenti verò, quæ tanta eſt hujus præciſæ comprehenſionis neceſſitas? An ſi non dixero, Homo eſt animal rationale mortale; non potero expoſitis tot corporis animique proprietatibus, latius oratione ducta, vel à diis eum, vel à mutis diſcernere? Quid, quod nec uno modo definitur res eadẽ, ſed latiore, variéque tractatu? ut facit Cicero, ut omnes Oratores plerunque fecerunt. Rariſſima enim apud eos reperietur illa ex conſuetudine Philoſophorum ducta ſervitus; (eſt enim certè ſervitus:) ad certa ſe verba adſtringendi. Idque faciendum in libris Ciceronis de Oratore vetat M. Antonius. Nam eſt etiam periculoſum, cùm ſi uno in verbo ſit erratum, tota cauſa cecidiſſe videamur. Optimáque eſt illa media via, qua utitur Cicero pro Cecinna,

Sacrilegium quid Adulterium quid Tyrannicidium quid.

Rhetorice quæ.

ut res proponatur, verba non periclitentur. Etenim, Recuperatores, Non ea ſola vis eſt, quæ ad corpus noſtrum vitámque pervenit; ſed etiam multò majore ea, quæ periculo mortis injectio, formidine animum præterritum loco ſæpe & certo ſtatu dimovet. At * cum finitionem præcedit probatio, ut in Philippicis Cicero, Servium Sulpitium neciſum ab Antonio colligit, & in clauſula demum ita finit; Is ei profectò mortem attulit, qui cauſa mortis fuit. Non negaverim tamen hæc quoque ut expedit cauſæ, eſſe facienda; & ſi quando firma comprehendi poterit, & brevi complexu verborum finitio, eſſe id tum elegans, tum etiam fortiſſimum, ſi modò erit illa inexpugnabilis. Ejus certus ordo eſt, & quid ſit, an hoc ſit, & in hoc ferè labor major eſt, ut finitionem confirmes, quàm ut in rem finitionẽ applices. In eo, quid ſit, duplex opus eſt. Nam & noſtra confirmanda eſt, & adverſæ partis deſtruenda finitio. Ideoque in ſchola, ubi nobis ipſis fingimus contradictionem, duos ponere debemus fines, quales utrinque optimi poterunt. At in foro providendum, num fortè ſupervacua, & nihil ad cauſam pertinens, an ambigua, an contraria, an communis ſit finitio: quorum nihil num accidere agentis culpa poteſt. Vt rectè autem finiamus, ita fiet; ſi prius in animo conſtituerimus, quid velimus efficere. Sic enim accommodari ad voluntatem verba poterunt. Atq; ut à notiſſimo exemplo, quò ſit res lucidior, non recedamus. Qui privatam pecuniam de templo ſurripuit, ſacrilegii reus eſt. Culpa manifeſta, quæſtio eſt, an huic crimini nomen, quod eſt in lege, conveniat. Ergo ambigitur, an hoc ſacrilegium ſit. Accuſator, quia de templo ſit ſurrepta pecunia, utitur hoc nomine. Reus, quia privatam ſurripuerit, negat eſſe ſacrilegium, ſed furtum fatetur. Actor ergo ita finiet, Sacrilegium eſt ſurripere aliquid de ſacro. Reus ita finiet, Sacrilegium eſt ſurripere aliquid ſacri. Vterque alterius finitionem impugnat. Ea duobus generibus evertitur, ſi aut falſa eſt, aut parum plena. Nam illud tertium niſi ſtultis non accidit, ut nihil ad quæſtionem pertineat. Falſa eſt, ſi dicas; Equus eſt animal rationale: nam eſt equus animal, ſed irrationale. Quod autem commune cum alio eſt, definet eſſe proprium. Hic reus falſam dicit eſſe finitionem accuſatoris: accuſator autem non poteſt dicere falſam rei. Nam eſt ſacrilegium, ſurripere ali-

quid

* At. Ant Philip. 9.

Sacrilegii finitio diverſa.

quid ſacri. Dicit parum plenam: adjiciendum enim, aut ex ſacro. Maximus autem uſus in approbando refellendóque ſine propriorum ac differentium, nonnunquam etiam etymologiæ. Quæ tamen omnia, ſicut in cæteris, confirmat æquitas; nonnunquam etiam conjectura mentis. Etymologia maximè rara eſt. Quid enim eſt aliud tumultus, niſi perturbatio tanta, ut major timor oriatur? Unde etiam nomen ductum eſt tumultus. Circa propria ac differentia, magna ſubtilitas: ut cùm quæritur, An addictus, quem lex ſervire donec ſolverit jubet, ſervus ſit: altera pars finit ita, Servus eſt, qui eſt jure in ſervitute. Altera qui in ſervitute eſt eo jure, quo ſervus: aut, ut antiqui dixerunt, qui ſervitutem ſervit. Quæ finitio etiam ſi conſtat æquo; niſi tamen propriis & differentibus adjuvetur, inanis eſt. Dicet enim adverſarius ſervire eum ſervitutem, aut eo jure quo ſervum. Videamus ergo propria differentiáque liberorum, quæ libro quinto leviter in tranſitu attigeram. Servus cùm manumittitur, fit libertinus: addictus recepta libertate eſt ingenuus, Servus invito domino libertatem non conſequetur: addictus ſolvendo, circa voluntatem domini conſequetur. Ad ſervum nulla lex pertinet: addictus legem habet. Propria liberi, quæ nemo habet niſi liber, prænomen, nomen, cognomen, tribum: habet hæc addictus. Excuſſo quid ſit, propè peracta eſt quæſtio an hoc ſit. Id enim agimus, ut ſit cauſſæ noſtræ conveniens finitio, Potentiſſima autem eſt in ea qualitas, an amor, an inſania. Huc pertinebunt probationes, quas Cicero dicit proprias eſſe finitionis, ex antecedentibus, conſequentibus, adjunctis, repugnantibus, cauſſis, effectis, ſimilibus; de quorum argumentorum natura dictum eſt. Breviter autem pro Cecinna Cicero initia, cauſſas, effecta, antecedentia, conſequentia complexus eſt: Quid igitur? fugiebant propter metum? Quid metuebant? Vim, videlicet. Poteſtis igitur principia negare; cùm extrema conceditis? Sed ſimilibus quoque uſus eſt, Quæ vis in bello appellatur, ea in ocio non appellabitur? Sed ex contrario argumenta ducuntur; ut ſi quæratur, an amatorium, venenum ſit necne: quia venenum, amatorium non ſit. Illud alterum genus, quò ſit manifeſtius adoleſcentibus meis; (meos enim ſemper adoleſcentes putabo;) hic quoque fictæ controverſiæ utar exemplo. Juvenes qui convivere

Tumultus quid.

Addicti & Servitutis differentias vid. & inf. paulò poſt. Cap. 10.

In Topicis.

Lib. 5.

convivere ſolebant conſtituerunt, ut in littore conderent. Unius, qui cœnæ defuerat: nomen tumulo quem extruxerant, inſcripſerunt. Pater ejus à tranſmarina peregrinatione cùm littus idem appuliſſet, lecto nomine ſuſpendit ſe. Dicuntur hi cauſſa mortis fuiſſe. Hic finitio eſt accuſatoris, Per quem factum eſt, ut quis perierit, cauſſa mortis eſt. Rei eſt, Qui fecit quid ſciens, per quod perire homini neceſſe eſſet. Remota finitione, accuſatori ſat eſt dicere, Cauſſa mortis fuiſtis, per vos enim factum eſt, ut homo periret: quia niſi vos illud feciſſetis, viveret. Contrà, non ſtatim per quem factum eſt ut quis periret, is damnari debet, ut accuſator, teſtis, judex rei capitalis. NEC undecunque cauſſa fluxit, ibi culpa eſt: ut ſi cui quis profectionem ſuaſerit, ut ad amicum accedat trans mare, & is naufragio perierit. Ad cœnam invitarit, & is crudelitate illic contracti deceſſerit. Nec fuit in cauſſa mortis ſolum adoleſcentium factum, ſed credulitas ſenis, & in dolore ferendo infirmitas: denique ſi fortior fuiſſet aut prudentior, viveret. Nec mala mente fecerunt: & ille potuit vel ex opere tumultuario ſuſpicari non eſſe monumentum. Qui ergo puniri debent, in quibus omnia ſunt homicidæ præter manum? Et interim certa finitio, de qua inter utranque partem convenit: ut Cicero dicit, Majeſtas eſt in imperio, atque in omni populi Romani dignitate. Quæritur tamen, an majeſtas minuta ſit; ut in cauſſa Cornelii quæſitum eſt: ſed hic etiam ſimilis videri poteſt finitivæ: tamen quia de finitione non ambigitur, judicatio eſt qualitas, atque ad eum potius ſtatum reducenda, ad cujus ſorte quadam venimus mentionem, ſed & erat ordine proximus locus.

2a Partic.

De Qualitate.

CAP. IV.

ARGUMENTUM.

Conjectura & Finitione abſoluti; Qualitatem quod ordine naturæ tertium eſt, aggreditur: quam latè accipiendo ad Quantitatem continuam & diſcretam extendit: cujus ſtatu ſuaſorias, demonſtrativas & bonam partem judicialium contineri tradit. ¶ Qualitatem dividit in abſolutam & aſſumptivam: in quibus omnis lis ſit aut de præmio, aut de pœna, aut de quantitate. Culpæ defenſionem in utraque primam tractat. Abſolutam definit eam eſſe, in qua quod objicitur, honeſtum eſſe defendimus. Cujus loci ſunt natura, lex, mos,

judicatum

De Qualitate.

judicatum pactum: ut ſi quis in civitate libera cædem tyranni objiciat. Aſſumptivam, in qua factum per ſe improbabile, aſſumptis extrinſecus auxiliis defenditur; ut ſi Oreſtes accuſetur, quòd matrem ſuam occiderit: hujus ſpecies multas enumerat. Comparationem criminis, tranſlationem vel remotionem, excuſationem, quam ſubdividit in ignorantiam, neceſſitatem, & fortunam; culpæ imminutionem, & deprecationem, quam in ſenatu, apud populum, & principem, & ubicunque juris clementia eſt, locum habere dicit. Hactenus de culpæ defenſione: de præmiis duo quæri: an ullo ſit quis præmio dignus, an tanto; de duobus, uter; & quis de pluribus dignior. Quibus abdicationis cauſſas, dementiam, malæ tractationis, & orbarum nuptias indicentium ſubjungit. Multas præterea controverſiarum ſpecies enumerat, quæ in qualitatem cadunt. ¶ Poſtremò quantitatem qualitati ſubjacere: ſeu ratione modi, quo facti magnitudo æſtimatur, ſeu numeri: ut cùm quæritur, an Thraſibulo triginta præmia debeantur, colligit.

Eſt autem Qualitas alia de ſummo genere, atque ea quidem non ſimplex. Nam & qualis ſit cujuſque rei natura, & quæ forma, quæritur: An immortalis anima, an humana ſpecie Deus: & de magnitudine ac numero, quantus ſol, an unus Mundus. Quæ omnia conjectura quidem colliguntur; quæſtionem tamen habent in eo, qualia ſint. Hæc & in ſuaſoriis aliquando tractari ſolent; ut ſi Cæſar deliberet, an Britannia * inſula; (nam tum ignorabatur,) quanta in ea terra, quo numero militum aggredienda, in conſilium ferendum ſit. Eidem qualitati ſuccedunt facienda, ac non facienda: appetenda, vitanda: quæ in ſuaſoriis quidem maximè cadunt, ſed in controverſiis quoque ſunt frequentia: hac ſola differentia, quia illic de futuris, hic de factis agitur. Item demonſtrativæ partis omnia ſunt in hoc ſtatu: factum eſſe conſtat: quale ſit factum, quæritur. Lis eſt omnis aut de præmio, aut de pœna, aut de quantitate. Igitur primum genus cauſſæ, aut ſimplex, aut comparativum. Illic quid æquum, hic quid æquius, aut quid æquiſſimum ſit, exquiritur. Cùm de pœna, judicium eſt à parte ejus qui cauſſam dicit, aut defenſio eſt criminis, aut imminutio, aut, (ut quidam putant,) deprecatio. Defenſio longè potentiſſima eſt, qua ipſum factum quod objicitur, dicimus honeſtum eſſe. Abdicatur aliquis, quòd invito patre militarit, honores petierit, uxorem duxerit: tuemur quod fecimus. Partem hanc vocant Hermagorei κατ' ἀντίληψιν, ad intellectum id nomen referentes. Latinè ad verbum tranſlatum non invenio, abſolutam appellant. Sed enim de re ſola quæſtio, juſta ſit, necne. Juſtum omne continetur

natura

** Hæc hodiè divino numine ab uno rege ſub unica ditione occupatur & regitur: cùm antea inter plura regna diviſa fuiſſet, continet enim Angliam, Scotiam & Hiberniam: de qua inſula plura Geographi, quare in longum octingentis millibus paſſuum porrigi tradunt.*

Abdicationis cauſſas refert Gothofred. in not. ad l. abdicatio. Cod. de patria poteſt.

natura vel conſtitutione. Natura, quod ſit ſecundum cujuſque rei dignitatem. Hæc ſunt pietas, fides, continentia, & alia. Adjiciunt & id quod ſit par. verùm id non temere intuendum eſt. Nam & vis contra vim, & talio nihil habent adverſum eum qui prior fecit injuſtè: & non quoniam res pares ſunt, etiam id eſt juſtum, quod anteceſſit. Illa utrinque juſta, eadem lex, eadem conditio: forſitan ne ſint quidem paria, quæ ulla parte ſunt diſſimilia. Conſtitutio eſt in lege, more, judicato, pacto. Alterum eſt defenſionis genus in quo factum per ſe improbabile, aſſumptis extrinſecus auxiliis tuemur: id vocant * πρὸς ἀντίληψιν Latini hoc quoque non ad verbum transferunt. Aſſumptiva enim dicitur cauſſa. In quo genere fortiſſimum eſt, ſi crimen cauſſa facti tuemur; qualis eſt defenſio Oreſtis, oratio Milonis. Ἀντέγκλημα dicitur; quia omnis noſtra defenſio conſtat ejus accuſatione, qui vindicatur. Occiſus eſt, ſed latro: exectus, ſed raptor. Eſt & ita ex cauſſis facti ducta defenſio priori contraria, in qua neque factũ ipſum per ſe, ut in abſoluta quæſtione defenditur: neque ex cõtrario facto, ſed ex aliqua utilitate, aut reip. aut hominum multorum, aut etiam ipſius adverſarii; nonnunquam & noſtra, ſi modò id erit quod facere noſtra cauſa fas ſit: quod extraneo accuſatore & legibus agente prodeſſe nunquam poteſt, in domeſticis diſceptationibus poteſt. Nam & filiis pater in judicio abdicationis; & maritus uxori, ſi malæ tractationis accuſabitur: & patri filius, ſi dementiæ cauſſa erit, non inverecundè dicet, multum ſua interfuiſſe. In quo tamen incommoda vitantis melior: quàm commoda petentis eſt cauſſa. Quibus ſimilia etiam in vera rerum quæſtione tractantur. Nam quæ in ſcholis abdicatorum, hæc in foro exhæredatorum à parentibus, & bona apud Conſules repetentium ratio eſt: quæ illic malæ tractationis, hic rei uxoriæ, cùm quæritur utrius culpa divortium factum ſit: quæ illic dementiæ, hic petendi curatoris. Subjacet utilitati etiam illa defenſio, ſi pejus aliquid futurum fuit. Nam in comparatione malorum, boni locum obtinet levius: ut ſi Mancinus fœdus Numantinum ſic defendat, quod periturus, niſi id factum eſſet, fuerit exercitus Romanus. Hoc genus ἀντίστασις Græcè nominatur: Comparativum noſtri vocant: Hæc circa defenſionem facti: quæ ſi neque per ſe ipſam, neque adhibitis auxiliis dabitur, proximum

* Al. κατ' ἀντίθεσιν.

eſt

De Qualitate.

eſt in alium transferre crimen, ſi poſſumus. Ideoq; etiam in hos qui jam ſcripti ſunt ſtatus, viſa eſt cadere translatio. Interdum ergo culpa in hominem relegatur: ut ſi Gracchus reus fœderis Numantini, cujus metu, leges populares tuliſſe in Tribunatu videtur, miſſum ſe ab Imperatore ſuo diceret. Interim derivatur in rē: ut ſi is qui teſtamento quid juſſus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuiſſe. Hoc *μετάστασιν* dicunt. Excluſis quoque his, excuſatio ſupereſt. Ea eſt aut ignorantiæ: ut ſi quis fugitivo ſtigmata ſcripſerit, eoq; ingenuo judicato neget ſe liberum eum ſciſſe. Aut neceſſitatis: ut cùm miles ad commeatus diem non affuit, dicit ſe fluminibus interclusum, aut valetudine. Fortuna quoque ſæpe ſubſtituitur culpæ. nonnunquam malè feciſſe nos, ſed bono animo dicimus. Vtriuſque rei multa & manifeſta exempla ſunt. Idcirco non eſt eorum neceſſaria expoſitio. Si omnia quæ ſuprà ſcripta ſunt deerunt, videndum an minui culpa poſſit. Hic eſt ille qui à quibuſdam dicitur ſtatus quantitatis. Sed ea cum ſit aut pœnæ, aut honoris; ex qualitate facti conſtituitur, eoq; nobis ſub hoc eſſe ſtatu videtur: ſicut ejus quoque quæ ad numerū refertur à Græcis: nam *ποιότητα* & *ποσότητα* dicunt, nos utrundem eadem appellatione complectimur.

Vltima eſt Deprecatio: quod genus cauſæ plerique negarunt in judicium unquam venire. Quin Cicero quoque pro Quinto Ligario idem teſtari videtur, cùm dicit; Cauſas Cæſar egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum, certè nunquam hoc modo; Ignoſcite judices, erravit, lapſus eſt, non putavit, ſi unquam poſthac, cætera. In Senatu verò & apud populum & apud principem, & ubicunque juris clementia eſt, habet locum deprecatio. In qua plurimum valet, ex ipſo qui reus eſt, hæc tria in vita præcedere, ſi innocens, ſi bene meritus, ſi ſpes in futurum innocenter victuri, & in aliquo uſu futuri: præterea ſi vel aliis incommodis, vel præſenti periculo, vel pœnitentia videatur ſatis pœnarum dediſſe. Extrà, nobilitas, dignitas, propinqui amici. In eo tamen qui cognoſcit, plurimum ponendum, ſi laus eum miſericordis potius quàm reprehenſio diſſoluti conſecutura eſt. Verùm & in judiciis etiam ſi non toto genere cauſſæ, tamen ex parte magna hic locus ſæpe tractatur. Nam & diviſio frequens eſt, etiam ſi feciſſet, ignoſcendū fuiſſe; id-

que

Diſpoſitio.

quæ in cauſis dubiis ſæpe prævaluit: & epilogi [illegible] in eadem ferè materia verſari ſolent. Sed nonnunquam [illegible] rens hic totius ſummam conſtituit, ſi eum [illegible] filium pater teſtatus fuerit elogio : propterea quod meretricem amaverit. Nam omnis hic quæſtio, an huic delicto pater debuerit ignoſcere, & Centumviri tribuere debeant veniam. Sed etiam in formulis, cùm pœnariæ ſunt actiones, nos in cauſam partimur, an commiſſa ſit pœna, an exigi debeat. Id autem quod illi viderunt, verum eſt, reum à judicibus hoc defenſionis modo liberari non poſſe. De præmiis autem quæruntur duo, an ullo ſit dignus qui petit, an tanto: ex duobus, uter dignior: ex pluribus, quis digniſſimus. Quorum tractatus ex ipſo meritorum genere ducuntur. Et intuebimur non rem tantùm, ſive allegandâ, ſive comparandâ erit: ſed perſonam quoque. Nam & multum intereſt, tyrannum juvenis occiderit, an ſenex: vir, an fœmina: alienus, an conjunctus. Et locum multipliciter, in civitate tyrannis aſſueta, an libera ſemper: in arce, an domi. Et quomodo factum ſit, ferro, an veneno. Et quo tempore, bello, an pace: an cùm depoſiturus eſſet eam poteſtatem, an cùm aliquid novi ſceleris auſurus. Habent in meritis gratiam, periculum quoque, ac difficultas. Similiter liberalitas à quo profecta ſit, refert. Nam in paupere gratior quàm in divite, dante beneficium quàm reddente, patre quàm orbo. Item quam rem dederit, & quo tempore, & quo animo: id eſt, num in aliquam ſpem ſuã, ſimiliter alia. Et ideo qualitas, maximam oratoris recipit operam: quia in utranq; partem plurimum eſt ingenio loci, nec uſquam tantùm affectus valent. Nam conjectura extrinſecus quoque adductas frequenter probationes habet, & argumenta ex materia ſumit: & quale quidque videatur, eloquentia opus eſt: hic regnat, hic imperat, hic ſola vincit. Huic parti ſubjungit Virginius cauſas abdicationis, dementiæ, malæ tractationis, orbatum nuptiis incidentium. Nam judicium ferè ſic accidit: inventique ſunt, qui has materias officiorum vocarent. Sed alios quoque nonnunquam leges hæ recipiunt ſtatus. Nam & conjectura eſt aliquando in pleriſque horum; cùm ſe vel non feciſſe, vel bona mente feciſſe contendunt. Cujus generis exempla ſunt multa. Et quid ſit dementia, ac mala tractatio, finitur. Nam juris quæſtiones plerumque leges præcurrere ſolent, De Qualitate.

lem, & ex quibus cauſis non fiat * ſtatutum. Quod tamen facto defendi non poterit, jure nitetur. Et quot & quibus cauſis abdicare non liceat, & iniquæ crimina malæ tractationis actio detur, & cui accuſare dementiæ non permittatur. Abdicationum formæ ſunt duæ: altera criminis perfecti, ut ſi abdicetur raptor, adulter. Altera imperfecti; velut prudentis, & adhuc in conditione poſiti: quales ſunt in quibus abdicatur filius, qui non pareat patri. Illa ſemper aſperam abdicanti actionem habet; (immutabile eſt enim quod factum eſt;) hæc ex parte blandam, & ſuadenti ſimilem. Mavult enim pater corrigere, quam abdicare. At pro filiis in utroque genere ſummiſſam, & ad ſatisfaciendum compoſitam. A quo diſſenſuros ſcio, qui libenter patris figuram lædunt: quod non auſim dicere nunquam eſſe faciendum: (poteſt enim materia incidere, quæ hoc exigat:) cæterum videndum eſt, quoties aliter agi poteſt. Sed de figuris alio libro tractabimus. Non diſſimiles autem abdicationum actionibus ſunt malæ tractationis actiones. Nam & ipſæ habent eandem in accuſationibus moderationem. Dementiæ quoque judicia, aut propter id quod factum eſt, aut propter id quod adhuc fieri vel non fieri poteſt, inſtituuntur: & actor in eo quod factum eſt liberum habet imperium: ſic tamen, ut factum accuſet, ipſius patris tanquam valetudine lapſi miſereatur, in eo verò cujus libera mutatio eſt, diu roget & ſuadeat, & noviſſimè dementiam rationi quæratur obſtare, non mores: quos quanto magis in præteritum laudaverit, tanto facilius probabit morbo eſſe mutatos. Reus, quoties cauſa patietur, debebit eſſe in defenſione moderatus; quia ferè ira, contentio, & concitatio furori ſunt ſimilia. Omnibus his commune eſt, quòd rei non ſemper defenſione facti, ſed excuſatione ac venia frequenter utuntur. Eſt enim domeſtica diſceptatio, qua & ſemel peccaſſe, & per errorem, & levius quàm objiciatur, abſolutione nonnunquam ſufficit. Sed alia quoq; multa controverſiarum genera in qualitatem cadunt injuriarum; quanquam enim reus aliquando feciſſe negat, plerunque tamen hæc actio facto atque animo continetur. De accuſatore conſtituendo, quæ judicia divinationes vocantur: in quo genere Cicero quidem, qui mandantibus ſociis Verrem accuſabat, hac uſus eſt diviſione; ſpectandum à quo maximè agi velint hi quorum

* al. non fiant ſtatus.

Lib. 9.

Act. 1.

de ultione quæritur: à quo minimè velit is, qui accuſatur: frequentiſſimè tamen hæ ſunt quæſtiones, uter majores cauſas habeat, uter plus induſtriæ aut virium ſit allaturus ad accuſandum, uter id meliore fide facturus. Tutelæ præterea: in quo judicio ſolet quæri an alia de re quam de calculis cognoſci oporteat: an fides præſtari debeat tantùm, non etiam conſilium & eventus. Cui ſimile eſt malæ geſtæ procurationis in foro, negotiorũ geſtorum: nam & mandati actio eſt. Præter hæc finguntur in ſcholis & ſcripti maleficii, in quibus aut hoc quæritur, an ſcriptum ſit: aut hoc, an maleficium ſit: rarò utrunque. Malæ geſtæ legationis apud Græcos, & veris cauſſis frequens: ubi juris loco quæri ſolet, an omnino aliter agere quam mandatum ſit, liceat, & quouſque ſit legatus: quoniam alii * in renunciando ſunt: ut in hoc, qui teſtimonium in Verrem dixerat poſt perlatam legationem. Plurimum tamen eſt in eo, quale ſit factum. Reipub. læſæ. Hinc moventur quidẽ mille juris cavillationes, quid ſit rempub. lædere: & læſeritne, an profuerit: & ab ipſo, an propter ipſum læſa ſit, in facto tamen plurimũ ineſt. Ingrati quoque. In quo genere quæritur, an is cum quo agitur, acceperit beneficium: quod raro negandũ eſt; ingratus eſt enim qui negat, an quantũ acceperit, reddiderit; an protinus qui non reddiderit, ingratus ſit: an potuerit reddere: an id quod exigebatur, debuerit: quo animo ſit. Simpliciores illæ injuſti repudii, ſub qua lege controverſiæ illud proprium habent, quod à parte accuſantis defenſio eſt, & defendentis accuſatio. Præterea cùm quis rationẽ mortis in Senatu reddit: ubi una quæſtio eſt juris, an is demum prohibendus ſit, qui mori vult, ut ſi legum actionibus ſubtrahat. Cætera qualitatis. Finguntur & teſtamenta, in quibus de ſola quæratur voluntate: ut in controverſia quã ſupra expoſui; in qua de parte patrimonii quarta, quam pater digniſſimo ex filiis reliquerat, contendunt Philoſophus, Medicus, Orator. Quod item accidit, ſi orbæ nuptias indicant pares gradu, & ſi inter propinquos de idoneo quæratur. Sed nec omnes mihi perſequi materias in animo eſt: (fingi enim adhuc poſſunt:) nec communes ſunt earum quæſtiones, quia poſitionibus mutantur. Hoc tantum admiror; Flavium, cujus apud me meritò ſumma eſt autoritas, cùm artem ſcholæ tantùm componeret, tam anguſtè materiam qualitatis terminaſſe. Quantitas quoque,

* Al. alia.

(ut

De Actionis quęſtione.

(ut dixi plerunque,) etiamſi non ſemper, tamen plerunque eidem ſubjacet, ſeu modi eſt, ſeu numeri. Sed modus aliquando conſtat æſtimatione facti, quanta ſit culpa, quantúmve beneficium: aliquando jure, cùm id in controverſiam venit, qua quis lege puniendus, vel honorandus ſit. Stuprator an decem millia dare debeat, quæ pœna huic crimini conſtituta eſt: an quia ſtupratus ſe ſuſpendit, capite puniri, tanquam cauſſa mortis. Quo in genere falluntur qui ita dicunt, tanquam inter duas partes quæratur. Nam de decem millibus nulla controverſia eſt, quæ nec petuntur. Judicium redditur, an reus cauſſa ſit mortis. In conjecturam quoque eadem ſpecies cadit: quum, perpetuo, an quinquennali ſit exilio multandus, in controverſiam venerit: num prudens cædem commiſerit, quæritur. Illa quoque quæ ex numero ducitur, pendet ex jure: an Traſybulo triginta præmia debeantur: & cùm duo fures pecuniam abſtulerunt, ſeparatim quadruplum quiſque, an duplum debeat. Sed hic factum quoque æſtimatur, & tamen in * ipſum pendet ex qualitate.

Stupratoris pœna.

* *Al.* Jus ipſum.

De Actionis quæſtione.

Cap. V.

ARGUMENTUM.

Qui neque ſtatu conjecturæ, neque finitionis, neque qualitatis tueri ſe volet, aut poterit, huic ad aliquod juris adjutorium, id eſt ad agendi conditionem & modum confugiendum monet: Cujus duos partes facit. Intentionem & preſcriptionem: neque à ſtatu qualitatis alienæ non ſunt, ſed litigandi formam habent diverſam. Intentio eſt quando contra id quod intendit adverſarius, pugnamus, nec admittendum dicimus. Pręſcriptio, exceptio qua adverſario facultatem litigandi adimimus propter certam cauſſam, aut actionem in aliam perſonam aut locum transferre volumus, quæ tum Tranſlatio dicitur. ¶ Preterea legis aut etiam ſcripti cujuſque varias vires enumerat, & ad ſtatus legitimos tranſit.

QVi neque feciſſe ſe negabit, neque aliud eſſe quod fecerit, dicet, neque factum defendet, neceſſe eſt in ſuo jure conſiſtat: in quo plerunque actionis eſt quæſtio: quæ non ſemper eadem eſt: ut quidam putaverunt. Nam & judicium antecedit, qualia ſunt præturæ curioſa conſilia, cùm de jure accuſatoris ambigitur: & in ipſis frequentiſſimè judiciis verſatur. Eſt enim duplex ejus diſceptationis

Diſpoſitio.

conditio, quod aut intentio, aut præſcriptio habet controverſiam. Ac fuerunt qui præſcriptionis ſtatum facerent, tanquam ea non iiſdem omnibus, quibus cæteræ leges, quæſtionibus contineretur. Cùm ex præſcriptione lis pendet, de ipſa re quæri non eſt neceſſe. Ignominioſo patri filius præſcribit: de eo ſolo judicatio eſt, an liceat. Quoties tamen poterimus, efficiendum eſt ut de re quoque bene ſentiat. Sic enim juri noſtro libentius indulgebit: ut in ſponſionibus, quæ ex interdictis fiunt, etiamſi non proprietatis eſt quæſtio, ſed tantum poſſeſſionis: tamen non ſolum poſſediſſe nos, ſed etiam noſtrum poſſediſſe docere oportebit. Sed frequentius etiam quæritur de intentione. Vir fortis optet, quicquid * volet: nego illi dandum quicquid optaverit: non habeo præſcriptionem, ſed tamen voluntate contra verba præſcriptionis modo utor. In utroque autem genere ſtatus idem fit. Porrò lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut jubet, aut vetat, aut permittit. Litem habet, aut propter ſeipſam, aut propter alteram. Quæſtio eſt aut in ſcripto, aut in voluntate. In ſcripto, aut apertum eſt, aut obſcurum, aut ambiguum. Quod de legibus dico, idem accipi volo de teſtamentis, pactis, ſtipulationibus, omni denique ſcripto; idem de voce. Et quoniam quatuor hujus generis quæſtiones vel ſtatus facimus, ſingulos percurram.

* Al. Quod.

De Statu ex Scripto & Voluntate.

CAP. VI.

ARGUMENTUM.

Status legales ſuprà quatuor enumeravit: quia tribus aliis non re ipſa, ſed ratione tractandi ad docendum accommodati ſeparati ſunt. Primi ſpecies tres facit. Unam in qua de ſcripto & voluntate quæritur, cùm ſcriptum obſcurum eſt, & uterque ſuam interpretationem confirmat, & adverſarii labefactat. Alteram, in qua intellectus unus certus, alter dubius. Tertiam in qua altera pars ſcripto, altera voluntate nititur. Scripto, tribus modis occurri poſſe docet: Primo, quando ſcriptum ſemper ſervari non poſſe ex ipſo apparet. Secundò quando nullum argumentum ex ipſa lege peti poteſt. Tertio quando ex verbis ſcripti, ſcriptoris aliam mentem fuiſſe probamus. Qui ſcriptum defendit, ut ſe voluntate quoque ſcriptoris adjuvare tentet, præcipit. Omnia ſubjectis exemplis manifeſta erunt.

SCripti & Voluntatis frequentiſſima inter conſultos quæſtio eſt; & pars magna controverſiæ juris hinc pen-

De Statu ex Scripto & Voluntate.

det: quo minus id in ſcholis accidere mirum eſt, ubi etiam ex induſtria fingitur. Ejus genus unum eſt, in quo & de ſcripto, & de voluntate quæritur. Id tum accidit, cùm eſt in lege aliqua obſcuritas; & in ea, aut uterque ſuam interpretationem confirmat, aut adverſarii ſubvertit: ut hic, Fur quadruplum ſolvat. Duo ſurripuerunt pariter decem millia, petuntur ab utroque quadraginta, illi poſtulant ut vicena conferant. Nam & Actor dicit hoc eſſe quadruplum quod petat, & Rei hoc quòd offerant: voluntas quoque utrinque defenditur. Aut cum de altero intellectu certum eſt, de altero dubium. Ex meretrice * natus, ne concionetur. Quæ filium habebat, proſtrare * cœpit. Prohibetur adoleſcens concione. Nam de ejus filio, quæ ante partum meretrix fuit, certum eſt; an eadem hujus cauſſa ſit, dubium eſt, quia ex hac natus, & hæc meretrix eſt. Solet & illud quæri, quò referatur quod ſcriptum eſt; Bis de eadem re ne ſit actio; id eſt, hoc bis, ad actorem, an ad actionem. Hæc ex jure obſcuro. Alterum genus eſt ex manifeſto: quod qui ſolum viderunt, hunc ſtatum plani & voluntatis appellaverunt. In hoc altera pars ſcripto nititur, altera voluntate. Sed contra ſcriptum tribus generibus occurritur. Unum eſt, in quo id ſervari ſemper non poſſe ex ipſo patet. Liberi parentes alant, aut vinciantur. Non enim alligabitur infans. Hinc erit ad alia tranſitus & diviſio, num quiſquis non aluerit, num hic. Propter hoc proponunt quidam tale genus controverſiarium, in quo nullum argumentum eſt quod ex lege ipſa peti poſſit, ſed de eo tantùm de quo lis eſt, quærendum ſit. Peregrinus ſi murum * aſcenderit, capite puniatur. Cùm hoſtes murum aſcendiſſent, peregrinus eos depulit, petitur ad ſupplicium. Non erunt hic ſeparatæ quæſtiones, an quiſquis, an hic: quia nullum poteſt afferri argumentum contra ſcriptum vehementius eo quod in lite eſt: ſed hoc tantum, an ne ſervandæ quidem civitatis cauſſa. Ergo & æquitate & voluntate pugnandum. Fieri tamen poteſt ut ex aliis legibus exempla ducamus, per quæ appareat ſemper ſtari ſcripto * non poſſe, ut Cicero pro Cecinna fecit. Tertium cùm in ipſis verbis legis reperimus ali-

* Spurii ut omni beneficio, ita & munere ſaeculi carent Dect. [illegible] ad fin. auth. licet Cod. de nat. lib.

* Al. Proſtrare.

Fac. l. ult. § id ipſum C. de bonis quæ liber. ubi Imp. præſcribit parentib. & liberis officium eſſe reciprocum alimentorum ratione.

Mauri exanimo civitatis ſanctè.

* Iuriſc. ad l. ult. ff. de rer. diviſ.

* Interdum enim plus valet ratio vel geſta quàm præſcripta ſtatui, Arg. l. 3. & 4. Cur plus valere quod agitur.

quid per quod probemus aliud legumlatorem * voluiſſe: ut in hac controverſia. Qui nocte cum ferro deprehenſus fuerit, alligetur. Cum annulo ferreo inventum magiſtratus allegavit. Hic quia eſt verbum in lege deprehenſus, ſatis etiam ſignificatum videtur non contineri lege, niſi noxium ferrum. Sed ut qui voluntate nitetur, ſcriptum quoties poterit infirmare debebit: ita qui ſcriptum tuebitur, adjuvare ſe etiam voluntate tentabit. In teſtamentis & illa accidunt, ut voluntas manifeſta ſit, ſcriptum nihil ſit: ut in judicio Curiano, in quo nota L. Craſſi & Scævolæ fuit contentio. Suſtitutus hæres erat, poſthumus ante tutelæ ſuæ annos * deceſſiſſet. Non eſt natus. Propinqui bona ſibi vindicabant. Quis dubitaret, quin ea voluntas fuiſſet teſtantis, ut is non nato filio hæres eſſet, qui * mortuo? ſed hoc non ſcripſerat. Id quoque, quod huic contrarium eſt, accidit nuper, ut eſſet ſcriptum quod appareret ſcriptorem noluiſſe. Quid * ſeſtertiſim numum quinque millia negaverat, cùm emendaret teſtamentum, ſublatis ſeſtertiis numis, argenti pondo poſuit; quinque millia remanſerunt. Apparuit tamen quinque pondo dari voluiſſe; quia ille in argento legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Sub hoc etiam ſtatu generales ſunt quæſtiones; ſcripto, an voluntate ſtandum ſit: quæ fuerit ſcribentis voluntas. Tractatus omnes quantitatis aut conjecturæ, de quibus ſatis dictum arbitror.

Not. Dd. ad l. ſcire oportet. 13. §. 2. ff. de excuſ. tut. mentem potius legiſlatorum quàm verba ſpectanda. Cic. de Orat.

* *Annos perdidit.*

* *Al.* Quid non mortuo.

* *Al.* Qui.

De Legibus contrariis.

CAP. VII.

ARGUMENTUM.

Scripto & ſententiæ Leges contrarias ſubjungit: quia in his quæ duæ ſunt, duo ſint ſcripti & voluntatis ſtatus, quæ etiamſi contrariæ dicantur: contrarias tamen jure ipſo non eſſe, ſed caſu quodam collidi admonet. ¶ Porrò aut partes inter ſe collidi, aut ipſas ſecum, aut diverſas aut ſimiles, aut etiam impares. ¶ Præterea ut lex alia aliam abroget, aut labifactet, jus utriuſque cognoſcendum eſſe: quod aut in utraque dubium ſit, aut confeſſum. Si confeſſum: videndum eſſe, an ad deos pertineat, an ad homines, an ad rempub. an ad privatos, &c. Si dubium, alteri aut invicem utrique controverſiam de jure moveri. Poſtremò duplices leges ut duas committi; & quod de legibus dicitur, idem de ſenatuſconſultis & omnibus ſcriptis intelligendum.

PRoximum eſt de legibus contrariis dicere; quia inter omnes artium Scriptores conſtat in antinomia duos eſſe

Vide Bud. in annot. ad Pandectas ſeudi geſta.

De Legibus contrariis.

eſſe Scripti & voluntatis ſtatus: neque immeritò, quia cùm lex legi obſtet; utrinque contra ſcriptum dicitur, & quæſtio eſt de voluntate: in utraque id ambiguitur, an utiq; illa lege ſit utendum. Omnibus autem manifeſtum eſt, nunquam eſſe legem legi contrariam jure ipſo: quia ſi diverſum jus eſſet, alterum altero abrogaretur: ſed eas caſu collidi, & eventu. Colliduntur autem aut pares inter ſe: ut ſi optio tyrannicidæ & viri fortis comparentur, utrique data quod velit petendi poteſtate: hic meritorum, temporis, præmii collatio eſt. Aut ſecum ipſæ, ut duorum fortium, duorum tyrannicidarum, duarum raptarum: in quibus non poteſt eſſe alia quæſtio, quam temporis; utra prior ſit; aut qualitatis, utra juſtior ſit petitio. Diverſæ quoque leges confligunt, aut ſimiles. Diverſæ, quibus etiam extra adverſam legem contradici poſſit: ut in hac controverſia, Magiſtratus ab arce ne diſcedat: Vir fortis optato quæ volet; * vel alia nulla obſtante, quæri poteſt, an quicquid optarit, accipere debeat; & a magiſtratu multa dicentur, quibus ſcriptum expugnetur; Si incendium in arce fuerit, ſi in hoſtes recurrendum. Similes, contra quas nihil opponi poteſt, niſi lex altera. Tyrannicidæ imago in gymnaſio ponatur: contra, mulieris imago in gymnaſio ne ponatur. Mulier tyrannum occidit. Nam neque mulieris imago ullo alio caſu poni poteſt, neque tyrannicidæ ullo alio caſu ſummoveri. Impares ſunt, cùm alteri multa ſunt quæ opponi poſſunt, alteri nihil niſi quod in lite eſt: ut cùm vir fortis impunitatem deſertoris petit. Nam contra legem viri fortis (ut ſupra oſtendi) multa dicuntur: adverſus deſertores ſcripta, non poteſt niſi optione ſubverti. Item aut confeſſum eſt ex utraque parte jus aut dubium. Si confeſſum eſt, hæc ferè quæruntur; Utra lex potentior; ad Deos pertineant, an ad homines: ad rempublicam, an ad privatos. De honore, an de pœnis. De magnis rebus, an de parvis: Permittat, an vetet, an imperet. Solet tractari & utra ſit antiquior, & velut potentiſſima, utra minus perdat: ut in deſertore, & viro forti, quod illo non occiſo lex tota tollatur: occiſo ſit reliqua viro forti alia optio. Plurimum tamen eſt in hoc, utrum fieri ſit melius, atque æquius: de quo nihil præcipi, niſi propoſita materia poteſt. Si dubium, aut alteri aut invicem utrique de jure ſit controverſia; ut in re tali. Patri in filium, patrono in libertum manus inje-

* *Vel alia nulla, obſtante, non erat in vetuſto codice. Similes.*

ctio ſit liberti hæredem ſequantur. Liberti filium quidam fecit hæredem, invicem petitur manus injectio, & patronus negat jus patris illi fuiſſe, quia ipſe in manu patroni fuerit. Duplices leges, ſicut duæ colliduntur: ut, Nothus* ante legitimum natus, legitimus ſit: poſt legitimum tantum civis. Quod legibus, idem de ſenatuſconſultis dictum: quæ ſi aut inter ſe pugnent, aut obſtent legibus, non tamen aliud ſit ejus ſtatus nomen.

* Vid. Gothofre. ad No. 89. c. 13. Vid. tex. & Doct. ad Sect. item lex Cornelia. 5. Inſti. de pub. judic. & ad l. eorum. 4. Cod. de maleſi. & l. ſi quis aliquid. 18 Sect. qui abortiones ff. de pen.

De pœna inceſti.

De Syllogiſmo ſeu Ratiocinatione.

CAP. VIII.

ARGUMENTUM.

Quid Syllogiſmus habeat ſcripto & voluntati ſimile, & in quo ab iiſdem differat: & quam cùm finitione conjunctionem habeat, primùm oſtendit. Deinde duas ejus ſpecies facit. Primam, quæ ex eo quòd ſcriptum eſt, id quod incertum eſt ducit, ratiocinatione colligitur unde quia ratiocinativa dicatur. ¶ Hujus multas ſpecies cùm exemplis dinumerat. Alteram, quæ ex ſcripto ducit quod ſcriptum non eſt: in quarum utraque voluntas legiſlatoris, & æquitatis tractatio ſit potentiſſima.

Syllogiſmus habet aliquid ſimile ſcripto & voluntati, quia ſemper pars in eo altera ſcripto nititur: ſed intereſt, quod illic contra ſcriptũ dicitur, his ſuper ſcriptum: illic qui verba defendit, hoc agit ut fiat utique quod ſcriptum eſt: hic ne aliud quàm ſcriptum eſt. Ejus nonnulla etiam cum finitione conjunctio. Nam ſæpe ſi finitio infirma eſt, in ſyllogiſmum delabitur. Sit enim lex, Venefica capite puniatur. Sæpe ſecubanti amatorium dedit, eundem repudiavit: per propinquos rogata ut rediret, non eſt reverſa, ſuſpendit ſe maritus. Mulier veneficii rea eſt. Fortiſſima eſt actio dicentis, amatorium venenum eſſe, id erit finitio: quæ ſi parum valebit, fiet ſyllogiſmus: ad quem velut remiſſa priore contentione veniemus, an perinde puniri debeat, ac ſi virum veneno necaſſet. Ergo hic ſtatus ducit ex eo quod ſcriptum eſt, id quod incertum eſt: quod quoniam ratiocinatione colligitur, ratiocinativus dicitur. In has autem ferè ſpecies venit, An quod ſemel jus eſt, idem & ſæpius. Inceſti* damnata & præcipitata de ſaxo, vixit, repetitur. An quod in uno, & in pluribus. Qui duos uno tempore tyrannos occidit, duo præmia* petit. An quod antè, & poſtea. Raptor profugit, rapta nupſit, reverſo illo petit optionem. An quod in toto, idem in parte. Aratum accipere

* Vi Doct. ad authen. inceſtus. C. de inceſt. & nefar. nupt.

* Tyrannum occidere ut liceat docent Cic. 1. Philippic. Lucian. in Orat. pro tyrannicida, ubi etiam præmio affectos tyrannicidas oſtendit

De Ambiguo ſeu Amphibolia.

accipere pignori non licet: vomerem accepi. An quod in parte, idem in toto. Lanas vehere Tarento non licet, oves vexi. In his ſyllogiſmis ſcripto alter nititur, alter non ſatis cautum eſſe dicit. Poſtulo ut præcipitetur inceſta: lex eſt: & rapta optionem petit, & in ove lanæ ſunt: ſimiliter alia. Sed quia reſponderi poteſt non eſt ſcriptum, ut ſæpius * præcipitetur damnata, aut quandocunque rapta optet, aut tyrannicida duo præmia accipiat; nihil de vomere cautum, nihil de omnibus; ex eo quod manifeſtum, colligitur quod dubium eſt. Majoris pugnæ eſt ex ſcripto ducere quod ſcriptum non eſt. Qui patrem occiderit, culeo inſuatur; matrem occidit. Ex domo in jus educere ne liceat: tabernaculis eduxit. In hoc genere hæc quæruntur. An quoties propria lex non eſt, ſimili ſit utendum: an id de quo agitur, ei de quo ſcriptum eſt, ſimile ſit. Simile autem & majus eſt, & par, & minus. In illo priore, an ſatis lege cautum ſit, an & ſi parum cautum eſt, hac ſit utendum. In utroque de voluntate legumlatoris, ſed de æquo tractatus potentiſſimi.

* al. ut bis

De Ambiguo, ſeu Amphibolia.

CAP. IX.

ARGUMENTUM.

Amphiboliam duobus modis fieri primùm docet, aut vocibus ſingulis aut conjunctis. Ita ſingulis tribus modis: Primo homonymia, cum vox plura ſignificat. Secundo, cùm alium ſenſum habet ſimplex dictio integra, alium diviſa. Tertio, cùm idem accidit compoſitis. In conjunctis per caſus *collocationem, per flexum, per ſitum, per productionem & conceptionem. Quæ quibus modis ſolvendæ ſint omnes, ordine tradit.

* *al.* per caſus per collocationem. *Vid. Gel. l.* 11. *c.* 12

AMphiboliæ ſpecies ſunt innumerabiles: adeò, ut Philoſophorum quibuſdam nullum videatur eſſe verbum quod non plura ſignificet: genera admodum pauca. Aut enim vocibus accidit ſingulis, aut conjunctis. Singula afferunt errorem, cùm pluribus rebus aut etiam hominibus eadem appellatio eſt, ὁμωνυμία dicitur, ut Gallus. Verum enim avem, an gentem, an nomen, an fortunam corporis ſignificet, incertum eſt: & Ajax Talamonis, an Oilei filius. Verba quoque quædam diverſos intellectus habent, ut Cerno: quæ ambiguitas plurimis modis accidit: unde ferè lites, præcipuè & teſtamentis, cùm de libertate, aut etiam de hæreditate contendunt ii quibus idem nomen eſt: aut quid ſit legatum, quæritur. Alterum eſt, in quo alia integro verbo ſignificatio eſt, alia diviſo, ut, in-genua, & ornamentum: & cor-vinum: ineptæ ſanè cavillationes, ex quo tamen Græci controverſias ducunt: inde αὐλητρὶς illa vulgata, cùm quæritur; Vtrum aula quæ ter ceciderit, aut tibi cina, ſi ceciderit, debeat publicari. Tertia eſt ex compoſitis, ut ſi quis corpus ſuum in occulto loco poni jubeat, circaque monumentum multum agri ab hæredibus in tutelam cinerum, ut ſolet, leget, *Sit latus* * *occultum*. Sic apud Græcos contendit λέων & πανταλέων, cùm ſcriptura dubia eſt, bona omnia λέοντι an bona πανταλέοντι relicta ſint. In conjunctis plus ambiguitatis eſt.

αὐλητρὶς ſi cecidit, publicetur. Vide Laertium in vita Zenonis.

* *Al.* littus

Fit autem per caſus: ut

Aio te Æacida Romanos vincere poſſe.

Per collationem; ubi dubium eſt: quidquòd referri oporteat: ac frequentiſſime cum id quod medium eſt, utrinq; poſſit trahi, ut de Troilo Virgilius,

Lora tenens tamen -

Hic utrum quòd teneat tamen lora, an quamvis teneat, tamen trahatur, quæri poteſt. Vnde controverſia illa, Teſtamento quidam poni juſſit ſtatuam auream haſtam tenentem. Quæritur, ſtatua * haſtam tenens aurea eſſe debeat, an haſta eſſe aurea in ſtatua alterius materiæ. Fit per flexum idem magis.

Per caſus, Verſus ſunt Ennii apud Cic. 2. de div. Æneid. 1.

* *Al.* an ſtatua.

Videtur hic verſ. Ennii in Achil. qui tamen in fragmentis veterum Poetarum non extat.

Quinquaginta ubi erant centum inde occidit Achilles. Sæpe utri duorum antecedentium ſermo ſubjunctus ſit, in dubio eſt: unde eſt controverſia, *Hæres meus uxori meæ dare damnas eſto argenti, quod elegerit, pondo centum.* Vter eligat quæritur. Verum id quod ex his primũ eſt, mutatione caſuum: ſequens, diviſione verborum, aut tranſlatione emendatur: tertium adjectione. Accuſativi geminatione facta amphibolia, ſolvitur ablativo: ut illud, *Lachetem audivi percuſſiſſe Demeam*, fiat, à Lache percuſſum Demeam. Sed ablativo ipſi, ut in primo diximus, ineſt naturalis amphibolia.

Cælo decurrit aperto: utrum per apertum cælum, an cum cælum apertum eſſet. Diviſio reſpiratione & mora conſtat. Statuam, deinde auream haſtam: vel ſtatuam auream, deinde haſtam. Adjectio talis eſt, argentum quod elegerit ipſe, ut hæres intelligatur: vel ipſa, ut uxor. Adjectione facta amphibolia, qualis ſit, Non flentes illos deprehendimus, detractione ſolvetur. Pluribus verbis emendandum, ubi id eſt, quod quò referatur, dubium eſt, & ipſum eſt ambiguum. *Hæres meus dare illi damnas eſto omnia ſua.* In quod genus incidit Cicero loquens de C. Fannii ſocero inſtituto; Quem, quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat: præſertim cùm ille Q. Scævolam ſibi minorem natu generum prætuliſſet. Nam id ſibi, & ad ſocerum referri, & ad Fannium poteſt. Productio quoque in ſcripto, & correptio in dubio relicta, cauſſa eſt ambiguitatis: ut in hoc, Cato. Aliud enim oſtendit brevis ſecunda ſyllaba caſu nominativo, aliud eadem ſyllaba producta caſu dativo aut ablativo.

De Statuum, cognatione & diverſitate.

Plurimæ præterea ſunt aliæ ſpecies, quas perſequi nihil neceſſe eſt. Nec refert quo modo facta ſit amphibolia, aut quo reſolvatur. Duas enim res ſignificari manifeſtum eſt: & quod ad ſcriptum vocémve pertinet, in utranque par eſt partem. Ideóque fruſtra præcipitur, ut in hoc ſtatu vocem ipſam ad noſtram partem conemur vertere. Nam ſi id fieri poteſt, amphibolia non eſt. Amphiboliæ autem omnis in his erit quæſtio aliquandò uter ſit ſecundum naturam magis ſermo, ſemper utrum ſit æquius, utrum is qui ſic ſcripſit ac dixit, ſic voluerit. Quarum in utramque partem ſatis ex his quæ de conjectura & qualitate diximus, præceptum eſt.

Quid ſit inter ſtatus cognatio, & quæ diverſitas.

CAP. X.

ARGUMENTUM.

¶ Pertractatis diligenter ſtatibus, qui legales dicuntur: quæ ſit illorum inter ſe, quorundam etiam cum finitione cognatio; quæ rurſus differentia, qua diſtincti ſunt, ne qui illos ſepararunt, errare videantur, demonſtrat. Atque de diſpoſitione hoc in genere ait: non poſſe omnia quæ ad ipſam pertinent, arte & præceptis tradi: ſed à natura quoque doctrina & ſtudio, hanc facultatem parari: id pictorum atque imperatorum exemplis probat. ¶ Præterea magno judicio opus eſſe ut certa nobis propoſita materia, diſpoſitione œconomica velut in re præſenti utamur: quæ pro rei varietate quotidie, alia atque alia futura ſit, hoc uno ſemper neceſſario, ut quocunque collocationis utamur ordine, aptè inter ſe jungantur omnia, & cohæreant.

Eſt autem quædam inter hos ſtatus cognatio. Nam & finitione, quæ ſit voluntas nominis, quæritur: &

in ſyllogiſmo, qui ſecundus à finitione ſtatus eſt, ſpectatur quid voluerit ſcriptor: & ex contrariis legibus duos eſſe ſcripti & voluntatis ſtatus apparet. Rurſus & finitio quodammodo eſt amphibolia, cùm in duas partes diducitur intellectus nominis. Scriptum & voluntas habet in verbis vocis quæſtionem: quod idem in antinomia petitur. Ideòque omnia hæc quidem ſcriptum & voluntatem eſſe dixerunt: alii in ſcripto & voluntate amphiboliam eſſe quæ facit quæſtionem. Sed diſtincta ſunt. Aliud eſt enim obſcurum jus, aliud ambiguum. Igitur finitio in natura ipſa nominis quæſtionem habet generalem, & quæ eſſe etiam citra complexum cauſſæ poſſit. Scriptum & voluntas de eo diſputat verbo, quod eſt in lege: Syllogiſmus, de eo quod non eſt. Amphiboliæ lis in diverſum trahit: Legum contrariarum ex diverſo pugna eſt. Neque immeritò, & receptum eſt à doctiſſimis hæc differentia, & apud plurimos ac prudentiſſimos durat. Et de hoc quidem genere diſpoſitionis*, etiamſi non omnia tradi, tamen aliqua potuerunt. Sunt alia, quæ niſi propoſita de qua dicendum eſt materia, viam docendi non præbeant. Non enim cauſſa univerſa in quæſtiones ac locos diducenda eſt: ſed hæ ipſæ partes habent rurſus ordinem ſuum. Nam & in procemio primum eſt aliquid, & ſecundum, ac deinceps. Et quæſtio omnis ac locus habet ſuam diſpoſitionem, ut theſes etiam ſimplices. An ſic fortè ſatis erit dividendi peritus qui controverſiam in hæc diduxerit; An omne præmium viro forti dandum ſit, an ex privato: an nuptiæ, an ea quæ nupta ſit, in hæc? deinde cùm fuerit de prima quæſtione dicendum, paſſim, & ut quicque in mentem veniet, miſcuerit? non primum in ea ſcierit eſſe tractandum, verbis legis ſtandum ſit, an voluntate? hujus ipſius particulæ aliquid initium fecerit? deinde proxima ſubnectens, ſtruxerit orationem, ut pars hominis eſt manus, ejus digiti, illorum quoque articuli? Eſt & hoc quod ſcriptor demonſtrare non poſſit, niſi certa, definitáque materia. Sed quid una faciat, aut altera? quinimmo centum ac mille in re infinita, atque materia? Præceptoris eſt in alio atque alio genere quotidie oſtendere quis ordo ſit rerum, & quæ copulatio: ut paulatim fiat uſus, & ad ſimilia tranſitus. Tradi enim omnia, quæ ars efficit, non poſſunt. Nam quis pictor omnia quæ in rerum natura ſunt, adumbrare didicit? ſed præcepta ſimul imitandi

ratione,

Obſcuri & Ambigui differentia.

* *Al.* Diſceptationis.

Artis inventio ut præcedat ejuſdem doctrinam.

ratione, aſſimilabit quicquid acceperis. Quis enim non faber vaſculum aliquod quale nunquam viderat, facit? Quidam verò non docentium ſunt, ſed diſcentium. Nam & medicus quid in quoque valetudinis genere faciendum ſit, quid quibus ſignis providendum, docebit: Vim ſentiendi, pulſus venarum, caloris, ſpiritus meatum, coloris diſtantiam, quæ ſua cujuſque ſunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus à nobis, & cum cauſſis deliberemus, cogitemúſque homines antè inveniſſe artem quàm docuiſſe. Illa enim potentiſſima eſt, quæque verè dicitur œconomica totius cauſſæ diſpoſitio, quæ cõſtitui niſi velut in re præſenti non poteſt: ubi aſſumendum proœmium, ubi omittendum: ubi utendum expoſitione continua, ubi partita; ubi ab initiis incipiendum, ubi more Homerico à mediis, vel ultimis: ubi omnino non exponendum: quando à noſtris, quando ab adverſariorum propoſitionibus incipiamus: quando à firmiſſimis probationibus, quando à levioribus: quando in cauſſa proponendæ proœmiis quæſtiones, qua præparatione præmuniendæ, quid judicis animus accipere poſſit ſtatim dictum, quò paulatim deducendus: ſingulis, an univerſis apponenda refutatio: reſervandi perorationi, an per totam orationem diffundendi affectus: de jure prius, an de æquitate dicendum: an anteacta crimina, an de quibus judicium eſt, prius objicere vel diluere conveniat. Si multiplices cauſſæ erunt, quis ordo faciendus, quæ teſtimonia, tabulævé cujuſque generis in actione recitandæ, quæ reſervandæ. Hæc eſt velut imperatoris virtus, copias ſuas partientis ad caſus prœliorum, retinentis partes propter caſtella tuenda, cuſtodiendáſve urbes, petendos commeatus, obſidenda itinera, mari denique ac terra dividendis. Sed hæc in oratione præſtat omnia, cui adfuerint natura, doctrina, ſtudium. Quare nemo expectet ut alieno tantùm labore ſit diſertus. Vigilandum ducat, iterum innitendum, pallendum: eſt facienda ſua cuique vis, uſus, ſua ratio: non reſpiciendum ad hæc, ſed in promptu habenda: nec tanquam tradita, ſed tanquam innata. Nam viam demonſtrare velociter ars poteſt, ſi qua eſt: verùm ars ſatis præſtat, ſi copias eloquentiæ ponit in medio: noſtrum eſt uti eis ſcire. Reliqua partium eſt demum diſpoſitio: & in his ipſis primus aliquis ſenſus, & ſecundus, & tertius: qui non modò ut ſint ordine collocati, elaborandum eſt, ſed ut inter ſe juncti, atque ita cohærentes, ne commiſſura pelluceat: corpus ſit non membra. Quod ita continget, ſi & quid in quoque conveniat viderimus, & ut verba verbis applicemus, non pugnantia, ſed quæ invicem complectantur. Ita res diverſæ diſtantibus ex locis quaſi invicem ignotæ non collidentur, ſed aliqua ſocietate cum prioribus ac ſequentibus ſe, copulaque tenebunt: ac videbitur non ſolùm compoſita oratio, ſed etiam continua. Verùm longius fortaſſe progredior fallente tranſitu, & à diſpoſitione ad elocutionis præcepta labor, quod proximus liber inchoavit.

M. FABII QUINTILIANI DE INSTITUTIONE ORATORIA LIBER VIII.

PROOEMIUM.

ARGUMENTUM.

Repetit breviter atque eleganter quæ hactenus ſeptem primis libris de Inventione & Diſpoſitione tratata ſunt: in quibus quam rationem præcipiendi incipientibus adhibere præceptores debeant, docet: nempe ſimplicem & brevem, quæ ex omnibus (quæ noſſe ad ſcientiæ perfectionem neceſſarium ſit) optima quæque duntaxat eligat: quod ita fieri oportere, quatuor ſubjectis rationibus probat. Repetitione facta, maximum eſſe naturæ momentum, ſine qua fruſtra tententur omnia, admonet: & ad partem operis ſequentem tranſit, nempe ad Elocutionem: Rhetoricæ partem tertiam, ut pulcherrimam, ita difficillimam: quod Marci Antonii & Ciceronis autoritate probat: & quod inter ſe differant Diſertus & Eloquens; quidq; ſit eloqui definitione explicat. Et quoniam Elocutio propriè verborũ ſit, ne cura rerum rejecta, in iis omne ſtudium ponere velle videatur, importunorum cavillationibus ſtatim occurrit, ſed nullo pacto. Elocutionem mollem & effœminatam quæ natura res non cõſequatur: ſed affectata atque accerſita nimia diligentia dignitatem orationis corrumpat, approbare aut deſiderare: verùm eam quæ à veritate profecta, ſenſum animi noſtri optimè promat, res ipſa (quarum gratia verba reperta ſunt) auditorum animis exactè repreſentet, & earum naturam ad vivum exprimat: quæque decenter cohærentia omnia jucundam atque admirabilem orationem facere poſſint. Tota pręfatio ad docilitatem ex rerum pręteritarum repetitionis ordine & perſpicuitate, atque ad attentionem ex ſequentium pulchritudine & difficultate eſt comparata.

HIs ferè, quæ in proximos quinque libros collata ſunt, ratio inveniendi, atque inventa diſponendi, continetur: quam ut per omnes numeros penitus cognoſcere, ad ſummam ſcientiæ neceſſarium eſt; ita incipientibus brevius ac ſimplicius tradi magis convenit. At enim difficultate inſtitutionis tam numeroſæ atque pexplexæ deterreri ſolent: aut eo tempore, quo præcipuè alenda ingenia, atque indulgentia quadam enutrienda ſunt, aſperiorum tractatu rerum atteruntur: aut ſi hæc ſola didicerint, ſatis ſe ad eloquentiam inſtructos arbitrantur: aut quaſi ad certas quaſdam dicendi leges alligari, conatum omnem reformidant. Vnde exiſtimant accidiſſe, ut qui diligentiſſimi artium ſcriptores extiterunt, ab eloquentia longiſſimè fuerint. Via tamen opus eſt incipientibus, ſed ea plana, & cùm ad ingrediendum, tum ad demonſtrandum expedita. Eligat itaque peritus ille præceptor ex omnibus optima, & tradat ea demum in præſentia, quæ placent, remota refutandi cætera mora. Sequuntur enim diſcipuli quò duxeris. Mox cum robore diſcendi etiam creſcet eruditio. Iidem primò ſolùm iter credant eſſe in quod inducentur, mox illud cognituri etiam optimum. Sunt autem neque obſcura, neque ad percipiendum difficilia, quæ Scriptores diverſis opinionibus pertinaciter tuendis involverunt. Itaque in toto artis hujuſce tractatu difficilius eſt judicare quid doceas, quàm cùm judicaris, docere: præcipuèque in duabus his partibus perquàm ſunt pauca, circa quæ, ſi is qui inſtituetur, non repugnaverit, pronum ad cætera habiturus eſt curſum. Nempe enim plurimum in hoc laboris exhauſimus, ut oſtenderemus Rhetoricen bene dicendi ſcientiam, & utilem, & artem, & virtutem eſſe: materiam ejus, res omnes de quibus dicendum eſſet. Tum & eas in tribus fere generibus, Demonſtrativo, Deliberativo, Judicialique reperiri. Orationem porrò omnem conſtare rebus, & verbis. In rebus intuendam inventionem, in verbis elocutionem, in utriſque collationem, quæ memoria complecteretur, actio commendaret. Oratoris officium, docendi

Rhetoricen quæ ſcientia.

Oratio quib. conſtat: & quale ſit Oratoris officium.

Diſpoſitio.

cendi, movendi, delectandi partibus contineri. Ex quibus ad docendum, expoſitio, & argumentatio: ad movendum affectus pertinerent: quos per omnem quidem cauſam, ſed maximè tamen in ingreſſu ac fine dominari. Nam delectationem, quamvis in utroque ſit eorum, magis tamen proprias in elocutione partes habere. Quæſtiones alias infinitas, alias finitas, quæ perſonis, locis, temporibus continerentur. In omni porrò materia tria eſſe quærenda; An ſit, quid ſit, quale ſit. His adjiciebamus demonſtrativum laude ac vituperatione conſtare. In ea, quæ ab ipſo de quo diceremus, quæ poſt eum acta eſſent, intuendum. Hoc opus tractatu honeſtorum utiliumque conſtare. Suaſoriis accidere tertiam partem ex conjectura, poſſetne fieri, & an eſſet futurum, de quo deliberaretur. Hic præcipuè diximus ſpectandum, quis, apud quem, quid diceret. Judicialium cauſarum alias in ſingulis, alias in pluribus controverſiis conſiſtere: & in quibuſdam ſufficere modò intentionem, modò depulſionem, porrò depulſionem omnem inficiatione duplici, factumne, & an hoc factum eſſet, præterea defenſione ac tranſlatione conſtare. Quæſtionem, aut ex facto, aut ex ſcripto eſſe. Ex facto, de rerum fide, proprietate, qualitate. Ex ſcripto, de verborum vi, aut voluntate: in quibus vis tum cauſarum, tum actionum inſpici ſoleat, quæque aut ſcripti & voluntatis, aut ratiocinativæ, aut ambiguitatis, aut legum contrariarum ſpecie continetur.

In omni porrò cauſa judiciali quinque eſſe partes: quarum exordio conciliari audientem, narratione cauſam proponi, confirmatione roborari, refutatione diſſolvi, peroratione aut memoriam judicis refici, aut animos moveri. His argumentandi & afficiendi locos, & quibus generibus concitari, placari, reſolvi judices oportet, adjecimus. Acceſſit ratio diviſionis: Credere modò qui diſcet velit, certam quandam viam eſſe, in qua multa etiam ſine doctrina præſtare debeat per ſe ipſâ natura, ut hæc de quibus dixi, non tam inventa à præceptoribus, quàm cùm fierent obſervata eſſe videantur. Plus exigunt laboris & curæ quæ ſequuntur. Hinc enim jam Elocutionis rationem tractabimus, partem operis, ut inter omnes Oratores convenit, difficillimam. Nam & M. Antonius, cujus ſuprà habuimus mentionem, ait à ſe diſertos viſos eſſe

Elocutio ſecunda artis Oratoriæ pars. de Orat. 1.

Diſert. & Eloquentis differentia 1. de Orat.

eſſe multos, eloquentem autem neminem. Diſertis ſatis putat dicere quæ oporteat: ornatè autem dicere, proprium eſſe eloquentiſſimi. Quæ virtus ſi uſque ad eum in nullo reperta eſt, ac ne in ipſo quidem, aut L. Craſſo; certum eſt, & in his, & in prioribus eam deſideratam, quia difficillima fuit. Et Marcus Tullius, Inventionem quidem ac diſpoſitionem prudentis hominis putat, eloquentiam Oratoris. Ideóque præcipuè circa partis hujus præcepta elaboravit. Quod eum meritò feciſſe, etiam ipſo rei de qua loquimur nomine palàm declaratur. Eloqui enim, hoc eſt, omnia quæ mente conceperis, promere, atque ad audientes perferre: ſine quo ſupervacua ſunt priora, & ſimilia gladio condito, atque intra vaginam ſuam hærenti. Hoc itaque maximè docetur; hoc nullus niſi arte aſſequi poteſt: huic ſtudium adhibendum: hoc exercitatio petit, hoc imitatio: hic omnis ætas conſumitur: hoc maximè Orator Oratore præſtantior: hoc genera ipſa dicendi alia aliis potiora. Neque enim Aſiani, aut quocunque alio genere corrupti, res non viderunt, aut eas non collocaverunt: neque quos aridos vocamus, ſtulti aut in cauſis cæci fuerunt: ſed his judicium in eloquendo ac modus, illis vires defuerunt: ut appareat in hoc & vitium & virtutem eſſe dicendi. Non ideo tamen ſola eſt agenda cura verborum. Occurram enim neceſſe eſt, velut in veſtibulo protinus apprehenſuris hanc confeſſionem meam, reſiſtam iis qui omiſſa rerum (qui nervi ſunt in cauſis) diligentia, quodam inani circa voces ſtudio ſeneſcunt: idq; faciunt gratia decoris: quod eſt in dicendo mea quidem opinione pulcherrimum, ſed cùm ſequitur, non cum affectatur.

Eloqui quid.

Corpora ſana & integri ſanguinis, & exercitatione firmata, ex iiſdem his ſpeciem accipiunt, ex quibus vires, namque & colorata & adſtricta, & lacertis expreſſa ſunt: ſed eadem ſi quis vulſa atque fucata muliebriter comat, fœdiſſima ſunt ipſo formæ labore. Et cultus conceſſus atque magnificus addit hominibus, ut Græco verſu teſtatum eſt, autoritatem: at muliebris & luxurioſus, non corpus exornat, ſed detegit mentem. Similiter illa tranſlucida & verſicolor quorundam elocutio, res ipſa effœminat, quæ illo verborum habitu veſtiuntur. Curam ergo verborum, rerum volo eſſe ſolicitudinem. Nam plerunque optima rebus cohærent, & cernuntur ſuo lumine; at nos quærimus

Vide Eraſ. chil. 3. cent. 1. adag. 60. Veſtis virum facit *ubi hujus loci meminit & Homeri verſ. refert ex Odyſſ.*

mus illa tanquam lateant ſemper, ſeque ſubducant. Ita nunquam putamus circa id eſſe, de quo dicendum eſt, ſed ex aliis locis putamus, & inventis vim afferimus. Majore animo aggredienda eloquentia eſt: quæ ſi toto corpore valet, ungues polire, & capillum reponere, non exiſtimabit ad curam ſuam pertinere. Sed evenit plerunque ut hac diligentia deterior etiam fiat oratio. Primum, quia ſunt optima minimè acceſſita, & ſimplicibus atque ab ipſa veritate profectis ſimilia. Nam illa quæ curam fatentur, ficta atque compoſita videri etiam volunt, nec gratiam conſequuntur, & fidem amittunt, propter id quod ſenſus obumbrant, & velut læto gramine ſata ſtrangulant. Nam & quod rectè dici poteſt, circumimus amore verborum: & quod ſatis dictum eſt, repetimus: & quod uno verbo patet, pluribus oneramus: & pleraque ſignificare melius putamus, quàm dicere. Quid, quod nihil jam proprium placet, dum parum creditur diſertum, quod & alius dixiſſet? A corruptiſſimo quoque poëtarum figuras ſeu tranſlationes mutuamur: tum demum ingenioſi ſcilicet, ſi ad intelligendos nos opus ſit ingenio. Atqui ſatis apertè Cicero præceperat, in dicendo vitium vel maximum eſſe, à vulgari genere orationis, atque à conſuetudine communis ſenſus abhorrere. Sed ille durus, atque ineruditus: nos melius, quibus ſordent omnia quæ natura dictavit: qui non ornamenta quærimus, ſed lenocinia; quaſi verò ſit ulla verborum, niſi rei cohærentium, virtus: quæ ut propria ſint & dilucida & ornata, & aptè collocentur, ſi tota vita laborandum eſt, omnis ſtudiorum fructus amiſſus eſt. Atque pleroſque videas hærentes circa ſingula, & dum inveniunt, & dum inventa ponderant, ac dimetiuntur. Quod etiam ſi idcirco fieret, ut ſemper optimis uterentur; abominanda tamen hæc infelicitas erat, quæ & curſum dicendi refrænat, & calorem cogitationis extinguit mora & diffidentia. Miſer enim, & (ut ſic dicam) pauper Orator eſt, qui nullum verbum æquo animo perdere poteſt. Sed ne perdet quidem, qui rationem loquendi primum cognoverit, tum lectione multa & idonea copioſam ſibi verborum ſupellectilem compararit, & huic adhibuerit artem collocandi: deinde hæc omnia exercitatione plurima roborarit, ut ſemper in promptu ſint, & ante oculos. Namque & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus ſuis occurrent. Sed opus

1. *De Ora. in prologo.*

De Elocutione & illius perſpicuitate.

opus eſt ſtudio præcedente, & acquiſita facultate, & quaſi repoſita. Namque iſta quærendi, judicandi, comparandi, anxietas, dum diſcimus adhibenda eſt, non cum dicimus. Alioqui *ſicut* qui patrimonium non pararunt, ſubinde quærunt: ita in oratione, qui non ſatis laborarunt. Si præparata vis dicendi fuerit, erunt in officio, ſic ut non ad requiſita reſpondere, ſed ut ſemper ſenſibus inhærere videantur, atque ut umbra corpus ſequi. Tamen in hac ipſa cura eſt aliquid ſatis. Nam cum Latina, ſignificantia, ornata, apte ſint collocata, quid amplius laboremus? Quibuſdam tamen nullus finis calumniandi eſt, & cum ſingulis pene ſyllabis commorandi; qui etiam cum optima ſint reperta, quærunt aliquid quod ſit magis antiquum, remotum, inopinatum: nec intelligunt jacere ſenſus in oratione in qua verba laudantur. Sit igitur cura Elocutionis quàm maxima, dum ſciamus tamen nihil verborum cauſa eſſe faciendum; cum verba ipſa rerum gratia ſint reperta, quorum ea ſunt maximè probabilia, quæ ſenſum animi noſtri optimè promunt, atque in animis judicum quod volumus efficiunt. Ea debent præſtare ſine dubio & admirabilem & jucundam orationem. Verum admirabilem non ſic, quomodo prodigia miramur: & jucundam orationem non deformi voluptate, ſed cum laude ad dignitatem conjunctam.

Quæ in Elocutione ſpectanda.

CAP. I.

ARGUMENTUM.

Quid eſſet Elocutio, ex prooemio cognovimus; proximum erat, ut quomodo divideretur, & quibus conſtaret, diceremus. Spectari ergo Elocutionem ait in verbis aut ſingulis, aut conjunctis, utraque ſuis propriis circumſcribit, repetita quarundam ex primo libro mentione, atque hoc inſuper addito, ne verba ſint nimis peregrina & externa, neve curioſa & affectata oratio.

IGitur quam Græci φράσιν vocant, Latinè dicimus Elocutionem. Eam ſpectamus in verbis aut ſingulis, aut conjunctis. In ſingulis intuendum eſt, ut ſint Latina, perſpicua, ornata, & ad id quod efficere volumus accommodata. In conjunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. Sed ea quæ de ratione Latinè atque emendatè loquendi fuerunt

= *Phraſis qualis vox Græca.*

dicenda, in libro primo cùm de grammatica loqueremur, executi ſumus. Verum illic tantùm ne vitioſa eſſent, præcipimus: hic non alienum eſt admonere, ut ſint quàm maximè peregrina & externa. Multos enim quibus loquendi ratio non deſit, invenias; quos curioſè potius loqui dixeris, quàm Latinè: quomodo & illa Attica anus Theophraſtũ hominem alioqui diſertiſſimũ, annotata unius affectatione verbi, hoſpitem dixit: nec alio ſe id deprehendiſſe interrogata reſpondit, quàm quòd nimium Atticè loqueretur. Et in Tito Livio miræ facundiæ viro, putat ineſſe Pollio Aſinius quandam Patavinitatem. Quare ſi fieri poteſt, & verba omnia, & vox, hujus alumnum urbis oleant: ut oratio Romana planè videatur, non civitate donata.

De Livii laude vide Plin. epiſt. lib. 2. epiſt. 3.

De Perſpicuitate.

CAP. II.

ARGUMENTUM.

Elocutionis has eſſe virtutes dicit, ut in ſingulis verba perſpicua ſint & ornata: in cõjunctis collocata & figurata. Nam ut Latina ſint & emendata, ad grammaticũ pertinere oſtendit. Primam ergo virtutẽ Perſpicuitatem aggreditur, quam effici verborum proprietate cõtendit: cujus octo modo enumerat, quorum primo vitium, quod improprium vocant, opponit: docetq; non omnia quæ propria non ſint, improprii vitio laborare: cùm abuſio & tranſlatio neceſſariæ ſint, & pro propriis recepta quæ per eas efferuntur. Nam proprietatem non ad nomẽ, ſed ad vim ſignificandi referri. Et quia obſcœna ſordida & humilia vitanda ſint, primi modi uſum non eſſe ſemper oſtendit: & humilia ſemper vitantes etiam ubi cauſſa non poſtularet, ea quæ in uſu ſunt, reformidant, ridendos eſſe judicat. ¶ Perſpicuitati obſcuritatẽ opponit, cujus in verbis ſingulis tres modos enumerat: nimis vetuſta, regionibus familiaria: & artium propria, & homonyma. In conjunctis modos octo: ſermonem nimis longum, hyperbatum, parentheſin nimis lõgam, amphiboliam, inanium verborum turbam, obſcurationem, nimiam brevitatem, ſermonem verbis apertis occultos ſenſus habentem. Quibus enumeratis, quæ ſit perſpicuitatis obſervatio, virtus & forma, cum ſumma ejus commendatione præſcribit.

PErſpicuitas in verbis præcipuã habet proprietatem: ſed proprietas ipſa non ſimpliciter accipitur. Primus enim intellectus eſt: ſua cujuſq; rei appellatio: qua non ſemper utimur. Nam & obſcœna vitabimus, & ſordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. In quo vitio cavendo non mediocriter qui-

De Perſpicuitate.

dam errare ſolent, qui omnia quæ ſunt in uſu, etiamſi cauſſæ neceſſitas poſtulet, reformidant: ut ille qui in actione Ibericas herbas ſe ſolo quicquam intelligente, dicebat, niſi irridens hanc vanitatem Caſſius Severus, ſpartum eum dicere velle indicaſſet. Nec video quare clarus Orator duratos muria piſces nitidius eſſe crediderit, quam ipſum id quod vitabat. In hac autem proprietatis ſpecie, quæ nominibus ipſis cujuſq; rei utitur, nulla virtus eſt: atq; ei contrarium eſt vitium id quod apud nos improprium, *ἄκυρον* apud Græcos vocatur: quale eſt,

——*Tantum ſperare dolorem.* Aut quod in oratione Dolabellæ emendatum à Cicerone annotavi, Morem * ferre: aut qualia nunc laudantur à quibuſdam, quorum decernere *, verba ceciderunt. Non tamen quicquid non erit proprium, protinus & improprii vitio laborabit: primum omnium multa ſunt & Græcè & Latinè non denominata. Nam & qui jaculum emittit, jaculari dicitur: qui pilam aut ſudem, appellatione privatim ſibi aſſignata caret. & ut lapidare quid ſit manifeſtum eſt, ita glebarum teſtarúmq; jactus non habet nomen. Unde abuſio, quæ *κατάχρησις* dicitur, neceſſaria. Tranſlatio quoq;, in qua vel maximus eſt orationis ornatus, verba non ſuis rebus accommodat. Quare proprietas non ad nomen, ſed ad vim ſignificandi refertur: nec auditu, ſed intellectu perpendenda eſt. Secũdo modo dicitur proprium inter plura quæ ſunt ejuſdem nominis, id, unde cætera ducta ſunt: ut vertex eſt contorta in ſe aqua, vel quicquid aliud ſimiliter vertitur. Inde propter flexum capillorum, pars eſt ſumma capitis: & ex hoc quod eſt in montibus eminentiſſimum. Rectè inquam, dixeris hæc omnia vertices, propriè tamen, unde initium eſt. Sic ſoleæ & turdi piſces, & cætera. Tertius eſt huic diverſus modus, cùm res communis pluribus, in uno aliquo habet nomen eximium: & carmen funebre propriè Nænia: & tabernaculum ducis, Auguſtale. Item quod cõmune eſt & aliis nomen, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur; ut urbem, Romam accipimus: & venales, novitios: & Corinthia, æra: cùm ſint urbes aliæ quoq;, venalia multa, & tam aurum & argentum, quàm æs Corinthium. Sed ne in his quidem virtus Oratoris inſpicitur. At illud jam non mediocriter probandum, quod hoc etiam laudari modo ſolet ut propriè dictum; id eſt, quo nihil in-

Virg. Æneid. 4

* Al. Morem.

Al. de cruce,

veniri poſſit ſignificantius; ut Cato dixit C. Cæſarem ad evertendam rempublicam ſobrium acceſſiſſe; ut Virgilius *deductum carmen*, & Horatius *acrem tibiam*, *Hannibalemque dirum*. In quo modo illud quoque eſt à quibuſdam traditum Proprii genus ex appoſitis, quæ epitheta dicuntur, ut, *Dulce muſtum* &, *Cum dentibus albis*. De quo genere alio loco dicendum eſt. Etiam quæ bene translata ſunt, propria dici ſolent. Interim autem quæ ſunt in quoque genere præcipua, proprii locum accipiunt, ut Fabius inter plures imperatoris virtutes *Cunctator* eſt appellatus. Poſſunt videri verba quæ plus ſignificant quam eloquuntur, in parte ponenda perſpicuitatis: intellectum enim adjuvant. Ego autem libentius emphaſim retulerim ad ornatum orationis, quia non ut intelligatur efficit, ſed ut plus intelligatur. At obſcuritas fit etiam verbis ab uſu remotis; ut ſi commentarios quis pontificum, & vetuſtiſſima fœdera, & exoletos ſcrutatus autores, id ipſum petat ex iis quæ inde contraxerit, non intelliguntur. Hinc enim aliqui famam eruditionis affectant, ut quædam ſoli ſcire videantur. Fallunt etiam verba vel regionibus quibuſdam magis familiaria, vel artium propria, ut *Atabulus ventus*, & *navis Saccaria*, & *in malaco ſavium*. Quæ vel vitanda apud judicem ignarum ſignificationum earum, vel interpretanda ſunt: ſicut in his quæ homonyma dicuntur; ut, Taurus animal ſit, an mons, an ſignum in cœlo, an nomen hominis, an radix arboris, niſi diſtinctum, non intelligitur. Plus tamen eſt obſcuritatis in contextu & continuatione ſermonis, & plures modi. Quare nec ſit tam longus, ut eum proſequi non poſſit intentio, nec tractatione tam tarda, ut in hyperbaton finis ejus differatur. Quibus adhuc pejor eſt miſtura verborum, qualis in illo verſu,

Saxa vocant Itali mediis quæ in fluctibus aras.

Etiam interjectione, qua & Oratores & Hiſtorici frequenter utuntur, ut medio ſermone aliquem inſerant ſenſum, impediri ſolet intellectus, niſi quod interponitur breve eſt. Nam Virgil. illo loco quo pullum equinum deſcribit, cum dixiſſet,

Nec vanos horret ſtrepitus. ——

compluribus inſertis, alia figura quinto demum verſu redit,

—— *Tum ſi qua ſonum procul arma dedere,*
Stare loco neſcit. ——

Vitanda

Eclog. 9.
Serm. 1.

Emphaſis.

Vide Cælium li.3.cap.15.

Vox Taurus ut varia ſignificet.

Hyperbaton ſive Hyperbaſis vox Græca ſignificans tranſgreſſionem verbi.

Æneid.
George. 3.

De perſpicuitate.

Vitanda in primis ambiguitas, non hæc ſolùm de cujus genere ſuprà dictum eſt, quæ incertum intellectum facit, ut Chremetem audivi percuſſiſſe Demeam; ſed illa quoq; quæ etiamſi turbare non poteſt ſenſum, in idem tamen verborum vitium incidit: ut ſi quis dicat, viſum à ſe hominem librum ſcribentem. Nam etiamſi librum ab homine ſcribi pateat, malè tamen compoſuerat, fecerátque ambiguum, quantum in ipſo fuit.

Lachetem dicit ſup. lib. 7. c. 9. de Ambiguo.

Eſt etiam in quibuſdam turba inanium verborum, qui dum communem loquendi morem reformidant, ducti ſpecie nitoris, circumeunt omnia copioſa loquacitate quæ dicere volunt: ipſam deinde illam ſeriem cum alia ſimili jungentes, miſcentéſque, ultrà quam ullus ſpiritus durare poſſit, extendunt. In hoc malum etiam à quibuſdam laboratur: neque id novum vitium eſt, cùm jam apud Titum Livium inveniam fuiſſe præceptorem aliquem qui diſcipulos obſcurare quæ dicerent, juberet, Græco verbo utens σκότισον, Vnde illa ſcillicet egregia laudatio, Tanto melior: ne ego quidem intellexi.

Alii brevitatis æmuli, neceſſaria quoque orationi ſubtrahunt verba, velut ſatis ſcire ipſos quæ dicere velint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego ocioſum ſermonem dixerim, quem auditor ſuo ingenio non intelligit. Quidam emutatis in perverſum dictis, de figuris idem vitium cõſequuntur. Peſſima verò ſunt ἀδιανόητα, hoc eſt quæ verbis aperta, occultos ſenſus habent: ut, Conductus eſt cæcus ſecus viam ſtare: & qui ſuos artus morſu laceraſſet, fingitur in ſcholis ſupra ſe cubaſſe. Ingenioſa hæc & fortia, ut ex ancipiti diſerta credũtur, perficiũt. At perſuaſit quidem jam multos iſta perſuaſio, ut id jam demum eleganter atque exquiſite dictum putent, quod interpretandum ſit. Sed auditoribus etiam nonnullis grata ſunt hæc, quæ cùm intellexerint, acumine ſuo delectantur, & gaudent non quaſi audiverint, ſed quaſi invenerint. Nobis prima ſit virtus perſpicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longũ dilata concluſio: nihil neque deſit, neq; ſuperfluat. Ita ſermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc eſt eloquendi obſervatio. Nã rerũ perſpicuitas quomodo præſtãda ſit, diximus in præceptis narrationis. Similis autẽ ratio eſt in omnibus. Nam ſi neq; pauciora quàm oportet, neq; plura neq; inordinata aut indiſtincta dixerimus, erunt delucida, & negligenter quoque audientibus aperta: quia id ipſum in conſilio eſt habendum, non ſemper tam eſſe acrem judicis intentionem, ut obſcuritatem apud ſe ipſe diſcutiat, & tenebris orationis inferat quoddam intelligentiæ ſuæ lumen: ſed multis eum frequenter cogitationibus avocari: niſi tam clara fuerint quæ dicemus, ut in animum ejus * ratio, ut Sol in oculos, etiam ſi in eam non intendatur, incurrat. Quare non intelligere poſſit, ſed ne omnino poſſit non intelligere, curandum. Propter quod etiam repetimus ſæpe quæ non ſatis percepiſſe eos qui cognoſcunt, putamus. Quæ cauſſa utique noſtra eſt culpa * dicta obſcurius: qua cauſſa ad planiora & communia magis verba deſcendimus: cùm id ipſum optimè fiat, quod nos aliquando non optimè feciſſe ſimulamus.

* al. oratio.

* al. noſtra culpa dicta obſcurius eſt

De Ornatu.

Cap. III.

ARGUMENTUM.

Laudem ornatus amplificat ab ejus pulchritudine & difficultate, per comparationem: quantaq; ſit ejus vis, ex Ciceronis oratione pro Cornelio, ejuſdémque alio loco teſtimoniis & variis ſimilitudinibus probat. Qualis ornatus eſſe debeat, definit: non effœminatus: nõ adſcititius aut fucatus, ſed, ſanctus, fortis, virilis, & ſpeciẽ cum utilitate junctam habens. Eundem pro diverſo materiæ genere variandum monet, atque in genere demonſtrativo, in quo plenis velis ferri debet, longè alium eſſe quã in deliberativo & judiciali, à quibus etiamſi preſſior & caſtigatior ſit, non tamen excludatur. Ornatum eſſe in ſingulis verbis, & conjunctis, ut perſpicuitatem: nam quòd ſupra dixit, in verbis ſingulis ſpectari an perſpicua & ornata ſint, ad primam poſitionem referendum eſt, ut poſtea toti orationis corpori eædem virtutes ſerviant. Primùm in ſingulis magnũ eſſe ſynonymiæ uſum: quia cùm plura idem ſignificent, aliáque honeſtiora, ſublimiora, jucundiora, aut vocaliora ſint, licet, quæ rebus accommodatiſſima erunt, eligere: ut atrocibus verba ipſo auditu aſpera dare, à rebus humilibus ſublimia procul auferre. Contra ubi ſubmittenda eſt oratio, in verbis humilibus magnam vim repoſitã exiſtimare, omnia Ciceronis, Horatiique & Virgilii illuſtribus exemplis demonſtrat. Verborũ ex quibus ornatus petatur, triplicem ſectionem facit, aut enim propria eſſe, aut ficta, aut tranſlata. Propria, ornata eſſe, & dignitatem conſequi, ſi antiqua ſint, & cùm modo ſumantur, nec ab ultimis obliteratis temporibus repetantur. Ficta verò Græcis quam Latinis eſſe magis conceſſa: quibus novare vix permittitur, niſi his ſe remediis præmuniant: *Permittite mihi ut ſic loquar, liceat ita dicere*, &c. At verba flectere, derivare, componere ſatis concedi. ¶ Tranſlata, de quibus

De Ornatu.

quibus *cap. de tropis* amplius loquitur, extra contextum orationis probari non poſſe, nec ulla ſingula per ſe vim habere tradit. Itaq; à ſingulis ad conjuncta tranſit. Conjuncti ſermonis ornatum in duo partitur: quam elocutionem concipiamus, & quomodo efferamus. In primo conſtare debere minuendúmne, an augendum ſit: remiſſe dicendũ an concitatè, &c. In ſecundo quibus tranſlationibus, figuris & ſententiis, & qua clamitatione intentionem perficiamus. Et quia vitio carere prima ſit virtus, antequam ad ornatum & ejus virtutes accedat, orationis vitia eidem contraria recenſet; cacophaton, cujus plures ſpecies facit, tapinoſin, & ei vitium contrarium, rebus parvis exceſſum immoderatum tribuens, mioſin, tautologiam, epanalepſin, homologian, macrologian, pleonaſmon, periergian, cacozelon, anœconomeron, aſchematon, cacoſyntheton, cœniſmon, quæ omnia exemplis appoſitis explicat. ❡ His enumeratis, ad ornatũ redit, cujus partibus ſupra nominatis cultum qui omnia nitidiora facit, quoque orationis ornamenta continentur, adjungit, inter quæ energiam quam repreſentationem alii vocant, numerat, & expreſſam rei imaginem hypotypoſin aliis dictã, aliis rerũ ſub oculos ſubjectionem: quibus oratio maximè redditur illuſtris. Exempla ex Cicerone & Virgilio & à ſe ficta profert. ❡ Valere ſimilitudines quoque plurimùm ad res illuſtrandas, præter illas quæ rebus probandis adhibentur: & quid circa illam obſervandum, quæque ſimilitudinis ſit & parabolæ, quæ ejuſdem ſpecies eſt, ratio, quotq; genera docet. ❡ His brachylogian, virtutem qua res breviter ante oculos ponitur: atq; emphaſin, qua plus intelligitur quàm dicitur, & diverſa virtute magnam vim orationi adferentem aphelian adjungit: acervatim verò dinoſin, phantaſian, exergaſiam, hyperexergaſiam, energiam recenſet. ❡ Poſtremò vim oratoris in augendo & minuendo, ut ad conſequens caput tranſitum faciat, concludit.

VEnio nunc ad Ornatũ: in quo ſine dubio plus quàm in cæteris dicendi partibus ſibi indulget Orator. Nã emendatè quidem ac dilucidè dicentium, tenue præmium eſt, magiſque vitiis carere, quàm ut aliquam magnam virtutem adeptus videris. Inventio cùm imperitis ſæpe communis: Diſpoſitio modicæ doctrinæ credi poteſt: & quæ ſunt artes altiores, plerunque occultantur, ut artes ſint; denique omnia hæc ad utilitatem cauſſarum ſolam referenda ſunt. Cultu verò atque ornatu ſe quoque commendat ipſe qui dicit, & in cæteris judicium doctorum, in hoc verò etiam popularem laudem petit. Nec fortibus modò, ſed etiam fulgentibus armis præliatus in cauſſa eſt Cicero Cornelii: qui non aſſecutus eſſet docendo judicem tantùm, & utiliter demum ac Latinè perſpicuèque dicendo, ut populus Romanus admirationem ſuam non acclamatione tantùm, ſed etiam plauſu confiteretur. Sublimitas profectò, & magnificentia, & nitor, & autoritas expreſſit illum fragorem. Nec tam inſolita laus eſſet proſecuta dicentem, ſi uſitata & cæteris ſimilis fuiſſet oratio. Atque ego illos credo qui aderant, nec ſenſiſſe quid facerent, nec ſponte judicioque plauſiſſe: ſed velut mente captos, & quo eſſent in loco ignaros, erupiſſe in hunc voluntatis affectum. Sed ne cauſſæ quidem parum confert idem hic orationis ornatus. Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt: plerunque ipſa delectatione capiuntur, nonnunquam admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipſa non tam nos confunderent, ſi vis eorum tantum, non etiam ipſe fulgor timeretur. Rectéque Cicero his ipſis ad Brutum verbis quadam in epiſtola ſcribit, Nam eloquentiam quæ admirationem non habet, nullam judico. Ariſtoteles quoque eandem petendam maximè putat. Sed hic ornatus (repetam enim) virilis, fortis, & ſanctus ſit: nec effœminatam lævitatem, nec fuco eminentem colorem amet, ſanguine & viribus niteat. Hoc autem adeò verum eſt, ut cum in hac maximè parte ſint vicina virtutibus vitia, etiam qui vitiis utuntur, virtutis tamen his nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat me inimicum eſſe cultè dicentibus. Non nego hanc eſſe virtutem, ſed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis oſtenderit lilia & violas, & amœnos fontes ſurgentes, quàm ubi plena meſſis, aut graves fructu vites erunt? Sterilem platanum, tonſáſque myrtos, quàm maritam ulmum & uberes oleas præoptaverim? Habeant illa divites: licet; quid eſſent, ſi aliud nihil haberent? Nullúſne ergo etiam frugiferis adhibendus eſt decor? quis negat? Nam & in ordinem certáque intervalla redigam meas arbores. Quid enim illo quincunce ſpecioſius, qui in quancunque partem ſpectaveris, rectus eſt? Sed protinus in id quoque prodeſt, ut terræ ſuccum æqualiter trahant. Surgentia in altum cacumina oleæ ferro coercebo: in orbem ſe formoſius fundet, & protinus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cujus adſtricta ſunt ilia, ſi idem velocior. Pulcher aſpectu ſit athleta, cujus lacertos exercitatio expreſſit, idē certamini paratior. Nunquam vera ſpecies ab utilitate dividitur. Sed hoc quidem diſcernere modici judicii eſt. Illud obſervatione dignius, quod hic ipſe honeſtus ornatus

Xenophon in Oeconomico, & Cicero in Catone.

pro

De Ornatu.

pro materiæ genere debet eſſe variatus. Atque ut à prima diviſione ordiar, non idem demonſtrativis, & deliberativis, & judicialibus cauſſis conveniet. Namque illud genus oſtentationi compoſitum ſolam petit audientium voluptatem: ideóque omnes dicendi artes aperit, ornatúmque orationis exponit: ut qui non inſidietur, nec ad victoriam, ſed ad ſolum finem laudis & gloriæ tendat. Quare quicquid erit ſententiis populare, verbis nitidum, figuris jucundum, tranſlationibus magnificum, compoſitione elaboratum, velut inſtitor quidã eloquentiæ, intuendum, & pene pertractandum dabit. Nam eventus ad ipſum non ad cauſſam refertur. At ubi res agitur, & vera dimicatio eſt, ultimus ſit famæ locus. Propterea non debet quiſquam, ubi maxima rerum momenta verſantur, de verbis eſſe ſolicitus. Neque hoc eò pertinet, ut in his nullus ſit ornatus, ſed uti preſſior & ſeverior, eò minus confeſſus, præcipuè ad materiam accommodatus. Nam & ſuadendo ſublimius aliquid ſenatus, concitatius populus, & in judiciis publicæ capitaléſque cauſſæ poſcunt accuratius dicendi genus. At privatum conſilium, cauſſáſque paucorum, ut frequenter accidit, calculorum, purus ſermo, & diſſimilis curæ magis decuerit. An non pudeat certam creditam pecuniam periodis poſtulare? aut circa ſtillicidia affici? aut in mancipii redhibitione ſudare? Sed ad propoſitum. Et quoniam orationis tam ornatus quàm perſpicuitas aut in ſingulis verbis eſt, aut in pluribus poſitus: quid ſeparata, quid conjuncta exigant, conſideremus; quanquam rectiſſimè traditum eſt, perſpicuitatem propriis, ornatum tranſlatis verbis magis egere. Sciamus inornatum eſſe quod ſit improprium. Sed cùm idem frequentiſſimè plura ſignificent, quod συνωνυμία vocatur, jam ſunt aliis alia honeſtiora, ſublimiora, nitidiora, jucundiora, vocaliora. Nam ut ſyllabæ è literis melius ſonantibus clariores ſunt, ita verba è ſyllabis magis vocalia, & quo plus quæque ſpiritus habet, auditu pulchrior. Et quod facit ſyllabarum, idem verborum quoque inter ſe copulatio, ut aliud ali junctum melius ſonet. Diverſus eſt tamen uſus. Nam rebus atrocibus verba etiam ipſo auditu aſpera magis convenient. In univerſum quidem optima ſimplicium creduntur, quæ aut maximè exclamant, aut ſono ſunt jucundiſſima. Et honeſta quidem turpibus potiora ſemper, nec ſordidis unquam in ora-

συνωνυμία
Cicer. in Part.

tione erudita locus. Clara illa atq; ſublimia plerumque materiæ modò cernenda ſunt. Quod enim alibi magnificum, tumidum alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores videntur. Et ſicut in oratione nitida notabile eſt humilius verbum, & velut macula, ita à ſermone tenui ſublime nitidumq; diſcordat, fitque corruptum, quia in plano tumet. Quædam non tam ratione quàm ſenſu judicantur: ut illud,

Æneid. 8.

——Cæſa jungebant fœdera porca——

fecit elegans fictio nominis: quod ſi fuiſſet porco, vile erat. In quibuſdam ratio manifeſta eſt. Riſimus, & meritò, nuper poëtam qui dixerat,

Prætextam in ciſta mures roſère Camilli.

At Virgilii miratur illud,

Georg. 4.

——*Sæpe exiguus mus.*

Nam epitheton exiguus, aptum proprium effecit ne plus expectaremus, & caſus ſingularis magis decuit, & clauſula ipſa unius ſyllabæ non uſitata, addit gratiam. Imitatus eſt itaque utrumq; Horatius.

In arte.

Naſcetur ridiculus mus.

Nec augenda ſemper oratio, ſed ſubmittenda nonnunquam eſt. Vim rebus aliquando & ipſa verborum humilitas affert. An cùm dicit in Piſonem Cicero, Cùm tibi tota cognatio in ſarraco advehatur, incidiſſe videtur in ſordidum nomen, non eo contemptum hominis quem deſtructum volebat, auxiſſe? Et alibi, Caput opponis cum eo coruſcãs. Vnde interim grati idiotis joci: qualis eſt ille apud M. Tullium, Puſio qui cum majore ſorore cubitabat. Et, Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixit. Et pro Milone illud, Heus ubi Roſcio? &, Erutius Antoniaſter. Id tamen in declamationibus eſt notabilius, laudatiſq; me puero ſolebat Da patri panem; & in eodem, Etiam canem paſcis. Res quidem præcipuè in ſcholis anceps, ſed frequenter cauſſa riſus, nunc utiq;, cùm hæc exercitatio procul à veritate ſejuncta, laboret incredibili verborum faſtidio, ac ſibi magnam partem ſermonis abſciderit. Cùm ſint autem verba propria, ficta, tranſlata: propriis dignitatem dat antiquitas; namq; & ſanctiorem & magis admirabilem faciunt orationem, quibus non quilibet fuerat uſurus: eoq; ornamento acerrimi judicii P. Virgilius unicè eſt uſus. Olli enim, & quianam, & mis, & pone, pellucent, & aſpergunt

Pro Cælio. Pro Murena. Pro Vareno, autore Priſciano.

Æneid. 1. 5. & 2.

gunt illam, quæ etiam in picturis eſt graviſſima, vetuſtatis inimitabilem arti autoritatem. Sed utendum modo, nec ex ultimis tenebris repetenda. Satis eſt vetus, Quæſo, quid neceſſe eſt dicere, Oppidò, quo ſunt uſi paululum tempore noſtro ſuperiores? vereor ut jam non ferat quiſquam: certè Antigerio, cujus eadem ſignificatio eſt, nemo niſi ambitioſus utetur. Ærumnas quid opus eſt? tanquam parũ ſit ſi dicatur labor. Horridũ, reor, tolerabile, autumo: tragicum, prolem ducendam: univerſam ejus proſapiam, inſulſum. Quid multa? totus propè mutatus eſt ſermo. Quædam tamen adhuc vetera vetuſtate ipſa gratius nitent, quædam etiam neceſſario interim ſumuntur, *Emancipare, & fari, & multa alia etiam audientibus grata inſeri poſſunt, ſed ita demum, ſi non appareat affectatio. In qua mirificè Virgilius *,

Ci. 2. de fi.
Cicer. 3. de Frat.
3. de Orat.

* *Al.* ſumſitur, nuncupare, & fari.
In Priapeis.
* *Al.* Virgilius eſt.
* *Al.* Corinthiorum.
* *Al.* Tyranni.
Vide Baptiſta Pium. c. 43.
Philip. 11.

*Et Hormethiorum * amator iſte verborum,*
Iſte iſte rhetor, namque quatenus totum
*Thucydides Britannus *, Atticæ febres,*
Tau Gallicum imminet: ipſemet malè illiſit.
Ita omnia iſta verba miſcuit fratri.

Cimber fuit; à quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum eſt, *Germanum Cimber occidit*. Nec minus noto Salluſtius epigrammate inceſſitur,

Et verba antiqui multum furate Catonis
Criſpe, Iugurthinæ conditor hiſtoriæ.

Odioſa cura, nam eſt cuilibet facilis, & hoc peſſima, quòd rei ſtudioſus, non verba rebus aptavit, ſed res extrinſecus arceſſit, quibus hæc verba conveniant. Fingere, ut primo libro dixi, Græcis magis conceſſum eſt, quo ſonis etiam quibuſdam & affectibus non dubitaverunt nomina aptare: non alia libertate, quã qua illi primi homines rebus appellatiões dederũt. Noſtri autem in jungẽdo aut derivãdo paulũ aliquid auſi, vix in hoc ſatis recipiũtur. Nã memini juvenis admodũ inter Pomponiũ & Senecam etiam præfationibus eſſe tractatum, an, gradus eliminat, apud Accium in Tragœdia dici oportuiſſet. At veteres ne *expectorat*, quidem timuerunt. Et ſanè ejuſdem notæ eſt, *exanimat*. At in tractu & declinatione talia ſunt qualia apud Ciceronem *beatas* & *beatitudo*: quæ dura quidem ſentit eſſe, veruntamen uſu putat poſſe molliri. Nec à verbis modò

3 De Orat.
De natura deor. 1. &
Libr. epiſt. ad Att. 9. epiſt. 11.

ſed à nominibus quoq; derivata ſunt quædam, ut à Cicerone *ſullaturit.* * & ab Aſinio *fimbriatum & figulatum.* Multa ex Græco formata nova, ac plurima à Sergio Flavio, quorum dura quædam admodum videntur, *ens, & eſſentia:* quæ cur tantopere aſpernemur, nihil video, niſi quod iniqui judices adverſus nos ſumus, ideóque paupertate ſermonis laboramus. Quædam tamen perdurant. Nam & quæ vetera nunc ſunt, fuerunt olim nova, & quædam in uſu perquam recentia, ut Meſſala primus *reatum munerarium* Auguſtus primus, dixerunt. *Piraticam* quoque ut *muſicam & fabricam* dici adhuc dubitabant mei præceptores. *Favorem & urbanum,* Cicero nova credit. Nam & in epiſtola ad Brutum, *Eum,* inquit, *amorem & eum (ut hoc verbo utar) favorem in conſilium advocabo.* Et ad Appium Pulchrum, Te hominem non ſolum ſapientem, verum etiam (ut nunc loquuntur) urbanum. Idem putat à Terentio primùm dictum eſſe obſequium. Cæcilius ad Siſennam, Albenti cælo. *Cervicem* videtur Hortenſius primus dixiſſe, nam veteres pluraliter appellabant. Audendum itaque. Neque enim accedo Celſo, qui ab Oratore verba fingi vetat. Nam cùm ſint eorum alia (ut dicit Cicero) nativa, id eſt quæ ſignificata ſunt primo ſenſu: alia reperta, quæ ex his facta ſunt: ut jam nobis ponere alia quàm quæ illi rudes homines, primíque fecerunt, fas non ſit: at derivare, flectere, conjungere, quod natis poſtea conceſſum eſt, quando deſiit licere? Et ſi quid periculoſum finxiſſe videbitur, quibuſdam remediis præmuniendū eſt. Ut ita dicam, ſi licet dicere, quodammodò, permitte mihi ſic. Quod idem etiam in iis quæ licentius tranſlata erunt, proderit, quæ non tutò dici poſſunt. In quo nō falli judicium noſtrū, ſollicitudine ipſa manifeſtum erit. Qua de re Græcum erit illud elegantiſſimum, quo præcipitur, illa, προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ. Tranſlata probari niſi in contextu ſermonis non poſſunt. Itaq; de ſingulis verbis ſatis dictum, quæ, ut alio loco oſtendi, per ſe nullam virtutem habent. Sed ne inornata ſunt quidem, niſi cùm ſunt infra rei de qua loquēdum eſt, dignitatem: excepto, ſi obſcœna nudis nominibus enuncientur. Quod viderint, qui non putant eſſe vitanda; quia nec ſit vox ulla natura turpis: & ſi qua eſt rei deformitas, alia quoq; appellatione quacunque ad intellectum eundē nihilominus perveniat. Ego Romani pudoris more contentus, ut jam reſpond

* *Al.* Subuculatum, & ab Aſin. fimbriatum & fibulatum.

Epiſt. 8. 3.

In Andria.

3. *de Orat. & in Part.*

Lib. 1. *ca.* 5. *Cic. Epiſt. famil.* 9. *Epiſt.* 22.

ſpond

ſpondi talibus, verecundiam ſilentio vindicabo.

Jam hinc igitur ad conjuncti ſermonis rationem tranſeamus. Cujus ornatus in hæc duo prima dividitur, quam concipiamus elocutionem, quo modo efferamus. Nam primum eſt, ut liqueat, augere quid velimus, an minuere: concitatè dicere, an moderatè: latè, an ſeverè: abundanter, an preſſè: aſperè, an leniter: magnificè, an ſubtiliter: graviter, an urbanè. Tum quo tranſlationis genere, quibus figuris, qualibus ſententiis, quo modo, qua poſtremò collocatione, quod intedimus, efficere poſſimus. Cæterùm dicturus quibus ornetur oratio, prius ea quæ ſunt huic contraria laudi, attingam: nam Prima virtus eſt, vitio carere. Igitur ante omnia, ne ſperemus ornatam orationem fore quæ probabilis non erit. Probabile autem Cicero id genus dicit, quod non plus minúſue eſt quàm decet. Non quia comi expolirique non debeat: nam & hæc ornatus pars eſt: ſed quia vitium eſt ubique quod nimium eſt. Itaque vult eſſe autoritatem & pondus in verbis, ſentētias vel graves, vel aptas opinionibus hominum ac moribus. His enim ſalvis licet aſſumere ea quibus illuſtrem fieri orationē putat. Delectant tranſlata, ſuperlata, ad nomen adjuncta, duplicata, & idem ſignificantia, ab ipſa actione atque ab imitatione rerum non abhorrentia. *In partit.*

¶ Sed quoniam vitia prius demonſtrare aggreſſi ſumus, vel hoc vitium ſit, quod *κακέμφατον* vocatur: ſive mala conſuetudine in obſcœnum intellectum ſermo detortus eſt, ut *Ductare exercitus*, & *Patrare bellum*, apud Salluſtium dicta ſanctè & antiquè, ridentur à nobis, ſi diis placet: quam culpam non ſcribentium quidem judico, ſed legentium, tamē vitanda, quatenus verba honeſta moribus perdidimus, & evincentibus etiam vitiis cedendum eſt, ſive junctura deformiter ſonat, ut ſi cum hominibus notis loqui nos dicimus, niſi hoc ipſum hominibus medium ſit, in præfata videmur incidere: quia ultima prioris ſyllabæ litera, quæ exprimi niſi labris coeuntibus nō poteſt, aut interſiſtere nos indecentiſſimè cogit, aut continuata cum inſequente in naturam ejus corrumpitur. Aliæ conjunctiones aliquid ſimile faciunt, quas perſequi longum eſt in eo vitio quod vitandum dicimus, commorantes. Sed diviſio quoque affert eandem injuriā pudori, ut ſi *intercapedinis* nominativo caſu quis utatur. Nec ſcripto modò id accidit, ſed etiā ſenſu ſu plerique obſcœnè intelligere, niſi caveris, cupiunt, ut apud Ovidium.

Metam 1. *Quæque latent, meliora putat*, ac ex verbis quæ longiſſimè ab obſcœnitate abſunt, occaſionem turpitudinis rapere. Siquidem Celſus cacophaton apud Virgilium putat.

Incipiunt agitata tumeſcere, quod ſi recipias, nihil loqui tutum eſt.

Georg. 1. ¶ Deformitati proximũ eſt humilitatis vitiũ, ταπείνωσιν vocant, qua rei magnitudo vel dignitas minuitur: ut *Saxea eſt verruca in ſummo montis vertice.* Cui natura contrarium, ſed errore par eſt; parvis dare excedentia modum nomina, niſi cùm ex induſtria riſus inde captatur. Itaque nec parricidam, nequam dixeris hominem: nec deditum fortè meretrici, nefarium: quod alterum parum, alterum nimium eſt. Proinde quædam hebes, ſordida, jejuna, triſtis, ingrata, vilis oratio eſt. Quæ vitia facillimè fiunt manifeſta contrariis virtutibus. Nam primum acuto, ſecundum nitido, tertium copioſo, deinceps hilari, jucundo, accurato diverſum eſt.

¶ Vitanda & μείωσις, cùm ſermoni quidem deeſt aliquid quo minus plenus ſit: quanquam id obſcuræ potius quàm inornatæ orationis vitium eſt.

¶ Sed hoc quoque cùm à prudentibus fit, ſchema dici ſolet, ſicut ταυτολογία, id eſt ejuſdem verbi aut ſermonis iteratio. Hæc enim, quanquam non magnopere ſummis * autoribus vitata, interim vitium videri poteſt: in quod ſæpe incidit etiam Cicero, ſecurus tam parvæ obſervationis, ſicut hoc loco, *Non ſolùm igitur illud judicium judicii ſimile judices non fuit.*

* Al. à ſummis.

Pro Cluen.

¶ Interim mutato nomine ἐπανάληψις dicitur, atque eſt & ipſum inter ſchemata: quorum exempla illo loco reddam, quo virtutes erunt.

¶ Pejor hac ὁμοιολογία eſt, quæ nulla varietatis gratia levat tædium, atque eſt tota coloris unius, quæ maximè deprehenditur carens arte oratoria: eaque & in ſententiis, & figuris, & compoſitione longa, non animis ſolum, ſed etiam auribus eſt ingratiſſima.

Lib. 8. ab urbe cond. ¶ Vitanda μακρολογία id eſt longior quàm oporteat ſermo, ut apud Livium, *Legati non impetrata pace, retro domum unde venerunt, abierunt.* Sed huic vicina Periphraſis virtus habetur.

¶ Et

¶ Eſt & πλεονασμὸς vitium, cùm ſupervacuis verbis oneratur oratio. *Ego meis oculis vidi.* Satis eſt enim, *vidi.* Emendavit hoc non inurbanè in Hircio Cicero, qui cum in Panſam declamans, filium à matre decem menſibus in utero latum eſſe dixiſſet, *Quid? aliæ,* inquit, *in penula ſolent ferre?* Nonnunquam tamen illud genus, cujus exemplum priore loco poſui, affirmationis gratia adhibetur. *Vocemque his auribus hauſi.* At vitium erit, quoties ocioſum fuerit, & ſupererit, non cùm adjicietur.

Æneid. 4.

¶ Eſt etiam quæ περιεργία vocatur ſupervacua (ut ſi dixerim) operoſitas, ut à diligenti curioſus, & à religione ſuperſtitio diſtat. Atque ut ſemel finiam, verbum omne quod neque intellectum adjuvat, neque ornatum, vitioſum dici poteſt.

¶ Κακόζηλον id eſt mala affectatio, per omne dicendi genus peccat. Nam & tumida, & exilia, & prædulcia, & abundantia, & arceſſita, & exultantia, ſub idem nomen cadunt. Denique κακόζηλον vocatur, quicquid eſt ultra virtutem; quoties ingenium judicio caret, & ſpecie boni fallitur: omnium in eloquentia vitiorum peſſimum. Nam cætera cùm vitentur, hoc petitur. Eſt autem totum in elocutione. Non rerum vitia ſunt, ſtultum, commune, contrarium, ſupervacuum: corrupta oratio in verbis maximè impropriis, redundantibus, comprehenſione obſcura, compoſitione fracta, vocum ſimilium aut ambiguarũ puerili captatione conſiſtit. Eſt enim omne κακόζηλον utiq; falſum, etiam ſi non omne falſum κακόζηλον; ut cùm dicitur aliter quàm ſe natura habet, & quàm ſat eſt. Totidem autem generibus corrumpitur oratio, quot ornatur. Sed de hac parte & in alio à nobis opere plenius dictum eſt, & in hoc ſæpe tractabitur, & adhuc ſpargetur omnibus locis. Loquentes enim de ornatu, ſubinde quæ ſunt vitanda, ſimilia virtutibus vitia, dicemus.

In libro ſc. de cauſſis corruptæ eloquentiæ.

¶ Sunt inornata & hæc. Quod malè diſpoſitum eſt, id ἀνοικονόμητον: Quod malè figuratũ, id ἀσχημάτιστον: Quod malè collocatum, id κακοσύνθετον vocant. Sed de diſpoſitione diximus: de figuris & compoſitione dicemus.

¶ Κοινισμὸς quoque appellatur, quædam miſta ex varia ratione linguarum oratio, ut ſi Atticis Dorica, Ionica, Æolica etiam dicta confundas. Cui ſimile vitiũ eſt apud nos, ſi quis ſublimia humilibus, vetera novis, poetica vulgaribus miſceat. Id enim tale eſt monſtrum, quale Horatius in prima parte libri de arte poëtica fingit,

Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere ſi velit,

& cætera ex diverſis naturis ſubjiciat.

¶ Ornatum eſt, quod perſpicuo ac probabili plus eſt. Ejus primi ſunt gradus in eo quod velis exprimendo, concipiendóque tertius, qui hæc nitidiora faciat: quod propriè dixeris cultum.

¶ Itaque *ἐνάργειαν*, cujus in præceptis narrationis feci mentionem, quia plus eſt evidentia; vel, ut alii dicunt repræſentatio, quam perſpicuitas: & illud quidem patet, hæc ſe quodammodo oſtendit; inter ornamenta ponamus. Magna virtus eſt, res de quibus loquimur, clarè atque ut cerni videantur, enunciare. Non enim ſatis efficit, neque ut debet plenè dominatur oratio, ſi uſque ad aures volet, atque ea ſibi judex de quibus cognoſcit, narrari credit, non exprimi, & oculis mentis oſtendi. Sed quoniam plurimis modis accipi ſolet, non equidem in omnes eam particulas ſecabo, quarum ambitioſè à quibuſdam numerus augetur, ſed maximè neceſſarias attingam.

* *Al.* Et. Eſt * igitur unum genus, quo tota rerum imago quodammodo verbis depingitur:

Ænei 7. *Conſtitit in digitos exemplo arrectus uterque,*

& cætera, quæ nobis illā pugilum congredientium faciem ita oſtendunt, ut non clarior futura fuerit ſpectantibus. Plurimùm in hoc genere, ſicut in cæteris, eminet Cicero, An quiſquam tam procul à concipiendis imaginibus rerum abeſt, ut cùm illa in Verrem legit. Stetit ſoleatus prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaque talari, (*Act.* 7.) mulíercula nixus in littore: non ſolùm ipſum os intueri videatur, & locum & habitum, ſed quædam etiam ex iis quæ dicta non ſunt, ſibi ipſe adſtruat? Ego certè mihi cernere videor & vultum, & oculos, & deformes utriuſque blanditias, & eorum qui aderant, tacitam averſationem, ac timidam verecundiam. Interim ex pluribus efficitur illa quam conamur exprimere facies, ut eſt apud eundem (namque ad omnium ornandi virtutem exempla vel unus ſufficit) in deſcriptione convivii luxurioſi, Videbar videre alios intrantes, alios verò exeuntes, quoſdam ex vino vacillantes, quoſdam heſterna potatione oſcitantes. Verſatur inter

Vide Aquilam Romanum de Prodiorthoſi.

inter hos Gallius unguentis oblitus, redimitus coronis. Humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & ſpinis cooperta piſcium. Quid plus videret qui intraſſet? Sic urbium captarum creſcit miſeratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam eſſe civitatem, complectitur omnia quæcunq; talis fortuna recipit: ſed in affectus minus penetrat brevis hic velut nuncius. At ſi aperias hæc quæ verbo uno incluſa erant, apparebunt & fuſæ per domos ac templa flammæ, & ruentium tectorũ fragor, & ex diverſis clamoribus unus quidam ſenus, aliorũ fuga incerta, alii in extremo complexu ſuorũ cohærentes, & infantiũ fœminarumq; ploratus, & malè uſq; in illũ diem ſervati fato ſenes: tum prophanorũ ſacrorũmq; direptio, efferentium prædas repetentiumque diſcurſus, & acti ante ſuum quiſque prædonem catenati, & conata retinere infantem ſuum mater, & ſicubi majus lucrum eſt, pugna inter victores. Licet enim hæc omnia (ut dixi) complectatur everſio; minus eſt tamen totum dicere, quàm omnia. Conſequemur autem ut manifeſta ſint, ſi fuerint veriſimilia: & licebit etiam falsò adfingere quicquid fieri ſolet. Contingit eadem claritas etiam ex accidentibus.

——*Mihi frigidus horror*
Membra quatit, gelidúſque coit formidine ſanguis. &, Æneid. 2.
——*Trepidæ matres preſſêre ad pectora natos.* Æneid. 7

Atque hujus ſummæ, judicio quidem meo, virtutis facillima eſt via. Naturam intueamur, hanc ſequamur. Omnis eloquentia circa opera vitæ eſt, ad ſe refert quiſque quæ audit: & id facillimè accipiunt animi quod agnoſcunt. Præclarè verò ad inferendam rebus lucem, repertæ ſunt ſimilitudines, quarum aliæ ſunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendã rerum imaginem compoſitæ, quod eſt hujus loci proprium,

——*Inde lupi ceu*
Raptores atra in nebula.—— Et Æneid. 2
——*Avi ſimilis, quæ circum littora, circum* Æneid. 4.
Piſcoſos ſcopulos humilis volat æquora juxta. Vid. 5. lib. 3. cap. 9

Quo in genere id eſt præcipuè cuſtodiendũ, ne id quod ſimilitudinis gratia adſcivimus, aut obſcurũ ſit, aut ignotũ. Debet enim quod illuſtrandæ alterius rei gratia aſſumitur, ipſum eſſe clarius eo quod illuminat. Quare ſanè

Poëtis quidem permittamus hujuſmodi exempla: Æneid. 4.

Qualis ubi hybernam Lyciam, Xanthiq; fluenta
Deſerit, aut Delon maternam inviſit Apollo,

Non idem decebit Oratorem, ut occultis aperta demonſtret. Sed illud quoque de quo in argumentis diximus, ſimilitudinis genus ornat orationem, facitque ſublimem, floridam, jucundam, mirabilem. Nam quò quæque longius petita eſt, hoc plus affert novitatis, atque inexpectata magis eſt. Illa vulgaria videri poſſunt, & utilia tamen ad conciliandam fidem: Ut terram cultu, ſic animum diſciplinis meliorem uberioremque fieri. Et ut medici abalienata morbis membra præcidunt; ita turpes ac pernicioſos, etiam ſi nobis ſanguine cohæreant, amputandos. Jam ſublimius illud pro Archia, Saxa atque ſolitudines voci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atque conſiſtunt, &c. Quod quidem genus à quibuſdam declamatoria maximè licentia corruptum eſt. Nam & falſis utuntur: nec illa iis quibus tandem ſimilia videri volunt, applicant: quorum utrunque in iis eſt quæ me juvene ubique cantari ſolebant, Magnorum fluminum navigabiles fontes ſunt, &, Generoſioris arboris ſtatim planta cum fructu eſt. In omni autem parabola aut præcedit ſimilitudo, res ſequitur; aut præcedit res, & ſimilitudo ſequitur. Sed interim libera & ſeparata eſt: interim, quod longè optimum eſt, cum re cujus eſt imago, connectitur, collatione invicem reſpondente, quod facit redditio contraria, quæ ἀνταπόδοσις dicitur. Præcedit ſimilitudo illa, cujus modò feci mentionem,

Æneid. 2. ——*Inde lupi ceu*
Raptores atra in nebula. Sequitur in primo Georgicôn poſt longam de bellis civilibus atque externis conqueſtionem.

Ut cùm carceribus ſeſe effudêre quadrigæ,
Addunt ſe in ſpacia, & fruſtra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

Sed hæc ſunt ſine antapodoſi. Redditio autem illa rem utranque quam comparat, velut ſubjicit oculis, & pariter oſtendit. Cujus præclara apud Virgilium multa reperio exempla, ſed oratoriis potius utendum eſt. Dicit Cicero pro Muræna, ut aiunt in Græcis artificibus eos aulœdos eſſe qui citharœdi fieri non potuerunt: ſic nos videmus, qui Oratores evadere non potuerunt, eos ad juris ſtudium devenire. Illud pro eodem, tam penè poëtico ſpiritu; ſed tamen cum ſua redditione, quod eſt ad ornatum accommodatius: Nam ut tempeſtates ſæpe certo aliquo cœli ſigno commoventur, ſæpe improviſo, nulla ex certa ratione, obſcura aliqua ex cauſſa concitantur; ſic in hac comitiorum tempeſtate populari, ſæpe intelligas, quo ſigno commota ſit; ſæpe ita obſcura eſt, ut caſu excitata eſſe videatur. Sunt & illæ breves, *Vagique per ſylvas ritu ferarum.* Et illud Ciceronis in Clodium. Quo ex judicio velut ex incendio nudus effugit. Quibus ſimilia poſſunt cuicunq; etiam ex quotidiano ſermone ſuccurrere.

¶ Huic ſubjacet virtus non ſolùm apertè ponendi rem ante oculos, ſed circumciſè, atque velociter.

¶ Ac meritò laudatur Brevitas integra, ſed ea minus præſtat quoties nihil dicit niſi quod neceſſe eſt; *βραχυλογίαν* vocant, quæ reddetur inter ſchemata. Eſt verò pulcherrima cum plura paucis complectimur, quale illud Salluſtii eſt, *Mithridates corpore ingenti perinde armatus.* Hoc malè imitantes ſequitur obſcuritas.

¶ Vicina prædictæ, ſed amplior virtus eſt *ἔμφασις* altiorem præbens intellectum, quam quem verba per ſe ipſa declarant. Ejus duæ ſunt ſpecies; altera, quæ plus ſignificat quàm dicit: altera, quæ etiam id quod non dicit. Prior eſt & apud Homerum, cùm Menelaus Graios in equo ſediſſe dicit: nam verbo uno magnitudinem ejus oſtendit, & apud Virgilium,

Odyſſ. 4. & 8.

Æneid. 2.

Demiſſum lapſi per funem. Nam ſic quoque altitudo demonſtrata eſt. Idem Cyclopa cùm jacuiſſe dicit per antrum, prodigioſum illud corpus ſpatio loci menſus eſt. Sequens poſita eſt in voce aut omnino ſuppreſſa, aut etiam abſciſſa. Supprimitur vox, ut fecit pro Ligario Cicero, Quòd ſi in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non eſſet, quantam tu per te, per te inquam obtines: intelligo quid loquar. Tacuit enim illud quod nihilominus accipimus, non deeſſe homines, qui ad crudelitatem eum impellerent. Abſciditur per *ἀποσιώπησιν*, quæ quoniam eſt figura, reddetur ſuo loco. Eſt in vulgaribus quoq; verbis emphaſis, *Virum eſſe oportet.* &, *Homo eſt ille.* &, *Vivendum eſt.* Adeò ſimilis eſt natura plerumque naturæ. Non tamen ſatis eloquentiæ eſt, ea de quibus dicat, clarè, atque evidenter

Æneid. 3.

oſtendere; ſed ſunt multi ac varii excolendæ orationis modi. Nam & ipſa * ἀφέλεια ſimplex & inaffectata habet quendam purum; qualis etiam in feminis amatur, ornatum. Et ſunt quædam velut è tenui diligentia circa proprietatem ſignificationémq; munditiæ. Alia copia locuples, alia floribus læta; virium non unum genus. Nam quicquid in ſuo genere ſatis effectum eſt, valet. Præcipua tamen ejus opera δείνωσις in exaggeranda dignitate: & in cæteris altitudo quædã: φαντασία in concipiendis dictionibus *: ἐξεργασία in efficiendo velut opere propoſito; cui adjicitur ἐπεξεργασία, repetitio probationis ejuſdem, & cumulus ex abundanti. ἐνέργεια confinis his eſt, ab agendo ducta, & cujus propria ſit virtus, non eſſe quæ dicuntur, otioſa. Eſt & amarum, quiddam, quod fere in contumelia eſt poſitum, quale eſt Caſſii, Quid facies, cùm in bona tua invaſero? hoc eſt, cum te docuero neſcire maledicere? Et acre, ut illud Craſſi, Ego te conſulem putem, cùm tu me non putes ſenatorem? Sed vis Oratoris omnis in augendo minuendóq; conſiſtit. Utrique parti totidem modi, ex quibus præcipuos attingemus: reliqui ſimiles erunt. Sunt autem poſiti in rebus & verbis. Sed quæ ſit rerum inventio ac ratio, tractavimus: nunc quid Elocutio attollat aut deprimat, dicendum.

* Al. ipſa illa.

* Al. & melius viſionibus.

In Philippum.

De Amplificatione.

CAP. IV.

ARGUMENTUM.

Primam amplificandi vel minuendi rationem in nomine eſſe docet: ut cum improbum, latronem: contra, vulneratum, læſum dicimus. Aliam etiam ex nominibus majorem & manifeſtiorem, ex comparatione ampliorum verborum cum inferioribus: quale eſt illud. Non furem, ſed raptorem, non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum. Et quia ſpecies hujuſmodi poſſunt plurimæ recenſeri, ut confuſionem ex multitudine tollat, quatuor amplificationis genera conſtituit, Incrementum, comparationem, ratiocinationem, congeriem ¶ Incrementi quatuor modos recenſet, comparationis tres: ubi comparationem non ſemper ad amplificandum, ſed aliquando etiam ad probandum adhiberi monet. Ratiocinationi quinque. Cur hunc amplificandi modum ita vocat, rationem reddit. Congeriei duos: & quid à ſynathroiſmo figura, id eſt, concervatione, differat. ¶ Poſtrea minuendi totidem modos eſſe quot amplificandi tradit: & cur hyperbolen in tractatum

de tro-

De Amplificatione.

de tropis diſſerat, cuique continuò tropos non ſubjungat, rationem à ſe ſignat.

PRima eſt igitur amplificandi vel minuendi ſpecies in ipſo rei nomine, ut cùm eum qui ſit cæſus, occiſus: eum qui ſit improbus, latronem: contraque eum qui pulſavit, attigiſſe: qui vulneravit, læſiſſe dicimus. Utriúſq; pariter exemplum eſt pro M. Cælio. Si vidua liberè, proterva petulanter, dives effusè, libidinoſa meretricio more viveret; adulterũ ego putarem, ſi quis hanc paulò liberius ſalutaſſet? Nam & impudicam meretricem vocavit: & eum cui longior cum illa fuerat uſus, liberius ſalutaſſe. Hoc genus increſcit, ac fit manifeſtius, ſi ampliora verba cum ipſis nominibus pro quibus ea poſituri ſumus, conferantur: ut Cicero in Verrem, Non enim furem, ſed raptorem: non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ: non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum religionumque: non ſicarium, ſed crudeliſſimum carnificem civium ſociorúmque in veſtrum judicium adduximus. *Act. 7.* Illo enim modo ut ſit multum, hoc etiam plus ut ſit, efficitur. Quatuor tamen maximè generibus video conſtare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum eſt potiſſimum, cùm magna videntur etiam quæ inferiora ſunt. Id aut uno gradu fit, aut pluribus. Per id venitur non modò ad ſummum, ſed interim quodammodo ſupra ſummũ. Omnibus his ſufficit vel unum Ciceronis exemplum. *Eadem Act. 7.* Facinus eſt vincire civem Romanum, ſcelus verberare, propè parricidium necare: quid dicam in crucem tollere? Nam & ſi tantùm verberatus eſſet, uno gradu increverit, ponendo etiam id eſſe facinus, quod erat inferius. Et ſi tantùm occiſus eſſet, per plures gradus aſcenderat. Cùm verò dixerit, propè parricidium necare: ſupra quod nihil eſt adjecit, quid dicam in crucem tollere? ita cum id quod maximum eſt occupaſſet, neceſſe erat in eo quod ultrà eſt, verba deficere. Fit & aliter ſupra ſummum adjectio: ut apud Virgilium de Lauſo.

——Quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni. Æneid. 8.

Summum eſt enim quo pulchrior alter non fuit, huic deinde aliquid ſuprà poſitum eſt. Tertius quoq; eſt modus, ad quem non per gradus itur, ut quod non eſt plus quàm maximũ, ſed quo nihil majus eſt. Matrem tuam occidiſti.

Quid dicam amplius? Matrem tuam occidiſti. Eſt & hoc augendi genus eſt, tantum aliquid efficere, ut non poſſit augeri. Creſcit oratio minus apertè; ſed neſcio an hoc ipſo efficacius, cùm citra diſtinctionem in contextu & curſu ſemper aliquid priore majus inſequitur: ut de vomitu in Antonium Cicero. In cœtu verò populi Romani negotium publicum gerens, magiſter equitum. Singula incrementum habent: Per ſe deforme, vel non in cœtu vomere: in cœtu etiam non populi: populi etiam non Romani: vel ſi nullum negotium ageret, vel ſi non publicum: vel ſi non magiſter equitum. Sed alius divideret hæc, & circa ſingulos gradus moraretur: hic in ſublime etiam currit, & ad ſummum pervenit non nixu, ſed impetu. Verùm ut hæc amplificatio in ſuperiora tendit; ita quæ fit per comparationem, incrementum ex minoribus petit. Augendo enim quod eſt infra, neceſſe eſt extollat id quod ſupra poſitum eſt: ut idem, atque in eodem loco; Si hoc tibi inter cœnâ, & in illis immanibus poculis tuis accidiſſet, quis non turpe duceret? In cœtu verò populi Romani. Et in Catilinam, Servi mehercle mei ſi me iſto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem. Interim propoſito velut ſimili exemplo, efficiendum eſt ut ſit majus id quod à nobis exaggerandum eſt: ut idem pro Cluentio, cùm expoſuiſſet Mileſiam quandam à ſecundis hæredibus pro abortu pecuniam accepiſſe, Quantò eſt inquit, Oppianicus in eadem injuria majore ſupplicio dignus? Siquidem illa cùm ſuo corpori vim attuliſſet, ſe ipſa cruciavit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis vim atque cruciatum. Nec putet quiſquam hoc quanquam eſt ſimile, illi ex argumentis loco, quo majora ex minoribus colliguntur, idem eſſe. Illic enim probatio petitur, hic amplificatio: ſicut in Oppianico non id agitur in illa comparatione, ut ille malè fecerit, ſed ut pejus. Eſt tamen quanquam diverſarum rerum quædam vicinia. Repetam igitur hic quoque idem quo ſum illic uſus, exemplum, ſed non in eundem uſum. Nam hoc mihi oſtendendum eſt, augendi gratia non tota modò totis, ſed etiam partes partibus comparari: ſicut hoc loco, An verò vir ampliſſimus P. Scipio pontifex maximus Tib. Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam orbem terrarum cæde atque incendio

Philip. 2.

Invect. 1.

In Catil. 1.

De Amplificatione.

incendio vaſtare cupientem, nos conſules perferemus? Hic & Catilina Graccho, & ſtatus reipublicæ orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi & incendiis & vaſtationi, & privatus conſulibus comparatur: quæ ſi quis dilatare velit, plenos ſingula locos habent. Quas dixi per ratiocinationem fieri amplificationes, videamus an ſatis proprio verbo ſignaverim. Nec ſum in hoc ſolicitus, dum res ipſa volentibus diſcere appareat. Hoc ſum tamen ſecutus, quod hæc amplificatio alibi poſita eſt, alibi valet: ut & aliud creſcat, aliud augeatur; inde ad id quod extolli volumus, ratio deducitur. Objecturus Antonio Cicero merum & vomitum. Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate. Quid fauces & latera ad ebrietatem? Minimè ſunt otioſa. Nam reſpicientes ad hæc, poſſumus æſtimare quantum ille vini in Hippiæ nuptiis exhauſerit, quod ferre & coquere non poſſet illa gladiatora corporis firmitate. Ergo ſi ex alio colligitur aliud, nec inproprium, niſi inuſitatum nomen eſt ratiocinationis, ut quod ex eadem cauſſa inter ſtatus quoque habemus. Sic & ex inſequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta vis fuit vini erumpentis, ut non caſum afferret aut voluntatem, ſed neceſſitatem, ubi minimè deceret, vomendi; & cibus non recens, ut accidere interim ſolet, redderetur, ſed qui uſque in poſterum diem redundaret. Idem hoc præſtant quæ anteceſſerunt. Nam cùm Æolus à Junone rogatus,

Philip. 1.

——Cavum converſa cuſpide montem
Impulit in latus, ac venti velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt.——

Æneid. 1.

apparet quanta ſit futura tempeſtas. Quid? cùm res atrociſſimas quaſque in ſummam ipſi extulimus invidiam, elevamus conſultò, quò graviora videantur quæ ſecuta ſunt: ut à Cicerone factum eſt, cùm illa diceret, Levia ſunt hæc in hoc reo crimina: Metum virgarum Navarchus nobiliſſimæ civitatis pretio redemit: humanum eſt. Alius, ne ſecuri feriretur, pecuniam dedit; uſitatum eſt. Nonne uſus eſt ratiocinatione, qua colligerent audientes quantum illud eſſet quod inferebatur, cui comparata hæc, humana viderentur atque uſitata? Sic quoque ſolet & aliud augeri: ut cùm Hannibalis bellicis laudibus ampliatur virtus Scipionis. Et fortitudinem Gallorum Germanorumq;

Act. 7.

miramur, quò ſit major C. Cæſaris gloria. Illud quoq; eſt ex relatione ad aliquid quod non ejus rei gratia dictum videtur, amplificationis genus. Non putant indignũ Trojani principes, *Iliad. 3.* Graios Trojanóſque propter Helenæ ſpeciem tot mala tanto temporis ſpacio ſuſtinere: quænam igitur illa forma credenda eſt? Non enim hoc dicit Paris, qui rapuit: non aliquis juvenis, non unus è vulgo; ſed ſenes & prudentiſſimi, & Priamo aſſidentes. Verùm & ipſe rex decenni bello exhauſtus, amiſſis tot liberis, imminente ſummo diſcrimine, cui faciem illam, ex qua tot lachrymarum origo fluxiſſet, inviſam atque abominandam eſſe oportebat, & audit hæc, & eam filiam appellans juxta ſe locat, & excuſat etiam, atque ſibi eſſe malorum cauſſam negat. Nec mihi videtur in Sympoſio Plato, cùm Alcibiadẽ confitentem de ſe quid à Socrate pati voluerit narrat, ut illum culparet hæc tradidiſſe: ſed ut Socratis invictam continentiam oſtenderet, quæ corrumpi ſpecioſiſſimi hominis tam obvia voluntate poſſet. Quin ex inſtrumento quoque, heroum illorum magnitudo æſtimanda nobis datur, *Iliad. 6.* ad hoc pertinet clypeus Ajacis, & haſta Pelias Achillis. *Iliad. 16.* Qua virtute egregiè eſt uſus in Cyclope Virgilius. Nam quod illud corpus concipiam, cujus

Æneid. 4. *Trunca manum pinus regit?*——

Quid, cùm vix loricam duo multiplicem connixi humeris ferrent, quantus Demoleos, qui indutus eam

——*curſu palantes Troas agebat?*

Æneid. 5. Quid M. Tullius de M. Antonii luxuria tantum fingere *Philip. 2.* ſaltem potuiſſet, quantum oſtendit dicendo, Cohchyliatis Cn. Pompeii periſtromatis ſervorum in cellis ſtratos lectos videres? Conchyliata periſtromata, & Cn. Pompeii, & in cellis ſervorum, nihil dici poteſt ultra: & neceſſe eſt ** Al. Eſt hoc* tamen infinito plus in domino cogitare. Et hoc * ſimile illi, quod *ἔμφασις* dicitur: ſed illa ex verbo, hoc ex re conjecturam facit: tantóq; pluſ valet, quanto res ipſa verbis eſt firmior. Poteſt aſcribi amplificationi congeries quoque verborum ac ſententiarum idem ſignificantium. Nam etiamſi non per gradus aſcendant, tamen velut acervo quodam allevantur. *Pro Ligario.* Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?

De Sententiarum generib.

tabas? Simile eſt hoc figuræ, quā συναθροισμὸν vocant: ſed illic plurium rerum eſt congeries, hic unius multiplicatio. Hæc etiam creſcere ſolet verbis omnibus altius inſurgentibus: Aderat janitor carceris, carnifex prætoris, mors terrórq; ſociorum, & civium Romanorum, lictor Sextius. Eadem ferè eſt ratio minuendi. Nam totidem ſunt aſcendentibus quot deſcendentibus gradus. Ideóq; uno ero exemplo contentus ejus loci quo Cicero de oratione Rulli hæc dicit, Pauci tamen, qui proximi adſtiterant, neſcio quid illum de lege Agraria voluiſſe dicere ſuſpicabantur. Quod ſi ad intellectum referas, minutio eſt: ſi ad obſcuritatem, incrementum. Scio poſſe videri quibuſdam ſpeciem amplificationis hyperbolen quoque, nam & hæc in utranq; partem valet: ſed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda eſt. Quos continuò ſubjungerem, niſi eſſet à cæteris ſeparata ratio dicendi, quæ conſtat non propriis, ſed tranſlatis. Demus ergo breviter hoc deſiderio jam penè publico, ne omittamus eum quem pleriq; præcipuum ac penè ſolum putant, orationis ornatum.

De Generibus ſententiarum.

CAP. V.

ARGUMENTUM.

Rationem dicendi quæ tranſlatis conſtat, ab ea quæ propriis conſtaret, ſeparandam eſſe in fine capitis ſuperioris dixit: in quo cùm de amplificandi modis locutus eſſet ante tropos qui tranſlatis conſtant, amplificationibus, tractatum de ſententiis ſubjungendum exiſtimavit. Quæ vox cùm ſit homonyma, quot modis accipi poſſit, quot ſint earũ genera, quis uſus, quæ vitioſa, quis modus, explicat. ¶ Triplicem ſententiæ acceptionem oſtendit. Prima ſignificari id omne quod animo ſentimus: ſecunda conſilium aut decretum: tertia, ad hujus ſimilitudinem, orationem ſumptam de vita, quæ quid in ea eſſe oporteat, breviter oſtendit. ¶ Et hujus eſſe varia genera. Nam aut ad rem univerſaliter referri, aut ad perſonam. Simplicem eſſe, aut duplicem. Sine & cum ratione ſubjecta. Ex diverſis quod cum mutatione figuræ addit acrimoniam. Quod à communi vertit ad proprium: quod à rebus ad perſonas transfert. Enthymema, cum non eſt argumentum, ſed ad ornatum refertur. Epiphonema, in clauſula additum. Noëma, clauſula ſenſus feriens. Quibus [illegible] ſententiarum genera ſubjungit, ex inopinato, aliò relata, aliunde petit, geminata, contrariè poſita, comparata, quorum quædam bona dici poſſint, quædam vitioſa, quæ ſunt illa, commemorat: Sententiarum modum hunc eſſe, ne crebræ ſint, ne palàm falſæ, ut à viris autoritate præditis proferan[illegible] iis nimium frequenter utentes, & contrà in totum damnan[illegible] perat; viam quandam mediam inter utroſque indicans, & [illegible] mediocres commendans.

Sententia quid.

SEntentiam veteres, quod animo ſenſiſſent, vocaverunt. Id cùm eſt apud Oratores frequentiſſimum, tum etiam in uſu quotidiano quaſdam reliquias habet. Nam & juraturi ex animi noſtri ſententia, & gratulantes ex ſententia dicimus. Non rarò tamen & ſic locuti ſunt, ut ſenſa ſua dicerent: nam ſenſus, corporis videbantur. Sed conſuetudo jam tenuit ut mente concepta, ſenſus vocaremus; lumina autem, præcipueque in clauſulis poſita, ſententias. Quæ minus crebra apud antiquos, noſtris temporibus modo carent. Ideoque mihi & de generibus earum, & de uſu arbitror pauca dicenda.

¶ Antiquiſſimæ ſunt, quæ propriè, quamvis omnibus idem ſit nomen, ſententiæ vocantur, quas Græci γνώμας appellant. Utrunq; autem nomen ex eo acceperunt, quòd ſimiles ſunt conſiliis aut decretis. Eſt autem hæc vox univerſalis, quæ etiam citra exemplum cauſſæ poſſit eſſe laudabilis, interim ad rem tantùm relata, ut, Nihil eſt tam populare, quàm bonitas. Interim ad perſonam, quale eſt Afri Domitii, Princeps qui vult omnia ſcire, neceſſe habet multa ignoſcere. Hanc quidam partem enthymematis, quidam initium aut clauſulam epichirematis eſſe dixerunt: & eſt aliquando: non tamen ſemper. Illud verius, eſſe eam aliquando ſimplicem, ut eam quam ſuprà dixi. Aliquando ratione ſubjecta. Nam in omni certamine, qui opulentior eſt, etiam ſi accipit injuriam, tamen quia plus poteſt, facere videtur. Nonnunquam duplicem, Obſequium amicos, veritas odium parit. Sunt etiam qui decem genera fecerunt; ſed eo modo quo fieri vel plura poſſunt, per interrogationem, comparationem, infitiationem, ſimilitudinem, admirationem, & cætera hujuſmodi: per omnes enim figuras tractari poteſt. Illud notabile ex diverſis, Mors miſera non eſt, aditus ad mortem miſer eſt. Ac rectæ quidem ſunt tales. Tam deeſt avaro quod habet, quàm quod non habet. Sed majorem vim accipiunt commutatione figuræ, ut,

Sallust. in Jugurth.

Æneid. 10,

Uſque adeone mori miſerum eſt? Acrius enim hoc, quàm per ſe, Mors miſera non eſt. Et tranſlatione à communi

ad

De ſententiarum generib.

Pro Liga.

ad proprium. Nam cùm ſit rectum, Nocere facile eſt, prodeſſe difficile: vehementius apud Ovidium Medæa dicit, *Servare potui, perdere an poſſim rogas?* Vertit ad perſonam Cicero, Nihil habet, Cæſar, nec fortuna tua majus, quam ut poſſis: nec natura melius, quam ut velis ſervare quàm plurimos. Ita quæ erant rerum, propria fecit hominis. In hoc genere cuſtodiendum eſt, & id quidem ubique, ne crebræ ſint, ne palam falſæ (quales frequenter ab iis dicuntur qui hæc καθολικὰ vocant; & quicquid pro cauſa videtur, quaſi indubitatum pronuntiant) & ne paſſim & à quocunque dicantur. Magis enim decent eos in quibus eſt authoritas, ut rei pondus etiam perſona confirmet. Quis enim ferat puerum aut adoleſcentulum, aut etiam ignobilem, ſi judicet in dicẽdo, & quodãmodo præcipiat? Enthymema quoque eſt, omne quod mente concipimus: propriè tamen dicitur, quæ eſt ſententia ex contrariis, propterea quòd eminere inter cæteras videtur, ut Homerus poëta, urbe Roma. De hoc in argumentis ſatis dictum eſt. Non ſemper autem ad probationem adhibetur, ſed aliquando ad ornatum. Quorum igitur impunitas, Cæſar, tuæ clementiæ laus eſt, eorum te ipſorum ad crudelitatem acuet oratio; Non quia ſit ratio diſſimilis, ſed quia jam per alia ut id injuſtum appareret, effectum erat. Et addita in clauſula eſt epiphonematis modo non tam probatio, quàm extrema quaſi inſultatio. Eſt enim epiphonema rei narratæ vel probatæ ſumma acclamatio, ut apud Virgilium,

Eadem orat. Pro Liga.

Epiphonema quid.

Æneid. 1.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Facere enim probus adoleſcens periculoſè, quam perpeti turpiter maluit.

Νόημα quid.

¶ Eſt & quod appellatur à novis νόημα, qua voce omnis intellectus accipi poteſt; ſed hoc nomine donarunt ea quæ non dicunt, verùm intelligi volunt: ut in eum quem ſæpius ludo redemerat ſoror, agentem cum ea talionis, quod ei pollicem dormienti recidiſſet, Eras dignus ut haberes integram manum. Sic enim auditur, ut depugnares.

Eadem orat. Pro Ligar.

¶ Vocatur aliquid & *Clauſula*: quæ ſi eſt quod concluſionem dicimus, & rectè, & quibuſdam in partibus neceſſaria eſt: Quare prius de facto veſtro fateamini neceſſe eſt, quàm Ligarii culpam ullam reprehendatis. Sed nunc illud volunt, ut omnis locꝰ, omnis ſenſus in fine ſermonis feriat

feriat aurem. Turpe autem ac propè nefas ducunt, reſpirare ullo loco qui acclamationem non petierit. Inde minuti corruptique ſenſiculi, & extra rem petiti. Neq; enim poſſunt tam multæ bonæ ſententiæ eſſe quàm neceſſe eſt multæ ſint clauſulæ. Jam hæc magis nova ſententiarũ genera: Ex inopinato; ut dixit Vibius Criſpus in eum qui cùm loricatus in foro ambularet, prætendebat id ſe metu facere. *Quis tibi ſic timere permiſit?* Et inſigniter Africanus apud Neronem de morte matris, *Rogant te Cæſar Galliæ tuæ, ut fœlicitatem tuam fortiter feras.* Sunt & aliò relata, ut Afer Domitius cùm Cloatillam defenderet, cui objectũ crimen, quòd virum qui inter rebellantes fuerat, ſepeliſſet, remiſerat Claudius, in epilogo filios ejus alloquens, *Matrem tamen,* inquit, *pueri ſepelitote.* Et aliunde petita, id eſt, in alium locum ex alio tranſlata: ut pro Spathale Criſpus, quam qui hæredem amator inſtituerat, deceſſit, cùm haberet annos duodeviginti, *O hominem divinum, qui ſibi indulſit.* Facit quaſdam ſententias ſola geminatio, qualis eſt Senecæ in eo ſcripto, quod Nero ad Senatum miſit occiſa matre, cùm ſe periclitatum videri vellet, *Saluum me eſſe adhuc nec credo, nec gaudeo.* Melior, cùm ex contrariis valet, *Habeo quem fugiam, quem ſequar non habeo.* Quid? quòd miſer cùm loqui non poſſet, tacere non poterat? Ea verò fit pulcherrima, cùm aliqua comparatione clareſcit. Trachallus contra Spathalem, *Placet hoc ergo, ô leges diligentiſſimæ pudoris cuſtodes, decimas uxoribus dari, quartas meretricibus?* Sed horum quidem generum & bonæ dici poſſunt, & malæ. Illæ ſemper vitioſæ, uti à verbo, Patres conſcripti, Sic enim incipiendum eſt mihi, ut memineritis patrum. Pejus adhuc, quo magis falſum eſt, & longius petitum. Contra eandem ſororem gladiatoris, cujus modò feci mentionem, At digito * pugnavi.

Ad Attic. 8.

* *Al.* Ad digitum mihi pugna eſt.

* *Al.* In capite.

¶ Eſt etiam generis ejuſdem, neſcio an vitioſiſſimum, quoties verborum ambiguitas cum rerum falſa quadam ſimilitudine jungitur. Clarum autorem juvenis audivi, cùm lecta è * capite cujuſdam oſſa ſententiæ gratia tenenda matri dediſſet, infœliciſſima fœmina nondum extuliſti filium, & jam oſſa legiſti. Ad hoc pleriq; minimis etiam inventiunculis gaudent, quæ excuſſæ riſum habent, inventæ facie ingenii blandiuntur. De eo qui naufragus, & antè agrorum ſterilitate vexatus, in ſcholis fingitur

De ſententiarum generib.

gitur ſe ſuſpendiſſe, *Quem nec terra recipit, nec mare, pendeat.* Huic ſimile in illo de quo ſuprà dixi, cui pater ſua membra laceranti venenum dedit, *Qui hæc edit, debet hoc bibere.* Et in luxurioſo, qui ἀποκαρτέρησιν ſimulaſſe dicitur, *Necte laqueum, habes quod faucibus tuis iraſcaris: Sume venenum, decet luxurioſum bibendo mori.* Alia vana: ut ſuadentis purpuratis, ut Alexandrum Babylonis incendio ſepeliant: *Alexandrum ſepelio, hoc quiſquam ſpectabit è tecto?* Quaſi verò id ſit in re tota indigniſſimum. Alia nimia: ut de Germanis dicentem quendam audivi, *Caput neſcio ubi impoſitum.* Et de viro forti, *Bella umbone propellit.* Sed finis non erit, ſi ſingulas corruptorum proſequar formas. Illud potius, quod eſt magis neceſſarium. Duæ ſunt diverſæ opiniones: aliorum, ſententias ſolas penè ſpectantium: aliorum, omnino damnantium: quorum mihi neutrum admodum placet. Denſitas earum obſtat invicem, ut in ſatis omnibus fructibúſque arborum nihil ad juſtam magnitudinem adoleſcere poteſt, quod loco in quem creſcat caret. Nec pictura in qua nihil circunditum eſt, eminet. Ideoque artifices etiam cùm plura in unam tabulam opera contulerunt, ſpatiis diſtinguunt, ne umbræ in corpora cadant. Facit res eadem conciſam quoque orationem. Subſiſtit enim omnis ſententia: ideóque poſt eam utique aliud eſt initium. Unde ſoluta ferè oratio, & è ſingulis non membris, ſed fruſtis collata, ſtructura caret, cùm illa rotunda, & undique circunciſa inſiſtere invicem nequeant. Præter hoc etiam color ipſe dicendi quamlibet clarus, multis tamen ac variis velut maculis conſpergitur. Porro ut affert lumen clavus purpuræ loco inſertus; ita certè neminem deceat intertexta pluribus notis veſtis. Quare licet hæc enitere, ut aliquatenus extare videantur; tamen lumina illa non flammæ, ſed ſcintillis inter fumum emicantibus ſimilia dixeris: quæ ne apparent quidem ubi tota lucet oratio, ut in ſole ſydera ipſa deſinunt cerni: & quæ crebris parvíſque conatibus ſe attollunt, inæqualia tantùm, & velut confragoſa, nec admirationem conſequuntur eminentium, & planorum gratiam perdunt. Hoc quoque accidit, quòd ſolas captanti ſententias, multas neceſſe eſt dicere leves, frigidas, ineptas. Non enim poteſt eſſe delectus, ubi numero laboratur. Itaque videas & diviſionem pro ſententia poni, & argumentum, ſi tantùm in clauſula [illegible] pronunciatur. Occidiſti uxorem ipſe adulter, non ferrem te, etiamſi repudiaſſes, diviſio eſt. Vis ſcire venenum eſſe amatorium? viveret homo niſi illud bibiſſet, argumentum eſt. Nec multas plerique ſententias dicunt, ſed omnia tanquam ſententias. Huic quibuſdam contrarium ſtudium, qui fugiunt ac reformidant omnem hanc in dicendo voluptatem, nihil probantes niſi planum, & humile, & ſine conatu. Ita dum timent ne aliquando cadant, ſemper jacent. Quid enim tantum in ſententia bona crimen eſt? non cauſſæ prodeſt? non judicem movet? non dicentem commendat? At eſt quoddam genus, quo veteres non utebantur. Ad quam uſque nos vocatis vetuſtatem? Nam ſi ad illam extremam, multa Demoſthenes, quæ ante eum nemo. Quomodo poteſt Ciceronem probare, qui nihil putet ex Catone Gracchiſque mutandum? Sed ante hos ſimplicior adhuc loquendi ratio fuit. Ego verò hæc lumina orationis, velut oculos quoſdam eſſe eloquentiæ credo. Sed neque oculos eſſe toto corpore velim, ne cætera membra officium ſuum perdant: & ſi neceſſe ſit, veterem illum horrorem dicendi malim, quàm iſtam novam licentiam. Sed patet media quædam via, ſicut in cultu victúque acceſſit aliquis citra reprehenſionem nitor, quem ſicut poſſumus, adjiciamus virtutibus. Prius tamen ſit, vitiis carere: ne dum volumus eſſe meliores veteribus, ſimus tantùm diſſimiles. Reddam nunc, quam proximam eſſe dixeram, partem de tropis, quos motus clariſſimi noſtrorum autores vocant. Horum tradere præcepta & grammatici ſolent. Sed à me, cùm de illorum officio loquerer, dilata pars hæc eſt, quia de ornatu orationis gravior videbatur locus, & majori operi ſervandus.

Cic 3. de Orat.

De Tropis.

Cap. VI.

ARGUMENTUM.

Definit Tropum eſſe veri ſermonis à propria ſignificatione in aliam cum virtute mutationem. Troporum quoſdam ſignificationis vehementioris cauſa, quoſdam decoris aſſumi oſtendit. Et in aliis verba verti, in aliis ſenſus ipſos. Horum primo loco metaphoram recenſet, cujus vim, utilitatem & jucunditatem prædicat, deinde quatuor de cauſis docet, neceſſitatis, ſignificationis vehementioris, [illegible] tus, & turpitudinis vitandæ cauſa. Quo differat à ſimilitudine, & vim ejus eſſe quadruplicem tradit: cùm animata pro animatis, inanima pro inanimis, inanima pro animatis, aut animata pro inanimis ponuntur. Ejus uſū modicū eſſe debere, ne nimia frequentia obſcuret, aut tædio afficiat. ¶ Vitioſas metaphoras has eſſe, humilē, ſordidā, majorem, minorem, redundantem, diſſimilē, duram. ¶ Synecdochen, cujus plures eſſe ſpecies docet: nam aut à parte totū aut à ſpecie genus, aut à præcedentibus ſequentia, & contra intelligi. Poëtisq; liberior eſt quàm Oratoribus Metonymia, id eſt, nominis pro nomine poſitionem, ad quam inventum pro re inventa, poſſeſſa pro poſſeſſoribus: & contra, contenta pro continentibus, effecta pro efficientibus refert. ¶ Antonomaſiam, quæ fit per epitheton, & ex his quæ in quoq; ſunt præcipua, & ex factis quibus perſona ſignificatur. ¶ Onomatopœiam, id eſt, nominis fictionem Græcis quàm Latinis magis conceſſam. ¶ Catachreſin, id eſt, abuſione, quæ non habentibus nomen accōmodat quod id proximū eſt, & quo pacto à metaphora diſcernatur, oſtendit. ¶ Metalipſin, quæ ex alio in aliud velut viā præſtat. ¶ Epitheton, quo Poëtæ frequentius utuntur: quia apud Oratores niſi vim rei exprimat, locum non habet, quod quando ad antonomaſiam referatur, ut nomen ſuū retineat docet. ¶ Allegoriā, cū aliud verbis, aliud ſenſu oſtenditur. Et ejus totum uſum nonnunquā eſſe in oratione, etiamſi rarò: frequentius verò ex parte. Speciosū autem eſſe illud genus quod tribus permiſtum ſit, ſimilitudine, allegoria, tranſlatione. ¶ Alia ejuſdem genera recenſet: id quod in exemplis eſt, & ænigma non evitatum magnis Oratoribus: & Ironiā, quam illuſionem vocamus, cujus ſpecies ſint ſarcaſmus, aſteiſmus, antiphraſis, parœmia, mycteriſmus. ¶ Periphraſin, id eſt, circuitū loquendi, quā nonnunquā neceſſitatis cauſa, ut dictu deformia tegātur, nonnunquam ornatus adhibetur. Cùm verò in vitiū incidit, periſſologia dicitur. ¶ Hyperbatō, quod opportuna ordinis mutatione aliquid ex ſignificatione mutando, numeroſā orationē reddit. Nam ſi ſola ſtructura variaretur: nullo ex ſignificatione mutato, figura verborum potius eſſet quàm tropus: quod cū duobus verbis fit, anaſtrophe dicitur. ¶ Ultimā hyperbolem quæ augendo vel minuendo fit pluribus modis: augendo, plus facto eſſe dicendo, aut per ſimilitudinem attollendo, ſignis vel tranſlatione, vel alia inſuper addita. In qua menſura ſervanda ſit, ut naturalē modū non excedamus, etiamſi quid ultra fidē dicamus: cujus in minuendo totidē ſint genera.

TRopus eſt verbi vel ſermonis à propria ſignificatione in aliam cum virtute mutatio. Circa quem inexplicabilis & grammaticis inter ipſos, & philoſophis pugna eſt, quæ ſint genera, quæ ſpecies, quis numerus, quis cui ſubjiciatur. Nos omiſſis, quæ nihil ad inſtituendū Oratorem pertinent, cavillationibus, neceſſarios maximè atq; in uſu receptos exequemur. hoc modo in his annotaſſe contenti, quoſdam gratia ſignificationis, quoſdā decori aſſumi, & eſſe alios in verbis propriis, alios in tranſlatis: vertiq; formas non verborum modò, ſed & ſenſuum, & compoſitionis.

poſitionis. Quare mihi videntur erraſſe, qui non alios crediderunt tropos, quam in quibus verbum pro verbo poneretur. Neq; illud ignoro, in iiſdẽ ferè qui ſignificandi gratia adhibentur, eſſe & ornatum: ſed non idem accidet contràʒerúntque quidam tantùm ad ſpeciem accommodati.

¶ Incipiamus igitur ab eo, qui cum frequentiſſimus eſt tum longè pulcherrimus; tranſlatione dico, quæ *Metaphora* Græcè vocatur. Quæ quidẽ cùm ita eſt ab ipſa nobis cõceſſa natura, ut indocti quoque non ſentientes ea frequenter utantur: tum in jucunda atq; nitida, ut in ratione quãlibet clara, proprio tamen lumine eluceat. Neq; enim vulgaris eſſe, nec humilis, nec inſuavis, rectè modò adſcita, poteſt. Copiam quoque ſermonis auget permutando, aut mutando quod non habet: quodque difficillimum eſt, præſtat ne ulli rei nomen deeſſe videatur. Transfertur ergo nomen aut verbum ex eo loco in quo proprium eſt, in quo aut proprium deeſt, aut tranſlatũ proprio melius eſt. Id facimus, aut quia neceſſe eſt, aut quia ſignificantius eſt, aut (ut dixi) quia decentius. Ubi nihil horum præſtabit quod transferetur, improprium erit. Neceſſitate ruſtici dicunt gemmam in vitibus, (quid enim dicerent aliud?) & ſitire ſegetes, & fructus laborare. Neceſſitate nos, durum hominem, aut aſperum. Non enim proprium erat quod daremus his affectibus nomen. Jam incenſum ira: &, inflammatum cupiditate: &, lapſum errore, ſignificandi gratia. Nihil enim horum ſuis verbis, quàm his arceſſitis, magis proprium erat. Illa ad ornatum, lumen orationis: &, generis claritatem: &, concionum procellas: &, eloquentiæ flumina *: ut Cicero pro Milone, Clodium fontem gloriæ ejus vocat: & alio loco, ſegetem ac materiam. Quædam etiam parum ſpecioſa dictu, per hanc explicantur,

* *Al.* fulmina.

Hoc faciunt nimio ne luxu obtuſior uſus
Sit genitali arvo, & ſulcos oblimet inertes. Georg. 4.

In totum autem metaphora brevior eſt quàm ſimilitudo: eóque diſtat, quod illa comparatur rei quam volumus exprimere, hæc pro ipſa re dicitur.

¶ Comparatio eſt, cùm dico feciſſe quid hominem ut leonem: Tranſlatio, cum dico de homine, leo eſt. Hujus vis omnis quadruplex maximè videtur: cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: ut de agitatore,

——*Gubernator magna contorſit equum vi.*

& ut Livius Scipionem à Catone adlatrari ſolitum refert. Inanima pro aliis generis ejuſdem ſumuntur, ut,

——Claſſique immittit habenas.

Aut pro rebus animalibus inanima,

Ferro an fato virtus * Argivûm occidit. Aut contrà,

——Sedet inſcius alto
Accipiens ſonitum ſaxi de vertice paſtor:

Decad. 4. lib. 7.

Æneid. 6.

* Mœro.

Æneid. 2.

Præcipuéq; ex his oritur mira ſublimitas, quæ * audaciæ proxima, periculo tranſlationis attollitur, tolluntur cum rebus ſenſu carentibus, actum quendam & animos damus; qualis eſt,

Pontem indignatus Araxes.

* Al. quæ audaci & proximè periculum tranſlatione tollantur, cum rebus.

Et illa Ciceronis, Quid enim tuus ille, Tubero, diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? Duplicatur interim hæc virtus apud Virgilium,

——Ferrumque armare veneno.

Æneid. 8.

Pro Ligario.

Æneid. 7.

Nam & *veneno armare*, & *ferrum armare*, tranſlatio eſt. Secantur hæc in plures: ut à rationali ad rationale, & idem de irrationalibus: & hæc invicem, quibus ſimilis ratio eſt, & à toto, & à partibus. Sed jam non pueris præcipimus, ut accepto genere ſpecies intelligere non poſſint. Ut modicus autem atq; opportunus ejus uſus illuſtrat orationem: ita frequens & obſcurat, & tædio complet: continuus verò in allegoriam & ænigma exit.

Sunt quædam etiam humiles tranſlationes: ut id de quo modò dixi, Saxea eſt verruca. Et ſordidæ. Nõ enim ſic Cicero rectè ſentinam reipub. dixit, fœditatem hominum ſignificans: idcirco probem illud quoque veteris oratoris, *Perſecuiſti reipub. vomicas.* Optiméq; Cicero demonſtrat cavendum, ne ſit deformis tranſlatio: qualis eſt (nam ipſis ejus utar exemplis) Caſtratam morte Aphricani remp. &, Stercus curiæ Glauciam. Ne nimio major, aut, quod ſæpius accidit, minor. Ne diſſimilis: quorum exempla nimiũ frequenter deprehendet, qui ſciverit * hæc vitia eſſe. Sed & copiæ quoque modum egreſſa vitioſa eſt, præcipuè in eadem ſpecie.

In Catil. & Saluſt. In ora. & de Orat. 3.

* Al. ſcierit.

Sunt & duræ, id eſt, à longinqua ſimilitudine ductæ, ut

Capitis nives.—— &,
Iuppiter hybernas cana nive conſpuit Alpes.

In illo verò plurimũ erroris, quòd ea quæ Poëtis (qui & omnia

Horat. 4. Carm. & Serm. 2. Saty. 3.

omnia ad voluptatem refertis, & plurima vertere etiam ipſa metri neceſſitate coguntur, permiſſa ſunt, convenire quidam etiam proſæ putant. At ego in agendo nec paſtorem populi autore Homero dixerim: nec volucres pennis remigare, licèt Virgilius in apibus ac Dædalo ſpecioſiſſimè ſit uſus. Metaphora enim aut vacantem occupare locũ debet, aut ſi in alienum venit, plus valere eo quod expellit.

Iliad.
Georg. 4.
Æneid. 6.

¶ Quod aliquanto pænè jam magis de *ſynecdoche* dicam. Nam tranſlatio permovendis animis plerumq; & ſignandis rebus, ac ſub oculos ſubjiciendis reperta eſt. Hæc variare ſermonem poteſt, ut ex uno plures intelligamus, parte totum, ſpecie genus, præcedentibus ſequentia, vel contra, omnia liberiora Poëtis, quam Oratoribus. Nam proſa ut mucronem pro gladio, & tectum pro domo recipiet: Ita non puppim pro navi, nec abietem pro tabellis. Et rurſus ut pro gladio ferrum, ita pro equo quadrupedem. Maximè autem in orando valebit numerorum illa libertas. Nam & Livius ſæpe ſic dicit, Romanus prælio victor: cùm Romanos viciſſe ſignificat. Et contrà Cicero ad Brutum: Populo, inquit impoſuimus, & Oratores viſi ſumus, cùm de ſe tantum loqueretur. Quod genus non orationes modò ornat, ſed etiam quotidiani ſermonis uſus recipit. Quidam συνεκδοχὴν vocant, cùm & id in contextu ſermonis quod tacetur accepimus. Verbum enim ex verbo intelligitur, quod inter vitia ἔλλειψις vocatur.

Arcades ad portas ruere.

Æneid. 12.

Mihi hanc figuram eſſe magis placet. Illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio,

Aſpice aratra jugo referunt ſuſpenſa juvenci.

Eclog. 2.

Unde apparet noctem appropinquare. Id neſcio an Oratori conveniat, niſi in argumentando, cùm rei ſignum eſt. Sed hoc ab elocutionis ratione diſtat.

¶ Nec procul ab hoc genere diſcedit μετωνυμία, quæ eſt nominis pro nomine poſitio: cujus vis eſt, pro eo quod dicitur, cauſam propter quam dicitur, ponere: ſed ut ait Cicero ὑπαλλαγὴν Rhetores dicunt. Hæc inventa ab inventore, & ſubjecta ab obtinentibus ſignificat, ut,

Ad Brutum

Cererem corruptam undis: &

——Receptus terra Neptunus claſſes Aquilonibus arcet.

Æneid. 1.
Horat. in arte.

Quod fit retro durius. Refert autem in quantum hic tropus Oratorem ſequatur. Nam ut Vulcanũ pro igne vulgò audivimus: &, *Vario Marte pugnatum*, eruditus eſt ſermo: & Venerē quàm coitum dixiſſe magis decet: ita Liberum & Cererem pro vino & pane licentius, quàm ut fori ſeveritas ferat: ſicut ex eo quod continet, id quod continetur, uſus recipit, ut bene moratas urbes, & poculum epotum, & ſeculum fœlix. At id quod contrà eſt, rarò audeat quis, niſi Poëta,

——*Iam proximus ardet Vcalegon.* Æn. 2.

Niſi fortè hoc potius eſt à poſſeſſore, quod poſſidetur: ut hominem devorari, cujus patrimonium conſumitur. Quo modo fiunt innumerabiles ſpecies. Hujus enim ſunt generis, cùm ab Annibale cæſa apud Cannas ſexaginta millia dicimus, & apud Tragicos ab Ægialeo & carmina Virgilii veniſſe, & venire commeatus qui afferantur: & ſacrilegiũ deprehenſum, non ſacrilegum: & armorum ſcientiam habere, non artis. Illud quoque & Poëtis & Oratoribus frequens quo eum qui efficit, ex eo quod efficitur, oſtendimus. Nam & carminum autores,

Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas, Hor. car. 1
Regúmque turres Et,
Pallenteſque habitant morbi, triſtiſque ſenectus. Æn. 6.

Et Orator præcipitem iram, hilarem adoleſcentiam, ſegne otium dicit. Eſt etiam huic tropo quædam cum ſynecdoche vicinia. Nam cùm dico Vultus hominis pro vultu, dico pluraliter quod ſingulare eſt: quod plurale eſt, ſingulariter. Sed non id ago, ut unum ex multis intelligatur: (nã id eſt manifeſtum) ſed nomen immuto: ut cùm aurata tecta, aurea, puſillum à vero diſcedo, quia non eſt niſi pars aurata. Quæ ſingula perſequi, minutioris eſt curæ, etiam non Oratorem inſtituentibus.

¶Ἀντονομασία, quæ aliquid pro nomine ponit, Poëtis quoque modò frequentiſſima; & per epicheton, quia detracto eo cui apponitur, valet pro nomine, Tydides, Pelides: & ex his quæ in quocunque ſunt præcipua.

——*Divûm pater, atque hominum Rex.* Æn. 4.

Et ex factis, quibus perſona ſignatur,

——*Thalamo quæ fixa reliquit Impius.*

Oratoribus etiam ſi rarus ejus rei, nonnullus tamen uſus eſt. Nam ut Tydiden & Peliden non dixerint, ita dixerunt impium pro parricida: everſorem quoque Carthaginis & Numantiæ, pro Scipione; & Romanæ eloquentiæ principẽ pro Cicerone poſuiſſe non dubitent, Cicero ipſe certè uſus eſt hac libertate. *Non multa peccas,* inquit ille *fortiſſimo viro ſenior magiſter: & ſi peccas, te regere poſſum.* Neutrum enim nomen poſitum eſt, & utrunque intelligitur. Pro Mur.

¶ Ονοματοποιΐα quidē, id eſt, fictio nominis, Græcis inter maximas habita virtutes, nobis vix permittitur. Et ſunt plurima ita poſita ab iis qui ſermonem primi fecerunt, aptantes affectibus vocem. Nam mugitus & ſibilus & murmur inde venerunt. Deinde tanquam conſummata ſint omnia, nihil generare audemus ipſi, cùm multa quotidie ab antiquis ficta moriantur. Vix illa quæ παραγόμενα vocant, quæ ex vocibus in uſum receptis quocunque modo declinantur, nobis permittimus, qualia ſunt *Sullaturit* *, & *Proſcripturit*; atque *Laureati poſtes*, pro illo, lauro coronati, ex eadem fictiōe ſunt. Sed hoc feliciter evaluit, ut contrà, *Vio* pro *Eo*, inſœliciter. In Græcis *obeliſco, coludumo, &c.* dura etiam jungere vetamur, qui toleranter videre ſeptentriones videmur.

Al. Sallaturit. Vid. ſup. cap 3. quod eſt de Ornatu, vbi idem verbum.

¶ Eo magis neceſſaria κατάχρησις, quam rectè dicimus *Abuſionem*, quæ non habentibus nomen ſuum, accommodat quod in proximo eſt, ſic,

Aen. 2. ——*Equum divina Palladis arte*

Ædificant: - & apud Tragicos, *Et jam leo pariet, at* * *pater eſt.* Mille ſunt hæc, & Acetabula quicquid habet; & Pyxides cujuſcunque materiæ ſunt, & Parricida, matris quoque aut fratris interfector. Diſcernendúmque eſt hoc totum à tranſlatione genus; quod abuſio eſt, vbi nomen defuit: Tranſlatio, vbi aliud fuit. Nam poëtæ ſolent abuſivè etiam in his rebus quibus nomina ſua ſunt, vicinis potius uti, quod rarum in proſa eſt. Illa quoq; quidam καταχρήσεις eſſe volunt, cum pro temeritate virtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. A quibus hæc quidem diſſonantia ſunt, quod in his non verbū pro verbo ponitur, ſed res pro re. Neque enim putat quiſquam luxuriam & liberalitatem idem ſignificare: verum id quod fit, alius luxuriam eſſe dicit, alius liberalitatem; quamvis neutri dubium ſit hæc eſſe diverſa.

Al. &c.

¶ Supereſt, ex his quæ aliter ſignificant, μετάληψις, id eſt, Tranſſumptio, quæ ex alio in aliud velut viam præſtat: tropus & rariſſimus, & maximè improprius: Græcis tamen frequentior, qui Centaurum Chirona, & νήσους θοὰς ὀξείας dicunt. Nos quis Ferat, ſi Verrem, ſuem: aut Lælium, doctum nominemus? Eſt enim hæc in metalepſi natura, ut inter id quod transfertur, ſit medius quidam gradus, nihil ipſe ſignificans, ſed præbens tranſitum: quem tropum magis affectamus, ut habere videamur, quàm ut ullo in loco deſideremus. Nam ejus frequentiſſimum exemplum eſt, cano, canto, dico; ita cano, dico. Item eſt medium illud cano. Nec diutius in eo morandum: nihil enim uſus admodum video, niſi ut dixi, in mediis. Cætera jam non ſignificandi gratia, ſed ad ornandam modò, non augendam orationem aſſumuntur.

¶ Ornat enim ἐπίθετον quod rectè dicimus appoſitum: à nonnullis ſequens dicitur. Eo Poëtæ & frequentius & liberius utuntur. Namque illis ſatis eſt convenire verbo cui apponitur: & ita Dentes albi, & Humida* vina in his non reprehenduntur. Apud Oratorem, niſi aliquid efficitur, redundat. Tum autem efficitur, ſi ſine illo quod dicitur, minus eſt: qualia ſunt, *O ſcelus abominandum, O deformem libidinem.* Exornatur autem res tota maximè tranſlationibus, *Cupiditas effrænata & Inſanæ ſubſtructiones.* Et ſolet fieri aliis adjunctis Epitheton tropis, ut apud Virgilium, *Turpis Egeſtas, & Triſtis ſenectus.* Veruntamen talis eſt ratio hujuſce virtutis, ut ſine appoſitis nuda ſit & velut incompta oratio. Ne oneretur tamen multis, nam fit longa & impedita, ut in quæſtionibus eam judices ſimilem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoque, in quo & numerus eſt duplex, nec duplum virium: quanquam non ſingula modo, ſed etiam plura verba apponi ſolent: ut,

Conjugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo.

Sed hoc quoque modo duo verba uni appoſita, ne verſum quidem decuerint. Sunt autem quibus non videatur hic omnino tropus, quia nihil vertat. Neceſſe eſt enim ſemper, ut id quod eſt appoſitum, ſi à proprio diviſeris, per ſe ſignificet, & faciat antonomaſiam. Nam ſi dicas, *Ille qui Carthaginem & Numantiam evertit*, antonomaſia eſt: ſi adjeceris *Scipio*, appoſitum. Non poteſt ergo non eſſe junctum.

¶ At ἀλληγορία quam Inverſionem interpretamur, aliud verbis, aliud ſenſu oſtendit; ac etiam interim contrarium. Prius, ut.

* *al.* humilia.

Cic. pro Cluentio & pro Milone.

Æneid. 6.

Æneid. 3.

Hor. Car. 1. ode 14. *O navis referent in mare te novi*
Fluctus? O quid agis? fortiter occupa *Portum.*

Totúſque etiam ille Horatii locus, quo navim pro republica;
fluctuum tempeſtates, pro bellis civilibus; portum,
pro pace atque concordia dicit. Tale Lucretius,

Lib. 4. *Avia Pieridum peragro loca,* & Virgilius.
Geor. lib. 1. *Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor:*
Et jam tempus equûm ſpumantia ſolvere colla.

Eclog. 9. Sine tranſlatione verò in Bucolicis,

Certè equidem audieram, qua ſe ſubducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Uſque ad aquam, & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus veſtrum ſervaſſe Menalcam.

Hoc enim loco præter nomen cætera propriis deciſa ſunt
verbis: verùm non paſtor Menalcas, ſed Virgilius eſt intelligendus.
Pro Milone. Habet uſum talis allegoriæ frequenter oratio,
ſed rarò totius: plerunque apertis permiſta eſt. Tota apud
Ciceronem talis. Hoc miror enim, queróque, quenquam
hominem ita peſſundare alterum verbis velle, ut etiam
navim perforet in qua ipſe naviget. Illud commiſtum
frequentiſſimum. Equidem cæteras tempeſtates & procellas
in illis duntaxat fluctibus concionum ſemper Miloni
putavi eſſe ſubeundas. Niſi adjeciſſet duntaxat fluctibus
concionum, eſſet allegoria: nunc eam miſcuit. Quo in genere
& ſpecies ex arceſſitis verbis venit, & intellectus ex
propriis. Illud verò longè ſpecioſiſſimum genus orationis,
in quo trium permiſta eſt gratia, ſimilitudinis, allegoriæ,
Pro Muræ. & tranſlationis: Quod fretum, quem Euripum, tot motus,
tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes,
fluctus, quantas perturbationes, & quantos æſtus
habet ratio comitiorum? Dies intermiſſus unus, aut nox
interpoſita ſæpe & perturbat omnia, & totam opinionem
parva nonnunquam commutat aura rumoris. Nam id
quoque in primis eſt cuſtodiendum, ut quo ex genere
cœperis tranſlationis, hoc deſinas. Multi enim cùm initiũ
à tempeſtate ſumpſerint, incendio aut ruina finiunt; quæ
eſt inconſequentia rerum fœdiſſima. Cæterum allegoria
parvis quoque ingeniis, & quotidiano ſermoni frequentiſſimè
ſervit, nam illa in agendis cauſſis jam detrita, *Pedem
conferre*, & *Jugulum petere*, & *Sanguinem mittere*, inde
ſunt: nec offendunt tamen. Eſt enim grata in eloquendo
novitas,

novitas, & commutatio: & magis inopinata delectant. Ideóque jam in his amiſimus modum, & gratiam rei nimia captatione conſumpſimus. Eſt in exemplis allegoria, ſi non prædicta ratione ponantur. Nam ut Dionyſium Corinthi eſſe, quo Græci omnes utuntur; ita plura ſimilia dici poſſunt.

Vide Eraſ. in adag. Dionyſius Corinthi.

¶ Hæc allegoria quæ eſt obſcurior, *ænigma* dicitur: vitium meo quidem judicio, ſi quidem dicere dilucidè, virtus: quo tamen & poetæ utuntur,

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cæli ſpatium, non amplius ulnas?

Virgil. Eclog. 3.

Et Oratores nonnunquam, ut, Cæcilius * Quadrantariam Clytemneſtram:* &, In triclinio Coam: &, In cubiculo nolam. Nanque & nunc quædam ſolvuntur, & tum erant notiora cum dicerentur, & ænigmata ſunt tamen, nec ea, niſi quis interpretetur, intelligas.

* *Vid. Cæci. li.*10.*c.* 16. *& Andr. Alciat. parerg. lib.*2.*cap.* 12.

* *Al.* Cæcilius quadrantariam Clytemneſtram in triclinio Coã: in cubiculo nolam.

¶ In eo verò genere, quo contraria oſtenduntur, *Ironia* eſt: Illuſionem vocant: quæ aut pronuntiatione intelligitur, aut perſona, aut rei natura, nam ſi qua earum verbis diſſentit, apparet diverſam eſſe orationi voluntatem, quanquam in plurimis id tropis accidit, ut interſit quid de quo dicatur: quia (quod dicitur alibi) verum eſt aut laudi ſimulatione detrahere, aut vituperationi laude, conceſſum eſſe: quale eſt quod C. Verres prætor urbanus homo ſanctus & diligens, ſubſortionem ejus eo die non haberet. Et contra, Oratores viſi ſumus, & populo impoſuimus. Aliquando cum riſu quodam contraria dicuntur iis quæ intelligi volunt, quemadmodum in Clodium. Integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita anteacta ſervavit. Præter hæc uſus eſt allegoriæ, ut triſtia dicamus melioribus verbis, aut bonæ rei gratia quædam contrariis ſignificemus, aliud textu; quæ & annumeravimus. Hæc ſiquis profectò ignorat quibus Græci nominibus appellent σαρκασμὸν, ἀστεισμὸν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν dici ſciat. Sunt etiã, qui hæc non ſpecies allegoriæ, ſed ipſa tropos dicant: acri quidem ratione, quod illa obſcurior ſit, & in his omnibus apertè appareat quid velimus. Cui accedit hoc quoque, quod genus cùm dividitur in ſpecies, nihil habeat proprium: ut arboris ſpecies ſunt pinus, & olea, & cupreſſus, & ipſius per ſe nulla proprietas. Allegoria verò habeat aliquid proprium: quod quomodo fieri poteſt, niſi ipſa ſpecies

Cicer. pro Cluen. & in Orat.

cies eſt? Sed ad utendum nihil refert.

¶ Adiicitur his *μυκτηρισμὸς* ſimulatus quidem, ſed nō latens deriſus. ¶ Pluribus autem verbis cum id quod uno aut paucioribus certè dici poteſt, explicatur; περίφρασιν vocant, circuitum loquendi: qui nonnunquam neceſſitatē habet, quoties dictu deformia operit: ut Salluſtius. *Ad requiſita naturæ.* Interim ornatum petit ſolum qui eſt apud poëtas frequentiſſimus: ut,

Æneid. 2. *Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris*
Incipit, & dono divûm gratiſſima ſerpit.

Et apud Oratores non rarus, ſemper tamen adſtrictior. Quicquid enim ſignificari brevius poteſt, & cum ornatu latius oſtenditur, περίφρασις eſt: cui nomen Latinè datum eſt, non ſanè orationis aptum virtuti, circunlocutio. ¶ Verum hæc ut cūm decorū habet, periphraſis: ita cūm in vitium incidit περισσολογία dicitur. Obſtat enim quicquid nō adiuvat.

¶ Hyberbaton quoque, id eſt, verbi tranſgreſſionem, quam frequenter ratio compoſitionis & decor poſcit, non immerito inter virtutes habemus. Fit enim frequentiſſimè aſpera & dura, & diſſoluta & hians oratio, ſi ad neceſſitatem ordinis ſui verba redigantur, & ut quodque oritur, ita proximis etiam, ſi vinciri non poteſt, alligetur. Differenda igitur quædam, & præſumenda, atque ut in ſtructuris lapidum impolitiorum, loco quo convenit quicque ponendum. Nō enim recidere ea, nec polire poſſumus, quæ coagmentata ſe magis jungant: ſed utendum his qualia ſunt, eligendæque ſedes. Nec aliud poteſt ſermonem facere numeroſum quam opportuna ordinis mutatio. Neq; aliud

1 De Rep. κατέβην χθὲς εἰς Πειραιᾶ. Platonis inventa ſunt quatuor illa verba, quibus in illo pulcherrimo operum in Piræum deſcendiſſe ſignificat, plurimis modis ſcripta, quod eum quoque maximè facere experiretur.

¶ Verum id cum duobus verbis fit, ἀναστροφὴ dicitur, reverſio quædam: qualia ſunt vulgò, *Mecum, ſecum*: apud Oratores & Hiſtoricos, *Quibus de rebus.* At cum decoris gratia contrahitur longius verbum, propriè Hyperbati tenet nomen: ut, *Animadverti, judices, omnem accuſatoris orationem*

Cic. in ora. pro Cluen. *in duas diviſam eſſe partes.* Nam in duas partes diviſam eſſe, rectum erat, ſed durum, & incomptum. Poëtæ quidem etiam verborum diviſionem faciunt, & tranſgreſſionem:

——*Hyperboreo ſeptem ſubjecta trioni*, quod oratio nequaquam recipiet. At id quidẽ eſt propter quod cum dicitur tropus ſit, quia componendus eſt è duobus intellectibus. Alioqui ubi nihil ex ſignificatione mutandum eſt, & ſtructura ſola variatur, figura potius verborum dici poteſt: ſicut multi narrationem longis mutant hyperbatis. Ex confuſis quæ vitia accidunt, ſuo loco diximus.

Virgil. Georg. 3.

¶ Hyperbolem audacioris ornatus ſummo loco poſui. Eſt hæc ementiens ſuperjectio. Virtus ejus ex diverſo par augendi atque minuendi. Fit pluribus modis. Aut enim plus facto dicimus, *Vomens fruſtis eſculentis gremium ſuum & totum tribunal implevit.* Sic Virgil.

Ci. Philipp. 2

Geminique minantur In cœlum ſcopuli.—— Aeneid. 1.
Aut res per ſimilitudinem attollimus:
——*Credas innare revulſas Cycladas*—— Aeneid. 8.
Aut per comparationem: ut,
——*Fulminis ocyor talis.* Aut ſignis quaſi quibuſdam,
——*Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret* Aeneid. 5.
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas. Aeneid. 7.

Vel tranſlatiõe, ut ipſum illud volaret. Creſcit interim hyperbole alia inſuper addita: ut Cicero in Antonium dicit, *Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ ſi fuit, animal unum: Oceanus medius fidius, vix videtur tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam citò abſorbere potuiſſe.* Exquiſitam verò figuram hujus rei deprehendiſſe apud Principem Lyricorum Pindarum videor in libro quẽ inſcripſit ὕμνοις. Is namque Herculis impetum adverſus Meropas, qui in inſula Co dicuntur habitaſſe, non igni, nec ventis, nec mari, ſed fulmini dicit ſimilem fuiſſe: ut illa minora, hoc par eſſet. Quod imitatus Cicero illa compoſuit in Verrem, Verſabatur in Sicilia longo intervallo nõ Dionyſius ille, nec Phalaris: (tulit enim illa quondam inſula multos & crudeles tyrannos:) ſed novum quoddam monſtrum ex vetere illa immanitate, quæ in iiſdem verſata locis dicitur. Nõ enim Carybdim tam infeſtam neque Scyllam navibus, quàm iſtum in eodem freto fuiſſe arbitror. pauciora ſunt genera minuendi.

Philip. 2.

De Scilla & Charybdi. vid. Eraſm. chil. 1. cent. 5. adag. 4.

——*Vix oſſibus hærent.* Virg. Eclog. 2.

Et quod Cicero in quodam joculari libello,

Fundum Varro vocat, quem poſſim mittere funda:
Ni tamen excideric, quà cava funda patet.

Sed hujus quoque rei ſervetur menſura quædam. Quamvis enim eſt omnis Hyperbole ultra fidem, non tamen eſſe debet ultra modum: nec alia via magis in κακοζηλίαν itur. Piget referre plurima hinc orta vitia, cùm præſertim minimè ſint ignota & obſcura. Monere ſatis eſt, mentiri Hyperbolen; nec ita, ut mendacio fallere velit. Quo magis intuendum eſt, quouſque deceat extollere quod nobis non creditur. Pervenit hæc res frequentiſſimè ad riſum: qui ſi aptus eſt, urbanitatis: ſin aliter, ſtultitiæ nomen aſſequitur. Eſt autem in uſu vulgò quoque & inter eruditos, & apud ruſticos; videlicet quia Natura eſt omnibus augendi res vel minuendi cupiditas inſita, nec quiſquam vero contentus eſt. Sed ignoſcitur, quia non affirmamus. Tum eſt Hyperbole virtus, cùm res ipſa de qua loquendum eſt, naturalem modum exceſſit. Conceditur enim amplius dicere, quia dici quantum eſt, non poteſt: meliúſque ultrà quàm citrà ſtat oratio. Sed de hoc ſatis; quia eundem locum plenius in eo libro quo cauſſas corruptæ eloquentiæ reddebamus, tractavimus.

M· FAB· QVINTILIANI DE INSTITUTIONE ORATORIA LIBER IX.

Quò differant figuræ à tropis.

CAP. I.

ARGUMENTUM.

Troporum abſoluta tractatione, ad Figuras tranſit. Primùm quæ ſit inter tropos & figuras convenientia, explicat. Deinde quo inter ſe differant ex utriuſq; definitione colligit. Præterea figuræ duplicem acceptionem oſtendit. Primam ſententiæ qualemcunque formam & habitum. Secundam, à ſimplici ac in promptu poſito dicendi modo mutationem, de qua hoc capite tractat. Hoc itaque, quod ambiguum

erat,

De Differentiis figurarum a Tropis.

erat, diſcuſſo; figuram definit eſſe arte aliqua novatam dicendi formam. Deinde dupliciter dividit, in figuram ſententiarum, & verborum. Et quia natura res verbis priores ſunt, de figuris ſententiarum priùs loquitur, eáſque non vulgariter ab utilitate commendat: quia & ad fidem faciendam, & ad movendos affectus plurimum poſſint, id ſimilitudine à re militari ſumpta evidentius reddit. Poſtremò figurarum non eſſe infinitum numerum, ut quot affectus ſint, totidem figuras eſſe dicamus, ſed certum eſſe modum quendam docet: quámq; viam in figuris enumerandis Cicero ſecutus ſit, locis integris ex Oratore ejus & de Oratore libro tertio citatis oſtendit.

CUM ſit proximo libro de tropis dictum, ſequitur pertinens ad figuras, quæ ſchemata Græcè vocantur, locus, ipſa rei natura conjunctus ſuperiori. Nam plerique has tropos eſſe exiſtimaverunt, quia ſive ex hoc duxerint nomen, quod ſint formati quodam modo: ſive ex eo quod vertant orationem, unde & motus dicuntur: fatendum erit eſſe utrunque eorum etiam in figuris. Uſus quoque eſt idem: nam & vim rebus adiiciunt, & gratiam præſtant. Nec deſunt qui tropis figuræ nomen imponant, quorum eſt C. Artorius Proculus. Quin adeò ſimilitudo manifeſta eſt, ut eam diſcernere non ſit in promptu. Nam Quo modo quædam in his ſpecies planè diſtant, manente tamen generali illa ſocietate, quòd utraq; res à recta & ſimplici ratione cum aliqua dicendi virtute deflectitur; ita quædam perquam tenui limite dividitur: ut cùm ironia tam inter figuras ſententiæ, quàm inter tropos reperiatur, περίφρασιν autem, & ὑπερβατὸν & ὀνοματοποιΐαν & ἐπίθετον, clari quoq; autores figuras verborum potius quàm tropos dixerunt. Quo magis ſignanda eſt utriuſque rei differentia. Eſt igitur tropus ſermo à naturali & principali ſignificatione tranſlatus ad aliam, ornandæ orationis gratia: vel, (ut plerique Grammatici finiunt) dictio ab eo loco in quo propria eſt, tranſlata in eum in quo propria non eſt. Figura (ſicut nomine ipſo patet) eſt conformatio quædam orationis, remota à communi & primùm ſe offerente ratione. Quare in tropis ponūtur verba alia pro aliis, ut in μεταφορᾷ, μετωνυμίᾳ, ἀντονομασίᾳ, μεταλήψει, συνεκδοχῇ, καταχρήσει, ἀλληγορίᾳ, & plerunq; ὑπερβολῇ. Namque & rebus fit, & verbis. ὀνοματοποιΐα fictio eſt nominis. Ergo hoc quoq; pro aliis ponitur, quibus uſuri fuimus, ſi illud non fingeremus. περίφρασιν, etiam ſi frequenter & id ipſum in cujus locū aſſumitur nomē

Tropus quid.

Figura quid.

complecti ſolet, utitur tamen pluribus pro uno. [illegible] quoniam plerunque habet antonomaſiæ partem, conjunctione ejus fit tropus. In hyperbato commutatio eſt ordinis; ideóque multi tropis hoc genus eximunt. Transfert tamen verbum aut partem ejus a ſuo loco in alienum. Horum nihil in figuras cadit. Nam & propriis verbis, & ordine collocatis figura fieri poteſt. Quomodo autem ironia alia ſit tropi, alia ſchematis, ſuo loco reddam. Nomine enim fateor eſſe communia hæc, & ſcio quam multiplicem habent, quámque ſcrupuloſam diſputationem: ſed ea non pertinet ad præſens meum propoſitum. Nihil enim refert quo modo appelletur utrumlibet eorum, ſi quid orationi proſit, appareat. Nec mutatur vocabulis vis rerum. Et Sicut hominis, ſi aliud acceperunt quàm quod habuerant nomen, iidem ſunt tamen: ita hæc de quibus loquimur, ſive tropi, ſive figuræ dicentur, idem efficient. Nõ enim nominibus proſunt, ſed effectibus: ut ſtatum conjecturalem, an inficialem, an facti, an ſubſtantiæ, an de ſubſtantia nominemus, nihil intereſt, dum idem quæri ſciamus. Optimum ergo in his ſequi maximè recepta, & rem ipſam quocunq; appellabitur modo, intelligi. Illud tamen notandum, coire frequenter in eaſdem ſententias & tropon & figuram. Tam enim tranſlatis verbis quàm propriis figuratur oratio. Eſt autem non mediocris inter autores diſſenſio, & quæ vis nominis ejus, & quot genera, et quàm multæ ſint ſpecies. Quare primum intuendum eſt, quid accipere debeamus figuram. Nam duobus modis dicitur: Vno qualiſcunque forma ſententiæ: ſicut in corporibus quibus, quoque modo ſint compoſita, utique habitus eſt aliquis: Altero, quo propriè ſchema dicitur, in ſenſu vel ſermone aliqua à vulgari et ſimplici ſpecie cũ ratione mutatio: ſicut, Nos ſedemus, incumbimus, reſpicimus. Itaque cùm in eoſdem caſus, aut tempora, aut numeros, aut etiam pedes, continuò quis aut certe nimium frequenter incurrit, præcipere ſolemus variandas figuras eſſe vitandæ ſimilitudinis gratia. In quo ita loquimur, tanquam omnis ſermo habeat figuram. Itémq; eâdem figura dicimus *curſitare* quâ *lectitare*, id eſt, eadem ratione declinari. Quare illo intellectu priore et communi nihil nõ figuratũ eſt. Quo ſi contenti ſumus, non immeritò Apollodorus, ſi tradenti Cæcilio credimus, incõprehẽſibilia partis hujus præcepta existimavit. Sed ſi habitus quidam, & quaſi geſtus ſic appellandi ſunt; id demum hoc loco accipi ſchema oportebit, quod ſit à ſimplici atque in promptu poſito, dicendi modo poeticè vel oratoriè mutatum. Sic enim verum erit aliam eſſe orationem *ἀσχημάτιστον*, id eſt, carentem figuris, quod vitiũ non inter minima eſt: aliam *ἐσχηματισμένην*, id eſt, figuratam. Verùm id ipſum anguſtè Zoilus terminavit, qui id ſolum putaverit ſchema, quo aliud ſimulatur dici, quàm dicitur: quod ſanè vulgò quoque ſic accipi ſcio. Unde & figuratæ controverſiæ quædam, de quibus paulò pòſt dicam, vocantur. Ergo figura ſit arte aliqua novata forma dicendi. Genus ejus unum quidam putaverunt, in hoc ipſo diverſas opiniones ſecuti. Nam hi quia verborum mutatione * ſenſus quoque verterentur, omnes figuras in verbis eſſe dixerunt: illi quia verba rebus accommodarentur, omnes in ſenſibus. Quarum utraque manifeſta cavillatio eſt. Nam ut eadem dici ſolent aliter atque aliter, manétque ſenſus elocutione mutata: ita & figura ſententiæ, plures habere verborum figuras poteſt. Illa eſt enim poſita in concipienda cogitatione, hæc in enuncianda: ſed frequentiſſimè coëunt: ut in hoc, *Nemo jam jam Dolabella neque tui, neque tuorum liberûm.* Nam oratio à judice averſa, in ſententia: *jam, jam, & liberûm*, in verbis ſunt ſchemata. Inter plurimos enim, quod ſciam, conſenſum eſt duas ejus eſſe partes: *διανοίας*, id eſt, mentis, vel ſenſus, vel ſententiarum; nam iis omnibus modis dictum eſt: & λέξεως, id eſt, verborum, vel dictionis, vel elocutionis, vel ſermonis, vel orationis, nam & variatur, & nihil refert. Cornelius tamen Celſus adjicit verbis & ſententiis figuras colorum: nimia profectò novitatis cupiditate ductus. Nam quis ignoraſſe eruditum alioqui virum credat colores ſententias ſenſus eſſe? Quare ſicut omnem orationem, ita figuras quoque verſari neceſſe eſt in ſenſu, & in verbis. Ut verò natura prius eſt concipere animo res, quàm enunciare; ita de iis figuris antè loquendum eſt, quæ ad mentem pertinent: quarũ quidem utilitas cùm magna, tũ multiplex in nullo non orationis opere vel clariſſimè elucet. Nam etſi minimè videtur pertinere ad probationem, qua figura quicq; dicatur; facit tamen credibilia quæ dicimus, & in animos judicũ quà non obſervatur irrepit. Namq; ut in armorũ certamine adverſos ictus, & rectas ac ſimplices manus

De Differentiis figurarum a Tropis.

**Al.* mutatio ſenſus quoque verteret.

Cic. Att. 9.

manus cùm videre, tum etiam cavere ac propulsare facile est, aversæ tectæque minus sunt observabiles: & aliud ostendisse quàm petas, artis est: sic oratio quæ [illegible], pondere, mole, & impulsu prœliatur: simulanti, variantique conatus, in latera atque in terga incurrere datur, & arma advocare, & velut nutu fallere. Jam verò affectus nihil magis ducit. Nam si frons, oculi, manus multum ad motum animorum valent, quanto plus orationis ipsius vultus ad id quod intendimus efficere, compositus? Plurimum tamen ad commendationem facit, sive in conciliandis agentis moribus, sive ad promerendum actioni favorem, sive ad levandum varietate fastidium, sive ad quædam vel decentius judicanda * vel tutius. Sed antequam quæ cuique rei figura conveniat, ostendam, dicendum est, nequaquam eas esse tam multas, quàm sunt à quibusdam constitutæ. Neque enim me movent nomina illa, quæ fingere utique Græcis promptissimum est. Ante omnia igitur illi, qui totidem figuras putant, quot affectus repudiandi: non quia affectus non sit quædam qualitas mentis: sed quia figura, quam non communiter, sed propriè nominamus, non sit simplex rei cujusque enuntiatio. Quapropter in dicendo irasci, dolere, misereri, timere, confidere, contemnere; non sunt figuræ, non magis quàm suadere, minari, rogare, excusare. Sed fallit parum diligenter intuentes, quod inveniunt in omnibus his locis figuras, & earum exempla ex orationibus excerpunt. Neque enim pars ulla dicendi est, quæ non recipere eas possit. Sed aliud est admittere figuram, aliud figuram esse. Neque enim verebor explicandæ rei gratia frequentiorem ejusdem nominis repetitionem. Quare dabunt mihi aliquam irascentis, deprecantis, miserantis, figuram scio: sed non ideo irasci, misereri, deprecari, figura erit. Cicero quidem omnia orationis lumina in hunc locum congerit, mediam quandam (ut arbitror) secutus viam: ut nec omnis sermo schema judicaretur, nec ea sola quæ haberent aliquam remotam ab usu communi fictionem: sed quæ essent clarissima, & ad movendum auditorem valerent plurimum: quem duobus ab eo libris tractatum locum ad literam subjeci, ne fraudarem legentes judicio maximi autoris. In tertio de Oratore ita scriptum est. In perpetua autem oratione, cum & conjunctionis lenitatem, & numerorum quam dixi ratio-

* *Al.* indicanda.

Hic locus est Cic. de figuris elocutionis ex tertio de Oratore, & ex Ora. ad Brutum ad literam.

nem

De differentiis figurarum à Tropis.

nem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda & frequentanda omnis oratio sententiarum atq; verborum. Nam & commoratio una in re, permultum movet & illustris explanatio, rerúmque quasi gerantur, sed aspectum pené subjectio, quæ & in exponenda plurimum valet, & ad illustrandum id quod exponitur, & ad amplificandum; ut iis qui audient, illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe percursio est: & ad plus intelligendum quam dixeris significatio: & distincte concisa brevitas, & extenuatio: & huic adjuncta illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrens: & ab re digressio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus esse debebit: propositióque quid sis dicturus, & ab eo quod est dictum, sejunctio: & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi minuendive causa veritatis superlatio, atque trajectio: & rogatio, atque huic finitima quasi percontatio; expositióque sententiæ suæ: tum illa quæ maximè quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio, quæ est perjucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio vel ante vel post quam dixeris, vel cum aliquid à teipso rejicias. Præmunitio etiam est ad id quod aggrediare; & rejectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitæ imitatio, vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maxime, sæpe autem etiam ad commovendos: personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi: descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio, ante occupatio: tum duo illa quæ maxime movent, similitudo & exemplum: digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio: Vox quædam libera atq; etiam effrenatior augendi causa: iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis à proposito, non ut superior illa digressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est vel ad usum comminatio & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, leporem aliàs, & paululum immutatum verbum atque deflexum: & ejuſdem verbi crebra, tum à primo repetitio, tum in extremum converſio: & in eadem verba impetus, & concurſio, & adjunctio, & progreſſio: & ejuſdem verbi crebrius poſiti quædam diſtinctio, & revocatio verbi: & illa quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter; aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiam gradatio quædam, & converſio, & verborum concinna transgreſſio; & contrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitum ſubjecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio, & permiſſio, & rurſus alia dubitatio, & improviſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſſipatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & ſibiipſi reſponſio, & immutatio, & disjunctio, & ordo, & relatio, & digreſſio, & circumſcriptio. Hæc enim ſunt ferè, atque horum ſimilia, vel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſententiis orationem, verborúmque conformationibus illuminent.

Verba Ciceronis in Bruto

Eadem ille in Oratore plurima, non omnia tamen, & paulò magis diſtincta: quia poſt orationis & ſententiarum figuras, tertium quendam ſubjecit locum ad alias (ut ipſe ait) quaſi virtutes dicendi pertinentem: Et reliqua ex collocatione verborum quæ ſumuntur quaſi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim ſimilia illis, quæ in amplo ornatu ſcenæ aut fori appellantur inſignia: non quòd ſola ornent, ſed quod excellant. Eadem ratio eſt horum quæ ſunt orationis lumina, & quodam modo inſignia: cùm aut duplicantur iterantúrque verba, aut breviter commutata ponuntur: aut ab eodem verbo ducitur ſæpius oratio, aut in idem conjicitur, aut in utrumque, aut adjungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur: aut continenter unum verbum non in eadem ſententia ponitur; aut cùm ſimiliter vel cadunt verba, vel deſinunt; aut multis modis contrariis relata contraria; aut cùm gradatim ſurſum verſus reditur: aut cùm demptis conjunctionibus diſſolutè plura dicuntur: aut cùm aliquid præterëuntes, cur id faciamus oſtendimus: aut cùm corrigimus nosmetipſos, quaſi reprehendentes: aut ſi eſt aliqua exclamatio admirationis vel conqueſtionis: aut cùm ejuſ-

dem

De differentiis figurarum a Tropis.

ſdem nominis casus ſæpius commutantur. Sed ſententiarum ornamenta majora ſunt: quibus quia frequentiſſimè Demoſthenes utitur, ſunt qui putent idcirco ejus eloquentiam maximè eſſe laudabilem. Enimverò nullus ferè ab eo locus ſine quadam conformatione ſententiæ dicitur *: nec aliud quicquam eſt dicere, niſi omnes aut certè pleraſque aliqua ſpecie illuminare ſententias. Quas cùm tu optimè Brute, teneas; quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille quem expetimus, ut verſet ſæpe multis modis eandem & unam rem, & hæreat in eadem commoretúrque ſententia. Sæpe etiam ut extenuet aliquid: ſæpe ut irrideat: ut declinet à propoſito, deflectatque ſententiam: ut proponat quid dicturus ſit: ut cùm transegerit, jam aliquid definiat: ut ſe ipſe revocet: ut quod dixit, iteret: ut argumentum ratione concludat: ut interrogando urgeat, ut rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpondeat, ut contrà, ac dicat, accipi & ſentiri velit: ut addubitet quid potius, aut quo modo dicat: ut dividat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut antè præmuniat: ut in eo ipſo in quo reprehendatur, culpam in adverſarium conferat: ut ſæpe cum iis qui audiunt, nonnunquam etiam cum adverſario quaſi deliberet: ut hominum mores ſermonéſque deſcribat: ut muta quædam loquentia inducat: ut ab eo quod agitur avertat animos: ut ſæpe in hilaritatem riſúmve convertat: ut antè occupet quod videat opponi: ut comparet ſimilitudines: ut utatur exemplis: ut aliud alii tribuens diſpertiat: ut interpellatorem coërceat, ut aliquid reticere ſe dicat, ut denuntiet quid caveat: ut liberius quid audeat: ut iraſcatur etiam, ut objurget aliquando, ut deprecetur, ut ſupplicet, ut medeatur: ut à propoſito declinet aliquantulum, ut optet, ut execretur, ut fiat iis apud quos dicet, familiaris. Atque alias etiam dicendi quaſi virtutes ſequatur, brevitatem, ſi res petet; ſæpe etiam rem dicendo ſubjiciet oculis, ſæpe ſuprà feret quàm fieri poſſit; ſignificatio ſæpe erit major quàm oratio, ſæpe hilaritas, ſæpe vitæ naturarúmque imitatio. Hoc in genere (nam quaſi ſylvam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.

* Al. Edicitur.

De Figuris ſententiarum.

CAP. II.

ARGUMENTUM.

Ciceronem de figuris mediam quandam viam ſecutum eſſe oſtendit, ut non eas modo quæ ab uſu communi remotam dicendi formam haberent, figuras vocaret, ſive [illegible] quæcunque [illegible] clariſſima, & ad movendum auditorem potentiſſima, quæ ut ab illo rectè facta ſint, ſe tamen hoc capite de illis figuris quæ ab illo ſimplici indicandi modo recedunt, locuturum profitetur. Nam alia ut figuras admittit, figuras tamen non eſſe. Id interrogationis exemplo probat: quam cum ſimplicis [illegible] communius, figuratam tamen eſſe, cum inſtandi gratia fit, vel invidiæ, vel miſerationis, vel confundendæ diſſimulationis, aut acrius imperandi, vel ubi negari quid non poteſt, vel ubi difficilis eſt ratio reſpondendi. Interrogationi proximam figuram in reſpondēdo enumerat: cum aliud interroganti, ad aliud occurritur, augendi criminis cauſſa, vel declinandi. Item interrogandi ſeipſum & ſibi reſpondendi viciſſitudinem: & ſubjectionis ſchema. ¶ Præſumptionē, cujus variæ ſint ſpecies, præmunitio, confeſſio, prædictio, emendatio, præparatio, reprehenſio. ¶ Dubitationem: Communicationem cum judice aut adverſario, cujus ſpecies ſit ſuſtentatio dicta ab aliis paradoxon, quorum ſententiæ non accedit. ¶ Permiſſionem. Simulationem, quæ ſit exclamatio ſimulata, & arte compoſita, & licētia ex eodem fere fonte manans. ¶ Proſopopœiam, cujus variæ ſpecies: ſermocinatio, ficta imaginatio, parodia, formæ fictio, incerta perſōæ ficta oratio, [illegible] ſine perſona ſermo, obliqua allocutio aut narratio. ¶ Apoſtrophen, quæ fit vel cùm adverſarios invadimus, vel cùm ad invocationem, vel ad invidioſam implorationem convertimur, vel cùm à propoſita quæſtione audientem abducimus. ¶ Subjectionem ſub oculos, qua non ſolùm quæ facta ſunt, aut fiunt: ſed etiam quæ futura ſint, aut fuerint, imaginamur (cujus ſpecies metaſtaſis, & locorum deſcriptio, quæ Topographia vocatur.) ¶ Ironiā, quæ quo pacto figura à tropo diſcernat, breviter explicat: nempe quod metaphora ab allegoria, cujus ſpecies apophaſis, confeſſio nihil nocitura, conceſſio iniquis cauſſæ fiducia, conſenſio ficta, permiſſio, & juſſio. ¶ Conceſſio eorum quæ dicere nolumus, laus, amplificatio eorum quæ diluere facilè poſſunt. ¶ Apoſiopeſin, quæ in iræ, ſollicitudinis, tranſitionis, [illegible] fiunt cauſſa. Item præciſionem. Ethopœiam vel mimeſin, id eſt morum [illegible] imitationem in eludendo poſitam, quæ in factis & dictis verſatur. ¶ Diſſimulationem artificii, & negligentiæ confeſſionem, quibus addit pœnitentiæ ſubjectio. ¶ Dilationem & repetitionem [illegible] [illegible] latius aliquid eratur. Ex quo genus illud quo figuratæ controverſiæ dicuntur, cujus triplex uſus, ſi dicere palàm tutum eſt, vel ſi non decet, vel ſi novitate & varietate magis delectat, quàm ſi relatio recta ſit. Quæ tria ſigillatim tractat, in quibus quis figurarū modus, quæ declamatorum vitia, quomodo figuris reſpondendum ſit, quænam variæ figuræ à diverſis poſitæ ſint, & quæ à figuris excludendæ, fuſiſſimè præſcribit.

Ergo

De ſententiarum figuris.

ERgo cui latius complecti conformationes verborum ac ſententiarum placuerit, habet quod ſequatur: nec affirmare auſim quicquam eſſe melius; ſed hæc ad propoſiti mei rationem legat. Nam mihi de his ſententiarum figuris dicere in animo eſt, quæ ab illo ſimplici modo indicandi recedunt: quod idem multis doctiſſimis viris video placuiſſe. Omnia tamen illa etiam quæ ſunt alterius modi lumina, adeò ſunt virtutes orationis, ut ſine his nulla intelligere verè poſſit oratio. Nam quomodo judex doceri poteſt, ſi deſit illuſtris explanatio, propoſitio, promiſſio, finitio, ſejunctio, expoſitio ſententiæ ſuæ, rationis apta concluſio, præmunitio, ſimilitudo, exemplum, digeſtio, diſtributio, interpellatio, interpellantis coërcitio, contentio, purgatio, læſio? Quid verò agit omnino eloquentia detractis amplificandi minuendique rationibus? Quarum prior deſiderat illam pluſquam dixeris ſignificationem, id eſt ἔμφασιν & ſuperlationem veritatis, & trajectionem: hæc altera extenuationem, deprecationemque. Qui affectus erunt vel concitati detracta voce libera, effrænatiore iracundia, objurgatione, optatione, execratione? vel illi mitiores, niſi adjuvantur commendatione, conciliatione, ad hilaritatem impulſione? Quæ delectatio, aut quod mediocriter ſaltem docti hominis judicium, niſi alia repetitione, alia commoratione infigere, digredi à re, & redire ad propoſitum ſuũ ſcierit? removere à ſe, in alium trajicere, quæ relinquenda, quæ contemnenda ſint, judicare? Motus eſt in his orationis atque actus, quibus detractis jacet, & velut agitante corpus ſpiritu caret. Quæ cum adeſſe debent, tum diſponenda atque varianda ſunt, ut auditorem, quod in fidibus fieri videmus, omni ſono mulceant. Verùm ea plerunque recta ſunt, nec ſe fingunt, ſed confitentur. Admittunt autem (ut dixi) figuras: quod vel ex proximo doceri poteſt. Quid enim tam commune, quàm interrogare, vel percontari? Nam utroq; utimur indifferenter, cum alterum nocendi, alterum arguendi gratia videatur adhiberi. At ea res utrocunque modo dicatur, etiam multiplex habet ſchema. Incipiamus enim ab iis quibus acrior ac vehementior fit probatio, quod primo loco poſuimus. Simplex eſt ſic rogare,

Sed vos qui tandem, quibus aut veniſtis ab oris? Æneid. 1.

Figuratum autem, quoties non ſciſcitandi gratia aſſumitur, Pro Liga. ſed inſtandi: *Quid enim tuus ille, Tubero, diſtrictus in acie* In Catil. Ibid. *Pharſalica gladius agebat?* &, *Quouſque tandem abutere Catilina patientia noſtra?* &, *Patere tua conſilia non ſentis?* & totus denique hic locus. Quanto enim magis ardet, quàm ſi diceretur, *Diu abuteris patientia noſtra:* &, *Patent tua conſilia.* Pro Cluent. Interrogamus etiam quod negari non poſſit: p. Al. Falcule. *Dixitne tandem cauſſam C. Fidiculanius Falcula?* Aut ubi reſpondendi difficilis eſt ratio, ut vulgò uti ſolemus, *Quomodo? qui fieri poteſt?* Aut invidiæ gratia, ut Medea apud Senecam,

——*Quas peti terras jubes?* Aut miſerationis, ut Sinon apud Virgilium,

Æneid. 2. *Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora poſſunt*
Accipere?

Aut inſtandi, & auferendæ diſſimulationis: ut Aſinius, *Audiſne? furioſum, inquam, non inofficioſum teſtamentum reprehendimus.* Totum hoc plenum eſt varietatis: nam & indignationi convenit,

Æneid. 1. ——*Et quiſquam numen Iunonis adoret?* Et admirationi,

Æneid. 3. ——*Quid non mortalia pectora cogis*
Auri ſacra fames?

Æn. 4. Eſt interim acrius imperandi genus,
Non arma expedient, totaque ex urbe ſequentur?

In Eunucho. Et ipſi noſmet rogamus: quale eſt illud Terentianum,
Quid igitur faciam?

Eſt aliqua etiam in reſpondendo figura, cùm aliud interroganti, ad aliud, quia ſic utilius ſit, occurritur. Tum augendi criminis gratia, ut teſtis in reum rogatus, an ab reo fuſtibus vapulaſſet, Et innocens, inquit. Tum declinandi, quod eſt frequentiſſimum: *Quæro an occideris hominem,* reſpondetur, *Latronem. An fundum occupaveris,* reſpondetur, *meum.* Ut confeſſionem præcedat defenſio: ut apud Virgilium in Bucolicis dicenti,

Eclog. 3. *Non ego te vidi Damonis, peſſime, caprum*
Excipere inſidiis?——

Occurritur,
An mihi cantando victus non redderet ille?

§ Cui eſt confinis, *Diſſimulatio,* non alibi quàm in riſu poſita; ideoque tractata ſuo loco. Nam ſeriò ſi fiat, pro confeſſione eſt. Cæterùm etiam interrogandi ſeipſum, & reſpondendi ſibi, ſolent eſſe non ingratæ vices: ut Cicero

De Sententiarum figuris.

pro Ligario. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum qui cùm hoc ſciret; tamen me antequam vidit, reipublicæ reddidit. Aliter pro Cælio ficta interrogatio eſt; dicet aliquis. Hæc igitur eſt tua diſciplina? ſic tu inſtituis adoleſcentes? & totus locus. Deinde, ego, ſiquis judices, hoc robore animi, atque hac indole virtutis ac continentiæ fuit, &c. Cui diverſum eſt, cùm alium rogaveris, non expectare, reſponſum, & ſtatim ſubjicere; Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia ſuperabat? at egebas. Quod ſchema quidam per * ſubjectionem vocant. Fit & comparatione: Uter igitur facilius ſuæ ſententiæ rationem redderet? Et aliis modis tum brevius, tum latius, tum de una re, tum de pluribus.

Cic. in Orat.

* *Al.* ſuggeſtionem.

Pro Milo.

¶ Mirè verò in cauſſis valet præſumptio, quæ πρόληψις dicitur, cùm id quod objici poteſt, occupamus. Id neque in aliis partibus parum eſt, & præcipuè proœmio convenit. Sed quanquam generis unius, diverſas tamen ſpecies habet. Eſt enim quædam præmunitio, qualis Ciceronis contra Q. Cæcilium, quod ad accuſandum deſcendat, qui ſemper defenderit. Quædam confeſſio: ut pro Rabirio Poſthumo, quem ſua quoque ſententia reprehendendum fatetur, quòd pecuniam regi crediderit. Quædam prædictio: ut, Dicam enim non augendi criminis gratia. Quædam emendatio: ut, Rogo ignoſcatis mihi, ſi longius ſum evectus. Frequentiſſima præparatio, cùm pluribus verbis, vel quare facturi quid ſimus, vel quare fecerimus, dici ſolet. Verborum quoque vis ac proprietas confirmatur vel præſumptione: Quanquam illa non pœna, ſed prohibitio ſceleris fuit. Aut reprehenſione; Cives, cives, inquam, ſi hoc eos appellari nomine fas eſt. Affert aliquam fidem veritatis & dubitatio, cùm ſimulamus quærere nos unde incipiendum; ubi deſinendum; quid potiſſimum dicendum, an omnino dicendum ſit? cujuſmodi exemplis plena ſunt omnia; ſed unum interim ſufficit. Equidem quod ad me attinet, quò me vertam neſcio. Negem fuiſſe infamiam judicii corrupti? &c. Hoc etiam in præteritum valet: nam & dubitaſſe nos fingimus.

In Divin.

Pro Cluent.

¶ A quo ſchemate non procul abeſt illa quæ dicitur Communicatio, cùm aut ipſos adverſarios conſulimus, ut Domitius Afer pro Cloantilla. At illa neſcit trepida quid liceat fœminæ, quid conjugem deceat: fortè vos in illa ſolicitudine obvios caſus miſeræ mulieri obtulimus fratres, vos paterni amici: quod conſilium datis? Aut cum judicibus quaſi deliberamus, quod eſt frequentiſſimum: Quid ſuadetis? &, Vos interrogo, quid tandem fieri oportuit? ut Cato; Cedo, ſi vos in eo loco eſſetis, quid aliud feciſſetis? Et alibi. Communem rem agi putato te, ac vos huic rei propoſitos eſſe. Sed nonnunquam communicantes aliquid inexpectatum ſubjungimus, quod & per ſe ſchema eſt: ut in Verrem Cicero. Quid deinde? quid cenſetis? furtum fortaſſe, aut prædam aliquam? Deinde cum diu ſuſpendiſſet judicum animos, ſubjecit quod multò eſſet improbius. Hoc Celſus ſuſtentationem vocat. Eſt autem duplex: nam contrà frequenter cùm expectationem graviſſimorum fecimus, ad aliquid quod ſit leve, aut nullo modo criminoſum, deſcendimus. Sed quia non tantùm per communicationem fieri ſolet, παράδοξον alii nominaverunt, id eſt inopinatum. Illis non accedo, qui ſchema eſſe exiſtimant, etiam ſiquid nobiſipſis dicamus inexpectatum accidiſſe: ut Pollio, Nunquam fore credidi, judices, ut reo Scauro, ne quid in ejus judicio gratia valeret precarer. Penè idem fons eſt illius, quàm permiſſionem vocant, qui communicationis: cùm aliqua ipſis judicibus relinquimus æſtimanda, aliqua nonnunquam adverſariis quoque, ut Calvus Vatinio. Perfrica frontem, & diu te digniorem qui prætor fieres quam Catonem. Quæ verò ſunt augendis affectibus accommodatæ figuræ, conſtant maximè ſimulatione. Nanque & iraſci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & optare, quæq; ſunt ſimilia his fingimus. Inde ſunt illa, *Liberatus ſum. Reſpiravi*, & *Bene habet*, &, *Quæ amentia eſt hæc?* &, *O tempora, O mores. O miſerum me, conſumptis enim lacrymis infixus tamen pectori hæret dolor, &c.*

—— Magna nunc hiſcite terræ.

Quod exclamationem quidam vocant, ponuntque inter figuras orationis. Hæc quoties vera ſunt, non ſunt in ea forma de qua nunc loquimur. Aſſimulata, & arte compoſita, proculdubio ſchemata ſunt exiſtimanda.

¶ Quod idem dictum ſit de oratione libera, quam Cornificius licentiam vocat, Græci παῤῥησίαν. Quid enim minus figuratum, quàm vera libertas? Sed frequenter ſub hac facie latet adulatio. Nam Cicero cùm dixit pro Ligario,

Act. 7.

Philip. 2.
Pro Milo.

Lib. 4. ad Herennium.

Suſcepto

De Sententiarum figuris.

Suſcepto bello, Cæſar, geſto jam etiam ex parte magna, nulla vi coactus, conſilio ac voluntate mea ad ea arma profectus ſum, quæ erant contra te ſumpta: non ſolùm ad utilitatem Ligarii reſpicit, ſed magis laudare victoris clementiam non poteſt. In illa verò ſententia, Quid autem aliud egimus Tubero, niſi ut quod hic poteſt, nos poſſemus? admirabiliter utriuſque partis facit bonam cauſſam: ſed hoc eum demeretur, cujus mala fuerat.

¶ Ille * adhuc audaciora, & majorum (ut Cicero exiſtimat) laterum fictiones perſonarum, quæ προσωποποιΐαι dicuntur. Mirè namque cùm variant orationem, tum excitant. His & adverſariorum cogitationes velut ſecum loquentium protrahimus: quæ tamen ita demum à fide non abhorrent, ſi ea locutos finxerimus, quæ cogitaſſe eos non ſit abſurdum: & noſtros cum aliis ſermones: & aliorum inter ſe credibiliter introducimus: & ſuadendo, objurgando, quærendo, laudando, miſerando, perſonas idoneas damus. Quin deducere deos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, conceſſum eſt. Vrbes etiam populique vocem accipiunt. At ſunt quidam qui has demum προσωποποιΐας dicant, in quibus & corpora & verba fingimus. Sermones hominum aſſimulatos dicere διαλόγους malunt; quàm, quod Latinorum quidam dixerunt, ſermocinationem. Ego jam recepto more utrunque eodem modo, appellavi. Nam certè ſermo fingi non poteſt: ut non perſonæ ſermo fingatur. Sed in his quæ natura non permittit, hoc modo mollior fit figura; Etenim ſi mecum patria, quæ mihi vita mea multo eſt carior? ſi cuncta Italia, ſi omnis reſpublica ſic loquatur, M. Tulli quid agis? Illud audacius genus, Quæ tecum *Catilina* ſic agis, & quodammodo tacita loquitur. Nullum jam aliquot annis facinus extitit, niſi per te. Commodè etiam aut nobis aliquas ante oculos eſſe rerum perſonarúmve imagines fingimus, aut eadem adverſariis, aut judicibus non accidere miramur: qualia ſunt, *Videtur mihi*, &, *Nonne videtur tibi*? Sed magna quædam vis eloquentiæ deſideratur. Falſa enim & incredibilia natura neceſſe eſt aut magis moveant, quia ſupra vera ſunt: aut pro vanis accipiantur, quia vera non ſunt. Ut dicta autem quædam, ita ſcripta quoque fingi ſolent: quod facit Aſinius pro Liburnia, Mater mea, quæ mihi tum chariſſima, tum dulciſſima fuit, quæq; mihi vixit, biſq; eadem

* Al. Illa.

In Catil. invect. 1. ibid.

dic

die mihi vitam dedit, & reliqua: deinde, exhæres eſto. Hæc cùm per ſe figura eſt, tum duplicatur, quoties, ſicut in hac cauſſa, ad imitationem alterius ſcripturæ componitur. Nam contrà recitabatur teſtamentum, P. Novanius Gallio, cui ego omnia meritiſſimo volo & debeo pro ejus animi in me ſumma voluntate, & adjectis deinceps aliis, hæres eſto. Incipit eſſe quodammodo παρῳδὴ quod nomen ductum à canticis ad aliorum ſimilitudinem modulatis, abuſivè etiam in verſificatione ac ſermonum imitatione ſervatur. Sed formas quoque fingimus ſæpe: ut famam Virgilius: ut voluptatem ac virtutem (quemadmodum à Xenophonte traditur) Prodicus: ut mortem ac vitam, quas contendentes in Satyra tradit Ennius. Eſt & incertæ perſonæ ficta oratio. *Hic aliquis*, & *Dicat aliquis*. Eſt & jactus ſine perſona ſermo, *Hic Dolopum manus, hic ſævus tendebat Achilles.* Quod fit miſtura figurarum, cùm προσωποποιΐα accedit illa quæ eſt orationis per detractionem: detractum eſt enim quis diceret. Vertitur interim προσωποποιΐα in ſpeciem narrandi. Unde & apud hiſtoricos reperiuntur obliquæ allocutiones: ut in T. Livii primo ſtatim libro, Urbes quoque, ut cætera, ex infimo naſci: deinde quas ſua virtus ac dii juvent, magnas opes ſibi, magnúmque nomen facere. — Æneid. 2.

¶ Averſus quoque à judice ſermo, qui dicitur ἀποστροφὴ mirè movet, ſive adverſarios invadimus, *Quid enim tuus ille Tubero, in acie Pharſalica gladius agebat?* Sive ad invocationem aliquam convertimur, *Vos enim jam ego Albani tumuli atque & luci.* Sive ad invidioſam implorationem, *O leges Porciæ, legéſque Semproniæ.* Sed illa quoq; vocatur averſio, quæ à propoſita quæſtione abducit audientem: — Pro Liga. Pro Milo. Pro Seſtio, & Act. in Verrem. 7.

Non ego cum Danais Trojanam excindere gentem — Æneid. 4.
Aulide juravi——

Quod fit & multis & variis figuris, cùm aut aliud expectaſſe nos, aut majus aliquid timuiſſe ſimulamus, aut plus videri poſſe ignorantibus: quale eſt procemium pro Cælio. Illa vero (ut ait Cicero) ſub oculos ſubjectio, tum fieri ſolet, cùm res non geſta indicatur, ſed ut ſit geſta oſtenditur: nec univerſa, ſed per partes: quem locum proximo libro ſubjecimus evidentiæ: & Celſus hoc nomen iſti figuræ dedit ab aliis ὑποτύπωσις dicitur, propoſita quædam forma rerum ita expreſſa verbis, ut cerni potius videatur, quàm audiri; Ipſe inflammatus ſcelere ac furore, in forum venit, ardebant oculi: toto ex ore crudelitas emicabat. Nec ſolum quæ facta ſint aut fiant, ſed etiam quæ futura ſint, aut futura fuerint, imaginamur. Mirè tractat hæc Cicero pro Milone, quæ facturus fuerat Clodius, ſi præturam invaſiſſet. Sed hæc quidem tranſlatio temporum, quæ propriè *μετάστασις* dicitur, in *διατυπωσιν* verecūdior apud priores fuit. Proponebant enim talia, Credite vos intueri, ut Cicero; *Hæc quæ non vidiſtis oculis, animis cernere poteſtis.* Novi verò, & præcipuè declamatores, audacius, nec me hercule ſine motu quodam imaginantur: ut Seneca, in controverſia cujus ſumma eſt quod pater filium & novercam, inducente altero filio, in adulterio deprehenſos occidit. *Duc, ſequor: accipe hanc ſenilem manum, & quocunque vis imprime.* Et paulò poſt, *Aſpice,* inquit, *quod diu non crediſti.* Ego verò non video, nox aboritur, & craſſa caligo. Habet hæc figura manifeſtius aliquid. Non enim narrari res, ſed agi videtur.

In Verr. 7.

Pro Cluent.

Hæc declamatio non extat.

¶ Locorum quoque dilucida & ſignificans deſcriptio, eidem virtuti aſſignatur à quibuſdam: alii *τοπογραφίαν* dicunt.

¶ Εἰρωνείαν inveni qui diſſimulationem vocarent: quo nomine quia partum totius hujus figuræ videntur vires oſtendi, nimirum ſicut in pleriſque; Græca erimus appellatione contenti. Igitur *εἰρωνεία* quæ eſt ſchema, ab illa quæ eſt tropus, genere ipſo nihil admodum diſtat, (in utroque enim contrarium ei quod dicitur, intelligendum eſt) ſpecies verò prudentius intuenti, diverſas eſſe facile eſt deprehendere: Primùm quòd tropus apertior eſt: & quanquam aliud dicit ac ſentit, non tamen aliud ſimulat. Nam & omnia circa ferè recta ſunt ut illud in Catilinā. *A quo repudiatus, ad ſodalem tuum virum optimum M. Marcellum demigraſti.* In duobus demum verbis eſt Ironia; ergo etiam brevior eſt tropus. At figura, totius voluntatis fictio eſt, apparens magis quàm confeſſa: ut illic verba ſint verbis diverſa, hic ſermonis ſenſus, voci: & tota interim cauſſæ confirmatio, tum etiam vita univerſa, ironiam habere videtur, qualis eſt vita Socratis. Nam ideo dictus *εἴρων* id eſt agens imperitum, & admirator aliorum tanquam ſapientium: ut quēadmodū *ἀλληγορίαν* facit continua *μεταφορὰ*, ſic hoc ſchema faciat troporum ille contextus. Quædam verò

Invect. 1.

Cic. 2. de Oratore & 4. Acad.

verò genera hujus figuræ nullam cum tropis habent ſocietatem: ut illa ſtatim prima quæ dicitur à negatione, quam nonnulli vocant ἀντίφρασιν, *Non agam tecum jure ſummo, non dicam, quod forſitan obtinerem, &c.* Quid *ego iſtius decreta, quid rapinas, quid hereditatum poſſeſſiones datas, quid ereptas proferam* &, *Mitto illam primam libidinis injuriam, &c.* *Ne illa quidem teſtimonia* recito, quæ dicta ſunt de ſeſtertiis ſeptingentis millibus, &, Poſſum dicere. Quibus generibus per totas interim quæſtiones decurrimus: ut Cicero,

Act. 5.

Hoc ego ſi ſic agerem tanquam mihi crimen eſſet diluendum, hæc pluribus dicerem. Εἰρωνεία eſt, & cùm ſimiles imperantibus vel permittentibus ſumus.

Æneid. 4.

I, ſequere Italiam ventis.——

Et cum ea quæ nolumus, videri in adverſariis eſſe, concedimus eis. Id acrius fit cùm eadem in nobis ſunt, & in adverſario non ſunt:

Æneid. 11.

——*Meque timoris*
Argue tu Drance, quando tot cædis acervos
Teucrorum tua dextra dedit.——

Quod idem contrà valet, cum aut ea quæ à nobis abſunt, aut etiam quæ in adverſarios recidunt, quaſi fateamur*:

* Al. Fatemur.

Æneid. 10.

Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter.

Nec in perſonis tantùm, ſed & in rebus verſatur hæc contraria dicendi, quàm quæ intelligi velis, ratio: ut totum pro Quin. Ligario proœmium, & illæ elevationes, Videlicet, *O dii boni.*

Æneid. 4.

Scilicet is ſuperis labor eſt.——

Et ille pro Oppio locus, *O amorem mirum, O benevolentiam ſingularem.*

Pro Lig.

Non procul autem abſunt ab hac ſimulatione, tres inter ſe ſimiles, Confeſſio nihil nocitura; qualis eſt, Habes igitur Tubero quod eſt accuſatori maximè optandum, confitentem reum. Et conceſſio, cùm aliquid etiam iniquum videmur cauſſæ fiducia pati: Metum virgarum Navarchus nobiliſſimæ civitatis pretio redemit; humanum eſt. Et pro Cluentio de invidia, Dominetur in concionibus, jaceat in judiciis. Tertia conſenſio: ut pro eodem, Judicium eſſe corruptum. Hæc evidentior figura eſt, cum alicui rei aſſentimur quæ eſt futura pro nobis: verum id accidere ſine adverſarii vitio non poteſt. Quædam etiam, velut laudamus, ut Cicero in Verrem circa crimen Apollonii Drepa-

Act. 6.

De ſententiarum figuris.

Drepanitani, Gaudeo etiam ſi quid ab eo abſtuliſti: & abs te nihil rectius factum eſſe dico. Interim augemus crimina quæ ex facili aut diluere poſſumus, aut negare; quod eſt frequentius, quam ut exemplum deſideret. Interim hoc ipſo fidem detrahimus illis, quod ſint tam gravia: ut pro Roſcio Cicero, cum immanitatem parricidij, quanquam per ſe manifeſtam, tamen etiam ut orationis exaggerat.

¶ Ἀποσιώπησις, quam idem Cicero Reticentiam, Celſus Obticentiam, nonnulli Interruptionem appellant; & ipſa oſtendit aliquid * affectus vel iræ, ut,

Quos ego. ſed motos præſtat componere fluctus.

* Deeſt vox aliquid in quibuſdam exemplaribus, Æneid. 1.

Vel ſollicitudinis, & quaſi religionis: An hujus ille legis, quam Clodius à ſe inventam gloriatur, mentionem facere auſus eſſe vivo Milone, ne dicam conſule? de noſtrum enim omnium: non audeo totum dicere. Cui ſimile eſt in prooemio pro Cteſiphonte Demoſthenis. Vel alia tranſeundi gratia: Communis autem. Tametſi, ignoſcite mihi, judices. In quo eſt & illa (ſi tamen inter ſchemata numerari debet, cum aliis etiam pars cauſſæ videatur) digreſſio: Abit enim cauſſa in laudes Cn. Pompeii. Id quod fieri etiam ſine ἀποσιωπήσει potuit. Nam brevior illa, ut ait Cicero, à re digreſſio, plurimis fit modis. Sed hæc exempli gratia ſufficient. Tum Cajus Varenus, is qui à familia Anchariana occiſus eſt: hoc, quæſo, judices, diligenter attendite. Et pro Milone, Et aſpexit me illis quidem oculis, quibus tum ſolebat: cum omnibus omnia minabatur.

Pro Milone.

¶ Eſt alia non quidem Reticentia, quæ ſit imperfecti ſermonis, ſed tamen præciſa, velut ante legitimum finem oratio: ut illud, Nimis urgeo, commoveri videtur adoleſcens. &, Quid plura? ipſum adoleſcentem dicere audiſtis.

Pro Ligar.

¶ Imitatio morum alienorum, quæ ἠθοποιΐα, vel ut alii malunt μίμησις dicitur, jam inter leviores affectus numerari poteſt. Eſt enim poſita fere in eludendo: ſed verſatur & in factis & in dictis. In factis, quod eſt ὑποτυπώσει vicinum. In dictis, quale eſt apud Terentium,

At ego neſciebam quorſum tu ires? Parvula
Hinc eſt abrepta, eduxit mater pro ſua.
Soror dicta eſt: cupio abducere ut reddam ſuis.

In Eunuc. Act. 1. ſc. 2.

Sed noſtrorum quoque dictorum factorumque ſimilis

imitatio

Act. 1.

imitatio eſt per relationem, niſi quod frequentius aſſeverat quàm eludit. Dicebam habere eos actorem Quin. Cæcilium. Sunt & illa jucunda, & ad commendationem cùm varietate, tum etiam ipſa natura plurimum proſunt, quæ ſimplicem quandam, & non præparatam oſtendendo orationem, minus nos ſuſpectos judici faciunt. Hinc eſt quaſi pœnitentia dicti, ut pro Cælio. *Sed quid ego ita gravem perſonam introduxi?* Et quibus utimur vulgò, *Imprudens incidi.* Vel cùm quærere nos quid dicamus fingimus. *Quid reliquum eſt?* &, *Num quid omiſi?* Et cùm ibidem in Verrem ait Cicero: *Vnum etiam mihi reliquum hujuſmodi crimen eſt.* &, *Aliud ex alio ſuccurrit mihi.* Vnde etiam venuſti tranſitus ipſe fit ſchema: ut Cicero narrato Piſonis exemplo, qui annulum ſibi cudi ab aurifice in tribunali ſuo juſſerat, velut hoc in memoriam adductus, adjecit; Hic modò me commonuit Piſonis annulus, quod totũ effluxerat, quàm multis iſtum putatis hominibus honeſtis de digitis annulos aureos abſtuliſſe? Et cùm aliqua velut ignoramus, Sed earum rerum artificem, quem? quemnam? rectè admones, Polycletum eſſe dicebant. Quod quidem non in hoc tantùm valet. Quibuſdam enim dum aliud agere videmur, aliud efficimus: ſicut hic Cicero conſequitur, ne cùm morbum in ſignis atque tabulis objiciat Verri, ipſe quoq; earum rerum ſtudioſus eſſe credatur. Et Demoſthenes jurando per interfectos in Marathone & Salamine, id agit, ut minore invidia cladis apud Chæroneam acceptæ laboret.

Act. 6. Pro Cteſiphonte.

¶ Faciunt illa quoque jucundam orationem, aliqua mentione habita differre, & deponere apud memoriam judicis, & repoſcere quæ depoſueris, & ſeparare quædam ſchemate aliquo: (non enim eſt ipſa per ſe iteratio ſchema,) & excipere aliqua, & dare actioni varios velut vultus. Gaudent enim res varietate: & ſicut oculi diverſarum aſpectu rerum magis detinentur; ita ſemper animis præſtant in quod ſe velut novum intendant.

¶ Eſt emphaſis etiam inter figuras, cùm ex aliquo dicto latens aliquid eruitur, ut apud Virgilium,

Æneid. 4.

Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam
Degere more feræ? ———

Quanquam enim de matrimonio queritur Dido, tamen huc erupit ejus affectus, ut ſine thalamis vitam non hominum minem putet, ſed ferarum. Aliud apud Ovidium genus, apud quem & Myrrha nutrici amorem patris ſic confitetur,

O, dixit, felicem conjuge matrem.

De ſententiarum figuris.

Meta 10. Hujus etiam loci meminit Commentator Ovidii qui Myrræ fabulam explanat, cur in illam arborem ſui nominis conversa fuerit, propter inceſtum cum patre Cynira commiſſum. Ex Dionyſ.

Huic vel confinis, vel eadem eſt, qua nunc utimur plurimum: Jam enim ad id genus, quod frequentiſſimum eſt, & expectari maximè credo, veniendum eſt: in quo per quandam ſuſpicionem, quod non dicimus, accipi volumus: non utique contrarium, ut in *εἰρωνείᾳ*, ſed aliud latens, & auditori quaſi inveniendum: quod, ut ſupra oſtendi, jam ferè ſolùm ſchema à noſtris vocatur, & unde controverſiæ figuratæ dicuntur. Ejus triplex uſus eſt: Unus, ſi dicere palàm parum tutum eſt. Alter, ſi non decet. Tertius, qui venuſtatis modò gratia adhibetur, & ipſa novitate ac varietate magis quam ſi relatio ſit recta, delectat. Ex his quod eſt primum, frequens in ſcholis eſt. Nam & actiones deponentium imperium tyrannorum, & poſt civile bellum ſenatuſconſulta finguntur, & capitale eſt objicere anteacta: ut quod in foro non expedit, illic nec liceat. Sed ſchematum conditio non eadem eſt. Quamlibet enim apertum, quod modò & aliter intelligi poſſit, in illos tyrannos bene dixeris, quia periculum tantùm, non etiam offenſa vitatur. Quod ſi ambiguitate ſententiæ poſſit eludi, nemo non illi furto favet. Vera negotia nunquam adhuc habuerunt hanc ſilentii neceſſitatem, ſed aliam huic ſimilem: verùm multò ad agendum difficiliorem, cùm perſonæ potentes obſtant, ſine quarum reprehenſione teneri cauſa non poſſit. Ideóque hoc parcius & circumſpectius faciendum: quia nihil intereſt quomodo offendas: & aperta figura perdit hoc ipſum, quod figura eſt. Ideóque à quibuſdam tota res repudiatur, ſive intelligatur, ſive non. Sed licet modum adhibere. In primis ne ſint manifeſtæ. Non erunt autem, ſi non ex verbis dubiis & quaſi duplicibus petentur: qualis eſt in ſuſpecta nuru, Duxi uxorem, quæ patri placuit. Aut, quod eſt multo ineptius, compoſitionibus ambiguis: ut illa controverſia, in qua infamis amore virginis filiæ pater, raptam eam interrogat à quo vitiata ſit: Quis te, inquit, rapuit? Tu pater neſcis? Res ipſæ perducant judicem ad ſuſpicionem, & amoliamur cætera, ut hoc ſolum ſuperſit, in quo multum etiam affectus juvant, & interrupta ſilentio dictio, & cunctationes. Sic enim fiet, ut judex quærat illud neſcio quid, quod ipſe fortaſſe non crederet ſi audiret, & ei quod à ſe juvenum exiſtimat, credat. Sed ne ſi optimæ quidem ſint, eſſe debent frequentes. Nam denſitate ipſa figuræ aperiuntur, nec offenſæ minus habent, ſed auctoritatis. Nec pudor videtur quòd non palam objicias, ſed diffidentia. In ſumma, ſic maximè judex credit figuris, ſi nos putat nolle dicere. Equidem quandoque & in perſonas incidi tales, & in rem quoque, (quod eſt magis rarum,) quæ obtineri niſi hac arte non poſſet. Ream tuebar, quæ ſubjeciſſe dicebatur mariti teſtamentum, & dicebatur chirographum marito expiranti hæredibus dediſſe: & verum erat. Nam quia per leges inſtitui * uxor non poterat hæres, id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fidei cõmiſſum pervenirent. Et caput quidem tueri facile erat, ſi hoc diceremus palam: ſed peribat hæreditas. Ita ergo fuit nobis agendum, ut judices illud intelligerent factum, delatores non poſſent apprehendere ut dictum: & contigit utrumque. Quod non inſeruiſſem, veritus opinionem jactantiæ, niſi probare voluiſſem, in foro quoque eſſe his figuris locum. Quædam etiam quæ probare non poſſis, figura potius ſpargenda ſunt. Hæret enim nonnunquam telũ iſtud occultum, & hoc ipſo quòd non apparet, eximi non poteſt. At ſi idem dicas palam, & defenditur, & probandum eſt. Cùm autẽ obſtat nobis perſonæ reverentia, (quod ſecundum poſuimus genus,) tanto cautius dicendum eſt, quanto validius bonos inhibet pudor, quàm metus. Hic verò tegere nos judex quod ſciamus, & verba vi quadam veritatis erumpentia credat coërcere. Nam quanto minus aut ipſi in quos dicimus, aut judices, aut aſſiſtentes oderint hanc maledicendi laſciviã, ſi nolle nos credant? Aut quid intereſt quo modo dicatur, cùm & res & animus intelligitur? Quid denique dicendo proficimus, niſi ut palam ſit nos facere, quod ipſi ſciamus non eſſe faciendum? Atqui præcipuè prima, quibus præcipere cœperam, tempora hoc vitio laborârunt. Dicebant enim libenter tales controverſias, quæ difficultatis gratia placent, cùm ſint multò faciliores. Nam rectum genus approbari niſi maximis viribus non poteſt: hæc deverticula & anfractus ſuffugia ſunt infirmitatis, ut qui curſu parum valent, flexu eludunt: cùm hæc quæ affectatur ratio ſententiarum, non procul à ratione jocandi abhorreat. Adjuvat etiam quod auditor

* *Vxor à marito ab inteſtato viri ſuccedebat ipſo ex prætorio edicto, ut conſtat ex l. unica ff. unde vir & uxor. ubi Gloſſ. & Doct.*

gaudet intelligere, & favet ingenio ſuo, & alio dicente ſe laudat. Itaq; non ſolum ſi perſona obſtaret rectè * orationi: (quo in genere ſæpius modo quàm figuris opus eſt:) decurrebant ad ſchemata, ſed faciebant illis locum etiam ubi perſonæ inutiles ac nefariæ eſſent: ut ſi pater qui infamem in matrem filium ſecretò occidiſſet, reus malæ tractationis inculcaretur in uxorem obliquis ſententiis. Nam quid impurius, quàm retinuiſſe talem? Quid porrò tam contrariũ, quàm eum qui accuſetur, quia ſummum nefas ſuſpicatus de uxore videatur, confirmare id ipſa defenſione quod diluendum eſt? At ſi judicum ſumerent animum, ſcirent quã ejuſmodi actionem laturi non fuiſſent: multoq; etiam minus, cùm in parentes abominanda crimina ſpargerentur. Et quatenus huc incidimus, paulo plus ſcholis demus. Nã & in his educatur Orator: & in eo, quo modo declametur, poſitum eſt etiam quomodo agatur. Dicendum ergo de iis quoque in quibus non aſperſas figuras, ſed palàm contrarias cauſſæ pleriq; fecerunt. Tyrannidis affectatæ damnatus torqueatur, ut conſcios indicet: accuſator ejus optet quod volet. Patrem qui accuſavit, optat ne is torqueatur, pater ei contradicit. Nemo ſe tenuit agens pro patre, quin figuras in filium faceret, tanquam illum conſciũ pater in tormentis eſſet nominaturus. Quo quid ſtultius? Nam cùm hoc judices intellexerint, aut non torquebitur, cùm ideo torqueri velit: aut torto non credetur. At credibile eſt hoc eum velle fortaſſe. Diſſimulet ergo, ut efficiat. Sed nobis (declamatoribus dico) quid proderit hoc intellexiſſe, niſi dixerimus? Ergo ſi verè ageretur, ſimiliter conſilium illud latens prodidiſſemus? Quid ſi neque utiq; verum eſt, & habere alias hic damnatus contradicendi cauſſas poteſt, vel quòd legem conſervandam putet, vel quòd nolit accuſatori debere beneficium, vel (quod ego maximè ſequerer) ut ſe innocentem in tormentis eſſe prætendat? Quare ne illud quidem ſemper ſuccurret ſic dicentibus. Patrocinium hoc voluit, qui controverſiã finxit. Fortaſſe enim noluit: ſed eſto, voluerit: continuò ne ſi ille ſtultè cogitavit, nobis quoque ſtultè dicendum eſt? At ego in cauſſis agendis frequenter non puto intuendum quid litigator velit. Eſt & ille in hoc genere frequens error, ut putent aliud quoſdam dicere, aliud velle: præcipuè cùm in themate eſt, aliquem ut ſibi mori liceat poſtulare: ut in

*al. rectæ.

illa controverſia. Qui aliquando fortiter fecerat, & alio bello petierat ut militia vacaret ex lege, quòd quinquagenarius eſſet, adverſante filio ire in aciē coactus, deſeruit*. Filius qui fortiter eodem prælio fecerat, incolumitatem ejus optant: contradicit pater. Non enim, inquiunt, mori vult, ſed invidiam filio facere. Equidem rideo, quòd illic ſic timent tanquam ipſi morituri, & in conſilium ſuos metus ferunt, obliti tot exemplorum circa voluntariam mortem, cauſſarum quoque quas habet factus ex viro forti deſertor. Sed de una controverſia loqui ſupervacuum eſt. Ego in univerſum neque Oratoris puto eſſe unquam prævaricari, neque litem intelligo, in qua pars utraque idem velit: neque tam ſtultum quenquam, qui ſi vivere velit, mortem potius malè petat. Non tamen nego eſſe controverſias hujuſmodi figuratas: ut illa, Reus Parricidii, quòd fratrem occidiſſet, damnatum iri videbatur. Pater pro teſtimonio dixit, eum ſe jubente feciſſe: abſolutum abdicat. Nam neque in totum filio parcit, nec quod priore judicio affirmavit, mutare palàm poteſt: & ut non durat ultra pœnam abdicationis ira, abdicat tamen: & obliqua* figura in patre plus facit quàm licèt, in filio minus. Ut autem nemo contra id quod vult dicit, ita poteſt melius aliquid velle quàm dicit; quomodo ille abdicatus, qui à patre ut* filium expoſitum & ab eo educatum ſolutis alimentis recipiat poſtulat, revocari fortaſſe mavult, non tamen quod petit, non vult. Eſt latens & illa ſignificatio, qua cùm jus aſperius petitur à judice, fit ei tamen ſpes aliqua clementiæ non palam, ne paciſcamur, ſed per quandam credibilem ſuſpicionem, ut in multis controverſiis, ſed in hac quoque: Raptor* niſi intra trigeſimum diem & raptæ patrem, & ſuum exoraverit, pereat. Qui exorato raptæ patre ſuum non exorat, agit cum eo dementiæ. Nam ſi permittat his pater, lis tollitur: ſi nullam ſpem faciat, ut non dementis, crudelis certè videatur, & a ſe judicem avertat. Latro igitur optimè, Occidet ergo, ſi potero. Remiſſius, & pro ſuo ingenio pater Gallio, Dura anime hodie, dura heri fortior fuiſti. Confinia ſunt his celebrata apud Græcos ſchemata, per quæ res aſperas mollius ſignificant. Nam Themiſtocles ſuaſiſſe exiſtimatur Athenienſibus, ut urbem apud deos deponerent: quia durum erat dicere, ut relinquerent, & qui victorias aureas in uſum belli conflari volebat,

Ætas quinquaginta annorum milites excuſet à muneribus decens. Doct. ad Sect. ult. l. e. ff. de decur. Deſerentes milites ne pœna efficiantur conſtat ex l. deſunctorum, C. de re milit.

* *Al.* abdicationis, ita abdicat.

* *al.* alioqui.

* *De raptoribus plura Doct. juris in l. raptores. C. de raptor. virg. & Grego. ſynag. juris civil. 25. c. 8.*

Val. l. 1 de neglecta religio.

De Sententiarũ figuris.

volebat, ita declinavit, victoriis utendum eſſe. Totum autem allegoriæ ſimile eſt, aliud dicere, aliud intelligi velle. Quæſitum etiam eſt, quomodo reſponderi contra figuras oporteret. Et quidam ſemper ex diverſo aperiendas putaverunt; ſicut latentia vitia reſcinduntur. Idque ſanè frequentiſſimè faciendum eſt, aliter enim dilui objecta non poſſunt, utique cùm quæſtio in eo conſiſtit, quod figuræ petunt. At cum maledicta ſunt tantum, non intelligere interim bonæ conſcientiæ eſt. Atque etiam cùm fuerint crebriores figuræ, quàm ut diſſimulari poſſint, poſtulandum eſt, ut illud neſcio quid quod adverſarii obliquis ſententiis ſignificare voluerint, ſi fiducia ſit, objiciant palam: aut certè non exigant, ut quod ipſi non audent dicere, id judices non modò intelligant, ſed etiam credant.

Varium & multiplex fuiſſe apud gentes juſiurandum, ut docet Alex. ab Alex. genial. dier. lib. 5, c. 10.

Utilis etiam aliquando diſſimulatio eſt, ut in eo (nota enim fabula eſt) qui cùm eſſet contra eum dictum, *Iura per patroni tui cineres*, paratum ſe eſſe reſpondit: & judex conditione uſus eſt: clamante multum advocato, ſchemata de rerum natura tolli: ut protinus etiam præceptum ſit, ejuſmodi figuris utendum temerè non eſſe. Tertium eſt genus in quo ſola melius dicendi petitur occaſio: ideoque Cicero non putat eſſe poſitum in contentione. Tale eſt illud, quo idem utitur in Clodium, Quibus iſte, qui omnia ſacrificia noſſet, facilè ab ſe deos placari poſſe arbitrabatur. Ironia quoque in hoc genere materiæ frequentiſſima eſt. Sed eruditiſſimum longè, ſi per aliam rem alia inducatur, ut cùm adverſus tyrannum qui ſub pacto abolitionis dominationem depoſuerat, agit competitor, *Mihi in te dicere non licet, tu in me dic, & potes: Nuper te volui occidere.* Frequẽs illud eſt, nec magnopere captandum, quod petitur à jurejurando: ut pro exhæredato, Ita mihi contingat hærede filio mori. Nã & in totum jurare*, niſi ubi neceſſe eſt, gravi viro parum convenit: & eſt à Seneca dictum eleganter, *Non patronorum hoc eſſe, ſed teſtium.* Nec meretur fidem, qui ſententiolæ gratia jurat: niſi ſi poſt tã bene quàm Demoſthenes, ut ſuprà dixi. Leviſſimum autem longè genus ex verbo, etiamſi eſt apud Ciceronem in Clodiam, Præſertim quàm omnes amicam omnium potius quàm cujuſquã inimicam putaverunt.

Pro domo ſua.

* De juriſiurandi religione. & ut non temere adhibendum docte Doct. ad l. cum quidam. C. de fide inſtru.

¶ *Comparationem* equidem video figuram non eſſe, cùm ſit interim probationis, interim etiam cauſſæ genus: & ſit

Pro Cælio.

talis ejus forma, qualis eſt pro Muræna: *Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas: ille, ut quò contendit, maturè cum exercitu perveniat. Te Gallorum, illum buccinarum cantus excitat, &c.* Neſcio an orationis potius quàm ſententiæ ſit. Id enim ſolum mutatur, quòd non univerſa univerſis, ſed ſingula ſingulis opponuntur. Et Celſus tamen, & non negligens autor Viſellius, in hac eam parte poſuerunt: Rutilius quidem Lupus in utroque genere, idque ἀντίθετον vocat. Præter illa verò, quæ Cicero inter lumina poſuit ſententiarum, multa alia & idem Rutilius Gorgiam ſecutus, non illum Leontinum, ſed alium ſui temporis, cujus quatuor libros in unũ ſuum tranſtulit; & Celſus videlicet Rutilio accedens, poſuerunt ſchemata. ¶ *Conſummationem*, quam Græcus διαλλαγὴν vocat, cùm plura argumenta ad unum effectũ deducũtur. Conſequens, ille ἐπακολούθησιν, de quo nos in argumentis diximus. ¶ *Collectionem*, qui apud illũ eſt συλλογισμός. ¶ Minas, id eſt κατάπληξιν. ¶ Exhortationem, παραινετικόν. Quorũ nihil non rectũ eſt, niſi cum aliquam ex his de quibus locuti ſumus, figuram accipit. Præter hæc Celſus, excludere, aſſeverare, detrectare, excitare judicem, proverbiis uti, & verſibus, & joco, & invidia, & invocatione intendere crimen, quod eſt δείνωσις, adulari, ignoſcere, faſtidire, admonere, ſatisfacere, precari, corripere, figuras putat. ¶ Partitionem quoque & propoſitionem & diviſionem, & rerum duarum cognationem, quod eſt ut idem valeant quæ videntur eſſe diverſa, ut nõ is demum ſit veneficus, qui vitam abſtulit data potione, ſed etiam qui mentem: quod eſt in parte finitionis. Rutilius ſive Gorgias, ἀναγκαῖον, ἀνάμνησιν, ἀνθυποφορὰν, ἀντίῤῥησιν, παραύξησιν, προέκθεσιν, quod eſt dicere quid fieri oportuerit, deinde quid factũ ſit: ἐναντιότητα, unde ſint enthymemata κατ' ἀντίθεσιν, μετάληψιν etiã, quo ſtatu Hermagoras utitur. Viſellius quanquã pauciſſimas facit figuras, ἐνθύμημα tamẽ, quod cõmentum vocat, & rationẽ appellans ἐπιχείρημα, inter eas habet, quod quidẽ recipit quodammodo & Celſus: nam cõſequens an epicherema ſit, dubitat. ¶ Viſellius adjicit & ſententiã. Invenio qui aggregent his διασκευὰς, ἀπαγορεύσεις, παραδιηγήσεις. Sed ut hæc non ſunt ſchemata, ſic alia vel ſint fortaſſe, ac nos fugerint, vel etiã nova fieri adhuc poſſint, ejuſdem tamen naturæ cujus ſunt ea de quibus dictum eſt.

Lib. 5. c. 8. & 10.

De Verborum figuris.

De figuris verborum.

CAP. III.

ARGUMENTUM.

Sententiarum figuras, Verborum ſequuntur, quorum duo facit genera: unum, quod ad loquendi rationem pertinet grammaticum appellat: iiſdemque generibus fieri, quibus vitia, oſtendit; atq; ne vitioſum ſit, excuſari autoritate, vetuſtate, conſuetudine, & ratione. Quod genus ab utilitate commendat, quia ſermonis eodem modo formati tædium levet. ¶ Deinde quot quibuſque modis figuræ in hoc genere fiant, recenſet. In nominibus & verbis circa genus: ut timidi damæ, puniunt es inimicos. In numero, Romani gens pugnaciſſima. Per partium mutationē & temporum, ut ſcire tuum: & vicimus pro vincemus. Per parentheſin, hyperbaton, adjectionem & detractionem, denique per omnia genera per quæ fit ſolœciſmus. ¶ Abſoluto priore genere, ad ſecundum quod Rhetoricum dicitur, accedit, quod ipſis ſenſibus tum gratiam, tum vires accommodare dicit. Cujus genera præcipua tria enumerat, per adjectionem, detractionem & ſimilitudinē. Primam adjectionem ponit, cujus multas ſpecies facit, Geminationem amplificandi, miſerandi, vel per ironiam elevandi cauſa: & repetitionem, cum ab iiſdem verbis plura acriter & inſtanter incipiunt: vel cum iiſdem deſinunt, vel ubi media primis reſpondent, & ultima primis, Epanodon regreſſionem vocant, polyptoton, metabolen, diſſipata, florem verborum & ſenſuum idem ſignificantium, congregationem, diallagen; cum diverſæ congeruntur, aſyndeton id eſt, diſſolutionem, & polyſyndeton, quod conjunctionibus abundat, Item gradationem. Hactenus adjectionis figuras. Poſtea verò detractionis, quæ brevitatis vel novitatis gratia fiunt, enumerat. Synecdochen, cum verbum ſubauditur quæ quo differat ab apoſiopeſi, explicat. Diſſolutionem, quam etiam ſupra fieri per adjectionem demonſtravit. Synezeugmenon, quando plures ſententiæ ad unum verbum referuntur, quod multas habet ſpecies. Syncœcioſin, duas res diverſas colligentem. Tertium genus adjungit ex ſimilitudine, cujus ſpecies agnominatio, & ei affinis antanaclaſis: quarum variæ ſpecies, paria & contraria, quorum gratiam commendat: ſub quibus pariſon, homœoteleuton, homœoptotō, iſocolon, antitheton, quod contrapoſitum vocant, cujus ſeptem modos enumerat; cui etiam antimetabolen ſubiicit. Quaſdam etiam alias adjungit, quæ diverſa ratione, ſententiarum & dictionum figuræ eſſe poſſint: dubitationem, correctionem, hyperbaton, proſopopœiam: ut quando in uno verbo ſunt, verborū figuræ ſint: in pluribus ſententiarum. ¶ Poſtremo figuras varias à quibuſdam figurarum numero habitas recenſet, in figurarum numerum non admittendas: & quo pacto figuris utendum ſit, graviſſimè præcipit.

Verborum verò figuræ, & mutatæ ſunt ſemper, & utcunque valuit conſuetudo, mutantur. Itaque ſi antiquum ſermonem noſtro comparemus, penè jam quicquid loqui-

Tuſc. quæſtio 3.

loquimur, figura eſt: ut huic rei invidere, non, ut omnes veteres, & Cicero præcipuè, hanc rem: & incumbere illi, non in illum: & plenum vino, non vini, & huic non hunc adulari, jam dicitur, & mille alia: utinamque non pejora vincant. Verùm ſchemata λέξεως duorũ ſunt generum: alterum loquendi rationem vocant; alterum quod ad collocationem maximè exquiſitum eſt. Quorum tametſi utrũque convenit orationi, tamen poſſis illud grammaticum, hoc rhetoricum magis dicere. Prius fit iiſdem generibus, quibus vitia. Eſſet enim omne ſchema vitium, ſi non peteretur, ſed accideret. Verùm autoritate, vetuſtate, conſuetudine plerunque defenditur, ſæpe etiam ratione quadam. Ideóque cum ſit à ſimplici rectóque loquendi genere deflexa, virtus eſt, ſi habet probabile aliquid quod ſequatur. Una tamen in re maximè utilis, ut quotidiani & ſemper eodem modo formati ſermonis faſtidium levet, & nos à vulgari dicendi genere defẽdat. Quo ſi quis parcè, & cùm res poſcet utetur, velut aſperſo quodam condimento jucundior erit: at qui nimium affectaverit, ipſam illam gratiam varietas varietatis amittet, quanquam ſunt quædam figuræ ita receptæ, ut penè jam hoc ipſum nomen effugerint: quæ etiã ſi fuerint crebriores, aures conſuetas minus ferient. Nam & ſecretæ, & extra vulgarem poſitæ, ideóq; magis nobiles, ut novitate aurẽ excitant, ita copia ſatiant: nec ſe obvias fuiſſe dicenti, ſed conquiſitas, & ex omnibus latebris extractas congeſtáſque declarant.

¶ Fiunt ergo & circa genus figuræ, in nominibus. Nã & *Oculis capti talpæ*, & *timidi damæ*, dicuntur à Virgilio: ſed ſubeſt ratio, quia ſexus uterque altero ſignificatur. Tam enim mares eſſe talpas damáſque quàm fœminas certum eſt. ¶ Et in verbis: ut *Fabricatus eſt gladium*: & *Inimicos punitus es*. Quod mirum minus eſt quòd in natura verborum eſt & quæ facimus patiendi modo ſæpè dicere, ut *arbitror*, *ſuſpicor*: & contra faciendi quæ patimur, ut *vapulo*: ideóq; frequens permutatio eſt; & pleraque utroque modo efferuntur, *luxuriatur*, *luxuriat*; *fluctuatur*, *fluctuat*; *aſſentior*, *aſſentio*; *revertor*, *reverto*. ¶ Eſt figura & in numero: vel enim ſingulari pluralis ſubjungitur, *Gladio pugnaciſſima gens Romani*; gens enim ex multis. Vel è diverſo,

Georg. 1.
Eclog 8.
Pro Rab. Poſthumo
Pro Milo.
Ang. Politia. in Miſcel. c. 89.

——Cui non riſere parentes,
Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.

Eclog. 4.

Ex illis enim qui non riſere, hunc non dignatus deus, nec dea dignata. ¶ Et mutatione partium, ut in Satyra,

—— *Et noſtrum illud vivere triſte* *Aſpexi.* Perſ. Sat. 1.

cum infinito verbo ſit uſus pro appellatione. Noſtrã enim vitam vult intelligi. ¶ Utimur & verbo pro participio, ut,

——*Magnum dat ferre talentum,* Æneid. 1.

tanquam ferendum. ¶ Et participio pro verbo, *Volo datum.* ¶ Interim etiam dubitari poteſt cui ſimile vitio ſit ſchema: ut in hoc,

Virtus eſt vitium fugere.—— Horat. epiſt. lib. 3.

Aut enim partes orationis mutat ex illo, *Virtus eſt fuga vitiorum.* Aut caſus ex illo, *Virtutis eſt vitium fugere.* Multa tamen hoc utroque excitatius junguntur. Interim ſchemata. *Sthenelus ſciens pugnæ.* Eſt enim ſciens Sthenelus pugnandi. ¶ Transferuntur etiam tempora, *Timarchides negat eſſe ei periculum a ſecuri.* Præſens enim pro præterito poſitum eſt. Et futurum pro præſenti, Car. 1. Act. 7. Æneid. 2.

Hoc Ithacus velit.—— Et ne morer, per omnia fit genera, per quæ fit ſolœciſmus. In Iugurt.

¶ Hæc eſt quoq; quam ἑτέρωσιν vocant. ¶ Cùm diſſimilis eſt, *Zeugma* dicitur: ut apud Salluſtium, *Neque ea res falſum me habuit, & Duci probare.* Ex quibus ferè præter novitatem brevitas etiam peti ſolet. Unde eouſque proceſſum eſt, ut *non pœniturum,* pro *non acturo pœnitentiam:* & *viſuros,* pro *ad videndum miſſos,* idem autor dixerit. Quæ ille quidem fecerit ſchemata, an idem vocari poſſint, videndũ quia recepta ſint. Nam receptis etiam vulgo autore contenti ſumus. Verùm natura evaluit agentibus, quod Pollio in Labieno damnat: & contumeliam fecit, quod à Cicerone reprehendi notum eſt: affici enim contumelia dicebant. Alia commendatio, vetuſtatis, cujus amator unicè Virgilius fuit; Philip. 3.

Vel cùm ſe pavidum contra mea jurgia jactat. Æneid. 11.
Progeniem, ſed enim Trojano a ſanguine duci Æneid. 1.
Audierat.—— Quorum ſimilia apud veteres Tragicos Comicóſque ſunt plurima. Illud etiam in conſuetudine remanſit. Enimuerò. His amplius apud eundem:

Nam quis te juvenum confidentiſſime—— Georg. 4.

cùm quis, ſermonis initium ſit, &,

Tam magis illa tremens, & triſtibus effera flammis, Æneid. 7.
Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.

Quod eſt verſum ex illo, *Quam magis ærumna viget, tam magis ad maleficiendum urget.* Pleni talibus antiqui ſicut initio Eunuchi Terentius, *Quid igitur faciam?* inquit, *Alluſit tandem leno.* Catullus in Epithalamio.

——*Dum innupta manet, dum chara ſuis eſt.*

Sed prius *dum* ſignificat *quoad*, ſequens, *uſque eo*. Ex Græco verò tranſlata vel Salluſtii plurima: quale eſt, *Vulgus a-*
Hor. ſer. 2. Sat. 5. *mat fieri:* vel Horatii. Nam id maximè probat hoc Ciceronis:

Et mutatio caſus; ut,

——*Nec longæ invidit avenæ.* Et Virgilii,

——*Tyrrhenum navigat æquor.*

Etiam vulgatum actis quoque. *Saucius pectus.* Ex eadem parte figurarum additio & abjectio eſt. Illáque prior videri poteſt ſupervacua; ſed non ſine gratia eſt,

Eclog. 10. *Nam neque Parnaſſi vobis juga, nam neque Pindi*

Carm. 1. Ode 12. Poteſt enim deeſſe alterum *nam*. Et apud Horatium illud,

Fabriciumque,

In Eunuc. *Hunc & intonſis Curium capillis,* ubi poſſis demere *hunc*.

Eſt etiam adjectio, quæ in complexu ſermonis aut vitium habet, aut figuram, ut *Accede ad ignem hunc, jam caleſces plus ſatis*, plus enim quàm ſatis eſt. De altera quæ detractio eſt, pluribus dicendum eſt. Utimur vulgò & comparativis pro abſolutis, ut cùm ſe quis infirmiorem eſſe dixerit.
Invect. 1. Duo inter ſe comparativa committimus, *Si te jam Catilina comprehendi, ſi interfici juſſero, credo erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni ſerius à me, quàm quiſquam crudelius factum eſſe dicat.* Sunt illa non ſimilia ſolœciſmo quidem, ſed tamen numerum mutantia, quæ & tropis aſſignari ſolent, ut de uno pluraliter dicamus,

Georg. 2. *Sed nos immenſum ſpatiis confecimus æquor.*

Et de pluribus ſingulariter,

Ibidem. *Haud ſecus ac patriis acer Romanus in armis.*

Specie diverſa, ſed genere eadem & hæc ſunt,

Neve tibi ad ſolem vergant vineta cadentem.
Georg. 2. Georg. 3. *Nec mihi tum molles ſub dio carpere ſomnos,*
Neu dorſo nemoris libeat jacuiſſe per herbas,

Non enim neſcio cui alii prius nec poſtea ſibi uni, ſed omnibus præcipit. Et de nobis loquimur tanquam de aliis, *Dicit Servius, Negat Tullius.* Et noſtra perſona utimur pro Cecinna. Piſonem adverſæ partis advocatum alloquens

De Verborum figuris.

Cicero dicit, *Reſtituiſſe te dixit: Nego me edicto prætoris reſtitutum eſſe.* Verùm enim illud *reſtituiſſe*, Ebutius dixit: *Nego me, Cecinna, edicto prætoris reſtitutum eſſe.* Ubi & ipſum *dixti*, extrita ſyllaba, figura in verbo eſt.

¶ Illa quoque ex eodem genere poſſunt videri, quam nos Interpoſitionem, vel Interclusionem dicimus, Græci παρένθεσιν vocant, dum continuationi ſermonis medius aliquis ſenſus intervenit. *Ego cùm te (mecum enim ſæpiſſime loquitur) patriæ reddidiſſem.* Cui adjiciunt hyperbaton, non illud quod inter tropos eſſe voluerunt: ſed alterum, quod eſt ejus figuræ ſententiarum; quæ ἀποστροφὴ dicitur ſimilis, cum non ſenſus mutatur, verùm forma eloquendi,

Decios, Marios, magnóſque Camillos,
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæſar.

Acutius adhuc in Polydoro: Georg. 2.

Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. QVID *non mortalia pectora cogis* Æneid. 3.
Auri ſacra fames? ——

Qui tam parva momenta nominibus diſcreverunt, μετάβασιν vocant, quàm & aliter fieri putant:

Quid loquor? aut ubi ſum? ——

Conjunxit autem παρένθεσιν & ἀποστροφὴν Virgilius in illo loco, Æneid. 4.

Haud procul inde citæ Metium in diverſa quadrigæ Æneid. 8.
Diſtulerant; (at tu dictis Albane maneres;)
Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus.

Hæc ſchemata, & his ſimilia, quæ erunt per mutationem, adjectionem, detractionem, ordinem, & convertunt in ſe auditorem, nec languere patiuntur ſubinde aliqua notabili figura excitatum: & habent quandam ex illa vitii ſimilitudine gratiam, ut in cibis interim acor ipſe jucundus eſt. Quod continget, ſi neque ſupra modum multæ fuerint, nec ejuſdem generis aut junctæ, aut frequentes: quia ſatietatem ut varietas earum, ita raritas effugit. Illud eſt acrius genus, quod non tantum in ratione poſitum eſt loquendi, ſed ipſis ſenſibus cùm gratiam, tum etiam vires accommodat. E quibus primum ſit, quod fit per adjectionem plura ſunt genera. Nam & verba geminantur, vel amplificandi gratia: ut, *Occidi, occidi non Sp. Melium.* Alterum Pro Mil. eſt enim quod indicat, alterum quod affirmat. Vel miſerandi: ut,

Ab

Eclog. 1. *Ah Corydon, Corydon,--*

Quæ eadem figura nonnunquam per ironiam ad elevandum convertitur. Similis geminationis poſt aliquam interjectionem repetitio eſt, ſed paulò etiam vehementior, Philip. 2. Bona, miſerum me (conſumptis enim lacrymis tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii acerbiſſimæ voci ſubjecta præconis. In Catil. 1. Vivis, & vivis non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam. In eadem. Et ab iiſdem verbis plura acriter & inſtanter incipiunt: nihilne te nocturnũ præſidiũ palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil conſenſus bonorũ omnium, nihil hic munitiſſimus habendi ſenatus locus, nihil horum ora vultuſque moverunt? Et iiſdẽ deſinunt. Quis eos poſtulavit? Appius, quis produxit? Appius, Pro Milo. Quanquam hoc exemplũ ad aliud quoq; ſchema pertinet, cujus initia inter ſe & fines iiſdẽ ſunt, *quis* & *quis*, *Appius* & *Appius*. Cornif. lib. 4. Quale eſt, Qui ſunt qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginenſes. Qui ſunt qui crudele bellum in Italia geſſerunt? Carthaginenſes. Qui ſunt qui Italiam deformaverunt? Carthaginenſes. Qui ſunt qui ſibi ignoſci poſtulant? Carthaginenſes. Etiam in contrapoſitis vel comparativis ſolet reſpondere primorum verborum alterna repetitio, quod modo hujus eſſe loci potius dixi, Pro Muræ. Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas: ille, ut eò quò intendit maturè cum exercitu perveniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus exuſcitat. Tu actionem inſtituis, ille aciem inſtruit. Tu caves ne conſultores tui; ille ne urbes aut caſtra capiantur. Sed hac gratia non fuit contentus Orator, vertit in contrarium eandem figuram: Ille tenet & ſcit ut hoſtium copiæ, tu ut aquæ pluviæ arceantur. Ille exercitatus eſt in propagandis finibus, tu in regendis. Poſſunt media quoque reſpondere, vel primis: ut, Æneid. 7. *Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus unda.* Vel ultimus, ut Act. 7. *Hæc navis onuſta præda Sicilienſi,* cùm ipſa quoque eſſet ex præda. Nec quiſquam dubitavit idem poſſe fieri iteratis utrinq; mediis. Reſpondent primis & ultima, *Multi & graves dolores inventi parentibus, & propinquis multi.* Ibid.

¶ Eſt & illud repetendi genus, quod ſemel propoſita iterat & dividit.

Iphitus & Pelias mecum, quorum Iphitus ævo
Æneid. 2. *Iam gravior, Pelias & vulnere tardus Vlyſſi.*

[illegible]

¶ ἐπάνοδος dicitur Græcè, noſtri Regreſſionem vocant. Nec ſolum in eodem ſenſu, ſed etiam in diverſo eadẽ verba contrà ſumuntur. *Principum dignitas erat penè par, non par fortaſſe eorum qui ſequebantur.* Interim variatur caſibus hæc & generibus iteratio. *Magnus eſt labor dicendi, magnus eſt labor dicendi, magna res eſt.* Et apud Rutilium longiore περιόδῳ & hæc ſententiarum ſunt, *Pater hic tuus? patrem hunc appellas? patris tu hujus filius es?* Fit caſibus modo hoc ſchema, quod πολύπτωτον vocant. Conſtat & aliis etiam modis: ut pro Cluentio, *Quod autem tempus veneni dandi? illo die? in illa frequentia? Per quem porrò datum? unde ſumptum? quæ porrò interceptio poculi? cur non de integro autem datum?* Hanc rerum conjunctam diverſitatem Cæcilius μεταβολὴν vocat: qualis eſt pro Cluentio locus in Oppianicum. Illum tabulas publicas violaſſe, cenſorias corrupiſſe, decuriones univerſi judicarunt; cum illo jam nemo rationem, nemo rem ullam, contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis & affinibus tutorem unquam liberis ſuis ſcripſit. & deinceps adhuc multa. Vt hæc in unum congeruntur, ita contra illa diſperſa ſunt, quæ à Cicerone diſſipata dici puto,

Pro Lig.

Hic ſegetes; illic veniunt fœlicius uvæ,
Arborei fœtus alibi, —— & deinceps.

Georg. 2.

¶ Illa verò apud Ciceronem mira figurarũ miſtura deprehenditur, in qua & primo verbo longo poſt intervallo redditum eſt ultimum, & media primis, & mediis ultima congruunt; Veſtrum jam hic factum deprehenditur, Patres conſcripti, non meum; ac pulcherrimum quidem factum, verum, ut dixi, non meum, ſed veſtrum. Hanc frequentiorem repetitiõem πλοκὴν vocant, quæ fit ex permiſtis figuris, ut ſuprà dixi, utque ſe habet epiſtola ad Brutum, Ego cùm in gratiam redierim cum Appio Claudio, & redierim per Cn. Pompeium te ego ego cùm redierim Et in iiſdem ſententiis crebrioribus mutata declinationibus iteratione verborum; ut apud Perſium,

——*Vſque adeòne*
Scire tuum nihil eſt, niſi te ſcire hoc ſciat alter?

Satyr. 1.

Et apud Ciceronẽ Neque enim poterat indicio ex his dãnatis qui indicabantur. Sed ſenſus quoque toti quemadmodum cœperunt, deſinent: Venit ex Aſia, hoc ipſum quàm bonum? Trib. pleb. venit ex Aſia. In eadem tamen periodo & verbum ultimum primo refertur, tertium jam Act. 9. ſermone adjectum eſt, Veruntamen venit. Interim ſententia quidem repetitur, ſed eodem verborum ordine, Quid Cleomenes facere potuit? Non enim poſſum quenquam inſimulare falsò. Quid inquam, Cleomenes magnopere facere potuit? Prioris ſententiæ verbum ultimum, ac ſequentis primum frequenter eſt idem: quo quidem ſchemate utuntur Poëtæ ſæpius,

Virg. Eclo. 10. *Pierides, vos hæc facietis maxima Gallo,*
Gallo cujus amor tantum mihi creſcit in horas.

In Catil. 1. Sed ne Oratores quidem rarò: Hic tamen vivit, vivit? immò verò etiam in ſenatum venit. ¶ Aliquando, ſicut in geminatione verborum diximus, initia quoque & clauſulæ ſententiarum aliis, ſed non aliò tendentibus verbis inter ſe conſonant. Initia hoc modo, Dederim periculis omnibus, obtulerim inſidiis, objecerim invidiæ. Rurſus clauſulæ ibidem ſtatim, Vos enim ſtatuiſtis, vos ſentētiam dixiſtis, vos judicaſtis. Hoc alii *συνωνυμίαν*, alii diſiſtinctioné Invect. 1. vocant, utrunque (etiamſi eſt diverſum) rectè. Nam eſt nominum idem ſignificantium ſeparatio. Congregantur quoque verba idem ſignificantia: Quæ cùm ita ſint, Catilina, perge quò cœpiſti; egredere aliquando ex urbe: patent portæ; proficiſcere, Et in eundem alio libro, *Abiit, exceſſit, erupit, evaſit*. Hoc Cæcilio πλεονασμὸς videtur, id eſt, abundans ſupra neceſſitatē oratio: ſicut illa, *Vidi oculos* Æneid. 11. *ante ipſe meos*. In illo enim *vidi*, ineſt *ipſe*. Verùm id, ut alio quoque loco dixi, cùm ſupervacua oneratur adjectione, vitium dicitur: cùm autem auget manifeſtam ſententiam, Lib. 8. ca. 3. ſicut hic, virtus: Vidi, ipſe, ante oculos quot verba, totidem ſunt affectus. Cur tamen hæc propriè nomine tali notarit, non video. Nam & geminatio & repetitio, & qualiſcunque adjectio, πλεονασμὸς videri poteſt. Nec verba modò, ſed ſenſus quoque idem facientes acervantur. Perturbatio iſtum mentis, & quædam ſcelerum offuſa Pro Milo. caligo, & ardentes furiarum faces excitaverunt. Congeruntur & diverſa: Mulier, tyranni ſæva crudelitas, patris amor, ira præceps, temeritas, dementia. Et apud Ovidium,

Metam. 5. *Sed grave Nereidum numen, ſed corniger Ammon,*
Sed quæ viſceribus veniebas bellua ponti
Exaturanda meis. ——

Inveni qui & hoc vocaret πλοκὴν: cui non aſſentior, cùm ſint unius figuræ mixta quoque, & idem & diverſum ſignificantia: quod & ipſum διαλλαγὴν vocant: Quæro ab inimicis, ſintne hæc inveſtigata, comperta, patefacta, ſublata, deleta, extincta per me. Inveſtigata, comperta, patefacta, aliud oſtendunt: ſublata, deleta, extincta, ſunt inter ſe ſimilia, ſed non etiam prioribus. Et hoc autem exemplum, & ſuperius, aliam quoque efficiunt figuram, quæ quia conjunctionibus caret: diſſolutio vocatur apta, cùm quid inſtantius dicimus. Nam & ſingula inculcantur, & quaſi plura fiunt. Ideóque utimur hac figura non in ſingulis modo verbis, ſed ſententiis etiam: ut Cicero dicit contra concionem Metelli, Qui indicabantur, eos vocari, cuſtodiri, ad Senatum adduci juſſi, in Senatu ſunt poſiti, & totus hic locus. Hoc genus βραχυλογίαν vocāt, quæ poteſt eſſe copulata diſſolutio. Contrarium eſt ſchema, quod conjunctionibus abundat. Illud ἀσύνδετον, hoc πολυσύνδετον dicitur. Hoc eſt, vel iiſdem ſæpius repetitis, ut,

In Cæcil. 27

——Tectúmque laremque.
Armáque, Amyclæúmque canem, Creſſámque pharetram.

Virgil. Georg. 3.

Vel diverſis,

Idem Æneid. 1.

Arma virúmque——
Multum ille & terris,——
Multa quoque bello.——

Adverbia quoque & pronomina variantur,

Idem Eclog. 1

Hîc illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis
Bis ſenos, cui noſtra dies altaria fumant.
Hîc mihi reſponſum primus dedit ille petenti.

Sed utrunque horum coacervatio. Etenim tantùm juncta aut diſſoluta, omnibus Scriptores ſua nomina dederunt; ſed varia, & ut cuique fingenti placuit. Fons quidem unus, quia acriora facit & inſtantiora quæ dicimus, & vim quandam præ ſe ferentia, velut ſæpius erumpentis affectus.

¶ Gradatio quæ dicitur κλίμαξ, apertiorē habet artem, & magis affectatam, ideóque eſſe rarior debet. Eſt autem ipſa quoque adjectionis, repetit enim quæ dicta ſunt: & priuſquam ad aliud deſcendat in prioribus reſiſtit. Ejus exemplum ex Græco notiſſimo transferatur. Nec hæc dixi quidem, ſed nec ſcripſi: nec ſcripſi quidem, ſed nec obii legationem, nec obii quidem, ſed nec perſuaſi Thebanis.

Demoſth. pro Cteſiphonte,
Cornif. li. 4.
In Vatinium.

Sunt tamen erudita & Latina; Aphricano virtutem induſtria, virtus gloriam, gloria æmulos comparavit, & Calvi, Non ergo magis pecuniarum repetundarum quàm majeſtatis, neque majeſtatis magis quàm Plautiæ legis, neque Plautiæ legis magis quàm ambitus, neque ambitus magis quàm omnium legum judicia perierunt. Invenitur apud Poëtas quoque, ut apud Homerum de ſceptro quod à Iove ad Agamemnonem uſque deducit, & apud noſtrum etiam tragicum,

Iove propagatus eſt (ut perhibent) Tantalus,
Ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem ſatus
Atreus, qui noſtrum porrò propagat genus.

Atque per detractionẽ ſunt figuræ, brevitatis novitatiſq; maximè gratia petuntur; ¶ quarum eſt una ea, quam libro proximo in figuras diſtuli, *Synecdoche*, cùm ſubtractum verbum aliquod ſatis ex cæteris intelligitur: ut Cælius in Antonium, *Stupere gaudio Græcus.* Simul enim auditur, cœpit Cicero ad Brutum, Sermo nullus ſcilicet niſi de te. Quid enim potius? Tum Flavius, Cras tabellarie; & ego ibidem orans inter cœnam exoravi. Cui ſimilia ſunt illa meo quidem judicio, in quibus verba decenter pudoris gratia ſubtrahuntur,

Novimus & qui te, tranſverſa tuentibus hirquis,
Et quo, ſed faciles Nymphæ riſere, ſacello.

Virg. Eclog. 3.

Hanc quidam Apoſiopeſin putant, fruſtrà. Nam illa quid taceat incertum eſt, aut certè longiore ſermone explicandum, hic unum verbum, & manifeſtum quidem deſideratur, quæ ſi Apoſiopeſis eſt, nihil in quo deeſt aliquid non idem appellabitur. Ne ego illud quidem apoſiopeſin ſemper voco, in quo res quæcunque relinquitur intelligenda, ut ea quæ in epiſtolis *Cicero*, Data Lupercalibus quo die Antonius *Cæſari*, quia nihil hic aliud intelligi poterat, quàm hoc diadema impoſuit.

¶ Altera eſt per detractationem figura, de qua modò dictum eſt, cui conjunctiones eximuntur.

¶ Tertia quæ dicitur *συνεζευγμένον*, in qua unum ad verbum plures ſententiæ referuntur, quarum unaquæq; deſideraret illud, ſi ſola poneretur. Id accidit aut præpoſito verbo ad quod reliqua reſpiciant. *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.* Aut illato, quo plura cluduntur. *Neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor unquam à*

Pro Cluent.
Invect. 1.

tur-

De Verborum figuris.

turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio a furore revocaverit. Medium quoque poteſt eſſe, quod & prioribus & ſequentibus ſufficiat. Jungit autem & diverſos ſexus, ut cùm marem fœminámque filios dicimus. Et ſingularia pluralibus miſcet. Sed hæc adeò ſunt vulgaria, ut ſibi artem figurarum aſſerere non poſſint. Illud planè figura eſt, qua diverſa ſermonis forma conjungitur,

——Sociis tunc arma capeſſant.
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.

Æneid. 3.

Quamvis enim pars bellum poſterior participio inſiſtat, utrique tamen convenit illud *edico*: nam utrique detractionis gratia facta conjunctio.

¶ συνοικείωσιν vocant, quæ duas res diverſas colligat: Tam *deeſt avaro quod habet, quam quod non habet.*

Huic diverſam volunt eſſe diſtinctionem, cui dant nomen παραδιαστολὴν, quia ſimilia diſcernuntur; Cùm te pro aſtuto ſapientem appelles, pro confidente fortem, pro illiberali diligentem, quod totum pendet ex finitione, ideóq; an figura ſit dubito. Cui contraria eſt ea, quæ ex vicinia tranſit ad diverſa aut ſimilia,

Dum brevis eſſe laboro, Obſcurus fio, & quæ ſequuntur.

Hor. in Art.

Tertium eſt genus figurarum, quæ aut ſimilitudine aliqua vocum, aut paribus, aut contrariis vertunt in ſe aures, & animos excitant. Huic nomen eſt παρονομασία: quæ dicitur agnominatio. Ea non uno modo fieri ſolet, ſed ex vicinia quadam prædicti nominis ducta, caſibus declinatur: ut Domitius Apher pro Cloantilla, *Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus infœlix.* Et cùm verbo idem verbum plus ſignificanter ſubjungitur, *Quando homo, hoſtis homo.* Quibus exemplis ſum in aliud uſus, ſed in uno facilis eſt geminatio.

¶ Παρονομασία ei contrarium eſt, quod eodem verbo quaſi falſum augetur, *Quæ lex privatis hominibus eſſe lex non videbatur.*

¶ Cui confinis eſt ἀντανάκλασις, ejuſdem verbi contraria ſignificatio. Cùm Proculeius quereretur de filio, quòd is mortem ſuam expectaret; & ille dixiſſet, ſe verò non expectare; Imò, inquit, rogo expectes. Non ex eodem, ſed ex diverſo vicinum accipitur, cùm ſupplicio afficiendum dicas, quem ſupplicatione dignum judicaris. Aliter quoque voces aut eædam diverſa in ſignificatione ponuntur,

In Piſonem.

aut productione tantum vel correptione mutata; quod etiam in jocis frigidum, equidem tradi inter præcepta miror: eorumque exempla vitandi potius quam imitandi gratia pono. *Amari jucundum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari.* Sic *Avium dulcedo in avium ducit*: & apud Ovidium ludentem.

2. Epigram. lib. 4.

Cur ego non dicam, Furia, te furiam?

In Catil.

Cornificius hanc traductionem vocat, videlicet alterius intellectus ad alterum. Sed elegantius, quod eſt poſitum in diſtinguendam rei proprietatem: Hanc reipublicæ peſtem pauliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe.

Ibidem.

Et quæ præpoſitionibus in contrarium mutantur, Non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbem eſſe videatur. Melius atque acrius, quod cùm figura jucundum eſt, tum etiam ſenſu valet, Emit morte immortalitatem. Illa levior

Philip. 3.

eſt, *Non Piſonum, ſed piſtorum*, &, *Ex oratore arator.* Peſſimum verò, *Ne patres conſcripti videantur circumſcripti.* Item, *Rarò evenit, ſed vehementer venit.* Sic contingit ut aliquis ſenſus vehemens & acer venuſtatem aliquam non eodem ex verbo non diſſonam accipiat. Et cur me prohibeat pudor uti domeſtico exemplo? Pater meus contra eum qui ſe legationi immoriturum dixerat, deinde vix paucis diebus inſumptis re infecta redierat, *Non exigo ut immoriaris legationi, immorare.* Nam & valet ſenſus ipſe, & in verbis tantùm diſtantibus jucundè conſonat vox, præſertim non captata, ſed velut oblata: cùm altero ſuo ſit uſus, alterum ab adverſario acceperit. Magnæ veteribus curæ fuit, gratiam dicendi è paribus contrariis acquirere. Gorgias in hoc immodicus, copioſus utique prima ætate Iſocrates fuit. Delectatus eſt his etiam M. Tullius, verùm modum adhibuit non ingratæ (niſi copia redundet) voluptati, & rem alioqui levem, ſententiarum pondere implevit. Nam per ſe frigida & inanis affectatio cùm in acreis incidit ſenſus, innata videtur eſſe, non accerſita.

[illegible]

¶ Similium ferè quadruplex ratio eſt. Nam eſt primum, quoties verborum verbo ſimile, aut non diſſimile valdè quæritur, ut

Æneid. 1.
Pro Cluent.

——*Puppeſque tuæ, pubeſque tuorum, &c.* *Si in hac calamitoſa fama quaſi in aliqua pernicioſiſſima flamma*, &, *Non enim tam ſpes laudanda, quàm res eſt.* Aut certè par eſt extremis ſyllabis conſonans, *Non verbis, ſed armis.* Et hoc quoque quo-

ties

De verborum figuris.

ties in ſententias acres incidit, pulchrum eſt, *Quantum poſſis, in eo ſemper experire ut proſis*. Hoc eſt πάρισον, ut pleriſq; placuit. Cleoſtelus πάρισος exiſtimat, quod fit è membris non diſſimilibus.

¶ Secundum, ut clauſula ſimiliter cadat, vel iiſdem in ultimam partem collatis, ὁμοιοτέλευτον, ſimilem duarum ſententiarum vel plurium finem, *Non modò ad ſalutem ejus extinguendam, ſed etiam gloriam per tales viros infringendam.* Ex quibus ferè ſunt, non tamen ut ſemper ultimis conſonent, quæ τρίκωλα dicunt, *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.* Sed in quaternas quoque plures hæc ratio ire ſententias poteſt. Fit etiam ſingulis verbis, *Hæc cubat, dolet, piget, pudet.* &, *Abiit, exceſſit, rupit, evaſit.*

Pro Mil.

Pro Cluent.
In Catil. 2.

¶ Tertium eſt, quod in eoſdem caſus cadit, ὁμοιόπτωτον dicitur. Sed neque quod finẽ habet ſimilem, eſt ὁμοιόπτωτον: utique in eundem finem venit ὁμοιοτέλευτον. Eſt enim ὁμοιόπτωτον tantum caſus ſimilis, etiam ſi diſſimilia ſint quæ declinentur: nec tantùm in fine deprehenditur, ſed reſpondent vel prima inter ſe, vel mediis, vel extremis: vel etiam permutatis his, ut media primis, & ſumma mediis accommodentur, & quocunque modo accommodari poterunt. Nec enim ſemper paribus ſyllabis conſtat: ut eſt apud Afrum, *Amiſſo nuper infælicis aulæ, ſi non præſidio inter pericula, tamen ſolatio vitæ inter adverſa.* Et verò videntur optima, in quibus initia ſententiarum & fines conſentiunt: ut hic, *Præſidio, ſolatio.* Et ut penè ſimilia ſint verbis, & paribus cadant, & eodem deſinant modo. Etiam ut ſint, quod eſt quartũ, membris æqualibus, quod ἰσόκωλον dicitur, *Si quantum in agro lociſque deſertis audacia poteſt, tantum in foro atque judiciis impudentia valeret*, ἰσόκωλον eſt, &, ὁμοιόπτωτον habet. Non minus nunc in cauſa cederet Aulus Cecinna Sexti Ebutii impudentiæ, quàm tú in vi facienda ceſſit audaciæ, ἰσόκωλον, ὁμοιόπτωτον, ὁμοιοτέλευτον. Accedit & ex illa figura gratia, qua nomina dixi mutatis caſibus repeti, *Non minus cederet, quàm ceſſit.* Adhuc ὁμοιοτέλευτον, & παρωνομασία eſt. *Neminem poſſe alteri dare matrimoniũ, niſi quem penes ſit patrimoniũ.* Contra poſitũ autẽ vel, ut quidam vocant, Contentio (ἀντίθετον dicitur) non uno fit modo. Nam & fit ſi ſingula ſingulis opponuntur: ut in eo quod modo dixi, *Vicit pudorem libido, timorem audacia,*

Pro Cecin.

Et bina bis, Non noſtri ingenii, veſtri auxilii eſt. Et ſententiæ
Pro Cluent. ſententiis. *Dominetur in concionibus, taceat in judiciis.* Cui
commodiſſimè ſubjungitur & ea ſpecies quam diſtinctio-
Ibid. nem diximus. *Odit populus Romanus privatam luxuriam, pu-
blicam magnificentiam diligit.* Et quæ ſunt ſimili caſu, diſſi-
Pro Mura. mili ſententia in ultimo locata: ut, *Quod in tempore mali
Pro Cluent. fuit, nihil obſit: quin quod in cauſſa boni fuit, proſit.* Nec ſem-
Pro Milo. per contrapoſitum ſubjungitur: ut in hoc: *Eſt enim hæc, ju-
dices, non ſcripta, ſed nata lex.* Verùm ſicut Cicero dicit,
quod de ſingulis rebus propoſitis refertur ad ſingula: ut in
De Orat. 3. eo quod ſequitur, *Quam non didicimus, accepimus, legimus,*
& in Oratore, *verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus.* Nec
ſemper quod adverſum eſt, contraponitur, quale eſt apud
Rutilium, *Nobis primùm dii immortales fruges dederunt: nos
quæ ſoli accepimus, in omnes terras diſtribuimus. Nobis majores
noſtri Rempub. reliquerunt: nos etiam ſocios noſtros de ſervitute
eripuimus.*

¶ Fit etiam aſſumpta illa figura, qua verba declinata re-
petuntur, quod ἀντιμεταβολὴ dicitur, Non *ut edam vivo,*
Pro Cluent. *ſed ut vivam edo.* Et quod apud Ciceronem converſũ ita eſt,
ut cùm mutationem caſus habeat, etiam ſimiliter deſinat:
Ut & ſine invidia culpa plectatur, & ſine culpa invidia ponatur.
Quod & eodem clauditur verbo; ut quod dicit de Sexto
Roſcio, *Etenim cùm artifex ejuſmodi ſit, ut ſolus dignus vi-
deatur eſſe qui ſcenam introeat: tum vir ejuſmodi ſit, ut ſolus vi-
deatur dignus qui eò non accedat.* Eſt & in nominibus ex di-
verſo collocatis ſua gratia. *Si Conſul Antonius, Brutus hoſtis:
Philip. 4. ſi conſervator reipublicæ Brutus, hoſtis Antonius.*

¶ Olim plura de figuris quàm neceſſe erat: & adhuc e-
rit, qui putet eſſe figuram, *Incredibile eſt quod dico, ſed ve-
rum* ἀντιποφορὰν vocant, &, *Aliquis hoc ſemel tulit, ego bis, ego
ter.* διέξοδον, ἄφοδον, *Longius evectus ſum, ſed redeo ad propoſi-
tum.* Quædam verborum figuræ paulum figuris ſenten-
tiarum declinantur, ut dubitatio. Nam cùm eſt in re, pri-
Cornif. 4. ori parti aſſignanda eſt: cùm in verbo, ſequenti: *Sive me
malitiam ſive ſtultitiam dicere oportet.* Item correctionis eadē
ratio eſt: *Nam quod illic dubitat, hic emendat.* Etiam in perſo-
næ fictione accidere quidam idem putaverunt, ut in ver-
bis etiam eſſet hæc figura, *crudelitatis eſt mater avari-
tia.* Et apud Salluſtium in Ciceronem, *O Romule Arpinas.*
quale eſt & apud Menandrum, *Oedipus Othryaſius.* Hæc
omnia

De Verborum figuris.

omnia copioſius ſunt executi, qui non ut partem operis tranſcurrerunt, ſed propriè libros huic operi dedicaverunt, ſicut Cæcilius, Dionyſius, Rutilius, Cornificius, Viſellius, aliiq; non pauci: ſed non minor erit eorum qui vivunt gloria. Vt fateor autem verborum figuras poſſe plures reperiri à quibuſdam: ita iis quæ ab autoribus claris traduntur, meliores, non aſſentior. Nam in primis M. Tullius *multas* in tertio de Oratore libro poſuit, quas in Oratore poſtea ſcripto tranſeundo videtur ipſe damnaſſe: quarum pars eſt, quæ ſententiarum potius quàm verborum ſit, ut imminutio, improviſa imago, ſibi ipſi reſponſio, digreſſio, permiſſio, contrarium, hoc enim puto quod dicitur ἐναντιότης, ſumpta ex adverſo probatio. Quædã omnino non ſunt figuræ, ſicut ordo, dinumeratio, circunſcriptio: ſive hoc nomine ſignificatur compꝛehenſa breviter ſententia, ſive finitio. Nam & Cornificius atque Rutilius ſchemata λέξεως putant. Verborũ autem concinna tranſgreſſio, id eſt, *hyperbaton*, quod Cæcilius quoque putat ſchema, & à nobis interpoſita. Et mutatio: quæ ſi ea eſt, quam Rutilius ἀλλοίωσιν vocat, diſſimilitudinem oſtendit hominum, rerum, factorũque si latius fiat, figura non eſt: ſi anguſtius, in ἀντίθετον cadet. Si verò hæc appellatio ſignificat ὑπαλλαγὴν, ſatis de ea dictũ eſt. Quod verò ſchema eſt, ad propoſitum ſubjecta ratio? Vtrum quod Rutilius αἰτιολογίαν vocat? nã de illo dubitari poſſit an ſchema ſit, diſtributis ſubjecta ratio. ❡ Quod apud eundem primo loco poſitum eſt, προσαπόδοσις dicitur, quæ ut maximè ſervetur, ſanè eſt in pluribus propoſitis: quia aut ſingulis ſtatim ratio ſubiicitur: ut eſt apud C. Antonium, *Sed neq; accuſatorem eum metuo, qui ſum innocens: neque competitorem vereor, qui ſum Antonius: neque conſulem ſpero, qui eſt Cicero.* Aut poſitis duobus vel tribus, eodem ordine ſingulis continuo redditur: quale apud Brutum de dictatura Cn. Pompeii, *Præſtat enim nemini imperare, quam alicui ſervire: ſine illo enim vivere honeſtè licet, cùm hoc vivendi nulla conditio eſt.* Sed uni rei multiplex ratio ſubiicitur: ut apud Virgilium,

Sive inde occultas vires, & pabula terræ Georg. 1.
Pinguia concipiunt, ſive illis omne per ignem
Excoquitur vitium ——
Seu plures calor ille vias, ——

Seu durat magis.—— & totus locus.

In partis.

Relationem quid accipi velit, non mihi liquet. Nam ſi ὑπαλλαγὴν aut ἐπάνοδον, aut ἀντιμεταβολὴν dicit, de omnibus locuti ſumus. Sed quicquid id eſt, neq; hoc, neq; ſuperiora in Oratore repetit. Sola eſt in eo libro poſita pariter inter figuras verborum, Exclamatio, quam ſententiæ potius puto: affectus enim eſt, & cæteris omnibus cõſētio. Adiicit his Cæcilius περίφρασιν, de qua dixi. Cornificius interrogationem, ratiocinatiõem, ſubjectionem, trãſlationem, occultationem; præterea ſententiam, membrum, articulum, interpretationem, conclusionem, quorum priora alterius generis ſunt ſchemata, ſequentia ſchemata omnino non ſunt. Item Rutilius præter ea quæ apud alios quoq; ſunt ſchēata, παρομολογίαν, ἀναγκαῖον, ἠθοποιΐαν, δικαιολογίαν * πρόληψιν, χαρακτηρισμὸν, βραχυλογίαν, προσαπόδοσιν, παρρησίαν, de quibus idem dico. Nam eos quidē autores, qui nullũ propè finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo: qui etiam quæ ſunt argumentorũ, figuris adſcripſerunt. Ergo illud de iis etiam, quæ verè ſunt, adiiciã breviter, ſicut ornant orationem opportunè poſitæ, ita ineptiſſimas eſſe cùm modicè petũtur. Sunt qui neglecto rerũ pondere, & viribus ſententiarũ; ſi vel inania verba in hos modos depravarint, ſummos ſe judicent artifices, ideoque non deſinunt eas nectere: quas ſine ſententia ſectari tam eſt ridiculum, quam quærere habitum, geſtúmque ſine corpore. Sed ne hæ quidem quæ rectè fiunt, denſandæ ſunt nimis. Nam & vultus mutatio, oculorúmque conjectus, multum in actu valet: ſed ſiquis ducere os exquiſitis modis, & frontis ac luminum inconſtantia trepidare non deſinat, rideatur. Et oratio habet rectam quandam velut faciem: quæ ut ſtupere immobili rigore non debebit, ita ſæpius in ea quam natura dedit ſpecie continenda eſt. Sciendum verò in primis, quid quiſque in ornando poſtulet locus, quid perſona, quid tempus. Major enim pars harum figurarũ poſita eſt in delectatione. Vbi verò atrocitate, invidia, miſeratione pugnandum eſt, quis ferat contrapoſitis, & pariter cadentibus, & conſimilibus iraſcentem, flentem, rogantem? cùm in his rebus cura verborum deroget affectibus fidem: & ubicunque ars oſtentatur, veritas abeſſe videatur.

* Al. δικαιολογίας.

De

De Compoſitione.

CAP. IV.

ARGUMENTUM.

De Compoſitione locuturus, veniæ præfatione utitur, quòd de ea re, quæ à Cicerone diligentiſſimè pertractata ſit, ſcribere audeat: qui totus locus ad benevolentiam pertinet. ¶ Deinde cõtra nos pugnat, qui horrido illo & inculto, ut impetus fert, dicẽdi fluxu cõtenti, curam omnem bonæ compoſitionis contemnunt, quam multis egregiis ſimilitudinibus ex cõmuni rerum natura ſumptis; Item veterum exemplo & autoritate abiiciendam non eſſe, atque ad delectandum & movendum eſſe efficaciſſimam, aliis inſuper argumentis probat: quæ pars ad reddendos auditores attẽtos ſpectat. ¶ Ante omnia orationis diviſiõem facit, in vinctam & ſolutam; & ſecundum has compoſitiones, quam præcipuè in oratione vincta eſſe demõſtrat: cujus tres ſpecies facit: Inciſa, membra, circuitus. In iis tria eſſe neceſſaria docet: Ordinem, juncturam, numerum. Ordinis obſervationem in ſingulis eſſe, & contextis. In quibus cavendum, ne decreſcat oratio, ut priora dignitate præcedant, ne ſupervacua ſequantur, ut verba ſenſum claudant, ut amphibolia obſit. ¶ Juncturam in verbis eſſe, inciſis membris, & periodis. In verbis cavendum, ne ex ultima & prima ſyllaba deforme aliquid conſurgat: ne concurrãt vocales, ne conſonantes rixentur, ne ultimæ ſyllabæ verbi prioris ſint primæ ſequentis: ne crebra monoſyllaba, breviáq; verba aut nomina, longáve cõtinuentur, ne verba verbis, aut nomina nominibus multa vel ſimiliter deſinentia aut cadentia, aut eodẽ modo declinata jungantur: ne quid, ne virtus quidem, nimis frequens ſit. ¶ Inciſum definit ſenſum eſſe nõ expleto numero concluſum. Membrum, ſenſum numeris concluſum, ſed à toto corpore abruptum, per ſe nihil efficientem. ¶ Periodi plurima nomina recenſet, & duo genera facit. Unum longiore ambitu circunductum: alterum membris & inciſis plures ſenſus habẽtibus cõſtans. Periodi membra, legẽ modũmq; atq; etiã membri rationem deſcribit: atque in membris & inciſis videndum monet ne prima & extrema malè coeant, & quæ quibus anteponantur. Tertium eſt numerus: qui quo à metro differat, explicat fuſiſſimè, eúmque in pedibus ſimplicibus vel compoſitis eſſe docet: pedúmque nomina ſtructurámq; profert, omnéſque in orationem venire, ſed cum delectu, tradit, nã alios initiis, alios clauſulis, mediis alios aptiores eſſe: in quibus qui horum rectè aut ſecus collocetur, definit, & exemplis ſubjectis demonſtrat, atq; in clauſulis plurimum referre, non ſolùm quis claudat, verum etiam quis antecedat. ¶ Præterea nimiã compoſitionis religionẽ, quæ dimetiendis pedibus ſyllabiſve perpendendis, veluti cõſeneſcit, maximè vitandam cenſet; quia à rerum gravium conſideratione nos abducat: & naturalẽ dicẽdi fluxum retardet. Sequendam ergo eſſe vim longa exercitatione compararam, nec tam intuendos pedes, quàm univerſam comprehenſionem. ¶ Proœmiis in cauſis difficilibus, locis communibus, amplificationibus, & epilogis, periodos, pro rei ratione diverſas, aptas eſſe docet. In hiſtoria non eſſe numeros finitos, ſed fluxum quendam orationis rotundum, connexione perpetua ad finem

De partis.

Seu durat magis.——— & totus locus.

Relationem quid accipi velit, non mihi liquet. Nam ſi ὑπαλλαγὴν aut ἐπάνοδον, aut ἀντιμεταβολὴν dicit, de omnibus locuti ſumus. Sed quicquid id eſt, neq; hoc, neq; ſuperiora in Oratore repetit. Sola eſt in eo libro poſita pariter inter figuras verborum, Exclamatio, quam ſententiæ potius puto: affectus enim eſt, & cæteris omnibus cõſentio. Adiicit his Cæcilius περίφρασιν, de qua dixi. Cornificius interrogationem, ratiocinationem, ſubjectionem, trãſitionem, occultationem; præterea ſententiam, membrum, articulum, interpretationem, concluſionem, quorum priora alterius generis ſunt ſchemata, ſequentia ſchemata omnino non ſunt. Item Rutilius præter ea quæ apud alios quoq; ſunt ſchẽata, παρομολογίαν, ἀναγκαῖον, ἠθοποιΐας, δικαιολογίαν * προλῆψιν, χαρακτηρισμὸν, βραχυλογίαν, παρασιώπησιν, παῤῥησίαν, de quibus idem dico. Nam eos quidẽ autores, qui nullũ propè finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo: qui etiam quæ ſunt argumentorũ, figuris adſcripſerunt. Ergo illud de iis etiam, quæ verè ſunt, adiiciã breviter, ſicut ornant orationem opportunè poſitæ, ita ineptiſſimas eſſe cùm modicè petſitur. Sunt qui neglecto rerũ pondere, & viribus ſententiarũ; ſi vel inania verba in hos modos depravarint, ſummos ſe judicent artifices, ideoque non deſinunt eas nectere: quas ſine ſententia ſectari tam eſt ridiculum, quam quærere habitum, geſtúmque ſine corpore. Sed ne hæ quidem quæ rectè fiunt, denſandæ ſunt nimis. Nam & vultus mutatio, oculorúmque conjectus, multum in actu valet: ſed ſiquis ducere os exquiſitis modis, & frontis ac luminum inconſtantia trepidare non deſinat, rideatur. Et oratio habet rectam quandam velut faciem: quæ ut ſtupere immobili rigore non debebit, ita ſæpius in ea quam natura dedit ſpecie continenda eſt. Sciendum verò in primis, quid quiſque in ornando poſtulet locus, quid perſona, quid tempus. Major enim pars harum figurarũ poſita eſt in delectatione. Ubi verò atrocitate, invidia, miſeratione pugnandum eſt, quis ferat contrapoſitis, & pariter cadentibus, & conſimilibus iraſcentem, flentem, rogantem? cùm in his rebus cura verborum deroget affectibus fidem: & ubicunque ars oſtentatur, veritas abeſſe videatur.

* Al. δικαι-
λογίας.

De Compoſitione.

De Compoſitione.

CAP. IV.

ARGUMENTUM.

De Compoſitione locuturus, veniæ præfatione utcunque quòd de ea re, quæ à Cicerone diligentiſſimè pertractata ſit, ſcribere audeat: qui totus locus ad benevolentiam pertinet ¶ Deinde cōtra nos pugnat, qui horrido illo & inculto, ut impetus fert, dicēdi fluxu cōtenti, curam omnem bonæ compoſitionis contemnunt, quam multis egregiis ſimilitudinibus ex cōmuni rerum natura ſumptis; Item veterum exemplo & autoritate abiiciendam non eſſe, atque ad delectandum & movendum eſſe efficaciſſimam, aliis inſuper argumentis probat: quæ pars ad reddendos auditores attētos ſpectat. ¶ Ante omnia orationis diviſiōem facit, in vinctam & ſolutam; & ſecundum has compoſitiones, quam præcipuè in oratione vincta eſſe demōſtrat: cujus tres ſpecies facit: Inciſa, membra, circuitus. In iis tria eſſe neceſſaria docet: Ordinem, juncturam, numerum. Ordinis obſervationem in ſingulis eſſe, & contextis. In quibus cavendum, ne decreſcat oratio, ut priora dignitate præcedant, ne ſupervacua ſequantur, ut verba ſenſum claudant, ut amphibolia obſit. ¶ Juncturam in verbis eſſe, inciſis, membris, & periodis. In verbis cavendum, ne ex ultima & prima ſyllaba deforme aliquid conſurgat: ne concurrāt vocales, ne conſonantes rixentur, ne ultimæ ſyllabæ verbi prioris ſint primæ ſequentis: ne crebra monoſyllaba, breviáq; verba aut nomina, longáve cōtinuentur, ne verba verbis, aut nomina nominibus multa vel ſimiliter deſinentia aut cadentia, aut eodē modo declinata jungantur: ne quid, ne virtus quidem, nimis frequens ſit. ¶ Inciſum definit ſenſum eſſe nō expleto numero concluſum. Membrum, ſenſum numeris concluſum, ſed à toto corpore abruptum, per ſe nihil efficientem. ¶ Periodi plurima nomina recenſet, & duo genera facit. Unum longiore ambitu circunductum: alterum membris & inciſis plures ſenſus habētibus cōſtans. Periodi membra, legē modúmq; atq; etiā membri rationem deſcribit: atque in membris & inciſis videndum monet ne prima & extrema malè coeant, & quæ quibus anteponantur. Tertium eſt numerus: qui quo à metro differat, explicat fuſiſſimè, cumque in pedibus ſimplicibus vel compoſitis eſſe docet: pedúmque nomina ſtructurámq; profert, omnéſque in orationem venire, ſed cum delectu, tradit, nā alios initiis, alios clauſulis, mediis alios aptiores eſſe: in quibus qui horum rectè aut ſecus collocētur, definit, & exemplis ſubjectis demonſtrat, atq; in clauſulis plurimum referre, non ſolùm quis claudat, verum etiam quis antecedat ¶ Præterea nimiā compoſitionis religionē, quæ dimetiendis pedibus ſyllabiſve perpendendis, veluti cōſeneſcit, maximè vitandam cenſet; quia à rerum gravium conſideratione nos abducat: & naturalē dicēdi fluxum retardet. Sequendam ergo eſſe vim longa exercitatione comparatam, nec tam inquirendos pedes, quàm univerſam comprehenſionem. ¶ Proœmiis in cauſis difficilibus, locis communibus, amplificationibus, & epilogis, periodos, pro rei ratione diverſas, aptas eſſe docet. In hiſtoria non eſſe numeros finitos, ſed fluxum quendam orationis rotundum, connexione perpetua ad finem uſque decurrentem. Generi demonſtrativo fuſiores & liberiores convenire numeros: aliis gẽeribus pro rei diverſitate varios. ¶ Narrationibus opus eſſe tardioribus & gravioribus, probationi acrioribus; epilogis lentioribus. Poſtremò quæ ſit cujuſq; orationis partis proprietas, quibus ut pronuntiatio, ſic compoſitio accõmodetur, cui longæ ſyllabæ pondus & autoritatem, breves celeritatem addant, quam mixtæ longis, exultare & currere: longę ad breves deſcendentes, breviorem: breves ad longas aſcendentes, acriorem faciant: deniq; compoſitionis partes & propria breviter repetit.

DE compoſitione non equidem poſt Marcum Tullium ſcribere auderẽ; (cui neſcio an ulla pars operis hujus ſit magis elaborata;) niſi & ejuſdem ætatis homines ſcriptis ad ipſum etiam literis reprehendere id collocandi genus auſi fuiſſent, & poſt eum plures multa ad eandem rem pertinentia memoriæ tradidiſſent. Itaque accedam in pleriſque Ciceroni, atque in iis ero quæ indubitata ſunt, brevior: in quibuſdam paulùm fortaſſe diſſentiam. Nam etiam cùm judicium meum oſtendero, ſuum tamen legentibus relinquam. Neque ignoro quoſdam eſſe, qui curam omnem compoſitionis excludant, atque illum horridum ſermonem, ut fortè effluxerit, modò magis naturalẽ, modò etiam magis virilem eſſe contendant. Qui ſi id demum naturale eſſe dicunt, quod à natura primùm ortum eſt, & quale antè cultum fuit, tota hæc ars orandi ſubvertetur. Neque enim loquuti ſunt ad hanc regulam & diligentiam primi homines, nec proœmiis præparare, docere expoſitione, argumentis probare, affectibus commovere ſcierunt. Ergo his omnibus, non ſola compoſitione caruerunt: quorum ſi fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem caſas, aut veſtibus pellium tegmina, aut urbibus montes ac ſylvas mutari oportuit. Quæ porrò ars ſtatim fuit? quid non cultu niteſcit? cur vites coërcemus manu? cur eas fodimus? rubos arvis excidimus? terra & hæc generat, manſuefacimus animalia? indomita naſcuntur. Verum id eſt maximè naturale, quod fieri natura optimè patitur. Fortius verò qui incompoſitum poteſt eſſe, quàm junctum & benè collocatum? Neque ſi parvi pedes vim detrahunt rebus, ut Sotadeorum, & Galliamborum, & quorundam in oratione ſimili penè licentia laſcivientium, compoſitionis eſt judicandum. Cæterum quanto vehementior fluminum curſus eſt prono alveo, ac nullas moras objiciente, quam inter obſtantia ſaxa fractis aquis ac reluctantibus

Sotades & Galliambus Poetæ fuerunt qui laſcivia carmina novo & inuſitato genere ſcripſerant.

De Compo-
ſitione.

tibus; tantò quæ connexa eſt, & totis viribus fluit, fragoſa atque interrupta melior oratio. Cur ergo vires ipſas ſpecie ſolvi putent, quando nec ulla res ſine arte ſatis valeat, & comitetur ſemper artem decor? An non eam quæ emiſſa optimè eſt, haſtam ſpecioſiſſimè contortam ferri videmus? & arcu dirigentium tela, quò certior manus, hoc eſt habitus ipſe formoſior? Jam in certamine armorum atque in omni palæſtra quid ſatis rectè cavetur ac petitur, cui non artifex motus, & certi quidam pedes adſint? Quare mihi compoſitione velut amentis quibuſdam nervíſve intendi & concitari ſententiæ videntur. Ideo eruditiſſimo cuique perſuaſum eſt, valere eam quamplurimum, non ad delectationem modò, ſed ad motum quoque animorum. Primum, quia nihil intrare poteſt in affectum, quod in aure velut quodam veſtibulo ſtatim offendit. Deinde quòd natura ducimur ad modos. Neque enim aliter eveniret, ut illi quoq; organorũ ſoni, quanquam verba non exprimunt, in alios tamen atque alios motus ducerent auditorem. In certaminibus ſacris non eadem ratione concitant animos ac remittunt: nec eoſdem modos adhibent cùm bellicum eſt canendum, & cùm poſito genu ſupplicandum: nec idẽ ſignorum concentus eſt procedente ad prælium exercitu, idem receptui carmen. Pythagoreis certè moris fuit, & cùm evigilaſſent, animos ad lyram excitare, quò eſſent ad agendum erectiores: & cùm ſomnum peterent, ad eandem prius lenire mentes, ut ſiquid fuiſſet turbidiorum cogitationum, componerent. Quod ſi numeris & modis ineſt quædam tacita vis, in oratione eſt vehementiſſima: quantúmque intereſt, ſenſus idem quibus verbis efferatur, tantum verba eadem qua compoſitione vel in exitu jungantur, vel fine claudantur. Nam quædam & ſententiis parva, & elocutione modica, virtus hæc ſola commendat. Denique quod cuique viſum erit vehementer, dulciter, ſpecioſè dictum, ſolvat & turbet: abierit omnis vis, jucunditas, decor. Solvit quædam ſua in oratore Cicero: Nam neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos & Lælios multi venalitii mercatoréſque ſuperarunt: Immuta paululum, ut ſit, Multi ſuperarunt mercatores, venalitiíque, & ſequentes deinceps periodos: quas ſi ad illum modum perturbes, velut fracta aut tranſverſa tela projeceris. Idem corrigit quæ à Graccho compoſita durius putat. Illum de-

In Orato. ex Corneliana.

ret, nos hac ſimus probatione contenti, quòd inſcribendo quæ ſe nobis ſolutiora obtulerint, componemus. Quid enim attinet eorum exempla quærere, quæ ſibi quiſque experiri poteſt? illud notaſſe ſatis habeo, quo pulchriora & ſenſu & elocutione diſſolveris, hoc orationem magis deformem fore: quia negligentia collocationis ipſa verborum luce deprehenditur. Itaque ut confiteor penè ultimam Oratoribus artem compoſitionis, quæ perfecta ſit, contigiſſe: ita illis priſcis habitam inter curas, in quantum adhuc profecerant, puto: Neque mihi quamlibet magnus autor Cicero perſuaſerit, Lyſiam, Herodotum, Thucydidem, parum ſtudioſos ejus fuiſſe. Genus fortaſſe ſint ſecuti non idem quod Demoſthenes, aut Plato, quanquam & ii ipſi inter ſe diſſimiles fuerunt. Nam neque illud in Lyſia dicendi textum tenue atque rarum latioribus numeris corrumpendum erat. Perdidiſſet enim gratiam, quæ in eo maxima eſt, ſimplicis atque inaffectati coloris: perdidiſſet fidem quoque. Nam ſcribebat aliis, non ipſe dicebat: ut oportuerit eſſe illa rudibus & incompoſitis ſimilia: quod ipſum compoſitio eſt. Et hiſtoriæ (quæ currere debet ac ferri) minus conveniſſent interſiſtentes clauſulæ, & debita actionibus reſpiratio, & cludendi inchoandique ſententias ratio. In concionibus quidem etiam ſimiliter cadentia quædam, & contrapoſita deprehendas, in Herodoto verò, cum omnia (ut ego quidem ſentio) leniter fluant, tum ipſa διάλεκτος habet eam jucunditatem, ut latentes etiam numeros complexa videatur. Sed de propoſitorum diverſitate pòſt paulum. Nunc quæ prius iis qui rectè componere volent, diſcenda ſint. Eſt igitur ante omnia oratio alia vincta, atque contexta: ſoluta alia, qualis in ſermone & epiſtolis: niſi cùm aliquid ſupra naturam ſuam tractant, ut de philoſophia, de republica, ſimilibuſque. Quod non eò dico, quia non illud quoque ſolutum habeat ſuos quoſdam, & forſitan difficiliores etiam pedes: neque enim aut hiare ſemper vocalibus, aut deſtitui temporibus volunt ſermo & epiſtola: ſed non fluunt, nec cohærent, nec verba de verbis trahunt: ut potius laxiora in his vincula, quam nulla ſint. Nonnunquam in cauſſis quoque minoribus decet eadem ſimplicitas, quæ non illis, ſed aliis utitur numeris, diſſimulatq; eos, & tantum communit occultius. At illa connexa ſeries tres ha-

In Orat.

De Compoſitione.

bet formas: Inciſa, quæ κόμματα dicuntur. Membra, quæ κῶλα & περίοδον, quæ eſt vel ambitus, vel circunductum, vel continuatio, vel concluſio.

¶ In omni porrò compoſitione tria ſunt neceſſaria, ordo, junctura, numerus. Primùm igitur de ordine. Ejus obſervatio in verbis eſt ſingulis, & contextis. Singula ſunt quæ diximus ἀσύνθετα. In his cavendum eſt, ne decreſcat oratio, & fortiori ſubjungatur aliquid infirmius, ut ſacrilego fur, an latroni petulans. Augeri enim debent ſententiæ, & inſurgere: ut optimè Cicero. Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate. Aliud enim majus alio ſupervenit. At ſi cœpiſſet à toto corpore, non bene ad altera faucéſque deſcenderet. Eſt & alius naturalis ordo, ut viros ac fœminas, diem ac noctem, ortum & occaſum dicas potius quàm retrorſum. Quædam ordine permutato fiunt ſupervacua, ut fratres gemini. Nam ſi præceſſerint gemini, fratres addere non eſt neceſſe. Illa nimia quorundam fuit obſervatio, ut vocabula verbis, verba rurſus adverbiis, nomina appoſitis, & prænominibus rurſus eſſent priora. Nam fit contrà quoque frequenter non indecorè. Necnon & illud nimiæ eſt ſuperſtitionis, ut quæque ſunt tempore, ea facere etiam ordine priora: non quin frequenter ſit hoc melius, ſed quia interdum plus valent antè geſta, ideóque levioribus ſuperponenda ſunt. Verbo ſenſum cludere, multo, ſi compoſitio patiatur, optimũ eſt. In verbis enim ſermonis vis ineſt. At ſi id aſperum erit, cedat hæc ratio numeris, ut fit apud ſummos Græcos Latinóſque Oratores frequentiſſimè. Sine dubio enim omne quod non cludet, hyperbaton eſt. Ipſum hoc inter tropos vel figuras quæ ſunt virtutis, receptũ eſt. Non enim ad pedes verba dimenſa ſunt: ideóque ex loco transferuntur in locum, ut jungantur quo cõgruunt maximè: ſicut in ſtructura ſaxorum rudium, etiam ipſa enormitas invenit cui applicari, & in quo poſſit inſiſtere. Fœliciſſimus tamen ſermo eſt, cui & rectus ordo, & apta junctura, & cùm his numerus opportunè cadens contingit. Quædam vero transgreſſiones & longæ ſunt nimis, ut in ſuperioribus diximus libris; & interim etiam cõpoſitione vitioſæ, quæ in hoc ipſum petuntur, ut exultent atque laſciviant: quales illæ Mecœnatis, *Sole & aurora rubent plurima. Inter ſacra movit aqua fraxinos. Ne exequias quidem*

unius

Philip. 2.

Cicero pro Cluent. C. & L. fratres gemini ſunt nati.

Philip. 2.

unus inter miſerrimos viderem meas. Quod inter hæc peſſimum eſt, quia in re triſti ludit compoſitio. Sæpe tamen eſt vehemens aliquis ſenſus in verbo; quod ſi in media parte ſententiæ latet, tranſiri intentione, & obſcurari circumjacentibus ſolet: in clauſula poſitum, aſſignatur auditori, & infigitur: quale eſt illud Ciceronis, Ut tibi neceſſe eſſet in conſpectu populi Romani vomere poſtridie. Transfer hoc ultimum, minus valebit. Nam totius ductus hic eſt quaſi mucro, ut per ſe fœdæ vomendi neceſſitati, jam nihil ultrà expectantibus, hanc quoque adjiceret deformitatem, ut cibus teneri non poſſet poſtridie. Solebat Afer Domitius trajicere in clauſulas verba tantùm aſperandæ compoſitionis gratia, & maximè in procemiis: ut pro Cloantilla, Gratias agam continuò. Et pro Lælia, Bis utriſque apud te judicem periclitatur Lælia. Adeò refugit teneram delicatámque modulandi voluptatem, ut currentibus per ſe numeris, quo eis inhiberet, objiceret. Amphiboliam quoque fieri vitioſa locutione verborum, nemo eſt qui neſciat. Hæc arbitror, ut in brevi, de ordine fuiſſe dicenda: qui ſi vitioſus eſt, licet & juncta ſit, & aptè cadens oratio, tamen merito incompoſita dicatur. ¶ Junctura ſequitur. Ea eſt in verbis, inciſis, membris, periodis. Omnia namque iſta & virtutes & vitia in complexu habent. Atque ut ordinem ſequar; Primum quæ imperitis quoque ad reprehenſionem notabilia videntur, id eſt, quæ commiſſis inter ſe verbis duobus, ex ultima prioris, ac prima ſequentis ſyllaba, deforme aliquod nomen efficiunt. Tum vocalium concurſus: qui cùm accidit, hiat & interſiſtit, & quaſi laborat oratio. Peſſimè longæ, quæ eaſdem inter ſe literas committunt, ſonabunt. Præcipuus tamen erit hiatus, earum quæ cavo aut patulo maximè ore efferuntur. E, plenior litera eſt, I, anguſtior: ideóque obſcurius in his vitium: Minus peccabit qui longis breves ſubjiciet, & adhuc qui præponet longæ brevem. Minima eſt in duabus brevibus offenſio. Atque cùm aliæ ſubjunguntur aliis, perinde aſperiores erunt, prout oris hiatu ſimili aut diverſo pronuntiabuntur. Non tamen id, ut crimen ingens expaveſcendum eſt, ac neſcio negligentia in hoc, an ſolicitudo ſit pejor. Inhibeat enim neceſſe eſt hic metus impetum dicendi, & à potioribus avertat. Quare ut negligentiæ pars eſt hoc pati, ita humilitatis ubiq; perhorreſcere, nimioſque

non

De Compoſitione.

non immeritò in hac cura putant omnes Iſocratem ſecutos, præcipuéque Theopompum. At Demoſthenes & Cicero modicè reſpexerunt ad hanc partem. Nam & coëuntes literæ, quæ συναλοιφὴ dicitur, etiam leniorem faciunt orationem, quam ſi omnia verba ſuo fine cludātur: & nonnunquam hiulca etiam decent; faciúntque ampliora quædam; ut, *Pulchra oratione acta omnino jactare.* Tum longæ per ſe, & velut optimæ ſyllabæ aliquid etiam medij temporis inter vocales, quaſi interſiſtatur, aſſumunt. Qua de re utar Ciceronis potiſſimum verbis: *Habet*, inquit, *ille tanquam hiatus & concurſus vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quàm de verbis laborantis.* Cæterùm conſonantes quoque, eæque præcipuè quæ ſunt aſperiores, in commiſſura verborum rixantur, & S ultima cum X proxima, quarum triſtior etiamſi binæ collidantur, ſtridor eſt: ut, *Ars ſtudiorum.* Quæ fuit cauſſa & Servio (ut dixi) ſubtrahendæ S literæ, quoties ultima eſſet, aliáque conſonante ſuſciperetur, quod reprehendit Lauranius, Meſſala defendit. Nam neque Lucilium putant uti eadem ultima cùm dicit, *Serenius * fuit, & dignu' loco.* Quinetiā Cicero in Oratore plures antiquorum tradit ſic locutos: inde, *Belligerare po' meridiem:* & illa Cenſorij Catonis, *Die' hanc:* æquè M litera in E mollita. quæ in veteribus libris reperta mutare imperiti ſolent: & dum librariorum inſcitiam inſectari volunt, ſuam confitentur. Atqui eadem illa litera quoties ultima eſt, & vocalem verbi ſequentis ita contingit, ut in eam tranſire poſſit, etiam ſi ſcribitur, tamen parum exprimitur: ut *Multum ille.* & *Quantum erat*, adeò ut pene cujuſdam novæ literæ ſonum reddat. Neque enim eximitur, ſed obſcuratur, & tantùm aliqua inter duas vocales velut nota eſt, ne ipſæ coëant. Vitendum etiam ne ſyllabæ verbi prioris ultimæ, ſint primæ ſequentis. Id ne quis præcipi miretur, Ciceroni in epiſtolis excidit, *Res mihi inviſæ viſæ ſunt Brute.* Et in carmine,

In Orat.

* Al. Strenuus.

O fortunatam natam me Conſule Romam.

Etiam monoſyllaba, ſi plura ſunt, malè continuabuntur: quia neceſſe eſt compoſitio multis clauſulis conciſa ſubſultet. Ideoque etiam brevium verborum ac nominum vitanda continuatio, & ex diverſo quoque longorum: afferunt enim quandam dicendi tarditatem. Illa quoque vitia

ſunt ejuſdem loci, ſi cadentia ſimiliter, & ſimiliter deſinentia, & eodem modo declinata, multa jungantur. Nec verba quidem verbis, aut nomina nominibus, ſimiliáque his continuari decet: cum virtutes etiam ipſæ tædium pariant, niſi gratia varietatis adjutæ. Membrorum, inciſorúmque junctura non eo modo eſt obſervanda, quo verborum: quanquam & in his extrema & prima coëunt. Sed plurimum refert compoſitionis, quæ quibus anteponas.
Philip. 2. Pro Archia. *Nam & vomens, fruſtis eſculentis vinum redolentibus, gremium ſuum & totum tribunal implevit.* Et contrà (nam frequentius utar iiſdem diverſarum quoque rerum exemplis, quo ſint magis familiaria) *Saxa atq; ſolitudines voci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atque conſiſtunt.* Magis id inſurgebat, ſi verteretur. Nā etſi plus eſt ſaxa quàm beſtias commoveri, ineſt tamen compoſitioni decor. Sed tranſeamus ad numeros. Omnis ſtructura, ac dimenſio & copulatio vocum conſtat aut numeris (numeros ῥυθμοὺς accipi volo;) ut μέτρῳ, id eſt, dimenſione quadam. Quod etiamſi conſtat utrunque pedibus, habet tamen non ſimplicem differentiam. Nam rhythmi, id eſt, numeri, ſpatio temporum conſtant: metra etiam ordine: ideoque alterum eſſe quantitatis videtur, alterum qualitatis. Ρυθμὸς aut par eſt ut dactylus, unam enim ſyllabam parem brevibus habet. Eſt quidem vis eadem & aliis pedibus, ſed nomen illud tenet. Longam eſſe duorum temporum, brevem unius, etiam pueri ſciunt. Aut ſeſcuplex, *ut Pæon*: cujus vis eſt ex longa & tribus brevibus: quique ei contrarius, ex tribus brevibus & longa: vel alio quoquo modo tempora tria ad duo relata ſeſcuplum faciunt. Aut duplex, ut Iambus: nam eſt ex brevi & longa: quique eſt ei contrarius. Sunt hi & metrici pedes: ſed hoc intereſt, quod rhythmo indifferens eſt, Dactyluſne ille priores habeat breves, an ſequentes.
* *Al.* ſonum. Tempus enim ſolum * metitur, ut à ſublatione ad poſitionem iiſdem ſit ſpatiis pedum. In verſu pro dactylo poni non poterit Anapæſtus aut Spondeus: nec *Pæon* eadē ratione à brevibus incipiet ac deſinet. Neque ſolum alium pro alio pedem metrorū ratio non recipit, ſed ne Dactylum quidem aut fortè Spondæum, alterum pro altero. Itaque ſi quinque continuos Dactylos, ut ſunt in illa,

Æneid. 10. *Panditur interea domus Omnipotentis Olympi,*

confundas, ſolveris verſum. Sunt & illa diſcrimina, quòd

rhythmis

De Compoſitione.

rhythmis libera ſpatia, metris finita ſunt: & his certe clauſulæ, illi quo modo cœperant currunt uſq; ad μεταβολὴν, id eſt, tranſitum in aliud genus rhythmi. Et quod metrũ in verbis modò, rhythmus etiam in corporis motu eſt. Inania quoque tempora rhythmi facilius accipient, quanquam hæc & in metris accidunt: major tamen illic licentia eſt, ubi tempora etiam animo metiuntur, & pedum & digitorum ictu intervalla ſignant quibuſdam notis, atque æſtimant quot breves illud ſpatium habeat, inde τετράσημον, πεντάσημον. Deinceps longiores fiunt percuſſiones. Nam σημεῖον tempus eſt unum. In compoſitione orationis certior, & magis omnibũs aperta ſervari debet dimenſio. Eſt igitur in pedibus. Et metrici quidem pedes adeò reperiuntur in oratione, ut in ea frequenter non ſentientibus nobis omnium generum excidant verſus. Et contra nihil eſt proſa ſcriptum, quod non redigi poſſit in quædam verſiculorum genera. Sed in adeò moleſtos incidimus Grammaticos, quam fuerunt qui Lyricorum quædam carmina in varias menſuras coëgerunt. At Cicero frequentiſſimè dicit, totum hoc conſtare numeris, ideoq; reprehenditur à quibuſdam, tãquam orationem ad rhythmos alliget. Nam ſunt numeri rhythmi, ut & ipſe conſtituit, & ſecuti eum, Virgilius cùm dicit,

——*Numeros memini, ſi verba tenerem* ——

Eclog. 10.

& Horatius,

Carm. 4.

——*Numeriſque fertur*
Lege ſolutis.

Invadunt ergo hanc inter cæteras vocem. Neque enim Demoſthenes fulmina tantoperè vibraſſe diceretur, niſi numeris contorta ferrentur. In quo ſi hoc ſentimus, rhythmis contorta, diſſentio. Nam rhythmi, ut dixi, neque finem habent certum, nec ullam in contextu varietatem; ſed qua cœperunt ſublatione ac poſitione ad finem uſque decurrunt: oratio non deſcendit ad ſtrepitum digitorum. Id quod Cicero optimè videt, ac teſtatur frequenter, ſed quod numeroſũ ſit quærere: ut magis non ἀῤῥυθμον, quòd eſſet inſcitum atque agreſte, quàm ἐῤῥυθμον, quod poëticum eſt, eſſe compoſitione velit: ſicut etiam quos palæſtritas eſſe nolumus, peritos tamen palæſtræ eſſe volumus, non ἀπαλαίστρους. Verùm ea quæ efficitur ex pedibus æqua concluſio, nomen aliquod deſiderat. Quid ſit igitur potius quam numerus, & Oratorius numerus, ut enthymema Rhetoricus ſyllogiſmus? Ego certè ne in calumniam cadam, qua ne M. quidem Tullius caruit, poſco hoc mihi, ut cùm pro compoſito dixero numerum, & ubicunque jam dixi, Oratorium dicere intelligat. Collocatio autem verbis jam probata, & electa, & velut aſſignata ſibi debet connectere: nam vel dura inter ſe commiſſa potiora ſunt inutilibus. Tamen & eligere quædam, dum ex iis quæ idem ſignificent, atq; idem valeant, permiſerim: & adiicere, dum non ocioſa: & detrahere, dum non neceſſaria: ſed & figuris mutare & caſus & numeros, quorum varietas frequenter gratia compoſitionis adſcita, etiam ſine numero ſolet eſſe jucunda: etiam ubi aliud ratio, aliud conſuetudo poſcit, utrum volet ſumat compoſitio, *Vitaviſſe* vel *vitaſſe*: *Deprehendere* vel *deprendere*. Coitus etiam ſyllabarum non negabo, & quicquid ſententiis aut eloquentiæ non nocebit. Præcipuum tamen in hoc opus eſt, ſcire quod quoque loco verbum maximè quadret. Atque is optimè componet, qui hoc ſolum componendi gratia faciet. Ratio verò pedum in oratione eſt multo quam in verſu difficilior: primùm, quod verſus paucis continetur; oratio longiores habet ſæpe circuitus: deinde quòd verſus ſemper ſimilis ſibi eſt, & una ratione decurrit: orationis compoſitio niſi varia eſt, & offendit ſimilitudine, & affectatione deprehenditur: & in omni quidem corpore, totoque (ut ita dixerim) tractu, numeris inſerta eſt. Neque enim loqui poſſumus, niſi ſyllabis brevibus ac longis, ex quibus pedes fiunt. Magis tamen & deſideratur in clauſulis, & apparet: primum, quia ſenſus omnis habet ſuum finem, poſſidétq; naturale interuallum, quo à ſequentis initio dividatur: deinde, quòd aures continuam vocem ſecutæ, ductæque velut prono decurrentis orationis flumine, tum magis judicant, cùm ille impetus ſtetit, & intuendi tempus dedit. Non igitur durum ſit, neque abruptum, quo animi velut reſpirant ac reficiuntur. Hæc eſt ſedes orationis, hoc auditor expectat, hic laus omnis declamat. Proximam clauſulis diligentiam poſtulant initia, nam & ad hæc intentus auditor eſt. Sed eorum facilior ratio eſt. Non enim cohærent aliis, nec præcedentibus ſerviunt, ſed nouum exordium ſumunt, cùm illa, quamlibet ſit compoſita,

ſita, ipſam gratiam perdat, ſi ad eam rupta via veniamus. Nam cùm ſit, ut videtur, ſevera Demoſthenis compoſitio, πρῶτον μὲν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, & illa quæ ab uno (quod ſciam) Bruto minus probatur, cæteris placet κἂν μήτε βάλλῃ, μηδὲ τοξεύῃ: non deſunt qui Ciceronem carpant in his, *Familiaris cœperat eſſe balneatori*, &, *Non minus dura archipiratæ*, nam balneatoris & archipiratæ idem finis eſt, qui πᾶσι καὶ πάσαις, & qui μηδὲ τοξεύῃ: ſed propria ſunt, ideo ſeveriora. Eſt in eo quoq; nonnihil, quod hic ſingulis verbis bini pedes continentur, quod etiam in carminibus eſt permolle: nec ſolũ ubi quinæ ſyllabæ nectuntur, ut in his, *Fortiſſima Tyndaridarum*: ſed etiam ubi quaternæ, cùm verſus cluditur Apennino, & Armamentis, & Oriona. Quare hoc quoque vitandum eſt, ne plurium ſyllabarum verbis utamur in fine. Mediis quoq; non ea modò cura ſit, ut inter ſe cohæreant, ſed ne pigra, ne longa ſint: ne, quod nunc maximum vitium eſt, breviũ contextu reſultent, ac ſonũ reddant penè puerilium crepitaculorũ. Nam ut initia clauſulæq; plurimũ momenti habent, quoties incipit ſenſus aut deſinit: ſic in mediis quoque ſunt quidam conatus qui leviter interſiſtunt: ut currentium pes etiam ſi non moratur, tamen veſtigium facit. Itaque non modò membra atque inciſa bene incipere atque cludi decet; ſed etiam in iis quæ non dubiè contexta ſunt, nec reſpiratione utuntur illi * vel occulti gradus, quis enim dubitet unum ſenſum & unius ſpiritus eſſe? Animadverti, judices, omnem accuſatoris orationem in duas diviſam eſſe partes. Tamen & duo prima verba, & tria proxima, & deinceps duo rurſus ac tria, ſuos quaſi numeros habent ſpiritum ſuſtinentes: ſicut apud rhythmicos æſtimantur hæ particulæ prout ſunt graves, acres, lentæ, celeres, remiſſæ, exultantes. Proinde id quod ex illis conficitur, aut ſeverum, aut luxurioſum, aut quadratum, aut ſolutum erit.

Pro Cteſi.
Philip. 3.
Pro Cœlio.
Hor. Ser. 1. Satyr. 1.
Perſ. ſaty. 1.
Lucanus in 9
Æneid. 3.
** Spiritum ſuſtinemus quis Pro Cluent.*

Quædam etiam clauſulæ ſunt claudæ atque pendentes, ſi relinquantur: ſed ſequentibus ſuſcipi ac ſuſtineri ſolent: eóque facto, vitium quod erat in fine, continuatio emendat. Non vult P. R. obſoletis criminibus accuſari Verrem, durum, ſi deſinas: ſed cùm eſt continuatum iis quæ ſequuntur, quanquam natura ipſa diviſa ſint. Nova poſtulat, inaudita deſiderat: ſalvus eſt curſus. Ut adeas, tantum da-

Act. 7.
In eadem
Ibidem.

bis: malè cluderet: nam & trimetri verſus pars ultima eſt, excipit. Ut cibum veſtitumque introferre liceat, tantum præceps adhuc, firmatur ac ſuſtinetur * ultima, Recuſabat nemo. Verſum in oratione fieri, multò fœdiſſimum eſt totum: ſicut etiam in parte, deforme: utique ſi pars poſterior in clauſula deprehendatur, aut rurſus prior in ingreſſu. Nam quod eſt contra, ſæpe etiam decet; quia & cludit interim optimè prima pars verſus, dum intra paucas ſyllabas, præcipuè ſenarii atque octonarii. In Aphrica fuiſſe, initium ſenarii eſt, primum pro Quin. Ligario caput: cludit, Eſſe videatur. Nam, nimis frequens, octonariū inchoat. Talia ſunt Demoſthenis, πᾶσι καὶ πάσαις, καὶ πᾶσιν ὑμῖν * ὅσον εὔνοιαν, & totum penè principium. Et ultima verſuum initio conveniunt orationis: *Etſi vereor, judices*, &, *Animadverti, judices*. Sed initia initiis non conveniunt. L. Livius hexametri exordio cœpit. *Facturuſne operæ pretium ſim.* Nam ita edidit, éſtque melius quàm quomodo emendatur. Nec clauſulæ clauſulis: ut Cicero, *Quò me vertam neſcio*, qui trimetrī finis eſt. Trimetrum, &, *Pro miſero dicere licet* *. Sex enim pedes, tres percuſſiones habent. Pejus claudit finis hexametri: ut Brutus in epiſtolis, *Neq; enim illi malum habere tutores aut defenſores, quanquam ſciunt placuiſſe Catoni.* Illic minus ſunt notabiles; quia hoc genus ſermoni proximum eſt. Itaque & verſus hi fere excidunt, quos Brutus ipſo componendi ductus ſtudio ſæpiſſimè facit; non rarò Aſinius; ſed etiam Cicero nonnunquam, ut in principio ſtatim orationis in Lucium Piſonem, *Prô dii immortales, quis hic illuxit dies?* Non minore autem cura vitandum eſt, quicquid ἄρρυθμον, quale eſt apud Salluſtium, *Falsò queritur de natura ſua.* Quamvis enim vincta ſit, tamen ſoluta videri debet oratio. Atqui Plato diligentiſſimus compoſitionis, in Timæo prima ſtatim parte vitare iſta non potuit. Nam & initium hexametri ſtatim invenias, & Anacreontium protinus colon efficias, & ſi velis trimetron, & quod duobus pedibus & parte πενθημιμερὲς à Græcis dicitur: & hæc omnia in tribus, ut Thucydidis, ἐν ἐρύμασι κάλλιστος [illegible], ex molliſſimo rhythmorum genere excidant.

Sed quia orationem jam conſtare pedibus dixi, aliqua de iis quoque: quorum nomina quoniam varia eſſe traduntur, conſtituendum eſt quo quenque appellemus. Et quidem

* al. ſuſtinetur ultima recuſabat nemo.

Pro lege Manilia. Pro Cæl.

* al. ὅσην.

Pro Milo.

Pro Cluent.

Pro Ligario.

* al. liceat.]

In Jugurt.

De Compoſitione.

quidem Ciceronem ſequar: nam is eminentiſſimos Græcorũ eſt ſecutus, excepto quòd pedes mihi triſſyllabos nõ videtur excedere, quanquam ille Pæone Dochimóque, quorum prior in quatuor, ſecundus in quinque excurrit, utatur. Nec tamen ipſe diſſimulat quibuſdam numeros videri, non pedes: nec immeritò. Quicquid enim ſupra treis ſyllabas habet, id ex pluribus eſt pedibus. Ergo cùm conſtant quatuor pedes binis, octo ternis: Spondæum longis duabus, Pyrrhichium, quem alii Periambu vocant: brevib. Iambum brevi longáque: huic contrarium è longa & brevi, hunc Choreum nos, ut alii Trochæum, nominemus. Ex iis verò qui ternas ſyllabas habent, Dactylum longa duabuſque brevibus: huic temporibus parem, ſed retroactum, appellari conſtat Anapæſton. Media inter longas brevis faciet Amphimacrũ: ſed frequentius ejus nomen eſt Creticus. Longa inter breves, Amphibrachys: duabus longis brevem ſequentibus: totidẽ longis brevẽ præcedentibus, huic contrarius Palimbacchius erit. Tres breves Trochæũ quem Tribrachyn dici volunt, qui Choreo Trochæi nomen imponunt: totidem longæ Moloſſum efficiunt. Horũ pedũ nullus non in orationem venit: ſed quò quique ſunt temporibus pleniores, longiſque ſyllabis magis ſtabiles, hoc graviorẽ faciunt orationem, breves celerem ac mobilẽ. Utrunq; locis utile. Nam & illud ubi opus eſt velocitate, tardum & ſegne: & hoc ubi pondus exigitur, præceps ac reſultans, meritò damnetur. Sit in hoc quoq; aliquid fortaſſe momenti, quòd & lõgis longiores, & brevibus ſunt breviores ſyllabæ: ut quanvis neq; plus duobus temporibus, neq; uno minus habere videantur: ideóq; (in metris omnes breves longæq; inter ſe obſeſſæ ſunt pares;) lateat tamen neſcio quid, ſi quicquam ſuperſit, aut deſit. Nam verſuum propria conditio eſt, ideóq, in his quædam etiam cõmunes. Veritas verò quia patitur æquè brevẽ eſſe vel longam vocalem cùm eſt ſola, quàm cùm eam conſonantes una pluréſue præcedunt: certè in dimenſione pedum ſyllaba quæ eſt brevis, inſequente alia vel brevi, quæ tamen duas primas conſonantes habeat, fit longa: ut,

Agreſtem tenui muſam meditaris avena. Eclog. 1.

nam licet *gre* brevis; facit tamen longam *A* priorem. Dat igitur illi aliquid ex ſuo tempore: quomodo, niſi habeat plus quàm quæ breviſſima, qualis ipſa eſſet detractis conſonantibus? nunc unum tempus accommodat priori, & unum accipit à ſequente, ita duæ natura breves, poſitione ſunt temporum quatuor. Miror autem in hac opinione doctiſſimos homines fuiſſe, ut alios pedes ita eligerent, alios damnarent, quaſi ullus eſſet quem non ſit neceſſe in oratione deprehendi. Licet enim Pæonem ſequatur Ephorus, inventum à Thraſymacho, probatum ab Ariſtotele, Dactylúmque, ut temperatiores brevibus ac longis: fugiat Spondæum & Trochæum, alterius tarditate, alterius celeritate damnata: & Herous, qui eſt idem Dactylus, Ariſtoteli amplior, Iambus humanior videatur: Trochæum ut nimis currentem damnet, eiq; Cordacis * nomen imponat, eadémque dicant Theodectes ac Theophraſtus, ſimilia poſt eos Halicarnaſſeus Dionyſius, irrumpent etiam ad vicinos, nec ſemper illis Heroe, aut Pæone ſuo, quem quia verſus raro facit, maximè laudant, ut licebit: ut ſint tamen aliis alii crebriores, non verba facient, quæ neque augeri, neque minui; neque ſicut modulatione produci aut corripi poſſint: ſed tranſmutatio & collocatio. Pleriq; enim ex commiſſuris eorum vel diviſione fiunt pedes: quo fit ut iiſdem verbis alii atque alii verſus fiant: ut memini quendam non ignobilem poëtam ita luſiſſe,

Rhetor. 3.

* al. κορδακικώτερον. appellat Ariſtoteles.

Aſtra tenet cœlum, mare claſſes, area meſſem.

Hic retrorſum fit Sotadeus. Itemque Sotadeo adjungat retro trimetros,

Caput exerunt mobile pinus repetita.

Miſcendi ergo ſunt, curandúmque ut ſint plures qui placeant, & circumfuſi bonis deteriores lateant. Nec vero in literis ſyllabiſque natura mutatur; ſed refert, quæ cum qua optimè coëat. Plurimum igitur autoritatis, ut dixi, & ponderis habent longæ, celeritatis breves: quæ ſi miſceatur quibuſdam longis, currunt: ſi continuantur, exultant. Acres, quæ ex brevibus ad longas inſurgunt: leniores, quæ à longis in breves deſcendunt. Optimè incipitur à longis, rectè aliquando à brevibus: ut *Novum crimen C. Cæſar.* Lenius, ut, *Animadvertiti judices.* Quod initium partitioni ſimile eſt, quæ celeritate gaudet. Clauſula quoque è longis firmiſſima eſt: ſed cludent & breves, quamvis habeatur indifferens ultima. Neque enim ego ignoro, in fine pro longa accipi brevem, quod videtur aliquid vacantis * temporis, ex eo quod inſequitur, accedere: aures tamen conſu-

Pro Lig.
Pro Cluent.

* al. vacanti tempori & melius.

lens meas, intelligo multũ referre, utrúmne longa ſit quæ cludit, an pro longa. Neque enim tam plenum eſt dicere, *Incipientem timere*; quàm illud, *Auſus eſt confiteri*. Pro Milo. Pro Lig. Atqui ſi nihili refert, brevis an longa ſit ultima, idem pes erit: verùm neſcio quomodo ſedebit hoc, illud ſubſiſtet. Quo moti quidam, longæ ultimæ tria tempora dederunt, ut illud tempus quod brevis ex longa accipit, huic quoque accederet. Nec ſolum refert quis claudat, ſed quis antecedat. Retrorſum autem neque plus tribus; (iique ſi non ternas ſyllabas habebunt repetendi ſunt, abſit tamen poëtica obſervatio;) neque minus, duobus: alioqui pes erit, non numerus. Poteſt tamen vel unus eſſe Dichoreus, ſi unus eſt, qui conſtat ex duobus Choreis. Itemq; Pæon, qui eſt ex Choreo & Pyrrhichio, quem aptum initiis putant: vel contra, qui eſt è tribus brevibus & longa, cui clauſulã aſſignant: de quibus ferè duobus ſcriptores hujus artis loquuntur: alios omnes, quotcunque ſint temporum, quæ ad orationem pertineant, Pæonas appellant. Eſt & Dochimus qui fit ex Bacchio & Iambo, vel Iambo & Cretico, ſtabilis in clauſulis, & ſeverus. Spondeus quoque, quo plurimum eſt Demoſthenes uſus, moram ſemper per ſe habet: optimè præcedet eum Creticus: ut in hoc, *De quo ego nihil dicam, niſi depellendi criminis cauſſa.* Illud eſt quod ſuprà dixi, multum referre, unóne verbo pedes ſint duo comprehenſi, an uterque liber. Sic enim fit fortè, *Criminis cauſa* molle, *Archipiratæ*: mollius ſi tribrachys præcedat, *facilitates, temeritates.* Eſt enim quoddam in ipſa diviſione verborum latens tempus, ut in Pentametri medio Spondeo: qui niſi alterius verbi fine, alterius initio conſtet, verſum non efficit. Poteſt, etiã ſi minus bene, præponi Anapæſtus, *Muliere non ſolùm nobili, verùm etiam nota.* Pro Cælio. Tum Anapæſtus & Creticus, Iambus quoq; qui eſt utroq; ſyllaba minor, præcedet enim tres longas brevis. Sed & Spondeus Iambo rectè præponitur, *In armis fui.* Tum Spōdeus & Bacchius; ſic enim fiet ultimus Dochimus, *Iiſdem in armis fui.* Pro Lig. Ex iis quæ ſuprà probavi, apparet Moloſſon quoque clauſulæ convenire, dum habeat ex quocunque pede ante ſe brevem, *Illud ſcimus, ubicunque ſunt, eſſe pro nobis.* In Orat. Minus gravis erit Spōdeus præcedēte Pyrrhichio: ut, *Judicii Juniani*, & adhuc pejus priore Pæone: ut, *Brute dubitavi*: niſi potius hoc eſſe velimus Dactylum & Bacchium. Duo Spondei non ferè conjungi

iungi patiūtur: quæ in verſu quoq; notabilis clauſula eſt,
niſi cum id fieri poteſt ex tribus quaſi membris: *Cur de perfugis*
noſtris copias comparatis contra nos una ſyllaba, duabus,
una, Ne dactylus quidem Spondeo bene præponitur, quia
finem verſus damnamus in fine orationis. Bacchius & cludit,
Pro Ligar. & ſibi jungitur, *Venenum timeres.* Vitat choreum. Spondeum
autem amat: ut, *Non venena timeres, ſed, virus timeres.*
Contrarius quoq; qui eſt, cludet; niſi ſi ultimam longam
eſſe volumus, optiméque habebit ante ſe Moloſſon: ut, *Et*
ſpinis reſperſum. aut Bacchium, *Quod hic poteſt, nos poſſemus.*
Act. 7. Sed verius erit cludere Choræum præcedēti Spondæo. Nā
hic potius eſt numerus, *Nos poſſemus:* & *Romanus ſum.* Cludet
& Dichoreus, ſi ſpes idem ſibiipſi jungetur: quo Aſiani
ſunt uſi plurimum. Cujus exemplum Cicero ponit. *Patris*
dictum ſapiens, temeritas filii comprobavit. Accipiet ante ſe
In Orat. Choreus & Pyrrhichium; *Omnes propè cives virtute, gloria,*
dignitate ſuperabat. Cludet & Dactylus niſi cum obſervatio
ultimæ Creticum facit: ut, *Muliercula nixus in littore.* Habebit
Act. 7. antè benè Creticum & Iambum, Spondæum malè,
pejus Choreum. Cludit Amphibrachus, *Q. Ligarium in Africa*
Pro Lig. *fuiſſe,* ſi non eum malumus eſſe Bacchium. Non optimus
eſt Trochæus ſi ultima eſt brevis, quòd certè ſit neceſſe
eſt, alioqui quomodo cludet, qui placet pleriſque,
Dichoreus? Illa obſervatione ex Trochæo fit Anapæſtus.
Idem Trochæus præcedente longa fit Pæon: quale eſt, *Si*
potero, &, *Dixit hoc Cicero, obſtat invidia.* Sed hoc initiis dederunt.
Cludit & Pyrrhichius Choreo præcedente: nam ſic
Pæon eſt. Omnes ij qui in breves excidunt, minus erunt
ſtabiles: nec alibi ferè ſatis apti, quam ubi curſus orationis
exigitur, & clauſulis non interſiſtitur. Creticus eſt initiis
Pro Mura. optimus: *Quod precatus à diis immortalibus ſum:* & clauſulis,
In conſpectu populi Rom. vomere poſtridie. Apparet verò
quam bene eum præcedant, vel Anapæſtus, vel ille qui videtur
fini aptior, Pæon. Sed & ſe ipſe ſequitur, *Servare quiplurimos.*
Pro Lig. Sic melius quam Choreo præcedente, *Quis non*
turpe duceret? ſi ultima brevis pro longa ſit. Sed fingamus
ſic, *Non turpe duceret.* Sed hic eſt illud inane quod dixi. Paululum
Philip. 2. enim moræ damus inter ultimum atque proximū
verbum, & turpe illud intervallo quodam producimus: alioqui
ſit exultantiſſimum. & trimetri finis, *Quis non turpe*
Act. 7. *duceret?* Sicut illud: *Ore ſpiritum excipere liceret*: ſi jungas

laſcivi carminis eſt: ſed interpunctis quibuſdam, & tribus quaſi initiis, fit plenum autoritatis. Nec ego cum præcedentes pedes poſui, legem dedi ne alii eſſent: ſed quid ferè accideret; quod in præſentia videretur optimum, oſtendi. Et quidem optimè eſt ſibi junctus Anapæſtus, ut qui ſit Pentametri finis: vel Rhythmus, qui nomen ab eo traxit. *Nam* Vbi *libido dominatur, innocentiæ leve præſidium eſt.* Nam ſynalœphe facit, ut ultimæ ſyllabæ pro una ſonent. Mollior fiet præcedente Spondeo vel Bacchio: ut ſi mutes idem, *Leve innocentiæ præſidium eſt.* Non me capit (ut à magnis viris diſſentiam) Pæon, qui eſt ex tribus brevibus & longa. Nam eſt ipſe una plus brevi anapæſto: *facilitas, & agilitas* Quod quid ita placuerit his, non video; niſi quòd illum ferè probaverint, quibus loquendi magis quàm orandi ſtudium fuit. Nam & ante ſe brevibus gaudet Pyrrhichio & Choreo, *mea facilitas, noſtra facilitas.* At præcedente Spondeo tum planè finis eſt trimetri: cum ſit per ſe quoque ei contrarius. Principiis meritò laudatur. Nam & primam ſtabilem, & tres celeres habet: tamen hoc quoque meliores alios puto. Totus verò hic locus non ideo tractatur à nobis, ut oratio quæ ferri debet ac fluere, demetiendis pedibus ac perpendendis ſyllabis conſeneſcat. Nã id cum miſeri, tum in minimis occupati eſt. Neque enim qui ſe totum in hac cura conſumpſerit, potioribus vacabit; ſiquidem relicto rerum pondere, ac nitore contempto, teſſerulas (ut ait Lucilius) ſtruet, & vermiculatè inter ſe lexeis committet. Nónne ergo refrigeretur ſic calor, & impetus pereat, ut equorum curſum qui dirigit, minavit: & paſſus qui æquat, curſum frangit? quaſi numeri non fuerint in compoſitione deprehenſi: ſicut poëma nemo dubitaverit imperito quodam initio fuſum, & aurium menſura, & ſimiliter decurrentium ſpatiorum obſervatione eſſe generatum, mox in eo repertos pedes. Satis igitur in hoc nos componi multa ſcribendi exercitatio, ut ex tempore etiam ſimilia fundamus. Neque verò tam ſint intuendi pedes, quam univerſa comprehenſio: ut verſum facientes, totum illum decurſum non ſex vel quinque partes, ex quibus conſtat verſus aſpiciunt. Antè enim carmen ortum eſt, quàm obſervatio carminis. Indéque illud, *Verſibu' quos olim Fauni vateſque canebant.* Ergo quem in poëmate locũ habet verſificatio, cum in oratione compoſitio. Optimè

In Orat.

Enni in Orat.

autem de illa judicant aures, quæ & plena ſentiunt, & parum expleta deſiderant, & fragoſis offenduntur, & lenibus mulcentur, & contortis excitantur, & ſtabilia probant, clauda deprehendunt, redundantia & nimia faſtidiunt. Ideóque docti rationem componendi intelligunt, indocti voluptatem. Quædam verò arte tradi non poſſunt. Mutandus eſt caſus, ſi durius is quo cœperamus, feratur. Num in quem tranſeamus ex quo præcipi poteſt? Figuræ laboranti etiam compoſitioni variatæ ſæpe ſuccurrunt. Quæ? cùm orationis, tum etiam ſententiæ. Num præſcriptum ejus rei ullum eſt? Occaſionibus utendum, & cum re præſenti deliberandum. Enimverò ſpatia ipſa, quæ in hac quidem parte plurimum valent, quod poſſunt niſi aurium habere judicium? Cur alia paucioribus verbis ſatis plena, vel nimium, alia pluribus brevia & abſciſſa ſunt? Cur in circunductionibus etiam cùm ſenſus finitus eſt, aliquid tamen
Act. 4. loci vacare videtur? *Neminem veſtrûm ignorare arbitror, judices, hunc per hoſce dies ſermonem vulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuiſſe.* Cur *hoſce* potius quam *hos*? Neque enim erat aſperum. Rationem fortaſſe non reddam, ſentiã eſſe melius. Cur non ſatis ſit, ſermonem vulgi fuiſſe? Compoſitio enim patiebatur. Ignorabam, ſed ita ut audio, hoc animus accipit, plenum ſine hac geminatione non eſſe. Ad ſenſum igitur referenda ſunt. Nequeas ſatis fortè quid ſeverum, quid jucundum ſit, intelligere: facias quidem natura duce melius quàm arte: ſed naturæ ipſi ars inerit. Illud prorſus Oratoris, ſcire ubi quoque genere compoſitionis ſit utendum. Ea duplex obſervatio; altera quæ ad pedes refertur: altera, quæ ad comprehenſiones quæ efficiuntur ex pedibus. Et de his prius.

Diximus igitur eſſe inciſa membra, circuitus. Inciſum (quantum mea fert opinio) erit ſenſus non expleto numero concluſus: pleriſque pars membri. Tale eſt enim quo Cicero utitur, *Domus tibi deerat? at habebas. pecunia ſuperabat? at egebas.* Fiunt autem etiã ſingulis verbis inciſa: ut *Diximus teſtes dare volumus.* Inciſum eſt, *diximus.* Mem-
In Corn. 2. brum autem eſt, ſenſus numeris concluſus; ſed à toto corpore abruptus, & per ſe nihil efficiens. Id enim, *O callidos homines,* perfectum eſt: at remotum à cæteris, vim non habet: ut per ſe *manus, & pes & caput,* & *O rem excogitatã, ô ingenia metuen-*
In Orat. *da.* *Quando ergo incipit corpus eſſe? cùm venit extrema concluſio,*

Quem,

De Compoſitione.

Quem, quæſo, noſtrum fefellit, id vos ita eſſe facturos? Quam Cicero breviſſimam putat. Itaque ferè inciſa & membra miſta ſunt, & concluſionem utique deſiderant. Periodo plurima nomina dat Cicero, ambitum, circuitum, comprehenſionem, continuationem, circumſcriptionem. Genera ejus duo ſunt: alterū ſimplex, cū ſenſus unus longiore ambitu circunducitur: alterum, quod conſtat membris & inciſis, quæ plures ſenſus habent: *Aderat janitor carceris, & carnifex prætoris*, & reliqua. Habet periodus membra minimū duo. Medius numerꝰ videtur quatuor; ſed recipit frequēter & plura. Modus ei à Cicerone aut quatuor ſenariis verſibꝰ aut ipſius ſpiritꝰ modo terminatur. Præſtare debet, ut ſenſū cōcludat; ſit aperta, ut intelligi poſſit; nō immodica, ut memoria contineri. Membrū longius juſto, tardū: brevius, inſtabile eſt. Ubicunq; acriter erit & inſtanter pugnacitérq; dicendū, membratim cæſimq; dicemus. Nam hoc in oratione plurimum valet: ideóque rebus accommodanda compoſitio, ut aſperis aſperos etiā numeros adhiberi oporteat, & cum dicente æquè audientem inhorreſcere. Membratim plerunq; narrabimus, aut ipſas periodos majoribus intervallis, & velut laxioribus nodis reſolvemus: exceptis quæ nō docendi gratia, ſed ornandi narrātur, ut in Verrē Proſerpinæ raptus. Hæc enim lenis & fluens contextus decet. Periodus apta proœmiis majorum cauſſarū, ubi ſolicitudine, cōmendatione, miſeratione res eget. Itē cōmunibus locis, & in omni amplificatione: ſed poſcitur tū auſtera, ſi accuſes, tū fuſa, ſi laudes. Multū & in epilogis pollet. Totū autē adhibendum eſt, quò ſit amplius compoſitionis genus, cùm judex non ſolùm rem tenet, ſed etiam captus eſt oratione, & ſe credit actori, & voluptate jam ducitur. Hiſtoria non tam finitos numeros, quàm orbem contextumq; deſiderat. Namq; omnia ejus membra connexa ſunt, quoniam lubrica eſt, ac fluit, ut homines qui manibus invicem apprehenſis gradū firmant, continent & continentur. Demonſtrativum genus omne fuſiores habet liberioréſq; numeros. Judiciale & concionale, ut materia varium eſt, ſic etiam ipſa collocatione verborū. Ubi jam nobis pars ex duabus quas modò fecimus, ſecunda tractanda eſt. Nā quis dubitat alia lenius, alia concitatius, alia ſublimius, alia pugnantiꝰ*, alia gravius eſſe dicenda? Gravibus, ſublimibus, ornatis, longas magis ſyllabas convenire? Ita ut lenia ſpatium, ſublimia

Act. 7.

In Orato.

Act. 4. *Orat.* 9.

* *al.* pugnatius.

& ornata claritatem quoque vocum poſcant, potius quàm his contraria. Magis laudarem brevibus argumenta, partitiones, jocos, & quicquid eſt ſermoni magis ſimile. Itaque componemus proœmium variè, atque ut ſenſus ejus poſtulabit. Neque enim acceſſerim Celſo, qui unam quandam huic parti formam dedit: & optimam compoſitionem eſſe proœmii, ut apud Aſinium dixit, *Si Cæſar ex omnibus mortalibus qui ſint ac fuerint, poſſet huic cauſſæ diſceptator legi, non quiſquam te potius optandus nobis fuit.* Non quia negem hoc bene eſſe compoſitum, ſed quia legem hanc eſſe componendi in omnibus principiis recuſem. Nam judicis animus variè præparatur: tum miſerabiles eſſe volumus, tum modeſti, tum acres, tũ graves, tum blandi: tum flectere, tũ ad diligentiam hortari. Hæc ut ſunt diverſa natura, diſſimilem componendi quoque rationem deſiderant. An ſimilibus Cicero uſus eſt numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Ligario? Narratio ferè tardiores, atque, ut ſic dixerim, modeſtiores deſiderat pedes, & nominibus maximè mixtos. Nam ut verbis, ut ſæpius preſſa eſt, ita interim inſurgit: ſed docere & infigere animis res ſemper cupit: quod minimè feſtinantium opus eſt. Ac mihi videtur tota narratio conſtare longioribus membris, brevioribus periodis. Argumenta acria & citata; pedibus quoque ad hanc naturam accommodatis utentur, non tamen ita ut Trochæis, quæ celeria quidem, ſed ſine viribus ſunt. Verùm quamvis ſint brevibus longiſque miſta, non tamen plures longas quàm breves habentia. Illa ſublimia ſpatioſas claráſque voces habent, amant amplitudinem Dactyli quoque; ac Pæonis, etiam ſi majori ex parte ſyllabis brevibus, temporibus tamen ſatis pleni. Aſpera contra Iambis maxime concitantur: non ſolùm quòd ſint è duabus modò ſyllabis, eóque frequentiorem quaſi pulſum habent, quæ res lenitati contraria eſt: ſed etiam quòd omnibus partibus inſurgunt, & à brevibus in longas nituntur & creſcunt: ideóque meliores Choreis, qui à longis in breves cadunt. Summiſſa, qualia in epilogis, lentas & ipſa & minus exclamantes exigunt. Vult eſſe Celſus aliquam & ſuperiorem compoſitionem, quam ſi quidem ſciremus, doceremus: ſed ſit neceſſe eſt tarda & ſupina. Verùm niſi ex verbis atque ſententiis per ſeſe id quæritur, ſatis odioſa eſſe non poterit. Denique, ut ſemel finiam, ſic ferè componendum, quomodo pronuntiandū erit. An non in procemiis plerunq; ſummiſſi, (niſi cùm in accuſatione concitandus eſt judex; aut aliqua indignatione complendus,) in narratione pleni atq; expreſſi, in argumentis citati, atque ipſo etiam motu celeres ſumus? ut in locis ac deſcriptionibus fuſi ac fluentes, in epilogis plerunque dejecti? Atqui corporis quoque motui ſua quædam tempora, & ad ſigna pedum non minus ſaltationi quàm modulationibus adhibet muſica ratio numeros. Quid? non vox ad actus accommodatur naturæ ipſarum de quibus dicimus rerum? Quo minus id mirum in pedibus orationis, cùm debeant ſublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. Itaque ubi eſt neceſſe, affectamus etiam tumorem, qui Spondeis atque Iambis maximè continetur.

Hyperoargus * *Sceptra mihi liquit Pelops.* At ille Comicus æquè ſenarius, quem Trochaicum vocant, pluribus Choreis, qui Trochæi ab aliis dicuntur. Pyrrhichius quidem decurrit: ſed quantum celeritatis habet, tantum gravitatis amittit:

* ὑπέρογκος

Quid igitur faciam? non eam ne nunc quidem?

Terent. in Eunuch.

Aſperum verò & maledicum etiam in carmine, Iambis graſſatur;

Quis hoc poteſt videre, quis poteſt pati,
Niſi impudicus & vorax, & aleo? In univerſum autem, ſi ſit neceſſe, duram potius atque aſperam compoſitionem malim eſſe, quam effœminatam & enervem; qualis apud multos, & quotidie magis laſcivimus, * Syntonorum modis ſaltitantes. Ac ne tam bona quidem ulla erit, ut debeat eſſe continua, & in eoſdem ſemper pedes ire. Nam & verſificandi genus eſt, unam legem omnibus ſermonibus dare: & id cum manifeſta affectatione, (cujus rei maximè cavenda ſuſpicio eſt,) tum etiam ſimilitudine tædium ac ſatietatem creat: quóque eſt dulcius, magis petit; amittítque & fidem, & affectus, motúſque omnes, qui eſt in hac cura deprehenſus: nec poteſt ei credere, aut propter eum dolere & iraſci judex, cui putat hoc vacare. Ideóque vincta quædam quaſi ſolvenda de induſtria ſunt, illa quidem maximi laboris, ne laborata videantur. Sed neque longioribus quàm oportet hyperbatis compoſitioni ſerviamus, ne quæ ejus gratia fecerimus, propter eam feciſſe videamur.

* al. Sybaritarum.

mur. Et certè nullum aptum atque idoneum verbum prætermittemus gratia lenitatis. Neque, enim erit ullum tam difficile, quod non commodè inſeri poſſit, niſi quod in evitandis ejuſmodi verbis non decorem compoſitionis quærimus, ſed facilitatem. Non tamen mirabor Latinos magis indulſiſſe cõpoſitioni, quàm Atticos: quamvis minus in verba habeant varietatis & gratiæ. Nec vitium dixerim, ſi Cicero à Demoſthene paululum in hac parte deſcivit. Sed quæ ſit differentia noſtri Græcique ſermonis, explicabit ſummus liber. Compoſitio (nam finem imponere egreſſo deſtinatum modum volumini feſtino) debet eſſe honeſta, jucunda, varia. Ejus tres partes, ordo, conjunctio, numerus. Ratio in adjectione, detractione, mutatione. Uſus pro natura rerum quas dicimus. Cura magna, ut ſentiendi atque loquendi prior. Diſſimulatio curæ præcipua, ut numeri ſponte fluxiſſe non arceſſiti & coacti eſſe videantur.

* * *

M· FABII QVINTILIANI DE INSTITUTIONE ORATORIA LIBER X.

De Copia verborum.

CAP. I.

ARGUMENTUM.

Quæ ad inveniendum, diſponendum, & eloquendũ pertinent ſuperioribus libris tradidit. Nunc hujus libri & capitis initio admonet quæ hactenus tradita ſunt, ad perfectam eloquentiam non ſufficere: niſi facilitas quędam firma, quam Latini habitum dicunt, acceſſerit. Eam legendi, ſcribendi, & dicendi exercitatione parari, ſi verborum & rerum copia inſtruamur, docet. Et res quidem cujuſq; cauſæ proprias eſſe, verba cũ varia alia aliis locis poſita, eidẽ rei conveniant in promptu & conſpectu eſſe debere. Quorum copia cum delectu paranda ſit, ut ſuis locis aptari queant. Itaq; verborum idem valentiũ varieta-

De Verborum copia.

varietatem ſubjectis exemplis, quæ ad docendum potentiſſima ſunt exhibet. Quorum copiam duobus cõtingere tradit, optima audiendo & legendo. Auditionis rationem & commoda: quò viva vox, actio, pronunciatio, & periculum dicentis moveant: deinde lectionis, quã potiorem eſſe ex utriuſq; comparatione probat: & quo pacto legendi ſint autores optimi, proponit; nempe non oſcitanter, vel carptim truncatimve, ſed diu multùmq; à principio ad finem: quin etiam lectos ſemel ex integro reſumendos, præcipuè Oratores, in quibus virtutes maximè occultantur quorũ orationes ſi utrinq; habitæ extent, cauſſis cognitis legere utiliſſimum ſit. ¶ Poëtarũ etiam lectionẽ plurimum commendat: quod ab his in rebus, ſpiritus: in verbis ſublimitas: in affectibus, motus: in perſonis, decor petatur: Quod etiã lepore & venuſtate rerum ab illis fictarũ, ingenia moleſtiis forẽſibus malè affecta recreentur. In quibus tamen libertas verborum, & licẽtia figurarum excuſanda Oratori, non imitanda ſit. ¶ Hiſtoriæ lectionem utilem etiam eſſe, cùm propter rerum & exemplorum cognitionem, quã ſuppeditat, tum etiam quod dictionis ſuavitate alere orationem poſſit, quãvis multæ Hiſtoricorum virtutes, quibus illi Poëtis proximi ſunt, ſint Oratori vitãdæ. ¶ Philoſophos quoq; non eſſe negligẽdos, non quidem quia ſermonis ratio ab his petẽda ſit, ſed quod de vitiis & virtutibus optimè diſſerãt, & nos argumẽtari doceãt maximè Socratici, qui inductionibus utuntur. ¶ Poſtremò qui legẽdi, & quæ virtutes in quoq; autore præcipuæ ſint, adjungit. Et quamvis perfecti & abſoluti quique præcipuè legendi ſint, qui pauci ſunt, judicium tamẽ habẽtibus nullum omnino ex quo quid utilitatis referri poſſit, refugiendum eſſe cẽſet; Præcipuos in quoque genere, Græcos primùm, deinde Latinos, & quibus virtutibus excellãt, enumerat. Poëtas primùm heroicos, à quorum principe Homero incipiẽdum putat; quem cum Virgilio comparat, ut poſtea Demoſthenem cum Cicerone, & quam diverſis virtutibus emineãt, oſtẽdit. Deinde Elegos, Lyricos, Tragœdiæ & Comœdiæ ſcriptores, Hiſtoricos, Philoſophos, Oratores, quos omnes cum Latinis confert; quid in omnibus laudandum, & imitatione dignum ſit; aut ſecus, explicando.

SEd hæc eloquendi præcepta ſicut cognitioni ſunt neceſſaria, ita non ſatis ad vim dicendi valent, niſi illis firma quædam facilitas, quæ apud Græcos ἕξις nominatur, acceſſerit: quam ſcribendo plus, an legendo, an dicendo, conſequamur, ſolere quæri ſcio. Quod eſſet diligentius nobis examinandum, ſi qualibet earum rerum poſſemus una eſſe contenti. Verum ita ſunt inter ſe connexa & indiſcreta omnia, ut ſi quid ex his defuerit, fruſtrà ſit in cæteris laboratum. Nam neque ſolida atque robuſta fuerit unquam eloquẽtia, niſi multo ſtylo vires acceperit: & citra lectionis exemplum labor ille carẽs rectore, fluit. Qui autem ſcierit quo ſint quæque modo dicenda, niſi tanquam in procinctu

Elocutio

ctu paratam quidem ad omnes caſus habuerit eloquentiam, velut clauſis theſauris incubabit. Nō autem ut quicquē præcipuè neceſſarium eſt, ſic ad efficiendum Oratorem maximi protinus erit momenti. Nam certè cum ſit in eloquendo poſitum Oratoris officium, dicere ante omnia eſt: atque hinc initium ejus artis fuiſſe manifeſtum eſt: proximam deinde imitatio eſt, noviſſimam ſcribendi quoque diligentiam. Sed ut perveniri ad ſumma niſi ex principiis non poteſt; ita procedente jam opere, minima incipiunt eſſe, quæ prima ſunt. Verùm nos non quomodo ſit inſtituendus Orator, hoc loco dicimus: (nam id quidem aut ſatis, aut certè uti potuimus à nobis dictum eſt:) ſed ut athleta qui omnia jam perdidicerit à præceptore, nimirum quo genere exercitationis ad certamina præparandus ſit: ita eum qui res invenire & diſponere ſciet, verba quoque & eligendi & collocandi rationem perceperit, inſtruamus qua ratione quæ didicit, facere quàm optimè & quàm facillimè poſſit. Non ergo dubium eſt, quin ei velut opes quædam parandæ, quibus uti, ubicunque deſideratum erit, poſſit. Eæ conſtant copia rerum ac verborum. Sed res propriæ ſunt cujuſque cauſſæ, aut paucis cōmunes: verba in univerſas paranda: quæ rebus ſingulis eſſent ſingula minorem curam poſtularent: nam cuncta ſeſe cum ipſis protinus rebus offerrent. Sed cùm ſint aliis alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficientia, aut melius ſonantia; debent eſſe non ſolùm nota omnia, ſed in promptu atque (ut ita dicam) in conſpectu, ut cùm ſe judicio dicentis oſtenderint, facilis ex his optimorum ſit electio. Equidem ſcio quoſdam collecta quæ idem ſignificarent vocabula ſolitos ediſcere, quò facilius & occurreret unum ex pluribus; & cùm eſſēt uſi aliquo, ſi breve intra ſpatium rurſus deſideraretur, effugiendæ repetitionis gratia ſumerent aliud quo idem intelligi poſſet. Quod cum eſt puerile, & cujuſdam infelicis operæ, tum etiam utile parum; turbam enim modò congregat, ex qua ſine diſcrimine occupet proximum quodque. Nobis autem copia cum judicio paranda eſt: vim orandi, non circulatoriā volubilitatem ſpectantibus. Id autē conſequemur optima legendo atque audiendo. Non ſolùm enim nomina ipſa rerum cognoſcemus hàc cura, ſed cui quodque loco ſit aptiſſimum. Omnibus enim ferè verbis, præter pauca, quæ ſunt parum verecunda, in oratione

Oratori quæ opes parandæ

tione

De Verborum copia.

tione locus eſt. Nam ſcriptores quidam iamborum, veteriſque comœdiæ, etiam in illis ſæpe laudantur: ſed nobis noſtrum opus interim tueri ſatis eſt. Omnia verba (exceptis de quibus dixi) ſunt alicubi optima: nam & humilibus interim & vulgaribus eſt opus, & quæ cultiore in parte videntur ſordida, ubi res poſcit, propriè dicuntur. Hæc ut ſciamus, atque eorum non ſignificationem modò, ſed formas etiam menſuráſque norimus, ut ubicunque erunt poſita, conveniant, niſi multa lectione atque auditione aſſequi non poſſumus: cùm omnem ſermonem auribus primum accipiamus? Propter quod infantes à mutis nutricibus juſſu regum in ſolitudine educati, etiam ſi verba quædam emiſiſſe tradantur, tamen loquendi facultate caruerunt. Herod. 2. Sunt autem alia hujus naturæ, ut idem pluribus vocibus declarent, ita ut nihil ſignificationis, quo potius utaris, interſit, ut enſis & gladius. Alia quæ etiam ſi propria rerum aliquarum ſint nomina, τρoπικῶς tamen ad eundem intellectum feruntur, ut ferrũ & mucro. Nam per abuſionem ſicarios etiam omnes vocamus, qui cædem telo quocunque commiſerint. Alia circuitu verborum plurium oſtendimus: quale eſt,

——*Et preſſi copia lactis.* Eclog. 1.

Plurima verò mutatione figuramus. *Scio, Non ignoro:* & *Non me fugit, Non me præterit:* & ; *Quis neſcit? Nemini dubium eſt.* Sed etiam ex proximo mutuari licet. Nam & *Intelligo, & Sentio, & video*, ſæpe idem valent quod *ſcio*. Quorum nobis ubertatem ac divitias dabit lectio, ut his non ſolùm quomodo occurrerint, ſed etiam quomodo oporteat, utamur. Non ſemper enim hæc inter ſe idem faciunt: nec ſicut de intellectu animi rectè dixerim, *Video*: ita de viſu oculorum, *Intelligo*. Nec ut mucro gladium, ſic mucronem gladius oſtendit. Sed ut copia verborum ſic paratur, ita non verborum tantum gratia legendum vel audiendum eſt. Nam omnium quæcunque docemus, hæc ſunt exempla potentiora etiam ipſis quæ traduntur artibus, cùm eo qui diſcit perductus eſt, ut intelligere ea ſine demonſtrante, & ſequi jam ſuis viribus poſſit: quia quæ doctor præcipit, Orator oſtendit. Alia verò legentes, alia audientes magis adiuuant. Excitat qui dicit, ſpiritu ipſo, nec imagine & ambitu rerum, ſed rebus incedit.* Vivunt enim omnia, & moventur, excipimúſque nova illa velut naſcentia cum fa-

* *Al.* Incendit.

vore ac ſolicitudine. Nec fortuna modo judicii, ſed etiam ipſorū qui orant, periculo afficimur. Præter hæc, vox & actio decora, commodabit * quid quiſq; locus poſtulabit: pronunciandi vel potentiſſima in dicendo ratio, & ut ſemel dicam, pariter omnia docet. In lectione certius judicium, quod audienti frequenter aut ſuus cuique favor, aut ille laudantium clamor extorquet. Pudet enim diſſentire, & velut tacita quadam verecundia inhibemur plus nobis credere; cum interim & vitioſa pluribus placeant, & à corrogatis laudentur etiam quæ non placent. Sed è contrario quoq; accidit, ut optimè dictis gratiam prava judicia non referant. Lectio libera eſt, nec actionis impetu tranſcurrit: ſed repetere ſæpius licet, ſive dubites, ſive memoriæ penitus affigere velis. Repetamus autem, & tractemus, & ut cibos manſos ac propè liquefactos demittimus, quò facilius digerantur: ita lectio non cruda, ſed multa iteratione mollita, & velut confecta, memoriæ imitationiq; tradatur. Ac diu non niſi optimus quiſque, & qui credentem ſibi minimè fallat, legendus eſt; ſed diligēter, ac penè ad ſcribendi ſolicitudinem: nec per partes modo ſcrutanda omnia; ſed perlectus liber utique ex integro reſumendus, præcipuéque oratio, cujus virtutes frequenter ex induſtria quoq; occultantur. Sæpe enim præparat, diſſimulat, inſidiatur Orator; eáque in prima parte actionis dicit, quæ ſunt forte in ſumma profutura. Itaq; ſuo loco minus placent, adhuc nobis quare dicta ſint ignorantibus: ideóque erunt cognitis omnibus repetenda. Illud verò utiliſſimum, noſſe eas cauſſas quarum orationes in manus ſumpſerimus: & quoties continget, utrinque habitas legere actiones: ut Demoſthenis atque Æſchinis inter ſe contrarias: ut Servii Sulpitii & Meſſalæ, quorum alter pro Aufidia, contra dixit alter: & Pollionis & Caſſii, reo Aſpernate, aliaſque plurimas. Quinetiam ſi minus res videbuntur; aliquæ tamen ad cognoſcendam litium quæſtionem rectè requirentur: ut contra Ciceronis orationes, Tuberonis in Q. Ligarium, & Hortenſii pro Verre. Quinetiam eaſdem cauſſas ut quiſq; egerit, utile erit ſcire. Nam pro domo Ciceronis dixit Callidius: & pro Milone orationem Brutus exercitationis gratia ſcripſit, etiā ſi egiſſe eum Cornelius Celſus falsò exiſtimat. Et Pollio ac Meſſala defenderunt eoſdem; & nobis pueris inſignes pro

* Al. Commoda ut quiſque.

pro Voluſeno Catulo, Domitii Afri, Criſpi Paſſieni, Decimi Lælii, orationes ferebantur. Neque id ſtatim legenti perſuaſum ſit, omnia quæ magni autores dixerint, utique eſſe perfecta. Nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum ſuorum voluptati: nec ſemper intendunt animum, & nonnunquam fatigantur: cùm Ciceroni dormitare interim Demoſthenes, Horatio verò etiam Homerus ipſe videatur. Summi enim ſunt, homines tamen: acciditque iis qui quicquid apud illos repererunt, dicendi legem putant ut deteriora imitentur (id enim eſt facilius) ac ſe abundè ſimiles putent, ſi vitia magnorum conſequantur. Modeſtè tamen & circunſpecto judicio de tantis viris pronunciandum eſt, ne (quod pleriſque accidit) damnent quæ non intelligunt. Ac ſi neceſſe eſt in alteram errare partem, omnia eorum legentibus placere, quàm multa diſplicere maluerim. Plurimum dicit Oratori conferre Theophraſtus lectionem poëtarum: multique ejus judicium ſequuntur: neque id immeritò. Nanque ab his & in rebus ſpiritus, & in verbis ſublimitas, & in affectibus motus omnis, & in perſonis decor petitur, præcipuéque velut attrita quotidiano actu forenſi ingenia, optimè rerum talium blanditia reparantur. Ideóque in hac lectione Cicero requieſcendum putat. Meminerimus tamen non per omnia poëtas eſſe Oratori ſequendos; nec libertate verborum, nec licentia figurarum: totúmque illud ſtudiorum genus oſtentationi comparatum, præter id quod ſolam petit voluptatem, eamque, fingendo non falſa modò, ſed etiam quædam incredibilia, ſectatur, patrocinio quoque aliquo juvari: quod alligati ad certam pedum neceſſitatem, non ſemper propriis uti poſſint, ſed depulſi à recta via, neceſſariò ad eloquendi quædam diverticula confugiant: nec mutare quædam modò verba, ſed extendere, corripere, convertere, dividere cogantur: nos vero armatos ſtare in acie, & ſummis de rebus decernere, & ad victoriam niti. Neq; ego arma ſquallere ſitu ac rubigine velim, ſed fulgorem his ineſſe, qui terreat; qualis eſt ferri, quo mens ſimul viſuſq; perſtringatur: non qualis auri argentique, imbellis, & potius habenti periculoſus.

Poëtarum lectio quam utilis Oratori.

¶ Hiſtoria quoq; alere orationem quodã molli jucundóq; ſucco poteſt. Verum & ipſa ſic eſt legenda, ut ſciamus pleraſque ejus virtutes Oratori eſſe vitandas. Eſt enim proxima

Hiſtoria quæ ſit utilitas Oratori & qui Hiſtorici & ut legendi.

Lib. 5. cap. de narrat.

ma poëtis, & quodammodo carmen ſolutum: & ſcribitur ad narrandum, non ad probandum: totúmque opus non ad actum rei, pugnámque præſentem; ſed ad memoriam poſteritatis, & ingenii famam componitur, ideóque & verbis liberioribus & remotioribus figuris narrandi tædium evitat. Itaque, ut dixi, neque illa Salluſtiana brevitas, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatum variis cogitationibus judicem, & ſæpius ineruditum, captanda nobis eſt: neque illa Livii lactea ubertas ſatis docebit eum, qui non ſpeciem expoſitionis, ſed fidem quærit. Adde quòd M. Tullius ne Thucydidem quidem aut Xenophontem utiles Oratori putat, quanquam illum bellicum canere, hujus ore muſas eſſe locutas exiſtimet. Licet tamen nobis in digreſſionibus uti vel hiſtorico nonnunquam nitore, dum in iis de quibus erit quæſtio, meminerimus non athletarum toros, ſed militum lacertos eſſe: nec verſicolorem illam, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti veſtem bene ad forenſem pulverem facere. Eſt & alius ex hiſtoriis uſus, & is quidem maximus, ſed non ad præſentem pertinens locum, ex cognitione rerum exemplorúmque, quibus in primis inſtructus eſſe debet Orator, ne omnia teſtimonia expetat à litigatore: ſed pleraque ex vetuſtate diligenter ſibi cognita ſumat: hoc potentiora, quòd ea ſola criminibus odii & gratiæ vacant.

In Orat. Vid. Laertium in vita Xenoph.

¶ A Philoſophorum verò lectione ut eſſent nobis multa petenda, vitio factum eſt Oratorum, qui quidem illis optima ſui operis parte ceſſerunt. Nam & de juſtis, honeſtis, utilibus; quæque ſunt his contraria, & de rebus divinis maximè dicunt, & argumentátur acriter: & altercationibus atque interrogationibus Oratorem futurum optimè Socratici præparant. Sed his quoque adhibendum eſt ſimile judicium, ut etiam cùm in rebus verſemur iiſdem, non tamen eandem eſſe conditionem ſciamus litium ac diſputationum, fori, & adjutorii, præceptorum & periculorum. Credo exacturos pleroſque, cùm tantum eſſe utilitatis in legendo judicemus, ut id quoque adjungamus operi, qui ſint legendi, quæ in quoque autore præcipua virtus. Sed perſequi ſingulos, infiniti fuerit operis. Quippe cùm in Bruto M. Tullius tot millibus verſuum de Romanis tantùm Oratoribus loquatur, & tamen de omnibus ætatis ſuæ, quibus cùm vivebat, exceptis Cæſare

Philoſophorum lectio quàm utilis.

Authores qui maximè legendi.

ſare atq; Marcello, ſilentium egerit: quis erit modus, ſi & illos, & qui poſtea fuerunt, & Græcos omnes, & Philoſophos & Poëtas perſequi velim? Fuerit igitur brevitas illa tutiſſima, quæ eſt apud Livium in epiſtola ad filium ſcripta, legendos Demoſthenem atque Ciceronem: tum ita ut quiſque eſſet Demoſtheni & Ciceroni ſimillimus. Non eſt tamen diſſimulanda noſtri quoq; judicii ſumma. Paucos enim, vel potius vix ullum ex iis qui vetuſtatem pertulerunt, exiſtimo poſſe reperiri, qui judicium adhibentibus non allaturus ſit utilitatis aliquid; cùm ſe Cicero ab illis quoque vetuſtiſſimis autoribus, ingenioſis quidem, ſed arte carentibus, plurimum fateatur adjutum. Nec multo aliter de nobis ſentio. Quotus enim quiſque inveniri tam demens poteſt, qui ne minima quidem alicujus certæ * fiducia partis, memoriam poſteritatis ſperaverit? qui ſi quis eſt, intra primos ſtatim verſus deprehendetur, & citius nos dimittet, quàm ut ejus nobis magno temporis detrimento conſtet experimentum. Sed non quicquid ad aliquam partem ſcientiæ pertinet, protinus ad faciendam etiam φράσιν de qua loquimur, accommodatum eſt. Verùm antequam de ſingulis loquar, pauca in univerſum de varietate opinionum dicenda ſunt. Nam quidam ſolos veteres legendos putant, neque in ullis aliis eſſe naturalem eloquentiam, & robur viris dignum, arbitrantur. Alios recens hæc laſcivia, delitiæque, & omnia ad voluntatem multitudinis imperitiæ compoſita delectant. Sunt etiam qui rectum dicendi genus ſequi volunt. Alii preſſa demum & tenuia, & quæ minimùm ab uſu quotidiano recedant, ſana & verè Attica putant. Quoſdam elatior ingenii vis, & magis concitata, & plena ſpiritus capit. Sunt & lenis, & nitidi, & compoſiti generis non pauci amatores. De qua differentia diſſeram diligentius, cùm de genere dicendi quærendum erit. Interim ſummatim quid à qua lectione petere poſſint, qui confirmare facultatem dicendi volunt, attingam. Paucos enim, qui ſunt eminentiſſimi, excerpere in animo eſt: facile eſt autem ſtudioſis, qui ſint his ſimillimi, judicare: ne quiſquam queratur omiſſos fortè aliquos eorum quos ipſe valde probet. Fateor enim plures legendos eſſe, quàm qui à me nominabuntur.

* al. certè.

Lib. 12. c. 10.

Sed nunc genera ipſa lectionum, quæ præcipuè convenire intendentib. ut oratores fiant exiſtimem, perſequar.

Autores Græci,

Elocutio

Igitur ut Aratus ab Jove incipiendum putat; ita nos rite cœpturi ab Homero videmur. Hinc enim (quemadmodum ex oceano dicit ipſe amnium vim fontiúmq; curſus initium capere,) omnibus eloquentiæ partibus exemplum & ortum dedit. Hom. Ilia. 2. Hunc nemo in magnis ſublimitate, in parvis proprietate ſuperaverit. Idem lætus ac preſſus, jucundus & gravis, tum copia, tum brevitate mirabilis: nec poëtica modo, ſed oratoria virtute eminētiſſimus. Nam ut de laudibus, exhortationibus, conſolationibus taceam: nónne vel nonus liber, quo miſſa ad Achillem legatio continetur, vel in primo inter duces illa contentio, vel dictæ in ſecundo ſententiæ, omnes litium ac conſiliorum explicant artes? Affectus quidem vel illos mites, vel hos concitatos, nemo erit tam indoctus, qui non in ſua poteſtate nunc autorem habuiſſe fateatur. Age verò, nónne in utriúſque ſui operis ingreſſu pauciſſimis verſibus legem proœmiorum non dico ſervavit, ſed conſtituit? Nam & benevolum auditorem invocatione dearum, quas præſidere vatibus creditum eſt, & intentum propoſita rerum magnitudine, & docilem ſumma celeriter comprehenſa facit. Iliad. 17. Iliad. 9. Narrare verò quis brevius, quàm qui mortem nunciat Patrocli? quis ſignificantius poteſt, quàm qui Curetum Ætolorúmque prælium exponit? Jam ſimilitudines, amplificationes, exempla, digreſſus, ſigna rerum & argumenta, cæteráque probandi ac refutandi; ſunt ita multa, ut etiam qui de artibus ſcripſerunt, plurima earum rerum teſtimonia ab hoc poëta petant. Iliad. 24. Nam epilogus quidem quis unquam poterit illis Priami rogantis Achillem precibus æquari? Quid? in verbis, ſententiis, figuris, diſpoſitione totius operis, nónne humani ingenii modum excedit? Ut magni ſit viri, virtutes ejus non æmulatione (quod fieri non poteſt) ſed intellectu ſequi. Verùm hic omnes ſine dubio, & in omni genere eloquentiæ procul è ſe reliquit; Heroicos tamen præcipuè, videlicet quia clariſſima in materia ſimili comparatio eſt. Raro aſſurgit Heſiodus, magnáque pars ejus in nominibus eſt occupata, tamen utiles circa præcepta ſententiæ lenitáſque verborum, & compoſitionis probabilis: datúrque ei palma in illo medio genere dicendi. Contra in Antimacho vis & gravitas, & minimè vulgare eloquendi genus habet laudem. Sed quamvis ei ſecundas ferè Grammaticorum conſenſus deferat, & affectibus,

De Verborum copia.

ctibus, & jucunditate, & diſpoſitione, & omnino arte deficitur, ut planè manifeſtò appareat quanto ſit aliud proximum eſſe, aliud ſecundum. Panyaſin ex utroque miſtum putant, in eloquendo neutrius æquare virtutes : alterum tamen ab eo materia, alterum diſponendi ratione ſuperari. Apollonius in ordinem à grammaticis datum non venit ; quia Ariſtarchus atque Ariſtophanes poëtarum judices ; neminem ſui temporis in numerum redegerunt : non tamen contemnendum edidit opus æquali quadam mediocritate. Arati materia motu caret, ut in qua nulla varietas, nullus affectus, nulla perſona cui uſquam ſit oratio: ſufficit tamen operi, cui ſe parem credidit. Admirabilis in ſuo genere Theocritus, ſed Muſa illa ruſtica & paſtoralis non forum modò, verùm ipſam etiam urbem reformidat. Audire videor undique congerentes nomina plurimorum poëtarum. Quid? Herculis acta non bene Piſandros? Quid? Nicandrum fruſtrà ſecuti Macer atque Virgilius? Quid? Emphorionem tranſibimus? quem niſi probaſſet Virgilius, idem nunquam certè conditorum Chalcidico verſu carminum feciſſet in Bucolicis mentionem. Quid? Horatius fruſtrà Tyrtæum Homero ſubjungit? Nec ſanè quiſquam eſt tam procul à cognitione eorum remotus, ut non indicem certè ex bibliotheca ſumptum transferre in libros ſuos poſſit. Nec ignoro igitur quos tranſeo, nec utique damno, ut qui dixerim eſſe in omnibus utilitatis aliquid : ſed ad illos jam perfectis conſtitutiſque viribus revertemur. Quod etiam in cœnis grandibus ſæpè facimus, ut cùm optimis ſatiati ſimus, varietas tamen nobis ex vilioribus grata ſit. Tunc & elegiam vacabit in manus ſumere, cujus princeps habetur Callimachus. Secundas confeſſione plurimorum Philætas occupavit. Sed dum aſſequimur illam firmam (ut dixi) facilitatem, optimis aſſueſcendum eſt : & multa magis quàm multorum lectione firmanda mens, & ducendus eſt color. Itaque ex tribus receptis Ariſtarchi judicio ſcriptoribus jamborum, ad ἕξιν maximè pertinebit unus Archilochus. Summa in hoc vis elocutionis, cùm validæ, tum breves vibrantéſque ſententiæ, plurimùm ſanguinis atque nervorum: adeò ut videatur quibuſdam, quòd quoquam minor eſt, materiæ eſſe non ingenii vitium. Novem verò lyricorum longè

Elocutio

Pindarus princeps, ſpiritus magnificentia, ſententiis, figuris, beatiſſima rerum verborumque copia, & velut quodam eloquentiæ flumine: propter quæ Horatius eum meritò credidit nemini imitabilem. Steſichorus quàm ſit ingenio validus, materiæ quoque oſtendunt, maxima bella & clariſſimos canentem duces, & epici carminis onera lyra ſuſtinentem. Reddit enim perſonis in agendo ſimul loquendoque debitam dignitatem: ac ſi tenuiſſet modum, videtur æmulari proximus Homerum potuiſſe: ſed redundat, atque effunditur; quod ut eſt reprehendendum, ita copiæ vitium eſt. Alcæus in parte operis aureo plectro meritò donatur, qua tyrannos inſectatur: multum etiam moribus confert, in eloquendo quoque brevis & magnificus, & diligens plerunque Homero ſimilis, ſed in luſus & amores deſcendit, majoribus tamen aptior. Simonides tenuis, alioqui ſermone proprio & jucunditate quadam commendari poteſt: præcipua tamen ejus in commovenda miſeratione virtus, ut quidam in hac eum parte omnibus ejuſdem operis autoribus præferant. Antiqua comœdia cùm ſynceram illam ſermonis Attici gratiam propè ſola retinet, tum facundiſſimæ liberatis, etſi eſt in inſectandis vitiis præcipua, plurimum tamen virium etiam in cæteris partibus habet. Nam & grandis, & elegans, & venuſta, & neſcio an ulla poſt Homerum tamen, quem ut Achillem ſemper excipi par eſt, aut ſimilior ſit oratoribus, aut ad Oratores faciendos aptior. Plures ejus autores: Ariſtophanes tamen & Eupolis Cratinuſque præcipui. Tragœdias primus in lucem Æſchylus protulit, ſublimis & gravis, & grandiloquus ſæpe uſque ad vitium: ſed rudis in pleriſque & incompoſitus propter quod correctas ejus fabulas in certamen deferre poſterioribus poëtis Athenienſes permisêre; ſuntque eo modo multi coronati. Sed longè clarius illuſtraverunt hoc opus Sophocles atque Euripides: quorum in diſpari dicendi via uter ſit poëta melior, inter plurimos quæritur. Idque ego ſanè quoniam ad præſentem materiam nihil pertinet, injudicatum relinquo. Illud quidem nemo non fateatur neceſſe eſt, iis qui ſe ad agendum comparant *, utiliorem longè Euripidem fore. Namque is & in ſermone (quod ipſum reprehendunt, quibus gravitas & cothurnus & ſonus Sophoclis videtur eſſe ſublimior) magis accedit oratorio generi: & ſententiis

Carm. 4.

*Al. Comparent.

denſus,

De Verborum copia.

denſus, & in iis quæ à ſapientibus tradita ſunt, penè ipſis par, & in dicendo ac reſpondendo cuilibet eorum qui fuerunt in foro diſerti, comparandus. In affectibus verò cùm omnibus mirus, tum in iis qui miſeratione conſtant, facilè præcipuus. Hunc & admiratus maximè eſt (ut ſæpe teſtatur) & ſecurus, quanquam in opere diverſo, Menander: qui vel unus, meo quidem judicio, diligenter lectus, ad cuncta quæ præcipimus effingenda ſufficiat: ita omnem vitæ imaginem expreſſit: tanta in eo inveniendi copia, & eloquendi facultas: ita eſt omnibus rebus, perſonis, affectibus accommodatus. Nec nihil profectò viderunt, qui orationes, quæ Chariſii nomine eduntur, à Menandro ſcriptas putent. Sed mihi longè magis Orator probari in opere ſuo videtur, niſi fortè aut illa mala judicia quæ Epitrepontas, Epicleros, Lochos habent: aut meditationes in Pſophoda, & Nomotheta, & Hypobolimæo, non omnibus Oratoriis numeris ſunt abſolutæ. Ego tamen plus adhuc quiddam collaturum declamatoribus puto; quoniam his neceſſe eſt ſecundum conditionem controverſiarum plures ſubire perſonas, patrum, filiorum, maritorum, militum, ruſticorum, divitum, pauperum, iraſcentium, deprecantium, mitium, aſperorum. In quibus omnibus mirè cuſtoditur ab hoc poëta decorum. Atque ille quidem omnibus ejuſdem operis autoribus abſtulit nomen, & fulgore quodam ſuæ claritatis tenebras obduxit. Habent tamen alii quoque Comici, ſi cum venia legantur, quædam quæ poſſis decerpere: & præcipuè Philemon, qui ut pravis ſui temporis judiciis Menandro ſæpe prælatus eſt, ita conſenſu omnium meruit credi ſecundus. Hiſtoriam multi ſcripſère præclarè; ſed nemo dubitat duos longè cæteris præferendos, quorum diverſa virtus laudem penè eſt parem conſecuta. Denſus, & brevis, & ſemper inſtans ſibi Thucydides: dulcis, & candidus, & fuſus Herodotus: ille concitatis, hic remiſſis affectibus melior: ille concionibus, hic ſermonibus: ille vi, hic voluptate. Theopompus his proximus, ut in hiſtoria prædictis minor, ita Oratori magis ſimilis: ut qui antequam eſt ad hoc opus ſolicitatus, diu fuerit Orator. Philiſtus quoq; meretur, qui turbæ quamvis bonorum poſt hos authorum eximatur, imitator Thucydidis: & ut multo infirmior, ita aliquatenus lucidior Ephorus, ut Iſocrati viſum, calcaribus eget. Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur. Longo poſt intervallo temporis natus Timagenes, vel hoc eſt ipſo probabilis, quòd intermiſſam hiſtorias ſcribendi induſtriam nova laude reparavit. Xenophon non excidit mihi, ſed inter philoſophos reddẽdus eſt. Sequitur Oratorum ingẽs manus, cùm decem ſimul Athenis ætas una tulerit: quorum longè princeps Demoſthenes, ac penè lex orandi fuit: tanta vis in eo, tam denſa omnia, ita quibuſdã nervis intenta ſunt, tam nihil ocioſum, is dicendi modus, ut ne quod deſit in eo, nec quod redundet invenias. Plenior Æſchines & magis fuſus, & grandiori ſimilis, quo minus ſtrictus eſt: carnis tamen plus habet, lacertorũ minus. Dulcis in primis & acutus Hyperides: ſed minoribus cauſſis non dixerim utilior, magis par. His ætate Lyſias major, ſubtilis atque elegans, & quo nihil, ſi Oratori ſatis ſit docere, quæras perfectius: nihil enim eſt inane, nihil arceſſitum; puro tamẽ fonti quàm magno flumini propior. Iſocrates in diverſo genere dicendi nitidus & comptus: & palæſtræ quàm pugnæ magis accommodatus, omnes dicendi veneres ſectatus eſt: nec immeritò, auditoriis enim ſe, non judiciis compararat: in inventione facilis, honeſti ſtudioſus: in compoſitione adeò diligens, ut cura ejus reprehendatur. Neq; ego in his, de quibus ſum locutus, has virtutes, ſed has præcipuas puto: nec cæteros parũ fuiſſe magnos. Quinetiam Phalereum * illum Demetrium (quanquam is primus inclinaſſe eloquẽtiam dicitur) multum ingenii habuiſſe & facũdiæ fateor, vel ob hoc memoria dignum, quòd ultimus eſt ferè ex Atticis qui dici poſſit Orator: quem tamẽ in illo medio genere dicendi præfert omnibus Cicero. Philoſophorum, ex quibus plurimũ ſe traxiſſe eloquentiæ M. Tullius confitetur, quis dubitet Platonem eſſe præcipuum, ſive acumine diſſerendi, ſive eloquendi facultate divina quadam & Homerica? multum enim ſupra proſam orationem, & quam pedeſtrem Græci vocant, ſurgit: ut mihi non hominis ingenio, ſed quodam Delphico videatur oraculo inſtinctus. Quid ego commemorem Xenophontis jucunditatem illam inaffectatam, ſed quam nulla poſſit affectatio conſequi? ut ipſæ finxiſſe ſermonẽ Gratiæ videantur: & quid de Pericle veteris comœdiæ teſtimonium eſt, in hunc transferri juſtiſſimè poſſit, in labris ejus ſediſſe quandam perſuadendi deam. Quid reliquorum Socraticorum elegantiam. Quid Ariſtotelem? quem

* De hoc Demetrio Theophraſti diſcipuli qui ob eximias virtutes Athenienſem rempub. per aliquot annos adminiſtravit, agit Diogen. Laert. lib. 5. ubi illius vitam deſcribit.

De Verborum copia.

quem dubito ſcientia rerum, an ſcriptorum copia, an eloquendi ſuavitate, an inventionum acumine, an varietate operum, clariorem putem. Nam in Theophraſto tam eſt eloquendi nitor ille divinus, ut ex eo nomen quoque traxiſſe dicatur. Minus indulsêre eloquentiæ Stoici veteres: ſed cùm honeſta ſuaſerunt, tum in colligendo probandóque quæ inſtituerant, plurimum valuerunt: rebus tamen acuti magis, quam (id quod ſanè non affectarunt) oratione magnifici. Idem nobis per Romanos quoque autores ordo ducẽdus eſt. Itaq; ut apud illos Homerus, ſic apud nos Virgilius auſpicatiſſimum dederit exordium, omniũ ejus generis poëtarum Græcorum noſtrorúmque illi haud dubiè proximus. Utar enim verbis iiſdem, quæ ex Afro Domitio juvenis àccepi: qui mihi interroganti, quem Homero crederet maximè accedere, Secũdus, inquit, eſt Virgilius, propior tamen primo quã tertio. Et hercle, ut illi naturæ cœleſti atq; immortali ceſſerimus; ita curæ & diligentiæ, vel ideo in hoc plus eſt, quòd ei fuit magis laborandum: & quantum eminentiorib. vincimur, fortaſſe æqualitate penſamus. Cæteri omnes longe ſequentur. Nam Macer & Lucretius legendi quidem, ſed non ut phraſin, id eſt, corpus eloquentiæ faciant: elegantes in ſua quiſq; materia, ſed alter humilis, alter difficilis. Attacinus Varro in iis per quæ nomen eſt aſſecutus, interpres operis alieni, non ſpernendꝰ quidem, verùm ad augendam facultatẽ dicendi parũ locuples. Ennium ſicut ſacros vetuſtate lucos adoremꝰ, in quib. grandia & antiqua robora jam non tantam habent ſpeciẽ, quantã religionem. Propiores alii, atq; ad hanc phraſin de qua loquimur, magis utiles. Laſcivus quidem in Heroicis quoq; Ovidius, & nimiũ amator ingenii ſui: laudandus tamen in partib. Cornelius autẽ Severus, etiam ſi verſificator quàm poëta melior; ſi tamen ut eſt dictũ, ad exemplar primi libri bellũ Siculũ perſcripſiſſet, vendicaret ſibi jure ſecundũ locum. Sed eum * conſummari mors immatura non paſſa eſt: puerilia tamen ejus opera, & maximam indolem oſtendunt, & mirabilem præcipuè in ætate illa recti generis voluntatem. Multũ in Valerio Flacco nuper amiſimus. Vehemens & poëticum ingenium Saleii Baſſi fuit, nec ipſum ſenectute maturũ. Rabirius ac Pedo non indigni cognitione, ſi vacet. Lucanus ardens, & concitatus, & ſententiis clariſſimus, &, ut dicam quod ſentio, magis oratoribus

Latini Authores.

Poetarum principes tam Græcorum quam Romanorum qui.

** al. ſed* Varenum conſum.

quàm poëtis annumerandus. Hos nominavimus; quia Germanicum Auguſtum ab inſtitutis ſtudiis deflexit cura terrarum, parúmque diis viſum eſt eſſe eum maximum poëtarum. Quid tamen iis ipſis ejus operibus, in quæ donatus imperio juvenis ſucceſſerat, ſublimius, doctius, omnibus denique numeris præſtantius? Quis enim caneret bella meliꝰ, quàm qui ſic gerit? Quem præſidentes ſtudiis deæ propius audirent? Cui magis ſuas artes aperiret familiare nomen Minervæ? Dicent hæc plenius futura ſecula. Nunc enim cæterarum fulgore virtutum laus iſta præſtringitur. Nos tamen ſacra literarum colentes feras Cæſar, ſi non tacitum hoc præterimus, & Virgiliano certè verſu teſtamur,

Eclog. 8. *Inter victrices hederam tibi ſerpere lauros.*

Elegiaci. Elegia Græcos quoque provocamus: cujus mihi terſus atque elegans maximè videtur autor Tibullus. Sunt qui Propertium malint. Ovidius utroque laſcivior: ſicut durior Gallus. Satyra quidem tota noſtra eſt, in qua primus inſignem laudem adeptus eſt Lucilius, qui quoſdam ita deditos ſibi adhuc habet amatores, ut eum non ejuſdem modò operis autoribus, ſed omnibus poëtis præferre non
Ser. 1. Sat. 4. dubitent. Ego quantum ab illis, tantum ab Horatio diſſentio, qui Lucilium fluere luculentũ, & eſſe aliquid quod tollere poſſis, putat. Nam & eruditio in eo mira, & libertas, atque inde acerbitas, & abundè ſalis. Multo eſt terſior ac purus magis Horatius, & ad notandos hominum mores præcipuus. Multum & veræ gloriæ, quamvis uno libro, Perſius meruit. Sunt clari hodiéque, & qui olim nominabuntur. Alterum illud eſt, & prius Satyræ genus, quod non ſola carminum varietate miſtum condidit Terentius Varro, vir Romanorum eruditiſſimus. Plurimos hic libros & doctiſſimos compoſuit, peritiſſimus linguæ Latinæ, & omnis antiquitatis, & rerum Græcarum, noſtrarúmque: plus
Iambici. tamen ſcientiæ collaturus, quàm eloquentiæ. Iambus non ſanè à Romanis celebratus eſt ut proprium opus, à quibuſdam interpoſitus: cujus acerbitas in Catulo, Bibaculo, Horatio: quanquam ille epodos intervenire reperiatur. At Lyricorum idem Horatius ferè ſolus legi dignus. Nam & inſurgit aliquando, & plenus eſt jucunditatis & gratiæ, & variis figuris & verbis feliciſſimè audax. Si quem adjicere velis, is erit Cæſius Baſſus, quem nuper vidimus: ſed eum

Tragici.

longè præcedunt ingenia viventium. Tragœdiæ ſcriptores Accius atque Pacuvius clariſsimi, gravitate ſententiarum, verborum pondere, & autoritate perſonarum. Cæterùm nitor, & ſumma in excolendis operibus manus, magis videri poteſt temporibus quàm ipſis defuiſſe. Virium tamen Accio plus tribuitur: Pacuvium videri doctiorem, qui eſſe docti affectant, volunt. Jam Varii Thyeſtes, cuilibet Græcorum comparari poteſt. Ovidii Medea videtur mihi oſtendere quantum vir ille præſtare potuerit, ſi ingenio ſuo temperare quàm indulgere maluiſſet. Eorum quos viderim, longè princeps Pomponius Secundus, quem ſenes parum tragicum putabant eruditione, ac nitore præſtare confitebantur.

Comici.

In comœdia maximè claudicamus: licet Varro dicat, Muſas, Ælii Stolonis ſententia, Plautino ſermone locuturas fuiſſe, ſi Latinè loqui vellent: licet Cæciliū veteres laudibus ferant: licet Terentii ſcripta ad Scipionem Africanum referantur: quæ tamen ſunt in hoc genere elegantiſsima, & plus adhuc habitura gratiæ, ſi intra verſus trimetros ſtetiſſent. Vix levem conſequimur umbrā, adeò ut mihi ſermo ipſe Romanus non recipere videatur illam ſolis conceſſam Atticis Venerem, quando eam ne Græci quidem in alio genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius, utinamque non inquinaſſet argumenta puerorum fœdis amoribus, mores ſuos faſſus.

Hiſtorici.

At hiſtoria non ceſſerit Græcis, nec opponere Thucydidi Salluſtium verear; nec indignetur ſibi Herodotus æquari T. Livium, cùm in narrando miræ jucunditatis, clariſsimique candoris; tum in concionibus ſuprà quàm enarrari poteſt eloquentem: ita dicuntur omnia cum rebus tum perſonis accommodata: ſed affectus quidem, præcipuè eos qui ſunt dulciores, ut parciſſimè dicam, nemo hiſtoricorum commendavit magis. Ideóque immortalem illam Salluſtii velocitatem, diverſis virtutibus conſecutus eſt. Nam mihi egregiè dixiſſe videtur Servilius Novianus, pares eos magis quàm ſimiles: qui & ipſe à nobis auditus eſt, clari vir ingenii, & ſententiis creber, ſed min⁹ preſſus, quàm hiſtoriæ autoritas poſtulat. Quam paulùm ætate præcedens eū Baſſus Aufidius egregiè utique in libris belli Germanici præſtitit, genere ipſo probabilis in omnibus, ſed in quibuſdam ſuis ipſe viribus minor. Supereſt adhuc, & exornat ætatis noſtræ gloriam, vir ſeculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec imitatores, ut libertas, quanquam circuncisis quæ dixiſſet, ei nocuerit. Sed elatum abunde ſpiritū, & audaces ſententias deprehendas etiā in iis quæ manent. Sunt & alii ſcriptores boni: ſed nos genera deguſtamus, non bibliothecas excutimus. Oratores verò vel præcipuè Latinam eloquentiam parem facere Græcæ poſſunt. Nam Ciceronem cuicunque eorum fortiter oppoſuerim. Nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, cùm præſertim id non ſit propoſiti, ut eum Demoſtheni comparem hoc tempore: neque enim attinet; cùm Demoſthenem in primis legendum, vel ediſcendum potius putem. Quorum ego virtutes pleraſq; arbitror ſimiles, conſiliū, ordinem dividendi, præparandi, probandi rationem; omnia denique, quæ ſunt inventionis. In eloquendo eſt aliqua diverſitas: denſior ille, hic copioſior: ille concludit adſtrictiꝰ, hic latius pugnat: ille acumine ſemper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi poteſt, huic nihil adjici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & commiſeratione (qui duo plurimum affectus valent) vincimꝰ. Et fortaſſe epilogos illi mos civitatis abſtulerit: ſed & nobis illa quæ Attici mirantur, diverſa Latini ſermonis ratio minus permiſerit. In epiſtolis quidem, quanquam ſunt utriúſque, nulla contentio eſt. Cedendum verò in hoc quidē, quòd ille & prior fuit, & ex magna parte Ciceronē, quantus eſt, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius cùm ſe totum ad imitationem Græcorum contuliſſet, effinxiſſe vim Demoſthenis, copiam Platonis, jucunditatem Iſocratis. Nec verò quod in quoq; optimum fuit, ſtudio conſecutus eſt tantùm; ſed plurimas, vel potius omnes ex ſeipſo virtutes extulit immortalis ingenii beatiſſima ubertate. Non enim pluvias (ut ait Pindarꝰ) aquas colligit, ſed vivo gurgite exundat: dono quodam providentiæ genitus, in quo totas vires ſuas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentius, movere vehementius poteſt? Cui tanta unquam jucunditas affuit, ut ipſa illa quæ extorquet, impetrare eum credas, & cùm tranſverſum vi ſua judicem ferat, tamē ille non rapi videatur, ſed ſequi. Jam in omnib. quæ dicit tanta autoritas ineſt, ut diſſentire pudeat: nec advocati ſtudium, ſed teſtis aut judicis afferat fidem. Cū interim hæc omnia, quæ vix ſingula quiſquā intentiſſima cura conſequi poſſet, fluunt illaborata: & illa qua nihil pul-

Oratores.

De Verborum copia.

Cicero in Bruto.

Cic. in Bruto.

Caluus in Bruto.

chrius auditu eſt oratio, præ ſe fert tamē fœliciſſimam facilitatem. Quare non immeritò ab hominib. ætatis ſuæ regnare in judiciis dictus eſt: apud poſteros verò id cōſecutus, ut Cicero jam non hominis, ſed eloquētiæ nomen habeatur. Hunc igitur ſpectemus; hoc propoſitum nobis ſit exemplū, Ille ſe profeciſſe ſciat, cui Cicero valdè placebit. Multa in Aſinio Pollione inventio, ſumma diligentia; adeò ut quibuſdā etiam nimia videatur: & cōſilii & animi ſatis: à nitore & jucunditate Ciceronis ita longè abeſt, ut videri poſſit ſeculo prior. At Meſſala nitidus & candidus, & quodammodo præ ſe ferens in dicendo nobilitatem ſuā, viribus minor. C. verò Cæſar ſi foro tantum vacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur, tāta in eo vis eſt, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixiſſe, quo bellavit, appareat. Exornat tamē hæc omnia mira ſermonis, cujus propriè ſtudioſus fuit, elegantia. Multū ingenii in Cælio, & præcipuè in accuſando multa urbanitas, dignuſque vir, cui & mens melior, & vita longior cōtigiſſet. Inveni qui Caluū præferrent omnibus, inveni qui Ciceroni crederent eum nimia contra ſe calumnia verum ſanguinem perdidiſſe Sed eſt & ſancta & gravis oratio, & caſtigata, & frequenter vehemēs quoque. Imitator eſt autem Atticorum, fecitq; illi properata mors injuriā, ſi quid adjecturus, non ſi quid detracturus fuit. Et Seruius Sulpitius inſignem non immeritò famam tribus orationib. meruit. Multa, ſi cum judicio legatur, dabit imitatione digna Caſſius Severus: qui ſi cæteris virtutibus colorem & gravitatem orationis adieciſſet, ponendus inter præcipuos foret. Nam & ingēii plurimum eſt in eo, & acerbitas mira & urbanitas, & vis ſumma: ſed plus ſtomacho quàm conſilio dedit, præterea ut amari ſales, ita frequenter amaritudo ipſa ridicula eſt. Sunt & alii multi diſerti, quos perſequi longum eſt. Eorum quos viderim, Domitius Afer, & Julius Africanus, longè præſtantiſſimi. Verborū arte ille, & toto genere dicendi præferendus, & quem in numero veterum habere non timeas: hic concitatior, ſed in cura verborum nimius, & compoſitione nonnunquam longior, & tranſlationibus parū modicus. Erant clara & nuper ingenia. Nam & Trachallus plerunq; ſublimis, & ſatis apertus fuit, & quem velle optima crederes: auditus tamen major. Nā & vocis, quantā in nullo cognovi, felicitas, & pronuntiatio vel ſcenis ſuffectura, & decor, omnia denique ei, quæ ſunt extrà, ſuperfuerunt. Et Vibius Criſpus, compoſitus, & jucundus, & delectationi natus: privatis tamen cauſis quàm publicis melior. Julio Secundo ſi longior contigiſſet ætas, clariſſimum profectò nomen Oratoris apud poſteros foret. Adjeciſſet enim atque adjiciebat cæteris virtutibus ſuis, quod deſiderari poteſt. Id eſt autem, ut eſſet multò magis pugnax, & ſæpius ad curam rerum ab elocutione reſpiceret. Cæterùm interceptus quoque magnum ſibi vindicat locum. Ea eſt facundia, tanta in explicando quod velit, gratia: tam candidum, & lene, & ſpecioſum docendi genus: tanta verborum etiam quæ aſſumpta ſunt, proprietas: tanta in quibuſdam ex periculo petitis ſignificantia. Habebunt qui poſt nos de Oratoribus ſcribẽt, magnam eos qui nunc vigent materiam verè laudandi. Sunt enim ſumma hodie, quibus illuſtratur forum, ingenia. Namque & conſummati jam patroni veteribus æmulantur, & eos juvenum ad optima tendentium imitatur ac ſequitur induſtria.

Philoſophi Latini.

Superſunt qui de philoſophia ſcripſerunt, quo in genere pauciſſimos adhuc eloquentes literæ Romanæ tulerunt. Idem igitur M. Tullius, qui ubique, etiam in hoc opere Platonis æmulus extitit. Egregius verò, multòque quàm in orationibus præſtantior Brutus, ſuffecit ponderi rerum: ſcias eum ſentire quæ dicit. Scripſit non parùm multa Cornelius Celſus, Scepticos ſecutus, non ſine cultu ac nitore. Plancus in Stoicis rerum cognitione utilis. In Epicureis levis quidem, ſed non injucundus tamen autor eſt Catius. Ex induſtria Senecam in omni genere eloquentiæ diſtuli, propter vulgatam falsò de me opinionem, quà damnare eum, & inviſum quoque habere ſum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptum & omnibus vitiis fractum dicendi genus revocare ad ſeveriora judicia cõtendo. Tum autem ſolus hic ferè in manibus adoleſcentium fuit. Quem non equidem omnino conabar excutere, ſed potioribus præferri non ſinebam, quos ille non deſtiterat inceſſere, cùm diverſi ſibi conſcius generis, placere ſe in dicendo poſſe iis, quibus illi placerent diffideret. Amabant autem eum magis, quàm imitabantur: tantúmque ab illo defluebant, quantum ille ab antiquis deſcenderat. Foret enim optandum, pares, aut ſaltem proxi-

De imitatione.

mos illi viro fieri. Sed placebat propter ſola vitia, & ad ea ſe quiſque dirigebat effingenda, quæ poterat: deinde cùm ſe jactaret, eodem modo dicere, Senecam infamabat. Cujus & multæ alioqui, & magnæ virtutes fuerunt; ingenium facile & copioſum, plurimum ſtudii, multarum rerum cognitio: in qua tamen aliquando ab iis quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus eſt. Tractavit etiam omnem ferè ſtudiorum materiam. Nam & orationes ejus, & poëmata, & epiſtolæ, & dialogi feruntur. In philoſophia parum diligens, egregius tamen vitiorum inſectator fuit. Multæ in eo claræque ſententiæ, multa etiam morum gratia legenda; ſed in eloquendo corrupta pleraque, atque eò pernicioſiſſima, quod abundant dulcibus vitiis. Velle eum *ſuo ingenio dixiſſe, alieno judicio. Nam ſi aliqua contempſiſſet, ſi parum concupiſſet, ſi non omnia ſua amaſſet, ſi rerum pondera minutiſſimis ſententiis non fregiſſet: conſenſu potius eruditorum quàm puerorum amore comprobaretur. Verùm ſic quoque tam * robuſtis, & ſeveriore genere ſatis firmatis legendus; vel ideo, quod exercere poteſt utrinque judicium. Multa enim (ut dixi) probanda in eo, multa etiam admiranda ſunt: eligere modò curæ ſit: quod utinam ipſe feciſſet. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora vellet, quæ quod voluit, effecit.

*Al. Cum.

* Al. Jam.

De Imitatione.

CAP. II.

ARGUMENTUM.

Quoniam omnia præcepta, parum profutura ſunt, niſi nos ad alicujus perfecti imitationem componamus: poſtquam qui legendi nobis eſſent pronuntiavit; de imitatione, per quam aut maximis autoribus æquales, aut proximi evadamus contingit, præcepta tradit. Primò probat eam utilem, & neceſſariam: deinde non ipſam per ſe ſufficere, ſed conandum aliquid ſupra eos quos imitamur. Tertiò circa imitationem duo eſſe videnda: quos, & quid in illis imitemur. ¶ Primum ex ſuperiori capite manifeſtum eſt; quid imitādum ſit ſupereſt, nempe optima, quæ quiſque talia eſſe cognoſcit, cùm in maximis etiam autoribus, aliqua vitioſa, minus perfecta & plena incidāt. Ergo non ſolùm verborum imitationem eſſe, verùm etiam ſpectandum decorū rerum et perſonarum, conſilium, quæ proprietas omnium partium, quæ ratio delectandi et movendi, et quo pacto etiam ad docendum ſpectant, quæ verborum copia, figurarum varietas, cōponendi ratio:

que

Elocutio.

quo cognito quiſque vires exploret, quid ferre valeant: nam inſanum eſſe inimitabilia perſequi repugnante natura. ¶ *Præterea cavendum* ne Orator poëtas, aut Poeta Oratores ſibi imitandos proponat, niſi in eo quod in omnibus habet commune eloquentia. ¶ Poſtremò ne cui nos uni imitando addicamus.

EX his cæteriſque lectione dignis Autoribus verborum ſumenda copia eſt, & varietas figurarum, & componendi ratio: tum ad exemplum virtutum omnium mens dirigenda. Neque enim dubitari poteſt, quin artis pars magna contineatur imitatione. Nam ut invenire primum fuit, éſtque præcipuum: ſic ea quæ bene inventa ſunt, utile ſequi. Atque Omnis vitæ ratio ſic conſtat, ut quæ probamus in aliis, facere ipſi velimus. Sic literarum ductus, ut ſcribendi fiat uſus, pueri ſequuntur: ſic muſici vocem docentium, pictores opera priorum, ruſtici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis denique diſciplinæ initia ad propoſitum ſibi præſcriptum formari videmus. Et hercle, neceſſe eſt, aut ſimiles, aut diſſimiles bonis ſimus. Similem rarò natura præſtat, frequenter imitatio. Sed hoc ipſum, quod tantò faciliorem nobis rationem rerum omnium facit, quàm fuit iis qui nihil quod ſequerentur, habuerunt, niſi cautè & cum judicio apprehenditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio per ſe ipſa non ſufficit, vel quia Pigri eſt ingenii, contentum eſſe iis quæ ſunt ab aliis inventa. Quid enim futurum erat temporibus illis quæ ſine exemplo fuerunt, ſi homines nihil niſi quod jam cognoviſſent, faciendum ſibi aut cogitandum putaſſent? Nempe nihil fuiſſet inventum. Cur igitur nefas eſt reperiri aliquid à nobis, quod ante non fuerit? An illi rudes ſola mentis natura ducti ſunt in hoc ut tam multa generarent, nos ad quærendum non eo ipſo concitemur, quod certè ſcimus inveniſſe eos qui quæſierunt? Et cùm illi, qui nullum cujuſquam rei habuerunt magiſtrum, plura in poſteros tradiderint, nobis uſu aliarum rerum ad eruendas alias non proderit, ſed nihil habebimus niſi beneficii alieni? quemadmodum quidam pictores in id ſolum ſtudent, ut deſcribere tabulas menſuris ac lineis ſciant. Turpe etiam illud eſt, contentum eſſe id conſequi, quod imiteris. Nam rurſus quid erat futurum, ſi nemo plus effeciſſet eo quem ſequebatur? Nihil in poëtis, ſupra Livium Andronicum, nihil in hiſtoriis, ſupra Pontifi-

De imitatione.

Pontificum annales haberemus: ratibus adhuc navigaremus: non eſſet pictura, niſi quæ lineas modò extremas umbræ quàm corpora in ſole feciſſent, circunſcriberet. Ac ſi omnia percenſeas, nulla ſit ars qualis inventa eſt, nec intra initium ſtetit: niſi fortè noſtra potiſſimum tempora damnamus hujus infelicitatis, ut nunc demum nihil creſcat. *Nihil* enim creſcet * ſola imitatione. Quòd ſi prioribus adjicere fas non eſt, quomodo ſperare poſſumus ullum Oratorem perfectum? cùm in iis quos maximos adhuc novimus, nemo ſit inventus in quo nihil aut deſideretur, aut reprehendatur. Sed etiam qui ſumma non appetunt, contendere potius, quàm ſequi debent. Nam qui agit ut prior ſit, forſitan, etiam ſi non tranſierit, æquabit. Eum verò nemo poteſt æquare, cujus veſtigiis ſibi utique inſiſtendum putat. Neceſſe eſt enim ſemper ſit poſterior, qui ſequitur. Adde quod plerunque facilius eſt plus facere, quàm idem. Tantam enim difficultatem habet ſimilitudo, ut de ipſa quidem natura in hoc ita evaluerit, ut non res quæ ſimillimæ videantur, diſcrimine aliquo diſcernantur. Adde quòd *Quicquid* alteri ſimile eſt, neceſſe eſt minus ſit eo quod imitatur; ut umbra corpore, & imago facie, & actus hiſtrionum veris affectibus. Quod in orationibus quoque evenit. Namque iis quæ in exemplum aſſumimus, ſubeſt natura, & vera vis; contrà omnis imitatio facta eſt, & ad alienum propoſitum accommodatur *. Quo fit ut minus ſanguinis ac virium declamationes habeant, quàm orationes: quòd in illis vera, in his aſſimulata materia eſt. Adde quod ea quæ in Oratore maxima ſunt, imitabilia non ſunt, ingenium, inventio, vis, facilitas, & quicquid arte non traditur. Ideóque plerique cùm verba quædam ex orationibus excerpſerunt, aut aliquos compoſitionis certos pedes, mirè à ſe quæ elegerunt, effingi arbitrantur: cùm & verba intercidant invaleſcántque temporibus, ut quorum certiſſima ſit regula in conſuetudine, eáque non ſua natura ſint bona aut mala; (nam per ſe ſoni tantùm ſunt;) ſed prout opportunè propriéque aut ſecus collocata ſunt: & compoſitio cùm rebus accommodata ſit, tum ipſa varietate gratiſſima. Quapropter exactiſſimo judicio circa hanc partem ſtudiorum examinanda ſunt omnia. Primùm, quos imitemur: nam ſunt plurimi qui

*al. creſcit.

*al. commodatur.

ſimilitudinem peſſimi cujuſq; & corruptiſſimi concupierint. Deinde in ipſis quos elegerimus, quid ſit ad quod efficiendum non comparemus. Nam in magnis quoque autoribus incidunt aliqua vitioſa, & à doctis inter ipſos etiam mutuo reprehenſa, atque utinam tam bona imitantes dicerent melius, quàm mala pejus dicunt. Nec verò ſaltem iis, quibus ad evitanda vitia judicii ſatis fuit, ſufficiat imaginem virtutis effingere, & ſolam, ut ſic dixerim, cutem, vel potius illas Epicuri figuras, quas è ſummis corporibus dicit effluere. Hoc autem iis accidit, qui non introſpectis penitus virtutibus, ad primum ſe velut aſpectum orationis aptarunt: & cùm iis fœliciſſimè ceſſit imitatio, qui verbis atq; numeris ſunt non multum differentes; vim dicendi, atque inventionis non aſſequuntur, ſed plerunque declinant in pejus, & proxima virtutibꝰ vitia comprehendunt, fiuntque pro grandibus tumidi, preſſis exiles, fortibus temerarii, lætis corrupti, compoſitis exultantes, ſimplicibus negligentes. Ideóq; qui horridè atque incompoſitè quidlibet frigidum illud & inane extulerunt, antiquis ſe pares credunt: qui carent cultu atque ſententiis, Atticis ſcilicet: qui præciſis concluſionibus obſcuri, Salluſtium atque Thucydidem ſuperant: triſtes ac jejuni Pollionem æmulantur: ocioſi & ſupini, ſiquid modò longius circunduxerunt, jurant ita Ciceronem loquuturum fuiſſe. Noveram quoſdam, qui ſe pulchrè expreſsiſſe genus illud cœleſtis hujus in dicendo viri ſibi viderentur, ſi in clauſula poſuiſſent, *Eſſe videatur*. Ergo primum eſt, ut quod imitaturus eſt quiſque, intelligat: & quare bonum ſit, ſciat. Tum in ſuſcipiendo onere conſulat ſuas vires. Nam quædam ſunt inimitabilia, quibus aut infirmitas naturæ non ſufficiat, aut diverſitas repugnet. Nec cui tenue ingenium erit, ſola velit fortia & abrupta: cui forte quidem, ſed indomitũ, amore ſubtilitatis, & vim ſuam perdat, & elegantiam quam cupit, non aſſequatur. Nihil enim tam indecens, quàm cùm mollia durè fiunt. Atque ego illi præceptori, quem inſtitueram in libro ſecundo, tradidi non ea ſola docenda eſſe, ad quæ quemque diſcipulorum natura compoſitum videret. Nam is & adjuvare debet, quæ in quoque eorum invenerit bona, & quantum fieri poteſt, adjicere quæ deſunt, & emendare quædam, & mutare. Rector enim eſt alienorum ingeniorum atque formator, difficilius eſt naturam ſuam fingere. Sed ne ille quidẽ doctor, quanquam omnia quæ recta fiunt, velit eſſe in ſuis auditoribus quàm pleniſſima; in eo tamen, cui naturam obſtare viderit, laborabit. Id quoque vitandum, (in quo magna pars errat,) ne in oratione poëtas nobis & hiſtoricos, in illorum operibus Oratores aut declamatores imitandos putemus. Sua cuique propoſita lex, ſuus decor eſt. Nec comœdia in cothurnos aſſurgit, nec contra tragœdia ſocco ingreditur. Habet tamen omnis eloquentia aliquid commune. Id imitemur, quod commune eſt. Etiam hoc ſolet incommodi accidere iis qui ſe uni alicui generi dediderunt, ut ſi aſperitas his placuit alicujus, hanc etiam in leni ac remiſſo cauſſarum genere non exuant, ſi tenuitas, aut nuditas, in aſperis gravibuſque cauſſis ponderi rerum parum reſpondeant: cùm ſit diverſa non cauſſarũ modò inter ipſas conditio, ſed in ſingulis etiam cauſſis partium, ſintque alia leniter, alia aſperè, alia concitatè, alia remiſſè; alia docendi, alia movendi gratia dicenda: quorum omnium diſſimilis atque diverſa inter ſe ratio eſt. Itaque ne hoc quidem ſuaſerim, uni ſe alicui propriè, quẽ per omnia ſequatur, addicere. Longè omnium perfectiſſimus Græcorum Demoſthenes, aliquid tamen aliquo in loco melius alii, plurima ille: ſed non qui maximè imitandus, etiã ſolus imitandus eſt. Quid ergo? Non eſt ſatis omnia ſic dicere quomodo M. Tullius dixit? Mihi quidem ſatis eſſet, ſi omnia conſequi poſſem. Quid tamẽ noceret, vim Cæſaris, aſperitatem Cælii, diligentiam Pollionis, judicium Calvi, quibuſdam in locis aſſumere? Nam præter id quod Prudentis eſt, quod in quoque optimum eſt, ſi poſſit, ſuum facere; tum in tanta rei difficultate unum intuentes, vix alia pars ſequitur. Ideóque cùm totum exprimere quem elegeris, penè ſit homini inconceſſum: plurium bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, & quo quicq; loco conveniat, aptemus. Imitatio autem (nam ſæpius idem dicam) non ſit * tantum in verbis. Illuc intendenda mens, quantum fuerit illis viris decoris in rebus atque perſonis, quod conſilium, quæ diſpoſitio, quàm omnia etiam quæ delectationi videantur data, ad victoriam ſpectent: quid agatur proœmio, quæ ratio & quàm varia narrandi, quæ vis probandi ac refellendi, quanta in affectibus omnis generis movendis ſcientia; quantáq; laus ipſa popularis utilitatis

* al. fit.

Elocutio

gratia aſſumpta : quæ tum eſt pulcherrima, cùm ſequitur, non cùm accerſitur. Hæc ſi perviderimus, tum verè imitabimur. Qui verò etiam propria his bona adjecerit, ut ſuppleat quæ deerant, circumcidat ſiquid redundabit, is erit (quem quærimus) perfectus Orator : quem nunc conſummari potiſſimum oportebat, cùm tantò plura exempla bene dicendi ſuperſint, quàm illis qui adhuc ſummi ſunt, contigerunt. Nam erit hæc quoque laus eorum, ut priores ſuperaſſe, poſteros docuiſſe dicantur.

Quomodo ſcribendum ſit.

CAP. III.

ARGUMENTUM.

Tria ad facilitatem eloquentiæ parandam neceſſaria eſſe dixit, legendi, ſcribendi, & dicendi exercitationem. De primo locutus ; ad ſecundum aggreditur, nempe ad ſtylum, id eſt, modum ſcribendi. In quo duo conſideranda ait: quid, & quomodo ſcribi oporteat. Priore membro in quintum caput dilato, ſecundum exequitur. Scribendum eſſe quàm diligentiſſimè, & quàm ſæpiſſimè quæ juſto tempore excogitata erunt & bene collocanda, cùm rerum & verborum certo delectu, repetenda frequenter, & ſub incudem revocanda calore inventionis refrigerato, atque etiam retractanda quæ ſemel compoſita erunt, Salluſtii atq; Virgilii exemplo. Quæ diligentia & ſollicitudo initiis neceſſaria eſt. ¶ Deinde duo genera vitioſè ſcribentium notat: Unum eorum quibus moroſis nimium nihil placet : qui meditando & cogitando majorem temporis partem conſumunt, ſemper unde incipiant quærentes. Aliud eorũ qui ex tempore quicquid primus impetus ſuggerit, effundunt, magna levitate res temere congerentes. Ex quo dictantes quod alii celeriter excipiant, propter varia ejus rei quæ ſubjungit incommoda, reprobat : inter quos viam mediam bene ſcribendi ſtudioſo ſequendam : & quid illi ſcribendi initium invenire volenti intuendum ſit, præſcribit : nempe quid res, locus, tempus, vel perſonæ poſcant. ¶ Locum ſecretum ſtudiis eſſe aptum : non tamen nemora & ſylvas, quæ ad ſtudia non vocare, ſed potius avocare ad voluptatem videntur. ¶ Lucubrationem nocturnam eſſe longè utiliſſimam : ita tamen, ut valetudinis habeatur ratio: quæ ſcribendo & meditando lædi præcipuè ſolet : quarum rerum commoditas ſi non ſuppetat, non propterea omnibus locis & temporibus meditationi dandam non eſſe operam. Poſtremò quibus ſit in ceratis tabellis ſcribendum, quibus in membranis, & quamobrem, quaque verſuum longitudine, quibúſve relictis marginibus, tradit.

ET hæc quidem auxilia extrinſecus adhibentur : in iis autem quæ nobiſipſis paranda ſunt, ut laboris, ſic utilitatis

Quomodo ſcribendum.

litatis etiam longè plurimùm affert ſtylus. Nec immeritò M. Tullius hunc optimum effectorem ac magiſtrum dicendi vocat. Cui ſententiæ perſonam L. Craſſi in diſputationibus quæ ſunt de Oratore aſsignando, judicium ſuũ cum illius autoritate conjunxit. Scribendum ergo quàm diligentiſſimè, & quàm plurimùm. Nam ut terra altè effoſſa generandis alendiſque ſeminibus fœcundior eſt: ſic profectus non à ſummo petitus, ſtudiorum fructus effundit uberius, & fidelius continet. Nam ſine hac quidem cõſcientia, ipſa illa ex tempore dicendi facultas, inanem modò loquacitatem dabit, & verba in labris naſcentia. Illic radices, illic fundamenta ſunt: illic opus velut ſanctiore quodam ærario reconditæ, unde ad ſubitos quoque * caſus, cùm res exiget, proferantur. Vires faciamus ante omnia, quæ ſufficiant labori certaminum, & uſu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipſa natura voluit magnũ effici citò: præpoſuitque pulcherrimo cuiq; operi difficultatem: quæ naſcendi quoq; hâc fecerit legem, ut majora animalia diutius viſceribus parentum continerentur. Sed cùm ſit duplex quæſtio, quomodo, & quæ maximè ſcribi oporteat, jam hunc* ordinem ſequar. Sit primò vel tardus, tum diligens, ſtylus: quæramus optima, nec protinus ſe offerentibus gaudeamus: adhibeatur judicium inventis, diſpoſitio probatis. Delectus enim rerum verborúmque agendus eſt, & pondera ſingulorum examinanda. Pòſt ſubeat ratio collocandi, verſentúrque omni modo numeri: non ut quodque ſe proferet verbum, occupet locum. Quæ quidem ut diligentius exequamur, repetenda ſæpius erunt ſcriptorum proxima. Nam præter id quod ſic melius junguntur prioribus ſequentia, calor quoq; ille cogitationis, qui ſcribẽdi mora refrixit, recipit ex integro vires, & velut repetito ſpaciò ſumit impetum: quod in certamine ſaliendi fieri videmus, ut conatũ lõgiùs petant, & ad illud quò cõtenditur ſpatium, curſu ferantur: utq; in jaculãdo brachia reducimus, & expulſuri tela, nervos retro tendimus. Interim tamen, ſi feret flatus, danda ſunt vela, dum nos indulgentia illa non fallat. Omnia enim noſtra dum naſcuntur, placent: alioqui nec ſcriberẽtur. Sed redeamus ad judiciũ, & retractemus ſuſpectam facilitatem. Sic ſcripſiſſe Salluſtium accepimus: & ſanè manifeſtus eſt etiam ex opere

De Ora. 1.

* *al.* quoſque.

Vide Plin. paſſ. lib 8. ubi de Elephantis plura.

* *al.* hinc.

Elocutio

Vide Gell. noct. Atti. lib. 17. c. 10.

Melius inter utrumque tenere modum,

Quintilianus quid de Floro hiſtorico ſentiat.

Ad ſcribendum quæ ſit ratio adhibenda.

ipſo labor. Virgilium quoq; pauciſſimos die compoſuiſſe verſius, autor eſt Varus. Oratoris quidem alia conditio eſt. Itaq; hanc moram & ſolicitudinem initiis impero. Nam primùm hoc conſtituendum, hoc obtinendum eſt, ut quã optimè ſcribamus: celeritatem dabit conſuetudo. paulatim res faciliùs ſe oſtendent, verba reſpondebunt, compoſitio ſequetur: cuncta denique, ut in familia bene inſtituta, in officio erunt. Summa hæc eſt rei, Citò ſcribendo non fit ut bene ſcribatur: bene ſcribendo, fit ut citò. Sed tum maximè cùm facultas illa contigerit reſiſtamus, ut provideamus: & ferocientes equos frenis quibuſdam coerceamus: quod non tam moram faciet, quàm novos impetus dabit. Nec enim rurſus eos qui robur aliquod in ſtylo fecerint, ad infœlicem calumniandi ſe pœnam alligandos puto. Nã quomodo ſufficere civilibus officiis poſſit, qui ſingulis actionum partibus inſeneſcat? Sunt autem quibus nihil ſit ſatis: omnia mutare, omnia aliter dicere quàm occurrit, velint: increduli quidam, & de ingenio ſuo peſſimè meriti, qui diligentiam putant, facere ſibi ſcribendi difficultatem. Nec promptum eſt dicere, utro peccare validius putem, quibus omnia ſua placent, an quibus nihil. Accidit enim etiam ingenioſis adoleſcentib⁹ frequenter, ut labore cõſumantur, & in ſilẽtium uſq; deſcendant nimia bene dicendi cupiditate. Qua de re memini narraſſe mihi Julium ſecundum, illum æqualem meum, atque à me, ut notum eſt, familiariter amatum, miræ facundiæ virũ; infinitæ tamen curæ, quid eſſet ſibi à patruo ſuo dictũ. Is fuit Julius Florus, in eloquentia Galliarum (quoniam ibi demum exercuit eam) princeps, alioqui inter paucos diſertus, & dignus illa propinquitate. Is cùm Secundum ſcholæ adhuc operam dantem triſtem fortè vidiſſet, interrogavit, *Quæ cauſſa frontis tam obductæ?* nec diſſimulavit adoleſcẽs, tertiũ jam diem eſſe, ex quo omni labore materiæ ad ſcribendum deſtinatæ non inveniret exordium: quo ſibi non præſens tantum dolor, ſed etiam deſperatio in poſterum fieret. Tum Florus arridens, *Num quid tu,* inquit, *meliùs di[illegible]e vis, quàm poteſ? Ita ſe res habet: Curandum eſt, ut quàm optimè dicamus: dicendum tamen pro facultate. Ad profectum enim opus eſt ſtudio, non indignatione.* Ut poſſimus autem ſcribere etiam plura, & celeriùs, non exercitatio modò præſtabit, in qua ſine dubio multum eſt, ſed etiam ratio, Quomodo ſcribendum.

tatio, ſi non reſupini, ſpectantéſque rectum, & cogitationem murmure agitantes, expectaverimus quid obveniat: ſed quid res poſcat, quid perſonam deceat, quod ſit tempus, qui judicis animus, intuiti, humano quodam modo ad ſcribendum acceſſerimus. Sic nobis & initia, & quæ ſequuntur, natura ipſa præſcribit. Certa ſunt enim pleraque, & niſi conniveamus, in oculos incurrunt: ideóque nec indocti, nec ruſtici diu quærunt unde incipiant: quo pudendum eſt magis ſi difficultatem facit doctrina. Non ergo putemus ſemper optimum eſſe, quod latet: immuteſcamus alioqui, ſi nihil dicendum videatur, niſi quod non invenimus. Diverſum eſt huic eorum vitium, qui primo decurrere per materiam ſtylo quàm velociſſimo volunt, & ſequentes calorem atque impetum, ex tempore ſcribunt (hanc ſylvam vocant) repetunt deinde, & componunt quæ effuderant: ſed verba emendantur & numeri, manet in rebus temerè congeſtis quæ fuit levitas. Protinus ergo adhibere curam rectius erit, atque ab initio ſic opus ducere, ut cælandum, non ex integro fabricandum ſit. Aliquando tamen affectus ſequemur, in quibus ferè plus calor quàm diligentia valet. Satis apparet ex eo quod hanc ſcribentiũ negligentiam damno, quid de illis dictandi delitiis ſentiã. Nam in ſtylo quidem quamlibet properato, dat aliquam cogitationi moram non conſequens celeritatem ejus manus: ille cui dictamus, urget, atque interim pudet etiam dubitare, aut reſiſtere, aut mutare, quaſi cõſcium infirmitatis noſtræ timentes. Quo fit, ut non rudia tantum, & fortuita; ſed impropria interim, dum ſola eſt connectendi ſermonis cupiditas, effluant: quæ nec ſcribentium curam, nec dicentium impetum conſequamur. At idem ille qui excipit, ſi tardior in ſcribendo, aut interior in legendo velut offenſator fuerit, inhibetur curſus, atque omnis quæ erat conceptæ mentis intentio, mora & interdum iracundia excutitur. Tum illa quæ apertiorem animi motum ſequuntur, quæque ipſa animum quodammodò concitant, quorum eſt jactare manum, torquere vultum ſimul, & interim objurgare, quæque Perſius notat cum leviter dicendi genus ſignificat,

Nec pluteum, inquit, cædit, nec demorſos ſapit ungues. Satyr. 1.

Etiam ridicula ſunt, niſi cùm ſoli ſumus. Denique ut ſemel quod eſt potentiſſimum dicam; ſecretum (quod dictando perit) atque liberum arbitris locum, & quàm altiſſimum ſilentium ſcribentibus maximè convenire nemo dubitaverit. Non tamen protinus audiendi, qui credunt aptiſſima in hoc nemora, ſylváſque, quòd illa cœli libertas, locorumque amœnitas, ſublimem animum, & beatiorem ſpiritum parent. Mihi certè jucundus hic magis, quàm ſtudiorum hortator videtur eſſe ſeceſſus. Nã quæ illa ipſa quæ delectant, neceſſe eſt avocent ab intentione operis deſtinati. Neque enim ſe bona fide multa ſimul intendere animus totum poteſt: & quocunque reſpexerit, deſinit intueri, quod propoſitum erat. Quare ſylvarũ amœnitas, & præter labentia flumina, & inſpirantes ramis arborũ auræ, volucrumque cantus, & ipſa latè circunſpiciendi libertas, ad ſe trahunt: ut mihi remittere potius voluptas iſta videatur cogitationem, quàm intendere. Demoſthenes melius qui ſe in locum ex quo nulla exaudiri vox, nihilque proſpici poſſet recondebat, ne aliud agere mentem cogerent oculi. Ideóque lucubrantes, ſilentium noctis, & clauſum cubiculum, & lumen unum velut rectos maximè teneat. Sed cùm in omni ſtudiorum genere, tũ in hoc præcipuè bona valetudo; quæque eã maximè præſtat frugalitas, neceſſaria eſt: cum tempora ab ipſa rerum natura ad quietem refectionémque nobis data, in acerrimum laborem convertimus. Cui tamen non plus irrogandum eſt, quam quod ſomno ſupererit, haud deerit. Obſtat enim diligentiæ ſcribendi etiam fatigatio: & abunde, ſi vacet, lucis ſpatia ſufficiunt: occupatos, in noctem neceſſitas agit. Eſt tamen lucubratio; quoties ad eam integri ac refecti venimus, optimum ſecreti genus. Sed ſilentium, & ſeceſſus, & undique liber animus, ut ſunt maximè optanda, ita non ſemper poſſunt contingere: ideóque non ſtatim ſi quid obſtrepet, abiiciendi codices erunt, & deplorandus dies: verum incommodis repugnandum, & hic faciendus uſus, ut omnia quæ impediunt, vincat intentio, quam ſi tota mente in opus ipſum direxeris, nihil eorum quæ oculis vel auribus incurſant ad animum perveniet. An verò frequenter etiam fortuita hæc cogitatio præſtat, ut obuios non videamus, & itinere deerremus: non conſequemur idẽ ſi & voluerimus? Non indulgendum cauſſis deſidiæ. Nam ſi non niſi refecti, non niſi hilares, nõ niſi omnibus aliis curis vacantes, ſtudendum exiſtimaverimus; ſemper erit propter

Meditantes ne obvios non videant.

quod nobis ignoſcamus. Quare in turba, itinere, conviviis etiam faciat ſibi cogitatio ipſa ſecretum. Quid alioqui fiet, cùm in medio foro, tot circumſtantib⁹ judiciis, jurgiis, fortuitis etiam clamoribus, erit ſubitò continua oratione dicendum; ſi particulas, quas ceris mandamus, niſi in ſolitudine reperire non poſſumus? Propter quæ idem ille tantus amator ſecreti Demoſthenes, in littore in quod ſe maximo cum ſono fluctus illideret, meditans, conſueſcebat concionum fremitus non expaveſcere. Illa quoque minora, (ſed nihil in ſtudiis parvum eſt) non ſunt tranſeunda, ſcribi optimè ceris, in quib⁹ facillima eſt ratio delendi: niſi fortè viſus infirmior membranarum potius uſum exiget: quæ ut juvant aciem, ita crebra relatione quoad intinguntur calami, morantur manum, & cogitationis impetum frangunt. Relinquendæ autem in utrolibet genere vacuæ tabellæ, in quibus libera adjicienti ſit excurſio. Nam interim pigritiam emendandi anguſtiæ faciunt, aut certè novorum interpoſitione priora confundunt. Ne latas quidem ultra modũ eſſe ceras velim, expertus juvenem ſtudioſum alioqui prælongos habuiſſe ſermones, quia illos numero verſuum metiebatur: idque vitium, quod frequenti admonitione corrigi non potuerat, mutatis codicibus eſſe ſublatum. Debet vacare etiam locus, in quo notentur quæ ſcribentibus ſolent extra ordinem, id eſt, ex aliis, quàm qui ſunt in manibus *, locis occurrere. Irrumpunt enim optimi nonnunquam ſenſus, quos neque inſerere oportet, neque differre tutum eſt: quia interim elabuntur, interim memoriæ ſuæ intentos, ab alia inventione declinant: ideóque optimè ſunt in depoſito.

Demoſthenes in littore cur meditans verſaretur.

* *al.* in manibus loci, occurrere.

De Emendatione.

CAP. IV.

ARGUMENTUM.

Styli ſecundum officium in emendatione eorũ quæ primùm ſcripta ſunt, conſiſtit: cujus tres eſſe partes docet, adjicere, detrahere, mutare. Eaq; tria optimè præſtari poſſe, ſi quæ primo calore effudimus, in aliquod tempus repoſita, per intervallum ſæpe reguſtemus, & tanquam aliena legamus: ubi modus adhiberi debet. Nam qui nunquam de tabula, quod aiunt, manum tollere poſſunt, ſemper invenientes quod mutent, detrahant, & adjiciant, magnopere vituperandos eſſe.

Sequitur emendatio, pars ſtudiorum longè utiliſſima. Neque enim ſine cauſſa creditum eſt, ſtylum non minus agere, cum delet. Hujus autem operis eſt, adjicere, detrahere, mutare. Sed facilius in his ſimpliciúſque judiciũ, quæ replenda vel dejicienda ſunt, premere verò tumentia, humilia extollere, luxuriantia aſtringere, inordinata digerere, ſoluta componere, exultantia coërcere, duplicis operæ. Nam & damnanda ſunt quæ placuerant, & invenienda quæ fugerant. Nec dubium eſt optimum eſſe emendandi genus, ſi ſcripta in aliquod tempus reponantur, ut ad ea poſt intervallum velut nova atque aliena redeamus, ne nobis ſcripta noſtra tanquam recentes fœtus blandiantur. Sed neque hoc contingere ſemper poteſt, præſertim Oratori, cui ſæpius ſcribere ad præſentes uſus neceſſe eſt. Et ipſa emendatio finem habet. Sunt enim qui ad omnia ſcripta tanquam vitioſa redeant; & quaſi nihil fas ſit rectum eſſe quod primum eſt, melius exiſtiment quicquid eſt aliud, idque faciant quoties librum in manus reſumpſerint, ſimiles medicis etiam integra ſecantibus. Accidit itaque ut cicatricoſa ſint, & exanguia, & cura pejora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certè quod ſufficiat: ut opus poliat lima, non exterat. Temporis quoque eſſe debet modus. Nam quòd Cinnæ Smyrnam novem annis accepimus ſcriptam, & Panegyricum Iſocratis, qui parciſſimè, decem annis dicunt elaboratum, ad Oratorem nihil pertinet: cujus nullum erit, ſi tam tardum fuerit, auxilium.

Quæ ſcribenda ſint præcipuè.

CAP. V.

ARGUMENTUM.

Diviſionis tertio capite factæ, ſecundum membrum aggreditur; quæ maximè ſcribenda ſint, nam ibi quomodo quicque ſcribendum eſſet, docuit. Ergo principio vertere Græca in Latinum ſermonem, propter rerum & verborum copiam, figurarum varietatem, & artis ſubtilitatem quibus omnibus abundant Græci, utiliſſimum eſſe cenſet. Hinc & crebram ex Latinis converſionem, multũ profuturam: ſive carmen in orationem ſolutam convertamus, ſive quid paraphraſi interpretemur, cujus naturam vimque explicat. Neque id in alienis orationibus modò, verumetiam in noſtris conandum. ¶ Atque ſi facultatem dicendi maximam parare nobis volumus, ex quæſtionibus

Quæ ſcribenda.

ſtionibus ſimplicibus, quæ nullis circumſtantiis ſunt implicitæ, theſes dicunt, eam vel maximam parari poſſe probat. Deinde ex confirmatione & confutatione ſententiarum. Tertiò ex declamationibus à rerum veritate non abhorrentibus. Quam etiam facultatem ſequenti, hiſtorias, propter ubertatem, dialogos & carmina, animi reficiendi cauſſa, conſcribenda judicat. ¶ Poſtremò, ſerias etiam cauſſas juvenibus proponenda, quas vel agi audierint, vel etiam alias ad veritatem comparatas, quas ſi utrinque tractaverint, ad aliquod eloquentiæ lumen perventuros eſſe.

PRoximum eſt, ut dicamus, quæ præcipuè ſcribenda ſint. Hoc exuberantis quidem eſt operis, ut explicemus quæ ſint materiæ: quæ prima aut ſecunda, aut deinceps tractanda ſint. Nam id factum eſt etiam primo libro, quo puerorum: & ſecundo; quo jam robuſtorum ſtudiis ordinem dedimus. Sed de quo nunc agitur, unde copia ac facilitas maximè veniat, vertere Græca in Latinũ veteres noſtri Oratores optimum judicabant. Id ſe L. Craſſus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit factitaſſe. Id Cicero ſua ipſe perſona frequentiſſimè præcipit: quin etiam libros Platonis atque Xenophontis edidit hoc genere tranſlatos. Id Meſſalæ placuit, multæq; ſunt ab eo ſcriptæ ad hunc modum orationes: adeò ut etiam cùm illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis ſubtilitate contenderet. Et manifeſta eſt exercitationis hujuſce ratio. Nam & rerum copia Græci autores abundant, & plurimum artis in eloquentiam intulerunt: & hos transferentibus, verbis uti optimis licet. Omnibus enim utimur noſtris: figuras verò, quibus maximè ornatur oratio, multas ac varias excogitandi etiam neceſſitas quædam eſt: quia plerunque à Græcis Romana diſſentiunt. Sed & illa ex Latinis converſio, multum & ipſa contulerit. Ac de carminibus quidem neminem credo dubitare, quo ſolo genere exercitationis dicitur uſus eſſe Sulpitius. Nam & ſublimis ſpiritus attollere orationem poteſt: & verba poëtica libertate audaciora: præſumunt eandem proprie dicendi facultatem. Sed & ipſis ſententiis adjicere licet oratorium robur, & omiſſa ſupplere, & effuſa ſubſtringere. Neq; ego παράφρασιν eſſe interpretationem tantùm volo, ſed circa eoſdem ſenſus certamen atque æmulationem. Ideóque ab illis diſſentio, qui vertere orationes Latinas vetant, quia optimis occupatis, quicquid aliter dixerimus, neceſſe ſit eſſe deterius. Nam neque ſemper eſt deſperandum, aliquid illis

Lib. 1.

Timæum, & Oeconomicum.

quæ dicta ſunt, melius poſſe reperiri: neque adeo jejunam ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici niſi ſemel non poſſit. Niſi fortè hiſtrionũ multa circa voces eaſdem variare geſtus poteſt, orandi minor vis, ut dicatur aliquid, poſt quod in eadem materia nihil dicendum ſit. Sed eſto, neque melius quod invenimus ſit, neque par: eſt certè proximis locus. An verò ipſi non bis ac ſæpius de eadem re dicimus, & quidem continuas nonnunquam ſententias? Niſi fortè contendere nobiſcum poſſumus, cum aliis non poſſumus: Nam ſi uno tantũ genere bene diceretur, fas erat exiſtimari præcluſam nobis à prioribus viam. Nunc verò innumerabiles ſunt modi, plurimæque eòdem viæ ducunt. Sua brevitati gratia, ſua copiæ, alia tranſlatis virtus, alia propriis. Hoc oratio recta, illud figura declinata commendat. Ipſa denique utiliſſima eſt exercitationi difficultas. Quid? quòd autores maximi ſic diligentius cognoſcuntur? Non enim ſcripta, lectione ſecura tranſcurrimus: ſed tractamus ſingula & neceſſariò introſpicimus: & quantum virtutis habeant, vel hoc ipſo cognoſcimus, quòd imitari non poſſumus. Nec aliena tantùm transferre, ſed etiam noſtra pluribus modis tractare proderit: ut ex induſtria ſumamus ſententias quaſdam, eáſque verſemus quàm numeroſiſſimè, velut eadem cera aliæ atq; aliæ formæ duci ſolent. Plurimùm autem parari facultatis exiſtimo ex ſimpliciſſima quaq; materia. Nam in illa multiplici perſonarum, cauſſarum, temporum, locorum, dictorum, factorum diverſitate facilè deliteſcet infirmitas, tot ſe undique rebus, ex quibus aliquam apprehendas, offerentibus. ILLUD virtutis indicium eſt, fundere quæ natura contracta ſunt, augere parva: varietatem ſimilibus, voluptatem expoſitis dare, & bene dicere multa de paucis. In hoc optimè facient infinitæ quæſtiones, Lib.3. cap.5. quas vocari θέσεις diximus, quibus Cicero jam princeps in republica exerceri ſolebat. His confinis eſt deſtuctio & confirmatio ſententiarum. Nam cum ſit ſententia, decretum quoddam atque præceptum, quod de re, idem de judicio rei quæri poteſt. Tum loci communes, quos etiam ſcriptos ab Oratoribus ſcimus. Nam qui hæc recta tantum, & in nullos flexus recedentia copioſè tractaverit: utique in illis plures excurſus recipientibus magis abundabit, eritque in omnes cauſſas gratus. Omnes enim generalibus

Quæ ſcri-
benda.

ralibus quæſtionibus conſtant. Nam quid intereſt, Cornelius Tribunus plebis quòd codicem legerit, reus ſit: an quæramus, violeturne majeſtas, ſi magiſtratus rogationē ſuam populo ipſe recitaverit? Milo Clodium recténe occiderit, veniat in judicium: an, oporteátne inſidiatorem interfici, vel pernicioſum reipublicæ civem, etiam ſi non inſidietur? Cato Martiam honeſténe tradiderit Hortenſio: an, conveniátne res talis bono viro? De perſonis judicatur, ſed de rebus contenditur.

Declamationes verò, quales in ſcholis Rhetorum dicūtur, ſi modo ſunt ad varietatem accommodatæ, & orationibus ſimiles, non tantum dum adoleſcit profectus, ſunt utiliſſimæ, quæ inventionem & diſpoſitionem pariter exercent, ſed etiam cùm eſt conſummatus, ac jam in foro clarus. Alitur enim atque eniteſcit velut pabulo lætiore facundia, & aſſidua contentionum aſperitate fatigata renovatur. Quapropter hiſtoriæ nonnunquam ubertas in aliqua exercendi ſtyli parte ponenda, & dialogorum libertate geſtiendum. Ne carmine quidem ludere contrarium fuerit: ſicut athletæ remiſſa quibuſdam temporibus ciborum atque exercitationum certa neceſſitate, otio & jucundioribus epulis reficiuntur. Ideóque mihi videtur M. Tullius tantùm intuliſſe eloquentiæ lumen quòd in hos quoque ſtudiorū ſeceſſus excurrit. Nam ſi nobis ſola materia fuerit ex litibus, neceſſe eſt deteratur fulgor, & dureſcat articulus, & ipſe ille mucro ingenii quotidiana pugna retundatur. Sed *Quemadmodum* forenſibus certaminibus exercitatos, & quaſi militantes reficit ac reparat hæc velut ſagina dicendi: ſic adoleſcentes non debent nimium in falſa rerum imagine detineri, & inanibus ſimulacris: uſque adeò ut difficile ab his digreſſos ſit aſſuefacere, ne ab illa in qua propè conſenuerint umbra, vera diſcrimina velut quēdam ſolem reformident, quod accidiſſe etiam Porcio Latroni, qui primus clari nominis profeſſor fuit, traditur: ut cùm ei ſummam in ſcholis opinionem obtinenti, cauſſa in foro eſſet oranda, impensè petierit, uti ſubſellia in baſilicam transferrentur: ita illi cœlum novum fuit, ut omnis ejus eloquētia cōtineri tecto ac parietibus videretur. Quare juvenis qui rationem inveniēdi eloquendique à præceptoribus diligenter acceperit (quod non eſt infiniti operis, ſi docere ſciant) & exercitationem quqque modicā fuerit conſecutus, Oratorem ſibi aliquem (quod apud majores fieri ſolebat) deligat, quem ſequatur, quem imitetur, judiciis interſit quam plurimis; & ſit certaminis cui deſtinatur, frequens ſpectator: tum cauſſas vel eaſdem quas agi audierit, ſtylo & ipſe componat, vel etiam alias, veras modò, & utrinque tractet. Et quod in gladiatoribus fieri videmus, in rebus actis exerceatur: ut feciſſe Brutum diximus pro Milone. Melius hoc, quàm reſcribere veteribus orationibus, ut fecit Seſtius contra Ciceronis actionem habitam pro eodem, cùm alteram partẽ ſatis noſſe nõ poſſet ex ſola defenſione. Citius autem ſic idoneus erit juvenis, quem præceptor coëgerit in declamando quàm ſimillimum eſſe veritati, & per totas ire materias: quarum nunc facillima, & maximè favorabilia decerpunt. Obſtat huic quod ſecundo libro poſui, frequens turba diſcipulorum, & conſuetudo claſſium certis diebus audiendarum: nonnihil etiam perſuaſio patrum, numerantium, potius declamationes, quàm æſtimantium. Sed (quod dixi primo, ut arbitror, libro) nec ille ſe bonus præceptor majore numero quam ſuſtineri poſſit, onerabit: & nimiam loquacitatem recidet: ut omnia quæ ſunt in controverſia, non (ut quidam volunt) quæ in rerum natura, dicantur: & vel longiore potius dierum ſpatio laxabit dicendi neceſſitatem, vel materias dividere permittet. Vna enim diligenter affecta plus proderit, quàm plures inchoatæ, & quaſi deguſtatæ. Propter quod accidit, ut nec ſuo loco quicque ponatur; nec illa quæ prima ſunt, ſervent ſuam legem: juvenibus floſculos omnium partium in ea quæ ſunt dicturi congerentibus: quo fit, ut timentes ne ſequentia perdant, priora confundant.

Li.3.ca.6.

De Cogitatione.

CAP. VI.

ARGUMENTUM.

Legendi & ſcribendi abſoluta ratione, priuſquam ad dicendi modum, quod tertium eſt, perveniat; de cogitatione, quam locat inter duo poſtrema mediam, loquitur: quæ quanti ſit uſus atque utilitatis primùm eleganter deſcribit. Deinde quomodo firma & valida cogitandi vis parari poſſit, demonſtrat: videlicet ſi longa dicendi exercitatione formam nobis fecerimus, quæ cogitantes ſequatur: hinc animo & memoria pauca complecti primum: deinde per incrementa

De Cogitatione.

menta paulò plura cõſueſcamus; ſic fortè ut illa uſu augeatur, & exercitatione retineatur, firmiſſimáque evadat. Id exemplis Eriphyli, Metrodori, & Hortenſii probat. ¶ Verùm quod in omnibus artis partibus, ita hic cavendum monet, ne cogitatis ita ſuperſtitioſè adhæreamus, ut ſi fortuna quid plauſibile ex tempore offerat, repudiare velimus.

PRoxima ſtylo cogitatio eſt, quæ & ipſa vires ab hoc accipit, & eſt inter ſcribendi laborẽ, extemporalẽmque fortunam media quædam, & neſcio an uſus frequentiſſimi. Nam ſcribere nec ubique nec ſemper poſſumus: cogitationi temporis ac loci plurimum eſt. Hæc paucis admodum horis magnas etiam cauſſas complectitur. Hæc quoties intermiſſus eſt ſomnus, ipſis noctis tenebris adjuvatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid invenit vacui, nec ocium patitur. Neque verò rerum ordinem modò (quod ipſum ſatis erat) intra ſe ipſa diſponit; ſed verba etiam copulat, totámque ita contexit orationem, ut ei nihil præter manum deſit. Nam memoriæ quoque plerunque inhæret fidelius, quod nulla ſcribendi ſecuritate laxatur. Sed ne ad hanc quidem vim cogitandi perveniri poteſt aut ſubitò, aut citò. Nam primùm facienda multo ſtylo forma eſt, quæ nos etiam cogitantes ſequatur; tum aſſumendus uſus paulatim, ut pauca primùm complectamur animo, quæ reddi fideliter poſſint: mox per incrementa tam modica, ut onerari ſe labor ille non ſentiat, augenda uſu & exercitatione multa continenda eſt; quæ quidem maxima ex parte memoria cõſtat, ideoque aliqua mihi in illum locum differenda ſunt. Eò tamen pervenit, ut is cui non refragetur ingenium, acri ſtudio adiutus tantùm conſequatur, ut ea etiam quæ cogitarit, quæque ſcripſerit atque edidicerit, in dicendo fidem ſervet. Cicero certè Græcorum Metrodorum Sceptium, Eriphylum Rhodium, noſtrorúmque Hortenſium tradidit, quæ cogitaverant, ad verbum in agendo retuliſſe. Sed ſi fortè aliquis inter dicendum effulſerit extemporalis color, non ſuperſtitioſè cogitatis demum eſt inhærendum. Neque enim tantùm habent curæ, ut non ſit dandus & fortunæ locus; cùm ſæpe etiam ſcriptis ea, quæ ſubitò nata ſunt, inſerãtur. Ideóque totum hoc exercitationis genus ita inſtituendum eſt, ut & digredi ex eo, & redire in id facilè poſſimus. Nam ut primum eſt domo afferre paratam dicendi copiam, & certam

Li. 11. c. 2.

Lib. 2. de Orat.

In Bruto.

tam: ita refutare temporis munera longè ſtultiſſimum eſt. Quare cogitatio in hoc præparetur, ut nos fortuna decipere non poſſit, adjuvare poſſit. Id autẽ fiet memoriæ viribus, ut illa quæ complexi animo ſumus, fluant ſecura, ne ſolicitos & reſpicientes, & una ſpe ſuſpenſos recordationis, non ſinant prævidere*: alioqui vel extemporalem temeritatem malo, quàm malè cohærentem cogitationem. Pejus enim quæritur retrorſus, quia cùm illa deſiderãus, ab alijs avertimur: & ex memoria potius repetimus, quàm ex materia. Plura ſunt autem, ſi utrunque quærendũ eſt, quæ inveniri poſſunt, quàm, quæ inventa ſunt.

Al, Non.

* Al. Providere.

Quemadmodum extemporalis facultas paretur & contineatur.

CAP. VII.

ARGUMENTUM.

Qui legendi, quæ ſcribenda, & quomodo, tradidit. Rationẽ dicendi quod ultimum erat, aggreditur. Primùm facultatis extemporalis utilitatem ex adjunctis, conſequentibus, & ſimilibus commendat. Deinde quo pacto parari & retineri poſſit, docet. Parari, ſi dicendi artem probè tenuerimus, ſi quò & quà ſit perveniendum, ſi partes cauſſarũ, ordinum, quæſtionũ; quæ diſpoſitio rerum, quid loco primo, quid ſecundo, ac deinceps ſit collocãdum, ſcierimus. Quibus extra artem, ex labore & ſtudio adjungit, ut copiam optimi ſermonis nobis paremus, ut orationem multo & fideli ſtylo, cõſuetudine atque exercitatione formemus: cujus colorem etiam ex tempore dicta referant, ut non ſolùm animi naturali mobilitate, verumetiam præcedente intentione, uſu quodam irrationali, quem tamen ars præcedat, adhibitis rerum imaginibus, & vi mentis plurimùm valeamus. Pudorem quoque, & gloriæ cupiditatem ad hanc facultatem plurimùm conferre contendit, ad quam paulatim à parvis initiis frequenti meditatione & uſu perveniẽdum ſit. ¶ Porrò retineri eadem qua paratur exercitatione, quã duplicem eſſe vult: primum, qua audientibus pluribus, de quorum judicio atque opinione ſumus ſoliciti, plura quotidie dicendo exercemur. Alteram, qua nobiſcum cogitamus & totas materias ſilentio perſequimur: quarum comparatione facta, varia cõmoda commemorat. Atque ut exacto & perfecto ſermone uti conſueſcamus, & diligenter plurima ſcribendo, optimè & facillimè dicere diſcamus, præcipit.

MAximus verò ſtudiorũ fructus eſt, & velut præmiũ quoddam ampliſſimũ longi laboris, extẽpore dicendi facultas: quam qui non erit cõſecutus, mea quidem

De Extemporali dicendi facultate.

ſententia civilibus officiis renuntiabit, & ſolam ſcribendi facultatem potius an alia opera convertet. Vix enim bonæ fidei viro convenit, auxilium in publicum polliceri, quod in præſentiſſimis quibusq; in periculis deſit: ut indicare portum ad quem navis accedere, niſi lenibus ventis vecta, non poſſit. Siquidem innumerabiles accidunt ſubitæ neceſſitates, vel apud magiſtratus, vel repræſentatis judiciis continuò agendi. Quarum ſiqua non dico cuicunque innocentium civium, ſed amicorum ac propinquorum alicui evenerit, ſtabit ne metus, & ſalutarem petentibus vocem, ſtatim, ſi non ſuccurratur, perituris, moras & ſeceſſum & ſilentium quæret; dum illa verba fabricentur, & memoriæ inſidant, & vox ac latus præparetur? Quæ verò patitur hoc ratio, ut quiſquam ſit Orator imparatus ad caſus? Quid, cùm adverſario reſpondendum erit, fiet? Nam ſæpe ea quæ opinati ſumus, & contrà quæ ſcripſimus, fallunt, ac tota ſubitò cauſſa mutatur. Atque ut gubernatori ad incurſus tempeſtatum, ſic agenti ad varietatem cauſſarum ratio mutanda eſt. Quid porrò multus ſtylus, & aſſidua lectio, & longa ſtudiorum ætas facit, ſi manet eadem quæ fuit incipientibus difficultas? Periſſe profectò confitendum eſt præteritum laborem, cui ſemper idem laborandum eſt. Neque ego hoc ago, ut ex tempore dicere malit, ſed, ut poſſit. Id autem maximè hoc modo conſequemur. Nota ſit primùm dicendi vis. Neque enim priùs contingere curſus poteſt, quàm ſcierimus quò ſit, & quà perveniendum. Nec ſatis eſt non ignorare quæ ſunt cauſſarum judicialium partes, aut quæſtionum ordinem rectè diſponere; quanquam iſta ſunt præcipua: ſed quid quoque loco primùm ſit, quid ſecundum, ac deinceps: quæ ita ſunt natura copulata, ut mutari aut intervelli ſine confuſione non poſſint. Quiſquis autem via * qua ſit ingrediendum diſcet, ducetur ante omnia rerum ipſa ſerie, velut duce: propter quod homines etiam modicè exercitati, facillimè tenorem in narrationibus ſervant. Deinde quid quoque loco quærant, ſcient; nec circumſpectabunt, nec offerentibus ſe aliunde ſenſibus turbabuntur: nec confundent ex diverſis orationem, velut ſalientes huc, illuc, nec uſquam inſiſtent. Poſtremò habebunt modum & finē, qui eſſe citra diviſionem nullus poteſt. Expletis pro facultate omnibus propoſuerint, perveniſſe ſe ad ultimum ſentient.

* *al.* via dicet, ducetur.

Elocutio.

ſentient. Et hæc quidem ex arte, illa verò ex ſtudio, ut copiam ſermonis optimi, quemadmodum præceptum eſt, comparemus: multo ac fidei ſtylo ſic formetur oratio, ut cùm multa ſcripſerimus, etiam multa dicamus. Nam conſuetudo & exercitatio facilitatem maximè parit, quæ ſi paululum intermiſſa fuerit, non velocitas illa modò tardatur, ſed & ναρχημα ipſum coit atq; concurrit. Quanquã enim opus eſt naturali quadam mobilitate animi, ut dum, proxima dicimus, ſtruere ulteriora poſſimus, ſempérque noſtram vocem proviſa & formata cogitatio excipiat: vix tamen aut natura, aut ratio in tam multiplex officium diducere animum queat; ut inventioni, diſpoſitioni, elocutioni, ordini rerum verborúmque, tum iis quæ dicit, quæ ultrà ſpectanda ſunt, adhibita vocis, pronuntiationis, geſtus obſervatione, una ſufficiat. Longè enim præcedat oportet intentio, ac præ ſe res agat: quantúmque dicendo conſumitur, tantùm ex ultimo prorogetur: ut donec perveniamus ad finem, non minus proſpectu procedamus quàm gradu; ſi non interſiſtentes offenſantéſq; brevia illa atque conciſa ſingultantium modo ejecturi ſimus. Eſt igitur uſus quidam irrationalis, quem Græci ἀλογον τριβὴν vocant, quo manus in ſcribendo decurrit, quo oculi totos ſimul in lectione verſus flexúſque eorum & tranſitus intuentur, & antè ſequentia vident, quàm priora dixerunt. Quo conſtant miracula illa in ſcenis pilariorum ac ventilatorum, ut ea quæ emiſerint, ultro venire in manus credas, & quà jubentur decurrere. Sed hic uſus ita proderit, ſi ea de qua locuti ſumus ars anteceſſerit, ut ipſũ illud quod in ſe rationem non habet, in ratione verſetur. Nam mihi ne dicere quidem videtur, niſi qui diſpoſitè, ornatè, copiosè dicit. Sed nec tumultuarii nec fortuiti ſermonis contextum mirabor unquam, quem jurgantibus etiam mulierculis ſuperfluere video: quem ſi calor ac ſpiritus tulit (frequenter enim accidit, ut ſucceſſum extemporalem conſequi cura non poſſit) Deum tunc affuiſſe, cùm id eveniſſet, veteres Oratores (ut Cicero dicit) aiebant. Sed ratio manifeſta eſt. Nam bene concepti affectus & recentes rerum imagines continuo impetu feruntur, quæ nonnunquam mora ſtyli refrigeſcunt, & dilatæ non revertuntur. Utique verò cùm infelix illa verborum cavillatio acceſſit, & curſus ad ſingula veſtigia reſtitit, non poteſt ferri contorta,

Lib. 1. de Orat.

De Extemporali dicendi facultate.

Sup. lib. 6. c. 3

ſorta vis; ſed ut optimè vocum ſingularum cedat electio, non continua, ſed compoſita eſt. Quare capiendæ ſunt illæ de quibus dixi, rerum imagines, quas vocari φαντασίας indicavimus, omniáque de quibus dicturi erimus, perſonæ, quæſtiones, ſpes, metus, habenda in oculis, in affectus recipienda. Pectus eſt enim quod diſertos facit, & vis mentis. Ideóque imperitis quoque, ſi modò ſunt aliquo affectu concituri, verba non deſunt. Tum intendendus animus, non in aliquam rem unam: ſed in plures ſimul continuas: ut ſi per aliquam rectam viam mittamus oculos, ſimul omnia quæ ſunt in ea, circáq; intuemur, non ultimum tantùm videmus, ſed uſque ad ultimum. Addit ad dicendum etiam pudor ſtimulos, addit ad dicendorũ expectata laus: mirúmque videri poteſt, quod cùm ſtylus ſecreto gaudeat, atque omnes arbitros reformidet, extemporalis actio auditorum frequentia, ut miles congeſtu ſignorum, excitatur. Nanque & difficiliorem cogitationem exprimit & expolit dicendi neceſſitas, & ſecundos impetus auget placendi cupido. Adeò præmium omnia ſpectant, ut eloquentia quoque, quanquam plurimùm habeat in ſe voluptatis, maximè tamen præſenti fructu laudis opinioniſq; ducatur. Nec quiſquam tantũ fidat ingenio, ut id ſibi ſperet incipienti ſtatim poſſe contingere: ſed ſicut in cogitatione præcepimus, ita facilitatem quoque extemporalem à parvis initiis paulatim perducemus ad ſummam, quæ neque perfici, neque contineri niſi uſu poteſt. Cæterùm pervenire eò debet, ut cogitatio non utique melior ſit ea, ſed tutior, cùm hanc felicitatẽ non in proſa modò multi ſint conſecuti, ſed etiam in carmine, ut Antipater Sidonius, & Licinius Archias. Credendũ enim Ciceroni eſt: non quia noſtris quoq; temporibus non & fecerint quiddam * hoc, & faciunt, quod tamen ipſum non tam probabile puto: (neque enim habent aut uſum res, aut neceſſitatem) quàm exhortandis in hanc ſpem, qui foro præparantur, utile exemplum. Neque verò tantam eſſe unquam fiduciam facilitatis velim, ut non breve ſaltem tempus, quod nuſquam ferè deerit, ad ea quæ dicturi ſumus, diſpicienda ſumamus, quod quidem in judiciis ac foro datur ſemper. Neq; enim quiſquam eſt, qui cauſſam quam non didicerit, agat.

In Oratione Pro Archia poeta.

* *al.* quidam hos & faciant.

Declamatores quoſdam perverſa ducit ambitio: ut expoſita controverſia protinus dicere velint: quinetiã, quod eſt in primis frivolum ac ſcenicum, verbum petant quo incipiant. Sed tam contumelioſos in ſe ridet invicem eloquentia: & *qui* ſtultis videri eruditi volunt, ſtulti eruditis videntur. Si qua tamen fortuna tam ſubitam fecerit agendi neceſſitatem, mobiliore quodam opus erit ingenio, & vis omnis intendenda rebus, & in præſentia remittendum aliquid ex cura verborum, ſi utrunque non dabitur. Tum & tardior pronuntiatio moras habet, & ſuſpenſa ac velut dubitans oratio, ut tamen deliberare, non hæſitare videamur. Hoc, dum egredimur è portu, ſi nos nondum aptatis ſatis armamentis aget ventus: deinde paulatim ſimul euntes aptabimus vela, & diſponemus rudentes, & impleri ſinus optabimus. Id potius, quàm ſe inani verborum torrenti dare quaſi tempeſtatibus, quò volent, auferendum. Sed minore ſtudio continetur hæc facultas, quàm paratur. Ars enim ſemel præcepta, non labitur*. Stylus quoq; intermiſſione paulum admodum de celeritate deperdit: prõptum hoc, & inexpedito poſitum, exercitatione ſola continetur. Hac uti ſic optimum eſt, ut quotidie dicamus audientibus pluribus, maximè de quorum ſimus judicio ac opinione ſoliciti: rarum eſt enim ut ſatis ſe quiſquam vereatur. Vel ſoli tamen dicamus potius, quàm non omnino dicamus. Eſt illa exercitatio cogitandi, totáſque materias vel ſilentio (dum tamen quaſi dicat intra ſeipſum) perſequendi, quæ nullo non & tempore & loco, quando non aliud agimus, explicari poteſt: & eſt in parte utilior, quàm hæc proxima. Diligentiùs enim componitur quàm illa, in qua contextum dicendi intermittere veremur. Rurſus illa prior plus confert, vocis firmitate, oris facilitate, motu corporis, qui & ipſe, ut dixi, excitat Oratorem, & jactatione manus, pedis ſupploſione, ſicut cauda leones facere dicuntur, hortatur. Studendum verò ſemper, & ubique. Neque enim ferè tam eſt ullus dies occupatus, ut nihil lucrativæ, ut Cicero Brutum facere tradit, operæ ad ſcribendum aut dicendum rapi aliquo momento temporis poſſit. Siquidem C. Carbo etiam in tabernaculo ſolebat hac uti exercitatione dicendi. Ne id quidem tacendum eſt, quod eidem Ciceroni placet, nullum noſtrum uſquam negligentem eſſe ſermonem, quicquid loquemur, ubicunque ſit pro ſua ſcilicet portione perfectum. Scribendum certè nunquam eſt magis, quàm cùm multa dicemus ex tempore. Ita

*al. non capitur.

De Extemporali dicendi facultate.

ta enim ſervabitur pondus, & innatans illa verborum facilitas in alium reducent; ſicut ruſtici proximas vitis radices amputant, quæ illam in ſummum ſolum ducant, ut inferiores penitus deſcendendo firmentur. Ac neſcio an utrunque cum cura & ſtudio fecerimus, invicem proſit, ut ſcribendo dicamus diligentius, dicendo ſcribamus facilius. Scribendum ergo, quoties licebit: ſi id non dabitur, cogitandum: ab utroque excluſi: debent tamen adniti, ut neque deprehenſus Orator, neque litigator deſtitutus eſſe videatur. Plerunque autem multa agentibus accidit, ut maximè neceſſaria, & utique initia ſcribant: cætera, quæ domo afferunt, cogitatione complectantur, ſubitis ex tempore occurrant. Quod feciſſe M. Tullium commentariis ipſius apparet. Sed feruntur aliorum quoque, & inventi forte ut eos dicturus quiſque compoſuerat, & in libros digeſti, ut cauſſarum quæ ſunt actæ a Servio Sulpitio, cujus tres orationes extant. Sed hi, de quibus loquor, commentarii ita ſunt exacti, ut ab ipſo mihi in memoriam poſteritatis eſſe videantur compoſiti. Nam Ciceronis ad præſens modò tempus aptatos libertus Tyro contraxit: quos non ideo excuſo, quia non probem, ſed ut ſint magis admirabiles. In hoc genere prorſus recipio hanc brevem annotationem, libellóſque qui vel manu teneantur, & ad quos interim reſpicere fas ſit. Illud quod Lenas præcipit, diſplicet mihi, quæ ſcripſerimus, in ſummas ſive commentarios & capita conferre: facit enim & diſcendi negligentiam hæc ipſa fiducia, & lacerat ac deformat Orationem. Ego autem ne ſcribendum quidem puto, quod ſimus memoria perſecuturi. Nam hic quoque accidit ut revocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec ſinat præſentem fortunam experiri. Sic anceps inter utrunque animus æſtuat, cùm & ſcripta perdidit, & non quærit nova. Sed de memoria deſtinatus eſt libro proximo locus, nec huic parti ſubjungendus, quia ſunt alia prius nobis dicenda.

M. FAB. QVINTILIANI DE INSTITUTIONE ORATORIA LIBER XI.

Præfatio, & de Aptè dicendo.

CAP. I.

ARGUMENTUM.

Vim eloquendi citra facilitatem dicendi firmam, quæ legendo, ſcribendo & dicendo paratur, conſummatam & perfectam eſſe non poſſe, & quid horum unumquodque (quibus imitationem, emendationem & cogitationem admiſcuit) proprium haberet, ſuperiore libro tradidit. Hujus autem initio irritos adhuc eſſe in eloquentia noſtros conatus, niſi aptè & congruenter dicere ſtudeamus, atq; omnem ornatum inſulſum & ridiculum eſſe, niſi hæc illi virtus cõtingat, profitetur, id egregiis ſimilitudinibus, & Ciceronis autoritate probat. Aptè dicere volenti obſervanda primùm, deinde vitanda præſcribit. Obſervanda, ut quid cuique orationis parti congruat: quid rei, loco, tempori, judici conciliando, docendo & movendo, conſideret : cùm omnis ornatus rei cui adhibetur, conditione conſtet. Nec ſolum id expediat, verumetiam quid deceat, animadvertendum: quæ quò ut aliquando conjuncta ſint, aliquando etiam ſeparentur: ut apparet ex cauſſa Socratis, Aphricani majoris, & Rutilii. ¶ Pervidendum itaq; non minùs quid dicas, quàm quo loco: quare non eſſe hanc virtutem minùs inventionis quàm elocutionis. Vitandam ſui jactationem longè vitioſiſſimam, à qua Ciceronem contra obtrectatores vindicat & purgat: quamvis Oratori eloquentiæ fiduciam concedant: Arrogantiam, qua judicaſſe de cauſſa, & judicibus præire quodammodo velle qui dicit, videtur. Actionem impendentem, tumultuoſam, iracũdam, ſummiſſam adulationem, affectatam ſcurrilitatem; In rebus ac verbis turpibus nullum pudorem, atque in omni negotio neglectam autoritatem. Eloquentiæ genus ac perſonas, tempora, cauſſas & res accommodandum. ¶ Perſonas eſſe vel ſenes, quibus preſſum & mirè dicendi genus convenit: vel juvenes, quibus uberius, & magis luxurians; vel milites quibus ſimplicius: vel Philoſophos, quibus inornatum & ſine affectibus; vel Principes & imperatores, quibus genus quoddam medium, ornatum quidem, ſed ſeveritate temperatum. Atque horum omnium alios eſſe actores, alios litigatores, alios judices: quibus omnibus ex præceptis exordii libro quarto traditis ſit tribuenda conveniens oratio. ¶ In tempore & loco hæc eſſe quoque conſiderãda. Tempus, De Apte dicendo.

pus an ſit liberum, lætū, triſte, anguſtum. Locus, an ſit publicus, privatus, ſacer, prophanus, celeber, ſecretus, aliena civitas an noſtra: castra, forū, curia, campus, theatrum, domus: quibus omnibus, ſervato decoro, congruens tribuenda ſit oratio. Cauſſa ſi demōſtrativi ſit generis, ut ad delectationem audientiū componatur: ſi alterius in actu & contentione poſiti, ut dicendi lenocinia reſpuat, & res ſerias ſequatur. ¶ Hinc quid declamantes deceat, & quibus affectibus uti debeant. Quæ moderatio quarundam cauſſarū propria. Quo pacto, quæ natura ſunt indecora & turpia, tractāda ſint. Qua ratione excuſanda, hominibúſq; probanda, atq; etiam laudanda, exemplis ex Ciceronis pro Cluentio, pro Murena, & aliis orationibus demonſtrat. Item qua ratione in aliis reprehendenda ſint quæ feceris, ex oratione pro Ligario. Atque ut ſit de pudendis quærendum, ut aſpera ſint molienda: utque fortunam, aut ordines, gentéſve aut populos inſectari decenter poſſis, atque ut verborum moderatione rei detrahenda ſit invidia, promptis ex eodem exemplis tradit.

Lib. 2. & 3. de Orator.

PArata, ſicut ſuperiore libro continetur facultate ſcribendi, cogitandíque, & extempore etiam, cum res poſcet, orandi; proxima eſt cura, ut dicamus apte: quam virtutem quartam elocutionis Cicero demonſtrat, quæque meo quidem judicio maximè neceſſaria eſt. Nam cùm ſit ornatus orationis varius & multiplex, conveniátque alius alii: niſi fuerit accommodatus rebus atque perſonis non modò non illuſtrabit eam, ſed etiam deſtruet, & vim rerum in contrarium vertet. Quid enim prodeſt eſſe verba & Latina, & ſignificantia, & nitida; figuris etiam numeriſque elaborata, niſi cum iis in quæ judicem duci formarique volumus, conſentiant? Si genus ſublime dicendi parvis in cauſſis, parum limatúmque grandibus, lætum triſtibus, lene aſperis, minax ſupplicibus, ſummiſſum concitatis, trux atque violentum jucundis adhibeamus? Ut monilibus, & margaritis, ac veſte longa, quæ ſunt ornamenta fœminarum, deformentur viri: nec habitus triumphalis, quo nihil excogitari poteſt auguſtius, fœminas deceat. Hunc locum Cicero breviter in tertio de oratore libro perſtringit: neque tamen videri poteſt quicquam omiſiſſe, dicendo; non omni cauſſæ, nec auditori, nec perſonæ, nec tempori congruere orationis unum genus. Nec ferè pluribus in Oratore eadem. Sed illic L. Craſſus: cùm apud ſummos Oratores, hominéſque eruditiſſimos dicat, ſatis habet partem hanc velut notare inter agnoſcentes. Et hic Cicero alloquens Brutū teſtatur eſſe hæc ei nota; ideóq;

In Oratore.

Elocutio.

breviùs à ſe dici, quanquam ſit fuſus locus, tractetúrque à philoſophis latius. Nos inſtitutionem profeſſi, non ſolùm ſcientibus iſta, ſed etiam diſcentibus tradimus: ideóque paulò pluribus verbis debet haberi venia. Quare notum ſit nobis ante omnia, quid conciliando, docendo, movendo judici conveniat: quid quaque parte orationis petamus. Ita neque vetera, aut tranſlata, aut ficta verba in incipiendo, narrando, argumentando tractabimus: neque decurrentis contexto nitore circuitus, ubi dividenda erit cauſſa, & in partes ſuas digerenda, neq; humile atq; quotidianum in ſermonis genus, & compoſitione ipſa diſſolutum, epilogis dabimus; nec jocis lacrymas, ubi opus erit miſeratione, ſiccabimus. Nam orator omnis non tam ſua quàm rei cui adhibetur, conditione conſtat: nec plus refert quid dicas, quàm quo loco. Sed totum hoc aptè dicere, non elocutionis tantùm genere conſtat, ſed eſt cum inventione commune. Nam ſi tantùm habent etiam verba momentum, quantò res ipſæ majus? quarum quæ eſſet obſervatio, ſuis locis ſubinde ſubjecimus. Illud eſt diligentius docendum, eum domum dicere aptè, qui non ſolum quid expediat, ſed etiam quid deceat inſpexerit. Nec me fugit plerunque hæc eſſe conjuncta. Nam quòd decet, ferè prodeſt: neque alio magis animi Judicum conciliari; aut, ſi res in contrarium tulit, alienari ſolent. Aliquando tamen & hæc diſſentiunt. Quoties autem pugnabunt, ipſam utilitatem vincet quod decet. Nam quis neſcit nihil magis profuturum ad abſolutionem Socrati fuiſſe, quàm ſi eſſet uſus illo judiciali genere defenſionis, & oratione ſummiſſa conciliaſſet judicum animos ſibi, criménque ipſum ſolicitè redarguiſſet? Verum id eum minime decebat: ideóque ſic egit, ut qui pœnam ſuam honoribus ſummis eſſet æſtimaturus. Maluit enim vir ſapientiſſimus, quod ſupereſſet ex vita, ſibi perire, quam quod præteriſſet, & quando ab hominibus ſui temporis parum intelligebatur, poſteriorum ſe judiciis reſervavit, brevi detrimento jam ultimæ ſenectutis, ævum ſeculorum omnium conſecutus. Itaque quamvis Lyſias, qui tum in dicendo præſtantiſſimus habebatur, defenſionem illi ſcriptam attuliſſet, uti ea noluit: cùm bonam quidem, ſed parum ſibi convenientem judicaſſet. Quo vel ſolo paret, non perſuadendi, ſed bene dicendi finem in Oratore ſervandum, cum interim

Cic. 1. de Oratore.
Val. lib. 6. cap. 4.

terim perſuadere deforme ſit. Non fuit hoc utile abſolutioni: ſed (quod eſt majus) homini fuit. Et nos ſecundum communem potius loquendi conſuetudinem, quam ipſam veritatis regulam, diviſione hac utimur, ut ab eo quod deceat, utilitatem ſeparemus. Niſi fortè prior ille Africanus, qui patria cedere, quam cum Tribuno plebis humillimo contendere de innocentia ſua maluit, inutiliter ſibi videtur conſuluiſſe: at * P. Rutilius vel quum illo penè Socratico genere defenſionis eſt uſus, vel quum revocante eum P. Sylla manere in exilio maluit, quid ſibi maximè conduceret, neſciebat. Hi verò parva illa, quæ abjectiſſimus quiſque animus utilia credit, ſi cum virtute conferantur, deſpicienda judicaverunt: ideóque perpetua ſeculorum admiratione celebrantur. Neque nos ſimus tam humiles, ut quæ laudamus, inutilia credamus. Sed hoc qualecunque diſcrimen rarò admodum evenit. Cæterum idem ferè (ut dixi) in omni genere cauſſarum & proderit, & decebit. Eſt autem quod omnes & ſemper & ubique ſuadere ac dicere honeſtè faceréque deceat, contráque neminem illo unquam in loco turpiter. Minora verò, quæque ſunt ex mediis, plura ſunt talia, ut aliis ſint concedenda, aliis non ſint: aut pro perſona, tempore, loco, cauſſa magis ac minus vel excuſanda debeant videri, vel reprehendenda. Cùm dicamus autem de rebus aut alienis, aut noſtris, dividenda ratio eſt eorum, dum ſciamus pleraque neutro loco convenire. In primis igitur omnis ſui vitioſa jactatio eſt, eloquentiæ tamen in Oratore præcipuè, affértque audientibus non faſtidium modò, ſed plerunque etiam odium. Habet enim mens noſtra natura ſublime quiddam & erectum, & impatiens ſuperioris. Ideoque abjectos, aut ſummittentes ſe, libenter allevamus, quia hoc facere tanquam majores videmur: & quoties diſceſſit æmulatio, ſuccedit humanitas. At qui ſe ſupra modum extollit, premere ac deſpicere creditur, ne *tam ſe majorem, quàm minores cæteros facere. Inde invident humiliores. Hoc vitium eſt eorum, qui nec cedere volunt, nec poſſunt contendere: rident ſuperiores, improbant bonos. Plerunque verò deprehendas arrogantium fallacem de ſe opinionem: ſed in his veri quoque ſufficit conſcientia. Reprehenſus eſt in hac parte non mediocriter Cicero, quanquam is quidem rerum à ſe geſtarum major, quàm eloquentiæ fuit,

* al. aur. Cic. 1. de Orat.

* al. nec.

Cicero in quibus reprehenſione dignus.

in orationibus utique jactator. At plerunque illud quoque non ſine aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos quibus erat uſus adjutoribus in opprimenda conjuratione, aut reſpondebat invidiæ: cui tamen non fuit par, ſervatæ patriæ pœnam paſſus exilium: ut illorũ quæ egerat in conſulatu frequens commemoratio, poſſit videri non gloriæ magis quàm defenſioni data. Eloquentiam quidem cùm pleniſſimam diverſæ partis advocatis concederet, ſibi nunquam in agendo immodicè arrogavit. Illius ſunt enim, *Siquid eſt in me ingenii, Judices, quod ſentio quàm ſit exiguum* &, *Nam quo minus ingenio poſſum, ſubſidium mihi diligentia comparavi.* Quinetiam contra Q. Cæcilium de accuſatore in Verrem conſtituendo, quamvis multum eſſet in hoc quoque momenti, uter ad agendum magis idoneus veniret; dicendi tamen facultatem magis illi detraxit, quàm arrogavit ſibi: ſeque non conſequutum, ſed omnia feciſſe ut poſſet eam conſequi, dixit. In epiſtolis aliquando familiariter apud amicos, nonnunquam in dialogis, aliena tamen perſona, verùm de eloquentia ſua dicit. Et apertè tamen gloriari, neſcio an ſit magis tolerabile, vel ipſa vitii hujus ſimplicitate, quàm illa jactatione perverſa, ſi abundans opibus pauperem ſe neget, nobilis obſcurum, & potens * infirmũ; quàm ſi diſertus imperitum planè & infantem vocet. Ambitioſiſſimum gloriandi genus eſt, etiam deridere. Ab aliis ergo laudemur. Nam ipſos, ut Demoſthenes ait, erubeſcere, etiam cùm ab aliis laudabimur, decet. Neque hoc dico, non aliquando de rebus à ſe geſtis Oratori eſſe dicendum; ſicut eidem Demoſtheni pro Cteſiphonte: quod tamen ita emendavit, ut neceſſitatem id faciendi oſtenderet, invidiámque omnem in eum regereret, qui hoc ſe coëgiſſet. Et M. Tullius ſæpe dicit de oppreſſa conjuratione Catilinæ; ſed modò id virtuti ſenatus, modò providentiæ deorum immortalium aſſignat. Plerunque contra inimicos atque obtrectatores plus vendicat ſibi. Erant enim tuenda cùm objicerentur. In carminibus utinam pepercisset; quæ non deſierunt carpere maligni. &,

Pro Arch.
Pro Quint.
in Div. n.

Lib. 3. de Oratore, in Bruto.

* al. obſcurum, potens, infirmum, & diſertus impoſitum plane &.

In Piſonem.

Pro Rabirio.

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.
O fortunatam natam me conſule Romam.

In libro temporum ſuorum.

& Jovem illum, à quo in concilium deorum advocatur: & Minervam, quæ omnes eum artes edocuit: quæ ſibi ille, ſecutus quædam Græcorum exempla, permiſerat. Verum Eloquentiæ ut indecora jactatio, ſic nonnunquam concedenda fiducia eſt. Nam quis reprehendat hæc, *Quid putem? contemptumne me? Non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid deſpicere poſſit Antonius.* Et paulò poſt apertius: *An decertare mecũ voluit contentione dicendi? Hoc quidem beneficium eſt. Quid enim plenius, quid uberius, quàm mihi pro me, & contra Antonium dicere?* Arrogantes & illi, qui ſe judicaſſe de cauſſa, nec aliter affuturos fuiſſe proponunt. Nam & inviti judices audiunt præſumentem partes ſuas: nec hoc Oratori contingere inter adverſarios, quod Pythagoræ inter diſcipulos contigit, poteſt, *Ipſe dixit.* Sed iſtud magis minúſve vitioſum eſt pro perſonis dicentium. Defenditur enim aliquatenus ætate, dignitate, autoritate: quæ tamen vix in ullo tanta fuerint, ut non hoc affirmationis genus temperandum ſit aliqua moderatione; ſicut omnia in quibus patronus argumentum ex ſeipſo petet. Quod fuiſſet tumidius, ſi criminis loco eſſe negaſſet Cicero, Equitis Romani eſſe filium ſe defendente. At ille fecit hoc etiam favorabile, conjungendo cum judicibus dignitatem ſuam. Equitis autem Romani eſſe filium, criminis loco poni ab accuſatoribus, neque his judicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. Impudens, tumultuoſa, iracunda actio, omnibus indecora: ſed ut quiſque ætate, dignitate, uſu præcedit, magis in ea reprehendendus. Videas autem rixatores quoſdam neque judicum reverentia, neq; agendi more ac modo contineri. Ex * quo ipſo mentis habitu manifeſtum ſit tam in ſuſcipiendis, quam in agendis cauſſis, nihil penſi habere. Profert enim mores plerunque oratio, & animi ſecreta detegit. Nec ſine cauſſa Græci prodiderunt, ut vivat, quemque etiam dicere. Humiliora illa vitia, ſummiſſa adulatio, affectata ſcurrilitas, in rebus ac verbis parum modeſtis ac pudicis vilis pudor, in omni negotio neglecta autoritas: quæ ferè accidunt iis qui nimium aut blandi eſſe, aut ridiculi volunt. Ipſum etiam eloquẽtiæ genus alios aliud decet. Nam neque tam plenum, & erectum, & audax, & præcultum ſenibus convenerit; quàm preſſum & mite, & limatũ, & quale intelligi vult Cicero, cùm dicit, orationem ſuam cœpiſſe caneſcere: ſicut veſtib. quoque non purpura coccóque fulgentibus illa ætas ſatis

Initio Philip. 2.

Cic. 1. de nat. Deor.

Pro Cælio.

* *al.* contineri; quo ipſo. *Vide Stob. ſerm.* 34, 35, & 36.

In Bruto.

apta ſit. In juvenibus etiam uberiora paulò, & penè periclitantia
feruntur. At in iiſdem ſiccum & ſolicitum, &
contractum dicendi propoſitum, plerunque affectatione
ipſa ſeveritatis inviſum eſt: quando etiam morum ſenilis
autoritas, immatura in adoleſcentibus creditur. Simpliciora
militares decent. Philoſophiam ex profeſſo (ut quidam
faciunt) oſtentantibus, parum decori ſunt plerique orationis
ornatus, maximéque ex affectibus, quos illi vitia dicunt.
Verba quoque exquiſitiora, & compoſitio numeroſa
tali propoſito diverſa. Non enim ſolùm illa lætiora, qualia
Pro Arch. à Cicerone dicuntur, *Saxa atque ſolitudines voci reſpondent:*
ſed etiam illa, quanquam plena ſanguinis, *Vos enim jam*
Pro Milo. *Albani tumuli atque luci, vos inquam, imploro atque teſtor, vóſque
Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ &
æquales:* non conveniant barbæ illi atque triſtitiæ. At vir civilis,
veréque ſapiens, qui ſe non ocioſis diſputationibus; ſed
adminiſtrationi reipublicæ dederit (à qua longiſſimè iſti
qui philoſophi vocantur, receſſerunt) omnia quæ ad
efficiendum oratione quod propoſuerit, valent, libenter
adhibebit: cùm prius quod honeſtum ſit, efficere in animo
* al. Et. ſuo conſtituerit. Eſt * quod principes deceat, aliis
non conceſſeris. Imperatorum ac triumphalium ſeparata
eſt aliqua ex parte ratio eloquentiæ: ſicut Pompeius
abunde diſertus rerum ſuarum narrator: & hic qui bello
civile ſe interfecit, Cato, eloquens ſenator fuit. Idem dictum,
ſæpe in alio liberum, in alio furioſum, in alio ſuperbum
Homer. Iliad. eſt. Verba adverſus Agamemnonem à Therſite habita
2. ridentur, da illa Diomedi, aliíve cui pari, magnum animum
ferre præ ſe videbuntur. *Ego te conſulem putem,* in-
3. de Orat. quit L. Craſſus Philippo, *cùm tu me non putes ſenatorem?*
Vox honeſtiſſimæ libertatis, non tamen ferres quemcunque
dicentem. Negat ſe magni facere aliquis poëtarum;
utrum Cæſar, ater an albus homo ſit: inſania, verte, ut idem
Cæſar de illo dixerit, arrogantia eſt. Major in perſonis
obſervatio eſt apud comicos tragicóſque. Multis enim
utuntur, & variis. Eadem & eorum qui orationes aliis ſcribebant,
fuit ratio, & declamantium eſt. Non enim ſemper
ut advocati, ſed plerunque ut litigatores dicimus. Verum
etiam in iis cauſſis quibus advocamur, eadem differentia
diligenter eſt cuſtodienda. Utimur enim fictione
perſonarum, & velut ore alieno loquimur; dandique ſunt

De Aptè dicendo.

iis quibus vocem accommodamus, ſui mores. Alter enim P. Clodius, aliter Appius Cæcus, aliter Cæcilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. Quid aſperius lictore Verris? *Ut adeas, tantum dabis?* Quid fortius illo? Cujus inter ipſa verborum ſupplicia una vox audiebatur, *Civis Romanus ſum.* Quàm dignæ Milonis in peroratione ipſa voces eo viro, qui pro republica ſeditioſum ciuem toties compeſcuiſſet, quique inſidias virtute ſuperaſſet? Denique non modò quot in cauſſa, totidem in proſopopœia ſunt varietates: ſed hoc etiam plures, quòd in his puerorum, fœminarum, populorum, mutarum etiam rerum aſſimulamus affectus, quibus omnibus debetur ſuus decor. Eadem in iis pro quibus agemus, obſervanda ſunt. Aliter enim pro alio ſæpe dicendum eſt, ut quiſque honeſtus, humilis, invidioſus, favorabilis erit; adjecta propoſitorum quoque, & anteactæ vitæ differentia. Jucundiſſima verò in Oratore humanitas, facilitas, moderatio, benevolentia. Sed illa quoque diverſa bonum virum decent, malos odiſſe, publica vice commoveri, ultum ire ſcelera & injurias: & omnia, ut initio dixi, honeſta. Nec tantum quis & pro quo, ſed etiam apud quem dicas, intereſt. Facit enim & fortuna diſcrimē & poteſtas: nec eadem apud principem, magiſtratum, ſenatorem, privatum tamen * liberum, ratio eſt: nec eodem ſono publica judicia, & arbitrorum diſceptationes aguntur. Nam ut orantem pro capite ſolicitudo deceat & cura, & omnes ad amplificandum orationem quaſi machinæ: ita in parvis rebus judiciiſque vana ſint eadem, rideatúrque meritò qui apud diſceptatorem de re leviſſima ſedens dicturus, utatur illa Ciceronis confeſſione; non modò ſe animo commoveri, ſed etiam corpore ipſo perhorreſcere. Quis verò neſciat quin aliud dicendi genus poſcat gravitas ſenatoria, aliud aura popularis? cum etiam ſingulis judicantibus, non ipem apud graves viros, quod leviores: non idem apud eruditum, quod militarem ac ruſticum deceat: ſitque nonnunquam ſummittenda & contrahenda oratio, ne judex eam vel intelligere vel capere non poſſit. Tempus quoque ac locus egent obſervatione propria. Nam & tempus tum lætum, tum triſte, tum liberum, tum auguſtum eſt. Atqui ad hæc omnia componendus Orator. Et loco publico privatóne; celebri, an ſecreto; aliena civitate, an tua; in

Pro Cælio.

Act. 7. in Verrem.

* *Al.* Tantum.

Pro Milo.

caſtris denique, an foro dicas, intereſt plurimum; ac ſuam quicque formam, & proprium quendam modum eloquentiæ, poſcit? cum etiam in cæteris actibus vitæ non idem in foro, curia, campo, theatro, domi, facere conveniat, & pleraque, quæ natura non ſunt reprehendenda, atque ideo interim ſunt neceſſaria, alibi quàm mos permiſerit, turpia
Sup. Lib. 8. c. 3. habeantur. Illud jam diximus, quantò plus nitoris & cultus demonſtrativæ materiæ, ut ad delectationem audientium compoſitæ, quam quæ ſunt in actu & contentione, ſuaſoriæ judicialéſque permittant.

Hoc adhuc adiiciendum, aliquas etiam quæ ſunt egregiæ dicendi virtutes quo minus deceant, effici conditione cauſſarum. An quiſquam tulerit reum in diſcrimine capitis, præcipuè qui apud victorem & principem pro ſe ipſe dicat, frequenti tranſlatione, fictis ac repetitis ex vetuſtate verbis, compoſitione quæ ſit maximè à vulgari uſu remota, decurrentibus periodis, quam latiſſimis locis ſententiíſque dicentem? Non perdant hæc omnia neceſſarium periclitanti ſolicitudinis colorem, petendúmque etiam innocentibus miſericordiæ auxilium? Commoveaturne * quiſquam ejus fortuna, quem tumidum, ac ſui jactantem, & ambitioſum inſtitorem eloquentiæ in ancipiti ſorte videat? Non; imò oderit reum verba aucupãtem, & anxium de fama ingenii, & cui eſſe diſerto vacet. Quod mirè Cælius in defenſione cauſſæ, qua reus de vi fuit, comprehendiſſe mihi videtur, *Ne cui veſtrûm, atque etiam omnium qui ad rem agendam, adſunt, mens aut vultus moleſtior, aut vix immoderatior aliqua, aut denique, quod nimium eſt, jactantior geſtus fuiſſe videatur.* Atque ſunt quædam actiones in ſatisfactione, deprecatione, confeſſione poſitæ: ſententiolíſne flendum erit? Epiphonemata aut enthymemata exorabũt? Non quicquid meris adiicietur affectibus, omnes eorum diluet vires, & miſerationem ſecuritate laxabit? Agè, ſi de morte filii ſui, vel injuria, quæ morte ſit gravior, dicendum patri fuerit, aut in narrando gratiam illam expoſitionis: quæ continget ex ſermone puro atque dilucido, quæret, breviter ac ſignificanter ordinem rei protuliſſe contentus, aut argumenta diducet in digitos, & propoſitionum ac partitionum captabit leporem: & ut plerunque in hoc genere moris eſt, intentione omni remiſſa loquetur? Quò fugerit interim dolor ille? ubi lachrymæ ſubſtiterint? unde

* Al. Moveaturne.

ſe in

De Aptè dicendo.

ſe in medium tam ſecura obſervatio artium miſerit? Non ab exordio uſque ad ultimam vocem continuus quidam gemitus, & idem triſtitiæ vultus ſervabitur, ſi quidem volet dolorem ſuum etiam in audientes transfundere? quem ſi uſquam remiſerit, in animum judicantium non reducet. Quod præcipuè declamantibus (neque enim me pœnitet ad hoc quoque opus meum, & curam ſuſceptorem ſemel adoleſcentium reſpicere) cuſtodiendum eſt, quo plures in ſchola finguntur affectus, quos non ut advocati, ſed ut paſſi ſubimus. Cùm etiam hoc genus ſimulari litium ſoleat, cùm jus mortis à ſenatu quidam, vel ob aliquam magnam infœlicitatem, vel etiam pœnitentiam petunt: in quibus non ſolùm cantare, quod vitium pervaſit, aut laſcivire, ſed ne argumentari quidem niſi miſtis, & quidem ita, ut in ipſa probatione magis emineant, affectibus decet. Nam qui intermittere in agendo dolorem poteſt, videtur poſſe etiam deponere. Neſcio tamen an hujus (de quo loquimur) decoris cuſtodia maximè circa eos contra quos dicimus, examinanda ſit. Nam ſine dubio in omnibus ſtatim accuſationibus hoc agendum eſt, ne ad eas libenter deſcendiſſe videamur. Ideoque mihi illud Caſſii Severi non mediocriter diſplicet, *Dii boni, vivo, & quo me vivere juvet, Aſpernatem reum video.* Nõ enim juſta ex cauſſa vel neceſſaria videri poteſt poſtulaſſe eum, ſed quadam accuſandi voluptate. Præter hoc tamen, quod eſt commune, propriam moderationem quædam cauſſæ deſiderant. Quapropter & qui curationem bonorum patris poſtulabit, doleat ejus valetudine; & quamlibet gravia filio pater objecturus, miſerrimam ſibi oſtendat eſſe hanc ipſam neceſſitatem: nec hoc paucis modò verbis, ſed toto colore actionis, ut id eum non dicere modò, ſed etiam verè dicere appareat. Nec cauſſanti pupillo ſic tutor iraſcitur unquam, ut non remaneant amoris veſtigia, & ſacra quædam patris ejus memoria. Jam quo modo contra abdicantem patrem, querentem uxorem, agi cauſſam oporteret, in libro, ut arbitror, ſeptimo dixi. Quando etiam ipſos loqui, quãdo advocati voce uti deceret, quartus liber, in quo proœmii præcepta ſunt, continet. Eſſe & in verbis quod deceat, aut turpe ſit, nemini dubium eſt. Vnum jam igitur huic loco, quod eſt ſanè ſummæ difficultatis, adiiciendum videtur, quibus modis ea quæ ſunt naturâ parum ſpecioſa, quæque non dicere, ſi

Cap. de qualitate.

utrum-

Elocutio.

utrumlibet eſſet liberum, maluiſſemus; non tamen ſine indecora dicentibus. Quid aſperiorem habere frontem poteſt, aut quid aures hominum magis reſpuunt, quàm cum eſt filio filiive advocatis in matrem perorandum? aliquando tamen neceſſe eſt, ut in cauſſa Cluentii Habiti: ſed non ſemper illa via, qua contra Saſſiam Cicero uſus eſt: non quia non ille optimè, ſed quia plurimum refert, qua in re & quomodo lædat. Itaque illa cùm filii caput palam impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen quæ ſola ſupererant, divinè Cicero ſervavit. Primùm, ne obliviſceretur reverētiæ, quæ parentibus debetur, deinde ut repetitis altiùs cauſſis, diligentiſſimè oſtenderet, quàm id quod erat in matrem dicturus, non oporteret modò fieri, ſed etiam neceſſe eſſet. Primáque hæc expoſitio fuit, quanquam ad præſentem quæſtionem nihil pertinebat, adeò in cauſſa difficili atque perplexa nihil prius intuendum credidit, quàm quid deceret. Fecit itaque nomen parentis non filio invidioſum, ſed ipſi in quam dicebatur. Poteſt tamen aliquando mater & in re leviore aut minùs infeſta contra filium ſtare: tum lenior atque ſummiſſior decebit oratio. Nam & ſatis faciendo, aut noſtram minuemus invidiam, aut etiam in diverſum eam tranſferemus; & ſi graviter dolere filium palàm fuerit, credetur abeſſe ab eo culpa, fietque ultro miſerabilis. Avertere quoque in alios crimen decet, ut fraude aliquorum concita credatur: & omnia nos paſſuros, nihil aſperè dicturos, teſtandum: ut etiam ſi non poſſimus non conviciari, nolle videamur. Etiam ſi quid obiiciendum erit, officium eſt patroni, ut id filio invito, ſed fide cogente facere credatur. Itaque poterit uterque laudari. Quod de matre dixi, de utroque parente accipiendum eſt. Nam inter patres etiam filioſque, cùm interveniſſet emancipatio, litigatum ſcio. In aliis quoque propinquitatibus cuſtodiendum eſt, ut inviti, & neceſſario, & parcè judicemur dixiſſe: magis autem aut minus, ut cuiq; perſonæ debetur reverentia. Eadem pro libertis adverſus patronos obſervantia. Et ut ſemel plura complectar, nunquam decebit ſic adverſus tales agere perſonas, quo modo contra nos agi ab hominibus conditionis ejuſdem iniquo animo tuliſſemus. Præſtatur hoc aliquando etiam dignitatibus, ut libertatis noſtræ ratio reddatur, ne quis nos aut petulantes in lædendis his, aut etiam ambitioſos

De Aptè dicendo.

tioſos putet. Itaque Cicero quanquam erat in Cottam graviſſime dicturus, neque aliter agi P. Oppii cauſſa poterat, longa tamen præfatione excuſavit officii ſui neceſſitatem. Aliquando etiam inferioribus, præcipuèque adoleſcentulis parcere aut mederi decet. Utitur hac moderatione Cicero pro Cælio contra Atracinum, ut eum non inimicè corripere, ſed penè patriè monere videatur. Nam & juvenis, & nobilis, & non injuſto dolore venerat ad accuſandum. Sed in iis quidem, in quibus vel judici, vel etiam aſſiſtentibus ratio noſtræ moderationis probari debet, minor eſt labor: illic plus difficultatis, ubi ipſos contra quos dicimus, veremur offendere. Duæ ſimul hujuſmodi perſonæ Ciceroni pro Muræna dicenti obſtiterunt, M. Catonis Serviique Sulpitii: quàm decenter tamen Sulpitio cùm omnes conceſſiſſet virtutes, ſcientiam petendi conſulatus ademit? Quid enim aliud eſſet quo ſe victum homo nobilis & juris antiſtes magis ferret? Ut verò rationē defenſionis ſuæ reddidit, cùm ſe ſtuduiſſe petitioni Sulpitii cōtra honorem Murenæ, non idem debere accuſationi contra caput, diceret? Quàm molli autē articulo tractavit Catonem? cujus naturam ſummè admiratus non ipſius vitio, ſed Stoicæ ſectæ, quibuſdam in rebus factam duriorem videri volebat; ut inter eos non forenſem contentionem, ſed ſtudioſam diſputationem crederes incidiſſe. Hæc eſt profectò ratio, & certiſſimum præceptorum genus illius viri obſervatio, ut cùm aliquid detrahere ſalua gratia velis, concedas alia omnia: in hoc ſolo vel minùs peritum quàm in cæteris; adjecta, ſi poterit fieri, etiam cauſſa cur ita ſit; vel paulò pertinaciorem, vel credulum, vel iratum, vel impulſum ab aliis. Hoc illis commune remedium eſt, ſi in tota actione æqualiter appareat non honor modò, ſed etiam charitas: præterea cauſſa ſit nobis juſta ſic dicendi: neque id moderatè tantùm faciamus, ſed etiam neceſſariò. Diverſum ab hoc, ſed facilius, cùm hominum aut alioqui turpium, aut nobis inviſorum quædam facta laudanda ſunt. Decet enim rem ipſam probare in qualicunque perſona. Dixit Cicero pro Gobinio & P. Vatinio inimiciſſimis antea ſibi hominibus, & in quos orationes etiam ſcripſerat: verùm cauſſa juſta ſit fatendo non ſe de ingenii fama, ſed de fide eſſe ſolicitum. Difficilior ei ratio in judicio Cluentiano fuit, cùm Scamandrum neceſſe haberet dicere

Elocutio.

dicere nocentem, cujus egerat cauſſam. Verùm illud elegantiſſimè, cùm eorum à quibus ipſe productus eſſet, preces, tum etiam adoleſcentiam ſuam excuſat: detracturus alioqui plus autoritatis, ſi in cauſſa præſertim inſpecta, ſe eum eſſe, qui temerè nocentes reos ſuſciperet, fateretur. Apud judicem verò, quum aut proponitur alienum cõmodum in cauſſa quam ſuſceperimus; aut ſuum, ut perſuadendi ardua ratio, ita dicendi expeditiſſima. Fiducia enim juſtitiæ ejus, non cauſſæ, nihil nos timere ſimulabimus. Ipſe erit gloria inflandus, ut tanto clarior futura ſit fides ac religio in pronunciando, quanto minus vel offenſæ vel utilitati ſuæ indulſerit. Hoc modo & apud eos à quibus appellatũ erit, ſi fortè ad eoſdem remittemur, adjicienda ratio vel neceſſitatis alicujus ſi id cauſſæ cedit, vel erroris, vel ſuſpicionis. Tutiſſimum ergo pœnitentiæ confeſſio: & ſatisfactio culpæ: perducendúſque omni modo judex ad iræ pudorem. Accidit etiam nonnunquam, ut eandem cauſſam de qua pronuntiavit, cognoſcat iterum: tum illud quidem commune, apud alium nos judicem diſputaturos de illius ſententia non fuiſſe, neque enim emendari ab alio, quàm ab ipſo fas eſſe, cæterum ex cauſſa, ut quæq; permittet, aut ignorata quædã, aut defuiſſe teſtes, aut (quòd timidiſſimè, & ſi nihil aliud planè fuerit, dicendum eſt) patronos non ſatisfeciſſe *. Succurret etiam, ſi apud alios judices agetur, ut in ſecunda aſſertione, aut in centumviralibꝰ judiciis duplicibus, parte victa. Decentius erit, quoties contigerit, ſervare judicum pudorem: de qua relatius in probationum loco dictum eſt. Poteſt euenire, vt in aliis reprehendenda ſint, quæ ipſi fecerimus: vt objicit Tubero Ligario, quòd in Africa fuerit. Et ambitus quidam damnati, recuperãdæ dignitatis gratia reos ejuſdem criminis detulerunt, ut in ſcholis luxuriantem patrem luxurioſus ipſe juvenis accuſat. Id quam decenter fieri poſſit, equidem non invenio; niſi aliquid reperiatur quod interſit, perſona, ætas, tempus, cauſſa, locus, animus. Tubero juvenem ſe patri hæſiſſe, illum à ſenatu miſſum non ad bellum, ſed ad frumentum coëmendum ait: ut primùm licuerit, à partibus receſſiſſe: Ligarium & perſeveraſſe, & non pro Cn. Pompeio, inter quem & Cæſarem dignitatis fuerit contentio, cùm ſalvam uterque rempublicam vellet, ſed pro Juba atque Afris inimiciſſimis populo Romano ſtetiſſe. Cæterùm vel Facillimum

* *al.* non ſatisfeciſſe ſuccurret, etiamſi.

Lib. 5. c. 2.

limum eſt ibi alienam culpam accuſare, ubi fateris tuam. Verùm id jam judicis eſt non actoris. Quod ſi nulla contingit excuſatio, ſola colorem habet pœnitentia. Poteſt enim videri ſatis emendatus, qui in odium eorum in quibus erraverat, ipſe converſus eſt. Sunt enim quidam, qui hoc natura ipſa rei nõ indecens faciunt: ut cũ pater ex meretrice natum, quòd amet meretricem in matrimonium, abdicat. Scholaſtica materia, ſed quæ non poſſit accidere. Hic igitur multa non deformiter dicet: vel quòd omnium ſit *Votum* parentum, ut honeſtiores quàm ſint ipſi, liberos habeant (nam & filia nata, meretrix eam mater pudicam eſſe voluiſſet;) vel quod humilior ipſe fuerit; (licet enim hoc dicere;) vel quòd non habuerit patrem qui moneret: quin eò minùs faciendum filio fuiſſe, ne renovaret domus pudorem, & exprobraret patri nuptias, matri prioris vitæ neceſſitatem: ne deniq; legem quandam ſuis quoque ſubinde liberis daret: & credibilis erit etiam propria quædam in illa meretrice turpitudo, quam nunc hic pater ferre non poſſit. Alia prætereo. Neque enim tunc declamamus, ſed oſtendimus nonnunquam poſſe ipſis incommodis dicentem bene uti. Illic Major æſtus, ubi quis pudenda queritur, ut ſtuprum; præcipuè in maribus: aut os profanatum. Non dico ſi loquatur ipſe: (nam quid aliud ei quàm gemitus ac fletus, & execratio vitæ conveniat? ut judex intelligat potius dolorem illum, quàm audiat;) ſed patrono quoque per ſimiles affectus eundum erit, quia hoc injuriæ genus verecundius ineſt paſſis quàm auſis. Mollienda eſt in pleriſque alio colore aſperitas orationis, ut Cicero de proſcriptorum liberis fecit. Quid enim crudelius, quàm homines honeſtis parentibus ac majoribus natos, à republica ſummoveri? Itaque durum id eſſe ſummus ille tractandorum animorum artifex confitetur: ſed ita legibus Syllæ cohærere ſtatum civitatis affirmat, ut his ſolutis ſtare ipſa non poſſit. Aſſecutus itaque eſt, ut aliquid eorum quoque cauſſa videretur facere, contra quos diceret.

Legum ſolutio quàm periculoſa.

Illud etiam in jocis monui, quàm turpis eſſet fortunæ inſectatio: & ne in totos ordines, aut gentes, aut populos petulantia incurreret. Sed interim fines patrocinii cogit quædam de univerſo genere aliquorum hominum dicere, ut libertinorum, vel militum, vel publicanorum, vel ſimiliter aliorum : in quibus omnibus commune remedium eſt, ut ea quæ lædunt, non libenter tractare videaris : nec in omnia impetum facias : ſed in id quod expugnandum eſt : & reprehendens, alia laude compenſes. Similiter cupidos dicas eſſe, non mirum, quòd periculorum ac ſanguinis majora ſibi deberi præmia putent eoſdem petulantes, & hoc fieri, quòd bellis magis quàm paci aſſueverint. Libertinis detrahenda eſt autoritas : licet his teſtimonium reddere induſtriæ, per quam exierint de ſervitute. Quod ad nationes exteras pertinet, Cicero variè detracturus Græcis teſtibus fidem, doctrinam his concedit ac literas : ſéque ejus gentis amatorem eſſe profitetur. Sardos contemnit, Allobrogas ut hoſteis inſectatur : quorum nihil tunc cùm diceretur, parum aptum, aut remotum à cura decoris fuit. Verborum etiam moderatione detrahi ſolet, ſiqua eſt rei invidia, ſi aſperum dicas nimium ſeverum, injuſtum perſuaſione labi, pertinacem ultra modum tenacem eſſe propoſiti : plerunque velut ipſos coneris ratione vincere, quod eſt moleſtiſſimum. * Indecorum eſt ſuper hæc omnia nimium : ideóque etiam quod natura rei ſatis aptum eſt, niſi modo quoque temperetur, gratiam perdit. Cujus rei obſervatio judicio magis quodam cenſeri, quàm præceptis tradi poteſt. Quantum ſatis ſit, & quantum recipiant aures, non habet hæc res menſuram, & quaſi pondus ; quia ut in cibis, alia aliis magis complent. Adjiciendum etiam breviter videtur, quòd ferè dicendi virtutes diverſiſſimæ, non ſolùm ſuos amatores habeant, ſed ab eiſdem ſæpe laudentur. Nam Cicero quodam loco ſcribit id eſſe optimum, quod cùm te facilè crediderìs conſequi imitatione, non poſſis. Alia verò, non ſe id egiſſe, ut ita diceret quomodo ſe quilibet poſſe confideret, ſed quomodo nemo. Quod poteſt pugnare inter ſe videri. Verùm utrumque, ac meritò, laudatur. Cauſſa enim modò diſtat : quia ſimplicitas illa, & velut ſecuritas inaffectatæ orationis, mirè tenues cauſſas decet : majoribus illud admirabile dicendi genus magis convenit. In utroque eminet Cicero, ex quibus alterum imperiti ſe poſſe conſequi credent, neutrum qui intelligunt.

In orationib. pro Flacco, Vareno & Fonteio.

* *al.* molliſſimum.

In Orato.

De Memoria.

CAP. II.

ARGUMENTUM.

Memoria & pronunciatio potiſſimum ad dicendum pertinent: ergo hoc loco commodè tractantur. Hoc itaque capite, quantus eloquentiæ theſaurus ſit memoria, quæ res nobis atque verba ſemper repræſentat, ſine qua nulla conſtet aliarum partium, prædicat. Ejus partes duas facit: facilè percipere, & fideliter continere, non ſolùm ſcripta, ſed etiam cogitata: & tam adverſariorum quàm noſtra. Vim ejus naturalem deſcribit: quę tamen ratione juvetur, & exercitatione augeatur, firmetúrque. Quare memoriam duplicem eſſe, naturalem & artificioſam contendit. Artificioſæ primum inventorem, & ex quo eventu, Simonidem commemorat. Eámque tribus conſtare, locis, imaginibus, & præceptis oſtendit. Loca multa illuſtria, explicata modicis intervallis. Imagines rerum & verborum efficaces, acres, inſignitas deſiderat: quibus modus aliquis ſtatuendus ſit; ne vanitate quadam aut oſtentatione minutim concidantur, quod orationi perpetuæ ediſcendæ parum convenit. ¶ Ediſcendi rationem triplicem facit, tacitè ſecum, voce leniter expreſſa, & alio legente. Primam magnoperè probat, ſi cogitationibus & perturbationibus ſimus vacui. Quibus ut occurramus, ſic adhibenda vox, quæ duplici motu juvet, audiendi & dicendi: quę ſecunda ratio erit. Tertiæ commoda cùm incommodis comparat, & oſtendit eſſe majora. ¶ Quo pacto longior oratio memoria complectenda ſit, præcepta tradit: ut per partes ediſcatur non exiguas, ſed quæ locum quemque ad finem perducant: quibus apponendæ ſint notæ rei convenientes: ut ſi de nave dicendum, anchora: ſi de bello, ſpiculum. Aliquando etiam, quæ ab aliquo ſimili memoriam transferunt, ad id quod continendum eſt: ut ſi Fabius tenendus ſit; ſuccurrat cunctator ille: ſi Cicero, veniat in mentem, ciceris. Aliquando etiam non ſimiles: ut ſi annulum alliges, ut cur id feceris, requiras. Reliqua hujus rei præcepta ſunt: ut bene valeamus, ut animus ſit liber cogitationibus, ut digeſtus cibus, ut eadem cera aut tabula utamur in qua ſcripſimus, ut adſit exercitatio cogitandi ediſcendique: pauca primùm, deinde paulatim plura. Ut diviſione utamur, & bona compoſitione: ut poëtica primùm ediſcamus, deinde oratoria, tertiò ſolutiora numeris, ut tardiora ingenia nocte interpoſita recordationem adhibeant. ¶ Poſtremò ingeniis fideli & magna memoria præditis, & tempore abundantibus, ad verbum ediſcenda omnia imperat: dura verò aut nulla, extemporali tamen dicendi facultate valentibus, comprehenſis animo rebus, eloquendi facultatem liberam permittit: & quantum memoria natura ſtudioque valeat, Themiſtoclis, Mithridatis, Craſſi atque Cyri exemplis oſtendit.

Memoria commendatio.

MEmoriam quidã naturæ modò eſſe munus exiſtimaverunt, eſtque in ea non dubiè plurimùm: ſed ipſa

Memoria.

excolendo, ſicut alia omnia, augentur: & totus de quo diximus, adhuc inanis eſt labor, niſi cæteræ partes hoc velut ſpiritu contineantur. Nam & omnis diſciplinæ memoria conſtat, fruſtráque docemur, ſi quicquid audimus, præterfluit: & exemplorum, legum, reſponſorum, dictorum, benéque factorum velut quaſdam copias, quibus abundare, quáſque in promptu ſemper habere debet Orator, eadem illa vis repræſentat. Neque immeritò theſaurus hic eloquentiæ dicitur. Sed non firmè tantùm continere, verumetiam citò percipere multa acturos oportet: nec quæ ſcripſeris modò, iterata lectione complecti, ſed in cogitatis quoque rerum ac verborum contextum ſequi: & quæ ſint ab adverſa parte dicta, meminiſſe: nec utique ex quo dicta ſunt ordine refutare, ſed opportunis locis ponere. quid? extemporalis oratio non alio modo videtur mẽtis vigore cõſtare. Nam dum alia dicimus, quæ dicturi ſumus, intuenda ſunt. Ita cùm ſemper cogitatio ultra id quod eſt, longius quærit: quicquid interim reperit, quodammodo apud memoriam deponit: quod illa quaſi media quædam manus acceptum ab inventione, tradit elocutioni. Non arbitror autem mihi in hoc immorandum, quid ſit quod memoriã faciat: quanquam plerique imprimi quædam veſtigia noſtro animo, quæ velut in ceris annulorum ſigna ſerventur, exiſtimant. Neque ero tam credulus, ut quaſi habitu tardiorem firmiorémque memoriam fieri putem. Ejus autem quod ad animum pertinet, magis admirer naturam, ſubitò res vetuſtas tanto ex intervallo repetitas reddere ſe & offerre: nec tantùm requirentibus, ſed etiam ſponte interim: nec vigilantibus, ſed etiam quiete compoſitis magis: eóque illa quoque animalia quæ carere intellectu videmus, meminerunt, & agnoſcunt, & quamlibet longo itinere diducta, ad aſſuetas ſibi ſedes revertuntur. Quid non hæc varietas mira eſt, excidere proxima, vetera inhærere? heſternorum immemores, acta pueritiæ recordari? Quid, quòd quædam requiſita ſe occultant, & eadem fortè ſuccurrunt? nec manet ſemper memoria? ſed aliquando etiam redit? Neſciretur tamen quanta vis eſſet ejus, quanta divinitas illa, niſi in hoc lumen orandi vim extuliſſet. Non enim rerum modò, ſed etiam verborum ordinẽ præſtat: nec ea pauca contexit, ſed durat propè in infinitum; & in longiſſimis actionibus prius audiendi patientia quàm memoriæ

De Memoria

riæ fides deficit. Quod & ipſum argumentum eſt, ſubeſſe artem aliquam, juvarique ratione naturam: cùm iidem docti facere illud, indocti & inexercitati non poſſimus, quanquam invenio apud Platonem obſtare memoriæ, uſum literarũ: videlicet quòd illa quæ ſcriptis repoſuimus, velut cuſtodire deſinimus, & ipſa ſecuritate dimittimus. Nec dubium eſt, quin plurimùm in hac parte valeat mentis intentio, & velut acies luminum à proſpectu rerum quas intuetur, non averſa. Vnde accidit, ut quæ per plures dies ſcribimus ediſcendi cauſſa, cogitatione ipſa contineat. Artem autem memoriæ primus oſtendiſſe dicitur Simonides, cujus vulgata fabula eſt; Cum pugili coronato carmen, quale componi victoribus ſolet, mercede pacta ſcripſiſſet; abnegata ei pecuniæ pars eſt, quòd more poëtis frequentiſſimo digreſſus, in laudes Caſtoris & Pollucis exierat: quapropter partem ab iis petere, quorum facta celebraſſet, jubebatur: & perſolverunt, ut traditum eſt. Nam cùm eſſet grande convivium in honorem ejuſdem victoriæ, atque adhibitus ei cœnæ Simonides, nuntio eſt excitus, quòd cum duo juvenes equis advecti deſiderare majorem in modum dicebantur. Et illos quidem non invenit, fuiſſe tamen gratos erga ſe exitu comperit. Nam vix eo limen egreſſo, triclinium illud ſupra convivas corruit, atque ita contudit, ut non ora modò oppreſſorum, ſed mẽbra etiam omnia requirentes ad ſepulturam propinqui, nulla nota poſſent diſcernere. Tum Simonides dicitur, memor ordinis quo quiſque diſcubuerat, corpora ſuis reddidiſſe. Eſt autem magna inter autores diſſentio, Glaucõne Caryſtio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ ſcriptum ſit id carmen: & Pharſali fuerit hæc domus, ut ipſe quodam loco ſignificare Simonides videtur, atque Apollodorus & Eratoſthenes, & Euphorion, & Lariſſæus Eurypylus tradiderunt: an Granone, ut Apollas Callimachus, quem ſecutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopam nobilem Theſſalum periiſſe in eo convivio conſtat, adiicitur ſororis filius, putant & ortos pleroſque ab illo Scopa, qui major ætate fuerit: quanquam mihi totum de Tyndaridis fabuloſum videtur: neque omnino hujus rei meminit uſquam poëta ipſe, profectò non taciturus de tanta ſua gloria. Ex hoc Simonidis facto notatum videtur, juvari memoriam ſignatis animo ſedibus, idque credere ſuo

In Phædro & Timæo. Literarũ uſus ut memoriæ obſit & proſit.

Hujus fabulæ meminit Cic. lib. 2. de Orat.

Memoria.

quiſque experimento. Nam cùm in loca aliqua poſt tempus reverſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantùm, ſed etiam quæ in his fecerimus reminiſcimur, perſonæq; ſubeunt, nonnunquam tacitæ quoque cogitationes in mentem revertuntur. *Nata* eſt igitur, ut in pleriſque, ars ab experimento. Loca diſcunt quàm maximè ſpatioſa, multa varietate ſignata, domum fortè magnam, & in multos diductã receſſus. In ea quicquid notabile eſt, animo diligenter affigitur, ut ſine cunctatione ac mora parteis ejus omnes cogitatio poſſit percurrere. Et primus hic labor eſt, non hærere in occurſu. Plus enim quàm firma debet eſſe memoria, quæ aliam memoriam adjuvet. Tũ quæ ſcripſerunt, vel cogitatione complectuntur, & alio ſigno quo moneantur, notant: quod eſſe vel ex re tota poteſt, ut de navigatione, militia: vel ex verbo aliquo. Nam etiam excidentes, unius admonitione verbi in memoriã reponuntur. Sit autem ſignũ nauigationis, ut anchora: militiæ, ut aliquid ex armis. Hæc itaque digerunt, primùm ſenſum vel locum, veſtibulo quaſi aſſignant; ſecundum atrio, tum impluvia circumeunt; nec cubiculis modò aut exedris, ſed ſtratis etiam ſimilibúſque per ordinem committunt. Hoc facto, cùm eſt repetenda memoria, incipiunt ab initio loca hæc recenſere, & quod cuique crediderunt, repoſcunt, & eorum imagine admonentur: ut quamlibet multa ſint quorum meminiſſe oporteat, ſint ſingula connexa quodam choro nec errent, conjungentes prioribus ſequentia ſolo ediſcendi labore. Quod de domo dixi, & in operibus publicis, & in itinere longo, ut urbium ambitu, & picturis fieri poteſt. Etiam fingere ſibi has imagines licet. Opus eſt ergo locis, quæ vel finguntur, vel ſumuntur; imaginibus, vel ſimulacris, quæ utique fingenda ſunt. Imagines notæ ſunt, quibus ea quæ ediſcenda ſunt, notamus: ut quomodo Cicero dicit, locis pro cera, ſimulacris pro literis utamur. Illud quoque ad verbum ponere, optimum fuerit: *L*ocis eſt utendum multis illuſtribus, explicatis, modicis interuallis: Imaginibus aliquid agentibus, acribus, inſignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum poſſint. Quo magis miror quomodo Metrodorus in XII. ſignis per quæ Sol meat trecenos & ſexagenos invenerit locos. Vanitas nimirum fuit atque jactatio circa memoriam ſuam potius arte quam natura gloriantes. Equidem hæc ad quædã prodeſſe

Lib. 2. de Orat. & in Partit.

deſſe non negaverim, ut ſi rerum nomina multa per ordinem audita, reddenda ſint. Nanque in iis quæ didicerunt locis reponunt res illas, menſam, ut hoc utar, in veſtibulo, in atrio pulvinum, & ſic cætera: deinde relegentes, inveniunt ubi poſuerint. Et forſitan in hoc ſunt adjuti, qui actione dimiſſa quid cuique vendidiſſent, teſtibus argentariorum tabulis reddiderunt. Quod præſtitiſſe Hortenſiũ dicunt. Minùs idem proderit in ediſcendis quæ orationis perpetuæ erunt. Nam & ſenſus non eandem imaginem quàm res habent, cùm alterũ fingendum ſit, & horum tamen utrunq; commonet. Sed cum * ſermonis alicujus habitu verborum contextus eadem arte quomodo comprehendetur? Mitto quòd quædam nullis ſimulacris ſignificari poſſunt, ut certæ conjunctiones. Habeamus enim ſanè, ut qui notis ſcribunt, certas imagines omnium, & loca ſcilicet infinita, per quæ verba quæ ſunt in quinq; contra Verrem ſecundæ actionis libris, explicentur, ut meminerimus etiam omniũ quaſi depoſitorũ: nónne impediri quidẽ eorum quæ dicit, decurſum neceſſe eſt duplici memoriæ cura? Nam quomodo poterunt copulata fluere, ſi propter ſingula verba ad ſingulas formas reſpiciendum erit? Quare & Carneades, & Scepſius (de quo modò dixi) Metrodorus, quos Cicero dicit uſos hac exercitatione, ſibi habeant ſua: nos ſimpliciora tradamus. Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediſcere (laborat enim maximè onere) & hæ partes non ſint perexiguæ: alioqui nimis multæ erunt, & eam diſtinguent atque concident. Nec utique certum imperaverim modũ, ſed maximè ut quiſq; finietur locus: niſi fortè tam ſit numeroſus, ut ipſe quoque dividi debeat. Dandi ſunt certi quidam termini, ut contextum verborum (qui eſt difficillimus) continuet crebra meditatio, partes deinceps ipſas repetitus ordo conjungat. Non eſt inutile, quò facilius hæreant, aliquas apponere notas, quarum recordatio commoneat & quaſi excitet memoriam. Nemo enim ferè tam infœlix, ut quod cuiq; loco ſignum deſtinaverit, neſciat: ut ſi erit tardius ad hoc, eo quoq; adhuc remedio utatur, ut ipſæ excitent notæ. Hinc eſt ex illa arte non inutile, attendere ſigna ad eos qui exciderunt ſenſus: anchorã (ut ſupra poſui) ſi de nave dicendum eſſet: ſpiculũ, ſi de prælio. Multùm enim ſigna faciunt, & ex alia memoria venit alia; ut cũ

Senec. li. 1. Declama.

* al. Sed ſermonis alicujus habiti verborum.

Eod lib. 2. de Orat.

Elocutio.

tranſlatus annulus vel alligatus commoneat nos cur id fecerimus. Hæc magis adhuc adſtringunt, quæ memoriam ab aliquo ſimili transferunt ad id quod continendum eſt: ut in nominibus, ſi Fabius fortè ſit tenendus, referamus ad illum cunctatorem, qui excidere non poteſt: aut ad aliquẽ amicum, qui idem vocetur, quod eſt facilius in apris, & urſis, Naſone, aut Criſpo, ut id memoriæ affigatur, unde ſunt nomina. Origo quoque aliquando declinatorum, tenendi magis cauſa eſt; ut in Cicerone, Verrio, Aurelio, ſi debent inſeri. Illud neminem non juvabit, iiſdem quibus ſcripſerit ceris, ediſcere. Sequitur enim veſtigiis quibuſdã memoriam, & velut oculis intuetur non paginas modò, ſed verſus propè ipſos, qui tum dicit ſimilis legenti. Jam verò ſi litura aut adjectio aliqua aut mutatio interveniat, ſigna ſunt quædam quæ intuentes errare non poſſumus. Eſt ratio, ut illi de qua primùm locutus ſum, arti non diſſimilis; ita (ſi quid me experimenta docuerunt) & expeditior & potentior, ediſcere tacitè. Nam id quoq; eſt, quod tum erat, optimum, ſi non ſubirent velut occiſum animum plerunque aliæ cogitationes, propter quas excitandus eſt voce, ut duplici motu juvetur memoria, dicendi & audiendi. Sed hæc vox ſit modica, & magis murmur. Qui autem legente alio ediſcit, in parte tardatur, quòd *acrior* eſt oculorum quàm aurium ſenſus in parte juvari poteſt, quòd cum ſemel aut bis audierit, continuò illi memoriam ſuam experiri licet, & cum legente contendere. Nam & alioqui id maximè faciendum eſt, ut nos ſubinde tentemus: quia continua lectio, & quæ magis, & quæ minus hærent, æqualiter tranſit. In experiendo teneáſne, & major intentio eſt, & nihil ſupervacui temporis perit, quo etiam quæ tenemus, repeti ſolent: ita ſola quæ exciderunt, retractantur, ut crebra iteratione firmentur: quanquam ſolent hoc ipſo maximè hærere, quòd exciderunt. Illud ediſcendo ſcribendóque commune eſt, utrique plurimùm conferre bonam valetudinem, digeſtum cibum, animum cogitationibus aliis liberũ. Verùm & in his quæ ſcripſimus, cõplectendis, multùm valent, & in iis quæ cogitamus, continendis, propè ſolæ (excepta, quæ potentiſſima eſt, exercitatione) diviſio & compoſitio. Nam qui rectè diviſerit, nunquam poterit in rerum ordine errare. Certa ſunt enim non ſolùm in digerendis quæſtionibus, ſed etiam in exequendis,

Memoria quæ maxime conducant.

De Memoria.

quendis, ſi modò rectè dicimus, prima ac ſecunda, & deinceps: cohæretque omnis rerum copulatio, ut ei nihil neque ſubtrahi ſine manifeſto intellectu, neque inſeri poſſit. An verò Scævola in luſu duodecim ſcruporum, cùm prior calculum promoviſſet, eſſetque victus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato erraſſet, recordatus rediit ad eum, quicum luſerat, iſque ita factum eſſe confeſſus eſt: minùs idem ordo valebit in oratione, præſertim totus noſtro arbitrio conſtitutus, cùm tantùm ille valeat alternus? Etiam quæ bene compoſita erunt, memoriã ſerie ſua ducent. Nam ſicut facilius verſus ediſcimus, quàm proſam orationem: ita proſam * vinctam, quàm diſſolutam. Sic contingit, ut etiam quæ ex tempore videbantur effuſa, ad verbum repetita reddantur: quod meæ quoq; memoriæ mediocritatem ſequebatur, ſi quando interventus aliquorum, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partem coëgiſſet: nec eſt mendacio locus, ſalvis qui interfuerunt. Siquis tamẽ unam maximámq; à me artem memoriæ quærat, exercitatio eſt, & labor, multa ediſcere, multa cogitare; & (ſi fieri poteſt) quotidie, potentiſſimũ eſt. Nihil æquè vel augetur cura, vel negligentia intercidit. Quare & pueri ſtatim, ut præcepi, quàm plurima ediſcant; & quæcunque ætas operam juvandæ ſtudio memoriæ dabit; devoret initio tædiũ illud, & ſcripta & lecta ſæpius revolvendi, & quaſi eundem cibum remandendi. Quod ipſũ hoc fieri poteſt levius, ſi pauca primùm, & quæ * tædiũ non afferant, cœperimus ediſcere: tum quotidie adjicere ſingulos verſus, quorum acceſſio labori ſenſũ incrementi non afferat, in ſummam ad infinitum uſque perveniat: & poëtica prius, tum orationem, noviſſimè etiam ſolutiora numeris, & magis ab uſu dicendi remota, qualia ſunt Juriſconſultorum. Difficiliora enim debent eſſe quæ exerceant, quò ſit lævius ipſum illud in quod exercent: ut athletæ ponderibus plumbeis aſſueſaciunt manus, quibus vacuis & nudis in certamine utendum eſt. Non omittam quod quotidianis experimentis deprehenditur, minimè fidelem eſſe paulò tardioribus ingeniis recentem memoriam. Mirum dictu eſt, nec in promptu ratio; quantum nox interpoſita afferat firmitatis, ſive quieſcit labor ille, cujus ſibi ipſa fatigatio obſtat*, ſive maturatur, atq; concoquitur, ſeu firmiſſima ejus pars eſt recordatio; quæ ſtatim

* al. ita proſæ vincta, quam diſſoluta.

Exercitatio memoriæ ars præcipua.

* *al.* odium.

* *al.* obſtabat

Elocutio.

tim referre non poterant, contexuntur poſtera die: confirmátque memoriam idem illud tempus, quod eſſe in cauſſa ſolet oblivionis. Etiam illa prævelox ferè citò effluit, & velut præſenti officio functa, nihil in poſterū debeat tanquam dimiſſa diſcedit. Nec eſt mirum magis hærere animo, quo diutiùs affixa ſint. Ex hac ingeniorum diverſitate nata dubitatio eſt, an * ad verbum ſic ediſcendum dicturis, an vim modò rerum atque ordinem complecti ſatis ſit: de quo ſine dubio non poteſt in univerſum pronuntiari. Nam ſi memoria ſuffragatur, tempus non deſit, nulla me velim ſyllaba effugiat: alioqui etiam ſcribere ſit ſupervacuum. Idque præcipuè à pueris obtinendum, atque in hanc conſuetudinem memoria exercitatione redigenda, ne nobis diſcamus ignoſcere. Ideóque & admoneri, & ad libellum reſpicere vitioſum, quòd libertatem negligentiæ facit: nec quiſquā ſe parùm tenere judicat: quod ne ſibi excidat, non timet. Inde interruptus actionis impetus, & reſiſtens ac ſalebroſa oratio, & qui dicit ediſcenti ſimilis, etiam omnē bene ſcriptorū gratiam perdit vel hoc ipſo, quòd ſcripſiſſe ſe confitetur. Memoria autem facit etiā prompti ingenii famā, ut illa quæ dicimus, non domo attuliſſe, ſed ibi protinus ſumpſiſſe videamur: quod & Oratori & ipſi cauſſæ plurimùm confert. Nam & magis miratur, & minus timet judex quæ non putat adverſus ſe præparata. Idque in actionibus inter præcipua ſervandum eſt, ut quædā etiam quæ optimè vinximus, velut ſoluta enuntiemus: & cogitantibus nonnunquam & dubitantibus ſimiles quærere videamur quæ attulimus. Ergo quid ſit optimum, neminem fugit. Si verò aut memoria natura durior erit, aut non ſuffragabitur tempus, etiam inutile erit ad omnia ſe verba alligare, cùm oblivio unus eorum cujuſlibet, aut deformem hæſitationem, aut etiam ſilentium inducat. Tutiúſque multo, comprehenſis animo rebus ipſis libertatem ſibi eloquendi relinquere. Nam & invitus perdit quiſque id quod elegerat verbum: nec facile reponit aliud, dum id quod ſcripſerat, quærit. Sed ne hoc quidem infirmæ memoriæ remediū eſt, niſi in iis qui ſibi facultatem aliquam dicendi ex tempore paraverunt. Quod ſicui utrunque defuerit, huic omittere omnino totum actionum laborem, ac ſi quid in literis valet, ad ſcribendū potius ſuadebo cōvertere. Sed hæc rara infœlicitas erit. Cæterum quantū natura ſtudió-

* al. eſt, ad *omiſſa voce* an.

ſtudioque valeat memoria; vel Themiſtocles teſtis, quem unum intra annum optimè locutum eſſe Perſicè conſtat: vel Mithridates, cui duas & viginti linguas, quot nationibus imperabat, traditur notas fuiſſe: vel Craſſus ille dives, qui cum Aſiæ præeſſet, quinque Græci ſermonis differentias ſic tenuit, ut qua quiſque apud eum lingua poſtulaſſet, eadem ſibi jus redditum ferret: vel Cyrus, quem omnium militum tenuiſſe creditum eſt nomina. Quin ſemel auditos quamlibet multos verſus protinus dicitur reddidiſſe Theodectes. Dicebantur etiam nunc eſſe qui facerent, ſed mihi nunquam ut ipſe intereſſem contigit: habēda tamē fides eſt vel in hoc, ut qui crediderit, & ſperet.

Memoria qui claruerint hic aliquot referuntur exempla ex Thuc. li. 1. Plin. li. 7. c. 24. Valer. 8. c. 7 Gel. 17. c. 17. & Xenophon in Pædia.

De Pronuntiatione.

CAP. III.

ARGUMENTUM.

Quibus nominibus appelletur Pronuntiatio, & quantā habeat vim ac poteſtatē in orationibus, teſtimoniis, exemplis & ſimilibus oſtēdit: & qui pronuntiationi tanquam parum naturali detrahunt, reprobat. ¶ Deinde vocem & geſtum dividit, quorū vox ad auditum, geſtus ad oculos pertinet. In voce duo ſpectāda monet, naturā & uſum. In natura quantitatem & qualitatē. In quantitate, an grandis vel exigua, vel inter has extremitates media. In qualitate, an candida, fuſca, plēa, exilis, lēis, aſpera, cōtracta, fuſa, dura, flexibilis, clara, obtuſa. In utēdi modo, ut ea ſit pro varietate rerū acuta, gravis, flexa, intēta, remiſſa, lenta, cōcitata. Ad vocem augendam atq; etiā tuendam, hęc ait conducere: corporis firmitatem, quam ambulatio, unctio, veneris abſtinentia & frugalitas præſtent. Fauces molles & lenes. Humorem in ore mediocrem: ediſcere varia, clamoſa & fluxuoſa: exerceri quotidie dicendo. His confirmatam & conſtitutam vocem, iiſdem propriis quibus orationem circumſcribit: ut ſit emendata, dilucida, ornata, & apta. Emendatā ait fore, ſi non erit ruſtica, peregrina, abſurda, rudis, immanis, dura, rigida, vana, præpinguis, tenuis, inanis, acerba, puſilla, mollis, effœminata, ſpiritu brevi, parum durabili, in receptu difficili. Dilucidam, ſi erit explanata & diſtincta. Ornatam, ſi erit facilis, magna, beata: flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, ſecans aëra, auribus ſedens, mediis ſonis utens: qui, cùm augenda erit, excitentur: cùm ſummittenda, temperentur. Aptam, ſi rerum de quibus dicimus, & animorum habitus erit accōmodata: in rebus lætis, plena, ſimplex, & hilaris: In certamine, erecta: In ira, atrox, et aſpera ac deſa, crebra etiam reſpiratione: in invidia facienda, lentior: In blandiendo, fatendo, rogando, ſatisfaciendo, lenis et ſummiſſa: Suadēdo, monēdo, pollicendo et conſolando, gravis: in metu et verecundia, contracta: Adhortando, fortis: Diſputando, volubili, concinna, contracta: In miſeratiōe flexa et flebilis: In egreſſionibus, fuſa: In expoſitione ac ſermonibus, recta: In magnis affectibus, elata: in compoſitis, ſubmiſſa: in

Pronunciatio.

proœmio plerunque lenis cum geſtu modeſto: In narratione, apertior: In confirmatione, agilior, acrior & inſtantior: In propoſitione, partitione & interrogatione, ſermoni proxima; In egreſſione, lenis, dulcis & remiſſa: In epilogis, ſi utimur enumeratione, conciſa, continens: ſi concitamus, nunc intenta, nunc remiſſior, nunc etiam plenior: Si placamus, inclinata & lenis: Si miſerationem excitamus, flebilis. In ſumma, in tota cauſſa & partibus ejus, rebus, perſonis & ſententiis conveniens. ¶ Hactenus de voce, nunc de geſtu, ſecunda pronuntiationis parte: quàm voci conſentire, & cum ea animo parere confirmat: eúmque ex effectis, exemplis, ſimilibúſque non vulgariter celebrat, & qualis ſit ejus in omnibus corporis partibus obſervatio: capite, vultu, palpebris, genis, ſuperciliis, naribus, labris, cervice, collo, manibus, digitis, pedibus, toga & comis, quæ pronuntiatiõis illuſtramenta juxta perſonarum, rerum & partium orationis varietatem, variè obſervare debeat Orator, deſcribit: quem ad perſonas primùm, deinde ad res reſpicere jubet. Atque in perſonis, quis apud quos, & quibus præſentibus dicat, intuendum monet. In rebus quatuor. Primùm, tota cauſſa qualis ſit: triſtiſne an hilaris, grãdis an puſilla: cui generum dicendi differentia adjungitur. Sitne demonſtrativi generis cauſſa, an deliberativi, vel judicialis. Secundò, quę ſit partium differentia, exordii, narrationis, probationis & epilogi. Tertiò, quæ ſententiæ. Quartò, qualia verba, quę ut ſententię variè rebus & partibus atque etiam officiis, ut docendi, movendi, aut conciliandi accommodanda ſint. Denique totam geſtuum obſervationem ad vocem & animi affectus attemperandam eſſe. ¶ Poſtremò cùm præcepta generaliter tradita ſint, non omnia omnibus, ſed alia alijs convenire, & decora eſſe cum in actione decorum præcipuè ſpectetur, exemplis comœdorum ſimilibus probat. Cumque geſtuum in dicendo, & vocis maxima ſit gratia, ſi cum mediocritate his utamur, argutias eorum & fluxus ſuperſtitioſos procul removendos eſſe, et modum adhibendum, ne hiſtriones aut mimi, non Oratores videamur, monet.

Lib 3 de Orat. & in Bruto.

PRonuntiatio à pleriſque actio dicitur, ſed prius nomen à voce, ſequens à geſtu videtur accipere. Nãque actionem Cicero alias quaſi ſermonem, aliàs eloquentiam quãdã corporis dicit. Idem tamen duas ejus partes facit, quæ ſunt eædem pronuntiationis, vocem atque motum. Quapropter utraque appellatione indifferenter uti licet. Habet autem res ipſa miram quandam in orationibus vim ac poteſtatem. Neq; enim tam refert qualia ſint quæ intra noſmetipſos compoſuimus, quàm quo modo efferantur, nam ita quiſque ut audit, movetur. Quare neque probatio ulla, quæ modò venit ab Oratore, tam firma eſt, ut non perdat vires ſuas, niſi adjuvetur aſſeveratione dicentis. Affectus omnes langueſcant neceſſe eſt, niſi voce, vultu, to-

tius

De Pronunciatione.

ejus propè habitu corporis inardeſcant. Nam cùm hæc omnia fecerimus, feliciter tamen noſtrum illum ignem judex conceperit, ne dum eum ſupini ſecurique moveamus, non & ipſe noſtra oſcitatione ſolvatur. Documento ſunt vel ſcenici actores, qui & optimis poëtarum tantum adjiciunt gratiæ, ut nos infinitè magis eadem illa audita quàm lecta delectent, & viliſſimis etiam quibuſdam impetrent aures, ut quibus nullus eſt in bibliothecis locus, ſit etiam frequens in theatris. Quod ſi in rebus, quas fictas eſſe ſcimus & inanes, tantum pronuntiatio poteſt, ut iram, lacrymas, ſollicitudinem afferat; quanto plus valeat neceſſe eſt, ubi & credimus? Equidem vel mediocrem orationem commendatam viribus actionis, affirmaverim plus habituram eſſe momenti, quàm optimam eandem illa deſtitutam. Siquidem & Demoſthenes quid eſſet in toto dicendi opere primum, interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidémque ſecundum ac tertium locum, donec ab eo quæri deſineret: ut eam videri poſſet non præcipuam, ſed ſolam judicaſſe. Ideóque ipſe tam diligenter apud Andronicum Hypocriten ſtuduit, ut admirantibus ejus orationem Rhodiis, non immeritò Æſchines dixiſſe videatur, quid ſi ipſum audiſſetis? Et M. Cicero unam in dicendo actionem dominari putat. Hæc Cn. Lentulum plus opinionis conſecutum, quàm eloquentia tradit. Eadem C. Gracchum in deflēda fratris nece, totius populi Romani lacrymas concitaſſe: Antonium & Craſſum multùm valuiſſe; plurimum verò Q. Hortenſium: cujus rei fides eſt, quòd ejus ſcripta tantùm intra famam ſunt, qui diu princeps Oratorum, aliquando æmulus Ciceronis exiſtimatus eſt, noviſſimè quoad vixit, ſecundus: ut appareat placuiſſe aliquid eo dicente, quod legentes non invenimus. Et hercle cùm valeant multùm verba per ſe, & vox propriam vim adjiciat rebus, & geſtus motúſque ſignificet aliquid; profectò profectum quiddam fieri, cùm omnia coierint, neceſſe eſt. Sunt tamen qui rudem illam, & qualem impetus cujuſque animi tulit, actionem judicent fortiorem, & ſolam viris dignam: ſed non alii ferè, quàm qui etiam in dicendo curam, & artem, & nitorem, & quicquid ſtudio paratur; ut affectata & parum naturalia ſolent improbrare, vel qui verborum atque ipſius etiam ſoni ruſticitate, ut L. Cottam dicit Cicero feciſſe, imitationem antiquitatis affectant.

Pronuntiationis vis quanta.

Cic. ubi ſup.

Ibid. Cic.

Cic. in Bruto.

Eod. lib. 3. de Ora. & in Bruto.

Pronuntiatio.

ctant. Verùm illi perſuaſione ſua fruantur, qui hominibus, ut ſint Oratores, ſatis putant naſci: noſtro labori dent veniam, qui nihil credimus eſſe perfectum, niſi ubi natura cura juvetur. In hoc igitur non contumaciter conſentio, primas partes eſſe naturæ. Nam certè bene pronuntiare nō poterit, cui aut in ſcriptis memoria, aut in iis quæ ſubito dicenda erunt, facilitas prompta defuerit: nec ſi inemendabilia oris incommoda obſtabunt. Corporis etiam poteſt eſſe aliqua tanta deformitas, ut nulla arte vincatur. Sed *Ne vox* quidem niſi liberalis, actionem habere optimam poteſt. Bona enim firmáque, ut volumus, uti licet: mala vel imbecilla & inhibet multa, ut inſurgere, exclamare: & aliqua cogit, ut ſummittere, deflectere, & raucas fauces ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquimur, cui non fruſtrà præcipitur.

* *Al.* Quarū altera.

Vox qualis requiratur & quomodo ea utendum.

Plin. lib. 28. cap 6.

* *Al.* Nam.

Cum ſit autem omnis actio, ut dixi, in duas diviſa partes, vocem, geſtúmque: quorum * alter oculos, alter aures movet: per quos duos ſenſus omnis ad animum penetrat affectus: prius eſt de voce dicere, cui etiam geſtus accommodatur. In ea prima obſervatio eſt qualem habeas: ſecúnda, quomodo utaris. Natura vocis ſpectatur quantitate & qualitate. Quantitas ſimplicior eſt. In ſumma enim grandis aut exigua eſt: ſed inter has extremitates mediæ ſunt ſpecies, & ab ima ad ſummum, ac retrò, multi ſunt gradus. Qualitas magis varia eſt. Nam eſt & cādida & fuſca, & plena & exilis, & lenis & aſpera, & cōtracta & fuſa, & dura & flexibilis, & clara & obtuſa. Spiritus etiā longior, breviórque. Nec cauſas cur quicque eorum accidat, perſequi, propoſito operi neceſſarium eſt: eorumne ſit differentia in quibus aura illa cōcipitur, an eorū per quæ velut organa meat, an ipſi propria natura, an prout movetur lateris pectoríſve firmitas, an capitis etiam plus adjuvet: Non * opus eſt omnibus, ſicut nō oris modò ſuavitate, ſed nariū quoque, per quas quod ſupereſt vocis, egeritur. Dulcis tamen eſſe debet, non exprobrans ſonus. Vtendi voce multiplex ratio. Nam præter illam differentiam, quæ eſt tripartita, acutæ, gravis, flexæ: tū intentis, cum remiſſis, tū elatis, tū inferioribus modis opus eſt, ſpatiis quoque lentioribus aut citatioribus. Sed iis ipſis media interiacēt multa: & *Vt* facies, quanquā ex pauciſſimis conſtat, infinitā habet

bet

De Pronunciatione.

bet differentiam: ita vox, etſi paucas quæ nominari poſſint, continet ſpecies, propria cuique eſt: & non hęc minus auribus, quàm oculis illa dignoſcitur. Augentur autem ſicut omnium, ita vocis quoque bona, cura, & negligentia minuuntur. Sed cura non eadem Oratoribus, quæ phonaſcis, convenit: tamen multa ſunt utriſque communia, firmitas corporis, ne ad ſpadonum & mulierum & ægrorum exilitatem vox noſtra tenuetur: quòd ambulatio, unctio, veneris abſtinentia, facilis ciborum digeſtio, id eſt, frugalitas, præſtat. Præterea ut ſint fauces integræ, id eſt, molles ac lenes, quarum vitio & frangitur, & obſcuratur, & exaſperatur, & ſcinditur vox. Nam *Vt* tibiæ eodem ſpiritu accepto, alium clauſis, alium apertis foraminibus, alium non ſatis purgatæ, alium quaſſæ ſonum reddunt: ita fauces tumentes ſtrangulant vocem, obtuſæ obſcurant, raſæ exaſperant, convulſæ fractis ſunt organis ſimiles. Finditur etiam ſpiritus objectu aliquo, ſicut lapillo tenues aquæ, quarum fluxus etiam ſi ultrà paulum coit, aliquid tamen cavi relinquit poſt idipſum quod offenderat. Humor quoque vocem & nimius impedit, ita conſumptus deſtituit. Nam & fatigatio corpora non ad præſens modò tempus, ſed etiam in futurum afficit. Sed ut communiter & phonaſcis & oratoribus neceſſaria eſt exercitatio, qua omnia convaleſcunt, ita curæ non idem genus eſt. Nam neque certa tempora ad ſpatiandum dari poſſunt tot civilibus officiis occupato, nec præparare ab imis ſonis vocem ad ſummos, nec ſemper à contentione concedere * licet, cum pluribus judiciis ſæpe dicendum ſit. Ne ciborum quidem eſt eadem obſervatio. Non enim tam molli teneráque voce, quàm forti ac durabili opus eſt: cùm illi omnes etiam altiſſimos ſonos leniant cantu oris, nobis pleraque aſperè ſint concitatéque dicenda, vigilandæ noctes, & fuligo lucubrationum bibenda, & inſueta veſte durandum. Quare vocem delitiis non molliamus, nec imbuatur ea conſuetudine, quæ duratura non ſit: ſed exercitatio ejus talis ſit, qualis uſus: nec ſilentio ſubſidat, ſed firmetur conſuetudine, qua difficultas omnis levatur. Ediſcere autem quo exerceaaris, erit optimum; (nam ex tempore dicẽti, avocatur cura vocis, ille qui ex rebus ipſis concipitur affectus;) & ediſcere quàm maximè varia, quæ & clamorem, & diſputationem, & ſermonem, & flexus habeant, ut ſimul in

* *al.* conquieſcere.

Conſuetudinis vis.

Pronuntiatio.

in omnia paremur. Hoc ſatis eſt, alioqui nitida illa & curata vox inſolitum laborem recuſabit, ut aſſueta gymnaſiis, & oleo corpora, quamlibet ſint in ſuis certaminibus ſpecioſa atque robuſta, ſi militare iter, faſcéſque & vigilias imperes, deficiant, & quærant unctores ſuos, nudúmque ſudorem. Illa quidem in hoc opere præcipi quis ferat, vitandos ſoles atque ventos, & nubila etiam ac ſiccitates? Ita ſi dicendum in ſole, aut ventoſo, humido, calidóve die fuerit, reos deſeremus? Nam crudum quidem, aut ſaturũ, aut ebrium, aut ejecto modò vomitu, quæ cavenda quidam monent, declamare neminem, qui ſit mentis compos, puto. Illud non ſine cauſſa eſt ab omnibus præceptum, ut parcatur maximè voci in illo à pueritia in adoleſcentiam tranſitu; quia naturaliter impeditur, non, ut arbitror, propter calorem, quod quidam putaverunt; (nam eſt major aliis:) ſed propter humorem potius. Nam hoc ætas illa turgeſcit. Itaque nares etiam, ac pectus, eo tempore tument; atque omnia velut germinant, tenera, & injuriæ obnoxia.

Exercitatio in voce utilis.

Sed ut ad propoſitum redeam, jam confirmatæ conſtitutæque vocis genus exercitationis optimum duco, quod eſt operi ſimillimum, dicere quotidie ſicut agimus. Namque hoc modo non vox tantum confirmatur & latus, ſed etiam corporis decens & accommodatus orationi motus componitur. Non alia eſt autem ratio pronuntiationis, quàm ipſius orationis. Nam ut illa emendata, dilucida, ornata apta eſſe debet: ita hæc quoque emendata erit, id eſt, vitio carebit, ſi fuerit os facile, explanatum, jucundum, urbanum; id eſt, in quo nulla neque ruſticitas, neque peregrinitas, reſonet. Non enim ſine cauſſa dicitur barbarum, Græcúmve. Nam ſonis homines, ut æra tinnitu, dignoſcimus.

Cicer. in Brut. Lib. 1. cap. 1. & 5.

Ita fiet illud quod Ennius probat, cum dicit, *Suaviloquentiorem Cethegũ fuiſſe* non quod Cicero in iis reprehendit, quos ait latrare, non agere. Sunt enim multa vitia, de quibus dixi, cùm in quadam primi libri parte puerorũ ora formarem, opportunius ratus in ea ætate facere illorũ mentionem, in qua emendari poſſunt. Itaque ſit ipſa vox primùm (ut ſic dicam) ſana; id eſt, nullum eorum de quibus nunc dixi, patiatur incommodum: deinde non ſubſurda, rudis, immanis, dura, rigida, vana, *præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, puſilla, mollis, effœminata: ſpiritus, nec brevis, nec parum durabilis, nec in receptu difficilis. Dilucida

Al. varia.

verò

De Pronunciatione.

vero erit pronunciatio, primum, ſi verba tota exegerit, quorum pars devorari, pars deſtitui ſolet, pleriſque extremas ſyllabas non proferentibus, dum priorum ſono indulgent. *Ut* eſt autem neceſſaria verborum explanatio, ita omnes computare & velut annumerare literas, moleſtum, & odioſum. Nam & vocales frequentiſſimè coëunt, & conſonantium quædam inſequente vocali diſſimulantur, utriuſque exemplum poſuimus. *Multum ille & terris.*

Æneid. 1.

Cicero in Bruto.

Vitatur etiam duriorum inter ſe congreſſus, unde *pellexit*, & *collegit*, & quæ alio loco dicta ſunt. Ideóque laudatur in Catulo ſuavis appellatio literarum. Secundum eſt, ut ſit oratio diſtincta; id eſt, ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & deſinat. Obſervandum etiam quo loco ſuſtinendus & quaſi ſuſpendendus ſermo ſit, (quam Græci * ὑποδιαστολὴν vel ὑποστιγμὴν vocant) quo deponendus. Suſpenditur, *Arma virumque cano.*——

* *al.* ὑποσυ-στολὴν.

Æneid. 1.

Quia illud *virum*, ad ſequentia pertinet: ut ſit, *virum, Troiæ qui primus ab oris.* & hîc iterum. nam etiã ſi aliud eſt unde venit, quàm quo venit, non diſtinguendum tamen, quia utrunque eodem verbo continetur, *venit.* Tertiò *Italiam*, quia interjectio eſt, *fato profugus*, & continuum ſermonem qui faciebat, *Italiam, Laviniaque*, dividit. Ob eandémque cauſſam, quarto *profugus*, deinde, *Laviniaque venit Littora:* ubi jam erit diſtinctio, quia inde alius incipit ſenſus. Sed in ipſis etiam diſtinctionibus tempus aliàs brevius, aliàs longius dabimus. Intereſt enim, ſermonem finiat, an ſenſum. Itaque illam diſtinctionem *Littora*, protinus altero ſpiritus initio inſequar, cùm illuc venero,—— *Atque altæ mœnia Romæ*, deponam, & morabor, & novum rurſus exordium faciam. Sunt aliquando & ſine reſpiratione quædam moræ etiam in periodis: ut in illa. *In cœtu verò populi Romani, negotium publicum gerens, magiſter equitum*, &c. Multa habent membra. Senſus enim ſunt alii atque alii: & ſicut una circunductio eſt, ita paulum morandum in his intervallis, non interrumpendus eſt contextus: & è contrario ſpiritum interim recipere ſine intellectu moræ neceſſe eſt: quo loco quaſi ſurripiendus eſt; alioqui ſi inſcitè recipiatur, non minus afferat obſcuritatis, quàm vitioſa diſtinctio. Virtus autem diſtinguendi fortaſſe ſit parva, ſine qua tamen eſſe nulla alia in agendo poteſt. Ornata eſt pronuntiatio, cui ſuffragatur vox fa-

Philip. 2.

Pronunciatio.

cilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, ſecans aëra, auribus ſedens. Eſt enim quædam ad auditum accommodata, non magnitudine, ſed proprietate, ad hoc velut tractabilis, utique habens omnes in ſe qui deſiderantur ſonos, intentioneſque, & toto (ut aiunt) organo inſtructa: cui aderit lateris firmitas, ſpiritus cum ſpatio pertinax, tum labori non facilè ceſſurus. Neque graviſſimus, ut in muſica, ſonus, nec acutiſſimus orationibus convenit. Nam & hic parum clarus, nimiúmque plenus, nullum afferre animis motum poteſt: & ille prætenuis, & immodicæ claritatis, cùm eſt ultra verum, tum neque pronuntiatione flecti, neque diutius ferre intentionem poteſt. Nam vox, ut nervi, quò remiſſior, hoc & gravior & plenior: quò tenſior, hoc tenuis & acuta magis eſt. Sic ima vim non habet, ſumma rumpi periclitatur. Mediis igitur utendum ſonis: hicque, cum augenda intentio eſt, excitandi: cùm ſummittenda, ſunt temperandi. Nam prima eſt obſervatio rectè pronuntiandi æqualitas, ne ſermo ſubſultet imparibus ſpatiis ac ſonis, miſcens longa brevibus, gravia acutis, elata ſummiſſis: & inæqualitate horum omnium, ſicut pedum, claudicet. Secunda varietas eſt, quæ * ſolum eſt pronuntiatio: ne quis pugnare inter ſe putet æqualitatem & varietatem: cùm illi virtuti contrarium ſit vitium inæqualitas: huic, qui dicitur μονοειδὴς quaſi quidam unus aſpectus. Ars porrò variandi cùm gratiam præbet, ac renovat aures, tum dicentem ipſa laboris mutatione reficit, ut ſtandi, ambulandi, ſedendi, jacendi vices ſunt, nihilque eorum pati unum diu poſſumus. Illud verò maximum, (ſed id paulò poſt tractabimus,) quòd ſecundum rationem rerum de quibus dicimus, animorúmque habitus, conformanda vox eſt, ne ab oratione diſcordet. Vitemus igitur illam, quæ Græcè μονοτονία vocatur, una quædam ſpiritus ac ſoni intentio: non ſolùm ne dicamus omnia clamosè, quod inſanum eſt: aut intra loquendi modum, quod motu caret: aut ſummiſſo murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio; ſed ut in iiſdem partibus, iiſdémque affectibus, ſint tamen quædam non ita magnæ vocis declinationes, prout aut verborum dignitas, aut ſententiarum natura, aut depoſitio, aut inceptio, aut tranſitus poſtulabit: ut qui ſingulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia

*al. quod.

De Pronunciatione.

reductiora fecerunt, ſine quo ne membris quidem ſuas lineas dediſſent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobiliſſima pro Milone principium, nónne ad ſingulas penè diſtinctiones, quamvis in eadem facie, tamen quaſi vultus mutandus eſt? *Etſi vereor, judices, ne turpe ſit pro fortiſſimo viro dicere incipientem timere.* Etiam ſi eſt toto propoſito contractum atque ſummiſſum, quia & exordium eſt, & ſoliciti exordium: tamen fuerit neceſſe, eſſe aliquid plenius & erectius, dum dicit, *Pro fortiſſimo viro*, quàm cùm, *Etſi vereor*: &, *Turpe ſit*: & *Timere*. Jam ſecunda reſpiratio increſcat oportet, naturali quodam conatu, quo minus pavidè dicimus quæ ſequuntur, & quo magnitudo animi Milonis oſtenditur; Miniméque deceat cùm T. Annius ipſe magis de reipublicæ ſalute, quàm de ſua perturbetur. Deinde quaſi objurgatio ſui eſt, *Me ad ejus cauſſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe.* Tum invidioſiora, *Tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos.* Illa verò, jam penè apertis (ut ajunt) tibiis, *Qui quocunque inciderunt, veterem conſuetudinem fori, & priſtinum morem, judiciorum requirunt.* Nam ſequens latum etiam atque fuſum eſt. *Non enim corona conſeſſus veſter cinctus eſt, ut ſolebat.* Quod notavi, ut appareret non ſolùm in membris cauſæ, ſed etiam in articulis eſſe aliquam pronunciandi varietatem, ſine qua nihil neque majus neque minus eſt. *Vox* autem ultra vires urgenda non eſt. Nam & ſuffocata ſæpe, & majore niſu minùs clara eſt, & interim eliſa, in illum ſonum erumpit, cui Græci κλωσμον nomen à gallorum immaturo cantu dederunt. Nec volubilitate nimia confundenda quæ dicimus: qua & diſtinctio perit, & affectus, & nonnunquam etiam verba aliqua ſui parte fundantur*. Cui contrarium eſt vitium nimiæ tarditatis. Nam & difficultatem inveniendi fatetur, & ſegnitia ſolvit animos, & in quo eſt aliquid, temporibus præfinitis * aquam perdit. Promptum ſit os, non præceps; moderatum, non lentum. Spiritus quoque nec crebrò receptus concidat ſententiam: nec euſque trahatur, donec deficiat. Nam & deformis eſt conſumpti illius ſonus, & reſpiratio ſub aqua diu preſſi ſimilis, & receptus longior, & non opportunus, ut qui fiat non ubi volumus, ſed ubi neceſſe eſt. Quare per longiorem dicturis periodum, colligendus eſt ſpiritus: ita tamen, ut id neque diu,

* *Al.* Fraudantur, & *melius.*

* *Alludit Quintil. ad rationem clepſydrarum.*

Pronunciatio.

De Orat. 1.

neque cum ſono faciamus, neque omnino ut manifeſtum ſit, reliquis partibus optimè inter juncturas ſermonis revocabitur. Exercendus autem eſt, ut ſit quàm longiſſimus; quod Demoſthenes ut efficeret, ſcandens in adverſum cōtinuabat quàm poſſet plurimos verſus. Idem quò facilius verba ore libero exprimeret, calculos lingua voluēs dicere domi ſolebat. Eſt interim & longus, & plenus, & clarus ſatis ſpiritus; non tamen firmæ intentionis, idéoque tremulus: ut corpora quæ aſpectu integra, nervis parum ſuſtinentur. Id βράγχον Græci vocant. Sūt qui ſpiritū cum ſtridore per raritatem dentium non recipiunt, ſed reſorbent. Sunt qui crebro anhelitu, & introrſum etiam clarè ſonante, imitētur jumēta onere & jugo laborantia. Quod, affectant quoque, tanquam inuentionis copia urgeantur, majorque vis eloquentiæ ingruat, quàm quæ emitti faucibus poſſit. Eſt aliis concurſus oris, & cum verbis ſuis colluctatio. Jam tuſſire & expuere crebro, & ab imo pulmone pituitam trochleis adducere, & oris humore proximos ſpargere, & majorem partem ſpiritus in eloquendo per nares effundere, etiam ſi non utique vocis ſunt vitia, quia tamen propter vocem accidunt, potiſſimùm huic loco ſubiicitur. Sed quodcunque ex his vitium magis tulerim, quàm quo nunc maximè laboratur in cauſſis omnibus ſcholiſque, cantandi: quod inutilius ſit an fœdius, neſcio. Quid enim minus Oratori cōvenit, quàm modulatio ſcenica, & nonnunquam ebriorum aut comeſſantium licentiæ ſimilis? Quid verò movendis affectibus contrarium magis, quàm cùm dolendum, iraſcendum, indignandum, commiſerandum ſit; non ſolùm ab iis affectibus, in quos inducēdus eſt judex, recedere, ſed ipſam fori ſanctitatem, ludorum talarium licentia ſoluere; Nam Cicero illos ex Lycia & Caria rhetores * penè cantare in epilogis dixit. Nos etiam cantandi ſeveriorem paulò modum exceſſimus. Quiſquámne, non dico de homicidio, ſacrilegio, parricido; ſed de calculis certè atque rationibus; quiſquam denique (ut ſemel finiam) in lite cantat? Quòd ſi omnino recipiendum eſt, nihil cauſſæ eſt, cur non illam vocis modulatiōem fidibus ac tibiis, imò mehercule, quod eſt huic deformitati propius, cymbalis adjuvemus. Facimus tamen hoc libenter: nam nec cuiquam ſunt injucunda quæ cantat ipſe, & laboris in hoc, quàm in agendo, minus eſt. Et

In Oratore.
* *Al.* Rhetoras.

ſunt

De Pronunciatione.

Ubi Sup.

ſunt quidam, qui ſecundum alia vitæ vitia, etiam hac ubique audiendi quod aures mulceat, voluptate ducantur. Quid ergo? num & Cicero dicit eſſe aliquem in oratione cantum obſcuriorem? Et hoc quodam naturali vitio venit. Oſtendam non multò pòſt, ubi & quatenus recipiendus ſit hic flexus, & cantus quidem, ſed (quod plerique intelligere volunt*) obſcurior. Jam enim tempus eſt dicendi quæ ſit apta pronuntiatio. Quæ certè ea eſt, quæ iis de quibus dicimus, accommodatur; quod quidem maxima ex parte præſtant ipſi motus animorum, ſonátque vox ut feritur. Sed cùm ſint alii veri affectus, alii ficti & imitati: veri naturaliter erumpunt, ut dolentium, iraſcentium, indignantium: ſed carent arte, ideóque ſunt diſciplinæ traditione formandi. Contrà qui effinguntur imitatione, artem habent: ſed hi carent natura: ideóque in his primum eſt bene affici, & concipere imagines rerum, & tanquam veris moveri: ſic velut media vox, quem habitum à noſtris acceperit, hunc judicum animis dabit. Eſt enim mentis index, ac velut exemplar, ac totidem, quot illa, mutationes habet. Itaque lætis in rebus plena, ſimplex, & ipſa quodammodo hilaris fluit: at in certamine erecta totis viribus, & velut omnibus nervis intenditur. Atrox in ira, & aſpera ac denſa, & reſpiratione crebra. Neque enim poteſt eſſe longius ſpiritus, cùm immoderatè effunditur. Paululum in invidia facienda lentior*, quia non ferè ad hanc niſi inferiores confugiunt: at in blandiendo, fatendo, ſatisfaciendo, rogando, lenis & ſummiſſa. Suadentium, & monentium, & pollicentium, & conſolantium gravis. In metu & verecundia contracta, adhortationibus fortis, diſputationibus teres, miſeratione flexa & flebilis, & conſulto quaſi obſcurior: at in egreſſionibus fuſa, & ſecuræ claritatis; in expoſitione ac ſermonibus recta, & inter acutum ſonum & gravem media. Attollitur autem concitatis affectibus, compoſitis deſcendit, pro utriuſque rei modo altiùs vel inferiùs. Quid autem quiſque in dicendo poſtulet locus, paulùm differam, ut de geſtu prius dicam: qui & ipſe voci conſentit, & animo cum ea ſimul paret. Is quantum habeat in Oratore momenti, ſatis vel ex eo patet, quòd pleraque etiam circa verba ſignificat. Quippe non manus ſolùm, ſed nutus etiam declarant noſtram voluntatem, & in mutis pro ſermone ſunt; & ſalutatio frequenter ſine voce

* *al.* nolunt.

* *al.* lenior.

Cic. in Partit.

Pronunciatio.

intelligitur atque afficit, & ex ingreſſu vultúque perſpicitur habitus animorum: & animalium quoque ſermone carentium, ira, lætitia, adulatio, & oculis, & quibuſdam aliis corporis ſignis deprehenditur. Nec mirum ſi iſta, quæ tamen in aliquo ſunt poſita motu, tantùm in animis valent, quum pictura tacens opus, & habitus ſemper ejuſdem, ſic in intimos penetret affectus, ut ipſam vim dicendi nonnunquam ſuperare videatur. Contra ſi geſtus ac vultus ab oratione diſſentiant, triſtia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes, non autoritas modò verbis, ſed etiam fides deſit. Decor quoque à geſtu atque motu venit. Ideóque Demoſthenes grande quoddam intuens ſpeculum, componere actionem ſolebat. Adeò quamvis fulgor ille ſiniſtras imagines reddat ſuis demum oculis credidit quod efficeret. Præcipuum verò in actione, ſicut in corpore ipſo, caput eſt; cùm ad illùm de quo dixi decorem, tum etiam ad ſignificationem decoris * illa ſunt, ut ſit primò rectum, & ſecundum naturam. Nam & dejecto humilitas, & ſupino arrogantia, & in latus inclinato languor, & præduro ac rigente barbaria quædam mentis oſtenditur. Tum accipiat aptos ex ipſa actione motus, ut cum geſtu concordet, & manibus ac lateribus obſequatur. Aſpectus enim ſemper eodem vertitur quò geſtus, exceptis quæ aut damnare, aut non concedere, aut à nobis removere oportebit: ut idem illud vultu videamur averſari, manu repellere:

* al, decoris. Illa ſunt.

Æneid. 3. *-Dii talem terris avertite peſtem.* &
Æneid. 1. *-Haud equidem tali me dignor honore.*

Significat verò plurimis modis. Nam præter annuendi, renuendi, confirmandique motus, ſunt & verecundiæ, & dubitationis, & admirationis, & indignationis noti & communes omnibus. Solo tamen eo facere geſtum ſcenici quoque doctores vitioſum putaverunt. Etiam frequens ejus nutus non caret vitio: adeò jactare id, & comas excutientem rotare, phanaticum eſt. Dominatur autem maximè vultus. Hoc ſupplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc triſtes, hoc hilares, hoc erecti, hoc ſummiſſi ſumus, hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc ſpectant etiam antequam dicamus, hoc quoſdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus, hic eſt ſæpe pro omnibus verbis. Itaque in iis quæ ad ſcenam componuntur fabulis, artifices pronunciandi à perſonis quoque affectus mutuantur: ut ſit Niobe in

tragœ-

De Pronunciatione.

tragœdia triſtis, atrox Medea, attonitus Ajax, truculentus Hercules. In comœdiis verò præter aliam obſervationem, qua ſervi, lenones, paraſiti, ruſtici, milites, vetulæ, meretriculæ, ancillæ; ſenes auſteri ac mites, juvenes ſeveri ac luxurioſi, matronæ, puellæ, inter ſe diſcernuntur: pater ille, cujꝰ præcipuæ partes ſunt, quia interim concitatus, interim lenis eſt, altero erecto, altero compoſito eſt ſupercilio; atque id oſtendere maxime Latinis actoribus moris eſt, quod cum iis quas agunt partibus, congruat. Sed in ipſo vultu plurimum valent oculi, per quos maximè animus emanat, ut citra motum quoque & hilaritate eniteſcant, & triſtitia quoddam nubilum ducant. Quinetiam lacrymas his natura mentis indices dedit: quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu verò intenti, remiſſi, ſuperbi, torvi, mites, aſperi fiunt: quæ ut actus popoſcerit, fingentur. Rigidi verò & extenti, aut languidi & torpentes, aut ſtupentes, aut laſcivi & mobiles, aut natantes, & quadam voluptate ſuffuſi, aut limi, & (ut ſic dicam) venerei, aut poſcentes aliquid, pollicentéſve nonnunquã eſſe debebunt. Nam opertos compreſſóſve eos in dicendo, quis niſi planè rudis aut ſtultus habeat? Et ad hæc omnia exprimenda in palpebris etiã & in genis eſt quoddam deſerviens his miniſterium. Multum & ſuperciliis agitur. Nam & oculos formant aliquatenꝰ, & fronti imperant. His contrahitur, attollitur, dimittitur: ut una res in ea plus valeat, ſanguis ille, qui mentis habitu movetur: & cùm infirma verecundia cutẽ accipit, effunditur in ruborem: cum metu refugit, abit omnis, & pallore frigeſcit: temperatus, medium quoddam ſerenũ efficit. Vitium in ſuperciliis, ſi aut immota ſunt omnino, aut nimiũ mobilia, aut inæqualitate (ut modò de perſona comica dixeram) diſſident, aut contra id quod dicimꝰ, finguntur. Ita enim contractis, triſtitia deductis, hilaritas remiſſis oſtenditur. Annuendi quoque & renuendi ratione demittuntur, aut allevantur. Naribus labriſque non ferè quicquam decenter oſtendimus; tametſi deriſus, contemptus, faſtidium ſignificari ſolet. Nam & corrugare nares (ut Horatius ait) & inflare, & movere, & digito inquietare & impulſu ſubito ſpiritum excutere, & diducere ſæpius, & plena manu reſupinare, indecorum eſt: cùm emunctis etiã frequentior non ſine cauſſa reprehendatur. Labra & porriguntur malè, & ſcinduntur, & adſtringũtur, & diducuntur,

Seruus. 8)

& dentes nudant, & in latus ac penè ad aurem trahuntur, & velut quodam faſtidio replicantur, & pendent, & vocem tantùm altera parte dimittunt. Lambere quoq; ea & mordere, deforme eſt cùm etiam in efficiendis * verbis modicus eorum eſſe debeat motus. Ore enim magis quàm labris loquendum eſt. Cervicem rectam oportet eſſe, non rigidam aut ſupinam. Collum diverſa quidem, ſed pari deformitate & contrahitur, & tenditur: ſed tenſo ſubeſt & labor, tenuatúrque vox ac fatigatur. Affixum pectori mentum, minus claram, & quaſi latiorem preſſo gutture facit. Humerorum rarò decens allevatio atque contractio eſt. Breviatur enim cervix, & geſtum quendam humilem atque ſervilem & quaſi fraudulentum facit, cùm ſe in habitum adulationis, admirationis, metus, fingunt. Brachii moderata projectio remiſſis humeris, atque explicantibus ſe in proferenda manu digitis, continuos & decurrentes locos maximè decet. At cùm ſpecioſius quid uberiúſque dicendum eſt, ut illud, *Saxa atque ſolitudines voci reſpondent*, expatiatur in latus, & ipſa quodammodo ſe cùm geſtu fundit oratio. Manus verò, ſine quibus trunca eſſet actio ac debilis, vix dici poteſt quot motus habeant, cùm penè ipſam verborum copiam perſequantur. Nam cæteræ partes loquentem adjuvant, hæ (propè eſt ut dicam) ipſæ loquuntur. An non his poſcimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? ſupplicamus? abominamur? timemꝰ? interrogamus? negamus? gaudium, triſtitiam, dubitationem, confeſſionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus, oſtendimus? Non eædem concitant? ſupplicant? inhibent? probant? admirantur? verecundantur? non in demonſtrandis locis atque perſonis, adverbiorum atque pronominum obtinent vicem? ut in tanta per omnes gentes rationéſque linguæ diverſitate, hic mihi omnium hominum communis ſermo videatur. Et ii quidem de quibus ſum locutus, cum ipſis vocibus naturaliter exeunt geſtus: alii ſunt qui res imitatione ſignificant: ut ſi ægrum tentantis venas medici ſimilitudine, aut citharœdum formatis ad modum percutientis nervos manibus oſtendas, quod eſt genus quàm longiſſimè in actione fugiendum. Abeſſe enim plurimum à ſaltatore debet Orator, ut ſit geſtus ad ſenſus magis quàm ad verba accommodatus: quod etiam hiſtrionibus paulò graviorib. facere moris fuit. Ergò

* al. efferendis.

Pro Archia.

De Pronunciatione.

go ut ad ſe manum referre, cùm de ſe ipſo loquatur, & in eum quem demonſtret, intendere, & aliqua his ſimilia permiſerim: ita non effingere ſtatus quoſdam, & quicquid dicet, oſtendere. Neque id in manibus ſolùm, ſed in omni geſtu ac voce ſervandum eſt. Non enim aut in illa periodo, *Stetit ſoleatus Prætor populi Romani*, inclinatio incumbentis in mulierculã Verris effingenda eſt: aut in illa, *Cædebatur in medio foro Meſſanæ*: motus laterum, qualis eſſe ad verbera ſolet, torquendus: aut vox qualis dolore exprimitur, eruenda. Cùm mihi Comœdi quoque peſſimè facere videantur, qui etiam ſi juvenem agant, cùm tamen in expoſitione aut ſenis ſermo, ut in Hydriæ prologo: aut mulieris, ut in Georgo, incidit; tremula vel effœminata voce pronuntiant. Adeo in illis quoq; eſt aliqua vitioſa imitatio, quorum ars omnis conſtat imitatione. Eſt autem geſtus ille maximè communis, quo medius digitus in pollicem contrahitur explicitis tribus, & principiis utilis cum levi in utranque partem motu modicè prolatus, ſimul capite atque humeris ſenſim ad id quò manus feratur, obſecundantibus: & in narrando certus, ſed tum paulò productior: & in exprobrando & arguendo acer atque inſtans. Longius enim partibꝰ his & liberius exeritur. Vitioſè verò idem ſiniſtrum quaſi humerum petens in latus agi ſolet: quanquam adhuc pejus aliqui tranſverſum brachium proferunt, & cubito pronunciant. Duo quoque medii ſub pollicem veniunt: & eſt hic adhuc priore geſtus inſtantior, principio & narrationi non accommodatus. At cum tres contracti pollice premuntur, tum digitus ille, quo uſum optimè Craſſum Cicero dicit, explicari ſolet. Is in exprobrando & indicando (unde ei nomen eſt) valet; & allevata ac ſpectante humerum manu paulùm inclinatus affirmat: verſus in terram & quaſi pronus urget; aliquando pro numero eſt. Item ſummo articulo utrinque leviter apprehenſo, duobus modicè curvatis, minus tamen minimo, aptus ad diſputandũ eſt. Acrius tamen argumentari videntur, qui medium articulum potius tenent: tantò contractioribus ultimis digitis, quantò priores deſcenderunt. Eſt & ille verecundæ orationi aptiſſimus, quo quatuor primis leviter in ſummum coëuntibus digitis, non procul ab ore aut pectore fertur ad nos manus, & deinde prona ac paulùm prolata laxatur. Hoc modo cœpiſſe Demoſthenem

credo

Act. 7.

In eadem.

De Orat. 2.

Pronunciatio.

Pro Archia.

* al. diverſum.

credo in illo pro Cteſiphonte timido ſummiſſóque principio: ſic formatam Ciceronis manum, cùm diceret, *Si quid eſt in me ingenii, judices, quod ſentio quàm ſit exiguum.* Eadem aliquatenus liberius deorſum ſpectantibus digitis colligitur in os, & fuſius paulò in diverſa * reſolvitur, ut quodãmodo ſermonem ipſum proferre videatur. Binos interim digitos diſtinguimus, ſed non inſerto pollice, paulum tamen inferioribus intra ſpectantibus, ſed ne illis quidem tenſis qui ſuprà ſunt. Duo interim extremi palmam circa ima pollicis premunt, ipſe prioribus ad medios articulos jungitur: interim quartus obliquè reponitur: interim quatuor remiſſis magis quàm tenſis, pollice intus inclinato, habilem in latus demonſtrando, aut diſtinguendo quæ dicimus, manum facimus; cùm ſupina in ſiniſtrum latus, prona in alterum fertur. Sunt & illi breves geſtus, cùm in manus leviter pandata, qualis voventium * eſt, parvis intervallis, & ſubaſſentientibus humeris movetur: maximè apta parcè & quaſi timidè loquentibus. Et admirationi cõveniens ille geſtus, quo manus modicè ſupinata, ac per ſingulos à minimo collecta digitos, redeunte flexu ſimul explicatur atque convertitur. Nec uno modo interrogantes geſtum componimus: plerúnque tamen vertentes manum, utcunque compoſita eſt. Pollici proximus digitus, mediúmque qua dexter eſt, unguem pollici ſummo ſuo jungens, remiſſis cæteris, eſt & approbantibus, & narrantibus & diſtinguentibus decorus. Cui non diſſimilis, ſed compreſſis tribus digitis, quo nunc Græci plurimũ utuntur etiam utraque manu, quoties enthymemata ſua geſtu velut cornu tundunt cæſim. Manus lenior promitti: & aſſentatur, citatior hortatur, interim laudat. Eſt & ille urgentis orationem geſtus vulgaris magis quàm ex arte, qui contrahit alterno celeríque motu, & explicat manum. Eſt & illa cava, & rara, & ſupra alteri humeri altitudinem elata cum quodam motu velut hortatrix manus, à peregrinis ſcholis jam propè recepta. Tremula, ſcenica eſt. Digitos, cùm ſummi coierunt, ad os referre, cur quibuſdam diſplicuerit, neſcio. Nam id & leviter admirantes, & interim ſubita indignatione velut paveſcentes, & deprecantes, facimus. Quin compreſſam etiam manum in pœnitentia, vel ita pectori admovemus, ubi vox vel inter dentes expreſſa non dedecet, *Quid nunc agam? Quid faciam?* Averſo pollice demon-

* al. foventium.

De Pronunciatione.

demonſtrare aliquid, receptum magis puto, quàm Oratori decorum. Sed cùm omnis motus ſex partes habeat, ſeptimúſque ſit ille qui in ſe redit orbis, vitioſa eſt una circunverſio: reliqui, ante nos, & dextra lævâque, & ſurſum & deorſum aliquid oſtendunt: in poſteriora geſtus non dirigitur. Interim tamen velut reiici ſolet. Optimè autem manus à ſiniſtra parte incipit, in dextra deponitur: ſed ut deponi, non ut ferire videatur: quanquam & in fine interim cadit, ut citò tamen redeat: & nonnunquam reſilit vel negantibus nobis, vel admirantibus. Hic veteres artifices illud rectè adiecerunt, ut manus cùm ſenſu & inciperet, & deponeretur. Alioqui enim aut ante vocem erit geſtus, aut poſt vocem: quod eſt utrunque deforme. In illo lapſi nimia ſubtilitate ſunt, quod intervallum motus tria verba eſſe voluerunt: quod nec obſervatur, nec fieri poteſt: ſed illi quaſi menſuram tarditatis celeritatiſque aliquam eſſe voluerunt: nec immeritò, ne aut diu ocioſa eſſet manus, aut (quod multi faciunt) actionem continuo motu conciderent. Aliud eſt, quod & fit frequentius & magis fallit. Sunt quædam latentes ſermonis percuſſiones, & quaſi aliqui pedes, ad quod plurimorum geſtus cadit, ut ſit unus motus, *Nouum crimen*: alter, *C. Cæſar*: tertius, *Et ante hanc diem*: quartus, *Inauditum*: deinde, *Propinquus meus*: & *Ad te Quintus Tubero detulit*. Vnde id quoque fluit vitium, ut juvenes cùm ſcribunt, geſtu præmodulati cogitationem ſic componant, quomodo caſura manus eſt. Inde & illud vitium, ut geſtus qui in fine dexter eſſe debet, in ſiniſtrum frequenter deſinat. Melius illud, cùm ſint in ſermone omni brevia quædam membra, ad quæ, ſi neceſſe ſit, recipere ſpiritum liceat, ad hæc geſtum diſponere: utputa, *Nouum crimen C. Cæſar*, habet per ſe finem quendam ſuum, quia ſequitur conjunctio: deinde, *Et ante hanc diem inauditum*, ſatis circunſcriptum eſt. Ad hæc commodanda manus eſt, idque dum erit prima & compoſita actio. At ubi jam calor eam concitaverit, etiam geſtus cum ipſa orationis celeritate crebreſcet. Aliis locis citata, aliis preſſa conveniet pronuntiatio. Illa tranſcurrimus, congerimus, abundamus, feſtinamus: hæc inſtamus, inculcamus, infingimus. Plus autem affectus habent lentiora: ideóque Roſcius citatior, Æſopus gravior fuit: quòd ille comœdias, hic tragœdias egit. Eadem motus

Pro Ligario.

tus

Pronunciatio.

tus quoque obſervatio eſt. Itaque in fabulis, juvenum, ſenum, militum, matronam gravior ingreſſus eſt; ſervi, ancillæ, paraſiti, piſcatores citatius moventur. Tolli autem manum artifices ſupra oculos, demitti infra pectus vetant: adeò à capite eam petere, aut ad imum ventrem deducere vitioſum habetur. Ad ſiniſtram intra humerum promovetur, ultrà non decet. Sed cùm averſantes in læuam partem velut propellemus manum, ſiniſter humerus proferendus, ut cum capite ad dextram ferente conſentiat. Manus ſiniſtra nunquã ſola geſtum rectè facit: dextræ ſe frequenter accommodat, ſive in digitos argumenta digerimus, ſive averſis in ſiniſtrum palmis abominamur, ſive objicimus adverſis, ſive in latus utranque diſtendimus, ſive ſatisfacientes, aut ſupplicantes. Diverſi autem ſunt hi geſtus, ſiue ſummittimus, ſive adorantes attollimus, ſive aliqua demonſtrationi aut inuocationi protendimus, *Vos Albani tumuli atque luci.* Aut Gracchanum illud, *Quò me miſer conferam? quò vertam? in Capitoliumne? at fratris ſanguine redundat: an domum? matremne ut miſeram lamentantémque videam & abjectam?* Plus enim affectus in his junctæ exhibent manus. In rebus parvis, triſtibus, mitibus, breves, magnis, lætis, atrocibus, extenſiores ſunt. Vitia quoque earum ſubiicienda ſunt, quæ quidem accidere etiam exercitatis actoribus ſolent. Nam geſtum poculum poſcentis, aut verbera minantis; aut numerum quingentorum flexo pollice efficientis quæ ſunt à quibuſdam ſcriptoribus notata; ne in ruſticis quidem vidi. At ut brachio exerto introſpiciatur latus, ut manum alius ultra ſinum proferre non audeat, alius in quantum patet longitudo, protendat, aut ad rectum erigat, aut repetito ultra læuum humerum geſtu ita in tergum flagellet, ut conſiſtere poſt eum parum tutum ſit, aut ſiniſtrum ducat orbem, aut temere ſparſa manu in proximos offendat, aut cubitum utrumque in diverſum latus ventilet; ſæpe ſcio evenire. Solet eſſe & pigra, & trepida, & ſecanti ſimilis: interim etiam uncis digitis, aut à capite deiiciatur, aut eadem manus ſupinata in ſuperiora jactetur. Fit & ille habitus, qui eſſe in ſtatuis pacificator ſolet, qui inclinato in humerum dextrum capite, brachio ab aure protenſo, manum infeſto pollice extendit: qui quidem maximè placetiis, qui ſe dicere ſublata manu jactant. Adiicias licet eos qui ſententias vibratis digitis jaculantur,

Cic. Pro Milo. & de Orat. 3.

De Pronunciatione.

tur, aut manu ſublata denuntiant: aut (quod per ſe interim recipiendum eſt) quoties aliquid ipſis placuit in ungues eriguntur: ſed vitioſum id faciunt aut digito quanto plurimum poſſunt erecto, aut etiam duobus, aut utraque manu admodum aliquid portantium compoſita. His accedunt vitia non naturæ, ſed trepidationis, cum ore concurrente rixari, ſi memoria fefellerit, aut cogitatio non ſuffragetur, quaſi faucibus aliquid obſtiterit inſonare, in adverſum tergere nares, obambulare ſermone imperfecto, reſiſtere ſubitò, & laudem ſilentio poſcere: quæ omnia perſequi propè infinitum eſt. Sua enim cuique ſunt vitia. Pectus ac venter ne proiiciantur, obſervandum. Pandant enim poſteriora, & eſt odioſa omnis ſupinitas. Latera cum geſtu conſentiant. Facit enim aliquid & totius corporis motus; adeò ut Cicero plus illo agi, quàm manibus ipſis putet. Ita enim dicit in Oratore, *Nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto ſe ipſe moderans, & virili laterum flexione.* Femur ferire, quod Athenis primus feciſſe creditur Cleon, & uſitatum eſt, & indignatos decet, & excitat auditorem. Idque in Callidio Cicero deſiderat: *Non frons,* inquit, *percuſſa, non femur:* pedis (quod minimum eſt) nulla ſupploſio. Quāquam (ſi licet) de fronte diſſentio. Nam & complodere manus ſcenicum eſt, & pectus cædere. Illud quoque raro decebit, cava manu ſummis digitis pectus appetere, ſi quando noſmetipſos alloquemur, cohortantes, objurgantes, miſerantes: quod ſiquando fiet, togam quoque inde removeri non decebit. In pedibus obſervantur ſtatus & inceſſus. Prolato dextro ſtare, & eandem manum ac pedem proferre, deforme eſt. In dextrum incumbere interim datur, ſed æquo pectore: qui tamen Comicus magis quàm Oratorius geſtus eſt. Malè etiam in ſiniſtrum pedem inſiſtentium dexter aut attollitur, aut ſummis digitis ſuſpenditur. Varicare ſupra modum & in ſtando deforme eſt, & accedente motu propè obſcœnum. Procurſio opportuna, brevis, moderata, rara. Conveniet etiam ambulatio quædam, propter immodicas laudationum moras: quanquam Cicero rarum inceſſum, neque ita longum probat. Diſcurſare verò, &, quod Domitius Apher de Sura Manilio dixit, ſat agere, ineptiſſimum: urbanéque Flavius Virginius interrogavit de quodam ſuo antiſophiſte, quot millia paſſuum declamaſſet.

In Brut.

In Orat.

Pronunciatio.

maſſet. Præcipi & illud ſcio, ne ambulantes avertamur à
judicibus; ſed ſint obliqui pedes ad concilium nobis reſpiciẽtibus.
Id fieri judiciis privatis non poteſt. Verùm & breviora
ſint ſpatia, nec averſi diu ſimus. Interim tamen recedere
ſenſim datur. Quidam & reſiliunt, quod eſt planè
ridiculum. Pedis ſupploſio, ut loco eſt opportuna, ut ait
Cicero, in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis:
ita crebra & inepti eſt hominis, & deſinit judicem in ſe
De Orat. 3. convertere. Eſt & illa indecora in dextrum ac læuum vacillatio,
alternis pedibus inſiſtentium. Longiſſimè fugienda
In Brut. mollis actio, qualem in Tityo Cicero dicit fuiſſe,
unde etiam ſaltationis quoddam genus Tityus ſit appellatum.
Reprehendenda eſt & illa frequens & concitata
in utramque partem nutatio: quam in Curione patre irriſit
& Junius, quærens quis in lintre loqueretur, & C. Sicinius:
nam cum aſſidente collega, qui erat propter valetudinem
& deligatus, & plurimis medicamentis propter
In Brut. dolorem artuum delibutus, multum ſe Curio ex more jactaſſet,
Nunquam, inquit, *Octavi, collegæ tuo gratiam referes:*
qui niſi fuiſſet, iſtic hodie te muſcæ comediſſent. Jactantur &
humeri: quod vitium Demoſthenes ita dicitur emendaſſe,
ut cùm in anguſto quodam pulpito ſtans diceret,
haſta humero dependens immineret: ut ſi calore dicendi
vitare id excidiſſet, offenſatione illa commoneretur. Ambulantem
loqui ita demum oportet in cauſſis publicis, in
quibus multi ſunt judices, ſi quod dicimus, quaſi ſingulis
inculcare peculiariter velimus. Illud verò non ferendum,
quod quidam rejecta in humerum toga, cum dextra
ſinum uſque ad lumbos reduxerunt, ſiniſtra geſtum
facientes ſpatiantur, & fabulantur: cùm etiam læuam reſtringere
prolata longius dextra ſit odioſum. Vnde moneor,
ut ne id quidem tranſeam ineptiſſimè fieri, cùm inter
moras laudationum, aut in aurem alicujus loquuntur,
aut cum ſodalibus jocantur, aut nonnunquam ad librarios
ſuos ita reſpiciunt, ut ſportulam dictare videantur.
Inclinari ad judicem cum doceas, utique ſi id de quo loquaris,
ſit obſcurius, decet. Incumbere advocato adverſis
ſubſelliis ſedenti, contumelioſum eſt. Reclinari etiam ad
ſuos, & manibus ſuſtineri, niſi planè juſta navigatio eſt,
delicatum: ſicut palam moneri, excidentis, aut legere.
Namque in his omnibus & vis illa dicendi ſoluitur, & frigeſcit

De Pronunciatione.

geſcit affectus, & judex parum ſibi præſtari reverentiæ credit. Tranſire in diverſa ſubſellia, parum verecundum eſt. Nam & Caſſius Severus urbanè adverſus hoc facientes lineam popoſcit. Et ſi aliquando concitatè itur, nunquam non frigidè reditur. Multa ex iis quæ præcipimus, mutari neceſſe eſt ab iis, qui dicunt apud tribunalia. Nam & vultus erectior, ut eum, apud quem dicitur, ſpectet: & geſtus, ut ad eundem tendens elatior ſit neceſſe eſt: & alia, quæ occurrere me etiam tacente omnibus poſſunt. Itémque ab iis qui ſedentes agunt. Nam & ferè fit hoc in rebus minoribus: & iidem impetus actionis eſſe non poſſunt, et quædam vitia fiunt neceſſaria. Nam et dexter pes à læva judicis ſedenti proferendus eſt, et ex altera parte multi geſtus neceſſe eſt in ſiniſtrum eant, ut ad judicem ſpectent. Equidem pleroſque et ad ſingulas ſententiarum clauſulas video aſſurgentes ſibi, et nonnullos ſubinde aliquid etiam ſpatiantes? quod an deceat, ipſi viderint, cùm id faciunt; non ſedentes agunt. Bibere, aut etiam eſſe inter agendum, quod multis moris fuit, et eſt quibuſdam, ab Oratore meo procul obſit. Nam ſiquis aliter dicendi onera perferre non poſſit, non ita miſerum eſt non agere, potiúſque multò, quàm et operis et hominum contemptum fateri. Cultus non eſt proprius, Oratoris aliquis, ſed magis * in Oratore conſpicitur. Quare ſit, ut in omnibus honeſtis debet eſſe, ſplendidus et virilis. Nam et toga, et calceus, et capillus, tam nimia cura quàm negligentia ſũt reprehendenda. Eſt aliquid in amictu, quod ipſum aliquatenus temporum conditione mutatum eſt. Nam veteribus nulli ſinus: perquam breves poſt illos fuerunt. Itaque etiam geſtu neceſſe eſt uſos eſſe in principiis eos alio, quorum brachium, ſicut Græcorum, veſte continebatur. Sed nos de præſentibus loquimur. Cui laticlavi jus non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulùm, poſterioribus ad medios poplites uſque perveniant. Nam infrà mulierum eſt, ſuprà centurionum. Ut purpuræ rectè deſcendant, levis cura eſt. Notatur interim negligentia. Latum habentium clavum modus eſt, ut ſit paulùm cinctis ſummiſſior. Ipſam togam rotundam eſſe, et aptè cæſam velim. Aliter enim multis modis fiet enormis. Pars ejus prior mediis cruribus optimè terminatur, poſterior eadem portione altiùs quàm cinctura.

* *al.* magis more.

Sinus decentiſſimus, ſi aliquantò ſupra imam togam fuerit, nunquam certè ſit inferior. Ille qui ſub humero dextro ad ſiniſtrum obliquè ducitur velut balteus, nec ſtranguslet, nec fluat. Pars togæ quæ poſtea imponitur, ſit inferior: nam ita & ſedet melius, & continetur. Subducenda etiam pars aliqua tunicæ, ne ad lacertum in actu redeat: tum ſinus injiciendus humero, cujus extremam oram rejeciſſe non dedecet. Operiri autem humerum cum toto jugulo non oportet, alioqui amictus fiet anguſtus: & dignitatem, quæ eſt in latitudine pectoris, perdet. Siniſtrum brachium eouſque allevandum eſt, ut quaſi normalem illum angulum faciat. Super quod ora ex toga duplex æqualiter ſedeat. Manus non impleatur annulis, præcipuè medios articulos non tranſeuntibus: cujus erit habitus optimus, allevato pollice, & digitis leviter inflexis, niſi ſi libellum tenebit: quod non utique captandum eſt. Videtur enim fateri memoriæ diffidentiam, & ad multos geſtus eſt impedimento. Togam veteres ad calceos uſq; demittebant, ut Græci pallium. Idque ut fiat, qui de geſtu ſcripſerunt circa tempora illa, Plotius Nigidiúſque præcipiunt. Quo magis miror Plinii Secundi docti hominis, & in hoc utique libro penè etiam nimium curioſi, perſuaſionem; qui ſolitum id facere Ciceronem velandarum varicum gratia tradit: cùm hoc amictus genus in ſtatuis eorum quoque qui poſt Ciceronem fuerunt, appareat. Palliolum, ſicut faſcias quibus crura veſtiuntur, & focalia, & aurium ligamenta, ſola excuſare poteſt valetudo. Sed hæc amictus obſervatio, dum incipimus: procedente verò actu, jam penè ab initio narrationis ſinus ab humero rectè velut ſponte delabitur; & cùm ad argumenta ac locos ventum eſt, rejicere à ſiniſtro togam, dejicere etiam, ſi hæreat, ſinum, conveniet. Lævam à faucibus ac ſummo pectore abducere licet. Ardent enim jam omnia. Et ut vox vehementior ac magis varia eſt, ſic amictus quoque habet actum quendam velut prælиantem. Itaq; ut lævam * involvere toga, & incingi, penè furioſum eſt: ſinum verò in dextrum humerum ab imo rejicere, ſolutum ac delicatum; fiúntque adhuc pejus aliqua: ſita cur laxiorem ſiniſtro brachio non ſubjiciamus? Habet enim acre quiddam atque expeditū, & colori concitationiq; non inhabile. Cùm verò magna pars eſt exhauſta orationis, utiq; afflante fortuna

* al. lænam ut & paulo ante.

De Pronunciatione.

na penè omnia decent, ſudor ipſe & fatigatio, & negligentior amictus, & ſoluta ac velut labens undique toga. Quò magis miror hanc quoque ſuccurriſſe Plinio curam; ut ita ſudario frontem ſiccari juberet, ne comæ turbarentur, quas componi pòſt paulùm, ſicuti dignum erat, graviter & ſeverè vetuit. Mihi verò illæ quoque turbatæ præ ſe ferre aliquid affectus, & ipſa oblivione curæ hujus commendari videntur. At ſi incipientibus aut paulùm progreſſis decidat toga, non reponere eam, prorſus negligentis aut pigri, aut quomodo debeat amiciri, neſcientis eſt. Hæc ſunt vel illuſtramenta pronunciationis, vel vitia: quibus propoſitis, multa cogitare debet Orator. Primùm, quid, apud quos, quibus præſentibus ſit acturus. Nam ut dicere alia aliis, & apud alios magis convenit: ſic etiam facere. Neq; eadem in voce, geſtu, inceſſu; apud principem, ſenatum, populum, magiſtratum, privato, publico judicio, poſtulatione, actione ſimiliter decent. Quam differentiam ſubjicere ſibi quiſque, qui animum intenderit, poteſt; tum qua de re dicat, & efficere quid velit. Rei quadruplex obſervatio eſt. Una in tota cauſſa. Sunt enim triſtes, hilares, ſolicitæ, ſecuræ, grandes, puſillæ, ut vix unquam ſolicitari partibus earum debeamus, ut non ſummæ meminerimus. Altera, quæ eſt in differentia partium, ut in proœmio, narratione, argumentatione, epilogo. Tertia, in ſententiis ipſis, in quibus ſecundum res & affectus variantur omnia. Quarta, in verbis, quorum ut eſt vitioſa, ſi efficere omnia velimus, imitatio: ita quibuſdam niſi ſua natura redditur, vis omnis aufertur. Igitur in laudationibus (niſi ſi funebres erunt) gratiarum actione, exhortatione, ſimilibúſque, læta & magnifica & ſublimis eſt actio. Funebres conciones, conſolationes, plerunque cauſſæ reorum, triſtes atq; ſummiſſæ. In ſenatu conſervanda autoritas, apud populum dignitas, in privatis modus. De partibus cauſſæ, & ſententiis verbiſque, quæ ſunt multiplicia, pluribus dicendum. Tria autem præſtare debet pronunciatio: conciliet, perſuadeat, moveat: quibus natura cohæret, ut etiam delectet. Conciliatio ferè aut commendatione morum (qui neſcio quomodo ex voce etiam atque actione perlucent) aut orationis ſuavitate conſtat. Perſuadendi vis aſſeveratione quæ interim plus ipſis probationibus valet. *An iſta,* inquit Callidio Cicero, *ſi vera eſſent, ſic à te dicerentur?* &,

Pronuntiatio. *Tantum abeſt, ut inflammares noſtros animos, ſomnum iſto loco vix tenebamus.* Fiducia igitur appareat, & conſtantia, utique ſi autoritas ſubeſt. Movendi autem ratio aut in repræſentandis eſt, aut imitandis affectibus. Ergo cùm judex in privatis, aut præco in publicis dicere de cauſſa juſſerit, leniter conſurgendum: tum in componendo toga; vel (ſi neceſſe erit) etiam ex integro injicienda, duntaxat in judiciis (apud principem enim & magiſtratus ac tribunalia non licebit) paulum eſt commorandum, ut & amictus ſit decentior, & protinus aliquid ſpatii ad cogitandũ. Etiam cùm ad judicem nos converterimus, & conſultus prætor permiſerit dicere, non protinus eſt erumpendum; ſed danda brevis cogitationi mora. Mirè enim auditurum dicturi cura delectat, & judex ſe ipſe componit. Hoc præ-

Iliad 3. cipit Homerus, Ulyſſis exemplo, quem ſtetiſſe oculis in terram defixis, immotóque ſceptro priuſquam illam eloquentiæ procellam effunderet, dicit. In hac cunctatione ſunt quædam non indecentes, ut appellant ſcenici, moræ; caput mulcere, manum intueri, infringere oculos, ſimulare conatum, ſuſpiratione ſolicitudinem fateri, aut quod quemque magis decet; eáque diutius, ſi judex nondum intendet animum. Status ſit rectus, æqui & diducti paulùm pedes, vel procedens minimo momento ſiniſter: genua recta, ſic tamen, ut non extendantur. Humeri remiſſi, vultus ſeverus, non mœſtus, nec ſtupens, nec languidus: brachia à latere modicè remota: manus ſiniſtra, qualem ſuprà demonſtravi: dextra cùm jam incipiendum erit, paulùm prolata ultra ſinum, geſtu quam modeſtiſſimo, velut expectans quando incipiendum ſit. Vitioſa enim ſunt illa, intueri lacunaria, perfricare faciem, & quaſi improbam facere: tendere confidentia vultum, aut, quò ſit magis torvus, ſuperciliis adſtringere: capillos à fronte contra naturam retroagere, ut ſit horror ille terribilis: tum, (id quod Græci frequẽtiſſimè faciunt,) crebrò digito-

**al.* commentari: ſcreare: pedem rum labiorúmque motu commentari * clarè excreare, pedem alterum longè proferre, partem togæ ſiniſtra tenere, ſtare diductum, vel rigidum, vel ſupinum, vel incurvum, vel humeris, ut luctari ſolent, ad occipitium ductis. Prœmio frequentiſſimè lenis convenit pronuntiatio. *Nihil* eſt enim ad conciliandum gratius verecundia: non tamen ſemper. Nec enim uno modo dicuntur exordia, ut docui.

Plerum-

De Pronunciatione.

Plerunque tamen & vox temperata ac geſtus modeſtus, & ſedens humero toga, & laterum lenis in utramque partem motus, eodem ſpectantibus oculis, decebit. Narratio magis prolatam manum, amictum recidentem, geſtum diſtinctum, vocem ſermoni proximam, ac tantùm apertiorem, * ſonum ſimplicem frequentiſſimè poſtulabit; in his duntaxat, *Quintus igitur Ligarius cùm eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio.* &, *A. Cluentius Habitus pater hujuſce.* Aliud in eadem poſcunt affectus vel concitati, *Nubit genero ſocrus.* vel flebiles, *Conſtituitur in foro Laodiceæ ſpectaculum acerbum & miſerum toti Aſiæ provinciæ.* Maximè varia & multiplex actio eſt probationum. Nam & proponere, partiri, interrogare, ſermoni ſunt proxima, & contradictionem ſumere. Nam ea quoque diverſa propoſitio eſt. Sed hæc tamen aliquando irridentes, aliquando imitantes pronuntiamus. Argumentatio plerunque agilior, & acrior, & inſtantior; conſentientem orationi poſtulat etiam geſtum, id eſt, fortem celeritatem. Inſtandum quibuſdam in partibus & denſanda oratio. Egreſſiones ferè lenes, & dulces, & remiſſæ, ut Raptus Proſerpinæ, Siciliæ deſcriptio, Cn. Pompeii laus. Neque eſt mirum minus habere contentionis ea quæ ſunt extra quæſtionem. Mollior nonnunquam cum reprehenſione diverſæ partis imitatio, *Videbar videre alios intrantes, alios autem exeuntes, quoſdam ex vino vacillantes.* Ubi non diſſidens à voce permittitur geſtus; quo fit in utranque partem tenera quædam, ſed intra manus tamen, & ſine motu laterum tranſlatio.

* *al.* acriorem.

Pro Lig.

Pro Cluent. Act. 3.

¶ Accendendi judicis plures ſunt gradus. Summus ille, & quo nullus eſt in Oratore acutior: *Suſcepto bello, Cæſar, geſto jam etiam ex parte magna.* *Prædixit enim, Quantum potero voce contendam, ut populus hæc Romanus exaudiat.* Paulum inferior, & habens aliquid etiam jucunditatis, *Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharſalica gladium agebat?* Plinius adhuc & lentius, ideóque dulcius, *In cœtu verò populi Romani negotium publicum gerens.* Producenda omnia trahendæque tum vocales, aperiendæque ſunt fauces. Pleniore tamen hæc canali fluunt, *Vos Albani tumuli atque luci.* Nam cantici quiddam habent, ſenſimque reſupina ſunt: *Saxa atque ſolitudines voci reſpondent.* Tales ſunt illæ inclinationes vocis, quas invicem Demoſthenes atque Æſchines exprobrant, non ideo improbandæ: cùm enim

Pronuntiatio.

uterque alteri objiciat, palàm eſt utrunque feciſſe: *Nam neque ille per Marathonis, & Platearum, & Salaminis propugnatores recto ſono juravit, nec hic Thebas ſermone deflevit.* Eſt his diverſa vox, & penè extra organum, cui Græci nomen amaritudinis dederunt, ſupra modum ac penè naturam vocis humanæ acerba:

Pro Rabirio perduell.

Quin compeſcitis vocem iſtam indicem ſtultitiæ, teſtem paucitatis? Sed id quod excedere modum dixi, in illa parte prima eſt, *Quin compeſcitis.* Epilogus ſi enumerationem rerum habet, deſiderat quandam conciſorum continuationem: ſi ad concitandos judices eſt accõmodatus, aliquid ex iis quæ ſuprà dixi: ſi placandos, inclinatam quandam lenitatem: ſi miſericordia commovendos, flexum vocis, & flebilem ſuavitatem, qua præcipuè franguntur animi, quæque eſt maximè naturalis.

Cic. in Bruto, & de Orat.

Nam etiam orbos viduiſque videas in ipſis funeribus canoro quodam modo proclamantes. Hic etiam fuſca illa vox, qualem Cicero fuiſſe in Antonio dicit, mirè facit: habet enim in ſe quod imitetur. Duplex eſt tamen miſeratio: altera cum invidia, qualis modò dicta de damnatione Philodami: altera cum deprecatione demiſſior. Quare etiamſi eſt in illis quoque cantus obſcurior, *In cœtu verò pop. Romani.*

Act. 7.

Non enim hæc rixantis modo dixit: &, *Vos Albani tumuli:* neq; enim quaſi inclamaret aut teſtaretur locutus eſt: tamen infinito magis illa flexa & circunducta ſunt, *Me miſerum, me infelicem,* &, *Quid reſpondebo liberis meis?* &, *Revocare tu me in patriam potuiſti. Milo per hos, ego te in eadem patria per eoſdem retinere non potero?*

Idem pro Milo.

Et cùm bona C. Rabirii uno ſeſtertio addicit, O meum miſerum acerbũmq; præconium. Illa quoque mirè facit in peroratione velut deficientis dolore & fatigatione confeſſio: ut pro eodem Milone, *Sed finis ſit: neque enim præ lacrymis loqui poſſum.* Quæ ſimilem verbis habere debent etiam pronuntiationem. Poſſunt videri alia quoque hujus partis atque officii, reos excitare, pueros attollere, producere, veſtes laniare: ſed ſuo loco dicta ſunt.

Lib. 7.

Et quia in partibus cauſſæ etiam aliis eſt varietas, ſatis apparet accommodandam ſententiis ipſis pronuntiationem, ſicut oſtendimus. Sed verbis quoque, quod noviſſimè dixeram, non ſemper, ſed aliquando. *An non hæc, Miſellus & pauperculus, ſummiſſa atque contracta:* Fortis, & vehemens, & latro, erecta & concitata voce dicenda ſunt? Accedit enim vis & proprietas rebus tali adſtipulatione: quæ niſi adſit, aliud vox aliud animus oſtendat. Quid, quòd eadem verba mutata pronuntiatione indicant, affirmant, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, irrident, elevant? Aliter enim dicitur,

De Pronunciatione.

Tu mihi quodcunque hoc regni——— &,
Cantando tu illum?——— &, *Tune ille Æneas?*———&,
-Meque timoris *Argive tu Drance.*———

Æneid 1.
Eclog. 3.
Æn. 9 & 11.

Et ne morer, intra ſe quiſque vel hoc, vel aliud quod volet, per omnes affectus verſet: verum eſſe quod dicimus, ſciet. Vnum jam his adiiciendum eſt, cùm præcipuè in actione ſpectetur decorum, ſæpe aliud alios decere. Eſt enim latens quædam in hoc ratio, & inenarrabilis: & ut verè hoc dictum eſt, caput eſſe artis, *Decere quod facias:* ita id neque ſine arte eſſe, neque totum arte tradi poteſt. In quibuſdam virtutes non habent gratiam, in quibuſdam vitia ipſa delectant. Maximos actores comœdiarum Demetrium & Stratoclem* placere diverſis virtutibus vidimus. Sed illud minus mirum, quòd alter deos, & juvenes, & bonos patres, ſervóſque, & matronas, & graves anus optimè: alter acres ſenes, callidos ſervos, paraſitos, lẽones, & omnia agitatiora melius. Fuit enim natura diverſa. Nam vox quoque Demetrii jucundior, illius acrior erat. Annotandæ magis proprietates, quæ transferri non poterant, manus jactare, & dulces exclamationes theatri cauſſa producere, & ingrediendo ventum concipere veſte, & nonnunquam dextero latere facere geſtus: quod neminem alium præter Demetrium decuit: námque in hæc omnia, ſtatura & mira ſpecie adjuvabatur. Illum curſus, & agilitas, & vel parum conveniens perſonæ riſus, (quem non ignarus rationis populo dabat) & contracta etiam cervicula. Quicquid horum alter feciſſet, fœdiſſimum videretur. Quare *Norit* ſe quiſque, nec tantum ex communibus præceptis, ſed etiam ex natura ſua capiat conſilium formandæ actionis. Neque illud tamen eſt nefas, ut aliquem vel omnia vel plura deceant. Hujus quoque loci clauſula ſit eadem neceſſe eſt, quæ cæterorum eſt, regnare maximè modum. Non enim comœdum eſſe, ſed Oratorem volo. Quare neque in geſtu perſequemur omnes argutias, nec in loquendo diſtinctionibus, temporibus, affectionibus moleſtè utemur: ut ſi ſit in ſcena dicendum.

* *Al.* Stratoclea.

Teren. in Eunucho.

Quid igitur faciam? non eam, ne nunc quidem
Cùm arceſſor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?

Hic enim dubitationis moras, vocis flexus, varias manus, diverſos nutus actor adhibebit. Aliud oratio ſapit, nec vult nimium eſſe condita. Actione enim conſtat, non imitatione. Quare non immeritò reprehenditur pronuntiatio vultuoſa, & geſticulationibus moleſta, & vocis mutationibus reſultans. Nec inutiliter ex Græcis veteres tranſtulerunt, quod ab his ſumptum Lenas Popilius poſuit, eſſe hanc inocioſam actionem. *Hoc. eod. cap.* Optimè igitur idē, qui omnia, Cicero præceperat, quæ ſuprà ex Oratore poſui: quibus ſimilia in Bruto de Marco Antonio dicit. Sed jam recepta eſt actio, paulò agitatior; & exigitur, & quibuſdam partibus convenit: ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiam, perdamus viri boni & gravis autoritatem.

M. FAB. QVINTILIANI DE INSTITUTIONE ORATORIA LIBER XII.

PROOEMIUM.

ARGUMENTUM.

Difficillimā operis partem ſibi ſupereſſe, hac præfatione teſtatur: in quā dum à levioribus initium duxerit, perſeverando per ſingula penè imprudens evectus ſit: ſed ne nunc quidem deficiendum eſſe, quanvis paucisſimos habeat quos ſequatur. At Ciceronem quidem ſolum eſſe, qui de optimo dicendi genere ſcripſerit: ſe autem & de genere dicendi, & de moribus Oratoris eſſe dicturum: quæ præfatio ad attentionem comparata eſt.

VEntum eſt ad partem operis deſtinati longè graviſſimam. Cujus equidem onus ſi tantum opinione prima concipere potuiſſem, quantò me premi ferens ſentio, maturius conſuluiſſem vires meas. Sed initio pudor omittēdi quæ promiſeram, tenuit: mox quanquā per ſingulas propè partes labor creſceret, ne perderem quæ jam effecta erāt, per omnes difficultates animo me ſuſtentavi. Quare nūc quoque, licet major quàm unquàm moles premat, tamen proſpicienti finem mihi conſtitutum eſt, vel deficere potius, quàm deſperare. Fefellit autem, quòd initium à parvis ceperamus *; mox velut aura ſolicitante provecti longius, dum tantùm nota illa, & pleriſque artiū ſcriptoribus tractata, præcipimus; nec adhuc à litore procul videbamur, & multos circà velut iiſdem ſe ventis credere auſos habebamus. Jam cùm eloquendi rationem noviſſimè repertam, pauciſſimiſque tentatā ingreſſi ſumus, rarus qui jam procul à portu receſſiſſet, reperiebatur. Poſtquam verò nobis ille, quem inſtituebamus, Orator, à dicendi magiſtris dimiſſus, aut ſuo jam impetu fertur, aut majora ſibi auxilia ex ipſis ſapientiæ penetralibus petit, quàm in altum ſimus ablati, ſentire cœpimus. *Nunc cœlum undique & undique pontus.* Unum modò in illa immenſa vaſtitate cernere videmur M. Tullium; qui tamen ipſe, quamvis tanta atque ita inſtructa nave hoc mare ingreſſus, contrahit vela, inhibetque remos, & de ipſo demum genere dicendi quo ſit uſurus perfectus Orator, ſatis habet dicere. At noſtra temeritas etiam mores ei conabitur dare, & aſſignabit officia. Ita nec antecedentem conſequi poſſumus, & longiùs eundum eſt, ut res feret. Probabilis tamen cupiditas honeſtorum, & vel tutioris audaciæ * eſt tentare quibus paratior venia eſt.

Ut ſit Orator vir bonus.

* *al.* cœperamus.

Æneid. 3.

* *al.* audentiæ.
al. audienter, *ſed minùs rectè.*

Non poſſe Oratorem eſſe niſi virum bonum.

CAP. I.

ARGUMENTUM.

Oſtendit Oratorem niſi bonum virum eſſe non poſſe, non ſolùm in dicendi officio, ſed etiam in arte ipſa & orationis facultate; quod probat ab ingenio, ſtudio, doctrina & autoritate boni Oratoris, quę ei neceſſaria ſint, malis autē et ſtultis hominibus minimè convenire. ¶ Solvit dicendi contraria exempla in Demoſthene & Cicerone; quos & malos viros fuiſſe negat, & meliores Oratores potuiſſe fieri, ſi omnia perfecta habuiſſent, concedit. ¶ Artē etiā defendit, quæ tamen in cauſis malis Oratorem inſtruat, tamen in eiſdem animum Oratoris & conſilium ſpectandū eſſe, quo fiat, ut ſæpe quod contra æquitatem eſſe videatur, ex cauſa aliqua rectum & honeſtū ſit: ut cum tyranni interfector etiam contra leges defenditur.

Eloquentia quando perniciosa.

Vir bonus ut eſſe debeat Orator.

Sic ergo nobis Orator, quem inſtituimus, is qui à M. Cicerone finitur, vir bonus dicendi peritus. Verùm id quod ille poſuit priùs, etiam ipſa natura potius ac majus eſt; utiq; vir bonus, non eò tantum, quòd ſi vis illa dicendi malitiam inſtruxerit, nihil ſit publicis privatiſq; rebus pernicioſius eloquentia; ſed nos quoque ipſi, qui pro virili parte conferre aliquid ad facultatem dicendi conati ſumus, peſſimè mereamur de rebus humanis, ſi latroni comparemus hæc arma, non militi. Quid de nobis loquor? Rerum ipſa natura in eo quod præcipuè indulſiſſe homini videtur, quoque nos à cæteris animalibus ſeparaſſe; non parens, ſed noverca fuerit; ſi facultatem dicendi, ſociam ſcelerum, adverſam innocentiæ, hoſtem veritatis invenit. Mutos enim naſci, & agere omni ratione ſatius fuiſſet, quã providentiæ munera in mutuam perniciem convertere. Longius tendit hoc judicium meum. Neque enim tantùm id dico, eum qui ſit Orator virum bonum eſſe oportere: ſed ne futurum quidem Oratorem, niſi virum bonum. Nam certè neque intelligentiam conceſſeris iis qui propoſita honeſtorum ac turpium via, pejorem ſequi malint: neque prudentiam iis qui in graviſſimas frequenter legum, ſemper verò malæ conſcientiæ pœnas à ſemetipſis improviſo rerum exitu inducantur. Quod ſi neminem malum eſſe, niſi ſtultum eundem, non modò à ſapientibus dicitur, ſed vulgò quoque ſemper eſt creditum: certè non fiet unquam ſtultus Orator. Adde quòd *ne* ſtudio quidem operis pulcherrimi vacare mens, niſi omnibus vitiis libera, poteſt: primùm quòd in eodem pectore nullum eſt honeſtorum turpiúmque conſortium: & cogitare optima ſimul ac deterrima, non magis eſt unius animi, quam ejuſdem hominis bonum eſſe ac malum. Tum illa quoque ex cauſſa, quòd mentem tantæ rei intentam, vacare omnibus aliis etiam culpa carentibus curis oportet. Ita demum enim libera, ac tota, nulla diſtringente atque aliò ducente cauſſa, ſpectabit id ſolum ad quod accingitur. Quòd ſi agrorum nimia cura, & ſolicitior rei familiaris diligẽtia, & venandi voluptas, & dati ſpectaculis dies; multum ſtudiis auferunt. (Huic enim rei perit tempus, quodcunque alteri datur) quid putamus facturas, cupiditatem, avaritiam, invidiam? quarum impotentiſſimæ cogitationes, ſomnos etiam ipſos, & illa per quietem viſa perturbant.

Nihil

Ut ſit Orator vir bonus.

Nibil eſt enim tam occupatum, tam multiforme, tot ac tam variis affectibus conciſum atque laceratum, quàm mala mens. Nam & cũ inſidiatur: ſpe, curis, labore diſtringitur: & jam cùm ſceleris compos fuerit, ſolicitudine, pœnitentia, pœnarum omnium expectatione torquetur. Quis inter hæc literis, aut ulli bonæ arti locus? Non hercle magis quàm frugibus in terra ſentibus ac rubis occupata. Agè, non ad perferendos ſtudiorum labores neceſſaria frugalitas? Quid igitur ex libidine ac luxuria ſpei? Non præcipuè acuit ad cupiditatẽ literarũ, amor laudis? Non igitur malis eſſe laudem curæ putamꝰ. Jam hoc quis non videt, maximam partem orationis in tractatu æqui bonique conſiſtere? Dicetne de his ſecundũ debitam rerum dignitatem malus atque iniquus? Denique ut maximam partem quæſtionis eximam; demus, id quod nullo modo fieri poteſt, idem ingenii, ſtudii, doctrinæ, peſſimo atque optimo viro, uter melior dicetur Orator? Nimirum qui homo quoque melior. Non igitur unquam malus idem homo, & perfectus Orator. *Non* enim perfectum eſt quicquam, quo melius eſt aliud. Sed ne more Socraticorum nobiſmetipſis reſponſum finxiſſe videamur; ſit aliquis adeò cõtra veritatem obſtinatus! ut audeat dicere, eodem ingenio, ſtudio, doctrina præditum; nihilò deteriorem futurũ Oratorem malum virum quàm bonum. Convincamus hujus quoque amentiam. Nam hoc certè nemo dubitabit; omnem Oratorem id agere, ut judici quæ propoſita fuerint, vera & honeſta videantur. Utrum igitur hoc facilius bonus vir perſuadebit, an malus? Bonus quidem: & dicet ſæpius vera atque honeſta. Sed etiam ſi quando aliquo ductus officio, (quod accidere, ut mox docebimus, poteſt;) falsò hæc affirmare conabitur, majore cum fide neceſſe eſt audiatur. At malis hominibus ex contemptu opinionis, & ignorantia recti, nonnunquam excidit ipſa ſimulatio. Inde immodeſtè proponunt, ſine pudore affirmant. Sequitur in iis quæ certum eſt effici non poſſe, deformis pertinacia, & irritus labor. Nam *ſicut* in vita, ita in cauſſis quoque ſpes improbas habent. Frequenter autem accidit, ut his etiam vera dicentibus fides deſit, videatúrque talis advocatus, malæ cauſſæ argumentum.

Nunc de iis dicendum eſt, quæ mihi quaſi conſpiratione quadam vulgi reclamari videntur. Orator ergo Demoſthenes non fuit? atqui malum virum accepimus. Non Cicero? atqui hujus quoque mores multi reprehenderunt. Quid agam? magna reſponſi invidia ſubeunda eſt, mitigandę ſunt prius aures. Mihi enim nec Demoſthenes tam gravi morum dignus videtur invidia, ut omnia quæ in eũ ab inimicis congeſta ſunt, credam; cùm & pulcherrima ejus in republica conſilia, & finem vitæ clarum legam. Nec Marco Tullio defuiſſe video in ulla parte civis optimi voluntatem: teſtimonio eſt actus nobiliſſimè conſulatus: integerrimè provincia adminiſtrata: & repudiatus vigintiviratus: & civilibus bellis, quæ in ætatẽ ejus graviſſima inciderunt, neque ſpe, neque metu declinatus animus, quò minùs optimis ſe partibus, id eſt, reipublicæ, jungeret. Parum fortis videtur quibuſdam: quibus optimè reſpondit ipſe, non ſe timidum in ſuſcipiendis, ſed in providendis periculis: quod probavit morte quoque ipſa, quam præſtantiſſimo ſuſcepit animo. Quod ſi defuit his viris ſumma virtus; ſic quærentibus, an Oratores fuerint; reſpondebo, quomodo Stoici, ſi interrogentur, an ſapiens Zeno, an Cleantes, an Chryſippus; reſpondeant magnos quidem illos ac venerabiles, non tamen id quod natura hominis ſũmum habet, conſecutos. Nam & Pythagoras, non ſapientem ſe, ut qui ante eum fuerunt; ſed ſtudioſum ſapientiæ vocari voluit. Ego tamen ſecundum communem loquendi conſuetudinem ſæpe dixi, dicámque, perfectum Oratorem eſſe Ciceronem, ut amicos & bonos viros & prudentiſſimos dicimus vulgò, quorum nihil niſi perfectè ſapienti datur. Sed cùm propriè, & ad legem ipſam veritatis loquendum erit, eum quæram Oratorem, quem & ille quærebat. Quanquam enim ſtetiſſe ipſum in faſtigio eloquentiæ fateor, ac vix quid adjici potuerit invenio, fortaſſe inventurus quod adhuc abſciſſurũ putẽ fuiſſe; (nã ferè ſic docti judicaverunt plurimũ in eo virtutũ, nonnihil fuiſſe vitiorũ: & ſe ipſe multa ex illa juvenili abundantia coërcuiſſe teſtatur;) tamẽ quando nec ſapientis ſibi nomẽ, minimè ſui cõtemptor, aſſeruit & meliùs dicere certà data longiore vita, & ætate ad componendũ ſecuriore potuiſſet: non maligne crediderim defuiſſe ei ſummã illã, ad quã nemo propius acceſſit. Et licebat, ſi aliter ſentirẽ, fortiùs id & liberius defendere. An verò M. Antonius, neminem à ſe viſum eloquentem, quod tantò minùs erat, profeſſus eſt:

Cic. in Orat. & in Bruto.

eſt ipſe etiam M. Tullius, quærit adhuc eum, & tantùm imaginatur ac fingit: ego non audeam dicere, aliquid in hac quæ ſupereſt æternitate invẽiri poſſe, eo quod fuerit, perfectius? Transeo illos qui Ciceroni ac Demoſtheni ne in eloquẽtia quidem ſatis tribuunt: quanquam neque ipſi Ciceroni Demoſthenes videatur ſatis eſſe perfectus, quem dormitare interim dicit: nec Cicero Bruto Caluóque, qui certè compoſitionem illius etiam apud ipſum reprehendunt: nec Aſinio utrique, qui vitia orationis ejus etiam inimicè pluribus locis inſequuntur. Concedamus ſanè (quòd minimè natura patiatur) repertũ eſſe aliquem malum virum ſummè diſertum, nihilò tamen minus Oratorem eum negabo. Nam nec omnibus qui fuerint manu prompti, viri fortis nomen conceſſerim; quia *ſine* virtute intelligi non poteſt fortitudo. An ei qui ad defendendas cauſſas advocatur, non eſt opus fide, quam nec cupiditas corrumpat, nec gratia avertat, nec metus frangat; ſed proditorem, transfugam, prævaricatorem donabimus Oratoris illo ſacro nomine? Quòd ſi mediocribus etiam patronis convenit hæc quæ vulgò dicitur bonitas; cur non Orator ille qui nondum fuit, ſed poteſt eſſe, tam ſit moribus quam dicendi virtute perfectus? Non enim forenſem quandam inſtruimus operam, nec mercenariam vocem, nec (ut aſperioribus verbis parcamus) non inutilem ſanè litium advocatum, quem denique cauſſidicum vulgò vocant; ſed virum cum ingenii natura præſtantem, tum verò pulcherrimas artes penitus mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualem nulla antea vetuſtas cognoverit, ſingularem, perfectúmque, undique optima ſcientem, optimeque dicentem. In hoc quota pars erit, quòd aut innocentes tuebitur, aut improborum ſcelera compeſcet, aut in pecuniariis quæſtionibus veritati contra calumniam aderit? Summus ille quidem in his quoque operibus fuerit; ſed in majoribus clarius elucebit, cùm regenda Senatus conſilia, & popularis error ad meliora ducendus. An non talem quendam videtur finxiſſe Virgilius quem in ſeditione vulgi jam faces & ſaxa jaculantis, moderatorem dedit?

Ut ſit Orator vir bonus.

Idem in Orat.

Tum pietate gravem ac meritis ſi fortè virum quem
Conſpexêre, ſilent, arrectiſque auribus adſtant.

Æneid. 1.

Habemus igitur ante omnia virum bonum: poſt hæc adjecit dicendi peritum,

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Quid? non in bellis quoque idẽ ille vir quem inſtituimus, ſi ſit ad prælium miles cohortandus, ex mediis ſapientiæ præceptis orationem trahet? Nam quomodo pugnam ineuntibus, tot ſimul metus laboris, doloris, poſtremò mortis ipſius exciderint; niſi in eorum locum pietas, & fortitudo, & honeſti præſens imago ſucceſſerit? Quæ certè melius perſuadebit aliis, qui prius perſuaſerit ſibi. Prodit enim ſe, quamlibet cuſtodiatur, ſimulatio: nec unquam tãta fuerit eloquẽdi facultas, ut non titubet ac hæreat, quoties ab animo verba diſſentiunt. *Vir* autem malus aliud dicat neceſſe eſt, quàm ſentit. Bonos nunquam rerũ optimarũ (nã iidem etiã prudentes erunt) invẽtio: quæ etiam ſi lenociniis deſtituta ſit, ſatis tamen natura ſua ornatur: nec quicquã non diſertè, quod honeſtè dicitur. Quare juvẽtus, imo omnis ætas (*Neque* enim rectè volũtati ſerum eſt tẽpus ullum) totis mentibus huc tendamus, in hoc elaboremus: forſan & conſummare contingat. Nam ſi natura non prohibet eſſe virum bonum, & eſſe dicendi peritum: cur non aliquis etiam unus utrunque conſequi poſſit? cur autem non ſe quiſque ſperet fore illum aliquem? Ad quod ſi vires ingenii non ſuffecerint; tamen ad quem uſque modum proceſſerimus, meliores erimus ex utroque. Hoc certè prorſus eximatur animo, rem pulcherrimam eloquentiam cum vitiis mentis poſſe miſceri. *Facultas* dicendi, ſi in malos incidit, & ipſa judicanda eſt malum: peiores enim illos facit, quibus contingit. Videor mihi audire quoſdam (nec enim deerunt unquam qui diſerti eſſe, quàm boni malint) illa dicentes: Quid ergo tantum eſt artis in eloquentia? cur tu de coloribus, & difficilium cauſſarum defenſione: nonnihil etiam de confeſſo loquutus es, niſi aliquando vis & facultas dicendi expugnat ipſam veritatem? *Bonus* enim vir non agit niſi bonas cauſſas; eas porrò etiam ſine doctrina ſatis per ſe tuetur veritas ipſa. Quibus ego, cum de meo primũ operæ reſpõdero, etiã pro boni viri officio, ſiquando eum ad defenſionẽ nocentiũ ratio duxerit, ſatisfaciam. Pertractare. n. quomodo aut pro falſis, aut etiã pro injuſtis aliquando dicatur, nõ eſt inutile, vel

Ut ſit Orator vir bonus.

ſe,vel propter hoc ſolum,ut ea facilius & deprehendamus, & refellamus ; quemadmodum *Remedia* melius adhibebit, cui nota quæ nocent,fuerint. Neq; enim Academici cùm in utranque diſſerunt partem, non ſecundũ alterã vivunt. Neq; Carneades ille,qui Romæ audiente Cẽſorio Catone non minoribus viribus contra juſtitiam dicitur diſſeruiſſe, quàm pridie pro juſtitia dixerat, injuſtus ipſe vir fuit. Verùm & *Virtus* quid ſit, adverſa ei malitia deteget:& æquitas fit ex iniqui contẽplatione manifeſtior ; & plurima contrariis probantur. *Debent* ergo Oratori ſic eſſe adverſariorum nota conſilia , ut hoſtium imperatori. Verum & illud,quod prima propoſitione durũ videtur,pōt afferre ratio,ut vir bonus in defenſione cauſſæ velit auferre aliquandò judici veritatẽ? Quod ſi quis à me proponi mirabitur;(quanquã non eſt hæc mea propriè ſẽtentia:ſed eorũ quos graviſſimos ſapientiæ magiſtros ætas vetus credidit)ſic judicet,pleraq; eſſe quæ non tam factis, quàm cauſſis eorũ,vel honeſta fiant,vel turpia. Nã ſi hominẽ occidere,ſæpe virtus;liberos necare, nonnunquam pulcherrimũ eſt,aſperiora quædã adhuc dictu, ſi communis utilitas exegerit,facere conceditur. Ne hoc quidẽ nudũ eſt intuendum,qualẽ cauſſam vir bonus,ſed etiã quare,& qua mente defendat. Ac primum concedant mihi omnes oportet, quod Stoicorum quoque aſperrimi confitentur,facturum aliquando bonum virum ,ut mendacium dicat,& quidem nonnunquã levioribus cauſſis:ut in pueris ægrotantibus, utilitatis eorum gratia multa fingimus, multa non facturi promittimus : nedum ſi ab homine occidendo graſſator avertendus ſit, aut hoſtis pro ſalute patriæ fallendus:ut hoc,quod aliàs in ſervis quoq; reprehẽdendum eſt, ſit aliàs in ipſo ſapiente laudandũ. Id ſi cõſtiterit, multa jam video poſſe evenire propter quæ Orator bene ſuſcipiat tale cauſſæ genus,quale remota ratione honeſta non ſuſcepiſſet. Nec hoc dico, quia ſeveriores ſequi placet leges pro patre,fratre,amico periclitãtibus:tametſi non mediocris hæſitatio eſt, hinc juſtitiæ propoſita imagine,inde pietatis,nihil dubii relinquamus. Sit aliquis inſidiatus tyranno , atque ob id reus:utrumne ſalvum eum nollet is qui à nobis finitur Orator?an ſi tuendum ſuſceperit,non tam falſis defendet,quàm qui apud judices malam cauſſam tuetur? Quid ſi quædam benefacta damnaturus

Mendacium ut interdum licitum.

turus eſt judex, niſi ea eſſe non facta convicerimus: non vel hoc modo: ſervabit Orator non innocentem modò, ſed etiam laudabilem civem? Quid ſi quædam juſta natura, ſed conditione temporum inutilia civitati ſciemus: nónne utemur arte dicendi, bona quidem, ſed malis artibus ſimili? Ad hoc, nemo dubitabit, quin ſi nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo poſſint; ſicut poſſe interdum conceditur: ſalvos eſſe eos magis è republica ſit, quàm puniri. Si liqueat igitur Oratori, futurum bonum virum, cui vera obiicientur, non id aget, ut ſalvus ſit? Da nunc ut crimine manifeſto prematur dux bonus, & ſine quo vincere honeſtè civitas non poſſit: nonne ei communis utilitas oratorem aduocabit? Certè Fabricius Cornelium Rufinū, alioqui & malum civem, & ſibi inimicum; tamen quia utilem ſciebat ducem, imminente bello palam conſulem ſuffragio ſuo fecit; atque id mirātibus quibuſdam reſpondit, *A cive ſe ſpoliari malle, quam ab hoſte vænire.* Ita hic ſi fuiſſet Orator, non defendiſſet eundem Rufinū vel manifeſti peculatus reum? Multa dici poſſunt ſimilia, ſed vel unū ex his quodlibet ſufficit. Non enim hoc agimus, ut iſtud illi, quē formamus, viro ſæpe ſit faciendum: ſed ut ſi talis coëgerit ratio, ſit tamen vera finitio, Oratorem eſſe virum bonum dicendi peritum. Præcipere verò ac diſcere quomodo etiā probatione difficilia tractentur, neceſſarium eſt. Nam frequenter etiā optimæ cauſſæ ſimiles ſunt malis, & innocēs reus multis veriſimilibus premitur: quo fit, ut eadē actionis ratione ſit defendendus, quaſi nocens eſſet. Iā innumerabilia ſunt bonis cauſſis maliſque cōmunia, teſtes, literæ, ſuſpiciones, opiniones. Nō aliter autem veriſimilia quàm vera & confirmantur, & refelluntur. Quapropter ut res feret, flectetur oratio, manente honeſta voluntate.

Oratoris finitio.

Cognoſcenda eſſe Oratori quibus mores formentur.

CAP. II.

ARGUMENTUM.

Philoſophiæ cognitionem Oratori neceſſariam eſſe; non ad vivendum modò, ſed etiam ad dicendum contendit: nec unam illis partem, ſed omnes tres, ut Rationalem, Moralem, & Naturalem: quarum ſingularum materiam & vires explicat. ❡ Deinde philoſophiam non ab uno aliquo, ſed ab omnibus, & ab optimo quoque eſſe petendā: cum

turpe ſit uni ſectæ addictum eſſe. Nec verò, præcepta tantùm; ſed exempla etiam illuſtrium dictorum factorumque cognoſcenda.

Ut ſit Orator vir bonus.

Quando igitur Orator eſt vir bonus, is autem citra virtutem intelligi non poteſt; virtus etiam ſi quoſdam impetus ex natura ſumit, tamen perficienda doctrina eſt: mores ante omnia Oratori ſtudiis erunt excolendi; atque omnis honeſti juſtique diſciplina pertractanda: ſine qua nemo nec vir bonus eſſe, nec dicendi peritus poteſt. Niſi fortè accedamus iis, qui natura conſtare mores, & nihil adjuvari diſciplina putant: ſcilicet, ut ea quidem quæ manu fiunt, atque eorum etiam contemptiſſima, confiteantur egere doctoribus: virtutem verò, quia nihil homini quod ad deos immortales propiùs accederet, datum eſt, obviam & illaboratam tantùm, quia nati ſimus, habeamus. Abſtinens erit, qui idipſum quid ſit abſtinentia ignorarit? Et fortis, qui metus doloris, mortis, ſuperſtitionis, nulla ratione pugnaverit? Et juſtus, qui æqui boniq; tractatum, qui leges, quæ natura ſunt omnibus datæ, quæque propriæ populis & gentibus conſtitutæ, non eruditiore aliquo ſermone tractaverit? O quàm iſtud parum putant, quibus tam facilè videtur. Sed hoc tráſeo, de quo neminem qui literas vel primis, ut aiunt, labris deguſtarit, dubitaturum puto: ad aliud ſequens revertar, ne dicendi quidem ſatis peritum fore, qui non & naturæ vim omnem penitus perſpexerit, & mores præceptis ac ratione formari. Neq; enim fruſtrà in tertio de Orat. libro L. Craſſus cuncta quæ de æquo, juſto, vero, bono, déque iis quæ ſunt contra poſita dicuntur, propria eſſe Oratoris affirmat: ac philoſophos cùm ea dicendi viribus tuentur, uti rhetorũ armis, non ſuis. Idem tamen cõfitetur ea jam eſſe à philoſophia petenda; videlicet quia magis hæc illi videtur in poſſeſſione earum rerum fuiſſe. Hinc etiam illud eſt, quod Cicero pluribus libris & epiſtolis teſtatur, dicendi facultatem ex intimis ſapientiæ fontibus fluere: ideóq; aliquandiu præceptores eoſdem fuiſſe morum atq; dicendi. Quapropter hæc exhortatio mea non eò pertinet, ut eſſe Oratorem philoſophum velim, quando non alia vitæ ſecta longiùs à civilibus officiis, atq; ab omni munere Oratori receſſit. Nam quis philoſophorum aut in judiciis frequens, aut clarus in concionibus fuit? Quis deniq; in ipſa, quam maximè pleriq; præcipiunt, reipublicæ adminiſtratione verſatus eſt? Atqui ego *illum

Diſciplina honeſti & Juſti quàm ſit Oratori & omnibus neceſſaria.

Abſtinens Fortis & Iuſtus quis.

*al. eò.

quem inſtituto, Romanum quendam velim eſſe ſapientem qui non ſecretis diſputationibus, ſed rerum experimentis atque operibus verè civilem virum exhibeat. Sed quia deſerta ab iis qui ſe ad eloquentiam contulerunt, ſtudia ſapientiæ, non jam in actu ſuo atque in hac fori luce verſantur; ſed in porticus & gymnaſia primùm, mox in conventus ſcholarum receſſerunt, id quod eſt Oratori neceſſariũ, nec à dicendi præceptoribus traditur, ab iis petere nimirũ neceſſe eſt, apud quos remanſit. Evolvendi penitus autores, qui de virtute præcipiunt, ut Oratoris vita cum ſcientia divinarum rerum ſit humanarúmque conjuncta. Quæ ipſæ quantò majores ac pulchriores viderentur, ſi illas ij docerent, qui etiam eloqui præſtantiſſimè poſſunt? Utinámque ſit tempus unquam, quo perfectus aliquis (qualem optamus) Orator hanc partem ſuperbo nomine, & vitiis quorundam bona ejus corrumpentium inviſam, vendicet ſibi ac velut rebus repetitis in corpus eloquentiæ adducat. Quæ quidem cùm ſit in tres diviſa partes, Naturalẽ, Moralem, Rationalem, quæ tandem non eſt cum Oratoris opere conjuncta? Nam ut ordinem retroagamus, de ultima illa, quæ tota verſatur in verbis, nemo dubitaverit, ſi & proprietas vocis cujuſque noſſe, & ambigua aperire, & perplexa diſcernere, & de falſis judicare, et colligere ac reſolvere quæ velis, Oratoris eſt, quanquam ea non tam eſt minutè atque conciſè in actionibus utendum, quam in diſputationibus: quia non docere modò, ſed movere etiam ac delectare audientes debet Orator: ad quod impetu quoque & viribus ac decore eſt opus: ut vis amnium major eſt altis ripis, multóque gurgitis tractu fluentium, quàm tenuis aquæ, & objectu lapillorum reſultantis. Et Ut palæſtrici doctores illos quos numeros vocant, non idcirco diſcentibus tradunt, ut his omnibus ij qui didicerunt, in ipſo luctandi certamine utantur; (plus enim pondere, & firmitate, & ſpiritu agitur;) ſed ut ſubſit copia illa, ex qua unum aut alterum, cujus ſe occaſio dederit, efficiant: ita hæc pars dialectica, ſive illam dicere malimus diſputatricem, ut eſt utilis ſæpe & finitionibus & comprehenſionibus, & ſeparandis quæ ſunt differentia, & reſolvenda ambiguitate; & diſtinguendo, dividendo, illiciendo, implicando: ita ſi totum ſibi vindicaverit in foro certamen, obſtabit melioribus, & ſectas ad tenuitatem ſuam vires, ipſa ſubtilitate conſumet.

Oratori cognoſcendi mores decentes.

conſumet. Itaque reperias quoſdam in diſputando mirè callidos, cùm ab illa cavillatione diſceſſerint, non magis ſufficere in aliquo graviore actu, quàm parva quædam animalia, quæ in anguſtiis mobilia, campo deprehenduntur. Jam quidem pars illa moralis quæ dicitur Ethice, certè tota Oratori eſt accommodata. Nam in tanta cauſarum (ut ſuperioribus libris diximus) varietate, cùm alia conjectura quærantur, alia finitionibus concludantur, alia jure ſummoveantur, vel transferantur, alia colligantur, vel ipſa inter ſe concurrant, vel in diverſum ambiguitate ducantur; nulla ferè dici poteſt, cujus non parte in aliqua tractatus æqui ac boni reperiatur: Pleraſque verò eſſe quis neſcit, quæ totæ in ſola qualitate conſiſtant: In conſiliis verò quæ ratio ſuadēdi eſt ab honeſti quæſtione ſepoſita? Quid illa etiam pars tertia, quæ laudandi ac vituperandi officiis continetur? Nempe in tractatu recti pravique verſatur. An de juſtitia, fortitudine, abſtinentia, temperantia, pietate, non plurima dicet Orator? ſed ille vir bonus, qui hæc non vocibus tantùm ſibi nota atque nominibus, aurium tenus in uſum linguæ perceperit; ſed qui virtutes ipſas mente complexus, ita ſentiet, nec in cogitando ita laborabit, ſed quod ſciet, verè dicet. Cùm ſit autē omnis generalis quæſtio ſpeciali potentior, quia univerſo pars continetur, non utique accedit parti quod univerſum eſt: profectò nemo dubitabit generales quæſtiones in illo maximè ſtudiorum more verſatas. Jam verò cùm ſint multa propriis brevibúſque comprehenſionibus finienda, unde etiam ſtatus cauſſarum dicitur finitivus: nónne ad id quoque inſtrui ab iis qui plus in hoc ſtudii dederunt oportet? Quid? non quæſtio juris omnis, aut verborum proprietate, aut æqui diſputatione, aut voluntatis conjectura continetur? quorum pars ad rationalem, pars ad moralem tractatum redundat? Ergo natura permiſta eſt omnibus iſtis oratio, quæ quidem oratio eſt verè. Nam ignara quidem hujuſce doctrinæ loquacitas, erret neceſſe eſt, ut quæ vel nullos vel falſos duces habeat. Pars verò naturalis, cùm eſt ad exercitationem dicendi tanto cæteris uberior, quantò majore ſpiritu de divinis rebus quàm humanis loquendum eſt, tum illam etiam moralem, ſine qua nulla eſſe (ut docuimus) oratio poteſt, totam complectitur. Nam ſi regitur providentia mundus, adminiſtranda certè bonis viris erit reſpu-

blica.

blica. Si divina noſtris animis origo, tendendum ad virtutem: nec voluptatibus terreni corporis ſerviendum. An hæc non frequenter tractabit Orator? Jam de auguriis, reſponſis, religione, denique omnibus, de quibus maxima ſæpe in Senatu conſilia verſata ſunt, non erit ei diſſerendũ, ſi quidem (ut nobis placet) futurus eſt vir idem civilis? Quæ denique intelligi ſaltem poteſt eloquentia hominis optima neſcientis? Hæc ſi ratione manifeſta non eſſent, exemplis tamen crederemus. Si quidem & Periclem, cujus eloquentiæ etiam ſi nulla ad nos monumenta venerunt, vim tamen quandam incredibilem cùm hiſtorici, tum etiam liberrimum genus hominum comici veteres tradunt: Anaxagoræ phyſici conſtat auditorem fuiſſe, & Demoſthenem principem omnium Græciæ Oratorum dediſſe operam Platoni. Nam M. Tullius non tantum ſe debere ſcholis Rhetorum, quantum Academiæ ſpatiis frequenter ipſe teſtatus eſt. Neque tanta in eo unquam fuiſſet ubertas, ſi ingenium ſuum conſepto fori, non ipſius rerum naturæ finibus terminaſſet. Verùm ex hoc alia mihi quæſtio oritur, quæ ſecta conferre plurimũ eloquentiæ poſſit: quanquam ea non inter multas poteſt eſſe contentio. Nam in primis nos Epicurus à ſe ipſe dimittit, qui fugere omnem diſciplinam navigatione quàm velociſſima jubet. Neque verò Ariſtippus ſummum in voluptate corporis bonum ponens, ad hunc nos laborem adhortetur. Pyrrho * quidem, quas in hoc opere partes habere poteſt, cui judices eſſe, apud quos verba faciant, & reum pro quo loquatur, & ſenatum in quo ſit dicenda ſententia, non liquebit? Academiam quidam utiliſſimam credunt, quod mos in utramque partem diſſerendi, ad exercitationem forenſium cauſarum proximè accedat. Adjiciunt loco probationis, quòd ea præſtantiſſimos in eloquentia viros ediderit. Peripatetici ſtudio quoque ſe quodam oratorio jactant. Nam theſes dicere exercitationis gratia ferè eſt ab his inſtitutum. Stoici ſicut copiam nitoremq; eloquentiæ ferè præceptoribus ſuis defuiſſe concedant neceſſe eſt; ita nullos aut probare acrius, aut concludere ſubtiliùs contendunt. Sed hæc inter ipſos, qui velut ſacramento rogati, vel etiam ſuperſtitione conſtricti, nefas ducunt à ſuſcepta ſemel perſuaſione diſcedere. Oratori verò nihil eſt neceſſe in cujuſquam jurare leges. Majus enim eſt opus atque præſtantius

Cic. in Oratore, & in Bruto.

In Orat.

Ibidem.

* *al.* Pyrrhon. *al.* Pyrrhodos, *de quo Cic. Acad. quæſt. 4. cujus Philoſophi ſectatores ſeu diſcipuli* ἀπορητικοὶ *id eſt, ambigentes dicti, quòd nihil affirment, ſed de omnibus ambigant. Vid. Diog. Laert. lib. 9.*

Oratori cognoſcendi mores decentes.

tius ad quod ipſe tendit, & cujus eſt velut candidatus; ſi quidem eſt futurus cùm vitæ tum etiam eloquentiæ laude perfectus. Quare in exemplum bene dicendi facundiſſimum quemque proponet ſibi ad imitandum? moribus verò formandis quàm honeſtiſſima præcepta, rectiſſimámque ad virtutem viam deliget. Exercitatione quidem utetur omni; ſed tamen erit plurimus in maximis quibuſque, ac natura pulcherrimis. Nam quæ poteſt materia reperiri ad graviter copioſeque dicendum magis abundans, quàm de virtute, de republica, de providentia, de origine animorũ, de amicitia? Hæc ſunt quibus mens pariter atque oratio inſurgant; verè bona, quæ mitigent metus, coërceant cupiditates, exĭmant nos opinionibus vulgi, animumque cœleſtem pariant. Neque ea ſolum quæ talibus diſciplinis continentur, ſed magis etiam quæ ſunt tradita antiquitus, dicta, & acta præclarè, & quæ noſſe, & animo ſemper agitare cõveniet. Quæ profectò nuſquam plura majoráq; quam in noſtræ civitatis monumentis reperientur. An fortitudinem, juſtitiam, fidem, continentiam, frugalitatem, cõtemptum doloris ac mortis, melius alii docebunt; quàm Fabricii, Curii, Reguli, Decii, Mutii, aliique innumerabiles? Quantum enim Græci præceptis valent, tantũ Romani (quod eſt majus) exemplis. Tantúmq; non cognatis id à rebus admoneri ſciet, qui non modò proximum tempus, lucémque præſentem intueri ſatis credat; ſed omnem poſteritatis memoriam, ſpatium vitæ honeſtæ, & curriculum laudis exiſtimet. Hinc mihi illæ juſtitiæ hauſtus bibat, hinc ſumptã libertatem in cauſſis atque conſiliis præſtet. Neque erit perfectus Orator, niſi qui honeſtè dicere & ſciet, & audebit.

Orator perfectus qui.

Neceſſariam juris civilis Oratori eſſe ſcientiam.

CAP. III.

ARGUMENTUM.

Neceſſariam eſſe Oratori juris ſcientiam, eámq; promptam & paratam in omni diſputatione, contendit. Nec difficilem eſſe, cum paucis rebus, neq; adeò multis præceptis conſtet, & bona parte in bonorum virorum ſenſu ſit poſita. Itaque reprehendit eos, qui relicto eloquentiæ ſtudio, ignavia ſe ad jus civile, vel ad philoſophiam contulerunt.

IVris quoque civilis neceſſaria huic viro ſcientia eſt, & morum ac religionum ejus Reipublicæ quam capeſſet.

Nam qualis eſſe ſuaſor in conſiliis publicis privatiſue poterit, tot rerum quibus præcipuè civitas continetur, ignarus? Quo autem modo patronum ſe cauſſarum non falsò dixerit, qui quod eſt in cauſſis potentiſſimum, ſit ab altero petiturus? penè nõ diſſimilis iis, qui poëtarũ ſcripta pronuntiant. Nam quodammodo mandata perferet, & ea quæ ſibi à judice credi poſtulaturus eſt, aliena fide dicet: & ipſe litigantium auxiliator egebit auxilio. Quod ut fieri nonnunquam minore incommodo poſſit, cùm domi præcepta & compoſita, ſicut & cætera quæ in cauſſa ſunt, in diſcendo cognita ad judicem perferet: quid fiet in iis quæſtionibus, quæ ſubitò inter ipſas actiones naſci ſolent? non deformiter reſpectet; & inter ſubſellia minores advocatos interroget? Poteſt autem ſatis diligenter accipere quæ tum audiet, cùm ei dicenda ſunt? aut fortiter affirmare, aut ingenuè pro ſuis dicere? Poſſit in actionibus: quid fiet in altercatione, ubi occurrendum continuò, nec libera ad diſcendum mora eſt? Quid ſi fortè peritus juris ille non aderit? Quid ſi quis non ſatis in ea re doctus, falſum aliquid ſubjecerit? Hoc enim eſt maximum ignorantiæ malum, quòd credit eum ſcire, qui moneat. Neque ego ſum noſtri moris ignarus, oblituſve eorum, qui velut ad arculas ſedent, & tela agentibus ſubminiſtrant: neque idem Græcos quoque neſcio factitaſſe; unde nomen his pragmaticorum datum eſt. Sed loquor de Oratore, qui non clamorem modò ſuum cauſſis, ſed omnia quæ profutura ſunt, debet. Itaque eum nec inutilem ſi ad horam fortè conſtiterit, neque in teſtationibus faciendis eſſe imperitum velim. Quis enim potius præparabit ea, quæ cùm aget, eſſe in cauſſa velit? Niſi fortè imperatorem ſi quis idoneum credit in præliis quidem ſtrenuum & fortem, & omnium quæ pugna poſcit, artificem: ſed neque delectus agere, nec copias contrahere atque inſtruere, nec proſpicere cõmeatus, nec locum capere caſtris ſcientem: Prius eſt enim certè parare bella, quàm gerere. Atqui ſimillimus huic ſi advocatus, ſi plura quæ ad vincendum valent, aliis reliquerit: cùm præſertim hoc, quod eſt maximè neceſſarium, ne tam ſit arduum, quàm procul intuentibus fortaſſe videatur. Namque Omne jus quod eſt certum, aut ſcripto aut moribus conſtat: dubium, æquitatis regula examinandum eſt. Quæ ſcripta ſunt, aut poſita in more civitatis, nullam habet difficultatem:

ſicultatem; cognitionis ſunt enim, non inventionis, at quæ conſultorũ reſponſis explicantur, aut in verborum interpretatione ſunt poſita, aut in recti praviq; diſcrimine. Vim cujuſque vocis intelligere, aut commune prudentium eſt, aut proprium Oratoris; æquitas optimo cuique notiſſima. Nos porrò & bonum virum, & prudentem in primis Oratorem putamus; qui cùm ſe ad id quod eſt optimum natura, direxerit; non magnopere commovebitur, ſi quis ab eo conſultus diſſentiet, cùm ipſis illis diverſas inter ſe opiniones tueri conceſſum ſit. Sed etiam ſi noſſe quid quiſque ſenſerit, volet; lectionis opus eſt, qua nihil eſt in ſtudiis minus laborioſum. Quòd ſi plerique deſperata facultate agendi, ad diſcendum jus declinaverunt, quam id ſcire facile eſt Oratori, quod diſcunt qui ſua quoque confeſſione Oratores eſſe non poſſunt? Verùm & M. Cato cùm in dicendo præſtantiſſimus, tum juris idem fuit peritiſſimus: & Scævolæ Seruioque Sulpitio conceſſa eſt etiam facundiæ virtus Et M. Tullius non modò inter agendum nunquam eſt deſtitutus ſcientia juris, ſed etiam componere aliqua de eo cœperat ut appareat poſſe Oratorem non diſcendo tantum juri vacare, ſed etiam docendo. Verùm ea quæ de moribus excolendis ſtudióque juris præcipimus, ne quis eò * credat reprehendenda, quod multos cognovimus, qui tædio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiã neceſſe eſt, confugerint ad hæc diverticula deſidiæ: quorum alii ſe ad album ac rubricas tranſtulerunt & formularii; vel, ut Cicero ait, legulei quidam eſſe maluerunt: tanquam utiliora eligentes ea, quorum ſolam facilitatem ſequebantur, alii pigritiæ arrogantioris, qui ſubitò fronte conficta, immiſſáque barba, veluti deſpexiſſent oratoria præcepta, paulum aliquid ſederunt in ſcholis philoſophorum, ut deinde in publico triſtes, domi diſſoluti, captarent autoritatem contemptu cæterorum. Philoſophia enim ſimulari poteſt, eloquentia non poteſt.

Oratori neceſſaria hiſtoriarum cognitio.

Lectionis utilitas.

* *Al.* Ea.

Lib. I. de Orat. & in Orat. pro Mura.

Neceſſariam Oratori cognitionem hiſtoriarum.

CAP. IV.

ARGUMENTUM.

Hiſtoriam quoque Oratori neceſſariam eſſe vult, cùm veram, tum etiam fabuloſam: in qua tamen antiquitatis & ſenectutis major ſit autoritas.

IN primis verò abundare debet Orator exemplorũ copia, cùm veterum, tum etiam novorum: adeò ut non ea modò quæ conſcripta ſunt hiſtoriis, aut ſermonibus velut per manus tradita, quæque quotidie aguntur, debeat noſſe; verum ne ea quidem quæ ſunt a clarioribus poëtis ficta, negligere. Nam illa quidem priora, aut teſtimoniorũ, aut etiam judicatorum obtinent locum. Sed hæc quoque aut vetuſtatis fide tuta ſunt, aut ab hominibus magnis præceptorum loco ficta creduntur. Sciat ergo quàm plurima, unde etiam Senibus autoritas major eſt, quod plura noſſe & vidiſſe creduntur: quod Homerus frequentiſſimè teſtatur. Iliad. 4. & Odyſſ. 7. Sed non eſt expectanda ultima ætas, cùm ſtudia præſtent, ut quantum ad cognitionem pertinet rerum, etiam præteritis ſeculis vixiſſe videamur.

Quæ ſint Oratori inſtrumenta.

CAP. V.

ARGUMENTUM.

Quæ dicta ſunt de moribus Oratoris, & de rerum cognitione, ad inſtrumenta illius pertinent: quibus adduntur hæc artificialia, inventio, diſpoſitio, elocutio, memoria, actio. Sed in primis animi præſtantia contra verecundiam eſt neceſſaria, ne debilitetur in agendo Orator & juſta fiducia deſtituatur. Vbi quam intelligat verecundiam, declarat, ne ingẽuus ac modeſtus pudor reprehẽdi videatur, qui adeò Oratori eſt neceſſarius, ut ſi deſit, fingendus ſit etiam in dicendo, ac præ ſe ferendus. ¶ Eſſe etiã hec naturalia in neceſſaria parte Oratoris, vocem, latera, decorem: quibus Trachallum temporibus ſuis excelluiſſe dicit.

HÆc ſunt quæ me redditurũ promiſeram, inſtrumenta, non artis, ut quidam putaverũt; ſed ipſius Oratoris. Hæc arma habere ad manum, horum ſcientia debet eſſe ſuccinctus, accedente verborum figurarúmque facili copia, & inventionis ratione, & diſponendi uſu, & memoriæ firmitate, & actionis gratia. Sed plurimùm ex his valet animi præſtãtia, quam nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientium autoritas ultra debitam reverentiam tardet. Nam ut abominanda ſunt contraria his vitia, confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogãtiæ; ita citra conſtantiam, fiduciam, fortitudinem, nihil ars, nihil ſtudium, nihil profectus ipſe profuerit: ut ſi des arma timidis & imbellibus. Invitus mehercle dico, quoniam & aliter accidi poteſt, ipſam verecundiam: vitium quidem, ſed amabile, Oratori neceſſaria hiſtoriarum cognitio.

bile, & quæ virtutes faciliimè generet: eſſe interim adverſam, multiſque in cauſſa fuiſſe, ut bona ingenii ſtudiique in lucem non prolata, ſitu quodam ſecreti conſumerentur. Sciat autem ſi quis hæc fortè minus adhuc peritus, diſtinguendi vim cujuſque verbi leget, non probitatem à me reprehendi; ſed verecundiam, quæ eſt timor quidam reducens animum ab iis quæ facienda ſunt, unde confuſio, & cœpti pœnitentia, & ſubitum ſilentium. Quis porro dubitet vitiis adſcribere affectum, propter quem facere honeſte pudet? Neque ergo rurſus nolo eum qui ſit dicturus, & ſolicitum ſurgere, & colore mutari, & periculum intelligere: quæ ſi non accident, etiam ſimulanda erunt: ſed intellectus hic ſit operis, non metus: moveamúrne, non concidamus. Optima eſt autem emendatio verecundiæ, fiducia: & quamlibet imbecilla frons, magna conſcientia ſuſtinetur. Sunt & naturalia, ut ſuprà dixi, quæ tamen & cura juvantur, inſtrumenta; vox, latus, decor: quæ quidem tantum valent, ut frequenter famam ingenii faciant. Habuit Oratores ætas noſtra copioſiores: ſed cùm diceret, eminere inter æquales Trachallus * videbatur: ea corporis ſublimitas erat, is ardor oculorum, frontis autoritas, geſtus præſtantia, vox quidem, non ut Cicero deſiderat, penè tragœdorum; ſed ſuper omnes, quos ego quidem audierim, tragœdos. Certè cùm in baſilica Julia diceret primo tribunali, quatuor autem judicia, ut moris eſt, cogerentur, atque omnia clamoribus fremerent; & auditum eum, & intellectum, &, quod agentibus cæteris contumelioſum fuit, laudatum quoque ex quatuor tribunalibus memini. Sed hoc votum eſt, & rara felicitas: quæ ſi non adſit, ſanè ſufficiat, ab iis quibus quis dicit, audiri. Talis eſſe debet Orator, & hæc ſcire.

Verecundia quæ damnoſa.

** Hujus Oratoris Jam. S. agit lib. 10. cap. 1. qui Domitiani Imp. temporibus claruit.*

Quod ſit incipiendi cauſſas agere tempus.

CAP. VI.

ARGUMENTUM.

Maturè incipiendum eſſe cauſſas agere precipit, ne ſi citiùs id fiat, efferamur: ſin tardiùs, deficiamus: idque à facilioribus tentandum. Quod poſtquam inceptum eſt, melius eſſe ad ſtudia aliquando reſilire & relabi, & quodammodo renovari, quàm ſemel progredi, quò firmior in poſterum & prudentior Orator evadat, quod Ciceronem feciſſe probat.

AGendi autem initium ſine dubio ſecundum vires cujuſque ſumendum eſt: neq; ego annos definiam; cùm Demoſthenem puerum admodum actiones pupillares habuiſſe manifeſtum ſit: Calvus, Cæſar, Pollio, multùm ante quæſtoriam omnes ætatem graviſſima judicia ſuſceperint; prætextatos egiſſe quoſdam ſit traditum: Cæſar Auguſtus duodecim natus annos, aviam pro Roſtris laudaverit. Modus mihi videtur quidam tenendus, ut neque præproperè diſtringatur immatura frons, & quicquid eſt illud adhuc acerbum, proferatur. Nam inde & contemptus operis innaſcitur, & fundaméta jaciuntur impudentiæ, & (quod eſt ubique perniciosiſſimum) prævenit vires fiducia. Nec rurſus differendum eſt tyrocinium in ſenectutem. Nam quotidie metus creſcit, majúſque fit ſemper quod auſuri ſumus: & dum deliberamus quando incipiendum ſit, incipere jam ſerum eſt. Quare fructum ſtudiorum viridem & adhuc dulcem promi decet, dum & venia & ſpes eſt, & paratus favor, & audere non dedecet: & ſi quid deſit operi, ſupplet ætas: & ſi qua ſunt dicta juveniliter, pro indole accipiuntur: ut totus ille Ciceronis pro Sexto Roſcio locus, *Quid enim tam commune, quàm ſpiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus ejectis? Quæ cùm ſex & viginti natus annos, ſummis audientium clamoribus dixerit, defervuiſſe tempore, & annis liquata jam ſenior idem fatetur.* Et hercle quantumlibet ſecreta ſtudia contulerint, eſt tamé proprius quidam fori profectus: alia lex, alia veri diſcriminis facies: plúſque, ſi ſepares, uſus ſine doctrina, quàm citra uſum doctrina valeat. Ideóque nonnulli ſenes in ſchola facti ſtupent novitate, cùm in judicia venerunt, & omnia ſuis exercitationibus ſimilia deſiderant. At illis & judex tacet, & adverſarius obſtrepit, & nihil temere dictum petit: & ſi quid tibi ipſe ſumas, probandum eſt: & laboratam congeſtámque dierum ac noctium ſtudio actionem, aqua deficit: & omiſſo magna ſemper flandi tumore, in quibuſdam cauſſis loquendum eſt, quod illi diſerti minimè ſciunt. Itaque nonnullos reperias, qui ſibi eloquentiores videantur, quàm ut cauſſas agant. Cæterùm illum quem juvenem, teneriſq; adhuc viribus nitentem forum deduximus; & incipere à quàm maximè facili ac favorabili cauſſa velim, ut catuli ferarum molliore præda ſaginantur: & non utiq; ab hoc initio continuare operam, & ingenio adhuc alendo

callum

Vide Plut. in vita Demoſthenis.

Aſconius apud Gel. ſeptem & viginti *numerat* Cic. *in Oratore & Bruto.*

Oratori quæ obſervanda in ſuſcipiendis cauſſis.

callum inducere; ſed jam ſcientem quid ſit pugna, & in quam rem ſtudendum ſit, refici atque renovari. Sic & tyrocinii metū, dum facilius eſt audere, tranſierit, nec audiendi facilitatem uſque ad contemptum operis adduxerit. Uſus eſt & hac ratione M. Tullius: & cùm jam clarum meruiſſet inter patronos, qui tum erant, nomen; in Aſiam navigavit, ſéque & aliis ſine dubio eloquentiæ ac ſapientiæ magiſtris, ſed præcipuè tamen Apollonio Moloni, quem Romæ quoq; audierat, Rhodi rurſus formandum ac velut recoquendum dedit. Tum dignum operæ pretium venit, cùm inter ſe congruunt præcepta & experimenta.

Quæ in ſuſcipiendis cauſſis oratori obſervanda ſint.

CAP. VII.

ARGUMENTUM.

Oratorem ad defendendum quàm ad accuſandum propenſiorem eſſe debere judicat; & tamen interdum vel publico, vel privato officio ad accuſandum adduci, non pœnæ nocentium, ſed emendationis cupiditate, id exemplis clariſſimorū virorum confirmat. ¶ In cauſſis autem recipiendis, quamvis multæ ſint: tamen amicis, at potiſſimum ſi judices fuerint, obſequendum eſſe: ſed cavendum interim, ne quid ambitioſè vel pro potentibus contra dignitatē faciamus. Dimittendam etiam nonnunquā cauſſam imprudenter ſuſceptam, poſtquam iniquam eſſe cognoverimus. ¶ Illud prorſus indignū eſſe adjungit, eloquentiam in quæſtu haberi; tametſi juſta gratia referenda ſit benemerenti Oratori, præſertim ſi egeat: in quo tamen ipſe modum ſervare debeat, neque unquam paciſci cum litigatore, ne merces eſſe videatur potius, quàm officioſa benevolentia: quod valde alienum ſit à liberaliſſima facultate, & infra dignitatem Oratoris.

CUm ſatis in omne certamen virium fecerit, prima ei cura in ſuſcipiendis cauſſis erit: in quibus defendere quidē reos profectò quàm facere vir bonus mallet: non tamen ita nomen ipſum accuſatoris horrebit, ut nullo neque publico, neque privato duci poſſit officio, ut aliquem ad reddendam rationem vitæ vocet. Nam & leges ipſæ nihil valent *, niſi actoris idonea voce munitæ: & ſi pœnas ſcelerum expetere fas non eſt, propè eſt, ut ſcelera ipſa permiſſa ſint: & licentiam malis dari, certè contra bonos eſt. Quare neque ſociorum querelas, nec amici vel propinqui necem, nec erupturas in rempublicam conſpirationes inultas patietur Orator: non pœnæ nocentium cupidus, ſed emendandi vitia, corrigendique mores. Nam qui ratione

* *al.* valeant.

traduci ad meliora non poſſunt, ſolo metu continentur. Itaque ut accuſatoriam vitam vivere, & ad deferendos reos præmio duci, proximum latrocinio eſt: ita peſtem inteſtinam propulſare, cum propugnatoribus patriæ comparandum. Ideóque principes in Republica viri non detrectaverunt hanc officii partem: creditique ſunt etiam clari juvenes, obſidem Reipublicæ dare malorum civium accuſationem; quia nec odiſſe improbos, nec ſimultates provocare, niſi ex fiducia bonæ mentis videbantur. Idque cùm ab Hortenſio, Lucullis, Sulpitio, Cicerone, Cæſare, pluribus aliis; tum ab utroque Catone factum eſt: quorum alter appellatus eſt ſapiens, alter niſi creditur fuiſſe, vix ſcio cui reliquerit hujus nominis locum. Nanque defendet omnis Orator, idémque portum illum eloquentiæ ſuæ ſalutarem, non etiam piratis patefaciet, ducetúrq; in advocationem maximè cauſſa. Quoniam tamen omnes qui non improbè litigabunt, quorum certè bona pars eſt, ſuſtinere non poteſt unus, aliquid & commendantium perſonis dabit, & ipſorum qui judicio decernunt *, ut optimi cujuſque voluntate moveatur, namque hos & amiciſſimos vir bonus habebit. Summovendum verò eſt utrunque ambitus genus, vel potentibus contra humiles venditandi operam ſuam: vel illud etiam jactantius, minores utiq; contra dignitatem attollendi. Non enim fortuna cauſſas vel juſtas, vel improbas facit. Neque verò pudor obſtet, quò minùs ſuſceptam cùm melior videretur, litem; cognita inter dicendum iniquitate, dimittat, cùm priùs litigatori dixerit verum. Nam & in hoc maximum, ſi æqui judices ſumus, beneficiũ eſt, ut non fallamus vana ſæpe litigantem. Neque eſt dignus opera patroni, qui non utitur conſilio. Et certè non convenit ei quem Oratorem eſſe volumus, injuſta tueri ſcientem. Nam ſi ex illis, quas ſuprà diximus, cauſſis falſum tuebitur; erit tamen honeſtum, quod ipſe faciet. Gratíſne ei ſemper agendum ſit, tractari poteſt. Quod ex prima ſtatim fronte dijudicare, imprudentium eſt. Nam quis ignorat, quin id longè ſit honeſtiſſimum, ac liberalibus diſciplinis, & illo quem exigimus animo digniſſimum, non vendere operam, nec elevare tanti beneficii autoritatem? cùm pleraq; hoc ipſo poſſint videri vilia, quòd pretium habent. Cæcis hoc, ut aiunt, ſatis clarum eſt: nec quiſquam qui ſufficientia ſibi (modica autem hæc ſunt)

* al. decernent.

Oratori quæ obſervanda in diſcendis cauſſis.

Xenophon memorabilium. 1.

ſunt) poſſiderit, hunc quæſtum ſine crimine ſordium fecerit. At ſi res familiaris amplius aliquid ad uſus neceſſarios exiget, ſecundum omnes ſapientium leges, patietur ſibi gratiam referri: cùm & Socratici collocatum ſit ad victum: & Zeno, Cleanthes, Chryſippus mercedes à diſcipulis acceptaverint. Neq; enim video quæ juſtior acquirendi ratio, quàm ex honeſtiſſimo labore, & ab iis de quibus optimè meruerint, quique ſi nihil invicem præſtent, indigni fuerint defenſione. Quod quidem non juſtum modò, ſed neceſſarium etiam eſt, cùm hæc ipſa opera, tempuſque omne alienis negotiis datis, facultatem aliter acquirendi recidant. Sed tum quoque tenendus eſt modus: ac plurimum refert, & à quo accipiat, & quantùm, & quouſque. Paciſcendi quidem ille piraticus mos, & imponentium periculis pretia, procul abominanda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit: cùm præſertim bonos homines, bonáſque cauſſas tuenti, non ſit metuendus ingratus: qui ſit *futurus, malo tamen ille peccet. Nihil ergo acquirere volet Orator ultrà quàm ſatis erit: ac ne pauper quidem tanquam mercedem accipiet; ſed mutua benevolẽtia utetur, cùm ſciat ſe tantò plus præſtitiſſe: quia nec venire hoc beneficium oportet, nec perire. Denique ut gratus ſit, ad eum magis pertinet, qui debet.

* *Al.* Qui ſi futurus.

Quæ in diſcendis cauſſis Oratori obſervanda ſint.

CAP. VIII.

ARGUMENTUM.

Cauſſam quam dicturus eſt, Oratori diligenter cognoſcendam eſſe præcipit, quod nonnulli negligẽtia, alii ambitione levius curent: neque verò per alium, ut pleriq; neque ex libellis, ſed per ſeipſum cognoſcendam. Summam autem diligentiam adhibendam, ita ut etiam neque tempori parcatur, neque fugiatur moleſtia, quo minus ſæpe etiam de eadem re audiamus. Notanda etiam interim eſſe quædam, ne excidant, monet. Acriter quoque litigatori inſtandum, cúmque * verſandum omnem in partem, & modò ex noſtra, modò ex adverſarii perſona agendum. ¶ Inſtrumenta litis & inſpicienda omnia & pertractanda, & per totam cauſam eundum, perſcrutando eruendóque quicquid in ea vel teſtibus tractãdis vel argumentis aptũ eſſe queat. ¶ Poſtremò etiam judicis perſonam eſſe ſumendam, & omnibus ante oculos propoſitis, videndum quid in quaque re firmiſſimum ſit æſtimandum in utranque partem, ut totius cauſſæ eventus ante judicium proſpiciatur.

* *Al.* Eumque.

PRoxima diſcendæ cauſſæ ratio, quod eſt Orationis fũdamentum. Neque enim quiſquam tam ingenio tẽui reperitur, qui cùm omnia, quæ ſunt in cauſſa, diligẽter cognoverit; ad docendum certè judicem non ſufficiat. Sed ejus rei pauciſſimis cura eſt. Nam ut taceam de negligentibus, quorum nihil refert ubi litium cardo vertatur, dum ſint quæ vel extra cauſſam ex perſonis, ac * communi tractatu locorum occaſionem clamandi largiantur: aliquos & ambitio pervertit, qui partim tanquam occupati, ſemperque aliud habentes quod antè agendũ ſit, pridie ad ſe venire litigatorem, aut eodem matutino jubent, nonnunquam etiam inter ipſa ſubſellia didiciſſe ſe gloriantur: partim jactantia ingenii, ut res citò accepiſſe videantur, tenere ſe & intelligere prius penè quàm audiant mentiti, cùm multa & diſertè, ſummiſque clamoribus, quæ neq; ad judicem, neq; ad litigatorem pertineant, decantaverunt, bene ſudantes benéque comitati per forum reducuntur. Ne illas quidem tulerim delicias eorum, qui doceri amicos ſuos jubent: quanquam minus mali eſt, ſi illi ſaltem rectè diſcant, rectéq; doceant. Sed quis diſcet tam benè, quàm patronus? Quomodo autem ſequeſter ille & media litium manus, & quidam interpres, impendet æquo animo laborem in alienas actiones, cùm dicturus ipſe non ſit? Peſſimæ verò conſuetudinis, libellis eſſe contentũ, quos componit aut litigator, qui confugit ad patronũ, quia liti ipſe non ſufficit: aut aliquis ex eo genere advocatorũ, qui ſe non poſſe agere confitentur: deinde faciũt id quod eſt in agendo difficillimum. Nam qui judicare quid dicendum, quid diſſimulandum, quid declinandum, mutandum, fugiendum etiam ſit, poteſt; cur non ſit Orator, quando quod difficilius eſt facit? Hi porrò non tantum nocerent, ſi omnia ſcriberent uti geſta ſunt. Nunc conſilium & colores adiiciunt, & aliqua peiora veris, quæ plerique cũ acceperunt, immutare nefas habent, & velut themata in ſcholis poſita cuſtodiunt. Deinde deprehenduntur, & cauſſam quam diſcere ex ſuis litigatoribus noluerunt, ex adverſariis diſcunt. Liberum igitur demus ante omnia iis, quorum negotium erit, tempus ac locum: exhortemúrque ultro, ut omnia quamlibet verboſè, & unde volent repetito tempore exponant. Non enim tam obeſt audire ſupervacua, quàm ignorare neceſſaria. Frequenter autem & vul-

* Al. Aut.

Patrocinantium advocatorum quorundam abuſu.

Oratori quæ obſervanda in dicendis cauſis.

rus & remedium in iis Orator inveniet, quæ litigatori in neutram partem habere momentum videbantur. Nec tanta ſit acturo memoriæ fiducia, ut ſubſcribere audita pigeat. Nec ſemel audiſſe ſit ſatis; cogendus eadem iterum ac ſæpius dicere litigator, nõ ſolùm quia effugere aliqua prima expoſitione potuerũt, præſertim hominem (quod ſæpe evenit) imperitũ: ſed etiam ut ſciamus an eadem dicat. Plurimi enim mentiuntur, & tanquam non doceant cauſſam, ſed agant; non ut cum patrono, ſed ut cum judice loquuntur. Quapropter nunquam ſatis credendum eſt, ſed agitandus omnibus modis, & turbandus, & evocandus. Nam ut medicis non apparentia modò vitia curãda ſunt, ſed etiam invenienda quæ latent, ſæpe ipſis ea qui ſanandi ſũt occulentibus: ita advocatus plura quàm oſtenduntur, aſpiciat. Nam cùm ſatis in audiendo patientiæ impenderit, in aliam rurſus ei perſonam tranſeundum eſt, agendúſq; adverſarius; proponendum quicquid omnino excogitari contrà poteſt, quicquid recipit in ejuſmodi diſceptatione natura. Interrogandus quàm infeſtiſſimè, ac premendus. Nam dum omnia quærimus, aliquando ad verum, ubi minimè expectavimus, pervenimus. In ſumma, optimus eſt in dicendo patronus incredulus. Promittit enim litigator omnia, teſtem, populum, paratiſſimas conſignationes, ipſum denique adverſarium quædam non negaturum. Ideóque opus eſt intueri omne litis inſtrumentum: quod videre non eſt ſatis, perlegendum erit. Nam frequentiſſimè aut non ſunt omnino quæ promittebantur, aut minus continent, aut cum alio aliquo nocituro permiſta ſunt, aut nimia ſunt, & fidem hoc ipſo detractura; quia non habent modum. Denique linum ruptum, aut turbata cera *, aut ſine agnitione * ſigna frequenter invenies: quæ niſi domi excuſſeris, in foro inopinata decipient: pluſque nocebunt destituta, quàm non promiſſa nocuiſſent. Multa etiam, quæ litigator nihil ad cauſſam pertinere crediderit, patronus eruet: modò per omnes quos tradidimus argumentorum locos eat: quos ut circumſpectare in agendo, & attentare ſingulos minimè cõvenit, propter quas diximus cauſas: ita in dicendo rimari neceſſarium eſt, quæ perſonæ, quæ tempora, quæ loca, inſtituta, inſtrumenta, cæteráque ex quibus non tantùm illud quod eſt artificiale probationis genus colligi poſſit, ſed qui metuendi teſtes, quomo-

do

* Al. Cætera.
* Al. Agnitore.

Sup. lib. 5. c. 10.

do ſint refellendi. Nam plurimum refert, invidia reus, an odio, an contemptu laboret: quorum ferè pars prima ſuperiores, proxima pares, tertia humiliores premit. Si cauſſam perſcrutatus, propoſitis ante oculos omnibus quæ proſint noceántve, tertiam deinceps perſonam induat Judicis, fingatque apud ſe agi cauſſam, & quod ipſum moviſſet de eadem re pronuntiaturum, id potentiſſimum apud quencunque agetur, exiſtimet: & ſic cum rarò fallet eventus, aut culpa Judicis erit.

Quæ ſervanda in agendis cauſſis Oratori ſint.

CAP. IX.

ARGUMENTUM.

Oratorem in agendo cautum, non ambitioſum eſſe oportere monet: ſed diſſimulandam artem ſi offenderit, & utilitati ſerviendum. Nullam cauſſam vel tenuem illi repudiandam, neque ſi res non ſuppeditat dicendi materiam, extra petendam: & tum vel maximè à maledicendi petulantia, quæ odioſa eſt, nec cauſæ tantùm, ſed etiã patrono nocet, abſtinendum. Plures cauſſas, quàm agere poſſit, non ſuſcipiendas: & in his quæ dicturus ſit, ſcribenda frequenter, vel etiam ſi fieri poſſit, ſculpenda: hoc eſt, Orator ſe omni ratione ad memoriam comparabit: cujus tamen facultatem non ſemper futuram ait, nec eam, ubi deerit, tentandam, quod obeſſet plurimùm: ſed cura potius omni atque ingenio contendendum: cui doctrina, ſtudium & exercitatio ſuffragabuntur.

QVæ ſint in agendo ſervanda, toto fere opere executi ſumus: pauca tamen propria hujus loci, quæ non tam dicendi arte, quàm officiis agendi continentur, attingam. Ante omnia, ne, (quod pleriſque accidit,) ab utilitate cum cauſſæ, præſentis cupido laudis abducat. Nam ut gerentibus bella, non ſemper exercitus per plana & amœna ducendus eſt; ſed adeundi plerunque aſperi colles, expugnãdæ civitates quamlibet præciſis impoſitæ rupibus, aut operum mole difficiles: ita Oratio gaudebit quidem occaſione latiùs decurrendi, & æquo congreſſa cãpo, totas vires populariter explicabit: at ſi juris anfractus, aut eruẽdę veritatis latebras adire cogetur, non obequitabit, nec illis vibrantibus concitatiſque ſententiis, velut miſſilibus utetur: ſed operibus, & cuniculis, & inſidiis & occultis artibus rem geret. Quæ omnia, nondum fiunt, laudantur, ſed cùm facta ſunt: unde etiam cupidis minus opinionis, plus fructus venit. Nam cùm illa dicẽdi vitioſa jactatio inter plau-

ſores

Oratori quæ obſervanda in agendis cauſis.

ſores ſuos detonuit, reſurgit veræ virtutis fortior fama: nec judices à quo ſint moti diſſimulant, & doctis creditur: nec eſt orationi vera laus, niſi cùm finita eſt. Veteribus quidem etiam diſſimulare eloquentiam fuit moris: idq; M. Antonius præcipit, quò plus dicentibus fidei, minúſque ſuſpectæ advocatorum inſidiæ forent. Sed illa diſſimulari quæ tum erat, potuit: nondum enim tantum dicendi lumen acceſſerat, ut etiã per obſtantia erumperet. Quare artes quidem & conſilia lateant, & quicquid ſi deprehenditur, perit. Hactenus eloquentia ſecretum habet. Verborum quidem delectus, gravitas ſententiarum, figurarum elegantia; aut non ſunt, aut apparent, ſed vel propter hoc ipſum oſtẽtanda non ſunt, quod apparent: aut ſi unum è duobus eligendum, cauſſa potius laudetur quàm patronus. Finem tamen hunc præſtabit Orator, ut videatur optimam cauſſam optimè egiſſe. Illud certum erit, Neminem pejus agere, quàm qui diſplicente cauſſa placet, neceſſe eſt enim extra cauſſam ſit, quod placet. Nec illo faſtidio laborabit Orator, non agendi cauſſas minores, tanquam infra eum ſint, aut detractura ſit opinioni minùs liberalis materia. Nam & ſuſcipiendi ratio juſtiſſima eſt, officium, & optandũ etiam ut amici quàm minimas lites habeant: & abunde dixit bene, qui rei ſatisfecit. At quidam etiã ſi fortè ſuſceperunt negotia paulò ad dicendum tenuiora, extrinſecus adductis ea rebus circunliniunt: ac ſi defecerint alia, conviciis implent vacua cauſſarũ: ſi contingit, veris: ſi minus, fictis: modò ſit materia ingenii, mereaturq; clamorem dum dicitur. Quod ego adeò longè puto ab Oratore perfecto, ut eum ne vera quidem objecturum, niſi id cauſſa exigit, credam. Ea eſt enim prorſus canina, ut ait Appius, eloquentia, cenſuram maledicendi ſubire: quod facientibus, etiam malè audiendi præſumenda patientia eſt. Nam & in ipſos fit impetus frequenter qui egerunt, & certè patroni petulantiam litigator luit. Sed hæc minora ſunt ipſo illo vitio animi, quo maledicus à malefico non diſtat, niſi occaſione. Turpis voluptas, & inhumana, & nulli audientium bono grata: à litigatoribus quidem frequenter exigitur, qui ultionem malunt, quàm defenſionem. Sed neque alia multa ad arbitrium eorum facienda ſunt. Hoc quidem quis hominum liberi modò ſanguinis ſuſtineat, petulans eſſe ad alterius arbitrium? Atqui etiam in advocatos

Eloquentia canina quæ.

partis adverſæ libenter nonnulli invehuntur: quod niſi forte meruerunt, & inhumanum eſt reſpectu communium officiorum, & cùm ipſi qui dicit, inutile; (nam idem juris reſponſuris datur) tum cauſſæ contrarium, quia planè & adverſarii fiunt, & inimici: & quantulumcunq; his virium eſt, contumelia augetur. Super omnia perit illa quæ plurimùm Oratori & autoritatis & fidei affert modeſtia, ſi à viro bono in rabulam latratorémque convertitur, compoſitus non ad animum judicis, ſed ad ſtomachum litigatoris. Frequenter etiam ſpecies libertatis deducere ad temeritatem ſolet non cauſſis modò, ſed ipſis quoque qui dixerunt, periculoſam. Nec immeritò Pericles ſolebat optare, ne quod ſibi verbum in mentem veniret, quo populus offenderetur. Sed quod ille de populo, id ego de omnibus ſentio qui tantundem poſſunt nocere. Nam quæ fortia, dum dicuntur, videbantur; ſtulta cùm læſerunt, vocantur. Nunc quia varium ferè propoſitum agentium fuit, & quorundã cura tarditatis, quorundam facilitas temeritatis crimine laboravit: quem credam fore in hoc Oratoris modum, tradere non alienum videtur. Afferet ad dicendum curæ ſemper quantum plurimum poterit, Neque enim ſolum negligentis, ſed & mali, & in ſuſcepta cauſſa perfidi ac proditoris eſt, pejus agere quàm poſſit. Ideóq; ne ſuſcipiendæ quidem ſunt cauſſę plures, quàm quibus ſuffecturum ſe ſciat. Dicet ſcripta quàm res patietur plurima: & ut Demoſthenes ait, ſi continget, & ſculpta. Sed hoc aut primæ actiones, aut quæ in publicis judiciis poſt interjectos dies dantur, permiſerint: at cùm protinus reſpondendũ eſt, omnia parari non poſſunt, adeò ut paulò minus promptis etiam noceat ſcripſiſſe, ſi alia ex diverſo quàm opinati fuerant, occurrerint. Inviti enim recedunt à præparatis, & tota actione reſpiciunt, requirúntq; num aliquid ex illis intervallis, atque ex tempore dicendis inſeri poſſit, quod ſi fiat; non cohæret, nec commiſſuris modò, ut in opere malè juncto hiantibus, ſed ipſa coloris inæqualitate detegitur. Ita nec liber eſt impetus, nec cura contexta, & utrunque alteri obſtat. Illa enim quæ ſcripta ſunt, retinent animum, non ſequuntur. Itaque in his actionibus omni, ut agricolæ dicunt, pede ſtandum eſt. Nam cùm in propoſitione ac refutatione cauſſa conſiſtat, quæ noſtræ partis ſunt, ſcripta eſſe poſſunt, quæ etiam reſponſurum adverſarium

certum

De dicendi genere.

certum eſt, (eſt enim aliquando certum;) pari cura refelluntur. Ad alia unum paratum afferre poſſumus, ut cauſſam bene noverimus: alterum ibi ſumere, ut dicentem adverſarium diligenter audiamus. Licet tamen præcogitare plura, & animum ad omnes caſus componere: idq; eſt tutius ſtylo, quò facilius & omittitur cogitatio, & transfertur. Sed ſive in reſpondendo fuerit ſubitò dicendum, ſive quæ alia ita exegerit ratio, nunquam oppreſſum ſe ac deprehenſum credet Orator, cui diſciplina, & ſtudium & exercitatio dederit vires etiam facilitatis: quemq; armatum ſemper, ac velut in procinctu ſtantem, non magis unquam in cauſſis oratio, quàm in rebus quotidianis ac domeſticis ſermo deficiet, nec ſe unquam propter hoc oneri ſubtrahet; modò ſit cauſſæ dicendæ tempus: nam cætera ſemper ſciet.

De Genere dicendi.

Cap. X.

ARGUMENTUM.

Varia eſſe dicendi genera, & aliis alio delectari: ſicut in picturis & ſtatuis, quorũ varios & excellentes artifices commemorat: quibus traductis, ad Orationis ſimilitudinem confert Oratores Latinos, diſtantes inter ſe ac diſſimiles: in quibus tamen Ciceronem unũ omnibus anteponit, & defendit contra obtrectatores. Deinde exponit genera dicendi, & ex tribus optimum facit, quod *Atticum* vocabant, eoq; reprehendit pravum quorundam judiciũ, qui ornatum & amplitudinem ab hoc genere removentes, aridi atque exſucci erant. ¶ Græcorum autem facundiam *Latinæ* anteponit: quod & ſono literarũ dulcior, & copia verborum uberior ſit. In quo tamen medetur Latinorum inopiæ, quòd dotes Græcorũ aliis virtutibus æquare poſſint non verborum modò tralatione, ſed & rebus, illorum opes compenſando, præſertim in magna & ornata oratione: nam in ſubtili Græcos ſuperiores eſſe. Eodemque in loco rurſus improbat Atticos aridos illos atque jejunos, qui omnia propriis ac neceſſariis modò verbis dicenda putabant: ornatũ negans minus aptum, & ſecundũ naturam eſſe in magna oratione, quam proprietatem, in ſubtili: addítque eodem modo voluptati auditorum ſerviendum eſſe, dũ id cautè & modicè fiat, ne officiatur cauſſarũ utilitati. Quęſtionem quoque aliam inducit hoc loco, de dicendi & ſcribendi ratione: quã vult eandem eſſe oportere in utroque genere: nec aliter ſcripta, quàm quæ dicenda forent, ad poſteros tradenda eſſe: exceptis iis ubi actio ad tempus & auditorũ voluntatem accommodatur, ut in cauſſis. In infinitis quæſtionibus naturę [illegible] in dicendo, ita in ſcribendo ſerviendum eſſe. ¶ Poſt hæc Facit triplicem diviſionem orationis, In genus ſubtile, grave, & medium. Quorum primum ad docendum: ſecundum ad movendum, tertium ad delectandũ accommodatum ſe. In ſubtili acumen eſſe, & in narrando probandoq; valere. Medium, amœnũ floridum, verbis ac ſententiis mediocriter ornatum. Grave, magnum, vehemens, copioſum, quod non ducat, ſed vi trahat auditorē, & in quamvis partem auferat. Itaque in eo eſſe perſonarum fictiones liberiores, amplificationes, ſublata contra fidem, & omnia affectuum genera, non tam ad docendum delectandúmve, quàm ad incitandum auditorem accommodata. ¶ Addit deinde his tribus & alia quædam genera media inter illa, & ipſorum quodammodo gradibus temperata: ut in muſicis ſonis minus maximo, & rurſus minimo majus, quod tamen medium inter utrunq; nondum ſit, ſed citrà conſiſtat. Atque in his omnibus generibus vult Oratorem inſtructũ ac paratum eſſe debere, ut unoquoque aptè & decenter utatur, vel in tota, vel in aliqua parte cauſæ, cùm alia alio modo dicenda ſint: ut graviter, acriter, ſeverè, vehementer, concitatè, copioſè, amarè, comiter, remiſſe, ſubtiliter, blandè, leniter, dulciter, breviter, urbanè: eóſque reprehendit qui intemperato quodam & plauſibili magis quam ſano genere in cauſis utebantur, quaſi hoc eſſet aptum & populare. ¶ Poſtremò hæc omnia prædicta facilia eſſe bono & exercitato Oratori judicat: qui tamen hoc judicium & modum adhibere debeat, ne intemperantia prolabatur.

Lib.2.c.15.

** al.* rhetorices.

Plin lib.34. cap.7.

De his pictoribus agit Plin. l.35.c.9.& 10.

** Hic vox* Intelligendi, *pro* judicandi *poſita*: *quaſi artem intelliget, id eſt quomodo tumens vel cavum in plano exprimatur.*

SUpereſt ut dicam de genere orationis. Hic erat propoſitus à nobis in diviſione prima locus tertius: nam ita promiſeram me de arte, de artifice, de opere dicturum. Cùm ſit autem Rhetoris * atq; Oratoris opus oratio, plureſque ejus formæ, ſicut oſtendam, in omnibus his & ars eſt, artifex; plurimum tamen invicem differunt, nec ſolùm ſpecie: ut ſignum ſigno, & tabula tabula, & actio actione; ſed genere ipſo, ut à Græcis Tuſcanicæ ſtatuæ, & Aſianus eloquens Attico. Suos autem hæc operum genera quæ dico, ut autores; ſic etiam amatores habent, atque ideo nondum eſt perfectus Orator, ac neſcio an ulla ars, non ſolùm quia aliud in alio magis eminet, ſed quod non una omnibus forma placuit, partim conditione vel temporum vel locorum, partim judicio cujuſque atque propoſito. Primi, quorum quidem opera non vetuſtatis modò gratia viſenda ſunt, clari pictores fuiſſe dicuntur. Polygnotus atque Aglaophon, quorum ſimplex color tam ſui ſtudioſus adhuc habet, ut illa propè rudia, ac velut futuræ mox artis primordia, maximis qui poſt eos extiterunt, autoribus præferantur, proprio quodam * intelligendi (ut mea fert opinio) ambitu. Pòſt Zeuſis atque Pharraſius non multum ætate diſtantes (circa Peloponneſia ambo tempora, nam cum Parrhaſio ſermo Socratis apud Xenophontem invenitur) plurimùm arti addiderunt. Quorum prior lumi-

De dicendi genere.

luminum umbrarumque inveniſſe rationem, ſecundus examinaſſe ſubtilius lineas traditur. Nam Zeuſis plus membris corporis dedit, id amplius atque auguſtius ratus, atque (ut exiſtimant) Homerum ſecutus, cui validiſſima quæque forma etiam in fœminis placet. Ille verò ita circumſcripſit omnia, ut eum legum latorem vocent; quia deorum atque heroum effigies quales ab eo ſunt traditæ, cæteri tanquam ita neceſſe ſit ſequuntur. Floruit autem circa Philippum, & uſque ad ſucceſſores Alexandri, pictura præcipuè, ſed diverſis virtutibus. Nam cura Protogenes, ratione Pamphylus ac Melanthius, facilitate Antiphilus, concipiendis viſionibus (quas φαντασίας vocant) Theon Samius, ingenio & gratia quā in ſe ipſe maximè jactat, Apelles eſt præſtantiſſimus. Euphranorum * admirandum facit, quòd & cæteris optimis ſtudiis inter præcipuos, & pingendi fingendique idem mirus artifex fuit. Similis in ſtatuis differentia. Nam duriora, & Tuſcanicis proxima Calon atque Egeſias, jam minùs rigida Calamis, molliora adhuc ſuprà dictis Myron fecit. Diligentia ac decor in Polycleto ſuprà cæteros, cui quanquā à pleriſque tribuitur palma; tamen ne nihil detrahatur, deeſſe pondus putant. Nam ut humanæ formæ decorem addiderit ſuprà verum; ita non expleviſſe deorum autoritatem videtur. Quin ætatem quoque graviorem dicitur refugiſſe, nihil auſus ultra leves genas. Atque Polycleto defuerunt, Phidiæ atque Alcameni dantur. Phidias tamen diis quàm hominibus efficiendis melior artifex traditur: in ebore verò longè citra æmulum, vel ſi nihil niſi Minervam Athenis, aut Olympium in Elide Jovem feciſſet: cujus pulchritudo adjeciſſe aliquid etiam receptæ religioni videtur; adeò majeſtas operis deum æquavit. Ad veritatem * Lyſippum & Praxitelem acceſſiſſe optimè affirmant. Nam Demetrius tanquam nimius in ea reprehenditur, & fuit ſimilitudinis quàm pulchritudinis amantior. In oratione verò ſi ſpecies intueri velis, totidem penè reperias ingeniorum, quot corporum, formas. Sed fuere quædam genera dicendi conditione temporum horridiora, alioqui magnam jam ingeniorum vim præ ſe ferentia. Hinc ſunt Lælii, Africani, Catones, Gracchique, quos tu licet Polygnotos vel Calonas appelles. Mediam illam formam teneant Lucius Craſſus, Quintus Hortenſius.

* Al. Euphranorem.

* Id eſt, verarum rerum formas expreſſiſſe.

Tum

Horum omnium genera dicendi exprimit Cic. de Claris Oratoribus.

Tum deinde efflorеſcat non multum inter ſe diſtantium temporum oratorum ingens proventus. Hinc vim Cæſaris, indolem Cælii, ſubtilitatem Callidii: gravitatem Bruti, acumen Sulpitii, acerbitatem Caſſii, diligentiam Pollionis, dignitatem Meſſalæ, Sanctitatem Calvi repetemus. In his etiam quos ipſi vidimus, copiam Senecæ, vires Africani, maturitatem Afri, jucunditatem Criſpi, ſonũ Trachalli, elegantiam Secundi. At M. Tullium non illum habemus Euphranorem circa plurium artium ſpecies præſtantem, ſed in omnibus quæ in quoque laudantur, eminentiſſimum. Quem tamen & ſuorum homines temporum inceſſere audebant ut tumidiorem, & Aſianum & redundantem, & in repetitionibus nimium, & in ſalibus aliquando frigidum, & in compoſitione fractum, exultantem, ac penè (quod procul abſit) viro molliorem. Poſtea verò quàm triumuirali proſcriptione conſumptus eſt, paſſim qui oderant, qui invidebant, qui ambulabantur, adulatores etiam præſentis potentiæ, non reſponſurum invaſerunt. Ille tamen qui jejunus à quibuſdam & aridus habetur, non aliter ab ipſis inimicis malè audire, quàm nimiis floribus & ingenii affluentia potuit. Falſum vtrumque, ſed tamen illa mentiendi propior occaſio. Præcipuè verò preſſerunt eum, qui videri Atticorum imitatores concupierant. Hæc manus quaſi quibuſdam ſacris initiata, ut alienigenam, & virum ſuperſtitioſum, devictumque illis legibus inſequebatur. Vnde nunc quoque aridi, & exſucci, & exangues, (hi ſunt enim, qui ſuæ imbecillitati, ſanitatis appellationem, quæ eſt, maximè contraria, obtendant:) quia clariorem vim eloquentiæ velut ſolem ferre non poſſunt, umbra magni nominis deliteſcunt: quibus quia multa, & pluribus locis Cicero ipſe reſpondit, tutior mihi de hoc diſſerendi brevitas erit.

In Bruto.

Et antiqua quidem illa diviſio inter Aſianos atque Atticos fuit, cum hi preſſi & integri, contrà inflati illi & inanes haberentur: & in his nihil ſuperflueret, illis judicium maximè atque modus deeſſet. Quod quidam, quorum & Santra eſt, hoc putant accidiſſe, quòd paulatim ſermone Græco in proximas Aſiæ civitates influẽte, nondum ſatis periti loquendi, facundiam concupierint, ideoque ea quæ propriè ſignari poterant, circuitu cœperint enuntiare, ac deinde in eo perſeverarint.

Mihi

De Dicendi genere.

Mihi autem orationis differentiam feciſſe & dicentium & audientium naturæ videntur, quod Attici limati quidem & emuncti nihil inane aut redūdans ferebant. Aſiana gēs tumidior alioqui jactantior, vaniore etiam dicendi gloria inflata eſt. Tertium mox, qui hæc dividebant, adjecerunt genus Rhodium: quod velut medium eſſe atque ex utroque miſtum volūt. Neque enim Atticè preſſi, neque Aſianè ſunt abūdantes; ut aliquid habere videantur gentis, aliquid autoris. Æſchines enim, qui hunc exilio delegerat locū, intulit eò ſtudia Athenarum, quæ velut ſata quædam cœlo terráque degenerant, ſaporem illum Atticum peregrino miſcuerunt. Lenti ergo quidem ac remiſſi, non ſine pondere tamen: neque fontibus puris, neque torrentibus turbidis, ſed lenibus ſtagnis ſimiles habentur. Nemo igitur dubitaverit longè eſſe optimum genus Atticorum. In quo ut eſt aliquid inter ipſos commune, id eſt judiciū acre, terſumque: ita ingeniorum plurimæ formæ. Quapropter mihi falli multum videntur, qui ſolos eſſe Atticos credunt tenues, & lucidos & ſignificantes; ſed quadam eloquentiæ frugalitate, ac ſemper manum intra pallium continentes. Nam quis erit hic Atticus? Sit Lyſias. hunc enim amplectuntur amatores iſtius nominis modū. Non igitur jam uſque ad Coccum & Antocidem remittemur? Interrogare tamen velim an Iſocrates Atticè dixerit. Nihil enim tam eſt Lyſiæ diverſū. Negabũt? At ejus ſchola principes Oratorum dedit. Quæratur ſimilius aliquid. Hyperides Atticus? Certè. At plus indulſit voluptati. Tranſeo plurimos, Lycurgū, Ariſtogitona, & his priores, Iſæū, Antiphontem: quos ut homines inter ſe genere ſimiles, differentes dixeris ſpecie. Quid ille, cujus modo fecimus mentionem, Æſchines? nónne his latior, & audentior, & excelſior? Quid denique Demoſthenes? non cunctos illos, tenues & circumſpectos, vi, ſublimitate, impetu, cultu, compoſitione ſuperavit? non inſurgit locis? non figuris gaudet? non tranſlationibus nitet? non oratione ficta dat carentibus vocem? non illud juſjurandum per cæſos in Marathone ac Salamine propugnatores Reipublicæ, ſatis manifeſtò docet præceptorem ejus Platonem fuiſſe? Quem ipſum num Aſianum appellabimus, plerunque inſtinctis divino ſpiritu viribus comparandum? Quid Periclea? ſimilémne credimus Lyſiacæ gracilitati, quem fulminibus & cœleſti fragori comparant Comici, dum illi convitiantur? Quid eſt igitur cur in iis demum qui tenui venula calculos fluunt? Atticum ſaporem putent? ibi demum thymum redolere dicant? Quos ego exiſtimo, ſiquod in his finibus uberius invenerint ſolum, fertilioremve ſegetem, negaturos Atticum eſſe, quòd plus quam acceperit ſeminis reddat; quia hanc ejus terræ fidem Menander eludit. Itaque ſiquis nunc ad eas Demoſthenis virtutes quas ille ſummus Orator habuit; tamẽ quæ defuiſſe ei, ſive ipſius natura, ſive lege civitatis videtur, adjecerit; ut affectus concitatius moveat, audiam dicentem; non fecit hoc Demoſthenes? & ſiquid exierit numeris aptius, fortaſſe nõ poſſit? ſed tamen ſiquid exierit, non erit Atticum? Melius de hoc nomine ſentiant credantque Atticè dicere, eſſe optimè dicere. Atque in hac tamen opiniõe perſeverantes Græcos magis tulerim. Latina mihi facundia, ut inventione, diſpoſitione, conſilio, cæteris hujus generis artibus ſimilis Græcæ, ac prorſus diſciplina ejus videtur: ita circa rationem eloquendi vix habere imitationis locum. Nanque eſt ipſis ſtatim ſonus durior, quando & jucundiſſimas ex Græcis literas non habemus, vocalem alteram, alteram conſonantem, quibus nullæ apud eos dulcius ſpirant; quas mutuari ſolemus, quoties illorum nominibus utimur. Quod cum contingit, neſcio quomodo velut hilarior protinus renidet oratio, ut in *Zephyris* & *Zopyris*; quæ ſi noſtris literis ſcribantur, ſurdum quiddam & barbarum efficient, & velut in locum earum ſuccedent triſtes & horridæ, quibus Græcia caret. Nam illa quæ ſexta eſt noſtrarum, penè non humana voce, vel omnino non voce potius, inter diſcrimina dentium efflanda eſt: quæ etiam cum vocalem proximam accipit, quaſſa quodammodo, utique quoties aliquam conſonantium frangit, ut in hoc ipſo frangit, multò horridior. Æolicæ quoque literæ, qua *ſervum cervũmque* dicimus, etiam ſi forma à nobis repudiata eſt, vis tamen nos ipſa perſequitur. Duras & illa ſyllabas facit, quæ ad conjungendas demum ſubjectas ſibi vocales eſt utilis, alias ſupervacua, ut *equos* ac *equum* ſcribimus, cum ipſæ etiam hæ vocales duæ efficiant ſonum, qualis apud Græcos nullus eſt, ideóque ſcribi illorũ literis non poteſt. Quid, quòd pleraque nos illa quaſi mugiente litera cludimus M, qua nullum Græce verbum cadit?

Lege civitatis, qua orator vetabatur epilogo uti, ne affectus moveret.

ϒ & ζ aut φ.

F

Q

M

cadit?

De Dicendi genere.

cadit? At illi jucundam, & in fine præcipue quaſi tinnientem, illius loco ponunt, quæ eſt apud nos rariſſima in clauſulis. Quid, quod ſyllabæ noſtræ in B. literam, & D. innituntur : adeò aſperè, ut plerique non antiquiſſimorum quidem; ſed tamen veterum, mollire tentaverint, non ſolùm *aversa pro adverſis* * dicendo; ſed & in præpoſitione B literæ abſonam & ipſam S. ſubjiciendo. Sed accentus quoque cum rigore quodam, tum ſimilitudine ipſa minùs ſuaves habemus; quia ultima ſyllaba, nec acuta unquam excitatur, nec flexa circumducitur; ſed in gravem, vel duas graves cadit ſemper. Itaque tantò eſt ſermo Græcus Latino jucundior, ut noſtri poëtæ quoties dulce carmen eſſe voluerunt, illorum id nominibus exornent. His illa potentiora, quòd res plurimæ carent appellationibus, ut eas neceſſe ſit transferre, aut circumire: etiam in iis quæ denominata ſunt, ſumma paupertas in eadem nos frequentiſſimè revolvit: at illis non verborum modò, ſed linguarum etiam inter ſe differentium copia eſt. Quare qui à Latinis exiget illam gratia ſermonis Attici, det mihi in eloquendo eandē jucunditatem, & parem copiam. Quòd ſi negatum eſt, ſententias aptabimus iis vocibus quas habemus, nec rerum nimiam tenuitatem, ut non dicam pinguioribus, fortioribus certè miſcebimus, ne virtus utraque pereat ipſa confuſione. Nam quò minus adjuvat ſermo, rerum inventione pugnandum eſt. Senſus ſublimes variſque eruantur. Permovendi omnes affectus erunt, oratio tranſlationum nitore illuminanda. Non poſſumus eſſe tam graciles? ſimus fortiores. Subtilitate vincimur? valeamus pondere. Proprietas penes illos eſt certior? copia vincamus. Ingenia Græcorum etiam minora ſuos portus habent, nos plerunq; majoribus velis moveamur: validior ſpiritus noſtros ſinus tendat. Non tamen alto ſemper feremur: nam & littora interim ſequenda ſunt. Illis facilis per quælibet vada acceſſus, ego aliquid non multò tamen alius, in quo mea cymba non concidat, * inveniam. Neq; enim ſi tenuiora hæc ac preſſiora Græci melius, in eóque vincimur ſolo, & ideo in comœdiis non contendimus; prorſus tamē omittenda pars hæc orationis, ſed exigenda ut optimè poſſumus: poſſumꝰ autem rei & modo & judicio eſſe ſimiles: verborum gratia, quam in ipſis non habemus, extrinſecus condienda eſt. An non in privatis &

N

B

D

* al. abverſis.

Ab, abs.

* al. non ſidat.

* Al. & acutus, & indiſtinctus, & non ſupra.
* Al. ad hoc quidam.
* al. arceſſiti.

* acutus, & non aſper & non indiſtinctus & non ſupra modũ clarus M. Tullius? non in M. Callidio inſignis hæc virtus? non Scipio, Lælius Cato in eloquendo velut Attici Romanorũ fuerunt? Cui porrò non ſatis eſt, quo nihil eſſe melius poteſt? Adhuc * quidam nullam eſſe naturalẽ putant eloquentiam, niſi quæ ſit quotidiano ſermoni ſimillima, quo cũ amicis, conjugibus, liberis, ſervis loquamur, contenti promere animi voluntatem, nihilque accerſiti * & elaborati requirentes: quicquid huc ſit adjectum, id eſſe affectationis, & ambitioſæ in loquendo jactantiæ, remotum à veritate fictúmque ipſorum gratiæ verborum, quibus ſolùm à natura ſit officium attributum, ſervire ſenſibus: Sicut athletarum corpora etiam ſi validiora fiant exercitatione, & lege quadam ciborum; non tamen eſſe naturalia, atque ab illa ſpecie quæ ſit conceſſa hominibus, abhorrere. Quid enim, inquiunt, attinet circuitu res oſtendere, & tranſlationibus, id eſt, aut pluribus aut alienis verbis, cum ſua cuique ſint aſſignata nomina? Denique antiquiſſimum quenque maximè ſecundum naturam dixiſſe contendunt; mox poëtis ſimiliores extitiſſe, etiam ſi parcius, ſimili tamen ratione falſa & impropria virtute * dicentes. Qua in diſputatione nonnihil veri eſt; ideóque non tam procul, quàm fit à quibuſdam, recedendum à propriis atq; communibus. Si quis tamen (ut in illo loco dixi compoſitionis) ad neceſſaria, quibus nihil minus eſt, aliquid melius adjecerit, non erit hac calumnia reprehendendus. Nam mihi aliam quandam videtur habere naturam ſermo vulgaris, aliam viri eloquentis oratio: cui ſi res indicare modò ſatis eſſet, nihil ultra verborum proprietatem elaboraret: ſed cùm debeat delectare, movere, in plurimas animum audientis ſpecies impellere, utetur iis quoque adjutoriis, quæ ab eadem ſunt nobis conceſſa natura. Nam & lacertos exercitatione conſtringere, & augere vires, & colorem trahere, naturale eſt: ideóque in omnibus gentibus alius alio facundior habetur, & eloquendo dulcis magis. Quod ſi non eveniret, omnes pares eſſent, & idem omnes deceret. At loquuntur, & ſervant perſonarũ diſcrimen: ita quò quiſq; plus efficit dicendo, hoc magis ſecundũ naturæ eloquentiam ducit *. Quapropter ne illis quidem nimium repugno, qui dandum putant nonnihil eſſe temporibus atque auribus, nitidius aliquid atque

affectatius

* al. virtutes ducentes.
* al. dicit & melius.

De dicendi genere.

affectatius poſtulantibus. Itaque non ſolùm ad priores Catonem Gracchóſque, ſed ne ad hos quidem Oratorem alligandum puto. Atque id feciſſe M. Tullium video, ut cùm omnia utilitati, tum partem quandam delectationi daret, cùm & ipſam ſe rem agere diceret, (agebat autem maximè) litigatoris. Nam hoc ipſo proderat quòd placebat. Ad cujus voluptates nihil equidem quod addi poſſit invenio, niſi ut ſenſus non * quidem dicamus plures. Neque enim fieri poteſt ſalva tractatione cauſſæ, & dicendi autoritate, ſi crebra hæc lumina & continua fuerint, ut nõ invicem offecerint. Sed me hactenus cedentem nemo inſequatur ultra, do tempori, ne craſſa toga ſit, non ſerica: ne intonſum caput, non in gradus atq; annulos totum comptum: cùm in eo qui ſe non ad luxuriam ac libidinem referat, eadem ſpecioſiora quoq; ſint, quæ honeſtiora. Cæterùm, hoc quod vulgò ſententias vocamus (veteribus præcipuéq; Græcis in uſu non fuit, apud Ciceronem * invenio) dum rem contineant, & copia non redundent, & ad victoriam ſpectent, quis utile neget? feriunt animum, & uno ictu frequenter impellunt, & ipſa brevitate magis hærent, & dictione perſuadent. Ac ſunt qui hæc excitatoria lumina etiam ſi dicere permittant, à componendis tamen orationibus excludenda arbitrentur. Quocirca mihi ne hic quidem locus intactus eſt omittendus; quòd plures eruditorum aliam eſſe dicendi rationem, aliam ſcribendi putaverunt: ideóq; in agendo clariſſimos quoſdam nihil poſteritati manſuriſq; mox literis reliquiſſe: ut Periclem & Demadem: rurſus alios ad componendum optimos, actionibus idoneos non fuiſſe, ut Socratem: præterea in agendo plus impetus poſſe plerunque, & petitas, vel paulò licentius voluptates. Commovendos enim eſſe, docendóſque animos imperitorum. At quod libris dedicatur, & in exemplum editur; rurſum ac limatum, & ad legem ac regulam compoſitum eſſe oportere: quia veniat in manus doctorum, & judices artis habeat artifices. Quin illi ſubtiles, ut ſimiles ac multi perſuaſerunt magiſtri, παράδειγμα dicendo, ἀνάμνημα ſcribendo eſſe aptius tradiderunt. Mihi unum atq; idem videtur bene dicere, ac bene ſcribere: neque aliud eſſe oratio ſcripta, quam monumentum actionis habitæ. Itaque nullas non (ut opinor) debet habere virtutes, non dico *, nulla vitia. Nam imperitis placere ali-

quando

* al. nos.

* In Bruto.

Id. Cic. ubi ſup.

* al. virtutes, dico, non vitia.

quando quę vitioſa ſunt, ſcio. Quo different igitur? Quid, ſi mihi des conſilium judicum ſapientum, perquam multa recidam ex orationibus non Ciceronis modò, ſed etiam ejus qui eſt ſtrictior multò, Demoſthenis. Neque enim affectus omnino movendi erunt, nec aures delectatione mulcendæ, cùm etiam procemia ſupervacua eſſe apud tales, Ariſtoteles exiſtimet. Non enim trahentur his illi ſapientes, propriè & ſignificanter rem indicare, probatione colligere, ſatis eſt. Cùm verò judex detur aut populus, aut ex populo, laturiſque ſententiam indocti ſæpius, atque interim ruſtici, omnia quæ ad obtinendum quod intendimus, prodeſſe credimus, * adhibenda ſunt: eáque etiam cùm dicimus, promenda, & cùm ſcribimus, ut doceamus quomodo dici oporteat. An Demoſthenem mallem ſic egiſſe ut ſcripſit, aut Ciceronem? aut eos præſtantiſſimos Oratores alio quàm ſcriptis cognoſcimus? Melius egerunt igitur, an pejùs? nam ſi pejùs, ſic potius oportuit dici ut ſcripſerunt: ſi meliùs, ſic oportuit ſcribi ut dixerunt. Quid ergo? Semper ſic aget Orator ut ſcribit? Si licebit, ſemper, quod ſi impediant brevitate tempora à judice data, multũ ex eo quod potuit dici, recidetur: editio habebit omnia. Quæ autem ſecundum naturam judicantium dicta ſunt, non ita poſteris tradentur, ne videantur propoſiti fuiſſe, nõ temporis. Nam id quoque plurimum refert, quo modo judex audire velit: atque ei vultus ſæpe ipſe rectus eſt dicentis, ut Cicero præcipit. Ideóque inſtandum iis quæ placere intellexeris, reſiliendum ab iis quæ non recipientur. Sermo ipſe qui facilè judicem doceat, optandus. Nec id mirũ ſit, cùm etiam teſtium perſonis aliqua mutentur. Prudenter enim, qui cùm interrogaſſet ruſticum teſtem, an Amphiona noſſet, negante eo, detraxit aſpirationem, breviavitque ſecundam ejus nominis ſyllabam, & ille eum ſic optimè norat. Hujuſmodi caſꝰ efficiunt ut aliquando dicatur aliter quàm ſcribitur, cùm dicere quomodo ſcribendũ eſt, nòn licet. Altera eſt diviſio, quæ in tres partes & ipſa diſcedit, qua diſcerni poſſe etiam rectè dicendi genera inter ſe videntur. Namq; unum ſubtile, quod ἰσχνὸν vocant. Alterum grande atq; robuſtum, quod conſtituunt ἁδρόν. Tertium alii medium ex duobus; alii floridum, nanque id ἀνθηρὸν appellant, addiderunt, quorum tamen ea ferè ratio eſt, ut primum docendi, ſecundum movendi, tertium illud

* *Al.* credemus & *poſt* dicemus & ſcribemus.

Differentiam f & ph aſſignat Priſcian. lib. 1.

De dicendi genere.

illud utrocunque nomine, delectandi, ſive aliud interconciliandi præſtare videtur officium. In docendo autem acumen, in interconciliando lenitas, in movendo gravitas videatur. Itaque illo ſubtili præcipuè ratio narrandi probandique conſtet: ſed quod etiam detractis cæteris virtutibus, ſuo genere plenum ſit. Medius hic modus, & tranſlationibus crebrior, & figuris erit jucundior, egreſſionibus amœnus, cõpoſitione aptus: ſententiis dulcis; lenior tamẽ ut amnis lucidus quidam, & virẽtibus utrinq; ſylvis inũbratus. At ille qui ſaxa devolvat, & põtem indignetur, & ripas ſibi faciat, multus & torrens judicem vel nitentem contra feret, cogétq; ire quà rapit. Hic Orator & defunctos excitabit; ut Appium Cæcum: apud hũc & patria ipſa exclamabit, aliquémque (ut apud Ciceronem in oratione contra Catilinam in Senatu) alloquetur. Hic & amplificationibus extollet orationem, & vi ſuperlationum quoque eriget: *Quæ Charybdis tam vorax?* &, *Oceanus medius fidius ipſe.* Nota ſunt enim jam ſtudioſis hæc lumina. Hic deos ipſos in congreſſum propriè ſuũ ſermonémq; deducet. *Vos enim Albani tumuli atque luci: vos, inquam, Albanorũ obrutæ aræ ſacrorum populi Romani ſociæ & æquales.* Hic iram, hic *miſericordiã inſpirabit, hic dicet, Te vidit, & flevit, & appellavit, & per omnes affectus tractatur.* Hunc itaque illuc ſequetur, nec doceri deſiderabit. Quare ſi ex tribus his gẽeribus neceſſariò ſit eligendum unum, quis dubitet hoc præferre omnibus, & validiſſimum alioqui, & maximis quibuſque cauſſis accommodatiſſimum? Nam & Homerus brevem quidem cum animi jucunditate, & propriam; (id enim eſt non errare verbis) & carentem ſupervacuis eloquentiã Menelao dedit; quæ ſunt virtutes generis illius primi. Et ex ore Neſtoris dixit dulciorem melle profluere ſermonẽ: qua certè delectatione nihil fingi majus poteſt. Sed ſũmã aggreſſus, ut in Vlyſſe, facundiam magnitudinem illi junxit: cui orationem nivibus hybernis, * & copia verborum, atque impetu parem tribuit. Cum hoc igitur nemo mortaliũ contendit; hunc ut deum homines intuebuntur. Hanc vim & celeritatẽ in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus Ariſtophanes comparat: hæc eſt vera dicendi facultas. Sed neq; his tribus quaſi formis incluſa eloquẽtia eſt. Nam ut inter gracile validumq; tertium aliquid conſtitutũ eſt, ita horũ intervalla ſunt. Atq; inter hæc ipſa miſtũ

quiddam

Pro Cælio.

Invect. 1.

Pro Milo.

Iliad. γ.

Iliad. α.

Iliad. γ.

* *Al.* Hybernis copia.

In comœdia. Δῆμοι.

In nebulis.

quiddam ex duobus medium eſt eorum. Nam & ſubtili plenius aliquid atque ſubtilius, & vehementi remiſſius atque vehementius invenitur: ut illud leve * aut aſcendit ad fortiora, aut ad tenuiora ſummittitur : ac ſic propè innumerabiles ſpecies reperiuntur, quæ utique aliquo momento inter ſe differant: ſicut quatuor generaliter ventos à totidem mundi cardinibus accepimus flare, cùm interim plurimi medii eorum, varietate regionum propriè deprehendãtur. Eadémque muſicis ratio eſt, qui cùm in cythara quinque conſtituerunt ſonos, plurima deinde varietate complent ſpatia illa neruorum, atque iis quos interpoſuerunt, inſerunt alios, ut pauci illi tranſitus multos gradus habeãt. Plures igitur etiam eloquentiæ facies; ſed ſtultiſſimum quærere ad quam recturus ſe ſit Orator : cum omnis ſpecies, quæ modò recta eſt, habeat uſum, atque id ipſum omne ſit Oratoris, quod vulgò genus dicendi vocant. Vtetur enim, ut res exiget, omnibus, nec pro cauſſa modò, ſed & pro partibus cauſſæ. Nam ut non eodem modo pro reo capitis, & in certamine hæreditatis, & de interdictis ac ſponſionibus, & de certa re credita dicet, ſententiarum in ſenatu ; & concionum, & privatorum conſiliorum ſervabit diſcrimina, vitam ex differentia perſonarum, locorum, temporúmque mutabit: ita in eadem oratione aliter conciliabit, non ex iiſdem partib. iram & miſericordiam petet: aliàs ad docendum, aliàs ad movendũ adhibebit artes. Non unus color procemii, narrationis, argumentorum, egreſſionis, perorationis, ſervabitur. Dicet idem graviter, ſeverè, acriter, vehementer, cõcitatè, copioſè, amarè, comiter, remiſſè, ſubtiliter, blandè, leniter, dulciter, breviter, urbanè; non ubique ſimul, ſed ubicunque par ſit, ſic fiet tum id propter quod maximè repertus eſt uſus orationis, ut dicat, & utiliter, & ad efficiẽdum quod intendit, potenter : tum laudem quoque nec doctorum modò, ſed etiam vulgi conſequetur. Fallũtur enim plurimùm, qui vitioſum & corruptum dicẽdi genus, quod aut verborum licentia reſultat aut puerilibus ſentẽtiolis laſcivit, aut immodico tumore turgeſcit, aut inanib. locis bacchatur, aut caſuris, ſi leviter excutiantur, floſculis nitet, aut præcipitia pro ſublimibus habet, aut ſpecie libertatis inſanit: magis exiſtimant populare atque plauſibile. Quod quidem placere multis nec inficior, nec miror.

*Al. Lene.

Eſt

De Dicendi genere.

Eſt enim jucundioris ac favorabilis qualiſcunque eloquentiæ, & ducit animos naturali voluptate vox omnis, neque aliunde illi per fora atque aggerem circuli; quod * minus mirum eſt, quòd nulli non agentium parata vulgi corona eſt. Ubi verò quid exquiſitius dictum accidit auribus imperitorum, qualecunque id, quod modò ſe ipſi poſſe deſperent, habet admirationem, neque immeritò: nam ne illud quidem facile eſt. Sed evaneſcunt hæc atque emoriuntur comparatione meliorum: ut lana tincta fuco citra purpuram placet: at ſi contuleris, etiam lucernæ * conſpectu melioris obruatur, ut Ovidius ait. Si verò judicium his corruptis acrius adhibeas, ut buccinis purpuram: jam illud quod fefellerat, exuat mentium colorem, & quadam vix enarrabili fœditate paleſcat. Luceat igitur hæc citra ſolem, ut & quædam * exigua animalia igniculi * videntur in tenebris. Denique Mala multi probant, nemo improbat bona. Neque verò omnia iſta de quibus locuti ſumus, Orator optimè tantùm, ſed etiam facillimè faciet. Neque enim vis ſumma dicendi eſt admiratione digna, ſi infelix uſque ad ultimum ſolicitudo perſequitur, ac Oratorem macerat & coquit, ægrè verba vertentem, & perpendis coagmentandiſque eis intabeſcentem. Nitidus ille, & ſublimis, & locuples, circumfluentib. undique eloquentiæ copiis imperat. Deſinit enim in adverſa niti, qui pervenit in ſummum. Scandenti, circa ima labor eſt: cæterùm quantùm proceſſeris, mollietur dives & lætus ſolum. Et ſi hæc quoque jam lævius ſuprema perſeverantibus ſtudiis evaſeris, inde fructus illaborati offerunt ſeſe, & omnia ſponte proveniunt: quæ tamen quotidie niſi decerpantur, areſcunt. Sed & copia habet modum, ſine quo nihil nec laudabile, nec ſalutare eſt: & nitor ille cultum virilem, & inventio judicium. Sic erunt magna, non nimia; ſublimia, non abrupta: fortia, non temeraria: ſevera, non triſtia: gravia, non tarda: læta, non luxurioſa: jucunda, non diſſoluta: plena, non tumida. Similis in cæteris ratio eſt. Tutiſſima ferè per medium via, quia utriuſque ultimum *, vitium eſt.

* *Al.* Quo.

* *Al* Lacernæ.

* Lampyridas *Græci vocant. Horatius* noctilucam, *Cicero*, Nitedulam.

* *Al.* Extremum.

Quæ

Quæ poſt finem ſtudia.

CAP. XI.

ARGUMENTUM.

Oratorem emeritum, & jam vel ætate vel alio incommodo ingraveſcentem, maturè ceſſare ab opere jubet: non ita tamen, ut ſe otio dedat, ſed ut vel hiſtoriam ſcribat, aut præceptis eloquentiæ, formandiſque novis Oratoribus operam det, ſuo Ciceroniſque exemplo. ¶ Deinde excuſat præceptorum magnitudinem, & extenuat nō in artibus tantum ac rerum cognitione percipienda, ſed etiam in moribus, & nos ingenii ac voluntatis noſtræ admonet, in qua ſitum ſit ut boni viri eſſe velimus, cum ad virtutem & honeſtatem nati ſimus. Ingenii vim immenſam eſſe, modò id artibus dicendis (quod vel ſolius adoleſcētiæ ſpatio fieri poſſit) rationem & ordinem & modum adhibeamus, nec indulgeamus vitiis quorundam præceptorum, & nos ipſi finem in ſcholis maturè faciamus. Rerum autem cognitionem, uſum nobis & lectionem allaturam eſſe, nec ita multo tempore ſi ſtudiis iis otium & horas vacuas impendamus. Id exemplis illuſtrium & doctiſſimorum virorum confirmat, quibus nos ad ſpem eloquentiæ ſtudiúmque capeſcendum hortatur, nec remittendum conatum, quò minus; ſi ad ſumma non poterimus; ſaltem ad aliquem locum perveniamus.

His dicendi virtutibus uſus Orator in judiciis, conſiliis* concionibus, Senatu, in omni denique officio boni civis; finem quoque dignum & optimo viro, & opere ſanctiſſimo faciet: non quia prodeſſe unquam ſatis ſit, & illa mente, atque illa facultate prædito non conveniat operis pulcherrimi quàm longiſſimum tempus; ſed quia decet hoc quoque proſpicere, ne quid pejus quàm fecerit, faciat. Neque enim ſcientia modò conſtat Orator, quia* augetur annis, ſed voce, laterum firmitate: quibus fractis aut imminutis, ætate, ſeu valetudine; cavendum eſt, ne quid in Oratore ſummo deſideretur, ne interſiſtat fatigatus, ne quæ dicet, parum audiri ſentiat, ne ſe quæratur priorem. Vidi ego longè omnium quos mihi cognoſcere contigit, ſummum Oratorem, Domitium Afrum valdè ſenem, quotidie aliquid ex ea quam meruerat autoritate perdentem, cùm agente illo, quem principem fuiſſe quondam fori nō erat dubium; alii (quod indignum videbatur) riderent, alii* erubeſcerent, quæ occaſio illis fuit dicendi; malle eum deficere quàm deſinere. Neq; erāt illa qualiacunq; mala, ſed minora. Quare antequam in has ætatis veniat inſidias, receptui canet, & in portum integra nave perveniet. Neque enim minores eum cùm id fecerit, ſtudiorum fructus ſequentur.

* *Al.* Conciliis.

* *Al.* Quæ.

* *Al.* Alii dolerent, alii erubeſcerent.

Oratoris ſtudia poſt finē

Oratoribus ſenis confectis quid præſtandum. De Orat. 1. Cic Epiſt. Famil. 19. & Sueto. de Rhetor. illuſt.

ſequentur. Aut ille monumenta rerum poſteris, aut, ut L. Craſſus in libris Ciceronis deſtinabat, quærentibus tradet, aut eloquentiæ componet artem, aut pulcherrimis vitæ præceptis dignum os dabit. Frequentabunt verò ejus domum optimi juvenes more veterum, & veram dicendi viam, velut ex oraculo petent. Hos ille formabit quaſi eloquentiæ parens, & ut vetus gubernator, littora & portus, & quæ tempeſtatum ſigna, quid ſecundis flatibus, quid adverſis, ratis poſcat, docebit: non humanitatis ſolum cõmuni ductus officio, ſed amore quodam operis. Nemo enim minui velit id, in quo maximus fuit. Quid porrò eſt honeſtius, quàm docere quod optimè ſcias? Sic ad ſe Cælium deductum à patre Cicero profitetur. Sic Panſa, Hircium Dolabellam in morem præceptoris exercuit, quotidie dicens, audiénſque. Ac neſcio an eum tunc beatiſſimũ credi oporteat fore, cùm jam ſecretus & conſecratus, liber invidia: procul à contentionibus, famam in tuto collocarit, & ſentiat vivus eam quæ poſt fata præſtari magis ſolet, venerationem, & quid apud poſteros futurus ſit, videbit. Conſcius ſum mihi, quantum mediocritate valui, quæque anteà ſcierim, quæque operis hujuſce gratia potuerim inquirere; candidè me atque ſimpliciter, in notitiam eorum, ſiqui fortè cognoſcere voluiſſent, protuliſſe. Atque id viro bono ſatis eſt docuiſſe quod ſciret. Vereor tamen, ne aut magna nimium videar exigere, qui eundem virum bonum eſſe, & dicendi peritum velim: aut multa, qui tot artibus in pueritia diſcendis, morum quoque præcepta, & ſcientiam juris civilis, præter ea quæ de eloquentia tradebantur, adjecerim: quique hæc operi noſtro neceſſaria eſſe crediderim, velut pondus rei perhorreſcant, ac deſperent ante experimentum. Sed hi primum renuntient ſibi, quanta ſit humani ingenii vis, quàm potens efficiendi, quæ velit; cùm maria tranſire, ſyderum curſus numeróſque cognoſcere, mundum ipſum penè dimetiri, minores, ſed difficiliores artes potuerint, tum cogitent, quantam rem petant, quamque nullus ſit hoc propoſito præmio labor recuſandus. Quod ſi mente conceperint, huic quoque parti faciliùs accedent, ut ipſum iter neque impervium, neque ſaltem durum putent. Nam id quod prius, quódque majus eſt, ut boni viri ſimus, voluntate maximè conſtat; quam qui vera fide induerit, facilè eaſdem quæ virtutem docent artes accipiet. Neque enim aut tam perplexa, aut tam numeroſa ſunt quæ premunt, ut non paucorum admodum annorum intentione diſcantur. Longam enim facit operã, quòd repugnamus. Brevis eſt inſtitutio vitæ honeſtæ beatæque, ſi credas. Natura enim nos ad mentem optimam genuit: adeóq; diſcere meliora volentibus promptum eſt, ut verè intuenti mirum ſit illud magis, malos eſſe tam multos. Nam ut aqua piſcibus, ut ſicca terrenis, circumfuſus nobis ſpiritus volucribus convenit: ita certè facilius eſſe oportebat, ſecundum naturam, quàm contra eam vivere. Cætera verò, etiam ſi ætatem noſtram non ſpatio ſenectutis, ſed tempore adoleſcentiæ metiamur, abundè multos ad diſcendum annos habent. Omnia enim breviora reddet ordo, & ratio, & modus; ſed culpa eſt in præceptoribus prima, libenter detinentibus puerum, partim cupiditate diutius exigendi mercedulas, partim ambitione, quò difficilius ſit quod pollicentur, partim etiã inſcitia tradendi, vel negligentia. Proxima in nobis, qui morari in eo quod novimus, quàm diſcere quæ nondum ſcimus, melius putamus. Nam ut de noſtris potiſſimum ſtudiis dicam, quid attinet tam multis annis, quàm in more eſt plurimorum, (ut de his à quibus magna in hoc pars ætatis abſumitur, taceam) declamitare in ſchola, & tantũ laboris in rebus falſis conſumere, cùm ſatis ſit modico tempore imaginem veri diſcriminis, & dicendi leges comperiſſe? Quod non dico, quia ſit unquam omittenda dicendi exercitatio; ſed quia non ſit in una ejus ſpecie conſeneſcendum. Cognoſcere enim, & præcepta vivendi perdiſcere, & in foro nos experiri potuimus, dum ſcholaſtici ſumus. Dicendi ratio talis, ut non multos annos poſcat. Quælibet enim ex iis artibus, quarum prius habui mentionem, in paucos libros contrahi ſolet, adeò infinito ſpatio ac traditione opus non eſt. Reliqua eſt, quæ vires citò facit, conſuetudo. Rerum cognitio quotidie creſcit, & tamen multorum ad eas librorum neceſſaria lectio eſt, quibus aut rerum exempla ab Hiſtoricis, aut dicendi ab Oratoribus petuntur. Philoſophorum quoque conſultorúmque opiniones, ſicut alia, velimus legere neceſſarium eſt. Quæ quidem poſſumus omnia: ſed breve nobis tempus nos facimus. Quantulum enim ſtudiis impartimur? Alias horas vanus ſalutandi labor, alias datum fabulis otium

tium, aliàs ſpectacula, alias convivia trahunt. Adiice tot genera ludendi, & inſanam corporis curam. Trahat inde peregrinatio, rura, calculorum anxiæ ſolicitudines, multæ cauſæ libidinum, & vinum, & flagitioſus omni genere voluptatum animus. Nec ea quidem tempora idonea, quæ ſuperſunt. Quæ ſi omnia ſtudiis impenderentur, jam nobis longa ætas, & abunde ſatis ad diſcendum ſpatia viderentur: & diurna tantùm computantibus tempora: & noctes, quarum bona pars omni ſomno longior eſt, adjuvarent. Nunc computamus annos, non quibus ſtuduimus, ſed quibus viximus. Nec verò ſi Geometræ, & Grammatici, cæterarúmque artium profeſſores omnem ſuam vitam, quamlibet longa fuerit, in ſingulis artibus conſumpſerunt, ſequitur ut plures quaſdam vitas ad plura diſcenda deſideremus. Neque illi didicerunt hæc uſque in ſenectutem, ſed ea ſola didiciſſe contenti fuerunt, at tot annos in utendo, non in percipiendo exhauſerunt. Cæterùm ut de Homero taceam, in quo nullius non artis, aut perfecta, aut certè non dubia veſtigia reperiuntur: ut Eleum Hippiam tranſeam, qui non liberalium modò diſciplinarum præ ſe ſcientiam tulit, ſed veſtem & annulum, crepidáſque, quæ omnia manu ſua fecerat, in uſu habuit atque ita ſe præparavit, ne cujus alterius ope egeret, neve ullius rei: Gorgias quoque ſummæ ſenectutis, id quærere autores, de quo quiſque vellet, jubebat. Quæ tandem ars digna literis Platoni defuit; Quot ſeculis Ariſtoteles didicit, ut non ſolùm, quæ ad philoſophos atque Oratores pertinent, ſcientia complecteretur, ſed animalium ſatorúmque naturas omnes perquireret? Illis enim hæc invenienda fuerunt, nobis cognoſcenda ſunt. Tot nos præceptoribus, tot exemplis inſtruxit antiquitas: ut poſſit videri nulla ſorte naſcendi ætas felicior, quàm noſtra, cui docendæ priores elaboraverunt. Marcus Cenſorius Cato, idem Orator, idem hiſtoriæ conditor, idem juris, idem rerum ruſticarum peritiſſimus, inter tot operas militiæ, tantas domi contentiones, rudi ſeculo literas Græcas ætate jam declinata didicit: ut eſſet hominibus documento, ea quoque percipi poſſe, quæ ſenes concupiſſent. Quàm multa, imò penè omnia tradidit Varro? Quod inſtrumentum dicendi M. Tullio defuit? Quid plura? cum etiam Cornelius Celſus mediocri vir ingenio, non ſolum

Oratoris ſtudia poſt finem.

Cic 3. de Orato.

Idem 1. & 3. eiuſd. & 2. de Finibus.

Cenſorius Cato quibus præditus

Cornelius Celſus.

de his omnibus conſcripſerit avibus, ſed amplius rei militaris, & ruſticæ etiam, & medicinæ præcepta reliquerit? dignus vel ipſo propoſito, ut eum ſciſſe omnia illa credamus. At perficere tantum opus, arduum eſt, & nemo perfecit. Ante omnia ſufficit ad exhortationem ſtudiorum, non capere id rerum naturam, ut quicquid non eſt factum, ne fieri quidem poſſit: cùm omnia quæ magna ſunt atque admirabilia, tempus aliquod quo primùm efficerentur, habuerint. Quantum enim Poëſis ab Homero & Virgilio, tantum faſtigium accepit eloquentia à Demoſthene atque Cicerone. Denique quidquid eſt optimum, antè non fuerat. Verùm etiam ſiquis ſumma deſperet; (quod cur faciat, cui ingenium, valetudo, facultas, præceptor, non deerunt?) tamen eſt (ut Cicero ait) pulchrum in ſecundis tertiiſque conſiſtere. Neque enim ſi quis Achillis gloriam in bellicis conſequi non poteſt, Aiacis aut Diomedis laudem aſpernabitur: neque cui Homeri, non Tyrtæi. Quinimo ſi hanc cogitationem homines habuiſſent, ut nemo ſe meliorem fore eo qui optimus fuiſſet, arbitraretur: ii ipſi, qui ſunt optimi non fuiſſent: neque poſt Lucretium ac Macrum Virgilius, neque poſt Craſſum & Hortenſium Cicero; ſed nec alii poſtea vicerint. Verùm ut tranſeundi ſpes non ſit, magna tamen eſt dignitas ſubſequendi. An Pollio & Meſſala, qui jam Cicerone arcem tenente eloquentiæ, agere cœperunt, parum in vita dignitatis habuerunt, parum ad poſteros gloriæ tradiderunt? Alioqui peſſimè de rebus humanis perductæ in ſummum artes mererentur, ſi quod optimum fuiſſet, defuiſſet. Adde quòd magnos modica quoque eloquentia parit fructus: ac ſi quis hæc ſtudia utilitate ſola metiatur, penè illi perfectæ par eſt. Neque erat difficile, vel veteribus vel novis exemplis palàm facere; non aliunde majores honores, opes, amicitias, laudem præſentem, futuram hominibus contigiſſe; ſi tamen dignum literis eſſet, ab opere pulcherrimo, cujus tractus atque ipſa poſſeſſio pleniſſimam ſtudiis gratiam refert; hanc minorem exigere mercedem, more eorum qui à ſe non virtutes, ſed voluptatem, quæ fit ex virtutibus peti dicunt. Ipſam igitur orandi majeſtatem, qua nihil dii immortales melius homini dederunt, & qua remota mutua ſunt omnia, & luce præſenti & memoria poſteritatis carent, toto animo petamus, nitamúrque ſemper ad optima: quod facientes,

Cic. in Orato.

tes, aut evademus in ſummum, aut certà multos infra nos videbimus.

Oratori ſtudia poſt finem.

Habes Marcelle Victori, quibus præcepra dicendi pro virili parte adjuvare poſſe per nos videbantur: quorum cognitio ſtudioſis juvenibus, ſi non magnam utilitatem afferet, at certè, quod magis petimus, bonam voluntatem.

Totius operis concluſio.

Hic finiunt feliciter.

M. FAB. QUINTIL. DE INSTITUTIONE oratoria ad Marcellum Victorium libri duodecim.

DANIELIS PAREI
PHIL. FILII
In
M. FABII QVINTILIANI
Inſtitutiones Oratorias,

SPICILEGIUM SUBSECIVUM.

In quo
Aliquammulta FABII LOCA explicantur, illuſtrantur, emendantur.

Pp DANIELIS

DANI

[illegible]

SPIC

[illegible]

DANIELIS PAREI
In
MARCI FABII QUINTILIANI Institutionum Oratoriarum libros duodecim,
SPICILEGIUM SUBSECIVUM.

EPISTOLA AD TRYPHONEM Bibliopolam.

M. *Fabius Quintilianus.*] Huic FABIO ſtudium vitæ & votum, ſuiſmet ingenii monumentis commendato, exponit Martialis Poeta feſtiviſſimus, lib. II. Epigr. XC.

Quintiliane vagæ moderator ſumme juventæ,
Gloria Romanæ Quintiliane togæ, &c.

De cujus Eloquentiſſimi Rhetoris patria non ſecus inter ſcriptores diſceptatur, atque olim de maximo illo vatum HOMERO contendebant ſeptem illæ famigeratiſſimæ Græciæ urbes:

Smyrna, Rhodus, Colophon, Salamin, Ios, Argos, Athenæ.

Alii namque Romanum; Calagurritanum ſeu Hiſpanum alii prædicant. Pro Hiſpanis tanquã pro aris & focis propugnat eruditiſſimus de Societate JESU *Matthæus Raderus*, Commentar. ad Martialis illud Epigramma, pag. 210. cujus ſententiam me non pigebit adſcripſiſſe: Ego, inquit, pro Hiſpanis propugno: mecumque Magnus Auſonius in commemoratione Profeſſorum de Ti. Victore Minervio.

Primus Burdigalæ columen dicere Minervi,
Alter Rhetoricæ Quintiliane togæ.

Et poſtea:

Adſerat uſque licet Fabium Calagurris alumnum,
Non ſit Burdigalæ dum cathedra inferior.

Accedit & doctiſſimus ſanctiſſimusque teſtis Hieronymus, ſeu potius ante Hieronymum Euſebius in Chronico Olymp. 211. *M. Fabius Quintilianus Romam a Galba perducitur.* Et ibid. Olymp. 217. anno Domitiani VIII. *Quintilianus ex Hiſpania Calagurritanus primus Romæ publicam ſcholam aperuit, & ſalarium è fiſco accepit.* Ipſe Hieronymus adverſus Vigilantium. *Iſte Caupo Calagurritanus, & in perverſum propter nomen viculi mutus Quintilianus miſcet aquam vino.* Caſſiodorus in Chronico. *Silvano & Priſco Coſſ. Quintilianus ex Hiſpania primus Romæ ſcholam publicam aperuit, & ſalarium è fiſco accepit.* Volaterranus lib. 19. Anthrop. cap. 1. *M. Fabium Quintilianum ortum in Hiſpania conſtat è Civitate Calagurritana, ut Euſebio placet. Hieronymus vero ex ea civitate fuiſſe ſcribit, ex qua etiam tempore Theodoſii Cæſaris Aur. Prudentium Clementem Chriſtianum Poetam floruiſſe teſtatur. Ipſe denique Quintilianus Hiſpanos provinciales ſuos vocat, &c.* Angelus Politianus Præfat. in Quintil. p. 5. *M. Fabius Quintilianus ex Hiſpaniæ oppido Calagurriæ maxime propter obſeſſum in eo ſertorium inſigni Nerone imperante à Galba, qui & ipſe deinde Imperator fuit Romam adoleſcens admodum perductus eſt.* In ſententiam properant Hiſtoriographi rerum Hiſpanarum. Nec te moveat, quod Martialis lib. VI. Epig. LXII. Quintiliani non meminenerit. Ea tempeſtate libros Inſtitut. 12. Quintilianus nondum vulgarat; quos poſtea demum, quam docere deſierat, compoſuit, ut ipſe teſtis eſt Procem. libr. 1. Poeta vero Epigrammati præſcripſit, *ſcriptores unde*, &c. Doctor erat, tum Fabius, nondum ſcriptor, niſi unius forte & alterius declamationis. Alterum eſt, quod rationis ſpeciem habere videtur, cum ipſe Fabius lib. V. ſcribit à ſe adoleſcente cultū eſſe Domitium Afrū ſenem. Et libr. X. ait, ſibi viſum Domitium Afrum, & Julium Africanum. Afrū vero Euſebius ſub Nerone refert crapula interiiſſe: ſed Euſebius annū non aſſignat, & errare in anno potuit, ut in Plinio Secundo Juniore, quem cum avunculo confundit, erraſſe oſtenditur. Quanquam idem ſæpius, ut mendoſus vel falſus caſtigatur. Aut (ſi locus divinationi) potuit Fabius etiam fuiſſe Romæ privatim, rediiſſeque in patriam, ex qua publice à Galba poſtea Romam eſt deductus. Opinionem meam Fabii Pater, cujus Romæ eloquentia conſtitit, confirmat. De avo nihil dico. Nec diſputo, avine, an Patris declamationes ſint, quas P. Pithæus in lucem cum Calpurnio emiſit. Hactenus ſcitiſſime Raderus. Videatur etiam Gerardi Voſſii Inſtitut. Orat. lib. 1. pag. 373. ubi diſceptatur, an Quintiliani Declamationes, Patris, Filii, vel nepotis ſint? De noſtro hocce Magno Eloquentiæ Magiſtro ita pariter ſcriptum reliquit Matthæus Dreſſerus, Iſagog. Hiſtor. Millenar. V. pagin. 523. Fabius QUINTILIANUS Romæ Rhetoricen magno auditorum commodo docuit, ut domus ejus officina Eloquentiæ non immerito ſit habita. Dicitur primus eſſe, qui ſalarium è fiſco acceperit. Incidit autem illius ætas in ea tempora, quibus inclinatio quædam ſermonis Romani ad barbariem fieri cœperat. Quæ res fecit, ut nec ipſius Oratio omni ex parte pura ſit, & antiquitatem redoleat. Avum habuit Quintilianum, cujus dicuntur eſſe Declamationes, quæ Quintiliani nomine exſtant. Vixit autem ſub DOMITIANO Imperatore, circa annum Chriſti LXXXVIII. eodem tempore, quo Martialis Poeta, Epigrammatum autor, floruit. Hæc Dreſſerus. Plura qui volet, legat ſodes politiſſimi Politiani præfationem, Fabii Inſtitutionibus præfixam. Et Juvenal. Sat. VII.

Efflagitaſti.] Verbum Aurelio Symmacho perfamiliare lib. II. Ep. 68. *Viciſſitudinem vero efflagitare non debeo, quam mihi arbitror à viro amicitiæ ſervantiſſimo etiam ſine admonitione referendam*, lib. IV. Ep. 33. *Delectaris Epiſtolis meis. Credo hinc eſt, quod eas & ſæpe & ardenter efflagitas*, lib. 8. Epiſt. 46. *Agis mecum deſiderio amantis, ut redeam, jamdudum hoc animus meus veſtri expetitor efflagitat.* Libr. IX. Ep. 130. *Curam tuam efflagito in providendis omnibus, quæ poſcit Editio.* Et alibi pluries. Noſter non multo poſt. *Sed ſi tantopere efflagitantur.* Plinius lib. II. Epiſt. V. *Actionem à te frequenter efflagitatam, & à me ſæpe promiſſam, exhibui tibi.* Non parum autem differunt, *Efflagitare*, & *poſtulare*. Nam *poſtulare*, eſt quoquo modo exigere: *Efflagitare* vero, velut flagris extorquere, & vehementer poſtulare : id quod indicat diſertiſſimus Romuli nepotum, Orat. pro Quinctio : *Tamen quia cauſſa poſtulat, non flagitat, præteribo.* Et in Verr. *Efflagitatur, poſtulatur, poſcitur.* Id pro T. Annio Milone : *Eorum nos magis miſeret, qui noſtram miſericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant.*

Quotidiano convicio.] Ita Cicero pro Quinctio : *Epiſtolam hanc convicio efflagitarunt Codicilli tui.* Eleganter, pro diuturnis precibus efflagitarunt, ut alibi loquitur lacteum illud Eloquentiæ flumen. Ita Phædrus quoque pro precibus *Convicium* dicere non dubitavit. liber I. Fab. VI.

Clamorem Ranæ ſuſtulere ad ſidera,
Convicio permotus quærit Iupiter
Cauſſam querelæ———

Eſt enim *convicii* vox uſu & origine τῶν μέσων, quæ tam in bonam quamvis, quam malam partem aliquam poſſit uſurpari. Ulpianus LXV. Sect. de injuriis II. quaſi *convocium* dictum putat, ut ſit velut exprobratio quædam, ſive objurgatio, qua multos audientes velut ad vitium vocamus. Cic. lib. XII. Epiſt. Fam. *Meo juſtiſſimo honeſtiſſimoque convitio te tuam dignitatem, ſumma tua virtute tenuiſſe.* Quem locum notavit Jacobus Rævardus, lib. I. Varior. cap. XII. & Gaſparus Barthius, Adverſar. lib. XVII. cap. p. 876. ubi eandem vocem pro ipſo crimine veteres nonnunquam poſuiſſe, docet. Cæterum convitiorum & obtrectationum genera ita diſtinguere amavit vir multiſciæ & admirabilis eruditionis Marquardus Freherus, in aureo ſuo de Exiſtimatione tractatu, lib. II. cap. 8. Sect. 8. ut quædam ſint *atrocia* ; ut ψόγος ſeu reprehenſio, convicium, λοιδορεία, ſeu contumelia, & omnia quæ ſub injuriam cadunt : quædam *minus atrocia* ; ut ſcomma ſeu morſus figuratus, qui Urbanitatis potius quodam ſtudio & lubrico linguæ, quam injuriandi animo profertur, nec ſemper in amaritudinem pergit, præſertim inter menſas & pocula, in quibus facilior eſt ad iracundiam provocatio : quo de genere & M. Tullius ſcripſit in Oratore: & Macrobius, lib. VII. Saturn. cap. 3. & ex eo Joh. Sariſberienſis Polycrat. lib. 7. cap. ult. & lib. 8. cap. X.

De Inſtitutione Oratoria.] Gaſp. Barthius, Adverſar. lib. cap. XVII. p. 84. Inſtitutiones (inquit) ſunt libri, quibus prima elementa docendæ alicujus artis aut ſcientiæ ita concluduntur, ut rudis aliquis per gradus ad ejus cognitionem pervenire poſſit. Sic apud veteres Jureconſultos Inſtitutiones legimus ſcripta brevia, aut perneceſſaria tamen præcepta venientis ad finem Juris Civilis, ut illis lectis atque cognitis certa fundamenta habeantur, ad quæ latior & conſummata notitia referri poſſit. Sic in humanis & divinis literis libros eodem titulo habemus. Ut ſunt *Quintiliani* Inſtitutiones Oratoriæ: *Vegetii* Rei Militaris: *Lactantii*, Rerum divinarum: *Vitruvii Pollionis* Architectonicæ: Caſſiani denique Rerum ad Monaſticam vitam abſolvendam obſervandarum. Tales etiam, quas *Juſtinianus* Juri Civili à ſe in Corpus quoddam redacto præpoſuit, ut adoleſcentes velut certa inde elementa atque fundamenta haurirent, quibus inniſi ampliſſimam Juris & Conſtitutionum ſeriem aggrederentur. Sunt tamen, qui eum elegantiſſimum libellum *Inſtituta* inſcribere malint, avocati etiam auctoritate Græci metaphraſtæ Theophili: quod vocabulum, ſi eodem modo capiatur, idem certe etiam ſignificabit, tamen per tranſlationem hoc fiet, cum *Inſtituta* alioqui ſint ea, quæ docentur, aut jam docta ſunt potius; vel quæ lege aut conſuetudine in mores recepta, auctoritate quadam conſtituentium ſervantur. Pariter vero in veteribus manu exaratis libris *Vegetii* Rei Militaris *Inſtituta* inſcribuntur, & Caſſiani etiam Codices idem præferunt. Ego tamen ſubbarbarum aliquid ſonare exiſtimo, & tranſlationem talem eſſe, quali opus ad perfectiorem titulum ſollicitandum è manibus ſtudioſorum non exiſtimem. Teſtis omni major exceptione Lactantius, ſcribens libr. 1. cap. 1. *Quidam prudentes & arbitri æquitatis Inſtitutiones Iuris Civilis compoſitas ediderunt.* Et Inſtitutiones Architectonicæ memorantur à Vitruvio ipſomet libri illi, quos ejus habemus, in Proœmio lib. VII. Hæc Clariſſimus Barthius. Plura huc facientia tradiderunt ad Proœm. Inſtitut. Iur. magni illi & ſolertiſſimi Juriſprudentiæ Myſtagogi: Gothofredus, Brederodius, Vulteius, Weſenbecius, Pacius, Selzerus, Schneidewinus, Ritterſhuſius, alii, quorum propter divina reperta,

Divulgata vetus jam ad cœlum gloria fertur.

Non tam ſtylo] h. e. lineamentis orationis, quibus hæc mea veſtire volebam. Eſt enim ſtylus proprie ferreus quidam ſtimulus, quo veteres in ceratis tabulis ſcribebant. Unde & noſter infra lib. I. cap. II. *Cum vero jam ductus ſequi cœperit, non inutile erit, eas tabellæ quam optime inſculpi, ut per illos velut ſulcos ducatur ſtylus. Nam neque errabit, quemadmodum in ceris, &c.* Inde traductum eſt ad formam elocutionis, quam variant ſententiæ atque verba. Pacianus: *Conabor, ut potero, tantæ virtutis exemplum etiam ſtylo condere.* Ubi *ſtylo condere*, eſt in librum redigere, poſteritati commendare. Et *Conditores*, ſcriptores: ut tradit Clariſſimus Gaſpar Barthius, Adverſar. lib. XLIII. cap. XV. pag. 1957. Styli autem pars, qua olim ſcribebatur, *acumen* dicebatur Cic. lib. 1. de Orat. *Omnia ſub acumen ſtyli ſubeant neceſſe eſt.* Altera pars erat obtuſa, qua in cera delebant verba, quæ minus arridebant, ac ceram rurſum complanabant, atque æquabant, ad ſcripturam novam, veteri deleta. Unde Venuſinus olor, Sat. X. lib. 1. ver. 72, 73, 74. cecinit:

Sæpe ſtylum vertas, iterum quæ digna legi ſint
Scripturus; neque te ut miretur turba, labores,
Contentus paucis lectoribus———

Qua de re conſulendus omnino Adrianus Turnebus, Adverſar. lib. XIV. cap 24. pag 490. Eraſm. in Chiliad. Dionyſ. Lambinus, & Lævinus Torrentius, aliique Horatii interpretes ad laudatum locum. Melior Goldaſtus Haiminsfeldius ad Petronium, pag. 536. Jani Douſæ, P. Præcidan. cap. II. ad Petronium, pag. 197.

Vſus deinde Horatii conſilio] Verſus Horatii ſunt lib. de Arte Poëtica. ver. 388. & ſeqq.

———*nonumque prematur in annum*
Membranis intus poſitis delere licebit,
Quod non edideris; neſcit vox miſſa reverti.

Sic Catullus de Smyrna Cinnæ Poëtæ, Carm. XCVI.

Smyrna mei Cinnæ nonam poſt denique meſſem,
Quam cœpta eſt, nonamque edita poſt hyemem.

Sic infra lib. X. Fabius noſter præcipit, reponendum etiam opus, & poſt temporis ſpatium ſatis longum reſumendum, & ita legendum, quaſi non noſtrum, ſed alienum forret. Recte. Nam ut vetus habet veriverbium: *Σπεύδουσα κύων τυφλὰ τίκτει. Canis feſtinans cæcos parit catulos.*

Aliter tamen de facundiſſimo Iſæo, Plinius, Lib. II. Epiſt. IV. *Dicit ſemper ex tempore, ſed tanquam diu ſcripſerit.* Quid de ejuſmodi ſcriptis extemporaneis ſenſerit doctiſſimus Hadrianus Junius, Animadverſ. lib. III. cap. XVI. p. 418. 419. juvat apponere: Multis (inquit) placet extemporalis quædam ſcriptitandi ratio, & in conficiendis libris celeritas, velut expromti atque in numerato poſiti ingenii argumentum: at mihi ſecus videtur, probaturque impenſius diligentia accurata, & longiore tempore judicii confirmatore expreſſa: illic verba velut primoribus in labris nata, aut ſuperficiario ingenii æquore natantia educuntur: hic lectionis multifariæ opes tanquam è ſanctiore quodam ærario reconditæ promuntur: illic ſuſpecta facit omnia & cicatricoſa, ſcribendi facilitas & curſus; hic habito delectu rerum verborumque pondera examinantur felicius, & exhibentur. Quid, quod celeriter nata, celeriter etiam intereunt? Et Horatius etiam in nonum annum premi, quo feliciter ſub incude retractentur, opera monet. Idem reprehendendum Carmen ait, quod non coercuerit multa dies & multa litura. *ἡ γὰρ ἐν τῷ ποιεῖν εὐχέρεια, καὶ ταχύτης, οὐκ ἐντίθησι βάρος ἔργῳ μόνιμον, οὐδὲ κάλλους ἀκρίβειαν, ὁ δ' εἰς τὴν γένεσιν τῷ πόνῳ προσδανεισθεὶς χρόνος, ἐν τῇ σωτηρίᾳ τοῦ γενομένου τὴν ἰσχὺν ἀποδίδωσιν: ut in Pericle inquit Plutarchus.* Nam operis facilitas celeritasque non addit illi pondus ſolidum aut duraturum, neque exactam pulchritudinem: at temporis longinquitas labori velut fœnerato accedens, ei quod naſcitur, robur firmitatemque adiicit. Seneca nihil ordinatum eſſe dicit, quod præcipitatur, & properat. Agatarchus pictor magnos ſibi ſpiritus ſumebat de pingendi celeritate, quod cum intellexiſſet Zeuxis: *Diu,* inquit, *ego pingo, quia pingo æternitati*: uti refert Valerius Maximus. Similiter pictori parum perito de celeritate glorianti, demonſtrataque pinace illam modo à ſe pictam dictitanti, reſpondit nobiliſſimus pictor Apelles: *Etiam tacente te res loquitur ex tempore pictam.* Laudatur Lyſiæ Oratoris exemplum, negantis, ſe ſcripturum feſtinato & præcipitanter compoſita, velut muſteo quodam calore nata: οὐ γὰρ ἔγωγε, inquit, *βούλομαι σὺν τῷ τάχει τὰ ἐσχεδιασμένα.* Virgilium pauciſſimos die compoſuiſſe verſus, auctor eſt Varus timide Vrſæ more parere ſe verſus,

ſus, ac lambendo fingere gloriatum ipſum fuiſſe refert Donatus. Sic ſcripſiſſe & Salluſtium accepimus, ut inquit Fabius; Et ſane manifeſtus eſt etiam ex ipſo opere labor. Iſocratem decennium prope abſumpſiſſe in editione orationis Panathenaicæ commemorant Lyſias, Fabius. Plutarchus tres propemodum Olympiadas inſumptas refert. Convenientiſſimum huic loco eſt illud Ariſtidæ Sophiſtæ dictum, à Philoſtrato lib. II. in ſcripta relatum, quo Marco Imper. ſciſcitanti, quando ipſum auditurus foret, reſpondit: *Hodiernum diem exime, at cras audies: neque enim è vomentium numero ſumus, ſed elaborantium.* Ita Marcus Antonius librum de ebrietate à ſe ſcriptum, evomuiſſe alicubi legitur, in probri loco. Scriptorum itaque præcipitatio iſta & veluti abortus, nunquam in laudis loco ponenda eſt, quod ex tam multis clarorum virorum exemplis abunde colligitur. Hactenus Junius: cujus ſaluberrimum monitum habeant velim in corde ſcriptum illi, quos tenet inſanabile ſcribendi cacoethes. Nam ut ait Gunth. Ligur. 3. v. 516.

Dicta ſemel nullum patiuntur jure recurſum.

Cæterum recentiores Codices omnes, *Vſus*, habent in principio hujus clauſulæ. At in veteri exemplari doctiſſimus Petrus Moſellanus animaduertit deeſſe, idque ſuo judicio rectiſſime; tum quod primum locum in clauſula fere ſoleat *Deinde* occupare; tum vero maxime, quod longe purior & rotundior eſt ſermo, ſi Fabius dicat, conſilio Horatii ſeſe dediſſe otium ſuis libris. Sed in hujuſmodi negotio ocium conterere, ſegnities mera eſt. Vide infra lib X. cap. III.

Refrigerato inventionis amore] Extincto, qui, ut ait Horatius, cæcus eſt. Vnde Theocritus, *Amori pulchra videntur, quæ non ſunt pulchra.* Et Catullus Carm. XXI.

——ſuus cuique attributus eſt error;
ſed non videmus manticæ quid in tergo eſt.

quod notat Petrus Moſellanus.

Permittamus vela ventis] ancipitem editionis eventum, utcunque cadet, experiamur. Ita Eraſmus exponit in Chiliadibus, ex allegoria hoc proverbium faciens: quod à nautis ſumptum eſt, qui in dubium ventorum flatum aliquoties vela expandunt: ut obſervat Moſellanus. Hirtius ſive Oppius de bello Africano, *vela dare* dixit cap. 53. *Impudentes in altum vela dederunt.* Cæſar lib. 2 de bello Civil. *vela ducere.* Virgil. lib. V. Æn. ver. 280. *vela facere.* Adi Joh. Brantii Notas ad Hirtium. pag. 486. Indicem Virgilianum Erythræi.

Et oram ſolventibus,] Ita habent exemplaria magno conſenſu, nec Eraſmus aliter citat: Et Sipontinus, *oram* exponit *funem*: alii *littus* intelligunt. Quæ omnia partim corrupta lectione, partim coacta expoſitione adferri putat Moſellanus, cui libet ſubſcribere caſtigationi Aldinæ, atque legere: *Auram benè precari*: perinde integre, ac ſi dicas, *bonam auram precari*, id eſt, proſperum ventum. Manet enim in allegoria Fabius ad clauſulam uſque, ut ipſemet faciendum præſcribit, lib. VIII.

IN LIBRI I.

PROOEMIUM.

Per viginti annos erudiendis juvenibus ſtudia impenderam] Merito igitur à Poeta Coco Fabius vocatur *vagæ juventæ ſummus moderator*. Quocirca etiam ſummam laudem conſequutus eſt. *Nullum enim* (ait Cicero de Divinat.) *munus Reip. afferre maius, meliuſque poſſumus, quam ſi doceamus atque erudiamus juventutem, iis præſertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapſa eſt, ut omnium opibus refrænanda atque coercenda ſit.* Tu vide, ſi vacat, Matthæum Raderum, ad Martialem, pag. 211.

Diu ſum reluctatus.] Proprie *Luctari* ſignificat brachiis complexis, certis quibuſdam nexibus contendere; unde *Reluctari*, hoc palæſtræ genere adverſum aliquem pugnare ſignificat. Fabius aptiſſime traduxit ad refutationem modeſtam, deflexione facta à corpore ad animum; ut notat Moſellanus.

Mea deprecationis.] recuſationis. Nam, ut autor eſt Agellius, lib. 6, cap. 16. Præter vulgo notam ſignificationem verbi *Deprecor*, quæ eſt valde precor, etiam declarat aliquoties *abigo, amolior*, vel precibus adhibitis vel quo alio modo. P. Moſell.

Alienis veſtigiis inſiſterem.] Quod Pythagoras vetare ſolebat hoc ſymbolo: *Per publicam viam ne ambules*: id eſt, expoſitore Hieronymo, ne ſequaris vulgi errorem. Nunquam

quam enim tam bene actum eſt in humanis, ut quæ optima ſunt, plurimis placuerint. P. Moſell.

Summam in eloquentia manum imponerent] Tranſlatio eſt proverbialis, ſumpta ab artificibus, qui primo rude aliquod futuri corporis ſimulacrum effingunt, quod *primam* appellant *manum*: deinde vero accuratius expoliendo ad perfectionem ducunt, quam vocant *ſummam manum*, quod videlicet poſtea manum non apponant amplius. Ita Eraſmus hunc locum expoſuit. At Petro Moſellano magis arridet eorum ſententia, qui à pictoribus ſumptam metaphoram putant, cum ob alia, tum quod & alterum quoddam proverbium fertur, de pictoribus mutuo ſumptum, quo jubemur *manum de tabula* jam ſatis elaborata amovere. Quod adagium erudite explicat Pettus Victorius, Caſtigat. in Ciceron. Epiſt. pag. 73. 74. ſic Virgil. lib. VII. Æn. ver.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit Regina manum——

Prudent. Pſychom. ver. 575- 576.

Militiæ poſtrema gradu; ſed ſola duello
Impoſitura manum: ne quid jam triſte ſuperſit.

Solinus Præfat. *Opuſculum impolitum prius in medium dederunt, quam incoatæ rei ſumma manus imponeretur.* Boeth. lib. II. proſ. VII. *Hoc unum eſt, quod præſtantes quidem natura mentes, ſed nondum ad extremam manum virtutum perfectione perductas, allicere ſolet.* Auſon. Paullino: *Quamvis per te ſumma manus contigerit.* Inſcriptio Viennæ: *Ad ſummam manum perduxerint perfectiones. Pretronius* pag. 156. v. 11. 12. *Etiamſi nondum recepit, ultimam manum*, Hinc Seneca, Epiſt. XII. *Deditos vino potatio extrema delectat: illa quæ mergit, quæ ebrietati ſummam manum imponit.* Videatur Hœſchelius ad Horapoll. Hieroglyph. 2. c. 119. Gryphiana autem Editio Lugduni impreſſa, 1540. habet: *Summam eloquentiæ manum imponerent.* Quæ lectio proba eſt.

Contemnentes tanquam parva.] Hieronymus in epiſtola quadam in hanc ſententiam ſic loquitur: *Non ſunt contemnenda tanquam parva, ſine quibus magna conſtare non poſſunt.* Et mox Fabius noſter eleganter, *nec ad ullius rei ſummam, niſi præcedentibus initiis perveniri ad minora illa, ſed quæ ſi negligas, non ſit majoribus locus, demittere me non recuſabo.*

Ab infantia incipiam] Medici, atque horum Coryphæus Hippocrates apud Julium Pollucem, lib. II. de Rer. Vocab. ſeptem hominis ætates ſupputant, quarum quælibet ſeptenario numero finitur. Harum primam *infantiam* vocant, quæ ubi ſit exacta, tempus eſſe aiunt, ut puer literatorum ſcholis adhibeatur. Cui ſententiæ & Paulus Medicus ſubſcribit in lib. de præceptis ſalubribus. P. *Moſellan.*

Ad ingenii lumen.] Eloquentiæ facultatem. Sic enim Cicero in Bruto eloquentiam vocat: quod elegans & eruditus ſermo, non niſi ab elegante & culto ingenio proficiſcatur, quod in oratione, velut lumine quodam adhibito, oſtenditur.

Ab ipſis diſcendi velut incunabulis] Sic ſacratiſſimus Princeps Juſtinianus, in Proœmio inſtitutiones ſuas vocat, *prima legum cunabula.* Vbi vide ſis Commentatores.

Sic officio quoque copulata.] Cicero lib. III. de Oratore. *Nam cum omnis ex re atque verbis conſtet oratio; neque verba ſedem poſſunt habere, ſi rem ſubtraxeris; neque res lumen, ſi verba ſemoveris.* Eſt enim illa Platonis vera vox, quæ omnem doctrinam ingenuarum & humanarum artium, uno quodam ſocietatis vinculo contineri dicit. Quam ſententiam ut probet apud Platonem Socrates in Gorgia, omnē movet lapidem. *Petr. Moſellan.*

Soli ſapientiæ ſtudioſi vocarentur.] Huc enim Fabius alludit, expreſſa Græci nominis ratione: ſiquidem Græcis φίλος amicum ſonat, & σοφία ſapientiam: unde *Philoſophi* dicti, quaſi *ſapientiæ amatores.* Quod nomen omnium primus arrogavit ſibi Pythagoras Samius, apud Diog. Laertium, lib. I.

Vultum, & triſtitiam, & diſſentientem à cæteris habitum peſſimis moribus prætendebant.] Pertinet huc locus Rufini lib. XI. cap. XXII. *Ad poſtremum graſſantes in ſanguinem civium, ducem ſceleris & audaciæ ſuæ deligunt Olympum quendam nomine & habitu ſolo Philoſophum.* Et hunc Fabii locum ſuum fecit Lactantius veræ lacteus facundiæ Pater, De Opificio *Dei*, cap. 1. *Apud quem nunc profiteor, nulla me neceſſitate, vel rei vel temporis impediri, quo minus aliquid excudam, quo Philoſophi noſtræ ſectæ, quam tuemur, inſtructiores doctioreſque in poſterum fiant, quamvis nunc male audiant caſtigenturque vulgo, quod aliter, quam ſapientibus convenit,*

vivant

vivunt, & vitia ſub obtentu nominis celant: quibus illis aut mederi oportuit, aut ea prorſus effugere, ut beatum atque incorruptum ſapientiæ nomen vita ipſa cum præceptis congruente præſtarent. Tacitus lib. XIV. Ann cap. XVI. *Nec deerant, qui voce vultuque triſti inter oblectamenta regia ſpectari cuperent.* Idem lib. XVI. cap. 32. De Egnatio Sorani exitio. *cliens hic Sorani, & tunc emptus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoicæ ſectæ præferebat, habitu & ore ad exprimendam imaginem honeſti & exerciti; cæterum animo perfidioſus, & ſubdolus, avaritiam ac libidinem occultans, quæ poſtquam pecunia recluſa ſunt, dedit exemplum præcavendi, quomodo fraudibus involutos, aut flagitiis commaculatos; ſic ſpecie bonarum artium falſos, & amicitiæ fallaces. Triſtitia* eſt affectatus ille rigor, ac perſonatus faſtus Philoſophorum: uti obſervat delitium illud Muſarum, Janus Gebhardus, Fabii Soſpitator Maximus, Crepund. lib. II. cap. 8. pag. 80. Ipſe Fabius lib. XI. *Non conveniant barbæ illi atque triſtitiæ.* Lucilius lib. XXIX. *Adde eodem triſtis ac ſeverus Philoſophus.* Vbi ridiculoſiſſimum Nonium notat I. Gebhardus. Juvenal. Sat. XIV.

Fallit enim vitium ſpecie virtutis & umbra,
Cum ſit triſte habitu, vultuque & veſte ſeverum.

Fabius iterum libr. XII. cap. III. *Alii pigritiæ arrogantioris, qui ſubito fronte, conſtructa immiſſaque barba, veluti depexiſſent oratoria præcepta, paulum aliquid ſederunt in ſcholis philoſophorum, ut deinde in publico triſtes, domi diſſoluti captarent auctoritatem contemptu cæterorum. Philoſophia enim ſimulari poteſt.* Ita hunc locum emendavit Jan. Gebhardus cujus hæc obſervatio. Iterum Fabio vapulant iſta palliata mendicabula, lib. II. ca. XVI. *In iis qui Philoſophorum nomine male utuntur, graviſſima nonnunquam flagitia deprehenſa ſunt.* Apuleius Floridis: *Non rudes, ſordidi, imperiti, palliotenus Philoſophos imitarentur.* Succinit his Euripides. Hippolyt. v. 9.5.

——τοὺς δὲ τοιούτους ἐγὼ
φεύγειν προφωνῶ πᾶσι, θηρεύουσι γὰρ
Σεμνοῖς λόγοισιν αἰσχρὰ μηχανώμενοι.

——*Tales autem ego*
Omnibus fugiendos eſſe moneo: venantur enim hominum gratiam
Magnificis verbis, interim facinora turpia molientes.

Vide Ciceron. Tuſcul. Quæſt. II. cap. IV. Joh. Savaronis Commentar. ad Sidon. Apollin. lib. IX. epiſt. IX. pag. 557. l. in honoribus ſect. Philoſophis de vacatione muner. & l. 6. Cod. de muneribus patrimo. Senecam de vita beata. cap. 20. Quintilianum declamat. 268. & 283. Plinius lib. 1. Epiſt. 22. & l. 3. Epiſt. 11. Agellius lib. 13. cap. 8. & 22. Lactant. lib. V. cap. 2. Sariſb. Polycratic. lib. 8. cap. 21.

Peſſimis moribus prætendebant.] Sunt enim propterea illis ipſis temporibus, nempe DOMITIANO imperante, conſulto ſenatus philoſophi ejecti, atque urbe & Italia interdicti. Quemadmodum & prioribus ſeculis C. Fannio Strabone, M. Valerio Meſſala COSS. ſenatus conſultum ſcriptum de Rhetoribus Latinis vel exigendis, vel coercendis: autore Agellio lib. XV. cap. II. Petro Moſellano. pag. 9. in Quintil.

Quis enim non de juſto, æquo, ac bono: modo non vir peſſimus, loquitur?] Gebhardus Crepund. lib. 1. cap. 3. p. 10. legit ac diſpungit: *Quis enim non de juſto æquo ac bono modo? non & vir peſſimus loquitur.* At Gaſpar Barthius Adverſar. lib. 31. cap. 5. p. 1429. vulgatam retinendam vult. Excipit enim Fabius illos inſanos homines, quorum omnibus ſeculis copia fuit, qui nec loqui quidem bene poſſint; ſed flagitiis palam indulgeant, exiſtimationem ſuam floccifacientes. Vide apud Gebhardum, & Barthium, plura.

Tractamus omnes.] In MSS. Codice à Clariſſimo Barthio collato, *Jactamus* ſcriptum eſt. Quod placet Barthio, Adverſar. lib. 31. cap. 5. Non enim (inquit) ſtatim tractant de virtutibus, qui de iis loquuntur: jactantia vero palliatis illis larvis notam adfectationis frivolæ inurit.

Deſertam partem Oratoriæ artis.] Duo MSS. Palatini, à Jano Gebhardo diligentiſſime collati: *Qui deſerta, ut dixi, parte, Oratoriæ artis, meliorem præſertim occupaverunt.* Quæ lectio arridet Gebhardo, Crepund. lib. 1. cap. 3. At Barthius, Adverſar. lib. 31. cap. 5. pag. 1429. hanc lectionem contra mentem Quintiliani contendit eſſe. Ait enim, oratoris fuiſſe de bonis, quæ in rebus, deque virtutibus diſſerere poſſe, non verbis uti ſolis, ſed ſequentibus etiam verba vitæ inſtitutis. Hanc vero partem huic debitam ceſſiſſe jam philoſophorum ſcholis. Illos enim deſertam ob oratoribus recentibus illam partem occupaviſſe. Porro MSS. ille Barthii codex, quem Baſileæ nactus eſt, τὸ *artis* omittit. Elegantius omnino, *oratoria ſine artis* acceſſione dicitur.

Deſertam partem.] Elegans tranſlatio, ducta à tranſfugis. Horat. lib. 3. Carm. 16.

——Nil cupientium
Nudus caſtra peto: & tranſfuga divitum
Partes linquere geſtio.

Deſertor, λειποςρατιώτης. Etiã λειποτάκτης. Gebhard. Crepund. lib. 1. cap. 3. p. 8. Tacitus Annal. 1. *Simul exterritis, qui obſtiterant, raptum vexillum ad ripam vertit, & ſi quis agmine deceſſiſſet, pro deſertore fore clamitans.* Gloſſar. *Deſerit*, καταλείπονται παντελῶς. Et λειποτακτῶ, *deſero.* Iſidorus lib. 9. cap. 3. *Deſertores vocati, eò quod deſertis militaribus officiis evagantur. Hi in alios numeros militiæ nomen dare prohibentur; ſed ſi non magni temporis culpam contraxerint, numeris ſuis reſtituuntur. Sed & qui deſerunt exercitum ad hoſtes tranſeuntes, & ipſi deſertores vocantur.* Cicero Catilin. II. *Qui ſi hic manent, mementote, non tam exercitum illum eſſe nobis, quam hos qui exercitum deſeruerũt, pertimeſcendos.* Fabius Proœm. lib. I. *Curam morum, qui diſerti habebantur, omiſerunt.* lib. 1. cap. 10. *Hæc quoque pars, quæ ab Oratoribus relicta, à philoſophis occupata noſtri operis fuit.* Lib. 2. cap. 1. *Rhetores utique noſtri ſuas partes omiſerunt, & grammatici alienas occuparunt.* Ibid. *Ex eo palam, quam turpiter deſerat eam partem Rhetorices inſtitutio, quam & primam habuit & diu ſolam.* Ad ſimilem modum loquitur lib. 2. cap. 1. ſed aliunde ſumpta metaphora: *Rhetorice, cui nomen vis eloquendi dedit, officia ſua non detrectet, nec occupari gaudeat pertinentem ad ſe laborem: quæ dum opere cedit, jam pæne poſſeſſione depulſa eſt.* Ita legit ex duobus Mſſ. Gebhardus. Sic lib. 10. cap. 1. *A philoſophorum vero lectione ut eſſent nobis multa petenda, vitio factum eſt Oratorum, qui quidem illis optima ſui operis parte ceſſerunt.* Euſebius lib. 2 Hiſtor. Eccleſ. ex Philone, Ἀρχόμενοι φιλοσοφεῖν ἐξίςανται τοῖς προσήκουσι τῶν ὑπαρχόντων. Hactenus Gebhardus.

Meliorem partem] Sic vocat curam ac rationem recte honeſtæque vitæ, quam retinuiſſe relicta Oratoria vult Quintilianus Philoſophos. Paullo ante: *Inde quidem contempto benedicendi labore ad formandos animos, ſtatuendaſque vitæ leges regreſſi, partem quidem potiorem, ſi dividi poſſet, retinuerunt.*

Veluti noſtrum repoſcere.] *Repoſcere* ἐξαιτεῖν itidem tranſtulit ex militia, ubi profugi transfugæque, & res raptæ, aliove modo per vim invitis incolis abactæ, ſolemni præconio reflagitabantur, quod genus repetitionis Græci ἐπικηρύκευμα, Latini *Denuntiationem*, ad verbum *Clarigationem* appellant, uti obſervavit Jan. Gebhardus, Crepund. l. I. c. III. Medea apud Euripidem cum ſummis ſceleribus confuſura eſſet domum Creontis, obſtringit graviſſimo jureſjurando Ægea, ne repetita ad pœnã redderetur, v. 738.

Λόγοις δὲ συμβὰς, καὶ θεῶν ἀνώμοτος,
Φίλος γένοι᾽ ἂν, κἀπικηρυκεύμασιν
Οὐκ ἂν πίθοιο——

h. c. *Verbis vero compoſitione facta, & diis jurejurando obſtrictus, amicus eris mihi, & inimicorum legationibus non parebis, ut ipſis me dedas*, Plautus Amphitr. I. 1. v.

Si ſine vi & ſine bello velint rapta & raptores tradere,
Si quæ aſportaſſent redderent.

Ovid. Epiſt. Oenones:

Tyndaris infeſtis fugitiva repoſcitur armis.

Papinius Statius, II. Thebaid. v. 328.

Bella cupit, ſaltuſque, & capta armenta repoſcit.

Herodot. Clio. lib. I. cap. II. πέμψαντα δὲ τὸν Κόλχων βασιλῆα ἐς τὴν Ἑλλάδα κήρυκα, αἰτέειν δὲ δίκας τῆς ἁρπαγῆς, καὶ ἀπαιτέειν τὴν θυγατέρα. Fabius lib. III. c. VIII. *Eſſe tamen quæſtio poteſt, dicendi ne fuerint etiam citra hanc denuntiationem, qui contra fas cum legati miſſi eſſent, regem, ad quem mandata acceperant, trucidarent.* Ubi Gebhardus ex MS. Palat. & edit. Ald. legit. *Dedendine*, pro *Dicendine*. De hac re itidem ſignatum verbum obſervavit Gebhardus; *Abducere*, ἀπάγειν. Fabius lib. II. cap. I. *Tanquam eum qui ſit Rhetori tradendus, abducendum protinus à Grammaticis putem.* Moſchopul. Ἀπάγεται κυρίως ἐπὶ αἰχμαλωσίας, ἢ ἐπὶ καταδίκων. Alioqui *Repoſcere* eſt creditorum. Fabius lib. XII. cap. II. *Utinamque ſit tempus unquam quo perfectus aliquis (qualem optamus) Orator hanc partem ſuperbo nomine & vitiis quorundam bona ejus corrumpentium invaſam vindicet ſibi, ac velut rebus repetitis in corpus eloquentiæ adducat.* Ubi ad priora alludit Fabius.

Qualis vere ſapiens appellari poſſit.] Sapientẽ hunc his Stoici numeris perfici voluerunt; ut eſſet quiſpiam improhibitus, inviolatus, non impeditus, liber, dives, felix. Quam formam, utpote commentitiã, Horatius venuſtiſſimis verſibus illudit, Epiſt. lib. I. ad Mecænatem: v. 105, 106, 107.

Ad ſummam, ſapiens uno minor eſt Iove, dives,
Liber, honoratus, pulcher, Rex denique Regum,
Præcipue ſanus, niſi cum pituita moleſta eſt

Ubi conſulas velim Lævinum Torrentium, Cruguium, Chabotium, Lambinum, Claudium, Milonem Divinionenſem, & alios interpretes.

Altius tamen ibunt, qui ad ſumma nitentur.] Doctiſſimus Janus Gebhardus in Membranis Palatinis reperit: *Qui ad ſummam nitentur.* Et familiare eſt hoc nomen ſubſtantivum Fabio ſuperius: *Nec ad ullius rei ſummam, niſi præcedentibus initiis perveniri.* Et paulo ante: *Sed non ideo minus nobis ad ſummam tendendum eſt.* Cap. I. *Hoc per ſingulos annos prorogatum in ſummam proficit.* Ibid. *An Philippus Macedonum Rex Alexandro filio ſuo, &c. aut ille ſuſcepiſſet hoc officium ſi non ſtudiorum initia à perfectiſſimo quoque tractari, pertinere ad ſummam credidiſſet.* Ubi MSS. Palat. *Si non ſtudiorum initia, & à perfectiſſimo quoque optime tractari, & pertinere ad ſummam credidiſſet.* Rotundius tamen Gebhardo vulgatum videtur: qui ſic infra quoque legendum arbitratur, libr. II. cap. XV. *Nam ſi eſt ipſa benedicendi ſcientia, finis ejus & ſumma eſt benedicere.* Vulgo, *ſummum*, cap. XVI. *Et Medicus ſanitatem ægri petit: ſi tamen aut valetudinis vi, aut intemperantia ægri, aliove quo caſu ſummam non contingit.* Sic MS. vulgo: *ſumma non contingit.* Lib. III. cap. II. *Huic ſtudium & incrementum dederit utilitas, ſummam ratio & exercitatio.* Lib IV. cap. II. *Pendemus ex laude, atque hanc laboris noſtri ducimus ſummam.* Lib. V. cap. X. *Ut ſunt tria tempora, ita ordo rerum tribus momentis conſertus eſt. Habent enim omnia initium, incrementum, ſummam.* Ibid. cap. XIII. *Videndum præcipue, ubi ſit rerum ſumma.* Lib. X. cap. I. *ſed ut perveniri ad ſumma niſi ex principiis non poteſt; ita procedente jam opere, minima incipiunt eſſe quæ prima ſunt.* Legit Gebhardus ex MS. *ſed ut perveniri ad ſummam, &c.* Lib. XII. cap. I. *Non maligne crediderim defuiſſe ei ſummam, ad quam nemo propius acceſſit.* Quod paulo ante dixit: *ſtetiſſe eum in faſtigio eloquentiæ fateor.* Gloſſ. *ſummam*, ποσότητι κεφάλαιον. Petronius: *Quis poſtea ad ſummam Thucydidis, quis Hyperidis ad famam proceſſit.* Lucanus Panegyrico ad Piſonem:

Partem tituli non ſummam ponis in illis.

Sic Seneca de Benefic. Lib. XI. cap. XV. *Cum ſumma amicitiæ ſit amicum ſibi æquare.* Ovid. Am. lib. I. El. IX. *Summa Ducum Atrides.* Et ſic quidem Gebhardo Fabii noſtri locum corrigere placuit. Crepund. lib. 1 cap. 3. p. 9. At Gaſp. Barthius Adverſar. lib. 31. cap. 5. pag. 1429. nihil heic mutandum putat, quippe cum *altius*, & *ſumma*, mutuo ſeſe adhæreant, nec divelli poſsint. *Gradus* vel *faſtigium* in pari re dixit Columella: *Summum culmen affectantes ſatis honeſte vel in ſecundo faſtigio conſpiciemur.*

CAPUT I.

Unde Origo animi cœleſtis creditur.] Quod videlicet animus noſter è cœlo in corpora humana illapſus, in hoc mundo omnia ſua inſtituta, curas omnes remittat. Vel quod creatus ſit homo ad imaginem DEI creatoris, ut ſcribit Moſes, & Platonici Philoſophi aſſentiunt, cum diviniſsimum & ſanctiſsimum hominem eſſe ex univerſo rerum naturalium cœtu aſſerunt: ut notat *Petr. Moſſellanus.*

Hebetes & indociles.] Hos lactea facundia elegantiſsimus Fabius hominum *monſtris* heic annumerat.

Sed hi pauci admodum fuerit argumentum, quod in pueris ſpes elucet plurimorum.] Janus Gebhardus, Fabii Æſculapius ſummus ſequitur ductum duorum Mſſ. & Edit. Ald *Sed hi pauci admodum fuerunt. Argumentum quod in pueris elucet ſpes plurimorum.* Vult Fabius, paucos hebetes & indociles naturæ vi editos fuiſſe: argumentum eſſe, quod ſpes & docilitas plurimorum ſtatim promicet. Opponit ſtuporem paucorum, & ſpes docilitatemque plurimorum.

Prodigioſa corpora, & monſtris inſignia.] Sic elegantiſsime vocat & proprie. Infra lib. 2. cap. 5. *Diſtortis & quocunque modo prodigioſis corporibus apud quoſdam majus eſt precium, quam iis quæ nihil ex communis habitus bonis perdiderunt.*

Inſignia.] *Inſignis* appellatur inuſitato naturæ dehoneſtamento notabilis: uti animadvertit Jan. Gebhardus, Crepund. lib. 1. cap. 5. pagin. 13. Gloſſar. *Inſignis*, ἐπίσημος, ἔξοχος. Idem: *inſignitus*, ἐπίσημος. Curtius l. 9 *Genitos liberos non parentum arbitrio tollunt, aluntque, ſed eorum, quibus ſpectandi infantum habitum cura mandata eſt. Si quos inſignes, aut aliqua membrorum parte inutiles notaverunt, necari* *jubent.* Ita feliciter hunc locum emendavit Modius. Suetonius Auguſt. capit. 38. *Senio, vel aliqua corporis labe inſignibus permiſit, præmiſſo in ordine equo ad reſpondendum quoties citarentur, pedibus venire.* Sic Paphnutius confeſſor apud Ruſinum effoſſo oculo, & ſucciſo poplite notabilis, lib. 10. cap. 17. *Te,* inquit, *O Maxime, cum quo mihi unum atque idem inſigne eſt.* Sic Euripides Pheniſſis Oedipum χρυσοδέτοις περόναις ἐπίσαμον vocat, ob cicatrices & notas in pedibus. Videantur etiam R. P. Andreæ Schotti, Notæ in Senecæ ſuaſor. 7. pagina 34.

Natura tenaciſſimi ſumus eorum, quæ rudibus annis percipimus.] Hunc Fabii locum copioſe & erudite explicat & illuſtrat Cælius Rhodiginus, Antiqu. Lect. lib. 10. cap. 15. pag 456, 457. quem vide, ſi placet.

Gracchorum eloquentiæ.] Tiberii ſcilicet: de quo in claris Oratoribus ſic M. Tullius: ac utinam in Tiberio Graccho talis mens ad Remp. bene gerendam fuiſſet, quale ingenium ad bene dicendum fuit, profecto nemo huic viro gloria præſtitiſſet. Sed per turbulentiſſimum tribunatum à Republ. interfectus eſt. Hic diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus fuit. Nam habuit ſemper exquiſitos ex Græcia Magiſtros; porro C. Gracchus, vir à pueris, quo nemo plenior & uberior ad dicendum fuit, grandis eſt verbis, ſapiens ſententiis, & toto genere gravis. *Petr. Moſellan.* p. 10.

Et Lelii filia.] C. Lælius inprimis eloquens fuit, ex cujus orationibus Cicero æſtimari poſtulat de ingeniis Oratorum, cui & dicendi laudem cæteris illuſtriorem tribuit in Bruto.

Et Q. Hortenſii.] Hortenſius omnium oratorum ſuæ ætatis, niſi M. Tullio, clarior fuit judicatus ab Agellio libr. 1. Quem Cicero in Bruto *ſocium & conſortem glorioſi laboris* appellat; non tamen in honorem ſexus, verum multo magis in honorem artis Oratoriæ: ait Moſellanus.

Pædagogi ſint eruditi.] Nimirum ne cæcus cæcum ducat. Requirit autem Fabius in Pædagogo doctrinam ſolidam, non ventoſam aut circumforaneam. Videantur Melchioris Junii Quæſt. Polit. 45. lib. 2. p. 89, 90, 91. Plutarchi aureus libellus περὶ παίδων ἀγωγῆς.

Falſam ſibi ſcientiæ perſuaſionem induerunt.] Multi enim ad ſolidam eruditionem perveniſſent, niſi jam ſe perveniſſe putarent. Eleganter Plinius lib.8.ep.21. *Quotuſquiſque vel ætati alterius, vel autoritati ut minor cedit? Statim ſapiunt: ſtatim ſciunt omnia: neminem verentur, imitantur neminem: atq; ipſi ſibi exempla ſunt. Sed non Avitus: cujus hæc præcipua prudentia, quod alios prudentiores arbitrabatur; hæc præcipua eruditio, quod diſcere volebat* Fabius infra lib.II. cap.2. *Hinc tumor & vana de ſe perſuaſio,* &c. Idem ibid. cap.4. *Magnos profectus frequenter perdidit, arrogans de ſe perſuaſio.*

Imperioſi atque interim ſævientes.] Imperioſitatem & ſævitiam tribuit Pædagogis. Plaut. Bacch. III.3.v.

Eia Lyde, leniter qui ſæviunt, ſapiunt magis.

Juvenalis Sat. XIV.

An ſævire docet Rutilus, qui gaudet acerbo
Plagarum ſtrepitu, & nullam Sirena flagellis,
Comparat Antiphates, &c.

Suetonius Claudio, cap. II. *Diu atque etiam poſt tutelam receptam alieni arbitrii & ſub pedagogo fuit, quem barbarum & olim ſuper jumentarium ex induſtria ſibi appoſitum, ut ſe quibuscunq; de cauſis quam ſæviſſime coerceret, ipſe quodam libello cõqueritur.* Cicero Tuſc. III. c. XII. *Dionyſius quidem tyrannus Syracuſis expulſus, Corinthi pueros docebat, uſque eo imperio carere non poterat.* Ibid. cap. 27. *Pueros vero matres & magiſtri caſtigare etiam ſolent, nec verbis ſolum, ſed etiam verberibus.* Juvenalis Sat. XIV. ver.

Corripies nimirum, & caſtigabis acerbo
Clamore———

Hic paullo infra; *Inſtare acerbe teneris* dicit. Libr. I. ca. III. Plagoſos Præceptores *Nefandos* proclamat Fabius: *Iam ſi minor,* inquiens, *in deligendis cuſtodum & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere, in quæ probra nefandi homines iſto cædendi jure abutantur, quam de aliis quoque nonnunquam occaſionem hic miſerorum metus.* Ultima verba ex duobus MSS. & Aldin. Edit. legit. Gebhard. cujus tota hæc obſervatio: *Quam det aliis quoque, &c.* Iterum Fabius infra cap. VIII. vocat *Contemptiſſimos homines.* Et auget eorum contumeliam MS. Codex, qui habet: *Perſequi quidem quod quiſque nequam, vel contemptiſſimorum hominum dixerit.* Confirmat paulo poſt: *Unde improbiſſimo cuique pleraque fingendi libertas eſt.*

A Babylonio Diogene.] *Diogenes* hic Stoicus Philoſophus fuit ex Seleucia Ciliciæ Urbe oriundus. At *Babylonius* dictus eſt, ob vicinitatem: ſiquidem Babylon confinis eſt Ciliciæ; ut autor eſt Laertius, lib. VI. & Petr. Moſellanus, pagin. II.

Si tamen non continget, quales maxime velim habere nutrices, pueros, pædagogos: at unus certe ſit aſſiduus, dicendi non imperitus.] Jan. Gebhard. Crepund. lib. I. cap. V. Aldina Editio licentioſiſſime hunc totum locum deformat: *ſi tamen non continget quales maxime velim nutrices pædagogoſque, pueros habere, at unus certe, &c.* Non intellexit, quid hic pueri agerent, non attendit præcedentia: ideo vecordia ejus mutavit. Auſculta membranis Palatinis, *Si tamen non conting. q. m. velim nutrices, pueros habere! Pædagogus at unus certe aſſiduus loquendi non imperitus.* Longe melius: ſiquidem vult, ubi nutrices deſint, & puerorum ὁμιλίαι, pædagogum arbitretur Pater loquendi gnarum. *Aſſidui* enim Pædagogi, neque latum unguem ab alumnis diſcedere, neque hi ab illis auſi. Plautus Bacch. III. 3. ver. 18, 19.

Nego tibi hoc annis viginti fuiſſe primis copiæ,
Digitum longe à Pædagogo, pedem ut ecferres ædibus.

Petronianus Eumolpus: *Ego pædagogus & cuſtos etiam quo non juſſeris ſequar.* Fabius l. I. c. II. *Præceptorem eligere ſanctiſſimum quemque (cujus rei præcipua prudentibus cura eſt) & diſciplinam, quæ maxime ſevera fuerit, licet: & nihilominus amicum gravem virum aut fidelem libertum lateri adjungere; cujus aſſiduus comitatꝰ etiam illos meliores faciat, qui timebuntur.* Unde & infra eod. cap. *Pædagogorum cuſtodia*: & ſupra ex Suetonii Claudio, cap. II. *Pædagogus appoſitus.* Idem Galba c. XIV. *Regebatur trium arbitrio, quos una & intra Palatium habitantes, nec unquam non adhærentes, Pædagogos vulgo vocabant.* Fab. lib. V. cap. XIV. *Nam quid lege miſerius illa velut præformatas infantibus literas perſequentium, &, ut Græci dicere ſolent, quem mater amictum dedit, ſolicite cuſtodientium.* Martialis lib. XI. Epigr. XL.

Cunarum fueras motor Charideme mearum,
Et pueri cuſtos, aſſiduuſque comes.
Iam mihi nigreſcunt tonſa ſudaria barba,
Et queritur labris puncta puella meis, &c.

A ſermone Græco puerum incipere malo.] Hæc ratio ad noſtra tempora non omnino quadrat, eo quod Fabii ætate vernaculus Romæ Latinus ſermo fuit, nobis non itidem: quanquam Eraſmus Fabii præceptum etiam noſtro ſeculo ſervandum exiſtimet. Sed audiamus Franciſci Floridi Sabini ſententiam, quæ mirum quantum hunc Fabii locum illuſtrat. Lection. Subciſiv. lib. I pag. 996. Hæc (inquit) cum pro ſuorum temporum conditione tam commode, quam vere tradiderit Fabius, ita tamen omnes fere hoc tempore in errorem induxerunt, ut ubique receptum ſit, non minus hodie à Græcis literis pueros auſpicari debere, quam cum viveret Quintilianus: quod tamen maxime eſt abſurdum. Neq; enim eadem eſt noſtrorum, atque Quintiliani temporum ratio. Siquidem cum illo vivente Latina lingua omnibus eſſet promiſcua, Græcam autem tanquam peregrinam laborioſius diſcerent, recte quidem Fabius à difficiliori incipiendum exiſtimavit. Nunc porro immutata temporum conditione, quod Latina lingua penitus exciderit, niſi eam ex ſcriptorum, qui ſuperſunt, lectione, diuturno uſu eruamus; quis dicat, pueris à Græco ſermone eſſe incipiendum? quis non videt, non minus laboris in Romano, quam in hoc diſcendo perferri? quis neſcit, non modo Latinum nobis vel nolentibus ſe non offerre, ſed vix volentibus quidem, atq; ea una in re permultos annos inſudantibus? Quamobrem nec eſt mirum ſi pauci reperiuntur, qui vel Græce vel Latine docti merito appellari poſſint, cum teneri puerorum animi duabus linguis maxime diverſis obruantur, immenſoq; oneri cogantur ſuccumbere. Sed utinam hoc ſolum eis offerretur incommodum, ac non Patrum avaritia eò rem redegiſſet, ut libros vel juris Civilis, vel Medicinæ cognitioni, non ſcientiæ, ſed lucri tantum gratia initient, cui dum dies noctesq; inhiant, magis quid avarum Chremetem deceat, quam quo pacto pueri formari debeant in animo verſant. Vix enim prima Latinitatis principia doctos, aut Juſtiniano, aut Galeno addicunt: illos etiam Leoninos tam barbare conſtructos, quam viliſſimæ ſordidiſſimæque ſententiæ verſiculos inſulſiſſime canentes:

Dat Galenus opes, dat ſanctio Juſtiniana,
Ex aliis paleas, ex iſtis collige grana.

Ad hanc autem nequitiam ampliſſimam à teneris filiorum unguiculis feneſtram aperiunt, dum referre negant, quali quiſq; puer Præceptore utatur. Heus bone QVINTILIANE, quorſum nam abiſti? quorſum totis viribus perſuadere conatus es, tales eſſe adulta ætate juvenes, quales

les à primis annis eſſent formati? Hæc ſæcula ſi videres, tot labores tuos in Oratore inſtituendo fruſtra ſuſceptos eſſe, ingemiſceres! Clames enim quantumvis licet; ærugo tamen, pecuniæque cura, aliter hominibus, quam tu olim docueris, ex uſu eſſe oſtendit. Quamvis autem ſurdis fabulam ſim narraturus, aliquos tamen errores, qui ab imperitis patribus in liberorum educatione committuntur, paucis attingam. Quorum cum multa ſint, ac adeo diverſa ingenia, qui opibus abundant, vix dum natos filios omnibus deliciarum generibus eoſque aſſuefaciunt, ut non decere hominem divitem literas ſcire, exiſtimare videantur. Ex horum ſane ordine tam raro invenias hominem eruditum, quam fidelem Pœnum.

Sunt poſt hos alii, bonas quidem literas adeo in precio habentes; in filiis autem ad illas promovendis adeo frigidi, ut nihil ſupra.

Quod ſi forte in eam partem illorum inclinarit animus, ut literatos cupiant liberos, nullum prorſus in deligendo eis præceptore diſcrimen adhibent; ſed initio pro magiſtris ad magiſtras pueros mittunt, & auſpicatum tanto operi principium dari autumant, ſi prima literarum elementa à mulieribus docti fuerint: quare nihil turpius excogitari poteſt.

Quintiliani præceptum prætexunt, male cum iis, qui Præceptorem domi alunt, agi proclamant. Nam & ſolitudinem pueris obeſſe, contra æqualium æmulationem quam plurimum conferre puerorum ſtudiis, quo nomine ad triviales Grammaticulos ſub fornicibus, tenebricoſiſq; popinis latitantes, non conſultius, quam in intimam barbariam relegant. Neſcio enim, quanam cœli iniquitate factum ſit, ut omnis literarum civilitatis, bonorumq; morum imperitia in iis qui Latinas literas publice docent, conſederit, digitoque commonſtrari poſſint, quandocunq; rei domeſticæ uſu flagitante, velut ex nemoribus lupi, plumis, oleo ſordibus, immundiciiſque vermiculatis in lucem prodeunt, tam inter alios verſari dociles, quam inter cæteras aves noctuæ interdiu, aut bubones.

A tam lepidis igitur doctoribus tantum robiginis, inſulſitatiſque diſcipuli contrahunt, quantum in reliqua ætate dediſcere numquam poſſint.

Atq; ut aliquid pueris etiam in eo ludo verſantibus debeatur,

beatur, numquam non fieri videmus, ut bono honeſtoque loco nati, à ſutorum veteramentariorum, aut ſimilium filiis, tales condiſcant mores, quales ab hoc hominum genere exſpectare liceat, & ex hara producti, non ex ſchola videantur.

Itaq; hoc pacto *Quintiliani* præceptũ obſervatur; quaſi *Quintilianus* non majorem in modum, quam literarum diſciplina diligentiam adhiberi jubeat, & bonæ literæ cum impuro animo ſtare ſciant. Atqui ille de hac re agens, ita inquit: *Nam ſi ſtudiis quidem ſcholas prodeſſe, moribus autem nocere conſtaret, potior mihi ratio vivendi honeſte, quam vel optime diſcendi videretur.*

Sunt nonnulli præterea, his contrarii, qui filios domi erudiendos cenſeant, quod tamen hominum genus toto cœlo itidem aberrat. Dum enim quantumvis deploratæ ſortis homunculum nanciſcantur, cui tantum dent ſtipendii, quantum famelicus ille dentibus molere queat, liberos ſuos præclare inſtitui augurantur. Ex quibus officinis tales demum diſcipuli prodire ſolent, quales habuerint præceptores: ut vere à nullo hominum genere plus periculi pueris, quam à Patribus impendere dicamus, quos cum ipſi non admodum officioſos experti fuerint, talem poſtremo dant filiis ſuis formandis operam, qualem ipſi à parentibus acceperint. Neque hoc ego tam libere proferrem, niſi *Fabium Quintilianum*, quem libenter ſequor, haberem hujus ſententiæ auctorem, vel cum ait: *An Philippus Macedonum Rex, Alexandro filio ſuo prima literarum elementa tradi ab Ariſtotele ſummo ejus ætatis philoſopho voluiſſet? aut ille ſuſcepiſſet hoc officium? Si non ſtudiorum initia à perfectiſſimo quoque optime tractari, & pertinere ad ſummam credidiſſet?* Hæc Fabius.

Quæ ſi iis, quibus par erat, eſſent perſuaſa, hoc ſæculum feliciſſimorum ingeniorum maxime ferax, adeo excultum, adeo doctiſſimis viris conſpicuum videremus, ut cum antiquis fere, quorum tam pulchra ſuperſunt monumenta, certare poſſemus.

Quid illud vero quod aliquibus Italiæ civitatibus frequenter fit? ut ſi multos forte pater familias liberos habeat, ſi qui eorum bonam præ ſe indolem ferant, mercaturæ eos illico aſſignent, ut candida acutaque ingenia ad liberales artes ab ipſa natura procreata, ad mentiendum, multipliceſque uſuras à miſeris creditoribus exigendas ſint paratiſſima? Si qui autem ſint obeſæ Minervæ, aut aliquo membro capti, utpote Vulcani Erichtoniique pronepotes, antè Coelitum progenie, literariæ illos provinciæ, tanquam inſigne aliquod munus offerant? quaſi non ea optimos quoſque, & cum corporis, tum animi dotibus præſtantes deſideret; & non melius cum ejuſmodi pueris ageretur, ſi cæmentariam pro literis, aut ſutoriam artem diſcerent.

Quod ſi qui inveniantur, qui filiorum laudis ſtudioſi in conducendo præceptore liberaliores ſint, ab his quoque non mediocriter erratur, cum & Græcas & Latinas literas, uno eodemque tempore, nondum ſerenatis oſtendi curant; quare nihil eſt quod pueris magis officiat, nihil quod molles adhuc animos, permagniſq; laboribus ferendis minime aſſuetos, deteriores reddat. Quod ſi illos forte, cur nam hoc faciant, interroges? pulchrius eſſe hominem Italum Græce, quam Latine ſcire, tibi reſpondeant. Nam *Quintiliani* præceptum nihil prorſus eorum adjuvare ſententiam, oſtendimus. Quid ergo? Græcaſne literas aſpernabimur? Minime quidem. Sed pueris interim Latinas prius, deinde cum in iis mediocriter verſati fuerint, Græcas oſtendendas opinor, poſt quintum porro ac decimum annũ aut ut pueri ſeu adoleſcētis captus ingeniumq; tulerit. Quin omnes, qui Græce hodie docti ſunt, prius Latine ſe, deinde Græce didiciſſe, mihi confirmaturos confido. Hactenus *Franciſcus Floridus Sabinus*. Apud quem Vide, ſi lubet, plura, ibid. p. 999. 1000. Et eundem Lection. Subſiciu. lib. II. cap. I. p. 1089. ubi docet, Latinum ſermonem, veterum Romanorum tempore, omnibus fuiſſe promiſcuum. Conſule etiam eruditiſſimum Caſaubonum, ad Perſii Sat. pag. 112.

Quia Latinus, qui pluribus in uſu eſt.] Jam Gebhard. Crepund. lib. 1. V. p. 15. Manuſcriptus liber alter Palatinus tenuerat genium elegantis & priſci ſermonis, ſed comitate correctoris in ipſo ſcripto eraſum: quippe erat, *Quia Latinus, qui pluribus in uſum eſt.* Sic Cicero pro lege Manilia: *In prædonum poteſtatem fuiſſe.* Plautus Amphitr. I. 1. ver. 25. *Numero mihi in mentem fuit.* Fabius lib. III. cap. VI: ex MSS. *Ipſe me paullum in aliam, quam prius habuerim, opinionem nunc eſſe confiteor.* Sic fidenter reponendum ex optimis membranis Palatinis apud Ciceronem, Tuſcul. III. cap. XIII. *Vt quicunque invadatur in aliquod majus malum, ſi id accidiſſe opinetur, ſit continuo in ægritudinem.* Ibid. cap XX itidem ex aliis membranis: *Animadvertit Gracchus Piſonem in concionem ſtantem.* ibid. cap. XXVI. *Sunt autem alii, quos in luctum cum ipſa ſolitudine loqui ſæpe delectat.* Quanquam ibi præferendum eſt vulgatum. Sic recte reſtituitur Seneca lib. II. cap. 8. de beneficiis: *Omnes juſſit reddere in Senatum æris alieni cauſſas.* Cicero Divinat. cap. XXI. *Clariſſimi viri noſtræ civitatis, temporibus optimis hoc ſibi ampliſſimum pulcherrimumque ducebant, ab hoſpitibus clientibuſque ſuis, ab exteris nationibus, quæ in amicitiam ditionemque eſſent, injurias propulſare, eorumque fortunas defendere.* Hæc Gebhardus.

Literis inſtituendos.] Duo MSS. *inſtruendos.* Infra quoque morbidus Rhetor ex MS. perſanandus. lib. VIII. cap. VI. *Nos omiſſis, quæ nihil ad inſtruendum oratorem pertinent, cavillationibus, &c.* vulg. *inſtituendum.* Claudianus.

Et nova per duros inſtruxit membra labores.

Fabius: *Ipſe quoque hiſtoriæ atq; etiam magis Orationum lectione ſuſceptos à ſe diſcipulos inſtruxerit.* Item lib. XII. cap. I. *Quod ſi vis illa dicendi malitiam inſtruxerit.* Vbi Gebhardus minime acceptator eſt liberalitatis membranaceæ, *malitia inſtruxerit,* reddentis. Nam *inſtruere* hic non tam διδάσκειν, quam μηχανᾶσθαι. Gloſſarium: *Inſtructio,* Διδασκαλια. *Inſtruere,* ἀναδιδάξαι. *Inſtructionis,* ἐμφανισμοῦ, διδασκαλίας. Rufin. ex MS. Cod. lib. 10. cap. 14. *Parvo autem tempore exacto, cum à Notario integre, & à Grammatico ſufficienter fuiſſet inſtructus.* Sic vitiis puſillis obviam eundũ Critico hoc ferro ne proſerpant majore cõtagio in perniciem Auctorum. *Ian. Gebhard.* Crepund. libr. 1. cap. 5. pag. 16.

Minores ſeptem annis eſſent.] Adi Melchioris Junii, Polit. II. Quæſtion. XL. pag. 68. 69. 70. Salmaſium adverſus Cercoetium, pag. 256. 257. Vegium lib. II. a. cap. 2. de liberorum educatione. Heresbachium de Inſtitutione Principis, cap. 4. Platonem Lib. II. III. & VII. de Repub. Paulum Medicum, libr. I. Rei Medicæ.

Ante Grammaticum Ariſtophanem.] Ariſtophanes Byzantius primus: Apellis ducis cujuſdam filius fuit, audivit inter cæteros præcipue Eratoſthenem, qui Cyrenenſis primus Ambroſium quendam patrem habuit. Is in omni diſciplinarum genere tam fuit abſolutus, ut ſecundus Plato diceretur: Suntque adeo hujus Commentaria de Aſtronomicis ſæpe à Plinio citata, de ſectis Philoſophorum, de re Grammatica, ac aliis quibuſdam: Auctor *Suidas*. *Petrus Moſellanus*, pag. 11.

Ne ſtudia, qui amare nondum poteſt, oderit, &c.] In Pædagogo ſcilicet requiritur etiam *ἐμπειρία*, ſeu uſus, & experientia rerum; non tantum doctrina qualiſcunque in ſcholis comparata: ut & noſſe & tractare ingenia queat & ſciat, quæ quibus ſtudia conveniant. Fabius infra lib. 1. cap. 3. *ſunt quidam, niſi inſtiteris, remiſſi: quidam imperia indignantur: quoſdam continet metus, quoſdam debilitat: alios continuatio extundit: in aliis plus impetus facit.* Optandus is ut detur puer, quem laus excitet, quem gloria juvet, qui victus fleat. Hic erit alendus ambitu; hunc mordebit objurgatio: hunc honor excitabit; In hoc locum deſidia nunquam habebit. *Plutarch. περὶ παίδων ἀγωγῆς. Melchior Iunius*, Polit. Quæſt. XLV. pag. 90. Part. II. Hanc *ἐμπειρίαν* habuit Iſocrates: qui, cum duobus diſſimilibus diſcipulis, *Theopompo & Ephoro* eſſet præpoſitus: alterum frænis, alterum calcaribus opus habere dixit. Linus contra hæc ipſa experientia in inſtituendo Hercule deſtitutus fuit. Cum enim Hercules fidibus caneret ruſtice, ideoque à Præceptore acerbe admodum objurgaretur, impatiens reprehenſionis, eum plectro percuſſum interemit. Peſſime quidem Hercules egit: at imprudenter Linus Præceptor interim, cum quædam ingenia minis, quædam verbis blandis inſtitui velint. *Ælianus lib. 3. Var.* Hiſt. Plaut. Bacchid. Act. I. Scen. II. Eadem lapſus imprudentia MAXIMILIANI I. Præceptor eſt *Petrus* nomine: qui, cum ſophiſmata illi inculcare vellet, ad quæ capeſſenda aptus non erat, verberibus tandem effecit, ut literas magis ille odio haberet, quam diligeret. Itaque Romanorum poſt Rex factus dixiſſe fertur; ſi hodie præceptor meus *Petrus* viveret, (quanquam multa præceptoribus debeamus) efficerem, ut imperitæ inſtitutionis illum pœniteret. Cuſpinianus in Impp. Melchior Junius, Quæſt. XLV. Polit. Part. II. p. 91. 92.

Nonnunquam viciſſe ſe gaudeat;] Vterque MSS. Palat. *nonnunquam feciſſe gaudeat.* Quod acutiſſimus Gebhardus putat veriſſimum. Crepund. lib. I, cap. 7. ut *facere* heic ſit, obnoxium & obedientem ſe perhibere inſtitutioni. Lib. II. cap. *VIII. Alterum, ne ab eo quod quis optimum facit, in aliud, cui minus eſt idoneus, transferas.* Sic lib. I. cap. *III. Hi ſunt, qui parva facile faciunt: & audacia provecti, quicquid illico poſſunt, ſtatim oſtendunt.* At Clariſſimus Gaſp. Barthius, Adverſar, lib. XXXI. cap. V. p. 1429. 1430. τὸ *ſciſſe ſe* probat: cujus hæc ſunt verba: Quid, inquit, elegantius hac ſcriptura? quid re ipſa aptius? Gaudens enim ſcire puer imbibit amorem literarum. Is ut foveatur, ait ſolertiſſimus Magiſter, nonnunquã laudãdũ rogandũque; ut cum ſciat, quid, gaudeat plauſu Præceptoris, ſicque laudata virtus increſcat. At τὸ *ſciſſe* ex libris perperam amovetur, & *feciſſe* reponitur. De quo plura non dicam. Si mutandum quid foret; ſane non infeſtive *ſciſcere*, legendum ſuſpicareris: quod τῷ *rogetur* reſpondeat, ut & rogare & rogari puer gaudeat. Sed in libro noſtro expreſſe eſt vetus illa editionum ſcriptura, quam cur repudiemus? Libri quidem ſequendi; ſed cum boni ſunt. Malorum imperio in elegantiſſimis ſcriptoribus turbas dare, nimis me hercule ſcholaſticum eſt. *Hæc Barthius.*

Præmiis etiam, quæ capit illa ætas, evocetur.] Huc pertinet illud Horatii, Sermon. lib. I. ſat. I. ver. 26. 27.

——pueris olim cruſtula blandi
Doctores, elementa velint ut diſcere prima.

Vbi vide Lambinum, Torrentium, Chabotium, alios.

Loqui primum incerta voce tentavit.] Minutius Felix eos *dimidiata verba tentare.* dixit. Perſius *verba conari.* Vide Caſaubon. ad Perſ. p. 23. 24.

Philippus Macedonum Rex.] Huc refer ad commovendos parentum animos, Philippi Regis Epiſtolam, quæ curæ diligentiæque in liberorum diſciplinas hortamentum eſt. Philippus Ariſtoteli ſalutem dicit. *Filium mihi genitum ſcito. Quod equidem Dis habeo gratiam non proinde quia natus eſt, quam pro eo quod eum naſci contigit temporibus vitæ tuæ. Spero enim fore, ut educatus eruditusq; abs te dignus exſiſtat & nobis, & rerum iſtarum ſusceptione.* Videatur Agellius lib. IX. cap. *III.*

Certa veſtigia.] Rectius putat Gebhardus Crepund. libr. I. cap. *VII.* ex utroque MSS. Pal. *cæſa veſtigia.* At

Barthius Adverſar. lib. XXXI. cap. V. vulgatam defendit. Vnde enim inquit, firmabit articulos, niſi à certis veſtigiis?

Gloſſas.] Videantur Jac. Spiegelii interpret. ad Prud. p. 215. Edit. Weitzii. Cælius Rhodigin. lib. 7. cap. 27. Et lib. XIII. cap. IV. pag. 573. Johannis à Wovveren, aureus Tractat. de Polymathia: cap. IX. pag. 61 & ſeqq.

χαλεποὶ] Difficiles illi verſus vocantur, quorum exempla multa ſunt in Comœdiis veterum Latinorum, ut Plauti. Plura vero in Græcis Comicis, qui choris ſuis maxime affectant ſeſquipedalia verba.

CAPUT. II.

Vtiliusne ſit domi atque intra privatos parietes ſtudentem contineri, an frequentia ſcholarum, &c.] Hanc Quæſtionem diligentiſſime quoque tractant celeberrimi noſtri ſeculi Politici: Bartholomæus Keckermãnus, lib. I. ſyſtem. Polit. cap. 9. pag 949. Clemens Timplerus, lib. IV. Polit. cap. *III.* Quæſt. *III.* Melchior Junius Quæſtion. Polit. Part. *II.* Quæſt. XLIII p. 75. & ſeqq. Philippus Henricus Hœnonius, Diſput. Pol. 5. p. 216. Qui omnes publicum inſtitutionis ſolem illi domeſtico opaco præferendum demonſtrant. Xenophon. in libr. de Rep. Laced. tradit, Lycurgum, Lacedæmoniorum Principem & Legiſlatorem, ſtatuiſſe, in Republica Lacedæmoniorum, pueros erudiendos in cœtu & frequentia omnium, ſed de his pluribus agam in Notis meis ad Juſtini Trogi decurtatoris, lib 3. quas brevi, ſi DEVS deſtinata juverit, proferam ad radiatum inſigne diei.

Fugienda turbam.] Nam ſi grex totus in agris unius ſcabie cadit, quemadmodum inquit Juvenalis; ſic univerſus adoleſcentium cœtus unius vitioſi pueri contactu inficitur, ac depravatur, quod illa ætas, quæcunque viderit aut audierit, geſtiat imitari. *Moſellan.*

Quam ſi eadem in plures partiatur.] Jan Gebhard. Crepund. libr. 1. cap. 7. pagin. 19. MS. prior Pal. ad marginem annotat legi, *Jmpartiatur.* Quod non reiiciendum. Nonius: *Jmpertire eſt participare & partem dare.* Cicero: *Quoniam, ut hoc tempus eſt, nihil habeo patriæ quod impertiam.* Verior tamen eſt lectio vulgata. Sic ſæpius auctores loquuntur elegantiſſime. Ipſe Fabius lib. 1. cap. 12. *Quæ ſi velut ſub uno conatu tam diverſa parent ſimul, cur non pluribus horis diverſa partiamur, &c.* MS. melior: *Cur non pluribus curis horas partiamur.* Similiter lib. 2. cap. 1. *Non enim creſcit, ſed dividetur; qui ſub uno miſcebatur labor.* lib. 1. cap. 2. *Ergo modicum tempus; quo in totum diem velut opus ordinetur,* Julius Montanus.

——Iam triſtis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis.
Incipit, & molli partitos ore miniſtrat.

Quem Fabius in mente habuit lib. 2. cap. 6. *Cui rei Simile quiddam facientes aves cernimus, quæ teneris infirmiſque fœtibus cibos ore ſuo collatos partiuntur.* Utitur & ferme ad eandem faciem Phædrus lib. 3. fab. 47.

Amplexus ille utrumque & carpens oſcula,
Dulcemque in ambos caritatem partiens.

Juvenalis ſat. 3. v. 121.

Qui gentis vitio, nunquam partitur, amicum
Solus habet——

Valerius Maximus lib. 5. cap. 10. *Quod niſi fortiter mœrorem ferre ſciiſſet, unius diei lucem inter calamitoſum Patrem, & ſtrenuum Conſulem neutra in patre ceſſante officio, partiri non potuiſſet.* Hæc hactenus Jan. Gebhardus.

Potior mihi ratio vivendi honeſte, quam vel optime [dicendi videretur.] Jan. Gebhard. Crepund. lib. 1. cap. 7. pag. 19. MSS. duo Palat. & Edit. Ald. *Diſcendi*: quæ vera eſt. Nam principio periodi hujus fecerat mentionem ſcholarum. Puſilla hæc, fateor. Sed nonne & minutæ maculæ crebrius per faciem ſparſæ pulchritudinis nomini officiunt ſæpe? Dementiæ certe eſt indicium, nævos, quia grandes non ſunt, ideo velle relinquere in corpore honeſtiſſimo, cum ad manus tamen ſit medicina & parata remedia. Hæc Gebhardus; cujus tamen emendationem heic improbat Barthius adverſar. lib. XXXI. cap. V. pag. 1430. Verba illius hæc ſunt: Duo ſumma ſunt quæ opponit Fabius. Honeſtam vitam, & cum inhoneſtis moribus perfectum eſſe Oratorem. Liquet ergo, locum *diſcendi* verbo non eſſe. Summa enim illa, quorum gratia eloquentiæ ſtudetur, hic tangitur. At alii de pueris capiunt: quia, aiunt, mentionem fecerat ſcholarum. At quam clare illud aſſerit, quod ſequitur: *Sed mea ſententia juncta* *iſta atque indiſcreta ſunt. Neque enim eſſe Oratorem niſi bonum virum judico, &c.* Hæc Barthius. Sed vide tu mihi Melchior Jun. Part. II. Polit. Quæſt. L. pag. 105. & ſeqq. ubi diſſerit egregie: *Vtrum morum conformationis in inſtitutione ratio habenda?* Plinius lib. III. Epiſt. 3. *Proinde faventibus diis, trade eum Præceptori, à quo mores primum, mox eloquentiam diſcat: quæ male ſine moribus diſcitur.*

Et ſunt multa ejus rei exempla.] Jan. Gebhardus, Crepund. lib. I. cap. VII. pag. 20. putat expeditiorem eſſe lectionem Codicis membranacei Palatini: *ſed domi quoque adſunt ejus rei exempla.* Sicut Plautus Epid. I. ver. 1. *Exemplum adeſt.* Cicero de Finibus: *Aderant morbi veſicæ & viſcerum.* Tacitus lib. XV. Annal. *Aderant etiam fortuita, Corpus procerum, decora facies.* Hanc tamen lectionem rejicit Gaſpar Barthius, Adverſar. lib. XXI. cap. V. pag. 1430.

Vtinam liberorum noſtrorum mores non ipſi perderemus, &c.] De prætextatis ſive bullatis *videtur* innuere dum corrupti ſæculi ſui mores quiritatur, & indulgentiam in corrumpendis liberis inſectatur Fabius. Egregie S. Columbanus Abbas, Monoſtich. ver. 38. *Sæpe nocet puero miſeratio blanda magiſtri.* Huc ſpectant illa apud Plautum: Bacch. III. 3. 34. & ſeqq. verba Lydi.

Nam olim populi prius honorem capiebat ſuffragio,
Quam Magiſtro deſinebat eſſe dicto obediens.
At nunc priuſquam ſeptuennis eſt, ſi attingas eum manu,
Extemplo puer Pædagogo tabula diſrumpit caput.
Quum Patrem adeas poſtulatum, Puero ſic dicit Pater;
NOSTER ESTO: dum te poteris defenſare injuria.
Provocatur Pædagogus. Eho! ſenex, minimi preti:
Ne attingas puerum iſta cauſa: quando fecit ſtrenue:
It Magiſter, quaſi lucerna, uncto expretus linteo.
Itur illinc jure dicto. hoccine hic pacto poteſt
Inhibere imperium Magiſter? ſi ipſus primus vapulet.

Terent. Heaut. III. 1. ver. 74. *Deteriores omnes ſumus licentia.* Et Adelph. III. 3. ver. 63. *Nimia hæc licentia profecto evadet in aliquod magnum malum.* Ovid. contra. lib. III. Amor. El. IV. ver. 10. 11.

Cui peccare licet, peccat minus: ipſa poteſtas
Semina nequitiæ languidiora facit.

Sed de his σὺν θεῷ ϗ ταῖς Μούσαις fuſius in Notis noſtris ad Herodianum.

Jam Coccum intelligit, jam conchylium poſcit: ante palatum eorum, &c.] Codices Aldini *cocum* habent, ut videlicet referatur ad lautitiam ciborum. Sed Lucius Joannes Scoppa Parthenopæus, Collectan. lib.2.cap.3. pag.950. legendum cenſet, *Coccum*, & non *Coquum*; & *paratum*, non *palatum*: ut hæc ſit Fabii ſententia: *in purpuris repit, jam coccum*, h. e. *veſtes coccineas* intelligit: *jam conchylium*, h. e. *conchyliatas* poſcit veſtes, ut puer intelligat veſtes & non cibos, quoniam in purpuris repſerat; & ſic *paratum*, h. e. *veſtes* atque *ornatum* eorum antequam mores inſtituimus; cum deberemus prius mores bonos, id eſt, virtutem inſtituere, quàm ornatum atque veſtem. Porro de purpura, cocco, & conchylio, pulcherrima tradit Claudius Salmaſius in Tertullian. lib. de Pallio: pag. 136. & ſeqq. & adverſus Cercoeth, pagin. 136, 137. Plinius lib. 9. cap. 36. & 41. Paſſerat. Prælect. in Catull. pag. 39.

Ante palatum eorum, quam os inſtituimus.] Gaſp. Barthius adverſar. libr. XXXI. cap. V. pagin. 1430. Nemo videre non poteſt elegentiam ORIS & PALATI: quorum alterum honeſtati & neceſſitati; alterum luxui & deliciis dedit oppoſitorum. Quæ quidem eo elegantior eſt, quo junctiores utræque hominis partes. At ſunt qui mutant, et *mores ori* ſuppoſuerunt. Quod facinus eſſe ſtupidiſſimorum Monachorum, quibus inſolentior oris uſus erat, nemo qui duos veteres libros ſiltim vidit, dubitare poteſt. Laudo ego vero ſerio MS. noſtrum: qui cum marginali gloſſa habet, *palatum*, id eſt, *gulam*. *Os*, id eſt, *prima verba*. Et alludit forte illud Horatianum lib. II. Epiſt. I. ver. 126. *Os tenerum pueri, balbumque Poeta figurat.* Hæc Barthius. At Gebhardus Crepund. lib. I. cap. VII duos MSS. Palatinos probat, in quibus: *quam mores inſt.* quemadmodum paullo ſuperius dixerat: *Utinam liberorum noſtrorum mores non ipſi perderemus!*

Gaudemus ſi quid licentius dixerint.] Jan. Gebhard. Crepund. lib. 1. cap. 10. pag. 29. Aliter olim ſanctiſſima Antiquitas: quæ cuſtodiſſime cuſtodiebat modeſtiam ac pudorem Teneriorum, ut ne quo verbo turpi aut ſpectaculo obſceno offendi, corrumpique atq; etiam invitari poſſent. Hinc cum in conviviis etiam ſeveriſſimorum gravitas laxetur, &

lene illud hilaritatis tormentū auſterum animum expugnet, ac referet ad liberiora verba; puellas & pueros bullatos ſeu prætextatos abdicabant conviviis. Nā puellæ tamdiu infra prætextam habebantur, donec enupſiſſent. Varro Agathone. *Virgo de convivo abdicatur, ideo quod majores noſtri Virginis acerbæ aures Veneris vocabulo imbui noluerunt.* Pertinent huc verba ἀδήλου ſcriptoris, quæ laudat Scholiaſtes Euripidis: ὁ περὶ γάμων μῦθος οὐκ ὀφείλει λεχθῆναι πᾶσι. Virago Electra egregia apud Euripid. Oreſt. v. 14.

Τί τ' ἄῤῥητ' ἀναμετρήσασθαί με δεῖ;
Quid opus eſt enumerare infanda?

Erudite Scholiaſtes ad hæc: Ἀντὶ τοῦ, inquit, εἰς μέτρον θεῖναι ἐμὲ παρθένον οὖσαν τὰ ἄῤῥητα, ἤτοι τὰ μὴ πρέποντα λέγεσθαι ὡς αἰσχρά. Idcirco ſi res geſta interrogatis, ut erat, retexenda erat, ſi qua rei deformitas à pudore erat, ac dedecere videbatur os puellare, relinquebant τοῦτ' ἀσαφὲς ἐν κοινῷ σκοπεῖν: ut loquitur Euripides, ibid. v. 26.

—— ὧν δ' ἥκαστι, παρθένον λέγειν
Οὐ καλὸν ἐῶ τοῦτ' ἀσαφὲς ἐν κοινῷ σκοπεῖν.

h. e. *Propter quæ, id virginem dicere non eſt honeſtū, omitto hoc obſcurum communiter conſiderandum.* Hoc Græci dicebant σιωπῇ τὴν σωφροσύνην φυλάξαι. Et Fabius l. 8. c. 3. *Ego Romani pudoris more contentus, ut jam reſpondi talibus, verecundiam ſilentio vindicabo.* Vide apud doctiſſimum Jan. Gebhardum plura, laudato loco. Huc facit, quod tradit Auctor de cauſſis corruptæ Eloquentiæ: *Quando etiam ipſi parentes nec probitati neque modeſtiæ parvos aſſuefaciunt, ſed laſciviæ & libertati.* Ubi veteres *laſciviæ & bibacitati.* Clariſſimus Ja. Rutgerſius, Variar. Lect. l. 3. c. 11. p. 234. putat legendum; *laſciviæ, ut vivacitati.* Hoc enim carpit, ita pueros inſtitui à parentibus, ut ſi quid laſcivius fecerint, ſive dixerint, non laſcivia, ſed ingenii quædam vividitas habeatur. *Vivacitas* autem pro illa naturali vigore dixit & Columella. Vopiſcus in Aureliano: *A prima ætate ingenio vivaciſſimus.*

Verba ne Alexandrinis quidem permittenda deliciis.] Ægyptus, atque hujus caput Alexandria, ſemper ſtudioſiſſima fuit deliciarum, idque maxime abſorbendis gemmis pretioſiſſimis præſtitit, adeo ut Alexandria in ditionem Romanam redacta. Romæ quoque promiſcuus ac frequens uſus margaritarum ſorbendarum cœperit. *Petr. Moſellan.* pag. 14. Memoratiſſimum exemplum luxuriæ, maxime Regum Ægypti, exſtat apud Plinium l.9. cap. 35.

Omne convivium obſcœnis canticis ſtrepit] Veteres prodigia illa in deliciis & delectāentis habebāt. Infra Fabiꝰ noſter: *ſed veterum quoq; Romanorū epulis, fides ac tibias adhibere moris fuit.* Varro Eumenidibus: *Cum pſaltria & cum flora lurcure adſtrepis.* Lucianus in Croſolone; Clemens Alexandrinus, Pædag. 2. c.4. Arnobius l. 4. *Scribuntur Dii veſtris in tricliniis cœleſtibus, atq; in Chalcidicis aureis cœnitare, potare, & ad ultimum fidibus & vocum modulatione moveri.* Quæ cuncta procul à convivio Chriſtianorū amandanda ſunt. Videatur doctiſsimus Joh. Savaro ad Sidonium, p.20,21. Joh. Sariſberienſ. Policrat. lib.1. cap.6. lib.8. cap.12.

Vt is omnino fiat nobis familiariter amicus.] Jan. Gebhard. Crepund. li.1. c.7. Manuſcriptus Codex Bibliothecæ Palatinæ pro *Omnino* refert *Omnimodo*. Omnes enim rationes Fabius iniri vult de conciliando tali homine. Aliquas ſuperius ſuppeditavit: *ſed præſtet alicui vel gratia, vel amicitia, vel pecunia, ut doctiſſimum & incomparabilem Magiſtrum domi habeat.* Sic Seneca reſtituendus de beneficiis, l.2.c.1. *Etiamſi quid more intervenit, evitemus omnimodo, ne deliberaſſe videamur.* Fabius l.2.c.10. ex duobus MSS. *Totum autem declamandi opus qui diverſum omnimodò à forenſibus cauſſis exiſtimant.* Rufinꝰ l.11.c.1. *Rempublicam quaſi poſt nimias procellas omnimode ratione aggreditur reparare.* Sic Omniſone vel Omniſono conjunctim legendū apud Fabiū infra l.9. c.2. *Quæ cū adeſſe debent, tū diſponenda atq; varianda ſunt, ut auditorem, quod in fidibus fieri videmus, omniſono mulceant.* MS. *omniſone.*

Illa ſolitaria & velut umbratili vita palleſcere. Sic Seneca apud Tacit. Annal. lib. 14. *Ego quid aliud adhibere, quam ſtudia, ut ſic dixerim, in umbra educata?* Plin. lib.9. Epiſt.2. *Volumus Scholaſticas atque umbraticas literas mittere.* Videatur Nobiliſſimus Goldaſtus ad Petron. pag. 529,530. & Joh. à Wouweren, ad eundem, p 382. Savaro ad Sidon. lib.2. Ep. 10. Pichena Not. ad tacit. num. 97.

Illas amicitias, quæ ad ſenectutem uſque firmiſſime durant, religioſa quadam neceſſitudine imbuere.] Jan. Gebhard. Crepund. lib. I. cap. XI. pag.31. Confirmat hoc effatum Apuleius Floridis proprio exemplo. *Cum primis commemoravit inter nos jura amicitiæ à commilitio ſtudiorū eiſdem Magi-*

ſtris inchoata honeſte. Plinius l. II. Ep. XIII. *Hunc ego, cum*
ſimul ſtuderemus, arte familiariterque dilexi. Pulcherrima Fa-
bii ſententia in pulcherrima ſpecie lectionis. Sic ſupra c. 1.
Sapor, quo nova imbuas, durat; nec lanarum colores, quibus ſim-
plex ille candor mutatus eſt, elui poſſunt. Sumpſit utrumque ex
Horatio. Illud ex notiſſimo, lib. 1. Epiſt. 2. ad Lollium. v. 69.
70.

Quo ſemel eſt imbuta recens, ſervabit odorem
Teſta diu.——

Hoc ex illo Reguli lib. III. Carm. V.

——*Neque amiſſos colores*
Lana refert medicata ſuco.

M. Tullius Hortenſio: *uti qui combibi purpuram volunt, ſuffi-*
ciunt prius lanam medicamentis quibuſdam: ſic literis talibuſq;
doctrinis ante excoli animos, & ad ſapiendam concipiendam im-
bui & præparari decet. Ubi legendum potius: *ſubigunt prius*
lanam med. Vulgata enim lectio apud Nonium exſenſa eſt.
Fabius infra lib. II. cap. III. *Oſtendam, quanto ſit melius opti-*
mis imbui quanta in eluendis, quæ ſemel inſederint, vitiis diffi-
cultas conſequatur. Cicero Tuſcul. I. *Nemo omnium tam ſit*
immanis, cujus mentem non imbuerit Deorum opinio. MS. Pal.
melius: *Cui mentem non imbuerit.* Imbuere, ἐμβάπτειν, ſi-
ve ἐμβιβάζειν, tractum à vaſis, ſive adeo lanis. Feſtus:
Imbutum, quod cujuſquam rei ſuccum bibit. Sed hoc Fabii po-
tius à ſacris eſt, ubi *Imbui, Initiari,* h. e. μυεῖσθαι. Nonius:
Imbuere, eſt intimare, vel initiare. Varro Ephebo: περὶ ἐμ-
μυνῆς. *Quid te facere oportet literis imbutum ſolis Minervæ.*
Gloſſar. Μυστηριάζω, *Initio.* Idem Μυῶ *Initio, Imbuo.*
Quintilian. *Neque enim eſt ſanctius ſacris iiſdem, quam ſtu-*
diis initiari. Fab. Libr. III. cap. I. *Neque enim me cujuſ-*
que ſectæ velut quadam ſuperſtitione imbutus, addixi. Ci-
cero Tuſcul. II. cap. II. *Quod ii ferunt animo iniquo,*
qui certis quibuſdam deſtinatiſque ſententiis quaſi addicti
& conſecrati ſunt. Fab. lib. V. cap. XIII. *Qui legem dicen-*
di quaſi quædam myſteria tradiderunt. Idem lib. 1. cap. 8. *In-*
terim & ſublimitate heroici Carminis animus aſſurgat, & ex
magnitudine rerum ſpiritum ducat, & optimis imbuatur. Cap.
2. *Nec vitia effingat, nec ſervili vernilitate imbuatur, &c.*
Atque hæc quidem lectio mutata cernitur in MS. *Reli-*
gioſa quadam neceſſitudine munitæ. Non contemnenda: ſi-
quidē amicitiis munimur, non minus quā mœnibꝰ Urbes.
Salluſt.

Salluſt. Jugurth. *Non exercitus, neque theſauri præſidia regni ſunt, verum amici.* Et Euripid. Medea, ver. 390. Amicus πύργος ἀσφαλὴς nominatur. Sic eidem in Amico dicitur. Ἀλκὴν τιν' ἄξειν κἀπικούρησιν κακῶν, Gregorius Nyſſen. ἔρεισμα ἕτερον ἐπιζητεῖσθαι, dicit, Scholiaſt Euripid. Amicum ὀχύρωμα vocat. Nec abſurdum illud Medeæ apud Tragicum, ver. 768.

Οὗτος γὰρ ἁνὴρ, ᾗ μάλιστ' ἐκάμνομεν,
Λιμὴν πέφανται τῶν ἐμῶν βουλευμάτων.
Ἐκ τοῦδ' ἀναψόμεσθα πρυμνήτην κάλων.

h. e. *Hic enim vir, qua parte maxime laborabamus, Apparuit portus meorum conſiliorum: Ex hoc ſuſpendemus rudentem in puppe.* Alcheſtid. v. 311. Καὶ παῖς μὲν ἄρσην, πατέρ' ἔχει πύργον μέγαν. *Et filius quidem maſculus, patrem habet magnum propugnaculum.* Fabius infra lib. IV. cap. II. *Nonnunquam propoſitione præparari poteſt cauſſa, & deinde exponi* MS. Pal. *Præmuniri.* Sic. lib. III. cap. I. *Vias munierunt*, h. e. præpararunt, ſtraverunt. Vulgata lectio cuivis liquet pro vitio & gloſſa. Rufino quoque ſerio reſtituendum hoc verbum l. 10. c. 34. Ex MS. De Athanaſio: *Illi vero DEI virtute munitus Alexandriam rediit, ibique tuto latebras, uſquequo perſequutio ceſſaret, exegit.* Vulg. monitus. Id. l. 3. c. 23. *Poſt hæc jam velut confidens gratiæ, qua fuerat communitus, paulo indulgentius juvenem habere cœpit.* Vulg. commonitus.

Accendunt omnia hæc animos.] Melchior Jun. Method. Eloquent. cap. IV. pag. 23. Vult Quintilianus diſcipulos ſibi tradi ambitioſos: propterea quod diligentiæ mater, virtutum præclararum altrix atq; nutrix laudis eſſe cupiditas ſolet. Laude ergo, non reprehenſione: non pœnis, ſed præmiis præclara ſunt ingenia excitanda. Quemadmodum enim aſino animali ignavo, ſervili, abjecto, verbera & fuſtes adhibere cogimur: equos contra generoſos acclamationibus & laude excitamus: ita erectis qui ſunt excelſiſq; ingeniis præditi, nulla re magis, atq; parentum, præceptorũ, magiſtratus laude accenduntur; ut præclarum quid & arduum ſuſcipiant. Addidit hæc Ciceroni adhuc puero ſtimulum: cum condiſcipulis admirationi eſſet, & ab iiſdem honoris quadam cauſſa domũ é ſchola deduceretur: parentum vero in ſeſe ora oculoſq; converteret. Et Demoſthenem ſuſurro delectatũ fuiſſe legimus aquam ferentis muliérculæ, inſuſurrantiſque alteri: hic eſt ille Demoſthenes:

illico

illico etiam ſeſe erexiſſe, ut etiam ab aliis conſpici poſſet: Vide apud Junium plura, laudato loco. Et eruditiſſimi Joh. Meurſii librum de Gloria.

Ingens palmæ contentio.] Apud Latinos ſcriptores, victoriæ præmium *palma* ſignificari metaphorice ſolet. Cujus rei cauſam reddit Plutarchus apud Agellium lib. 3. cap.6. quod hujus arboris lignum, quantumvis pondus ſuperponas, non cedat, ſed adverſum nitatur, incurveſcatque, unde placuerit in certaminibus ex hujus ramis corona. Hinc *palmam dare* dicimus, pro victoriam concedere: & *palmam auferre*, pro eo, quod eſt, victorem abire: ut notat Petrus Moſellanus, pag.13.

Dolor victum ad depellendam ignominiam concitabat.] Curtius lib.7. *Incitabat virtutem & ignominiæ demendæ cupido.* Similis locus apud Papinium Statium 2. Thebaid. v.326.

Cum profugo placuere tori, cervixque recepto
Sanguine magna redit, fractaque in pectore vires,
Bella cupit, ſaltuſque, & capta armenta repoſcit,
Iam pede, jam cornu melior, pavet ipſe reverſum
Victor, & attoniti vix agnovere Magiſtri.

Cæterum MS. Cod. Palat. *Repellendam* legit. Elegantius, ut putat Gebhardus, quem vide Crepund. l.1.c.11.p.32.

Vaſcula oris anguſti.] Pulcherrimus hic Fabii locus in mentē fuit Lactantio, in aureolo libello de Opificio DEI, c.8. *Aurium foramina vidit eſſe nuda & inobſepta, quod & minus decorum & minus utile fuiſſet; quoniam ſimplicium cavernarum anguſtias prætervolare vox poſſet & ſpargi, niſi exceptam per cavos ſinus, & retentam foramina ipſa combiberent, illis ſimilia vaſculis, quibus impoſitis ſolent anguſti oris vaſa compleri.* Ita hunc locum emendavit Jan. Guilielmus, in Menæchm. Quæſt. cap.3. pag.407.

Humoris copiam reſpuunt.] MS. Palat. *Reſpumant* habuerat; quod eſſet cum ſpuma & bullis reſpuere. Jan. Gebhard. Crepund. li.1.c 11. p.33.

Majora intellectu velut parum aptos ad percipiendum animos non ſubibunt.] Jan. Gebhardus Crepund. lib.1. cap.11. p.33. ex duobus Palat. MS. & Edit. Aldina ſenſum ita reſtituit: *Nam majora intellectu velut parum apertos ad percipiendum animos ſubibunt.* In ſimili tranſlatione eſt locus infra l. 2. c. 5. *Sic audientibus ſecuritas aberit, nec quæ dicentur, perfluent aures.* MSS. duo: *ſuperfluent. Apertos* vero *animos* cò retulit Fabius, quod dixerat, *Vaſcula anguſtioris.* Ergo, *aperti animi*, ætate dilatati & capaciores. Sic Medicis *vulnus aperire*, pro diducere, & dilatare ſecando. Tranſlate dixit Tragicus, Medea: Καθαρὰν ἀνοίξαντες κλῇδα φρενῶν.

Mox vincere velit.] MS. paullo caſtigatius legit: *mox vincere velit.* Nam ad Præceptores de pueris loquitur Quintilianus. Jan. Gebhard. Crepund. lib. 1. cap. 11. pag. 33.

Pudet ſupra modum ſermonis attolli.] Jan. Gebhard. Crepund. lib. 1. c. 11. p. 33. Quicunque ſanus, huic lectioni, & MSS. tenaciſſime adhærebit. Magno enim piaculo ſuum caput obligavit, qui verba illa peſſimo exemplo mutavit ita: *pudet ſupra modum ſermones attollere*: quemadmodum nugaciſſime legitur in Gryphiana Editione, Lugduni impreſſa, Anno 1540. *Modum* autem *ſermonis* Fabius eleganter vocat morem & rationem quotidianam loquendi: opponitque ſemper eloquentiæ. Lib. 2. cap. 4. *Qui nihil ſupra quotidianum ſermonem attollere audeant.* Ibid. cap. 10. *Mos communis ſermonis.* Hinc Curtio *Modus præfecti*: id eſt, tenuitas & mediocritas. lib. 5. *Majores res erant, quam quas præfecti modus caperet.* Sic Propertio *vitæ modus*, tenuitas vitæ, mediocris vitæ conditio. Fabius lib. 2. cap. 1. aliter, qui ita emendandus: *Nos ſuum cuique profeſſionis modum demus.* Sic MS. Palat. teſte Gebhardo.

CAP. III.

Qui hoc imitandi ſtudio petet, ut videatur.] Jan. Gebhardus. Crepund. lib. 1. cap. 1. pag. 2. MS. Palat. *qui hoc imitandi ſtudio patet, ut irrideatur.* Simile quid Plautus Milit. 2. 1. ver.

Is deridiculu'ſt, quaqua incedit, omnibus.

Patere vero eſt obvium & expoſitum eſſe, Curtius lib. 4. *Patere unius inſidiis Regem.* Ea vox reponenda ſtatio in Genethliaco Lucani:

——*Summis*
Cur plus ardua caſibus petatis? Lege, *pateris.*

In Quintiliano tamen pondus ſuum habet vulgata lectio: quam defendit ipſe lib. 8. Procem. *Huc ſtudium adhibendum eſt: hoc exercitatio petet.*

Illud ingeniorum velut præcox genus, non temere unquam pervenit ad frugem.] Sunt nimirum ingenia, illico ſeſe qui dunt, urunt, ut dicitur, mature: & ut ait Pindarus, Olymp. 4. *φύονται καὶ νέοις ἐν ἀνδρέσσι πολιαὶ θαμὰ καὶ παρὰ τὸν ἁλικίας ἐοικότα χρόνον.* Sic de Juliano ſcribit Ammianus Marcellinus, lib. XXV. *Virtute ſenior, quam ætate.* Et de Friderico Ænobarbo, Imperatore prægloriofiſſimæ memoriæ, Guntherus Ligurin. I. ver. 286. *Mente ſenex; ætate puer.* Ubi vide Cl. Ritterſhuſii Notas, pag. 26. Sic de Piſone Silius Italicus lib. VIII. ver. 386.

Ore puer, puerique habitu: ſed corde ſagaci
Æquabat ſenium, atque aſtu ſuperaverat annos.

Sic Inſcriptio Vet. Epitaph. apud Briſſon. lib. VII. de Formul. I. *Proculo L. F. XVI. annos nato, qui nihil cum adoleſcente commune habens ſenes ſapientia anteivit, &c.* Sic Q. Hortenſius cauſſas in foro annos unde viginti natus egit: ut auctor eſt Cicero in Bruto. Anno ætatis duodecimo Juliam aviam mortuam Auguſtus: Patrem Tiberius, nono laudavit: ut refert Tranquillus. Hermogenes, dicendi magiſter acutiſſimus, cum adoleſcens octodecim annorum eſſet, dicendi artem longe pulcherrimam & de Statibus, Idæis, inventione, præcepta ſcripſit. Hunc declamantem Muſonius, Philoſophus graviſſimus, adire non refugit: quemadmodum nec Marcus Imperator. Cælius Rhodigin. lib. 31. cap. 6. Melchior Junius Part. II. Polit. Quæſt. 41. pag. 71, 72. Auguſtinus anno ætatis duodecimo Logica & Rhet. Ariſtotelis legiſſe ſe & intellexiſſe ipſe ſcribit, lib. 4. Virgilius puer, poëticam exercuit. Donatus in ejus vita. Et oppido memorabile eſt, quod de filio ſuo refert, Academiæ Francqueranæ Ocellus, Johannes DRUSIUS, Præfat. ad Lector. in Præterit. lib 10. *Filium* (inquit) *amiſi, quem unicum ac proinde chariſſimum habebam; in quo ſpes omnis rerum mearum ſita erat, quo tanquam ſcipione ſenectus mea innitebatur. Qui etiam, ut alia taceam, eos progreſſus fecerat in linguis orientalibus, ut non dico, ſuperiorem, ſed ne parem quidem in Europa ullum habuerit. Qui noverunt, noverunt autem plurimi cum in Anglia, tum in Belgio, ſciunt me verum dicere. Anno quinto ætatis cœpit cum Latinis diſcere literas Ebraicas: quibus poſtea Græcas, Chaldaicas, & Syras adjecit. Anno ſeptimo interpretabatur optime Davidem in ſua Lingua, ſic adeo, ut Iudæus quidam, qui tum Leidæ Arabicam profitebatur, cum admiratione illum audiverit: Biennio poſt legebat Ebræa ſine punctis vocalibus, & quod ipſi Rabbini doctiſſimique Iudæorum hodie ignorant, rationem callebat ex* *arte Grammatica, qua ſingulæ voces rectè punctari deberent. In lingua Latina, quam uſu magis, quam ex præceptis Grammaticis didicerat, tam promptus & expeditus erat quam in vernacula. Anglice garriebat cum Anglis, itaut bene ipſum intelligerent. Anno duodecimo ſcribebat ex tempore tam proſa quam carmine rythmico, ut mos eſt Ebræis. Anno ſeptimo ſupra decimum, cum in Anglia eſſet, oratiunculam habuit Latinam corã Rege Magnæ Britanniæ, tanta animi præſentia, ut omnes admirarentur. Aderant Regi præter Walliæ principem & Archiepiſcopum Cantuarienſem proceres aulici: quorum omnium conſpectus vel virum fortiſſimum facile conſternaſſet. Ingenium ei erat promptum, judicium ſupra ætatem excultum, & maturum, quale fere præcocia ingenia habent, memoria tenax, labor indefeſſus, mores amabiles & grati omnibus; unde ab omnibus amabatur, juxta illud; ut ameris, amabilis eſto. Prætermitto indolem egregiam, qualis eſſe ſolet eorum queis meliore luto finxit præcordia Titan, & raram pietatem. Quicquid audiebat, memoria dignum, notabat in pugillaribus ſuis, quos ad hoc ſemper paratos habebat: inde in codicem referebat, cum domum veniſſet. Reliquit poſt ſe Epiſtolas Ebraicas puro ac eleganti ſtylo, in quo genere feliciſſimus erat: item rythmos* quamplures, & notas breves in proverbia Salomonis. Redegit etiam nomenclatorem Eliæ Levitæ Germani in Ordinem Alphabeticum, additis vocibus Græcis, quæ in prima editione deſiderabantur. Cœperat vertere in Latinum ſermonem ex Ebræo Chronicon templi ſecundi, & Itinerarium Beniamini Hiſpani Tudelenſis Judæi, quod ſi vita ei longior contigiſſet, & ad juſtam ætatem pertingere potuiſſet, dicam præfiſcine (ab ſit verbo invidia) fuiſſet interpres literarum ſacrarum eximius, qualem fortaſſe Orbis Chriſtianus alium nõ habuiſſet Nam præter ea, quæ dixi in us, verſatiſſimus erat in textu ſacro, notaveratque in editiõe quadam vulgata, cui charta inſerta erat, expoſitiones variorum Theologorum tam veterum quam recentium: adhæc ſuppetebant ei à me adjumenta, quæ nemo mortalium alius ipſi ſuppeditare potuiſſet, videlicet Lexicon Theologicum, Onomaſticum ſacrum, Dictionariũ Ebraicũ LXX. Hiero. Aquila, Symmacho Theodotioneque collectum: item Helleniſticum, Chaldaicum, Syriacum Syriacis characteribus deſcriptum, Thalmudicum, Rabbinicum, Arabicum, nec non fragmenta Veterum Interpretum

pretum Græcorum cum ſcholiis, & alia quamplurima ſummo labore à me per totam vitam collecta & annotata. Obiit ex calculo, anno ætatis vigeſimo primo, apud optimum & nunquam ſatis laudatum virum D. Gulielmum Thorne decanum Ciceſtrenſem, qui, quem vivum honeſto ſtipendio ad ſe vocaverat, poſtea mortuum perhonorifice ſepeliri curavit. DEUS largiatur ei præmiū talibus meritis dignum. Hæc hactenus Magnus DRUSIUS, de ſuo divini ac præcociſſimi ingenii filio. Non abſimiliter infra libr. 6. Proœm. Fabius noſter de immaturo filii ſui obitu conqueritur: Ubi inter alia: *Obſervatum fere eſt,* (inquit) *celerius occidere feſtinatam maturitatem, & eſſe neſcio quam, quæ ſpes tantas decerpat, invidiam, ne videlicet ultra, quam homini datum eſt, noſtra provehantur.* Accius tragædiarum ſcriptor apud Agellium, libr. 13. cap. 2. ſic ait: *Quod in pomis eſt, itidem eſſe aiunt in ingeniis, quæ dura & acerba naſcuntur, poſt fiunt mitia atque jucunda. Sed quæ gignuntur ſtatim vieta & mollia, atque in principio ſunt vivida; non matura mox fiunt, ſed putrida. Relinquendum igitur ingeniis, quod dies atque ætas mitificet.* Hoc idem teſtatur Cato apud Plinium libr. 7. *Senilem juventam præmaturæ mortis ſignum,* ad Helium ſcribit. Et Plinius ipſe *magna hominum admonitione* ſcribit, *qui ſpectatiſſime floreant, celerrime marceſcere.* lib. 21. cap. 1. Et Fabius noſter hoc capit. 3. *Non ſubeſt vera vis, nec penitus immiſſis radicibus nititur, ut quæ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemina, celerius ſe effundunt; & imitatæ ſpicas herbulæ, inanibus ariſtis ante meſſem flaveſcunt. Placent hæc annis comparata: deinde ſtat profectus.* Sic ſapiens Romanus, Seneca elegantiſſime: *Ut vinum, quod in dolio placuit, non fert ætatem: quod eſt durum atque aſperum recens, poſtea placet: ita adoleſcentia durior matureſcit, & ad frugem pervenit.* Videatur Melchior Junius Part. 2. Polit. Quæſt. pag. 71, 72, 73. Michael Piccartus, Obſervat. Hiſtor. Polit. Dec. 12. cap. 5. pag. 373. & ſeqq. Cælius Rhodigin. lib. 10. cap. 20. & lib. 31. cap. 6. Julii Guilielmi Zincgrefii Emblem. Eth. Polit. 63.

Quicquid illud poſſint.] Prior Palat. Cod. & Aldi Editio τὸ *illud* exterminant. Alter vero liber Palat. *illi* ſubiicit: cujus inſtinctu legit Gebhardus: *Et audacia provecti, quicquid illico poſſunt, ſtatim oſtendunt.*

Imitatæ ſpicas herbulæ inanibus ariſtis ante meſſem flaveſcunt.]

ſcunt.] Adſpiravit ad eandem elegantiam Pater Declam. 12. *Calidi ſpiravere venti, maturitatem præcepit æſtus: etiam ſicubi forte jejunæ herbæ ſolum vicerant, vanis tantum ariſtis ſpem feſellerunt & inanes culmos triſtis agricola jactavit ventis nihil relicturis.* Et Declamat. 6. *Ipſe profectus eſt, ſolo comitatus animo, nec ſe putavit ire ſine precio, quamvis ad piratas ferret inanes manus.* Videantur Jani Gebhardi Animadverſ. ad Sexti Aurelii Propertii lib. 4. Eleg. 5. v. 47. pag. 292. 293.

Quoſdam continet metus, quoſdam debilitat, alios continuatio extundit.] Agit Fabius de diverſitate ingeniorum in pueris, quorum aliqui calcaribus urgeri, aliqui frenis revocari volunt, quod de Ephoro & Theopompo Magiſter Iſocrates pronuntiavit; quidam pavoris ſervili obſequio in officio continentur, quidam animum deiiciunt: *Extundit* autem habet Lugdunenſe exemplar, eo ſenſu: *in quibuſdam nihil accedere profectus videas, niſi continuo multum ac ſæpe legendi uſu, cum alii ſolo impetu; & quod dicitur, prima coitione, id omne conficiant: illud in hebete ac ſtupido ingenio, hoc in induſtrio & ſagace exiſtit.* Colonienſis Editio legit: *continuatio contundit.* h. e. *obruit, atque prægravat, velut fatiſcentia ingenia.* Doctiſſimus Hadrianus Junius, Animadverſ. lib. 4. cap. 26. pag. 427. in manuſcripto exemplari ſcriptum invenit: *retundit*, id eſt, *abſterret.* Vnde haud abſurde legi autumat, *comminatio extundit*, facili lapſu in illa perpetua crate literarum eodem ductu cadentium, ut ſit iſta ſententia Fabii: *Quidam alacrius ſtudia capeſſunt, non ſponte, ſed quaſi minis ad id adacti, quum alii ſuapte impetu ad id ferantur:* præſertim quum de animorum diverſitate loquatur auctor, non de ſtudiis: alioqui prima ex omnibus lectio integrior fuerit.

Danda eſt tamen omnibus aliqua remiſſio.] Notum enim eſt illud Sulmonenſis Vatis: Epiſt. 4. Phædr. 89. 90. 91. 92.

Quod caret alterna requie, durabile non eſt:
Hæc reparat vires, feſſaque membra levat.
Arcus, & arma tua tibi ſunt imitanda Diana:
Si nunquam ceſſes tendere, mollis erit.

Seneca Epiſt. 15. ad Lucilium: *Nec ego te jubeo ſemper imminere libro, aut pugillaribus. Dandum eſt aliquod intervallum animo,* *ita tamen ut non reſolvatur, ſed ut remittatur.* Vbi ſapiens ille Romanus ante oculos habuit, atque in memoria dictum veterum ſapientum :

Ῥήγνυσθαι σοφίης τόξον ἀνιέμενον :

Studiorum & ſapientiæ rumpi arcum, ſi relaxetur. Diuus Nazianzenus : *Inambulabam ego ſolus, vergente in occaſum ſole. Locus porro in quo ſpatiabar, maris ripa erat. Soleo enim fere hujuſmodi oblectamentis labores diſſolvere ac relaxare: quandoquidem nec perpetuam contentionem nervus ferre poteſt, ſed laxari nonnunquam arcus cornua oportet, ſiquidem rurſus intendendus ſit, ac non ſagittario inutilis, tum futurus, cum eo utendum erit.* Et omnium elegantiſſime Phædrus. Fab. LIII.

Cito rumpes arcum, ſemper ſi tenſum habueris.
At ſi laxaris, cum voles, erit utilis :
Sic luſus animo debet aliquando dari,
Ad cogitandum melior ut redeat tibi.

Quare Amaſidis in Ægypto Regis prædicatur ab Herodoto in Euterp. ſapientia; qui cum primam diei partem in graviſſimis negotiis conficiendis poſuiſſet, pomeridianis deinde horis ad omnem animi remiſſionem ſolebat deſcendere. Cumque illam Regis magnanimi conſuetudinem viri Principes haud obſcuro convitio peterent, tantum non ea Romani vatis, Ep. Phædr. objiciebat; *Arcus, & arma, &c.* Comparationem aliam arcus cum animo humano facit Mimus apud Senecam relatus : *Arcum intenſio frangit, animum remiſſio* : ubi intelligenda eſt nimia animi remiſſio & ignavia. Nam, ut prudenter ſubiicit Fabius noſter ; *Modus ſit remiſſionibus, ne aut odium ſtudiorum faciant negatæ, aut otii conſuetudinem nimiæ.* Vide Eraſmum in Proverbio : *Arcus tenſus rumpitur.* Chil. IV. cent. V. adag. 77. Ludovici Chreſollii, Vacat. Autumn. lib. 1. c. 1. Melchioris Junii Orat. part. 1. p. 388. de ludis & recreationibus adoleſcentũ, & Part. II. Orat. I. de illuſtriũ ac generoſorum recreationibus, p. 1. Plutarchi libellum περὶ παίδων ἀγωγῆς. Julii Guilielmi Zincgrefii, Emblem. Ethico-Polit. LXIX. & LXXIII.

Cædi vero diſcentes.] Probat Fabius, non eſſe cædendos pueros, cum quibus verbis, non verberibus agendum ſit. Eſſe contra cædendos, ac caſtigandos pueros, docent nos ſacræ literæ Prov. Salom. cap. 13. v. 24. *Qui cohibet virgam*

ſuam,

ſuum, odit filium ſuum: qui autem amat eum, tempeſtive procurat eruditionem ei. Et cap. 22. v. 15. *Stultitiam alligatam animo pueri, eam virga eruditionis amovebit procul ab ipſo.* Et 23. v. 13, 14. *Ne ſubtrahas à puero caſtigationem; cum percuſſeris eum virga, non morietur: Tu virga percutito eum; & animam ejus à ſepulcro eripies:* Et Syrac. c. 30. v. 1. *Æque opus eſt liberis caſtigatione, atque potu ciboque.* Paulus Eph. 6. v. 4. *Et vos Patres, ne provocetis ad iram liberos veſtros, ſed enutrite eos in eruditione, & monitis Domini.* Cic. lib. 1. Offic. *Qui adoleſcentum peccatis ignoſci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non eſt impedimento bonis ſtudiis. At hi ſapienter faciunt, qui adoleſcentes maxime caſtigant, ut quibus virtutibus omnem vitam tueri poſſint, eas in ætate maturima velint comparare.* Plinius ſcitiſſime. *Vt enim veſtes rarò quæ induuntur, prope à tineis eroduntur: ita pueri quoque qui nimis indulgenter tractantur, ſæpenumero & animi & corporis viribus corrumpuntur: idem his quod Simiarum catulis accidere ſolet, qui nimio complexu à ſuis necantur.* Qui ergo Præceptores, & Parentes liberis parcunt, & ad vitia eorum connivent, illi perdunt eos, neque animam à ſepulchro eripiunt: qui autem caſtigant, illi ſalutem eis præbent. Nec refert, ſi plagis non emendentur. Modo præceptores & parentes ſuum fecerint officium. Etiam balneator mercedem ſuam recipit ab Æthiope, balneum ingreſſo, etſi albus non fiat Æthiops. Hac in re tamē moderatio & ratio adhibenda eſt. Nam, ut pulcherrime ait Fabius noſter inſ. lib. 12. c. 10. *Tutiſſima fere per medium via: quia utriuſque ultimum, vitium eſt.* Cavebit igitur prudens Pædagogus; *ne acerbe nimis pueris ſuis caſtigationibus inſtando, ſtudia, qui amare nondum poſſunt, oderint, & amaritudinem ſemel perceptam, etiam ultra rudes annos reformident:* ut loquitur ſupra Fabius noſter. c. 1. Vnde non male Orbilius, aſper in cædendo & reprehendendo notatus fuit à Sueton. de Grammaticis Illuſtribus, c. 8. ubi ait, *Fuit Orbilius Pupillus Beneventanus natura acerbæ, non modo in antiſophiſtas, quos omni ſermone laceravit: ſed etiam in diſcipulos, ut Horatius ſignificat PLAGOSVM eum appellans, & Domitius Marſus ſcribens: Si quos Orbilius ferula ſcuticaque cecidit.* Et tale quidē monſtrorum genus mihi videtur jure Fabius notare. Orbilios videlicet ejuſmodi plagoſos, quales hodie non paucos reperias, qui quaſi in Laconum διαμαςιγυδοι Dianæ Orthiæ merentes, non niſi diſcipulos *plagipatidas* formant: ut ait Decima illa Muſa, Cap. III. I.v.11.12. Videatur Seneca de Providentia: pag. 710. Edit. Lipſii. Melch. Jun. Part. II. Quæſt. Poſit. 46. pag. 95. Ludovici Lavateri Comment. in Proverb. Salom. pag. 132 cap. 23. Fabius infra lib. 11. cap. 2 & cap. 4.

Quia deforme eſt, & ſervile.] MS. *quod deforme eſt & ſervile*; Sic infra lib. 3. cap. 1. *quia nemo non didiciſſe mavult, quam diſcere.* MS. pro *quia*, *quod*, legit. Gebhard. Crepund. lib. I. cap. VI. pag. 17. Porro, *injuria*, ſine ſenſu eſt: lege ex MS. *injuriæ*.

Si cui tam eſt mens illiberalis, ut objurgatione non corrigatur; is etiam ad plagas, ut peſſima quæque mancipia, durabitur.] Huc pertinet locus Senecæ, lib. 1. de Clement. c. 16. pag. 240. Edit. Lipſ. *Non eſt unum imperandi genus. Imperat princeps civibus ſuis, Pater liberis, Præceptor diſcentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne peſſimus Pater videbitur, qui aſſiduis plagis liberos, etiam ex leviſſimis cauſſis compeſcet? Vter autem præceptor liberalibus ſtudiis dignior, qui excarnificat diſcipulos, ſi memoria illis non conſtiterit; aut ſi parum agilis in legendo oculus hæſerit: an qui monitionibus & verecundia emendare, ac docere malit? Tribunum centurionemque da ſævum; deſertores faciet, &c.*

CAPUT. IV.

Et libros, qui falſo viderentur inſcripti, tanquam ſubdititios ſummovere familia permiſerint ſibi] Jan. Gebhardus, Crepund. lib. 1. cap. 14. pag. 44. Duplicis MSS. conſenſus, *ſubditos*, legit. Nec me fallit *ſubdititium* æque eſſe ὑποβολιμαῖον. Sed ſuum Quintiliano aſſerendum contendo. *Subdere* verbum ſignatum de illis mulierculis, quæ ſine obſtetricis opera, & ſine doloribus (ut Plaut. loquitur) alienos liberos pariunt. Græci vocant & ὑποβάλλειν, & ὑποτιθέναι. Gloſſar. *Subditus*, ὑποβολιμαῖος. Itē *ſubdititius* ὑποβολιμαῖος, ὑπολογιμαῖος. Itē ὑποτίθημι *ſuppono*. Etiā ὑποβάλλω *ſubiicio*, &c. Illa vero actio ὑποβολὴ dicitur. *Subdere* alias eſt ἐρεθίζειν, ἐποξύνειν. Fabius lib. 1. cap. 2. *Id nobis acriores ad ſtudia faces ſubdidiſſe.* Adi Gebhardum, laudato loco: & (qui prodibit) Indicem noſtrum Lucretiand, in voce *ſubdita*. Fons erroris inde eſt, quod Correctores hic putarunt *ſubditum* eſſe τὸν ἀρχόμενον: in *ſubdititium* ideo interpolarunt.

Exemerint numero.] h. e. eximios fecerint, & extra ingenii aleam poſuerint. Sic apud Græcos Ariſtarchus Grammaticus Homeri verſus cenſoria virgula judicavit, ut alios maxime germanos Homero ſignificaverit, appoſitis aſteriſcis, ſive ſtellulis. Alios autem tanquam ſuppoſititios, & Homero indignos, ſubmoverit familia, idque adſcriptis obelis, h. e. verubus, quæ hodie adhuc in quibuſdam codicibus videre licet. Hoc ſtudium Origines in re Theologica non neglexit, nec ejus æmulator Hieronymus: uti notat Petrus Moſellanus, pag. 17.

Atqui litera I ſibi inſidit.] Ita Editio Lugdunenſis, Anno 1540. edita. Planiſſima eſt lectio membranarum Palat. *A quidem literam I, ſibi inſcindit.* In altero chartaceo libro erat: *Atqui litera I. ſibi incidit.* Et ſic fortaſſe alii plures habent: præclarus ille correctorum manipulus exinde hanc pugnam vulgo pugnavit. Jan. Gebhard. Crepund. lib. 1. cap. 14. pag. 45.

Maiiamque.] Scribe: *Aiiamque.* & vide Adrian. Turneb. adverſar. lib. 19. cap 12. pag. 648.

Ex ſcamno fiat ſcabellum.] Adeundus Joh. Savaro. ad Sidon. lib 1. epiſt. 3. pag. 23.

B. quoque in locum aliarum dedimus.] Videndus Paulus Merula, ad Ennium, pag. 59.

Ex duello bellum.] De hoc fuſius agam in Indice meo Lucretiano, quem jam confectum brevi producam ad lucida tela diei.

Menerva, leber, Mageſter.] Sic in vetuſto lapide ſcriptum de Duellio priſca ratione: *Rem navebous marid Conſol primus geſſit.* Quod ſumptum eſt à ruſticis, qui ut ait M. Varro, de re Ruſt. lib. 1. cap. 2. & 48. dicebant; *Veham,* pro, *via vellam, & ſpecam,* pro, villa, & ſpica. Adeundus Paulus Merula ad Ennium, pag. 58. Ludovicus Creſollius, Vacat. Autumn. lib. 3. cap. 13. pag. 530.

Pro Diiovi & Veiovi.] Inſcriptiones dedicationum templorum proculdubio ſpectavit Fabius de Jove Victore. Porro veteres *Diiovem* appellarunt, quem Ennius *Lucecium* vocat, apud Agell. lib. V. cap. 12. nimirum qui præſit luci, dieique, & ſit ad juvandum propenſior. Nam & Jovem nocendi ſtudioſum colebant, appellatum *Veiovem,* Auctor. P. Moſellan. pag. 21.

Cicerones, Rufos, &c.] Jan. Gebhardus, Crepund. lib. 1. cap. 14.

cap. 14. pag. 45. Quis hic *Cicerones* intruſerit, neſcio; & profecto deliravit ille nimio prodigus infarctor. Quippe *Cicerones* non ex habitu corporis, ſed a ſtudio ſerendi ciceris: ſicut *Lentulos*, à lentium ſerendarum amore, nomen indeptos eſſe notum. Illud non eſt magnum, quod MSS. & Aldus pro *Planci*, *Plauti* legant; ambos à latitudine pedum ſic appellatos didici πλατύποδας. Feſtus: *Plancæ dicebantur tabulæ planæ, ob quam cauſſam & Planci appellantur, qui ſupra modum pedibus planis ſunt. Plautus* ergo, ſive *Plotus*, ςεγανόπους: cujus pedum convexum (Græci πέδιον vocant) velut tonſa ſeu palmula latius eſt.

Porro quod quiſpiam *Serranos* huc intulit, nimiò acutiori ille homo naſo erat, qui non videre poterat; nullum ſic inde ſenſum patere. Vult Quintilianus, rationem Originis non tantum ex obviis, ut fere ſunt nomina ex habitu imponi ſolita; ſed etiam ubi ſecretior eſt, & abſtruſior nominum cauſſa. Dixit autem, eas procedere vel ex caſu naſcentium; vel poſt ortus dari; vel ſerius; ubi aliquo actu factore traxiſſent perpetuam appellationem. Hæc Gebhardus ad emendationem & explicationem hujus loci.

Syllæ, Burrhi.] Videatur Cœlius Rhodigin. lib. 24. cap. 5. pag. 1114.

Marcipores, Publiporeſque.] Majores noſtri à prænominibus Dominorum ſervos in familia nominabant: unde à *Marco* & *Publio* dicti ſunt. *Marcipores*, & *Publipores*, quaſi pueri, h. e. ſervi *Marci* & *Publii*. Sicut *Quinipor*, nomen ſervile frequens fuit apud antiquos à prænomine Domini. Qua de re conſulendus Philippus Beroaldus, Annotat. in Quintil. pag. 240. in Lamp. Crit. Part. I. Jacob. Spiegelius, Interpret. in Prudent. pag. 192. Edit. Weitzianæ. Gerhardus Voſſius, Inſtitut. Orat. lib. 4. cap. 12. pag. 245. Priſcianus lib. 6. Plinius lib. 33. cap. 1.

Quæ declinationibus non tenentur.] Scribe ex MS. *teneantur*.

CAPUT V.

'Ευφωνία.] Priſcianus *bonam ſonoritatem* interpretatur. Agellius autem jam ſimpliciter *ſonum*, jam *vocabulorum ſonum* vertit.

Quod melius ſonat.] Valerius Probus lib. 13. cap. 20. in hunc modum præcipit: *Si, inquit, aut verſum pangis, aut orationem ſolutam ſtruis, & verba dicenda ſunt, non finitiones illas præ rancidas, & fatuitates Grammaticorum ſpectaveris: ſed aurem tuam interroga, quid quo loco conveniat dicere; quod ſuaſerit, id profecto erit rectiſſimum.*

Barbariſmi fœditas.] Vitium in ſingulis dictionibus contingens *barbariſmus* vocatur. P. Nigidius: *Ruſticus fit ſermo, inquit, ſi aſpires perperam.* Strabo βαρβαρίζειν & βαρβαροφωνεῖν interpretatur κακῶς ἑλληνίζειν. Fronto Cornelius de differentiis: *Barbara loquutio proprie peregrina eſt. Barbariſmus fit etiam in Latini ſermonis elocutione.* Et bene. Lexis enim unum verbum. Lucilius:

Quam lepide lexeis: compoſtæ ut teſſerulæ omnes.

Latini *eloquium*, ſive *elocutionem* interpretantur: ut paſſim ex Grammaticis diſcimus. Videatur Iſidorus Orig. lib. 1. cap. 31. c. 842. Joh. Lud. Strebæus, Remenſis, de Elect. & Colloc. Verb. lib. 1. c. 12. pag. 56. Lud. Creſollius. Vacat. Autumn. lib. 2. pag. 347.

Solœciſmi.] Euſtathius: ὁ μὲν βαρβαρισμὸς ἁμαρτία ἐστὶ προφορᾶς περὶ λέξιν, ἢ τόνοις γινομένη, ὁ δὲ σολοικισμὸς περὶ σύνταξιν ἐννοίας σῶον λόγον αἰτίζων. Aſinius Capito apud Agellium l. 5. c. 20. Epiſtola ad Clodium Tuſcum: *Solœciſmus eſt, inquit, impar & inconveniens compoſitura partium orationis.* Veteres Latini *Striblig inem* appellarunt; Aſinius *imparilitatem* dicere ſolitus. Dicebatur autem *Solœciſmus* omnis inconveniens actio. *Saltandi* apud Lucianum περὶ ὀρχήσεως: Σολοικίζειν δὲ τινὰς ἐν τῇ ὀρχήσει ἐπιδείκνυσθαι ὑπ' ἀμαθίας. Juvenalis Sat. 6.

—— *Solœciſmum liceat feciſſe marito.*

Plutarcho περὶ ἀκροάσεως: σολοικίζειν περὶ τὴν ἀκρόασιν. Lucianus Nigrino nominat περὶ τὰς ἡδονὰς σολοικίζοντας. Plutarchus βίων σολοικισμοὺς. Quicquid etiam eſſet barbarũ, σόλοικον dicebatur. Hipponax: καὶ σολοίκους ἢν λάβωσι περνᾶσι. Sed hæc obiter. Videntur Iſidorus, Orig. lib. 1. cap. 32. pag. 842, 843. Andreæ Schotti Tuſcul. Quæſtio. l. 5. p. 64. & ſeqq. Quod autem monet Illuſtriſſimus Scaliger in Auſonio eſſe *ſoliciſmus* legendum, hoc verſu: -- *Jam ſolœciſmus eris.* Vereor certe ne is ſcripſerit: *Iam ciliciſmus eris.*

Ne quem tam lubrica obſervatio fallat.] Elegantius MSS. Cod. *Ne qua tam lubrica obſervatio fallat. Fallere* eſt λανθάvſũ hic elegantia priſca ad Romana. Fab. lib. 8. cap. 2. *Fallunt etiam verba vel regionibus quibuſdam magis familiaria.* Excidit l. 9. c. 2. *Quid enim minus figuratum, quam vera libertas? ſed frequenter ſub hac facie latet adulatio.* Lege: *fallit adulatio.* Id. l. 6. c. 4. *Nam eſt res animi jacentis & mollis ſupra modum frontis, fallitque plerumq; quod probitas vocatur, quæ eſt imbecillitas.* Ovid. l. 8. Metam. ---*Spatii diſcrimina fallunt.* Papin. Statius, lib. 2. Theb. v. 464.

——Sic primus ſanguinis auctor,
Inceſtique patrum thalami, nec fallit origo.

Idem Fabius lib. 9. c. 10. *Longius fortaſſe progredior, fallente tranſitu.* Gebhard. Crepund. li. 1. cap. 14.

Quid hic promiſſor tanti operis dignum?] Alluſit ad illud Horatii, De arte Poet. v. 138, 139.

Quid dignum tanto feret hic promiſſor hiatu?
Parturiunt montes, naſcetur ridiculus mus.

Phædrus Fab. 79.

Mons parturibat gemitus immanes ciens,
Eratque in terris maxima expectatio,
Quid ille pareret: at ille murem peperit.
*** Hoc ſcriptum eſt tibi,*
Qui magna cum minaris, extricas nihil.

Ubi videatur Ritterſhuſii Comment. p. 146. Eleganter autem omittitur verbũ ad exprimendum ἦθος taliũ oboncatorum. *Promiſſor* vero eſt, cui dapſilium dictorum theſaurus in lingua tinnitat, à quo tamen re & effectu ramenta plumbea non fias propenſior. Ergo *Promiſſor* μεγαλοῤῥήμων, vel μεγαλόλαλος, ἀποπλανῶν ἀνθρώπους σεμνοῖς λόγοις ἢ κόμποις. Verbum *Promittere* apud Philoſophos, Poetas, qui aures ingentibus præceptis divitant, onerantque, reipſa caſſam nucem non implent ipſi: Unde & Euripidi tales dicuntur πολλῶν γραμμάτων τιμῶν καπνούς. h. e. *multarum literarum colere fumos.* Idem Hippol. v. 952.

Ἤδη νῦν αὔχει καὶ δι᾽ ἀψύχου βορᾶς
Σίτοις καπήλευ᾽ ——— h. e.

Tam gloriare, & eſu inanimatorũ cibis cauponare. Ubi Scholiaſtes: ἐν λόγοις ἐμπορεύονται καθάπερ οἱ λεγόμενοι λογέμποροι καὶ οὐ κατὰ φύσιν φιλοσοφοῦντες, ἀλλ᾽ οἱ τοὺς λόγους καπηλεύοντες. Sic ſupra Procœmio: Ubi eloquentiſſime in palliata illa mendicabula ubique obambulantia, & virtutem

tem philoſopha ſententia, ignava opera venditantia invehitur Fabius: *Nomen ſibi*, inquiens, *inſolentiſſimum arrogarunt: ut ſoli ſapientiæ ſtudioſi vocarentur: quod neque ſummi Imperatores, neque in conſiliis rerum maximarum, ac totius adminiſtratione Reipubl. præclariſſime verſati, ſibi unquam vindicare ſunt auſi. Facere enim optima quam promittere maluerunt.* Ibidem cap. 4. de Grammatica: *Plus habet in receſſu, quam in fronte promittit.* lib. 1. cap. 9. *Finitæ quidem ſunt partes duæ, quas hæc profeſſio pollicetur.* Lib. 2. cap. 5. *Id profeſſionis ejus atque promiſſi, qui ſe magiſtrum eloquentiæ pollicetur, maxime proprium eſt.* Libr. 4. *Sæpe ſimplici atque illaboratæ ſimilis, nec verbis vultuque nimia promittens.* Petronius Arbiter de Eumolpo Poeta: *Senex canus, exercitati vultus, & qui videretur neſcio quid magnum promittere.* Cicero Tuſcul. 5. cap. 7. *Cave enim putes ullam in philoſophia vocem emiſſam clariorem, ullamve eſſe philoſophiæ promiſſum uberius aut majus.* Gebhard. Crepund. lib. 1. cap. 14. pagin. 46.

Ferrum quo Rotæ vinciuntur, dici ſolet canthus.] Utitur hoc vocabulo tamquam recepto Perſius, Sat. 5. v. 71.

Nam quamvis prope te, quamvis temone ſub uno
Vertentem ſeſe, fruſtra ſectabere canthum,
Cum rota poſterior curras, & in axe ſecundo.

Ea voce pro rota ante Perſium nemo uſus. Ideo notatus hic locus Fabio, qui non agnoſcit hanc vocem pro Græca. Videatur eruditiſſimus Iſaacus Caſaubonus ad hunc Perſii locum, pag. 403, 404.

Sicut Catullus.] Quod expreſſit in Epigrammate quodam de Æmilio hoc verſu:

Gingivas vero Ploxeni habet veteris.

Exponit partim inciſionem capſarum, partim etiam capſam ipſam. *Petr. Moſellan.* pag. 26.

Nam Maſtrugam, quod ſardum eſt, illudens Cicero ex induſtria dixit.] Domitius Calderinus l. 3. Obſervat. in Lamp. Crit. Part. I. pag. 316, 317. Incidi nuper in quaſdam Laurentii Commentariunculas, quas in Fabium compoſuit, in quibus cum alia deſideravi, tum teſtium, quos citat, aliquando fidem, atque adeo, ut unum ſubjiciamus, ubi Fabius de verbis peregrinis ita ſcribit: *Nam Maſtrugã, &c.* Laurentius locum indicans, ubi id Cicero dixerit, hæc addit; *Cicero pro Scauro; quem purpura regalis non commovit,* *cum Sardorum Maſtruga mutavit.* Equidem *Scauri cauſſam* actam fuiſſe apud Ciceronem, legi apud Valerium Maximum & Pedianum. *Orationem* vero à Cicerone pro illo habitam, unde ſe hæc accipere Laurentius profitetur, legi nuſquam, neque exſtare arbitror; vereorque, ne Grammaticum aliquem ignobilem ſecutus hæc verba recitaverit potius, quam legerit uſquam apud Ciceronem. Atque (ut dicam quod ſentio) Quintilianus verba Ciceronis mihi indicare videtur, quæ ſunt in Oratione de provinciis Conſularibus hæc: *Quod eſt primum diſſimile: Res Sardinia cum Maſtrugatis latrunculis, prætore una cohorte auxiliaria geſta, & bellum cum maximis Syriæ gentibus tyrannis conſulari imperio exercituque confectum.* Maſtruca autem quid ſit, in ſecundo diſputavimus. Hæc Domitius.

Adjiciat litteram.] Quoniam Poetæ aliquoties nolint, velint, neceſſitate cogente, id genus vitia in verſibus ex induſtria committunt, quod alias verba forſan in arctam metri legem non coirent. Sic Virgilius *Relligione* dixit appoſita L. littera, neceſſitate ductus. Sic alibi Virgilius:

Teſtor chara Deos, & te germana, tuumq;
Dulce caput, magicas in vitam accingier artes.

Et id genus infinita apud Poetas.

Tinca Placentinus.] Meminit hujus Tincæ Placentini Cicero in Catalogo Clarorum Oratorum, ubi facetiſſimum hominem dicit fuiſſe, ut qui cum præcone Granio dicacitate ſolitus fuerit certare.

Pergula.] Locus eſt columnis ſuſtentatus ante ædes, vel omnibus, vel pluribus lateribus liberæ auræ expoſitus, in quo deambulare veteres ſolebant, h.e. pergere, unde & nomen factum. Utitur eo Plinius lib. 38.

Metieo, ſuffecieo.] Moſellanus conjecturis aſſequitur, apud veteres *Mætius* in prima ſyllaba ſcribi ſolitum per *æ* diphthongum; & *ſuffæcius* itidem per *æ* in ſecunda. Itaque hac ratione in dativo dicendum fuiſſet Ennio: *Mætio, ſuffæcio.* Sed quoniam in verſum Heroicum ſyllaba inter duas longas poſita non ingreditur, coactus eſt Ennius & mutationem literarum, & tranſmutationem facere: Nam *æ* mutavit, poſuitque E. Et *E* quod ex diphthongo reliquum erat, tranſtulit in penultimum locum.

Canopitarum.] *Canobos*, autore Strabone lib. 17. ſolebat ſcribi. At Plinius *Canopium* vocat. Eſt autem civitas centum

tum viginti ſtadiis ab Alexandria diſtans, ſortita nomen à *Canopo* quodam, qui illic ſit mortuus: cives *Canopitæ* dictæ ſunt: ut notat Moſellanus.

Tharſomenum.] Moſellanus *Thraſimenum* legendum opinatur, ut ſit & literæ V mutatio in I, & adſit quoq; tranſmutatio, ſive literarum tranſpoſitio: alioqui non eſſet, quod Fabius dicit, exemplum huic loco accommodandum. Porro loci eſt hoc nomen in Umbria, Apuliæ regione, ubi Romani quondam infeliciter pugnarunt.

Siſenna.] Lucius Siſenna doctus vir, & ſtudiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus Reipublicæ, non ſine facetiis, neque laboris multi, nec ſatis verſatus in cauſſis, interjectuſque inter duas ætates Hortenſii, & Sulpitii, nec majorem conſequi poterat, & minori neceſſum erat cedere: hujus omnis facultas ex hiſtoria ejus perſpici poteſt. Hæc Cicero in Bruto. Porro hanc hiſtoriam cum alii, tum maxime citant Agellius & Priſcianus.

Aſſentio.] Marcus Varro libr. 8 de lingua Latina ſic ait: *Sentior nemo dicit, & id per ſe nihil eſt, aſſentior tamen fere omnes dicunt. Siſenna unus aſſentio in ſenatu dicebat, & eum poſteà multi ſecuti, neq; tamen vincere conſuetudinem potuerunt.*

Analogiam.] Analogia eſt ſimilis ſimilium declinatio, quam quidam Latine *proportionem* vocant; qua probatur, ut quemadmodum dicimus, *ſentio, diſſentio, conſentio*, ita quoq; ſimile compoſitum *aſſentio* dicamus. Agellius lib. 2. c. 25.

Meſſala.] *Marcus Meſſala minor natu quam nos, nullo modo inops, ſed non nimis ornatus genere verborum, prudens, acutus patronus, in cauſſis cognoſcendis, componendiſque diligens, magni laboris, multæ operæ, multarum cauſſarum.* Cicero in Bruto.

Triumpis.] Angelus Politianus Miſcellan. cap. 19. p. 32, 33. narrat à ſe ſpectatum aureolum numiſma, cui inſculptum fuerit ad hunc modum; TRIVMPI, citra aſpirationem. Inſerebant aſpirationem veteres noſtri pleriſque vocibus verborum firmandis roborandiſque; ut ſonus earum eſſet vividior, vegetiorque; Qua de re nonnihil & Cicero in Oratore perſtringit, ex quo loco Fabius ferme hæc tranſcripſit. Videatur Politianus, citato loco.

Qua de re Catulli nobile Epigramma.] Politianus putat Epigramma citari hoc potiſſimum:

Commoda dicebat, ſi quando commoda vellet
Dicere, & hinſidias Arrius inſidias.

Et tum mirifice ſperabat ſe eſſe loquutum,
Cum quantum poterat, dixerat hinſidias.
Credo ſic mater, ſic liber avunculus ejus,
Sic maternus avus dixerat, atque avia.
Hoc miſſo in Syriam requierunt omnibus aures,
Audebant eadem hæc, leniter, & leviter.
Nec ſibi poſt illa metuebant talia verba,
Cum ſubito affertur nuncius horribilis;
Ionios fluctus, poſtquam illuc Arrius iſſet,
Iam non Ionios eſſe, ſed Hionios.

Qui contextu vel complexu orationis accidere eum confitentur.] Gloſſa fœda heic obſedit, quæ conjectura elui potuiſſet, niſi Atticus ille naſus Criticorum ſternuiſſet. MSS. biga legere jubet miſſo illo pravo gloſſematis ſanguine. *Nam etiam qui Complexu Orationis. Complexus Orationis* eſt contextus. Sic ejuſdem Capitis principio: *Licet enim dicamus aliquid proprium, ſpecioſum, ſublime, nihil tamen horum niſi in complexu loquendi ſerieque contingit.* Sic infra: *Solœciſmi porro vitium non eſt in ſenſu, ſed in complexu.* Gebhard. Crepund. lib 2. cap. 1. pagin. 56.

Quum aliud voce, aliud nutu vel manu demonſtratur. Non abs re eſt, quod NVTVM inter alia poſuit Fabius. Sic enim etiam Euſtathius: *καὶ νεύματι σολοικίζειν τινὲς ἐσκώπτοντο.* Et ingenioſus ille Poeta in Anthol.

καὶ τῇ χειρὶ τὰ λοιπὰ σολοικίζει διανεύων.

Videatur Ludovicus Creſollius Vacat. Autumn. lib. 2. pag. 347, 348. Cælius Rhodigin. lib. 20. cap. 25. pag. 947.

Pollio deprehendit in Livio Patavinitatem. Adi Ptolemæum Flavium, Anconitanum, Conjectan. cap. 45. pag. 972. In Lamp. Crit. part. 1. Et Franciſci Floridi Sabini Lect. ſubciſiu. lib. 1. cap. 2. pag. 10003.

Et mappam, &c.] Domitius Calderinus, Obſervat. lib. 3. pag. 317, 318. DI boni! quam pertinax menda occupavit omnes Fabii Codices, librariorum & interpretum culpa, qui cum non perciperent vetuſtatis morem, neque uſquam cum obſervaſſent, multos in errorem induxerunt. Verba hæc reperies in primo inſtitutionum de Grammatica, ubi Fabius de iis nominibus diſſerit, quæ cum externa & peregrina ſint, in Romanum uſum recepta fuerunt. *Plurima* (inquit) *Gallice valuerunt, ut Rheda ac Petoritum, quorum altero Cicero tamen, altero Horatius utitur,*

& Mappam Cicero quoq; viſitatum nomen Pœni ſibi vindicavit. De *Rheda & Petorito* quid Fabius ſcribat, perſpicuum eſt: ſed quod addidit, *Et Mappam Cicero quoque viſitatum nomen Pœni ſibi vindicavit*; tam hianti compoſitione hæc verba ſtructa ſunt, ut facile declarent, aliquid impedire, quo minus cohæreant ſuo loco. Sed extorqueamus, quem poſſumus, ſenſum, quod *Cicero* ſibi vindicaverit hoc verbum *mappam*; quod nomen eſt uſitatum Pœnorum. Dicant obſecro interpretes, ubi Cicero dixit unquam, *mappam* ſuum eſſe verbum, atq; id ſibi vindicavit: quaſi Horatius, Juvenalis, aliiq; Poëtæ idem non uſurpaverint? ita interpretantur. Sed ne diutius invento noſtro gloriemur, accipite veram Fabii ſcriptionem; & antiquum morem diſcite, de quo in Commentariis Juvenalis, & Martialis diſputavimus, in ludis Circenſibus: *Mappa à Prætore* demitti ſolebat aurigæ victori, veteri inſtituto. Tranquillus in Nerone: *Poſitoque in hortis inter ſervitia, & ſordidam plebem rudimento, univerſorum ſe oculis in circo maximo præbuit, aliquo liberto mittente mappam, unde magiſtratus ſolent.* Juvenalis:

Interea Megaleſiacæ ſpectacula mappæ.

Martialis:

Cretatam prætor quum vellet mittere mappam,
Surripit Hermogenes.

Mappa igitur in Circo uſurpatur. Inde ego contenderim ita apud Fabium legendum: *Et mappam circo quoque viſitatum nomen Pœni ſibi vindicant.* Nam quum referret, quæ peregrina in noſtrum uſum venerint: *Rheda*, inquit, *& petoritum Gallica ſunt: ſed tamen iis utuntur Cicero & Horatius; & mappam Pœni dicunt ſuum eſſe nomen; ſed eo tamen adeo paſſim utimur, ut in Circo quoque & ludis Circenſibus id vulgatum ſit & uſitatum.* Hoc quum noſtri homines ignorarent, ubi *Circo* ſcribendum fuit, *Cicero* ſuppoſuerunt, & ne ſolœciſmus eſſet, ex *vindicant*, *vindicavit*, fecerunt. Sententiæ noſtræ, antiquitatis mos verborum compoſitio, ſeries ſenſus, denique vetuſtiſſimus Fabii codex, conſtantiſſime adſtipulatur. Hactenus Domit. Cald.

Nunc recentiores inſtituerunt.] Gebhardus mavult: *inſtiterunt.* Ut & infra lib. 3. cap. 2. *Nec video quare curam dicendi putent quidam inde cœpiſſe, quod ii qui in diſcrimen aliquod vocabantur, accuratius loqui defendendi ſui gratia inſtituerunt.* Lege: *inſtiterunt.*

Solitaurilia,] Joh. Brodæus, Miſcellan. lib. 6. cap. 32. pag. 569. Agamemnon, pleriq; alii apud Homerum, Jovi bovem immolant: nemo, quod ſciam, taurum. Id vero, ac fortuito canat Poeta: at huic Deo, Troiano ſeculo ſacra facere hujuſmodi hoſtia piaculum eſſet, haud facile conjicere poſſum. Græcos enim Jovi aliquando taurum mactaſſe, vel unus in quadam ad Libanium Epiſtola Julianus palam teſtatur: καὶ ἔθυσα τῷ Διὶ βασιλικῶς ταῦρον λευκόν. Perſas Xenoph. in Cyri Pæd. πρῶτον μὲν ἤγοντο τῷ Διὶ ταῦροι πάγκαλοι εἰς τέτταρας. Tractat hæc lib. Saturn. 3. cap. 10. Macrobius, ubi ex hoc Virgiliano Carmine:

Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo;

Sententiam ſuam parum ſtabilit: quod nos ex hoc Homerico Iliad. λ. ταῦρον δ' Ἀλφειῷ, ταῦρον δὲ Ποσειδάωνι, deſumptum arbitramur. Falluntur autem, qui *Solitaurilia* Græcorum τριττὺν fuiſſe putant. Illa enim ex *ſue, ove,* & *tauro.* Tacit. lib. 5. *Cum hic more Romano ſue, ove taurilia daret.* Livius: *Inſtructum exercitum omnem ſue, ove, taurilibus luſtravit.* Quintilianus: *Num Solitaurilia tam perſuaſum eſt eſſe ex ſue, ove, & tauro.* Aut *verre, tauro, ariete, & hirco:* atque apud Athenienſes, ex *ſue, ariete, & hirco* tantum: ut docet Ariſtophanis Commentator. Neq; tamen illud ſacrificii genus, è Græco ritu ad Romanos emanaſſe negaverim. Hom. Od. λ. ῥέξας ἱερὰ καλὰ Ποσειδάωνι ἄνακτι, ἀρνειὸν, ταῦρόν τε, συῶν τ' ἐπιβήτορα κάπρον. Conſule Euſtathium, & Diodor. Sicul. lib. 8. Sunt porro, qui apud Tacitum, *ſolitaurilia*; & è contrario apud Livium, *ſolitaurilibus, aut ſuovetaurilibus:* ac Quintilianum *ſuovetaurilia* ſcribere malint. Hæc Brodæus.

Biclinium: Epitogium.] Domitius Calderinus Obſervat. lib. 3 p. 316. In Fabii Quintiliani Codicibus librariorum error propagatus eſt compluribus locis: quædam certe apud hunc ſcriptorem non ſatis explicata obſervavimus. Ut illud, cum de diverſa nominum compoſitione moneret: *Componuntur* (inquit) *aut ex noſtro & peregrino: ut biclinium: cōtra, ut Epitogium & Anticato.* Unde ſatis diſcimus, dictiones ita componi, ut priorem partem aliquando occupent noſtra, poſteriorem peregrina: veluti *in biclinio:* in quo nomine *bis* noſtrum eſt; *clinium,* Græcum: unde *biclinium* deductum eſt. Aliquando vero priora ſunt peregrina: ut in *Epitogio, & Anticatone.* Nam *Epitogium* genus veſtis, quod togæ ſuperinducebatur, ex ἐπὶ præpoſitione Græca; & *toga* formatum eſt: ut *Anticato* Cæſaris in Catonem: ex ἀντὶ, & *Cato*. Mendoſe vero in pleriſque Codicibus, *Opitergium*, pro *Epitogium*: quod oppidi nomen quidem eſt, & inde *Opitergini* montes appellati: ſed talem non habent compoſitionem, qualem hoc loco præcipit Fabius, imo nullam. *Epitogium* ſane legendum affirmaverim, quod & compoſitionis ratio ſuadet, & nuper legi vetuſtiſſimo ac certiſſimæ fidei Quintiliani libro. Hactenus Domitius.

Jam ne balare quidem, aut hinnire fortiter diceremus.] Janus Gebhardus, Crepund. lib. 2. cap. 2. Certa & evidens eſt emendatio membranarum Palatin. *Jam ne balare quidē, aut forte hinnire diceremus*! Nam quid illud *Fortiter* hic agat, comminiſci non poſſum, niſi quis *Fortiter* dicere putaret eſſe intrepide ſine metu affectationis vocabuli durioris inſolentioriſve. Cæterum quod Aldus pro *Balare*, *Ballare* excudit, vitioſum eſt. Ego ſemper unica liquida apud antiquos ſcriptum reperio. Soſipater Inſtit. libr. 1. Ὀνοματοποιΐα *eſt dictio ad imitandum ſonum vocis conficta, ut cum dicimus; Hinnire equos, balare oves, ſtridere valvas, & cætera his ſimilia*. Gloſſarium optimum: βληχμὸς *Balatus*. Sic Lucretius, Virgilius, Ovidius, aliique. Vide plura apud Gebhardum.

CAPUT. VI.

Fervit aqua, & fervet.] Differentia notabilis, paucis tamen uſu notata: *fervit* eſſe, quod nunc æſtuat; *fervet*, quod diu tenet fervorem. Qua de re conſulendus Clariſſimus Gaſp. Barthius, Adverſar. lib. 58. cap. 9. pag. 2645.

Pepigi] Vult Fabius, non eſſe à *pango*, *pangis*: ſed à *paga*, *pagis*. Cicero ad Herennium hoc verbo uſus eſt, quod Quintilianus exoleviſſe dicit: *Rem*, inquit, *ubi pagunt*. Adi ſodes Jac. Spiegelii interpretat. ad Prudent. pag. 194. Edit. Weitzianæ. Hadria. Turneb. Adverſar. lib. 29. cap. 15. pag. 1013.

Analogia demiſſa cælo.] Cœlo venire, & demitti dicuntur perfecta quæque, & quorum opus aut inventio major humana dici vult. Juvenalis.

——*cælo deſcendit* γνῶθι σεαυτόν.

Mnilius de Cæſare lib. 4.

Ille etiam cælo genitus, cæloque receptus.

Sidonius Apoll. lib. 6. Epiſt. 10. *Per quem ſi me ſtylo ſuæ dignationis impertias, mihi fraternitatique iſtic ſita pagina tua veluti polo lapſa reputabitur.* Ad quem locum bene multa, eaque venuſtiſſima comportavit Joh. Savaro. pag. 378.

Dii precor hunc juvenem, quem vos, niſi fallor, ab ipſo
Æthere miſiſtis, poſt longa reducite ſecla.

Juſtinus libr. 5. Alcibiade, *In hunc oculos civitas univerſa, in hunc ſuſpenſa ora convertit, hunc quaſi de cœlo miſſum, & ut ipſam victoriam contuentur.* Ammian. Marcellin. lib. 22. init. *Quo apud Conſtantinopolim mox comperto effundebatur ætas omnis & ſexus, tamquam demiſſum aliquem viſura de cœlo.*

Horatius eadem ſententia ad Auguſtum.

Serus in cœlum redeas, diuque
Lætus interſis populo Quirini.

Papinius Statius I. Sylu. 1. de ſtatua: ver. 2.

——cœlone peractum
Fluxit opus? ——Vbi vide interpretationes & emendationes Morelli: Bernartii: Gaſpar Barthii Adverſar. libr. 31. cap. 4. pag. 1426. Plautus Perſ. 2, 3, v. 5. 6.

Quod ego non magis ſomniabam, neque opinabar, neque cenſebam,
Eam fore mihi occaſionem: ea nunc quaſi decidit de cœlo.

Tibullus lib. 1. El. 3. v. 89. 90.

Tunc veniam ſubito, nec quiſquam nuntiet ante:
Sed videar cœlo miſſus adeſſe tibi.

Prioris hujus diſtichi partem, (ait M. Antonius Muretus, Variar. Lect. lib. 13. cap. 7. pag. 1105.) Interpretati ſunt alii ex Plutarcho in Rom. Quæſt. Sed ad poſteriorem verſum nemo adhuc, quod ſciam, quicquam notavit, quo is illuſtrior fieret. Sciendum igitur, fuiſſe illud vulgare loquendi genus, ut *cœlo miſſos* dicerent, quos inopinato viderent. Neque mihi hoc credi poſtulo, ſed gravi & erudito ſcriptori Minucio Felici, qui ita ſcribit in Octavio: *In hodiernum, inopinato viſos, cœlo miſſos: ignobiles, & ignotos, terræ filios nominamus.* Tertullian. in Apolog. *Ex conſuetudine humana, qua ignoti vel inopinato apparentes de cœlo ſuperveniſſe dicuntur.* Lactant. lib. 1. cap. 2. Arthemidorus lib. 1. cap. 7. in fine. Plin. lib. 16. cap. ult. Caſſiodor. Epiſt. 40. lib. 2.

Quod is calidum dicere quam caldum malit.] *Caldum*, pro *calidum*, dici, ſatis eſt notum. Varro libr. 3. de Re Ruſt. cap. 2. *Comitiis ædilitiis cum ſole caldo ego & Q. Axius ſenator tribulis ſuffragium tuliſſemus. &c.* Hic *caldarium* videas appellari à Vitruuio balnei partem, ubi ſe calda lavabant: ſicuti à frigida *frigidarium* : & à tepida *tepidarium*. Videatur Franciſci Robortelli Emendat. lib. 2. cap. 5. pag. 67, 68.

Recta eſt hæc via : quis negat ? ſed adjacet & mollior, & magis trita.] Jan. Gebhardus, Crepund. lib. 2. cap. 1. pag. 57. Non hanc ipſe lectionem tentarem, & ſano corpori chirurgicam inicerem manum. Duo tamen Palatini diſceſſionem faciunt, neſcio qua fide: non ſublæſtam tamen clamitarim, & fidiſſimos ſæpe arbitros dedecorarim hic abdicata credulitate. Quid agam? Illi tamen, inquam legunt: *Recta eſt hæc via: quis negat? ſed adjacet & mollior, & magiſtra.* Equidem *Magiſtram viam* λεωφόρον interpretor ἡγεμονευτικήν. *Via magiſtra* dicta à Fabio noſtro, ut à Catullo, *ut lex Poſtumiæ jubet magiſtra.* Et Horatius libr. 2. Satyr. 2. *Culpa potare magiſtra.* Cicerone pro S. Roſcio: *Vita Ruſtica parſimoniæ & diligentiæ magiſtra eſt.* Item Tuſcul. 2. cap. 21. *Intelligit Poeta prudens ferendi doloris conſuetudinem eſſe non contemnendam Magiſtram.*

Via ergo *Magiſtra* erit, quæ omnes ducit docetque ſine erroribus & ambiguitate, ἀπλανεςέραν ϗ ἀδυτέραν. Alii viā *publicam* appellant, quam omnes calcant, & in qua nemo deerrat, aberratque. Sic apud Gregorium: Διὰ τῆς λείας ὁδοῦ φέρων ϗ ἄγαν εὐπόρου βασιλικῆς οὔσης. Sic Plauto *via publica* dicitur Meretrix, quam omnes terunt inambulantque ſine peccato & violatione legum. Curculione.

Nemo ire quemquam publica prohibet via.

Alii dudum notarunt, λεωφόρον publicam talem mulierem vocari. Et ut hæc via eſt, ἄμικτος: Ita nuptam, *ſeptum fundum* vocat, hic viam ἄμικτον ſeu πεφραγμένην. Vide etiam infra Notas, ad lib. 2. cap. 3. & 13. & lib. 9. cap. 2.

Claſſis à calando.] Hac de re bene multa notavi in Indice meo Lucretiano: & Juſtus Zinzerlingus Critic. Juuenil. Promulſ. cap. 29. pag. 93. Joh. Iſacius Pontanus ad

Macrob.Saturn.lib.1.cap.15.pa.598.Lactantius ad Papin. Stat.Thebaid lib.3.pag.623.Iſidorus lib.91.cap.1.

Ludus, quia longiſſime ſit ab uſu.] Joh. Paſſeratius in Propert. Prælect.pag.384. mavult; *luſus*: quem vide, ſi tanti eſt.

Verba à vetuſtate repetita, &c. Audi hac de re ſollertiſſimos Philologos: Et quidem Fabium ipſum infra lib.8. cap.3. Agellium lib.11.cap.7. Andream Schottum, in Senecæ lib.4 Controverſ.25. pag.181. Ludovicum Creſollium, Vacat. Autumn. libr.3.pag.576. & ſeqq. Joh. Savaronis Commentar.ad Sidon. lib.1. Epiſt. 1. pagin. 3. Et libr.4. Epiſt.4.pag.130. Joh. Ludovici Strebæi, Remenſis, De Elect. & Orat. Colloc.verb.lib.1.cap.11. pag. 54. & ſeqq. Davidis Parei, Avi mei meritiſſimi, Exercitat. Philoſoph.lib 1. Exercit. 1. pag.1.& ſeqq. Gerardi Voſſii Orat.Inſtitut.lib 4.cap.1.& ſeqq. ubi copioſiſſime de *Elegantia* Latini ſermonis agit. M. Caſparis Brülovii, Profeſſoris Argentinenſis Præfationem, Theſauro Ciceroniano, Antonii Schori, præfixam. Friderici Taubmanni Diſſertationem de lingua Latina. Joh. Savaron. ad Sidon.Apollin.lib.8 Epiſt.16 pag.530. Fungus eſſem, ſi tot inter olores equidem heic anſer ſtreperem.

Orationis ſumma virtus eſt perſpicuitas.] Eleganter Suadæ Medulla Lipſius, Epiſtol. Inſtit.cap.8.pag 1067. *Semel hoc imbibe: Summum in ſermone vitium eſſe, non ſolum capi, ſed etiam ægre capi. In quo peccant quidam Natura; qui ipſi obſcuri & reconditi alia efferunt: Plures ſtudio, qui nihil doctum aut laudabile putant, niſi reconditum, & quod fugiat vulgares mentes. Stulti! quia male ingenioſus ille, ad quem capiendum opus eſt ingenio, præſertim in Epiſtola, quæ arbitrum aut interpretem non quærit. Clare ergo ſcribito, ſi potes, & breviter. Sed ita, ut hoc laudis eſſe ſcias, illud neceſſitatis. Clarus autem ſermo erit, præcepto triplici: ſi verba in eo propria, ſi uſitata, ſi collocata.* Sic Favorinus Philoſophus craſſe nimis & obſcure loquentem reprehendit, apud Agellium lib. 1.cap.10. *Tu perinde quaſi cum matre Evandri nunc loquare, ſermone abhinc multis annis jam deſito uteris, quod ſcire atque intelligere neminem vis, quæ dicas. Nonne, homo inepte, ut quod vis abunde conſequaris, taceres? Vive ergo moribus præteritis: loquere verbis præſentibus.*

CAPUT. VII.

Abſtemius ex abſtinentia temeti compoſita vox: Videndus Gaſpar Barthius Adverſar. lib. 3. cap. 3. pag. 108. Lexicon Philologicum Martinii.

Quod manifeſtum eſt etiam ex columna roſtrata, quæ eſt C. Duilio in foro poſita.] Juſtus Lipſius Antiquar. Lection. libr. 2. cap. 14. pag. 126. 127. Quod genus antiquæ ſcripturæ vel ſexcentis locis in Plauto occurrit, ut poſt vocalem in fine dictionis D. additum reperiatur: ut *Med*, *Ted*, *Sid*, *Meritod*: & ſimilia; id intelligi haud dubie Quintilianus voluit, cum lib. 1. ſcripſit: *Latinis veteribus D. plurimis in verbis ultima adjecta: quod manifeſtum eſt etiam ex columna roſtrata, quæ eſt Julio in foro poſita.* Sed enim is Quintiliani locus inſigne mendum continet: quod argumentis facile eſt pervincere. Ait genus id ſcripturæ exſtare in columna roſtrata, quæ eſt Julio poſita. Duplex vanitas. Nam nec poſita umquam roſtrata, (quæ navalis victoriæ propria eſt,) Julio Cæſari fuit: & ut fuerit, cui ſano probabitur, Cæſarem unum omnium minime, ut ſic dicam, antiquarium, genus illud ſcripturæ jampridem deſitæ & oblitæ in columna ſua exprimi voluiſſe? Quid multa? conceptis verbis juſiurandum dabo; Quintilianum ſcripſiſſe: *Quæ eſt Duilio in foro poſita.* Conveniunt omnia præclare. Nam & poſita *C. Duilio*, qui primus Pænos claſſe vicit, columna roſtrata fuit & ea etiamnum Quintiliani ætate exſtitit; & genus illud antiquæ ſcripturæ repræſentavit. Duo priora docet Plinius lib. 34. cap. 5. de Columnis: *Item C. Duilio poſita eſt, qui primus navalem triumphum egit de Pœnis, quæ eſt etiam nunc in foro.* Tertium oſtendit fragmentum antiquiſſimi lapidis in foro Rom. eruti, quem hujus ipſius columnæ partem eſſe, omnes humanitate tincti homines mihi aſſentient.

pugn ANDO
EXEMET. LECIONES
AXIMOSQVE, MACISTRATOS L:
ↃUEM. CASTREIS. EXPOCIONT. MACEL lam
PVCNANDOD. CEPET. ENQUE. EODEM. MAC
EM. NAVEBOS. MARID. CONSOL. PRJMOS. C.
CLASESQUE. NAUALES. PRJMOS. ORNAVET. PA
CUMQUE. EIS. NAUEBOUS. CLASEIS. POENICAS. OMI
SUMAS. COPIAS. CARTAGINIENENSIS. PRÆSENTE
DICTATORED. OL'''''' OM. IN. ALTOD. MARID. PUCN
QUE. NAVE.''''''''T'''' CUM. SOCIEIS. SEPTEM
'''''''' OSQUE TRIRESMOSQVE. NAVEIS. X.
auroM CAPTOM. NUMEI. NUMEI ↂ. ↂ. ↂ. D. clↄ
argen TOM. CAPTOM. PRÆDA. NUMEI.

Ita enim fracta & mutila ſcriptura habet, quam (niſi quod poſtremas aliquot numerorum notas de præda capta omiſi) ita cum cura expreſſi, ut non ipſa Fides poſſit fidelius. Quæ autem minutis literis interpretationis cauſſa adieci, ea ſunt à Polybio & à Zonara, qui Segeſtam à Duilio obſidione liberatam, Macellam Siciliæ oppidum expugnatum tradiderunt. Illud monſtrum verbi, *Exfociont*, quid ſibi velit, Apollo rogandus eſt: niſi cui placet eruditiſſimi Steph. Pighii amici mei conjectura, qui antique pro *Exfugiunt*, ſcriptum judicabat. Quod fractum legitur: OL'''''OM. puto fuiſſe, *ollorom*, id eſt, *illorum*. CLASES, & NVMEI. ſcribuntur unica conſonante, quia, ut Feſtus ait, antiquis geminare conſonantes inſolens fuit. NAVEBOVS. pro *Navibus*, quia V pronunciabant *ou*. Ex quo apud Plautum jocus Menæchmis: *Tu iſtic, inquam: vin' afferri noctuam, Quæ tu, tu, uſque dicat tibi? nam nos jam defeſſi ſumus.* Cætera aliorum ingeniis relinquo. Sed, quod monere me fugit, ad illud Quintiliani exemplum emendandus Sext. Rufus videtur in Regione fori Rom. *Columna Duilii*: non, ut vulgo, *Divi Iuli*. Hactenus Lipſius. Eadem celeberrima Columna paulo correctior conſpicitur in Magno Inſcriptionum Volumine, pag. 404.

In Epiſtolis Auguſti, quas ſua manu ſcripſit.] Quæ per ea tempora in eruditorum manibus adhuc verſabantur. Meminit etiam Suetonius Auguſto, cap. 87. *Quotidiano ſermone quædam frequentius & notabiliter uſurpaſſe eum, literæ ipſius autographæ oſtentant.* Videatur Clariſſimus Janus Rutgerſius, Var. Lect. lib. 2. pag. 148.

Et Suburra.] Videatur Hadrian. Turneb. Adverſar. lib. 20. cap. 35.

CAPUT VIII.

Non tamen in canticum diſſoluta, nec plaſmate (ut nunc à pleriſque fit) effœminata.] Ita recte legitur: vulgo, *pſalmate*. Exterminat Fabius à benedicendi ſtudio *plaſma*: h. e. linguæ effœminationem, mollitiemque. Contra in Oratore commendat in Oratore *virilem, & cum ſuavitate quadam gravem*. Quam infra lib. 2. cap. 3. nominat *liberalem*, & non leviter prædicat his verbis: *Sed ne vox quidem, niſi liberalis, actionem habere optimam poteſt*. Hinc Ennodius Ticinenſis paſtor beatum Epiphanium laudat, in vita ejus: *Vox* (inquit) *ſonora, ſucco virilis elegantiæ condita, non infracta, gradatimque à maſcula ſoliditate depoſita*. Qui videtur obſecutus præcepto Ambroſii, lib. 1. Offic. cap. 23. *Sit vox diſtincta pronunciationis modo & plena ſucci virilis, ut agreſtem & ſubruſticum fugiat ſonum, non ut rythmum affectet ſcenicum*. Unde mollem & delicatam Sophiſtarum pronunciationem notat graviſſimus author Plutarchus πε. ἀκου. *ſed complurium*, inquiens, *ſophiſtarum Orationes atque declamationes, non vocabulis modo ut cortinis velant ſententias*, ἀλλὰ καὶ τὴν φωνὴν ἐμμελείαις τισὶ καὶ μαλακότησι καὶ παρισώσεσι ἐφηδύνοντες ἐκβακχεύουσι καὶ παραφέρουσι τοὺς ἀκροωμένους, κενὴν ἡδονὴν διδόντες &c. *Sed vocem quoque accuratis quibuſdam ſonis ac mollitie, & cantillationibus edulcantes, bacchicum in animis auditorum quiddam concitant, eóſque tranſverſos abripiunt, pro vana, quam adferunt, voluptate, vaniorem etiam gloriolam reportantes*. Hoc proinde Greg. Nazianz. Orat. 3. ait conſueviſſe κομψὰ λαρυγγίζειν, *ſcita & venuſta ſonoro gutture funditare*. Et Clemens Alexandrinus, lib. 1. Stromat. κνήθειν καὶ γαργαλίζειν οὐκ ἀνδρικῶς τὰς ἀκοάς, *aures non ſatis viriliter mulcere & titillare*. Præclarum iſtiuſmodi ſophiſtæ exemplum extat apud Philoſtratum, de vit.

ſophiſt. *Philiſcus* enim orator cum audiente Imperatore Antonino Romæ Orationem inſtituiſſet, cœtui illum hominum illuſtrium, qui paratus ad audiendum acceſſerat, graviter offendit. Nam in prætorium ingreſſus, veſte obſoleta invenuſtus apparuit; καὶ τὴν φωνὴν μιξόθηλυς, καὶ τὴν γλῶτταν ὕπτιος, *effœminata muliebriter voce & lingua ſupinus*. Qua dicendi ratione commotus Imperator; ἐπεστόμιζεν αὐτὸν, *illius os continuo repreſſit*, hominemque exagitavit. Simillimum quoque Lucianus in Rhet. præc. depingit Oratorem mollicellum & effœminatum. Ille, inquit, Αὐτοθαΐδα τὴν κωμικὴν, ἢ Μαλθάκην, ἢ γλυκέραν τινὰ μιμούμενος τῷ σροτυφεῖ τοῦ φθέγματος: *Comicam Thaidem ipſiſſimam vel Malthacen, aut Glyceram tenella voce imitatus*. Hinc vocis mollitudinem, ut minime viro convenientem, acri etiam aceto diluit Perſius, in hæc verba:

> ——*vocem*
> *Eliquat & tenero ſupplantat verba palato.*

Eſt autem *vocem eliquare*, ut Cornutus interpretatur, lenocinio vocis pronunciare & vocem diſſolvere in cantilenam: quibus opponit diſertiſſimus Petrus Chryſologus, ſerm. 62. *ſermones quadrare*: quaſi prius ſit tertiare, & dimidiata verba liquare. Floride Apuleius, & venuſte, ut ſolet, Florid. lib. 2. *Canticum*, inquit, *videtur ore tereti ſemihiantibus in conatu labellis eliquare*. S. Hieronymus Ep. 22. eleganter vocat *adulterium linguæ*: quemadmodum Fabius noſter infra lib. 5. *eloquentiam libidinoſam*, reſupina voluptate titillantem. Ariſtophanes in Nubib. μαλακὴν φυρασάμενος φωνὴν, *molliculam ſubigere vocem*. Syneſius ſermones χλιδῶντας, *delicata mollitie luxuriantes*. Communem eam labem fuiſſe ſui temporis adoleſcentium, notat Seneca libr. 1. Controv. in eoſque reprehenſionis aculeos emittit: *Ad muliebres*, inquiens, *blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum fœminis, & immundiſſimis ſe excolere munditiis; noſtrorum adoleſcentium ſpecimen eſt*. Extenuare vocem ad muliebres blanditias Græci dicunt πλάττειν φωνὴν, quod ne in fœmina quidem tolerandum putat vir graviſſimus Clemens Alexandrinus, libr. 3. Pædagog. ubi mores mulierum ſolutos referens, hæc inter alia: καὶ φωναῖς ταῖς πεπλασμέναις κλαδαρὸν προσβλέπουσι: *voce muliebriter effœminata, ſcintillantibus oculis intuentur*.

Et Plutarchus in vit. reprehenſum fuiſſe Demoſthenem à ſapientibus ait, cum primum animum ad dicendum appulit, quod illius foret ἀγεννὲς τὸ πλάσμα ϗ μαλακόν. Quam ipſam ob cauſam nominatus fuit *Batalus*, βάταλοι enim ſunt apud Græcos, qui delicato illo plaſmate & muliebriter emollito utuntur. Docet id Clemens Alexandrinus, lib. 3. Pædag. οὐκ ἄνδρας, βατάλους δὲ ϗ γύννιδας καλεῖν τούτους χρή, ὧν αἱ φωναὶ τεθρυμμέναι: *non viri, ſed Batali & fœminæ ſunt dicendi, quorum voces ſunt ad effœminationem attenuatæ.* Gregorius Nazianzenus, carm. de vit. vocat λυγίσματα, *delicatas vocis flexiones*, quibus impenſe delectatos ait ſophiſtas. Zonaras Canones Conciliorum exponens, μινυρίσματα, *infractos modorum ſonos, & argutas veluti cantillationes.* Gregorius Nyſſenus, in Eccl. Hom. 2. παρὰ λόγον θρύψιν τῆς φωνῆς, *fractionem vocis minime rationi conſentaneam.* Lucianus ῥητορ. διδασκ. deſcribens hominem effœminatum, γυναικεῖον, inquit, τὸ βλέμμα, μελιχρὸν τὸ φώνημα: *vultu mulieroſum, voce mellitum.* Eandem ipſam vocem magni Viri *fractam* indigitant. Plin. lib. 2. Epiſt. *Pudet referre, quæ quam fracta pronunciatione dicantur, quibus quam teneris clamoribus excipiantur.* Et Fabius noſter lib. 1. cap. 2. *Nolo eum quem inſtituimus, aut fœmineæ vocis exilitate frangi, aut ſeniliter tremere.* Præclare D. Ambroſius, lib. 1. Offic. cap. 19. *Vox ipſa non remiſſa, non fracta, nihil fœmineum ſonans.* Sic etiam Græci τὸ κεκλασμένον in voce repudiant. S. Chryſoſtomus, lib. 6. de ſacerd. muliebrem mollitiem ante oculos ſubiiciens, inter alia memorat φωνῆς διακλάσεις: cui opponit ἀσχημάτιστον φωνὴν, *naturalem vocem & minime figuratam.* Et Homil. 2. de verb. Iſ. πορνικὰ ᾄσματα ϗ κεκλασμένα ᾄδοντες μέλη, *meretricios cantus fractius, & molliter canentes.* Itaque ſemper fuit inter ſapientes creditum, id Cinædorum eſſe proprium & flagitioſorum. Quo ſenſu illa canebat Claudianus in Eutrop.

——verbiſque ſonat plorabile quiddam,
Vltra nequitiam fractis.

Et Juuenalis, Sat. 2. de flagitioſo grege Corybantum:

Hic turpis Cybeles, & fracta voce loquendi
Libertas.——

Eoſdem Lyricorum Princeps Prindarus vocat μαλθακοφώνους. Cornelius Tacitus, Dialog. de Orat. *tenere dicen-*

te: qui cantum iſtiuſmodi molliſſimorum Oratorum graviſſime reprehendit. *Nihil igitur turpius videtur, quam ut Orator tanquam in gynecæo, vocem mollibus blanditiis effœminet, & tenero ſupplantet verba palato: cujus Orantis ille exitus eſt, ut inter viros fœmina, & non è ſchola, ſed è colu & penſo meretricula prodiiſſe videatur*: ait ſcitiſſime Patrum Societatis IESV politiſſimus, Ludovicus Creſollius, Vacat. Autumn. lib. 3. pagin. 476. 477. quem conſule, ſi plura cupis; & Cælium Rhodigin. Lection. Antiq. lib. 9. cap. 4. & 5. pag. 386. 387.

Circa gloſſemata] *Gloſſematicum* quid ſit, copioſe docet Cælius Rhodiginus, Antiqu. Lection. lib. 13. c. 4. pag. 572. 573.

CAPVT IX.

Sententia quoque & Chria. [Vide Senecæ Epiſt. 33. ubi inter alia: *Pueris ſententias ediſcendas damus, & has, quas Græci Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus poteſt; quia plus adhuc non capit certi profectus, &c.* Paulus Leopardus, Emendat. libr. 3. cap. 7. pagin. 49. Quid Chria ſit, nemo, mea ſententia melius tradit, quam Fabius libr. 1. capit. 9. Quod autem ad *Cratetem* refert, id à Plutarcho ad Diogenem auctorem refertur, in libello, ubi docetur, *virtutem diſciplina comprehendi poſſe.* παιδὸς, inquit, ὀψοφαγοῦντος ὁ Διογένης τῷ παιδαγωγῷ κόνδυλον ἔδωκεν. Alii hanc Chriam ſic narrant: Διογένης ἰδὼν παῖδα ἀδηφάγον, τὸν παιδαγωγὸν ἔπαισεν, ἐπειπών, τί γὰρ ταῦτα παιδεύεις; Eraſmus ex Priſciano & Aphthonio ita refert: *Cum puerum conſpiceret indecore ſe gerentem, pædagogum illius baculo percuſſit, dicens: Cur ſic inſtituis?* Verum ut ad Chriam revertamur, dicit Theon. χρεία ἐστὶ σύντομος ἀπόφασις ἢ πρᾶξις ἀναφερομένη μετ' εὐστοχίας εἴς τι ὡρισμένον πρόσωπον, ἢ ἀναλογοῦν προσώπῳ. Aphthonius eam dicit eſſe ἀπομνημόνευμα σύντομον εὐστόχως ἐπί τι πρόσωπον ἀναφερόμενον h. e. *Breve & memorabile dictum concinne ad auctorem aliquem velut ad ſcopum relatum.* Plura de χρείᾳ vide apud Leopardum, libr. III. capit. VII. pagin. 49. & capit. 9. 51. 52. 53. Theonem & Diomedem, Iſaacum Caſaubonum, libro 1. capit. 1. Animadverſ. in Athenæum, Gerardum Voſſium, Inſtitut. Orat. libr. V. pag. 426. Bartholomæum Keckermannum, Syſtem. Rhetor. libr. II. pagin. 242. 249. & ſeqq. Matthæum Dreſſerum Rhetor. lib. I. pag. 60. 61. 369. Et III. pag. 649. Cunradum Dietericum, lib. 1. Rhetor. pag. 155. & innumeros alios.

Milo quem vitulum aſſueverat ferre, taurum ferebat.] Hoc nequiter meretrix inflectit apud Petronium, pagin. 71. *Poſſe taurum tollere, qui vitulum ſuſtulerit.* Adi Franciſci Pithœi Collectanea ad Petron. pag. 152. Edit. Goldaſti.

CAPVT. X.

Orbis ille doctrinæ; quam Græci ἐγκυκλοπαιδείαν *vocant.*] Hoc nomine *artes liberales* comprehenduntur, ſive nexus ille capaciſſimus omnium diſciplinarum, cujus vel exitum vel ingreſſum vix deprehendas: ut in Oppiani vita incerti auctoris: καὶ ἐγκύκλιον ἅπασαν παίδευσιν, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν μαθημάτων ἐκπαιδεύσας. Idcirco forſitan, quod univerſim totum artium κύκλον, ab ovo, quod dicunt, ad mala, hoc eſt, à Grammatica & Logicis, quas in Scholis vocant diſciplinis, & deinceps Mathematicas complecterentur. Quas ſimul connexas Græci ἐγκυκλοπαιδείαν vocant. Plutarchus, περὶ παίδων ἀγωγ. Eleganter, ἐγκύκλια παιδεύματα appellat. Fabius noſter lepide, *Orbem doctrinæ* vertit. Seneca Epiſtol. LXXXVIII. ἐλευθερίας *liberales artes* nominat, apud quem Poſidonius quatuor artium genera olim diſtinguebat. *Sunt* (inquiens) *vulgares & ſordidæ: ſunt ludicræ, ſunt pueriles: ſunt liberales. VVLGARES, opificum, quæ manu conſtant, & ad inſtruendam vitam occupatæ ſunt. LVDICRÆ, quæ ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. PVERILES, & aliquid habentes liberalibus ſimile, quas* ἐγκυκλίους *Græci, noſtri Liberales vocant. Solæ autem LIBERALES ſunt, imo, ut verius dicam, LIBERÆ, quibus curæ animi virtus eſt.* Orbem hunc doctrinæ Zeno, ſtatim init. lib. de republ. τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν vocat. Diogenes Laertius, τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, quas aſpernari ait Cynicos. Philo, de congreſſu, quær. erudit gratia ὥσπερ ἐν οἰκίαις αὔλειοι πρόκεινται κλισιάδων, ἐν δὲ πόλεσι τὰ προάστεια, δι᾽ ὧν εἴσω βαδίζειν ἔνεστιν, οὕτως καὶ ἀρετῆς πρόκειται τὰ ἐγκύκλια. ταῦτα γὰρ ὁδός ἐστιν εἰς ἐκείνην φέρουσα: *ut in ædibus veſtibula ſunt ante fores, in oppidis pro-urbia, per quæ in ipſa itur: ſic virtuti præjacent liberales artes. Hæc enim via eſt, quæ fert ad illam.* Sed vide tu mihi R. P. Andreæ Schotti obſervat. Poet. lib. 2. cap. 1. Senecæ Epiſt. 88. Juſti Lipſii Manuduction. ad Stoicam Philoſoph. libr. 1. Diſſertat. 1. & 2. pag. 1, 2, 3. & ſeqq. Et præter cæteros, Nobiliſſimi & eruditiſſimi Johannis à Wouvveren Tractat. de Polymathia, cap. 3. & 24. pag. 22. 208. 209. ubi tam jucunda & plurima eruditione referta hæc de re tradit,

——ut non ego malim,
Quod Peligna ſolent examina, lambere nectar.

Qui citharæ ſonos nominibus & ſpaciis diſtinxerit.] Jan. Gebhardus Crepund. libr. 2. cap 3. p. 63. *Diſtinguere* ſcio hoc locum habere poſſe, & aptum eſſe rei, de qua loquitur: ſed ideo genuinum quoque dubitare me facit M S. Palat. auctoritas, qui ſignum clariſſimum mittit, ut reponam. *Qui citharæ ſonos nominibus & ſpatiis diſſixerit. Diſſigere* autem, vel *Diſſigere*, figendo diſtribuere eſt, & non tam διαστίζειν, quam certis quibuſdam ὑποστασολαῖς & ἀφορισμοῖς figere. Simile loquitur Fabius ipſe libr. 5. cap. 10. *Nam ut cantus vocis plurimum juvat ſociata nervorum concordia, ſi tamen tardior manus, niſi inſpectis dimenſiſque ſingulis, quibus quæque vox fidibus jungenda ſit, dubitet: potius fuerit eſſe contentum eo, quod ſimplex canendi natura tulerit.*

Ceratinæ.] Angelus Politianus, Obſervat. & Emend. cap. 54. pag. 67. *Ceratinæ* (inquit) qui ſint apud Quintilianum, non temere, qui tibi explicet invenias. Qui autem Græca volverint Latinaque Commentaria, plane intelligent ratiocinationis inexplicabilis eſſe eam ſpeciem, quæ neſcio quas anſas atque uncos arte dialecticæ perplexitatis inferret. Sic arbitror appellatam à materia ipſa, qua uterentur verborum: ſicuti eſt apud

Senecam libr. Epiſt. 5. ad Lucil. *ſederem*, inquit, *otioſius & ejuſmodi quæſtiunculas ponens: quod non perdidiſti, habes: Cornua non perdidiſti: Cornua ergo habes: aliaque ad exemplum hujus acutæ delirationis concinnata.* Sed de hoc item in Atticis Noctibus invenias. *Cerata* autem Græce dici *Cornua* quis neſciat? Meminit hujus etiam *Lucianus* in Philoſophorum Sympoſio; ſicuti de Sorite atque Therizonte. Sed & in Dialogo item mortuorum Caſtoris & Pollucis, ita ferme inquiens: *Et cornua inter ſe producunt, & crocodilos faciunt: & ejuſmodi perplexa docent interrogare, ut ex Cornibus ſcilicet, hanc, quam diximus, Ceratinen, ratiocinationem, nec ratiocinationem verius, quam tendiculam accipias.* Quinetiam in Dialogo altero, cui vel ſomnium vel Gallus eſt nomen: *Et docens*, inquit, *duabus negationibus, unam confici aſſeverationem, noctemque non eſſe, ſi dies ſit. Interdum etiam cornua mihi eſſe dicebat*; aliaque id genus. Hujuſcemodi autem dialecticis in percunctando quæſtiunculis, quales frequenter ingeniorum acumen excogitat, etiam Mileſius Eubulides plurimum uſus, ſicut à Laertio Diogene in Euclidæ Megarenſis vita ponuntur, ut Latine conemur interpretari: *Mentiens, fallens, electra convelata, acervalis, & ceratine, vel cornea, & item caluus.* Ex quo in hanc ſententiam eſt apud Comicum neſcio quem, ut idem prodit *Laertius*: *Contumelioſius autem Eubulides Ceratinas interrogans, & mendacibus glorioſiſque ſermonibus Oratores verſans, abiit Demoſthenis habens volubilitatem.* Quem etiam locum Suid. citavit. Sed & Cenon ille Cyticus inter cauilla cætera Dialecticorum, *Ceratinas* item & *Vtidas* numerabit, ſicuti idem in li. 7. de Vit. Philoſoph. prodidit Laertius. Quin hoc ipſum poſtremo nobis inſinuat Martianus Capella lib. 4. cum inquit: *Perdita ne qua unquam cornua fronte ferant.* Hæc Politianus copioſe, & docte.

Crocodilina.] Politianus, Obſervat. cap. 55. pagin. 68. De hoc obſcuro & plæriſque ignoto vocabulo invenimus apud Aphthonium Græcum enarratorem, Doxa patrem; quamvis apud eum *Crocodilites* potius, quam *Crocodilina*: quod & verius puto Verba ipſius ita Latine interpretamur: *Serra*, inquit, *& Crocodilites ſicuti eſt in Ægyptiaca fabula. Mulier quæpiã cum filio ſecundum fluminis ripas ambulabat, ei Crocodilus filium abſtulit, redditurum dicens, ſi verum* *mulier reſponderet. Negavit ille fore ut redderetur, atque ob id æquum aiebat reddi.* Idem mox *Crocodiliten*, inquit, *hanc propoſitionem* vocant Crocodili hujus gratia, quam etiam πρίονα, id eſt, *ſerram* vocari, à Græcis indicat. Adjuvat. Lucianus in Dialogo, cui titulus *Vitarum Venditiones*, ita ferme Chryſippum loquentem inducens, eique reſpondentem quempiam, qui ſe profiteatur emtorem. *Conſidera igitur ita; Eſtne tibi filius? Quorſum iſtud? ſi forte illum juxta fluvium errabundum Crocodilus inveniat, rapiatque, dein redditurum polliceatur, cum verum dixeris, utrum reddendus ei videatur necne. Quid eum ſentire dices? Rem ſane perplexam interrogas.* Ex his liquet, etiam, *Crocodiliten*, ſicuti *Ceratinen*, ſophiſmatos eſſe parum explicabilis ſpeciem, quo Dialectici veteres, potiſſimumq; Stoici uterentur. Quod genus eleganter Quintilian. *exquiſitas ambiguitates* appellavit.

Ut iidem Muſici, & vates, & ſapientes judicarentur. Antiquitus, ſi qui fidibus docti, pari cum Philoſophis in honore habebantur. Didymus ad Odyſſ. 3. τὸ ἀρχαῖον οἱ ἀοιδοὶ φιλοσόφων τάξιν ἐπεῖχον. Athenæus Dipnoſoph. libr. 1. Σῶφρον δέ τι ἦν τὸ τῶν ἀοιδῶν γένος, καὶ φιλοσόφων διάθεσιν ἐπεῖχον. Et Terentius artem Poeticam *Muſicam* vocat, in Prologo Hecyræ, v. 38. Videatur Joh. Meurſii Commentar. ad Lycophron. pag. 134. 135.

Et Timagenes autor eſt] Jan. Gebhardus, Crepund. lib. 2. capit. 3. pag. 63. Magni fecit Timaginem Fabius. Scio. Sic enim lib. 10. cap. 1. *Longo poſt intervallo temporis natus Timagenes vel hoc eſt ipſo probabilis, quod intermiſſam hiſtorias ſcribendi induſtriam nova laude reparavit.* Sed an ante Poetas illos vetuſtiſſimos poſuerit, dubitarim, præſertim cum hic teſtimoniis ἀψύχοις velitetur. MS. Pal. membranaceus: *Itaque & imagines auctores ſunt.*

Sophron, Mimorum quidem ſcriptor, ſed quem Plato adeo probavit, ut ſuppoſitos capiti libros ejus, cum moreretur, habuiſſe credatur. Idem pæne ſcribit Diogenes Laertius, lib. 3. pag. 197. Edit. Caſaubon. *Videtur Plato Sophronis quoque mimographi libros antea neglectos primus Athenas invexiſſe, geſtumque ex eis duxiſſe, qui & ſub ejus capite fuerint reperti.* Valerius Maximus libr. VIII. cap. VII. de eodem Platone: *Altero etiam*

etiam & octogeſimo anno decedens, ſub capite Sophronis Mimos habuiſſe fertur: ſic ne extrema quidem ejus hora agitatione ſtudii vacua fuit. Meminit etiam Suidas.

Fiſtula, quam τονόριον vocant.] Alii *phtongarium* etiam appellant: ut in pneumaticis Hero. Vide, amabo, Hadrian. Turneb. Adverſar. lib. 17. cap. 20. pag. 574.

Sed qua laudes fortium canebantur, quaque & ipſi fortes canebant, nec pſalteria & ſpadicas, etiam virginibus probis recuſanda.] Jan. Gebhardus, Crepund. lib. 2. c. 3. pag. 64. MSS. Palatini ita concinnant hunc complexum orationis genuinæ. Nam hæc vulgata ab officina Correctorum etiamnum calet: & ipſa ſolæca oratio ſtatim ejus rei argumentum, & odorem acutioribus naribus offundit: *Sed qua laudes fortium canebantur, qualque & ipſi fortes can bam: nec pſalteria ipſa dicas etiam virginibus probis recuſanda.* Notiſſimum eſt, fortes invicem fortium laudes in conviviis cæteriſq; feſtivioribus congreſſibus cecinisse. Cicero Tuſcul. 4. c. 2. *Gravissimus Auctor in Originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epularum fuiſſe, ut deinceps qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes.* Ovid. lib. 7. Metamorph.

——Agitant convivia Patres,
Et medium vulgus, nec non & carmina, vino
Ingenium faciente, canunt, te maxime Theſeu, &c.

Achilles apud Statium, lib. priore: v. 184. & ſeqq.

Tunc libare dapes, Baccheaque munera Chiron
Orat, & attonitam vario oblectamine mulcens,
Elicit extremo Chelyn & ſolantia curas
Fila movet, leviterque expertas pollice chordas
Dat puero. Canit ille libens immania laudum
Semina, qui tumidæ ſuperarit viſa novercæ
Amphitryoniades: Crudo qua Bebrica cæſtu
Obruerit Pollux: quanto circumdata nexu
Ruperit Ægidos Minoi brachia tauri.

Deinde *Spadicas* neuter Palatinus agnoſcit.

Chryſippus etiam nutricum, quæ adhibentur infantibus, allectationi ſuum quoddam carmen aſſignat.] De nutricularum næniis, quæ ab Athenæo lib. 14. eleganter nominantur καταβαυκαλήσεις, affatim dixit immortale illud literarum decus, Iſaacus Caſaub. ad Theophraſteas Notationes morum, capite περὶ λαλιᾶς.

Allectationi.] Gebhard. Crepund. lib. 2. cap. 3. pag. 63. MS. Pal. *Allactationi*, Alter: *Allectioni*, forte *Ablactationi*. h. e. ἀπογαλακτισμῷ. *Ablactatio* eſt γαλυχία. Duplex compeſcendi infantem ratio & ſopiendi. *Mamma*; & *Lallus*, ſive nænia Nutricum. Illa ὑπομάζιος, hoc depulſi oblectantur, ac ſomno Deo obducuntur. Alciphron. Ἄλλος μὲν γάρ ἐστιν ὑπομάζιος, ἄλλος τῆς γαλυχίας ἐπαύσατο. ἕτεροι δὲ ἕρπουσι, μὴ τῆς ὀρθῆς βαδίσεως ἀρξάμενοι. Quintilianus lib. 1. cap. 12. *Illa per manus & genua reptatio.* Lactens infans τιτθὸν κυρίως, τὸ ὑποτίτθιον βρέφος, παρὰ τὸ τιτθὸν ὃ σημαίνει τὸν μαζόν. Sic Scholiaſtes Theocriti. Sic Joſephus de muliere, quæ peſſima fame impultrice ad infantem mactandum accingebatur: Καὶ τὸ τέκνον, ἦν δ' αὐτῇ παῖς ὑπομάζιος, ἁρπασαμένη, Βρέφος εἶπεν ἄθλιον ἐν πολέμῳ καὶ λιμῷ καὶ στάσει τινὶ σε τηρῶ. Rufinus: *Erat ei ſub uberibus parvulus filius.* Latini *Sububeres* appellant. Gloſſæ Iſidori: *ſububeres infantes, qui adhuc ſub ubere.* Statius lib. III. Theb. v. 672. ——*Parvumque ſub ubere caro*

Theſſandrum portabat avo.

Parvus ſub ubere eſt ὑπομάζιος. Et ut Agni à Varrone *ſubrumi* appellantur, qui adhuc ſub *ruma*. h. e. mãma: ita Callimacho oves dicuntur ὕπαρνοι, Hymno in Apollinem, v. 53.

——οὐδ' ἀγάλακτοι

Ὄϊες, οὐδ' ἄκυθοι, πᾶσαι δέ κεν εἶεν ὕπαρνοι

Agnus quiſque ſuæ pendebit ab ubere matris.

Euripides Andromacha, ver. 607. ὕπαρνος γάρ τις ὡς ἀπόλλυται. *Ablectare, Depellere*, μητέρων χωρίζειν. Gloſſ. Delactatus, ἀπογεγαλακτισμένος. *Depulſus* Virgilio: cui contrarium apud Theocritum: Ἄρνης σακίτης, h. e. γαλακτοδόμενος. Vide plura apud Scholiaſtem. Quod ſi vulgata placuerit: *Allectatio* erit ἐπαγωγὴ & cantandi illecebra, qua ſoporem alliciunt odis illis lactentibus pueris, & in cunis vagitantibus.

Geometria in numeros diviſa in numeros atque formas.] Videatur Hadrian. Turneb. Adverſar. lib. 26. cap. 1. pag. 958. Cicero in Procem. Tuſcul.

In cauſſis actor ſi digitorum incerto aut indecoro geſtu à computatione diſſentit, judicatur indoctus.] Hoc ipſum reprehendit in Ruſſino veteratore cauſſidico Apuleius, in Apolog. quod fallaci & improbo geſtu digitorum, viginti annos ad ſummam addidiſſet. Sic enim diſputat: *O menda-*

cium viginti annorum exilio puniendum: ſi triginta annos pro decem dixiſſes, poſſes videri pro computationis geſtu erraſſe: quos circulare debuerit digitos aperuiſſe. Cum vero quadraginta, quæ facilius cæteris porrecta palma ſignificantur, ea quadraginta tu dimidio auges, non potes digitorum geſtu erraſſe. Pluribus hac de re agit accuratiſſimus Ludovicus Creſollius, Vacat. Autumn.lib.2.pag.354.

CAPUT XI.

Nec ſervili vernilitate imbuatur.] Seneca l.2.de Benefic. c.11. *Et hæc ipſa non verniliter: nec ea figura, qua quidam rejiciunt; quæ magis ad ſe volunt attrahere.* Ubi Clariſſimus Lipſius *verniliter* exponit blande, & cum adulatione. Vox à *Vernis*, id eſt, *ſervulis*, qui fere blandiuntur. Videatur *Lipſius*, & Joh. *Obſopœus*, ad hunc Senecæ locum. pag. 27. & 34. Edit. Pariſ. Nonius: *Verniliter*, pro, *adulatorie*: à *Vernis, quibus hæc vivendi ars eſt.* Cæcilius Venatore: *Credo, nimis tandem hoc fit verniliter.*

Vitia, ſi qua ſunt oris, emendet.] Duo ſunt inprimis oris vitia quorum altero peccantes *iſchnotetas* vocat alibi Fabius, quum gracilis eſt nimium, & tenuis literæ enuntiatio: alterum vitium *plateaſmum* appellavit idem, à vocis pinguedine. Quomodo qui loquitur, & curioſius gutture utitur λαρυγγίζειν Græce dicitur. Qua de re ſcitu digniſſima profert Cælius Rhodiginus, Antiquar. Lect.lib.13.cap.1. pag. 567,568. Ciceron.lib.1.de Orat. Dionyſ. Halicarnaſſ. in arte.

Quaſdam velut acriores parum efficimus.] Gebhard. Crepun. lib.2.cap.3.p.64. MS. Palat. membranaceus. *Quaſdam velut acriores parum efflamus.* Probo: niſi quis malit, *effamur*. *Efficere* hic ſtare non poteſt: ſi tamen exponas *abſolvere*; vel abſolute, pro, *proferre atque pronunciare*, utcunque tolerabile erit. Sic *verba exigere* lib.11. c.3. *Dilucida vero erit pronuntiatio, primum ſi verba tota exegerit, quorum pars devorari, pars deſtitui ſolet, pleriſque extremas ſyllabas non proferentibus, dum priorum ſono indulgent.* Hinc *præpinguis vox*, lib.11.c.1. Sic *exprobrans* ibidem: *Nam opus eſt omnibus, ſicut non oris modo ſuavitate, ſed narium quoque, per quas, quod ſupereſt, vocis egeritur* (MS. *egreditur*) *dulcis tamen eſſe debet, non exprobrans.*

Ut recta ſit facies dicentis, ne inclinatu utrolibet cervix.] Sic

Gregorius Nazianzenus Orat. 3. ſibi jam inde à puerilibus annis in Juliano, religionis vomica & perduelle, diſplicuiſſe ait αὐχένα ἀπαγῆ: *laxam & ſolutam, & nuſquam ſuo in ſtatu conſiſtentem cervicem.* Idem vitium exagitat Clemens Alexandrinus, l.3. Pædag. c. 11. οὐκ ἐπίςαμαι ἐγὼ ψιθυρίζειν, οὐδὲ κατακεκλασμένος πλάγιον ποιήσας τὸν τράχηλον περιπατεῖν: *Neſcio ego vocem effœminare, neque fracto & in obliquum reflexo collo ingredi.* Sapiens contra audiatur præceptum diviniſſimi Pædagogi, cujus vocem idem elegantiſſimus Stromateus lib.2. Pæd. cap. 7. nobis exhibet ἡ τοῦ τραχήλου ἐπιςροφὴ, καὶ ἡ κίνησις εὐςαθής: *Colli & cervicis converſio motuſque honeſtus ſit & decorus.* Et fons eloquentiæ Cicero, in Orat. cum ἰδέαν perfecti Oratoris formamque exprimeret, vult in ejus actione nullam eſſe *cervicum mollitiem:* ſi tenere coronam velit & probari. Gregorius vero Nyſſenus hom. 2. in Eccleſiaſte pronuntiat, eſſe amentium αὐχένος λυγισμὸν: *colli contortionem:* Lege ſi placet, R.P. Ludovici Creſollii Vacat. Autumn. lib. 2. ſect. 3. pag. 3. & ſeqq.

Vidi multos, quorum ſupercilia, &c.] *Contrahere ſupercilium* magnum ornamentum non vitæ modo eſt, verum etiam actionis, & in eos quadrat maxime, qui in ſtudiis gravioribus verſantur, & vitam agunt communi & populari ratione ſuperiorem. Hinc *Catonianum ſupercilium* ἐν τριόδοισιν ἀκούει. Martialis lib.2. ep.2.

Triſte ſupercilium, durique ſevera Catonis
Frons———

Et elegantiſſime Sidonius Apollinaris, li. VIII Ep. 9. *Tantum tu utcunque moderere Catonianum ſuperciliosæ frontis arbitrium.* Pari elegantia Tertullianus lib. de pallio, c. 4. *Cenſoriæ intentionis epiſcynium* dixit. In Zenone continentiſſimo Philoſopho Stoicus Zenodotus haud invenuſte id laudabat.

Ζήνων σὺν πολιῷ σεμνὸς ἐπισκυνίῳ.
Canus honorando Zeno ſupercilio.

Id decus & inſigne gravitatis L. Piſo improbe æmulabatur, homo fœdus, & domi in libidinibus, volutatus, qui tamen in dium luce ad ſeveritatem oculos & ſupercilium componebat. Quam laruam non ſemel deripit Cicero, Pro Seſtio: *Tanta erat gravitas in ore, tanta frontis contractio, ut illo ſupercilio tanquam Atlante cœlum niti videretur.* Et alias: *Hic vos rugis ſuperciliòque decepit.* Non abſimili ratione futilem & indoctum Cauſſidicum lepidiſſime illudit Poeta Cocus: lib. V. Epig. 52.

Epiſtoliſque commodat gravem vultum,
Similis Catoni, Tullioque, Brutoque.

Fuit aliorum indecora penitus & ruſticana imitatio, qui quod forte audiviſſent, eſſe gravitatis & ſeveritatis attollere ſupercilia vel contrahere, id in ſingulis prope dictionibus putarunt eſſe faciendum. De quibus hæc Fabii intelligenda ſunt. Plura de ſuperciliis qui ſcire cupit, legat doctiſſimi Ludovici Creſollii Vacat. Autumn. lib. 2. ſect. 3. & 4. pag. 191. & ſeqq. è quibus & hæc excerpſi, *Floriferis ut apes in ſaltibus omnia libant.* Huic adde Joh. Savoronis Commentar. ad Sidon. Apoll. lib. 9. Epiſt. 9. pag. 558. Claudii Salmaſii in Tertulliani lib. de Pall. pag. 305. & 335.

Debet etiam docere Comœdus.] Apud veteres nobilium pueri ſtatim ad Comœdum accedebant maturi conſilii virum, & in agendo exercitatum, à quo in infantiæ primis annis, pronunciandi rationem capiebant. Cujus rei mirificas utilitates fuſe heic Quintilianus exponit: & alio in loco de Comœdi iſto officio ſic habet: *Obſervandum etiam erit, ut recta ſit facies dicentis, ne labra diſtorqueantur, &c.* Nec graviſſimos etiam viros pudebat, cum ejuſmodi hominibus conferre, ab iis quædam ſumere, eorum ope & artificio corrigi, ſi quid impetus vel naturæ nondum edomitæ vel conſuetudinis attuliſſet, in quo decorum, & honeſtas animi ingenui violaretur. Sic M. Tullium ipſum eloquentiæ parentem accepimus cum Roſcio Comœdo ſæpe agere conſueviſſe, & Demoſthenem cum Satyro, à quo fuit incredibiliter adjutus, cum eſſet rudis in agendo, atque admodum impolitus, ſicut animum etiam abjiceret vir ad omnia ſumma natus, propter indoctam geſtuum conſuetudinem, niſi à ſatyro fuiſſet animatus, ſingulari venuſtate pronunciante Julius Capitolinus de M. Antonino Philoſopho: *Uſus,* inquit, *eſt magiſtris ad prima elementa, Euphorione literatore, & Gemino Comœdo.* Ex eorum quoque inſtitutione & diſciplina, prodiit tantus in dicendo *Æſchynes* ut notat Ludovic. Creſollius, Vacat. Autumn. Prælus.

Ne illos quidem reprehendendos putem, qui paulũ etiã palæſtricis vacaverint. Non de his loquor, &c.] Magnum Oratoriæ actionis adjumentum veteres habebant à *Palæſtra*, ubi etiam decens motus geſtuſque docebatur. Sed cum *Paleſtram* nominat Fabius, removet pugiles, & craſſos quoſdam obeſoſq; luctatores nitentes, oleo, in quibus non ingenium, & decori honeſtas, ſed vires dominentur. Et hujus quidem diſciplinæ ſæpe meminit Fabius. Sic enim lib. 9. infra. *Quos palæſtritas eſſe nolumus, peritos tamen palæſtræ eſſe volumus, non* ἀπαλαιςρυς. Et lib 13. ait, palæſtricos doctores *numeros quoſdam diſcentibus tradere*: h. e. motus aptos & numeroſos, quibus uterentur. Cicero lib. 1. de Orat. *artificium palæſtræ* nominat: Græci eandem inſtitutionem χειρονομίαν vocant, h. e. ut Fabius interpretatur, *geſtuum legem*: quæ duplex olim fuit; quædam *armorum*, quædam *pacis & humanitatis propria*: ut multis egregie docet Ludovicus Creſollius Prælus, Vacat. Autumn.

Vt recta ſint brachia.] Non ſine ratione igitur olim ſanctiſſimus Dorotheus, Doctrin. 23. *brachia* vocavit *manuum virtutem*: in quibus conformandis non minima fuit cura eloquentium, qui ad ſpem ſummæ dignitatis erudiebantur. Qua de re conſulendus iterum iterumque doctiſſimus Lud. Creſollius Vacat. Autumn. l. 2. c. 11. p. 365. & ſeqq.

Ne indoctæ ruſticæve manus, &c.] Gebhardus Crepund. l. 2. c. 3. Fallit hæc lectio ſanitatis ſpecie. Alter. MS. *Vt recta ſint brachia, ne indoctæ ruſticæ manus.* Alter membranaceus & vetuſtiſsimus. *Vt recta ſint brachia, ne inductæ ruſtice manus. Inducere* eſt Rhetorum, qui inter orandum manus inferunt, & cum adverſario rixantes intendere incipiunt. Græci [illegible] ſive ἀντιτείνειν χεῖρας dicunt. Ovid. 6. Metam.

Nec flecti cervix, nec brachia reddere geſtus,
Nec pes ire poteſt. ——

Fabius lib. 4. cap. 2. *At nunc velut campum nacti expoſitionis, hic potiſſimum & vocem flectunt, & cervicem reponunt, & brachium in latus reponunt, totoque & rerum, & verborum, & compoſitionis genere laſciviunt.*

Ne qua in proferendis pedibus inſcitia.] Vide infra li. 2. c. 3. Ludovic. Creſol. Vacat. Autum l. 2. c. 12. ſect. 6. p. 391.

Saltationem quandam, tamquam ad bella quoque utilem,] Unde apud Feſtum Romanorum bellicrepa ſaltatio, quando cum armis ſaltabant. Videndus omnino Cælius Rhodiginus lib. 5. cap. 4. pag. 201. & ſeq. Joh. Meurſius, Commentar. in Lycophron. pag. 159.

Vnde nos non id agentes furtim decor ille diſcentibus traditus proſequatur,] Locus ex illo Tibulliano planiſſime adumbratus, lib.4. Carm 2. v.8.

Illam, quicquid agit, quoquo veſtigia flectit,
Componit furtim, ſubſequiturque decor.

CAPUT XII.

Ne pes quidem ocioſus, certam legem temporum ſervat.] De pedum ictu & percuſſione apud veteres in pronuntiandis verſibus; quod & locum in Citharœdis habuit, fuſe & erudite, ut ſolet, agit ingenioſiſſimus Ludovicus Creſollius, Vacat. Autumn. l.2.c.12.ſect.5.p.388,389.

Quæ ſi velut ſub uno conatu tam diverſa parent ſimul, cur non pluribus curis horas partiamur?] Ita legendum docuit decus illud literarum Jan. Gebhardus Crepund. lib.1. cap.7. pag. 19. Memorabile autem eſt in Quintiliano verbum *parere*, quod eleganter uſurpat, cum actionem nulla difficultate molitam; ſed ſponte & haud refractarie ſequacem ad effectum intelligi vult. Videtur translatio deſumpta à promptis militibus, qui ad nutum imperantis intenti mandata capeſſunt, quam ultimam ſyllabam audierint pronunciatam. Similiter Salluſtius verbum *ſequi* uſurpat. *Res cunctæ ſtudiaq; omnia noſtra corporis alia, alia animi naturam ſequuntur.* Sic Claudianus IV. Conſul. Honorii Auguſt.

Illas inferius collo, præceptaque ſummæ
Paſſurus Dominæ digna ſtatione locavit.

Sic Poeta *Parere* de arcu dixit. Sic Ovidius l.5. Meta. *Audire*

——*Arbitrio matris de mille ſagittis*
Vnam ſepoſuit, ſed qua nec acutior ulla
Nec minus incerta eſt; nec quæ magis audiat arcum.

Græci ſic ὑπείκειν uſurpant. Poteſt etiam commodum traductum eſſe à cera. Sic *ſequi* Fabius lib.1.cap.12. *Præterea ſecundum aliam ætatis illius facilitatem, velut ſimplicius docentes ſequuntur.* Lib.2.cap.14. *Sed non omnia nos ducentes ex Græco ſequuntur.* Sic Statius *mentem ſecundam* dixit pro obſequenti, non refractaria. Euri. ῥᾴδια ἤθη, h.e. mores qui faciles ſunt, & quaſi ductiles ac flexibiles fortunæ cuivis aptari. Quod aliter exponit Scholiaſtes v.1117. Hippolyt.

Ρᾴδια δ' ἤθεα τὸν αὔριον
Μεταβαλλόμενα χρόνον αἰεὶ
Βίον συνευτυχοίην.

Eleganter idem Quintilianus verbum *Repugnat* obtendit quaſi è diametro: *Novitiis noſtris per quot annos ſermo Latinus repugnat.* Superius c.3. *Itaque & virium plus adferunt ad diſcendum renovati ac recentes & acriorem animum, qui fere neceſſitatibus repugnat.* Lib.2. cap.6. *Si qui vero paullo ſunt vivaciores, in his præſertim moribus, etiam iraſcuntur admonitioni, & taciti repugnant.* Ibid. cap.8. *Nam licet ſit aliquam in partem pronior, ut neceſſe eſt, cæteris tamen non repugnabit.* li.4.ca.1. *Mitigare quæ repugnabunt, oportebit.* Jan. Gebhard. Crepund. lib.2.c.4.p.66.

Dociliora ſunt ingenia priuſquam obduruerunt] Gebhardus Crepund. lib.2.cap.4.pag.66. mavult, *induruerint.* *Indurare* enim ſive *indureſcere* elegantiſſime uſurpatur de ætate provectiore, & ad adoleſcentiæ robur provergente. Sic ſupra c.1. *Ut corpora ad quoſdam membrorum flexus formari niſi tenera non poſſunt; ſic animos quoque ad pleraque duriores robur ipſum facit.* Sic Claudiano *nova membra*, tenera, quæ nondum induruerunt: *Et nova per duros inſtruxit membra labores.* Fabius lib.1.c.3. *Frangas enim citius, quam corrigas, quæ in pravum induruerunt.* Ibid. *Ad plagas durabitur.*

Παιδομαθὴς dicitur.] Contra Horatio lib.1. Sat.10. v.21. *Seri ſtudiorum* dicuntur indocti, qui ſero diſcunt, aut didicerunt, ſcilicet, neq; ſunt παιδομαθεῖς, ſed ὀψιμαθεῖς. Hadrian. Turneb. Adverſar. l.14. c.19. p.510. Lambinus. Agellius lib. 11. c.8. Doctiſſimus Lævinus Torrentius, *ſeros ſtudiorum*, vocari malit, qui tardi in ſtudiis ſunt, qui nullos adhuc progreſſus fecerunt: nulla enim ætas ſera ad diſcendum: qui ſero didicit, didicit tamen. Atq; ita Iſocrat. Helenæ encomio: Νῦν δὲ τίς οὕτως ὀψιμαθής ἐστιν, ὅστις οὐκ οἶδε; pro, *ignarus & imperitus.*

Illa per manus & genua reptatio.] Romani hac in reptatione & ſublatione in genua natorum ſingulare gaudium poſuerunt. Vide Gaſpar. Barthii Adverſar. lib. 19. c.7. pag. 767. Papinius Statius, Sylu. lib. 5. Epicedio in Filium, ver. 81. & ſeqq.

——cui verba, ſonoſque
Monſtravi, (queſtuſque, & vulnera cæca reſolvam)
Reptantemque ſolo demiſſus ad oſcula dextra
Erexi, blandoque ſinu, jam jamque notantes
Exercere genas, dulceſque accerſere ſomnos.
Cui nomen vox prima meum, luduſque tenello

Riſus, & è noſtro veniebant gaudia vultu.

Quibus potius ſtudiis hæc temporum velut ſubſidia donabimus?] Gebhard. Crepund. lib.2.cap.4. pag.67. Illud *ſubſidia* MS. Palat. melior non agnoſcit, ſed aliud quid ſubobſcure occultat, quod vel *ſufficina*, vel alio modo legeris. Puto ſcriptum fuiſſe *ſubcidia*: quod uſitatius eſt *ſuccidia*. Vocat ita eleganter ſucciſivum illud tempus, quod à melioribus occupationibus ſupereſt, & vice lucri quaſi ſucciſum. Iſidorus lib.15. cap.13. *Succiſiva ſunt proprie, quæ de materia præcidens ſutor quaſi ſupervacua abjicit.* Ipſe Fabius lib.1. cap.1. *Lucrum* vocat: *Aut cur hoc, quantulumcunque eſt, uſque ad ſeptem annos lucrum faſtidiamus?* Ibid. *Quantum in infantia præſumtum eſt temporis, adoleſcentiæ acquiritur.* Idem cum Cicerone eleganter *lucrativam operam* vocat lib. 10. cap.6. *Studendum vero ſemper & ubique. Neque enim fere tam eſt ullus dies occupatus, ut nihil lucrativæ, ut Cicero Brutum facere tradit, operæ ad ſcribendum aut dicendum rapi aliquo momento temporis poſſit.* Nonius; *Succidiam ſucceſſionem neceſſariam.* Cicero de ſenectute: *Iam hortum ipſi Agricolæ ſuccidiam alteram vocant.* Iſidorus lib. XX. & Varro lib.4. *Carnes ſuillas* interpretantur *ſuccidias*: ut & Onomaſticum; *Succidia*, ταριχεῖα. Sed *ſuccidia temporum* ſunt ſucciſiva. Nonius: *ſubciſivum, ſecundum ſequens.* Lucilius lib. XXVIII. *Præterea hæc ſubciſiva ſi quando voles opera.* Vulg*. *operam.* Apuleius lib. III. Metamorph. *Vna tantum ſubciſiva ſollicitudo nobis relicta eſt.*

Donabimus.] *Donare* Fabio noſtro ſignificat ἐπιμετρήσασθαι, ſive ἐξ ἐπιμέτρου προστιθέναι, προσδόμαιον, & cumuli loco inſuper dare, Claudianus;

Hoc alterna fides, hoc ſimplex gratia donat.

Nam nec ego conſumi ſtudentem in his artibus volo: nec ut moduletur, aut muſicis modis cantica excipiat, nec utique ad minutiſſimæ Geometriæ opera deſcendat.] Gebhardus, Crepund. lib.2.cap.3.pag.65. Genium Quintiliano, quem tot fœdiſſimæ manus ſubtraxerunt, & velut ex adytis puriſſimi oris expulerunt, excepit, nobiſque relegat optimus MS. Codex Palat. *Nam nec ego comminui ſtudentem in his artibus volo, nec ut moduletur, aut muſicis notis cantica expediat, neque utique ad minutiſſima uſque Geometriæ opera deſcendat.* Germaniſſimus locus ſupra cap.7. *Nec ipſe ad extremam uſque anxietatem, & ineptas cavillationes deſcendendum, atque ils ingenia* *gentia concidi atque comminui volo.* Idem lib. 1. Proœm. *Nam pleraſque nudæ illæ artes nimia ſubtilitatis adfectatione frangunt, & concidunt, quicquid eſt in oratione generoſius.*

Tempora, quæ ſpectaculis, campo, teſſeris, ocioſis denique ſermonibus, ne dicam, ſomno & conviviorum mora conterimus.] Sic infra lib. 6. cap. 4. *Nec cauſæ debita tempora conviciando conteremus.* Hinc dictum temporis *detrimentum.* Fabius lib. 10. cap. 1. *Qui ſi quis eſt, intra primos ſtatim verſus deprehendetur, & citius nos dimittet, quam ut ejus nobis magno temporis detrimento conſtet experimentum.* Idem dixit *trahere horas,* pro, inutiliter detinere, lib. 12. cap. 11. *Alias horas vanus ſalutandi labor, alias datum fabulis ocium, alias ſpectacula, alias convivia trahunt, &c.* Sic idem Fabius noſter, lib. 2. cap. 12. *Inquirendo ſcribendoque talia conſolemur ocium noſtrum.* Heliodorus lib. 9. eleganter χρονοτριβεῖν dixit. Sed de his pluribus brevi, ſi vivo, ad Criſpi Salluſtii Catilin. cap. 4. Vide tu mihi ſodes interim doctiſſimi Jani Gebhardi Crepund. lib. 1. cap. 9. pag 26. Fr. Jureti Notas, ad Symmachi lib. 2. Epiſt. 32. pag. 71. Jan. Gaſp. Gevartii, ad Papin. Stat. lib. 3. Sylv. 5. v. 60. pag. 388.

IN LIBRI II.

CAPUT II.

Viva illa, ut dicitur, vox, alit plenius.] Sic Plinius lib. 2. Epiſt. 3. ſerio hortatur Nepotem ſuum, ut Iſæum, ſumma facultate, copia, & ingenii ubertate præditum, auditum veniat, quum viva vox magis afficiat: adducto Gaditani cujuſdam exemplo, qui Titi Livii nomine gloriaq; commotus, ad viſendum eum ab ultimo terrarum orbe venit, ſtatimque, ut viderat, abiit. *Dices,* (ait Plinius:) *Habeo hic quos legam, non minus diſertos. Etiam, ſed legendi ſemper occaſio eſt; audiendi non ſemper. Præterea multo magis, ut vulgo dicitur,* VIVA VOX *afficit. Nam licet acriora ſint, quæ legas, altius tamen in animo ſedent, quæ pronunciatio, vultus, habitus, geſtus etiam dicentis, affigit. Niſi vero falſum putamus illud Æſchinis, qui cum legiſſet Rhodiis orationem Demoſthenis, admirantibus cunctis, adjeciſſe fertur:* τί δ' εἰ αὐτοῦ τοῦ θηρίου (τὰ αὐτοῦ ῥήματα βοῶντος) ἀκηκόατε; *Et erat Æſchines, ſi Demoſtheni credimus,* λαμπροφωνότατος. *Fatebatur*

batur tamen longe melius eadem illa pronunciaſſe ipſum, qui pepererat. Sic D. Hieronymus in Epiſt. ad Paulinum: *Habet,* inquit, *neſcio quid latentis energiæ VIVA VOX, & in aures diſcipuli, de auctoris ore transfuſa, fortius ſonat.* Vide Eraſmum in explicatione Magiſtri muti: & Plutarchum, in libello περὶ ἀκούειν; Barthol. Keckermanni Præcognit. Philoſoph. pag. 97. Seneca Epiſt. 6. *Plus tamen tibi & VIVA VOX, & convictus, quam oratio, proderit. In rem præſentem venias oportet. Primum quia homines amplius oculis quam auribus credunt; deinde quia longum iter eſt per præcepta, breve & efficax per exempla.* Simile quid habet Rufinus lib. 11. cap. 7 *Nos autem, qui & VIVÆ VOCIS ejus ex parte aliqua fuimus auditores, & ea quæ à nonnullis dicente eo deſcripta legimus, longe majorem gratiam, & divinum neſcio quid ac ſupra humanam vocem ſonans, in illis magis ſermonibus, qui de ipſius proferebantur ore, agnovimus.* Apud eundē lib. 10. cap. 3. *Quibus ipſe per ſe diſſerere viva voce poterat.*

Præcipueque Præceptoris] MS. Palat. particulam, quæ elegantiorem totum complexum orationis ac vividiorem reddit, offert: *Præcipueque ejus Præceptoris.* Gebhard. Crepund. libr. 2. cap. 9. pag. 81.

CAPUT III.

Cum geminatum onus ſuccedentes premat, & quidem dedocendi gravius, ac prius, quam docendi. MS. Palat. *Dedocendi gravius plus quam docendi. Succedere* vel eſt hic ἀναδέχεσθαι. Sic Agellius libr. 7. cap. 8. *Delphin.* περιενηχόμενος ἀνεδέχετο τὸν παῖδα ἐπὶ τῶν νώτων. Sic Latini *Succedere & ſubire onus.* Ariſtophanes Ranis:

Μὴ δ' ὅτι τοσοῦτον ἄχθος ἐπ' ἐμαυτῷ φέρειν,
Εἰ μὴ καθαιρήσει τις, ἀποπαρδήσομαι.

Fabius lib. 4. Proœm. *Velut onus totius corporis veriti.* Lib. 6. c. 1. *Quare metiatur ac diligenter æſtimet vires ſuas actor, & quantum onus ſubiturus ſit, intelligat.* Lib. 12. Proœm. *Cujus equidem onus ſi tantum opinione prima concipere potuiſſem, quanto me premi ferens ſentio, maturius conſuluiſſem vires meas.* Sed *ſuccedere* hic eſt, διαδέχεσθαι. Hinc *ſucceſſor*, διάδοχος. Ovidius: *Succeſſore novo tollitur omnis amor.* Gloſſ. ſive Onomaſt. *Succiduus* διάδοχος. Gebhard. Crepund. lib. 2. cap. 9. pg. 82.

Recto itinere lapſi plerumque divertunt.] Rectum iter, eſt via illa tendens recta linea ac ducens ad propoſitum terminum ſine ambiguitate atque errore ſic infra cod. lib. cap 17. *Nec enim qui recta via depulſus eſt, reduci ad eam niſi alio flexu poteſt.* Sophocles Antigona.

τὶ γάρ σε μαλθάσσοιμ' ἂν ὧν ἐς ὕςερον
ψεῦςαι φαινέμεθ' ὀρθὸν ἡ ἀλήθει' ἀεί.

Quia non flexibus, non diverticulis ſe decipit ſed recto itinere, recto limite procedit. Hinc illuſtratur Fabius lib. VIII. Procem. *Sunt optima minime arceſſita, & ſimplicibus, atque ab ipſa veritate profectis ſimilia.* De recta via porro Fabius libr. 2. cap. 13. *Adiuvatur his quoque, ſi tamen rectam viam, non unam orbitam monſtrent: à qua declinare qui crediderit, nefas, patiatur neceſſe eſt illam per funes ingredientium tarditatem.* Id. lib. 1. cap. 6. *Sed inſtituentibus rudes non erit inutilis latius primo fuſa ratio, & ſi non ſtatim rectiſſima linea tenſa, facilior tamen & apertior via.* Lib. 4. cap. 2. *Vt vi quadam videamur affectus velut recto itinere depulſi.* Ibid. cap. 3. *Si aliquid in digreſſu ſit exponendum, cum tot modis à recto itinere declinet oratio.* Lib. 6. cap. 1. *Nihil eſt odioſius recta illa repetitione.* Lib. 7. Procem. *Quod recte dici poteſt, circumimus amore verborum.* Gebhard. Crepund. lib. 2. cap. 1. pag. 58. Vide ſupra Notas ad lib. 1. cap. 6. & infra cod. lib. 2 cap. 13. libr. 9. cap. 2.

CAPUT IV.

Apud Rhetorem initium ſit hiſtoria.] Olim Rhetores diſcipulis tenerrimis argumenta narrationum proponebant, ex hiſtoriis petita. Qua de re videri poterit Clariſſimus Iſaacus Caſaubonus, Commentar. ad Perſii Sat. 1. pag. 113.

Nam quid opus erat tantum ſtudiis laborem impendere: Lege ex MSS. *Tantum ſtudiis laboris impendere.* Et infra libr. cod. cap. 6 *Et pleraque contra frigus ex ſuo corpore veſtiuntur, & arma his ingenita quædam & ex obuio fere victus: circa quæ omnia multum hominibus laboris eſt.* Ita ex MSS. legentum Editiones: *multu hominibus labor eſt.* Sic verius & elegantius apud Rufinum c. 10. MS. Cod. *Quem prælatum ſibi non ferens Vrſinus quidam eiuſdem Eccleſiæ diaconus in tantum furoris erupit.* Vulg. *In tantum furo-*

rem erupit. Gebhard. Crepund. lib. 2. cap. 8. pag. 79.

Facile remedium ubertati: ſterilia nullo labore vincuntur. Sic Seneca libr. 4. Controverſ. 25. *T. Livius de Oratoribus: qui verba antiqua & ſordida conſectantur, & orationis obſcuritatem ſeveritatem putant, aiebat Miltiadem Rhetorem eleganter dixiſſe: ἐπὶ τὸ κάλλιον μαίνονται: tamen in iis etiam ſi minus eſt inſaniæ, minus ſpei eſt. Illi qui tument, & abundantia laborant, plus habent furoris: ſed plus etiam corporis. Semper autem ad ſanitatem proclivius eſt, quod poteſt detractione curari. Illi ſuccurri non poteſt, qui ſimul & inſanit, & deficit.*

Multum inde decoquens anni, multum ratio limabit.] DECOQVERE, eſt minuere, detrahere: ut minuit aqua, dum coquitur. Ita & docti ſcripta ſua ubi ſemel illa effuderunt, diligenter caſtigant, plurima detrahendo. Cujus *decoctionis* nobiliſſimum exemplum in divino Marone. Hic enim mane componere ſolitus quinquagenos aut plures eo verſus: quos opera veſpertina redigebat ad denos aut duodenos. Perſ. ſat. 1. v. 123 & ſeqq.

——*Audaci quicunque afflate Cratino,*
Iratum Eupolidem prægrandi cum ſene palles,
Aſpice & hæc, ſi forte aliquid decoctius audis,
Inde vaporata lector mihi ferveat aure.

Vbi *decoctius*, accipe, pro, *caſtigatius limatius.* Sidonius ad Probum. lib. II. init. *Cum ille adhuc ætatulam noſtram, mobilem, teneram, crudam, modo caſtigatiore ſeveritate decoqueret, modo mandatorum ſalubritate condiret.* Cicero longe aliter voce eadem uſus, cum in tertio de Oratore vult Oratorem habere *ſuavitatem auſteram & ſolidam: non dulcem atque decoctam:* Sumſit autem tranſlationem à vino non ſolum colari, verum etiam decoqui ſolito ad delicias, ut omnem auſteritatem poneret: quod inter luxuriæ corruptelas veteres ſcriptores ſæpe ponunt. If. Caſaubon. ad Perſ. pag. 159. 160.

Eandem materiam rurſus à me tractatam.] Gebhardus Crepund. libr. 2 cap. 9. Nimium naſutus Corrector ille fuit, quicunque hæc in Editione Gryphiana emendavit. Nam in Aldina vera lectio extabat, & audaculi illius δίστομον ac pernicioſam ſicam evaſit. Sed offendit illum τὸ *rurſus*. At ſic loquuntur centies Auctores, quorum aliis exempla magna congerie ſtipata. Lege ergo ex MS. Palat.

& Edit. Ald. *Quoties eandem materiam rurſus à me retractatam ſcribere de integro juberem.* Cicero Tuſcul. 3. cap. 17. *Rurſus ad ſe revertatur.*

Hinc parentum imperitorum inane gaudium.] Sic *vana gaudia* legimus apud Horatium, libr. 2. Epiſt. 1. & apud Stat. Papin. libr. 3. Sylu. *ſordida gaudia.* Sed ut *inania* quædam gaudia; ſic etiam ſunt *vera & ſolida*: quemadodum docet Seneca Epiſt. 59. libr. 8. Fr. Juretus, ad Symmachi l. 1. Epſtol. 25. pag. 24.

Et malorum exercitatio] Gebhard. Crepund. libr. 2. cap. 9. pagin. 82. Quæ malorum poteſt eſſe exercitatio in illis umbris, illa garrulitate? Lectio MS. aliud ſuadet, præ ſe ferens, *Malorum exhortatio.* Quid velit Auctor, cuiuis lucet.

Ad deliberatiuum pertinentes genus.] MS. elegantius: *Pertingentes.* Sic quoque loquitur Plautus. Nam vulgata lectio gloſſa eſt. Gebhard. Crepund. lib. 2. cap. 9. pag. 82.

Cur armata apud Lacedæmonios Venus] Lactantius libr. Inſtit. I. cap. 20. pagin. 78, 79. de Venere calua & armata ſic loquitur: *Vrbe a Gallis occupata, obſeſſi in Capitolio Romani, cum ex mulierum capillis tormenta feciſſent, ædem Veneri caluæ conſecrarunt. A Lacedæmoniis fortaſſe didicerant, deos ſibi ex eventis fingere, qui cum Meſſenios obſiderent, & illi furtim deceptis obſeſſoribus egreſſi, ad diripiendam Lacedæmonem concurriſſent: à Spartanis mulieribus fuſi fugatique ſunt. Cognitis autem Hoſtium inſidiis, Lacedæmonii ſequebantur. His armatæ mulieres obuiam longius exierunt: quæ cum viros ſuos cernerent, parare ſe ad pugnam, quod pugnarent Meſſenios eſſe, corpora ſua nudaverunt. At illi uxoribus cognitis, & aſpectu in libidinem concitati, ſicut erant armatæ, permiſti ſunt utique promiſcue: nec enim vacabat diſcernere. Sic juvenes ab iiſdem ante admiſſi, cum virginibus, ex quibus ſunt Parthenii nati, propter huius facti memoriam ædem Veneri armatæ, ſimulachrumque poſuerunt.* In hanc Venerem Armatam Angelus Politianus Epigramma Græcum reliquit longe venuſtiſſimum, quod ſic exſtat in libr. 5. Epiſtol. pagina, 185.

εἰς ΑΦΡΟΔΙΤΗΝ ὡπλισμένην
Εἰς τί σάκος κρατέεις Παφίη, λόγχην δὲ τινάσσεις,
Καὶ θώρηκ᾽ ἐνέδυς, καὶ κόρυν ἀμφίφαλον,
Μέμνας, ὅτι ἡ σοὶ δέδοται πολεμήϊα ἔργα,
Τῷ τρυφερῷ δ᾽ ἔπεις δ᾽ ἱμερόεντα γάμον.
Ἀλλ᾽ ὅμως δεῖξαι θαρσήσομαι, ὅπλα δ᾽ Ἄρηος
ἐνδέδυμ᾽, ὡς κ᾽ Ἄρης ἐκλελάθοιτο μάχας.
ὦ γὰρ ἐμοὶ μόνα καὶ τεύχεα καὶ Κύπριν ἄγων,
Οὔποτ᾽ ἐμῶν λεχέων ἔσσετ᾽ ἀπαυλόσυνος.

Pluribus & diverſis officiis conteratur.] Membranæ Palat. *Pluribus & diviſis officiis.* Ipſe Fabius lib. 1. Procem. *Quando diviſæ profeſſionum vices ſunt.* Hoc ipſum ex MS. reſtituit Ovidio, Doctiſſimus Gebhardus, lib. v. v. 359. *Forte puer comitum diviſus ab agmine fido.* Vulg. *ſeductus.* Propertius.

Tam multa illa meo diviſa eſt millia lecto,
Quantum Hypanis Veneto diſſidet Eridano.

Valer. Maximus, lib. 3. cap. 7. *Magno ſpatio diviſus eſt à ſenatu ad Poetam Accium tranſitus*, libr. 4. Metam. Ovid. ver. 241. *Dividit hunc radiis Hyperione natus.* Ita MS. vulg. *Diſſipat.* Gebhar. Crepund. libr. 2. cap. 9.

Cum ex locis debeat naſci ſententia.] Duo MS. Palat. *Innaſci*: συνεμπεφυκέναι. Nam antea dixerat paullo: *appareatque, cum non tam inſertum, quam applicitum.* Sic paullo ſuperius: *Arrogans de ſe opinio innaſcitur.* Gebhard. Crepund. lib. 2. cap. 9. p. 83.

Fictas ad imitationem fori materias, &c.] Videndus hac de re Nobiliſſimus & eruditiſſimus Joh. à Wouvveren, Animadverſ. in Petronium, pag. 379. 380 Edit. Goldaſti.

CAPVT V.

Non aliter quam diſtortis, & quocunque modo prodigioſis corporibus apud quoſdam majus eſt pretium &c.] Sic Quintillianus declamat. CCXCVIII. *Habent hoc quoque deliciæ divitum, malunt quærere omnia contra naturam. Gratus eſt ille debilitate, ille ipſa infelicitate diſtorti corporis placet: alter emitur, quia alieni coloris eſt. Hic ut res eſt, acceſſit nova elegantia, inter perverſas delitias habere ruſticum. Ridiculum hoc, quod durus, quod inhabilis.* Talis fuit ille puerculus, portentoſo parvoq; capite, quem DOMITIANVS coccinatū ſolitus ſecum circumducere : ut refert Tranquillus. Sed & AVGVSTVM *Diſtortos* iſtiuſmodi, & *omnes generis ejuſdem ut ludibria naturæ, malique ominis, abhorruiſſe,* teſtis eſt idem Suetonius, cap. 83. Adi Iſ. Caſauboni Animadverſ. in Sueton. pag. 166.

Incorrupta natura.] Naturalis pulchritudo. Propertius lib. I. Eleg. 2. v. 5. vocat *Naturæ decus*, ad Cynthiam:

Quid juvat ornato procedere vita capillo,
Et tenues Coa veste movere ſinus?
Aut quid Orontea crines perfundere myrrha?
Teque peregrinis vendere muneribus?
NATVRÆque DECVS mercato perdere cultu,
Nec ſinere in propriis membra nitere bonis?
Crede mihi, non ulla tuæ medicina figuræ eſt:
Nudus amor formæ non amat artificem.

Ariſtæneto lib. I Epiſt. 2. *Natura decus* eſt, κάλλος ἀπηκριβωμένον τῇ φύσει.

Et hic hiſtoriæ majoris eſt author.] Gaſpar Barthius, Adverſar. lib. 48. cap. 19. pag. 2275. Vt hiſtoriæ majoris auctor ſit Salluſtius, quam Livius; quo nemo unquam locupletius res Romanas ab Vrbe condita commentatus eſt. Cum Salluſtii integra hiſtoria, ut docti exputant, non ſit annorum 25. Parua emendatione & diſtinctione opus erit, ut ſanæ mentis ratio Quintiliano reddatur, quamquam alioqui ejus de auctoribus judicia magni apud nos momenti non ſint. Nam ut è vulgo ſeorſim ſentiat, parum ſane Quintilianus attente habet pondus judicii, quod niſi ubique ſuſtinet auctoritatem ſuam, ſemper peccat. Lego: *Sit hic hiſtoriæ. Major is eſt auctor.* Major auctor Livius, magis æſtimandus ad omnem eloquentiam Salluſtio: etſi Salluſtius Hiſtoricas leges quodammodo potius impleverit. Salluſtio palmam Hiſtoriæ *Latinæ* dabat Antiquitas. Martialis lib. 14.

Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum,
CRISPVS, Romana primus in hiſtoria.

De QVINTILIANO etiam illud hic adjungam, non audere me de univerſo illius opere pronunciare: hac tamen parte, qua de Poetis loquitur, omnino mihi neſcio quomodo ſacris eorum minus initiatum videri, quam pro Cenſore, &c. Hæc Barthius.

Vt produlce illud genus, & puerilibus ingeniis hoc gratius, *quo proprius eſt, adament.*] Gebhard. Crepund. lib.2. cap. 13. pag.89. Meo, inquit, judicio inſigne verbi margaritum excidit. Reponam ergo: *Vt prædulce illud genus, & puerilibus ingeniis hoc gratius, quo proprius eſt, adhament.* Onomaſticum: *Adhamo, ἀγκιστρεύω.* Sic olim vindex Nonio Joſephus Scaliger venit, qui illud verbi ex Cicerone recte producit: quamquam in illo falſus, quod *adhamare* explicat *obligare*: cum ſit *θηρεύειν, captare, venari.* Cicero Academ. lib.2. *Qui enim ſerius honores adhamaverunt, vix admittuntur ad eos, nec ſatis commendati multitudini poſſunt eſſe.* Sic eleganter ſanarunt Petronium.

Artis ſeveræ ſi quis hamat effectus.

Eſt vero tale verbum, quale *adærat*, ἐξαργυρίζει, ἀντιχαλκίζει. Et *adaquat*, ποτίζει. Gloſſarium: Ἀγκιστρεύω, *Vncino*: h. e. hamo, induo. *Vncus* enim Onomaſtico teſte, ἄγκιστρον. Hinc *uncinatum*, more hamorum in ſe connexum invicem. Cicero Academ. libr.4. ut etiam citat Nonius: *Nec, ut ille, qui aſperis & levibus, & hamatis uncinatiſque corpuſculis concreta hæc eſſe dicat.* Videatur etiam Cl. Jan. Rutgerſius, Var. Lect. lib. 3. cap.3. pag. 199, 200.

Et fuiſſe nuper, & nunc eſſe quidem.] Levibus voculis animam huic periodo reddideris ex duobus MSS. & Aldina editione reſcribendo: *Quoſdam vero etiam quos totos imitari oporteat, & fuiſſe nuper, & nunc eſſe quidni? libent.* Sic cap. 13. *Quid enim ſi præcipias Imperatori quoties aciem inſtruet, dirigat cornua, &c.* Fortius ex MS. fiet: *Quid? ſi enim præcipias Imperat.* Vide Gebhard. Crepund. lib. 2. cap. 13. pag. 89, 90.

CAPUT VI.

Ipſæ docent.] Matres, ac dominæ nidi. Idem Fabius lib. 2. cap. 2. *Ipſe aliquid, immo multa quotidie dicat, quæ ſecum audita referant.* αὐτὸς διδάσκαλος. Ibid. *Abſit ab ultimis vitiis ipſe præceptor.* Idem lib. 11. Procem. *Inviti judices audiunt præſumentem partes ſuas: nec hoc Oratori contingere inter adverſarios, quod Pythagoræ diſcipulos contigit, poteſt, ipſe dixit.* Adi Jan. Gebhard. Crepund. lib.1. cap.9. pag.28.

CAPUT X.

Magos, & peſtilentiam, & reſponſa.] Mihi magis placet: *Nam magos, & in peſtilentiam reſponſa, &c.* Ita enim loqui amat Petron. Sat. pag. 48. *Ideo ego adoleſcentulos exiſtimo in ſcholis ſtultiſſimos fieri, quia nihil ex iis, quæ in uſu habemus, aut audiunt, aut vident: ſed piratas cum catenis in litore ſtantes, & tyrannos edicta ſcribentes, quibus imperent filiis, ut patrum ſuorum capita præcidant; ſed reſponſa in peſtilentiam data, &c.* Ubi Scaliger male repoſuit *peſtilentia*: uti recte monuit Cl. Gaſpar Barthius, Racemat. in Petron. pag. 488. qui & meliorem lectionem hiſce ex jure petitis exemplis corroborat. lib. 2. ſect. 31. de O. Jur. L. 9. de acquir. poſſeſſ. lib. 14. de Probat. lib. 35. de O. & A. L. XL. de Adopt. lib. 3. de ſuis & leg. Videantur etiam Nobiliſſ. Joh. à Wouweren, Animadverſ. in Petron. p. 381. Et Melchioris Goldaſti, Mecœnatis mei indulgentiſſimi, ſymbola ad Petron. pag. 527. Curt. Pichen. Not. ad Tacit. de Orat. num. 44.

CAPUT XII.

Qui armorum inſcius in pugnam ruit.] Duo MSS. Pal. *In rixam.* Membran. etiam, *irruit.* Sic Cic. Act. 1. in Verrem, cap. 12. *Qui quaſi de induſtria in odium offenſionemque P. R. irruere videantur.* Vide Jan. Gebhard. Crepund. lib. 1. cap. 16. pag. 53.

Et omnia levata, ut ipſi vocant, manu, emugiunt.] Membranæ Palat. particulam addit, quæ elegantiorem reddit ſenſum: *Ad omnia levata (ut ipſi vocant) manu emugiunt.* Vide Jan. Gebhard. Crepund. lib. 1. cap. 13. pag. 42. Joh. Livinel. Not. in Propert. pag. 77. Et qui hanc periodum incredibile quantum illuſtrat. Ludovic. Creſoll. Vacat. Autumn. lib. 2. cap. 1. ſect. 4. pag. 117. cap. 3. ſect. 2. pag. 153. & ſeqq. cap. 9. ſect. 9. pag. 316. cap. 12. ſect. 2. pag. 378. cap. 13. ſect. 1. pag. 396, 397. lib. 3. cap. 8. ſect. 1. pag. 494.

CAPUT XIII.

Stratum militari labore iter ſæpe deſerimus compendio ducti.] *Compendium*, ſive *compendiaria*, eſt via contractior, quam quis ambagibus relictis ſectans lucrum quaſi laſſitudinis facit. Varro σκιομαχία. *Hoc dico compendiaria ſine ulla ſollicitudine ac moleſtia dicundi ad eandem voluptatem poſſe perveniri.* Citat Nonius in voce *Compendiũ.* Gloſſar. *Compendiũ. Compendiaria* συντομία. MS. tamen heic pro *ſtratum* legit *exſtractum. Exſtracta autem via* contraria eſt compendiariæ. Ovid. l. 3. Metam.

Tardius exierant, ſed per compendia mortis
Præcipitata via eſt——

Plutarchus Erotico: Σύντονον ὁμοῦ καὶ σύντομον δι' εἴσηκται πορείαν ἐπ' ἀρετήν. Ergo *exſtrahere iter*, eſt μακρύνειν: Sicut συντέμνειν *compendio* duci. Sophocles Antigona.

——Συντέμνουσι γὰρ
Θεῶν ποδώκεις τοὺς κακόφρονας βλάβαι.

Fabius l. 3. c. 2. *Hæc autem brevior, & vel ideo dilucidior multo via, neque diſcentem per ambages fatigabit.* Papin. Stat. lib. 2. Theb. v. 496.

Fert via per dumos propior, qua calle latenti
Præcelerant, denſæque legunt compendia ſylvæ.

Quintilianus infra lib. 4. cap. 2. *Nam & fallit voluptas, & minus longa, quæ delectant, videntur: ut amœnum ac molle iter etiamſi eſt ſpatii amplioris, minus fatigat, quam durum arduumque compendium.* Gebhard. Crepund. l. 2. c. 1. p. 59.

CAPUT XV.

Formæ pulchritudo ſententiam dictat.] Non abſurde igitur hanc non minus quam Eloquentiam cum Iſocrate, πειθοῦς δημιουργὸν appellaveris. Cujus rei documentum habemus in Hyperide ſummo & omni elegantia inſtructo Oratore: qui cum pulcher & inſigni ſpecie ad formoſæ mulieris defenſionem acceſſiſſet, quo plus momenti habitura eſſet ejus oratio: ipſam Phrynen omnium ſui temporis facie eximia, & ſingulari venuſtate pulcherrimam, in oculos Judicum ut naturæ divinum opus induxit: itaque ii motus in omnium animis conſecuti ſunt, ut rea unis omnium ſuffragiis abſolveretur. Adeundus Ludovicus Creſollius, Vacat. Autumn. lib. 3. cap. 10. ſect. 3. p. 647.

CAPUT XVI.

In quo malimus præſtare hominibus quam in quo ipſi homines cæteris animalibus præſtant.] Cic. lib. 1. offic. Cum multis rebus humiliores & inferiores ſint, videntur hac re maxime beſtiis præſtare, quod loqui poſſunt. *Quare præclarum mihi videtur adeptus is, qui qua re homines beſtiis præſtent ea in re hominibus ipſis antecellat.* Tertullian. de reſurrect. carnis : *Sed accepiſti homo os ad vorandum, atque potandum : cur non potius ad eloquendum, ut à cæteris animalibus diſtes, cur non potius ad prædicandum DEUM, ut etiam hominibus antiſtes.* Sidonius lib. 4. Epiſt. 17. *Quapropter alternum ſalve rependens, granditer lætor, ſaltem in illuſtri pectore tuo vaneſcentium literarum remanſiſſe veſtigia: quæ ſi frequenti lectione continuas; experiere per dies; quanto antecellunt belluis homines, tanto anteferri ruſticis inſtitutos.*

CAPUT XVII.

Sed ei particulam civilitatis.] MS. Pal. *Particulam* voculam ὑποβολιμαῖον dictat, ac ſpuriam. Agnoſcit enim *portiunculam.* Apuleius. *Qui cum à me portiunculam poſceret.* Gloſſarium : *Portiuncula,* ποσιμόρων. Lege, ut Vulcanius, *Portiuncula* ποσημόριον. Seneca de Benefic. lib. 4. cap. 39. *Et appellare debitorem ad diem poſſum, & ſi foro ceſſerit, portionem feram.* Fabius infra lib. 6. cap. 1. *Tanto ſunt quædam ſua portione ad afficiendum potentiora, cum velut ipſorum ore dicuntur.* MS. Pal. *ducantur.* Id. lib. 10. c. 7. *Nec idem quidem dicendum eſt, quod eidem Ciceroni placet, nullum noſtrum uſquam negligentem eſſe ſermonem : quicquid loquimur, ubicunque ſit, pro ſua ſcilicet portione perfectum.* Sic Tertullianus: *Domitianum Portionem Neronis appellat.* Gebhard. Crepund. lib. 2. cap. 13. pag. 90.

CAPUT XXI.

Quam ſententiam ponit apud Platonem Gorgias.] MS. Pal. *Quam ſententia ponitur apud Platon. Gorg.* Plautus aliter Epid. III. 4.

Quid nunc? qui in tantis poſitus ſum ſententiis,
Eumne ego ſinam impune?

Quem locum docte interpretatur Jan. Gebhardus, Crepund. lib. II. cap. 13. pag. 90.

Et cælatura, &c.] De hac nominum differentia videndus Joh. Brodæus. Miſcellan. lib. 6. cap. 30. p. 568. Lamp. Crit. Part. 2.

IN

IN LIBRI III.
CAPUT I.

Ac veluti pueris, &c.] Verſus hi Lucretiani exſtant l.1, v.934. & ſeqq. & lib.4. ver. 11. & ſeqq. Et eſt admodum nobile doli boni exemplum. Qua de re conſulendus *ὁ ἐπίνης δλος ὄρμος*, Nobiliſſimus Melchior Goldaſtus, in Notis ſuis ad Columbanum, pag. 155, 156. & Cl. Cunradus Rittershuſius Comment. ad L. XXIII. de Reg. Jur. pag. 18, 19. Et index noſter Lucretianus, ſi prodierit: uti confido.

Protagoras & Euathlus.] De hoc Protagora & Euathlo copioſe agit Agellius lib. 5. cap. 3, et 10. Cui loco magna ex Fabio lux inferri poteſt. Contenditur enim iſthic ſuper mercede pacta: verum quæ fuerit, non exprimitur. Sed & Apuleius Florid. l. 2. floꝛulentius idem tradit Petr. Moſellan. p. 120. Videndus etiam Joh. Baptiſta Pius, Annotat. cap. 83. pag. 482. Lamp. Crit. part. 1.

Cæcilius.] Hic eſt Cæcilius Rhetor Siculus, qui Romæ floruit æqualis & amicus Dionyſio Halicarnaſſeo. Meminere hujus Cæcilij præter Fabium noſtrum, etiam Longinus, aliique veteres. Iſaacus Caſaubonus Animadverſion. in Athenæum, l. 6. c. 21. p. 294.

Theodorus Gadaræus.] Docuit hic *Theodorus* præcepta Rhetorices Rhodii per id tempus, quo *Tyberius* in eam inſulam ſeceſsit, ubi circa ſcholas & auditoria profeſſorum aſsiduus fuit, et inprimis audivit *Theodorum*, manſitq; illic annos octo: de quo *Tyberii* ſeceſſu multa ſcribit luculenter Tranquillus. Dictus eſt autem *Gadareus Theodorus*, à *Gadaribus*, civitate Syriæ; quam Judæis ſibi vendicarunt: Unde ait Strabo libr. 17. cum de *Gadaribus* loqueretur: *Hinc fuit Theodorus Orator, qui ætate noſtra viguit.* Strabonem autem ætate *Tyberii* ſcripſiſſe, clarum eſt ipſius teſtimonio, qui in ſexto memorat, ſe *Tiberii* tempore floruiſſe. Qui ergo apud Fabium legit: *Titus Cæſar*: is prorſus et hiſtoriæ, et temporum ignarus eſt. De hoc *Theodoro Gadareo* intellexit Juvenalis illo verſu: *Artem ſcindens Theodori.* Philip. Beroald. Annotat. p. 240. Lamp. Crit. Part. I. Sed Petrus Moſellanus, f. 122. et Stephanus *Gadarenus* legendum cenſent, à *Gadara*, civitate Palæſtinæ.

CAPUT.

CAPUT VI.

In quatuordecim primis ordinibus ne ſedeat, qui ſe prætori in hortis oſtenderat, neque erat productus, ſedit in quatuordecim Ordinibus. Petrus Pithæus, Adverſar. l. 2. c. 17. p. 799. Lamp. Critic. Part. II. Locus hic Fabii (inquit) in omnibus omnino, quæ mihi adhuc videre contigit, exemplaribus, quàlibet vetuſtis, ita conceptus eſt. Quod eo dico, ne quis temere conjecturis noſtris fidem adhibeat. In eo memini, nec unquam obliviſcar, Petrum FABRUM, V. C. & doctiſſimum dixiſſe aliquando, videri ſibi pro *Prætori* reponendum, P.R. id eſt, *populo Romano*. Quod ego, licet Prætorem ludos interdum curaſſe ſciam, & vero Auguſtalium celebrationem ad peregrinum tranſlatam legam, facile tamen adducor, ut recipiam, cum & Doctor noſter ſimilem pene omnino Ulpiani locum ad Paulum annotaverit. Verum in proximis Quintiliani verbis mendum non minus latere ſuſpicor, & pro, *in hortis*, legendum fortaſſis, *in horchiſtra*. Sic enim & apud Auſon. in Jud. 7. Sap. ubi antea impreſſis legebatur:

Hodieque in hortis palliatis prodeunt.

Emendatum eſt ex veteri libro:

Hodie in horchiſtram palliati prodeunt.
Quid erubeſcis tu togate Romule,
Scænam quod introibunt tam clari viri?
Nobis pudendum, & Atticis quoque
Quibus theatrum Curiæ præbet vicem.

In horcheſtra, ludicra exercebantur. Unde & Caſſiodor. lib. 4. Vari Theatrales ludos deſcribens: *His* (inquit) *addita ſunt horcheſtrarum loquaciſſimæ manus, linguoſi digiti, ſilentium clamoſum, expoſitio tacita, quam Muſa Polyhymnia reperiſſe narratur, oſtendes homines poſſe, & ſine oris affatu ſuum velle declarare.* Erant in horcheſtra Senatorum ſedibus loca deſignata. Erant & in 14. gradibus horcheſtræ primis vel proximis equitũ ſedes. Nam & his lege ſua in theatro loca reſtituit Otho Roſcius: apud Vell. Paterc. lib. 2. Ad quam legem Horatius alicubi reſpiciens dixit, *Poſt equitem ſedere atram curam*: Et apud Petronium Chriſes ancilla: *Domina mea uſque ab Orcheſtra 14. tranſilit, & in extremâ plebe querit quod diligat.* Et paulo poſt: *Ego etſi an-*

cilla ſum, numquam tamen niſi in Equeſtribus, ſedeo: Inde horcheſtram & populum Juvenalis dixit pro primoribus & plebe. Lege vero Theatrali à 14. primis prohibebatur, qui artem ludicram exercuiſſet; ut Fabius ait. Et hæc fortaſſe pœna etiam fuit ejus legis, qua Vitellius cavit, ne Senatores equiteſve gladiatoriam aut ludicram artẽ exercerent. Id Zonaras ex Dione ſic exprimit: *ἀπηγόρευσε δὲ καὶ τοῖς βουλευταῖς καὶ τοῖς ἱππεῦσι μονομαχεῖν, ἢ ἐν ὀρχήστρᾳ θέαν τινὰ παρέχειν.* Refertur & à Quintiliano decl. CCCII. lex hæc: *Gradiator in 40. gradibus ne ſedeat.* Cæterũ de quæſtione à Fabio propoſita ſic judico: Eum, qui ludorũ tempore in Scæna vel Horcheſtra à populo Rom. viſus ſit, quamvis ſe auctoraverit, ſi tamen artis cauſſa non prodierit, à 14. primis gradibus non arceri: quia nec infamia notatur. Multo vero minus gradibus prohibebitur, qui ſponte ſua in Horcheſtra ſe populo Romano oſtendit, non auctoratus, non ab alio productus aut ſpectaculi tantũ, aut etiam artis ipſius exercendæ gratia. Et hæ quidem novis moribꝰ leges ſub Imp. receptæ ſunt, quibus non adeo turpis res hæc habita eſt, ut etiam conſilium puniri debuerit: ſed antiquis cenſoriæ ſeveritatis exemplis non conveniunt. Quod ego à me *ἔργον παρέργως* ex inſtituto dictum accipi velim. *Producti* autem verbum, quo Fabius utitur, proprie de venalibus dicitur: itemq; de iis, qui operas locarunt artis ludicræ cauſa, & de teſtibus. Dicitur & de proſtitutis: cujus exemplum legitur apud Suetonium, in Veſpaſiano: *Expugnatus à quadam quaſi amore ſui deperiret, cum productæ pro concubitu HSCCCC. donaſſet.* Sic in optimo libro ſcriptum eſt. Vulg. *perductæ.* Hactenus Pithæus ad emendationem & explicationem hujus loci.

Οὐσίαν, quam Flavius eſſentiã vocat. Videndꝰ M. Ant. Muretus, Var. Lect. l. 15. c. 20. p. 1153. Lamp. Crit. Part. 2. Seneca Ep. 59. Sidonius Apollinaris Epiſt. ad Polemium.

Νόθον, qui non ſit legitimus, Græci vocant: Latinum rei nomen, ut Cato quoq; in Oratione quadam teſtatus eſt, non habemus, &c.] Iſidorus Orig. li. 9. ca. 5. p. 1055. *NOTHVS dicitur, qui de patre nobili, & matre ignobili gignitur: ſicut ex concubina. Eſt autem hoc nomen Græcum, & in Latinitate deficit. Huic contrarius eſt SPVRIVS, qui de matre nobili, & patre ignobili naſcitur. Item SPVRIVS patre incerto, matre vidua genitus, velut tantum ſpurii filius, quia muliebrem naturam* *rum veteres SPVRIVM vocabant, velut ἀπὸ τῆς σπορᾶς, h. e. ſeminis, non patris nomine. Eoſdem & FAVONIOS appellabant, quia quædam animalia Favonio ſpiritu hauſto concipere exiſtimantur. Vnde & ii, qui non ſunt de legitimo matrimonio, matrem potius, quam patrem ſequuntur. Latine autem SPVRII, quaſi extra puritatem, id eſt, quaſi immundi.* Hæc Iſidorus. Adi etiam, ſi operæ, Cl. Joh. Meurſii Commentar. ad Lycophron. p. 206, 207. Poſtrema quoque ætas ſpurios et inhoneſte prognatos CANIS nomine proſcidit: uti notat ingenioſiſſimus Gaſp. Barthius, in incomparabili ſuo Adverſariorum Opere, l. VIII c. 14. p. 293. Jacobus de Vitriaco, Hiſtoriæ Orientalis l. 1. c. 71. *Diſſluentes autem luxu multiplici, & otio turpi marcenteis, non ſolum de micis, quæ cadebant de menſa Domini, ſed de panibus integris, & de cibis delicatis paſcebant catellos ſuos, quos de turpibus concubinis ipſi turpiores procrearant.* Scitu quoque digniſſima de ſpuriis, ſive filiis naturalibus, tradit doctiſſimus Gulielmus Budæus, Annotat. Prior. in Pandectas: Ex leg. *vulgo concepti. De ſtatu hominum.* p. 134, 135. Et Plutarchus in Problem. Jacobus Cuiacius, Obſervat. l. 5. c. 6. p. 191.

IN LIBRI QUARTI CAPUT I.

Quid enim aliud agebat ironia illa.] Fabius in Ciceronis pro Ligario exordio ironiam eſſe exiſtimat: Johannes Brodæus nullam putat. Miſcellan. lib. 6. cap. 12. p. 556, 557. Lamp. Crit. Part. 2. At Quintilianum erudite defendit Franciſcus Luiſinus, Vtinenſis, Parerg. l. 2. c. 35. p. 504, 505. Lamp. Crit. Part. 3.

Maximeque capitalibus, ut apud centumuiros.] *Scribe: maximeque Capitalibus, & apud Centumuiros.* Vide Franc. Polleti, Duacenſis IC. Hiſtoriam Fori Romani, l. 3. c. 13. pagin. 287, 288.

CAPUT II.

Nec enim mihi umquam tanta fuerit cura brevitatis, &c.] Plinius lib. 1. Ep. 20. *Brevitatem ego cuſtodiendam eſſe confiteor, ſi cauſa permittat: alioqui prævaricatio eſt tranſire dicenda: prævaricatio etiam, curſim & breviter attingere, quæ ſint in-*

culcanda, infigenda, repetenda. Nam pleriſque longiore tractatu vis quædam & pondus accedit. Utque corpori ferrum; ſic oratio animo non ictu magis quam mora imprimitur. Et hercule, ut aliæ bonæ res: ita bonus liber melior eſt quiſque, quo major. Vide ibi plura. Ammianus Marcellinus lib. 15. cap. 1. *Reſidua, quæ ſequuturus aperiet textus, pro virium captu limatius abſolvemus, nihil obtrectatores longi, ut putant, operis formidantes. Tunc enim laudanda eſt brevitas, cum moras rumpens intempeſtivas, nihil ſubtrahit cognitioni juſtorum.* Martialis lib. 2. Epigram. 77. v. 7.

Non ſunt longa, quibus nihil eſt, quod demere poſſis.

Ubi Conſule Matthæi Raderi Commentarium.

Temulento ſopore profligatum.] Adi Jan. Gebhard. Crepund. lib. 3. cap. 19. pag. 153, 154. Et ejuſdem Animadverſiones in Tibulli lib. 1, Eleg. 2. v. 2. Inſignem etiam hunc Cælii locum inſigniter emendat Clariſſimus Gaſp. Barthius, Adverſar. lib. 14. cap. 18. pag. 784, 785. Cujus verba juvat apponere. Admodum bonum, (inquit,) exemplar Quintiliani Inſtitutionum, charactere vetuſtiſſimo exaratum Baſileæ utendum nacti, quantum fuit, erat enim abſque capite & calce, compoſuimus. Mirum vero dictu, quam penitus in multis abeat antiqua ſcriptura ab ea, quam pro vera nunc utimur omnes. Exemplum det M. Cælii locus, temulentum ſtertentemque ex crapula M. Antonium nobis velut ſpectandum præbens. lib. 4 cap. 2. Apponemus vero integrum eum locum, *Namque ipſum offendunt, &c.* (vide in Textu.) Irruperant Centuriones triclinium in caſtris, aut urbe aliqua, in expeditione certe Imperatoris: quem cum tam ornate honeſteque cubantem reperirent, excitare primo, mox vi auferre de ſtrato inſiſtebant: Hoc eſt, quod initio dixit Cælius: *Namque ipſum offendunt:* adventu nimirum hoſtium turbati Centuriones, qui circum Prætorium excubabant: deinde jactatum inter concubinas meticuloſas, & viros armatos, ſui impotem, quod mirum in modum rei indignitatem auget. Nunc MS. opem flagitabimus: qui quidem iſtam fere omnem periodum longe aliter concipit. Legit:

> *Namque ipſum offendunt temulento ſopore profligatum, totis præcordiis ſtertentem, ructuoſos * ſpiritus geminare. Præclaraſq; cõtubernales ab omnibus ſpondis verſas tranſverſas incubare, & reliquias temulentiæ circumjacere paſſim.*

> *paſſim. Hæ tamen exanimatæ terrore hoſtium adventu percepto excitare hominem conabantur, hæc nomen inclamabat, hæc fruſtra cervicibus tollebat: blandius alia ad aurem invocabat, vehementius etiam nonnulla feriebat. Quarum cum omnium vocem tactumque dignos citaret, proxima cujuſque collum amplexu appetebat; neque dormire excitatus, neque vigilare ebrius poterat. Sed ſemiſomno ſopore, inter manus Centurionũ, cõcubinarumq; jactabatur.*

Illis verbis, *ructuoſos ſpiritus*, interfuit mediis vox quæpiam, cujus locus diſerte vacuus in MS. libro apparet. Qualis vero illa conjectando tempus perdere noſtrum non eſt. Etſi ſuſpicari facile ſubeat, de *ore* & *naribus*, propter *ſpiritum* & *ructum* aliquid latere poſſe. *Verſas tranſverſas* ποιητικώτερον ſonat, Plauto dignius. Strepitu tamen ſuo rem reddens ſpectabiliorem. *Reliquiæ temulentiæ*, ſunt patinæ, pateræ, ſcyphi, menſæ inverſæ, cupediæ pedibus projectæ, elapſi manibus crateres, ut apud Rutilium Lupum ebrioſus inducitur: non prius poculum ex manibus emittens, quam bibentem ſomnus oppreſſerit, ac diſſolutis artubus ipſum poculum ſuapte natura dormienti exciderit. Hanc elegantiſſimam ſcripturam non debebant ſane librarii mutare. Non quod addit *hæ*, natura aliter conſtitutum eſt, quam ut ad *reliquias* transferri poſſit: ne quis arguetur, *reliquias* capiendas eſſe hac lectione, non temulento pares mulierculas. Nam quæ contra communes ſenſus faciunt, ea jure non attenduntur. Cæterum, *hæc nomen*, &c. *hæc fruſtra*: nemo non confitebitur genuina eſſe, qui ordinem ſaltim, vulgo minus attente habitum curare voluerit. Nam illa, *blandius alia*; ſuggerunt, fuiſſe numero ſingulari in reliquis etiam uſum M. Cælium; quibus conſentit & τὸ *nonnulla*, eadem ratione prolatum. *Dignoſcitaret*, quotidianam conſuetudinem cum illis præclari Imperatoris arguit; vel *ſemiſomnis* ex vocibus tactuque dignoſcere contubernales conſueti. Barde etiam hanc lectionẽ mutarunt Cacographi Chalcographi. Vox etiã *ſopore* nobis ſuſpecta eſt ultimo loco: citra MS. tamen auctoritatem non mutanda. Sane *ſopor ſemiſomnis* ταυτολογίαν olet, nec belle cadit. Hactenus Cl. Barthius.

Quarum cum omnium vocem, tactumque noſcitaret.] Franciſcus Robortellus Emendat. lib. 2. cap. 49. pag. 116. Lamp. Crit. Part. 2. Ego (inquit) puto legi debere: *Quarum cum omnium voce, cantuque excitaretur.* Nam quadrabit belle, quod poſtea ſequitur: *nec dormire excitatus.* Quod ſi quis repugnet, & dicat, cantu concubinarum temulentum excitari non potuiſſe, cum cantus ſomnum adducat potius, poſſit dici; cantum inconditum ſignificari, non ſuavem. Nam illa dictio, *tactu,* eo loco non placet. Librarius vero facile labi potuit, cum eſſet ſcribendum, *excitaretur,* ut ſcriberet, *oſcitaret.* Nam pro X, interdum CS. veteres ſcribebant. *Sic ecſitaretur:* unde poſtea ſcriptio hæc manavit. *Noſcitaret;* & illæ voces ad id accommodatæ poſtea; Nam ex *voce,* & *tactu; vocem* & *tactum* ſcribi cœpit. Hæc Robortellus: cujus tamen Conjecturam vernilitèr admodum flagellat Carolus Sigonius, Emendat. cap. 44. pagin. 139. Lamp. Crit. part. 2. Carneades igitur heic ab Orco revocandus.

Inter manus Centurionum.] Gebhard. Crepũd. lib. 2. cap. 15. MS. Pal. inſolentis monetæ vocabulum arcana incude tractat, refingendo; *Cenuriorum.* Quaſi *Cenurio* eſſet *δειπνηστὴς* ſive *ἐν γαστρὶ ζῶν.* Et revera hic tale quid excidiſſe, probabile eſt, immo tota rei ſeries reflagitat. Nam qualis Imperator; talem ſibi cohortem, comiteſque adoptat. Fortis fortes, luxurioſus perditos. Claudianus lib. 2. in Eutrop.

Tandem conſilium belli confeſſus agendi
Ad ſua tecta vocat juvenes, venere protervi,
Laſcivique ſenes: quibus eſt inſigne edendi
Gloria, corruptaſque dapes variaſſe decorum:
Qui ventrem invitant precio, traduntque palato
Sidereas Junonis avẽs: & ſi qua loquendi
Gnara coloratis viridis defertur ab Indis
Quæſitus trans regna cibus: quorumque profundam
Ingluviem, non Ægeus, non alta Propontis,
Non freta longinquis Mæotida piſcibus explet.

Aptiſſime ad hãc rem Papinius Statius li. 4. Theb. v. 661.

Nec comitatus iners, ſunt illic ira furorque,
Et motus, & virtus, & nunquam ſobrius ardor,
Succiduique gradus, & caſtra ſimillima Regi.

Qualem Ducem Cælius vult, dat nobis quoque Cicero Miloniana: *Adde inſcitiam pranſi poti oſcitantis Ducis.* Non male etiã reponeretur; *Cœnaturionum.* Eſſet enim *Cœnaturio* menſarũ aſſecla, & Antonii Convictor quotidianus. Onomaſticũ verbum agnoſcit *Cœnaturio, δειπνησείω.* Sed nomen formatum ad faciem Plautinam, *Saturionis, Eſurionis.*

Nam Cælius verborum antiquiorum auceps & architectus audit. *Cœnaturis* ergo erit Antonii σύνδειπνος & συμπότης Onomaſt. *Cœnaticus*, συμποσιακός. Varro *Fratres Cibarios* vocat, qui nobis non alio jure niſi menſæ apparatæ & inſtructæ volunt & intimi ſunt. *Tuus autem* (ait Varro) *ipſe frater cibarius fuit Ariſtoxenus.* Vbi alludit ad noſtrum Græcorum dicterium, ζῇ χύτρα ζῇ φιλία Noſtro Idiotiſmo *Fratrem Cibarium* vocamus, **Freſſerbruder**, **Zechbruder**, **Tiſchbruder**, Theognis elegantiſſime, v. 115. 116.

> Πολλοί τοι πόσιος καὶ βρώσιος εἰσὶν ἑταῖροι,
> ἐν δὲ σπουδαίῳ πράγματι παυρότεροι,

Vertit Gaſp. Barthius.

> *Multi equidem ad menſas & Bacchum ſtrenue amabunt;*
> *At cum res crepera eſt, unus & alter erunt.*

Et Menander, πολλοὶ τραπέζης, οὐκ ἀληθείας φίλοι, *Pleroſque amicos menſa habet, non veritas.* Herodianus lib. 1. cap. 12. τραπέζης κόλακες, ὅσοι τὸ εὔδαιμον γαστρὶ καὶ τοῖς αἰσχίστοις μετροῦσιν: *Menſarij adulatores, qui ventre atque obſcœnis voluptatibus felicitatem metiuntur.* Talis videtur Claudianus, lib. 2. in Eutropium, *Aiacem epularum*, indigitaſſe.

> *Tunc Aiax erat Eutropii, lateque fremebat.*
> *Non ſeptem vaſto quatiens umbone juvencos,*
> *Sed quam perpetuis dapibus, pigroque ſedili*
> *Inter anus, interque colos oneraverat alvum.*

Tales Heſiodus δειπνολόχους appellat. Latini *Cœnipetas*, ſicut *Hæredipetas.* Martialis *Captatores Cœnarum*, qui indagine quadam lautitias cœnarum capiunt. Tales Latini etiam *Conuiuas* appellarunt, qui domicœnio nuncium remiſerunt, & ut Juuenalis ait, *quibus ſumma boni eſt aliena vivere quadra.* Et Venuſte luſit de Scœvola, Poeta lepidiſſimus: *Scævola tu cœnas apud omnes: nullus apud te: Alterius ſiccas pocula, nemo tua.* Petronius:

> ——*Hic, ut audivi, veterem convivam.*

Ovidius lib. 2. Triſt.

> *Accius eſſet atrox, conviva Terentius eſſet.*

Onomaſticum: *Convictor*, ὁμοδίαιτος. Idem: *Con iuones*, συμπόται: ubi tamen C L. Gebhardus malit, *Comibones.*

CAPVT.

CAPVT III.

Pleriſque moris eſt.] Vide Iſaaci Caſauboni Commentar. ad Perſij ſat. 1. pag. 122. 123.

CAPVT V.

Non aliter reformidat, quam qui ſerrum medici prius quam curetur adſpexeris.] Sic Seneca Conſolat. I. *Tirones leviter ſaucii tamen vociferantur, & manus medicorum magis quam ferrum horrent.* Adi Jan. Gebhard. Crepund. lib. 1. cap. 15. pag. 49.

Nam & autoritati plurimum detrahunt multa, illa non membra, ſed fruſta. [MS. Palat. in textu: *Munita* Superſcriptum: *minuta illa non m.* rectiſſime. Λεπτομέρειαι Græci dicunt. Fabius libr. 3. ca. 2. *Simplicius autem inſtituenti non eſt neceſſe per tam minutas rerum particulas rationem docendi concidere.* Ibid. *Nec corpus orationis in parva momenta diducendo conſumet.* Ibid. lib. 4. cap. 5. *Tenuis illa & ſcrupuloſe in partes ſecta diviſionis diligentia.* Ibid. *Cujus* (Hortenſii) *tamen diviſionem in digitos diductam nonnunquam Cicero leviter eludit. Nam eſt ſuus certus modus, & vitanda ut quam maxime conciſa nimium & velut articuloſa partitio.* Lib. 5. cap. 2. *Scio quoſdam inani diligentia per minutiſſimas iſtas partes ſecuiſſe.* Sic Cicero Tuſcul. 4. cap. 5. *Spinæ partiendi.* Iterum Fabius libr. 8. cap. 5. *Vnde ſoluta fere oratio, & è ſingulis non membris, ſed fruſtis collata ſtructura caret, cum illa rotunda & undique circumciſa inſiſtere invicem nequeant.* Lib. 9. cap. 4. *Vbicunque acriter erit, & inſtanter pugnaciterque dicendum, membratim caeſimque dicemus.* Idem libro. 11. cap. 1. *Argumenta diducet in digitos.* Ibid. cap. 3. *In digitos argumenta digerimus.* lib. 12. c. 2. de Dialectica: *Si totum ſibi vindicaverit in foro certamen, obſtabit melioribus, & ſectis ad tenuitatem ſuam vires ipſa ſubtilitate conſumet.* Gebhard. Crepund. lib. 2. cap. 5. pag. 65.

IN LIBRI V.

CAPVT II.

Et partibus contumuiralium, quæ in duas haſtas diviſæ *ſunt.*] Videatur Cornelius Witell. adverſ. Georgium Merulam, cap. 21. pag. 619. Lamp. Crit. Part. 1. Petri Pithæi Adverſar. lib. 2. capit. 19. pag. 803. Lamp. Crit. part. 2. Franc. Polleti, Hiſtor. Fori Rom. lib. 3. cap. 14. pag. 292.

CAPVT VII.

Turbantur enim & à patronis diverſæ partis inducuntur in laqueum; & plus deprehenſi nocent, quam firmi & interriti profuiſſent] Gebhardus Crepund. libr. 3. cap. 5. pagin. 113. 114. Quaſi hac lectione nihil elegantius, nihil melius potuiſſet eſſe, inculcarunt scioli. MS. Palat. longe meo palato ac pectori gratiorem admittit: *Turbantur enim, & à patronis diverſæ partis induuntur in latus. Sed & plus deprehe.* Omnia ſana, niſi mavis, *Induuntur. Induere in latus,* qui neſcierunt militare, vel gladiatorium verbum eſſe, mutaverunt. Nam qui tecto ſunt latere, indui in illud gladio ferrove non temere poſſunt, ſed qui nudo & aperto. Nam ante etiam *timidum* nominat: omnia ex militia traloquitur. Ipſe firmat lib. 9. cap. 1. *Namque ut in armorum certamine adverſos ictus ac ſimplices manus cum videre, tum etiam cavere ac propulſare facile eſt: averſæ tectæque minus ſunt obſervabiles; & aliud oſtendiſſe quam petas, artis eſt: ſic oratio, quæ aſtu caret: pondere, mole & impulſu præliatur: ſimulanti variantique conatus in latera atque in terga incurrere datur, & arma advocare, & velut nutu fallere.* Vbi MS. *arma avocare.* Reſtituendus quoque hoc verbo infra Quintilianus; lib. 12. cap. 1. *Neque prudentiam iis, (conceſſeris) qui in graviſſimas frequenter legum, ſemper vero malæ conſcientiæ pœnas à ſemetipſis improviſa rerum exitu induantur.* Sic omnino ex membran. Palat. leg. & editione Aldi. vulgo *inducantur,* putida gloſſa. Hinc capo Ciceron. Verr 3: *ſua confeſſione induatur, ac juguletur.* Ovid. Amor. lib. 2, Eleg. 10.

Induat adverſis contraria pectora telis
Miles, & æternum ſanguine nomen emat.

Virgil. lib. 10. Æn.

An ſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per coſtas exigat enſem.

Sic Cæſar. *ſe ſtimulis inopinantes induebant.* Lucret. libr. 4. ver. 815.

At nos in fraudem induimus, fruſtramur & ipſi.

Cæteris quoque qui profuerant, auferat autoritatem.] Notatum eſt ad oram impreſſionum, alias pro *auctoritatem* legi *utilitatem*: mendoſe! Nam qui ſic emendabant, reſpiciebant τὸ *profuerant*. Melius omnino Palatinus Codex: *Vtilitatem*. Vnde legendum: *Cæteris quoque qui profuerant, adferat utilitatem*: ſenſu optimo. Jan. Gebhard. Crepund. lib. 1. cap. 17. pag. 55.

CAPUT IX.

Veſtem muliebrem.] Ait Fabius, vulſum corpus, fractum, inceſſum, veſtem muliebrem: & delicatam, luxu fluentem comptamque ſuperbius, ſigna eſſe viri mollis & effœminati: & ex iiſdem ſimilia duci poſſe argumenta, quod quemadmodum cruor à cæde, ſic illa videantur ex impudicitia fluere. Qua de re videndus omnino Ludovicus Creſollius, Vacat. Autumn. lib. 3. cap. 29. ſect. 2. pag. 644.

CAPUT X.

Nec belopem noſtro mari, aut ſcarum ducas.] Vide Plinium lib. 9. cap. 17. Columellam libr. 8, cap. 16. Agellium libr. 7. cap. 16. Petri Pithæi, Collectanea ad Petronium, pag. 175. Edit. Goldaſti.

Telum ei è manibus ereptum eſt.] MS. Codex; *Telum ei è manibus erutum eſt.* Aptiſſimum verbum ad hanc feſtinationem trepidationemque cum violentia junctam exprimendam. Vide Jan. Gebhard. Crepund. lib. 1, cap. 4. pag. 11.

Non poſſum togam prætextam ſperare, cum exordium pullam videam.] Joh. Brodæus Miſcellan. lib. 6. cap. 12. pag. 557. legit *exomium*, non, *exordium*. Græci ἐξωμίδα vocant. Plutarchus: ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὸ χωρίον, ἐὰν μὲν ᾖ χειμών, ἐξωμίδα λαβών. Eſt autem *exomium*, ſubſtricta, ac brevis tunica, citra humerum deſinens. Vide Claudii Salmaſii Notas ad Tertulliani librum de Pallio pag. 63. 213. 365. 372.

CAPUT XI.

Quis iſtam faciem planipedis ſenis.] Doctiſſimus Gebhardus,

hardus, Crepund. lib. 2. cap. 15. pag. 95. ex MS. Cod. *Lanipedis* legit. *Lanipedem ſenem* feſtiviſſime vocat tardigradum, pulmoneus, ut Plautus loquitur, pedes lana obligatum, eoque lentius promoventem. Macrob. l. 1. Satur. c. 8. *Saturnum Apollodorus alligari ait per annum laneo vinculo, & ſolvi ad diem ſibi feſtum, id eſt, menſe Decembri, atque inde proverbium ductum: Deos laneos pedes habere.* Nam qui pedes ulceroſos habebant, laneis vinculis deligabant. Vide Plinium, lib. 29. cap. 2. Et ideo affectis pedibus minus celeres. Pertinet huc jocus Ciceronis apud Quintilianum lib. 6. c. 3. *ſed elevandi genus eſt etiam cauſſarum relatio, qua Cicero eſt uſus in Vatinium, qui pedibus æger cum vellet videri commodioris valetudinis, & dicere ſe jam bina millia paſſuum ambulare. Dies enim, inquit, longiores ſunt.* Videtur autem Fabius *Conſeneſcere* pro tardum eſſe, ſenum more lentum gradum moliri, uſurpaſſe. lib. 9. cap. 4. *Totus vero locus hic non ideo tractatur à nobis, ut oratio, quæ ferri debet ac fluere dimetiendis pedibus ac perpendendis ſyllabis conſeneſcat.* Idem lib. 10. cap 3. *Nam quomodo ſufficere civilibus officiis poſſit, qui ſingulis actionum partibus inſeneſcat.* Sic Euripid. Phœniſſ. v. 310.

γηρᾷ τρομερὰν ἕλκω ποδὸς βάσιν.

Alceſtide. v. 611.

Καὶ μὴν ὁρῶ σὸν πατέρα γηραιῷ ποδὶ
Στείχοντα.

Sic Andromach. v. 544. 545.

Καὶ μὴν δέδορκα τόνδε Πηλέα πέλας,
Σπουδῇ τιθέντα δεῦρο γηραιὸν πόδα.

Vide plura apud Gebhardum citato loco.

CAPUT XII.

Mortale lumen.] Sic vocat σβεστὸν. Vide Jan. Gebhard. Crepund. lib. 3. cap. 7. 119.

Libidinoſam eloquentiam.] Sic vocat eam, quæ ſuaviter animos & flagitioſiſſime titillat, & ingenuæ mentis robur infringit. Diogenes Laertius lib. 6. talem orationem ad gratiam & lenocinium elaboratam, μελιτίνην ἀγχόνην, *laqueum melleum*, eſſe dixit. Et Zeno apud eundem, elegantium hominum ſermones Alexandrinæ pecuniæ ſimiles eſſe aiebat. Nam jucundos quidem oculis atque pictos monetæ inſtar, nihilo tamen eſſe meliores.

Adiſſ

Adiſis Ludovicum Creſollium, Vacat. Autumn. lib. 3. cap. 19. ſect. 2. pag. 568. & ſeqq.

Vt Bagoam aut Megabyzum aliquem in exemplum operis ſumerent ſibi.] Vide Jani Gebhardi doctiſſimas Animadverſiones, ad illum Propertii verſum, lib. 2. Eleg. 3. ver. 42. pag. 16[illegible].

Si quis vult fama tabulas anteire vetuſtas,
Hic dominam exemplo ponat in ante meam.

Cæterum Cælius Rhodiginus, Antiq. Lect. lib. 15. cap. 8. pag. 675. non *Bagoam* heic aut *Bacchiam* legit; ſed *Bacchidam*, ex Athenæo, qui Sardanapalo fuiſſe illum conſimilem dicit: cujus tumulo ita inſcriptum refert.

πῖνε, φάγε, καὶ πάντα τῇ ψυχῇ δίδου·
Κἀγὼ γὰρ ἕστακ᾽ ἀντὶ Βακχίδα λίθος.

Nunc illud mali eſt, quod neceſſaria plerumque ſilentiis tranſeunt.] Vide Jan. Gebhard. Crepund. lib. 1. cap. 12. pag. 34, 35. Tacitum, lib. 2. Annal. cap. 38. lib. 14. cap 12.

CAPUT XIII.

Si reſolvere ex parte diverſa dicta.] Utitur & hoc Rhetorum verbo Petronius, Satyr. pag. 132. v. 10. *Reſoluit Eumolpus tam iniquam declamationem, &c.*

Palam contraria, & ſupervacua, & ſtulta reprehendere, nullius eſt artis.] Videatur Scip. Gentilis Commentar. in ApuleI Apolog. pag. 389.

Artificis autem eſt invenire in actione adverſarii, quæ inter ſemetipſa pugnent.] Qua de re videndus iterum Scip. Gentilis Commentar. ad Apul. Apolog. pag. 390. 509.

Fiduciam orator præ ſe ferat.] Apuleius Apolog. *Reputate vobiſcum, quanta fiducia innocentiæ meæ, quantoque deſpectu veſtri agam, &c.*

CAPUT XIV.

Peregiſſe mihi videor ſacra tradentium artes.] Conſule, ſi placet, Iſaaci Caſauboni Commentar. ad Perſii Prolog. pag. 18, 19.

Locus & ſpecioſa vult, eſſe eloquentia.] Quod multis oſtendit Melchior Junius, Method. Eloquent. pag. 179.

Non uti fontes anguſtis fiſtulis colliguntur, ſed ut latiſſimi *amnes totis vallibus fluat.*] Jan. Gebhard. Crepund. lib. 3. cap. 5. pag. 113. Nemo (inquit) neget hæc ſana eſſe, lucida, elegantia, atque ipſo Fabii nitore digna. At MS. Palat. ſagaciter quaſi ſplenium hujus obducti vitii removit. Melius non dubitem eſſe: *beatiſſimi amnes.* Adnititur noſtræ emendationi Iſidor. Orig. lib. 10. qui *beatum*, quaſi *bene auctum*, vult eſſe dictum ſtabilimentum habe ab ipſo Fabio lib. 10. cap. 1. *Nec vero quod in quoque optimum fuit, ſtudio conſecutus eſt tantum, ſed plurimas vel potius omnes ex ſe ipſo virtutes extulit immortalis ingenii beatiſſima ubertate. Non enim pluvias (ut ait Pindarus) aquas colligit, ſed vivo gurgite exundat.* Callimachus hymno in Apollinem, v. 108.

Ἀσσυρίου ποταμοῖο μέγας ῥόος.

Claudianus Panegyrico in Conſul. Mallii Theodori ver. 31.

Lene fluit NILVS, *ſed cunctis amnibus extat*
Vtilior, nullas confeſſus murmure vires.
Acrior at rapidus tacitus prætermeat ingens
Danubius ripas: eadem clementia ſævi
Gurgitis immenſum deduxit in oſtia Gangem.

Iuriſconſulti littus audeant eſſe dicere, qua fluctus eludit.] Scribe *alludit*: h. e. ludendo procedit: ut ſit quidam undarum ludus & fluctuum. Et ſic recte etiam legitur in Gryphiano exemplari, Edito Lugduni, 1540. Cicero Topicis: *Aquilius definiebat littus eſſe, qua fluctus alluderet.* Lege Joh. Paſſeratii Prælection. in Propert. lib. 3. pag. 515.

IN LIBRI SEXTI.

PROOEMIVM.

Quos utique immeritos mors acerba damnavit. Sic paulo ante; *immaturum funus*; dixit. Et Poſt: *acerbiſſimis rapta fatis. Acerba mors*, dicitur *immatura.* Plinius lib. 5. Epiſt. 5. *Mihi videtur acerba ſemper, & immatura mors eorum, qui immortale aliquid parant. Num qui voluptatibus dediti, quaſi in diem vivunt, vivendi cauſas quotidie finiunt: qui verò poſteros cogitant, & memoriam ſui operibus extendunt, his nulla mors non repentina eſt, ut quæ ſemper inchoatum aliquid abrumpat.* Virgilius lib. 6. Æn.

Quos dulcis vitæ exſortes, & ab ubere raptos
Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.

De *Acerba morte* plurima congeſſit CL. Jan.Gebhardus, p. 29. ad illum Tibulli.lib.1. Eleg.3.v.55.

Hic jacet immiti conſumptus morte Tibullus.

Papinio Statio eleganter dicitur *cruda mors*, quemadmodum *cruda poma*, h.e. acerba atque immatura, lib.9. Thebaid. ver.380. & 716. Cicero Catone Majore. *Adoleſcentes ſic mihi mori videntur, ut cum aquæ multitudine flammæ vis opprimitur: ſenes autem, ſicut cum ſua ſponte nulla adhibita vi, conſumptus ignis extinguitur, & quaſi poma ex arboribus, ſi cruda ſunt, vi avelluntur: ſi matura & cocta, decidunt: ſic vitam adoleſcentibus vis aufert, ſenibus maturitas.* Tibullus eandem mortem lib.1. Eleg.3. v.65. vocat *rapacem.*

——*cuicunq; rapax mors venit amanti.*

Plin. lib.6. Epiſt.6. *Doleo enim, illum immatura morte indigniſſime raptum.* Velleius Paterc. lib.2. c.97. de Druſo: *ſed illum,* (inquit) *magna ex parte domitorem Germaniæ plurimo ejus gentis variis in locis profuſo ſanguine fatorum iniquitas COS. agentem annum 30. rapuit.*

Quæ nondum expleto ætatis undevigeſimo anno duos enixa filios, quamvis acerbiſſimis rapta fatis, felix deceſſit. Ego vel hoc uno malo ſic eram afflictus, ut me jam nulla fortuna poſſet efficere felicem.] Paulo poſt; de filiis: *Liberis tamen ſuperſtitibus oblectabar: & quod nefas erat, ſæva, ſed optabat ipſa, me ſalvo, maximos cruciatus præcipiti via effugit.* Hæc nullo modo inter ſe cohærent: ſed tota hujus periodi poſterior pars loco ſuo mota eſt: ad uxorem enim pertinet; legendumque hoc modo arbitratur M. Anton. Muretus, Var. Lection. lib.18. cap.20 pag.1221. Lamp. Crit. Part. 2. *Felix deceſſit: &, quod nefas erat, ſed optabat ipſa, me ſalvo, maximos cruciatus præcipiti via effugit. Ego vel hoc uno malo, &c.*

Liberis tamen ſuperſtitibus oblectabar. Mihi filius minor quintum egreſſus annum, ut in malis agerem, prior alterum ex duobus eruit lumen.] Hic quoque mendum ſubeſt, neque dubitat Muretus, quin totum illud, *ut in malis agerem,* delendum ſit: in cujus vetere libro ita legebatur: *Mihi filius minor quintū egreſſus annum in malis nec augere prior alterum è duobus eruit lumen.* Ex quo liquido perſpicitur error librarii, qui quatuor voces, *in malis nec augere*, huic tranſtulerit è periodo, quæ ſtatim ſequitur: *Non ſum ambitioſus in malis, nec augere lachrymarum cauſas volo.*

Oſtenderint.] Liber Mureti habebat, *oſtenderet.* haud dubie melius.

Illa fortuita aderant omnia; vocis jucunditas claritaſque, oris ſuavitas, &c.] Paria Cornelius Nepos de Tito Pomponio Attico recenſuit: *Erat,* (inquiens) *in eo ſumma ſuavitas oris ac vocis, ſic ut excellenter pronunciaret.* Pulcherrima hac de re videbis apud Ludovicum Creſollium, Vacat. Autumn. lib. 2. cap. 7. ſect. 1. pag. 212, 213.

Quam etiam deficiens, quamque non tunc ipſum illum alienatæ mentis errorem circa ſolas literas habuit?] In Mureti libro elegantius exſtabat: *Quam etiam deficiens, jamq; non noſter ipſum illum alienatæ mentis errorem circa ſolas literas habuit?* Illud enim, *non noſter*, ſignificat eum jam in poteſtate mortis fuiſſe.

Tene Conſulari nuper adoptione ad omnium ſpes bonorum patris admotum.] Jan. Gulielmius, veriſimil. lib. 3. cap. 14. p. 92. Uſus, inquit, ſum pervetuſto M. Fabii libro, beneficio optimi & humaniſſimi viri Melchioris Hittorpii, deſcripto quidem eo vitioſiſſime; ex cujus tamen veſtigiis multa bonæ lectionis veluti veſtigia ſagaciter odoranti ſeſe offerant. Argumento ſit hic locus, ubi melius ille liber: *Te ne conſulari nuper adoptione ad omnium ſpes bonorum primus admotum.* Neque enim Quintilianus honoribus Vibanis floruit: at adoptione Conſulari ait, filium ſuum paullo ante quam moreretur in ſpem honorum veniſſe.

Te omnium ſpe Atticæ eloquentiæ candidatum.] In his verbis ſomnium illud Correctorum, *Atticæ*, plane redundat ac friget. Liber Gulielmii & Mureti: *Te omniũ ſpe acutis eloquentiæ candidatũ.* Hinc facilis emendatio: *ſpe, ac votis.*

Imperitiæ aut fortunæ remittantur.] Illa *imperitia* huc ab imperito aliquo invecta eſt. Legendum ſimpliciter: *Tum ſi qua minus fuerint effecta iis, quæ levius adhuc afflicti cœperamus, fortunæ remittantur.*

Boni autem conſulere noſtrum laborem vel propter hoc certum eſt.] MS. Cod. *Cæcum eſt.* Muretus & Gulielmius legunt: *Æcum eſt.*] Ita enim ſcribebant, pro *Æquum*: ut acam, pro *aqua.*

Sed omnis hæc cura ad alienos, ut alienis utilis.] MS. *Sed omnis hæc curas alienas utiles, ſi modo, &c.* Unde haud diffi-

culter

calter elicuit Jan. Gulielmius. *Sed omnis hæc cura alienas utilitates (ſi modo quid utile ſcribimus) ſpectat.*

Ita hoc opus aliis præparamus, aliis relinquamus.] In MS. erat *præparabamus*, Suſpicatur Jan. Gulielmius lib. 3. cap. 14. Scripſiſſe Quintilianum, *properabamus*. Elegantiſſime. Ita Catullus. *Cum Medi properare novum mare.* Plautus Caſina: *Hanc tibi nunc veniam minus gravate propero.* Properaſſe autem hos Commentarios ſe metu mortalitatis ſuæ, ait ipſemet Fabius hoc ipſo proœmio non longe ab initio.

CAPVT. I.

Item in theatro, in templo, in concione creſcit invidia MS. Palat. elegantius. *Item in theatro, in templo, in concione gliſcit invidia. Et ſi, &c.* Quid autem ſit *gliſcere* multis σὺν Θεῷ dicturus ſum ad Indicem meum Lucretianum; & bonam partem etiam congeſſit *Cl.* Jan. Gebhardus, Crepund. libr. 3. cap. 5. pagin. 1. 2.

Nunquam debet eſſe longa miſeratio, &c.] Cicero in Partit. *Cito areſcit lacbryma, præſertim in alienis malis:* quod ab eo ſumens Cornificius; *Commiſerationem*, inquit, *brevem eſſe oportet: Nihil enim lacbryma citius areſcit.* Auctor. ad Heren. lib. 3. Vide Ludovici Creſollii *Vacat.* Autumn. lib. 3. pagin. 687.

Cum etiam veros dolores mitiget tempus.] Cicero Tuſcul. 3. cap. 7. *Eſt enim tarda illa quidem medicina, ſed tamen magna, quam adfert longinquitas & dies.* Vide Jani Gebhardi Animadverſion. ad Propertii lib 3. Eleg. 20. v. 32. Plinium lib. 8. Epiſt. 2.

CAPVT. II.

Quia volunt, credunt quoque] Sic Cæſar. de bell. Gallic. libr. 3. cap. 18. *Fere libenter homines id quod volunt, credunt.* Et libr. 2. de bello civili: *Nam quæ volumus & credimus libenter, & quæ ſentimus ipſi, reliquos ſentire ſperamus.* Lampridius in Heliogabalo: *Vt ſe haberet vota hominum ad credulitatem feſtinantium, quicquid optant, verum eſſe deſiderans.*

Vide Joh. Brantii Notas Politicas in Jul. Cæſ. lib. 3. de Bel. Gall. pag. 443.

Quia ſenſim oculorum premit amor.] Jan. Gebhardus Crepund. lib. 1. cap. 1. pag. 2. ex MS. Palat. indubitate legit, qui habet, *Præcipit, amus*, cum nota divulſionis; *quia ſenſum oculorum præcipit amor*. Elegantiſſime. Amor enim ὀφθαλμοκλέπτης, perſtringens & mentis & luminum aciem. Unde Propertius:

Cynthia prima ſuis miſerum me cepit ocellis.

Excidit & ſupra hoc verbum Quintiliano lib. 2. cap. 3. *Primum, quod eum, qui eloquentia cæteris preſtet, illa quoque, per quæ ad eloquentiam pervenitur, diligentiſſime percepiſſe credibile eſt.* Lege ex MS. Cod. *Præcepiſſe*, id eſt, ante cœpiſſe, & prædidiciſſe. Sic Cic. Tuſcul. 3. c. 14. *Et nimirum hæc eſt illa præſtans & divina ſapientia, & præceptas & pertractaas humanas res habere.* Juvenalis ſat. 14.

Nam quiſquis magni cenſus præcepit amorem.

Ipſe Fabius lib. 1. cap. 1. *Nam id inprimis cavere oportebit, ne ſtudia, qui amare nondum poteſt, oderit, & amaritudinem ſemel præceptam etiam ultra rudes annos reformidet.* Item lib. 4. cap. 5. *Propoſitis enim probationibus omnis in reliquum gratia novitatis præcerpitur.* MS. Palat. *Præcipitur.* Recte. Nam illud gloſſema eſt. Adi CL. Gebhardum, citato loco: apud quem non parum multa, eaque ſcitiſſima reperies huc ſpectantia.

CAPUT III.

Cujus pauca admodum dicta, nec ſane cæteris ejus virtutibus reſpondentia, palam oſtendunt, non diſplicuiſſe illi jocos, ſed non contigiſſe.] Sic infra eodem hoc pulcherrimo capite: *Ridiculum dictum plerumque ſalſum eſt.* Hinc *perdere dictum*: Ibidem. *Ludere numquam velimus, longeque abſit propoſitum illud, potius amicum, quam dictum perdendi.* Ita recte legendum cenſet Muretus. vulg. *perdidi.* Sic paulo poſt. *Quapropter ne dicet quidem ſalſe, quoties poterit, & dictum potius aliquando perdet, quam minuet auctoritatem.* Gloſſ. *Dicax*, σκώπτης, εὔστομος. Onomaſticum: *Dicaculus* σκωπτικὸς. Apul. lib. 1. Miles. *Dicacitas timula.* Hinc dicere in aliquem eſt ἀποσκώπτειν εἴς τινα, ſive ἀποσκώπτειν τινὰ. Suetonius Veſpaſiano: *Vnde quidam Vrbanorum* *non infacete: ſiquidem petenti, ut & in ſe aliquid diceret: Dicam, inquit, cum ventrem exoneraveris.* Fabius iterum hoc capite. *In ſe dicere non eſt fere niſi ſcurrarum.* Ibidem, *Illa ipſa, quæ ſunt in Venerem dicta frigidius.* Ibid. *Quin illæ ipſæ, quæ dicta ſunt ac vocantur, quas certis diebus feſta licentiæ dicere ſolemus.* Libr. 9. *Ut ſi pater, qui infamem in matrem filium ſecreto occidiſſet, reus malæ tractationis, jacularetur in uxorem obliquis ſententiis.* Solœca hæc ſunt. Corrigendus politiſſimus Fabius ex MS. Pal. *Iocularetur*, legendo. Gloſſ. *Iocular* γελοῖος. Iterum hoc cap. *Illud quoque genus eſt poſitum non in hac veluti jaculatione verborum, &c.* MS. Palat. rectius. *In hac veluti jaculatione dictorum.* DICTA enim hic vocat Fabius, quæ eadem à Macrobio *dicteria* appellantur. Martialis:

Materiem dictis nec pudet eſſe ducem.

Lucanus ad Piſonem:

Nulla ſuperborum patiuntur dicta jocorum,
Nullius ſubitos adfert injuria riſus.

Plautus Cap. III. 1.

Dico unum ridiculum de dictis melioribus,
Quibus ſolebam menſtruales epulas ante adipiſcier.
Nemo ridet.

Notavit Cl. Jan. Gebhardus, Crepund. lib. 3. cap. 1. pagina 103, 104.

Noſter vero non ſolum extra judicia, ſed in ipſis etiam Orationibus habitus eſt nimis riſus affectator.] Gebhardus, Crepund. lib. 1. cap. 1. pagin. 1. Hæc verba quis umquam ſuſpecta habeat? MS. Palat. Codex tamen aliam integramque lectionem nobis præit. Legit quippe: *Noſter vero non ſolum extra judicia, ſed in ipſis etiam Orationibus habitus eſt mimis riſus affectatior.* MIMI proprie illi γελωτοποιοί, qui dicacitate affectata ac nimia populum argumentorum Tragicorum feſſum recreabant. Apud Petronium Arbitrum, *Mimicus riſus: Omnia mimico riſu exſonuerant.* Idem paulo poſt: *Ideoque nec Mercenarius ad raptum ferramentum expaverat, nec Eumolpus interpellaverat mortem mimicam.* Fabius libro & capite laudato: *Oratori minime convenit diſtortus vultus geſtuſque, quæ in mimis rideri ſolent. Dicacitas enim ſcurrilis & ſcenica huic perſonæ alieniſſima eſt.* Idem libro duodecimo, Procem. *Humiliora illa vitia, ſubmiſſa adulatio, affectata ſcurrilitas in rebus ac verbis parum modeſtis vilis pudor, in omni negotio neglecta auctoritas: quæ fere accidunt eis, qui nimium aut blandi eſſe, aut ridiculi volunt.* Idem libro ſexto, capite III. *Sed hæc tamen non debent eſſe mimica.* Ibidem, *Cum videatur autem res levis, & quæ à ſcurris, mimis, inſipientibus denique ſæpe moveatur.* Traduxerunt eo nomine non leviter Ciceronem Inimici, quibus & *Scurra Conſularis* audire coactus eſt: ut notant Gebhardus, laudato loco: Macrobius lib. 2. cap. 1. Saturn. Ludovicus Creſollius, Vacat. Autum. lib. 1. cap. 10. p 28.

Vtinam Quintus, & libertus ejus Tiro, aut alius quiſquis fuit, &c.] Legendum, ut in veteribus: *Vtinamque libertus ejus Tiro.* Neque enim libros illos quiſquam umquam ad Q. Ciceronem retulit. Muretus, Var. Lect. lib. 19. cap. 6. p. 1228. Macrobius, Saturn. lib. 2. cap. 1.

Quod ridiculum dictum plerumque falſum eſt.] Muretus, *falſum*, legit; non, ut vulgo, *ſalſum*: ut & illud quod ſequitur hoc modo: *Neque hoc ab ullo ſatis explicari puto, licet multi tentaverint, unde riſus: qui non ſolum facto aliquo dictove, ſed interdum quod etiam corporis tactu arceſſitur.* Hoc enim, inquit, ipſum eſt, quod negat à quoquam ſatis explicatum, *unde riſus*, hoc eſt, quæ ſit riſus origo. Variar. Lection. libr. XIX. cap. VI. pag. 1228.

Sed interdum quodam etiam corporis tactu laceſſitur.] Nugæ hæc lectio, & vanior frivolis illis vitreis, quæ ſulphuratis permutantur. Lege: *Interdum quodam etiam corporis tractu laceſſitur.* Ubi Aldus quoque, ſive ipſe Naugerius fuit, licenter, ſi ſine libris, *Laceſſitur* illud, in *arceſſitur* tranſpolat. Gebhard. Crepund. l 3. c. 1. p. 103.

Erumpit invitis ſæpe, &c.] Iſocrates ad Demonic. hunc riſum προπετῆ vocat, *effrenatum & immodeſtum.* Plato lib. 5. de leg. ἐξαίσιον, *profuſum & intempeſtivum*, cui opponit ἀσχημονεῖν *decori habitus modeſtiam*: alias nominat ἰσχυρὸν, ab eoque ait fieri in corpore ἰσχυρὰν μεταβολὴν, *vehementem quandam mutationem.* Qua de re egregie diſſerit Ludovicus Creſollius, Vacat. Autumn. lib. 2. cap. 7. ſect. 11. pag. 235, 236. & ſeqq.

Nec fultus ope.] Tres illæ voces redundant. Barbara quædam enunciatio effecerat, ut *nec fultus*, pro *nec vultus* ſcriberetur. Quæ corrupta ſcriptura fulta eſt poſtea ope alicujus, qui de ſuo addidit illud *ope*. Sic ſæpe *feritas* invaſit in locum *veritatis* : *fenus* in locum *Veneris* : aliaque ad eundem modum. M. Anton. Muret. Variar, Lection. lib. 19. cap. 6. pag. 1228.

Nulla in tam magno eſt corpore mica ſalis.] Quintilianus hunc Catullianum verſum citans, nihil in corpore ejus eſſe ridiculum, exponit. At Johannes Brodæus Miſcellan. lib. 6. cap. 12. pag. 556. nihil in corpore ejus eſſe gratiæ ac Veneris. Plinius : *Nam ita ſales appellantur, omniſque vitæ lepos, & ſumma hilaritas.* Græcis ἅλες idem plærumque ſignificat. Plutarchus in ſympoſiac. κινδυνεύουσι γὰρ οἱ ἅλες πάντων ἄλλων ὄψων, ὄψον εἶναι καὶ ἥδυσμα. διὸ καὶ χάριτας ἔνιοι προσαγορεύουσιν αὐτούς. Videatur etiam Muretus, Variar. Lect. lib. 19. cap. 6. pag. 1229. Johan. Paſſeratii prælectiones in Catull. Ludovic. Creſoll. Vacat. Autumn. lib. 2. cap. 8. ſect. 4. pag. 270.

Dicacitas ſine dubio à dicendo] Vide ſodes Clariſſimi ac Præſtantiſſimi Gaſp. Barthii Adverſar. lib. 51. cap. 16. pag. 2418.

In conviviis & quotidiano ſermone.] MS. Palat: *Nam in convictibus*. Gloſſarium : *Convictor* & *Convivator*, συμβιωτὴς, συνεστιάτωρ. Item, *Convivit*, συζῇ, συνεστιᾶται. Gebhard. Crepund. lib. 3. cap. 1.

Cum Sulpitius Longus.] De hoc joco videndus Juſtus Lipſius, Var. Lect. lib. 1. cap. 1. pag. 14.

In hac veluti jaculatione verborum.] Scribe ex MS. Palat. *In h. v. j. dictorum*. Vide paullo ante & Gebhard. Crepund. lib. 3. cap. 1. pag. 103.

Scipionem Scrapionem.] Indicat Feſtus Pompeius, Nævii carmen citans, deformes & immundas anus olim *ſcraptas* dici ſolitas. Nimirum vocabulo factitio, à ſono, quem id hominum genus ſcreando edit. Hinc Petrus Moſellanus conjicit, & *Scipionem* per jocum *Scrapionem* appellatum. Nam quod Codices *Scrapionem* habent, neque in re, neque in voce Scipioni convenire arbitratur idem vir doctus.

Iunius Baſſus homo in primis dicax, Aſinus albus vocabatur.] Hadrian. Turnebus, Adverſar. lib. 28. cap. 35. pag. 1081. Hujus dicti gratia non pellucet, neque ſe oſtendit nobis duntaxat, quorum oculis obducta quædam caligo eſt : ſed conemur, ut argutiam ejus eruamus, & eripiamus hominibus eam, qua primi diu laboravimus, hujus dicti inſcitiam. Ridiculum quidem, ut è Cicerone & Ariſtotele notum eſt, ſedem conſtat habere in quadam deformitate & ineptiis. Hominem porro ineptum *Aſinum* vocari à Latinis, vel unius Terentii locus fidem fecerit ex Eunucho, III. 5. v. 50. *Flabellum tenere te aſinum tantum.* Contra quod jucundum, fauſtum, proſperum, lepidum, ALBUM dici, de coloris illius jucunditate & pulchritudine, nemini paulo doctiori eſt ignotum. Hinc *albæ aves*, Perſius Sat. I.

——Sint omnia protinus alba.

Qui igitur ridiculus erat propter ineptiolas ridiculorum, *aſinus* dicebatur: ſed idem propter jucunditatem, *albus*: quod ea diceret, quæ jucunda & grata & probata hominibus eſſent, & placerent. Hæc Turnebus.

Aliquando deſinet putere.] Locus corruptus, & vix corrigibilis.

Nec ſi Carneaden ipſum ad nos Orcu remittat.] Legendum tamen cenſet Petrus Moſellanus: *Cum ei renunciatum eſſet aliquando deſinere pluere.* Nam *renunciare alicui*, pro eo quod repulſam pati, apud Latinos ſcriptores frequens eſt. Porro *pluere* uſurpari pro eo quod adverſam fortunam ſentire, nec pueri neſciunt, niſi qui nondum ære lavantur.

Ad fornicem Fabii.] Ad arcum erectum in honorem Fabii. Conſtat ex Plinio Hiſtor. Natural. lib. 18. atque item Macrobii Saturnalibus, complura Romanorum nomina à leguminibus mutuo eſſe aſſumpta: ſic à *fabis*, dicti *Fabii*: *à piſis*, *Piſones*, à *Cicere*, *Cicerones*: à *lente Lentuli*. Suſpicatur ergo P. Moſellanus, dicterium, de quo hic Fabius agit per jocum revocaſſe Lentulorum humilitatem ad ipſius familiæ originem, nimirum quæ debeatur minutiſſimo leguminis generi *lenti*, à quo non degenerarent *Lentuli*. Qualecunque autem hoc fuit dicterium, per intollerandam alicujus librarii ſupinitatem omiſſum eſt.

Emphaſi Livius dicit ferro cotem Accium Navium inciſiſſe.] M. Antonius Muretus, Variar. Lection. lib. XIX. cap. 6. pag. 1229. Notum quidem eſt, (ait) hiſtoriam illam de cote à Navio inciſa exſtare apud Livium, lib. I. Sed quæro quam tandem hic Fabius *Emphaſin* videat: aut quid omnino hiſtoria hæc ad id, quod hic agitur pertineat? Neque puto id quemquam videre poſſe, niſi qui ita perſpicax ſit, ut id etiam, quod nuſquam eſt, videat. In veteribus membranis hoc modo legitur: *Emphaſis A. Villius dixit, ferrum in cotem incidiſſe.* Hoc nec verius, nec melius quicquam.

Colaphum tibi ducam, & formulam ſcribam, quod caput durum habeas.] Hæc ratio loquendi alienior & inſolentior eſt. Sed ita loquutos fuiſſe vulgo, credibile eſt, præſertim cum eodem ſenſu *ducere pugnum*, legamus. Vlpian. l. 4. ff. de injuriis: *Si cum ſervo pugnum ducere vellem, in proximo teſtantem percuſſerim.* Hadria. Turneb. Adverſ. lib XXVIII. c. XXXI. p. 1076.

Navem dividere volo: Pedes inquit.] Jan. Gebhardus, Crepund. libr. III. cap. 1. pag. 104. Nullum ego hic (infit) ſalem, nullam ambiguitatem video. Legit MS. Pal. *Navem dividere volo: pedes, inquit.* *Navis* quid ſit, notum ex Juliæ apud Macrobium libr. II. cap. V. dicto: *Numquam enim niſi navi plena tollo vectorem.* Jam *dividere* aptum ad hanc rem verbum. *Pedes* vero quid hic agat, norunt, qui Phyſica labris primoribus, vel Ciceronis Epiſtolas attigerunt.

Amas me, quod te non vidi.] *Amare* hic in joco Domitii Afri novitate jucunda & amœna uſurpatur. Nam cum is quem defenderat, ejus conſpectum vitaſſet, ubi poſtea ipſum convenit, *Amas*, inquit, *me, quod te non vidi*: Id eſt, gratum mihi feciſti, Hadrian. Turneb. Adverſar. libr. XX. cap, 27. p. 704.

Paſce & redde quod debes.] Gebhardus Crepund. libr. III. c. I. p. 104. Frigidiora hæc ſunt hyeme Gallicana, niſi aliter conſtituas ex MS. Pal. hoc modo: *Paſſer redde quod debes.* Servorum enim potare aquam. Vnde Ovidius:

Ne tibi perpetuo ſerva bibatur aqua.

ſicut & avium, canum, Martialis:

Et bibis abjecto cum cane pronus aquam.

Erit ego *Paſſer* convitium in hominem tenuis victus, & aquæ potorem. Hinc *paſſerinum prandium* Pomponio dictum, pro tenui. Notat Hadrian. Turnebus, Adverſar. li. 29. cap. 23.

Et te objectes ſtatim paſſerinum prandium.

Tali ratione Theocritus tenui victu & aquæ potu ſe delectantem Cicadæ comparat:

πρῶκας σιτίζεται ὥσπερ ὁ τέττιξ.

Aqua enim viliſſima, quia ejus copia ubique obvia.

Horat. libr. 1. Sat. V. ——*Venit viliſſima rerum hic aqua.*
Ovid VI. Met.

——Vſus communis aquarum eſt,
Nec ſolem proprium natura, nec aera fecit
Nec tenues undas——

Hinc *cl.* Gebhardus interpretatur apud Varronem *prandium caninum*, pro viliſſimo. Nam illis aqua intrito furfuraceo pane vita: *Non vides, inquit, apud Mneſitheum ſcribi, tria genera eſſe vini: Nigrum, album, medium, quod vocant, κιῤῥὸν, id eſt, gilvum: Et novum, vetus, medium, & efficere nigrum virus, album urinam, medium πέψιν: novum refrigerare, vetus calfacere; medium vero eſſe prandium caninum.*

Accium hominem callidum & verſutum.] MS. Palat. *Martium* habet. Vide mihi Jan. Gebhardi Crepund. libr. 2. cap. 18. pag. 102.

Seu fictis novis verſibus. Simile eſt, quod παροιμία dicitur.] Ita habent libri circumforanei. At Mureti olim Codex rectius & verius: *Seu ficti notis verſibus ſimiles: quod παρῳδία dicitur.* Variar. Lection. lib. 19. cap. 6 pag. 1229. Hæc ſi quis intelligere cupit, conſulat ſodes Athenæum. Et Petr. Moſellan. pagin. 192. 193.

Eſſe eum omnium horarum.] Sic Tiberius Auguſtus apud Suetonium duos profitetur, ſe in familia habere omnium horarum homines, cum quibus jucundiſſime conſuetudinem habeat. Cujuſmodi autem debeat eſſe ſeriis jociſque accommodatus, feliciſſime tradit Noctium Atticarum ſcriptor, libr. 12. cap. 4. Et in eundem uſum multa comportavit Eraſmus, qui proverbium ex hoc dicterio fecit.

IN LIBRI SEPTIMI
CAPUT II.

Dicens, neminem non aliquando cœpiſſe peccare, nec per ἐγκαίνια ducendum ſcelus primum.] Hadrian. Turnebus, Adverſar. lib. 12. cap. 11. 390. Latet hic (inquit) neſcio quid argutum & eruditum, quod è verbi proprietate puto eruendum. *Encænia* enim ferias ſignificant, quæ novo operi facto dicandoque conſecratæ ſunt. Sic publice bibliothecæ dedicabantur, ædes ſacræ, opera publica, etiam ſtatuæ. Papinius Statius lib. 1. ſyluar. de equo Domitiani: *Cæterum hos verſus indulgentiſſimo Imperatori poſtero die quam dedicarat opus, tradere juſſus ſum.* ENCÆNIA autem illa publice palamque magno hominum conventu agitabantur celebrabanturque: at vero maleficia, & ſcelera clam perpetrantur: nihilque in his æque ac conſcios & teſtes oculos homines reformidant: ea certe per *encænia* non ducunt, nec publicant.

Sic autem præparabit actione prima judicum animos, &c.] Vide hac de re Scip. Gentilis Commentar. in Apolog. Apulei. pag. 30. 31.

Quibuſdam ne placuit quidem omnino ſubtilis hæc & admodum Dialecticorum formata concluſio, &c.] Adi, ſi vacat, Jan. Gebhardi Crepund. lib. 1. cap. 11. p. 6.

CAPVT IV.

Abdicationum formæ ſunt duæ, &c.] Solebant Græci filios ſuos ob delictum aliquod abdicare, atque è conſpectu removere; & tum filii dicebantur ἐκπίπτειν τοῦ γένους. Quum autem cum patre in gratiā redirent, ἀναλαμβάνεσθαι εἰς τὸ γένος. Qui mos neque Romanis ignotus fuit. Atque hæc erat abdicatio criminis imperfecti: Qua de re heic agit Fabius noſter: & eruditiſſimus Iſaacus Caſaubonus ad Diogenem Laertium: Joh. Meurſius, commentar. ad Lycophron. pag. 105.

Patri filius ſi dementiæ cauſa erit.] Vide Scip. Gentilis Commentar. in Apolog. Apulei, pag. 189. 190.

IN LIBRI OCTAVI
PROOEMIUM.

Aut enim difficultate inſtitutionis tam numeroſæ atque perplexæ deterreri ſolent.] Jan. Gebhardus, Crepund. lib. 3. cap. 8. pag. 121. Bona (inquit) hæc lectio in ſpeciem; ſed interius neque ſincera neque nativa. Præceſſit quidem: *per omnes numeros penitus cognoſcere*: ſed quis credat, inde ſic traxiſſe & rapuiſſe hoc Fabium? Ex veſtigiis MS. Palat. indubitate legendum: *Aut, enim difficultate inſtitutionis tam* *ſinuoſa atq; perplexa deterreri ſoli.* Optime! *Sinuoſum*, quicquid per multos ſinus, multaſque ambages producit ac detinet. Ipſe Fabius lib. 2. c. 4. *Interim admonere illud ſatis eſt, ut ſit ea neque arida prorſus atque jejuna: (nam quid opus erat tantum ſtudii laboris impendere, ſi res nudas atque inornatas indicare ſatis videretur?) neque rurſus ſinuoſa & arceſſitis* (ita legendum ex MS.) *deſcriptionibus in quas plerique imitatione Poeticæ licentiæ ducuntur, laſciva.* Onomaſticum: *ſinuo*, κολπόω, *ſinuoſus*, κολπώδης.

Similia gladio condito, atque intra vaginam ſuam hærenti.] Gebhard. Crepund. lib. 3. cap. 8. pag. 121. 122. Idem eſt *gladius conditus*, atque *intra vaginam hærens*. Quæ malum! hæc ταυτολογία? Legendum omnino: *Similia gladio condito, atque intra vaginam ſuam hebenti*. Tranſſumſit hæc in Florida Apuleius; *Profecto, ut gladius, uſu ſplendeſcit; ſitu rubiginat: ita vox in vagina ſilentii condita diutino torpore hebetatur.* *Conditus gladius*, contrarius *nudo*, Calpurnius.

——*Inſanos clementia condidit enſes*

Statius vocat *includere* lib. 2. Theb. v. 533.

Obſtupuit viſis; ibat tamen, horrida tantum
Spicula, & incluſum capulo tenus admovet enſem.

Idem *adſtringere* lib. 3. Theb. v. 446. *Motos capulis adſtringeret enſes* lib. 11. *Exſertum demitteret enſem*: Eleganter Valerius Maximus lib. 8. cap. 9. *Miſſi enim a ſæviſſimis ducibus milites ad M. Antonium obtruncandum, ſermone ejus obſtupefacti diſtrictos jam & vibrantes gladios cruore vacuos vaginis reddiderunt.* Vide plura apud CL. Gebhardum notata de *Capulo* & *Vagina*. Ibid.

Tum demum ingenioſi ſcilicet, ſi ad intelligendos opus ſit ingenio.] Eundem errorem magnus ille magiſter Eloquentiæ Fabius infra cap. 2. hujus libri multis reprehendit. Et Dionyſius quoque Halicarnaſſæus graviſſimam adverſus id genus motiones ſententiam profert. Ait enim hoc illos facere, ὑπὸ ἀψιμαθείας καὶ ἀπειροκαλλίας, τοῖς αἰσχίστοις τῶν παθῶν περιπεπτωκότας. Vide Iſ. Caſaubon. Comment. ad Perſ. Sat. 1. p. 118.

CAPUT II.

Ibericas herbas ſe ſolo nequicquam intelligente, &c.] Diverſimode hunc locum explicant & emendant Franciſcus

Robortellus, Lamp. Crit. Part. 1. p. 18. & adverſus illum Carolus Sigonius, ibid. pag. 146. 147. Quos quicunque conciliarit, erit mihi magnus Apollo.

Vt urbem Romam accipimus.] Elegantiſſima hac de re tradit Joh. Savaro ad Sidonii lib. 1. Epiſt. VI. pap. 41.

Atabulus ventus.] Videndus iterum doctiſſimus Joh Savaro, ad Sidon. Apoll. li. 1. Epiſt. V. pag. 35.

CAPVT III.

Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid.] Vide ſupra lib. 2. cap. 14. & infra lib. 10. cap. 10. Jan. Gebhard. Crepund. lib. 3. cap. 2. pag 107.

Hermethiorum amator iſte verborum.] Erudite hos verſus emendat Joſephus Scaliger, Comment. in Catalect. Virgil. pag. 220, 221, 222. Et de iiſdem agit Hadrian. Turnebus Adverſar. lib. 27. cap. 29. pag. 1037. Joh. Baptiſta Pius, Annotat. cap 43. pag. 455. Lamp. Crit. Part. I.

Gradus eliminat.] Joh Savaro ad Sidon. lib. 5. Ep. 3. pag. 307. Gaſp. Barthius, Adverſar. lib. 35. cap. 3. pag. 1591.

A Terentio primum dictum eſſe obſequium.] Janus Parrhaſius Epiſt. LVIII. pag. 806. Lamp. Crit. Part. I.

Patrare bellum apud Salluſtium.] De his in Notis meis ad Salluſtium pluribus σὺν θεῷ agam, ut & in Jodico Lucretiano. Videatur etiam Gaſper Barthius, Adverſar. lib. 35. cap. 4. pag. 1592.

CAPVT IV.

Non putant indignum Traiani Principes, &c. Jan. Gebhardus, Animadverſ. in Propertij lib. 2. Eleg. 3. v. 40. pag 164, 165.

Ex qua tot lacbrymarum origo fluxiſſet.] Elegantius & antiquius vocabulum loco pulſum ab effera inſcitia Correctorum: quod ex MS. Palat. Cod. in aulam ac patriam poſſeſſionem reportauit nunquam ſine laude nominandus CL. Jan Gebhardus, Crepund. lib. 3. cap. 9. pag. 123. *Ex qua tot lacrimarum ora fluxiſſet. Ora* & *jugum* de fontium initiis, ſcaturigine ac capite. Gloſſariū: *Ora*, πρόσωπα, στόματα, ἀρχή. Cæcilius:

Oram reperire nullam, qua me expediam, queo.

Sic apud Ennium legunt: *Quei potis ingentis oras evolvere belli.* Quamquam Quintilianus lib. VI. *cauſſas legat.* Sed illud melius videtur CL. Gebhardo.

Obvia voluntate.] Jan. Gebhardus, Animadverſ. in Propertij lib. 1. Eleg. 9. v. 25. pag. 137.

Hæc etiam creſcere ſolet verbis omnibus altius inſurgentibus.] MS. Palat. longe venuſtius: *Hæc etiam creſcere ſolet verbis omnibus altius atq; altius inſurgentibus.* Sic li. 10. cap. 3. *Nam ut terra alte effoſſa,* &c. Lege, *terra altius effoſſa.* Elegāter Fabius (ad priora refert) dixerat paullo prius: *Nam etiam ſi non per gradus aſcendant, tamen quodam velut acervo allevantur.* Jan. Gebhard. Crepund. lib. 3. cap. 8. pag. 123.

CAPUT V.

At digito pugnavi.] Joſephus Scaliger, Not. in Catalect. Virg. pag. 329. Gaſpar Barthius, Animadverſion. ad Grati Cyneget. pag. 44. 45. 46. eleganter & docte hunc Quintilian. locum explicant.

CAPUT VI.

Nos omiſſis quæ nihil ad inſtituendum oratorem pertinent.] Et hic quoque morbidus Rhetor, quem ſic perſanabis ex MS. Palat. *Quæ nihil ad inſtruendum Oratorem,* &c. Vide Jan. Gebhardi Crepund. lib. I. cap. 5. pag. 16. Et ſupra.

In Græcis obeliſco, coluduno.] Hadrian. Turnebus, Adverſar. lib. 12. cap. 11. pag. 390. ſuſpicatur non incommode legi, *obeliſcolychnio,* quod verbum apud Ariſtotel. de part. animal. lib. 4. cap. 6. exſtat. Videtur tamen Fabius unius vocis exemplo contentus non fuiſſe, ut fortaſſe vox aliqua etiam deſideretur.

Diſcerdumque hoc totum à tralatione genus] Locus hic optime declaratur à Franciſco Luiſino, Vtinenſi, Parerg. lib. 2. c. 2. pag. 457. 458. Lamp. Crit. Part. III.

Vt Cæcilius Quadrantariam.] Franciſcus Robortellus, Miſcellan. de Nomin. pag. 1404. Lamp. Crit. part. I. Carolus Sigonius pag. 257 Lamp. Crit. Part. II. & Joh. Brodæus, Miſcellan. li. 3. cap. 24. pag. 503. Cœlius Rhodiginus, Antiquar. Lection. lib. 18. cap. 16. pag. 844. Ang. Acia. Parerg. lib. 2. cap. 12.

Μυκτηρισμὸς Joh. Brodæus Miſcellan. lib. 4. cap. 32 pag.530. Lamp. Crit. Part.II. Ludovicus Creſollius, Vacat. Autumn. lib.2.cap.6. ſect.3. pag.203.

IN LIBRI NONI

CAPUT III.

Inimicos punitus es.] Gaſpar Barthius, Adverſar. lib.23. cap.9. pag.1131. Janus Gebhardus, Crepund. lib.2. cap 11. p.85,86. Sic infra Fabius quoque *vibrari fulmina*, dixit, l.9. cap.4. ſed vulgo legitur: *Neque enim Demoſthenes fulmina tantopere vibraſſe diceretur.* MS. indubitata lectio: *fulmina vibratus diceretur.*

Tam magis illa tremens, &c.] MS. Palat. invertit ordinem elegantius. Iterum:

> *Quam magis ærumna urget, tum magis ad malefaciendum*
> *viget.*

Et hanc lectionem probat M. Antonius Muretus, Var. Lect. lib.19. cap.2. pag.1223. Vulgo: *Quam magis ærumna viget, tam magis ad malefaciendum urget.* Cicero de Divinat. *Ea pars animi tum maxime viget, cum plurimum abeſt à corpore.* Cl. Gebhardus, Crepund. lib.3. cap.11. pag.130. ita putat emendari poſſe melius: *Quam magis ærumna urget, tam magis ad malefaciendum veget.* Ut illud *veget* eſſet ἐρεθίζει, concinnum huic loco aptiſſime. Sed de his pluribus, ſi vivo, ad Salluſtium.

Vel Horatii, &c.] Hæc ſi quis, ut vulgo edita ſunt, intelligere potuerit, idem bonus Sphyngi interpres fuerit. In veteri libro ita ſe legiſſe teſtatur Muretus, Var. Lect. lib.19. cap.2. pag.1223. *Vel Horatii N. I. S. P. Ciceronis nec longe invidit avenæ.* neque ullus dubitat, quin ita emendandum ſit.

> ——*nec illi*
> *Sepoſiti ciceris, longæque invidit avenæ.*

Hunc & intonſis.] Pro *intonſis* veteres libri habent, *incomtis*: teſte Mureto, ibid.

Cæcilius [illegible].] Meminit hujus *Cæcilii Rhetoris* ſæpius Fabius noſter, & Plutarchus, nec non Dionyſius Longinus principio elegantis illius Commentarioli, περὶ ὕψους. Muretus, Var. Lect. lib. 19. cap. 2.

Data Lupercalibus, quo die Antonius Cæſari: quia nihil hic

aliud

aliud intelligi poterat, quam hoc diadema impoſuit.] Jan. Gebhardus, Crepund. lib. 3. cap 11. pag. 130. ex MS. Palat. & editione Aldina reſtituit in ſedem ſuam ſic: *Data Lupercalibus, quo die Antonius Cæſari: nihil obticuit, luſitque: quia &c.* Quæ male in vulgatis Editionibus omiſſa ſunt, ut & Gryphiana, quæ habetur omnium emendatiſſima.

Si quis ducere os exquiſitis modis, &c.] Videndus Ludovicus Creſollius, Vacat. Autumn. lib. 2. cap. 7. ſect. 2. pag. 214, 215.

CAPUT IV.

Quanto vehementer fluminum curſus, &c.] Jan. Gebhardus, Crepund. lib. 1. cap. 16. pag. 52.

Hyperoargus ſceptra mihi liquit Pelops.] E Seneca, lib. 2. cap. 81. *En impero Argis, regna mi liquit Pelox*, legendum eſt, ne in vocabulo inaudito & monſtroſo, homines poſtea obſtupeſcant. Hadrian. Turneb. Adverſar. lib. 12. cap. 11. pag. 390.

Itaque ubi eſt neceſſe, etiam tumorem adſectamus.] Gaſp. Barth. Adverſar. lib. 25. cap. 10. pag. 1233. Racemation. in Petronium, pag. 487, 488. Edit. Goldaſti.

IN LIBRI DECIMI

CAPUT I.

Ita lectio non cruda, ſed multa iteratione mollita, &c.] MS. Palat. melius hoc loco reponit: *Ita lectio non cruda, ſed multa alteratione mollita, & velut confecta memoriæ imitationique tradatur. Alterare cibum*, eſt ἀναμασᾶσθαι, *Remandere.* Sic lib. 11. *Quare & pueri ſtatim, ut præcepi, quamplurima ediſcant: & quæcumque ætas operam juvandæ ſtudio memoriæ dabit, devoret initio tædium illud & ſcripta & lecta ſæpius revolvendi, & quaſi eundem cibum remandendi.* Vide omnino Jan. Gebhard. Crepund. lib. 3. cap. 18. pag. 150.

Pollionis & Caſſi, reo Aſpernate.] Ptolomæus Flavius Obſervation. cap. 58. pag. 977. Lamp. Crit. Part. I. Puto (inquit) legendum: *Et Pollionis & Caſſi reus Aſprenas eſt.* Accuſatus eſt enim *Aſprenas Nonius* à Caſſio Severo, ut ex his Plinii verbis datur conjici, quæ poſita ſunt in 35. lib. mundanæ hiſtoriæ, c. 2. *Memoria non illa fœdiore, cujus veneno*

Aſpernati reo Caſſius Severus accuſator objiciebat interiiſſe 130. *convivas.* Hiſtoriæ meminit & Tranquillus, in Aug. *Cum Aſprenas Nonius arctius ei junctus, cauſam veneficii accuſante Caſſio Severo diceret, conſuluit ſenatum, quid officii ſui putaret.* De hoc Caſſio Severo meminit Macrobius, Seneca, Tacitus, & alibi Fabius. Cujus ſcripta Senatusconſultis abolita, requiri & eſſe in manibus, lectitarique permiſit Caligula, ut à Tranquillo docemur. *Aſprenates*, non *Aſprenas* pronunciatur in VI. Controverſ. ab eoque, vi id operis poſteris reliquit: non enim Seneca putandus, quamquam illius titulo circumferantur. Quod ſi ſequimur, dicemus, mendam accidiſſe ex inverſione liquidæ, & lapſu ſecundæ, in ultimam vocalem: tametſi ſuboleat, deeſſe adhuc aliquid ad integrum Fabii ſenſum. Hactenus *Flavius.*

Plurimum dicit Oratori conferre Theophraſtus lectionem Poetarum.] Vide Joh. Ludovici Strebæi, Kemenſis, de Elect. & Orat. Colloc. Verb. lib. 1. cap. 6. pag. 27, 28, 29, 30. Ubi agit, *Utrum priores legendi, Poetæ, an Oratores?*

Fulgorem his ineſſe, qui terreat, qualis eſt ferri.] Jan. Gebhardus, Crepund. lib. 3. c. 2. p. 107. Vegetius lib. 2. cap. 14.

Sed ad memoriam poſteritatis, & ingenii famam componitur.] Iſaacus Caſaubonus, Animadverſion. in Suet. Tranq. lib. 4. pag. 249.

Nos rite cœpturi ab Homero videmur, &c.] Gaſp. Barth. Racemat. in Petron. pag. 490. Joh. Weitzii Not. ad Theocriti Idyll. XVI. Martin. Cruſii Prolegom. in Homeri lib. 1. Iliad. Manil. lib. 2. Joh. Wilkii tres ſuaviſſimæ Orationes de Homero.

Arati materia motu caret.] Iſtud Quintiliani judicium examinat, & Aratum defendit. CL. Gaſpar. Barthius, Adverſar. lib. 1. cap. 15. 34. *Videtur*, inquit QVINTILIANVS *morbum eum paſſus, quem alioquin diſſimulare non poteſt, & ipſi cum ſummis ſcriptoribus communis eſt; videlicet ut omnino aliquid reprehendendum ſibi ſumat, auctoritati ſuæ ſtabiliendæ, ubi etiam opus non eſt, &c.*

Præcipua tamen Simonidis in commiſeratione virtus.] Hadr. Turnebus, Adverſar. lib. 21. cap. 27. pag. 758.

Ita Menander omnem vitæ imaginem expreſſit. Gaſp. Barth. Adverſar. lib. 23. cap. 23. pag. 1156.

Macer & Lucretius legendi quidem, ſed non ut phraſin, id eſt, corpus eloquentiæ faciant; elegantes in ſua quiſque mate-

ria : ſed alter humilis, alter difficilis.] Scribe : *Elegantes in ſua quiſque materia : ſed alter humilis, alter diffuſus* : hoc eſt, qui nimium ſeſe laxet, diffundat, & eandem rem dicat pluribus, quam opus eſt. Quod verum eſſe, teſtatur Index noſter Lucretianus abſolutiſſimus. Debetur vero hæc emendatio præſtantiſſimo Gaſp. Barthio, Adverſar. lib. 43. cap. 2. pag. 1928. qui omnino heic conſulendus.

Sed non ut faciant phraſin.] De hac voce, qua tamquam Latinitate donata uſi ſunt veteres, videndus Philippus Beroaldus Lamp. Crit. Part. I. pag. 256.

Attacinus Varro.] Joh. Savaro, ad Sidon. Apollin. lib. 4. Epiſt. 3. Commentar. pag. 229.

Ennium.] Gaſp. Barth. Animadverſ. ad Claudianum, pag. 333.

Multum in Valerio Flacco nuper amiſimus.] Quintiliani hoc judicium de Valerio Flacco expenditur à CL. Gaſp. Barthio, Adverſar. lib. 56. cap. 11. pag. 2654.

Vehemens & Poeticum ingenium Salei Baſſi fuit, nec ipſum ſenectute maturum.] MS. Palat. nullum *Saleium* agnoſcit, ſed *Salium Baſſum.* Deinde ex MS. quoque reſcribendum : *Nec ipſum ſenectus maturavit* : hoc eſt, non ad canos ac ſenectutem pertigit. Nam inter illos, qui acerbo fato ſupplantati, & ille recenſitus. Sic de Cælio infra : *Dignus vir, cui & mens melior, & vita longior contigiſſet.* Idem de Calvo ; *Fecit illi properata mors injuriam.* Adi Jan. Gebhardi Crepund. lib 3. cap. 7. pag. 117, 118.

Lucanus magis Oratoribus, quam Poetis annumerandus.] Petr. Pithæus, Collectan. ad Petron pag. 174. Nobiliſſ. Melior Goldaſtus, Symbol. ad eundem, pag. 707. Joh. Savaro. Commentar. ad Sidon. Apollin. lib. 2. Ep. 10. pag. 155. Servius in lib. 1. Æn. Jornandes in hiſtor. Gothor. Matth. Rader. ad Martial. lib. 14. Epigr 171, Gyraldus Dialog IV. Gaſp. Barthius, Adverſar. lib. 23. cap. 28. pag. 1169, 1170.

Germani cum Auguſtum.] Jan. Rutgerſius, Var. Lection. lib. 2. cap. 9. pag. 122, 123.

Ælii Stolonis ſententia.] Hadrian. Junius, Animadverſ. lib. 6. cap. 11. pag. 472. Lamp. Crit. Part. IV.

Togatis excellit Afranius.] Jan. Rutgerſius, Variar. Lection. lib. 4. cap. 19. pag. 438.

Baſſus

Baſſius] Aufidius.] Juſtus Lipſius, Commentar. in Senecæ Epiſt. 30. pag. 283.

Vt illum eodem animo dixiſſe, quo bellavit, appareat.] Ludovicus Creſollius. Vacat. Autumn. lib. 2. cap. 13. Sect. 3. pag. 405. & lib. 3. cap. ſect. 3. pag. 499.

CAPUT III.

Scribendum ergo quam diligentiſſime, & quam plurimum.] Jac. Lud. Strebæus, De Elect. & Orat. Colloc. Verb. lib. 1. cap. 7. pag. 31. & ſeqq.

Illic opes, velut ſanctiore quodam ærario reconditæ, &c.] MS. Palat. *Illic opes velut ſanctiore quodam ſacrario ſunt conditæ.* Sic ſupra libr. 2. cap. 7. *Abundabant autem copia verborum optimorum, & compoſitione ac figuris jam non quæſitis, ſed ſponte & ex repoſito velut theſauro ſe offerentibus.* Vide Agellium, lib. 2. cap. 10. Jan. Gebhardus Crepund. lib. 3. cap. 18. pag. 151.

Nihil enim rerum ipſa natura voluit magnum effici cito.] MS. Palat. *Nihil enim rerum ipſa natura voluit magnum effugere cito.* Quid cito effectum eſſet, id Latini *effugiſſe*, dicebant; ſicut *elabi*. Gebhardus Crepund. lib. 3. cap. 18. pag. 151.

CAPUT V.

Sicut athletæ remiſſi quibuſdam temporibus ciborum atque exercitationum certa neceſſitate, &c.] Andr. Schottus, Obſervat. Philoſoph. libr. 5. cap. 9. pag. 216. ſupra lib. 5. cap. 10.

Iucundioribus epulis reficiuntur.] Legendum monuit CL. Gebhardus ex MS. Palat. *Iucundioribus edulis reficiuntur.* Crepund. lib. 3. cap. 18.

CAPUT VI.

Vt & digredi ex eo, & redire in id facile poſſimus.] Non ita ſcripſit Quintilianus, ſed Correctores: ideo bene velut ex repoſito theſauro, ex MS. producit CL. Gebhardus, Crepund. libr. 3. cap. 18. pagin. 151. *Vt & digredi, & regredi in id facilius poſſimus.* Ovid. lib. 1. Amor. El. VIII. ex MS.

——Oculis quoque pupula duplex
Fulminat, & geminum lumen ab orbe redit.

Vulg. Venit.

CAPUT VII.

Pectus enim eſt, quod diſertos facit.] Ludovicus Creſollius, Vacat. Autumn. lib. 3. pag. 461.

Iactatione manus, pedis ſuppleſione, ſicut cauda leones facere dicuntur.] Ludovicus Creſol. Vacat. Autumn. lib. 2. pag. 338. 375.

IN LIBRI UNDECIMI

CAPUT III.

Vt Communiter & phonaſcis & oratoribus neceſſaria eſt exercitatio.] Ludovic. Creſollius Vacat. Autumn. lib. 3. cap. 12. ſection. 2. pag. 526. & ſeqq. Joh. à Wouweren. Tractation. de Polymathia, cap. 5. pag. 36, 37.

Tuſſire & exſpuere crebro.] Ludovic. Creſoll. Vacat. Autumn. lib. 2. cap. 7. ſect. 14. pag. 245.

Majorem partem Spiritus.] Claudius Salmaſius. ad Tertulliani librum de Pallio, pag. 115.

Laſcivi, mobiles, natantes, venerei oculi, &c.] Hujuſmodi oculi Perſio nominantur *patrantes*, Horatio, *putres*, Chryſoſtomo σαπροὶ, Juvenali *trementes*: Apuleius lib. 3.

Metamorph. *udos ac tremulos* vocat, *prona libidine marcidos, jam jamque ſemiadopertulos.* Anacreon & cæteri Poetæ Græci ὑγροὺς. Sed vide tu mihi omnino pulcherrima de oculis iſtiuſmodi comportantem Ludovicum Creſollium, vacat. Autumn. lib. 11, cap. 4 ſection. 3. pag. 168, 169. & ſeqq. Commentar. Gaſp. Barthii ad Claudianum: Et noſtrum, ad Muſæi Erotopægnion.

Quo me miſer conferam?] Jan. Douſa, Filius, Not. in Catul. cap. 6. pag. 38.

Lineam popoſcit.] Ludovic. Creſoll. Vacat. Autumn. lib. 11. cap. 12. ſect. 3. pag. 383, 384. Cælius Rhodiginus lib. 5. cap. 14. pag. 222.

Sinus decentiſſimus.] Quid *ſinus* ſit, eruditiſſime explicant: Hadrian. Turnebus, lib. 1. cap. 26. Adverſar. pag. 66. Claudius Salmaſius, ad Tertulliani lib. de Pallio. pag. 210. 341. & ſeqq. Philippus Rubenius, Electorum lib. 1. cap. 17. pag. 20, 21. Joh. Roſinus Antiquitat. Roman. lib. 5. cap. 32. pag. 398, 299.

Palliolum ſicut faſcias, &c.] Claudius Salmaſius ad Tertulliani lib. de Pallio. pag. 269. Hadrian. Turneb. Adverſar. lib. 7. cap. 10. pag. 215.

IN LIBRI DUODECIMI

CAPUT III.

Neque in teſtationibus faciendis,] Hadrian. Turnebus, Adverſar. lib. 1. cap. 27. pag. 67.

Qui ſubito fronte confictâ, &c.] Jan. Gebhard. Crepund. lib. 11. cap. 9. pagin. 80. ſic legendum cenſet. *Qui ſubito fronte conſtructa immiſſaque barba, veluti depexuiſſent oratoria præcepta, &c.* CONSTRVERE FRONTEM elegantiſſime dictum & aptiſſime, pro rigidum quid fronte induere ac minari. Pari elegantia dixit Claudianus, *Frangere vultus:*

Fracturumq; reos humili ſub judice vultus. Plautus *conſulcare frontem* dixit; Seneca, *aſtringere*: Cicero, aliique *contrahere*, venuſtiſſime Apuleius *ſtriatam frontem*: Tertullianus *moroſiorem*: Martialis Cocus *matutinam*: Fabius noſter ſupra lib. II. cap. 3. *Improbam* nominat *faciem.* Seneca *attractiorem* vocat: alii *nubilam, adductam, caperatam* frontem: Qua de re iterum iterumque adeundus politiſſimus & FABII noſtri optimus maximus illuſtrator, Ludovicus Creſollius, vacat. Autumn. lib. II. cap. III. Sect. II. pag. 153.

⁂

INDEX
ALPHABETICUS IN XII. M. FAB. QUINTILIANI LIBROS de INSTITUTIONE ORATORIA.

AB præpoſitio 35
Abdicationum actiones & formæ 337
Ablativo caſu Græci carent 32
Ablativo naturalis ineſt amphibolia 346
Abſtemius quomodo in ſcribendo dividendum 41
Abuſio interdum neceſſaria 357 390. vide κατάχρησις. abuſionis tranſlatione diſcrimen ib.
Accentus latinis minus ſuaves quàm Græcis 583. accentuum regula apud latinos, & variatio 28
Accidentia claritatem orationi adferunt 372
Accius Navius cotem ferro incidit 294. Accius poeta tragicus 473. Accii tragœdi reſponſum cur cauſſas non ageret 256
Achillis haſta Pelias 378
Ἀκόλουθα conſequentia 231
Acor in cibis interim iucundus 425
Acre, ornatus genus 583
Acumen in docendo adhibere oportet 259. Acuminis in altercando utilitas 302
Accuratè non callidè videri dicere conandum 173
Accuſare quàm defendere facilius 251 accuſatio defenſionem præcedit 100. accuſatio mutua, quæ & ἀντικατηγορία 319.322 accuſatione ac defenſione quæ conſtant, triplex coniecturæ genus habent 320 in Accuſatione concitandus iudex aut indignatione complendus iudex 457
Accuſatoris dictio animadvertenda 291 255 accuſatoris munus aliquando capeſſendum 305 accuſatorem conciliantia 272
Accuſatoria vita & delatoria latrocinio proxima 570
Actio omnis in duas partes diviſa 490. Actionis vires 340 actiones pœnariæ 336. ſecundæ 166
Activa vox in patiendi verbis, & contrà 422
Actor ipſe affectibus moveatur, ut alios moveat 282. Actor vires ſuas metiatur 276. actoris in cauſſa quæ primo, medio ac noviſſimo loco ponenda

da 302
Ἄκυρον quod & improprium 157
Acutæ ſyllabæ ratio apud latinos 28
Ad, quomodo ſcribendum 41
Ad verbum an ediſcendum 522
Ἀδιανόητα quæ dicantur 359
Addictus, an ſervus ſit 229
Addictio & Abjectio figuris etiam annumerantur 262. adjectionis figuræ 425
ab Adjunctis argumenta 309
Admirabile cauſſæ genus quod dicatur 172
Admirationis geſtus 538
Admirationi interrogatio convenit 395
Ἁδρὸν id eſt grande & robuſtum dicendi genus 586. adverſæ partis momenta non minus quàm noſtræ cogitanda 303. adverſæ partis patronus convitijs non laceſſendus 576
Adverſarius errans trahendus & longiſſimè abducendus 138. adverſarij dictum quomodo refutari debeat, intuendum 251. illius dicta aut reſponſa ſeu cogitata quomodo antevertenda 273. Perſona quomodo impugnanda 167
Adverſario ac nobis ſiquid ſit commune, quomodo id tractandum 312. adverſario aliquid minus interim dandum, ut majus dimittat 303. adverſariorum dicta quomodo referenda 171. Illorum objecta quomodo tractanda 306
Adulatio oratori indecora 398
Adultera omnis, etiam venefica 244
Advocatus quàm litigator facilius agit 173. advocatus vir bonus eſſe credatur 167. improbus, malæ cauſſæ argumentum ibi.
Aelius Stolo 473
Aemulatio inter parvulos excitanda 9. laude excitatur 14. Aemulatio profectus in literis alit ibi.
Aenigma, allegoria obſcurior 42
Aeolicæ linguę Latinæ ſimillima 38
Aequalitas pronunciationis 530
Aequitas in fine cauſſarum plerunq; tractatur 317. Aequitate & voluntate contra ſcriptum pugnandum 342
Aeſchylus poeta tragicus 468
Aeſchynes hypocrites orator an fuerit 101. Aeſchinis in Demoſthenem locus 273 Aeſchines orator 470, 582. Aeſchines exilium ibid.
Aeſopi fabulæ pueris primum tradendæ 47. Ejus an hæ ſint 241
Aetas ad diſcendum longa 60. ab ætate ut ducantur argumenta 224
Affectatio maximè cavenda 457
Affectatione nihil odioſius 39
Affectuum diviſio 277. damnatio 205. movendorum difficultas 278. ſumma 282. ſpecies duæ 279. affectus alij veri, alij ficti 532. affectus, Athe-

nis movere veritum 98. 271. Affectus calor etiam imperitis verba extorquet 497. Affectus ſtrictè aliquando moventur 103. etiam in narratione movendi 193 non ubique locum habent 146. nonnunquam in ſcribendo ſequendi 486. affectus philoſophis vitia ſunt 506. quando movendi 286. 294. 198. quo proſint 281. riſu ſolvuntur 284
Afranius poeta 473
Afri Domitij dictum 296
Africanus prior tribus pleb. ceſſit. Ejus in dicendo vires 580
Africani oratores 594
Agatharcus 517
In agendo aliud alium decet 549
Ager, quòd in eo aliquid agitur 38
Aglaophon pictor 578
Agnominatio 431
Agnon contra rhetoricam. 102
Ai, diphthongi & æ ratio 42
Ajax attonitus 535
Ajax, vox ambigua 346
Aiio gemino ij ſcribi placuit Ciceroni 31
[illegible] quid 241
αἰσχρολογία 435
κατ' [illegible] ſtatus 132
αἴτιον & αἰτία differunt 160
Alacritatis ſignum in pueris 17
Albutius rhetor 96
Alcamenes ſtatuarius 524
Alcæus poeta 468
Alcidamas Elaites 114
ἀλληγορία quæ inverſio 391. parvis quoque ingeniis fre-
vit 397
Allegoriæ uſus 393
ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα quomodo tractanda 252
ἀλλοίωσις 435
Alexander Macedo Ariſtotelis diſcipulus 9
Aliena jocis finguntur 256
Aliena nemo diu plorat 274 Alienum nemo probus deſideret 243. Alieno labore nemo diſertus 349 alienis favemus nobis invidi 33
Aliter dicere & aliter ſcribere an aliquando oratori liceat 586
Aliud ex alio augetur 378
ἄλογος τριβή 496
Altercationis conſideratio 301
Altercator iracundiæ vitio careat 302
Amantes de forma non judicant 279
Amarum, ornatus genus 374
Amat fieri, pro ſolet 423
Amatorium 335. 344. 382
Ambigui ſeu amphiboliæ conſideratio 342. ambiguitas, quæ ἀμφιβολία 134. ambiguitas in primis vitanda 342. ambiguitas pluribus modis accidit 345 ambiguum & jus obſcurum differunt 348
Ambitio virtutis cauſſa 14
Ambitioſi advocati 572
Ambitus duplex in cauſſis agendis vitandus 470. ambitus quomodo refellendus 184
Amicitiæ firmiſſimæ in ſcholis conciliantur 14
Amictus mutatio 544. amictum a matre traditum ſolicitè cuſtodire,

INDEX.

ſtodire, Græcorum adagium 267
Amor cæcus 279 amoris prætextu invidiam fieri 280
A'μφιβολία 343. amphibolia urbanitatem præſtat 290. amphiboliæ ſolutiones 344
Amphibrachys 449
Amphictyonum judicium 236
A'μφίδοξον cauſæ genus 171
Amphimacrus 449
Amplificationis cōſideratio 375
An, aut, quomodo uſurpentur 31
An ſit, quid ſit, quale ſit, in rebus omnibus quæri, ibid.
A'ναγκαῖον 420.436
A'νακεφαλαίωσις 270
Analogia maximè rationem præſtat 34. Pius uſus, 35 non ubique locum habet ibid. quomodo inventa ibid.
A'νάμνησις 420
Anapæſtus 449
A'νάσχου, καὶ ἀπέχου 71
A'ναστροφὴ, quæ & reverſio 29
Anaximenes rhetor 121
Anceps cauſſæ genus 171
Andronicus hypocrites 525
A'ντίπαλος actio 174
Anima immortalis eſt 262
Animalia irrationalia unde dicta 99
Animus diſcentis quomodo tractandus 17. Animi conjectura quomodo tractanda 316 323. ab Animi natura ut ducantur argumenta 223. Animi præſtantia oratori neceſſaria 566. Animorum tam multæ quàm corporum formæ 80. Animorum vitia 144
Anno quoto ætatis incipiendum ſtudere 7
A'νθηρὸν, id eſt floridum dicendi genus 586
A'νθυποφορὰ 434
A'νοικονόμητον 369
A'νταπόδοσις ſimilitudinis 372
A'ντανάκλασις 431
A'ντέγκλημα 334
ab Ante dictas factiſque ut ducantur argumenta 225
Antidotorum compoſitio ex diverſis 50
A'ντίθετον 435.420
A'ντικατηγορία, velut duæ lites 158.321
A'ντίληψις 333
Antimachus poeta 466
A'ντιμεταβολὴ 434
A'ντινομία 133.310. Ejus conſideratio 344
Antipater Sidonius extemporale carmen edere poterat 497
Antiphilus pictor 579
Antiphon orator omnium primus orationem ſcripſit 581
A'ντίφρασις 393
Antiquitas originis in laude ponitur 223. Antiquitas nimia affectatio cavenda 77. Antiquos bonos ferè eſſe, legendóſque cum judicio 436
A'ντίρρησις 420
A'ντίστασις 334
Antocides orator 581
A'ντονομασία 389
Antonius Rufus grammaticus 30
Antonius orator 93

Annus

Annuli indicium 520
Anxietas quærendi, iudicandi, comparandi, quando adhibenda
Ἀπεχόρδωσις 420
ἀπάλαιστροι 445
Apelles pictor 90
Apertis in rebus non argumentandum 247
ἀφέλεια 374
ἄφοδος 434
Aphricani ad Neronem dictum 382
Apicis in ſcribendo apponendi ratio 41
Apodixis quid ſit 222
ἀποδείξεις γραμμικαὶ ibid.
Apollodorus Pergamenus 115 Apollodori definitio rhetorices 93. Apollodorei 115
Apologatio 242
Apologorum gratia 296
Apollonius Molon rhetor 115 Ciceronis præceptor ibid.
Apollonius poëta 467
ἀπόφασις 412
ἀποφθεγματικὸν ſerium 300
ἀποσιώπησις 373. 314
ἀποστροφή 410. 425
Appoſita ſeu epitheta duo uni verbo non ferè iunguntur 391
Aptè dicendi conſideratio 489
Apud quem dicas, plurimum refert 507
Arator ex oratore 432
Aratus poeta 467
Archidemus rhetor 131
Archilocus poeta 467
Archimedis induſtria in Syracuſarum obſidione 55
Architas 51
Architectonice 110
Areus rhetor 116
Areopagitarum iudicium de puero coturnicum oculos configente 219
Argumentum 70. 221. Argumentorum conſideratio 221. Argumenta à perſona 321. Argumentum aliud quàm argumentatio 188. Argumenta ex ſimili iure 243. Argumenta in narratione aliquando ponenda, argumentandum nunquam 192. Argumenta levia, plura cogerenda 202. Argumenta quo ſermone tractanda 265. Argumenta ubi reperiantur 188. Argumenta vitioſa 256 Argumenta unde petantur 223. Argumentorum genera 234. Argumentorum loci 173. Argumentorum numeri 458. Argumentorum ordo ac locus 302. Argumentorum pronuntiatio 350 547. Argumentorum ſparſio 213. Argumentorum uſus 246
Aridus præceptor pueris in primis vitandus 70
Ariſtarchus & Ariſtophanes poetarum iudices 467
Ariſtippus philoſophus 562
Ariſtophanes poeta comicus 468
Ariſtoteles Alexandri Macedonis pædagogus 9. Ariſtotelis definitio rhetorices imperfecta 93. Ariſtoteles æmulator gloriæ Iſocratis 106. Ariſtotelis Rhetoricorum libri tres 103

Ariſtogiton orator 581
Ariſton rhetor Critolai Peripatetici diſcipulus 94
Ariſtophanes comicus, grammaticus 8
Armorum ſplendor ac terror 465
Arma, virúmque cano, diſtinguitur 529
ἁρμονία diſſimiliū concordia 51
Ars ante inventa quàm docta 349. Ars dicendi an occultanda 195.450 Ars perit ſi apparet 195. Ars quid præſtet 349. Ars vana 107. Artis caput, dicere quod facias 548. Artis cognitio an neceſſaria ſit 83. Artis definitio 104. Ars dicendi quibus conſtet 90. Artis dicendi præcepta non repugnant probitati & religioni 395. Artis initium, obſervatio 117. Artis oſtentatio veritati officit 437. Artem decor ſemper committetur 438. Arte cur oratori opus 556. Artes ad quid proſint 237. Artes inutiles ingenio carentibus 5 Artes nudæ ſuccum ingenij bibunt idem. Artes reliquæ, nempe liberales ac mathematicæ, quatenus oratori neceſſariæ 50. Artes ſine experientia parum proſunt 77. Artium diviſio quomodo facta ſit 2. 106. Artium inventio Minervæ tribuitur 142 Artium inventiones ut ſunt factæ 237. artium ſcriptores antiquiſſimi 114. artium ſcriptores diligentiſſimi ab eloquentia longiſſimè abfuerunt 351. articulos latini non deſiderant 22. artifex rhetorices 91. artificialis probationis conſideratio. 211
Aruſpex, quomodo in ſcribendo dividendum 41
ἀῤῥυθμον 369
ἀῤῥυθμος oratio 399
Aſianum dicendi 581 genus aſiani oratores 353
As ſyllabam finalem nominativi in maſculinis quidam in a vertebant 32.
Aſinius Pollio orator 167 410 is Livij patavinitatem notavit 356. Idem omnium horarum 301
Aſinus Albus dictus Iunius Baſſus 293
Aſpaſia Xenophontis uxor 243
Aſpera auditu verba rebus atrocibus conveniunt 366. aſperitas mollienda 513 aſperis iambi conveniunt 457
Aſpirationis nota, & contraria 21. Aſpirationis ratio temporibus variata 27
Aſſentatoribus judex maximè favet 145
Aſſentio, aſſentior, idem 26.46.
Aſſumptiva cauſſa 334
ἀστεισμὸς 393
Aſtrologia 106
ἀσύνδετον 422
in Aſyndetis oratio decreſcere non debet 441
Aversa pro abversa veteres quidam dicebant 583
At, & Ad, differunt 41
ἀτεχνία 107
ἄτεχνοι probationes 206

Athe-

Athenæus Hermagoræ æmulus 115
Athenis quam Lacedæmone ſtudia literarum majore in honore erant 145. Athenarum ſapor, Atticiſmos 299
Athletæ forma 362
Athletarum corpora non ſunt naturalia 584
Atrocitas unde ducatur ac augeatur 272. atroci in cauſſa non jocandum 294. Atrocitate crimina defendi indignum 323
Attacinus Varro poeta 471
Attentio & benevolentia principiis poſtulanda 170
Atticum dicendi genus optimũ 581. Atticè nimium loqui vitioſum deprehenſum 356 Atticus orator 116.
Audacter, an audaciter 36
Audiendi ſitis 294. Auditor quomodo parandus 166. auditorum tria genera 129. auditu jucundior ſyllaba, quæ amplius habet ſpiritus 364
Averſo pollice demonſtrare 435
Augendæ orationis modi 375
Auguſti epiſtola 43
Auguſti facetè dicta 293
Aurium judicium 454
Autores à Quintiliano recenſiti ex quibus verborum copia comparetur 462. de autoribus legendis opiniones 467
Autoritas dicentis quantum habeat momenti 195. etiam in juſſam adhibetur 244 magnifico cultu paratur 353. quomodo emerenda 276. tuenda 274. unde petenda 14. Autoritatis veterum obſervatio qualis eſſe debeat ibid. Autoritati, receptæ & notæ verecundiæ viri dictorum petulantia non laceſſendi 211. Autoritati non nimis fidendum 462
Autorum enarratio & prælectio, grammatici muneris 45. 75. quædam inſignia maximè ediſcenda 78. Autorum virtutem inde cognoſcimus, quòd imitari non poſſimus 489
αὐτὸς ἔφα, ipſe dixit 505
Autumo, tolerabile vocabulum 365
[illegible] 346
ἀξία 134

B

B, litera in aliarum locum data 21
B, & d, literæ aſperæ in fine ſyllabarum ibid.
B, in p f, & h, verſum ibid.
Bacchius 449
Balare, factum verbum 33
Balæna pro phalæna 21
Barbam parum decoram exiſtimantes 249
Barbariſmus ubi committatur 25
Ejus ſpecies 26
Baſſus Aufidius hiſtoricus 473
Beatitas, beatitudo 365
Belli poteſtas Mari competit 143
Benedicere ac bene ſcribere unũ atque idem eſſe 582. 583
Bene ſcribendo fit ut citò ſcribamus, non contrà 485
Benevolentia unde ducatur 166
Benevolentia & attentio principiis

cipiis poſtulanda 171
Bibaculus poeta 472
Bibere aut eſſe inter agendum, indecorum 543
Biennio omnia ferè loquuntur pueri ibid.
Bipennius quid, & unde 21
Bis idem ſæpius dicimus 490
Bona facilè in pejus mutantur 7
Bona nemo improbat, mala multi probant 588. Bonitate ſua fidem orator facit 281
Brachia oratoris in actione qualia ſint 58
Βραχυλογία 373. 429
Brevis ſyllaba unius temporis 445. in fine pro longa accipitur 450. Breves ſyllabæ celerem ac mobilem orationem reddunt ibid. Ubi Longa ſyllaba Brevium verborum multorum contextus vitioſus 444. Brevitas ac copia quo conſtet 455. Brevis narratio qui fiat 183. Brevitas non ſit in ornata 25. Brevitatem obſcuritas ſequitur 373. Brevitas Salluſtiana vitanda 184
Bruges pro Phryges olim 21
Brutus philoſophus 476. Bruti in dicendo gravitas 580. Ejus epiſtolæ 448 oratio pro Milone 140
Buſyris ac Clytemneſtræ laudes 190

C

C, litera ad omnes vocales vim ſuam perfert 41
C, Caium notat, C inverſa Caiam 43
C, litera ſcripta, nonnunquam G pronuntiatur ibid.
C, & T, in g, ac d, molliuntur 56
Cæcilius rhetor 115
Cæcilius poeta comicus 473
Cacophaton, orationis vitium 367
Cacozeliæ vicina hyperbole 369 396
Cædi an deceat pueros 17
Cælibes unde dicti 39
Cælius orator 475. cælii aſperitas 481. Ejus de vi rei defenſio 508. indoles docendi 580.
Cæſar Auguſtus duodenis aviam pro Roſtris laudavit 568.
C. Cæſar Catonem vituperavit 145. C. Cæſar orator quantus 475 C. Cæſaris argutè dictum 297. Cæſaris de analogia libri 44. Cæſaris dicendi vis 418. 580
Cæſius Baſſius poeta 412
C. Artorius Proculus rhetor 397
C. Carbo etiam in tabernaculo dicendo exercebatur 498
C. Caſſii dictum 279
C. Gracchus orator concionans tonoria fiſtula utebatur 53. Ejus vis pronuntiandi 525
C. Luſius tribunus à milite cæſus 161
Caius ſcriptum, Gaius pronunciatur 43
C. Sicinius orator 332
C. Valgius rhetor 116
Calamus ſtatuarius 579
Calceos veteres non vendis quidem, ſed emis, Iunii Baſſi dicterium

ſterium 295
Callidus pro domo Ciceronis dixit 462. Ejus in dicendo ſubtilitas 580
Calidum, an caldum 36
Calliditas oratorum 76. Calliditatis vitanda ſuſpicio 194
Callimachus poeta elegus 467
Calon ſtatuarius 579
Calor cogitationis 444
Calvus orator 475. Ejus in dicēdo ſanctitas 580. Iudicium 417
Canali pleniore fluere 547
Cano, medium verbum 391
Canopitæ pro Canobitæ 54
Canthus quid ſit 26
Cantum vocis, nervorum ſociata concordia iuvat 237
Capſis, unde compoſitum 32. caput quid ſignificet 162 caput oratoris ac oculi ne ab alia corporis inclinatione diſſideāt 57. caput generale ſtatum vocat Theodorus, ut ad quod referantur omnia 131. capita generalia, ſpecialia 159. capitales cauſſæ accuratum dicendi genus exigunt 363
Capitis geſtus 533
Cariæ rhetores cantores 532
Carmen prius ortum eſt, quàm carminis obſervatio 452. carmen quomodo legendum 45. carmina etiam oratori ſcribenda 491. carminibus ſcribendis infelix Cicero 505
Carneadis diſputatio 557
Caſnar 26
Caſſelionis feſtivum dictum 296
Caſſius Severus 475
Caſſii Severi agendi formula Quintiliano improbata 509
Caſtorem media longa quidam efferunt 32
Caſu non iure colliduntur leges 343
à Caſu quomodo ducantur argumenta 227
Κατάχρησις, quæ & abuſio neceſſaria eſt nonnunquam 357. 390
Carius philoſophus 476
Cato eloquens ſenator 506. à Cæſare vituperatus 145 Catones oratores 580. Catones ſapientes 570. Catonis iudicium de adultera 144. Catonem ut tractet Cicero pro Muræna 511
Catullus & Lucullus, Ciceronis quidam libri 472
Cavendi quàm ictum inferendi ratio prior 181
Cauſſa, caſſus, diviſſiones 42
Cauſſa eadem diverſo ordine tractata 308. Cauſſa in ſtatu 131. facti non in omnes controverſias cadit 160 iniqua dimittenda 570. in agenda quæ ſint Oratori obſervanda 536. ipſa in re præſente conſilium dat 349 omnis aut ſimplex eſt aut coniuncta 158. Cauſſa prius an perſona tractetur 323
Cauſſa tota oratori familiariter cognoſcenda 212 cauſſæ cardo ſemper in oculis habendus 302 quomodo inveſtigandus 308. definitio 124. cauſſæ totius œconomia 349. cauſſæ diſcendæ ratio 413. cauſſæ plurimæ lites ſubiacēt 131 cauſſæ non ab ultimo repetendæ

petendæ 233. non plures ſuſcipiendæ, quàm quibus par eſſe poſſis 176. nulla invicem omnino ſimiles 309. optimæ, ſæpe malis ſimiles 558. ſimplices 139. totæ familiariter noſcendæ 302 cauſſas agendi tempus quando incipiat 568. Cauſſarum conditio genus dicendi mutat 508 genera quinque 171. parvarum ac privatarum narrationis ſtylus qualis eſſe debeat 193 tria eſſe genera 153. tyrocinium 586. cauſſis à qualibus auſpicandū oratori 569. bonis maliſque communia 558. à cauſſis factorum vel futurorum quomodo ducantur argumenta 225. in ſuſcipiendis oratori obſervanda 569. cauſſis omnibus quadripertita ineſt ratio 138. cauſſas in ætate prima qui egerint 568. cauſſas non omnes in omnibus perſonis valere 325. cauſſas quibuſdam in criminibus quæri nihil attinet 322
Cauſſidicus 555
Celeritatem ſcribendi conſuetudo facit 484
Cenſura veterum grammaticorum 20
Centumviri capitalia judicia diſceptant 173
Centumvirales cauſſæ in duas haſtas diviſæ 207
Cepaſiorum fabula apud Ciceronem 276
Ceratinæ ac Crocodilinæ quæſtiones 50
Ceres pro frumento 389
Ceris ſcribendi ratio, pueris incommoda 10. Earum in ſcribendo uſus 488
Cerrio, vox ambigua 345
Certaminum ſacrorum cantus 439
Cervicis in actione geſtus 536
Χαλκιδίκων 310
Χαλεποὶ verſus pueris pronuntiandi 11
Chao geniti 143
Χαρακτηρισμὸς 111
Chironomia, lex geſtus 57. oratori neceſſaria ibid.
Choreus ſeu trochæus 449
Χρειώδεις 48
Chriarum genera plura ibi.
Χέῤῥος 130
Chryſippus philoſophus 6. Chryſippus cædi pueros permittit 18. ejus argutum dictum in Cæſarem 293
Cicero à Demoſthene deſcivit 258. à quibuſdam reprehenſus 445. Cicero ac Demoſthenes lecti plus proderunt quàm præceptor declamans 77. 465. Cicero circa compoſitionem maximè laboravit 438. Cicero Græcorum eminentiſſimos eſt ſecutus 449 in Aſiam ad diſciplinas parandas navigavit 569 in rhetoricis Hermagoram ſequitur 160. in riſu immodicus 285. mirus repræſentandarum rerum artifex 370. notatus in oratione pro Cluentio 202. Platonis ac Xenophontis libros aliquot vertit 489. quædam ſua dam-

navit

navit 124 135. ſexagenarius Popiliam virginem ducens; irriſus 295. ſibi ipſe pugnat 161 triumvirali præſcriptione conſumptus 580. vir bonus fuit 555. unde tantum eloquentiæ ſibi pararit 491. ejus autographa Quintiliani tempore adhuc extabant 41 Ciceronis Demoſthenisq; comparatio 474 diſcipuli 591. ejus jactantia 171. Ejus defenſio 172. ejus induſtria in cauſſis agendis 510. jocularis libellus 396. joci & urbanitates 290. laus 376. 475. 551 580. Ejuſq; vitia ibid. ejus profectio 594. præſtantia in dicendo 514. proſopopœiæ 398. Ciceronis urbanè dictorum libri tres 285. Ciceroni plus eſt quod adimas, quàm quod addas 554 555.
Cinnæ Smyrna novem annis ſcripta 488
Cinctura oratoris 543
Circunlocutio ſeu circuitus tropus 394
Circunciſa expoſitio 184
Circunſcriptio quid ſit 435
à Circunſtantia argumenta 235
Citharœdorum induſtria multiplex 58
Citò ſcribendo non fit ut benè ſcribamus, ſed contrà 564
Civilis ſcientia, eadem ſapientia 98
Clamoſi indocti 303
Claritas generis ac turpitudo 148
Claſſis unde dicta 38
Claſſibus diſtributi pueri certabant Quintiliani tempore 15
Clauſula quid ſit 381
Clauſulæ pendentes 447
Clauſulæ verſuum, clauſulis orationis non conveniunt. ibid.
Cleon orator primus Athenis femur percuſſit 541
Clientes alii aliter defendendi 507
Clitarchus hiſtoricus 469
Cluentii Habiti cauſſa 516
Clypeus Ajacis 378
Clytemneſtra cur Agamemnonem occiderit 160
Cn. Lentulus pronuntiatione plus opinionis cõſecutus quàm eloquentia 525
Cneus ſcriptum, non ita pronuntiatur 43
Coacervatio 429
Coccus orator 581
Cogitatio ac dictio non eundem habent ordinem 157. cogitatio nec tempore nec loco excluditur 494 ſenſus plus afficit quàm fatigatio 60, cogitata ad verbum in agendo referentes 494
Cognomen M. è. familia Manliorum exemptum 144
Cognomen ſolus homo liber habet 330
Collationem ab exemplo ſeparat Cicero 240
Collectio, qui & συλλογισμός 420
Collocationis ambiguitas 346
Color unde dicatur 190
Color deformibus dandus 152
Colore eodem utraque pars an utatur

utatur 191
Colorum figuræ 399
Columa veteribus pro columna ſcribebatur 43
Colli in actione geſtus 536
Comarum turbatio 546
Commentarii Ciceronis, & aliorum 498
Comici Latini 473 comicorum pronunciatio 84
Comœdia antiqua 468 comœdia quando legenda 45 comœdiæ umbram vix levem aſſequimur 472 comœdiarum antiquarum elegantia 45 comœdo tradendus orator pronuntiationis formandæ ergò 57 comœdi in oratore formando officium ibidem, & 58 comœdiarum perſonæ 534
Communia ferè generalia ſunt 311 communia quomodo refutanda 255 communes loci à quibus primùm tractati 114 communicatio 397 à Communis ſenſus conſuetudine non abhorrendum 354 communibus exactis, propria tractanda 311
Commotio quid ſit 225
Comparatio cauſſarum quibus viis ducatur 321 comparatio criminis 334 comparatio figura non eſt 419 comparatio in controverſiis 321 comparationis ratio & ſpecies 242 & 233 comparationis utilitas 72
Comparativorum figuratus uſus 424 à Comparativis quæ ducantur argumenta 233 comparativum cauſſæ genus 158
Complexio, quæ & συναίρεσις 27
Complexionis ratio 261
Comploſio manuum, ſcenica 541
Compoſitio Ciceroni maximè elaborata 438 compoſitio non delectat ſolum, ſed etiam affectus movet ibidem, compoſitio pronuntiationi comparatio 457 compoſitio qualis eſſe debeat ibid. compoſitionis conſideratio 446 compoſitionis & diviſionis in ediſcendo utilitas 529 compoſitionis orationis duplex obſervatio 453 compoſitionis ordo 440 compoſitioni omni tria neceſſaria 441 compoſitiones nominum 32
Conandi meliora ratio 480
Concertativa, quæ & ἀντικατηγορία 319
Conceſſio 412
Conciliatoria lenitatem requirunt 586
Concionalis, quæ & deliberativa 121
Conciliatio quibus conſtet 545
Concitatius dicendi genus in ſuaſoriis exigit populus 363
Concluſionis ſeu perorationis conſideratio 270
à Conditione ut ducantur argumenta 224
Confeſſio 406 412. 425. confeſſio ipſa quoque lacrymas nonnunquam movet 270 confeſſionis ſimulatio 294 confeſſum ius 343
Confirmatio unde ſit 217 confirmatio narrationem ſequitur

tur 195
Conſutatio, vide Reſutatio
Congiarium quid ſit 192
Conjectores 131
Conjecturæ conſideratio 318 Ejus diviſio ib. conjectura duplex 322 conjectura ex majore confirmatur, & minore & pari 233 conjectura inveſtigantur & quantitas & qualitas 319 unde dicta 131. 313
Conjectura probationes extrinſecus adductas frequenter habet 336 conjecturæ ordo, voluit, potuit, fecit 322 conjerales cauſſæ 190
Coniſcare 364
à Conjugatis argumenta 229
Conjunctorum ambiguitas 349
Conjunctis in verbis quid conſiderandum 355
Connexionis ratio 262 connexorum & conſentientium ratio ſemper habenda 326
Conſectatis utendum 39
Conſenſio 413
Conſequens, quę & ἀπακολούθητος 231 conſequentia, ἀκόλουθα ibid à conſequentibus quomodo argumenta ducantur ibidem
Conſcientia mille teſtes 245
Conſilium cum neceſſitate non eſt 150 conſilium in oratore præcipuum 88 conſilium quid ſit 307 Eo in vita nihil prius 304 conſilium ſcelera non habent 324 conſilii momentum 409 conſilia in criminibus ſpectanda 324
Conſonantium commiſſura 442
diſſimulatio 532
Conſtitutio in quo eſt 529
Conſuetudo celeritatem dat 484 conſuetudo certiſſima loquendi magiſtra 34 conſuetudo deinde natura 12 conſuetudo dicendi ac ſcribendi 495 & exercendi, vires in literis facit 592
Conſuetudo in reprehenſibilibus non dicitur 40
Conſuetudinis vis ac ratio 39
Conſuetudine lex abolетur 41 difficultas omnis levatur 528
Conſulere 38 conſul unde dictus ibid. conſules olim Coſſ. ſcribebatur 43
Conſummatio, quæ & 420
Contemnenda adverſariorum quædam 253
Contextus orationis obſcuritas 357
Continens pro contento 388
Contentum pro continente 389
Continens quid dicatur 137
Contradictiones adverſariorum refellendæ 252. 256 & quomodo ponendæ 257
Contrarium efficere quod adverſarius objecerit, artis eſt 252 contrarii exemplum 239 ex contrario argumenta 331 contraria & communia vitanda 304 quomodo tractanda 302 contrariarum legum quæſtio 333 contrariorum modi 243 à contrariis quomodo argumenta ducantur 230

Controverſia ubi incipiat, conſiderandum 302 controverſiæ fictæ exemplum 330 figuratæ 414
Contumeliâ facere Cicero damnat 423 contumeliis etiam nonnunquam locus eſt 298
Convictus ſcholarum ſolitudini ac tenebris præferendus 12
Converſio ex Latinis in Græcum commoda 489
Convinctiones, quas alii conjunctiones dicunt 21
Convitiandum aliquando 256 & maximè accuſatoribus 289
Convitiis abſtinere debent advocati 247
Copia cum judicio paranda 460 unde paretur 487 copiæ rerum conſideratio 460
Corax in Tiſias, artium ſcriptores antiquiſſimi 114
Cornelia Gracchorum mater eloquens 7
Cornelius Celſus philoſophus 556 ejus de ſtatus conſtitutione opinio 129 ejuſdem finis rhetorices 94
Cornelius Severus poeta 471
Corneliorum nomen ac imperium 225
Cornicum oculos configere 364
Cornificius rhetor 116
Corpus vulſus, inceſſus fractus, muliebris veſtis parum viri ſigna 219 corporum totius geſtus ibid.
Cratinus poeta comicus 467
Credibilis qualis ſit narratio 185 credibilia etiam veris miſcenda 194 credibilium tria genera 223
Creticus pes 459
Criminis in alium tranſlatio, ſeu remotio 335
Critici grammatici 42
Critolaus contra rhetoricem ſcripſit 102 Critolai definitio rhetorices 95
Cubito pronuntiantes 537
Culpæ imminutio 335 culpam deprehenſam pertinaciter tueri, culpa altera eſt 302
Cultus effœminatus 353
Cultus magnificus autoritatem addit ibid.
Cultus oratoris, ſplendidus ſit & virilis 548
Cultus propriè quid dicatur 369
Cultu & ſententiis carentes, Attici num ſint 480
Cum, quomodo ſcribendum 41
Cunctator dictus Fabius 358
Cura odioſa eſt 365 cura ſæpius deeſt quàm natura 6 cura nimia orationem nonnunquam fieri pejorem 353
Curio pater, orator 558
Curioſus à diligente differt 369
Curioſè non loquendum, ſed Latinè 357
Cyclopis Virgiliani magnitudo quomodo oſtenſa 373.378
Cyri memoria 523

D

D, & T, literarum cognitio 21
D, Latinis veteribus multis in verbis ultima 42 Ejuſdem aſperitas 573

Dacty-

Dactylus 444
Debili memoriæ conſilium 520
Decet ferè, quod prodeſt & contrà 502
Decimi Lælii orationes 463
Decipiendi ratio jocoſa 295
Declamandi ratio & utilitas 83 apud Græcos quando primùm extiterit 74 Declamãtes quomodo affectibus utantur 509 Declamatio quid ſit 182 qualis eſſe debeat 54 Declamationes quomodo tractandæ earúmque utilitas 497, 502 Declamationum materiæ ſint veriſimiles 83 Declamatorum libertas 182
Declamatorium præceptum 256
Declamatoribus maximè conſiderandum quid cuique conveniat 153
Decor artem ſemper comitetur 502, 504.
Decorum ac expediens ubique ſpectandum 89
Decor verborum affectatus ne ſit 337 Decori habenda ratio 548
Decreſcere non debet oratio in aſyndetis 441
Dedocendi labor gravior quam docendi 67
Defendenda quæ ſint 251 Defendẽdi rationes optimæ 139 Defẽdere difficilius quàm accuſare 251 Defendere quàm accuſare honeſtius 569
Defenſio conjuncta quæ dicatur 310 ex cauſſis facti 333 ipſa facti in pœnæ judicio potentiſſima illic. in mutua accuſatione prima eſſe debet 321 defenſionis facti ratio 333
Defenſoris partes in interrogando 213
Deficere malle quàm deſinere 590
Definitio, vide Finitio.
Deformibus color dandus 90
Δείνωσις 282. 420
Delectationis ergò figuræ ferè orationi interſeruntur 436 Delectationi nonnihil etiam dandum in dicendo 585 Delectatione capimur, admiratione auferimur 362
Delectus rerum ac verborum habendus 484
Deliberantiũ animi diverſi 236
Deliberatio quibus conſtet 232 233 Deliberativus ſermo ab affectatione longiſſimè abſit 166
Delicati advocati 168
Demades nihil ſcriptum reliquit 585 orator an idem fuerit 101
Demetrius comœdiarum actor 549
Demetrius ſtatuarius 579
Demetrius Phalereus orator 420
Demonſtrativa ad ſcribendum maximè idonea 72. demonſtrativum dicendi genus ornatum omnem exponit 363 ejus numeri 455
Demoſthenes ad clamoſiſſimi littoris fremitus quare meditaretur 487 ad ſpeculũ magnum actiones ſuas componebat 534
Demoſthenes & Æſchines in eadem

dem cauſſa diverſum ordinem ſecuti 308. Demoſthenes in primis legendus, ac ediſcendus potius 474. Demoſthenes oratorum princeps 470 Platonis auditor 562. Vir bonus fuit 554 Vrbanus, non dicax 288 Ciceroni dormitare videtur 463. Laus eius 582. Fulmina 445. Solitudo in meditando 486 Philippicæ eiuſdem 155. Riſus facultas ei defuit 285. Δεινότης eiuſdem 282 Iuvenis admodum cauſſas egit 568. Eloquentia eiuſdem 405. Demoſthenis conſilium laudatum 305, eiuſdem contra Aeſchinem locus 174 contra Midiam 272 Demoſthenis de pronunciatione iudicium 525 Demoſthenis & Aeſchinis inter ſe contrariæ actiones 547.
Denunciati teſtis interrogandi forma 213
Deorum autoritas 245 eorundem laus 143 honor ludis prætexitur 150
Deponenda quædam apud iudicis memoriam 414
Depoſiti quæſtio quomodo tractanda 325
Deprecatio in iudiciis rara & quomodo tractanda 252 Eius conſideratio 335
Deſidiæ cauſſis non indulgendum 486
Deſperandum non eſt, quod fieri poteſt 51
Deſueſcendis non immorandum 156
Deſperatum ſibi ac inimicitiis vulgus admiratur [illegible]
Deſtructio ἀνασκευὴ quomodo exercenda, eiuſque utilitas 491
Deteriora facilius eſt immitari 463 pertinacius hærent 6
Detractionis figuræ 430
Devorari dicitur homo cuius patrimonium conſumitur 389
Deus quid ſit 328
[illegible] 26
Dialectica cavillatrix, ac ſervilis, iudicis inutilis 329 dialectices materia 172 dialecticæ oratio conciſa ibi partes 560 vis 330
Διάλεκτοι Græcorum 27. 440
Διαλλαγὴ 420 429
Dialogi qui dicantur 409
Διανοίας σχήματα 439
Δικαιολογία 436
Διασκευὴ ſchema non eſt 420
Δικαιολογικὸς ſtatus qui inficialis 130
Dicacitas unde dicatur 287
Dicam faciam, dicē faciem ſcribebat Cato Cenſorius 428
Dicenda oratori maximè ſunt, quib. ipſe ſi iudex eſſet, potiſſimum moveretur 271 dicendi ac ſcribendi an eadem ſit ratio 585 dicendi color nimiis ſententiis velut maculis conſpergitur 383 dicendi facilitas ut paretur 459 dicendi facultas ſi in malos incidit, ipſa etiā malum iudicanda eſt 558 dicendi facultate ad perniciem hominum abuſi nonnulli 108 dicendi facultate maxime homo

mo à cæteris animalibus ſeparatur 99 dicendi genus triplex 386 dicendi genus in homine commune quale eſſe debet 281 dicendi genera varia 366 dicendi horrorem veterem quàm novam iſtam licentiam mallet Quintilianus 384 dicendi media via optima 329 dicendi peritus quæ noſſe debeat 559 dicendi petulantia noxia 288 dicendi primordia quæ 50 ſagina 491 varietas 490 vires 49 vis apud auditorem unum torpeſcit 17 dicendum quotidie aliquid, & coram doctis 499 dicentis ac orantis habitus 58 dicere ipſum, ante omnia eſt in oratoris officio 461 dicere ac facere docere debet præceptor 68 dicere quid ſit 401
Dichoreus 452
Dictandæ pueris materiæ 69
Dicta quæ dicantur 287
Dictantium ſtudium 485
Dictio ac cogitatio non eundem habent ordinem 157
Dicti pœnitentia 414 dictorum urbanorum diviſio 298
Dictu & factu, ſimiliáque 23
Dictum quàm amicum perdere, aut autoritatem minuere, malimus 289
Dicturus cauſſam, quæ conſiderare debeat 172
Dicturi cura, auditurum judicem delectat 546
Dicuntur male falsè, quæ in plures competunt 289
Didymi hiſtorici oblivio 47
Διέξοδος 434
Differens quid dicatur 228
Difficilia pronuntiatu pueris proponenda, ut ſermonem meliùs forment 12
à Difficiliore argumentum 233
Difficultas exercitationi utiliſſima 490 pulcherrimo cuique operi propoſita 428
Digamma Aeolicum 21
Digeſtio voci confert 527
Digitorum geſtus & uſus 537 ictus in numerorum intervallis notandis 445
Dignitas rei quò proſit 323 dignitatis magnæ homines quomodo litibus laceſſendi 511
Digreſſio 414
Dilatio & repetitio 415
Diligentia nimia omnibus reſpondendi vitioſa 257 orationem corrumpit 354
Dilucida ſit pronuntiatio 528
Diluendum quid quo loco 309
Diogenes Babylonius 7
Dion dux aſtronomiæ peritus 55
Dion rhetor 118
Dionyſius Corinthi 393
Dionyſius Halicarnaſſeus 115
Diis minimè dives 39
Diſcendum quod ſit, ſerò non diſcendum 8
Diſcendáne ſint omnia uno tempore 48 diſcendi ſtudium voluntate conſtat 27 diſcentis animus quomodo tractandus 18
Diſciplinæ ſeveritas 65
Diſcipulorum inſtituendorum ratio 350 diſcipulorum officium erga præceptores 82
Diſcurſare & ſatagere, ineptū 332

Disjunctio ſeu μεσονυμία 429
Diſertiſſimus vir non continuò etiam bonus orator 555 diſertus alieno labore nemo 349
Diſponendi præcepta 348
Diſpoſitio ac inventio, prudentis hominis 352 in oratione neceſſaria 349 modicæ doctrinæ videri poteſt 345 partium 349 diſpoſitionis laus ac conſideratio 306
Diſputatione omni tria quæruntur 138
Diſſimile exemplum quomodo fiat 239
Diſſimilitudo ad probationis ornatum nonnunquam aſſumitur 240 urbanitatis cauſſam nonnunquam præſtat 294 à Diſſimilibus argumenta 233 diſſimilibus ineſſe ſimile 244
Diſſimulatio 407
Diſſipata 426
Diſſolutio 430
Diſtincta ſit oratio 529
Diſtinctio quæ & παραδιαστολὴ ibid.
Diſtinctionum orationis conſideratio 530
Diſtinguendi virtus ibid.
Diverſæ partes tuendæ declamatoribus exercitationis gratia 304
Diverſarũ legum conflictatio 343
Divina teſtimonia 215, 245
Divinatio, lis de accuſatore conſtituendo 158
Diviſio & compoſitio ediſcendi ſtudio utiles 520 diviſio quid ſit 308 reſpiratione ac mora conſtat 347 diviſionis ad probandum & refellendum utilitas 230 diviſionis in ſcribendo ratio 41 Diviſionem feſtinatio perdit 311 diviſione finitionem adjuvari 228
Dochimus pes 520 clauſulis aptus 451
Docilitas quomodo paretur 176
Doctrina ſine prudentia parum prodeſt 305 ſine natura inanis 106
Δογματικοὶ ſermones 95
Dolor litigatorum interdum ipſis patronis aſſumendus 283
Domi an in ſcholis melius puer erudiatur 12
Domitiani nepotibus præfectus Quintilianus 163
Dubium tutiùs fatearis aliquando quàm neges 244 dubia de re non ſemper dicit orator 142 dubiis cauſſis utile 257 dubiis dubia non probantur 246
Dubitatio 408 cui parti aſſignanda 434
Dum dictionis varia ſignificatio 424
Duo interim adverſario proponenda, quorum utrumlibet malè eligat 139
Duplices leges 344
Dura, uſu molliuntur 365
Duriorum conſonantium congreſſus vitandus 529

E

E & I ſonus cònfuſus 20
E plenior, i anguſtior 442
Ediſcendi ratio 79 varietas 519 utilitas 527

INDEX.

Educatio mollis 13 ab educatione ut ducantur argumenta 232
ab Efficientibus & affectis argumenta 232
Egreſſio, quæ & exceſſus 157 egreſſionis conſideratio 195 per totum. Ejus pronuntiatio 547 egreſſiones quales eſſe decet ibid.
Ei diphthongus græca quibus caſibus ac numeris adderetur 42
ἦθος quid 279
ἤθεοι unde dicti 39
ἔκβασις, id eſt exitus 232
ἐγκυκλοπαιδεία 49
ἔκλειψις 388
ἔλλειψις 22
Eleganter & lepidè dicta, urbana 298. 299
Elegiaci poetæ 472
Elegia poſt gravia alia etiam legenda 467 pueris amovenda 45
ἐλεγκτικοὶ ſermones 94
Elevandi loci ratio 295
Eliminare gradus, an ſatis latinum 366
Elocutio difficillima 510
Elocutio ubi ſpectetur 355
Eloquendi obſervatio 359
Eloquens nemo, diſerti multi 115
Eloquentia à Demoſthene ac Cicerone faſtigium ſuum accepit 595 latos fines habet 587 laudis & pudoris ſtimulis agitur 497 eloquentia naturalis 584
Eloquentia, oratoris propria 352
Eloquentiæ jactatio, odioſa 504 ejus laus 98 ejus theſaurus memoria 515
Eloqui quid ſit 353
ἥμερον, manſuetum 150
Emendatè loquendi ac ſcribendi partes grammaticorum ſunt 45
Emendatè loquendi regula prior grammaticæ pars 24
ἔμφασις 405 emphaſis ad orationis ornatum referenda 358
Emphaſeos duæ ſpecies 373
Emphaſis inter figuras 414
Empedocles poeta philoſophiæ plenus 20 rhetoricen inter primos tractavit 114
ἐναντιότης 435
ἐνάργεια, quæ & evidentia 283 an narrationi neceſſaria 186
Encomiaſticon & epidicticon genus dicendi 188
ἔνδοξον cauſſæ genus 171
ἐνέργεια 374
Enimvero 394
Ennius vetuſtate ſacer 471
Enumeranda per capita, quomodo tractanda 270 Enumeratio, quæ & ἀνακεφαλαίωσις ibid.
Ens, eſſentia 470
ἔντεχνοι probationes 206
Enthymema quid ſignificet 260 & ejus ſpecies 221. 420
ἐπαγωγή, quæ & inductio 291
ἐπακολούθησις, conſequens 420
ἐπανάληψις 368
ἐπάνοδος, quæ & regreſſio 425
ἐπεξεργασία 374
Ephorus Iſocratis diſcipulus 81 hiſtoricus 469
Epicœnum genus 13
ἐπιδεικτικὸς latius patet quàm demonſtrativum 121
Epicherema 222. 420 Epicherema & ſyllogiſmus differunt 262

222 ejus partes 260
ἐπιδιήγησις, id eſt repetita narratio 195
Epilogi maxima pars amplificatio 277 Epilogi ac proœmii diſcrimen 169 Epilogi pronuntiandi ratio 457 Epilogorum pericula 197 Epilogis pluribus ubi utendum 277
Epiphonema 381
Epirhedium quod verbum 33
Epitheton interdum pro nomine ipſo ponitur 390
ἐπίθετον quod & appoſitum 391 397
Epitheti in proſa uſus 357
Epithetorum proprietas 358
Equi definitio 328
Equi Troiani magnitudo 373
Eratoſthenes græcus autor 8
Eruditio longæ ætatis ſpatio paratur 45
Erutius Antoniaſter 364
ἐσχηματισμένη oratio 399
Eſſecia, entia 91 quæ & ὐσία 130
ἑτέρωσις 423
Ethice, quæ & moralis philoſophia 561
Ethici autores oratoribus evolvendi ibid.
Etymologia quid ſit 38
ejus ratio 39
Etymologiæ finitio 228
Euathlus magna mercede rhetoricam didicit 114
ἀχολὴ 121
Everſionis urbis deſcriptio 370
Evidentia an narrationi neceſſaria 186
Evidentia & illuſtratio, quæ & ἐνάργεια 283
εὐφαντασίωτος ibid.
εὐφωνία obſervanda 25
Euphorion 467
Euphranor pictor 579
Euripides poëta tragicus 468
εὐρυθμία 52
Ex præpoſitio in compoſitione quomodo ſcribenda 41
Exanimat, vetus verbum 365
Exceptores tardi 484
Exceptorum quorundam inane ſtudium 480
Exclamavit quidam in judiciis 302
Exclamatio 409. 436
Excurſio qualis eſſe debeat 191
Excuſatio facti ſive purgatio 335
Exemplum Quintiliani in cauſſa occultiore agenda 314 Exemplorum conſideratio 239 Exempla poetica etiam cauſſis utilia 241 Exemplorum ac rerum cognitio ex hiſtoriis petenda 469. 470 Exemplorum confutatio 255 Exemplorum uſus ſuaſoriæ maximè convenit 156 Exemplis abundare debet orator 566
Exercitatio ac conſuetudo dicendi ac ſcribendi extemporalem facultatem maximè parat 495 dicendi continua potentiſſimum dicendi genus 101 rationi jungenda 415
Exercitatione maximè alitur memoria 11
ἐξεργασία 374
ἐξεταστικὸν cauſſæ genus 121
ἕξις 467
Exordium, quod & principium & græcis προοίμιον 166

Exordii

Exordii diviſio 170 Exordii ratio quomodo tractanda 173
Exordiorum vitia ibid.
Expectorare veteres dicebant 365
Experimenta plus quàm præcepta valent 77
Expoſitio circunciſa 184 Expoſitio attenta ſit 197 Expoſitio, probationum præparatio 155
Extemporalis dicendi facultas 494 quomodo paretur 496 memoria maximè conſtat 516 Extemporalis quæ videatur oratio, plus gratiæ habet 172
Extra ad cauſſam pertinent, tempus, locus, habitus, &c. 169

F

F, literæ uſus 44 ſonus 582
Fabrico & fabricor idem 422
Fabula 241.69 Fabulæ Aeſopicæ cauſſis utiles 249
Facere contumeliam Cicero damnat 423 Faciendi ratio circa quæ verſetur 225
Facetiæ in narrando conſiſtunt, dicacitas in jaciendo 290
Facies dicentis recta ſit 57
à Faciliori argumentum 234
Facilitas dicendi 460 Facilitas ſummi oratoris in dicendo 588
Factitiæ voces 390
Factum per ſe improbabile, qui tueamur 334 ipſum aliquando ſimplicem quæſtionem habet, aliquando duplicem 316 ne ſit, judicialium cauſſarum prima quæſtio ibid. priùs negandum, tum reus defendendus 318 Facto ſolo controverſo unde petantur argumenta ibid. quale ſit plurimum intereſt 338 Facto quod non defenditur, jure nitetur 337 Factorum ac verborum in ſceleribus conſideratio 323
Facultas paranda ſuum tempus habet 70 à Facultate quomodo ducantur argumenta 228
Facundiæ alimentum 491
Fallendi ars dicta Athenæo rhetorice 95 Fallendi in hoc judices, ne errent 103
Falſarum narrationum duplex genus 191 Falſum dicere ex bona ratione, turpe non eſt 103 Falſum palàm, negare ſat eſt 330 Falſi cauſſa quomodo tractanda 277 Falſa excidere ſolent 274
Falſis non ita aſſueſcendum, ut ad vera caligemus 491
Famæ ac rumoris conſideratio 209
Famæ formam Virgilius finxit 410
Faſciæ curules 544
Fatigari judices quomodo tractandi 527
Fatigatio ibid. Fatigatio ac ſudor inter agendum 545 ſcribendi diligentiæ obſtat 486
Fauces oratori integræ ſint 527
Favor, Ciceroni novum erat vocabulum 366 Favorem conciliantia 167.170
Fecerit ne, quæſtio, quomodo tractetur 323
Femur ferire 332
Ferrum pro gladio, etiam in pro-

ſa 389 Ferrum veneno armare, elegans metaphora 223
Fervere, media brevi an dici poſſit 35
Feſtinatio diviſionem perdit 311 puero cavenda 10
Fictio etiam argumenta ſuppeditat 234
Fictum apertè ridiculum 294 Ficta citò evaneſcunt 274 Ficta & compoſita fidem amittunt 334 Ficta ſive novata verba 308 & deinde, remediis quibuſdam præmunienda 366
Fiduciam præ ſe ferat orator 542 258
Figura quid ſit, & quot modis accipiatur 398. 399 Figura quædam obtinentur, quæ probari non poſſint 417 Figuram admittere, aliud quàm figuram eſſe 390 Figuræ, & ſententiarum & verborum, & mentis 400 Figuræ & variæ ſint, & raræ 546 Figuræ interdum neceſſariò excogitandæ 425 variæ ſecundũ diverſam multorũ ſententiam 420 ne denſæ ſint 422. 436 Figurarũ cum tropis convenientia 398 modus 414 utilitas 422 Figuris etiam in foro locũ eſſe 416 Figuras multas priùs ſibi probatas, poſtea Cicero damnavit 435 Figuras non eſſe tot, quot affectus 325 Figuras qui ſcriptores tractaverint 435 à figuris excludenda 419 Figuris reſpondendi modus ibid. Figuris utendi ratio 452 Figurata oratio 414 Figuratæ controverſiæ ibid.
Fingendi & mentiendi cautelæ 191 Fingendi rationes 409 Fingere aliena, & ſua 297 Fingere Græcis magis permiſſum 367 Fingere in ſcholis licet, quæ foro inepta ſint 277 Fingere in hypotheſi 235
Finitæ quæſtiones 126
Finitionis conſideratio 328 Finitio cauſſæ noſtræ conveniat 331 Finitio certa 332 Finitio cui ſtatui ſubjiciatur 329 Finitionem ut rectè conſtituamus 330 Finitio vitioſa, foro cavenda ibid. Finitionis confirmatio quàm applicatio difficilior 332 Finitionis everſio ibi. Finitioni ſubjecta 227 à Finitione quomodo argumenta ducantur 126 in ea voluntas nominis quæritur 348
Filii ſui mortem præmaturam Quintilianus deplorat 267
Firma in cauſſis ſæpius iterentur 303
Firmamentum, quod & συνέχον 160
Firmum fideliter, à primis ſtatim actionibus arripiendum 303
Fiſtula τυβεῖος Gracchi 53
Flavius rhetor 338
Flavius Virginius rhetor 332
Florus in eloquentia Galliarum princeps 484
Fluctuatur, fluctuat, idem 422
Fluctus concionum, allegoricus 392
Fluctuum tempeſtates, bella civilia ibid.
Focalia 545
Fœcunditas in adoleſcente ſe efferat

ferat 69
Forum judiciale ſub dio 444 Fori proprius quidam eſt profectus 568 Foro deſtinati cura ac inſtitutio 81
Forma etiam perſuadet 92 Forma perfectiſſima, ea & capaciſſima 54 Formæ puerorum, lenocinium 80 Formæ fictæ 514
Formula cadere 136
Formularii ac legulei 565
Fortuita bona mores noſtros arguunt 306 Fortuita interim ad veniam faciunt, interim ad criminum probationem 226 Fortuitorum laus in quo conſiſtat 143
Fortuna in ſcriptis quoque & cogitatis locum habet 493 Fortunam fruſtra culpamus 268 ab ea ut ducantur argumenta 224
Fratres gemini, ineptum: cum dicendum ſit, gemini fratres 411
Frequentia gaudet optimus quiſque præceptor 423
Frons dicentis multis generibus peccat 57
Fructiferáne an amœna pulchriora 363
Frugalitas voci confert 528
Frugi, non frugalis 36
Fugiens ne reſpexeris 300
Fulminibus comparata dicendi quædam facultas 587.995
Funebres laudationes 363
Funis, maſculinum 34
Furti quæſtio quomodo tractanda 325

G

G, veteribus Latinis in multis dictionibus ultima 42
Galbæ joci 293
Gallio pater orator 216
Gallus poeta 418
Gallus, vox ambigua 346
Geminatio ejuſdẽ verbi 425.382
Genarum geſtus 535
Generale caput, ſtatum Theodorus vocat 127
Generales quæſtiones infinitæ, ſpeciales, finitæ 123
Γένεσις conjectura 134
Genus ad probandum ſpeciem invalidum eſt 187 Genus in ſpecies diviſum, nihil habet proprium 392 Generis dicendi cõſideratio 481.502 Genere etiam in nominibus fiunt figuræ 422 à Genere ut ducantur argumenta 224 Genera cauſſarum tria 225
Geometria dialecticæ quàm rhetoricæ ſimilior 54 Geometria oratori neceſſaria 53
Geometricæ ἀποδείξεις γραμμικαί 222
Germanicus Auguſtus poeta 471
Geſtus ac vultus dicentis ab oratione ne diſſideant 534 Geſtus momentum in actione 533
Geſtus oratoris 55
Geſtuſne vitio ſolœciſmus committatur 29
Gladii cruenti in judicium prolati metus fictus 276
Gladiatorum manus ſecundæ tertiæ & quartæ 258

Glyco Spiridion 276

Gloriari apertè tolerabilius, quam perversè ſe jactare 504

Gloſſa, lingua ſecretior 10

Gloſſemata, voces minùs uſitatæ 46

Γνῶμαι, quæ & ſententiæ 381

Gorgias alius à Leontino 420

Gorgias Leontinus Empedoclis diſcipulus 114 Ejus vivacitas ibid. Gorgias platonicus 93 Ejus de rhetorice diſſertatio digeſta 95

Gracchi oratores 579 Eorum leges inviſæ 580 mater eloquens 7

Gradatio, quæ & κλῖμαξ 429

Gradus eliminat, an ſatis Latinum 366

Græca lingua ut Latinæ nihil officiat 8 Græcus ſermo Latino jucundior 584 à Græco auſpicandum 7 Græca nomina quomodo apud Latinos declinanda 32 Græci, rerum & verborum & linguarum differentium copia abundant 27 Græci nominibus fingendis felices 366 componendis item 33 Græci præceptis, Romani exemplis valent 563

Græcorum fidem Cicero elevat 524

Græca nos mutuamur cum noſtra deſunt, & illi quoque noſtra 32

Græca in Latinum vertere, utiliſſimum ad bene ſcribendum 489

Græcas literas Cato ſenex didicit 593

Grammatice, literatura 63

Grammaticæ paupertas & ubertas 64 ejus amor 46 diviſio 20 Ea ante omnia imbuendus puer, ibid. Grammaticæ exactor aſperrimus in filio Cicero 44 ejus jucunditas, utilitas ac neceſſitas 20 Grammaticorum partes 20.44.593 Grammatici judicium 43 Grammaticorum veterum autoritas 20 Grammaticè ac Latinè loqui differunt 38

Grande dicendi genus ubi commodum 587

Gratis an ſemper agat orator 572

Gravia quædam per ſe videntur quædam facienda ſunt 281

Gravitas riſui commiſta 288

Gryllus Ariſtotelis 102

Gurdi qui dicantur 31

H

H, aſpirationis uſus 27

Habitus à cæteris diſſentiens, peſſimorum morum prætextus 3

Habitus in argumentum trahitur 224

Hendecaſyllaba pueris amovenda 45

Herculis perſonam aut cothurnos infantibus aptare 275

Here olim quod nunc heri 43

Hermagoras rhetor 93

Herodotus hiſtoricus 469 compoſitionis ſtudioſus 440

Heroici carminis ſublimitas 45

Heſiodus an primus fabularum autor 241 ejus ſtylus 466 Idem ſepten-

ſeptennes pueros aptos diſcendo ſtatuit 7
Hexametri finis malè orationem claudit 449
Hinnire & balare vetuſtate autoritatem meruit 330
Hippias Eleus omnes artes complexus 593
Hiſtoria ſeu hiſtorice 149 carmen ſolutum 463 quomodo oratori legenda ibid. Hiſtoria oratori legenda 46. 65. 72. 155 ex hiſtoriis etiam urbanitas petitur 278. 566
Hiſtorici Græci licentioſi 71 Latini Græcis non inferiores 551
Hiſtorici ſcriptores 469
Hiſtrionum affectus ſerii 282
Homerus eloquentiæ culmen & columen 466 Horatio dormitare interim videtur 463 ejus autoritas 240 ejus laudes, ac operum aliquot delibationes 466 Homeri temporibus extitiſſe rhetorices certamina 101
Homo cæteris animantibus ratione ac oratione præſtat 102 Homo, quia ab humo 38 Hominum laus unde ducatur 143
Homonyma verba interpretenda 358
Honeſta magis juvant 60 maximè diſcenda 29 Honeſtorum ac turpium nullum eſſe conſortium 553
Horatius poeta 45. 468
Hortenſii filia eloquens 7 Hortenſius à Cic. ſecundus 525 Hortenſius à Cicerone urbanè irriſus 298 Hortenſii pro Verre patrocinium 462
Humani ingenii natura ac vis 485
Humerorum in actione geſtus 526. 542
Humilia & ſordida vitanda 356 368
Hyperbaton 394 424 435
Hyperbole 395 quomodo fiat, ibidem. an amplificationi adſcribenda 240. 378
Hyperides orator 93. 470. 581 ejus pro Phryne meretrice actio 489

I

I, & V, literæ affinitas 21
I, litera ſibi aliquando inſidit ib. ejus ſonus 442
Ii geminatum eſt aliquando 21
I, vocalis tam longa quàm brevis apud Latinos 41
Iactatio ſui, vitioſa omnis 510 511
Iaculari de quibus dicatur 357
Iambus 444. 449 Iambi aſperis conveniunt 456 Iambum verſus heroicus non recipit 28
Iambici poetæ 473
ἰδιότης 84
Idiotis grati joci 364
Igitur, ubi ponendum 29
Ignavi pro innavi 35
Ignorantiæ excuſatio 334
Illuſtris oratio ut fiat 364
Imagines in judicio prolatæ 275
Imagines in memorandi arte 518
Imagines rerum aut perſonarum in cauſſa ratio 242
Imbecillitas, nonnunquam probitas vocatur 302
Imitamur libenter quibus favemus

mus 65
Imitationis conſideratio 479 & deinde pronuntiatio 547
Imitandi qui ſint 545
In imitando ſpectanda 481
Imitatio, artis eſt 125
Imitatio quæ parvulis conveniat 15
Imitatio vitioſa 537
Imminutionis ratio 378
Immunis quomodo ſcribendum 41
Immutatio quid ſit 29
Imparia exempla ad exhortationem maximè valent 241
Imperatori exercitus oratorem comparat 349
Imperiti judicant 103
Impius pro parricida 389
Importuni ac clamoſi in judiciis coercendi 300
Impoſſibile, non reformidat Quintilianus 223
Improbitas judici inviſa 320
Improprii vitium 357
Imprudentibus nobis elapſa, ſi ſimulamus, venuſta creduntur 288
Impudens actio, indecora 505
Impudentiæ fortiter reſiſtendum 302
Inartificiales probationes 206
Inceſſus fractus 219
Incipiendum à primis 92
Inciſum quid dicatur 454
Incrementum in amplificatione 375
ab Incrementis argumenta 231
Index digitus 538
Indicium, quod & ſignum 218
Indignationi interrogatio convenit 405
Indocti cur vulgò ingenioſiores habeantur 86
Indocti ſæpe judicant 103
Inductio Socratica 239
Indulgentia parentum 13
Infantes à mutis nutricibus alti 45
Infantia quomodo docenda 6
Infantiæ in docendo reprehenſio 256
Inficiales ſtatus 132
Inficiati quæ non poſſumus leniendа 172
Infinitæ quæſtiones quæ dicantur 127
Infinitum verbum pro nomine poſitum 423
Infinitivorum mediæ ſyllabæ quantitatis ratio 35
Ingenium cui deeſt, artes ne ſequatur 5 Ingenium indomitum 478 Ingenium humanum falsò accuſatur 6 Ingenium in numerato 300 Ingenii humani vis 60 Ingenio veloci ac mobili altercaturis opus eſt 301 Ingenia tenera alenda 351 Ingenia pæcocia 16 Ingeniorum monumenta 143 Ingenioſum puerum in gloriam ſuam præceptor fovet 15
Ingrati actio 334
Inhumanitas quomodo refutanda 253
Iniquorum etiam ratio noſcenda 152
ab initio argumenta 230
Initiis apti pedes 481
Injuriarum actio 337

Inopia

Inopia peior in puero quàm copia 69
Inopinata delectant 393
ex Inopinato ſententiæ 382
Inornatum id eſt, quod eſt improprium 363
Inſectandi ratio 256
Inſignia orationis 402
Inſinuatio 171
Inſtandi ac urgendi vis interrogationibus qui fiat 405
Inſtitutionis perplexæ atq; numeroſæ in pueris terror 351
Inſtrumentum rhetorices 112
Inſtrumenta in actione quædam bene diſſimulantur 303
Inſtrumenta naturalia 566
Inſidiantis reprehenſio 256
Intellectu difficilia, vitanda 351
Intelligentia ad rectam lectionem neceſſaria 45
Intentio ſimplex quomodo tractanda 309 ex intentione lis 340
Intercapedo 367
Interfationis diſtinctio 186
Interjectio, quæ & parentheſis 358
Interrogandi ratio unde optimè diſcatur 215 Interrogandi ſæpe diſcipuli 75 Interrogatio qualis eſſe debeat 218 Interrogationes ſtultæ ſtultiores reſponſionibus quibuſdam fiunt 295 Interrogationum vis 403
Interruptio 406
Intro, intus 31
Inventio ac diſpoſitio, prudentis hominis 353 Inventionis calor 484 Inventioni judicium quidam ſubjiciunt 115
Inverſio tropus 390
Invitus nihil facilè perſuadetur 197
Invitæ accuſandum 509
Iocus quis dicatur 290 Iocorum elevatio 290 Iocorum materia ex nomine ſæpe depromitur 225
Iocoſa quædam non ſatis urbana 298
ἰωτακισμὸς 28
Iphigenia Timantis 90
Ipſe dixit 505
Iræ pudor judici injiciendus 433
Iracunda actio, indecora 508
Iracundiæ mala ac incommoda 302
Iracundiæ vitio careat altercator ibid.
Ironia joci genus 294 Ironia, quæ & illuſio 280. 393 418
ἰσχνὸν, id eſt ſubtile dicendi genus 586
ἰσχνότης 28
ἰσόκωλον 433
Iſocrates orator Gorgiæ auditor 470 actionibus ineptus 855 Iſocratis de diſcipulis judicium, ac ſolicitudo 96 ejuſdem panegyricus decennio ſcriptus 411 ejuſdem præſtantia & vivacitas 115
Iſocraticorum nimia cura 443
Italica omnia pro Romanis habet Quintilianus 31
Iubæ dictum feſtivum 297
Iucunda ut ſit oratio 356
Iucunditas an expoſitioni neceſſaria 186
Iucunditas diſcentes allicit 114

Iucunditas præceptores decet 70

Iudex à miſeratione avertendus qua reus ſit uſurus 273 à quo appellaveris quomodo placandus, ſi ad ipſum remittaris 512 Iudex artem reformidat 194 Iudex differendus nonnunquam 204 Iudex ne omnino non poſſit intelligere curandum eſt 360 Iudex ne prorſus lædatur 168 Iudex quomodo conciliandus 156

Iudex attentus ac docilis faciendus 218 Iudicis animus explorandus 586 Iudicis avocandi ratio 303 Iudicis memoriæ firmiſſima quæque inculcanda 137 Iudicis optio adverſario non permittenda 211 Iudicis præparandi partes 173 Iudicis vultus actori diligenter inſpiciendus 456 Iudici nota, ſint ne narranda 282 Iudici opinio domo allata, excutienda 169 Iudici veritatem auferre oratori licet 557 Iudicem qualem eſſe volumus, tales ipſi ſimus 282 Iudices alij aliud genus dicendi in patronis exigunt 507 Iudices docendi quid rogantibus reſpondeant 191 Iudices interdum indocti 582 Iudices quidã rerũ ſuarum 169 Iudicum animos quę maximè alienẽt ib.

Iudicatio, ſeu κρινόμενον 160

Iudicatorum confutatio 237

Iudicium a conſilio quid diſtet 304 an inventioni ſubiiciendũ 305 quomodo nobis auferatur 462 Iudicium virorum doctorum eſt pro ratione 34 Iudicia publica & privata 158 Iudiciis aliorum componendæ nobis orationes 267

Iudicialis generis partes quinque 156 Iudicialium controverſiarum genera 158

Iugerum 55

Iulius Africanus orator 475

Iulius ſecundus Florus, eloquentiæ Galliarum princeps, Quintiliani æqualis 476

Iunctura compoſitionis 442

Iunius Baſſus contumelioſus 288 ejus dicterium 294

Iurare gravi viro non licet 419

Iuriſconſulti verborum proprietatis ſtudioſiſſimi 261

Iuriſiurandi conſideratio 209

Ius obſcurum & ambiguum differunt 348 Ius triplex, ſacrum, publicum, privatum 73 Iuris ac facti quæſtiones eodem ordine tractantur 325 Iuris diviſio 559 Iuris civilis ſcientia oratori neceſſaria 563 & facilis 564 Iuris obſcuritas quæſtiones parit 341 Iuris quæſtiones in quibus conſiſtant 561

Iuridicialis ſtatus 132

Iuſtitiæ conjuncta eſt rhetorice 96

Iuſtum latè patet 73 natura continetur, aut conſtitutione 334

Iuvenalis poeta 474

Iuvenis foro deſtinatus, oratori alicui adhereat 491 Iuvenum dictio qualis eſſe debeat 506

K.

K, literæ ratio 20

Kappa in numero tantùm manet ibid. & 41.
Καιρὸς 131
Κακοτεχνία quibuſdam dicta rhetorice 107 aliis ματαιοτεχνία 108
Κακόζηλον 369
Κακοσύνθετον ibid.
Καταπλήξεις, quæ & minæ 420
Καταρχὴ 71
Κειαδς 130
Κατάχρησις, quæ & abuſio 390
Καταπεπλασμένον, 56
Καθολικῶ 90. 281
Κλῖμαξ, quæ & gradatio 429
Κοινισμὸς 369
Κῶλα 441
Κόμματα ibid.
Κρινόμενον 160
Κρίσεις, id eſt judicia & judicationes cauſſis etiam utilia 244

L

A litera ſuccedit, literæ 56
Laborem continuum nulla res feret 18
Labrorum dicentis geſtus 57
Lachrymæ, mentis indices 536
Lachrymarum affectus vehementiſſimus 300
Lælii oratores 176
Λαμβδακισμὸς 20
Lapidare, de quibus rebus dicatur 357
Latrare quoſdam, non agere 116
Latro declamator 92
Laticlavi jus 544
Latina eloquentia, Græcæ diſcipula 582 Latina in Græcum vertenda, & contrà ibid. Latina ſtatim Græca ſubſequi qui debent 7 Latinus ſermo Æolicæ rationi ſimillimus 38 Latinus ſermo Græco inferior 7 Latinus ſermo pluribus in uſu eſt ibi. Latinè loqui aliud quã grammaticè loqui 37 Latini adverſus ſe iniqui judices in nominum fictionibus 364 Latini dicendi præceptores quando primum cœperint 74 Latini veteres plus ingenio quam arte valuerunt 45 Latinorum inopiæ quomodo medendum 587
Latus clavus 544
Latonæ progenies 143
Laudari juvenes appetunt 249
Laudativum genus, quod & demonſtrativum 122
Laureati poſtes 390
Laus diſcipulorum quatenus admittatur 66. Laus eadem non ubique decet 137 Laus & vituperatio ad judiciorum momentum pertinent 142
Laus & vituperatio quomodo puero tractandæ 72 Laus ſtimulos addit 497 Laudis amor cupiditatem literarum acuit 553 cupiditas in orationibus 227 ne ab utilitate cauſſæ patronum abducat 574 Laudis proprium 142 Laudem homini quæ parent ibid.
Lectio pueri ab Homero ac Virgilio incipere debet 45 pueri qualis eſſe debeat ibid. ejus uſus & ratio 461 Lectione oratorum nihil minus laborioſum

ſum 565
Lædi in judiciis qui non debeant 167
Legale genus νομικὸν 127
Legales quæſtiones 138 earum legum ſpecies plures 139
Legationis malè geſtæ judicium 338
Lex ad exules nulla pertinet 317
Legis obſcuritas 341 poteſtas 343
Legis verba diligenter perpendenda 342 Leges contrariæ, quæ & ἀμφιβολία 139. 143 Leges duplices 343. pares ibid. Legum laus & vituperatio 73
Lenas rhetor 116
Lenas Popilius 550
Lentiora plus affectus habent 498
Leonides Alexandri pædagogus 7
Lepus epicœnum 34 ejus etymon 38
Λέξις quid ſit 399
Libellis indoctorum non eſſe utendum 572
Liber & Ceres pro vino & pane licenter 389
Liberalis facies pro pulchra 289
Libertas in aliis, in aliis licentia 153
Libertinus quis dicatur 229
Licinius Archias poëta 497
Lingua ſecretior, gloſſa 10
Linguæ vitia 28
Lis de quo ſit 333
Literæ quædam aliter enuntiantur quam ſcribantur 43 Literæ unicum adverſorum ſolatium 268 Literarum ratio & poteſtas 20 affinitas, & invicem mutatio 21. 38 earum inventio Minervæ tribuitur 143 earum pura voluptas, quando 106 earum traditio qualis eſſe debeat 9. earum uſus quis ſit 43 an memoriæ obſtet 195
Litigantium perſonæ quomodo ponendæ 517
Litigatoris perſona quomodo tractanda 183 Litigatori non ſemper mos gerendus 417 Litigatores honeſtam rationem atque adeò neceſſitatem prætextant 167
Litigatores pro ſe olim ipſi agere cogebantur 96
Littus quod dicatur 265
Livius cum Herodoto componendus 473
Livius & Salluſtius pares magis quam ſimiles ibid.
Livii epiſtola 465
Livii ubertas lactea 464
Loca in arte memorandi qualia eſſe debeant 502
Localis memoria 503
Locus ſecretis ſtudiis aptus 486
Loci intellectus 131. à Loco argumenta quomodo ducantur 226 Loci cōmunes à Q. Hortenſio, & à Cicerone compoſiti 64. à quo primùm tractati 115 communes teſtium & argumentorum 72 communes tractandi ei qui copiam affectet 78 communes virtutum & vitiorum 71 conjecturales, an voluerit, potuerit, fecerit 323

323 Locorum communium uſus quatenus parandus 72 Locorum deſcriptio 411 Laus 104 Locos argumentorum quos vocet Quintilia. 224
Locuples à locorum copia 227
Locutio antiqua immutata 502
Lodices maſcul exolerum 55
Λογικὸς ſtatus 123
Λογοδαίδαλοι 115
Λόγοι μονόστιχοι 241
Longa ſyllaba quæ ſit 444 ea optimè clauditur oratio 450 geminis vocalibus ſcribebatur 41 Longarum ſyllabarum uſus ubi conveniat 448. 455 Longis ſyllabis longiores, & brevibus breviores 448. Longorum verborum contextus vitioſus 443
Loquaces acclamoſi & obſtreperi in judiciis retundendi 302
Loquendi ratio ac vices 46. 302
Loquentibus ſua eſt obſervatio 34
Lucanus poeta 471
Lucilius ſatyricus 472
Lucilii præceptum de diphthongo ai & æ 42
L. Cotta antiquitatis affectator 525
L. Craſſus orator 472 ejus temporibus cœpere Latini diſcendi præceptores 74
L. Galbæ joci 288
Lucretius 471
Lucus, quia non luceat 38
Ludus, quia procul à luſu 38, 292
Ludi Foralia 32
Lupercalia, unde compoſitum 32
Lupus fœmina 36
Luſu docendi pueri 9
Luxuriatur, luxuriat, idem 435
Lyciæ rhetores cantores 532
Lycurgus legiſlator 65 orator 581
Lyricorum Græcorum licentia 45
Lyricorum novem Pindarus princeps 468
Lyſias orator 414 compoſitionis ſtudioſus 420 optimè hominibus orationes accommodabat 153 rhetoricam obſervationem eſſe dicebat, non artem 102 ejus oratio pro Socrate reo 502
Lyſippus ſtatuarius 579

M

M, mugiens litera 443 ea nullũ Græcum verbum finitur 444
M, literæ ablutio ſeu obſcuratio 443
Macer poeta 467 ejus tetraſtichon carmen 297
Μακρολογία 368
Magiſter aridus pueris maximè vitandus 68, 69
Magiſtri vox ambigua 293
à Majore argumentum 21
Mala diſcenda, ut vitentur 557
Malæ tractationis actiones 336
Maleſici ſcripti actio 337
Malus idem & ſtultus 552
Manilia lex 72
Manus oratoris ruſticenæ ſint 57
Manuum geſtus 480
Mappa, pœnum vocabulum 31
Marci cognomen è Manliorum familia

familia exemptum 144
M. Callidius orator 584
M. Antonius orator neminem vidit eloquentem 353
M. Aquilij defenſio 93
M. Cato Cenſorius de rhetorica ſcripſit primus apud Rom. 116
M. Cato & juris dicendi peritiſſimus fuit 565
Margines librorum 487
Mars pro bello 143
Maris poteſtas Neptuno tribuitur ibid.
Maſtruca 25
Ματαιοτεχνία 197
Materia rhetorices quæ 109
Materiæ pueris dictandæ. 70. 79
Materiæ decorum ſervandum 481
Medea Ovidij 473
Media quædam verba ſunt in tranſlationibus 390 Media via dicendi tenenda, quantum opus eſt, & quantum ſatis 184 Mediæ in verſibus dictiones quid artes poſtulent 446 Mediæ ſyllabæ apud Latinos accentus 27
Medicinæ inventio 101 Apollini tribuitur 143
Medidies an meridies 38
Medium dicendi genus ubi requiratur 586
Medium ſeriũ, quod apophthegmaticum 300
Meditantium ac ſcribentium geſtus 486
Meditantibus commoda ibid.
Meditatæ actiones inviſæ 522
Meditatio etiam ex tempore dicentibus neceſſaria 499
Meditatis diligenter, omnia tempora parata ſunt 501
Μεγαλοπρέπεια, magnificẽtia 186
Mehe olim pro me 27
Μείωσις 363
Melanthus pictor 578
Melius quàm poſſis ne dicere velis 841
Membranarum in ſcribendo uſus 486
Membrum quid dicatur in oratione 454 Membrorum inciſorùmque obſervatio 443
Memoriæ conſideratio 423
Memoria ingenii ſignum 498 memoria oratori maximè neceſſària 514 ejus vires 490 virtus duplex 15
Menalcas Virgilium in Eclogis aliquid ſignificat 392
Menander poeta comicus 469 juſtiora poſterorum quam ſuæ ætatis judicia invenit 143
Mendax, memor ſit 114
Mendacium dicere ſapienti aliquando permiſſum 102
Mendacium mendacio eluditur 296
Mendatia refellenda 301
Menelai ſermo 87
Menenij Agrippæ fabula 242
Mens luxurioſo cultu detegitur 353
Mentis humanæ ſublimitas 511
Mentis vis diſertos facit 504
Menti in actione geſtus 536
Mercurii inventum literæ 153
Meretricis amor 336
Meritorum genera ibi.
Meſſala orator 580 eius in dicẽdo dignitas ibi. libri 43 proœmia

mia 167
Mercedem oratori permittitur accipere 571
Μετάβασις 425
Μεταβολὴ 427
Μετάληψις 133. 390. 420
Metaleptica in ridiculorum ordine 291
Metaphoræ conſideratio 386
Metaphora continua allegoriam facit 411
Μεταπλασμὸς 118
Μετάστασις 134
Methodicè 46
Μετωνυμία 388
Μέτρον, id eſt dimenſio 444
Metri conditio ac neceſſitas quædam variat 28
Metrici pedes in oratione 366
Metrodorus in ſignis Zodiaci memorandi locos conſtituebat 518
Metus duplex 283 Metus in peroratione ponendus 272 Metus judici amovendus 168 adhibendus ibid.
Mihi, unde dictum 27
Miles Marianus C. Luſium tribunum interfecit 161 Militum dictio qualis eſſe debeat 505. ibid. Milites inſectandi ratio 516
Milonianæ orationis exordium excuſſum ibid.
Μίμησις 413
Mimorum ridicula 287
Minæ quæ & κατάπληξις 420
Minerva Athenarum præſtantiſſima 579
Minora minores faciliùs diſcunt 8
à Minore argumentum 153
Miſeratio duplex 548
Miſeratio rectum etiam judicem inclinat 168. 260 Miſeratio nonnunquam movenda 148 diſcutienda 275. 276 Miſeratione longa ſit 274 Miſerationem accuſator frequenter concitat 272
Miſerationem moturis quid agendum 273
Miſericordiæ laus in judice 335
Eius numen 325
Mithridatis memoria 523
Moderandi rationes 525
Modus in actione tenendus 568
Modus in omnibus maximè regnat 88. 89 à Modo quomodo argumenta ducantur 217 Modi verborum, qui & ſtatus, & qualitates 29 Modorum muſicorum vis 439
Molliendi formulæ 186
Mollis actio 542
Molon Apollonius Ciceronis præceptor 477
Moloſſus pes 477 clauſulæ convenit 452
Monoſyllaborum multorum & polyſyllaborum continuitas vitioſa 444
Μονοειδὴς tonus 530
Monotonia vitanda ibid.
Mores judicis noſcendi 168
Mores qui dicantur, indéq; Moralis philoſophia 279
Morum alienorum imitatio 413
Morum diſciplina quibus debeatur 2 Morum diſciplina oratori pernoſcenda 560 Morum prior ubique ratio 6 Moribus

ribus apta ætas, ad literas etiam pertinet 7
Moroſitas odioſa 481
Motus excitandi ratio 546
Motus obſervatio 540
Movendi affectus ratio 546
Mucro gladius 388. 461
Mugitus, ſibilus, murmur, factitiæ voces 390
Mulieres eloquentes 14
Munditiæ circa proprietatem ſignificationémque 373
Munerarium Auguſtus primus dixit 366
Muſæ Plautino ſermone locuturæ 473 à Muſis ac Gratiis indoctos abeſſe 52 Muſicæ & ejus laudes 50 Muſices grammaticis neceſſaria 19
Muſicorum ſonorum diverſitas 588
Mutæ res quomodo moveāt 274
Μυκτηρισμὸς 394
Myron ſtatuarius 579 ejus diſcobolos 88

N

N, græcum jucundum & in fine quaſi tinniens 583
Nam quis, pro quiſnam 423
Nænia, carmen funebre 357
Narrationis conſideratio 157
Narratio privatæ deliberationi non eſt neceſſaria 148 Narratio ſinuoſa 69 Narrationis numeri 456 Narrationis compoſitio 457 pronuntiatio, ibidem & 547 Narrationum confirmatio & deſtructio 71 Narrationū ſpecies duæ 180 Tres 68
Narium decorum ac indecorum 535
à Natione ut ducantur argumenta 223. 224 Nationes totæ non inceſſandæ 289 Nationes exteras quomodo eleves 514
Nati recens fletibus excipiuntur, defuncti cum lætitia efferuntur apud quoſdam 243
Nativa verba 366
Natura dux ſequenda 381
Natura pueri conſideranda 81
Natura ſi deſit, præceptis atque arte nihil agas 3 Naturæ maximum ubique momentum 433
Naturale maximè quid dicatur 438 Naturalia inſtrumenta 466
Naturalis eloquentia 584
Naucrates Iſocratis diſcipulus 127
Ne, non, quomodo uſurpentur 31
Neceſſarios lite provocantium dictio qualis eſſe debeat 510
Neceſſitas quæ dicatur 150
Neceſſitas, virtutis laude honorata in poetis 46 Neceſſitatis excuſatio 334 Neceſſitatibus ferè repugnamus 17
Neganda quæ ſint 251 Negandi duplex forma ibid. Negare, fortiſſima ſe tuendi ratio 138
Negligentes advocati 572
Negligentiæ an locus eſſe in cauſſis poſſit 252 Ejus confeſſio 42
Negotii definitio 121. 142 Negotiorum geſtorum judicium 338

Neſcien-

Neſcienda aliqua 46
Neſtoris dictio 587
Nicander poeta 467
Nigidius de geſtu 547
Nimium, ubique vitium eſt 514
Nitor quidam circa reprehenſionem in cultu victúque 384
Nives capitis, dura tranſlatio 387
Nocentes defendere Oratori permiſſum 479
Noctis commoda 486
Νόημα quid ſignificet 381
Nomen & vocabulum differunt 22
Nomen ſolus homo liber habet 331
Νομικὸν & λογικὸν genus 123
Nominis fictio 389 à Nomine quo modo ducātur argumenta 305 Nomina fœminina maribus convenientia 31 Nomina, jocorum materiam pręvenientia 293 Nominum origines inquirendæ 26 Nominum compoſitiones 32 in Nominibus per genus fiunt figuræ 422
Noſſe ſe quiſque debet 549
Noſtra omnia dum naſcuntur, placent 483
Notæ & ſigna in arte memoriæ 518
Νόθος quis dicatur Græcis 140
Nova verba 33
Novitas in eloquendo, grata 405
Novitii difficile ſermonem Latinum diſcunt 59
Numerare digitis 539 Numerorum oratoriorum conſideratio 444 Numerus in ſine dominatur & principio 446 Numeri intellectus 131 ex Numero ducta quæſtio ex jure pendet 338 plurali ad unum an rectè utamur 29
Numeri duplices 53
Numeri in ſermone etiam ac epiſtolis 441 Latinorum duo 30 Numeri in oratione ſoluta diſſimulandi 440 Numerorum ac modorum vis 439 Numerorum libertas 389 Numeris ratio compoſitionis cedit 443
Numeroſius ſermo qui fiat 394
Nuncupare vetuſtum verbum 365
Nutatio frequens vitioſa 462
Nutrices mutæ mutos etiam infantes reddunt 461
Nutrices quales eſſe debeant 6 7
Nutricibus triennium dat Chryſippus 10. & carmen aſſignat 6. 7
Nutus pro voce ſæpe eſt 533

O

O, litera apud Græcos interim longa, ac brevis 42
Objectum quomodo quicque ſit in refutatione non conſiderandum 251
Objecta adverſario crimini cujus reus ſit, conveniant 37
Objurgatio, verborum loco 18
Obliquæ allocutiones 410
Obliquorum à rectis deflexio 36. 37

Obſcœnitas & à verbis & à rebus abſit oratori 273. 357
Obſcuri, ac præciſi 480
Obſcuritas vitanda 264 ejus modi ac ſpecies 359.
Obſcurum aut corruptum in eloquentia ne ſit 31
Obſcurum jus & ambiguum ac manifeſtum 347
Obſecratio judicum 275
Obſequium à Terentio primùm dictum 366
Obſervantia, idem quod obſervatio 192
Obſervatio, artis initium 118
Obticentia 413
Obtineo, quomodo ſcribendum 41
Obtinere quæ non poſſis, iis diu ne inſiſtas 302
Obvios interdum non videmus, cogitatione occupati 486
Occaſio 88. 130
Oculorum geſtus 56. 57 ſenſus 513 efficacia 521
Occupanda quæ adverſarius aut dicturus aut facturus ſit 258 273
Occupatio adverſariorum 103 168. 249
Odii ratio 246. 247. 256
Oeconomia quid dicatur 46
Offenſa cavenda 255. 417
Οἶμος via 168
ὁμοιόπτωτον 433
ὁμοιοτέλευτον ibid.
ὁμοιολογία 368
ὁμωνυμία 345
ὀνοματοποιία nominis fictio 390 nobis conceſſa non eſt 33
Opes ibi, ubi, amici 170
Opus rhetorices 92
Oppidò, vetuſtum verbum 365
Opiniones diverſas tueri oratori permiſſum 566
Optima præcipienda 7
Optimi ſemper legendi, atque etiam ex integro lecti, relegendi 462
Optimos ſubſequendi dignitas 593
Optimum quid ſit 514
Optumus maximus olim per v, ſcribebatur 42
Orandi origo 117
Oratio evidens, morata cum dignitate 123 ab homine diſſidens vitioſa 150 naturalis quæ 438 Oratio non ſemper augenda ſed aliquando ſubmittenda 364 Oratio omnis quibus conſtet 123 Oratio temporibus, locis, perſonis accommodanda 305 Orationis contextus qualis eſſe debeat 359 diſpoſitio ac ordo 248 genera duo 107 lumina 390 motus, in quibus 405 partes tres ſecundum Ariſtot. 111 partium ſingularum pronuntiatio 456 vitia 367 Orationum alia vincta, alia ſoluta 441
Orator ad omnes caſus paratus eſſe debet, ut dicat 495. 577 Orator an naſcatur 526. Orator Cicer. ad Brut. & Partit. oratoriæ certiorem Cic. ſententiam continent 118 435 Orator futurus fortem ac virilem eloquentiam ſectetur 249 ne publicum formidet 14 Orator in nullius ſectæ leges jurat 562

Orator nemo perfectus 430. 479 Orator non ſcientia ſola conſtat 590 Orator perfectus Quintiliano inſtituitur 3 Orator qualis eſſe debeat 2 3 Oratoris cultus 543 Oratoris dicturi habitus 538 Oratoris geſtus 58. 59 Oratoris inſtrumenta 568 Oratoris labor potentiſſimus 281 modeſtia 576 officium 119. 204 opes quæ ſint 460 peritia quanta eſſe debeat 110 Oratori cogitanda 545 etiam moralia neceſſaria 3 interdum falſa dicere permiſſum 556 permiſſum etiam verba fingere 365 Oratores decem una ætate Athenis 470 Oratores Græci cenſentur 470 Oratores Latini vel cum Græcis conferendi 554 Oratores Quintiliani æquales 580 Oratorum cum poetis collatio 462 Oratorum facta & actiones non ex ſeipſis, ſed ex conſiliis eorum æſtimanda 554. 555 Oratorem commendantia 507 Oratoriæ artis finis 352 Oratoriæ utilitas 594 ad Oratoriam exhortatio 473

Ordo finem aut affert, aut detrahit 324

Ordinis alicuius inſectandi ratio 513

Ordinis in oratione neceſſitas 442

Organorum ſoni 439

Originis antiquitas laudem addit 306

Ornatè dicere, eloquentiſſimi proprium 312

Ornatum & ejus gradus 370

Ornatus conſideratio 502. 576

ὀρθοέπεια quid ſit 28. 36

Orthographiæ ratio 41

Os oratoris 528. 532 Oris inanitas 56 Oris puerilis formatio 10

Oris vitia 128

Ore magis quàm labris loquendum 535

Oſcitatione noſtræ ne judex ſolvatur, cavendum 526

Ovidius poeta 471 Medea ejuſdem 473 Liber in malos poetas 375

οὐσία, quæ & eſſentia 139

οὐσίας περὶ καὶ συμβεβηκότων ſtatus 135

P

P, an B, in compoſitis ſcribendum 41

Pacificator habitus 540

Pacuvius poeta 473

Pædagogi quales requirantur 5

Pæon pes 446. 451

παιδομαθεῖς qui dicantur 59

Palæſtricis vacandum 57

Palæſtrita, qui eſſe nolit, ne ſit tamen ἀπάλαιστρος 445

Palamedes rhetor 114

Palimbacchius 134

Palpebrarum geſtus 535

Pamphilus pictor 579

Pamphilus rhetor 132

Pancratiaſtes quomodo inſtituendus 82

Panegyrici in quo genere ponantur 121

Pantomimi Auguſti 273

INDEX.

Panyaſis poeta 467
à Pari argumentum 263
παραβολή, quæ & collatio 239. 242
Parabolæ uſus 242 & lex 372
Παράδειγμα 239
Παραδιήγησις 420
Παραζευγμένα 390
Παράδοξον cauſſæ genus 171
Παράδοξον, inopinatum 408
Παραινετικὴ στάσις 134
Παράφρασις 489
Paraphraſi quomodo ludendum ibid.
Παρασιώπησις 436
Παραύξησις 420
Παρέκβασις, quæ & egreſſio 195
Parentheſis, ſeu interjecto 336 337
Παῤῥησία 436
Πάρισον 433
Παροιμία 242. 393
Παρομολογία 436
Παρῳδή 409
Παρονομασία 430. 433
Partium orationis numerus 22
Partibus laborantes, univerſitate pugnemus 321
Participium nonnunquam pro vero ponitur 423
Participalia verba 23
Partitionis conſideratio 156. 185
Parva magnificis nominibus non efferenda 366
Parvulorum ingenia ut tractanda 15 eorum memoria 9. indicia 217
Paſſienus orator 277
Paſtor populi 387
Παθητικαὶ probationes 247
Πάθος quid 281
Patiendi modo dicimus quædam quæ facimus 422
Patientia iracundiæ præſtat 300 301
Patrare bellum 367
à Patria ut dicantur argumenta 223
Patrum adverſus liberos autoritas 247
Patrocles rhetor 94
Patronus adverſæ patris qualiter tractandus 168 Patronus affectus quomodo movebit 278
Patronus incredulus in dicendo optimus 574 Is judicis perſonam in diſcenda cauſſa ſumere debet ibidem. Patronus qualis eſſe credi debet 197
Patroni acuti officium 287 primum 322 proximum 523 Patroni petulantiam litigator luit 496 Patroni ambitioſi 196 Patroni cauſſas ſibi agendas diligenter à litigatoribus diſcant 572 Patronorum non eſſe jurare, ſed teſtium 420 Patronorum imperitorum redargutio 314
Pectus diſertos facit 498
Pectoris latitudo 543
Pecunioſos à pecorum copia 28
Pedeſtris oratio 311
Pedo poeta 471
Pes, temporum legem ſervat 58
Pedum ratio in oratione 445. 457
Pedes in oratione ſoluta difficiliores 440 Pedes inſcitè ne proferat orator 57
Pedum geſtus, & eorum vitia 540 541 Pedum ictus in numerorum inter-

Intervallis notandis 365 Pedum in metris obſervatio ibid. Pedum proprietatis notiſſimæ eſſe debent 46
Pentametri medio latens tempus 451
πενθημιμερὲς 448
Pepigi, quam habeat primum poſitionem 35
Percontari & interrogare indifferenter utimur 405
Peregrina verba 31
Pericles Anaxagoræ auditor 562 aſtronomiæ peritus 54 orator 581 nihil ſcriptum reliquit 585 ejus votum 576 prior nemo ſcripſit quod ornatum oratorum habeat 115
Periclitantis dictio qualis 508
Periclitantem cõmendantia 260
περιεργία 369
περίοδος 441 ejus plura nomina 427 ejus loci ibid.
περίφρασις 436 394
περιττολογία 394
περίστασις, quæ & circumſtantia 125. 235
Permiſſio 407
Perorationis conſideratio 193. 271 per totum
Perpetua actio & conciſa actio 301
Perſius ſatyricus 25. 455
Perſonæ conſideratio 131 Perſona nonnunquam argumenta ſuppeditat 224 Perſonæ momentum in ſcenicis actoribus 273 Perſonarum conjunctarum inter ſe actiones 230 Perſonarum commixtio ac confuſio 424 deorum 505 magnarum in cauſſis obſtacula 414 Perſonis litigatorum quæ adjungantur 169 Perſonas miſerabiles induentes, earum etiam affectus aſſumamus 283
Perſpicuitatis conſideratio 356
Perſpicuitatis, eloquentiæ prima virtus 68 Perſpicuitas, ſumma orationis virtus 38 Perſpicuitati evidentia ſubjicitur 186
Perſuadendi vis quo conſtet 545
Perſuaſio aliis etiam rebus quàm oratione fit 91
Peſtilentiæ origo 318
Petitoris arbitrio non dicendum 308
Petoritum, gallicum vocabulum 46
Φαντασία 282
Phidia ſtatuarius 579
Philemon, poeta comicus 469
Philætas poeta elegiacus 467
Philippicæ Domeſthenis 470
Philiſtus hiſtoricus ibid.
Philoſophia oratori neceſſaria 420 ejus partes tres 560 ea ſimulari poteſt, eloquentia non poteſt 566 Philoſphi cur nobis conſulendi 4
Philoſophi Græci inſignes 470 Latini 476. 477 Philoſophi quatenus legendi 469 Philoſophorum arrogantia ac vitia 407 Philoſophorum quæ ſecta oratori maximè conducat 561 562 Philoſophos velut repetundarum agit Quintil. 2
Phœnix Homericus 68

Phonaicorum vox 527
Φράσις quæ & elocutio 355
Phyſica etiam oratoris eſt 41
Pictores clari 578
Pictoria ars 94
Pictorum artificium 384
Picturæ vis 533
Pignora quæ dicantur 273
Pilarii ſcenici 496
Pindarus lyricus 468
Piratica an dicatur 364
Piſander poeta 467
πίστις quid ſignificet 222
Placendi cupido vim dicendi extemporalem auget 497
Placidus, acidus 292
Plagoſos præceptores taxat 18
Plancus Philoſophus 476
πλατειασμὸς 28
Plato 51. 60
Platonis peregrinato 60
Platonicæ interrogationes 214
Plauditæ, Comicorum ac tragœdorum 277
Plautus, quantus 472
Plenum vini, vino 422
πλεονασμὸς 369. 428
Plinius orator 116
ὁλοκὴ 427
Plotius inſignis orator 74
Ploxenum 25
Plura eodem tempore ſimul diſci an poſſint 58
Plura quomodo ſimul aggrediamur 251
Poema quomodo inventum 452
Pœnæ judicium 333
Pœnitentiæ color 510
Pœniturus pœnitentiam acturus 423
Poeſis unde faſtigium ſuum acceperit 594
Poeta, Homerus intelligitur 381 382 Poetæ ad voluptatem omnia referunt 387. 388 Poetæ canunt 43 Poetæ in oratione non imitandi, nec oratores in carmine 481 Poetæ recenſentur 465. 466 Poetæ oratoribus legendi 446 Poetarum autoritas 45 Poetarum etiam figmenta oratori noſcenda 582 Poetarum ſtudium 45 Poetas metri neceſſitas excuſat 34. 366 Poetas primos puer legere aſſueſcat 35. 44 Poetica exempla etiam proſunt 241
Poetica themata quatenus tractanda 84
πλαστικὴ ars pictura 106
ποιότης & ποσότης 335
Pollice averſo demonſtrare 530 531
Pollio & Meſſala Ciceronis temporibus agere cœperunt 594
Pollio Patavinitatem in Livio deprehendit 31
Polycletus ſtatuarius 579
πολύπτωτον 427
πολυσύνδετον 429
Pomponius Secundus tragicus 473
Pontificum commentarii 359
Portius Latro declamator 461. 462
Portus pro pace 392
Poſſibile, quod & δυνατὸν 150
Poſſidonius grammaticus 132
Poſitio in pedum quantitate 450
Potueritne quis peccaſſe, quomodo

do tractetur 324
πραγματικὴ ars 106
Præcepta artis dicendi cum probitate & religione non pugnant 556.557
Præcepta artis non tanquam myſteria traduntur 99
Præceptor familiariter amicus ſit 14 & jucundus 64
Præceptoris mores & officia 7. 12 vox, ſolis inſtar 13 vultus attendeudus 65 Præceptore optimo protinus utendum ibidem.
Præcipiendi ratio 351
Præciſio 414
Prædictio 408
Præexcuſatio in periculosè fictis 367
Præjudiciorum conſideratio 206
Præjudicium de cauſſa ſua advocatus afferens, judici ingratus 102
Prælectio autorum 75 76
Præmiorum conſideratio 336
Præmiolis provocandi pueri 8, 9
Præmunitio 407
Prænomina liberorum ſunt 331
Præparatio 185
Præpoſitiones in compoſitione quem ſonum ſervent 41
Præpoſitionum immutatio 432
Præpoſtera narratio 191
Præſcriptionis contétio 338.339
Præſumptio, quæ & πρόληψις 407
Prævaricationum crimina 312
πράγματα, id eſt res 131
πραγματικὸς ſtatus 124
πραγματικοὶ, juris interpretes 135
à Pravis quomodo ducantur argumenta 225
πρᾶξις 131
Praxiteles ſtatuarius 107
Priapeia videntur Virgilio attribui 318.319
Primum ferè occurrit, quod ultimum dicendum 157
Principium dictio qualis 505.506
Principium facile ſit 350
Principium orationis numerus 446
Privata judicia 158
Privatarum cauſſarum affectus 275
Privatum conſilium purus ſermo decet 363
Probabilia verba 355
Probabilis oratio 367
Probandum quod propoſueris 236
Probationum conſideratio 206 & deinde per totum
Pronuntiatio 547
Probationis ac refutationis in agendo ordo 258
Probationes παθητικαὶ 240
Probationes quæ optimæ 186
Procurationis malè geſtæ judicium 338
Prodidus Ceius rhetor 115
Proditionis cauſſa quomodo tractanda 324
Productio ac correptio ſyllabæ ambiguitas cauſſa 346
προέκθεσις quid ſit 420
προσαπαλλάσσειν τῇ ὑποβολῇ 366
Progenies genitivo ſingulari caret 37
πρόληψις, quæ & præſumptio 407. 163

Proles

Proles ducenda ; tragicum 365
Promiſſa in actione, præſtanda 300 301
Pronuntiationis conſideratio 524 & deinde uſque ad finem 9 Pronuntiandi ratio in dicendo potiſſima 462 Pronuntiatio & actio, idem 118 ejus neceſſitas ibid. Pronuntiatio varietati verborum accommodanda 548 Pronuntiatio, verborum vim variat 547 Pronuntiationis geſtus 534 Pronuntiationis pueris formandæ ratio 12
Procemii conſideratio 166
Procemii ac epilogi diſcrimen 169 Procemii & narrationis qui ſit uſus 205 Procemii ac epilogo maximè movendi affectus 276
Propertius poeta 472
Proponendus non unus, ſed plures, quos imiteris 563
Propoſita quæ & themata 308
Propoſitio & narratio ſe habent ut genus & ſpecies 156 Propoſitio ubi ponenda, ibid Propoſitionis conſideratio 198 & deinde ejus pronuntiatio 546 Propoſitione adverſarii aliquando utendum 313
Propria verba dignitatem ex antiquitate accipiunt 364 Propria verba ſint 33
Proprietas quomodo perpendenda 356.357 rerum non adverſanda, ſed affectanda potius 357. 584 Proprietatis ſpecies 582 Proprietatis verborum ſtudioſiſsimi iuriſconſulti 165
Proprietates rerum Ariſtoteles ſecundo rhetoricorum tractat 223
Proprium quid dicatur 218 Propriorum ac differentium uſus in approbanda reſellendáque finitione 339 Propriis confirmatur definitio, differentibus ſolvitur 228
Proſa quævis in verſiculorum genera redigi poteſt 445
Proſapia, exoletum verbum 36
προσαπόδοσις 435
Proſcripturio 389
προσηγορία vocabulúmne an appellatio vocetur 22
προσῳδία id eſt accentus 27
προσομιλικὴ 12[illegible]
προσονομασία 431
Proſopopœiæ 409.410.411
Proſtratio miſerationem excitat 275
Protaxagoras Abderites rhetor 115
Protogenes pictor 108.109
προυπεξειργασμένη στάσις 134
Providentia an regatur mundus 215
Proximum eſſe, aliud eſt quàm ſecundum eſſe 467
Prudentia quæ vocetur 107
ψιλοσοφίας 54
Publicæ capitéſque cauſſæ accuratius dicendi genus requirunt 367
P. Varro poeta 27
Pudor ad dicendum ſtimulos addit 497 animum reſtringit 78
Puer quando Rhetori tradendus 62

62 Pueri adoleſcentibus committi ne ſedeant 64 Pueri cædendi non ſunt 18 Pueri condiſcipuli oratoris futuri, quales eſſe debeant 6 Pueri laborum tolerantiſſimi 62 Puerorum docilitas 173 Pueris in exemplum propoſita otioſa ne ſint 10 Pueris quæ legenda 45
Pugnantia in actione adverſarii arguere artificis eſt 225
Pullata turba 301
Punitus es inimicos, pro puniſti 423
Puppis pro navi in proſa non dicitur 388
Puſio 364
Pyrrichius, pariambus 449
Pyrrhon Philoſophus 562
Pythagoras 505
Pythagoreorum in excitando à ſomno & ad ſomnum concedendo ritus 439
Pyxis Cæliana 288

Q

Q, nominum quorundam nota 41
Q, ſonus durior 580
Quadrantaria Clytemneſtra 393
Quadrupes pro equo in proſa non dicitur 388, 389
Quæſtio omnis aut in re aut in perſona eſt 217 omnis oratoris eſt 562 quid ſit 341 an hoc ſit 342 ejus diviſio 123
Quæſtiones juris quomodo tractandæ 310 occultiores quomodo inveniendæ 314 Quæſtionibus quæ ſcripto conſtant, multa novantur 236
Qualitatis tractatio & conſideratio 333
Quantitas duplex 130 Qantitas etiam qualitati ſubjacet 340 Quantitatis ſtatus 335 Quantitate ſyllabæ mutata verbi ſignificatio 432
Quianam 364
Quicquid, quomodo ſcribendum 41
Quid ſit, quæſtionis duplex opus 330
Quiete non fraudanda natura 486
Quincunx hortorum 362
Quintilianus filii ſui mortem deplorat 266 item & uxoris, ibid. Quintiliani exemplum nobile in cauſſa agenda diligenter tractatum 314 experientia in cauſſis forenſibus 206 Ejus lachrymæ & pallor in agendo ibid. liber de cauſſis corruptæ eloquentiæ 267. 397 cura & mos in cauſſis agendis 63. 67. 276. 416 ejus pater declamator 432. 433 Quintiliani probitas in exponendis etiam arcanis 282. 492 ſcripta 321. 322
Q. Hortenſius orator 204. 579
Quiritare 154
Quotidie, quomodo ſcribendum 41

R

R, & S literarum inter ſe commutatio

Rabi.

Rabitius poeta 471
Ratio oratione proditur 99 Eam velut participant & bruta ibid.
Ratio quid ſit 159
Rationi maximè obſtat ira 302
Rationales ſtatus tres 139
Ratiocinatio, quæ & ſyllogiſmus 344
Ratiocinatio ab inductione differt 320
Ratiocinativus ſtatus 344
Reatu Meſſala primus dixit 366
Recriminatio, ſeu ἀντέγκλημα 334
Redargutio jocoſa 294
Redditio in ſimilitudine 362
Refutare quàm objicere difficilius eſt 253 Refutationis conſideratio 272 Refutatio urbana 456
Regina rerum oratio 60. 99
Relatio 436
Relegendum idem ſæpius 462
Religio à ſuperſtitione differt 367
Remedia factorum verborum 365
Remedia melius adhibet, qui quæ nocent, novit 388
Remigium pennarum 38
Reminiſcentiæ vis 517
Remiſſionis neceſſitas & modus 18
Reor, horridum vocabulum 365
Repercuſſio 295
Repetendum ſæpe idem & inculcandum puero 10
Repetundarum reus quomodo crimen refellat 180
Reprehenſio 299
Repræſentatio, quæ & ἐνάργεια 379
Reprehenſu facilia vitia 52
Repudii actiones 338
à Repugnantibus quomodo argumenta ducantur 230
Res ipſa, argumenta in cauſſis præſtat 32
Res, cauſſarum nervi 353
Rei conjectura 318
Reipublicæ læſæ actio 338
Reſpublicæ tres 155
Rei obſervatio quadruplex 390
Res multæ appellationibus carent 583
Rerum ac exemplorum cognitio ex hiſtoriis petenda 476 ac verborum copia 480 delectus 484 imagines & circumſtantiæ animo concipiendæ 496 ordo an ſequendus in narratione 226 vis vocabulis non mutatur 235
Rebus accidentia 225
à Rebus argumenta quomodo ducantur 388
Rebus verba conveniant 364
Reſpirationis in oratione conſideratio 529
Non Reſpondere ad propoſita quando liceat 288
Reſponſionis figuræ 391
Reſponſionum difficultas 258
vis 295
Reticentia 412
Revertor, revertio idem 423
Reus in defenſione moderatus ſit 337
Rei capitis dictio qualis ſit 508
Rei in cauſſa quæ primo ponen-

da 301
Rei non ſemper defenſione, ſed excuſatione quoque ac venia frequenter utuntur 337
Rheda, gallicum vocabulum 31
Rhetorices definitio 93 etymon & diviſio 91 finis 92 Materia 109 & dein. Inſtrumentum 112 Scriptores 115 Origo 116 partes 98 An ſit utilis 97 An ars 99 An virtus 107 quid à Dialectica differat 104
Rhetorici Ciceronis quomodo compoſiti 135
Rhetoricorum ſcriptores Græci & Romani 115
Rhodium dicendi genus 581
ῥυθμοὶ qui & numeri 444 eorum à metris differentia ibid.
Ridendi modus ſervandus 289
Rideri captans puer non eſt indolis bonæ 15
Ridiculum 285
Riſus conſideratio ibid. deinde per tot ejus movendi difficultas 286
Riſus non procul à deriſu abeſt ibid.
Riſus in hyperbole 396
Riſus vis maxima 286
Rixatores 505
Robur corporis laudandum 143
Romana videatur oratio, non civitate donata 356
Romanus pudor 366
Romanus ſermo maxima ex parte ex Græco converſus 32
Romanus ſermo Venerem Atticam non recipit 472
Romani ſcriptores rhetoricorum 116
Romanorum exempla virtutum 564
Rubor in verecundia 535
Rumoris ac famæ conſideratio 145
Rutilius Lupus rhetor 420

S

S, literæ conſideratio 21. 41. 42 56. 443
Sævitia indoctorum pædagogorum 7
Saleius Baſſus poeta 48
Saliorum carmina 39
Saliorum verſus carmen habent 52
Salis condimentum 287
Salluſtiona brevitas vitanda 184 443. 474
Salluſtius hiſtoricus 77
Salsè dicendi ratio in quo ſit ſita 294
Salſum quid dicatur 287
Saltatio, ὀρχηστικὴ ars 106 Saltationis uſus quatenus oratori neceſſarius 158
Salutatio ſine voce ſæpe intelligitur 533
Sanctitas ac utilitas ab antiquis petenda 46
Santra orator 581
Sapientia oratoris propria 559
Sapiens perfectus nemo dum repertus 4
Sapientiæ præcepta verſibus tradita 20
Sapientum ſeptem Græciæ elogia 247
Sata, cœlo terráque mutatis degenerant

gerant
Satagere, non agere dictus quidam
Satis nihil eſt quibuſdam 483
Satyrici poetæ 472
Σαρκασμός 933
Scęvola juris peritus facundus 565 idem luſor memoriæ tenacis 522
Scelera conſilium non habent 335
Scenica & ſcurrulis dicacitas oratorem non decet 324
Scenicorum vis in agendo 525
Schema quid 31 Schema orationis 399 Schema quomodo damnetur 31 Schemata quæ & figuræ 396.31,32
Σχήματα διανοίας 294
Schemata λέξεως 422 Schemata omnia diſcenda 46 Schematum utilitas 418.522
Σχηματισμὸς 46.414
Schematiſmi uſus 414
Scholę eligendæ 14
Scholarum publicarum inſtitutum & utilitas 12
in Scholis an domi pueri melius erudiantur 11
Scie, quàm variè exprimatur 461
Sciolorum arrogantia 227
Scipio Serapion dictus 292
Scipionis Africani putantur eæ commœdiæ quæ Terentii nomine inſcribuntur 473
Scopas 57
Scribenda quæ ſint præcipuè 480
Scribenda quædam quæ non dicenda, & contra 586
Scribendi ac dicendi an eadem ratio 585 maxima cura ſit pueris 79 ratio ac utilitas 457 & dein. & 485 initium ut inveniatur ibid. ſtudium 9
Scribendum ita quicque, quomodo pronuntiatur 43
Scripti & voluntatis quæſtio 436 & dein 352 Scripti maleficii judicium ibi. Scripta quædam aliter, aliter enuntiantur 43 Scripta noſtra pluribus modis tractanda 590 Scripto an ſemper ſtandum 352,353
Scriptorum ambitio prava 97
Scripturo puero quæ proponenda 10
Scrupolorum duodecim luſus 521
Sculptura & cælatura 127
Scurrilitas oratori indecora 505
Se nemo ſatis veretur 588
Seceſſus ſtudiis aptus 486
Secreta ſtudia 13.589
Secretus locus & ſilentium ſcribentibus commoda 486
Securitas litigantis odioſa judici 173
Σημεῖον, tempus eſt unum 445
Σημεῖα 218
Semivocalium geminatio 41
Senatus unde dictus 38
Senatuſconſultorum devitatio 207
Seneca philoſophus 477 eius copia 559 declamationes 411
Senes etiam artes diſcere poſſe 594
Senum autoritas 567
Senum dictio qualis eſſe debeat 505

Sen-

Senſa & ſenſus 379
Senſiculi minuti ac corrupti 381
Senſus communis 17 Senſus & ſententiæ differunt 379 Senſus iacent, ubi verba laudantur 354
Senſu etiam Cacopharon fieri 387
Senſus auditus iudicium 363
Sententia quid ſit 378 Sententia eadem variis modis efferenda 400
Sententiæ ambiguitate eludere 286 Sententiæ & tropi differentia 398 Sententiæ ne crebræ ſint &. 382. 383 Sententiæ quos deceant 381 Sententiæ orationum quales eſſe debeant 384 Sententiarum denſitas invicem obſtat ibid. Sententiarum figuras quas tractet Quintilianus 484 Sententiarum lumina 41 nova genera 382 ornamenta 585 utilitas 402 Sententias omnino damnantes 383
Septennibus minores an literis inſtituendi 7
Septentriones 390
Septimus caſus an apud nos 23
Serio iocus contrarius 287
Seriorum tria genera 300
Sermo incompoſitus an magis naturalis 428 Sermo nullus ſit negligens 498 Sermo puerilis 9 Sermo quibus conſtet 34
Sermonis coniuncti ornatus ratio 378 Sermonis ſuſpenſio 367 Sermonis vis ineſt in verbis 441
Sermoni dediſcendo ne puer aſſueſcat 5
Sermonem à natura accipimus 117
Sermo nimis longus, hyperbaton 358
Sermocinatrix 121
Sermocinatio 410
Serpente genitus Scipio 60
Servus ut definiatur 230, 330
Servum eſſe & ſervire differunt 230
Servi an honeſtè armentur 150
Servilius Sulpitius orator 475
Servilius Nonianus 554
Severitas dictis commiſta gratiam magnam habet 288 Severitas emendationis nimia ne ſit 70
Sextus caſus an apud Græcos 23
à Sexu ut ducantur argumenta 230
Si cantas, malè cantas, &c. Cæſaris dictum 45
Sibe & quaſe antiquitus 43
Sibilius factitium nomen 390
Sicarii qui dicantur 465
Siciliæ tyranni 326
Siciliæ laus 144
Significanter ornatéque dicendi partes, rhetoris ſunt 44
Significatio ambigua apicis appoſitione diſtinguenda 41
Signorum conſideratio 218 & dein.
Signum aut judicium quanquam perſe non convincit, aliis tamen adjutum, fidem facit 99

Signa neceſſaria & non neceſſaria 218 Signa ſunt etiam parva magnorum, & contrà 219 Signorum bellicorum concentus 439
Silentio an locus ſit in cauſſis 252
Silentio malam cauſſam confitemur 188
Simile difficilius facias, quàm idem 480 Simile, plus & minus recipit 243 345 Simili ex jure argumenta ducuntur 343 Similium confutatio 324 quadruplex ratio 432 Similium legum & contrariarum conflictatio 343. 344 à Similibus argumenta 231 Similibus inesse diſſimile 324
Similiter cadentia, deſinentia & declinata, ſi multa jungantur, vitioſum 443
Similitudo amphiboliæ jungitur 293 Similitudo proximas exempli vires habet 242 Similitudo, quæ & exemplum 239 Similitudinis ac metaphoræ diſcrimen 386 Similitudinis allegoriæ & tranſlationis commiſtio 387 Similitudinis omnimodæ in natura difficultas 478 Similitudinum conſideratio 372 & dein. earum uſus 373
Simonides poeta 468 artem memoriæ primus oſtendit 517
Simplex intentio quomodo tractanda 319 Simplices cauſſæ unicum ſtatum habent 155 Simplicium verborum optima quæ dicantur 363
Simulandi neſcia ætas puerilis 16
Simulatio 486 Simulatio contra ſimulationem 300 Simulatio jocum præſtat 243
Simulationis & diſſimulationis diſcrimen 296
Singula à ſingulis vinci, optimum 322
Socrates εἴρων dictus 411 ejus gravitas 98. 502 laus 377 Socrates ſenex lyra inſtitui non erubuit 51 Socratis vita ironia quædam 411 Socrati objecta 98
Socratica inductio 239
Socraticæ interrogationes 130. 243
Solea quid ſit 357
Solis pulvinar 41
Solicitudo ac traditas initiorum ſit 444 nimia mala ibid. Solicitudo oratori ſimulanda 546
Solitariæ vitæ pallor 14
Solitaurilia unde compoſitum 32
Solœciſmi conſideratio 80 424
Somni & mortis laudes 145
Somno quod ſupererit, ſtudiis impartiendum 486
Soni definitio 128 ſonis homines ut æra tinnitu dignoſcuntur 536
Sonos aures judicant 27
Sophocles poeta tragicus 468
Sophron mimorum ſcriptor 51
Sordes & ſquallores reorum ad quid proſint 274
Sotadea pueris amovenda 45
Species inde accipitur, unde & vires 353
Speciem Cic. formam vocat 230
Specioſiora quæ honeſtiora 585

Speculi uſus oratoribus 534
Spectare dolorem, improprium 357
Spes voluntatem facit 227 Spem plurimorum etiam in pueris elucere 5.6
Sphingem domi habes 298
Spiritus vocis qualis eſſe debeat 529 Spiritus quò plus habet ſyllaba, eò auditu pulchrior 530
Spiculum prælii ſignum 516
Spondeus 450 eo plurimum uſus Demoſthenes 451
Spuitio crebra oratori fœda 532
Spurii medii ignominia 144
Statuarii inſignes 579
Status ex ſcripto & voluntate 340
Status oratoris indecorus ne ſit 58 qualis eſſe debeat 546 Status quid ſit 125.126 eius conſideratio ibid. in Status tres omnia recidunt 139
Stella, luminis ſtilla 38.39
Steſichorus poeta lyricus 468
Stertinius orator 116
Stoici philoſophi 471 eorum argutiæ 563
Stomachus Ciceronis 300
Stratocles comœdiarum actor 550
Studendum ſemper, & ubique 498
Studentibus commoda, & incommoda 490
Studium omnia ſuperat 6 Studia contenta eſſe non poſſunt 14 oratoris poſt finem quæ ſint 591 Studiorum fatigatio 14 fructus maximus ſui contemplatio 121 infantia 8 utilitas 566 à Studiis ut ducantur argumenta 223
Stulta per ſe ridicula 29
Stultitia contra urbanitatem 285
Stupratoris pœna 339
Styli conſideratio 11.12
Sua omnia quibuſdam placent, aliis ſuum nihil 563
Suadæ medulla, dura declinatio 95
Suadendi partes 150
Suadentis perſona 152
Suaſoriarū ſeu deliberativarum conſideratio 147 Suaſoriarum ornatus 363 numeri 297
Subcœnant alii, Galbæ dictum 297
Subditicii libri 23
Subjectio 407
Subjectio ſub oculos, ſeu hypotypoſis 411
Sublime dicendi genus 587
Sublimitas unde oriatur 587
Subſequendi optimos, dignitas 99
Subtile dicendi genus 586
Suggeſtio ſeu ſubjectio 407
Sullaturio, verbum 366
Sulpitius Gallus orator 55
Sulpitius Longus fœdiſſimus 289
Summa rei conſideranda 258
Summa ſi deſperes, quid agas 593
Summiſſa quales pedes exigant 456
Summum quomodo quid fiat 575
Superbia quomodo refutanda 253

INDEX.

Superciliorum habitus 49
Superciliorum motus 535
Supinitas omnis odioſa 542
Suſpicio, joci materia 297 Suſpicionem judicis ut vitemus 414 Suſpicione quoque carendum.
Suſtentatio, quod & inexpectatum 409
Sybaritis frugalitas odioſa 145
Συγκεῖσθαι συγκεῖσθαι 130
Syderum ratio grammaticis noſcenda 43
Syllaba correpta interdum producitur, & contra 28 Syllabæ extremæ ne intercidant 56 Syllabæ omnes puero perdiſcendæ 10 Syllabarum aliæ clariores aliæ obſcuriores 363 contextus 443 non eaſdem quæ literarum ratio 10 plurium verba in fine periodi indecora 446. 447 ſimilium incidentia 368 Syllabas tres quod excidit, id ex pluribus eſt pedibus 449
Συλλογισμὸς 134 infirmior finitio 326 Syllogiſmus oratorius, enthymema 264 Syllogiſmi & ratiocinationis conſideratio 344
Sylva ſcriptorum quæ vocetur 485
Sylvæ ac nemora an ſcribentibus apta 486
Σύμβολοι, etymologia 38
Συναίρεσις 27
Συναλοιφὴ ibid.
Συναθροισμὸς 379
Συνδεσμὸς 22
Synecdoches conſideratio, ejuſque uſus 388. 430
Συνεζευγμένον 430
Συνέχον 159
Συνοικείωσις 431
Synonima ediſcentium puerilis cura 461
Συνωνυμία 363
Συστολικὴ ςάσις 134

T

T, & d, cognatio 21
Tabularum conſideratio 209
Tam magis, Quam magis 92
Ταπείνωσις 368
Tarditas ac ſolicitudo in oratorum initiis ſit 564 Tarditas vocis nimia, vitioſa 532 Tarditatis ac temeritatis, vitandæ notæ 576
Taurus homonymum 358
Ταυτολογία 368
Tautologiam non ubique vitavit Cicero ibid.
Ταυτολογίαι καὶ περιαυτολογίαι 184
Τεκμήρια 218
Tectum pro domo, etiam in proſa 388
Tempus aliud, aliud dicendi genus poſtulat 508 Tempus dolores mitigat 274 Tempus nullum otioſum ſit aut cura vacuum 7 Tempus ſuſcipiendarum cauſſarum quod ſit 567 Temporis in ſcribendo modus eſſe debet 495 Temporis intellectus 130 Tempus ſecretum ſtudia poſtulant 13 Tempore eodem an plura ſimul dici poſſint 58 à Tempore quomodo ducantur

tur argumenta 228 Tempora tria 230 Temporum jactura multiformis 593
Temporum tranſlatio, quæ & μετάστασις 411
à Teneris aſſueſcendum 41
Tenorum, qui accentus ratio 51
Tentanda non ſunt, quæ effici non poſſunt 203
Terentius comicus 473
Terent. Varro, doctiſſimus 472
Terra ut cultu, ſic animus diſciplinis melior ſit 372
Terra orti 145
Teſtamentariæ actiones 338
Teſtium conſideratio 211
Teſtium perſonis quædam mutantur 585
de Teſtibus & argumentis loci communes 72
Teſtimonia divina 294
Theatri utilitas, & religio 150
in Theatris ſibi locum inveniunt quædam, quibus nullus eſt in bibliothecis 522
Θέματα, quæ & propoſita 309
Themata ſcholarum 184
Themiſtocles lyræ imperitus, indoctior habitus 52
Theocritus poeta 467
Theodoctis Ariſtotelici memoria 523
Theodoti de pœna conſultatio 154
Theopompus hiſtoricus 469
Iſocratis diſcipulus 81
Theopompi Lacedæmonii aſtus 102
Theophraſtus Philoſophus 155
Ariſtotelis diſcipulus 115. 170
Θεωρητική 106
Theſaurus eloquentiæ, memoria 516
Θέσις quid dicatur Græcis 124
Theſis à cauſſa quomodo diſtinguatur 128
Theſes quæ dicantur ibid.
Θέσεις quibus Cicero exercebatur 468
Traſybulus tyrannicida 131
Traſimachus Chalcedonius rhetor 115
Thucydides hiſtoricus compoſitionis ſtudioſus 469
Thucydides & Xenophon Ciceroni non videntur oratori utiles 489
Thyeſtes Varii poetæ 475
Tibicen reus, quòd ſacrificantem in inſaniam cantu ſuo adegiſſet 53
Tibullus poeta 472
Timagenes hiſtoricus 50
Timanthes Cithinius pictor 90
Timotheus muſicus 67
Tiſias & Corax rhetoricæ artis præceptores antiquiſſimi 121
T. Livii jucunditas 473
Tityus maximus 294
Tityus, ſaltationis genus quoddam 542
Toga delapſa reponenda 555
Toga, ne craſſa ſit, non ſerica ibid.
Togæ forma 552
Togati poetæ 393
Τόνοι, qui & accentus 27
Tonores, qui & tenores, ſeu accentus ibid.
Τορβειος fiſtula 53

Τοπογραφία 411
Tormentorum ratio 207
Totum minus eſt dicere quàm omnia 369
Tractandi ut ſint quos offendere veremur 514
Traductio 430
Tragici poetæ 221
Tragœdia pueris legenda 44
Tragœdia Thyeſtes, ſolœciſmus non eſt 32 Tragœdiarum antiquarum gravitas 45 Tragœdias parvis litibus movere, indecorum 275
Transferenda quæ ſint 252
Tranſgreſſiones longæ nimis 362
Tranſlata quomodo probentur 367
Tranſlata verba quæ dicantur 34
Tranſlatorum proprietas 356
Tranſlatio & abuſio quo differant 390
Tranſlationis lex 393
Tranſlatio quando locum habeat 252
Tranſlationis, quæ & metaphora, conſideratio 385
Tranſlationis vis quadruplex 386
Tranſlationis uſus in verbis aptis 355
Tranſlationis utilitas 386 Tranſlationem primus Hermagoras tradidit 135
Tranſlationum humilitas & deformitas vitanda 388
Tranſſumptio, quæ & μετάληψις 390
Trebatius, juriſconſultus 561
Trepidationis vitia 541
Tres ſyllabas quod excedit, id ex pluribus eſt pedibus 449
Τριβὴ quid ſit 95
Τριβὴ ἄλογος 496
Tribrachys 448
Tribum ſolus liber habet 424
Τρίκωλα 433
Intra Triennium inſtituendi infantes 7
Triquedra, an triquetra 38
Triſtis ſemper ad demiſſus puer ſpem de ſe non dat 17
Trochæus 448
Τρόπος, qui & modus 385
Tropus quid ſit ibid. Tropus & figura ſæpe in eaſdem ſententias conveniunt 397 Tropus quare dicitur fieri 395 Τρόπου intellectus 131 Tropi omnes puero diſcendi 46 Troporum conſideratio 385 per totum Troporum cum figuris convenientia 398 Tropos quidam motus vocant 385
Tuberonis in Ligarium actio 462
Tuendi ſe, rationes 139
Tullius, Tollius 292
Tullius, vide Cicero
Tumultuoſa actio, indecora 400
Tumultus quid ſit 330
Turba inanium verborum 359
Turdi piſces 358
Turpia laudandi ratio 432
Turpia ut decora fiant 509
Turpitudo ac deformitas, riſus ſedes 288
Tuſcanicæ ſtatuæ 579
Tuſſis crebra oratori fœda 532

Tutelæ judicia 338
Tyberius Cæſ. Theodori Gadarei rhetoris auditor 115
Tydeus parvus, ſed bellator 143
Tyrannicidæ conſideratio 337
Tyrannidis affectatæ cauſſa quomodo tractanda 324
Tyro Ciceronis libertus 390
Tyrtæus poeta 467

V

V, & I, literæ medius quidam eſt ſonus 20
Us finita nominatio, quomodo genitivos faciant 36
Vu geminatum Græci non habent 581
Vacillatio in dextrum ac ſiniſtrū laus, indecora 332
Valerius Flaccus poeta 472
Valerii coruus 71
Valeſii quondam, nunc Valerii 21
Varenus poeta ut quidam legunt 471
Variandæ artis bona 450
Varietas in pronunciando 548
Varices Ciceronis 546
Varietate res gaudent 414
Varius poeta 473
Vario marte pugnare, eruditus ſermo 389
Varro ac Lucretius poetæ philoſophi 20 Diſciplinæ ejus 594 Etymologiæ 38
Vatinius à Cicerone irriſus 295
Vatinii rei dictum 293
Ubertatis facile remedium 70
Ubi amici, ibi opes 244
Ubi dicas, plurimùm refert 507
Ubi quibus utendum 287
Vehementer 27
Vel, in principio orationis 423
Venales novitii intelligũtur 357
Veneno ferrum armare, elegans tranſlatio 388
Veneficus 419
Ventilatores ſcenici 496
Ventris geſtus 541
Venus cur apud Lacedæmonios armata 72
Venus pro coitu 390
Veneris abſtinentia voci confert 526
Venuſtum quid dicatur 288
Verbum inſolens vitandum 173
Verbum pro nomine, item & pro participio poſitum 423
Verbi ejuſdem geminatio 426
Verbi unius lapſu, tota cauſſa cecidiſſe videmur 327 Verbo claudenda oratio 424 Verbo integro & diviſio alia atque alia ſignificatio ineſt 345 Verbo populum offendere Pericles verebatur 576 Verba, ab autoribus jus ſumunt 21 Verba alia alios docent 505 Verba alia pro aliis in tropis ponuntur 397 Verba cur ſint inventa 354 Verba maximè probabilia, ibid. Verba omnia ſuis locis aptata, optima 462 Verba parum verecunda, ab oratione ſint aliena, 463 Verba peregrina 32 Verba propria quæ dicantur 33 rebus conveniant 363
Verba ſenſu tincta 193 reperta 358
Verbalia 23

Verborum ac factorum in ſceleribus conſideratio 323
Verborum ac ſententiarum idẽ ſignificantium congeries etiam amplificat 377
Verborum cura cum rebus jungenda 353
Verborum cura, rerum ſolicitudo ibid.
Verborum delectus 362
Verborum diviſio 29 poetis aliquando permiſſa, non item proſæ 353
Verborum duntaxat cauſſa nihil novandum 354 duplex intellectus 24
Verborum & appellationum conſideratio 23
Verborum figuræ 421 geminatio 402 humilitas nonnunquam vim rebus affert 363 eorum magnificentia an ſuaſorias deceat 155 miſtura indecora 359 modi, qui & ſtatus, & qualitas 32
Verborum ne ſis ſolicitus in arduis rebus 361
Verborum pondus & autoritas 365 proprietas ac differentia omnibus communis 1 ſignificatio, forma ac menſura ex multa lectione conſequenda 475 varietas ac vis in pronuntiando 461 Verbis cujuſmodi utendum 39 Verbis an turpitudo etiam inſit 366 Verbis elevanda quædam 188 Verbis etiam figuræ fiunt 265 Verbis in ſingulis quid conſiderandum 355 Verbis non periclitandum 324 Verbis
omnibus in oratione locus eſt 462
Verecundia nihil ad conciliandum gravius 547
Verecundia vitium amabile 567
Verecundiæ optima emendatio fiducia ibid.
Verecundiæ rubor 535
Verres, quòd omnia vertere 292
Verris irriſio ibid.
Veriloquium dicta etymoligia 38
Veritas in narratione obſcuranda 187
Vero nemo contentus eſt 395
Verruca ſaxea 387
Verſicolor Demetrii Phalerei veſtis in dicendo 464
Verſicolor elocutio vitioſa 353
Verſificatio in poemate, compoſitio in oratione 453
Verſus ab oratione abſit 447
Verſus ad imitationem ſcribendi propoſiti, otioſi ne ſunto 16
Verſus etiam imprudentibus excidunt 453
Verſus finis orationi ineptus 447
Verſus non bene finitur pentaſyllabis aut tetraſyllabis dictionibus ibid.
Verſus poetarum ſolvendi pueris & paraphraſi vertendi 48
Verſuum initia, orationis initiis non conveniunt, ſed ultima 447
Vertenda Græca in Latinum, & contra 489

Vertex

Vertex quid ſit 357
Veſperug 42
Vetera, majeſtate ac religione commendantur 34
Veteres qui legendi, & qui fugiendi 98 quid oratori proſint 465
Veterum poemata cui uſui oratoribus ſuerint 46
Vetuſtas quæ cenſenda 320
Vetuſtatis autoritas 144 commendatio 38
Vetuſtorum præſtántia 465
Vibius Criſpus, orator 476
Vibius Curius à Cicerone dicteriis exceptus 197
Victoriæ aureæ 145
à Victu ut ducantur argumenta 224
Video, verbum 542
Vigintiviratum Cicero repudiavit 554
Vinci ubi neceſſe eſt, ubi cedendum eſt 302
Vinctæ orationis partes 436
Vini inventio Libero tribuitur 225
Vio, pro eo, infelix fictio 399
Violentia, non vis dicatur, quam facit indoctus 86
Vir, ac fœmina, non contrà 436
Vir bonus eſſe debet orator 552
Vir fortis optet quod volet 341
Vir quivis ſpadone formoſior 248
Vir verè civilis reip. utiliſſimus orator 2
Parum Viri ſigna 219
Virum bonum decentia 506
Virorum clarorum dicta in exemplum pueris ſcribenda proponenda 11
Vires ſuæ metiendæ 276
Viriliſne magis ſit oratio incompoſita quàm compoſita 438
Virilitatem etiam in oratione optaret Quintilianus 249
Virgilius primò à pueris legendus 45
Virgilius vetuſtatis amator 364
Virgilii in ſcribendo tarditas 467
Virgilii manus, id eſt, autographum Quintiliani tempore extabat 42
Virginius rhetor 126 ejus lapſus 168
Virtus doctrina perficitur 481
Virtus eſt vitium fugere 423
Virtus etiam ipſa diſciplina indiget 481
Virtutis oratoriæ indicium 499
Virtutes dicendi diverſæ 514
Virtutes in quibuſdam gratiam non habent 549
Virtutes oratori neceſſariæ 108
Virtutum ac vitiorum vicinia 87
Virtutum & vitiorum loci communes 71
Virtutũ ſemina nobis innata 108
Vis δύναμις 92
Vis oratoria mentes audientium alienat 362
Viſellius rhetor 419
Viſiones, quæ & φαντασίαι 282
Viſurus, ad videndum miſſus 423
Vitæ anteacta crimina primùm

pugnanda 310
Vitæ honeſtæ facilis inſtitutio 590
Vitam ad diſcendum ſatis eſſe longam 591
Vitio carere, prima orationis virtus 365
Vitia in bonorum vix verteris 7
Vitia ipſa in quibuſdam delectant 549
Vitia orationis 365
Vitia pueritiæ in virilem uſque ætatem perdurant 7
Vitia quædam puerorum ferenda 70
Vitia quædam in quantitatibus carmine excuſantur 28
Vitia reprehenſu facilia 255
Vitia virtutibus vicina 363
Vitiorum derivatio ibid.
Vitiorum in oratione excuſatio 25
Vitiis carere, prius ac antiquius ſit 382
Vitioſum in oratione verbum quod dicatur 369
Viva vox 65
Vivendi conſuetudo, conſenſus bonorum 40
Viventes invidia ſequitur, defunctos gloria 116
Ut vivit quiſque, ita dicit 505
Ultima ſyllaba indifferens 451
Ulyſſi, Achilli, & ſimilia in genitivo terminabant veteres Grammatici 32
Ulyſſis dicturi habitus 390
Umbra corpus arguit 232
Umbratilis vita 13
Unus quilibet è populo, populum totum repræſentat 236
Vocabulum quid ſit 10
Vocabulum & nomen differunt 22
Vocalitas obſervanda 25
Vocales an in conſonantium vim tranſeant 20
Vocales junctæ quam vim habeant 20
Vocales quomodo in ſeipſas coeant ac ſibi inſidant 21
Vocalium coitio 529
Vocalium concurſus 523 modicè hunc vitarunt Cicero & Demoſthenes 524
Vocalium geminatio in longis ſyllabis 56
Vocalium geminatione veteres apice utebantur 20
Volubilitas vocis nimia vitioſa 531
Voluntarii teſtis interrogandi ratio 212
Voluptas audientis ad fidem multum adjuvat 260 Voluptas oculorum ac aurium cogitandi ſenſum aufert 486 Voluptatem ac virtutem finxit Prodicus 410
Vopiſcus 22
Vortices & vorſus, vertices ac verſus facta 43
Vox bona 528 Vox fuſca 526 Vox infinitam habet differentiam 526
Vox nulla Latina ſine acuta 29
Vox præceptoris ſolis inſtar eſt 15
Vox nimis urgenda 531 Vox oratoris qualis eſſe debeat 526 Vox pro affectibus mutatur 533 & Dein. Vox tot recipit muta-

mutationes, quot ipſa mens, ibid. Vox viva plenius alia 65
Vox ut feritur, ita ſonat 533
Vocis cujuſque vim intelligere, aut commune prudentum eſt, aut oratoris proprium 564
Vocis in agendo variatio 52
Voci quando parcendum 527
Vocis natura, quantitas, qualitas, ſpiritus 526 & dein. Voces factitiæ 390 Vocum ambiguitas 236 Vocum ſtudio, res non omittendæ 353
Voluntas cogi non poteſt 17
Ur finita nomina quomodo in genitivo exeant 37
Urbanè dictorum à Cicerone libri tres 285
Urbanitas quid ſecundum Fabium 299 Urbanitas animos reficit 261 Urbanitas Ciceronis 286
Urbanitas quando dicatur, ibid.
Urbanitas ruſticitati contraria 288
Urbanitas brevitatis 290
Urbanitatis commodum 287
Urbanitatis definitio 299
Urbanus, Ciceroni novum erat verbum 366
Urbanus homo quid ſit 299
Urbs Roma intelligitur ibid.
Urbis captæ deſcriptio ac calamitas 371 Verbium laudes quomodo tractentur 145
Urbanitatis conſideratio, vide caput de riſu 285
Uſitatis verbis tutiùs utimur 33
Uſus vis 496 Uſu dura molliuntur 33 Uſu trita, reformidanda non ſunt 357
Uſura mortis hoſtilis frui 294
Utendi voce, ratio 520
Utile an ſemper cum honeſtate conjunctum 147
Utile cum honeſto an pugnet 151
Utilitas & tempore & natura diſcernitur 74 Utilitatis quæſtio variat multipliciter 151 Utilitatis quæſtiones ibid.
Vulcanus pro igne 388
Vulgare orationis genus non averſandum 388 Vulgaris ſermonis & viri eloquentis orationis alia atque alia natura 585
Vulgi etiam laus non ſolùm doctorum, captanda oratori 587
Vulgo recepta fidem unde habeant 244 Vulgo perſuaſa utilia ſunt teſtimoniis 243
Vulpes, volipes 38
Vultus dicentis ſupinus ne ſit 57
Vultus efficacia 534
Vultus ingreſſúſque animi habitum arguit ibid.
Vultus mutatio 436

X

X, carere potuimus 20
Xenophon 470 ejus ore muſæ locutæ 465

Y

Y, & Z, literas non habemus 582
ὑπαλλαγή 388, 435
ὑπαλλακτικὴ στάσις 134
ὑπεξαίρεσις 135

INDEX.

ὑπέρβατον 394 424.48
ὑποδιαστολή 529
ὑπόθεσις 125.234
ὑποστιγμή 529
ὑποτύπωσις 370
ὑποτύπωσις narratio non eſt habenda 178

Z

Z, literæ dulcedo 582
Zenon rhetoricen ac dialecticen conjungebat 108
Ζήτημα 159
Zeugma 423
Zeuſis pictor 578
Zodiaci in ſignis memorandi locos Metrodorus conſtituebat 519
Zopyrus Clazomenius 127.582

FINIS.

MAR.

VINTIL

TORIS EL

DECLAM

LIB

RIES PA

DECLAM

ARGUM

erat filius cæcus,
juvenemque in
ndo cum uxore
m gladium fili de
m vestigiis palm
a.

tro cæco con

I juvenis
vellet an
terat alle
cogitati-
cum os
bus mal
neque co
ad, ut parric
mi. Quare non
non petit ut
ricidiorem, qu
tame juvenem
u, tam pudore, pie
t, confiterint,
ssam fœminæ

MAR. FABII QVINTILIANI ORATORIS ELOQUENTISS. DECLAMATIONUM LIBER.

PARIES PALMATUS.

DECLAMATIO. I.

ARGUMENTUM.

Quidam cui erat filius cæcus, quem heredem inſtituerat, induxit illi novercam juvenemque in ſecreta domus parte ſepoſuit. Is noctu dum in cubiculo cum uxore jaceret, occiſus eſt: inventuſque poſtero die habens gladium filii defixum in vulnere, pariete ab ipſius ad filii cubiculum veſtigiis palmæ cruentato. Accuſant ſe invicem cæcus & noverca.

Pro cæco contra novercam.

SI juvenis innocentiſſimus, judices, uti vellet ambitu triſtiſſimæ calãitatis, poterat allegare vobis amiſſam cum oculis cogitationum omniũ temeritatem; ſed cùm oſtendere innocentiã ſuam moribus malit, quam adverſis: neq; pietatis neque conſcientiæ ſuæ gravem ferre cõtumeliam poteſt, ut parricidium non feciſſe videatur beneficio cæcitatis. Quare non petit ut miſerũ putetis, niſi & innocens fuerit; non petit ut afflictum alleuetis, niſi & probaverit ſeſe infeliciorem, quòd patrem amiſit, quàm quòd oculos. Æſtimate juvenem iis moribus, quibus videntem æſtimaretis, vita, pudore, pietate. Quæ ſi omnia ſibi, ut erunt promiſſa, conſtiterint, nullo terrebitur crimine. Nec quòd ſceleratiſſima fœminarũ calamitatem noſtram cruentato

entato pariete imitata eſt, expaveſcimus. Quò diligenter, quò ſolicitior fuit ne deprehenderetur, hoc magis judicavit ſibi oculos non defuiſſe. Gratias agimus, quòd nimiũ avidæ ſuſpicionis argumenta in noſtram tranſtulit partẽ; non eſſe cæci ſcelus difficilius probaretur, niſi omnia ſic acta eſſent, ut feciſſe cæcus videretur. Quare, judices, non improbe ſperaverim futurum, ut ſuſpecta ſint vobis quæ tam inconſideratè ficta ſunt contra miſeram cæcitatem primùm, quòd ſpatium illud ingens domus, quod in medio fuit, ita digeſto cruore ſatiatum eſt uſque ad cubiculum miſerrimi juvenis, tanquam planè timuerit parricida ne non deprehenderetur. Deinde ſceleri nox potiſſimum electa, quo tempore inveniri maritus ſine uxore non poſſet. Tum in cæde, in qua nemo utitur ferro, niſi alieno, gladius adoleſcentis, ne argumentum deeſſet novercæ, relictus eſt. Poſtremò peractum vulnere non ſcelus, quod objiceretur manibus errantis. Et tamen contra tam multa incredibilia ſolum advocat noverca teſtamentum, vultque illud eſſe precium parricidii: ut rerum intellectu in diverſum coacto, occiſum eò probet patrem, quod non meruerit occidi. Nos verò iſtud (ſi crimen putatis) agnoſcimus. Juvenis hic patris ſui hæres ſolus eſt. Hoc teſtamentum, ſi vivente adhuc miſerrimo ſene, notum eſſe in domo potuit, ſcitis quis illi debuerit iraſci. Nam quod inviſum fuiſſe filium patri jactat, crimen novercæ erat, ſi confiteremur. Idque probari ex hoc putat, quòd ſecretum non filius accipit à patre, ſed cæcitas. Quo loco diſſimulare ſatis callidè conatur invidiam ſuam. Pater qui filiũ cæcum in ſemota penatium parte ſepoſuit, eripuit novercæ oculis voluptatem. Namque iſta cùm invaſiſſe vacuos penates videretur, cùm patri filium cæcum hoc eſſe crederet, quod orbitatem, excogitavit indulgentiſſimus ſenex, quemadmodum hic miſer patri ſuo in eadem domo eſſet, novercæ in alia, accepit ſecretum quod erat petiturus. Quod quo ſit animo ſenis factum, poteſtis interrogare teſtamentum. Neque ego graviſſimum patrem ſuprema ſua juveni jactaſſe crediderim, ut hæredem filium ſcriberet. Non eſt res quæ imputetur: iſtam magis oportet vel aliquo judicio vel ſuſpicione muliebri arcana mariti deprehendiſſe, & ſtatim omnibus nuptiarum renunciaſſe pignoribus. Nam cùm propter pecuniam ames, idem amoris & ſpei finis eſt. Habuerat adoleſcens gladium in cubiculo ſuo ſemper, ſive antequam in hanc fortunam incideret, paratum, ſive quia cæcitatis miſeræ ſolatium eſt habere rem videntium. Certè nunquam illum pater timuerat, nunquam noverca objecerat. Palam poſitum eſt ſub oculis omnium tota domo notiſſimum ferrum. Scitis quanto negligentius cuſtodiat ferrum bona conſcientia, quàm etiam extra ſuſpitionem ſit res ſine uſu. Innocentia facit ut ferrum ſubtrahi poſſit etiam videnti. Sive igitur aliquis ex ſervulis corruptus eſt, præſertim in tam facili occaſione, ſive ipſi novercæ non defuit audacia ad ferendum, quod facere poterat & præſente privigno, utiq; (quod dubitari non poteſt) quòd facit certum ſceleris autorem, mavult in cæde alieno uti quàm ſuo gladio quiſquis illum relicturus eſt. Reliqua, judices, ſi fieri poſſunt, facta æſtimate. Dicitur cæcus ſine rectore, ſine duce, ex illa penatium parte ſecreta, & penè ex alia domo, per inane longum, per tot offenſa limina, per excubantes ſervulos erraſſe cum ferro: cubiculum deinde patris ingreſſus in neutram deflexiſſe partem, ſed recto gradu ſicut ducere oculi ſolent, ad lectulum acceſſiſſe leviter, non in torum incidiſſe, non ante perveniſſe quàm crederet. Vos, judices, criminum tumultum ex rerum fide ducite. Dormiens ſenex, quem cæcus percuſſor quæreret, excitatus antè eſſet quàm inveniretur. Jungunt his multo incredibiliora, ut occiderit patrem, pepercerit novercæ, parricidium autem uno ictu explicuerit: quòd ferè vix etiam iis contingere ſolet, qui oculos manu ſequuntur. Nulla ergo luminum virtus, ſed homo ferrum miſſurus in caſum, ſatis felix ſi percuſſiſſet quamcunq; corporis partem, in ipſam protinus animã incidit, & an morti ſatisfeciſſet, intellexit. Officium, judices, oculorum eſt renunciare manibus quid actum ſit. Cæci percuſſoris una ſecuritas fuerat ſæpius ferire. Negat præterea quicquam ſe ex his noverca ſenſiſſe, cùm juxta jaceret: nec explicat unde illud acciderit, maximæ ſignum trepidationis. Si & pater uno ictu perierat, neque iſta vigilabat, nunquam gladium reliquit percuſſor ſecurus. Reliqua, judices, nimium ſuſpecta, improbè aſſimulata. Spatioſiſſimus paries, & longiſſimum domus latus habuit notas ſanguinis quas reliquiſſe videretur manus revertentis. O quàm benè quicquid volunt imitantur oculi! Stupeo, ſi qua eſt fides, omnia privignum illa nocte feciſſe. Dicitur ad votum novercæ gladium in vulnere reliquiſſe, quem ſuum negare non poſſet. Deinde per totum parietem quid aliud inſcripſiſſe, quàm ſe parricidam ſanguinem patris uſque ad cubiculum ſuum perduxiſſe, & viam ſequentibus reliquiſſe? Hoc fecit aliquis negaturus? Gratulor tibi adoleſcens, ſi non potuiſti parricidium illud admittere, niſi ut relinqueres argumentum cæcitatis, habuiſti innocentiæ neceſſitatem. Cauſam igitur miſerrimi adoleſcentis ſic apud vos agere propoſui, ut primum ipſum defendam, quaſi reus tantùm ſit; deinde cum eſſe ſecurus de hujus innocentia cœpero, tunc ingrediar novercæ accuſationem. Spectabitis utrunque ſuis moribus, ſuis cauſſis: eritque facilior via veſtræ religionis. Quanquam duos judicia complexa ſunt, vos tamen tanquam de ſingulis cognoveritis. Et primùm ſic agam, tanquam juvenis habeat oculos, tanquam impetus ejus nulla corporis debilitate frangantur. Interrogabo quid antè perditè, quid flagitioſè, quid impiè fecerit, per quæ ſe parricidam ſcelera promiſerit. Innocentia per gradus certos ab homine diſcedit, & ne in maximis trepidet audacia, diu vires in minoribus colligit. Nemo inde cœpit, quò incredibile eſt perveniſſe. Dicas neceſſe eſt quæ huic cum parte odia fuerint, quàm violenta diſſentio inter ſacrorum infinita nominum pignora. Crede mulier etiam tua cauſſa. Nam ſi facile eſt filio occidere patrem, facilius eſt uxori maritum. Loquar nunc de infirmitate miſeræ cæcitatis. Temeritas omnis animorum, calamitate corporum frangitur: & frigeſcunt impetus mentium, quos non explicant miniſteria membrorum. Ad ſolum ſe alligat deſtituta mœrorem. Vultus ille perpetua nocte coopertus ac timidus non concipit nefas, ad quod ducibus oculis pervenitur. Cogitat ſemper errare & offendere, cogitat eundi redeundique difficultatem. Magna innocentiæ neceſſitas eſt, neminem facilius poſſe deprehendi. Semper ſe cuſtodiunt miſeri, ne eſſe miſerabiles deſinant: & quiſquis amiſit oculos, laborat ne meritò perdiderit. Quid aliud cæcitas diſcit quàm rogare, blandiri? Odium omne adjuvant oculi, & hunc in pectoribus humanis furorem lumina accendunt; nec levis animis accedit inſania, quoties quem execreris, aſpicias. Cæcus miſerior eſt, quàm ut inviſus ſit: timidior eſt, quàm ut oderit. Præterea nocentibus liberis frequentiſſimas ad parricidiũ cauſas ſuggeſſit illud quod videbant. Vitiis enim noſtris in animum per oculos via eſt. Aliis tradidit in parentum ſanguinem luxuria ferrum, luxuria videntiũ crimen: Aliis meretriculæ amor immodica poſcentis, amor cui renunciant oculi. Cæcus infelix patrem occidit: deinde cui manum porriget ſecurior? cujus humeris levior incumbet? Quis contumelias ſervorum caſtigabit ſeverius? quis calamitatem tam obnoxiam majore reverentia poteget? Inter infelices alius eſt ordo votorum: Cæcus filius optat ſuperſtitem parentem. Volo nunc ſcire quemadmodum dicas explicitum tam difficile facinus. Cæcus parricidium cogitavit; cum quo? cujus ſe commiſit oculis? iturus per totam domum, quem ducem elegit? Ille qui erat in cubiculo ſuo ſolus, ſecũ (opinor) ſecum deliberat. Sufficit ſibi cum homine expeditiſſimo loquitur. Cur enim ſocium conſcientiæ quærat? omnia poteſt ſcire. Primum, nox quando ſit. Deinde proſpicere ſollicitè, an omnis familia dormiat. Gradu ſuſpenſo ponere certa veſtigia, & in omnem timoris ſui partem ſolicitum circumagere vultum. O quam parum eſt in metu ipſos etiam oculos habere! ita non iſte ſibi dixit, Occidere quidem patrem volo, ſed quem ſequentur hæ manus? Nocte ſolus egrediar, ſed quando perveniam? Putas nos junctis habitare liminibus? domus inter patrem filiumq; media. Quantum erroris, quantum moræ! ſpatium ingens & vix metiendum. Cæcitas inconſulta quid agis? nox antè deficiet. Quid ſi deinde uterque vigilaverit? quid ſi noverca? Age, limen inveniam, cardinem ſine ſtrepitu movebo, dormientis cubiculum intrabo, quieſcentem feriam patrem, ſemel ſatis erit, nec noverca vigilabit. Securus egrediar, ſciente nullo revertar. Vota ſunt iſta, ſed oculorum. Cæcus deſperaret, etiam ſi tam multa nox polliceretur. Hoc loco quæram neceſſe eſt, quæ ratio fuerit ut juvenis ad parricidium ſuo potiſſimum gladio uteretur. Nimirum illud in mentem venit, quia erat relicturus. Nam ſi alienum & ignotum in vulnere patris gladium reliquiſſet, potuerat de percuſſore dubitari; Hic attulit ſuum, ut etiam ſi evaſiſſet, tamen ferro ſuo teneretur. Cur ergo, inquis, gladium in cubiculo tuo habebas? quia habueram ſemper, quia uſurus illo non eram. Ferrum ergo parricidio meo tot antè annos præparavi, & ſecundum illum quem minabar patri, tandiu innocens ſui? Ego eram ferro ac mente paratus, & tot abiere noctes? Ante gladium illũ familiarem oculis tuis feci, antè omnibus ſervulis notum, pependit in cubiculo tanquam teſtis conſcientiæ meæ palam in medio negligenter, ſic ut ſubtrahi poſſet. Non illũ conſcientia trepida velavit; tam notus in cubiculo fuit, quàm cæcitas domini. Quiſquis ferrum præparat ſceleri, ſic illud habet ut poſſit ſuum negare. Ponite nunc ante oculos actum parricidii, deprehendetis difficultatem. Dono illud, dum à ſuo limine egreditur, dum illos quos accepit à patre ſervulos, fallit, ecce cubiculum ſenis invenit aliquando, ecce paries ille deficit, & percuſſoris manus ſubitò deſtituit, ceſſere fores ſine ſtrepitu: quid poſtea agit? Utrum ipſum cubiculi parietem circuit, an ſe committit in medium, & per ſpatia tenebrarum armatam manum jactat? Ecce patris lectulum tenet, etiam dormientium anhelitus eminens audit; unde ſciet quò dirigat ferrum? quem potius feriat ex duobus? Tentavit ergo vultus, & pectus objectum? breviſſimam perituræ animæ viam quærit? & quantus erit ſopor, qui iſta non ſentiat? Dices, neque ego ſenſi. Ideo intelligis quàm malam cauſam habeas, cujus & una & incredibilis defenſio eſt. Ita feritur in ſinu tuo maritus, & tu nihil ſentis? Ad latus tuũ fata hominis peraguntur, tu taces tanquam te privignus occiderit priorem? Ita non ille percuſſus eſt homo, quem cæcus occidit? Te verò (ſi nihil aliud) calens ille cruor denique ſuſcitaſſet. Sed quam manifeſta eſt conſcientia quæ te ad hanc compellit neceſſitatem, ut cùm occiſum à privigno tuo patrem videri velis, cogaris dicere nihil ſenſiſſe? Sufficit, vicimus, innocentes ſumus. Cùm in eodem lectulo fueris, cùm amplexa ſis forſitan illum qui occiſus eſt, tam incredibilem profiteris ſoporẽ? Cur ergo tu incolumis es? quæ tam iratis manibus ſanguinem tuum fortuna ſubtraxit? Certè dormiebas, certè nihil ſenſeras. Ita privignus te reliquit, qui deprehendi non timebat? Occidit ergo aliquis patrem & novercæ pepercit? Maximum omnium nefas fortiter fecit, minori ſceleri ſtatim par non fuit? Omnia humana ſacra confudit, violare non eſt auſus pectus odiorum? Incredibile eſt, ſine fide eſt, non occidere novercam, cui imputes quòd patrem occidat. Quid ais adoleſcens? tune circa illum ſanguinem defeciſti? Illa te blanalius rogavit animam? perdidiſti ergo illud quòd nihil ſenſerat, quòd nox, quòd ſilentium, quòd tempus ſupererat ſceleris alterius? Tu ſi facere parricidium poſſes, ideo patrem tantùm occidiſſes, ut tibi & novercam liceret occidere. Non video cur, niſi videri velit relictam mulierem ideo tantùm, ut videretur illud nefas illa feciſſe; callidè ſatis. Sed hoc alio protinus argumento ſubverteretur. Non eſt ejuſdem conſilii, novercæ parcere ut ſubſtituat ream, & gladium relinquere quo ipſe deprehendatur. Sæpius uti neceſſe habeo argumento cæcitatis, & hoc etiam loco, quo de illo vulnere diſputandum eſt. Mehercule, ſi percuſſor intraſſet qui videret, qui lumen præ ſe tuliſſet: non tamen tam feliciter libraſſet ictum, quem etiamſi nullæ fallerent tenebræ, metus & conſcientia magni ſceleris teſtes incertum feciſſent. Rarò contingit ſemel ferire carnifici, quanvis componat ipſe cervicem, & exercitata manus homicidium noviſſimè velut quoddam genus artis exerceat. Sic ergo libravit manum cæcus, ut ipſam protinus feriret animam? Ego mehercule etiam illud admiror, quòd cum patrem vellet, non novercam percuſſit. Præter animũ nihil virium habet parricidæ primus ictus: ille trepidat, ille cogitat, ille erubeſcit, ille eſt ab innocentiâ proximus, ille præſtat hoc ſolùm, ut ſequens fortiùs feriat. Interrogare nunc volo quæ juveni cauſa fuerit, ut reliquerit gladium. Scilicet noluit novercam ſuam infamari. Abſtulit ſibi omnem defenſionem, & ſe parricidam confeſſus eſt. Ferrum in vulnere reliquit. Si nondum occiſum putabat, iterũ feriret. Si jam perfectum nefas intelligebat, auferret indicium. Sed quid ego rem manifeſtiſſimam colligo? Si vultis, judices, ſcire à quo ſit gladius relictus, cogitate cui expedierit ut inveniretur. Sed paries uſque ad cubiculum privigni veſtigio manus cruentatus eſt. Cogitate, judices, ante omnia, non eſſe incallidum hominem, neque conſilii jacentis: qui cæcus explicare conatur facinus etiam oculis difficile. Ille ergo non exiſtimat, cum manum cruentã parieti applicat, veſtigium à ſe parricidii ſui relinqui? cũ dexteram, qua duce utebatur, veſte tergere, atque ita abire ſine veſtigio poſſet, totum parietem cruentabat, & ubique aliquid de patre miſero relinquebat? Quid futurum eſſet poſtero die, quantam expectaret invidiam ad lucem, non cogitabat: ſed diſponebat judicium rerum, indubitatum, ſive errore, quod noverca ſequeretur uſque ad cubiculum ſuum, uſque ad limen ipſum? O admirabilem caſum, nec cruor ante defecit? Utar hoc loco natura ipſius rei. Palmatus ſanguine paries inventus ſic eſt, totam manum explicuit, omnes digitos diligenter expreſſit. Totum ergo ſanguinem conſumeret intra prima veſtigia. Pone enim manum cruentatam, atque adeò (ut iſtis etiam blandiar) madentem: pone menſuram itineris, ſpatium parietis: diu enim in ſecretam domus partem revertendum eſt: debet proxima pars à cubiculo patris habere plurimum ſanguinis, ſequens minus, tertia minimum, ultima nihil. Nam cruor quoties admotus eſt, tranſit, aut in manu tardè reptantis areſcit. Hoc quid eſſe dicamus, quòd circa cubiculum utrunque ſanguinis illius veſtigium quaſi incipit? hinc eſt paries palmatus, & illinc? Quomodo pertulit manus quod relinquebat? Noverca iſtud, noverca ſecuris compoſuit oculis: illa miſerum dextera ſanguinem tulit, & manum ſubinde renovavit. Palmatus paries habet diſtantiam, vacat aliquid loci, integrum ubique veſtigium eſt, cæcus manus traxiſſet. Quæro nunc, unde tantum ſanguinis in manu? Tunc enim ex omni vulnere cruor profluit & effunditur, cùm ferri recentem viam ſequitur. At quoties eodem quo factum eſt cluditur telo, latet tota mortis invidia. Præterea cùm manus ex parte qua palmare veſtigium poteſt, plicetur in capulo, & ſe, dum telum occupat, claudat, neceſſe eſt exteriore ut parte reſperſa ſit. Tuus autem palmatus eſt paries, veſtigium ejus partis oſtendit, ad quam cruor pervenire non potuit. Veſtrum eſt nunc omnia iſta comparare, perpendere. Cur prudentior ſit judex in deprehendendo ſcelere, quàm reus in admittendo, hoc eſſe in cauſa puto, quod alter tantum pro ſe cogitat, alter pro parte utraque. Tuitus ſum adoleſcentis miſerrimi cauſam; nunc inſpicere volo quanto certioribus argumentis noverca teneatur. Tranſeo illum vulgarem & omnibus notum de comparatione perſonarum locum. Alius diceret, maritum & uxorem, niſi liberis initiarentur, non fortiſſimis corporum vinculis inhærere. Ego illud potius dicam, Decepta eſt mulier expectatio tua. Veneras quaſi in vacuam domum, & ſine hærede. Expectaveras ut infelix iſte juvenis ab ipſis protinus nuptiarum tuarum expelleretur auſpiciis; extorrem, & inopem ſummoveret

moveret pater blando corruptus amplexu, & omnino ſummam calamitatem corporis occurrere delicatis uxoris oculis vetaret. Inveniſti pium & devotum unico ſenem, & de omnibus conjugis tui deſperaſti ob id affectibus. Miſerrimus eſt maritus quiſquis inducit filio novercã, quod uxori non videtur poſſe utrunque amare. Quæro igitur ante omnia, ubi occiſus eſt maritus? In cubiculo ſuo; hoc paulò antè privigno defendendum non fuit. Occiſus eſt in cubiculo ſenex. Ita ille percuſſor non timuit uxorem? Audeo ſecretũ nuptiarũ, & matrimonialis lectuli ſolitudinem occiſurus intrare. Quem quæram? ubi relinquitur maritus ab uxore innocens? Noctem autem ad ſcelus quis elegit? Nox tuum tempus eſt; quid ſi accedit huic etiam ſceleris occaſio? Non venire debes ad ſecretam domus partem, nec tota tibi penatium ſacra peragenda ſunt. Tu non cogitas quemadmodum ſuſpenſa manu ſonantem blandè cardinem flectas. Jaces ſecundum occaſionem, & expeditum tibi in proximo facinus eſt. Non times ne quis deprehendat. Ipſi quoque ſervuli longius quieſcunt: & præſtatur grande ſecretum genio loci. Tibiq; ferire cùm velis, ſcire an dormiat licet. Nox, & ferrum, & ſecurus maritus, quidnam iſto delicatius ſcelere? Occiſum eſſe miſerum ſenem, cùm tu volueris, ſcimus. Quomodo tamen, inquit, gladius pervenit in meam poteſtatem, qui privigni fuit? Hæremus: hic difficilis expugnandus eſt locus. Quis credet mihi ſi dixero, Gladium cæcus ille perdidit, perpetua nocte clauſæ genæ non cuſtodierunt? Fingere nimirum ad tempus videbor, & rem nimium manifeſtam impudenter complorare. Scilicet ſemper iſti oppoſita capulo manus, & diebus ac noctibus curæ. Nolo tanquam callido glorieris ingenio; non decepiſti trucem horridúmque latronem: noſtri tibi occaſionem præbuere mores. Nam quòd uno ictu occiſus eſt ſenex, ad te ſuſpicio magis reſpicit. Tu præparare corpus illud ad ictus potes, dum videris amplecti. Tu blanda manu prætentare pectus, ubi aſſiduo viſceris pulſu non quieſcat animus, ubi ſtatim mors fit, ubi de ſpiritu ſanguinis ictum explorare antè & cognoſcere licet, poteſt & uno ictu mulier occidere. Venio nunc ad veſtigia parietis cruentati quibus te ſatis abundeque preſſimus, dum adoleſcentem defendimus. Hæc ſunt tamen quæ contra te reſervata ſunt. Cum maritus tuus in cubiculo

culo

cæco occideretur, ſciebas nullúm tibi relictum patrociniũ, niſi aliquid cæcitati ſimile feciſſes: ideóque ſanguinem in illam partem induxiſti, in quam quæri volebas, ut poſtero die omnis invidia ſanguinis notas & veſtigia præparata ſequeretur. Infamas cæcum, conſilium ex calamitate ſumpſiſti. Sciebas illum non aliter, ſi dux feciſſet, ingredi poſſe, quàm ſi veſtigia parietis perpetuitate dirigeret. Simulaſti itaque cæcitatem, & ne quid ſceleri impio deeſſet, mariti tui cruore luſiſti. Omnia tibi compoſita atque ſimulata ſunt per ocium, & ſecuritatem, tanquam ſcelus transferretur ingenio. Nunc enim tu innocẽs, quia privigni gladius in vulnere, quia paries cruentatus hoc, ſufficere utrunque judicio putabas? Quàm facili momento cauſæ fata vertuntur! quod feciſſe etiam is ſcelus frequenter inventus eſt, qui objiciebat. Sed cauſſas, inquit, parricidii iſte habuit, quem iratus pater in ſecretam domus partem relegaverat. Mulier illa forſitan ignominia felicioris videretur eſſe privigni. Cæcitatis beneficium eſt: cum illi ſecretum datur. O præclaram ſenis optimi ſingularemque pietatem! quam blandè ille ſepoſuit miſerũ ſuum? quàm diligenter uxoris gaudentis excluſit oculos? quàm multo cæcum pudore donavit? Si felicior, inquit, eſſem, pater, ego tibi potius cederem domo tota. Nunc miſer illam occupa partem, in qua nemo te videat, in quam ſolus ego veniam; ſint circa te ſervuli fideles, non gemitus tuos audiat quiſquam, non flebili mœrore paſcatur. Nihil eſt quod te ſolicitet converſatione noſtri. Secretum quod cæcitati præſtatur, ideo præſtatur, ut minus oculi deſiderentur. Aliquis odit filium cæcum, & hac tantùm ultione contentus eſt, ut illi aſſignet quietem, & ſepoſitam & meliorem domus partem? Ita ais, ego ſic intelligebam, quaſi abdicaret, quaſi expelleret. Iratus igitur ſenex tenet juvenem ſuum velut interiore complexu, & à limine obſtat? Rogo, quòd duos ſeparat media domo, te integram, ſanam; illũ infelicem, cæcum, contumeliæ opportunum, injuriæ facilem: utrum filio iraſcitur, an uxori? Nolo, inquit, juvenis utaris amœna domus parte, ne hæc quæ nitidiorib. tectis elaborata ſunt, pertineant ad oculos tuos. Quis tam ſtultè iraſcitur cæco, ut putet illius intereſſe ubi habitare jubeatur? Te potius ille ſubmovet, tuis invidiam facit oculis, tibi dicit; Sufficiat, ſatis eſt, habes majorem domus partem, abſentem puta;

ra, miſero in paternis ædibus aliquem angulum relinque. Pater qui filio ſub noverca aſſignat ſecretam domus partem, confitetur uxori ſe abdicare non poſſe. Tranſit ad aliud genus defenſionis. Sibi cauſam cædis non fuiſſe, cùm hic hæres inventus ſit omnium bonorum. Quis enim alius eſſe debeat, ut huic properandum fuerit ad hæreditatem? Filius ſcriptus non timet pœnitentiam teſtamenti. Omnium bonorum hæres relictus eſt. Non ergo iraſcebatur pater, cùm daret ſecretam domus partem. Non poſſunt tibi diverſa prodeſſe: eadem objiceres reo, ſi exhæredatus eſſet. Elige utrum voles. Si ſcivit ſe eſſe hæredem, amare magis patrem debuit: ſi ignoravit, non habuit quod ſperaret ex morte patris. Reliquum eſt ut intueamur, ille qui periit, ab utro magis veſtrum deſideretur. Te opinor hic gravius afficit dolor, impatientius hic luctus exanimat, tuque abſoletam protinus nubem, tempori accommodata lugubria flammeo revertente mutabis: hic verò juvenis, qui ſi fortunæ ſuæ mala cum præteritis comparet, cæcus cœpit eſſe nunc primum: quid non miſer in hoc ſene perdidit? vivebat illi magna pietas, aderant quocunque juſſerat de facie patris oculi; non illudere infelicibus tenebris contumaces ſervuli poterant, nec (quod extremum contumeliarum genus eſt) ut dominũ ageret rogabant. Nunc quanta dii boni ludibria ſunt ineunda! Junxere ſe pariter cæcitas & ſolitudo. Quid tibi nunc miſerrime adoleſcens hæreditas prodeſt, quam tantùm audis? quid enim circa te pecunia poteſt? quæ fruendi voluptates? quid aliud quàm ſpoliorum facilis occaſio? Quàm benè iſta omnia paterni oculi cuſtodiebant? quàm facilè decipi, quàm facilè denudari, quàm ſine labore falli potes? quam citò inops fieri? Morte patris exhæredatus es. Quid nunc tibi niſi perpetuus imminet mœror, & execratio vitæ? Miſer poſt omnia & lacrymas perdidit, nec dolentem adjuvant oculi. Incipit apud te gladius habere quod agat. Quærit, ecce quærit miſer ferrum. Nunc, inquit, huc reddite illud, innocens donec habuit meas manus tantum; ſi mori neceſſe eſt, illi potiſſimum incumbam. Hoc illa jam olim gravis & infelix anima quærebatur. Ubi nunc meæ vires? ubi impetus? ubi dextra tam fortis? uno ictu, puto, ne me quidem ipſum mihi continget occidere.

CÆCUS

CÆCUS IN LIMINE.

DECLAM. II.

ARGUMENTUM.

Ex incendio domus adoleſcens patrem extulit. Dum matrem repetit, & ipſam & oculos amiſit. Induxit illi pater novercam. Quæ receſſit quodam tempore ad maritum, dixitque parari illi venenum, quod juvenis in ſinu haberet, & ſibi promiſſam dimidiam partem bonorum, ſi illud marito porrexiſſet. Intravit ad cæcum pater, interrogavitque an hæc vera eſſent: ille negavit. Exquiſivit, & invenit in ſinu venenum. Interrogavit cui paraſſet: ille tacuit. Receſſit pater, & mutato teſtamento, novercam fecit hæredem. Eadem nocte ſtrepitus in domo fuit. Intravit familia in cubiculum domini, invenitque ipſum occiſum, & novercam juxta cadaver dormienti ſimilem, cæcum in limine cubiculi ſui ſtantem, gladium ejus ſub pulvino cruentatum. Accuſant ſe invicem cæcus & noverca.

Pro cæco contra novercam.

Sentio, judices, pudori juvenis, pro quo minimum eſt quod parricida non eſt, graviſſimum videri quod abſolvendus eſt contra novercam, & plurimum cæco de reverentia deperire virtutum, cùm in patrocinio ſummæ pietatis aufertur quicquid alium defenderet innocentem. Hoc primùm itaq; publicis allegamus affectibus, quòd pro ſe reus indignatur uti corporis probatione. Solus omnium non remittit ſibi, ut incredibilior ſit in parricidio cæcus, quàm fuit cùm videret. Homo omnium quos unquam miſeros fecere virtutes, innocentiſſimus parricidium negavit antequam pater occideretur: & ne quid hodiernæ ſolicitudini præſtari parentis, fecit, quod eſt ſummum in rebus humanis nefas, ne vel in alio crederetur. Ignoſcite per fidem, quod indignatur ſe juvenis in honorem tantum calamitatis abſolvi. Filium qui patrem ex incendio ſua cæcitate ſervavit, facinus eſt hoc tantùm innocentem videri, quòd illum non potuerit occidere. Nam quod ad mulierem, judices, pertinet, quæ defendi non poteſt niſi patrem cæcus occidit, tam impudentem delationis neceſſitatem malo, quàm ſi tantum negaret. Viderit qui fiduciam veritatis putat, quòd cæco facinus objectum eſt. Deprehenſi mulieris audacia eſt, quæ non poteſt niſi incredibilium comparatione defendi: & quiſquis cæcum invicem accuſat, ſolus eſt reus.

Aliæ, judices, eſſe debuerunt adverſus hanc debilitatem probationes. Cæcus in parricidio non debet ſuſpectus fieri, ſed deprehendi. Quæſo itaque, judices, ut hæc prima propter cauſſam juvenis puteris, quæ contra illum nimia ſunt. Nihil magis debet eſſe pro cæco, quàm quòd adverſus illum fuerunt multa fingenda. Et conſtat de pietate, de innocentia hominis, qui expugnandus fuit parricidii ſimilitudine. Congeſta ſunt adverſus miſeram debilitatem, ferrum, cruor, venenum, & quicquid non poteſt eſſe negligentiæ, niſi neſcientis. Nemo judices, nemo diligentior debet eſſe ad facinus, quàm qui parricidium potuit facere cæcus. Juvenis iſte, de quo ſumma in rebus humanis monſtra finguntur, ejus fuit erga parentes ſemper affectus, quem nefas eſt optare de liberis. Cùm domus ignium ſepta violentia rapuiſſet miſeris ſenibus omne præſidium, illa feſtinatione qua fugimus, erumpimus, in medium cucurrit incendium. In quanto tunc periculo fuit rerum naturæ pietas? Dum diu multumque attonitus hæret, dum ad utrunque reſpicit, ad utrunque diſcurrit; penè infeliciſſimos parentes perdidit pietatis æqualitas. Ut demum miſerrimos ſenes cluſerat jam propior ignis (audiat licet invita pietas) patrem juvenis elegit, & de pariter ardentibus vices diſpoſuit affectus. Vix dum poſito ſene, cùm illum quoque miraremur explicitum, iterum flammas aperuit, & undique coëuntis incendii redditus globis arſerat juvenis, ſi tardius perdidiſſet oculos. Facinus eſt exiſtimare, judices, non hoc quoque maximis contigiſſe conatibus, ut ſervaretur & mater. Minus tamen in utroque fecerat niſi perdidiſſet oculos. Viderint qui filium in eo magis parente mirantur, in cujus ſalutem faciem vultuſque conſumpſit. Patri præſtitit cæcitatem qui amiſit oculos, dum repetit quam reliquerat matrem. Non expectatis, certum habeo, judices, ut excuſem quòd pater induxit cæco novercam. Factum eſt eo tempore, quo conſtabat patrem filio ſenem ſolvendo non eſſe. Contenderim quinimmo juvenis fuiſſe conſilium, ut pater cui matrimonium filiúmque abſtulerat incendium, ſenectutis alia ſolaretur uxore: & ut domus quæ cæcum tantùm habebat, & ſenem, acciperet ex conjugio miniſteria cuſtodiæ. Facinus eſt, judices, quòd bonos privignos novercæ facilius decipiunt, nec levius oderunt. Quàm multis inſidiis, quàm multis artibus

pater

paret cæcitas innocentis! Mulier cui spem invadendæ hæreditatis præstabat debilitas privigni, senectus mariti, intellexit hoc solum deesse sceleris occasioni, ut prius infamaretur parricidii cæcus. Viso igitur hoc, quod sibi juvenis non videbatur esse privignus, venenum quod in miseri sinu abdiderat, deprehensum, nunciavit patri, tanquam parricidium pararetur. Et quia mendacium poterat facilè nudari, si quem conscium nominasset, totam delationem sic ordinavit, ut sibi crederetur promissam dimidiam partem bonorum, si venenum seni voluisset ipsa porrigere. Videtis, judices, qua præparatione noverca ad testamentum patris accesserit. Mulierem quam credit maritus noluisse partem bonorum accipere pro scelere, necesse est sic remuneret, ut faciat hæredem. O quantò aliter probaretur parricidium quod jam potest deprehendi! Mulier quæ se dicebat in conscientiam sceleris admissam, non hoc primum exigit à patre, ut quæreret quis parasset cæco venenum, quis dedisset: unde maximum sciebat posse fieri quæstionis errorem, instituit ut innocentissimus juvenis interrogaretur repentè, subitò infamatura velut deprehensi trepidationem, seu tacuisset cæcus, seu negasset. Adductus ad filium senex dixit juveni quicquid audierat. Nunquam, judices, tam simplicis innocentiæ fuit facinus negare. Non esset ausus juvenis coram ea muliere mentiri, quæ prodidit, & scivit ubi esset venenum. Ut verò sensit infelix instantem novercam, postulantémque ut sinus juvenis exquireretur, tunc verò attonitus, hærens & tota malorum suorum cogitatione confusus, intellexit hoc argumentum ejus esse quæ parasset ut posset deprehendi. Igitur propere, festinanter omnia membra pertractans, & mersis in sinum manibus, dum cuncta suspitionibus, dum tactu juvenis explorat, venenum primus invenit. Laudo, judices, innocentiam silentii, laudo fiduciam, quod interrogatus cui parasset, non putavit sibi defendendum venenum. Rem quinimmo fecit ejus qui sciret patrem non crediturum, & (quæ maxima est innocentiæ contumacia) persuasionem senis nulla voluit excusatione corrumpere. Non fuit illud trepidatio, non tacita confessio. Quisquis habet venenum, habet & quod respondeat deprehensus. Fecit post hæc senex rem hominis quem non moviſſet quicquid invenerit. Non torſit miniſteria cæci, & de ſcelere in quo ſolus nocens eſſe parricida non poterat, non explicuit ordinem quæſtionis, ſed quod plus eſt quàm abſolvere, remiſit iuveni defenſionem. Vtrùm deinde intellectis deterrimæ mulieris inſidiis, filium paulliſper voluerit exhæredatione protegere, & diligentius de patrimonio ſuo deliberaturus, interim captaverit, ut videretur mulieris cupiditati iam non obſtare privignus; an facillimum fuerit ut exhæredationem quoque impetraret noverca cæci ab homine cui tam perſuaſerat, cogitationib. veſtris relinquo. Hoc tantum dixiſſe contentus ſum. Teſtamentum continuò mutavit. Et ne quis miretur hanc feſtinationem, ſtatim ſubſecutum eſt ut periret. An interfuerit, iudices, iuvenis huius, ut viveret pater, qui iam alio moriebatur hærede, vos æſtimabitis. Certè non interfuit ut occideretur. Facinus, iudices, quod illa nocte in cubiculo novercæ, quod in lectulo factum eſt, domus tota perſenſit. Nemo non ſibi viſus eſt iuxta fuiſſe. Excitari ſola noverca non potuit illo in loco unde venerat fragor. Concurrit familia quò ſollicitos atque trepidantes ducebat ſtrepitus, quem ſequebantur. Invenerunt ſenem occiſum, novercam iuxta cadaver ſic iacentem, ne ſtatim poſſent interrogare quis occidiſſet. Nunciatum eſt deinde facinus & cæco. Inventus eſt (quod innocentiæ ſufficit) non à ſcelere rediens, ſtans in limine cubiculi ſui animo quo diſcurrebant videntes. Vt deinde ferrum iuvenis inquireretur, exegit eadem utique quæ poſtulaverat de veneno. Quòd in lectulo gladius cruentatus inventus eſt, non deprecor, iudices, quin contra cæcitatem non minùs argumentum putetis, quam quòd inveniri potuit venenum in parricidii ſuſpicione. Gladius cruentatus noviſſima probatio debet eſſe, non ſola. Ignoſcite malorum periculorum metus, ignoſcite humana diſcrimina. Defenſionem iuvenis primùm lacrymis gemituque proſequimur. Perdidit infelix iuvenis patrem, perdidit & cæcitas illum ſenem, cuius oſcula, cuius amplexum imponebat vulneribus oculorum, cui præſtabat cæcus ut viveret. Miſera ignorantia, miſera debilitas, quòd te noverca non ſic potius decipere maluit, ut biberes venenum. Facinus eſt, iudices, comparationem fieri, ut incredibile ſit parricidium. Idem vos putatis efficere noctium merita, & affectus oſculis blanditiiſque quæſitos, quod natalium pignorúmque reverentias? Nullas ego facilius perire crediderim quàm corporum charitates. Et licet matrimoniis paulatim reverentia gravitatis accedat, poſſunt tamen diſtrahi facilitate qua coëunt. Uxor eſt, quam jungit, quam diducit utilitas, cujus hæc ſola reverentia eſt, quòd videtur inventa cauſſa liberorum. Aſpicimus matrimoniorum ſingula momenta rixantia: mutant quotidie domos, & per amplexus lectuloſque diſcurrunt. Placet etiam poſt liberos alius maritus: & unde deprehendas omnium ſcelerum facilitatem, poſſunt non amare viventes. Quid ſi huic uxoriæ utilitati novercale nomen adjungas? Mulieri quæ poſt liberos inducitur, matrimonii non contingit tota reverentia. Quanto alios præſtat affectus diligere vitæ luciſq; autorem? Liberi ac parentis non alius mihi videtur affectus, quã quo rerum natura, quo mundus ipſe conſtrictus eſt. Quiſquámne mortalium confodiet illud ſacrum venerandúmque corpus, quod poteſt ex ignibus rapi? pro quo bene conſumuntur oculi? Non invenio, judices, quẽadmodum poſſit eſſe contra liberos ſalva reverentia. Non eſt difficile ut maritum uxor occidat, ſi non eſt difficilius ut filius patrem. Non eſt, judices, quòd putetis inter mulierem & virum de ſcelere quæri: neque eſt quòd ſe noverca ſexus occaſione tueatur. Major eſt cæcitatis infirmitas. Sunt & fœminis ad ſcelera vires, cum habent cauſſas virorum. Quinimo ſi interroges, facilius hæc pectora metus, odium, ira corrumpunt: & quoniam non habent roboris tantum, unde vitia mentium vincant; plerique facinus infirmitate fecerunt. Sanè tamen illis ſceleribus ſufficere non poſſint, quæ diſcurſum, quæ exigunt laborem, quòd verò tam muliebre poſſis invenire facinus, quàm occidere hominem juxta te jacentem? aggredi ſenem qui ſe tuis crediderit amplexibus? cujus ſomnos ipſa diſponas? ipſa cuſtodias? Omnis alius percuſſor deprehendi poteſt antequam feriat, uxor non ſentitur niſi dum occidit. Non eſt, judices, incredibile ut occiderit mulier hominem, quem dicitur potuiſſe cæcus occidere. Facinus eſt, judices, ſi cæcos habere non credimus niſi neceſſitatis innocentiam. Prima eſt infirmitas cæcitatis, ut nolis. Fallitur quiſquis hanc calamitatem non animorum putat eſſe, ſed corporum. Totius hominis debilitas eſt oculos perdidiſſe. Et ſi diligenter actus intuearis humanos, miniſteria luminum ſumus. Cæcus non iraſcitur, non odit, non concupiſcit. Et cùm corpora noſtra vigorẽ de luminibus accipiant; pereunt cum ſuis vitia cauſſis. En ad quod erumpant manus, quæ proxima quæq; tandiu quærunt, manus, quæ ſua quoq; miniſteria non explicant? audebit quicquam corpus illud quod ad ſingulos ſibi videtur decidere motus? cui quicquid ante ſe eſt, donec exploretur, abruptum eſt? Facinus admittet, in quo ipſe nihil facturus eſt? Facinus quòd totum credat alii? Quid ſi cæcitas ſit quam fecerint ignes? Nemo in incendio ſolos ex homine perdit oculos. Tunc facies ſentit incendium, cùm ambuſti defecere greſſus, cùm opponi non poſſunt pro oculis manus, & ad lumina noſtra flammas omnium membrorum vulnerib. admittimus. Cæcum vel hoc faciet innocentem, quòd licet viribus, licet ſufficiat audacia, non habet perſuaſionẽ hominis quæ poſſit imponere. Nefas eſt, judices, hunc juvenem reliquarum debilitatum ratione defendi. Quàm incredibile eſt ut occiderit patrem, qui pati nõ potuit ut perderet? Rogo quid opus eſt gladio, quid veneno parricidæ? quantulum fuit potius ſervare matrem? Rapiatur ex parentib. illa infirmior, illa peritura. Parricidiũ ſic facere potuiſti, ut optimus filius videreris. Quantũ deinde putatis impatientiſſimis affectib. acceſſiſſet poſt cæcitatem? charior eſt pater cùm in locum ſucceſſit oculorum, & tunc eſt infinita pietas, cùm in illa debeas amare quod feceris. Quid dicitis judices? Transferet in facinus hunc cæcitatis ſuæ juvenis favorem, ad quem quotidie laudatura civitas coit, cui aſſident omnes liberi, omnes parentes? faciet ſe pietatis pariter & ſceleris exemplum? Facilius eſt ut occidas patrem à quo ipſe ſis ſervatus. Nullius unquã, judices, parricidii magis debuiſti excutere cauſas. Cupiditas, inquit, juvenem egit in facinus. Hoc ſi credibile, ſi verum eſt, debet videri, mulier hæres maritũ, an patrem cæcus exhæredatus occiderit. Habeant ſanè, judices, hanc nefariæ cupiditatis feſtinationem, quos vitiorum ardor, quos quotidie luxuria præcipitat. Quò cæco hæreditatẽ vel innocentem? Oculi ſunt, oculi per quos paupertatem ferre non poſſumus, oculi tota noſtra luxuria. Hi nos in omnia quotidie vitia præcipitant, mirantur, adamant, concupiſcunt. Facilius impleas animi ſatietatem. Quò per fidem divitias juveni, apud quem omnium rerum diverſitas periit? Circundes licet hanc debilitatẽ fulgore divitiis; cæco tamen tunc magis cuncta deſunt, cùm contigerunt; nec invenias debilitatem cui magis cum paupertate conveniat.

veniat. Homo in honore parentum excæcatus, patrimonio ſub patre melius utetur. Et quod per fidem parricidii genus juvenis elegit? Venenum, inquit, paravit. Cur per fidem, ſi ſufficit, ferro facinus aggreditur, cui adhibere conſcium, cui præſtare debeat miniſtrum, cùm majus habere poſſit in gladio parricida ſecretum? An poſtea juveni ſuccurrit quid poſſent facere manus, & ſe circa venenum deprehenſa debilitas collegit in vires? Nemo, judices, nemo neſcit quemadmodum poſſit occidere. Intellexit, judices, noverca quam incredibile eſſet ut videretur cæcus paraſſe venenum. Igitur adjecit tentatam ſe ut illud ipſa porrigeret. Date per fidem, judices, operam, invenire verba, ſecretò privignus & Noverca de parricidio loquuntur. Ita ſe non putat uterque tentari? Quid cogitatis, quid dicitis, judices? Nullúmne in tota domo quod corrumperet aliud parricida pectus invenit? Difficilius hoc credas novercæ, ſi te nullo alio putes impetraturum. Non ergo juvenis credit hoc omnes loqui cum patre? omnium blanditiarum primum eſſe ſermonem? Novercam timeas negantem. Non habet fidem ei credere parricidium, quem ſcias proditurum niſi impetraveris. Per fidem, judices, diligenter attendite criminis diverſitatem. Tentatam ſe in parricidii conſcientia mulier affirmat. Qui verò dubitet, nunquam hoc privilegium fuiſſe facturum, ſi habere conſcium potuiſſet alium? Atqui venenum jam paravit, emit. Et cum hoc ipſum facere non potuerit cæcus, quis eſt iſte, cui parricidii tantum inſtrumenta creduntur? Cur non idem porrigit ſeni? vel ſi non poteſt decipi maritus, niſi manibus uxoris, cur antè parricidium ſtruitur, quam ſciat an noverca promittat? Nã quod vult videri promiſſam ſibi partem bonorum, non eſt argumentum, niſi & ipſum probetur. Mulier quæ ſolicitatur ad facinus, quemadmodum ſibi conſulit, ne illam parricida decipiat? Et probationes proſpicere debuit, ſeu factura quod rogabatur, ſeu proditura. Adde quòd neque odit novercam cæcus: cui parricidium credit, neq; hæreditate corrumpitur, cujus contentus eſt parte dimidia. Nemo, judices, parricidium faciet, quò alius utatur. Exigo igitur ut iſtud parricidiũ cæci, tu ſocia, tu conſcia manifeſtius probes. Quid opus eſt, ut jam venenum juvenis habeat? potius ſermonib. veſtris interpone teſtes, fac corã ſervis loquatur, fac interſint amici, fac audiat pater. Facillimum eſt cæci decipere ſecretum.

Utere mulier, homine qui ſe commiſit oculis tuis. Utere verbis quæ regis manibus, quæ moves: Volo venenum ipſe proferat, ipſe porrigat: volo te rurſus in facinus hortetur, volo plura promittat. Parricidium cæci deprehendi poteſt, dum tibi fatetur. Sed inquit, inventus eſt tenens venenum. Exiguum argumentum, noverca, de magna facilitate feciſti. Non accuſas cæcum, ſed oſtendis. Homo expoſitus ad omnem occaſionem, ad omne ludibrium, quem tactus, quem proxima quæque decipiunt, quid refert quid in ſinu habeat? ille quem deprehendere poſſis, qualem relinquas? A quo modò noverca digreſſa eſt, cujus ordinavit veſtes, retigit ſinus, membra compoſuit, venenum poteſt habere ſic ut neſciat, poteſt ſic, ut aliud putet. Si mehercule volueris, tenebit palàm: ſi juſſeris, accipiet coram ſervulis, coram amicis, & ſi venenum non dices, hauriet, bibet. Nullo magis, judices, argumento poteſt innocentia cæcitatis intelligi, quam quod videtur juvenis deprehenſus. Si parricida eſt, & exquiritur, hanc ſaltem ſibi præſtabit diſſimulationem, ne teneat venenum. Neminem, judices, credo mirari, quòd juvenis interrogatus cui paraſſet, verba non habuit. Non fuit illud patris indignatio, non fuit dolor, venenum juvenis expavit. Auferunt nobis vocem, quæ fieri poſſe non credimus, & ſilentium eſt admonitio ſubita miſerorum. Neſcit tacere deprehenſorum ſcelerum trepidatio; & ſtatim reſpondet illa cum ſuo ſibi ſcelere parata defenſio. Tacere facilius eſt deceptis, quàm deprehenſis. Quid per fidem facere vultis juvenem, quem de parricidio conſulit pater ille ſervatus? Miror hercule non dixiſſe, Volui, ſum veneficus, ſum parricida, & invidiam putarem, ſi confeſſus eſſet. Bene quidem quòd neſcit juvenis quemadmodum parricidium neget, neque habet illa deprehenſorum multa verba. Venenum quod tenet ſecus [illegible] eſt, ſi illud excuſet. Sed inquit, exhæredatus eſt à patre. Poteram, judices, ſecretum hoc ſenis, profundúmque vocare conſilium, contra juvenem tamen eſſe non debet, etiam ut parricidio crediderit novercæ. Notum hoc, judices, ac vulgare facinus eſt, quod plerumque contra liberos amantur uxores, & ſequentium matrimoniorum non aliunde quàm de damno pietatis affectus eſt. Genus infirmiſſimæ ſervitutis eſt ſenex maritus, & uxoriæ charitatis ardorem flagrantius frigidis concipimus affectibus. Quid quòd neceſſe eſt impatientius

tientius amet maritus uxorem, qui ſibi videtur filium jam perdidiſſe? Faciliſſimum eſt de cæco parricidium credere, cùm hucuſque erraveris, ut inquireres. Volo ſcire, judices, quid fecerit homo ſenex qui parricidam filium ſciat. Non culeum parat, non illud porrigit venenum, non ſaltem abdicatione dimittit: teſtamentum tantummodo mutat, & parricida ſola paupertate punitur. Rogo, quis præcipiat? urget? adeóne non poteſt fieri idem poſtero die? gravius hoc faciet pater, ſi non præſtiterit uxori. Quid quod hoc ipſum tam placidè, tam quietè facit, quaſi captet imponere? Quid dicitis miſerorum parentum affectus? Exhæredaturus filium pater, non advocat propinquos, contrahit amicos; nullis lachrymis tabulæ, nulla vociferatione complentur? Neſcis ſenex, quanta tibi opus ſit ratione tabularum: exhæredas miſerabilem parricidam. Non eſt, judices, quòd putetis ideo nullum adjectum ad exhæredationem juvenis elogium, quia de ſcelere conſtaret. Nemo unquam ideo non objecit filio parricidium, quia crederetur. Per fidem, judices, duorum inter quos de ſcelere quæritur, æſtimemus mutato teſtamento proximam noctem. Juvenis, ſeu innocens, ſeu parricida eſt, adhuc in ſuo ſilentio ſtupet: nec facilè dixerim, unde major trepidatio, ſi alienum tenuit, an ſuum venenum. Noverca rem inter manus habet anxiam, trepidam. Nihil eſt difficilius quàm differre gaudium, quod ſcias te non mereri: & filio ſe eſſe prælatam, non eſt longa perſuaſio. Expectat nunc ut juvenis agat cauſſam poſtero die, ut credulum ſenem propinqui, ut civitas univerſa caſtiget, & ſe novercæ ſenſit unius tantum noctis hæredem. Non creditur teſtamento hominis, qui eadem nocte qua filium exhæredavit, occiditur. Tractemus nunc judices, ipſius ſceleris comparationem. Cæcus ignorat ubi taceat ſenex, an jam quieſcat. Et quàm difficile eſt ut credat illum, qui modò de parricidio ſuſpicatus eſt dormire patrem? Tu ſentis quando ſenem vicerit laſſitudo curarum. Cæco quis renunciat quòd diei noctiſve ſecretum? Scis pariter an una quieſcentium fores vallaverit cura ſervorum. Tu facere potes occaſionem, uxor & domina. Cæco fortaſſis ad aliud limen errandum eſt: tibi hoc ſolum reſtat, ut ferias. Cæcus neceſſe eſt quietem patris ipſa corporum electione confundat: tu jugulum tu potes pertra-

ctare

ſtare pectus, dum amplecteris. Nobis iterum caſus redit, rurſus incerta tentanda ſunt; tibi reſtat ut ſtatim membra componas, ut quieſcas. Non ſufficiunt facinus facturo ſole cogitationes, & vix tam multa pariter ſciretis oculi: Per fidem, judices, ab utro credibilius eſt occiſum ſenem? à noverca, quæ proſpexit ut alius poſſet eſſe ſuſpectus: an à juvene, cujus invidia periturus erat, etiam ut illum alius occidat? Intuemini per fidem, judices, procedentem parricidam. Quos non iſta veſtigia frangant rumpantque ſomnos, Veſtigia plura ſemper errantium, quæ non valent ſuſpenſis prætentatiſque greſſibus liberare corpus, & quia diu ſunt incerta, nutantia, neceſſe eſt gravius premant ſolum cui crediderint. Quanto ex hoc turbæ plus accipiat neceſſe eſt illa nocturni ſilentii quies, quod ambulantis cæci nec manus ceſſant, præmittuntur, explorant, & adeſſe ſe nunciant? Illa per quæ complexus veniunt non ſunt in poteſtate cæci, quibus toto fateatur ſtrepitu. Quicquid occurrit nequaquam poteſt evitare cæcitas niſi offenſa. Ut ambulare, ut ingredi nocte poſſimus, dies facit. Quàm multa deinde ſuperſunt, poſtquam ad patrem perventum eſt? Exploretur neceſſe eſt pariter jacentium prima diverſitas, vultus, ora tractentur, detrahentur velamenta corporibus, quæratur vulneri locus. Ita ex duobus neutrum excitat? Gravior ſemper dexteræ tractatus errantis. Paulatim deinde admovendus eſt pectori mucro, & ne qua confundatur ignorantia nimium liber ictus, præcedat oportet gladium manus. Unde tantum virium cæco, ut in uno ſtatim ictu mors tota peragatur? Incertum vulnus ſit neceſſe eſt, cujus impetum non regitis oculi: nec poſſis cuſtodire deſtinatum ferro locum, dum ad colligendum vulneris pondus, dextra redire permittitur. Utrum deinde juvenis poſt vulnus unum continuò fugit? Et quemadmodum ſciat an facinus expleverit? an potius expectat ut de parricidio cadaveri credat? Ecce iterum per eadem incerta redeundum eſt, omnia rurſus periculoſè tentanda venienti. Fidem veſtram, judices, ut nobis proſit argumentum criminis noſtri, cæcus ſi nec venire, nec reverti ſine ſtrepitu poteſt, neque ſic occidere potuit, ut deciperet novercam. Te, te hoc loco mulier interrogo quæ tam gravis quies, ut te mors tam vicina non excitet? Parvulis noctium turbamur offenſis. Excitant nos exigui plerunque motus, vox incerta, longinqua, & aliquando ipſum ſilentium. Illorum ſanè iuxta te ſuprema non ſentias, quos ſenectus languoréſque diſſolvunt? Hominis qui ferro occiditur, tumultuatur exitus, & ſimilis eſt repugnanti. Quid quòd neceſſe eſt, nulla mors inquietior ſit, quàm quæ ſtatim tota eſt? Nam quòd dormiens occiſus eſt, non eſt quòd ſic æſtimetis, tanquam per illam quietem tranſierit in mortem, ſit aliquid neceſſe eſt inter ſoporem mortémque medium, nec poteſt iungi tanta diverſitas, cùm ſit ſomnus ipſe pars vitæ. Non multum intereſt, quietem noſtram ratio vitæ rumpat, an mortis. Hominem qui dormiens occiditur, ipſa mors excitat. Sanè non habuerit ſupremam vocem, habet utique palpitationes, habet motus, & quicquid totus lectulus ſciat. Et quando mulier ſeni tuo blandius implicita iacuiſti? Siccine dormis, quæ modò turbaſti totam domum? cuius privignus parricida, miſer eſt maritus? Ecce vitalibus ruptis in amplexus tuos effunditur cruor, & fugiens per vulnus anima agit ante ſe anhelitus, agit crebra ſuſpiria. En iterum largus ille ſanguis circa tuos duratur artus, ſtringeris deficientium rigore membrorum: non moveris, non expaveſcis, ſed dormis per tot diverſitates? Non relinquitur quid aliud ſimulare poſſit mulier, cui neceſſe eſt iuxta eum inveniri quem occidit. Non eſt, iudices, quòd incredibile putetis, ut quis perferat dormientis ſimulationem: nihil eſt quod facilius humana calliditas poſcit imitari. Sic quidam cadaverum expreſſere pallorem, & contra verbera & experimenta telorum, mortium pertulere patientiam. Quanto facilius eſt ſimulare rem, cuius imitationi ſufficit, clauſiſſe lumina, laxaſſe membra, dediſſe ſuſpiriis modum, & anhelitus negligenter egiſſe? Inter dormientem ſimulantémque non eſt niſi conſcientia. [illegible] quod ad tot veſtigia, tot manus, tot proclamationes in eodem tenore duravit, nolite mirari: facilius excites dormientem. Et hæc eſt omnium natura rerum, ne quid diutius perferas, quam quod imitaris. Simulare ſomnum habet & hanc facilitatem, quòd videtur ſimilis excitato, qui deprehenſus eſt. Quid hoc eſſe vis mulier, quòd te non excitat res qua domus tota turbatur? Illam ſervilis negligentiæ quietem, illos ſine curis, ſine affectibus ſomnos, illos qui non ſtatim primo timore proſiliunt, fragor noctis agitavit. Quantus deinde fremitus diſcurrentium tota domo? Prima ſunt evigilantium præſidia clamores, nec poteſt quieta res eſſe noctis auxilium. Minore ſtrepitu commota es cum excitareris. Ecce cubiculi veſtri fores trepidæ feſtinationis effringuntur impulſu, en lumen ſuper lectulum ingerunt multæ manus, & ad proſtratorum corporum ſimilitudinem cubiculum gemitu, vociferatione completur. Tu iaces, & in cadaveris ſimilitudinem uſque reſoluta es. Hoc tu quietem putas eſſe? Patientia eſt. Veſtræ, iudices, æſtimandum relinquo prudentiæ, ſtrepitum quem in cubiculo ſenis fuiſſe confeſſi ſunt, qui illò potiſſimum concurrerunt, utrum putetis factum colluctatione morientis, an à peracta cæde referentis gladium mulieris fuiſſe diſcurſum? An hoc quoque inter artes novercæ, ut omnibus ſceleris ſui partibus ſenſim quietéque diſpoſitis, ipſa ad excitandam familiam fecerit ſtrepitum, cui hoc ſolum ſupererat, ut ſic inveniretur? Fragor quo familia excitata eſt, ſi redeuntis cæci fuit, deprehenſus iuvenis eſſet antequam gladium referret. Vt ſciatis, iudices, neminem fuiſſe in domo, quem non fragor ille confuderit: cæcus quoque inventus in limine eſt, ſicut ſolet ultro citróque commeare. Iuvenis ſi inter ſuum patríſque cubiculum facilè diſcurrit, quid adhuc in limine facit? Evaſit, effugit, gladium iam repoſuit. Et quanto facilius eſt cæco ſimulare ſomnos, vultum quietis imitari? Quod per fidem maius ſubitæ confuſionis argumentum eſt, quàm quòd cæcus exiluit, & ſtetit? Gravius neceſſe eſt expaveſcant, quibus de ſolitudine ſua non renunciant oculi: & quorum concluſus animus non exit in viſus, non habet unde timori ſuo par ſit. Deprehenſus eſt iuvenis ubi illum deſtituerat impetus timoris. [illegible] negligere cæcitas in cubiculo ſuo ducem, in quo [illegible] cunctáſque noctes agit iter, quod iam multis [illegible] edidicit erroribus. Extra limen cæcitas [illegible], inde tenebræ. Nihil eſt innocentius cæco, qui [illegible] in ſcelere deprehenſus eſt, nec in diſſimulatione. Proclamat hoc loco iuvenis: Vt primum, inquit, mi pater, fragor hoc domus, & velut cui conſudere gemitus, iterum tanquam rapturus exilui. Tunc primùm miſer ſenſi facinus cæcitatis: ſteti, donec mihi renunciaretis occiſum, & in illa diſſentientium trepidatione tenui miſer otium timoris. O ſi lumen aliquod paulisper accommodaſſet oculos ut primum in cubiculum intraſſem patris, inveniſſem fortaſſis adhuc aliqua verba morientis, loqui & interrogare potuiſſem. Tarda & trepida ſunt officia ſervorum. Ego te deprehendiſſem noverca vigilantem. Sed, inquit, gladius cæci cruentatus inventus eſt. Non eſt, judices, cæcitatis audacia, de parricidio referre gladium: & homo cujus paulò antè exquiſiti ſunt ſinus, non referret in cubiculum ſuum ferrum, quod non tegere poſſet, non abſcondere, & tamen cruentatum ſciat. Quis hanc, judices, impudentiam ferat? Negat cæco ſurripi potuiſſe gladium mulier quæ ſe quietè defendit. Et quanto facilius eſt ſomnos excipere miſerorum? Gravior eſt quies, quibus ex laſſitudine calamitatum venit. Cæco verò facile eſt, etiam vigilanti ſurripere gladium. Quemadmodum autem paratur argumentum? Quædam facere non poteſt negligentia, & facilius eſt ut cæcitatem imitentur oculi gladium cruentatum reponentes. Has tantùm cauſſas habet qui occidit alieno. Sentio, judices, iamdudum indignari miſerrimum juvenem, quòd argumentis, quòd probatione defenditur reddenda ſunt maximo virorum patrocinia tam piæ cæcitatis, & agenda reliqua pars cauſſæ admiratione. Intueri mihi, judices, videor expeditionis illius incredibilem novámque faciem. Vadit rapto patre juvenis per ardentes creſcentéſque flammas. Dicturum me putatis, ut evadat, ut fugiat? Properat miſer, ut revertatur. En membra contactu ſtringuntur ignium: Pater tamen toto cooperitur amplexu, & ardentibus tunc quoque penè liminibus, texerunt manus alterius oculos. Hoc me nunc putatis ſtupere, mirari, quòd huic juvenis oneri per medios ignium globos & ruentia tecta ſuffecit? illud eſt cui vix habere poſſit mortalitas fidem. Viſus eſt ſibi feciſſe rem facilem. Quanta dii deæque pietatis audacia eſt, ire rurſus in flammas, illò ubi patrem pene perdideris? Jam non erat illud penetrale, jam non erat domus, ubique tamen juveni videbatur ardere mater. Jam miſer undique flagrantibus membris, cùm diſcurrentem eluaſſet ignis (quod ſolum ſupererat virium genus) matrem quærebat oculis. Non fuit illud primum ignium, perire lumina candentia, non protexerunt flagrantem ſua membra faciem, & oculi quærentibus matrem manibus arſerunt. Rurſus infelix totum tactu perluſtrat incendium, & unde maximus eſt collabentium culminum fragor, illò debilitas tanquam inventura revocatur, Solus omnium ſervatus eſt beneficio cæcitatis. Protrahatur, judices, ſi videtur, in medium reus, plurimum probationibus adjicere debent truces vultus, terribilis minaxque facies. Hic eſt, judices, qui dicitur tota nocte diſcurriſſe. Hic ille circumſpectus, hic ille felix parricida. Receſſerunt cuncta debilitatis officia, & hominis qui circum genua veſtra ducendus eſt, non eſt qui dirigat greſſus, non ſeruuli ſuperſunt, non penates. Reſpondete per fidem, reſpondete mortales, utrum hic patrem occidit, an perdidit? Quid agis infeliciſſime juvenis? Rogandum eſt neque habes totas preces, perit ille veſter ambitus, veſtra miſeratio: ſed nefas eſt ut reatus iſte ſentiat debilitatis adverſa. Nos agedum juvenis duc, immò noſtris humeris, noſtris manibus innitere: nos tibi preces, nos accommodamus oculos. Quid adverſaris infelix? Quid repugnas? Scimus, te non rogare pro vita, ſed dura miſer, dura ſaltem vive dum vincas. decet te hic quoque virtutum tuarum cumulus, decet ut digneris moriturus abſolvi.

MILES MARIANUS.

DECLAM. III.

ARGUMENTUM.

Bello Cimbrico miles Marianus tribunum ſtuprum ſibi inferre conantem, propinquum Marii occidit. Reus eſt cædis apud imperatorem.

Pro milite contra tribunum.

SATIS dedecoris atque flagitii caſtra ceperunt, cùm hæc furenti tribuno mens ſubjecta eſt, ut in medio belli Cimbrici ſtrepitu, ante ſigna (tuis honor ſit habitus ſanctiſſimis auribus) juberet proſtare gladio cinctum, & vim turpiſſimā ac nefariam tentaret inferre (ne quid aliud dicam) fortiori. Habet æternam labes illa memoriam, & in exemplum, in quod facillimè vitia proficiunt, nova culpa pernotuit. Et licet impunita ſit reo virtus ſua tamen in hoc ruentis in deteriora ſeculi curſu, affirmo; plures erunt qui tribunum imitentur, quàm qui militem. Et ſi nihil minus convenire videtur partibus advocati, ſumme imperator, quàm reo capite periclitanti ſubſidium miſerationis auferre: memor tamen pro quo, & apud quem loquar, audacter, atque ut aſpero, tutò profiteor, militem tum quicquid afferat caſus hodie, ſub ipſo fortunæ minantis ictu ſtare ſecurum. Aut enim abſolves tanquam innocentem, aut punies tanquam virum. Fas eſt vita periclitari, qui natum ſe meminit lege pereundi. Neque in militiam graviſſimo aſperrimóque bello ita venit, ut neſciret ſibi mortem in procinctu habendam; neque eſt tam imbellis, ut non forti pectore adverſa, dum non inhoneſta tolleret. Affirmo tibi C. Mari, non ſic nuper repugnaſſet, ſi illum tribunus voluiſſet occidere. Neque ignoravit quæ manerent eum pericula, cum obſcœnos furioſi corruptoris amplexus gladio divelleret. Nec habeo ſanè quid in milite præſertim tuo laudem, ſi pudicus eſt tantum, quia expedit: nec ſi ſit vitæ cupidiſſimus, pœnitere eum facti ſui poteſt. De interfectore corruptoris fortaſſe dubites: illud utique ſcio, de impudico milite non deliberaſſes. Hunc verò C. Mari (defendatur enim tam fortiter miles tuus, quàm vindicatus eſt) nec ſi damnaveris, pœnitebit. Si fors ita tulerit, ibit ad pœnam pleno gradu tam paratus mori pro pudicitia, quàm occidere: laudémque perpetuam fortiſſimi pudoris ſecum feret. Omnis licet delatorum vis ingruat, nunquam tamen effici poterit, ut miles tuus magis doleat quòd accuſatus, quàm quòd appellatus eſt. Sed neque hoc Roma parens, nec ſigna militaria, aquilæque victrices, nec tua ſumme imperator, divina virtus ſinat, ut tua quoque ſententia quiſquam vir & Romanus & miles nimium pudicus ſit apud quem ante principia agendum eſt. Ecce cum maximè hoc agitur, ut inter Romanorum legionum manipulos ſcorta deligere: & ad ſtuprum trahere ſacramento rogatos poſthac liceat ex decreto tuo: nec pudet accuſatorem apud C. Marium (quod exemplum divinitus nobis datum videtur, quid in homine virtus poſſit) aſſidentibus legatis præfectiſque, & iſtis illi prodigio diſſimilis tribunis, toto armatorum judicio objicere militi quòd vir ſit: tantúmque non durum ac ruſticum, ſed parum meretriciis artibus queritur educatum. At ego, ſi qua eſt fides, pudicitiam in milite etiam laudare erubeſco. Fœminarum eſt iſta virtus. Aliter laudandus eſt vir fortis, idoneus bello, promptus ad pericula, præſtantis animi liberè dicam, dignior qui tribunus eſſet. Hoc enim propinquo Mari, non erubeſceres.

Patet

Pater huic emeritis bello ſtipendiis tum, cùm tota ſubnixum Numidia fregimus Iugurtham, exauctoratas armis manus agreſti labore ſubegit. Prædura priſcis moribus mater frigoribus ac ſolibus peruſta, & in pleriſque ruris operibus marito particeps, affirmo, quam nemo appellaſſet impunè. His ortus ipſe, procul ab omni contactu receſſerat, pueriles quoque annos reliquo ſemper opere durando, ſequi pecora primò, arcere gregibus feras, aliquid ſemper audere majus annis. Ludus fuit rotare ſaxa: vibrare jactu ſudes, ſaltus agitare venatu, mox vigentibus lacertis humum ſcindere, ſegnem futuris navalibus eruere ſylvam. Sic effectum eſt, ut (quemadmodum aliqui putant) poſſet citò militare. Interim ex ultimo littore oceani, & diremptâ frigoribus plaga, gens à rerum natura bene relegata, ſtolida viribus, indomita feritate, inſolens ſucceſſu, nec minus animorum immanitate, quàm corporum, belluis ſuis proxima, Italiam inundavit. Nec tamen tantum vi ſuâ quantum luxuria ſocordiáque noſtrorum ducum elata, dum nos in bello quoque vitia pacis ſequuntur, & delicati ſumus etiam miſeri, vaſtitatem agris, ſolitudinem juventuti, periculum imperio ac prope exitium attulit: apparuitque nunquam populo Rom. ad pulſandam perniciem magis viris opus fuiſſe. Itaque cùm appareret ſoluta militiæ diſciplina, & non minor nobis pugna cum moribus eſſet, quàm cum hoſtibus: ad unicum C. Mari cùm virtutis tuæ, tum ſanctitatis ſeveritatiſque præſidium confugimus. Et mehercule feſtinarunt parentes ad nomen liberos mittere, quamvis aſperrimo bello, velut occaſionem complecti, ut ſub te ponere rudimenta militiæ contingeret, cernere quotidiè divinæ virtutis exemplum, te hortatorem operum habere, te teſtem. Et cùm hæc communis totius exercitus eſſet felicitas, dux Marius, tamen (ô facinus indignum) plus reliquis conſecuti videbantur, quibus tribunus contigerat propinquus tuus. Quanta cura robora militum legeris imperator, ut hoſtibus propè humanas vires excedentibus opponeres parem delectum, vel ex eo manifeſtum eſt, quod cùm ſcires non ex cenſu eſſe virtutem; præterita facultatum contemplatione, vires tantum animóſque ſpectaſti. Quid prodeſt? en quanta delectui tuo fit invidia? diceris adverſus Cimbros puerum probaſſe. Sed neque te militaris annus fefellit: cujus certiſſima menſura eſt, poſſe fortiter facere. Neque illa libido fuit ſaltem vitiis uſitata; quæ ad obſcœnos Veneris impetus formæ cupidine incenditur, ſed quidam perditus contumeliæ amor ac ſumma flagitiorum voluptas, inquinare honeſta: hoc ipſum quòd primus ante ſigna procurrit, quòd veteranos tyro præcedit, quòd redit pulvere & cruore concretus, iſtud, iſtud quòd tam vir eſt. Vulgaria ſunt irritamenta cupiditatis, forma, ætas: ſingularis res eſt fortis concubinus. Illas cicatrices, illa vulnera, illa tot eximiæ decora militiæ, quid exequar ultra? Imperator, pudet me quòd intelligis. Tranſeo oblatam nolenti munerum vacationem, & blandiùs quàm militiæ diſciplina poſtulat, adulatum militi tribunum, imperatas aſperrimas expeditiones ut remitterentur, ſæpe ordinis, ſæpe affinitatis tuæ jactatam gratiam. Confitemur C. Mari, diutius vixit obſcœnus corruptor, dum iſta miles non intelligit. Non audeo dicere, imperator, concipe animo temporis illius habitum, reforma cogitationes tuas: in aliis forſitan cauſis permittatur indignitatem rei oratione exaggerare, de injuria noſtra latinè queri non poſſumus, parcendum verbis eſt. inhibenda magna ex parte veritas, prævaricandum mihi eſt, ſi pudorem habeo. Collatis cum hoſte graviſſimo comminus caſtris, cùm totum bellum quodam genere ad pedem veniſſet, & omnium mentes imminentis pugnæ cogitatio impleſſet, circumfremente undique barbarico ululatu, Romano militi pro vallo excubanti, meretriciam obſcœnæ libidinis patientiam aliquis imperat? Suum quiſque habeat fortaſſe judicium: mea ſententia non ſatis pudicus eſt miles, qui armatus tantum negat. Hoc expoſitionis loco imperator, malo accuſatoribus credas. Illi narrarunt rem viro & Romano milite tuo dignam; tantúmque non ardorem luminum, horrorem capillorum, fremitum indignationis ante oculos dicendo poſuerunt. Ad primum ſtatim obſcœnæ libidinis ſermonem, non aliter quàm in hoſtem claſſicum ceciniſſet, gladium illum quem à te pro pudicitia noſtrarum conjugum acceperat, per pectus infandi corruptoris exegit, & in latus ultra pedem. Si omnes milites tales habemus Mari, vicimus. Verebar equidem ne fugandi corruptoris cauſſa ferrum ſtrinxiſſet, & (quod accidere interim ſolet) dum alter receſſurum putat, alter percuſſurum non putat, tam honeſtum opus caſus feciſſet. Neque enim (ut opinor) hoc quoque exigendum fuit, ut cùm cæcus amentia corruptor per vulnera ipſa rueret ad prendendos amplexus, miles etiam gladium reduceret. Ego verò parum viriliter iſtum indignatum puto, ſi in tanto dolore tribunum potuit agnoſcere. Ipſe nihil excuſat. Percuſſi, inquit. Gratia Marti, ſigniſque. Occidi, hauſi noxium ultrice dextera ſanguinem, ſive licuit, ſive non licuit. Atque utinam plures mortes cepiſſet, ut impurum ſpiritum renaſcens pœna torqueret. Parum ſeverè militarem, redeuntibus ſupplicis diſciplinam continemus ſi tribuno poſt hoc factum bene ceſſit quod occiſus eſt. Reum ergo cædis non inficiatione defendam. Viro forti præſertim & innocenti nihil facere convenit quod negandum ſit. Non abnuo crimen: immò ſi accuſatores tacerent, ipſe narraſſem. Objicite igitur, ſed, ut delatores decet, totum. Verecundiſſimum enim Militem apud ſanctiſſimas imperatoris aures minus pudet confiteri quàm queri. Parúmne dedecoris ſubimus, quòd non de honoribus fortiſſimi viri quæritur? &, ut longiſſimè vota procedant, rem honeſtiſſimam militi feciſſe impunè erit? Damnetur etiam, & pudicitiam ſupplicio pendat. Convenite legiones, intendite animo ſancto contracta undique auxilia. Lex dicitur, caſtris, nec pauci ſunt qui hoc nolint licere, illud velint. Non mehercule poſſunt tenere: quo minus in cauſatorem dolor meus erumpat. Quid dicis? tu ſi tribunus eſſes, hoc feciſſes? Si miles eſſes hoc tuliſſes? Date præcepta, componite diſciplinam. Miles hac contumelia percuſſus eſt. indignis verò vocibus contaminatus, nihil amplius aget, quàm renuet? Et quis non illum inter proſtitutos habet, ſi commiſerit ut poſſit iterum appellari? Neget tamen, & ultionem injuriæ ſuæ differat. Ita puto, cùm illuſerit tribunus, queretur. Injicitur manus & ab aſſignata ſtatione miles abducitur, ut ſtuprum patiatur. Vos interrogo accuſatores, quid faciet? feret libidinoſas manus vulnera ſua tractantes; deponet arma, an reponet? Vir eſt enim, autorem habet, hoc primi ordines jubent. Æquum eſt tribuno militem parere: in diem ſperare etiam proceſſus poteſt, pro hoc merito accipiet fortaſſe vicem, ordines ducet, & ſub illo alii militabunt. Si hæc conditio cauſæ eſt, ſi defenſio ſui non permittitur, indicate, prædicite, ſi corruptorem non licet ferire, feret. non enim poteſt nuda manu repelli. Mementote, corruptor armatus eſt. Implicitus tamen infando nexu cogitare quid ſibi feciſſet, utrum id, ſi plura diſpiciat, immò, ſi videtur, quò iuſtius queri poſſit patiatur. Illud verò flagitium in conatu pereat. Nam ſi libido ad votum obſcœni corruptoris proceſſerit, duo occidendi erunt. Liberè itaque dixerim C. Mari, quam de fortiſſimo milite ſententiam feras, magis tua intereſt. Huius quidem gloriæ nihil plus adjici poteſt, quàm pro re tam honeſta moriatur: hunc mirabitur ſola virtutum incorrupta teſtis vetuſtas: hoc factum patres liberis vel poſt pœnam præcipient. Tu cogita quid te ſenſiſſe homines ſciant. Hoc exemplum in neutram partem poteſt taceri. Cogitare certum eſt id quenque cum iudicat, probare quid in re ſimili ipſe feciſſet. Omnibus enim ad virile robur per pueritiam iter eſt, & iam contra libidinem maturuiſſe non prodeſt. Recognoſce incrementa tua, & honeſtam tantæ magnitudini memoriam priſtinæ tenuitatis, ſine dubio te ad tot conſulatus, & actos aut deſtinatos triumphos divina virtus tua ſuſtulit. Memento tamen, & tu ſub tribuno militaſti, nec ad hoc faſtidium dignitatis tam brevi tibi venire contigiſſet, ſi ſerò cœpiſſes. Dicam nunc ego præcipuam ſemper curam Romanis moribus pudicitiæ fuiſſe? Referam Lucretiam, quæ condito in viſcera ſua ferro pœnam à ſe neceſſitatis exegit, &, ut quàmprimum pudicus animus à polluto corpore ſepararetur, ſe ipſa percuſſit, quia corruptorem non potuit occidere? Si nunc placet tibi miles, quid ego Virginium narrem, qui filiæ virginitatem, qua ſola poterat, morte defendit, raptúmque de proximo ferrum non recuſanti puellæ immerſit? Diviſit illi ſolum Appium, quem tamen populus Romanus ſeceſſione à patribus & propè civili bello perſequutus, in vincula duci coëgit: neque ulla res tum magis indignationem plebis commovit, quàm quod pudicitiam auferre tentaverat filiæ militis. Hæc ſunt honeſta, hæc narranda fœminarum exempla. Nam virorum quæ pudicitia eſt, niſi non corrumpere? Non ſit mihi forſitan querendum averſis auribus, ſeculi in tantum vitia regnare, ut obſcœnis cupiditatibus natura ceſſerit, ut pollutis in fœmineam uſque patientiam maribus, inciderit iam libido in ſexum ſuum. Finem tamen aliquem ſibi vitia ipſa exceperunt, ultimúmque ad hoc huius flagitii crimen fuit corrupiſſe

futurum

ſtiturum virum. Hoc verò cujus dementiæ eſt? In concubinatum juniores leguntur, & in muliebrem patientiam vocatur fortaſſe jam maritus: Ego verò gratulor militari diſciplinæ, gratulor opinioni caſtrorum, ſi hujus mentis tribunus in hunc primum incidit. Itáne tandem (juvat enim velut præſentis inſequi furorem) ſcorta tua ſtipendium merentur, & ſub ſignis exoletos trahis? Ideo meretrices ab exercitu ſummoventur, intrare caſtra fœminis non licet? Ita puto, non opus eſt milite, hoc eſt pluſquam virum, jamjamque in acie ſtatutum, cui pro virili portione ſalutem ſuam patria committit, appellas. Fortaſſe claſſico ſonante ideo ſtationes circuis, ideo vigilias ambis. En quem tribunum faceres, cum prætextati militabunt? Non hic prorſus eſt furor, non manifeſta dementia eſt? Vides munitum gladio latus, loricam ferro aſperam, clauſam galea faciem, & ad terrorem belli criſtas minantes, inſcriptum in ſcuto C. Marii nomen, totum denique virum Martio habitu horrentem. Hic tibi cultus proſtituti videtur? Appellabis de ſtupro? vim afferes? Quid deinde expectas? ut ille tribunum putet, cùm tu illum non putes militem? Vacat enim vitiis noſtris, & ad omne votum fluente fortuna laſcivit otium: aut in eo ſaltem ſtatu reſpubl. eſt, ut ad reſtituendam eam ſatis ſit milites impudicos non eſſe. Non de probando tibi imperio res eſt, nec tranſmarinas (ut nuper) provincias petimus: de Italiæ poſſeſſione certatur, pro aris fociſque conſtitimus: an hæc omnia igni ferróque vaſtentur, an nobis caput barbarus hoſtis excidat, an Cimbricè loquendum ſit. Vita omnium noſtrûm & ſalus (pati namque aliud ne ſub hoſte quidem viri timemus) in ultimum diſcrimen adducitur. Influxit Italiæ inaudita multitudo, quam ne ea quidem potuit ſuſtinere terra, quæ genuit: inuſitata corporum magnitudo, mores etiam Germanis feri. Strage noſtrorum campi latent. Jam fugatorum Carbonis atque Syllani ſub comparatione felix militia eſt. Jacet poſt amiſſum Scaurus exercitum. Servilii Manliiſque bina cum tot legionibus caſtra perdidimus. Gens majorem terrarum partem victoriis pervagata, tantum in Mario ſtetit. Libenter te imperator interrogo, in hoc rerum ſtatu tales milites habere malis, an tales tribunos? In tanto belli diſcurſu ne conceſſæ quidem Veneri dares veniam. Nam quo ad altiorem quiſque honorum gradum extenditur, magis in exemplum ſpectantibus patet. Cùm alii excubent armati, alii clauſtra portarum tueantur, alii vallum foſſaſque ſcutis innixi cingant cibum ipſum ſtantes capiant, tribunus inter ſcorta volutabitur: & has ſolas vigilias aget? ac ne ideo quidem brevem ſaltem frugalitatis perferet ſimulationem, ne hæc illum facere milites ſciant? Agè porrò ſi viveret tribus & hoc ad te factum imperator, deferremus, circunſtaret univerſus exercitus, ne hanc militis contumeliam, ſed militiæ putaret quid ageres? quid conſtitueres? Beneficium accepiſti Mari, beneficium: non habes neceſſe propinquum tuum occidere. Nam ſi verè æſtimemus, imperium pop. Rom. ad hanc diem militari diſciplina ſtetit. Non enim nobis aut multitudo major eſt, quàm cæteris gentibus aut vehementiota corpora, quàm vel his ecce Cimbris, aut majores opes quàm locupletiſſimis regnis, aut mortis contemptus facilior quàm pleriſque barbaris cauſſam vitæ non habentibus. Principes nos facit ſeveritas inſtitutorum, ordo militiæ, amor quidam laboris & quotidiana exercitatione aſſidua belli meditatio. Itaque plura penè moribus quàm viribus vicimus, cùm captivæ quoque ſanctè habebantur & contumelia etiam hoſti aberat. Quæ omnia longa ſuperbæ nobilitatis intermiſſa luxuria, tui nobis mores retulerunt. Dii profectò magnitudinem tuam curant imperator, ac dirigunt, qui tibi ſuper cæteras laudes obtulerunt tam honeſtæ ſententiæ occaſionem, quòd miles fortiter fecit, ſi abſolvis, tuum exemplum eſt. Niſi fortè hoc me perturbari putatis, quòd tribunus fuit. Ideo hercle turpior, ideo morte omni dignior. Hæc enim conditio ſuperiorum eſt, ut quicquid faciunt, præcipere videantur: & perniciosiſſimus eſt malæ rei maximus quiſque autor. Quis continebit militiam? Quis caſtrenſis diſciplinæ præcipiet ſeveritatem? quis te imperator majoribus curis diſtricto, delicta militum coërcebit? Tribuni corpus & peccatum corriget? Ad quem confugiam? cui querar? Sic fit ut neceſſe habeamus ipſi nos vindicare. Tribunus fuit, & hic miles fuit. Tribunus. Hoc dicis, cui parere caligatum lex jubet, qui non ſolum militibus, ſed centurionibus propoſitus, partem quandam imperatoriæ poteſtatis obtinet. Ita opinor, contra jura caſtrorum fecerat miles,

etiam

etiamſi tantùm negaſſet. Neſcit quod iſtius honoris faſtigium, quæ poteſtas ordinis tyro eſt. Agè ſi ad te C. Mari aliquis impudicum militem detuliſſet, ferres dicentem, tribunus me juſſit? Quòd ſi par in utraque parte delictum eſt, hoc tamen crimen militem ſaltem decet. Tribunus fuit. Videor mehercule imperator, oblitus mediocritatis meæ, cum vix unius defenſioni ſufficiam, quædam pro univerſo dicturus exercitu. Omnes has quæ circumſtetere legiones florem Italiæ, civium, ſociorumque robora, una voce proclamare apud tribunal exiſtima; Non ignominiæ tribuni parere poſſumus, nemo noſtrûm recuſat itinerum laborem, nec inviſum ſuper arma falcem, non æſtivi ſolis ardorem, nec ſub pellibus actam hyemem, ferienda ſit fatigato foſſa, pro vallo portiſque vigilandum, fortiter ancipites inibimus pugnas, vulnera laude penſabimus; mors erat ignominia potior. Quidquid in pugna patimur, virorum eſt. Imperet aſperas tribus expeditione, ſi quo vertice montis hoſtis pellendus eſt, ſi inter infeſtos armatis ſaltus ſpeculandum: ſæviat denique in terga verberibus, exigat ſervilem plagarum patientiam, leno etiam ſervis excipitur, fortaſſe hac lege captivos vendens. Si meretricia imperator neceſſitas, ſi adverſus obſcœnam vim corruptoris arma tantùm contumeliæ cauſſa habemus, potius caſtra capiantur, & vim tribuni interpellet Cimber. Nihil tale novere Germani; & ſanctius vivitur ad Oceanum. Quid futurum eſt imperator, ſi ad pudicitiam militum pertinet vinci? An ignoramus imperator quanta quondam populi Romani exarſerit ſeditio, cùm ex domo fœneratoris addictus lacero verberibus tergo proripuiſſet in publicum, & illas ſuppliciorum notas tuliſſe ſe quereretur, quod vim corruptoris pati noluiſſet? Et ille tamen quanquam hoc flagitium conatus in addicto ac penè ſervo, & vix libero videbatur, aliquatenus memor fuiſſe Romanæ ſanctitatis, qui vim obſcœniſſimam non tentaverat niſi adverſus alligatas manus; eò tamen uſque populi Romani vindicta proceſſit, ut ardentibus bello finibus ad delectum nemo reſponderet, niſi & pœna corruptoris, & abrogatione legis ſatisfactum eſſet. Nolebant militare, quamvis hanc injuriam non miles acceperit. Quid de Fabio Eburno loquar, qui filium impudicum cognita domi cauſſa necavit? Jamjam commilito quicunque caſus manet, etiamſi te imperator damnaturus eſt, habes ſolatium, ſatius eſt quàm à patre occidi. At propinquus C. Marii fuit. Corrumpitis judicem & animo alioqui levi gratiæ pondus imponitis. Propinquus tuus fuit. O rem omnibus narrandam, cùm abſolveris. Nam ſi quid tibi judicandi fides tua cauſſa facere permittit, cogites profectò quantum tibi hoc ipſum apud æmulos, quos virtutibus offendis, allaturum ſit invidiæ, cum videberis aut corruptorem militis judicare innocentem, aut propinquum tuum etiam vindicare nocentem. Olim jam imperator inter fulgentes virtutes tuas livor locum quærit, & natura quidem omnibus novitatis incrementis adverſa nobilitas, tuis tamen laudibus preſſa & obruta rimatur occaſionem criminum. Quòd ſi bene invidiam novi, hoc quoque tibi objicietur, quòd ſaltem propinquus tuus peccavit. Quare abdicandus & ejurandus eſt non tuus ſanguis. Certè nihil minus committendum quàm ut ulciſcaris hoc flagitium in eo præſertim, qui apud malignos poterit videri te permittente feciſſe. An ille ſi unquam cogitaſſet ſe eſſe propinquum tuum, non has virtutes tuas, inter quas fortuna tua minima eſt, cùm ei velut propius contemplari licuiſſet, toto pectore haurire debuerat? Non huic affinitatis ſuæ felicitati referre gratiam? Milites te melius imitantur. Quòd ſi poſt hanc mentem viveret tribunus, neceſſarium forſitan erat hoc quoque eum premi invidia, quòd iſta feciſſet. Marii propinquus, quod ex ipſa ſtirpe virtutum ſuſtuliſſet ſe flagitii ſoboles. Nam cùm bene ſit liberata probro familia, quid attinet illud ſubinde Mario objicere? Optimum fuerat non habuiſſe talem proximum, aut libenter perdidiſſe.

Perorata imperator, ut mediocritas ingenii mei tulit, cauſſa, ſcio commendationis partes eſſe reliquas: ſed has ſupervacuas facit ſanctitas tua. Quid enim verear ne noceat reo humilitas apud te, cui vel gratior poteſt eſſe nuda virtus, apud quem maximum eſt ex ſe cœpiſſe? Commendam tibi ordinem caligati militis, quem velut incrementorum tuorum natalem libenter ab alto reſpicis? Adhunc fortaſſe patricium valuerit genus, ſed ductum ejus longa ſerie dignitatis, ordinem ipſa virtutum conditione meliorem feciſti. Nondum potuit altius procedere vir adhuc hujus ætatis. Tamen cùm virum fortem, cùm dignum tuis caſtris, tuis auſpiciis probarim, commendo tibi quicquid melius miles fieri poteſt. Hoc quidem profectò non expectas, ut in extrema actione miſerabili fletu & humili obteſtatione vitam genu nixus petat: nec tu rogari ab innocente exigis, nec viro forti opus eſt precari abſolutionem: Unum rogat, ut ſi quid de cauſſa illius dubitas, des dilationem uſque ad proximum prælium. Pone in prima acie: pone ante ſigna (fortiter dixerim) non inter tyrones, ubi plus periculi, quo maximus hoſtium globus ingruet: ſpecta pugnantem, affirmo, tunc minus ignoſces tribuno. Liceat ire in aciem, congredi cum hoſtibus. Si perire debet, rogat te, imperator, miles tuus, opera mortis ſuæ utaris feliciter.

MATHEMATICUS.

DECLAM. IV.

ARGUMENTUM.

Vir fortis optet præmium quod volet. Qui cauſſas voluntariæ mortis in ſenatu non reddiderit, inſepultus abjiciatur. Quidam de partu uxoris mathematicum conſuluit. Is reſpondit virum fortem futurum qui naſceretur, deinde parricidam. Cùm adoleviſſet qui erat natus, bello patriæ fortiter fecit. Reddit cauſſas voluntariæ mortis. Pater contradicit.

Pro filio contra Patrem.

POſitus, P.C. in ea conditione triſtiſſimæ ſortis, ut nec morte dignus ſim, niſi me parricidam putetis: nec præmio, niſi innocentem, adeóque ludibriis miſeræ diverſitatis vel neceſſitatis implicitus, ut impetrandum à vobis habeam odii mei favorem: quæſo præter omnia, quæ ante hoc tempus circa nos ordo prædictæ veritatis explicuit, attuliſſe me credatis urgentium malorum probationem. De parricidio venit, quòd occidere me poſſum: de fato, quòd mihi non licet mori. Non ſolus mathematicus ſeculo temporibúſque prædixit has manus: ſed & ego me parricidium credo facturum plus quam reſponſum, quàm ſacræ artis præſagium, triſte eſt, quod mihi ſic minatur animus meus. Non habeo, infelix in cogitationibus meis, unde non timeam, & facinus, quòd ſibi pro me pietas patris, quódque ſingulorum innocentia rogat, ſentio, patior, agnoſco. Ne quis me tamen laborare putet miseræ perſuaſionis errore, accipite cur non poſſim dubitare de fato. Parricidium credit qui facturus eſt: non timet qui periturus eſt. Ante omnia igitur à gravitate publica peto, ne pro tota innocentia mea contenti ſitis hoc, quòd volo mori. Nec quia videor contendere cum mathematico, vincere neceſſitates, expugnare fatum, ideo mihi bene credi putetis & vitam. Aliud eſt, facinus non eſſe facturum, aliud mori velle ne facias. Quinimo (ſi qua eſt fides) hoc quod vos conſtantiam putatis, infirmitas eſt: quòd ad ſuprema confugio, animum meum novi. Noviſſima victæ mentis integritas eſt in mea poteſtate, brevi non habebo nec mortem. Fidem veſtram P.C. ne quid amplius de miſera pietate ſperetis. Qui mori volo ne parricidium admittam, non invenio quemadmodum illud poſſim non facere victurus. Nam quod ad patrem pertinet, qui me retinet vivere nolentem, non miror quòd adhuc recenti gloriæ noſtræ gaudio ſtupet, & in ora mea totus oculis animóq; converſus parricidam non videt per virum fortem. Hic eſt animus quo me quamvis denuntiatum prædictúmque ſervavit; & cum incertis adhuc dubiiſque virtutib. præſtiterit ut viverem, præſtat meritis actiſque ne moriar. Nunc ille, quòd pietate, quòd videor ipſius perire reverentia, vocat parricidium ſuum: & in orbitate, quam facere ſibi videtur non remedium meum, ſed ſuum ſpectat affectum. Filius qui vult mori ne parricida ſit, aliter ſibi videtur remunerari non poſſe, quam ut ipſe moriatur. Meritò prorſus, meritò miſerum ſenem triſtes ſollicitudines & præſcii metus ad mathematicum & reſponſa miſerunt. Debui vir fortis nunciari, parricida prædici. Sive enim miſeræ conjugis prodigioſa fœcunditas tumultuoſis pulſib. maritales inquietavit amplexus, ſive per anxias noctes dirôſque ſomnos feralibus ſenex imaginibus agitatus dicitur ad notiſſimum ſacræ artis antiſtitem, non ſpes, non avida vota, ſed ſuſpiria, metus, & præſagium magni neſcio cujus incerti detuliſſe pallorem quid aliud eſſe vultis P.C. quàm primum fatalis inſtinctus neceſſitatem? De partu uxoris non potuit non interrogare, deinde non credidit. Referam nunc P.C. cujus artis, cujus fuiſſe dicatur autoritatis, quem putavit adeundum, qui ſic timebat. Homo qui, quod certum habeo, plurimis meruerat experimentis, ut ad illum velut ad oracula deorum, plenúmque ſacro ſpiritu pectus, hominum ſolicitudines metúſque confugerent: dicitur inſpecta totius ratione cœli, digeſtis ſideribus in numeros, ad publici privatíque fati ſtupuiſſe conſpectum: & tanta proſperorum triſtiúmque congeria magis ipſo conſultore perterritus, diu non commiſiſſe verbis, quod videbat. Sed, ô virum gravitatis antiquæ, dignúmque cui ſe fatorum arcana nudarent. Cùm partus de quo quærebatur, multa præſtaret propria proſpera, lætos incipientes annos, non fuit contentus meliora prædicere, ſed (quæ certiſſima eſt vera proferentium fides) quicquid deprehenderat, protulit in medium, & proclamavit futurum virum fortem, deinde fortem parricidam. Quis unquam P. C. fiducia majore reſpondit? Cùm ſummum facinus denunnciaret, antè ſe dixit probaturum. Fecerat profectò P. C. interrogando mathematicum pater rem non educaturi ſi quid triſtius comperiſſet, niſi hoc primum de fato fuiſſet, ut viverem. Sed nec mathematici fides circa momentum aliquémve ceſſavit ordinem: non numerus fefellit: non ſexus in partu, non inventa, non robur. Illa quoque quæ velut extrinſecus conſentiebant, affuere reſponſo, bellum, hoſtis, acies, ad illam ipſam qua fortiter facere poteramus ætatem. Pater verò periculi ſui denunciatione non territus, arma mihi, prô triſtis neceſſitas, arma ipſe circundedit, & ſuis ad pugnam manibus aptavit, tanquam mathematico jam credidiſſet. Quis miretur quod reſponſum non contempſerit, dum ſperabat ut fortiter facerem? Mori me non vult, & jam non ſupereſt niſi parricidium. O mors laudanda fortibus, expetenda miſeris, non recuſanda felicibus, quantum te quæſivimus in bello? Tuli enim (deos teſtor) in aciem, tuli non virium jactationem, non gloriæ cupiditatem, ſed ut patriæ præſtaret aliquid utilitas mei: ut hunc mihi deploratum ſpiritum, hoc deſtinatum damnatúmque corpus, publicarum utilitatum uſus abſumeret. Ibi primum miſer dici quam multa neſcientes, quàm multa faceremus inviti. In medios hoſtium globos perditus pugnator exilui, ceſſit acies. Denſiſſima quæque certamina ſolus invaſi, reſiſtere nemo ſuſtinuit. Obviis ictibus membra nudavi, & ad incurrens ubique ferrum vitalia parata circuntuli: vacua circa me tela ceciderunt. Miſerum me deceptæ cogitationis eventu, fortiter feci, dum mereor occidi. Recedite gratulantes, abite laudantes, non circumeo templa, non reddo vota numinibus: ad parricidium veni. Quem ego paulò ante paſſus ſum miſeræ conſcientiæ pudorem? Ad patrem arma non retuli. Timui quinimo ne mihi dum revertor, occurreret, ne in oſcula mea plenaſque adhuc victricibus telis manus incauto rueret amplexu. Quam tunc inter cæteras exclamationes deducentis exercitus vocem, quod circumſtantis populi murmur excepi? Magnum feliceмque juvenem, ſi ſubitò moreretur. Adjuvate dii pariter atque homines, dum perire concupiſco, dum volo; miſeremini, ne hunc ardorem fugientis animæ dilatione laxetis. Proclamo, teſtor, in noviſſimo fati ſtamus abrupto, propè eſt ut occidat patrem parricida prædictus, cùm eſt mori paratus. Quid me pater adhuc detines? Quid moraris abeuntem? Melius quidem fuerat hunc ſpiritum aut in ipſa maternorum viſcerum ſede comprimere, aut ut primum contactu ſuo cœlum terráſque polluerat, feſtinata morte dimittere. Sanè tamen charitas patriæ privatos vicerit metus, & in honorem virtutum ſcelera nutrita ſint: quicquid eſt propter quod educari me tanti fuit, explicitum peractúmque eſt. Reſtat una pars fati, ultimum ſolúmque facinus. Fruſtra me conſolaris æquanimitate patientiáque tua. Non idem utriuſque noſtrûm diſcrimen agitur. Tu mori periclitaris, ego patrem invitus occidere. Hoc primum itaque excuſo vobis P. C. quòd præmium peto, ſatis ſit hactenus viri fortis nomen agnoſcere, hucuſque authoritatem ſacræ legis attingere, ut illam in advocationem ſacræ mortis adducam. Relaturum me putatis illa optionum verba ſolennia, non capere magnorum precia meritorum ſolas æquitates: tanta remunerandum benignitate quòd fortiter fecit aliquis, quanta ſollicitaretis ut faceret? Nemini unquam minus ſolvendo civitas fuit; præſtiti poſt quod mori continuò deberem. Sed ſecuri eſtote de aviditate ſummæ poteſtatis: illud infinitum, illud immodicum, quod nobis voluerunt licere leges, intra ſe conſumit ille qui metuit. Titulos, imagines, honores, ſervate victuris; mihi præſtare ſalutem patris, innocentiam meam, temporum pudorem. Quæſo ne mihi ideo præmium negetis, quia fortaſ-

ſit

ſis & hoc debeatis odiſſe, quòd fortiter feci. Extra invidiam eſt optio, cùm id exigam, quod impetrare potuiſſem etiam antequam fortiter facerem. Nam quòd obiter optionis reddo rationem, quæſo ne quis ideo me parum aut præmio fidere credat, aut cauſſis, quia utriuſque juris miſcui preces. Ignoſcite ardori perire cupientis, quòd pariter imploro quæ ſingula ſufficere potuiſſent. Fidem quinimmo veſtram, ſiqua adhuc lex eſt quæ adjuvare poſſit mori volentem, commodate, conferte. Eſt utriuſque juris & autoritas quòd in mea morte tribuatis. Præſtate cauſis ut moriar, præmio ut ſepeliar. Sentio P. C. hoc primum ab affectibus publicis petendum, ne quis ideo mori me velle non credat, quia potius ad cauſſas ac verba confugi, quia à vobis malui petere quicquid ab his potui manibus accipere. Merui fateor malignas interpretationes, vir fortis ut morerer, à bello reverſus arma poſui, populi favorem, gaudia civitatis intravi. Sed ſive hoc eſt ſepulturæ ſuæ magna reverentia: peſſimæque aditæ pectoribus humanis infirmitates, ut eſſet quod timeret, qui non timet mortem, ſive decuit innocentia amore pereuntem tranquillitas magna pereundi: ignoſcite quæſo cunctationi, patientiæ, moræ. Si me continuò occidiſſem, tanquam parricida moriebar. Neque eſt P. C. quòd excludi præmium putetis contradictione patris. Eximus per magnorum operum reverentiam de neceſſitate parendi, & aut interim nobis magna venit contra nominis hujus potentiam de virtutum favore libertas, aut obſequia peracta demum optione repetemus. Non eſt quòd vos reſiſtentis moveat autoritas. Neminem invenias mori volentem qui non habeat aliquem vetantem. Ille cui præſtò ne ſunt pignora charitatis, lachrymis tamen audientium, & conſolationibus, & promptiſſima ſemper exhortatione retinetur. Parentibus verò circa liberos unus affectus eſt, fauere vitæ, timere mortem. Non habent patientiam nec juſtæ orbitatis, & inter ſupplicia licet pœnaſque, omnes tamen illis innocentes, omnes miſeri ſumus. Ego P. C. communem hanc impatientiam ſenis accendo pietate, reverentia. Fieri non poteſt ut ſe mori debere perſuadeat patri filius, propter quem ſe videtur occidere. Hactenus leges, hactenus merita virtutum: veniamus ad neceſſitates. Mori volo, mori volo, ita ut reddidi cauſſas. Ita non ex hac deſtinatione ſentitis quicquid dici non poteſt? Videritis, quid nos hucuſque protulerit, hinc incipit ratio. Quod volo, fingite unum ex populo turbáque petere jus præmiorum. Non debet vetari, quoties habet cauſſas: non poteſt, quoties non habet. Scilicet enim verendum eſt, ne ad hoc inconſultè, ne temerè levitas humana proſiliat: & credibile eſt, ut quicquid apud hominem pro vita dici poteſt, ipſa ſibi vita non dixerit. Abite gratulationes, ſilete blanditiæ, quoties jam putatis noluiſſe me mori? Primum, hoc maximum, quod pro incolumitate hominis natura commenta eſt, ut periremus inviti: & contra tot adverſos caſus, patientiæ nobis æquanimitate ſuccurreret. Inde eſt quòd inter luctus & deſperationes fœda vivacitate duramus. An vos me moveri non creditis quòd juvenis ſum, quòd modò vitæ voluptates, modò gaudia lucis ingreſſus ſum? Quantopere mihi blanditur, quòd publicis ex acie reportatus humeris lætitiam civitatis implevi? Quoties mehercule hæc vulnera, & rorantia hoſtili cruore arma complexus, animum ſupra neceſſitates erigo, ſupra fatum pono. Sed omnia mihi jam diſcuſſa, conſumpta ſunt, & honeſta pereundi ratione victa ceſſerunt. Quid mihi amplius cum corpore, quod oderunt oculi ſui? cum quo quotidie properans anima rixatur? Non ſunt mea membra, quæ poſſim velut hoſtis alicujus lacerare, confodere. Homini qui ſemel renunciavit rebus humanis non redditur vita, ſed tempus: & ipſa cupiditas ratióque pereundi, hoc ipſo quo vetamur, accreſcit. Felicior mehercle qui moritur antequam debeat, antequam velit. Penè ſerò renunciat, vitæ, quiſquis ſic ad exitum pervenit, ut hoc illum facere nemo miretur. Ei tantum debet mors negari, de quo non ſufficit hoc pœnæ genus, ut ipſe potius occidat. Nam quòd lex juſſit ut moriturus redderet cauſſas, quòd inſepultum voluit abjici, ſi ſic properaſſet erumpere, ut non nunciaret hoc prius, non faceretur: fallitur quiſquis ideo factum putat, ut teneremur inviti. Illa verò non timet pereundi temeritatem, nec ſecretum doloris alieni libenter inquirit. Sciebat illos non aliter auſuros proferre cauſſas, quos ſceleris conſcientia, quos majoris cruciatus, metus ſuprema compelleret. Igitur ne ſupplicia properato lucrarentur obitu, rurſus in pœnam nocentis inſepulti corporis revocavit injuria. Lex placida, mitis, cauſſas mortis reddi voluit, non æſtimari. Poſſum igitur P. C. publica quadam voce generis humani reſpondere quærentibus cauſſas mortis interrogatus. At ego difficilius redderem vitæ. Quid juvat ô miſera mortalitas, animam per tot annos, etiamſi natura patiatur, per infinita temporum ſpatia triſtiſſimo corporis retinere complexu? Si cuncta gaudia noſtra, ſi voluptates, & quæcunque ex hac univerſitate mundi vel ſolicitant aſpectu, vel blandiuntur uſu, diligenter excutias, tota vita hominis unus eſt dies. Humiles prorſus abjectæque mentes, quas non implent hæc eadem ſempérque redeuntia: ut qui honeſtis operatus artibus ſciat quis finis bonorum, quæ vera felicitas, nunquam ſibi videbitur præmatura morte periturus; & lucis cauſſas ad animum mentémque referentium neminem quotidie vita non ſatiat. Relaturum me nunc putatis, quando plura ſint in hac ævi brevitate fugienda: comparaturum gaudiis, proſperis, metus, calamitates? illa æſtimemus propter quæ fatigamus votis deos, propter quæ brevem querimur ætatem. Nempe ſunt vanitas, cupido, luxuria, libido. Non pudet propter hæc ferre debilitates, luctus, ſpatia morborum? & cum liceat evadere, malle pati? Finge tibi velut ipſam proclamare naturam. Receptus es in hoc pulcherrimum mundi rerúmque conſortium, & per ſuccedentium vices in ordinem mortalitatis natus bona noſtra vidiſti: admitte poſteros, cede venientibus. Neſcis te quanto diutius vixeris, tanto magis impatientiam parere? Quantumlibet prorogentur tempora, jungantur ætates, quandoque tamen non poteſt non exitu perire miſeri, qui moritur invitus. Miraris quòd ſuprema mea ipſe præcipitem? Nunquid enim non hoc agunt ſinguli dies? Omnis nos hora per tot tacitos fallentéſque curſus applicat fato, & in hac turpiſſima perpetuitatis cogitatione diſtracti, per exigua feſtinantis ævi momenta præmorimur. Faciamus potius de fine remedium, de neceſſitate ſolatium: exeamus ſponte, conſilio, pleni ſecuritatis, gratias agentes. Solus vixit quoad voluit, qui mori maluit. Indulgete quæſo ſævæ triſtéſve cauſſæ, indulgete virtutes, ut mori tanquam magno animo velim. Ita non ſufficit ad maturandos exitus,

tus, quod fortiter feci: Infirmæ prorſus terrenæque mentis eſt, ut numeretis annos: ego (quæ feliciſſima vel laſſitudo vel ſatietas eſt) virtute conſenui. Quid adhuc inter accidentia fragiléſque caſus ago? Homo receptus in publicas gratulationes præſentiæ humilitate decreſco. Minores fiant neceſſe diuturnitate, quorum initia confirmavere ſucceſſus: cum jam nec operibus, nec felicitati poſſit accedere. Cum fortuna ruere dementia eſt, & ætatem trahere pereuntem. Nullos ego ſenes degere turpius puto, quàm qui fortiſſimi fuerunt. Vultis expectem ut putres artus fœdet pudenda canities? ut ſanguine membra vacuata vix nitantur ad greſſus? ut hæ laudatæ manus, nec ad quotidianæ vitæ miniſteria ſufficiant? Quam miſerum, quàm deforme eſt meminiſſe quod fueris! referre cicatricum tuarum redundationes, & frigidam præteritorum memoriam! cùm jam fidem membra non habeant, ſupra ſua facta rideri! Feſtinatò exire de ſeculo debeo, dum alacre corpus, dum ſpiritus urget, dum teneor, dum deſideror: & hoc volo deberi manibus meis, animo meo. Favete dii pariter atque homines: mortem vir fortis inveni. Eſt hæc communis mihi cum multis fortaſſe cauſſa, ſed veniamus ad meam. *Si* mihi Mathematicus denunciaſſet damna membrorum gravem corporis perpetuúmque languorem, ignoſceres tanta mala vel incerta fugienti. Plus eſt quod expaveſco, quod timeo. Minatus eſt mihi manus meas, meos animos: nullumque voluit eſſe momentum, quo ſecurus intrepidúſque requieſcerem. Juſſus ſum vitam per anhelitus metúſque conſumere. Quis inter hæc ſpei, quis conſolationis eſt locus? Mori debeo tanquam nocens, ſi mathematicus verum dixit; tanquam miſer, ſi mentitus eſt. Quid, quòd me futurum dixit parricidam? Ecquem mittamus in experimentum, cui credamus? Placet poſt futurorum incertam tractare rationem. quid ad diverſas ſuaſiones, & ad loquaciſſima humanorum pectorum ingenia variaris? Parricidium dictus ſum facturus: ſi poſſum poſthac vivere, non ſum innocens, etiamſi non fecero. Interrogare mehercule híc libet vos omnes liberi, omnes parentes, quem mihi poſt hanc denuntiationem aſſignetis animum. Homo ſum, cujus corpus iratum fortaſſe ſeculo numen, velut aptiſſimam facinori videtur elegiſſe materiam, cui in primis continuò natalibus aſſignata eſt virtus pariter & facinus, omnium incredibilium diverſorúmque pariter capax, omnibus difficultatibus novitatibúſque ſufficiens, ſceleribus miſer, & ſine morte ſua nocens, in quo debeatis ipſas quoque odiſſe virtutes. Neſcio quæ me prodigioſa feritas in patrem velut telum aliquod caſarumque pondus librat, impingit. Facinus me manet, quod contra fidem eſt, quod profuturum mihi negatur: & nolim: cujus non tempus, non locus, non cauſſa prædicitur. An mori debeam, vos æſtimabitis? non debui naſci. Sentit pater quanta ſit prædicti ſceleris immunitas: & ideo tentat efficere, ut mathematicam artem non putetis: ac modò contendit non eſſe fatum, & cuncta caſu fortuitóque decurrere; modò etiam ut providentia regantur, non poſſe tamen humana ſcientia deprehendi. Dum utrumque colligo, interim apud gravitatem veſtram depono ſenſiſſe aliquid patrem, etiam cum metuit. Ego mathematicum probavi dixiſſe verum: ille credit eſſe quod dixit venturum. Caſúne tibi pater hæc diverſitas videtur in corpus unum diſſentientibus ſolidata primordiis, ut ſummo vertice locatus igneus vigor cuncta levia calidi ſpiritus ardore ſuſpenderet: profundus humor ad ima diverſus, unde quotidie ſuperpoſiti caloris alimenta traherentur, terrenum pondus in medio quanto ſupernè ſpiritu, tanta penitus inanitate ſubnixum librata mole conſideret, ut ſeculorum infinita ſeries, per aſſiduas temporum vices ſua lege feſtinet? Quid hæc fulgentium ſiderum veneranda facies? quòd quædam velut infixa ac cohærentia perpetua ſemélque capta ſeſe collucent, alia toto ſparſa cælo vagos curſus certis emetiuntur erroribus? Illa credis paſſim fortuitóque diſpoſita? Rogo, quid melius ratio feciſſet? Deus hæc, deus fabricator operis univerſi, ex illa rudi primáque caligine protractum poſuit in vultum, digeſſit in partes. Poſtquàm dederat univerſitati parem dignámque faciem, ſpiritum deſuper quo pariter animarentur, immiſit. Inde eſt quòd quicquid naſcitur, conſociata numini proprietate ſignatur, & in totum ævi ſui brevitatem compoſitum firmatúmque ſic accipit futura, quaſi vitam. Hæc credo pater terrori primis fuiſſe mortalibus, mox admirationem conſumpta novitate meruiſſe. Paulatim deinde hoc quod ſtupemus, animus auſus diligenter attendere, in arcana naturæ ſacrum miſit ingenium, & ex aſſiduis obſervationibus notiſque redeuntibus latentium ratione collectis, pervenit ad cauſſas. Miraris fatum hominis poſſe prædici? Defectiones ſiderum laboréſque narrantur, nunciatur origo tempeſtatum, laſſitudo ventorum, quod ſidus immodicos ſolis ardores, quod ſeveras minetur hyemes, quid ſignificent ſparſi longius crines, quid ardentius ſolito jubar, quid excuſſa flamma ſideribus. Non invenio quid poſſit eſſe certius veræ artis ingenio, quàm dicere quid futurum ſit, fieri deinde quod dixerit. Quòd ſi eſſe artem mathematicam probant natura, ratio, experimenta, pater quoque qui credidit conſulendum, ſupereſt, ut oſtendamus verum dixiſſe de futuris, quem de præteritis non poſſumus probare mentitum. Accipite primam certiſſimæ ſcientiæ probationem. Homo qui de partu conſulebatur, non confudit turbavitque reſponſum, nec per varias ambages indeprehenſibilem ſparſit errorem, nihil ita locutus eſt, ut nihil audientium interpretatio traheret dirigerétque quò mallet. Atqui in eo tota ratio fallendi eſt, non dare conſulentibus quod depoſcant, ſed caligine magnáque promiſſorum varietate ſuſpenſos ſic dimittere, ut quicquid caſus attulerit putent eſſe prædictum. An ſcilicet hæc fuerit ratio fingendi, quòd dicebat vſitata, communia, quæ futura pater facilè crederet, libenter audiret? Fortiter, inquit, faciet filius tuus. Rogo, ubi magis deſinit, qui mentitur? Sed quibus ille, dii deæque ſignis, quibus impletus eſt notis, qui de parricida diſſimulare non potuit, cùm quæreret pater? Artem tantum mirari me pater putas? Ego miror animum, ſtupeo conſtantiam. Erit, inquit, vir fortis & parricida. Rogo quæ ratio fallendi eſt, ea dicere propter quæ nec prioribus debeat credi? In parricidio quod proſpiciebat mathematicus hæc ſola ratio fuit mendacii, ne prædiceretur. Fero tamen, ut quis in aliis conſultationibus decipi poſſit aut errare: de futuro parricida non magis mathematicus poteſt, quàm pater interrogare. Omnes, ſicuti apud ſacræ artis antiſtites ſatis conſtat, animæ proprietates & futuras mentium corporumque formas, ex illorum ſiderum qualitate, quibus in ortu ſuo cuncta gignuntur, accipiunt. Aliquis vagi numinis errore perſtrictus eſt; vitam tranſiget illi diſcurſibus. Placida conceptum ſtella ſignavit, erit modeſtia lenitate conſpicuus: ardens naſcentis horam ſidus accendit, viribus pariter morbiſque flagrabit. Languidi & jam vergentis in proclive mundi, hebeſcentibus tardior membris, ſimilis ſenectæ juventa pigreſcit. Jam ſi cui principalium deorum fulgor illuxerit, in populi conſurget imperium. Credo mehercule in illum natalem meum monſtri diem, iratorum numinum conſpiraſſe violentiam, ſedemque prodigioſi ſpiritus collato pariter igne preſſiſſe. Si verum eſt, poſt vetuſta ſecula, & innumerabiles annos reddi rurſus aliis corporibus animas: fortaſſis in me renatus ſit aliquis ex illis, quorum ſcelere violatus dies mundum ſubitò mutavit, quos per maria terráſque fugientes, furiales faces, & ultricum dearum terror agitavit. Neceſſe eſt ut majores notas ventura promittant, quæ non temere naſcuntur. Sic futuras tempeſtates, pelagi fragor, & conſcium nemorum murmur enunciat: ſic periturorum fata populorum ardentes cœlo faces, & crinita ſiderum flamma præcurrit. Prædicebar bello, monſtrabar armis, agebat ante ſe ventura feritas publicas calamitates, & omnium malorum conſummatione parricida ponebar. At nunc iſta putet aliquis fortuitò, non arte ſentiri poſſit: fortaſſe caſu evenire quod futurum ſit; non poteſt caſu fieri quod prædictum eſt. Ecquando unquam pater explicuit manifeſtius ullius fati neceſſitatem totus ordo reſponſi? Vir, inquit, naſcetur: evenit. Educabitur quamvis parricidium prædictum ſit: accidit. Perveniet ad iuventæ robur: adolevi. Viribus erit conſpicuus, & nimis. Aderunt bella: Venerunt. Ibit in aciem te volente, miſſuſque fortiter faciet: feci. Erit parricida: ſi vixero. Si pater, tam ſecretæ profundæque artis ratio reddenda eſt, nonne habere tibi grande conſortium prædicti videtur ipſa diverſitas? Virum fortem dixit, & parricidam. Vicina ſunt hæc etiam ut diſſimilia: paria viribus, etiam ut mente diſſentiant. Quid enim me aliud notabilem fecit in bello, quam quod non parco ſedibus, cruore non ſatior, exultans ſuper ſtratorum corporum ſtrages, palpitantibus adhuc cadaveribus alacer inſiſto? Virtutis ſunt iſta cum hoſtis contigit. Pax eſt quæ nos deprehendit: & cum juſta graſſandi materia conſumpta eſt, in facinus neceſſe eſt ocioſus ardor erumpat. Ecce jam reipublicæ præſtita eſt quies, mihi tamen plurimum eſt cum gladio meo, totis diebus tracto ferrum, ad arma reſpicio, tela mea laudo, admiror, alloquor. Crede pater, & parricidium tam facilè eſt quàm fortiter facere, cum utrunque de fato eſt. Sed quouſque ratione colligam, quod exitu jam probatum eſt? quod nullis Mathematicus dixit ambagibus? nullis diſſimulari artibus poteſt? Partem reſponſi futuram in alio opere jam vidiſti, & quod præcipuè torquet animum, fides ſceleris virtus fuit. Explicata eſt autoritas reſponſi, cum de duobus prædictis unum factum eſt. Nec poſſis de veritate dubitare, quoties cum incertis experimenta conſentiunt. In reſponſo cui cuncta ceſſerunt, fieri non poteſt ut hoc ſolum factum ſit, quod noviſſimum eſt. Non poteſt, inquit, fieri parricidium. Vis ſimiter pater, ſi non creditur futurum, quod etiam cùm factum eſt, vix creditur? Falleris ſi adverſus prædictis neceſſitates ſufficere credis quòd ego bonus filius ſum, quòd tu optimus pater. Tu non mereris ſcire, credo ego utique nolle me ſcire. Quid eſt ergo fatum niſi quod ſit & non habet cauſſas? Quemadmodum ergo inquit, iſtud vitari poteſt, ſi fieri neceſſe eſt? Scilicet hac ſola ratione ut mors inter facinus hominémque ponatur. Vincitur pater, fatum, ſi reſiſtas: vincit, contempſeris. Ago quinimmo gratias hoc ſolo nomine crudeliſſimis fatis, quòd maximum facinus non in prima ævi mei parte poſuerunt: quòd præmiſſæ ſunt ante virtutes, magnorúmque operum prior ordo defluxit. Poteſt puto caveri parricidium, quod & prædicitur, & noviſſimum eſt. Fingamus pater, mathematicum de hac ſola vitæ meæ parte mentitum: quid tanti eſt ut credam iſta, & vivam? Occidi pater non poteſt. Sed quid refert ſi difficultas iſta non eſt ſalva animo meo? Excedit omnem calamitatem innocentiæ ſuæ non credere, diebus ac noctibus timere, ſuſpectum habere animum ſuum, calumniari manus, incurſare viſus, & parricidalem agere cogitationem. Major mihi ratio moriendi eſt, ſi parricidium fieri non poteſt, & ego me credo facturum. Quem tu mihi pater imperas laborem? quam aſperam exigis patientiam? Horreo oſcula tua, ne ſeniles artus nimium gravis amplexus elidat. Non ſuſtineo eoſdem expetere convictus, ne quos porrexerim cibos, venena fiant. Timeo ejuſdem peregrinationis adire comitatum. Omne fugio ſecretum, ne quid fortuna, ne quid afferat caſus. Quouſque timebitur animus? Mors mihi præſtare poteſt ne parricidium faciam, mors ut videar nec fuiſſe facturus. Sed me infelicem, quàm multa ſunt quæ timere debeam, etiam contra animum meum? Unde ſcio an expulſum me repentè ſenſibus meis; aliqua magni diſcriminis imago raptura ſit? poſſibo fortaſſe tanquam ſequar claſſici vocantis inſtinctum, tanquam me ruentis patriæ fragor, & vociferatio captæ civitatis exiverit. Me ſanè interdiu cuſtodire poſſum; ſed unde ſcio quid afferat nox; caſus; error? Mathematicus hoc non futurum dixit ut vellem; ſed ut occiderem. Tu quoque pater, quanto graviores paſſurus es ex ipſa diſſimulatione cruciatus? Felicius prorſus eſt, palam occidiſſe quem timeas. Cùm pene in oculis meis amplexibúſque requieſcas, ſubeat neceſſe eſt tacitas cogitationes prædicti periculi metus: & licet componatur ad fortem ſuperbámque conſtanciam, naturalis tamen hominis infirmitas poteſt tam percuſſorem timere; quàm mortem. Explica nos pater, tam miſero triſtique complexu, & longiſſimas ſollicitudines brevi recide patientia. Minus indignum eſt ut moriar, ſi innocens futurus ſum, quàm ut vivam ſi parricida. Denuntio tibi pater, & de ſuprema neceſſitate confiteor. Jam non ſunt meæ poteſtatis hæ manus: non regere dexteram: non retinere ſufficio. Venit ille neſcio quis ardor, non ſentio; non intuentur oculi, Tunc omnia incipio ſcire, cum geſta ſunt. Quid? tu me lacertorum viriúmque beneficio ſtraviſſe nuper hoſtes putas? Quantum dicuntur narraſſe captivi? neſcio quem in me monſtroſi vultus horruere conſpectum; non tela jaciebam, non jaculabar ictus. furialibus miſer facibus ardebam, & pectus iſtud non lorica; non ferrum; ſed diri ſerpentum clauſerant nexus. Non fuit illud pugna; non acies. in bello parricida vincebam: exceſſerunt opera mea humanarum virium mediocritatem. Quicquid factum eſt, rabies, inſania fuit. Prædico; proteſtor; non ego parricidium faciam, non ego fortiter feci. Quòd ſi ulla ratione caſúve effici poteſt Vt prædicti non fiant; fidem veſtram P. C. ut mihi potius innocentia; quàm fato debebatur: ego dicar expugnaſſe conſtitutionem, fregiſſe vincula neceſſitatis: mea pietas, mea laudetur integritas. Dii non ſinant; ut inter me reſponſúmque decernat exitus. Mathematicum vincere malo quàm reprehendere. Quid nunc agam P.C. quemadmodum me vir fortis ad preces, quemadmodum parricida componam? Dicam, miſeremini? dicam ſuccurrite? Sic rogari contra mortem ſolet. Novo mihi inauditóque opus eſt ambitu malorum. Niſi morior, periclitor, Ideo videor cauſſas reddidiſſe, ut contradiceret pater: & ſi bene novi malignas interpretationes, non exitum captaſſe dicat, ſed excuſationem. Explicate per fidem miſeri pudoris æſtum, nunquam videbitur mori voluiſſe parricida ſi vixerit. Ad tua nunc genua porrigo, optime pater, has ad ſcelus tantum fortes manus. Per ego, ſi fas eſt, quicquid feci, per hanc ipſam mei charitatem, qua me nondum timere cœpiſti, miſerere, filium pietate pereuntem ne velis exitum facere parricidæ. Præſta mihi patientiam qua me modo bello credidiſti. Finge nos in ipſo proſperi Martis cecidiſſe complexu: confectúmque magis vulneribus cadaver efferri. Relinquo tibi pro me omnes parentes: hunc quo nos retinere voluiſſes, in ſuprema mea transfer, affectum: tuis manibus compone corpus, extrue rogos, funeri juſta perſolve. Deinde cum in noviſſimis oſculis ſupremóque diſcedens ſatiatus fueris amplexu, tunc te fas eſt ſublatis ad cœlum manibus proclamare, Mathematice, mentitus es. Reddidimus cauſſas, peregimus preces, reliqua vos manus, vos adjuvate cives, non ut liceat mihi mori, licet iſtud etiam ut negetis. Vir fortis commendo vobis exitum meum, ſi non continuò letale vulnus impreſſero: ſi non cum ſanguine totam animam properans ictus egeſſerit, adjuvate dexteram, deprimite telum, & ante omnia detinete patrem. Neſcio quàm longè manum ſparſurus ſit fugientis animæ dolor, quò cadat extractus mucro viſceribus, in quem ſe collabentis corporis ruina præcipitet. Vultis ſcire quantum debeam timere victurus? Metuo ne patrem, dum morior, occidam.

ÆGER REDEMPTUS.

DECLAM. V.

ARGUMENTUM.

Liberi parentes in egeſtate aut alant, aut vinciantur Quidam duos filios habebat, frugi & luxurioſum. Peregrè profecti ſunt capti à piratis, luxurioſus languere cœpit. Ambo de redemptione ſcripſerunt. Pater univerſis bonis in unum redactis profectus eſt. Dixerunt illi predones, non attuliſſe illum niſi unius pretium, & eligeret utrum vellet. Ægrum redemit. Qui dum revertitur, mortuus eſt. Alter ruptis vinculis fugit. Alimenta poſcit pater, contradicit filius.

Pro patre contra filium.

Quamvis, judices, in tanta malorum continuatione jam poteram nihil ex accidentium meorum novitate mirari, nullúmque mihi reliquerint impatientiæ genus adverſa, quæ de ſolatiis remediiſque creverunt: confiteor tamen hoc ſolum me proſpicere nullo metu, nulla triſtium recordatione potuiſſe, ut poſt piratas, orbitatem, famem, hinc quoque calamitatibus noſtris pondus accederet; quòd reverſus eſt filius meus. Vivebam miſer, ut hunc viderem, ſoláque ſuperſtitis expectatione ſuſpenſus, avidiſſimam moriendi cupiditatem contentioſa mendicitate fallebam. Pudet perſuaſionis, rediiſſe ſe juvenis affirmat ut vindicaretur morte fratris, ut patris orbitate gauderet: nec intelligit majorem ſe factis meis authoritatem hac indignatione conferre. Nunc magis ſentio, quantum facinus fuerit ægrum non redimere. Queritur ſe relictum, qui potuit evadere. Utcunque igitur, judices, poteram redemptionis illius reddere de præſenti juvenis impietate rationem, & mihi crudelitas iſta præſtabat, ut filium videret elegiſſe meliorem. Non utor tamen occaſionis hujus invidia, nec quicquid miſeræ pietatis impatientia feci, querela malo defendere. Ego verò tunc non mores liberorum, mentéſque tractavi, nec mihi in illa triſtiſſima conditione ſuccurrit de comparatione conſilium. Sola, quid facerem, neceſſitas, ſola juvenum meorum adverſa fuerunt. Ex duobus liberis neutrum magis amat, qui redemit ægrum. Illud planè judices, ultra omnem malorum meorum fateor eſſe triſtitiam, quòd hac aſperitate juvenis, hoc inopiæ ſqualoríſq; deſpectu famam optimi fratris inceſſit. Hominem qui piraticum carcerem, qui prædonum vincula diſcuſſerat, decuerat, ne voluiſſet, aliter reverti. Ex quo ſe nobis tanto virium labore reſtituit, poterat ejus quoque admirationem mereri, qui pretio paulò antè ceſſiſſet. Dii immortales, quam laudem, quem gloriæ favorem impleverat! ſi paſceret patrem, redemerat fratrem. Relaturus vobis, judices, ordine malorum meorum eventum, quem nemo tam crudelis, nemo tam ſævus audiet, ut me non paſcat, hunc ante omnia, qui ſe queritur in fratris comparatione damnatum ſecreti doloris indignatione convenio. Quid agis impotens ſuperbe? Tu neſcis utrum fuerim redempturus ex duobus ſanis, ex duobus ægris. Habui enim, iudices, filios diverſiſſima mentium corporúmque qualitate compoſitos; & ſicut mox probavi ſæva captivitas, in totam diſſimilitudinem, vitæ quoque genere diductos. Hic namque robuſtus ac patiens, non moliri proſperis facilè, non accidentibus frangi: & quem de voluptatum gaudiorúmque contemptu ſcires parem quandoque fortunis, traxerat ex firmitate mentis magnam protinus & in membra conſtantiam. Ille verò pariter in lætitiam metúſque reſolutus, alienus à curis, ſolicitudinibus impar, delicatus, impatiens, & jam ſimilis ægro. Sed apud patris affectus hæc ipſa liberos diſſimilitudo jungebat, & erat quædam in æqualitate charitatis æqualitas, quòd hunc ſeriò laudatúmque ſemper, illum jam quadam miſeratione diligerem. Quid profuit individua pietas? Erat enim me nolente manifeſtum utrius magis colloquiis, magis lætarer aſpectu. Velit nolit, judices, ipſa quoque querela, juvenis quid de patris fateatur animo, probat. Iraſci quòd non ſit fratri prælatus ægro, impatientia eſt hominis qui magis amatur. Accipite, judices, majorem pietatis æquæ probationem: filium nec peregrè dimiſſurus elegi, junxi fratrem, aptavi comitem, & utroque patris latere nudato, viſus ſum mihi magis habiturus utrumque mecum, ſi pariter eſſent. Hanc apud me juvenum æqualitatem, etiam in calamitatibus fortuna ſervavit. Uterque captus eſt, ambo de redemptione ſcripſerunt. Diſſimules licet, iterum tamen & inter adverſa perſuaſionem charioris invenio. In captivitate communi puto minus ſperavit tavit ille de patre, qui languere cœpit. Tu mihi nunc impotentiſſime juvenis, tu quæſo reſponde. Quid aliud facere debuerit pater duos redempturus? Cunctas facultates in precia collegi: rus, ſervulos, penates, & omnia utiliora properanti feſtinatione parentis addixi, & ultra quam non poteſt excogitare ſummus affectus: nihil ſenectuti meæ, nihil dubiis caſibus (prô inconſulta pietas) nihil neque illi reſervari, quem redemiſſem. Quantum, judices, ad piratas tulerim, ſcire poteſtis ex hac fame. Fuerit precium licet exiguum, paruúmque, dum totum; fingite quamlibet divitem, quamlibet pauperem patrem, nemo unquam plus pro liberis dedit, quàm qui ſibi nihil reliquit. Utrúmne igitur, judices, nemo mortalium habet precium plurium liberorum? An piraticæ feritatis ingenium eſt, in captivorum taxatione ſolos æſtimare redimentes? Dii immortales, quàm arrogans me pirata, quàm ſuperbus excepit? Parum, inquit, attuliſti ſenex, languet alter. Quid ego à diis hominibúſq; merui, quòd mihi non redditurus utrumque non ipſe potius elegit? Sævus, & humani doloris artifex, negavit à me duos poſſe redimi. Deinde ut hoc triſtius, ut difficilius eſſet, redditurum ſe dixit utrum maluiſſem. Vides juvenis, quantum pietati teſtimonium reddiderit ipſa crudelitas. Conditio non ponitur niſi duos redempturo. Expectatis, certum habeo, judices, ut in triſtiſſimæ neceſſitatis poſitus abrupto, ad ægrum continuò præparaverim. Quis non putet audita conditione, vincula me ſtatim detraxiſſe languenti? Oderitis licet confeſſionem meam, deliberavi. Tenuit inter illos inexplicabiles doloris æſtus, perquam longum pietas miſera conſilium: & quod nunquam ſatis manibus filii, nunquam ſatis excuſabo conſcientiæ meæ, non ſtatim mihi ille deficiens unicus fuit. Diſſimules licet orbitas, ego mihi plurimum videor adjeciſſe languori cunctationis mora, & ſenſit infelix quid in electionis hujus neceſſitate fuerim neutro languente facturus. Tandem, quod ſolum habebat ambitus genus, deſperatione prævaluit. Accepi, fateor, illum qui ſolutus quoque non ſequebatur, quem non gaudium redemptionis, non lætitia prælati, non hortantis erexit patris amplexus. Si eſſet in rebus humanis ulla clementia, merueram etiam de piratis, ut mihi duo redderentur. Utinam, judices, juvenis illius vita præſtaret, ut videretur non periculi miſeratione, ſed charitate prælatus. Me infelicem, quòd bonam habeo cauſſam, Explicuit juſtitiam comparationis, qui deceſſit etiam redemptus & in perituro filio nihil aliud electum eſt. In quo fui miſer famæ periculo? Filius meus languore defunctus eſt, Tamen pater occiderat ægrum, ſi reliquiſſet: Videram continuò, judices, in carcere illo quantum promitteret conſcientia hominis, quem non captivitas, non expectatio patris, non fratris fregiſſet infirmitas. Nec immeritò de fortiſſimo juvene cuncta ſperavi, ſi fuiſſet ad omnes conatus explicato languente liberior. Tandem miſeros fortuna reſpexit, & puto contra prædonum commenta, feritatem, ipſa conſenſit, ut nobis quem negauerant, non abſtuliſſent: Non quidem mihi, judices, arrogo temporis illius providentiam, nihil me fateor feciſſe conſilio: poteſt tamen utriuſque juvenis exitus neceſſitatibus meis aſſignare rationem. Periit quem redemi, reverſus eſt quem reliqui. Inveniſſe te putas juvenis, patrem cibos & alimenta poſcentem? Quærebam precium tuum, teſtor clementiam mitiſſimæ civitatis. hæ preces, hic rogantis ambitus fuit. Miſeremini, date ſtipes, indulgete; conferte, repetendus eſt ille qui redimi maluit fratrem, Sed & hac te decebat reverſum proclamare voce, Erige vultus pater, attolle triſtiſſimam faciem, vindicati de ſæviſſimis prædonibus ſumus, duos redemiſti. alimenta poſco, poteram non adjicere, filium pater, ſed mendicus hominem, ſed juvenem ſenex. Quis enim magis ex ipſis rerum naturæ ſacris venerandiſque primordiis deſcendit affectus? Quid etiam inter liberos ac parentes tam commune, tam publicum, quàm ut alicujus famem proximus quiſque depellat? Voluit nos ille mortalitatis artifex Deus in commune ſuccurrere, & per mutuas auxiliorum vices in altero quenque quod pro ſe timeret aſſerere. Nondum hæc charitas eſt, nec perſonis impenſa reverentia, ſed ſimilium accidentium providi metus, & communium fortuitorum religioſus horror. In aliena fame ſui quiſque miſeretur, Sic cibos obſidio partitur, ſic inopiam pariter navigantium frequenter unius alimenta paraverunt. Hinc & ille venit affectus quòd ignotis cadaveribus humum congerimus, & in ſepultum quodlibet corpus nulla feſtinatio tam rapida tranſcurrit, ut non quantulocunque veneretur aggreſſu. Parentibus verò liberi non præſtatis alimenta, ſed redditis: quanto, dii deæque, breviora, quanto minora pro tot infantiæ, tot pueritiæ ſumptibus, tam variis vel abſtinentiſſimæ juventutis impendiis? Si mehercule hoc quoque officii genus natura permitteret, bene pro deficientibus aliquid & vita veſtra deperderet, iterúmque ex illa quam traxiſtis anima portio brevis in ſuum rediret autorem. Vultis ſcire quantus nomini noſtro debeatur affectus? quanta veneratio? Non eſt beneficium quod poſcitis: ſed eſt facinus quod negatis. Liberi parentes alant. Pudet ſacrorum nominum, pudet religionis humanæ. Hæc ergo lex erit? Quid imprecer homini, qui primus fecit ut pietate juvaremur? Liberi parentes alant. O crudele factum. O nunquam triſtior fames: ita paſcit ille qui cogitur? Non meruiſti, inquit, accipere. Diſcede pietas, quieſce pauliſper: infirmitas remuneranda ſit. Primùm lex ſeveriſſima eſt, ut fortius alimenta poſcantur. Perdiderunt pulchritudinem ſanctitatémque naturæ, qui putant illis parentibus jura ſuccurrere, quibus apud liberos ſalva eſt de mutua charitate reverentia. colliſis proſpexere pignoribus, & inter tam venerabiles affectus hoc quoque dignum providentia fuit, ut aliquid & odia præſtarent. Quereris, iraſceris, & ideo juberis. Expectandum eſt videlicet ut liberorum parentúmque concordiam præferant totius merita vitæ, & ut pietas, natura, ſanguis accipiant quotidie tanquam amicitiæ nexum: & niſi nos promeruerimus obſequiis, adulatione, patientia: natales ortus & pignora prima perierunt? Si vultis, judices, ut huic nomini ſalva ſit in omni perſonarum diverſitate veneratio: bonorum patrem filius alat, lex malum. Non faciam hanc contumeliam rerum naturæ, non faciam legi, ut excùſem vel peſſimum patrem, ut ſacro nomini tentem gratiam petere de venia. Sim licet crudelis ac ſæuus, filium tamen diutius amaui, Clauſerim paternos penates, de teſtamento, de ſpe ſucceſſionis epulerim, oneraverim vinculis manus, fœdaverim membra verberibus? perſolvi gratia non poteſt nec malo patri. Arrogans, impotens ſum, nolo quotidie mereri quicquid mihi deberi cœpit primo die. Facilis, mitis, indulgens, vocabula ſunt iſta minoris affectus, propter hæc aleretur amicus, paſceretur extraneus. Veſtrum quinimmo crimen eſt, quòd interdum aliud ſumus:

mus: & (unde manifeſtum eſt diverſitatem noſtram venire de moribus liberorum) non invenias aſperum patrem, niſi jam peccantis ætatis. Quid ais? rigidus, immitis ſum: ideo paſce, tantum paſce, non ultra malo pro reverentia nominis noſtri. Quicquid præſtatis inviti, & cùm alitur pater quem quereris indignum, accidere mihi videntur omnes parentes. Si vis, affectum debes, ſin minus, neceſſitate ſervitutem, patientiam. Non tanquam pater alitur, qui tanquam bonus amatur. Sepone juvenis, differ querelas, tunc iraſceris, tunc objicies mihi, cùm proſperitatum, cùm ſecundorum officia depoſcam. Non talis ad genua tua provolvor, ut extimendus ſim. Nulli malus eſt pater, cum eſſe cœpit infelix. Aſpicis collapſum, & ex omni calamitatum genere miſerum, & ultra quod accidentium menſura non exit, in orbitate mendicum. Riget ſquallidi capitis concreta canities, vigor priſtini vultus vacuis luminibus intabuit, & per obſtantium crinium illuviem tenuis arentium jactus oculorum. Hæret aſtricta nudatis oſſibus cutis, & in fame ſua homine conſumpto, jam membra ſine corpore. Iterum bonus ſum, in priſtinam religionem de calamitatum horrore reſtituor. Adeóne non habent hæc ipſa ſupplicia pœnas, quòd poſco, quòd rogo, quòd mendicus ſum filii mei? Et quàm multa, dii deæque non poſſunt pro nobis impetrare leges? Quantò plura ſunt quæ negantur cùm præſtant inviti? Non exigo ut tuis manibus porrigas cibos, ut conſoleris, ut foveas: projice quod rapiam, abjice quod colligam. Genus ultionis eſt paſcere, nec miſereri. Si tamen, judices, fas eſt impietatis hujus ullas accipere cauſſas, & filium qui non alit, putatis reddere poſſe rationem, æſtimare per fidem quod ſit facinus illud, cujus ultionem debeat exigere aliquis de fame patris. Captum me inquit, non redemiſti. Quis non putet queri de filio patrem? Quenquámne dicentem feras, nihil tibi debeo, qui mihi vitæ luciſque beneficium ſemel præſtitiſti, quia hunc ſpiritum, hoc corpus non ex indulgentia tua rurſus accepi? Iniquiſſima magnorum conditio meritorum eſt, ſi quidquid non fuerit adjectum de prioribus perit, & peſſimo exemplo gratiam præteritis auferunt reliqua ceſſantia. Non redemi, non tamen ideo minus eſt quòd in hunc te divinorum humanorúmque conſpectum de noſtra protulimus anima. Maria terraſque, & infatigabiles ſiderum curſus, & cuncta ſacro fulgore lucentia nos, ut fruereris, oſtendimus. Has quas ſubtrahis manus, hæc verba quæ negant, de meo ſpiritu, de meis viſceribus hauſiſti. Gaude potius, exulta quòd tibi patris aſperitas præſtat boni filii jactationem. Solus habet quod imputet patri, qui queritur, & paſcit. Quam multa, judices, huic querelæ reſpondere poteram, propter quæ filium ſalva pietate non redemiſſem? Quis non acciperet excuſationem, ſi dicerem, Impediit quamvis properantem ſenectus, inopia, languor? Pretium non tam feſtinanter inveni. Explicare non potui navigationem juvenibus quoque fortibúſque difficilem, Solus ac ſenex non illa qua ſperaveram proſperitate direxi. Per quos metus, per quæ peregrinationis incerta properavi? Remove, juvenis, indignationem, nihil plus pro filio factum eſt quem recepi. Non fortunam tibi debeo, ſed affectum: non exitum, ſed voluntatem. Pro duobus precia contraxi, pro duobus maria conſcendi, pro duobus genua tenui. Rogo uter magis amaretur, ſi mihi piratæ duos reddidiſſent? Agè tu nunc juvenis ad faciendam inopiæ patris invidiam (ſi videtur) exclama. Famem obtendis, ad quam luxuria, prodigarúmq; voluptatum continuatione veniſti: exhauſiſti ſenex cenſus in precia meretricum, quanquam & huic jubetur neceſſitati pietas veſtra ſuccurrere, & lex quæ inopem, quæ patrem nominare contenta eſt, filium non remiſit ad cauſſas. Quid verò ſi in educationem, in diſcurſus, in precia vacuatus ſum? Excedit omnem ſcelerum comparationem, patrem mendicum facere, nec paſcere. Tentat judices hoc, quòd non eſt redemptus, ampliare alia juvenis invidia. Fratrem, inquit, mihi prætuliſti. Fateamur pauliſper hoc crimen, agnoſcamus hoc nefas. Impudentiſſime generis humani, tu non feres ut frater tuus vel magis ametur? Vides enim, prælatus eſt tibi neſcio quis affectus: poſſident charitatis tuæ locum pignora de minoribus ſumpta nominibus. Illum nempe, cujus æquè ſpiritus de viſceribus his trahebat ortum: qui patrem vel ſolus impleret. Peſſimus eſt mortalium, qui amari fratrem ſuum ſine ſui charitate putat. Tu cuſtodies utrum frequentius oſculer, utrum ſtringam magis arctiore complexu? Non eſt hoc impatientia, nec circa patris affectus ſacra de pietatis contentione rixa. Eum tantùm fratrem putas amari magis quem non ames? Falleris juvenis, longéque te ab intellectu rerum naturæ ſepoſuit prava perſuaſio, qui putas ex paternis affectibus filio perire, quicquid in altero de neceſſitate præponderat. Par eſt in omnes liberos, eadémque pietas, ſed habet in aliquo plerunque proprias indulgentiæ cauſſas & ſalva charitatis æqualitate, eſt quiddam per quod tacito mentis inſtinctu ſingulos rurſus tanquam unicos amemus. Hunc primus naſcendi locus, illum gratiorem prior fecit infantia, alium lætior vultus, & blandior oſculis amplexibúſque facies, quoſdam magis ſeveritas probitáſque commendat, in quibuſdam diliguntur impatientius calamitates. Et damna corporum, debilitatéſque membrorum notabilius miſeratione complectimur. Salva eſt tamen univerſitas, cum quicquid in alio ceſſare creditur, in altero reſtituit alter affectus. Securus ſis, non intercidunt iſta, non pereunt, ſed invicem vincunt, prævalent, cedunt. Filio non poteſt præferri niſi filius. Blandiar, judices, pauliſper calamitatibus meis, & ſic agam tanquam apud piratas invenerim utrunque ſanum. Attuli ſine dubio precium duorum, ſed utrúmque prædo non reddit, offert electionem, ſuadete quid faciam. Quid dicitis? Iſta pietas eſt, abire, diſcedere: iraſci ſcilicet, queri, & invidiam facere piratis? Vos interrogo liberi, vos parentes. Non ergo facinus eſt, ideo neutrum redimere, quia utrunque non poſſis? Egregia pietas, æquare liberos, juſtitia deſperationis, & ex hoc quòd ſuccurrere non contingit duobus, orbitatem facere totam. Tu verò ſenectus accipe quicquid datur, accipe quicquid offertur, dum hoc ſaltem feritati libet, antequam in patientiam tam ſæva decreſcat immanitas. Interim multa poſſunt afferre caſus, ſperare licet, repetere, ſperare pater, fortaſſis evadat. Quæcunque explicari coacervatione non poſſunt, per pares vireſque ſervantur: & facilius eſt duo ſubtrahere, quorum magnitudo laborat in ſolido. Quantum intelligo, judices, filius, cui profuturum non erat ut eligerem, hoc ſolum ferre non poteſt, quòd redemptus eſt frater. Quis hanc, judices, impudentiam ferat? Objicit mihi quod ullum de liberis meis potuerim facere diſcrimen. Deinde queritur non ſe potius electum, & cùm fratri præter ejuſdem nominis par ac ſimile conſortium reverentia quoque languoris acceſſerit, indignatur apud affectus patris non eam prævaluiſſe partem, in qua tantùm filius erat.

gat. Non invenio, judices, quemadmodum effugere potuerim criminis hujus invidiam, ſi hunc potius recepiſſem, Patri, cui utrunque pirata reddere nolebat, redimendus fuit aut æger aut neuter. Quid, quòd (inquit, etiam luxurioſum prætuliſti? Parce, juvenis, maledictis, parce convitiis. Reliquiſtis hæc nomina, domi erunt iſta vitia, domi erunt iſtæ virtutes, ſed cum fueritis reverſi. Interim nihil aliud eſtis quàm fratres, qui liberi mei, duo captivi, ambo miſeri, & diverſitas veſtra de calamitatum ſocietate conſumpta eſt. Vides quàm nefas ſit alterum ex vobis mihi eſſe viliorem? Piratarum non intereſt uter eligatur. Dignum hunc dereliquiſti, luxurioſum redemiſti. Comparatione veſtri juvenis, circa patrimonium honoréſve contenderes, & ego proclamabo, viciſſes. Sed ventum eſt illuc ubi non probitas, non mores æſtimantur, & de corporibus ſola taxatio eſt. Unde triſtes toleraret caſus, ferret ſordes vinculorum, piraticam famem juvenis, quem torquere ſolebat noſtra frugalitas? unde in illa ſolitudine carceris duret animus convictibus ſemper comitatibúſque lætatus? Expecta tu, quem decet honeſta patientia, laudabilis labor, qui tibi difficultatum reddis ipſe rationem. Tu differis, luxurioſus redimitur. Quis vis? Prætuli illum de quo ſoli tibi querebar: quem cum vellem caſtigare, reprehendere, te ſolebam laudare, mirari. Exaggera quantum voles vitia fratris: luxurioſum, perditum voca, dum ſcias te ſic magis probare non animum fuiſſe patris, ſed de calamitate rationem. Ille eligit, qui recipit antè meliorem. Sed parce quæſo juvenis, adverſorum interpretationi. Non eſt electio, alterum recipere, cum precium attuleris duorum: diſcrimen illud non ego, ſed pirata commentus eſt. Quicquid inter vos in alterutro fecero, affectus eſt, quo duos amo. Et homo apud quem filius ſola prævaluit gratia calamitatis, non fratrem tibi prætuli, ſed quod in te fratri prætuliſſem. Conſilium hoc putas fuiſſe patris? Fortunæ eſt qua capti pariter eſtis, qua decubuit alter, qua non convaluit redemptus. Cùm propter duos venerim, quod in altero mihi pirata conceſſit, idem eſt ac ſi mihi neutrum reddidiſſet. Sed quouſque facti mei diſſimulabo rationem? Æger electus eſt, reſpondete nunc, ſi videtur Luxurioſus perditus fuit. Parcamus quæſo memoriæ, revereamur ſuprema cineris, pœniteret me fortaſſe ſi viveret. Iterum ac ſæpius (quod neceſſe eſt) ipſa criminis mei voce defendat. Ægrum redemi. Non habent profectò, non habent diſcrimen liberi, niſi de calamitate: & inter homines quos natura pietatis æquavit, differentiam niſi de dolore non explices. Non cum uſu nunc veſtro, non cum moribus loquor, Ille anhelat, illius ſunt laſſa ſuſpiria, ad illum ſerius veni. Excogitaſti rurſus, fortuna, quod ſupercreſceret claritati, quod poſſet ſacris nominibus accedere. His ſolus major affectus eſt quàm filios amare, filii miſereri. Me quidem judices, ſi quis interroget, conditio illa non fuit vera, non ſimplex, habuitque piraticæ feritatis ingenium. Ægrũ mihi non licuit relinquere, licuit eligere. An fas fuiſſe credis, ut juxta moriturum tu reddereris? & homines ejus immanitatis, ut poſſent liberos cum patre partiri, paterentur eum ſibi relinqui, quem periturum ex hoc probabant, quòd illum pater non eligebat? Tentata eſt miſera pietas, & placuit hoc quoque addi calamitatibus noſtris, ut onerarer pudore conditionis partes non habentis. Cùm in comparatione ſani æger offertur, ideo ponitur, ut eligatur. Supereſt, niſi fallor, judices, ut cùm ſibi prælatum fratrem queratur, æſtimetis utri nunc magis debuerit pietas noſtra ſuccurrere. Eſt quidem, judices, humanæ infirmitatis iſta natura, ut ex omnibus accidentibus graviſſimum putet quiſque quod patitur: & cùm aliena cogitationibus, noſtra dolore tractentur, neceſſe eſt apud impatientiam ſuam vel minora prævaleant. Languor eſt tamen, languor cui meritò ceſſerint cunctæ calamitates, in cujus comparatione conſolari ſe poteſt genus omne miſerorum. Stringat licet manus ſæva captivitas, profunda carceris nocte membra claudantur, datur tamen colludere catenis, artus extrahere nexibus: & habet aliquid æquanimitatis, cum pœna ſua poſſe rixari. Sæviunt regna tormentis, bella vulneribus, ſed lævius afficit quicquid viribus feras: & cum in plenum adhuc ſanguinem adverſa ceciderunt, repugnantis roboris colluctatione vincuntur. Quos cruciatus compares, quem dolorem, cum penitus viſceribus immiſſa tabes quotidie aliquid ex homine præmittit in mortem? cum cibos, hauſtus, & omnia blandimenta vitæ fames faſtidit, & poſcit? deſiderare aſſidentium officia, dehinc ferre non poſſe? gravari quos appetieris attactus? per totum cubile corpus velut ſuper ardentes exagitare flammas? Lux fatigaris luminibus gravis, vox ſola de gemitu. Cum ex duobus captivis languet alter, una eſt inæqualitas patris, eligere ſanum. Retuli, judices, uſque adhuc in penatibus ſuis juxta parentes propinquóſque languentem. O carcer, ô morbi, quem vos non facitis ægrum? Et non ille carcer, quem ſeveritas legum, quem poteſtatum iuſtitia commenta eſt. Non poſſunt humani metus, humanarum cogitationum ingenia ſatis abundéque concipere quæ vidi. Jacet ſub immenſæ rupis abrupto teſtis, & ultra naturalem profundæ caliginis noctem merſus piraticis artibus ſpecus. Quem non circumfuſi vaſtitas maris, & undique minantibus ſcopulis illiſa tempeſtas terrore ruituræ molis everberat. Horrent cuncta crucibus; ſquallent circumjecta naufragiis, nullus niſi in ſupplicia morteſque proſpectus, & ad infelicium captivorum metum præmiſſus de ſimili exitu dolor. Spiritus ſolus intus vivit, quem vinctorum trahunt reddúntque gemitus, quem tot contulere languentes. Hoc erat ubi jacebat æger, illud tot annorum ex quo cœpit pirata graſſari, idem cubile. Corpus quod gravaretur aſſidentium ſedulas manus, jacet inter vincula, quibus inſtringat adhuc recentem pirata captivum: & quanvis tenuata de nexibus membra labantur, rurſus in modum ſtringentium tenent, quæ nullo ſuſpenſa nixu velut victo homine ſederunt. Qualis erat ille ſub ferro, cujus exangues manus vix levia velamenta transferrent? Quis inter complorationes gemituſque ſomnus, quem vix ſilentia ſolicita præſtarent? Ad quæ colloquia triſtitia reſpiraret? Undique pares ſimileſque miſeri & veteribus captivis adjectus quotidie novus aliquis impatiens. Compara, ſi videtur, huic ægro captivitatem tantum tuam. Tu quereris quòd cibos pirata non præſtet, ille remittit oblatos. Te nuda humus, nudum cubile frangit, ille ad ſingulos ardentis corporis motus in ſua vincula verſatur: & quocunque membra laſſata dolore tranſtulerit, in ſupplicium reddit renovata patientia. Breviter ſæviſſimi languoris definiendæ menſura eſt. Non poteſt ex illo ſanari, nec quem redemerit pater. Inſta nunc, ſi videtur, ac ſubinde juvenis interroga, cur ægrum potius elegerim. Reddi à me poſſe rationem cur hoc fecerim, putas? Ego verò non poſſem, nec ſi te redemiſſem. Quid enim ſi reſpondere jubeas orbitatem, cui in exequias rogum egerat cenſus? Quid ſibi

velis

velit ille funebrium longus ordo pomparum? Cur ſuper flagrantes jaceant rogos? Cur ardenti non divellantur amplexu? Et ego dico, proclamo, fateor, erroris aut dementiæ furor eſt, cùm feceris. Hoc eſt ergo, inquit, quod de te præcipuè queror, moriturum mihi prætuliſti. Quæſo juvenis, ne nobis putes tantum ineſſe feritatis, ut illum potuerimus exiſtimare moriturum. Vis non ſperem victurum filium, quem tunc primum aſpicio, complector ægrum, quem pirata non recuſat ſibi relinqui? Si perſuaſionem patris interroges, quicquid eſt quo miſer torquetur, afficitur: non languorem credo, ſed impatientiam, deſiderium, dolorem. Hominis qui apud piratas languet, unum remedium putes, ut redimatur. Sed non eſt, quæſo juvenis, quòd hoc patrocinium de tam calamitoſa pietate concipiam, ut dicam, victurum putavi. Exaggero quinimo invidiam criminis mei. Redemi fateor illum, qui dilationes, qui moras ferre non poterat, in quo mihi pirata vendebat brevia oſcula, paucos dies. Si me hercle uterq; fuiſſet æger, illum redemiſſem, qui prior languere cœpiſſet. Si duos pariter naufragia raperent, illi porrigerem manum, quem jam membrorum contentione laſſatum fluctus hauriret. Si vulneribus confectos remiſiſſet acies, properantius ei clauderem plagas, per quem animam largior ſanguis egereret. Ignoſcite dii pariter atq; homines, non poſſum de liberis, poſſum eligere de miſeris. Gratias quinimo fortunæ gratias ago, quòd adhuc æger ſentit, intelligit. Alioqui cadaver acceperam, & precia duorum pro funere tantùm ſupremiſque perſolveram. Neſcis quantum pudori, quantum adjiciat affectibus meis inter tam impares æquata conditio. Æger qui tantundem eſt piratis, plus eſt patri. Velis tamen nolis infelix ſenectus, fatendum eſt quod meritò, quod ſumma pietate factum eſt, quàm difficile fecerimus. Quæ tunc mihi cogitationes, quis temporis illius animus fuit, cum inter duos liberos incerta miſer electione diſcurrerem? Hunc diutius oſculabar, illum putabam deſperatione moriturum. Lacrymas ad languentem gemituſque tranſtuleram, & tu mihi videbaris futurus æger. Quoties catenas tuas ſoluturus invaſi: ſed mihi commendabat relictum, quòd te prætuliſſem. Quàm frequenter jam laxata miſero vincula rurſus impoſui, dum mihi tua potius ſanitas placet? Diſſimulare non poſſum conditionis illius ſecretas difficultates. Redimi debebat æger, ego te volebam. Ponere vos, judices, velut in illa neceſſitatis meæ præſentia volo. Ecce, infelix ad primum aſpectum patris conatus aſſurgere, illas pallentes ſordibus manus paululum tanquam amplexus daturus erexit: nec uſque in cervices meas ſpiritu jam deficiente perlatas, in ſuum miſer iterum cubile dejecit. Totus ille circa nos carceris populus obticuit: & ne colloquiis noſtris terribilis catenarum ſtridor obſtreperet, laſſatos artus in ſua tenuere patientia. Ego ſerius gravis, hinc, ſi videtur, incipiam. Luxurioſe, meruiſti. Ignorat profectò paterni doloris æſtus, quiſquis ſolatium putat, ut de languente filio queratur, ut moribus mentique maledicat. Abite virtutes, ignoſce probitas, charior eſt ex liberis ille qui moritur. Mihi verò fateor hinc aliqua languente filio veniſſe ſolatia, quod vixit infelix quemadmodum voluit, quòd fuit hilaris ac læta brevis ætas. Crede juvenis, & pro te jam maluiſſem ut luxurioſus eſſes. Cui tu tempori, cui dolori rigorem ultionis, frontem caſtigantis injungis? Impatientiſſima res eſt perdere filium cui videaris iraſci. Corruptum me precibus putatis, ambitúque lachrymarum? Hoc vicit æger, quòd non rogabat. Aſſidebam miſero, demittebat oculos, interroganti reſponſum de lacrymis tantùm gemitúque reddebat, agebat, me deliberante jam victum, cùm repentè miſeras manus velut recidentis amplexus poſuit in ſinu meo. Et cùm laſſa ſuſpiria per ardentes anhelitus egeſtis ſæpe viſceribus cùm diu collatis uterque ſingultibus miſcuiſſemus laſſas ſine voce lacrymas, tandem ſpiritu vix in pauciſſima verba collecto, Tibi quidem, inquit, gratias ago pater, quòd redempturus utrumque veniſti: non adeò tamen ſenſus meos languor hebetavit, ut exitum conditionis hujus ignorem, ego luxurioſus, ego perditus, nunc verò ſuper infamiam nominis hujus immorior. Utinam hoc ſaltem mihi ſerò fata præſtarent, ut reſiduum laborantis animæ in tuo poneremus amplexu. Sed ſi mora eſt longior properantibus expectare pereuntem, ite ſuperſtites, ite felices: has tantùm reliquias commendate piratis, ne merſus profundo, & projectus in fluctus, exitum faciam hominis ad quem non venerit pater. Unde enim ſperare poſſum, ut revertaris, ut facias? Tunc ſuper abrupta verba tota defectione conticuit, ſtrictiſque vitalibus circa dolorem ſuum membra riguerunt. Exclamavi, fateor, Quid agis infelix? cur deſperatione collaberis? Attolle pauliſper oculos, confirma, dura, te frater elegit. Viſa eſt poſt hanc vocem meam peracta conditio, continuò pirata detraxit catenas, vincula laxavit. Vultis elegiſſe me negem? Vultis in lucem diémque productus, carceri ſuo reddatur æger? Ego verò non habui verba, quibus me deliberare, quibus nolle contenderem. Vultis ſcire quid pater, quid pirata præſtiterit? Ego duos redemi, ſed alterum accepi. Ut ſcias, inquit, ægrum redimi non debuiſſe, defunctus eſt. Crudeliſſime generis humani, qui nos putas preciũ tuum perdidiſſe, audi quàm multa nobis in morituro filio pirata reddiderit. Frater ille tuus inter vincula catenáſque deficiens, reſpiravit aliquid in toto; tandémque libertas vinculis manus per totius lectuli ſpatia jactavit, poſt impias carceris ſordes illum cum ferali veſte ſqualloreṁ exuit, pauliſper æger vidit propinquos, allocutus eſt amicos, mandavit, exegit: & quamvis ſuprema ſorte collabens, prius tamen luce cœli libera ſatiatus eſt. Contulit mihi grande vel ſi nolit fortuna in orbitate ſolatium: filium, qui relictus mea fuit moriturus invidia, non occidi, ſed perdidi. Quid ais juvenis? Ita ſi moriturum filium redimere non debui, non ſufficit hæc tibi de me pœna, quòd ille deceſſit? Iraſci patri tantùm fortaſſe fas eſſet, ſi viveret frater; tunc alimenta quærenti reſpondere poſſis, Poſce prælatum. Quantum intelligo, qui de mendicitate patris vindicaris, ægri es redempti juvenis inimicus. Neſcis quid ſit invidiam facere patri. Melior erat tua cauſſa, ſi mei miſerereris. At quanto, dii deæque, alius fuit ille infeliciſſimi juvenis affectus? Nuncio enim, & audiente tota civitate teſte proclamo; Tibi gratias agebat ille dum moreretur. Credo mehercle hoc miſerum dolore conſumptum, quòd ſibi videbatur precium ſuum mihi perdidiſſe. Non aliter igitur quàm ſi te præſente deficeret, Per illud, inquit, frater optime, natalium noſtrorũ ſacrum venerandúmque conſortium, per ſocias peregrinationes, per adverſa communia, per hoc quòd & tu languere potuiſti, ſi te vel tua quandoque virtus vel ſatietas, ſecura prædonum piratico carcere emiſerit, commendo tibi ſenem quem facimus uterque mendicum. Teſtor immortalia numina, & infernarum ſedium deos? paſceres patrem ſi te redemiſſet. Ego tamen, inquit, mihi debeo, quòd reverſus ſum. Non quidem quicquam velim juvenis, de virtutum tuarum admiratione detractum, audias tamen neceſſe eſt in hac pietate verum. Evaſiſſe te putas ingrate? Dimiſſus es. Mea pietas iſtud, mea fecit electio. Unde enim evenit quicquid ante captivitas tua præſtare non potuit? Jacta quantum voles effractum carcerem, ruptas catenas: vis ſcire quid negligentes fecerit ſecuroſque piratas? Acceperant precium duorum. Intelligit, judices, & ipſe juvenis, non eſſe calamitatum noſtrarum juſtitiæ parem, & ſic agit, tanquam alere non debeat. Itaque transfert in hoc defenſionem, ut poſſe ſe neget. Quid dicitis, judices? Feretis hoc dicentem juvenem corpore atque ætate robuſtum? Non habes opes, ſed membra, ſed vires. Nam neque ego laborem, nec difficiles poſco conatus, contentus ſum juvenis, ut velis. Cibos me poſcere putas? Humeros poſco quibus incumbam, manus quas eliſo pectori apponam, ſinus in quos ægram exhauſturum reliquias lachrymarum: ut ſepelias, ut hæc cum miſeri illius membris oſſa componas. Non alimenta quæro, ſed filium. Quid, quod nec grave longumque ſupremæ pietatis exigimus officium? Non diu viverem etiam ſi me duo paſceretis. Securus ſis, brevi te gemitus mei liberabunt, aſſiduis planctibus everberata vitalia. Quid me remittis ad turbam? Quid facis rurſus omnibus gravem? Conſumpſi fletus, clementiam civitatis exhauſi. Non alit populus hominem quem paſcere filius debet. Quid ſibi vult hæc aliena calamitatibus noſtris, aliena virtutibus tuis, juvenis, aſperitas? Abſtuliſti mihi malorum quoque meorum verecundiam. Quicquid faciebam, mendicitas eſt, ex quo reverſus es. Durat in ſuſcepto rigore juvenis, & ad miſericordiam non memoria fratris, non patris contemplatione deflectitur. Exclamaret alius hoc loco, Ex tua fide dignus quidem eras impotentiſſime generis humani, quem in tormenta mea doloremque redeuntem, vincula rurſus ac pœna carceris exciperet. Et inſultes huic confeſſioni licet, allegare non poſſum. Quid mihi miſeras ultiones, quid triſte monſtratis auxilium? Faceret hoc pater qui redimere noluiſſet. Age nunc vivaciſſima ſenectus, redeamus ad preces, quod ſolum vis paternæ pietatis agnoſcit, hic quoque rogemus. Per ego te juvenis illos meos de quibus nunc quereris, annos, per expertos tibi notoſque humanorum accidentium caſus, per infelicis illius manes, cui nec hoc ſaltem contigit, ut te reverſo, te præſente moreretur: paſce nunc quod te redimere volui, paſce quòd fratrem tuum redemi. Non ego laſſitudinem tuam poſco, nunquam ocium meum: nec ut ipſe ſecurus quietúſque tranſigam diem, tuas operibus manus, tuum laboribus aſſigno ſudorem. Jungamus mutuæ pietatis officia, par flebile, par omnibus ætatibus nominibúſque reverendum eſt nobis negotium cum civitate mitiſſima. Quanto libentius dabunt, cùm viderint pariter, unáque miſeros mutua ſuſtentatione connexos? Et ego quidem rogabo, qui ſoleo, ſed in tuos ſinus populus congerat ſtipes. Quicquid preces, quicquid impetraverint lacrymæ meæ, accipe, tuere, diſpenſa pro tua fama, pro tua ſum pietate ſollicitus. Ego mendicabo, tu paſces.

CORPORIS PROIECTI,

Ipſa eſt anus cæcæ.

DECLAM. VI.

ARGUMENTUM.

Qui in calamitate parentes deſeruerit, inſepultus abjiciatur. Qui habebat uxorem & filium, captus à piratis incripſit domum de redemptione, uxor flendo oculos amiſit, filius retinente matre profectus vicariis manibus redemit patrem. Idem in vinculis deceſſit. Abjectus in mare, & appulſus ad littus patrium, eſt ejectus. vult illum ſepelire pater, mater prohibet.

Pro patre contra matrem.

Etiamſi, judices, in hac aſperrima conditione fragilitatis humanæ, in qua nemo prope mortalium impune vivit, hæc omnibus natura eſt, ut ſua cuique calamitas præcipuè miſera atq; intoleranda videatur; inter omnes tamen hoc conſtet neceſſe eſt, infelicitatem meam tantum cæteras ſupergreſſam, ut prorſus hæc ſit quæ fieri debeat uſque ad cæcitatem. Quid enim paſſus ſum tam leve, ut non comparatio mei felices aliorum etiam miſerias faciat? Grave eſt à piratis alligari, magis dicat hoc qui ſciat quàm citò capti moriantur. Alligatus ſum, ſed tamen miſer magis queror quòd ſolutus ſum. Indigna eſt impietas in ſuos, quæ quanta verſetur in hoc judicio, videtis. Sed mihi hoc quoque querendum eſt, quòd me & uxor nimium dilexit & filius: Quid ego putarem in rerum natura poſſe reperiri quod orbitate acerbius videretur? Non contingit mihi quod cæteris miſerrimum eſt, filium efferre, Parum eſt quòd juveni ſingularis exempli cauſſa mortis fui, & tam precioſa redemptus anima, ſenex odioſus morte filii mei vivo. Parum eſt quòd mihi luctum meum fluctus nunciarunt, & aliud agenti patri ſubitò ad littus orbitas appulſa eſt, quòd miſerrimum juvenem toto jactatum mari, etiam ſi nemo interpellaſſet, ſerò ſepelirem; adhuc ſupremo prohibeor officio, & ne quid ſolatii contingat, perdo etiam matris miſericordiam. Injicit erranti corpori manum mulier, & piratis & tempeſtate crudelior: atque ut accedat dolori meo cumulus quæ hoc facit, uxor mea eſt. Ne quis tamen erret ignotus, non eſt ſilentii mei noverca, ſed mater. O facinus, ô cladibus noſtris mutata natura. Mater ignem ultimum filio negat, & mulier quæ maritum quoque ſuum debilitata deſiderat. Quis hoc de iſta credat? Filium non flet funditus everſa, fulmen hoc gladiúmque non ſentit. Comparet dolorem, quanto minore cauſſa excæcata eſt? Hujus, judices, pœnæ ab ipſa morte repetite crimen. Ego ſum, ego & alligavi filium meum & infamavi, & ne non accedat graviſſimi doloris comes pœnitentia, in illum mortiferum carcerem miſi: Quo fato parentes miſer ſortitus eſt, ut illi vitam pater, ſepulturam mater auferret? Nam, ut pietatem filii mei ſemel indicem, patrem redemit. Si quòd ego redierim? uxor iraſcitur, reddat rationem cur acceptis literis meis fleveris. Atqui miſerrimus juvenis quomodo magis temperare potuit officia? Lex parens erat calamitate devinctus, unus autem ſuccurrere utrique non poterat, invenit tamen ingenioſa pietas, & utrique ſubvenit diſpendio ſui. Ipſe venit ad patrem, me remiſit ad matrem. Hoc ſi defendendum eſt, agnoſco partes meas; cauſſam planctibus agam. flere enim certè per legem licet. Alioqui diu laudare non expedit. Diligenter defendere contrarium eſt actioni noſtræ ut impetremus funus, moramur: dum eos litigamus, dum circa cadaver noſtrum orbi rixamur, dum agitur cauſſa defuncti, dum ſepulchro lege præſcribitur, dum dantur legitima dicentibus tempora, putreſcit interim corpus, nec totum in ſicco jacet. Cadaver ab incurſu avium ferarúmque tantùm miſerantium corona cuſtodit. Convenerunt etiam alieni parentes, totus in ſpectaculum populus effuſus eſt, & ignoto quoque corpori publica humanitas quaſi quaſdam fecit exequias. Deflent omnes homines, dolent: plurimorum tamen illa vox eſt, Juvenis inſepultus jacet. Miſer nec patrem habet fortaſſe, nec matrem. Iam hominis figuram vetuſtas penè conſumpſit. Jam lenta tabes in terram defluxit. Jam ſoluta cute oſſa nudantur. Quanlibet duraveris animo, non ferres tamen iſta, ſi videres. Sed audire certè potes. Ille eſt filius noſter, cujus ſpes ipſas amavimus, quem apud omnia templa & ſurdos votis deos ſuperſtitem precati ſumus, à quo ſepeliri optavimus. Ille amabilis infans, ille blandus puer, ille juvenis etiam ante hoc crimen piiſſimus. Ille dum par fortuna parentum fuit, propenſus in amorem tui. Mentior, niſi cùm peregrinatio mea nos diduceret, maluit eſſe cum matre. Me per omnia maria volitantem, ut plus filio relinquerem, circunvenit ſævius ipſo mari latrocinium. Deſcribam nunc ego pendentem fluctibus carcerem, & catenus macie mea laxatas, & detritam lateribus meis conſciam malorum carinam, & obrutam perennibus tenebris feralis loci cruentam cæcitatem? Iſta verò, ſi quid pudoris habeo tacenda ſunt. Alioqui quis mihi ignoſcet quòd vicarium accepi? Etiam ſcripſiſſe pœnitet. O literæ fletibus tremulæ. O parum alligatæ manus. O delenda uxoris oculis epiſtola. Cur judicavi, cur ſcripſi quod uxor ac filius ultimum legerent? Ut incertum ſit utrum me carius redimant, an lugeant. Cognita clade, cariſſimi uxor exempli & prorſus talis filii mater totos efflevit oculos, fontemque illum perennium lacrymarum tantùm cæcitas clauſit. Si non tenuiſſet, filium vicerat. Continuus inde planctus, incredibilis mœſtitia, aſſidua lamentatio fuit. Juvenem neſcio in me magis an in te futurum impium, ſi non redemiſſet quem tu ſic deſiderabas. Ergo profectionem apparat, ut quoniam reddere matri non poterat oculos, redderet virum oculis chariorem. Sed videlicet eſt quædam vltima calamitatum rabies, & nouiſſimè in furorem vota ipſa vertuntur. Retinuit juvenem, & epiſtolis meis legem oppoſuit. O vanæ figurationes & pectora hominum alto errore confuſa. Nemo illam non putabat timere de filio. Itaque juvenis quod ad ſolatium pertinere credidit, commendavit amicis cuſtodiam matris, ſubſtituit vici curæ ſuæ propinquos. Neque enim aliter uſque ad reditum meum cæca vixiſſet. Quicquid humana ratio valet, contulit. Si potuiſſet redimere oculos matris qua pietate fuit, vicarios ſuos dediſſet. Ipſe profectus eſt ſolo comitatus animo, nec ſe putavit ire ſine precio, quamvis ad piratas ferret inanes manus. Dicat aliquis, adeò domi nihil reliqueras? adeò longa ætate ſic vixeras, ut ne precium quidem tu paraveris? Si hoc ita eſſet, teſtor deos, de redemptione literas non miſiſſem. Fuit unde redimi poſſem, judices, fuit: ſed illud totum filius matri reliquit. Navigat ergo per horridos fluctus, & gementia littora, & ſpumantes ſcopulos, & quacunque miſer relatus eſt, inauſpicatum mitiens iter, prorſus ominosè retentus, perverſis etiam votis, qui optaret alligari à piratis, quos vitare quoque miſerum eſt. Quærit hæc omnia impius ille filius propter parentes, quod non præſtitiſſet frater fratri, non uxor viro. Quid differimus ultra? Non pater filio. Dii immortales, cæli, maris, inferorum præſides, uni mihi adhuc omnes malè experti, vos tamen ſolos habeo teſtes, quàm invitus redemptus ſim. Miſerum me, periit qui ſciebat. Nam ut primum pervenit juvenis ad piratas afferens redemptionis meæ ſe precium, à ferali navicula avidus exilit, vicarias oblaturus manus: ſtravit ſe ad genua ſingulorum, & ut cupiditas fecerat blandum, obſecravit omnibus precibus, miſerabili planctu, & lacrymis penè maternis: nemo unquam ſic ut ſolveretur, rogavit. Nec ſanè difficile fuit impetrare à piratis captivitatem, major illi pugna mecum fuit. Non dignum illud ſpectaculum latronibus erat, cum pater filiúſque de vinculis contenderent, & ſibi quiſque carcerem vindicaret. Ego jam uſu defendebá meum, & in his annis jam maturam mortem aſſerebam. At ille contra? Ego te in calamitate deſeram? ego alligatum relinquam? Et quomodo ad matrem redibo, quæ miſera deſiderio tui dies noctéſque fletibus jungit? quæ vivere ſine te non poteſt? Non dicebat tamen omnia: & cum aſſiduos planctus & irrequietas diceret lachrymas adjiciebat, Jam penè cæca eſt, fortaſſe ſi redieris, videbit. In ſumma non recedo. Fas eſt mihi etiam invitis parentibus piè facere. Non recedo, ſi perſeveras, demus piratis lucrum. Aut vicarius ero, aut comes. Quantum inter hæc flevit? quandiu cecidit oculos ſuos? Si perſeveraſſem, duo excæcaveram.

Obſtupuerunt pietate tanta etiam latrones, & per immobiles antè vultus fletus cucurrit. Non tenuiſſent fortaſſe juvenem, niſi redempturos parentes talem filium credidiſſent. Ipſe in ſe tranſtulit ferreos nexus, & hilarior allegatus eſt filius, quàm ſolus eſt pater. Supremum tamen, & nefas in æternum, me jam catenatis manibus amplexus, poſtquam mei cura diſceſſerat. Matrem, inquit, tibi per hæc merita commendo. Tu illam tuere, defende, ama, ne relinque: ſic paria faciemus. Illic tu eris vicarius meus, ſi. hæc feceris? non iraſcetur mihi fortaſſe mater quò ab illa receſſi. Sic in navem filii mei malè permutatus vector imponor, & quà viſum oculi dederunt; ad piratas è puppe proſpecto: curva littora, & immenſum ſideribus fretum, & turritos urbium ſcopulos retro ego. Miſerum me, quandiu à piratis etiam navigatur? Mandata tamen tua fili perago, aſſideo, ſuſtento. Immo me hercle tu aſſides fili, tu ſuſtines, propter quem mihi etiam hujus propenſior cura eſt. Dum recedere ab uxore nolo, filium non redemi. At illum interim cotidie ſitus carceris ſtrangulat, inſidunt oſſibus catenæ, exemplum ſeculi in myoparone moritur. Mater, jam ſatis eſt. habes pœnas ſuper legem. ſepeliſſent talem virum etiam ipſi piratæ niſi eos conſcientia ſcelerum, metúſque pœnarum ab omni littore arceret. Quod unum poterant, ſecundis projicere ventis. Excepit mitior matre tempeſtas, (& ſi qua dici poteſt calamitatum felicitas) proſpero curſu cadaver tantum non ad ipſa majorum ſepulchra depoſitum eſt. Narretur res ſeculo noſtro diverſa, & neſcio utra parte mirabilior. Filii corpus matri maria retulerunt, mater mari. Magnam quidem partem agnoſco culpæ meæ. Ego uxorem adduxi, & ne miſeram dolore fraudarem, ipſe meis humeris adverſariam meam uſque ad littora tuli. Et ſanè adverſus cum prima verba orbitatis animo æſtimantem fefellerunt. Quis autem non dolentis affectum putaſſet, cùm diceret defuncto filio mater. Quid enim navigaſti? Quid maria ingreſſus es? Quid piratas petiſti? Nam illi quidem vulgatiſſima orbitatis vox eſt, Fili, cur me reliquiſti? etiam cùm tota ſuper corpus incubuit, amplexam putavi. Et jam cum injecit tollentibus manum. Et hoc, inquam, ſolent facere matres, ut funus morentur. At iſta legem recitat, & in cadaver filii perorat, Tace, tace miſera, ita tu iſtud optaſti? Sola ſcilicet calamitatibus noſtris adhuc defuit culpa, ut cùm ſævitia nimiæ quoque felicitatis turpis ſit, procedat inauditum antea monſtrum, miſera, crudelis, ſi quid irati dii reliquerunt, ſiquid infelicitas oblita, ſuis manibus perdere cupiat. Detracta eſt fortunæ invidia, quando ſuo quoque judicio poſt amiſſum filium parum miſera eſt. Lacrymas ipſas noviſſimè perdo, inanis domi libitina plangitur, deriſus deſignator redit, refertur rogus. Inter hæc omnia non gemitus ullus matris, non lacrymæ, non queſtus. Putes appulſum ad littus aliquem eſſe piratam. Unde hunc illi animum? Si mala ſua ideo non ſentit, quia non videt, & hæc boni cæcitas habet, eruat aliquis oculos meos. Sed tenebræ corporis affectibus non obſtant. Eſtne hæc uxor mea? eſtne ille filius noſter? Liceat dubitare, ſi fieri poteſt, & ſanè vix jam dignoſcendam ſpeciem vetuſtas reliquit: ſed attritæ manus, & tumida veſtigia vinculorum, & teſtis longæ captivitatis macies, infelicia argumenta, conſentiunt. Miſerum me, certus luctus eſt. Filium agnoſco, uxorem non agnoſco. Ergo quoniam de jure longior pugna eſt, & nobis feſtinandum: ſint primæ precum partes. Adeſte univerſi utriuſque ſexus parentes, dum matrem in exequias filii rogo. Per matrimonium vetus, & per mutuam charitatem quæ utique noſtrum magno conſtat, adjicio, per commune pignus, per annos pariter actos, & beneficio filii plures, per meum in te obſequium, jam mei miſerere, cujus ſoles. Crede mihi, hoc quod patior, carcere pejus eſt, captivitate crudelius. Mea iſta pœna eſt. Quid tibi tantùm mali feci? Quid offendi? Certè ego te non reliqui. Jam ſi totum affectum in hunc conſumpſiſti virum, & omnis per oculos miſericordia effluxit, tulerit, ſanè filius noſter meritò pœnas, dederit ſpiritum ſupplicio, nihil de præteritis loquamur, quòd poſtulavit Cicero etiam ab illo crudeliſſimo Siciliæ tyranno, mors ſit extrema malorum. Quod quidem cùm permiſſum non eſſet, pernoctabant antè oſtium carceris pretio redimentes ſepeliendi poteſtatem. Quid? tandem hoc Marcus Tullius, patres matréſque, promeruit: tu vende ſaltem, quod ſub Verre crudeliſſimum fuit. Certè ego filium redimam, nec mihi precium diu quærendum eſt, habeo manus. Nihil moveris nunc, & debilitatem tuam jactas. Singulare fœminis exemplum oſtendi parraſque deſideras, ſepulturam filii maritus à te impetrate non potuit. Vade hercule, ſi libet, & corpus in fluctus repelle, Aut ſi parum celebri loco videtur abjectum, iniice manum, & ne minus te ſatiet alienum miniſterium, ipſa potiſſimum trahe. Alteram manum cadaveri impone, altera duc qua frequentiſſimum rotis iter eſt, & nigra limo via. Poterat miſerum onuſtum vehiculum, & ſanctiſſimum pectus ungulæ rumpant. Ipſa quoniam deficeris oculis, eliſum caput & appreſſa ponderibus præcordia manibus tuis pertracta: ſi quidem audeas, iſtis etiam lacera dentibus. Litigamus, conſiſtimus, in diverſum abimus, Nempe cùm viceris, omnia paria habebimus præter animum. Non ſepelies? vide quæſo, vide ne dum litigas, arenam fluctus aggeret, iniiciat humum miſericors populus. Obſtas? ſi cujus clementia tumulum fecerit, effode: & cùm talis ſis mater, aude indignari, & exclama, magis amavit patrem. Cruces ſucciduntur, percuſſos ſepeliri carnifex non vetat. Ipſi piratæ nihil ampliùs quàm projiciunt. Mater (quanquam hoc nomen profanari nefas eſt) ſi perſeverat eſſe filii ſui noverca, ut hac crudelitate videatur digna, quæ orbitatem ſuam non intelligit, ſi ultra hoſtium affectum quæ cæſos acie ſæpe tumularunt, ultra tyrannos, ultra latrones, parum habet non ſepelire, niſi aliorum quoque officia præciderit, & tantum non petita ex fluctibus aqua reſtinguit ignem, ſi adeò non genuit filium, ſed effudit, & illo infelici partu ingratum ùteri pondus expoſuit: licet imputet nobis ut volet, quod tueri non poteſt, ſingulare mariti deſiderium, dicam tamen quod ſentio, excuſatius odiſſet virum quàm filium. Quanquam in hoc mutuæ charitatis affectu paria fecimus: illa oculos propter matrimonium neglexit, ego filium: vicem cæcitatis orbitate perſolvit: tamen, quod inter hæc quoque mala privatim doleam neceſſe eſt, omnem illam quam contraxerat, perdit opinionem. Jam inimici mei triumphant, jam paſſim loquuntur, Illa exempli mulier, illa ſeculi decus virum redimi noluit, nec filium ſepeliri. Equidem, judices, ut ſentio neminem non mortalium favere hominis ſepulturæ convenit, quia hæc una res eſt cujus exemplum ad omnes pertineat. Ideóque non niſi ab ultimo parricidio exigitur pœna trans hominem. Etiam ſi qua ſunt jura quæ obſtent, ſi tamen anguſtus ſaltem detur acceſſus, per quem intrare humanitas poſſit, vera clementia occaſione contenta eſt. Sive omnis in defunctis ſenſus perit, & ad operiendam fœditatem ſubtrahendámque dolori materiam, mortui viventium cauſſa ſepeliuntur: ſeu cùm ad infernas ſedes anima migravit, unus hic luce viduis honos, & à ſuprema face (ut vates ferunt) petitam ulterioris ripæ ſtationem contingunt, quæ vera eſſe & credo miſer, & opto, citò iturus ad filium. Certè rerum natura ut in generandis alendiſque hominibus quæ neceſſaria erant, ex ſe ipſa proſpexit, ita cum rurſus opus ſuum reſoluit, corpora noſtra quamprimum reducere ad principia feſtinat, ut deſertis etiam locis circa cadaver tracta imbribus terra concreſcit, aggerant pulverem venti, & liquefacta multa die membra paulatim humus bibit, etiam ſi nullus operit. At ipſa longo tempore in terram oſſa deſidunt. Nobis verò adverſus exanimes genuit non ſolùm miſerationem, quæ cogitationi noſtræ ſubit, ſed etiam religionem. Inde igntois quoque corporibus tranſeuntium viatorum collatitia ſepultura, inde injecta ab alienis humus. Facinus indignum, cùm hæc ita ſint, ſepultus eſſet filius meus, niſi incidiſſet in matrem. Et hæc, judices, non ideo ego dico, ut affectu jura corrumpam, neque vobis præcipio, ſed adverſariæ exprobro. Legem quidem iſtam quidni horream, cùm id unum miſerrimo juveni ſit objectum, quòd in calamitate non deſeruerit patrem? Sed quatenus luctus noſtri in jus vocantur, & flenti diſputandum eſt, & orbitati ſuæ mater iraſcitur: ſupremus quam exorare non poſſumus. Ecquando duorum hominum miſeriora vota vidiſtis, ut de his pater ſi vicerit, filium ſuum erat: mater ſi viceret, abjiciat? Quæ tamen lex eſt? Qui parentes in calamitate deſeruerit, inſepultus abjiciatur. Omnis nobis in hac prius cauſſa, judices, deſcripto & intellectu legis contentio eſt, utrum verborum ambiguitate, an voluntatis fide ſtandum ſit. Pars enim adverſa id nititur, parentem fuiſſe in calamitate, eam quæ deſerta ſit cujus rei pœna, eſt abjici inſepultum. Quid tum fuerit in cauſſa, quid ſit poſtea conſecutum, quomodo legem intelligere conveniat, ſubterfugit dicere, neque à veſtigio ſcripti recedit, ſed nuda recitatione contenta eſt. Nos neque omnibus perſonis, neque omnibus cæcis ſcriptam eſſe legem, & juveni juſtas ac neceſſarias recedendi cauſſas: & cui rei ſemper jus ſatis plenum eſt, bonum animum fuiſſe, poſtremò non hoc eſſe deſerere contendimus, atque eò cauſſam dimittimus : ut non ſit abſolvendus adoleſcens, niſi etiam laudandus. Qui autem dubitat an ſcripti voluntatem ſequi conveniat, is mihi videtur quæſtionem tentare incertus qua de re. Ideo pauciora adjiciam, quòd nobis quoque (ſi ita pergitis) afferet quandam cavillationem iſta ſermonis ambiguitas : ac videri poterit omnem actionem partis adverſæ prima ſtatim recitatione ſubvertere. Nam lex cùm dicit. Qui parentes in calamitate deſeruerit: rurſúſque cùm dicit, inſepultus abjiciatur: non utique id ſignificat, ut non liceat eum ſepeliri, poſtquam projectus eſt. Quare aut mihi quoque permittite ſic agere quomodo volo, aut (quod magis veſtram religionem decet) indignam ſanctiſſimis auribus verborum captionem ex utraque parte præcidite : & cùm filium ſingularis exempli probavero, fortiter ſentire nullam unquam à maioribus noſtris pœnam ſcriptam eſſe pietati. Atque in eo quod primum poſueram, non ad hanc rem pertinere legem, non diu verſabor, neque dubitatione, quam non habet, afferam moram. Neque enim puto ſi ætas impediet infantem, valetudo ægrum, reſpub. legatum, dux militem, nihilominus obſtricta crudelitas non accipiet rationem neceſſitatis : & cùm ſemel apparuerit patere in ejuſmodi cauſſas defenſionem, potero planè eſſe ſecurus : nec timebo ne teneri videatur filius meus, ſi non potuit omnibus ſuccurrere, dum in ipſa lege occupatus eſt. Pater alligatus eſt, mater cæca eſt, unus utrique filius, magna locorum diſtantia, habet lex in medio debitorem. Duc ad utrum mavis, ad utrunque non potes, niſi hanc conditionem miſero imponimus, ut quicquid fecerit, projiciendus ſit. Si exierit, mater ſepeliri vetabit : ſi remanſerit, pater. Non dubito fore dubium, quin jus in hac lege fuerit & mihi, niſi fortè (ut omnia iniquè injuſtéque conquiritis) hic quoque unius occaſione verbi aliud putatis juvare parentes, aliud non deſerere. Id eſt, de hoc dubitare vultis, utrum parentibus ubique ferri oporteat auxilia, ut ego exiſtimo: an verò non mereatur adjutorium, niſi qui præſente filio miſer eſt. Nam ſi deſerere in calamitate, nihil aliud putamus eſſe, quàm à miſero diſcedere, duo ſimul ſcelera permittimus: Primum illud, ut etiam qui aderit, poſſit impunè nihil præſtare, ſi quidem abſolutus eſt hac lege qui ſecundum miſerum ſtetit. Quo quidem modo non adjutores calamitoſis parentibus filios damus, ſed ſpectatores. Dehinc accidit illud vel gravius, quòd cùm rerum neceſſitas quotidie nos dividat, ſi quædam fortuna parentes nos deprehenderit, quamvis exiguo diviſus ſpatio impunè opem non feret, non ſuccurret, ut hac ſaltem ſe calumnia defendat. Non reliqui, non abſceſſi: neque pede, quod ajunt, uno à parente diſceſſi. ſolutus erit omni auxiliandi neceſſitate, quando veſtra interpretatione, abſentia, impietatis occaſio eſt. Hoc voluiſſe legumlatorem putamus: ut natus ex nobiſmetipſis in rebus adverſis præſidium parenti labore atque præſtantia ſolveret, lucis uſuram ubicunque, niſi fortè non ſumus parentes niſi palàm. Quid eſt ergo non deſerere? Opem ferre, non deeſſe. Omnia hæc enim eò ſpectant, ut auxilio liberorum tuti ſint parentes. Quod cùm ita ſit, tam ad me lex iſta pertinuit quàm ad matrem. Duo unum vocabamus, videamus, quò ire debuerit. Poteram quidem fortiter dicere. Pater juſſi. Hoc nomen omni lege majus eſt. Tribunos deducimus, candidatos ferimus. Jus nobis vitæ neciſque conceſſum eſt. Si non fecerit quod jubeo, non deferam illum ad ſepulturam. Neceſſe habuit parêre. Non deſeruit, ſed abductus eſt. Crede, non contemptu tui venit in carcerem. Sint ſanè jura paria, ſedeátque medius inter duos judex: non comparabo perſonas: quamvis apud omnes gentes plus juris habeat pater: ſit ſanè natura communis, non imputabo quòd nomen dedi, quòd familiam, quòd impenſas, quòd dum illi acquiro, captus ſum. Non indulgentiæ diſcrimen excutiam, de qua jam lite conceſſum eſt. Fuerint quidem iſta facienda, ſed ego jus meum reprimo, inter duos parentes cæcus affectus eſt. Exorabit qui prior rogaverit. Tempore certè vinco: antè miſer eſſe cœpi. Tu adhuc integra es. ego jam alligatus ſum. Tu ſana in domo: ego jam penè defunctus in carcere. Tibi adhuc non opus eſt filio, ego jam rogo. Nempe calamitas tua nata eſt poſt epiſtolam meam. niſi te flentem conſolari filius voluiſſet, ante cæcitatem tuam exiſſet. Noli mirari ſi te gratia vinco, antè exoravi filium, quàm tu rogares. Si quiſquam figuratione quadam in hac malorum conditione judicem ponat, fortuna quæſo abſit, cujus tanta calamitas fuit. Abſtulerat quidem tibi oculos nimius affectus, & de quinque rerum ſenſibus pars una ceſſabat, & tenebras etiam ſalvis luminibus alternans continua nox duxerat. Majus eſt tamen malum quod ſic fletur. Nam ut meritò queri poſſit ablatas videndi voluptates, impeditos rerum actus: tamen ſi non iniqui judices ſumus, nec ambitione miſeri ſunt qui mederi poſſint, referam non ſolum, quà vincenda mihi, ſed magis etiam quà conſolanda eſt. Nam quando omne tormentum corporis abeſt, dolórque membrorum, qui totam cogitationem in ſe rapit, feliciter ceſſat: ſupereſt ut cruciet nimium ocium, & aſſidua quies, res ſi non ſint neceſſitate jucundæ. Nam viſus damnum ſarciunt reliquæ voluptates, odor, guſtus, tactus, auditus: quibus tametſi deeſſe ſummam fatendum eſt, non eſt tamen maximæ calamitatis loco numeranda parum plena felicitas. Domus certè propria, lectúſque genialis, conventus propinquorum, ſermo amicorum, ipſa (quod rarò contingit) honeſta calamitas, & in quacunque fortuna beata libertas, tot voluptates obruere poſſunt unum dolorem. Nam lucis deſiderium ſi malis meis compares, etiam delicatum eſt: Non enim aliquid rerum natura genitura eſt ſpectaculo noſtro novum, ac non quicquid ſpecioſiſſimum pulcherrimúmque viſuri ſumus, vidimus. Nempe quotidie nox oritur, & æquam temporum portionem involvit obſcuritas, & ex parte ſui ipſa quodammodo cæca natura eſt. Cui alienis oculis uti licet audire: imperare, cujus miniſteriis officia non deſunt (non enim defuerunt) niſi ſe erigit, & fortunæ ſuæ rationem reddit, miſer non eſt, præſertim in tam bona cæcitatis conſcientia, animi vitio miſer eſt. Non debet dolere quippiam qui poteſt gloriari. quanquam cujuſlibet & quacunque cauſſa hunc incurſum paſſæ, levius eſt tamen malum fœminæ. Non enim navigatis, non legationem obitis, non frequenti peregrinatione variatis aſpectus: non militaris vos, non forenſis ratio deducit. Alioqui ſemper eſtis intra domum, uno plurimum in loco, levibus officiis affixæ. Tuum quidem affectum ſi bene novi, nulla magis cauſſa cæcitatem doluiſti, quàm quod ad redimendum maritum ire non poſſes. Hæc tua calamitas erat, æſtimemus meam. Nulli quidem gravior viſa eſt quam tibi. audi tamen quàm multa in illis epiſtolis non ſcripſerim. O fili, in quibus te malis reliqui? Jam illa principalis ac maxima dono deûm conceſſa libertas, nec hominum ſolùm, ſed ferarum volucrúmque ſenſibus fixa & ingenita, primum ſpolium fuit. Me ipſe perdidi, teneor venale mancipium, & civis Romanus merces fio, & libertatem ſenex dediſco, & natus ingenuus venire opto. minimum eſt, habitamus in fluctibus. hyberni nos feriunt venti. non ſtatio,; non ſedes, non quies, ſed quod malorum meorum maxima portio eſt, tam miſeri ſunt etiam domini mei. Sed citò prætereunda eſt memoria, propter me uxori gravis, mihi propter filium. Tranſeo hirſutos hoſtium vultus; & immanium barbarorum feros fremitus, tantúmque mihi quotidie eſſe metuendum, quantum pati captus, audere pirata potuiſſet. Nihil eſt deſiderio ſuorum gravius: timui ne quem ex meis viderem. Nihil tempeſtate minacius, quotidie naufragium optavi, nam mortem, confitebor, ſenili inertia una cauſſa minus cupiebam, ne defunctum nemo ſepeliret. Quam veſtem relictam captivo putas, niſi quæ præda non erat? quales epulas cibóſque præbent, qui ipſi rapto vivunt? Nam illa quidem ſatis digna quis dixerit, unum carcerem, inundatam ſentina naviculam, & impoſitum nuda trabo irrequietum latus, revinctas poſt tergum manus, alligatos tanquam eſſet quà fugeremus, pedes? Solæ in carcere tenebræ juvabant. Sæpe de auribus quæſtus ſum, quæ ſonum flagellorum gemitúmque cæſorum, quamvis impexis obrutæ comis acciperent, dura metus ſui exempla. Miſerum me fili, nempe morbo periſti. Compara terram mari, domum navi, lectum carceri, libertatem ſervituti, deſiderium oculorum totius corporis damno. Quid nos longius ducit calamitatum noſtrarum miſera contentio? Cæci etiam litigare poſſunt, captivi nec vivere. Verùm hæc etiam ſi in æquo ponerentur, multum tamen in alteram partem debuiſſent habere momenti, quòd plus mihi poterant prodeſſe quàm tibi. Et labori incumbere oportet, ubi affectus promittitur. Stulta cura eſt, quæ ſpem non habet. Ego redimi poteram, tu ſanari non poteras. Qualiſcunque iſta calamitas, inemendabilis cæcitas: non remedium accipere, non vicarium poteſt. Aſſediſſet ſcilicet lectulo inefficax ſedulitas, & acceptis epiſtolis meis juvenis filius nihil aliud quàm cum matre fleviſſet. Quia profectus eſt, alterius tantùm parentis calamitas emendata eſt. Si remanſiſſet, & matrem cæcam haberet, & patrem captivum. Adjicio quòd tibi non neceſſaria filii preſentia fuit. Aſſidere enim, cibos miniſtrare:

manum porrigere quilibet poterat. Mentior, niſi factum eſt: me ab illis captum, tam dura conditione venalem, quod utique in confeſſo eſt, nemo alius redemiſſet, quàm filius meus. Et ego ſic ago, tanquam hæc tantùm filius propter me fecerit, quanquam in hoc litigatu quodammodo tibi ipſa excidiſti? & quanquam id agas, ut merita tua injuria vincas, & quanquam novum induiſti rigorem, non prohibeo tamen teſtimonium. Ad redemptionem meam filium ipſa miſiſti, cum ſic plangeres, cùm mortem precareris, cùm te omni viduatam voluptate clamares, cùm ſæpius gemeres captivitatem meam, quàm cæcitatem tuam. Non erat illi ferreum pectus, nec cor ſilice concretum, ut hæc pati poſſet æquo animo. Tu filium prima docuiſti ſibi non parcere potius quàm plus flere, potius quàm ipſam reſcindere cæcitatem. Profectus eſt, maritum tibi reddidit. O crimen grave. Si hoc antè feciſſet, videres. At retinere non potuiſti. Non dicam tibi, habet pietas impetum ſuum, nec ullum dominum novit affectus: nec ille te potuit retinere ne fleres. Audi quod eſt verius, aliud putavit. Non erat credibile obſtare te redemptioni meæ: interpretatus eſt maternum metum. & maris domui noſtræ malè experti periculum credidit, timens ne ſi tibi paruiſſet, nemo non vos putaſſet colludere. Cæterum me potuerat non redimere, cùm tu clamares, Cæca ſum, oculos deſiderio viri perdidi, ſolitudinem ferre non poſſum. Ita ille ad redemptionem meam excuſatius profectus eſſet, ſi me minus deſideraſſes? Dubitatur an tua cauſſa fecerit? & filium & virum habere non poteras, reddidit tibi quem magis amabas. Siſte jam lacrymas, maritum reducem & incolumem accipe. Quid iraſceris? Quæ tanta mutatio eſt? quis hoc crederet? Quereris diſceſſiſſe quem odiſti, cùm eum rediiſſe nolis quem diligis. Atqui ſi (ut ſupra probavimus) is parentes in calamitate deſerit, qui opem non fert, & (ut nunc oſtendemus) optimus filius corpore ſuo adjutoria matri redemit, profectò opem tulit, id eſt, non deſeruit. Nam ſi, ut antè dixi, ne veſtigio quidem abiiſſe à miſeris licet, ne ipſorum quidem cauſſa qui adjuvantur, diſcedere fas erit, nec cibos ſaltem petere, aut alia uſibus neceſſaria parare continget. Si verò dum adjuvatur parens, nihil refert ubi ſit ille qui adjuvat, quia præſens cura exhibetur: quicquid tibi ego præſtiti, ad authorem muneris, id eſt, ad redemptorem meum transferendum eſt: Non aſſedi, non conſolatus ſum, non miniſtravi, non tuli, non denique totus tibi redivi. Verùm fatendum eſt, ſi deſertam te putas, mea culpa eſt. Sed jam tempus eſt iſta quæ non excuſata debent videri, verùm pulchra atque magnifica, animo majore defendere, & cum judicium agatur exempli, tandem cauſſam ſuam intelligere. Hoc ſaltem habebis miſerrime fili, quòd honoratis contingere funeribus ſolet, defunctus laudaberis. Omnia licet huc revocemus præteritas, & ad canendas unius laudes univerſorum vatum ſcriptorúmque ora conſentiant, vincet tamen res iſta mille linguas, ipſamque, ſi ſit aliqua corpore uno, facundiam materia ſuperabit, etiam ſi nihil dixero niſi quod objectum eſt. Lucem libertatémque patri filius reddidit, & (quod antè inauditum eſt) magis me amavit quàm vellem. Ingreſſus eſt maria, in quibus jam minimum periculi tempeſtas habet: & quod inter iſta difficillimum eſt, amore mei vicit etiam matrem ſuam. Tace nefaria lingua, ergo tu iſta laudas? Obtulit ſe captivitati, quia ſciebat grave eſſe alligari, malis patris ſucceſſit. Subiit libens pœnam, pietas etiam ſceleribus gravem. Tu melius uxor, quæ facturum retinebas. Comparate nunc, quis patrem per hoſtes ſolus tulit, qui cùm venientia in patrem tela excepiſſet, ſimplici tamen morte defunctus eſt. Unum legimus, qui vicarias pro patre non quidem piratis aut mari munus obtulerit, ſed ubi redimi poſſet. Me miſerum, dicendum eſt quòd hoc ipſo admoneor exemplo, in honorem pietatis etiam damnati ſepeliuntur. Hæc alii laudant, ego queror. Te quidem juvenis, omnia ſecula loquentur, & admirabile exemplum tenaci memoriæ traditum, in ipſa aſtra ſublimem pennata virtus feret. Sed mihi iſta laus tua carè conſtat. Non erat ſatius lectulo matris incumbere, & in hujus miniſteriis deditum ſecura ocia impendere? Soli tibi contigerat ut poſſes patrem excuſare, non redimere. Me interim, ut cœperat, tabes lenta conſumeret. Me, quæ debebat ſola, ſenem mors redemiſſet: & cùm exanime corpus in fluctus eſſet abjectum, ſi contigiſſet ſimilis tempeſtas, quòd æquius erat, tu me fili ſepeliſſes. Fefellit te ingenitus honeſtis animis gloriæ amor: ſpes tibi perpetuæ laudis impoſuit. Ubi virtus? ubi pietas? Periſti, miſer, & malè audis. Non morienti pater aſſedi, non ægri caput molliori ſede compoſui, non fatigatum latus mutavi, non ſpiritum excepi. Abſens, extinctum, everſus, mortem tuam inveni. Nemo ægro vincula laxavit, nemo manus ferro ſordidas ad accipiendos remiſit cibos. Tantùm catenarum cauſſa ſolutus es, neglectus, deſpectus. Quidni vilis ſenis vicarius? Inter tot ardentiſſima febrium deſideria, non habuiſti quem poſceres. quomodo te vincula compoſuerant, jacuiſti: matrem, patrem, propinquos tantùm cogitaſti. Nunquid indulgeo mihi, quod te puto expiraſſe in carcere meo? Nondum matri ſatisfactum eſt. Quoniam pœnas à cadaveribus exigis, audi ſequentia tempora. Mors ipſa filii tui naufragium fecit, per tot fluctus voluptatum corpus intumuit, tot illiſum ſcopulis, tam ſpatioſis tractum arenis, nunquam tamen infelicius, quàm cum venit in terram. O quam grave eſt mori! quanto gravius, quòd ego vivo, ſuperſtes filii mei! Vivo omnibus diis hominibúſque, ſed ante omnes mihi & inviſus, & infeſtus, & uxoris quoque pietatem perdo. In funere filii divortium fecit. Video hæc rerum naturæ bona, quæ filio abſtuli. Omnis me ætas mei admonet luctus: ſenectus, ad quam non pervenit: miſera pueritia, quam nunc tranſivit? adoleſcentia, in qua periit. Superſum, ut ſi feliciſſimè ceſſerit, rogum meum videam, & edaces circa corpus filii mei flammas. Si hoc non contigerit nigrum cadaver, & deforme etiam ignotis ſpectaculum. Inter hæc mala, credetis puto: ſi dixero. Vellem oculos non habere. Quid nunc amplius? Ad te uxor preces convertam irritas, malè tentatas? Tu verò perge, & bono tuo utere: felicem te, quòd in hac fortuna tua iraſceris. Ad hos confugiendum eſt. Per communes caſus, per calamitatem meam, humanæ calamitatis exemplar, ita vos conjuges veſtræ ament, non ſic deſiderent, ita hoc orbitatis meæ ultimum exemplum ſit, ita vobis habere tam pios filios non neceſſe ſit, miſeremini. Si vicarium accipitis me projicite. Non invidioſæ preces ſunt, nihilominus impero. Non læta ſententiam veſtram ſequetur gratulatio, non ad templa ducemur, ſed ad ſepulcra. Etiam cùm vicero flendum eſt. Si verò vincimur, ibo in littus miſer: planctibus aves abigam, aut me corpori filii mei velut tumulum imponam. Jacebimus duo inſepulta cadavera: me feris objiciam, aut circa ſingulorum domus ad genua prætereuntium ibo: & recepto jam miſeris more ſupplex, non cibos petam,

tam, non ſtipem: mendicabo terram, & collatas miſerantium manu glebas: aut (quod certè licet) filium in mare projiciam. Jam crudeles aquæ, & venti malè ſecundi, reddo vobis veſtrum beneficium. Ferte quò libet, licet ad barbaros, licet ad hoſtes, licet ad piratas. Fortaſſe aliquis jubebit ſepeliri, certè (quod ſciam) nemo prohibebit.

TORMENTA PAUPERIS.

DECLAM. VII.

ARGUMENTUM.

Liberum hominem torqueri ne liceat. Pauper & dives inimici. Pauperi erat filius. Nocte quadam pauper cum filio revertebatur. Interfectus eſt adoleſcens. Offert ſe pauper in tormenta, dicens à divite eum interemptum. Dives contradicit ex lege.

Pro paupere contra divitem.

SEntio, judices, plurimùm detrahi calamitatibus meis miſerationis, quòd ad vos detuliſſe videor nimium fortem dolorem: & triſtiſſimæ orbitatis inde quoque acceſſiſſe novitatem, quòd cùm adverſus me tam gravia & crudelia depoſcam, patior invidiam hominis exigentis aliena tormenta. Non poſſum tamen vel in nobis approbare quid patiar, quòd mihi non eſt relicta miſeri patris infirmitas. Percuſſorem filii mei vidi, & miſerior ſum quàm ſi neſcirem quis occidiſſet. Fateor igitur, judices, ipſe miror unde ad hoc probationis genus repentè confugerim. Veneram tanquam nunciaturus indubia, manifeſta: nec alium expectaveram publicarum ſuſpicionum de filii mei morte conſenſum, quàm ſi percuſſorem videretis omnes. Hic ut torquerer inveni. Poſtquam ſatis non videbantur explicare verba quod videram, confugi ad fidem doloris. Quid faciam, ſi temeritates quoque noſtras conſcientia reorum non poteſt pati? Intellexi miſeratione factum, qui ut torquerer exegeram, ex quo me dives non putat aliud in quæſtione dicturum. Neque ego, judices, quenquam veſtrûm dubitare crediderim, ex qua conſcientia, qua trepidatione deſcendat, ut quis torqueri nolit inimicum. Quos nunc putatis cruciatus divitem pati, quem dolorem, quòd hoc mihi negat? quam vellet ideo tantum filium meum non occidiſſe, ut mihi poſſet indulgere tormenta? An hoc creditis, judices, divitem facere legum libertatiſque reſpectu, & reum pro exemplo eſſe ſolicitum? Ille verò nunc laceratur, & ſic magis noſtro dolore fruitur. Operæ precium eſt inimico negare tormenta, cùm feceris ut velit ipſe torqueri? Illud igitur à vobis, judices, feliciſſimus omnium mortalium peto, ne cùm inaudita, incredibilia paſſus ſim, miſereri velitis corporis mei: crudelius & indignius eſt quam torqueri, non impetrare tormenta. Eſt adverſorum meorum & iſta novitas, quòd neceſſe habetis ea mihi ratione ſuccurrere, qua odiſſetis alium. Nec quicquam eſt homine infelicius, pro quo tormenta ſunt. Percuſſorem à me filij mei viſum eſſe contendo. Facinus eſt hoc vos non deprehendere: ſi mendacium eſt. Facinus hoc me non probare, ſi verum eſt. Quod ad me quidem, judices, pertinet, orbitatis meæ repeto præſentiam, & noctem illam rurſus ante oculos meos cogitationes reponunt. Jam mihi videor & in tormentis eſſe confeſſus. Filium, judices, habui ſicut erecti ac ſublimis animi, ita qui nondum ſuos haberet inimicos, & quem nemo adhuc niſi cauſa tantum mei doloris occideret. O parentum miſera conditio, quàm novis inuſitatiſque patemus inſidiis! Nos exaſperamus, nos offendimus, inimici tamen liberos noſtros oderunt. Quis hoc unquam, judices, ſimulatum timuiſſet ingenium, ut eodem aliquis excogitaret animo & quòd parcit, & quòd occidit? Reliqua, judices, non debeo niſi in quæſtione narrare. Felices illos in mei comparatione patres, qui periiſſe liberos ſuos nunciis credunt. Ego ſum inaudita malorum novitate perculſus, cujus vnicus ideo tantum occiſus eſt, ut viderem. Revertebamur nocte pariter, ſicut omnia nos vitæ miniſteria jungebant: & homines quibus non ſervos præſtabat fortuna cuſtodes, tuebamur pauperem mutua pietate comitatum, invicem ſuſtinentes, invicem innixi, nec niſi magna percuſſoris diligentia ſeparandi: cùm dives medio noctis horrore ſtricto mucrone proſilit, & ſtupentibus attonitiſque miſeris confodit illum fortiorem: illum, qui fortaſſis aliquid in mea morte feciſſet. Confiteor, judices, nihil tunc oculorum meorum diligentia, nihil egit cura miſeri patris. Percuſſor voluit agnoſci. Vos nunc cives, vos omnes humani generis affectus, miſerrimus interrogo pater. Suadete quid faciam. Hunc quem videtis circa me ſanguinem de filii mei vulneribus accepi. His manibus labentis unici membra ſuſtinui, in oculis meis adhuc vultus illius morientis hærent, auribus verba ſuper cadaver habita inimici exultantis. Fidem tormentorum, quouſque percuſſoris filii mei conſcius ero? Aperite pectus iſtud, & totum de viſceribus meis latronis egerite ſecretum. Vidi, & mihi non creditur. Vidi, ita poſsim & in tormentis idem dicere. Aut ſi compono, fingo, utar, lacerer, & non probem. Si videtur, torquendus ſum, judices, ut hoc deſinam dicere. Nec me, judices, fallit quantam molem accuſationis etiam in manifeſta veritate ſuſceperim. Divitem detuli reum pauper inimicus occiſi pater: & poſtulo ut mihi credatur teſtimonium in mea orbitate dicenti. Itaque non deprecor quò minus mihi velitis iraſci donec probem torquete tanquam mentientem. Lex inquit liberum hominem torqueri vetat. Per fidem, judices, quis non hoc eum reſpondere credat, cujus tormenta poſcantur? Nemini, judices, credo dubium legem quæ torqueri liberum hominem vetat, & hoc proſpexiſſe tantum ne quis torqueretur invitus: & jura quæ nos à ſervilium corporum conditione ſecernunt, impatientiæ tantùm ſuccurriſſe nolentium. Omnium beneficiorum iſta natura eſt, ut non ſit neceſsitas, ſed poteſtas. Quicquid in honorem alicujus inventum eſt, deſinet privilegium vocari poſſe, ſi cogas. Cuncta, ſi videtur, jura percurrite, nuſquam adeò pro nobis ſollicita lex eſt, ut quod præſtat, extorqueat. Dedit cæco talionis actionem, non manus recuſantis impellit. Injuriam cædis agere permiſit, ſed non cogit invitos. Adeò penè levius eſt ultionem perire, quàm poteſtatem. Genus ſervitutis eſt coacta libertas, & eadem iniquitas, quicquid de invito homine facias. Vis ſcire quid lex iſta proſpexerit? Non exigo ut torquearis. Quàm multa dii deæque non minus ſunt juſta, quàm lex exigit, quarundam invidia rerum, ut vinci ſe magnitudo patiatur? & quicquid accidiſſe mireris, tantundem poſcit in ultione novitatis. Filius in conſpectu patris occiſus eſt, torquete ſecuri. nihil iniquius fieri poteſt. Ignoſcant hoc perſuaſiones, ſi facinus iſtud omnium illicitarum rerum conſumſit invidiam. Et unde tormentis ſalva juſtitia eſt, & plus eſt de quo quæritur, quàm quo modo quærendum eſt. Nullum debet inimicum videri genus probationis eſſe quod ſolum eſt. Et quicquid potuit prodeſſe ſeveritati, nunquam nocuit exemplo. Sufficit libertatis reverentiæ, quòd torquetis inviti, quòd contra me non alius inveni. Liberum torqueri non licet. Hoc eſt, judices, propter quod filium meum dives coram me non timuit occidere. Filium igitur meum in conſpectu meo occiſum eſſe contendo. Quid dicis, Ita non erat contra proclamationis hujus fidem, ſi nunc agere poſſem quietum modeſtumque miſerum? Vultis, cùm hoc viderim, tantùm teſtimonium dicam? Mirum hercle, ſi ſcindo veſtes, nudo corpus, ignes, flagella depoſco? Inſaniat neceſſe eſt pater, cùm ſolus hoc ſciat. Fallitur, judices, quiſquis hoc quod poſtulo, contemptum, quiſquis audaciam vocat. Filius urit, exagitat, & inter tormenta fugio dolorem. Si mentientis eſt velle torqueri, invenite, quid facere debeat qui verum dicit, & non probat. Mentiris, inquit. Bene quod & tu fateris non eſſe mihi ſine quæſtione credendum. Et quas per fidem mendacio meo cauſſas dives aſſignas? Ignoro percuſſorem. Deinde te potiſſimum de quo quererer elegi. An ſcio, & ſimultatibus noſtris occaſionem orbitatis indulgeo? Decipi me non potuiſſe manifeſtum eſt. Filius meus, cùm pariter rediremus, occiſus eſt. An dignoſcere percuſſorem nocte non potui, cùm percuſſor potuerit eligere, fugere? Quid ais? Juvenem meum alius occidit & tu mihi ſolatium ultionis imples? Te accuſo ſcilicet, ut interim neſcio quis ille effugiat, evadat. Quod tu mihi genus furoris aſſignas, ut maximi ſceleris ultio pereat falſæ accuſationis incerto? Homo qui me vidiſſe contendo cùm occideres filium meum, niſi de te vindicor, non reliqui mihi ut hoc de aliis probarem. O te extra omnes humanorum pectorum affectus inimice ſepoſitum, nunc qui me putas poſſe mentiri? Perdidi infelix illum chariorem pauperibus affectum. Succurrere mihi putas quòd aliquando diſſedimus? Falleris, deciperis. Hominis cujus occiſus eſt filius, unus inimicus eſt. Sanè poſſit aliquis hanc doloris diſſimulationem mendacio perferre verborum, torqueri volo. Nihil eſt tanti niſi verum.

Videlicet inter ignes ac flagella ſufficit mihi, ſi dixero, hic eſt inimicus animæ, qui nobis ſubinde maledixit: hic ille contumelioſus, ille impotens. Ego neſcio an mihi poſſit in quæſtione ſufficere quòd vidi, & quòd inimicus me contendit ideo velle torqueri. Tormenta poſtulo. En ad quod confugiat homo qui ſe ſciat poſſe mentiri. Nulla eſt ratio quæſtionum relicta mortalibus, ſi adjuvant contra veritatem, & ſublata eſt de rebus humanis neceſſitatis hujus utilitas, ſi jam tuetur ultro, explicátque fingentibus. Hucuſque durant artis ingenia mortalium: & licet ſit aliquis ſecreti firmitate compoſitus, hominem tamen ultrà non ſequitur animus. Von vacat aſſerere quæ finxeris, tunc cùm vix prodeſt & verum fateri. Et nemo non contra id torquetur, quod dixit ante tormenta. Non refert, cujus ad equuleum nominis perſuaſionem, quas ſilentii afferas cauſſas. In quæſtionibus tantùm corpora ſumus, & nemo non contra aliquem torquetur affectum. Exigam quæſtionem, an recuſem? Quid intereſt tormentis brevi futurus ſimilis homini qui fateatur invitus? Novum, judices, inauditúmque rebus humanis aperitur exemplum? Nemo unquam ideo torqueri non debuit, quia mentiretur. Sed ſi fas eſt, judices, dubitare de fide quæſtionum, alius debet eſſe ſuſpectus, ille ſcilicet in quo ſervilium pectorum receſſus, in quo verniles excutiuntur artus. Quoties tortori eſt rixa cum membris, tum cruciatus agnoſcit aſſiduis ſuppliciis durata patientia, & homini non eſt nova res dolor corporis appliciti, quòd ſciſſa laceráque veſte primum ferre non poteſt pudorem, quòd neſcit ad flagellorum vices membra componere, nec ullo verbera frangit occurſu. Non (inquam) ſumus quos leges ſupervacuum putavere torqueri. Unde nobis inter iſta ſecretum? In tormentis libero homini opus eſt patientia, ut verum dicat. Sed, inquit, ideo torqueri non debes, quia exigis ut torquearis. Aliud ſunt inimice tormenta, aliud velle torqueri. Felices illos qui recuſare voluerunt. Meretur clementiam & favorem quiſquis ad illa tremens exanimiſque perducitur, quem vix à genibus tortor abducit, cui jam ſciſſas quoque difficilè poſſis erigere veſtes. Ego quemadmodum vultis deprecer, qui videor provocaſſe tortorem? Ille, ille ſine ullà miſeratione laceratur, cui ad ſingulos ictus dicitur. Ipſe voluiſti, quem non decet rogare, qui creditur fingere proclamationes,

clamationes, ſimulare gemitus: de quo primùm videntur vindicanda tormenta. Non invenio, judices, quid ſperare poſſit qui mentitur, & exigit quæſtionem. Homini qui vult torqueri, diu non creditur, nec verum dicenti. Nec eſt, judices, quod putetis adeo triſtiſſimam orbitatem omnes humanorum pectorum rapuiſſe ſenſus, ut non intelligam petere me, quòd dives poſſit evadere, & pene magis pro percuſſore torqueri. Sed quid me facere vultis? Non debeo videri poſſe mentiri, homo, qui cum filius meus occideretur, interfui. Veritati tantum præſto patientiam, exigo quæſtionem, in qua quid dicturus ſim neſcio: quid debeam dicere, vidi, ſcio. Vultis poſt hoc argumentis, ſuſpitionibus agam? Breviora tormenta ſunt. Non invenio, judices, cur renuat tantopere dives quæſtionem, poſtquam ſuperſunt adhuc incerta ac dubia. Facinus eſt tamen me non torqueri, ſi mihi torto utique credendum eſt. Quouſque me crudeliſſime mortalium metus ſimulatione deludis? Ego magis qui poſtulo tormenta timeo ego qui nihil facere potui cum viderim. Suſpecta tibi eſt noſtra patientia. Vides enim, hortatur nos contra dolorem primæ robur ætatis, ſolidum plenúmque corpus. Quàm facilis, quàm expedita res eſt torqueri miſerum! Affero ad quæſtionem jam planctibus membra liventia. Quantum animæ, quantum ſanguinis orbitas traxit? Quanto imbecilliora ſunt hæc quotidianis lamentationibus everberata vitalia? Quicquam ergo fingere poteſt hic pallor, hæc macies, & jam torto ſimilis infirmitas? Adjice quòd nihil minus in quæſtione diu poſſis dicere ſi mentiaris, quam quòd oculis ſcias: & breviſſimum confeſſionis eſt genus dixiſſe, quòd videris. Felices, dives, quos tortor interrogat, qui non habent in ſua poteſtate credentes. Impatientiſſima res eſt, poſſe cùm velis deſinere torqueri. Quin potius, inquit, probas? Fiduciam hominis qui ſcias hoc me vidiſſe ſolum. Sine dubio dives multa te poterant argumenta convincere, ſi deferret alius: & eras manifeſtiſſimus reus, ſi mihi percuſſor quærendus eſſet. Quis enim credibilior in cæde pauperis, quàm dives inimicus? Aut de quo facilius conſtare poſſet ſcelere, quòd cauſſam non habet niſi de ſola ultione? Non invenit multa verba, vidiſſe. Nec mihi debet perire probatio iſta, quia poveras & accuſari. Exigit probationes, cùm facinus ſic diſpoſuerit, ne poſſit probari. Quem mihi nox teſtem, quos præſtare potuit oculos nuda ſemper & incomitata paupertas? Tibi ſervus à conſcientia ſceleris ſummovendus fuit, & iſta ratione quis intereſſet: quem putares poſſe torqueri? Et totum facinus in has anguſtias redegiſti, ut illum ſoli ſcirent, qui faciebant: & cui non crederetur. Nunquid dubitaretis quærere, ſi alius ſciret hoc ſcelus? Facinus eſt ideo filij mei perire vindictam, quia pater vidi. Ego verò, iudices, & ex hoc quòd recuſat dives quæſtionem, partem probationis implevit. Accuſatoris tormenta nunquàm timebit reus, niſi de quo credi poteſt & ante tormenta. Cur, inquit, ſi mihi cauſſæ ſceleris ſimultates noſtræ erant, non te potius occidiſſem? Verè crudelis, ego te hoc maximè argumento percuſſorem probo, quòd mihi pepercisti. Tuum fuit hoc inimice commentum, occiſo filio ſervare patrem. Parcendi tamen mihi vel hæc fuit ratio, quòd defendi non poteras, ſi duo periſſemus, Audire mehercle mihi videor illas cogitationes, illa ſcelerum ſecreta conſilia: Quid mihi cum vulneribus, quid cum cruore conſumptæ & jam penè abeuntis animæ? Occidatur potius ille jam juvenis, jam inimicus, de ſene vindicabitis me patri oculi. Vis mirer quòd me nolueris occidere? Queri mehercule te puto, quòd in ſenectute magni doloris vita brevis eſt. Pepercisti mihi, quomodo excogitant artes detinere ſupplicia, & de pereuntibus magis ſævitia eruitur dolore ſuſpenſo. Agnoſco noctis illius clementiam inimice, quòd me torqueri non vis, ex hoc evenit quòd neque occidiſti. Tentat, judices, efficere dives, ut incredibile videatur quòd occiſum ab eo contendo filium. Dicturum nunc putatis magis intereſſe ſecuritatis, ut quis facinus ſibi tantummodo credat, & id tutius eſſe inimico patre quàm conſcio. Plus eſt quod affirmo, Filium in conſpectu patris occidere, ſic operæ precium eſt, ſi illud ipſe facias. Perdit plurimam de ſceleribus voluptatem, qui mandat, & minus gratiæ rebus ex nuncio venit. Occidit alius te jubente, ſed vulneribus illis non fruentur oculi; ſed plus eſt ut ſingultibus abeuntis animæ, ut cruore ſatieris, ut collapſum palpitantemque videas, ut me vidente. Convenit, judices, quòd ipſe dives hoc fecit, & quòd ego vidi: ratio ſævitiæ eſt, ut aliquis coram me occidatur, propter quem occiditur. Fidem veſtram, judices, ne me ideo non putetis vidiſſe, quia nihil feci. Servulorum iſte libertorúmque dolor eſt, occiſo homine ſtatim ſcire quid facias, exclamare, procurrere, fidem deorum hominúmque teſtari, poſteà cum lacrymis venire. Vultis percuſſorem invadam ? Vultis fugientem ſequar ? interim deficientem quis excipiet, cui ſe morientis imponet infirmitas ? Scis profectò percuſſor facinus ordinare, diſponere, filium occidere coram patre ſecretum eſt. Miſeremini, judices, igitur, ut hinc quoque velitis æſtimaro divitis conſcientiam, quòd contentus eſt, ne de ſcelere quæratur non habet fiduciam hominis, qui me ſciat mentiri ? & quòd non minus debetis attendere, quam ſi fateretur, non putat ſibi ſalvum, ut iterum neget. Diſſimules licet, non eſt innocentiæ metus, cùm timentur aliena tormenta. Quid ait dives ? Orbitatem meam in tale genus uſúmque convertet, ſi paterni doloris autoritas facinus impingit alienum? Deinde non ipſe affers equuleos, non ipſe diſponis ignes. Diceres mehercle te velle torqueri : ego ſcindo veſtes, tu intremiſcis, ego ad flagella nudo corpus, te facit pallor exanimem. ego equuleos, ego poſco flammas, tu non habes in meo dolore patientiam. Rogo quid aliud faceret qui occidiſſet ? Quid nunc agam miſer ? Gratiam confeſſionis ante tormenta conſumpſi. Scio quanto credibilius fuiſſet, ſi hoc ſtatim inter flagella dixiſſem & multum de autoritate primæ proclamationis amiſi. Non eſt tamen quòd ſupervacua putetis eſſe tormenta, quanquam dixerim quicquid ſciebam. Habeo adhuc ex illo multa referre ſecreto, quæ argumenta faciet dolor. Non refert an me vidiſſe dixerim, tormentis hoc probaturus ſum, debuiſſe mihi credi ante tormenta. O quantopere nunc inimice torqueris, quòd te coram judicibus interrogo, quòd hoc non potes mihi fateri. Sed ſi bene gaudii tui perſpicio ſecretum, non putas te negare quia vidi. Arrogantiſſime percuſſorum evaſiſſe te putabas, quòd illuc duo tantum ſciebamus ? Meis, meis hoc ignibus nega, & dum me per ſingulos artus tortor interrogat, perfer ſaltem non credendi patientiam, cùm ego me vidiſſe proclamem, tu nullam afferas innocentiæ probationem. Non poteſt aliter abſolvi, quàm ut illud ego negem. Nec tamen, judices, putetis ſolo me calamitatum ambitu petere quæſtionem, dabo propter quod torqueatis irati. Filium meum illum ſingulis vobis univerſiſque laudandum, juxta quem felix, juxta quem arrogans eram, occidit. Mea nimia libertas, ita ego te non equuleo efferam, non ſuper ardentes eximam flammas? Nunc me vindicas, nunc tueris. Modò, modò coram me filium meum dives occidit fiduci tui. Concurrite omnes parentes, urite, lacerate hos primum patris oculos, diſtrahite has manus quæ nihil pro pereunte fecerunt: hoc corpus, hæc membra, quæ de complexu latronis vulnera nulla retulerunt, Sive hoc pœnam, ſive vultis eſſe clementiam, debeo tam miſer eſſe dum probo, quàm cùm viderem. Miſerum me, ſi fas eſt in quæſtione mentiri. Sine dubio dives hoc captavit recuſando quæſtionem, ne crederetur. Sed dura parumper anime, vidiſti, Nunc infelix ad nos miſeros pietas redi: quod fieri in ipſa orbitate non potuit, & vires quas improviſus abſtulit dolor, probatio reſtituet. Cùm flammis urentur nuda vitalia, nox illa occurrat: cùm membra fidiculæ flagella laxaverint, rurſus ante oculos ſit morientis unici vultus, hæreant verba percuſſoris, mandata pereuntis. Filium ſpectaſſe morientem, longa præſentia eſt. Neſcis infelix ſenectus quanta tibi opus ſit veritatis contentione, ut pœniteat divitem quòd non duos occidit. Jam nunc tamen vobis, judices, infirmitatem meam allego, commendo. Si me fortè fidiculæ flagella mutaverint, ego, tamen vidi. Si vocem equuleis ignibúſque perdidero, ego tamen vidi, Si totus undique dolor pariter admotus occidert, ego tamen vidi. Allioqui niſi hoc animo meo, niſi licuerit oculis, morerer hoc dolore, quo puto me poſſe torqueri.

GEMINI LANGUENTES.

DECLAM. VIII.

ARGUMENTUM.

Gemini quibus erant pater & mater, ægrotare cœperunt. Conſulti medici dixerunt eundem eſſe languorem. Deſperantibus reliquis promiſit unus ſe alterum ſanaturum, ſi alterius vitalia inſpexiſſet.

Peſ-

Permittente patre execuit infantem, & vitalia inſpexit. Sanato uno accuſatur pater ab uxore malæ tractationis.

Pro matre contra patrem.

Quanvis, judices, plurimum infeliciſsimæ matris adverſis miſerationis abſtulerit, quòd ex duobus liberis pari deſperatione languentibus alter evaſit, & pleriſque maximum dolorem prima fronte tractantibus videatur aviditas gaudiorum, ut modò ad totius orbitatis redacta patientiam, jam non ſit unius ſalute contenta: non poſſumus tamen affectibus veſtris non hanc primam triſtiſsimæ calamitatis allegare menſuram, quæ ex ipſa quoque ſolatii ſui conditione deſcendit. Minus miſera quereretur de marito ſi ſanari nec ille potuiſſet, pro quo eſt frater occiſus. Nunc infelix par non eſt dolori, nunc non invenit ulla ſolatia, ex quo ſibi videtur filium perdidiſſe victurum. Super impatientiam triſtiſsimæ orbitatis increſcit quòd intelligit illum non ſine ſanitate fuiſſe langorem: nec perſuaderi miſeræ poteſt perituro laboraſſe fato, in quo inventum eſt quod ſanaret alium. Captet licet crudeliſsimus ſenex parricidii immanitatem metu majore protegere, non invenio unde colligi poſsit utrunque fuiſſe moriturum. Ex duobus ægris non periit, niſi qui occiſus eſt. Ante omnia igitur illud a vobis infeliciſsima mater petit ne maximi ſceleris ideo decreſcat invidia, quia pati videtur & reus ex orbitate tantundem. Non perdidit filium quiſquis occidit. Explicat à dolore patrem, quod ſibi videtur feciſſe rem maximam; & in locum juvenis amiſsi ſubſtituit de vanitate ſolatium. Alia eſt, alia conditio matris, quæ medico non credidit, apud quam ſæviſsimæ conditionis immanitas fidem non potuit impetrare tentandi. Pro utroque timuit, pro utroque ſeparavit. Facinus eſt eum majoris pietatis videri, qui de morte filii putavit alterius vel certa ſalute tranſigere. Sic debetis odiſſe patrem tanquam duos occiderit, cujus non interfuit uter occideretur. Eſt tamen ſanctiſsimi judices, quod de crudeliſsimo parricida queri poſsit non ſola mater. Adjecit humanis calamitatibus ipſam ſanitatem, & morborum languoriſque violentiam medicinæ conceſsit. Filium occidit (ſi ipſi creditis) fortaſſe moriturum: & hominem cujus charitas debuerat ipſa deſperatione creviſſe, in hoc ſolum impendit, ut tantundem ſupereſſet incerti. Non exonerat, judices, immanitatem ſæviſſimi patris, quòd hac ratione credidit de languente filio rem inauditam, rem facere crudelem. Unam rationem habet, ſi ipſe ſanetur. O triſtior indigniórque ſemper menſura calamitatum magna felicitas. Hunccine fecit exitum illa modò civitate tota conſpicua mater? ille indiſcretus ab utroque latere comitatus? ille gaudentium dulcis error oculorum? Quid mihi mortem nunciatis unius? Perdidit miſera geminos. Paſſi ſunt enim languorem miſerrimi juvenes: ſine dubio pariter unáque, non fraternitate non animæ corporúmque conſortio, ſed conditione fragilitatis humanæ, qua ſic extranei quoque duo languere potuiſſent. Non negaverim morbum terribilem: gravem & parentibus utique metuendum, de cujus tamen adhuc, ut parciſſimè dixerim, remedio quereretur. Quid refert an medici conſenſerint utrunque periturum, cum eundem dixerint eſſe languorem? Manifeſtum eſt de duobus non dixiſſe verum, quos de altero conſtat eſſe mentitos. Jam tamen, judices, de tam perdito pronuntiatione non querimur, quòd ægros quos ſibi videbantur explicare non poſſe, parentibus crediderunt. Innocentior eſt ſimplicitas, deſperare ſi remedia non noveris: & hanc ignorantiæ malo probitatem, ut languorem quem neſcias, tantum neges poſſe ſanari. Maximi tamen virorum, & quibus artis ſuæ ſolvendo non ſit humanitas, ſi ſciebant hoc genus curationis, & illud non indicare voluerunt. Vultis & illos mentitos breviter probem? Deſperaverunt de languore, cujus remedium (ſi patri creditis) alius invenit. Sive enim judices, vaniſsimus neſcientium vidit hanc patris in periculo liberorum rigidam nimiámque patientiam, & hominem in filiorum languore ſollicitum de redemio generis humani: ſive captavit ex hoc vultu quandam artis mutationem imitari, quando ſanare poterat, & ignorantiæ pudorem tegere magno tentavit incerto: ſive ad aliud videretur dixiſſe quam reliqui: verba deſperationis incredibili vanitate variavit, magnáque miſeros parentes ambage ſuſpendens, turpiſſimum putavit promittere, quod deberet nemo experiri. Cauſas quidem ſe dixit ignorare morborum, horum, ſed ſalutem ſpopondit unius, ſi licuiſſet alterum occidere, lacerare, perſpicere. En cui pietas patris, cui credere ſolicitudo debuerit: dixit ſe ſcire remedium, quod neſciebat. Vultis intelligere, judices, nihil impatientia charitatis feciſſe patrem? Non retulit ad matrem, adacta eſt à morte filii vel ſanitate diſcedere. Non propinquos conſuluit, non amicos, ſed ſua tantùm perſuaſione medicique contentus, quod nocentius eſt, quàm ſi ipſe occidiſſet, alterutrum potuit eligere. Dicat nunc parricida, quid fecerit illud quòd etiam de ſimilibus tam paribus ægris in alterum deſperatio illa prævaluit? Si medici non interfuit utrum occideret, conſtabit vivere utrunque potuiſſe: ſi interfuit, conſtabit non eundem fuiſſe languorem. Qualis fuerit illa curatio, quid paſſus ſit juvenis in morte qua medicus parabatur, omnium cogitationibus liquere crediderim. Ideóque parcimus auribus matris. Breviter tamen longæ crudelitatis explicanda ſævitia eſt. Ex omnibus quæ pertulit, leviſſimum fuit quòd occiſus eſt. Non eſt quòd veniam triſtiſſimæ curationis paret, quòd videtur in alio fratre explicata promiſſio. An alterum medicus ſanaverit, fortuna viderit; quod negari non poteſt alterum medicus occidit. Erumpit hoc loco mulier infelix, & tota libertate proclamat. Redde mihi inquit, marite filium, quem tibi pariter medicóque commiſi. Hic eſt ille veſter inſanabilis, recipe quem mihi credidiſti, hic ille moriturus, hic quem permiſeras medico, ſi maluiſſet occidere. Vides quid profecerint anxia vota pietatis, ſolicitæ preces. Dum jam frigidi pectoris calorem ſuperpoſitis revocamus uberibus, dum frigentia membra continuis oſculis, & ſpiritu trepidæ matris animamus, dum labentes oculi ad noſtras exclamationes noſtróſque planctus admiſſa paulatim luce laxantur, dum reſpexit ad vitam, convaluit, evaſit. Non tamen jacto pietatem, non arrogo mihi proſperæ curationis eventum. Quid hunc ſanaverit, vis ſcire breviter? quod potuit utrunque ſanare. Pudeat vos ô jura legéſque, quòd miſerrimi ſexus dolorem his cluſiſtis anguſtiis. Ita maritum, quod occiſus eſt filius, malæ tractationis uxor accuſat? Perdiderunt legis hujus authoritatem, quæ ad illas uxorias querelas matrimonium ſolent deferre delicias. Ego illam datam miſeris tantùm matribus puto poteſtatem, ab iniquo conjuge explicare divortium; & contra maritales tuetur injurias ubi nolis præſtare patientiam. Illis ſuccurrit quas nefas eſt ab viro diſcedere, quas in peſſimi conjugis duram perpetuámque complexum, communium pignorum nexus arctavit, quæ malos maritos pariter & patres nec relinquere nec ferre ſufficiunt. Facinus eſt ideo evadere maritum, quia damnaretur, ſi de illo minore dolore quereretur. Itaque impudenter facit, quòd pro detracto matronæ cultu, negatóque comitatu, faſtiditis noctibus, pulſatáque facie, filium complorat occiſum. Sileo adhuc illa per quæ parricidii crevit immanitas. Occiſurum filium objicio, putate luxurioſum, perditum, nocentem: fingite hoc patrem ira, indignatione feciſſe: quantum facinus ſit filium occidere, nemo magis fatetur, quàm qui vult videri ſe illud feciſſe pro filio. Ecquid judices? vel ex hoc totus animus mariti, tota triſtiſſimæ conjugis calamitas perſpici poteſt, quod ſe negat matri communium liberorum debere rationem? Placet ergo mortales, ut de hominibus in quos plus ex harum ſanguine, ex harum tranſit anima, non habeant partem niſi tantum doloris? Solos ergo communicabit miſera planctus, & ab omnibus conſiliis quibus ordinatur juventa, vita diſponitur, extranea utilitate ſepoſita, circa mœrores tantùm lachrymarúmque conſortium orbitate jungetur? Si mehercle fas eſt æſtimare utri plus parenti debeatur ex liberis, non improbè totam poteſtatem ſibi vindicabit affectus, qui decem menſibus ante veſtram incipit diligere notitiam: & cùm vos patres gaudium primum faciat oculorum, antè ſunt conſcientia matres. Facinus eſt ideo tantùm illis minus licere, quia minus facere ſufficiunt. Vos eſtis qui creſcentes adhuc in peregrinationes, qui jam adultos in caſtra magnorum parentum vanitate dimittitis. Erubeſcitis deſideriis tanquam infirmitate, & unde velociſſimus tranſitus eſt in rigorem, liberos vultis amare patientia. Quam multa ideo tantùm de filiis facitis, quia licet: & frequentius poteſtatis veſtræ jactatione, tanquam aliquo gravitatis genere delinquitis. Non habet orbitas veſtra lacrymas, ſuper ardentes rogos tenetis inconcuſſam rigidámque faciem, itis obviam conſolationibus, & quod omnem modum feritatis excedit, captatis in magna calamitate laudari. Quicquam ergo erit quod de communibus pignoribus, non pari mente pari impatientia, vel ſi neceſſitas poſtulet, pari rigore faciatis? Mali tantum patris intereſt, ut matri minus liceat. Sanè cedat vobis circa regendas communium pignorum mentes ſexus infirmior: vos mores, vos vitæ genus, vos matrimonia, cæteróſque actus veſtra perſuaſione firmetis: nunquid arrogans conſortium, nunquid impotens ſocietas eſt, liberos communes eſſe languentes? Si quis immo pudor eſt, cede nunc tota poteſtate matri, illius ſit in ægri toro proximus locus, hæc adhibeat fomenta, porrigat cibos: ſi quid inpatientia, ſi quid flagrantium viſcerum poſcit infirmitas, mater neget; mater indulgeat. Illas quas immodicus ardor diſcutit veſtes, hæc ſuper fatigatos reponat artus: illa iactatas toto lectulo manus ſedulò contineat affectu. Fruſtrà captas videri ultionem magnæ charitatis, ab omni curæ ratione ſepoſitus, Cum circa curationes liberorum non conſentiunt parentes, curationis eſt culpa, non matris. Quid quòd filium occidit innocentem, cui nihil objicere, nihil poterat iraſci? Filium (ſi ipſi creditis) pro fratre mori paratum, cujus ſuprema ferre non poterat. Novum iudicium & incognitum rebus humanis audire facinus. Iam parricidium pietas, charitas, & impatientia orbitatis admittit, Malo odium, querelas, execrationes, quam ut quis liberos affectu quo ſervantur occidat. Quid refert an per hoc alterius filii anima redimatur? Si parricidium fas eſt ullas accipere cauſſas, filius propter ſe tantum debet occidi. Adiicite, judices, immanitati, quòd occidit ægrum. Omnibus equidem mortalibus majorem crediderim de languore venire reverentiam: illorum quoque quos inter ſupplicia pereuntes avido ſpectamus aſſenſu, iuxta valetudines tamen morborúmque violentiam quodam innocentiæ fauore miſeremur. In carceribus, & in illa profunda nocte pœnarum, irreligioſus ille anheli pectoris pallor inſpicitur, non ſic confundunt obuios gravibus catenis colla ſtridentia, & diutino ſquallore concreta facies, ut ille quem ad ſingulos conatus greſſúſque labentem vix trahit impellítque longus ordo vinctorum, & inter tot deſtinatos, tótque perituros, omnium tamen in ſe retorquet oculos unus æger. Quid ais? tu illum quem nunc nefas eſt caſtigare, reprehendere, cujus auribus parcere debuerunt ſæviora verba, ſi quid negares videreris occidere, ferro, vulneribus aggrederis? Non poteſt hinc tibi venire defenſio, ut hoc ſis pro alterius ſalute commentus. Inter duos liberos pari deſperatione languentes, da bonum patrem, non præponderabit, alterutrum non eliget, ſed ut incertum orbitatis evadat, ipſe morietur. Tentat hoc loco, judices, crudeliſſimus ſenex excuſationem temeritatis ſuæ de medicorum trahere conſenſu. Deſperaverant, inquit, de duobus. Sed ut incertum orbitatis evadat, ſepono pauliſper immanitatem patris, qui credidit: & de arrogantiſſimæ perſuaſionis hominibus queri, de totius generis humani nomine volo. Quàm multas artes miſera mortalium ſolicitudo feciſti! Fato vivimus, languemus, convaleſcimus, morimur: medicina quid præſtas, niſi ut juxta te nemo deſperet? Dicturum putas, non credo renunciantibus, non accedo cum deſerunt relinquúntque languentes. Ego verò medicis non credo ſperantibus. Aſpicite majorem partem generis humani, & ſi me interroges, illam robuſtiorem, illam adhuc in prima rerum naturæ veritate viventem, nullos artis hujus novit antiſtites: nec minus tamen bellorum vulneribus, morborúmque medetur incurſibus, non diſputationum vanitate ſolerti, ſed experimentis & invicem per ſimiles diſſimiléſque caſus obſervatione ducente, tradita ratione ſuccurrit. Non medicina ſanat, ſed quicquid videtur ſanaſſe, medicina eſt. Quo vultis animo feram, Quod ars (quantum dicitis) inventa pro vita; ſi diis placet, autoritatem formámque captat ut longè ventura ſuprema proſpiciat? ut adeſſe fata denunciet, quæ nec timentur? & maxima ſcientiæ pars eſſe cœpit ſanare non poſſe. Quiſquámne ab homine qui adhuc loquitur, ſpirat, intelligit, ſic recedet, quemadmodum relinquitur exanime corpus? & ibi finem vitæ putabit, ubicunque ſcientiæ ſubſtiterit infirmitas? Si fragilitatem mortalitatis, incertóſque velimus æſtimare caſus, tantundem periculi habet omnis æger. Iniquiſſimum eſt deſperationes vocari, quoties remedium medicina non invenit, & anguſtias ſive artis, ſive mentis humanæ, ad invidiam referre fatorum. Nihil magis intereſſe omnium puto, quàm ut ſpes pro homine tam longa quàm vita ſit. Unde putatis inventos tardos funerum apparatus? Unde quòd exequias planctibus, ploratu, magnoque ſemper inquietamus ululatu? quàm quòd facinus videtur credere tam facile vel morti? Vidimus igitur frequenter ad vitam poſt conclamata ſuprema redeuntes. Plerique convaluerunt negligentiæ bono, quoſdam explicuit quicquid alios fortaſſis occideret. Hos indulgentiæ temeritas, illos adjuvit deſperationis audacia. Datur fortaſſis huic arti perſpicere morbos, profutura meditari, ſed unde ſciet quantum inter viſcera, latentéſq; pectoris ſinus, unicuique animæ natura conceſſerit? quam proprietatem ſpiritus, quam corpus acceperit? Non tam variæ mortalibus formæ, nec in vultibus noſtris ſedet tanta diverſitas, quanta latet in ipſis diſſimilitudo vitalibus. Inenarrabile, indeprehenſibile eſt quicquid nos elementorum varia compago formavit. Et prout in nos plura ſeu rariora de terrenis ſeminibus cœleſtibúſque coierunt, ita vel duramur tacita ratione, vel ſolvimur. An deſperantibus credi debuerit, vos æſtimabitis, qui negaverunt ægros poſſe ſanari, nec in hoc probaverunt qui evaſit, nec in illo quem non languor occidit. Juſtas mehercle haberet mulier cauſas querelarum, ſi nova incognitáque ratione vel utrunque ſervaſſes. Nunquam ex magno venit affectu incredibilia vel profutura tentaſſe, & in re quæ plus de incerto habet, temeritas experimenti ſolam probat deſperationis audaciam. Quid refert cujus ſit conditionis æger, quantum adhuc ſpeciei, quantum videatur habere de vita? Sacroſancti ſint parentum metus. Dii non ſinant ut ex liberis vilior incipiat eſſe periturus. Medici deſperaverunt. Quid iſtud ad patrem? Spera tu, jube ſperare matrem, tuis potius affectibus, tuis crede votis. Et hoc de parricidii facilitate eſt circa filiorum languorem ad deſperantes potius accedere. Fidem habes hominibus, quos mentiri alius affirmat, contra quos iterum credis uni præſertim? Peſſimè hercle de tua feritate ſentirem, ſi in quacunque filii curatione non adhiberes propinquos, non interrogares amicos, non reſpiceres ad matris animum, non hanc primam impatientiam, non hunc conſulis timorem. De nullo filio minus debet ſoli ſibi permittere pater, quàm qui videtur utique moriturus. Fratres, inquit, & gemini erant. Ideóque credibile eſt illis eundem fuiſſe languorem. Rogo, quis in ulla mortalium ferat ignorantiam pariter & affirmationem? quiſquis neſcit quod genus languoris ſit, non poteſt ſcire an idem ſit. Nihil, judices, in rebus humanis voluit eſſe rerum natura tam ſimile, quod non aliqua proprietate ſecerneret. Quid refert an ex iſdem primis illa duorum corporum animorúmque compago ſeminibus oriatur? Sibi quiſque firmatur, ſibi quiſque componitur, & duo pluréſve fratres naſcuntur fato ſingulorum. Hanc ipſam indifferentiam quam mirantur occurſu ſtupent civitatis oculi, parentum tamen agnitio dignoſcit, ſeparat notitia nutricum, & fallentibus notis, eſt rurſus quod faciat ipſa ſimilitudo diſſimile. In pleriſque quamvis ſit indiſcreta facies, invenitur tamen alius oris ſonus, habitus, inceſſus: & ut ipſa conſentiant, diverſa mens, contrarii mores & vitæ genera rixantia. Quid quòd non eandem eſſe naturam geminorum probat etiam fortuna diſſimilis? Hunc preſſit paupertate perpetua, illum inſperatis opibus excoluit. Illius per titulos & honores, hujus per ignobiles obſcuraſque ſordes totam duxit ætatem. Simile eſt quicquid accipiunt ex homine gemini, diſſimile quicquid ex fato. Nec enim tam pariter in lucem de maternis exiluere viſceribus, ut illos eadem origo ſignaverit. Quantum putas interfuiſſe temporis, dum primum uteri pondus egeritur? dum parumper exonerata vitalia, altero rurſus homine laxantur? Breve fortaſſe exiguúmque videatur mortalibus oculis: ſed ſi terrena mente perſpicere velis orbis hujus vaſtitatem, ſcies multum eſſe quod inter duas tranſcurrat animas. Volvitur ſuper nos hæc cœli siderúmque compago, & præcipiti per proclive decurſu, totius diei noctiſque brevitate emenſus orientis occidentiſque curſus, diverſorum ſiderum primo ſtatim ortu, rotato ſe rurſus axe conſequitur. Hoc tu parum credis eſſe ſpatium, quod diverſis pariter rebus impletur? Quantum inter illa tranſcurrentis horæ momenta naſcitur, perit? Igitur quando unquam peregrinati ſunt unà, militavere pariter? quid non diducti ſeparatique fecerunt? quando illos languor, quando ſuprema junxerunt? Et quandoque ſit neceſſe eſt aliter, ex geminis quod pariter languerunt, non ſic accidit quomodo fratribus, ſed quomodo duobus. Non eodem fato languere geminos, quemadmodum vultis brevius probem, quàm quòd nec uterque occiſus eſt, nec uterque ſanatus? Sed fingamus hoc eſſe verum, quòd deſperaverunt medici, relinque nobis pater innocentiam calamitatis, ſalva ſolatia ſint de liberis, quos tibi videris non perdidiſſe niſi fato. Quis ex parentibus neſcit hac ſe mortalitatis procreare lege? Sed indigni exitus ſupra orbitatem ſunt: Ideo magis flemus illos quos bella rapuerunt, hauſit incendium, naufragia merſerunt. Fortius ferat inter aſſidentium manus, inter ſuorum officia labentes, cùm ſe invicem oſcula, cùm ſe ſatiavere ſermones, cùm data ſuprema mandata ſunt, & ſe ſcit pietas omnia feciſſe pro vita. Igitur verum dixerim, illos mori credimus, hos perire. Non invenio quemadmodum excuſationem pater de conſenſu poſſit accipere medicorum: Hoc eſt quòd omnem comparationem feritatis excedit. Filium pater propter hominem quem non putavit poſſe ſanari, occidit, quod tu monſtri portentique genus es? Habes parricidii patientiam, non habes orbitatis. Ita demum potes ferre filii mortem, ſi facinus adjeceris: tu occidis, quia deſperavere medici? Quererer mehercle ſi reliquiſſes, ſi quid de continuatione curæ ſolicitudo laxaſſet. Nihil ergo plus facies, quàm illi qui nunc plures fortaſſis circumeunt ægros, quos detrahit, quos avocat alia curatio. Filios ſaltem committe vel matri, de fortuna quæratur, diis faciat invidia. Mulieri quæ ferre non poteſt, quod videris deſperaſſe, nunquam ex hoc rationem reddas, quòd occideris. Quis hanc, judices, impudentiam ferat? tentat pater ut & huic rei credatis, quod deſperaverunt omnes, & quod ſperavit unus. Noſtræ quidem querelæ ſufficit non conveniſſe medicis: & cùm inventus ſit qui contra ſenſum deſperantium genus aliquod ſanitatis afferret, fas erat, judices, ut adhuc inveniretur alius qui lætiora & utiliora promitteret. Hoc nunc me queri putatis, quòd in re de qua credere nec omnibus debuiſſet, acceſſit uni. Non in te eſt, an ſuperſit remedium quod tentare non debeas, & ubi tantundem periculi ſperes quantum deſperatio habet, melior exitus eſt qui facit miſeros innocentes? Quid invidiam prioribus medicis paramus? Nemo magis deſperat, quàm qui ſe negat noſſe languorem. Quid ais pater? Ita tecum quicquam ſic audet agere de duobus filiis, tanquam duobus ægris? Tu ex geminis alterum occidendum dabis? Non ferrem, ſi ſeparare expoſiturus auderes, ſi contentus eſſes educaturus alterutrum: non ferrem, a piratis captum filium alterius vicaria ſervitute redimentem. Tu de orbitate facies vices: & caſum ſingulorum per utrumque diffundes? Parricidium vocarem, ſi promittenti medico, quòd ſanaret unum, poſſes eligere periturum. Penè crudelius eſt geminos dividere quàm perdere. In ſcientia cui debeat credi negat ſe ſcire cauſas languoris, deinde promittit quicquid licere non deberet nec intelligentibus. Occidam, inquit, deinde ſanabo. Memineris pater in hac conditione prius eſſe ut occidas. Non eſt tanta pietas ſervare filium, quantum facinus occidere. Tu nunc hoc putas profundæ artis eſſe ſecretum? Verba tantùm deſperationis inuoluit: & homo cautiſſimæ vanitatis captat illam noviſſimam circumire brevitatem. Vides quanta promiſſum ſuum experimentúmque caligine medicus involuerit? nunquam conſtabit an fuerit languore moriturus æger, qui aliter occiditur. Non novi, inquit, languoris genus. Poſt hanc vocem mehercle non deberes committere ægros, etiamſi vellet experiri potionis hauſtus, ciborum fomentorúmque novitates. Neſcio, inquit, ſed mihi permiſeris alterius aperire vitalia, pectus effringere, remedium fortaſſis inveniam. Jam excuſatus ex medico matri, ſperaſti ne tibi crederetur. Differo pauliſper quòd de fratribus, quòd de geminis, quòd pater hoc facit non conſentiente matre: publico potius mortalitatis contendo nomine, non debere genus iſtud curationis admitti. Actum eſt velut de genere humano, ſi nobis pro ſalute ægri opus eſt morte hominis alterius & pene ratio ſanitatis intercidit, ſi conſumit medicina tantundem. Ego quenquam dicentem feram, Ut inveniam valetudinis cauſas, dare mihi aliud corpus, alia vitalia occidam: deinde ſalutaria quæram, profutura meditabor? Ita non facilius eſt noſſe languorem? Quæ hæc eſt impudentia crudeliſſimæ utilitatis? Ægrum placuit occidere, ut inveniretur cur non debuiſſet occidi. Nullum, ſanctiſſimi judices, natura morborum genus ſolis viſceribus abſcondit: & quicquid cauſſas valetudinis de vitalibus trahit, in corpus emanat. Inde macies, quod ad interiorem dolorem ſuperpoſiti conſentiunt. Non invenio cur hominem vulneribus exquiras, cur remedia quoque vitalibus per corpus immittas, & in latentes meatus per hæc quibus regimur, medicina deſcendat. Cur ergo non eadem ratione languor admittit intellectum ſui, qua ſanitatem prodit? Abditos profundoſque morbos aut citatior clauſi ſanguinis curſus, aut crebrior anhelitus laborantis animæ indicat. Crede de his ante omnia ſenſibus oculis tuis: & ipſos de quibus agitur, modò ſingulos, modò pariter

interroga, cui potiſſimum parti grave tacitæ peſtis pondus
inſederit, unde prorumpat in gemitus conſcius dolor. Me-
dicus qui per hæc non poteſt invenire languorem, non
invenit nec remedium. Quid ſi aliquid ſanato medicina
poteſt præſtare rationis? Sufficit quòd aliquando jam fa-
cta ex unius hominis inſpectione, ad totius intellectum
naturæ medicina profecit. Quid allaturus huic ægroto es,
quod non tot ſeculorum, tot languentium experimenta
deprehenderint? Vis tu potius hac audacia, qua ſecreta lan-
guoris exquiris, remedia tentare? Brevior via ſanitatis hu-
manæ? propior noſtræ ſalutis utilitas eſt. Si viſcerum ni-
mius ardor ſtricta circa ſe membra duravit, adhibe reme-
dia laxantia. Si fluitat nimis æger humoribus, præſto ſint
per quæ preſſis cluſiſque venis in novas vires corpus a-
reſcat. Si parum prodeſt abſtinentia, rurſus ciborum quali-
tate foveatur. Si ſpiritus receptis premitur alimentis, ad
puriores meatus jejunio fameque tenuetur. Contigit tibi
magna experimentorum materia medice, ægri duo, & lan-
guor idem. Non eſt opus ut expectes quando ſe per u-
nius hominis patientiam explicet profuturorum magna
diverſitas. Potes experiri pariter eadem conſentanea, di-
verſa, pugnantia. Nulla ratio eſt vulnerum, ſanguinis ſu-
premorum. Quemadmodum ſanari debeat alius æger, ſci-
re non poſſis niſi ex altero ſanato. Quid, quòd etiam ut i-
dem ſit valetudinis genus, neceſſe eſt tamen duorum cor-
porum diverſitate varietur? Nunquam in alienis viſceri-
bus invenias totum quod de altero quæras, & alius lan-
guor eſt, alius æger. Cur maximum nefas alterius filij ſalu-
te defendis? Homo in quo ſola quæritur cauſſa languoris
propter medicum occiditur. Adjice quòd nec deprehendi
ex non ſanato poteſt ullius cauſſa languoris. Quicquid
nos in vita morborum à naturali ſanitate commutat, facit.
aut nimii ſanguinis pondus exæſtuans, aut ſuperfluus ca-
lor, aut ultra naturalem modum humor exundans, aut ſpi-
ritus per tacitos meatus non ſolita laxitate diſcurrens.
Quid horum, ſi vitalia ferro vulneribúſque reſecentur, ſal-
uum poteſt eſſe languentibus, cùm compreſſi ſpiritus la-
borem protinus ille reſerati pectoris meatus emittat, ſan-
guis iiſdem pariter, deprehendatur, ęgrediaturque vulne-
ribus? An fas putatis ut ſuam ſervent viſcera nudata fa-
ciem? ut nihil perdat ex priore natura illud pectoris vitaq;
ſecretum,

ſecretum, cùm admiſit oculos? Plurimum in nobis etiam timore mutatur. Quantum affert ſolicitudo, gaudium, dolor, & aliquis ſubitus affectus? Quoties dum ad curationem præparatur æger, dum componitur ad ſua remedia corpus, medentium manus anima deſtituit? Jam verò ad ſingulos ictus, & longiſſimas vulnerum moras, quantum ex toto homine convertitur clamore, gemitu? Neceſſe eſt omneis perire, quibus continetur vita, cauſſas, quoties ipſa conſumitur: & cùm homine qui propter intellectum languoris occiditur, ipſe quoque paulatim languore moritur. Differ ſaltem pater, hanc crudelitatem; quicquid ex filio facis, facies ex cadavere. Si poteſt deprehendi languor dum occidit, facilius cùm occiderit. Interrogare mehercle hoc loco libet, utrúmne periturum pater, an medicus elegerit? Negavit ſua intereſſe quem occideret. hoc ſi & alter periiſſet, probaverat utrunque fuiſſe periturum, cùm convaluit, probat utrunque victurum. Ad ſæviſſimam curationem potuit ægrum facilius mehercle explicare, ſi eſſet unici pater. Sufficit ergo comparare, decernere, num iterum ille tibi precioſior, ille melior incipiet eſſe victuro. Ubi eſt impatientia patris, qua vix dimittitur cadaver in rogos? qua corpus exanime detinetur amplexu? Dii immortales, quàm ſæva, quàm crudelis eſt iſta cunctatio? dum deliberas, dum unumquenque detrectas, parricidium in utroque conſumis. Duorum utilitate fit, ut ex fratribus poſſit alteruter occìdi. Nunquam, judices, res tam horribilis inauditæque feritatis admiſſa eſt. Filium pater propter eum occìdit, quem etiam ipſum poterat occidere. Transfert, judices, reus in medicum electionis invidiam. Ille, inquit, æſtimavit, ille decrevit. Ergo manifeſtum eſt non parem fuiſſe languorem. Ex duobus ægris plus habuit ſpei, propter quem debuit alter occìdi. Recede pauliſper mulier infelix, filii tui nobis referenda curatio eſt. Felices ægri, qui languore moriuntur, qui ſupremos anhelitus inter ſuorum amplexus, inter ſuorum alloquia poſuerunt. Ut erat juvenis primò ipſo comparationis incerto, mox electione cruciatus, abacta eſt à perituro prima mater, & modò ſedula miniſteria ſervorum, repente mutata ſunt in mortis officia. Detrahuntur trementibus velamenta membris, & ut graſſaturas manus totum corpus admitteret, nudatur mirabilis ac deflenda macies. Toto deinde tenditur toro,

& ad immobilem rigidamque patientiam per omnia lectuli ſpatia duraturus exponitur. Accipit carnifex ille telum, non quo dextra ſtatim totum vulnus imprimeret, ſed quod leviter paulatimque deſcendens animam in confinio mortis ac vitæ librato dolore ſuſpenderet. Hæc exhortatio, hoc fuit perituri juvenis alloquium. Fortiter dura, patienter admitte, ſanabitur frater. Non eſt quòd exanimeris metu, dolore deficias. Cave viſcera exclamatione ne laſſes, anhelitu gemitúque concutias, ne remedium pereat alienum. Paſſus eſt miſer diſcurrentem per omnia reſerati pectoris improbum vagæ artis errorem. Contentum fuiſſe medicum toto homine diſcurrentem primo putatis aſpectu? Egeſta ſæpe vitalia pertractata, diducta ſunt: fecerunt manus plura quàm ferrum. Stat juxta medicum pater apertis viſceribus inhians, ſtillantem animæ ſedem cruentis manibus agitantem: ne feſtinet, hortatur: jubet altius diligentiúſque ſcrutari: interrogat, dubitat, contendit, affirmat, & accipit de filii morte rationem. At mulier infelix clauſis advoluta foribus, cruentúmque ſecretum toto corpore effringens, velut ſuper buſta tumulóſque clamabat. Audi miſerrime juvenis, ſi quis adhuc tibi ſuperet ſenſus, exaudi, non permiſit hoc mater, crede orbitati meæ, crede lacrymis, nec frater hac vellet ratione ſanari. Inter hæc reficiebatur miſer hauſtibus, detinebatur alloquiis, comprimebatur reſiduus cruor, claudebantur aperta vitalia. Nemo unquam tam nova pertulit commenta ſævitiæ: tanquam ſanaretur, occiſus eſt. Ite nunc & quærite an potuerit medico ſanante vivere, qui tandiu vixit dum occiditur. Vos nunc putatis illius tantum languoris medicum quæſiſſe cauſas? quæſivit quicquid neſciebat: & uſus occaſione rariſsima in omnem voluit proficere novitatem. Dii immortales, quantum infelix juvenis animæ, quantum ſanguinis, quantum habuit ex vita, qui pertulit ordinem longiſsimæ curationis? Vix ægre miſero licuit mori, vix à cruciatibus ſuis anima dimiſſa eſt. Inventum putatis eſſe languorem? Inventum eſt illum potuiſſe ſanari. Agedum commento tuo ſenex ſuperbus exulta, habes quod liberis, quod parentibus, quod imputare ſæculo poſſis; feciſti medicum parricida meliorem. Libet mehercle intueri par illud, Ægrum vidiſſes hominem qualem non ſalutares medentium manus, non ars inventa pro vita, ſed diri ferarum, rabidiſque morſus, & avium fames ſatiata deſtituit, hinc alium in novas vires recenſque robur reddito vigore ſurgentem. Vultis ſcire, judices, unde venerit tanta diverſitas? Illum pater curavit, hunc mater. Quantum, inquit miſera pertuli laborem, dum tam magnam foveo triſtitiam? Nonfuit mihi rixa cum morbis, nec repugnantis valetudinis rigore contentio. Totus in lachrymas mœroremque reſolutus oderat lucem, reſpuebat cibos, faſtidiebat hauſtus & vitam parricidii pudore fugiebat. In omni proclamatione gemituque, frater: ille diebus ac noctibus cogitationes, ille torquebat oculos. De quibus tu ægris impotentiſſima medicina mentita es? Non fuit, non fuit ſolo languore periturus, quem non potuit nec mors fratris occidere. Quid igitur, inquit, miſerrima fœminarum, ſæviſſime ſenex ex hac recordatione triſtiſſimæ orbitatis ad hos vultus, faciemque converteris? Sine dubio filius eſt, & poſt graviſſimas denunciationes redditus vitæ. Sed ignoſcat natura, pietas, non eſt ſolatium matri unus ex geminis. Felicior ille dolor eſt, qui tranſigi ſaltem cum oculis poteſt, renovatur, accenditur, & in his vultibus illum quotidie putat videre pereuntem. Sed & ipſe gaudio redditæ vitæ lætitiáque non fruitur, nec ſe credere poteſt charitate prælatum, quem medicus elegit. Sentit infelix cujus orbitatis vnicus ſit quibus lacrymis perfundantur oſcula, quàm magnis profundiſque ſuſpiriis concutiantur amplexus. Miſera verecundia ſanitatis ingratæ, precium ſibi videtur fratris occiſi. Convertitur hoc loco, judices, mulier infelix, & velut ad quandam præſentiam amiſsi juvenis. Sive, inquit, tandem ſecuritate mortis explicitus in aliquo ſedis æternæ pudore requieſcis, ſive excluſus ac vagus, & inter fabuloſa ſupplicia metuendus adhuc laceratione, per ſtupentes horrentéſque manes umbra diſcurris, audi miſerrimæ matris iniquiſsimam comploratíonem. Non quidem licuit mihi in illud cubiculum conditorium tuæ mortis irrumpere, nec ſuper chariſsima membra proſtratæ meis vulnera tua tegere viſceribus: quòd ſolum tamen potui corpus quod medicus, quod reliquerat pater, hoc ſinu miſera collegi, ac vacuum pectus frigidis abjectiſque viſceribus rurſus implevi, ſparſos artus amplexibus junxi, membra diducta compoſui, & de triſti terribilique facie tandem ægri cadaver imitata ſum. Hoc eſt tamen quod de triſtiſsima orbitate præcipuè ferre non poſſum: propter fratrem videris occiſus, nec tamen unquam conſtare poterit an tu ſanaveris fratrem.

GLADIATOR.

DECLAM. IX.

ARGUMENTUM.

Abdicare & recuſare liceat. Pauperis & divitis inimicorum filii juvenes amici erant. Filius divitis cùm in piratas incidiſſet, ſcripſit patri de redemptione. Illo morante profectus pauperis filius cùm amicum apud piratas non inveniſſet, quia laniſtæ vænierat, pervenit in civitatem in qua manus parabatur, ſub tempus ipſum quo pugnaturus erat divitis filius. Pactus eſt cum munerario pauper adoleſcens, ut vicariis operis redimeret amicum, petiitque ut ſi egeret pauper pater, alimenta ei præſtaret. Ipſe in pugna occiſus eſt. Divitis filius reverſus egentem invenit pauperem, palàm cœpit alere, abdicatur.

Pro filio contra patrem.

NEminem unquam, judices, intra tam breve ætatis ſuæ ſpatium plura terra marique perpeſſum, quàm quæ proxima peregrinatione vel tuli, vel timui, vel vidi, facilis, ut opinor, fides eſt, cùm ex omnibus quos novimus mortalibus unus nominari me miſerior poſſit, quem infelicem ego feci. Tamen in hac quoque omnia excogitantis in me fortunæ violentia, confiteor nunquam hunc me concepiſſe animo metum, ne poſt redemptum per alienas manus filium, diſplicere patri meo miſericordia. Illas verebar magis jam non tacitas vulgi opiniones, quibus crudelitatis atq; ſævitiæ reus peragor apud pleroſque ſanctos & graves homines. Nondum excuſare potui quod redemptus ſum. Objicitur mihi orbatus ſenex, & ille qui modò ſalvo filio etiam contra divitem ſteterat, amiſſis in uno juvene omnibus bonis inimicæ domus ſupplex. Licet enim totas advocemus in odia fortunæ vires, & egentem unum ſenem univerſa gratiæ mole calcemus, confitendum eſt tamen plus amici nocuimus quàm inimici. Quin ipſa prorogatæ quotidiana ſtirpe infelicis animæ videtur quodammodo maligna clementia. Quid enim beneficium eſt, efficere ut vivat orbus? Unum tamen vel gravius crimen infelix hæc abdicationis meæ fortuna defendit, quòd vix ad ſuſtinendum ſpiritum ſufficientes cibos, prorſus tantum mortis impedimenta avara manu dederim. Puto jam ignoſcetis omnes ſi plus præſtare non potui, invito patre. Quanquam, judices, oboritur animo meo nonnunquam, & illa ſuſpicio, quòd patrem non alimenta uni ſeni parcè vivere aſſueto, nec liberaliter data, nec diu danda in offenſam meam compulerint. Quantulum eſt enim facultatibus divitis, quòd ſub patre ſanè tenaci filio familiæ ſupereſt? Ac ſi foret majus fortè momentum, quis tamen parens tam durus eſt, ut propter aliquam impenſam carere filio velit, quòd ipſe celatus ſit, quòd non ſuæ miſericordiæ pauperem commiſerim, non rogaverim, præſertim quicquid unquam petiſ à patre, exoravi? Sed neque hæc ultimo fulmine caſtigari meruit in differendis precibus verecunda cunctatio. Qui dum tempus opportunum, faciles aditus, hilariorem animum capto, interim volui ſupereſſe cui ignoſceret. Neque inficior tamen fuiſſe me lentiorem quàm oportuit: tametſi hoc præcipuè habere videor patris ſimile. Sed ſi ulla emendatio pœnitentia eſt, hic in publico vobis adhibitis rogabo. Non ego æs alienum luxuria contraxi, nec profuſus in vitia fortuna noſtra malè uſus ſum. Redemptionis meæ precium debeo. Si impetro, intelligam verum eſſe quod quidam opinantur, ambitioſum patrem publicare voluiſſe domus ſuæ miſericordiam, ne viderentur pauperes tantùm vitam inimicis ſuis dediſſe. Si perſeverat, ut porrectos egenti cibos mea fame rependat, & expulſum omnibus bonis filium ſimilem faciat inimico, vereor ne iniquis æſtimatoribus inexpiabilis illius & ſæpe reprehenſi odii culpa videatur penes patrem, qui tam facilè iraſcitur. Verum enim ſic placet, fortunæ magis moribus diſſidere, quàm ſuis: nam & paupertatis eſt proprium, quando alia deficiunt, exercere libertatem: & dum contemptus fama vitiatur, potentiores ambitioſè offendere: & nacta bonam conſcientiam magna fortuna, indignius imparem adverſarium patitur. Ergo conſeruit, ut ſolet, caſus duratura longius à parvis initiis odi, dum contumeliam humilitas facilius intelligit, dignitas gravius. Neque ulla fuit æmulatio (quæ enim eſſe inter impares poteſt?) ſed fato quodam ſimilis ex diverſis cauſis contentio. Hic iraſcendo pertinax erat, ille in cædendo contumax. Quanquam

quam niſi ultimam exprimere confeſſionem victi utique placuiſſet, multa jampridem ſigna dederant veniæ, finemque pugnæ petentis. Nam quò pertinuiſſe credimus, quòd pauper adoleſcens relictis omnibus ſolum me quem coleret, quem amaret, elegerat? Sine dubio à primis ætatis annis junxerat nos potentiſſimus amor ille puerilis, dum aut nulla erant inter parentes odia, aut à nobis non intelligebantur. Poſt diductas tamen domos perſeveravit, immo impenſius laboravit. Et ſi quid mihi in eo ſatis perſpectum eſt, nihil horum fecit invito patre. Quantum intelligere potui, pauper ſine dubio pudore cedendi, ne damnaſſe cauſam ſuam videretur, ſimul quòd nulla ipſi dabatur gratiæ via, ſtare viſus in ſuſcepto circuitu, tamen quoſdam molliores tentavit aditus, & dum firma tandem pax impetraretur, filium nobis obſidem dedit. Ac ne meus quidem offendi viſus eſt pater, certè nunquam reprehendit, nunquam prohibuit: nec clam feci, nec contumacem adverſus patris imperia unquam fuiſſe me vel ipſe rerum declarat ordo. Nam quamvis infeſtum latronibus mare juſſus intravi. Neque diſſimulaverim magnas fuiſſe cauſſas patri cur hoc mihi imperaret, quod ipſe facere non potuerat: ego etſi neſciebam, non interrogavi: ſatis plena ratio fuit patrem velle. Fœlix navigantium conditio, qui procellas modò & ſævos tempeſtatis incurſus, & albentes fluctibus ſcopulos aliáque pericula tantùm maris pertulerunt: ego miſer naufragis invideo, captus barbaris manibus: nec tam nexu catenarum vinctus, quàm pondere, inundatum carcerem tuli, & vincula macie laxavi. Quis non ignoſceret omnibus qui poſt hoc exemplum navigare timuiſſent? Ergo qua una ſpe miſera trahebatur anima, literas de redemptione ſcripſi patri (teſtor deos) ſoli. Qui enim ſentire viderer de parentis affectu, ſi hoc incolumi redemptionem ab alio petiviſſem? Nam quod unum mihi ſecundum patrem fortuna videbatur paraſſe præſidium, hoc ſperare in illa ſorte non poteram. Quid attinebat amico ſcribere, quem ſciebam non habere unde redimeret? Nunquámne mihi dabitur liberum tempus conquerendi apud patrem de amicis ſuis, qui proficiſci volentem retinere tentarunt? qui piæ feſtinationi attulerunt moras? Profectus eſſet tamen vel invitis omnibus (quis enim non hoc præſtaret filio pater?) niſi quòd interim amicus anteceſſit. Illum non pericula maris, non infeſti latronibus ſinus, non vicinum meæ fortunæ documentum prohibuit. Minus hæc miror de amico. Illud eſt quod penſari nullis beneficiis poſſit, proficiſcentem non retinuit pater: immo ſi quid in ſubſidia vitæ ſepoſuerat parca frugalitas, id omne in impenſas itineris contraxit, & contulit. Infœliciſsime ſenex, ſic egere cœpiſti. Dicam nunc ego per quos juvenis præſtantiſſimus navigaverit fluctus, quos acceſſerit ſcopulos, quantos luſtraverit ſinus? Faciliora iſta putant qui nunquam navigaverunt. In omnia præceps, ſine reſpectu ſui, quem jam tum apparebat vitæ non parcere, adiit, exploravit, & tamen ille quoque qui tanto opere feſtinabat, ſerò pervenit. Audite, audite, judices, novam captivi querelam jam miſer apud piratas non eram. Alebat devotum corpus gravior omni fame ſagina, & inter debita noxæ mancipia contemptiſsimus tyro gladiator, ut noviſsimè perderem calamitatis meæ innocentiam, diſcebam quotidie ſcelus. Hæc tamen omnia ſuſtinui, tuli; adeò difficile eſt etiam ſua cauſa mori. Et jam dies aderat, iamque ad ſpectaculum ſupplicii noſtri populus convenerat: jam oſtentata per arenam periturorum corpora mortis ſuæ pompam duxerant. ſedebat ſanguine noſtro favorabilis dominus, cum me, cujus, ut interjecto mari, non fortunam quiſquam noſſe, non natales, non patrem poterat, una tamen res faceret apud quoſdam miſerabilem, quod videbar iniquè comparatus. Certa enim arenæ deſtinabar victima, nemo numerario utilis ſteterat. Fremebant ubique omnia apparatu mortis: hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas: hinc virgæ, inde flagella afferebantur, omnes piratas putares. Sonabant clangore ferali tubæ: illatiſque libitinæ toris ducebatur funus ante mortem. Ubique vulnera, gemitus, cruor, totum in oculis periculum. Si quid eſt in me abdicatione dignum, judices, unum crimen agnoſco, quòd in hæc amicum meum miſi. Eſt quidem felicibus difficilis miſeriarum vera æſtimatio, figurare tamen poteſtis qui tunc animus mihi, quæ cogitatio fuerit. Namque & natura credit in extremis triſtis præteritæ voluptatis recordatio, & mihi cum generis conſcientia, cum fortunæ conſcius aliquando fulgor, cum liberales artes, cum omnia quondam honeſtiora munerario meo, domus, familia amici, cæteráq; nunquam videnda in ultima mortis expectatione ſuccurrerent tenenti ſervilia arma, & ignominioſa morte perituro, tum (ſi ulla miſeris eſt fides) quid horum omnium ignari agerent propinqui, nihil pejus de fortuna mea ſuſpicantes, quàm quod ſcripſeram: illud tamen graviſſimum, quòd patrem qui tandiu non veniret, captum putabam. Ergo tota cogitatione intentus in mortem, expectabam cruentum illum confectorem. Quis enim dubitet quid futurum fuerit, ſi ego pugnaſſem? Ille quoque occiſus eſt, qui inter nos, ut apparet, fortior fuit. His cogitationibus attonito, & in mortem jam penè demerſo, inopinata ſubitò amici mei ſpecies effulſit. Obſtupui, totúmque corpus percurrit frigidus pavor, neque aliter quàm ſi una objiceretur oculis imago, mente captus ſteti. Ubi primum lux rediit, laxatumque eſt iter voci, Quid tu, inquam, quo caſu perveniſti huc miſer? Nunquid & te vendidere piratæ? At ille complexus cervices meas, effuſis in pectus meum lacrymis, ſolutus, intercepto prope jam ſpiritu, ſerò jam trepidante me primam vocem & diu ſolam edidit. Satis vixi. Ut verò cauſas itineris reddidit, & veniſſe ſe ad redimendum indicavit. Et unde, inquam, tibi pecunia? niſi rediſtis in gratiam, & te pater meus miſit. Audite gentes, audite populi, non ſolita judicium noſtrum corona circunſtet: ſed ſi patitur natura rerum, totus ad cognitionem talis exempli orbis circumfluat. Tacete priora ſecula, in quibus tamen à primordio generis humani pauciſſima amicitiæ paria admirabiliora fecerat longa temporibus noſtris fides intercepta: quicquid hiſtoriæ tradiderunt, carmina finxerunt, fabulæ adjecerunt, ſub hac comparatione taceant. Quis crederet (ſi dubitari poſſet) inter duos amicos, quorum alterum immunem malorum omnium fortuna fecerat, alterum piratis ac laniſtæ tradiderat, meliorem conditionem fuiſſe captivi? Si dives eſſem, inquit, pecuniam pro te attuliſſem. Quod unum pauperibus præſidium eſt, manus habeo, has piratis daturus fui, has pro te in pugnam vicarias dabo. Ignoſce pater, quòd nimia contentione affectus, penè tibi orbitatis vulnus impreſſerim. Teſtor deos non per me ſtetiſſe, quod vivo. Neque enim ita me efferarat ludus, aut in tantum duraverat animum cædis longa meditatio, ut eum amicum vellem occidi, qui pro me mori poterat. Vindicabam mihi fortunam meam, & adhuc neceſſitatis gladiator depugnare etiam volebam, neque ullis precibus poteram evinci, quanquam ſe non ſuperfuturum alioqui minabatur, idque unum affirmabat intereſſe, utrum vicarium mallem habere mortis, an comitem. Non vici. Quid igitur actum ſit quæritis? Duxit me ad munerarium, judices. Quas ego illius preces, quàm pertinaces lachrymas, quàm miſerabilem obteſtationem vidi! Nemo unquam ſic rogavit miſſionem: Transferuntur in illum detracta corpori meo arma, & malè aptatis inſignibus feſtinatum par producitur. Quid me admonetis ſupremarum amici mei precum quibus hæc alimenta caro empta, inopi patris ſenectuti petita? adjutorium hoc ad cauſſam putatis? Me pudet quòd rogatus ſum. Per hanc, inquit, mihi lucem ultimam, per notiſſimam amoris noſtri fidem, non ſinas mendicare parentem meum. Suſtineas, adjuves, præſtes affectum ſi mereor, tu ſis illi vicarius meus. Nec plura dicendi tempus fuit: iámque ſuprema per galeam dederam oſcula, digreſſíſque in diverſum miniſtris permiſſus Mars erat. O quàm ſolicitus ſpectavi! quam attonita mente! quam ſimili corporis motu! Quoties ad infeſtum mucronem, quaſi ipſe peterer, me ſummiſi! Quoties ad conatus erectus ſum! O miſera cogitatio, ô crudelis natura metus, meritò tu amice pugnare maluiſti. Facinus indignum, illum animum, illum ardorem non cõtigiſſe caſtris, non bellicis certaminibus, ubi vera virtus, nulla pugnandi lege præmium ſcribitur. Qua vi prælium invaſerat, iratus etiamnum tanquam adverſario meo, ad omnes impetus excipiebatur calidè veterani gladiatoris æſtu, omnes conatus contra ſe erant. Nec difficilem tamen ſub illo præſertim autoramento habuiſſet miſſionem, ſed noluit gladiator vivere. Igitur jam nudum corpus vulneribus offerens, ut totam propè mercedem ſemel ſolveret, ſtans periit. Cui licuit in patria, in domo, inter propinquos ſecuro conſeneſcere ævo, tranquillam ſine reprehenſione agere vitam, jacet confectus vulneribus, & primo juventæ flore fraudatus, periit miſer fato meo. Ac ego qui debebar illi fortunæ, quem mors ſibi deſtinaverat, emiſſus ludo nocentior, quàm venditus, etiam viatico illius infelicis revertor. Placeamus licet nobis fortuna noſtra pater, pauperi ſolvendo non ſumus. Si qua eſt fides, judices, pudet me contra judicare mea beneficia, nec videor vobis rationem poſſe reddere, quòd mihi tam parum objiciatur. Redemptoris mei patri in precium meum orbo, egenti, quid præſtiti? Quod pirata capto, quod laniſta gladiatori, exiguam ſtipem, & cibos ſemper petendos. Quantulum enim dari poterat, quod non ſentiret dominus tam curioſus? De hac re conſediſtis, hoc concitavit iſtam judicii ſcenam, panis datus mendico: & dilata hac impotentiæ noſtræ opinione, videbamur amicos ferro occidere, inimicos fame. Computemus totam iſtam meæ luxuriæ impenſam, audite ſummum, & miramini, ſi hos ſumptus ne divitiæ quidem ſuſtinent. Tanti conſtat patri captivitas mea, cum tam carè redemptus ſim. Quo tandem patereris animo, ſi delicatus adoleſcens, præſertim ſplendidis opibus, vel ex ætate mores, vel ex fortuna traxiſſem, & tempeſtiva convivia, & pervigiles ludos advocata ſodalium turba, ſolutus atque affluens agerem, tantumque impenderem quantum non poſſet te ignorante conſumi, quæ tamen ipſa boni patres libenter annis remiſerunt cùm abdicatione dignum putes, & ultimo patriæ poteſtatis fulmine coercendum, quòd mendico ſeni porrexerim, ut parciſſimè dicam, quòd illi filius miſit? Non redempta meretrix, non egeſtum conviviis fœnus, non lenonum paraſitorúmque cara adulatio in crimen venit: cibaria ſenis nempe unius ætate ac malis confecti. Hoc divitias tuas concutit? hoc fundatam paternis avitíſque opibus domum exhaurit? Si tam avarus es, computa, adhuc de alieno vixi. Ad hæc fortaſſe quæ circumſtat judicium corona, & omnis ignara cauſſæ turba, magnum neſcio quod & portento ſimile crimen expectat. Abdicas me pater tam citò? Modò tibi ex illa funeſta peregrinatione inſperatus revertor, unde ut venirem, vix optare potuiſti. Nulla adhuc pro reditu meo ſoluta ſunt vota, non percuſſæ diis immortalibus hoſtiæ, redemptori certè gratiam non retulimus. At ego expectabam ut deſiderio incenſus affectus vix poſſet expleri, ut poſt infauſtam profectionem velut objurgatus tanto periculo, nunquam me poſthac ſaltem peregrè dimitteres. Vix ſalutatis laribus expellor, & apud pleroſque dubitari poteſt an admiſſus ſim. An hoc agis, ne quid tibi præſtitiſſe videatur qui me redemit? Sævus enim credo & impius, & (quod maximum omnium vitiorum ſignum eſt) ingratus beneficia patris non æſtimo. Fortaſſe cui vitam debeam neſcio, nulla eſt apud animum meum memoria meritorum. Miſerum me, quòd non poſſum tantum ſolvere, quantum accepi. Quanquam cauſſas abdicationis pater altius repetit, & ultra peregrinationem meam inquirit, idque ratione duplici. Primùm, ut reum quem premere atrocitas criminum non poteſt, turba confundat: deinde ut gravius videatur judicium patris, cùm is damnet qui ſoleat agnoſcere. Cur inquit, cùm ego inimicum haberem pauperem, tu amicum filium ejus habuiſti? Volo, judices, omiſſa omni contentione ſcilicet ſic agere, Peccavi, veniam peto: & errare hominis eſt, & ignoſcere patris. Duxit me ſimilis ætas, evicerunt officia, cœpit fides, amantem odiſſe non potui. Nihilominus ſatis abundeque pœnarum eſt: & ſi pietatem tuam bene novi, plus quam velles, datum eſt. Quantumlibet peccaverim, quid amplius iratiſſimus dominus exigeret? Ludo tibi ſatisfeci. Nullúmne cladibus meis finem dari placet? Parum eſt quod inſanos pertuli fluctus, & ſævis tempeſtatibus commiſſus, arbitrio ventorum pependi? Parum eſt quòd in nefarias latronum manus præda perveni, & (quæ ultima malorum etiam ſervorum conditio eſt) ſine exceptione venalis? Inde me ſi voluiſſet, emere potuit inimicus. Parum eſt quòd me diu piratæ in carcere retentum, quia redemptorem illis divitem promiſeram patrem, in ludum vendiderunt tanquam decepti? Quòd quotidianæ pugnæ meditatione tandiu mori didici? Quòd compoſitus, armatus, inductus perieram, ſi melior amicus fuiſſem, niſi me nova velut in portu adoptata tempeſtas, paternis laribus extorrem, & neceſſarii quoque victus inopem, circum ad alienas mitteres domos? Pudet enumerare calamitatum mearum gradus piratam laniſtam patrem. Atqui pars iſta criminis, judices, mei non defendi meruit, ſed laudari. Neque enim, reperio quid in rebus humanis excogitarit natura præſtantius amicitia, quid, concordia contra fortunam majus auxilium. Nam primùm præter cætera animalia induit noſtris pectoribus quandam ſocietatem, quæ mutuo gaudere congreſſu, contrahere populos, condere urbes edocuit, & cùm mentibus noſtris varios impoſuerit motus, nullum profectò meliorem benevolentia tribuit affectum. Quid enim foret humano genere felicius, ſi omnes eſſe poſſent amici? Non bella, ſeditiones, latrocinia, lites, cæteraque mala quæ hominibus ex ſeipſis nata ſunt, fortunæ acceſſiſſent.

ſiſſent. Id quia nimium deo viſum eſt, at certè honeſtis convenire mentibus, fidem colere, amoris gratiam referre, omnibus temporibus, omnibus gentibus præcipuum & quodammodo ſacrum fuit (neq; enim niſi optimis mentibus contigit, ut aut ſic amare ſciant, aut ſic amari mereantur) hoc ego crimen expaveſcam? Scires quantopere gloriaretur pater, ſi cum amico meo ego rediſſem. Niſi fortè ſimilitudine flagitiorum ductus, turpi me conjunxeram juveni, quæ vita ſine dubio nomen amicitiæ non accipit: tametſi ad paria ducente natura, vitia amborum convenerunt. Objice mihi amicum, & habes maledicendi materiam. Gladiator fuit, quare amicus illius fuiſti? Ita opinor, pœnitet. Effert te longius dolor, & nimia concitatus ira, quò progrediare non reſpicis. Non ſentit pater hoc te mihi objicere, quòd vivam? Quiſquam de illa amicitia queri poteſt præter pauperem? At ego inimicum habebam illius patrem. Decuerat quidem ſimultates quas maximè omnium mortales eſſe voluere ſapientes, in his deſinere, in quibus naſcerentur. Nam ſi quoque immodicas ſerit diſcordiarum fortuna cauſſas, etiamſi non hæreditaria ſubeamus odia, ac diutius inimicitiæ maneant, quam inimici. Tamen ſi quid adverſus te ipſe commiſit adoleſcens, ſit hoſtis & meus. Si innoxius & omni vacans culpa charitatem mereri cupit, ſi nullius me amici filius validius amat, qui tandem vis pater reſpuam, & iratas objiciam manus? Tu quoque non odiſſes pauperem, ſi te amaret. Inſerit ſe, & beneficiis certat. Noras adoleſcentem omnia ultro præſtantem, & ſic me amabat, quamvis tu eſſes inimicus patri. Adjice, ſi tanta in adoleſcente indoles fuit, quantam nulla unquam cognovere ſecula: ſi fides antiquiſſima, & cum deorum cœtu permixtis inaudita temporibus: ſi me ſemper habuit chariorem ſpiritu ſuo, etiamne diſpicienda mihi rariſſimi boni occaſio fuit. At ego perpetuam quandam mihi gloriam reor, quòd ille cæleſtis animus me potiſſimum quem amaret elegerit, quodque ego ſim probatus tanto judice. Me quoque igitur feret fama per gentes, & amici laudibus illuſtrior vivam. Credet aliquis idem me pro illo fuiſſe facturum. Cur cùm inimici nos eſſemus vos amici fuiſtis? Aliud hoc loco crimen agnoſco. Peccavimus enim fateor, peccavimus, quòd cum amici eſſemus, vos inimici fuiſtis. Hæc judices, diutius exequerer, niſi abſoluta eſſent ipſo judice patre. Longum jam iſtius criminis tempus eſt, nunquam objecit, nunquam excanduit. Et quid hoc inter nos pater convenit; niſi longiores repetis offenſas? Apud malignos videaris me iratus non redemiſſe. Sed ſi quid ante commiſiſſem odio tuo dignum, potuiſti me redemptum non recipere. Manifeſtum eſt ergo te patiente, id eſt, te volente amicum mihi fuiſſe juvenem. Et ſanè non ſolus in hac fuiſti ſententia; idem filio permiſit & pauper. Atqui ſi pars hæc cauſſæ, quæ confeſſione longi ſilentii abſoluta hodie in acceſſionem criminis alterius deducitur, poteſt apud vos impetrare veniam, facilior certè ſequentium ratio eſt, ille enim ſanè fuerit inimici filius; hic jam eſt amici pater. Nec ignoro, judices, quàm malè iſta defenſio de humano genere mereatur, ſi adeò nihil eſt per ſe miſericordia, ut niſi ulterior aliqua neceſſitas pudori vim fecerit, pro ſummo crimine damnanda ſit minus neceſſaria humanitas. Ego ſi alienum & ignotum, tamen (quæ publica omnium mortalium, quippe ſub uno parente naturæ, cognatio eſt) hominem cibo fortè juviſſem, pœna dignum videretur ſervaſſe perituram animam, & ignoviſſe rebus humanis, & reſpectu communis omnium ſortis, velut odorato numini in ſtipem potuiſſe Fortunæ? Si hoc crimen eſt, laudetur ergo crudelitas, nihil habeatur piratis laniſtiſque prudentius. Ferantur ſanè profutura humano generi duo exempla, intra tam breve tempus propter miſericordiam alter abdicatus, alter occiſus. Quod crimen ſi fatendum ſit, non animum mihi ipſe finxi, aut mea poteſtate regitur affectus in arbitrio formantis mores omnium naturæ compoſitus, cum crimine meo natus ſum. Nam ſive cœleſtis providentia, ſive irrationabilis caſus, ſive aſſignata ſiderum curſu naſcentibus nobis neceſſitas, multa varietate pectora noſtra diſtinxit, nec minus numeroſas animorum quam corporum dedit formas. Sunt quorum mentes etiam nocentium ſupplicia confundant, qui ad omnium ſanguinem palleſcant, ignotorum quoque miſeriis illacryment. Sunt contrà qui ne ſuorum quidem miſerentur. Mihi mite pectus, & mollis affectus ad omnem calamitatum conſpectum tremit. Noli me æſtimare mea fortuna pater; non habeo gladiatoris animum. Utinam quidem mihi caſus permitteret ſic gloriari. Juvenis conceptus ſplendidis parentibus, cùm ſolum tam ſpecioſæ fortunæ crederem fructum poſſe prodeſſe, & contra varios mortalium caſus quaſi portum benignitatis aperire; concupivi quandam humanitatis civicam gloriam, periturum hominem, ſive ille naufragio ejectus, ſive ſpoliatus incendio, ſive exutus latrocinio erat, naturæ patriæque reſtitui. Paria tecum facio reſpublica, quæ propter me unum civem perdideras. Hæc me magis decet impenſa, quàm veſtis, quàm argentum, quàm ubi laus emitur. Ubi enim pecunia melius poni poteſt, quàm ubi fœnus bonitatis extenditur? Magna conſcientia eſt, fœlicitatem meruiſſe. Ignotus ſanè ſit & alienus: quid fuerit antè, non quæro, poſt hæc erit amicus. Et hercle quo quiſque plus poteſt, quóque latius patet ad fortunæ incurſus, hoc magis cogitare debet atque reſpicere quantum in nos fortunæ regnum ſit, quàm inſtabili ſede humana conſiſtant. Non me aurata laquearia, nec radiantes marmore columnæ, nec graves cruſtæ fecerint immemorem fragilitatis. Multa ſæpe & locupletibus accidunt, ſæpe in imum ſumma decidunt. Ego vidi pauperem auxilia diviti ferentem. Sed ſanè ſuperbius æſtimet miſerias longa felicitas, & alienum caſum facilè deſpiciat ſecurus ſui. Ego quoties auxilia calamitatis petere aliquem video, non poſſum non moveri fortuna mea. Succurrit mihi continuò tempus illud, quo ipſe clementiam optabam. Ignoſce pater, ſi penitus animo meo hic inſedit affectus: amare miſericordiam miſer cœpi. Sed inimicus, inquit, meus eſt. Nam quis nos tantopere laudaret pater, ſi hoc amico præſtaremus? Hæc eſt celebranda virtus, hæc animi ſuſpicienda moderatio, vincere iram, & inter ſimultates quoque meminiſſe hominis. Ut Fabio Maximo immortalem attulit laudem ereptus ex hoſtium manibus inimicus: ut Tiberium Gracchum admirata civitas eſt, Scipione in carcerem duci prohibito: te quoque ſimilis animi magnitudo memoriæ dabit. Tuis enim opibus vivit inimicus. Quicquid eſt iſtud quod ſenex inops ex noſtra domo accipit, ſi non iraſceris, tu præſtitiſti, tibi hoc pulchrum atque magnificum eſt. Nam ego ſi quid in patrem ſervatoris mei confero, non ſum laudandus. Neque expectaveris hoc loco pater, ut illa dicam. Semper odiorum honeſtus occaſus eſt: & dum ſimultates nihil aliud habent quàm nocendi cupiditatem, ſpecioſa in melius animi mutatio eſt cum exempli honore, junctæque ex hoſtili penè concurſu in affinitatem manus. Unde tantum miſero boni, ut inimicus ſit? Aſpice ſolum, egentem ſenem, omnibus præſidiis deſtitutum: nonne contumeliam fortunæ tuæ facis, ſi hunc odiſti, & adhuc tua putas intereſſe ne vivat? Nulla tibi contingere major ultio poteſt, quàm ſi talis eſt, ut illius etiam nos miſereamus. Magna mehercle jam de vetere æmulo pœna ſupereſt, panem eripere mendico, & graviſſimæ per ſe fortunæ manu pondus imponere. Age ſi periſſet, cadaver calcaſſes? Feræ mehercle generoſiores, jacentes tranſeunt: & reſervati hoſtes, reſtitutæque urbes majora cauſſæ exempla ſint: quod ſcio, victis etiam gladiatores parcunt. Poſt orbitatem, poſt egeſtatem, quid amplius poteſt pati, niſi quod optat? Ulteriórne tibi aliqua ultio quærenda eſt, aut aliquid rerum natura pejus capit? quis non te omnium mortalium inhumaniſſimum putet, ſi hoc adverſus inimicum tuum ſaltem optaſti? Si me hercle inexpiabiles odiorum cauſſæ, & compoſitis quoque fabulis ulteriores inimicitiæ fuiſſent, auſim dicere, ſi propter illum liberos perdidiſſes, accipienda tamen erat à fortuna talis ſatisfactio, certè ad vitandam inſolentiæ opinionem, quæ ferè immeritam quoque potentiam carpit, ne vagaretur per urbem invidioſus mendicus, calamitatis autori cauſſas vulgus regeret odiorum. Neſcio quomodo omnis pro laborante favor eſt, nec ulla perpetuam gratiam ſervat, niſi modeſta victoria. Noſtra potiſſimum clementia ſuſtineatur, ne illius alii miſereantur. Facilis, ut animadvertere vos ſpero, judices, defenſionis meæ curſus eſt. Antequam incipiam habere cauſſam nimium bonam, hic jam conſcientia trepidat, & ratio velut inter binos deprehenſa ſcopulos, cum aliud objiciatur, aliud defendendum ſit, hæret in dubio: cum beneficiis meis computare non audeo. Cognoviſtis expoſitionem cauſſæ, quanta quamque excedentia fidem adoleſcentis optimi merita narraverim, hæc mihi omnia ſine dubio ille præſtitit. Sed quid intereſt? debitor delicatus ſum. Quid in hac parte defenſionis agam judices? Dicam, referre gratiam beneficiis volui?

Itáne tandem aliquis mendicare amici patrem æquo animo viſurus fuit? At ille me redemit, cui nihil retuli. Dicam moveri me ſupremis amici mei precibus? Egregia verò comparatio. At ille mihi præſtitit, quod non rogavi. Utrò me vertam? Tanquam honeſtum defendam factum. an tanquam neceſſarium? Alterum abſolvi facilius poteſt, alterum laudari rectiſſimum, opinor, veritatis intereſt. Audi pater, alimenta iſta quæ donata egenti putas, quanti illi conſtent. Si accepto captivitatis meæ nuncio nullis precibus adductus, nullis epiſtolis vocatus adoleſcens ad liberandum me vinculis piratarum profectus eſſet, quibus tamen meritis penſarem, cùm id mihi præſtitiſſet, quod ego tantum à patre ſperavi? Intrare maria præſertim tam recenti documento timenda, & latrones ultro quærere, & cum præter vicarias manus nihil eſſet, navigare voto captivitatis, quis poſſit alius quàm qui paratus eſſet pro amico mori? Magnum hoc per ſe, ac ſeculo noſtro vix credibile, judices. Illud verò omni prædicatione majus, ad redimendum me profectus eſt, cùm mendicaturum patrem ſuum ſciret. Atqui ſperare poterat futurum, ut ſine periculo ſuo redimeretur nihilominus amicus, cùm haberem divitem patrem. Sed noluit ipſum itineris apparatum, & ne qua periret redemptionis hora, præceps cucurrit. Prô fidem deûm hominúmque, quemadmodum ad redemptionem amici feſtinat etiam cujus pater lentus eſt? Terentium, quem inter cæteros captivos ſecundo Punico bello Scipio Africanus vinculis exolverat, memoriæ tradidere majores, inſigne receptæ libertatis pileo teſtantem, in triumpho ducis eſſe conſpectum. Et ille quidem majoris momenti acceſſione publicam ſenſerat felicitatem, privatim tamen debere ſe putavit victoriæ beneficium. Quid me facere convenit, qui per maria latrociniis infeſta ſolus petitus ſum? qui lucem, libertatem, denique quicquid patri debeo, non ignarus, ut primo natalis horæ tempore, ſed videns ſentiénſque acceperim? nec ſolum donatus his bonis, ſed ſummis periculis liberatus ſum? Nónne me ex amici fide natum, & tenacioribus beneficiorum vinculis fatear eſſe conſtrictum? Miſerrime amice fideliſſime, ingratum me moriendo feciſti. Et quantulum eſt quod adhuc loquor de mea infelicitate, de piratis? Levis eſt iſta fortuna, hæc etiam nunc recepit moram. Solent expectare latrones redemptorem. In ludo fui: qua pœna nullam ulteriorem ſcelera noverunt, cujus ad comparationem ergaſtulum leve eſt. Hoc ſi ſciſſes, pater, affirmo, promitto, cujus pietatis es, nemo te anteceſſiſſet. Illa, certum habeo expectas ut dicam, morabar inter ſacrilegos, incendiarios, &, quæ gladiatoribus una laus eſt, homicidas incluſos turpiore cuſtodia, & ſordido cellarum ſitu. Iámque in eam veneram fortunam, ut me victum recipere non poſſes, victorem nolles. Aderat hora ſupplicii mei, qua nuſquam morandum, jam præbendus erat jugulus, & fundenda vita cum ſanguine. Neque enim dubitare de eventu licet, exemplar fati mei vidi. Si me ab his imminentibus malis pecunia redemiſſet, beneficium tamen potius dicerem magis æſtimandum eſſe quàm precium. Sed apud malignos interpretes poſſet videri vel ſpem ſecutus aliquam venturi temporis, vel præſentis voluptatem. Hoc admirabile, & uni tantum pietati referendum eſt: dedit beneficium quod nunquam reciperet: & cùm amicum redimebat, habiturus non eſſet: nihil aliud emit quàm honeſtam mortis conſcientiam. Tranſtulit ergo in ſe fortunam meam, ſubiítque non ſolum fortiter, ſed etiam libenter id quod mihi miſerum putabat. Res dictu incredibilis, gladiator dimiſſus, redemptor occiſus eſt. Recepit pectore adverſo ferrum, ut quaſi quam emittebat animam, in meum pectus transfunderet: & hoc uno triſtis occiditur, quòd amplius amicum viſurus non erat. Eant nunc antiquarum conditores fabularum poetæ, & ſe ad exhortandam amicitiæ fidem magna quædam compoſuiſſe carminibus putent, ſi dixerint aliquos per maria terráſque aſperiorem fortunam amicorum tantum ſecutos, aut principem Græciæ virum in ultionem interfecti amici inauſpicata bella geſſiſſe. Nam inter fratres quoque illa maximè admirabilis, tamen alterna mors eſt. Una fingitur conjunx, quæ jam perituri vitam mariti vicaria morte ſua redemit: adjicitúrque miraculo fabulæ: feciſſe hoc eam quod non præſtitiſſet pater. En indubitabile ſeculi decus, & fictis majus: ut moreretur pro me amicus, ſuum reliquit patrem, meum vicit. Et ſanè quid profuiſſet feſtinatio patris, etiam ſi ad redimendum me prior fortè veniſſet? Hoc me precio nemo alius redemiſſet. Neque verò plurimum fuit præſtitiſſe mortem, nanque interim ſpecioſo titulo bene vita penſatur. Illud verò exiſtimo gravius, nomen gladiatoris accipere, ſubire dominum laniſtam. Minus te, amice, laudarem, ſi viciſſes. An ille animus rediret in cellulam, ferret ſaginam, magiſtrum, perſonam denique ſceleris? Mea depugnaſti cauſſa, tua periſti. Hæc tamen omnia ultimæ fortunæ nomina ut mihi detraheret, induit ſibi. Venit in arenam homo nec ſceleratus, nec infelix. Ecquando, judices, hoc audiſtis? Bonitate ſua gladiator factus eſt. Utinam, judices, hæc quæ illi ſpecioſa ſunt tam honeſta eſſent & mihi. Quoties ad infeliciſſimum reſpexi ſenem, cujus orbitate vivo, cum confectum cladibus; & tantum pœnæ ſuæ reſiduum conſidero, verum fatendum eſt, pudet me precii mei. Video ſenem meliore ſui parte præſepultum, omnis etiam ſpei ſuperſtitem, orbum, deſtitutum. Illud tamen ſolatium eſt, quòd niſi talem amicum habuiſſem, hæc de te dicerentur. Huic patri invidioſa quædam opinor, & quæ beneficio mortis penſetur, criminoſa liberalitas contigerit egenti. Alioqui duo egentes, & circa omnium vel ignotorum domos ſtipem rogabimus pariter. Si quis grandis natu parens eſt, miſerebitur ſenis: ſi quis juvenis filius, miſerebitur adoleſcentis. Fortaſſe proderit mendicaturo mihi, quod ipſe aliquando egentem pauperem alui. Accipe ſatiſfactionem, in quacunque parte rerum naturæ es, amice chariſſime, non excidere mihi tua mandata fortuna defecit, opes auferuntur. Quod unum mihi relictum eſt, an polliceor patri tuo vicarias manus. Quid vis porrò faciam? Agreſtia opera delicatior aggrediar? hoc à fortuna non didicit & quotidiani quæſtus operis duobus egentibus non ſufficit. Miſerum me ſi exolvere fidem voluero, fortaſſe mihi in ludum revertendum eſt.

SEPULCRUM INCANTATUM.

DECLAM. X.

ARGUMENTUM.

Malæ tractationis ſit actio. Quæ amiſſum filium nocte videbat in ſomnis, indicavit marito. Ille adhibito mago incantavit ſepulcrum. Mater deſiit videre filium. Accuſat maritum malæ tractationis.

Pro uxore contra maritum.

Quamvis, judices, inter eos qui liberorum mortibus deſtituti, cuncta vota & præparatas ſpes in ſenectutem ante ſe egerunt, id ferè acerbiſſimum certamen conflictationis oriatur, ut unuſquiſque luctibus ac lacrymis ſuis credat accedere quandam dignitatem, ſi miſerrimus eſſe videatur: hæc tamen fœmina neque noto neque publico genere miſerabilis, non impudenter inter cæteras matres quæ aut unicos aut juvenes pios filios perdiderunt, eminere & occupare quendam mœrentium principatum differentia novæ calamitatis affectat, quæ ſola omnium ſupra fidem infelix in uno filio jam alteram patitur orbitatem. Priorem quidem illam, ut communem cæteris, & fato accidentem, fortius utcunque tolerabat. Nam & de filio nihil aliud perdiderat miſera niſi dies, nec jam timebat ne ille quo fruebatur, mori poſſet. Planctibus lacrymiſque penè improbè dixerim, parcius utebatur, nec ſibi permittebat dolo lugere venientem. Nunc deſtituta ſolatio, perſuaſione fraudata, dum non putabat periſſe quem poterat videre, eripuit ingrata filio alterum titulum. Miſer ille niſi teneretur, jam ad patrem veniret. Tantum miſera petit, ne minus perdidiſſe videatur, quàm ipſa deſiderat. Non inani perſuaſione, ne cogitationibus ficta lugentis umbra veniebat, nec agitabat incertos levis imago ſomnos, ac ne confuſi quidem triſti cinere vultus, & internum favilla caput noctibus ſuis obibat, ſed filius erat qualis aliquando & juvenis, & pulcher habitu, nec aſpici tantùm viderique contentus: verùm ſi quid deſiderio creditis miſeræ, quæ ſolæ vidit, amplexus & oſcula dabat, & tota nocte vivebat. Multum perdidit mater, ſi contingebat hoc illi: non minus, ſi videbatur. Nunc tenebras inanes, & longas oculis flentibus noctes, juxta ſomnum mariti pervigil. & tantum deſerta metitur. Non deſiderio fictus, aut fucatus habitu, nec ut ſomniorum vanitate conſpicitur, ſed experta non totum mori hominem, illud quod nec flammis uritur, nec cineribus extinguitur, nec urnis ſepulchriſq; ſatis premitur, expectat. Nunc iſta carcere obſeratam animam, & repugnantem magico juvenem cogitat ferro. Infeliciſſima omnium mater plus aliquid eſſe quàm umbram filium putat, poſtquam potuit includi, nec ſua tantummodo pœna, (proprióque ſupplicio deſerta conſumitur reſciſſa orbitate: vel magis cruciatur, quod non licet filio venire cupienti. Nunc barbaro carmine gravem terram totis noctibus pulſat, & impoſitum ſibi ſepulchrum quod non poſſit evolvere, quæ ſolebat ipſos diſcutere inferos, umbra miratur. Miſer quem non tantum verba clauſerunt (nam forſitan per illa tranſiſſet) ſed vincula ferrea, ſolidique nexus ad mortem reduxerunt. Quomodo tenetur infelix, qui ne propter hoc quidem venit, ut queratur? Miſereor fœminæ, cujus invidiæ totum facinus adſcribitur. Maritus ſic filium incluſit, tanquam ſe inquietari mater iſta quereretur. Igitur judices, nemo miretur, ſi ad tam crudelem ad tam immitem patrem umbra non venit. Sciebat ubi lacrymas, ubi poſſet invenire ſingultus, à quo magis deſideraretur. Namque iſti ferreum pectus, & dura præcordia, nec ſunt de orbitate ſenſus. Quid enim inhumanius patre, quid inveniri truculentius poteſt? Invidit matri ne filio frueretur: nec hoc ideo fecit, quia videre ipſe malebat: ne viventem quidem adhuc & incolumem tam blanda, támque debita pietate proſequebatur, ut defuncto ſervaturus affectum etiam ſepulti pater videretur. Tanto magis effuſa mater, & ſuis ac paternis vicibus occurrens. Hæc pallidior ad metus, ad vota pronior, non diebus ſecura, non noctibus. Et ille miſer intelligebat utri promptior ex parentibus & facilior eſſet affectus. Itaque ab hujus oſculis, ab hujus fœminæ cervice pendebat. Et quia longum eſt officia præterita debitæ pietatis agitare, illo ipſo languore quo filius caducum illud & fragile corpus amiſit, quàm perditè mulier & uſque in exemplum, modò ſuper ora pallentis infelices lacerabat oculos, nunc ſiccata fruſtrà ubera querebatur nunc ſuperſtitem cædebat uterum! Notabat hæc ille deficiens, mandabátque morti ſuæ cui periret. Ubi ſunt qui citò jubent ſiccare lacrymas? quibus non placet longum agere mœrorem? Retulit umbra gratiam matri. Scio & intelligo, cùm inter gementes cadaver jacet medium, & cùm omnes videtur remiſiſſe curas, tunc ſentit & intelligit, & inter ſuos judicat. Moneo te orbitas, moneo effuſius fleas, effuſius efferas, nunquam periſſe credas. Filii ſui umbra cui non apparet, iraſcitur. Jam gelidi pigri corporis ſanguis omnes in mortem ſtrinxerat venas,

& nutantium fulgor extremus vaneſcebat oculorum, & jam deſperantibus medicis crediderat pater adhuc tamen ſperare mater videbatur, & quamcunque corporis partem oſculis miſera tepefecerat, illi vitæ calorem rediſſe clamabat. Oderat ignes, oderat rogos: reponi corpus, & ſervari membra cupiebat. Et nunc infelicem magis matrem pœnitet, quòd ſepultus eſt, qui poterat reverti. Scitis ipſi quo exequiarum die labore extracta ſit, quandiu filium tenuerit allambentibus flammis. Unde enim ſeparet ut poſtea videre contingeret? ut extra orbitatem haberet oculos? Jam magnum miſera quærebat, ut umbra evocaretur. Reliqua, mater infelix, tu ad judices referre debebas, & niſi orbitate, niſi lachrymis vox mutuaretur in gemitus, noctes tuas quanto melius tuo ore lugeres? Ego utcunque potero perferam. Satiare miſera, ſatiare ſaltē memoria diei illius quo exequias unici duximus. Jam planctus, inquit, lacrymáſque conſumpſeram, & tenebras veluti perpetuas venire gaudebam. Jam fatigata propinquorum officia defecerant, jam plangorem familiæ altus ſopor vicerat. Rogo ne quis tam contumelioſus ſit in matrem, ut per quietem contigiſſe filium dicat. Unde miſeræ tunc, unde ſomnus? Nihil de te marite, nihil queror. Satis magnas dediſſes pœnas, ſi totus noctibus mecum flere voluiſſes. Vidiſſes utique non quemadmodum tenues rerum imagines ſolent cogitationibus accipere corpus, cùm vanæ abſenti animo cogitationes finguntur, ſed ipſum filium, qualis blandiſſimus erat: & ſi dimittatur, videbo. Subitò ante me diductis conſtitit tenebris non ille pallens, nec acerbo languore conſumptus, nec qualis ſuper rogos videbatur & flammas, ſed viridis & ſanè pulcher habitu. Neſcio ubi totam reliquerat mortem, non igni torridæ comæ, nec favilla funebri nigra facies, nec vix, cinere compoſito umbræ recentis igneus ſqualor. Proclamaret mater infelix, etiamſi talem videre deſiiſſet. Primò tantum ſtetit, ſe permiſit agnoſci. Ego tunc plurimum ſtupui, non auſa oſcula dare, non jungere amplexus, infelix primam perdidi noctem, dum timeo ne fulgeret. Hanc tu marite perſuaſionem putas, & vanum animi mei lugentis errorem? Quicquid eſt in filio, plus apud matrem ſit, cum deſinit. Vis denique ſcire quid uxori tuæ detraxeris? ex defuncto filio non habet aliud quod ſperet. Jam nox altera aderat, & primis ſtatim tenebris præſtò filius erat, non ille ut pridie procul & tantum videndus, ſed audacius & propius, & ad magis manus tanquam corpus accedens. Nec jam niſi cum luce certa, fugatiſque ſideribus, invitus ille vaneſcebat ex oculis, multum reſiſtens, ſæpe reſpiciens, & qui ſe promitteret etiam proxima nocte venturum. Jam mœrori locus non erat, mulier filium nocte videbat, die ſperabat. Quid attinet ſingula referre? Nullis, inquit, deſtituta ſum tenebris donec ſcelerata tacui. Satiabat oſculis, ſatiabat amplexibus, & colloquebar, & audiebam. Miſera plus perdidi, ſi nemo credit. Jam cœperam tuam quoque, marite crudelis, agere cauſſam, rogabámque juvenem ut paternis quoque oculis lætus occurreret, & ibi ingratè dimidia nocte cedebam. Jam miſer & ille pollicebatur, hæc me fiducia perdidit, ut confiterer. Rogo, quid tam muliebre, quid tam maternum fieri poteſt? Gaude, inquit, marite, gaude, filium fortaſſe nocte proxima videbis illum quem crudelibus flammis exuſſiſti, & ex quo cineres & oſſa ſuperſunt, juvenem videbis, & fortè etiam die ſperes. Ego certe totis noctibus mater ſum, video, fruor jam & narro. Exitium paterni affectus quæritis ? Filium videre timuit. Sic magum protinus neſcia matre, cujus horrido murmure imperioſiſque verbis dii ſuperi, manéſque torquentur, excogitator iſte mortis alterius advocat, non ut exorati manes diducerentur, nec ut evocata nocturnis ululatibus undecunque umbra properaret, ſed tanquam parum ſepulchra premerent, & tumulorum leve pondus eſſet, filius, inquit meus non ſatis periit, adhuc fulgore ſiderum fruitur, & nocte noſtra. Nam cùm dies occidit, imponit morti ſuæ finem, domum repetit, & maternos territat ſomnos. Inveni aliqua, inveni vincula verborum, ſed arte tota, ſed labore toto. Magna tua gloria eſt, ſi retines filium, qui redit etiam à morte ad matrem. Noxium ſepulchro circundatur carmen. Tunc horrentibus verbis urna præcluditur, tunc primum miſer filius mors & umbra fit. Ite nunc, & putate vana fuiſſe matris ſolatia. Filium iſta ſi cogitationibus & inani perſuaſione perdidiſſet, adhuc videret. At quæ ſupplicia ſuſtinuit infelix illa ſtatim nocte ? Jam totam domum ac familiam quies prima ſopiverat, & tacentibus tenebris venerat tempus dulciſſimum matri. Jacebat hæc inſomnis, inquieta, cùm diceret, Jam ſtatim apparebit, jam ſtatim veniet : nunquam tamen tardius venit. Miſciam me, fili, proxima nocte jam veneras. Ecce jam medios ſidera tenent curſus, indignor, iraſcor, ita demum mihi ſatisfacies, ſi apud patrem fuiſti. Miſeram me jam maligna mundus luce clareſcit. Quando venies? jam redire debebas. At poſt quam alteram tertiámque noctem deſerta vanis queſtubus duxit, tum triſtiora lugubria, tum ſqualidæ magis placuere veſtes, tum repetitis ſanguinavere planctibus convaleſcentes lacerti. Nihil eſt infelicius matre, quæ perdidit aliquid in filio poſtquam extulit. Cùm verò comperit noctes ſuas juvenis neceſſitatibus magicis excantato periſſe feretro, quantum illa præfixum clauſúmque tumulum nudis cecidit uberibus? quo fletu ſepulchra perfudit? quo gemitu audientem forſitan & exire cupientem fruſtra vocavit animam? O natura crudelis, plus magum poſſe quàm matrem! Ubi ſunt qui acerbas mortium neceſſitates, & ferrea jura fatorum, & invictas nec ullo mœrore mutabiles manium leges querebantur umbrarum? Filium tuum mulier infelix non impoſitæ inferis cluſere terræ, nec ſpiſſa perpetuæ noctis caligo compeſcuit, non ſabuloſa vatibus palus, multúmque celebrati curvato igne torrentes: hæc permeabat, hæc omnia nocte tranſibat, leviorémque mortem ſuam fecerat, quàm ſi peregrinaretur & abeſſet. Et nunc minus mali pateretur, ſi non ſentiret. Ille qui non venit in quendam carcerem tranſlatus à tumulo patitur veneficia vitæ. Magnæ ſunt ergo umbrarum catenæ, & quanquam volatilem vagámque imaginem morti ſtringunt atque alligant tanquam reum corpus animam. Ferro verò ac lapidib. arctare, & ut ſolent bellicæ robur accipere portæ, ipſam umbram jam catenis alligare, jam clauſtris, non dico crudele eſt, portentoſum, nefarium, utique ſi hæc faciat qui ſenſurum filium credat. Et nunc illos miſerrima mater in corpus putat & in membra deſcendiſſe mucrones. O mage ſæve crudelis, ô in lacrymas artifex noſtras, vellem non dediſſe tam magnum experimentum. Iraſcimur tibi, & blandiri neceſſe eſt. Dum cludis umbram, intelligimus ſolum te eſſe qui poſſis evocare. Videtur itaque mulier infelix à dignitatis dolore ſecedere, quod tam uxorias in forum querelas, & tanquam delicata matronæ deſideria pertulerit. Non enim veſtes, nec aurum, nec ambitioſos quærit ornatus, contenta eſt orbitas ſordibus ſuis. Ac ne pellicis quidem dolore compellitur, nec tacta gaudia mariti, impatientia & muliebri vanitate complorat. Sed ne relictum totum deſertumque geniale velut contempta utilitas uxoris ulciſcitur: alia longè, alia de noctibus cura eſt. Ne timueris, quæcunque eſt magni doloris: nihil queritur miſera, niſi par orbitati, niſi matre dignum, quod publicos conſumat oculos, quod ignotis quoque exigat lacrymas. Quantum enim à marito acceperit injuriam, ſcire vultis? Sola mater filium perdidit, nec poteſt invidiam facere morti. Antè itaque quàm ſciatis, judices, qui dolor, quiſve mœror, quæ tanta impatientia eruperit, ut mulier aliquando dulcium oblita tenebrarum, clarum nitorem publicæ lucis, & diem etiam domi inviſum, in foro, interque leges notabilis & ſepulcris abſtracta pateretur, certum profectò habetis, neque audaciam, neque impudentiam, nec vanitatem unquam querelas habuiſſe miſerorum. Quàm verum eſt quicquid exclamat calamitas, nec ab infelicibus ficti temerè exeunt gemitus! Mulier quæ ſanguinantes ad judices porrigit lacertos quæ ſciſſo laniatóque vultu, quæ lividis profertur uberibus, magno dolore cogitur ut hoc potius agat, quàm cineres oſculetur, qua complectatur urnam. Gravis teſtis querelæ ſuæ orbitas eſt. Et antequam ad genus illatæ iniquè injuriæ venio, cur marite, quæ ex te filium perdidit, quicquam poteſt queri? Crudelis orbitatem feris adhuc alio dolore, tanquam parum deſideria conficiant, quæ de unico gerit: non pateris animam vacare lacrymis ſuis tu, qui ſinum debes, qui colloquia & amplexus. Quàm miſera eſt quæ queritur, & de ſolatio ſuo non conjugis deſideriis largè indulget, nihil aſperè, nihil contra voluntatem! Habet privilegium ſuum mater infelix, molles manus, & mitia fomenta magnis vulneribus admoveas. Quæ ſe adhuc ſecari plaga permittit, in ſummo eſt. Viri forſitan quo modo fortior ſexus ſit, & contra dolorem quàm imbecillis animus magis pugnat. Itaque totum iſtud lugere, fœmineum eſt: & ſimul orbitas imbelle pectus invadit, animus ille qui luctus ſuos ſequitur, incipit indulgentia ſentire lacrymarum. Fidem quam marite, conjugi flere liceat, ſatiari gemitu, orbitati permitte quamdiu velit flere. Quis patrem, qui cum filium & ipſe perdiderit, putat nimis lugere matrem. Quid ergo queritur, inquis? Hoc primum, filium non quomodo debes ſcelerate deſideras. Magno animo orbus es, loqueris, fuiſſe mortalem, & interpretaris nihil ſupereſſe poſt flammas. Flet juxta latus & plangit uxor, tu ſiccos oculos habes. Illa totis noctibus funebres exercet ululatus, tu graves ſomnos, ac placidam quietem. Pater crudelis, pater immemor, quod vis tibi amplius objiciamus? Ex quo perdidiſti filium, nunquam ſic deſideraſti ut videres. Quid quòd eripuiſti matri ſolatium, puta vanum & ſupervacuum? Nolo judices, nolo corripias, ſcires quantum eſſet hoc, ſi tantundem doleres. Res indignior non eſt, quàm quòd tibi de eo poſtulas credi, quod non vidiſti. Indulge ſanè vanæ rei, ignoſce, libenter ſe orbitas decipit. Magnas calamitates, vana ratio ſuſtentat, quòd indulgent mala perſuaſionibus ſuis. Quicquid ad miſeros pertinet, crudelius eripitur, quo minus eſt. Clamat itaque, clamat mater infelix, ſi mihi aliquam imaginem filii mihi vel parvuli, vel jam adulti, vel noviſſimam juvenis auferres, injiciam tamen miſera tanquam corpori manum, illam ſimilitudinem flens tenerem, illos oculos, illam gratiſſimam faciem, & ritus oris expreſſos, & adumbratos artificis manu vultus. Sed illum perdidi unde imago, unde ſimilitudo, unde ſolatium. Fili plus hodie amiſi, quàm cùm elatus es. Poſt mortem te tuam vidi. Si mehercle noctis in corpore unici veſtes ſubtrahere tentares, dicerem, ſuccurre ſolatio meo. Hæc omnia apud me filii mei membra ſunt, ego oſculabor, amplectar, flebo ſupra. Non eſt ratio fortaſſe. Ideo quicquid rationem vicit affectus eſt. Nihil eſt ſceleratius prudenti orbitate. Levia, inquit, levia loquor. Ego filium meum videbam. Quænam iſtum fortuna, quæ indulſerat conditio naturæ? Non excludebat orbitas oculos tuos. Eras jam conſecuta mater, ut juvenem die abſentem putares. Maximam perdidit mors acerbitatem, ſi poſſis videre quem amiſeris. Videre ergo tibi contingebat, ô mulier, vultum, habitum, corpus, inceſſum. Non crederem niſi te perdidiſſe ſentires. Tempora ergo cum morte diviſeras, & ſuperſtite filio, fruebaris omnibus tenebris. Quantum perdideris, hinc æſtima, hoc tibi ſi non contigiſſet, non eras tam improba ut optares. Aliquis (ô pietas) ſepultus & conditus, cæteri corporis cinis & favilla, tamen corpus ſumebat in nocte, & ad ſolita viventis membra revocatus præbebat ſe matris oculis, qualem non crederes receſſurum. Nec queri de luce poteramus: quantum licebat aderat. Videbas ergo mulier, ac præſentia fruebaris, Videbam, inquit, & fruebar. Et ad quem pertinebat rogo, etiam ſi decipiebat? Sed quid ego utor teſtimonio tuo? Mago credo, & tunc vidiſſe te filium, & nunc non videre. At tu miſera nihil crudelius ex marito timebas, quàm ne tibi non crederet. Nemo, inquit, oculis meis fidem detrahat. Fili indulgentiſſime, adoleſcens vidi te, nec ſemel vidi. Certum eſt, fixum eſt, eripi non poteſt. Quatenus impius pater & hoc tibi auferre conatur, ut te veniſſe non credam? nec illud garrula, nec vana voce vulgavi, venire te nulli indicavi, niſi qui deberet optare ut hoc poſſes. Patri tantum tuo, patri (ignoſce deceptæ) confeſſa ſum, dum interrogo an te & ille vidiſſet. Itaque das mulier infelix graves nimiaſque pœnas: effecit magus ne filium videres; & ſolum apud te reliquit, ut meminiſſes quòd videras. Totum tamen illud ſolatium tuum refer miſera, ſi potes, & primum confitere ſimpliciter, an ſoporis pondus illud, & neſciæ quietis vanitas fuerit. Apud me quidem ſatis miſera, ſatis eras mater infelix, etiam ſi tale ſomnium perdidiſſes. Miſerere, inquit, melius de affectibus meis ſentias. Non ego fatigata planctibus ſenſi veniſſe noctem: videre filium pervigiles metuiſtis oculi, ſed primum dum metuo, umbra proceſſit ſubitò, dii boni, quod ego gaudium, quam vidi felicitatem? Conſtitit ante me filius meus diſcuſſis tenebris, ita dimittatur aliquando. Proſilui protinus, & acceſſi, vultus, comas, ora perſpexi; meus erat. Quam lætum ſe, quàm hilarem offerebat, quomodo perſuadebat mihi, ne crederem morti? Scelerate neſcis pater, quàm ſimilem viventi filium cluſeris. Circumibant totum corpus oculi, non inveniebam quid ignis egiſſet. Subinde dicebam, hunc ego extuli? hunc rogo impoſui? ex hoc ego cineres & oſſa collegi? Si talis eſt, quid habeo quod lugeam? Periiſſe filium meum hoc uno intelligebam, quòd illum non poteram patri oſtendere. Confitebor, primæ tamen nec ego credidi nocti, & tanquam victis iraſcebar oculis & erubeſcebam miſera, ſi quies fuiſſet. Ecce iterum juvenis, ecce jam quotidie venit: Quid habeo quod interpreter? verum eſt utique, quod ſemper eſt. Noviſſimè non tanquam umbra veniebat, ſed aſſidebat, ſed amplexus dabat. Ego ſentiebam & recipiebam. Quotieſcunque domus fuerat grato ſopore proſtrata, aderat ille, quales humanis ſe offerunt oculis propitii dii; quale lætiſſimum numen eſt, cùm ſe patitur videri! Sicut omnis religio templorum, omnis religio lucorum, cùm tacuere mortalia, & profani procul erravere ſedibus totis, ſolitudine frui, & de ſuis dicitur exire ſimulacris: ita juvenis meus noctibus totis agebat filium & paterna domo ac penatibus ſuis fruebatur placidus & mitis & matri propitius, ut numen & deus delabi ſideribus, & venire de liquido puróque aëre videbatur. Quid imprecer ſceleratiſſimo patri? umbram probare voluit. Miſeremini judices, ut hoc facinus quibus debetis accipiatis animis, majus parricidio, majus quàm ſi filii ſepulchrum funditus eruiſſet, & ſacratos morte lapides, etiam cineres & oſſa religiosè quieſcentia fracta ſparſiſſet urna. Advocatur homo cujus ars eſt ire contra naturam: qui ſimul ac ore ſqualido barbarum murmur intonuit, fallerеque coëgit ſuperos, audire inferos, tremere terras, ut experimentis loquentium fama eſt, conſtitit juxta tumulum miſerrimi juvenis mors certior: Nunc opertæ, inquit, arcana mea tenebræ adjuvate me digna, nunc omne per unum numen, & religio, quam iſti irrogo, propius adeſte, ſuccurrite. Magis mihi laborandum eſt, quàm cum ſidera mundo revelluntur cum jubentur hyberni fluviorum ſtare decurſus: cum potentiore carminis veneno victi rumpuntur in meo inſtrumenta ſerpentes. Cuſtodiendus eſt juvenis, aſſignandus eſt inferis, & denſioribus transfuga cludendus eſt tenebris. Quanto facilius opus erat, ſi revocaretur? Mox in ipſam dicitur incubuiſſe pronus urnam, & inter cinerea verba eluſiſſe. Hoc tamen ſubinde reſpiciens confitebatur, repugnabat umbra. Itaque carminibus non ſatis credo, præfigamus omne tumuli lacus, & multo vinciamus ſaxa ferro. Jam bene habet, expiravit aliquando: non progredi poteſt. An mentiar, ſcies proxima nocte. Omnes mehercle parentes, utique qui liberos perdiderunt, ire in iſtos oculos, in iſta ora debebant. Tu ſic filium tuum cluſiſti, tanquam nocentes ad inferos revocari ſoleant animæ, quæ inter languentium familiam & triſtes penatium morbos vagæ errantéſque magica vanitate captantur? Laqueóne vitam damnatus eliſerat? Noxium per ſua viſcera exegerat ferrum? An ex conſcientia venena præſumpſerat? nec recipiebat ſe, niſi carmine incluſus. Quando domum tuam funereus & ſqualidus, quando te terruit?

ruit? Crudeliſſime omnium pater, de filio tuo malam umbram feciſti? Quas nunc putas uxoris miſerrimæ eſſe cogitationes? qua materna viſcera perſuaſione torqueri? Nunc filius meus illic unde venire conſueverat, jacet ſtrictus, alligatus, impatiens. Queritur ſolito terram graviorẽ, utique cum ſentit veniſſe noctem, quando umbræ feliciores dimittuntur ad matres. At verò ſi qua inter manes colloquia ſunt, & eſſe credo, non deeſt qui iuveni meo dicat, quàm vilis tuis fuiſti? quàm libenter te perdiderunt? Quid illa mater, ad quam ire conſueveras? has tibi catenas, hæc vincula pro merito reddidit? Ita infeliciſſima omnium mulier, & ſi magus etiam recedat, hoc periclitatur, ne filius ſe putet veniſſe ad invitam. Agit jam hoc loco nobiſcum maritus gravius, altius, ſapientius, ut homo ſine dolore. Negat ullos eſſe manes, contendit omnia perire cum corpore nec remeare viventes à cinere ſenſus, nec tam videri imagines hominum, quàm cogitari & oculos luctibus credere. Quod ſi ita eſt, magnum ad quid advocavit? Peſſimus parentum, qui dum liberos ſuos ſepeliunt, flere contenti, ut obiter ab rogo ſiccis oculis revertantur: negat ad manes, negat ad umbras pervenire quod plangas: affirmat perire lacrymas, affirmat perire ſingultus. O ſceleratum hominem, quiſquis luget, & timet ne hoc perdat: Vana ergo ſapientes perſuaſione fruſtrati, qui conſtare homines & perſici corporis alimentis animæque dixerunt, corpus caducum, fragile, terrenum, ut ſicca humidis, calida frigidis, reſolutis aſtricta pugnarent, partim aut doloribus affici, aut noviſſimis annis, aut ſenectute diſſolvi. Animam verò flammei vigoris impetum, perennitatémq; non ex noſtro igne ſumentem, ſed quò ſidera volant, & quo ſacri torquentur axes, inde venire, unde rerum omnium autorem parentemque ſpiritum ducimus, nec interire, nec ſolvi, nec ullo mortalitatis affici fato: ſed quoties humani pectoris carcerem effregerit, & exonerata membris mortalibus levi ſe igne luſtraverit, petere ſedes in aſtra donec in alia fata ſeculo pugnante tranſmigret? deinde prioris corporis meminiſſe. Inde evocatos prodire manes, inde corpus & vultus, & quicquid videmus accipere, occurrere ſuis imagines charas, aliquando & oracula fieri, & nocturnis admonere præceptis, ſentire quas mittamus inferias, & honorem percipere tumulorum. Rogo, cùm filius perit, nónne ſatius eſt hoc credere?

Tuæ tamen, inquit, hoc quieti præſtiti, ne attonitis agitata terroribus, ſolicitas ſemper ageres ſuſpenſaſque duceres noctes. Ita parricida commune facinus feciſti? & imputas quòd filium videre deſiimus? Somnum enim antè petebamus, & placidum ſoporem. Crudelis, nunc inquieta, nunc attonita mater eſt; nunc perdidimus noctes. Umbramne tu filii rem formidoloſam, rem plenam putaſti eſſe terroris? Quid illa lætius facie? quid illo blandius vultu? quid magis adulatur oculis? quid poſſunt videre libentius lacrymæ? Non magis metuenda eſt umbra filii quàm cadaver. Neceſſe eſt ut mors horrida fiat aliena. Sed aliæ forſitan animum imagines territant, & tunc inferi vocantur, cùm ignoti ſunt. Itaque prudenter, ſi tantùm ad ſuos veniunt. Sceleratus ille, ille impius, quicunque defunctum filium vidit, & meminit quòd elatus eſt. Terrebaris, inquit, & ſolicitis noctibus laborabas? Itane es marite crudelis? Tu cluſiſſes filium etiamſi ad te veniret? Nec magus, inquit, incluſit umbram, ſed perſuaſioni tuæ ſuccurrit: ideòque putas non venire illum, quia nec antè veniebat, quia nec factum eſt aliquid in quo avocareris. Hoc ipſo incipit mater ſibi gratulari. Ita non tenetur, inquit ille, non premitur, nullo carmine, nullo incluſus eſt ferro. Removete ergo omnia, & interrogabo. Ego autem ſcelerata tam citò credidi, ita non ille ad me veniret ſolutus & liber? non ad hos oculos, non ad hos properaret amplexus? Quando enim me juvenis ipſe niſi flentem, quando non lividum pectus, & ſanguinantes vidit lacertos? quando non erubuit matri feciſſe terrorem? Arte eluditur miſer, arte retinetur. Quid vis carmina tibi amplius præſtent? effecerunt quod te promiſerant. Deſinis erubeſcere jam quòd filium non vides? At tu cujus in leges dii ſuperi manéſque torquentur, qui nocturno terribilis ululatu profundum ſpecus & ima terrarum moves, modò ſervientium revocator animarum, nunc idem crudelis & inexorabilis cuſtos, aliquando preces & matris admitte. Paciſcere quanti libet, totos lugentis poſce cenſus, non ut labores, nec ut horridum carmen exerceas, ſed ut ferrum tuum refigas, ut verba tua reſolvas ut nihil feceris, dimitte tantum & evocaſti. Nihil ipſe crudeliter, patri ſævo, paruiſti, ſed & hujus etiam lacrymis, planctibus hujus indulge, conſule famæ tuæ. Execrabilem te mage facies & inviſum, ſi facilius de filio exoratis ut includas. Nec tu marite, nec tu timueris ne ultricis umbræ vanis exagitare terroribus, ulliſque imaginibus: hinc ſecura dabitur quies, ſcit ad quam debeat venire dimiſſus. Juvenis piiſsime, juvenis indulgentiſſime, nunquam matri tuæ umbra nec manes, ſi modò veneficum pondus, & terroribus omnibus verba graviora mago parente diſcuſſeris, ad me, inquit mater infelix, ad meas noctes, ad meas lacrymas, ad illos viventes mihi ſemper amplexus miſeræ propera. Scio quid mihi nocuerit, ſcio quid me torſerit. Fruar, & tacebo.

DIVES ACCUSATUS PRODITIONIS.

DECLAM. XI.

ARGUMENTUM.

Pauper & dives inimici, utrique terni liberi. Bellum incidit civitati. Dives dux creatus profectus eſt in caſtra. Rumor ortus eſt ab eo prodi rempublicam. Proceſſit pauper in concionem & accuſavit divitem proditionis. Abſente eo populus lapidibus liberos ejus occidit. Reverſus eſt dives victor à bello. Petit ad ſupplicium filios pauperis. Pater ſe offert. Contradicit dives. Erant enim leges, ut proditor morte puniretur, & calumniator idem pateretur quod reus, ſi convictus eſſet.

Pro divite contra Pauperem.

EXpectaveram quidem ut de inimici mei ſupplicio non quæreretur, nec me decipi poſſe credideram in ultione quam mihi debeat civitas tam liberi doloris, ſed quatenus eò malorum novitate perveni, ut in vindicta primum mea conſulere leges ac jura velletis, quæſo ne quis prodeſſe pauperi velit, quòd nec defendi poteſt ſine genere pœnæ. Plus meretur pati homo, qui (ſi ipſi creditis) debet occidi. Hoc eſt quinimo, judices, quod ſuper omnes calamitates meas ferre non poſſum: videtur ſibi ſatis vixiſſe pauper, poſtquam occidit liberos meos. Operæpretium putat coram impatientia mea felicem conſummare patrem, & gaudiorum ſuorum ſatietati hoc quoque adjicit, ut orbitatem meam liberis ſuis relinquat. Fidem veſtram judices, ne pereat quòd ultioni meæ contingit bonus pater. Actum erat de ſolatiis meis, ſi liberos ſuos pauper mallet occidi. Illud planè, judices, etiam in hac pauperis impudentia miror, liberos meos pudore deceptæ civitatis occidit, deinde me crudelem vocat. Parvulos ſuos oſtendit, allegat, tanquam non ego potius querar hoc de quoquam patre fieri? nec intelligit quantum debeat ad impatientiam noſtri doloris accedere, ſi paſſus ſum quod & in ultione miſerum eſt. Facinus eſt judices, quenquam calamitatum ſuarum invidiam pati. Sic ultionem meam debetis aſpicere, tanquam & liberos ſuos pauper occiderit. Nec me fallit, judices pleróſque credere, callidiſſimum pauperem nec mori velle, & hoc quòd nudat jugulum, pectus opponit, artes eſſe pro vita. Sed ego illum non credo mentiri, ego qui ſcio quid maluiſſem. Nunquam hoc adverſus nos excogitaſſet, niſi impatientiſſimus pater? & hanc pœnæ meæ ſuppliciorúmque novitatem de ſua pietate commentus eſt. Nihil magis de inimico efficere velis, quàm quod ipſe ferre non poſsis. Habet hoc mali, judices, principum innocentia, quòd inimicos eſſe nobis, niſi poſtquam nocuerint, neſcimus? & tunc omnibus putemus inſidiis, quoties nos odit inferior. Homo qui omnem adverſus ſuperiora rabiem de ſui utilitate ſumebat, qui genus libertatis putabat odiſſe majores, nulli charitati, nullis implicitus affectibus, quòd humilis, quòd eſſet abjectus, in furorem ſe magnæ colluctationis exercuit. Primus ſe meum dixit inimicum. O dii deæque, cujus ego monſtri artes pertuli? In cujus feritatis colluctatione duravi? Inimicum habui, neque occidere contentum & mori paratum. Gratias ago civitati quòd in illis neceſſitatibus in quibus nihil adulationi, nihil præſtabatis obſequiis, laudatus ſum teſtimonio periculorum. Bellum mihi fatúmque publicæ ſolicitudinis credidiſtis. Sed neque ego rem melioris ducis facere potui, quàm quòd ſine liberis meis profectus ſum: non reliquiſſet illos dux proditurus. Non puto, judices adhuc quæri unde illæ falſarum ſolicitudinum fabulæ repentè proruperint, quis primus trepidæ civitatis aures rumorē compleverit, cum videatis quis ſic egerit ut crederetis. Vidit hanc inter metus veſtros occaſionem, & quia ſemper apud ſolicitos in deterius prona perſuaſio eſt, abuſus eſt hoc quod poterat videri timere vobiſcum. Igitur homo qui nullum conſcium meum, nullum mihi crimen objecit, dimendacii magnitudine fidem veritatis captavit. Civitas deinde cui accuſator proditam ſe eſſe perſuaſerat, fecit quicquid hic de me facere potuit. Liberos meos quos inimicus tota ſua concione monſtraverat, occidit genere quo pereunt innocentes. Feretis me, judices, liberius aliqua dicentem? Rem peſsimi exempli paſſus eram, etiam ſi prodidiſſem. Scio vos judices, hoc loco mirari innocentiam meam. Ut primum enim mihi calamitates meas nuncius in caſtra pertulit, non arma projeci, non ſtationes vallúmque deſerui: totam orbitatem meam in bella converti, tanquam liberos meos ibi perdidiſſem. Si unquam, judices, in me habuiſſent profanæ cogitationes locum, ſi patriam odiſſe vel pro liberis meis poſſem proditorem me feceratis. Neceſſe eſt, judices, hoc primum reverſos exclamem. Ita pauper etiam nunc liberos habet? Adhuc inimici mei plena domus eſt? O miſeræ cogitationes, ô decepta ſolatia? Sic ego revertebar quaſi vindicatus? Quas ego legionum veſtrarum indignationes, quem fortiſsimi exercitus compeſcui dolorem, dum omnibus promitto liberos ſuos, dum minus pro vindicta mea puto, quicquid ipſe feciſſem? Congerantur jam licet adverſus omnium mortalium nocentiſsimum cuncta ſupplicia, ego tamen maximum ultionis meæ ſolatium perdidi, quod pauperi vos potius debueratis iraſci. Quoniam igitur adhuc cum paupere legibus ac jure conſiſto, liberos ejus in ſupplicium patris peto. Quid ſatis imprecer homini qui fecit ut quiſquam deberet ſic vindicari? Calumniator, inquit, idem patiatur. Permittunt mihi, judices, calamitates meæ queri de hac lege, tanquam parum nobis in ultione proſpexerit, contra nos inventus eſt vindictæ modus, quo non debeamus eſſe contenti. Quiſnam mortalium idem vocat facinus & pœnam? Tantúmne doloris venire de ſupplicis quantum de calamitatibus, putat? Neſcit profectò, neſcit quantam patientiam pater mœrori, quantum animo membríſque rigoris induicat, quod patiaris agnoſcere. Innocentia opus eſt, ut miſerum faciat dolor. Conſtet licet utrinque mortium numerus, totidem nobis ultio cadavera aſsignet, plus tamen eſt de innocentibus. Et quicquid patiuntur deprehenſi, licet ſolatio idem ſit, æquitate minus eſt. Ut idem ſit ſupplicium nocentis & facinus, una ratione efficias ut illud ferre non poſsit. Fruſtra æſtimatis quàm crudele, quàm ſævum ſit quod petimus, in quantum exceſſerit uſitata genera pœnarum. Explicata eſt, judices, explicata legis invidia cùm quis quod patitur, & fecit. Quid quòd hoc ſolùm eſt pœnæ genus, in quo non debeat nocens niſi de ſe queri, & tanto minus debeat eſſe miſerabilis quanto major eſt quod patitur invidia? Quid æquius excogitari, quid juſtius poteſt? Graſſatus aliquis eſt ferro, præbeat & ipſe cervices. Miſcuit noxium virus, refundatur in ſuum facinus autorem. Oculos rapuit, effodit, reddat de ſua cæcitate ſolatium. In nullo mortalium perferre poſſum ſceleris ſui impatientiam. Breviſſima eſt juſtitia vindictæ, cùm facinus menſura pœnæ eſt. Et ſi naturam ultionis inſpicias, optimè vindicatur quiſque quomodo miſer. Fidem veſtram, judices, ne ideo tantùm putetis iſtud quod exigit reus, quia ego recuſo. Non ferretis me pauperis mortem petentem, ſi liberos ſuos abſtuliſſet. Ex omnibus tamen quicunque incognita, inaudita paſſi ſunt; nullos hac lege magis vindicandos puto quàm quorum liberos aliquis occidit. Quid mihi pro hoc reditis leges? ubi reſpiro? ubi claudo gemitus? unde ſumo ſolatium? Bene, bene admones dolor: illos, illos liceat invadere, qui nunc magis amantur, quos orbitas noſtra commendat. Sic quoque circumſcribimur, niſi totidem ſunt, niſi illis par eſt ac ſimilis ætas, & ante omnia optimus pater. Deceperas me fortuna, deceperas, ſi mihi tam grande feciſſet facinus homo qui liberos non haberet. Quid quod ex omnium ſcelerum comparatione nihil eſt deteſtabilius hominibus qui leges ipſas faciunt nocentes? veſtro mehercle nomine calumniantibus debetis iraſci, quorum nefas non poteſt niſi per judicum facinus imponere. Actum eſt de rebus humanis, ſi de criminibus noſtris tantundem mendaciis licet: nec ullus innocens hucuſque felix eſt, ut diligentiæ fingentium par ſit. Quenquam ne mortalium in re quam finxerit, quam compoſuerit, invenire aliquid quod poteſt probationem vocare, & facinus explicare facilitate verborum? Magis oderis mendacium, cum ſimile vero eſt. Quoties manifeſtum eſt aliquem periiſſe ſine cauſſa, calumniantibus iraſci debeas, ut poſſis illis ignoſcere qui crediderunt. Adjice huic execrationi, quòd calumniatus eſt in bello, quòd de proditione, quòd de duce, quòd hæc omnia fecit inimicus. Non eſt quòd ſe publico tueatur errore, nec inexcuſationem afferat tanquam crediderit & ipſe fingentibus. Nemo ſic decipitur, ut inimico ſuo mentiatur. Rumor, inquit, fuit te prodidiſſe. Bene admones. Hunc primum calumniæ tuæ objicio rumorem. Quis enim, judices, neſciat hanc famæ eſſe naturam, ut ſi primò unius hominis audacia? De nulla re locutus eſt continuò populus, nec quicquam adeò ſubitò ſtatímque notum eſt, ut in illo pariter omnium ſermo conſentiat. Quam non poſſit movere civitatem, quem non replere populum, ſi quid omnibus nobis narres, in nullo non cœtu loquaris, & de re quam tum maximè fingas, jam dicas eſſe rumorem? Quanta tibi deinde mentiendi materia de periculorum noſtrorum occaſione ſuccurrit? Nihil eſt tam capax malignitatum ſermonúmque quam bellum. Quid intereſt unde ſumpſerit rumor ortum? Quod negari non poteſt, tu concionaris, accuſas, tu crimen de fabula facis. In rumore: cujus probationes, cujus argumenta non habes, calumniæ genus eſt primum credere. Sed, inquit, mori debeo, quia lex qua te accuſavi, hoc proditorem pati jubet. Poteram quidem breviter reſpondere, legem quæ calumniatorem idem pati jubet, ejus pœnam exigere quod feciſſet, non quod facere voluiſſet. Fingamus tamen non hoc pauperem captaſſe quod accidit, cui debet imputari exitus qui de calumniæ tuæ fluxit errore? Vultis ſcire, judices, aliud quæſitum, quàm quod lex quæ mori jubet? Accuſavit me eo tempore quo non poteram damnatus occidi. Dic nunc non ego effeci ut occiderentur liberi tui, & aude civitatis illud vocare facinus: non tamen vilis efficies artibus, ut non potius miſerear reipublicæ meæ: non minus & illa facinus eſt paſſa, quàm pater. Coacta eſt liberos Imperatoris vincentis occidere. Fallitur, judices, quiſquis ullum facinus in rebus humanis publicum putat. Perſuadentium vires ſunt, quicquid divitas facit: & quodcunque facit populus, ſecundum quod exaſperatur, iraſcitur. Sic corpora noſtra motum niſi de mente non ſumunt, & ocioſa ſunt membra, donec illis animus utatur. Nihil eſt facilius, quam in quemlibet affectum movere populum. Nulli, cum coimus, ſua cogitatio, ſua mens, aut ulla ratio præſto eſt, nec habet ulla turba prudentiam ſingulorum, ſive quòd minus publicos capimus effectus, ſive negligentior eſt, qui ſe non putat ſolum debere rationem, & multi fiducia facimus omnium. Quam non poſſit rempublicam turbare, confundere, ſi quis repente proclamet, Prodidit vos imperator veſter, addixit, & nunc ille liberos habet? Si mehercle poſt hanc inimice vocem templa monſtraſſes, ſacrilegum continuò flagraſſet incendium, ſi convelli ſimulacra voluiſſes, feciſſet omne de numinibus ſuis facinus audacia. Vis ſcire tuum eſſe quicquid civitas fecit? Gloriareris illo, ſi prodidiſſem. Non eſt, judices, quod vos à gravitate juſtitiæ dolor ultionis abducat, quòd mortem ſuam inimicus offert. Non petit illud, niſi quiſquis ipſe non debet occidi. Seposita igitur pauliſper lege mei doloris, hoc tantum ab affectibus veſtris omnium mortalium nomine peto, ne cui nocenti pœnæ præſtetur arbitrium. Infinitam, judices, ſceleribus aperitis audaciam, ſi pœnam licet eligere condemnato; nec jam ullam mortalium innocentiam trepidatione contineas, ſi patitur deprehenſus quiſque quod ipſe maluit. Levat omnes cruciatus, omnem dolorem, præparata mentem compoſuiſſe patientia. Fallitur quiſquis humana tormenta ſola nominum atrocitate metitur, nulla pœna eſt, niſi invito. Non habemus ullum niſi ab impatientia dolorem: & ut aliquid crudele, ſævum ſit, metus facit. Supplicium quiſquam vocat, ad quod proſilitur? quod expoſcitur? quod circa ſe non habet moras? Illò per fidem, illò trahite damnatos, quò non ſequantur. Tunc eſt pœna cùm periturus trepidat, hæret, cum refringit ſupremo vincula conatu. Volo perituri prius videre pallorem, audire gemitus: volo circumſpiciat, volo queratur. Fidem veſtram, judices, ne nocentibus ſupplicii ſui contingat electio. Minus iniquum eſt ut evadat nocens pœnam, quàm ut contemnat. Mortem verò damnatis quiſquis præſtat, indulget, nec ſunt alia beneficia pœnarum. Fallitur quiſquis illam velut omnium ſuppliciorum ſummam putat. Occidi non eſt pœna, ſed exitus. Neque enim habet impatientiam aut dolorem, quod poſſis aſpicere quaſi fatum. Quòd ſi liberos relinquas, imò ſi ſerves, quàm felix exitus eſt, plenúſque lætitiæ? Lucrifacit mortis atrocitatem, quiſquis laudatus occiditur. Me, inquit, occidite. Non habet liberos, inimice, non habet quiſquis hoc te velle miratur. Sæve, crudelis, ego tibi permittã mori? At quid jam mihi melius optem? Vides quantum feceris nefas: Idem pro liberis meis offerre non potui. Tu verò paruulos tuos tene, ut in iſto potius moriantur amplexu. Tu nunc quoque non evades, non effugies. Quacunque te duxerit orbitas, ſequar; effundam, ſi quod paraveris venenum, ſubtraham omne ferrum, incidam quoſcunque ſtrinxeris nexus, ab omni revocabo præcipitio. Etiam occiſis liberis tuis, non idem patieris inimice, niſi vixeris. Nec vereor, judices, ne putetis utriuſque noſtrûm orbitatem ſimili eſſe ratione tractandam. Admovebuntur ecce contra lacrymas meas liberi, quos nemo noſcet. Patris innocentis occiſi ſunt parvuli, quos nunc circa templa ferretis, circa quos ſe celebraret veſtra lætitia. Facinus eſt, judices, minorem eſſe transactarum mortium miſerationem. Non invenio quemadmodum liberis prodeſſe debeat odium patris. Perierunt etiam illi quorum nec pater debebat occidi. Me miſerum, quòd ſic quoque multa habiturus es, quibus ego qui vindicabor invideam. Oſculaberis antè perituros, alloqueris, accipies ſuprema mandata, & moriturum te continuò promittes. Exonerabis gemitus tuos cum eorum ſepulchra numerabis. Siccabit oculos, quòd meam nunc quoque reſpicies vacuam domum. Me miſerum, pauperis tantum ſolatium futurum eſt, quòd pares ſumus. Quid quòd in ipſa comparatione mortis non idem patientur liberi tui? Occidentur uno fortaſſis ictu, & erit ultio manibus contenta carnificis. Parvulos meos occidit quicquid fuit tota civitate telorum, omnis ſexus, omnis ætas, omnis infirmitas. Nihil eſt crudelius morte hominum quos populus occidit, & ſolus hic exitus eſt, à quo non eſt nec cadaveribus ſalva reverentia. Hoc me nunc complorare tantùm putatis quòd non ſum liberis meis antè ſatiatus? Miſer ego nec ad cadavera acceſſi, non in ſepulcra majorum meis manibus intuli, nec licuit ſuper ipſa corpora proclamare, non feci. Qualem ego illum patria perdidi diem, cùm duces ab explicito bello revertuntur! Non me latæ cinxere legiones, non effuſi obviam cives triumphali circa currus meos exultavere lætitia: ſequebar captivos meos triſtior victor, mœſtus undique claudebat exercitus, occurrentium lacrymæ propinquorum, & erubeſcentis circa me populi timida ſolatia. O ſucceſſuum quoque noſtrorum miſera conditio! Ergo ego victoriam meam non narrabo ſine fletu, nemo amicorum propinquorúmque coram me de bello meo loquetur. Nihil eſt crudelius calamitate, quàm gaudia reducunt. Quoties redierit ille lætus vobis in ſupplicia mea dies, lugubres mihi ferre veſtes, renovate ſervuli planctus, parate ſolatia propinqui. Nulli liberi impatientius deſiderantur, quàm qui propter patrem videntur occiſi. Sed verum, judices, fatendum eſt, timeo mehercle ne par ſolatiis meis non ſim, ne me iſte quo pro liberis iraſcor affectus, in media ultione deſtituat. Sed adjuvate, miſeremini propinqui, adjuvate amici: & ſi fortè defecero, tu ultionem meam popule conſumma. Timeo mehercle ne cùm carnifex propius acceſſerit, ſubitò proclamem, jam malo patrem. Sed ſi quis eſt pudor, oculi differte lacrymas, abite gemitus, horridum, trucem debeo præparare, & miſerum. Deprehendam igitur omnium mortalium callidiſſimè hunc quem ſimulas, quem nunc imitaris affectum: tunc ſciemus quo animo rogaveris ut potius ipſe morereris. Sed ſi bene novi capax omnium malorum ſcelerúmque pectus, inimice vivus & libenter, & fortiter, & quaſi vindicatus.

PASTI CADAVERIBUS.

DECLAM. XII.

ARGUMENTUM.

Cùm civitas fame laboraret, miſit ad frumenta legatum præſtituta die intra quam rediret. Profectus ille emit, & ad aliam civitatem tempeſtate delatus duplo vendidit, & duplum frumenti modum comparavit. Illo ceſſante corporibus ſuorum paſti ſunt. Reverſus ad præſtitutam diem reipublicæ læſæ accuſatur.

Pro Civibus contra legatum.

Quamvis, judices, innumerabiles me indignandi cauſſæ initio ſtatim actionis ſtrangulent, quia nec dicere univerſas ſemel poſſum, nec gregatim erumpentes differre gemitus (levior eſt enim dolor qui diſponitur) primum tamen ille ſibi aſſerit locum, qui eſt ex hoc judicii tempore & tam lentæ vindictæ dilatione ortus, animi mei propè dixerim furor, quæ hominem tam ſceleratum, ut nos quoque fecerit nocentes, legibus accerſimus, quòd defendi patimur, quòd ut puniatur precamur, quòd damnantes quoque vel morte defungetur, quam nos in illa funeſtiſſima fame dum ſepeliri licuit, optavimus: vel exilio quod hic quantopere contemnat, apparet, qui tam lentè in patriam revertitur. Quanquam de quo exilio loquar? Quantalibet ignominia dimitte domo notatum, habet quò eat. Non publicis manibus exeuntem diſcerpſimus? non (quoniam ſemel conſueveramus, & bona fide ferarum eſſe civitas cœperat) hic primus nobis ex tam tardo commeatu placuit cibus? Sic enim iſtum laniari, ſic confici, ſi conſumi oportuerit jure noſtro. Quis credat? ego me ab hoc abſtinere potui, cùm & eſurirem & iraſcerer? Sed frumento occupati ſumus, nec quicquam aliud videmus. O quanta es fames, quæ tam grandem iram viciſti! At ego etiam ſi talis ultio contigiſſet, ſi me à nefario graſſatore reipublicæ non lingua, ſed dentibus vindicaſſem, nihil tamen iræ, nihil vindictæ præſtiteram: hoc & meis feci. Æſtuant adhuc intra pectus ſepulta ventribus noſtris cognata viſcera, & tumeſcere intus atque indignari videntur, & ſera pœnitentia redundant. Jam enim vacat nobis lugere, jam cibos noſtros efferimus, viſcera cremamus; nam cætera nobiſcum ſepelientur. O fames inaudita, in qua levius eſt quòd eſurimus? Ignoſcite tamen violati manes meorum, hic vos alloquor, ignoſcite quòd ora temeravimus, quod ab homine deſcivimus. Non ut infelicem animam ſuſtineremus, non ut inviſum ſpiritum produceremus fecimus: una cauſſa mortem diſtulimus, quòd ſi expiraſſemus, idem timebamus. Et ego quidem me conſumptis excuſo, qui mihi ipſe iraſci non poſſum, at iſte interim ſtat ut videris, longa via ſaginatus & ſatur, atque abundans publico commeatu, ad mentionem ciborum noſtrorum plenum faſtidio vultum trahit, & exangues ac pallidos ad calculum vocat: quaſi ego non confitear illum etiam nimium multum attuliſſe. Tam pauci, rari per vias interlucent, & quamvis odio everſoris noſtri evocatus à latebris ſuis populus, ſubſellia non implet. Pauci ſceleribus paſti, alienis mortibus ſalvi, quòd vivunt, ipſi ſibi rei, graves, ægri & tabida membra in publicum protulerunt. Hæ ſunt civitatis reliquiæ, quas videtis. Sic tabuimus, ut miſeri nec vivos habeamus, nec mortuos. Hic eſt populus, hæ vires, hæ ſpes, hæ opes. Niſi tandem ad vadimonium legate veniſſes, non multo-

rum

rium dierum commeatum habebamus. Quò nunc tantum frumenti? quò claſſem commeatu gravem? Multum hercle negotiatione tua actum eſt. Frumentum habeo, populum non habeo. Nuſquam prodeſt, nuſquam opus eſt, jam licet vendas. Dum tu ſalutis publicæ nundinator proximum quenque emptorem dimittis, dum aut funera noſtra vendis, aut ſcelera; dum populo tuo fame moriente, alienæ civitati legatus es factus, nos interim cibos ex malis invenimus, & fames ſe ipſa pavit & miſeriæ noſtræ crudeles factæ ſunt. Patiamur te defendi, ſi abſolvi ſaltem nos poſſumus. Hæc nunc judices, ego ſolus queror? ad me magis pertinent? aliquid propriè paſſus ſum? non communem dolorem accuſator habeo cum judicibus? Quiſquam in hac vindicta alteri cedit? non publica inopia, non totius populi mendicitas una fuit? Niſi quia funeſtas epulas & nefarios invenimus cibos, non putamus famem fuiſſe. In omnes gentes, in omnia ventura ſecula proſcripti ſumus: omnes hæc prodigia narrabunt, omnes execrabunt, niſi qui non credent. Famem ipſam infamavimus, & (quod miſeris ultimum eſt) miſerationem quoque perdidimus. Adhuc tamen una defenſio fuit, quòd videbamur in hæc omnia iſtius opera impulſi. Si hic innocens eſt, noſtra culpa eſt. Etiamne publica mala narrabo, & miſeriis noſtris convitium faciam? Exibunt verba? ſubſequetur ſermo? non alligabitur lingua? Planè nihil non poſſumus. Exploramus ordinem cladis noſtræ, & ſimpliciter omnia inducantur. Decet iſta noſtro ore narrari. Sed novimus, & nimium meminimus, judex doceri non debet, opinor, reo indicanda ſunt qui à malis publicis abfuit, qui hoc certè maximum debet patriæ ſuæ beneficium, quòd à fame ſolus dimiſſus eſt. Audi itaque, audi frumentum iſtud quod lucrifeciſti, quanti nobis conſter. Aliquis fortaſſe, judices, miratur, etiam ſi hujus feralis anni fructus ceſſavit, quòd tamen illa ſuperior longi temporis beata fœcunditas tabuerit: & ſecum iſte dubitat, quid ſit in cauſſa cur civitas opulenta quondam, nihil frumenti niſi in ſpe habuerit. Sic fit: ubi vicinis civitatibus vendimus, & undecunque affulſit lucrum, ſine reſpectu ſalus publica addicitur, in vacuam poſſeſſionem fames venit. Etiam ſi quid reſidui erat, ut carius quidam venderent, ad annonæ incendium ſuppreſſum eſt. Teſtor tamen conſcientiam veſtram, non ſumus queſti quandiu duplo emebamus. Non enim vulgaris illa labes frumenti fuit, nec qualis aliis ab agricolis accuſari ſolet perfidia terrarum, & ingratæ meſſis, irritus labor. Nova & inaudita, & abominanda lues, quæ nihil homini reliquit præter hominem. Aut aſtricta certa conatum ſata ſub ipſis tabuere ſulcis, aut levi rore evocata radix in pulverem incurrit, aut peruſtis torrido ſole herbis moribunda ſeges impalluit. Nullus imber ſitientis ſoli pulverem terſit, nulla ſuper arentes campos ſaltem umbra nubium pependit. Calidi ſpiravere venti, maturitatem præcedit æſtus: etiam ſicubi fortè jejunæ herbæ ſolum vicerant, vanis tantùm ariſtis ſpem fefellerunt, & inanes culmos triſtis agricola jactavit ventis nihil relicturis. Levia queror: prata exaruerunt, perierunt frondes, germina non exierunt: nuda terra, & rudes glebæ, & aridi fontes erant. Niſi hæc omnia inter ſcientes dicerem, poteram videri falsò queſtus de hoc anno, quo tantum frumenti vendidimus. Utinam ſaltem nobis rudem victum ſylvæ miniſtraſſent, & carpere arbuſta, concutere quercum, legere fraga licuiſſet: & quæcunque primi mortales ante traditos divinitus mitiores cibos contra famem objecerunt, peſtifer annus reliquiſſet. Non eram delicatus. Sed, ô triſtis recordatio, funeſta neceſſitas, nihil habuimus quo viveremus præter famem. Nec tamen in totum queri de numinibus poſſumus, maria certè ſecunda experti. Si voluiſſet ſervare legatus diem quem illi felicitas temporis dederat, potuit nobis frumentum bis afferre, Ut primum tanti mali ſenſus in civitatem percrebuit, cùm jam urgente inopia quotidie malum arctius premeret, & præſente fortuna pejor tamen eſſet futuri metus, apparuit nullum ex propinquo eſſe præſidium, cùm finitimas quoque civitates incendium noſtrum aduſſiſſet. Erat quidem aliquid in vicino adhuc frumenti, ſed jam nemo vendebat. Ergo ut vidimus ſalutem publicam trans mare petendam, ſe in curiam quiſque cogunt. Ut arma bello, ut aqua incendio inclamari publicè ſolent, ita uno quodam conſenſu, non ætatibus ſpectatis, non honoribus, pariter retulimus, probavimus, decrevimus, pedibus manibus ivimus in ſententiam neceſſitatis, nec ordo nos officiorum moratus eſt. Legationem multi pollicebantur, nec innocentiæ iſte beneficio, vel autoritatis meritorumque reſpectu electus eſt: una cauſa nos movit,

vit, quòd ſe citò rediturum pollicebatur. Pecuniam ſine numero infudimus, frumentum ſine modo mandavimus; quantum potuiſſet, afferret, feſtinaret modò. Hoc una voce ſupplices acclamabamus, ac ne moraretur, ne hoc quidem diu rogavimus: una tantum vox fuit, quam iſte pro quodam præjudicio amplexus eſt. Nihil agis afferendo frumentum, ſi poſt illum diem veneris. Noſtris manibus legatum in navem tulimus, ac, ne quid moræ eſſet, pro ſua quiſque portione etiam commeatum dedimus, retinacula incidimus, & littus ingreſſi claſſem publicis manibus impulimus. Inde fugientia vela longo viſu proſecuti, facilem emptionem, ſecundos ventos, placidum mare, non ſecus ac ſi ipſi navigaremus, precati ſumus: Quis credat hoc de tam miſeris? Omnia à diis impetravimus, ſcilicet unum supereſt, ut pro aliena civitate vota ſolvenda ſint. Citò pervenit, citò emit, citò rediit quò voluit. Quid prodeſt expectare? Alia civitas prior eſt, & ſanè religioſus legatus diem expectat. Nos interim coacta primò ex agris pecora diripuimus, & ne venturo ſaltem anno proſpici poſſet, non reliquimus qui ararent boves. Iam ſervis fugas imperavimus, jam procumbentes ante limina principum pauperes in ipſis precibus expirant. Plorantibus liberis legatum promittimus. Iam tantùm ſibi quiſque cura eſt. Nihil tamen horum etiam nunc in invidiam legati queror, adhuc prior curſus eſt. Hactenus noſtra mala tulimus, in reliqua legatus nos vicarios dedit. Si quicquam tibi humani ſanguinis ſupereſt, niſi nimia ſaturitate alienæ fortunæ cogitatio excidit, reſpice patriæ caſum, reſpice neceſſitatem graviſſimam. Miſeri te miſimus, expectant pallidi exangueſque cives tui, & quicquid extremi ſpiritus adhuc ſupereſt, ſpe tui trahitur. Figura tibi exeſos vultus, decreſcentem populum, jam præmortuas vires: nec quicquam horum potes ignorare, ſi quid tibi credimus: fame laborantem civitatem vidiſti. Feſtina, dum ſuperſunt quibus legationem renuncies. Feſtina dum mori ultimum eſt, frumento digni ſumus. Quid in nos convertis etiam alienæ civitatis famem; Quatenus nobis computandum eſt, propter te duplum mali tulimus: tu ſuper frumentum publicum ſtertis, & omnes maris circumvectus oras, littora portúſque cognoſcis. Tu inter duas civitates fatorum arbiter, alienæ conditor, tuæ everſor, ſalutem noſtram peregrinis admetiris, &

ſecunda tempeſtate in patriam ferentes habens, contrarios ventos exoptas. Nos per arentes effuſi campos, morientium herbarum radices vellimus, eò quidem fortius, ut ſi fieri poſſit, in venenum incidamus, ſubeuntes inſolitos cibos. Et ſicubi fortè uberius paulò pabulum contigit de paſcuis rixa eſt. Amaros fruticum cortices, & ramorum malè arentium pallidas frondes decerpimus, morbida quicquid fames coegit, corpus admiſit. Iam paſſim moriuntur: & peſtilentium more pecudum ſubinde aliquis ex populo in ipſis paſcuis procumbit. Crebrior cotidie interitus; & latior ſtrages: & me miſerum, jam fames deſinit. Quos teſter deos? Superóſne, quos per tantum nefas fugavimus? An inferos, quos nobis permiſcuimus? An noſtram malam conſcientiam, omnia nos antè feciſſe; quæ nemo præter nos fecit? Pecora cecidimus, campos euulſimus, ſylvas deſtruximus, noviſſimè nihil relictum eſt præter eſurientes & mortuos. Si qua eſt fides, libenter hanc partem accuſationis ſubinde differo: adeò ubi tantum nefas narrandum eſt, etiam exigua temporum lucra ſectari libet, & neceſſe reo indicare, qui à malis publicis abfuit, quàm multis non ad diem venerit. Ignoſcite dii hominesque ſceleri quidem ultimo, ſed tamen quod feciſſe miſerrimum eſt. Non habitant unà pudor & fames, & cum ſemel intrarit impotens domina, feras etiam & ingentes belluas ſubigit. Terrá morientes momorderunt. Memetipſum, ſi nihil fuiſſet aliud, comediſſem. Sed confitendum eſt, legati beneficio non defuit. Poſtquam omnem patientiam vicerat ignea fames, poſtquam ſpes quoque, quæ miſeris ultima eſt, omnis abierat, & frumentum toties ſibi fruſtra promiſſum animus jam ne cupere quidem audebat, ſubiit furor, & alienatio mentis, & tota ſui arbitrii fames facta eſt. Animus malis diriguerat, os inſolitis cibis ſtupebat, feris invidere cœpimus. Primò tamen furtim, & intra ſuas quiſque latebras admiſit hoc monſtrum: & ſi paulò citius veniſſes, potuiſſet hoc negari. Si quis ex ſtrage corporum defuerat, ſepultum putabamus: nec tamen indicavit quiſquam, nec deprehendit aliquis. Nemo ut hoc faceret, exemplo impulſus eſt, ſe quiſque docuit, omnes ſcire cœpimus, poſtquam omnes fecimus. Quoties tamen antequam inciperem, in portum concurri? quandiu in altum intentus, ſi quæ eſſent in conſpectu naves, oculos fatigavi? Tibi legate tempus

differro

differre facile eſt, qui tuam tantùm partem non vendidiſti. Tu quem habeas diem videris, ego ſeptimum expectare non poſſum. Ergo rabidi ſuper cadavera incubuimus, & clauſis oculis, quaſi viſus conſcientia acerbior eſſet, tota corpora morſibus conſumpſimus. Subit interim horror ex facto, & tædium ac deteſtatio ſui, & planctus. Sed cùm ab infauſtis fugimus cibis, urit iterum fames, & quod modo ex ore projecimus, colligendum eſt. Nunc mihi illa fœda videntur, nunc abominanda, laceri artus, & nudata oſſa, & abrepta cute intus cauum pectus. Nunc occurrunt effuſa præcordia, & lividæ carnes, & expreſſum dentibus tabum, & exhauſtæ oſſibus medullæ. Quantulum etiam corporis fames relinquebat? Nunc illud horreo tempus, ſiquando aut manus incidit, aut facies, aut aliquid denique quod hominem propria nota ſignat. Nunc ſibi ſucurrunt quos imponere in menſam non auſus ſum. Cõfitendum eſt enim, devoravimus homines, & quidem avidè, qui diu nihil ederamus: & tamen cœpiſſe difficillimum fuit. Poſtquam jus factum eſt, poſtquam nemo erat in civitate quem confiteri puderet, tum verò jam in poſterum proſpicimus, & funera horreis condimus. Retroaguntur exequiæ, aut citrà aut ad rogos pugna eſt. Hæres cadaver cernit. Nouum & incredibile, niſi noſſemus, monſtrum habuimus, ſine rogis peſtilentiam. Mortui ratio non conſtitit. Periſſe cives ſcio tantùm, quia inter viventes non video. Ægri aſſidentes timebant, & labentem animam ſupremis domeſticorum oculis reducebant. Primò tamen nihil rogabant ſuos, niſi totam ſepulturam. Vt major urgere neceſſitas cœperit, beneficium factum eſt expectare dum moritur. Nemo adeò affinis fuit, nemo tam conjunctus, quo pietas abſtineret. noſtros comedimus, noſtros. Nam ſi alienos vellemus, nemo audebat, nemo cedebat. Nihil eſt tamen quòd indignari velitis, narravi vobis lucrum veſtrum. Frumentum duplo vendidimus, & calliidiſſimus legatus vicinæ civitati impoſuit. Plena nunc horrea, bonæ rationes, onuſtæ naves ſunt, & quò magis gaudeamus tanto bono, pauci ſumus. Nam quod ad temporis excuſationem pertinet, nihil eſt opinor quod æſtuer. In deſertum non incidit populum, nec ſanè fuit cur feſtinaret, etiam nunc expectare poteramus. Sola eſt noſtra civitas quæ fame perire non poſſit. Diſſimulaturum me putatis iſtius patrocinia? Confiteor, venit ad ultimum diem, attulit frumentum, gratulemur quòd jam nulla civitas fame laborat. O ſi vires ſufficerent, latera durarent, aliquid ex aridis diu faucibus reſiduæ vocis exiret: quanta indignatione opus erat: ubi pro omnibus dolendum eſt? Quod cum ita ſit, univerſi qui aſſumus proclamemus, hæc tota concio in unam vocem conſentiat: non eſſe tamen futura par crimini invidia, ut omnes accuſemus, quota pars queritur? Secum quiſque reputet quæ tulerit, quid admiſerit. Planè immanis bellua eſt, & non tantùm neceſſitatis cauſſa per nefas paſtus, qui quòd comederit hominem, non iraſcitur. Succurrite dolor & feri vomitus, & ultrix pœnitentia. Ades longa jejunii imperioſa neceſſitas, & vos intus implicite, ſi quid poteſtis admovete animæ, & à ferali ventre prorumpite, dum commiſſum nefas devoto capite expiamus, & quaſi luſtrata urbe, feralem victimam violatis manibus mittimus. Docent nos tales hoſtiæ. In judicium perduxi publicum ſcelus, & infamatæ civitati quæro velamentum. Nemo non commiſit aliquid, habetis tamen, ſi vultis, unum, & pro omnibus nocentem: reipublicæ læſæ accuſo. Mirari vos certum habeo hanc verbi ſegnitiem, cùm civitas tota conſumpta ſit, cùm populus in ſe tabuerit, quo perſtricta tantummodo patria, & leviter (quod ajunt) manu offenſa intelligi poſſit. Sed ferenda eſt, ut in cæteris, hæc quoque rerum naturæ injuria, quòd non tam immanibus factis paria verba accommodavit: & fames noſtra, fames dicitur: & cibi noſtri, cibi vocantur, & reſpublica nunc læſa. Nec ſcilicet niſi peracto legitimo ordine reus punietur. Omnia rogo ſcrupuloſè agantur. Videte ut jure iraſcamur, qui contra jus viximus. Imò etiam, ſi libet, defenſionem audiamus, & jam nunc nos moretur. Neget læſam rempublicam: quia plus quàm læſa eſt. Non enim diſcuſſos alicujus operis angulos, nec reciſas lucrorum frondes, nec publicarum ædium diſperſos parietes objicimus. Ac ſi videbitur, adjiciet forſitan non eſſe rempublicam quæ periit. Id enim ſupereſt, ut jam hoc nomen extinctum audiamus. Procedet eouſque fortaſſe, ut eſuriſſe nos neges. Non inficior autem parum propriè hoc legis verbo nefas iſtius ſignari non poſſe. Majores enim ne lædi quidem rempublicam impunè voluerunt, ideoque exiſtimo etiam hoc eſſe comprehenſum.

Nemo autem verebatur ne abſolvi poſſet crimen lege majus. Quid quòd actionem reipublicæ læſæ tentat in legem malæ geſtæ legationis deflectere? Eligit reus crimen, hoc eſt, noxius crucem optat. Non ſuſtineo, judices, in tanto animi motu argumenta conquirere, nec impetus iræ meæ in digitos deſcendit: hoc tamen ſcio, non cadit in formulam publicus dolor. Nec ſi adeò judicibus quid paſſi ſunt exciderit, ut has ferant cavillationes, non diluentes crimen, ſed differentes, populus quoque impunitum nefas ſine lapidibus prætcribit. Non præſcribes. Te accuſare malæ geſtæ legationis poſſum. Age porrò, ſi occiſos objecero homines, non tu es cauſſa mortium? Si violata ſepulcra, non propter te rogos fraudavimus? Sed legatus fuiſti, quod tamen ipſum quid eſt aliud quàm rempublicam tractare? Rem autem qui malè agit, ut arbitror, lædit. An exiſtimas hanc legatis dari peccandi licentiam, ut quæcunque ſcelera in eo officio commiſerunt, cum his omnibus hac una lege decidat? O nimium invidendam hujus legationis conditionem, ſi tibi & famem remiſit & legem. Sed erraverim ſanè, & quia nullum in foro noſtro judicium fuit, deſuetudine ipſa jura exciderint, quomodo legem meam effugis? Nam niſi malis ſtupeo, duo ſunt omnino quæ in ejuſmodi crimine quæri ſoleant, An læſa ſit reſpublica, an ab eo, qui arguitur, læſa. In quibus ſi quid tibi fiduciæ fuiſſet, non à criminibus crimina appellares, nec ad alteram pœnam transfugeres, ſed te ab hac quæ intenditur, tuereris. Dico læſam eſſe rempublicam. Oratione hic opus eſt, aut reliquorum more accuſatorum hoc nunc mihi quærendum, quomodo res verbis aggravetur. Adeò infirmata eſt calamitatum memoria, quæ ſi poſſet excidere, non tamen narranda nobis, ſed oſtendenda erat ruina publica. Agedum, ſi videtur, extra portas proſpicite ſquallida arva, & ſpinis obſitas ſegetes, & ſemeſos arborum truncos. Viduis cultore agris, errant à fame noſtra innocentes feræ, inanes villæ ſunt, & deſerta horrea in ruinam procumbunt. Nullus inverſis aratro glebis campus nitet, nullum ſolum opere renovatur. Jam inſequentem annum timeo. Redite in domos veſtras, videbitis noxios focos, & ignes tabo cadaverum extinctos, & tecta mortibus gravia. Cùm maximè inferimus in tumulos oſſa inſepulta, ducimus opertas exequias, & ad ſepulturam reſidua conferuntur, & tandem cadavera igni permittimus. Ubi verò univerſas familias fames extinxit (quæ pars maxima eſt) inanes domus ſitum ducunt, jacent relictæ ſine hærede ſarcinæ. Invenitur interim cluſa domo conditus dominus, ſi cujus mors famem evaſit, quem rimantes non invenere proximi, qui inter ſuos ultimus deceſſit. Quò vos mitto? ipſam intuemini concionem, unius deficientis ſpeciem tota civitas habet, cavum macie caput, & conditos penitus oculos, & laxam cutem, nudos labris trementibus dentes, rigentem vultum, & deſtitutas genas, & inanes faucium ſinus. Prona eſt cervix, tergum oſſibus inæquale, infernis imaginibus ſimiles, fœda etiam cadavera. Aut ſi quis talis non eſt, confiteatur ſe uſque ad ſaturitatem comediſſe. Sua quiſque conſulat miſera præcordia, ſuum ventrem conſcientia gravem. Dic nunc legate, innocens ſum, quòd ad illam diem veni. At ego propter te nocens ſum, quòd ad illum diem vixi. Quæ comparata nobis mala, non delicatas lacrymas habent? Aliquem populum hoſtilis exercitus intra portas cogit, ſolet venire ultima obſeſſis inopia, ſed everti certè licet. Victor captivum aut occidet, aut paſcet. Tormenta quidam piratarum tulerunt felices, quibus contigit innocentia. Mors certè finis eſt, nec ſævitia ultra vita procedit. Aut etiam ſi quis adeò hominem exuit, ut ibi pœnam quærat, ubi ſenſus doloris non inveniat, nempe tamen cadavera feris objiciet. Circundati ſunt quidam flammis, ipſa tamen pœna habuit ſepulturam. Nos incendii cinerem perdidimus, noſtra etiam ruina tabuit. Noſtra mala non latent, non ignis defunctos cremavit, non feræ laceraverunt, non aves attigerunt, & tamen cadavera mortibus annumerare poſſumus. Citra ſpem convaleſcendi afflicti ſumus, imò etiam citra votum. Gravior in dies facti pœnitentia eſt, pudet vitæ, lucem ac ſidera intueri non audeo, quotidie felices mortuos clamo, & malæ conſcientiæ facibus agitatis, nihil fortunatius in æterna ſede utcunque compoſitis puto, adeò mors placet. Jam etiam cibis noſtris invideo, præterita differo, ipſa ex nimia cupiditate nocet abundantia, deſideratos diu cibos avidè haurimus, & laſſam famem ſaturitate ſtrangulamus. Morimur adhuc etiam frumento tuo. Atqui cæteræ reipublicæ partes, quæ ſunt ad uſum populi comparatæ, & leviore cum damni ſenſu pereunt, & facilè remedium accipiunt.

cipiunt, cùm reparari poſſit amiſſum. Opera reſtituam, ærarium replebo, naves, arma reficiam: hic vulnus altiſſimè penetrat, hic ipſa vitalia feriuntur, ubi populus ruit, ubi continuis funeribus, omnis ſexus atque ætas ſemel ſternitur. Exhauſta eſt civitas, & deſolatæ domus. triſte florentis quondam fortunæ indicium, laxi muri. Quàm multi in civitate noſtra perierint quæritis? Minima quidem portio ſupereſt, ſed etiam ex hoc intelligi poteſt, eſurienti populo ſatis fuerunt. Plurimum tamen intereſt quomodo perierint. Felix peſtilentia, felix præliorum ſtrages, deniq; omnis mors facilis, fames aſpera, vitalia haurit, præcordia carpit, animi tormentum corporis tabes, magiſtra peccandi duriſſima neceſſitatum, deformiſſima malorum. Hæc ad humile opus nobiles manus mittit, hæc alienis pedibus mendicantes proſternit, hæc ſæpe ſociorum fidem fregit, hæc venena populus publicè dedit, hæc in parricidium pios egit. Adhuc tamen unum videbatur remedium non expectare mortis diem, & tabeſcentem quoq; hic ſpiritum ſupervenientibus malis ſubducere. nam in fame nemo quidem mortis immunis eſt. At non tua culpa fames cœpit, ſed vulneratum jugulaſti, titubantem ſtraviſti, fumantem incendiſti. Nequid iniquè faciam, diviſa ſunt mala. Primam famem fortunæ imputo, ultimam tibi. Moram tuam itineribus ſeparo. Denique ex eo inopiam tibi objicio, ex quo propter te tuli. Itaque caritas annonæ, rarum frumentum, cædes ac direptio pecorum, fuerint fortunæ, fuerint anni, fuerint temporum. Aliam conditionem habent civium mortes, & cadaverum dira laceratio, & pejores inopia cibi. Hæc fames jam tua eſt. Puta me in præſenti nihil adjicere niſi hoc unum, tardius quàm potueras veniſti. Nondum tibi objicio duplicata tempora, nec remenſum toties mare, nec graves ancoras: nondum tantam moram, quanta legationi ſatis eſſet. Si innocentes eſſemus, populum ſeptem diebus perdidiſſes. Anguſtos humani ſpiritus terminos fames fecit. morimus, deficimus. feſtina miſericors, omnes excipe auras: etiamſi tota ſecundis flatibus tetenderint vela venti, tamen remis adjuva. Salutem publicam vehis, ſpiritum populi tui reportas, omnium noſtrûm in iſta claſſe navigant animæ. Juramus per tuum reditum, effuſi per gradus templorum vota ſuſcipimus, tendimus manus: nam quas feriamus hoſtias, non habemus. Quid ſpem publicam ad ancoras alligas? non ſtat interim dies, & plenis velis mora venit. Feſtina, merita tua non competitores æquaverint, non ipſi dii plus præſtiterint. Tibi nos, tibi liberos noſtros, tibi quicquid homini jucundum eſt, tibi debemus quicquid vicinæ civitati præſtitiſti. Non dico illa quæ poteram, puta cæruleus imber in naves ruit, claſſis inter fluctus latet, nec inter canentes colliſarum aquarum ſpumas vela dignoſcimus, egerit ex fundo arenas mare, micant ignes, intonat cœlum, ſciſſis rudentibus tempeſtas ſibilat, denique ſydus hybernum conditur: tu tamen perſevera? frumentum vehis? nihil horum neceſſe eſt feliciter naviganti, feſtina. Quererer, ſi naves commeatu tardaſſes, dum velocitatis ratio haberetur, mallem accipere dimidium. Non delicati ſumus, non luxuriæ quæritur abundantia, ſed unde ſpiritum ſuſtineamus, unde mortem differamus in præſentia quantulumcunque. Si plus opus fuerit redibis. Siccæ fauces ſunt, æger anhelitus os tendit. Jam fruſtra in ſinu parentum liberi plorant, & nondum editi conceptus intra uterum famem ſentiunt. Jam nemo dives eſt. Auras captamus, rore veſcimur, & jam ſperare tormentum eſt, quotidie vires deficiunt. Iam non imus in littus, ſed redimus. In editis ſcopulis ſedet, populus dum naves expectat, in paſcua non redit. Aquas ingredimur, & unus ad te ſpectantium ritus eſt, & cum defecerunt omnia expirant. Te te expectantes intentis oculis morimur, in mare mortui cadunt. Quoties ſole percuſſa nubes refulſit, navem putamus? quoties fractus vento fluctus incanuit, vela interpretamur. O mobiles miſerorum ſpes, ad unaquæque ſolatia, ab unoquoque quomodo nutant? Hæc certe navis eſt, ecce vela panduntur, propius appellitur, & accedendo creſcit, noſtra eſt, ſuos in utranque partem ventos habuit, noſtris votis gubernati flatus ſunt. Hæc dicimus, at illa interim tranſvolat. Fletus inde & deſperatio, & lucis odium. Nihil enim gravius quam deſtitutæ ſpes torquent. Ne interrogare quidem licuit, aut quærere, nemo applicabat. Ergo incerti omnium rerum pependimus, nihil quiſquam cognovit. Saltem ſi ſcire licuiſſet ubi frumentum venderes, ipſi periſſemus. Jam quomodo ad ſingula momenta temporum mutabantur animi? Bene eſt, ſerenus ſol occidit, purus ſe dies tollit, ad nos venti ferunt, jam veniet. Pendet interim fames, & illud quod jamdiu cogitat differt, ita tamen, ut ſubinde computet quot dies ad mortem ſuperſint: nam quid profecit? Meminiſtis, cum contrarii venti flare cœpiſſent, & in altum fluctus à terra volarint, quanta comploratio, quanti planctus fuerint, retinebitur, ſtabit, laborabit. At, ſi diis placet, legatus noſter tum maximè benè navigabat. Nos in hac fortuna, in tam gravi caſu in ejuſmodi cogitationibus ſumus, tu ſinus maris circuis, &, per omnes curvatorum littorum ambitus terram legis. Sic fit ut te juvet diu navigare. Nullus amœnus prætermittitur portus, nulla celebris civitas inuſitata tranſitur. Mentior, etiam eſurientes applicas. Dein ſi quam timoris injuriam quereris, non feram te morantem, quomodo ſatis accuſabo vendentem? Spiritus noſtros tranſcribis, ſalutem noſtram exponis. Quæ diu ineſtimabilis fuit, innocentiam publicam vendis. Frumentum non naufragio perdidimus, non latrocinio lucro perimus. Tempeſtas quoq; aliquam navem in medium littus impingeret, & ex claſſe numeroſa omnes fluctus exhauſiſſet. Periit frumentum, quia claſſis venit in portum. Ita nos alienæ civitati legatum miſimus, & vilia ac devota capita vicinorum deliciis morimur. Nobis nihil jam reliqui ſpiritus ſupereſt, nos in conſpectu mortis ſtamus, nos legatum frumentumque noſtrum ore aperto expectamus, claſſis noſtra vecturam facit! & vicinarum civitatum copias reconducit. Penè à conſpectu noſtro vela converſa ſunt, quantulo minus quàm congeſti frumenti pulverem vidimus, tantum jam temporis tranſiit ex quo pecuniam contulimus, legatum creavimus. Iam dinumeratis temporibus quæ ſecundi venti breviora fecerunt, hodie ſpero, & ſanè propriè eſt. At legatus meus ad emendum modò proficiſcitur. Tibi ergo tot civium mortes imputo, tibi ſtragem populi, tibi liberorum parentumque miſerrimas pœnas, tibi quicquid paſſi ſumus, tibi quod gravius eſt quicquid fecimus. Et ſcilicet ſperas ut tantam ſceleris invidiam ab animis noſtris duplæ pecuniæ ſtrepitus avertat à Noſcia quàm multa vendideris. Duplo vendidi. Itane infelicitas mea negocianti tibi lenocinata eſt? Quòd fame perire cives meos patior, quòd ut veſtram civitatem ſervem, meam everto; quòd ſi tum vicinis littoribus claſſem torqueo, quòd ad diem redire non poſſum, quòd precium conſticuitis, quod occultum datis duplum patrocinio meo quantulum lucror? At nos inepti ac veſani de fame querebamur, gravis nobis inopia, intolerabilis & miſera accerſita mors videbatur. Nō agimus gratias induſtriæ legati? Reſp. noſtra locupletior periit. Sacroſanctus mercator opportunum opinor, invenit mercis exactum. Miror hercle, ſi tam bene negotium geſſeras, quomodo nobis pecuniam non retuleris. Duplo vendidi. Recepiſti vicinam civitatem, circumſcripſiſti, itaque queritur. Duplo vendidi. Hoc enim ſuum ſuperſtat, ut devectum tantidem venderes. Habita eſt itineris ratio, habita uſurarum. Ego verò malo quod tam magno vendidiſti. Apparet enim te nihil coactum. Sed ſi ſemel ponis haſtam ſalutis, ſi redemptores vitæ admittis, & nos admone: melius vendes. Nos quicquid in domibus habemus, quicquid in templis, quicquid civitas ſuum vocat, congerere parati ſumus. Frumentum pecunia remetiamur, libertatem noſtram addicimus, fines publicos tradimus; omnia licet eadem vicina civitas polliceatur, plus non poteſt. Proſit mihi quod apud negociatores ſolet, in anteceſſus dedi. Triplum quadruplum, quantum popoſceris accipe, illa pecunia frumentum licet vicinis afferas. Si nobis nihil de commeatu noſtro partitis, nos vicinæ civitati vendemus. Liceat ſervire ubi frumentum eſt. Non exigua res eſt pro vita, pro ſepultura pro innocentia licemur. Non poteſt hic cōmeatus tam carè emi, quam expectari. Sed niſi vendidiſſem, inquit, fame laboranti civitati, timui ne raperet. Et ita utique occupare voluiſti, ut nobis injuriam tu potiſſimum faceres. Multum mehercle vos fallit opinio judices, ſi ullam cauſſam ita evidentem deferri poſſe in forum putatis, cui nulla ne mendacii quidē velamenta contingant. Opinione ſua defenditur, & quæ res minimè coargui poteſt, utitur ſe teſte. Ne nos periremus non timuiſti, ne recipiti cōmeatus poſt diem noſtræ mortis applicaretur, non timuiſti. Noſtris certè malis, quanquam nihil poterat accidere inopinatum, tamen inter metus tempeſtatum & ancipites incerti maris caſus, confiteor, ne frumentum ſalva claſſe perderemus, non timuimus. Non dico ut maxima vis parata ſit, ut more immanis latrocinii turba raptorum litus premat, vel repugna, vel fuge, vel roga, cenſurum naves depreſſurumque minare potius, quàm totum frumentum utiq; populo pereat. Partire vel gratis, dum nobis aliquid quo reſpiremus afferas.

Illud quo certè nihil aſperius accideret, rapi patere. Faciat fortuna quod voluerit, legatus à præcepto non recedat. Refer nobis ſaltem injuriam noſtram, mitte nuncios: ita famem differemus, rapiemus furentes arma, & ſe in obſidionem civitatis inimicæ ſine delectu populus effundet. vaſtabo interim fines, hoc eſt per aliena prata paſcar. *Si* qua in villis deprehendero pecora, diripiam, bellum me alet. Citius ad frumentum perveniemus, quàm tu cum frumento redibis, adjuvabunt pugnantem juſta ſacramenta. Si continuerit æquum fortunæ judicium, non meos tantùm commeatus recipiam. Si minus, certè dabitur bene mori. Liceat & manum conſerere, in acie confligere. condant ſe poſtea licet muris, longius obſidio eat, interim certè hoſtium potius cadaveribus vivemus. Sed nulla vis fuit, nulla exterior injuria, tuum certe commeatum nemo rapuit. jure miſeri ſumus, ex ſtipulatu legati noſtri perimus. Vendidit quantum voluit, quanti voluit: & ut hoc ad noſtras accederet moras, fortaſſe diu concionatus eſt. Omnis cum fide perſoluta pecunia eſt. Hoc qui colligo? Qui quanti vult vendit, judices, poteſt non vendere. Nam per fidem, ſi rapere alienum frumentum & poſſunt, & volunt, quid ita duplam pecuniam ſolvunt? Nam quomodo in magna inopia quicquid emi poteſt, vile eſt: ita cùm poſſis habere gratuitum, duplo carum eſt. Sed mihi credite, color iſte patrocinii eſt, & diu in ſaturo ocio cogitata defenſio. Non poteſt ſimilis uſquam fames feciſſe. Nos grave hujus anni ſidus afflavit, noſtrum hoc fatum fuit, quos non tantùm fata, ſed etiam empta fallunt: qui noſtra pecunia, noſtra claſſe, noſtro legato, noſtro vento, feliciſſimo curſu, commeatum tamen perdidimus. Nos à frumento longius ſumus, ad illam civitatem potuit frequenter accedere negociator, ſæpius applicari onuſta claſſis. itaque non miſerè legatos, nullus illis commeatus longius petendus fuit. quod feliciſſima annona, affluentibus copiis, fortunatis opibus continent, nihil emerunt niſi devectum. Quare nulla cauſſa iſtius quem fingis metus fuit, nulla utique vis. Forum legiſti? quia adhuc ſupererat tempus, obiter negotiatus es. Rapturos putavi. Quid dicis ſcelerate? Et cum hoc timeres applicabas? Onuſtus viator apud latrones hoſpitatur? Commeatum publicum in annonæ ſcopulos impingis? & plenæ frumento classis agmen ad famem ducis? Non præcides medium mare? non velut inhospitales Syrtes, aut voracem Charybdim prætervehens? non sævi in fugam vela torquebis? Nusquam est periculosius legationis tuæ naufragium. Tu ut cogi posses, qui ut afferri frumentum posset, effecisti. Quantum habituri sumus, quantum reliquerit pudor esurientium. Quid te duplo frumentum falsas vendidisse? Potuerunt nihil solvere. Quod refert, alienum beneficium est. Alterum confingitur hoc loco mendacium. Tempestate, inquit, appulsus sum. Ita plane infelix navigator es, & cujus votis auræ non respondeant? Nescimus te duplo melius navigasse, quam speraveramus? Nescimus singulis commeatibus bina itinera confecta? Nescimus in una legatione ventos quater secundos? Sat erat verbo negare, quod verbo ponitur. Remove hanc spem eludendæ mendacio civitatis. Quo damno probas tempestatem? Quid amisisti? Frumentum certè totum venit in portum, nec laborasti: quanquam nimium onustas naves simulaveris, duplum afferre potuerant. Non vexata armamenta, turbatósque funes, aut fractos velorum sinus quereris: classis statim exiit, & quod magnum integræ signum est, citò rediit. Porro si compulsus in unum aliquem angulum, nihil potuerunt obliqua vela deflectere? Non potes ultrà procedere, citrà applica. Effuge raptores, effuge non dimissuros. Si aliud fieri non potest, cum tempestate decide, naufragio in desertum litus impinge. Quid evitata procella prodest? quid subducta nubib. invisis classis? in portu naufragium fecimus, & frumentum ad ancoras perdidimus. Ego verò inquit, attuli quidem duplum. O nos felices, rumpamus saturitate præcordia, pascamur in præteritum, & famem cruditate pensemus. Frumentum attulisti. Quid quòd medicina mortuorum sera est? Quid quòd nemo aquas infundat in cinerem? Quid quòd extincto populo etiam novendialis tardè venit? Quid quòd jam tuo frumentum non desidero? Naufrago tabulam attulisti, mortuo applicas [illegible]. Diluendum est, infunde in [illegible], admetire tumulum. [illegible] mandaverunt. [illegible] aliud effecisti afferendo frumentum, quàm ut [illegible] adhuc fecimus pœnitentiam [illegible] magis pudet, [illegible] bos meos objurgo, [illegible] comedisse. O [illegible] quo me scelere com[illegible] ? Siccine [illegible]? Adhuc nihil habuimus,

habuimus; ſed nunc liceat reponamus. Quis autem unquam penſabit neceſſaria ſupervacuis? Duplum attuliſti, ſed illis qui perierunt, nihil. Sed non poſſumus jam non feciſſe quod fecimus? plerunque ſera pro nullis ſunt. Sed & temporum iſta momentis aut precioſa fiunt aut vilia. Vis ſcire quantum inter hoc tempus & illud interſit? Tenta igitur forum tuum, totum hoc non potes dimidio vendere. Supereſt adhuc unum patrocinium in quo ſpes omnis profligatæ cauſſæ conſiſtat. Ad diem veni. State hic certe judices, nam ferri non poteſt, exundat altius dolor. Pudorem publicum quamvis projectum, & jam olim ſepultum, hucuſque protrahis? Cur non expectavimus? Cur famem non ad conſtitutum diem tulimus? Cur ad tantum nefas acceſſimus? In hac lance publica cauſſa, judices, pendet, aut iſte tardè fecit, aut nos citò. Hoc videlicet expectaſti, & ne captioſum eſſet officio tuo maturius rediiſſe, ex induſtria tempus triviſti. Non tempeſtas in cauſſa fuit, non vis ulla vicinæ civitatis. Una ratione moratus es, nondum erat tempus. Adeóne nobis miſeriæ publicæ exciderunt? Adeò inſperato frumento obſtupuimus, ut hæc audienda ſunt? Ultimum omnis memoriæ rerum una vox innocentem facit? Populatorem everſoremque civitatis niſi ad ſupremum damnabo, abſolvatur. Publicus reus redit. Illum reſpondet, diem dedimus. Tu tamen ſi interpellatus tempeſtatibus ſerius veniſſes, excuſares mare, & ambiguos flatus, & tibi bonam cauſſam habere videreris, cum diceres antê non potui. Et nos hæc cogitavimus, his caſibus ampliavimus tempus. Nos illum tibi diem dedimus, ſed quia illud citius emiſiſti quàm ſperavimus, ſupra votum noſtrum navigaſti, ad proximum littus maturè claſſis applicata eſt. Ego tibi poſſum ſatis iraſci? Felicitatem noſtram perdidiſti. Ergo quantum in te tempus conſumptum eſt, dies exceſſit, pejus pati nihil poſſumus, ſed peſſima diu patimur. Imputa nobis propitios ventos, & ſecundum mare, & civitatis opulentæ liberalitatem, quæ tantum frumenti vendidit, quantum duobus populis eſſet. Quantumlibet velocitate tua glorieris, computa ſi placet, quàm [illegible] contermines portus onuſta claſſe comprehenderis, quàm tardè à vicina civitate veniſti. At etiam, ſi diis placet, animo defenditur, & quàm cauſſam [illegible] civitatis habuerit quærit. Illud ego interrogare debueram, non ubique judices, morandum eſt: alioqui ſi quid requirere vellem, multa occurriſſent. Solent hi negociatores, præter hæc aperta pretia, privatum aliquid ac proprium ſtipulari, utiq; cùm alienam rem vendunt. Poteſt fieri ut primo lucrari voluerit precium, ſerius deinde ſubvenerit reddendæ rationis dicendæque cauſæ cogitatio. Vænit fortaſſe frumentum lucro, redemptum eſt patrocinio. Poteſt fieri ut aliquam gratiam ſperaverit à civitate ſervata: occulta quædam in civitate ſua odia, quæ plerunque ex inanibus cauſis oboriuntur, habuerit. Multa ſuccurrunt, ſed ſi qua eſt, judices dicenti fides, ego nihil invidioſius reputo, quàm quòd civitatem ſuam ſine cauſa perdidit. Quæcunque ratio, quod cuique propoſitum fuit, audi quæ paſſi ſumus, poſtquam redire potuiſti. Tranſeo tormenta noſtræ inopiæ, maciem corporis, vulſos terra deſtructóſq; armis cibos, quòd aris altaria non impoſuimus, quòd populus corporibus ſuis vias ſtravit, quòd mendicus quem rogaret non habuit. Non objiciam tibi famem. O triſtis recordatio, ô tormentis omnibus conſcientia gravior? rumpe ferreum pectus, & ardentia ſcelera viventéſque intus epulas excute. Luctantur intra viſcera animæ, & uterum funeribus gravidũ mortes agunt. Credibiles fabulas fecimus, felices miſerias, ſcelera innocentia. Omnes quaſcunque clades fama vulgavit, ſolatia hinc petant: hic audient occiſos ſine ſanguine, ſepultos ſine ignibus cibos. Si quis mentitus eſt Cyclopas, Leſtrygonas, Sphingas, aut inguinibus virginis latratum Siciliæ littus, & quæcunque miſer didici domi, comites quæro, hinc argumentum, hinc fidem accipiant. Quædam planè falſa ſunt: Sol in ortu ſuo non occidit, nec ad humanorum viſcerum epulas diem vertit. Vidi nos vulneribus paſtos, & ad eviſcerata corpora illuxit. Publicè monſtra commiſſa ſunt, & inexpiabile nefas uno ore civitas fecit. Pœnis noſtris jam ne fames quidem ſatis eſt. Hoc non omnes feræ faciunt, & quanvis ſenſu careant muta animalia, pleraque tamen innocentibus cibis veſcuntur, uti quæque conſueverant. Inter homines etiam ſi qua alienis membris imprimunt dentem, mutuo tamen laniatu abſtinent, nec eſt ulla ſuper terras adeò rabioſa bellua, cui non imago ſua ſancta ſit. Nos quibus divina providentia mitiores cibos cõceſſit, quibus ſociare populos, mutuo gaudere comitatu, ſidera oculis animiſque cernere datum eſt, viſa non ante nos fecimus,

mus, nigros fame dentes pallidis cadaveribus impreſſimus, & inter horrorem ac famem reſtrictis labris morſus abrupimus. Cadavera rogis devoluta ſunt, & ad funera tanquam ad naves concurrimus. Deficit aliquis extremo jam ſpiritu pendens, tamen durat, quia prius moriturum alterum putat, invicem expectant: & ſi ſpei figuratione tardius cadit morſibus pugnat. Non in omnibus mortes expectantur, pater liberos eſurit, & oppreſſa decimo menſe mater ſibi parit, redit in uterum laceratus infans. Cludunt domos, ne quis funus eripiat. Solæ ſunt divitiæ mortuum, velut infauſtæ aves ſupra expirantes ſtamus. Secreta miſeri petunt, in ſolitudine fugiunt: & ubi nulla ſpes vitæ ſupereſt, mortes ſuas abſcondunt: jam morituri ad feras confugiunt. Dehiſce terra, & hanc noxiam civitatem (ſi hoc ſaltem fas eſt) hauſtu aliquo ad inferos conde. Cœleſtes auras contaminato ſpiritu polluimus, & ſideribus ac diei graves, & invidiam ſeculo facimus. Nullas jam ſpero fruges, propitios deos non mereor. Quomodo me à ſcelere meo divellerem? in quas ultimas terras, quæ inhoſpitalia maria conderem? Meum ſanè conſcientia urunt animum hujus ſcelerum faces, & quoties facta reputavi, flagella mentis ſolutæ ultrices video furias, & in quamcunque me partem converti, occurrunt umbræ meorum. Habitant neſcio quæ in pectore meo pœnæ: & ne morte ſaltem hos metus effugiam, occupant gravia apud inferos ſupplicia, volucris rota, & fugacibus cibis eluſus ſenex. Adeóne apud inferos quidem ulla pœna eſt fame major? & ille hæc patitur, qui hominem appoſuit epulandum. Nobis imminet ſaxum, nobis ſtridunt ferreæ turres, noſtris cauſſis urna jam ſtetit, nobis vivax ipſum creſcit jecur, quia illic quoque viſcera tantum aves laniant. Excipiunt nos in proximo littore inhumatæ noſtrorum animæ. Miſerum me, veráne hæc ſunt, an mens aſpicit? Laceros video manes, & truncas partibus ſuis umbras. Quid hoc eſt? Non de ſepulcris inſurgunt, non aliquo terrarum hiatu procedunt umbræ noſtrorum, de populo exeunt. Illuc ite, illi tedas intendite, illum anguibus petite, & tam longæ moræ exigite rationem. Vobis dicat, Duplum attuli. Vobis dicat, Ad diem veni. Ego ſi hujus pœnam videro, poſſum reddere rationem, quòd vixi.

APES PAUPERIS.

DECLAM. XIII.

ARGUMENTUM.

Damni per injuriam dati ſit actio. Pauper & dives in agro vicini erant junctis hortulis. Habebat dives in horto flores, pauper apes. Queſtus eſt dives flores ſuos decerpi ab apibus pauperis. Denunciavit ut transferret. Illo non transferente, floribus ſuis venena ſparſit. Apes pauperis omnes perierunt. Reus eſt dives damni injuria dati.

Pro paupere contra divitem.

Credo ego, judices pleroſque mirari, quod homo tenuis, etiam antequam quod habebam, perdidi, pauper auſus ſim judicio laceſſere divitem utique vicinum, eumque notæ impotentiæ, et parum crudelitatis, in tantis fortunæ viribus perniciosum inimicum, etiamſi venena non habeat. Neque ipſe hoc periculum ignoro, expertus non levi documento, quanti ſteterit mihi quod ſemel imperata non feci. Sed neque aliud, judices, damnum tolerabile eſt pauperi, cum tam parvis etiã divites moveantur. Et mihi quamquam propè nihil jam relictum eſt quod perderẽ, ſi tamen iſta impunè ſuſtinenda ſint, ſolatium erit iram potius quam contemptum pati. Nec ſanè vitæ cauſa jam ſupereſt, ſi ad cæteras humilitatis noſtræ contumelias hoc quoque accedat, ut ſi habemus aliquid, migrandum ſit: ſi perdidimus, tacendum. Unum oro, ne cui minor dignitate veſtra videatur cauſa litis meæ. Ante omnia enim non debetis expectare ubi pauper magna perdiderim, ſed quantulum eſt quod abſtulerit mihi dives, minus eſt quod reliquit. Et tamen quis indignatur apes formulâ vindicari, cum veneno etiam floſculi vindicentur? Quod tamen judices (quamquam everſus, & ab omni ſpe & ſolatio paupertatis excluſus) meliore animo tolerarem, ſi mea culpa, etiamſi injuſtam pœnam, meritam tamen [illegible] tuliſſem. Sed circumſpicienti omnia nihil mihi objici poteſt à divite, niſi quod vicinus ſum. Eſt mihi paternus, judices, agellus, ſanè anguſtus & pauper, non vitibus conſitus, non frumentis ferax,

rax, non paſcuis lætus, jejunæ modò glebæ, atque humiles thymi & non latè pauperi caſæ circumjecta poſſeſſio: verùm mihi vel hoc fuit gratiſſima, quòd non fuit digna quam dives concupiſceret. In hoc ego vitæ meæ ſecreto remotus à tumultu civitatis, ignobile ævum agere procul ab ambitu, & omni majoris fortunæ cupiditate conſtitui: & dum moleſta lege naturæ tranſiret ætas, vitam fallere. Hoc mihi parvulum terræ & humilis tugurii ruſticum culmen æquitas animi regna fecerat, ſatiſque divitiarum erat, nihil amplius velle. Quid prodeſt? Sic quoque me latentem invenit invidia. Nec ab initio judices, vicinus divitis fui, pares circa me habitavere domini, & frequentibus villis concors vicinia parvos limites coluit. Quod cives paſcebat, nunc divitis unius hortus eſt. Poſtquam proximos quoſque revellendo terminos ager locupletis latius inundavit: æquatæ ſolo villæ, & exciſa patria ſacra, & cum conjugibus parviſque liberis reſpectantes patrium larem migraverunt veteres coloni: & latæ ſolitudinis indiſcreta unitas facta eſt, poſtquam ad apes meas divitis fundus acceſſit. Namque ego judices, dum fortius opus permiſit ætas, terram manibus ſubegi, & difficultatem labore perdomui, & invito ſolo nonnihil tamen fœcunditatis expreſſi. Citò labitur dies, & proclivis in pronum fertur ætas: abiere vires, & ſenſus meus, defectaque labore ſenectus, magna pars mortis nihil mihi reliquit niſi diligentiam. Circumſpicienti quod conveniret opus invalidæ ſenectutis curæ, ſuccurrebat ſequi pecora, fœtuque placidi gregis paupertate tueri: ſed ex omni parte circumjectus divitis ager vix tenuem ad greſſus meos ſemitam dabat. Quid agimus? inquam. Undique vallo divitiarum cluſi ſumus. Hinc hortuli locupletes, hinc arva, inde vineta, hinc ſaltus, nullus terræ datur exitus. Quæramus animal quod volet. Nam quid apibus invenit natura præſtantius? Parcæ, fideles, laborioſæ. O animal ſimile pauperibus. Et ſanè dabat occaſionem mihi opportunitas hortuli mei. Eſt namque poſitus ad ortus ſolis hyberni, apricus, omnibus ventis medius. Fuſus ex proximo fonte rivus, crepitantibus inter radiantes calculos aquis, utrinque ripa virente præterfluit. Sparſi conſiti flores, & viridis quamvis paucarum arborum coma, naſcentibus populis prima ſedes, unde ego frequenter confertum novæ juventutis agmen ramo

gravefcente

graveſcente ſuſcepi. Nec me tanta capiebat voluptas, quod fluentia ceris mella conderem, quod ſuſtinendæ paupertatis impenſas deferrem in urbem quod divites emerent, quàm quòd adverſus omnia triſtis tædia ætatis habebam ſenex quod agerem. Juvabat aut lenta vimina vernis fœtibus texere, & ne æſtivus ardor aut hyberna vis gravidam penetraret alvum, hiantes rimas tenaci linire fimo, aut feſſis apibus ultro præbere mella, aut fugiens examen ære terrere, aut bella ſedare pulveris jactu: tum ne quid periculi ſaltem ſingulis eſſet, avidas longe fugare volucres, & arcere parva dictu animalia: recluſas interim ſcrutari apium domos, ne per vacuas alvos fœda peſtis inſidioſas texeret plagas. Dederam laboribus meis juſtam ſenex miſſionem, habebam quæ pro me opus facerent. Quò non penetras livor improbe? Quidve ſcabræ malignitati clauſum? Invidit pauperi dives. Cùm evocaſſet me ſubitò trepidum, totóque fortunæ ſuæ ſtrepitu circumſtetiſſet. Quid tu, inquit; non potes imperare apibus tuis, intra privatum volent: ne hortorum meorum floribus inſideant? ne in meo rorem legant: Remove, transfer. Impotentiſſime tyranne, quò? Nunquid tam latum poſſideo agellum, ut illum apes tranſvolare non poſſint? Neque tamen tantum inerat pectori meo robur, ut non perturbarer denuntiatione notæ impotentiæ Volui relinquere avitos lares, & conſcios natalium parietes, & ipſam nutriculam caſam, iámque pauperem focum, & fumoſa tecta, & conſitas meis manibus arbuſculas transferre deſtinatus exul decreveram. Volui, judices, decedere; volui, ſed nullum potui invenire agellum, in quo non mihi vicinus dives eſſet. Nec tamen licuit diu quærere. Fortè ſerenus pura luce fulſerat dies, & hilaris matutini ſolis tepor ad cotidiana opera lætius ſolito agmen effuderat. Quin ipſe ſpectator operis (præcipua nanque hæc mihi voluptas erat) proceſſeram, ſperans fore ut viderem quemadmodum aliæ libratæ pennis onera conferrent, aliæ depoſita ſarcina in novas prorumperent prædas, & quanquam anguſto feſtinaretur aditu, turba tamen exeuntium non obſtaret intrantibus, aliæ militaribus caſtris pellerent vulgus ignavum, aliæ longum permenſæ iter fatigatæ anhelitum traherent, hæc ad æſtivum ſolem porrectas panderet pennas. Miſerum me, ignoſcite modo gemitibus meis. Non floſculos perdidi nec caduca folia proximo lapſura vento. Apes cùm volarent, ſuffugium tenuitatis meæ, ſolatium ſenectutis amiſi. Nunquam me aliàs pauperem putavi. triſte me excepit expectitque ſilentium, & inanis aluei inchoata tantùm opera, & rudes ceræ. Vos judices æſtimate quatenus recipiatis hunc affectum meum. Libenter bibiſſem, ſi inveniſſem venenum. Hoc mihi damnum non brumæ glacialis penetrabilis rigor, non ſuppreſſi longa ſiti flores induxerunt: jejunam miſeris famem, non aviditas injuſta domini nihil mellis reſervantis, non æqualis feſſas morbus invaſit: non damnatis ſedibus ſuis avias fuga petiere ſylvas. Apes pauper miſer in opere perdidi. Paravit homo nefarius ante omnia tantum veneni, quod poſſet & divitis hortis ſatis eſſe, & linivit flores maleficis ſuccis, & in venenum mella convertit. Sparſit omnibus floribus mortem: & quanto plura interim corrupit, quem quæ apes abſtuliſſent? Illæ ſtudio quotidiani operis excitatæ, ut primùm aurora lucem vocavit, in aſſueta miſeræ paſcua volant: ut antequam noctis humorem radii ſolis ebiberent matutinos legerent rores, & cœleſtes aquas ad horreum ferre poſſent, nec ſibi, ſed operi biberent. Hic triſte ſpectaculum & tantùm non ipſi qui fecerat miſerandum. Illa ad primum feralis ſucci hauſtum inſolito conſternata guſtu fugit, ſed fugiſſe nihil prodeſt. Illa longiores expetitura paſtus, in altum tollitur, vitámque in aura relinquit. Hæc primo ſtatim floſculo immoritur. Illa rigeſcentibus morte pedibus exanimis, ſicut hæſerat, pendet. Alia defecta niſi volandi, adhuc per terram languidè repit. Si quas tamen uſq; ad ſedem ſuam diſtulit mors lentior ſicut ægræ ſolent ſub ipſis pendere portis, in globum nexas, & mutuò amplexas mors ſola diviſit. Quis figurare poſſit, quis dicere, quàm multas mali formas, quam varia lethi genera fecerint tot mortes? ſemel, ut ipſe triſtem finiam expoſitionem, dicendum eſt, omnes perdidi. Celebre illud alvearium, & domino ſuo notius, ad nihilum recidit. Audete nunc laceſſere divitem, quib. vitæ cauſſa ſupereſt: exerite libertatem fortibus verbis ſi quid offenderit, & quod difficillimum fuit, jam expertus eſt venenum. Quòd mihi fortuna vel ingenii vires, vel ſuas dediſſet. crimen iſtud non privatam taxationem formulæ merebatur. Venenum leges habere, emere, noſſe denique vetant, inventabilem peſtem occulta fraude graſſantē. Malè

hæres

habet nihil innocentia, ubi in potestate est secretum scelus, velut venenum, & quidem præsentaneum, inventum, compositum, datum est. Quantulum interest quis biberit? Homo dedit, & homini dari potest. Non adeò desunt odiorum causæ, ut jam rara simultas sit? & ut videatur aliquis nihil magis quàm malos odisse, libebit aliquando longius manum porrigere & indulgere animis. Credite mihi judices, difficilius est venenum invenire, quàm inimicum. Sed me conscientia mediocritatis infirmitas intra meas tantummodo continet querelas; nam damnum id est, judices, gravissimum. Pauper vulnus accepi, quod mihi diutius defendendum apud vos, quàm probandum est. Nam coarguendis quidem criminibus quis labor est adversus confitentem? Habent divites hoc quoque contra contumeliosum, quòd non tanti videmur ut negent. Porrò qui confessum defendit, non absolutionem sceleris petit, sed licentiam. Longius ista quàm timui quæstio pervenit: non de præterito tantum litigamus: hoc agitur, ut etiamsi quid fortè reparavero, iterum diviti liceat occidere. In duas enim quantum animadvertere potui, quæstiones dividit caussam an damnum sit, & in injuria datum. Negat esse damnum, quòd animal liberum, & volucre, & vagum, & extra imperia positum perdiderit. Negat injuria datum, quòd in privato suo, quòd ea quæ sibi nocerent, extinxerit: postremò quòd sparso tantum per flores veneno, ipsæ res ultro ad mortem venerint. Ut nihil esset quod his possem respondere, æquum erat inter vicinos sic agi? Sed excutiam singula, nec prius meis argumentis nitar, quàm diversa repulero. Quoniam quidem quæritur an damnum sit perdere, quod lucrum est habere. Liberum est animal, puta: non dico fœtus meis manibus acceptos, & in tutam conditos sedem, & reservatos ad supplementa generis favis examen vernaculum, quoniam quidem tyrannorum jura defendis, natos in privato meo: puta me vel inanis arboris trunco, vel cavis inventos petris do[illegible] pertulisse: multa nihilominus quæ libera fuerant [illegible] in jus occupantium, sicut venatio, & occu[illegible] ut cætera animalia hominum causa finxerit pro[illegible] quod omnibus nascitur, industriæ præmium est? [illegible] non liberum [illegible] genuit? Taceo de servis, [illegible] bellorum iniquitas in prædam victoribus dedit,

dit, iiſdem legibus, eadem fortuna, eadem neceſſitate natos. Ex eodem cœlo ſpiritum trahunt: nec natura ullis, ſed fortuna dominium dedit. Cur infrenatis equis victor inſidet? Cur injuſto cotidie jugo boum colla deterimus? Cur in uſum veſtium ſæpe pecori lanæ detrahuntur? (Taceo de ſanguine & epulis per mortem paratis) Si omnia quæ libera generantur, naturæ demus, definitis divites eſſe. Si verò hæc conditio eſt, ut quicquid ex his animalibus in uſum homini ceſſit, proprium ſit habentis: profectò quicquid jure poſſidetur, injuria aufertur, ut volucres mites, & aliæ quæ per ruſticas villas, quæque ditibus cellis ſaginantur, in quibus tamen domini ambigua poſſeſſio eſt, & vaccæ, & armenta, & omne pecudum genus. Sed illa impoſitus cohibet magiſter. Pejuſne domino in iis jus eſt, quibus cuſtode non opus eſt? Nam ſi hoc dicitis, nihil eſſe noſtrum quod perire poſſit, ex nullius animalis damno hæc edi formula poteſt. Nam & errare pecudes ſolent, & fugere mancipia. Si hoc in cæteris non obſtat, vagari tu nolles apes, in opus exire, & ad cotidianum cenſum laboris aſſidui non detractare militiam. An non ipſæ domum ſua ſponte revolant, finémque laboris ſui ſole metiuntur, & omnis intra ſolitas domos turba conditur, noctémque modeſto ſilentio trahunt? Agè porrò ut non ſit earum certa poſſeſſio dum volant: nempe quia cum remearunt, concludi, transferri, donari, venire poſſunt, in poteſtate ſunt. Quomodo autem poteſt ſine damno meo perire, quod cotidie meum eſt? At extra imperia poſitum eſt. Mirum hercle, ſi negato commercio ſermonis humani, ſunt in cæterorum animalium forma. Tamen quam dominus dedit, incolunt ſedem, laſcivientem luxuria fugam tinnitu compeſcimus. Etiam ſi diverſis regibus coorta ſeditio ad bellum inflammavit iras, exiguo pulvere, vel unius pœna ducis reſedit omnis tumor. Illa verò admiranda ſedulitas, quòd operi totus inſumitur dies, in dominorum reditus ablata ſupplentur. Agè, ſi obſequi poſſent, quid amplius imperares? Intelligo his vanis ultra neceſſitatem eſſe reſponſum. Si non ſunt apes meæ, ne id quidem quod his efficitur, meum eſt. Atqui nulla unquam inveniri potuit impudentis, quæ fructus mellis in dubium vocaret. Hoc ergo fieri poteſt, ut quod naſcitur, meum ſit, quod generat, alienum? Agè, ſi mei alvei furto abeſſent, utrum nulla daretur actio ? An viminis modò viliſque texti precium formula taxaſſem, & perinde agerem quaſi inanes perdidiſſem? Niſi fallor, eſſet æſtimatio & apum. An tandem quas ſurripere non liceret liceat occidere? Non eſt damnum quòd exutus ſum ? quòd reditus perdidi? quòd annuos fructus præſidia paupertatis amiſi ? Non eſt damnum id perdidiſſe, quod (ut proximo utar argumento) ſi habere voluero emendum eſt ? Quid ergo tibi opus eſt maleficis ſuccis, cùm liceret palàm trucidare, & plenos vel cremare igni, vel aquis immergere alueos ? An eſt aliquod animal, quod non liceat, niſi venenis occidere ? Ut damnum ſit, inquit, jure tamen feci, in privato meo. Per fidem veſtram, judices, ſuccurrite exemplo, non ſufficit his partibus unus ruſticus pauper. obviam publicè eundum eſt, & objiciendæ adverſus naſcentem licentiam conſenſu manus. Credite mihi major lite quæſtio eſt. Hoc vobis hodie judicandum eſt ubi ſcelus facere non liceat. Nam cur non hoc idem de homicidio reſpondeat? cur non de latrocinio? Non enim jure iſta, ſed modo differunt. Aperitur ingens funeri via, & obluctantia diu legum velut clauſtris ſcelera libera porta prorumpunt, ſi in privatum jure non veniunt, & in manifeſtiſſima quaque noxa non de facto quæritur, ſed de loco, non æqua portione cum ſceleratis terras diviſimus. Ubi enim non jam divitum privatum eſt? Parum eſt proximos æquare terminos, & poſſeſſiones ſuas velut quaſdam gentes fluminibus montibuſque diſtinguere? Jam etiam devios ſaltus, & ſylvas vaſta ſolitudine horridas occupant, tot aquæ intra paucorum umbram latent, è finibus ſuis populus excluditur, nec ullus procedentis finis eſt, niſi cum & in alterum divitem inciderit. Adhuc tamen ſpolia tranſeuntium, & abacti pecorum greges ſub hoc titulo defendebantur, jam privati veneni tranſcriptio eſt. Iterum ac ſæpius, judices, admoneo, conſiderate, diſcite, aut nihil uſquam contra jus licet, aut in privato omnia. At enim adverſus inferentem damnum juſta ultio fuit. Dicam nunc quam iniqua ſit invicem injuriæ compenſatio, quamque non ſolùm legi adverſa, ſed etiam paci. Barbarorum mos eſt populorum, quos procul omnis juris humani ſocietate ſummotos proxima belluis natura efferavit. Nos ideo magiſtratus legéſque à majoribus noſtris accepimus, ne ſui quiſque doloris vindex ſit: & aſſiduæ ſcelerum cauſſæ ſe refellant,

lant, ſi ultio crimen imitabitur. Damnum accepiſti. Erat lex, forum, judex: niſi ſi vos jure vindicari pudet. At mehercle jam ad arma mittitur, & inſtituitur pernicioſa nocendi contentio, & in vicem legis ira ſuccedit. Premetur quidem obnoxia infirmitas, & paucorum dominio ſubjecta plebes triſte ſervitium perferet. Eſt tamen & pauperibus interim dolor, & ut facilius nobis noceri poteſt, ita vobis latius. Poſtremò placeas licet tibi opum tuarum fiducia dives, ſi mihi vivere expedit, pares ſumus. Quid ergo? Si quid tibi damni attuliſſent apes meæ, non mihi auferretur ratio, ſed forſitan aliqua daretur & tibi. Nunc verò quid quereris? Credo depopulatos agros, everſóſque reditus. Non enim debet leve eſſe damnum, quod dives ferre non poſſit. Decerpebant, inquit, flores meos. Ecquid intelligitis, judices, quanto dolore dignum ſit quod ego perdidi, ſi etiam hoc damnum eſt, flores auferre? Ita plane. Alioqui tu illos in vetuſtatem reſervabas, & durarent adhuc, niſi ad hortum tuum apes veniſſent. Cujus rei inveniri poteſt, brevior ætas? Namque dum immaturos exterior alligat cortex nondum dixeris florem. Paulatim deinde vividiore ſucco tumeſcit uterus, & albentes accipit rimas, nec dum tamen flos eſt. At cum ſe ruptis jam tunicis patulum capita fuderunt, & velut fiſſa in orbem, jamque eorum videtur maturitas, & ignotus occaſus eſt, & jam ſine ventis quoque ſoluta natura, labitur gratia, nec quiſquam eſt flos niſi novus. Quare ſi dicerem, abſtulere peritura, & quæ protinus humi jacuiſſent, in uſus hominum converſa: inauditus tamen livor videretur etiam apibus invidere. Nunc verò differendum nihil eſt, quam momentoſa ſit hujus animalis rapina. Neſcimus qua pernicitate plerunque vix contactis floribus revolet, diſcurratque per ſingulos velox experimento, quam etiam ubi immorabantur, libratis pendeant alis. Quis unquam quod ferentem apem viderat, ubi deeſſet invenit? Quantulum verò eſt quod ex his manu conſitis floribus legant? Prata ſylvæque vel maturæ fructibus vites, & fragrantes thymo colles (quantum conjectura ſuſpicari poteſt) pabulum miniſtrant. Non ex omnibus floribus carpunt utilia operi ſuo, ſed in omnibus quærunt. Præſens & quidem protinus illa redditur merces, quod omnibus quibus inſedere, odorem mellis inſpirant, & brevi contactu vim ſui relinquunt. Hoc tu damnum intelligis? hoc veneno vindicas, quod me hercule inhumanè etiam fumo prohibuiſſes? At non te ſolus vicinus colui? Non frugum mearum primitias omni vere miſi? Non ſi quis ceris novis candidior incidit favus tuis reſervatus eſt menſis, cum parvis mediocritatem munuſculis illa ſemper adjiceretur commendatio? Hoc tibi mittunt apes meæ? Ergo relata eſt mihi gratia. Admonui, inquit, & ut tranſferres denunciavi. Idcirco contumacem meritò puniri. Non enim video quid aliud patrocinio tuo conferat hæc denunciatio ſupervacua, ſi non licuit tibi facere quod queror, injuſta, ſi licuit: aut ſine iſta, aut ne cum iſta quidem valeat. Pudoris verò quod velamentum eſt, malè audere culpam defendi ſuperbia? An tandem tuas pecudes quamvis diffuſa ſtabula non capient, tibi omne armentis mugiet nemus, tu gregibus arva ſulcabis, & ad excolendos agros procedet ignota etiam villicis familia, tuis horreis populi annona pendebit, nec tamen invidebimus, nec quiſquam tam grave putabit ſibi iſtud fortunæ tuæ pondus: nos ſi paucas apes intra anguſtias pauperis horti compoſuimus, quæ tamen vobis mella faciunt, id prorſus indignè ferendum eſt? & quod nunquam fando cognitum eſt, vicinus diviti pauper moleſtus eſt? Adeò parum eſt, plurimum poſſidere, ut cùm ſervis quoque veſtris habere peculium liceat, invidioſum nobis putetis quicquid egeſtatis nomen exceſſerit? Tantóne his, in hæc, ut putamus æquiſſima libertate, legibus vivimus, ut nobis habere medelam non liceat, vobis liceat habere venena? Poſtremò quidem divitis patrocinio non putavi, judices, reſpondendum, niſi videri veſtram majeſtatem contumelioſa defenſione non ferrem. Ultro enim, inquit, ad mortem venerunt apes tuæ. Ita planè. Alioqui tu venenum floribus dederas. Impudentiæne, judices, ejus aſſignem, ſi hoc mihi apud vos obtinuerit, an ſtultitiæ? Si ſperavit? Si venenum homini dediſſet, diceret ipſum labiis admoviſſe pocula. Si percuſſorem poſuiſſet in ſaltu, ipſum in inſidias ultro veniſſe clamaret. Si telum objectaſſet in tenebris, non illatum ſua culpa contenderet. Ergo, judices, quid dico? Duo eſſe ſola quæ omni in crimine ſpectanda ſint, animum, & eventum. Quis animus divitis fuit, cùm venenum ſparſit? Ut apes perirent. Quis eventus? Perierunt. In ſumma, judices, quis dubitet quin damnum ei ſit imputandum, ſine quo non accidiſſet? In-

telligo

elligo neque prudentiam veſtram deſiderare plura de cauſa, neque veſtram fidem ac religionem egere exhortatione verè judicandi. Quid moror igitur? Tenet me dolor, & aſſuetæ voluptatis deſiderium. Sunt quædam in hac cauſſa, quæ ſarcire pœna non poſſit. Major forſitan materia videatur affectus. Si pauperes amare niſi paria non poſſumus. Et neceſſariò nobis precioſa, quæ ſola ſunt, animum meum extinctæ unius horæ momento, tot animæ movent, quot perierunt de me bene meritæ. Quin ipſum lethi genus addit indignationem: veneno perierunt. Quis hoc ulla ſatis perſequi poſſit invidia? Apes veneno? Hæc illis gratia refertur, quòd fructibus noſtris invigilant? quòd quotidiana ſtatione laboris aſſidui ne damno quidem ſummoventur? Nam & cætera animalia videtur mihi natura uſibus noſtris genuiſſe. Hæc etiam deliciis cùm eo quòd in illis quæ vel ſcindendo ſolo, vel maturando itineri comparamus, multus ante redditus aſſumitur labor: & cùm perdomanda, cùm alenda ſint, nihil tamen poſſunt ſine homine, & tantum coacta proſunt. Apes faciunt injuſſæ favos: ſine ullo rationis humanæ miniſterio totus fructus ultro venit. Adjice quod cætera animalia aut ſatis incurrunt, aut viribus nocent: primáque, ut fama eſt, hoſtiæ cauſa pecudi fuit læſæ fruges. Harum ita innoxius per prata ſylvaſque diſcurrit labor, ut tantum factum opus appareat. Qua ſatis digna proſequar laude. Dicam animal quodammodo parvum hominis, exemplar? Hoc humana excogitare non potuit ſolertia. Etiam ratio noſtra, quæ ſub terris lucrum invenit, quæ maria inquiſitione ſua ſideribus immiſcuit, hoc tamen efficere, conſequi, imitari non potuit. Venena potius invenimus. Jam primum futuræ laudabilis vitæ digna principia non illas libido progenerat, domitrixque omnium animalium Venus. Utque homines in excuſationem ſui fabulis tradiderunt, etiam deorum poſteritas has regnis ſuis excepit. Abeſt inimica virtutum voluptas caſtis ſine labe corporibus. Solæ omnium non edunt foetus, ſed faciunt. Ipſæ paulatim, ſicut ſtipatæ ſunt per mella viſcunt: & ut oportet animal laborioſum, ex opere naſcuntur. Inde ut adolevit juventus, & ad ſimiles labores ætas laborata convaluit, relinquitur liber parentibus locus. Et ne coacta in anguſtum multitudo nova turba laboret, quaſi habita verecundiæ ratione, cedit populus minor:

ſuſpenſiſſimumque proximis ramis examen, humanas manus expectat. Acceptas cum fide colit ſedes. Et cum ingenia noſtra (quæ nos ſcilicet ambitioſi noſtri æſtimatores, proxima divinis credimus) ad percipiendas diſciplinas multo labore deſudent, nulla apis niſi artifex naſcitur, Quid credas aliud quam divinæ partem mentis his animis ineſſe? Quid præcipuum referas? Non ut cætera animalia per paſtus vaga incertum quieti capiunt cubile, noctis arbitrio ſemper habitatura, ſed tutas ſedes continent, urbes tectis, turba populos imitantur. Non ut feræ, volucres, non præſentis modò cibi memores, in diem vivunt: duraturus hiemi reponitur victus, & repletis vere cellis tutus annus eſt. Etiam cùm ad humanos uſus opera ſubducta ſunt, reparare amiſſa contendunt, & labor damno incenditur; & nunquam deficit animus antè quàm locus. Quid quòd inter animalia quæ non verba conjungunt, non verba rationis invicem negant, tantus operis conſenſus eſt, tanta difficillimæ rei laboris concordia? Non humano vitio in proprios quæque uſus lucrum ducit: in publicum vivitur, & communes opes congeruntur in medium, nec fas eſt delibare guſtu, prius quàm plena hortea ſecuros ſpondeant menſes. Quis porrò tantus ardor operis, quæve officiorum partitio, vel ut aliæ congerant onera, aliæ accipiant, aliæ liniant? quæ ſeveritas in caſtiganda inertia? Multa dictu viſúque miranda, prævidere tempeſtates, nec dubio ſe cœlo tradere, nec ultra viciniam nubilo tendere. Jam ſi leves iniquior aura rapuit, ad dirigendos in deſtinata curſus modico lapilli pondere librare pennas. Illas majorum pectorum totis pro rege caſtris procurrere, & inire bella, mortémque honeſtam pro duce oppetere. Adjice, quòd ſi quas aut ætas longior, aut morbus oppreſſit, efferuntur prius corpora, poſteriórque operum quàm funerum cura eſt. Quid illigare cruribus flores? quod ore ſuccos in publicum ferre? Me tamen ipſius operis præcipua admiratio ſubit. Non eſt temere, nec fortuitam figuram, & ſedes modò reponendis cibis quæſiſſe credas; rudis cera componitur, accedit uſibus inenarrabilis decor. Nam primum tenacibus vinculis fundamenta ſuſpendunt, tum ab exordio in omnem partem opus æqualiter creſcit, nec quicquam ex inchoatis parum eſt, quod non ſua portione perfectum ſit jam, nec alia parte opus eſſet. Gemina frons ceris imponitur: &

cùm foraminibus tantum ſpatium detur quantum ad generanda examina puram ſpem capiat (ipſi enim ſibi invicem anguli hærent, & ita mutuò vinciuntur atque alligantur, ut quod voles id medium ſit) his textis ne univerſi mellis effluat pondus, inter ſepta onera cluduntur. Quid non ſtupeat hoc fieri poſſe ſine manibus nulla interveniente doctrina hanc artem naſci? Quid non divinum habent, niſi quòd moriuntur? An verò autorem vini Liberum colimus, primitiæ frugum Cereri referuntur, inventrix oleæ Minerva narratur: mella genuiſſe minus eſt, & interponenda guſtus voluptate tantum effeciſſe, quantum ne ipſa quidem rerum natura per ſe potuit? Ad plurima ubi incurſus valetudinum remedium eſt, & præſentiſſima medicina. Nam quod ad cibos quidem pertinet, divites viderint. His animalibus aliquis inſidiari potuit, & inſidiari quare mella facerent? Hæc peſtiferis ſuccis exquiſita per fraudem morte confecit? &, quod ſit indigniſſimum, quo facilius deciperet, fortaſſe venenum melle permiſcuit? Quæ tam inhumana crudelitas? Quis tam inauditus livor? Nihil enim eſt, quòd utaris patrocinio tuo dives paucorum damno foliorum doluiſſe te ſimulas. Dum meas apes occidere vis, flores tuos inutiles feciſti.

ODII POTIO I.

DECLAM. XIV.

ARGUMENTUM.

Meretrix amatori ſuo pauperi dedit odii potionem. Adoleſcens deſiit amare. Accuſat illam veneficii.

Pro juvene contra Meretricem.

Sentio, judices, hanc quoque calamitatibus meis acceſſiſſe novitatem, ut vobis nondum videar odiſſe. Nec me præterit plurimum perire de nocentiſſimæ potionis invidia, dum me putatis adhuc impatientia priore miſerum. Quæſo tamen vel hinc totam delati ſceleris probationem gravitas veſtra proſpiciat, quòd dolori meo querelæq; non creditur: nec amo, qui accuſare poſſum: nec odi qui amare mallem. Quid eſt aliud quod bibi, quàm venenum? Licet igitur nocentiſſima fœminarum rideat quòd accuſo, & in manifeſtiſſima ſceleris confeſſione per ludibrium malorum ſuadere tentet meorum; non hoc eſt quod hodie me torquet ac lacerat, quòd à deterrimæ mulieris charitate diſceſſi, ſed quòd remedii mei patior dolorem. Eadem juſtitiæ fidem ſeveritatis humanæ, ne meretrici proſit, vel quòd prævaricatione videor explicatus. Pro me forſitan fuerit, ut amare deſinerem: contra me inventum eſt, ut invitus odiſſem. Hoc primùm itaque judices, à clementia publica peto, ne quòd videris triſtem habitu, dirumque conſpectu, verbis aſperum, contentione terribilem: mores putetis. Hæc eſt illa ſanitas mea, ſic omnium in hac corporis mentiſque dierum noctiúmque feritate, ille modo lætus? ille (ſi creditis) nimiũ remiſſus amator excanduit. Miſeremini judices, ne vobis venefica ſic imponat, tanquam hoc mei charitate commenta ſit. Suum animum, ſuum tantum ſecuta faſtidium eſt. Odii potionem contra ſe nemo dabit homini, niſi quem oderit. Quæſo itaque obteſtorque vos ſanctiſſimi viri, ut calamitatis meæ penitus velitis æſtimare menſuram. Perdidit infelix quod quandoque potui amare deſinere: patior neceſſitatem rei quam breviter utiq; noluiſſem: excogitatur contra animum futuramque rationem, ne quod relinqueretur, meus eſſet affectus. Iterum cum meretrice compoſitus ſum, rurſus in ſe cogitationes meas, rurſus retorſit oculos: & hominem quem ab incommoda charitate vel ſatietas, vel ætas vel fortunæ ſuæ fuit dimiſſura conditio, ad perpetuam impatientiam viribus nimiæ diverſitatis implicuit. Hoc ſolum inſanabile genus mortis eſt, ut odiſſe cogaris. Feſtina ad complorationem præſentis doloris, anime, feſtina: ſed te à prioribus malis recens abducit indignitas, altius gemitus, altius querela repetenda eſt. Cum meretricis ſit quòd amator odi, cujus putatis eſſe quòd pauper adamavi. Non quidem ego, judices, ex illis unquam fui quibus nobiles opes, affluentes indulſit fortuna divitias, quorum felicitas capere poſſet in amore luxuriam. Habui tamen unde ad vitæ neceſſitates, contracta gaudia parca mediocritate ſufficerent. Ideóque meretrice tantùm, & quæ certiſſima eſt in voluptate frugalitas, una fui ſemper eadémque contentus. At iſta ſeria, gravis, quæ nunc amari recuſat, ô quàm voluit amari:

quibus artibus, qua calliditate miſerã ſimplicitatem meam ſolicitavit primum, deinde tenuit, donec quantulamcunq; ſubſtantiam in hujus ſinus credulus, jam, jamque ſerus amator egererem? Jam fruſtrà captavit videri miſerari conditionem, in quam nos ipſa detraxit. Breviter totum nocentiſſimæ mulieris accipite facinus? Pauperem me fecit, deinde ferre non potuit. Sive enim, judices, communium quæ ad corrumpendas expugnandáſque mentes excogitant ingenia meretricum, placuit experimentum, & in me tentatum eſt quantum quis amare, quantum quis poſſet odiſſe: ſeu mulier omnibus expoſita mortalibus, vanitatem faſtidio mei deſpectúq; captavit, et fama inde quæſita eſt, ut à ſolis videretur amari debere divitibus. Non erat profectò quod paulò antè patiebar, jam tunc noſter affectus, quòd ſcortorum foribus hærebam, quòd (ſi iſtis creditis) paupertatem in lupinarium obſequia tranſtuleram: pallor & deformis macies inde veniebant, unde nunc quòd excandeſco, quòd fremo. Nunquam hoc tantum meretrix ſcit, quemadmodum non ametur. Quod negari igitur, judices, non poteſt, virus homine firmius, mente conſtantius, quod immodico ardoris æſtu, & exundante impatientia poſſit etiam recuſantis animi dolorem compeſcere, diris utique carminibus, & feralium præcantationum terrore permiſtum, lenitate vultus, & blanda porrigentis diſſimulatione protectum, jam peruſtis, jam laborantibus viſceribus infudit, & hominem ſolatiis potius ac mollium remediorum ratione tractandum, exaſperavit ira, dolore concluſit, magnáque miſerum commutatione renovavit. An fecerit, judices, ut amare deſinerem, vos æſtimabitis: fecit ut amare mallem. Explicitum me putatis, & ab incommodo hilariorem dimiſſum? Nunc, nunc me fateor debere ſanari. Habet aliquod ſolatium quiſquis in amore miſer eſt. Lenior eſt calamitas cui blanditur aliquid de voluptate lætitia. Nunc infelix uror ac laceror, nunc me retinere, nunc regere non poſſum. Crudelius eſt odiſſe meretricem. Veneficii quoque ſepoſita pauliſper, judices, noxiæ potionis invidia, nonne vobis videtur implere ſceleris fidem, quòd abſtulit fidem conditio perſonæ? Veneficium, judices, tota vita meretricis eſt. Parum ſe lenociniis, parum putat agere mendaciis. Et cum omnis ad expugnandas mentes cura collata ſit, non ſufficit tamen ut de ſui charitate corpori credant. In hoc noctium dierúmque ſolitudo conſumitur, quemadmodum de libidinibus fiat affectus, qua ratione tranſcurrentia cotidie deſideria teneantur: ne cui proſit offenſa, ne quem explicet pudor, ne quem ſatietas aliquando dimittat. En quam putetis ignorare quibus vincatur oculis: quæ per incommoda deſideria flagrantes mentes corrumpat primum, deinde conſumat, cùm ſciat quibus oſcula, quibus arctiſſimi rumpantur amplexus: quæ pro lætitia dolorem, pro blanditiis gaudiiſque triſtitiam præcipiti velocitate ſubſtituant. Infinitum eſt quantum ex hoc medicamento deprehendi poſſit notitia pejorum, nemo ſcit tantum remedium. Tentat, judices, mulier impudentiſſima ſceleris invidiam nomine potionis effugere, & venenum negat eſſe tantum, niſi quod occidit. Facinus eſt, judices, evadere nocentes, quia jam facinus plura devitat. Quid refert, animo noceat aliquis, an membris? Eodem ſcelere porrigitur omne quod non licet. Unum quodque ex his quod datur, venenum eſt. Excuſatio meherclè adhuc pro ſexu tuo, pro conditione mulieris: ſed ut illa noſſes gratia tui, deſideriiſque poſſes ingerere nolentibus, excogitaſti per quod maritos à conjugum charitate diducas, per quod juvenum mentes abjungas ab aliis fortaſſe meretricibus. Odii medicamentum nunquam ideo tantum meretrix habuit, ut illa contra ſe uteretur. Me quidem, judices, ſi quis interroget, in comparatione veneficii de quo queror, minus odiſſe debeat, quòd occidit. Et ſicut ex ipſis quoque mortiferis mitiora ſunt, quæ ſtatim tota velocitate graſſantur, & dolorem inter exitum vitámque non detinent, ita crudelius quod ſic ordinatur, ut corporis parcat invidiæ, & ſit tantum animi venenum. Quid ais? non eſt noxium virus, niſi quod occidit? Quid ergo vocaremus illud quo lumina ſola raperentur? quo pars aliqua membrorum debilitate langueſceret? Tu te veneficam negas, quæ potes potione facere quantum offenſæ, quantum ira, quantum dolor? Amabit cui permiſceris, execrabitur ille quem juſſeris: accipient à te deſideria noſtra ortum, finem, modum. Sanè & amor & odium naturales videantur affectus, veneficium ſunt cùm jubentur. Quid quod non poteſt non habere vim veneni, quod contra voluntatem homini datur? Video cur ſibi medicina permittat corporum vitia membrorúmque morbos infuſis medicaminibus expellere:

pellere: & ſine animæ ſpiritúſque contagione, quæcunque extrinſecus accidunt potione vincuntur. Non poteſt ullus affectus ſedibus ſuis per virus expelli, niſi totorum concuſſione vitalium: & cum anima conſtet ex ſenſibus, quemcunque auferre tentaveris, illa ſtatim prima noſtri parte corporis retenta, confectóque quod petebatur, reliqua quoque viribus vicinæ tabis expirant. Quædam forte medicamina poſſunt aliud vocari quàm venenum, dare quod non licet, non eſt aliud quam veneficium. Quantum nefanda de pœnis humanis excogitare potuiſti? Innocentius mehercle fuerat, ut amaret aliquis invitus. Potionem excogitaſti, qua bella committere, qua ſe totum humanum genus poſſet odiſſe, potes efficere ut non ament liberos parentes, ut propinquitas, ut fraternitas, ut amicitia ſe collidat. Odii potionem nemo accipit, niſi contra hominem quem non debet odiſſe. Tentat hoc loco nocentiſſima fœminarum de ſcelere ſuo facere beneficium. Meretricem, inquit, amaveras. Differo pauliſper, judices, affectus hujus excuſationem. Dii deæque, quantum in hoc contumeliæ eſt, quòd ſibi meretrix videtur adamata? Tu tibi cujuſquam affectus cenſoria gravitate præſtabis? Tu tibi æſtimare permittes quam frequenter aliquis lupanar intret? Tu cui non licet excludere debilitates, faſtidire ſordes, expoſita ebrietatibus, addicta petulantiæ, &, quæ noviſſima utilitas eſt, noctibus populóque conceſſa, mores juventutis emendas? Æquiore animo feras ut meretrix velit adamari. Eras, inquit, amator & pauper. Volo, judices, ſic apud vos pauliſper agere, tanquam in hoc me affectu propinqui amicique caſtigent. Non ego alicujus matrimonii corruptor invigilo, nec afferas cupiditates per illicitos duco complexus. Inventas credo meretrices, ut eſſet aliquid quod liceret amare pauperibus. Nullam ego circa corpora iſta conſiſtere impatientiam puto. Diliguntur immodicè ſola quæ non licent. Ut in furorem charitas aliqua convaleſcat, opus eſt difficultatibus. Brevis de conceſſis, ſed ſtatim ſatietati vicinus affectus eſt. Non fovet, non nutrit ardorem concupiſcendi, ubi frui licet. Et quæcunque in mentibus circa permiſſa coaleſcunt, non ſunt deſiderii, ſed voluntatis. Hoc ipſum tibi mulier objicio, quod nos in fabulas ſermoneſque miſiſti. Solus debet amare meretricem, quem meretrix oderit. Pauperi dedit odii potionem. Quid illam putatis dediſſe divitibus? Si mehercule repentè nobis contigerint opes, iterum nos in ſui charitatem alia potione revocaret, & iſta nunc ſetia, gravis vellet impatientia priore retinere. Meretrix pauperem amatorem propter ſe tantum non poteſt pati. Amanti inquit, dedi. Hoc ſi remedium eſt, detur ſcienti, Prima pars ſanitatis eſt, ut libenter accipiat, Quinimmo cur non potius datur amaturo? Quanto melius, quanto providentius, & minore bibentis dolore conſtabit, ut adhuc labentem aggrediaris animum, ut tum adoleſcentis ardoris impetus in parvis extinguatur elementis? Eo tempore das potionem, quo pariter duos patiaris affectus. Aliam impatientiam paras, & accipio odium, quia jam amorem ferre non poſſum. Non deſino, ſed eſſe aliud incipio: nec emendor in amore, ſed transferor. Illa vera ſunt remedia quæ fugatis morbis cauſiſque languoris, poſtea non ſentiuntur, & ea tantum innocenter dabuntur, quæ potentiæ ſuæ qualitate conſumpta deſinunt, cùm profuerunt, tu mihi dediſti quod ſemper exaſperaret. Perpetua res eſt odiſſe ſine cauſa. Ducam licet uxorem, te tamen odero; in peregrinas expeditiones patria dimittat, te tamen cogitationes ſermoneſque reſpicient, Quid intereſt quemadmodum poſſederis animum meum? quemadmodum mihi a te non liceat abire, diſcedere? Feciſti ut te ubique perſequar, ut meis fortaſſis manibus invadam, velim dare venenum. Qui meretricem odiſſe non deſinit, amator eſt. Sed infelix, misereris mei. Quid ergo ſanitate tam rigida? Paulatim potius ratione compeſce, miſceantur conſilia, blanditiis veritas temperetur. Alioqui non eſt quòd abigas, quòd expellas. Exaſperant neceſſitates, & in amore contentio ſemper accendit. Adjuvabit te interim libertas ipſa qua fruar, tempus ſatietas, & fortaſſe amator alius admonens conditionis. Sed inter oſcula, inter amplexus, paupertatẽ non tanquam exploraris, ſed tanquam miſerearis allega, quanquam quid opus fide? ſine curer ut deſinam, ſi quantum affirmas, invitum miſerearis ac diligis. Amatoris unum remedium eſt, amari. Si tamen neceſſariam putas emendationem, quàm multa ſunt amantium remedia citra venenum? exclude, dimitte, faſtidium poſſet quantum non poſſet præſtare paupertas. Fac ut me potius ipſe caſtigem, ut erubeſcam, ut aliquando deſperem. Is tantum in amore ſanatur, qui quod deſinit ſibi debet. Homo igitur qui meritò indignarer, ſi hoc tantum feciſſet aliquis ut diligi deſinerem, quanto juſtius queror, factus cùm jam ſum alius, infelix, alia patiens? Decipiunt nos rerum falluntque nomina: & ille qui odit, de amore miſer eſt. Non refert animi, quid nimium velis, & inter ſanitatem languorémque nihil intereſt, ſi utrunque ferre non poſſis. Fruſtra mihi quiſquam blanditur remedio, cujus patior tormenta, cruciatus. Aliud eſt ut amare deſinas, aliud ut oderis. Receſſiſſe nunc me tantùm putatis ab amore meretricis? Ablatus eſt mihi ille hominis melior affectus, perdidi miſer quicquid eſt, unde gaudium, unde venit vitæ tota lætitia. Amor ille per quem rerum natura ſacra primordia, totiúſque mundi elementa creverunt, qui tenet nunc figitque rixantia, & de contrariis depugnantibuſque ſeminibus molem perpetuæ ſocietatis animavit, fugatus ejectúſque eſt. Non habeo infelix affectum, quo quandoque poſſim ducere uxorem, amare liberos, appetere amicitias, ſperare convictus. Quiſquis odii medicamentum biberit, unum fortaſſis oderit, ſed amare neminem poteſt. Dii immortales, quid ego hauſi? quale viſceribus virus ingeſtum eſt? Non fuit illud unum venenum: bibi miſer execrationis quicquid totius mortalitatis ira contulerat, quod erat omnium animalium furor, omnium ſerpentium congeſta rabies. Odii medicamentum quid aliud eſt, quàm aſſiduus animi labor, perpetua triſtitia, & homo ab omnibus gaudiis in contubernium doloris adductus? Fieri non poteſt, ut virus tam impotens ſemel in viſcera receptum ſit, & in unum tantummodo ſenſum, mandet uſque quouſque dominetur. Ecce jam mulier odi, quid tamen adhuc facere illud in vitalibus putas? Paulatim ſe neceſſe eſt per totum diffundat animum, & quamvis primo ſtatim hauſtu illud expugnet in quod datur, brevi tempore in nominis ſui potentiam omnes reliquos ſtringit affectus. Medicamenti cui tantùm contra animum primum licet, prima fortaſſis vis erit odium, exitus iſte, ut venenum ſit. Reſpondere, judices, illis libet, qui me paulò ante dicunt in amore fuiſſe miſerabilem. Quanto crudeliora, quanto graviora patior, qui dicor explicitus? Modeſtior cum amarem, & quietior fueram ſanè pallor in facie, ſed [illegible]que comis, optanda triſtitia. Inveniebam colloquia, molleſque ſermones: nunc me omnes fugiunt, averſantur,

ſantur, oderunt. Tum frequenter à lupanari deducebat pudor, abjiciebat occurſus: nunc publica detinent: conqueror, aſſiſto, convicior. Prô miſeranda conditio, rideor ubique, narror, oſtendor. Ego ſum tota civitate meretricis inimicus. Sic patior miſer illas lupanarium inſultationes, illa corrivalium maledicta, conviciis non poſſum ſatis tormentorum exprimere menſuram. Odi, nec unquam viſus ſum magis amaſſe. Intelligitis puto judices, hominem, qui tantum ad vos detulit animi mentiſque cruciatus, & pro vita queri. Sed potio infelix, quicquid eſt per quod paulatim proficiſcitur ad mortem, aſſiduè mecum rixatur affectus, & brevi neceſſe eſt conſumat. Quotidie vincor. Quæ putatis eſſe tormenta, quem dolorem, cùm mens vetatur oculos ſequi, cùm à luminibus ſuis animus abducitur? Quod non proficit, hoc ſupereſt ut occidat. Me infelicem, ſi venenum iſtud non habet mortem, ſi mihi inter hos dolores longior vita ducenda eſt. Cur ergo poſt hoc animi vices commentíque proſpicio? Si meretricis impotentiæ omnia licent, hoc erit remedium, ut amare rurſus incipiam.

ODII POTIO II.

Ex ſuperiore argumento.

DECLAM. XV.

Pro meretrice contra juvenem.

ETſi, judices, ita à natura comparatum eſt, ne ſit ullus juſtior dolor, quàm beneficii ſui perdidiſſe rationem, nihilque gravius afficiat conſcientiam bonorum, quàm quotieſcunque nulla merita ceciderunt: non efficiet tamen nefandum præſentis reatus indignùmque diſcrimen, ut miſera puella non gratuletur ſibi quòd illam pauper accuſare jam poteſt. Timuerat infelix, ne remedio ſuo ſic repugnaret pauper, ut magis amaret: ne juvenis in omni genere animi contentioſus ac pertinax, potionem illam dolore coactæ ſanitatis expelleret. Bene quòd & terribilis & minax eſt pauper, quòd pœnam noſtram, quòd ſanguinem petit. Non expectes ut ſtatim gratias agat, qui ſanatur invitus. Nobis tamen judices, hodiernam pauperis mentem non prima fronte tractantibus miſerrimus juvenis nondum videtur explicitus: & ſi bene prioris ardoris impatientiam novi, quod maximè facit, ira, non odium eſt. Alioqui ſi profeciſſet remedium, & à priſtino furore jam liber animo intellectum ſanitatis admitteret, omnem adhuc puellæ vitaret occurſum, non ſibi crederet ultionem, & ipſum quoque judicii timeret adire complexum. Deprehenſa eſt puto noviſſimè potionis ſupervacua perſuaſio. Amat, judices, amat, qui queritur quòd non ametur. Quid agam, judices, hoc loco? ſub quo temperamento defenſionem periclitantis aggrediar? timeo ne ſi cœpero ſimpliciſſimæ puellæ laudare mores, referre probitatem, amare rurſus pauper incipiat. Sive enim, judices, malignitas eſt perſuaſionis humanæ, formam vacantem vocare meretricem, ſeu miſeræ nomen id impoſuit aliquis amator, cui cùm corporis bonis fortuna non dederat unde ſeveri matrimonii caſtitati ſufficeret, laboravit neceſſitatum ſuarum cuſtodire probitatem. Nullius unquam per hanc matrimonii turbata concordia eſt. Nemo queſtus eſt pro filio pater. Nemo exhauſtas facultates in avidiſſimos ſinus pœnitentiæ dolore deflevit. Tentet licet ingratiſſimus juvenis invidiam miſeræ facere prioris affectus, non poterit objicere meretrici & quòd amarit, & quòd amare deſierit. Ne quem igitur accuſator hac prima fortunæ ſuæ comploratione decipiat, tanquam meretricis charitate conſumptus ſit: ſecuri eſtote pro innocentia noſtra, talis incidit, talis adamavit, nec habuit quod perderet in tam immodico ardore, niſi mentem. Vidiſtis enim notiſſimum tota civitate miſerum, cum limini noctibus diebúſque deſerviens, quamvis indulgentiſſimæ puellæ ſimplicitate frueretur, modò tamen maledictis opprobriiſque vulgi, modò crebra rivalium contentione pulſatus, abigi tamen compeſcique non poſſet. movit mitiſſimam puellam hîc infelicis affectus: laboranti primò ſua voluit facultate ſuccurrere: ſed quicquid indulſerat, fovebat ardorem: quæque in hac impatientia prona perſuaſio eſt, quia nihil præſtanti meretrix tam ſæpe contingeret, amari ſibi videbatur. Poſtquam nihil miſeratio, nihil proficiebat humanitas: tentavit aſperitate diſcutere. Rejecit, excluſit. Non defuerunt miſero preces, adhibita ſunt ex ipſa juvenis conditione conſilia. Sed iſta vincebat, & vires amoris impedimenta perdebant, donec intelligeret hominem qui explicari ratione non poterat, neceſſitate ſervorum. Puto, judices, fruſtra male audit in immodico pauper ardore. Meretrix magis amavit hominem, à quo noluit amari. Conſumptis igitur optima feminarum cunctis indulgentiæ ſeveritatiſque conſiliis, dum apud omnes de pauperis ſui amore conqueritur, incidit remedium, quo jam dicebatur alius amor explicitus. Quæ prima igitur medicamenti pariter & famæ integritas eſt non negata porrexit; adjuvit deinde quod dederat, imperavit ſibi, ne quas admitteret inopis preces ne querelis affectibus ne lacrymis moveretur, excluſit. Vultis ſcire, judices, ubi ſit medicamenti quod ſufficiebat totus affectus? Quiſquis odium dedit, omnia poſt hoc facit ut debeat amari. Quanto juvenis hoc melius in forum aliquando veniſti? Incipis agere ſerium, gravem? jam leges, jam jura loqueris, conviciaris, maledicisque meretricibus. Hunc tu animum modo inter libidines ac ſcorta perdebas macie notabilis, pallore deformis, ſolaque impatientiæ tuæ fabula notus. Peteris meretrix, an bibiſti venenum. Veneficii agit. Credam mehercule, Judices, ad ſubſcriptionem hujus immanitatis expectare publicæ ſeveritatis aures. Quodnam ſeculo nefas mutiaret hic gemitus? quæ prohiberet orbitas de novercalibus quæſitura commiſſis? Quæ peſtiferis hæredem medicaminibus enectum triſtis comploraret affinitas? Non pudet ergo quod vocatis lupanarium querelis, & ad vos deferuntur amantium rixæ? Videtis hunc accuſatoria fronte terribilem: oſcula poſcit, deſtitutos queritur amplexus. Vultis vos abire potius in veſtra ſecreta, ibique gaudia, querelaſque mutua converſatione conſumere? Non agnoſcunt leges ac jura miſeros. Hic audiuntur ſeriæ calamitates. Non eſt ultione dignus, de quo poteſt efficere meretrix ut queratur. Ecquando unquam, judices; audiſtis de veneficio vivum querentem? facinus hoc ſemper ex mortibus accepit invidiam. Si latrocinium probes cruore, vulneribus: ſi ſacrilegium, ſpoliis numinum, prædaque templorum. Et veneficium ſi arguis, oportet oſtendas putre livoribus cadaver, inter efferentium manus fluens tabe corpus. Ut jam illud objicere poſſis, & vita debet aliquid eſſe paſſa quod invidiam mortis imitetur. Veneficium vocas quod cæcitate graſſatur, quod in aliqua deprehenditur debilitate membrorum. Profer, agedum corporis notas, in quas se noxiæ potionis vagus fervor effuderit, ubi depasta senectus visceribus sævitura consederit. Aspicio par laboribus corpus, retinere sua ministeria, sufficientem animum seriis actibus, accusatoriæ firmitate robustum. Crede, juvenis, omnibus qui te modò noveramus, nunc acrior erecti[illegible] sedit in sensus vigor, in membra sanguis, viribus [illegible] novæ juventutis exultans. Bibisse te medicamentum [illegible] non posses, nisi meretrix fateretur. Quod si permittimus, judices, ut quicquid extra consuetudinem datur, ad [illegible] vulgi referatur infamiam; beneficium malè audi[illegible] sanitatis, statimque mirabitur sceleris invidiam quicquid profuerit invito. Illud tantùm noxium virus [illegible]es, quod non admitteret interpretationis incer[illegible]quissimum eo venenum videri, quod in potestate [illegible], an sit remedium. Sentit, judices, juvenis cri[illegible] detulit, nec nomine nec affectu scriptionem [illegible]plere. Itaq; ex vocabulo mulieris quærit invidiam. [illegible]m, inquit accuso. Nescis mihi crede juvenis, [illegible] quod detulisti, qualem mihi debeas probationem. [illegible]ecto mehercule, ut sit ante omnia minax vultus, [illegible]bitus, horreant squalore crines, rigeat super ne[illegible]gitationes efferata tristitia. Facinus quod dicitur [illegible] superos, sidera diris agitare carminibus tumu[illegible] scrutari, & amputatis cadaveribus ipsas in scelus [illegible] manus, fieri non potest ut autorem suum non statim [illegible] prodat aspectu. Vides veneficæ non horridos [illegible] placidámque faciem. Si cogitationes, si consilia [illegible] sola cura de forma est, omnis in hoc collata [illegible] ut solicitet aspectu, sermone detineat. Audio [illegible]actas mero noctes, tua mulier convivia, perditas [illegible]tas. Meretricis unum veneficium est, ne [illegible]. Nunquid iniquè, judices, in tanti sceleris [illegible] deposco, ne nominibus reos velitis æstima[illegible]bus? Venefica tua quid pejus unquam, quid [illegible]misit? Cujus per hanc expugnatus animus est? [illegible] juvenis? quis senex? quis dives? quis pau[illegible] In te ergo solo venefica, in te tantùm aliud ista [illegible] Vultis integritatem puellæ breviter pro[illegible]quam nunc detestatur, accusat, amare mallet. [illegible]facinora (nisi fallor) causas vel de cupidi[illegible]ltatibus trahunt. Quod odium de amatore meretrici? Quæ præda de paupere? Odium, inquit, accepi. Ecquid, judices? Satis me contra infamiam veneni vel ſolum medicamenti nomen abſolveret. Nec invenio cur debeat idem videri, quod non poteſt idem vocari. Agedum juvenis, potionis imple hujus immanitatem: dic, Odium accepi contra conjugem, contra liberos meos, ut à ſacris avocarer affectibus, ut pignora ſancta deſpicerem. Illud odium in meretrice facinus eſt, quo utitur in ſui charitatem. Ita vel hoc ſolum ſufficit excuſationi, quòd illa contra ſe tantùm dedit. Odium, inquit, accepi. Nunc te hic repoſco juvenis invidiam quam fortunæ noſtræ paulo ante faciebas. Dic, meretrix dedit, proſtituta porrexit. O quam timueram ne diceres, amatorium ſui. Conſurge agedum juvenis, & totis corporis animique viribus imple ſuſceptæ accuſationis horrorem. Eſt quod audiente tota civitate proclames. Miſeremini mei, adjuvate, ſuccurrite, bibi medicamentum crudele, ſævum, deſii pauper amare meretricem. Iamiam non inquietis noctibus vagus viliſſimi cujuſque perditos patior ictus, nec excluſus ante lupanarium fores poſterum diem pervigil amator expecto. Poſſum navigare, colere terras, ſufficio militiæ, redditus eſt mihi animus quo fierem maritus, quo ſenectuti liberiſque proſpicerem. Quantum dii deæque remedium conditioni bibentis valuit? Fecerat te potio iſta felicem, ſi divitem puella. Ita vel hoc non ſolum, judices, innocentiſſimæ puellæ pro defenſione ſufficeret, quòd nihil fecit ſua cauſa? Amatorem dimiſit, explicuit illa quæ captare dicitur ut ametur, quæ ſollicitat, quæ corrumpit affectus. Ingrate quanta de te potueris gratia frui? Non quidem confers pretia, non ſtipes, ſed aſſides, ſequeris, hæres, præſtas comitatum, favorem, laudas ubique, miraris. Hinc ergo iratus meretricibus, quòd illas etiam pauperes ament quòd facilè contingant, quòd laboribus exonerentur adeuntium facies, hinc amator ut diviates ament, in crimen maximum capiat transferre beneficium? Ut aliquis amare deſinat, non niſi ab amante præſtatur. Quid ais juvenis? Ita bibiſti potionem, quæ fidem cupiditatibus daret, premeret ardorem, deſideria reſtingueret? Abi, recede, dum puellæ publico generis humani nomine gratias agimus, quòd hoc fieri poſſe monſtravit. Furor ille qui (ſi credimus) numina quoque detraſtravit, qui de ſacris venerandiſque cœla ſideribus miſit in terras, qui de ſacris venerandiſque pignoribus monſtra commentus eſt, ardor qui miſcuit hominum ferarumque concubitus, ferrum, ignes, clauſtra laxabat, per interjecta latè materia fugiebat, vetatur, perit. Accipite quod magis debeatis ſtupere quàm mirari: remedium amoris mulier invenit. Deſinite nunc inceſtum timere mortales, nulla pietas, horreat nefandæ cupiditatis inſtinctum, quicquid non parentum minæ, caſtigationes, non ſerii propinqui, non paupertas, non neceſſitas poterat efficere hauſtus brevis, facilis unus, extorquet. O ſi quis odium poſſet omnium bibere vitiorum! Felix profectò mortalitas, ſi reliquos lapſus incommodóſque mentis errores fas eſſet infuſa potione compeſcere. Facinus eſt, quòd maximum remedium, gratiam ſui, autoris vocabulo perdit. Miraremur hominem, qui illud contra meretricem dediſſet. Tibi tamen ultra omnes immodica cupiditate flagitanti, tibi præcipuè ſuccurrendum, juvenis. Cujus homo conditionis adamaveras? Divitiis opus eſt, ne ſimus in amore miſeri: & impotentiſſimi mali difficultates illi fortaſſe non ſentiant, quos contra faſtidia cæteróſque contemptus explicat felicitas magna pereundi. Felix profectò, qui non ſuas facultates in lupanari effudit. Tu perdis animum, ille [illegible] bibis uxoria, tu lacrymis rogas, pallore blandiris: & quod ad peſſimum ſpectat eventum, miſerabilis ſis oportet, ut amator eſſe videaris. Finge te nullum hujus affectus ſentire cruciatum, id amare te pauper ſaltem non pudet? Homo cui non vacaret agere longa languoris ocia ægrúmque non deceret totarum noctium quies, excuſare non poſſis [illegible] perdideris dies, cujus cenſus ex manibus, ex laborum ſubſtantia, quem quotidie poſcit ultra rationem in [illegible] menſus, amentiam pateris, felicium oſcula tantum [illegible]ſque meditaris, & unde tibi calamitatis hujus [illegible] poteſt, nec venia contingere, de voluptate miſer es, [illegible]ndum videlicet quando te fames, inopia caſtiget, [illegible] iſta cœpiſti. Quid jam poteſt facere ratio, conſilium? Odio ſanandus eſt, quem non explicat quod [illegible] adamavit. Non tamen intelligere poſſumus te[illegible] fuiſſe paupertatem. Iterum non opes tantum [illegible] facultates defuerunt: non erant, quantum video, propinqui, non amici: alioqui illi te potius noſtra [illegible], vel ſi ignoraſſent hujus graminis vires, [illegible]buſque tenuiſſent: Quid blandis affatibus impotenpotentiſſimum eludis affectum? Datum eſt remedium dolori, qui ſæpe egit in laqueos, in præcipitia compulit, qui cruciatus laborantis animæ vulneribus emiſit. Quantum amori in hominem liceat, illi magis ſciunt qui amant. Junge nunc cum fortuna tua conditionem mulieris adamatæ. Incideras quidem miſer in puellam minimè ſuperbam, minimèque difficilem. Quaſdam tamen non poſſumus circúire meretrices. Quàm multa pro illis exigit ſexus, ætas poſcit! ſemper neceſſitas petit corporum, cultus poſcit, ſtationis triſtiſſimæ impatientia. Totos infelix dies lupanarium foribus impendes, ut quandoque proſtituta pauperi vacet. Contentione numerantium dilatus excluſus, ocium meretricis expectas. Negatur tibi complexus, indignatione perſequeris. Contingit, verum felicitate corrumperis, ſpem gaudia parant, adverſa contritionem. Ex utraque fortuna deſideria coaleſcunt. Nobis crede qui vidimus, quis tibi uni fuit corporis habitus? quis pallor? quàm miſerabilis, quàm pudenda triſtitia? Quoties tu venenum bibere voluiſti? Non eſt igitur juvenis, quod tibi quereris illam mitiſſimam partem humanæ mentis ablatam, non charitatem, ſed impatientiam: non voluptatem, ſed tormenta: non amorem, ſed quod amaveras perdidiſti. Amoris (ſi ſapientiæ ſequamur autores) antiquiſſimum numen, & cui ſe naturæ debet æternitas. Sed ille mitis & ſerius honeſtis cupiditatibus & viribus ſacræ charitatis exultans, ut qui cuncta priſcæ noctis operta caligine diduxerit primùm, deinde miſcuerit. Hic verò quo perditis viſceribus adhæremus inquieti, laſcivientis adhuc ætatis inſtinctu tumultuoſus ac petulans, telis funereis facibúſque armatus. Præſtat igitur ille mortalibus liberos hac uſitata conjugii pietate: hic inceſta, libidines, adulteria, meretrices. Referam nunc fabuloſas immodici furoris prodigioſáſque novitates, conceptùm neſcientibus oculis ignoti hominis aſpectum, formam ſuis in ſe luminibus ardentem, virgines patrum ſenectute flagrantes, mortalium ferarúmq; vultus uſq; ad monſtroſæ fœcunditatis onera perlatos? Ex omnibus tamen quæ nobis patientibus extorquet affectus, hoc ſæviſſimum patimur, quòd nemo vult in amore ſanari. Ego tamen inquit, amare mallem. Hoc eſt ergo propter quod opus odio fuit. Nihil agebant caſtigationes, nec preces: conſilia perdebantur. Odio debet amator explicari, quem ſanat adamata.

Interrogare te hoc loco libet, nunquid accuſare poſſes, ſi quod fecit medicamento puella, feciſſet animo? Licuit te poſcere quantum numerare non poteras, faſtidire, contemnere. Jam indignaris quòd ea maluit remedio quàm dolore ſanari? Mulier cui ad dimittendum amorem ſufficiebat, ut odiſſet, ipſa pro te commenta eſt ut illam tu potius odiſſes. Finge te tamen aliqua remedii tui ſentire tormenta, arrogantiſſime miſerorum: tu autem ſperabas ardoris immodici felicem ſtatim ſanitatem. Quid ſi queratur æger abſtinentiæ, dolore ſanatus? Excuſſa ſunt plerunque languentium verberibus, redemptáque debilitate vitia; ignibus, vulneribus interdum profutura graſſata ſunt, & quæ fuiſſent mala ſanitatis in gratiam remediorum de majoris periculi comparatione redierunt. Vix mehercle contingere poteſt, ut hilares ab hac impatientia lætique diſcedant, quos pudor, quos ſatietas, quos pœnitentiæ ratio dimittit. Nec ſine aliquo morſu reſilitur à malis, quæ voluptate tenuerunt. Iterum materia amoris eſt, deſinere, nec queri. Opus fuit pari diverſitate, viribus quantis adamaſti, ne frequenter in media ſanitate ſubſiſteres. Quale tibi remedium debuerit adhiberi vel ex hodierno ſentis juvenis affectu. Pro homine qui poſt odium queritur quòd non amet, parum fuit ſi amare deſineret. Audi igitur ingratiſſime, quatenus ad publicas aures ſecreta noſtra proferre voluiſti. Dedi. Quid enim, inquit, facerem, quæ remedia tua multa perdideram? Ferre miſera non poteram quòd te jam cœperunt omnes ridere meretrices. Repete, agedum, illarum colloquia noctium, quibus te frequenter alterius, & praſſe divitis amatoris injuria receptum, inter oſcula complexuſque monui. Quid miſer cum fortuna, quid cum mea conditione rixaris? Parce neceſſitatibus meis, duo pauperes ſumus. Sed & tu quoties in ſinus meos lacrymis [illegible] reſolutus exclamaſti. Sentio furorem, ſed impero oculis, ſed animum regere non poſſum? quàm libenter mulier odiſſem? Non eſt igitur ingratiſſime mor[illegible]m quòd beneficium noſtrum nomine potionis infa[illegible]. Remedium bibiſti, ſed illud odium tuum eſt. Quid? [illegible] furis, convicîaris, exclamas, non eſt hauſtus illius [illegible]us, amor. Talis fuiſti. Aliud ſunt, aliud illi quos in [illegible] ſuperfluentium facultatum mittit ſecura feli[illegible]. Improbius pauperes amant. Sic tumultuabaris admiſſus,

miſſus, ſic moras, ſic impedimenta ferre non poteras. Maledicebas populo, conviciabaris intrantibus. Cujus unquam felicius commutata fortuna eſt, ſi tunc omnes oderas, nunc unam pauper odiſti? quin potius juvenis admittis conſilii rationem? Quid agis infelix? Cur redditam modò ſanitatem rigore nimiæ contentionis exaſperas. Prædico, teſtor, conſumis odium, nondum totam mentem vis perfuſa poſſedit, adhuc circa te duo maximi rixantur affectus: adjuva potius, adjuva potionem. Contra dic, agedum quicquid eſt aliud quod tumultuatur, exæſtua: totúmque ſanitas componat hominem. Tunc te ſciemus amare deſiſſe, cum deſieris odiſſe. Et innocentiam quidem puellæ ſatis, ut ſpero defendimus, magnitudo periculi vocet preces. Conſurge, agedum, miſerrima fœminarum, reliquam defenſionis tuæ partem tuere lacrymis. Accuſator quid ſperas? quid expectas? Ad genua tua non mittimus eam. Toto licet infelicem terrore convenias, non oſculabitur manus. Mortem, ſuprema denuncies, te non rogabit. Fruſtra tibi aliquid de periculo noſtro metúque promittis. Neſcis, puella non habet odii remedium. Sane tamen viribus potionis effectum ſit, ut accuſaveris innocentem? ſufficit ultione vidiſſe pallentem: ſatis eſt audiſſe gemitus: memineris hanc eſſe quam tu non juvenis odiſti. Quid agis? etiamne perferes illud humanæ ſalutis incertum? Numerabis ergo ſententias, & ſi damnaveris, exultabis nefande, gaudebis? Puto non adamaſti. An & ſequêris, dum carnifex trahit? Intereris, dum hos oculos occiſura contingit manus? dum hæc amplexibus tuis nota cervix, ad ſupremos nudatur ictus? Non exilies? non pectus oppones? non fidem hominum deorúmque clamabis? Accipies percuſſam ſuper palpitantia membra conſiſtens? potes hoc videre? potes hoc ferre? Sanatus es. Quòd ſi quis triſtius judicij hujus attulerit eventus, dij rapidè pereuntium beneficiorum ſemper ultores, dii quos iſte crudelis in amplexibus puellæ frequenter mœrore lacrymis, aut finem amoris rogavit, aut mortem, date nobis juſtam de ingrato juvene vindictam. Non imprecamur debilitates, naufragia, morbos. Pauper ſit, & amet quancunque meretricem, & amare non deſinat.

AMICI VADES.

DECLAM. XVI.

ARGUMENTUM.

Duo amici ex quibus uni mater erat peregrè profecti, ad tyrannum appliciti ſunt. Mater cognito quod filius haberetur à tyranno, flendo oculos amiſit. Oblata eſt à juvenibus tyranno conditio ut dimitteret alterum ad viſendam matrem ad diem præſtitutam reverſurum, ita ut niſi occurriſſet ad diem, de eo qui reſtiterat, pœna ſumeretur. Et jureſurando adſtrictus eſt. Venit juvenis in civitatem. Mater detinet ex lege, qua parentes in calamitate deſerere non licebat.

Pro Juvene contra matrem.

ETſi ſanctiſſimi viri, olim omnes videor humanorum pectorum affectus in ſolam amicitiam contuliſſe & patior invidiam hominis qui ſibi non reliquerit ut amaret & matrem: quoties tamen univerſam pietatis meæ conſcientiam intueor, in qua minimum eſt quod videor bonus amicus, non poſſum non hanc primam electionis noſtræ complorare fortunam, quòd mihi neceſſe eſt aut amicum relinquere, aut matrem. Facinus ſeveriſſimi viri, facinus fit impatientiſſimis affectibus meis, quòd ſuccurri non poteſt duobus. Excedit omnem querelæ meæ complorationem, quòd tam diverſis meorum conatibus adverſa conveniunt, ut videar eligere. Quid non darem miſer pro luce matris, qui ut illam viderem, amicum dedi? Fidem veſtram, judices, ne inter maximas neceſſitates pereat uſus hominis, qui paratus eſt duobus impendi. Jam hic eſt tota ratio clementiæ ne ibi me detineatis, ubi non proſum. Nec diſſimulo, ſanctiſſimi viri proferre me cùm maximi tum incredibilis exempli fidem, ut non immeritò poſſim videri cum matre colludere. Ego videor excogitaſſe iſtum colorem, & hoc quòd detineor amicitiæ vocatur infirmitas. Miſeremini, judices, tentate me, dimittite. An voluerim reverti, ſcire non poteſtis, niſi revertor! Illud ſanctiſſimi judices, illud affectus meos torquet ac lacerat, quòd ſim ingenti expectatione deceptus. Speraveram futurum, ut hoc loco rem magnam facerem

& mater. Paraveram apud tyrannum hanc jactationem, ut me crederet remiſſum, & genus oſtentationis admoveram, ut mirarentur hominis fidem etiam in orbitate. Quo vultis hoc animo feram, quod etiam ut revertar, amico meo mater impoſuit? Et quantum ad hanc pertinet, maximum juvenem decepit, illum qui meos crediderit affectus. Non poſſum, judices, litis hujus diſſimulare facinus, innocentius fuerat ut ego nollem reverti. Viderint ſanctiſſimi viri, qui receptas hominum perſuaſiones velut aliquam ſervitutem charitatis attendunt. Me ſi quis interroget, nullos affectus tantum naſci puto. Et ſi quis omnia vera ratione reſpiciat, quicquid liberos, fratres, propinquos invicem tenet, amicitia eſt. Homines igitur, quos cum maximè incredibilium rerum loquitur invidia, ſumus ſine dubio non ejuſdem pars animæ, non ejuſdem pondus uteri, & quanto minus in cauſſis, tanto plus in affectu eſt. Admirabilior charitas, in quam coimus viribus noſtris. Non pudet, judices, hanc fateri perſuaſionem, minus debetur homini qui aliquem ideo tantum amat, quia neceſſe eſt. Ita eſt, judices, ita eſt, à primis ſtatim ætatibus in eandem coire vitam, habet aliquem fraternitatis affectum. Sic effectum eſt, ut nos ſtatim fama committeret: & tali certamine coivimus, ut ſi quid accidiſſet uni, deberet & alteri exemplum. Inde eſt quod & pariter reverti contempſimus, & quaſi facilius eſſet inter fidos, placuit ſub incerto pelagi cohærere. Nec tamen vanitate, nec diſcurſu putetis extractos: magnas & inexplicabiles navigandi fuiſſe cauſſas, vel hinc poteſtis æſtimare, quòd nos non detinuit hîc mater. Utrumne igitur, judices, ſumere de nobis etiam nunc voluit experimentum ipſa amicitia? & parum fortuna credidit hominibus adhuc tantum feliciter amantibus? An hæc eſt magnæ ſemper opinionis invidia? nec ulli unquam tam plena confeſſione laudantur, ut illos non ipſa quoque amicitia tentare velit? Littoribus appulſi ſumus homines: quorum omnia caſus, fama cuſtodiebat. Conſumimur terrore, qui parentibus ſtatim cæcitas eſt. Hinc illud evenit, quod ſumus pariter alligati. Sic magis adverſus ſolutum carcer inventus eſt. Pudet, judices, fateri, jam in hoc victus, jam inferior receſſi. ex duobus magis amatur, quem tyrannus paratus eſt alligare. Quantum tibi amice debeo? Non potuit nos dividere niſi mater. Tibi primùm cæcitas nunciata

ciata eſt, tuus hic affectus fuit, quòd hoc credidit tyrannus. Quid ille non fecit ut rex deſideraverit vicarium corpus? amplexus eſt catenas. Spondere ſibi voluit hominem rediturum per maria per matrem: repromiſit de incertis tanquam de animo ſuo. Quis hominum pro ſe tam multa feciſſet? Præſtitit, inquam amicus, præſtitit rem, quam videbatur ideo tyrannus indulſiſſe ne fieret: & hominem qui in rebus humanis hunc eſſe nolebat affectum, decipimus dum tentamur. Ego non invenio cur horreat mater carcerem, quid ſibi velit quaſi deſtinatas operire cervices. Non odit me tyrannus, cujus non intereſt an alium occidat. Miſerere mater, ſi quis eſt magnorum meritorum pudor: querere quòd unum de cæcitate impatientius ex nobis amaris ſemper abſentem. Cui tu fortunas, quibus neceſſitatibus injicis manum? Me ad amicum meum admitteret alterius catena, & tyrannus nunc mihi portas operiret, ſubſidio navigium parata præſtaret. Si mehercle antè morerer, ire deberes mater ad diem. Miſera non intelligis quanto te magis plus obligaverit amicus? plus debet homini, qui me tibi remiſit, ex quo pati non potes ut revertatur. Libet mehercle, judices, libet miſereri hominum qui me laudant revertentem. Amicus mihi credidit ut redirem. Ita nunc ego facio rem magnam, ego ſum ille bonus amicus, ille mirabilis, ille narrandus. Si qua dicentis fides eſt, facinus mihi videtur, quòd ſcio me non eſſe periturum. Sentit, judices, & ipſa mater rem ſe facere turpiſſimam, ſi neceſſitate detinear. Itaque mulier quæ adhuc de affectu cuncta fecerat, ad legem ſubitò convertitur. Peſſima, judices, cauſſa matris eſt, in qua plurimum lex poteſt. Liberi parentes in calamitate ne deſerant. Facinus eſt, judices, hoc dici homini reverſo. Ita nunc ego contemno matrem, ego deſpicio cæcitatis obſequia, homo qui omnium calamitatum mearum ambitum in hoc conſumpſi, ut redirem? qui inter ſupremas ſolicitudines non pro me rogavi? Mihi quiſquam contumacium ſupplicia liberorum, mihi neglectæ pietatis minatur invidiam? Bone Jupiter, quanti mihi conſtitit ne malus filius viderer? Imputem tibi neceſſe eſt mater, quòd meum amicum propter te reliqui, ad quem facinus eſt non reverti. Nondum, judices, neceſſitates meas nondum amici merita refero, interim contendo tunc eſſe tantum legis hujus uſum, cum in calamitate ſoli ſunt parentes,

rentes. Magnam partem mortalium fortuna dimiſit à legibus, nec ulla jura tam triſtia ſunt, ut ea in adverſis patiantur homines. Ego cum me neceſſitas rapit, ſic habeo queri, quaſi relinquar. Excuſatæ ſunt parentibus liberorum calamitates, & ſi quem lex iſta deprehenderit, in alterius fatum tranſeat neceſſe eſt tanquam orbitatem. Quid enim ſi me detinente matre alter è latere revocaret? & ſi bella militem poſcerent, ſi legatum patria dimitteret, veluti ad propriam deſcendam neceſſitatis meæ complorationem? Si me damnatum pœna conſtringeret, videlicet effringeres carcerem mater, injiceres carnifici manum, & perituri filii jugulum autoritate juris operires? Dii deæque quàm longè eſt lex quæ retinet hominem, qui pœnæ non venit! Neſcis quantum intelligo mater, quantum invidiam debeant facere liberis parentes, à quibus relinquuntur. Mater quæ deſeri queritur, illud exclamet, Filium meum civitas peregrina ſolicitat: ut amœnos neſcio cujus receſſus orbis petat, debilitati meæ ſubtrahit humeros. Juvenis meus abducitur amore meretricis, & ab officiis civitatis abſtrahitur oculorum. Ejuſmodi gemitu filium neceſſe eſt perſequaris, ut quòd detineor, obiter & pœna ſit. Non facit iſta lex ad liberos qui miſericordia detinentur. Ut turpe ſit quòd recedo, in eo tantum eſt ad quem revertor: & ut facinus ſit relicta mater, non faciunt niſi cauſſæ relinquendi. Homo qui ad tyrannum revertor, ſi malo animo relinquendi matrem, dignus ſum qui detinear. Non eſt itaque quòd ſubinde nominis veſtri beneficia mater opponas, non eſt quòd utilitati tuæ fieri poteſt, ſi credimus eſſe in rebus humanis & alterum affectum amicitiæ, quam mihi videtur natura excogitaſſe, ut coire invicem poſſit totum hominum genus, quæ ideo nondum circa ſe tenet omnes admirationes quia tota non contingit, quæ tamen pervenerat in incredibilium fidem, niſi illam vos impediret. Amicitia plurimorum corporum, unus animus, vicariæ manus fortior quàm matris affectus. Rogo quid refert quid vocetur ille qui ſic amat? Quid intereſt ex quib. magna merita deſcendant? Vultis ſcire quid de hoc affectu ſentiat mater? Et amicum meum putat malle ne revertar. Finge me poſitis pauliſper meritis, quibus obligatus ſum, hoc tantum dicere. Amicus alligatus eſt, ire volo mater, ut redeat, ut conſoler, ut dominum rogem, ut ſi tyrannus exegerit, vicarium corpus opponam. Quid detines? Quid moraris? Hoc eſt tempus propter quod coimus. Neſcias an diligat, cujus non habet experimenta niſi ſola felicitas: & ſi vitæ præſtes omnia ſecunda, amicus ocioſa res eſt. Dicturum me putas, hoc expectat alligatus, expectat totum imò genus hominum, & nos in hanc fidem perſuaſionis receperunt, ut ſi hoc faciam, nemo miretur. Vis ſcire mater, quem affectum, quam reverentiam in calamitatibus amico præſtare debeamus? Nullam legem timuit ne relinqueretur. Differo inter cauſſam amicitiæ, agere pauliſper omnium libet, & tyrannus mihi credidit, volo reverti. Nulli unquam mater plus commiſit fides, neminem magis obligaverunt expectationes. Credidit mihi homo, cui res favorabilis contingit, ſi decipitur, qui ſibi excogitaſſe contra omnes amicos videtur, ut illi imponeremus. Non eſt quod mihi ſupplicia, quòd omnem mortis apparatum mater opponas. Facinus eſt, id tantum hominibus bene credere quod expedit: & actum eſt de rebus humanis ſi ſola ſervatur utilitatum fides. Infinitum eſt quantum mihi crediderit tyrannus, ſi me occiderit reverſum. Intelligit, judices, & ipſa mater, quantæ reverentiæ locum amicus obtineat, quæ incipit contendere affectu. Niſi fallor igitur, cum ego ſim materia litis, hoc primùm æſtimare debetis, uter in ea calamitate plus fecerit. Ante omnia permitte mihi de hoc affectus tui genere mater queri. Quid tibi tam rabido, tam præcipiti dolore voluiſti? Quid adverſis tuis præſtare faciem, & in oculos tuos accipere nuncium? Non reliquiſti tibi ut redimeres, ſine dubio adjeciſti ad matris affectus, oculos in media orbitate ſudiſti, ſed illud non laxat catenas, non explicat corpus. Quid mihi prodeſt iſte qui ſe circa filium conſumpſit affectus? Plus feciſſet mater quæ iſſet ad tyrannum. Alligatus ſum, tu nunc ſic flebis tanquam ſolvar in lectulo, tanquam in tuis manibus expirem. In quibuſdam calamitatibus deſperatio non eſt ſummus affectus: & quiſquis orbitatem ſtatim credit, feſtinat ad impatientiæ ſecuritatem. Inſimules licet mater tantæ pro me impatientiæ tam incredibilis affectus, amicus rem difficiliorem fecit, quòd ſervavit oculos ſuos, ut alligaretur. Dii deæque quantum ille præſtitit qui mihi invidit pœnam meam, nec receſſit! Ille, ille terribilem carcerem facit, qui inde procedit. Jam non corporis nexus hærebat, nec aliud quàm reſederunt pondere catenæ, conſumpti longo ſquallore vultus, concretæ noctibus diebuſque ſuper ora lachrymæ. Miſeremini, judices, ne perdat autoritatem meritum quod ultra expectationem eſt. Ponite ſub oculis alligatos, quorum amicus redemerit, alterum mater. Rogo uter plus fecerit? Bone Jupiter, quam avidè, quam fortiter vincula noſtra tractavit! Quibus ille precibus exegit ut ſibi crederetur. Accipe, inquit has manus, hæc membra ſi fieri poteſt, ut amicum matri remittamus. In totum explebo, ſi vicaria pœna locum recedentis. Vel ſi vis utique tibi dimiſſa membra reſtitui, ſpondeo quemcunque juſſeris aperto jugulo diem. Fidem deorum hominúmque, quid non factum eſt, ut amicum meum pœniterer? Ingeſtum eſt miſero illud carceris tenebrarúmque ſecretum, gravioribus vinculis opus eſſe carnifex dixit ad bonum amicum, Accedere ad illud cubile juſſi ſunt homines nocentes: & ſubinde dictum eſt. Vide tamen, amicus ſi tanti eſt. Vna vox, unus miſeri gemitus. Urite, lacerate, diſtrahite, ille tamen revertetur. Miſerere mater, magna res agitur, amicum meum reliqui contendentem cum tyranno. Excuſo me vobis humani generis affectus, & tibi ante omnia mater excuſo, quòd hoc fieri paſſus ſum. Ulla ergo in rebus humanis neceſſitas tanti fuit, ut illum amicum meum in carcerem ipſe deducerem? ut ſquallorem meum, meas catenas in membra feſtinantis exuerem? ut tam abrupti commeatus diem contra tot incerta promitterem? Teſtor te miſera conſcientia, & ſi quod nos in illa neceſſitate numen aſpexit, quantum ſimus rixati circa catenas, quàm omnia fecerim, ut ille potius veniret ad matrem. Fateor, judices, unius cogitationis pudore victus ſum, quòd tam magni beneficii difficultatem ab amico non accipere, affectus videbatur hominis qui non credidiſſet. Miſerere mater, ne me ſolutum putes, amicum alligavi. Hæ ſunt catenæ quæ regunt membra, quæ per maria, per infinita terrarum ſpatia reſtringunt. Sic non poteſt carcer effringi. Invideo tyranno, ſcit alligare amicos, ſcit tenere dimiſſum. Iterum ac ſubinde proclamem neceſſe eſt, Ego amicum meum alligavi, & ut te viderem, pœnam meam altero homine implevi. Scio quo hoc amicus præſtiterit animo, ſed ego rem feci hominis non reverſuri. Interrogo hoc loco impatientiam tuam mater,

ter, interrogo, quid faceres, ſi nos ad te videndum deduxiſſet alligatos aliquis ſatelles, ſi barbarus aliquis? Fruereris oculis, fruereris amplexibus? Non eſt quod te iſta tanquam levior, tanquam expeditior conditio decipiat. Quid putas eſſe, quod me dimiſit ſolutum ire quo vellem? Crudelis artifex non reliquit nobis, ut imponeremus. Supervacuò igitur hoc vos in matris cauſſa movet, quod cæca eſt. Hoc quod nobis invidiam facit vulneribus oculorum, nolite detinendi putare cauſſas: Idem videns faceret. Nec plus eſt quod non poteſt cæcitas ferre, quàm mater, ut aliqua filio carere non poſſit, nonnunquam calamitas facit. Quod ſi, judices, in perſona mea, nec affectu, nec meritis inferior eſt amicus, quid aliud juſtitia veſtra debet attendere, quàm uter plus patiatur? Jam ſatiavit dolorem mater, egeſſit æſtus, effudit impetum, jam non deſiderant oculi, cum cadunt. Adjice quod hanc qualemcunque fortunam inter amicos tenet, inter propinquos, habet omnia miniſteria ſua debilitas, ſuas cooperationes. Vis ſcire quanto intolerabilius ſit quod patitur amicus? Excæcavit te quod ego ſic tenebar: ille accipit cibos, quos carnifex, quos tortor apponit.

VENENUM EFFUSUM.

DECLAM. XVII.

ARGUMENTUM.

Filium ter abdicare voluit pater, victus. Invenit quodam tempore in ſecreta domus parte medicamentum terentem. Interrogavit quid eſſet, cui pararet. Ille dixit venenum, & ſe mori velle. Juſſit pater bibere. Ille effudit medicamentum. Accuſatur à patre parricidii.

Pro filio contra patrem.

LAſſatus per diverſos miſeræ mentis æſtus, & eundem dolorem, dum me ab utroque animi genere ſemper quod impulerit abducat, & in pertinaciam deſperationemque neutram mihi liceat perferre patientiam: hoc tamen à notiſſima clementia veſtra peto, ne miremini quod inter tam varia triſtiſſimaque fata conſilio diductus ſum, nec pro malis meis quicquam melius invenire potui, quam ut morerer; nec pro innocentia, quàm ut viverem. Novo igitur, judices, inauditóque genere diſcriminis utriuſque animi reus, qua ſatis calamitates meas comploratione, quo deflebo gemitu? Filium mori volentem penè occidit, quòd intervenerat pater. Videtis adhuc illa ſecreti noſtri contentione rixantem. Quicquid citra ſuprema, citra exitium eſt, contumaciam vocat: quantum abſolutionem aſpicit, vitam. Quis poſt hoc quærat ac dubitet quo me affectu juſſerit virus haurire, qui parricidium vocat, quòd non biberim? Permiſſurus fuit, ſi bibere voluiſſem. Quæſo itaque judices, delationis hodiernæ penitus velitis perſpicere cauſſas. Objicere putatis parricidium patrem pro ſe? Necatur, uritur, ſine dubio torquetur vita: hoc enim non poteſt ferre, quòd mori filium juſſit, nec coëgit, & ſcit facinus fuiſſe in imperio, ſi innocentia eſt quod recuſavi. Suæ quod crudelitatis eſt, vel ab invidia ſe criminibus meis defendit, excuſat, & ne vocem illam tanquam peractum facinus oderitis, ſubſtituit pro malo patre miſerum. Hic eſt, judices, deprehenſæ impietatis æſtus. Nemo unquam volet innocentem filium videri, quem voluerit occidere. Illud quoque, judices, à gravitate publica peto, ne quis me mori voluiſſe non credat contumaciter. Adhuc prioris conſtantiæ meæ more defendor; alia eſt mihi ratio cum vici, & fortior ſum reus quàm abſolutus. Sed tunc tantum par eſſe non poſſum calamitatibus meis, cum me conſtare cœpit nihil aliud eſſe quàm miſerum. Bene quòd rurſus vocavit in forum, juſſit integritatis agere cauſſam, fecit ut mihi videar perdidiſſe mortem. Si pœnitet patrem quòd me bibere juſſit venenum, ego ferre non poſſum quod effudi. Licet igitur immitiſſimus ſenex confundere publicos conetur affectus, querelarum fronte mutata, non ſumus novi vobis accuſator & reus, nec nos modo pietatis everſæ recens aſſeruit immanitas: parricidam me olim vocat. Ita eſt enim, judices, ita eſt, jampridem hominum nefandorum ſolis nominibus accuſatur. Sic mihi illa prima patris maledixit aſperitas. Hic eſt ille quem deſinere jam juſſeratis, qui ſemper ad vos recurrit, & vincitur. Fallitur quiſquis illam de moribus ſenis laſſitudine vel patientiam ſperat. Patri qui abdicare non potuit, minus eſt filius nocens quàm abſolutus. O pertinaciſſimum accuſatorum genus, victi parentes. Dum authoritatem nominis veſtri fortius imperioſis aſſeritis affectibus, & ne pudorem pœnitentiámque fateamini, contumacia vindicatis errorem, calamitatibus meis acceſſit, ut ter abſolverer. Namque ut erat in ſupervacua odio mei ſenex prima luce deprehenſus, ferre non potuit, quòd reddebat invito: & quia à judicibns non impetraverat ut abdicarer, apud ſe tenuit, ne deſineret hoc velle. Credidit tamen aliquid profecturum querelarum errore repetito, & ſperavit juxta contentionem ſuam ut laſſeſceret aliquando pro me juſta miſeratio. Quid facerem igitur? quò verterem jam fatigatam innocentiam? Nec exire me decebat ex domo, ne viderer quicquid vos non credideratis agnoſcere nec expectare poteram, cùm mihi rurſus aliam ſeriem malorũ minaretur, quòd me jam cœperat pater contentione qua vobis iraſcebatur, odiſſe. Tandem infelix miſertus mei, miſertus patris, cum de præteritis proſpicerem jurgia tam longa quàm vitam, captavi fateor omnem occurſum, quem mihi videbar exaſperare præſentia, exorare dum morior, & tanquam noviſſimi ambitus genus excogitavi, ut me in honorem ſui reverentiámque pereuntem, ſic odiſſe deſineret, quomodo parcere ſolet ira cedenti. Non habet alium quàm mortis exitum filius, qui nec reconciliari poteſt, nec abdicari. Erat in domo noſtra locus, in quo ſedebam ſemper reus, in quem revertebar abſolutus, querelis meis lacrymiſque jam conſcius, in quem ſe ferant. In hunc non tanquam cuſtodiæ patris imponerem (nam quid poſſit inveniri, quo non me captantis aliquid deprehendere cura ſequeretur?) ſed ſicut ſolent qui immori volunt, pudore, non ita, ab omnibus quæ videbantur avocatura ſeceſſi. Nam nec placuerat exitus genus querulum, tumultuoſum, aut quod faceret invidiam. Sed quid mihi tecum eſt integritatis nimia ſimplicitas? Non putat ſe poſſe deprehendi, quiſquis venenum parat ipſe poturus. Totus oculis animóque converſus hærebam miſer in opere moriendi (nec diſſimulo) cum quadam cunctatione, cum mora, ſicuti bonæ conſcientiæ lenta mors eſt nec præcipiti per ſuprema trepidatione feſtinant, quos hoc ſolùm quòd ſui miſerentur occidit. Abiit per tacitas conqueſtiones mens in obitus contemplatione poſita: & hauſturus potionem qua renunciarem rebus humanis, totam apud ſe repetebat animus innocentiam ſuam, cùm pater ſecretum quod per impatientiam pereuntis impleveram (quantum credo) lacrymis meis gemituque perductos intuvit. Non poteſt videri, judices, ſuſpicatus aliquid de parricidio: quid tererem, cui pararem, neſciebat, qui interrogavit. Nuncio vobis, ſanctiſſimi viri, nihil vita laborante ſimplicius. Ad ſubitum interventum patris non tanquam deprehenſus obſtupui facinus me tacente, non pallor, non eſt confeſſa trepidatio: nec, ſicut accidere nocentibus ſolet, illa obvia ſemper errantium patrociniorum verba variavi, cùm me repentinâ interrogatione ſubita avocavit, abduxit, quæſivit quid tererem & cui pararem: ſed ego ſine cunctatione, ſine tarditate reſpondi, & me mori velle, eadem veritate, confeſſus ſum venenum eſſe quod terebatur. Date, judices, patrem qui filium mori nolit & credit. Quis habeat, judices, dicenti fidem? Venenum filii quod invenerat pater, non ille potius effudit: ſtetit quinimmo intrepidus, arrogans juxta orbitatem quam videbat, & mihi mortem quam promiſeram, quam minabar ingeſſit. Bibe, inquit. Quis poſt hoc, judices, expectat, ut continuò paream jubenti? Ita demum mihi non eſt aliud relictum, ſi patri parui. Audite nunc dii pariter atque homines, quid poſt tres abdicationes, & querelas toties judicum gravitate percuſſas, velut attonitus, amens nunciet ſeculo pater parricida ſævus, parricida crudelis. Non bibi venenum. Hoc eſt totum facinus meum, vivo, reſpondeo, non fugio judicem, non cedo criminibus. Jam non miror quid ſit circa quod impatientia decepta crudelitatis exeſtuet plus quàm orbitatis gaudium, quod modò perdidit ſenex: ſperaverat ut occidere me poſſet meo veneno. Sed quatenus inveniſſe ſe putat quod crederetis, ut contentionibus ſubinde damnatis authoritatem de novo dolore circundaret, inuſitata commentus eſt. Quæ ſola mihi ſupereſt ratio vivendi, facinus ea ſimplicitate candide denego, qua confeſſus ſum de veneno. Parricidii agis. Abſtuliſti quidem mihi patrem, ut exclamarem hoc loco, fieri non poteſt. Scio quantum defenſioni meæ difficultatis adjeceris, quòd jampridem in domo noſtra humanorum pignorum ratio non conſtat, ſed pronunciatum liquet uni ex nobis facilior ſit impietas, uter juxta alterius languorem ſuperſtes non fecerit. Tu unicum quotidie perturbare

conaris

coſtaris è domo, velles inopiam meam, velles aſpicere ſqualorem. Ego oſculor illas expellentis manus, ego abjicientis genua teneo, & ad patrem qui me tam notabiliter odit, non habeo cur velim redire, ſi non amor. Prævaleret nominis tui fortaſſis autoritas, ſi contentio noſtra cœpiſſet à veneno. Conſumpſiſti quicquid eſt quod parentes ab omnium ſcelerum ſuſpicione defendit. Non habet pater unde parricidium de filio credat, niſi quem poſſet occidere. Me quidem pater infelicis hujus perſuaſionis ſimplicitatem ſi quis interroget, nec à te parricidium fieri poſſe credo, niſi meo veneno. Facinus tamen in omnibus incredibile pignoribus, nullis difficilius quàm liberis puto. Vos adhuc in ſuprema noſtra præcipitat autoritas, qui filium occidere vocatis plerunque gravitatem, ſicut abdicationis emendationem, ſicut reliqua ſupplicia noſtra rationis fronte protegitis, cunctóſque prærigidæ mentis affectus vocabulo molliore lenitis. Nos nec felices facinus iſtud poſſumus concipere, nec miſeri. Non perveniunt ad nefas iſtud nec neceſſitates. Omnis citra deſperationem dolor, ira langueſcit. Et quanto dii deæque difficilius ſi patraretur ſine conſcio, ſine miniſtro, totúmque facinus & animum filii poſcat, & manus? Memento cujus objicias immanitatis horrorem, patrem occidere velle. Hinc tantùm accipis vires, ut non poſſis deprehenſus. Ut ſciatis, inquit, verum eſſe quod objicio, & abdicare volui. Non poteſt pater efficere genus querendi, pertinacia probationis. Tu cùm dicis filius me voluit occidere, videris tibi facere prioribus judicibus invidiam, exclamare, vos faciles, vos miſericordes, hunc mihi reddidiſtis. Sed iniquiſſimum eſt ut abdicatio, quæ nec in [illegible] valuit effectum, fidem majori crimini præſtet. Non ſum reus inexplorati pudoris, nec anteacta vitæ meæ ſub hoc primum lite tractantur. Felicior innocentia eſt cum ſuſpiciones, certior poſt reatum. Et quantum infamiæ [illegible] objecta dum nutant, tantundem autoritatis [illegible] reſtituunt. An ſcilicet ſuperatus eſt gratia pater, [illegible], & apud parentes autoritate prævalui? Videmus [illegible] calamitatibus ſuis ſic blandiuntur, ut ſibi affuiſſe [illegible] miſericordiam, favorem: filius à patre delatus, [illegible] poterit ſuperior eſſe niſi cauſſa. Sanè tamen [illegible] prima abdicatione non egeſſeris totum dolo- [illegible] tibi de criminibus meis verecundia quærendi, multa paternæ pietatis abſtulerit infirmitas, quid non implet repetita delatio? Reverſus eſt in forum jam ad judices iratos. Quanto terrore cuncta pertulit pudor ille jam victi & redeuntis in damnatam colluctationem? Acrior ſemper ex verecundia dolor. Sed & judicum cura quanto malignior circa rediturum reum? Quàm multis placet illa de diſſimilitudine pronunciationis autoritas, & ſeverior videtur diverſa ſententia? Tertia verò abdicatio dii immortales quem apparatum, quem movit ambitum! Ego miror quòd mihi licuit audiri, quòd me non ſtatim primus querelarum tumultus oppreſſit. Quid poſt iſta novi pater objici poteſt? Inter leges, inter jura conſenui, non habeo in moribus meis, quod non melius judices ſciant. Scilicet capit natura rerum ut futurus parricida non præmiſerit notas, nullis antè ſit maximi ſceleris immanitas tumultuata flagitiis: & quandoque culeo, ſerpentibus expianda feritas, ſub placida mente primam pertulerit ætatem? Aliud eſt miſerorum genus, quod clementia, quod ſuccurrendi favore dimittitur. Abſolverunt me qui ſciebant non profuturum mihi quòd non abdicarer. Proclames igitur licet, Subinde detuli, ſæpe quæſtus ſum, ter abdicare volui: hoc tamen res iſta debet efficere, ut tibi non oporteat credi, quicquid aliud objeceris. Non enim ſequitur, pater, ut me tuis criminibus accuſes, quòd nocentem tuis moribus probes filium. Parricidam non facit ſeveritas veſtra, non ſævitia, non terror: ad tam grande facinus non ira opus eſt, ſed moribus: non dolore, ſed mente. Omnes injuria levius exaſperant, levius oderunt: innocentis filii ultio eſt, mori. Quòd ſi manifeſtum eſt nihil tunc in moribus fuiſſe meis, quod poſſet eſſe ſuſpectum, æſtimemus unde poſtea traxerim parricidii cauſſas. Vos libet interrogare hoc loco, judices, quis magis debet innocentiam amare? Vici patrem, omni nunc ſolicitudine, omni labore cuſtodiam illam gratiam, illum ambitum meum, quo remuneror advocatos, quo perſolvo judicibus illud, propter quod audeo domum reverti, propter quod non timeo caſus, non ſubita pro patre, non maligna fata. Fidem non capit, ut me tres abſolutiones, & innocentem probaverint, & effecerint parricidam. Præterea pater quàm infirmum me, quàm trepidum reddit ipſa victoria? An ſcilicet ignoro quòd me reverſum circumſiſtat totius domus maligna cura? quòd vivo inter hominès quibus apud te gratiam parat, ſi de nobis aliqua mentiantur, fingant? Videlicet, hoc nos in facinus præcipitat, impellit; quòd aliquid ſperamus de teſtamento tuo. Quid? Ego non ſentio quòd ſimili ſcelere miſſus in domum, à charitate tamen excluſus, abjectus ſum? Rogo, qua fiducia facinus paro toties delatus; & paterna conqueſtione petitus? Quod vis patrocinium ſperem pro parricidio meo? Defendi non poſſem, ſi bibiſſes tu venenum? Finge me parricidii voluntatem, finge habere cauſſas, unde occaſionem, unde fiduciam? Ego nec mori poſſum niſi ut deprehendar. Venenum paro, qui non miniſtrum, qui non invenio conſcium? Deſpicior à liberis, contemnor à ſervulis; evitant ſermonem meum, colloquia fugiunt, & charitatem tui ſimulant odio mei. An videlicet ſpero poſſe fieri ut ipſe porrigam? Eſt enim mihi ad convictus tuos facilis acceſſus. Venenum mehercle putabis quicquid dederint hæ manus. Et virus præſentaneum paro, quod ſtatim, quod ſubitò corripiat? At quemadmodum mihi ſuperſit ulla defenſio? An lentum, & quod tarda peſte conſumat, ſcilicet, ut non ſtatim exclames, ut te meum virus bibiſſe non credas? Rogo, cui paravi venenum, quod dare non poſſum niſi mihi? Ita, inquit, parricidæ argumentum eſt & hoc ipſum, quòd habuiſti venenum. Omnibus judices, quibus da ſcelerum conatus adjuvatur deteriorum quotidie fœcunda mortalitas, non hanc ſolam potentiam natura conceſſit, in quam malis mentibus & nocentium ducuntur ingeniis; ſed illis uſus ex animo eſt, totúmque quod faciunt, de conſcientia poſſidentis accipiunt. Quid enim ſi latronem gladio tantùm probes? Sic munimus & ſomnos. Excute peregrinantium ſinus, hærent tela ſolicitis. Non vetant iſta leges parare, proſpicere: nec inſtrumenta prohibent, ſed æſtimant uſus. Finge me velut in media proſperitate vitæ proclamare, Venenum paravi, ad quod incerti caſus, ad quod languor, dolor, ad quod confugeret improviſa debilitas. Miramini quòd hoc fecerim homo qui circa me fortunam, qui diſcrimina humana laſſavi? cui neſcio quid adhuc paret toties victa dilatio? Debuit habere in ſua poteſtate mortem, quem jam pater poterat occidere. Non eſt inquit, credibile ut mori volueris abſolutus, qui reus noluiſti. Poteram quidem dicere, pater. Vixi, dum ſpero fas eſſe, ut incipias aliquandò miſereri, ut te ſqualor meus frangat, mitigent lacrymæ, pallor exoret: ſed ignoſce innocentiæ, tunc me decuit pertinax & rigida defenſio. Vixi, ne me videretur expuliſſe de ſeculo profundorum ſcelerum deprehenſa trepidationu: ſuper cadaver meum proclamare poſſes. Certè meritò timui, meritò prædixi venenum, qui vivendi non habebat audaciam. Ne ſupremis meis convinciareris, nequid poſſes objicere jam non negaturo. Verum tibi de impatientia mea fatendum eſt, eadem mente nolui mori, cùm abdicares, qua non bibi, cum juberes. Sed fruere itereum, fruere ſæpius confeſſione tam miſera, & quia oculos ſpectaculo non licuit implere, ſatientur aures, volui mori. Adjice, ſi videtur, hanc malis noſtris contumeliam, tu interroges, quare abdicare me ſubinde voluiſti? Quid ais rerum naturæ pietas? ita juſtiores cauſſas habet impatientia, quàm corporum damna, quàm facultatum triſtis everſio? In ſuprema præcipitat me pater. Ita non hæc una vox complectitur omnes calamitates? Non videmini nunc vobis univerſos audire miſeros? Poſſimus fortaſſis aliorum accidentium ſperare finem: non habent proximorum odia regreſſum. Quæcunque nexus accepêre naturæ, & quæ ſanguine viſceribuſque conſtricta ſunt, non laxantur diducta, ſed pereunt. Quæ de primo tenore naſcendi vix in contrarium victa deflectunt, diuque pravitatis ſuæ rigore durata, mox in priſtinum curſum remiſſa non redeunt, ſed totum pondus omnéſque vires inclinata traxerunt: vigore quo ſibi permiſſa creviſſent, in ipſius vitii robur adóleſcunt. In hoc tota eſt difficultas, ut incipiat non amare filium pater, hoc cum fronte confeſſionis accipit, reliqua præcipiti furore decurrunt: & redituris charitatibus obſtat, quicquid obſtiterat odiis. Semel ſibi parentes liberique mutantur, ſemel auferuntur. Felices qui habent in conſcientia ſua quod debeant emendare, corrigere. Illa demum poteſt ita deſinere, quæ coaluit ex vitiis liberorum. Ego quid facio, cui non luxuria, non eſt mutanda petulantia? cujus abdicatio non de meis, ſed de patris moribus venit? Fruſtra mihi exhortationes, fruſtra blandientur vana ſolatia. Hominis quem pater odiſſe non deſinit, unus exitus eſt, ut ſe oderit. Et quantulum habet de toto dolore noſtro ille quo venitur ad judicem dies? Ego cùm dico, pater me odit, illud exclamo, omnes ſine me ſunt feſti dies, omnis lætitia ſine filio, non alloquitur mœſtum, non aſſidet ille languenti. Gratiſſimus quiſquis de nobis aliquid attulerit, quiſquis maledixerit, conviciatus fuerit abſenti. Ego ſi hoc poſſum ferre, merui. Alia ſunt adverſa, quæ de continuatione ſui patientiam parant, quæ durant aſſiduitate, firmántque mentem. Quòd te pater oderit, quotidiè novum eſt. Minus fortaſſis urant invicem ſimultates, & mutuis deteſtationibus inviſa reſpirent. Odium is tantùm filius perferre poterit, qui & ipſe oderit patrem. Vos nunc, judices, univerſos quinimmo mortales infeliciſſimus juvenis interrogo, quid me facere vultis? Explicuit nos ſine dubio de criminibus exitus, quòd abſolutus ſum: tamen non hoc effecit, ne mori velim, ſed ut mihi liceat & vivere. Victus ſum enim mehercle, victus ſum, judices, abſolutionbus meis, & (quæ certiſſima eſt animæ laborantis infirmitas) miſera felicitate defeci. Quem mihi vultum domum reverſo, quem ſuadetis animum? Non decet gaudium meum, exaſpero hilaritate: non decet mœror, offendo triſtitia: capto ſermonem, inviſus ſum tanquam arroganter inſultem. Doloris cauſſa dicor, ſi propius aſpiciar: videor ſi recedo, contemnere. Quouſque vincemus? Neſciunt prorſus abdicationibus mederi, qui non ſtatim cedunt, qui conſcientiæ ſuæ rigore nituntur. Non vincitur pater, non ſum abſolutus: cum domum veni, nemo me diligit, nemo reveretur. Jam ad nos de penatibus illis non pertinent niſi ſecreta, niſi latebræ. Non exuo, non depono ſordes, & mihi quotidie ſenex tanquam accuſaturus occurrit. Attendo quid faciam, quid loquar, qualis aſpiciar, & (quod maligniſſimum eſt ſolicitudinis genus) meipſe cuſtodio. Satiaſti me vitæ, ſatiaſti, & cum felicibus quoque veniat ex nimia proſperitatis continuatione faſtidium, quod tædium paras laſſitudine miſerorum? Conſumpta eſt in lacrymis, in precibus ætas, exacti ſordibus dies, anxietate noctes. Quid mihi contra tam indigna, tam gravia promittit integritas? Abdicari debet, quem nocentem pater odit: mori, quem innocentem. Sed ut credamus, inquit, voluiſſe te mori, cur potiſſimum veneno? Poſſit quidem pater hanc de omni ſupremorum genere litem facere morientibus: & quia rerum natura varias fatorum vias indulſit animæ, in nullo non exitu ſimili ratione reprehendere quicquid electum eſt. Sic ſuper ſtrictum nudatúmque mucronem proclamares, cur non veneno? Sed nihil eſt delicatius exitu, quem non ſupplicia, non metus, ſed collecta de calamitatibus commendat infirmitas. Mihi tamen præcipuè cum hoc mortis inſtrumento propria concordia eſt : non ſpargit cruorem, non trucem cadaveris relinquit aſpectum : placida eſt, quieta eſt. Ingratiſſime ſenex, ego & hoc moriendo proſpexeram, ne me occidiſſe alius videretur. Te nunc apprehendo, te interrogo pater : ita parricida ſum ego, qui venenum affero in domum tuam imparatum, rude, terendum, cui tam multa reſtant antequam dari poſſit. Ita parricida ſum, qui juxta te quæro ſecretum, qui de potione tibi incerta, quam nemo detulit, quam ſimpliciter, tam facilè reſpondi? Secedo in medicos penates, nullos ab introitu præpono cuſtodes, non evito tranſitus, non excludo venturos. Rogo, utrum hæc omnia ſunt occidere volentis, an mori? Venenum quod tibi pararetur, inveniſſes abſconſum, reconditum, multum circa illud palloris attoniti, conciſa verba, trepida ſuſpiria, & me negantem. Parricida deprehenſus effudiſſet venenum, ne fateretur. Cur ergo, inquit, ſi tibi paraveras, non bibiſti? breviter, pater, & ſecundum naturam conditionis humanæ reſpondeo, nihil aliud eſſe in poteſtate miſerorum, quàm ut mori velint. Ego cùm dico, mori volo : non hoc dico, moriturus ſum : de animo meo reſpondeo, non promitto de fato. Miraris quod quamvis jam teneam venenum, multum tamen adhuc caſibus, incertiſque ſupereſt accipere? perfoſſis plerunque viſceribus vitam tamen ab ipſa deſperatione redeuntem? Strictos circa colla laqueos, aut nexus, aut ipſius corporis ruina decepit, rotatos per abrupta molis jactus explicuit. Tam conſentaneum eſt ne moriatur qui velit, quàm quòd morimur inviti. Sed malo, ſicut cœpi, ſimplici tecum ratione conſiſtere. Nihil æquè pater impetu conſtat, quàm mori velle : nec quicquam res humanæ impatientius habent pereuntis affectu. Hunc ſi retinere velles, ſufficit, moreris : & rationem quoque homini mortis eripiet, ſi quis abſtulerit ardorem. Frangit animum quiſquis intervenit, abducit, avocat quiſquis alloquitur. Ambiuntur cuncta moriendi ſpatia pro vita. Ideo nos mehercle crediderim ejuſmodi exitum eligere ſecretum. Minimum eſt quod confundat hominem infirmitate morientem, & exiguis cauſſis opus eſt ut diſpliceat obitus quem miſero ſuaſit integritas. Quid ſi interveniat aliquis qui gaudeat? qui vindicare ſe putet? ſi teſtes adhibeat oculos, quibus invidendum ſit. Statim mehercle arrogans vita ſimulatur, ſtatim contumax dolor cum deprehenſa morte diſſentiet. Neſcis quantum mihi hæſitationis paraveris, cùm interrogas, dum reſpondere cogis. Sed quem & reddere, iterum litigare, defendi. Me verò tunc pariter omnes tenuiſtis affectus, indignatio, pietas, reverentia, dolor. Ego propter patrem mori poſſum, coram patre non poſſum. Adjice nunc quod & dixiſti, bibe. Sed mehercle ſaucium palpitantémque juſſiſſes adigere ferrum, premerem eluſis vulneribus animam: ſi ſtringere aptatos ad colla nexus, conarer abrupto deſilire laqueo, ſi verò injiceres manum ad præcipitia properanti flecterem in plana curſum. Meritò prorſus anima ſecretum ſolitudinémque captaveris. Intervenit pater, actum eſt, periit ille ſuſceptæ mortis ardor, & utroque nos ſolvit affectu. Mori non debeo, ſi vetuerit; non potero, ſi juſſerit. Bibe, inquit. Nondum quidem potioni virus aptatum eſt, ſed me ideo deprehendiſti, quia adhuc terebatur. Multa tamen mihi patre antè facienda ſunt. Volo prius convocare ſervulos, contrahere libertos, complorare, conqueri, mandare, defendi. Bibe. Mihi verò tunc adjeciſſe viſus es, teneris, hæres, eamus ad judicem. Bibe. Sed hoc jubes tanquam negem venenum. Interrogare vos velut in illa ſecretis noſtri præſentia libet, quem mihi poſt hanc vocem animum datis. Dicit hoc accuſator, dicit hoc victus, dicit ſecretò, dicit ſic ut poſſit negare, ſi bibero. Bibe. Ego quidem volo, & hoc quam maximè paro, ſed totum hunc animum ſenex tua aviditate mutaſti. Bibe. Quid reſtat aliud quàm ut recuſantis ora diducas? ut infundas per oppoſitas manus? Mihi verò tunc excidit quid velim, quid pararim. Vide truces loquentis oculos, vultus parricidali ardore ſuffuſos: juberi mihi videbar ut biberem tuum venenum. Neſciſti pater pertinaciam meam, ſervare neſciſti. Filium propter te mori volentem deprehendiſti. Vis occidere? vera, invade poculum ne hauriam, bibam. Exclama, temerarie quid facis? Jam deſino iraſci, jam revertor in gratiam. Properabo, ut hoc ſecum aures ferant, ut impatientia tua fruantur oculi. Tibi imputes quòd in me retorſiſti, quòd ablata ſunt ſacramenta pereundi. Innocenti facilius eſt mori;

ſi rogetur ut vivat. Fidem deorum, in quam me contumaciam pater, in quem tunc impuliſti contentionis ardorem, cùm diceres, bibe! Nec vivere mihi libuit, nec mori. Ereptus ſum miſer animo meo, & improviſâ voce perculſus, ſteti ſine affectu, ſine negatione, attonitus amens & me penè aliter occidi. Nihil eſt profectò improviſorum dolore torrentius, & fractæ malorum contentione mentes ad inexpectata caligant. Non querelas poſt hoc invenio, non verba, non lacrymas. Ad nullius rei conatum ſufficit mori alterius animo, & ſuo veneno. Licet igitur nova me reatus mole convenias, non pœnitet tamen illum finxiſſe, non pœnitet illum ſpiritum rigorémque pereundi: tanquam parricida moriebar. Pater qui queritur quòd non bibi, jam nunc diceret, deprehenſus erat, negare non poterat. Eſſem nunc ter abdicatus, & me contenderet ad judices meos redire non auſum. Bene quòd ſic effudi, tanquam rurſus vita placuiſſet. Venenum quod videretur deprehenſum nemo ideo bibiſſe crederetur, quia ſibi paraverat. Dic, nunc, non fui paſſurus ſi bibere voluiſſes. Deinde hoc ſic probas, ut me hodie quoque coneris occidere. Non eras paſſurus. Quando per fidem injicis manus, potuit eadẽ, potuit peragi brevitate, qua juſſeras. Non eras paſſurus. Deinde non timuiſti ne mihi animum pereundi vel hoc faceret, quòd putabam me juberi. Facinus eſt ſi morior, ut poſtea quæratur an volueris occidere. Tu licet invidiam vocis illius alterius mentis ſimulatione defendas, occiſuri tamen fuit ipſum experimentum. Nec intereſt rigoris, quædam patiaris, an tentes. Nunquam movebit patrem filius hoc, quòd moritur, quem non movit, hoc quòd paratus eſt mori. Quid nunc faciam, judices, pertinaciſſimo rigori? in quod me componam patientiæ genus? Videtis hominem quem nullus animi mei ſtatus mutat, quem conſtantia noſtra, quem offendit infirmitas. Vivere volo, perturbat, expellit. Mori conor, interpellat, exagitat. Jam fortaſſis aliquid (ſi nobis hodie quoque clementia veſtra ſuccurrerit) paravit, invenit. Quis finis, quis exitus, incredibiliũ malorum? De filio abſoluto feci ut mori mallet, de moriente ut viveret. Vos verò ſanctiſſimi viri, quo jam ambitu, quibus poſſem convenire precibus? Ille veſter infelix, ille veſter abſolutus, flere vetitus eſt. Non habet gratiam ſuam toties genua complecti, & ad fatigatam miſericordiam novi criminis pondus attulimus. O mors ſemper imparata miſeris negata cupientibus, quando ſuccurres? Me infelicem, perdidi venenum. Sed quatenus aliquis pater, expectationi tuæ repromiſi, nolo deſperes. Fruere quinimo ante ſuprema, ante exitum meum hac voce, viciſti: Neſcio quidem quod rurſus eligam obitus genus: an placeat reparare virus infelix. Sed prædico, teſtor, quæcunque ſederit traditio lethi, miſerere, ne jubeas, miſerere ne cogas. Facilius me occiderent gemitus tui, lachrymæ tuæ. Et ne mihi putes illam ſecreti noſtri excidiſſe vocem. Venenum quidem te jubente bibere non potui, quandoque tamen hoc occidet, quod bibere juſſiſti.

INFAMIS IN MATREM.

DECLAM. XVIII.

ARGUMENTUM.

Malæ tractationis ſit actio. Specioſum filium infamem tanquam inceſtum cum matre committere, pater in ſecreta parte domus torſit: & occidit in tormentis. Interrogat illum mater quid ex filio compererit. Nolentem dicere, malę tractationis accuſat.

Pro Muliere contra Maritum.

ETſi, iudices, callidiſſimus parricida facinus ſuum ſic ordinavit, ut vobis matrem faceret inviſam, ſive diſſimularet miſera mortem filii ſui, ſive quereretur, tantáque monſtrorum novitate circundatam eò perduxit, ut ſibi videatur infamaturus iterum vel patientiam noſtram, vel dolorem: matri tamen in cujus calamitatibus ne minimum ſibi vindicat orbitas locum, ideo ad vos fugiendum fuit, ut ſciretis non illi præſtari, quòd tacet maritus. Laudo judices, laudo miſeram, quòd interrogare noluit domi, quòd nihil fecit & ipſa ſecretò. Hic coram civitate, coram liberis ac parentibus, (& licèt diſſimulare parricida videatur) coram rumore mater inquirit, quid tormentis unici quæſierit, quid morte compererit. Reſpondeat ſaltem reus, fatetur iratus, cur in peracta crudelitate modeſtiæ fronte ſubſtitit. Nec uxori poteſt videri parcere, de qua ſcire voluit an eſſet inceſta: nec filio, quem tanquam ſciret occidit. Ante omnia, igitur, judices, mulier

infeliciſſimi pudoris hoc ab affectibus publicis petit, ne
vobis accuſare videatur. Ream inceſti, ream parricidii pu-
tant. Exhibet populo conſcientiam ſuam, & adverſus quen-
cunque ſermonem, quodcunque ſecretum, marito, famæque
præſtat interrogandi poteſtatem, Vellet innocentiam ſuis
probare viſceribus, vellet in equuleos, in ignes hanc miſe-
ram præcipitare pietate. Ignoſcite, judices, impatientiæ, quæ
contra callidiſſimam diſſimulationem libertate doloris
exæſtuat. Inceſtum probaretur ſilentio patris ſi taceret &
mater. Equidem, judices, tam contrarios affectus ſenis ſatis
admirari, ſatis ſtupere non poſſum. In rumore tam ſuſpicax,
poſt tormenta patiens, modò ad fabulas, vulgareſque ſer-
mones pronus ac facilis, in orbitate, in parricidio, reatus
quoque dolore conticuit. Quò repentè converſus eſt? In
quam modeſtiam deſperationémq; defecit? torſit tanquam
dicturum: tacet tanquam dixerit. Fidem igitur veſtram
judices, ne cui præſtet magnæ ſeveritatis autoritatem non
poſſe defendi: néve ideo ſuſpicari nefanda, malitis, quia ſe
ſilentio parricida miratur. Parcere nunc illum cuiquam ta-
cendō creditis; loqui ſe tum maximè putat. Et ſi bene artes
& profundæ mentis conſilia perſpicio, reſpondere ſibi vide-
tur pluſquam mater interrogat. Fallitur quiſquis hunc eſſe
credit inexplicabilis doloris æſtum, & inter ſilentii con-
feſſioniſque cauſſis miſerum pudorem. Alium exitum non
habet, quam ut reſpondere videatur, quiſquis filiū occidit,
& probare non poteſt propter quod debuerit occidi. Con-
jungat quantum volet nocentiſſimus ſenex cum rumore
populi ſilentium ſuū, & relatura ordinem triſtiſſimæ ſortis
collata malignitate cludat ora, compeſcat aditus: ſecuri
tamen eſtote mortales, fas eſt fas eſt innocentiſſimæ matris
velut in templis, velut apud ipſos proclamare ſuperos. A-
mavi filium meum. Matrona, judices, cujus puellares an-
nos, primam rudémque conjugii mentem nulla libidinum
reſperſit infamia, cui impudens rumor ſuſpicax maritus
nihil unquam potuit objicere niſi filium, quæ pudicitiæ
prima fiducia eſt, edidit partum quem maritus agnoſceret,
non timuit ne ſtupra furtivóſque concubitus, parvuli
vultus, an creſcentis infantiæ ſimilitudo deteget. Natum de
ſe continuò (ſi quid ipſi creditis) impatientius complexa
quàm reliquæ parentes, non in nutrices, nec in miniſteria
ſepoſuit, ſuis aluit uberibus, ſuo fovit amplexu. Num
quid

quid & hos annos parricida, nunquid & pueritiam miſeri juvenis infamas? Actum eſt de ſacrorum nominum fide, ſi ut videatur innocens mater, ætas tantum filii facit. Accendebat hanc erga unicam optimæ matris impatientiam rigidus pater, aſper maritus: & ſibi videbatur parum implere quem pro duobus conferebat affectum. Ratus hic namque ad oſcula difficilis amplexibus: & qui unicum aſpiceret animo quo quandoque poſſet occidere, fecit ut notabilior eſſet charitas matris. Omnis igitur miſeræ ſermo cum filio, omnis in publicum pariter egreſſus. Gaudebat etiam quòd laudandus occurſibus, quòd omni frequentia cœtuque conſpicuus populo jam ipſe fateretur quòd plus amaretur à matre. Miſeremini, judices, ne nefandas ſuſpitiones maritum ex ullius traxiſſe credatis judiciis ſuum rigorem, ſuum tantùm ſecutus eſt animum. Filium ſi non ames, videatur tibi mater adamaſſe? Queſturum nunc me, judices, putatis de licentia ſermonis humani? Ego verò juxta hunc patrem non accuſo rumorem. Quæ materia fabulæ tam impudentis, qui fuerit autor, iſte probavit, qui credidit. Facillimum fuerit, ut loqueretur populus de inceſto, de quo mirabatur patrem ſuſpicari. Hæc ſunt, judices, quæ mater fecit ſecurè, ſimpliciter, palàm coram marito, coram civitate. Referat nunc ſuum iſte ſecretum, Juvenem (quæ integritatis prima ſimplicitas eſt) nihil timentem, in partem domus, qua nulla proclamatio, nullus poterat gemitus audiri, rapuit, abduxit. Ibi verberibus, ignibus, omni crudelitatis arte conſumpſit. Quis unquam, judices, pejus de innocentia temporum, de ſacris meruit affectibus? torſit filium ut probaretur inceſtum, occidit ut crederetur. Ponite nunc ante oculos, judices, duorum parentum confeſſionem. Mater exclamat, filium amavit: pater dicit, occidi. Nefas eſt utrunque putetis innocentem. Jam quidem nocentiſſime ſenex, grande deprehenſæ feritatis indicium eſt, quòd cum filium occideris, ut interrogeris expectas. Non erumpis ab illo ſecreto tuo terribilis in publicum? & homo filii cruore perfuſus, non proclamas? non deos homineſque teſtaris? non occidis & matrem? Scilicet modeſtia te ſcelerum tuorum quam maximè decet, & ideò tibi relinquis unde ſis quietæ patientiæ. Miſer parcis uxori, conjugales deos, & lectuli jura revereris. O quàm non habet nec quod mentiatur! Malæ tractationis agimus. Placet ergo, judices.

dices,ut illa voce qua matrimoniorum conquerimur injurias,gemitu quo corporum contumelias,damna,cultus, & negatos in publicum deflemus egreſſus,orbitates ac liberorum ſuprema plangantur? quid tamen facere vultis miſerum dolorem, ſi non habet aliam ſexus hîc legem? ſi intra juris hujus anguſtias omnes nuptiarum querela conſtricta eſt? Mater quæ de morte filii maritum malæ tractationis accuſat,non vindicat,ſed probare contenta eſt,quòd non debuerit occidi. Omittamus pauliſper, judices, orbitatis triſtiſſimæ dolorem, & in parricidio malæ tractationis reddamus aliunde cauſſas. Ita non juſtè quereretur uxor,ſi diceret: adulterium de me facilè ſuſpicatus es,citò credidiſti? Matronalis pudor tutelam non ex ſuo tantùm innocentia habet, infirmitas hujus ſexus non poteſt totam improbitatis exiſtimationem debere tantùm moribus ſuis; omnis in fœminas venit maritorum prædicatione reverentia: omnes ſermones originem de veſtris pectoribus accipiunt. Triſtior vultus, querela, faſtidium, fatum eſt conjugii. De pudore pronuntiat, mittit in ora populi, mittit in fabulas, hoc proxima miniſteria narrant,hoc exteri putant.Nemo pejore exemplo temerè de uxore credit, quam cui omnes credituri ſunt. Sanè faciat vos pronos ad ſuſpiciones nimia charitas, & ex impatientia diligendi plerunque deſcendat,ut credas facilè quod timeas. Furtiva ſtupra raptóſque concubitus objiciat vel falsò maritus, fas eſt, fieri ſolet, parcius tamen,ſi jam ſit & mater, ſi in fidem caſtitatis uxoria fœcunditate profecerit. Quid ſi ſit jam juvene quoque filio ſevera? jam nurum nepotéſque proſpiciat? Miſeremini temporum, ne alienæ innocentiæ interpretationem de ſuis quiſque moribus trahat.Inceſtum poſſe fieri pater hoc ſolo vult probare, quòd filium potuit occidere. Rumor,inquit,fuit. Eſt Hercules cui contra rerum naturam,contra parentes liberóſque credatur. Rumor fuit. Hoc ergo ſic audiemus, tanquam ſi diceres: conſcius detulit ſervus, nunciavit ancilla; improviſus aſtiti, dum non timeor adveni. Rogo, judices, utrum credibilius putatis inceſtum de matre, an de rumore mendacium? Rem impudentiſſimam populus loquendo fecerat, niſi pater credidiſſet. Peſſimum, judices, humanarum mentium malum eſt, quòd ſemper avidius nefanda finguntur: nec uſquam ſe majus operæ precium putant maligni facere ſermones, quàm cùm incredibilia quaſi deprehenſa narrantur. Neceſſe eſt contentioſius loquaris, quod probare non poſſis: & affirmationem ſumit ex homine, quicquid non habet ex veritate. Eſt tamen hoc iniquiſſimum de loquacitate populi, quòd plerumque famam accendit contentio non credentium. Materiam miraris rumoris, de qua nemo nec ſibi credit? quam qui narrat, aſſignat alii? Rumor res ſine teſte, ſine indice, res ex incertis improbiſſima, maligna, fallax, & ſimilis ſilentio tuo. Quid & ipſe de rumore ſenſeris, vis breviter probem? Tormentis quærendum putaſti an verum diceret. Sanè ſit aliqua publici ſermonis autoritas in illis, ad quæ fas eſt populi pervenire notitiam. Video cur adulteria proferantur in fabulas: explicantur per miniſteria, per conſcios habent inconſulta gaudia. Pars voluptatis videtur eſſe jactatio. Facinus verò, cui ſi fas eſt, ut illud humanæ mentis capit audacia, circundatur undique nox profunda, denſior caligo tenebrarum, quod nocentes ſuis quoque oculis vix fatentur, non ſervo, non creditur ancillæ. Quid internunciis, quid opus eſt miniſteriis? ſufficit animus duorum, explicat omne filius matérque ſecretum. Inceſtum tanto incredibilius eſt, quanto & de illo plures loquuntur. O miſera conditio ſexus, cujus ipſæ plerunque virtutes, fabulas parant: Cur iſta nullis in publicum gaudet egreſſibus? Unde adverſùm omnes tam rigida converſatio, tam ſeverus affectus? Nihil concupiſcit, nihil ergo deſiderat? Filius poſſidet cuncta tempora, univerſos occupavit affectus, filius matris tota jactatio eſt. Rogo, nunquid adamavit? Mihi credite, non eſt nefandorum iſta ſimplicitas: da ut ſit hæc inter matrem & filium conſcientia, parcent oſculis palam, abſtinebunt coram patre complexibus, omnis familiaritas ſubſtringetur in publico, ſermones, occurſus, coram ſervulis libertiſque vitabunt, & maximi ſceleris ardor captabit affectare gravitatem. Elige parricida quod voles, inceſtum diligens ſuſpectum non erit, negligens deprehenditur. Sed quid ego ſic ago, tanquam inauditum, incredibile ſcelus locutus ſit populus? Teneo in hoc ſermone facinus unius maledicti. Non intereſt inceſtum de uxore fingat, an credat. Quid, iſte ergo non timuit tam nefandæ rei famam, nec ad aures patris pervenire rumor erubuit? Diſſimules licet, à te malignitas accepit ortum, te ſecutus eſt quiſquis hoc auſus eſt narrare, proferre. Da bonum patrem; bonum maritum, dicturum me putas, non credet? Neſciet eſſe rumorem. Ite nunc, judices, & adhuc dubitate quis famæ fuerit autor, cujus pater agit cauſam. Specioſus, inquit, fuit. Non magis hoc facinus in matre eſt, quàm crimen in filio. Specioſus fuit. Ut hoc objici poſſit, ut debeat, adjice, & adulter, & raptor, in illa matrona maritali dolore penè perculſus, in illa virgine publica ſubclamatus invidia, quanquam hæc quoque intra notos diſcurrunt juventutis excurſus. Quid ais? ab inceſto libidines cœperunt? hoc primùm unquam juvenis admiſit? hoc ſolum argumentum ſumis ex forma? Dic potius deprehendi juvenem mihi venena miſcentem, in necem meam conſcientia ſceleris eſt armatus. Infinitum eſt quantum debeat antè feciſſe filius, ut de illo inceſtum pater ſibi credat. Specioſus fuit. Quis enim non eſt formoſus filius matri? Amant debilitates, amplectuntur illum morborum ſuppliciorúmque pallorem, & in vires charitatis accreſcit ipſa miſeratio. Non impedit ægræ pietatis animum deformitas, pulchritudo non auget. Amare liberos unus affectus eſt. Liberi, marite, liberi non amantur oculis, non complectitur mater ore, non vultu, ſed eſt in filio matri neſcio quid homine formoſius. Poſſit forſitan novitas ſolicitare viſus, expugnare mentes: in matris aſpectu coaleſcit infantia, pueritia conſurgit, juventa ſurrepit, ſpecioſum ſuum quotidie videt, miratur, amplectitur. Quæ tandiu amavit, quando incipiet amare deſinere? Non eſt opus, nocentiſſime ſenex ad hoc nefas charitate, ſed amentia, ſed furore. Ut in juvene ſuo mater poſſit concupiſcere quòd formoſus eſt, oderit oportet quòd filius eſt: & adeò ſacris affectibus non adjuvatur in facinus, ut ad illud niſi per oblivionem ſui tranſire non poſſit. Quid quod & incredibilius eſt, quòd parem duorum poſcit inſaniam? & ad inceſtum opus eſt ut adamet & filius, non ut ametur ſolùm. Ab utro deinde vultis incipere preces, venire ſermonem? Audebit hoc rogare filius matrem? mater hoc impetraturam ſe ſperabit à filio? Hunc animum tuum ſenex, quo cum maximè taces (ſi non eſt callida, non maligna ſimulatio) de fide tanti ſceleris interrogo, an poteſt mater admittere quod loqui non poteſt pater? Specioſus fuit. Liber interrogare hoc loco omnes humani generis affectus. Placet ergo, ut ſi filio obtigerit indulgentior facies, vultus erectior, refugiat mater amplexus? Si virginem uſque ad notabilem ſpeciem natura formaverit, timeat oſcula pater, horreátque contactum? Dii deæque malè perdant tam impudentes ſolicitudines, tam nefarios metus. Propè eſt ab inceſto timere ne fiat. Malo ſimplicitatem, quæ non vereatur infamiam: malo nudos affectus, inconſultamque pietatem. Nihil de ſe fingi, nihil credat poſſe narrari. Teneat inſatiabiliter, avidè: tanti fama non eſt, ut amet filium mater ſolicitudine pudicitiæ. Me quidem marite ſi quis interroget, omnes matres liberos ſuos tanquam adamaverint, amant. Videbis oculos nunquam à facie vultúque deflectere, comere caput, habitúmque componere, ſuſpirare cùm receſſerit, exultare cùm venerit, conſerere manus, pendere cervicibus: non oſculis, non colloquiis, non præſentiæ voluptate ſatiari. Hoc eſt ergo in tam nefanda ſuſpicione ſæviſſimum, inceſtum non poteſt fingi niſi de optima matre. Execrarer mehercle, judices, ſi crimen iſtud clarius objeciſſet filio pater, ſi uſque ad verborum proceſſiſſet amentiam. Nemini minus fas eſſe debet credere inceſtum, quàm qui propter illud paratus eſt filium occidere. Quid quòd non credis tantùm nefande ſed quæris? ita tu non times monſtri hujus agitare ſecretum? Populus loquitur inceſtum, ſed tu nega. Civitas infamat: tanto magis oſculare unicum, & conjugem tene, pariter duo circa ſuum ſtringe complexum. Prô inaudita feritas: ita patri non ſufficit non credere inceſtum, quod non poteſt probare? Ferrem tamen adhuc ſuſpiciones tuas nefandiſſime ſenex, ſi diſſimulanter indicia tanti ſceleris agitaſſes. Obſerva ſermones, ſecreta cuſtodi, omnium dierum noctiúmque momentis ſagax ſcrutator inſiſte. Quid tibi cum abruptis? quid cum ſupremis? Inceſtum jam credas oportet ut torqueas. At tu, prô nefas, verberibus, & tota crudelitatis arte ſcrutaris rem, de qua non deberes interrogare ſervos, de qua vernilium quoque corporum patientiam petulanter excuteres. Laminas accendis, equuleos moves & parricidio ſuſpicaris inceſtum. Neſcis quod præceps, quod abruptum tam nefandæ diligentiæ furore commoveas? Pater qui de inceſto filium torquet, non eſt neganti crediturus. Omnium quidem judices, incertorum ſuſpiciones peſſimè ſemper à corporibus incipiunt, nec bene de cujusquam moribus illam partem hominis interroges, quæ non animo, sed dolore respondet. Nondum dico quem torqueas, quis inter equuleos ignésque ponatur, cujus arguta prius indici præcedant: novissimum debet esse, quicquid torquet & punit. Fidem hominum deorúmque, ne gravitatem putetis à novissimis ultimísque cœpisse. Non habet probationem facinus de quo pater non potest alium torquere quam filium. Video qua possis ratione defendi, si omnia antè fecisti, ut incestum aliter erueres. Quid ais? Interrogasti servulos, non potuit conscius inveniri. Exquisisti ancillas, non apparuit ministra flagitii. Non obscœna literarum commercia, non fatentis deprehendisti nefande blanditias. Nihil juvenis maritus, dominus pater. I nunc & dic scisse rumorem, sed ut torqueas: ducatur tamen quæstio per conjugis ministeria, per filii servulos; in illa potius utilitate desæviat. Prius est ut repudietur uxor, ut divortio fiat in domo grande secretum. Excedit omnem immanitatem filium ideo torquere, ut scias an innocens torqueatur. Unicum pater ignibus verberibúsque interrogas; rogo quid facturus si pernegaverit? Videlicet ut laudes, deinde dimittas, ut amplectaris perusta vitalia, & laceri pectoris vulnera pietati rursus admoveas. Solus superest pudor homini qui torsit unicum ut torquere debuerit. Faciat te necesse est res ista pessimum patrem, & odoris oportet filium cui satisfacere non possis. Jam-jam malo venena, ferrum, subitos ictus, improvisamque mortem. Incestum qui non credit, torquere non debet: qui credit, statim debet occidere. Quòd si tormenta etiam filii placent, si præstanda est satisfactio tam nefandi rumoris, exigo ne perdas quæstionem in media civitate, in ipsa constitue fama, advoca illos malignos, illos loquaces, & seculi rem exquirere audiente populo. Coram omnibus torqueri debet, de quo loquuntur omnes. Interroget quisque quod volet, suis auribus, suis credat oculis. Cur in abditam semotámque partem juvenis abducitur? Secretum quæstionis nec incesto filio debetur, nec innocenti. Dabo adhuc inter secretum publicationémque temperamentum. Advoca propinquos, adhibe amicos, circumpone juveni serios senes, intersint magistratus, assistant quibus habere possit civitas fidem. Præstare debes aut tibi ut probare possis, si confeſſus fuerit : aut filio ſi pernegaverit. At tu nefande, crudelis, tollis quæſtionis alteram partem, efficis ne poſſit amplius innocens eſſe qui tortus eſt. Quid agunt contra populum tormenta ſecreta? Prædico, teſtor, iterum, dantur malignis alimenta ſermonibus, & à quæſtione ſepoſitâ in majus reditur incertum. Coram omnibus torquere debet filium pater, & qui vult abſolvere, & qui eſt paratus occidere. Non vultis, judices, ad facinus indigniſſimæ quæſtionis accedat, & quòd ipſe torſit filium pater? Adeóne non potuit libertis aut ſervulis neceſſitas iſta mandari? non carnifex potius adhiberi? Pater in tormentis filii non adverſos tenuit oculos, ipſe veſtes ſcidit, velamenta laceravit, manibus flagella concuſſit, renovavit ignes, & mori filium contentione non ſivit, diduxit os quod jam ſuprema claudebant, fovit animum ut longis crucibus patientia ſufficeret. O dignum patrem, cui dicat innocens filius, feci. Non mehercle improbè mihi proclamaturus hoc loco videor, hominem qui torquetur in matrem, debere moram matre torqueri. Cur excluditur infelix à ſua cauſa, à ſua quæſtione? Adhibeo ſpecioſis cruciatibus hanc nimis amantem: hujus gemitus excipe, hujus ſuſpiria oculóſque cuſtodi: ſi quod facinus admiſſum eſt, torquebis quidem filium, ſed fatebitur mater. Irrumpere me tum maximè puta in illud tuum parricida ſecretum, injicio properanti quæſtioni manum, inhibe ictus, ſubtrahe pauliſper ignes, quicquid eſt quod eruiſti, profer in medium, memento te feciſſe de filio propter quod tibi non debeat credi. Quid ſpiritum dolore præcipitas? Quid miſeræ intervalla patientiæ pertinaci crudelitate conſumis, ſi fruſtrà tibi ſufficere credis quod audieris, [illegible], proferre? Inceſtum ut credatur, ipſe debet [illegible]. Mirabar & ego, judices, ſi tam nefanda quæſtio [illegible] exitum potuiſſet habere, quam mortem. Hic eſt [illegible]idii pudor, ſic deſinunt quæ incipere non debent. [illegible] quæſtionis, operis ſcelere majore, exire tibi vi[illegible] orbitatem. Scimus unde venerit iſta contentio, [illegible] extorſit ſævitia miſero. Vincit torquentem qui [illegible]. Iamiam non miror, quòd poſt iſta non habes [illegible] verba non invenis. Unicum ſine teſte laceraſti, [illegible]aſti, ſoli tibi deinde notum vis videri celare [illegible] in parricidio quæris alienæ triſtitiam. Præpoſtera res eſt filium occidere, deinde erubeſcere. Fas non eſt non eſſe notum, propter quod ſe parricida putat innocentem. Eligas utrum voles, aut tormenta damnes neceſſe eſt. aut ſilentium. Quod non debet indicari, queri non debet. Poſſis videri fortaſſis crudeliſſime ſenex ſilentium filio præſtare, ſi viveret. Conſumpta eſt paterni nominis religio, omnis pietatis ſublata reverentia. Si hoc ille meruit, & parum in quæſtione, parum ultionis in morte eſt. Vindicare vis confeſſionem? traduc cadaver, & ſuper illa vulnera omnes pone cauſſas. Non eſt ejuſdem fateri cur torſeris, & tacere cur occideris. Quid ais ſeveriſſime parricida? Filium conſumpſiſti per flagella, per laminas. Potes agere viſcera de tuis concepta vitalibus, ſanguinem qui de tua fluxit anima, non inſania, non furore, ſed (quantum vis videri) conſilio, gravitate laceraſti. Potes tacere ſuper vulnera unici, ſuper exutos artus metuendus aſſiſtis, & cauſſas quærente matre, quærente populo: hoc ſolum dicis, occidi? contenta eſſe debet incerto? Interrogari nunc te marite credis à matre ſola? Cauſſas mortis illius repoſcit ſolicitudo generis humani. Stant circa liberos attoniti parentes, horret invicem ſe charitas fraterna complecti, rupta eſt illa oſculorum inter ſoceros generoſque ſimplicitas. Quouſque nos cum ſilentii tui interpretatione committis? Si nihil factum eſt quod debeat erubeſcere temporum pudor, quid ſibi volunt verba media, ſuſpenſa? Si nefas prodigioſis ſimile fabulis deprehendiſti, miſerere, ne ſis una morte contentus. Inceſtam gravius odiſſe debes, quòd & venit in forum, quòd audaciam innocentis imitatur, & tacenti videtur iraſci. Cùm filium propter tumorem torſeris, propter tormenta occideris, non eſt media res ut neutrum ſciamus. Mater quidem, judices, innocentiſſima hoc complorat, hoc ferre non poteſt, quòd nihil parricida reſpondet. Sed nobis videtur jamiam eſſe dicturus. Non fallit nos nefande quid captes, hoc quòd ſupra ſilentium trahis alta ſuſpiria, quòd prorumpenti videris exclamatione deficere, mendacio paratur autoritas, & in fidem erupturæ vocis affertur, ut fateri videaris invitus. Dic tamen, par eſt huic rei matris integritas ut mentiaris? O quanto nunc dolore torqueris, quod inſtantem non potes aliqua truci proclamatione diſcutere. Non verba tibi contra miſeram, ſed argumenta deſunt: non voce, ſed probatiobatione deficeris. Quod ſolum datur, relinquis infamiæ, & nos cum perpetua ſermonum malignitate committis. Qui interrogantem nec damnat, nec abſolvit, rumore contentus eſt. Modeſtiam mariti pariter & patris accipite. De muliere quæ convinci non poteſt, ſufficere ſibi putat, ut inceſta credatur. Quis unquam tam nefandas artes, tam cruentum deprehendit ingenium, quia non poteſt probare quod dixerit, captat ut credatur quod non dixerit. Diſſimulas, taces, ſæve, crudelis? inveniſti tormenta patris. Audi quid miſera ſimpliciſſiom dolore proclamet. Non efficies, inquit, callidiſſime parricidarum, ut non audeam cadaver amplecti. Ego verò inceſta ſum, ſi poſſum moderari gemitus, comprimere lacrymas! Coite in funus omnes liberi, omnes parentes, cuſtodite planctus meos, obſervate ſuſpiria: ſi quid feci, ſi quid amiſi, fatebor. Ecce ſupra lectulum effuſa feralem, laceros artus & peruſtum complexa corpus exclamo. Teneo unicum meum, velit nolit invidia, meum miſerà formoſum. Hoc erat quod infeliciſſimam matrem ultra ſolitæ charitatis exagitabat affectus, amabam marite periturum, Infames quamtumlibet hanc impatientiam, ego mihi videor defuiſſe, ceſſaſſe, multum de lætitia, multum perdidiſſe de gaudiis. Nemo unquam filium nimis amavit. Excuſo tibi, inquit, juvenis innocentiſſime, quòd ſupremis tuis nondum præſtiti miſera comitatum. Vivere quidem te defuncto continuò non debui, ſed mori marito tacente non potui. Rumpam tædium lucis inviſæ, ſed prius licuerit coram civitate manibus tuis juſta perſolvere, cùm damnato ſupra callidiſſimum ſilentium parricida, nihil te dixiſſe conſtiterit. Ignoſce quòd ad judicium iſtud orbata duravi. Timui ne ſi ad exitum impatientia, ſi præcipiti pietate properaſſem, faceret alium parricida de mea morte rumorem.

EX ARGUMENTO SUPERIORE.

DECLAM. XIX.

Pro Viro contra Uxorem.

Debebatur quidem triſtiſſimæ orbitatis miſero pudori ut jam taceremus omnes, & poſt tam prodigioſas rerum ſermonúmque novitates oportuerat hoc eſſe noviſſimū de malis infeliciſſimæ domus, quòd occidi filium pater. Sed quoniam mulier immodici ſemper affectus, ſuper cuncta quæ vel paſſus ſum paulò antè, vel feci, reatus quoque me dolore concuſſit, veni petiturus à vobis ne me ſcientem ſilentium contentioni præſtare credatis. Non quia occidi filium taceo, ſed occiſus eſt ut tacerem. Utinam, judices, negare poſſem quòd occidi, utinam totum miſeræ neceſſitatis ordinem fas eſſet intrare, & oris hujus premere ſecretum. Miratur hanc aliquis patientiam meam? Ardor ille qui me modò impegit in filium, ipſa ſui immanitate conſumptus eſt. Quicquid erumpere poſſet in proclamationem, parricidio peractum eſt, in orbitate conticuit. Non habeo affectum, niſi quo cuncta tantùm patiar, audiam, feram. Utrunq; de filio fieri non poteſt; ut & occiderim, & fatear cur meruerit occidi. Quapropter, judices, ſatis admirari, ſatis ſtupere non poſſum, quòd mulier cujus præter optimam ſanè conſcientiam, ſexus quoque majorem malis noſtris pudorem præſtare debebat, tacere non poteſt ſilentium meum. Novo qu nimmio fabuloſoque ſecum impatientiæ genere diſſentit. Queritur de populo quòd loquatur, de patre quòd taceat. Nec contenta contentione mariti, nihil ſe diſſimulare, nihil ſcire reatus autoritate teſtantis, mavult de ſilentio meo facere ſecretum orbitatis. Iſtud amentia ſit an innocentia perditus dolor viderit. Ipſius animus poteſt ſcire quid filius meus dixerit, quæ me putat habere quòd dicam. Fidem igitur veſtram, judices, ne vos orbitatis miſeratione confundat ſola mater, néve maximæ calamitatis ibi tantùm putetis reſediſſe ſenſum, unde vos lacrymæ gemitúſque conveniunt. Mei magis debetis in uxoris comparatione miſereri, qui filium & perdidi & occidi.

cidi. Ego ſum infelicior ex parentibus duobus, qui quicquid, judices, iſta complorat, & patior, & feci. Felicem ignorantiæ conſcientiam matris, quæ ſufficit interrogare, major me impatientia, major urit affectus: cur filium occiderim indicare non poſſum, nec pœnitet quòd occidi. Infelix ſenectus, miſera patientia, ſic quoque quàm multa dicenda ſunt? Fuimus quondam, judices, fuimus feliciſſimi parentes, cùm adhuc rudis unici nos blandiretur infantia: duravitq; domus tota proſperitas, quandiu pariter fruebamur, pariter diliximus, quandiu civitas de nobis hoc ſolum poterat loqui, filium nos habere formoſum. Ut vero in eam adolevit ætatem, in qua corporalibus bonis juventus inſolenter exultat, ſuperbus atque arrogans in nullum vitæ genus, non in privatos, non in publicos actus florentem duxit ætatem. Dii immortales, quantus qualiſque circa juvenem rumor ingemuit! omnium maledictis ſucclamatus, omniũ denotatione damnatus eſt, donec & ipſa conſenſum circa ſe publici doloris agnoſceret. Inde rarus in publico, & tanquàm patris occurſus, tanquàm civitatis ora vitaret. Non eſt leve concipere verbis, in quantam civitatis execrationem, in quantam culpam juvenis inciderit. Dictus eſt occidere poſſe patrem, dictus eſt dignus quem poſſet etiam pater occidere. Quid facerem, judices, infelicissimus ſenex? jam jam non evitabat fama nec patrem, jam meis auribus nemo parcebat. Interrogare non audebam, diſſimulare non poteram. Fallitur quiſquis me putat quicquam feciſſe conſilio; impetus ac temporis ipſius neſcio quis ardor explicuit. Præparari filio tormenta non poſſunt. Eſt in miſeris penatibus pars remota, ſepoſita, profunda tenebris, triſtis acceſſu, omnibus apta flagitiis, & in qua audeat facere facinus & pater. Illò fateor dum me variæ cogitationes per totius domus ſpatia circumagunt: quantum intelligere licuit, improviſus adveni. Et ille quidem ad conſpectum meum tanquam deprehenſus obſtupuit, refugitq; trepidus, puto ne quærerem cauſſam. Irrumpo feſtinanter, avidè, ſine liberto, ſine ſervulo, ſicut me deprehenderat temporis illius fatum, manibus, ictibus, & quæcunque ex obviis dolor in telorum tranſtulerat uſus, ultra vires ſenectutis aggreſſus: ignes ex proximo raptos, verbera quæ caſus obtulerat, non diviſo dolore, non per partes, non per intervalla ſuſpenſo, ſed ſemel, ſed pariter invado. Pars ſecreti fuit ut ipſe torquerem.

Dii immortales: quæ contumacia? quæ fuit illa impatientia, cum domi torqueretur à patre, non invocare matrem? Non repugnavit juvenis, non oppoſuit manus, nullum imploravit auxilium. Merſis tantum dejectiſque luminibus, tanquam unquam flagella ſuſtinuiſſet, tanquam meis torquentur oculis, omnes ictus excepit in faciem: verberibus, ignibus laudatos vultus, velut illis iraſceretur, oppoſuit. Reddo teſtimonium noviſſimum pudori, cum jam mori vellet, occiſus eſt. Laudo, judices, patientiam matris, cum & ipſa ſemper plurimum eſſet domi, & ab illo ſecreto fortaſſe non longe, intervenire noluit, interpellare non auſa eſt. Sed & manibus meis gratulor, quod non propinquus aliquis, non amicus erupit, occidiſſem quiſquis me tunc auſus fuiſſet interrogare pro filio. Sepelivi tamē lacera mēbra, funus indulſi, oſſa collegi. Non injecit uxor lectulo manum, non inter exequias planctibus eliſiſq; uberibus mihi fecit invidiā. Unde in hanc patientiam prorupit, exiluit? domi me nihil interrogavit. Poſſum jam mater infelix coram liberis ac parentibus, poſſum audientibus diis hominibúſq; clamare. Et ego amavi filium meum, non oſculis, non infirmitate, non lacrymis: ſed viribus, dolore, patientia. Unicum, quem ſi acie clauſiſſet hoſtis, vacaria morte ſervaſſem: ſi ſubitum cinxiſſet incendium, extuliſſem relicta, meorum parte mēbrorū eripui malignitati, abſtuli famæ. Habeo quod imputem tibi naturæ pietas. Rem difficillimā feci, quòd non me potius occidi. Malæ tractationis accuſat. Adeone uxor tibi parum videor dediſſe pœnarum poſt periculum & labores, ne lucrifaciat pater, quòd occidit filium ſuum? Non pudet ergo ſi iraſceris parricidæ? Quid tibi cum lege quam vos propter minores accepiſti affectus? Querelas habet iſta, non gemitus, & mater ſepoſita ſolam cōplorat uxorem. Rurſus ad populū vocas miſerū pudorem? materiam novi rumoris accendis? Perdidi ergo rationē ſecreti mei. Sic omnia feceram, ne quid aut quæri poſſet, aut dici. Jam verò quid impudentius, quid indignius, quam cùm ſibi de liberis credunt, licere tantundē, & æquū jus patris ac matris eſſe cōtendunt, quaſi neſciant nobis arbitriū vitæ neciſq; cōmiſſum? Non eſt privilegium, filiū occidere cùm fieri poteſt: nec quiſquā tantum ideo fecit, quia liceret? Viſcera unici lacerare ſufficit. Ignoſce ſi non poteſt mihi credere: nemo filium ſuum occidit odio: non erit tanti juvenis inviſus. Illud eſt in partibus uſq; ad parricidium terribile, quòd amant, quòd ſuccurrunt, quòd ſibi videntur aliter non poſſe miſereri. Non eſt quòd vos ab æſtimatione malorum meorum mollior ſexus abducat. Majoris affectus eſt filium occidere quàm vindicare. Deſine igitur me mulier fatigare interrogationibus tuis. Ita tibi, non videtur omnia reſpondere pro filio, qui dicit, occidi. Et licet comprimantur exclamationes ? ora claudantur, nihil negat qui hoc fatetur. Atqui ſummorum facinorum ipſa immanitas innocentia eſt. Filium pater non demens, non inſanus occidi. Hominem extra ſenſus affectúſque poſitum quiſquis nunc miſeraretur; occidi. Vides ſenem, ſanguine ſuo fluentem, laceratis exuſtiſque illis ſanctioribus charioribúſq; viſceribus ſuper exanimis unici corpus cruentis manibus jacentem ? Horreo cadaver, & velut corpora quæ cœleſtis exanimavit ignis, adire propius timeo. Ad quædam facinora ſufficit claudere oculos, vultus avertere, tacere, mirari, & incredibiles calamitates relinquere ſuis cauſſis. Miſerere, ne quid amplius quæras, ne quid interroges. Dicturum me putas, parce ſeculo, parce marito, parce patri ? Tu verò parce illi qui occiſus eſt. Novum, judices, uxori, in maritum crimen audite. Silentium eſt de quo quæritur. Solebat indignatio veſtra convicia noſtra ferre non poſſe, & matronalis indignatio dicere videbatur, non parcis erga me marite verbis nullam habet noſtri tuus ſermo reverentiam, facilè prorumpis in opprobria, facilè quod libet objicis, exclamas, & dum nimium libertati vocis indulges, poteſt populus aliquem de me facere rumorem. Tu mulier objicis mihi rem quæ nulli unquam crimini fuit, ſolam in noſtris moribus innocentiam voce reprehenſam tuetur taciturnitas. Vide cur manus, cur verba peccare videantur. Illis infamamus, his torquemus, his occidimus, Vis ſcire quàm non poſſis queri de ſilentio meo ? Feliciſſima fueras, ſi idem feciſſemus omnes. Finge me pauliſper ſepoſitis ſilendi cauſſis hoc tantùm reſpondere, non prodo ſecretum. Ex omnibus, judices, quibus humana pectora ſeriis graviſſimiſq; complectuntur affectibus, nullam difficiliorem quam ſilenti, credo virtutem: adeóque promptiſſimo ſermone facile delinquimus, ut conſtantiam tacendi neque in aliis ferre poſſimus. Crimen hoc in me mulier vocas, quod in priſcis illis morum mentiúmque rectoribus fuit prima ſapientia quòd quoſdam totius vitæ pertuliſſe patientiam magis illa miſera miratur antiquitas, quam quòd temporũ vices, ſiderum curſus, profunda naturæ velut conſcia ratione ſanxerunt. Quæ per fidem impotentia eſt effringere rigens ſacra diſſimulatione pectus evoluere animum quem ſuper ſua ſecreta compoſitum non lætitia, non dolor, non neceſſitas, non fortuna laxaverint? Quiſquis de tacente queritur, multo minus ferre poterit loquentem. Nec adeò conjugali ſocietate cuncta miſcentur, ut nihil ſibi adverſus hanc concordiam proprium relinquat animus. Eſt aliquis etiam à ſanguine ſuo ſecretus affectus, genúſque reverentiæ, ut tacenda minimè velis ſcire chariſſimos: quædam non poſſis verberibus, equuleis eruere: & pleroſq; videas fortiter ſuper ſua ſecreta morientes. Agedum (ſi videtur utrumq; ſexum, omnem conditionem, omnem ſcrutemur ætatem: nullum ſine conſcientia pectus, nulla vita ſine cauſſis tacendi. Si te interrogaret omnia maritus, haberes aliquid & tu quod non fatereris. Et quanto ſilentium gravius eſt in ſene, verecundius in marito, ſanctius in patre? Pudeat nos mulier infirmitatis. Vicit nos modò juvenis ille conſtantia, mori voluit ut taceremus. Vides mulier quibus interpretationibus præſtes tuum dolorem? Diceris ideo me interrogare, quia ſcis omnia me potius pati malle quàm loqui. Quis enim in hac civitate non novit taciturnitatis meæ rigorem? Quis ignorat, qua cuncta ſoleam ferre patientia? Ne occiſurus quidem ſuſpiria gemitúſque præmiſi. Nihil feci unde erupturum quandóque in orbitatem patris animum aut tu præſcio timore ſentires, aut ipſe periturus. Hanc nunc me jactare conſcientiam putas, quod nihil in publico, nihil in ullo mihi permiſi proclamare conventu? Ego vero non ſum queſtus de juvene nec tibi, nec captavi ut illum mecum & mater odiſſet. Fruſtra te putas extorquere accuſatione poſſe quod mihi non ipſæ calamitates, non dolor, non meditatio orbitatis expreſſit. Uras licet, durabo, perferam, paſſus ſum jam quod erat difficilius, occidi. Torſit, inquit, filium meum. Breviter, judices, ratio reddatur. Infamem quid refert, an innocentem, ſi illud omnibus liquet? Juvenem cunctis pignoribus inviſum, omnibus affectibus gravem maligni fecere ſermones. Quid agimus anime? quemadmodum effugimus, evadimus? In tanta infamia nihil facere credentis eſt. Vis me circumire ſingulos, reclamare populo cum rumore rixari? Tuæ fortaſſis infirmitati conveniat negare, me tantùm fortior aſſertior unici decet. Eripiendus eſt non contentione verborum, ſed ut civitas ſtupeat, ut erubeſcat. Torquere me filium putas? Invidiam facio populo. Videor mihi illis verberibus lacerare famam, illis ignibus increpare rumorem. Quæſtio de infami filio unam rationem habet, ut probes innocentem. Dii mala prohibeant, ut noveris illum dolorem, quo poteſt torquere filium pater? Nihil eſt infelicius homine, cui de unico ſuo mors ſola non ſufficit. Juvenem in cujus animo perdiderant nomina noſtra reſpectum, quem cotidie neceſſe habeamus excuſare rumori, qui inter nos formoſum malebat agere quàm filium, verberibus ignibúſque conſumpſi. Vis, vis ſcire quanta tormentorum ratio fuerit? Debuit etiam tortus occidi. Si tamen utique mater vis ſcire cauſſas, leniter audi. Proſpiciebam miſer in grande quandoq; facinus prorupturum, quòd ocio vitam, quod deſidem domi perdebat ætatem. Non peregrinationibus excolere mentem, non experiri militiam, non tentare maria, non rura colere, non adminiſtrare rempublicam, non ducere volebat uxorem. Præterea traxerat ex frequentibus caſtigationibus tædium patris, & in execrationem mei, conſcientia qua non emendabatur, exarſerat. Timebat occurſus, non audebat adire: colloquia, oſcula convictúſque fugiebat. Breviter perditiſſimæ mentis definienda menſura eſt. Oderat me filius & timebat. Filium igitur totius civitatis exiſtimatione damnatum, quem adhuc vivere mirabantur, homines torſiſſe me putatis? Ego verò occidi, tardè diu. Quæſtionem illud vocas: Pœna, ſupplicium, & malorum meorum exitus fuit. Nulla ratio eſt interrogandi hominem, cui non eſt fas niſi negare. Quanta tamen mihi fuit & in quæſtione moderatio? Non enim præcipiti raptus impulſu exilui repentè, ſubitò, nec captus dolore cæco impatientiæ meæ velox vulnus induxi. Non poteſt non ratione occidi filius cùm antè torquetur. Dedi moras, ſpatium, tempus indulſi. Vides quantam hinc malignitatibus potuerim præſtare materiam? ſi in illo ſecreto gladio tantum, ſi vulneribus egiſſem, exitum fecerat juvenis deprehenſi. Non eſt igitur mulier, quòd mihi facias duplicatæ quæſtionis invidiam, id eſt quòd torſi, & occidi. Sola eſt hujus neceſſitatis ratio de morte. Illud eſt parricidium, filium torquere victurum. Putas juvenem vivere potuiſſe,

tuiſſe cui jam non poterat niſi morte ſuccurri? Quem contra malignos ſermones aſſerere cœperam, non reddidi rurſus infamiæ neque in oculos & ora vulgi de ſecreto patris emiſi: providentia mea tibi quoque mater, ne in hunc interrogetur, eripui. Ille verò non fuit poſt tormenta laturus vitæ pudorem, ut interrogaretur à ſingulis, ut negaret. Verùm mulier affectibus tuis renunciandum eſt, ad totius domus noſtræ pertinere innocentiam credidi, ne ſe ipſe potius occideret. Sentit, judices, mulier ad jus querelæ ſuæ nec quòd torſerim, nec quòd occiderim, pertinere. Itaque quærit, quid mihi dixerit ille, de quo neſcit an dixerit. Quid ais mater impatiens? ita in morte filii tui nihil aliud ad te pertinet quàm quid locutus ſit? Ita ſi reſpondero, remittis parricidium, tormenta non objicis? O inconſultam muliebrem ſemper amentiam! quid juvenis in tormentis dixerit, tanquam ignoret, interrogat, nihil me comperiſſe non credit, tanquam ſciat quid dixerit. Fidem communis ſanguinis, fidem communium malorum, ne parricidii me velis agitare ſecretum, ne calamitatibus noſtris gravem facias innocentiam tuam. Viderit, quid meruerit juvenis ille, ego jam poſſum ſuprema revereri, & poſt exitum unici revertor in patrem. Major defunctis liberis præſtanda reverentia eſt, nec quicquam minus convenit affectibus patris, quam inſultare videatur occiſo. In gratiam me cum filio reduxit orbitas, iram noſtram mors ſevera compoſuit. Quinimo recogitanti mihi totum ſecreti illius ordinem, ſubit tacita miſeratio, quantam ego debeo reverentiam filio, quem potui torquere ſolus, quem potui ſolus occidere. Perſeveras, cogis, inſtas? Invicem, te mulier, interrogo, cur ſi tantopere volebat ſcire quid interrogarem, quid ille loqueretur, non irruperis in quæſtionem, quam nullis miniſtris, nullis cuſtodibus vallaverat pater? Quantò melius mater ipſum adiſſes? quantò fortius interrogaſſes una? quanto tibi plura dixiſſet? Quis te, mulier, affectus abegit, tenuit, excluſit? Agnoſco verecundiam tuam: timuiſti, credo, ne ſi in illo ſecreto fuiſſemus omnes, occidiſſe filium diceretur & mater. Inſtas tamen, & miſeri ſenis ora diducis. Puta me hoc ſolum dicere, ex maximi facinoris cunctatione veniens quid audierim, nondum ſcio: totus adhuc ſum in parricidio meo, & poſt mortem unici omnia quibus laceratus occiſus eſt, in animum meum tormenta redierunt. Eſt quidem difficile, ut aliquem pati pudorem parricida videatur: veruntamen ſtupore, amentia & ſilentio in orbitate defeci. Ablata eſt mihi omnium verborum fides, omnis ſermonis authoritas: nec habet cauſſam loquendi, cui non poteſt credi. Deſine, mulier, interrogare. Filium quem occidit pater, nec abſolvere, nec accuſare jam debet. Quid, inquit, dixit, cùm occideres? Miſeram parricidii innocentiam, quòd hoc me non poteſt, non magiſtratus, non propinquus aliquis, non amicus, non ille ſemper loquax populus ac malignus interrogat. Quieſcitis, tacetis. Me infelicem, nunquid ſcitis omnes? Puta me mulier, hoc tibi reſpondere, non habent incredibilia vocem. Quædam majora ſunt, quàm ut illa capiat modus ſermonis humani. Tu verò crede nihil aliud fuiſſe quam furorem: inſaniſſe me puta, videbam quæ non fiebant, audiebam quæ nemo dicebat. Hoc ſolum non inſanientis habui, quod tacebam. Finge me reſpondere, nihil dixit, nihil locutus eſt, non credis? Atqui multò minus creditura quid dixerit. Accipe, mulier, brevem verámque rationem, cur in quæſtione juvenis occiſus eſt. Torquebam, nec interrogabam ſi qua ad aures tuas ab illa quamvis remota, domus parte perlata vox eſt, meus gemitus fuit, meorum viſcerum dolor. Quæris cur nihil dixerit? quia non habuit quod ſcire vellem, quod audire deberem. Nihil aliud quæſtio illa captavit quàm ſilentium, quod præſtare vita non poterat. Quiſquis in tormentis occiditur, ideo tortus eſt, ut occideretur. An tu quæſtionem illam fuiſſe credis qualis vernilibus corporibus adhibetur? Ideo enim equuleos movebam artifex ſenex, tenebam fidiculas ratione ſævitiæ, ut breviter ſedibus ſuis emota compago per ſingulos artus membra laxaret. Conſumptus eſt ſpiritus ſilentio ſui, & verbera ignéſque animum pater vocémque cluſerunt. Videbatur mihi premere gemitus, tenere ſuſpiria: & ſic nihil dixit, tanquam torqueretur ab homine qui ſciret. Miraris hanc in filio contumaciam, in juvene patientiam? Patri torquenti non poteſt aliter reſponderi, quàm ut mori malit quàm confiteri. Quod ſufficit igitur interrogantibus? reſpondeo, mulier, occidi. Fallitur quiſquis expectat, ut objiciamus illa communia, ego verò proclamo, non luxurioſum,

rioſum, non amore meretricis infamem, nihil ille delinquebat, quomodo liberi ſolent. Monſtrum erat inenarrabile, quod nollem deprehendere, quod ferre non poſſem. Miratur aliquis quòd non abdicaverim, nec notiſſima ultione patrem fuerim tantum expuliſſe contentus? Tuus, mulier, nefarius, tuus inconſultus non permiſit affectus. Filium cui contra ſeveritatem meam ignoſcebas, quem mecum odiſſe non poteras, ſecuta fuiſſes abdicatum. Finge juvenem dixiſſe neſcio quid, ego audire nihil potui: non enim poteſtatis alicujus more conſederam, nec torquentibus aliis agebam judicem patrem. Ego tunc cuncta & paſſus ſum pariter, & feci. Non vacabat aures præſtare verbis, excipere gemitus, æſtimare ſingultus: avocavit me contentio, dolor, orbitas, parricidium: omnia facta feſtinatione præcipiti. Idem patris affectus eſt torquere ut ſcias, occidere ut neſcias. In meam, inquit, infamiam taces. Ita nunc primum laboras miſera de fama, & poſt unici mortem pertinere ad te cœpit quid loquantur homines? Scilicet filius impenſus eſt, ut erubeſceres, ut malè audires? Adeóne hoc captanti non erat ſatis, rem totam commiſiſſe rumori? Ego verò me famæ tuæ, mulier, oppoſui, & inter matrem filiúmque medius parricidium feci: unicum occidi, ne quid aliud loquerentur homines. Alioqui ſi hoc capto quod putas, quouſque taceo? in quod tempus differo, illam quam me putas premere vocem? Ecce reatus judicium pronuntio, ego tamen ſcire me nego. Egregiam rationem malignitatis: locuturus adverſus uxorem feci ne mihi crederetur. Fateor igitur, nihil ad certum indubitatúmque perduxi, hoc eſt, quinimmò propter quod ad mortem uſque contendi. Non explicant tormenta quæſtionem, quæ occidunt. Quid, inquit, dixit? Felicem te miſera, ſi neſcis quid dixit. Ita non es contenta conſcientia tua? non ſufficit quòd non habuit ille quod negaret, quod fateretur? Poſcis verba quæſtionis, cogis, extorques. Teſtor, tu facis ne poſſis negare quod dixero. Quid dixit? paraſſe ſe parentibus venenum? negas. Proditionis agitaſſe ſermones? negas. Tyrannidis iniſſe conſilium? negas. Et quicquid dixero negabis. O bonæ conſcientiæ incauta ſimplicitas! Ita non times, ne coactus loqui multa fingam, multa componam? Si potes ſcire, mulier, an mentiar, ſcis quid dixerit. Quid dixit? nihil. Quid dixit? omnia. Maledixit ſeculo, fecit temporibus invidiam, deteſtatus eſt patrem, convitiatus eſt matri. Quid dixit? plus quàm interrogabam. Viciſti, mulier, obſtinationem meam. Audi breve ſuccinctúmque reſponſum quid dixerit: quod quæris, quod putas. O ſi quis in illam vos ſecreti noſtri potuiſſet adhibere præſentiam! vidiſſetis novum genus quæſtionis, ſtabam ſenex furiis monſtroſæ feritatis accinctus, manibus exertis, hinc ignibus, hinc verberibus armatus: ſuper ora, ſuper oculos jacentis aſſiſtens clamabam, furioſe, demens, tace. Et ille velut exuſtis amputatíſque per quæ dolor exit in verba, fuit attonitus, amens. Quoties admotis ignibus ad aliquam corporis partem, totum pectus impoſuit? quoties hiatu oris avidè flammas adverſus exeuntia verba collegit? Cùm verò jam totus calor verberibus expulſus, viribus noviſſimi doloris erumperet: pertractis ab ima pectoris parte ſuſpiriis breviſſimè collecti ſpiritus, ille quo redditur anima ſingultus, fuit ſimilis exclamaturo neſcio quid, quod & tu fortaſſis audires. Occupavi, fateor, & advocatis quas jam conſumpſeram viribus, manibus, telis, totóque corpore pariter adnixus antequàm mentiretur, occidi. Miſera temporis illius recordatio, deficientem in manibus meis filium vidi, aſpexi ora pallentia, frigidos anhelitus, interrupta ſuſpiria, & animam magno ſilentio exeuntem, non tamen tormenta laxavi, non ſubtraxi reſtinxique flammas. Miſerere, mulier, ne quæras amplius vocem hujus affectus, filium qui moriebatur, occidi. Non perdidi tamen, non perdidi unici mortem: fortunam non perdidi, jam me non interrogat niſi ſola mater. Conſiſte, agedum mulier, loco meo, & in habitum paterni furoris accincta admove equuleos, flagella, laminas: prædico teſtator, aliter non poſſum loqui, aliter mihi non poteſt credi. Quanquam miſerrime juvenis (fas eſt enim jam tuos alloqui manes) exprimere mihi vocem nullus poterit dolor, quantum volet laceret, vel occidat: vincere me tormenta docuiſti. Si tamen fas eſt cogitationis memoria tractare verba miſeræ quæſtionis, cur me coram populo magis interrogas? Eamus, uxor, in illam deſolatam domum, in illud jam patris filiíque ſecretum, ibi me interoga, ibi, ubi torſi, ubi occidi adhuc forſitan filii tui vaga per mœſtos penates anima diſcurrit. Porrigat aliquis imaginem juvenis occiſi, ponat in ſinu matris illas veſtes, quibus ipſa juvenem

nem miſera comebat. Eamus ad tumulum, miſceamus ſuper buſta lacrymas. Ibi aut tacebimus pariter, aut invicem confitebimur. Jamjam miſer mori poſſum, explicuit te ſolicitudo, pietas. Non ſcribo tabulas teſtamento, ſuprema verba non credo, & ego moriar in tormentis meis. Illud tantùm noviſſimis precibus à te civitas, per liberos, per conjuges, per natos ; à te uxor, per occiſi juvenis umbram peto ; à te mater, ne quid amplius quæras, tu inſaniam ne dicas.

FINIS.

M. FAB.

M. FABII QVINTILIANI DECLAMATIONES,
QVÆ EX CCCLXXXVIII. SUPERSUNT, CXLV.

Ex vetere exemplari reſtitutæ.

CALPURNII FLACCI EXCERPTÆ X. RHETORUM MINORUM I. I.

Nunc primùm editæ.

DIALOGUS DE ORATORIBUS,
ſive de cauſſis corruptæ Eloquentiæ.

Ex bibliotheca P. PITHOEI IC.

CLARISSIMO ATQVE AMPLISSIMO VIRO *CHRISTOPHORO THVANO* Cælio, Equiti, Regni Curiæ Præſidi primario, & ſacri Conſiſtorii Senatori.

P. PITHOEVS S. P. D.

DEclamandi ſtudium, quãquam & Senatus ampliſſimi, & graviſſimorum Cenſorum præjudiciis notatum, ſerò demum apud Romanos receptum eſt, uſu tamen ipſo ſic utile honeſtúmque apparuit, ut principes civitatis viros, ſummos etiam Imperatores in eo ſe exercere non puduerit. Nam ut M. Tullium & grandes illos prætextatos omittam, ſanè traditum eſt Magnum etiam Pompeium ſub civilis tumultus initium, repetiiſſe declamandi conſuetudinem, M. verò Antonium, [illegible] atq; Auguſtum, ne Mutinenſi quidem bello, in tanta rerum mole, omiſiſſe. Et verò qui eloquentiam non in foro modò judiciiſq;, ſed & apud populum tanti fecerunt, ut illam de ſummis virtutibus unam quandam eſſe dicerent, & eoſdem fere ſapientes atque eloquentes haberent: nihil profectò mirum [illegible] rationem tam avidè amplexos quam [illegible] ſubſelliorum conſiliorumque imaginem, id eſt, forenſium & popularium actionum meditationem, quin & ſolam ad formandam ipſam eloquentiam ſufficere, conſuerunt. Mihi quidem ejus exercitationis fructus non in ſolis veterum poetarum carminibus, aut iis quæ ſuperſunt oratorum actionibus; ſed & in hiſtoricorum ſcriptis elucet maximè, quorum ego directas obliquaſq; conciones cum lego, non unius mihi hominis, ſed plurium ſimul ingeniorum ſenſus collectaque acumina agnoſcere videor. Quo magis doleo hanc & dicendi & ſcribendi, ut ita dixerim, cotem ſic a noſtris hominibus neglectam, ut ſimul etiam eloquentiam ipſam amittere neceſſe fuerit? atque eo quidem magis, quod majores noſtros in eo ſtudii genere non excelluiſſe modo, ſed Romanis ipſis auctores, [illegible] magiſtros fuiſſe comperio. Nam L. Plotius [illegible] primus apud Latinos diſcendi præceptor [illegible] L. Craſſi temporibus floruit, Gallum fuiſſe traditum eſt. Et ne ſingulos enumerare neceſſe habeam, Auguſto Reip. clavum tenente, Votienus [illegible] Narbonenſis pro ſummo Oratore ha[illegible] à Tiberio in inſulas Baleares relega[illegible]. Sub ipſo Tiberio Domitium Afrum [illegible] oratorem Nemauſus, Clodium [illegible] Rhetorem Arelas urbs dedit. Sub Ca[illegible] Trogi Pompeii pater è Vocontiis epiſtola[illegible]tionum, ſimul & annuli curam habuit. [illegible] Neronis L. Statius ſive Urſulus, ſive [illegible] Toloſas Romæ Rhetoricam celeberrimè [illegible] eadem ferè ætate Iulius Florus patruus [illegible] miræ facundiæ & infinitæ curiæ viri in eloquentia Galliarum, quam & ibi demum exercuit, princeps, ut inter paucos diſertus a M. Fabio laudatus eſt. Sed nec ego M. Aprum indictum abire patiar Julii Secundi æquale, celeberrimum ſui tori ingenium, quamvis plerique maligne opinarentur, nec Secundo promptum eſſe ſermonem, quod non ſatis pro ætate pugnax, ſæpius ad curam rerum ab elocutione reſpicere videretur, & Aprum ingenio potius & vi naturæ, quam inſtitutione & literis famam eloquentię conſecutum. Et ut ad poſteriorum Imperatorum tempora tranſeam, una noſtra Aquitania, quamvis Græca ſe jactet origine, plures urbi Latinos rhetoras oratoreſque dedit, quam reliquæ ſimul omnes provinciæ. Teſtes mihi in primis erunt Nazarius, & ipſius filia Eunonia patri eloquentia nihilo inferior. Teſtes Paterius atque Delphidius acerrimus orator, Marcellino dictus Hieronymiana Hedibiæ majores, & Alcimus Nitiobrix, & Tiberius Victor Alethiuſque Minervii Burdigalenſes; ſed & Victorinus ille qui etiam in foro Trajani ſtatuam meruit. Teſtes Tiberianus & Titianus viri diſertiſſimi; quorum uterque Præfecturam Prætorii in Galliis adminiſtravit magna cum laude non eloquentiæ modo, ſed innocentiæ & prudentiæ ſingularis. Teſtis Latinus Pacatus Drepanius, & Theon ille præceptorum & exemplorum hujus artis traditione notiſſimus, quem ſub Juliano illuſtrem in Galliis famam conſecutum Eunapius auctor eſt. Teſtes & alii plures non Auſonio ſolum Aquitano, ſed & Hieronymo Stridonienſi quaſi ex profeſſo laudari; quibus & ex quæ ſuperſunt nonnullorum reliquiæ, teſtimonium reddunt artis non immerito vel a Romanis ipſis in ſumma admiratione habitæ. Nam quid ego ad Leonis, Cati, Lampridii, Antedii, Conſentii, & Severiani, id eſt, ad Sidonii Apollinaris tempora deveniam, ipſius ſcriptis melius nota? aut cur ea repetam quæ de Theologorum noſtratium eloquentia alibi dicta ſunt? Illud potius etiam infeliciſſimis temporibus ſuperfuiſſe Galliæ oratores ſuos, cum ubi ipſi deerent. Extat de Aratore Patricio elogium illud apud Senatorem Romanorum eloquium non ſuis regionibus inveniſti, & ibi te Tulliana lectio diſertum reddidit, ubi quondam Gallica lingua reſonavit. Ubi ſunt qui literas Latinas Romæ non etiam alibi adſerunt eſſe diſcendas? Evaſerat Cæcilius pondus verecundiæ, ſi hunc proventum priora ſecula genuiſſent. Soluta quippe eſt vis illa ſententiæ. Mittit & Liguria Tullios ſuos. Quæ quidem eo libentius retuli quod & Statium Cæcilium, & Ligures ipſos Galliæ adſerant, quos Italiæ qui tribuunt, ſane non uſq; adeo intolerabilem injuriam faciunt majoribus noſtris. Inter quos tamen eam gentem nec poſtremam fuiſſe vel illa Lucani arguunt:

Et nunc tonſe Ligur, quondam per colla decora
Crinibus effuſis toti prælate Comatæ.

Miretur nunc aliquis & Belenum, & Teutatem, & Ogmium illum Herculis Gallici appellatione à Luciano Prolalia deſcriptum, tanta religione à Gallis cultos, ut ejus non apud Græcos Latinoſq; ſcriptores modo, ſed in ipſis etiam lapidibus hodieque ſuperſint reliquiæ. Miretur Lugdunenſem aram Kalendis ſuis Iulio Antonio & Fabio Africano Conſulibus Auguſto dicatam, & Rhetores Gallos utriuſque facundiæ ex Caii inſtituto ad eam convenire. Miretur ab ipſo Auguſto Antonium Iuli nepotem multa claritudine generis ſed improſpera, in civitatem Maſſilienſem ſpecie ſtudiorum ſepoſitum, ipſumq; Iulium Agricolam generi teſtimonio laudatum, quòd eam ſedem ac magiſtram eruditionis habuiſſet locum, ut ille ait, Græca comitate & provinciali parſimonia mixtum ac bene compoſitum, in cujus encomio vix ipſe ſibi Strabo ſatisfacit. Miretur ſub Tiberio nobiliſſimam Galliarum ſobolem liberalibus ſtudiis apud Eduos operatam, & quæ de iiſdem ſcholis longo poſt tempore Eumenius ſacræ memoriæ magiſter ad Conſtantium Imp. mò & Conſtantius ipſe ſuis ad illum literis teſtatus eſt. Miretur & illa Iuvenalis, quæ ſatyricè licet, non fruſtra tamen dicta res ipſa clamat.

Gallia cauſidicos docuit facunda Britannos.

& *-nutricula cauſidicorum,*
Gallia.

Miretur & Toloſam jam olim Palladiam appellatam, & Medericum Chonodomari regis Alemannorum fratrem obſidem in Galliis, doctum Græca arcana, Serapionis nomen filio impoſuiſſe. Miretur & illa Claudiani ad Honorium,

-te Gallia doctis
Civibus, & toto ſtipavit Roma Senatum.

Certè Catonis ex originibus longè antiquius teſtimonium eſt, Galliam duas res ſemper ſtudioſiſſimè perſequutam, rem militarem, & argutè loqui: adeoque Gentili Gallorum vocabulo facetos pro facundis dictos Fortunatianus notat. Sed illa Hieronymi omni exceptione majora ſunt, viris ſemper fortiſſimis & eloquentiſſimis abundaſſe Galliam & Galliarum ſtudia ſuo etiamnum tempore fuiſſe florentiſſima. Quæ ſi quis de proximis tantùm Italiæ regionibus dicta putet, legat & quæ de Belgis Moſellæque accolis Auſonius, atque inter cætera, illa:

Te clari proceres, te bello exercita pubes,
Æmulaque Latiæ decorat facundia linguæ.
Quin etiam mores, & lætum fronte serena
Ingenium natura tuis concessit alumnis.
Nec sola antiquos oſtentat Roma Catones:

Sed & hæc,

—Tempus erit quum facta viritim,
[illegible] patrioſque canam decora inclyta mores:
Quid mihi tum non dictus erit? memorabo Quietos
Agricolas legumque Catos, fandique potentes,
Præſidium ſublime reis: quos curia ſummos
Municipum vidit proceres, propriumq́ Senatum.
Quos prætextati celebris facundia ludi
Contulit ad veteris præconia Quintiliani.
Quiq́ ſuas rexere urbes, purumq́ tribunal
Sanguine, & innocuas illuſtravere ſecures.
Aut Italum populos, Aquilonigenaſq́ Britannos
Præfecturarum titulo tenuere ſecundo.
Quiq́ caput rerum Romam populumq́ patreſq́
Tantum non primo rexit ſub nomine, quamvis
Par fuerit primis.

intelligatque ad omnes pertinere quod Senator ſcripſit, legiſſe Romam frequenter faſces de mœnibus Gallicanis, ne aut in damno ſuo præcipua con[illegible], aut probata [illegible] inhonora ceſſaret. [illegible] quidem majorum virtutes, noſtram argu[illegible], quibus vix [illegible] ab hoc tramite [illegible] & ipſa eorum veſtigia deleri patere[illegible] verò & ſi natura bene ſentiendi judi[illegible] potius quàm dicendi ſtudio teneor, eam [illegible] exercitationem à nobis repeti cuperem, iiſ[illegible] quas optimi magiſtri toties ſan[illegible] quantum poteſt ad veritatem accommodata declamatio, non ad ſolam compoſita voluptatem, meminiſſentque juvenes illos ſe velut præpilatis ad verum diſcrimen aciémque juſtam inſtrui: ideóque in ea una ſpecie conſeneſcendum non eſſe, ſed ad id perveniendum cujus potiſſimum gratia reperta eſt. Illud etiam obſervari vellem, ne cruda adhuc ſtudia in forum impellerentur, utque non eloquentia tantum ipſa, quod ex veteribus plures queſti ſunt, ſed illa etiam juriſprudentia, qua nihil eſſe majus & auguſtius confitemur, pueris induerentur adhuc naſcentibus: quin, paterentur quamlibet properantia parentum vota, ut annorum, ſic laborum & honorum gradus fieri, &, quando hæc apud nos ſummarum virtutum ſtudia ſic conjuncta ſunt, ut utriuſque una jam ferè profeſſio eſſe videatur, nihil duobus dignum putarent quod vel alteri impar eſſet, nec primum ſinerent eſſe quod maximum eſt. Nunc refractis pudoris & reverentiæ clauſtris illa jam nobis vetus querela propria eſt, Pueri in ſcholis ludunt, juvenes ridentur in foro, ἐν παισὶ τὴν ποιητικὴν μαθόντες, ut eſt apud Theonem: &, quod utroque turpius eſt, quod quiſque perperam didicit, in ſenectute confiteri non vult,

Inde canina foro latrat facundia toto,

ut eſt apud Chriſtianum Poëtam: & in magno cauſidicorum ac moratorum grege, juridicorum & oratorum non magnus eſt numerus: quin & declamatorum clamatoribus longè impar. Denique res ipſa probat, ut litigioſa eſt potius juris ignoratio quam ipſa ſcientia, ſic artis dicendi inſcitiam ipſa eloquentia verboſiorem eſſe: ut non immerito, à veteribus dictum eſſe videatur, nihil eſſe in ea quod ſpem tantopere fallat, quàm quod quilibet cum audierit, ſtatim ſe nullo negotio con-

ſecuturum

ſecutorum imitatione confidat. Verùm hîc ego neque tempora acerbius notare conſtitui, neque mihi Cenſoris partes aſſumere in eam maximè culpam, cujus meipſum inter multos conſcium ac participem fateri malo quàm convinci: & cui potius remedio aliquo ſaltem in poſterum ſuccurri cupio. Atque hoc quidem animo M. Fabii Quintiliani, non illius cujus XII. Inſtitutionis oratoriæ libros Hilarius noſter imitatus dicitur, ſed vel patris, vel potius, ut plurium conjectura eſt, avi declamationes nunc à me eduntur & ampliores & meliores ope atque auxilio vetuſtiſſimi exemplaris, quod Cl. Falceti Monetariæ curiæ Præſidis, viri candore, humanitate & rerum noſtrarum cognitione inter paucos numerandi, beneficio lubens merito acceptum refero. Adjeci & Calpurnii Flacci nomine excerptas quaſdam ut præferebat titulus vetuſtioris exemplaris quod partem earum habuit, decem Rhetorum minorum; credo ad Senecæ controverſiarum comparationem, quæ & ipſe in eodem codice X. Rhetorum inſcribebantur, majorum videlicet: quas & iſtis lubens prætuliſſem, niſi me aliunde diſtractum difficultas ipſa terruiſſet, & hanc potiſſimum laudem Fabri noſtri optimi & doctiſſimi viri propriam eſſe voluiſſem: quo profectò nullus eſt cui Annæorum familia plus debere velit aut poſſit. Nam Quintiliani nepotis quæ vulgò leguntur, aut Portii Latronis illam quæ contra Catilinam eſt, adjicere non libuit: ſed nec Salluſtii & Ciceronis nomine ſcholaſticas controverſias, & quòd in omnium manibus extent non ideò corruptæ, & quòd iſtis, ut verum fatear, non ſatis mihi reſpondere videantur. Ac erit fortaſſe tempus cum vel mihi vel alii potius non primarum modò ſecundarúmque exercitationum præcepta exemplaque, ſed & reliquos omnes veteres earum ſcriptores, quorum pleroſque vel nomine ipſo etiam literatis ignotos video, in unum corpus colligere ac noſtris hominibus exhibere dabitur. Interea verò, Præſes ampliſſime, quicquid id eſt, quod in Quintiliano & Flacco præſtitimus, etſi dignitate tua longè inferius, tibi tamen dicare viſum eſt, cùm quòd Fabii magna pars, etſi lacera deformatáque pridem alterius, cujus diligentiæ & hoc beneficium tandiu debuimus, adſignatione tua quodam jure facta eſt, adeo ut nunc reddi potius, quam donari videatur: tum quod in eo Senatu primas tenes, in quo hujuſce ſtudii fructus percipitur maximus, non ex honorariis, & (ut quidam veterum, ſed paulò acerbius & iracundius dixit) advocatorum ſtipe, ſed ex animo & contemplatione ac ſcientia, præcipue verò ex illa incredibili voluptate, quæ liberis & ingenuis mentibus inſita eſt, benefaciendi pluribus non amicis modò, ſed quibuſlibet, qua nihil eſſe puto quo ad Deum homines propius accedamus. Fuit & illa mihi propria cauſſa, quòd ſtudiis noſtris, & literarum nomine & paternæ amicitiæ recordatione pro tua ſumma gratia atque humanitate, hactenus favere viſus es: & ut in poſterum magis ac magis faveas, erit tibi hoc, ſi placet, gratitudinis atque obſequii mei pignus, ſi non dignum amplitudine tua, certè profeſſione noſtra ſaltem pro tempore non indignum. Bene vale Præſes ampliſſime. Lutetia Pariſior. Kal. April. rebus prolatis CIƆ IƆ LXXX.

DE

DE QVINTILIANIS
VETERUM SCRIPTORUM
TESTIMONIA.

M. ANNÆVS SENECA *proœmio lib. x. Controverſ.*

Pertinere ad rem non puto quomodo L. Magius gener T. Livii declamaverit, quamvis aliquo tempore ſuum populum habuit, cùm illum homines non in ipſius honorem laudarent, ſed in ſoceri ferrent: quomodo P. Aſprenas aut Quintilianus declamaverint. Tranſeo iſtos quorum fama cum ipſis extincta eſt.

Idem controverſ. iiii. ejuſdem libri, quæ eſt de eo qui expoſitos debilitabat, ut ex mendicitate eorum mercedem acciperet.

Circa hunc ſenſum P. Aſprenatis eſt ille à Quintiliano dictus, Neſcio utrum vos miſerabiliores dicam quod alimenta accipitis, an quod illis datis. Accipitis enim qui debiles eſtis: et datis per quem debiles eſtis.

M. FAB. QVINTILIANVS. *lib. IX. Inſtitut. oratoriar. ad Victorium Marcellum cap. iii.*

Et cur me prohibeat pudor uti domeſtico exemplo? Pater meus contra eum qui ſe legationi immoriturum dixerat, deinde vix paucis diebus inſumptis re infecta redierat, Non exigo uti immoriaris legationi, immorare.

IVNIVS IUVENALIS, *lib. II. Satyr.*

——Hiſpulla tragœdo
Gaudet, an expectas ut Quintilianus ametur?

Item.

Sed jacet in ſervi complexibus aut equitis dic,
Dic aliquem ſodes heic Quintiliane colorem.
Hæremus: dic ipſa.

Idem lib. iii.

Hos inter ſumptus ſeſtertia Quintiliano
Ut multum, duo ſufficient; res nulla minoris
Conſtabit patri, quam filius, unde igitur tot

Quintilianus habet ſaltus? exempla novorum
Fatorum tranſi: felix & pulcer & acer,
Felix, & ſapiens, & nobilis, & generoſus
Appoſitum nigræ Lunam ſubtexit alutæ.
Felix, orator quoque maximus, & jaculator:
Et ſi perfrixit cantat bene. diſtat enim, quæ
Sidera te excipiant modò primos incipientem
Edere vagitus, & adhuc à matre rubentem.
Si fortuna volet, fies de Rhetore Conſul:
Si volet hæc eadem, fies de Conſule Rhetor.

C. PLINIVS *lib. ii. Epiſt.*

Ita certè ex Quintiliano præceptore meo audiſſe memini. Narrabat ille, Aſſectabat Domitium Afrum, &c.

Idem lib. vi.

Erat non ſtudioſorum tantùm, verumetiam ſtudiorum amantiſſimus, ac propè quotidie ad audiendos, quos tum ego frequentabam, Quintilianum, Nicetem Sacerdotem ventitabat.

Eſt & ejus ad Quintilianum ſuum in eodem lib. epiſtola quæ incipit, Quamvis & ipſe ſis continentiſſimus, & filiam tuam ita inſtitueris ut decebat filiam tuam, Tutilii neptem.

M. VAL. MARTIALIS *lib. ii. Epig.*

Quintiliane, vagæ moderator ſumme juventæ,
Gloria Romanæ, Quintiliane, togæ.

TREBELLIVS POLLIO *in Poſthum. juniore.*

Fuit (quod ſolum memoratu dignum eſt) ita in declamationibus diſertus, ut ejus controverſiæ Quintiliano dicantur inſertæ: quem declamatorem Romani generis acutiſſimum, unius capitis lectio prima ſtatim fronte demonſtrat.

CæLIVS LACTANTIVS FIRM. *lib.* I.

Optime Quintilianus in Fanatico, Iſtud, inquit, ſi deus cogit iratus eſt.

Idem lib. v.

Ideo potentiores eſſe injuſtos Deus permiſit, ut cogere ad malum poſſent: ideo plures, ut virtus eſſet precioſa, quòd rara eſt. Quod quidem ipſum Quintilianus egregie ac breviter oſtendit in Capite obvoluto. Nam quæ, inquit, virtus eſſet innocentiæ, niſi laudem raritas dediſſet? verum quia natura ſic comparatum eſt, ut odium, cupiditas, ira, in id quod incubuerint agant cæcos, ſupra hominem videtur culpa vacans. Alioqui ſi pares omnibus affectus dediſſet, pietas nihil erat.

Idem lib. VI.

Nulla eſt tam perditi pudoris adultera, quæ non hanc cauſſam vitiis ſuis prætendat, injuriam ſe peccando non facere, ſed referre, quod optimè Quintilianus expreſſit. Homo, inquit, neque alieni matrimonii abſtinens, neque ſui cuſtos, quæ inter ſe natura connexa ſunt.

D. MAGNVS AVSONIVS *in Panegyrico.*

Dives Seneca, tamen Conſul, arguetur rectiùs quàm prædicabitur non erudiiſſe indolem Neronis, ſed armaſſe ſævitiam. Quintilianus conſularia per Diementem ornamenta ſortitus, honeſtamenta nominis potius videtur quàm inſignia poteſtatis habuiſſe: quomodo Titianus magiſter ſed glorioſus ille municipalem ſcholam apud Viſontionem Lugdunumque variando, non ætate quidem, ſed utilitate conſenuit.

Idem in commemoratione Profeſſorum, de Tib. Victore Minervio.

Primus Burdigalæ columen dicere Minervi,
Alter Rhetoricæ Quintiliane togæ, *& poſt ea*
Adſerat uſque licet Fabium Calagurris alumnum,
Non ſit Burdigalæ dum cathedra inferior. *&*
Seu libeat fictas ludorum evolvere lites,
Ancipitem palmam Quintilianus habet.
Dicendi torrens tibi copia, quæ tamen aurum,
Non etiam luteam volveret illuviem:
Et Demoſthenicum, quod ter primum ille vocavit,
In te ſic viguit, cedat ut ipſe tibi.

Idem in Miſella.

— memorabo Quietos
Agricolas, legumque Catos fandique potentes,
Præſidium ſublime reis, quos curia ſummos
Municipum vidit proceres, propriumque Senatum,
Quos prætextati celebris facundia ludi
Contulit ad veteris præconia Quintiliani,
Quique ſuas rexere urbes, purúmque tribunal
Sanguine, & innocuas illuſtravere ſecures.

HIERONYMVS *in Chronica.*

Olymp. CCXI. M. Fabius Quintilianus Romam à Galba perducitur.

Olymp. 217. anno Domitiani 8.

Quintilianus ex Hiſpania Calagurritanus primus Romæ publicum ſcholam aperuit, & ſalarium è fiſco accepit.

Idem ad Præſidium.

Puto te Quintiliani controverſiæ recordari in qua pauper cauſatur, dolens ob interitum apum, flores ab impotentiſſimo divite venenatos.

Idem in Quæſt. Hebraic.

Me verò procul ab urbibus, foro, litibus, turbis, remotum, ſic quoque, ut Quintilianus ait, latentem invenit invidia.

Item.

Nec mirum hoc in conceptu fœminarum, ut quales perſpexerint, ſive mente conceperint, in extremo voluptatis æſtu quo concipiunt, talem Sobolem procreent, cùm hoc ipſum etiam in equarum gregibus apud Hiſpanos dicatur fieri, & Quintilianus in ea controverſia in qua accuſatur matrona quod Æthiopem peperit, pro defenſione illius argumentatur hanc conceptus eſſe naturam quam diximus.

Idem adverſus Vigilantium.

Iſte Caupo Calagurritanus, & in perverſum propter nomen viculi mutus Quintilianus miſcet aquam vino.

Idem ad Pammachium de obitu Paulinæ.

Felices, inquit Fabius, artes eſſent, ſi de illis ſoli artifices judicarent.

Idem ad Pammachium de optimo genere interpret.

Hilarius noſtrorum temporum confeſſor, duodecim Quintiliani libros ſtilo imitatus eſt & numero.

Idem Præfat. in Abdiam.

Dicit & Tullius tuus adoleſcentulo ſibi inchoata quædam & rudia excidiſſe. Si hoc ille tam de libris ad Herennium quàm de rhetoricis, quos ego perfectiſſimos puto, ad comparationem ſenilis peritiæ dicere potuit: quantò magis ego liberè profiteor & illud fuiſſe puerilis ingenii, & hoc maturæ ſenectutis. In libris quoque contra Marcionem Septimius Tertullianus hoc idem paſſus eſt, & Origenes in Cantica canticorum, & Quintilianus in xii. libris inſtitutionis oratoriæ, ex quibus oſtenditur unamquamque ætatem in quo eſſe perfectam, & ex annorum debere numero judicari.

SID. APOLLINARIS *lib. V. Epiſt. X. Sabaudo.*

Tua verò tam clara, tam ſpectabilis dictio eſt, ut illi diviſio Palæmonis, gravitas Gallionis, abundantia Delphidii, Agrœcii diſciplina, fortitudo Alcimi, Adelphii teneritudo, rigor Magni, dulcedo Victorini, non modò non ſuperiora, ſed vix æquiparabilia ſcribantur. Sanè ne videar ſub hoc quaſi hyperbolico Rhetorum catalogo blanditus quippiam gratificatúſque, ſolam tibi acrimoniam Quintiliani, pompámque Palladii comparari non ambigo, ſed potius acquieſco.

Idem in panegyrico ad Anthemium.

Qua Criſpus brevitate placet, quo pondere Varro,
Quo genio Plautus, quo flumine Quintilianus,
Qua pompa Tacitus nunquam ſine laude loquendus.

Idem carmine ad Magnum Felicem cos.

Acrem Lampridium, Catum, Leonem,
Præſtantémque tuba Severianum,
Et ſic ſcribere non minus valentem,
Marcus Quintilianus ut ſolebat.

RVFINVS *Gram. Antiochenſ. Comment. in metra Terentiana.* Quintilianus in arte, &c.

AVR. CASSIODORVS *de Rhetor,*
ex lib. Diſciplinis.

Quintilianus etiam doctor egregius, qui poſt fluvios Tullianos ſingulariter valuit implere quæ docuit virum bonum dicendi peritum à prima ætate ſuſcipiens, per cunctas artes ac diſciplinas nobilium literarum erudiendum eſſe monſtravit, quem meritò ad defenſionem ſui totius civitatis vota requirerent. Libros autem duos Ciceronis de arte Rhetorica, & Quintiliani duodecim Inſtitutionum iudicavimus eſſe jungendos, &c.

Idem in Chronico ex Hieronymo, ut videtur.

Silvano & Priſco coſs. Quintilianus ex Hiſpania primus Romæ ſcholam publicam aperuit, & ſalarium è fiſco accepit.

ISIDORVS *Hiſpalenſis lib. II. Etymolog. De Rhetorica.*

Hæc diſciplina à Græcis inventa eſt, Gorgia, Ariſtotele, Hermagora, & tranſlata in Latinum, à Tullio videlicet, & Quintiliano, & Titiano, ſed ita copioſè, ita variè ut eam lectori admirari in promptu ſit, comprehendere impoſſibile. Nam membranis retentis, quaſi adhæreſcit memo-

riæ

tiæ ſeries dictionis: ut mox repoſitis, recordatio omnis elabitur.

Vetus interpres Lucani, ad eum locum lib. IV.

Vita brevis nulli ſupereſt qui tempus in illa
Quærendæ ſibi mortis habet.

Senſus, *inquit*, hic eſt. Non eſt putanda brevis vita quæ habet ſpatium, quo unuſquiſque ſibi quærat exitium: quod non evenit niſi forti viro qui facilè contemnit interitum. Unde Quintilianus, Faciamus de funere remedium, de neceſſitate virtutem. Solus vixit quoad voluit, qui mori maluit.

M. FABII QVINTILIANI

DECLAMATIONES.

. . . manifeſtum eſt, & in hac tamen civitate extrà controverſiam præcipue . . poſitum . eos qui à ſe homines occiſos eſſe fateantur teneri lege: qui diſtingues igit . ſ . ere. Occidiſti adulteros; Quis igitur dubitat hoc in civitate à legibus permiſſum? Adulterum, inquit, cum adultera liceat occidere. Quid aliud fecit? ſed non licuit occidere tibi. & in hoc omnem calumniam ſuam contrahit . negat mihi licuiſſe occidere primum, quòd jus civis non habuerim eo tempore quo exul eram, nec ad me jura pertinuiſſe, quòd exulo. Si in perpetuum exilium miſſus eſſem, forſitan poſſet de hoc quæri, an ad leges pertinuerim, cum illud ex lege fieret quod exularem. Quinquennale verò exilium dubium eſt . . . . . . proceſſerit abquin . . . . . . ſtante me neque erat cauſa propter quam vis inferretur ei qui imprudens occidiſſet . non damnabatur animo, aut ſceleris ea pœna erat, ſed ut pertinuerit, inquit, ad te lex . . . tamen tibi non licuit, cùm ad occidendum venire non licuerit. Lex enim quinquennio te jubet exulare . puta me contra jus rediiſſe ſi . in præſentia . tanquam contra jus rediſſem . Non tamen mihi objicere debes quòd occiderim, ſed quod . tingente feciſſe contra leges . contra illam tamen legi feci . ad judicium pertinet . ſic etiam redire mihi licuiſſe . hoc rerum . occidere licere. . Ergo lex qu . . ſignificat omnia . . quæ adverſus adulteros ſcripta eſt, ut contra alias leges . . ab exilio, nec homines occidere licuit: ſed quemadmodum homine . . erant ita rever . .

SERMO.

Locus patens, quomodo, quantum liceat adverſus adulteros, ſed [illegible] controverſia facere oportet in communibus ſeri, ut quoties communem dixerimus locum, ad proprium revertamur. Communis eſt locus adverſus adulteros omnes. Proprius, adverſum hos adulteris.

DECLAMATIO.

Itane mulier impunè peccaſſit, quæ calamitatem viri ſui pro occaſione habuit . bus erat, cui quinquennium breve videbatur: æquale enim illud fuit adult. . [illegible] aurabatur cujus opinio . dum frequens, ſed penè continuum ac perpetuum fuit. Ne quis [illegible] exiſtimet cum adult . unius tantum vindicandum . ad exemplum totius civitatis.

CCXLV.

QVI DEPOSITVM INFICIATVS FVERIT QVADRVPLVM SOLVAT. Qui filium luxurioſum relinquebat, pecuniam apud unum depoſuit, & mandavit ut redderet emendato. Petit adoleſcens [illegible] ille quadruplum petit.

SERMO.

[illegible] videtur hic adoleſcens . . tamen [illegible] . quoniam perſona nobis proponitur amici, & a[illegible] de re de quo agitur probari. Nam ita facilius oſtendemus [illegible] feciſſe adoleſcentis iſtius cauſa ſi ne reus quidem [illegible] compellitur.

DECLAMATIO.

DEPOSITVM QVI INFICIATVS FVERIT, QVADRVPLVM SOLVAT. Inficiari eſt depoſitum nolle ſolvere.

Itaque ne actio quidem hæc dari poteſt niſi adverſus eum qui damnatus fuerit. Eo enim tempore quæratur neceſſe eſt, an habeat pecuniam & an inficietur: neque omnino quadruplum ſolvere debet niſi ſimul convictus, quare ſi hanc tantum negaſſet aliquando, & poſtea obtuliſſet, non tamen poterat videri quadruplo obligatus, cùm hoc ipſum quadruplum cum ea ſumma habuerit quæ negatur. Quid ſi & abſolutus eſt hoc judicio cum in quadruplum damnari poterat? neque enim ideo debet quadruplum ſolvere, quia potuit ne ſimplum quidem ſolvere, ſi ipſam pecuniam quæ à patre tuo apud amicum velles, non liceret tamen tibi rem judicatam retractare. Hoc ergo fieri poteſt, ut rem non potueris repetere, pœnam ſei petas?

SERMO.

Hæc circa jus, illa circa æquitatem. Qui quadruplum ab inficiatore petit, illa dicere ſolet: Oportet pœnam eſſe avaritiæ, & eſſe ſupplicia cupiditati. Neque enim aliter fides conſtare poterit apud omnes, niſi metu contineatur. Depoſitum hoc eo magis vindicandum, quod ferè ſecreta ſunt citra probationem: non poteſt omnino in hoc arguere avaritiam.

DECLAMATIO.

Depoſitum quo tempore petiſti luxurioſus adhuc, ſi noluiſſes confiteri, haberes pecuniam, nondum tamen debebatur. Non eſt in depoſitis ſimplex conditio. Deponitur aliquid, quod quandocunque repetitur, reddendum eſt. Deponitur aliquid in tempus. Hoc quomodo depoſitum erat? ut acciperes cùm luxuriari deſiſſes. Quo tempore repetebas, adhuc luxuriabaris. Non debebatur ergo, nec poteſt videri inficiatum quod eo tempore negavit, quo illi extorqueri non poſſet vel confitenti. Quare tamen negare maluit quàm hoc jure uti? Quoniam te luxurioſum, ſpes adhuc pecuniæ faciebat. Annon hoc eſt quod te fecerit & la-
frugi? Didiciſti tibi pecuniam
bore ſervandam. At mehercule vereor ne citò obtulerit. Sine dubio te diſcuſſam luxuriam vis probare avaritia, & hæc ipſa accipiendæ pecuniæ fames alias videtur prodere cupiditates. Satis erat homini frugi quod accepiſti. Ita-
que & alias quoque conditiones frugalitati tuæ ponit amicus paternus, ſi vixeris quomodo videris feciſſe; ſi tenendi potius patrimonii quàm auferendi habueris curam,

eſt adhuc quod tibi poſſit tribuere patrimonium paternum: ſed adhuc habet ſuum.

CCXLVI. *Soporatus fortis privignus.*

Qui fortiter fecerat, bello imminente ſoporem ab noverca ſubjectum bibit. Cauſam dixit tanquam deſertor abſolutus accuſat novercam veneficii.

DECLAMATIO.

Etiamſi, Jud. eventus proximæ cauſæ ſatis videri poteſt etiam in hanc quoque pronuntiaſſe, primum tamen doloris mei profeſſionem diſſimulare non poſſum; quòd novercam antè accuſare non potui. Debeo quidem ſententiis judicum omnia: homo tamen graviſſimam injuriam paſſus, adhuc tantùm abſolutus ſum. Verùm me quamvis præcipuè in hoc judicium agat ultio talis, illud quidem periculum fallit: hodie conſtituetis an meritò abſolutus ſim. Inter ſumma diſcrimina reip. non fuit venenum . . . .

. . . . ego deſerui. ſi quis autem ad hanc præteritorum indignationem adjicere etiam formam ipſam judicii poteſt, illud certè eſt quod nulla poſſit tollerare patientia, quòd ſe mihi contendit noverca beneficium dediſſe, vos æſtimabitis quid de perſona hac ſentiatis. non feciſſet hoc mater: certè quod mihi ſatis eſt, pater non fecit.

SERMO.

Quotiens finiendum erit, primum intueri debebitis, quid utraque pars velit: deinde, id quod vult, quam breviſſimè complecti. Quare negat venenum eſſe qui pro reo dicit? quia non occiderit, neque ſit mortiferum. Quare dicis venenum eſſe qui accuſat? quoniam medicamentum ſit, & efficiat aliquid contra naturam. Ergo non eſt ſatis id modò videri venenum quod occidat, ſed hæc omnia venena ſunt. ad tuam quidem finitionem etiam mortiferum iſtud erit. Nam cùm id ageres ut deſererem, deſertorem pœna ſequatur, etiam id quod deeſſe huic medicamento videbatur, adjiceret.

DECLAMATIO.

Veneficii accuſo. Veneficam dico quæ ſoporem dedit.

Unde tibi in hos uſus venena? notiora ſunt quædam, pernicie & experimento deprehenduntur, adeò ut aliqua publice dentur. Hoc quid eſt quod tu vis vocari in tempus venenum, quo mens aufertur, quo corpus gravatur, quo membra ſolvuntur. Sæpe in ſcelere virtutis eſt noſſe veneni modum eo magis quòd videmus copia conſtare, quòd temperamento quodam ut ſtetur citra mortem. Si quis accuſare te veneficii voluiſſet illo tempore quo ſanè non vacabat, ſi protuliſſet corpus meum, quod non ſolùm motu corporis familiæ conclamatione excitari non potuit, ſed belli tumultu, & fragore ſignorum, & trepidatione totius civitatis victurum promitteres? Veneficium ſciëntia docui, veneficium periculo docui: volo dicere & de animo. Potionem iſtam cui dediſti, quo tempore dediſti? Privigno dediſti. Si alio tempore dediſſes, deceptam te putarem, nunc excogitaſti potionem, quæ me lege occiderit. Equidem ſi me interroges, vixiſſe me illo tempore non arbitror. Quid enim, prô dii immortales, aut in qua parte naturæ locavit me noverca? Bellum mihi nunciatum eſt, & hominem quem non peregrinatio detinuit, non abſentia ulla à periculo civitatis relegavit, quid acti ſit manente me intra muros, commilitones mei narraverunt: Dicitur ingens fuiſſe prælium, commiſſa utrinque acies, dubia ſæpe victoria, & huc atque illuc ſpes inclinata, cùm interim miles in quo plurimum fiduciæ, in quo maximum momentum videbatur, in nulla parte viſus auditur. Quid plus contingere potuit hoſti ſi periſſem? non alio modo audivi bella quàm avorum proavorúmque temporibus. At ſi mihi detur emendatio præteritorum, utinam noverca illud ſtatim venenum dediſſet quo vita auferretur, illa potione conſumptum tota civitas ad rogum tuliſſet, celebraſſet laudes, etiam temporis diſcrimen multum attuliſſet admirationis. Illa dicerent homines, Non tuliſſemus hæc ſi vixiſſet. Ego, inquit, tantum animo bono feci. Erubeſcite matres, quæ amplexæ armatos jam liberos, impiæ tamen jam eſtis mei exemplo. Inventa eſt tota civitate magis amaret una quæ parceret noverca. Non dico de his adhuc quæ ſecuta ſunt: non illam judicii contumeliam. Interim tamen, quid mihi potuit gravius accidere? Quam ego, dii deæque, perdidi occaſionem? Obtulerat deus tempus merita geminandi: venerat dies approbandi quod fortiter feceram, id non fortunam fuiſſe. Felices commilitones mei hoſtium terga vidiſtis, calcaſtis cadavera, victoriam publicam clamore læti retuliſtis: at ego quando pugnandum eſt, interrogavi, longamque illam novercæ noctem tandem emenſus non mente, non gradu conſtiti, ac mihi viciſſe cives meos accuſator indicavit. Videor ex magna parte etiam approbaſſe cauſſam proximo judicio, Quo enim modo abſolutus ſum, niſi illa accuſatori dicerem, vis tenuit, & devicta mens.

CCXLVII.

RAPTORIS DIVITIS BONA MARITI UXOR ACCIPIAT. Adoleſcens locuples rapuit, priuſquam optaret puella, miſit ad eam propinquos rogatum ut nuptias haberet. Auditis illa precibus, tacuit & flevit. Percuſſit ſe adoleſcens, prius quam expiraret: optavit illa nuptias, petunt bona propinqui & uxor.

SERMO.

Demonſtranda vobis eſt via. Videte quid utraque pars velit, quid utraque pars dicat, & illud quam fieri poteſt breviſſime & ſignificantiſſime comprehendite. Rapta dicit hoc puella, Uxor ſum. Nuptias enim optavi. Optando ſtatim maritum habere illum cœpi: neceſſe enim erat illi maritum eſſe ſi viveret: non tempore ut matrimonium, ſed jure. Hæc certè comprehendenda ſunt finitionibus. Dicit pars diverſa, Non fuiſti uxor; non fuiſti cum illo: optione tradita quidem illi, ſed ſtatim diſceſſit poſt vocem. Hoc finitione comprehendendum eſt. Uxor eſt quæ fœmina viro nuptiis collocata in ſocietatem vitæ venit. Tu non es tradita. Illa quid dicit? Uxor eſt cujus cum viro matrimonium factum eſt. Pars diverſa hoc dicit, finitio interim dicitur falſa, interim parum plena. Nos neque falſam poſſumus dicere partis adverſæ finitionem, neque parum plenam: nec tam in ſubvertenda ea morari debemus, quam in confirmanda noſtra. Sit ergo ut non infirmandum finitionis genus, ita ad convincendum nimis plenum. Non poſſumus enim dicere, Ea quæ viro per nuptias tradita in ſocietatem vitæ venit, ſed non tantum hæc uxor, ſicut non negaremus uxorem ſi ita finiremus. Uxor eſt quæ per nuptias à parentibus in matrimonium tradita in *ſocietate multis annis fuit. Illud, A parentibus tradita, non neceſſarium in finitione uxoris ſit. Iſta falſa quidem non ſunt, ſed pleriſque detractis, erit adhuc uxor. Fingamus enim factas eſſe nuptias, conſecutam ſtatim alterius mortem: erit profecto uxor, etiam te conficiente, tradita, ſi in ſocietate vitæ non fuerit. Quomodo ergo illa ſocietas vitæ adjecta non quidem mentitur, ſed adjicit neceſſarium: ita illud quoque, nuptiis collocata, efficit uxorem: ſed non hoc ſolummodo erit. Fingamus enim nuptias quidem feciſſe nullas, coiſſe autem liberorum creandorum gratia: non tamen uxor non erit, quamvis nuptiis non ſit collocata. Videamus igitur, ſi iſta ſupervacua & circumfuſa ſunt, finitio huic nomini ſufficit: neque enim hoc intueri debetis quid deſit, ſed quid ſatis eſt.*

DECLAMATIO.

DIxi uxorem eſſe cujus cum viro matrimonium factum eſt. Quid amplius? Nam ſicut coitus atque congreſſus citra jus non efficeret uxorem, ita uxor etiam citra hæc manet. Id ex quotidianis & in frontem incurrentibus approbari poteſt. Nam ut ab ipſis incipiam: comprehendo uxorem duxiſſe dici hoc ante noctem, hoc ante congreſſum, hoc primo ſtatim jure, & fortaſſe in aliis poſſit videri neceſſarium expectare, hæc de nuptiis convicimus. Eſt quidem jus patrimonii explendum, tamen expecto & circuitum, & quod id peto, matrimonium jungendum, hæc in ejuſmodi conditione non ſunt expectanda, quin anteceſſerint. Raptor ſi non occiditur, jam maritus eſt. Id hic quoque accipitur: qui maritus erit, non eſt cœlebs: quæ uxor, non vidua aut virgo. De utraque vos perſona ergo volo interrogare. Putemus ſtatim optione finita quæri de adoleſcente. Diceréſne illum eſſe cœlibem? at ſi diceres, ille occurret. Dic igitur cœlibem: uxorem poteſt aliam ducere: virginem hanc aut viduam, non diceres. At de altera quæri ſupervacuum eſt: ſi viduam, interrogo an eſſet aliquis cujus nuptiarum habitura eſſet jus puella: crederem igitur neque illam virginem eſſe conſtare, & illum non eſſe cœlibem, ſi hæc uxor & ille maritus. Nunc quæro, cujus ille maritus, cujus hæc uxor. Nuptias tamen in domo. Nuptiæ in aliis ſint ſane neceſſariæ; quanquam ne id quidem utique jus exigit, cauſam tamen in domo hanc habeto oſtendendæ voluntatis, filiam tibi aut eam ipſam conjugi quæ ſui habet poteſtatem. Hoc quòd nuptiæ efficiunt, optio fecit: videamus an etiam fortius atque vehementius; quippe illic voluntas, hic etiam neceſſitas quæritur. Auſim dicere utique in hoc genere litis, nullas eſſe digniores quæ retineant maritorum hæreditates quàm eas quæ uxores ex raptu eſſe cœperunt: quoniam poſt raptum nulla uxor eſt niſi beneficio ſuo: ac forſitan inde etiam lex iſta deſcendit. Ad illa libet pervenire ad quæ pars diverſa vocat. An hæc digna ſit quæ uxoris nomen accipiat: ſi hoc tantum dicerem, meruit hæreditatem pro injuria, poſſet tamen videri hæreditas iſta genus quoddam ſatisfactionis. Amata eſt ab adoleſcente. Debet quoque hoc valere in portione litis hujuſce, nihil ille maluit quàm iſta bona etiam ſi viveret, eſſe communia. Ille fecit his bonis hanc legem. Speravit de ea adoleſcens. Ideo rogare auſus eſt. nuptias petiit puella: non dico nunc de jure: cogitate quantum beneficium dare voluerit, imò quod ad ipſam pertinet, dederit: remiſit injuriam ruptæ virginitatis ea cui lex & mortem vindicare permiſit. Sed ſerò hoc dedit. Etiam ſi hujus tarditate factum eſſet, non illius feſtinatione, noli tamen mirari pudicam, ſi caſtitas non ſtatim iræ ſuæ imperare potuit, ſatis præſtitit rapta quæ non citò optat. At enim jam vulnerato optavit, quoniam moriturum ſciebat: captavit hæreditatem. Num igitur animum puellæ à primis temporibus raptor ignoravit? Magnum clementiæ argumentum. Cui poteſtas adeundi magiſtratus ſtatim, emiſſa continua vox, qua ſe & injuriam ſuam ulciſceretur, finiret onera pudoris ſui, audit rogantes diu: primum hoc præjudicium ejus eſt quæ exorari poſſit. Rogari velle pro rogato eſt: hoc tantum non ſatis erat, Judices, ſi dicerem, Non negavit. Atqui dolor erumpit, & nunquam ira ferè ſilentio continetur. Miſeret me adoleſcentis optimi alioqui & nimis verecundi, quòd ſic animum ejus interpretamini: ſatius erat dicere, Non negavit. Audeo dicere, illud promiſit, neque unum promittendi genus eſt. Voluntas hominum non tantùm voce ſignata eſt. An verò ſi manu promiſiſſet, an vultu annuiſſet, dediſſe fidem & confirmaſſe iſta puella videretur, quæ facie affectum, quæ totis oculis miſericordiam prodidit? flevit! idem fecit quod illi qui rogabant: ad mentionem periculi, ad mentionem carnificis uberes lacrymas profudit, certe non video affectum qui occidat. Sed tacuit: alioqui hoc vos exigebatis ab ea modo virgo fuerat, quia hoc nomen paulò antè perdiderat, ut de nuptiis loqueretur, niſi ubi neceſſe erat? Ea poſt vulnus optavi. Ecce majorem miſericordiam: ſuſcepit raptoris ſui miſera curationem: queritur quippe de fortuna, quod beneficium perdidit: neque enim divellere poterat tam altè exactam manum; miſera exiſtimabat hoc cum feciſſe cauſa miſerationis: pervenit tamen aliqua ad illum lætitia datæ ſalutis: etiamſi brevis, tamen grata eſt voluptas. At voce ejus audita certè oculos ſuſtulit: ſi nihil aliud, hoc certè ſolatii tulit, non mori ſe tanquam damnatum: non illum quamvis ſemianimem atque palpitantem invaſit carnifex, vulneratum cruentumque per ora populi traxit, non illud caput vel exanime lege reciſum eſt: prô immitis, qui de ſumma clementia tam triſte fecit exemplum.

CCXLVIII. *Octo anni duplicis imprudentiæ.*

IMPRUDENTIS CÆDIS DAMNATUS QUINQUENNIO EXULET. EXULEM INTRA FINES LICEAT OCCIDERE. Qui cædem per imprudentiam commiſerat, abiit in exilium: ibi tertio anno exilii alteram cædem ſimiliter commiſit: explevit tempus quinquennii ex eo tempore quo iterum occiderat. Redeuntem illum poſt octavum annum occidit quidam intra fines. Reus eſt cædis.

DECLAMATIO.

NOn continuò occiſus homo ad crimen & ad damnationem pertinet, cùm hoc interim legibus facere liceat. Quotiens autem licet etiam oportet. Exulem occidere intra fines licet. Id jus dupliciter efficitur. Aut enim redit cui omnino licet, aut non redit niſi licet: neſcio an ex iis duobus etiam juſtius videatur occidi cum redit contra legem, qui aliquando jure rediturus ſit. Illum enim ſanè cupiditas patriæ & ultima deſperatio cogat aliquando furtum facere juri. Præterea cum aut ita revertantur exules tanquam in hoc fallant, aut ita tanquam his facere liceat aliquando magis ii occidendi ſunt, qui palàm contra jus revertuntur. Illis enim remiſſum furti non utique nocet in exemplum, neque is qui ſe agnoſcit contra jus reverti, diu intra fines manſurus eſt. Is verò qui contra legem ſciens redit, teneat jura vincere, & in impudentia ſua perſeveraturus eſt. Videamus nunc, an ſicut cum deceſſiſſet, occiſus eſt, reverti tempore illo liceat. IMPRUDENTIS CÆDIS DAMNATUS QUINQUENNIO EXULET. Utrum hoc intelligimus ſingulis cædibus quinquennium eſſe conſtitutum? an intereſt aliquid quoties quiſque peccaverit? nulla invenietur ratio qua duæ cædes octo annis exulatum efficiant. Nam ſi imprudentis cædis damnatum quinquennio exulare oportet, nihil intererit quot quiſque occiderit. Ego igitur hoc dico. Quotiens commiſſa ſit cædes, totiens quinquennium eſſe ponendum: & hoc ſatis firmè tueri alienarum rerum exemplo poſſumus. Fingamus talem legem, ut qui furtum fecerit, ſolvat quadruplum. Ponamus quamlibet pœnam ei qui injuriarum fuerit damnatus. Num dubium eſt quin quotiens injuriam commiſerit, totiens paſſurus ſit & pœnam? Ergo ſi animadverſio contra ſingula delicta conſtituta eſt, hic bis deliquit, bis puniri debuit. Decem annis exilium implere debuit. Sed ex eo, inquit, tempore quo ſequentem cædem commiſit, quinquennium explevit. Nihil mea refert utrum ſequenti cædi non reddiderit tempus, quod debebat etiam priori. Nam ſi quinquennium ex triennio numeras, illud prius non eſt ſatis plenum; ſi aſſignas priori cædi ſuum tempus, non cœpit exulare ſequenti cædi niſi poſt quinquennium. Explica enim mihi medium illud biennium, an hoc dicis, nihil intereſt? Dic mihi, quo modo magis exulaverit quàm ſi unum occidiſſet. Quod eſt iſtud contra leges compendium, ut idem illud biennium prioris pœnæ ultimum ſit, ſequentis primum? Libet interrogare tanquam præſentem. Illo medio tempore cui exulaſti: cujus hoc morti lex præſtitit? Fingamus alios duos ſtatim occiſos; ut duos, ita etiam plures, & ad quemcunque numerum: nulla differentia eſt, inter eum qui in uno lapſus eſt, & eum qui ſatisfactionem pluribus debet? IMPRUDENTIS CÆDIS DAMNATUS QUINQUENNIO EXULET. Iſta ratione ſtatim poterat poſt quinquennium redire, ſiquidem hoc dicere ſatis eſt, Cædem imprudens commiſit, quinquennium exulavit. Videamus nunc quam rationem ſecuta ſit lex conſtituendæ ejuſmodi pœnæ, quam mehercule videtur mihi priore clementia, quàm juſtitia conſtituiſſe præ morte hominis innocentis, pro vita quinquennio denique conſtituit abſentiam. Ego quidem impudentiam illius vel in hoc mirari ſatis non poſſum, quòd feſtinavit tam citò in patriam reverti. Eſt enim ut ſibi aliquis unum caſum remittat, & ſemel lapſus errore ſe humanæ neceſſitatis excuſet: hic verò qui commiſit iterum idem quo exilium meruit, computatis diebus atque horis legem tantummodo inſpexit, non etiam crimina ſua numeravit, nihil verecundiæ ſuæ adjecit, nihil pudori. Quis autem indignari poteſt eum interfectum qui occiderit duos? Nam ſi ulla hoc loco miſeratio eſt, debet eſſe pro illis. hæc dicerem tanquam de eo ad quem lex pertineret quæ cædem imprudentem damnaret, lex quomodo cõſtituit? IMPRUDENTIS CÆDIS DAMNATUS QUINQUENNIO EXULET. Nihil mea intereſt, an imprudens occiderit. non enim, ſi juſtitia conſtitutum eſt, ut qui imprudens occiderit, quinquennio exulet: ſed qui cædis damnatus imprudentis ſit, quinquennio exulet. Hominem occidit in exilio fortaſſe imprudens. conſtitui tamen oportuit ab imprudente eſſe occiſum. Nam quotiens aliquis interfectus eſt, aut id quæritur, an omnino interfectus ſit ab eo qui arguitur: aut id, an ab imprudente, aut per imprudentem ſit interfectus. hic quidem certum eſſe pronuntiari oportuit. non modò alterum quinquennium debuit legi, ſed perpetuam penè pœnam. Imprudentis cædis damnari, genus abſolutionis eſt. hoc illi non contigit. Remittamus tamen in præſentia perpetuam pœnam. De illo quis dubitabit, non poſſe eum damnari niſi poſt exactam jam quinquennii proprii pœnam? Fingamus illi quinquennio peracto redire licuiſſe: accuſari tum debebat, tum damnari, cum in alterum quinquennium ſubiiſſet. Et, rogo, quid intereſt idem illud quo tempore exilii fecerit? Si peracto jam quinquennio, aut in fine certè quinquennii hominem per imprudentiam occidiſſet, num dubium, quin vobis confitentibus alterum quinquennium erit debiturus? Ita bene illi ceſſit, quòd hominem citius occidit.

SERMO.

Hæc ferè ſunt quæ in themate ſunt poſita. [illegible] imprudens occi-

diſſe videatur; ſupervacuum habeo quærere quicquam de animo illius, quamvis duos occiderit.

CCXLIX. *Abolitio adulteri fortis.*

NE LICEAT CUM ADULTERA MARITO AGERE, NISI PRIUS CUM ADULTERO EGERIT. Cœpit agere maritus cum eo quem adulterum eſſe dicebat. Bellum incidit. Inter moras judicii fortiter pugnatus qui accuſabatur. Petit præmii nomine judicii abolitionem, impetravit. Vult agere cum adultera. CD.

SERMO.

An ſemper cum adultero prius agere neceſſe ſit, an hic egerit, etiam ſi quid defuit actioni, quoniam tamen publico judicio interruptum eſt, non debeat hujus actionibus nocere. quæ mens fuerit præmium dantis Reip. utrum uni abolitionem judicii, an in conjecturam utriuſque & adulteræ dederit. Summum quod in omnibus controverſiis eſt, utrum æquum ſit.

DECLAMATIO.

ADulterii ream deſero, puto, hoc auribus veſtris non novum crimen eſt quod ſatis eſt, non ab hac cœpi, quare hanc cauſam pertulerim ſic æſtimare poteſtis, petitur altera abolitio, ille optavit; hæc præſcribit, neuter negat. poſtea quæro an iſti oporteat tantum præſtari quantum viro forti. Interim ſemota perſonarum ratione, ipſam excutere legem volo. NE LICEAT, inquit, CUM ADULTERA AGERE MARITO, NISI PRIUS CUM ADULTERO EGERIT. Differo illa quæ fecit. Differo quæ paſſus ſum, hoc in præſentia dico, non utique ſemper exigi ut prius agatur cum adultero. Id vobis, judices, facillime perſuaderi poterit, ſi non tam injuſtos, neque tam imprudentes æſtimatis legum latores fuiſſe, ut neceſſitate præſtringerent ea, quæ præſtari non poſſent. Satis ſine dubio lex ipſa dicendo, Ne prius cum adultera agatur quam cum adultero actum fuerit, oſtendit ſe de his loqui, quorum utrumque accuſari poteſt. Admonebo tamen uno aut altero argumento, quantam lex ipſa, ſi ita accipitur, paſſura injuriam ſit. Fingamus enim adulterium vel ſua voluntate, vel alio interveniente fato, ſtatim deceſſiſſe: hoc juſtum poterit videri, ut quoniam alterum debito ſupplicio fata ſubtraxerint, tint, altera quoque impunitatem mereatur? Fingamus alterum conſcientia criminis profugiſſe, nullo modo facere ſui poteſtatem, nunquid exigeris ut ideo cum adultera non agatur, quoniam adulter crimen verum eſſe confeſſus ſit? Nullo modo id juſtum videri poteſt; nam is qui dicit, Cum adultero prius agere debes, illud dicit, Prius cum adultero age. Fingamus enim vel à te ipſa, vel ab alia nobis adulterii rea hanc quoque proponi præſcriptionem. Nonne illa patronorum defenſio firmiſſima erit, Habes adulterum, lex te ab illo ordiri jubet: quid tranſilis? hoc in hanc non poteſt dici. Quis igitur credat ejus conditionis eſſe jura ulla, ut aliquid non liceat & neceſſe jura ulla, ut aliquid non liceat & neceſſe ſit? Nam ſi mihi hoc ab ea dicit, Accuſa prius adulterum: ad te venio, Reſpon. accuſare adulterum volo: hæc dicerem ſi non inchoaſſem, ſi nihil feciſſem. Nunc egi cum adultero, & ſi contentus eſſem voluntate legis, agere volui, per me non ſtetit. Habet lex animum meum. Cœpi, egi, nec lex utique ullo ſcripto hoc comprehendit, ut mihi neceſſe ſit agere uſque ad finem. Nam etſi judices conſediſſent, & abſolviſſent, ego tamen egeram. Apparet igitur non exitu judicii conſtare actionem, ſed introitu. Igitur ſi abſolutus eſſet is quem tuum adulterum dicebam, agere mihi tecum licebat, & iſta præſcriptio nulla eſſet. Nunc non licebit agere, quia ſe confeſſus eſt abſolvi non poſſe. Egi. Puta enim eadem ſtatim die qua reum detuli, interrogari te: quid faciam? an ante cum album deſcripſi, cùm judices rejeci, per illas omnes moras judiciorum longas nimium & pro nocentibus compoſitas, quid aliud feci quàm ut agerem? non inficiaberis me agere cœpiſſe: quid? qui agere cœpit, quia ſemel contigit, num cùm agere cœpi? neque enim videri poſſum agere cœpiſſe niſi egiſſem: ergo quantocumque tempore egi, nihil obeſt non conſummaſſe, neque enim eum qui non vicit, negaveris pugnaſſe: neque eum qui fructus non percepit, negaveris poſſediſſe: aut eum qui naufragium fecerit, negaveris pugnaſſe. Sed abolitionem petit: vel hoc argumento ſatis juſto probare poſſum egiſſe me. Tum igitur cum abolitio petebatur quid ego eram? Actor, ut opinor, & accuſator. Quid ille erat? Reus opinor. Atqui hoc nomen nunquam in eum adverſum quem non agitur, cadit. Tu hodie quid pugnas? ne adverſus te agere incipiam? Nam eventus ut tu vis videri, dubius eſt. Contrà multa accidere poſſunt adhuc propter quæ judicium ipſum non agatur. Præſcribis tamen ne agam, id eſt, ne nomen tuum deferam, ne te legibus obligem: cum igitur tecum acturus ſim, ſi ſtatim cum illo jam egiſſem, putemus non contineri actionem non finito judicio. Si tamen mea culpa accidit quo minus judicium finiretur, ſatis injuriæ paſſus ſum in priore judicio, & poteſt apud æquos judices pro actione perfecta haberi: quoniam mihi agenti conſummare non licuit. Dixi igitur ea quæ ad cauſam pertinebant, neque ſemper priorem adulteram accuſari poſſe, & à me actum eſſe, etiamſi non eſſet perfecta actio, tamen quoniam republica interveniente & lege viri fortis perfecta non eſſet, proinde eam haberi oportere ac ſi ego feciſſem quicquid volui: propius accedere ad confeſſionem hujuſce rei volo. Crimen adulterii duos continet. Ex iis neceſſe eſt qui cum adultero prius agit, agat & cum adultera. Num igitur hoc mihi dicere poteſt? Prius me agere tecum non oportet: ſecundo te loco ream detuli, ſecundo loco produxi ad magiſtratus. At quicquid ſecundum eſt, habere aliquid prius neceſſe eſt: hæc natura ita ſunt copulata, ut ſi cum adultero egi prius, tecum agam: ſi non egi, ego tecum prius tanquam cum adultero jam egero. Reliquum eſt intueri, judices, voluntatem quoque reipublicæ qualis fuit tempore illo quo præmium dabat. Petit abolitionem vir fortis, ut opinor, ſibi, nec potuit accipere niſi quam petit. Alioqui ſi hoc tempore ſuam abolitionem petiſſet & tuam, primum omnium duo præmia petiſſet, quantumlibet meritis ejus deberemus, nemo tamen [illegible] duplici præmio unam honorari militiam. Tuam abolitionem quare ipſi conceſſerimus? Nam abolitionis illi concedendæ ratio quædam fuit. Etiam ſi peccavit, etiam ſi gravem uni fecit injuriam, redemit tamen [illegible], redemit ſanguine, redemit vulneribus. In te quid ſpectavit abolitio? quòd vitiis tuis & cupiditate [illegible] quoque bonum alioqui, ut apparuit, civem adulterum feciſti? Scio, judices, hactenus pertinere actionem ad hodiernum judicium, nec quæ ſum objecturus, ſi mihi accuſare permiſeritis, hodie dicenda ſunt. quando deprehenderim, quos teſtes relinquo: illud [illegible], qualem hanc puteris eſſe fœminam quæ defendi noluit. Quanquam hoc jam prior ille confeſſus eſt, qui cùm fortiter feciſſet, cum recenti meritorum gratia niteretur, plus tamen putavit apud vos valere virtutem, & religionem, & fidem veſtram ſicut verè putavit. Hodierno igitur judicio apparebit an illi abolitionem petere neceſſe fuerit. Non eſtis exhortandi mihi ad tuendam caſtitatem, civitati ante omnia neceſſariam. Matrimoniis, etiam ſi ego tacuerim, ſcitis contineri civitatem, his populos, his liberos & ſucceſſionem patrimoniorum, & gradum hæreditatum, his ſecuritatem domeſticam: quomodo enim peregrinabimur, quomodo ad colendos diſcedemus agros, quæ nobis ſecuritas dabitur ſuſpicientibus legationes publicas, euntibus in militiam cùm frequenter bella ſint? poteſt vobis contingere ut & præmium viro forti dederitis, & tamen adulterium vindicemus.

CCL. *Sortitio ignominioſorum.*

QVI INIVRIARVM DAMNATVS FVERIT, IGNOMINIOSVS SIT. IGNOMINIOSO NE QVA SIT ACTIO. Duo adoleſcentes invicem agere cœperunt. Sortiti ſunt utrius judicium prius ageretur. Is qui ſortem vicerat egit & damnavit injuriarum, damnato agere volenti præſcribit.

SERMO.

Patronum neceſſario dabimus. Nam etiam ut agere illi liceat, eſt tamen ignominioſus.

DECLAMATIO.

IGNOMINIOSO NE QVA SIT ACTIO. Si hodie primum deferret, neceſſe habebat pati conditionem fortunæ ſuæ nunc præſcribendi tempus abiit. Tum enim præſcribere debuiſti, ſi poteras cùm delatus eſt. Et in hoc ipſum præſcribere, ne deferret, neque enim ulla præſcriptio inchoata judicia peragi vetat, ſi inchoari aliquando prohibet. Actio iſti cui præſcribis, data eſt: nec data ſolùm, verùm etiam inchoata. Invicem rei fuiſtis. Quid enim? tu initium putas actionis cùm judices conſederint, cùm ad dicendum ſurrexerit orator? Minimè: hæc enim tu feciſti felicitate actionis, & lex quæ ignominioſo non dedit actionem, hoc expectavit ne omnino in cauſam educendi poteſtatem haberet, ne reum faciendi, ne in periculum perducendi. Quæ ſi omnia jam facta ſunt, tempus præſcriptionis tranſiit. Accedit aliud quod quærendum eſt, IGNOMINIOSO NE QVA ACTIO injuriarum earum quæ factæ ſint poſtea quàm ignominioſus eſſe cœpit. Fecit injuriam aliquis ei, fecit fruſtra ignominioſo: videtur minus peccaſſe quam ſi aliquem civem, cui integer ſtatus eſſet, læſiſſet. Hunc contemptum utique noluit damnationis lex eſſe, niſi poſt damnationem. Hoc autem de quo quæritur, confitearis oportet, actum eſſe ante damnationem: tam ignominioſo noluit eſſe actionem, quàm ignominiæ vindictam: ut ſi jus emundi auferretur damnato, manerent tamen ea quæ cœpiſſet antequam damnaretur. Ergo non tempore præſcribis, nec perire ea cauſa poteſt, cujus origo ante damnationem eſt: hæc dicerem cuicunque actione. Tecum agere invicem cœpit, & agere cœpit injuriarum. Quantopere autem voluerit hujuſcemodi peragi judicia legum lator oſtendit, cùm injuriarum damnatum ignominioſum eſſe voluit. Quare ſi apparuerit te malam cauſam habere, incipis rem iniquiſſimam poſtulare, ut tales pœnas quales præſcribis patiatur. Nam ſi tam gravem rem & tam intolerabilem lex injuriarum putavit, ut ei qui commiſiſſet tale delictum, omne jus pœnæ auferret; quærendum de eo quoque eſt quod etiam forte factum eſt ut prior ageres, non quia atrocius erat quod querebaris. Quid porrò? hac ipſe forte non hoc quæſitum eſt, uter prior ageret. Jam hoc ergo de quo contendimus, conſtitutum eſt. Illa enim forte duo judicia ordinata ſunt: & tunc cùm accuſares, eras reus & proximo loco reus. Hæc ad jus, illa ad æquitatem: quod adeò juſtum quàm te damnari ſi injuriam tum feciſti? non enim ignominioſo feciſti. & fortaſſe per te ſtetit, ut injuriam hic quoque faceret: alioqui tu ſi quam fiduciam haberes innocentiæ tuæ, non[illegible] ipſis quibus excludis illum, confideres? quid times? [illegible] te, neminem poſtea accuſaturus: cecidit te: fecit injuriam, confitebimur: probabimus tamen iſtud jure ac[illegible]. Quanta diffidentia in te cauſæ eſt, qui poſt iſtu[illegible]? & in nobis quanta fiducia, qui poſt hanc fe[illegible], poſt hanc fortunam confidimus dignos nos [illegible] judices futuros qui vindicemur? Iniquiſſimum [illegible] eſt tantum fortunæ ſortis illius licuiſſe, ut hoc videatur quæſitum, uter ignominioſus eſſet.

CCLI. *Rapta ſterilis repudiata.*

INTRA QVINQUENNIVM NON PARIENTEM REPVDIARE LICEAT. INIVSTI REPVDII SIT ACTIO. Quidam uxorem, quam ex raptu habere cœperat ſecundum optionem, intra quinquennium non parientem dimiſit: agit illa injuſti repudii.

DECLAMATIO.

INjuſti repudii accuſo. Neminem adeò fore alienum à bonis moribus credo, qui dubitet parum iſtud injuſtè factum eſſe, quòd quæ ſummum dederat beneficium vitæ, ne id quidē obtinuit apud maritum quod præſtitit. Itaque calumnia reſiſtit & impugnat, juſtum eſſe repudium, quod maritus jure aliquo fecerit. Ego porrò non hanc interpretationem iſtius verbi video, ut jura ſpectanda ſint, ſed illud aliquando uti juſtitia ſpectetur. Nam illud injuſtum repudium eſt, quod juſtitiæ contrarium eſt, veruntamen ſi ad illa revocemur jura, nihil tamen ad hanc pertinebit. Iſtam enim legem & hoc beneficium habeant fortaſſe ii qui nuptias ex æquo fecerunt, qui tradentibus parentibus, ad eos verò ad quos neceſſitas pertinet nuptiarum, nihil iſta lex. Non magis enim repudiare licet, quàm non nubere liceret. Duas enim pœnas adverſus raptores conſtituiſſe lex videtur, alteram mortis, alteram nuptiarum: leviorem hanc, & beneficio propiorem: & tamen illam non ſine neceſſitate. Quòd ſi lege non defenderis, profectò injuſtum divortium eſt. Sed fingamus te lege defendi: reliqua hæc ſit quæſtio, an facere debueris. Beneficium te accepiſſe ſummum manifeſtum eſt: vitam tibi dedit læſa, dedit vitam juſtè irata, dedit vitam perituro per ſupplicia, per dedecus. Pro his nihil non præſtari oporteret uxori? Quid aliud exegit quàm ut uxor eſſet? At enim non pariebat intra quinquennium. Si tibi eam parentes collocaſſent, aut ipſa nubendi tempus elegiſſet, dicerem, non ſemper fœcunditas properat? aliquando dilata veluti pleniores fructus reddit. Hæc verò & rapta eſt antequam deſtinaretur, antequam idonea nuptiis videretur, & habuit maritum in amores præcipitem, in cupiditates pronum: & cum inviſa fuerit marito, poteſt videri quòd non peperit, pudicitia, non ſterilitate feciſſe. Tu porrò quicquid licet, ſtatim putas eſſe faciendum: quicquid aſperrimum leges, quicquid crudeliſſimum habent jura, occupas: voluiſſes animum talem fuiſſe puellæ illo tempore quo ad genua jacebas? Hæc verò non tantum marito, ſed etiam reip. reddere plenam poteſt rationem. Nam etiam ſi non habet filium, adſervavit tamen juvenem, tamen hominem, tamen civem.

CCLII. *Paraſitus raptor candidatæ.*

INSCRIPTI MALEFICII SIT ACTIO. RAPTOR X. MILLIA SOLVAT. Pauperis & divitis filia ſacerdotium petebant. Rumor erat, futurum ut pauperis filia ſacerdos crearetur. Rapuit eam paraſitus divitis. X. millia accepta à divite ſolvit è lege: accuſat pauper divitem inſcripti maleficii.

SERMO.

Pleræque controverſiæ ſub hac lege poſitæ duas quæſtiones habent, ex ipſis earum verbis tractatas, an inſcriptum ſit quod objicitur, & an maleficium ſit quod frequenter dixi, non ſemper utrunque, quoniam ferè ubi de inſcripto conſtat, quæri ſolet de maleficio; ſi de maleficio convenit, in controverſiam venit, an inſcriptum ſit. In hac controverſia tertia quoque adjicitur quæſtio neceſſe eſt, quæ generalibus conſtat dubium, An hujus maleficium ſit, ſed pro hac media eximitur: non enim quæri poteſt an ſit maleficium, neque enim in rerum naturam cadit, ut quiſquam mortalium id maleficium neget, cujus pœnam ſolutam eſſe contendat: quæremus ergo an inſcriptum ſit, & an hujus maleficium ſit.

DECLAMATIO.

Inſcripti maleficii agitur: cùm maximam partem defenſionis adverſarius in hoc ducat, ut inſcriptum eſſe maleficium neget, poterat, brevi conditione decidi, ut diceret qua alia lege cum alio conſiſtere potuerim: nunc, callido & vetere ac diu jam excogitato conſilio, legem non ad reum refert, ſed ad crimen, & tanquam ego nihil aliud quàm de omiſſa virginitate filiæ querar, recitat legem quæ contra raptores ſcripta eſt. Ego autem, etiamſi cum ipſo agerem qui rapuerat, poteram tamen non contentus X. millibus quæ accepi, in argumentum inſcripti maleficii lege agere etiam cum paraſito. Lex enim quæ X. millia ſolvere raptorem pro ablata virginitate voluit, contra eos ſcripta eſt qui nihil aliud egerunt. Differunt autem hæc & perſonis, & temporibus, & locis. Nam ut pulſatus civis injuriarum aget, ſi magiſtratus erit, majeſtatis crimen obligabitur: ſi legatus erit, bello vindicabitur & jure gentium: & eadem pecunia ſublata ex privato, furtum erit: ex ſacrario temploque ſacrilegium. Sic raptor ejus quæ nihil aliud quàm virginitatem ultum ibit, X. millia ſolvet: alia erit conditio ejus qui rapuerit in comitiis, qui rapuerit eam quæ ſacerdotium petebat, immò, ne ingratus ſim adverſus beneficia populi, jam quantum in illo erat, acceperat longa ratio eſt, quoniam in argumentum tantummodo cauſæ hujus de injuria paraſiti loquor. Tu autem mihi non debes recitare legem, quæ contra paraſitum ſcripta eſt, cum quo non ago, ſed contra te qui inſcripti maleficii reus es lege. Neque enim hoc quod dicitur raptorem X. millia è lege ſolvere oportere, ei ſolves qui dicat, Rapuiſti: qui dicat, Raptorem ſummiſiſti: ſed ei qui dicat, Comitia turbaſti: ſed ei qui dicat, Sacerdotium abſtuliſti. Hæc crimina ſi quam aliam legem habent, transfer ſanè actionem meam; ſi nullam eam habent, cur præſcribis adverſus majorum diligentiam & exquiſita ingenia quæ ſcripſerunt? Eſt igitur inſcriptum. An maleficium ſit, ſi modò iſta quæ objeci vera ſunt, neminem dubitaturum arbitror. Illud tamen & judicio non alienum & affectibus meis neceſſarium eſt dicere, quantum maleficium ſit. Diligentiſſimè majores hanc videntur excogitaſſe legem, quòd cum ſcirent nullam tantum eſſe prudentiam, nullam immotam certam divinationem, ut omnia quæcunque ingeniis majorum excogitari unquam potuiſſent, providentia caventium videret: hac lege omnem malitiam, veluti quadam indagine, cinxerunt, ut quicquid aliarum legum effugiſſet auxilium, quaſi extrinſecus circundaretur. Ego autem, judices, non de his qui hanc legem conſcripſerunt, ſed de ipſa rerum natura queror; in ipſis inſcripti maleficii reis nullum diſcrimen eſſe ſervatum. Summiſit aliquis raptorem. Inſcriptum maleficium eſt. quid poſtea? adjicitur, quòd adverſus petitricem, quòd adverſus eam quæ ſacerdotium, ut dixi, jam propè acceperat? tantum etiam in ipſis ſuppliciis habiturus lucri, ut compendio numeret quod plus malefecit. Reliqua igitur una quæſtio eſt, an hoc quòd filiam meam rapuit, quòd illo tempore, quòd poſt illud populi judicium, civitatis non [illegible] effectum. Nihil argumenti ex moribus iſtius ducam, etiamſi qualis ſit, quàm diſſolutus, quam luxurioſus ac perditus, argumenti ſatis vel uno argumento probare potuit: Paraſitum habuit. Inter hæc ut opinor poſita eſt religionis veſtræ cunctatio, judices, ut deſpiciatis utrum paraſitus ſua voluntate, an quoniam id diviti [illegible], rapuerit. Paraſitus rapuit. Quid ais? tantum [illegible], adeone ſaturitate apud te exundavit: ut vilia [illegible] quæreret, qui omnibus contentus eſt? an ſolus oculos ad [illegible] & ad virgines, & aliquem etiam pe[illegible] Nunquam hercule tam felicem [illegible] eſſe crediderim, ut impetus ad illicitas [illegible] haberet. Hoc dico, hanc tantum vult rapere pa[illegible] non vultis adjiciam illud, Unde manus illa qua [illegible] ſumus? unde tantus ac tam proſus domus tuæ [illegible] unde denique ſolves quod longe debetur? credi[illegible] quod opponitur, jam certe relictum eſt ut ea parte [illegible] hanc tamen partem excurrimus. Summiſit rap[illegible] habuit enim cauſam; eundem honorem virgines [illegible], noſtra filia ſummoveri aliter non poterat. S[illegible] populi judicia, non profeſſæ palam ſententiæ [illegible] tamen tibi fuiſſe vel ſecuritatem vel indignatio[illegible]. Nemo eſt tam arrogans ſui æſtimator, ut accel[illegible] comitia, & periculum forte ſubiturus humanitatis, non [illegible] adverſario eſſe. Hæc de incertis judiciis dicerem. Q[illegible] ſecuritates & indignationes accedit metus? M[illegible] erat non futurum ſacerdotem filiam tuam. F[illegible] hoc colligo: longa & difficili conjectura [illegible] paro. Loquutus eſt populus. Si alia quæcunque [illegible] defendenda foret, dicerem tamen, judices, rem [illegible] ſimilem, quòd cùm pauci ad vos teſtes [illegible], fidei veſtræ juriſque jurandi ſatis idonei [illegible]ntur: quoties verò civitatis univerſæ con[illegible] qui intra hanc ſedem ſunt, omnium aliquid [illegible], rumor vocatur. In aliis fortaſſe falſa [illegible] atque verum dicit fama quæ de ſe loquitur. [illegible] loquebantur? populus: de qua re? quàm factu[illegible]. Cùm de comitiis conſentiunt rumores, [illegible] fieri: hoc eſt dicere, hanc faciam [illegible] comitia ſunt. Neque eſt quod mirari, [illegible] velis, in comitiis plus ſæpe pauperes [illegible] poſſunt opes veſtræ, neque in cunctis

R quæ

quæ humanam continent vitam, domina pecunia eſt. Latius poſſidebitis, & numeroſiores familias veſtras ignorabitis: magnam partem civitatis occupabunt domus veſtræ: ingens pondus argenti perſtringet oculos. Sed hæc intra privatum valeant: cum in publicum veneris & in campum, ſpectabitur innocentiæ fides. Forſitan gratiæ quoque non parum nobis affert ipſa tenuitas: ubi tabellam pauperes ferunt, tum ſubit tacita quemque cogitatio ſuperbiæ veſtræ: tum omnium, quas ſingulis facitis injuriarum. Attamen in cæteris (petentes magiſtratus dico atque provincias) poſſitis Tribus emere, diſperſa pecunia parare gratiam. Ubi verò de ſacerdotio quæritur, & judicium religio agit: illam populus ſpectat, illam intuetur quæ ſemper futura ſit virgo, quæ à cultu templorum, à ſacris non receſſura. Non vereor ne iſta videar præſentis gratia judicii dicere. Sacerdotium filiæ meæ ante tumorem ſperavi. Sed cur ego diutius circa cauſas maleficii iſtius etiam moror? confeſſus eſt. An diutius quæri poteſt an maleficium ſit, cujus pœnam ſolvit præmium operæ, non clam neque ſecretò, quanquam iſta quoque profectò facta ſunt, ſed palam apud magiſtratus in medio foro numeret? Vidimus decem millia quæ paraſito donaſti: interrogo quare, non eſt iſtud propter longæ ſervitutis officia, non illarum quibus gratiam meruit contumeliarum: X. millia dediſti, quòd rapuiſſet. Niſi deberes, ſumma indignatione etiam vindicare volueras: nam qui candidatam ſacerdotii rapuit, nocuerat exemplo, & tibi. Igitur & inſcriptum maleficium & adverſus eum cum quo agitur: & maleficium non ſolùm confeſſum, ſed etiam grave ex his apparet, & ex perſona paraſiti, qui nunquam ad tantam peccandi audaciam proceſſiſſet ſua ſponte: & ex perſona divitis, & ex cauſis, & ex numeratione pecuniæ: ex eventu denique, quis impulerit, quis coëgerit. Supereſt ut oſtendam non quid paraſitus acceperit, ſed quid dives ipſe. Quæritis quid iſte X. millibus emerit? videte filiam contra ſacerdotem, videte vittas, videte honores. Fortaſſe ego ſuperbè faciam atque arroganter, qui tanquam privatam injuriam, tanquam maleficium adverſus me commiſſum perſequar: quota enim ego ſum portio iſtius indignationis? perdidi ſine dubio honorem, precioſiſſimum pauperum cenſum? perdidi virginitatem filiæ meæ, & qui modo ſacerdotium ſperabam, difficile inventurus

venturus ſum etiam maritum. Sed populus perdidit arbitrium dandi honoris: ſed paulò ante ſacerdotem creavit, quàm noluit. Ite nunc & excludite campo divites, & corrumpi ſacra vetare, de ambitu leges conſcribite. Comitia noſtra decem millibus rapta ſunt atque tranſlata: quàm ſanctum iſtud ſacerdotium fore putatis, quod ſtupro debetur.

CCLIII. *Tyrannicida volens dedi.*

In duabus civitatibus vicinis tyranni erant: In altera cùm quidam tyrannum occidiſſet, alter vicinæ civitatis tyrannus petit eum in deditionem, & bellum minatus eſt niſi darent: fert ipſe rogationem ut dedatur.

DECLAMATIO.

Ut meo nomine ſum vobis, Quirites, obligatus, quòd quanquam neceſſarium & ad ſalutem pertinens civitatis remedium præſentis timoris, reſpectu tamen mei prætermiſiſtis: ita ipſius reipublicæ nomine iraſcor neminem extitiſſe priorem, qui pro ſalute communi me offendere auderet: neque id ſatis eſt: ſed invenio qui adulentur, ut ne à me quidem latam hanc rogationem exiſtiment reſpectu mei recipiendam. Cum quibus mihi conſiſtere fortius, atque etiam ſi ita res exigat, acerbius neceſſe eſt: cùm in id quoque periculum venire intelligam optionem meam, an hoc velim. Satis erat mihi dicere, rogationem fero utilem civitati. Iſta enim ſpecioſa dictu, & una quadam imagine honeſti circumdata, non reſpiciunt præſentes neceſſitates. Si tantas vires haberet civitas, ut bella ſuſcipere, ut frangere impetus tyranni poſſet, non tam diu ſerviſſemus, non illum cruentiſſimum dominum unus ex inſidiis occidiſſet. Atque ego etiam ſi plurimum me civium in hac civitate ſpectarem, bene tamen redimi capite unius civis pacem putarem. Facile eſt iſta in concionibus & conſiliis diſpicere dicendo. Jam ſi exercitus hoſtium intra fines noſtros fuerit, ſi ardere villas, ſi frugifera ſuccidi, ſi fugam ruſticorum in urbem, ſi compulſa intra muros pecora viderimus, ſi mœnia oppugnabuntur: ſi muros quatientur, ſi ad delectum ab amplexu parentum juvenes rapientur, quàm ſerò pœnitebit tam carò uni pepercisse? Et ſi quid tamen deforme habitura civitas fuit debito, ut ſubinde dicitis, tyrannicida, id omne mea rogatione detractum eſt: omni pudore liberati eſtis: invitum non dedidiſſetis: quod ad vos pertinet, bellum ſuſcipere maluiſtis. Sed hoc eſt præcipuè, quare ego hanc ferre debeam rogationem. Ego pro civitate tam grata, pro populo tali, non ſubibo qualecunque periculum? Sed non ſolùm Reipublicæ, verùm etiam mea intereſt hanc recipi rogationem. Quem vultis enim ponite eventum: periculum mihi mortis eſt. Quid ego non ſatis vixi? Non enim annorum numero nec ſpatio ætatis terminari certum eſt fortium virorum vitam, ſed laude & fama, & perpetuæ poſteritatis immortalitate. Ita dii faciant, ut magnum exemplum poſteritati etiam pœna dare poſſim: ſatis videbitur mihi omnia facere fortuna, ut tyrannicidium meum majus ſit. Sed illud interim vereor ne tyrannus ex me petat famam lenitatis. Habet enim apud malos quoque multum auctoritatis virtus: & forſitan hoc ille ambitioſè faciet, ut poteſtate contentus ſit. Quicquid eſt, videat me & illa civitas vicina: multum illis ſervientibus prodero. Videant quo vultu tyrannum feram, quàm interritus tribunali aſſiſtam, quàm me nihil minæ, nihil ſupplicia ipſa moveant. Poteſt fieri ut exhortetur illos hic animus meus, hæc mea mens. Vobis quidem cuſtodire pacem, reddere quietem majus ipſo tyrannicidio puto: nam ſi bellum imminet, ſi periculum univerſa civitas habet, quòd illum, cujus nomine mihi gratias agitis, occidi, maximam vobis injuriam feci.

CCLIV. *Exul accuſator, & ſententiæ pares.*

EXVL QVI SECRETVM AD REMPVB. PERTINENS INDICARE VOLVERIT, HABEAT IN CIVITATEM REDEVNDI POTESTATEM: ETSI INDICAVERIT, MANEAT IN CIVITATE. Exul dixit ſe habere quod de affectata tyrannide diceret: venit in civitatem; poſtulavit reum: is æquis ſententiis abſolutus eſt, fert quidam rogationem, ut maneat CD.

SERMO.

Poteſt venire in dubium quo genere diviſionis uti nos in hac controverſia oporteat. Videatur enim quædam poſſe dicere etiam citra rogationem advocatus hujus exulis, per quæ jus manendi vindicet. Utrum ergo hæc quæ citra rogationem quoque pro illo ſumta ſunt, dicemus ante principium: an ſtatim poſt rogationem?

nem? Species eò ducit, ut quoniam & præcedunt & leviora videantur, & prima ſint. Sed ratio diverſum mihi ſuadere videtur: ideò quod neceſſaria nobis quæſtio ſuperabit, an hæc rogatio contra legem feratur: in cujus parte ſint neceſſe eſt illa quæcunque dicturi ſumus, an videatur hic etiam alia lege remanere potuiſſe: an rogationem ferre oporteat ad ſingulos pertinentem, an contra legem: an hæc rogatio contra legem, an meruerit ille remanere.

DECLAMATIO.

SI autem minus verecundus eſſet is quem rogatione mea retinere in civitate conſtitui, aut judicia felicius expertus: nihil concione, nihil conſcripto meo, nihil denique ope rogationis opus eſſet. Prima igitur carere hac invidia vel propter hoc poſſum, Quirites. Nemo enim crediderit me rogatum ab eo ad vos proceſſiſſe, qui ipſe ut remaneat non laborat. Verùm ille quidem multas atque utinam minus potentes, hujus propoſiti ſui cauſas habeat: ego præter cætera, propter hoc quoque eum exiſtimo eſſe retinendum, quòd manifeſtum fecit, ad indicium tyrannidis affectatæ veniſſe, non remanendi cupiditate. Quòd niſi veriſſimum jus, Quirites, eos qui ſecreta ad rempublicam pertinentia indicaſſent, remanere in civitate juſſiſſet, forſitan dicendum mihi neceſſariò exiſtimarem, qua gratia hic preſſus, quibus inimicitiis in exilium eſſet actus. Sed quid neceſſe eſt repetere hæc quæ videtis; Et quod ad animum quidem illius pertinet, ſatis vobis eſt, ut exiſtimo, probatus: quòd quanquam damnatus, quanquam in exilium actus, Reipublicæ tamen non potuit iraſci. Indicium profeſſus eſt: viderimus an verum. Interim tamen nihil eum finxiſſe manifeſtum eſt, quod perſuaderi tam multis utique potuerit. Cauſam qua conditione dixerit damnatus, exul, contra potentem, contra gratioſum, quid neceſſe eſt diu dicere, quando is exitus judicii fuit, ut non plures ſententiæ pro adverſario fuerint? non enim cauſa victus eſt, ſed legibus, ſed publica humanitate: quæ quidem ipſa me in hoc exhortata eſt, ut rogationem ad vos de retinendo cive ferrem in civitate tam miſericorde. Negant rogationem eſſe recipiendam, quæ ad ſingulos homines pertineat. Ego porrò hoc in eo jure perpetuum, & in omnia tempora ſcribitur, exiſtimo eſſe ſervandum. Poteſt

teſt enim dici mihi. In honorem hominis unius obligas tempora futura & omnes eadem neceſſitate conſtringis. itaque quotiens ad præſens tantummodo tempus rogatio fertur, ne ferri quidem niſi de ſingulis poteſt. Quod ſi hanc tollimus conſuetudinem, nec duces ad exercitus ducemus, nec provincias decernemus, nec imperia prorogabimus: omnia enim iſta rogationibus ad ſingulos pertinentibus conſummantur. At enim contra legem rogatio eſt. Si confiterer, dicerem tamen non ferè rogationis eſſe cauſam, ubi lex eſt. Quid enim neceſſe eſt convocari Tribus, contrahi populum, ſi idem effici jure vetere, & jam olim conſtituto, poteſt? Igitur ſi rogatio ſupervacua ubi lex non eſt: non ferè poterit ferri niſi contra alicujus voluntatem. Et hoc tamen apud quos dicit? video enim præſcriptionem excludi poſſe judicio. At in rebus parvis ac periculoſis iſta index recipat. Cæterum quidem, quotiens de jure populi agitur apud populum, cui mutare, cui obrogare, cui ferre quas velit leges, accipere quas velit rogationes liceat, nunquam ſe ipſe diminuet. Quomodo tamen rogatio iſta contra legem & contra commodum ſuum, contráque eam quæ hunc in exilium miſit: non jure novo, ſed vetere atque olim conſtituto reverſus eſt, manere etiam citra hanc rogationem poteſt? De quo priuſquam loquar, neceſſariò illud quod ab adverſariis frequentiſſimè objectum eſt, depellendum videtur. Cur enim (inquiunt) ſi remanere ſuo jure poterat, expectavit rogationem? Ut verecundia ei adeò nihil apud vos proſit, ut etiam in cauſa plurimum noceat: ante omnia non mirum hominum judicia totiens infeliciter expertum, tot in civitate inimicos habentem, nihil tentaſſe privatim. Litigavit innocens, reus damnatus eſt. Detulit affectatæ tyrannidis reum (ut pars judicum putat) manifeſtum: impedimento publicæ humanitatis victus eſt. Hodie contra rogationem, contra jus veſtrum, contra poteſtatem populi pugnabit? Ille tamen mihi alias, &, ut dixi, graviores in exilium abeundi cauſas videtur habuiſſe. Abſolutus eſt quidem reus: ſed innocentem ſe eſſe accuſatori nondum perſuaſit. Ego verò non miror quòd hic timet adhuc civitatem, quòd velut impendentem quandam omnibus nobis ruinam ſuffugere, & evitare prævidit periculum, cupit: ſed tantò magis retinendus eſt. Putemus alioqui citra rogationem,

tionem, talem inſtitutam eſſe legem, qualis eſſet, ſi hic in civitate remanere vellet. Lex quid dicit? QUI SECRETUM AD REMPUBLICAM PERTINENS INDICARE VOLUERIT, HABEAT REMANENDI POTESTATEM. Nemo dubitabit an indicaverit. Verba igitur legis pro nobis omnia: ſed ad interpretationem voluntatis vocamur: nec enim ſcriptum putant eſſe, niſi quod certum approbatum ſit. Negant indicari, niſi id de quo non dubitetur. Ego autem exiſtimo, legum latori non defuiſſe eloquendi facultatem, ut approbatis demum his quæ detuliſſet, remanere in civitate exulem vellet: id ipſum planè aperteque dicere non contentum puto eſſe legum latorem; voluntatem ejus retinuit. Satis eſt igitur ut nihil finxerit, nihil cupiditate revertendi mentitus ſit: nihil denique ideo fecerit ut remaneret. Vos quid dicitis? mentitum eum vultis? interrogemus partem judicum. Non accuſo nunc reum: evaſit, abſolutus eſt: habet beneficium legis. Illud tamen contentus ſum dicere, fuiſſe aliqua quibus judex moveretur: illa quæ moverunt judicum partem, illa quæ tot triſtes ſententias effecerunt. Jam ergo animum dignum habeo emendatione fortunæ: cùm affectari tyrannidem putaret (ſic enim loquamur) non diſſimulavit: non ultionem putavit: non, cùm ipſe patriam perdidiſſet, invidit, ſed venit in civitatem, & ſuſcepit graviſſimum laborem, & novas inimicitias, & recentem æmulationem: non excepit dignam ab indice, fortuna. Hæc ego dicerem, etiam ſi victus judicio eſſet: nunc fortiter hoc poſſum contendere, quòd fuiſſe dicitis eum cauſa inferiorem. Quid eſt igitur? Lex jubet eos abſolvi, qui pares ſententias tulerint. Imputabitis illud publicæ miſericordiæ, imputabitis humanitati. Non ego arguo hanc legem, ſed dico eſſe communem. Eodem enim tempore non id modò quæſitum eſt, an affectatæ tyrannidis reum damnari oporteret: ſed illud etiam, an hunc remanere in civitate oporteret. Quòd ſi pares ſententiæ periculo proſunt, pro utroque ſunt. An verò affectatæ tyrannidis reus abſolvatur, quoniam non plures pro accuſatore, quàm pro reo ſententiæ fuêre: hic qui periculum exilii vel eandem, veluti graviorem pœnam experietur, non eandem experietur legis humanitatem? Hæc dixi de hac rogatione: illa jam de æquitate. Dignum civem exiſtimo, qui maneat in civitate. Pericula noſtra ſentavit, ſervitutem reipub. diſcutere, quantum in ipſo erat, voluit: neſcio an plus debeamus, ſi ad indicium non certis argumentis perductus ſit. Nam ſi manifeſta detuliſſet, ſi ea de quibus dubitare nemo noſtrum poſſet, crederetur cupiditate manendi in civitate feciſſe. Solam pietatem in cauſa indicii habuit, qui in urbem detulit litem, & litem injuſtam conditione: ex altera parte ſolus, & exul, damnatus: ex altera parte homo potens, gratioſus. Omnes iſta diligenter perpendite: intelligetis non eſſe ſententias pares. Quid eſt igitur; cur ego etiam pro ipſo qui abſolutus eſt reo, exiſtimo eſſe manere hunc in civitate? Illud dicere pro Republica ſatis erat, habemus in civitate cuſtodem. Inquiret adhuc: forſitan omnia tam videre non potuit exul, non omnia tam clarè perſpicere: hoc viſuri pro opinione ejus qui abſolutus eſt, non timebitur quandiu hic fuerit in civitate. Immo hercule ſi mentitus eſt, ſi fictum detulit crimen: ſatis alioqui daturus eſt pœnarum inter inimicos potentes, & inimicos gratioſos.

SERMO.

Totum autem exiſtimo commodiorem eſſe partem diverſam, ſuadeo his qui dicturi ſunt, in illam potius incumbant.

CCLV. *Transfugæ excludendi.*

Inter duas civitates bellum erat, in alteram multi transfugæ veniebant, fert quidam legem, ne recipiantur.

SERMO.

Proximè ad ſuaſorias accedit hoc genus: nam & ſuaſoriarum, & legis ſuaſio & diſſuaſio eſt. Ergo dicet is qui legem feret, non eſſe honeſtum recipere transfugas, nihil prodeſſe: forſitan ad finem belli. Summum illud propter quod lex fertur, periculoſum eſſe.

DECLAMATIO.

ETiam ſi non eſſet in eo ſtatu bellum, ut honeſta cogitare vacaret, vel cum periculo tamen, optima & ad famam itura feciſſe fortaſſe honeſtius foret, quàm ut obſtare utilitas videretur: nunc minus laudis, immò plus tamen ſecuritatis eſt honeſta facere. Nemo igitur dubitaverit turpiſſimos eſſe, qui transfugerint. Spectemus etiam rem ipſam, neque eo decipiamur quod utile videtur: hoſtis eſt qui facit, aliter conſtituamus, quàm ut intelligamus potuiſſe hoc & noſtros facere. Nunquàm prodeſt malum exemplum etiam ſi in præſenti occaſione quadam delectat, in futurum tamen altius nocet. Proximos exiſtimo eſſe eos transfugis, à quibus transfugæ recipiantur. Hoc natura ſimile eſt, facere ſcelus, & probare. An ſi quis noſtrum transfugiſſet, non ipſum modò peſſimum civem & omnibus ſuppliciis dignum judicaretis? ſed infamia etiam qui receperunt, & velut auctores ſcelerum, velut magiſtros turpitudinis colligeretis? idem non reflectemus in nos tandem utilitate ducti, in auxiliis habituri ſumus, quos recipiemus? Fingamus eam civitatis eſſe fortunam, ut auxiliis opus ſit: hos in auxiliis ſcilicet qui cùm ex altera parte intuerentur patriam, & memoriam pueritiæ, & neceſſitudines omnes, ad fortunam tamen inclinaverunt, proniore pro nobis ſacramento, fortiore animo ſtabunt? Transfugas non eſſe recipiendos. Adeò facilius eſt in iſtis ſcelus deprehendere, quàm pœnitentiam. Inutile ergo militum genus nobis minimè neceſſarium. Quippe etiam hi qui recipiendos eſſe transfugas hoc dicunt, in ſuperiore eſſe loco noſtram civitatem. Neque enim amore noſtri, ſed metu imminentis fortunæ transfugiunt. At facilius depoſituros propoſitum bellandi hoſtes putamus, ſi plures transfugerint? minimè: nam hi qui bellum gerere contra nos non audent, ſi locum in civitate noſtra non habuerint, ſæpe deponendi belli auctores erunt: nunc in privatum ſibi ſinguli conſulunt. Eſt magnum in ſingulis momentum: ac ſi præcluſa hæc fuerit ſpes, quod ſinguli faciunt, univerſi ſuadebunt. Hæc dicerem, etiam ſi nihil ex iſtis metus eſſet. Nunc verò non poſſum non confiteri ſollicitudinem meam, quotiens oculos circumtuli, & ſingulas caſtrorum metior partes: non aliter quàm ſi vallum hoſtis invaſerit, alienos habitus, aliena arma video: verſantur inter domos noſtras, inter templa, inter muros in mediis Reip. viſceribus. An aliquid mali velint facere, poſtea videro: interim poſſunt. Ego iſtud credidi ſcelus cum à ſingulis ſpes eſt, cùm à paucis ſpes eſt: cùm à plurimis jam conſenſi. Novum hercule genus artis: ſupervacuum eſt cuniculos fodere, & per occultos ſpecus ingenti labore exhauſtis terris, in medium ſubitò emergere civitatem, ſupervacuum eſt redimere proditorem, & ſcelus pecunia paciſci. Videntes palàm, imò gaudentes etiam accepimus intra viſcera hoſtem: vos æſtimabitis an ſuſpectum debeatis habere, quòd ad tantum numerum per ſingulos pervenerunt. Nemo illos recepiſſet, ſi univerſi veniſſent. Omnéſne hi deſperaverunt? omnéſne conſulere ac proſpicere voluerunt? adeóne facilius eſt transfugere, quàm cadere? Omnes hi reliquerunt in civitate conjuges, in ludibrium ac contumeliam eorum, qui ſe à ſcelere maximo ulciſci velint? manifeſtiore quadam conjectura capere poſſumus: num minus animi ſine his, num minus pertinaciæ deſertis? Age ſanè hoc non cogitatis, quòd nec publica retinere jura tanti putant. Miratur aliquis timere me hoſtes, quòd iſti transfugiunt? illi me non timent. Caveamus, obſecro, dum plures ſumus.

CCLVI. *Furioſus trium filiorum pater.*

Qui tres filios habebat, duos per furorem occidit: à tertio ſanatus, abdicat eum.

DECLAMATIO.

POteram etiam ſi non iraſcerer, abdicare tanquam bonus pater. Omnia de fortuna mea timeo, omnia de tam fragili, ac tam mutabili mente: & propter hoc dimittendus mihi à domo filius erat, ne incideret in meum furorem. Sed quatenus & cauſas quoque abdicationis interrogor, id eſt, quod cogit me frequentius malorum meorum meminiſſe: quanquam inter præcipua propter quæ abdicem hoc eſt, quod mihi iſta narranda ſunt: dicam tamen. Imputo filio meo orbitatem? Reſpondebit: non ego occidi. Scio: mea manu factum eſt: ipſe ego pater qui genueram, qui educaveram, per viſcera liberorum ferrum exegi: credo enim tibi, & orbitatem tamen tibi imputo, tibi æſtimo illam ex die mei doloris. Quædam ignorare ſimile non paſſi eſt: tunc liberos perdidi, cùm perdidiſſe me ſenſi. Eſto, gravem ſine dubio manibus meis injuriam fortuna fecerat: poſuerat tamen hujus rei in ipſo animo remedium illo tempore quo furere & agi dementia videbar, frequentius in ea cogitatione eram, ut crederem eſſe cum liberis omnibus. Abſtuliſti mihi ignorantiam malorum.

Quanto miſerabilior fui ex die tuæ ſanitatis? furioſum me non ſic cæcidi: tum lacerare veſtes, tum verberare vultus meos cœpi. Omnia igitur hæc non in aliam vim accipi debent, quam ſi filios meos ipſe occidiſſes, quàm ſi ipſe abſtuliſſes. Unde tantum boni ut reddere poſſis illam valetudinem, illum furorem? Quod unum poſſum præſtare infeliciſſimis illis juvenibus meis, præſtabo: ne quis eorum morte gaudeat, ne cui proſit quòd filios meos occidi.

CCLVII. *Nuptiæ inter inimicorum filios.*

Qui habebat filium & divitem inimicum, captus à piratis ſcripſit filio de redemptione. Ille cùm pecuniam non haberet, offerente divite filiam ſuam, duxit eam in matrimonium: & pecunia redemit patrem. Reverſus ille, imperat ut dimittat: nolentem abdicat.

DECLAMATIO.

SI ab alio redemptus eſſet pater, ſtatim ut rediiſſet à graviſſima fortuna, & abdicare me inſtituiſſet: dicerem tamen, quid intra tam breve tempus commiſi: quid tam ſcelerate à me factum eſt, ut ira patris præcederet ipſam gratulationem? Nunc certum habeo indigna quædam expectare vos facinora, cùm abdicetur filius qui redemit. Eſt ſine dubio iſtud non meum beneficium, & omne redempti patris munus ad ſocerum redit. Ego tamen navigavi; ego periculoſa maria ingreſſus ſum, ut redimerem patrem, quemadmodum ipſum dicere audiſtis: quædam etiam non facienda paſſus ſum. Quæ ei ratio abdicationis eſt? Non obſequeris (inquit) mihi. Si hoc ad abdicandum ſatis eſſet, ſupervacua erant omnia judicia ipſa: cur enim nobis defenſionis poteſtatem dediſtis, ſi nihil noſtris conſiliis libertatis relictum eſt? Servi me hercle quædam liberius ex bona mente faciunt; & aliquando judicium fidei putant, pretio empta mancipia non paruiſſe. Filios verò quis dubitavit unquam eſſe plerunque ſuæ poteſtatis? ut ea prætereà quæ ſub tam bono patre, ne argumenti quidem cauſa referenda ſunt; nec dicam, non coges templa incendere, non coges operibus publicis manus afferre: leviora certæ noſtræ mediocritatis eſſe manifeſtum eſt. Ut ſententiam, judices, dicere velimus, ut teſtimonium non ad arbitrium parentum reddere, immò ſuadere quod animus dictaverit. Quòd ſi licet aliquando etiam contra patris voluntatem, ea quæ alioqui reprehenſionem non merentur, filio facere: nuſquam tamen libertas tam neceſſaria, quàm in matrimonio eſt. Et hoc dicerem, ſi quæreretur hoc judicio, an mihi aliqua ducenda eſſet. Ego eligam cum qua victurus ſum: ego comitem laborum, ſollicitudinum, curarum ipſe perpendam. Quis enim amare alieno animo poteſt? Nunc verò firmius hoc eſſe atque facilius cœpit: uxorem jam duxi (non dico quare) meo impulſu, mea voluntate. Eripuerat enim te mihi fortuna, dederátque mihi illam miſeram libertatem. Repudium igitur imperas, & copulatos jam diu diducis animos? neque enim in hoc tu ſpectaveris, quòd cum uxore mea non diu vixi: ſine dubio ſecundum nuptias profectus ſum: continuò me peregrinatio excepit: & vel hoc ipſo iniquius eſt repudiari eam, quæ certè non potuit offendere. Deſcendamus ſanè ad hanc quoque neceſſitatem, ut imperante patre, etiam repudium filius debeat pati: quid de ipſa quam repudiari vis querar? ſanè pater fuerit inimicus, cur hæc nurus eſſe deſinat, quàm nihil peccaſſe, tu quoque confiteris qui expellis? Negas idoneam eſſe matrimonio meo locupletem, quàm vereor ne cui videatur, pater ſic inimicus diviti eſſe cœpiſſe. Non enim fortuna in utramlibet partem intuenda eſt. An verò apud me noceat puellæ, quòd dives eſt: cùm apud patrem illius non nocuerit mihi, quòd pauper ſum? Dives eſt. Nunquid ergo hoc dicere potes, Superbior erit, & faſtidiet? Securus ſis, pater: petiti ſumus, empti ſumus. At inimicus (inquis) fuit. Volo adhuc ſic loqui, tanquam odia utraque parte durent. Non oportet immortales eſſe inimicitias: & ita demum tutum perpetuúmque eſſe humanum genus, ſi amor ac fides nullam habuerint oblivionem: ea rurſus quæ aliquo incommodo commutantur, brevi morte deficiant. Sed non eſt diu mihi in hac parte commorandum, quæ certè ſatis potens apud divitem fuerat. Inimici nomen habuerit aliquando: nec quæro quàm immeritò, nec quæro quàm injuſtè, modo redire in gratiam cum eo potuerim. Sed hoc ſolùm reprehendit, quod ſe abſente omiſerim cum divite inimicitias. Ita opinor, feci hoc contemptu patris, feci utilitate: reſtitui nos in integrum putate, judices. Captus eſt pater meus à piratis, vincla & ultimos metus patitur, & ea quibus gravius id tantum eſt quod imminet. Hoc ſcio, hoc ipſius epiſtolis cognovi: hinc redimi non poteſt, dum putat conditionem poni, nónne ſubeunda eſt? Si piratæ hoc mihi pollicerentur, ut vicarias pro patre manus acciperent, non recuſarem catenas: ſi obligarer fœnore, æs alienum tamen non tenuiſſem, ut redimerem patrem. Duxi puellam honeſtam, locupletem; ego tamen (ſi ulla mihi dicenti fides eſt) non hoc in iſta conditione ſpectavi. Ille me movit, ut beneficiis vinceremur. Sed neque in me ille probavit aliud, quàm pietatem. Vidit fletus meos, vidit totius animi atque etiam corporis defectionem: ſic homini inter principes noſtræ civitatis numerando, cœpi bona eſſe conditio. Itaque intelligo mihi, judices, non in hoc tantùm laborandum, ut iram patris mitigem, & leniam: illud eſt partium mearum, illud vobis adhibitis rogo, in gratiam velit redire jam cum propinquo meo, cum redemptore ſuo. Non enim jactabo meam pietatem: illius opus eſt, quod redemi.

CCLVIII. *Fortis contumax patri forti.*

SI DVO AVT PLVRES FORTITER FECERINT, DE PRÆMIO ARMIS CONTENDANT. VIR FORTIS OPTET QVOD VOLET. Pater & filius fortiter fecerunt: petit pater à filio ut cederet ſibi præmio: non impetravit: ceſſit ipſe, & abdicat.

DECLAMATIO.

Etiam ſi diſſimulari poſſet, quæ cauſa patri fuiſſet, ipſum tamen hoc abdicatione dignum erat, aliquid patri negaſſe. Quantum enim mihi præſtare poterat, ut patri cederet? Non jam imputo illa vulgaria, lucem & jus libertatis, & uſum vitæ. Hoc imputo: quod fortiter feci, totum roboris & corporis mei, meum eſt: animus iſte ad contemnendum pericula paratus, ex me fluxit. Ego te diſciplinis feci virum fortem: proximè quidem etiam exemplo. Quantumcunque ſit iſtud quod peto, non indicandum eſt, non deſiderium pervenire in notitiam tuam [illegible], niſi preces adhibuero? niſi auctoritatem paternam interpoſuero? multum peccaveras etiam ſi præſtitiſſes. Nunc verò quid à te petieram? ut mihi præmio cederes non di[illegible] ſecuturum. Sanè ita ſit conſtituta, lex ut in judicio contendimus, ut citra periculum feratur de noſtra virtute ſententia: non erat æquum cedere te, ut non dicam patri, ſeni? tibi approbandæ virtutis multa tempora ſuperſunt: tu ſperare id quod hodie ceſſeris, potes: mihi indulſit fortuna hunc ſupremum honorem. Intra extraneos quoque & alienos eſt aliquod privilegium ætatis. Honores prior peterem: ad ſignandum advocatus, prior rogarer. In his etiam minimis obſervationibus, inhumane non cederes honorem lateris. Age vero non præter hoc etiam dignior præmio fuit virtus mea? Non eſt tam admirabile cum fortiter facit juvenis: hoc ætas poſtulat, hoc robur juventæ poſcit: pene turpe eſt non feciſſe: hoc eſt honore dignius viciſſe annos, & ultra ætatem durante agere virtutes. Eo tempore fortiter feci, quo cogi non poſſem ut militarem. Utrum tandem vis magnum eſſe quod ego feci, an minus eſſe quod tu feciſti? Videamus num hæc? quis fuerit ſecuturus exitus, ſi in iſta contentione præmii, idem animi ego quoque habuiſſem, armis contendendum erat: & lætiſſimo alioqui domus noſtræ proventu graviſſimum funus & crimen inurebatur. Jam vides quare non ceſſeris. hoc tibi præmio majus videbatur, committi cum patre & parricidium facere jure: hoc profectò etiam in acie facere cogitaſti: & cum imitareris virtutem meam, non optandi jus, ſed pugnandi quærere videbaris. Ego quantum eſt in te, in medio foro, & univerſa ſpectante civitate, filii manu trucidatus ſum: vel, quod eſt gravius occidi: tu perſeveraſti, cùm me cupere ſic videres. Etiamnum interrogo, ſtaturusne contra fueris decurſurum? Nam ſi fuiſti perſeveraturus, vide an gravius etiam crimen ſit, patri negaſſe quod præſtare poteras. Habe ergo præmium iſtud, quantumcunque in eo honoris eſt: ſed contentus eſto appellaſſe Rempubl. diſcede de domo mea: non jam ultionis gratia facio, ſed etiam ſecuritatis: inſomnes noctes ago, & ad omnes terreor ſtrepitus: nulla mihi ſecuritas eſt: habeo in domo filium, qui me potuit occidere. Nam præmii quidem gratia ſtrinxiſſes ferrum contra patrem, & in conſpectu civitatis, populique parricidium feciſſes, ut hæres citius fieres, ut bona mea occupes, homo tam cupidus non auderes parricidium facere ſecretum? Non ignoro omnium fere qui abdicantur hunc eſſe morem, ut acta jam cauſa ad preces convertantur, & mitigare patrem rogando velint:

hoccine tu concipis animo poſſe fieri ut exores.

CCLVIV. *Pauper naufragæ liberator, maritus.*

Dives cum amico paupere & filia navigabat: naufragium fecit: extulit filiam divitis pauper. Rumor erat eam nupturam cuidam nobili juveni. Quodam tempore in domo divitis tumultus fuit: inventi ſunt unà pauper & puella: ab utroque dictum eſt vitiatam puellam. Imperavit filiæ dives, ut nuptias optaret: educta ad magiſtratum, optavit: poſtea comperit dives, non eſſe vitiatam puellam, imperat ut relinquat pauperem: nolentem relinquere, abdicat.

SERMO.

In omnibus quidem abdicationis controverſiis, quatenus pro liberis dicimus, ſummiſſa debebit eſſe actio, & ſatisfactioni ſimilis. In hac tamen controverſia, iſtud aliquantò magis ſervandum eſt. Nam & filia eſt quæ abdicatur: & hic pater aliquid etiam boni & clementis viri fecit: & nobis tutiſſimum, uti etiam hac bonitate.

DECLAMATIO.

Non ignoro, judices, quantum cauſæ noſtræ oneris accedat ex perſona abdicantis: non propter illud commune, quòd pater eſt: ſed quòd pater indulgentiſſimus, amicis optimus: etiam ſi quando injuriam accepiſſe videtur, mitiſſimus. Itaque priuſquam defenſionem aggredimur, in hoc ſatisfaciemus animo noſtro, ut gratias agamus ante omnia filiæ nomine: quam ſic amavit, ut eam diduci à ſe ne navigaturus quidem voluerit: cui ad magiſtratum eductæ præſtandum putavit, ne qua occiſi hominis infamia inquinaretur: quam tradidit amico ſuo, quod jam dici poteſt, optimo marito. Proximum eſt ab hoc ut amici quoque, & (ſi permittit) generi, mandata perferamus. Sunt autem ſimilia: nam & plurimum cum eo vixit: & nulla cauſa nullo deductus eſt loco: & uſque in hoc tempus in ea fuit opinione, ut ſe crederet vivere beneficio illius. Erat profectò felix domus, ſi in illa prima ſimulatione hi manere voluiſſent. Sed dum hanc quoque beneficiis optimi ſenis referre gratiam volunt, & ſimpliciter faciunt omnia inciderunt ambo in hanc dicendæ cauſæ neceſſitatem: dum ſcilicet ambitioſus gener vult videri ſocero ſuo innocentior, quàm videbatur. Equidem peractis gratiarum agendarum mandatis, hoc primum puto, ut illi (ſi permittit) gratuler. Filia ejus probiſſima puella ac verecundiſſima, nullam accepit injuriam: amicus & gener nullum ſcelus fecit. Nam ſi quid tale cogitare, & in animum inducere potuiſſet, illo tempore viciandi habuit occaſionem, quo naufragam in littus evexerat. Reliqua pars actionis meæ, non tam ad defenſionem, judices, ſpectat, quàm ad deprecationem. Nam nulla profectò certior ratio eſt, quàm ut iſtum priorum temporum admoneam. Hic enim, judices, adoleſcens (quod in hoc demum judicio audimus à divite dici) pauper, unam ſibi domum quam coleret, elegit, unum hunc cui fidem ſuam impenderet. Ac brevi moribus, ſanctitate innocentiæ fecit, ut inter omnes etiam ſuperioris fortunæ cariſſimus videretur. Itaque hercule, cum peregre proficiſci deſtinaſſet, quanquam navigationum pericula non ignoraret adoleſcens, tamen ſecutus per maria per tempeſtates. Non nimium de fortuna querimur etiam ſi naufragium illud multos metus, longam vexationem, aliquod attulit detrimentum: tamen rem difficillimam expreſſit, fidei experimentum in illa omnium trepidatione, in qua pro ſua quiſque ſalute ſollicitus, nihil de proximo cogitabat: cùm inter fluctus & turbati maris minas vix evadere, ne ſuæ quiſque conſulere ſaluti videretur: non mehercule miror, quid, quamvis optimus pater, filiam tamen reſpicere non potuit. Quis enim hoc crederet poſſe fieri, ut non modò ſaluti ſuæ conſuleret, verum etiam ſuſcepto onere, infirmitatis alienæ, evadere in terram, & vincere eminentis fortunæ metus poſſet? Itaque non ſervus illius tam fidelis, non libertus tam beneficio obligatus manumittentis fuit, ut hoc ſubire periculum poſſet. Unus amicus (nondum enim illud faciebat tanquam gener) acceptam humeris ſuis puellam, per tot difficultates, per tot pericula, nihil pro ſeipſo ſollicitus, tulit. Quum illud non humani tantum operis, ſed divini cujuſdam beneficii arbitrandum eſt? Cùm hos conjunxeritis, copulaſtiſque, Fortaſſe enim neceſſe habeo diutius hoc imputare, tanquam non intellectum, non perdidit beneficium? & puella ſe nihil non huic debere crediderit, & pater ita interpretatus eſt, majus illud ut exiſtimaret amico in ſe, ac ſuos, omnia licere. Rumor itaque in civitate, non quibus alias ſolet cauſis, exortus eſt: ſed homines dum indignantur, neſcio cui juveni optimo & nobili dari puellam, convicium moribus hujus tanquam ingrati fecerunt. Intelligo, judices, quàm difficili, ac velut ſcopuloſo loco verſetur oratio mea. Quomodo narrem iſtud quod confeſſi ſumus? Illud puto tutiſſimum eſt; rapere voluit; huic enim certè crimini ignoſcitis: inde tumultus, inde voces repugnantis, inde fortaſſe etiam nimia puellæ querela, quòd audaciam pro injuria tulit: quòd ſe raptam, quoniam ille rapere voluiſſet, proclamavit. Nec is ſanè negandum exiſtimavit: &, quanquam nihil acciderat tale animo ſuo, confeſſus eſt. Illud certè manifeſtum eſt: pater filiam putavit iraſci. Itaque ſollicitè quoque, nec pro imperio tantùm patris, ſed etiam pro auctoritate, pro ſententia deprecatus eſt. Tum admonuit illam: Memento hunc eſſe, cui vitam debeas: hunc eſſe qui te ex periculis ſervaverit maris. Quanta illa gratulatio? quanta patris laus fuit? quam felix domus? nihil deerat gratulationi noſtræ, ſi raptor fuiſſet. His moribus ſuis, ac tanta bonitate meruiſſe viſus eſt pater, qui non falleretur. Indicaverunt integritatem. Quo ſperaverunt futurum, ut magis amarentur, incidunt in offenſam. Niſi fortè invicem ludimur, & nos pater mutuo mendacio tentat: quare non omnia ſtatim ſimpliciter dixerimus, minatur. Dii faciant ut iſte ſit eventus, qui adhuc in hac domo omnium periculorum fuit. Noſtra tamen quatenus forma judicii proponitur, agitur defendentis imitatio. Nam ſi te prorſus iraſci exiſtimarem, optime pater illa dicerem, filiam abdicas: nondum defendo factum, nihil de iſto crimine loquor: ſatis tutum eſſe poteſt apud judices. Fulmen iſtud patrum adverſus ferociam adoleſcentiæ poro dum eſt adverſus filios, qui peccare plus poſſunt. Filia vel nutricum minas tulerit, vel eorum à quibus educantium ſævitiam: & ut virgo pertineat ad patrem, tamen nupta pertinet ad maritum. Poſt illum, quo ſpes liberorum inchoata eſt, quo in nepotes uſque cogitationem miſiſti, quid aliud potes exigere à filia tua, quàm quod placuit ei cui collocata eſt? Si lætius agendum eſſet, illud dicerem: Abdicare propter matrimonium non poteſt. Paulò fortius recuſaret etiam nubere, niſi cui voluiſſet. Hæc ſubjecit in hoc ſe imperio tuo: ex arbitrio patris nupſit. Paulò fortius vindicare debet matrimonium jam factum: ut enim nuptias imperare poſſis, repudium imperare non potes ejus ad quem puella legibus, & magiſtratibus, &

jurejurando pervenit. Verùm contra hæc paulò latius repetit abdicationem: & non eſt contentus ea objicere, propter judicium eſt. Mentita eſt, inquit, patri: de raptu mentita eſt. Defendam, judices: abſoluta ſunt. Ego verò malo eſſe crimen, ut patri plus debeamus. Deceptus es; ita malles filiam tuam raptam eſſe. Volo ſic defendere puellam, tanquam factum ſit ipſius culpa. Hæc quid? ignoſcit, non eſt hic amor: gratus animus eſt. An illa ſibi ullum fideliorem fore tota vita exiſtimaret, quàm eum cui ſecundum te debeat plurimum? Cogita quæ fuerint illa pericula, ex quibus evaſit, quæ tempeſtates, qui fluctus & naufragia, & cætera, quæ nihil diviſione egent, nomina. Sed omnem hanc culpam maritus ad ſe trahit. Nihil tantum puella cogitavit: quicquid eſt iſtud, ego feci: qualecunque iſtud eſt, meum conſilium eſt. Tu ignoſce, qui ſoles. Recedere jubes à marito tali, quâ tandem cauſa? pauper eſt. Non ſolebat hoc illi apud te nocere. Relinquam: nec dico pauperem: nam in matrimonio quidem filiæ, quod ſolebat nocere, te auctore nupſit, te hortante nupſit. Redde rationem illius ſententiæ. Quamvis putarem turpe, tamen cogitaſti quid præſtitiſſet filiæ tuæ.

SERMO.

In ſumma parte declamationis utrunque producemus, & pro utroque pariter rogabimus, & aliquantò magis pro marito miſero. Decet enim illum amare: dicat ſe moriturum. Totum eſt enim in eodem.

DECLAMATIO.

Periturum ſe affirmat, quòd tu illum exemiſti, cùm ad magiſtratus eductus eſt, hic animum tuum exigit priorem hic illam miſericordiam.

CCLX. *Paſtor Abdicatorum.*

Dives adoleſcens Abdicatos recipiebat, & de ſuo alebat: læſæ Reipublicæ reus eſt.

SERMO.

In pleriſque controverſiis plerumque hoc quærere ſolemus: utrum ipſorum perſona utamur ad dicendum, an Advocati: vel *propter ſexum, ſicut fœminis : vel propter aliquam alioqui vitæ, vel ipſius de quo quæritur facti deformitatem. Hic adoleſcens & honeſtus eſt, & cum ſit locuples quoque, nihil tam turpe commiſit, ut illi pro ſe loqui fas non ſit. Ego tamen exiſtimo dandum eſſe advocatum. Primum quòd etiam ſi quid remiſſius ac liberalius fecit, ætate excuſari poteſt. Non conſentiunt autem hæc inter ſe, ut idem & tantum infirmitatis animo, ut hac excuſandus ſit. Alterum illud eſt, quòd ſi defenſionem ultra excuſationis terminum proferimus, laudandus eſt adoleſcens. Arroganter autem faciet & tumidè, ſi cœperit ſe ipſe laudare : præſertim jactaturus id quod facere poſſit, id fortuna eſſe. Dabimus ergo illi, his cauſis, Advocatum.*

DECLAMATIO.

NOn neceſſe erat mihi, judices, de facti hujuſce quod in crimen vocatur, ratione diſſerere. Scio quod advocato ſatis ſit. Sufficiebat hoc ſolum, ſi eximerem legi reum : & cætera fiant fortaſſe pro dignitate, fiant pro conſcientia, pro laude. Ad vos id unum pertinet, an lege, qua cognoſcitis, obligatus ſit qui accuſatur : quæ vis vobis quo atrocior eſt, hoc diligentius intuenda eſt. Sit tolerabile formula errare, & in petitione pecuniæ non uti jure conceſſo : aliquis caput hominis perperam petit, ut terreat, ut occidat ? Reipub. læſæ quædam ſunt, judices, ad quorum pronuntiationem oculi ſufficiant. Satis erat accuſatori oſtendere ſiquid hæc læſerit : aliqua publicorum operum incenſa, everſa, vel corrupta navalia, arma uſibus belli erepta, aliquid denique eorum quæ publicè poſſidemus (ea ſunt enim Reipublicæ) deterius hujus fraude atque injuria facta : cætera habent ſuas leges, ſua jura, ſuas actiones. Si hos, quos recepiſſe dicitur, occidiſſet : non tamen Reipub. læſæ jure teneri videretur. Sint igitur iſta gravia quæ objiciuntur : aliquid feciſſe clementer ; contra duros & aſperos partes interpoſuiſſe miſericordiam pro ſua ætate : non hoc vidit lex, quæ recitata eſt : non voluntas ejus, quicunque conditor juris iſtius fuit. Hæc ego fortius dixi, quia remiſſurus ſum. Quid enim objicitur ? Abdicatos recipit, & ſua pecunia alit. Ut graviſſimè judicemus de hoc crimine : ſtultas & ſupervacuas impenſas facit. Quis eſt iſte qui nobis tanquam pater iraſcitur ? Patrimonium conſumis, & alioqui ſplendidas opes quotidie effundis. Quæ tandem iſta inter ſe pugna eſt ? Legem recitas

læſæ Reipub. & agis quaſi abdices. Sic reſpondebo tanquam
abdicanti, Ignoſce, juvenis eſt: non ſatis roboris, nondum
ſatis judicii confirmare potuit. Et tamen ſi faciendæ ſunt
impenſæ, ſi perdendum aliquid: non poteſt honeſtiore via
impendere: non meretricibus donat: non in paraſitos pro-
fundit: non illi magno cupiditates ſuæ conſtant: ſumptu-
oſus eſt miſericordia. Libet etiam augere crimen, & ſi qua
neſciunt accuſatores, judicare. Vos eum largiri tantum
abdicare putatis. Iſte aliquid & mendicantibus porrigit;
iſte & multos fortunæ injuria lapſos ſuſtentat atque erigit.
Quid faciam, inquit, animo meo? quotiens infelicem vidi
aliquem & neceſſarii etiam victus egentem, lacrymas te-
nere non poſſum. Invidiam mihi facere videtur patrimo-
nium meum, pulſant frontem meam cæduntque etiam ſi
taceant, ipſo habitu, ipſa triſtitia, ipſo ſilentio. Sed & ro-
gant, & provoluuntur ad genua: nec mihi illa ſaltem ſi-
mulata, ut pleriſque excuſatio supereſt, ut dicam, Non poſ-
ſum. Tu verò tantò adoleſcens fortior, atque omni laude,
non in noſtra modò tempora, ſed etiam in futura omnia
ſæcula dignior: ſolus mihi mortalium videris uſum pecu-
niæ intellexiſſe. Fruſtra tibi aliqua fortuna tanti patrimo-
nium dedit: & in breve humani tempus ævi, veluti grande
pondus impoſuit. Relinquendum erat iſtud, & res tranſ-
iſſet ad alios: quandoque locupletem feciſſet neſcio quem
mors liberalis. Libet vobiſcum loqui noſtro nomine. Ava-
ri parcique, qui aliquid non feciſſe ſordidè, jam etiam ſce-
lus exiſtimatis. Non ſint iſta ferenda nobiſcum: neque ad
inferos ſervata per vitam fortuna perſequitur. Tolle uſum,
quid eſt pecunia? Quis igitur uſus honeſtior? nullus. Nec
hic lege poſſit fieri reus, ſi hanc ipſam pecuniam, quam per
tot beneficia diviſit, per gulam ventremque tranſmitteret.
Nihil obeſſe Reipub. videretur, ſi vitiorum inſtitores, hos
eoſdem ſumptus diviſiſſent. Ego verò huic comparare ne
illos quidem timeo, qui aliqua in Rempub. opera poſue-
runt. Hæc enim muta, & humanis tamen conſtructa ma-
nibus, & ſpeciem modò, & brevem quendam uſum vo-
luptatibus noſtris attulerunt. At hercule referamus ad il-
lam de qua modò locutus ſum, ſpeciem: quantò pulchrius
integrum populi vultum, illibatam dignitatem civium ſer-
vaſſe? Si ad utilitatem: quanto melius ac majus ſervaſſe
ſuum numerum civitati, ſuos ordines? An verò illos qui
ingentes

ingentes noxiorum familias occiſuri, tamen paſcunt, plauſu fovebimus, & in omnibus ſpectaculis adulatione multa proſequemur: hunc, qui partem civium levibus offenſis miſeram, ſuſtentat, pœnitentiæ ſuæ ſuorúmque, integram ſervat, lege etiam graviſſima perſequemur? Quid enim nobis tam naturale, quid ab ipſa providentia magis datum conceſsúmque videri poteſt, quam alere homines ac ſuſtinere? Muta mehercule animalia, quæ venire ad manum, & manſueſcere queunt, non humanum modò, ſed etiam voluptuoſum eſt, alere ac paſcere. Quid de homine dicam? Quiſquam ne magis negotium publicum, non civitas modò, ſed totius rerum naturæ agit: quàm qui animal hoc Deo proximum, & in contemplationem omnium, quæcunque mundo contigerunt, conſtitutum prorogat producítque? opes ſuas in publico poſuit, quo locuplete nemo pauper eſt, nemo eget. O miſera tempora! hoc defendendum eſt? Scilicet illud honeſtius, liberos ſublatos, jamque in adoleſcentiam provectos, pellere domo, & prohibere penatibus, & omiſſa emendandi cura ſic punire, ut his ſuccurri non liceat. Abdicatos in domum recipit & paſcit. Sic iſtud, tanquam ſacrilegos, tanquam homicidas, tanquam latrones? Si tam grave crimen eſt, ætate labi: ſi tam inexpiabile, offendiſſe aliquando paternam ſeveritatem, novas excogitate leges, aſperiora aliqua conſtituite ſupplicia. Hos ſi paſcere non licet, parum eſt abdicare. Audite, Patres, quæ optimum adoleſcentem ad miſericordiam moverint, quæ ad liberalitatem: aliquid & diſcite. Nulli horum objectum eſt, quòd venenum patri paraſſet: nulli quòd percuſſorem in fata parentis ſui conduxiſſet. Creditis, judices: alioqui puto non tam levem ſubituros fuiſſe pœnam ſub tam aſperis patribus. Quid eſt igitur? amavit ille meretricem, & intra conceſſos adoleſcentiæ luſus (licet aliud parentibus videatur) natura tamen datos forſitan minus tenuerit cupiditatum frenos? en quod fames emendet. Ille ductus æqualitate, cum ſodalibus iniit paulò tempeſtiviora convivia? en quod mendicitas coërceat. Ille liberalius vixit? & quomodo crimen iſtud hoc tempore eſt? Aliquid fortaſſe donavit? Non vultis in his cauſis, in hac criminum ſumma, miſereatur hominum, qui dicunt, Et cum juvenis es. At nimium diu, judices, ſic defendo optimum juvenem, tanquam victum abdicatis præſtiterit.

Nolo jam abdicare: Reipublicæ (fortius libet agere) imputo: & magis imputarem ſi tales eſſent quales eos accuſator eſſe contenderet. Nihil eſt periculoſius, judices, in hominibus, mutata ſubitò fortuna: nihil ad utilitatem ſui pronius, miſeris delicatis. Juvenes in magnis patrimoniis: atque in ſumma nati dignitate ſubitò excuſſi, non dico opibus, ſed neceſſariis etiam ad victum, ſpiritúmque ultimum ſuſtinendum, non redibunt ad opus quotidianum, non ſufficient aſſiduo labori: ſupereſt ut audiant aliquid vel propter quod moriantur: tot hos quos abjicitis (nam quoque turbam abdicatorum eſſe dixiſtis) emittite ſubitò nudos, omnium egenos: ipſiſne aliquis poterit iraſci, ſi quid fecerint? ſi in latrocinia ſe prædáſque miſerint? Quantumlibet animis noſtris remittamus ac totam innocentiam credamus eſſe perſuaſionis, multum contra juſtitiam neceſſitas valet: at ſi nihil adverſus alios, adverſus ſe certè multa feciſſent. Ornatámne Rempublicam atque adjutam, judices, crederetis, ſi horum fortiſſimus quiſque veniſſet in ludum atque arenam? ſi paulò mollior frons ad laqueum, ad præcipitia, ad qualemcunque vitæ feſtinaſſet exitum? Tum civitas felix, tum numerus iſte minus invidioſus fuiſſet? Volo judices, relicta jam hac, quam ad Rempublicam compoſui defenſione, tranſire ad eos qui præcipuè iraſci videntur, patres dico ipſos qui abdicaverunt: quibus hoc primum, judices, dico. Quam accipitis injuriam? malis vos ſanè filiis levaſtis, & exonerata ſunt veſtra patrimonia. Sinite illos periſſe, & velut expoſitos in aliqua ſolitudine, aut in maria projectos, nihil ad animum veſtrum, nihil ad cogitationes pertinere: fortunam ſibi quærant. Quid ad vos, quid ſint, poſtquam veſtri eſſe deſierunt? Renati ſunt, novúmque fatum quodammodo ſortiti. Num invidiam vobis faciunt? Hoc enim mallebatis fortaſſe, ut oculis veſtris ſordidati obverſarentur: ut impexi ſqualidíque incederent verecundè: nomine ſervitutis diſſimulatur veſtra crudelitas. Minus vos malos partes putavimus. Quod quidem animadverſioni ſat eſt, pendunt pœnas, magnúmque ſupplicium miſeri luunt. An vos in hoc demum creditis paternam animadverſionem, ſi eſuriant, ſi inopia omnium deficiant atque tabeſcant? Illud parum eſt, notari infamia? illud parum eſt, exulem eſſe domus ſuæ, Larium ſuorum? nunc vos putatis eſſe felicem quemquam horum, aut hilarem? Experiatur aliquis: & revocet. Et hæc quidem, judices, duris atque aſperis patribus, illa meliora. Speravi, inquit adoleſcens, aliquam impetus veſtri pœnitentiam. Credidi futurum, ut aliquando ſuccurrerent initia infantiæ blandimenta pueritiæ. Reſervavi filios judiciis veſtris: & ſi quando ignoſceretis, in integro habui. Vos æſtimatis cauſas, propter quas expuliſtis: ſi crederetis, ſatis pœnarum dederunt. Ego illud præſto; illud promitto, nihil poſtea turpiter fecerunt. Ne tamen nimium jactare atque imputare videatur, illum quoque miſericordiæ ſuæ ordinem confitebimur. Unus (inquit) fuit primò, qui ſollicitaret hanc nimiam liberalitatem: æqualis alioqui & in ſtudiis comes, & in luſibus, hic fecit exemplum: auſus eſt rogare proximus: nec adhuc illud oneroſum patrimonium videbatur. Inde factus eſt ordo: etiam legem mihi videor dixiſſe miſericordiæ. Cui negarem? omnes idem rogabant, omnes idem excuſabant, omnes idem pollicebantur. Ego verò (inquit) quandiu fuerit hoc patrimonium, ſic ero, ſic utar: & ſi defecerint omnia, non tamen pauperem me putabo, neque egentem: ſed pro illis paternis poſſeſſionibus, hos oſtendam cives: pro illo fœnore, hunc populum. Et quæ tanta patribus ira, quæ tanta infelicitas noſtræ civitatis, quod Reipublicæ fatum, ut iſtud diutius aut pluribus neceſſe ſit? Et ne vobis multum videar imputare, non ſunt iſti oneroſi facultatibus meis: non quos ampla, quia ſic à parentibus meis conſtituta eſt, fortuna graves ſentiat; quia vivimus parcè. Quantulum eſt enim quod accipiunt? quantulum eſt quod exigunt? vos fortaſſe plus conſumpſeritis, patres, qui ſtudia foviſtis, qui ad hanc ætatem uſque vixiſtis; mihi ſervare cives ſatis eſt. Ac nihilominus quòd in iſtos impendo, ſi creditis, ipſe frugalius vivo. Quicquid in hos confertur atque congeritur, de meo eſt: detrahitur adoleſcentiæ voluptatibus, detrahitur conceſſis: alioqui quandiu in his annis ſumus cupiditatum, duo ſimul aſſequor: quòd & liberalius & frugalius vivo.

CCLXI. *Æquatio patrimoniorum.*

In qua civitate frequenter Tyranni erant, fert quidam legem, ut patrimonia æquentur.

SERMO.

Hæc quoque aliquotiens tractata controverſia eſt, & per ſummas digeri poteſt.

DECLAMATIO.

PRimùm incuſamus legem non ſatis ſignificanter ſcriptam, & multa obſcura in ſe habentem. Nam hoc non ſatis diſtinxit, utrúmne patrimonia nunc demum æquari oporteat: an quotiens aliquod eminebit: an ſi verè remedium id ſolum pro Republica eſt, perpetuum eſſe debeat: & ideo lex repudianda, quia hoc non ſatis diſpexit. Si hæc vis eſt legis iſtius, ut ſit de æqualitate patrimoniorum: idem cenſus omnibus detur: omnes penè dies, omnia tempora neceſſe erit in hac partitione conſumi, ſi quis frugalis vixerit, ſi quis luxurioſus vixerit. Eſt præterea contra leges omnes ſcripta hæc lex. Quippe nullum jus non ita compoſitum eſt, ut ſuum quiſque habeat, & alieno abſtineat. Sed ne ſervari quidem poteſt. Quid enim futurum eſt præterea illud, quòd aliqui negotiabuntur, aliqui acquirent, aliqui frugaliter vivent? Quæ ratio relinquendæ hæreditatis erit? quæ ratio teſtamentorum? cum is qui creverit hæreditate, continuò non plus ſit habiturus, quam cæteri, & diviſurus cum his qui non eundem honorem ſupremis defuncti tabulis habuerunt? His adjiciamus quod etiam inutilis eſt duabus præterea cauſis. Nam & frugalitatem eorum qui ſervaturi ſunt, imminuet & luxuriæ eorum qui conſumpturi ſunt, proſpiciet. Cur enim quiſquam ſervet, tam perditurus aliena luxuria, quam ſua? Cur enim non quiſque abutatur? Hæc de ipſa lege dixiſſe ſatis erat, remota temporum æſtimatione: nunc videamus quid ſit propter quod ponatur. Frequentes tyranni ſunt. Primùm, quàm iniquum eſt: ideo quod aliquos improbos habeas, exui patrimoniis paternis atque avitis eos etiam quos bonos eſſe cives conſtabit? Nam ſi tyrannidem timemus: erat aliquanto æquius in perſonas eorum, qui poſſent Reipub. eſſe ſuſpecti, dirigi actiones, quàm pœnam eſſe publicam metus, ut dicitis publici. Adjice, quòd ne præcipua quidem cauſa eſt affectandæ tyrannidis, magnitudo facultatum. Quin ex diverſo facilius aliquando occupaverint tyrannidem hi quorum fracta ratio, quorum clauda fortuna, & qui ſtare Republica ſalva non poſſunt. Deinde adeò non inhibetis iſta re tyrannidem, ut ſi qui in civitate noſtra dementes ſunt, etiam cauſam habituri ſint affectandæ tyrannidis. Nam ſi quis tyrannidem occupat, ut aliena bona poſſideat, quantò facilius ad tyrannidem perveniret, ut ſua vindicet, ſua recipiat ?

CCLXII. *Maritus virginis raptor.*

INIUSTI REPUDII SIT ACTIO. Qui habebat uxorem, rapuit virginem : nuptias rapta optavit : ille repudiavit uxorem : agit illa injuſti repudii.

DECLAMATIO.

LEX INIVSTI REPVDII maximè neceſſaria ad continenda matrimonia, & his præcipuè moribus (quibus finem tantum neceſſitas fecit) ſuper omnes leges tuenda eſt. Repudiatam, ab hoc uxorem eſſe manifeſtum eſt, Reliquum eſt ut aliquid repudiatæ objiciat. Ita demum enim poteſt eſſe juſtum repudium, ſi meruit id quæ repudiatur. Ne ipſe quidem tam imprudens eſt (quanquam non deſit audacia) ut crimen ullum fingat in uxorem. Neceſſitate defenditur. Poteram dicere, aliud eſſe juſtum. Nam lex INIVSTI REPVDII ſpectat utramque perſonam: nec ſatis eſt id modò intueri, quid maritus facere debuerit : verùm id quoque intuendum eſt, quid pati debuerit uxor. Quare licet tu neceſſariò repudiaveris, hæc injuſtè repudiata eſt. Hæc dicerem ſi non tua culpa accidiſſet, ut repudiares. Sed miror ſi in hac civitate diligentiſſima juris, ulla lex contra alteram ſcripta eſt: aut hoc prudentiſſimi conſtitutores juris non viderunt. Quomodo neceſſe eſt, quod juſtum non erat? Rapta inquit, nuptias meas optaverat. Non eſt hoc tale, quale ſi diceres, tyrannus coegit: quale ſi diceres, Aliquis cui poteſtatem dederat Reſpublica, hoc juſſit : Senatus, aut populus pertinere id ad rempublicam exiſtimavit. Ut rapta repudiare coegerit, ut cogi poſſes, tu feciſti. Et ipſum hoc redii tempus, malè computas. Tunc repudiatam tu credis uxorem, cùm res ſuas ſibi habere juſſa eſt ? cùm egredi de domo? Uxorem tunc repudiaſti cùm egiſti ut raptæ adverſus te liceret quantum adverſus cœlibem licet. RAPTA RAPTORIS MORTEM, VEL NVPTIAS OPTET. Hanc poteſtatem adverſus te vitiata habuit. Ecquid intelligis jam non eſſe uxorem, quæ non obſtat? Ego te adeò non puto defendi hoc genere patrimonii poſſe, ut quocunque alio modo dimiſiſſes uxorem meliorem tum cauſam fuiſſes habiturus. Egregia hercule defenſio. Dico, Repudiaſti uxorem pudicam, obſequentem, fidelem. Reſpondes mihi, Sed rapui: ſed alienam domum expugnavi. Peſſimus maritus videreris, ſi amorem in aliquam meretricem deflexiſſes: ſi ancillarum cupiditas à geniali toro avocaret. Jam tum non eras maritus, cùm animus tuus ſpectabat vacantes: & hoc ſi tantum libidine & cupiditate feciſſes, repudiatæ tamen cauſa ad te rediret. Quid ſi ne credibile quidem eſt niſi eo pacto factum hoc eſſe, ut tibi raptori ignoſceretur? An verò tu in tantum periculum veniſſes, ut raperes maritus, ut crimini tuo hanc quoque adjiceres invidiam? Niſi ſuccurritis, judices, inventum eſt jam quomodo uxores optimas repudiare liceat. Proſpicienda tantùm virgo eſt, rapienda eſt: cæterùm defendemus iſtud, quod nullo genere licet facere, ſpecie neceſſitatis. Præter hæc, illud quoque, judices, intueri oportebit, quo maximorum iſtius criminum, aliqua tamen vindicta contineat: Per ſe indignum erat, raptorem impunè feciſſe: indignum erat, injuſtè repudiatam eſſe uxorem: utrique crimini una pœna erit, levis quidem. Et ſanè habeat hoc lucrum magna nequitia, quòd non ferè puniri pro meritis poteſt: ab illa quidem rapta vindicavit nos ipſe.

CCLXIII. *Ignominioſus contra tres rogationes.*

QUI TRIBUS ROGATIONIBUS CONTRADIXERIT, NEC TENUERIT, IGNOMINIOSUS SIT. Duabus quidam rogationibus contradixit: non tenuit: Tertia rogatio ferebatur, qua ignominia remittebatur notatis: contradixit & huic: non tenuit. dicitur ignominioſus.

DECLAMATIO.

QUI TRIBUS ROGATIONIBUS CONTRADIXERIT, NEC TENUERIT, IGNOMINIOSUS SIT. Lex manifeſta (fortaſſe ſupervacuum iſta dicere, verumtamen permittit lex & hoc dicere) juſta. Quis majore ignominia dignus eſt; quam homo inquietus, qui publicis utilitatibus ter obſtiterit? qui ne metu quidem ignominiæ ad ſilentium compelli, ſaltem tertiò potuerit? Ergo de lege dubitari nihil poteſt. Videamus an hic in legem inciderit. Tribus rogationibus contradixit. Num fallimur numero? num aliquid adverſus iſtum mentimur? Non, ut opinor, ipſum ſaltem dicere auſurum. Bis jam contradixerat: bis non tenuerat. Proximè dixerat: non tenuiſſe eum ſcimus. Ergo ſi lex ignominioſum vult eſſe eum, qui ter contradixerit, nec tenuit: quomodo ignominioſus inveniri profectò non poterit? Non negat ſe in hanc legem incidiſſe: ſed eadem rogatione, cui contradixit, ſolutum eſſe contendit. Placuiſſe enim publicè, ut omnibus ignominioſis notare mitteretur. Non miror iſtum tam frequenter contradicere. Vim legum parum perſpicit: quò pertineant rogationes, aut diſſimulat, aut ignorat. Ferri profectò rogatio quotiens pœna aliqua remittitur, non poteſt niſi de his qui pœna jam tenentur. Id vel cogitatione ejus qui tulit rogationem, vel æſtimatione populi, vel ipſa rei natura perſpiciamus. Is qui ferebat rogationē, num aliquid cogitare de eo potuit, qui non erat ignominioſus? non, ut opinor. Neque enim hic jam ter contradixerat rogationi: nec an tertiò contradicturus eſſet, divinare poterat. Ergo qui ferebat rogationem, nihil de eo cogitavit. Populus cùm in conſilium mitteretur, & miſeratione hominum moveretur, de his cogitavit, qui ignominioſi jam erant. Fortaſſe motus eſt numero, fortaſſe motus eſt perſonis, fortaſſe motus eſt cauſis. Hic neque in numero eſſe poterat: nondum enim ignominioſis acceſſerat: neque cauſa miſerabilis, qui ne damnatus quidem eſſet: neque perſona. Ergo nec qui ferebat rogationem, nec qui accipiebat de hoc cogitaverunt. Nunc ipſam rei naturam intueamur. Quid remitti poteſt, niſi quod creditur? Hæc rogatio nihil aliud fuit, quàm ignominioſorum in priſtinum ſtatum reſtitutio: nondum eras in ea fortuna, ut reſtituendus eſſes. Sed eodem, inquis, tempore ego ignominiam merui, quo remiſſa eſt. Poſtea dicam, quàm dignus iſta ſis ignominia. Interim iſta temporis computatione excludo: quamvis enim ea rogatio recepta ſit, cui tu tertiò contradixiſti: ante tamen rogatio recepta eſt, quàm tu ignominioſus eſſe cœpiſſes. Lex enim quid dicit? QUI ROGA-

TIONI TER CONTRADIXERIT, EIQVE TENVERIT, IGNOMINIOSVS SIT. De præterito & de perfecto jam tranſactóque tempore loquitur. Cùm de rogatione ageretur, contra dicebas, nondum eras ignominioſus: nondum enim rogatio erat. At cùm recepta eſt rogatio; tum quia non tenueras, ignominioſus eſſe cœpiſti. Illud etiam adjiciendum videtur, neminem unquam digniorem fuiſſe ignominia quàm te. Viderimus enim quales illæ fuerint, rogationes, quibus antea contradixiſti. Utiles utique: receptæ ſunt enim, & pro Republica placuerunt. Enimvero huic aliquis rogationi contradicit tam miſericordi, tam leni, quæ civium numerum ampliat? Si alius quilibet contradixiſſet, inhumanam rem feciſſet. At tu iſtud contradicis, ne ignominioſi reſtituantur, homo extra periculum poſitus. Dignus es ergo, ut patiaris ea, quæ pati omnes voluiſti: niſi fortè ſic intelligimus iſtam receptam rogationem, ut nemo ſit unquam omnino in civitate noſtra ignominioſus. An id vel populus voluiſſet, vel ille qui ferebat? abrogaſſet potius hanc legem, quàm novam conſtituiſſet: rogationem appellaret, de his tantummodo latam qui erant ignominioſi. Illis remiſit iſtam veniam. Fortaſſe iſti placebunt, ſi plures inciderint in eandem ſortem, in eandem conditionem.

PARS ALTERA.

DECLAMATIO.

IDem tempus eſt ignominiæ meæ & receptæ rogationis. Nam natura prius eſt, ut ego non teneam, quam ut recepta lex ſit. Nam ſi ego tenuiſſem, lex recepta non eſſet: quoniam non tenui, recepta lex eſt. Igitur ignominia mea præceſſit tempus rogationis. Prius apud animos ſuos conſtituerunt homines, non parere contradictioni meæ, quàm rogationem receperunt. Antequam tabella referretur, antequam excuteretur numerus populi, ego jam non tenueram. Rogatio nondum erat recepta, niſi poſteaquam dinumeratæ ſunt populi ſententiæ. Hoc ergo tenuit. Atque etiam ſi hoc tempus mihi non remitteret totam ignominiam: lex tamen quæ ignominioſos vacare omni nota voluerat, remiſerat mihi duas illas contradictiones. Non enim facit ignominiam tertia contradictio, ſed tres. Quòd ſi duæ illæ præceſſerant, quæ majorem partem ignominiæ conficiunt, id quod jam me premebat, remiſerant.

CCLXIV. *Fraus legis Voconiæ.*

NE LICEAT MVLIERI NISI DIMIDIAM PARTEM BONORVM DARE. Quidam duas mulieres dimidiis partibus inſtituit hęredes. Teſtamentum cognati arguunt.

DECLAMATIO.

ANtequam jus excutio, & vim legis, quæ per ſe ſatis manifeſta eſt, intueor; primùm illud apud vos dixiſſe contentus ſum: adſum teſtamento. Eventum huic legi dabit religio veſtra, & excuſſa parte utraque, ſententiam formabit. Intereſt tamen ſupremæ hominis voluntati legem favere, ut quod de bonis ſuis conſtituit in ſupremis dominus fecerit jure. Nec me confundit, quòd ex diverſo ſunt propinqui. Jactent ut volent ſanguinis conjunctionem. Ego intelligo quaſdam fuiſſe cauſas, propter quas is qui hos cognatos habebat, aliis moreretur hæredibus. Ac ſi in hac parte haberent fiduciam, arguerunt teſtamentum tanquam impium, tanquam inofficioſum. Nunc apparet, neque de perſonis earum quæ hæredes ſunt inſtitutæ dici apud vos poſſe: neque eorum qui ſibi contra teſtamentum vindicant, merita proferri. Solùm enim jus excipiunt, & circa legem calumniantur. Quæ lex tamen qualis eſt? Ne liceat mulieri pluſquam dimidiam partem bonorum ſuorum relinquere. Etiamſi forma judicii unius eſt, apparet tamen vobis cum legibus eſſe litem. Quæro igitur ab iſtis, utram eligant in qua malint conſiſtere. Neque enim litigant de bonorum parte, ſed totum arguunt teſtamentum. Incipiamus igitur ab ea quæ prior ſcripta eſt. Quid in hac parte teſtamenti vitioſum eſt? Vetatur pluſquam dimidiam partem bonorum relinquere, dimidiam partem patrimonii accipi. Excutiemus poſtea quale ſit illud quod conſequutum eſt. Interim hoc jus firmum eſt, nec everti ſequentibus poteſt. At enim jus quidem illa habuit capiendi: ſed ea quæ poſtea ſcripta eſt, non habuit. Iterum interrogabo, quare. Quoniam pluſquam dimidiam partem patrimonii relinquere fœminæ non potuit. Atqui hæc quoque non pluſquam dimidia parte patrimonii hæres inſtituta eſt. Nec video rationem, cur id quod illi capere licuit huic non liceat: cùm in eodem ſcripta ſit teſtamento. Manifeſtum eſt nihil poſſe calumniæ admittere verba legis ac ſcripti. Nunc peritiſſimi litium homines ad interpretationem nos juris adducunt. Non enim hanc eſſe legis voluntatem, quæ verbis oſtendatur, videri volunt. Quorum ego prudentiam, judices, magnopere miror: tantùm vicerunt illos majores noſtros, illos conſtitutores juris, illos qui rudem civitatem, legibus ac jure formarunt: ut hoc approbare conentur, defuiſſe his ſermonem, defuiſſe conſilium. Ac prius quàm rationem ipſius legis excutio, interim hoc dico, judices: Pernicioſiſſimam eſſe civitati hanc legum interpretationem. Nam ſi apud judicium hoc ſemper quæri de legibus oportet, quid in his juſtum, quid æquum, quid conveniens ſit civitati: ſupervacuum fuit ſcribi omnino leges. Et credo fuiſſe tempora aliquando, quæ ſolam nudam juſtitiæ haberent æſtimationem. Sed quoniam hæc ingeniis in diverſum trahebatur, nec unquam ſatis conſtitui poterat, quid oporteret, certa forma ad quam viveremus inſtituta eſt. Hanc illi auctores legum verbis complexi ſunt: quam ſi mutare, & ad utilitates ſuas pervertere licet, omnis vis juris, omnis uſus eripitur. Nam quid intereſt nullæ ſint, an incertæ leges? Lex illa complexa eſt. Ne plus liceat quàm dimidiam partem mulieri relinquere. Neutri ex his quibus adſumus, plus dimidia parte relictum eſſe manifeſtum eſt: & apparet potuiſſe legum latorem, ut ſi partem demum patrimonii pervenire ad fœminas vellet, partem utique viris relinquere id ipſum caveret: neque id magno aut difficili circuitu effici potuit: ſed vel ſic ſcripta lege, non pluſquam dimidia pars patrimonii ad fœminas perveniret. Interrogo enim: Si pluribus fœminis, ſed minores aliquantò portiones reliquerit: quæ tamen computatæ, & in unum contractæ pluſquam ſemiſſem patrimonii efficiant: quæro an moveri lis poſſit? Nam ſi movetur lis, non hac (ut opinor) lege litigabitur, qua pluſquam dimidiam partem patrimonii relinquere fœminæ non liceat, cùm ex illis nulla dimidiam partem acceperit. Sive ad totam nos vocas computationem, nihil intereſt quintum cuiq; fœminæ relinquatur. Quid ſi ne ratio quidem repugnat ſcripto, & verbis legis iſtius? Quid enim putas voluiſſe legiſlatorem, cùm hoc jus conſtitueret? Ne fœminæ nimias opes poſſiderent, ne potentia earum civitas premeretur. Hoc ergo adverſus ſingulas conſtituit, & ad evitandas opes fœminarum, ſatis hoc quæſitum, ne uni pluſquam dimidia pars patrimonii relinqueretur. Cæterum quidem illud non caverunt leges, ne plures fœminæ eodem teſtamento ſcriberentur: non herculè magis quàm illud, ne plures hæreditates iiſdem fœminis relinquerentur.

CCLXV. *Ignominioſi pulſator in templo.*

SI QUIS IN TEMPLO INIURIAM FECERIT. X. MILLIA DET EI CUI INIURIAM FECERIT: DECEM MILLIA CIVITATI. IGNOMINIOSO NE SIT ACTIO INIURIARUM. Quidam ignominioſum pulſavit in templo: decem millia petit Magiſtratus, nomine civitatis.

DECLAMATIO.

SI pudor commendandus eſt (cujus difficillima ratio eſt in lite pecuniaria) non nobis litigamus, ac ne Reipublicæ quidem & civitatis nomine avari ſumus: & hæc omnis actio non tam lucri gratia, & acquirendæ hujus pecuniæ conſtituta eſt, quàm in ultionem Deorum immortalium, & templi (ut propriè dixerim) expiationem. Nec minus manifeſtum jus eſt, quàm integer pudor. Lex enim palàm ſcripta eſt, ut is qui in templo injuriam fecerit, decem millia det civitati. Mihi hoc ſatis eſt, qui civitatis nomine litigo. Sed totam legem à nobis pars diverſa legi deſiderat. Decem millia, inquit, ipſum qui injuriam acceperit, decem civitati: & hoc excludere tentat civitatem, quòd ipſe qui injuriam acceperit non habeat actionem. Sanè contumelioſus, & pro cætera morum ſuorum petulantia, adverſus magiſtratum veſtrum, audax qui præſcribere tentet civitati tanquam ignominioſæ. Facile, ut opinor, conſtabit, nihil ad noſtram actionem pertinere, quam legem habeat ipſe qui pulſatus ſit. Exiſtimemus enim eſſe aliquem non ignominioſum in templo pulſatum, ſed vel dediſſe hujus injuriæ veniam, vel alio aliquo impedimento agere noluiſſe: num ideóne civitas quidem jus ſuum tuebitur, ut omnia impunè fecerit? Verùm ne ipſe quidem adverſarius tantum in exemplo fiduciæ habet, quantum in ipſa injuriæ interpretatione. Nos enim injuriam dicimus eſſe, quod ignominioſum pulſaverit, cui actio non eſt. Ego, judices, plurimum intereſſe exiſtimo, utrum quid facere liceat, an vindicare non liceat. Non enim continuò ſi ignominioſo actio non datur, licet adverſus ignominioſum pulſare, quale furtum ſine teſte facere: ut damnari quidem non poſſit, admittere tamen non debuerit. Quin ex ipſo, quòd ignominioſo actio non datur, apparet eſſe Re pub. actionem, quam facere licuit? Non autem jus peccandi adverſus ignominioſos dari uno & brevi & manifeſto videor argumento probaturus. Quem pulſare licet, occidere licet. Atqui ignominioſum ſi quis occiderit, cædis lege tenebitur. Quare? Quoniam actio hujus neceſſariò ad alium pertinet. Apparet ergo non tibi aliquid adverſus ignominioſum licuiſſe, ſed ignominioſo nihil pro ſe licere. Itaque ignominioſus non agit tecum injuriarum: tu tamen injuriam feceris: & hoc ad pœnam ejus vitæ ac turpitudinis pertinebit, quòd tu non dabis pœnas peccati. Hæc dicerem ſi ubicumque pulſaſſes ignominioſum: nunc ut injuria non ſit aliquo loco pulſaſſe ignominioſum, injuria tamen eſt in templo pulſare. Nam ſi id eſt utriuſque noſtrum confeſſione injuria, quod manifeſtum eſt non eſſe jure factum: ut tibi jus fuerit alibi pulſandi ignominioſum, (quod non eſſe jam docui) in templo pulſandi jus non fuit. Hæc ego ita dicerem, etiamſi omnis iſta ultio pertineret ad eum, qui injuriam accepiſſet. Nunc res duplex eſt: crimina duo ſunt ejus, qui in templo pulſatus ſit. Quid enim lex dicit? Qui in templo injuriam fecerit, decem millia denariorum det ei, cui injuriam fecerit: decem millia civitati. Non ſi hæc juncta atque contexta ſunt, continuò unius legis habent vim & proprietatem. Id ſic cognoſcite quos auctores habent: nec poteſt videri una lex, cujus pars ad privatum, pars ad Rempublicam pertinet. Ergo ſi juncta ſunt iſta (ut dixi) duas cauſas habent. Pars eſt legis ejus quæ vindicat templum. Ergo ut remittatur tibi ea quæ pertinet ad templum, reſtat ea quæ pertinet ad civitatem. Duæ enim ſunt injuriæ in hoc tuo facto, & ideo duæ pœnæ. An verò iniquum videri poteſt, eum qui in templo pulſaverit, decē millia civitati dare? Quid enim magis in iſta Republica curari obſervarique oportet, quàm religionem? Sane petulantia aliis locis mediocrem habeat reprehenſionem. In templo vero, in quo verbis parcimus, in quo animos componimus, in quo tacitam etiam mentem noſtram cuſtodimus: pulſare velut in ſolitudine, ſecreto quodam, non eſt ferendum. Dic nunc, Ignominioſus erat. Sed in templo captis urbibus, vis hoſtium ac metus religione templorum defenditur. Qui jam arma ferre non poſſunt, qui ſalutem ſuam tueri fuga nequeunt, circa aras jacent. In templo pulſaſti hominem: rem petulantem feciſti inter ſacra, feciſti religioſiſſimo loco: & utcunque, temeraria licet, aliqua ratio tamen appareret facti tui; ſi impetu lapſus eſſes, ſi ductus ira: nullam petulantiam magis odi quàm quæ propter hoc exerit, quia putat licere. Eſt ſine dubio & hoc ipſum dignum odio perſequi hominem fortaſſe infelicem, verecundum certè quòd confeſſus ſit. Sanè mereatur ille pœnam ulteriorem: manibus tuis parce, parce animo tuo: aut certè relinque iſtius impudentiæ locum. Reſpicere ad ictus tuos coegiſti patres fortaſſe qui vota faciebant, tumultuoſa lite aliqua: neſcio an etiam publica ſacra turbaſti. Quomodo enim cecidiſſe te exiſtimemus, qui faciebas hoc tanquam liceret?

CCLVI. *Ex proditore exule, fortis.*

BIS DE EADEM RE AGERE NE LICEAT. In quadam civitate proditionis damnatus, miſſus eſt in exilium. Bello eadem civitate laborante, revocati ſunt exules. Is qui proditionis damnatus fuerat, fortiter fecit. Petit ut iterum cauſam ſuam agat. Accuſator præſcribit, quòd bis de eadem re agere non liceat.

SERMO.

Iſta communis habet controverſia. Præmium peto lege conceſſum ſine exceptione. Sequuntur & illa, ut juſtum quoque ſit, fortem optare quod velit. Secunda illa quæſtio eſt, an contra legem optare liceat: in qua illud dicere ſolemus. Nullum præmium eſſe præmium, quod non contra legem aliquam ſit: & ideo [illegible] *virorum fortium poteſtatem, quia ſupra jura omnia* [illegible] *comparabimus etiam legem, & deſpiciemus utram ſervari* [illegible] *Repub. ſit, ſi utique altera tollenda ſit. Poſtea veniemus ad hoc quoque, an utique iſta præſcriptio valere debeat ſemper,* *hoc eſt, an etiam in publicis cauſis bis de eadem re agere non liceat. In quo illud dicetur: privatis litibus, quoniam & minus momenti & plus numeri habeant, ſuccurſum eſſe hac lege; publicas actiones majores eſſe, quam ut cadant exceptione. Inſequetur deinde illud ut dicamus, Etiamſi in aliis publicis cauſis, bis de eadem re agere ne liceat; non tamen eam conditionem eſſe proditionis: quomodo in cæteris fortaſſe de pœna tantum & periculo quæritur ejus qui accuſatur: in cauſa proditionis, de totius civitatis diſcrimine litigetur. Illud quæramus, an iſta præſcriptio ad eos tantum pertineat, cum quibus agitur patiente eo qui accuſatur, liceat bis agere.*

DECLAMATIO.

PUtemus te eſſe qui velis accuſare, reum non contradicere: quis tamen prohiberet, quo minus interim accuſares? Ergo quod tibi liceret facere, me patiente: neceſſe erit, me optante.

SERMO.

His excuſſis quæſtionibus, veniemus ad æquitatem. Dicemus hoc eſſe pro nobis, dicemus hoc eſſe pro Republica.

DECLAMATIO.

Opto ut cauſam iterum dicam: nec me fallit quàm multa præteream quæ mihi lege conceſſa ſint. Sed quis tandem me innocentem, quis dignum converſatione veſtra putaret, ſi aliud optarem? eſt pro me. Non enim & tum ideo tantùm defenſus ſum, ut in civitate remanerem, ut eſſem vobiſcum: ſed ut probarem me innocentem, nihil contra patriam meam eſſe molitum. Et nunc non eſt ſatis ſi mihi ignoviſtis, ſi me civem veſtrum publica neceſſitas fecit. Ego verò ſi meritò damnatus ſum, ſi quid tale, quale contra me pronunciatum eſt, feci: non utor iſto beneficio. Non eſt pro me, ſed eſt pro civitate. Homicidii damnatus, etiamſi meritò exulabat, ſi revocatus eſt, poteſt de eo dici, Satis dedit pœnarum: alia ſcelera finem ſuppliciorum acceperint. Vos proditorem in civitate ſinetis eſſe? Cum toties bella interveniant (non dico de extremo illo diſcrimine) tantusne eſt metus quiſquam, toto animo adverſus hoſtem niſi non reſpicietis? non expaveſcetis? Eſt pro Republica. Sed accuſatoris quid intereſt?

eſt ? aut quid eſt, cur iniquiore conditione dicturus ſum hodie cauſam quam antea dixi ? Tum detulerat eum, cui nihil objici poſſet : hodie defert damnatum. Hoc imprimis mihi objiciet, quod contra me ſententias tulerint ſanctiſſimi judices, quòd proditorem me eſſe pronuntiaverint. Objiciat, & ſic defendam. Et ne quis me, judices, ſic audiat, tanquam ego de his querar, qui pronunciaverunt : ſi iſtud invidioſum judicibus eſſet, poterat videri non immeritò præmio meo aliquis obſtare. Sed non ſemper judicum culpa eſt, cùm innocens damnatus erit. Aliquando teſtis corrumpitur ; aliquando parum diligenter cauſa defenditur : aliquando reo nocet & ipſa fiducia. Vultis ſcire hoc non pertinere ad judicum pudorem ? nemo contradicit niſi accuſator.

CCLXVII. *Flens ad arcem, depoſitor tyrannidis.*

AFFECTATAE TYRANNIDIS SIT ACTIO. Qui tyrannidem depoſuerat ſub pacto abolitionis, juxta arcem flens deprehenſus eſt Affectatę tyrannidis & reus eſt.

DECLAMATIO.

NOn fui, judices, dubius eo tempore, quo pœnitentia juvenilis temeritatis Rempublicam legibus ac poteſtati reddidi : quin mihi multum vexationis, ſive ab iratis, ſive ab invidis immineret. Nec enim iſte accuſator, hodie futuræ tyrannidis in judicium deſcendit : nec mihi ullum imminere periculum, ex eo crimine quod intentatur, intelligo. Quapropter & initio actionis, & per omnem orationem nihil magis faciendum mihi eſſe intelligo, quàm ut invocem publicam fidem : ut id quod remiſiſtis, cujus obliviſci optimum putaſtis, non intra verba modò, primúmque promiſſum ſteterit : ſed penitus animis, ac mente impetraſſe videar. Reliqua adeo longè à ſuſpicione affectatæ tyrannidis aberunt, ut propius ſpectent ad poſteriorem temporum pœnitentiam. Lacrymas quidem meas, ſi hic in judicio temporibus etiam in hac pace & tranquillitate degendum eſt, quum ſint exorandi adhuc animi, multorum ſuſtinenda malignitas : hæc mihi omnia arx fecit. An ego poſſum non flere, quotiens cogito quos habuerim parentes, quam domus famam, quas ſpes adoleſcentiæ infelici temeritate, damnandis cupiditatibus, everterim, ut ſentio, in perpetuum? Nihil eſt enim quod accuſator meus ſimulatione quadam, ad ea quæ præterieré, obliquè malignitate objicere conetur. Ego me feciſſe quod nollem, & ſcio, judices, & confiteor: & quandiu vixero, ſemper hoc animo tota mente inhærebit: neque enim illas quæ me tetigerant ſuſpiciones, pertinere ad præſentem defenſionem puto: ſecuriſſima reip. nec quid illud fuerit, an alienis cupiditatib. obſtiterim, dum meas ſimul omnia iſta abſoluta eſſe credo, eo tempore quo inter me Rémque pub. convenit, ut hæc omnia memoriæ exciderint, ut non ad leges, non ad odium pertinerent: tunc certè laudabatis. Sed quemadmodum apud vos moderationis famam conſecutus ſum, ita apud me ipſum. Hæc quoque gravis verecundia animo fuit, quòd videbar hoc feciſſe tanquam moderator. Quid poſtea? ſatellitéſne contraxi ad arma? habui ante diviſam pecuniam? aliquid inter amicos continui? Quid objici mihi poteſt in futurum, cùm præſertim affectatio tyrannidis multa crimina, & quæ conjectura colligi oporteat, verùm manifeſta deprehendat? Apparet, inquit, cupiditas tua: flens enim juxta arcem. Si confiterer depoſitæ poteſtatis illius pœnitentiam, dicerem tamen aliud eſſe affectare tyrannidem, aliud cupere. Verùm quid ſigni, quid argumenti iſtæ lacrymæ habent? flere miratur aliquis hominem? Sed juxta arcem flens. Num ego poſſum continere lacrymas, quotiens illum locum video, à quo tam libenter deſcendi? Illic mihi ſuccurrit infamata adoleſcentia: quotiens arcem vidi, ſuccurrit inde has inimicitias. Serò me accuſatores deprehendiſtis. Quantum me putatis fleviſſe antequam deſcenderem? iſtius enim affectus argumentum lacrymæ habent. Cæterum affectare tyrannidem, ſperantis eſt, erectioris animi ſunt iſta crimina: fletus, remiſſi, fatigati. Tu id mihi criminis ejus argumentum vis videri cujus deſperatio eſt. Quæro enim ex te unde iſtum fletum putes? Nam ſi affecto, ſi ſpero, ſi rediturum me ad ea, ex quibus invitus deſcenderim, puto: quæ cauſa lacrymarum eſt? Si verò hoc eſt quod animum meum torqueat, quòd ex illo faſtigio deſcenderim, quòd ex æquo vivam, quomodo affectare poſſum, quod ſcio mihi non poſſe contingere? Eodem revolvatur oratio neceſſe eſt, unde cœpit. Ego publicam appello fidem, quæ inter piratas ſacra eſt: quæ inter armatos hoſtes inducias facit: quæ deditarum civitatum jura conſervat. Qualecunque iſtud eſt, promiſiſtis, cenſuiſtis: ac de me quidem nihil. Mihi enim jam tædio vita eſt: jámque hæ lacrymæ quotidianæ acceſſerunt propè ad vota mortis. Illud videte, an ſi aliquem Reipub. error, aut fortuna: ſi quem aut conſilium aliquod, aut temeritas miſerit, detis locum pœnitentiæ, permittatis emendari: velitis meliores fieri cives.

CCLXVIII. *Orator, Medicus, Philoſophus.*

Contendunt Orator, Medicus, Philoſophus de bonis patris, qui teſtamento eum heredem reliquerat, qui ſe probaſſet amplius prodeſſe civibus.

DECLAMATIO.

LEx contentionis, & formula, & omne præſcriptum ex teſtamento patris pendet; cujus vis non eſt ea, ut quæratur quæ profeſſio ex noſtris ſpecioſiſſima (quanquam ſic quoque vincerem) ſed quæ civitati ſit utiliſſima. Nihil eſt ergo quòd ingenia jactent, nihil quòd ex animo ſuo tantum referant. Quæritur quis omnibus proſit. Sit Philoſophia res ſumma; ad paucos pertinet. Sit eloquentia res admirabilis; non pluribus prodeſt, quàm nocet. Sola eſt Medicina, qua opus ſit omnibus. Et patrem quoque noſtrum id voluiſſe, ut hanc quam in contentione reliquiſſe videtur partem quodammodo civitati daret, manifeſtum eſt. Non ſibi utiliſſimum, non amicis utiliſſimum, non de patre optimè meritum, propriè quid ferre ex teſtamento ſuo voluit? qui fuerit utilis civitati. Ergo & æqualiter ad omnes Medicina ſola pertinet, & nulla tam neceſſaria eſt omni generi hominum, quàm medicina. Reliqua conferamus. At mihi primùm agendum eſt cùm fratre Philoſopho, cujus ego in hodierna contentione propoſitum mirari ſatis non poſſum. Nihil enim videtur habere Philoſophia præſtantius, quàm quòd modicis contenta eſt, ampliores opes non deſiderat. Nam ſi cupiditates eaſdem, quas cæteri habent: non video quid proſit. Neque me præterit judices, quàm multa dici adverſus hanc profeſſionem ab his ſoleant, quorum libertatem non impediunt perſonæ. Quippe hos illi & vanos vocant & otioſos, & in ambitum ipſum contra quem maximè diſſerere videntur, alligatos. Mihi cum fratre quæſtio eſt. Hæc ergo leviora dixiſſe ſatis eſt, Philoſophiam non eſſe neceſſariam. Ego autem mores naſci puto, & propriam cujuſque naturæ virtutem: alia forſitan diſcantur: quædam experimentis cognoſcenda ſunt. Boni mores conſtant voluntate. Id patere diverſis utriuſque partis exemplis poteſt. Nam & optimos viros citra philoſophiam fuiſſe conſtabit & ſtudioſos ſapientiæ uſque ad ultima exempla ſcelerum nequitiæque veniſſe. Non enim, ut opinor, ex iſtorum ſcholis abſtinentiam didicêre Fabricii, Curii: nec uti mortem contemnerent, Decii conſecuti ſunt: nec vetera horum explicando monumenta tulit civitas populi Rom. liberatores Brutos, tulit Camillos antequam ulla iſtius artis ſimulatio irreperet. Jam verò ſi ex diverſo intueri placeat, quis ignorat ex ipſa Socratis (quo velut fonte omnis philoſophia manaſſe creditur) ſchola, evaſiſſe tyrannos & hoſtes patriæ ſuæ? Non eſt igitur neceſſaria philoſophia. Atqui enim ut ſtudio perveniri ad ſapientiam poſſit: via tamen ejus incerta eſt. Namque ut omnes in unum philoſophos contraham, non tamen inter eos conſtare poteſt, quæ potiſſimum ſecta diſcenda nobis: quibus præceptis parendum ſit. Pugnant inter ſe, atque diſſentiunt: & perpetuam hanc per ſæcula litem trahunt. Aliis ſummum bonum, voluptas habetur. Quidam id in nuda virtute poſuerunt. Nonnulli miſcere iſta conati ſunt, atque confundere: & ex bonis corporis, animique & eorum quæ extra eſſent, ad finem vitæ beatæ perveniri poſſe exiſtimaverunt. Delectavit quoſdam modus hominum. Jam verò quanta circa deos pugna? Quidam nihil agi ſine providentia credunt. Alii curam deorum intra ſidera continent. Quidam in totum deos ſuſtulerunt. Quidam cum hoc erubeſcunt, cura vacare utique dixerunt. Hi nos ad adminiſtrationem Reipublicæ hortantur: illi nihil periculoſius civilibus officiis credunt. Quoſdam videas odio pecuniæ ferri, nudos expoſitoſque, veluti ad provocandas calamitates. Sunt qui voluptates non animi modo, ſed etiam corporis, inter præcipua ducunt bona. Quibus credam? quibus accedam? quicquid probavero, plures negaturi ſunt. Nec porrò quæcunque præcipiuntur, ſtare poſſunt. Ergo & non neceſſariam eſſe philoſophiam, &

& difficilem electionem eſſe dicimus: atque inter ipſos etiam pleroſque philoſophos conſtat vix poſſe percipi. Neque ego ignoro eſſe quoſdam, qui quanquam nomen Sapientiæ facilè atque avidè (ut ſic dixerim) dederunt; tamen quidam ſapientiam ex fabulis Reip. tunc, & inter eos qui ſtuduerunt, qui elaboraverunt, nullum adhuc inventum eſſe confitentur. Veruntamen, ut aliqua etiam de univerſo loquamur: quis uſus ipſorum virorum? Militiæne utilis, an civilibus officiis? Quid in his deprehendas, præter fictam frontem & perpetuum otium, & quandam ex arrogantia auctoritatem? Verùm ſint iſta (ut dicitur) magna. Ego hæc ad formam legemque paterni teſtamenti voco. Quid civitati proſunt? Amputant vitia. Nimirum nemo luxurioſus eſt, nemo pecuniæ cupidus. Hæc de Philoſopho dixiſſe ſatis eſt. Tranſeamus ad Oratorem: quem intellige fiducia eloquentiæ ad hanc deſcendiſſe cauſam. Multum ſe valere in judiciis putant; rapiunt malas aliquando cauſas. Et ſanè ſi Juſtitia valeat, quid eſt eloquentia? quid ergo civitati conferunt? Illa enim ſanè remittamus: omne circa verba ſtudium, & (cum rerum natura beneficio ſuis homines inſtruxerit, ut nulla res non voce explicetur) ſupervacuum quendam inexorando laborem. Eodem redeunt omnia. Quid civitati profuiſti? Advocatione tua defenſus eſt aliquis? ſed læſus qui ex diverſo erat. Suſcepiſti periculo reum: unde ſcio an nocentem? Innocentia quidem per ſe valet. Damnatus eſt aliquis accuſante te: unde ſcio an eloquentiæ vitium ſit? Quid ego de privatis loquor? Civitatum ſtatus ſcimus ab oratoribus eſſe converſos: ſive illam Athenienſium civitatem quondam latè principem intueri placeat, acciſas ejus vires animadvertemus vitio concionantium: ſive P.R. ſtatum excutere voluerimus, nónne graviſſimas ſeditiones, nónne turbidiſſimas conciones eloquentiſſimus quiſque habuit? Nónne illi Gracchi ad evertendam Rempublicam, his veluti armis ſuccincti, acceſſerunt? Quid ego dicam, quantum civitati profuerit Eloquentia? ſibi nocuit. Summos utriuſque partis oratores videamus. Nónne Demoſthenem illum oppreſſum veneno ſuo ſcimus? nónne Ciceronem in illis in quibus totiens placuerat roſtris, pœnæ ſuæ expoſitum? Hæc dixiſſe ſatis erat. Nam ſi civitati nihil utilitatis afferunt hi cum quibus contendi: ſatis erat, relictum eſſe me ſolum. Aliqua tamen de Medicina dicam: non mehercule jactandi mei cauſa, ſed commendandæ artis ipſius, cujus auctores ante omnia accepimus deos: ſive (ut maxime reor) ut hæc infirmitas hominum haberet adjumenta aliqua, atque ſolatia, ſive cultum huic arti tribuere majores, ut eam vix crederent humanis potuiſſe ingeniis inveniri: ſive ipſa medicina per ſe ſacrum eſt. contendamus ſane apud ſecuros. Si quem (quod abſit omnibus) ſubita deprehenderit valetudo, orator eum conſulet? Quid nunc ego enumerem contra quot fortunæ injurias Medicina advocetur? illam valetudinem qua ſpiritus frangitur? an illam qua viſus periclitantur? an illam qua vulnera curanda ſunt? an illam qua debilitati occurritur? removeam medicinam, tu philoſophe conſolaberis? Quod hominum genus eſt, qui ſexus, quæ ætas, quæ non utilitatem ex hac petat? Itaque etiamſi medicina vinci fata non potuerunt, productus tamen uſque ad eam pater noſter, qui tres liberos habebat.

CCLXIX. *Dives ſub Tyranno auctionatus.*

DEPOSITI ACTIO. Pauper & dives amici erant. Pauperi duo filii adoleſcentes. Cum Tyrannus eſſe cœpiſſet in civitate, dives facta auctione diſceſſit. Rumor erat pecuniam apud pauperem eſſe depoſitam. Tyrannus accerſit pauperem: torſit ipſum, torſit & filios ejus. Cum ille pernegaret penes ſe eſſe, dimiſſus eſt. Poſtea tyrannus occiſus eſt: redit dives: petit pecuniam quam ſe depoſuiſſe apud pauperem dixit: & duos ſervos, quos ſolos tunc illi comites habuerat, in quæſtionem pollicetur.

DECLAMATIO.

DEPOSITUM peto. Scio hunc eſſe ordinem probationis, ut primum oſtendam habuiſſe pecuniam, quam deponerem. De hoc nemo dubitat: dives fui. Etiam ſi me cupiditas amici ad duos ſervos redegit: aliquando tamen numerabar inter principes hujus civitatis. Et ut ſciatis pecuniam non ſatis eſſe, patrimonium meum datines: ſi domum, ſi mancipia, ſi vendita eſſe omnia, ſi in pecuniam redacta conſtabit: ſupereſt ut deponendæ pecuniæ habuerim cauſam. Fuiſſe me in metu fortunæ hujus, quam patior, manifeſtum eſt: nihil magis fuiſſe rationis, quam ut mecum pecuniam ferrem, liquere omnibus credo. Nec illud tantummodo dico, ne perſequeretur tyrannus, ne quis itineris caſus auferret, ne fugientem onus ipſum gravaret. Poteſtis aliquid etiam ex ipſo fugæ comitatu colligere: ne ſervos quidem amplius quam duos duxi. Deponendi ſuperatio. Proximum eſt, ut quæramus, apud quem deponendum fuit. Apud aliquem in civitate, quis amicior mihi in quo plus eſſe fidei exiſtimavi? Hoc probandum diutius foret, niſi ſciretis conſtitit inter omnes. Dicet iſte quam multa volet adverſus famam, dum tamen conſtet nil aliud eſſe iſtam, quam ſenſum civitatis. Si ab univerſis tamen ad ſingulos vocamur, & tyrannum teſtem dabo. Illum quidem neque ego laudo: ſed ipſa vitia ejus, ipſa ſcelera faciunt huic rei auctoritatem, ubi pecuniam perdidit eſſe. Qui quærebat, non dubitavit, ut torto tibi & pernegandi, non crederet: ut quæſtionem uſque in libertos minitaretur. Sed in tormentis (inquit) perſeveravi. Quam honeſtè feceras, ſi redderes. Sed & liberi perſeverarunt. Nam & tu fortaſſe propter illos perſeveraſti. Neque ego dubitó, quin prius iſtud à fide feceris: ſed te malè (ut ſic dixerim) docuit patientia. Indignum putaſti tam multa paſſum eſſe propter alienam pecuniam. Illud quod manifeſtum eſt, hinc tibi venire fiduciam negandi, quod negaſti. Si tortus non eſſes, mihi illa ſufficerent, pecuniam habui: deponere debui: apud neminem alium deponere illam debui: ſciunt ſervi mei. Mutaſti animum per illud tormentum. Si tamen tibi magnum videtur argumentis eſſe momentum: & illi torquerentur. Rem quidem facio miſeram: Do in quæſtionem (jam dices mihi) ſervos: ſed qui propter hoc ſervi ſunt, ut torqueantur: alioquin non eram tam ingratus, ut in hoc nomine illos non detinerem, qui mecum ſoli fuiſſent. Suſtinebitis igitur tormenta fideliſſimi comites: ſuſtinebitis quæſtionem optimè meriti: ſed ignoſcite. Facilius eſt quæſtionem ferre in hæc natis. Me onerat majorum meorum dignitas, onerat prioris conſuetudo vitæ, onerat mea fama: & omnino de innocentia mea quæritur. Alienam pecuniam ab amico peto: & hinc potiſſimum quem calumniarer, elegi; cum ſi effodit, ſi abſcondit, cum ille verè pauper eſt, ne damnato quidem ſim recepturus. Rem incredibilem & in qua me dementiæ crimine damnari neceſſe eſt, Ante omnia perdidiſſe me omnem pecuniam dico, ne dives eſſe poſſim. Ideo demum mentior, ut mihi cum duobus ſervis tortis (ſi tamen quæſtioni ſuperfuerint) vivendum ſit? ſi minus, ſoli, qualis in exilio fui, qualis tyrannum fugerem? Ego ſi [illegible] animum meum, graviorem pœnam fero: non poſſum perdo quicquam pete. Et quam cauſam iraſcendi tibi habui? quid tantum maleficiſti mihi, ut ego non ſim tormentis iſtius contentus? Scio dici ſimile aliquid etiam ex parte diverſa. Quem ſibi uſum fore pecuniæ dicet? Ante omnia hoc diſſimile eſt: quod pauperi alioqui, & duorum liberorum patri (quæ res acerbiorem paupertatem facit) tamen ſecreta pecunia & abdita affert ſecuritatem. Nam ut poſſeſſiones non pares, ut familiam non emas, non laxiore habites domo, adverſus fortunam tamen tutus es: tibi pecunia hoc præſtat, ut ſis pauper ſecurus. Adjice illud quod tu de longioribus temporibus cogitas. In ſumma, ſi vincis, aliquam tamen potes ſpectare rationem. Ego cur litigem, quid eſt? ut aliquid auferam? Quid habes niſi depoſitum? Ego me, judices, hanc pecuniam perdidiſſe ſcio. Nam ut damneris, quo manus mittam? perſeverabit enim in iſta ſimulatione homo, quem nec tormenta vicerunt. Omnis litis hujus cauſa mihi in hoc eſt, ut defendam pudorem meum. Tu tamen inveni: ubi perdiderim neſcis, quære: hi ſervi à me non receſſerunt, hi conſcii ſunt omnium: hi mihi iraſci poſſunt, ſi tormentis, ſine cauſa offeruntur. Non eſt tamen æquum, comparari fidem tormentorum. Ex altera parte liberi, ingenui torti ſunt, ex altera parte ſervi. Non facit iſta res pertinaciam, ſed cauſa mentiendi. Ergo quomodo dico, perſeveraſti, ut pecuniam lucrifaceres: ſpectaſti ſequentia tempora, ſpectaſti lucrum. Sic tu dic, ſervi hi quid ſpectaturi ſunt? quid ex hoc conſequentur? Eos quidem Tyrannus (ut parciſſime loquar) dimiſit: tu arbitrio tuo torque: quicquid paſſus es, quicquid adjicere inveniendæ veritatis gratia potes, adhibe dum ſpiritus erit, dum loqui poterunt. Quære an negent: & ſi perſeveraverint, audeo dicere. Homines in tormentis ſolere mentiri.

CCLXX. *Rapta ex duabus geminis.*

QUI CAUSA MORTIS FUERIT, CAPITE PUNIATUR.

Ex duabus geminis adoleſcens alteram rapuit: ea ſe ſuſpendit: pater alteram eduxit ad magiſtratum, & præcepit illi, ut mortem raptoris optaret. Adoleſcens putavit eam eſſe quam rapuerat: duci eum juſſit magiſtratus. Poſtea compertum eſt, quod accidiſſet. Accuſatur pater, quod cauſa mortis fuerit.

SERMO.

FACILIS *& in promptu ratio eſt huic ſcilicet, quod pertinet ad affectum pœnitentiæ, quod pertinet ad æquitatem. Niſi tamen etiam jure defenditur, verendum erit ne illum flentem judices damnent. Diligenter ergo pugnare circa legem debebimus. Et ſunt aperiores in controverſia, partes fortaſſe recte declamatoris relinquam. Diviſio pene hoc proprium habet, oſtendere oſſa & nervos controverſiæ: & ſecundum nervum quidem judicium, item præſtare declamatio debet. Nam ſine his de quibus locutus ſum, caro ipſa per ſe quid ſit intelligitis. Sed in declamatione veſtienda ſunt hæc, ut ex illis interiores vires habeant. Finiamus ergo neceſſe eſt, quid ſit* CAVSA MORTIS. *Tota enim lis, & omne diſcrimen controverſiæ in hoc poſitum eſt. Nam ſi ad finitionem partis adverſæ accedimus, ut cauſa mortis ſit, qui attulerit cauſam alicui moriendi, per quem factum ſit, ut aliquis moreretur: nullo modo defendere nos poſſumus. Neque enim dubitamus, quin per hunc factum ſit, ut ille moreretur, qui filiam ad magiſtratum perduxit: qui præcepit ut mortem raptoris optaret. Nos ergo cauſam id eſſe mortis dicemus, Quod nullis extra accidentibus cauſis, mortem homini afferat, quod ſolum mortem homini intulerit. Deinde dicemus, ſi accedendum ſit finitioni partis adverſæ, frequenter etiam honeſtiſſima in hanc calumniam ſubiici poſſe. Subjiciemus quæſtionem, an poſſit quiſquam accuſari, quod cauſa mortis fuerit, in eo qui jure ſit occiſus. Sequitur quæſtio, an hic jure ſit occiſus. Poſt hæc, licebit nobis dicere illa quæ ſola dicuntur.*

DECLAMATIO.

QVI CAVSA MORTIS FVERIT, CAPITE PVNIATVR. Satis oſtendit ipſa pœna, eum demum teneri hac lege, qui idem commiſerit, quod ſi occidiſſet. Neque enim gravius quicquam adverſus eum qui ſua manu interfecerit, conſtituere potuit legumlator quam adverſus eum qui cauſam præſtitiſſet.

Ergo & ſimilitudine pœnæ, etiam crimen par exigere debetis. Hoc quò pertinet? ne exiſtimetis veram illam eſſe finitionem, quam pars diverſa complectitur: ut per quemcunque ſteterit, uti homo occidatur, ſi continuò cauſa mortis fuiſſe videatur. Alioqui iſta ratione, & ille qui nocentem accuſavit, cauſa mortis fuit: & ille qui teſtimonium in reum dixit, etiam ſi verum id fuit: cauſa tamen mortis haberi poteſt: & ille qui adulteros marito prodidit, cauſa mortis haberi poteſt: & ille qui ſceleratum produxit in publicum. Cur igitur hi accuſari iſta lege non poſſunt, quoniam non per ipſos tantùm ſtetit: quoniam jure petierunt hi, quibus mors allata eſt. Sed hanc partem reſervemus. Interim videamus quid ſit CAUSA MORTIS. Nos id dicimus cauſam eſſe mortis, quod homini mortem attulerit, quod ſolum nullis extra accidentibus cauſis noxium fuerit, quo homo periturus fuerit, etiam ſi nihil ipſe feciſſet. Id quod dicimus tale eſt. Intuendæ ſunt res ipſæ, quæ in crimen deducuntur. Produxi filiam ad magiſtratum: quid hoc ad inferendā per ſe pertinet mortem? Præcepi ut mortem optaret. Detrahe quod ille raptor eſt: detrahe quòd filia mortem raptoris optavit: ipſum quod ego feci, mortem homini afferre non potuit. Non poſſum ego videri cauſa mortis homini fuiſſe. Quid feci? quod innoxium erat, ſi nihil ille feciſſet. Fingite enim hæc accidere potuiſſe: produxi filiam: optare mortem juſſi: ignoret ſanè quæ ſit ad magiſtratus educta. Si poteſt dicere, Nihil tale admiſi: nihil nocuerint ea quæ ego feci. Quid ergo illi cauſa mortis fuit? quòd rapuit, quòd lex mortem conſtituit, & hoc penè adverſariorum confeſſione manifeſtum eſt. Non agunt cum ea quæ optavit. Neque ego ſum tam durus ac demens, ut pro ſalute filiam meam periculo meo opponam: ſed uti mihi hoc argumento licet, quoniam & illa tuta eſt. Eadem enim quæ dicuntur à me, ab illo dicerentur: optavi mortem: num tamen hoc nocuiſſet, ſi adverſus alium feciſſem? quemlibet apprehendi ex turba circumſtantium credite: hujus mortem optavit: num occidetur? non, ut opinor. Non ergo ipſa optio in cauſa mortis eſt, ſed id propter quod optio valet. Tuta eſt hac defenſione filia mea: & ut dixi, ſententia quoque accuſatorum ſecura. Quid mihi accidit ſupra hæc? unum adhuc patrocinium. Non enim hoc tantùm dico: ſi ille non rapuiſſet, cauſa mortis non fuiſſem. Hæc ſi non jure occiſus eſſet, ſi errore tantum periſſet dicerem. Nunc illud utique inter me & partem diverſam conveniat neceſſe eſt, non poſſe eum accuſari, qui unus vel attulerit mortem nocentis, ſi erit unus ex his de quibus paulò ante loquebamur: vel accuſator, vel teſtis, vel judex, vel index. Videamus igitur an jure raptor ſit occiſus, & ſic agamus tanquam adhuc vivat, tanquam adhuc de eo quæratur, an occidi raptorem oporteat. Non educo alteram filiam ad magiſtratus: nihil ut optet, præcipio. Filia mea vitiata eſt, ob hoc periit: dico raptorem occidi oportere. Nec ſtatim nitor illa æquitate, ut dicam, quòd juſtum ſit, eum qui intulerit injuriam, interfici, cùm perierit illa quæ accepit: de jure ipſo loquor. Lege comprehenſum eſt, ut RAPTA RAPTORIS MORTEM, VEL NVPTIAS OPTET: ut opinor, una cauſa legis hujus fuit, ut de raptore ſecundum voluntatem raptæ conſtitueretur. Alioqui multa accidere poſſunt, propter quæ rapta non optet: fingamus vitiatam eſſe eam, quæ loqui non poſſit: num impune injuriam fecerit, quoniam miſeræ fecit? nutum nempe ejus aut vultum, aut aliquod ſignum animi intueri oporteret. At id non eſt optio, nec ſatis verba legis explebuntur: occideretur tamen raptor, ſi id velle raptam intelligeremus. Fingamus valetudinem conſequutam raptæ, ut educi ad magiſtratus non poſſet: deerit aliquid legi. Vindicari tamen eam tantò magis oportet, quòd credibile eſt etiam ipſam valetudinem ex injuria natam. Quòd ſi non utique (ut ex his manifeſtum eſt) vocem raptæ exigi oporteret, ſed ſolam voluntatem: videamus tamen an quæ rapta eſt, mori raptorem voluerit. Plúſne vobis videretur, judices, ſi apud magiſtratum locuta eſſet: quàm quòd ad magiſtratum venire non auſa eſt, quòd oculos ſuos oſtendere circumſtantibus, oſtendere luci non potuerit ipſi? ſua ſibi vitam miſera punivit. Da vires: occidet prius quæ propter hanc injuriam periit: dubium eſt, ſcilicet, quid factura fuerit, ſi vixiſſet? Raptorem ergo perire oportuit. Jam ſimpliciter dico: quid intereſt quomodo perierit? cur ergo non hoc modo poterat occidi: falsò alteram filiam eduxi? Dicerem, Luctus confundere (ſi liceret) dolor ſuadebat: ignoſceretis tamen: nunc mihi neceſſarium conſilium, præſens injuria dedit. Duas filias habueram, rapta erat altera;

altera perierat: minuenda domus fuit : & voce potiſſimum alterius virginis, ſoror vindicanda, ne quis dubitaret quid factura eſſet in injuria ſua. Partis quidem adverſæ impudentiam mirari ſatis non poſſum. Cauſam mortis eſſe exiſtimant eum, propter quem perierit : cùm eum cui cauſa mortis fuerit, occidi oportere conſtet. Et raptorem periiſſe indignantur, cùm certum ſit filiam meam propter raptorem periiſſe. Hoc iſti cauſam mortis vocant : cur ergo occiſum vindicari oportet, quem certum eſſet, ſi viveret, occidi oportere ? Et hæc omnia quæ pro cauſa mea dixi, quibus collegi me non eſſe obligatum huic legi, non temporis cauſa, nec præſentis periculi fingere me, vel ex eo manifeſtum eſt, quòd raptorem aliter occidi. Nam ſi id eſſet cauſa mortis, quod iſti videri volunt, hac lege me ulciſci potuiſſem. Jamdiu, judices, circa jura morari ſcio, longéque receſſiſſe à paternis affectibus : ergo ego in ultionem filiæ meæ nihil feci, niſi quod licuit. Adii magiſtratus : fortiorem puellæ vocem imperavi, quia tutum erat. Ego verò totos in medium profero affectus : nec mihi in cogitatione tum lex fuit, nec jura reſpexi : ſed quæ proxima vindicandæ infelicis filiæ via occurrit, hanc intendi, hanc ſequutus ſum : bene ceſſit, quod & licuit. Age, ſi non habuiſſem quam educerem ad magiſtratus, cujus vice me ulciſcerer : non in publico, non in foro his me ſenilibus manibus vindicaſſem ? Tu fortuna facies quod occurrerit : jam non potes efficere ut pœniteat. Filiam perdidi : ſcio hoc minimum eſſe malorum meorum. Sunt qui gravius eſſe unum de filiis perdere quam unicum : ſunt qui graviſſimum exiſtimant unicos perdere ; & quotiens non habeant ſolatium, ad quod reſpiciant, calamitatis videtur ſine medicina dolor. Hoc gravius eſt, judices, perdere alteram è geminis : quotidie mihi occurrit imago funeris mei : quo magis placet filiæ verecundia, quo magis probitas, hoc validius ſubeunt cogitationes : talem miſer perdidi. Si tamen hoc vulnus intuliſſet fortuna, ſi caſus, communi mortalitatis conditione ſolarer. Nunc miſer filiam quomodo perdidi ? ante omnia nec virginem, nec nuptam. Qualis ego infelix vultus, cæſos alioqui laceratóſque, ac laqueo tumentes, pater vidi ! qui me metus, qui intus æſtus agitant ? quæ fuit verecundia illa, quæ ultionem expectare non potuit ? Horret animus recordari, refugiunt cogitationes. Miſera quid paſſa eſt! Nec ſane in cauſa raptus, amor fuit: non propoſitum matrimonii, non cupiditas nuptiarum. Nihil horum cogitavit, qui neſcit quam rapuiſſet.

CCLXXI. *Ter fortis contra tertium fortem.*

Pauper & Dives inimici erant. Pauperi unus filius: diviti tres fortiter pugnaverunt. Pauperis filius, & unus ex divitis filiis, è lege fortes armis contenderunt. Occiſus eſt divitis filius. Iterum alter divitis filius, cum filio pauperis fortiter fecit: & de præmio dimicans, occiſus eſt. Tertio bello quoque is qui reſiduus erat divitis filius, fortiter fecit: & idem ille pauperis filius. Dives prohibet filium pugnare: non parentem abdicat.

SERMO.

PRIMA *illa communis omnibus ferè ex abdicatione pendentibus controverſiis quæſtio, an utique neceſſe ſit facere filio quicquid pater juſſerit: in iis tamen controverſiis quibus de præſenti agitur, non de præterito. Duo enim genera ſcitis eſſe abdicationum; aut objicitur quare fecerit filius aliquid: aut objicitur quare non faciat. Aſperius eſt illud genus abdicationum, in quo jam præteriit crimen, nec emendationem recipit. In hoc lenius verſantur patres, & filii paulo liberius, in quo eſt emendationis locus.*

DECLAMATIO.

Ergo non omnia neceſſe eſt facere liberis, quæcunque patres imperant: multa ſunt quæ fieri non poſſunt: & ideo judicium conſtitutum eſt adverſus abdicantes, quoniam recipiebat natura; ut etiam patres aliquando aut errarent, aut injuſte imperarent.

SERMO.

Illis argumentis adjuvari ſolet hæc quæſtio.

DECLAMATIO.

Si imperes filio ut ſententiam dicat, contrà quàm exiſtimat: ſi teſtimonium jubeas dici ejus rei quam ignorat: ſi ſententiam in ſenatu: hæc magis civilia & in medio poſita, ſi ex noſtra libertate argumenta repetenda ſunt: ſi capitolium me incendere jubeas, arcem occupare: licet dicere, Hæc sunt quæ fieri non oporteat.

SERMO.

Secundo loco quærimus, an abdicari posses propter id quod facere vult è lege.

DECLAMATIO.

Postea videbimus jus illud: utrum tale sit, ut permittat mihi pugnare; an tale, ut jubeat etiam interimere. Si utor mea potestate, non debeo tamen incidere in pœnam hujus offensionis.

SERMO.

Tertio loco quærimus illud, an pugnare viris fortibus etiam necesse sit. Hæc quoque quæstio in multis controversiis tractata est. Secundum nos erit scriptum legis.

DECLAMATIO.

Si PLVRES fortiter fecerint, de præmio armis conten-
dant. Jubemur pugnare: cogimur etiam, si ego noluero. Hoc
unum acturi sumus, ut me adversarius timere putet. At
enim de præmio jubet contendere; & si præmium remit-
titur, non est necessaria pugna. At id ipsum lex complexa
est, ne præmium remittatur, cum de præmio contendere
armis jubet.

SERMO.

*Post hæc dicemus, Domi etiam honestam esse hanc contentio-
nem: adjuvabimus propositionem nostram, ipsius patris judicio.*

DECLAMATIO.

PRIMO filio pugnare permisisti. Iterum quanvis experimentum triste, quod nunc maxime mihi oppones, jam haberes, pugnare tamen permisisti. Quid est cur de me pessime sentias? Omnis abdicationis causa ex timore tuo pendet. Et est quidem istud inconsultum, & sibi repugnans, abdicari filium indulgentia patris, & aliquem carere liberis, orbitatis metu. Verum hanc quoque detrahere tibi sollicitu-

---

dinem volo. Erat
etiam si pericul
gloria militaris,
sunt. An eg
piant leges mir
respectu meo sa
sunt fratres, &
vitæ subibo
Sed multa sunt q
jam fatig
dico quid fec
mei. Fortiorem
faciet & causa
quod jam bis acc
pietate. Fortiore
postea quàm
fortiorem etia
vidi. Scio quid
modo is qui fec
plusquam
pugnare fili
animi, quòd t
hæc ipsa fid
populus: scio futur
Non solus m
fratrum meorum
quid in mente
hæc pertinaci
Alioqui qu
incolumi rerur
de vindict
nunc dico, arm

CCLXXII.

PUBLIC
Ad colligendum
fortibus, & fort
effugit, & n
quid consilia pu

SER

in hac causa co

ſollicitudinem volo. Erat illud quod à bono parte & à pio dici poſſet etiam ſi periculoſum ſit, tanti eſt mihi, non tam me ducit gloria militaris, nec fama victoriæ: vindicandi mihi fratres ſunt. An ego qui paulò antè arma (ignoſcat patria, ignoſcant leges minores ſacramento) tuli, & contra hoſtes ſine reſpectu meo ſanguiniſque pugnavi: ubi mihi vindicandi ſunt fratres, & duo fratres, non pugnabo: non vel diſcrimen vitæ ſubibo? Ego accederem tuo conſilio, ſi timerem. Sed multa ſunt quæ me faciant fortiorem. Ante omnia, adverſarius jam fatigatus eſt: cogita quotiens pugnaverit: non dico quid fecerint hoſtes: non inde deciderunt fratres mei. Fortiorem me faciet melior conſcientia: fortiorem me faciet & cauſa pugnæ. Ille pro præmio pugnaturus eſt, quod jam bis accepit: ego pugnaturus ſum pro fratribus, pro pietate. Fortiorem me faciet & fortuna. Solet fatigari: ſolet poſtea quàm nimium indulſit, in fine deficere. Facit me fortiorem etiam uſus quidem: pugnantem illum ſæpius vidi. Scio quid maximum fratrem meum fefellerit: quomodo is qui ſecundo loco pugnabat, deceptus ſit. Illud autem pluſquam verecundum & erubeſcendum nobis eſt: pauper pugnare filium ſuum non vetat. Quantum tu adjicis illi animi, quòd times? ſed forſitan & incautionem illum faciat hæc ipſa fiducia. Illud ſcio, favebit pugnanti mihi populus: ſcio futurum ut Dii immortales ſtent pro mea parte. Non ſolus mihi ſtare videbor: habebo in commilitio fratrum meorum animas. Si quid eſt in animo præſagii, ſi quid in mente ipſa ſpei, concipio victoriam; neque aliunde hæc pertinacia venit: non precibus tuis, non minis terreor. Alioqui quid agis abdicando me, niſi ut non pugnem incolumi rerum mearum ſtatu? cogitabo de victoria, cogitabo de vindicta. Si verò cum hac me infamia dimittis, jam nunc dico, arma dimittam.

CCLXXII. *Orbata proditrix.*

QUI CONSILIA PUBLICA NUNTIAVERIT CAPITE PUNIATUR. Ad colligendum filii corpus nocte proceſſit mater. Comprehenſa ab hoſtibus, & torta, indicavit auxilia venire. Quibus [illegible], de vinculis effugit, & nuntiavit cuniculum agi. Oppreſſis [illegible], rea eſt quod conſilia publica nuntiaverit. C.D.

SERMO.

POTIOR *in hac cauſa controverſia, quam lis eſt. Lis enim*

V circa

circa unum factum verſatur : in qua illæ ſunt quæſtiones, an hoc enuntiare ſit: an etiam ſi hoc eſt enunciare, quiſquis enuntiavit, puniendus ſit: an hæc punienda, quòd enuntiaverit. Cæteræ verò controverſiæ, majorem cumulum habent : occiſum præſidium, & oppreſſus hoſtis: & filius ille: & hæc cauſa egreſſa portas. Hæc themata tractanda ſunt omnia : ſed curæ habendum, ut ſuo quidque loco tractetur.

DECLAMATIO.

QUI PUBLICA CONSILIA ENUNTIAVERIT, CAPITE PUNIATUR. Poſſum mirari, judices, hac lege ream eſſe fœminam, neque ideò dico, quoniam non etiam gravius punienda ſit, ſi mentem prodendæ Reipublicæ, perdendæ civitatis in hoc ſexu deprehenderimus: ſed publica conſilia quomodo in fœminam ceciderint, invenire non poſſum : quam quidem ego poſtea affectus neceſſitate meritò defendam: interim defendere verbis legis volo. Nam ut confiterer ſic enuntiari conſilia, ſatis poterit tamen vindictæ in eam expenſum videri per tormenta. Deinde nec conſilia enuntiaſſe videtur, quæ nobis rurſus quid hoſtis ageret, nuntiavit. Quid enim dicitur feciſſe? indicaſſe venire auxilia: hoc neque noſtræ civitatis eſt conſilium, neque ullius alterius. Jam tantum conſilium. Enuntiare verò aliud eſſe quàm confiteri, nemo adeò ignarus eſt loquendi ut neſciat. Enuntiatio, voluntatem habet, & animum non coactum : confeſſio, expreſſam dolore multo neceſſitatem. Sed intelligo non eam eſſe perſonam de qua loquimur, ut ſatis ſit eximere eam accuſationi. Volo ire per ſingula, cum tamen illud prius interrogavero vos, judices, an eadem ira, eadémque pœna dignos putetis eos, quos fortuna, quos vis, quos dolor coëgerit confiteri aliquid : & eos quos odium Reipublicæ, ſpes prædæ, amor hoſtis in hanc egerit proditionem. Quod ſi nullo modo apud quenquam bonorum virorum poteſt videri ſimile, jam & quemadmodum in hoſtes inciderit videbimus, & quanta neceſſitate confeſſa ſit. Ac ſatis erat primum illud dicere, quæ filium in prælium miſit, cujus partus & ſanguis in prælio ſtetit : cujus filius, dum nihil charius habet patria, dum propulſare hoſtem, vel morte ſua, vel ſanguine, vel poſtremò corpore ipſo morari ſtudet, ſpiritum pro nobis in certamine amiſit;

ita profectò institutus, ita à matre dimissus! hanc accusari æquum est, cui misereri satis non possumus? Nocte egressa est. Quis hunc in matre, quis miratur affectum, tanquam novum? Ego verò plura confitebor, & quæ forsitan planè admiratione ejus digna sint. Noctem illam tenebrásque non timuit, horridam ipsius loci, in quo pugnatum erat, imaginem tulit. Hæc per ſanguinem humanum, & per fracta tela, & per mixta virorum equorúmq; corpora quæſivit filium ſuum: & ne in totum nulla ſua culpa incidiſſe in hoſtes videatur, planxit, & Deos invocavit. Neminem puto hactenus iraſci calamitatibus. Cætera jam imputari ipſi non poſſunt. Hoſtibus confeſſa eſt: nondum dico torta: illud ſatis eſt dicere, fœmina. Si mehercule primæ tantùm minæ, ac timor ille exercitus, qui modò fœliciter pugnaverat, confudiſſent fœminam, orbam, ſtupentem malis: erat tamen res digna venia. Confeſſa eſt cùm torqueretur. Ubi tantum robur animi, ubi tam firmam, ſolidámq; mentem, quæ non dolore vincatur, non ignibus cedat, non verberibus ingemiſcat? hanc verò ſatis fortiter, ac ſupra ſexum ſuum feciſſe credo, quòd nihil dixit antequam torqueretur. In his tamen neceſſitatibus, in his malis, num demon[illegible] aditus, quibus in vrbem venire poſſent? num pro[illegible] noſtra? num occultam civitatis voluntatem patefe[illegible] cùm torqueretur, minata eſt. At oppreſſa ſunt auxilia [illegible] miſſa. Si damna bellorum deflere hic, judices, va[illegible] plura perdidimus, & aciem illam quæ circa filium mi[illegible] hujus jacet: tot fortiſſimi cives noſtri ceciderunt. Si [illegible] lex iſta belli eſt, ſi nulla unquam tam incruenta victo[illegible] contigit, quæ non haberet aliquam triſtitiæ recordatio[illegible] penſavimus omnia iſta victoria. Recuſo ut poſſit vi[illegible] ſecundis ominibus, & quadam providentia pro nobis [illegible] immortalium factum, ut hæc caperetur. In[illegible] civitatem hoſtes: nobis & ſomno ſepultis, & ſecu[illegible] ab omni cogitatione bellorum, totus ſubitò in viſce[illegible] ipſius urbis, hoſtis apparuiſſet exercitus: nec prius de[illegible]quàm incenderet, opprimeret, diriperet. Hic, ſi placet, [illegible] animum, & in amore patriæ aſſumptas culpate vi[illegible] vincula illa, quæ (ut parciſſimè dicam) hoſtis [illegible], fœmina, anus, torta rupit. Quæritis quo animo [illegible]? Cogitate quid paſſura fuerit deprehenſa: torta [illegible]quam offenderet? iterum ingreſſa nocturnum iter, non confuſa tenebris, non periculo, vicit curſu ætatem, ſexum, infirmitatem; ſecuti cives quicquid dixerat, quicquid fecerat mater. Salus ergo civitatis & victoria, qua nunc gaudemus, huic debentur, hoc eſt enuntiare?

CCLXXIII. *Debitor adulter.*

MARITUS DEPREHENSI ADULTERI BONA POSSIDEAT. ADVERSUS SPONSOREM SIT ACTIO QUAE ADVERSUS DEBITOREM. QUOD DEBITOR NON SOLVERIT, SPONSOR SOLVAT. Quidam debitorem ſuum in adulterio deprehendit, bona omnia ex lege occupavit: petit debitum à ſponſore. Ille CD.

SERMO.

PRIUSQUAM *venimus ad cauſam, præparare debebimus animum judicis, pro ipſa perſona ſponſoris.*

DECLAMATIO.

PAtitur à nobis pecunia, quam non accepimus, non conſumpſimus, non in ullum rerum noſtrarum uſum convertimus. Etiam cùm iſtud periculum eſt ſponſoris, miſerabile eſt, bonitate labitur, humanitate conturbat. Hoc quò pertinet? non ut extorqueam vobis, judices, religionem: ſed ut intelligatis, quod profectò cognoſcitis, non eſſe exigendum à ſponſore creditum, niſi jure ſummo. De quo priuſquam loquor, etiamnum ea, quæ humanitatis & conſuetudinis gratia dici ſolent, non omitto. Debitorem appellaſti: cum ipſo cui dederas pecuniam egiſti. Non enim aliter ſalvo pudore ad ſponſorem venit creditor, quàm ſi recipere à debitore non poſſit. Inhumanè exigis, injuſtè petis: pecuniam quam credideras, recepiſti: nihil mea intereſt, qua via quicquid eſt iſtud quod à te ad debitorem tuum pervenit, penes te eſt. Sponſor porrò in hoc accipitur, ne creditor in damno ſit. Vis ſcire quàm ſponſorem appellare non poſſis? debitorem appellare non potes, & quoniam confitendum eſt eàdem eſſe cauſam meam quam debitoris, nec tu aliud videri vis: volo ſic agere, tanquam petas à debitore ſemota illa ratione, quòd honeſtior perſona ſponſoris eſt: detracto eo quòd debitor adulter eſt, quòd deprehenſus eſt, quòd punitus eſt. Fingamus ergo petere te à debitore, cujus non ſponſores ſumus: reſpondere pro debitore tuo volo. Recepiſti: omnia quæcunque poſſedi, ad te tranſierunt: in his quæ poſſedi, erat debitum tuum: totum habes, imò plus habes: adverſum hæc quid reſpondes? Lege mihi bona debitoris tradita ſunt, quoniam eum in adulterio deprehendi. Non facimus legi iſtam controverſiam: quid tamen continet? ut ad te bona debitoris pertineant. Bona porrò quæ ſunt? ut opinor, ea quæ detractis alienis deprehenſa ſunt. Finge alium creditorem fuiſſe ejus, quem tu deprehendiſti: unum dubium eſt, quin quamvis, ad te bona pertinerent adulteri, recepturus tamem ſuum creditor fuerit? Ponamus enim nunc debitorem ſine ſponſore: rationem, ut opinor, deponeres, detracto ære alieno omni, detractis oneribus bonorum, quod reſiduum ex patrimonio fuiſſet, id tibi lex concederet. Quem igitur calculum cum alio poſuiſti, ponas neceſſe eſt tecum: nam patrimonii in alium tranſituri ea ratio eſt, ut primum credito ſatisfiat. Partem tanquam debitor ſolvis, partem tanquam creditor accipis. Etiam nunc fingamus alios creditores, & nihil in patrimonio quod ſuperſit: id ut manifeſtius atque apertius dicam, ſint poſſeſſiones huic deprehenſo, ſint mancipia, ſupplex: ſit æs alienum, cui æri alieno non ſufficiant ea quæ in patrimonio ſunt: occupabis mancipia, occupabis ſupellectilem, creditores inanes excuties, atque dimittes? Non poteſt hoc æquum videri tibimetipſi fœneranti. Omnia igitur ea quæ [illegible]erent, in creditum & in æs alienum tranſiſſent: tu quamvis legem haberes, qua tibi adulteri bona deberentur, nihil tamen ex his adulteri bonis, qui nihil haberet, [illegible]. Sic ergo tecum debitor tuus loquitur. Bona mea, id eſt, quod liberum in patrimonio meo eſt, & quod propriè meum, ad te tranſire debet; lege prius ſolvo: & quid intereſt ego ſolvam, an tu auferas? non debet ergo [illegible] cui pecuniam credidiſti: multò minus ego qui pro-[illegible]ſolutus ſum, ſi alter jam ſolvit. Quid enim alioquin à me vis? integro ſtatu debitoris mei, ſi à me petere [illegible], ad debitorem reverterer: ſi debitor deceſſiſſet, bona ejus ad hæredem pervenirent, ad hæredem rediſſem, [illegible] bona perſequerer patrimonii, pro quo ego ſpo-[illegible]dem es reus à quo fui repetiturus, ſi quid tanquam [illegible] ſolviſſem: nunc ad te tranſiit patrimonium: nunc [illegible] vicem habere hæredis. Quid enim intereſt, jure

teſtamenti

teſtamenti à defuncto veniat ad te hæreditas, an lege à viverite? ſi patrimonium mihi perſequi licet, ad te redeam neceſſe eſt: ita iſtud quod accipere non potes, ſi poſſes accipere, ſolveres.

SERMO.

Hæc de jure: illa jam de circumſcriptione hujus ſponſoris.

DECLAMATIO.

Ego fortiter ſpopondi ſine periculo pro eo homine qui bona habebat: tu quouſque avaritiam perduxiſti? Parum eſt fœnerare civibus, ſine aliqua tua fraude factum videbitur, ut qui aliena pecunia utebatur, incideret in hoc potiſſimùm adulterium? Sed inciderit ſanè: neque enim mihi cauſa pro ullo hodie dicenda eſt. Quod protuliſti habes: & pluſquam protuliſti, habes, eſt quod in rationes tuas, tanquam creditor, referas: eſt quod in lucrum, tanquam maritus, referas.

CCLXXIV. *Tyrannus fulminatus.*

QUO QUIS LOCO FULMINE ICTUS FUERIT, EODEM SEPELIATUR. TYRANNI CORPUS EXTRA FINES ABJICIATUR. Tyrannus in foro fulminatus eſt: quæritur an eodem loco ſepeliatur.

SERMO.

In legum comparatione multa quæri poſſunt, ſed variè in quaque controverſia. Interim quæri ſolet, an privata altera, altera publica ſit: & utrum militaris altera, altera pertinens ad civilia officia. Hic omnia ferè cætera paria ſunt: utra utilior & magis neceſſaria civitati ſit, quærendum eſt.

DECLAMATIO.

NOndum rem comparo: interim utrum magis neceſſarium putatis eſſe, ſervari eam legem, quæ ad ſepulturam alicujus pertineat: an eam quæ ad pœnam tyranni? ſi in totum lex altera tollenda ſit, hæc præſens modò tempus ſed in univerſum: ſine utra tandem facilius civitas ſtabit? Iſti fulmine ut eodem loco ſepeliantur, quo ſunt percuſſi, ad quam tandem civitatis pertinet utilitatē? At hercule ut inſepultus abjiciatur tyrannus, ad vindictam, ad ſecuritatem pertinet. Non ſatis putaverunt majores, eas pœnas adverſus tyrannum conſtituere, quas poſſit excipere in vita. Multos magis tangit ſepultura: ad cogitationem poſt ſe futurorum, plerique gravius moventur. Vultis ſcire? propter hoc litigatur: eſt ergo utilior. Quid ſi de eo quærimus hodie, ad quem leges, niſi in pœnam ejus ſcriptæ, non pertinent? Exuit ſe tyrannus, & erigit: ſupra leges ponendo, extra illas ſe poſuit. Hominem occidere non licet, Tyrannum licet: expugnare domum fas non eſt, arcem expugnabit optimus quiſque. Inſidiatus civi, etiam ſi non effecerit ſcelus, pœnas tamen legibus ſolvet: at qui hoc idem adverſus tyrannum fecerit, etiamſi deprehenſus fuerit, laudabitur. Lex præcipuè iſta ad eos pertinet, qui alioqui ſepeliendi ſunt: idque verbis legis ipſis manifeſtum eſt, Quo quis loco fulmine ictus fuerit, eo ſepeliatur: apparet non de ſepultura quæri, ſed de loco ſepulturæ. Magis aliquantò eſſe contraria lex huic videretur, ſi ita ſcripta eſſet, ut fulmine icti ſepelirentur: tum enim ipſa ſepultura illis aſſignari videretur, nunc tantum locus. Num porrò cui ſepultura non dari debet, aſſignari locus debet? Sed tyrannus fulmine ictus eſt: non dico, quo loco, nec adhuc ad tractatum hujus invidiæ accedo: hoc illi proderit? Si nobis libertatem humanæ manus, & mortalia conſilia attuliſſent, traheretur publicis manibus corpus extra fines, & unuſquiſque vexatione ludibrióque gauderet: nemo non ſuam manum eſſe quæ traheret, ſuas vires putaret: quoniam ſcelera ejus atque flagitia ab ipſis Diis immortalibus condemnata ſunt, quoniam patientiam noſtram ac ſervitutem numina non tulerunt, continget illi honor? hoc enim voluit ille qui fulmen vibravit? hoc cogitavit, cùm illud noxium caput ſacris flammis petivit? parum erat ſepeliri tyrannum, niſi in foro etiam ſepeliretur? Quonam fato ego noſtram civitatem judices, laboraſſe in illo homine crediderim, ſi præter eam quæ adverſus nos ſingulos univerſóſque fuit, partem ſpecioſiſſimam civitatis, & celeberrimam nobis ablaturus eſt. Si mehercule aliquis liberalis civis, immò ſi optimè meritus in foro fulmine eſſet ictus: diceremus tamen excipienda quædam. Immò neque omnes caſus providere legumlatores potuerunt: nec templa excepta ſunt. Forum quod mihi templum quoddam pacis videtur, in quo jura exercentur, propter quod leges valent, buſtis occupabimus, infauſtis cineribus polluemus?

Forum herculè potius relinquamus tyranni ſepulchro: mutemus locum judiciorum.

PARS ALTERA.

SERMO.

UT ſepeliatur, ſuperſtitione ſola effici poteſt, ut in comparatione legum illud potentiſſimè dicamus, eam legem magis eſſe ſervandam quæ Deorum gratia ſcripta ſit, quàm quæ hominum. Adverſus tyranni ultionem, hominibus tantum eſſe ſcriptam, & ſcriptam leviſſimam partem ultionis: hoc verò quod conſtitutum eſt, ut quo quiſque loco fulmine ictus eſſet, eodem ſepeliretur, religionis eſſe.

DECLAMATIO.

NEque hoc propter perſonam, neque in honorem alicujus ſcripſiſſe poteſt legumlator videri: ſed in reverentiam Deorum. Fas non eſt inde ſummoveri ictum illum: quomodo ſederant flammæ, ita concremandum corpus univerſum putaverunt: exiſtimatis locum illum corpori datum? fulmini datus eſt. At tyrannus fulmine percuſſus eſt: hoc magis omnia religioſè, & cum cura Deorum facere debemus. Sed in foro ſepelietur tyrannus? quàm magis mihi inter cætera etiam hoc quoque proviſum eſſe fato à Diis immortalibus videtur, quòd illi loco deſtinatus eſt! Nemo inire forum noſtrum poteſt, quin videat illud ſepulchrum: protinus enim ſequatur cogitatio neceſſe eſt, Tyrannus fuit ille, & fulmine ictus eſt, & ob hoc pœnas Diis immortalibus dedit. Quotiens noxios crucifigimus, celeberrimæ eliguntur viæ, ubi plurimi intueri, plurimi commoveri hoc metu poſſint. Omnis enim pœna, non tam ad delictum pertinet, quàm ad exemplum.

CCLXXV. *Hæres ob adulterum fratrem.*

QUI OB ADULTERIUM PECUNIAM ACCEPERIT, IGNOMINIOSUS SIT. Major frater minorem in adulterio deprehendit: pro eo rogante patre, & abdicationem ejus promittente, dimiſit: abdicatus eſt adulter. Mortuo patre, inventus hęres qui deprehenderat, ignominioſus dicitur.

DECLA-

DECLAMATIO.

QUI PECUNIAM OB ADULTERIUM ACCEPERIT IGNOMINIOSUS SIT. Hanc legem adverſus eos primum conſtitutam eſſe dico qui pecuniam acceperunt, ut adulterium committeretur: ideoque ignominiam adjunctam, quòd viderentur rem feciſſe lenonis. Verumetiam ſi hi quoque tenentur, qui in pœnam commiſſi adulterii pecuniam acceperint, is tenetur, qui pecuniam accepit. In mea cauſa utrum contendis? pecuniam me accepiſſe, cùm dimitterem? Non probabis: alioqui ſi hoc putatis eſſe pecuniam accipere, abdicari fratrem, ſtatim diſtuliſſes. Poſtea videbo quà cauſa dimiſſus ſit, interim nego hoc eſſe pecuniam accipere: ſine dubio eſt tam manifeſtum, ut nulla interpretatione egeat, quid ſit accipere pecuniam. Ego tamen non ſum contentus hac defenſione, niſi illud probavero, ne ſpem quidem pecuniæ oblatam. Quid enim mihi pollicitus eſt pater? ſi dimiſiſſem, futurum ut abdicaret fratrem meum. Hæredem teſtamento etiã eum quem abdicaſſet, quis vetabat ſubſtitui in locum abdicati alium hæredem? non poſſum ergo videri propter pecuniam dimiſiſſe, etiam ſi propter hoc tantum dimiſiſſem. Nunc verò quàm multa fuerunt, propter quæ dimitterem? ſi hoc tantùm me movit, quod frater erat: erat tamen ſatis plena defenſio, & quòd minor frater, & quòd ſub patre frater: ut etiam ſi ipſi non parcerem, tamen & patris & mea cauſa non debuerim occidere. Nunc verò quis dubitet exoratum patrem eſſe pollicitum, nullam mihi ultionem præſtitiſſe: quis non impium me, quis non ſceleratum putaret, ſi non impetraſſet? Nunc verò promiſit ultionem pleniorem, integris inviolatiſque manibus meis & ipſe pater ſeverus: neque enim eſt quòd putetis defuiſſe ei gravitatem, defuiſſe ad vindictam animum abdicavit: & non feciſſe hoc eum temporis cauſa, manifeſtum teſtamento fuit. Ergo nec pecuniam mihi pollicitus eſt pater, & ego alias cauſas dimittendi habui, quàm pecuniam: & ille abdicatus eſt, non ut ego lucrum facerem. Nec enim perſuaderi cuiquam poteſt, eum qui abdicatus ſit, hæc paſſum eſſe cauſa mea, quando plenior mihi vindicta contigit. Brevis enim pœna mortis eſt: nunc diu eget, diu malè audiet.

CCLXXVI.

CCLXXVI. *Bona raptoris qui ſe ſuſpendit.*

RAPTA RAPTORIS MORTEM AUT BONA OPTET. Raptor ſe ſuſpendit: rapta optat bona.

DECLAMATIO.

RAPTA RAPTORIS MORTEM, VEL BONA OPTET. Raptam hanc eſſe, pro qua loquor, conſtat, ab eo raptam eſſe, cujus bona optat, non negatur: lege datam eſſe poteſtatem utrum vellet, convenit inter nos. Quid eſt igitur quod obſtet? Negant dandam eſſe optionem puellæ, quoniam perierit raptor. Id nulla lege exceptum, nullo ſcripto verbo cautum eſt. Interpretatione igitur optionis nituntur. Videamus hæc qualis ſit. Lex (inquit) quæ optare vel mortem vel bona permittit, hoc ſatis ſignificat, ex duobus optandum eſſe. Quoniam igitur jam alterum optari non poteſt, ne optioni quidem locus eſt: hanc legis vim eſſe contenderemus, ſi ex duobus eſſet optio eligenda puellæ, duo tamen hæc eſſe contenderem, natura & vi. Neque enim ſi raptor nobis ſubductus eſt, mors ipſa nihil eſt. Sed quomodo non ſatis eſt unum ſupereſſe, cùm etiam ſi duo eſſent, non potuerit optari niſi unum? & hæc duo ita demum potenter à parte diverſa proponerentur, ſi eſſent juncta: nunc verò diſcreta ſunt, ipſa legis ſcriptura, MORTEM VEL NUPTIAS: ita duo ſimplicia, ſingula ſunt tamen. Præterea lex ita ſcripta eſt, ut eligi juberet: poſſet opponi vel electioni, SI EX pluribus non eſſet: nunc optio poteſt eſſe, etiam ſingulorum. Et illud (judices) ante omnia intueri vos oportet, ſi quid ex lege inclinandum ſit, ſpectare ut quàm minimum ex eadem pereat. Adverſarius etiam queritur, aliquem verbi interpretationem perire: nos totam legem, totum jus. Tolerabilis enim eſſet mihi cum adverſariis contentio, ſi quæreretur an hoc optare puella deberet: nunc id agunt, ut nihil optet: & nova quadam ac perverſa actione nituntur, ut bona raptoris optare puella non debeat, quia optare nihil aliud poteſt, quàm bona. At non eſt æquum, & mortem raptoris contingere, & bona. Sed hoc eò pertinet, ut ſi mortem optavit, optare non debeat bona: ita demum enim & mortem ei contigiſſe raptoris dicemus, & bona: æquum eſt enim interpellari poſſe optionem etiam facto ipſius, alieno verò iniquiſſimum.

Quare ſi per hanc ſtetiſſet, ut raptor periret: quanquam poſſem dicere, illud non optavit, & legi non eſt ſatiſfactum: haberet tamen aliquam rationem, ſaltem falſa ejus calumnia: nunc quid fecit puella ut raptor moreretur? Itaque huic non tantum in hoc labor eſt, ut bona raptoris accipiat: ſed in illo major aliquantò, ut vobis approbet, quod optatura fuerit, ſi viveret. Duas enim ſine dubio pœnas, adverſus raptorem lex conſtituit: alteram tamen mitem: nec ſemper hac cogitata & publica crudeli ac ſanguinaria tenetur. Hodiéque alioquin nónne meritò à vobis, meritò à civitate reprehenderetur, ſi aliud non optando hoc oſtenderet & feciſſe raptorem, quod ipſa eſſet optatura? Hinc tranſeunt ad conjecturam & ſuſpicari vos volunt ea, quæ probare non poſſunt. Non enim (inquiunt) eſt credibile periturum fuiſſe raptorem, niſi hoc optaturam ſciſſet puellam. Ante omnia, cum dicitur ſciſſe, illud oſtenditur, poſſe probari quo modo ſcierit. Quæro enim à vobis ipſis adverſariis, quo modo colligatis ſciſſe eum, cùm non liqueat hoc vobis? Si quid eſt, afferte & ad judicem. Unum argumentum eſt, ipſum quòd perierit. Hoc etiam ſi mortis fuit metu, potuit tamen naturaliter fuiſſe timidus: etiam nullo accepto ſigno, propter quod vitam deſperaret, confuſione tamen, & proprio animi ſui periiſſe motu. Nunc vero credibile non eſt quenquam perire mortis metu, quid cum timuit ulterius? Quare etiam credibilius videtur mihi, idcirco periiſſe eum, quòd optaturam puellam bona æſtimaret. Sint enim plerique qui mortem potiorem, quàm egeſtatem putent: quibus delicatè educatis (ex deliciis enim hæc licentia facta eſt) intolerabilis videatur nuditas illa, & omnibus quibuſcunque antea abundaverunt deſtituta. Hoc igitur eſt credibilius: & hoc puella vult, & in hoc perſeverat. Et certè nulli tolerabile aut æquum videri poteſt in graviſſima injuria, qua virginitatem perdidit, qua florem ætatis amiſit, qua prima illa gratia ad maritum futura, præerepta eſt, neque mortem optavit, neque bona accipiat.

CCLXXVII. *Prægnans adultera.*

SUPPLICIA PRAEGNANTIUM IN DIEM PARTUS DIFFERANTUR. Prægnantem in adulterio deprehenſam occidit maritus: reus eſt cædis. C.D.

DECLAMATIO.

CUm reus agar cædis, nihil fortius confiteor quàm à me occiſos homines: &, ſi quid numerus quoque adjicere invidiæ poteſt, duos. Verum iſtud non poteſt videri ſævitia, non crudelitas, quæ per leges venit: occidere adulterum licet cum adultera. Ex alia parte naſcitur origo hujus calumniæ. Prægnantem (inquit) occidiſti: & ſupplicia prægnantium, lex differre in diem partus jubet. Ut confiterer hoc eſſe ſupplicium, atq; eo nomine appellandum, fortiter tamen dicerem, leges omnes quæcunque de ſuppliciis ſcriptæ ſunt, ad eos pertinere, qui damnati ſunt, qui in judicio convicti, qui per miniſteria publica, ac carnificum manus occiduntur. Nam & cæterorum ſupplicia ante judicium non ſolent eſſe, & non niſi per magiſtratus exiguntur, non niſi certa lege ordinationum hoc jus ſcriptum eſt: mariti dolori hoc jus ille conditor conſcriptorque legis hujus, voluit eſſe privatum. Non magis ergo tempus aut diem præſtituiſſet adulteræ, quàm manum carnificis, quàm ſententiam judicis, quàm imperium magiſtratus. Quid ſi ne differri hoc ſupplicium poteſt? non enim dubium eſt, quin lex de his loquatur, qui quandóque ſint in Reipublicæ poteſtate. Damnatus aliquis cuſtodia publica continetur, carcere continetur: poteſt de hoc ſupplicium ſumere magiſtratus cùm voluerit. Adultera dimiſſa, non redit in manum mariti. Nec hoc tantùm in lege eſt, ut adulteræ ſupplicium differri non poſſit: ſed illud etiam, ut non tantùm adulteræ pereant. Nam lex cùm occidere mihi adulterum cum adultera permittat, manifeſte illud oſtendit, non poſſe eos diverſis temporibus occidi; ac ſi alteri remittatur ſupplicium, impunitatem etiam alteri dandam. Ergo non ſolùm prægnantis ſupplicium, etiam ut ſic loquamur, ſed etiam adulteri non differendum tantùm, ſed tollendum omnino fuiſſet. Quòd ſi hoc quidem ſupplicium appellari convenit (habent enim omnia hæc nomina ſuam proprietatem) non ſemper homo ſupplicio affectus dici poteſt: non ubicunque pœnam habent, etiam ſupplicium eſt. Nomen hoc, eſt publicæ animadverſionis nomen exactæ per magiſtratus pœnæ. Indignum fuit occidere etiam quæ prægnans facta eſt. Nondum dico quantò gravius peccaverit: interim cujus miſeretur? infantis ex adulterio fortaſſe concepti? Et, judices, interrogo vos cujus rei gratia legem caviſſe exiſtimetis? illius qui erat conceptus à nocente fœmina? non eſt credibile legem proſpexiſſe ei, cui rerum natura datura fortaſſe non erat lucem: qui an naſci poſſet, dubium fuit: qui etiam odium, ex ea quæ conceperat, merebatur. Quare ergo ſcripta lex eſt? pro patribus qui nihil fecerunt. Indignum enim viſum eſt, etiam ſi mortem meruiſſet mater, auferri filium innocenti patri. Dixero, Lex pro me ſcripta erat; non poteſt videri contra me valere. In hac verò, ne illius quidem, quicunque futurus ſit, movere vos miſeratio poteſt, quis enim illum agnoſceret? quis educeret? cùm manifeſtum eſſet ex crimine, ex flagitiis, ex ea re, quæ morte punitur, eſſe conceptum. Ipſam verò adulteram adeò oportuit occidi, ut nulli unquam iraſci magis leges debuerint. Ultra commune flagitium eſt, prægnans adultera: aliqua hoc tempore, quo ſalvo pudore à marito ſecumbaret, cum adultero volutata eſt. Et cum animalibus mutis, etiam quorum libido ratione continetur, hæc tamen ſit natura, ut poſteaquam conceperint, omnem refugiant venerem: matrona ne pudor quidem partus (ut vos dicitis) jam inſtantis moveri potuit, ut pudicitiam, ſi non marito, at futuro certè filio præſtaret. Illa igitur prior damnavit ventrem ſuum. Viſurus autem fuit ille, ſi ego adulteram non occidiſſem. Non novimus hos mores turpiſſimarum fœminarum, ut [illegible] puerperia? ut filios, velut indices ætatis ſuæ, abominentur?

CCLXXVIII. *Expoſitor quotiens cum forti x. millia.*

VIRI FORTIS PATER DECEM MILLIA ACCIPIAT. [illegible] [illegible] filium habere, decem millia cùm ille fortiter feciſſet, [illegible]: poſtea juvenem pater naturalis agnovit: ſolutis alimentis [illegible] petit decem millia.

DECLAMATIO.

Decem millia à me petis; quo jure? qua cauſa? credidiſti, an depoſuiſti? an ex alicujus rei venditione, [illegible] ad te pertinet? Nihil horum: nullus inter nos con[illegible] fuit, niſi quòd mihi nuper aliquid debuiſti. Legem [illegible] qua patri viri fortis, decem millia dari oportet: cujus [illegible] ſummæ ſi non præſtetur fides, petitio (ut opinor) à

Republica eſt. Nam ut jam conſtet, uter accipere debuerit, illud tamen reſpondeas mihi velim, quis dare debuerit: ſi patri debetur, debet Reſpublica. Viderimus an ego à civitate rectè acceperim. Tu non potes accipere, niſi à civitate. At ego accepi id quod tibi debebatur. Puta me in præſentia confiteri: repetet fortaſſe qui dedit. Interim tibi non alius debuit, quàm qui mihi dedit. Sed volo nunc agere etiam Reipub. cauſam: & ſic reſpondere tibi, tanquam iſtud à magiſtratibus petas. Non eſt tempus hoc actionis iſtius: quando enim filius tuus fortiter fecit? multum jam tranſiſſe tempus ante hanc actionem confiteberis. Interrogabo ubi fueris: etiam ſi te peregrinatio detinuit, etiam ſi abſentia in cauſa fuit, quo minus acciperes, dicam tamen pleraque jura tempore circumſcribi. Si verò & in civitate fuiſti, & præſens eras cùm honoraretur filius, ut nunc res eſt, tuus: interrogo, cur non petieris? nam ut non acceperis, ſufficit hoc, quòd non petiſti. Non eras illo tempore pater, quia neſciebas te eſſe. Non debebatur igitur tibi eo tempore quo Reſpublica debuit. Illud quoque interrogo, quomodo factum ſit, ut ego acciperem. Pater viri fortis eram: quorum utrunque breviter oſtendere judici neceſſarium eſt: & me tum patrem fuiſſe, cùm decem millia debebantur patri viri fortis: & te non fuiſſe: ideóque te non accepiſſe. Patres enim non tantùm natura & illo initio continentur: ſatis eſt plerunque ad hoc jus videri. Non dubium eſt, quin ſi inteſtatus deceſſiſſem, antequam tu agnoſceres, aditurus ille hæreditatem, quaſi filius, fuerit? num dubium eſt, quin ſi honores peterem, profuturus mihi tanquam filius fuerit? num dubium eſt, quin ſi (quod longè ab ejus animo & moribus abeſt) pulſaſſet patrem, non injuriarum tantùm lege teneretur? ſi occidiſſet, non cædis tantùm lege pœnas daret? Quòd ſi hæc omnia in confeſſo ſunt: ne Magiſtratus quidem erraverunt eo tempore, quo decem millia dederunt mihi. Si inteſtatus tu deceſſiſſes, ad alios quoſlibet tua pertineret hæreditas. Vis ſcire quàm pater non fueris? recipere illum, niſi ſolutis alimentis non potuiſti. Lex tibi dicit, Alienus eſt: & tibi, ut pater eſſe incipias, emendus. Jam illa profectò citra interrogationem ſunt: cujus tulerit nomen: in cujus cenſum delatus ſit. Nimium diu de re judicata. Reliquum eſt intueamur, uter noſtrum hac pecunia dignior eſſe videatur. Et ut breviter dicam, tu expoſuiſti, ego ſuſtuli. Scio te cœpturum altius, ut dicas, genui. Hoc eſt, quare tibi debeamus iraſci: quantum ad te pertinet, non habet Reſpublica virum fortem: aut illum feræ laceraverunt, aut aves diripuerunt, aut aliquis (quod multò ſit indignius) ſuſtulit leno, aut laniſta ex meis ille beneficiis natus eſt. Intuendum nobis etiam illud præcipuè eſt, quæ cauſa conſtituendæ legis hujus fuerit: aut unde ortum ſit, ut non contenta civitas fuerit prĕmium ipſi viro forti dediſſe, ſed etiam patrem hujus honorandum cenſuerit. Ideóne honoratum putamus patrem, quòd genuerit? an ideo magis præmio dignum civitas exiſtimavit, quòd educaſſet, quòd impenſas feciſſet? Vis ſcire quàm hoc verum ſit? pecunia honoravit. Si quid pietatis eſt, quod imputare nos Reipub. præter alimenta poſſumus, illud eſt, Sic educavi, talia præcepi, ſic formavi mores. Non eſt ſatis hoc indignum, quòd talem tibi filium feci? Sed hæc utcunque videri poſſint tolerabilia: illo tempore quo pugnabat filius noſter (vindicabo enim mihi ſemper hoc nomen, neque à beneficiis meis appellatio iſta diſcedet) qualis uterque noſtrum fuit? non ego ſolicitus, de muris pependi? non ego omnes excepi ab acie redeuntes? non nuncios ſollicitus captavi? at tu ſecurus eras, tanquam id quod volueras, cùm exponeres, contigiſſet. Agè, redeuntis vulnera quis religavit? ſanguinem, quis abluit? ad templa quis duxit? quis gratulatus eſt? Sciebáſne jam tum eſſe officium tuum, an confiteris ad te hæc non pertinuiſſe, diſſimules licet, & videatur alioqui hoc contra cauſam meam, ſciebas & illum eſſe apud me paſſus es. Hæc decem millia agnoviſti: non te moverunt tituli adoleſcentis, non illa gloria de eximia virtute, quam ego præceperam. Hac [illegible] alimenta ſolviſti: computas mecum, ut ſolus omnium mortalium & expoſitum receperis, & lucrum feceris.

CCLXXIX. *Dives ſpecioſi adulter.*

ADULTERUM AUT OCCIDERE, AUT ACCEPTA PECUNIA DIMITTERE LICET. Dives pauperem ſpecioſi patrem, ſtupro filii appellavit. ille tacuit. Iterum adjecta pecunia appellavit: ille tacuit. Tertiò appellatus, uxorem filio dedit. Puer divitem cum uxore ſua deprehenſum, accepta pecunia dimiſit: abdicatur à patre.

DECLAMATIO.

PRIUSQUAM venio ad æſtimationem criminis & propriam judicii hujuſce ſummum: neceſſe habeo id indicere, quod in oculos uniuſcujuſque veſtrum, judices, incurrit. Abdicatur puer: nolite illum æſtimare ex hoc, quod maritus eſt: in quo illud præcipuè, judices, vereor, ne apud animos veſtros ſuſpectus ſit impudentiæ, ac videatur intra hos annos nimium citò virum egiſſe: uxorem pater impuberi dedit. Quid igitur hæc ætas committere potuit tanta animadverſione dignum? Lex abdicationis adverſus ferociam juvenum conſtituta eſt. Hæc verò infirmitas, adeò nocentis nomen non recipit, ut vix recipiat innocentis. Si tamen perſeveras abdicare tanquam juvenem, ſupereſt ut ego quoque tanquam juvenem defendam. Vultis igitur, judices, dicam illa omnibus ferè abdicationum judiciis vulgata pro liberis? Non ego luxuriatus ſum, non ego meretricem amavi, non paterna bona vitiis conſumpſi? Sed ſi hoc propoſuero, reſpondebitur (poteſt enim) Adulteros, inquit, non occidiſti. Dicamus & tanquam pro marito: Non habes jus abdicandi, propter hoc quòd lex hæc permiſit. Vereor ne riſum mereatur hæc defenſio mea, tanquam hic utrumlibet non potuerit. Sed potuerit ſanè. Marito vel occidere adulterum, vel accepta pecunia dimittere licet: non poteſt propter id iraſci, quod jura huic permiſerunt. Loquatur maritus cum animo ſuo, loquatur cum affectu ſuo, cum propria animi ſui natura. Si propter hoc licet abdicare: iſtud quod fecit maritus, non licet: alioqui enim tolerabilius & certè humanius erat, arbitrium vel occidendi adulteri, vel accepta pecunia dimittendi, transferri ad patres: quoniam certè levius eſt vetare aliqua, quàm punire. Sic defenderetur, ſi jure ſecum ageret: ipſius verò facti vel hoc modo rationem facilè reddidiſſem: Non eſt iſtud turpe, quod lex permittit. Accepta pecunia dimiſiſti: niſi oporteret, nec liceret. An verò parum ſancti illi videntur fuiſſe majores, illi conſtitutores juris, qui civitates adhuc velut antiquo illo errore confuſas, ad certam vivendi formam redegerunt? illis non eſt viſum nefas, accipere pecuniam: ſed etiam hac pœna animadverti putaverunt, ſicut pleraque delicta puniuntur: nec enim ſemper uſque ad mortem perveniunt. Credo autem illum, quiſquis fuit legis hujuſce conſtitutor, illa intra ſe cogitaſſe ; Non omnium animos maritorum durare ad ſanguinem ; eſſe quoſdam mitiores, qui ne conſpicere quidem cruorem ſufficerent : multi ſe à gladiatorum vulneribus avertunt ; & quanquam nemo dubitet & illud ſpectaculum in parte eſſe pœnarum, tamen nequiſſimorum quoque hominum ſuprema pericula habent ſuam gratiam : de ſpectaculo loquor. Cogitaverunt quantò eſſet difficilius occidere : ſciebant futurum, ut ſi unam hanc mortis pœnam contra adulteros conſtituiſſent, ſæpius impune committeretur adulterium. Conſtituerunt ergo pœnam & ſecundam : proſpexerunt infirmioribus, proſpexerunt lenioribus. Forſitan cogitaverunt & illud : non omnibus futuras eſſe vires, ita temperaverunt ſeveritatem, ut vindicaret ſe quomodo quiſque poſſet. Dixi tanquam pro juvene, dixi tanquam pro marito : dicendum eſt tanquam pro impubere. Non me herculè ſatis conſtituere apud animum meum poſſum, an huic adulteros licuerit occidere. Quo enim tandem modo defenderetur filius tuus, ſi quis extitiſſet, qui diceret, Occidiſti homines nondum maritus? nec enim vis iſta nominis hujuſce, appellatione prima conſiſtit : nec ſatis eſt maritum tantùm oſculo putari. Ponam nudari filium, atque in conſpectu judicum conſtitui cœpiſſet : atque interrogaret, an ille maritus eſſet, qui fieri pater non poſſet. Ac ſi tantum illi tanquam adultero iraſceris, ſatis erat hoc dicere pro filio tuo: Puto nondum habuit mariti dolorem. Ad vulnera adulteri, & cædem, & crudeliſſimum occidendi hominis miniſterium, magno quodam impetu, & (ut ſic dixerim) furore opus eſt. Nec mirum eos concitari, qui veterem matrimonii conſuetudinē, qui pudorem cubiculi, qui ſpem liberorum expugnatam credunt : qui illos occultos atque inenarrabiles patiuntur æſtus. Non poteſt uxorem ſuam ſic odiſſe, qui adhuc amare non potuit. Verum illi quoque patri reſpondendum eſt, qua vindicandam priorem injuriam fuiſſe dicit, qui hodiè dum abdicat, multa vehementer graviterque dixit : cum fieret, tacebat. Non exiſtimo adeò inimicum filio ſuo patrem, quamvis abdicet, ut aliquid turpiter ſuſpicetur, præter id maledictum, quod ipſe audivit, & intra verba conſtiti, maximo atq; admirabili potius argumento, gravitatem hujus pueri, ſeveritatémque, judices, diligetis; quia is qui tantum nefas concupierat, ipſum puerum appellare non auſus eſt. Facilius illi fuit loqui cum hoc patre, hoc ſevero: & loqui non ſemel, & pecuniam polliceri, & adjicere pretium. Tum iſte tamen non adiit magiſtratus: non vociferatione ſaltem invidiam facere apud populum conatus eſt: tantò facilius exigere magnum animum, quàm præſtare. Si hominem occidere facile eſt, tum feriri oportuit, cum de ſtupro filii tui loquebatur: cum tuarum id partium, tui animi, tuarum etiam virium fuit. Nam fingamus ſanè iſtud matrimonium fuiſſe, quis tamen omnium mortalium hoc exigat, ut fortius uxor, quàm filius, vindicetur? Sic ego hunc defenderem, judices, ſi occidere noluiſſet, rurſus mihi ad id redeundum eſt, ex quo defenſionem hujus ingreſſus ſum. Ecquid vos cogitatis ætatem, ecquid videtis annos, ecquid ſemoto illo nuptiarum mimo, atque inani tantummodo nomine, virum eſſe cogitatis; & dignum qui abdicetur, quòd hominem non occideret? Itáne tu pater bonus, qui charitate filii neglecta, imitatus es pueri infirmitatem adverſus eum, qui de ſtupro filii tui te appellare auſus eſt, quem punire, etiam ſi tibi moriendum eſſet, debuiſti? Tu huic iraſceris, qui ex duobus adulteris nulli eorum par erat: qui certe præſtitit tibi quantum plurimum potuit, diu moratus eſt: detinuit dum pecunia affertur, dum repetitur, dum numeratur: fuerat tuæ curæ, tuæ ſeveritatis intervenire, & aliquid facere fortius. Ergo fortunæ agendas eſſe gratias puto, quod emiſſus dicitur qui potuit erumpere.

CCLXXX. *Raptor reverſus.*

RAPTA RAPTORIS AUT MORTEM OPTET, AUT NUPTIAS. Quidam rapuit & profugit. Raptam pater alii collocavit. Rediit poſtea qui rapuerat: vult illum ad magiſtratus educere pater: patitur ille ſe educi: rapta tacet: maritus contradicit.

SERMO.

ACTIONEM *oportet eſſe ſummiſſam & blandam, nam primùm omnium dicendum eſt ei adverſus ſocerum: deinde ita dicendum eſt, ut ſciamus hoc agere eum ut ſocer ſit. Præterea cauſa illius nihil habet firmius quàm ſit aliena. Etiam ſollicitudo quodammodo temperanda eſt, ut neque deſperare, neque ſecurus eſſe videatur, ſed modus & color declamationis ſic ducendus*

cendus eſt : quæſtiones illæ erunt, an educi rapta niſi protinus poſſit : an etiam ſi tempore interpoſito poteſt, poſſit tamen poſt nuptias : an quia tunc educi non potuit raptor, nunc educi debeat : quo animo pater educere ad magiſtratus velit : an patiente eo qui educendus eſt, contradicere liceat : an æquum ſit, quo animo hic educat. Scio poſſe quæri, an illa quæſtio quæ ad perſonam pertinet, & in prima parte ponenda eſt, quæ à me ſuprà conſtituta eſt. Ego aliquid in hoc ordine etiam themate ſpectavi, quo loco ponitur illud quod tacente raptore hic loquitur: quid velit ſpectari & illud, quod affectibus, qui ſequuturi ſunt, magis hæc quæſtio, quàm illa alia conjuncta eſt.

DECLAMATIO.

SI contradiceret ipſe qui rapuit, id eſt, ſi timeret, ſic pro ſe ageret, Educere tibi ad magiſtratus raptorem non licet, niſi ſtatim : quare ? quoniam omnium vel pœnarum vel præmiorum tempus aut conſtitutum eſt, aut præſens : quotiens finitur dies expectandus: quotiens verò non differtur, præſens eſt. Itaque ſicut dies finiatur, nihil ultra eum juri futurum eſt : ita die non præfinito, proximum eſſe manifeſtum eſt, nihil ultra proximum jus ſit, Id porrò quod in quolibet jure alio manifeſtum foret, in hac lege apertius eſt : quid enim dicit ? RAPTA RAPTORIS MORTEM VEL NVPTIAS OPTET. Neutra res eſt, quam differri oporteat : ſive is eſt raptor qui pœnam meretur, non meretur advocationem: ſive ignoſcitur raptori, non debent habere moram nuptiæ inchoatæ. Si tantum non ſtatim educeres, hæc fortiter dicerentur : nunc educere vis poſt nuptias. Vtrum igitur jure prius, an æquitate conſiſtes ? jus ipſa legis poſitione manifeſtum eſt: nam cum raptam educi in hoc jubeat, ut mortem vel nuptias optet, manifeſtò oſtendit eam educi oportere cui utrunque liberum ſit. Præterea jam ne raptæ quidem nomen habere poteſt, quæ nupta eſt : ſicuti nomen pupillorum legitimo tempore finitur : ſicut orbam nemo poſt nuptias dixerit: ſicuti virginis appellationem nox illa maritalis aufert : ita ne rapta quidem dici poteſt, quæ maritum habere cœpit. Licet igitur raptæ permiſſum ſit quocunque tempore optare, nuptæ optare permiſſum non eſt. Hæc ex lege manifeſta ſunt, illa ex æquitate.

Ante omnia non tam duram eſſe lex voluit conditionem, ut ſemper raptor puniretur: ideo & miſericordiæ locum fecit. Et idcirco jam non ad ipſum tantummodo, qui rapuit, ſed etiam ad eum qui eduxit, pertinet, qui certè nihil peccavit, qui certè manere potuit. Hoc loco mihi illud opponitur, non potuiſſe antè educi eum. Quaſi verò interſit cauſæ, qua ratione jus interierit. Profugerat, inquit, raptor: ſcio quid facillimum ſit dicere: perſecutus eſſet, inquiſiſſet, ſi verus hic dolor, ſi vera indignatio erat, non omiſiſſet. Non hoc illi profuit, quòd profugit, ſed illud quòd redire permiſiſti. Fortaſſe enim contentus fueris hac ipſa pœna exilii: ſatis vindicatum te credideras. Ne illud quidem verendum, ne raptoribus exemplum profugiendi permittamus, ſi optari adverſus eos amplius non potuerit. Satis enim magnum ſupplicium hoc eſt, & certum: nam is qui permanſerit, ſperare & nuptias poterit, etiam ſi mortem timebit: ei verò qui profugerit, exilium ſine dubitatione erit patiendum. Hæc diceret ipſe, quæ nunc ego dico: quoniam ille non dicit, & obſtare nihil hoc loco putat jus. Si non poſſem reddere rationem, judices, quantum mea intereſſet id quod vindico, illud tamen reſponderem, Pro jure loqui nemini non licet. Conveniat inter vos fortaſſe: hoc eſt quod ſollicitiſſimum facit: Loquar tamen pro lege, loquar pro æquitate. Quid ſi verò hoc (ut paulò antè dixi) aliquantò magis ad me, quàm ad raptorem pertinet? periclitor enim nuptiis, periclitor matrimonio non una nocte cognito: nec propter errorem fortaſſe, nec propter injuriam, ſed delecto, ſed probato, ſed impetrato. Tentat me adverſus hæc ſocer ſpe fallere, & non palàm oſtendit quid ſit optaturus: ita blanditur tamen actioni libenter: judicium credo, remanſura eſt in meo matrimonio, miſereor raptoris, neque ego primus cœpi. Miſereor, erravit fortaſſe, ut ſcelus commiſerit: homo, dum periclitatur, etiam imago pœnæ me confundit: hoc cùm mihi accidat, quid accidere poteſt puellæ? Neque ego tamen illum defendo: fecit enim rem improbam, fecit rem inconſultam: ſed exulavit, ſed abfuit. Hæc ſi conſiderem: illud verò ad metus pertinet, & tamen non ego de uxore diffido, non de animo illius dubito, alioqui minus ſollicitus eſſem. Scio meruiſſe me ut amaret, ſcio obſequium, ſcio omnia maritalia officia plena indulgentia conſequutum. Illud dubito qui poſſit, cùm educta fuerit ad magiſtratus, cùm ille periturus jacuerit ad pedes, cùm produxerit propinquos, cùm amicos, quare alius dicat uxori meæ, Amo; & ideo rapui: quare ſit qui contra me dicat. Miſerè timeo favorem illum populi, miſericordiam civitatis. Quid autem fieri iniquius poteſt, quàm abduci mihi uxorem propter quam aliquando raptor auſus ſit reverti? qui ipſe ſatis judicavit non eſſe legi locum, quòd reverſus eſt? Confundit me maximè ſpes illius: cùm timeret, profugit, ac nunc educi ſe patitur. Silentium quidem uxoris meæ ego verò neque ſuſpectum habeo, neque timeo: decet hoc matronalem pudorem: & ſi educta ad magiſtratus fuerit, hoc illum maximè facturam arbitror ut taceat. Quare, ſocer, tu opta, ſi hoc quæſiſti educendo raptorem ad magiſtratus, ut confunderes, ut terreres, ut te metu illius vindicares: intellectum artificium tuum eſt: non timet. Tuere nuptias quas junxiſti, tuere matrimonium quod copulaſti: iſtum raptorem puta abeſſe.

CCLXXXI. *Abdicandus cum gladio.*

Qui abdicatur, contradicit: inter moras judicii, ſtricto gladio occurrit in ſolitudine patri: rogavit, ut ſibi abdicationem remitteret, & cogit jurare: juravit ille, & accuſat filium parricidii.

SERMO.

NARRATIONE *præparandum eſt, ut quoniam nulla certa cauſa eſt abdicationis, videatur pater parricidii ſuſpicione feciſſe & has inſidias prævidiſſe. Quæſtiones illæ ſunt, an ad legem parricidii ſatis ſit probare, hoc in reo propoſitum fuiſſe: an hoc propoſitum huic fuerit.*

DECLAMATIO.

PRimum hoc mihi reſponde, an occiſuri habitu fueris; non enim tibi proderit dixiſſe, Non feci. Nunquam mens exitu æſtimanda eſt. Nam & qui impetum in patrem ſtricto gladio feciſſet, retentus, diceret, Non occidi: ſi venenum paratum deprehendiſſem, diceres, Non occidi: quin etiam ſi permittitur iſta defenſio: & ille poteſt dicere ſe non occidiſſe; qui percuſſorem ſummiſerit. Satis ergo eſt probare animum parricidæ. Supereſt ut cogitetis, an hic animum habuerit. Si occultius eſſet conjectura ducenda, dicerem, ſuſpectum adoleſcentem? dicerem, abdicatus eſt; & ſi innocens magis poterit iraſci. Sed qui cauſam infirmo dicendo? in aliqua vos poſitos ſpecula putate illa quæ facta ſunt videre. Abdicatus in ſolitudine eſt: locus opportunus inſidiis, habet gladium, inſtrumentum parricidii: accedit ad patrem, manuque ſublata, rogo, dicit, imò jubet. Non ſunt enim preces, ubi negandi libertas non eſt. Utriuſque intuemini animum, & ſi videtur, prius meum. Occiſurum te non dubitavi: ideóque ille ſeverus, negare non potui: reliqua à veſtris animis interrogate: is qui armatus rogat, quid facturus ſit, ſi non impetraverit? duo ſunt, opinor, inter quæ quæſtio interpoſita videatur: hic ſi non impetraſſet, aut occiſurus fuerat, aut moriturus, non dico utrum credibilius ſit, utrum facilius. Exorare me volueras: quantò opportunius alibi rogaſſes? alio tempore? cùm primum abdicatus es, adhibitis propinquis & amicis Quid facit ad preces ſolicitudo? iſta inſtrumenta ſunt parricidii, hæc occaſio, hic locus, hoc tempus. Si abdicarem te, moriturus fuiſti: reum parricidii ago. Quid ſupereſt igitur, niſi ut vindicaturus fueris eam, quam injuriam vocabas? Non (inquit) occidi. Hoc quidem in genere nemo non defendi poteſt cui voluntas parricidii objicitur. Non (inquit) occidi: ſi dicerem, difficilius putaſti, Scelera propius admota, plus habent horroris: ſi dicerem, obſtitit tibi vis numinum, & tacita quædam illius ſolitudinis religio. Nunc verò manifeſtum eſt, cur non occideris: diſtuliſti hunc animum, dum hæres fieres.

CCLXXXII. *Tyrannicida veſte muliebri.*

TYRANNICIDAE PRAEMIUM. Tyrannus cùm in arce duci juſſiſſet cujuſdam ſororem, frater habitu ſororis aſcendit, & occidit tyrannum; eodem habitu magiſtratus illi, præmii nomine, ſtatuam collocavit: injuriarum reus eſt.

DECLAMATIO.

Animus liber eſt, nec intereſt quo habitu ſtatua ponatur: varia gentibus conſuetudo eſt. Et hoc tibi honeſtius erat: inter multos tyrãnicidas notabilis eris, in eadem re, in qua pro ſorore veniſti. Bella quoque inſidias habent.

Statua ergo tua non tranſibitur: habitus faciet, ut interrogent tranſcurrentes. Jam illa tempora cogita quibus ſenex aliquis narrabit, fuiſſe te qui inexpugnabilem arcem intrares pro ſorore, puerum adhuc feciſſe fortiter. Debes igitur mihi beneficium, quòd tyrannicidium tuum ſemper monſtrabitur.

CCLXXXIII. *Cynicus diſerti filius.*

Diſertus Cynicum filium abdicat. C.D.

DECLAMATIO.

IN quacunque parte, non parentem juſtè abdicarem. Ideo enim vos ſuſtulimus, ut nobis obſequamini: & certè nullus excuſatius à patre non probabitur, quàm qui non probat patrem. Scilicet nos ſtulti, qui forum, Reipublicæ dignitatem tuemur. Diſcede ab inſipiente, ab inſano. Sed non neceſſe habeo, judices, diu commendare vobis officia civilia, in quibus jam diu ſatisfeci. Omnis mihi actio in deſpicienda vita filii poſita eſt; videte, ut alia taceã, habitũ ipſum. Cæteros enim quos abdicant patres, ſine narratione culpæ abdicare non poſſunt; in hoc filio ſatis eſt ad odium habitum oſtendere. Quis eſt iſte filii habitus? quæ facies? quid mihi hanc invidiam facis, ut cum habeas patrem, cibum ab aliis petas? Adverſus fortunam te exerces. Quid enim accidere gravius poteſt? frigus, famem pateris, nequando accidant? & ideo aliquid pateris, ne quando patiendum ſit? Vos verò novo genere ambitus, adorationem miſeria captatis. Inde illa impudentia, quòd verecundiam inter crimina poſuiſtis, & appellationem quoque paſſim nuper dediſtis. Omnis verò philoſophiæ tractatus alienus moribus noſtræ civitatis eſt, tamen utique placuerat; nonne aliæ ſectæ juſtiores? attenderes Phyſicis: quæreres utrumne ignis eſſet initium rerum? an verò minutis editus & mutabilibus elementis: perpetuus hic mundus, an mortalis eſſet. Viderint alii: ego in te hanc patientiam corporis ferre non poſſum: in alias te ſpes ſuſtuli: de dignitate tua cogitabam. Quòd ſi abdicationem ferre non potes, ſi carere hæreditate malum judicas: deprehenſus es, damno pecuniæ moveris, & detrimento famæ: & homo qui has ipſas opes quotidie incuſas, tamen concupiſcis. Dignus es igitur. Verum fateamur ea quæ ſentimus nec nos extra rerum naturam ambitus ponat. Cujus enim eſt hominis, pugnare cum moribus, & damnare ſe?

CCLXXXIIII. *Adulter ſacerdos.*

SACERDOS VNIVS SVPPLICIO LIBERANDI HABEAT POTESTATEM. ADVLTEROS LICEAT OCCIDERE. Quidam Sacerdotem deprehendit in adulterio, & eum ſibi ex lege impunitatem petentem, occidit. Reus eſt cædis.

SERMO.

AN *ſacerdos adhuc fuerit deprehenſus, id eſt, an eo momento quo deprehenſus eſt, perdiderit jus ſacerdotis; an ſi adhuc ſacerdos erat, potuerit ſe poſtulare in hoc crimine, an occidi uſquam, niſi in publico poſſit.*

DECLAMATIO.

QVod mihi ſufficit, adulterum deprehendi: nec enim ulla excipitur perſona, & turpius eſt adulterium in ſacerdote. Legem (inquit) habuit, hoc tale eſt, quale ſi ignoſci ſibi velit dux proditor, vitiator pupillæ tutor. Sed finge me ex ſuſpicione egiſſe cum illo adulterii, nempe damnatus caruiſſet ſacerdotio. Adjice quòd lex poteſtatem ſervandi concedit alterius. Scriptum eſt, ut qui civem ſervaverit, honoretur: nunquid poteſt præmium accipere, qui ſe ſervavit? aut injuriarum damnari, qui ſe pulſaverit? Præterea lex adulterii prior eſt, quàm ſacerdotis. Sacerdos enim optat in publico: quòd ſi adulterum tetigerit, evaſit. Quid quod ille pro duobus petebat? nam adultera ſine adultero non poterat occidi: & tunc utique eadem commiſiſſem.

CCLXXXV. *Imperator exulis filius.*

PRÆMIVM VICTOR IMPERATOR ACCIPIAT. Imperator cujus pater in exilio quinquennii erat, vicit: aliud præmium petit: reverſus pater poſt quinquennium abdicat.

SERMO.

PATER *hic & honeſtus & miſer eſt, ut qui exul filium Imperatorem habeat. quæſtio, an quinquennii illius, quo pater exulavit, filio ſit ratio reddenda.*

DECLA-

DECLAMATIO.

COlorate adfert quidem iſte tale patrocinium, ut me neget exulem fuiſſe. Sed timuit ne ſi ego eſſem revocatus, transferretur imperium.

CCLXXXVI. *Adulter fratris ex ſponſo.*

ABDICARE ET RECUSARE LICEAT. RAPTA RAPTORIS AUT MORTEM OPTET, AUT NUPTIAS. Peregrinantis quidam fratris ſponſam rapuit: puella deprecante patre, raptoris nuptias optavit. Juvenis, reverſum fratrem ut in adulterio deprehenſum, cùm pro illo pater deprecaretur, occidit, abdicatur.

SERMO.

AN omnia, quæ adverſus voluntatem patrum admiſſa ſunt, debeant abdicatione puniri: an propter id debeat abdicari, quòd lege fecerit.

DECLAMATIO.

FEliciores patres ſic iraſci ſolent, Nihil non facere debuiſti ſecundum meam voluntatem: objicio tibi munus lucis: actat ſe poteſtas illa patrum, etiam in magiſtratus, etiam in victores: non exigo tamen ut facias quod jubeo, peto ut facias quod rogaverim. Quod ſi certè non ſufficeret ad abdicationem, multum proficeret iſta defenſio, non dicit tanquam patri oportuit facere, ſed, Licuit mihi tanquam alieno. Lex eſt quæ permittat adulterum cum adultera occidere. Sic agam, hoc nunquam, cædis cauſam: quod ſi facerem, ignoſceretur mihi. Major ſit eorum libertas, qui matrimonia junxerunt, qui per vota venerunt: vos verò qui nuptias facitis in pœnam, ad quos uxores per lictorem deducuntur, id vindicare non poteſtis, quod ſi impetratis. Sed ut omnia prætermittam, nihil præter animum patris æſtimare debuiſti. Cæteris forſitan defendi legibus poſſis: ea quæ ad patris te obligavit voluntatem exui non potes. Abdico te vel quod unicum, vel quod alterum perdidi. Eligat ipſe qualem ſortiri vellet patrem, mitem an fortem. Det mores, dum cuſtodiat quos dederit, cùm adulteros occideris, neceſſe habes ſeverum patrem ſortiri. Abdico raptorem, necdum dico, cujus: hoc [illegible], rapuiſti virginem, pacis faciem turbaſti, feciſti propter quod juſtè occidi poſſes. Adiiſti me præterea, &

propter te ſollicitus fui: quod erat graviſſimum, neceſſe habui rogare. Si rapuiſti fratris tui ſponſam, non ſufficit ſeveritas, non ſum iracundus, non eſt hæc vulgaris libido, ſed inceſtus. Tu expugnare abſentem fratrem auſus es, & feciſti ut videretur puella parum pudicè feciſſe. Quid reſpondes? quid dicis? ſolent iſta ſic defendi, Juvenis erravi, & amore lapſus ſum. Vis igitur ignoſcam? nihil eſt gravius, impoſitam ſeveritatem perſonæ detrahi. Do vitiis veniam, habes patrem lenem, mitem, ſceleribus ignoſco. Redde rationem cur nunc tu occideris fratrem, quod tantum ſcelus inveniri poteſt, quod parricidio vindicandum ſit? Vbi ſunt illa præcepta quibus monebam, ut concordes eſſent fratres? parum eſt dicere, voluiſti occidere, potuiſti, non diriguit mens, non ſoluta dextera eſt? non obſtupuiſti propius ſcelere admoto? Sed qua cauſa occidiſti? violaverat matrimonium: adjice, frater, non contingeret tibi ſic agere quaſi marito. Tu enim profectò nocens qui ſponſam abduxiſti, ſic amantem, nunc intelligo quantam injuriam fecerim puellæ, quæ coacta eſt te habere maritum, cùm altero carere non poſſet. Acrius incaleſcunt ignes legitimi utique cùm inciderunt in rudes animos. Deprehendiſti in adulterio, ſi ullus in te pudor eſt, maritus fuerat ſi per te licuiſſet.

CCLXXXVII. *Fortis filius proditionis rei.*

Proditionis reus citatus eſt qui duos filios habebat: ex quibus alter fortiter fecit, alter deſeruit. Petit pater à filio, ut abolitionem judicii peteret, ille fratris vitam petiit, & adfuit patri abſolutus pater, abdicat filium ille CD.

SERMO.

AN *quicquid pater voluit, filio facere neceſſe ſit, an viro forti; an abdicari propter præmium poſſit.*

DECLAMATIO.

DUo hæc, ut opinor, objicis mihi pater, & quòd deſertoris vitam optaverim, & quòd abolitionem judicii nõ optaverim. Optavi vitã, puta, nocentis, ſed fratris, alieni quoq; juvenis æqualis mei miſertus fuiſſem: ſubiiſſet illa cogitatio infelicis hujus parentis. Non tam reprehenſionẽ dignus eſt deſertor, quàm laude vir fortis. Poſt hoc objicis mihi quòd de innocentia tua nihil timui; ſciebam quomodo vixiſſes, quomodo tuam cauſam egiſſem. Ego enim domum noſtram in acie defendi: accedit, quòd qui ſemel delatus eſt reus, non poteſt abſolvi, niſi accuſetur: omnes dixiſſent, cauſæ patris diffidiſſet vir fortis. Nihil aliud egiſſem quidem! & quid futurum erat? ſi impetraſſem damnateris. Adfui tibi: non imputo: neque enim tu ideo abſolutus es? vicit cauſa, vicit innocentia. Ego nihil imputo, niſi quòd bene ſperavi de cauſa tua. Ecquid igitur pater gratularis tibi? omnes ſalvi ſumus: nam de fratre noli deſperare? Sæpe rediere virtutes: jam domi habet exemplum. In periculo mortis fuit: ſcit quale ſit deſerere, quale fortiter facere denuncio tibi, frater, tollas ignominiam.

CCLXXXVIII. *Tyrannicida filiorum duorum.*

Qui duos filios tyrannos occiderat, petit præmii nomine, ut tertius in exilium proficiſcatur.

SERMO.

INDUBITATE *pater hic timet, ne & ille tyrannus fiat: ſed non debet illum facere ſuſpectum: aliquin tutus erit: non mittetur autem in exilium ſuſpectus.* **TYRANNICIDA OPTET QUOD VOLET.** *Prima illa communia nihil excepit: illud proprium, plus deberi huic tyrannicidæ fratres, duos, & filios, occiderit: invidioſum itaque erat, ſi quid periiſſet, pertinens ad gratulationem.*

DECLAMATIO.

TYrannos genui: nunc opto ut filius exulet. Quod mihi & citra præmium licebat, hoc & pro præmio peto, & pro ipſo juvene. Nihil dico de fato domus noſtræ, non perſequor rationem quoque metus mei: illud interim contentus ſum, dicere, Supervacui ſunt metus, nihil imminet: ſed & ſpectat iſta plerunque ſapientis gravior. Quid tu accidere credis illis, qui liberos habent? quid maritis? pater timeo. Sed rationem metus habent: ſive ut maxime vereor fatum iſtud eſt domus noſtræ. Ignoſces enim quod filios meos ultra mortem perſequor: nihil de illo timui, qui primus tyrannus fuit: iiſdem præceptis erat inſtitutus, quibus tu: illo occiſo timere non debui, ne quis ex vobis idem cogitaret: occupavit tamen arcem alter, non in totum ſua culpa difficile fuit obſtare illis qui convenerant tyranno priore, & velut ad hæredem. Non potes tutus eſſe in ea civitate, in qua timeris. Nihil cogitaſti: timeo dum innocens es, vereor ne ſi quis te occiderit, videatur tyrannicidium feciſſe.

CCLXXXVIII. *Amator filiæ.*

QVI CAVSA MORTIS FVERIT, CAPITE PVNIATVR. Specioſam quidam filiam de amore confeſſus, amico dedit ſervandam: & rogavit ne ſibi redderetur petenti: poſt tempus petit: non accepit: ſuſpendit ſe: accuſatur amicus quòd cauſa mortis fuerit.

SERMO.

CVSTODIENDA *eſt amici perſona, ut quanquam de re nefaria, non tamen ſine reſpectu amici loquatur, & actione tota miſereatur illius. Illud verò quòd periit laudet, & magis deſperatione eum feciſſe dicat, quam cogitatione turpiſſimi.*

DECLAMATIO.

ANtequam dico quo crimine reus ſim, dicendum eſt cui dicar fuiſſe cauſa mortis, Periit amicus meus, non eſſe hoc vulgare nomen, ipſe monſtravit. Hunc igitur occidiſſe dicor nulla lucri ſpe, nam filiam relinquebat: nulla offenſa, nam & ille mihi credidit, & ego nihil feci extra præceptum. Quicquid eſt igitur quod objicitur mihi, ex bona mente proficiſcitur. Videamus tamen, an ubi animus accuſari non debet, jus hæreat; quæritur quid ſit CAUSA MORTIS. Accuſator dicit, Per quem factum ſit, ut aliquis moreretur: ſiquis quod natura mortiferum ſit, adverſus aliquem fecerit. Quæ ſi ſequenda definitio eſt, accuſabitur & ille qui alicui ſuaſerit peregrinationem, deinde is aut naufragio perierit, aut latrocinio: ipſi convictus infamabuntur, ex quibus cruditas & interitus. Nihil igitur hic factum eſt, quod omnibus mortiferum: nam ſicut telum omnibus mortiferum eſt, ita cauſa mortis eſt, quæ occidit omnes. Detrahe huic amorem, nihil erit propter quod moriatur. Volo tamen cauſam facere difficiliorem: non depoſuerit apud me filiam, nihil præceperit? tanquam melior amicus defendere filiam, in qua pater furebat, volui:

non enim amor erat, qui ſi ſtimulabat. Abduxi, cuſtodivi: nonne recipere, non debuit, qui periit quòd non recepit? non reddidi: duxiſſet in jus, per judicem peteret: hoc ſi feciſſet, mea laus erat: ſed libenter cedo: ipſe ipſe fecit rem admirabilem, fecit ut in laudem verteret hoc ipſum, quòd turpiter amabat. Quem tum enim illi animum fuiſſe putatis, cùm in illo furore tenuit tamen affectum patris? perduxit ad amicum, depoſuit. At enim petivit poſtea. Si animum illius metiri velimus, intelligemus non fuiſſe periturum, niſi quod ſciebat me rediturum: ſequutus eſt illum impetum animi ſui. At enim petiit: adjice præterea ſanitatem, & non acceperat: ſed ne peteret, depoſuerat. Hæc ſatis plena defenſio eſſet, ſi qua ego divinatione colligere potuiſſem, utique periturum ſi non reddidiſſem: decepit me quòd antè fortius tulerat: neque enim hoc dico, redditurum me fuiſſe, ſi periturum patrem ſciſſem: optimè partes amici cuſtodiſſem, ſi non reddidiſſem.

CCXC. *Abdicans reductum ob furorem.*

Luxurioſus abdicatus, furere cœpit. Reductus à patre, ſanatus, abdicatur.

DECLAMATIO.

Si conſcius mihi, judices, ullius culpæ eſſem, propter quam iterum abdicarer: ſcitis mihi non defuiſſe, tacendi verecundiam. Sed facilè fuit prius ſilentium: primum quòd ſperabam fore exorabilem patrem: deinde, incertum erat, propter quod abdicarer. Nunc intelligo in quantas me mitti poſſe ſuſpiciones, cùm expellar ab optimo patre: nec mihi ullo modo poterat ignoſci, ſi offenderem ſtatim. Tota igitur actione hoc mihi objiciendum, nihil me feciſſe. Nec mihi, judices, in animo eſt excuſare vitam priorem, nec ut me dicam nunquam dignum fuiſſe abdicatione: ſed ut me putem diu fuiſſe abdicatum. Illa non narrabo, quàm indulgens mihi ab ætate prima fuerit pater: quod fortaſſe etiam corruperit mores meos: nec illud error adoleſcentiæ, nec ætatis natura. Luxurioſum putat fuiſſe: ego tamen inſanus eram, & defendendus quidem, ſi contradixiſſem: ſed perſeveraturum patrem negabant propinqui: ſic factum eſt, ut dolorem ſilentio premerem,

meienim; qui clusus atque intra cogitatione receptus, abstu-
lit mentem. Cæterum tamen (ſi verum velimus loqui)
mutus fuit. Quas hic ego patri gratias agam? reduxit me
non ſentientem: adhibuit curam, laborem, miſerum me!
ſanatus ſum. Sacra majorum, Deos penates non ſentiens
tenui: nemo gratulatus eſt amicorum: nunc expellor re-
ſipiſcens. Felices qui poſſunt omni vita ſua parentibus di-
cere, quid feci? dicam tamen, quid poſtea feci? ſi luxuria
intolerabile malum, ignoviſti. Ego (inquit) te, quoniam
demens eras, reduxi: ubi eſtis, qui me putabatis infelicem?
Ego verò dementiæ gratias ago: non quidem ſollicitudi-
nem patris ſenſi, ſed nec abdicationem. Quid mihi cum
tam veloci remedio? pater optime, fallax iſta velox medi-
cina. Ego ſcio quos animi æſtus intus feram. Crede, pater,
jam aliquas ſimiles rerum imagines video: redit igitur de-
mentiæ prior cauſa: quare mihi ſi non ad præſens tempus,
ad futurum tamen rogandus es. Succurre qui ſoles.

CCXCI. *Adulter uxoris, quam ceſſerat fratri.*

Qui duos filios habebat, uni uxorem dedit: altero ægrotante, & di-
centibus medicis animi eſſe languorem, intravit ſtricto gladio mi-
natus ſe moriturum pater, niſi cauſam indicaſſet. Confeſſo amari à
ſe fratris uxorem, frater petente patre ceſſit: ille in adulterio cum
priore marito deprehenſam occidit: abdicatur.

DECLAMATIO.

INgreſſurus actionem, interrogo qualem patrem velis,
gravem & ſeverum, an facilem & ignoſcentem? non
dubito quin adoleſcens vindicato modò matrimonio ma-
lit me ſevere agere. Talis igitur pater objicit, tibi, Quòd
in amorem incideris cujuſquam, non eſt iſtud niſi laſcivi-
entis animi. Jam ſi hæc quam adamaſti, nupta eſt: tu alie-
nam matronam aliter quam leges permittunt, aſpexiſti:
adjiciamus huc fratris uxorem: Intelligo me, judices, fictæ
huic perſonæ ſufficere non poſſe, itaque tacebo: dic, te
ſequor, paulò antè dicebas, Corrumpere fratris uxo-
rem auſus eſt, iſtud inceſtum eſt. Sed forſitan dicet, Ama-
vi adoleſcens eam quæ domi erat: cujus converſatio
continua etiam invitos ad ſe oculos poterat deflectere:
ignoſcamus amori. Objicio igitur tibi occiſos à te ho-
mines ex eadem cauſa, qua tu amaſti. Nullus eſt tam vi-
lis

lis hominis ſanguis, ut non manus inquinet. Deinde hanc ego ſeveritatem aliis permiſerim, tu quòd & ipſe amaſti, nonne tibi cùm deprehendiſſes, imaginem cernere viſus es tui caſus? quid diutius differo dolorem? fratrem occidiſti. Scio, judices, quorundam ſcelerum eam eſſe magnitudinem, ut augeri verbis non poſſint. Fratrem tuum occidiſti, ſervatorem tuum, qui ut tu viveres, matrimonium ſolvit: &, quod gravius eſt, non longè erat: in eadem domo futurus tradidit tibi uxorem, qua carere non poteras. Et hoc adulterium vocas? ita eſt adulter ille, & tu maritus. Iſtud ego adulterium quondam manu mea junxi: ipſe auſpices adhibui: optavi longam concordiam. Majores habet vires ignis qui legitimis facibus accenditur, non eſt tam facile deſinere quàm cedere. Nunc intelligo, juvenis, quantum mihi præſtiteris: amabas. Coibant ergo furtim, & flentes, ut ſatisfacerent invicem. Ita tu cùm hoc videres, non erubuiſti? non deprehendi viſus es quaſi adulter? non mehercule ferrem te tantum querentem; vides enim liberorum cauſam, amabas, matrimonium cogitaveras. Adulteros tu dices jacentes in geniali toro? qui mehercule viderentur, ſi citò obliviſci conjugii potuiſſent. Occiſus eſt juvenis, dum rem facit boni mariti. Non erubeſcam, judices, poſt graviſſimum dolorem, deſcendere in hanc quoque cauſæ partem, ut objiciam quòd uxorem occideris bene meritam, quam ſic amaſti. Sic de innocentia miſerorum ago, tanquam hîc de capite quæratur; non ſufficit dolori meo quod mihi filium abſtuliſti, qui tibi ceſſit, qui ad languentem cum gladio ſollicitus intraſti. Ego eoſdem cibos, eadem menſa qua tu, capere non poſſum, nec illam manum videre, quæ fumare mihi adhuc filii mei ſanguine videtur. Semper mihi armatus videris; nunquam ſolus occurris. It ante oculos laceratus filius: hunc juxta nurus optima, nurus obſequentiſſima, clamare videntur, Tu nos occidiſti, tu qui nos injuria prius diſtraxiſti. Quid neceſſe erat ſolvere matrimonium? obreptum eſt credulitati tuæ; non amabat, qui potuit occidere.

CCXCII. *Laqueus Olynthii ſpecioſi.*

Victis Olynthiis cum ab Athenienſibus publicè dividerentur hoſpitia, ſpecioſo puero quidam obtulit hoſpitium. Ille ſe poſtero die ſuſpendit; accuſatur hoſpes quòd cauſa mortis fuerit.

SERMO.

SERMO.

Duplex quæſtio eſt, juris, & facti: nam etiamſi vis illata eſt, quæritur, an cauſa mortis ſit, ſequens patior, an propter vim perierit. Circa jus illud eſt, ut finitione tractetur. Is enim cauſa mortis argui debet, qui mortem intulit. Cùm verò quis ſua manu perierit, non debet hoc reus tantum feciſſe, ut quis mori velit, ſed ut neceſſe habeat.

DECLAMATIO.

VIM dicor attuliſſe: quis queritur? quæ proclamatio? impunitum reliquit eum propter quem moriebatur. Si erubuit indicare, multis tamen aliis generibus queri potuit, Propter hoſpitem morior: nec credibile eſt eum pepercisse hoſpiti, qui ſibi non pepercit. Sed ſuſpicionibus agitur: formoſo (inquit) hoſpitium pollicitus es, viderint iſti qui prodigis omnes oculis intuentur: mihi tempore illo nullus Olynthius formoſus viſus eſt, ſcilicet enim ſollicitabat lacrymis, ſqualiore. Malè ſentitis de puero, ſi adverſa fortiter tulit. Cur tamen obtuliſti? Athenienſis ſum. Aſſignentur fortaſſe invitis civibus, qui cum liberis, qui cum conjugibus veniunt, qui ſecum habent comitatum: miſerabilior eſt puer ſolus, ac cur eadem nocte ſuſpendit? utrum hoc re admirabile videtur, an perſona, an tempore? miratur aliquis Olynthium potuiſſe hoc Athenis? Illud enim eſt tempus doloris. Sæpe ad retinendam vitam proſunt ipſa pericula: redit metus, poſteaquam deſivit inſtare hoſtis: tunc cogitatio fortunæ, tunc vacat dicere, eſt jam qui ſepeliat. Ipſa mehercule officia admonere illum potuerunt fortunæ prioris: patuit quidem domus; ſed non ſua: excepere ſervuli, ſed alieni: forſitan & illa cogitaverit, Semper ergo alieno munere vivendum eſt, interim ſive illud Olynthii factum fuit, ſive impatientia ipſius, nullus major injuria eſt, quàm mea, perdidi beneficium, & adhuc ſuſpectus ſum, habiturum me putabam, qui veniret in locum liberorum.

CCXCIII. *Tyrannus victæ civitatis.*

VIRO FORTI PRAEMIUM. Quidam fortiter fecit: petiit præmio tyrannidem victæ civitatis.

DECLA-

DECLAMATIO.

OMNIA danda esse viris fortibus dico: nec immeritò danda, utiq; ex victis. Non ærarium inquieto, non sacerdotium rapio: peto ut sint hostes in mea potestate. Ac primum omnium interrogo, quis est iste qui prohibet: justè peterem etiam eversionem hostium. Ac tum, nescio quis iste non steterit in acie, illi si vicissent, tyrannide se vindicarent. Sic agere volo tanquam futurus crudelis: meruerunt, vindicari potestis sine invidia, de me querantur, cui aliquid jam irascuntur tyrannidem imponere volo. Asperiora narrabo, plurimos ex illa civitate manu hac occidi. Sed nunquid vobis videor avarus, libidinosus? aliter vixi, eadem ergo ratione hoc peto, qua fortiter feci, sic præsidia imponemus: tandiu tyrannus ero, quandiu poterunt rebellare.

CCXCIV. *Dives proditionis reus.*

Vir fortis dives proditionis accusatus, fortiter fecit, petit præmii nomine accusatoris mortem, ille non recusat, sed postulat ut antè peragatur judicium.

SERMO.

ACCUSATOR *sic agere debet, ut manifestum sit illum tantum pub. causa postulare : non quia non sit illud verum , ut si vicerit, vivat : sed quia difficilius impetraturus est si intelligi fuerit nullo jure adjuvari posse.*

DECLAMATIO.

Etiamsi proditorem postea dixissem quàm tu mortem meam optasses, viderer tamen & rem utilem postulare, & contra legē tuam desiderare. Quid enim optasti? mortem accusatoris, de qua lis non est. Nihil est quòd ad præmium confugias: nihil est quòd utaris legis tuæ potestate. Non recuso quò minus accipias quicquid optasti, nihil petis præter mortem: si exigis, ut accusator statim occidatur, alterum præmium petis. At hæc voluntas fuit tuæ petitionis. Nihil interest, si illam, qui dabant præmium, ignoraverunt: & ideo tibi nemo contradixit, quòd videbatur optasse contumeliam suam: nihil tibi lex profuisset, si absolutionem petisses. Nunc duo vindicas præmia: ut nec cauſam dicas,& hominem occidas.Ergo non utique comprehenſum in præmio eſt, ſtatim occidere & quotiens præfinitum eſt tempus, incipit eſſe in poteſtate dantis. Si abolitionem petis, alterum præmium eſt.Et cujus tandem judicii petis abolitionem? non privata diſceptatione venit in quæſtionem, non pecuniæ lis : quanquam tunc quoque leges commendarem, & morem judiciorum. Ne agaris reus, poſtulas: ad ſummam temp. pertinet, dico proditum populum, dico tempus conſtitutum, quantulum eſt ut neges?Si maximè feſtinas, apud hos ipſos agi jam potuit: ac eadem hac mora qua rejicimus, potuit pronuntiari.Nihil eſt quod timeas,ſi innocens es. Acceſſit tibi magna pars patrocinii : fortiter feciſti, ſuper illam potentiam divitiarum, venit nova gratia:nec potuiſti magis experiri,quantam tibi gratiam fecerit iſta militia : mortem accuſatoris accipere potuiſti. Quid eſt iſtud, quòd non putas eadem gratia impetrari poſſe tuam ſalutem ?

SERMO.

IN *ſummum apertè penè iratè dicit hic accuſator:nam ſubinde interponit.*

DECLAMATIO.

SI vultis, ſi veſtra intereſt, quid ad me qui periturus ſum?Vos,ſuadeo,caveatis: & ſuadeo permittatis, dum volo:merueratis enim, ne vellem. Capútne meum tam citò donaſtis ? tam facilè innocens occiſus eſt in ea civitate, in qua ſibi putat aliquis, tam facile poſſe contingere, ne reus fiat? Quid eſt ergo? nondum omnes exuimus affectus: faciam vobis hanc invidiam,ut ſciatis à vobis occidi bonum civem. Neque enim quiſquam expectet,ut hoc judicio dicam quomodo prodiderit, quo precio, quo tempore, quo loco.Si vultis hæc audire, date diem:ſine hoc quidem impetro, non meruiſtis. Et hoc me mea cauſa non facere cu non poſſit eſſe manifeſtum ? expediebat alioqui mihi vivere, expediebat ſuſpenſo ac ſollicito tranſigere hæc tempora. Fortius eſt quòd differo mortem, quam quòd mori non recuſo.

CCXCV. *Demens ex vinculis fortis.*

Dementiæ damnatus à filio, & alligatus, ruptis vinculis fortite

fecit. Præmio petit reſtitutionem : quam cum filio contradicente accepiſſet, abdicat filium.

SERMO.

FILIUS *optabit ut pater ſanus ſit : dicet id genus furoris fuiſſe, ut intermiſſionem haberet.*

DECLAMATIO.

Cœperam gratulari : ecce, iterum ſollicitor : jam iraſcitur pater. Quod ad me pertinet, non alia ratione contradico, quam ne pater domi ſine cuſtode ſit. Non aliter itaque hanc cauſam agam, quàm proximè egi, etiam ſi in illa nocuit antè ratio. Diu ego tuli valetudinem patris, donec tam manifeſta eſſet, ut damnarem etiam invitus. Tradita eſt curatio mihi : quàm diligenter hoc egerim, æſtimate: videtur hoc eſſe ſanatus. Nec illud argumentum ſanitatis eſt, quòd rupit vincula : ſæpe faciebat hoc ipſum. Quòd in hoſtes impetum fecit, quòd præmium petit, ago gratias fortunæ : viſus eſt ſanus. Quid objicis ? Egiſti (inquit) mecum dementiæ. Si non tenuiſſem, tamen licuerat: datum eſt hoc jus contra patrem. Legum lator proſpexit ſenectuti: ideo medicinam filiis imperavit: cùm verò ſanatum, poteram videri impius, niſi detuliſſem. Non eſt indulgentia permittere ſibi furorem. Sed alligavi: hoc ſi iniquum eſſet, non liceret. Deinde objicies, quòd non cuſtodivi. Teſtor Deos, non receſſi à cuſtodia donec me bellum avocavit. At contradixi præmio tuo. Hoc ſimile eſt ei quod defendis : & non dicam. Recentia tua fecerunt merita ut obtineres: an debuerim, apparebit. Non deſinam rogare, ut hanc cauſæ meæ partem malam faciam. Ducet te animi tui quies: ſcias quibus iraſcaris, ſcias quos ames.

CCXCVI. *Exul tace.*

EXULEM INTRA FINES DEPREHENSUM LICEAT OCCIDERE. Imprudentis cædis damnatus ex lege in exilium quinquennium miſſus eſt. Intra fines à fratre ad cœnam vocatus, cum [illegible] fratris filium, fratre jam dormiente, conſerule : & à paraſito [illegible] Exul tace, ex lege interfectus eſt : quo comperto paraſitum [illegible] adoleſcens : à patre abdicatur.

DECLAMATIO.

OBjicimus adoleſcenti ante omnia, quòd paraſitum habuerit. Abdicationi hoc ſatis erat, ut ſi quid pater nollet, nunquam emendet. Quare nihil eſt quòd dicas mihi, Nunquam iſtud objeciſti. Quid enim hoc colligis aliud, quam ut te abdicet indulgens pater? quid enim eſt paraſitus, niſi comes vitiorum? turpiſſimi cujuſque facti laudator? Unum tamen videbatur eſſe ſolatium, quòd ejuſmodi vita, ad homicidium uſque non perveniret. Objicio tibi, quòd fratrem intra fines invitaſti: fuerit quantalibet cauſa convivii, melius ea certè ipſe ad fratrem iſſes. Manet hoc ipſum inter cauſas abdicationis: objici tibi poteſt, quòd tam impius es: quòd fratrem poſt illam miſeram fortunam non videris, niſi ad te deſcendentem. Nam illi ignoſci poteſt, vel cum periculo venienti: nihil tibi verò quis ignoſcat, qui cùm ſine periculo ad illum ire poſſes, in id diſcrimen adduxeris fratrem tuum, ut eum etiam paraſitus poſſet occidere. Objicio tibi quòd adhibueris cœnæ tertium. Si hoc factum pietatis eſt, opus eſt ſecreto: objicio quòd paraſitum potiſſimum adhibueris: hoc enim vacabat miſero, hoc exuli: cœnabat cum paraſito. Cætera jam intelligo non pertinere ad abdicationem: altiora ſunt crimina & ſuis legibus digna, non tamen debent ideo lucri fieri, quòd in patrem inciderunt. Objiciunt tibi occidendi fratris conſilium. Si accuſator eſſem, ſi te in culleum peterem, illa dixiſſem, Perſona crimini idonea eſt: habes paraſitum, & cauſa occidendi manifeſta eſt, cohæres es fratris, occaſio adjuvit conſilium, intra fines occidi poteſt, miniſter non defuit, paraſitus in tua poteſtate eſt. Cætera verò cui non etiam manifeſta ſint? paraſitus ſine tua voluntate convitiari fratri tuo auderet? homo in adulationem natus, homo cujus famem tantùm tu propitius differebas, non feciſſet utique quo te putaret offendi. Dormis: hoc tibi in præſentia credatur? Non putabas tibi poſſe nuntiari? & tamen incredibile eſt te dormiſſe hoc tempore, hoc loco convivium erat, & quale convivium? frater invitatus, ita ille convitiari auſus fuiſſet, ſi te amantem fratris vidiſſet? Credo paraſitum etiam inſultaſſe fortunæ filii mei. Tace, dixit, exul paraſitus; homo, puto, qui contumeliam non ferebat, Tace, exul. Parum enim cum graviter torquebat ſola fortuna, parum enim graviter iraſcebatur errori, niſi etiam paraſitus objeciſſet: non feciſſet hoc ergo te invito. Puta tamen cadere hanc in animum paraſiti indignationem: illud certè in caſum non cadit, quòd gladius in triclinio fuerit. Multa quæ ſingula occidere poſſunt, univerſa extra cauſam ſunt, ut conviciari incipiat, cujus occidendi jus habuerit, adjice his, ut tu dormias, cùm fratre invitaveris: Ut viſurus fratrem poſt longum tempus, nihil ſit locutus, præſertim nondum exacta nocte, cùm adhuc vigilaret ille miſer exul, & fortaſſe occidere ſomnus hic potuerit, inter plures tres eſtis, & omnis ſermo in anguſto eſt. Incredibilius hoc faciet ortum inter fratrem tuum paraſitumque jurgium: ad latus tuum jacet ille qui clamat, Exul tace. Quomodo fieri poteſt, ut ne ipſius quidem cædis tumultu excitatus ſis? fieri non poteſt, ut gladium pater tuus non viderit? non te excitaverit cùm periclitaretur? His omnibus manifeſtum eſt, hoc tantùm quæſitum patrocinium eſſe, quòd paraſitum in præſentia dimiſiſti. Glorieris enim licet, quòd non tecum interfectorem fratris habes, itáne hoc tandem ſatis fuit dimittere impunitum, dimittere inviolatum? Magni affectus jura non ſpectant. [illegible] ne dimiſiſti quidem bona fide. Nam & ſuſtineri abſens [illegible] nec dubito quin expectetur mors mea. Ut ergo non [illegible] juſtæ, ſed etiam miſerabiles cauſæ abdicationis ſint, [illegible] perdidi eo tempore, quo miſer erat: non licuit ſaltem in patria, non in domo ſua, extremum illi ſpiritum reddere: ſed quod eſt contumelioſiſſimum, manibus pa[illegible] & impune occiſus eſt, quem indignum erat impune [illegible] malè audiſſe.

CCXCVII. *Meretrix ab amatore forte excæcata.*

[illegible] EXCÆCAVERIT ALIQUEM, AUT TALIONEM [illegible], AUT EXCÆCATI DUX SIT. Meretricis ama[illegible] occurrentem ſibi meretricem excæcavit: petit illa [illegible] duce utatur. Recuſat ille, & offert talionem.

DECLAMATIO.

[illegible], judices, lege adverſus eos qui excæcaverint ita [illegible] poſita, ut aut talionem patiantur, aut aliquatenus [illegible] injuriæ præſtent, litem eſſe audiat, altera parte ſi[illegible] fortunam exigente, altera mitiorem partem legis

amplectente, profectò exiſtimet hanc mulierem id poſtu-
lare, ut excæcetur is qui ſibi oculos eruit: illum autem vi-
rum fortem fiducia meritorum erga Rempublicam ſpera-
re, poſſe fieri ut contra voluntatem quoque ejus quæ vin-
dicatur, oculos defendat. Nam & hic dolor, graviſſima
paſſæ conveniſſet: & illud naturale eſt, ut bona oculorum
intelligant etiam, qui eruerunt. Id omne diverſum eſt; hæc
quæ excæcata eſt, cui erepta lux eſt, cui omnis vita in tor-
mentis agenda eſt, miſeretur quondam amatoris ſui: ille
qui excæcavit, vult iſtam nimium vindicari: idque ſi face-
ret pœnitentia, utcunque conſolandus nobis eſſet: nam &
poteramus ſuſpicari, hanc iſtius poſtulationis eſſe ratio-
nem, cùm excæcaverit meretricem, quam amavit, nunc
oculos offerat, cauſam ambitus fieri. Negat fas eſſe, ut vir
fortis manum meretrici præſtet, ut iter demonſtret. Ap-
paret illam eſſe cæcatam: atque id tamen prætenditur mo-
dò, Judices: cæterum cauſa poſtulationis iſtius manifeſta
eſt. Videt miſeram fœminam durare in hoc non poſſe, ut
excæcet: neque id agit, ut graviorem patiatur pœnam, ſed
ut neutram: oculos haberet quos hæc eruere noluit: ducis
opera fungatur, quod jam recuſat. Nos tamen neceſſe ha-
bemus his reſpondere, quæ proponuntur, & adverſus ali-
quem ſic agere, tanquam excæcari noluerit: illa etiam
quæ ab ipſo jactata ſunt, nos quoque referemus fuiſſe
iſtum virum fortem, pugnaſſe pro Republica, plurimùm
nobis profuiſſe manus ejus atque oculos. His enim omni-
bus profectò hoc efficitur, ut illum excæcari non neceſſe
ſit: neque ei nocuit illa honeſtiſſima militia: propugnator
fuit civitatis, quoniam partem aliquam voluptatis in hanc
impenderat: ſed fecit illum arrogantiorem ipſa virtus. Ne-
que tamen nobis adhuc perſuaderi poteſt, ut vir fortis qui
amaverit apertè: qui non erat læſus ulla meretricis injuria,
oculos volens erueret: fortunam illud putamus feciſſe, ut
ſi lex permitteret neutram ultionem, forſitan totum jus re-
mitteremus? Nunc oculos ejus ſervamus quà poſſumus.
Lex ita ſcripta eſt, VT IS QVI excæcaverit, aut talionem
patiatur, aut ducis opera fungatur. Inter has duas res, quæ-
ſtio eſt. Antequam comparo illud interrogare volo, cujus
cauſa ſcriptam legem eſſe putas? Dubitari non poteſt,
quin ſcripta ſit ei, quæ vindicanda eſt: nec illud quidem in
dubium veniet, ultionē quidem harum duarum (ut ita ap-
pellem)

pellem) pœnarum eſſe in poteſtate exigentis. Quid enim aliud cogitaſſe legumlatorem putamus? Illum utique qui excæcaſſet, credidit eſſe puniendum, adeò ut ne illi quidem ipſi qui vindicabatur, permiſerit totam legem remittere. Illa igitur fuit cogitatio. Meruit quidem qui eruit oculos, ut & ipſe perdat: ſi tamen habuerit miſericordem, ſi inciderit in eum, qui aliquatenus reddere iræ ſuæ rationem poſſet, gratiam referat. Hæc poſtea. Eligi ergo ab ea pœna debet, quæ graviſſimam injuriam paſſa eſt. Puta iſtud eſſe aſperius, quod recuſas: fortaſſe propter hoc ipſum pati debeas. oculos eruiſti mehercule ſine dubio, & adjice ſi vis meretrici: tamen quos eruere non licebat, non es dignus qui patiaris quod vis. Hæc dicerem ſi tecum aſperius contenderem. Nunc ante omnia reipublicæ cauſam tecum ago. Æquum eſt ſalvos eſſe hos oculos & incolumes, multa afferunt caſus, frequens bellum eſt. Detegemus tibi etiam hujus miſericordiæ affectus, quò magis te rem eam gravem feciſſe pœniteat. Hæc excæcare te non potuit; meminit temporum ſuperiorum, meminit illarum quas aliquando communes habuit, voluptatum: meminit amoris tui. Digna eſt cui manum commodes: nam id quoque lex juſtiſſimè conſtituit, præſtet oculos qui eruerit, & in vicem erutorum luminum ipſe ſuccedat. At enim forti viro turpe eſt hoc officium ſubire. Scilicet illa honeſtiora, debilitatem pati, & ferre infeſtos numinibus oculos. Non eſt talis iſta debilitas, qualis eſſet, ſi illam in acie paſſus eſſes. Tu qui recuſas dux eſſe meretricis, non cogitas futurum, ut tibi oculi propter meretricem eruantur? Verùm [illegible] hic ipſe pudor tuus, propter quem parcamus oculis tuis.

CCXCVIII. *Ruſticus paraſitus.*

Ruſticus paraſitum filium abdicat. C.D.

DECLAMATIO.

NOn ignoro, judices, quanquam non à forenſi contentione ſolùm, ſed ab univerſa civitatis converſatione longè remotus, hoc præcipue fieri miſerabiles eos, qui paternæ animadverſionis notam deprecantur, quòd ſolliciti de præterita dignitate videantur, de qua certe ſolicitum eſſe filium meum incredibile eſt. Quantulum eſt enim quòd abdicatus erit, qui jam paraſitus eſt? Quem ego judices, tam obſtinatè, non præceptis ſolum meis, ſed etiam precibus reſiſtentem, utinam poſſim dicere contumacem: nunc hanc licentiam concepit animo ſervitutis. Multū enim illi (ut res eſt) fiduciæ facit gratia adoleſcentis locupletis & prodigi, qui non aliter quàm ſi de proprio mancipio ageretur, in hoc vires ſuas oſtendit. Infelix & ille: tam turpem enim filium habeo, ut etiam ipſi objiciatur. Nec me præterit unde hæc frequentia concurrerunt ad ſpectandos duos ruſticos, & hi forſitan hæc ipſo indicante. Meritò ſi iſte ridetur, cujus nomen equidem nec intelligo, nec interpretari poſſum, quod vocatur, unum neſcio quid eſſe turpius, quàm luxuriam puto. Qua magis autem hac ejus vita erubeſcam, fecit memoria noſtri. Mihi rus paternum erga labores gratiſſimum, non frugalitate tantùm ſuffecturum, ſed & delectatione, ſi coleretur à dominis duobus. Hoc cum diu eveniſſet, ne hæc quidem ducendæ uxoris, & educandorum liberorum onera recuſavi, ut relictum à parentibus meis relinquerem filio meo: de quo ipſe non queſtus ſum: nam videbatur laborioſus! miſi in civitatem, delicatior venit, & redire properavit. Et primò quidem deformavit tantùm diligentior cultus: dehinc procedente tempore, ſæpe flagrantem mero vidi, redolentem unguenta, etiam plura perditæ vitæ ſigna. Cùm interrogarem, reſpondebat, eſſe locupletem amicum. Deſpiciebam etiam amicitiam, dicebámque: quàm diu iſte locuples erit? donec res redit, ut etiam de ſalute ejus timerem. Ad domum divitis veni (non enim nomen inter non agnoſcentes requiſivi) paraſitus inventus eſt. Et placet ruſtico patri? erubui, nondum te inveniſſem. Ad comparationem voco utriuſque vitæ: in præſentia hoc uno contentus ſum, ſuſcipere laboris tui partem, ſatis in te laboravimus, jam deficit ætas, jam quietem poſcit ſenectus: & ego delicatus ſum. Abdicant me licet boni mores, tamen clamo. Ego te mihi genui: non ergo cogitabis quid mihi debeas? illæ terræ gratiam referunt: nec quicquam inveniri poteſt in rerum natura, in quo labor pereat. De abdicatione tu quereris? prior patrem reliquiſti. Quando enim videre te mihi licet: quantum abſum ab orbitate? Impono, judices, affectibus meis, qui nihil adhuc inter querelas habeo, niſi desiderium. Jam irasci necesse est: nondum tamen ad ultimam tui contumeliam venio. Objicio tibi luxuriam. Si hoc tantum diceremus: vivis inter meretrices & lenones, dignus es abdicatione: etiam, si parasitum habes, inter aliena servitia numeraris, & tibi luxuria objicitur, etiam non tua. Omitto interim ex quo genere vitæ in istud transieris, sub quo institutus patre. Dissimulata & remota persona mea, parasitum abdico: num me irasci putas? misereor ubi hæserunt tibi vitia civitatis. Videtur habere hoc primum odium rusticitas. Si bona paterna consumpsisses, jure abdicareris. Libertatem & ingenuum pudorem consumpsisti. Qui melior ille, cui servis? pudet dicere, quo pretio hæreditatem emancipaveris. Gulæ servis, & sicut muta animalia objectis cibis in istam cecidisti servitutem: datur autem cibus post opus. Multa quidem video diversa genera vitæ, nec probabilia omnia: cæterum tamen hoc novum est & inauditum, contumelias in quæstu habere, & injuria pasci. Juvat illa te residua potio, & ex locupletis cœna nescio quid intactum. Cedentis manus oscularis, & furum portas, fame periturus si ille nihil malefecerit. Alios enim fortasse parasitos ars aliqua commendet: tu quid potes miser, nisi vapulare? Habent hoc quoque deliciæ divitum, malunt quærere omnia contra naturam. Gratus est debilitate, ille ipsa infelicitate distorti corporis placet: hic emitur, quia coloris alieni est. Hæc (ut res est) accessit nova elegantia inter perversas delicias, habere rusticum. Ridiculum hoc, quod durus, quod inhabilis, quod filius meus. Qualia Dii deæque damna! Intelligo, cum quo mihi lucta est: non commendabo illi laborem honestum, & totam quotidie conscientiam, & operam, etiam civitatibus servientem. Agam causas per vices anni, non numerabo fructus: luxuriosum filium ad delicias voco paratas. Inopia pecuniæ concupiscis feras? Demus ipse venare. Avium numerari fercula gaudes? fructus nostros, nisi succurris, [illegible]. Quicquid illic lautum est, nos misimus: & fructus curvatis ramis ad manum paratos habemus. Compara: videbitur vestros nivibus meis fontes: compara inclusis parietes aquis perennes fluminum lapsus. Quæ [illegible] vobis nemora? Quid est istic admirabile, nisi ruris imitatio? Ad has te delicias pater voco. Ipse durum desidis [illegible] falcis etiam, & aratro senex incumbam. Tu tantum tùm impera. Non miſereris paterni avitíque fundi, obliti ſenibus? circa beati fructus. Nos deſidia malè audivimus, quàm jam perdidimus annos. Tu vivis aliena liberalitate. At ſi te ulla horum miſeratio tenet, ignoſcas mihi: ducimus quendam adverſus ipſas terras conſuetudine affectum: non vendes tu agellum meum: non paternos avitoſque cineres, & oſſa, alicui, precio cœnæ unius abdices? Quatenus infaliciter filium ſuſtuli, quæram aliquem qui colat.

CCXCVIII. *Oſſa eruta parricidæ.*

PARRICIDAE INSEPULTI ABIICIANTUR. SEPULCHRI VIOLATI SIT ACTIO. Decedens pater mandavit filię vltionem, dicens ſe duorum filiorum veneno perire. Puella reos poſtulavit, inter moras, unus ſe occidit, & ſepultus eſt in monumentis majorum. Alterum cùm damnaſſet, & inſepultum projeciſſet, ejus quoque qui ſepultus fuerat, oſſa eruit, & abjecit. Accuſatur violati ſepulchri.

SERMO.

An utcunque ſepultum eruere non liceat: an ei non licuerit quæ potuit prohibere: an etiam non jure fuerit ſepultus. Hinc ſpeciales quæſtiones, utrum lex damnatum tantum parricidii, an revera parricidam prohibeat ſepeliri: an ille parricida fuerit. In hoc probativæ duæ, altera pathetice, altera pragmatice, id eſt, affectus & juris quæſtiones. An damnatus ſit ſua ſententia, qui ſibi manus attulit. An & de illo judicatum ſit cùm frater ejus convictus ſit: an non poſſit quiſquam mortuus damnari, etiam ut aliâs nemo poſſit, an is utique potuerit, qui in reatu periit. Vltima peragitur qualitas, in qua totius controverſiæ vires ſunt: Quale hujus factum, utrum venia dignum, an damnatione ſit, in qua tractatione patheticos pro republica indignandum.

DECLAMATIO.

SEpulti ergo eſſent & æterna quiete conditi jacuiſſent, parricidæ. Manes juxta patris latus, ut quod diis hominibúſque videatur indignum, tumulo tectus videretur, cui leges terram negant: in cujus cruciatus, cùm omnia commenta ſit antiquitas, citerior tamen eſt pœna quàm ſcelus: cujus ſtatim ora, oculóſque à judicio lex juſſit abduci, ne hunc jucundum cæli aſpectum polluerent tetri oculi: cui lucem vivo, fluctuanti mare, naufrago portum, morienti terram, defuncto ſepulcrum negat? quem in pœna ſua jubet vivere, huic tumulum & exequias perſolvi fas fuit? Adeóne omnia perierunt, ut ex duobus meliore loco habendus ſit manifeſtior parricida? Tu verò puella tam honeſti affectus, quicquid tacita pietate ſuggeris, vel his audientibus refer. Mihi crede, modò approbaſti, nihil te de fratribus tuis ſolere mentiri. Dies, inquit, noctéſque miſeranda patris umbra circumvolat, qualis erat cùm mandatum daret, modò minax atque effera, repentè ſummiſſa, his me vocibus (ut ſciatis) appellat. Tu quidem filia parricidam poſtulaſti, eodem crimine, iiſdem argumentis communibus utrique legibus judiciiſque qui ſupererat, damnatus eſt. Nunc unus ſupereſt dolor, quòd parricida ſepultus eſt, quòd æterna quiete compoſitus ſepulchro meo parricida patrem premit. Aude nunc aliquid puella fortius, & ab hoc utique me vindica, quem ego occidi, expulſus ſedibus meis, contactum illius fugio. Quid agis infelix puella? ecquid agnoſcis alterum patris mandatum? itaque ut primùm acceſſi ad tumulum, ſponte reſoluta lapidum compage, impios cineres in editum terra ſuggeſſit: oneroſa cum inferis monſtra, in lucem redundare viſa ſunt. Dii boni, poſt hæc quiſquam queretur, cur ex duobus parricidis neuter jacet tanquam pater, uterque tanquam frater?

CCC. *Adultera apud filium judicem rea.*

Apud cõmunem filium judicem, ream adulterii fecit maritus uxorem: matrem abſolvit adoleſcens. Pater eandem detulit in judicium publicum, & damnavit. Abdicat filium.

SERMO.

De antecedentibus temporibus non tantum eſt quòd adoleſcenti nihil objicitur, ſed etiam quòd proximus judex placuit patri. Quorum utrum cum conſtet poterat non improbi, vel non manifeſti erroris videri ſententia; ſed prius jure defendendus eſt.

DECLAMATIO.

Objicis ſententiam: non dico qualem judex pronuntiavit. Diſpiciendum tibi fortaſſe fuerit, ad quem veni: diligentius excutiendi mores. Nulla judici libertas, niſi pronuntiare licet, utrum voluerit. Fortaſſe erraverim in diſpiciendis cauſis, minus prudentiæ habuerim juvenis: ego nihil aliud debeo quàm fidem. An tu ea conditione litigabas, ut pronuntiare pro te neceſſe eſſet? Hoc dicerem, ſi in quocunque judicio ſententiam tuliſſem. Aliquando fortius eſt, Cùm judex à te ſim electus, hanc quam nunc eripis claritatem, in judicio dediſti. Quid tamen pronunciavi, & in qua cauſa ream abſolvi? Non dico, quam ream, nec cujus criminis: hoc dico, Malè audire plerunque judicum nimia ſeveritas ſolet: nec unquam in convicium niſi aſperæ ſententiæ veniunt. Ideò abſolutos publica illa acclamatio proſequitur: à damnato triſtes recedunt, & victricis quoque partis ſilentium eſt. Abſolvi. Si hoc invidioſum, ſi hoc criminoſum eſt, quomodo me putem potuiſſe defendi, ſi damnaſſem? Abſolvi matrem meam. Hoc non eò pertinet fortaſſe, ut debuerim crimen remittere; multa ignorantes patimur. Mihi mater innocens viſa eſt: objiciebas adulterium. Nihil neceſſe eſt tractare de cauſa, præſertim cùm nihil ſit ablatum defenſionis: mihi tamen omnia quæcunque in matrem meam dicebantur, incredibilia ſunt viſa. Reſpuebat illa, magis apud me agebat cauſam mater mea dicens, Scis quomodo te amaverim, quomodo educaverim, nihil mihi objectum eſt in ætate prima, nulla fabula ante partum ſecuta eſt: ream facit anum, & juvenis matrem. Tu me judicem faciebas, illa teſtem. Accedebat his illud etiam, quòd non exiſtimabam tam aſperam illam diſſenſionem, nec veram eſſe litem, quæ ad filium ducebatur. Videbamini mihi quærere interceſſorem. Aliud fortaſſe fuerit, quod te poſtea concitarit: illo tempore nihil facere melioris mariti, nihil indulgentioris potuiſti. Ad eum judicem perduxeras uxorem, qui damnare non poſſet. At enim poſtea hoc crimen probavi. Non jam reſpondeo iſta quæ dixi, aliis muneribus acciperet judex extraneorum naturam: qua fortaſſe iratior exiſti. Non ſemper erroris odium penes cognoſcentes eſt: aliquando cauſa profertur, negligentius interim defenditur. Si matrem meam nunc audias: dicit ſe ad illos judices veniſſe ſecuram, & obſtitiſſe ſibi fiduciam prioris ſententiæ: utitur in defenſione claris ac nobilibus exemplis, damnatos mihi Camillos, & Rutilios narrat. Verùm quicunque iſte exitus fuit, habuerit ſuum finem: ſi crimina in me exples (neque vereor) plura confitebor quàm objicis: & cùm damnata eſſet mater mea, flevi, & graviter tuli.

CCCI. *Rapta à divite pro ancilla.*

Pauper divitem invitavit ad cœnam : erat in miniſterio puella pauperis. Interrogatus pauper à divite, quænam eſſet, dixit ancillam. Diſcedens à cœna dives, eam rapuit: educta ad magiſtratus puella ex lege raptarum nuptias optavit. Dives accuſat pauperem circumſcriptionis.

SERMO.

ETIAM *ſi reus eſt hic pauper, non tamen mihi videtur aſperè & concitatè contra divitem acturus. Non tantùm accuſator dives illi ſed gener eſt, & nos non ſumus iracundi. Rapta nuptias optavit.*

NARRATIO.

SI alio accuſante dicerem cauſam, ſciebam & expertus proximè eram, eſſe nobis æquam, etiam adverſus divites libertatem. Sed me, quanquam indigniſſimè petar, non tam lex, quàm ratio prohibet à convitiis. Ego hunc amicum ſemper optavi etiam antequam eſſes ſocer, & colui, & aliquid etiam ſupra vires facultatum mearum, in excipiendo eo, auſus ſum. Atque id me feciſſe ante omnia confiteor, ut potiorem haberet filia mea. Nunc verò eum mihi fortuna ipſa generum dedit, quem maximè diligebam. Tota itaque hæc, quæ pro innocentia mea adhibetur, non tam defenſio erit, quàm ſatisfactio. Fortaſſe detrectet : ſed jam audebo, ne nos faſtidiat. Non ſum quidem locuples, ſed quotus quiſque : inops cenſu, ſed integer, ſine crimine, ſine fabula : non indignus aliquando huic diviti viſus, qui amicus vocarer : ad cujus menſæ quoque ſocietatem abundans & locuples accederet, & exiſtimaret fore hoc quoque inter cauſas amicitiæ, ſi cœnulam diviti pauper feciſſet, non illam beatam, nec qualem hic poteſt, non inſtructam miniſteriis : unde enim nobis omnia proferenda ſunt in medium, cùm præſertim iſte nos propius cognoverit: quicquid illud fuit, ne dedignaretur dives, maxima parte cura- [illegible] compoſui, & poſt ſecuritatem, modò conviva ſerus [illegible] ſed opus erat miniſterio. Hoc paraveram mihi non pecunia, non emptione ; ſed uxorem ducendo, educando hanc puellam. Admiratum credidi, quòd hic ſexus miniſtraret: eoque magis pudore mihi fuit, confiteri eſſe filiam meam. Nam neque erat is cultus, & notitia nobis adhuc nova :

nova: & tamen, ſi me quoque interrogaſſet, reſpondiſſem, Servuli tui ſumus. Non perſuadeo tamen mihi, ut crediderit. Neque tamen irritare tam delicatas ejus cupiditates potuiſſet ancilla: nec fecit quod adverſus hanc conditionem fieri fortaſſe potuiſſet. Rapuit tanquam ingenuam: ideóque cùm educeretur ad magiſtratus, nihil recuſavit, nihil juri noſtro oppoſuit; niſi fortè hoc quoque in cauſa erat, quòd ducebatur ſecurus. Unde enim nobis adverſus iſtum tantos inimicos, ut vindicaremur? Quomodo hanc invidiam potuiſſet ferre paupertas, ſi occidere filia mea voluiſſet juvenem inter principes civitatis? Non tamen uſque in hoc, judices, valet, ut non dederim beneficium. Ubi ergo circunſcriptio eſt? Quam quidem legē arbitror propter eos maximè latam, qui circa forenſes inſidias aliquem ſcripto callidiore cepiſſent. Cæterum ut longſius interpretatio veniat: non tamen erit dubium circunſcriptionem eſſe inevitabilem fraudem, id eſt, in qua factum ejus demum æſtimetur, qui accuſatur. Singula ergo æſtimemus. Invitavi ad cœnam: quæ hic circunſcriptio eſt? pauper divitem. veniſti: ago gratias: habuiſti honorem, & illud humile limen intraſti: & adiſti menſam, ad quam cùm venire cœpimus, Deos invocamus. Alioqui jus in me humanitatis eſt noſtra frugalitas, quæ vobis utique velut refectionem quandam & quietem præbet. Inter veſtras quoque epulas non ſemper, illa ponuntur peregrinis petita litoribus & ſylvis: aliquando hæc vilia quæ rure mittuntur, adhibetis, quæ emere nos pauperes poſſumus: cœnaſti tamen hilaris, ut vis videri etiam liberalius bibiſti. Quare tamen invitavi? quoniam promerenda nobis eſt veſtra potentia. Si qui me detuliſſet reum, defenderes: ſi quam injuriam timerem, rogarem te per jus menſæ communis. Non eſt igitur in hoc circunſcriptio, quod ad cœnam invitavi: cætera utique ad crimen legémque non pertinent. Sequitur ergo ut ſit proximum crimen, quòd in miniſterio fuerit filia mea. Iterum accuſabitur paupertas. Quid ergo nos facere jubes? emere non poſſumus etiam ſi quid ex quotidianis ſupererat laboribus, educatio exhauſit. Mutuemur ergo & alienis miniſteriis lautitias veſtras imitemur, quantum poteſt quis. Apud vos illi greges miniſtrorum, apud vos aurum & argentum: miniſterium ergo fuit ex meo. Non iſtud deforme pauperibus: nam & ſi in aliud diei tempus incidiſſes,

diſſes, tum quoque tibi videretur ancilla: vidiſſes penſa facientem. Filia igitur miniſtravit, ſicut mihi ſolet. Niſi veritus eſſem, ne tibi invidiam fieri putares, niſi me frequenti humanitate in honore poſuiſſes, ego miniſtraſſem. Hinc quoque remove quod tu feciſti: non eſt circumſcriptio, quod interrogatus verecundè reſpondi: & cum mihi tecum cœpiſſet novus uſus, erubui videri ſine ancilla. Hoc mali habet ambitus. Peccaſſe me fateor: dicendum fuit verum. Sed hac pœna potes eſſe contentus: non impunè feci. Et quæ à me facta ſunt, hæc ſunt, hic me circumſcriptionis accuſa, nihil ipſe feceris. Num enim ſi tu nihil concupiſſes, non rapuiſſes, poterat mihi objici circumſcriptio? hoc ergo exigis, ut ego nocens ſim, non ex meo facto, ſed ex tuo. Age, res quidem ipſa crimine caret, ſed animus ſuſpectus eſt. Quid eſt igitur? me credibile eſt circumſcribendi mente feciſſe? invitavi ut raperes? Neque enim poterat dubitari, quin quæreres quæ miniſtraret. Et cùm interrogaſſes, certum erat fore, ut protinus cupiditas aliqua in animum tuum deſcenderet, & cùm concupiſces, ut raperes. Quæ ſi nulla ratione, nulla divinatione provideri potuerunt: apparet non propter id factum quod ſperari non potuit. Quid enim in cauſa fuit cur raperes? cultus videlicet te illexit: hic enim adjici ſolet ad ſpeciē, talis miniſtrabat, ut neceſſe eſſet ancillam eſſe mentiri? Tu porrò (permitte etiam aliquid mihi libertatis) rapiebas, vel ancillam tu raperes, ancillam ejus apud quem paulò antè cœnaveras? Sed non credidiſti ancillam eſſe. Poſſis tu fortaſſe huc uſque deſcendere, ut non faſtidias pauperes: nunquam cupiditas tua uſque ad mancipia deſcendet. Ac ſi hæc oculos tuos petiſſes; quid opus erat vi? non manuſculo ſollicitaſti? non, ſi contumacior eſſet, pro tua illa comitate à domino petiſti? Potuiſti ergo ſcire, etiam antequam rapere inciperes: in ipſo verò raptu non apparuit tibi ancillam non eſſe? non tanquam libera repugnavit? non proclamavit patrem? nullam vocem meam audiſti? Fieri non poteſt, ut non eruperit ingenuitas, quæ aditura erat magiſtratus. Aut ego fallor, aut de hâc tota cauſa judicatum eſt, nam ſi quid feceram fraudis, apud magiſtratum agere debuiſti. Circumſcriptus ſum, ancillam putavi, neceſſitatem raptoris agnoviſti. Non puto te objicere, quod nuptias optavit, ſed nec ago imputo: ſicut ne gratulor quidem hoc matrimonio. Mihi, magis conveniſſet gener cum quo mihi par convictus, apud quem ſi fortè cœnarem, uxor miniſtraret. Tu tamen quid circumſcriptione iſta perdidiſti? uxorem non habes locupletem, nihil enim magis, quàm pecuniam deſideras. O te dignum qui duceres parem! Tunc ſcires quæ diſcordiæ, quæ contentiones, quàm frequens mentio dotis, quàm erecta ex æquo cervix. Utique in his tuis deliciis, in his cupiditatibus tibi liceret amare aliquam ancillam, deperire aliquam miniſtrarum. At nunc habes uxorem non ambitioſam, non exacturam comitatus, ſed quæ tota ex tuo vultu pendeat. Laborare conſuevit, habebis ancillam. Tu tantùm, etiam ſi quid ego offendi, mihi iraſcere. Nihil illa fecit, nihil peccavit, juſſa fuit: in miniſterio patri paruit, ad illam hoc tantum pertinet, quòd optavit.

CCCII. *Auctoratus ob ſepeliendum patrem.*

Gladiator in quatuordecim gradibus ne sedeat. Quidam ut patrem ſepeliret, auctoravit ſe: die muneris productus ſub titulo cauſæ, rudem, poſtulante populo, accepit: poſtea patrimonium ſtatutum per leges Equitibus acquiſivit, prohibetur gradibus.

DECLAMATIO.

POSTEA dicam, qua cauſa penè gladiator factus ſit, poſtea hoc quod dicitur in laudem verſa, interim incipere libet ab ipſa lege. Jus certè ſedendi implet ingenuitas & cenſus, Quærendum eſt ergo an hic, gladiator ſit, aut fuerit. Non ſumus magni legis interpretes: non ludum, nec arenam, nec armorum inſcientiam complexa eſt, ſed gladium. Cui dubium eſt id exigendum eſſe in eo, ex quo nomen gladiatoris ductum eſt? Gladiator igitur eſt, qui in arena populo ſpectante, pugnavit. Nam neque orator eſt, qui nunquam egit cauſam: neque accuſator, qui reum in judicium non deduxit: neque reus, qui cauſam non dixit. Videamus & ipſius periculi cauſam. Quæro an ſi creditor poſt datam pecuniam, operas remiſiſſet, diceres eum gladiatorem fuiſſe? In ludo fuit. Fuerunt doctores, & medici, & miniſtri: neq; tamen in illo nomine tenentur. Productus eſt, & alii multi, ſpectaculi gratia. Sed affuit pugnæ. Sed animum teneris: cùm præſertim hic ordo ex lauex militiæ hoc nomen acceperit. Non ergo pugna per se turpis est, sed inhonesta pugna. Dedit enim & familiis nomina: hinc Coruini, hinc Torquati, hinc Opimi. Illum ergo majores prohibuerunt theatro, qui utilitate, qui gula se auctorasset. Mutuatus est pecuniam, ut patrem ſepeliret: mutuatus unde potuit: & quod turpius putas eſſe ſic mutuari, hoc honeſtius fecit. Vidit enim quid ſibi accidere poſſet auctorato: ſed illud crudelius putavit, ſi pater inſepultus jaceret. Gladiatores ſepeliuntur. Iſti accuſatores, & Cimoni illi, qui patris corpus vicario corpore redemit, crimen darent. Sed indicavit populo, quare veniſſet in ludum non pugnaturus. Tunc ut notius fieret exemplum, tum te, popule, judicii tui pœniteret. Quomodo poſtea vixit? quàm frugaliter acquiſivit? quàm parcè? quàm laborioſè? Auſim dicere neminem ſic ex hoc ordine, nec ex alio.

CCCIII. *Proditionis rei, fortes.*

PRODITIONIS REI CAUSAM DE VINCULIS DICANT. Qui re facti erant, ruptis vinculis fortiter fecerunt. Præmio petunt, ut ſoluti cauſam dicant.

SERMO.

An reis dandum præmium, an proditionis reis, an his quos mox civitas armavit, an contra legem dandum ſit, & hanc legem, & hoc tempore, an tollatur ſumma legis, etiam ſi vis extenuetur, qua mente petant, quid utilius.

CCCIV. *Tria præmia divitis ſacerdotis.*

SACERDOS TRIA PRÆMIA ACCIPIAT. VIRO FORTI PRÆMIUM. Dives ſacerdos inimici pauperis filium deprenſum, uno præmio liberavit. Eundem in adulterio damnatum, ſecundo præmio abſolvit. Bello patriæ, pauper fortiter fecit, filius ille deſeruit. Vult eundem tertio præmio ſacerdos liberare, petit præmio vir fortis pater, ut occidatur.

DECLAMATIO.

Utra lex antiquior? belli utique prior. Sacerdotium, pacis res eſt. Tua ad unum pertinet, hæc ad omnes. Huic lex debet, tu legi, utrius legis hoc tempus? ego dignior ſum præmio, quàm tu. Me viro forte contigit victoria, te ſacerdote admiſſum ſacrilegium. Hactenus de perſonis: tranſeamus ad opinionem. Ego hodie primum opto, tu bis optaſti, & ego melius opto deſertoris mortem, quàm tu vitam ſacrilegi. Sacerdos, caſtra vindico: diſce tu vindicare templa. Quid ſi contra legem petis? unius vitam jam ter optaſti. Comparavi publicas perſonas: num comparem? Tu optas? nunquam niſi de alieno: ego te meo. Quanquam quid mihi cum lege? dum ne veniat adulter ille, ille ſacrilegus, ille deſertor in penates meos? Sciet quantò meliore patre natus ſit quàm inimico. Armiger da gladium: vindicabo ergo illum maritum, vindicabo templum. Legem habeo & viri fortis & patris. Innocentem filium habui, ante hujus ſacerdotium: ſub iſto primùm expilata templa. Furorem hoc juvenis mei putabam: fiducia erat. Multum eſt, dices, colere templa: plus * tamen ſuſtinere, incendere hoſtium templa. Cur enim ſi quicquam tua vota proficiunt, cliens tuus deſeruit? Mihi debetur præmium quod petiero: poſſum & tuam mortem, poſſum tibi auferre ſacèrdotium.

CCCV. *Exules à divite pugnare inter ſe coacti.*

EXULEM INTRA FINES DEPREHENSUM LICEAT OCCIDERE. Duos pauperes, dives, inimicos ſuos imprudentis cædis quinquennii exilio damnatos, intra fines deprehenſos, dimicare inter ſe, datis gladiis, coegit: commortui ſunt, accuſatur injuſti ſupplicii.

DECLAMATIO.

NIſi præcipua, judices, impotentiæ voluptas divitibus
videretur, ut ſceleribus ſuis etiam glorientur: fuerat
tanti miſerrimorum civium perire vindictam, ſi poſſit ta-
cere qui fecit: Hæc enim eſt exacti injuſti ſupplicii ma-
nifeſta injuria, quòd excogitavit quomodo ab inimicis
mors exigeretur, & ipſis imputaretur. Homines innocen-
tes cùm damnarentur quoque confeſtim inter ſe concur-
rere coegit: quos etiam in calamitate fortuna conjunxe-
rat, juſſit ut invicem ſe occiderent (quod graviſſimum il-
lis fuit) ſcientes. Æſtimate, judices, quid timuerint qui
hoc fecerunt, Quamvis autem, judices, adjicere invidiam
ſceleribus numerus ſoleat, nos tamen confitebimur, inter
ſolatia doloris noſtri eſſe numerandum, quòd ambo pe-
rierunt. Sic miſeros commiſit, ut ſi unus viciſſet, poſt quin-
quennium redire non poſſet. Sive igitur conſtare vobis,
judices, debet ultio: nulla unquam res ſic contra leges ex-
cogitata eſt, ut intra fines deprehenſum exul occideret: ſi-

ve crudelitatis exigere debeat pœnam veſtra juſtitia, non ſatis habuit quod adverſus miſeros lex irata conſcripſerat. Quanto enim gravius tulerint ſupplicium, quam meruerant, vel ſic æſtimate. Hoc inimicus elegit, & inimicus pauperibus iratus: hæc enim odia altiſſimè ſedent, cùm aliquis, iis quos contempſit, iraſcitur. Innocentiæ fiducia contra opes iſtius ſteterant: non tamen futuri pares, niſi duo fuiſſent. Contra gratiam armaverunt miſericordiam ſui, donec ambo in periculum capitis adducti. Teſtes enim non defuerunt: quantum enim valuit innocentia, conſtitit inter omnes non potuiſſe illud niſi ab impudentibus fieri: incredibile eſt, judices, quantò difficilius finibus careant, qui exilium non meruerunt. Amplectebantur miſeri pio furto extremum patriæ ſolum, non mehercule ſcio, an alicujus inſidiis perducti, an aliqua humanitatis facie impulſi: nihil probare poſſum: ambo pereunt. Si tamen intueri naturam volueritis, apparebit profectò non caſu eos in eum locum potiſſimùm veniſſe, in quo ab inimico deprehenderentur: deprehendit enim tanquam expectaſſet. Minus quidem miſerrimos cives conſiderat iſtius aſpectus: jugulum contumaciter parabant. Jampridem mortem contempſimus, nec inimicitias adverſus te ſuſcepimus, niſi lucis vilitate. Occide: nunquid plus potes? Riſit animos: &, Adhuc neſcitis (inquit) quantum opes virium habeant: efficiam vos inimicos. Tradi utrique gladium jubet; & cuſtodiri in primo impetu manus circa flagella & ignes, & omnes tyrannicæ crudelitatis apparatus. Quantos enim fuiſſe credis * metus, qui effecerunt ut concurrere illis expediret? O miſera conditio! magna neceſſitate victa libertas eſt. Tunc ceſſaverunt: donec iſte crudelis laniſta, Concurrite (inquit) & iſtas innocentes manus committite prudentes, non continget innocentibus mori: quæ miſerorum inter binos metus cunctationes? occidere coacti ſunt eos, quorum miſerebantur. Quid ergo faciem triſtiſſimi illius temporis narrem? quid vulnera? quid ſanguinem? quid gemitus? Tu ſaltem fortuna melius uno uterque fato jacet. Et tamen, dives, interrogo: quid de illo facturus fueris qui ſuperfuiſſet? Hoc eſt, puras manus habere? hoc nobis pro innocentia imputas? nocentem feciſti ipſam infelicitatem: & nunquam parum eſſet exigere pœnas, ſupplicia infamaſti, id denique coegiſti quod defendere non potuiſſent, niſi coacti. Injuſti ſupplicii ago. Non eſt mihi lex interpretanda. Omne injuſtum ſupplicium eſt, quod non eſt exactum ſecundum legem. Da igitur jus mihi, quo perire debuerint.

EXVLEM INTRA FINES LICEAT OCCIDERE. Quod ſatis eſt, non occidiſti. Quicquid aliud factum eſt, contra legem eſt. Sit aliquid mitius, ſit aliquid clementius, non licet, nec tibi licebit ignoſcere. Exulem intra fines liceat occidere. Neminem, judices, eorum qui jura condiderunt, tam aſperum & trucem exiſtimo fuiſſe, ut tantum ſcelus crederet poſſe fieri. Metus ſine dubio fines noſtros cluſit exulibus: magnam tamen illis qui deprehendiſſent, impoſuit difficultatem. Exulem intra fines deprehendiſti? occide ſi potes: ſed occide tua manu, ſume carnificis animum. Sequetur quandoque te iſta conſcientia: & quanquam impunitus ſanguis, manabit tamen uſque ad animum. Quæ ſunt iſtæ deliciæ, ut tu velis inimicos tuos imprudentibus manibus occidere? Exulem intra fines liceat occidere. Si deprehenſos detinuiſſes, injuſtum ſupplicium eſſet: nemo inter pœnas exulis conſtituit mortis expectationem. Iſtud quòd nutum tuum diutius vident, quòd arrogantiam ferunt, injuſtum ſupplicium eſt. Non licet tibi gladium ſuprà cervices diu tenere: non licet jugulo necem admovere lentè. Tu eos detineas intra fines, quibus venire non licuit? Occide, vel ſtatim: vel, ſi differre potes, miſerere. Nondum dico, Concurrere præſtantis alterius cervicem ferire coegiſti: injuſtum ſupplicium eſt. Mori debent, qua lege? in qua ſcriptum eſt. Citò occidat. Putate, judices, hujus furoris ad vos cauſam referri. Ex duobus exulibus intra fines deprehenſis, ab altero occiſus eſt alter, ſtatim cum hoc agere injuſti ſupplicii volo. Quis tibi gladium dedit? Quomodò poteſt fieri ut is debeat occidere, cui neceſſe eſt mori?. Nemo, ut opinor, abſolvet. Fieri non poteſt, ut ſi damnanda fuerit audacia, non ſit vindicanda neceſſitas. Cùm illorum crimen foret, ſi voluiſſent: tuum ſit neceſſe eſt, quia coegiſti. Si concurriſſent, & viverent, injuſti tamen ſupplicii agerem: facile eſt vitæ damnum. Abſtuliſti miſeris innocentiæ opinionem, & ut peſſimum gladiatorum genus perire juſſiſti. Non potueras abſolvi, ſi infelicibus miſſionem dediſſes. Quos compoſuiſti? homines ejuſdem civitatis, ejuſdem fortunæ, ejuſdem inimicos.

ces. Plurimùm tamen adhuc ad dolorem pertinet quòd te ſpectante pugnaverunt: ille graviſſimus dolor, quòd ad inimici voluptatem ſatisfacerent. Miſera conditio neceſſitatis. Gloria infelicibus erat, facere quòd velles: quam contumaciam viciſti. Proponite ignes, & conſtituite ante oculos illud crudele ſpectaculum: ſedentem hunc altius, armatos circa ſervos. Neque enim profectò ſine præſidio magno, ſine certa ſecuritate ferrum commiſit inimicis. Qui dolor miſerorum, quòd quenquam vulnerarent iſto præſente? Certum habeo & hortatus eſt, & laudavit illum qui prior percuſſit: omnia licet feceris, neuter tamen amicum ſuum occidiſſet, niſi ſciſſet expedire, ut uterque moreretur. Si bene miſerorum innocentiam novi: non tantum tibi quantum optaveras, contigit. Concurrerunt lateribus nudis, Omnia tu licet crudeliter excogitaveris, fecerunt tamen bonum exemplum.

CCCVI. *Expoſitus, negatæ matris nuptias petens.*

Maritus peregrè proficiſcens, pręcepit uxori ut partum exponeret. Expoſitus eſt puer. Maritus peregrè, uxore hęrede, deceſſit. Poſt tempus quidam adoleſcens, cujus ętas cum expoſitionis tempore congruebat, cœpit dicere ſe filium, & bona ſibi vindicare. Inter moras judicii, belli idem adoleſcens fortiter fecit. Petit pręmio nuptias ejus, quàm matrem dicebat, manente priore judicio. C. D.

DECLAMATIO.

NOn ita me prima frons cauſæ, callidiſſima optionis ſimulatione decipit, ut mulier iſta matrimonio credat quod hodie nemo peteret, ſi non recuſaretur: illud magis vereor, ne juvenis, qui ejus quam matrem eſſe dicebat, nuptias optat, videatur velle ad verum pervenire: ac vos latentium natalium credatis experimentum, quòd mulier quæ poſt amiſſum maritum per tot annos, qui facere potuit ab infantia virum fortem, ſic complexa eſt viduitatem, tanquam genus pudicitiæ; hunc jungere ſibi venere [illegible] & polluere complexibus non vult filii ſui, ſi vixiſſet, ætatem. Intelligo itaque non tam multa mihi contra præmium dicenda, quàm contra argumentum. Sic compoſita actio eſt, tanquam nos audiant judices illi, non tamen juvenem pari captione ludemus. Feciſſet, feciſſet hoc iſta mulier, anus inverecunda, ut juveni curioſo offerret hanc fatigati corporis partem. Erat dignus, qui dum alterius patrimonium petit, perderet etiam præmium ſuum. Sed mulier ſimpliciſſima, ſi quid mentiri poſſet, ſi non expoſuiſſet, palam ſe nolle profiteretur. Hoc pudori ſatis eſt: ſi quid juſſeris, culpa cogentium eſt. Quid interim proficit adoleſcens ille? nam ſi præjudicium eſt, quòd hæc recuſat: & illud ſit argumentum, quòd hic optat. Cujus quidem pudori, propter recentia merita cupio conſultum. Magna tamen cupiditatis invidia inquinat laudem, ſi cùm alienum patrimonium petat, non putat ſua referre utrum hæreditatem illud faciat, an dotem. Hæc quidem minus ſollicita fuit priore judicio: tunc enim pudor ſalvus: nunc totos neceſſe eſt proferre gemitus. Semel (inquit) infeliciter nupſi: peregrinabitur maritus: illuc ierat unde non eſt reverſus: tamen miſera concepi: & quantum uterus creſcebat, tantum accedebant exequiæ. Convenerunt ad parientem conſolantes propinqui. Hæc paſſa ſum ſuaſore marito, qui me fecit hæredem. Quis poteſt illum diem referre ſine lacrymis? vivum funus gremio tuli: quàm penè expiravit in manibus meis? Deinde periit ille, qui juſſerat: quam penè potui non exponere? Quid mihi cum hac hæreditate? efficit ut filium magis deſiderarem. Falſas putate voces. Si poſtea nupſit, ille deſiderabatur infans. Sic puto effectum eſt, ut aliquis ſe filium diceret. Hæc quidem fabula allata eſt, tanquam temerè credituræ: ſed poſtquam ſe perſpici ſenſit juvenis, differre cœpit. (Nihil judicium magis trahit, quàm diffidentia petitoris.) Ante conſummabimus bellum. Non fraudabo te juvenis gloria tua. Tu fugaſti hoſtes: felices ſi qui tibi ſunt parentes. Utinam credibilia finxiſſes: effeceras, ut te cuperent agnoſcere. Hic libet alloqui juvenem. Tu quidem fortiter feciſti: Sed minor corporis virtus: plus eſt in animi moderatione, ne quid improbè petas, ne videaris iſto animo litigaſſe. Licet (inquit) mihi optare quod velim. Nullum manifeſtius improbæ optionis argumentum eſt, quàm vim legi adhibere. Quis enim dicit, Neceſſe eſt? Qui dicere poteſt, Oportet. Non tamen hoc natura recipit, ut tam gravi ſervitute juris obſtrinxerit rempublicam, qui legem dicebat. Sibi ſanè tulerit jura ſimplicius ætas vetus: minórque fuerit verborum cuſtodia, cùm intellecturi non timebantur. Has enim primas rudibus illis, ac militaribus viris exiſtimo placuiſſe leges, quibus inter continua bella præmium non avaris virtutibus dabatur. Neque ego crediderim optionem tunc illam reſpexiſſe ad onera reipublicæ. Liberalis erat populus ex præda. Teſtis carminum antiquitas, ubi illi primi heroes canebantur. Bellator huic currus, huic ducum exuviæ, nonnullis captivæ forma præſtantior, ultima fors habebatur, quamlibet nobilis peteret. Legiſtine circa decennis belli exuvias contendiſſe clariſſimos reges? Hæc ſacra ſunt merita, hæc conjurata virtus. Hoc erat illud. Quod volo. Si verò iſto verbo immodico abutêris: reſpondebit tibi reſpublica, Quid prodeſt viciſſe, ſi adhuc aliquid negare non poſſum? Sic mecum loqueretur victor hoſtis. Quid ſi templorum incendia petas? legum obliviones? hoc modo & nuptias matris optares. Quanto juſtius tibi mulier privata reſpondet. Non pro me tamen militaſti: appella rempub. appella magiſtratus. Non poteſt à privato dari, quod ab omnibus debetur. Hæc dicerem, ſi aliquid ex rebus meis concupiſſes; nunc matrimonium petis, quod tibi contingere non poteſt ſine invidia captivitatis. Si tamen urbe capta invocaret manes manes mariti, non auferret hoſtis, & miſereretur ejus quæ amare defunctum videretur. Tibi cum hac quomodo poteſt convenire cujus matrimonium non peteres, niſi cum caſtigaſſes? Vis ſcire quid ſint nuptiæ? Aſpice illam virginem, quam pater tradidit, euntem die celebri, comitante populo. Non poteſt quiſquam dare, quod conſtat duorum voluntate. Utrunque tolerabile eſſet, ſi virginem peteres, quæ nullo ſuſpirat affectu, quæ adhuc reipublicæ matrimonium debet: eſt præcipuum jus ſenectutis: quoniam non una ſubit omnis ætas: non perpetuò Senatorem citat Conſul: eſt ſua legationibus requies: cùm hos habueris annos, jam non militabis. Cogis nos agere fortius. Non omnibus præmium debetur: non petet ſervus, non petet peregrinus. Tu hanc aſſerendo matrem, incertis te parentibus eſſe confeſſus es. Ut optare poſſis, primùm te neceſſe eſt filium probes. Perſeveras? ſic agam tanquam velit. Nuptiis tibi opus non eſt hoc tempore: militare debes, excubare, vigilare. Ab hac te voluntate non debebat nec mater abducere. Ac tu ſi quietem mavis, duc uxorem parem. Bene dictum, Compoſitis ætatibus coacti matrimonia, tamen facilè faſtidiunt:

diunt; ſive non habet omne quod licet, voluptatem: ſeu continuis vicina ſatietas: ſive durum eſt, quod neceſſe eſt. Quid ſi affert impares annos? in hac ætate ne olim quidem juncti, ſe amant. Operies flammeo canos? ut inducta in cubiculum, quomodo blandiatur? quomodo appellet? nam tu matrem vocabis. Inter pares quoque annos, citiùs fœmina ſeneſcit: neque amatur anus uxor, niſi memoria. Tu fortaſſe nunc velis. Illum annum expecta qui veniet. Non eundem gradum ultima ætas facit: nec decedit ſuprema vita, ſed corruit. Non ipſam petis. Sed tua nihil intereſt, uxor ſit an mater. Satis diu fictis reſpondimus: nunc ars aperienda eſt. Non conſcientiam noſtram tentat, ſed verecundiam, ut huic expediat mentiri. Audite igitur tanquam alii judices. Jam primùm omnium apparet, nullam eſſe generis, quod affectat, probationem: alioqui præmio opus non eſſet. Non anus ulla, nō index hinc eſt illud. Nubat, niſi mater eſt. Una calumniæ origo eſt quòd hanc expoſuiſſe conſtat. Rarum igitur eſt, ut expoſiti vivant. Caducum circa initia animal, homines ſumus. Nam ferarum pecudúmque fœtibus eſt ſtatim ingreſſus, & ad ubera impetus: nobis tollendus infans, & adverſus frigora nutriendus, ſic quoque inter parentum manus, gremiúmque nutricis, ſæpius labitur. Unde nobis tantam felicitatem, ut ad infantem mors accerſita non veniat? Vos ponite ante oculos puerum ſtatim neglectum: cui mori domi expediret inde nudum corpus, ſub cœlo? inter feras & volucres. Video mover, mulier, lacrymas tuas. Nemo tibi mortalium poſſet ignoſcere, niſi juſſa feciſſes, alia tamen conditio eſt eorum, quibus obvium patrem quærit exponentium paupertas. Ille relinquitur loco celebri: tunc & libet cuſtodire longe, & ſpectare fortunam. Aliter abdicatur, quem juſſit exponi, qui relinquere poterat hæredem. Sis porro ſublatus; ille qui te educat, ſcit parentes: periiſſe patrem audi, cur tibi non petit patrimonium? cur iſtud tot annos tacet? an expectat donec probare non poſſit? Age, quid futurum erat, ſi periiſſet & mater? & age, nollet filium mater agnoſcere? Nam huic quidem quanta fuerit materni nominis cupiditas, non illis tantùm argumentis probabo, quòd concepit, quòd ſuſtulit: ſed quòd maritus nunquam mandat exponendum, niſi educaturæ. Date huic quem vultis affectum. Si voluit habere, facile agnoſcit: ſi noluit, ſic expoſuiſſet ne educaretur: & tamen fuerit fortis: adverſus infantem plura blandimenta robuſtior ætas habet. O quantos hæc ex alienis liberis cruciatus tulit! Blanditur aliquis puer? talis eſſet meus. Laudatur aliquis vultu ſpecioſus: talis fuit ille quem perdidi. Creſcit quotidie dolor; jam in foro conſpiceretur, jam militaret, jam illi uxorem quærerem. Nunc verò propiores admovet ſtimulos vir fortis, hæc filium negaret? te parentes liberis ſuis monſtrant. Scilicet timet ne ad illam matronæ conveniant, ſi ſe matrem fateretur, aliquid fortaſſe in honorem ipſius optaſſes: Ego miror quòd tuo errore non utitur: & uteretur ſi errare te crederet. Cur ergo non nubit? ætatem ſuam intelligit: quàm impares ſitis, videt. Eſt quædam etiam nubendi impudicitia. A viro jam ſuo ſecubaret utique ſi ætatis hujus filius interveniret. Hæc ſi nubere in iſtis annis poteſt, quomodocunq; dicam, mater inceſta eſt, & neceſſe eſt, umbra ſaltem ſceleris laboret. Cur in fabulas eat? cur habeant materiam maligni? Vix abſolui nuptiæ poſſent, ſi jam contra judices illi pronuntiaſſent. Quid futurum eſt ſi hæc parata fuerit nubere, & illi matrem pronuntiaverint? Quid autem tu juvenis, ſi tibi nuptiæ adjudicatæ fuerint, ducturus es? Si non duxeris, non fiet ſic generis experimentum: ſi ducturus es, factum eſt. Me miſerum! anum ducis juvenis. Video quid concupieris. Mater eſt: non vult. Ergo mater, an uxor ſit nihil intereſt. Cætera juveni audaci in promptu: nec in hac ætate mortem quiſquam minaretur. Per fidem, juvenis, bona potius opta. Conſuevit frugalitati: ſine marito diu vixit. Inter graviſſimas vitæ calamitates, non ſine ſolatio tamen, meruit maritum. Et jam in fine vita eſt. Nec de hæreditate ſollicita eſt, non habet filium.

CCCVII. *Conſcius veneno proditoris.*

CONSCIENTIAE SIT ACTIO. PRODITOR TORQUEATUR DONEC CONSCIOS INDICET. Proditor bis tortus, pernegavit, cùm futurum eſſet, ut tertio torqueretur, amicus ei venenum dedit. Reus eſt conſcientiæ.

SERMO.

DUO *nobis efficienda ſunt, ut conſcium habuerit, ut hunc habuerit.*

DECLAMATIO.

SCio vos, judices, poſſe mirari, cur ex hoc in judicio quæratur. Proſpexerat enim lex, ut conſcius per tormenta potius quæreretur: ſed quatenus nequitia obviatum eſt legi, reliquum eſt ut hic reus ſit. At primum omnium nego fieri potuiſſe, ut proditor conſcios non haberet. Intuemini naturam, intuemini magnitudinem ſceleris. Prodere populū, civitatem, exercitum, non eſt unius. In hoc mihi nunc eſt laborandum. Nam lex quæ torqueri jubet, donec conſcios indicet: non dubitat conſcios eſſe. Vidit enim quanta eſſe inter ſe quodammodo ſceleratorum fides quàm diu tacerent. Itaque non ſic ſcriptum eſt, PRODITOR TORQVEATVR: ſed, TORQVEATVR DONEC CONSCIOS INDICET: adeò ille qui nondum indicavit, adhuc non eſt pro torto. Ergo ut majoribus noſtris viſum eſt, ſi conſcios habuit, videamus quos habuerit. Nullum factum deprehendi, nullum conſcientiæ ſignum, putemus mortuum eſſe antequam torqueretur: quæramus quos conſcios habuerit, nónne illud genus quæſtionis præcipiendum eſt, quem habuerit amicum? Non temerè debet indicaſſe tantæ rei conſcientiam. Longa conſuetudo, vetus amicitia facit, ut veniat quis in ſceleris ſocietatem. Amicum igitur proditoris te fuiſſe negas. Jam ſi te interrogavero, quare dederis venenum: reſpondebis, Tormenta tertiò videre non poteram: meos artus, mea lacerari viſcera putabam. Jungit enim amicitias ſimilitudo morum: neſcio quomodo inter ſeſe animorum numina vident & agnoſcunt: ne quiſquam amare in altero poteſt, niſi quod tacitus probat. Nec hæc in nobis tantùm comparatio. Muta animalia ſi in unum conferantur, genera tamen colunt. Amicus illius fuiſti: cum illo tibi ſeria ac joci: non potes videri non proditoris fuiſti. Plus eſt hoc, quàm ſi dixeris conſciū te fuiſſe. At bis tortus pernegavit. Reddes nobis rationē, quare illi amicus tantoperè fueris. Dignum mehercule exemplum quod fieret in re honeſtiore: tu, ne ille amplius torqueretur, periculum capitis ſubiſti: ille, ne te nominaret, bis tortus eſt. Qui non indicat, confitetur. Amicum fuiſſe, bis tortus negavit. Nihil dicam de varietate tormentorum. Nondū erat tortus, qui torqueri poterat. Illa illa quæſtio fuiſſet quam timuiſti. Difficile eſt contra dolorem ægris durare corporibus: & facile eſt integro ſenſu perferre quam ſemel indueris perſuaſionem. Ideo ars inventa eſt, illæ torquent nocturnæ cogitationes, illa recordatio præteritorum, illa expectatio futurorum. Illa eſt quæſtio gravis, cum vulnera caduntur: cùm perſuaſum eſt animo, nullum eſſe finem tormentorum. Non igitur peracta quæſtio fuit. Ducit me indignitas rei. Venenum proditori dediſti. Niſi aliud crimen occupaſſem, veneficii accuſarem. Venenum paravit, habuit, dedit. Et primum hoc invadere libet. Unde tibi venenum? ad quos caſus paraſti? ſic illud habuiſti, tanquam poſſis ipſe torqueri. Age, nondum invado tanquam proditorem: interim ago tecum magiſtratus nomine. Cur in cuſtodiam irrupiſti: quibus ſuppliciis hoc venenum luere poteras? Proditor bene periit. Sed redeamus ad crimen. Venenum dediſti, cùm ſcires futurum ut ſuſpicemur, quàm valdè confeſſionem timuiſti, qui ſubire maluiſti hoc argumentum. Amicus (inquit) eram. Quid agis? amicus etiámnum patri bono jam filius non videretur. Antea tibi poterat ignoſci, cùm ignorabas: etiámnum probas proditorem. Amicus ille. Hoc de proditore, non eſt miſericordia. Qui miſereri proditoris poteſt, crudelis eſt. Non ergo iſtud amicitiæ tuæ miſeratione feciſti: jam tibi nunciabatur ſuprema vox. Vis ſcire quàm hoc non amicitia feceris? Ne torqueretur non dediſti. Paſſus es ut torqueretur: jam anne tertio torqueretur, minimè ad ipſum pertinebat? Bene quòd magna ſcelera his ipſis quibus occultari videntur, aperiuntur. Dum hoc agis ne amicus tuus fateatur, ipſe confeſſus es.

M· FABII QVINTILIANI FINIUNT TRACTATÆ, INCIPIUNT COLORATÆ.

CCCVIII. *Duo teſtamenta.*

TESTAMENTA VLTIMA RATA SINT. INTESTATORUM SINE LIBERIS MORTVORUM BONA PROXIMI TENEANT. Quidam primo teſtamento inſtituit heredem amicum:

am' cum: ſecundò facto, alterum. Deceſſit: poſterius teſtamentum damnatum eſt. Ambigunt de bonis, priore teſtamento hæres ſcriptus, & propinqui.

DECLAMATIO.

ET in more civitatis, in legibus poſitum eſt, ut quotiens fieri potuerit, defunctorum teſtamento ſtetur: idque non mediocri ratione. Neque enim aliud videtur ſolatium mortis, quàm voluntas ultrà mortem: alioqui poteſt grave videri, etiam ipſum patrimonium, ſi non integram legem habet: & cùm omne jus nobis in id permittatur viventibus, auferatur morientibus. Proximum locum à teſtamentis habent propinqui: & ita, ſi inteſtatus quis ac ſine liberis deceſſerit. Non quoniam utique juſtum ſit, ad hos pervenire bona defunctorum, ſed quoniam relicta, & velut in medio poſita, nulli propius videntur contingere. Nihil eſt ergo quod nos onerare tentent nomine iſto propinquitatis jactatione ſanguinis & naturæ, homines binis jam tabulis exhæredari. Et ſanè quotiens quæſtio juris eſt certi, & à majoribus conſtituti, nihil neceſſe eſt laudare leges, quibus utimur, & ad quas vobis judicandum eſt. Quæſtio igitur totius cauſæ noſtræ (ut opinor) in eo conſiſtit, an amicus meus inteſtatus deceſſerit. In qua parte delector, nihil tam obſcurè, nihil tam clàm eſſe factum, ut nobis probandum ſit. Interrogo vos igitur, propinqui, an hic quem inteſtatum deceſſiſſe dicitis, ſcripſerit aliquando teſtamentum? Interrogo vos an hæ tabulæ quæ ex parte noſtra proferuntur, teſtati ſunt. Intelligitis à me ſignum: an omni jure conſcriptæ vel tabulis ſoletis damnare? Non id agunt utrum non fecerit teſtamentum, ſed inteſtatum volunt videri eum, quia non ſemel fecerit. Scripſit, inquit, & alteras tabulas, apparet quàm noluerit inteſtatus mori. Neque ego negaverim, non uno genere fieri inteſtatos. Aut enim is eſt inteſtatus, qui non ſcripſit omnino teſtamentum: aut qui id ſcripſit, quod valere non poſſit. Vos eligite quem velitis eſſe inteſtatum. Si eum qui non ſcripſit: non eſt hic cujus de bonis agitur: bis enim ſcripſit. Si enim videri vultis inteſtatum, qui vitioſum ſcripſerit teſtamentum: hoc confiteamini neceſſe eſt, vitioſum teſtamentum eſſe pro non ſcripto. Hoc igitur ſupremum, quæro ſi ne teſtamentum?

Si confitemini eſſe teſtamentum, non poteſt videri inteſtatus deceſſiſſe. Si non eſt teſtamentum (ſic non eſt, quia non in jure factum eſt) nihil obſtare priori poteſt. Venio nunc ad meam legem. TESTAMENTA ULTIMA RATA SINT. Habet ſine dubio (ſi verba tantùm ipſa intueri velimus) hoc jus, occaſionem brevem calumniæ. Quid ſi enim unum aliquis ſcripſerit teſtamentum? Poteſt videri novitium quod magis jure primum dixerimus. Sed quemadmodum inter plurima teſtamenta, ultimum valere oportet: ita hæc manifeſta legis voluntas eſt, ut id teſtamentum valeat, poſt quod nullum teſtamentum eſt. Neque eſt incredibile, ſine dubio, etiam ante hoc teſtamentum, quo ego hæres factus ſum, ſcripſiſſe illum alia teſtamenta, hominem frequenter hoc facientem. Ita & ultimùm videri poteſt, ſi poſt alia ſcriptum eſt: & ſi primum ſcriptum eſt, quia nullum tamen eſt quod ſequatur, & potentius ſit poſtea, pro ultimo habendum eſt. Sublatum dicunt prius teſtamentum poſteriore teſtamento. Neque ego inficior ſi jure factum ſit teſtamentum, hoc eſt, ſi teſtamentum eſt, potentiſſimam eſſe defuncti proximam quanque voluntatem: ſed nego ullum poſtea factum teſtamentum. Quid eſt enim teſtamentum? ut opinor, voluntas defuncti conſignata jure cujuſque civitatis. Non dixerim ego teſtamentum cui numerus ſignatorum deeſt: non dixerim teſtamentum cui libripens & emptor familiæ, & cætera juri neceſſaria. Tabulæ erunt: fortaſſe & ſcriptum erit. Et hoc (ut paulò antè dicebam) veſtra quoque manifeſtum confeſſione eſt, non eſſe velut teſtamentum. Facto enim illo dicitur propinquum veſtrum inteſtatum fuiſſe. Hoc propius colligamus: putemus enim factum eſſe unum hoc teſtamentum, quod damnaſtis: num dubium erit, quin ad vos bona pertinuerint tanquam inteſtati, id eſt, quin ita hæredes futuris fueritis tanquam ille omnino teſtamentum non feciſſet? Quòd ſi hoc pro non facto eſt, nec teſtamentum quidem videri poteſt. Fingamus fuiſſe ultimum teſtamentum: quando quærimus? Puto cùm res in lite eſt, cùm in diſputatione. Nec pertinet ad nos quod fuerit ultimum, ſed quod ſit. Si jus utrique teſtamento conſtaret, fuiſſet illud ultimum, quod poſtea factum eſt: illo verò ſublato incipit ultimum eſſe, quod relictum eſt, ut intentione curſus, qui proximus ab ultimo fuerit, ſi deſiſtat ultimus, in nomen illius locúmque ſuccedit. Ergo ut non fuerit ultimum meum aliquando teſtamentum, nunc ultimum eſt, & vos id teſtamentum feciſtis, damnando id quod poſtea factum erat.

SERMO.

Hoc ad verba legis, illud ad voluntatem.

DECLAMATIO.

Quid putamus ſequutam eſſe legem, quæ valere voluit ultimum teſtamentum? Plura valere non poterant: & in tam mutabili natura humanorum animorum, diverſis hæredibus, media lis relinquebatur: optimum videbatur eſſe, ut proxima quæque voluntas duraret. Hac verò ſublata, neceſſe eſſe eam durare quæ ſola eſt. Fecit amicus meus, eo tempore quo me inſtituebat hæredem, legitimum teſtamentum: nam & conſtabat ei tum judicium: quo minus erubeſco iſta mutatione hæredis. In his tabulis alius legitur quæ jus non habuerunt, quæ non lege conſcriptæ ſunt, quæ fortaſſe etiam propter hoc damnatæ ſunt, quòd indignus hæres videbatur. In comparatione ſumma, non recuſabo quo minus vel propinquos iſtos amicitiæ conferatis. Per ſe mihi vel ſanctius nomen amici videtur. Hoc enim proficiſcitur ab animo; hoc proficiſcitur à propoſito. Iſtud dat cauſas conditio naſcendi, & quæ non ſponte noſtra eliguntur. Me hæredem eſſe, amicus meus (quod ſatis eſt) aliquando voluit, vos nunquam eo tempore quo judicabat, neque eo tempore quo errabat.

SERMO.

Illa, jam communia pro omnibus teſtamentis.

DECLAMATIO.

Non tantùm ad hæredem iſta lis pertinet. Aliquem fortaſsè amicorum honoravit, aliquem fortaſsè ſervulorum manumiſit. Vos pœnam quandam propinquo veſtro conſtituitis, ut inteſtatus deceſſerit, & bona tanquam relicta, tanquam deſerta invaditis.

CCCVIII.

CCCVIII. *Raptor convictus.*

Educta ad magiſtratum, adoleſcentis, à quo eſſe viciata dicebatur, nuptias optavit. Ille negavit ſe rapuiſſe: judicio contendit: victus eſt: non recuſat ducere. Illa optare vult.

SERMO.

ACTIO *debebit adoleſcentis eſſe ſummiſſa: nam etiam ſi nullo themate ad id alligatur, ut neceſſe ſit eum raptorem videri: rei tamen judicatæ facere controverſiam non poteſt: & videtur mihi hunc modum cuſtodire debere, ut de raptu nihil neget: nihil tamen ſciat.*

DECLAMATIO.

NOn aliud, judices, cauſæ meæ aptius, aut verecundiæ neceſſarium magis eſt, quàm ut puellæ mitiſſimæ clementiſſimæque gratias agam. Lege permittente omnem in me poteſtatem, optare nuptias etiam feſtinavit, nondum me rogante, nondum (indicare enim ſuppliciter neceſſe eſt) ſaltem confitente, ita facilè, ita celeriter, ut vix mihi veriſimile videretur, illam injuriam accepiſſe. Proxima, ab hac gratiarum actione, debet eſſe confeſſio. Peccaſſe me, quòd dubitaverim, fateor. Quid enim mihi contingere optabilius potuerat, etiam ſi non rapuiſſem? Sed hujus qualiſcumque culpæ meæ ſpes omnis, in animo illius eſt quæ ignoſcere ſolet, quantumlibet contradicendo peccaverim, minus eſt hoc tamen, quàm quòd rapui: intelligo autem, judices, hanc primam mihi in hac cauſſa reddendam eſſe rationem, ne me quòd negavi, feciſſe callidè ac malignè exiſtimetis. Scitis quàm multa faciat error, quàm multa permiſceri fortuna, cùm præſertim ad hæc accedat obſcuritas noctis, & paulò liberioris meri. Quis enim aliter vitiator eſt? ignorantia hæc mea te frugi & innocentem (non eſt dubitare jam fas) fefellerunt: ita vixeram ſemper, ita cuſtodire probitatis meæ cupieram famam, ut me peccaſſe mirarer. Itaque confiteor, actum de me erat, ſi in aliam incidiſſem. Nam (ut dixi) neq; ad genua procubueram, neque propinquos, aut amicos advocaveram: ſed modò puellam ipſum (ut credo) ignorantiæ meæ periculum, perſuaſerat ſibi, nihil me feciſſe temerariæ libidinis cauſa. Nec me malo hoc animo negaſſe, ex hoc apparere vobis poteſt. Negavi poſtquam iſta nuptias optavit.

Gratias ago & judicibus: emendaverunt contumaciæ meæ detrimentum, amiſeram puellæ optimæ conditionem, ſi viciſſem. Ergo quod ſupereſt, gratulemur. Jus eſſe raptæ optandi adverſus raptorem, hoc jam non negamus: ſed illud quoque æquè conveniat neceſſe eſt, bis adverſus eundem raptorem optandi non eſſe jus. Et ſi hoc in confeſſo fuerit, illud quoque teneamus, optaſſe jam puellam.

SERMO.

Hæc ſunt quæ inter utranque partem neceſſariò conveniunt.

DECLAMATIO.

Negat optionis expletum eſſe jus, quòd antè optaverit, quàm certum eſſet rapuiſſe eum, contra quem optabat. Ego autem in lege nullam animadverto differentiam: & hoc unum exceptum, ut rapta raptoris mortem optet. Viderimus an in controverſiam res adducta ſit poſtea, interim certum eſt hunc fuiſſe raptorem. Ergo cùm & tu rapta eſſes, & hic raptor eſſet, & lex raptæ optare permitteret, & tu optaveris, non video quare non finitum jus ſit. At poſtea tu negaſti te eſſe raptorem. Ideo victus ſum. Feci, ſi vis improbè (differo enim iſtius rei defenſionem) feci temerè: quid tamen aliud quæri potuit in illo judicio, quàm hoc, quàm tu meritò optaſſes? probaſti raptorem fuiſſe me, hoc eſt, probaſti te rectè optaſſe. Volui reſcindere optionem tuam; non contigit.

SERMO.

Hæc circa jus, illa circa æquitatem.

DECLAMATIO.

Bis optare vis, quod etiam ſemel multum eſt. Poteſtatem tibi vitæ ac necis lex dedit. Ultra regnum omne, ultra tyrannidem omnem eſt, hoc diu licere. Fulmina ipſa velociter cadunt: habet finem aliquem expectationis ſecuris illa carnificis. Si mortem optaſſes, & nuptias optare velles, videreris etiam facere contra legem: & eſſet qui diceret, antè deliberaſſes, antè diſpexiſſes, emiſſa vox eſt, poteſtatem tuam ipſa finiſti. Nunc verò cùm optaveris nuptias, mortem optare vis, quæ iſta ad crudelitatem pœnitentia eſt? Intellexit & ipſa quàm ſævum, quàm crudele ſit. Plus enim poſtea mali feci? Ignoviſti quod rapueram: ignoviſti quod abſtuleram virginitatem: hæc nuptias æſtimaſti: nunc æſtimas verecundiam. Neque ego cùm me rapuiſſe negarem, nuptias tuas recuſabam; volebam ducere non tanquam raptor: cùm me hoc modo putarem fore chariorem, ſi tibi injuriam non feciſſem, vel fallere animum tuum volui, ne iraſcereris. Sed & ipſi judices hoc pronuntiaverunt, hoc ſpectaverunt. Quæſtionem enim fuiſſe putas, an ego rapuiſſem, cùm ego dicerẽ. Non rapui, non hi mores ſunt mei, honeſtè ſemper vixi, frugaliter vixi. Quæ probatio hujus criminis mei, quis teſtis? Dicebantur illa contra: periclitaris, & malè tecum agitur, nuptiæ ſunt de quibus litigas. Fecerunt judices, quod parentes noſtri feciſſent: id pronuntiaverunt, in quo victus gratias ageret. Sed ipſe ſuſpendit, & vult videri nunc quoque factura quod fecit. Si beneficium vitæ repetere vis, dediſti; non poſſum plus debere, ſi repetis. Quam autem cauſam habet renovandæ optionis, ſi optatura nuptias es? ſi vindicari vis à me metu, timui: ſi rogari vis, rogo: & rogo per illam clementiam tuam: rogo jam tanquam maritus: & intelligo, tota mihi vita hoc agendum, ut ſatisfaciam.

CCCX. *Fortis bis adulterii damnatus.*

BIS ADULTERII NOTATUS IGNOMINIOSUS SIT. Notatus adulterii, fortiter fecit, petit præmii nomine, ut iterum accuſaretur. Impetravit, accuſatus eſt iterum, & damnatus. Dicitur ignominioſus. C. D.

DECLAMATIO.

QUANTA gratia prematur in foro, quàm impudenti calumnia inimicorum ſuorum vexetur, & hoc ipſum judicium argumento eſt: videlicet, contemnunt hominem militarem, nihil minus quàm litibus idoneum. Sed formulæ inimicitiæ tum valere poſſunt, cùm de aliquo facto mentiri licet, cùm teſtes ſubornare. Cæterùm in his quæ ad intellectum judicium pertinent, gratia ſine vitio cognoſcentium nihil eſt. Nemo igitur noſtrum negat, ita in lege ſcriptam eſſe. Quibus adulterii damnatus eſt, ignominioſus ſit. Ne id quidem negabitur. Bis in judicium hunc deſcendiſſe: bis contra hunc latam eſſe ſententiam. Sed ſi manifeſtum fuerit: legem non ideo eſſe conſcriptam, ut hoc genus damnationis ignominiam faciat, ſi ne in cogitationem quidem cujuſquam cadere omninò potuit, aliquem ex eadem cauſa bis potuiſſe damnari, profectò manifeſtum eſt, non in aliud ſcriptas eſſe leges, in aliud valere. Quæro igitur ex ipſis adverſariis. Cur bis damnatum adulterii, ignominioſum eſſe voluerint? Ut opinor, Judices, quoniam una damnatio habebat aliam & ſuam pœnam: geminatio criminis afferebat ignominiam, neque immeritò. Semel enime rrare ſanè tolerabile ſit; in eadem verò incidere, ne damnatione quidem compeſci ultra omnia videbatur. Nihil enim verba faciunt: ſed voluntas legis diverſa atque contraria eſt. Eſt autem diverſa ut apparet. Atque ego, ſi deſcendere ad hoc genus actionum vellem, ad quod me pars diverſa deducit, poſſem contendere vim duorum judiciorum in his non eſſe. Quare quoniam lex viri fortis intervenit: & præmium eam vim habuit, ut judicium prius tolleretur. Itaque etiam ſi prius damnatus: & propter hoc, bis ignominia notatus, fortiter feciſſet, & præmii nomine reſtitutionem quæſiſſet, nihil, ne duo quidem vera crimina valuiſſent. Ergo eo tempore, quo optavit ut accuſaretur iterum, hoc optavit, ut eſſet pro damnato. Si ergo prius judicium hoc illi præſtitit, & meritò præſtitit, in ſumma quidem ſecundo judicio quæſitum eſt, an hic adulter eſſet, quare accuſatus eſſet; quoniam tanquam de innocente, & de dubio arbitrabatur, ac prius judicium non eſſet, altero damnari nihil attinuit. Erat enim damnatus, vel elige quod voles accuſator: utique alterum ex duobus. Nam ſi valuit: illud fuiſſe ſententiam: alterum eſt pro ſententia. Prius utique illud ſic colligite, non eſt impunitus is, qui ſemel adulterii damnatus habet ſuam pœnam: ponamus hanc eſſe pecuniam, num igitur exigis alteram quæ priore judicio aut debita, aut perſoluta erat? Atqui ſi tanquam ſingula judicia publica, pœnas ſuas non habent, ſed poſſunt pro duobus numerari, ſupererat fortaſſe, ut cauſam quoque adhuc viri fortis agere tentarem, ſanè diſſimulemus partem. Quæratur ſæpius eſſe damnatus: erant alioqui quæ movere non poſſent. Damnatus eſt adulterii: ſed poſtea fortiter pugnando oſtenderat non eos eſſe mores ſuos, non ſuam vitã, ut in illo credibilia hæc crimina forent. Sed cum optare illi liceret reſtitutionem, illud optare maluit ut accuſaretur, ut de vero quæri poſſet; hoc non ſine bona conſcientia fecit. Cur ergo damnatus eſt iterum? quia damnatus erat, non putaverunt illi qui cognoſcebant priorum judicum reſcindendam eſſe ſententiam, ita homo qui poſt præmium accuſabatur, ſic auditus eſt, tanquam nondum fortiter feciſſet. Vos ergo qui duobus judiciis eſſe dicitis damnatum, explicate quid aliud objectum ſit altero, quæ differentia duorum judiciorum fuerit. Eadem adultera dicebatur, iidem teſtes producebantur, iiſdem argumentis premebatur. Hac ſcilicet improbitate qua unius cauſæ vultis duo eſſe judicia; poteſtis & illo modo æſtimare judicium, quàm iniquè ipſa pœna petatur à viro forte. Statuamus duos eſſe, adulterum, qui bis adulterium commiſerit: adulterum, qui bis damnatus ſit. De illo ea dico; Duo cubicula irruiſti, duobus maritis injuriam feciſti, duas familias incerta ſtirpe confudiſti. Huic eum quid objicis? indignatus es quod damnatus eſſes: ſententiæ judicum repugnaſti: perſuadere tibi ipſe non potuiſti eſſe te innocentem. Egregiam Hercules gratiam viris fortiſſimis reddimus: hic ſi magiſtratus eſſe voluiſſet, honores geſſiſſet: ſi ſacerdos eſſe, templis præfuiſſet: hoc egit præmio ſuo, ut ignominioſus eſſet: detrahe illi quòd fortiter fecit, detrahe quòd optavit, non eſt ignominia: Nondum atrocitas erat. Qualecunque crimen donari meritis, donari virtuti poteſt.

CCCXI. *Addictus manumiſſus.*

ADDICTVS, DONEC PECVNIAM SOLVERIT, SERVIAT. Qui habebat domi addictum, teſtamento omnes ſervos manumiſit: petit addictus ut liber ſit.

DECLAMATIO.

Intelligimus nihil nobis in hac cauſa verecundum magis, quàm communem quendam, omnium qui in libertatem aſſerunt, favorem: contra quem non id modò à nobis intelligimus eſſe dicendum, ut præcipuè jus tueamur: ſed illud etiam, non minus pro eo eſſe, contra quem videmur agere, ſi tamen explicet fidem, quod nos contendimus. Id enim hodie quæritur, an ſervus ſit: de liberalitate ejus, qui nos hæredes inſtituit, nihil querimur. Servos manumiſit. Nunc cui controverſia movetur? num inviti eos, triſtéſque in numero civitatis aſpicimus? Alia nobis ratio cum debitoribus, alia cum ingenuis: neque nos fugit, velut in contrarium ire litem. Nam ſi quis ex nobis iſtum ſervum vocaret, multa habebat profectò quæ pro ſe diceret, per quæ ingenuus videretur. Quid enim lex dicit? ADDICTUS DONEC SOLVERIT SERVIAT: ut opinor, non SERVUS SIT. Plurimum autem refert, an ſervire meritò dicamus: & eos qui in piratas inciderint, & eos qui ab hoſte ſint capti. Id quod ingenuis natura dedit, nulla fortunæ injuria eripi poteſt. Id quamvis nulli non veſtrum exiſtimo eſſe manifeſtum, quibuſdam tamen confeſſis argumentis oſtendere volo. Ante omnia ſervus hic habet nomen, eſt in cenſu, aut in tribu. Quorum nihil (ut opinor) deprehendi in ſervo poteſt. Aut intervenit ea conditio, ut ſervire debeat donec ſolverit. Hoc ipſum ſervi non eſt, habere in ſua poteſtate, quando deſinat, ſervire. Fingite enim, judices, aut oblatam eſſe ab illo pecuniam: aut ex hoc teſtamento pronuntiatione veſtra liberum fieri, num inter libertinos futurus eſt? Non ut opinor. Atqui ſi illud in confeſſo eſt, eum qui à ſervitute in libertatem veniat, non eſſe alio quàm libertini loco, hic ſolutus hac neceſſitate, tam ingenuus futurus ſit, quàm fuit: manifeſtò nec hodie quidem ſervus eſt. Alia quoq; cõplura ſunt, quæ intueri licet, ſi velitis. Servus aut domi natus eſt, aut relictus hæreditate, aut emptus. Hunc ex quo genere ſervorum ponitis? domi natum eſſe ſe non dicit, ne emptione quidem, aut hæreditate relictum. Pendet igitur omnis hæc conditio ex fœnore. Quid ſequitur? ut nomen ſit. Hæc ad ipſa teſtamenti verba. Liber tamen ſcrutari etiam defuncti voluntatem, qua nihil potentius apud nos, nihil noſtro animo ſacratius eſſe debet. Credibile eſt igitur hoc eum ſenſiſſe, ut liberum eſſe vellet etiam addictum. Servos cur manumiſerit, manifeſtum eſt: delectatus eſt officiis, referre voluit gratiam obſequio: alius ægrum curaverat, alius peregrinantem ſecutus erat, alius inter tot occupationes domeſticas cuſtodierat, alius hoc ipſum fœnus exercuerat: voluit liberos eſſe quos amaverat, à quibus amatum eſſe ſe crediderat. Huic verò quid debuit niſi iram? duram tamen videtur, & in humanum ſolum hunc eſſe in vinculis, & in ſervitute. Ante omnia ſi quid aſperitatis in lege eſt, quæ addictos ſervire juſſit donec ſolverent, num igitur exigitis, ut dicamus aliqua pro lege? Non eſt noſtræ mediocritatis, non officii, ea quæ prudentiſſimi majores conſtituerint, tentare defendere. Verumtamen ſi intueri velitis, quid æquius conſtitui poteſt, aut quo alio cuſtodiri patrimonia veſtra, fortunæ ſuſtineri poſſunt? an verò pecuniam aliquis accepturus, per omnia vitia exhauriet, ut non alligetur ad aliquam ſolvendi neceſſitatem? Dura vincla alicui videntur, dura conditio ſervitutis: reddat quod accepit. Iſtic non ſervitus conſtituta eſt, ſed illud quod juſtiſſimum eſt, reddendæ pecuniæ cauſa.

CCCXII. *Heredes de depoſito.*

Quidam à commilitone ejuſdem ordinis depoſitum petebat: negavit ille ſe accepiſſe. Cùm res ſine teſte eſſet, occidit eum à quo petebat, & ſe. Petitoris hęres, petit ab hęrede alterius commilitonis.

DECLAMATIO.

SI pecunia tantùm in cauſa litis eſſet, parem videremur litigandi habere rationem: nunc illud quidem nobis extra ordinem accidit, quòd litigandum eſt etiam propter ipſum, ne ſine cauſa perierit. Plurimùm autem fallitur, ſi quis eandem conditionem putat hujus judicii ac prioris. Deſiit eſſe ſine teſte. Ergo jam priori non erat ſatis pro ſe dicere: mihi, non mediocre argumentum eſt. Si quis enim teſtis idoneus fuiſſet, videretur hujus fiducia calumniatus: quid in cauſa eſt præter veritatem, ut aliquis id petat quod probari non poſſit? Et inficiandi quidem depoſitam pecuniam manifeſta ratio eſt, cupiditatis lucri: petendi etiam non depoſitam, ſi quæ probationis ſpes, eadem cauſa ſit. Cùm quidem aliquis dicit, Depoſui apud te, ſcis ipſe: quid aliud videtur advocare quàm Deos teſtes? Dicite igitur cauſam quare perierit, ſi non depoſuerat? Habere pecuniam potuit, manifeſtum eſt: & ipſe reliquit hæredes, & is qui ejuſdem ordinis fuit. Multas deponendæ pecuniæ intervenire rationes inter milites manifeſtum eſt: longum iter incidit, periculoſa expeditio. Si deponenda ſit, ubi credibilius eſt deponi quàm apud hominem ejuſdem ordinis? Nam præter id quòd facilior ſperatur fides ex pari, eſt

quædam

quædam ejuſdem ordinis conjunctio: nec apud inferiorem deponi ſolet, cùm adeò deponatur, ut recipiatur: credibile eſt ergo apud hominem ejuſdem ordinis depoſuiſſe. At ſine teſte. De omnibus depoſitis loquar. Miſera hercule conditio mortalitatis, quando omnibus jam quæ agimus, videtur opus eſſe teſte: ita parum facit veritas, ita nullum nomen eſt fidei. Non ſatis videri poteſt probatum, quod duo ſciunt. Veniamus tamen (ut dixi) ad probationem. Occidit eum à quo pecunia negabatur. Iterum quæro: qua ratione, qua cauſa? Odium fuit. Unde? ergo quare occidere debuerit, dico: Inficiabatur: tu ut hanc cauſam occidendi excludas, ſubſtituas aliam neceſſe eſt. Satis argumenti erat ſi occidiſſet clàm, ſi ex inſidiis, ſi tanquam negaturus. Quæ cauſa hominem in ſcelus egit? quid fuit, quod tantam rabiem concitaret, niſi illud, quòd ſciebat ſe dediſſe? cum dicenti, Apud te pecuniam depoſui, reſpondebatur, Quis teſtis eſt? quæ probatio eſt? quanti animæ æſtus agebantur? non vobis videbatur cùm feriret, illa dixiſſe. Ita, non depoſui? Optimè mehercule mihi videtur, ac militari facinore illa exclamaſſe, I nunc & nega: I nunc & alienam pecuniam converte in tuas cupiditates: non uteris tamen. Erat argumentum ergo tantum quòd occidit. Quam ultra deſideratis probationem? occidit ſtatim moriturus. Frequenter judicia hujuſmodi exercentur, ut ſi res in notitia dicitur eſſe ſervulorum, torqueri mancipia videamus. Si nos civitatis & conditio militiæ pateretur, ſe in tormenta obtuliſſet, illum popoſciſſet. Non tibi videtur præbuiſſe de animo tuo quæſtionem?

CCCXIII. *Falſo cædis damnatus.*

QVI CAEDIS REVM ACCVSAVERIT, NEQVE DAMNAVERIT, IPSE PVNIATVR. DAMNATORVM SVPPLICIA IN DIEM TRICESSIMVM DIFFERANTVR. Accuſavit quidam & damnavit: in diem tricesſimum dilata damnatio eſt: intervenit is qui occiſus dicebatur, petit reus pœnam accuſatoris.

SERMO.

NON *erit alienum, advocatum dare huic accuſatori. Fecit rem (ut parciſſimè dicam) pœnitentia dignam: & fortius defen- detur ab alio, & majore cum verecundia patronus confitebitur, ſi* *quid confitendum eſt. Et quotiens cauſa plus juris habet quam pudoris, ad eum transferenda eſt qui non erubeſcit.*

DECLAMATIO.

Reum capitis arceſſitis in ea civitate, in qua hoc grave & indignum videtur: & reũ capitis arceſſitis, qui ipſi intolerabilem hanc crudelitatem vocatis. Conveniebat iis qui temeritatem accuſationis incuſant, nihil niſi certum exploratúmque deferre. Ergò lege occidi vultis hunc ſtatim, qui reum cædis detulerit. Hactenus agnoſco: detulit enim quem defendo, damnavitque: hoc jam ad nos pertinet. Hic enim indamnatus eſt. Sequitur ergo ut aliam legem afferamus, aut hanc mutes, aut hoc audeas dicere: Jus aliquod tibi eſſe conſtitutũ. Ad interpretationem nos vocas, & ex hac lege qua litigas aliam conſtituere conaris. Non eſt iſta res judicum, non horum qui ad certa jura, & quidem jurati, conſederunt. Deflecti jura ne pro defenſione quidem æquum eſt: legem verò mutare ut occidas, & crudeliter interpretari jus, quod à magiſtratibus ſcriptum eſt, cujus animi eſt? Ego legem habeo adverſus eum demum ſcriptam, qui detulerit, neque damnaverit. Non ſcrutor quid voluerit legumlator: neque enim poſſum. Sæva inquiſitio in præterita eſt. Id ſive voluit eſſe, quod ſcripſit: ſive aliud aliquid cogitavit, hoc ſcripſit, hoc jure viximus, hoc ſpectavit. Nihil minus ferri oportet in civitate, quàm ut lex decipiat: Innocentem accuſavi: ſatis eſt quòd damnavi, neque enim lex iſta ſcripta eſt, ut qui innocentem accuſaverit, capite puniatur: ſed ut puniatur qui accuſaverit, nec damnaverit. Quomodo ergo nihil prodeſſet accuſatori ſi non damnaſſet, poſtea nocentem eſſe compertum eum quem accuſavit: ita ei qui fortunam ſecundam judicii tulit, non debet nocere quod poſtea accidit. Lex talem conditionem judicii facit, in quo cædis accuſatur reus, ut utique adverſus alium pronuntietur: aut reum damnari oportet, aut accuſatorem. Tu quid vis? ut uterque damnatus ſit: an ut iſtud verum ſit, ut damnatus ſit reus & accuſator: illud tamen lex voluit. Tranſeo quòd pernicioſum ſit interpretari legem, & ad ingenia utriuſque converti: id quod ſcriptum eſt ne dubitaretur, dubium fieri poſtquam ſcriptum eſt. Deſcendo ad hanc quoque intentionem: non quia neceſſe eſt, nec quia ad veſtram religionem pertinet, nec quia ſoluit iſta res juſjurandum: ſed quia victori obtinentique cauſam facile eſt, & debet diſputari. Rectè fecit legumlator qui ita ſcripſit legem, ut non puniretur ſi condemnaſſet. Quare? noluit accuſatorem eſſe calumniatorem, noluit accuſatorem dare aliquid odio. Alioqui ſcimus multa vera quidem non eſſe, credibilia tamen eſſe. Accuſator quid debet tibi? ut eum deferat, adverſus quem argumenta habeat; adverſus quem teſtes habeat: alioqui nocentem an innocentem qui ſcit? Ipſi judices hoc non pronuntiant; ſed ſe ex animi ſui ſententia facere profitentur. Quis autem miratur ſi ea res accuſatorem decepit: quæ decipere judices potuit? Accuſator cum id efficit ut reus damnandus videretur, reddidit rationẽ accuſationis. Nullus autem tam inimicus legiſlator fuit, ut errorem accuſatoris punire vellet. Oportet eſſe in civitate & accuſatores: alioqui omnia mittuntur ad manus, omnia mittuntur ad ferrum. Per ſe difficilem rationem vindictæ, & ultionis facimus, penè licentiam graſſatoribus & latronibus damus, quòd nemo accuſare ſine periculo capitis ſui poteſt. Sed tamen adverſus hæc illud remedium eſt quòd accuſator cogitat quid objecturus ſit. Si ne hoc quidem prodeſt, vidiſſe aliquid in accuſatione, motum eſſe probabilibus argumentis, in totum judicia iſta tollemus. Hunc autem habuiſſe quare accuſaret, credite judicibus qui damnaverunt. Hic inimicus, quid illi qui cognoverunt? quo vultis motos eſſe judices ut damnarent? Non enim moti ſunt auctoritate ipſius accuſatoris, argumentis moti ſunt: illis credimus teſtibus moti ſunt, hos habebamus. Et mihi videtur ideò conſtituta eſſe lex, quæ damnatum poſt triceſimum diem puniri voluit: quoniam videbat legumlatori poſſe fieri ut deciperetur accuſator. Itaque ejus qui non damnaſſet, præſentem pœnam eſſe voluerunt, nulla dilatio eſt. Quid te movit? quid attuliſti ad judicem? Hoc enim vult lex prius etiam approbari ipſi accuſatori. Ergo etiam voluntas legis pro nobis eſt, & non tãtum ſcriptum, quod ſatis erat. Niſi ita recedamus ab eo quod propter te noſtrum eſt, ut conceſſiſſe videamur. Sed ut tranſiſſetis, rurſus, id quòd dicebat, cùm ſuſpectus eſſet reus, boni erat civis accuſare: neque aliter ſtare leges poſſunt, neque aliter civitas. Accuſavi, quid poſtea? quoniam homo occiſus videbatur,

debatur. Hic tamen perire potuit; & occidi potuit, & hoc indignum eſt. Primum omnium durum eſt unam indici utrique fortunam, & occidi hominem, quia aliquis occidi potuerit. Hujus culpæ ita magna pœna eſt, cauſam edicitis. Deinde hoc non tantùm accuſatoris culpa factum eſt. Fortaſſe ita vixeras: multa petulanter, multa temerè, multa amentè commiſeras. Turpiſſimi hominis argumentum eſt innocentem poſſe damnari. Non enim dicit corruptum eſſe judicium, non verſatam pecuniam, ita non erubeſcis? homicida viſus es. Tu porrò tantùm accuſatori iraſceris? non idem de te judices ſenſerunt? non omnium ſententiæ?

CCCXIIII. *Ego te, pater, occidi.*

Parricidii reus paribus ſententiis abſolutus, furere cœpit, & dicere per furorem frequenter, Ego te, pater, occidi. Magiſtratus tanquam de confeſſo ſupplicium ſumpſit, reus eſt cædis.

SERMO.

Si qua erunt quæ a me in diviſionibus controverſiarum dicantur eadem, frequentius intelligite fieri: primùm, propter interventum novorum: deinde, propter conditionem diviſionum. Nam qui antea non audierint, pertinentia ad plures controverſias non cognoſcere: & ad præſentis materiæ controverſias nihil intereſt, quomodo ego diviſerim. Eſt autem communis cura aliis controverſiis hujus materiæ: illud, quod Reus magiſtratus, de cujus perſonæ dignitate hæc ipſa res ſatis pronuntiat: videtur etiam anteacta vita probari, eo modo quo creatus eſt. Secundum illud commune, Quod nullas ſimultates exercitus eſt, nullam in cæde ejus quem occiſum accuſator queritur, concipere potuit: officio impulſus, etiam ſi lapſus eſt, tamen, veluti leges, deceptus eſt. Ut hæc communia, ita illud jam proprium, ne odium adverſus hunc adoleſcentem habuiſſet, odium magiſtratus: [illegible] inſania ejus vindicabatur. Si cùm ita præparaverit, [illegible] incipit de jure ſuo loqui.

DECLAMATIO.

MAGISTRATVS DE CONFESSO SVMAT SVPPLICIVM. Durum miniſterium & injucunda eſt hujus neceſſitas. Sed quis potius leges exequitur,

& hominũ commiſſa, niſi qui rempub. adminiſtravit? nemo iſtud faceret libenter, niſi neceſſitate. Ergo non ſolùm licuit mihi occidere confeſſũ, ſed etiam ſi nollem neceſſe fuit. Videamus an ille confeſſus ſit. Teſtes præbeam vobis? tota civitate audita vox eſt. Ne ipſos quidem accuſatores negaturos eſſe confido, ipſius voce, ipſius lingua eſſe dictum. Ego te, pater, occidi, & non ſemel dictum, ne caſus videretur. At enim confeſſio habenda non eſt, niſi quæ à ſano proficiſcitur. Non video cur ad hanc interpretationem deducatur vis iſtius verbi, quod lege comprehenſum eſt. Ego enim confeſſionem exiſtimo, qualemcunque contra ſe pronuntiationem: nec me ſcrutari lex jubet, qua quis cauſa confeſſus ſit. Imo ea natura eſt omnis confeſſionis, ut poſſit videri demens: qui de ſe confitetur. Furore impulſus eſt: alius ebrietate, alius errore, alius dolore, quidam quæſtione. Nemo contra ſe dicit niſi aliquo cogente. Quod enim genus confeſſionis exigitis? ut aliquis ſecurus, quieta mente, nullo adigente dicat. Ego patrem occidi. Atqui ipſum verbum videtur habere vim coactæ veritatis, quid ergo aliud intueri debes, quàm vocem? Si ſemel hoc audiſſem, lex tamen me jam appellaret: ſæpius dixit: in eadem voce perſeveravit. Viderimus an in aliis partibus demens fuerit. Hic tanquam ſanus perſeveravit. De confeſſo ergo ſumpſi ſupplicium: atque ad me non pertinet, an is qui confeſſus eſt, nocens fuerit. Fingite enim eſſe aliquem, qui aliquo modo confeſſus ſit, hunc à magiſtratu occiſum: poſtea apparuiſſe aliquo caſu falſum fuiſſe quod dixiſſet: num agi cum magiſtratu poteſt? Lex quæ confeſſum puniri jubet, ſententiam ipſi reliquit. Deſcendamus tamen eò, quoniam filius eſt, ut quæramus an ille etiam parricida fuerit. Nec mihi neceſſe eſt dicere illa, quæ ab accuſatore dicta ſunt. Habuerit ille cauſas propter quas deferret, habuerit teſtes ſuos, habuerit argumenta: & profectò creditis non ſine magna fiducia delatum eſſe tanti criminis reum. Mihi argumentum ſufficit genus abſolutionis: paribus ſententiis abſolutus eſt. Hoc in alio genere cauſæ dubium eſt, in parricidio verò, quod probare nemo voluit, quod falſum eſſe ad vota pertinebat, diverſam habuit pronuntiationem. Objectum eſt alicui mortalium, quòd patrem occidiſſet: quòd eum, cui lucem, cui hæc beneficia rerum naturæ debebat, ſua manu trucidaſſet, & hoc pars judicum credidit? Ego verò illos & probo, & miror, qui abſolverunt: pars tamen judicum pronuntiavit, factum eſſe parricidium: pars, incredibile eſſe. Hos movit, quòd probari poterat: illos, quòd negari. Reus ergo ſuſpectus, & in eam partem accipiendus, ut fecerit. Quid ſupereſt? per dementiam confeſſus eſt. At mihi pro cauſa mea ſummum videtur argumentum ipſa dementia, etiam ſi confeſſus non eſſet. Non ſine cauſa videlicet vetus illa, & antiqua ætas tradidit, eos qui aliquod commiſerint ſcelus, furiis agitari, & per totum orbem agi. Ut nomina mentita ſint, ut aliquid fabulæ fingant: ab aliquo tamen exemplo iſta experimenta venerunt. Factum eſſe aliquid neceſſe eſt, ut hoc credibile videretur, ſive iſtud Dii immortales, qui non judiciis falli, non gratia circumveniri, non ignorantia decipi poſſunt, conſtituerunt. Ego verò gratulor mortalitati. Colite homines innocentiam, & nullam ſpem impunitatis ex ſecreto ſcelerum conceperitis: licet nulli hominum proſpexerint oculi, licet nulla cujuſcunque mortalium conſcientia intervenerit: ſub cœlo tamen feciſtis, & ille fuſus per omnes rerum naturæ partes ſpiritus adfuit: erat illic potentior teſtis. Non quidem artibus, ſed loquetur ore veſtro. Tu forſitan cùm miſerum patrem trucidares, tollentem ad ſidera manus riſiſti. Inane hoc ſuperos, vacuúmque cura cœleſtium putabas. Sunt illa vera, quæ extremo miſeri ſpiritu dicebantur, Dabis mihi, ſcelerate pœnas; perſequar quandoque, & occurram. Et quod ad me quidem pertinet, judices, non aliam hujus dementiæ putem fuiſſe rationem quæ cœpit poſt abſolutionem. Nec tamen illa mihi vana quorundam videtur eſſe perſuaſio, qui credunt, non extrinſecus has furias venire, nec ullo Deorum impulſu hanc mortalibus incidiſſe dementiam, ſed naſci intus: conſcientiam eſſe, quæ torqueat: animum eſſe, qui urat. Iterum gratulor. Bene herculè factum eſt, quòd etiam ſi omnes fefellerimus, effugere non poſſumus nos. Ite nunc, & dicite. Demens erat cùm confeſſus eſt. At mihi videtur demens fuiſſe cùm occidit. Ergo quodcunque illud furoris genus, aut pœna à Diis immortalibus conſtituta, aut confeſſio quædam nocentis animi videretur. Videamus tamen quomodo inſanierit. Si per præcipitia ferretur, dicerem, Agit aliquis deorum: ſi in obvios occurreret, dicerem, Ultionis quæritur materia: nunc vox una, vox eadem ad judices, & per totam civitatem, Ego te, pater, occidi. Invenire liceat quid factum ſit, non eſt dementia, Ego te pater, occidi. Hoc ſi vos furorem vocatis, idem pars dixit judicum: nihil variatum, nihil ex more aliorum inſanientium mutatum eſt: Ego te, pater, occidi. Longa confeſſio eſt: repetita totiens confeſſio eſt. Ecquid concipitis animis imaginem illam, quæ hoc coëgit? Stabat profectò antè oculos laceratus, & adhuc cruentus pater: oſtendebat effuſa vitalia, totus ille ante oculos locus: totum ſcelus mente & cogitatione perflexum. Non poteſt fieri, ut per dementiam videatur totiens confeſſus qui nunquam negavit. Ite nunc, & paribus abſolvite.

CCCXV. *Fortis pater deſertoris.*

VIR FORTIS DESERTOREM SVA MANV OCCIDAT. Eodem prælio quo pater fortiter fecit, ejuſdem filius deſeruit. Petit præmii nomine, ut eum non ipſe occidat.

DECLAMATIO.

FORTIS præmium petit.

SERMO.

Illa communia noſtis.

DECLAMATIO.

Scriptum eſt.

SERMO.

Eſt illud commune.

DECLAMATIO.

Meritò ſcriptum eſt: magno labore, multis periculis conſequutus ſum.

SERMO.

Eſt aliquid proprium controverſiæ huic.

DECLAMATIO.

Peto præmium fortis, qui ſenex fortiter feci, qui in ea acie fortiter feci, in qua & filius meus fugit. Sed contra legem petis.

SERMO.

Verum illa communia. Omne privilegium contra reliqua jura eſſe: viris fortibus non poſſe præmia perſolvi, niſi cum alia inclinatione *æſtimatione legis alicujus. Hæc jam prompta ut comparemus, etiam ſi utramque legem optamus, utram tamen magis ſervari legem placeat: utrum eam quæ honorem dat benemeritis, quæ an eam conſtituit pœnam peccantibus: Deinde ſpecialiter, utrum eam quæ honorem viro forti dat, an eam quæ pœnam deſertori conſtituit. In utraque ſpecioſus & apertus tractatus eſt: nam deſcribere poſſumus, quanta cum difficultate fortiter pugnetur, & quanto cum periculo: & excuſare & dare veniam aliquam, ut natura dignum ſit: & difficile fortiter pugnare, quàm mirum eſſe aliquem qui pereat: hic clamor ille utriuſque exercitus, tela illa in nos & in oculos venientia, & cadens ſecundum latus commilitonum gemitus vulneratorum: & fragor ille armorum & nitor ferri. Deinde cùm comparaverimus leges, nihilominus & molliamus quæſtionem.*

DECLAMATIO.

Non utique periit lex: quare? quoniam plurima accidere poſſunt, ut deſertorem non vir fortis occidat. Hæc enim ſic dixi, tanquam impunitatem deſertoris peterem: nunc de pœna nihil detraho deſertoris de miniſtro tantùm, de manu tantùm quæritur. Frequenter autem neceſſe eſt accidat, ut deſertorem non vir fortis occidat: finge deſeruiſſe aliquem, & neminem fortiter feciſſe: incolumis erit deſertor? Finge fortiter pugnaſſe aliquem, ſed in ipſa pugna debilitatum, ita ut manum amitteret: nunquid non neceſſe eſt ſubire aliquem hoc miniſterium? Hoc de alienis. Præterea lex quæ deſertorem à viro forti juſſit, nihil cogitavit de hac neceſſitate. Quædam etiam ſi nulla ſignificatione legis comprehenſa ſint, natura tamen excipiuntur. An hoc cogitatum eſſet, ut pater filium occideret? ut frater fratrem occideret? nam id quidem profectò vix natura ipſa videbatur admittere, ut in eadem acie pater fortiter faceret, filius deſereret. Itaque ſi illud non præmii nomine peterem, ſi aliter gratiam mihi retuliſſetis, recuſarem: dicere, Non utique occidere debeo, plus eſt, quòd peto. Lex deſertorem & virum fortem nominavit. Mutata ſunt omnia: filius deſeruit. Ergo hæc dixi: adhuc debetur mihi quodcunque præmium: dicetur vel contra legem. Sed lex utilior eſt reipublicæ. Non utique contra legem peto, quoniam multa accidere poſſunt, ut non vir fortis occidat. Non contra legem peto, quoniam fieri non poteſt,

teſt, ut & hoc voluerit, ut à patre filius occidatur. Renuntio reipublicæ, non utor honore conſtituto: nemo queretur de iniquitate præmii mei, nemo impotenter uti fructu virtutum exiſtimet. Non feci fortiter. Erratis commilitones: blanditus eſt mihi imperator: decepit te fama civitatis. Ego fortiter homo ſenex? Ego fortiter deſertoris pater? At putate hoc me obtinere non poſſe: Non utor honore virtutis, non ſubeo onera viri fortis: nolite mihi dare præmia, non occido deſertorem tanquam vir fortis. Demittite me à merito meo: liberate me nomine, & ſanè quàm habetis aliam vindictam? Lex occidi à viro forti deſertorem voluit, tanquam inutiliſſimum, tanquam inimiciſſimum, neque enim pœnam hanc viro forti conſtituit, neque impoſuit recuſanti, neque ullam neceſſitatem nolenti. Quid etiam facietis, ſi non occidero? Quis eſt hujus conſtitutionis exitus? legem nullam habetis. Sed vindicare vos vultis. Adhibete carnificem, occidite utrumque. Benè herculè exhortamini: eſt quare arma ſenex reſumam. Fortiter feciſti, plurimum reipub. tuæ præſtitiſti velis nolis. Quid igitur hæc ad parricidium? Et filium occide, & parum ſit tibi perdere. Vehemens erat ſi dicerem, nolo occidere: ignoſcetis mihi dicenti, Non poſſum: manus illa quæ fortis dicebatur, defecit. Scio nunc me, judices, reprehendi à bonis patribus, tanquam præmium optare neſciam: melior enim & indulgentior pater hoc diceret, Donate meritis meis filium: ita ego quòd fortiter feci, quòd tantum hoſtilis ſanguinis fudi, quòd inter momenta victoriæ fui, non eſt pro opera duorum. Ego ſi melior eſſem pater, illud quoque ſimpliciter confiterer, deſeruiſſe filium mea culpa. Quid enim neceſſe fuit educere in aciem adoleſcentulum? Quid neceſſe fuit rudes annos, cum graviſſimo hoſte, acerbiſſimo prælio componere? aut certè ſi tantus gloriæ amor, ſi tanta cupido laudum, recedere à filio meo non debueram: & feci, judices, primum, & tanquam inſtituerem filium rudem militiæ, non procul à latere reliqui. Decepit me ardor ille belli: ut primùm ſigna canere cœperunt, ut primùm totum animum percuſſit patria, ſola virtus: adoleſcentulus interim rudis in illa nube pulveris, in illa confuſione permixtarum utrinque legionum, virum fortem ſequi non potuit. At ego infelix, etiam invidiam filio feci, & ſpolia retuli, quo minus illi ignoſceretur. Quò me ducis anime? quò me trahis affectus? Placet cauſa: aliud optavi, nihil eſt quòd ex meo favore ſperes juvenis infeliciſſime, nullam fiduciam ex hac quantulacunque operæ meæ gratia, capias: moriendum eſt. Debetur hoc ſanè diſciplinæ militari, debetur caſtrorum ſeveritati. Infelix exeuntium omen, miſeræque primitiæ! Si alterum utique ex domo noſtra deſtinabatis, cur non ſenem potius traxiſtis? Quid nunc tibi proderit, miſerrime adoleſcens, quòd modeſtus in pace, quòd pius? Et ſi contigiſſet felicitati, felicior quies, optimus filius eras. Moriendum eſt: quid tibi præſtare infelix pater poſſum? cùm ducêris, flebo, plangam. Hos quos ſumpſeram modò ex victoria publica lætos habitus, abducite. Merui ambitioſus pater, ſcilicet, ne quid de militari ſeveritate detraherem, ne viderer vir fortis deſertori ignoſcere. Contentus fui poſt tot merita, favente tota civitate, ut tantùm innocens eſſem. Et ecce jam miſerantes video judicum vultus: quorundam deprehenduntur lacrymæ. Potui plus optare, potui. ſic quoque ego te, fili, occidi. At tu quiſquis es in quem transferetur hoc infelix miniſterium, ſupremas audi patris miſerrimi voces: Hoc ſaltem fortunæ meæ præſta, Semel ferias.

CCCXVI. *Flens luxurioſi pater.*

Flens pater per publicum, filium luxurioſum ſequebatur. Dementiæ reus eſt.

SERMO.

Hoc genus controverſiarum penè diviſionem non exigit. Illa communis ferè, omnibus ex lege dementiæ pendentibus controverſiis, quæſtio eſt: quod dementia ſit: & an hæc dementia ſit. In eo quod quærimus, quid ſit dementia, & finitionibus utrinque poſitis, & omni tractatu hanc controverſiam dividemus: ut quæratur, utrum dementia ea demum accipi debeat, quæ habeat æqualem mentis errorem, an etiam ex ſingulis vel paucis intelligi poſſit. Hæc ſæpe tractata ſunt: ad crimen ipſum veniamus. Intelligo & indignari poſſe hunc patrem, quo reus dementiæ à luxurioſo fiat, & eum multa graviter & aſperè dicere contra filiũ poſſe. Recipit adverſarii perſona: ſed videamus an recipiat noſtra. Nam ſicut paulo antè præcipiebam vobis, ut perſonam intueremini *ejus apud quem dicenda eſſet ſententia : ſic nunc quoque idoneam neceſſe eſt, ut intueamur perſonam, quam nobis induimus. Pater hic qualis eſt ? non acer : luxurioſum non abdicavit, non conviciatus eſt : etiam cum aliquid admonendi gratia faceret, tacuit tamen, non durus : flevit enim. Quicquid contra colorem talis animi dixerimus, quodam modo contra thema dicemus. Conſilium itaque totius actionis ex his capere debemus, quæ præceſſerunt. Quid aliud præceſſit? mollis invidia. Ergo cùm adprobaverimus non uno facto dementiam eſſe convincendam, veniemus ad ordinem defenſionis. Anteactæ vitæ ratio conſtet. Hoc non propterea tantùm dicendum eſt, quod ſic defendi reus poteſt : ſed etiam quod invidia redit ad accuſatorem. Omnia quæ pro ſe dixerit, in filium dicet.*

DECLAMATIO.

Quid feci dementer ? juvenis frugaliter uti, patrimonium auxi, uxorem duxi, filium ſuſtuli, hunc amo. Flens (inquit) me per publicum ſequeris. Poterant illa & ſeparata defendi: nam neque admirationi profectò cuiquam mortalium eſſet, quòd pater filium ſequerer, & ſeparatæ ad hoc lacrymæ poterant videri non ad te pertinere. Sed ne ulla arte ſuffugere crimen accuſatoris mei videar, totum hoc quod objicitur jungam. Lacrymæ ſunt in culpa? Reo fortaſſe ſupervacua, ſic me conſolaris, ſic lacrymas patris tui ſiccas. Flendum mihi hodie foret, etiam ſi hoc antea non feciſſem.

SERMO.

Nolo quiſquam me reprehendat, tanquam vobis locos non dem, ſi ampliare declamationem voletis, & ingenium exercere, dicitis quod ad cauſam hujus, nullo modo ad delectationem aurium fortaſſe pertineat.

DECLAMATIO.

Nondum privatas ac peculiares lacrymarum reddo cauſas. Interim quis miratur flere hominem? hinc infantia incipit : in hanc neceſſitatem plerunque fortuna deducit. Quis enim eſt dies, qui non triſte aliquid & flebile nobis minetur ? Si nullam aliam rationem lacrymarum haberemus

mus, conſpectus tamen hominum, & ratio mortalitatis poteſt elicere fletus. Hæ amicitiæ, hæ propinquitates, hi congreſſus, hæc ſtudia, laudéſque intra breve temporis momentum occident, atque labentur. Quotus quiſque tranſit dies, quo non funus accipiamus? Flens me ſequeris, & per publicum ſequeris. Non totum crimen objicis: diu hoc antea domi feci. Quantulum temporis ſpatium eſt, quòd talem me vides? flere ſecretò, ubi cubiculum & nox & animus ſibi relictum eſt. Flens ſequeris: quod poſſum. Miror equidem illos fortiſſimos patres, qui hunc animi dolorē ſemel recidunt, & in univerſum flere definito aliquo temporis ſpatio ſemel queant. Flens per publicum ſequor. Quid ergo non misereris? gratulor crimini meo. Si movi, ſi hæc tibi gravis videtur invidia, quid opus erat accuſatione? quid judicibus? quid hac probatione dementiæ ſanare me poteras: Exigis tamen cauſas lacrymarum mearum. Non me pecunia movet, divites aliquando fuimus: non illos latè quondam patentes agros deſiderio, non fœnus, nec ingens pondus argenti. Nuper in modo deſideravi vernulam meum.

CCCXVII. *Imperator provocatus a filio.*

QUI PROVOCATUS AB HOSTE NON PUGNAVERIT, CAPITE PUNIATUR. Filius Imperatoris ad hoſtes transfugit, provocavit patrem. Ille non deſcendit in certamen ſolus, ſed acie commiſſa vicit hoſtes: in quo prælio & filius ejus cecidit. Accuſatur, quod provocatus ab hoſte non pugnaverit.

SERMO.

An quiſquis ab hoſte provocatus non pugnaverit, puniri debeat: an hæc lex ad imperatorem pertineat: an hic ab hoſte provocatus ſit: an pugnaverit.

DECLAMATIO.

QUI AB HOSTE PROVOCATUS NON PUGNAVERIT, CAPITE PUNIATUR. In omnibus quidem legibus ſolā ſpectari oportet ſcribentis voluntatē. Verba enim ambigua, & in plures intellectus ducta ſunt: ſcribendarum legum cauſa, voluntas fuit. Ergo id unū ſpectari convenit, propter quod ſcriptæ ſunt. Hujus autem legi manifeſtū eſt hanc voluntatem eſſe uti puniatur, quoties commiſſum eſt, propter quod conſtituta pœna eſt:

ſupervacuum ſupplementum eſt, ut contra verba interpretatio ſequatur, aliquid frequenter accidere poteſt, cùm aliis legibus, tùm hac præcipuè. Fingamus enim ab hoſte provocatum aliquem ægrum: fingamus provocatum eum qui proximo prælio debilitatus ſit: fingamus eſſe provocatū, quem imperator in aliam partem expeditionis ire juſſerit: profectò adverſus neminem horum actio ex hac lege dabitur. Atqui mihi ſatis eſt efficere, ut alicui non pugnare liceat. Nam ſi ulli poteſt dari hæc venia, non dubitabitur quin patri detur. Sed antequam naturam defendo, Imperatoris volo defendere dignitatem. Contendo hanc legem ad milites pertinere: primum quod inter hos ferè provocatio ſit: deinde quoniam legumlator nunquam profectò tam inimicus fuit, ut periclitari ex eventu pugnæ unius civitatem, ſummamque reipublicæ vellet. Fingamus enim ab aliquo ultimo militum provocari ducem: idem diſcrimen, idem periculum, par eventus eſt. Adjice quòd inter præcipuas virtutes eſt, imperatorem non pugnare aliquando. Sic extrahitur hoſtis: ſic impetus ſubitos partis adverſæ frangit mora: ſic interclusos commeatibus in deditionem venire fame cogimus. Itaque herculè militem legimus robuſtum, legimus juvenem: imperatorem facimus ſenem. In illis enim vis corporum & manus ſola ſpectatur, in his conſilium & ratio: quæ bona præcedentis ætatis in locum virium ſubeunt. Ipſum præterea nomen Imperatoris ſatis ſignificat non exigere manum ipſius. Imperare enim debet & præcipere. In ſummam, ab eo qui provocatus ab hoſte non pugnaverit, ſupplicium optimè exigit imperator. Ergo ſi hoc ſolum apud vos dicerem, Non pugnabit dux, non pugnabit ſenex, non fecit ſummæ rei diſcrimen: ſatis tamen iſta defenſio videretur. Adhuc tamen propius accedere ad interpretationem legis volo: &, quatenus pars diverſa ſcripto innititur, etiam ipſa verba ſcrutari. Quid tandem dicit lex? QVI AB HOSTE PROVOCATVS NON PVGNAVERIT. Ab hoſte igitur, non à transfuga. Nec unquam habuerim hunc ego perditiſſimo parricidæ honorem, ut illum in numero ponam eorum hominum qui pro republica ſua, qui pro patria pugnabant. Et ſi verba ipſa intuemur, hoc ſatis eſt: ſi verò introſpicere voluntatem voluerimus, ecquid manifeſtum eſt non hoc ſenſiſſe legumlatorem, ut ulla illa neceſſitate poſſet cogi pater cum filio dimicare? an verò is qui ſcripſit, HOSTEM, non videtur ſcripſiſſe; ALIENVM? ſumma hac nominis utique minora complexus eſt. Non ergo cogi poteſt quiſquam lege, ut cum filio ſuo pugnet. Hic tamen non defenditur affectus & pietatis ſimulatione. Ego verò (inquit) pugnavi: ſed quo modo pugnare oportebat veſtrum imperatorem: Unius ſanguinem exigitis? exercitum cecidi: par gladiatorum ſimile poſtulatis? totius civitatis victoriam retuli. Numerate captivos, numerate ſpolia: & æſtimate an damnari debuerim, quia plus præſtiti. Quæ ſunt enim quæ lex poſtulet? illa quidem pugnam tantummodo meam. Veruntamen videtur tacitum hoc ſcribentis fuiſſe votum, ut & hoſtis occideretur. Utrumque præſtiti: & ego pugnavi, & ille occiſus eſt. Sed non continget ea perditiſſimo juveni, quam quærebat, invidia, ut videretur ſcelere occiſus, ut nobilem facinori ſuo exitum daret: jaceat in turba. Vos oro qui illud pugnæ genus exigebatis, utrum tandem eventum concepiſtis animo? Viciſſet juvenis ſenem, viciſſet ſceleratus pium: quantum reſpublica detrimenti, quantum lacrymarum, quantum luctus amiſſo duce haberet, & fractis militum animis & inclinata in poſterum ſpe? An verò imperator noſter occidiſſet illum temerarium juvenem & ſceleratum? erátne tanti ut publicè commiſſum parricidium videretur? non iram numinum, non ſterilitatem, morbóſque, & alia quibus magna ſcelera expiari ſolent, timeremus? ab hoc omine commiſiſſet aciem?

CCCXVIII. *Legatum inter libertos.*

Teſtamento quidam inſtituit hæredem amicum, & petit ab eo, ut ex duobus libertis quos relinquebat, utri vellet decem millia daret. Unus ex libertis petit, judicio contendit, victus eſt, petit alter.

DECLAMATIO.

QUæ mihi jura quàm vetera cum patrono eorum fuerint, non eſt dicendum. Hæres ſum. Quantoperè illis poſt libertatem ſatisfecerim, videlicet hac contumeliæ quæ mecum conſiſtunt, æque manifeſtum: neuter apud illum meruit ut decem millia acciperet. Quare ergo hoc teſtamento cavit, ut darem hanc ſummam utri vellem: non poterat aliter efficere, ut mihi iſti obſequerentur. Excogitavit ergo optimus omnium amicorum, quomodo iſti tanquam patrono, mihi obſequerentur: cùm alioqui prædivinaret hoc quod accidit, nullam apud iſtos fore amicitiæ ſummæ, nullam noſtræ conjunctionis reverentiam. Ratio ergo teſtamenti talis eſt. Ne jus quidem dubium erat, etiam antequam veniret in dubium. Petis à me decem millia ex teſtamento patroni tui: interrogo, an dari juſſerit tibi? quantælibet ſis impudentiæ non mentieris. Quare ne illa quidem tibi actio, quæ invidiam facere ſolet legatum non ſolventibus, relicta eſt, ut diſcas, Quod ego merui, quod ego jure peto. Repetis quod tibi non eſt relictum, verum hoc eſſe manifeſtum eſt. Petit alter prior, qui ſibi magis dignus videbatur: quo petente tacuiſti: non tamen obtinuit id quod nullo jure poterat obtinere ut acciperet legatum incertum. Sed hoc ipſo apparet (inquit) deberi mihi, quòd ille cùm judicio contendiſſet, victus eſt. Nondum diligenter verba teſtamenti legis: non enim hoc ſcriptum eſt tantùm, ut alteri ex libertis darem: ſed illud, quo mihi & plena, & (quò magis doleas) perpetua libertas relicta, darem utri vellem. Ergo ſi hoc non cadit in rerum naturam, ut ego illi malum dare, qui mecum contendit, ſperares, aut ſi hoc probare potes me tibi malle, forſitan judicio quoque non iniquè contenderes. Si quidem neutrum horum tale eſt ut contra me ſit, ſatis ſit utrique veſtrum ſeparatim dicere, Tibi nolo. Sic ergo reſpondebis, ſemper: puta me dicere, Quærere de re atque officiis tuis, qui non aliter meruiſti: fortaſſe vexare vos voluit, & legatum ſperare ſemper, & alternis deſperare. Sic tueri me volo, ut dicam ſemper. Ante omnia enim teſtamento tempus non eſt cautum quo ſolvam, ac ne caveri quidem potuit. Nam qui dicit, utri malueris, & tempus non adjicit, manifeſto illud quoque ſignificat, cùm volueris, ſolves. Adhuc ergo ambo improbi eſtis, ambo calumniatores. Quàm ſapienter tacueras, ſi in hoc perſeveraſſes: videreris mihi verecundior: ſperarem futurum, ut diligentius ſervares pecuniam, quam non cupidè acceperas: nunc incipit mihi videri minus ille peccaſſe: litigavit ante experimentum, litigavit ante ſententiam: tu non credis judicibus. Neuter ergo accipiet?

cùm voluerit patronus alteri dari, non poteſt ab altero hoc legatum peti ex voluntate defuncti : neuter veſtrum dicere poteſt, hoc patronus dari mihi voluit. Habuit hunc honorem mihi ut iſtud eſſet, beneficium meum: me ergo emereri debet : & à me iſtud petere, quod à patrono non petiiſſet. Detegam vobis propoſitum amici mei. Meliori dari voluit: hoc ſciri ex præterita vita veſtra non poteſt: alioqui ipſe ſciſſet : & ſi ulla inter vos fuiſſet differentia, nominatim reliquiſſet. Hoc legato patroni veſtri, neceſſe eſt utrique veſtrum diligentius videre utri dabo : uter veſtrum patronum magis deſideravit, uter veſtrum frugalius vixerit, uter veſtrum modeſtior fuerit : quòd vos diutius traham, utri voluero. Interim ſimiles eſtis, eandem cauſam habetis. Non magis ego de te vobis judicare poſſum, quàm patronus veſter.

CCCXIX. *Adultera venefica.*

Quid uxorem adulterii ream detulerat, dixit communem filium teſtem fore. Inter moras judicii, adoleſcens ambiguis ſignis cruditatis & veneni, deceſſit: vult maritus agere cum uxore veneficii : illa poſtulat ut præferatur judicium adulterii.

DECLAMATIO.

ANtequam criminum facimus comparationem, ſic agere poſſum. Veneficii accuſo : reſpondes : occiſum à te filium dico : defendes. Sint paria quæ objicio, non poſſunt uno judicio cognoſci : æquum eſt ream reſpondere ad id quod objicitur. Puta omittere me quod antea objecerim, non peſeverare in eo propter quod detuli : de vita cogitari æquum eſt, de majore quæri prius. Poſtea dicam ex qua diffidentia præferri judicium adulterii velit : interim duo crimina apud vos proponuntur, adulterium, & parricidium : de utro prius cognoſci oportet ? hoc inæquum eſt ſceleris graviſſimi, ſceleris atrociſſimi dilationem impetrari, quia & adultera eſt? Si nihil illi antè objeciſſem, continuò rationem redderet : quoniam ad parricidium, prioris criminis diffidentia, venit, huc trahitur, propter quod occidit filium: ab hac occiſum eſſe dico: quàm diu judices ſineris hoc eſſe dubium ? vivit interim in civitate, inter nos eſt fœmina inter prodigia numeranda, implet numerum civitatis: & vivit dum bis rea ſit; præſertim in hac civitate, in qua judicia diu differuntur. De me utique mirari non poteſtis, ſi omnes moras odi, omnes dilationes: liceat vindicare filium dum vivo, antequam ad accuſatorem tranſeatur à teſte. An hoc æquum, hoc cuiquam veſtrum juſtum videri poteſt, ut cenſeatis adulterium eſſe inter crimina, parricidium inter maledicta? Cauſam dicere adulterii volo, hoc eſt, petit ille teſtis. Mihi autem vacat hoc tempore curam agere lectuli mei flens & orbus querar, quòd uxor mea alium amaverit, alium mihi prætulerit? Ego ne priore quidem tempore iſtud crimen ad judicem perduxiſſem, niſi quòd ſciebat filius meus. Si amiſiſſem tantum optimum juvenem, excuſate tamen, omnibus aliis cauſis renuntiarem; verum confitendum eſt, Ego occidi, ego qui palam nominavi: qui omnem judicii prioris fiduciam in hoc eſſe confeſſus ſum. Tua porrò quid intereſt? Utere hoc argumento: Quòd tibi objicere adulterium noluit. Pone hoc inter præjudicia accuſationis. Dum ego ago meo judicio: dic legem qua vindicari poteſt utrunque. Nempe hoc inter alia dictum eſt, Quam cauſam dandi veneni filio meo habui? adultera non eram. Illic videbimus, illic reddemus rationem. Nec te hoc fefellit. Sed naturalis improbis hominibus dilationis eſt cupiditas: hic infamiæ vides pœnam. Quid autem fama ad te, aut opinio? Sed occurrunt illæ cogitationes. Quæretur de adulterio, & quæretur diu, & extrahet judicium, ſicut adhuc extrahit, ut ſequatur adulterii pœnam alia ſubſcriptio, alii judices, & alia ſortitionis fortuna. Interim, ut nihil artes valeant, multum fata poſſunt: multum citra ſcelus quoque impedimenti, per ſe ipſa mortalitas affert: ut nihil proſit, vixero: & tamen quod mihi vita ipſa jucundius eſt, tandiu ſuperſtes teſti vixero.

CCCXX. *Multati ſocius.*

SOCIORUM COMMUNIA SINT DAMNA ET LUCRA. Ex duobus ſociis alter in civitate erat, alter peregrè. Cùm bello laboraret civitas, decrevit ut intra certum diem reverterentur qui abeſſent: qui non veniſſet multaretur publicatione bonorum. Exacta eſt pars à præſente negotiatore abſentis. Reverſus ille partem petit reliquorum bonorum.

SERMO.

SÆPE *vobis dixi, quomodo ad inveniendum ſtatum facillimè* *perveniretis qui ſint, omnes noviſtis. Primū ſingulos reperite: ſublatis his quos certum erit non eſſe, inter reſiduos quæremus: quærendi ante via hæc erit. Videamus quid proponat petitor, quid ille reſpondeat poſſeſſor, vel reus: ex eo quæſtio naſcitur: ea nobis demonſtrabit. Neque hoc dico, quid primum dicat petitor, quid ille reſpondeat, non enim ex prima quæſtione ducendus eſt ſtatus, ſed ex potentiſſima Videndum erit, an poſt diviſionem ſocii ſint.*

DECLAMATIO.

SOCIORVM DAMNA ET LVCRA COMMVNIA SINT. Fortaſſe videri poteſt ſupervacuum, laudare legem. Nam & apparet prudentiſſimos majores & conſtitutores hujus civitatis, ſapienter rogaſſe; & cùm hoc jure civitas tam diu uſa ſit, jam approbatum eſt. Veruntamen cauſa exigit, ut æquitatem quoque legis intueamur: non ut vos religioſiùs judicetis, ſed ut appareat quàm improbè ſocius meus faciat. SOCIORVM COMMVNIA DAMNA ET LVCRA SINT. Sacra res eſt & quædam fraternitas propoſitorum animorum. Conſortes enim poteſt facere caſus: cæterùm quidem cùm duo homines omnes fortunas ſuas contulerunt, omnes caſus miſcuerunt; unum quoddam factum eſt: quid eſt juſtius, quàm compoſitum patrimonium habere conditione unius ſocietatis? hoc enim eſt unitas. Vides ergo & damna & lucra communia eſſe debere, & nihil non æquum eſt, quod utrique parti ſcriptum eſt. Eventus nos deduxit. Sed de ſociis loquor idem agentibus, illud ſuo loco imputabo, quòd hic domi ſemper & cuſtos tantùm pecuniæ fuit. Ego ſum ille, qui longas terras & ignotas regiones peragravi, ego ille, qui tam longè abieram, ut in patriam redire non poſſem. Ex hac igitur lege poſtulo ut communia ſint quæ in vobis ſunt, ut dividantur. Quid agis? periiſſe patrimonii partem, & mihi periiſſe: adjicis mea culpa periiſſe. Omnia hæc interim confiteri libet: commune tamen damnum eſt: Negat hoc eſſe damnum; & pœnæ nomen imponit. Ego porrò, Damnum exiſtimo eſſe amiſſionem eorum quæ habueris: neque enim veniet in dubitationem, quin amiſerimus aliquid ex his quæ habebamus. Hic pœnam appellat, poſſum non negare, cùm & ipſa pœna damni genus ſit. Nam mihi ex hoc, quòd plerisq; criminibus pecuniæ pœna imponebatur, appellatio etiam

Damnatio videtur. Ablatum eſt aliquid mihi, ſanè etiam confitear: quid intereſt quomodo ablatum eſt? Ego perdidi, nam & ſi latro abſtuliſſet, mihi abſtulerat: & ſi in piratas ego incidiſſem, mercator ego amiſeram, peribat hoc utrique noſtrum. Quid etiam pœnæ id genus eſt, quod caſus attulit? ſanè enim feramus hanc tuam finitionem, ut Damnum credamus eſſe fortuitam amiſſionem, putemus eſſe fortuitam rerum amiſſionem, damnum, quid tam fortuitum poteſt eſſe, quam quòd accidit? Non enim lege vetere, & ante profectionem meam ſcripta, & quam ego noſſe poſſem, & in quam mea culpa inciderem, Quid fortuitò accidit? bellum quid fortuitò accidit? ignorantia mea, non eſt tale, quale ſi in furto deprehenſus, quadruplo damnatus eſſem. Tu enim diceres: noveras damnum, noveras legem: vitio tuo incidiſti in hanc. Hæc non eò pertinent, quo genere damni afflictus ſim. Nam ſi naufragium feciſſem: diceres vitio tuo, navigabas enim, & ſpoliatus eſſem à latronibus, diceres, , vitio tuo, parum diligenter cuſtodiebas. Quorum quodque damni genus eſt, cui non applicari reprehenſio poſſit? Si mancipiorum mortes ſunt, parum curaſti, medicinam non adhibuiſti. Hoc habent graviſſimum damna, quod vix ulla ſine pœnitentia ſunt. Ergo tunc quoque ſi vitio meo factum eſſet, ſi lege vetere, damna tamen communia erant.

CCCXXI. *Invicem venefici frater & medicus.*

Fratres conſortes, inimici eſſe cœperunt: diviſerunt. Alter ex his medicum inſtituit hæredem, poſtea redierunt in gratiam, Is qui medicum amicum habebat, cùm cœnaſſet apud fratrem, & domum rediiſſet, dixit ſuſpicari ſe, venenum ſibi datum: reſpondit medicus, potionem ſe daturum remedii, & dedit: qua epota ille deceſſit: invicem ſe reos deferunt veneficii, frater & medicus.

DECLAMATIO.

Etiam ſi cauſa unius hodie agnoſcitur, tamen cùm eum de cujus morte agitur, conſtet veneno periiſſe, idque inter duos litigantes conveniat, alter utriuſque eum veneno periiſſe: ita committenda utrinq; cauſa eſt, ut non minor nobis defenſionis, quàm accuſationis habenda ſit ratio. Itaque etiam ſi dolor fratris amiſſi & conditio judicii quos accuſo, hoc videtur exigere primum ac penè ſolum, ut ea quæ objeci, probem : ignoſcetis tamen mihi, ſi primam defenſionis meæ putavero habendam eſſe rationem: neque hoc eò tantùm, quòd pertinet ad pudorem hodie meum : ſed eò etiam, quòd plus auctoritatis habiturum me in accuſatione ſcio, ſi ad illam innocens venero. Quæritur ergo, judices, venenum ego fratri dederim, an iſte alieno. Non me fugit nomen quo utitur, amicus. Et rogo ſciatis judices, de hoc ipſo quæri hodiè, an amicus fuerit. Sine dubio etiam ſi certa utriuſque nominis fides eſſet, neminem veſtrum præteriret quantum præferri fratrem amico oporteret. Nam quæ poteſt amicitia eſſe tam felix, quæ imitetur fraternitatem? Certè quotiens blandiri volumus his, qui eſſe amici videntur, nulla adulatio procedere ultra hoc nomen poteſt, quàm ut fratres vocemus. Adeò inane etiam nomen, & umbra quædam naturæ videtur ſimile amicitiæ nomen imponere. Cum verò me fratrem conſtet eſſe ſi venenum (ut probabo) dedit, amicus utique non fuerit. Quæ comparatio eſſe perſonarum poteſt? Ac ſi tantum de amore quæreretur judicium, multum natura vinceret, nunc plus eſt aliquanto de quo apud vos agitur. Quæritur enim an ego fratrem potuerim occidere. Ergo inter homicidium & parricidium cognoſcitis. Nondum de perſona loquor utriuſque, non de cauſa; interim quæro, judices, utri parti faveatis, utrum verum eſſe pro civitate, pro temporibus velitis. Equidem judices admirari me confiteor, aut conſtitutas eſſe de tantis ſceleribus leges, aut ullos inveniri potuiſſe mortalium, in quos caderet iſta ſuſpicio. Fratrem ſuum potuit aliquis occidere? non obſtitit tacita natura? non ſanguinis jus? non ſceleribus manus ſuas objecit, quæcunque eſt illa quæ certè creditur eſſe, pietas fratrem occiſuro? non ſuccurrit communis uterus? non eadem cauſa vitæ? non una primordia? non illa conſuetudo, quæ alienos etiam ac nulla conſuetudine inter ſe conjunctos componere & aſtringere affectibus poteſt : conſuetudo actæ pariter infantiæ, pueritiæ ſtudia, luſus, triſtitia, joci? Membra hercule inter ſe citius pugnaverint, & ſi qua in nobis natura geminavit, diverſos ceperint affectus. Nam quid eſt aliud fraternitas, quàm diviſus ſpiritus? & quæ ad tuendos nos natura conceſſa ſunt multiplicata, eo quidem felicius, quòd diverſis etiam aſſiſtentibus locis, eſſe iidem, ac plura ſimul obire poſſimus. Huic neceſſitudini qui dare venenum poteſt, non oculos effodiet ſuos? non manus in viſcera ſua armabit? Habet ergo hoc primum (ut parciſſimè dixerim) admirationem, neque ego ignoro, judices, quanto me onere premam. Ipſe confiteor nullis ſuppliciis, nullis pœnis, nulla me omnium hominum ira poſſe penſari, ſi feci. Vult detrahere fraternitati auctoritatem. Diſcordes, inquit, fuiſtis. Nondum rationem hujus criminis reddo: illud interim teſtor, hunc bonum amicum utrique maledicere. Nunc mihi, frater, in quacunque parte naturæ es, agenda cauſa & tua eſt. Aliquid ex ſumma fraternitatis gratia defuiſſe viſum eſt aliquando, dum forſitan uterque alterius animum magis exigit fiducia ſui. Bene herculè fortuna, quòd uterque tunc incolumis, quòd penates ſine lacrymis fuerunt: nulla parricidii ſuſpicio tempore illo, quo minus amabamus. Non tamen iſta noſtri animi culpa fuit, niſi quia vitium eſt humanæ mentis nimia cupiditas. Hi ſunt qui conjunctos ſeparant animos, qui ſummæ concordiæ virus ſuum interponunt, qui hæreditates captant, qui ſe teſtamentis parant: qui ita demum ſpem aliquam in poſterum vitæ habent, ſi eos quos amicos appellaverunt, cariſſimis pignoribus, abduxerint. Quis fecerit illud inter nos, ſic quærite. Nullam iſte ſpem hæreditatis habuiſſet, ſi nunquam diſſidiſſemus. Hoc igitur primùm veluti mentium animíque tentati veneno ſumus, ſed, Dii melius, neque longum iſtud fuit, neque quicquam ex eo ſecutum eſt, quod emendari non poſſit. Divino ſola, ut ſciatis cui hæres ſit: ſed poſtea (quod ſatis eſt) gratia, & rurſus ſolida fraternitas, immò, herculè major altiórque conjunctio poſt pœnitentiam. Neſciunt homines quantum boni fraternitas habeat, qui nunquam diſſiderunt. Ut dulcius ſerenum poſt tempeſtates eſt, ita noſtris animis laceratis, & domi caſtigatis, velut portus ille fraternitatis occurrit. Amabamus etiam in præteritum, nec caritas fuit illa, ſed invicem ſatisfactio. Utinamque hoc non palàm, non manifeſtè feciſſemus, ut videretur frater meus nullo modo mutaturus teſtamentum. Perſonæ igitur nullo modo comparantur; alienus & frater. Supervacua mentio diſcordiæ, cum & illo tempore conſtiterit innocentia, & id tempus quod in culpam deducitur, non ſolum ſine diſcordia fuerit,

verum

verùm etiam major atque arctior caritas, poſt illam de qua locutus ſum, pœnitentiam increverit. Proximum eſt (ut opinor) excutere cauſas: & quod ad me quidem pertinet, videor de his ſatis locutus. Nam inimicitiæ eo tempore non fuerunt, quo frater meus accepit venenum, mihi certè hoc faciendi ratio non fuit: qui ſi eſſem malus frater, uti tamen bonitatis ſimulatione debebam, uſque ad mutationem teſtamenti. Nam quid obſtabat quo minus non ultionem tantùm, ſed etiam lucrum conſequerer? Si ego non habui rationem dandi veneni fratri, videbo an hic habuerit. Hæres eſt: hoc per ſe potens eſt. Omnia quæcunque toto orbe terrarum committuntur ſcelera, circumſpicite, judices, pleraque ex cupiditate naſcuntur: hæc latrones facit, hæc piratas, hæc intra muros etiam, atque intra domos noſtras, & templa, ſicas percuſſorum acuit: inde nata ſunt venena, ut mihi videatur rerum natura omnibus in hominem collatis bonis: unum metum oppoſuiſſe. Tolle pecuniam, bella ſuſtuleris: ſuſtuleris ſeditiones. Hanc ergo cauſſam habuiſti. Et aliud eſt, aliis pecunia: ſi de cupiditate ſola loquendum mihi foret, dicerem, Hæreditatem concupiſti, homo locuples, nunc hæreditatem concupiſti, id ſolùm habiturus quod ſcelere adquiſiſſes. Quid enim jam te metiri incipis, & longam domus noſtræ patientiam calcas? Ecquid ſcis, quid paulò ante fueris? nunc te circumfluens pecunia, nunc iſta mancipia, & quicquid quæſiſti ſcelere, ditabunt? Venenum dicor dediſſe in cœna mea. O Dii immortales! erat quidem honeſtius illa defenſione patrocinari cauſæ meæ. Venenum aliquis inter lares ſuos, inter ſacra menſæ, coronatus pariter, quos colebamus, Diis immortalibus, venenum aliquis hilaris hilari dedit? Non hoc ipſum obſtitit conatibus meis, quod non credebatur? Venenum aliquis circumſtante familia, præſentibus miniſteriis daret, fœdaturus continuò cadavere illud convivium ſuum? Ut ſeveri nobis antiquitas tradidit, infeſtos animos placavere menſæ; & homines qui inter ſe armis atque exercitibus confluxerant, tuti tamen jacuere media cœnæ fide. Sic defendi decebat innocentiam, ſed quatenus tanquam maligni loquimur, quatenus tanquam ſuſpecti, in præſentia ſeponite mentem meam, ſeponite fraternitatem, ſeponite intactam vitam. Tanquam de veneficio loquor, quo minus loco, quò minus tempore dare fratri meo debuerim venenum. Neque enim quiſquam dubitat, judices, quin faciendi ſcelera conſilium, non unam viam intueatur, ut ad ſummam cogitati in[illegible]atique perveniat: ſed illam alteram, vel magis neceſſariam, & quæ penitus in cogitationibus ſedeat, ut ſcelus quod commiſit neget. Venenum do: & unde ſcio, an exhauſta potione ſtatim concidat? venit ad menſam meam: inter convivas meos expirat frater meus in quem ſcelus tranſlaturus? quem Deorum hominúmque invocaturus? Non fuit ergo locus idoneus, non fuit tempus: adjice quòd ego daturus venenum potui timere ne deprehenderer, ne præſentiret, ne intelligeret, ne colore venenum deprehenderet, ne qua vis odoris ſe oſtenderet. Nulli venenum facilius dari poteſt: quàm qui accipit utique tanquam medicamentum. Ergo nullum conſilium ſceleris mei eſt. At tui quanta occaſio? quanquàm de hac poſtea loquar: paulum enim me interpellat ordo, ut illum defendendum exiſtimem, quòd fratrem meum ait ſuſpicatum. Ante omnia, judices, quod ſit illud ſuſpicionis genus, non intelligo. Poſtquam biberat, fingamus aliquem ſenſum interiorum fuiſſe: hæc tamen omnia accidere etiam ex innocenti convivio poſſunt. Unde ergo ſuſpicio eſt? unde illæ ſimultates? unde illa diſcordia? Simul & illud vos judices, intueri oportet: epota hujus potione, fratrem meum continuò periiſſe. Non poteſt videri eo veneno periiſſe, in quo ante momentum mortis ſuſpicio fuit. Verùm hæc ex hujuſmodi cauſis orta ſuſpicio, pleniſſimam defendendi veneni occaſionem dedit. Prima illa, quòd habebas cui objiceres: altera illa, quòd qualémque potionem accepturus erat frater, ſi & illam triſtem viſu, ſi & illam guſtu aſperam: bibendum eſt tamen, cùm dicas remedium. Sed quid ego diutius? ſi venenum à me accepiſſet, tu ſanaſſes: nam & pollicitus es. Habebas medicamentum, & tale medicamentum dicebas, quo propè reducere ſpiritum, quo vita reponi poſſet, quo venena fugarentur, quo tranſmitterentur. Potionem dediſti, aut remedii, aut veneni: ſi remedii dediſſes, viveret: non id apparet, ergo venenum dediſti. Multa ſunt, judices, quæ minus clarè verbis atque actione exprimi poſſunt. Utinam quidem fortuna præſtitiſſet, ut frater meus viveret: oſtendiſſem vobis medicum. Hoc enim ante omnia dico, judices, medicum: oſtendiſſem potionem hanc non quotidianum, & quo omnes utimur: ſed medicamentis permixtam & oneratam. Dat medicus medicamentum: qui acceptam [illegible] potionem, ſtatim expirat. Quid tandem hic argumentandum erat? quid tandem hic probandum? non oculis ju[illegible]ſſeris, non continuò ſtrictis faucibus rapiendus ad ſupplicium veneficus videretur, qui nunc etiam ſpolia occiſi hominis tenet, & ſubitò locuples, ait ſe tantundem habere, quantum me qui nuper diviſi? Mihi quid relictum eſt præter luctus & lacrymas? Ultimum ergo illud nobis, frater miſerrime, convivium erat? ſiccine digreſſi ſumus? in has ſpes diſceſſimus? Habui occaſionem mœrendi. Diu [illegible]diatus eſſem. Potui tibi venenum dare de quo nihil ſuſpicareris.

CCCXXII. *Abdico te, niſi deſinis.*

Stricto gladio & cruento proceſſit adoleſcens in concionem: & dixit, occiſum à ſe patrem, quòd ab eo tyrannis affectaretur. Perduxit magiſtratum in domum: oſtendit apparatum tyrannidis. Cùm quæreretur corpus, inventę ſunt tabellæ ad filium: in quibus erat hoc, Abdico te niſi deſinis: & ſi contradixeris, indicabo cauſas. Reus eſt juvenis affectatæ tyrannidis.

DECLAMATIO.

Quod circa probationem criminis hujuſmodi difficillimum ſolet eſſe, certum eſt affectatam tyrannidem, certum eſt affectatam eſſe in hac domo: omniſque eò deducitur quæſtio, ut diſpiciatis, utrum à patre hujus, an ab hoc ſit affectata. Nihil de moribus hujus adhuc dico. Ætates comparate: ſenex ille & ætatis exactæ, quam rationem affectandæ tyrannidis habuit: niſi fortè propter filium hoc? Hic adoleſcens eſt omnes cupiditates, omnes impetus in hac ætate facilius convaleſcunt. Eſt quædam præ[illegible] ratio ſceleris, ſi hoc tamen nomen nullum accepit [illegible], id tentavit, quo frui diu poſſet. Hæc ætatum comparatio, illa animorum. Pater modeſtus eſt: etiam ſi quid [illegible] ſeverius voluit, minatus eſt hic contra, qualis adoleſcens? ut nihil aliud objiciam, quàm quod ipſe confeſſus eſt, quàm quod gloriæ loco pro concione dixit, patrem ſuum occidere potuit: non quæro, an innocentem, erit hujus rei procedente oratione nobis locus: interim occidere patrem potuit. Quid non cadit in hunc animum? quid non recipiat hæc temeritas? Minus eſt quod negat. Si componendus nobis eſſet aliquis, qui opprimeret rempub. qui libertatē patriæ afferre poſſet, quam tandem mentem aliam exiſtimaremus? Fingamus hominem crudelem, hominem apud quem nihil habeant jura naturæ. Eſt quædam ſcelerum ipſorum ſocietas, adeò ut vel uno appellare nomine potuerit utrumque parricidium. Ergo ut ex ætatibus & ex moribus credibilius eſt affectatam ab adoleſcente, quàm ſene tyrannidem; cætera qualia ſunt? Ac primùm te interrogo, ſi affectari tyrannidem à patre tuo exiſtimabas, cur occideres antequam criminareris? neque enim difficilis damnatio, nec longa judicii mora ſequebatur, apparatus tyrannidis erat in domo. Deducendus tamen ad magiſtratus. Et hoc certè non difficile fuit adverſus ſenem ei qui occidit eum quem criminaturus erat, ut reſponderet ſibi. Non poteſt ergo videri Reipub. gratia feciſſe, cui plus alter præſtitiſſet. Nunc excutiamus qua cauſa feceris. Ante omnia gratias magiſtratibus ago, quòd non deprehendiſſe contenti ea quæ oſtendebantur, aliquid & ipſi viderunt. Gratias ago etiam providentiæ Deorum immortalium, qui nunquam ita opprimi veritatem voluerunt, ut non magnis ſuis veſtigiis emineret. Recitentur hæ tabulæ. ABDICABO TE. Non lego ſequentia: nego hanc eſſe fiduciam ejus qui de affectanda tyrannide cogitavit. An ille in judicium vocare auſus fuiſſet, & ignominia afficere adoleſcentem omnia ſcientem? Non enim tyrannis convincenda veſtigiis erat: neque argumentis eruenda, domi arma, domi apparatus. Et ſi hanc cauſam abdicandi te non habuit: dicas oportet, quam aliam habuerit. Non conſentiebas conſiliis ejus. Hoc minus te debebat offendere: ille ſi te tanquam judicem timuiſſet, potuit occidere. Satis ergo plenum vel hoc erat argumentum innocentiæ, ſevoritas & vindicta. Quid tamen adjectum eſt? SI RESPONDERIS, CAVSAS INDICABO. Quærite nunc uter malæ ſit conſcientiæ, Ille minatur: cur taceri voluit? quoniam pater erat. Quoniam nunquam hi affectus in tantum vincuntur odio, ut non ad naturam ſuam tamen revertantur. Cauſas quas ille ſe dicturum minatus eſt, tu oſtendiſti. Hæc arma detecturus erat, ſi reſpondiſſes: hoc apparatus protracturus in medium. Satis apparere ore omnibus arbitror, affectatam ab hoc eſſe tyrannidem. Ne quem autem veſtrum ſecurum faciat hoc, quòd oppreſſa, quòd deprehenſa eſt tyrannis, apparatus enim iſte teſtatur adoleſcentis mentem. Nam latro innocentiam accipit, ſi quis illi gladium extorqueat? minatus aliquis mœnibus flammas, num igitur facere ſecuritatem civitati poteſt, ſi quis faces ejus extinxerit? Non habet nunc arma, non habet apparatum: ſed habet animum. Nec mihi hoc ſatis eſt approbare, judices, tyrannum futurum, niſi illud quoque ante oculos veſtros poſuero, qualis ſit futurus tyrannus. Ullius hic parcet corpori, qui patrem trucidavit? ullius hic criminis aget verecundiam, qui parricidium profeſſus eſt in concione? qui gladium illum cruentum ſtillantémque ſanguine oſtendere populo non recuſavit? quid ille manibus imperabit alienis, tantùm ſuis auſus?

CCCXIII. *Alexander templum dedicans.*

QUI HOSTI OPEM TULERIT, CAPITE PUNIATUR. Alexander bello Athenas cùm premeret, templum extra muros poſitum incendit, peſtilentia laborare cœpit. Reſponſum eſt non poſſe ſiſti, niſi templum reſtituiſſet. Reſtituto templo, Athenienſis ſacerdos, Alexandro pollicente diſceſſurum ſe ab armis ſi dedicaret, dedicavit. Diſceſſit ab obſidione Athenarum Alexander, dicitur ſacerdos hoſti opem tuliſſe.

SERMO.

Quam poteſt maxima religione, judicum implendus animus eſt. Nam & ſi ſacerdos reus eſt: & datur ei crimini quòd dedicaverit templum: & quòd utiliſſimum, & cauſæ etiam facile eſt, hoc tempore. Nam & præſentia numinis ejus, de quo agitur approbatum eſt.

DECLAMATIO.

Deos immortales, omnes quidem, præcipuè tamen numen & mihi maximè familiare, & ſicut proximè experti ſumus, præſentiſſimum, judices, invoco ante omnia: ut ſi reſpectu ſacrorum, ſi pietatis, ſi religione ſola ductus feci quod objicitur mihi, velit impunitum eſſe ſacerdotis officium. Nunc (quod me aliquando ſolicitum habet) ne aſpe[illegible]ratè hanc judicii faciem intueri velit, in qua capitis periculo luitur, quòd templum dedicatum eſt. Oro igitur

tur atque obteſtor, ſi fieri poteſt, ne damnari me velint: ſi minus, ne vindicari: tueantúrque civitatem in hac, quam modò habere cœpimus, pace. Immò verò hanc veſtris animis voluntatem, hoc propoſitum mentis inſpirent, ne eo tempore Deos lædere velitis, quo illis jàm Alexander ſatisfecit: qui etiam ſi bellum contra nos traditum ac relictum à patre, uſq; ſuſcepit: etiam ſi non tam propria quàm hæreditaria nobiſcum conſtitit contentione, omnia tamen alia impunè faciebat, dum res intra cædem hominum ſtetit, dum intra vaſtationes agrorum (quanquam totius ſoli ac venerabilis ſoli) ſecunda res tamen: ac ne illa numina quidem, quæ ſemper excubare videntur pro noſtra civitate, ſatis ad tuendam urbem profuerunt. Vt verò ignem ſacris poſtibus, ut ferrum vetuſtiſſimæ religioni admovere auſus eſt, intellexit ſibi non eſſe bellum nobiſcum. Libenter audio quæ ex diverſa parte dicuntur. Ægrum exercitum, præcipiti morte conſumptas copias. Quis enim non videt omnia iſta facta eſſe, ut rurſus templum eſſet? ita illius quoq; concitati (ut auditis) ac temerarii juvenis motus eſt animus. Vidit non aliunde petendum eſſe, quam à diis immortalibus, præſidium. Oraculum popoſcit, quæ hic culpa noſtra eſt? Accepit. Videlicet, Dii immortales ut peccantibus graves, ita ſatisfacientibus faciles. Si noluiſſent remedium illi peſtilentiæ concedere, non judicare potuerunt. Reſtitui juſſere templa. Gratias publicè privatímque agamus: dedicare ipſi non permiſerunt. Diviſum partitumque reſponſo eſt, quid Alexander facere deberet, quid nos. Ille, quod debuit, fecit templum ſpecioſius quàm fuerat: & cultius extruxit animo regis periclitantis partes ſupererant meæ. Excuſo me vobis, dii immortales, quòd non ſtatim ad conditionem dedicationis acceſſi. Hoc enim ex reſponſo & Alexandro ſatis erat quòd permittebant. Ego nihilominus magna mercede ſuſcepi hoc officium: pacem popoſci, impetravi veluti ore ipſius Dei juſſus promiſit, præſtitit. Hæc eſt criminum meorum, judices, ſumma: & templum habemus & pacem. Hoſti opem tuliſſe dicor. Nondum cauſas facti mei reddo, nondum rationem legis ipſius excutio. Interim quid vos putatis opem ferre? neque enim id ſolum quæritur hac lege, an aliquis hoſti profuerit. Multa enim quæ utilia ſunt hoſti, & inviti & imprudentes facimus. Ideóque hoc non complexa lex eſt: ſed adverſus eum ſe diſtrinxit,qui opem tuliſſet: illud (ut opinor) tale, Qui auxilio juviſſet,qui armis,qui commeatu. Non ſine cauſa hæc ipſius verbi proprietas continet legem. Quæri voluit an is opem tuliſſet,quodam loco manum deprehendit, & ferentem coarguit. Cauſam autem hujuſce juris quis ignoret? Animus (ut opinor) ejus punitur qui hoſti prodeſſe voluit, adverſus proditorem, adverſus hoſtem reipublicæ conſcripta lex eſt. Quæ ſi talia ſunt,quid ſimile his commiſi? Templum dedicavi. Viderimus an hoc hoſti profuerit, ad cauſam meam pertinet ſciri quid ego fecerim, non quid ex eo factum ſit. At enim hoc hoſti profuit.Si ideo feci ut hoſti prodeſſem: ſanè ſim legi iſti obligatus.Si cùm aliquid facerem pro univerſa republica, utile etiam hoſti fuit:non (ut opinor) damnis cõtendendum fuit. Videamus ergo an hoc pro republica fuerit. Nondum dico quæ ſecutura fuerint ſi non dedicaſſem. Interim cum pietate veſtra, Athenienſes, loquor, Templum non illud vetus; non illud præſentiſſimæ religionis, non illud eſt à quo totius civitatis noſtræ petitur auctoritas? Sed novum aliquid & adhuc inexpertum video: in finibus noſtris eſt dedicandum. Hæc enim priuſquam dedicationis accipiant ſummam religionem, opera ſunt tantùm: dedicatio eſt illa, quæ Deum inducit, quæ ſede deſtinata locat,hoc ideo facere non cuicumque permittitur, niſi caſtæ manus,niſi familiaris ſacris animus acceſſerit. Dedicatio ſolis (ut nunc comperimus) conceſſa Athenienſibus. Hoc ergo fieri reor, judices, quòd cum cæterarum civitatum templa, in ipſis poſita urbibus, frequenter cum totis ruere atque incendi mœnibus viderimus, nulla vindicta, nulla religio,nulla eos qui fecerant, ſupplicia conſecuta ſunt. Hic ſacrilegium peſtilentia vindicatum, dedicationem deſtinabat,neque enim aliter ſaltem templum eſſe exiſtimaverat, niſi dedicaretur. De quocunque templo loquor, hoc templum non dedicabo? Quàm multa adhuc remitto? taceo quòd Dii voluerint,taceo quid reſponſa præceperint,humanis conſiliis locum relinquo,non dedicabo? Procedere ultrà volo. Si Alexander ab obſidione tantùm Athenarum receſſiſſet, nónne ædificaſſemus,non reſtituiſſemus? Equidem ego omnibus noſtris ſacris crediderim ineſſe numen. Debetur hoc Athenienſium civitati, debetur vetuſtiſſimo generi, debetur ſolo de quo contendiſſe quondam Deos immortales non ſine cauſa creditum eſt. Cætera tamen opinione credimus, & conjectura colligimus: in hoc numine ſentimus momenta bellorum, hoc pars utraque cognovit, hoc numen ſcit eſſet Alexander. Adjice quod dedicari voluerunt. Si à quocunque voluiſſent occupandum, fuit mihi, cùm Athenienſis ſim. Totum enim hunc populum, judices, puto ſacerdotem. At enim ſic effectum eſt, ut laborare peſtilentia exercitus Alexandri deſineret. Non dico deſiturum alioqui fuiſſe: periturus ſit Alexander, perituri ſint milites omnes, vultis uti hoc ſacrificii publici beneficio? ſi quis vobis hanc poneret conditionem, Athenienſes, ut omnium potiremur gentium, everſis exuſtiſque templis: non profectò acciperemus. Pluris nobis pietas, pluris nobis opinio, pluris diſciplina civitatis fuiſſet. Moritur miles Alexandri. Sed templum ſine numine, ſine religione: ſed templum adhuc eſt inter præſidia hoſtium: ſed non ire mihi, non colere, non agnoſcere, non agere gratias licet. Vos porrò cur perire exercitum Alexandri, cur perſeverare iſtam peſtilentiam vultis? nempe ne bellum haberetis: habetis pacem. Beneficium dediſtis, ex illo quem graviſſimum hoſtem timebamus, habemus potentiſſimũ amicum. Sint ſanè pertinacia odia. Alexander reſponſo ſatisfecerat, quod ad ipſum pertinuit, templum reſtituerat: quod ad ſecundam quoque partem reſponſi pertinebat, fecerat poteſtatem dedicandi, mercedem quantam maximè dari poterat reipublicæ dedit. Tam injuſtos vos creditis Deos immortales, ut non fuerint cogitaturi cujus culpa templum vacaret? nam (ut dixi) ſi peſtilentiam finiri Dii immortales noluiſſent, aut nullum reſponſum, aut aliud certè dediſſent. Demonſtrata ſatisfactio & in hoc valet, ut accipienda ſit. Vereor, judices, ne quid fingere ex neceſſitate periculi videar, veruntamen me religionis meæ diſſimulare quæ acciderunt non ſinit ratio. Alexandrum apud me valuiſſe ſolùm putatis aut ullam mercedem? Ego illum receſſurum putabam, etiam ſi non paciſceretur. Deus, Deus ille (teſtor ipſum & præſentiſſimi conſcientiam numinis) ille adegit, ille juſſit, ille in has preces miſit: ſecundum hoc quodammodo fuit reſponſum.

CCCXXIV.

CCCXXIV. *Bona ſacrilegi.*

QVI REVM CAEDIS DAMNAVERIT, BONA EIVS POSSIDEAT, SACRILEGI BONA TEMPLO CONSECRENTVR. Damnatus cędis cùm torqueretur, dixit & ſacrilegium à ſe commiſſum. Ambigitur de bonis. Sacerdos templo vindicat: accuſator ſibi.

DECLAMATIO.

ANtequam leges comparamus, intueri perſonas libet. Nos nullam habemus in litigando propriam cupiditatem: non acquirimus nobis: petimus bona templo, petimus honorem Deo. Adverſarius ſibi vindicat, & in præmium operæ ſuæ depoſcit. Oſtendit quare accuſaverit. Quemadmodum perſonas comparavimus, ita comparemus & leges. Idem demus utrique tempus, eandem utrique legi cauſam: ipſæ tamen etiam citra defenſiones, non parem rationem habent. Scripta eſt altera Deo, altera homini. Æquum eſt priorem eſſe rationem religionis.

SERMO.

Hic ſubjici poterat & locus in quo laudemus hanc legem.

DECLAMATIO.

Præterea & alioqui juſtius eſt ſacrilegi bona pertinere ad templum, quàm damnati ad accuſatorem. Quare? quoniam in ſacrilegio, propria templi injuria eſt: in damnatione rei, alienum crimen. Ita illic præmium eſt, hic ſolatium: illic datur iſta pecunia, hic quodammodo redditur. Hæc comparatio eſſet, ipſas leges committeremus: nunc noſtra & tempore prior eſt. Antè enim commiſit ſacrilegium, quàm cædem. Accuſator hoc nititur, quòd antè damnatus ſit cædis, quàm ſacrilegium confeſſus ſit. Non eſt autem intuendum, quo tempore aperuerit ſe culpa, ſed quo tempore commiſſa ſit, quo tempore hanc pœnam de qua quæritur, ille meruit. Id cum ipſa natura juſtum eſt, tum etiam legibus apertũ. In cæde enim ſpectanda ſit damnatio; in ſacrilegio tempus ipſum intuendum. Quare? quoniam lex tua ita ſcripta eſt, ut qui damnaverit bona poſſideat, poſſidere non potes, lex mea ita ſcripta eſt, ut bona ſacrilegi ad

Deum pertineant. Statim ergo ut fecit ſacrilegium devotus huic pœnæ eſt: & antè iſta bona ad Deum pertinere cœperunt, quàm lex damnaret. Vide quantum recedas ab intellectu juris hujuſce. Si cædem antè ſacrilegium commiſiſſet, tamen quoniam poſtea cædis damnatus eſſet, ad Deum potius pertinerent: non enim prodeſſet tibi quòd prius cædis tempus eſſet: quoniam lex tua non ad cædem, ſed ad damnationem pertinet. Nunc verò cùm ſacrilegium antè commiſſum ſit, quàm cædes: non eſt dubium quin bona iſta templi ſint. At enim præmium mihi debetur: meo enim beneficio & ſacrilegium illud inventum eſt. Imò herculè etiam illa cædes, beneficio ſuo: ex quo ſemel manus inquinavit, inſecutæ ſunt illæ protinus furiæ, ut hunc hominem palàm occideret, ut reus deferretur, ut damnaretur, torqueretur, ut confiteretur. An verò tu illum, quòd ſacrilegium à ſe commiſſum eſſe dixit, præſtitiſſe ignibus quos nos ſubjecimus, aut flagellis putas? nihil illa tormenta ad confeſſionem ſacrilegii pertinebant, non de hoc torquebatur. Numen erat profectò numen illud, quod ſubjiceret faces, quod acrioribus ſtimulis agitaret. Vos de cæde torquebatis: ille de ſacrilegio confitebatur.

CCCXXV. *Hæreditas fidei commiſſa.*

Pauper & dives vicini erant. Pauperi uxor ſpecioſa: rumor erat adulteri pauperis uxorem à divite, conſcio viro: delatus lenocinii reus pauper, & abſolutus eſt. Dives deceſſit hærede inſtituto bonorum omnium paupere, & elogio tali. PETO VT HANC HÆREDITATEM RESTITVAS ET CVI ROGAVI. Petit à paupere uxor hæreditatem tanquam fidei commiſſam.

SERMO.

QVID *dicimus quomodo hæc uxor & hæres erit & adultera non erit? quomodo ſi conſcius nullius flagitii fuit maritus, illius potiſſimum fidei hæc hæreditas mandata eſt? Invenienda eſt enim aliqua cauſſa propter quam hæres ſit. Numquid hic dives hanc ſpecioſam adamavit? cum ipſa loqui nihil auſus eſt, locutus eſt cum viro, & inde opinio: dum captat, fecit teſtamentum. Quædam etiam ſi themate non continentur, natura tamen ipſa manifeſta ſunt. Matrimonium inter hos non eſſe qui litigant, videtur nihil luce clarius. Non enim ego intelligo litem fidei tacite commiſſam, niſi conſcio. Hoc eo pertinet, ne quis judicum mani-*

feſtas

ſeſtas exigat probationes. Non eſt cauſa quæ recipiat teſtem, non eſt cauſa quæ recipiat conſignationem : ſcrutamur conſcientiam ejus qui adverſarius eſt. Totum ergo hoc judicum opus eſt, ut inveniant veritatem: quæ ita demum poterit eſſe manifeſta in cauſis latentibus, & natura conditis, ſi nihil exiſtimaverint exiguum, quo inveniri veritas poſſit. Sic ergo præparandus eſt animus judicum, ut etiam levioribus argumentis commoveri poſſit. Difficile eſt quidem natura probare tacitum fidei commiſſum : quomodo tamen probamus? Quædam, etiam ſi per ſe firma non ſunt, comparatione vincunt. Hæreditas aut ad pauperem pertinet, aut ad uxorem pauperis : ſi ad pauperem non pertinet, ad uxorem pertinet. Elogium ſcriptum eſt palàm certè & manifeſtè: electus hic eſt ad tranſitum hæreditatis : hujus ſilentium & fides eſt utique de reſtituenda hæreditate. Ergo debet reſtituere alicui : ſi non huic, ſtatim interrogo cui : Habent hoc incommodi controverſiæ ſcholaſticæ, quòd quibuſdam reſpondere non poſſunt : & quædam incommoda hujus generis, etiam in foro aliquando deſcendunt : & ideo difficultatibus quoque utendum eſt.

DECLAMATIO.

Ergo tibi non debetur : ſupereſt ut alicui debeatur. Non dicis, Supereſt ut huic debeatur. Fidei tuæ commiſſa hæreditas eſt. Quam committendi cauſam putamus? Neceſſe eſt infirmam eſſe perſonam, cui reſtitui oportet : cùm infirma dico, non ſtatim infirmiorem dico quàm te: non eſt : vitavimus per te ipſam fortunæ imbecillitatem. Pauperem fecit hæredem. Ergo oportet inveniri perſonam, quæ poſſit eſſe ſub tutela tua, cui minus tutò relicturus fuerit hæreditatem, quàm tibi. Ergo infirmam perſonam oportet eſſe fœminæ : & ſi quid ad hanc infirmitatem adjici poteſt, pauperis fœminæ. Adſum huic fœminæ: duci ex tua perſona argumentum, ducere ex noſtra volo. Dico hunc animum fuiſſe divitis, ut hanc faceret hæredem : cujus fidei committit? maritum ſcripſit hæredem. Ergo ſi neque inveniri perſona infirmior poteſt altera, quæ tibi ſubjiciatur, quàm hæc : neque familiarior huic, quàm tua : credibile eſt idcirco ſic ſcriptum eſſe teſtamentum. Quædam argumenta etiam ex incommodis petenda ſunt : fuerit neceſſe eſt ratio aliqua & cauſa, propter quam dives non ipſam, ad quam pervenire volebat hæreditatem, ſcripſit hæredem. Obſtiterit oportet pudor : non

non ille reperiundi aliquem propinquorũ : præteriit enim: non ille ſcribendi aliquem extrarium : hæredem enim ſcripſit extrarium : non ille bona ſua in aliquem humilem demittendi : demiſit enim. Obſtiterit oportet familiarior aliqua cauſa. Non poterat ſalvo pudore hanc ſcribere hæredem. Poſtea vobis cauſam verecundiæ hujus approbabo, poſtea ſcribentis animum : interim fuit aliquid quod obſtaret diviti, quo minus hanc ſcriberet hæredem. Quo merito, inquit, tuo te ſcripſit hæredem? Vox communis eſt. Iiſdem verbis interrogare te poſſum. Quid meruerat ut te ſcriberet hæredem? quàm diu etiam tertium non exhibes, cui debeatur hæreditas? inter nos quæſtio eſt. Si nominaſſes, fortaſſe & illi dicerem, Quo merito? Sed neque nominas ullum extrarium, neque vindicare tibi potes hæreditatem : proinde nobis reſpondebis. Quo merito : nullo. Quis ignorat teſtamentorum fortunam? & eſſet fortaſſe in totum iniquum requiri à nobis mentis alienæ rationem. Sunt quidam irrationabiles impetus animorum, quædam gratuita (ut vulgò vocantur) odia, Quotiens audivimus filium dicentem, Quo meo merito pater me exhæredavit. Nullam rem frequentior admiratio ſequitur. Sed tolerabile erat ſi interrogaremur hoc tantum de hæreditate : altius convicium quæſtio iſta habet. Quid ſi non communis iſta infamia fuiſſet? Quid ergo negem fuiſſe rumorem qui aſpergeret hanc fœminam? tu ſcis an vera ſint : & præſenti fortaſſe liti vel expediebat confiteri. Nam ſi iſtud quod intelligi vis, verum eſt, utique hæreditas noſtra eſt : ſed pecunia potius periclitemur. Nullum meritum uxoris tuæ adverſus divitem fuit. Quaſi verò meritis tantùm hæreditates contingant. Intereſt an ametur, qui amat? potuit hanc amaſſe fœminam dives, ſalva hujus conſcientia. Erat ſpecioſa : erat, potuit in hunc affectum incidiſſe. Multi ſunt qui teſtamenta ſic ſcribant, tanquam illud ad vitam eorum pertineat : ſic quidam hæredes ſcribunt eos quos captant, tanquam intellecturos, tanquam ſecretò ſcriptos. Potuit ergo amor in cauſa eſſe, potuit ipſa pudicitiæ admiratio in cauſa fuiſſe. Serit virtutum intellectum rerum natura. Nulla tanta vitia ſunt, quæ non meliora mirentur, Sed quatenus ſuſpicamur, videor perſpicere rationem quare hoc tibi mandaverit : nondum illa opinio, nondum accuſator videt, hæc tanquam ab advocatis

audies

judices ego de te ſuſpicer. Pauper eras; vicinus eras: hujus noti mores, certa ſanctitas. Argumento probavimus; cùm rumor utrunque infamaret, tu reus factus es; à te lenocinium committi dixit accuſator, non ab hac adulterium. Non ergo nova hæc erit ſuſpicio mea, neque ex me nata. Id quod accuſator tibi objecit, hodie credo; locutum eſſe tecum divitem, egiſſe tecum, promiſiſſe tibi multa: noviſſimè etiam jactaſſe teſtamentum.

CCCXXVI. *Legati filius victima peſtilentiæ.*

Qui peſtilentia laborabant, miſerunt legatum ad Oraculum petendum: reſponſum eſt ei, filium ipſius immolandum eſſe. Ille nunciavit civitati ſacra deſiderari, filio verum confeſſus eſt. Sacris finitis peſtilentia non eſt finita: filius proceſſit in concionem, & ſe ipſe interfecit. Finita peſtilentia reus eſt legatus læſæ reipublicæ.

DECLAMATIO.

Æſtimaveram, judices, conſecutum eſſe me hoc ſaltem, ut ſanguine meo ſervata civitas, datæ ſalutis gratia meminiſſet: atque eò magis, quòd filius meus non neceſſitate immolatus erat, ſed voluntate. Verùm hoc adeò in contrarium ceſſit, ut inventi ſint in hoc populo, qui rem neſcio indignatione magis dolendam, an vanitate ridendam, objiciant homini peſtilentiam: & remedium deberi Diis immortalibus putent. Si quid verò paſſi ſumus tali remedio dignum, noſtræ infirmitati adfirmabitur.

SERMO.

Verò commendatio per hæc petenda erit, quæ illi difficillima eſt. Quod ad quæſtiones pertinet, primæ communes ſunt ferè omnibus controverſiis, quæ hac lege continentur. Quærendum eſt enim quid ſit lædere rempub. & paulò fortius in hac controverſia, in qua tractatum eſſe peſtilentiæ malum, hoc omnino manifeſtum eſt.

DECLAMATIO.

Poſtea ergo cauſam ipſam defendemus, poſtea factum commendabimus: interim ſatis eſt, non eſſe me hac lege qua deferor, nocentem. Sanè credatis imputari mihi poſſe civium mortes? Sunt jura quæ iſtud defendant. Non eſſe explicitam legationis fidem dicitis, habet hæc quoque lex actionem ſuam. Neque eſt quærendum apud vos, an alio judicii genere damnari poſſim, interim, hoc jus ad me non pertinet: aut ſi Reip. lex eſt, hæc nihil ad hominum mortes, nihil ad ea quæ privatim quoque vindicari poſſent. Objicias oportet aliquid, quo publicum fuerit per me læſum: in hoc nihil objicis mihi præter mortes hominum. Quod crimen an verum ſit, poſtea viderimus: interim (ut dixi) legi & juri conjunctum non eſt. Mora tamen mea aliquid detrimenti civitas accepit. Si hoc defenderem, infirmitatem animi mei, ſatis defenſionis eſſet non odio me civitatis feciſſe. Filium meum immolandum eſſe dixerat Deus: putatis egiſſe me ne immolaretur, hoſtias cædi mirabamini? quid vos non maluiſtis? Exorare poſſe ſolennibus ſacris exiſtimabamus Deos. Quid vos hæc remedia non tentaſtis? Secum quiſque cogitet, quantum mihi impoſitum onus, qualis exacta vox. Sed ne mentitus quidem ſum ſacra exigi à Diis immortalibus dixi. Non ſacra exigebantur? non ſacris placati ſunt? alioqui nihil me feciſſe ſubripiendæ hoſtiæ gratia, cui non manifeſtum eſt? Indicavi filio maximi animi. Ergo ne hac quidem venia dignus eſt pater, ſi hoc filio voluit deberi quòd moriebatur? Quod quidem neq; conſilii mei, neque voluntatis primum fuit. Credite eum qui legatus miſſus ſit, credite eum qui reſponſum acceperit, renunciaverit, nihil animo ſuo, nihil propria mente feciſſe; hoc profectò quærebatur exemplum, ut narraretur juveni, qui pro Repub. mortem non recuſavit, qui in conſpectum civium viſceribus ſuis ferrum immerſit. Non potuiſſe aliter finiri peſtilentiam, quomodo vultis approbem? ſic finita eſt. Non enim profectò Dii immortales pœnam petebant, nec in ſupplicium filii hoc reſponſum dederat civitati. Magna arceſſebatur anima: debuit duci honeſta via. Quem igitur potius in fine actionis meæ invocem, quàm illum mihi propriũ Deum?

CCCXXVII. *Sterilis trium noverca.*

Introducta tribus privignis, ſterilitatis medicamentum bibit: repudiata, injuſti repudii agit.

DECLAMATIO.

Quod primùm pertinet ad pudorem hujus fœminæ, non adulterium objicitur, non aliqua adverſus maritum licentia. Neceſſe eſt plurimum ejus moribus tribuat, quæ liberos quærit. Omnis repudii cauſa in crimine uno conſiſtit. Hoc quale ſit, poſtea videbimus: interim unum eſt in quo mortalium tanta facilitas, nec de fœmina loquor, cujus infirmior ſexus eſt, ſed in ipſis etiam qui prudentia, ſapientiáque gloriari ſolent, habet locum pœnitentiæ. Sed unum ſit ſanè grave, ſit grave, ſit ſceleſtum, & herculè, credibile erit, in ea quæ tres privignos habuit. Expecto ex his aliquid novercalibus factis. Venenum paravit? inſidiata eſt liberis tuis? vel (quod leviſſimum eſt) expugnare animum tuum voluit? nihil horum. Novum & inauditum antea crimen, Noverca nimium dicitur amare privignos, ſterilitatis medicamentum bibit. Si tu liberos non haberes, poteram tamen illa dicere, Periculum timuit, documentis quarundam infeliciter parientium monita eſt, fortaſſe malè ſenſit de temporibus ipſis: vidit eam luxuriam, ea vitia, ut penè educare liberos amentis eſſet. Tu porrò in uxore nihil aliud expectas quàm fœcunditatem? Non parit: ſed obſequium, ſed fidem præſtat. Sed jam tempus eſt propriis eam rationibus defendi. Bibit illud cum tres liberos haberes: nec ſtatim hoc amore & affectu defendo: interim tanquam ambitioſum tueor. Voluit effugere fabulas novercarum; voluit adverſus caſus etiam præparare: illam nihil in domo habere, propter quod privignis invideret. Quid ſi fecit hoc non modò novercæ, ſed etiam uxoris optimo animo? Plenam invenerat domum, plenum teſtamentum. Quid mihi inquit, cum partum dederat mihi fortuna juvenes: neque maritus ejus ætatis eſt, ut concupiſcere novos liberos poſſit, ne fraternitatis quidem eadem jura futura erant, inter tam diſſonantes tamque diſcordes. At nunc expollicitur: & quoniam bona fuit noverca, nec liberos habitura eſt, nec virum.

CCCXXVIII. *Diſcordes fratres.*

Filii familias duo adoleſcentes fratres diſſidebant, juncta erant eorum cubicula. Quodam tempore audito tumultu in interiore parte domus, venit pater in eum locum, in quo clamor erat, invenit alterum ex filiis occiſum Cubicularium ejus torſit, & occidit in tormentis, quid compererit incertum eſt. Interrogavit illum filius quid comperiſſet: non indicantem accuſavit dementiæ. Abſolutus eſt pater. Juvenis parricidii accuſatur, adeſt illi & pater.

SERMO.

Rei perſona ante omnia infirmatur, & neceſſe eſt nos ab ea incipere. Prius ergo ſumimus id quod prius videtur eſſe in perſona. Occidiſſe dicitur fratrem, hoc etiam ſi non poſſumus efficere, ut in rerum natura non eſſe videatur, eò tamen perducemus, ut non facilè credatur.

DECLAMATIO.

OBjicitur reo diſcordia cum fratre, & hoc priuſquam ad cauſas pertineat occidendi, ad crimina perſonæ admittimus. Diſcordia cum patre. Ante omnia, commune maledictum eſt cum eo qui vindicatur, & penes quem culpa fuerit, magis poteſt pater ſcire quàm accuſator. Aſperiorem eſſe autem adverſus ſuos, interim & fiduciæ argumentū eſt: & hoc adeò non valet ad probationem tanti criminis ut contrà ſit, jam enim tranſimus ad cauſas. Dicitur occidiſſe fratrem inimicum, non dico illa; Non protinus, ſi cauſæ ſceleris ſint, ſcelus quoque conſtat. Alioquin enim ita compoſita eſſet natura rerum, ut omnia facta cauſas ſuperarent. Plures erant propter quas non occideret, nam erat occidendi, quòd inimicus eſt: non occidendi, quòd frater eſt: non occidendi, quòd periclitaturus: non occidendi, quòd ipſa per ſe innocentia ſatis juſtas rationes habeat. Ergo non continuò ſequitur, ut ſi quis odio aliquo concitatus eſt adverſus alium, hunc etiam ferro extincturus ſit, an verò innocēter inimicitias geri vel inter alienos, vel inter extrarios fas non eſt? Quotidianis jurgiis forum ſtrepere, aſſiduas lites videmus; quis non dies convitia, quis non maledicta affert? Scelus ex natura mentis oritur. Huic verò etiam ad cauſas metuendi ſceleris, acceſſit, quòd jurgium ei cum fratre palam fuerat. Cauta ſunt hujuſmodi ſcelera & circumſpecta. Neq; enim eſt quiſquam tam perditus, tam inutilis ſibi, ut non iſta committat propoſito negandi. Et mehercule quàm hoc ipſum repugnat quod ab accuſatore pro potentiſſimo ponitur, quòd in cubiculo ſuo occiſus eſt, quòd in lecto ſuo? Nihil minus commiſiſſet percuſſurus, quàm ut hoc ei objiceretur. Latrones longè à receptaculis ſuis ſpoliant. Ferarum quarundam dicitur hæc eſſe natura, procul à cubilibus rapiant. Fratrem diſcordem in domo, in cubiculo occidit, ut qui neget. Sed ne apud ipſum quidem accuſatorem hæ cauſæ ſatis valuerunt. Neque enim ſervi torquendi ratio erat, ſi feciſſe filium exiſtimarem. Deſinite ergo hoc uti argumento, & me teſtem citate contra eum qui defenditur. Servum torſi: quis neſcit hoc accidere nihil indicanti? ſervum torſi cubicularium ejus qui occiſus eſt. Nihil in ſervo ſuſpicatus ſum alterius filii. Nec poteſt mihi objici negligentia quæſtionis: quæſivi enim. Nec in hac diligentia, ſuſpicio adverſus filium alium: ipſe demum qui erat percuſſus, quæſivi. Quid ergo, inquis, tormentis confeſſus eſt? Dura eſt conditio interrogationis hujus, cùm id quæritur, quod ſi reſpondeas, non creditur. Vis enim accuſator voce mea ſtari? vis credere jud. quicquid reſpondero? Das etiam mihi fingendi libertatem: propter hoc ipſum perdam neceſſe eſt fidẽ, quòd mihi dicere licet quicquid voluero. In alia inquam, parte filio meo conferam, ſi qua potero: advocatus pro teſtimonio mihi remittet. At nec ſiquidem filio indicaſti. Qui hoc colligis noluiſſe me dicere quod contra ipſum erat? quæ ratio tacendi fuit? ſi filium meum feciſſe credebam, quæ ratio tacendi apud ipſum? nam ſive iraſcor, vindicari poſſum hac voce, quam contra illum habeo: ſive imputare indulgentiam volo, plus illi præſtitero, ſi ſcierit ſe feciſſe. Cur ergo non reſpondi? jam videor judicibus reddidiſſe rationem. Sic enim cauſam agebam, Non reſpondeo filio nimium curioſo: quid eſt enim utique, cur indicare neceſſe ſit? Non reſpondeo nunc, quoniam ſic inſtat, adjiciebam huic nihil reſpondeo, quoniam nihil certi ſcio: non reſpondeo, quoniam non credo aliquid dicenti: non reſpondeo, quoniam adhuc quæro: non reſpondeo, quoniam hoc inquiſitioni meæ non expedit: non reſpondeo quoniam, illum ut interrogarem torſi. An verò parum juſtas ſæviendi cauſas habebam adverſus cubicularium? dominum ſuum non defenderat, non ſervaverat, neſciebat quis dominum ſuum occidiſſet. Sed ſi argumentum ex his trahimus, non eſt majus contra filium meum ſilentium, quàm pro ipſo quod accuſavit, quòd detulit. Iraſcor quidem huic ejus pertinaciæ: ſed quandoque vindicabo, quomodo fas eſt, quomodo oportet. Veruntamen qua fiducia fecit, quòd me non timuit offendere? Judices, inquit, cum te abſolverunt dementiæ, hoc indicaverunt, à filio fratrem videri occiſum. Nihil minus: nam ſi filius meus fratrem occidiſſet, patrem impiè accuſaret: demens eram quòd reſpondere tam furiosè poteram, quàm ſi vivere cum eo, quem cruentas manus habere ſciebam? Fecit ergo adeò non damnatio iſta filii mei, ut poſſit videri etiam abſolutio. Hæc ego de cauſa dico ipſius. Permutetis mihi in ſummâ parte cauſæ, uti etiam perſona mea. Ego iſtum, ſi filium meum occidiſſet defenderem? qualem me patrem judicatis? aſperum: & ego pro filio mentiar? mitem, indulgentem: & ego non vindicabo illum qui occiſus eſt? inter liberos hæc una differentia eſt apud animum patris: quòd ſemper majorem locum habet is cujus miſeremur. Neque hic ſanè meruerat ut à me niſi innocens defenderetur. Reum me detulit, ſordes mihi induit, ad judicem vocavit, ſentiet hoc quale ſit, cum teſtamentum ſcribam: ſentiet cum triſtitia indulgentiam meam requiret. Quid eſt ergo? mentiri, ne iratus quidem poſſum: eſt filius contumax, eſt patris ſui accuſator? ſed fratrem non occidit. Neque ego iſtum in ulla alia parte abſolvendum puto: nec hodiè veni in hoc judicium tanquam advocatus. Nihil rogabo, nihil precabor: illud tantum meæ pietatis gratia, meæ tantùm conſcientiæ cauſa faciam, ne videar iſtum ſilentio preſſiſſe.

SERMO.

NE *quem veſtrum ducat illa ſpecies, ut videatur hic eſſe aliquid momenti habiturus apud judices, ſi miſerabilem ſe fecerit: ſi amiſſo altero filio deprecatus fuerit pro juvene. Sunt iſta in aliis cauſſis potentiora: hic pater niſi prior ſecurus eſt in hoc judicio: mentitur pro filio: non tam illi opus eſt opera advocati, quàm fide teſtis.*

CCCXXIX. *Sepultura tyranni qui ſe occidit.*

QUI TYRANNUM OCCIDERIT, IN FORO SEPELIATUR. In peſtilentia reſponſum eſt tyrannum occidendum. Ipſe ſeſe occidit; petunt propinqui ut in foro ſepeliatur.

DECLAMATIO.

INgens calumnia! pudet mehercule meæ actionis: nunc ego negabo? Quid ſi oſtendero eum qui civitati libertatem abſtulerit, qui leges ſuſtulerit, qui templa violaverit, qui injuriis noſtris iram Deorum immortalium commoverit, tyrannicidam non fuiſſe? Multum alioqui effeciſſe oratione mea videbor: interpretanda nobis legis ipſius voluntas eſt: quid ſpectaverit ille qui conſtituebat, diligenter (ut res eſt) ut altè exquirendum atque eruendum. Ego mihi arbitror, judices, pauca pro legumlatore eſſe dicenda, ne tam obſcurè hoc occultéque ſcripſiſſe videatur. An non eſt hoc omnibus qui modò ad intellectum ſermonis pervenire poſſunt, lucidum atque manifeſtum, eum qui legem ita compoſuerit, ut ſi qui tyrannum occidiſſet, in foro ſepeliretur, locutum de duobus? non intelligit aliquis alium eſſe eum qui occidat, alium qui occidatur? Argumẽtis ſcilicet agendum eſt, & in exemplum afferendæ aliæ quoque leges. Dicam nunc ego, QVI PVLSAVERIT ALIQVEM, INIVRIARVM TENEATVR. Nemo tamen tenebitur qui ſe ipſe pulſaverit: nam illud quidem ridiculum (ut opinor) omnibus vobis futurum eſt, ſi in exemplum proximam ſimilitudinem adduxero, ac negavero teneri lege ulla eum qui ſe occiderit. Eſt porrò hoc manifeſtè reprehendendum, ſi ad eos exiſtimemus pertinere præmia, ad quos pœnæ pertinent. Bene ſcilicet de Repub. meruit, quòd aliquando finem impoſuit harum calamitatum: illi ſcripta lex eſt. Non ille qui componebat hæc jura, ſic locutus eſt. Non eſt ſatis ei qui ſervitutem Reipublicæ detraxerit: qui monſtra hæc, quibus libertas laborat: qui homines adverſus Deorum hominúmque injuriam natos, & in exemplum ſcelerum conſtitutos, quo magis ea odiſſemus, occiderit dum vivit tantum honorari? non ſufficiunt magiſtratus, nec ſatis ſunt tituli? habeatur aliquis etiam mortui honor, & ad exemplum poſteritatis oſtendatur in foro ſepulchrum, ne quis audeat tyrannus eſſe: ut omnes homines monumentis hujus ſciant, quibus præmiis adverſus tyrannos tyrannicidæ armentur. Ita nunc hic tanquam bonus civis, ita tanquam liberator hujus civitatis honorabitur? Sic eſt herculè, judices, ſic eſt: ſi hunc civitas non habuiſſet, ſerviremus etiam nunc, & graviſſima illa tempora, quæ diu paſſi ſumus, ſuſtineremus. Expecto mehercule ut cujuſlibet impudentiæ accuſatores, ſic quoque opus ejus augere atque exaggerare conentur. Occidit tyrannum non hunc vulgarem, & uſque ad nomen

men tantùm nocentem; Plus aliquid quàm cæteris conſtituamus. Occidi tyrannum crudeliſſimum, ſæviſſimum, expugnatorem non pudicitiæ modò & patrimoniorum noſtrorum principum hujus civitatis, ſed templorum omnium & cæremoniarum: nec hominibus magis quàm diis immortalibus inviſum. Vera ſunt quidem iſta, judices. Sed ſi velimus ſuum titulum reddere liberatoribus noſtræ civitatis, illum Dii occiderunt. Non enim contenti advocati partis adverſæ hac legis calumnia, etiam bene meruiſſe eum de Repub. noſtra dicunt: quòd audito reſponſo ipſe ſe percuſſit. Ego porrò etiamſi confiterer plurimum eum Reipub. morte ſua præſtitiſſe, non tamen inter beneficia ducerem injuriæ finem. Nunc verò quis ignorat, quàm multæ eum neceſſitates ad exigendas à ſeipſo pœnas impulerint? Si tantùm hoc dicerem, Cum ſalus eſſet propoſita civitati hoc ſilentio ut tyrannus occideretur, quis non noſtrum in arcem rueret? quis non ſubderet faces? quis non concremare peſtem illam reipublicæ vellet? Vidit animos noſtros, vidit impetum: non enim vulgaria ſacramenta ducebant: nec ſicut adverſus alios tyrannos tenebant, injuriæ tantùm dolore urgebamur. Incredibile eſt quid non auſura fuerit libertatis & ſalutis neceſſitas. Quid enim dicam quàm inviſus ille Diis immortalibus fuerit? nos non ferebant, & patientiæ noſtræ iraſcebantur. Si hunc tantùm vitaſſet impetum, nihil tamen ipſi deberemus. Age illud quanquam demens & ſceleratus, & furioſus, non vidit effugere ſe non poſſe, quando eum Dii immortales mori vellent? Peſtilentia innocentes rapiebantur, non meherculè aliam fuiſſe cauſam, judices, exiſtimo, quòd huc deducti ſumus. Quid? in illa labe totius civitatis, Dii immortales non tam tacitè intelligi, quàm publicare pœnam tyranni voluerunt. Parum exiſtimaverunt ſi illum alius occidiſſet. Ne quis itaque exiſtimet, ultionem tantùm noſtram ad animos hominum pertinere. Illam illam ego, judices, jam nunc video peſtilentiam. Nam fuit cauſa morborum, quod homo in civitate noſtra, ſua tamen mente, ſuòque propoſito arcem occupaſſet, quòd libertatem abſtuliſſet: quo tandem modo ulciſcentur Dii immortales id quod nos fecerimus? Corpus illud omnibus ſibique ipſi damnatum, publicis ſcilicet exequiis efferemus? Hoc agite, ducatur ingens funeris pompa, eat primus Senatus, & ordo ille ſanctiſſimus, quanquam recepta modò libertate lætus, vultus tamen habitúſque ad mœſtitiam transferat: dum maxima multitudo quæque; dum univerſus denique populus luſtret atque ambiat rogum, adjiciamus & lacrymas. Perdidimus tyrannicidam, & vindicem reipub. & libertatis auctorem: tum domum reverſi narremus liberis noſtris, Hæc virtus habet præmia. An aliquis etiam roſtra conſcendet & (qui ſupremus claris civibus honor habetur) advocata populi concione, laudes ejus quem in foro ſepulturi ſumus, concinet? Audient Dii immortales, qui nos peſtilentia liberaverunt, qui graviſſimos morbos propitii miſerunt? Si ulla eſt dicenti fides, jam nunc in hac cogitatione, atque in hac rerum imagine verſatur mens mea. Ex illo ſuccenſo tyranni rogo ſurrecturi mihi protinus morbi videntur: & quacunque feralis ille ignis in civitatem diros illos atque execrabiles diffuderit fumos, gravem quandam peſtilentem nubem ſupra domos noſtras ac tecta ſeſſuram. Quæ tunc reſponſa petituri ſumus? quod auxilium homines, qui hanc quoque Diis immortalibus injuriam facimus, ut videantur ſalutare illud Reipub. reſponſum pro tyranno dediſſe?

CCCXXX. *Abdicandus qui alit adulteram matrem.*

Crimine adulterii repudiavit quidam uxorem, ex qua juvenem habebat filium: adoleſcens acceſſit ad patrem, & ait, amari à ſe meretricem. Dedit pecuniam illi pater: ille matrem egentem alere cœpit, patre ignorante. comperit pater, & ob hoc abdicat filium.

DECLAMATIO.

NOn ignoro expectatione criminis me onerari; ex hoc præcipuè quòd abdicans indulgens pater. Itaque ne illa quidem dicere quæ initio defenſionis ſolennia cæteri habent, poſſum. Ecquid peccavi? nunquid luxuriatus ſum? nunquid bona paterna conſumpſi? nunquid meretricem amavi? Cum eo mihi patre res eſt, qui remiſſurus hæc fuit. Utinam profutura iſta frugalitas eſſet apud patrem; nunc omnis judicii ſcena, omne periculũ meæ dignitatis ex hoc oritur, quòd pecuniam non meretrici dedi. In hoc enim, ut opinor, omnis criminatio diviſa eſt patris, quòd matrem aluerim, quòd talem, quòd patre ignorante. Quod ſic matrem alui blandior mihi adhuc pater erat quod in me laudari poſſet, ſi aliquid objiceres. Itaque defenſionem hujus partis jucundam præteribo, ne quam quæſiſſe videar occaſionem, qua de meis laudibus loquerer. Sed repudiatam tamen crimine adulterii alui. Satis erat mihi reſpondere, judices, Iſtud qualecunque eſt, ad filium non pertinet. Mariti mores excutiant, mariti ſeveritatem deſiderent: liberis ſatis eſt, quòd nati ſunt. Et herculè facilius mihi vindicandi poteſtas ab ipſo crimine eſt, quòd non eſt litigatum, non eſt quæſitum, non eſt pronuntiatum, maledictum fuerit, an crimen: conſtantia mater diſceſſerit, an verecundia: una te ſuſpicio, an certa aliqua probatio ad hoc duxerit. In utrunque me ratio ducit. Aliquid audiſſe te credo: repudiaſti, nihil certum manifeſtumque cognoviſſe te credo: tantum repudiaſti. Qualecunque tamen iſtud eſt, non mediocrem habet morum ſuorum defenſionem, vel ipſam egeſtatem. Illa proſtituta, quæ ſe omnium amoribus permiſit, fame jam periiſſet, niſi filium habuiſſet. Neque ignoro mea vel tarditate, vel verecundia factū, quòd mihi cauſa matris meæ hic agenda eſt, quòd tam ſerò, quòd nunc demum poſtquam ipſe, dum miſereor, offendi. Utinam adjicere apud te voluiſſet illa, quæ mihi quotidie ait: Ita, ego adultera hoc tempore, in hac potiſſimum ætate, poſt filium, & poſt filium juvenem. Affirmat ideo ſe cibos accipere, ideo protrahere vitam, ut tibi de pudicitia ſua liqueat. Sunt iſta quæ movere te quoque potuerint. Ego tamen in præſentia omiſſa omni defenſione, illud reſpondere contentus ſum, Qualemcunque alui. Quantulum eſt enim quod præſtiterim ego illi etiam invidioſæ pietatis filius? non plus in matrem contuli, quàm quod patereris datum eſſe meretrici. Sed clam & ignorante te. Unde mihi tantam felicitatem ut hoc crimen ſit? Volo itaque interrogare præſentibus his, quos habemus jud. quid fieri oportuerit. Rogare te debui? Exoratus igitur fuiſſes ſi petiiſſem. hoc reſponde, hoc adhuc, & crimen confitebor. Aluiſſes ergo ſi ſciſſes: credo. Quantulum enim erat quotidianam ſtipem, & hoc exiguum quo anima in poſterum diem prorogaretur, præſtare filii tui matri? & ſi hoc animo fui, tu voluiſti, tu dediſti. Nec enim cuiquam credibile videri poteſt, ignoraſſe te, an ego verè amarem. Me ſine dubio & verecundia & metus inhibuit aliquatenus verum ſtatim dicere. Sed ut pecuniam acciperem, illæ me ſubjerunt cogitationes, quàm indulgenter, quàm prudenter faceres, ut infelicem fœminam aleres, nec videreris in gratiam rediiſſe. Tu tamen, inquit, mentitus es patri, & amorem meretricis finxiſti. Ita innocentior eram ſi verum dixiſſem. Plena eſt hujuſmodi artibus vita, plena ſunt etiam theatra: circumſcribuntur & ſervorum artibus patres, & mendaciis filiorum: & ignoſcunt, cùm meretricibus pecunia datur, cũ aliqua à lenone redimitur ancilla. Dixi amorem eſſe meretricis: acceptam pecuniam matri dedi, innocentior ergo eram, ſi pecuniam matri petitàm meretrici dediſſem. Poſſit videri ſine dubio durum & aſperum, me cùm ipſe ſim in periculo, etiam alio rogare: quæcunque tamen occaſio, quæcunque tamen neceſſitas, ſi jam ego offendi, ſi quid, quod parum ſimpliciter rogaverim iraſceris, illam commendo miſeram: non ut reducas, fuit iſta ſpes aliquando, & forſitan, ſi felicior eſſem, maneret, illud adhuc quod egens & abdicatus neceſſe habeo deprecari, ut alas, etiamſi iraſceris. Qualem enim miſeræ illius exiſtimas vitam, cum cibos quotidianos petit: & ſemper in poſterum egens eſt? Equidem vereor, judices, ne poſt hanc meam calamitatem, quam præſertim excepiſſe me propter miſericordiam ſui credit, finiat inviſam diu vitam, & cibos accipere deſinat, etiam ſi dabis. Nam perſeverabit: rogo ignoſcatis etiam ſi hoc forſitan apud animum patris mei aſperum videri poſſit: hærebo miſeræ comes quotidiano labori.

CCCXXXI. *Bis damnatus injuriarum, tertiò abſolutus.*

QUI CAPITIS REUM NON DAMNAVERIT, IPSE PUNIATUR. QUI TER INJURIARUM FUERIT, CAPITE PUNIATUR. Bis damnatus injuriarum, tertiò à quodam poſtulatus, abſolutus eſt, agit cum accuſatore tanquam capitis [illegible]

SERMO.

Bis damnato huic demus oportet patronum, nam etiamſi proxime abſolutus eſt, bis tamen damnatus eſt.

DECLAMATIO.

QVI CAPITIS ACCVSAVERIT, NEQVE DAMNAVERIT, IPSE CAPITE PVNIATVR. Lex hæc eſt qua judicium continetur, hæc eſt qua ego iſtum accuſem, hæc eſt quæ utrumlibet horum occiſurũ ſit. Ergo hac lege ſola accuſo. Nemo dubitaverit hanc legem eſſe juſtiſſimam: ſed quas cauſas habeat, poſtea dicã. Non accuſavi te, inquit, capitis, ſed injuriarum. Primum igitur hoc intueri vos oportet, ſi quid damnatione, ſi quid ultione dignum non habet, juſtũ debet judex ſequi, debet ſequi proximum. Nulla tanta providentia potuit eſſe eorũ qui leges componebant, ut ſpecies criminum complecterentur. Nam & ſemper caventes nequitia viciſſet: q. & jus ita multiplex atque diffuſum eſſet, ut pro incerto haberetur ignorem. Fecerunt ergo ut rerum genera complecterentur, & ſpectarent ipſam æquitatem. Multa ergo inveniuntur frequenter, quæ legum verbis non teneantur, ſed ipſa vi & poteſtate teneantur: quale hoc eſt. Sanè enim concedam in præſentia tibi, non fuiſſe illud judicium capitis: ſi tamen eandem vim habuit, quàm judicium capitis, eandem pœnam habere debet. Fingamus enim plura eſſe ſcelera, ſicuti ſunt, quæ morte punienda ſint. Nam cum lex etiam eum qui falsò accuſaverit, occidi velit: manifeſtum eſt occidendum eſſe eum, qui templa incenderit, occidendum eſſe eum qui patriam prodiderit. Quo modo non intereſt qua lege harum accuſaveris: quoniam id demum jure de quo quæritur, comprehenſum eſt, ut qui capitis accuſaverit, pœnam patiatur. Ita nihil intereſt, quod genus judicii fuerit, ſi eventus eodem rediturus fuerat. Nũ igitur dubium eſt quin hic pro quo loquor, ſi eſſet injuriarum tertiò damnatus, periturus fuerit? extra quæſtionem eſt. Quid ergo damnatum eum exiſtimari oportet? cui damnato capitis pœna imminet, non pecunia multabitur, non ignominia, non damno juris alicujus. Quid ergo futurum erat? ut occideretur. Quid intereſt hoc qua lege? quid intereſt quo genere judicii? Fieri non poteſt ut hic capite periclitatus ſit, & tu non capitis accuſaveris. Præterea quam putamus fuiſſe cauſam conſcribendæ legis hujuſce? Hanc enim cùm excuſſerimus, apparebit in iſtam quoque partem ſatis eſſe cautum. Si QVIS CAPITIS ACCVSAVERIT ET NON DAMNAVERIT, IPSE CAPI-

TE PVNIATVR. Hoc, opinor, illi juſtiſſimi legis hujuſce latores ſpectaverunt, ne quis impunè alteri periculum afferret. Homicidii genus putaverunt: petere ſpiritum hominis, quem occidi non oporteret. Tu hoc feciſti: accuſaſti innocentem, ſi tibi creditum eſſet, periturus erat is quem accuſaſti. Judices eodem tempore de te pronuntiaverunt. Non poteſt omnino iſta circumſcribi religio & ſeveritas judicii, ut non pœnam det pars utralibet. Hoc abſoluto qui periturus fuit, continuò id quoque conſecutum eſt, ut tibi eſſet pœna patienda. At enim tertiò tantùm injuriarum accuſavi, & tu bis damnatus eras injuriarum. Quid intereſt quæ res fecerit iſtud capitis judicium? Nam & tu crimen gravius objeciſti, quàm priores objecerunt. Vis ſcire quàm hoc verum ſit? Semel injuriarum damnato ignoſcitur. Illud mortem dignum videtur, ſi is qui bis jam damnatus eſt injuriarum, fecit. Jam hoc tale videtur quale hominem occidere. Ergo tu id objeciſti, quod lex morte dignum putavit, quod lex capite taxavit: capitis ergo accuſaſti. Hoc loco jure depulſi, ad convitia confugiunt. Bis tamen injuriarum damnatus eſt. Poterat mihi ſatis eſſe, quòd tertiò abſolutus eſt. Sed animadvertitis quales inimicitias ſortitus ſit: ſcitis illum non innocentem accuſari ſolere. Sed facilius fuit ut traheret aliquid gratiæ, dum id fieri ſine periculo videbatur. Ideo intentius, judices pronuntiaverunt, poſteaquam talis pugna commiſſa eſt, in qua perire alteri neceſſe ſit. Omnia igitur ejus tulit qui reus capitis accuſatur, periculum, ſolicitudinem, debet conſentire iis etiam ultio.

SERMO.

Hoc ab accuſatore exiſtimo ſatis dicta: contra illa.

PARS ALTERA.

DECLAMATIO.

Lex eum qui capitis accuſarit, neque damnaverit, capite puniri jubet. Capitis judicia certa ſunt & vim ſuam habent: ſemper capitis judicia ſunt his legibus conſtituta, quibus nemo poteſt damnari pluſquam ſemel: habent ſuam formam, ſuum judicium, numerum ſuum: Quæſitorem ſuum, ſua tempora, ſua nomina. Reſponde igitur mihi tu qui accuſatum te capitis eſſe contendis, qua lege fueris reus. Injuriarum? Hic jam ipſos interogare judices poſſum, an injuriarum actio capitalis ſit. Sed quid habeo quare interrogem judices? ex te ipſo quæro, Injuriarum damnatus utrum occidatur? non ut opinor, ejus te futurum impudentiæ, ut hoc contendas: alioqui dicam, damnatus es ſemel, damnatus es iterum: non eſſe hoc capitis judicium, vel ex hoc ſolo apparet, quòd vivis. Sed idem, inquit, effectura res eſt, quòd ſi capitis damnatus eſſem: & proximo jure utendum eſt, & ſimilitudine quadam legis. Hic jam deſinit privata eſſe lis. Nam ſi accuſatori licet conſtituere jura, & leges ferre, ſi quod antea fieri per populum, per Senatum licebat, conſtituitur inter ſubſellia pro dolore cujuſque, vel pro auctoritate, ſupervacua erunt ſuffragia, ſupervacuus tantus ambitus in conſtituendo jure. Non de eo quæritur apud hos, an æquum ſit: nos venimus in judicium quæſituri hoc ſolum, an ego iſta lege tenear. At oportet, & juſtum eſt, ea quæ ſimilia ſunt ſimili pœna contineri. Adhibes ſenatum, adhibes populum: emendandum ſit fortaſſe jus: hoc interim vivimus, hoc utimur. Multa autem jura decipiunt, neque ideo conſcripta ſunt, ut ignorantia fallant.

SERMO.

Hoc eſt illud commune (ut dicebam vobis) cum ſcripto & voluntate.

DECLAMATIO.

Sed fingamus (ut has demum delicias) ut ſimili lege utendum ſit. Quid hic ſimile dixit? Jam illa lege aliud genus auctionum, alium Quæſitorem, non eadem tempora, non paria, ſed periculum par. Hoc ſi fit actione injuriarum, ſanè aliquam ſimilitudinem habere videatur. Interrogo enim te, an ſi ego qui tecum injuriarum egi, ſemel objeciſſem tibi hoc idem crimen, & tu antea damnatus non eſſes: num capite fueris periclitaturus? non, ut opinor. Num ergo ego feci ut tu capite periclitareris? ſed illi qui te antè bis damnaverunt. Neque enim ſenectutem affert ſummus dies, ſed longus ordo vitæ: nec ebrietatem facit illa potio, poſtquam concidendum eſt, ſed tempeſtivum convivium, & aviditas nimia. Non ergo mea actione effectum eſt, ut periclitareris: ſed illis actionibus, quibus jam damnatus es. Sed abſolutus ſum, inquit, tertiò. Viderimus quantum hoc ad gloriam tuam pertineat: interim damnatus es ſæpius. Etenim de petulantia tua hoc illi primi judices ſenſerunt, hoc ſecundi ſenſerunt: nunc abſolutus es. Nihil de religione eorum qui pronuntiaverunt, querar. Erant tamen quæ te adjuvarent: non illud dicebatur in judicio, Non eſt hic talis in quo petulentia credenda ſit, modeſtos mores habet, nemini unquam fecit injuriam. Sed dicebatur illud, Non jam injuriarum petitur ultio: capite periclitaturus eſt: etiam ſi quid commiſit, ſatis tamen pœnarum dedit: ipſa hac ſollicitudine circunſcripſiſti miſericordiam judicum, ſi alterum occiſuri erant.

SERMO.

In ſumma parte æſtimabitur cui homini, & quanta ultio petatur.

DECLAMATIO.

Ultio quæ petitur? quæ adverſus homicidas ſcripta eſt, quæ adverſus eos qui bis injuriarum damnati ſunt, ſcripta eſt. Neque ego ignoro unde iſti hic animus: non enim ſpes fecit hanc litem: homo alioqui petulans quærit quo modo impunè occidat, quo modo manibus ſuis permittat omnia. Hoc ergo privilegium habeant, qui bis injuriarum damnati ſunt, ut tertiò accuſari ſine periculo non poſſint: hoc æquum mortalium videri cuiquam poteſt? Vivit ille qui ſemel injuriarum damnatus eſt: qui duabus partibus periit civitati: qui petulantia ſua morti jam propè admovit. Hic occiditur quia queſtus eſt. Utinam mihi contingeret apud eoſdem illos judices cauſam dicere, qui iſtum abſolverunt, homines mites & miſericordes, & qui turpiſſimos quoque cives tamen ſeruare maluerint.

CCCXXXII. *Divitis & pauperis teſtamenta.*

Pauper & dives amici erant. Dives teſtamento alium amicum omnium bonorum inſtituit hæredem: pauperi juſſit dari id quod ille ſibi teſtamento daret. Aperta ſunt tabulæ pauperis: omnium bonorum inſtituerat hæredem. Petit totam divitis hæreditatem, Ille qui ſcriptus eſt hæres, vult dare tantum, quantum in cenſum habet pauper.

DECLAMATIO.

SI ad votum meum, judices, fata ceſſiſſent, optabilius fuerat mihi, ut is de cujus bonis contendimus, eſſet hæres meus. Ad hanc igitur petitionem invitus & triſtis, & flens venio. Viderimus enim poſtea de judiciis: interim non dubitabitur uter ex nobis illum magis amaverit. Poſtea jura excutiam, poſtea ſcriptum interpretabor: interim quod ad utriuſque noſtrum animum pertinet, non eſſet inter nos quæſtio, ſi utrunque eodem titulo reliquiſſet hæredem.

NARRATIO.

Habet autem hoc incommodi paupertas, quòd quotiens ad amicitiam ſuperioris acceſſit, affert aliquid dubitationis, fide an utilitatibus amet. Officia adverſus ſe mea noverat dives, aſſiduum me hæſiſſe lateri ſciebat: tenuitas mea afferebat hanc ei dubitationem, ut poſſet quærere an iſtud amicitia feciſſem. Itaque cùm ſciret mortem eſſe, quæ de animis diceret verum: teſtamenta, quibus omnem affectum fatemur: ita ſupremas tabulas ordinavit, ut adverſus me dicere vellet animo meo. Bona interim ſua apud iſtum depoſuit, dum ſciri poſſit, quid de illo ipſe ſenſiſſem. Dari mihi juſſit id quod ego teſtamento meo darem. Si cogitationem intra anguſtias facultatum mearum tenuit præter id quòd ingratus videri poteſt amicus, non multum ejus interfuit, quid ego ſcripſiſſem. Lectæ ſunt tabulæ meæ: conſtitit fides amicitiæ: omnium bonorum inſtitutus hæres erat: hoc plenior animus meus, quòd ſine exceptione. Igitur quod ad me pertinet, aperui pectus, & conſcientiam protuli: & qua rerum natura patitur, viſcera penè mea in conſpectu veſtro ſunt. Iſte hæres adhuc non oſtendit teſtamentum. Sed ſcio non eſſe præſentis temporis diſceptationem, uter mereatur: ſatis enim voluntas defuncti cōprehenſa tabulis eſt. Inſtitutus es primo loco hæres: non facio tibi iſtius honoris controverſiam. Quæritur hodie quid debeas mihi. Si judicia mea adverſus amicum intra legatum ſtetiſſent, legatum à te peterem.

terem. Hæredem omnium bonorum habui, hoc ut ſim poſtulo. Ut ſcriptum non eſſet, jud. iniquum erat offerri mihi quantum habeo, tanquam is qui defunctus eſt, dari mihi juſſerit, quantum ego illi dare poſſem. Ingens autem horum differentia eſt, id mihi dari juſſit, quod ego illi meo teſtamento darem. Non habet in hoc interpretationem modus, quantum penſatione conſtet, numerari poteſt, & recepit comparationem. Quod reliquit, quantum fieri poteſt, dari voluit, eadem rei natura eſt. Itaque ſi illi pecuniam teſtamento meo legaſſem, pecuniam peterem, nec ferrem te dantem pro pecunia aliquid quod eſſet tantundem. Si mancipium reliquiſſem, mancipium deberes, nec diceres mihi, Accipe quantò iſtud eſt. Id mihi dari juſſit quod ego illi darem. Quid ego autem dabam illi? hæreditatem, quid peto? hæreditatem, quid ſcripſi? bona omnia, quid vindico mihi? bona omnia. Voluit ſimile eſſe judicium ſuum meo teſtamento: & quodammodo invenit rationem, qua poſſet judicare poſt mortem. Iſtud verò quale eſt quod offers? Reliquit mihi dives amicus paupertatem? Non ſtatim de animo loquar: interim poteſtis permutata (ut ſic dixerim) tranſlatáque invicem fortuna æſtimare jus. Fingamus enim hoc aliquem pauperem ſcripſiſſe de divite. Quomodo cauſam explicamus? Alium fecit hæredem, juſſit amico locupleti tantum dari, quantum ipſe ſibi teſtamento daret. Sit inventum tale teſtamentum, quale eſt meum, num ab hærede tantam pecuniam peteret, quantam ipſe poſſideret? Non, ut opinor, nam ne poſſit quidem dari. Sed illud ſuccurrit. Dari tibi juſſit quod titulo teſtamenti dabas: dabas autem hæreditatem, nihil ultra hæreditatem petere debes. Atqui jus idem eſt, verba eadem ſunt: nec cum perſonis lex mutata eſt. Nunc ut animum quoque intueamur teſtantis: hoccine illum voluiſſe exiſtimatis? ideò inquiſivit meam fidem, ideò vitæ experimentis credere parum putavit, ideò in ipſum irrupit animum, & penitus intuendam omnibus hominibus mentem dedit, ut mihi hoc relinqueret quod habebam? Eſt quare aperias teſtamentū, eſt quare omnem ſpem tibi in poſterum excidas. Sciunt propinqui mei nullum alium mihi cariorem fuiſſe: ſciunt, ſi qui alii fuerunt amici, totam mentem meam deditam uni fuiſſe. Quid intereſt animi, quantum ſit quod totum eſt? Omniū bonarum hæres, quicquid habui, quicquid ſervavi, quicquid longæ frugalitatis ſuperfuit. Acceſſiſſent huic teſtamento ſubitæ opes, idem erat. Neque ego nunc divitias peto: paupertate conſuevi, frugaliter vivere ſcio, nulla mihi gravis neceſſitas eſt. Illum illum titulum amplector omnium bonorum. Si quid inferi ſentiunt, cognoſce animum meum, ſicut voluiſti, tibi vixi, tibi moriturus fui, nulli alii in hoc pectore locus fuit. Hoc te omnium bonorum meorum hæredem inſtituit. Poſt hoc teſtamentum dicat aliquis ſe mereri.

CCCXXXIII. *Pauper impenſis divitis diſertus.*

PATRONUM OPTARE LICEAT. INGRATI SIT ACTIO. Adoleſcentem dives pauperem impenſis ſuis in Athenas miſit: rediit ille diſertus. Detulit divitem quidam reum proditionis, & optavit patronum pauperem illum, qui divitis impenſis profecerat. Egit pauper: non tenuit. Accuſatur à divite ingrati.

SERMO.

Intelligitis huic adoleſcenti cum ſummo reſpectu divitis agendum, ita demum enim videbitur id quod fecit, neceſſitate feciſſe, ſi de illa quæreretur. Et in totum hoc ſervare in omnibus controverſiis, quæ ingrati lege continentur, debebimus, ut hi qui rei ſunt, in ipſa actione ingrati non ſint. Rarò valde intervenient controverſiæ, in quibus hoc quæratur, an is qui ingrati reus eſt, acceperit beneficium. Pleræque (ſicut hæc) divertunt eò, ut quæſtiones habeant, An quiſquis acceperit beneficium, & non reddiderit, ingratus ſit: an omnia quæcunque exigebatur, præſtare debuerit: an potuerit. Guloſius figurarum ducet has ſpecies, ut his pauper imputet diviti, tanquam prævaricatus ſit. Id autem ſi intellexerint judices, vel propter hoc illum damnabunt, quòd prævaricatus: vel propter hoc, quòd hodie certè, ubi patronus non optatur, accuſat illum quem vult videri prævaricatione dimiſſum. Ergo quod ad meum conſilium pertinet, hic invitus egit: ea quæ dicenda accepit, pertulit.

DECLAMATIO.

EST videlicet, judices, hoc quoque in poteſtate fortunæ, vt in contrarium bona ipſa convertat. Maximum me à divite accepiſſe beneficium, quòd mihi conſummare ſtudia contigerat, quis negaverit ? cum inter maximorum mihi malorum cauſam hoc ipſum attulit, quòd videbar diſertus. Adeò ut ſi mihi exuere hanc partem perſuaſionis liceret, amputare vocem, & velut omnem uſum loquendi perdidiſſe malueram, quàm cum homine de me optimè merito jam bis conſiſterem: & prioris tamen judicii manifeſta excuſatio erat: juſſus loquebar, hodie quem modum teneam actionis, quibus vocibus optimè (ut jam ſæpe dixi) de merito ſatisfaciam, reperire non poſſum. Vera ſunt enim illa quæ dixit.

NARRATIO.

Pauper ego natus, & contra facultatum rationem mearum, infelicis hujus eloquentiæ ſtudioſus, hujus liberalitate, hujus opibus peregrina ſtudia, clariſſima exempla, otium quo plurimum ſtudiis confertur, ſum conſecutus: utinam non uſq; ad invidiam. Nam mihi cogitanti cur integerrimum virum, optimum civem, calumniator ille proditionis reum fecerit, nihil ſuccurrit aliud quod ſecutus ſit, quàm ut ego agerem. Habebat enim jus optandi patronum, & hanc leges dederant poteſtatem: & forſitan quærebat etiam contra abſolutionem innocentis rei hunc colorem, ut videretur ideo dimiſſus, quia ego egiſſem. Hoc ei certè non contigit. Reum offendi, non me herculè ſupervacua aſperitate verborum (ab hac ego enim me, quatenus fides agendi permiſerat, abſtinuiſſe animum confiteor) ſed perferenda fuerunt mandata falſa, verum criminoſa: conficta, verùm invidiæ tamen plena. Quod ſi quid eſſe in ratione dicendi videtur, ſi quis me infeſtam attuliſſe credit orationem, accedit hoc quoque gloriæ optimi civis, quod me accuſante abſolutus eſt. Ingrati reus ſum. De prima parte cauſæ, judices, non faciam controverſiam, neque fas eſt. Accepi beneficium quantum maximum dare parentes liberis poſſunt. Non enim ſi fortuna infeliciſſima ad hoc officia ſtudiis meis dedit, non tamen iſta animo præſtantis æſtimanda ſunt. Accepi pecuniam, votum, ſpem futuram in poſterum vitæ, infeliciter, etiam ſi mihi hic defendendus fuiſſet. Accepi beneficium, ne illud quidem inficiabor, non reddidi. Non tamen continuò ſequitur ut ingrati lege teneatur, qui acceptū beneficium nondum penſaverit, alioqui nemo eſt qui non calumniæ genus poſſit incidere. Nam ut hujuſmodi omittam tempora, ſtatim certè ut accepit beneficium accuſari poteſt: nondum enim reddidit. Quòd ſi non continuò ingratus eſt, quia paria non fecit: ſupereſt ut illa nobis intuenda ſint, an omnia præſtari iis qui beneficium dederint, oporteat: an id de quo cognoſcitis, præſtari oportuerit: ac poſtremò, an potuerit. Non omnia eſſe præſtanda etiam parentibus dico: alioqui nihil eſt periculoſius acceptis beneficiis, ſi in omnem nos alligant ſervitutem, nam etiam ſcelerum, ſi ita videatur his qui nos meritis obligavere, afferunt neceſſitatem. Quapropter illa in confeſſo erunt, neque facturum aliquid adverſus Rempublicam ex voluntate ejus à quo beneficium acceperit, eum qui acceperit: neque impium erga parentes neceſſitate tali futurum, neque inhoneſtum, neque ea quæ fieri non poterunt, præſtaturum. Quod ſi luce ipſa, judices, clarius eſt, jam intueamur an hoc quod me præſtare debuiſſe dicit, præſtari oportuerit. Fortior ſic ageret. Advocationem negare contra reum proditionis non debui. Oportebat non deeſſe legibus vocem, oportebat eſſe aliquem qui in ſummis reipublicæ, ut tum videbatur, periculis excuteret veritatem. Dicebatur proditor aliquis, clamabat delator, ſi mihi vox eſſet, ſi quid eloquentiæ natura tribuiſſet, jam vobis oſtendiſſem quæ cum hoſte commercia, quod diſcrimen totius reipublicæ, quàm hæc omnia quæ in conſpectu ſunt, in ultimo periculò eſſent. Hiccine eum qui accuſari poſſe videbatur tacere oporteret? mihi aliter agendum eſt. Ego utilitatibus publicis contra ſtetiſſem? Ego vere hæc omnia ſupra me maluiſſem, quàm tanta merita aſperiore ulla voce violare, ſed neceſſitati quid faciam? Lex optandi patronum jus dabat: me delator optaverat: doce quid faciam? Lex optandi patronum jus dabat: me delator optaverat, doce quid faciam. Delator jus habet, contra omnem meam deprecationem publica auctoritas nititur. Conſcientia meherculè facere hoc viderer: ac timuiſſe, ne ſi illi cauſæ vox contigiſſet, in medium ſcelera prodirent. Ego verò ſuſcepi cauſam, nec timui ne vincerer. Non igitur objicere debes mihi, in quod coactus ſum, illa quæ fuerunt in mea poteſtate ſi deprehendiſti, oſtende: ſi vultus infeſtus, ſi vox incitatior, ſi quid ultra neceſſitatẽ, neq; iſta ego imputo. Non enim poteram, neque erat adverſus

verſus innocentiam tuam ingenio locus. Itaque diſceſſi à judicio lætior, quàm reus ipſe : & velut editis neceſſitate operis ad gratulationem cucurri. Nec me ei in reliquum eximo tempus, debere confiteor : da quem defendam, da pro quo loquar. Si quid adverſus illum nocentiſſimum delatorem invenire poſſumus, impera quod vis : in quantumcunque tua iſta vox eſt.

CCCXXXIV. *Proditoris accuſator ex defenſore.*

CUM DAMNATO PRODITIONIS PATRONUS EXULET. Affuit reo proditionis, abſolutus eſt: ille petit ab abſoluto pecuniam quam pactus erat : non dantem detulit reum proditionis : damnavit. Petitur in exilium.

DECLAMATIO.

CVM DAMNATO PRODITIONIS ET PATRONVS EXVLET. Damnatum eſſe proditorem certum eſt, & hunc fuiſſe patronum, quo modo tamen defenditur ? quo modo proditorem defendit : hoc ſic perſuaſerat, etiam ante experimentũ, nullam eſſe ingenio ſuo malam cauſam, Non fui, inquit, patronus eo judicio, quo damnatus eſt. Si verba legis intueri velimus, nihil hoc ad præſentem cognitionem pertinet. Satis eſt enim probare & illum proditorem, & te patronum fuiſſe quandoque. Sed videamus quid ſecuta ſit lex. Non meherculè tantum putem providiſſe legumlatorem, quantum adverſus te probamus, Patronum enim voluit exulare, non conſcium. Illa prorſus locutus cum advocatis videtur, Sanè ſuſcipitis alias temerè cauſas, ubi privatæ leges erunt : & ad unius commodum pertinebunt : cùm verò de proditione agetur, diligentius intuemini : etiam ſi vobis nihil ipſi confitebuntur, ad hoc, ſi non ſatis momenti publica pericula habent, veſtri reſpectu capitis, inquirite. Hoc igitur quod de lege cautum eſt, proditor advocatum habuit, licet illi nihil profuerit. Nunc verò quàm neceſſarium ex eventu oſtenditur, proditor abſolutus eſt. Has illi artes timuerunt, hanc calliditatem advocatorum. Conſtituit enim natura arma nequitiæ per quæ abducantur judicum animi. Sed ipſo, inquit, judicio, quo damnatus eſt, non fui patronus. Volo interim ſic agere, tanquam nullam reipub. injuriam fecerit. Etiamnum hoc ſatis eſt ? advocatus proditoris fuiſti. Fingamus igitur ampliatum fuiſſe judicium, & tantùm primo judicio patronum illum: nonne damnatio ſequeretur, quòd omnino patronus fuiſſet? Non ergo tempus intueri debemus, ſed cauſam, ſi homo idem eſt, ſi crimen idem, ſi lex eadem, putemus ab alio eſſe damnatum. Non enim proderit tibi iſtud quod imputas: tunc enim diceres, ignoravi: & idem me quod judices fefellit. Nunc proditorem ſciens defendiſti. Nihil dico de advocatione: teſtem perdidi. Tantáne lucri cupiditas? ſic proditores corrumpuntur, ſic prorſus homo nocentiſſimus cum advocato ſuo locutus eſt. Ego quidem prodidi: ſed magnam pecuniã accepi, & tibi ſufficit. Quæritis, judices, quantum promiſerit petenti? non potuit proditor ſolvere. Ergo quantum in iſto eſt, proditor vivit? nec & vivit tantùm, ſed etiam inſidiatur, & ad hoc neceſſitate ſolvendi urgetur: addidiſti homini nocentiſſimo pecuniæ neceſſitatem. Unde temporum mutata conditio eſt? Pecuniam non accipiebas: ita nunc ille quòd punitus eſt, merces hujus vindicata eſt: pecuniam non acceperat.

CCCXXXV. *Infamis in novercam, vulneratus.*

Infamis in novercam cum parte peregrè profectus eſt: cùm in latrones incidiſſent, fugerunt. Pater reverſus adulteros incluſos in cubiculo deprehendit: occidit uxorem: adulterum vulneravit: is fugit, poſtea vulneratus filius venit. Interrogavit eum pater à quo vulneratus eſſet: ille à latronibus dixit: curavit eum pater, & reddidit cauſas mortis voluntariæ filius. CD.

DECLAMATIO.

ADverſus mala & injurias fortunæ, & gravem pleriſque vitam, unum natura remedium invenerat, mortem. Nec quiſquam poteſt tam crudelis legum lator fuiſſe, qui hominem innocentem vita puniret: cùm & hoc ipſum ſit calamitatis genus, mori velle. Neceſſaria tamen veſtra cognitio eſt, ut non quia iſtud liberum eſſe innocentibus non oportet, ſed quia multi ſunt qui ſic conſcientiam emittunt: & ideo adjectum eſt damnum ſepulturæ, ne ſe putent pœnas effugiſſe. Ideo ego hanc vitam olim inviſam tam diu tuli, donec filius meus ſanaretur, ne viderer aliqua conſcientia mori velle. Mori volo: nihil me commiſiſſe manifeſtum eſt. Et jam ſatis rationem videor reddidiſſe: mori volo ſenex, habet ſuos vita terminos. Dum membra ſufficiunt, dum in officio vires ſunt, quotam quamque partem habeo viventis. Cùm adhuc haberem uxorem: matrimonio inutilis eram: nec mirum ſi quem concupivit juniorem: occidere adulterum non potui. Non miraretur me mori velle, ſi quis vidiſſet fugientem quàm tardè feci? feliciſſimus fuiſſem ſi me latrones occidiſſent. Accedit illud, filium habeo: mori volo dum ſalvus eſt, dum illum relinquere ſuperſtitem poſſum: penè illum nuper amiſi. Quid futurum erat ſi non potuiſſem ſanare? Bene, Dii, quòd leve fuit vulnus non accidet hoc mihi iterum. Ego ſcio in quibus cogitationibus fuerim: ſi in majus periculum filius meus veniſſet, non expectaſſem vos ut perirem. Nondum de adverſis loquor: hæc ipſa me ad mortem ducunt, quæ ex voto contigerunt. Veniamus nunc ad querelas. Infelix ſum: peregrè proficiſci volui: in latrones incidi: vivere me miror: acceſſit dolor, à filio meo deductus ſum. Non queror de ipſo: omnis mihi ratio adverſus fortunam eſt. Intervenerunt latrones: non ſtetit mecum filius, cùm pro me pugnarem: fecit aliquid & ipſe ſceleratè: ſolus reverſus ſum, tanquam ſcirem filium ſalvum eſſe. Inſecuta eſt alia fortuna, uxorem adulteram inveni. Quid accidere gravius huic ætati potuit? velut exprobrare mihi viſa eſt fortuna, quare uxorem poſt juvenem filium duxiſſem. Ex eo quòd deprehendi, illud quoque colligo, diu adulteram fuiſſe paulò antè profectus eram, ſtatim in cubiculo adulter, tanquam ſciret me non reverſurum. Quantum hinc cœperim dolorem: deprehendi quod ipſos adulteros puderet: tenebris abſconderunt tanquam nefas. Non eſt hoc ad mortem ſatis? adeò me laboraſſe judicio, ut neſcirem quam ducerem? adeò me neceſſe quid in domo mea ageretur, ut non fuerim deprehenſurus, niſi fugiſſem? Deſtituit me fides illa, quam ſperaveram fore ſolatium ſenectutis, demens ego, cùm talem haberem uxorem, peregrè profectus ſum. Abducebam mecum etiam filium. Mori volo quia uxorem meam occidi: qualemcunque licuit: ſcio. Sed non ſemper ad animum pertinent jura. Occidere adulteros lex permittit. Ego mihi ſic iraſcor, tanquam nefas fecerim: aut ſi quid in hac parte conſolari vultis, mori volo, quòd adulterum non occidi. Hoc tantum me dicere putatis, quòd

me non vindicavi, quòd neſcio quis fuerit : & fortè per-
ſtet hic mecum, & quòd has manus evaſerit, gratuletur
quòd non occidi, vulneravi : ita ille & ſalvus eſt, & benefi-
cio meo vivet. Pœnitet quòd non ab adultero cœpi : cir-
ca uxorem moratus ſum, tanquam illa plus ſceleris feciſ-
ſet : interim fugit ille juvenis & velox. Mori volo quòd
adulterum non invenio unde venit ? quis hominum fuit ?
non inveniri in civitate hominem vulneratum ? quos ego
non domi medicos adhibui ? omnes illos interrogavi :
num quis alius ? nemo erat niſi quem latrones vulnerave-
runt. Et nunc ille me deridet ubicunque, & fortaſſe jam
ſanus eſt. Mori volo, ſatis juſta moriendi cauſa erat, ſi
calamitas mea hactenus ſtetiſſet. Accedit huc, quòd for-
tuna noſtra dedit malis ſuſpicionem. Nihil eſt hoc loco,
fili, quòd me ſuſpicari putes. Non habebam cauſam par-
cendi homo periturus. Ego te verò innocentem puto : ac
ſi hoc non credis, curavi, ſanavi : alioqui te & hodie occi-
diſſem. Conſtat tibi innocentia: ſed nunquam poteſt con-
ſtare ſibi fama : vis ſcire quæ inimici noſtri loquantur ?
Ira * actus me in latrones incidiſſe ſolet fieri : ſummum
eſt. Sequens ſcio : ſed nemo de hoc loqueretur, ſi uxorem
non deprehendiſſem. Mirantur quòd patrem in illo peri-
culo reliquiſti, ego te puto feciſſe ſapienter : & ſi crimen
eſt iſtud, utrique commune eſt : nam & ego fugi : non
eramus pares : quid attinebat periclitari ? utrumque no-
ſtrum feciſſe ſummo conſilio puto. In latrones incidimus,
& receſſimus, fugimus : nemo perſecutus eſt. Quid ergo
eſt ? Ego gaudeo qui non potui aliud majus beneficium
dare, quam ut ſalvus eſſes. Sunt qui te putent pro me pug-
nare debuiſſe. Querebar paulò antè de infirmitate corpo-
ris : mihi ne mentem quidem ſatis conſtare credo. Cum
conveniſſem, uxorem adulteram occidiſſem, poſtea in do-
mo viderem vulneratum, interrogavi quis te vulneraſſet.
Sed dignus ſum morte : infamavi te adulterio: in latrones
incideramus. Ego te interrogavi quis vulneraſſet : non,
fili, malignè : ſed quo modo excidunt multa his qui expa-
verunt, perculſus illo metu ignoravi quid facerem. Malè
iſtud aliter accipiunt. Iraſcor manibus meis quòd adul-
terum tantùm vulneraverim : nulla ad te pertineret in-
famia, ſi occidiſſem. Nunc congruere hæc inter ſe vi-
dentur falsò quidem : videntur tamen : ego neſcio quem
vulne-

vulneravi: tu vulneratus es. Non prodeſt nobis quod noverca eſt. Hominum iniquitatem ne odio quidem defendimus. Ego te nunc ſi non curaſſem, viderer filium occidiſſe. Hanc ego infamiam ferre non poſſum: tua aliqua ratio eſt: tibi longa vita ſupereſt, poteris approbare innocentiam, cùm duxeris uxorem, cùm fidem illi maritalem præſtiteris, cùm totius te vitæ gravitas reſolvet. Ego enim ſi nolo mori, moriar antequam adulterum inveniam. Vis adjiciam ad hoc cauſas moriendi? iraſcor tibi, neſcio quem illum invenire non potes. Debet iſtud ignoſci meæ ſenectuti: tu nec quæſiſti.

CCCXXXVI. *Ager communis, & novæ tabulæ.*

Pactus cum fratre majore ut agrum communem paternum ille ſuſciperet, & omni æri alieno ſatisfaceret: tabularum novarum lege lata partem agri petit, ille C.D.

DECLAMATIO.

AGer, quem communem nobis eſſe dico, patris noſtri fuit. Is duos liberos reliquit, æquum utrique jus, eadem utrique onera æris alieni, mihi (ut nunc eſt) nihil. Ceſſiſti, inquit, mihi. Si hoc ſine ulla conventione feciſſem, ſi nulla opponi huic tuæ voci poſſet exceptio, dicerem: Circumſcripſiſti fratrem, nec difficile fuit, minorem. Quòd ſi nulla vi coactus, nullis inſidiis, quod nobis ſolum pater reliquerat, tibi uni conceſſi, debes referre animo gratiam, ut hoc fratri benediceretur: ſed quatenus exuis nomen iſtud, & nos ad jus ſolum vocas, ſub conditione ceſſi, ſic enim tanquam alieni loquamur. Stari voce mea ſit æquum conventione pactorũ. Quod quale fuit? ut agrũ poſſideres. Ita, ut opinor, ut æs alienum quod patris tui fuit, ſolveres. Nullam igitur hujus agri habuiſti adhuc propriam poſſeſſionem. Quia quæcunque ſub conditione traduntur, ita demum fieri poſſunt propria ac peculiaria, ſi conditio conſummata eſt. Fuit igitur uſque ad tabulas novas communis nobis ager. Et ut facilius appareat, fingamus te æs alienum noluiſſe ſolvere, egiſſe pacti hujus pœnitentiam? num dubium eſt quin ego venturus optimo jure in hanc fuerim poſſeſſionem? non quæritur, ut opinor. Nam etiam ſi hoc inter nos convenerat, ut tu æs alienum patris ſolueres,

reſ, cogere ego tamen te non poteram, una ſolutio erat pa-
cti inter nos facti, ut rurſus omnia communia eſſent, id eſt,
ut & agrum poſſideremus, & æs alienum duo ſolueremus.
Ergo convenit ut ager tuus ita eſſet, ſi æs alienum ſolue-
res. Nam ſoluiſti, quo jure vindicare potes eam rem, cu-
jus pretium non dediſti? Ideo, inquit, non ſolui æs alie-
num, quia novæ tabulæ intervenerunt. Equidem quere-
bar quòd non ſoluiſti: cæterum nihil mea intereſt, qua
cauſa non ſolueris, cùm agrum ita demum habere potue-
ris, ſi ſoluiſſes. Sive iſtud tua voluntate factum eſt, ſive li-
beralitate creditorum, ſive (ut manifeſtum eſt) publica ne-
ceſſitate, non ſoluiſti. Quid ſi hæ tabulæ novæ tam mihi
factæ ſunt quàm tibi? nam (ut paulò antè dicebam) com-
munem agrum conſtat fuiſſe. Pater noſter contraxerat cum
multis; non erubeſco, non retinendum agrum habebamus.
Habes, namque ego hoc ipſo quòd tibi ceſſi, dominum e-
gi. Igitur cum eſſemus hæredes patris noſtri, debuimus
ambo. Id ſic colligo. Finge eſſe aliquem ex creditoribus
petitorem: nunquid petere à te totam ſummam poteſt?
minimè, ut opinor. Duos enim pater noſter filios reliquit:
& neceſſe eſt ſicut bona, ita onera quoque eſſe commu-
nia. Partem ergo tu debuiſti, partem ego: quo efficiebatur,
ut partem ſolveres. Faciamus hoc manifeſtius. Finge eſſe
aliquem ex creditoribus, qui partem crediti ſui à me pe-
tat; quid reſpondere poſſum? agrum fratri dedi: cum fratre
meo convenit mihi, ut ille ſolveret. Num dubium eſt
quin dicturus fuit creditor, Partem tu debes mihi: patri
tuo credidi, cujus ex parte dimidia hæres es. Annó poſſum
à te petere, ſemiſſem petere non poſſum? Ergo etiã ſi con-
ventione æs alienum transferebatur à te, jure tamen & ve-
ritate erat & meum. Igitur tabulæ novæ factæ tam me de-
bito omni liberaverunt, quàm te; id enim remiſerunt; quod
ex parte à me peti poterat, ex parte à te. Sed animus tamen
is fuit pacti hujus, ut totum æs alienum meum fieret. Spe-
ctemus ergo totum animum: neque enim ego negaverim
id intuitos eſſe nos, & ita cogitaſſe ut omne æs alienum
tu ſolveres. Num alioqui dubium eſt, aut deduci omnino
in controverſiam poteſt? An ego tibi parte agri mei ceſſu-
rus non fuerim, niſi ſi quod pretium ſoluturus videreris?
Quin, ſi ulla ſpes mihi novarum tabularũ & hujus neceſ-
ſarii in civitate noſtra remedii fuiſſet, recepturus fuerim,

id quod retineo. Ergo ſive jus ſpectas, commune æs alienum fuit, & tabulæ novæ utrique poſuerunt, & dum non totam alitèr poſſeſſionem habere debes, quam ſi æs alienum ſolueris, ſive animum ſpectas, is utriuſque fuit, ut tu venditione agri æs alienum ſolveres: ego æſtimaram me onere à te liberari, cui agrum dabam, nunc id quod tu mihi præſtaturus eras, Reſpub. præſtat.

SERMO.

Summæ partes ſunt æquitatis.

DECLAMATIO.

Pater nobis idem fuit, eadem onera nobis, eadem bona reliquit, cur tu locuples es? Apud te ager totus, pro quo nihil impendiſti, nihil numeraſti: ego nudus, ego egenus Erat hoc tolerabile, cùm viderer in hoc tecum potius. Aufers mihi civitatis beneficium, & me ſic relinquis, tanquam pater præter æs alienum nihil reliquerit. Tum quoque invitus feci: ætatis meæ infirmitati conſului. Si hæreditate ager iſte veniſſet: inhumanè cum fratre non partireris. Non tantùm ſanguinis nos jura conjungunt: aliquid & ipſa neceſſitas, aliquid & ipſa ſocietas.

CCCXXXVIII. *Seditio populi & exercitus.*

QUI CAUSAS IN SENATU VOLUNTARIAE MORTIS NON APPROBAVERIT INSEPULTUS ABIICIATUR. Pauper & dives inimici, utrique domus & uxor, & liberi. Dux creatus bello dives, cùm bis acie victus eſſet, proceſſit pauper, qui & diſertus erat, & dixit prodi Rempub. à divite. Impetus in domo divitis factus eſt à populo, & domus incenſa, & interfecti liberi cum matre. Vicit tertia acie dives, & in poteſtatem hoſtes redegit. Exercitus divitis domum pauperis incendit, & uxorem & liberos interfecit. Vult mori pauper ratione in ſenatu reddita, Dives CD.

SERMO.

Quotiens hoc genus materiæ dividam, neceſſe habeo id dicere quod jam ſæpe dixi, me nullam voluntatem cujuſquam contra themata intelligere. Fortaſſe erunt aliqui qui exiſtiment à paupere id ſolùm quæri, ut invidiam diviti faciat; quòd illi contingere etiam citra mortis propoſitum poteſt. Hic ergo pauper *apud me mori vult: agere debet ut moriatur. Quid ergo eſt? non aliter invidiam diviti faciet maximam. Prima quæſtio illa eſt: an cauſæ mortis ideo tantùm ſint approbandæ, ne turpes pateant.*

DECLAMATIO.

Mori volo. Nullam tam inhumanam quiſquam crediderit eſſe legem, ut hominem innocentem & invitum detineat in luce. Sed ita ſcripta lex eſt, ut pœnam mortis conſtituat. Inſepultus abjiciatur is, qui non approbaverit cauſas. Iraſcitur ergo lex ei, qui non approbatis Senatui cauſis perierit: quæ profectò non hæc exiſtimavit, quenquam mori velle ſine cauſa. Sed cùm duplex genus cauſarum ſit, alterum ex injuria fortunæ, alterum ex mala conſcientia, hoc ipſum voluit approbari Senatui, cauſas non eſſe deformes. Graves enim eſſe manifeſtum eſt, cùm homo mori velit, ita Senatui non de hoc cognoſcendum eſt, hæ graves cauſæ mortis, an non? graves enim imputat ille qui mori vult, hoc ſatis eſt. Sed de eo cognoſcitur, turpes ſint cauſæ, an ex injuria (ut dixi) fortunæ proficiſcantur. Aliquis metu judicii mori vult? dignus eſt qui inſepultus abjiciatur. Aliquis conſcientia turpis alicujus flagitii admiſſi, priuſquam prodatur mori vult? dignus eſt qui inſepultus abjiciatur. Adverſus hunc ſcripta lex eſt: hac cavetur de hoc. Cæterùm quidem tu ei, qui tot lenocinia hæc conſtituta vitæ contempſerit, qui non detineatur his voluptatibus, dices. Non habes graves cauſas moriendi? Reſpondebit, Odi vitam, relinquere volo, tu me nocentem probes oportet, ne ſepeliri debeam. Si tamen de hoc quoque querendum eſt, an graves cauſæ ſint, videamus. Perdidi domum fortuito incendio, quomodocunque? tantum domum perdidi, ecquid poſſum videri juſtas habere cauſas moriendi? Penates illos, in quibus natus ſum, qui mihi quotidiana imagine adhuc verſantur ante oculos illos penates in quibus ſacri aliquid eſſe credidimus, amiſi. Hoſpes in civitate victurus ſum, perdidi liberos, quomodocunque? tantùm liberos. Ecquid juſta cauſa mortis eſt orbitas? & orbitas non ſimplex, nec tantũ geminata: verumetiam in unũ tempus collata. Afferant aliquid fortaſſe ſolatii mala diviſa, & ſicut onera facilius ſubeas, ſi partiaris, ita hoc graves cauſas alleuare poſſis ſi non ingruant, ac ſemel veniant. Uno tempore plures liberos, quid ſi & conjugem, quod ſi per ſe grave eſt, & quod liberos amiſi, & eodem tempore amiſi, erant ſatis graves cauſæ. Adjice nunc, hæc omnia ſimul amiſi, & omnia hæc injuria amiſi. Exercitus me expugnavit, ſicut urbem hoſtis: & hæc ipſa cauſa ſatis juſta erat voluntatis meæ. Odit me exercitus pars populi fortiſſima, pars populi optimè de Repub. merita: illi milites victores, illi hoſtium ſpolia referentes non me occiderunt, ſed liberos meos, conjugem meam. Puta illos his ætatibus hoſtium peperciſſe. Illa modò victa civitas: nihil quod ad fœminas pertinet paſſa eſt præter captivitatem. Domum meam incendit: ſtant illæ quas vicimus. Illud tamen inter omnia graviſſimum eſt: cum hæc fecerint, exiſtimant ſe jure feciſſe. Omnia, inquit, hæc & ego paſſus ſum. Scio quo pertineat, ut videar ego meritò paſſus: eſt & hæc cauſa moriendi ſi tantùm peccavi, ſi eo me deduxit error, ut filios meos occiderem, confitendum eſt de hac graviſſima calamitate, domum meam incendit exercitus, populus non defendit. Omnia tamen eadem & ego paſſus ſum. Poſſum dicere hoc tantùm, ferre potius potes, gratulor animo tuo. Sed nimirum quidem eſt, quòd tu ferre potius potes, locuples es. Quid horum quæ perdidiſti magnopere deſideras? domum opinor (hinc enim incipiam) perdidiſti: infelix non habebis tectum quod ſubeas? in publico tibi manendum eſt, & ſub cœlo. Fortaſſe etiam contulerint iſta detrimenta delitiis tuis: novimus animos veſtros, novimus faſtidia. Si non eſſet incenſa domus, ſubinde diruere, ſubinde mutare vos juvat, & aliquid ſcilicet experimentis adjicere. Domum perdidiſti: gravis injuria fortunæ, novam habitare. ſed uxorem perdidiſti: ne in hac quidem tibi multum deſiderii eſt. Quomodo enim vos divites, recipitis matrimonia? recipitis: aliæ vos rapiunt voluptates, illa miniſteria, illi imitati fœminas pueri: inde fit ut ne liberos quidem ametis. Ergo te poſſunt multa hortari: præterea ſubeunt ſolatia: & uxorem tibi invenire facile eſt, & liberos tibi alios educare facile eſt: non relinquunt dolori locum tot circumfuſæ voluptates. Ego hæc omnia paſſus ſum pauper: ſi dicerem, Pauper domum perdidi: exutus tamen omni cenſu viderer. Quomodo enim illa apud me remanſerat? quia paterna erat. Pauper liberos perdidi, pauper uxorem perdidi: ſolus relictus ſum, ſolus deſtitutus ſum. Inimicum divitem habeo: adhuc odia illa quæ contra me quotidie acuit, fortius ſuſtinebam ſpe liberorum. Jam mihi juvenes erant, jam patrem tuebantur: etiam ſi quando me æmulatio noſtra in foro fatigaverat, erat quæ exciperet conjunx. Si in hoc conſiſteret tota lis, an mihi grave eſſet vivere, vel uno argumento probare poteram. Inimicus me vult vivere: hanc unam adhuc deſtinat odiis ſuis ultionem. Cur enim dicere aliquid auſus ſum? cur mihi ſuſpectum fuit quòd fortiſſimi milites vincerentur? cur indignatus ſum eorum bis terga cæſa, qui poterant etiam bis victi tamen vincere? Intelligo averſis auribus accipi hanc partem orationis: vicit enim, & bene etiam meritus de republica habetur. Et hoc inter cauſſas mortis eſt.

CCCXXXVIII. *Lis de filio expoſitoris, & repudiatæ.*

Quidam repudiata uxore ex qua juvenem filium habebat, aut videbatur habere, duxit aliam. Frequenter jurgia erant inter privignum & novercam. Quodam tempore aſſerere cœpit juvenem pauper quidam, & dicere ſuum filium: is qui pater videbatur, torſit nutricem: illa primis tormentis domini eſſe filium dixit. Iterum torta, dixit expoſitum eſſe ab illo qui aſſerit: & inter hæc mortua eſt. Cedit illo: pater juvenem repudiat: vindicat ſibi.

DE PROOEMIO ET EPILOGO.

SERMO.

Proœmium propriam formam, propriam legem, proprium modum habet: neque narrationis forma cadit in proœmium, neque locorum. Vni parti declamationis ſolet eſſe ſimile epilogo: ideo autem ſimile, quòd utraq res frequenter extra quæſtionem eſt. Nam & proœmium rem præcedit, & epilogus finita re dicitur. Præterea utraque res idem vult efficere, conciliare ſibi judicem. Hoc differunt. Proœmia præſtare debent, ut intentum judicem faciant: hæc pars oneris epilogo remittitur: dixit enim, præcedere interim ſolet epilogum, quo memoria judicis renovetur. Ita prima parte efficimus, ut omnia audiat judex: ſumma parte efficimus, ut meminerit eorum quæ audierit. Epilogus deinde inclinationem animi in ſe præſtare debet. Hoc illi cum proœmio commune eſt: plus miſerationis, & plus libertatis habet pars ſumma. Nam proœmium cùm precari debeat judicem, fatigare non debet: nec epilogus quidem: nam & illud veriſſimum eſt, Lacrymas celerrimè inareſcere.

inareſcere. Proœmia ex perſonis ducenda erunt, aut noſtris, adverſariorum, aut ipſorum interim judicum. Noſtris, ad conciliandum favorem: adverſariorum, ad odium judici faciendum eorum, contra quos dicimus. Iudicum perſonæ rarò incidunt in ſcholaſticas materias, in foro frequenter. Nonnunquam etiam de rebus permittitur dicere nobis, illa ratione, quia ſcholaſtica controverſia complectitur quicquid in foro fieri poteſt. In foro proœmium aliquando ducitur ex rebus: ſi jam ſingulæ actiones propoſitæ ſunt, jam cauſam judex noverit. Quid ergo jure facimus iſtud, quò illud etiam, ut narremus in iiſdem declamationibus, & contradictiones ponamus etiam à petitore? Quod jam in foro non ſecundum meum conſilium fieri: is qui primo loco dicet, & ponet cauſam, contradictionem ipſe non ſumet, niſi ſi quæ teſtationes præceſſerint partis adverſæ, ut exceptæ fuerint. In ſumma, nunquam erit contradictionis loco ſumendum, quod adverſarius dicturus fuerit, ſed quod dixerit. Non eſt lis huic mulieri hodie cum marito ſuo. Neque enim judicium conſtitui poteſt inter eum qui cedit, eámque quæ ſibi aſſerit. Adoleſcens aſſeritur à paupere patre: ille cedit: mater non cedit.

DECLAMATIO.

ETiam ſi lis huic mulieri, cui adſum, jud. eſſet contra pauperem iſtum, infirmo loco pars noſtra & dignior auxilio videretur: quia & per ſe imbecilla res eſt fœmina, & affert infirmitati naturali non leve pondus, quòd vidua eſt. Huic etiam proprium illud accedit, quòd in ſolitudinem converſa ſunt, quæ præſidia fuerunt. Hæc enim quanvis maritum habere deſiiſſet, atque eſſet ea domo, in qua virgo nupſerat, pulſa non ſine auxilio tamen videri poterat, cùm haberet filium juvenem. Cùm verò hoc ipſum deducatur in litem, & hoc tempore nihil matri præter ſollicitudinem ex diverſis videtis ſubſelliis, litigare: altior gratia premit. Eſſet quippe hæc mater in lite utcunque felicior, ſi maritus ejus contentus eſſet filio ceſſiſſe: nunc adjecit teſtimonio autoritatem, & infeliciſſimam nutricem, quam bis torſit: quia verum dicebat, adverſum nos mori coegit. Cujus ſi vos auctoritas, judices, movet illud unum in prima parte cauſſæ dixiſſe, contentus ſum, vocem ejus ab utraque parte recitari. Quòd ſi vindicari filium mallet, ſatis cum vel ſola expoſitio cauſæ tueretur. Fuit enim aliquando cupidus liberorum, & propter hoc duxit uxorem, & ad ſpem ſtatim futuri partus gratulatus eſt: & natum educavit, & in adoleſcentiam (quod ſatis eſt) ſine ulla dubitatione perduxit. Libentius in graviſſima mariti injuria, judices, invehar in novercam. Scio enim quid vellet ſibi, cùm in domum ſenis jam & matrimonio occupatam, & in qua juvenis filius erat, erupiſſet: ſcit hæc poſſe vacuari. Nolite quærere quo conſilio, qua ratione fecerit, ſola eſt. Odia ſtatim adverſus adoleſcentem, nec hæc occulta aut diſſimulata ſaltem, ſed jurgia. Quod ipſum mehercule pro ſumma probatione eſſe, judices, poteſt: hunc juvenem ſic oderat tanquam noverca. Nec huic libertas ex fiducia deerat, nec inveniri poterat ullum crimen in vita, quo abdicaretur: inventum eſt novum exhæredandi genus. Viliſſimum iſtud caput, & in quamcunque litem precio vile, teſtimonium adverſus ſe primum tulit, expoſuiſſe ſe dixit: videlicet ne iſtum eſſe malum patrem puderet. Teſtor Deos, teſtor veſtram judices, religionem: non ſatis putavit iſte ipſe, qui expellere filium volebat, quaſi aliquid ſui credidiſſet, infeliciſſimam nutricem (nam illam quoque oderat) omni crudelitatis genere laceravit. Quæritis qua cauſa? ſcietis cùm iterum torquebit. Fatigaverant prima tormenta, & in voce una manſerat fides: exprobraverat iſti ſanguinem ſuum: revocatus eſt tortor, repetiti ſunt cruciatus. Manifeſtum eſt infeliciſſimæ fœminæ factum, futurum ut tamdiu torqueretur, quamdiu idem dixiſſet. Ego tamen illi non iraſcor: dum aliquid virium, dum aliquid animi fuit, perſeveravit: non eſt in mendacium coacta, niſi moriens. Victor his tormentis nihil aliud quærendū putavit, nihil dubitavit. In tormenta (ut parciſſimè dixerim) paria non vindico. Sed rogo ut hoc velitis pertinere tantum ad ipſius cauſam. Filium matri vindico, contra eum qui aſſerere cœpit nuper. Ante omnia intelligitis, judices nullum onus probationis ad me pertinere. Juvenem, de quo agitur, cum hoc homine inventum per tot annos, qui ad robuſtam uſque ætatem perducere eum, de quo litigamus potuerunt, nunquam dubitatur. Dicam nunc ego illa quæ leviora ſunt. Nupſit & concipere potuit: immò niſi concepiſſet, non credidiſſet illi maritus. Totum igitur onus redundat ad diverſam partem. Adverſarius multa probare neceſſe habet, habuiſſe ſe uxorem, concepiſſe uxorem

rem ſuam, peperiſſe marem, peperiſſe eo tempore quod ad ætatem ejus, de quo litigamus, congruat: peperiſſe, expoſuiſſe, vixiſſe expoſitum: ab hoc, à quo repetit, eſſe ſublatum, & contra ſubjectum: ab hac quod præcedit, aut ſterilis fuerit, aut id quod pepererat, amiſiſſe. Sterilem fuiſſe non dices, credidit maritus amiſiſſe, non eſt ſatis dicere, probandum eſt. Hæc exigeremus in cauſa, judices, ſi de mancipio, ſi de pecunia. Filium matri eripere conaris, & partem viſcerum avellis: & contra maternos gemitus, contentus es alterius parentis negligentia. Quid cauſæ, inquit, habeo cur aſſero alienum? Ut nondum reddam rationem qua litiges, quod propoſuiſti dicere, illud eſt. Nam ſi tibi cauſa adſerendi alienum filium non eſt: nec huic quidem retinendi, quinimò facilius eſt iſtud pauperi fingere. Quid enim fortunæ tuæ intereſt, an hæredem habeas? ſed reddemus poſtea rationem, qua fingas: interim inſtrumentum excutere cauſæ tuæ volo. Teſtimonio, inquit, nitor ejus, quem tu patrem dicis. Putemus iſtud eſſe teſtimonium: unus eſt, iratus eſt, alterius maritus eſt. Unus eſt cùm dico, ſuccurrant vobis Catones & Scipiones, & tot clariſſima civitatis noſtræ nomina. Cū dico iratus eſt, ſuccurrat vobis quicquid non experimentorum in civitate, ſed in ſcenis fabularum eſt, quàm multa fecerit hic affectus, quàm multos tranſverſos velut tempeſtate quadam egerit. Cùm dico alterius maritus eſt, duo ſimul dico, & habet cauſam cur nocere huic velit quam repudiavit: & habet cauſam cur præſtare ei velit quam duxit. Hæc dicerem ſi iſtud teſtimonium eſſet illius, teſtis tuus quid dicit? ſcire ſe aliquid. Sequitur ut interrogem unde? ex nutrice illa, nutricis ergo teſtimoniū eſt, non teſtis qui credit. Dimittamus in præſentia maritū, reducamus illū loco ſuo. De nutrice dicamus. Si ab initio mētita eſſet id quod adverſus hunc dicere audeo, magis auderem adverſus nutricem dicere, ſola eſt. Nunc diverſæ quæſtiones, duæ videamus utram verum dixiſſe credibilius ſit. Torta, tuū eſſe filium dixit. Volo adjicere tormentis autoritatem: Anus torta, una quæſtio adverſus hunc ſexum, adverſus hāc ætatem non ſufficit. Sufficientes jam per ſe diſtendis artus, laceráſq; verberibus jam non cohærentem cutem: & hoc dicis, Mentiris. Tandiu poteſt mentiri contra tuam voluntatem? etiam cùm robuſtiſſimi torquentur, etiā cum animos aſperrimus dolor tentat, plurimum tamen intereſt quid reſponderi ſibi velit, qui torquet. Dura non dico contra ignem, non dico contra flagella, contra hactenus veritatis inquiſitio eſt, qua victum te ſperas, ſi verum dixerit. Cùm verò repetas tormenta, cùm reducas carnificem, quid aliud dicis quàm illud, Torque donec mentiatur? Magna, herculè, tibi contigit magna victoria: prædomuiſti mulierem anum: expreſſa vox eſt jam fugientis animæ. Miſerere, non eſt tuus. Jam parce: verum dixiſti. Hic jam credo tortor admonitus, inſtaret perſeveratétque, eámque adhiberet artem quæſtioni, ut moreretur mulier, dùm hoc dicit, dum tu victor & hilaris adverſario tuo quid egeris, nuntias. Rogo cùm mulier eadem in tormentis diverſa dixerit, non eſt manifeſtum id te maluiſſe quod credidiſti? Cui non mortalium patet totus hic animus? quis non videt artes novercales, & pactum infelicis ſenis? miſerebor enim, etiam ſi nocet neceſſitate. Quæritis quo cedat animo? quo matrem filii adoleſcentis domo expulit, quo longam matrimonii concordiam, nullo maledicto, nulla ſuſpicione diſſolvit: quo adhuc in torum uxoris prioris veſtigio calente: adducta eſt nova nupta: quo ne hoc quidem præſtitit filio ſuo, ut vinceretur. Alia eſt videlicet horum ratio, quos brevis tranſitus voluptatis fecit parentes, quos liberis ſuis extrà poſitæ voluptates conciliant, aliter amant quæ pepererint, quæ memoriam decem menſium, quæ tot periculorum, tot ſollicitudinum recordationes ad vos, judices, affert. Numerate hujus adoleſcentis annos, breve nimium videatur: numerate omnes dies, ſingula temporum momenta: tamdiu mater teſtimonium dicit? Nulla poteſt eſſe tam longa ſimulatio. Si leges ſinant, permittatiſque vos, ſe torqueri volet, ſe imponi ignibus, ſe verberibus lacerari poſtulet. Quid agis mulier? temerè facis: fœmina es, & anus, prima forſitan tormenta ſuſtineas, vincet dolor, & ad ſuprema deficies. O admirabilem, judices, vocem! Torqueat, inquit, modò mater ſim. Aliud eſt nutrix, & ancilla, & torquente domino. Age, cùm in hac voce ſupremum poſueris ſpiritum cui juvenem reddituri ſumus? Voléſne illum ad hunc patrem reverti, & ad illam novercam!

CCCXXXIX.

CCCXXXIX. *Rogatio Demoſthenis.*

Rogationem fert Demoſthenes, ne illi qui apud Chęronam capti erant à Philippo, & gratis remiſſi, conſiliis publicis interſint. CD.

DECLAMATIO.

PRiuſquam cauſas rogationis meæ perſequar, Athenienſes, ſuccurrit mihi laudare vos; & adcognoſcere. Poſt adverſum prælium (quod quidem ipſi qui rebus Philippi favent, dolore ac rumoribus in majus extollunt) non pacem petiiſtis, non de conditionibus ullis, cum hoſte tractaſtis? ipſos etiam repetendo captivos, hoc oſtendiſtis curam eſſe vobis ut bellum geri poſſet. Id cùm feciſtis pro majorum veſtrorum opinione atque laude, ſervatáque uſque ad hoc tempus gloria civitatis, tum etiam (ut arbitror) ratione quadam, quòd nos victos, non tam virtute hoſtis, quàm eorum qui pugnare noluiſſent timore, exiſtimabatis. Quamlibet igitur obliquis actionibus pars diverſa, dum tueri mille iſtos captivos videtur, pacem ſuadeat: animum virtutémque civitatis debilitare conetur: ego loquor apud eos qui non defecerunt. Sed multa me dicturum propter quod approbari poſſit rogatio mea, oratoriis artibus impedire pars diverſa conatur. Negat enim rogationem contra leges accipiendam, negat adverſus ſingulos: quorum ego utrunque confiteor. Verùm neque adverſus leges eſſe exiſtimo, quicquid pro opinione ac pro dignitate civitatis patimur, & cui nulla lex ſcripta ex contrario extat. Nam ſi quod eſt jus quo contineatur hoc, ut mali & jam turpes cives utique conſiliis publicis interſint, videor fortaſſe hanc rogationem contra leges ſcripſiſſe. Si verò nihil eſt quod ex contrario coeat, non poteſt videri hoc adverſus id ſcriptum eſſe, quod non obſtat. Illud verò aliquantò minus exiſtimare poſſum, adverſus ſingulos ſcripſiſſe legem, cùm certè mille ſint de quibus agitur. Quanquam rationem etiam, propter quod non liceat rogationem contra ſingulos ferre, illam video. Quòd peccata ſingulorum videantur habere leges ſuas. Homicidium fecit aliquis, ſacrilegium, injuriam, cæteráque his ſimilia: ſuo jure punitur. Cùm verò mille ſemel capiendos ſe alligandóſque hoſti præbuerint: hæc (ut opinor) ſuperſunt, ut aut nulla caſtigatione dignam rem, qui contrà dicunt, putent: aut ſi caſtiganda ſit, oſtendant legem qua caſtigari poſſit: aut ſi non oſtendunt, nihil aliud quam rogationem ſupereſſe fateantur. Primùm igitur hoc apud vos, Athenienſes, dixiſſe contentus ſum, Æquiſſimum quidem ac juſtiſſimum eſſe, ut populo detur ſumma rerum poteſtas: conſilium tamen non utique turba, neque tumultu, neque anguſtiis eorum qui conſulantur, conſtare. Utinam quidem fieri poſſet, ut ex univerſo populo rejicere, ac ſeligere liceret eos qui parum prudentes, parum digni conſiliis publicis viderentur. Sed quoniam iſtud deprehendi niſi experimentis non poteſt, de his demum rogationem fero, qui experti ſunt. Atqui ſi hoc apud vos non tale conſtitutum eſt, eſſe aliquos qui conſiliis publicis intereſſe non debeant: jam multò facilius ac pronius erit, ut doceam hos eſſe, qui etiam ſi utiles conſiliis futuri eſſent, indigni tamen propter dedecus proximæ militiæ. Ac mihi in hæc dividenda videtur iſtius orationis, ut pars ad ipſos de quibus loquor ſpectet, pars ad univerſam rempublicam. Adverſus iſtos hoc dixiſſe contentus ſum, Bellum adverſus Philippum ſuſcepimus pro libertate totius Græciæ, pro ſalute communi. Nam etiam ſi in præſentia amicam civitatem, nobiſcum olim conjunctam tueri videbamur, eventus tamen belli ad omnes pertinebat, & hoc nobis, Athenienſes, vetus atque à majoribus traditum eſt, pro univerſa Græcia ſtare. Sic contra Perſas ſemel iterúmque pugnavimus, ac privatis viribus defendimus publicam ſalutem. Jam igitur ex hoc apparet profectò vobis, nunquam majore animo, nunquam concitatiore ſpiritu fuiſſe pugnandum. Non enim nobis cum hoſte Græciæ aliquo res erat, ubi quanquam victi, leges tamen ſimiles, linguámque certè eandem pateremur: ſed cum homine barbaro, cum homine crudeli, cum homine infeſto. Quanquam quid neceſſe eſt iſta diutius dicere? pugnare enim placuit & placet. In hoc igitur prælio, quod, ut dixi, pro univerſa Græcia ſuſceperamus: nondum dico quantum nocuerit iſtorum timor: interim cujus propoſiti fuerit animus attendite. Longè feliciſſimum in bellis eſt vincere: fortiſſimum, ſi victoria non detur pro cauſa mori, eſt tamen tertium aliquod inter dedecora: in patriam certè redire, & ſi vincere non detur, effugere. Poteſt enim credi qui hoc fecit, ad ſecundam ſe aciem ſervaſſe, & victum adverſis animum repoſuiſſe. Illi verò qui ſe inter virtutem hoſti dedit, qui abjectis armis parata in vincula præbuit manus, quam tandem nobis ſpem in poſterum facit? Atque ego, Athenienſes, eo tempore, quo recipi iſtos placebat, contradicturus fui: niſi quòd poterat honeſtum ex his receptis exemplum fieri. Sunt igitur digni pœna aliqua, ſunt ignominia, ſi hoc tantùm ad ipſos referatur. Sed redeo ad publicam utilitatem. Nihil eſſe quo magis diſciplina militaris confirmari poſſet, Athenienſes, quam exemplum adverſus indignos, nemo dubitavit. Quæ enim ſpes in bellis in milite noſtro reſidua eſt, ſi nihil potius fuerit quàm capi? Certum habeo nunc iſtos malè ſentire de his, qui in acie ceciderunt.

CCCXL. *Novitius prætextatus.*

QUI VOLUNTATE DOMINI IN LIBERTATE FUERIT, LIBER SIT. Mango novitium puerum per publica roſtra jecit prætextatum: dicitur ille liber.

DECLAMATIO.

QUI VOLUNTATE DOMINI IN LIBERTATE FUERIT, LIBER SIT. Quærendum eſt nobis quid ſit in libertate eſſe: voluntate domini eſt in libertate, quo volente liber eſt: nos finimus ita voluntate domini in libertate eſt, quòd jus libertatis uſurpavit domino volente. Id primum ſcripto ipſo colligemus. Non enim difficile fuit ei, qui hanc legem componebat, id ſcribere: QUI VOLUNTATE DOMINI LIBER FUIT. Nunc hoc ſcribendo, QUI IN LIBERTATE FUERIT, ſatis oſtendit aliud eſſe, in libertate eſſe, aliud liberum eſſe. Excutiamus etiam cauſſas legis hujus. Indignum putavit legumlator eum, qui in fortuna aliqua reipublicæ, qui in numero civitatis fuiſſet, redigere in ſervitutem. Sed hoc quoniam ſibi nequitia interim aſſerebat, adjecit, ut hi liti eſſent, qui in libertate VOLUNTATE DOMINI fuiſſent: vis ſcire quantò aliud ſit in libertate eſſe, aliud liberum eſſe? Eum qui in libertate fuerit, jubet lex liberum eſſe. Tanta rerum differentia eſt in cauſſis libertatis. In libertate eſt igitur quiſquis caret forma ſervitutis: id jud. ex hac ipſa lege manifeſtum eſt. Non enim legumlator putavit etiam eos, qui à dominis fuga abeſſent, eſſe in libertate,quod colligo ſcripto eius, QVI VOLVNTATE DOMINI IN LIBERTATE FVERIT. Apparet aliquos & non voluntate Domini in libertate eſſe: quod ſi verum eſt,poteſt in libertate eſſe, etiam qui liber non eſt. Nihil ergo prodeſt tibi,cùm dicis, liberum eum non fuiſſe. Non enim quæritur, an voluntate tua liber fuerit: ſed an voluntate tua in libertate fuerit. Si voluntate tua liber non fuiſſet,quid nos poſtularemus? Depulſus hac pugna tranſcendit eò, ut neget liberum tunc ſaltem fuiſſe. Quomodo igitur colligemus eum qui in libertate eſt,quibus argumentis colligemus eſſe in libertate? Signavit aliquis tanquam liber: ſi id voluntate domini fecerit,etiam ſi maximè illum ſervum eſſe dominus voluit eo tempore, manifeſtum erit in libertate: ſic quiſquis aliquid pro libero facit. Atqui hic puer non tantùm pro libero,ſed etiam pro ingenuo eſt, prætextatus fuit. Si talem illum ad judices perduxiſſem,hoc inſigne non tantum libertatis modò, ſed etiam dignitatis eſſet: equidem paves ne ſcelus feceris. Et alius fortaſſe tantùm uſurpaverit libertatem,hic & approbavit. Quibus? Publicanis hominibus (ut parciſſimè dicam) diligentiſſimis. In ſumma velim oſtendere totum tuum comitatum, quis habitus ſervorum fuit. Ego tamen, inquit, non ea voluntate feci ut hic liber eſſet, ſed ea ut publica non ſolveret. Sæpius eadem dicenda ſunt: etiam gratulamur, ſi invito te liber eſt. Liberum eſſet noluiſti, ſed in libertate eſſe voluiſti, nihil intereſt qua cauſſa hoc feceris: id eſt, (ut propius ad verba legis accedam) nihil intereſt qua cauſa in libertate eſſe eum volueris. Verum iſta cauſa,quam prætendis,digna pœna eſt. Circumſcribere vectigalia populi Romani voluiſti, ſpecie prætextati imponere publicano voluiſti. Poſtmodum dicam quantum interſit hujus pueri: interim dicam tua quid intereſt? quod petieras non contigit tibi,non feſelliſti.

SERMO.

Hæc circa jus: illa jam circa æquitatem.

DECLAMATIO.

Quæ paſſurus eſt hic puer domino redditus, ſine dubio novimus, iſtam negotiationem, & frequentiſſima in foro videmus judicia talium injuriarum. Fortaſsè etiam natus eſt ingenuus: fortaſsè rapto ex aliquo litore prætextam fortuna reddidit. Illud eſt tamen quod nos magis confundat: videtur mangoni puer precioſus: timuit ne magno æſtimaretur. Iſta ſpecies in quacunque ſervitute miſerabilis foret. Rogamus vos, judicetis quam multa facere poſſit adverſus puerum mango iratus: aut illi fortaſsè precium exciſa virilitate producet: aut ob infelicis contumeliæ annos venibit in aliquod lupanar. Res eſt nobis cum homine qui non erubeſcit: nihil reſervat: etiam periculosè avarus eſt: quos cultus accipiet, qui prætextam habuit? Ego vobis allego etiam ipſum illud ſacrum prætextarum, quo ſacerdotes velantur, quo magiſtratus: quo infirmitatem pueritiæ ſacram facimus, ac venerabilem.

CCCXLI. *Res furtiva improfeſſa apud publicanos.*

QUOD QUIS PER PUBLICANOS IMPROFESSUM TRANSTULERIT, COMMISSUM SIT. Quidam rem furtivam tranſtulit per publicanos, non profeſſus eſt: deprehenſa res eſt. Publicani cum domino contendunt: illi tanquam commiſſam rem vindicant: ille tanquam ſuam.

DECLAMATIO.

REm non profeſſam apud nos tenemus. Hoc jus quale ſit poſtea videbimus. Quod quis profeſſus non eſt apud publicanos, pro commiſſo tenetur. Ea res de qua judicatis, in profeſſionem non venit: omni jure conditionis noſtra eſt. Mea eſt, inquit. Nihil iſtud contra jus noſtrum eſt: alioqui nemo non hoc de re non profeſſa dicere poſſit, Mea eſt: & is qui tranſtulit, alienam rem tranſtulit. Ante omnia: nulla lege comprehenſum eſt, ut alienam rem non profiteri liceret: alioqui publicum everſum eſt, leges permutandæ ſunt ut transferantur aliena: an furtum profiteri debuit? At iniquum eſt meam pœnam eſſe, cùm ille peccaverit. Iterum dicam, Si quid iniqui habet lex noſtra, poſtea viderimus: interim lex eſt: non adverſus homines, ſed adverſus rem ſcripta eſt. Si jus accepiſſemus aliquod ab eo qui non tranſtuliſſet, exigendi: ſic quoque ſine dubio eſſet noſtra cauſſa melior: ſed tamen videretur de re ipſa eſſe contentio. Nunc lex continet, rem tenemus quæ tranſlata eſt, ut profeſſa non eſt: quid intereſt quis profeſſus non ſit? nobis res dedita eſt, hæc de jure. Sed jus ipſum iniquum eſt. Aliò me vocas, de alio quereris. Dic iſtud Reipublicæ, dic Senatui, dic magiſtratui ærarium P. R. vectigalibus iniquis repletur, & ſpoliatur provinciæ, & ſublatum commercium eſt. Nos conduximus id quod locabatur. Sed Reſpublica quoque, cum qua queri poteris, habet quod reſpondeat. Primum illud, Neceſſaria eſſe vectigalia civitati: exercitus ſtipendium accipiunt: bella quotidie geruntur adverſus barbaras & bellicoſiſſimas gentes: defendimus ripas, & flumina, & litora: huc adjice & illud, templa extruuntur: multum impendiorum ſacra ducunt aliquid ad ſpectacula, opus eſt vectigalibus. Inter vectigalia porrò quid æquius inveniri poteſt, & ſine majore hominum querela? quantò illud injuſtius videri poteſt, quo partem hæreditatis ſibi vindicat? at plurimum in hoc vectigal confert negotiatio: quicquid eſt, de futuro lucro eſt. Præter id quod non poteſt videri iniquum, ad quod acceditur: & vectigal quidem ipſum neceſſarium, non iniquum. Nam hoc injuſta pœna eſt, in qua furta deprehenduntur, qua lex vindicatur, qua fraus transferentium detegitur? Aliter ſtare vectigal non poteſt, eodem revertimur. Iterum hac ratione Reſpublica locat, hac neceſſitate nos conduximus, & pretio vicimus. Et adverſus quales homines conduximus? quamvis pœna ſit, quamvis in commiſſum veniant ea, quæ quis profeſſus non eſt, tamen fallere nos volunt, tamen mille artibus circumſcribuntur. Quota quæque res eſt, quæ deprehendatur? Poteramus tibi etiam imputare beneficium iſtud, quod tibi extorqueri quereris, non apud nos perdidiſti: interim (quod ſatis eſt) furem apud nos inveniſti: ignorares niſi nos fuiſſemus, tranſlata in aliam provinciā furta, inter ignotos homines, inter alienos. In ſumma parte: qua lex ſecundum nos eſt, æquitas ſecundum nos eſt. Illud quoque dicendum puto, qua ſententia poſſitis parti utrique conſulere. Quid eſt æquius quam utrumque vindicari? Unus furtū fecit duobus: habet ſuam quiſque legem: niſi nos retinemus, nulla actione vindicari poſſumus: ille etiam ſi non ipſam rem acceperit, pro re tamen accipere poterit. Habet actionem de illa. Nam & in quadruplum litigat: non iraſcitur furi qui re contentus eſt. Adverſus invidiam illius privata agi actione poteſt: à nobis, publica. Ille vobis commendat ſarcinas ſuas: nos commendamus vectigalia veſtra, commendamus reditus civitatis.

CCCXLII. *Ancilla in Archipiratæ nuptias miſſa.*

QUI VOLUNTATE DOMINI IN LIBERTATE FUERIT, LIBER SIT. Qui habebat patrem & ſororem, captus eſt à piratis. Scripſerant piratæ patri, ut mitteret vicariam filiam futuram Archipiratæ vxorem. Miſit ille matrimoniali habitu ancillam, remiſſus eſt adoleſcens. Illa ab Archipirata hæres omnium bonorum relicta, rediit in civitatem. Dicitur ancilla.

SERMO.

Similes quæſtiones ſunt prior diviſioni, eadem finitio. Dicit enim is qui petit in ſervitutem, Eum eſſe in libertate domini voluntate, quem liberum eſſe dominus voluerit. Noſtra pars dixit, In libertate eſſe domini voluntate eos, qui aliquid pro liberis ex voluntate domini fecerunt. Repellenda eſt nobis finitio partis adverſæ: deinde noſtra confirmanda. Finis partis adverſæ ſic repellitur.

DECLAMATIO.

QUI VOLUNTATE DOMINI IN LIBERTATE FUERIT, LIBER SIT. Si de his loqueretur lex, quos dominus manumiſiſſet, & liberos eſſe voluiſſet, ſupervacuũ erat. Nam etiã hac lege ſublata, non dubitabamus qui manumiſſi liberi eſſent. Præterea aliud eſſe, in libertate eſſe, aliud liberũ eſſe, etiã ex eo manifeſtũ eſt, quòd eos qui in libertate fuerint, liberos eſſe lex jubet. Ad quos ergo lex pertinet, ut ad noſtrã finitionẽ redeamus? Qui volentibus dominis fecerint aliqua tanquam liberi: ut puta, ſignavit aliquid volente domino ſervus? liberum eſſe vult: iniquum enim erit tabulas auferri, & circumſcriptũ eſſe neſcio quẽ, cui ſignatæ ſint tabulæ. Judex inter duos convenerit, & ſententiã tulerit volente domino? liberũ eſſe hunc voluit, ut ea res quæ judicata erat, haberet ſuum finem. Deniq; neminem qui in aliqua formula libertatis fuiſſet, niſi fraude & culpa ſua redire in ſervitutem voluit. In libertate autem putavit eſſe legumlator etiã eos, qui non voluntate domini in libertate eſſent ſicut eos qui abſentibus dominis aliqua pro liberis egiſſent, & ideò adjectũ eſt in lege, QUI VOLUNTATE DOMINI IN LIBERTATE FUERIT.

Ergo etiam invito domino poteſt aliquis eſſe in libertate, invito autem non poteſt eſſe liber. Aliud eſt in libertate eſſe, aliud liberum eſſe. Hanc igitur de qua quæritur, dico voluntate tua eſſe in libertate, hoc quomodo probo? quo uno probari poteſt. Fecit aliquid tanquam libera. Nondum dico, ad piratas pervenit, diſſimulo & illud, qua cauſa volueris eam in libertate eſſe: interim & vidente te & ſpectante, habitu matronæ fuit. Hoc ſatis erat, etiam ſi poſtea nulla eſſent conſequuta. An verò majus in hoc putamus eſſe momentum, ut circunverteres mancipium, aut ſi una voce liberum eſſe juſſeris, quàm ſi habitum dederis, ſtolam dederis? quod ne manumiſſis quidem omnibus contigit. Hoc loco poni ſolet illud: Num igitur ſi in ſcenam miſero, & mimi partibus tanquam matrona proceſſerit, poterit videri mea voluntate in libertate eſſe? Non eſt hoc porrò ſimile, nam ipſa ſtatim ſcena rem fictam eſſe teſtatur. Stola illa mimi erit, non hominis, at eadem ſi hoc habitu extra ſcenam fuerit, & in civitate proceſſerit: eadem illa quæ ſolet mima eſſe, nihilominus erit in jure libertatis. Ergo habitu ſatis teſtata eſt libertatem. Quid ſi fecit aliqua tanquam libera? profecta eſt, parum eſt dicere quaſi ingenua, quaſi honeſta, quaſi filia tua. Sed hæc omnia, inquit, fecit non ideo, quoniam eam in libertate eſſe volebam. Lex non ad cauſam nos voluntatis tuæ mittit, ſed ad ipſam, in libertate eſſe voluiſti: quare volueris, nihil ad judicem, nihil ad voluntatem pertinet. Tu tamen illam in libertate eſſe noluiſti (ut parciſſimè dicam) malignè. Quid ſi credibile eſt, hanc etiam voluntatem tuam fuiſſe, ut illa in libertate ſit? Quid enim? eſſe illam voluiſti ancillam, cujus non dubium eſt, quin hoc votum tuum fuerit, ut matronam approbaret, ut filiam tuam approbaret? noluiſti eam in libertate eſſe, de qua nihil magis timebas, quàm ne illa tibi tanquam ancilla remitteretur? Quanquam etiam ſi remiſſa eſſet, jam tamen tua voluntate in libertate fuiſſet. Sed proceſſit ultra, dicebam, Habitum matronæ te volente ſumpſit: iter tanquam matrona ingreſſa eſt: te volente ad piratas tanquam filia venit tua: te volente approbavit ſe liberam & ingenuam: te etiam volente in matrimonio fuit tanquam libera: hæres relicta eſt tanquam libera. Horum omnium jus à tua voluntate profectum neceſſe eſt, qui voluiſti dimittere, qui voluiſti tanquam libe-

ram

eam dimittere. Hæc dicerem, etiam ſi piratæ tantùm vicariam petiiſſent: nunc verò cùm adjecerint ut eam vicariam mitteres, quæ in matrimonio archipiratæ eſſet, dubitari non poteſt quin tu eam miſeris tanquam liberam futuram. Hæc quod ad jus, illa quod ad merita. Digna eſt quæ ſit libera, filium tibi reſtituit. Si tantùm filii tui pretium fuiſſet, videretur tamen bene meruiſſe. Nunc quàm multa addit ad fidem? poterat & remanere apud piratas, & obligare illos hoc indicii ſui beneficio. Sed non confeſſione tantum effectum eſt, ut filia tua videretur, quemadmodum complexa eſt illa catenarum? quotiens fratrem vocavit? quàm veras lacrymas profudit? optimè meruerat de te, & hoc ipſo quòd reverſa eſt.

SERMO.

Hic parcè quidem ſtringendus erit pudor patris, ſtringendus erit tamen, tanquam cupidi & avari & hereditatem iſtam affectantis: hoc ideo non amarè, nec diſtrictè, primùm quòd poteſt hic eſſe dominus illius, ſi ita judicibus videbitur, deinde quòd nobis res cum eo eſt, cui gratias agimus, cujus voluntate dicimus nos in libertate fuiſſe. In ſumma parte advocationis, advocamus etiam adoleſcentem illum quaſi advocatum, qui noſtro beneficio redemptus eſt. Promittit præterea, iſta quæ in hæreditate relicta ſunt, illius eſſe. Quam cauſam revertendi habuit aliam? licuit illi, ignorante eo, in aliqua civitate ſubſiſtere.

CCCXLIII.

Circumſcriptor pauperis, divitis raptoris ſocer.

CIRCUMSCRIPTIONIS SIT ACTIO. Pauper & dives eandem puellam petebant in matrimonium. Capta eſt illa quæ petebatur: poſuit conditionem petitoribus pater, ejus eſſet qui redemiſſet: pauper profectus eſt, & redemit virginem. Rapuit illam competitor dives, educta ad magiſtratus nuptias optavit. Circumſcriptionis accuſatur pater à paupere.

SERMO.

Non tantùm nobis in hoc laborandum eſt, ut circumſcriptus ſit adoleſcens: quantum in illo, ut circumſcriptus ſit a patre. Eſſe enim juſtam querelam ejus qui redemit & reduxit, cum præſertim ſub pacto redemerit, manifeſtum eſt. Eximitur ex parte diverſa rei perſona. Quod factum eſt ne duceret ille, non pater fecit. Rapuit dives, optavit puella, pater tantùm promiſit. Quo-

modo ergo fiet ut hic circunſcripſerit, ſi probat omnia facta hujus voluntate? alioqui niſi hoc obtinuerimus, fruſtra plorabimus apud judices.

DECLAMATIO.

Circunſcriptum eſſe me probare prius volo, quàm ab iſto circunſcriptum. Pactus ſum: hoc pactum non ſervatur, nec poteſt repeti. Pecuniam impendi ſub pacto, neque pecuniam repetere poſſum: neque id propter quod impendi, habeo: navigavi, laboravi. Sic interim loquor, Quoniam promittebatur aliquid, hoc quod promiſſum erat, præſtari non poteſt: circunſcriptio eſt. Hactenus cauſa fundamenta cœpiſſet: ſequentia illa ſunt, ut probem me & ab hoc circunſcriptum eſſe, & indigniſſimè circunſcriptum. Animadvertitis, judices, fiduciam circunſcriptoris. Alius rapuit, alia optavit: ideo circunſcriptio eſt. Neque enim unquam decurritur ad hanc legem, niſi cum rectum jus nequitia excluſum eſt. Si non alius rapuiſſet, ex pacto reprehenderem, ſed nihil hæc cavillatio proderit tibi, qua crimen in generum & in filiam transfers. Nam ſi apparuerit judicibus, omnia te volente facta eſſe, qui promiſiſti: manifeſtum erit à te eſſe circunſcriptum eum qui tibi credidit. Igitur ab initio propenſiorem te fuiſſe diviti, non ſuſpicionibus probo, non eo quod credibile eſt. Capta filia tua, quam poſuiſti conditionem? ejus futuram redemiſſet: id elegiſti crimen inter duos petitores, quod facilius poſſet præſtare dives. Deceptus es, in hoc ergo redemi ego, reduxi. Quo alio modo efficere potuiſti ne mihi naberet, niſi hoc? Dico ergo tua voluntate factum eſſe, ut filia tua raperetur, hoc quibus colligo? Rapuit eam qui non amabat. Petierit ſanè, non redemit: ſub conditione hac non redemit. Cur diutius moror? mihi ceſſit. Non eſt ergo quod illum cupiditate impulſum putes: carere illa poterat: adjicio non fuiſſe illum rapturum, niſi ſecurum. Nihil loquor de patria ſeveritate, nihil de lege quæ pro pudicitia minatur, quæ mortem denuntiat. Ille rapuiſſet puellam alii deſtinatam, alii pactam, niſi fiducia tui? non eſt credibile. Sed ne illud quidem credibile eſt, filiam nuptias optaturam fuiſſe, niſi te volente. Primùm, quòd in nulla virgine tantum audaciæ, tantum confidentiæ eſt, ut apud magiſtratum, & de re ſumma audeat optare inconſulto patre : & illa utique non feciſſet, & novercam puellam, & propius in itinere cognovi. Adjice, quòd nunquam tam ingrata fuiſſet puella, ut nuptias optaret ejus à quo non erat redempta, relinqueret ejus cui debebat libertatem, cui ſalutem. Hoc dico, præter illum injuriæ dolorem, cùm id perpeſſa eſſet in civitate, quod inter latrones, non inter barbaros illos : non eſt (ut dixi) credibile, ut aut rapuerit ille ſine fiducia tua, qui non amabant, qui plurimùm timere debuerat : aut hæc optaverit ſine auctoritate tua, & puella, & contra eum, qui de illa optimè merebatur, & pro eo à quo & contempta erat, & rapta. Exiſtimo animum tuum fuiſſe manifeſtum : qui ſi apparet, à te circumſcriptus ſum. Jam venimus ad illam tertiam partem cauſſæ noſtræ, in qua oſtendam vobis, quàm iniquè ſim circumſcriptus. Nuptias filiæ tuæ pactus ſum. Non dico qua mercede pactus ſum. Fides ſupremum rerum humanarum vinculum eſt: ſacra laus fidei inter hoſtes, ſacra (qua nuper comperi) inter piratas : tantæ etiam apud malos auctoritatis, ut cùm tradere mihi filiam tuam nolles, negare apertè non ſuſtinueris. Et qua mercede pactus eram ? ut redimerem : non dico à quibus : nondum dico, quo periculo. Scilicet malè tecum agebatur, ſi cui cœperat plus debere, quàm tibi. In ſumma qualis ſit iſta conditio, ſic æſtimandum eſt, Tu poſuiſti. Hoc ad meritum pertinet, illud ad pericula. Navigavi ad piratas, in quos incidere miſerrimum eſt : quæſivi, omnes ſcopulos ſcrutatus ſum, omnia littora excuſſi. Accedit aliquid ponderis huic merito meo : Pauper hoc feci : rem diviti gravem, mihi neceſſariam. Et quare negata eſt ? ut collocaretur ei qui non redemerat, qui contempſerat, qui piratis reliquerat ? Tantúmne pecunia valet ? tantùm ille fulgor divitiarum contra veritatem poteſt? nunc ille melior. Non tamen ego feci. Quaſi circumſcriptio in hoc ſit ſolo, quòd non acta per teſtem : eſt in illo quòd promiſiſti, eſt in illo quòd me donec ille raperet, diſtuliſti. Non eſt hoc genus cauſæ, in quo omnia crimina transferre poſſis. Initium à te eſt : promiſiſti. Si non erat in tua poteſtate, ſtatim circumſcripſiſti. Scilicet ego ſtultus qui virginem reduxi, qui tantam curam egi verecundiæ, ut optare poſſem. Non in totum jactabo vobis, judic. continentiam meam. Sine dubio proferre volui ad patrem integrum munus, nec corrumpere quod præſtarem. Aliquid tamen fecerunt & mores puellæ: ſeveram videbam & aſperam: ne me quidem tuliſſet.

CCCXLIIII. *Redempta meretrix à divite pauperis filio.*

INSCRIPTI MALEFICII SIT ACTIO. Pauperis & divitis filii eandem meretricem amabant: leno conditionem poſuit, ei traditurum ſe eſſe meretricem, qui pretium prior attuliſſet. Pauperis filium in ſolitudine dives flentem ſtricto gladio invenit. Interrogavit cauſam: ille dixit ſe mori velle ob amorem meretricis. Pretium ei donavit: redemit adoleſcens meretricem. Agit pauper cum divite inſcripti maleficii.

SERMO.

De parte legis inter utrunque litigatorem confeſſum eſt.

DECLAMATIO.

INſcriptum eſſe id quod objicio non negatur. Qua lege comprehendi potuit hoc nocendi genus, quod rem graviſſimam fecit ſpecie liberalitatis? Omnia igitur iſta quæcunque ex adverſo dicuntur, Donavi enim pecuniam, & ſervavi: &, quo jure prohibetur, eò pertinent, ut appareat inſcriptum eſſe quod objicio: hac parte finita & conſtituta tranſeamus ad eam quæ reliqua eſt, & oſtendam eſſe maleficium. Nihil dum de animo divitis loquor, nondum prodo cauſas propter quas fecit. Solum fuiſſe filium meum credite amatorem meretricis: huic redemptam eſſe meretricem: dico hoc eſſe maleficium, & quidem omnium maleficiorum graviſſimum. Levia ſunt illa quæ patrimonium populantur, levia etiam quæ adverſus corpus excogitantur. Hoc non eſt legis viribus vindicandum quod ſævit adverſus animum. Utrum igitur dicis non eſſe deforme, non eſſe inutile meretricem domi habere? an eum qui rem deformem atque inutilem effecerit, non eſſe maleficii lege comprehenſum? Cuicunque mortalium grave erat, domi habere meretricem. Hoc certè nomen ſuo loco tantum fortaſſe deforme eſt: tranſlatum in domum, etiam periculoſum. Dicam nunc ergo hic interceptam ſpem nepotum, inquinatam filii mei meæ famem, futurorum quoque annorum ſpem eſſe ſublatam. Hoc igitur qui fecit, non poteſt non admiſiſſe maleficium. Sed periturus, inquit, erat, niſi id feciſſem. Scio quæ partes fuerint ſeverioris patris : diceret ille, Mallem ; levior ad me dolor perveniſſet ex morte. Infelices quidem qui liberos ſuos ad rogum deflent. Summum orbitatis eſt malum, deſiderare : hoc verò intolerabile eſt, lugere viventem : quotiens occurrit flere : plenas quaſdam ducere exequias dignitatis. Ego ſanè hanc tibi remiſiſſem partem, qua colligis moriturum fuiſſe. Utrum amore periiſſet, non diu diſputabo. Vivunt qui amaverunt : ita ne quid minus rationis habet, quàm ut is mori velit, qui habet propter quod vivat ? Stricto tamen gladio in ſecreto deprehendi. Jam mihi narras moras: ipſum illud ſecretum quærere, & putare intereſſe ubi pereat, non eſt ardentis in mortem impetus. Non fiunt iſta niſi ſubitò : nec quiſquam (præſertim nulla gravi præcedente cauſa) ſpiritum ratione depoſuit. Et ſtricto tamen gladio, & in ſecreto, quid facientem vidiſti ? aptantem jam jugulo mucronem ? jam incumbentem ? jam penè admotam uſque ad ſanguinem manum ? nihil horum. Flentem, inquit, mirabar. Minus fuiſſe periculum crederem, ſi fleret antequam ſtringere gladium cœpiſſet. Non eſt igitur quòd dicas te feciſſe cauſa mea, quod ego non feciſſem. Etiam hoc judici ſatis erat, niſi & inſcriptum & maleficium eſt. Quacunque à te mente factum eſt, ego læſus ſum : etiam non vindicta dolori meo deberetur, debeatur tamen ſolatium. Videamus tamen & quare fiat iſta res. Eandem meretricem amaverunt duo juvenes filii noſtri. Quærebatur utrius eſſet. Volo te conſulere, an cùm ſcieris, pecuniam filio tuo dederis? volo ſcire, an cùm vidiſſes filium meum (ut putas) mori volentem, tale aliquid de tuo timueris ? Filius meus propter amorem dicit ſe mori velle : amat & tuus : hîc deprehendam patrem. Tu ſi periculum mortis putaſſes, tum verò ad filium tuum cucurriſſes. Quæ fuit ergo ratio ? non tu filium meum ſervaſti, ſed tuum emendaſti. Una erat ratio, credo, illius ab eo quo flagrabat impetu ſi amor transferretur : ſi poteſtas illius deformitatis adimeretur. Vivit itaque filius tuus & honeſtè vivit, etiam ſine fabula vivit. At tu mihi nurum meretricem dediſti, tu domum meam lupanar feciſti : & ne parum ſit has injurias intuliſſe, etiamnum vis affirmare judicibus filium meum niſi redempta meretrice, non fuiſſe victurum.

CCCXLV. *Pauper ad tyrannicidium mercede conductus.*

TYRANNICIDA OPTET QVOD VOLET. Dives adoleſcens pauperi dedit pecuniam, ut tyrannum occideret : & occidit ; de præmio ambigunt.

SERMO.

Duo efficienda ſunt diviti, ut ſit tyrannicida, ut dignior ſit præmio. Ut tyrannicida ſit, non poteſt aliter efficere, quàm ſi κατὰ συναθροισμὸν dignum ſe præmio probaverit, & pro eo ſit ac ſi occideret.

DECLAMATIO.

QUod primùm dici oportet pro eo qui præmium petit, Occidit tyrannum: num dubitari poteſt? num de hoc controverſiam ullam ſaltem adverſarius movet? Viderimus ergo quæ ſit comparatio utriuſque meritorum : interim etiamſi majora ſunt divitis, alia ſunt. Sit ille optimus civis, ſit egregiè de Rep. meritus, hic tyrannicida eſt. Hodie porrò de eo præmio contendimus, quod lex tyrannicidæ conſtituit. Iſti fortaſſe quod fecit, profuturum ſit cùm petet magiſtratū: interim vos ad hoc jus, ad hanc legem conſediſtis: interim Rempub. hic pro quo loquor verbis legis appellat: & mihi ſatis erat hoc apud vos approbaſſe, ſi tantùm de eo quæreretur, an accipere hunc oporteat. Sed quatenus in hanc contentionem deſcendimus, videamus quo modo ſe tyrannicidam efficiat adverſarius noſter. De libertate patriæ cogitavit : nondum tyrannicidium eſt. Hortatus eſt aliquem, pecuniam dedit, omnia fecit ut hic tyrannicidium faceret. Simile eſſe hoc tyrannicidio, ut confitear, hoc ipſo tamen apparet aliud eſſe, quod ſimile eſt. Quis autem vobis permittit inclinare leges, & jura transferre? Conſtituta ſunt ſemel, finita ſunt ſuis finibus, ſuis verbis continentur. Et fortaſſe cunque tolerabile eſſet quæri, an pro tyrannicidio habere deberetis voluntatem, ſi tyrannicida non eſſet. Nunc ut ſit iſtud tyrannicidio ſimile, ipſi tamen præferri non poteſt cui ſimile eſt. Ego lex nobis dat præmium, tibi non dat. Quod ad religionem judicum pertinet, hactenus cauſa eſt, finiri ſatis eſt. Sed quare non jam etiam pactioni ejus reſpondeamus? Cùm illa quidem, judices, prima confeſſione eſſe juſtum bonæ voluntatis fatemur: cupidum libertatis concedimus: dum & ille fateatur, eſſe ſe parùm fortem, fortaſſe vitio infirmitatis, vel naturali, vel quod ipſæ per ſe ſolent afferre divitiæ: ſimus voluntate contenti: non exigamus ab eo quantum non poteſt, ut ſciatis hanc eſſe inter duos differentiam, ut quicquid ille voluit, hic fecerit. Volo enim tecum loqui. Quid ad hanc legem tu conſcriptam audacter venis? tyrannicidium tuum non dico, approba, oſtende quid feciſti. Pecuniam, inquit, dedi. Ita jud. iſta lex emi poteſt? ad ſummum in Republica noſtra honorem, non animus, non virtus, non manus mittit, ſed arca & diſpenſator. Bene hercule negotiaris, ſed excogitaſti non mediocre, non dico famæ atque opinionis, ſed patrimonii etiam tui, cùm alioqui abundaret, compendium. Dic, dic quanti emeris quid velis. Tu mihi dicis, pecuniam dedi & ex otioſa jacente patrimonii parte, aliquid numeravi: cùm ego dicam, Arcem conſcendi, ſatellites ſtravi, nefarium corpus repetitis ictibus trucidavi. Pecuniam dedi, de tyrannicidio loquutus ſum. Rem feceras periculoſiſſimam niſi in tyrannicidam incidiſſes. Satis ſit vobis, ô divites, hoc veſtras præſtare fortunas, quòd per diſpenſatores fœneratis: quòd familiam per procuratores continetis, quòd pleraque poſſidetis abſentes, quòd ignorantibus vobis & quieſcentibus, ſi quis eſt tantæ fælicitatis labor, per alienas manus tranſit: contingat iſtud delitiis veſtris, contingat abundantiſſimæ plerunque luxuriæ: non dabitis tyrannicidis cognitorem, nec ad vos alienis periculis veniet fama virtutis. Velim narres judicibus audiente populo, quem ſermonem cum adhuc adoleſcente habueris, qua exhortatione ſit uſus. Premitur tyrannide civitas noſtra: quotidie gravia atque indigna patimur: opus eſt aliquo viro forte, opus eſt aliquo bono cive, opus eſt liberatore tantorum malorum. Si te hæc cùm maximè dicentem interrogem, cur non ipſe facias; reſpondebis profectò, Non poſſum, non is animus mihi, non id virium eſt: & adjicies, Tu potes. Verùm non contentus ſibi acquiſiſſe gloriam, etiam nobis detrahere conatur. Negas enim hunc juvenem ad tyrannicidium fuiſſe venturum, niſi pecunia conductus eſſet. O quantum erras, dives, ac falleris, qui putas virtutem poſſe conduci, & animum pecunia fieri. In omnia enim ſanè lucro trahamur: ducat nos ſpes ad laborem, ducat ad patientiam. Nemo futuri temporis cogitatione periculum ſubit. Iturus aliquis in id diſcrimen, ex quo evaſurum ſe non ſperet, pecuniam ſpectavit? ſcilicet ut locupletior periret: ut ſi deſtitutum in illis cogitationibus manerent tormenta, ſi tyranni ira, haberet illud intra conſcientiam ſuam, accepiſſe ſe pecuniam, & paulò antè gravem argento manum fuiſſe. Ante igitur hæ verſabantur in animo hujus cogitationes: antè iſtud, quod tu effeciſſe pecuniam putas, fecerat Reſpublica, fecerat indignatio, fecerat ingenita virtus. Nec tu niſi hoc intellexiſſes, auſus eſſes loqui, aut committere tam periculoſum alieno ſecretum. Videras vultum, audieras, cùm raperetur aliqua virgo, ingemiſcentem. Verùm tamen cur non reponamus hanc contumeliam? non pro Republica dediſti. Scimus tyrannidem, præcipuè ad divites pertinere illa, quam dederas, pecunia redimebas fortunas, pecunias tuas, imò ſalutem. Quandoquidem plerunque perire vobis in lucrum crudelitatis alienæ, neceſſe eſt. Habes igitur ſatis magna iſtius liberalitatis tuæ pretia. Securus es, nunc dominus, nunc dives: deſiiſti fortunam tuam timere, deſiiſti odiſſe quicquid jactas. Ego tamen, inquit, dedi quod eſſet pro præmio. Ideo ergo exigis, ut Reſpublica non reddat? & ſi quid tu priuatus liberaliter feciſti: univerſam civitatem vis facere ſordidè? Quanquam ne remittis quidem iſtud Reipublicæ, ſed in te transfers: ut ne voluntati quidem tuæ obligati ſimus, ſi pecuniam ideo dediſti, ut præmium acciperes. Hic porrò ſi quid avarè, ſi quid cupidè feciſſet, tu potius pecunia quàm ipſa lege ad tyrannicidium conduceretur. Tu illi dicis, Accipe pecuniam: Reſpub. dicit, Opta quod voles. Ut avarus ſit & cupidus, utrum plus eſt? Verum hic ſe affirmat, ne præmia quidem iſta ſpectaſſe cùm faceret. Oblitus ſum, inquit, ante omnia ſalutis meæ: commodum civitatis, univerſorúmque ſpectavi, tum (ſi quid ad me propriè pertinebat) famam, iturámq; in poſterum gloriam huius, quæ ſubinde objicitur, paupertatis ſiquidem facilius virtutem alit.

CCCXLVI.

CCCXLVI. *Tutor filii ſui in adoptionem dati.*

ADVERSUS PATREM NE QUA SIT ACTIO NISI DEMENTIÆ. Quidam dedit filium in adoptionem: moriens ille, inſtituit patrem ejus naturalem tutorem. Ille tutelam geſſit: rationes reddidit. Accuſare ille vult patrem tutelæ male geſtæ. Præſcribit ille, quòd actio non ſit adverſus patrem, niſi Dementiæ.

SERMO.

Natura rei fortaſſe hoc fecerat, ut hic pater, quem filius reum vult facere, iraſcatur, atque eo magis iraſcatur, quòd de filio bene meruit, non tantùm generando, ſed etiam dando in adoptionem. Sed non ſemper ſequendi ſunt affectus, & plerunque conſilium his præponendum eſt. Hic enim pater & ſi revera iraſcitur, diſſimulare hoc debet & agere mitem & indulgentem. Nam cū præſcribat hoc, approbare debet judicibus, idcirco præſcribere ſe, ne cum filio gravius contendat: alioqui ſi hæc cauſa præſcribendi non eſt, ſupererit ut diffidentia videatur in cauſa.

DECLAMATIO.

CUM PATRE ACTIO NE QUA SIT, NISI DEMENTIÆ. Alio crimine me reum fieri manifeſtum eſt. Nemo dubitabit quin id hac lege non liceat, ſi ego pater ſum, atqui ne de eo quidem dubitari poterit, quin pater ſim. An hoc negas, me eſſe qui genuerim, qui educaverim? & (ut aliquod argumentum ex eo ipſo quod contra me ponitur, ducam) me eſſe qui dederim in adoptionem? Si hæc parum firma ſunt, leges teſtamentum, quo tutorem accepiſti, patrem tibi tutorem dedit. At enim dando in adoptionem, jus omne tranſlatum eſt.

CCCXLVII. *Abſente marito rumor & nuptiæ.*

ADULTERUM CUM ADULTERA LICEAT OCCIDERE. Uxor peregrinantis mariti mortem rumore cognovit. Hæres inſtituta, nupſit adoleſcenti cuidam, & domum in dotem dedit. Supervenit maritus nocte: utrunque occidit. Reus eſt cædis.

DECLAMATIO.

ADulteros fuiſſe in matrimonio conſtat, nemo negat. Matrimonium duobus generibus ſolvitur, aut repudio aut morte alterius. Neque repudiam, & certè vivo. Sed rumor de morte venit: hæc ſtatim nupſit alio marito. Quid eſt hoc aliud, quàm improbius adulterium? Meæ igitur nuptiæ manſerunt, illæ non fuere legitimæ. Legitimum porrò matrimonium, niſi ſoluto priore, eſſe non poteſt. An opinione contenti ſumus? Iſto genere etiam ſi cædis abſoluat, omnibus tamen periclitor bonis, quippe teſtamentum meum lectum eſt, & uxor omnium bonorum hæres inventa eſt. Et ego ſcilicet teſtamento meo exhæredatus? Quòd ſi jus domini poſt hanc opinionem retinui, retinui etiam mariti, mihi ad defenſionem hoc ſatis eſt, licuit, Poſſitis occiſorum fortaſſe miſereri, quod decepti ſunt, quod illos ſpes ſua fefellit. Adulteri tamen fuerunt, etiamſi ignoraverunt. An ego ſi ignoraſſem quòd liceret, non occidiſſem? utrum domum meam non fui intraturus? an me in alium cubiculum, juxta adulteros meos collocaturus: an cùm veniſſem in cubiculum, & jacentem cum adultero uxorem meam deprehendiſſem, excitaturus tantùm, quid deinde recepturus ne, an ceſſurus? Si talem habiturus eram animum, dii, gratias ago quòd nocte veni. Vos profectò, dii conjugales, hanc illi mentem dediſtis, ut domum in dotem daret, ut eadem familia excubaret: ut is janitor eſſet, qui me admitteret: ut reverſus denique nihil novi invenirem, præter adulteros. Ergo uxor ſic à me amata teſtamento relicta hæres, audita morte mariti, non inquiſivit ubi periiſſem, non aliquos certiores nuntios, non reverſuros à ſupremis officiis ſervulos expectavit: ſed feſtinatò quoque nupſit, & in novæ libidinis amorem, mea judicia protinus tranſtulit, in eadem domo, in eodem cubiculo, in eodem lecto? adeò mariti prioris etiam memoria abierat. Deſii iſta mirari, cùm adulterum vidi juvenem, propter quem tam diu vidua eſſe non poſſet, quàm diu peregrinari poteram ego qui uxorem ſic amavi. Temerè profectò, temerè in longius ituri iter conjuges noſtras domi relinquimus; ſubitò abſentium obliviſcuntur, & penè cum ipſis toris uxorum pectora refrigeſcunt. Mirer nunc ego unde rumor, quæ tam maligno mendacio cauſa, cui fingere iſtud expedierit? Ille profectò in cauſa fuit juvenis, qui ad domum meam inductus eſt: quæſitus eſt locus. Jam verò bonorum meorum dira populatio, ſicut notiſſimo Græciæ duci Ulyſſi, qui felicior tamen, ſolam in adulteris vultus eſt gulæ voluptatem. Scio, judices, quàm difficile ſit alienorum malorum imaginem capere: ſit tamen, quantum cogitatione permittitur: unuſquiſque ſe illo loco ponat: ac primùm illa quæ intra animum meum volvo, mente concipiat; cum reverterer ex peregrinatione longa, quam mihi attulerit cogitationem primus aſpectus.

CCCXLVIII. *Cùm proditoribus carcer incenſus.*

IMPERATOR IN BELLO SVMMAM HABEAT POTESTATEM. Imperator proditionis ſuſpectos in carcerem conjecit: ex transfuga comperiit eadem nocte finitum iri proditionem. Incendit carcerem: perierunt illi qui erant in carcere: hoſtes receſſerunt. Accuſatur quòd de indemnatis ſumpſerit ſupplicium.

DECLAMATIO.

SI ratione defendi non poſſem, jure defenderer. IMPERATOR IN BELLO SVMMAM HABEAT POTESTATEM. Id quod objicitis (ut nondum objiciam) propter bellum factum eſt, in bello factum eſt. Uſus ſum igitur lege: viderimus quàm utiliter conſtituta, & neceſſaria quoque. Imperator in bello ſummam habet poteſtatem. Ante omnia non id tempus, quo judicia exerceri, quo leges retinere vim ſuam poſſint: iſta pax ſpectat, & diligentiorem rerum inquiſitionem ſecuritas habet: non vacat in bello curam agere ſingulorum. Ad hanc rationem accedit illud quoque, quòd adminiſtrare non poteſt bellum, niſi tantam poteſtatem habuerit imperator, tot millia conſcriptorum militum in aciem educere: aſſignare loca interim periculoſa, tuendos cives, expugnanda hoſtium caſtella: non poteſt ſola ratio, opus eſt & metu. Quid ſi pleraque accidunt, in quibus præſenti pœna caſtigare neceſſe eſt eos, qui peccaverunt? Ad hæc igitur omnia proviſum atque prolatum eſt, ut imperator ſummam poteſtatem haberet. Quid tamen à nobis exigi oportet? bonam, bonam voluntatem. Erraverim ſanè ſi id ſatis probationi exiſtimavi, ſi hoc ad utilitatem civitatis pertinere credidi. Quis damnaverit eum, qui duabus potentiſſimis rebus defenditur, jure & mente? quid ſi etiam ratio hoc faciendi fuit? Forſitan & lentè & nimium periculosè fecerim, quòd ſuſpectos proditionis, tantum in carcerem duci juſſi. Nihil egeram, non ſatis civitati proſpexeram: hoſtis idem ſperavit: tamen hoc ne ab accuſatore quidem reprehenditur. Jam igitur de his qui in carcerem duci debuerunt, levius eſt ſupplicium, quacunque ratione ſumptum eſt. Nunc quare ſumptum? Proditionis finis atque effectus omnis, in proximam nobis noctem denunciabatur, puta falſum: quis non ignoſcit rem tantam timenti? Non enim diſcrimen paucorum capitum agebatur. An aliquid eſſet hæc Civitas, an Templa, an Vetuſtiſſimum veſtigium: ſaltem urbis relinqueretur, an liberi veſtri conjugeſque traditam à majoribus per manus in hoc uſque tempus libertatem ſemel perderent? Pro his animadvertere in paucos indignum eſt? & exercitus partem dicimus, & in aciem ductis militibus, certè innocentibus *, multum contigiſſe imper: videretur, etiam ſi non incruentam victoriam ſe ferat. Pro hac ſecuritate ſi perierunt aliqui (ut parciſſimè dicam) non ignoſcerem? Equidem intelligo hanc eſſe conditionem omnium, qui adminiſtrationem Reipublicæ aggrediuntur, ut ea quæ maximè pertinent ad ſalutem communem, cum quadam ſua invidia efficere cogantur. Quanta vi adverſus me inimici conſurrexiſſent, ſi iſtud ſine cauſa feciſſem? Quid ſi proditores fuiſſe manifeſtum eſt? Putemus eſſe judicium? & quatenus mavultis illos indemnatos dicere quàm innocentes, excutite cauſam. Sanè non conſummaverit primum ſuſpicio, at certè transfugæ hoc mentiendi cauſa quæ fuit? homo (relicto exercitu ſuo, in civitatem noſtram tranſgreſſus, cùm rem periculoſiſſimam feciſſet, mentiretur? cum ad probationem rei caput ſuum obligaret, eadem nobis nocte denunciat. Manifeſtum eſt autem fuiſſe hoſtibus propoſitum, civitatis noſtræ per proditionem capiendæ. Qui proditores fuerint, recedendo confeſſi ſunt. Quid enim eſt cauſſæ, cur qui ad illud uſque tempus civitatis permanſerant, poſt incendium carceris, poſt mortem ſuſpectorum nobis civium, continuò diſceſſerint? Hic ratio illa quoque eſt, quòd ſi exegi ſupplicium ab illis: ſi modò hoc eſt exigere ſupplicium: miratur aliquis ſi non timui educere, ſi cùm tanta conſpiratio in civitate noſtra nocentium eſſe diceretur, ut prodere poſſent etiam ex carcere, vel cum tota ſua cuſtodia eos obrui malui: his illud quoq; adjici poteſt, plurimum differre: utrum quis ſupplicium exigat ab indemnatis: an ſi aliquos ſecu-

ritatis

vitatis publicæ cauſa occiderit, ſupplicium vocetur, quod civitas præſtitit. Si verò hoc pro ſalute communi fuit, non odio illorum factum eſt, imperatoris fortaſſe conſilium reprehendi poteſt, factum certè damnari non poteſt.

SERMO.

In ſumma parte controverſiarum talium quæri ſolet, ecquo animo fecerit hoc imperator. In hanc partem ſatis firmam cauſſæ fiduciam videtur habere: quid enim huic proferunt inimici præter odium commune omnium proditorum?

CCCXLIX. *Raptoris pater, dementiæ reus.*

RAPTOR, NISI ET SUUM PATREM EXORAVERIT ET RAPTAE, INTRA XXX. DIES PEREAT. Rapuit quidam: exoravit patrem raptæ: ſuum non exoravit: Dementiæ accuſat.

SERMO.

Non dubiè pater hic intelligi vult, ſe filii ſolicitudine eſſe contentum, & hanc xxx. dierum moram pro ultione habere. Sed hoc ſi palàm indicaverit, perdet artem: & ſi liberare filium ſolicitudine ſemel deſtinavit, brevius habet ſtatim ignoſcere. Varia erit ejus actio, ut filium dicat morte dignum: an poſſet perſeverare, dubitet. Non tamen prætereunda ſunt illa quamquam communia cum aliis controverſiis generis hujus, quæ circa [illegible] quæſtionem dementiæ verſantur. Negabimus enim crimine poſſe deprehendi dementiam: & hoc propoſitum noſtrum adjuvabimus finitione, ut dicamus, Dementiam eſſe ablatum recte ſentientium intellectum: alioqui neminem tam felicem, qui non aliquando pœnitentia digna faciat, qui non ſubjectus ſit errori: & proprium non dementis eſſe, verùm hominis. Atque ad hoc quod commune cum omnibus eſt, aliquid etiam propriè applicabimus, quod ejus generis dicitur dementia eſſe de qua judicium eſt, ut emendari uno verbo poſſit. Porrò cùm adeò confeſſum ſit, dementiam non poſſe curari, ut ne illud quidem adhuc inveniri potuerit, quæ cauſa faceret dementiam, ubi animus conſiſteret: profectò non poterit videri dementia, quæ eſt in hominis poteſtate.

DECLAMATIO.

SI exoratus fuero, ſtatim non modò ſanus, verùm etiam bonus pater & indulgens ero. Vis ſcire, fili, quid ſit

Dementia? Deducere ſe in periculum capitis, cupiditate: non intelligere pacem, non intelligere leges: & ſi quid ſupra hoc momenti fortuna præceps judicium habet, accuſare eum qui exorandus ſit. Non eſt igitur dementia. Nec refert ad præſens judicium, neque ad veſtram pronuntiationem, an ego durus pater, an ego nimium ſeverus. Non de hoc quæritur: ſatis eſt, non eſſe furioſum: nec exoro te, inquit, cùm rapuerim: miraris? Hoc enim eſt quod te in hoc impulerit: adhuc quid feceris, neſcis. Non dico illa quæ fortaſſe tibi leviora videantur, quæ ad materiam pertinent: Expugnaſti domum, & virginis prætextam ſcidiſti, & puellam uſque in eam injuriam traxiſti, qua nihil gravius bella habent. Tu qui in id te periculum demiſiſti, ut tibi exorandus eſſet pater, miraris quod non exoraſti patrem? Si incidiſſes in illos felicioribus ſeculis natos, cum quibus virtus magis commune bonum erat, non expectaſſent legem, non expectaſſent triceſimum diem. Nunc me meritò contemnis: flentem aliquando vidiſti: non auderes accuſare patrem, ſi timeres. Tu ſi incidiſſes in illum, qui laudatas filii tui cervices amputavit? ſi incidiſſes in illum, qui judiciis propinquorum atque amicorum contentus fuit, opinor habuiſſes tempus querendi, habuiſſes tempus, non dico deferendi patrem, ſed diutius rogandi. Illi verè fortes & viri fuerunt qui cùm hoc meminiſſent, liberos à ſe Reipublicæ gratia procreatos, bene impendi crediderunt exemplo. Ego tacere contentus ſum, cùm exorari debeam, ſi agis mecum, tanquam etiam ſi præſtitero tibi plus alii debiturus ſis. Confutabit, opinor, indulgentiam meam: Ille melior, ille mitior. Ego verò facilius frangerer, ſi ille iraſceretur. Aliquis cum filia illius rapta ſit, tam citò exoratus eſt? quis eſt ille tam demens? quid eſt iſtud, quòd ille ſe accepiſſe injuriam non putat? quòd omnia ſic agit, tanquam exoratus ante triceſimum diem? Quid ergo, inquit, occides? Debeo ſi quid in me fuerit fortis animi: ſi quid virtutis incorruptæ, faciam: duret tantummodo animus, non deficiam, non deflectar. Etiamnum fortis ſum: etiamnum poſſe videor: ſed ſuperſunt dies. Non blandior tibi: quotidie me hortor: & inſtigo animum meum, & totam ſceleris tui deformitatem pono ante oculos: & illud neſcio quid quod perſuaſioni meæ repugnat, volo perdomare. Benefacis.

facis, quòd accuſas, turpiter deficiebam, prodebamque neceſſarium civitati exemplum : jámque in eam venturus eram hominum ſuſpicionem, tanquam me permittente feciſſes. Hoc age: dic inſanum, dic furioſum, dic longè ab intellectu ſanguinis ſui poſitum. Vide ne rogaveris. Quid enim acturus ad genua provolvendo, adhibendo amicos, flendo in pectus meum ? inſanus ſum, nihil ſentio, ad illum patrem tuum.

CCCL. *Aqua frigida privigno data.*

Qui habebat filium, amiſſa matre ejus, aliam uxorem duxit. Incidit in gravem valetudinem filius : convocati ſunt medici. Dixerunt moriturum, ſi aquam frigidam bibiſſet: dedit illi noverca aquam frigidam: periit juvenis. Noverca accuſatur à marito veneficii.

DECLAMATIO.

VEneficii ago, filium meum periiſſe, & ea potione, quã dederit noverca, periiſſe, non difficile probabo. Nam & datam à ſe potionem non negat : & ea periculoſa fuiſſe, quæ prædicta ſunt oſtendit. Ne ignorantia quidem defendi poteſt: id quod accidit, denuntiatum eſt. Itaq; non tam in defenſione fiduciam habet, quam in lege : nec tam dicere poteſt, ſcelus ſe non fuiſſe, quã illud, impunè feciſſe. Negat enim ſe teneri poſſe veneficii, quoniam non dederit venenum. Poſtea videbimus, & quomodo intelligendum ſit venenum, & an hoc quod datum eſt, illo tempore fuerit venenum. Interim putemus nullã legem huic ſceleri propriè eſſe conſtitutam? nónne proximo utendũ eſt? Non ignoro eſſe frequentẽ hujuſmodi in judiciis minoribus duntaxat contentionẽ, ut pecuniam excidiſſe formulæ, ut aliter quàm potuerit agere dicatur. Sed hæc tunc valent, cùm oſtenditur jus aliud, quo agendum ſit. Itaq; ſi dicis qua lege alia accuſare debuerim, meritò excludis hanc, qua lege ago. Sed neq; hanc actionem meam admittis, neq; aliud demonſtras quo recedam ab hac lege depulſus: hoc contendis, ut iſtud etiam ſi ſcelus ſit, facere licuerit. Atq; hoc etiam ſi non propriè conſcriptum, conſuetudine judiciorum conſequens eſt, quotiens aliqua propria actio in rem non detur, uti proxima & ſimili. Nulla tanta eſſe potuit prudentia majorũ (quanquam fuit ſumma) ut ad omne genus nequitiæ occurrat. Ideóque per univerſum, & per genera ſingula conſcripta ſunt jura. Cædes videtur ſignificare ſanguinem & ferrum: ſi quis alio genere homo fuerit occiſus, ad illam legem revertemur: ſi inciderit in latrones, aut in aquas præcipitatus, ſi in aliquam immenſam altitudinem dejectus fuerit, eadem lege vindicabitur, qua ille qui ferro percuſſus ſit. Igitur & alia ſimilin lex de aqua frigida ſcripta non erat, redeamus neceſſe eſt tamen ad eam, quæ venena coërceat, cùm aqua frigida id effecerit quod venenum. Hæc, ut remittam non fuiſſe hoc veneficium, nunc verò venenum quomodo interpretari & intelligere poſſumus? Ut opinor, potionem mortis cauſa datam. Non quæritur qualis ſit, ſed quid efficiat. Nam ipſorum venenorum plura genera, plura nomina ſunt: diverſi etiam effectus. Aliud ex radicibus herbarum contrahitur, aliud ex animalibus mortiferis reſervatur, ſunt quæ frigore ſanguinem gelent, ſunt quæ calore nimio vitalia exurant, omnia tamen hæc ſub unam legem veneficii veniunt. Quin illud etiam in rerum natura manifeſtum atque deprehenſum eſt, alia eſſe aliis venena, quædam mortifera nobis, etiam in remedium quorundam animalium cedunt; quædam quæ in voluptates etiam & luxuriam adhibentur, multis animalibus adferunt mortem. Similis ratio & remediorum eſt. Cur igitur non ſit differentia cum veneno, etiam temporis, nihil intereſt, qui faciat? alias nunc venenum eſt. Quomodo enim comparare iſta poſſumus! Ante omnia animo dantis, deinde effectu, animus dantis qualis fuerit non probavimus: interim de effectu conſtat: vultis æſtimare? adeò certum fuit hoc venenum eſſe ut prædictum ſit. In ſumma, quid plus pati potuerat adoleſcens, ſi venenum bibiſſet? Ponamus ex altera parte illam potioné, cujus tu nomen ſubinde jactas; pone ex altera, potionem quam tu dediſti: de utraque idem medici dicent. Si nihil intereſt mortis, nihil intereſt criminis. Hæc ad jus: ſed ad ream legi ſuæ applicandam, ſanè ſcrutemur & animũ. Non dico quæ ſit quæ dederit: interim hoc reſpondeo, Aquam frigidam dedit: ſanè medici non vetuerunt, non timuerunt, ſatis eſt, non permiſerunt. Perſonam non onero, denuntiationem diſſimulo. Dediſti ægro quod pater non dediſſet. Si unus aliquis ex medicis nocituram tantùm potionem eſſe dixiſſet: dicerem tamen, Fortaſſe moriturum non putaveris: nocere voluiſti, hoc inter omnes medicos conſtitit, periturum eſſe, ſi aquam frigidam bibiſſet, dediſti poſtquam certum erat. Velim ſcire, an aliquid tale in valetudine ejus, & antè feceris, nam ſive feciſti, apparet quomodo ad tantum periculum deductus ſit: ſive non feciſti, apparet fuiſſe cauſam propter quam faceres. Non putavi, nec credidi medicis, adeóne ignota medicinæ experimenta ſunt egenti vita bona?

M. Fab. Quintil. finiunt coloratæ, incipiunt ejuſdem tractatæ.

CCCLI. *Exul index tyrannidis.*

EXULEM INTRA FINES DEPREHENSUM LICEAT OCCIDERE EX SUSPICIONE TYRANNIDIS SIT ACTIO. Exul, apud quem dives fuerat hoſpitatus, ſcripſit Senatui ſe facturum indicium tyrannidis ſi reditus ſibi decerneretur. In curia cùm ageretur, ſolus dives contradixit. Decreto tamen reditus, exul ille intra fines eſt occiſus. Dives tyrannidis reus eſt.

SERMO.

Exulem illum qui occiſus ſit, dicemus antequam damnaretur, fuiſſe civem ſeditioſum, omnibus ſceleribus confeſſum: ſed in illis quoque diu non fiducia innocentia, verùm audacia neſcio qua, omnia fingendi atque diſſimulandi, latuiſſe, & quemadmodum multos ſimiles ſui amicos habuerit, ſic non pauciores habuiſſe inimicos, vix quidem illum, quamvis in manifeſtis ſceleribus, neſcio qua audacia repugnantem damnari potuiſſe. Expulſum autem (quod ferè ſceleratis pectoribus veniat) graviter tuliſſe pœnam ac præcipuè auctoribus ejus fuiſſe infeſtum, quibus ut referre gratiam poſſet, quæſiſſe occaſionem reditus: quod ut poſſet contingere, prius conterere voluiſſe patriam, ut in communi ſervitutis metu, non tanti unius exulis reditum, quanti ſecuritatem omnium judicaret. Dictitare igitur cœpiſſe, apparari tyrannidem, inſtare patriæ gravem ſervitutem, quædam ſe comperiſſe. Has ejus voces frequentes, cùm fortè eadem iter faceret, ad divitem perlatas: & protinus motum tali rumore, certius aliquid ex ipſo voluiſſe ſcire, quidnam exul loqueretur: an arma aliqua apud eum, an veſtigia ſaltem tyrannidis reperiri poſſent. Sibi quoque eundem dixiſſe, apparari tyrannidem: ſed nihil præter quàm inania verba ſe apud eum comperiſſe, illum autem hoc ipſo accenſum, quòd fabulis ſuis judicaret etiam à divite haberi fidem, non *diſtuliſſe quod diu cogitaſſet : miſiſſe ad Senatum judicii epiſtolam. Ad nuntium tam atrocis rei attonito univerſo Senatu, divitem indicaſſe quid ipſe comperiſſet : quemadmodum ſibi quoque eadem denuntiaſſet : intellexiſſe vanam illius, ſine ullis argumentis, vocem: itaque dixiſſe nihil ſcire exulem: ſupervacuò revocari. Cæteros autem qui attoniti erant, decreviſſe, tanti non eſſe unius exulis reditum, ut diutius tali metu ſollicita teneretur civitas. Hoc decretum Senatus non omnibus fuiſſe notum, etenim feſtinatione quoque in ejuſmodi metu, præcipitari ſolere omnia : legem illam quæ exulem intra fines juberet occidi, nemini fuiſſe ignotam, Cùm igitur qui multos inimicos haberet, non omnibus decreto Senatus, omnibus jure exulis noto, intra fines occiſum, non eſſe mirandum. Multùm adjuvat in defenſione perſonæ divitem quòd eſt integer : in qua parte ejus gloriari poteſt, ut dicat ſe odiſſe etiam aliena ſcelera.*

DECLAMATIO.

TYrannidem paro: vides enim: cum ſceleratis mihi convenit : revocari exules volo, non etiam facta illorum conſilia deprehendo. An ego ſi hoc cogitaſſem, tam apertè omnia egiſſem ? & ipſe potiſſimum ad exulem miſiſſem? protinus me ac propoſitum meum nocenti aperuiſſem? nō hoc ipſum timere debui ? Adjeciſſem huic ſuſpicioni ſententiam meam, ut viderer timere judicem ? Nihil debui minus, quàm in metu, ipſum metum prodere.

CCCLII. *Reus tyrannidis, qui deliberavit victor arma deponere.*

ET SUSPICIONE TYRANNIDIS SIT ACTIO. Quędam civitas, quę bello laborabat, cùm duobus pręliis victa eſſet, adoleſcens dives nobilis, cùm ſervorum & clientium manu armata proceſſit in pręlium : fugavit hoſtes. Populus redeunti portas cluſit cùm aperturum promitteret, ſi arma poſuiſſet: reſpondit dives ſe deliberaturum : triduò deliberavit : rediit in civitatem, poſitis armis : reus eſt tyrannidis.

SERMO.

Divitem hunc dicemus natum honeſta domo, patre militari, forti viro : à primis ſtatim annis adſueviſſe ſtudio armorum, magnum per ſe militiæ uſum collegiſſe. Cùm autem ſubitò bellum incidiſſet, factum alium ducem non judicio, ſed quodam caſu, & incerta populi aura, nec ſanè vacaſſe tam ſubitum delectum ducum agere : factum ducem, qui nullum militiæ uſum haberet, nec aliunde

aliunde victam duobus præliis urbem. Tum demum intellexiſſe populum, qualem haberet ducem: & antè omnes amicos paternos frementes veniſſe ad divitem palàm queſtos de duce: adjeciſſe, Pater tuus ſi viveret, pro patria arma cepiſſet: non eſſet paſſus vexari Rempub. & hoſtium armis, & imperitis ducis conſiliis. Accenſum his vocibus, pro ſalute, ac libertate omnium, pia arma cepiſſe: privatas quoque adjeciſſe vires: urbe egreſſum, ſolutos lætitia victoriæ hoſtes, & nihil minus quàm eruptionem timentes, oppreſſiſſe. Hac victoria accenſum, quaſi in æmulatione, gravi dolore exarſiſſe Ducem, cùm diceret malo exemplo militare privatos: & cùm omnes amici divitis cum divite eſſent, non difficilè perſuaſiſſe, ut portas cluderet. Milites autem confecto prælio ad gratulationem redeuntes, portas cluſas obſtupuiſſe: poſteaquam verò juſſi ſint arma ponere, aliquantò gravius exarſiſſe, veluti parricidas ſe excludi, & armatis hoſtibus inermes objici. Hanc ſeditionem volentem ſanare divitem, tempus petiiſſe non magis deliberandi, quàm rogandi: & triduo illo nihil aliud egiſſe, quàm modò ſingulos, modò univerſos rogaſſe: illos quoque ſecuriores fuiſſe, poſteaquam ex toto receſſiſſe hoſtem crediderint. Rediiſſe autem ſe à bello ad judicium, & in conſcientia maximi meriti graviſſimum ſibi crimen objici, ut qui ſolus Rempublicam defenderet, opprimere voluiſſe dicatur.

CCCLIII. *Diſpenſatores torti.*

Quidam ab inficiante petebat depoſitum. Diſpenſatores utriuſque torti. Contraria dominis dixerunt: de integro lis eſt.

SERMO.

Petitor neceſſe eſt infamet diſpenſatorem ſuum, & dicat ab adverſario corruptam: & ea fiducia eſſe illum inficiatum, cùm promitteret diſpenſator negaturum ſe etiam in tormentis: itaque ab adverſario natum, cùm lis eſſet, Diſpenſatores torqueamus. Alterum hunc diſpenſatorem ſani propoſiti docet, qui ſemper accepiſſe ſe palàm dixerit, & ſtatim cùm datus ſit in tormenta, hoc ſibi propoſuerat, Quid? ego quo præmio mentiar? confeſſum eſſe. Et hoc in locis valens eſt, Tuus diſpenſator accepiſſe ſe ait, meus dediſſe negat: hujus potentior vox eſt, poteſt enim etiam per alium numerata videri pecunia. Initio autem dicet hic ſibi placuiſſe ſervum: & ideo ſupra rationes eſſe poſitum, ſed poſtea & licentia ſua & ſecuritate domini: quia illi plurimum crediderit, iſſe in vitia à multis corruptum, antequam ab hoc: & ideo ſe deposuisse. Hanc sibi deponendi fuisse causam, cùm videret in malo statu rationes esse. Hoc necesse est adjicere, quia urgetur per interrogationem, quam deponendi habuerit. Inficiator dicat oportet, dispensatorem suum finem tormentorum quæsisse: ideo confessum ut dimitteretur.

CCCLIV. *Morietur antequam nubat.*

Quidam nubilem filiam habens, uxorem secretò loquentem cum adolescente vicino formoso deprehendit, quæsivit quid loquuta esset: respondit mulier, de nuptiis filiæ se loquutam. Ei maritus filiam despondit: mater ait, Morietur antequam nubat. Ante diem nuptiarum puella subitò perit, livores & tumores in corpore fuerunt. Mulier rea est.

SERMO.

Dicet hæc mulier juvenem illum nunquam sibi placuisse, & repugnasse se, cùm videretur illi puella destinari: illum autem utique volentem hanc uxorem habere, ad satisfactionem venisse, tunc verò minus placuisse matri generum. Itaque cùm desponsam audisset filiam, quotidiana consuetudine vulgi iratam dixisse, Morietur celerius quàm nubat. Cæterum de fato puellæ unà cum accusatore queretur. Causam fati crudelitati fingitur.

CCCLV. *Tutor lenocinii reus.*

Pupillus cum tutore agebat tutelæ. Tutor cum pupillo, adulterii. Remiserunt invicem actiones. Lenocinii tutor reus est.

SERMO.

Fuisse quosdam utriusque inimicos, hic tutor dicet, qui ab initio molestè tulerint non ipsis potius relictam esse tutelam: & quoniam ab hac præda exclusi sint, distulerint spes suas in diem ultimum tutelæ, ut rudem & imperitam pupilli ætatem fraudibus suis circumscriberent. Se autem tutelæ rationes, ut debebat, reddidisse. Cæterùm metuentem, ne dimissus à se pupillus fraudibus & insidiis inimicorum circumscriberetur, velut alteram ejus tutelam gesturum, in domo retinuisse. Tunc verò consurrexisse illos, qui tutelam ipsis non commissam molestè tulerant, & graviter excanduisse, ne peracto quidem tutelæ tempore, e domo tutoris pupillum dimitti: nullam occasionem ad despoliandum imperitum juvenem dari. Cogitasse igitur quemadmodum pupillum, ac tu-

torem mutuo dolore diſtraherent. Nam ſi rationes tantum infirmarent, videbant futurum, ut optima conſcientia tutor non expectaret ultimam contentionem judicii, ſed per communes amicos, propinquóſque pupilli, ſatisfaceret: inveniſſe illos rationem, qua mutuo dolore diſtraherent. Summiſiſſe qui dicerent, malè tractatas à tutore rationes: non omnia noſſe pupillum qui taceat: ſi litigare velit, futurum ut ſua recipiat. Per alios inde internuntios ſollicitatum maritalem animum, qui pupillum falſo crimine adulterii inquinarent. Se utique maritum credulum nihil tanti putaſſe, ut ſuſpitioni ſuæ ſatisfaceret. Diu hac fraude inimicorum, pupillum tutorémque deceptos: ſed poſteaquam veriores amici intervenerint, & ſe interrogaverint, quam actionis haberet fiduciam: pupillum item ſeduxerint, & querelæ cauſas quæſierint: cum demum apparuiſſe mutuum errorem: & ſe quædam certius etiam ab uxore quæſiſſe. Detracta igitur fraude inimicorum facilè depoſitas, quæ nullis fundamentis niterentur, actiones: & reditum in gratiam: ſed tamen nondum inimicos effugiſſe, à quibus reus factus ſit. Accuſator autem non committet, ſi in pupillum dixerit. Id enim crimen illi objiciet, quod ille noluerit diluere. Dicet ergo propter amorem adulteræ, illum in domo tutoris remanſiſſe. Nam ante quatuordecim annos, incredibile eſt crimen, remanſiſſe ergo amorem, nec illam indulgentiam in retinendo pupillo fuiſſe tutoris, ſed conſcientiam, cùm ſciret malè redditis rationibus, non eſſe offendendum pupillum. Mulieri autem multa donata: quæcunque deſideraverit, conceſſa. His ſceleribus invicem cognitis, primò utrunque excanduiſſe: deinde tutorem ex conſcientia rationum, omiſiſſe potius matrimonii vindictam, quàm mutuis caderet actionibus. Sic pares accepta que factas actiones.

CCCLVI. *Filius pro meretrice patris, ſuam redimens.*

Quidam luxurioſo filio amanti meretricem dedit pecuniam ut ſibi emeret eam meretricem quam ipſe pater amabat: ille eam redemit quam ipſe adoleſcens amabat. Abdicatur.

SERMO.

Hic ſenex dicet filium fuiſſe luxurioſum, & non ſine maximo patrimonii ac famæ damno amaſſe meretricem; cui malo voluiſſe mederi patrem, ſæpe objurgatum filium: ſæpe ſecretò, ſæpe etiam palàm caſtigatum. Cùm jam nec ſumptibus, nec verecundiæ finis *imponi poſſet, habuiſſe cum cognatis conſilium, quidem ſe facere oporteret. Abdicaret: ſed tantò liberior fuiſſet luxuria. Caſtigaret: ſed nihil caſtigando profecerat. Succurriſſe cognatis & amicis rationem, qua putarent juvenem poſſe emendari, ſi ſimularet pater amari à ſe meretricem, & daret pecuniam potiſſimum ipſi filio ad redimendam: quod ſi feciſſet, futurum ut meretrix, redempta altera meretrix, deinde ab ipſo adoleſcente redempta, indignaretur, & illum amare deſineret. Nam initio ſtatim dicendum eſt, & culpa meretricis juvenem hæſiſſe: & ideo quæſitam quæ avocaret, & illa ratione datam juveni pecuniam. At illum protinus cucurriſſe ad meretricem ſuam: patrem autem quoniam nullo modo ſanare filium potuerit, ad ultimam ultionem confugere: Abdicare filium, quia emendare non poteſt.*

CCCLVII. *Vxor non relinquens ob adulterium cæcatum.*

ADVLTER EXCAECETVR. VXOR VIRVM IN CALAMITATE NE DESERAT. Quædam patri de marito ter queſta, & tacere juſſa, poſtea ab excæcato ob adulterium viro, quia non recedit, abdicatur.

SERMO.

Hæc mulier dicet acceptum à patre maritum, ſe ab initio amare cœpiſſe: adoleſcentem, lenociniis adulteræ illius uſque eo captum eſſe, ut revocari à cupiditate non poſſet. Vt neceſſe erat, modeſtè ſe tuliſſe, & eò magis quòd maritum diligeret: voluiſſe ergo experiri quid de adulteris pater ſentiret: indicaſſe ei adoleſcentis errorem: reſpondiſſe illum, eſſe quædam ætatibus conceſſa, nec reprehendi luſus in ejuſmodi juventa debere. Tum verò cariorem ſibi virum factum, poſteaquam luſibus ejus patrocinari etiam ſenex cœperit. Sed cum videret nequiſſimæ mulieris illecebris maritum teneri, & jam vindictam adulterii, atque occaſionem captare adulteræ maritum: iterum ad patrem veniſſe, ut illius ſaltem auctoritate emendari adoleſcens poſſet. In eadem voce illum perſeveraſſe iterum ac tertiò. Miſerrimum ergo juvenem fraude & inſidiis deceptum, eam fortunam ſuſtinere, quam illi ſemper uxor timuerit. Acceſſiſſe novum amori ſuo ſacramentum, & judicio patris factum juvenis affectum. Hoc colore optimè defendetur mulier, alioqui lege imbecilla. Nam ex contraria parte infinitum potens eſt illud, maritum eſſe damnatum.

CCCLVIII. *Expoſito pulſatori amputatæ manus.*

TALIONIS SIT ACTIO. QVI PATREM PVLSAVERIT, MANVS PERDAT. Quidam expoſito, quem in locum filii ſuſtulerat pulſatus, tanquam pater manus incidit. Agnitus ille, advocato naturali patre, talionem petit.

SERMO.

Hic adoleſcens jure infirmus eſt. Nam quòd lege agitur, non ſolet vindicari lege. Cur enim potius ab educatore, quàm à carnifice petatur talio? Sed præter quàm lege agitur, etiam facto laborat: quòd quamvis educatorem, tamen patris loco pulſaverit. Dicat tamen educatorem fuiſſe hunc ab initio crudelem, & hinc ſuſpicatum juvenem, non eſſe illum verum patrem. Sæpe amicis queſtum: quibuſdam etiam mandaſſe ut inquirerent, qui aliquando infantes expoſuiſſent. Hac re validius offenſum ſenem: itaque dediſſe operam ut ſe pulſandum præberet: deceptum certè ab eo etiam tempore ipſo juvenem, incidiſſe in eum, quem minimè provocatum injuria vellet. At illum confeſtim tanquam de alieno non deliberaſſe ſanguine: & quia redditurus eſſet expoſitum, deliberaſſe. Certè eum lege patris uſum, qui ſciret nec ſe patrem, nec hunc filium. Adoleſcentem autem quia nondum proſpectum illo tempore patrem habuerit, certè quia probare non potuerit, tacuiſſe: nunc petere talionem.

CCCLIX. *Lis publicani de unionibus.*

PRAETER INSTRVMENTA ITINERIS, OMNES RES QVADRAGESIMVM PUBLICANO DEBEANT, PUBLICANO SCRUTARI LICEAT. QVOD QVIS PROFESSUS NON FUERIT, PERDAT. MATRONAM NE LICEAT ATTINGERE. Matrona iter faciens, cùm ad publicanos veniſſet uniones habens cccc. in ſinum abdidit: hos cùm requireret publicanus, matrona ſcrutandi poteſtatem fecit, publicanus noluit ſcrutari. Tranſlatis manum injecit, & ſuos dicit.

SERMO.

Quæſtiones ſunt, an inſtrumenta itineris videri uniones poſſint: an etiam ſi non poſſint videri, tamen quoniam ad uſum, & ornamentum matronæ parati ſint, in commiſſum venire potuerint: an in uſum parati ſint: an ſi in uſum parati ſint, non oſtenſi teneri poſſint, cùm oſtenſi nihil debuerint: an quamvis ſcrutari matronam non liceat, & ipſa permittente & publicano licuerit, perinde ſit ſcrutationem permiſiſſe, ac rem oſtendiſſe: an dimiſſa res *peti poſſit, an hæc dimiſſa ſit. Dicit enim publicanus non rem ſed controverſiam dimiſſam.*

CCCLX. *Lis de dotibus, ſocrus & nurus.*

PRIMA RATIO DOTIS HABEATUR. Quædam apud filium, amiſſo viro, dotem reliquit. Adoleſcens, ducta uxore dotata, deceſſit. Res ſoluendo non eſt. Contendunt ſocrus & nurus, utra primùm dotem accipiat.

SERMO.

Mulierem illam ſocrum nurus dicet hanc ruinam patrimonii poſt mortem viri ſtatim ſenſiſſe: non ſumpſiſſe dotem, ne & filium decoloraret, & dotem quoque perderet. Itaque etiam dotatam filio quæſiſſe uxorem, quò facilius poſſet ruentis patrimonii rationem fulcire. Addat, donaſſe illam filio petitionem, hodie, quia deceſſit, retractare. Sed & præſcribat.

DECLAMATIO.

SErò petis, & aliud patrimonium eſt. Dudum hæres mariti tui erat, à filio petere debuiſti, ego ex bonis mariti mei repeto. Nam duæ mortes maritorum, diverſas ſucceſſiones habent. Bona mariti mei, morte ejus facta ſunt: dum viveret, patris fuerunt. Dos eſt, ſi à viro, aut ab hærede ejus repetatur: tu amiſſo viro, cùm dotem non petiiſti, feciſti creditum ex dote.

SERMO.

Circumſcriptam ſe nurus queretur: & in ultimo quæret, in quem uſum anus dotem deſideret. Contra illa dicet, hanc mulierem ambitioſam & profuſam fuiſſe, non minimè propterea ad egeſtatem productum virum.

DECLAMATIO.

Notus oportet à viro dotem repetat, ſocrus à patrimonio.

CCCLXI. *Depoſiti rapti quadruplum.*

QUI DEPOSITUM PERDIDERIT, IUBET; ET SIBI HABEAT. Quidam

dam cùm depoſitum furto amiſiſſet, juravit: poſtea furem damnavit, exegit quadruplum. Dominus hoc quoque petit.

DECLAMATIO.

MEÆ pecuniæ acceſſio ad me pertinet. Quid ſi enim cognitor meus, quid ſi procurator hoc idem reſpondeat? denique, quid ſi damnatus fur, non totum ſolviſſet? nempe meum damnum erat. An jacturam debeo ſentire, acceſſionem non debeo? Ego enim à te receſſi, cum juraſti, jam cum fure mihi negotium eſt: hic quicquid ſolverit, ad me pertinet.

SERMO.

Contra, ille ſuo nomine egiſſe ſe dicet: inveſtigaſſe, laboraſſe: illud præterea potens eſt pro illo; non potuiſſe dominum illum furti agere. Itaque judex quid pronuntiavit? nimirum mihi furtum eſſe factum.

CCCLXII. *Invicem pulſatores patrum.*

QUI PATREM PULSAVERIT, MANUS EI INCIDANTUR. Duo adoleſcentes æquales juraverunt, ut alter alterius patrem cæderent, ceciderunt, petuntur manus: patres vindicant.

SERMO.

Fuiſſe duos ſodales: patribus ex auſtero indulgentibus, ſæpe coiſſe ad luſum, frequenter unà fuiſſe. Quodam tempore cum alter ex his ſerius in convivium veniſſet, dixiſſe alterum, Fortaſſe te, ut ſolet, ille ſenex retinuit, ſed non feret impune: ego illum verberabo: hunc deinde reſpondiſſe, Et ego tuum cædam. Cum alternis verbis jactarentur minæ; & uterque metueret, ne inultum haberet patrem, juraſſe in ultionem magis parentum, quam injuriam.

CCCLXIII. *Veſtiplica pro domina.*

MALAE TRACTATIONIS SIT ACTIO. Quidam pauper formoſæ maritus, à peregrino vicino negotiatore, ter de ſtupro uxoris, adjecto pretio appellatus, veſtiplicam dominæ habitu miſit. Malæ tractationis reus eſt.

SERMO.

Maritus illo colore defendendus eſt, ut dicatur fuiſſe diligens cuſtos

cuſtos pudicitiæ uxoris: natura quoque ſollicitus & ſedulus. Cùm eſſet de ſtupro uxoris appellatus, admiratus tantùm peregrini negotiatoris audaciam: cùm deinde etiam repetitus, ſuſpicari aliquid etiam de uxore cœpiſſe, quantum nunc appareat, ſuæ naturæ potius vitio, quàm culpa uxoris. Cùm verò tertiò quoque inſtaret adulter, non potuiſſe diſſimulare ſuſpicionem & ſollicitudinem ſuam: itaque quia putaret aliquid antè cum ſua uxore loquutum adulterum per veſtiplicam, advocaſſe illam, & quæſiſſe, num aliquid de adulterio ſciret: illam reſpondiſſe, innocentem eſſe dominam, & ne notam quidem negotiatori: denique ſi dubitas, me uxoris tuæ habitu mitte: videro an poſſit diſcernere.

CCCLXIV. *Convitiator pauper occiſus.*

Pauper ad divitis domum nocte convitiari ſolebat. Quodam tempore, dives proceſſit, & inſanire eum dicens, decem ſervis imperavit, ut eum domum ducerent. Cum iiſdem occiſus poſtero die inventus eſt, Dives cædis reus eſt.

SERMO.

A parte divitis color ille introduci poteſt, ut dicatur pauper fuiſſe factioſus, aut turbulentus: habuiſſe hujuſmodi furoris ſui comites, quibus inſidiis diſpoſitis, ipſe tantùm ad concitandam rixam ſe oſtenderet: cæterùm illos in præſidio haberet, ſi quid fortè dives moliretur. Et hoc ipſa rei conditio monſtrat: cùm ſit incredibile pauperem ſolum, & præterea nocte ad convitium diviti faciendum veniſſe. Quare enim die tacuit? quare in foro non maledixit? Apparet illum noctem expectaſſe, quò faciliùs comites abſconderet. Paratum ergo ad rixam cum telo veniſſe. Divitem nihil tale ſuſpicatum, magis inſanire credentem, dediſſe qui deducerent. Tunc verò pauperem quaſi cuſtodiis excanduiſſe: acceſſiſſe & cæteros ejus conſcios, qui dum eripere pauperem vellent, rixam concitaverint & fortaſſe illum pauperem ſilentio occiderint, ne poſtea comprehenſus pauper auctores facinoris cogeretur fateri. Et hoc dubiè ponendum eſt: quæ conſtitutio in reliqua quoque cauſſæ parte ſervanda eſt: nihil enim pro certo adfirmare debemus: ſed tantum ſuſpicionem judicum à nobis aliò prævertere. Ergo ab illis videri factam cædem, qui adhuc beneficio temporis latent: divitem ſuper damna patrimonii, & tot ſervorum cædem reum eſſe.

CCCLXV. *De vi ſeptem judices.*

DE VI SEPTEM IUDICENT. QUOD MAIOR PARS IUDICUM

CVM STATVERIT, REVS PATIATVR. Duo ignominiam ſtatuerunt, duo exilium, tres mortem. Petitur ad mortem.

DECLAMATIO.

QVOD MAIOR PARS, inquit, JVDICVM STATVERIT. Ego exiſtimo majorem partem eſſe, in qua plures idem ſentiunt, eandem pœnam pronuntiant, in eadem verba jurant. Et hoc verum eſſe ab ipſis verbis legis diſce, QVAM POENAM. Non de pluribus ſuppliciis, ſed uno loquitur; etenim nemo poteſt plura ſupplicia unus nocens ferre. Scrutare & alia verba, STATVERIT, inquit, nónne tibi conſentientis per omnia partis illius videtur unam vocem includere? QVAM POENAM STATVERIT, id eſt, quod genus ſupplicii placere ſibi pronuntiaverit, qua pœna nocentem affici voluerit. Sed quatuor, inquit, judices me noluerunt mori. Tu nunc judicas quam pœnam tranſierint, non quam ſtatuerint: lex autem certam illorum ſententiam exigit, Quid enim aliud diceres, ſi nondum pronuntiaſſent? ſi negaſſent liquere ſibi de ſupplicio ſuo? nunquid ſententias illorum numerares? minimè. Illorum enim primùm jam verba ſignavi; illorum quatuor quæ ſignabo? dubitare illos? neſcire quid pronuntient? etiamnum ergo ſuſpenſos? cur dimitti poſtulas, ſi judex deliberat? Plures, inquit, me mori noluerunt. Quid igitur velint, pronunties oportet: illorũ ſententiam ſignare volo; accuſator recitare his judicibus volo, ut habeant quod ſequantur. Duo, inquit, exilium mihi injungunt. Jam igitur apertè una plures facis: jam turbam iſtam, quæ universa noceret, dividendo extinguis: duo exilium, duo ignominiam pronuntiant. Vis ego illos jungam, qui ſe ipſi dividunt? Revertere nunc ad verba legis, ut paulò antè. QVAM POENAM, inquit, MAIOR PARS IVDICVM STATVERIT. Partem intelligimus eidem numero applicatam, quemadmodum ſententia conjunctam, ſic turba: alioqui ſe miſcere tibi, & in generè diſſentientes licet, cur hos tres ſeparas? Quomodo enim hi ab illis quatuor diſcrepant, ſic illi inter ſe pugnant. Ergo non idem ſentientes non potes jungere: idem ſentientes compara. Ego qui mortem pronuntient, tres habeo. Produc illos qui exilium pronuntiant: vinco: produc qui ignominiam: æquè vinco. Dubitari poteſt valentiorem eſſe partem: quæ compoſita neutri ſuccumbit utramque ſuperat? Quid ſi enim quatuor illi in totidem diſputarent ſententias: nunquid illos pro una parte opponeres? Nemo ſine dubio cum tribus meis ſtaret, ſed nemo alteri eſſet adjunctus: nunquid ex quatuor ſententiis unum corpus efficeres? minimè. At quid intereſt bini an ſinguli diſſentiant? æquè numerari pars non poteſt, ſi in partes ſcinditur? Quid ſi duo ignominiam pronuntiarent, duo exilium, duo mortem, unus (ut plerunque evenit) taceret? ſine dubio pares eſſent ſententiæ. Si ergo detracto uno, pares eſſent: adjecto, non ſunt ſuperiores? At enim ut ſcias non utique duas partes legem exigere, verba inſpice, QVOD STATVERIT, inquit, non utrum potuerit. Denique, judices, breviter agendum eſt. Reus damnatus, quam tandem pœnam pati debet, ſi mortis pœnam relinquit? Quam? ſcilicet exilii. Ergo cum tribus ſententiis quatuor non cedant, duabus quinque ſuccumbent? At eadem eſt iniquitas. Qui actururus es? pœnarum controverſia utrunque ferre no potes, ſive ignominiam ſuſtines, in patria morandum eſt ſive expelleris, patriam relinquis. Quid ergo, inquit, mo riar, cùm tres tantùm me petire voluerint? Quid enim autem iniquum eſt te mori damnatum, confeſſum, etiam tuo judicio ſupplicio digniſſimum? Cui enim te reſer vabimus? Videlicet egregium exemplum civium futuru es, qui ſic vivis, ut damnari potueris.

CCCLXVI. *Legatus filius proditoris occiſus.*

LEGATVS SACROSANCTVS SIT. PRODITOR CVM LIBERIS EXVLET. Cujus filius legatus erat, proditionis damnatus eſt. Revertentem legatum quidam occidit: cædis reus eſt.

SERMO.

Fatetur eadem reus, ſed jure defendit.

DECLAMATIO.

EXulem, inquit, occidi. Exul ille quando factus eſt quis illum accuſavit? quis damnavit? quis expulit Atqui ſic fieri exulem, pater illius exemplo eſt: & Ind exul quoque dictus eſt, quaſi ex ſolo patrio expulſus. Pater inquit, illius, proditionis damnatus eſt: lex autem exular

& pro

& proditoris liberos jubet. Ut omnes lex puniat, huic tamen ignoranti, damnatio patris nocere non debuit. Puta in privatum compendium peregrinatum: non antè exul erit denique, quàm ſcierit ſe eſſe exulem. Aliquis pœnam ſuſtinet, quam ignorat, & ejus eſt conditionis, cujus ſe eſſe neſcit? Quem talem ſacrilegum audiſtis, quem homicidam, quem veneficum? novi generis nocentem producis, tam ſecurum, ut ſe ne nocentem quidem ſciat. Sed quòd paulò ante remiſeram, nego. Non omnes lex punit, ſed conſcios, ſed participes ſceleris: illis iraſcitur qui cum patre peccant. Neque enim innocentes ulla lex punit. Et hic non ſolùm innocens, ſed etiam honoratus fuit. Legatus fuit: ut proditoris filium licuerit occidere, legatum non licuit. Quid enim lex ait? LEGATVS SACROSANCTVS SIT. An hoc dubium eſtfuiſſe legatum? creatus eſt, miſſus eſt: atqui ſi fuit legatus, non potuit, antequam renuntiat legationem, deſinere, tanquam magiſtratus intra ſuum annum, tanquam ſacerdos Patris, inquit, damnatione deſiit eſſe legatus. Ad alium forſitan filium pertineat paterna damnatio: ad legatum non pertinet. Antè enim legatus hic factus eſt. Ita in eo jure fuit, in quo illum Reſpublica antè juſſerat: id eſt, antè legatus fuit, quàm damnati filius. Sed puta licuiſſe: non oportuit.

SERMO.

Hic de injuria publica querendum, quòd ignoretur quid renuntiaturus fuerit; ultima deſcriptio erit, qua nihil tale merens occiſus ſit, etiam inter hoſtes tutus.

CCCLXVII. *Luxurioſi pater fortis.*

Luxurioſi pater fortiter fecit: pręmium non optavit ex lege. Dementiæ reus fit à filio.

DECLAMATIO.

DEmentiæ reo quid objicis? uſitata fortaſſe crimina, Tractas per publicum veſtes, non reddita ſalutantibus nomina, non diſcretos ab inimicis amicos, aut diſſipata luxuria bona, & aliena ætati vitia. Habet hoc crimen domus noſtra, ſi reum mutas. An verò deſidiam objicis; bellum non ſentio? hoſtem non intelligo, patriam non vindico? Præmium, inquit, non optas. Puta me rationem non poſſe reddere. Non eſt unius criminis dementia. Vt hoc ſit argumentum dementiæ, infirmum eſt, quia ſolum eſt: deinde nunquam in uno dementia deprehenditur, objice & alia. Sed quid ſine hoc quidem objici poteſt ? Quid ? tu liberalitatem, dementiam vocas ? Non expedit tibi, adoleſcens, hanc legem introducere. Non optas. Age quiſquis non eſt avarus, demens eſt ? Varii ſunt mores. Puta me nolle optare, non concupiſcere præmium : non invenio quid optare poſſim : deinde patriam onerare nolo bello afflictam. Deinde gratuitæ debent eſſe virtutes : deinde hoc eſt præmium, intueri debitorem populum. Licet differre : permittes & tua cauſa, uxorem tibi opto, honores opto. Statim, inquit, opta. Ergo ſi facio, ſanus ſum. En crimen quod ſtatim tolli poteſt ? Quid vis optem ? opto ſtatuas ? vultum contrahit : dies feſtos ? iraſcitur. Quid igitur ? pecuniam ? & ſi hanc deſideras, cur non fortiter pugnabas ? deſcende in aciem : an ego pro te pugnavi ? Si perſeveras in foro potius militare, quàm in prælio, Aſolutionem opto : tolle judicium.

CCCLXVIII. *Alens patrem rapta abdicata.*

Rapta invito patre nuptias optavit: ob hoc abdicata, tacuit: egentem patrem quia invito marito alebat, eſt repudiata : Ingrati agit adverſus maritum.

DECLAMATIO.

BEneficium dedit, vitam donavit. Magnum beneficium eſt, lucem dare: ideo ſunt parentes cariſſimi : & illi vitam dant non ſentientibus. Quid, quòd beneficium dedit, cùm accepiſſet injuriam? Jam non tantùm vitam tuam donavit tibi, ſed etiam ultionem ſuam: nec tantùm non exegit ſupplicium, ſed etiam conceſſit matrimonium. Quid his vis adjiciam ? exorata eſt. Solent dolere raptæ, & contineri non poſſunt, nec à patribus. Dedit ergo beneficium. Quid ſi etiam contra patris voluntatem te ſervavit ? Illum offendit, ut tibi parceret : & quàm graviter etiam abdicata eſt? Cùm tibi beneficium dat, ipſa accipit injuriam. Donavit tibi etiam teſtamentum patris. Accepiſti ergo beneficium, non retuliſti gratiam. Quid ſi feciſti etiam injuriam? Expectatis ut dicam ? Cultus negavit, viduam fecit: quantum eſt veſtis & ornamentum ? Matrimonia ſunt ab ipſa rerum natura inventa. Sic mares fœminis junguntur, ut imbecillior ſexus præſidium, ex mutua ſocietate ſumat. Puta illam habere patrem, ad quem ſe recipiat : infamata eſt, nunc bis vidua eſt, mendico patre. Ergo maritum eripis, quem tandem maritum? quem tantopere dilexit, ut patri præferret. Potuit tibi controverſiam facere de nuptiis juris ſui, ſi ad ingratum reverti vellet. Quid his objicis ? Patrem, inquit, alit, accuſas quòd miſeretur. Patrem ali non ſolùm oportet, verùm etiam neceſſe eſt. Sed me, inquit, perire voluit. Ecquid ignoſcitis, judices, ſi talem oderat, qui antè cognoverat ? nam hæc ignoravit. Perire voluit meritò : rapueras. Lex te occidebat, non hujus pater. Sed non defendo illum, qui non ad te venit. Peccavit : idem te non rogat: filiam rogat, te uxor. Nempe hæc ei petit cibum ſeni, cui alieni porrigunt. Nec multum eſt quod detur, & hæc miſericors eſt. Sed expellis, & cum patre mendicare cogis, non es ingratus? ergo matrimonium eripis: quid? quod matrimonium? juris ſui poterat injuſti repudii agere: vellet. Inimicum, inquit, meum alebat. Miraris? miſericors eſt, & hoc accuſas, forſan non perſonam æſtimavit, ſed fortunam. Eſt hoc vitium illius: nuper & raptoris miſerita eſt. Sed quid tam valde iſte peccavit, ut mori debeat ? Me, inquit, perire voluit. Imitaris quod arguis. Ergo peccavit, idem facis. Crudelitatem & accuſas & imitaris. Sed ille merito: quippe raptorem. Puta peccaſſe : ſatisfecit, rogat, miſer eſt, hoſtes quoque parcunt. Denique hæc metuit : hanc reſpice. Te quoque, inquit, abdicavit. Relinque æſtimationem ipſi doloris ſui: ſine ipſe vindicet. Sed cur vindicet ? meritò abdicata eſt. Te ſervaverat, meruit exulare. Sed puta injuſtè abdicaſſe, pater eſt. Non reſpicimus in ejuſmodi fortuna, quid meruerit. Denique quid faciet mulier, cùm ad januam venerit ? & quantulum eſt quod præſtat ? Quò nunc ſe miſera conferet ? cùm patre nimirum mendicandum habet. Facilè tamen maritum inveniet : tantùm, ne impunè læſa ſit, ſolatium petit.

CCCLXIX, *Armis ſepulchri victor.*

SEPULCHRI VIOLATI SIT ACTIO. Quidam arma de ſepulchro viri fortis, ſuis conſumptis, ſuſtulit, victor repoſuit. Reus eſt violati ſepulchri.

DECLA-

DECLAMATIO.

POtui inficiari quod objicitur. Detracta arma dicis? Nego: mentior? eamus in rem præſentem, adnumerare volo; ſi quicquam defuerit, damnari volo. Sed non corrumpam gloriam meam, ut diſſimulem propter quod vir fortis honoratus ſum. Sed quid faciam? non licet mihi iſta narrare: inſtat livor: & id, quo ſalvus eſt, odit. Sepulchrum, inquit, violaſti. Non utcunque attingitur ſepulchrum, violatur: alioqui ne inter mortuos licet nec collapſa reficere, nec ornare. Aut ſi cunq; attingitur, violatur, bis ergo peccavi, & cùm ſuſtuli, & cùm repoſui. Sed non ita eſt: & mens abſolvitur. Sic Romani glorioſè ſpoliarunt Jovem: ſic Saguntini fecerunt parricidium. Si ergo mens in factis ſpectatur, meam inſpicite: quare violo? inimici ſepulchrum eſt: immò etiam commilitonis amici: credibile enim eſt ſimiles propoſitis amicos fuiſſe. Deinde, ut etiam vivo nocere voluerim, mortuo tamen parcendũ eſt. Deinde, quo tempore? bello inter pericula odiis vacua. Sed quid ſuſtuli? aurum credo, aut defoſſam pecuniam? Arma. Iſta virtutis inſtrumenta, non ſceleris ſunt pretia, quibus præmia merui. Niſi illa ſuſtuliſſem, non accuſaſſes: non haberes leges. Suſtuli confiteor: ſed publicæ ſalutis cauſa. Miraris? ipſorum ſepulchrorum ruina ſi poſſem, hoſtem repellerem: tecta in ſubeuntes, & ſacra, quin etiam templorum faſtigia, deſperantium tela ſunt. Certum eſt omnia licere pro patria. Denique vos interrogo, quin faciam? magna pars exercitus in me ceſſat. Armati ſunt interim etiam inertes, etiam mortui: ſolus nudus fieri. Quanquam quod quæro, habeo: ſententias veſtras honoraſtis, & ſciebatis his me armis viciſſe, nec ſanè aliud dediſſetis conſilium, quam locus & tempus. Viſus eſt mihi emergere tumulo vir fortis.

CCCLXX. *Rapta competitrix divitis filia.*

INSCRIPTI MALEFICII SIT ACTIO. QUI INGENUAM STUPRAVERIT, DET DECEM MILLIA. Pauperis & divitis filiæ petebant ſacerdotium. Rumor erat pauperis filiam futuram ſacerdotem. Eam paraſitus ſub diem comitiorum, rapuit. Dives offert pro eo decem millia: inſcripti maleficii reus eſt.

DECLAMATIO.

NOn eſt, inquit, inſcriptum? quia certa lege comprehenſum eſt. Hoc diceret raptor ſi cum illo agerem.

Sed aliter mecum tibi conſiſtendum eſt. Rapere enim uſitatum eſt: ſubjicere raptorem, novum. Nunquam hoc timuere majores.

CCCLXXI. *Viri fortis pater, reus proditionis.*

ABDICARE LICEAT. VIR FORTIS OPTET QUOD VOLET. Qui proditionis patrem reum habebat, fortiter pugnavit. Rogante patre ut optaret abolitionem: ſuam non optavit, ſed in judicio, reo affuit. Abſolutus pater abdicat filium.

DECLAMATIO.

QVid peccavi cur abdicer? num adverſus patriam iners ſum? luxuriæ deditus, bella fugio? An adverſus patrem impius? reor. In qua parte filii ceſſat officium? Non optaſti, inquit, quod volui. Jam excedis legem tuam: pater filio debes imperare, forti non potes, potes peregrinationem, potes militiam; ſed non ſententiam judicii, non decretum magiſtratus, non præmium forti. Quid enim lex ait? FORTIS OPTET. Me nominat, & æquum eſt hoc mihi contingere: pugnavi. Cum quo mihi res eſt? cum patre: non eſt contumaciter agendum. Ego verò etiam viri fortis optionem remitto, ſi æquum petis. Quid petiſti? ut abolitionem optarem. Memento non omnia, pater, nos poſſe petere: præmium accipimus, non regnum. Neſcis quantum ſit abolitionem petere, accuſatori ſilentium indicere, reum eximere, leges tollere. Nec pro te tenuiſſem, & præmium perdidiſſem. Sed cujus abolitionem? tuam, inquit. Animadvertitis quodammodo parricidii reum. Agam potius cauſam. Hoc præmium primùm turpe eſt, deinde ſupervacuum. Turpe: damnaberis tuo judicio in perpetuum; quantò gravius eſt à ſe damnari: tamen alii poſſunt dicere, gratia victi ſumus. Deinde ſupervacuum: innocens eras. At enim dubia eſt judicii fortuna: ſed nobis non timenda. Diluendum judicium eſt: invidia tantum criminis fiducia erat & in timore tuo. Itaque apparuerunt judicibꝰ una omnia, & profuit tibi quòd abolitionem non optavi: apparuit certa innocentiæ fiducia. Ergo advocatum tuum abdicas, participem laboris? de mea facilè eſt, inveniam patrem: ſed tibi timeo, ſoles enim periclitari.

CCCLXXII. *Pulſator educatoris expoſitus.*

QUI PATREM PULSAVERIT, MANUS EI INCIDANTUR, TALIONIS SIT ACTIO. Quidam expoſitum ſuſtulit, pro filio educavit. Pulſatus ab eo tanquam pater manus incidit. Agnitus eſt adoleſcens: advocato naturali patre, cum educatore agit talionis.

DECLAMATIO.

Sceleratiſſimus omnium, judices, juvenis ingratus, vel quia lucem beneficio meo accepit: vel quia in patrem bis parricida eſt, ſemel domi, iterum in foro, quàm meritò cruentas perdiderit manus, ſi quis adhuc dubitabit, aſpiciat: iterum me in conſpectu veſtro pulſat: etiam truncus ac debilis, ſola rabie integer, in miſerum ſenem incurrit. Quid ſi haberet manus? ac ne quis illum coercitum pœna putet, etiam audacior factus eſt. Debilitatem meam concupiſcit, & ei præcipuæ corporis parti iraſcitur, per quam vivit. Fateor, judices, fateor præcidendas fuiſſe has manus, ſed cùm iſtum tollerent. Nec erubeſco (quod ab iſto minimum eſt) malè audire, & crudelitatis quoque reus fieri. Sanè crudelem me vocet: dum ſe oſtendat, non timeo ne iſtud in me crimen credibile ſit, cùm miſericordiæ meæ adverſarius ipſe monumentum ſit. Nam quod pater parricidæ adeſt, non miror: debilem non timet, aliquando crudelior, cùm expoſuit. Neque enim dubito quibuſdam illum ſomniis & prodigiis commotum, quia videlicet iſtum parricidam defungi utique in patrem fatale erat, ut ſe metu liberaret projeciſſe. Ille ergo crudelis, judices, quem ſolus iſte carnificem vocat, acceſſi miti vultu: miſertus ſum: ad ſummam, alienus ſuſtuli quem projecerat pater, nec contentus, filii loco habui. Quid hac indulgentia quid profecerim quæritis? effeci ne deeſſet qui pulſaret ſenem: ille quem præſidio ſuſtuleram, ille quem vindicem etiam adverſus alienos ſperaveram, tam apertè pulſaverat, ut ne inficiari quidem poſſet. Stultus, eadem indulgentia etiamnum perſeverabam, & quærentibus amicis à quo eſſem pulſatus, mentiebar. Quid tu, inquiunt, expectas donec occidat? rapuerunt me in forum: oſtenderunt verberati oris notas. Iſte factus eſt: judex damnavit: carnifex manus abſtulit: nihil in illo judicio meum, niſi fletus fuit. Dum jactatur tota civitate parricidium, invenit impietas originem ſuam: en, ut videtis, iterum pulſat. Talionem, inquit, peto. Quid agis? crudelitatis arguis? quem ſaltem pulſavi? miſereri ſoleo etiam alienorum. Ego te, cùm meus eſſes, debilitavi : num per vinum ? num per furorem ? num iratus? Talio, injuriæ ultio eſt, in hoc ſcripta eſt lex,ne quis impunè petulans ſit. Hoc ergo dicis. Me injuria abſtuliſſe:lege incidi : nec ego,ſed carnifex, Quicquid lege factum eſt, vindicari lege non ſolet.Et qua lege? QVI PATREM PVLSAVERIT. Sed tu, inquit, pater non fuiſti : puta : Judicia tamen judiciis reſcindi non poſſunt.

SERMO.

Hic de ſanctitate judiciorum.

DECLAMATIO.

Sera poſt damnationem, innocentiæ defenſio eſt. Iſtud quod nunc dixiſti, antè dixiſſes : ſed non potuiſti dicere. Pater tuus eram, jure præſentis conditionis. Abdicare itaque potui : occidere potui:omnem poteſtatem,tanquam in filium, exercere. Miraris ? nec ille potuit contradicere, qui pater erat. Non eras inquit, naturalis. Tantò igitur plus merueram : alienum ſuſtuleram, cùm eſſent qui ſuos projicerent. Sed ut non fuerim, tu tamen putaſti patrem. Lex autem mentem punit, ut ſcias verum eſſe hoc impetravi. Sed tu inquit, ſciebas non eſſe filium tuum. Poteram quidem ſcire : ſed meritis pater eram, ſed tu tanquam patrem cecideras. Sed teſtor,nolui:expoſitum quoque collegeram: indignati ſunt amici : ipſe faſſus eſt. Quid nunc facies ? præcides manus quæ te ſuſtulerunt ?

CCCLXXIII. *Ornamentis redemptus.*

ABDICARE LICEAT. SEPULCHRI VIOLATI SIT ACTIO. Amiſſa uxore, & defoſſis in ſepulchro ejus ornamentis, ſuperduxit filio novercam. Captus à piratis pater, de redemptione ſcripſit. Morante filio,uxor à ſepulchro prioris uxoris,emit ornamenta, & miſit. Ob hoc à privigno ſepulchri violati accuſata, & damnata eſt. Pater redit, & abdicat filium.

DECLAMATIO.

ANtequam parricidium,inertiam objicio. Non es peregrinatus, etiam me peregrinante coactus ſum tuas vices ſuſtinere. Sed dices non totam domum in periculum committi debuiſſe : remanſiſti ut redimeres patrem captum:deſeruiſti: maximum crimen, imò parricidium. Quantum in te fuit, occiſus ſum, & graviſſimis quidem tormentis. Neque eſt quod paupertatem excuſes : impietas fuit. Moraris : & quid facis ? ut ſciam occiſum accuſas. Hoc vacat? & quam accuſas? uxorem meam. Sepulchrum, inquit, violaverat. Quid ad te ? mea injuria eſt : ego vindicabo. Sed ne ego quidem debeo : rectè violavit. Ut ſcias, inquit, peccaſſe, damnata eſt. Miraris, abſente viro ? Ego te uxor damnavi, optima fœminarum : ſed vindicabo.

CCCLXXIV. *Abdicatus hæres ob tyrannicidium.*

ABDICATUS, DE PATERNIS BONIS NIHIL HABEAT. Quidam hortatus eſt in tyrannicidium filium: nolentem abdicavit. Moriens ſcripſit heredem, qui tyrannum occidiſſet. Abdicatus occidit : petit bona.

DECLAMATIO.

ABDICATVS, inquit, NE QVID DE BONIS PATRIS CAPIAT. Paterna hæc eſſe bona conſtat: abdicatum te eſſe æquè patet : quæ ultra quæſtio eſt ? Hæredem, inquit, ſcripſit tyrannicidam, ego autem tyrannum occidi. Nihil refert, an aliquod jus poſtea acquiſieris : filii perdidiſti. Lex enim quæ abdicatis paterna bona negat, per omnia illos amovet. Supervacuum namque erat, abdicatum ſubmovere, qui alioqui perdiderat paternam domum. Igitur lex iſta ſcripta eſt, ne qua lege reverti in domum poſſet. Licet ergo ſis tyrannicida, non prodeſt tibi. Nec ulla lex reducit, quem aliqua excluſit : & ſemper, jud. potentior lex eſt quæ vetat, quàm quæ permittit. NE QVID, inquit, EX BONIS CAPIAT. Hoc etiam in magiſtratuum poteſtate ſervatur : & plus poteſt, inquit, unus qui vetat, quàm omnes qui jubent. In permittente enim, libera poteſtas : in vetante, pœna eſt. Deinde hæc lex publica eſt, ad omnes pertinet: teſtamentum privatum eſt. Potentius eſt quod in albo lego, quàm quod in teſtamento. Sed pater, inquit, voluit me eſſe hæredem, & ideo tyrannicidam ſcripſit, quia ſciebat me facturum tyrannicidium. Falleris : te namque minimè voluit : nam ſi voluiſſet, ſcripſiſſet, Filius meus, ſi fecerit tyrannicidium, hæres mihi ſit. Nunc autem apparet dolentem, iratumque ſcripſiſſe : & adoptare in locum filii, tyrannicidam voluiſſe, quia in virtutem tyrannicidæ, filium excitare non poterat. Iratum timido fuiſſe : abdicavit. Nunquam leviter excandeſcunt patres : & quæ cauſa ? quod tyrannum non occideras. Vides quemadmodum inertiam execratus ſit, ne judiciis quidem malis excitatam. Tantum abdicavit? imò non reduxit. Paſſus eſt exulare: ne moriens quidem miſeritus eſt; etiam teſtamento exhæredavit, etiam alios adoptavit.

SERMO.

Vltimæ partes æquitatis.

DECLAMATIO.

Tamen, inquit, tyrannum occidi. Puta te me fuiſſe: habes præmium à Republica. Illud virtutis præmium debet eſſe, hoc inertiæ ſupplicium. Sed quando occidiſti? teſtamentum te excitavit.

SERMO.

In ultimo tuenda mortuorum judicia: commendabimus judicibus teſtamenta. Nullam autem majorem illi fieri poſſe injuriam, quam ſi hunc hæredem habuerit.

CCCLXXV. *Fortis, filius proditionis rei, frater deſertoris.*

Proditionis reo patre, alter ex filiis deſeruit, alter fortiſſimè pugnavit. Rogavit pater, ut abolitionem ſuam optaret. Ille fratris impunitatem optavit: & judicio affuit patri. Pater abſolutus abdicat, ille CD.

DECLAMATIO.

Fateor, non poſſum luſus arguere, qui donari ætati poſſunt. Non eſt luxurioſus, ſed contumax: hæc minus ferenda ſunt vitia. Dicas licet fortiſſimum quid mihi prodeſt, ſi magis patrem non temnis? Mea, inquit, lex eſt. Quicquam tibi me vivo tuum eſt? Ego te in aciem miſi, mea eſt virtus, mea lex, mea optio. Non iniquam rem poſtularem, ſi dicerem, Amicum reum vindica: quid ſi patrem, etiam innocentem? Urget conſpiratio. Sed turpis eſt, inquit abolitio. Quid ad te? Ego meæ conditionis arbiter ſum. Sed, inquit, ſupervacua erat: innocens eras: quid autem? Ego quia nocens eram, petieram? verebar fortunam judiciorum & exempla. Sed fratris, inquit, ſalutem optavi. Jam ergo noli dicere, Supervacua abolitio fuit: alium enim mihi prætuliſti: & innocenti nocentem: reo damnatum, qui certò perire debebat. Si miſereris tuorum, eos ſaltem adjuva, de quibus judex etiamnum dubitat.

Quid ergo, inquit, periiſſet ? Si me interrogat, occupatus ſum, non audio. Si patriam, deſertor eſt. Quædam, judices, comparatio minuit: per ſe crudele fuit, perire fratrem : ſed comparatum mihi, tolerabile. Quid ergo ? Ego periiſſem ? Fratrem, inquit, ſervavi. Itaque nunc frater te abdicat : ille beneficii gratiam debet, Ego peccati pœnam. Sed quid, ſi non pietati ſerviſti, ſed ut me occideres: quantum in te fuit, damnatus ſum. Adfui, inquit, alioqui abdicareris tantùm.

CCCLXXVI. *Expoſitus juratus ob nuptias educatoris filiæ.*

Quidam moriens adoleſcenti, quem pro filio educaverat, judicaturum ſe veros parentes pollicitus eſt : ſi juraſſet ſe filiam quam relinquebat, ducturum uxorem: Juravit adoleſcens : ille deceſſit: poſt mortem educatoris, à naturali patre receptus, quia non vult orbam divitem ducere uxorem, abdicetur.

DECLAMATIO.

Abdicat tam citò ? ſi non eram idoneus, non eram recipiendus. Tam exiguo tempore quid peccare potui ? etiam ſi quid peccavi, ignoſce : nondum novi mores tuos. Novitiis etiam ſervulis ignoſcitur. Sed quid objicis? Uxorem, inquit, non ducis, quam volo. Quid tum? neſcis noſtri arbitrii eſſe matrimonia ? Affectus noſtri vobis non ſerviunt. Non potes efficere imperio, ut vel amem quem velis, vel oderim. Matrimonium verò tum perpetuum eſt, ſi mutua voluntate jungitur. Cùm ergo quæratur mihi uxor, ſociatori, vitæ conſors, in omne ſeculum mihi eligenda eſt : alioqui quid proficis invitum cogendo ? repudiabo. At enim, inquit, lege cogeris orbam ducere. Quid? tu illius patronus es? ſine me illi reſpondere. Si poteſt, lege illa cogat: interim noli mihi patriam majeſtatem opponere. Sed nimirum non poteſt cogere, & ideo non cogit, alioqui forſitan illi reſponderem, non habere orbas privilegium, ſed vacuis, inducere nuptias non occupatis. Quid ergo, inquit, orbam non ducis ? Gaudeo, pater, quòd miſereri fortunæ pores; & hæc orba eſt, & hæc patrem perdidit. Fortuna ſimilis, indulgẽtia proprior eſt. In eadem domo educati ſumus? novi mores, probo verecundiam, probo genus. Quid ſi mihi à patre commendata eſt ? quid ſi rogatus ſum ? quid ſi etiam juravi? vis me fidem non præſtare? & cui? qui me ſuſtulit, qui patrem egit, qui te mihi patrem dedit: quemadmodum rogavit, non eſt quod dicas. Ego cogo: æquè tamen pejero, Et quales ſuturæ nuptiæ, quæ perjurio junguntur.

SERMO.

Vltima comparatio puellarum: illam eſſe divitem, facilè inventuram maritum: hanc, in totum deſtitutam: & nunc verò orbam, ſi eam hic quoque deſerit, referendam eſſe gratiam expoſitos colligentibus.

CCCLXXVII. *Vocatus à patre in militiam, venenum terens.*

PARRICIDII SIT ACTIO. Pater filium in militiam vocavit, ille ornatus donis ad patrem rediit, adhibitis amicis petiit à patre, ne ſe amplius mitteret: non impetravit. Iterum fortiſſimè pugnavit: rediit: terens venenum à patre deprehenſus eſt. Interrogatus, dixit ſe mori velle. Parricidii reus eſt patri.

DECLAMATIO.

PArricidii reus ſum. Quædam crimina ipſa magnitudine fidem non impetrant. Parricidium aliquando legem non habuit, nec immeritò. Quis enim facilè vinclis naturæ exolvat? Vos eſtis qui naſcentes excipitis. Itaque ad tantum nefas, magna oportet ſerie parricida veniat, & per hominum Deorumque contemptum, ad ultimum nefas conſcendat. Quid hoc eſt, judices? maximum omnium reo crimen objicitur, & ſolum: non circumſcriptus amicus: ceſſant etiam familiaria adoleſcentiæ crimina: & ne in ſcortis quidem reus malè audio. Plus fortaſſe quàm putatis, judices, pollicebor: non quemlibet ex illis ſubſelliis, ſed accuratorem ipſum, laudatorem dabo: nunquam abdicavit. Quid ni non abdicaret? cujus non ſolum innocentiam, ſed etiam virtutē cognoverat? Facinus indignū: inter ſpecioſa militiæ opera, impietatis privatæ reus ſum, ſponſor ſalutis publicæ. Non ſunt ejuſdem pectoris vitia & virtutes. Etiā pro alienis patribus dimicare ſoleo. Sed forſitan non ſolū puram, ſed etiam ſpecioſam innocentiam gravet in parricidii cauſa: nunquid abdicaveras, & exuere naturalem indulgentiam prior docueras? An etiam hæreditatis cupiditate volebam te occidere? ſcilicet immenſis luxuriæ oneratus damnis. An inſeliciter te jubente pugnaveram & inertiæ pœnam verebar? Imò, inquit, invitus militabat. Sic fit ergo, ut quiſquis hoſtem timet, patrē occidat. Ergo iners ſum; atqui parricida non ſolùm audax debet eſſe, ſed etiam temerarius invitus. Quid ergo? rogare non poſſum, ad preces decurrere, non ad venena, iterum allegare amicos non poſſum? denique perſeveras, mori non poſſum. Finge enim qualẽ te velis eſſe, crudelẽ? & hũc judex vindicabit, & propter hunc occidit filium. Sed melius ego de te judico. Puto te omnia indulgenter impetrare filio. Avida eſt gloriæ paterna pietas. Noſtra tyrocinia timidiora ſunt. Nunquid offenderis, ſi te laudo. Sed ne tali quidem patri parco. Quemadmodum occidere volo? conducam percuſſorem? inſidiabor peregrinanti? nihil horum eſt. Meas manus inquino, & ſic paro venenum, ut deprehendas? Secreta ſunt parricidarum ſcelera. Cur ergo, inquit, venenum habuiſti? O miſerum liberandæ adoleſcentiæ meæ ſortem, & malis quoque ipſis triſtiora remedia! Excuſandum eſt, quod ne diluerem, mori volueram: & ultimæ cogitationes revocantur ad jud. paulò minus quã poſt fata arcerſor reus. Sed ne fallam te, pater, reſpondebo verbis fortunæ meæ, reſpondebo quod ſoleo, id eſt, non alius reus quam filius mori volui. O quantò facilius tibi mortis cauſas, quam parricidii reddam! quã paſſim objectas & publicatas, tantum non tranſibo. Mori volui, quæris quare? quia natus ſum ad miſerias hominum, incendia, naufragia, bella. Felices qui ſuo arbitrio moriuntur. Scipio, inquit, bene habet, puto quia ultrà pugnaturus nõ erat. Cato num & ille peccavit? idem feci quod Cato. Ad quietem hoc intereſt, & dulcis quædã ad ſecuritatem via. Quare mori voluerim quæris? en, quia vivam reus ſum? quare mori volui. Vides enim ex voto adoleſcentiam egeram: nihil unquam te offendi: quanquã prima & ſecunda ad uſum meum faciunt quicquid rogavi & pater, etiam ſolus exoravi pace majeſtatis tuæ dixiſti, non omnes tam fortes ſumus, non omnes bella ſuſtinere poſſumus. Sed non quiſquis occidere hoſtem non poteſt, continuò patrem poteſt. Varia ſunt ingenia: alii otio delectantur: ego tecum volebam militare. En parricidam, ſub judicio tuo vivere volo, in hoc etiam ambitioſus apud te, pater, amicos adhibui. Sed poſtquam juſſus ſum, obſequendum eſt, inquam, patri, eamus in bellum. Quid habeo quod pro me timeã, ſed de filio pater ſecurus eſt? vidi alios ſterni, alios fugari, univerſos exercitus cædi, dedi me periculis, ſubjeci, tanquã vilis mihi, fortunæ. Et ideo puto, miſer vivi. Tum verò in æſtimatione periculorum ac vulnerum, Quid hic, inquam, nemo vincere poteſt, niſi mori voluerit?

lucerit? Redii in domum patris, nulla erat miſſio, ne poſt victoriam quidem. Si neceſſe eſt, moriamur, inquam, ſed domi: mihi certè pater ſepeliet, inter hæc tamen, paternā clementiam ſperans, videat, inquam, pater, deprehendat, qui roganti non credidit, morienti credat. Ipſe me cum veneno obtuli, ut eſſem miſerabilis. Sed, ut video, crudeliorem feci patrem: & non intelligo. Filiū perire voluiſti, cùm in aciem miſiſti: ſi perſeveras, venenū redde: liceat meis inſtrumentis mori. Sed miſerere hæredis, miſerere viri fortis: judicio impetrem, quod per amicos exorare non potui.

SERMO.

Hoc eſt difficillimum in hac controverſia, quòd in eadem conditione & parricidii, & mortis, eſt militiæ metus: quem ſi inficiamur, non habuimus cur ipſi vellemus mori: ſi fatemur, habuimus, cur patrem vellemus occidere, medio igitur temperamento opus eſt.

CCCLXXVIII. *Auctor pacis abdicandus.*

Una duobus prælijs civitate, tertia inſtructa acie, pollicitus pacem adoleſcens, ſi permitteretur ſibi cum duce hoſtium loqui, poſt diſceſſum eorum, quia non indicat patri abdicatur.

DECLAMATIO.

Non eſſe privilegium parentibus datum mentior: datam eſſe video liberis reſpondendi poteſtatem, & de abdicatione judicem cognoſcere. Dico igitur certa eſſe quæ imperent patres, navigationem, militiam. Quædam excipi, ſenatoris, magiſtratus, judicis ſententiam: & liberos eſſe, quia cives. Hanc verò novam legem, Silentium crimen eſſe, cùm abdicetur procacitatis petulātia, ſub hoc patre tacere non licet. Finge te quærere quid amico deliberanti ſuaſerim, extorquebis? quare judex reum damnaverit? quam rationem ſenator in ſententia ſecutus ſim? Ita modo leviſſimis quoq; cauſis expellemur, & utcunque delicatis viſum fuerit, teſtamenta perdemus. Abdicas. Amavi? potavi? & fortaſſe iſta donaſti. Tanti ſupplicii quod crimen eſt? Non indicas, inquit, quid locutus ſis. Finge nolle: licet. Magiſtratus non exigit, patria non exigit, ſi proditorem putas, accuſa. Sunt quædam ſecreta, judices, & etiam parentum imperiis vacant.

CCCLXXVIIII. *Dives à paraſito ſacrilego reus cædis.*

Pauper & dives inimici: dives pauperem quodam tempore cum uxore occiſum, adulterii crimine in publicum objecit. Poſtea dimiſſus ab eo paraſitus, in ſacrilegio deprehenſus, è lege tortus, inter alia dixit, à divite pauperem illum inimicum injuria occiſum. Dives cædis reus eſt.

DECLAMATIO.

REo cædis quid objicitur? petulantia, improbitas, circumſcriptio? Iſta ne pauper quidem objecit: nec potuit latere anteacta vita ſub ejuſmodi inimico, quem uſque eo vehementem dicitis, ut mea manu eſſet jugulandus. Sed inimicum occidi. Quem? pauperem, qui nihil in curia, nihil in contentione poterat. Inimici ſunt ex pari. Sed puta inimicum fuiſſe, ſtatim ad cædem confugiendum eſt? verborum contentiones armis finiuntur? etiam hoſtibus parcitur. Cæſar Catoni voluit ignoſcere. Deinde mea manu occido. Tam efferati animi ſum? non venenum eſt. non percuſſor, & dives ſum? Deinde cum uxore ne illi quidem parco. Deinde quemadmodum rapio? de publico? non clamat, non Quiritum fidem invocat? & tanti facinoris paraſitum conſcium advoco, & eundem poſtea ejicio: non timeo indicem? Quomadmodum ergo, inquit, uxorem corrupit? alieni facti rationem à me exigis. Qui ſcio an hoc genere vindicare ſe voluerit, qui aliter non poterat? Pauper inquit, fuit. Quaſi tantum pretiis mulieres corrumpantur, præſertim divites: imò illecebris & blanditiis magis capiuntur. Utique ſi quis domeſticorum adjuvit, per paraſitum factum: & ideo ejectus, ideo à nullo recepturus, quòd eum læſiſſet, à quo liberaliſſimè exceptus eſt. At enim dixit paraſitus. Primùm unus teſtis eſt; deinde paraſitus. Tortus dixit. Eo minus credo: mentiuntur plerunque torti. Deinde hic habuit mentiendi cauſam, quod eſt, quòd ſacrilegium propter inopiam admiſit. Aſtiti præſens: inde ille exarſit validius & fefellit, hinc reus factus ſum.

CCCLXXX. *Crux ſcripta ſervo non danti venenum.*

DE INJUSTO SUPPLICIO TRIBUNOS APPELLARE LICEAT. Æger à ſervo, cui libertatem ſcripſerat, venenum petiit: nolenti dare, crucem ſcripſit. Hæredes volunt ſupplicium ſumere, ſervus appellat Tribunos.

DECLAMATIO.

Teſtamento, inquit, cautum eſt. Ideo Tribuni cognoſcunt, non utrum ſcriptum, ſed quare ſcriptum ſit. Crux ſcripta eſt: quare? quid commiſit? anteactam vitam ſcrutemur. Video illi prius libertatem fuiſſe ſcriptam. Quid igitur tam ſubitò peccavit? nunquid venenum dare domino voluit, quò citius libertate frueretur? in contrarium incidi, non periclitatur ſi dediſſet. Petenti, inquit, domino non dedit.

SERMO.

Quæſtio an omnibus imperiis parendum an ægro, an huic imperio: hic primùm non debuiſſe: deinde non potuiſſe parere: ultima ſupplicii figuratio, ſub ejuſmodi titulo.

CCCLXXXI. *Noverca torta filiam conſciam dicens.*

VENEFICA TORQUEATUR, DONEC CONSCIOS INDICET. Quidam filio ſuperduxit novercam, & ex illa aliam filiam ſuſcepit. Amiſſo filio, ambiguis ſignis, uxorem ream fecit: confeſſa illa in tormentis, cõmunem filiam conſciam dixit. Adeſt filiæ pater.

DECLAMATIO.

Ut ſciatis, judices, nocentes tantum à me veneficii reus fieri, & hanc non immeritò præteritam, profere à ſinu nutricis ream. Non peccant hi anni, ne in novercis quidem. Parvulæ ſerpentes non nocent: feræ etiam manſueſcunt. Perſona, virgo eſt: cauſa, ſoror: quàm valdè à fratre dilecta eſt? quemadmodum mortuum flevit? Sed mater, inquit, conſciam habuit. Primùm ſceleratis naturale eſt, alienam conſcientiam fugere: deinde ſi quærant, adjutores quærere. Quod autem adjutorium in puella eſſe potuit? emit venenum, an confecit ut fratri daret? Quid? ipſa privigno non potuit dare?

SERMO.

Hic verba matris, appellantis filiam: illius, expaveſcentis timorem.

DECLAMATIO.

Ego certè interrogavi: quid eſt, inquit, venenum? Cur ego dixit conſciam? ut me orbaret. Nihil dulcius eſt ultione, laſæ. Et prorſus non fruſtra hoc cogitavit: certè ſi non aliud, judicio patrem torquet.

CCCLXXXII.

CCCLXXXII. *Tyrannicida conductus.*

CUJUS OPERA TYRANNUS PERIERIT PRÆMIUM PETAT. Dives ſenex, adoleſcentem robuſtum in tyrannicidium pecunia data conduxit: occidit adoleſcens tyrannum; certant de præmio.

DECLAMATIO.

Cujus opera? inquit. Operam puto laboris eſſe prælii, armorum. Tu, quam dicis operam? conſilii, Atqui nemo, ut propoſuit ſibi tyrannicidium, continuò tyrannicida eſt. Tuum ipſum conſilium quid profuiſſet circa manum meam? Ergo operam lex deſiderat: ideò tantùm concedit præmium. Atqui ſi hæc opera eſt, ego pugnavi. Sed ego, inquit, conduxi. Puta nempe, conduxiſti ut tyrannicida eſſem, tanquam ſi conduxiſſes ut gladiator aut hiſtrio eſſem: ſi conduxiſſes ut hominem occiderem, nempe & ego tenerer. Non tua ſponte tyrannicidium feciſti. Age, ſi hortatus eſſes in tyrannicidium, præmium peteres: ſed tu me propter mercedem tuam putas tyrannicidium feciſſe? tantum meritum mercenariæ operæ imputas? Non eſt humilis pectoris libertatem publicam capere. Etenim ſi tua merces movere me potuit, multò magis præmium movit: & ideò ad me veniſti quia intellexiſti à vultu cogitationem tyrannicidæ. Cur ergo, inquit, mercedem accepiſti? non cupiditatis cauſa eſt, ſed pignoris: quia tentari me putavi, & te à tyranno ſummiſſum. Quid ergo, duo præmia feres? ideò tyrannicida ſum, ut tu. Jam habes præmium, patrimonium, liberos, tyranni mortem deſideratam.

CCCLXXXIII. *Rapta malè tractata.*

QUÆ VIRUM MALÆ TRACTATIONIS DAMNAVERIT, DUPLAM DOTEM RECIPIAT. SI INDOTATA NUPSERIT, LITEM ÆSTIMET. Rapta nuptias optavit, poſtea virum malæ tractationis damnavit: litem morte æſtimat.

DECLAMATIO.

Nimio amore, & ſollicita inquiſitione hic offendit uxorem. Venit illa in forum gratioſa: ne nos quidem obſtitimus, quò minus vinceret, ut ſciremus quanti dotem æſtimaret. Judices dixerunt. Quid nos interceſſimus? Optimè ipſis conveniet: hactenus ne ſine cauſa in forum videatur veniſſe, ferat aliquid ſolatii: bene credimus niſi ejus patrimonium, cujus capiti pepercit. Veneramus hilares ad æſtimationem. At iſta. Quid mihi, inquit, num pecunia eſt? mortem ut deſidero: putat ſe occideret viciſſe, quæ vicit quia non occiderat. Obſequendum eſt tibi adoleſcens: nihil in mulierem dicam: ſed patiaris cauſam tuam defendi. Dicimus pecuniarias lites eſſe: litigatorem eſſe, non reum, non qui de capite ſortiatur: illud judicium, vocari quæſtionem, quidlibet potius quàm litem. Æſtimet, inquit, Quam familiare, quàm quotidianum verbum eſt? ſi quid commodatum non redditur nonne ſunt verba poſtulantium, QVANTI ÆSTIMET. Ergo pecuniarium verbum eſt: huic tu mortem putas ſubjici? Veneficus exulat, alii ſcelerati mitius puniuntur: malæ tractationis damnatus occidetur? Mea inquit, æſtimatio eſt imò judicium. Tua in una lege eſt, quam habuiſti: & lex ubi perire vult hominem, apertè ſignificat: DESERTOR OCCIDATVR.

SERMO.

Vltimæ ſunt preces, ut exoretur mulier.

DECLAMATIO.

Serves munus: nam removeas licet ſecures, ſi iraſceris, morietur alioqui putas illum dilaturum nuptias tuas. Denuncio, iterum rapiet.

CCCLXXXIV. *Virgo immolata peſtilentiæ.*

In peſtilentia reſponſum eſt, virginem immolandam. Sorte ductam ſuam virginem negavit. Magiſtratus immolavit: non finiebatur peſtilentia: iterum ſortiti ſunt: altera immolata eſt: ſedata eſt peſtilentia. Prioris patri magiſtratus reus cędis eſt.

COLORATÆ.

SOrtem filiæ tuæ Deus inter virgines eſſe noluit: ſed tanquam alienæ turbæ exemit.

CCCLXXXV. *Lenoni reus qui meretrici amatorium dedit.*

DAMNI INJURIA DATI SIT ACTIO. Adoleſcens cum haberet ancillam meretricem, & multa ei donaſſet, amatorium ei dedit: videbatur amare ancilla adoleſcentem: agit leno cum eo, damni injuria dati.

DECLA-

DECLAMATIO.

Siquis utramque partem inſpexerit, intelliget profectò, ex utra parte ſit damnum. Nam lenonis impudentiam ſatis admirari non poſſumus, qui non contentus in lupanari venditare ancillam, in foro venditat, quo plures amatores inveniat. Quòd ſi aliquid valet amatorium, fateor, hic bibit:

SERMO.

Rei geſtæ ordinem quia neceſſe eſt exponere, in ejuſmodi perſona neceſſe eſt erubeſcere. Quæſtiones illæ ſunt, an leno damni injuria dati agere poſſit, an impunè illi injuria fieri: an cùm ſuam injuriam non poſſit vindicare, mancipii poſſit: an ſi mancipii non poteſt, proſtitui poſſit. Quid ſit damnum datum eſſe: cùm quis non habeat, quod ante poſſederit. Etiamnum, ut in primo loco comparatio perſonarum, utrum credibilius ſit adoleſcentem intuliſſe damnum, an accepiſſe. Felicem eſſe ætatem ſi ſervare poſſit ſua: & lenonem circumſcriptum quis crediderit.

DECLAMATIO.

Quanquam ut fecerim damnum, meritò relata tibi talio eſt, propter quem damna omnes faciunt. Leno, eſt publicum damnun. Atqui tuam ancillam habes. Malo, inquit, exemplo datum eſt. Quid ni? ait civitatem ſtare non poſſe, quia meretrix amet. Amatorium, inquit, dediſti. Damni agis, & veneficium objicis.

SERMO.

Hîc an amatorium effectum habeat. Quid enim ſi deformis det, ſi bilis, ſi cæcus, ſi pro abſente? nunquid enim mandata medicamentum accipere? & illud prius. Quomodo animum mutet, quod corpori non noceat per quod tranſit, & mutat animum, ut indulgentiam præcipiat, iſto modo lenonem divitias in manu habere. Cur ergo, inquit, dediſti? Multa miſeros etiam ſine ratione tentare. Huic, cùm triſtis eſſet, ſuperveniſſe anum: monſtraſſe: hunc antequam daret monſtratam potionem, ne quid noceret, priorem bibiſſe: reum autem ſub hac culpa eſſe, quòd non tacuerit. Vltima figuratio, quemadmodum leno damnum æſtimaturus ſit: nimirum voluiſſe æſtimare ancillam, & fortaſſe huic vendere. Supra etiam illud quæremus, unde intelligat amare ancillam. Quod ſæpius veniat. Hoc illam ſæpe feciſſe dicat: nempe amat, ſine illa non poteſt vivere: hoc eſt miſeri juvenis amatorium. Et illo loco dicemus, Non poſſe illum aliquando damnum ſentire, qui nullo labore tantos quæſtus faciat, Invidendam illi, niſi leno eſſet.

CCCLXXXVI.

CCCLXXXVI. *Epicrates cum gladio.*

Reus eſt Epicrates quod vim judicio fecerit, cùm Cotyn Thracum regem in id adduxiſſet, & gladio cinctus ipſe veniſſet.

DECLAMATIO.

Non tulimus tabellas, ſed fugientes projecimus: non judices reum abſolverunt, ſed reus judices. Quid eſt vis? hæc fit alias patientia, alias metu, quorum alterum ad corpus, alterum ad animum pertinet. Si malè judicatum eſt, fuit aliquid quod judex timeret. Hoc ſi probo, qualis in judicium venis? Ego illum habitum reorum noveram. Ad ſummam, id ſolent rei à judicibus petere, quod nuper judices petiere à reo, ut ſibi parceret.

SERMO.

Reus dicit, non, inquit, hoc animo feci, ut vim facerem, ideo, inquit, gladium retuli, ut illo me, ſi innocens oppreſſus eſſem, interficerem.

CCCLXXXVII. *Fortis abdicans ſervatum.*

Deſertorem filium, cujus deſertoris ſalutem ipſe fortis optaverat, abdicat.

DECLAMATIO.

Duas leges habui, viri fortis, & patris. Viri fortis legem, tranſtuli in partem patris, in virum fortem.

CCCLXXXVIII. *Avia teſtis.*

Qui habebat matrem, duxit uxorem, ex qua natum filium, aviæ nutriendũ dedit. Moriens, hæredem filiũ fecit: ſubſtituit uxorem diſpenſatorem ſuũ manumitti juſſit. Puer reductus ad matrem, & ab ea in fundo maritimo, viſis piratis relictus, non comparuit. Poſt paucos dies cadaver confuſis lineamentis, quòd filius putaretur, in idem littus ejectũ, mater ductis ſepelivit exequiis. Diſpenſator manumiſſus ab ea, poſt aliquot annos negotiatum profectus, adoleſcentem, quem dominũ diceret, apud venalitiariũ repertum, judicio aſſerens, evicit. Cum eo revertit in patriam. Puerum agnoſcit avia: negat ſuum mater.

DECLAMATIO.

Cauſam, judices, probatam peregre, probatam domi, propinquis, domeſticis, libertis, aviæ (facinus indignum!) matri tantum probare non poſſumus, uſq; eò ſe libenter credit orbatam, ut ſuos non niſi mortuos agnoſcat. Quòd ſi antea ignotum fuit, quantum pecuniæ cupiditas poſſit, victrix etiam de natura triumphat. Mulier modò cadaver, tanquam filium, complexa: nunc filium, tanquam cadaver, fugit, quæ funus ſuum tantum ſibi credidit, gratulationem nemini credidit, infelicem puerum ſola non agnoſcit ex propinquis. Cauſam quæritis? quia vivit.

NAR-

NARRATIO.

Habuimus adoleſcentem optimum: propinquum, mitiſſimum patronum, fideliſſimum amicum: maritum verò nimium quoque uxorium: quod ignovimus; filium ſuſtulerat. Puer continuò ad aviam tranſlatus eſt. Scilicet ad illa matris indulgentia occupata eſt, & hæc ablatum non indignata eſt. Toto illi corpore innotuit: non tamen ulteriorem aviæ notitiam profiteor, nepotem ſuum optimè facie novit. Moriens igitur propinquus noſter, teſtamentum ſcripſit breve & ſimplex. Nam neque diu de primo hærede cogitandum fuit, habenti filium: nec de ſecundo, habenti priorem. Nec ſanè invidimus iſti honorata viri judicia, quibus utinam gratiam referret. Neque avia captare teſtamentum ejus fas putavit, cui deſtinaverat ſuum. Hæc eſt noſtra narratio, iſta narret ſuos piratas. Non inſequar eam malignis ſuſpicionibus, niſi quòd ſuos libentius mortuos agnoſcit. Habetis narrationem pueri, habetis & matris: audite liberti. Interpoſito tempore, libertus notæ probitatis (Deorum credo nomine, quod rebus humanis, etiam quà non apparet, intervenit) peregrè negotiandi cauſa profectus eſt: cùm fortè videt puerum venalibus interpoſitum, ſimul & agnovit, & agnitus eſt. Quis, inquit, vobis narravit, in quas terras delatus eſſem? num avia vivit? Itaque habuit puer aſſertorem, aſſertor ſponſorem, peregrinus advocatos, cùm ipſe vultus, cauſam ingenuitatis ſuæ ageret: filium iſtius, quid aliud dicam, quàm agnoverunt? Nec mirum: nihil erat confuſum. Fateor multum abſentium quoque profuiſſe nomina, cùm diceremus, Habet matrem, habet aviam. In una re, judices, mentiti ſumus. Affirmavimus enim futurum, ut hunc mater agnoſceret.

ARGUMENTA.

Bona paterna filio peto. Sed ego, inquit, hæres ſum. Sed hic prior hæres. Periit, inquit. Quando? apud aviam valuerat, ad mortem arceſſitus eſt? diutius captivi apud piratas vivunt. Viſis inquit, piratis, relictus, fluctibus obrutus eſt. Quid ais, relictus? ulli metus filii memoriam tibi excutiunt? matrem non agnoſco. Quædam animalia ipſo ore in periculis catulos ſuos transferunt: novâque illis indulgentia manus commenta eſt: noxios alioqui morſus, huic uni officio mitigant. Nidulorum, ſi infeſtantur, crebra mutatio eſt: nec quicquam uſque eo ferum eſt, ut non cum progenie ſua migret: adeò illis quibus omnium rerum intellectus negatus eſt, hic tamen affectus, relinquitur. Romani generis actor, diviſis inter patrem & filium pietatis officiis, cùm utrumque ad fugiendum anni deficerent, alterum tulit, alterum traxit. Mater diſce fugere, puto non mirabimini cur mater non recipiat quem tam vilem habet, ut tanquam cadaver relinquat. Primus, inquit, hæres periit. Niſi fallor, judices, in hoc controverſia eſt, utrum fluctibus ſubmerſus ſit puer, an à piratis raptus ſit. Si doceo non periiſſe, nimirum raptus eſt: ſi raptum oſtendo, doceo etiam vivere: ſi vivit, nimirum hic eſt quem invenit libertus, evicit aſſertor, judex remiſit, avia recepit. Verùm ut propoſitum ordinem ſequar: nego in mari periiſſe. Littus amœnitate notum, nunquam elato alluitur mari, ſed molliter devexum, æquali planitie, paulatim ſuperveniente pelago, ſubſedit. Longo ſpatio ingredientem fatigat, antequam deſtituat. Porrò, tu tranquillo mari, an æſtuante progreſſa es? Credibilius ſcilicet, ad hæc oblectamenta lætiores eligimus dies: horridus verò decidentium undarum fragor, & exæſtuantis fluctus minax facies, & tibi opportuna ſecundum ipſa habitandi littora, non rapienda, ſed expectanda poſſeſſio eſt. Ita habitas, ut tibi etiam tranquillitates eligere faſtidioſè liceat. Sanè tamen adverſis tempeſtatibus, & ſævientibus ſe undis offerre libuerit: ne hoc quidem periculoſum, venientis enim fluctus, & conſurgentis freti facies, antè terret, quam decipit. Vtinam quidem ejuſmodi tempeſtatibus productus eſſes, puer: tu potius patrem reliquiſſes. Denique quo tempore ſubmerſus? dum applicant piratæ, an antè? necdum ſcis? tam ſecura es? hoc matri non credo. Cur enim nemo ex pædagogis vidit? ſi vidit, cur laboranti auxilium non tulit, dum applicant? neceſſe eſt utique tunc fluctus vitaverit, & ipſe quoque piratas fugerit. An verò eodem tempore & pirata applicat, & fluctus prædatur? Rogo vos, qui ante adventum tutus fuit, adventu piratæ periit? Cur ergo, inquit, nemo clamantem audiit? Primùm vicinus undarum ſævientium fragor, audientium auribus minorem excludebat ſonum, deinde in tanto tumultu fugientium, præteriiſſe vocem non mirum eſt. Quid ita, non auditus eſt? Ne quæſo, infelici puero utilitatem ſui imputaverit, quòd relictus, quod deſertus eſt. Cur non audiſti? longius fugerat. Sed poſt paucos dies, corpus expulſum eſt. Quid mirum, ubi piratæ vagantur? Quid tu porrò, impunè ſæpe maria trajici putas? non minus poſſum dicere alienum fuiſſe, quàm tuum filium: ſigna confuſa ſunt: imò credibilius eſt, naufragi fuiſſe (littus enim amœnum, non infeſtos ſcopulos habet) utique poſt paucos dies, cùm dicas expulſum: illum verò longo tempore non expulſum, ſed advolutum. Quomodo autem potuit confuſa facie agnoſci? Ætas, inquit, conveniebat. Hoc inter argumenta mea minimum eſt, ſtatura: hoc in actione loci. Quare ergo mater ſepelivit? neſcio, hoc unum dico, non potuerat agnoſci: feſtinavit in bono.

SERMO.

Summovimus peregrinum cadaver: reſtat ut inducamus filium.

DECLAMATIO.

Primus, inquit, hæres ſepultus eſt. Hic ergo, quis eſt? unde? qua fiducia? Ætas eadem eſt. Quid ſi ſolet quidem hoc argumentum apud te valere? Sed cur ex æqualibus nemo alius hanc ſpem vindicat? hoc argumentum tranſeo: ſtatura ſuffragatur: nec hoc me movet, & tu hæc dicis. Sed hæc valeant, ubi confeſſus eſt vultus, ubi lineamenta oris, oculorum, & coloris proprietas, capillorúmque habitus, omnia ſtaturæ levia. At ſimilitudo fecit illi animum. Age, quid ſi ancilla cognoſcit? Eſt quidem humilis perſona, & ei fortuna gravitatem detrahit. Sed ſæpe magnorum fides ex magnis venit. Quid ſi frugi probatæ domino? Sunt etiam in his morum diſcrimina. Quid? ad fontem cauſæ per gradus venio. Libertus paternus agnoſcit: frugi ſervos, libertos facimus: ſortimur genus, non eligimus: nec ante nos noſtri arbitrii ſumus. Et neſcio an majus ſit facere genus. libertus viri tui, mulier, cujus judiciis gloriaris, qui te filio ſubſtituit, hunc etiam à filio manumiſit: quod tibi dedit, nulli abſtulit, quod huic etiam filio ſubduxit. Facilius eſt viro placere, quàm domino. Sed per ſe mentitus agnoſcit patronum. Servitutem ſibi manumiſſus imponit? Huic (inquit) debeo manus, operas, teſtamentum. Vindictam magno redimere ſolent. Colludis, inquit, cum avia. Bene agis. Dum evertere vis teſtem, alterum dediſti. Convenit, inquit, illis. Proba conveniſſe. Speraverunt effectum mendacii. Qui potuit eſſe ſermo? nepos meus periit fluctibus, & ſepultus eſt. Tu tamen vade, aliquem venalem adhuc, ego agnoſcam, perfectum eſt. Non timent deprehendi? non omnia ſigna confuſa ſunt ſi odit, teſtamentum potius dementiæ accuſet, dicat ſubjectum, dicat falſum, accuſet te quòd filium ad mare duxeris: dicat, tua culpa periiſſe. Quare deinde tam ſerò poſt annos conſilium initum eſt ejuſmodi? Res inter initia urunt, & livor mora ſolvitur. Sed ad hoc proficiſcitur, qua ratione alienum ſervum evincit: modò dicebam, libertum habeo, at jam præjudicium habeo: ſi teſtis honeſtior juraverit, conficitur controverſia. At ego multos judices juratos dabo: cauſa cognita; excuſſa & abſoluta eſt. Nego ſolvenda eſſe judicia: hunc eſſe puerum, inventi ſunt qui jurarent. Peregrè, inquit, illic dicis, ubi non gratia, ubi contra hæc omnia nuda veritas ſtabat: hoc meum argumentum eſt. Quid? quòd non tantùm judicatum, ſed etiam peregrè judicatum eſt, ubi non propinqui, ubi vix quiſquam erat, qui patrem hujus noſſet? At hercules, quale domi judicium eſt? ibi ſolus libertus vicit: hîc & avia defendit. Dedit, inquit, libertus pecuniam venalitiario, ut prævaricaretur. Sane nec avia libertum timuerit, nec libertus venalitiarium. Proba libertum habuiſſe pecuniam, tuliſſe, dediſſe: neceſſe eſt multum venalitiarius popoſcerit. Æſtimavit enim non rem ſuam, ſed ſpem noſtram. Age deinde, non timet libertus, ne ille qui puerum vendidit, ubi vendat indicium? ne veniat, ne ſcribat? ſi corruptum judicium non probas, vici. Agnoſcit avia quæ majorem temporum partem hujus oblectatione conſumpſit. Filius meus, inquit, in hac ætate talis fuit. Digna eſt teſtis notitia, de nepote dicit cauſam: nullum teſtamentum captat, etiam ſuum pignoratur. Serò hoc placuit: hoc & tuum argumentum eſt. Filium ſuſtulit: pudicæ argumentum eſt, hunc curioſè educavit, in nullum littus duxit. Sed filius illam notavit. Si meritò, hujus crimen; ſi immeritò, illius. Dic quare? immò noli mortuum illius criminari filium: non queritur: ſed ſperat pecuniam. Primum ejus ætatis eſt, ut debeat contemnere. Odit me, inquit. Quam habet injuriam tuam? nihil queritur: niſi quod filium tuum in littus duxiſti; ideo perierat: nimirum oſcula ſui venalitiarius inquinat. Non debeo, inquit, videri invita filium agnoſcere: mater ſum. In multis, nihil matris ultra titulum eſt: nec novercæ omnes.

SERMO.

In matrem & illa Cicero dixit. Mater enim à me, tametſi in *hunc hoſtili odio, & crudelitate eſt, mater inquam, appellabitur. Sub hoc tamen titulo inſidiatam, filio dicit quæſiſſe pericula, ut filii ſui bona ſector poſſideret.*

DECLAMATIO.

Nihil quidem ultra hæc timendum fuit: & ſupra fidem læſus eſt. Gratulari tamen tibi inter calamitates tuas cruenta, poſſum, quòd avia ſecunda hæres non fuit. Multa ſunt quæ animum tuum ſollicitent: ingentis patrimonii hæreditas, & gravior poſſeſſionis, quàm ſpei jactura eſt: & diu cum ea fuit. Illa tecum (habeo certum) cogitas, Si recipio, ducet uxorem, quam fortaſſe cariorem habeat quàm matrem. Ergo ſola obſtat patrimonii cogitatio. A piratis dimiſſum, à fortuna: ô te, liberte, inofficioſum! reduxiſti, non ad imagines, ſed ut propius amiſſam dignitatem aſpiceret. Etiam, inquit, fortunam meam noveram. Non eſt puer, quòd cum liberto queraris: omnia tibi reddit, præter matrem.

HABET HUCUSQUE CONTROVERSIAS NUMERO CXLIII.

INCIPIVNT EX CALPURNIO FLACCO EXCERPTÆ X. RHETORUM MINOREM.

I. *Vxor tyrannicida.*

QVINQVE CVM TYRANNO PROXIMAE FAMILIAE PUNIANTUR. Quæ habebat duos filios, & tyrannum virum, tyrannicidium fecit præmio impunitatem liberis poſtulavit, meruit. Ex his alter occupavit arcem, eum mater occidit. Petit alteri impunitatem: contradicitur.

CONTRA MATREM.

OCcidam, inquit, Quanta nobis patienda ſunt, dum occidere tyrannum fœmina poſſit, & mater velit: non poſſum filii mei mortem videre. Hoc eſt ergo, quare illum velimus occidere.

PARS ALTERA.

Petit præmium, non quod accipiat, ſed quod accepit.

II. *Natus Æthiops.*

Matrona Æthiopem peperit: arguitur adulterii.

CONTRA MATRONAM.

EXpers judicii eſt amor:rationem habet,non ſanitatem: alioquin omnes quidem amaremus. Nonnunquam incredibiliter peccare, ratio peccandi eſt. Non ſemper, inquit, ſimiles parentibus liberi naſcuntur. Quid tibi cum iſto patrocinio eſt,niſi ut appareat te peccaſſe ſecurius: Miramur hanc legem eſſe naturæ, ut in ſobolem tranſeant formæ, quas quaſi deſcriptas ſpecies cuſtodiunt ? Sua cuique genti etiam facies manet. Rutili ſunt Germaniæ vultus, & flava proceritas Hiſpaniæ,non eodem omnes colore tinguntur. Ex altera parte qua convexus & deficiens mundus vicinum mittit orientem, illic effuſiora corpora, illic collectiora naſcuntur: diverſa ſunt mortaliũ genera: nemo tamen eſt ſuo generi diſſimilis. Quid ergo ? inquit,amavit Æthiopem. Eſt interdum,judices,malarum quoque rerum ſua gratia:eſt quædam formarum voluptas. Miraris ſi aliquis non ſapienter amat, cum incipere amare non ſit ſapientis ? da mihi ſanos mulieris oculos:nemo adulter formoſus eſt : perituræ pudicitiæ minima eſt in eo ſollicitudo, quemadmodum pereat. Proprium eſt profanæ libidinis neſcire quò cadat.Ubi ſemel pudor corruit,nulla inclinatis in vitium animis ruina deformis eſt. Is demum libidini placuit in quem non poſſet mariti cadere ſuſpicio.

PARS ALTERA.

Ita non majus eſt argumentum pudicitiæ, quòd parere noluit quàm impudicitiæ quòd feliciter peperit ? Vides partum læſis fortaſſe viſceribus excuſſum.Multum fortunæ etiam intra uterum licet : vides ſanguinis vitio peruſtam cutem, colorem putas : iſtud fortaſſe infantis injuria eſt. Hoc ipſum quòd ita infuſcatam cutem livor infecit, dies longus extenuat, nivea plerunque membra ſole fuſcantur, & corpori pallor excedit: quamvis naturaliter fuſcos artus umbra cogit albeſcere , Tantum tempori licet : quantum putas licere naturæ ?

III. *Miles Marianus.*

Miles Marii adoleſcens propinquum Marii Tribunum vim ſibi inferentem premit. Reus eſt cædis DC.

PRO MILITE.

PRopinquus, inquit, imperatoris occiſus eſt: macte virtute adoleſcens, & Marium vindicaſti. Ubicunque periclitatur pudicitia, ſuam legem habet. Quid agis Tribune? tibi nondum vir eſt, qui Mario miles eſt? Non longè ab eo eſt miles ut promittat ſtuprum, qui rogatus tantummodo negat. Crede, imperator male de te judicaſſet miles tuus, ſi tribuno peperciſſet. Hanc vim Virginius parricidio fugit: propter hanc Lucretia pectus ſuum ferro fodit. Pudet me imperator. Fœminæ exemplis militem tueor. Stuprum minatus eſt militi tuo: minus eſt quod nobis, Cimbri minantur.

PARS ALTERA.

Miles tuus, imperator, jam aliquid impudici habet, quòd ad impudicitiam placet. Tu gladium commilitonis tui cruore tinxiſti, quem ſatis fuit minari.

IV. *Parricida carcerem petens.*

DAMNATUS PARRICIDII ANNO CUSTODIATUR. Qui ſub noverca damnatus eſt, vult illum pater domi cuſtodire: ille petit ut publico carcere ſervetur.

PRO PARRICIDA.

Iubete quamprimum ad illas me impiorum tenebras trahi: liceat impetrare quod non licet recuſare. Ego me unquam crederem tam infelicem, ut mihi aliquis etiam carcerem invideat? Parum eſt tibi in cruciatus meos annus & carcer, & veteris ne quem gemitum miſeri aures tuæ perdant? ne non ſingulis tormentis meis paterni oculi fruantur? ne laxata vincula deſit qui adſtringat? Non potes adverſus damnatum jure patris uti: jam non larem habeo, non ſervum, non patrem; ac ne damnatum eſſe pœniteat, non novercam. Video carcerem publicum, ſaxis ingentibus ſtructum, anguſtis foraminibus tenuem, lucis umbram recipientem. In hunc conjecti, robur Tullianum proſpiciunt: & quoties jacentes ferrati poſtis ſtridor excitat, exanimantur, & alienum ſupplicium expectando ſuum diſcunt. Sonant verbera, cibus recuſantibus ſpurca manu carnificis ingeritur. Sedet janitor inexorabili pectore, qui matre flente ſiccos teneat oculos illuvies corpus exaſperat; manum cathenæ premunt. Quid eſt quod me lex anno reſervat? neſcio quid adhuc cogitat, nimirum de parricidio: etiam cùm creditur, non liquet? Æſtimate, jud. quid fugiam qui hoc poſtulo? Quid hoc eſt, judices, à patre parricida non timeor? dicam, ſævite, cùm rogem: dicam, miſeremini, cùm carcerem rogem.

PARS ALTERA.

Egone ſecretum iſti conſcientiæ dabo: & ibi te patiar includi, ubi non erubeſcas? Dignus es parricida, dignus es videre patrem ſi tam grave putas, ut vel carcerem malis: debeo, judices, debeo tandem agere mitius pater, ſi tam graviter ſibi damnatus iraſcitur? Mirabar ſi quis tantum ſceleris auderet qui contemnere carcerem poſſet: fugit, odit, avertitur, & limen patris execratur. Ignoras profectò ſortem tuam, ſi putas aliud judices debere reſpicere, quàm quòd nolis. Hanc crucem patere, ſi gravis eſt: hunc diem, ſi odiſti, vide nihil illi adverſus patrem liceret, etſi parricida non eſſet.

V. *Leno.*

Juvenes frequenter ad lupanar veniebant. Cùm his leno frequenter denuntiaſſet, ne accederent, foveam fecit, & complevit ignibus, adoleſcentes cùm veniſſent, exuſti ſunt, accuſatur à parentibus eorum leno *læſæ* reip.

CONTRA LENONEM.

DEnuntiavi, inquit, dii boni! quantum auſus eſt, quod ne poſt denuntiationem quidem creditum eſt: fuit in illis ſumma pietas: placuere parentibus ſumma frugalitas, diſplicuere lenoni. Tu te jure audes defendere? nihil ei licet in quem nihil non licet. Denuntiavi, inquit: novimus lenonũ vænales minas. Injuriam inquit, faciebant mancipiis meis. Quid enim aliud in his, quàm injuriam vendis?

PARS ALTERA.

Vbi quid futurum eſt denuntiatum, culpa patientis eſt.

VI. *Decreto de reditu occiſus.*

Adoleſcens dives nobilis, hoſpitatus apud exulem, exul ſcripſit Senatui velle ſe judicare de affectata tyrannide. Senatus revocandum cenſuit, hoc divite contradicente, dum revertitur exul, occiſus eſt, accuſatur dives affectatæ tyrannidis.

CONTRA DIVITEM.

INtercepiſſe te putas indicium: ipſe feciſti. Secundum ſententiam divitis, pauper non eſt reverſus: dicturum ſe de tyrannide pollicetur, quid vis ſuſpicemur? tu nihil nuntias, ſed inde veniſti : venerunt epiſtolæ conſecutæ. Sed cur de publico ſtatu mandare hoſpiti noluit ? putatis illum contradixiſſe ? Confeſſus eſt. Sceleratis ingeniis, & pluſquam civilia cupientibus, non dominari inſtar ſervitutis eſt. Jampridem te arci noſtræ tua fortuna minatur : ſupra civilem hanc æquationem, divitiæ te elevarunt: non ſine exemplo timemus. In Manlio quondam potuiſſe, damnatum eſt.

PARS ALTERA.

Non intelligo quemadmodum infamet mors ſententiam meam. Ego ſi auditus eſſem, ille non eſſet occiſus, inquieta res eſt homo cui jam in deterius nihil ſupereſt. Egerat mecum illic multa de judicibus, de ignominia ſua. Prodam neceſſe eſt affectus hoſpitis mei: hoc tyranni videbatur.

VII. *Dives imperator.*

Pauper & dives inimici, pauperi duo filii, dives imperator creatus. Rumor ortus eſt prodi rempublicam à pauperis filiis, utrunque torquens pernegantem necavit, corpora eorum extra vallum projici juſſit, quæ hoſtes ſepelierunt : & receſſerunt. Pauper accuſat divitem cædis.

CONTRA DIVITEM.

NUnquam, judices, contra iſtum tutior veni, quicquid auferri potuit, amiſi, ſoli omnium torti ſunt, donec mentirentur. Ita laniatos miſeros, ita confuſis lineamentis projici juſſit, ut jam nec pater poſſet agnoſcere. Miramini ſi ab hoſtibus ſepulti ſunt ? nullos ſic ab iſto eſſe tortos niſi captivos putarent ? Proditores putas, quos tam miſerè, tamq; crudeliter punitos hoſtis non vindicavit. Pauperes, inquis, erant: & ideo potuere corrumpi. Age, quis neſcit illos ideo periſſe, quòd divitias nimis oderant ? Super ignem corpus extenditur, & irato imperatori tortor non ſufficit: uritur, & flagella ignibus adjuvantur. Quæritis exitum? pernegavit : tortor, inimicus tamen, quod quærebat, invenit nos proditores : qui pro te, patria, etiam ſub iſto militavimus.

PARS ALTERA.

Negas potuiſſe corrumpi ? pauperes fuerunt, negas voluiſſe prodere? inimici. Non poſſum tibi proditionis argumentum adferre præſentius. Quandiu vixere pugnatum eſt: cùm mihi civitas mandaret imperium, quo malo laboraret, intellexit. Imperatorem me fecit inimicus.

VIII. *Demens ter triumphalis.*

Ter triumphalis, ter conſularis, cùm haberet liberos, æquè ter triumphales, ter conſulares, ſuſpendit ſe, liberatus à liberis, ab iiſdem reus fit dementiæ.

PRO PATRE.

OMnium calamitatū materia eſt homo diu felix. Neſciunt ſtare ſucceſſus, & quotiens prodire felicitas non poteſt, redit. Mori volo, quid me jam fortuna cuſtodit.

PARS ALTERA.

Ter conſulatum geſſiſti, ter triumphaſti, licet jam velit fortuna mutari, in illius poteſtate non eſt, fuiſſe. Quis timeret fortunam, niſi prodeſſet?

IX. *Pater excæcatus.*

Cum luxurioſo filio, pater abdita matre receſſit in ſecretum, excæcatus rediit, petit à filio talionem: mater ſe feciſſe dicit.

CONTRA FILIVM.

INvenit, judices, peſſimus adoleſcens, quando utrumque excæcaret parentem, quid te ſecretò feciſſe credamus? matrem in foro excæcas. Non vis pro matre verum dicere cùm illa pro te mentiatur? in tantum juvenis proceſſit amentia, ut propter illum pater, ut perderet oculos mater odiſſet. Tu me mulier excæcare potuiſti, quæ nec parricida potes? ut innocens ſis, dum excæcaretur pater, expectaſti. Non feci, inquit, non crederem, ſi confitereris. Talis es adoleſcens, ut excæcare nolueris patrem, aut te excæcare velit pater. Quàm ſceleratus es: plus te pater odit quàm eum à quo excæcatus eſt. Tantum auſus eſt integro patre, quid facturus eſt inter duos cæcos? Quàm miſer eſt pater, cui verum dicendum eſt! quam miſera mater, cui mentiendum? non eruit oculos quiſquis laborat ut hoc fecerit. Cujus crimen eſt excæcare? excæcaſſe patrem! patronum! excæcare matrem! qui fieri potuit ut mala fuerit uxor, quæ tam bona mater eſt? Ego feci. Non ſceleris, ſed matris iſta confeſſio eſt.

PARS ALTERA.

Si neganti, judices, non vultis, quod proximum eſt, credite confitenti: ſed ſi difficile eſt fateri etiam cùm feceris, damni paulum.

X. *Pater receptis oculis.*

Cui erant tres filii, amiſſis duobus, flendo oculos perdidit, ſomniavit ſe recepturum oculos, ſi tertius filius periſſet. Somnium indicavit uxori, illa filio prodidit, ſuſpendit ſe adoleſcens. Pater recepit oculos. Repudiat uxorem, agit illa injuſti repudii.

PRO MARITO.

Antè omnia hoc ad vos meæ defero infelicitatis, quòd videre cœpi. Si ſpectatores oculi tertiæ redeunt orbitatis, qui calamitatibus ceſſerant, parricidio reverterunt. Mirabar profectò, quòd in utriuſque orbitate ſolus pater oculos perdidiſſet. Juſſus ſum videre poſtquam orbitas tertia ſpectatorem non habebat, nunquid diſcutiunt recti neceſſitatem, qui aliquid amore fecerunt? Ceſſate parumper exhauſti fletus; differ aliquantum ſaucium lumen. decet eſſe oculos duriores, qui ſcelere reverterunt. Nullũ in tali calamitate ab uxore ſolatium. Miſerationem meam tum habuit, poſt cœpi monere de filio, & horret referre animus, quod pœnitet indicaſſe, nec remedia quærenda ſunt, ubi major ſupplicii ſanatio. Gratulandum patri eſt, quòd non filius ſomniavit, debet hoc ſola mater audire, vel ut filio caveat, vel ne mariti doleat cæcitatem accerſo conjugem. Jam, inquam, cæcus eſſe cupio. Etiam nunc apud me latet, quod ſola tu noſti, ſubito aſpectu ſomnii in metu veni, & fateor de filio quod eſt timui, ſed de matre non credidi. Nullum impatientius malum, quàm invidia cum calamitate, qui ut ſceleratè viderem non recepi oculos, ſed perdidi cæcitatem. Vidi miſer primum quod ultimum videram, pendebat extinctum, & contentus laqueus adoleſcentis colla tenuabat. Proh nefas! hæc in filium cum oculis meis venerant. O quam putaſti, nec maritum poſſe ſanari! jam tempus eſt fletus, immò jam tempus eſt cæcitatis.

XI. *Damnati adoptivi.*

Pauper & dives inimici: pauperi tres filii: quodam tempore viſi ſunt amici. Petit dives à paupere filios in adoptionem, & accepit: unus in adulterio deprehenſus eſt, & occiſus, alius affectatæ tyrannidis reus factus eſt, & damnatus, tertium pauper repetit: dives contradicit.

PRO PAUPERE.

Nihil tam præter luctus meos gravius quàm quod ubi odia nihil fecere, videatur amicitia plus nocere. Quidquid eſſe potuit in paupere, totum dives accepit. Qui ſi bonum animum in adoleſcentes meos tenuit, filios ambo perdidimus. Novum audaciæ genus, tyrannidem affectat pauperis filius. Utinam ſic filium perdidiſſem, ut queri de fortuna liceret. Dolere integre non poteſt, qui urgetur iraſci. Scio quales habuerim, & inimico & diviti placere potuerunt divitiæ inconſtantium animorum. In ſumma pernicies,vel velle ad me redire,vel nolle. Si vult,non delectat qui tenetur invitus. Si non vult,jam timeo quòd divitias amare cœpit. Permiſſæ licentiæ magna ſecuritas eſt poteſtas cum moderatione. Recordare quantis meis redemerim malis,ne adhuc redimerentur inimici.

XII. *Veneficii rea.*

VENEFICII REA TORQVEATVR DONEC CONSCIOS INDICET. Amiſſa uxore, ex qua habebat filium,duxit alteram: & de ea ſuſcepit filiam: adoleverunt ambo infantes: repentè ambiguis ſignis periit adoleſcens. Pater uxorem accuſavit & damnavit: cum torqueretur, filiam ſibi conſciam dixit. Petitur puella ex lege ad pœnam, adeſt ei pater.

PRO FILIA.

NOverca filios noſtros aut inſimulatione perſequitur, aut veneno,quæ ſcelus ſuum,& in domo veneficæ,& in ſuppliciis docuit: parricidæ adoleverunt ambo,ſed minor filia, & præter ſexum multò fratre ſimplicior. In uno utriuſque mentem videris. Cùm periit adoleſcens, & patri venenum datum eſt & ſorori. O noverca! eſt alta crudelitas: amaſſet & conſciam putaremus? Proh nefas! conſcia dicitur cui frater perit? Cur poſtquam adolevit puella, eſt interemptus adoleſcens? Tamdiu ergo fuit quieta novercæ crudelitas quamdiu ætas illius ad perſuaſionem conſcientiæ pervenerit. Modum non habet iracundia mentiendi.

XIII. *Medicus tyrannicida.*

TYRANNICIDAE PRAEMIVM. Tyrannus ſuſpicatus ſibi venenum datum ab eo medico quem in arce habebat,torſit eum. ille pernegavit. Miſit ad medicum civitatis; dixit datum illi ab illo venenum,ſed ſe remedium daturum: dedit poculum quo exhauſto ſtatim periit tyrannus: contendunt de præmio.

PRO MEDICO ARCIS.

ABſit ſanctiſſimi judices, ut hunc vos fidem tyrannicidii detrahatis, quam & medicus confirmaverit & tyrannus. Confingunt nocendi voluntatem, poſtquam ſanandi remedium perdiderunt. Pœnas meas hinc cogitate, in quibus nec ira, nec natura ceſſavit. Tolerabilis vis eſt, ubi ad conſuetudinem mali, cauſſa neceſſitatis emergit. Præmium conſequitur qui auſus eſt & confirmare meum venenum, & ſuum remedium polliceri. Ultio quidem illa non quæſtio. Tyrannus venenum quæſivit? ſed vindicavit. O quam facilè gerunt perſuaſiones, incelebrámque in contrarium transferunt. Ut virus ſerpebat interius, & artus omnes longa pœnarum dilatione languebant, veneficium jam tyrannus agnoverat, quia inſtantem interitum ſentiebat: feſtinans medicum flagitabat: unde venenum tam celeriter præparaſti? dicis fortè. Major mihi dandi veneni fiebat occaſio, quæ ex ipſius voluntate veniebat. Notum hoc genus mortis eſt, ut ex ſenſu priore, ad cuncta ſuſpecta præſens formido faciebat? Medicum tota arce clamabat, quaſi ego de tyrannicidio non negaſſem. In arce enecavimus: deſeruit me venenum.

XIV. *Abdicatus patrem liberans.*

ADDICTUS FOENERATORI SERVIAT. ABDICATUS DE BONIS PATERNIS NIHIL HABEAT. LIBERTORUM BONA AD PATRONOS PERTINEANT. Quidam ex duobus liberis alterum abdicavit, addictum poſteà creditori patrem redemit & manumiſit: quo mortuo ambigunt de bonis abdicatus jure patroni, & filius qui in familia permanſit.

PRO ABDICATO.

EQuidem nec avarum me fuiſſe: nec impium docui. Nam & redemi patrem & manumiſi. Abdicatus es, inquit. En quem putes doluiſſe caſum meum, filius dicit beneficio parentis ſe eſſe nutritum, ejus indulgentia libertatem civitatémque ſortitum. At hæc ipſa patronus liberto ſuo contulit quæ filius à parente percepit. Perinde beneficium hæreditatis filio datur, patrono redditur: addictus nunquam ſperat libertatem: negligenter enim & contumaciter ſervit, qui ſervire non novit. Quid mihi abdicatorum objicies legem? Ego ſi quaſi filius experirer, meritò ut abdicatus expellerer. Utor patroni actione non filii. Quid enim? ſi non eſſet manumiſſus, peculium ſervi mei peteres? ſpecta defuncti conditionem quæ fuit mortis tempore, non quæ aliquando præceſſit. Siſtitur vænalis pater, non feſtinat hic bonus filius? non denique metuit ne illum redimat abdicatus? filius incolumi dignitate non potuit explicare quantum abdicans explicuit. Quotiens ſe pater pœnitere confeſſus eſt? quotiens de hujus ſimplicitate conqueſtus? utinam licuiſſet addicto exercere jus patrium: eſſet hic abdicatus, hic filius bona ipſa meo ſunt labore quæſita, unde ſenex teſtari noluit, ne mihi quaſi ſuum relinqueret quod meum ſciret. Tu illud prius conſumpſiſti patrimonium, illud amplum, illud quòd vobis parabatur hæredibus: ego poſtulo tenue libertinum, quod vix ſufficit ipſius funeri. Hic enim quando ſepeliet jacentem, qui noluit redimere venalem?

X V. *Ter fortis deſertor.*

DESERTOR CAPITE PUNIATUR. TER VIR FORTIS MILITIA VACET. PRAEMIVM VICTOR IMPERATOR ACCIPIAT. Ter virum fortem imperator coëgit ad bellum, coactus deſeruit: imperator præmio impunitatem deſertoris petit: deſertor contradicit.

PRO DESERTORE.

Æquo animo imperator ferat: ſi quem virum fortem ſenſerat obſequentem, deſertorem videat contumacem? nec pœnam poſſum recuſare poſt culpam, nec veniam ſuſtinere poſt gloriam. Miſerum me, cujus nec infamia poteſt latere nec gloria. Non ante Rempublicam quàm me ipſe deſerui: armis & telis honeſtiſſimum corpus oneravi: &, quod non ſine piaculo factum eſt, conſecrata jamdudum arma depoſui. Sto & pugno pro legibus. Aliter enim fortiter facere jam in hac ætate non poſſum. Grata ſunt & crimina deſertoris apud quem nihil valuerunt privilegia viri fortis. Novum genus damnationis. Ignoſcere vos nolo: cur enim dubitem per infamiam ſenex emori, qui etiam juvenis, optavi ſæpe gloriam?

X V I. *Rapta tacens.*

LEX RAPTARVM. Rapta producta ad magiſtratus, tacuit & flevit: magiſtratus de raptore ſupplicium ſumpſit: puella ſe interemit. Reus eſt magiſtratus quòd cauſa mortis fuerit.

CONTRA MAGISTRATUM.

Reum cædis unius accerſo, qui duos pariter occidit. Aditus huic reo miſericordiæ clauſus eſt: quid enim ſperare poterit à lacrymis juvenis etiam facies liberalis, qualem nemo non ſibi aut filium optat aut generum? Is cùm puellæ peteret nuptias, diu peteret: etiam ſperare cœpiſſet, feſtinavit ut amator: & quid dicam, rapuit an duxit? Virgo quod ſolum potuit, nihil queſta eſt. Quis non inhorruit, quis tecum puella non flevit? dicat nunc. Libuit & licuit. Cujus hæc, an regis oratio eſt: nec erat arbiter judicii ſui, ſed miniſter alieni. Tacuit inquam. O mira & muta ſententia? Omnes ſciunt lacrymas ex uno miſericordiæ fonte manare, ſin amore vel maximè : nam iiſdem oculis quibus amatur, & fletur : miſer ille quem nullo accuſatore punxiſti; miſerior illa quam te vindicare ſimulaſti. Quis te oro poterit aut liberare flentem, aut flere damnatum ?

XVII. *Pædagogus cruciarius.*

CIVITATEM PEREGRINUS USURPANS VAENEAT. Pauper & dives inimici viſi ſunt in gratiam rediſſe. Pauper accuſatus peregrinitatis, venit : emit eum dives & pædagogum filio dedit. Adoleſcens in adulterio deprehenſus, occiſus eſt : agitur pædagogus in crucem : appellat Tribunos de injuſto ſupplicio.

PRO PÆDAGOGO.

EQuidem, judices, propitium mihi divitem ſemper optavi, totum me divitis fidei & antequam redimerer, addixi. Audio me ſubitò peregrinum, quod nec pater ipſe nec mater aliquando prodiderat, nec denique unquam inimicus dives objecerat : filio me luxurioſo jam & petulanti dedit : quamvis omnia & pater ipſe curaret & regeret. Imploro auxilium quod veſtri majores ſervis etiam natis reliquerunt. Unum non eſt in ſervitute naſci & libertate multari. Statim credidiſti fidum, & idoneum judicaſti, ſed non eſſe felicem jam tum ſcire potuiſti. Occiſus eſt, inquit, filius meus. Si injuria, interfectorem argue : ſi jure, leges. Ego illum adulterum feci, credo, luxuria mea, ſervus novitius & pauper antequam ſervus. Multa largiebaris, indulgebas omnia, nihil unquam negabas.

XVIII. *Armati abdicati.*

Abdicati ad curiam convenerunt armati, petentes revocari. Unus ex patribus contradixit : filius ejus ſe interemit. Idem ſuadet ut recipiantur.

PRO ABDICATIS.

PEto ut indulgeatis iræ domeſticæ, cùm me videatis publicè pœnitere ſententiæ. Nam ſicut in vita nunquam errare, felicis eſt : ita errorem quamprimùm emendare, ſapientis. Parentum illa deliberatio fuit, hæc jam cunctatio parricidarum eſt. Ætate lapſi ſumus, egeſtate correcti. In hoc vos exoramus loco, in quo etiam hoſtes ſuperati non fruſtra ſupplicaverunt. Ergo ille triſtis, & ſævus cùm abdicarem tamen fui, & ſemper ex eo licet tacitus ingemui, & opportunum jus reſtitutionis optavi. Reſtituet vobis filios auctoritas publica, tanquam alia natura. Vereor jam P.C. ne ſapientior videatur & certior ille abdicatorum ſenatus. Fateor armatorum facie non immeritò, terremur enim ſua morte. Quemadmodum poſſum te, fili cariſſime, vel in morte revocabo, inferam majorum ſepulcris, & elogio, quod optaſti, nomen inſcribam.

XIX. *Abdicatus immolandus.*

In peſtilentia reſponſum eſt finem futurum immolato eo qui patrem non haberet, offert ſe abdicatus. Qui abdicavit, contradixit.

PRO ABDICATO.

AMplexus ſum mortem uſq; adhuc neceſſariam, nunc etiam glorioſam. Mori prohibes, & intervenis quo minus ſpiritū, quem fortunæ meæ debeo, patriæ profundam. Quotiens te video, totiens ſcio me patrem non habere.

XX. *Proſtitutus ex geminis.*

Ex duobus geminis alter proſtat, reddit alter in ſenatu cauſas mortis voluntariæ.

PRO PATRE MORITVRO.

VTinam quidem P.C. mori vellet frater: homini verecundo, cui neceſſe eſt ut ea de germano meo dicam, quæ tanti habeo perire ne videam: noſtis nos. P.C. Etenim pluribus noti ſumus, quam & ætas & verecundia poſtulat. Raptus es mihi frater peſſimis comitibus & perditis. Duce namque luxuria & ſubremigante, ſeu potius velificante nequitia in illos impudicitiæ ſcopulos, & ipſa famæ ſuæ naufragia delatus. Proh deum atque hominum fidem! qua in civitate proſtitui licet, mori non licet? an utrunq; congruere æſtimatis huic ordini, & vitam turpem promittere, & ab honeſta morte prohibere? vivere non ſuſtinerem, ſi hæc in mea vel ſorore vidiſſem. Improbi flagitatores, qui detrimenta pueritiæ ſuæ mutuo dedecore compenſant.

XXI. *Pictura viri fortis.*

VIRORUM FORTIUM FACTA PINGANTUR. VIRI FORTES DE PRAEMIO ARMIS CONTENDANT. Fratres fortiter fecerunt; pater à minore petit, ut majori cederet: non impetravit. Prælio interficit majorem minor. Petit præmio, ne facta pingantur. Pater contradicit.

CONTRA FILIVM.

SI quid precibus contra filiū meum poſſem, domi monere quā publicè maluiſſem. Nihil audeo filio dicere, quàm quam quod ab ipſo nuper audivit leges uti valeant, quàm quicquam mali facere. Cede frater, cede vel patri, victor eris, mihi crede, ſi ceſſeris. Didici ſalvis legibus, parricidium poſſe committi. Cætera jam non ſunt narranda, pingenda ſunt. Vana & inepta formido eſt, videre non poſſe quod feceris, & colorem timere, quòd per ſanguinem ſimiletur hoc factum, non tantùm colore, ſed ære ſi poſſit & lapide, & quacunque corporum noſtrorum materia vel ars æmulata eſt. Infecta quemadmodum poſſunt eſſe, quæ facta ſunt? Picta quidem interim non ſunt, ſed in omnibus pectoribus inciſa ſunt: in oculis, in animis, in ipſis deniq; tuis manibus. Tu victoria clarus es, ille innocentia.

XXII. *Privignus tyrannicida.*

TYRANNICIDAE PRAEMIUM. PRAEMIO CEDERE LICEAT. Qui novercam habebat, occidit tyrannum: ceſſit nover-præmio: illa privigni nuptias petit. Contendunt quis contradicat, maritus, an privignus.

PRO MARITO.

CVm ſuo parente contendit, ut mihi videatur melior adhuc privignus eſſe quàm filius, cœpit & hic me ſic habere deſpectui, ut qui novercæ beneficium ſe dediſſe lætatur, à me nec accipere dignetur. Ego primus in domo mea, fateor, erravi: qui uxorem duxi ſenex, cùm jam eſſet in domo filius, & quidem juvenis. Dum nimium confido pietati, oculos mulieris inceſtos, & infanda deſideria nutrivi. Novercæ præmio ceſſit, cùm haberet in domo patrem, cui nemo præferret in tali honore vel matrem. Non privignum antè tentarat? quis, rogo, fructus eſt, impetrare nuptias hominis inviti? Vter nobis actor utilior videretur & verior, maritus an cœlebs? filius familias, an pater? ſenior, an juvenis? qui repudiatur, an qui præponitur? qui beneficium dedit, an qui accepit injuriam? mea uxor abducitur, tu quis es? meum cubile deſeritur, ad te dolor iſte quid pertinet? Ego, inquit, præmio ceſſi: tu ergo non potes revocare quod dederis, eumque reprehendere, quàm paulò antè laudaveris. Cavendum tibi eſt, ne ſi victus (ut ſunt judiciorum incerta) diſceſſeris, dicaris judicio quoque ſic ceſſiſſe quaſi præmio. Sic eſt livoris ingenium, omnia ſuſpicantur, qui nihil audiunt. Das amantis ſolatium: affers in amore vel jurgium.

XXIII. *Peregrinus cruciarius.*

CIVITATEM PEREGRINUS USURPANS, VAENEAT. LICEAT IN MATRIBUS ADULTERIA VINDICARE. ET DE INIUSTO SUPPLICIO TRIBUNOS APPELLARE. Qui videbatur de civibus natus, cùm abſente patre, eam quæ mater videbatur in adulterio deprehenſam inſequeretur armatus, ait illa, Non es meus, perſeveravit & occidit. Poſtea judicio peregrinus pronunciatus, emptus eſt ab interfectæ patre: ab eodem agitur in crucem. Reverſus peregre is qui videbatur, appellat Tribunos de injuſto ſupplicio.

PRO PEREGRINO.

Vix dum reverſus in patriam, ſi tamen hanc adverſarii vel meam patriam eſſe contendunt, parabam: tribuni cognitio filii mei caſu, appellare vos de injuſto ſupplicio ſervitutis: ſed quatenus ſocer ſævit, ut nec generum vellet agnoſcere, vel nepotem, det & mihi veniam doloris, ſi non deſum filio, bene de me, bene de legibus merito, cum ipſe vindictam quærat exigere filiæ, vel nocenti. Hujus ego legibus filiam duxi, eámque prægnantem ſimul vidimus, & uteri decem menſes ambo numeravimus, & natum ex ea pignus accepimus. Sed, cùm me neceſſitas peregrinationis abduceret, commendavi avo filium meum, adoleſcentulo præcepi, in domo partibus fungeretur: & ut plus illis neceſſitatis imponerem, ſententiam veſtræ legis ingeſſi: denuntiavi poſtremò, futurum ipſius crimen, ſi non patri paruiſſet & legi. Adulteram, quæ per inſanam libidinem, ſtimulis tanti furoris exarſerat, ut nec ſe jam agnoſceret, interemit. Peregrinus eſſe filius meus poſt adulterium matris ſuæ cœpit. Occidit, inquit, filiam meam. Grave eſt, Tribuni, in ſervitute defendere, quod in libertate commiſeris: meritò mulier ſuos jam negabat eſſe, quos læſerat; ipſa poſt tantum furorem, jam ſua non erat. Illa dixit, meus non eſt; at ego dico, meus eſt. Mater armatum timuit, ſed pater ſervientem (quod eſt majus) agnoſcit.

XXIV. *Indemnatus carnificem recuſans.*

Lege indemnatorum, interficiendum pater filium carnifici tradidit. Ille vult manu patris interfici: pater ipſe qui fuerat offenſus, ultro ſe non poſſe facere, quod cœperat confitetur.

PRO FILIO.

Quàm morigerum ſibi filium ſenex iſte formarit, nolo aliud indicium, quàm quòd nec patrem lædere, nec mortem recuſavit. Mori juſſus adoleſcens, in primis adhuc annis, quo tempore, & vita chariſſima eſt, & mors acerba, non quæro vitam. Si poteſt fieri, ſed hoſtiam quam diis penatibus vovit, ſatis ſibi fiat meo ſanguine, imò & ipſe ſuo: dum non per manum vilem jus pietatis infuſcet: quia nec juris ratio permittit, ut adhibeatur adverſum cum carnifex, in quem non fuit judex. Faciat vitæ finem, qui originem fecit: non de morte cum patre, ſed de mortis patris genere diſſentio. Eripere vis vitam quam dediſti: non inficiabor, quid per alterum petis? Jus quod tibi vindicas, experire, nemo te prohibet: occide, ſi potes: confitere, non potes. Nemo unquam magiſtratum fecit vicarium, nec in alio militavit, nec ſacra gentilitia inſertiva ſtirpe corrupit. Vita mihi tollitur, ſed manus paterna debet. Non potes, pater, legis ejuſdem & inrogare ſupplicium, & denegare ſolatium. Placabo dexteram meam. Cedo, tantiſper exoſculer. O manus olim mea, quæ me parvulum ſæpe geſtaſti quam ſæpe lacrymis puer lavi. Erras, pater, qui facilius exiſtimas hujuſmodi cædem videre, quam facere.

XXV. *Fortis duo præmia.*

VIRO FORTI DUO PRAEMIA. RAPTARUM LEX. POENA RAPTURIS IN DIEM TRIGESIMAM DIFFERATUR. Ex duobus fratribus unus rapuit, rapta mortem optavit, pœna dilata eſt, alter fortiter fecit. Primo præmio petit fratris incolumitatem, impetravit. Secundo, raptæ mortem poſtulat, frater contradicit.

PRO RAPTA.

DVm dies computo, & à rapta bonum nuntium ſpero, ſubitò nuntiatur fratrem meum veniſſe victorem, petitam mihi & veniam, putavi pariter & nuptias. Nec di ſinant, ut converſo jure, pro raptore rapta teneatur. Interdum præſtat ad gloriam non certare, quam vincere. Ego, niſi rebus ipſis oſtendo, quòd amavi, confiteor injuriam me feciſſe, quòd rapui. Lex dicit: RAPTOR AVT PEREAT, AVT DVCAT. Ergo raptori ſi pœna remittitur, raptæ debetur?

XXVI. *Tria præmia ſacerdotis.*

VIRO FORTI PRAEMIUM. VICARIUM POENAE LICEAT OFFERRE. SACERDOS MARTIS DAMNATUM LIBERET. Sacerdos Martis fortiter fecit, tres liberi ejus deſertores, unum ſervavit privilegio ſacerdotii, alterum præmio viri fortis, offert ſe pro tertio vicarium.

PRO SACERDOTE.

FAcilius fuerat amittere filios, quàm eligere. Hos enim pueros in ipſis ſacris Deûm & altaribus educavi. Eapropter nimis fretus auxiliis Deorum, in aciem duxi pueros adhuc teneros: quorum pater adeò juvenis inventus eſt, ut & militare poſſet, & vincere. Reſiſto orbitati, non jure, vel ſanguine. Dulcis eſt omnibus vita, & jucunda, vel miſeris, hujus lucis uſura: nec invenio quis poſſit vicarius eſſe, niſi filius. Mihi videtur & ille, qui primus hanc condidit legem nihil aliud cogitaſſe quàm patrem. Meum nunc ſanguinem fundo, quem fundere in bello nolui: num iniquum eſt, æquè ut patiar pro liberis meis: quod ſum paſſus penè pro veſtris? Magis religio polluitur funeſtato, quàm mortuo ſacerdote. Quòd ſi religio vos tenet, etiam liberis ſacerdotis, moneo, parcatis: ipſi quoq; omnia ſemper in templo pro ſacerdote geſſerunt. Agricolæ antiquas arbores exſtirpant, ut novas inſerant: horum virtus ſpectabitur, noſtra delabitur. Melior quidem fama ſeniorum: ſpectata in minoribus major eſt: recordatio veniæ magnus eſt ſtimulus induſtriæ. Non intereſt orbitatis uno me vulnere feriant, an pluribus. Dediſti mihi liberos fortuna: rapuiſti: concedit alios reſpublica: nec hos relinques? Quis me feriet carnifex innocentem? an commilito laureatum? ubi denique? hic, inter aras & altaria, ubi publica vota ſuſcepi? an in campo, ubi nuper aquilas, & ſigna protexi? Vos, duo liberi, omnibus in vita liberis: hunc & ipſi vitæ meæ præfero. Factus eſt mihi ſuo periculo charior, ſed & * meo: vos mihi honorem præſtatis, hic ſanguine, ſi mi non licet pro filio, peribo cum filio.

XXVII. *Fortis inimicum divitem ſervans.*

VIRO FORTI PRÆMIUM. DESERTOR CAPITE PUNIATUR. Pauper & dives inimici. Belli tempore dives ſe promiſit fortiter facturum ſi ſibi mors pauperis decerneretur. Decreta eſt. Ambo proceſſerunt in prælium: pauper fortiter fecit. Dives deſeruit. Petit pauper præmio divitis incolumitatem, dives contradicit.

PRO PAUPERE.

SErò cœpit hic miles, judices, mortem contemnere. Ego tacui cùm peterer: hic vivere jubetur, & queritur. Expectavi diu divitem, ut ille potiùs quod promiſit, impleret. Ab ipſo quoque divite, inire debeo maximam gratiam: quod ille debebat, ego ſolvi. Idem in præmio facio, quod in prælio: ſervo civem, commilitonem meum protego, idem eris in ævum qui ſupremo die fueris.

XXVIII. *Dives fortis inimicus duorum.*

Dives duobus pauperibus inimicus promiſit ſe fortiter facturum, ſi ſibi mors unius decerneretur. Decreta eſt: alter contradicit. Dives fortiter fecit: petit præmio mortem illius qui contradixerat: alter C. D.

PRO PAUPERE.

EGo quidem verba facturus in alterius periculo, nuper meo tacui: cùm præmium peteret injuſtum, qui per leges necdum poſſet petere vel juſtum: per tot innocentium capita graſſatur: hunc relinquit, hunc arripit, hunc timore punit, hunc morte.

XXIX. *Fortis dives inimici alteram filiam petens.*

Pauper & dives inimici. Pauperi duæ filiæ. Belli tempore promiſit ſe dives fortiter facturum, ſi in matrimonium ſibi pauperis una filia daretur: populus tacente paupere decrevit: dives fortiter fecit: puella ſe interemit. Petit dives aliam, pauper contradicit.

CONTRA DIVITEM.

PRiusquam fortiter faceret, poſtulavit, confiſus id ſollicito extorquere ſe populo, quod impetrare à victore non poſſet. Ducat dives aliquam, ſed æqualem: ducat volentem. Velis enim nolis, ſuſpecta res eſt amator inimicus, ſquallor & mœror, gemitus & luctus, inimici. Filia talis adamatur? pauper & dives? inimicum eſt matrimonium. Ne pecora quidem jugum niſi paria ſuccedunt. Ego autem, quid faciam? laqueum filiæ ſolvam, an flammeum ſuperponam? facem nubenti præferam, an rogum jacentis accendam? Aliter enim merces in timore promittitur, aliter onus in pace præſtatur: feſtinavit ad laqueum, properavit ad mortem, non creditis patri? credite vel ſorori: ſi vicerit, ad patrem revertetur: ſi victa fuerit, ad ſororem.

XXX. *Nepos ex meretricio ſuſceptus.*

Qui habebat filios frugi, & luxurioſum, ab amore meretricis abdicavit. Abdicatus ſe ad meretricem contulit. Illic, cum ægrotare cœpiſſet, miſit ad patrem & commendavit illi filium de meretrice ſuſceptum, rogans ut eum in familiam recipiat, & obiit: vult illum ſenex in familiam recipere. Reus eſt alteri filio dementiæ.

CONTRA PATREM.

NEceſſe eſt, me hodie in cauſa amplius dolere, quàm dicere. Plus eſt ſine dubio filius, qui in patre mentis errorem morbo potius aſſignat, & fato, quàm moribus. Miſeranda potius in meo patre, quàm accuſanda dementia eſt. Multum poteſt abdicatio, cùm timetur: pòſt ex pudore jam liberius erratur. Vos interrogo, judices, utrum ſit ſanus, qui & ſuos abdicat, & adoptat alienos. Adoptio ſancta res eſt quidem, quæ beneficia naturæ & juris imitatur: in quo puero neſcio quid ſit indignius, utrum patris origo, quòd eſt dubia; an matris origo, quòd certa eſt. Dixit ille ſuum filium: dixit ut amator: dixit imò ipſe, jam parum ſanus.

XXXI. *Adulteræ ſoror & mater.*

Et matres et sorores in adulterio deprehensas licet occidere. Quidam cùm ſororem deprehendiſſet, occidit: furorem paſſus, reſipuit: invenit & matrem: non occidit: abdicatur à patre.

PRO FILIO.

SOror, inſaniendum eſt: & mater adultera vivit, domo patria carendum eſt. Hic exitus venit, ut ex quo malo furor cœperat, ex eo ſanitas naſceretur. Voluit me explorare fortunam gloria: quantum nobis honoris attulerit, tantum virtutis expoſcit. Innocentiam patris dum liberare quæris, infamas. Homini verecundo in hujuſmodi crimine, longè gravior eſt fama quàm pœna. Vetus, judices, dictum eſt, ut aurum igne, itidem innocentiam judicio ſpectari ſolere. Melius eſt patri, virtutum tuarum argumento te prodeſſe, quàm præmio.

XXXII. *Amator meretricis dominæ.*

Meretrix, ſervum ſuum amantem ſe, in crucem agit: appellat tribunos ille de injuſto ſupplicio.

PRO SERVO.

MIror quidem à muliere tam comi, crucis nomen auditum: quæ nullum unquam niſi amore cruciaverit. Amor, animi peculiare ſecretum eſt. Accuſatur à vobis amor & homo, qui deum noſtrum patitur? Eſſet meum crimen aut error, ſi te ſolus adamaſſem.

XXXIII. *Raptam pater vinculis tenens.*

Rapta raptoris mortem, aut indotatas nuptias petat. Raptam pater vinculis continet, raptor duci ad magiſtratus deſiderat.

PRO RAPTORE.

NIhil equidem leges clementius paraverunt, quàm de lege raptarum: non licet aliud judicare: medius his nemo eſt. Sum reus: ſed exhibe judicem meum. Proh, deûm atque hominum fidem: in qua civitate raptor ſolutus eſt, in ea rapta vincitur?

XXXIV. *Mater & noverca invicem reæ.*

Repudiata eſt à marito quæ filium habebat: petit aſſiduè ut reconciliaretur, non impetravit: poſtremò ait, vindicabo me: ſuperduxit ille puero novercam: obiit puer ſignis ambiguis cruditatis & veneni. Reas ſe invicem faciunt, repudiata mater & noverca ſuperducta.

PRO MATRE CONTRA NOVERCAM.

TOtum noverca commiſit, quæ uno tempore & maritum miſeræ præripuit, & filium. Comparate, judices, non antè rerum argumenta quàm nomina. Quid matri deliquerat filius? neque enim temerè ſic filius de levi cauſſa quaſi privignus, occiditur. Repudiata es, inquit. Mariti hæc culpa, non filii eſt: nec matris officium repudio deponitur, ſed uxorium nomen amittitur. Dolor orbitatis facinoris arguetur: & ſi grave eſt amittere filios, longè gravius occidere. Nónne hoc dicit, ſola dominabor, cùm & hic veneno meo perierit, & illa mendacio? judicaſti pater, qui & repudiatam non accuſando abſolviſti, & uxorem non defendendo damnaſti.

XXXV. *Specioſus deſertor.*

DESERTOR DVCI SERVIAT. VIRO FORTI PRAEMIUM. Pauper & dives inimici: dives creatus eſt imperator. Pauper ſub illo cum filio ſpecioſo adoleſcente militavit. Pauper fortiter fecit, adoleſcens deſeruit. Dives jure egit, pauper præmio petit ut occidatur.

PRO PATRE.

FIlium meum ſi liberare non licet, ſaltem liceat occidere. Creditis, judices, quòd filio meo bene inimicus velit, pater nolit? profiteor, mortem me filii mei non quidem velle, ſed malle. Vos cogitate quantò ſint mala illa graviora, quorum ſunt etiam remedia crudelia. O fili! morere conſtanter, fac hoc ſaltem, quaſi meus filius.

XXXVI. *Filius meretricis ſuæ redemptor.*

Diverſas meretrices amabant pater & filius. Pater filio pecuniam dedit, ut amatam patris redimeret. Ille ſuam redemit: abdicatur.

PRO FILIO.

RIderi me judices, opinabar à patre, cum ſe quoq; amare dicebat. Pater, quòd potior, agnoſcit: quid in me pater reprehendat, ignoro. Et amandam meretricem conſentit & emendam. Sciebas utique quid mallem. Paria ſunt nobis in amore tormenta primum, quòd amor velis nolis in ſenectute frigidior eſt.

XXXVII. *Dementiæ reus à tribus filiis.*

Ex tribus filiis duo patrem dementiæ accuſaverunt: & ſuperati ſecundum legem puniti ſunt. Tertius inſtituit accuſare. Reddit pater cauſam mortis voluntariæ. Filius contradicit.

PRO PATRE.

QVid? tam poteſt eſſe adverſum me jus? hic ab eo mors impeditur, cujus in altero judicio vita reprehenditur? In illis P. C. judiciis gravior mihi fuit vindicta, quàm pœna. Mors à vobis dabitur, ſive dementi remedium, ſive ſapienti ſolatium. Natura mihi tres liberos dedit: fortunaque duos ſuſtulit: videturne vobis juſta cauſa eſſe moriendi? imò jam ſera.

XXXVIII. *Fortis viri filius tyranno deditus.*

Abſentis viri fortis filium tyrannus petit ſibi dedi, denuncians bellum. Accepit. Regreſſo eo ſuadetur bellum tyranno indici, vir fortis contradicit.

PRO FORTI.

PRofiteor me filium nec deſiderare, nec habere. Neſcio, an hoc bellum fuerit in tempore ſuo juſtum nunc certè cœpit eſſe jam ſerum. At enim filius viri fortis eſt quid? hoc non erat cùm dabatur? O fili! ſi tamen hoc nomen, quod natura dedit, fortuna non abſtulit, ignoſce te filium viri fortis: Vince feliciter, id eſt, peri fortiter. Hæc eſt enim jam tua ſola victoria.

XXXVIIII. *Morietur antequam nubat.*

VENEFICII SIT ACTIO. Adoleſcens petit nuptias virginis à patre: pater virginis ad uxorem retulit: illa reſpondit, Antè morietur quàm illi nubat. Pater eidem adoleſcenti deſpondit, & diem nuptiis dixit. Intra diem puella obiit dubiis ſignis cruditatis & veneni, quæſtionem cùm de familia pater haberet, ex ancillis una confeſſa eſt adulterium cùm illo juvene matris interceſſiſſe, pater accuſat veneficii matrem.

CONTRA MATREM.

QVæritur filiam cruditate an veneno interfeceris. Nam & cruditas virginis, crimen eſt matris. Morietur antequam nubat, & mortua eſt. O impiam divinationem, vel potius denuntiationem! O infelix puella! ego tibi parabam nuptias, mater exequias! placuit in te, ſponſo tuo ſimilitudo materna. Ego te fateor, occidi, dum cum matre contendo.

XL. *Rapta, ab ephebo ſtuprata.*

RAPTARUM LEX. Rapuit quidam virginem, & ephebo quem amabat, tradidit ſtuprandam: rapta ad magiſtratus producta, mortem ephebi petit: offert ſe ille qui rapuit.

PRO RAPTORE.

EGo, judices, rapui: ego domum duxi, ego pariter incluſi, ego vim duobus feci. Perire mihi ſatius eſt, quàm hunc videre pereuntem. Callidè puella conventa eſt. Vnum petis, ut duos pariter occidas.

XLI. *Orba confeſſa ſacrilegium.*

MAGISTRATUS DE CONFESSO SUMAT SUPPLICIUM. DE INJUSTO SUPPLICIO TRIBUNOS APPELLARE LICEAT. Quæ quatuor liberos habebat, amiſſis tribus, & marito, detracta eſt à filio cùm laqueum induiſſet. Sacrilegium in civitate commiſſum eſt. Adiit ipſa magiſtratum, & dixit à ſe factum: vult de illa ſupplicium ſumere. Appellat pro ea filius tribunos de injuſto ſupplicio. CD.

PRO FILIO.

SVbitò Fortuna, ſicut ſolet, ipſa ſuis muneribus invidit. Alius, inquit, pro alio agere non poteſt. Alius eſt ergo, qui filius eſt? Confeſſio voluntaria ſuſpecta eſt. Confeſſionem ſceleris appellas, vocem doloris? Miſericordiæ veſtræ maximum munus eſt, ſervare nolentem.

XLII. *Raptor excæcatus.*

TALIONIS SIT ACTIO. RAPTARUM LEX. Quidam rapuit, & in raptu à puella excæcatus eſt, producta ad magiſtratus, mortem optavit: raptor exigit talionem.

PRO RAPTORE.

IMperare pœnam meam, non agere debebas: nec eſſe eadem, judex & carnifex. Habet quiſque noſtrum ſuam legem, rapta, capitis: excæcatus, oculorum. Tu enim puella, quid paſſa es? virginitate caruiſti. Solenne in his damnum, ut non dixerim votum: erepta autem mihi lux eſt antequam morerer. O oculi, quos ego primus adamavi! digna fortuna vos ulta eſt, ut qui me perdidiſtis, mecum periretis.

XLIII. *Soror infamis immolanda.*

Infamis frater in ſororem virginem, occiſus eſt lege indemnatorum. Lues orta eſt, reſpondit oraculum, virginem immolari deberet: offert ſe illa quæ infamabatur in fratrem, pater contradicit.

CONTRA VIRGINEM.

DIlexerunt enim ſe mutuò fratres ultra meum votum! O fortuna crudelis! abſtuliſti mihi filium, relinque vel filiam. Patiamur vel ſaltem liberos meos, nemo de polluto grege hoſtiam ſumit, quis hanc hoſtiam perimet? pater, ſacerdos, an carnifex? quamvis hæc fortaſſe deſideret ipſo illo gladio perire quo frater occiſus eſt.

XLIIII. *Indemnatus raptoris filius.*

LEX RAPTARUM. INDEMNATOS LIBEROS LICEAT OCCIDERE. Quidam rapuit & fugit, de raptu puella concepit & peperit. Reverſo raptore, puella mortem raptoris optavit. Filium ille indemnatum vult occidere: rapta contradicit.

PRO RAPTORE.

NIſi fortè moleſtè tulit, quòd & non hunc ipſa damnavit: jam cum illo meo errore, vel facto, voluntaria profectione tranſegerim. Hic me, judices, hic puer prodidit. Si perſeverat in mea pœna, hunc mater occidet. dicere me raptorem nemo debebat poſt intervallum, poſt exilium, poſt reum filium. Non eſt, inquit filius tuus. Nuptiis enim ſolennibus non eſt natus. Cujus ergo niſi faces accenderit, & feſcennina cecinerit, pater eſſe non poterit. Perquam es inhumana: non vis eſſe patrem qui te fecerit matrem?

XLV. *Vir fortis & orator.*

Vir fortis & orator conſulatum petebant.

PRO ORATORE.

QUàm plus ad veſtra judicia cujuſque, judices proficiunt merita privata quàm publica? Poſtremò quòd maximè voluntatem plebis offendit, rogare non noſti: orare & exorare noſtrũ eſt, qui hinc etiam nomen accepimus.

XLVI. *Adulter uxoris.*

Ex duobus filiis alteri uxorem dedit, alter incidit in adverſam valetudinem, medici dixerunt animi eſſe languorem. Quærenti patri, fratris uxorem ſe amare confeſſus eſt. Petit pater à filio, ut matrimonio cederet, impetravit: inventus in adulterio poſtea. Fratrem & uxorem ſecundus maritus occidit, abdicatur à patre.

CONTRA FILIUM.

SErò me, ſanctiſſimi judices, abdicare pater. Jus enim ad hoc redit, ut excuſare compellar: non quòd extrema non tulerim, ſed quòd illa priora toleraverim. Qui capitis pœnas à ſuo fratre pro uxore dilecta petit, quid ipſe meruerit, oſtendit. Crimen ſuperius huic imputare non poſſum: nam frater ignovit. Quantum tibi nuptiarum ceſſione præſtiterit, adulterio probaverunt, tibi liberas & perpetes noctes: ſibi furtiva commercia, & amorum pericula reliquerunt: ignoſce amantibus, ſi verè amaſti.

XLVII.

XLVII. *Infamis in nurum.*

ADULTERUM CUM ADULTERA LICEAT OCCIDERE. REUS CÆDIS ADVOCATUM QUEM VOLET, ELIGAT. Erat infamis in nurum: invenit adoleſcens incertum quem adulterum, capite velato, uxorem ſolam peremit: fit reus cædis: Advocatum patrem poſtulat: contradicit.

PRO FILIO.

Accuſator objicit quòd adultero pepercerim: pater dolet quòd nurum ejus occiderim, adulter occidi maluit, quàm videri. Habet adulter pœnam ſuam, cruciatur conſcientia, pudore torquetur. Et ſi interim tectus evaſit, inveniet illum poſtremò vel fama.

XLVIII. *Pauper imperator imperium recuſat.*

Pauper & dives inimici: belli tempore, dives eſt creatus imperator, qui cùm his fugatus eſſet, pauper legem tulit, ut qui ter fugatus eſſet, in crucem tolleretur. Tertiò dives fugatus eſt, & in crucem latus. Filius divitis fert rogationem, ut imperium transferatur ad pauperem: pauper contradicit.

CONTRA PAUPEREM.

Habes, pauper grande ſolatium: reliquiſti ſuperſtitem legem. Procede legumlator ad bellum. Muta ſtylum gladio, lorica togam. Jam fortunæ ſatisfecimus, & hoſtes, vel dum vincimur, fatigavimus. In victoriam penè ſuccedis alienam.

XLVIIII. *Raptor duarum filium nutriens.*

LEX RAPTARUM. Quidam duas rapuit: productæ ad magiſtratus, altera nuptias, altera mortem petit. Magiſtratus humaniorem ſententiam ſecuti ſunt. Poſt factas nuptias, illa, quod virgo perpeſſa eſt, quem conceperat, peperit. Expoſuit raptor, ſuſcepit, qui tunc erat maritus alienus, & alere cœpit. Reus eſt uxori, malæ tractationis.

PRO MARITO.

Venit ad vos prava mulier, accuſatura pietatem, infantem adhuc juſſit feris, canibus, & diris alitibus exponi. Puto, patris ſimilis apparuit, unde matrem tam graviter offendit. Nam qui poteſt expoſitum præterire? ignoſce, non potui: tu me docueras, puella miſereri, de matre nihil meminit. O gratum infantis errorem, te exiſtimat matrem! Diſce infelix puer, natalium tuorum, diſce fortunam. Pariter nos ambos mulier afflixit: & pariter factum alia ſervavit.

L. *Vir fortis gladiator.*

INFAMIS NON MILITET. Vir fortis in piratas incidit:

dit: reſcripſit patri de redemptione: illo ceſſante, redemit eum laniſta: & rudem ei in arena dedit. Reverſo belli tempore denuntiat militiam imperator.

PRO VIRO FORTI.

OMnia fieri poſſe credidi cùm me fortuna ſervum ex libero, & gladiatorem de viro forte feciſſet. Imperator vobis ingerit militem, cujus operam non eſſe reipublicæ neceſſariam, proximè non redimendo judicaſtis. Veniam à vobis, judices, poſtulo: quòd gladiator infamis in judicio loquor. Erravi, fateor, judices, erravi qui ſemper credidi immortalitatem eſſe pro Republica mori: cùm fama etiam viventium conſeneſcat. Gladiatorem me fecit non pirata, ſed patria. Sed, ô virtus in adverſis comes, ſola tu me ſecuta in carcerem, tu in ludum: virum fortem tu ſola non decipis. Scitis me, judices, periculum contemnere: ſed non contemno flagitium: virum igitur gladiatorem negat, negat aliquis infamem? an negat gladiatorem? utrunque mendacium eſt. Neque enim conditione gladiatoria quidquam eſt humilius, in vulgo, nec meo nomine quidquam nobilius in ludo. Fortunæ, inquit, fuit. Quouſque Fortunam facimus humanorum negotiorum ream? Eſto: Fortuna fecit, ut caperer: quis fecit, ut nemo redimeret? Etſi victoria ſolita provenerit, poſt rudem triumphabo.

LI. *Invicem adoptati.*

Pauper & dives inimici viſi ſunt in gratiam rediiſſe. Dederunt invicem filios adoptandos. Dives occidit lege indemnatorum quem acceperat, Qui eſt apud pauperem, reddit cauſſam mortis voluntariæ. Pauper contradicit.

PRO PAUPERE.

UTinam P. C. liberis noſtris exire de vita ſine nobis orbatis non liceret. Perquam indignum eſt, ſi utrunque pignus amittam, & quod dedit aliquando natura, & quod nunc ſubſtituit amicitia. Amo enim juvenem, quia non genui meo ſanguine, ſed redemi.

EXPLICIT.

DE

DE ORATORIBUS, SIVE DE CAUSSIS corruptæ Eloquentiæ, DIALOGUS.

Qui ab aliis Corn. Tacito, à quibuſdam M. Fab. Quintiliano tribuitur.

SÆpe ex me requiris, Iuſte Fabi, cur cùm priora ſecula tot eminentium oratorum ingeniis gloriáque effloruerint, noſtra potiſſimum ætas deſerta, & laude orbata, vix nomen ipſum oratoris retineat: neque enim ita appellamus niſi antiquos: horum autem temporum diſerti, cauſidici, & advocati, & patroni, & quidvis potius quàm oratores vocantur. Cui percontationi tuæ reſpondere, & tam magnæ quæſtionis pondus excipere, ut aut de ingeniis noſtris malè exiſtimandum, ſi idem aſſequi non poſſumus, aut de judiciis, ſi nolumus, vix herculè auderem, ſi mea ſententia proferenda, ac non diſertiſſimorum, ut noſtris temporibus, hominum ſermo repetendus eſſet, quos eandem hanc quæſtionem pertractantes juvenis admodum audivi. Ita non ingenio, ſed memoria ac recordatione opus eſt, ut quæ à præſtantiſſimis viris & excogitata ſubtiliter & dicta graviter accepi, cùm ſinguli diverſas, vel eaſdem, ſed probabiles cauſſas afferrent, dum formam ſui quiſque & animi, & ingenii redderet, iiſdem nunc numeris, iiſdémque orationibus perſequar, ſervato ordine diſputationis: neque enim defuit, qui diverſam quoque partem ſuſciperet, ac multum vexata & irriſa vetuſtate, noſtrorum temporum eloquentiam antiquorum ingeniis anteferret. Nam poſtero die quàm Curiatius Maternus Catonem recitaverat, cùm offendiſſe potentium animos doceretur, tanquam in eo tragœdiæ argumento ſui oblitus, tantum Catonem cogitaſſet, eáque de re per urbem frequens ſermo haberetur, venerunt ad eum M. Aper & Iulius Secundus, celeberrima tum ingenia fori noſtri, quos ego in judiciis non utroſque modò ſtudioſè audiebam, ſed domi quoque & in publico aſſectabar *mira ſtudiorum cupiditate, & quodam ardore juvenili, & fabulas quoque eorum, & diſputationes, & arcana ſemotæ dictionis penitus exciperem : quamvis malignè plerique opinarentur nec Secundo promptum eſſe ſermonem, & Aprum ingenio potius & vi naturæ, quàm inſtitutione & literis famam eloquentiæ conſecutum. Nam & Secundò purus, & preſſus, & in quem ſatis erat profluens, ſermo non defuit : & Aper communi eruditione imbutus contemnebat potius literas, quàm neſciebat, tanquam majorem induſtriæ & laboris gloriam habiturus, ſi ingenium ejus nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur. Igitur ut intravimus cubiculum Materni : ſedentem ipſum, quem pridie recitaverat librum intra manus habentem deprehendimus. Tum Secundus, Nílne te, inquit, Materne, fabulæ malignorum terrent, quo minus offenſas Catonis tui ames? An ideo librum iſtum reprehendiſti, ut diligentius retractares, & ſublatis ſi quæ pravam interpretandi materiam dederunt, emitteres Catonem non quidem meliorem, ſed tamen ſecuriorem? Tum ille, Leges tu quidem ſi volueris, & agnoſces quæ audiſti : quòd ſi qua omiſit Cato, ſequenti tractatione Thyeſtes dicet. Hanc enim tragœdiam diſpoſui jam & intra me ipſe formavi, atque ideo maturare libri hujus editionem feſtino, ut dimiſſa priore cura, novæ cogitationi toto pectore incumbam. Adeò te tragœdiæ iſtæ non ſatiant, inquit Aper, quo minus omiſſis orationum & cauſſarum ſtudiis, omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyeſtem cônſumas? cùm tot amicorum cauſſæ, tot coloniarum & municipiorum clientelæ in forum vocent, quibus vix ſufficeres, etiam ſi non novum tibi ipſe negotium importaſſes, Domitium & Catonem, id eſt, noſtras quoque hiſtorias & Romana nomina Græcorum fabulis aggregares? Et Maternus : Perturbarer hac tua ſeveritate, niſi frequens ac aſſidua nobis contentio jam propè in conſuetudinem vertiſſet. Nam nec tu agitare & inſequi poetas intermittis, & ego cui deſidiam advocationum objicis, quotidianum hoc patrocinium defendendæ adverſus te poeticæ exerceo. Quo lætor magis oblatum nobis judicem, qui me vel in futurum vetet verſus facere, vel, quod jampridem opto, ſua quoque auctoritate compellat, ut omiſſis forenſium Muſarum anguſtiis, in quibus ſatis mihi ſuperque ſudatum eſt, ſanctiorem iſtam & auguſtiorem eloquentiam colam. Ego verò, inquit Secundus, antequam me judicem Aper recuſet, faciam quod probi & modeſti judices ſolent, ut in his cognitionibus ſe excuſent, in quibus manifeſtum eſt alteram apud eos partem* gratia prævalere. Quis enim neſcit, neminem mihi conjunctiorem eſſe & uſu amicitiæ, & aſſiduitate contubernii quàm Saleium Baſſum, cùm optimum virum, tum abſolutiſſimum poëtam? Porrò ſi poetica accuſatur, non alium video reum locupletiorem. Securus ſit, inquit Aper, & Saleius Baſſus, & quiſquis alius ſtudium poeticæ & carminum gloriam fovet, cùm cauſſas agere non poſſit: & ego enim quatenus arbitrum litis hujus inveniā, non patiar Maternū ſollicitè plurium defendi: ſed & ipſum ſolum apud eos arguam, quòd natus ad eloquentiam virilem & oratoriam, qua parare ſimul & tueri amicitias, adſciſcere nationes, complecti provincias poſſit, omittit ſtudium, quo non aliud in civitate noſtra vel ad utilitatem fructuoſius, vel ad dignitatem amplius, vel ad urbis famam pulchrius, vel ad totius imperii atque omnium gentium notitiam illuſtrius excogitari poteſt. Nam ſi ad utilitatem vitæ omnia conſilia, dicta, facta noſtra dirigenda ſunt: quid erit tutius quàm eam exercere artem, qua ſemper armatus præſidium amicis, opem alienis, ſalutem periclitantibus, invidis verò & inimicis metum & terrorem ultra feras, ipſe ſecurus & velut quadā perpetua potentia ac poteſtate munitus? cujus vis & utilitas rebus probè fluentibus aliorum præſidio & tutela intelligitur: ſin proprium periculum increpuit, non hercule lorica aut gladius in acie firmius munimentum, quàm reo & periclitanti eloquentia præſidium ſimul & telum, quo propugnare pariter & inceſſere vel in judicio, ſive in ſenatu, ſive apud principem poſſis. Quid aliud infeſtis patribus nuper Eprius Marcellus, quàm eloquentiam ſuam oppoſuit? qui accinctus & minax, diſertam quidem ſed inexercitatam & ejuſmodi certaminum rudem Helvidii ſapientiam eluſit. Plura de utilitate non dico, cùm præſertim minimè contradicturum Maternum meum arbitrer. Ad voluptatem oratoriæ eloquentiæ tranſeo, cujus jucunditas non uno alióve momento, ſed omnibus propè diebus, & propè omnibus horis contingit. Quid enim dulcius libero & ingenuo animo, & ad voluptates honeſtas nato, quàm videre plenam ſemper & frequentem domum concurſu ſplendidiſſimorum hominum, idque ſcire, non orbitati, neque officii alicujus adminiſtrationi, ſed ſibi ipſi dari? illos quinimmo orbos & locupletes venire plerumque ad juvenem & pauperem, ut aut ſua, aut amicorum diſcrimina commendent? Vllane tanta ingentium opum ac magnæ potentiæ voluptas, quàm ſpectare homines veteres, & ſenes, & totius orbis gratia ſubnixos, in ſumma omnium rerum abundantia confitentes id quod optimum ſit, ſe non habere? Iam verò qui togatorum comitatus & egreſſus? quæ in publico ſpecies? quæ in judiciis veneratio?

tibi quod gaudium conſurgendi aſſiſtendiq; inter tacentes, in unum converſos: coire populum, & circunfundi coràm, & accipere affectum quemcunq; orator induerit? Vulgata dicentium gaudia, & imperitorum quoq; oculis expoſita, percenſeo. Illa ſecretiora, & tantũ ipſis orantibus nota, majora ſunt. Sive accuratam meditatamq; affert orationem, eſt quoddã ſicut ipſius dictionis, ita gaudii pondus & conſtantia: ſive novã & recentem curã non ſine aliqua trepidatione animus attulerit, ipſa ſollicitudo commendat eventũ, & lenocinatur voluptati. Sed extemporalis audaciæ, atque ipſius temeritatis vel præcipua jucunditas eſt. Nam in ingenio quoq; ſicut in agro quanquam alia diu ſerantur atq; elaborentur, gratiora tamen quæ ſua ſponte naſcuntur. Equidem ut de me ipſo fatear, non eum diem lætiorem egi, quo mihi latus clavus oblatus eſt, vel quo homo novus & in civitate minimè favorabili natus quæſturam, aut tribunatum, aut præturam accepi, quàm eos quibus mihi pro mediocritate hujus quantulæcunque in dicendo facultatis, aut reum proſperè defendere, aut apud Centumviros cauſam aliquam feliciter orare, aut apud principem ipſos illos libertos & procuratores principum tueri & defendere datur. Tum mihi ſupra tribunatus, & præturas, & conſulatus aſcendere videor, tum abire: quòd ſi non in alio oritur, nec in codicillis datur, nec cum gratia venit. Quæ fama & laus cujuſvis artis cum oratorum gloria comparanda eſt, qui non illuſtres in urbe ſolùm apud negotioſos, & rebus intentos ſed etiam apud juvenes & adoleſcentes, quibus morum & indoles eſt, & bona ſpes ſui? Quorum nomina prius parentes liberis ſuis ingerunt? quos ſæpius vulgus imperitum, & tunicatus hic populus tranſeunteis nomine vocat, & digito demonſtrat? Advenæ quoque & peregrini jam in municipiis & coloniis ſuis auditos, cùm primùm urbem attigerunt, requirunt, ac vultus agnoſcere concupiſcunt. Auſim contendere Marcellum hunc Eprium, de quo modò locutus ſum, & Criſpum Vibium (libentius enim novis & recentibus, quàm remotis & obliteratis exemplis utor) non minus eſſe in extremis partibus terrarum, quàm Capuæ aut Vercellis, ubi nati dicuntur. Nec hoc illis * alterius ter millies ſeſtertium præſtat, quanquam ad has ipſas opes poſſunt videri eloquentiæ beneficio veniſſe, ſed ipſa eloquentia, cujus numen & cœleſtis vis multa quidem omnibus ſeculis exempla edidit, ad quantam uſque fortunam homines ingenii viribus pervenerint. Sed hæc, ut ſuprà dixi, proxima, & quæ non auditu cognoſcenda, ſed oculis ſpectanda habemus. Nã quo ſordidius & abjectius nati ſunt, quoq; notabilior paupertas & anguſtia rerũ naſcentes eos circumcunſpexerunt eo clariora, & ad demonſtrandam oratoriæ eloquentiæ utilitatem illuſtriora exempla ſunt, quod ſine commendatione natalium, ſine ſubſtantia facultatum neuter moribus egregius, alter habitu quoque corporis contemtus, per multos jam annos potentiſſimi ſunt civitatis, ac donec libuit principes fori, nunc principes in Cæſaris amicitia agunt feruntque cuncta, atque ab ipſo principe cum quadam reverentia diliguntur. Quia Veſpaſianus venerabilis ſenex & patientiſſimus veri bene intelligit, cæteros quidem amicos ſuos niti iis quæ ab ipſo acceperint, quæque ipſi accumulare, & in alios congerere promptum eſt. Marcellum autem & Criſpum attuliſſe ad amicitiam ſuam quod non à principe acceperint, nec accipi poſſit. Minimum inter tot ac tanta locum obtinent imagines ac tituli & ſtatuæ, quæ neque ipſa tamen negliguntur tam hercule quàm divitiæ & opes, quas facilius inveniet qui vituperet, quàm faſtidiat. His igitur & honoribus, & ornamentis, & facultatibus refertas domos eorum videmus, qui ſe ab ineunte adoleſcentia cauſſis forenſibus & oratorio ſtudio dederunt. Nam carmina & verſus, quibus totam vitam Maternus inſumere optat (inde enim omnis fluxit oratio) neque dignitatem ullam auctoribus ſuis conciliant, neque utilitates alunt: voluptatem autem brevem, laudem inanem & infructuoſam conſequuntur, licet hæc ipſa, & quæ deinde dicturus ſum aures tuæ, O Materne, reſpuant, cui bono eſt, ſi apud te Agamemnon aut Iaſon diſertè loquitur? quis ideò domum defenſus, & tibi obligatus redit? Quis Saleium noſtrum egregium poetam, vel (ſi hoc honorificentius eſt) præclariſſimum vatem deducit, aut ſalutat, aut proſequitur? Nempe ſi amicus, ſi propinquus, ſi denique ipſe in aliquod negotium inciderit, ad hunc Secundum recurret, non ad te Materne, quia poeta es, neque ut pro eo verſus facias; hi enim Baſſo domi naſcuntur, pulcri quidem & jucundi: quorum tamen hic exitus eſt, ut cum toto anno, per omnes dies, magna noctium parte, unum librum excudit & elucubravit, rogare ultro & ambire cogatur, ut ſint qui dignentur audire: & ne id quidem gratis, nam & domum mutuatur, & auditorium exſtruit, & ſubſellia conducit, & libellos diſpergit, & ut beatiſſimus recitationem ejus eventus proſequatur, omnis illa laus intra unum aut alterum diem velut in herba vel flore percepta, ad nullam certam & ſolidam pervenit frugem nec aut amicitiam inde refert, aut clientelam, aut manſurum in animo cujuſquam beneficium, ſed clamorem vagum, & voces inanes, & gaudium volucre. Laudavimus nuper ut mirum & eximiam Veſpaſiani liberalitatem,

quod

quòd quingenta ſeſtertia Baſſo donaſſet. Pulcrum id quidem, indulgentiam principis ingenio mereri: quantò tamen pulcrius, ſi ita res familiaris exigat, ſe ipſum colere, ſuum genium propitiare, ſuam experiri liberalitatem? Adjice quòd poetis, ſi modò dignum aliquid elaborare & efficere velint, relinquenda converſatio amicorum, & jucunditas urbis, deſerenda cætera officia, utque ipſi dicunt, in nemora & lucos, id eſt, in ſolitudinem recedendum eſt. Nec opinio quidem & fama, cui ſoli ſerviunt, & quod unum eſſe pretium omnis ſui laboris fatentur, æquè poetas quàm oratores ſequitur, quoniam mediocres poetas nemo novit, bonos pauci. Quando enim rariſſimarum recitationum fama in totam urbem penetrat, nedum ut per tot provincias innoteſcat? quotuſquiſque cùm ex Hiſpania vel Aſia, ne quid de Gallis noſtris loquamur, in urbem venit, Saleium Baſſum requirit? atque adeò ſi quis requirit, & ſemel vidit, tranſit & contentus eſt, ut ſi picturam aliquam, vel ſtatuam vidiſſet. Neque hunc meum ſermonem ſic accipi volo, tanquam eos quibus natura ſua oratorium ingenium denegavit, deterream à carminibus, ſi modò in hac ſtudiorum parte oblectare otium, & nomen inſerere poſſunt famæ. Ego verò omnem eloquentiam, omneſque ejus partes ſacras & venerabiles puto. Nec ſolùm cothurnum noſtrum, aut heroici carminis ſonum, ſed lyricorum quoque jucunditatem, & elegorum laſcivias & iamborum amaritudinem, epigrammatum luſus, & quamcunque aliam ſpeciem eloquentia habeat, anteponendam cæteris aliarum artium ſtudiis credo, ſed tecum mihi Materne res eſt quòd cùm natura tua in ipſam arcem eloquentiæ ferat, errare mavis, & ſumma adeptus, in levioribus ſubſiſtis. Ut ſi in Græcia natus eſſes, ubi ludicras quoque arteis exercere honeſtum eſt, ac tibi Nicoſtrati robur ac vires dii dediſſent, non paterer immanes illos & ad pugnam natos lacertos, levitate jaculi aut jactu diſci vaneſcere: ſic nunc te ab auditoriis & theatris in forum, & ad cauſas, & ad vera prælia voco: cùm præſertim ne ad id quidem confugere poſſis, quòd pleriſque patrocinatur, tanquam minus obnoxium ſit offenſis, poetarum quàm oratorum ſtudium. Efferveſcit enim vis pulcherrimæ naturæ tuæ, nec pro amico aliquo, ſed quod periculoſius eſt, pro Catone offendis, nec excuſatur offenſa neceſſitudine officii, aut fide advocationis, aut fortuitæ & ſubitæ dictionis impetu: meditatus videris elegiſſe perſonam notabilem, & cum auctoritate dicturam. Sentio quid reſponderi poſſit, hinc ingentis ex his aſſenſus, hinc in ipſis auditoriis præcipuè laudari, & mox omnium ſermonibus ferri. Tolle igitur quietis & ſecuritatis

ſecuritatis excuſationem, cùm tibi ſumas adverſarium ſuperiorem, nobis ſatis ſit privatas & noſtri ſeculi controverſias tueri, in quibus expreſſis ſi quando neceſſe ſit pro periclitante amico potentiorum aures offendere, & probata ſit fides & libertas excuſata. Quæ cum dixiſſet Aper acrius, ut ſolebat, & intento ore, remiſſus & ſubridens Maternus, Paravi, inquit, me non minus diu accuſare oratores, quam Aper laudat. Fore enim arbitrabar, ut à laudatione eorum digreſſus detrectaret poetas, atq; carminum ſtudium proſterneret: arte quadam mitigavit, concedendo his qui cauſas agere non poſſent, ut verſus facerent: ego autem ſicut in cauſſis agendis efficere aliquid & eniti fortaſſe poſſum, ita recitatione tragœdiarum ingredi famam auſpicatus ſum, tum quidem cùm in Nerone improbem, & ſtudiorum quoque ſacra profanantem vaticinii potentiam fregi, hodie ſi quid in nobis notitiæ ac nominis eſt, magis arbitror carminum, quàm orationum gloria partum, ac jam me dejungere à forenſi labore conſtitui: nec comitatus iſtos & egreſſus, aut frequentiam ſalutationum concupiſco, non magis quàm æra & imagines, quæ etiam jam me nolente in domum meam irruperunt. Nam ſtatum cujuſque ad ſecuritatem melius innocentia tueor, quàm eloquentia, nec vereor, ne mihi unquam verba in ſenatu niſi pro alterius diſcrimine facienda ſint. Nemora verò, & luci, & ſecretum ipſum quod Aper increpabat, tantam mihi afferunt voluptatem, ut inter præcipuos carminum fructus numerem, quòd nec in ſtrepitu, nec ſedente ante oſtium litigatore, nec inter ſordes ac lacrymas eorum componuntur, ſed ſecedit animus in loca pura atque innocentia, fruiturque ſedibus ſacris. Hæc eloquentiæ primordia, hæc penetralia, hoc primùm habitu cultûque commoda mortalibus, in illa caſta & nullis contacta vitiis pectora influxit, ſic oracula loquebantur. Nam lucroſæ hujus & ſanguinantis eloquentiæ uſus, recens, & malis moribus natus, atque, ut tu dicebas Aper, in locum teli repertus. Cæterum felix illud, &, ut more noſtro loquar, aureum ſeculum, & oratorum, & criminum inops, poetis & vatibus abundat, qui benefacta canerent, non qui malè admiſſa defenderent, nec ullis aut gloria major, aut auguſtior honor primum apud deos, quorum proferre reſponſa, & intereſſe epulis ferebantur: deinde apud illos diis genitos ſacroſque reges, inter quos neminem cauſſidicorum, ſed Orphea ac Linum, ac ſi introſpicere altius velis, ipſum Apollinem accepimus: vel, ſi hæc fabuloſa nimis & compoſita videntur, illud certè mihi concedis Aper, non minorem honorem Homero quàm Demoſtheni *apud poſteros, nec anguſtioribus terminis famam Euripidis aut Sophoclis, quàm Lyſiæ aut Hyperidis includi: plures hodie reperies qui Ciceronis gloriam, quàm Virgilii detrectent. Nec ullus Aſinii aut Meſſalæ liber tam illuſtris eſt, quàm Medea Ovidii, aut Varii Thyeſtes. Ac ne fortunam quidem vatum, & illud felix contubernium comparare timuerim cum inquieta & anxia oratorum vita: licet illos certamina & pericula ſua ad conſulatus evexerint: malo ſecurum & ſecretum* VIRGILII *ſeceſſum, in quo tamen neque apud divum Auguſtum gratia caruit, neque apud populum Romanum notitia. Teſtes Auguſti epiſtolæ, teſtis ipſe populus, qui auditis in theatro verſibus Virgilii, ſurrexit univerſus, & fortè præſentem ſpectantémque Virgilium veneratus eſt ſic quaſi Auguſtum. Ne noſtris quidem temporibus Secundus Pomponius Aphro Domitio vel dignitate vitæ, vel perpetuitate famæ ceſſerit. Nam Criſpus & Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habere in hac præſenti fortuna concupiſcendum? an quod timent, an quod timentur? quòd cùm quotidie aliquid rogentur, hi quibus præſtant, indignantur? quòd alligati cum adulatione, nec imperantibus unquam ſatis ſervi videntur, nec nobis ſatis liberi? Quæ hæc ſumma eorum potentia eſt? Tantùm poſſe liberti ſolent. Me verò dulces (ut Virgilius ait) Muſæ remotum à ſolicitudinibus & curis, & neceſſitate quotidie aliquid contra animum faciendi, in illa ſacra illóſque fontes ferant: nec inſanum ultra & lubricum forum famámque pallentem trepidus experiar: non me fremitus ſalutantium, nec anhelans libertus excitet: nec incertus futuri teſtamentum pro pignore ſcribam: nec plus habeam quàm quod poſſim cui velim relinquere, quandocunque fatalis meus dies veniet: ſtatuárque tumulo non mæſtus & atrox, ſed hilaris & coronatus: & pro memoria mei nec conſulat quiſquam, nec roget. Vixdum finierat Maternus concitatus, & velut inſtinctus, cùm Vipſanius Meſſala cubiculum ejus ingreſſus eſt, ſuſpicatúſque ex ipſa intentione ſingulorum, altiorem inter eos eſſe ſermonem: Num parum tempeſtivus, inquit, interveni, ſecretum conſilium & cauſſæ alicujus meditationem tractantibus? Minimè minimè, inquit Secundus, atque adeò vellem maturius interveniſſes: delectaſſet enim te & Apri noſtri accuratiſſimus ſermo, cùm Maternum ut omne ingenium ac ſtudium ſuum ad cauſſas agendas converteret, exhortatus eſt: & Materni pro carminib. ſuis lætatúmque poëtas, defendi decebat, audentior, & poëtarum quàm oratorum ſimilior oratio. Me verò, inquit, & ſermo iſte infinita vo-*

luptate affeciſſet, atque id ipſum delectet, quòd vos viri optimi & temporum noſtrorum oratores, non forenſibus tantùm negotiis & declamatorio ſtudio ingenia veſtra exercetis, ſed ejuſmodi etiam diſputationes adjungitis, quæ & ingenium alunt & eruditionem, & literarum jucundiſſimum oblectamentum, cùm vobis qui illa diſputatis, afferunt, tum etiam his ad quorum aures pervenerint. Itaque hercule non minus probari video in te Secunde quòd Iulii Aſiatici vitam componendo, ſpem hominibus feciſti plurium ejuſmodi librorum, quàm in Apro quòd nondum à ſcholaſticis controverſiis receſſit, & otium ſuum mavult novorum rhetorum more, quàm veterum oratorum conſumere. Tum Aper, Non deſinis Meſſalla vetera tantùm & antiqua mirari, noſtrorum autem temporum ſtudia irridere atque contemnere? Nam hunc tuum ſermonem ſæpe excepi, cùm oblitus & tuæ, & fratris tui eloquentiæ, neminem hoc tempore oratorem eſſe contenderes, atque ideo credo audacius, quòd malignitatis opinionem non verebaris, cùm eam gloriam quam tibi alii concedunt, ipſe tibi denegares. Neque illius, inquit, ſermonis mei pænitentiam ago, neque aut Secundum, aut Maternum, aut ipſum Aper (quanquam interdum in contrarium diſputes) aliter ſentire credo. Ac velim impetratum ab aliquo veſtrum, ut cauſſas hujus infinitæ differentiæ ſcrutetur, ac reddat, quas mecum ipſe plerumque conquiro: & quod quibuſdam ſolatio eſt, mihi auget quæſtionem, quia video etiam Graiis accidiſſe, ut longius abſit ab Æſchine & Demoſthene Sacerdos iſte Nicetes, & ſi quis alius Epheſum vel Mitylenam contentis ſcholaſticorum clamoribus quatit, quàm Aper, aut Africanus, aut vos ipſi à Cicerone aut Aſinio receſſiſtis. Magnam, inquit, Secundus, & dignam tractatu quæſtionem moviſtis: ſed quis eam juſtius explicaverit, quàm tu, ad cujus ſummam eruditionem & præſtantiſſimum ingenium cura quoque & meditatio acceſſit? E. Meſſala, Aperiam, inquit, cogitationes meas, ſi illud à vobis antè impetravero, ut vos quoque ſermonem hunc noſtrum adjuvetis. Pro duobus, inquit Maternus, promitto: nam & ego & Secundus exequemur partes quas intellexerimus te non tam omiſiſſe, quàm nobis reliquiſſe. Aprum enim ſolere diſſentire, & tu paulo antè dixiſti, & ipſe ſatis manifeſtus eſt jamdudum in contrarium accingi, nec æquo animo perferre hanc noſtram pro antiquorum laude concordiam. Non enim, inquit Aper, inauditum & indefenſum ſeculum noſtrum patiar hac veſtra conſpiratione damnari: ſed hoc primum interrogabo, quos vocetis antiquos? quam oratorum ætatem ſignatione *iſta determinetis? Ego enim cùm audio antiquos, quoſdam veteres & olim natos intelligo, ac mihi verſatur ante oculos Vlyſſes & Neſtor, & quorum ætas mille ferè & CC. annis ſeculum noſtrum antecedit: vos autem Demoſthenem & Hyperidem profertis, quos ſatis conſtat Philippi & Alexandri temporibus floruiſſe, ita tamen ut utrique ſuperſtites eſſent. Ex quo apparet non multò plures quàm CCC. annos intereſſe inter noſtram & Demoſthenis ætatem quod ſpatium temporis ſi ad infirmitatem corporum noſtrorum referas, fortaſſe longum videatur: ſi ad naturam ſeculorum, & reſpectum hujus immenſi ævi, perquam breve, & in proximo eſt: nam ſi, ſicut Cicero in Hortenſio ſcribit, is eſt magnus & verus annus, quo eadem poſitio cœli ſiderūmque, quæ cùm maximè eſt, rurſum exiſtet, iſque annus horum quos vocamus annorum XII. DCCCLIV. complectitur, incipit Demoſthenes veſter, quem vos veterem & antiquum fingitis, non ſolùm anno quo nos, ſed ferè eodem menſe extitiſſe. Sed tranſeo ad Latinos oratores, in quibus non Menenium, ut puto, Agrippam, qui poteſt videri antiquus, noſtrorum temporum diſertis anteponere ſoletis, ſed Ciceronem, & Cæſarem, & Cœlium, Calvum, & Brutum, & Aſinium, & Meſſallam, quos quidem cur antiquis temporibus potiùs aſcribatis quàm noſtris, non video: nam ut de Cicerone ipſo loquar, Hirtio nempe & Panſa conſulibus, ut Tiro libertus ejus ſcripſit, VII. Idus Decemb. occiſus eſt, quo anno divus Auguſtus in locum Panſæ & Hirtii ſe & Q. Pedium COSS. ſuffecit. Statue. VI. & L. annos, quibus mox divus Auguſtus Rempublicam rexit: adjice Tiberii tres & viginti, & prope quadriennium Caii, ac bis quaternoſdenos Claudii & Neronis annos, atque ipſum Galbæ & Othonis, & Vitellii longum & unum annum, ac ſextam jam felicis hujus principatus ſtationem, qua Veſpaſianus Remp. fovet, C. & XX. anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur, unius hominis ætas. Nam ipſe ego in Britannia vidi ſenem, qui ſe fateretur ei pugnæ interfuiſſe quæ Cæſarem inferentem arma Britanniæ, arcere littoribus, & pellere aggreſſi ſunt. Ita, ſi eum qui armatus C. Cæſari reſtitit, vel captivitas, vel voluntas, vel fatum aliquod in urb[illegible] pertraxiſſet, idem Cæſarem ipſum & Ciceronem audire [illegible], & noſtris quoque actionibus intereſſe. Proximo quidem congiario ipſi vidiſtis pleroſque ſenes, qui ſe à divo quoque Auguſto ſemel atque iterum accepiſſe congiarium narrabant, [illegible] quo colligi poteſt, & Corvinum ab illis & Aſinium au[illegible] potuiſſe. Nam Corvinus in medium uſque Auguſti principatum, Aſinius penè ad extre-*

mum duravit. Nec dividatis ſeculum, & antiquos, ac veteres vocetis oratores, quos eorundem hominum aures agnoſcere ac velut conjungere & copulare potuerint. Hæc ideo prædixi, ut ſi qua ex horum oratorum fama, gloriaque, laus temporibus acquiritur, eandem docerem in medio ſitam, & propiorem nobis quam Ser. Galbæ, Caio Carboni, quoſque alios antiquos merito vocaremus. Sunt enim horridi & impoliti, & rudes, & informes, & quos utinam imitatus non eſſet Calvus veſter, aut Cælius, aut ipſe Cicero. Agere enim fortius jam & audentius volo, ſi illud antè prædixero, mutari cum temporibus formas & genera dicendi. Sicut Catoni ſeni comparatus C. Gracchus, plenior & uberior: ſic Graccho politior & ornatior Craſſus: ſic utroque diſtinctior & urbanior & altior Cicero: Cicerone mitior Corvinus & dulcior, & in verbis magis elaboratus. Nec quæro quis diſertiſſimus. Hoc interim probaſſe contentus ſum, non eſſe unum eloquentiæ vultum; ſed in illis quoque quos vocatis antiquos, plures ſpecies deprehendi: nec ſtatim deterius eſſe quod diverſum eſt: vitio autem malignitatis humanæ vetera ſemper in laude, præſentia in faſtidio eſſe. Num dubitamus inventos qui pro Catone Appium Cæcum magis mirarentur? Satis conſtat nec Ciceroni quidem obtrectatores defuiſſe, quibus inflatus, & tumens, nec ſatis preſſus, ſuprà modum exultans, & ſuperfluens, & parum antiquus videretur. Legiſti utique & Calvi & Bruti ad Ciceronem miſſas epiſtolas, ex quibus facilè eſt deprehendere, Calvum quidem Ciceroni viſum exanguem, & attritum, Brutum autem otioſum atque disjunctum: rurſumque Ciceronem à Calvo quidem malè audiviſſe tanquam ſolutum & enervem: à Bruto autem, ut ipſius verbis utar, tanquam fractum atque elumbem. Si me interroges, omnes mihi videntur verum dixiſſe: ſed mox ad ſingulos veniam, nec mihi cum univerſis negotium eſt. Nam quatenus antiquorum admiratores hunc velut terminum antiquitatis conſtituere ſolent, quem uſque ad Caſſium Severum faciunt, quem primum affirmant flexiſſe ab illa vetere, atque dicendi via directa non infirmitate ingenii, nec inſcitia literarum tranſtuliſſe ſe ad id dicendi genus contendo, ſed judicio & intellectu. Vidit namque ut paulò antè dicebam, cum conditione temporum, ac diverſitate aurium formam quoque ac ſpeciem orationis eſſe mutandam. Facilè perferebat prior iſte populus, ut imperitus & rudis, impeditiſſimarum orationum ſpatia: atque id ipſum laudabat, ſi dicendo quis diem eximeret. Ita verò longa principiorum præparatio, & narrationis altè repetita ſeries & multarum diviſionum oſtentatio, & mille argumentorum genera, & quicquid aliud aridiſſimis Hermagoræ & Apollodori libris præcipitur, in honore erat: & ſiquis odoratus philoſophiam, atque ex ea locum aliquem orationi ſuæ insereret, in cœlum laudibus ferebatur. Nec mirum; erant enim hæc nova & incognita, & ipſorum quoque oratorum pauciſſimi præcepta rhetorum aut philoſophorum placita cognoverant. At hercule pervulgatis jam omnibus, cum vix in cortina quiſquam aſſiſtat, qui elementis ſtudiorum etſi non inſtructus, at certè imbutus ſit, novis & exquiſitis eloquentiæ itineribus opus eſt, per quæ orator faſtidium aurium effugiat, utique apud eos judices, qui vi & poteſtate, non jure & legibus cognoſcunt, & nec accipiunt tempora, ſed conſtituunt, nec expectandum habent oratorem, dum illi libeat de ipſo negotio dicere, ſed ſæpe ultro admonent, atque alio tranſgredientem revocant, & feſtinare ſe teſtantur. Quis nunc feret oratorem de infirmitate valetudinis ſuæ præfantem? qualia ſunt ferè principia Corvini. Quis quinque in Verrem libros expectaverit? Quis de exceptione & formula perpetretur illa immenſa volumina, quæ pro M. Tullio, aut A. Cæcinna legimus? Præcurrit hoc tempore judex dicentem, & niſi aut curſu argumentorum, aut colore ſententiarum, aut nitore & cultu deſcriptionum invitatus & corruptus eſt, averſatur dicentem: Vulgus quoque aſſiſtentium, & affluens & vagus auditor aſſuevit jam exigere lætitiam & pulchritudinem orationis: nec magis præfert in judiciis triſtem & impexam antiquitatem, quàm ſiquis in ſcena Roſcii, aut Turpionis, aut Ambivii exprimere geſtus velit. Jam verò juvenes & in ipſa ſtudiorum incude poſiti, qui profectus ſui cauſa oratores ſectantur, non ſolùm audire, ſed etiam referre domum aliquid illuſtre & dignum memoria volunt, traduntque invicem, ac ſæpe in colonias ac provincias ſuas ſcribunt, ſive in ſuis aliquis arguta & brevi ſententia effulſit, ſive locus exquiſito & poetico cultu enituit: exigitur enim jam ab oratore etiam poeticus decor, non Attii, aut Pacuvii veterno inquinatus, ſed ex Horatii & Virgilii, & Lucani ſacrario prolatus. Horum igitur auribus & judiciis obtemperans noſtrorum oratorum ætas, pulchrior & ornatior extitit. Neque ideo minus efficaces ſunt orationes noſtræ, quæ ad aures judicantium cum voluptate perveniunt. Quid enim ſi infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi cæmento & informibus tegulis exſtruuntur, ſed marmore nitent, & auro radiantur? Equidem fatebor vobis ſimpliciter, me in quibuſdam *antiquorum vix riſum, in quibuſdam autem vix ſomnum tenere, nec unum de populo. Canuti * aut Atti de Furnio & Toranio, quique alios in eodem valetudinario hæc oſſa & hanc maciem probant. Ipſi mihi Calvus cum unum & viginti, ut puto, libros reliquerit, vix in una aut altera oratiuncula ſatisfacit, nec diſſentire cæteros ab hoc meo judicio video, quotus enim quiſque Calvi in Aſitium aut Druſum legit? at hercule in hominum ſtudioſorum manibus verſantur accuſationes quæ in Vatinium conſcribuntur, ac præcipuè ſecunda ex his oratio, eſt enim verbis ornata, & ſententiis auribus judicum accommodata: ut ſcias ipſum quoque Calvum intellexiſſe quid melius eſſet: nec voluntatem quin ſublimius & cultius diceret, ſed ingenium ac vires defuiſſe. Quid ex Cælianis orationibus? nempe hæ placent: ſive univerſæ, ſive partes earum, in quibus nitorem & altitudinem horum temporum agnoſcimus. Sordes autem verborum, & hians compoſitio, & inconditi ſenſus, redolent antiquitatem, nec quenquam adeò antiquarium puto, ut Cælium ex ea parte laudet, quæ antiquius eſt. Concedamus ſanè C. Cæſari ut propter magnitudinem cogitationum, & occupationes rerum, minus eloquentia effecerit, quam divinum ejus ingenium poſtulabat: tam hercule, quam Brutum philoſophiæ ſuæ relinquamus. Nam in orationibus minorem eſſe fama ſua etiam admiratores ejus fatentur, niſi forte quiſquam aut Cæſaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Dejotaro Rege, cæteróſque ejuſdem lentitudinis ac temporis libros legit, niſi qui & carmina eorundem miratur, fecerunt enim & carmina, & in bibliothecas retulerunt, non melius quam Cicero, at felicius, quia illos feciſſe pauciores ſciunt. Aſinius quoque quanquam propioribus temporibus natus ſit, videtur mihi inter Menenios & Appios ſtuduiſſe. Pacuvium certè & Attium non ſolum tragœdiis, ſed etiam orationibus ſuis expreſſit: adeò durus & ſiccus eſt. Oratio autem, ſicut corpus hominis ea demum pulcra eſt, in qua non eminent venæ, nec eſſe numerantur, ſed temperatus ac bonus ſanguis implet membra, & exſurgit toris, ipſos quoque nervos rubore tegit, & decore commendat. Nolo Corvinum inſequi, quia non per ipſum ſtetit quo minus lætitiam nitorémque noſtrorum temporum exprimeret. Viderimus, inquam, judicio ejus vis, aut animi aut ingenii ſufficeret. Ad Ciceronem venio, cui eadem pugna cum æqualibus ſuis fuit, quæ mihi vobiſcum eſt. Illi enim antiquos mirabantur, ipſe ſuorum temporum eloquentiam anteponebat: nec ulla re magis ejuſdem ætatis oratores præcurrit quam judicio. Primus* enim excoluit orationem, primus & verbis delectum adhibuit & compoſitioni artem: locóſque lætiores attentavit, & quaſdam ſententias invenit: utique in his orationibus quas ſenior jam & juxta finem vitæ compoſuit, id eſt, poſtquam magis profecerat, uſuque & experimentis didicerat quod optimum dicendi genus eſt. Nam priores ejus orationes non carent vitiis antiquitatis: lentus eſt in principiis, longus in narrationibus, otioſus circa exceſſus: tardè commovetur, rarò incaleſcit: pauci ſenſus apti, & cum quodam lumine terminantur: nihil excerpere, nihil referre poſſis: & velut in rudi ædificio, firmus ſanè paries & duraturus, ſed non ſatis expolitus & ſplendens. Ego autem oratorem ſicut locupletem ac laudatum patrem familiæ, non eo tantum volo tecto tegi, quod imbrem ac ventum arceat, ſed etiam quod viſum & oculos delectet: non ea ſolum inſtrui ſupellectile quæ neceſſariis uſibus ſufficiat, ſed ſit in apparatu ejus & aurum gemmæ, ut ſumere in manus, ut aſpicere ſæpius liceat: quædam verò procul arceantur, ut jam obliterata & olentia: nullum ſit verbum velut rubigine infectum, nulli ſenſus tarda & inerti ſtructura in morem Annalium imponantur: fugiat fœdam & inſulſam ſcurrilitatem, variet compoſitionem, nec omnes clauſulas uno & eodem modo terminet. Nolo irridere rotam fortunæ, & jus Verrinum, & illud tertio quoque ſenſu in omnibus pro ſententia poſitum eſſe videatur. Nam & hoc invitus retuli, & plura omiſi, quæ tamen ſola mirantur atque exprimunt hi qui ſe antiquos oratores vocabant: neminem nominabo, genus hominum ſignaſſe contentus: ſed vobis utique verſantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, & Lucretium pro Virgilio legunt: quibus eloquentia tui Aufidii Baſſi, aut Servilii Noniani ex comparatione Siſennæ aut Varronis ſordet: qui rhetorum noſtrorum commentarios faſtidiunt, oderunt, Calvi mirantur: quos more priſco apud judicem fabulantes non auditores ſequuntur, non populus audit, vix denique litigator perpetitur, adeo mœſti & inculti illam ipſam quam jactant ſanitatem, ſed infirmitatem jejunio conſequuntur. Porrò ne in corpore quidem valetudinem medici probant, quæ animi anxietati confinis ſit: parum eſt ægrum non eſſe, fortem & lætum & alacrem volo: prope abeſt ab infirmitate, in quo ſola ſanitas laudatur. Vos verò diſertiſſimi, ut poteſtis, ut facitis, illuſtrate ſeculum noſtrum pulcherrimo genere dicendi. Nam & te Meſſala video lætiſſima quæque antiquorum imitantem: & vos Materne ac Secunde ita gravitati ſenſuum nitorem & cultum verborum miſcetis, ea electio inventionis

ventionis, is ordo rerum, & quotiens cauſa poſcit, ubertas, ea quotiens permittitur, brevitas, is compoſitionis decor, ea ſententiarum planitas: ſic exprimitis affectus, ſic libertatem temperatis, ut etiam ſi noſtra judicia malignitas & invidia tardaverit, verum de vobis daturi ſint poſteri noſtri. Quæ cùm Aper dixiſſet, Agnoſcitiſne, inquit Maternus, vim & ardorem Apri noſtri? quo torrente, quo impetu ſeculum noſtrum defendit? quàm copioſè ac variè vexavit antiquos? quanto non ſolùm ingenio ac ſpiritu, ſed etiam eruditione & arte ab ipſis mutuatus eſt, per quæ mox ipſos inceſſeret? Tuum tamen Meſſalla promiſſum immutaſſe non debes: neque enim defenſores antiquorum exigimus, nec quenquam noſtrorum, quanquam modò laudati ſumus, his quos inſectatus eſt Aper, comparamus, ac ne ipſe quidem ita ſentit, ſed more veteri, & aliis à veſtris philoſophis ſæpe celebrato, ſumpſit ſibi contradicendi partes. Exprime nobis non laudationem antiquorum (ſatis enim illos fama ſua laudat) ſed cauſas cur in tantum ab eloquentia eorum receſſerimus, cùm præſertim centum & xx. annos ab interitu Ciceronis in hunc diem effici, ratio temporum collegerit. Tum Meſſala: Sequar à te præſcriptam formam Materne: neque enim diu contradicendum eſt Apro, qui primùm, ut opinor, nominis controverſiam movit, tanquam parum propriè antiqui vocarentur, quos ſatis conſtat ante centum annos fuiſſe. Mihi autem de vocabulo pugna non eſt, ſive illos antiquos, ſive majores, ſive quo alio mavult nomine appellet, dummodo in confeſſo ſit, eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuiſſe. Ne illi quidem parti ſermonis ejus repugno, ſi comminus fatetur plures formas dicendi etiam iiſdem ſæculis, nedum diverſis extitiſſe. Sed quomodo inter Atticos oratores primæ Demoſtheni tribuuntur, proximum autem locum Æſchines & Hyperides & Lyſias & Lycurgus obtinent, omnium autem conſenſu hæc oratorum ætas maximè probatur: ſic apud nos Cicero quidem cæteros eorundem temporum diſertos anteceſſit: Calvus autem & Aſinius & Cæſar, & Cælius & Brutus ſic verè & prioribus & ſequentibus anteponuntur: nec refert quòd inter ſe ſpecie differant, cùm genere conſentiant, at ſtrictior Calvus, numeroſior Aſinius, ſplendidior Cæſar, amarior Cælius, gravior Brutus, vehementior & plenior & valentior Cicero: omnes tamen eandem ſanitatem eloquentiæ ferunt, ut ſi omnium pariter libros in manum ſumpſeris, quamvis in diverſis ingeniis, eſſe quandam judicii ac voluntatis ſimilitudinem & cognationem fatearis. Nam quòd invicem ſe obtrectaverunt, & ſunt aliqua epiſtolis eorum inſerta, ex quibus mutua malignitas detegitur, non eſt oratorum vitium, ſed hominum. Nam & Calvum, & Aſinium, & ipſum Ciceronem credo ſolitos & invidere, & livere, & cæteris humanæ infirmitatis vitiis affici: ſolum inter hos arbitror Brutum non malignitate, nec invidia, ſed ſimpliciter & ingenuè judicium animi ſui detexiſſe. An invideret Ciceroni, qui mihi videtur ne Cæſari quidem invidiſſe? Quod ad Ser. Galbam & C. Lælium attinet, & ſi quos alios antiquorum agitare non deſtitit, non exigit defenſorem, cum fatear quædam eloquentiæ eorum, ut naſcenti adhuc nec ſatis adultæ defuiſſe. Cæterum ſi omiſſo optimo illo & perfectiſſimo genere eloquentiæ, eligenda ſit forma dicendi, malim hercule C. Gracchi impetum, aut L. Craſſi maturitatem, quàm calamiſtros Mæcenatis, aut tinnitus Gallionis: adeò melius oratorem vel hirta toga induere, quàm fucatis & meretriciis veſtibus inſignire. Neque enim oratorius iſte, imò hercule ne virilis quidem cultus eſt, quo plerique temporum noſtrorum actores ita utuntur, ut laſcivia verborum, & levitate ſententiarum, & licentia compoſitionis hiſtrionales modos exprimant: quódque vix auditu fas eſſe debeat, laudis & gloriæ & ingenii loco plerique jactant, cantari ſaltarique commentarios ſuos. Unde oritur illa fœda & præpoſtera, ſed tamen frequens quibuſdam exclamatio, ut oratores noſtri tenerè dicere, hiſtriones disertè ſaltare dicantur. Equidem non negaverim Caſſium Severum quem ſolum Aper noſter nominare auſus eſt, ſi his comparetur qui poſtea fuerunt, poſſe oratorem vocari, quanquam in magna parte librorum ſuorum plus vis habeat quàm ſanguinis. Primus enim contempto ordine rerum, omiſſa modeſtia, ac pudore verborum, ipſis etiam quibus utitur armis incompoſitus, & ſtudio feriendi plerumque dejectus, non pugnat, ſed rixatur. Cæterum ut dixi ſequentibus comparatus, & varietate eruditionis, & lepore urbanitatis, & ipſarum virium robore multum cæteros ſuperat, quorum neminem Aper nominare, & velut in aciem educere ſuſtinuit. Ego autem expectabam, ut incuſato Bruto, Aſinio, & Cælio, & Calvo, aliud nobis agmen produceret, pluresque vel certè totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Cæſari, ſingulis deinde ſingulos opponeremus. Nunc detractaſſe nominatim antiquos oratores contentus, neminem ſequentium laudare auſus eſt, niſi in publicum, & in commune, veritus credo ne multos offenderet, ſi paucos excerpſiſſet: quotus enim quiſque ſcholaſticorum non hac ſua perſuaſione fruitur, ut ſe ante Ciceronem numeret, ſed planè poſt Gabinianum?

*At ego non verebor nominare ſingulos, quo facilius propoſitis exemplis appareat, quibus gradibus fracta ſit & diminuta eloquentia. Appropera, inquit Maternus, & potius exſolve promiſſum: neque enim hoc colligi deſideramus, diſertiores eſſe antiquos, quod apud me quidem in confeſſo eſt; ſed cauſſas exquirimus, quas te ſolitum tractare paulo ante plane mitiora eloquentia & temporum noſtrorum * iratus, antequam te Aper offenderet, majores tuos laceſſendo. Non ſum, inquit, offenſus Apri mei diſputatione, nec vos offendi decebit, ſi quid forte aures veſtras perſtringet, cum ſciatis hanc eſſe ejuſmodi ſermonum legem, judicium animi citra damnum affectus proferre. Perge, inquit Maternus, & cum de antiquis loquaris, utere antiqua libertate, à qua vel magis degeneravimus, quam ab eloquentia. Et Meſſalla, Non reconditas, Materne, cauſſas requiris, nec aut tibi ipſi, aut huic Secundo, vel huic Apro ignotas, & jam mihi partes aſſignatis proferendi in medium quæ omnes ſentimus. Quis enim ignorat & eloquentiam & cæteras artes deſciviſſe ab illa vetere gloria, non inopia hominum, ſed deſidia juventutis, & negligentia parentum, & inſcientia præcipientium, & oblivione moris antiqui? quæ mala primum in urbe nata, mox per Italiam fuſa, jam in provincias manant: quanquam noſtra nobis notiora ſunt. Ego de Urbe & his propriis ac vernaculis vitiis loquar, quæ natos ſtatim excipiunt, & per ſingulos ætatis gradus cumulantur, ſi prius de ſeveritate ac diſciplina majorum circa educandos formandoſque liberos, pauca prædixero. Jam primum ſuus cuique filius ex caſta parente natus, non in cella emptæ nutricis, ſed gremio ac ſinu matris educabatur: cujus præcipua laus erat, tueri domum, & inſervire liberis. Eligebatur autem aliqua major natu propinqua, cujus probatis ſpectatiſque moribus omnis ejuſdem familiæ ſoboles committeretur, coram qua neque dicere fas erat quod turpe dictu, neque facere quod inhoneſtum factu videretur: ac non ſtudia ſolum moreſque, ſed remiſſiones etiam luſuſque puerorum, ſanctitate quadam ac verecundia temperabat. Sic Corneliam Gracchorum, ſic Aureliam Cæſaris, ſic Atiam Auguſti matrem præfuiſſe educationibus, ac produxiſſe principes liberos accepimus: quæ diſciplina ac ſeveritas eo pertinebat, ut ſincera & integra & nullis pravitatibus detorta uniuſcujuſque natura toto ſtatim pectore arriperet artes honeſtas: & ſive ad rem militarem, ſive ad juris ſcientiam, ſive ad eloquentiæ ſtudium inclinaſſet, id ſolum ageret, id univerſum hauriret. At nunc natus infans delegatur Græculæ alicui ancillæ, cui adjungitur unus aut* *alter ex omnibus ſervis plerunque viliſſimus, nec cuiquam ſerio miniſterio accommodatus, horum fabulis & erroribus teneri ſtatim & rudes animi imbuuntur, nec quiſquam in tota domo penſi habet, quid coram infante domino aut dicat, aut faciat: quando etiam ipſi parentes nec probitati, neque modeſtiæ parvulos aſſuefaciunt, ſed laſciviæ & libertati: per quæ paulatim impudentia irrepit, & ſui alieniſque contemptus. Iam verò propria & peculiaria hujus urbis vitia penè in utero matris concipi mihi videntur, hiſtrionalis favor, & gladiatorum equorúmque ſtudia: quibus occupatus, & obſeſſus animus quantulum loci bonis artibus relinquit? Quotum quemque inveneris qui domi quicquam aliud loquatur? quos alios adoleſcentulorum ſermones excipimus, ſiquando auditoria intravimus? Nec præceptores quidem ullas crebriores cum auditoribus ſuis fabulas habent. Colligunt enim diſcipulos non ſeveritate diſciplinæ, nec ingenii experimento, ſed ambitione ſalutantium, ſed illecebris adulationis. Tranſeo prima diſcentium elementa, in quibus & ipſis parum elaboratur: nec in auctoribus cognoſcendis, nec in evolvenda antiquitate, nec in notitiam vel rerum, vel hominum, vel temporum ſatis operæ inſumitur: ſed expectantur quos rhetores vocant, quorum profeſſio quando primùm in hanc urbem introducta ſit, quámque nullam apud majores noſtros auctoritatem habuit, ſtatim audietis. Referam neceſſe eſt animum ad eam diſciplinam qua uſos eſſe eos oratores accepimus, quorum infinitus labor, & quotidiana meditatio, & in omni genere ſtudiorum exercitationes, ipſorum etiam continentur libris. Notus eſt vobis utique Ciceronis liber qui Brutus inſcribitur, in cujus extrema parte (nam prior commemorationem veterum oratorum habet) ſua initia, ſuos gradus, ſuæ eloquentiæ velut quandam educationem refert: ſe apud Q. Mutium jus civile didiciſſe, apud Philonem Academicum, apud Diodorum Stoicum omnis philoſophiæ partes penitus hauſiſſe: neque his doctoribus contentum, quorum ei copia in urbe contigerat, Achaiam quoque & Aſiam peragraſſe, ut omnem omnium artium varietatem complecteretur. Itaque hercule in libris Ciceronis deprehendere licet, non Geometriæ, non Muſicæ, non Grammaticæ, non denique ullius ingenuæ artis ſcientiam ei defuiſſe. Ille dialecticæ ſubtilitatem, ille moralis partis utilitatem, ille rerum motus cauſſaſque cognovit: ita enim eſt, optimi viri, ita, ex multa eruditione, ex pluribus artibus, ex omnium rerum ſcientia, exundat & exuberat illa admirabilis eloquentia: neque oratoris vis & facultas, ſicut cæ-*

terarum rerum, anguſtis & brevibus terminis cluditur: ſed is eſt orator, qui de omni quæſtione pulchrè & ornatè & ad perſuadendum aptè dicere pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum, cum voluptate audientium poſſit. Hæc ſibi illi veteres perſuadebant: ad hæc efficienda intelligebant opus eſſe, non ut rhetorum ſcholis declamarent, nec ut fictis, nec ullo modo ad veritatem accedentibus controverſiis linguam modò & vocem exercerent, ſed ut his artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honeſto ac turpi, de juſto & injuſto diſputatur. Hæc enim eſt oratoris ſubjecta ad dicendum materia. Nam in judiciis ferè de æquitate, in deliberationibus de honeſtate dicimus, ita ut plerumque hæc ipſa invicem miſceantur: de quibus copioſè & variè & ornatè nemo dicere poteſt, niſi qui cognovit naturam humanam & vim virtutum, pravitatemque vitiorum, & intellectum eorum quæ nec in virtutibus, neque in vitiis numerantur. Ex his ſontibus etiam illa profluunt, ut facilius iram judicis vel inſtiget, vel leniat, qui ſcit quid ira ſit: promptius ad miſerationem impellat, qui ſcit quid ſit miſericordia, & quibus animi motibus concitetur. In his artibus exercitationibuſque verſatus orator, ſive apud infeſtos, ſive apud cupidos, ſive apud invidentes, ſive apud triſtes, ſive apud timentes dicendum habuerit, tenebit habenas animorum: & prout cujuſque natura poſtulabit, adhibebit manum, & temperabit orationem, parato omni inſtrumento, & ad omnem uſum repoſito. Sunt apud quos adſtrictum, & collectum, & ſingula ſtatim argumenta concludens dicendi genus plus fidei meretur: apud hos dediſſe operam dialecticæ proficiet. Alios fuſa, & æqualis, & ex communibus ductâ ſenſibus oratio, magis delectat, ad hos permovendos mutuabimur aliquid à Peripateticis: hi aptos & in omnem diſputationem paratos jam locos dabunt. Academici pugnacitatem, Plato altitudinem, Xenophon jucunditatem: ne Epicuri quidem & Metrodori honeſtas quaſdam exclamationes aſſumere, hiſque, prout res poſcit, uti, alienum erit oratori: neque enim ſapientem informamus, neque Stoicorum civitatem, ſed eum qui non quaſdam artes audire, ſed omnes liberaliter debet. Ideóque & juris civilis ſcientiam veteres oratores comprehendebant, & grammatica, muſica, & geometria imbuebantur. Incidunt enim cauſſæ plurimæ quidem, ac penè omnes quibus juris notitia deſideratur: pleræque autem in quibus hæ quoque ſcientiæ requiruntur. Nec quiſquam reſpondeat: ſufficere ut ad tempus ſimplex quiddam & uniforme doceamur. Primum enim *aliter utimur propriis, aliter commodatis: longeque intereſſe manifeſtum eſt, poſſideat quis quæ profert, an mutuetur. Deinde ipſa multarum artium ſcientia etiam aliud agentes nos ornat, atque ubi minimè credas, eminet & excellit. Idque non doctus modò & prudens auditor, ſed etiam populus intelligit: ac ſtatim ita laude proſequitur, ut legitime ſtuduiſſe, ut per omnes eloquentiæ numeros iſſe, ut denique oratorem etiam fateatur, quem non poſſe aliter exiſtere, nec extitiſſe unquam confirmo, niſi eum qui tanquam in aciem omnibus armis inſtructus, ſic in forum omnibus artibus armatus exierit, quod adeò negligitur ab horum temporum diſertis, ut in actionibus eorum ſex quoque quotidiani ſermonis, fœda ac pudenda vitia deprehendantur, ut ignorent leges, non teneant S. C. jus civitatis ultro derideant: ſapientiæ verò ſtudium, & præcepta prudentium penitus reformident: in pauciſſimos ſenſus & anguſtas ſententias detrudant eloquentiam, velut expulſam regno ſuo: ut quæ olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumciſa & amputata, ſine apparatu, ſine honore, penè dixerim ſine ingenuitate, quaſi una ex ſordidiſſimis artificiis diſcatur. Ego hanc primam & præcipuam cauſam arbitror, cur tantum ab eloquentia antiquorum oratorum receſſerimus. Si teſtes deſiderantur quos potiores nominabo, quàm apud Græcos Demoſthenem quem ſtudioſiſſimum Platonis auditorem fuiſſe, memoriæ proditum eſt. Et, Cicero his (ut opinor) verbis quicquid in eloquentia effecerit id ſe non rhetorum, ſed Academiæ ſpatiis conſecutum. Sunt aliæ cauſæ magnæ & graves, quas à vobis aperiri æquum eſt, quoniam quidem ego jam meum munus explevi, & quod mihi in conſuetudine eſt, ſatis multos offendi: quos ſi forte hoc audirent, certum habeo dicturos, me dum juris & philoſophiæ ſcientiam tanquam oratori neceſſariam laudo, ineptiis meis plauſiſſe. Et Maternus, Mihi quidem, inquit, ſuſceptum à te munus adeò peregiſſe nondum videris, ut inchoaſſe tantum, & velut veſtigia ac lineamenta quædam oſtendiſſe videaris. Num quibus inſtrui veteres oratores ſoliti ſint, dixiſti, differentiamque noſtræ deſidiæ & inſcientiæ adverſus acerrima & fœcundiſſima eorum ſtudia demonſtraſti. Cætera expecto, ut quemadmodum ex te didici, quid aut illi ſcirent, aut nos neſciamus, ita hoc quoque cognoſcam, quibus exercitationib. juvenes jam & forum ingreſſi cõfirmare & alere ingenia ſua ſoliti ſint, neque enim arte & ſcientia, ſed longè magis facultate eloquentiã contineri, nec tu puto abnues, & hi ſignificare vultu videntur. Deinde cùm Aper & Secundus idem annuiſſent,* Meſſalla quaſi rurſus incipiens: Quoniam initia & ſemina veteris eloquentiæ ſatis demonſtraſſe videor, docendo quibus artibus antiqui oratores inſtitui erudirique ſoliti ſint, perſequar nunc exercitationem eorum: quanquam ipſis artibus ineſt exercitatio, nec quiſquam percipere tot reconditas aut tam varias poteſt, niſi ut ſcientiæ meditatio, meditationi facultas, facultati uſus eloquentiæ accedat, per quæ colligitur eandem eſſe rationem & percipiendi quæ proferas, & proferendi quæ perceperis. Sed ſi cui obſcuriora hæc videntur, iſque ſcientiam ab exercitatione ſeparat, id certè concedet, inſtructum & plenum his artibus animum longè pariorem ad eas exercitationes venturum quæ propriæ circa oratoriam videntur. Ergo apud majores noſtros juvenis ille, qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus jam domeſtica diſciplina, refertus honeſtis ſtudiis, deducebatur à patre vel à propinquis ad eum oratorem qui principem locum in civitate tenebat, hunc ſectari, hunc proſequi, hujus omnibus dictionibus intereſſe, ſive in judiciis, ſive in concionibus aſſueſcebat; ita ut altercationes quoque exciperet & jurgiis intereſſet, utque ſic dixerim, pugnare in prælio diſceret. Magnus ex hoc uſus, multum conſtantiæ, plurimum judicii juvenibus ſtatim contingebat, in media luce ſtudentibus, atque inter ipſa diſcrimina, ubi nemo impune ſtultè aliquid, aut contrariè dicit, quod & judex reſpuat, & adverſarius exprobret, ipſi denique advocati aſpernentur. Igitur vera ſtatim & incorrupta eloquentia imbuebantur: & quanquam unum ſequerentur, tamen omnes ejuſdem ætatis patronos in plurimis & cauſis & judiciis cognoſcebant: habebantque ipſius populi diverſiſſimarum aurium copiam, ex qua facilè deprehendebatur quid in quoque vel probaretur, vel diſpliceret. Ita nec præceptor deerat, optimus quidem & electiſſimus, qui faciem eloquentiæ, non imaginem præſtaret: nec adverſarii & æmuli ferro, non rudibus dimicantes, ſed auditorium ſemper plenum, ſemper novum, ex invidis & faventibus, ut nec benè nec malè dicta diſſimularentur. Scitis enim magnam illam & duraturam eloquentiæ famam non minus in diverſis ſubſelliis parari quàm in ſuis, quinimmo conſtantius ſurgere ibi, fidelius corroborari. Atque hercule ſub ejuſmodi præceptoribus juvenis ille de quo loquimur, oratorum diſcipulus, fori auditor, ſectator judiciorum, eruditus & aſſuefactus alienis experimentis, cui quotidie audienti notæ leges, non novi judicum vultus, frequens in oculis conſuetudo concionum, ſæpe cognitæ populi aures, ſive accuſationem ſuſceperat, ſive defenſionem, ſolus ſtatim unicuique cauſæ par erat. Nonodecimo ætatis anno L. Craſſus C. Carbonem, uno & vigeſimo Cæſar Dolabellam, altero & xx. Aſinius Pollio Catonem, non multò ætate antecedens Calvus Vatinium iis orationibus inſecuti ſunt, quas hodieque cum admiratione legimus. At nunc adoleſcentuli noſtri deducuntur in ſcenas ſcholaſticorum, qui rhètores vocantur: quos paulò antè Ciceronis tempora extitiſſe, nec placuiſſe majoribus noſtris ex eo manifeſtum eſt, quod M. Craſſo & Domitio cenſoribus cludere ut (ait Cicero) ludum impudentiæ juſſi ſunt. Sed, ut dicere inſtitueram, deducimur in ſcholas, quibus non facilè dixerim utrumne locus ipſe, an condiſcipuli, an genus ſtudiorum plus mali ingeniis afferant. Nam in loco nihil reverentia, ſed in quem nemo niſi imperitus æquè, intrat. In condiſcipulis nihil profectus, cùm pueri inter pueros, & adoleſcentuli inter adoleſcentulos pari ſecuritate dicant & audiantur. Ipſæ verò exercitationes magna ex parte contrariæ. Nempe enim duo genera materiarum apud rhetoras tractantur, ſuaſoriæ & controverſiæ: ex his ſuaſoriæ quidem, & ſi * tanquam planè leviores & minus prudentiæ exigentes pueris delegantur: controverſiæ, robuſtioribus aſſignantur, quales, per fidem, & quam incredibiliter cõpoſitæ! Sequitur autem ut materiæ abhorrenti à veritate declamatio quoque ſimilis adhibeatur. Sic fit ut tyrannicidarum præmia, aut vitiatarum electiones, aut peſtilentiæ remedia, aut inceſta matrum, aut quicquid in ſchola quotidie agitur, in foro vel rarò vel nunquam, ingentibus verbis perſequantur: cùm ad veros judices ventum eſt *** rem cogitare, nihil humile, nihil abjectum eloqui poterat. Magna eloquentia, ſicut flamma, materia alitur, & motibus excitatur, & urendo clareſcit. Eadem ratio in noſtra quoque civitate antiquorum eloquentiam provexit Nam & ſi horum quoque temporum oratores ea conſecuti ſunt, quæ compoſita & quieta & beata Republ. tribui fas erat, tamen illa perturbatione ac licentia plura ſibi aſſequi videbantur: cùm mixtis omnibus & moderatore uno carentibus, tantum quiſque orator ſaperet, quantum erranti populo perſuaderi poterat. Hinc leges aſſiduæ, populare nomen, hinc conciones magiſtratuum penè pernoctantium in roſtris, hinc accuſationes potentium reorum, & aſſignatæ etiam domibus inimicitiæ, hinc procerum factiones & aſſidua ſenatus adverſus plebem certamina: quæ ſingula etſi diſtrahebant Rempub. exercebant tamen illorum temporum eloquentiam, & magnis cumulare præmiis videbantur: quia quanto quiſque plus dicendo poterat, tanto faciliùs honores aſſequebantur, tanto magis in ipſis honoribus collegas ſuos anteibat, tanto *plus apud principes gratiæ, plus autoritatis apud patres, plus notitiæ ac nominis apud plebem parabat, hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant, hos ituri in provincias magiſtratus reverebantur, hos reverſi colebant, hos & præturæ & conſulatus vocare ultro videbantur, hi ne privati quidem ſine poteſtate erant, cùm & populum & ſenatum conſilio & auctoritate regerent, quinimo ſibi ipſi perſuaſerant, neminem ſine eloquentia aut aſſequi poſſe in civitate, aut tueri conſpicuum & eminentem locum, nec mirum, cùm etiam inviti ad populum producerentur, cùm parum eſſet in ſenatu breviter cenſere, niſi qui ingenio & eloquentia ſententiam ſuam tueretur, cùm in aliquam invidiam aut crimen vocati ſua voce reſpondendum haberent, cùm teſtimonia quoque in publicis non abſentes nec per tabellam dare, ſed coram & præſentes dicere, cogerentur. Ita ad ſumma eloquentiæ præmia Magna etiam neceſſitas accedebat, & commoda. Diſertum haberi, pulchrum & glorioſum: ſed contrà, mutum & elinguem videri, deforme habetur. Ergo non minus rubore, quàm præmiis ſtimulabantur, ne clientulorum loco potius quàm patronorum numerarentur: ne traditæ à majoribus neceſſitudines ad alios tranſirent: ne tanquam inertes, & non ſuffecturi honoribus, aut non impetrarent, aut impetratos malè tuerentur. Neſcio an venerint ad manus veſtras hæc vetera, quæ & antiquorum bibliothecis adhuc manent, & nunc maximè à Mutiano contrahuntur: ac jam undecim (ut opinor) actorum libris & tribus epiſtolarum compoſita & edita ſunt. Ex his intelligi poteſt Cn. Pompeium & M. Craſſum non viribus modò & armis, ſed ingenio quoque & oratione valuiſſe: Lentulos, & Metellos, & Lucullos, & Curiones, & cæteram procerum manum, multum in his ſtudiis operæ curæque poſuiſſe: nec quenquam illis temporibus magnam potentiam ſine eloquentia conſecutum. His accedebat ſplendor rerum, & magnitudo cauſarum, quæ & ipſa plurimum eloquentiæ præſtant. Nam multum intereſt utrumne de furto, an formula & interdicto dicendum habeas, an de ambitu comitiorum, expilatis ſociis, & civibus trucidatis, quæ mala ſicut non accidere melius eſt, iſque optimus civitatis ſtatus habendus eſt, quo nihil tale patimur: ita cùm acciderent, ingentem eloquentiæ materiam ſubminiſtrabant. Creſcit enim cum amplitudine rerum vis ingenii, nec quiſquam claram & illuſtrem orationem efficere poteſt, niſi qui cauſam parem invenit. Non, opinor, Demoſthenem orationes illuſtrant, quas adverſus tutores ſuos compoſuit: nec Ciceronem magnum oratorem Pub.*

*Quintius defenſus, aut Licinius Archias faciunt: Catilina, & Milo, & Verres, & Antonius, hanc illi famam circundederunt: non quia tanti fuit R. P. malos ferre cives, ut uberem ad dicendum materiam oratores haberent: ſed ut ſubinde admoneo, quæſtiones meminerimus ſciamuſque nos de ea re loqui, quæ facilius turbidis & inquietis temporibus extitit. Quis ignorat utilius ac melius eſſe frui pace, quàm bello vexari? Plures tamen bonos præliatores bella quàm pax ferunt: ſimilis eloquentiæ conditio. Nam quo ſæpius ſteterit tanquam in acie, quóque plures & intulerit ictus & exceperit, quo major adverſarius, eo acrior qui pugnas ſibi aſperas deſumpſerit, tanto altior & excelſior, & illis nobilitatus criminibus in ore hominum agit, quorum ea natura ut ſecura nolint. Tranſeo ad formam & conſuetudinem veterum judiciorum: quæ & ſi nunc aptior eſt, ita erit * eloquentia, tanto illud forum magis exercebat, in quo nemo intra pauciſſimas horas perorare cogebatur, & liberæ comperendinationes erant, & modum dicendi ſibi quiſque ſumebat, & numerus neque dierum, neque patronorum finiebatur. Primus tertio conſulatu Cn. Pompeius adſtrinxit impoſuitque veluti frænos eloquentiæ, ita tamen ut omnia in foro, omnia in legibus, omnia apud prætores gererentur: apud quos quanto majora negotia olim exerceri ſolita ſunt? quod majus argumentum eſt, quàm quod cauſſæ centumvirales, quæ nunc primum obtinent locum, adeò ſplendore aliorum judiciorum obruebantur, ut neque Ciceronis, neque Cæſaris, neque Bruti, neque Cælii, neque Calvi non denique ullius magni Oratoris liber apud Centumviros dictus legatur, exceptis orationibus Aſinii quæ pro hæredibus Vibiniæ inſcribuntur, ab ipſo tamen Pollione mediis Auguſti temporibus habitæ, poſtquam longa temporum quies, & continuum populi otium, & aſſidua ſenatus tranquillitas, & maximi principis diſciplina: ipſam quoque eloquentiam, ſicut omnia alia pacaverat? Parvum & ridiculum fortaſſe videbitur quod dicturus ſum, dicam tamen vel ideo, ut rideatur. Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attuliſſe pænulas iſtas, quibus aſtricti & velut incluſi cum judicibus fabulamur? quantum virium detraxiſſe orationi auditoria & tabularia credimus, in quibus jam ferè plurimæ cauſſæ explicantur? Nam quomodo nobiles equos curſus & ſpatia probant, ſic eſt aliquis oratorum campus, per quem niſi liberi & ſoluti ferantur, debilitatur ac frangitur eloquentia. Ipſam quinimmò curam & diligentem ſtili anxietatem contrariam experimur: quia ſæpe interrogat judex quando incipias, & ex interro-*

gatione ejus incipiendum eſt: frequenter probationibus & teſtibus ſilentium patronus indicit: unus inter hæc dicenti ac alter aſſiſtit, & res velut in ſolitudine agitur. Oratori autem clamore plauſuque opus eſt, & velut quodam theatro: qualia quotidie antiquis oratoribus contingebant, cùm tot pariter ac tam nobiles forum coartarent, cùm clientelæ quoque & tribus, & municipiorum legationes, ac partes Italiæ periclitantibus aſſiſterent: cùm in pleriſque judiciis crederet populus Rom. ſua intereſſe quid judicaretur. Satis conſtat C. Cornelium, & M. Scaurum, & T. Milonem, & L. Beſtiam, & P. Vatinium, concurſu totius civitatis & accuſatos & defenſos: & frigidiſſimos quoque oratores ipſa certantis populi ſtudia excitare & incendere potuerint. Itaque hercule ejuſmodi libri extant, ut ipſi quoque qui egerunt, non aliis magis orationibus cenſeantur. Iam verò conciones aſſiduæ, & datum jus potentiſſimum quemque vexandi, atque ipſa inimicitiarum gloria, cùm ſe plurimi diſertorum ne à P. quidem Scipione, aut Sylla, aut Cn. Pompeio abſtinuerint, & ad inceſſendos principes viros, ut eſt natura invidiæ, populi quoque hiſtriones auribus uterentur, quantum ardorem ingeniis, quas oratoribus faces admovebant? Non de otioſa & quieta re loquimur, & quæ probitate & modeſtia gaudeat: ſed eſt magna iſta & notabilis eloquentia alumna licentiæ, quam ſtulti libertatem vocabant, comes ſeditionum, effrenati populi incitamentum, ſine obſequio, ſine ſeveritate, contumax, temeraria, arrogans, quæ in bene conſtitutis civitatibus non oritur. Quem enim Oratorem Lacedæmonium, quem Cretenſem accepimus? quarum civitatum ſeveriſſima diſciplina, & ſeveriſſimæ leges traduntur. Nec Macedonum quidem ac Perſarum, ac ullius gentis, quæ certo imperio contenta fuerit, eloquentiam novimus, Rhodii quidam, Athenienſes plurimi oratores extiterunt: apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia (ut ſic dixerim) omnes poterant. Noſtra quoque civitas donec erravit, donec ſe partibus, & diſſenſionibus, & diſcordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in ſenatu concordia, nulla in judiciis moderatio, nulla ſuperiorum reverentia, nullus magiſtratuum modus, tulit ſine dubio valentiorem eloquentiam, ſicuti indomitus ager habet quaſdam herbas lætiores. Sed nec Reipublicæ Gracchorum eloquentia fuit, ut pateretur & leges: nec bene famam eloquentiæ Cicero tali exitu penſavit. Sic quoque quod ſupereſt antiquis oratoribus forum, non emendatæ, nec uſquam ad votum compoſitæ civitatis, argumentum eſt. Quid enim, quod nemo nos advocat, niſi aut nocens, aut miſer? Quod municipium *in clientelam noſtram venit, niſi quod aut vicinus populus, aut domeſtica diſcordia agitat? Quam provinciam tuemur, niſi ſpoliatam vexatamque? Atqui melius fuiſſet non queri quàm vindicari. Quòd ſi inveniretur aliqua civitas in qua nemo peccaret, ſupervacuus eſſet inter innocentes orator, ſicut inter ſanos medicus. Quomodo tamen minimum uſus minimumque profectus ars medentis habet in his gentibus quæ firmiſſima valetudine ac ſaluberrimis corporibus utuntur: ſic minor oratorum obſcuriórque gloria eſt inter bonos mores, & in obſequium regentis paratos. Quid enim opus eſt longis in ſenatu ſententiis, cùm optimi citò cõſentiant? Quid multis apud populum concionibus, cùm de republica non imperiti & multi deliberent, ſed ſapientiſſimus & unus? Quid voluntariis accuſationibus, cùm tam rarò, tam parcè peccetur? Quid invidioſis, & excedentibus modum defenſionibus, cum clementia cognoſcentis obviam periclitantibus eat? Credite optimi, & in quantum opus eſt, diſertiſſimi viri: ſi aut vos prioribus ſeculis, aut iſti quos miramur, his nati eſſent, ac deus aliquis vitas veſtras, veſtra tempora repentè mutaſſet, nec vobis ſumma illa laus & gloria in eloquentia, neque illis modus & temperamentum defuiſſet. Nunc quoniam nemo eodem tempore aſſequi poteſt magnam famam, & magnam quietem, bonis ſeculi ſui quiſque, citra obtrectationem alterius utatur. Finierat Maternus: Tum Meſſalla, Erant quibus contradicerem, erant de quibus plura dici vellem, niſi jam dies eſſet exactus. Fiet, inquit, Maternus poſtea arbitratu tuo, & ſiqua tibi obſcura in hoc meo ſermone viſa ſunt, de his rurſus conferemus. Ac ſimul aſſurgens, & Aprum complexus, Ego, inquit, te poetis, Meſſalla antiquariis criminabimur. At ego vos rhetoribus & ſcholaſticis, inquit. Cùm adriſiſſent, diſceſſimus.*

* * *

PETRUS PITHOEUS

PETRO NEVELETO

Doſchio, ſororis filio.

S.

QVÆ requiris, altioris ſunt indaginis, & majus otium deſiderant. Interea tamen quæ de iis in mentem venerant pro tempore hæc habet.

Declamatio aut Suaſoria eſt, aut Controverſia, Auctor dialogi de oratoribus. Nempe duo genera materiarum apud Rhetores tractantur, Suaſoriæ, & Controverſiæ. Ex iis ſuaſoriæ quidem, & ſi * tanquam plane leviores & minus prudentiæ exigentes, pueris delegantur: Controverſiæ robuſtioribus aſſignantur: Fabius lib. 2. cap. 1. Suaſoriæ, inquit, apud Rhetorem materiæ ſunt inter rudimenta dicendi. Senec. lib. 6. Controv. de Severo Caſſio: Aiunt eundem non tam bene Suaſorias quam judiciales Controverſias dicere. Sic apud Græcos Anaximenes Judicialem & Concionalem generales cauſarum partes eſſe voluit Fabius, lib. 3. cap. 4.

Suaſoriarum Senecæ titulum qui non probant, & Laudabilia inſcribi malunt, auctorem arguunt qui ſuum ipſe librum ſic appellavit.

Demonſtrativum genus, quod Ariſtoteles, & alii plerique *ἐπιδεικτικὸν*, Hermogenes vocat *πανηγυρικὸν*, magis ad Suaſorias pertinere videtur, Fab. lib. 3. cap. 8. Et quanquam locus nullus, aut felicius, aut ſæpius à Caſſiodoro tractari dicatur in ſcholis, quam laudis, aut vituperationis, ut qui ſit communis omni dicendi generi, demonſtrativæ tamen materiæ appellationem jam inveterata ignoratione ſublatam Emporius rhetor ait. Interdum tamen & hoc genus controverſiarum eſt, ut legum laus, & vituperatio apud Græcos, apud quos earum lator ad judicem vocatur, ut Fabius ait, lib. 3. cap. 4. Romanis pro concione ſuadere aut diſſuadere moris fuit. Itaque apud eos & hæc proxime ad Suaſorias accedit, ut apud Quintil. declam. 255.

προτρομαπροσομιλητικη Platonica, ut à forenſi ratione, ſic à ſcholæ ſecundis exercitationibus disjuncta eſt; ut pote privatis ſermocinationibus accommodatior & ad Dialecticam magis pertinet.

Sermo extra Controverſiam eſt, & præcepta artis continet in themate propoſito, quæſtionis, & diviſionis, quæ penè hoc proprium habet oſtendere oſſa & nervos controverſiæ, & ut ſic dixerim, ipſam controverſiam ἀνατομίζειν, finitionis, tractationis, interdum & coloris, prout thema exigit: ſed actionis ipſius & quod ad perſonam agentis attinet, & quod ad agendi modum.

Tractatio non illa quam M. Tullius in collocatione verborũ ponit, ſed quæ proprio nomine à poſterioribus Rhetoribus ſic appellata eſt, videtur fuiſſe loci communis, & à quæſtione diſtinguitur. Seneca lib. I. Controverſ. Adjecit quæſtionem Gallio alteram, an abdicari poſſit jam adoptatus ob id vitium, quod antequam adoptaretur notum fuit adoptanti. Hoc autem ex æquitatis parte pendet, & tractatio magis eſt quàm quæſtio. Quæſtio controverſiæ pars eſt, ut & diviſio. Idem Seneca proœmio li. VII. de Albutio: Rarò totam controverſiam implebat: non poſſes dicere diviſionem eſſe, non poſſes declamationem, tanquam declamationi multũ deerat, tanquã diviſioni multũ ſupererat. Et paulò poſt de eodem: Erat & illud in argumentatione vitiũ, quod quæſtionem non tanquã partem controverſiæ, ſed tanquã controverſiã implebat. Omnis quæſtio ſuam probationẽ habebat, ſuam excuſationem, ſuos exceſſus, ſuas indignationes, epilogum quoque ſuum. Ita unam controverſiam proponebat, plures implebat. Quid igitur? omnis quæſtio per numeros ſuos implenda non eſt? eſt quidem, ſed tanquam acceſſio, non tanquam ſumma.

Prælocutio Senecæ ſermo eſt, interdũ & ſedentis, ut li. I. Controv. de Portio Latrone: Id quod nunc à nullo fieri animadvertimus, ſemper fecit: antequam dicere inciperet, ſedens quæſtionẽ ejus quã dicturus erat Controverſiæ, proponebat. Et in proœmio l. III. Sillo Pompeius ſedens, cùm facundus & diſertus & literatus haberetur; ſi proclamante dimitteret, tam malè declamabat ut videar nõ malè optaſſe quum dixi, Numquam ſurgas. Idem l. VII. de Albutio Silone Novatienſi: Incipiebat ſedens, &c. De quo & Suetonius libello de Illuſtrib. Rhetor. Solitus, inquit, propoſita controverſiæ ſedens incipere, & calore demum provectus conſurgere ac perorare, declamavit autem genere vario modò ſplendidè atque adornatè, tùm ne uſquequaque ſcholaſticus exiſtimaretur, circumciſè ac ſordidè & tantum non trivialibus verbis. Sic is locus cùm ex veteri meo exemplari, tum ex doctiſſimi Fabri noſtri conjectura reſtituendus eſt.

Præfatio non ſolùm extra controverſiam, ſed etiam extra ſermonem controverſiæ fuit. Fabius li. viii. Inſt. c. iii. Nam memini juvenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus eſſe tractatum, an, Gradus eliminat, apud Accium in tragœdia dici oportuiſſet. C. Plinius lib. iv. Epiſt. xi. de Licinio Valeriano; Et de fortuna præfationibus ſe vindicat.

Altercatio cujus præcepta tradit Fab. li. vi. c. v. tota mihi videtur fori potius eſſe, quàm ſcholæ: ut non immeritò ſuſpectum habeam quod Rodolph. Agricola li. iii. de Invent. Dial. c. xv. & li. ii. c. xii. jactat habere ſe M. Fabii Altercationum librum unum, quem ego Antiphontis librum eodem jure dixerim quo Gallio pater Othonis Junii libros Colorum. Quanquam ſcio habuiſſe non Rhetores modò ſed & Oratores ipſos locorum communium commentarios, ut Ciceronem in vitia, itemque prooemiorum ſive initiorum volumen à Quintiliano laudatum, cujus ipſe lib. xvi. epiſt. ad Atticum meminit, exemplo ſcilicet Demoſthenis. Nam ejus extant δημηγορικὰ προοίμια ejus generis quod à Sulpitio Victore & Hieronymo galeatum, ab aliis vulgare dicitur. Hujuſmodi etiam fuerunt Q. Hortenſii loci communes, & Domitii Afri de Teſtibus libri duo apud eundem Quintilianum lib. ii. c. i. & lib. v. c. vii. & illi ipſi colorum Othonis Junii quos Seneca irridet. Sed & pericula illa ſententiarum apud Fabium li. ii. c. xi. & lib. x. c. i. Et codicilli ſive manualia, quorum Paullus Æginetæ in præfatione meminit, & Fabius ipſe ſub finem lib. x. Quin & pueri ipſi Commentarios ſuos habuerunt: in quos ea congererent quæ aliis declamantibus laudata eſſent, ut ait idem Fabius lib. 2.

Declamationes aut ſunt Tractatæ, aut Coloratæ.

An Tractatæ quæ aliquoties tractatæ ſunt? ut apud Quintilianum noſtrum declam. 361. Coloratæ verò, quarum thema ab ipſo declamatore primùm fingitur?

An Coloratæ illæ quæ à M. Fabio Figuratæ controverſiæ. Philoſtrato in Polemone ſophiſta ἐσχηματισμέναι ὑποθέσεις dicuntur, & ab eodem Fabio exponuntur li. IX. Inſt. c. I. his verbis, Zoilus id ſolũ putavit ſchema quo aliud ſimulatur dici quàm dicitur, quod ſanè vulgo quoq; ſic accipi ſcio. Vnde & figuratæ controverſiæ de quibus pòſt paullò dicam, vocantur & poſtea: Jam ad id genus quod & frequentiſſimum eſt, & expectari maximè credo veniendũ eſt, in quo per quandam ſuſpicionem quam non dicimus, accipi volumus non utique contrarium ut in Ironia, ſed aliud latens & auditori quaſi inveniendum, quod ut ſupra oſtendi jam ferè ſolum ſchema à noſtris vocatur, & inde figuratæ controverſiæ dicuntur. Ejus triplex eſt uſus: unus, ſi dicere parum tutum eſt: alter ſi non decet: tertius qui venuſtatis modò gratia adhibetur, & ipſa novitate ac varietate magis quam ſi relatio ſit recta, delectat. Ex his quod eſt primum, frequens in ſcholis eſt. Hieronymus epiſtola 66. ad Rufinum: Præfatiuncula tua obliquè, immò apertè pervorſa qua mente ſit ſcripta; tu videris: quid intelligatur, & ſtultis patet. Poteram & ego qui ſæpiſſime figuratas controverſias declamavi, aliquid de vetere artificio repetere, & tuo te more laudare. Sed abſit à me, ut quod in te reprehendo, imiter. Ad has & illa Senecæ pertinere videntur lib. I. Controv. ſed corrupta: Albutius figuram diviſit in controverſiam, & quæ de ſchemate ex Portii Latronis ſententia ſcribit ſub finem procemii. Et in proœmio VI I. de Albutio, Figurabat egregiè, præparabat ſuſpicioſè.

Atqui hæc quoque tractatarum communia ſunt: & in Tractatis ut figuras & ſchemata, ſic colores adhiberi certum eſt, ut apud ipſum Quintil. declam. 285. & 384. quæ inter Tractatas numerantur. Quin & Colores ſenſus ſive ſententiarum, ſunt ſchemata: irriſúſque eſt ob id à Fabio lib. IX. Cornelius Celſus, quòd verbis & ſententiis figuras colorum adjicere voluerit.

An Coloratas dicemus ejus figuræ ſive thematis controverſias quod à Rhetoribus παράδοξον dicitur, id eſt, ut M. Fabius & Sulpitius victor interpretantur, admirabile, ut Auguſtinus, malæ opinionis? quod genus thematis omnino coloratè tractandũ eſt, & ut Seneca lib 2. Controv. in ſpecioſo juvene cum uxore in cubilo deprehenſo dixit, ſuſpicioſè. Idem Fabius lib. IV. c. II. Sunt quædam & falſæ expoſitiones, quarum in foro duplex eſt genus. Alterū quod inſtrumentis adjuvatur, ut P. Clodius fiducia teſtium qua nocte inceſtum commiſerat, Interamnæ ſe fuiſſe dicebat: alterum quod eſt tuendum dicentis ingenio. Id interim ad ſolam verecundiam pertinet, unde etiam mihi videtur dici Color: interim ad quæſtionem.

Quæri à pluribus non immerito poteſt, & quæ ſint illæ Rhetorum declamationes quas ab Hieronymo continuas appellari ſolitas legunt in libello Sacerdotis, quem Caſſiodorus ſe collegiſſe ait, quique Bedæ nomine amplior editus eſt: verba hæc ſunt: ὁμοιοτέλευτον, id eſt, ſimilis terminatio dicitur figura, quotiens media & poſtrema verſus ſine ſententiæ ſimili ſyllaba finiuntur, ut

Eos reduci quàm relinqui, revehi quàm deſeri malui.

Hac figura poëtæ & oratores ſæpe utuntur, ut

Pervia diviſi patuerunt cærula ponti, &c.

Et hujuſmodi orationes eſſe reor quas Hieronymus continuas (ſive ut quædam impreſſa exemplaria habent, cachinnas) Rhetorum declamationes appellat. At ego in veteribus ſchedis lego Concinas Rhetorum declinationes: in aliis, Concinas declamationes: ut dubitem an concinas declinationes dixerit concinentes flexus & terminationes ſententiarum, id eſt, ſimiliter cadentes clauſulas & eodem deſinentes modo, ſive ſimilem ſententiarum aut dictionum finem: an cincinnos declamationis, ut auctor dialogi de Oratoribus Calamiſtros Mæcenatis, qui homœoteleutis & homœoptotis maximè conſtant, & M. Tul. III. de Oratore, Cincinnos oratorum & poëtarum. De utroque ſuſtineo.

Declamationis verò præcepta colligi poſſunt ex Annæi Senecæ patris controverſiis, & ſuaſoriis ex utroque Quintiliano, itémque Petronii Arbitrii Satyrico, & C. Plinii Epiſtolis quibuſdam, quæ ab alio nihil opus eſt ut requiras, cùm tibi ipſe præſtare & poſſis & debeas. Bene vale. Raptim, II. Non. April. cIↃ IↃ lxxx.

VARIÆ

VARIÆ LECTIONES, EMENDATIONES, ET NOTÆ.

In M. Fabii Quintiliani Declamationes.

IN hac editione veteris exemplaris fidem ſequuti ſumus: nihil adeò conjecturis datum eſt, aut alienis, aut noſtris: quibus hic ſuum potius locum aſſignavimus, ſimul & emendationibus errorum quorundam ex his qui inter relegendum occurrerunt, præcipuè verò ex diſtinctionibus, quas in hujuſmodi argutiis aptè & convenienter notare non cujuſvis eſt hominis, ut facilè operis eam culpam ignoſcam, in qua, ut verum fatear, ne mihi quidem ipſe ſatisfeci: omnia notare nec animus, nec otium fuit. Dabunt veniam æqui lectores, imò & gratiam de beneficio habebunt: cæteros nihil moramur. Illud verò admonere viſum eſt, in veteris exemplaris initio unam tantùm, aut alteram paginam deſideratam: quod & quaternionum ſigna & declamationum ad finem adſcriptis numeris ſatis arguunt. Novem tamen nondum hactenus editarum nova acceſſio de reliquis, quas intercidiſſe dolemus, ſpem fortaſſis non vanam cupidis earum dabit.

Pag. 238. lin. 39 damnabatur animo) *malim*, animus: *& paulò poſt*, jus rediiſſe. Si
240. 9 damnari poterat?
10 ſolvere. Si ipſam
12 rei pet[illegible]] *an potius?* repetas.
240. 17 teneatur: dep.
41 & hæc ipſa) *malim*, At hæc, *& paulò poſt*, tribuere, pat. paternum: ſed
242. 5 quo membra ſolvuntur? *& poſtea*, Potionem iſt. cui dediſti.
20 hominem quem) *malim*, homini
34 auferretur, illa
33 Ego inquit, tantùm) *malim*, tamen, *& poſtea lego*, Inventa eſt, tota civitate una quæ magis amaret, una.
243. 28 nec tempore ut patr.) *Hic locus ſic fortaſſe reſtituendus eſt:* nec tempore ut patrimonium ſit matrimonium, ſed jure

hæc certò comprehendenda ſunt finitionibus. Dicit pars diverſa non fuiſti uxor: non nupſiſti cum illo *& paulò poſt*, Tu non es tradita. *Patrimonium fit tempore, quod uſu capitur. Atque & uſu fit uxor: quod alibi & pluribus tractavimus. Sed hæc Rhetoricè dicuntur non juridicè.*

244. 21. nuptiis convicimus) *lego*, communibus. *Communes nuptias vocat quæ fiunt jure communi non illo ſingulari ex lege raptarum.*

41. eamipſam conjungi *& poſtea*, 20. vocat. an h. d. ſ. q. v. n. accipat. Si

245. 27. continua) continuo

30. tantum non) *leg.* tantumnon, *uno vocabulo, quod etiam pluribus auctorum veterum locis ignoratione corruptum eſt, non modò apud Valerium Maximum, ſed & apud Senecam, Aſconium & Suetonium Tranquillum qui & eadem forma* tantumquod *dixit pro, vixdum, ut Marcellinus*, modonon, *quod pluribus hic perſequi non eſt instituti noſtri.*

37 an vultu) *leg.* aut vultu, *vel*, an ſi vultu a. d. f. e. c. ſ. p. videretur. Quæ facie a. q. t. o. m. prodidit, flevit, idem fecit.

146. 17 duplicis imprudentiæ) *vet.* dulcis.

31 cui omnino licet] *videtur leg.* cui non licet. *Non eſt nova horum verborum permutatio in veteribus libris.*

35 aliquando *lego*, aliquanto

247. 41 præ morte] *lego*, conſtituiſſe pro morte hominis innocentis, pro vita denique ? quinquenii conſt.

248. 22 per imprudentem] *malim*, per imprudentiam *& paulò poſt*, ſed ab imprudente: ita eſſe pronuntiari oportuit

41. ſunt poſita, ut imprudens

249. 16 per conjecturam utriuſque] *malim*, utriſque

252. 33 delatus es, & in hoc, *& poſtea*, vetat, etiam inchoari

253. 27 ageret ?

30 Hæc ad jus, illa ad æquitatem] *Hujuſmodi pleriſque in locis Sermonis videntur eſſe, non declamationis. Qua in re tamen vet. exe: bona fide ſecuti ſumus. Sequitur*, Quid adeo juſtum eſt. *ſic enim lego.*

254. 32 uxori. quid

256. 2 majeſtatis crimen] *lex. videtur*, crimine

26 nullam] *leg.* nullam imò tam certam d. ut o. q. ingeniis malorum.

257. 2 argumenti ſatis] *delendum videtur* argumenti *& paulò*

paulò pòſt leg. tantum illi vacavit.

15 ſolvet quod] ſolvit

258.9 injuriarum] *vet.* injuriam

17 circa cauſas maleficii iſtius etiam moror ?] *vet.ex.*morbi.*ut fortaſſe legendum ſit,* & jam morbi. *maleficium morbus ſit communis cùm jam quaſi in more eſt. Seneca lib.* 3. *Controv.* Et ut ad morbum te meum vocem,&c. *& lib.*1. *de Beneſ.*morbo ſuo morem geſſit:*ſic enim rectè legitur:& poſtea lego,* An diutius q. p. a. m. ſ. cujus pœnam ſolvit p. o. n. c. n. ſecreto [quanquam iſta q. p. facta ſunt] ſed p. a. magiſtratus.

261. 1 leviora videantur] *vet.* levior aut videatur.

12. æpe rogationis] *vet. ex.cujus etiam vitia hic annotare libuit,* ope rationis rog.

13 Prima igitur] Primum igitur

262. 13 contra alicujus voluntatem] *vet.ex.*contra alicujus legis voluntatem

263. 39 velut graviorem] *fortaſſe leg.* vel utique

40 hæc de jure] *& hæc Sermonis propria ſunt.*

41 noſtra tentavit] *al.* veſtra

265.9 judicaretis ? recipiemus ?] *pro interrogationis notis virgulæ potius adjici debuerunt. Sed jam minuta iſthæc arbitrio lectoris relinquamus.*

18 Transfugas non eſſe recipiendos] *Sic vet. ex. ſed hæc ex notis lectorum. margini adſcripti in textum irrepſiſſe palàm eſt, ut & alia quædam.*

21 eſſe transfugas hoc dicunt] *leg.* eſſe transfugas dicunt, hoc dicunt.

266. 35 ex die mei doloris] *vet. ex.* meæ ſanitatis.

267. 18 Si ab alia) *leg.vid.* S. a. a. r. e. pater, & ſt. v. r. a.g. fortuna abdicare meis voluiſſet, dicerem tamen, Quid intra t. b. t. commiſi ?

268. 16 Deſcendamus] *vet.* defendi

29 & ita demum] *vid. deeſſe,* poteſt.

269. 9 in iſta conditione ſpectavi] *vet. ex.* peccavi

270. 24 ſed pugnandi quærere videbaris] *idem ex.* ſed pugnam dividebas.

32 Diſcede de domo mea. *Hæc eſt Græcæ abdicationis formula mutuata ex Romana repudii: infra Decla.*262. *Cui non omnino abſimilis & illa, qua amicitiæ more majorum dirimebantur, ut eſt apud Tacit. lib.6. Annal. cujus exempla ſi quis requirat, reperiet*

apud Suetonium in Auguſto 66. Caio. 3. & de Illuſtribus Grammat. in Curio Nicia Valer. Max. lib. 5. cap.8. & alios auctores, quorum hic locos aſcribere nihil opus eſſe putavi.
273. 26 optime pater) *Al.* optione, *non abſurdo ſenſu.*
27 ſatis tutum.) *In vet. ex. leg.* tuta
275. 25. ſiquid hic læſerit) *vet.* quod hic, *& paulò poſt*, publicor. oper. impenſæ verſa,
267. 8 vos cum largiri tantum) *vet.* largitatum,
27 neque ad inferos) *Idem ex.* feros
277. 34 forſan minus) *vet. ex.* mitius *non malè.*
36. tempeſtiviora) *fortaſſis melius* intempeſtiviora, *& paulò poſt*, ille l. vixit, & q. c. i. h. t. eſt, aliquid fortaſſe donavit.
38. Et cùm juvenis es) *al.* Et tu *& poſtea*, tanquam iſtum abdicatis præſtiterit. *Item*, quales eos accuſator eſſe condemnaret.
278. 35 verecundè n. ſervitutis) *lego*, verecundè nomine ſeveritatis diſſimulatur veſtra crudelitas.
279. 8 Vos æſtimatis cauſas) *videtur leg.* Vos æſtimate cauſſas, *& poſtea* oneroſum patrimonio vid.
280. 21 præterea illud) *emenda*, præter illud
34 conſtabit (*adjicit unum exemplar*, ejicere?
281. 20 poteram dicere aliud, eſſe juſtum.
282. 40 iſta dicere) *melius* juſta dicere
283. 6 Non opinor ipſum ſaltem dicere auſurum *& poſtea*, proximè contradixerat. *Sic. leg. vid.*
39 nondum enim rogatio erat) *fort.* rogatio recepta erat.
285. 19 arguerent teſt.
35 dimid. p. par. accepi) accepi
286. 9 majores noſtros) *vet.* veſtros
27 & apparet potuiſſe) *In quibuſdam exemplarib. lego*, & apparet voluiſſe legumlatorem uti pars dimidia patr. &c. *non malè. & poſt illud* perveniret *interrogationis notã adjicio*
287. 6 cæterum quidem) *al.* cæteroquin
288. 30 Hæc ego ita dicerem) *vet. ex.* iſta
35 duos auctores habet) *malim*, actores
289. 13 temeraria licet) *fort.* ſcilicet.
41 valere debeat ſemper) *vet. ex.* inſuper
290. 7 quomodo in cæteris) quoniam
14 interim accuſaret) *leg. vid.* iterum
291. 24 hodie futuræ tyr.) *lego*, odio, *& paulò poſt*, ut propius ſpectent ad priorum

39 arx fecit) *v. c.* ara

292.8 ſecuriſſima reip.) *leg.* rep.

293.30 teſt. ſuo voluit: ſed, qui magis fuerit

294.33 cura vacare utique) *vet. ex.* utraq; *unde P. Ærodius* v. c. *cui tertia harum Declamationum editio debetur, repoſuit*, itaque, *propius ad antiquam ſcripturam.*

295.4 Tamen quidam.) *al.* quædam ſapientem ex tabulis Reipub. tantum. *locus eſt valde corruptus.*

296.18 Vſque ad eam) *Et hic quoque locus emendatione indiget.*

297.9 ſenſum civitatis) *Fab. lib.* v. c. III.

298.36 Homines in tormentis) *Idem Fab.* c. IV. *ejuſdem libri.*

303.38 Si imperes) *& hæc ſermonis eſſe videntur.*

305. erat illud) Erat, &, Fuit, *verba ſunt quib. aliquem vita defunctum ſignificabant.*

5 Ignoſcant leges minores) *lego & diſtinguo*, ignoſcant leges) minore ſacramento tuli & contra hoſtes, &c.

21 incautiorem illum) *vet. cod.* illu i

307.26 & aciem illam) *videtur legendum*, & acie illa, *& paulò poſt*, Nec recuſo ut poſſit

310.36 hæc præſens) *malim*, nec in præſens modò tempus, ſ.i.v.ſ.v.t.f.c. ſtabit?

311.33 ſi prætercam) *lego*, ſi præter ea quæ a. n. ſ. v. fecit, partem ſ.c.e.c.n.a. eſt?

312.26 protinus enim) *al.* eum

33. ad delictum) *al.* ad dictum

313.19 quis vetabat, ſubſtitui) *videtur legendum*, quis vetabat inſtitui, vel ſubſtitui, *&c. & paulò poſt*, 27. manifeſtum teſtamento fecit

41. diu eget) *vid. leg.* diu egebit

315.39 Prægnantium) *In vet. exempl.* prægnantium, *&* prægnas *&* prægnantem, *conſtanter ſcriptum eſt, ut & in Piſanis Pandectis.*

317.17 volutata eſt?

18 quorum libido ratione continetur) *ſic vetus, legendum tamen videtur*, non tenetur: *niſi quis malit ſic intelligere, frænari etiam ratione mutorum animalium libidinem, & hac in re muta quoq; animalia juris & rationis perita cenſeri, ut C. loquitur*

12 præſtaret?

319.35 Adjecta pecunia) *hoc exemplum eſt ſcholaſticum ſacramenti in cauſa criminis, ut & infrà declamat.* 363.

321. 22. poſtea nudari filium] *Fuit hoc tum incerti juris, pubertas in maſculis annis & ætate, an habitu corporis æſtimanda eſſet. Fab. lib.* IIII. *c.* II. De re, *inquit*, conſtat, de jure quæritur, ut apud centumuiros filius an frater debeat eſſe inteſtatæ hæres: pubertas annis an habitu corporis æſtimetur. *Sic enim is locus emendandus eſt. Caſſianorum ſive Sabinianorum ſententiam Iſidorus in nuptiis ſequutus videtur lib.* V. *Etym. quod relatum eſt in cap.* III. *de ſponſalib. impub. Proculianorum Iuſtinianus noſter tandem probavit. Priſcus Iabolenus quamlibet in multis aliis juris articulis Caſſianus fuerit, in hoc mediam quandam ſententiam ſecutus eſt, ut & alii plerique. Servius ad illud Virgil. Ecloga.* VIII. Alter ab undecimo. Bene, *inquit*, cum annis jungit habitum corporis. Nam & jure pubertas ex utroque colligitur. *De fœminarum pubertate conſtitiſſe inter omnes videtur, inſpectionem corporis ſexus pudori non congruere. Itaque quod deeſt apud Vlpianum in libro ſingulari Regularum, titulo de Tutelis, ſic etiam ſuppleri poteſt,* fœminæ autem tutela liberantur omnimodo, quæ XII annos explerunt, *ſcilicet propter feſtinationem votorum, ut eſt apud Aur. Macrobium, Sed hæc ſunt alterius loci.*

323. 19. itaque ſicut ſi dies finiatur, nihil ultra illum juris futurum eſt.

324. 30. ita blanditur actione libenter, judices, credo remanſura eſt in eo matrimonio. *Sic lego, Sed minuta iſthæc proſequi magis piget quàm pudet, itaque ea tantum notabimus quæ majoris momenti videbuntur: cætera lectoris diligentiæ relinquemus.*

327. 13. & certè nullus excuſatus] *vet. exemplar,* excuſatius, *rectè.*

35 ergo in te hanc patientiam corporis] *vet. cod.* patiendã. *An* patienda *ut* fruenda *apud Auſonium? Vix puto.*

328. 25 honoretur] *al.* coronetur.

331. 34 ſed & ſpectat] *vet. cod.* ſed expectat. *Et paulò poſt* 18. illis quæ convenerant.

332. 29 Quæ ſi ſequenda] *Fab. lib.* VII. *c.* IV.

333. 8 At enim petivit] *al.* At enim depoſuerit, petivit poſtea.

9 me redditurum] non redditurum, *& paulò poſt,* utique periturum.

336. 34. Olynthii factum] *legendum videtur,* fatum.

342. 21 quod jam] *vet. cod.* quum.

345. 22 divitum: malunt quærere] *vet. cod.* divitum malum

346. 27

346.27. ultima peragitur qualitas] *vet. cod.* ultimæ pelagi qualitas.

350.23 eſt noſtra frugalitas] *vet. cod.* fragilitas. *Et paulò poſt,* rogaſſem te prius menſæ communis *corrupte*.

352.30. armorum inſcientiam] *al.* ſcientiam.

353.23. ſed multis pugnæ] *vet. cod.* pugna.

355.24. Inter binos metus cunctationes] *vet. exempl.* cunctatio? nec occidere, &c.

359.13. legum oblivionės] *forſaſſe melius,* abolitiones. *Et paulò poſt.*

24. Aſpice illam virginem] *hoc pertinet ad l. vii C. de Repud. l. 9. & l. 21. D. de nupt. 30. q. 5. Tertul. lib. 11. ad uxorem.*

30. quoniam non omnia ſubit omnis ætas. *qui locus à Seneca alicubi tractatur.*

382.21. quo me ducis anime] *vet. cod.* ante me?

388.12. ut dicas, Quod ego metui] *Sic leg. Reſpicit hoc quodammodo formulam actionis, vide declam. 325. in ritum legati l. 9. D. pro ſoc. in ritum hæreditatis capiendæ l. 16. in fi. D. de caſtr. pec.*

29. quærere] *lege* querere.

393.20. judicium] *al.* judices,

41. aſſiſtentib. locis] *al.* exiſtentes.

401.2. qui auxilio juviſſet] *vet. cod.* juveſſit, *verbo, ut puto, legitimo quod novari non debuit.*

32. dedicationem deſtinabat] *vet. cod.* Deſtinationem deſtinabat.

405.38. quædam argumenta. c.c.i.p.ſ.] *Videntur hæc potius Sermonis.*

406.37. ſerie virtutum] *vet. cod.* ſedit.

411.35. illum ut interrogarem torſi] *vet. cod.* illum interrogatum torſi.

413.6. ut alte exquirendum atque eruendum] *vet. cod.* exudiendum, *& paulò poſt,* 25. *ſi* ad Deos exiſtimemus pertinere præmia.

414.22. ſicut adverſus alios] *vet. cod.* adverſos.

421.1. tempeſtiuum] *ſic ſupra pro intempeſtivo.*

427.2. ad gratulationem] *vet. cod.* graticulationem, *quod prætermiſſum novimus.*

430.20. Ira actus] *ſic vet. cod. cujus veſtigiis malim ita legere,* loquantur irati: me in latrones incidiſſe, ſolet fieri: ſummum eſt ſequens, ſcio, ſed nemo, &c.

433.19. infirmitati conſuluit] *vet. cod.* infirmitatem.

439.1. peperiſſe matrem] *vet. cod.* mutrem.

16. interim inſtrumentum] *vet. cod.* interim ſtrumentum excutere *quod nec auſim indicta cauſſa expungere.*

443.3. abjectis armis] *vet. cod.* abuſtis.

18. per publica roſtra jecit] *lege*, per publicanos trajecit;

446.14. quanto illud injuſtius] *Pertinet hoc ad vectigal viceſimæ hereditatium.*

448.12. hoc loco poni ſolet] *eſt hoc Sermonis.*

21. quaſi honeſta] *vet. cod.* quaſi hoſta.

449.5. Hæc quod ad jus, illa quod ad merita] *Sunt & iſta potius Sermonis & quod ſequitur pagina ſequente.* 4. Quam cauſſam, &c. *Declamationis videtur.*

458.24. Ergo uxor] *pertinet & ad hoc L. Uxor, C. de Repud.*

460.13. Et exercitus partem dicimus] *vid. legendum*, & exercitus partem ducimus (*ſeu* decimamus) & in aciem ductis militibus certè innocentibus multum contigiſſe imperatori videtur, ſi etiam incruentam victoriam referat.

462.20. qui laudatas filii ſui cervices] *Nic. Faber. mavult* laureatas. *Cui optimo & amiciſſimo viro lubens aſſentior.*

464.3. in latrones] *al.* latrinas *fortaſſe rectius, vel* lautumias.

8. Venena coërceat.] *vet. cod.* noceant.

24. qui faciat alias, nunc venenum eſt

365.10. ejuſdem tractatæ] *vet. cod.* Coloratæ *quod ordo ipſe non patitur.*

28. Conterere *lege* conterrere

466.20 non etiam facta] *vet. cod.* ficta, *rectius.*

468.21. cauſſam fati crudelitati fingitur] *malim*, cruditati affinget.

480.9. nec inter mortuos] *fortaſſe melius*, nec inferre mortuos

482.17. ſanè crudelem] *v. c.* ſanè crudelitatem nec vocem, dum oſtendat.

483.30. morante filio] *vet. cod.* orante, *malè.*

486.5. nunc frater] *v. c.* fra. *vid. leg.* pater.

487.7. Vocatus à patre] *vet. cod.* Locatus

488.20 mori volui

490.12. nihil in contentione] *malim*, concione

17. tam efferati animi] *vet. cod.* afferenti

491.23. proferta à ſinu] *vet. cod.* proferre à ſinu

493.15. tua in una lege eſt] *malim*, tua in bona è lege eſt.

497. 20. decidentium] *al.* decidenti die *& pauld poſt,* occaſio eſt.

498. 11. in bono] *malim,* in bona.

24. Sæpe magnorum fides ex magnis venit] *videtur potius legendum* ex parvis.

499. 22. ubi vendat] *lego,* tibi vendat

500. 17. Habet huc uſque Controverſias numero CXLIII.] Sic vetuſtiſſimum & optimum exemplar S. T. R. quod Claudii Falceti V. C. doctiſſ, beneficio habuimus. Sequebantur verò in eodem exemplari declamationum Annæi Senecæ libri decem, breviati illi quidem, ut aliâs ſeparatim editi ſunt, ſed aliquantò tamen meliores vulgatis, cùm hac inſcriptione, INCIPIT SENECA DECEM RHETORVM: quem etiam in aliis exemplaribus titulum fuiſſe vel illa Io. Salisberienſis ex lib. 8. Polycr. arguunt. Legantur, inquit, & libri illi quos Seneca decem oratorum ſententiis ſub imagine declamationum ſcholarium illuſtravit. Eſſe autem illas declamationes non L. Annæi Senecæ quem Nero quinquennii magiſtrum habuit, ſed patris ipſius quem Marcum quidam prænominant, & nobis ante viſum fuit, & ab elegantiſſimo diligentiſſimóque antiquitatis Lipſio nuper in Electis notatum eſt. Poſt has incipiebant, EX CALPVRNIO FLAC. EXCERPTÆ X RHETORVM MINORVM: quo ordine ſuperior noſtra conjectura de hac inſcriptione nonnihil confirmatur. Sed nec illud diſſimulare volumus in illo optimo & vetuſtiſſimo codice Calpurnii Flacci vix ſuperfuiſſe quartam partem: reliqua nos habuiſſe ex Italico exemplari non adeò vetuſto. Quis autem hic Calpurnius fuerit, alii fortaſſe dicturi ſunt: mihi quidem nondum ſcire contigit.

IN CALPURNIUM FLACCUM.

501. 10. Quas quaſi] *vetuſtius exemplar,* quas quaſi deſcriptas
12. Hiſpaniæ] *alterum exemp.* Heſperiæ
15. illic eff.] *al.* illic offuſciora corpora, illic coloratiora, *malè.*
22. Formoſus] *fortaſſ. melius.* non formoſus.
25. quò cadat ubi ſemel pudor corruit. Nulla
32. *fortè,* voluit quam, imp, quod infeliciter

502. 5 *al.* qui Mario jam miles eſt,

15. minari] *vet.* mirari

22. recuſare] *vet.* excuſare

25. miſeri] *al.* miſeriæ noſtræ aur.

32. *leg. ut in vet.* robur Tullianúmque proſp.

40. cogitat nimirum de parricidio etiam cum c. n. L.

503. 2. rogem?

13. liceret, ſi p. n. c.

29. patientis] *vet.* parentis

41. ſuſpicemur] *vet.* pollicemur

504. 5 arci noſtræ] *vet.* archonta.

6. æquationem] *al.* peræquationem

9. Infamet mors] *al.* infamens iſta

34. pernegavit] *fort. leg.* pernegarunt torti,

505. 8. quid me] *fort.* Cui me, *vel* quo m. ſ. cuſtodis?

17. quando] *lego* quomodo.

22. parricida] *leg.* parricidam

23. expectaſti] *fort.* ſpectaſti. N.

506. 3. Si ſpectat] *fort.* Sic ſp.

14. miſerationem meam] mei

13. ſupplici ſanatio] *fort.* ſuppliciis

23. extinctum] *fortè*, extinctus, *vel* ex tigno

34. Nihil tam] *lego*, jam

507. 1. inconſtantium] *vet.* inconſtantiæ, *locus emendatione indiget: fortaſſe hic*, Divitiæ inconſtantiam animorum ſumma pernicies, vel velit ad m. r. vel nolit.

20. O novercæ eſt] *malim*, O novercæ alta crudeli! amaſſet & conſciam putemus.

38. conſequitur] *malim*, conſequetur.

508. 7. mortis eſt] *malim*, moris.

26. Proinde beneficium hæreditatis filio datur, patrono redditur.

34. non feſtinat] *vel legendum*, Num, *vel delendæ interrogationis notæ.*

509. 20. Grata ſunt &] *lego*, ei

24. ſæpe gloriam] *lego*, ſæpe per gloriam

510. 17. Dedit quamvis

29. publicè] *malim*, publicæ

511. 30. promittere] *legendum* permittere.

512. 6. per ſanguinem] *hic adjici debet aſteriſcus, qui corruptum locum notaret.*

513. 12.

513. 12. eſſe contendunt] *fortaſſis melius*, concedunt.

514. 8. ſed de mortis patris genere] *lego*, ſed de mortis genere, *& pauló pòſt*, quid per alterum petis jus quod tibi vindicas?

27. PRO RAPTA] *lege* PRO RAPTORE.

31. converſo jure] *ex. manuſc.* converſo.

515. 11. quem fundere in bello nolui) *legendum*, volui.

516. 30. aliter onus] *fortaſſe*, bonos.

35. & luxurioſum ab amore] *lego*, & luxurioſum, luxurioſum ob amorem.

517. 6. in quo puero] *malim*, in hoc puero.

16. Soror inſaniendum eſt] *probo conjecturam Neveleti mei*, Soror occidit, inſaniendum eſt: mater.

518. 24. jure egit] *lego*, agit. *nempe ut ſibi duci ſerviat ex lege ſpecioſus adoleſcens deſertor.*

29. quod potior] *malim*, patior. *& pauló pòſt*, paria non ſunt nobis.

520. 8. callidè puella conventa eſt] *legendum potius* commenta es.

31. ſollemne in his damnum] *melius fortaſſè*, inis.

33 quo ego] per quos ego

521. 11. jam cum illo errore vel facto] *lego*, jam cum illo meo errore vel fato.

31. Inventus in adulterio] *lego*, inventas in adulterio poſtea fratrem & ſororem,

522. 35. O gratum] *Hic locus ſic reponendus videtur Neveleto meo*, O gratum infantis errorem! te exiſtimat matrem: diſce infelix puer natalitium tuorum fatum, diſce fortunam. Pariter nos ambos mater afflixit, & pariter alia ſervavit, *acutè*.

523. 22. Et ſi] *malim*, & ſi v. ſ. p. p. r. triumphabo?

30. Sine nobis orbatis non liceret] *videtur potiùs delenda negatio.*

In Dialogum de Oratoribus;

An ejus ſæculi oratores antiquioribus, & quare concedant.

SCripſeram ante annos octo ad veterum Juriſconſultorum fragmenta, libentius me hunc librum M. Fabii Quintiliani de cauſſis corruptæ eloquentiæ inſcripturum. Quod & ſagaciſſimo elegantiſſimòque Lipſio viſum eſt. Nunc, ut verum fatear, Tacito potius adſeruerim, ſequutus non modò Ponponii Sabini, ſed & omnium exemplarium fidem. Nec me jam ſtili ratio uſque eò movet, cùm ſciam pro ætate facile genus dicendi mutari: & quod adoleſcentis fuit lætum, luxurians, profluens ac floridum, ſenis fieri conciſum, breve, grave ſobrium ac maturum: quale ipſius Annalium & Hiſtoriarium eſt, ad quæ ſcribenda jam ſenex ſub Nerva animũ appulit. In hujus autem dialogi editione præter exemplar in Italia ante aliquot annos deſcriptum, maximo nobis adjumento fuit Lipſii noſtri diligentia, qui ſui in Tacitum commentarii apud nos deſiderio nunquam niſi ſerò ſatisfacturus eſt.

Pag. 525. Lin. 19. *Iuvenis admodum*] Hoc Taciti ætati magis congruit. Nam Fabius Domitium Afrum, qui ſub Nerone periit, adoleſcentulo ſibi notum fuiſſe ait. Et cùm de Julio Secundo magnificè loquatur, lib. x. Inſt. Aprum ac Maternum ne nominat quidem. Sed & de cauſſis corruptæ eloquentiæ continuo libro non dialogo ſcripſiſſe videtur. Adde quòd ne in iis quidem quæ in iſto deeſſe apparet, ullus locus eſt ampliori tractationi de hyperbole: & quæ de inventa primum declamandi ratione ille dixerat, hìc paulò aliter exponuntur.

525. 7. *In quem*] leg. in quantum: quod & Rhenanus monuit, cujus apud omnes literatos memoria grata eſſe debet & ſancta. Sic infrà, Credite optimi, & in quantum ſatis eſt diſertiſſimi viri.

24. *Et cauſſarum*] al. Et curatum: ut ſuprà, ſive novam & recentem curam.

29. *Aggregates*] lego, adgregare?

526. 7. *Litis hujus inveniri*] Hunc totum locum ſic lego, Ego enim quatenus arbitrum litis hujus inveni, non pa-

tiat Maternum ſocietate plurium defendi. Poteſt & legi, Sollicitudine, utrumque hoc ſenſu, Quando te, Secunde, hujus litis arbitrum nactus ſum.

19. *Cujus vis & utilitas*] Diſtingue ſic. Cujus vis & utilitas rebus probè fluentibus, aliorũ præſidio & tutela intelligitur: ſin proprium per. inc. &c. manifeſto ſenſu.

38 *Et totius orbis gratia*] Fuit cum legerem, totius urbis, vel ipſius orbitatis gratia. Amm. Mar. ut alios omittam, Vilia omnia exiſtimant præter orbos & cælibes, nec credi poteſt qua obſequiorum diverſitate colantur homines ſine liberis Romæ.

527.21. *Tum abire quod ſi non*] Hic locus valde corruptus eſt. Quid ſi interim legamus? Tum habeto quod in alvo oritur, nec c.d.

34 *Seſtertium præſtat, quamquam ad has i. o. p. v. e. beneficio veniſſe: ſed ipſa eloq.*] ſic diſtinguendus eſt hic locus.

529.39 *Sentio quid reſponderi poſſit*] Hic locus aſteriſco mihi indigere videtur.

532.18. *Neque illius*] In exemplari Italico ad hunc locum adſcriptũ fuit, Eadem verba ſunt Petronii. Et ſanè quædam ſunt initio Satyrici Petroniani quæ hujus diſputationis locis aliquot valde conſentanea ſunt.

532.25. *Sacerdos iſte Nicetes*] Sic legit doctiſſ. & elegantiſſimus Lipſius ex Plinio, cujus conjecturam magis confirmat Philoſtrati Lemnii de Nicete elogium in vitis ſophiſtarum: cujus indicium Neveleto meo debeo.

533.13 XII. DCCCLIV] Variat hic numerus in exemplarib. Servii in illud 1. Æneid Triginta magnos. Et l. 3. Interea magnum, itemque apud Cenſorinũ in illuſtri volumine de die natali ad Q. Cerellium Macrob. commen. in Somn. Scipionis, & Jul. Firmicum lib. 1. Matheſ.

15. *Non ſolum anno quo nos, ſed ferè eodem menſe*] Quin potius ex analogia, Non ſolum menſe quo nos, ſed ferè eodem die.

535 19. *Pro M. Tullio*] Curius Fortunatianus lib. 2. Rhetor. ſchol.

536.2. *Nec de populo Cumar*] Hic locus aſteriſco notari debuit.

13. *Quid ex*] lege, Quid? ex Cælianis orationibus, nempe hæ placent.

24. *Lentitudinis ac temporis*] Siquis malit Temporis, non re-

pugno. Sequitur enim paulò poſt, Lentus eſt, tardè commovetur, rarò incaleſcit.

37. Viderimus inquam.] Et hic locus corruptus videtur. Quid ſi legimus, unum ingenio, &c. Et pag. ſeq. terminantur.

538. 14. Ita ſentit] ſic diſtingue, ac ne ipſe q. ita ſentit: ſed more veteri & alias à veſtris.

26. Si communius] Malim, ſi communius quod aliis fortaſſe novum videbitur.

539 13 Calamiſtros Mæcenatis.] Pomponius Sabinus mediæ ætatis grammaticus in Carmen de obitu Mæcenatis. Cornelius, inquit, Tacitus appellat ſcripta Mæcenatis, calamiſtros.

39 Excripſiſſet] excepiſſet.

540.32. Ac non ſtudia ſolum moreſque] vet. Ac non ſtudia modò curáſque, ſed remiſſiones etiam luſúſque, rectius.

541.20. Sed expectantur] expetuntur.

542 32 Locos dabunt. Ac p.p.a.X. jucunditatem ne Epicuri quidem, &c prout res poſcet. ſic diſtingue.

544.29. Non ſudibus] Lipſius rudibus;

545.9. Ut Cicero ait] Locus eſt lib. 3. de oratore, ex perſona L. Craſſi. Hoc, inquit cùm unum traderetur, & impudentiæ ludus eſſet, putavi eſſe Cenſoris ne longius id ſerperet, providere, quanquam non hæc ita ſtatuo atq; decerno ut deſperem ea tradi ac perpoliri: ſed hominibus opus eſt eruditis, &c. ex quo apparet hic legendum eſſe L. Craſſo non M. ut & apud Sueton in libello de claris Rhetorib. & A. Gelli lib. xv. ca. xi. Cæterum quod ad Ciceronem ipſum attinet, certum eſt cùm ex eodem Suetonio tū ex Seneca in proœmio lib. 1. Controverſiar. ad præturam uſq; Græcè declamaſſe: Latinè verò ſeniorem quoque, & quidem cum Hirtio & Panſa Coſſ. quos diſcipulos & grandes prætextatos vocabat. Quin & cùm Præturâ fungeretur, ſcholam quoque M. Antonii Gniphonis frequentaſſe: qui tum Rhetoricam ita docebat in urbe, ut quotidie præcepta eloquentiæ traderet, declamaret verò non niſi nundinis; hunc verò cùm in Gallia natus fuerit, & quidem ingenuus, inter noſtros Rhetores recenſeri par fuit. Ciceronis ipſius de ſe teſtimonia ſunt hæc, in Bruto: Commentabar declamitans (ſic enim nunc loquuntur) ſæpe cum M. Piſone,

&

& cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie. Idque faciebam multum etiam Latinè, ſed Græcè ſepius. Et lib. 2. Tuſcul. Vt enim antè declamitabam cauſſas, quod nemo me diutius fecit, ſed videantur lib. VII. Famil. Epiſt. vltimâ & lib. 13. Epiſt. XVI. & XVIII.

545.21 *Vitiatarum electiones*] Rectè. Reſpicit ad legẽ ſcholaſticam quæ raptarum dicitur, Rapta raptoris mortem vel nuptias optet.

24. *Cum ad veros judices ventum eſt.*] Qui ſequitur ſermo non jam Meſſallæ eſt, ſed Materni. Itaque multa hoc loco deſiderari videntur.

35. *Pæne pernoctantium*] Eadem figura nocturni advocati dicuntur a Petronio, & Seneca in libro de brevitate vitæ, Quos à baſilica, inquit, immiſſi demum canes eiiciunt. Quem locum Pincianus homo doctus & diligens fruſtra emendare conatus eſt, ut in commentatione noſtra de Centumuiralibus, Decemuiralibus, & Septemuiralibus judiciis amplius oſtendimus.

546.2. *Parabat*] al. probabat.

13. *Cum teſtimonia*] Idem Tacitus lib. 2. Annal. Vrgulaniæ potentia adeò nimia civitati erat, ut teſtis in cauſſa quadam quæ apud Senatum tractabatur, venire dedignaretur.

547.18. *Finiebatur*] al cavebatur.

548.24. *Sine ſeveritate*] al. ſervitute.

41. *In clientelam*] al. in civitatem.

549.3 *Quam vindicari*] al. quam judicari.

13. *Excidentibus modum*] vet. excellentibus morum.

17. *Veſtra tempora*] vet. voſtra tempora.

26. *Antiquariis*] Vet. cum antiquariis.

In epiſtola quæ ſequitur Dialogum de Oratorib. pag. 552. lin. 22. poſt illa verba, locorum communium commentarios, *adde*, quos Plato in Menexeno παρεσκευασμένους λόγους appellat.

Pag. 553. lin. 17. poſt illa verba, frequens in ſcholis eſt, *adde*, quæ a Iulio Ruſiano de ſchematis dianœas exemplis adhibitis fuſius explicantur.

M. FAB.

M. FAB. QVINTILIANI
DECLAMATIONUM CXLV.
quæ ex CCCLXXXVIII ſuperſunt,
Index.

ccxliv. Exul reverſus ante tempus, cædis reus 238
ccxlv. Depoſiti inficiator 239
ccxlvi. Superatus fortis privignus 241
ccxlvii. Raptoris divitis bona 243
ccxlviii. Octo anni duplicis imprudentiæ 246
ccxlix. Abolitio adulteri fortis 249
ccl. Sortitio ignominioſorum 252
ccli. Rapta ſterilis repudiatę 254
cclii. Paraſitus raptor candidatæ 255
ccliii. Tyrannicida volens dedi 259
ccliv. Exul accuſator & ſententiæ pares 260
cclv. Transfugæ excludendi 264
cclvi. Furioſus trium filiorum pater 266
cclvii. Nuptiæ inter inimicorum filios 267
cclviii. Fortis contumax patri forti 269
cclix. Pauper naufragæ liberator, maritus 271
cclx. Paſtor abdicatorum 274
cclxi. Æquatio patrimoniorum 279
cclxii. Maritus virginis raptor 281
cclxiii. Ignominioſus contra tres rogationes 282
cclxiv. Fraus legis Voconiæ 285
cclxv. Ignominioſi pulſator in templo 287
cclxvi. Ex proditore exule, fortis 289
cclxvii. Flens ad arcem, depoſitor tyrannidis 291
cclxviii. Orator, Medicus, Philoſophus 293
cclxix. Dives ſub Tyranno auctionatus 296
cclxx. Rapta ex duabus geminis 298
cclxxi. Ter fortis contra tertium fortem 303
cclxxii. Orbata proditrix 305
cclxxiii. Debitor adulter 308

cclxxiv.

cclxxiv.	Tyrannus fulminatus	310
cclxxv.	Hæres ob adulterum fratrem	312
cclxxvi.	Bona raptoris qui ſe ſuſpendit	314
cclxxvii.	Prægnans adultera	315
cclxxviii.	Expoſitor petens cùm forti x. millia	317
cclxxix.	Dives ſpecioſi adulter	319
cclxxx.	Raptor reverſus	322
cclxxxi.	Abdicans cùm gladio	325
cclxxxii.	Tyrannicida veſte muliebri	326
cclxxxiii.	Cynicus diſerti filius	327
cclxxxiv.	Adulter ſacerdos	328
cclxxxv.	Imperatoris exulis filius	ibid.
cclxxxvi.	Adulter fratris ex ſponſo	329
cclxxxvii.	Fortis filius proditionis rei	330
cclxxxviii.	Tyrannicida filiorum duorum	331
cclxxxix.	Amator filiæ	332
ccxc.	Abdicans reductum ob furorem	333
ccxci.	Adulter uxoris, quæ ceſſerat fratri	334
ccxcii.	Laqueus Olynthii ſpecioſi	335
ccxciii.	Tyrannus victæ civitatis	336
ccxciv.	Dives proditionis reus	337
ccxcv.	Demens ex vinculis fortis	338
ccxcvi.	Exul tace	339
ccxcvii.	Meretrix ab amatore forte cæcata	341
ccxcviii.	Ruſticus paraſitus	343
ccxcix.	Oſſa eruta parricidæ	346
ccc.	Adultera apud filium judicem rea	347
ccci.	Rapta à divite pro ancilla	349
cccii.	Auctoratus ob ſepeliendum patrem	352
ccciii.	Proditionis rei, fortes	353
ccciv.	Tria præmia divitis ſacerdotis	ibid.
cccv.	Exules à divite, pugnare inter ſe coacti .	354
cccvi.	Expoſitus, negatæ matris nuptias petens	357
cccvii.	Conſcius veneno proditoris.	361

DECLAMATIONES COLORATÆ.

cccviii.	Duo teſtamenta	363
cccix.	Raptor convictus	367
cccx.	Fortis bis adulterii damnatus	369

cccxi. Addi-

cccxi. Addictus manumiſſus 371
cccxii. Hæredes depoſito 373
cccxiii. Falsò cædis damnatus 374
cccxiv. Ego te, pater, occidi 377
cccxv. Fortis pater deſertoris 379
cccxvi. Flens luxurioſi pater 383
cccxvii Imperator provocatus à filio 385
cccxviii. Legatum inter libertos 387
cccxix. Adultera venefica 389
cccxx. Multati ſocius 390
cccxxi. Invicem venefici frater & medicus 392
cccxxii. Abdico te niſi deſinis 397
cccxxiii. Alexander templum dedicans 399
cccxxiv. Bona ſacrilegi 403
cccxxv. Hæreditas fidei commiſſa 404
cccxxvi. Legati filius victima peſtilentiæ 407
cccxxvii. Sterilis trium noverca 408
cccxxviii. Diſcordes fratres 409
cccxxix. Sepultura tyranni qui ſe occidit 412
cccxxx. Abdicandus qui alit adulteram matrem 415
cccxxxi. Bis damnatus injuriarum, tertiò abſolutus 417
cccxxxii. Divitis & pauperis teſtamenta 421
cccxxxiii. Pauper impenſis divitis deſertus. 424
cccxxxiv. Proditoris accuſator ex defenſore 427
cccxxxv. Infamis in novercam vulneratus 428
cccxxxvi. Ager communis, & novæ tabulæ 431
cccxxxvii. Seditio populi & exercitus 433
cccxxxviii. Lis de filio expoſitoris, & repudiatæ 436
cccxxxix. Rogatio Demoſthenis 441
cccxl. Novitius prætextatus 443
cccxli. Res furtiva improfeſſa apud Publicanos 445
cccxlii. Ancilla in Archipiratæ nuptias miſſa 447
cccxliii. Circumſcriptor pauperis, divitis raptoris ſocer. 449
cccxliv. Redempta meretrix à divite pauperis filio 452
cccxlv. Pauper ad tyrannicidiū mercede adductus 454
cccxlvi. Tutor filii ſui in adoptionem dati 457
cccxlvii. Abſente marito rumor & nuptiæ ibid.
cccxlviii. Cum proditoribus carcer incenſus 459
cccxlix. Raptoris pater, dementiæ reus 461
cccl. Aqua frigida privigno data 463

DECLA-

DECLAMATIONES TRACTATÆ

cccli. Exul judex tyrannidis 465
ccclii. Reus tyrannidis, qui deliberavit victor arma deponere. 466
cccliii. Diſpenſatores torti 467
cccliv. Morietur antequam nubat 468
ccclv. Tutor lenocinii reus ibid.
ccclvi. Filius pro meretrice patris, ſuum redimens 469
ccclvii. Uxor non relinquens ob adulteriũ cæcatũ 470
ccclviii. Expoſitio pulſatori amputatæ manus 471
ccclix. Lis publicani de unionibus ibid.
ccclx. Lis de dotibus ſocrus & nurus 472
ccclxi. Depoſiti rapti quadruplum 473
ccclxii. Invicem pulſatores patrem ibid.
ccclxiii. Veſtiplica pro domina ibid.
ccclxiv. Conviciator pauper occiſus 474
ccclxv. De vi ſeptem judices ibid.
ccclxvi. Legatus filius proditoris occiſus 476
ccclxvii. Luxurioſi pater fortis 477
ccclxviii. Alens patrem rapta abdicata 478
ccclxix. Armis ſepulchri victor 479
ccclxx. Rapta competitrix divitis filiæ 480
ccclxxi. Viri fortis pater reus proditionis 481
ccclxxii. Pulſator educatoris expoſitus ibid.
ccclxxiii. Ornamentis redemptus 483
ccclxxiv. Abdicatus hæres ob tyrannicidium 484
ccclxxv. Fortis, filiꝰ proditionis rei, frater deſertoris 485
ccclxxvi. Expoſitus juratus ob nuptias educatoris filiæ 486
ccclxxvii. Vocatus à patre in militiã, venenũ terens 487
ccclxxviii. Auctor pacis abdicandus 489
ccclxxix. Dives à paraſito ſacrilegio reus cædis 490
ccclxxx. Crux ſcripta ſervo non danti venenum ibid.
ccclxxxi. Noverca torta filiam conſciam dicens 491
ccclxxxii. Tyrannicida conductus 492
ccclxxxiii. Rapta male tractata ibid.
ccclxxxiv. Virgo immolata peſtilentiæ 493
ccclxxxv. Lenoni reus, qui meretrici amatoriũ dedit ibi.
ccclxxxvi. Epicrates cum gladio. 495

cclxxxvii. Fortis abdicans ſervatum ibid.
cclxxxviii. Avia teſtis. ibid.

CALPURNII FLACCI

Declamationum Index.

i. Uxor tyrannicida 500
ii. Natus Æthiopa 502
iii. Miles Marianus ibid.
iv. Parricida carcerem petens 502
v. Leno 503
vi. Decreto reditu occiſus ibid.
vii. Dives imperator 504
viii. Demens ter triumphalis 505
ix. Pater excæcatus ibid.
x. Pater receptis oculis ibid.
xi. Damnati adoptivi 506
xii. Veneficii rea 507
xiii. Medicus tyrannicida ibid.
xiv. Abdicatus patrem liberatus 508
xv. Ter fortis deſertor 509
xvi. Rapta tacens ibid.
xvii. Pædagogus cruciarius 510
xviii. Armati abdicati ibid.
xix. Abdicatus immolandus 511
xx. Proſtitutus ex geminis ibid.
xxi. Pictura viri fortis ibid.
xxii. Privignus tyrannicida 512
xxxiii. Peregrinus cruciarius 513
xxiv. Indemnatus carnificem recuſans ibid.
xxv. Fortis duo præmia 514
xxvi. Tria præmia ſacerdotis ibid.
xxvii. Fortis inimicum divitem ſervans 515
xxviii. Dives fortis inimicus duorum 516
xxix. Fortis dives inimici alteram filiam petens ibid.
xxx. Nepos ex meretricio ſuſceptus ibid.
xxxi. Adulteræ ſoror & mater 517
xxxii. Amator meretricis dominæ ibid.
xxxiii. Raptam pater vinculis tenens ibid.
xxxiv. Mater & noverca invicem reæ 518
xxxv. Specioſus deſertor. ibid.

xxxvi.

Filius m
Dement
Fortis v
Morietu
Rapta, a
Orba co
Raptor c
Soror inſ
Indemna
Vir fortis
Adulter t
Infamis i
Pauper I
Raptor d
Vir fortis
Invicem a

xxxvi. Filius meretricis suæ redemptor ibid.
xxxvii. Dementiæ reus à tribus filiis 519
xxxviii. Fortis viri filius tyranno deditus ibid.
xxxix. Morietur antequam nubat ibid.
xl. Rapta, ab ephebo stuprata 520
xli. Orba confessa sacrilegium ibid.
xlii. Raptor excæcatus ibid.
xliii. Soror infamis immolanda ibid.
xliv. Indemnatus raptoris filius 521
xlv. Vir fortis & orator ibid.
xlvi. Adulter uxoris ibid.
xlvii. Infamis in nurum 522
xlviii. Pauper Imperator imperium recusata ibid.
xlix. Raptor duarum filium nutriens ibid.
l. Vir fortis gladiator ibid.
li. Invicem adoptati 523

FINIS.